49·14

A

IOACHIMI MYNSINGERI A FRVNDECK, I. C.

Nobiliss. & Clariss.

APOTELESMA:

HOC EST,

CORPVS PERFECTVM SCHOLIORVM, ad Institutiones Iustinianeas pertinentium.

ACCESSIT ETIAM HVIC EDITIONI PASSIM ius nouissimum, tam ex Nouellis constitutionibus, quàm Imperialibus recessibus & obseruationibus CAM. IMP.

Fundamenta quoque & leges in margine allegatæ, pluribus in locis castigatæ, restitutæ & distinctæ, de voluntate & consilio authoris.

Ex vltima recognitione ARNOLDI DE REYGER, I. C.

CVM INDICE QVADRIGEMINO.

Postrema Editio prioribus auctior & emendatior.

Ad usum Congregationis Sacerdotum

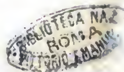

Apud Petrum & Iacobum Chouët.

M. DC. XXXIII.

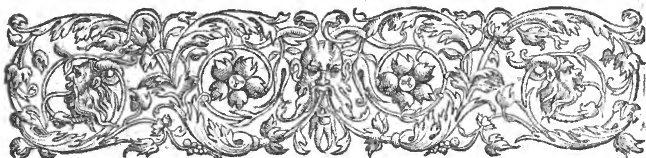

ILLVSTRISSIMIS
AC CELSISS. PRINCIPIBVS
AC DDDD.

DN. FRIDERICO GVLIELMO,
Septemuiratus Saxonici Proelectori potentissimo,

DN. CHRISTIANO,
DN. IOANNI GEORGIO,
DN. AVGVSTO,

Ducibus Saxoniæ, Landgrauiis Thuringiæ, Marchionibus Misniæ, &c. Dominis meis clementissimis

S. D.

ILLVSTRISSIMI & Celsissimi Principes ac Domini, Domini clementissimi; Cùm absolutissimum hoc opus I.C. nobilissimi denuò sub Illustriss. vestræ Celsit. auspiciis aliquanto correctius & nitidius in lucem emissurus essem, obstrepere mihi videbantur querulæ nonnullorum voces, qui præposterè hanc à me sumi operam, & perperam post Homerum Iliada scribi existimant. Si enim Commentarius iste Institutionum, quod ipsa præ se fert Auctoris inscriptio, Apotelesma est, hoc est perfectum opus, atque absolutum, certè nullum vel emendationis, vel accessionis cuiusquam προσαναπλήρωμα desiderat: Sin verò correctionis & auctionis indiget, ἀποτελέσματος nomen ambitiosum, nec mereri, nec tueri potuerit. Tunc enim perfecta sunt artis cuiusque opera, ὅταν οὔτ' ἀφελεῖν ἐστιν, οὔτε προσθεῖναι, quod grauiter monet Aristoteles *lib. 2. Ethicor. cap. 6.* Cui I.C. adstipulatur *in l. iurisperitos, ff. de excusat. tut.* qui propriè illud per-

image
not
available

ILLVSTRISSIMIS
AC CELSISS. PRINCIPIBVS
AC DDDD.

DN. FRIDERICO GVLIELMO,
Septemuiratus Saxonici Proelectori potentissimo,

DN. CHRISTIANO,
DN. IOANNI GEORGIO,
DN. AVGVSTO,

Ducibus Saxoniæ, Landgrauiis Thuringiæ, Marchionibus Misniæ, &c. Dominis meis clementissimis

S. D.

LLVSTRISSIMI & Celsissimi Principes ac Domini, Domini clementissimi; Cùm absolutissimum hoc opus I.C. nobilissimi denuò sub Illustriss. vestræ Celsit. auspiciis aliquanto correctius & nitidius in lucem emissurus essem, obstrepere mihi videbantur querulæ nonnullorum voces, qui præposterè hanc à me sumi operam, & perperam post Homerum Iliada scribi existimant. Si enim Commentarius iste Institutionum, quod ipsa præ se fert Auctoris inscriptio, Apotelesma est, hoc est perfectum opus, atque absolutum, certè nullum vel emendationis, vel accessionis cuiusquam προσαναπλήρωμα desiderat: Sin verò correctionis & auctionis indiget, ἀποτελέσματος nomen ambitiosum nec mereri, nec tueri potuerit. Tunc enim perfecta sunt artis cuiusque opera, ὅταν οὔτ' ἀφελεῖν ἔστιν, οὔτε προσθεῖναι, quod grauiter monet Aristoteles *lib. 2. Ethicor. cap. 6.* Cui I.C. adstipulatur *in l. iurisperitos, ff. de excusat. tut.* qui propriè illud per-

fectum dici ait, cui nihil addi vel minui salua integritate possit. Verùm hi (quod ipsorum pace dixerim) Aristarchi non intelligunt, hac tenui & exili cauillatione, non tam me perstringi, quod animo laturus eram æquissimo, quàm ipsos Auctoris defuncti cineres turbari. Nam & hunc ἀποτελέσματος titulum ipse, cùm adhuc in viuis esset, huic operi suo præfixit: & idem tamen meæ fidei concredidit, si vel Typographorum errata ὀβελίζειν oporteret, vel capita quædam nonnullarum obseruationum additamentis amplificare. Neque verò tantus vir, cui vix similem hic Sol reperire poterat, sibi ipsis repugnantia dixisse aut fecisse putandus est, aut ex eodem ore calidum & frigidum efflasse. Et quidem hos Commentarios illum sibi nominis iure vendicare, nemo poterit inficias ire, qui eos limis saltem oculis inspexerit. Ea certe complectuntur omnia, quæ scitu necessaria sunt legum studioso, qui iuris fundamenta probè locare velit, quamuis & multò longius progredi videantur: Neque tantum inseruiunt Theoriæ, quæ in discentium pulpitis dominatur, sed etiam Praxi, quam vocant, & disputationi causarum forensium mirificè conferunt. Si quæ à nobis vel inducta, vel apposita, ea nihil omnino huic perfectioni derogare possunt: modò quis oculis liuore non suffusis has lucubrationes intueatur. Librariorum tantum expunximus σφάλματα, & ἐνδείας: quædam ipsius auctoris rogatu adiunximus, quæ ἐπισατικὰ potius sunt, quàm συστατικά: ita quidem, vt huic operi sua constet perfectio, licet apicem omnino nullum appinxeris.

Vobis autem Illustrissimi Principes, Domini clementissimi, has Iurisconsulti celeberrimi Scholas, quas multis annis finxit, & refinxit, multas ob causas dedicandas & quasi consecrandas esse duxi. Tibi quidem potentissime Domine Proelector FRIDERICE GVLIELME, cùm ita rem geras publicam, vt nequaquam tibi licere putes, quicquid libeat, quamuis animum ab omni vitiosa cupiditate habeas alienissimum: Sed cum ita clauum eiûs teneas, vt nihil sis aliud, quàm lex loquens: & secundum Iuris & æquitatis præscriptum suscipias & expedias omnia. Tuæ itaque tutelæ & patrocinio quis tuto commendari Legum explicationes dubitauerit? Accedit quòd omnia tuæ iam fidei & prudentiæ delegata sunt, quæ in Illustriss. Principis ac Domini, Domini CHRISTIANI quondam Electoris Saxoniæ τοῦ ἐν ἁγίοις potestate fuerunt. Ipsius verò Celsitudini cum ita pridem hic liber nuncupatus fuerit, eius ad te, Princeps Illustrissime, curam pertinere obscurum nemini esse potest. Et ego quidem, quem incendia bellorum ciuilium, quibus hactenus mea deflagrauit patria, in exilium pepulerunt, à T. Celsit. tantis hactenus cumulatus sum beneficiis, vt impius & sceleratus sim futurus, nisi publicè qualemcunque grati animi significationem edere coner: quod in hac fortuna mea non nisi chartaceis munusculis fieri potest.

Vobis autem, Illustrissimi Principes, Fratres Germani, & inclytæ domus Saxonicæ στύλοι firmissimi, opus hoc exhibendum censui: vt primis (quod aiunt) ab vnguiculis honestas leges admirari, & amore complecti discatis; certoque persuasum habeatis, non pecunias, non exercitus, non classes, non confœderatos Imperiorum esse firmamenta: sed viuas leges adamantina illa esse vincula, quibus omnes Respubl. continèantur. Et cum Illustrissimus vester parens suas vobis prouincias & opes, quas possedit amplissimas, omnes reliquerit, non est dubium quin & huius operis, quod oblatum sibi hilari fronte suscepit, hæreditatem vos adire voluerit.

Quamobrem, Illustrissimi Principes, hoc Institutionum Imperialium ἀποτέλεσμα à summo viro profectum V. Celsit. debita cum animi subiectione dedico & offero: & vt meditationes Excellentissimi Iurisconsulti vestro tueamini patrocinio, contra iniquissima & peruersissima huius ætatis iudicia, vehementer oro. Magnum hoc opus est, si Auctores spectare velimus: maius, si rerum selectissimarum copiam: maximum,

si publi-

ſi publicam, quæ in omnes vitæ partes hoc è fonte redundat, vtilitatem. Quod ſi hoc munuſculum lubentes ac volentes acceperitis, nemo non intelliget vos eſſe veros illos τομωφύλακας, quorum prudentia ſalus publica, non ſecus, quàm Atlante cœlum nitatur, & tantum immortalis gloriæ vobis accedet, quantum honeſtæ leges dignitatis obtinent & maieſtatis. Ego quoque cùm pro hoc beneficio, tum pro aliis, quæ in me largiſſimè contuliſtis, quoad vixero, gratias Celſitud. veſtris habebo maiores, ſiquidem pares me referre poſſe neutiquam confido. Deus Opt. Max. per quem reges regnant, & Iudices iuſta conſtituunt, veſtras Celſitud. in his Imperiorum conuerſionibus & funeſtis bellorum motibus, ſub vmbrâ ſuarum alarum clementer protegat, & ad omnem vſque poſteritatem Eccleſiæ & Reipublicæ ſaluas & incolumes ſeruet. Datum in florentiſſima Academia Salana Ienenſi, ipſo die THEOPHANIORVM, ſiue Apparitionis Chriſti in Gentibus, Anno χειστογνίας M.D.XCV. quem veſtris Celſitud. & Eccleſiæ totique Reipublicæ Chriſtianæ felicem, pacatum, tranquillum & ſalutarem precor & exopto.

Illuſtriſſ. Celſitud. veſtr. obſeruantiſſimus
& obſequentiſſimus

ARNOLDVS DE REYGER, D. &
P.P. Profeſſor ibidem.

ILLVSTRISSIMO POTENTISSIMOQVE PRINCIPI AC DOMINO, DOMINO CHRISTIANO

Duci Saxoniæ, ſacri Romani Imperij Archimarſchalco, & Electori: Landtgrauio Thuringiæ: Marchioni Miſniæ: Burggrauio Magdeburgenſi, &c. Domino ſuo clementiſſimo.

S. D.

VAMVIS verendum mihi ſit, Illuſtriſſime potentiſſimeq́ Princeps, Domine clementiſſime, ne grauiora T. Ill. Celſ. incumbant negotia, quàm vt aliis rebus vacare pauliſper, & inſtituti conſilijq́ meirationes exquirere, aut ſaltem propoſitas cognoſcere ea poſſit: tamen & rei ipſius euidentia, & Electoris Chriſtiani diuino erga hoc ſtudiorum genus amori tantum tribuo, vt hoc APOTELESMA, *non permiſſu ſolummodo eorum, ad quos hæreditario iure illud pertinebat, ſed Autoris quoque felicis memoriæ, viri non tantùm nobiliſſimi, ſed vndiquaque etiam doctiſſimi, iuſſu in lucem per me emittendum T. I. C. commendare, vtilitatesq́ innumeras ac præſtantiam earum rerum, quas complectitur, ſummatim recenſere non erubeſcam, certò perſuaſus, fore, vt cùm Elector Chriſtianus Iuris iuſtitiæq́ in Chriſtianorum Rep. columna, & indefeſſum Autoris, piæ memoriæ, in hoc opere perpoliendo ſtudium, ſtudijq́ eiuſmodi fructus neceſſarios, & offerentis animum erga ſe reuerentiamq́ intellexerit, hilari fronte oblatum munus, quantumuis exiguum, ſit accepturus.*

Vt olim Socrates iis iratus rectè reſtitit, qui ab honeſtate vtilitatem ſeiunxiſſent:

sunt: ita iuris nostri ciuilis Dd. ab amplissimi Iurisprudentiæ studij dignitate excellentiaq; propè diuina iuuentutis studiosæ & tyronum salutem minimè excludendam esse: sed maximam potius curam adhibendam, vt quæuis ad iuris cognitionem acquirendam necessaria his, qui sacro se huic studio dare decreuêre, subministrentur consuerunt. Neque tantùm cura hæc Doctoribus commissa, sed ab Imperatoribus quoque suscepta, neque suscepta modò cura, sed tantum etiam perfectum, vt iure legibusq; constitutum sit, ne iuris alumnus, qui profectum in hoc studio aliquem facere cupiat, prius ad Pandectas Codicemq; admittatur, quàm INSTITVTIONES, *quas vocant, diligenter audierit, rectè perdidicerit, & ex parte intelligat, §. discipuli, in procem. ff. & §. his igitur, Instit. de iust. & iur. &c.*

Experiebantur summi hi viri, & ipse D. IVSTINIANVS *Imperator probè nouerat, ad solidam cuiusque disciplinæ eruditionem comparandam, non modò plurimum referre, sed summoperè necessarium esse, vt discipulus, qui feliciter in aliquo rerum studio versari cuperet, à primis eius disciplinæ initiis, ad cuius fastigium contendere animum induxisset, exordium laborum studiorumq; sumat. Ingenij enim humani fragilitatem, memoriæq; fluxum, dum Opt. Imperat. multis impedimento esse animaduerteret, nec naturam ipsam immutare, imbecillitatem communem auferre & firmitatem restituere posset, malo tamen huic succurrendum, medicamq; manum adhibendam, & tyrones maximè iuuandos esse putaret, optimos omnium artium disciplinarumq; Doctores, mechanicorumq; operum artifices, qui* ELEMENTA *prius suis tradere consueuêrunt faciliora, (quibus ars tamen certa contineatur) antequam grauiora imponant, imitandos sibi, & ad vtilitatem iuuentutis studiosæ æmulandos proposuit, confectôq; Codice priore, ffstisq; collectis* INSTITVTIONES *forma breuissimas, methodo accuratas, rerum multitudine copiosas, doctrinæ certitudine constantes, quæ prima iuris fundamenta, quibus reliquum operis inædificetur, locarentur, conscribi grauissimè vtilissiméque iussit, amplissimo iuris studio nondum satis se prospexisse, nisi eadem ratione iuuentutis studia Institutionibus breuissimis confectis promouisset, qua laborem Doctorum in controuersiis versantium legibus in vnum quasi corpus, ex infinitis veterum voluminibus coarctatis imminueret, arbitratus.*

Neque existimandum est, hæc elementa seu Institutionum iuris ciuilis, id est, æquitatis æquissimæ libros temerario quodam conatu, vel laudis tantummodo captandæ gratiâ: sed ea de causa atq; saluberrimo hoc consilio à Triboniano, Theophilo & Dorotheo tanquam autoribus ductu iussu & auspiciis Iustiniani Imperatoris ex illis prolixioribus adhuc & immensis legum voluminibus, excerptos, conscriptos & concinnatos esse, vt vniuersæ legalis scientiæ tanquam compendio atque methodicæ explicationis via iuuentus non solùm ad faciliorem iuris cognitionem deduceretur, animúsque adhuc iuuenilis rudior simplicioribus his enutritus

ILLVSTRISSIMO POTENTISSIMOQVE PRINCIPI AC DOMINO, DOMINO CHRISTIANO

Duci Saxoniæ, ſacri Romani Imperij Archimarſchalco, & Electori: Landtgrauio Thuringiæ: Marchioni Miſniæ: Burggrauio Magdeburgenſi, &c. Domino ſuo clementiſſimo.

S. D.

VAMVIS verendum mihi ſit, Illuſtriſſime potentiſſimeq́ Princeps, Domine clementiſſime, ne grauiora T. Ill. Celſ. incumbant negotia, quàm vt aliis rebus vacare pauliſper, & inſtituti conſilijq́ mei rationes exquirere, aut ſaltem propoſitas cognoſcere ea poſſit: tamen & rei ipſius euidentiæ, & Electoris Chriſtiani diuino erga hoc ſtudiorum genus amori tantum tribuo, vt hoc APOTELESMA, *non permiſſu ſolummodo eorum, ad quos hæreditario iure illud pertinebat, ſed Autoris quoque felicis memoriæ, viri non tantùm nobiliſſimi, ſed vndiquaque etiam doctiſſimi, iuſſu in lucem per me emittendum T. I. C. commendare, vtilitateſq́ innumeras ac præſtantiam earum rerum, quas complectitur, ſummatim recenſere non erubeſcam, certò perſuaſus, fore, vt cùm Elector Chriſtianus Iuris iuſtitiæq́ in Chriſtianorum Rep. columna, & indefeſſum Autoris, piæ memoriæ, in hoc opere perpoliendo ſtudium, ſtudijq́ eiuſmodi fructus neceſſarios, & offerentis animum erga ſe reuerentiamq́ intellexerit, hilari fronte oblatum munus, quantumuis exiguum, ſit accepturus.*

Vt olim Socrates iis iratus rectè reſtitit, qui ab honeſtate vtilitatem ſeiunxiſſent:

sent: ita iuris nostri ciuilis Dd. ab amplissimi Iurisprudentiæ studij dignitate excellentiaq; propè diuina iuuentutis studiosæ & tyronum salutem minimè excludendam esse: sed maximam potius curam adhibendam, vt quæuis ad iuris cognitionem acquirendam necessaria his, qui sacro se huic studio dare decreuêre, subministrentur consuerunt. Neque tantùm cura hæc Doctoribus commissa, sed ab Imperatoribus quoque suscepta, neque suscepta modò cura, sed tantum etiam perfectum, vt iure legibusq; constitutum sit, ne iuris alumnus, qui profectum in hoc studio aliquem facere cupiat, prius ad Pandectas Codicemq; admittatur, quàm INSTITVTIONES, *quas vocant, diligenter audierit, rectè perdidicerit, & ex parte intelligat, §. discipuli, in proœm. ff. & §. his igitur, Instit. de iust. & iur. &c.*

Experiebantur summi hi viri, & ipse D. IVSTINIANVS *Imperator probè nouerat, ad solidam cuiusque disciplinæ eruditionem comparandam, non modò plurimum referre, sed summoperè necessarium esse, vt discipulus, qui feliciter in aliquo rerum studio versari cuperet, à primis eius disciplinæ initiis, ad cuius fastigium contendere animum induxisset, exordium laborum studiorumq; sumat. Ingenij enim humani fragilitatem, memoriæq; fluxum, dum Opt. Imperat. multis impedimento esse animaduerteret, nec naturam ipsam immutare, imbecillitatem communem auferre & firmitatem restituere posset, malo tamen huic succurrendum, medicamq; manum adhibendam, & tyrones maximè iuuandos esse putaret, optimos omnium artium disciplinarumq; Doctores, mechanicorumq; operum artifices, qui* ELEMENTA *prius suis tradere consueuerunt faciliora, (quibus ars tamen certa contineatur) antequam grauiora imponant, imitandos sibi, & ad vtilitatem iuuentutis studiosæ æmulandos proposuit, confectóq; Codice priore, ffstisq; collectis* INSTITVTIONES *forma breuissimas, methodo accuratas, rerum multitudine copiosas, doctrinæ certitudine constantes, quæ prima iuris fundamenta, quibus reliquum operis inædificetur, locarentur, conscribi grauissimè vtilissiméque iussit, amplissimo iuris studio nondum satis se prospexisse, nisi eadem ratione iuuentutis studia Institutionibus breuissimis confectis promouisset, quæ laborem Doctorum in controuersiis versantium legibus in vnum quasi corpus, ex infinitis veterum voluminibus coarctatis imminueret, arbitratus.*

Neque existimandum est, hæc elementa seu Institutionum iuris ciuilis, id est, æquitatis æquissimæ libros temerario quodam conatu, vel laudis tantummodo captandæ gratiâ: sed ea de causa atq; saluberrimo hoc consilio à Triboniano, Theophilo & Dorotheo tanquam autoribus ductu iussu & auspiciis Iustiniani Imperatoris ex illis prolixioribus adhuc & immensis legum voluminibus, excerptos, conscriptos & concinnatos esse, vt vniuersa legalis scientiæ tanquam compendio atque methodicæ explicationis via iuuentus non solùm ad faciliorem iuris cognitionem deduceretur, animúsque adhuc iuuenilis rudior simplicioribus his enutritus

facilius ad altioris prudentiæ scientiam redigeretur: sed etiam vt his fulcris Institutionum ætas imbecillior suffulta, & quasi confirmata robore grauiora olim iuris & perfectiora ll. onera perferre, sustinereq́; queat, certumq́; ac perpetuum præsidium habeat, quo se tutò in conflictu causarum forensi, si quando res in dubio versetur, recipiat. Vnde haud inconcinnè, si verum sit fatendum, hosce Institutionum libros Bald. in proœm. Instit. fundamenta legum *appellat: quemadmodum enim sine fundamento nil in altum educi adq́; splendorem & diuturnitatem stabilem muniri potest: sic sine Institutionum fulcro ad perfectiorem iuris scientiam nemo se peruenturum vnquam, si sapiat, speret, aut in fori strepitu ac causarum congressu vim controuersiæ sustinere se posse sibi polliceatur, nisi hisce fundamentis firmissimè nitatur. quàm enim facile fieri potest, vt ad præcipitia raptus, detrimentum non leue in tam scrupulosa ll. interpretatione accipias, ni indicem hunc quasi Mercurium sequaris? Nec minus verè etiam quàm venustè dicuntur* prima legum cunabula *in §. cumq́; hoc Deo, in proœm. Inst. similitudine ducta à cunis, in quibus primò infantes morantur, donec adolescant: dum non aliter iuris tyro primò in his Institutionibus commorari ac inhærescere debeat, donec confirmatus ad altiora secretioraq́; iuris volumina maiori cum fructu & vtilitate accedere possit: vt sic rudis eius animus, quasi lacte enutritus, faciltus ad altioris prudentiæ scientiam redigatur. Sic etiam non ineleganter Viglius Zuichemus in præfat. Græc. Inst. Theophil. Institutionum librum faci ardenti, ac in tenebris lucenti comparat, quòd non aditum modò ad secretiora iuris mysteria patefaciat: verùm toto itinere in quibuscunque ll. ænigmatibus non aliter atq; fax quasi quadam fulgeat atq; prælucęat. Deinde neque inconueniënter assimilantur etiam Institutiones hæ nostræ* pennis volatilium: *quo grauiter studiosa iuuentus monetur, vt qui causarum patroni esse magis quàm videri peroptant, ne sine harum Institutionum præceptis & doctrinis ad ll. subtilitates ascendere præsumant, ne ex alto irremeabili, Icari more, corruant, & miserè, dum tam natandi artis periti, quàm volandi sint, pereant, stultitiæq́; suæ perpetuo cum mœrore, pudore, dolore, damno pœnas & sibi & Reip. ac patriæ detrimentosas luant. Id quod vt necessariò his, qui se turbulentis subtilissimarum quæstionum tempestatibus, in infinitum inquietumq́; pelagus è portu præcipitantur ingressi, absque clauo, remis ac gubernatore & anchora, obiiciunt, contingit: ita facilè ab ijs tantum caueri periculum, tamq́; pernitiosus vitari interitus potest, qui ex hoc Institutionum libello, in quo breuiter & iusta ratione comprehensum est, quicquid in summa (vt loquimur) pertinere ad cognitionem eorum, quæ in vniuerso iuris corpore copiosissimè tradita sunt, videtur, & res subiectas omnes, & qualibet iuris vocabula, vniuersaq́; ff torum capita, antequam ad ipsas in ff tis leges progrediatur, perdiscit, scrutatur & inuestigat. Nec horum omnium aliquid esse in Pandectis existimo, aut reperiri posse (quæ quidem non sint iuris publici & extraordinarij) quorum in hisce 4. Institutionum libris vel non tit. aliquis, vel non aliqua saltem sub titulo mentio inferatur & fiat.*

Præterea

Praeterea in confesso est, eum qui haec prima iuris principia rectè & exactè didicerit, atque fundamenta bene fideliterq; iecerit, eum inquam, non modò dimidium totius, verum etiam plus quàm dimidium (vt cum Aristotele ad Nicomachum loquar) laboris in cognitione legali assecutum esse. Quinimò non perperam asseuerari potest, eum qui Institutiones probè cognouerit, optimo iure in sacrum iuris iustitiaeque sacerdotum ordinem legi & conscribi posse, vt non absurdè, licèt barbarè in prouerbium apud nostros Doctores abierit, Bonus Institutista, bonus Iurista. *Huius modici & exigui, vt apparet, libelli tanta est amplitudo, tanta profunditas, vt (veluti alter Cetus) totum iuris nostri orbem circumuolet, & nusquam aditus ei intercludatur, sed vbique receptus, quaeuis collustret obscura. Siquidem in vniuerso iuris ambitu nihil est, quod non in Institutionibus saltem latenter (vt suprà dictum) ad sensum cuiusque bene organizati & subtiliter intuentis, contineatur, vsque adeo euidens est, omnes iurisprudentiae partes, illa doctrina velut pugno comprehendi. quid? quod Institutiones non tam elementa, quàm totum vniuersae Iurisprudentiae, quasi paruum quoddam corpus repraesentent, & arctissimè conuinctum exhibeant? Quisquis igitur hanc iuris Romani* EPITOMEN *exactè arripueris, non breuiarium aliquod, sed viam vniuersae Iurisprudentiae, si non plenè & cumulatè perfectam omnibúsque numeris absolutam, saltem extremis lineamentis adumbratam te probè callere, iure gloriari poteris.*

Caeterùm harum Institutionum Iuris Ciuilis intelligentiam, etsi plerique adeo facilem & expositam esse arbitrantur: vt doctissimus etiam atq; Iurisconsultorum Gallorum praestantissimus Iacobus Cuiacius lib. II. obseruat. c. 38. constanter asseueret, inter libros iuris ciuilis, quibus solis nos vti Iustinianus voluit in respondendo, & litigando, libello Institutionum non solùm comptiorem neque faciliorem vllum esse, sed etiam tam facilè Interpretum operâ carere posse, vt illorum otium ignobile, qui hunc libellum Institutionum longissimis onerant commentariis, existimet. Ego verò dum accuratè rem perpendi à quibusdam sentio, vtrum horum sententia vera sit, nec ne, plurimum dubito, aliisq; illud rectius & melius sentientibus iudicandum relinquo. quin de eo multis disputare necesse esse non puto: cùm τὸ πρᾶγμα φανερὸν ἐστὶν, αὐτὸ γὰρ βοᾷ, *hoc est in medio res posita, qualis sit, ipsa loquatur. Interim tamen haud intrepidè affirmare ausim, Institutionum nostrarum intelligentiam, non tam facilem & expositam, vt quidam arbitrantur, esse, sed difficilem atque implicatam, multisq; modis impeditam. id verò ipsum vt sic statuam, facit tum contractissima breuitas, tum restrictio arctissima: Breuitatis ea est subtilitas, vt non incommodè de ea affirmari posse, illud Horatii.*

----Breuis esse laboro, obscurus fio.

videatur: Cui enim intelligenti & sano obscurum est, breuitatem subtiliorē semper habere comitem obscuritatem? quae plana, perspicua & diligenti alicuius eruditi Interpretis explicatione remouenda, aperienda & enucleanda relinquatur. Quomodo

quæso rudes & tenelli illi animi possent deprehendere & intelligere tam augusta & ampla iura, quæ mira breuitate & subtilitate vno veluti fasce in Instit. quàm breuissimè collecta & contracta coarctantur? quomodo sese ex illis tricis magnísque difficultatibus euoluent, nisi illis per doctum & peritum Doctorem siue interpretem illa explicentur & enarrentur? Quæ quidem sic dicta non ita accipi velim, ac si omnia commentationum genera, glossarúmque sarcina à me approbata sint, & recipienda iudicentur. A quo enim id fieri posset? cùm res ipsa loquatur, & luce meridiana (prô dolor) clarius sit, hoc nostro seculo, teneros Iurisprudentiæ alumnos ex operosis confusisq́ue, & sine iudicio ferè consarcinatis Interpretum centonibus nullum vel certè modicum, percipere fructum posse. Ac sanè valde metuendum, vt ingenia quæq́ue generosissima, quibus olim Reip. partes credi possent, hac multitudine ac varietate confusa, aut propter diffidentiam, præclarum hoc, ac Reipub. vtilissimum iuris studium prorsus deserere, aut propter inextricabiles interpretationes, imò peruersiones (vt ait Imp.) ita iis inhærere cogantur, vt quamuis alioqui non rudes, tardè tamen admodum se expedire possint, vel in iis velut muscæ aranearum telis irretitæ sine fruge maneant, vel Andabatarum certè more, clausis oculis in tenebris omnia misceant ac confundant. Vt vel ob hanc causam prudentiores iuris nostri Dd. commentationibus suis ex vsu forensi, qui anima vitaq́ue huius disciplinæ est, vt reliquis ff torum tt. sic fontes in ipsis Instit. libris illustrare, & à commentitiis illis interpretationum operosarum vanitatibus vindicare meritò debeant: Idq́ue eò magis, quo perniciosius est, si fontes doctrinæ alicuius turbentur.

Hinc oculatus modò, liuoréque non excæcatus, quis non videt grauiter errare illos & hallucinari turpiter, qui suo præiudicio tam iniquo optimorum virorum animos de augustissima hac disciplina, qua salus Rerumpublicarum omnium, vitáque nostra communis & tranquillitas continetur, benemerendi labefactant, vt suos eò facilius errores tegere, & inter cæcos soli regnare possint?

Simulatque verò non omnes Interpretes eadem facilitate, perspicuitate & felicitate textum Institutionum explicârint & tractauerint, sed quidam multa peregrina & heterogenea tractantes quàm remotissimè ab ipso textu (quem dextrè & crassè intelligere tyronum & rudiorum plurimum refert) in enarrando recedant, & tenuia ingenia magis confundant quàm erudiant: hi qui suis studijs consultum volunt, cautè & prudenter facere mihi videntur, si selectos quorundam Interpretum commentarios sibi elegerint, peculiarésque fecerint: Ita enim fiet, vt non modò ad fontes capútque iuris deducantur, sed vt errores quoque aliorum Interpretum notare rectiùs, & vitare faciliùs queant. Inter hos autem Commentarios, si id, quod multorum bonorum doctissimorúmque applausu res testatur nunc annos permultos ipsa, vsúsque comprobat, verum si fas sit liberè fateri, non extremas sibi partes vendicat hoc APOTELESMA *siue corpus perfectum Scholiorum ad 4. libros Institutionum iuris ciuilis, quod Anno post natum Christum 1533. à nobilissimo, magnifico, celeberrimo & præstantissimo I. Cto, Dn.* IOACHIMO MYNSINGERO à

RO à Frundeck, Comite Palatino & Camerario hæreditario ducatus Brunonicensis, &c. hoc anno piè in Christo, multorum cum luctu squalore & mœrore, defuncto, annum agente 21. mox post acceptum publicè Iurisconsulti titulum, in vsum tyronum iuris, cùm à primoribus antiquæ & inclytæ Academiæ Friburgensis, Institutionibus ex promisso interpretandis præficiebatur, non sine magno commodo & fructu tyronum ac candidatorum iuris conscriptum & inuulgatum est.

Etsi verò primò Autor hæc Scholia, quia rudia adhuc, informia & lituris plena videbantur, in lucem hominumq́ꝫ aspectum proferre prorsus deirectabat, neque, cùm in ordinem Assessorum supremi & amplissimi tribunalis (Imperialis Cameræ iudicium vocant) in quo summa iurisdictionis Germanicæ, atque etiam iuridicialis Imperij sita est, benignè à D. Carolo V. Imp. Opt. Max. à professionis munere & officio accersitus & cooptatus esset, cùm in audiendis cognoscendisq́ꝫ iudiciariis controuersiis cotidiè & assiduò occuparetur, tantúmque sibi otij suffurari nequiret, vt hanc suam commentationem, sicuti volebat, perpolire posset: longo tempore licèt eam penes se suppressisset, nec vnquam in animo habuisset, hanc commentationem non recognitam, nec retextam, nec sub incudem reuocatam, in publicum edere: Tamen cũ iuuentutem studiosam, cui nihil quicquam, quod fieri modò posset, denegare erat solitus (cuius beneuolentissimæ voluntatis testis sum viuus) summo eam desiderio exspectare intelligeret, frequentissimæq́ꝫ doctissimorum celeberrimorúmq́ꝫ virorum, quorum monitis lubentissimè perpetuò parere, quàm reluctari vel paululum, malebat, literæ petitionésque ad publicationem adhortarentur, tandem vinci se æquo animo & in lucem extrahi passus, illa quæ auditoribus Friburgi suis magna cum laude atque admiratione proposuerat, multorum cum maximo bono promulgat, omnibúsque, qui lucem aliquam in Institutionum latebris obscurioribus Anno à Christo nato 1554. desiderabant, clarissimam facem ingenij sui lumine accensam magno cum nominis famæq́ꝫ splendore prætulit.

Quàm verò hæ Institutionum Nobiliss. Clarissimique viri Dn. Mynsingeri, piæ memoriæ, Ictorum Coryphæi lucubrationes doctissimæ & elegantissimæ sint necessaria & vtiles tyronibus candidatisque iuris, res ipsa hic in medio posita loquitur, & notius est, quàm vt sit multis ostendendum. Videmus enim in his quàm omnia breuiter, commodè planéque sint ab ipso Autore exposita & tractata. neque id mirum, cùm veram simplicémque docendi viam ac rationem tam studiosè, tam accuratè seruârit. A qua tamen pura tradendi simplicitate, ac vero docendi modo quosdam quàm longissimè, magno cum dispendio & iactura nouellorum Iustinianeorum, discedere, qui nostro tempore vulgo Institutiones profitentur, vtinam lippis & tonsoribus notum non esset! Quare non dubito, quin hæc Scholia non modò tyronibus ac in ciuili disciplina versantibus, sed etiam procuratoribus in acie fori & iudiciorum constitutis grata, iucunda, imò pernecessaria & vtilia, vt semper à prima editione hucusque fuerunt, sic etiam adhuc sint futura, indiésque magis magisque profutura.

Postquam autem hæc Scholia propter præcipuam & singularem præ cæteris multis vtilitatem atque præstantiam, à Bibliopolis aliquoties sint vendita & distracta, de nouoq́; typis subinde excusa autor intelligebat, sui vicissim muneris esse, vt cùm hoc opus tam gratum & acceptum esse cupidæ ll. iuuentuti cerneret, easdem commentationes paulisper recognosceret, & in quibusdam locis castigaret, maturiusq́; digereret, & castigatiores, auctiores & emendatis res denuò in hominum manus de nouo emitteret. lambendo enim vrsorum instar fœtum hunc semel in lucem æditum perfectius efformandum, posterioribusq́; cogitationibus vsu rerum & cotidianis concertationibus quas & plurimas & grauissimas sustinuit, confirmatis priores, si opus foret corrigendas, aut si ita res ferret, elucidandas esse & illustrandas grauissimè verissimeq́; iudicabat. Præsertim verò, cùm ad illud facilius præstandum aliquantum plus otij, post honestam impetratam ab inclyto Principe IVLIO, *Duce Brunouicensi & Lunaburgensi, Domino meo clementissimo, Cancellariatus muneris, propter ingrauescentem suam ætatem, dimissionem esset nactus. Rude enim donatus Reip. cui se semel deuouerat, literariæ suis laboribus inseruire malebat, quàm committere, vt supremus extremæ ætatis spiritus cum primis incunabulorum vocibus, medioq́; vitæ conflictu non conueniret. Ideoq́; ante aliquot annos hæc Scholia aliquanto emendatiora, correctiora & in quibusdam locis additis nonnullis ex Obseruationibus suis Cam. Imper. castigatiora denuo in publicum emisit.*

Porrò cùm ante biennium prædictus nobiliss. Dn. Mynsingerus P. M. sponte & ex innata animi sui singulari benignitate & humanitate erga studiosos, me etiam adulescentem exulem, propter faces & incendia bellorum multos annos in mea patria Belgia immaniter, ferociter & crudeliter grassantia atque flagrantia, humanissimè & beneuolè ad se traxisset, assumpsisset & suscepisset, in suum beneuolè patrocinium, notitiam familiaritatemq́; cooptasset, cumq́; singulis diebus & fermè omni tempore istius viri nobilissimi & clarissimi honorifica vterer conuersatione & familiaritate, de nobilissimo & augustissimo iuris studio multoties inter nos creberrima colloquia essent, accidit aliquando, vt cum horum etiam suorum Scholiorum mentio fieret: ego quæ ex quotidiano vsu clarissimorumq́; quorundam virorum prudenti relatione ac consilio consignata animaduertissem, non sine magna fruge posse in multis locis castigari, interpolari, augeri & mutari, modestè & debita reuerentia proferrem, deq́; iis familiariter admonerem, statim ille quasi flamma quadam noua ita accensus est, vt de nouanda, iteranda & quidem postrema sui Cōmentarij editione cogitaret, valdéque sollicitaretur, quin continuò, postpositis & relictis alijs grauiorib. negotiis, rem ipsam summa diligentia, assiduitate & fidelitate aggressus, totúmque se huic nouissimæ recognitioni ita dabat, vt aliquot menses huic studio impenderit ac insumpserit, si qui fortè lapsus in iuuenili ætate commissi essent, ij à senili vt auferrentur, & sic ad calcem vsque veluti cygneam cantionē opus

inchoatum

inchoatum perduxerit. Atq; sic factum est, vt multis infinitis locis ipsemet Autor vtiliter sua auxerit, non pauca in eis locupletarit, multa maturius digesserit, perpoliuerit & explanauerit, adeo vt nunc quodammodo nouus videatur esse & recens fœtus, quod ij reuera experientur, qui hanc nouissimam cum priore editione contulerint, & cum cura compararint.

Verùm, quia hic Autor esset homo deuexæ ætatis, annosq; 72. in hac lacrimarum valle summo honore, magno cum Reip. emolumento summaq; laude, Dei beneficio, vixisset, & scholasticos labores vltra annos iam 55. reliquisset, plurimæq; occupationes forenses, quæ ipsi etiam nolenti & reluctanti sæpe obtigerunt, tum etiam valetudinis aduersæ incommoda, quibus interdum affligebatur, impediebant, quo minus omnia tam exactè posset, quàm vellet, consummare & perficere, mihi opus hoc tam plenariè recognitum & reuisum tradidit totumq; commendauit, limatius, si fieri possit, perpoliendum & elaborandum, petijtq; & contendit, vt ipsi tanquam venerando seni, mea qualicunque opera in hoc opere subsidium ferrem, præstoq; essem, eaq; quæ hoc nostro tempore tum in Scholis tum in foro ex recessibus Imperij vsu recepta esse scirem, annotarem, curaremq; vt prælo iam postremò subjiceretur, & operam darem quò inter excudendum emendatius & correctius, quàm antè, in publicum prodiret. Etsi autem me imparem huic oneri libenter agnouerim, & ad rem tam arduam difficilémque perficiendam & præstandam doctiorem me requiri meo me pede ac modulo metiens experirer, verumtamen vt vel quiduis potius tentare velle viderer, quàm committere, vt frustrà aliquid tantæ autoritatis I.C. phœnix Germaniæ à me posceret, beniuolæ & honestæ huius petitioni modestè morem, vt nobiliss. viri humanitas, officiáque ab illo in me innumera maximáque profecta postulabant, gessi, nouissimæq; huic Scholiorum Instit. tædiosiore, quàm iucundiore labore editioni interfui, non vt in iis aliquid, nisi consentiente autore & approbante mutarem, interpolarem, detraherem, adderem. neque enim tantum mihi in alieno opere, & quidem iam publicè omnium ordinum suffragiis dilaudato, permittere aut volui, aut, si maximè voluissem, potui: sed vt vitia typographica (neque enim aliter de iis sentire aut loqui fas est) & plurima & maxima emendarem. Atque hoc quidem primo loco præstiti: præstare certè conatus sum. Grauius etiam multorum opinione alterum erat. quando hoc inprimis in prioribus editionibus desiderari à doctis & studiosis omnibus ex multorum clarissimorum virorum sermonibus & conuersationibus intelligerem, locos & leges in margine passim allegatas vitiose & perperam, non quidem tam culpa Autoris, quàm Typographi, esse excusas & adiectas: laborandum mihi esse facilè augurabar, vt sedes illis propriæ restituerentur, & à mendis typographicis purgatæ neminem aut fallerent credulum, aut curiosum turbarent inquisitorem.

Insuper ad plurimas leges, præsertim longiorum titulorum adieci numeros siue quotas legum, vt cùm sæpe extent diuersa legum initia, eò tamen faciliùs stu-

diosi leges allegatas inuestigare & inquirere possint. qui labor eò molestior etiam fuit, quòd nonnunquam initia legum erant allegata, quæ in rerum natura non extabant. idq́ potissimum eo errore à typographo commissum deprendi, quod vbi autor librum alicuius autoris allegasset litera L. notatum, nota typographum deceptum alicuius legis principium substituisse. Fateor tamen non omnia à me potuisse neque esse emendata, plurimam tamen partem sublatam esse polliceri non vereor. Ex quibus omnibus spero, bonis & cordatis viris, politioris q́ & melioris literaturæ, cumprimis gnaris adolescentibus studiosis me, si non re, conatu saltem satisfecisse.

Postremò vt ad te rursus, Illustrissime & inclyte Princeps Elector, Domine clementissime, deueniam, cùm hoc præsens Scholiorum opus sit augustissimum ac præstantissimum, prioresq́ editiones licet hac postrema incultiores atque incorrectiores personæ non vulgari, sed Christianissimo ac potentissimo Cæsari FERDINANDO I. fuerint ab ipsomet autore consecratæ & inscriptæ: præter hæc, cùm etiam tam Autor ipse adhuc viuus, quàm eius relicti viui hæredes filij id à me rogârunt, vt hoc opus iam nouum & recens renatum potentissimo patrono eo digno nuncuparem, cùm præclara & excellentia præclaris excellentibusq́ digna sint. Piè itaque ac iustè me facturum arbitratus sum, si tum Autoris tum etiam hæredum votis obsequerer. Deliberanti autem mihi diu cui hoc potius dignè dedicarem, T. Illustriss. inprimis Celsitud. occurrit: Nam patrono grauissimo, atque defensore potentissimo, qualis T. est Celsitud. aduersus Zoilos, momos, inimicos falsósque fratres huic recenti renato operi hoc tempore peropus esse duxi.

En igitur Illustrissime, potentissimeq́ Princeps Elector, hoc Apotelesma, id est, corpus perfectum Scholiorum in quatuor libros Instit. ab ipsomet Autore summa diligentia & accuratè recognitum & auctum, meaq́ curâ & operâ editum T. I. C. qua possum maxima cum obseruantia ac veneratione offero, in clientelámque trado, omnino sperans, vel confidens potius futurum, vt qua lenitate ac mansuetudine tenuiorum supplices libellos quotidie admittere sustinet, hanc quoque meam operam non modò non sit explosura, sed etiam porrecta & hilari fronte clementer susceptura. Id si impetrauero, sempiterno cum primis ab I. C. T. deuinctus beneficio vberrimum huius mei in hoc opere impensi laboris fructum me consecutum existimabo.

His itaque me studiáque mea T. I. C. supplex commendo, & summa animi submissione humilliméque oro & obtestor, vt T. Illustr. Celsitud. me propter bella exulantem, & studia mea clementer fouere, promouere & iuuare non dedignetur. Omnium autor laudandarum rerum & conseruator Deus Opt. Max. T. Illustriss. Celsitud. cum Illustrissima & Electorali pijssima coniuge, proléque mellitissima Nestoreos annos florentem, sospitem, ac incolumem, ad nominis sui gloriam, Ecclesiæ & Reipublicæ piam tranquillitatem clementer tueatur, propaget & conseruet.

seruet, vtque sub eadem C.T. tam iuris nostri, quàm pietatis & pacis studia semper floreant. Helmæstadij in Illustri Academia IVLIA, *XVI. Kalend. Augusti, Anno nouiss. temporis M. D. LXXXVIII.*

T. I. C.

Obsequentissimus & addictissimus
ARNOLDVS DE REYGER,
Belga.

JOACHIMVS MYNSINGERVS à Frundeck, Eques Nobilis, & Ducatus Brunsuicensis Camerarius Hæreditarius,

Cùm omni liberali doctrina esset politissimus, & Poëticæ in primis gnarus:

Eximia Pontificij & Cæsariani iuris scientia præditus:

Per omnes forensium honorum gradus, in quibus præclara eius doctrina, ingenium, industria, multos annos elaborauit:

Ad ordinem progressus amplissimum:

Friburgi Brisgauiorum primò factus Iuris Antecessor ordinarius:

Inde Spiram ad supremum Imperialis Cameræ Iudicium euocatus:

Pòst Curiæ principalis Brunouicensis Cancellarius Perpetuus ac præses constitutus:

Insuper à Maximil. II. Imp. Comes sacri Palatij, & Aulæ Lateranensis creatus:

Apotelesmate Commentariorum siue Scholiorum in Institutiones Imperiales edito:

Præter obseruationum & Responsorum Iuris aliquot Centurias & Commentationes in ius Ciuile & Canonicum eruditissimas:

Aliaque opera complura, etiam Poëmatia:

Bene de præsentibus posterisque meritus:

Obiit III. Maij in arce sua Alslebiana anno M.D.XIIC.

Sepultus Helmstadij in æde D. Stephani.

De Eodem Anagrammatismus.

IOACHIMVS MYNSINGERVS.
MVSAM IN HOC SINV GERIS.

Musæ grata Themis, Themidi quoque Musa: peribo
MVSAM NI GERIS HOC tu, Ioachime, SINV.

N. Reusnerus D.

PANEGYRICVS

IN LAVDEM NOBILISSIMI ET MAGNIFICI VIRI, D. IOACHIMI MYNSINGERI à Frundeck, Iurisconſ. Comitis Palatini, & Ducatus Brunouicenſis Camerarij hæreditarij, &c.

Quo tam familiæ primordia & res geſtæ præcipuæ, quàm vita Ioachimi Mynſingeri breuiter delibantur:

SCRIPTVS AB HENRICO MEIBOMIO, Poëta coronato & in Academia Iulia Poëſeos & Hiſtoriarum Profeſſore ordinario.

ME ſi cælicolæ paterentur ducere vitam
Sponte mea, neque pauperies inimica volentis
Cœpta redargueret, mentis data dona ſecutus
Articulos plectris, numeriſque ſonantibus ora
Molliter aptarem, procerúmque ingentia facta,
Aut hominum cœtu in medio, dulcíve ſub vmbra,
Propter aquæ riuum, vel in alti vertice montis
Exequerer, meditatus opus, quod forſitan ætas
Poſtera, nec rude, nec limæ iurauerit expers.
Nunc ſors, immeritum, varijs infenſa procellis
Deiicit incœptis, & ad inferiora retrudit.

**

Dùm tamen angustos tacita considero mente
Mynsigeri vultus, spirantémque ardua frontem:
Et subeunt animum, pro iuris honore seueri,
Pro patriæ comptu, tutáque salute Scholarum,
Suscepti toties exantlatiq; labores,
Non senij tardante malo, non crimine secli,
Concitat indomitam mentem vigor altus, & omnes
Pellicit arcanas ad idonea carmina fibras.
Dij bene: non tantùm taurorum cæde boúmque
Numina placantur: sed primæ spicea messis
Dona probat Deus, & vili lenitur acerra.
Et feret, & nostros non abnuet æquior ausus
Mynsiger, Europæ sidus, Rhenique bicornis,
Spumantísque Nicri decus indelebile, Sueuæ
Gentis honos & Saxonicæ regionis Apollo.
Ille fauet Musis, illi sublimia dictant
Carmina Pierides, illum facunda mouentem
Plectra suis infert tellus Alemana Poetis.
Et dubitamus adhuc virtutem extollere versu?
Per fora, per vicos, per culta Lycea, per vrbes
Quà Sol exoriens vaga nubila disiicit, & quà
Lora fatigatis soluit nodosa caballis.
Ne iuuenes, ne talem animis adsuescite sensum:
Hæc est materies, in qua sudare Poetas
Conuenit, & meritæ precium deposcere palmæ.
Vrbs antiqua iacet Nicri flauentis adamnem,
Studgardia Ducatus VVirtembergensis Metropolis. STVGARDA, *Heilprunnum contra, Francósque potentes,*
Diues agri, diues pecoris, quam belliger olim,
Temperie cæli motus habitúque locorum
Conspicuo, statuit Charitinus, ad æthera turres
Educens validas & propugnacula condens
Edita murorum: nunc stemmate clarus auito

Magnus

Magnus Vdalricus, cui Wittenberga poténsque Anno Christi 1514.
Teccia, cui montis Peligarti regia seruit,
Imperio premit & tranquilla pace tuetur.
Mynsigerum hæc auris vrbs dulcibus intulit alta
Nobilitate satum: quæ pictos ordine vultus
Maiorum ostentat, præclaráque facta repostis
Explicat è cartis: vt quondam tempore longo
Helueticos montes habitarit & arua Sabaudis
Proxima, consilio pollens censúque virísque:
Vtque LEOPOLDO *sub principe quassa procellis* Familia Mynsingerorum cæso Leopoldo Archiduce Austriæ, cum aliis nobilibus ex Heluetia eiecta est.
Fortunæ instabilis notis excedere regnis,
Exilióque domos mutare & limina cara
Iussa sit aduerso caderet cum sydere princeps,
Et vita & regni tumido spoliatus ab hoste.
At pius & sortem miserans, discrimine tanto,
Arbiter imperij, profugis solamina damni
Attulit, & montosa dedit castella, laresque,
Qua vetus abluitur turgenti SVEVIA *Nicro.* Frundeck castrum ad Nicrum.
Nulla labat virtus: quoties graue brachia palmæ
Vrget onus, ramósque premit durissima moles,
Emicat impatiens, contráque grauantia surgit
Pondera Mynsigeros non inclementia fati
Terruit aduersi, partæ fiducia laudis
Spem dedit, atque metus euulsit inobruta segnes,
Doctrinæ subnixa bonis orísque diserti.
Pacis amans & pacis habens laudabile nomen, Ioannes Mynsingerus Consiliarius Friderici III. Imp. Eques auratus.
Tertius Ausonij FRIDERICVS *gloria regni,*
Membra sacri de more legens facunda Senatus
Extulit ingenij cœlestis acumine clarum
Mynsigerum, cui nascenti (sic scripta loquuntur)
Fecerat agniferi nomen vicinia vatis,
Extulit, & secreta domus regníque parentis

Nosse dedit: non consilio non præpete lingua
Illo maior erat: vicit spem Cæsaris ardor
Iustitiæ & præclara fides in munere magno.

Ioannes Myngerus cum Imp. Frideric. III. Hierosolymã profectus.

Ille Palæstinas cum Cæsare vectus ad oras,
Bethlemias turreis, atque Hierichuntidis hortos
Lustrauit, veterémque Tyrum Gazámque remotam,
Felicésque olim Solymas & nobile bustum.
Vicit iter durum pietas, & opinio sæcli
Illius, inque piis deuotio mentibus hærens.
Sed reduci sortis mansit tenor æquus & idem,
Emeruítque suæ precium virtutis honestum,
Aureolos orbes, pictæque insignia torquis.

Iosephus Myngerus Cancellarius Caroli & Ferdinandi AA. in ducatu VVirtembergico.

Contigit huic patriæ laudis non degener hæres,
Iuris & eloquij celebratus laude IOSEPHVS:
Ille memor magni generis, post mille ruinas,
Rursus in antiquam virtutem & iura reduxit
Stemma celebratum: quin cancellarius oræ
Wirtembergiacæ, Carolo sub Cæsare, veris
Eiectis ducibus, rerum tractauit habenas.
Thure viro Tubinga lita: tibi pristina iura
Restituit, censúsque nouos, Martísque furore
Dispersas olim Musas in tuta locauit.

Liberi Iosephi Mynsingeri.

At proles numerosa viro: septem ordine natæ,
Septem etiam nati: mentis vigor omnibus idem,
Idem erat & genius: famæque venustulus ardor.
Pars bellum voluêre sequi, & concurrere signis
Aduersis, virésque suas ostendere in armis.

Iohannes Myngerus.

Gallica IOHANNES *peragrauit regna, quietasque*
Excoluit musas: sed vix puerile iuuentæ
Exierat tempus, Martis placuêre labores,
Indocili residere domi: noménque professus
Cæsaris in castris, robusto corpore & armis

Militiæ

Militiæ adduxit iuuenes, equitúmque Magister
Et peditum cuneos & turmas rexit equestres.
Additus huic belli socius WERNERVS *eisdem* VVernerus Mynsingerus peste periit obsidione Metẽsi.
Dotibus emicuit: nec belli cautius artes
Quisquam exercebat: seu ducto claudere vallo
Mœnia: seu pugnæ faciem componere tutam
Vellet, & aduersos acies exciret in hostes.
Ille Metim Imperio auulsam cum Cæsare magno
Obsedit: sed præsidiis quia tuta superbis,
Romanas aquilas atque hostica Cæsaris arma
Vrbs contemnebat, dimisso milite cedens,
Cœpit tabifico sensim languescere morbo:
Qui moribunda diu populatus membra, meatus
Tandem vitales & respiramina clausit.
Aulica IOSEPHVS *tractare negotia præsens* Iosephus Mynsinger secundus Norimbergæ mortuus.
Fida ducis Guelphi custodia tempore lætæ
Pacis erat: sed Landgrauio grassante superbo
Captus ab hoste fuit, vinclísque coërcitus arctis
Ius libertatis precio precibúsque redemit.
Noridos extremò Capitaneus vrbis, in illo
Substitit officio, præclaráque munia gessit.
Nec minus egregiis HIERONYMVS *inclitus ausis,*
Claruit armorum studiis, sub rege Philippo
Belgica rura premens, vt luxuriantia regna
Rursus ad officium, proiectáque iura redirent.
Natus ad arma, dies rigidis transegit in armis:
Quem Mars non potuit, tandem mors atra subegit. Alij duo Hieronymi qui in infantia extincti sunt.
Præterea geminos, quibus idem vultus, idémque
Nomen erat, raptos lactantis ab vbere matris,
Abstulit atra dies: quibus ô si fata dedissent
Maiores in luce moras, qui carminis huius
Materiam augerent factis illustribus essent.

At vaga ſcrutatus reuoluti ſydera cæli,
Fatidicáſque ſenum voces, pater, auguror, inquit,
Auguror, & ſortes, & conſcia ſydera ſpondent
Ingenium IOACHIME *tibi, gazáſque ſuperbas*
Nominis & ſublime decus ſeróſque nepotes:
Quid rogo naſcentis dens obſeruatus in ore?
Quid facies rutili deſignat idonea cœli?
Magnus eris: tu magna para, te callidus vſu
Inſtruat accipiter, quem nulla iniuria viſci
Figit humi, ſed Marte potens, metuendus & vngui
Remigio alarum ſubluſtria nubila tranat.
Vidi ego, nec fallor, cunis venerabile numen
Aſſediſſe tuis, vultúſque gementis amicè
Admota mulſiſſe manu. Themis aurea præſes
Iuſtitiæ cœleſtis erat, dextráque gerebat
Cyaneo compactum hyacintho auróque volumen.
Annuit, & riſu dilecti verba parentis
Vltima proſequitur puer, atque iacentis in ore
Non intellectæ ſonuerunt murmura vocis.

Vix cunæ audierant totum vagire per annum,
Semina mox patriæ virtutis & indolis altæ,
Exhibet in tenero genialis gratia vultu,
Quem rapit ad frugem ſacer impetus, æſtuat annis
Viuidus à teneris, obiectáque clauſtra reuellit,
Viribus obnitens & in ipſo flore laborat.

Septima præcurrens ſterilem vindemia brumam
Ceſſerat, auſpiciis iuſſúque parentis amati,
Mynſiger Aonidum ſedes patriæq́ Lyceum
Lætus adit, ſtudiiſque operam puerilibus addit:
Et modò Grammatices per ſepta vagatur, amœnos
Nunc Logices campos & formoſiſſima tempe
Rhetorices luſtrat, quantúmque ſcientia creſcit

Ioachimus Mynſingerus.

Mynſingerus Dentatus. Alluſio ad inſignia Mynſingerorum gentilitia.

Anno ætatis ſeptimo literis mancipatus Mynſingerus ſub Alexandro Marco Leone Ludimagiſtro Studgardiæ.

Tantum

Tantum amor exardet doctrinæ artísque parandæ.
Obstupuere senes, præsagáque pectora fructus
Prædixere nouos, euentáque grandia rerum.
Tertius interea decimo successerat annus,
Ingeniúmque capax pueriles hauserat artes:
Exarsere faces animo, subit inquies ardor
Diuersos lustrare locos, caussásque latentes,
Et rerum indagare vices, orbémque beatum
Doctrinæ omnigenæ certo cognoscere nisu.
Excipit hospitio iuuenem Burgundia, & artis
DOLA *potens, mercésque suas, opulentáque pandit*
Atria iustitiæ, cum nactus idonea menti
Emicuit genius tepidóque efferbuit æstu.
Torruit accenso feruens sitis ora palato,
Incaluítque iecur tremulum: iuuat ire per altum
Aonas in montes, sacrísque Aganippidos vndis
Innocuas mersare manus, & tingere vultum.
Felices quibus ista licent! ignaua sinistris
Turba vacat curis, & quæ cælestia spirant
Degeneres tetigisse pudet: qui pectore fœto
Afflatus calidos, arcanáque robora motus
Concipiunt, per summa volant, superúmque fruuntur
Alloquio, vincunt animis mortalia & vmbras,
Securi interitus: quia nam post fata superstes
Ex merito nomen, victuráque fama vagatur.
Et vidit teneros iuuenis Latoius ausus
Obstupuit, nymphásque vocans: en flosculus, inquit,
Flosculus vmbrosæ decus admirabile syluæ,
Flosculus intacti decor inuiolabilis horti:
Solstitium flori defendite, fundite puros
In caulem latices, & noxia pellite monstra,
Erucas, tineæq; genus, raucásque cicadas.

Dola vrbs Burgundię, eò missus est Mynsingerus Anno ætatis suæ 13. vnà cum duobus Truchsessiis, Baronibus de Vualtpurg, &c. Mynsingerus in primo ætatis flore poesi addictus.

Themis.

Aduolat innuptæ Themidi vaga fama, nouósque
Actiaci plausus Phœbi, & noua gaudia prodit,
Multa super puero referens, super indole multa.
Protinus in curas venit, & noua pectora versat
Consilia, vt studio famæ venientis Ephebus
Romuleas leges, & plebiscita Latinæ,
Pro dulci plectro celebret, regúmque potentes
Consiliis aulas & publica commoda seruet.
Ergo his Mynsingerum dictis affatur ephebum:
Nate domo magna, magnos geniture nepotes,
Quid struis? aut qua spe studiis teris ocia vanis?
Nullus vt à miseris census, rerúmque potestas
Proueniat Musis, languentis crimine secli,
Nota tibi, & fidi monuit vox crebra magistri:
Quocirca discede retrò: sublime tribunal
Iustitiæq; vocant te pulpita sancta seueræ.
Si nulla exstimulat tantarum gloria rerum,
Nec super ipse tuo moliris honore laborem:
Fortunam imperij, & temerati crimina iuris
Respice, cui regnorum habitus, moresque nouandi:
Dixerat, ínque leuem ex oculis euanuit vmbram.
His verò victus iuuenis se tollit ad auras,
Affatúrque Deos, & verba precantia fundit:
Dij patrij, seruate Scholas, seruate magistros,
Vestrum hoc officium est, vestroq; in numine gaudent.
Cedo lubens, nec Diua tibi parere recuso,
Si modo, quem memoras, euentus cœpta sequatur.

Mynsingerus confert se ad studium Iuris.

Ergo omni studio Latij fundamina Iuris
Aggreditur, titulósque breues, concisáque verba
Excutit, ínque suas sinuosa volumina cartas
Seruatâ serie, & molis compage soluta
Cogit, & in memori corpus sibi mente figurat.

Quos

Quot titulos Codex, Digestáque sancta recensent,
Enumerare potest: vt iura antiqua Nouellæ,
Pontificúmque iterum tollant Decreta Nouellas:
Quæ sit Feudorum doctrina, quid aurea Bulla
Sanciat, Imperij quid consuetudo requirat,
Nil indiscussum linquens vestigat, & aptis
Vocibus, abstersa rubigine, tersius effert.
Præcipuè aduertit, quid sit commune, quid vsus
Approbet, ínque foro quid stridula rostra sequantur.
Talis erat legum fax nobilis Immola: talis
Bartolus, & qui se Cornæum nomine dixit,
Egregius legum vertex & Iuris asylum:
Qui nec adhuc iuuenes, nec iam pueri, indole freti,
Dulce rudimentum primo posuêre sub æuo.
Signa recensuerat bis sol sua, tertius ibat
Annus, & aërias transcendere Mynsiger Alpes
Gestiit: arrisit votis fortuna probatis,
Medoacique lacus, Patauináque mœnia sospes
Ingreditur, miratus opes, præcinctáque vallo
Mœnia turrigero: miratus sacra Mineruæ
Atria quadrato collegia stantia saxo.
In primis auidas ZVICHEMVS VIGLIVS aures
Detinuit iuuenis: quoties suggesta teneret
Arduus, & legum nodos, obscuráque sensa
Excuteret magna iuuenum stipante caterua.
Quò non laudis amor penetrat? fastigia rerum
Obtinet, æqualésque suos discrimine longo
Anteit, & spacio resides præcurrit aperto.
Blanda sed in rigido sudantem iure Camœna
Sæpius inuitat, facundáque carmina lasso
Suppeditat, curæ ingentis, studiique leuamen.
Et modo Neccaridas, Venetique pericula Ponti,

Alexander ab Immola Bartolus. Philip. Cornæus.

Mynsingerus ad Academiam Patauinam ablegatur.

Viglius Zuichemus Iurisconsultus, Patauij Institutionum Imp. tum Profes.

Poëmata à Mynsingero edita, Neccarides. Naufragium Venetum. Batrachomyomachia Homeri. Exhortatio ad bellum contra Turcas suscipiendū. Hymni & Epigrammata.

Belláque ranarum, atque opus implacabile Martis,
Carmine describit: modo sacro percitus æstro
Imbelles elegos Diuorum laudibus aptat:
Inq; pharetratos orditur classica Turcas.
Carmina nunc querulus tumulis inscribit: amicos
Nunc inter risum sale quærit, & arguit iras,
Arguit & tetricam moroso in pectore curam.

Barbara Cellaria copulatur Mynsingero.

Quàm benè Neccaridas & patria numina cantas
Mynsiger! ô felix operum, cæptíque laboris!
Scilicet ingenti diues CELLARIA *censu,*
Diuitior forma castóque superba pudore
Nympha, tuos intrat thalamos, preciúmque Poëtæ
Dulce venit, felix operum, cæptíque laboris
Mynsiger! hanc viridi redimitus palmite frontem
Dat Nicer, vt tecum, dulci pro carmine, vitam
Exigat, & tristes depellat idonea curas.

Vldaricus Zasius Constantiensis LL. Doctor & antecessor in Academ. Friburg.

Iámque per Europæ famam collegerat vrbes
ZASIVS, *eloquio & rerum successibus auctus,*
Et vidisse virum, vocémque hausisse docentis
Indicium virtutis erat: neque nomine docti
Censeri poterat, qui non facunda docentis

Mynsingerus Academiam Friburgensem proficiscitur.

Audierat commenta senis, sensúsque repertos.
Excipit hunc auida rumorem Mynsiger aure:
Consilióque patris, monitísque fidelibus vsus,
Ardet adire virum doctásque haurire loquelas,
Consessu in iuuenum, serísque viatica canis
Quærere sudando: petit ergo clara FRIBVRGI
Mœnia, quæ liquidis argenteus alluit vndis
TRÆSIMA; *Brisgouiæ princeps fidissima coniux*

Zasius moritur ann. Chr. 1535. ætatis suæ 74.

It comes, & faciles ad herilia iussa ministræ.
Altera transierat post primam bruma, nec vltrà
Esse sinunt Parcæ terris tam nobile lumen:

In

In medio rerum cursu, statione peracta
Decubuit superósque vocans animum exhalauit.
Vt senior letho torpentia lumina soluit,
Agnouere viri tot in vno pectore dotes
Mynsigeri, augustámque fidem & pietatis amorem,
Constans iudicium mentis, robúrque virile,
Expertósque doli mores: ea cura peritos
Admonuit, iuuenem precibus tentare benignis
Mynsigerum: emerito miles nouus, integer annis
Succedat, seruétque vices: cui diuitis vber
Ingenij cultus, rerúmque scientia velox,
Ante pilos veniens dicenda tacendáque donet.
Tum verò eluxit fato prudentia maior,
Euentúsque suos voces habuere seniles,
Fatidicique patris præsagia largiter ingens
Exitus impleuit: primæ lanuginis ætas
Ausa senectutis immensáque pondera suffert:
Pulpita conscendit magno decreta paratu
Interpres legum, discentúmque agmina circum
Lecta sedent, inhiantq; animis frontémque stupescunt.
Hos nitor eloquij lepidus mouet atque facultas:
Illos forma decens, stirpísque propago vetustæ,
Gratior & culto veniens è corpore virtus.
Hei quàm difficile est adamata relinquere! curis
Addictum grauibus, præclaráque texta sonantem,
Sollicitant furtim Aonides: iam tempora somno
Detrahit, & vacuas furatur callidus horas,
Pieriúmque melos fingit, fidibúsque Latinis
Semideos proceres & lati culmina mundi,
Austriacósque Duces, & facta immania condit.
Obstupuere Deæ, plausítque binomius Ister,
Et Lycus, & spumosus Iles, Cynsúsque citatus,

Mynsingerus Professor Institutionum, deinde Ordinarius Friburgi.

Austriades Mynsingeri editæ anni 1540.

Berniciúsque rapax, ripæq; palustris Egyssus,
Blauus, & algentes eructans Nendus arenas,
Et cum Prygenio Pregenus, Nabísque sonorus.

Mynsingerus renuntiatur Iurium Doctor ætatis anno 21.

His animaduersis, concordi voce Senatus,
Est iuueni decretus honos titulúsque supremus,
Pileolíque gerens Tyrios de more colores
Successit cathedræ, delatáque nomina sumsit.
Ille dies primus famæ primúsque bonorum
Causa fuit, neque enim claustris metáque tenetur,
Nec iam finitimas obscura perambulat orbes,
Sed ruit, & varias discurrit fama per oras.

Bellum Protestantium anno Christi 1547.

Intereà crepero fremuit Germania bello,
In partes diuisa duas, populíque propinqui,
Cognatæq; acies, eliso fœdere gentis,
In commune nefas, vetito maduere cruore.
Bello nulla salus, bello reuerentia legum
Interit, & sanâ stat pro ratione libido:
Vis pro lege valet, ius est in viribus omne.
Sed calidos æstus, sæuíque incendia belli,
Parte aliqua, vt tandem restinxerat arbiter orbis

Anno 1548. habentur Comitia Augustæ Vindelicorum post sopitum bellum Protestantium.

CAROLVS, & ventum ad leges, momentáque pacis
Conuentu indicto, quà Rhetica iugera campis
Vindelicis medius disterminat Alpibus ortus
Aereis Lycus, Augustæ prope mœnia amœna:
Consilia explorat procerum, tractatáque pridem
Aduocat in medium placidísque hortatibus vrget,
Dent operam, quassata graui Respublica casu
In melius redeat, signatáque iura tribunal
Personet, & dubias dirimat sententia lites
Lance graui pensanta prius multóque labore.
Et quanquam multi obstabant furialibus ausis
Iustitiæ immemores, rectæ & rationis egentes,

Caussando

Caussando impensas magnas sumtúsque profundos.
Nec studio egregio, nec cæptis Cæsar honestis
Defuit, aut rerum perculssus turbine differt.

Iudiciū Cameræ Imperialis restauratur. [?]

Insignes super arte viros, legúmque tenaces,
Queis cordi sincera fides, non illita fuco,
Compositum ius fásque animi puríque recessus
Mentis, & incoctum laudato pectus honesto,
Inuitat preciis, & congrua præmia spondet.

Mynsingerus assessor iudicij Cameræ Imperialis. [?]

Ipse inter primos florentibus integer annis
Mynsinger accitur, qui seruantissimus æqui:
Cuius in ambiguis nunquam fallentia rebus,
Sæpius externi proceres consulta requirunt.
E latebris virtus vbi prodit, & aspicit auras
Omnia perrumpit, cessatáque fœnore largo
Commoda producit, fructúque nitescit opimo:
Et quantum humani possunt se tendere gressus,
Accelerat nitens, nec abesse putatur Olympo.

VVilhelmus VVernerus Comes à Zinmern. VVilhelmus Comes ab Eberstein. Iohan. Episcop. Osnaburg. Comes ab Hoia. Vlricus Comes de Montfort.

Laudat Cymberius Comes, & cognominis ipsi
Fortis Eberstenius, solertis acumen & auram
Ingenij: laudat princeps Hoianus, & alter
Qui sua de forti sumsit cognomina monte.
Spes erat in cursu longùm fruitura polito
Atria Mynsigero: verùm inclementia cæli,
Sanguine corrupto lentas accendere febres
Sueuerat, & notas membris subducere vires:
Ardet abire fuga, aduersúsque relinquere terras
Dum licet, & morbi causas vitare cientes.

Henricus Iunior Dux Brunsuicensis & Luneburg ambit Mynsingerum. [?]

Audit hæc GVELFVS, *quo non laudatior alter*
Siue fide, seu quis bello est expertus, & armis:
Qui modò Saxonicas infusa pace per oras,
Omnia collustrans quæ bella iniuria terris
Hactenus intulerant irritamenta malorum,

In fora neglectas leges, ritúsque verendos
Et iuris decus antiquum reuocare parabat:
Consiliúmque tegens, delectos ordine ab omni
Mox oratores ad prisca mœnia Spiræ
Ire iubet, iussis instructos mitibus omnes,
Donáque ferre viro, & veniendi exponere caussas.
Nec mora festinant iussi, scopulísque relictis
Hercinij montis Cattorum rura solúmque
Francorum florens adeunt, Nemetésque vetustos:
Qua pater obliquo decurrit flumine Rhenus:
Inueniúntque virum: postquam data copia fandi
Exponunt mandata Ducis: ne tempore tali
Exuat obsequium, & munus detrectet honestum.
Talibus attonitus monitis, immota tenebat
Lumina, & augurium patris sub corde premebat,
Tandem lætus ait: nostri si tanta cupido,
Et adsum, cedóque libens: Dij cœpta secundent:
Nulla mora est: feret hæc aliquam mihi fama salutem:
Me per difficiles anceps fortuna labores
Iactatum, hac demum voluit consistere terra.
Quicquid id est, mando superis genióque benigno.
Hæc effatus iter celerat, cum vere tepenti
Mynsingerus fit Cancellarius Ducatus Brunsuicensis anno 1546.
Mulcebant Zephyri flores gemmæq; tumebant
Palmite de grauido, turgebat in arbore ramus:
Sospes & ingreditur regnata Ottonibus arua.
Mascula belligeri Saxônia filia Martis,
Quis tibi tunc oculis cernenti talia sensus?
Quósue dabas plausus? cum cuncta redire videres
In melius, fatísque datos emergere fructus.
Qualis erat forti Nestor longæuus Atridæ,
Ilioneus Phrygio Aeneæ: tibi, Diue Lothari
Irnerius: talem se Guelfo, aulæq; magistris

Mynsi-

Mynſiger oſtendit, nec quiſquam ex agmine tanto
Ingenij faciem linguæq; volubilis æquat.
Hîc primum variata fidem fortuna fefellit:
Dum conſortem omnis curæ, caſúſque leuamen
Amittit, procul à patria, fidiſque propinquis.
Ipſe tamen ſolans informes carmine luctus,
Te dulcis coniux, te ſpes ſuauiſſima vitæ,
Te ſurgente die, te decedente canebat.
Saltem ſi qua viro de te ſuſcepta fuiſſet
Ante obitum ſoboles, ſi quis modò Mynſiger infans
Luderet ante pedes, qui frontem vtriuſque referret.
Non equidem poſſet planè deſertus haberi.
Quid faceret? quò ſe ſpoliatus coniuge ferret?
Qua ratione ſuos regeret, quibus artibus ædes?
Signa Deus bis ſex pleno luſtrauerat orbe:
Ex quo relliquias, defletáque coniugis oſſa
Condiderat tumulo, medij ſub fornice templi:
At Iuno miſerata virum, ſortémque dolendam
Mynſigeri, viduo mœſtum diſcedere lecto
Admonet, obliquátque preces operoſa benignas:
Spémque facit dubiæ menti, ſoluítque timorem.
Ergò Saxonicæ connubia virginis ambit,
Cui genus à proauis ingens, quam ſplendidus auro
Cultus, & egregiæ commendat gratia formæ.
Nec moroſa preces, & amantis mollia vota
Virgo repugnanter ſpernit, ſed pectoris æſtus
Faſſa ſui, parilíſque faces, promittit amorem,
Perpetuamque fidem, fidúmque per omnia fœdus.
Haud mora: conſtituunt ſancto ſponſalia ritu:
Ducitur inque domum vidui noua nupta mariti,
Iam deuota toro, iam iuſto nubilis æuo.
Non deerat lepido genitrix Æneia ceſto,

Eodem anno 29. Nouembris Mynſingeri prima vxor moritur, ſepulta VVelferbyti.

Agnes ob Oldershauſin Henrici Mariſchalli Ducatus Brunſuicenſis filia, altera Mynſingeri coniux.

Non pharetratus amor, non ingeniosa Minerua:
At chorus illustris Dryadum clamore propinquos
Implebant saltus, fingebant carmina plectris
Lenibus Occarides, vox collibus icta redibat:
O digno coniuncta viro! tibi lucidus æther,
Et tellus opulenta fauet, vos pura voluptas
Copulat, & placido concordia mitis amore:
Sis felix, fœcunda viro, sis æmula vitis,
Vt natos natorum, & qui nascentur ab illis,
Ante triumphales videas consistere portas.
Participem curæ nactus sociámque laborum,
Munia rursus obit, cœptísque ardentiùs instat
Huc illuc voluens oculos meditatáque pridem
Consilia euulgat: nam quanquam debitus ipsi
Iustitiæ locus, & respectus legibus esset,
Quàm latè imperium se principis extendebat:
Emendare tamen voluit, quòd litibus ortis
Re super ambigua, non appellanda patebat
Curia Prætoris: nec iudiciaria caussa
Suprema adduci ritè ad subsellia posset.
Ordinatio Dicasterij Ducatus Brunsuicẽsis à Myrsingero edita. *Certam igitur methodum & formam delineat aptans*
Iudicij facilémque viam, & compendia monstrat
Corporis in faciem solidi dispersa coarctans.
Collaudat Princeps operas, mittítque legendum
Ordinibus ditionis opus: tibi, FERDINANDE,
Qui ius imperij fratris successor habebas,
Mittit idem, suppléxque petit munimen ad hostes,
Qui iustum simulant & iusta impunè lacessunt.
Comprobat assensu Cæsar sancita, grauésque
Indicit mulctas violantibus, admonet omnes,
Vt monitis instent atque inconcessa relinquant.
Excipit ingenti tellus Brunonia plausu,

Princi-

Principis ingentes ausus, sanctósque labores
Mynsigeri crebris super æthera laudibus effert.
Vos, quibus est studium prælustribus addere famam
Heroum meritis: quibus est custodia laudis
Credita promeritæ, mandate sequentibus annis,
Legibus vt sanctis, æquo & moderamine iusti
Maiestate dato Respublica creuerit, vtque
Diua refloruerit protrito Astræa tumultu,
Quàm fœcunda sacri prouentu copia, fontis
Instar inexhausti, per publica tecta, per ædes
Priuatas ierit, fructúsque refuderit amplos.
At GVELFVS *postquam flauentis ad Occaris amnem*
Clauserat emeritos fatorum legibus annos:
Sceptra loci rerúmque capit moderamina princeps
IVLIVS: *Eois cuius iactatur in aruis*
Fama per occiduos eadem validissima tractus,
Ille repurgatis indulgens otia terris,
E medio caussas atque irritamina cladum
Abstulit, ille forum stabiliuit iure, senemq́,
Mynsigerum precibus pretióque in munere tanto
Detinet, & titulis dignum clementer honestat.
Iámque decem numerans lapsæ sexennia vitæ
Mynsiger, imminui robur, lassíque vigorem
Corporis, & notas sentit decrescere viros.
Id metuens, senióque memor, quod funeris horam
Admonet & flores adimit fecémque refundit:
Necdum etiam pietas, vitæque cupido seueræ
Exciderant animo: sedet imis sensibus horror
Criminis inuecti, & culpæ porrigo luendæ.
His super accensus, completis mensibus anni,
Officio decedit, & aulica munia Diui
Principis assensu feliciter exuit, annos

Henricus Dux Brunsuicensis. & Luneburgensis obiit 1568.

Excusans, canósque suos lassatáque membra.
Atque ita sperata requie votísque potitus,
Exiguum conuertit iter velóxque propinquat
HELMSTADIO, superos poscens & numina cœli:
Vt quæcunque super vitæ sit portio, quicquid
Spondeat æternus fati immutabilis ordo,
Lene sit ac placidum: liceat subducere classem
Quassatam ventis, & apertos tangere portus
Militia tali: liceat properata iuuentæ
Ausa, leuésque operas cognoscere rectius, aptè
Pendere, & audacem placitis apponere limam.
Donec summa dies, qua subruit omnia duris
Legibus, exactos claudat feliciter annos.
Talibus orantem dictis & sana parantem
Audiit omnipotens, lassatáque robora firmis
Viribus impleuit, sanguis nouus imbuit artus,
Ingeniíque vigor succrescit, auitáque virtus.
Ergo se referens ad sancta exempla virorum
Semideum, leges & torta volumina iuris
Explicat, ambagésque vagas sine lumine certo
Excursúsque notat: non prudens copia rerum,
Non ordo eximius, nec abest facundia verbis.
Quid non ille animo, quæ non conamine tentat?
Obseruata fori, quondam melioribus annis
Lecta diu, & stabilita satis ratione probante,
In certam seriem redigit, cultúque venustat.
Gratum opus: Astreæ & Themidis cultoribus: æquum
Dicere ius quibus, & trutina componere caussas,
Mandauit superi summus regnator Olympi.
Certantes odiis etiam, litémque mouentes,
Arbiter accitus, monitis hortatur & vrget
Iungere amicitias, aditúsque occludere rixis:

Mynsingerus anno 1573. abdicat Cancellariatus officium.

Obseruationes Camerales repurgatæ.

Cuncta

Cuncta priùs tentanda monens, quàm credere rostris
Atque ex iure manu consertum poscere: flexit
Hac multos ratione Duces, saluásque relinquens
Incoluméśque urbes, pestes auertit iniquas.
Adde quòd exulibus fundare palatia Musis,
Extorrésque Deas in tuta reponere, suasit Anno 1576. Academia Iulie erecta.
Guelfiadæ, famam spondens titulósque perennes:
Hoc memorat repetítque lubens Academia, clamant
Pulpita, & intento vulgant sermone cathedræ.
Inde decem vitæ complens septennia, ternas Mynsigerus anno ætatis 74. cœpit postremò recensere Apotelesma suum.
Addiderat messes canísque insignis honestis
Prima iuuentutis meditata reuoluere cœpit,
Nescio quo fato; vt, qui primus, is vltimus esset
Iuris in arte labor: quem dum pro viribus vrget
Vsus amicorum studiis operaq; fideli
Deficit in medio cursu, supremaq; Parcæ
Fila legunt, metásque dati festinat ad æui
MYNSIGER: *heu lachrymosa dies, miserabilis hora!* Anno 1588. die 3. mensis Maij obiit Mynsingerus.
Tu præsigne decus, tu lumen iuris & æqui
Extinctu, lugent cathedræ, fora, curia, rostra.
Sed memores genij felicis in artibus illis
Quas colit Aonidum chorus inclutus, vndiq; mæsti
Carmina MYNSIGERO *vates funebria dicent.*
Audiet Hercinius FRISCHLINI *plectra canentis*
OVCER, *& algenti lachrymans caput abdet in vlua,*
Conscius officij, quod viuus MYNSIGER *aulis*
Præstitit. Ad VIADRVM *facundi Musa gemiscet*
Haslobij deuota Deo, rerumq; Magistris.
Auspice REVSNERO *viuis expressa figuris*
Effigies inter secli huius lumina stabit.
Scilicet hoc precium est virtutis & indolis altæ.
At quis huic operi studijs insignis & arte Arnoldus de Reyger, nobi-

lis Belga, viuo Mynsingero recensionem Apotelesmatis adiuuit, & eo exstincto feliciter compleuit.

Supremam imposuit dextram? cui Mynsiger illud
Viuus adhuc commisit onus? tibi nobilis ortu,
Nobilior studijs ARNOLDE, *virentibus annis.*
Ille tuis vsus tibi grandia pondera rerum
Imposuit, iussitq; vices implere relictas.
Si quis in his curam ponet studiumq; legendis,
Mille modis correcta, aucta, emendata videbit,
Agnoscétque tuas operas studiúmque déinque
Iudiciúmque sagax: applaude inuenta, pióque
MYNSIGERO *requiem:* REYGERO *fata precare*
Mitia, vt & reliquos simili conamine fœtus,
Quos nondum in lucem protrusit MYNSIGER, *ædat.*
Ista minus felix Heroo in carmine, versu
Promptior alterno, media inter tædia plectri,
Nescio qua præter solitum dulcedine lætus
MYNSIGERO *cecini: quem viuum vt semper amaui*
Dum viuam æternum æterna celebrabo Camæna.
Cùm volet illa manus, quæ certo pollice ducit
Stamina defuncti spacium mihi terminet æui:
Parte tamen viuam, æternoq; adiuncta labori
Nomina peruenient ad seros nostra nepotes.

Ad

Ad Nobilissimum & Doctissimum

ARNOLDVM DE REYGER, Iurisconsultum, Amicum suum optimum.

ΕΙΣΙΝ ὀφείλοντες μεγάλην χάριν δ' ἡμεῖς εἰσὶν
ἀνέρι ΜΥΝΣΙΓΕΡΩ, οὐχὶ θανόντι πάλαι.
τῇ συνέσει θεσμῶν ὅσσοι τέρπονται ἀρίστων,
καὶ θυμῷ ἱερὴν τὴν φιλέουσι δίκην.
οὐ γὰρ ἔην μοῦνον θέμιδος κήρυξ, τε δικαστὴς
πιστὸς, τοῖς θνητοῖς πᾶσι δίκαια λέγων·
ἀλλὰ καὶ ἀκαμάτῳ τῇ ἑῇ χραίσμησε μερίμνῃ
τοῖς ἄλλοις νομικοῖς, καὶ πολέεσσι νέοις.
ὥστε παροῦσα σαφῶς μάλα ἡ γραφθεῖσα διδάσκει
τῶν περὶ στοιχείων τοῦ νομίμοιο βίβλος.
ἥν τινα Ἄρχοντος βουλῇ τε ἕκητι κρατίστου
ΡΕΙΓΗΡΟΥ μοῦσαι ἄμμι διδοῦσι νέην.
μνήματα ΜΥΝΣΙΓΕΡΟΥ νομίμων πορεῖ ἄμμι, ἀπείρας
σφάλματα ΡΕΙΓΗΡΟΣ πάνσοφος ἠδὲ κλυτός.
τοὔνεκ' ὀφειλόμενοι οὐχ ἧττον ἅπαντες ἔασι
σοὶ χάριθ', οἳ γνῶσιν τῶν ποθέουσι νόμων.
καὶ ὡς ΜΥΝΣΙΓΕΡΟΝ φιλέεσκον ἐπ' αἶαν ἐόντα
ἀνέρες ἡγέμονες, κυδάλιμοί τε βροτοί.
πῶς σὺ ἔσῃ πλείστοις ΑΡΝΟΛΔΕ χαρισμένος αἰὲν
ἀνδράσι κυδίστοις, καὶ μερόπεσσι σοφοῖς.

M. Henricus Papæburgerus Hildesheimus, in illustri Acad. Iul. Græcarum literarum Professor.

Versio Latina.

GRATIA debetur, qui iam post fata superstes,
 MYNSIGERO, claro nobilitate viro.
Si modò quos dubios legum dissoluere nexus,
 Iustitiámque iuuat excoluisse sacram.
Non etenim Themidos tantùm fuit ille sacerdos,
 Qui nosset populo dicere iura suo.
Illius ast etiam studium fuit vtile multis,
 Queis curæ leges euoluisse fuit.
Vt docet egregia contextus hic arte libellus.
 Qui sancti IVRIS prima elementa tenet.
Quem nunc consilio autoris, studióque sagaci,
 REYGERI, Musæ composuêre nouum.
MYNSIGERI legum præbet monumenta, reuellens
 REYGERVS næuos, inclytus & sapiens.
Non minor ergo tibi debetur gratia ab illis,
 Qui sacra iustitiæ dogmata nosse volunt.
Et velut autorem cuncti, dum fata sinebant,
 Inclyti & illustres expetiêre viri:
Sic quoque tu multis es docte ARNOLDE futurus.
 Acceptus claris nobilitate viris.

M. IOHANNES POSSELIVS *Junior,*
Rostochiensis in illustri Academia Iulia P.

IDYL-

IDYLLION

Ad Nobilissimum & Doctissimum ARNOLDUM DE REYGER, Amicum suum charissimum.

Alta, per innumeros, arbor, quæ floruit annos
Stabat in exculto, luxuriosa, solo.
Eius & ACCIPITER placida degebat in vmbra,
Qui pius, & niueæ pacis amator erat:
Non reliquas dira fallebat fraude volucres,
Nullus in ingenuo pectore fastus erat.
Incassum huic auceps posuit sua retia, sæpè
Ipsius occultos effugit ille dolos.
Horruit haud Aquilas, spreuit tua carmina corue,
Sæpè sub hoc diræ conticuistis aues.
Mirantur superi volucrem, miratur Apollo,
Miratur totus Thespiadúmque chorus.
Tam raræ & summo volucris flagrauit amore
Sancta tribunalis cura, sacrata Themis.
Sæpius is bona verba tibi cantauit Apollo,
Sæpius Aonios protulit ore sonos:
Sæpè THEMIS, *cœli spectans de vertice, dixit,*
Iuppiter obseruet hanc mihi semper auem.
Sæpius altisona cecinit cùm voce, saliuit
Faunus, odoratas inter Hamadryadas.

QVàm fragilis fortuna! arbor, sub tegmine cuius
Cantabat varios rara auis illa sonos,
Ah nuper, Boreæ flatu percussa, dolebat,
Vltima namque pia fata subibat ouis.
Lugebant tristi mærentes arbore rami,
Nullus erat lacrymis tristitiæq; modus.

Vsque fugax, veluti de lumine, gutta fluebat,
E ramis quondam fluxit vt Heliadum.

P*Lorauit Pallas, doctæ doluêre sorores,*
Abiecit tristem tristis Apollo lyram.
Ter Themis ingemuit, manibus ter pectora planxit,
Et ter flebilibus ora rigauit aquis:
Luxerunt Dryades, Pan imis fleuit in antris,
Tam celerem humanis rebus inesse vicem.
Omnes quæ liquido libratis in aëre plumas
Huic raræ lachrymis condoluistis aui.

R*Apta es ab inuidia volucris, non bella mouebas:*
At semper placidæ pacis eras cupida.
Non tua te pietas, nec rari forma coloris,
Nec cantus dulcis sedula iuuit auis.
Viuit edax vultur, viuit quoque noctua, rauca
Quæ tantum reliquas voce lacessit aues.
Viuit & intactæ cornix inuisa Dianæ,
Miluius atque rapax, æthera tranat, auis.
Proh dolor ACCIPITER *rarus sua fata subiuit,*
Heu bona cur pereunt, & mala quare manent?

S*Ed quis nunc sacram Themidem cantabit? & ehem*
Quis dices laudes fautor Apollo tuas?
Quísve tuos repetet volucris rarissima cantus?
Quos celebrant Gallus, Sarmata, Teuto, Ligur.

A*Rdea, (non fallor, nam vocem nosco suauem)*
Vocibus argutis dulce melos repetet:
Quod nuper gelido cecinit sub tegmine rami
ACCIPITER, *Themidi gratum opus atque Ioui:*
Atque quod ACCIPITRI *promisit, verba sonabit.*
Quæ cecinit raro rara auis antè sono.

Nam

Nam licet his auibus certum natura duellum
Inseuit, magnæ sintq́ inimicitiæ: (*amauit,*
Hunc rarum ACCIPITREM *tamen* ARDEA *semper*
ARDEAM *&* *insignis arsit hic* ACCIPITER.

ARDEA *salueto, Themis annuit aurea, perge*
Cantare arguto iura sacrata sono:
Sic quondam doctis tranabis nubila pennis,
Qualia & ACCIPITER ARDEA *verba canes.*
ACCIPITERQVE *velut populo celebratur ab omni*
Quemcumque immensi circulus orbis habet:
Sic etiam quondam toto celebrabitur orbe
ARDEA, *tranantes, nubiuaga, inter aues.*

A *Scrobe conseruet longos tua membra per annos*
Iuppiter, & præstò sit tibi sancta Themis:
Vt semper lepido depromere gutture possis
Carmina grata tibi, carmina grata Ioui.
Et tandem Elysia cantes sub fronde, Deo iam
Quô grata ACCIPITER *carmina cantat.* AMEN.

Heinrich Albrecht Mynsinger
à Frundeck LL. S.

ALIVD.

Vid tibi pro meritis studiosa ARNOLDE *iuuentus*
Debeat, & quanto dignus honore fies:
Iulia testis erit tam magni Diua laboris,
Et studij produnt tot monumenta tui:
Hactenus assidua sinuosa volumina iuris
Voluisti, ingenti non sine laude, manu:
Themata iuridicos latùm dispersa per agros
Sæpe dabas docto discutienda gregi:

Mynsigeri reuides Themidos monumenta Magistri
Nunc demum, miræ dexteritatis opus.
Ingenij Themis alma tui mirata labores.
Obstupuit, tales & dedit ore sonos:
Impiger ARNOLDVS *permultos exigat annos,*
Et pede quo cœpit sic benè semper eat.

LVDOLPHVS A GITTELDE.

ALIVD.

S*IC, vbi fessus Atlas gestati pondere cœli*
Alcidæ validas substituit scapulas.
Bajulus hoc Cœlũ suffers, ARNOLDE, *quod olim*
MYNSIGER *& fecit sustinuítque simul.*
Ille mihi Maurûm rex: tu Tirynthius heros:
O felix! Tantas digne subire vices!
Felix! Ille suam cui lampada traderet, vnum
Repperit, ac iussit nomen habere suum.
Scilicet: A viuò vt suppellex tota laborum
Credita: Sic meritò hoc hæres honoris habes.
Istud honoris habes: Quod tecum gloria crescit
MYNSIGERI: *& tua cum gloria* MYNSIGERO.
Res noua. Cùm imparibus certent conatibus: Illinc
ARTE *boni* ACCIPITRES: ARDEA *at hinc studio.*
ACCIPITRES *cedunt: supra volat* ARDEA *nubes,*
ARTE *illis: ast huic dante* LABORE *decus.*
Quid credat fore Posteritas, vbi iunxerit ARTEM
Indefessæ OPERÆ? *Postmodo quantus erit*
AANOLDVS? *Proin tu venare* LABORIBVS *artem:*
MYNSIGERO *compar non modò: Maior eris.*

M. CASPARVS ARNOLDI
amicitiæ caussa scribebam.

ALIVD.

ALIVD.

DVm studio insigni multôque ARNOLDE *labore*
Sacra piæ Themidos, & publica commoda curas:
Ecquid te dignum magis, aut etiam ordine nostrô
Prodere posse putem? vel quod tua didita latè
Nomina per gentes, ad lucida sidera tollat?
Haud equidem quidquam. Quare sic pergere perge:
Sedulus hoc vrge studium laudabile prorsus.
Sic tibi sic poteris laudémque decúsque parare, &
Nominis æternam clari producere famam.

ADAM CRAVSE, Megapol.

ALIVD.

EN tibi sacram, studiosa pubes
Pandit Astræam studio & labore,
Nobilis Belgæ iuuenis sagaci,
Mynsiger auctor.
Exijt quondam liber hic secundis
Flatibus, magnos hominúmque plausus
Mouit, ac semper celebratus inter
Iuris alumnos.
Multa limatis superaddidit iam
Paginis AVCTOR, *studiosus atque*
Nobilis REYGER: *geminóque splendet*
Auctor amictu.
Ergo præcinctum meliore veste
Et noua, longo celebrabit æuo
Ensifer princeps, Aquilæque fortes,
Rhenus & Albis.
Italus Præsul Tyberim ad vagantem,
Liliger Gallus, leget hunc, Tagúsque:

Liberè totum penetrabit orbem
Aureus auctor.
Hunc ego grata memorabo mente,
Dum iubar Phœbi nitidum videbo:
Hunc ego donec fuero superstes
Laude sonabo.
Tota sic grato hunc studiosa turba
Pectore, Astraeæ Themidósque cultor
Ob decus fulgens operum suorum
Tollet ad astra.

Gebhardus ab Honrode
F. L.

Anagrammatiſmus.

ARNOLDVS DE REYGER.
SYDERE LARGE VNDOR.
Accommodatus ad ipſius ſymbolum.

AD DEVM REFVGIVM.

Rdea gramineas ceu delectatur ad vndas,
Arduáque interdum ſydera adúſque volat:
Sic vitam elegit ſibi nunc Reygerus amœnam,
Arduáque ingenij ſydera vertit ope.
Dúmque ea cum famâ lucratur commoda vitæ:
Nomini & ingenio hæc conſona verba probat:
Sydere *nunc felice, & aquis* Large vndor *amœnis:*
Refugium ad *ſolum numquid inane Deum eſt?*

Ad eundem.

MYNSIGER *quòd scripta manu ruspa-*
ris amica,
Reygere, *abstergens spongiola ista leui,*
Te nemo melius præstatq; salubrius vnquam,
Cùm sacra à quoquam nemine id vmbra petat.
Par genus ac studium fuit vtriusque parentis.
Is tibi, tuq; illi filij adinstar eras.
Inde etiam post fata tibi famamq; librosq;
Credidit, vt calamo ceu tueare manu.
Immò animam, si tale decet sentire dicauit:
Sic virtute refers ingenioq; virum,
Meibomius *Musam illius defendit in Elmo,*
Officium præstans pro pietate suum.
Tu quoque pupillos tutari perge receptos,
Quos cupit ipsa noua visere veste Themis.
Fama canit, Fortuna docet, præsagia dicunt:
Dispeream, ni tu Mynsiger *alter eris.*

Tob. Trachelius F.

AVCTORES QVOS DN. MYNSING. *disperse in hisce commentarijs citauit, per Iohannem Cellarium, aliàs Slungrauium, hunc in modum sub vno aspectu collecti sunt.*

Nomina verò prudentium, ex quorum libris Digestorum opus compo-

TIT V-

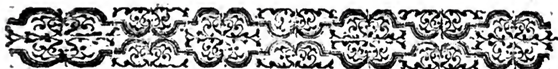

TITVLORVM INSTITVTIONVM IMPERIALIVM

Alphabeticus Index.

****

Item

Eman-

LOCO-

LOCORVM CODICIS ET PANDEctarum inter explicandum discussorum Elenchus.

TABVLA COMPREHENDENS OMNES paragraphos Institutionum Imperialium secundum ordinem Alphabeti.

A

*****

T

Paragraphorum Index.

Indicis Paragraphorum Finis.

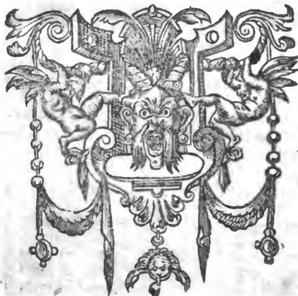

IOACHIMI MYNSINGERI A FRVNDECK, I.C. SCHOLIA IN LIB. INSTITVTIONVM Fl. Iustiniani Cæsaris.

IN PROOEMIVM.

1 *Exordia quibuslibet disciplinis præmittenda esse.*
2 *Inciuile est, iuris ciuilis expositionem sine præfatione tractare.*
3 *Quo consilio Iustinianus Imperat. Institutiones fieri iusserit.*
4 *Vtilitas Institutionum.*
5 *Institutiones quomodo adolescentibus cum fructu interpretandæ.*

1 LATO † Princeps ingenij & doctrinæ, vt eum ᵃ M. Cicero a lib. 4. de legib.
appellat, quibuslibet libris siue disciplinis exordia, & quasi
quædam præludia, quæ artificiosam & vtilem ad rem discen-
2 dam tractationem haberent, præponenda esse censuit. † Et ex
ᵇ Caij Iurisconsulti sententia, inciuile atque indecorum esset, b in l. 1. ff. de
illotis (quod dicitur) manibus legitimam, & non simulatam orig. iur.
aggredi Philosophiam: omissoque procemio statim excellen-
3 tissimam illam iuris expositionem tractare. † Quare eodem
consilio & Iustinianus Imp. ductus, hisce Institutionum libris
hanc epistolam præfationis loco præposuit: sic fore ratus, vt cupida legum iuuentus, maiore auiditate, hanc primam studij ciuilis quasi infantiam, & prima elementa amplecteretur, & ad Institutiones diligenter perdiscendas, inuitaretur ardentius. Enarrat autem in ea Iustinianus, quo consilio institutiones hasce fieri curarit, quique sit harum fructus, atque commoditas. Nam cùm videret, Ius ciuile immenso (vt inquit Liuius) aliarum super alias aceruatarum legum cumulo inuolutum esse, immensa legum volumina extare, atque adeò leges ipsas hinc inde diffusissimè tractari: iuuentuti prodesse volens, ex prudentissimorum hominum consilio & suggestione hunc libellum concinnauit: partim vt iuuenibus ad Iurisprudentiæ studium anhelantibus, principia, & ipsarum legum cunabula certo iustóque ordine, ac compendiaria via traderet: partim vt breui indice materias immensis volumini-
4 bus comprehensos illis ostenderet, & tanquam digitum ad fontem porrigeret. † Et
meretur sanè hic Institutionum liber, vt cætera prætermittam, non minimam adeo laudem, quòd certum præceptorum ordinem, iustámque ac dialecticam quandam
5 docendi methodum complectitur. † Nos igitur Iustiniani propositum sequentes, in
eius enarratione, omissis longioribus ambagibus, ac quæstionum mæandris (quæ ab interpretibus moueri passim in ipso solent, nec tyronem aut Iuris rudem, sed perfectum atque propemodum consummatum auditorem desiderant) postpositis, intra institutionum septa consistentes, textum quam simplicissimè explicabimus, desinis

tiones, diuisiones, & collectiones, quibus potissimè hoc studium constat, diligenter inquiremus, adeò vt epitome ac summa totius Iuris ciuilis leuiore via, & sine molestia ab adolescentiore ætate cognosci facilè possit.

In Iustiniani Epigraphen.

1 *Imperatoris appellatio.*
2 *Imperator quomodo accipiatur.*
3 *Cæsares qui dicantur.*
4 *Iustinianus quare Flauij prænomen sibi adsciuerit.*
5 *Iustinianus nomen proprium est, ad imitationem Iustini patris.*
6 *Alius Iustinianus Constantini filius.*
7 *Agnomina ab euentu rerum imponuntur.*
8.9 *Alemani qui sint & vnde dicti.*
11 *Gothi qui: & quare Iustinianus se Gothicum dixerit.*
11.12 *Franci vnde dicti, & quando à Iustiniano deuicti.*
13 *Germanici cognomen: & Germani vnde dicti.*
14.15 *Legendum in tit. Iustin. Anticus non Atticus: & Antæ qui sint.*
16.17 *De Alanis & Vandalis.*
18 *Iustinianus quare Africanum se dixerit.*
19 *Pius quis dicatur.*
20 *Antoninus Roianus primus Pij nomen accepit.*
21 *Scipionis graue dictum.*
22 *Pietas maxime principem decet.*
23 *Felix quis dicatur.*
24 *Iustinianum bis triumphasse.*
25 *Triumphandi modus apud veteres.*
26 *Augustum non ab augendo, sed ab auguriis dictum.*

[a] IMPERATOR [b] CÆSAR [c] FLAVIVS [d] IVSTINIANVS, [e] Alemanicus, [f] Gothicus, [g] Francicus, [h] Germanicus, [i] Anticus, [k] Alanicus, [l] Wandalicus, [m] Africanus, [n] pius, [o] felix, inclytus, victor ac [p] triumphator semper [q] Augustus, cupidæ legum iuuentuti S.

QVONIAM in huius Epigraphes enarratione veteres interpretes parum ad rem pertinentia tradunt, eandemque obscurant potius, quàm explicant, eam cum primis crassè ac populariter declarari operæ pretium fuerit: potissimum vt titulos illos, quibus Iustinianus passim in legum voluminibus vtitur, tyrones Iuris intelligant.

a IMPERATOR.] † Cicero in Philipp. scribit, Imperatorem à Senatu Romano appellari solitum fuisse, qui aliquot millia externorum hostium prosternens, optimum militiæ suæ exemplum dedisset. Hinc est, quòd ductores exercituum & præfecti copiarum militarium ab historiographis *Imperatores* appellentur. Sed & qui prouincias administrabant, hoc nomine salutabantur. Deinde nomen Imperatoris, translatum est ad significandam sacrosanctam Romani principis dignitatem: atque hic, & aliàs passim in titulis D. Iustiniani accipitur. † Nostra verò tempestate *Imperatorem* fieri dicimus, qui Septemuirorum Germaniæ nostræ, quos *Electores*, & nostro idiomate *Churfursten* vocamus, suffragiis atque consensu, ad Christiani populi monarchiam euehitur, de quorum institutione pulcra [a] Spigelius ad Guntherum annotauit. 1 2

b CÆSAR.] † Scribunt autores, illum, qui prius Cæsaris nomen adeptus est, ab eo sic dictum fuisse, quòd cæso matris vtero esset natus: quod Plinius [b] Scipioni Africano attribuit. Traduntur & aliæ huius vocis etymologiæ, vt apud Grammaticos videre est. harum tamen nulla huc quadrat. Spartianus in Ælio [c] Seuero testatur. *Cæsares esse, quasi principum quosdam filios, & designatos Augustæ Maiestatis heredes, ein Römischer Kœnig.*) Sic Iustinianus cùm esset Iustini Maioris ex sorore nepos, ab eo adoptatus, & imperij consors, hoc est, *Cæsar* factus est, Anno Christi DXXIX. Hinc est, quòd Iustinum non semel [d] patrem suum nominat. Atque Ferrarius [e] eum quem vetustiores Cæsarem dixère, nos Regem Romanum: & rursus quem illi Imperatorem nos Cæsarem appellare. 3

c FLAVIVS.] † Accursius Iustinianum idcirco *Flauium* dici existimat, quòd Flauios populos deuicerit: qui manifestus error est quem Montanus hic deprehendit, & hoc pronomen esse putat, more Romanorum, à Flauiorum familia, ex qua Iustinianus oriundus fuerit, deriuatum, quæ non solum Iustinianum, sed & alios retrò 4

a In Annot. ad lib. 1. Gunther.
b lib. 7. Naturalis hist.
c Alciat. in Annot. lib. 12 Cor. Tacit.
d §. est & aliud ℱ. de donat. §. cæcus, ℱ. quib. non est permiss. fac. test.
e hic.
f In libell. de ling. lat.
g In suo Lexico.

prin-

principes imperio dederit: quales fuêre Vespasianus, Domitianus, & alij. Sed nec hoc
conuenire Floridus [f] notauit. Mihi [g] Spigelij sententia non improbatur, existiman- f in libell. de Ling. Lat.
tis, Iustinianum hoc prænominis retinuisse, quòd id quinque principes Constanti- g In suo Lexico.
nopolitani continua serie eum præcedentes vsurpassent: quales fuerunt Fla. Vale-
rianus Martianus, Fla. Valerius Leon. Fla. Valerius Zenon, Fla. Valerius Anastasius,
& Fla. Valerius Iustinus, cui nepos ex sorore Iustinianus successit. Huc adde, quod
Alciatus [h] scribit, Imperatores Orientis *Flauij* prænomen sibi solitos addere, fortè h lib. 5. Pater. c. 3.
ob Constantini Magni memoriam, qui huiusmodi fuit prænomine.
5 d *Iustinianus.*] † Hoc nomen illi fuit proprium, à Iustini patris adoptiui nomine:
vt *Octauianus*, à nomine Octauij deductum. Cæterùm quòd Accursius vbique du-
bitat, cuius filius hic noster Iustinianus fuerit, propterea quòd Iustinianum Constã-
6 tini filium in decretis legerat [i]. † Sciendum est, illum alium fuisse Iustinianum, i c. habeo librũ disti. 7.
Constantini filium, ex Heracliana familia oriundum, nostro hoc posteriorem: qui
ῥινότμητος Græcè cognominatus [k] est, quod truncis esset naribus. k Alciat. lib. 9. Disp. c. 7.
7 e *Alemanicus.*] † Agnomina sunt ab euentu rerum imposita. Sic enim veteribus
Romanis deuicti hostes non semel agnomina dederunt: vt Scipio Africanus: Me-
telli, alter Numidicus, alter Macedonicus. Sic & Iustinianus hæc agnomina à deui-
8 ctis hostibus sibi adsciuit. † Cæterùm Vualafridus, teste Vadiano, mediæ ætatis non
contemnendus autor, in vita D. Galli, Rhetis proximos, & supra Aconiũ Rhenúm-
que, tùm & in occasum ad Tigurinum lacum, & Limagum habitantes (vbi hodie
longè latéque Heluetij dominantur) Alemanorum nomine censet. Hoc autem vo-
cabulum recẽtius esse, quàm Germanorum, Flauius Vopiscus his verbis in vita Pro-
culi testatur: *Alemanos (inquit) qui tunc adhuc Germani dicebantur non sine gloria*
9 *splendore contriuit.* † Fuerunt autem *Alemani* dicti, non à Lemano lacu, vt quidam
putant, sed quod esset collectitia diuersorum hominum multitudo: *allerley man aus
allen landen man.* Id quod Agarius ex Asinij Quadrati autoritate docet, cuius verba
refert autor Commentarioli in Tacitum, de Germanis. Alij tamen malunt Alema-
nos dictos esse, quia toti essent viri, ac planè viriles ac fortes homines.
10 f *Gothicus.*] † *Gothi* propriè dicti sunt populi, qui Germanici maris insulam Scan-
diam incoluerunt, & insignem ex Romanis victoriam retulêre, circiter annũ Chri-
sti 259. superato Imp. Decio. Hi postea duce Alarico tentârunt inuadere Italiam, cir-
ca annum Christi 407. & ante quinquennium potiti sunt vrbe Roma. Sed hos po-
stea profligauit per suum Narsetem Iustinianus, circa annum Christi 560. occiso
eorum rege Totila.
11 g *Francicus.*] † *Franci*, ita dicti, quòd suam tuerentur libertatem, primas sedes ha-
buerunt supra *Coloniam*, in ea regione, quam Catti tenuêre, quæ nunc est *Hassia.*
Hi autem duce Teudeberto rege, vno die magna virtute fuderunt duos instructissi-
mos exercitus, Iustiniani nempe, & Gothorum, qui in procinctu erant, vt inter se di-
12 micarent de Mediolani possessione, anno Christiano 536. † Sed annis deinde 22. elã-
psis, cum per Italiam infesto vagarentur exercitu, duce quodam Bacillino, prope
Tarentum superati sunt à Narsete, Iustinianei exercitus Imperatore.
13 h *Germanicus.*] † Post Drusum Claudij Cæsaris patrem (qui *Germanici* cognomen
primùm sortitus est, & post res præclarè gestas in Germania mortuus est) Romani
principes, si quicquam ex Germania attriuerunt, dicti sunt Germanici: adeò vt He-
rodianus hunc titulum referat inter Imperatores. Quod ad rationem vocis attinet,
non alia videtur esse Germanorum, quàm Alemannorum significatio: vtrumq; enim
verbum significat gentem prorsus virilem. Nam lingua Germanica, *allman* & *gar-
man* vocat eum [l], qui totus vir est: Marcus tamen Tatius Alpinus, vir solidæ erudi- l Vide Alciat. lib. 10. Paterg. c. 10.
tionis, & inter Assessores Auditorij Imperialis, mihi collega non iniocundus, censet:
quòd *Teutsche* sit gentile nationis nomen, à Deo Tuiscone: *Germani* verò, vel *Al-
lemanni*, Castrense verbum, apud eos fuerit, hodiéque sit, idque ferè, quod apud La-
tinos ipsæ legiones, quæ ex delectis Romanorum ciuibus constabant: ita & apud nos
Allemanni dicantur, hoc est, omnes viri, quod & per alteram vocem, *Germani*, hoc
est, omnes, atque adeò toti viri, æquè exprimitur: suntque, vt hodie dicimus, *gemu-
sterte oder ausserlesene Knecht.*
14 i *Anticus.*] † Vulgari Codices habent *Atticus*: sed falsò. Quomodo enim Iusti-
nianus Atticum se inscripsisset, qui nullum cum Atheniensibus bellum gesserit,
quinimò fidos & imperio parentes semper habuerit? Legendum itaque *Anticus*,
15 vt textus Noricus habet, & Alciatus probat. † Erant autem *Antæ*, teste eodem Al-

m lib.5. Paret.3.

n lib. 3. Goth. bella.

o Lib. 2.

ciato m; Histri fluminis accolæ: quos in Romanas prouincias incurrentes, Iustinianus per Childibium decem repulit, & post aliquot annos duce Germano sororis suæ filio, ad internecionem ferè deleuit, teste Procopio n: vt meritò ab eis nomen *Antici* sibi Imp. vendicauerit.

k *Alanicus.*] † *Alanis* cum Vandalis iuncti erant, nec minus efferatæ naturæ: Luca- 16
nos o vocant, duros æterni Martis Alanos.

l *Vandalicus.*] † Vandali sono significatóque suffragante significant aduenas seu 17
peregrinos, & nouos homines: *wandeln* enim germanica lingua vsitatiss. & notissima, idem est, quod peregrinari. Hi primùm sollicitati a Stilicone, circa annum Christi 400 Gallias, inuasêre, deinde Hispanias, postea in Africam traiecerunt: ex qua euocatus ab Eudoxia regina, rex eorum Gensericus, Romam perfidè vastauit. Christianos ad Arianam hæresim cogere conatus est, atque immanem lanienam & excarnificationem instituit. Huic in regno simul & tyrannide successit filius Honoricus Anno Christi 476. Honorico Gundamundus An. Ch. 484. Gundamundo Transimundus Ann. Ch. 501. à quo ducenti viginti Episcopi simul in Sardiniam exulatum missi sunt: quos Hildericus, bonus princeps, ac integer in Christiana religione, ab exilio reuocatos Ecclesiis suis restituit, Ann. Ch. 523. Hic à Gilimere per insidias captus, in carcerem coniectus, ac ignominiosè habitus fuit. Nec tamen Gilimer diu regno potitus est, sed per Bellizarium circa annum Ch. 535. in Africa victus & oppressus est, quem postea in triumphum Iustinianus noster Constantinopoli duxit.

m *Africanus.*] † Africanum se dixit Iustinianus, quia ex Africa Vandalos pepulit, 18
vt iam dictum est.

n *Pius*] † *Pius* inter alias is dicitur, qui erga suos non minus, atque parens erga li- 19
beros, paternum atque adeò officiosum gerit animum. † Et hoc cognomentum An- 20
tonius Bassianus primus à Senatu Romano accepit, vt Pius diceretur. Fuit enim Princeps clementissimus, & summus pacis amator, nec quicquam asperum suis temporibus facere cogitauit: † sed potius, vt Capitolinus autor est, illud Scipionis di- 21
ctum subinde in ore habebat: *Malle se vnum ciuem seruare, quàm mille hostes occi-*
p Prouerb. c. 18
dere. † Decet autem hoc nomen maximè principem. Vnde illud p: *Leo rugiens prin-* 22
ceps impius super populum pauperem. Adhibenda tamen est moderatio, ne dum clementiæ habenas relaxamus nimium, vitia ac scelera fouisse censeamur. Hinc Romæ in Capitolio scriptum ferunt: *Parce victis, frange superbos.* Hinc etiam illud Poëtæ: *Parcere subiectis, & debellare superbos.*

o *Felix.*] † *Felix* inter cæteras acceptiones & is dicitur, qui & prosperitatem habet, 23
& cum fortunæ successu omnia gerit. Sic Virgilius: *Viuite felices quibus est fortuna peracta Iam sua.* Idque cognomen vel potissimùm imperatoribus conuenit.

p *Triumphator.*] † Iustinianus enim triumphasse legitur de Persis, & Vandalis. 24
Persas enim prælio fudit, cùm transgressis limitibus Mesopotamiam, Cœlesyriam & Syriam prædati sunt. Vandalos verò, populum Europæ Septentrionalis omnium ferocissimum, cùm Africam plus minus quinquaginta annis occupassent, duce Bellizario superauit. † Cæterùm *triumphandi modus* talis olim apud Romanos fuit: Vi- 25
ctores primùm corona laurea, deinde aurea redimiti, curru inaurato, quem quatuor albi equi trahebant, Romam vehebantur: præcedebat Senatus, sequebatur populus, post hunc ordo militaris. Ante currum victoris ibant duces victi, catenam ferream collo gestantes. Et primùm omnium ad templum Iouis Capitolini, deinde per vrbem atque domum reducebantur, quod Antiquitatis cognoscendæ ergo indicasse sufficiat.

q *Augustus.*] † Augustum ab augendo dictum esse, Accursius antiquitatis ignarus 26
falsò comminiscitur: in quem errorem plures deinde lapsi sunt. Sciendum ergo, quòd cùm veteres omnia ab auspiciis, siue auguriis inciperent, hoc est, ab auiũ volantium spectatione, ipsarúmve garritu, putantes ita se intelligere, quid faciundum vtiliter quidve fugiendum ob perniciem futuram esset: factum esse, vt *Augusti* appellarentur Imp. quasi religiosa veneratione, ac obseruatione digni, & bonis auguriis admodum profuturi Romanæ ditioni gubernandæ: sicque vbique in titulis Iustiniani, & apud Iurisconsultos intelligendum est. Itaq; nihil huc ineptæ quorundã interpretum argutiæ pertinent, quas circa hanc voculam (*Augustus*) comminiscũtur.

In textum procemij.

a *Qui præest Reip. legum & armorum scientiam habere debet.* 1

2 *Summa cuiusque Reip. tuitio ex armis & legibus prouenit.*
3 *Legitimi tramites.*
4 *Calumnia vnde deriuatur, & de eius significatione.*

a IMperatoriam maiestatem non solùm armis b decoratam, sed etiam legibus oportet esse armatã: vt vtrumque tempus, & bellorum & pacis, rectè possit gubernari: & princeps Romanus, non solùm in hostilibus præliis victor existat: sed etiam c per legitimos tramites d calumniantium iniquitates expellat: & fiat tam iuris religiosissimus, quàm victis hostibus, triumphator magnificus.

a *Per Imperatoriam* maiestatem intelligimus Principem Romanum, quem hodie Imperatorem dicimus. Maiestas enim populi Romani amplitudo a fuit: deinde principis: b quanquam & amplificationis gratia, magistratibus interdum reperiatur attributa c, atque adeò priuatis: vt Xenocrati apud Valerium. Videbantur autẽ principes tantùm circa arma versari debere: cùm & Gordianus d Imperator asserat, *Milites arma magis, quàm iura scire oportere.*

1 † Sed quia duo omnino sunt Reip. administrandæ tempora, belli scilicet & pacis: necessum est, illum qui in communi Reip. functione agere volet, vtriusque temporis artes egregiè tenere. Legibus enim domi in toga & pace vtimur: armis verò in bello
2 opus est. † Hinc summam cuiusque Reip tuitionem, de stirpe duarum rerum, armorum, & legum, venisse, Iustinianus e alibi etiam testatur. Istorum etiam alterum alterius auxilio semper indiget, & tam militaris res legibus in tutò collocatur, quàm ipsæ leges armorum præsidio seruantur. f Cui sententiæ conuenienter dictum est, quòd leges aut armis imperent, aut sanè arma temperent, ac moderentur. Sic Iulius Pollux principem, quem instituit, vult non modò πολεμικὸν, sed etiam νομοθετικὸν esse: qui videlicet leges salutares sciat condere, ac tueri. Nam & hoc est proprium principis munus: quod sit ei diuinitus demandatum, eleganter Iustinianus alibi scribit. g Sic prisci omnes scriptores vniuersam administrandæ Reipublicæ rationem in duplices artes secuêre, pacis videlicet & belli.

b *Decoratam*] Solent hic annotare quandam αὐτοματεβολὴν, qui hoc verbum magis ad leges, quàm ad arma referri & pertinere putant. Sed Balduinus censet, hoc aptius referri ad ipsam gloriam, & decus armorum, peritiámque rei militaris: quodam exemplo & imitatione Græcorum, qui sic vtuntur verbo κοσμεῖσθαι.

3 c *Per legitimos tramites.*] † Id est, per ipsarum legum remedia, siue iuris iustitiæque viam ac rationem: vel potius per magistratus & iudices, quorum curare est, vt leges seruentur. Si quidem nihil prodesset iura in ciuitate habere, si non essent qui hisce vterentur, h aut nolentes ad eorum obseruationem compellerent. Et hæc lectio probabilior videtur: ob id certè, quia tametsi lex, eo ipso, quòd quis committit delictum, pœnam condignam imponat: lex tamen non exequitur pœnas, sed ipse Iudex. i

4 d *Calumniantium*] Id est, delinquentium. † *Calumnia* à Caluo, caluis, dicitur, quod est decipio, frustror: ducta metaphora à caluis militibus, qui omnibus solebant esse derisui. Hinc fit, quod generalissimè nonnunquam pro omni malitia quomodolibet admissa intelligamus calumniam, sicut hoc loco. Quò pertinet, quod Cicero k alibi: *Existunt* (inquit) *sæpe iniuriæ calumnia quadam, & nimis callida atque malitiosa Iuris interpretatione.* Aliàs verò trahitur hoc verbum (*calumnia*) ad iudiciarias l res, & dicitur, alicuius in litibus per fraudem & frustrationem vexatio, siue agatur, siue excipiatur, siue differatur negotium malitiosè.

a Cic. in Rhet.
b D. & C. ad l. Iul. maiest.
c l. pe. de iust. & iur.
d l. scimus 22. C. de iur. delib.
e de Iustini Cod. conf. in princ.
f Fac. l. qui restituere 68. De rei vend. l. si quis in hoc. 10. C. de epis. & cl. l. 3. ... nules. de re mil. l. aduocati 14. C. de aduoc. diuers. iud.
g in Nouell. 71. edit. Haloand.
h l. 2 s. post originem, de orig. iur.
i l. 1 s. ... ibi gl. ad S.C. Turpillianum.
k Lib. 1. Offic.
l Vide quæ ipse annotaui in Rub. Extra de iura. cal.

§. Quorum vtrumque.

1 *Argumentum huius §.*
2 *Quæ bella confecta sint à Iustiniano.*
3 *Leges promulgatæ.*
4 *Leges compositæ.*
5 *Quo ordine Iuris ciuilis libri sint editi.*
6 *Antiquus Codex Iustiniani, qui Iustinianus est dictus.*
7 *Pandectarum promulgatio.*

8 Pandecta quare sic dicta.
9 Institutionum compilatio.
10 Nouus Iustiniani Codex.
11 Nouellæ constitutiones siue Authenticorum liber.
12 Feudorum consuetudines.

[a] Quorum vtramque viam cum summis vigiliis summáque prouidentia, annuente Deo, perfecimus. Et bellicos quidem sudores nostros, Barbaricæ gentes sub iuga nostra redactæ cognoscunt: [b] & tam Africa, quàm aliæ innumeræ prouinciæ [c] post tanta temporum spatia, nostris victoriis à cœlesti Numine præstitis, iterum ditioni Romanæ, nostróque additæ imperio protestantur. Omnes verò populi legibus tam à nobis [d] promulgatis, quã compositis reguntur. [e] Et cùm sacratissimas Constitutiones antea confusas in luculentam ereximus consonantiam: tunc nostram extẽdimus curam ad immensa veteris prudentiæ volumina: & opus desperatum, quasi per medium profundum euntes, cœlesti fauore iam adimpleuimus.

IVSTINIANVS † ne posteris & futuris Principibus durius quidquam præscripsisse videretur, se circa vtrumque tẽpus, & belli, & togæ gnauiter elaborasse ostendit. Et primum quidem suos labores circa res bellicas ostendit: deinde, quanto studio in restituendo Iure ciuili vsus sit, recenset. 1

a In vita Iustiniani.
b Ab incli. Impe. decad. 1. li. 5. c. 77.
c De bello Part.
d l. 2. in pr. C. de vet. iure enucle. & l. 2. in princ. C. de off. præf. præt. Afr.

b *Et tam Africa.*] Quæ bella confecerit Iustinianus, Paulus [a] Diaconus, Blondus, [b] & Procopius [c] vberrimè scribunt: quæ omnia huc congerere, extra propositum ac fortè etiam tædiosum foret. Nonnulla etiam in Codice [d] referuntur.

† Primùm autem Parthica bella æterna pace sopiuit. Deinde Gothos, & Vandalos, 2
gentem immanem, aliquoties cùm in Italia, tum in Africa fudit ac profligauit. Præterea Carthaginem, & omnem Lybiam, annis plus minus centum quinquaginta à Vandalis occupatam, gloriosè per Bellizarium ducem recuperauit, & imperio Romano iterum adiunxit. Denique & alias multas prouincias, ab eo subiugatas fuisse, historiæ passim clamant.

c *Post tanta temporum spatia.*] † Nam quod ad Africam attinet, fuerat ea iam ferè 150. annis occupata à Vandalis, cùm à Iustiniano restituta est imperio Romano: vt & supra diximus. 3

d *Promulgatis.*] † Leges tum promulgari dicuntur, cùm primùm in vulgus eduntur, ideo *promulgatas* hic *leges* vocat, quas ipse edidit, atque inuulgauit. Suetonius in vita Iulij: *Romani* (inquit) *veteres suas leges ex iure decemuirali promulgatas, atque in æs incisas in ærarium condebant.* † *Compositas* verò leges intelligit, quas retrò Principes, & Iurisconsulti ediderunt, sed ipse Imp. in ordinem coëgit. Nam *componere*, inter alia est prius inuentum in melius reformare. Sic cùm Lex [e] dicat, *ante Papyrium plures fuisse leges sancitas*, Papyrio tamen omnes adscribuntur, quia omnes composuit, & in vnam velut symphoniam & consonantiam reduxit. 5

e l. 2. §. deinde. de orig. iur.

e *Et cùm sacratissimas.*] † Quo ordine iuris ciuilis libri, quibus hodie vtimur, vulgati fuerim, necesse est legum tyrones cognoscere. Ita enim apparebit, quibus velint postremis legibus potissimùm fidem facere debeant, si quando contrariæ leges [f] occurrerint. Sic ergo se res habet. † Diuus Iustinianus infinitis legum commentariis, & immensæ iuris ciuilis difficultati remedium positurus (id quod olim Pompeius Magnus & Iulius Cæsar, vterque, nisi bellis impeditus esset, facere in animum sumpserat) indictione 7. imperij sui, hoc est, anno Christiano 531. maximè eorum, qui ab Adriano & Antonio Pio in suam vsque ætatem, summam rerũ gubernarunt, cùm essent dispersæ in tres Codices, [g] Gregorianum, Hermogenianum, & Theodosianum, intolerabilique dissimilitudine inter se pugnarent: reiectis inde inutilibus, & superadditis necessariis, in vnum corpus & volumen digessit: idque opera Triboniani, 6

f l. non est nouum 25. & l. seq. de LL.
g l. 1. C. de nouo Cod. faciẽdo.

boniani, Dorothei, Theophili, & id genus hominum doctissimorum. [h] Quem qui-
dem librum, vt plus ponderis atque autoritatis obtineret, suo nomine *Iustinianeum*
7 *Codicem* inscribi voluit: qui tamen hodie non extat. † Deinde quinto post anno, ni-
mirum indictione duodecima, innumera Iurisconsultorum scripta, quæ in [i] duo mil-
lia librorum, & tricies millia versuum propagata habebantur, in quinquaginta libros
8 redegit: † eis nomen *Pandectarum*, siue *Digestorum* imponens, quia [k] essent to-
9 tius iurisprudentiæ quædam quasi receptacula. † Quibus peractis, eodem tempore
ex Pandectis & Codice, multisque veterum commentariis colligit quatuor *Institu-
tionum* iuris Ciuilis libros, qui fores quodammodo adaperiant, ad penetralia iuris in-
10 gredi volentibus. † Post indictione decimatertia, Anno scilicet Christi 536. ad prioris
Codicis emendationem, & secundam eius editionem manum admolitus est, atque
ipsum longè emendatiorem denuò edidit, additis de integro multis nouis constitu-
tionibus, quæ in priore editione non habebantur: detractis item quàm plurimis,
quæ ad id vsque tempus firmiter in iudiciis obtinuerant. Et is est Codex, quem ho-
die inter reliquos iuris libros habemus. Vnde in eo [l] Iustinianus aliquoties mentio-
nem facit Institutionum iam compositarum, & contrà in hisce Institutionum libris,
non semel constitutionum meminit, quas in Codice suo extare [m] refert, cum nihilo
11 magis extent. † Postremò νεαρὰς, hoc est, Nouellas Constitutiones (quem vulgò
Authenticorum librum nuncupant) præstantissimam, & maximè necessariam iuris
Ciuilis partem protulit, quas solas meritò aliquis ciuilium legum colophonem &
columnam [n] dixerit, vt quæ solæ reliquo iuri Ciuili autoritatem addant, solæ detra-
12 hant, solæ nouam formam & normam attribuant. † Adde (si lubet) prædictis Ciuilis
prudentiæ libris Feudorum consuetudines, quas veteres appellare solebant, *Iura mi-
litiarum*, & Imperator στρατείας vocat. Hi libri præter hoc, quod alium habent auto-
rem, ius consuetudinarium continet.

h quorum nomina habes in d. l. 1. §. adeoq;.

i l. 2. §. omnia. C de veteri iure enucl.

k Gell. lib 11. Noct. Att.

l 2. vt in tit. de Iustin. Cod. emend. & l. meminimus.

m in princ. de leg. hæred. in §. legatariis, ℐ. de testam. ordin. & §. sed nec huiusmodi, ℐ. de legat.

n Haloand. in Præfat. Nou.

§. Cúmque hoc.

1 *De Triboniano & nonnullis.*
2 *Quæstor idem quod exquæstor, consul quod exconsul, & sic de similibus.*
3 *Quæstoris appellatio variè apud veteres vsurpata.*
4 *Origo Quæstorum.*
5 *Quæstorum varia genera.*
6 *Quæstores vrbani.*
7 *Quæstores ærarij.*
8 *Receptores.*
9 *Quæstores parricidij.*
10 *Quæstores candidati.*
11 *Cancellarij quæstoribus candidatis similes.*
12 *Quatuor dignitatum nomina.*
13 *Alciati lectio ad hunc locum.*
14 *Vetus lectio defensa.*
15 *Institutiones quid?*
16 *Liber hic barbarè Instituta dicitur.*
17 *De tempore studendi in iure ciuili.*

Cúmque hoc Deo propitio peractum est: [a] Triboniano viro magnifico, magistro & [b] exquæstore sacri Palatij nostri & exconsule, nec non Theophilo & Dorotheo, viris illustribus [c] antecessoribus [d] (quorum omnium solertiam, & legum scientiam, & circa nostras iussiones fidem, iam ex multis rerum argumentis accepimus) cõuocatis mandauimus specialiter, vt ipsi nostra autoritate, nostrísque suasionibus [e] Institutiones componerent: vt liceat vobis prima legum cunabula non ab [f] antiquis fabulis discere, sed ab Imperiali splendore appetere: & tam aures, quàm animi vestri nihílque perperam positum, sed quod in ipsis rerum obtinet argumentis, accipiant. Et quod priori tem-

pore vix post [g] quadriennium prioribus contingebat, vt tunc constitutiones Imperatorias legerent: hoc vos à primordio ingrediamini, digni tanto honore, tantaque reperti felicitate, vt & initium vobis & finis legum eruditionis à voce principali procedat.

a *Triboniano.*] Fuit hic genere Pamphilius, Macedoniani cuiusdam filius, vir inge- 1
nio miti atque humano: singularíq; omnium artium doctrina imbutus. Eum tamen
Suidas Græcus author (teste Budæo [a]) appellat omnis religionis contemptorem, &
qui Iustiniano persuaserit, mortem eum non oppetiturum, sed cum carne in cœlum
assumptum iri. Sed hæc quis credat incerto authori? cùm contra stet scriptor grauis
eorum temporum Procopius,[b] vt eum allegauit Rutilius, vir doctus, nec Iustiniani
optimi, & vel ipsius Suidæ testimonio, religiosissimi principis prudentia & pietas pas-
sura fuisset, nedum alitura & prouectura eiusmodi monstrum.

a in l. vlt. C. de cod edic. Alcia. lib. 3. dispunct. c. 11. & lib. 4. dispunct. c. 7.
b Liu. 1. de bell. Pers.

b *Exquæstore.*] Quæstores sacri Palatij sub Imp. Constantinopolitanis erant, qui
petitionibus subscribebant, vel etiam responsa reddebant, & (vt paucis complectar)
qui leges dictabant, precésque ac responsa subnotabant. [c] Et in tali fuisse apud Imp.
Iustinianum dignitate Tribonianum constat. Cæterùm an exquæstor à quæstore
differat, exconsul à consule, expatritius a patritio, & si quæ sunt dignitatum similia
nomina, quæ propositionis cuiusdam additamento scripta reperiuntur, exactè Alcia-
tus [d] examinat. † Ergo crediderim, quæstorem idem esse quod exquæstorem, consu- 2
lem quod exconsulem, & sic de cæteris: temporúmque vitio, quæ iam in barbariem
dilapsa fuerant, hanc Latini sermonis inductam corruptelam. Et huius quidem rei
argumentum est, quod Iustinianus alibi [e] Tribonianum, nunc exquæstorem, nunc
quæstorem [f] indifferenter appellat. † *Quæstoris* autem appellationem apud priscos 3
variè vsurpatam fuisse, autores passim docent: quorum etiam origo antiquissima
fuit, [g] & ferè ante omnes alios magistratus. † Nam hi Regibus adhuc imperantibus 4
instituti fuerunt, populiq; suffragio creati: & deinde anno 63. post exactos reges sunt
primùm creati Valerius Posthumus, & Æmil. Mamercus, quibus res militares com-
mittebantur. Mox rebus imperij accrescentibus, subinde alij adiecti sunt: atque ita
deinceps illorum auctus est numerus pro imperij exigentia, vt ad viginti excreuerit.
† Varij autem generis fuerunt: quidam enim in hoc creati sunt, [h] vt prouincias sor- 5
tirentur: & hi cum Imperatorib. mittebantur ad administrandam rem pecuniariam,
prædámq; ac manubias in rationes publicas referendas: sicut ex multis T. Liuij locis
patet. Et hic erat primus honoris gradus apud Romanos: Prætorémq; suo Quæstori
[i] parentis loco esse oportebat, nostro tempore Thesaurarij bellici appellantur; vulgo
Zalmeister. † Erant & alij quæstores, *Vrbani* dicti, qui ærarium curabant, atque pecu- 6
nias, singuláq; accepta, & expensas in tabulas publicas referebant: qui hodie dicun-
tur præfecti Ratiociniorum (*Rendimeister.* Erant & *quæstores ærarij*, qui mulctas (no- 7
strate lingua *freuel zuchbæssen*) pro emendatione delictorum recipiebant. † Vnde e- 8
tiam *Receptores* dicuntur: Vt sunt apud nos in municipiis præfecti minores, *die Vn-
deruœgt.* † Fuerunt item *quæstores parricidij*, quorum meminit lex duodecim tabul. 9
qui causis capitalibus præponebantur, [k] quasi earundem quæstores. Hodie malefi-
ciorum iudices sunt tales, & qui censentur Pontificio iure inquisitores. † Postremò 10
quæstores candidati dicebantur, qui libros Imperatorios, ac literas legebant; sum-
móque in honore erant, [l] candida veste, integritas insigni conspicui. † Huic magi- 11
stratui Cancellarios similes penè esse Pyrrhus contendit: atque hoc munere functus
est apud Iustinianum Tribonianus, inter Togatos primus, vt est apud Suidam.

c Nouell. 33. & 114. l. vlt. de diuers. rescript.
d lib. 4. disp. cap. 3.
e l. tanta 2. in princ. C. de vet. iur. enucl.
f l. Maximum vitium 4. C. de lib. prat. 5. Dediticios. §. de libert.
g Autor Corn. Tacit. lib. 11. Annal.
h de quib. loquitur tit. p. De off. quæst.
i Cic. in lib. De diuin. Plin. lib. 4. Epist. ad eundem.
k Ascon. Ped. in Verr. act. Cic. Zas. l. 2. §. Et quia vt diximus. De orig. iur.
l De quibus Suet. Tranquill. in vita Augusti.

c *Illustribus.*] De quatuor dignitatum nominibus, quorum hic Accursius mentio- 12
nem facit, adeundus est Alciatus: [m] qui ea de re vulgò receptam sententiam, longè
latéque à vero abesse, multis argumentis conuincit, longè alia de dignitatum ordini-
bus & pulcherrima tradens, ad quem breuitatis causa studiosum Iuris remitto.

m lib. 3. disp. c. 7.

d *Antecessoribus.*] † Alciatus [n] existimat legendum hic esse, *assessoribus*; maximè 13
cùm Procopius [o] ita scriptũ reliquerit: *Tribonianus Pāphilius, Imperatoris Paredrus,
quem magistratum Romani quæstorem, Latini Iurisconsultum vocant:* πάρεδρος autem
Græcè, Latinè assessorem dici, nemo est qui vel ex Lexico discere non possit. † Ego à 14
veteri.

n lib. 3. dispun. cap. 2.
o lib. 1. belli Pers.

veteri lectione difficulter recedo, cùm ne in vno quidem loco, eos assessores dici, hactenus inuenerim. Ferrarius putat, Iustinianum suos iuris consultos ea ratione *Antecessores* nominasse, quia principem functionis ergò in publicum antecedebant. Mihi verisimilius videtur (quod Balduinus etiam voluit) hanc vocem effictam esse imitatione Græcorum, apud quos προηγεῖσθαι per metaphoram significat, præeundo & docendo deducere discipulum in alicuius artis penetralia: quasi dicas προοδοποιεῖν. Itaque per *Antecessores*, Iuris professores intelligit. Item peritos legum, etiamsi professores non sint, ab honore, quod aliis, qui ius non didicêre, antecedant. Sic Apostolos principes Tertull. *Antecessores* vocat lib. 1. *Tunc primùm cum antecessoribus Apostolis conferebant.* Paulus I.C. [p] *antecessorem* accipi, etiam pro Iudice præcedenti & priore. p in l. edictum 55. ff. de iud.

15 e *Institutiones.*] Rectè sic nuncupatas. † Quoniam Institutiones sunt præcepta, quibus instituuntur homines, atque docentur. Sic etiam libri institutionum Oratoriarum à Quintiliano sunt editi. † Nam quod plerique librum hunc, *Instituta nominant*, planè absurdum est, & à Latini sermonis proprietate alienum. Siquidem *institutum*, bonum morem, consilio & ratione sumptum significat, & domesticam disciplinam, quæ litteris non mandantur, sed obseruantur communi opinione bonorum virorum per quam consuetudinem. Vnde apud Valer. Max. erat titulus, *De institutis*, id est, bonis moribus.

16

f *Antiquis fabulis.*] Id est, incertis falsisque traditionibus: cuiusmodi multas suo tempore fuisse sparsas, à quibusdam improbis & adulterinis Doctoribus Cæsareæ, & Alexandriæ, conqueritur alibi Iustinianus.

17 g *Post quadriennium.*] † Erat enim hoc tempus olim præstitutum legalibus studiis: sed vsque adeo præpostero ordine, vt eo elapso vix possent studiosi intelligere Principum constitutiones: Iustinianus aliam methodum instituit, præfixitque absoluendo Iuris ciuilis studio quinquennium, quam rem Iustiniani præfatio in Pandectas latius indicat.

§. Igitur.

1. *Pandectæ vnde dictæ.*
2. *Digesta quid.*
3.4 *Pandectarum libri quare per duplex ff. designentur: & quid significet paragraphus.*
5. *Institutiones quare elementa iuris dicantur.*
6. *Quis ille Caius fuerit, cuius hic meminit Iustinianus.*

[a] Igitur post libros quinquaginta Digestorum seu Pandectarum, in quibus omne ius antiquum collectum, quod per eundem virum excelsum Tribonianum: necnon cæteros viros illustres & facundissimos confecimus: in quatuor libros easdem Institutiones partiri iussimus, vt sint totius legitimæ scientiæ prima [b] elementa, in quibus breuiter expositum est, & quod antè obtinebat, & quod posteà desuetudine inumbratum, Imperiali remedio illuminatum est. Quas omnibus antiquorum Institutionibus, & præcipuè ex commentarijs [c] Caij nostri tam Institutionum, quam rerum quotidianarum, aliisque multis commentarijs compositas, cùm tres viri prudentes prædicti nobis obtulerunt: & legimus, & recognouimus, & plenissimum nostrarum constitutionum robur eis accommodauimus.

1 a *Igitur.*] † Hinc discendum est id, cuius suprà quoque commemini, hosce Institu-
2 tionum libros post Pandectarum compilationem fuisse compositos. † Cæterùm hallucinatur Accursius in explicatione vocis, *Pandectæ*: dum eam à decte deriuari putat, destitutus Græcæ linguæ cognitione: δέκτην enim illi medicum dicunt

† Deducitur autem ἀπὸ πᾶν καὶ δέχομαι, quod est, totum & contineo: quia pandectæ

a l. 2. §. quod cælesti. Cod. de vet. iur. enuc. b lib. 12. [a] omnia antiqui Iuris genera complectuntur, Latino vocabulo Digesta. Aul. Gell. [b] in Noctib. *Tullius* (inquit) *Tyro Ciceronis libertus libros de varijs & promiscuis quæstionibus composuit, quos Græco vocabulo Pandectas, hoc est, promiscua omnimoda continentes libros inscripsit, tanquam omne rerum ac doctrinarum genus comprehendentes.*

c lib. vlt. Noct. Att. [c] Idem. *Sunt qui suos libros Pandectas, quasi omnium receptacula, inscripserunt.* † Et hic non incommodè admoneri possumus, quid in causa sit, quòd cum Digestorum siue Pandectarum aliquem locum allegare volumus, librum ipsum per 4

d lib. 5. Dispun. c. 16. duplex ff. signemus. Huius rei rationem Alciatus [d] doctè tradidit: *Cùm responsa* (inquiens) *hæc iurisprudentum tanquam in centonem quendam Tribonianus redegisset, operi & Digestorum & Pandectarum nomen imposuit: & quoniam Græci ipsi consartores fuerant, verisimile est, eos solitos sub Græco nomine Pandectarum librum ipsum adducere. Cum itaque primam tantum notam π. cum accentu circumflexo describerent, nostri Latini eos imitabantur: sed scriptores librarij, qui literas ignorabant, existimauerunt esse binas ff. in quam figuram facilè fuit, adiecto vnco, Græcam notam deprauare.* Et hinc mala hæc consuetudo inoleuit. Sic etiam vsu receptum est, vt paragraphum Iuris per huiusmodi notam §. designemus, quemadmodum Alciatus lib. 2. dispunct. pulchrè docet. Paragraphum autem à veteribus Græcis accepisse videmur, qui παραγραφὴν quandoque appellant notam quandam, aut signum margini adscriptum: sic paragraphus Iuris fit, cùm præcedentia complectentes, ad alia transitum facimus.

b *Elementa.*] Quemadmodum enim *elementa* omnium generabilium & corrupti- 5 bilium quædam sunt principia naturalia: ita Institutionum libri omnium iurium. Sic lex Mosis, & omne vetus Testamentum ab Apostolo elementum dicitur, quasi ab elementis & religionis exordiis Deum Opt. Max. discamus. Et notas etiam litterarum scriptores elementa vocant, eò quòd sint principia orationis.

c *Caij.*] † Quis ille Caius fuerit difficilè est illud coniicere, cum multi fuerint hoc 6 prænomine Iurisconsulti: & eius nomen nusquam addatur. Circumferuntur tamen hodie duo etiamnum libri illius Caij: cùmque Christianum fuisse Baro ait, & id liquere ex indice Iustiniani ad Digesta.

§. Summa.

1 *Noui Iustinianei.*
2 *Iura sine labore non addisci.*
3 *Iurisprudentiæ finis.*
4 *Constantinopolis olim Imp. sedes.*
5 *Pater patriæ.*
6 *Princeps olim consulatum ambiuisse.*

[a] Summa itaque ope, & alacri studio, has leges meas accipite, & vosmetipsos sic eruditos ostendite, vt spes vos pulcherrima foueat, toto legitimo opere perfecto, posse etiam nostram rempublicam in partibus eius vobis credendis [b] gubernari. [c] D. C. P. XIII. Calend. Decemb. D. [d] Iustiniano [e] PP. [f] III. COS.

a *Epilogus* est superiorum: in quo Imperator, intelligens honore ali artes, iuuentutem ad suarum legum studium excitat, magna illi laborum præmia & pulcherrimum finem atque vsum horum studiorum pollicendo. Suo equidem satisfecit muneri princeps optimus, qui hæc legum rudimenta, mira breuitate conspicua, legitimæ scientiæ tyronibus, † (quos etiam à suo nomine *nouos Iustinianeos* nuncupare 1 non est dedignatus) proposuit: superest vt adolescentes Iuris studio addicti, quantum conniti animo possunt, quantum labore contendere, efficiant, vt alacri cupidóque animo legalem hanc disciplinam ingrediantur, nec impetu quodam nouitatis capti faciles incipiant, facilius desinentes. † Pertinaci enim nixu, labore indefesso, 2 Iuris ciuilis ardua peruadere volenti, opus esse nemo ambigit.

b *Gubernari.*] † Reip. gubernatio est verus Iurisprudentiæ scopus ac finis. Vnde 3 Aristot. lib. 1. Ethic. loquens de hac Philosophia: τὸ τέλος (inquit) οὐ γνῶσις, ἀλλὰ

a l. 1. ff. de iust. & iur. πρᾶξις, eoque nomine [a] Vlpianus scribit, *hanc vnam esse veram, nec simulatam Philosophiam.*

c *D. C. P.*

4 c *D.C.P.*] † Id est, datum Constantinopoli, vbi olim fuit sedes regia Imperatorum Orientis. Nunc ab immanissimo Turca possidetur, primúmque occupata fuit anno Christiano 1453. per Mahumetum huius nominis secundum.

d *D.Iustiniano.*] † Iustinianus in Nouella [b] quadam sua constitutione statuit, vt annotarentur tempora per Imperatores, sicut olim per Consules solebant.

5 e *P.P.*] † Id est, Pater patriæ: meruit hoc cognomen primus Cicero: deinde factum est omnibus Imperatoribus promiscuum, vt ait Tacitus [c] lib. 11. Et hoc titulo cùm olim Augustus Cæsar à Valerio Messala, mandato Popul. Rom. salutatus fuisset, tanto gaudio perfusus scribitur, vt diceret, sibi nihil gratius contingere potuisse, & se à Deo optare, vt hoc insigne nomen ad mortem vsque obtineret. Sunt autem, *Patres patriæ* ideo dicti, quòd eam, quam patres in filios potestatem, ipsi in ciues haberent. qua de re Seneca lib. 1. de clementia vberrimè scribit.

f *III. COS.*] Id est, Tertium consulem. Ita enim has notas explicandas esse, Gel-

6 lius docet. † Non erubescebant autem olim & ipsi principes ambire & gerere consulatus, sicuti & alia publica munera.

b Nouel. 62. præpo. nomen Imp. in princ.

c Vide Alciat. in ... ad Tacit.

De Iustitia & Iure. Tit. I.

In Rubricam & princip. tit.

1 *Hic titulus quare cæteros præcedat.*
2 *Ius à iustitia deducitur.*
3.4. *Iuris & iustitiæ propria significatio.*
5 *Optima traditio à definitione proueniens.*
6 *De qua iustitia hîc agatur.*
7 *Iustitiam ciuilem siue politicam duplicem esse.*
8 *Iustitia vniuersalis.*
9 *Particularis iustitia eiusque diuisio.*
10 *Iustitiæ definitio explicatur.*
11 *Notitia in animus hominum à natura insita.*
12 *Animus perpetuò improbat iniusta.*
13 *Iustitia quare dicatur constans & perpetua voluntas.*
14 *Vlpianus improuidè à Rodolpho Agricola notatus.*
15 *Sicut quæque virtus, ita & iustitia habet suum proprium.*
16 *Iustitia alienum bonum dicitur.*
17 *Iustitia tribuit cuique quod suum est, id est meritum.*
18 *Præmio ac pœna omnis constat Respublica.*
19 *Iustitia commutatiua & distributiua quomodo suum cuique tribuant.*

Iustitia est constans & perpetua voluntas, ius suum cuique tribuendi.

1 Rectè † Iustinianus volens tradere iuris sapientiam, ab ipsa auspicatur iustitia: quandoquidem ad iuris cognitionem, illam prius oportet cognoscere, à qua velut
2 matre & fonte quopiam omnia iura dimanant. † Iuris enim vocabulum à iustitia deduci ac appellari, sicut effectum à sua efficiente causa, Vlpianus [a] quoque scribit. Loquitur autem ipse vulgariter, sentiens iustitiam esse virtutem, quæ cum lege naturali sic semper cohæreat, vt propemodum ius à iustitia dici videatur, neque sit operæ precium de temporis (vt dicunt) proprietate, aut de verborum structura tam
3 ipsis argutiis disputare, vt quidam faciunt. † Nam si de propria [b] significatione & eminentissima iuris & iustitiæ proprietate loquamur, tum rectè dicemus, vt & in
4 Ethicis Aristoteles scribit, *ex iure nasci iustitiam.* † Est enim *Ius*, iste naturalis, & diuinæ rationis ductus, & naturæ formula, quæ nobis à Deo in creatione insculpta est. *Iustitia* verò est executiò & obtemperatio iuris, per voluntatem prodeuntem ad
5 opera honestatis: quod Accursius [c] non perpendens prorsus inuertit. † Quoniam verò optima est traditio, quæ à definitione proficiscitur, per quam planè intelligimus, quid sit, de quo agendum est: ideo Iustinianus iustitiæ definitionem præmitte-
6 re voluit, elegantem sanè & plenam eruditionis. Priusquam autem eam discutiamus, in primis sciendum est, † hic agi de externa quadam & ciuili, siue politica iustitia, quæ tantùm pertinet ad formandos in hac vita politicos mores, nec aliud exi-

a l. 1. de iust. & iur.

b Hæc & Oldendorph. in tract. de iur. nat. gent. & ciuili.

c Hic & in rub. ff. eod. tit.

git, quàm exteriorem quandam honestatem, vt sit in tuto Reip. tranquillitas. † Hanc 7
iustitiam post Aristotelem philosophi duplicem esse tradunt: vnam, quæ virtutes omnes complectitur: alteram, quæ vna virtutum est. † Prior *vniuersalis iustitia* 8
quam etiam *legitimam* vocant, mater est virtutum, & cum omni virtute concurrit, adque ea omnia pertinet, circa quæ vir bonus versari potest. Hanc Iurisconsulti non considerant, nec de ea loquitur hic Imperator. † altera dicitur *iustitia particu-* 9
laris, quæ priuatim ad alium est, & ab aliis virtutibus specie distat, nec habitu minus, quàm reliquæ virtutes comparatur. Et hæc Iustitia ab Arist. diuiditur in *distributiuam*, quam appellat διανεμητικὴν, & *communicatiuam*, siue ἀλλακτικήν. Prior pertinet ad præmia & pœnas distribuendas, pro ratione & varietate meritorum: altera versatur circa contractus, & æqualium rerum permutationes, paresque compensationes. Hinc igitur *particularem iustitiam* definit [d] hic Iustinianus ex [e] Vlpia. aitque, *eam esse constantem & perpetuam voluntatem, ius suum cuique tribuendi.*
† Quæ definitio ab effectu, seu officio conflata est: hoc enim efficit iustitia, vt cui- 10
que reddatur ius suum. Est igitur iustitia, *voluntas constans & perpetua*: id est ἕξις siue habitus animi volentis & facientis id quod suum cuique tribuendum certo animi iudicio, hoc est, certa ac perpetua notitia naturali, aut certè notitiis, quæ sunt consentaneæ illi naturali iudicio. † Sunt enim in animo cuiusque (vt Cicero ait) paruæ 11
quædam notitiæ rerum maximarum, quas cùm sequitur voluntas in agendo, iustè agit: ad instar architecti habentis formam ædificij in animo, quam cùm sequitur, rectè ædificat. Et illæ notitiæ sunt perpetuæ & immutabiles. Quanquam enim negotia & casus varient, habeatque subinde homo lubricos affectus: tamen retinet mens certas illas & immutabiles notitias, diuinitùs illi impressas, ex quibus iudicare potest (ad habitum enim, non ad actum respicimus) quid sit iustum: & cum his obtemperat voluntas, instè: cùm repugnat, iniustè agit, ac planè tyrannidem exercet. Porrò sicut oculi naturaliter vident, ita animus naturaliter sentit: & sicut corpus non potest non dolere, cùm vulnus accipit: † ita animus perpetuò improbat, quoties alicui 12
suum ius non tribuitur. † Sic ergo *iustitia est constans & perpetua voluntas* homini 13
insita, quæ non vult non tribuere cuique suum, abstinere ab alieno: adeò quidem, vt etsi à iustitiæ formula quis declinet, alterum lædat, tamen nihilominus iustitia in se maneat vbique indissimilis, & immutata. Neque enim, si quis recedat à iustitiæ dictamine, id fit vitio iustitiæ, sed praui ac scelerati hominis peruersâ naturâ, qui immemor seminis iustitiæ, alterum offendit. † Ex prædictis liquet, Rodolphum [f] 14
Agricolam improuidè notasse Vlpianum, quasi iustitia non esset constans & perpetua voluntas. Equidem & Cicero [g] Iurisconsulto nostro consentit: assentiuntur huic definitioni & Peripatetici omnes, post Aristotelem, vt apud Alciatum [h] videre est.
Cæterùm quod in definitione subiicitur, † *Ius suum cuique tribuendi*: hoc proprium 15
munus est, & quasi insigne iustitiæ, per quod ab aliis virtutibus secernitur. Sicut enim propugnare iusta, est proprium constituens fortitudinem: in [i] sermone & gestu seruare decorum, est proprium, constituens modestiam, sicque de aliis virtutibus: ita suum cuique tribuere, est proprium, constituens Iustitiam. † Proinde vna omniũ 16
virtutum iustitia, alienum bonum esse dicitur, quoniam ad alium pertinet: quippe multi in propriis virtute vti potuerunt, nihil quod vitio verti posset admittentes: at verò in iis, quæ cum alio transigenda sunt, non item. Possum enim mihi esse prudens, fortis, modestus: at iustitia, nisi ad alium referatur, non erit virtus. Quapropter nemo iustus erit, nisi in alterum, tribuendo ei quod suum est: in quo omniũ legum ratio consistit. † Porrò non ineptè exponit Accursius, *ius suum*, hoc est, meritum: quia 17
iustitia tribuit cuique & quod ipse meruit, siue præmio afficiendi sunt boni, siue pœ- 18
na mali: † his enim duobus, præmio scilicet & pœna, omnem constare Remp. Solon dicere solebat. Et Demosthenes contra Leptinem, non facilè Remp. consistere probat, vbi non est præmium Virtuti propositum, & pœna sceleri. Ac proinde rogatus Antisthenes, quæ res ciuitatibus portenderet exitium? *Cum in his*, inquit, *non est bonorum ac malorum discrimen*: sapienter ille quidem: [k] nam rectè factis præmia, peccatis autem supplicia debentur. Vnde Aristoteles Iustitiam vocat virtutem, cuique sua tribuentem merita. Et Astræam Iouis filiam, ad patris latus collocatam, & criminum pœnas continuò exigentem, vt qui plectitur melior fiat, vel aliis exemplo sit, veteres [l] sunt fabulati. † Porrò vt duplex est Iustitia, ita hic duplex intelligitur 19
ratio tribuendi ius suum cuique: nempe in distributionibus pœnarum & præmiorum pro meritis, & in commutationibus rerum, ne cui fiat iniuria, & seruetur æqualitas.

d lib. 5. Et hic e in l. iustitia. 10. De iust. & iur.

f lib. 2. de inuent. Dia.

g lib. 2. de inuent. & lib. 3. ad Heren.

h lib. 1. Parer. c. 31.

i Cicero li. 5. de Finib.

k vide Cicer. lib. 2. de Nat. Deor.

l Plato in Gorgia.

aequalitas. Et haec ad definitionis explicationem hactenus.

§. Iurisprudentia.

1 *Iurisprudentia quid doceat.* 3 *Ius ciuile aliud diuinum, aliud humanum.*
2 *Explicatur Iurisprudentiae definitio.*

Iurisprudentia est diuinarum atque humanarum rerum notitia, iusti atque iniusti scientia.

Quia iurisprudentia est scientia, quam Iurisconsulti iustitiae exequendae gratia
1 profitentur, ideo eius definitio subiicienda [a] erat, quae à partibus sumpta est. † Docet autem *Iurisprudentia*, quomodo cognoscamus Ius: id est, quomodo iudicare possimus, vtrum causa, quae in controuersiam venit, aequa sit vel iniqua, cuicquid Iuris
2 cuique tribuere conueniat. † Dicitur autem, *Diuinarum*, propter ius diuinum, quod de rebus sacris sacerdotibus & magistratibus agit. Est enim Iurispr. rerum diuinarũ notitia, non quatenus Euangelium notitiam diuinam tradit, sed quatenus inter homines externis ritibus res diuinae tractantur: quarum obseruatarum cognitio olim penes Collegium Pontificum erat, qui non modò decernebant, quibus hostiis, quo die, quo ritu, à quibus, in quo templo sacra fierent: verùm de iure etiam tum respõdebant, vt ex Tito [b] Liuio, & Pomponio [c] colligitur. Additur, *Humanarum*: propter ius humanum & politicum, quod fontes tractandorum negotiorum ciuilium, velu-
3 ti commerciorum & contractuum aperit. † Sic enim Ius ciuile à materia has differentias sortitur, quod aliud sit diuinum, aliud humanum: quòd & Caius [d] secutus, summam rerum diuisionem in duos articulos deduxit, alias diuini iuris esse tradens, alias humani.

a d. l. iustitia. 10. De iust. & iur.
b lib. 1. ab Vrb. cond.
c l. 2. s. omnium tamen horum De orig. iuris.
d l. r. de rerum diuis.

§. His igitur.

1 *A facilioribus studia inchoanda.* 2 *Institutionum facilitas.*

His igitur generaliter cognitis, & incipientibus nobis exponere iura populi Romani, ita videntur posse tradi commodissimè. Si primò leui ac simplici via, post deinde diligentissima atque exactissima interpretatione, singula tradantur, alioqui si statim ab initio rudem adhuc & infirmum animum studiosi, multitudine ac varietate rerum onerauerimus: duorum alterum, aut desertorem studiorum efficiemus, aut cum magno labore, saepè etiam cum diffidentia (quae plerunque iuuenes auertit) seriùs ad id perducemus, ad quod leuiore via ductus, sine magno labore, & sine vlla diffidentia maturius perduci potuisset.

1 *Praescribit* hic Iustinianus discendi modum his, qui legitimae scientiae cognitionem adipisci affectant: † nempe vt à principiis & elementis discendi rationem ineant, & se non mox ab initio, vasto illi iuris Oceano temerè committant. Nulla enim ars est, quantumuis exigua, quae non itineris ducem aliquem exposcat: multò minus in huius tam latè patentis scientiae arcana peruenire poterunt noui tyrones, nisi plana quaedam via, & ad ingrediendum expedita ipsis incipientibus praestruatur. Sicut enim reliquarum artium, ita & Iurisprudentiae quaedam est (vt ita dicam)
2 infantia, pueritia, adolescentia, maturáque & fructui quasi proxima aetas, vt ceu per gradus quosdam ab imo ad fastigium studiosi discendo [a] perducantur. † Huiusmodi autem viam planam hae Institutiones praebent, quae sunt in hoc ciuili studio quasi infantiae quaedam rudimenta. Has igitur cum primis adolescentes perdiscere, ac nocturna versare manu, versare diuino animo, necesse est. Nam vt Iustinianus ipse sentit hoc loci, si ad difficiliora sese mox ab initio conferant iuuenes, aut difficultate materiarum tam numerosarum perplexarúmque deterrebuntur, aut eo tem-

a Vide quae dixi in libell. de Ratione studen. c. 7.

pore, quo (vt inquit Fabius) ingenia præcipuè alenda, atque indulgentia quadam enutrienda sunt, asperiorum tractatu rerum atterentur.

§. Iuris præcepta.

1 *Præcepta pro disciplinis.*
2.3.4. *Tria capita siue præcepta iuris ciuilis.*
5 *Ius ciuile refert philosophiam moralem.*

Iuris præcepta sunt hæc: Honestè viuere, alterum non lædere, suum cuique tribuere.

Quoniam hæc tria iuris præcepta pariter ad generalem iuris cognitionem pertinent, ea Iustinianus subnectere voluit. † Iuris autem *præcepta*, pro iuris doctrinis vel disciplinis exponi debent: atque ita apud Latinos præcepta eleganter accipi, Valla autor est. † Sunt ergo ista tria, *honestas vitæ, nullius læsio, æqualis distributio*, disciplinæ & doctrinæ generales: ex quibus, tanquam ex materia præiacente, prodierunt leges per Legumlatores, & ad eas referuntur omnes humanæ constitutiones. Sunt enim hæc præcepta [a] veluti capita, & fontes omnium legum: & ad diuinam illam regulam: *Quod tibi fieri non vis, alteri ne feceris*, referuntur, totámque ciuilem Philosophiam continent. Porrò primum præceptum seipsum respicit, & in his versatur, quæ nobiscũ agimus, & potissimùm ad bonos mores pertinet: vt grauiter M. [b] Tullius in Officiis disputat. † Alterum verò ad corpus pertinet ne alter alteri, vel eius vitæ iniustam vim inferat: sicque in his, quæ circa alios agimus, versatur. Sic enim nobis imperare debemus, ne cuiquam noceamus, nisi legibus permittentibus [c]. † Tertium præceptum res & facultates concernit: id est, ne alterum vel contrahendo, vel permutando decipiamus, & suum cuique tribuamus, siue pœna sit afficiendus quispiam, siue præmio remunerandus: quod & Vlpianus [d] secutus est. † Ex prædictis facilè deprehendis, maiorem partem Iuris ciuile esse quandam Philosophiam moralem & præceptionem, partim de moribus, partim de reliquis actionibus hominum. Arctius autem vltimum præceptum hic accipitur, quàm in definitione Iustitiæ: siquidem ibi complectitur hæc tria: hic autem illud solùm quod extra duo priora præcepta relinquitur.

a De his iuris præceptis Cic. lib. 3. Offic. Itẽ lib. 5. & vlt. de Finib. & lib. 1. de Legib. grauiter disputat.
b lib. 1. Offic.
c L. vt vim. ff. de iust. & iur. & tot. titul. ff. quand. li. se vind. sine iud.
d l. 1. ff. de iust. & iur.

§. Huius autem.

1 *Rud. Agricolæ reprehensio diuisionis iuris.*
2 *Eadem diuisio defensa.*
3 *Publicum ius quid.*
4 *Quæ veniunt in consequentiam, non curantur.*
5 *Ius publicum in quibus consistat.*
6 *Priuatum ius.*
7 *Vtile ab honesto non separari.*

Huius autem studij duæ sunt [a] positiones, publicum & priuatum. Publicum est, quod ad statum rei Romanę spectat: priuatum, quod ad singulorum vtilitatem pertinet. [b] Dicendum est igitur de iure priuato, quod tripartitum est: [c] collectum est enim ex naturalibus præceptis, aut gentium, aut ciuilibus.

a *Positiones.*] † Id est, duæ sunt ponendæ partes atque species, aut si mauis, theses & generales diffinitiones, circa quas totius studij, seu disciplinæ ciuilis tractatio versatur, videlicet publicum ius & priuatum [a].

b *Dicendum est.*] Iustinianus publicum ius Pontificum libris relinquens, eam potissimùm iuris partem prosequitur, quod versatur in vsu quotidiano & ad singulos pertinet, quo quisque id acquirit, afficitque quod in suam est [b] rem: tametsi ad finem Institutionum publici iuris tractationem ex parte quoque [c] attingat.

c *Collectum.*] †Rudolphus tamen Agricola [d] non rectè ius diuisum esse censet, cùm aliud publicũ, aliud priuatũ dicit: deinde priuatum in naturale, gentiũ, & ciuile diuidit, *quasi* (inquit ille) *ius publicum neque naturale esset, neque gentium, neque ciuile.* 1
†quo argumento apparet, non legisse eum Iurisconsulti [e] verba, sed ab aliquo discipulo suo accepta, protinus damnasse. Si enim [f] Vlpianum de fonte ipso, nõ à riuulis a dege-

a Idem habes in l. 1. §. huius studij. ff. de iustit. & iure.
b facit l. iura. 3. de leeib. & Nouel. de nup. §. 1.
c §. tit. de pub. iud.
d lib. 2. de Inuent. Dial.
e In l. 1. §. 1. ff. hoc tit.
f in d. l. 1. §. 1.

degustasset, potuisset cognoscere, non omnium gentium ius ab eo describi, sed illud
tantùm, quo Romani vtebantur. Id autem erat duplex: *Publicum*, quod ad statum rei
Romanæ spectat: & *Priuatum*, quod ad singulorum vtilitatem publicam pertinet: *id*
trifariam collectum est, inquit, *ex naturalibus præceptis iuris gentium aut ciuilibus*.
naturalia iuris aliarum gentium præcepta nihil ad statum populi Romani pertine-
bant: neque enim eis magis imperium Romanis in alias gentes concedebatur, quàm
aliis gentibus in g Romanos.

3 † *Publicum* ius id dicitur, quod speciatim & propriè non potest priuatis homini-
bus applicari: & conuenit omnibus sine differentia, & ad totum reip. corpus pertinet,
etiamsi isthinc ex consequentia nonnihil commodi ad priuatos quoque deriuetur.
4 † Ista enim minus principalia, & quæ saltem in consequentiam veniunt, non cu-
5 rantur. † Consistit autem ius publicum (Vlpiano h teste) in sacris, sacerdotibus &
magistratibus, quoniam huius iuris partes principaliter agunt de publica vtilitate.
Sic & olim iuris publici ratio ex lege 12. tabularum, partim ad sacra spectabat, cere-
moniásque deorum: vt est illud: *Separatim nemo habessit deos, néue nouos, sed ne ad-*
uenas, nisi publicè adscitos, priuatim colunto: constructa à patribus delubra habento.
partim sacerdotibus præscriptum erat: quorum duo genera extabant, vnum quod sa-
cris deorum ceremoniis præerat, alterum quod interpretaretur incognita Fatidico-
rum & vatum effata, partim denique magistratibus, quale est: *Iusta imperia sunto,*
6 *eisque ciues modestè atque sine recusatione parento.* † Priuatum verò ius est, quod
principaliter & generaliter ad singulorum vtilitatem priuatam, coniunctam cum
7 honestate, pertinet: vt sunt contractuum leges, & iniuriarum vindicationes: † Nam
cùm vtilia dicimus, eadem quoque honesta intelligimus, ex primo iuris præcepto,
secuti Stoicorum sententiam, qui nec honestum ab vtili, nec vtile ab honesto sepa-
rant. Nullam enim perniciem maiorem hominum vitæ adferri posse, quàm si ab ho-
nesto vtile secernatur, Marcus Cicero k in officiis grauiter ostendit. Dixi autem, *prin-*
cipaliter, ne confundatur discrimen iuris publici: dixi item, *generaliter*, vt discerna-
mus aliud quoddam ius priuatum & singulare, quod priuilegium dicitur & pertinet
quidem ad vtilitatem singulorum priuatorum, sed in specie tantùm.

g Hæc ex Alciato lib. 1. parerg. cap. 31.

h l. 1. ff. de auctor. tutor. l. si quis nec caus. ff. si cert. pet. §. legatariis, ⁊. de testa.

i l. 1. §. huius studij.

k lib. 3. Offic.

De Iure nat. gent. & ciuili. Tit. II.

In Rubricam.

1 *Ius ciuile causam habet in natura positam per omnes sanctiones.*

2 *Exordium constituendi iuris à natura capiendum.*

1 *Cùm* † *totum* ius ciuile causam habeat in natura positam per omnes sanctiones:
nulla enim lex est, aut constitutio humana, quæ non causam ex natura trahat: igitur
Iustinianus Imp. methodica sanè ratione Iuris interpretationem à iure naturali ex-
orditur, ducitque initium à communibus iuris præceptis, deinde sensim ad ciuiles &
2 humanas leges progreditur. † Et hoc est, quod etiam Cicero a multis retrò annis ve-
rissimè scripsit, constituendi iuris ab illa summa lege capiendum exordium, quæ se-
culis omnibus antè nata sit, quàm scripta lex vlla, aut quàm omnino ciuitas consti-
tuta: neque vlla alia, quàm naturæ norma legem bonam à mala distingui.

a lib. 1. de legib.

In princip. tit.

1 *Ius naturale bifariam accipi in legib.*
2 *Exempla iuris naturalis primaui.*
3 *στοργὴ φυσική.*
4 *Defensi Iurisconsulti à reprehensione Vallæ.*
5 *Ius naturale propriè quid.*
6.7 *Eiusdem exempla.*
8.9 *Ius naturale secundarium, ius gentium antiquum, ius diuinum.*
10 *Ius gentium à naturali quomodo differat.*
11 *Ius ciuile quid?*
12 *Ius ciuile determinationem esse Iuris naturalis.*
13 *Propria inter Ius gentium & ciuile differentia.*
14 *Ius naturale & gentium specie non differre.*
15 *Matrimonium cuius iuris.*
16 *Educatio est Iuris naturalis.*
17 *Verbum, censeri, quomodo in textu accipiatur.*

IVs[a] naturale est, quod natura omnia animalia docuit. Nam ius istud, non humani generis proprium est, sed omnium animalium, quæ in cœlo, quæ in terra, quæ in mari nascuntur. Hinc descendit maris atque fœminæ coniunctio: quam NOS[b] matrimonium appellamus. Hinc liberorum procreatio, hinc[c] educatio. Videmus etenim cætera quoque animalia istius Iuris peritia[d] censeri.

Hæc verba de iure naturali Iustinianus, ex Vlpiano[a] desumpsit, quæ variè à Do-
ctoribus explicantur, & sine vllo ferè fructu. † Vt ergo iuris tyrones totam hanc 1
rem rectè accipiant, sciendum est, ius naturale bifariam in legibus accipi. Primùm
in largissima significatione, à causa efficiente definitur esse illud, quod natura om-
nia animalia docuit[b]: id est, quod solo instinctu constat, & inclinatione naturali,
tam hominibus quàm cæteris animantibus commune. † Huius exempla sunt, sci- 2
psum diligere, sese conseruare, declinare ea quæ nocitura videntur, vim vi repellere,
quærere & parare ad vitam necessaria, sui simile procreare, curam habere eorum,
quæ progenita sunt. Quorsum ea quadrant, quæ Marcus[c] Cicero in Offic. graphicè
admodum in eandem scribit sententiam: *Principiò* (inquiens) *genere animantium om-
ni est à natura tributum, vt se, vitam, corpusq; tueatur, declinetq; ea, quæ nocitura vi-
deantur, omniàque quæ sunt ad vitam necessaria, inquirat, & paret, vt pastum, & la-
tibula, vt alia eiusdem generis: Commune autem animantium omnium est coniun-
ctionis appetitus, procreandi causa & cura quædam eorum, quæ procreata sunt.* Hæc
ille. Videntur autem Iurisconsulti valde in hoc abuti vocabulo *iuris*, cùm exempla
prædicta sunt potius affectus & inclinationes naturales, quæ cum quibusque ani-
mantibus enascuntur: quas Philosophici ὁρμὰς φυσικὰς appellant. † In brutis enim 3
cùm nulla sit ratio, igitur nec vllum ius esse potest. † Quæ res occasionem repre- 4
hendendi Iurisconsultos Vallæ[d] dedit. Sunt autem aliquantò licentius locuti, nec
satis distinxerunt ius naturale ab affectibus naturalibus; fortè vt deseruirent teneris
studiosorum ingeniis, & populariter rem explicarent. Neque verò rarum est, vt ver-
ba aliquantò crassius accipiantur in iure ciuili[e]. † Hoc autem ius Doctores vulgò 5
naturale primæuum, siue primarium appellant, ad differentiam scilicet alterius Iu-
ris, quod verè & propriè naturale est, hominibus tantùm conueniens, & in sola na-
turali ratione conquiescens, qua à cæteris brutis animantib. distamus, & separamur:
potestq; illud sic rectè definiri: Ius naturale est, quod natura, atque adeò Deus ipse,
omnes homines in creatione, prima quædam præcepta & formulas honestatis docuit.
Deus enim à natura non distat. In eundem ferè modum & Cicero[f] illud definit: *Ius
naturale esse*, inquiens, *rationem summam, insitam à natura, quæ iubeat ea, quæ facien-
da sunt, prohibeatq; contraria.* † Huius iuris exemplum est, religio erga Deum Cice- 6
ro:[g] *Nulla gens* (inquit) *tam fera, nemo omnium tam immanis est, cuius mentem non
imbuerit deorum opinio: multi de iis praua sentiunt (id enim vitioso more effici solet) o-
mnes tamen esse vim & naturam diuinam arbitrantur.* Idem alibi[h]: *Omnibus enim
innatum est, & in animo quasi insculptum, esse Deos: quales sint, varium est, esse nemo
negat. Cleanthes quidem noster quatuor de causis dixit, in animis hominum informatas
esse deorum notiones.* Hinc & Psalmista[i]: *Dixit insipiens in corde suo, non est Deus.* † I- 7
tem huius iuris exempla sunt: amor parentum, patriæ obligatio ad antidora, seruare
pacta, stare promissis, neminem[k] lædere, & cætera id genus. Huc pertinet, quod Ci-
cero[l] alibi scriptum reliquit: *Atque etiam si hoc natura præscribit, vt homo homini
quocunq; sit, ob eam causam, quòd homo sit, consultum velit, necesse est secundum eam
naturam, vtilitatem omnium esse communem. Quod si ita est, vera continentur omnes
& eâdem lege naturæ: Idque ipsum si ita est, certe violare alterum, naturæ lege prohi-
bemur.* † Hoc autem naturæ ius à Doctoribus vulgò *secundarium* dicitur, ad diffe- 8
rentiam prioris: quod (vt diximus) potius impetus naturæ est, quàm ius. † Sed & 9
hoc plerunque Iurisconsulti[m] *Ius gentium antiquum* appellant, tanquam id, quod
naturalis ratio inter omnes gentes constituit, & apud omnes populos custoditur ac
obseruatur. Nam hoc ius est omnibus & solis hominibus inter se commune[n]. Dicitur

a in l. 1. §. ius naturale est. ff. de iust. & iur.
b vt hic & d. §. ius naturale.
c lib. 1. Offic.
d lib. 4. Eleg.
e arg. l. cum vnus. 10. ff. de alim. & cib. leg.
f lib. 1. de Legib.
g lib. 1. Tusc. quæst.
h lib. 2. de Natura deor.
i Psalm. 13.
k l. veluti. l. vt vim. ff. de iusti. & iur. l. 1. ff. de pact. l. nam hoc natur. 14. ff. de cond. indeb.
l lib. 3. Offic.
m l. 1. ff. de acq. rer. dom. §. sing. I. de rer. diuis.
n l. 1. de iust. & iur.

& ius diuinum, quia diuina quadam prouidentia nobis à Deo ipso sit inditũ [o]. † Est
10 porrò & aliud ius gentium, quod ex naturali quidem iudicio, siue ratione proficiscitur, sed non simpliciter, imò per discursum aliquem practicum, & ex morib. populi apprehensis: quod naturale secutum est. Hoc enim ius gentium, non lege naturali ab initio, ac vltrò iudicante ratione ita fuit, sed vsu exigente, & ex humani conuictus necessitate, discursu quodam practico rationis introductum est. I. iuius [p] *humanum* ius vocat, vt quod plurima hominum pars vbique receperit. Doctores nominant *secundarium ius gentium*, vt à naturali iure secernitur, quod etiam ius gentium dici solet: cuius exempla paulò post [q] tractabimus. † Postremo est *ius ciuile*,
11 quod Vlpianus [r] grauiter describit *id esse, quod neque in totum à naturali iure vel gentium recedit, neque per omnia ei seruit: itaque cum aliquid addimus, vel detrahimus iuri communi, ius proprium, id est, ciuile intelligimus.* Hæc ille. Ex quibus verbis
12 discimus, † ius ciuile nihil aliud esse, quàm determinationem iuris naturalis. Si igitur recedat in totum à iure naturali, non determinat, sed magis affingit aliquid incognitum naturæ, id est, (vt Aristot. ait) quod nullam causam in natura habet: ergo non lex, sed tyrannis & carnificina est [s] censenda. Sanè & naturaliter omnes tanquã monstra detestamur leges, quæ prorsus naturali iudicio repugnant: vt si lex permittat impunè occidere, furari, adulterari, &c. Ex diuerso, si per omnia Ius ciuile seruiat naturæ, si idem dictet, quod communis sensus & formula, iam non ciuilis, sed naturalis lex est. † Quare accuratè obseruandum est, quòd hæc propria sit inter Ius gen-
13 tium & ciuile differentia, quòd Ius gentium fiat ciuile, cum publico consensu illi aliquid additur vel detrahitur, & publicæ necessitati accommodatur. Vnde in de-
14 cretis [t] summa Iuris diuisio scitè traditur, vt aut sit naturale, aut positiuum. † Nam Ius gentium si propriè loquamur, aliàs ad ius naturale refertur, aliàs ad ius humanum: per se autem speciem non facit. Errant ergo, qui ius naturale & gentium distinguunt specie: quia etsi in modo producendi varient, substantia tamen & origine sunt vnum. Verùm crassius loquendo, nihil vetat docendi gratia quasi tertiam speciem studiosis proponere sicut Iurisconsulti faciunt.

15 b *Matrimonium.*] Nempe in hominibus. † Nam si instinctum illum naturalem quo mouemur, vt pro suscipienda prole misceamur, respicias, rectè id dixeris esse huius iuris naturalis. Cætera verò ad iusti matrimonij rationem pertinentia, non iuris illius naturæ primarij sunt: vt est animorum consensus, & forma contrahendi. Forma [u] enim, quod quarundam personarum coniunctio est interdicta, iuris ciuilis: mutuus verò animorum consensus, iuris gentium [x] est, sicut & cæteri contractus, qui consensu [y] perficiuntur.

16 c *Educatio.*] † Id est, naturalis quædam propensio ad educandum fœtum. Nam & alibi Iustinianus [z] ait, naturalem stimulum hortari ad liberorum educationẽ. Hinc senatusconsultum factum est *de alendis liberis*, aduersus eos, qui planè ἄστοργοι & brutis ipsis inhumaniores, contemnebant omnem naturalem educandi affectum: quod Vlpianus diligenter [a] explicat.

17 d *Censeri.*] † Id est, æstimationi siue admirationi nobis esse, vt Budæus [b] exponit. Sed aptius Theophilus, qui hunc locum ita vertit: ὁρῶ μὲν γὰρ οὐ μόνον ἀνθρώπους, ἀλλὰ καὶ τὰ λοιπὰ ζῶα ἐν τοῖς ἡμῶν τούτου τὸν νόμον ἀναγεγραμμένα. quasi hic dictum sit, non hominem modò, sed cætera quoque animalia adscribi & referri, siue recenseri inter ea, quæ hanc legem obseruant, eiúsque motu impelluntur. Nam apud Latinos (vt Balduinus ait) per translationem censeri dicuntur, quæ in aliquem ordinem & numerum rediguntur, & in eum quasi censum adscribuntur.

o §. sed naturalia §. hoc tit.
p lib. 5. ab Vrbe cõd. de Gallis loquens.
q In §. ius autẽ gent. §. de iure nat. gent. & ciuili.
r In l. ius ciuile 6. ff. de iust. & iure.
s fa. opt. tex. in c. erit autẽ lex dist. 4.
t can. 2. dist. 1.
u l. 91. nuptias. ff. de reg. iur. c. cum locũ. & c. cum apud. de spons. lib. 6.
x c. tuæ fraternitatis. de sponsal. in 6.
y l. ex hoc iure 5. ff. de iust. & iur. §. ius autem gent. §. hoc nostro tit.
z l. 1. §. taceat. C. de rei vxor. actio.
a In l. si quis à liberis. ff. de liber. arg. l. vlt. C. de alen. lib.
b in d. l. 1. §. ius naturale.

§. Ius autem ciuile.

1 *De relatiuo Qui, quando restringat, vel non.*
2 *Nullos esse populos sine legibus aut moribus.*
3 *Textus an disiunctim vel coniunctim legendus.*
4 *Lex propriè de iure scripto dicitur.*
5 *Ius gentium & ciuile quomodo conueniant.*
6.7.8. *Quilibet populus iura sibi condere potest, quando id cesset.*
9 *Iuris constituendi concessio iure gentium constat.*
10 *Ius gentium naturali ratione introductum est, item & Ius ciuile.*

Ius autem ciuile à [a] iure gentium distinguitur, quòd

omnes populi,[b] qui legibus [c] & moribus reguntur, partim suo proprio, partim communi omnium hominum iure vtuntur. [d] Nam quod quisque populus ipse sibi ius constituit, id ipsius proprium ciuitatis est: vocatúrque Ius ciuile, quasi ius proprium ipsius ciuitatis. Quod verò [e] naturalis ratio inter omnes homines constituit, id apud omnes populos, peræquè custoditur: vocatúrque Ius gentium, quasi quo iure omnes gentes vtantur. Et populus itaque Romanus partim suo proprio, partim communi omnium hominum iure vtitur. Quæ singula qualia sint, suis locis proponemus.

a *Iure gentium.*] Hæc distinctio siue diuisio ex differentiis sumpta est, & vtriusque iuris naturam siue substantiam satis explicat, vt non admodum necesse fuerit finitionem addere.

b *Qui legibus.*] †Relatiuum (qui) hoc loco non restringit, sed declarat, cùm quali- 1
tas relatoria omnibus competat: secus esset, si non omnibus competeret: vt, omnes
qui arma portarint, puniantur: tum enim [a] restringit. † Falluntur ergo hi, qui popu- 2
los quosdam esse somniant, qui neque legibus, neque moribus viuant: neque rela-
tiuum (qui) hoc euincit, cùm declaratiuè ponatur. Equidem & eos, qui maleficio &
scelere pascuntur, non posse sine vlla iustitiæ particula viuere,[b] constat: & nisi ipsi
sibi leges quasdam sanciant, conuiuere nullo pacto queunt.

c *Et moribus.*] † Salomonius [c] textum legit disiunctum, videlicet *legibus aut mori-* 3
bus, atque ita in antiquis exemplaribus reperiri testatur: quod satis quadrat. Sunt
enim [d] populi, qui scriptis tantùm legibus vtuntur, vt olim Athenienses: sunt qui
non scriptis, sicut Lacedæmones: sunt qui scriptis simul & non scriptis, quemad-
modum Romani. Sed cùm Iustinianus ius Romanorum exponat, qui & scriptis &
non scriptis legibus vtebantur, non videtur absonum, etsi coniunctim textus lega-
tur, vt vulgati habent codices. † Obserua etiam obiter, legem propriè dici de iure 4
scripto, & opponi moribus, id est, iuri non scripto, vt & apud [e] Ciceronem: *Cùm* (in-
quit) *in populari ratione omnis nostra versatur oratio, populariter interdum loqui
necesse erit, & appellare eam legem, quæ scripto sancit, quod vult, aut iubendo, aut ve-
tando.*

d *Nam quod*] Sensus est: †Ius gentium eadem ratione dicitur, qua Ius ciuile in spe- 5
cie nuncupatur. Nam sicut à populo alicuius ciuitatis tractũ est nomẽ Iuris ciuilis:
ita Ius gentium ab omnibus populis vocatur. Ius ergo gentiũ est, multorum popu-
lorum autoritas: Ius autẽ ciuile, vnius populi iussus. †Ex hoc itaque textu discimus, 6
quemlibet populum vel cœtum legitimum, facultatem habere Ius cõstituendi sibi
propriũ, quod vulgò *Ius statutarium*, vel *Municipale* nuncupant: idq; propter gene-
ralia [f] textus nostri verba, qui de omnibus populis loquitur. Et generalius [g] Gratia-
nus: *Ius*, inquit, *ciuile est, quod quisque populus, vel ciuitas sibi proprium, diuina, hu-
manaq́ causa, constituit.* Planè verisimile non est, illam vniuersalem geminatam
(*quisque populus, quæque ciuitas*) restringendã, coarctandámque esse. † Id quod contra 7
Bartolũ, Baldus, Iason, & Salomonius generaliter [h] verũ intelligunt, siue Iurisdictio-
nẽ populus separatã habeat, siue ea careat: † dummodo huiusmodi leges municipa- 8
les nõ tendant in præiudiciũ principis vel superioris, nec disponant de his, quæ sunt
reseruata principi [i] in signũ supremæ potestatis: neq; denique sint cõtra bonos mo-
res naturales, i. nõ in totũ recedant à lege naturæ: quod & Põtificij iuris Doctores [k]
sequuntur. Statuta enim cõdere (vt Baldus ait) potius est de quadã Iuris permissio-
ne, quã sit annexũ Iurisdictioni: alioqui & magistratib. hæc potestas cõcessa videre-
tur, quod falsum esse, Bartolus ipse testatur.[l] † Et hæc iuris cõstituẽdi permissio non 9
est ab imperatore nouè cõcessa, sed antè hãc legẽ Iure gentiũ obtinuit, quo & ciui-
tates sunt cõstitutæ: idq; Baldo, Paulo, & Salomonio[m] placet, idémque Aristoteles [n]
probat: adeóque naturalis ratio dictat, quæ frustra homines in ciuitates coire insti-
tuisset, nisi quemadmodum inter se viuerẽt, disponendi fecisset potestatẽ. Cæterùm

de quusib-

a l. ea tamen adiectio. ff. de leg. 3.
b Cic. lib. 2. de Off.
c in l. omnes populi in pr.
d §. & non ineleganter. 7. eo.
e lib. 1. de legib.
f Sicut & in l. omnes Populi. vnde hic §. desumptus est. ff. de iust. & iur.
g c. 2. dist. 1.
h in d. l. omnes pop.
i Quæ autem sint, illa ponit Bald in l. 2. C. de iure annul. & in C. l. rescripta. C. de precib. Imp. off.
k in c. cùm clericus. ext. de foro comp.
l in d. l. omnes Populi q. 4.
m in d. l. omnes pop.
n lib. 2. de Polit.

de quibus rebus Ius proprium condere liceat, & an mutari statuta valeant, quamq; recipiant interpretationem, diffusior est ac intricatior materia, quàm vt hîc pertractanda sit, eam itaque suis locis [o] bene discussam relinquemus.

10 c *Naturalis ratio.*] † Ius ergo gentium id dicitur, quod naturali ratione introductum, conuenit omnibus hominibus. Loquitur autem de Iure gentium primario sicue antiquo, quòd propriè naturale dici suprà [p] ostendimus. Nunquid autem Ius ciuile non ratione, aut alia, quàm naturali ratione constituitur? vt vtique non alia, quàm naturali: vtrumque enim ius & gentium, & ciuile, à naturali ratione proficiscitur, diuersimodè tamen: gentium quidem diuina quadam vi, siue ratione dictante inter omnes homines diffusum, receptúmque custoditur: ciuile verò non sine hominis constitutione intra constituentis tantùm populi septa viget, à quo & constituitur, & recipitur. Humana itaque ratio in vtroque dominatur, ac præsidet: & si alterutrum pugnat cum naturali notitia, non est ius, sed furor, & iniustitia.

o in d.l.omnes populi, vbi præ cæteris Zasius pulchra methodo rem perstringit, & l.cunctos populos. C.de sacrosf.eccles.

p in princ. huius tit.

§. Sed ius quidem.

1. *De Dracone eiúsque legibus.*
2. *Solon Atheniensium legislator.*
3. *Ius ciuile simpliciter prolatum, de Romano intelligitur.*
4. *Verbum æquiuocum, in dubio in partem digniorem sumitur.*

Sed Ius quidem ciuile ex vnaquaque ciuitate appellatur, veluti Atheniensium: nã si quis velit Solonis vel [a] Draconis leges appellare Ius ciuile Atheniensium, non errauerit. Sic enim & Ius, quo Romanus populus vtitur, Ius ciuile Romanorum appellamus: vel Ius Quiritum, quo Quirites vtuntur. Romani enim à Romulo, Quirites à Quirino appellantur. Sed quoties non addimus nomen, cuius sit ciuitatis, [b] nostrum Ius significamus: sicuti cùm Poëtam dicimus, nec addimus nomen, subauditur apud Græcos egregius Homerus, apud nos Virgilius.

1 a *Draconis.*] † Draco Atheniensium legislator fuit, qui cùm per leges latas maximo in precio esset, accidit vt in theatro tandem aulæis & vestibus certantium obrutus præfocaretur, sicq; è viuis excederet, ac in ipso theatro [a] sepeliretur. Floruit autem paululum ante seculum septem σοφῶν seu sapientium, videlicet 39. Olympiade. Is ætate iam exacta, leges Atheniensibus tulit nimium seueras & rigidas, adeò quòd apud eos in prouerbium abierit, *leges Draconis sanguine conscriptas esse humano*: ob nimiam, scil. iuris [b] seueritatem. Et quoniam videbantur eius leges impendio acerbiores, non decreto iussúque, sed tacito illiteratoq; Atheniensium consensu, oblitteratæ sunt. Porrò præter leges, præcepta quædam scripsit tribus millibus versuum, vt
2 Suidas autor est. † Post Draconem verò alias mitiores leges Solon Atheniensibus exhibuit. Is Solon vnus ex septem illis sapientibus fuit, patria Salaminus: qui (autore [c] Gellio) Athenis claruit, regnante Tarquinio Prisco Romæ. Et eius leges cum tanto temperamento compositæ fuerunt, quòd parem gratiam à Senatu & plebe Atheniensium contraheret: quanquam plebs & Senatus in summa prius esset dissensione. Sanè apud Lucianum vterque Draco & Solon οἱ ἀρχαῖοι τῶν νομοθετῶν dicuntur.

a Meminit Gell.lib.11.cap.18.

b Gell.loco citato. Aristot.lib.2. Polit.cap.10. Extat & apud Plutarc. in vita Solonis.

c lib.17.Noct. Attic.c.21.

b *Nostrum ius.*] Per quandam scilicet antonomasiam κατ' ἐξοχὴν. Sic cùm Vrbem dicimus, Roma intelligitur: cùm magistratum, Prætor. Et Cicero, nomine consi-
3 lij Atheniensium, ait satis intelligi, Areopagum. † Hinc igitur pro regula annotant, quotiescunque fit mentio simpliciter iuris ciuilis, intelligendum hoc esse de ciuili Roman. idque prærogatiuè meritò maiestas, & amplitudo populi Romani habere [d]
4 debet. † Vnde consequitur, verbum æquiuocum, siue (vt Græci dicunt) ὁμώνυμον, quod multa significat, in dubio sumi in partem digniorem & potentiorem, quam doctrinam Faber hic quibusdam exemplis illustrat.

d Vide Cic. in Orat. pro l. Manilia. Strab.lib.17.& Bud.lib.3. de asse.

§. Ius autem gentium.

Ius gentiū secundariū unde processerit.
2 *Primum caput iuris gentium.*
3 *Bella quare in vsum recepta.*
4 *Seruitus quare inuenta*
5 *Rerum diuisio vnde profluxerit: & de secundo capite iuris gentium.*
6 *Contractus ex iure gentium procedere.*
7 *Actiones quo iure introducta.*
8 *Ius gentium variè accipi in legibus.*
9 *Seruitus an ex natura causam trahat, an natura sit cōtraria: & Aristoteles in ea re cum Iurisc. conciliatus.*

[a] Ius autem gentium omni humano generi commune est. Nam vsu exigente, & humanis necessitatibus, gentes humanæ iura quædam sibi constituerunt. Bella etenim orta sunt, & captiuitates sequutæ, & seruitutes, quæ sunt naturali iuri [b] contrariæ. Iure enim naturali omnes homines [c] ab initio liberi nascebantur. Et ex hoc iure gentium omnes [d] penè contractus introducti sunt: vt emptio & venditio, locatio & conductio, societas, depositum, mutuum, & alij innumerabiles.

a in l. ex hoc iure, ff. de iust. & iur.

a Totus hic locus ex Hermogeniani responso [a] desumptus est. loquitur autem de
eo iure gentium, † quod Doctores vulgò Ius gentium secundarium dicunt: quod ex 1
ratione quidem naturali proficiscitur, non tamen simpliciter, & ab initio, sed ita exigente necessitate humana, ac per discursum aliquem practicum. Nam cùm per imposturam Satanæ tanta esset hominum improbitas, vt non possent omnes conseruari, rebúsve communiter vti: suadebat ratio, exigebátque publica necessitas, primùm vt tollerentur è medio, qui alios læderent, & publicam hominum societatem turbarent, coercerentúrq; delinquentes, & ne aliis pronior peccandi occasio relinqueretur. † Hinc ortum est primum iuris gentium caput, videlicet *punire sontes*: sub quo 2
[b] comprehendimus bellum, captiuitates, seruitutes, pœnas, magistratus, iudicia. Hæc enim omnia ex naturali ratione sunt. † Bella certè non sunt recepta in vsum, vt 3
bona absolutè, sed quia aliter prauis voluntatibus hominum satisfieri non poterat: vt ergo humanæ societatis violatores coercerentur, & sine iniuria in pace viueretur, bella admissa sunt. Nam vt Cicero [c] scribit, bella tum demum iustè geruntur, si per ea nihil aliud quàm pax quæsita videatur. † Sic seruitus quoque absolutè non est bo- 4
na, sed ob id inuenta, ne capti in bello necarentur. Quia enim multi hostili odio in captiuos desæuiebant, eósque trucidabant, constitutum est, vt seruarentur, non autem occiderentur: vnde serui à seruando dicti [d] sunt. † Deinde cùm propter corru- 5
ptam hominum naturam sæpe eueniret, vt potentiores prohiberent alios à multarum rerum vsu ac fructu, & ignaui semper alieno labore ali vellent: suadebat naturalis ratio, vt cuique hominum aliquid proprij assignaretur: hinc alterum caput iuris gentium deriuatum est, videlicet *Res diuidere*: sub quo capite distincta fuêre [e] rerum dominia, discretæ gentes, regna condita, agris termini positi, ædificia collocata.
† Item sub hoc capite continentur etiam commercia, seu conuentiones populares, 6
& obligationes, & omnes [f] contractus: exceptis stipulatione, literarum obligatione, contractu emphyteutico, * & sponsalitia largitate, qui à Iure ciuili introducti sunt. Equidem omnibus hominibus necessariam fuisse rerum & officiorum communicationem, vt homines vellent suam inter ipsos societatem, dando, accipiendo, tum artibus, tum opera, tum facultatibus colligari, Cicero [g] quoque in Officiis grauiter o-
stendit. † Sed & actiones ex hoc gentium iure proditæ sunt: quia cùm hæ obligatio- 7
nibus tanquam causis suis proficiscantur, non possunt diuersa origine censeri, vtcumque vulgò eas iure ciuili inuentas esse [h] obtinuerit. † Diligenter ergo iuris studio- 8
sum obseruare oportet. Ius gentium in legibus aliàs pro vero iure naturæ accipi, quod spontaneo quodam iudicio rationis, quæ in homine viget, absque vlterioris conuictus, vel societatis humanæ consideratione excitatur: aliàs pro eo iure, quod plurima hominum pars vsu ipso exigente, ac ex humani conuictus necessitate, discursu quodam practico rationis, vbique recipit. hoc enim nisi rectè discernat, nunquam perueniet ad veram iuris cognitionem.

b in l. manumissiones. & l. ex hoc iure, ff. de iust. & iur.
c in Offic. lib. 3.
d Vide §. serui J. de iure perso.
e d. l. ex hoc iure.
f Ias. in l. legitima. ff. de pact.
* de bon. vid. quæ dixi infrà in tit. de loc. & cond. num. 5.
g lib. 1. Offic.
h Vide quæ dicentur infrà de action. in prin. & Zas. in §. 2. §. perinde, ff. de orig. iur.
i lib. 1. Off. po. [illegible]

b *Contraria.*] † Posset hic dubitari, qui fieret, quòd Aristoteles [i] grauissimis ra- 9
tionibus

tionibus defendit, quosdam nasci seruos, & seruitutem ex natura causam trahere: cùm Iurisconsulti doceant, seruitutem naturæ contrariam esse, & iure naturali omnes homines ab initio liberos nasci? Respondeo, Aristotelem de causa eius seruitutis loqui, quam sic Iurisconsulti vocant: hos autem de certa forma, & effectibus illius prædura seruitutis contra omnẽ humanitatis rationem, corrupta natura introductis, atq; in vsum olim receptis, sentire. Nam ea seruitus pugnat cùm iure naturali: eaq; propterea, rectè ab Imperatore [k] emendata fuit. Apud Aristotelem seruitus significat imbecillitatẽ ingenii, cui opus sit regi alieno cõsilio: apud Iuriscõsultos significat certam formam, qua victor continet victos. & quidem litigat Aristoteles cum his, qui sentiunt hanc seruitutẽ naturę contrariã esse: ostendit enim, quod habeat causam in natura positam, sc. imbecillitatẽ ingenij, quę cùm nascatur cum hominibus, necesse est eos regi alieno consilio: quòd si qui se regi non patiũtur, hi vi opprimendi & cogendi sunt, vt reliqua multitudo generis humani conseruari possit: sicut à corpora interdum præcidi membra corrupta oportet, ne totum corpus pereat. Ex quibus facile est, Iurisconsultos cum Aristotele conciliare.

k §. 1. de his qui sunt sui vel alien. iur.

c *Ab initio.*] Ante sc. captiuitates, ac ius gentium, quo iure cœperunt nasci serui homines, veluti nati ex ancillis [l] nostris.

l §. serui inst. de iure pers.

d *Penè.*] Penè dicitur, propter verborum & literarum obligationes, contractum emphyteuticum, & sponsalitiam largitatem: vt paulò antè dixi.

§. Constat autem.

1 *Ius ciuile definitur à partibus.*
2 *Hic §. restituitur.*
3 *νόμος, θεσμός.*
4 *κύρβεις, ἄξονες.*

Constat autem Ius nostrum, quo vtimur, aut scripto, aut sine scripto: vt apud Græcos, τῶν νόμων οἱ μὲν ἔγγραφοι, οἱ δὲ ἄγραφοι. Scriptum autem ius est, lex, plebiscitum, Senatusconsultum, principum placita, magistratuum edicta, responsa prudentum.

1 . Ostendit † Imperator Ius ciuile scriptum ex partibus eius, quod & ante ipsum [a] Vlpianus, & [b] Papinianus fecere, multisque retrò annis Cicero in Topicis. Inquit enim: *Ius ciuile est, quod in legibus, Senatusconsultis, rebus Iudicatis, Iurisperitorum auctoritate, edictis magistratuum, more, æquitate consistit.* Coniunxit autem Cicero iuris tam scripti, quam non scripti species: res enim iudicatas, & æquitatem moribus adscribimus: Imperator verò solum legis scriptæ partes enumerat, de iure
2 non scripto infra seorsum attexens. † Porrò erat hic locus ab initio mutilatus &
3 corruptus, sed ita nunc legitur, νόμος καὶ θεσμός, quod satis quadrat. † νόμος enim apud Græcos, si propriè [c] loquamur, legem scriptam magis significat: θεσμός verò legem non scriptam: & quandam potius cousuetudinem refert. Alciatus [d] verò ita hunc locum restituit: τῶν νόμων οἱ μὲν ἔγγραφοι, οἱ δὲ ἄγραφοι, quod idem est, quod Ius scriptum & non scriptum: quam lectionem & Haloander habet. Budæus [e] verò
4 τὸ μὲν ἄγραφον, τὸ δὲ νομικὸν legendum censet: quod in idem recidit. † Sanè tabulę, in quibus leges describebantur apud Athenienses κύρβεις dicuntur: erant quadratæ, & varias delictorum pœnas complectebantur. Mentio harum fit apud Aristophanem: Luciano dicuntur ἄξονες. Meminit enim Plutarchus in Solone.

a in l. ius ciuile. §. 1. de iust. & iure.
b in l. ius autem ciuil. cum seq. ff. de iustit. & iure.
c Alciat. lib. 2. Dispunct. c. 5.
d lib. 2. Præter-miss.
e in d. l. ius autem ciuile ex Arist. 8. Ethic.

§. Lex est.

1 *Iuris scripti species quoad originem non differunt: secus quoad vsum.*
2 *Legis acceptio generalis.*
3 *Legis stricta acceptio.*
4 *Lex vnde dicta.*
5 *Quam legẽ hic Iustinianus describat.*
6 *Rostra quid.*
7 *Forma legis ferẽda quæ apud Ro. fuerit.*

Lex est, quod populus Rom. senatorio magistratu interrogante (veluti Consule) constituebat.

Quoniam, Pomponio [a] autore, iuris originem ignorare cum non oporteat, qui iuris sibi peritiã asserit: idcirco iuris scripti, quod Aristoteles [b] τὸ νομικὸν appellat, singulæ partes repetuntur ordine, ea præsertim ratione, qua ab origine censentur.
1 † Ad vsum siquidem quod pertinet, nullum discrimen est inter has iuris scripti spe-

a in l. 2. in pr. ff. de orig. iur.
b lib. 5. Ethic.

cies:quia omnes ad æqui boniq; cognitionem faciunt:quare à cõmuni legis significatione non abhorreat.† Ne autem iuris tyroni propter voculę (*legis*) æquiuocationem,difficultas suboriatur,sciendum est,legẽ diuersimodè accipi. Lex enim fusiore significato dicitur,quicquid naturalis & diuina ęquitas dictat atq; definit: estq; notitia illa naturalis à Deo insita,ad discernendum æquũ ab iniquo:& aliàs mens & ratio certa,aliàs naturale ius,aliàs regula seu norma iuris & iniurię vocatur:quæ tamen omnia eòdem tendunt.Hanc legis acceptionẽ grauiter Marcus [d] Cicero expressit:*Et quidem vera lex*,inquiens, *recta ratio naturæ constans,sempiterna,quæ vocet ad officium iubendo,vetando,à fraude deterreat, quæ tamen neque in probis frustra iubet ac vetat,nec improbos vetando aut iubendo monet.Huic legi nec propagari nefas est,neque derogari ex hac aliquid licet,neq; tota abrogari potest,nec verò aut per senatum,aut per populum solui hac lege possumus,neque est quærẽdus explanator aut interpres eius alius:nec erit alia lex Romæ,alia Athenis, alia nunc,alia posthac:sed & omnes gentes, & omni tẽpore vna & sempiterna & immutabilis continebit,vnusquisque erit & communis,& quasi magister & Imperator omnium Deus,ille legis inuentor,ille disceptator,& Stator*.Hęc ibi,qui alibi [e] non minus venustè: *Est*,inquit,*hæc Iudices,non scripta,sed nata lex,quam non didicimus,accepimus,legimus: verùm ex natura ipsa arripuimus,hausimus,expressimus:ad quam non docti,sed facti:non instituti,imbuti sumus*.†Secundò legem strictè vocamus,quæ scripto sancit,quod vult,aut iubendo,aut [f] vetando:atq; ita lex 3
ferè per omnes iuris libros accipitur.Est ergo lex tantùm constitutio scripta,& illius,de qua suprà memini,species:ita appellata, vt ab ipsa lege non scripta,id est, consuetudine [g] differat.†Eam quidẽ à legendo deducunt:quoniam legum latores 4
suas leges tabulis incisas æneis,parieti affigebant,vt populo legerentur. † Cæterùm Iustinianus hoc loco maximè speciali & strictiori appellatione legem tan- 5
tùm eam describit,quæ vna iuris scripti species est,& à populo Romano olim rogabatur.Primum autem Romulus leges suas,quas ob id *curiatas* Cicero vocauit, ex Curiis popularibus rogauit.Deinde Decemuiri leges,quas in duodecim tabulas referrent,pro rostris exposuere. † Constat autem *rostra* forum fuisse ante cu- 6
riam Hostiliam,appellatum à rostris nauium,quæ naualì pugna ab Antiatis captæ feruntur:vbi pulpitum erat concionantium,his rostris ornatum,ibique legum tabulæ affigebantur omnibus conspicuæ.Denique consules (qui magistratus senatorius erat) si quid suis statuere visum esset, Populum rogabant,penes quem, ius sanciendi delectus erat,vt rectè Marcus Varro fecisse videri possit,quando *legem* à legendo deriuat,quasi ex pluribus statuendis sit lecta,vt vna obseruaretur.
† Forma [h] igitur legis ferendæ fuit ; quòd Quirites à Consulibus rogabantur, 7
vellent iuberentne quid fieri:qui si sciuissent,id est confirmassent,lata sancitaque lex erat.Et huius rei Imperator hic meminit,legem definiendo ex causis efficientibus:nam ex suprà dictis conficitur,rogationem Consulis,& consensum populi legem effecisse.Cuius generis sunt & reliquæ definitiones quæ subiiciuntur.

[c] l.1.& 2.ff.de legib.

[d] in libr.de republ.

[e] Cic. in Orat. pro Milone.

[f] Cic. lib. 1.de legib.

[g] §.sine scripto infr.eo.

[h] Alciat. in l. derogatur. l. 102.ff. de verb. [illegible]

§. Plebiscitum.

1 *De duab. plebis Romanæ successionib.*
2 *Plebiscitum ψήφισμα, lex tribunitia.*
3 *Genus,species.*
4 *Plebs à populo quomodo differat.*
5 *Patricij qui.Et num.6.*
7 *Patricij vnde dicti, & quomodo à nobilibus differant.Et num. 9.& 10.*
8 *Plebeiorum alij dicuntur Nobiles, alij noui homines.*
11 *Duplex patriciatus dignitas.*
10 *Quando patricij plebiscitis teneri cœperint.*

Plebiscitum est,quod plebs plebeio magistratu interrogante (veluti Tribuno) constituebat. Plebs autem à populo, eo differt,[a] quo species à genere: nam appellatione populi,vniuersi ciues significantur, connumeratis etiam [b] Patritiis & Senatoribus,Plebis autem appellatione, sine Patritiis & Senatoribus, cæteri ciues significantur. Sed & Plebiscita,[c] lege Hortensia lata,non minus valere,quam leges cœperunt.

Duas† plebis Romanæ à patribus fuisse secessiones, historiæ docent. Prior facta est decimo septimo[a] anno post exactos reges in sacrum montem trans Anienem, ob creditorum crudelitatem: in qua suus Plebi magistratus concessus est, vt tribunos haberet. Altera verò circiter quadragesimum annum post priorem, sicut ex Liuio, Eusebio, Eutropióque colligi potest: & eo tempore plebs, nè Patrum legibus semper obnoxia videretur, proprium ius constituit, rogantibus Tribunis, id-
2 que ex suo nomine. † *Plebiscitum* dixit, quasi plebis scitum, id est, statutum & confirmatum. est enim sciscere idem quod sancire & statuere: sicque hac voce Cicero[b] & Plautus[c] non semel vsi sunt. Græci ψήφισμα vocant, Cicero[d] verò legem dixit Tribunitiam. cuius etiam Gellius[e] & Plinius[f] meminère. Erat autem plebs multitudo reliqua populi, præter Patricios & Senatores.

3 a *Quo species.*] † Genus hic accipitur[g] pro largiore significatione rei, species
4 pro angustiore & strictiore vocum nominatione. † Differt ergo plebs à populo, sicut species a genere, nimirum quòd populi nomen latius se extendat, quam plebis. Sic quoque plebem Capito[h] seorsim à populo diuisit: quoniam in populo omnis pars ciuitatis, omnesque eius ordines contineantur: plebs verò ea sit, in qua gentes ciuium Patriciæ non insint.

5 b *Patricijs.*] † Patricij (Budæo[i] teste) dicti sunt nobiles Romani, qui à primis Senatoribus oriundi erant. Hinc[k] Liuius. *Romulus, (inquit) creat Senatores, qui*
6 *Patres ob honorem, Patricij quoque eorum progenies appellati sunt.* † Cincius verò apud Festum, Patricios, ait, eos appellari solitos, qui nunc ingenui vocentur. Eorum nomen vnde fluxerit, Velleius Paterculus lib. 1. ostendit: Romulus centum homines electos appellatosque Patres, instar habuit concilii publici. Hanc origi-
7 nem nomen Patriciorum habet. † Dicti autem sunt Patricii, quòd Patres ciere possent. Patricij tamen non iidem sunt, qui nobiles, vt vulgò creditur. Nobiles enim speciatim sumpto nomine omnes sunt ex Plebeiis. Nam Pop. Rom. ita distinguebat, vt alii Patricij essent, alii Plebeii: Patricij, qui eorum Senatorum progenies erant, quos Romulus crearat. Hac tamen ætate, (inquit Liuius) antiquiss. cuiusque Senatoriæ familiæ liberi Patricii appellantur. Tales erant Clodius, Piso, Catilina. Plebeii verò, qui ex populo à Romuleis Senatoribus reliquo dimanarũt,
8 vt C. Antonius, C. Cassius, M. Cicero, T. Pompon. Atticus. † Horum autem Plebeiorum alij Nobiles, alij verò noui homines dicebantur: Nobiles, quorum parentes aut maiores Curuli aliquo magistratu erant functi. Noui, qui primi ex sua stir-
9 pe magistratũ Curulem adepti erant. † Atque ita Asco. Pedianus perspicuè Patricios à Nobilibus distinguit: Sex, inquit, Competitores Cicero habuit, duos Patricios, Galbam & Catilinam: quatuor Plebeios, ex quibus duo nobiles, C. Antonium, L. Cassium Longinum: duo qui tantùm non primi ex familiis suis magistratum adepti erant, Q. Cornificium, & C. Licinium Sacerdotem. Solus Cicero ex competitoribus, equestri erat loco natus, atque in petitione Patrem amisit. Apertè ibi Asconius Nobiles in Plebeis numerat: & Nobiles à nouis hominibus distinguit,
10 qualis erat Cicero, vt ei persæpè obiectum est. † Hæc tamen non sic sunt intelligenda, quasi patricij non essent nobiles: Sed quia è generali Nobilium nomine alii Patriciorum honorabile nomen retinebant, factum est, vt alii generis nomen
11 sibi attribuerent. † Porrò apud Græcos omninò maior erat dignitas Patriciatus, non ex successione debita, sed quæ solebat à Principe concedi; cuius non rarò alibi meminit[l] Iustinian. de hac Suidas ita scribit: πατρίκιος ὁ πατὴρ τῆς κοινῆς: *Patricius*, inquit, *pater est communis Reipublicæ*, vt interim intelligas, Accursium[m] hanc dignitatem cùm veteri imprudenter confundere.

12 c *Hortensia.*] † Patricij enim, id est, nobiles Romani, non tenebantur Plebiscitis; donec Quintus Hortensius Dictator eo tempore, quo plebs secesserat in Ianicu-
1 lum, legem tulit in Æsculeto, vt eo iure, quod plebs sciuisset, omnes Quirites tenerentur. Huius legis[n] Gellius,[o] Plinius, &[p] Liuius quoque meminêre. Liuius eam *legem Horatianam* nuncupat.

a De hac loquitur. l. 2. §. iisdem temp. ff. de orig. iur.
b lib. 2. Off. & lib. 2. de legib.
c Plau. in Curcul.
d lib. 3. de legib. & in orat. pro leg. agr.
e lib. 10. Noct. Attic. cap. 20. & lib. 15.
f lib. 6. naturalis hist.
g Alciat. lib. 3. Dispunct.
h Apud Aul. Gell. lib. 10. Noct. Attic. cap. 10.
i in l. vlt. ff. de senat.
k lib. 1. ab vrbe cond.
l in tit. de consulib. lib. 12. C. & §. filiusfam. infr. quibus mod. ius patr. pot. solu.
m hic gl. pen. & in d. §. filiusfam.
n lib. 15. Noct. Attic.
o lib. 16. nat. histor.
p lib. 3. ab vrbe cond.

§. Senatusconsultorum.

1 *Senatorum apud Romanos institutio.*
2 *Patres conscripti vnde dicti.*
3.4. *Senatusconsulta quid: & quo tempore lata.*
5 *Politiæ tres species: & Politia quid.*

Senatusconsultũ est, quod Senatus iubet atq; constituit. Nam cùm auctus esset populus Romanus in eũ modũ, vt difficile esset in vnũm eũ conuocari, legis sanciẽdæ causa: æquum visum est, Senatum vice populi cõsuli.

Romulus †primus, condita vrbe, Senatorum ordinem instituit, centum numero, 1
quorum consilio vteretur, electis: quos ob honorem *patres*, ob ætatem [a] *Senatores*
appellauit. Hunc ordinem Tullius rex ex Albanis suppleuit: † Brutus autem pri- 2
mus consul, expulsor regum primores equestris ordinis senatoribus adscribi fecit:
qui ob id *Patres conscripti* dicti sunt. † Siquæ igitur Senatus constituebat, eius de- 3
creta *Senatusconsulta* dicebantur, vt hic textus subindicat: de quibus [b] Fenestella,
[c] Gellius, [d] Capitolinus, [e] Zasius, [f] Salomonius, & [g] Budæus multa scitu perdigna
scribunt, quæ huc congeri possent. † Fuerunt autem Senatusconsulta eo tempore 4
lata (sicut & ipsæ leges) cùm Senatus Romæ summa autoritate ciuitatis statum
gubernabant: quam politiæ speciem veteres Aristocratiam nuncupabant. † Scire 5
enim conuenit, Politiam (quæ est legitima ordinatio Reipublicę, secundum quam
alij præsunt, alij parent) habere tres species: Regnum, siue monarchiam, Aristo-
cratiam, & populare imperium. Regnum est monarchia, seu vnius hominis prin-
cipatus, administrantis Rempublicam ad vtilitatem communem: quæ si degene-
rat, & ad propriam tendit vtilitatem, in tyrannidem conuertitur. Aristocratia, est
paucorum optimatum principatus, qui administrant ad vtilitatem publicam: qua
lis hodie est status ciuitatis Norimbergæ. hæc quando corrumpitur, relata scilicet
administratione ad vtilitatem potentum, tunc fit Oligarchia: qualis olim fuit Ro-
mæ status, tempore Syllæ. Populare imperium est, cùm summa potestas penes po-
pulum seu plebem censetur: quæ si degenerat, Democratia dicitur, qualem sta-
tum somniabat Germanica [h] plebs in tumultu rusticorum.

a Vide Liuium lib. 1. bell. Maced.
b in libell de legib. Rom.
c lib. 14. c. 1.
d in vita Maximian.
e in l. 2. §. deinde quia. ff. de orig. iur.
g in l. 1. ff. de senat.
f in l. vlt. ff. de senat.
h Anno Christi 1525.

§. Sed & quod.

1. 2. *Lex regia quando lata: & vnde dicta.*
3 *Imperatores qui.*
4 *Licentiosum tantùm principis placitum pro lege habetur.*
5 *Placita principum triplicia.*

[a] Sed & quod Principi placuit, [b] legis habet vigorẽ: cũ lege regia, quę de eius imperio lata est, populus ei, & in eũ, [c] omne imperium suum & potestatẽ cõcedat. Quodcunque ergo Imperator per epistolam cõstituit, vel cognoscens decreuit, vel edicto præcepit, legẽ esse cõstat. Hæc sunt, quę Constitutiones appellantur. Planè ex his quædam sunt personales, quæ nec ad exẽplum trahuntur: quoniã non hoc princeps vult. Nam quod alicui ob meritum indulsit, vel si quam pœnã irrogauit: vel si cui sine exemplo subuenit, personã non transgreditur. Alię autem, cùm generales sint omnes proculdubio tenent.

a *Sed & quod*] Totus hic locus ex Vlpiano [a] descriptus est.
b *Legis habet vigorem.*] † Postquam Iulius Cęsar, extincto Pompeio, solus in vrbe
regnauit, neque vlla amplius esset libertatis spes: populus Romanus iam seruitutis 1
iugum ferre assuetus, lege Regia lata omnem potestatem in principem trãsfudit,
vt deinde respublica per vnum gubernaretur, ac quicquid posset populus statuere
& facere per se, idem posset & princeps [b] solus. Sic ergo quod necesse erat pati dis-
simulata vi Iulii Cęsaris, legis Regię titulo contegere maluerunt. Hanc tamen le-
gem plerique de Octauii Augusti primi Principis acclamati imperio: Alij tẽpore
Vespasiani latã esse volunt: atq; ita in quibusdã monumentis Romæ haberi Salo-
monius [c] testatur. † Dicta autem lex Regia, quòd per eam ius regnandi delatum 2
fuerit. Inde à Principibus facta sunt cõstitutiones, quæ *placita seu decreta principũ*
dicuntur.

a in l. 1. ff. de constit. prin.
b vid. l. 2. §. eo. tempore. & ibi. Zas. ff. de orig. iur.
c in l. 1. ff. de constit. prin.

dicuntur: quales multæ in Codice, & Nouellarum libro referuntur.

c *Omne Imperium.*] *Imperium* concessit populus Romanus principi, quòd foris
3 circa rem militarem[d] intelligitur. † nam exercituũ duces *Imperatores* dicebantur, d Salo. in d. l. 1.
ab imperando exercitui, & omnia alia necessaria ad bellum prouidẽdo: *Potestatem*
verò, quę videlicet foris & intus esset, iurisdictionem. Quamuis autem generaliter
hic textus loquatur: hoc tamen non de illicentioso, sed licentioso principis placito
4 intelligẽdum est. † Neque enim omne quod principi placet, legis vigorem habet,
& pro lege seruandum est: sed id tantũ, quod ex æquo & bono, nec honesti carceres
excedente, legis condendę animo constitutum est, quódq; non pugnat cum iure
naturali, & honestatis [e] formula. Quare meritò Antiochus ille tertius laudãdus
est, quem ferunt, datis ad singulas ciuitates suas, literis, iussisse, ne sibi parérent, si
quid fortè præter ius & fas ediceret. Quorsum & Plato respexit, in eo dialogo qui
Minos inscribitur, vbi constitutiones principum iniquas, nec ad optimum recto
5 calle proficiscentes, leges minimè esse, summa grauitate probat † Illud quoque
hinc discendum est, quòd ad principis placita attinet, trifariam accipiendum esse,
aut enim ex singulari principis indulgentia, personam, rem, vel vniuersitatem aliquam
à communi obseruatione eximit: & est priuilegium, de quo in textu fit
6 mentio: aut per legitimam congregationem, quam territorium, aut extrinseca
qualitas personarum vel rerum colligit, constituitur: & est ius municipale siue
statutum: aut verò ius aliquod ex plena iurisdictione sic emittitur, vt vniuersaliter
omnes suæ iurisdictioni & imperio subiectos liget: & tũc Ius [f] commune est.

e vide Salomonium in d. l. 1. & in l. princeps ff. de constit. princ. grauiter de hoc dissentientem.

f ita Dorterus in lib. 1. iurisprud. tit. 7.

§. Prætorum.

1 *Prætoris constitutio.*
2 *Prætor vrbanus.*
3 *Prætoris dignitas & eminentia.*
4 *Prætor peregrinus.*
5 *Prætorum numerus.*
6 *Prætorũ edicta primũ fuerunt annua.*
7 *Edictũ perpetuũ quis primò scripserit.*
8 *Prætores quomodo subuenerint iuri duodecim tabularum.*
9 *Magistratuum voce prætores intelliguntur.*
10 *Duo ædilium ordines.*

[a] Prætorum quoque edicta non modicam obtinent iuris autoritatem. Hoc etiam Ius honorarium solemus appellare: quòd qui honores gerunt, id est, [b] magistratus, autoritatem huic iuri dederunt. [c] Proponebant & ædiles Curules edictum de quibusdam causis: quod & ipsum [d] iuris honorarij portio est.

a *Cum † patres.*] (vt [a] Fenestella, I uium [b] secutus, scribit) rebus & diuturnis cer-
1 taminibus victi, alterũ consulem è plebe creari concessissent: vicissim Patribus cõ-
cessum est, vt vnicus ex ipsis magistratus crearetur, qui à pręeundo *prætor* dice-
retur: Varro à prçeundo dictũ putat: idque factum est ab vrbe cõdita circiter 390.
2 annum. † Is quia ius incolis Romę dicebat, *Vrbanus* appellatus est: cuius tãta fuit
potestas, vt nouum ius condere, & vetera iura abrogare solus posset. Consularibus
tamen comitiis habendis autor esse nõ poterat: quod maius versaretur imperium
in consulibus creandis, quàm vt per Pretorem explicaretur, vt Cicero [c] scri-
3 bit. † Sed & fasces ei cum lictoribus concessi, sella curulis, & trabea candida. Et tãtùm
postmodum aucta est prętoris autoritas, vt quod Prętor ipse dixisset, ob ipsius
honorẽ, *ius honorarium* [d] diceretur. Regis enim insignibus & apparatu fermè con-
4 sulari Prætores supra cæteros iudices [e] fungebantur. † Post aliquot deinde annos
non sufficiente eo prætore, quòd multa turba etiam peregrinorum in vrbẽ ve-
niret, creatus est & alius prætor, qui *peregrinus* dictus [f] est ab eo, quòd inter pere-
5 grinos, & de rebus peregrè gestis, cognoscebat. † Porrò crescente & augescente
imperio, in tantum postea amplificatus est numerus Prętorum, vt decem & octo
Prætores aliquando in vrbe ius dicerent. Nam prioribus duobus, Cornelius Sylla
quatuor adiecit: deinde diuus Augustus sexdecim Prętores esse voluit: quibus Decius
Claudius duos adiecit: Tiberius vnum detraxit, quem D. Nerua iterum addi-
dit: vt sic octodecim numero fuerint. Et hęc quidem de Prętorum origine & auto-

a de Rom. magistratibus. lib. 43. c. 19.
b lib. 5.

c lib. 9. ad Atticum.

d in l. ius autem. §. ius autem prætoriũ. ff. de iustit. & iur.

e Fenestel. de magistr. Rom. cap. 19.

f l. 2. § cúmque Coss. de orig. iur.

ritate dicta sunt. Ad rem quod attinet, obseruandum est, Prętorum edicta (quę Romæ in omni politia fuêre, sicut & prudentum responsa) enumerari etiam inter iuris scripti species. †Et primò saltem erant annua: siquidem magistratus ipse non 6
erat, nisi annuus. Ne tamen iuris dicendi ratio arbitraria prætoribus semper esset, & pro eorum libidine subinde mutabilis, lata à Cornelio lex est, *De edictis perpetuis*. †Edictum autem perpetuum primùm scripsisse Saluium Iulianũ, Budęus [g] ex
Eutropio refert. † Porrò prætores leges 12. tabularum, quæ breuissimis modis cõprehensæ erant, nec poterant omnibus rerum dubiis atque emergentibus causis 7
sufficere, interpretati fuerunt, iusque suum cùm naturali æquitate persuasi, tum reipub. vtilitate adducti, introduxerunt, quò leges 12. tab. aut [h] iuuarent, aut supplerent, aut [i] corrigerent. Iuuarent, vt in commodato: supplerent vt in eo, qui metu perculsus, vel dolo malo circumuentus se obligauit: item in actione furti manifesti, quæ de iure ciuili non extabant: correxerunt, vt in filio emancipato, quem inter liberos ad bonorum possessionem vocant. Quare non immeritò [k] Martianus, *ius prætorium, siue honorarium, viuam iuris vocem dixit.*

g in l. 2. ff. de stat hom.

h Vide quæ scribit Bald. in rubr. C. qui admitt. ad bon. poss.

i in l. ius autem ciuile.

k §. 1. ff. de iust. & iur. in l. nam & ipsum 8. ff. de iust. & iur.

b *Magistratus.*] Prætores † nempe: hos enim κατ' ἐξοχὴν intelligimus generali 9
magistratuum voce.

c *Proponebant.*] †Duo fuerunt Ædilium ordines apud Romanos: (vt Plutarchus 10
docet in vita [l] Marij) alter iuri dicũdo præerat, & à sella cui insidebat, *Curulis* nominatus est: alter plebeius erat. Horum officium fuit, curare vrbem publicè, sicut paterfamilias priuatim curat familiam, præsertim quatenus ad annonam & prouentum frugum, aliarúmque rerum cuiusque anni pertinebat. Ludos quoque curabant, quoniam his frequenter vtebantur veteres, partim ad lætitiam populi publicam, partim ad placandos Deos. Hinc extat lex duodecim tabularum hisce verbis: *Suntóque Ædiles curatores vrbis, annonæ, ludorúmque solennium.* Habuerunt quoque Ædiles Curules autoritatem legis condendæ, circa emptiones & venditiones, vbi cauerunt, ne venditor emptori ignoranti rem morbosam, vitiosámue venderet: quod si fieret, ædilitio [m] edicto emptori succurrebant: hócque nomine proposita sunt duo iudicia, *Redhibitionis* scilicet, & *Quanti minoris*.

l Vide quoque Bud. in l. 3. §. deinde cùm placuisset ff. de orig. iur. & Cic. in 7. Verr.

m vt ff. de ædil. edict. per totum.

d *Iuris honorarij.*] Id est, iuris Prætorij: ius enim honorarium, edicta, & ius Prætorium demonstrat. Et ideo [n] alibi stipulationes Ædilitiæ Prætoriis stipulationibus continentur.

n §. prætoriæ. infr. de diuis. stipul. & l. stipulationum. §. ff. de verb. ob.

§. Responsa.

[a] Responsa prudentum sunt sententiæ & opiniones eorum, quibus permissum erat de [b] iure respondere. Nam antiquitus constitutum erat, vt essent, qui iura publicè interpretarentur: quibus à Cæsare ius respondendi datum est, qui Iurisconsulti appellabantur. [c] quorum omnium sententiæ & opiniones eam autoritatem tenebant, vt iudici recedere à responsis eorum non liceret: [d] vt est constitutum.

a *De duabus*] †Prudentum siue Iurisconsultorum interpretationibus mentionem 1
fieri in legibus reperio. Prior mox post decemuiros emersit, multa ætate antè, quàm respublica Romana per C. Iulium Cæsarem in Monarchiam retrusa esset. 2
†Sub horum prudentũ numero fuit Scipio Nasica, cui etiam publica domus in sacra via data est, quò facilius cõsuli posset: item Lucius Crassus, Quintus Mutius, Seruius Sulpitius, Gallus Aquilius, Trebatius, Tiberius Coruncanus, & plerique alij.

alij.[a] Et horum nihil reliqui habemus, ne apicem quidem: prӕter hæc quæ fort[e] in
Pandectis reperiuntur, & Cicero suis libris hinc inde inspersit. Illius autem inter-
3 pretationis Imperator hic non meminit. † Altera post Cæsarum tempora extitit,
cùm Iulius Cӕsar Romanam occupauit dominationem: tunc enim iterum admis-
si sunt Prudentes: qui consulentibus publicè responderent. Hæc autem respon-
dendi autoritas sub monarchia concessa est prudentibus, ab optimo principe Au-
gusto, qui *Pater Patriæ* meritò appellatus est: horumque responsa in omni dein-
de politia fuerunt, idque est, quod Iustinianus hoc loco scribit, *antiquitus consti-
tutum fuisse*. Et istorum prudentum sententias aliquot habemus, quæ legum vice
nobis sunt relictæ, & Iustiniani mandato per quinquaginta Pandectarum libros
4 sparsæ: quales fuerunt hi, quorum nomina[b] in Pandectis passim referuntur. † Pri-
mus autem publicè respondit Massurius Sabinus, ita iubente Augusto, seu Pom-
ponius [c] meminit. Quamuis autem olim à prudentium responsis non licebat re-
5 cedere iudici: † tamen hodie probabilem tantùm esse, & non necessariam Iuris-
consultorum consultationem, Doctores omnes sentiunt. Rectè tamen iudex fa-
cit, Fabro teste, qui opiniones Doctorum rationi consonas sequitur. [d] Nam &
Cicero pro Cecinna scribit, eum, qui Iurisperitis non putat obtemperandum, la-
befactare leges atque iura. Sed non omnes sunt Iurisperiti, qui hoc se nomine
iudicibus venditant: præsertim hoc tempore, quando Iurisconsulti titulus num-
mis etiam in Academiis comparari, obtinerique potest.

a [in] l. 2. [§]... iuris ciuilis ff. de orig. iur.
b adde l. 1. §. nunquam hæc materia Co. de vet. iur. enucl.
c ad fin. l. 2. ff. de orig. iur.
d Facit l. si quã-do. 10. §. 1. ff. si seru. vend. & l. in substitutione. 31. §. vlt. ff. de vulg. & pup. subst.

b *Iura condere.*] scilicet per interpretationem, vt Imperator semetipsum decla-
rat, inquiens: *Nam antiquitùs constitutum erat, vt essent qui iura publicè interpre-
6 tarentur.* † Ex quo confici Salomonius ait, quod legum interpres interpretando
dicatur iura condere: sicut & interpretatione fieri iuris compositionem, Pompo-
7 nius [e] etiam probat. † Quod de recta interpretatione intelligendum est, alioqui
nec vlla ferè interpretatio dici potest, quæ perperam fit. Debet enim esse verisi-
milis, & exponere, non destruere: [f] Neotoricus tamen textus, aliam habet lectio-
nem, & pro *iura condere*, legit, *de iure respondere*: quæ lectio sanior est.
8 c *Quorum omnium.* † Salomonius inquit, non eam cuiusque Iurisconsulti olim
autoritatem fuisse, vt ab eius responso non liceret recedere, sed omnium simul,
id est, ab eo quod omnes probassent: *quorum* [g] *omniũ*, ait collectiuè: maximè cùm
in plurali loquatur, alioqui verbum (*omnium*) frustra fuisset positum post dictio-
nem (*quorum*:) aitque textus, *ab eorum responso*, scilicet omnium, & non respon-
sis. Vnde nota, sicut vna dicitur sententia, in qua omnes consentiunt: [h] ita vnum
responsum dici, in quo plures respondendo consentiunt: & sic communis opinio,
9 vna opinio. [i] † Quid autem si vnus aut alter dissensisset? Et Salomonius [k] putat,
recedere non fuisse illicitum: pro forma constitutum videtur, vt omnes consen-
tirent: ergo potior pars in hoc, vt vim legis obtineat, non præualet paucioribus.
d *Vt est constitutum.*] Nempe à Romanis principibus: *Hæ sunt* (ait [l] suprà) *quæ
constitutiones appellantur*. idq; significat, quod [m] alibi legimus: *Primus diuus Au-
gustus, vt maior iuris autoritas haberetur, constituit, vt ex autoritate eius respon-
deretur: & ex illo tempore peti hoc pro beneficio cœpit, &c.* Hoc autem Iuriscon-
sultis priuilegium Iustinianus deinde sustulit.

e in l. 2. §. his legib. latis. ff. de orig. iur.
f Arg. ca. cum delict. de accus. adde Bald. in l. de interpret. ff. de legib.
g l. si plurib. 45. ff. de leg. 2. l. non distinguemus. §. cum in plures. ff. de arbit. Bart. in Extrauag. quoniam nuper. in vers. omnes.
h §. senatusc. supra hoc tit. fac. l. 1. ff. de pact.
i Vt hic in textu.
k In enarrat. huius. §.
l §. sed & quod occit.
m l. 2. ff. de orig. iur.

§. Sine scripto.

Sine scripto ius venit, quod vsus approbauit; nam diuturni[a] mores consensu vtentium comprobati, [b] legem imitantur.

Hactenus iuris scripti originem recensuit: nunc de eo iure, quod sine scripto ve-
nit, & vsu solùm comparatum est, id est, de ipsa consuetudine, annectit. † In causis
1 enim decidendis, vbi non reperitur lex scripta, vel reperitur, sed non est in vsu, tũc
obseruari debet id, quod vsus, & frequentium actuũ consuetudo approbauit: mo-
dò non pugnet cum naturali ratione. Hinc ait textus, quòd consuetudo legem
imitetur. Baldus [a] eam appellat legem tacitam, quia omnes virtutes legis habet.

a in l. de quib. 31. ff. de legib. & l. legis virtus. 6. ff. de legib.

† Eſt autem *conſuetudo* ius quoddam non ſcriptum, moribus vtentium introdu- 2
ctum, habens vim legis: † eóque differt à lege, quod hæc ſolo expreſſo [b] conſenſu 3
populi ſanciatur: conſuetudo verò ex vniformium actuum frequentia, tacitóque
conſenſu populi conſtituatur.[c] Nam & Cicero:[d] *Ius*, inquit, *eſſe putatur, quod vo-
luntate omnium ſine lege vetuſtas comprobauit.* & autor Rhetoricorum ad Heren-
nium *conſuetudinem ius eſſe* ſcribit, *quod ſine lege, æquè ac ſi legitimum ſit, viſita-
tum eſt.* † Non tamen omne id, quod ex obſeruatione populi inducitur, conſuetu- 4
do eſt: ſed ita demum ſi hæc requiſita coniunctim adſint. Primùm tacitus populi
conſenſus, & ille quidem rationabilis: niſi enim conſuetudo ratione munita ſit, (vt
multa ſæpe iniuſta & praua moribus fiunt, inquit Comicus) non conſuetudo, ſed
corruptela eſt, nec vice [e] legis fungi poteſt. * Rationem autem conſuetudinis iu-
dici diſcutiendam relinquimus, qui eam examinare debet ex iure naturæ, vel gen-
tium. Nam ſi penitùs recedat à natura, & cum illa quaſi ex profeſſo pugnet, tunc
improbabilis eſt, & iniqua, neque aliud quàm tyrannidem ſapit: ideóque nec alle-
ganda aut ſequenda. † Deinde vt ſit præſcripta, id eſt, vt decem annis continuis de 5
iure ciuili durauerit, ſi eſt præter legem inducta: hoc eſt, in tali caſu, qui alioqui
in iure non ſit determinatus. Nam ſi eſſet contra legem, repugnaret iuri poſitiuo
ſeu ciuili, tum longiſſimum tempus, nempe quadraginta annos ad conſuetudinis
præſcriptionem deſiderari volunt: quod maximè iure Pontificio [f] obtinet. † Deni- 6
que frequentia actuum neceſſaria eſt; quam, quoniam determinata non eſt, alij
iudicis arbitrio [g] reliquerunt, ſed falsò: cùm iudex non inducere, ſed confirmare
conſuetudinem [h] poſſit. Alij ex vno actu, potiſſimùm inſigni, conſuetudinem fa-
ciunt,[i] ſi de conſenſu populi ſemel conſtiterit:[k] quorum opinio conſuetudinis ſi-
gnificationi, pluralitatem demonſtranti,[l] repugnat. Communis igitur opinio ex
actu, non eodem die, ſed diuerſis temporibus geminato, conſuetudinem inducit:
[m] cùm & ex plurali multitudo ſignificari videatur:[n] vt ſcilicet ad minus ſecũdum
eam bis iudicatum ſit, nec in præſcripto tempore contrarius actus interuenerit.[o]

a *Mores conſenſu vtentium,*] † Morem & conſuetudinem in ſtricta ſignificatio-
ne inter ſe differre aiunt. Mos enim vel vſus factum hominis notat, próque actu
ipſo ponitur, ex quo conſuetudo induci ſolet. At conſuetudo eſt ipſum ius, quod
per morem ſiue vſum, id eſt, per obſeruationem populi inducitur. Confunditur
tamen hæc differentia non raro in legibus: nam & conſuetudo quandoque factum
nudum ſignificat, & vſus pro conſuetudine accipitur.[p]

b *Legem imitantur.*] Id eſt, vim eius repræſentant, & referunt.

§. Et non.

1 *Iuris ſcripti & non ſcripti origo vnde nata.*
2 *Athenienſes tabulis æreis leges ſuas commendabant.*
3 *Romani ſuas leges à Græcis habent.*
4 *Qui retulerint leges à Græcis.*
5 *Pomponij locus in l. 2. §. poſtea ne diutius de orig. iu. declaratus.*
6 *Leges Decemuirales, & leges duodecim Tabularum ſunt idem.*

Et non ineleganter in duas ſpecies ius ciuile diſtributum eſſe videtur: nam origo eius, ab inſtitutis duarũ ciuitatum, Athenarum ſcilicet & Lacedæmoniorum, fluxiſſe videtur. In his enim ciuitatibus ita agi ſolitũ erat, vt Lacedæmonij quidem magis ea, quæ pro legibus obſeruabant, memoriæ mandarent: Athenienſes verò ea, quæ in legibus ſcripta comprehendiſſent, cuſtodirent.

Diſtinctio † iuris ſcripti & non ſcripti duxit originem ab Athenienſibus & La- 1
cedæmoniis. Lacedæmones enim legibus non ſcriptis, ſed iis, quas moribus com-
paratas à maioribus, tanquam per manus traditas, accepiſſent, vtebantur: quod Ly-
curgus eorum legiſlator (ſi Plutarcho credimus) ſanxiſſe fertur. Athenienſes verò
adeò ſcriptis legib. dediti fuêre, vt eis in iocum atq; opprobrium verteretur, quaſi
ſcribendis magis, quàm obſeruandis legibus animum intenderent. † Commenda- 2
bant autem hi leges ſuas tabulis æreis & quadratis, quas nonnunquam κυρβεις,

b §. lex eſt ſupra hoc tit.
c d. l. de quib. & c. conſuetudo, diſt. 1. facit l. 2. C. quid ſit long. conſ.
d lib. 2. de Inuent.
e l. ſed & ea. cum l. ſeq. & l. quod non ratione. ff. de legib. ca. fruſtra. diſt. 8. ca. vlt. de conſuet.
* Vide meum reſpon. 3. num. 14. vbi de rationabilitate conſuetudinis plura dixi.
f gl. & Dd. in d. ca. vlt. de conſuet.
g Arg. l. 1. in fi. de iure delib.
h leg. cum de conſuet. 33. ff. de legib.
i l. 2. §. tractatum. ff. ne quid in loc. pub.
k Arg. l. 3. ff. de probat.
l Quint. lib. 1.
m l. 3. in fi. C. de epiſc. aud.
n §. fin. infr. de iur. perſ.
o l. 1. C. quæ ſit long. conſ. Dd. in d. l. de quib. & in d. cap. vlt. vbi de inducenda & abolenda conſuetudine vberrimè diſſeruit. Vide etiam quæ in meo reſpon. 12. nu. 22. & d. reſp. 13. à nu. 12. vſque ad fi. Itemque reſpon. 32. n. 28 & aliquot ſeq. habentur: vbi hãc conſuetudinis materiam ſuccinctè complexus ſum.
p Fab. hic Iaſ. in d. l. de quib. ff. de legib. l. 3. C. de epiſ. aud.

nonnunquam

nonnunquam [a] ἄξονας appellant. Nam vetustas, si quid perpetuum desiderabat, & nunquam intermoriturum, in æs incidere consueuit. Vnde & apud Platonem [b] legimus, Minoëm leges suas æreis tabulis inscribi iussisse, & quotannis per vniuersam Græciam circunferri. Vnde & æreæ dictæ sunt. Romani ergo & in hoc Athenienses imitati sunt, quòd leges suas decemuirales tabulis eburneis inscriptas in æs incidi,
3 atque in ærarium recondi voluêre. † Habent igitur Romani suas leges à Græcis:
4 Cæterùm veritas historiæ sic se habet. † Romani anno ab vrbe condita 110. tres legatos instructos publicis triremibus Athenas miserunt, qui inclytas Solonis leges scriptas referrent, Liuio [c] & Fenestella [d] autorib. Hi fuerunt Spurius Posthumus Albus, Publius Sulpitius Camerinus, & Aulus Manlius. Allatis iam verò legibus, decemuiri constituti fuerunt, qui ex iisdem Græcis legibus & patriis consuetudinibus, Romanas leges conderent ac scriberent: vt diffusè apud Diodorum [e] extat, succinctius à Tito [f] Liuio, eleganter à Fenestella [g] traditur. Horum nomina in decretis [h] recensentur.
5 † Et cum hac moderatione accipiendum est, quod scribit Pomponius [i], publica autoritate decem fuisse viros constitutos, per quos peterentur leges à Græcis ciuitatibus.
6 † Et hæ leges proinde in duodecim tabulas relatæ sunt: quæ ob id interdum leges decemuirales, interdum leges duodecim tabularum dicuntur. Explodenda est igitur Accursij [k] fabula, tam ridicula, quàm falsa, quasi stulto interueniente, qui prætenta manu Trinitatem significaret, leges à Græcis impetratæ sint. Cur autem Romani ab Atheniensibus & Lacedæmoniis potissimè leges esse petendas censuerint, eleganter Cicero in oratione pro Flacco perstringit, vt ibidem videre licet.

a Alciat. lib. 2. prætermiss. dixi 5. s. constat autem.
b In Dialogo qui Minos inscribitur.
c lib. 3. ab Vrbe cond.
d in lib. de Mag. Rom. c. 4.
e lib. 12.
f lib. 3. ab vrb. cond.
g d. cap. 4.
h c. 2. & 3. distinct. 7.
i in l. 2. §. postea ne diutius. ff. de orig. iur.
k d. §. postea ne diutius.

§. Sed naturalia.

1 *Ius naturale immutabile.*
2 *Ius ciuile immutari potest.*
3 *Graue dictum matris Dionysij tyranni.*
4 *Ius ciuile semper refertur ad rationem naturæ.*
5 *Lex bona à mala, sola naturæ norma, diuiditur.*
6.7 *Quandoque à naturali ratione longius recedunt leges ciuiles, & tamen nihil iniquum statuunt.*
8 *Ius naturale & gentium circa theses, ius ciuile circa hypotheses versatur.*
9 *Ius ciuile est affirmatio iuris naturalis.*
10 *Iuris ciuilis definitio.*
11 *Ius naturale etiam diuinum dicitur.*
12 *Diuina quæ esse censeantur.*
13 *Ius ciuile dupliciter mutatur.*
14 *Desuetudo est contraria consuetudo.*
15 *Solius principis est, legem tollere.*

[a] Sed naturalia quidem iura, quæ apud omnes gentes peræquè obseruantur, [b] diuina quadam prouidentia constituta, semper firma atq; immutabilia permanent. Ea verò, quæ ipsa sibi quæq; ciuitas constituit, sæpe mutari solent, [c] vel tacito consensu populi, vel alia postea lege lata.

1 a *Ius naturale* perpetuum est, & immutabile. Loquitur autem de eo iure naturæ, quod ex naturalis & diuinæ rationis dictamine procedit: quod etiam gentium dici, suprà [a] ostendimus. Illud enim in totum mutari non potest, licet ex parte variabile sit.
2 † Ius autem ciuile subinde mutatur, propter varias negotiorum ac rerum circunstantias.
3 † Hinc illud extat, quod mater Dionysij tyranni Siciliæ dixisse fertur, cùm conatus esset filius illi stuprum inferre, *tyrannum quidem leges ciuiles posse mutare, sed iura naturalia prorsus tollere nullo modo posse.*
4 † Vtcunque autem iura ciuilia varient, ob id tamen iniquum non statuunt: quia ad eundem finem tendunt, & conueniunt cum summis præceptis illis, quæ gubernant omnes leges, immutabiliáque sunt. Nisi enim conuenirent cum illis, referrenturq; ad naturalis ac diuinæ rationis formulam, tunc necessariò iniustitiam continerent, ac tyrannides & carnificinæ essent potius, quàm leges, nec quenquam ad obseruationem sui adstringerent.
5 † Quod & Cicero grauiter in libro de Legibus expressit, Legem bonam à mala
6 nulla alia, nisi naturæ norma, diuidi posse asserens. † Nec est quidem hac in re Nomothetarum consilium vituperandum, tanquam violentum, quia nonnunquam à naturali æquitate longius recedant leges ciuiles: nam hoc non iuris, sed hominum vitio fit, quia sua intractabilitate cogunt legislatores, seueriores ferre leges; sicut [b] Christus excusat Mosen, quòd contra naturæ æquitatem permiserat

a in princ. huius tit.
b Matth. 19.

Iudæis, vt propter non satis iustas offensiones, vxores suas repudiarent. Nam propter duritiem cordis eorum hoc illis permisisse Mosen dicit: non quòd nescierit, aliud naturalem æquitatem præcipere. † Et hoc igitur exemplo manifestum est, 7
sæpe cogi ciuilium legum conditores, vt nonnihil recedant ac deflectant à naturali æquitate, ob improbitatem hominum. Sæpe enim necessitas periculi cogit, inter duo mala [c] minus malum eligere. Variatio ergo & crebra legum ciuilium mutatio improbitati hominum, non ipsis legumlatoribus imputanda est, Christi exemplo. [d] Hinc etiam legibus permissum est, vt constituta maleficiorum supplicia exacerbentur in terrorem aliorum, si quando nimium multis grassantibus[e] exemplo opus sit. † Porrò ius naturæ & gentium, vt plurimum continent theses, id est, commu- 8
nes quasdam sententias rectè & tranquillè viuendi, quas præscribit sua cuique ratio. ius autem ciuile scriptum est de hypothesibus, id est, sub sumptionibus: verbi gratia, primum caput iuris gentium est: *punire fures*: de qua sententia nemo dubitat, cùm hoc vnuscuiusque ratio dictet ac iubeat. de hypothesibus verò contenditur, nempe quo genere pœnæ delicta punienda sint: hinc alij, fures censent suspendendos, alij duplo aut quadruplo puniendos. Sic sententia iuris naturæ est [f] *ne locupletemur cum alterius iactura*: hæc thesis nota est omnibus, quam Cicero [g] etiam in Officiis grauiter tractat. De eius verò hypothesi certant Iurisconsulti, an vsucapienti liceat se locupletare cum alieno damno: an venditori conueniat circumscribere emptorem. Item communis sententia [h] est *seruare fidem*: de qua nemo ambigit. de eius verò subsumptione disputatur, an pupillus aut mulier fidem seruare debeant: an latroni, an hosti sit seruanda: & sic de similibus. † Ex prædictis ergo efficitur, ius ciuile nihil facere aliud, quàm quòd variet communes sententias Iuris na- 9
turalis & gentium, pro ratione circunstantiarum, & vtilitate siue salute humanæ societatis: cui modò hoc, modò illud cõducibilius est, magisque proficuum. † Atque 10
hoc haud dubiè Vlpianus [i] intellexit, cùm *Ius ciuile* definit *esse illud, quod neque in totum à natura recedat, neq; per omnia seruiat, sed ei vel aliquid addat, vel aliquid detrahat*. Et nos alibi diximus, Ius ciuile determinationem esse Iuris naturalis.

c *Diuina quadam.*] † Rectè inquit, *diuina prouidentia*: quia Iura naturæ & gen- 11
tium, sunt diuinitus insculpta animis nostris & sic impressa, vt abradi omnia nequeant. † Neque enim illud tantùm diuinum est, ac pro Iure diuino habendum, 12
quod Moses aut Euangelistæ tradiderunt, quæue præcipiuntur in sacris scripturis: sed quicquid sententiæ Christi tandem respondet, & quicquid sincerioris humanæ mentis iudicium acratio, ad tuendam huius vitæ societatem postulat atque præcipit. Alias eleuaretur multarum legum autoritas: quæ Iuris diuini esse, diuinaque prouidentia constitutæ meritò iudicari deberent.

c *Vel tacito.*] † Hinc discendum, iura ciuilia duplici modo mutari & abrogari pos- 13
se, aut suffragio legislatoris, aut contrario populi consensu, per desuetudinem [k].
† Hic enim desuetudinem accipimus pro contraria consuetudine. Suffragio legis- 14
latoris abrogatur lex, per recentiorem latam legem, eamque contrariam, quod hodie solus princeps Romanus facere potest: in quem legum condendarum autoritatem regia sanctione translatam esse, suprà [l] diximus. † Solius igitur Principis est, 15
legem aut tollere, aut emendare, idq; per nouam & contrariam constitutionem: [m] quod passim videre est tam in Codice, quàm Nouellis constitutionibus. Contrario populi consensu tollitur lex, quando tempore longissimo contra legem præscriptum est, & in contrarium [n] obseruatione populi quid inductum.

c distin. 23. cap. 2. & seq.
d d. cap. 16.
e l. aut facta. §. vlt. ff. de pœnis.
f l. nam hoc natura. ff. de cond. indeb.
g lib. 3. Off.
h in l. 1. ff. de pact.
i in l. ius ciuile ff. de iust. & iure.
k l. de quib. ff. de legib.
l in §. sed & quod principi supra hoc tit.
m l. non est nouum. ff. de legib. l. tanta. C. de vet. iur. enucl.
n in §. ex non scripto & Dd. in d. l. de quib.

De Iure personarum. Tit. III.

In rubr. & princ. tit.

1 *Tria iuris capita.*
2 *Persona an sit proprium iuris caput.*
3.4 *Duo tantum esse peculiaria iuris capita, dominium & obligationem.*
5 *Persona quare his annumerata.*
6 *Primi libri Institutionum tractatio siue epitome.*
7 *Ius personarũ, & status hominũ idem.*
8 *Iuris causa materialis, efficiens, formalis, & finalis.*

OMne autem ius, quo vtimur, vel ad personas pertinet, vel ad res, vel ad actiones. Et prius de personis videamus.

videamus: nam parum est ius nosse, si personæ, quarum causa constitutum est, ignorentur. Summa itaque diuisio de iure personarum hæc est: quòd omnes homines aut liberi sunt, aut serui.

1 Tria † hic mox ab initio ex Caio Iurisconsulto referuntur Iurisprudentiæ capita:[a] videlicet *persona, res, & actio*. Ad hæc enim tria, omne ius, quo vtimur, pertinet. a in l. 1. de sta tu hom.
2 † Apellus verò non incelebris iurisconsultus, putat, personam non esse proprium & peculiare Iuris ciuilis caput, ad quod pleraque in legibus referantur, sed nihil aliud, quàm circumstantiam: quales etiam sunt, causa, locus, tempus, quantitas, qualitas, & euentus: sicut eas alibi Claudius Saturninus [b] perstringit. Reliqua verò duo, b in l. aut facta ff. de pœn.
quæ connumerantur, esse peculiaria iuris ciuilis capita, *rem* scilicet, & *actionē*. Quãuis apertius, quod Paulus [c] appellat *rem*, secundum ipsum *Dominium* dici potuisset. c in d. lib. 1.
quid enim in vniuersa rerum natura non est res? Vnde *res*, apud Logicos, dicitur
3 terminus transcendens, hoc est, superans omnia significata. † Cùm porrò dominium vna sit vniuersi iuris pars, loco actionis commodius obligationem pro altera cõstituendam esse, idem censet. Conferuntur námque *dominium & obligatio*, non aliter quàm architectus & calcearius, nimirum duo artifices, & duæ causæ efficientes: deinde actio realis, & actio personalis, non secus quàm domus & calceus, nimirũ duo effectus & duo officia. Sicut enim actio personalis ex obligatione: ita realis ex do-
4 minio producitur. † Et ad hæc duo vniuersæ Iurisprudentiæ capita referri posse autumat reliqua omnia, quæ in legibus habentur: quia sint vtriusque capitis vel partes, vel species, vel causæ efficientes, vel effectus, vel affinia siue cognata, vel cõtra-
5 ria: exceptis circumstantiis, quæ & illa & ista variant. † Iam verò si quæras: Qua ergo ratione Caius [d] prædictis duobus capitibus *personam* annumerauit? Respondet d in d. l. 1.
Apellus, id factum ab ipso esse, non quia *persona* esset proprium & tertium caput, sed quia videbat, non minus latè ipsius tractationem sese diffundere, atq; vnius ex illis duobus. Voluit itaque Caius (quem Iustinianus hic secutus est) personæ circũstantiam in legibus latissimè patentem separatim etiam explicare, atque aliis Iurisprudentiæ capitibus adiungere, ordinem doctrinæ potius, quàm naturæ sequẽs. Potuisset enim eadem opera, vel loci vel euentus circumstantiam, vel aliam quamuis
6 ex his reliquis, aut etiam plures connumerare. † Hoc igitur primo Institutionum libro personæ tractatio comprehenditur: quia aliæ personæ sunt liberæ, aliæ seruiles. Liberæ vel ingenuæ, vel libertinæ. Quædam alieno iuri subiectæ: atque harum aliquæ vel sub tutela, vel sub cura: aliquæ verò neque sub tutela, neque sub cura existunt. Hinc nuptiæ siue matrimonia, arrogationes, adoptiones, emancipationes, capitis diminutiones: tutela & cura explicatur. Atque hæc est totius libri primi tra-
7 ctatio. † Cæterùm quod hic *ius personarum* dicitur, Iurisconsultus in Pandectis [e] *statum hominum* appellat: nempe quod quisque hominum sibi ius vel libertatis, vel seruitutis vendicat. Est enim *status* nihil aliud quàm personæ qualitas & conditio: vt esse liberũ vel ingenuum, siue nobilē, esse seruum. Donatus apud Terentium: *status*, inquit, *ad habitum hominum, statura ad corpus refertur.* Personarum verò verbo homines intelligit, quanquam propria huius dictionis significatio est, vt qualitatem in homine notet, qua alius ab alio differt, tum in animo, tum in corpore, tum in extrapositis: quæ à Rhetoricis enumerantur, in attributis personæ, autore Valla. e in tit. ff. de stat. hom.
8 a *Omne autem ius.*] † Hæc est summa iuris diuisio, materiam, id est, subiectum, circa quod versatur, continens. Quæ ad causam efficientem spectat, Modestinus [f] explicat: *ergo* (inquiens) *omne ius aut consensus fecit, aut necessitas constituit, aut firmauit consuetudo.* Quæ formam respicit, idem [g] scribit: *Totum ius consistit* (aiens) *aut in acquirendo, aut in conseruando, aut in minuendo*: id est, quomodo alienet, aut amittat. Finis iuris est publica salus, & ciuium subditorúmque tranquillitas. Ideo in XII. tabulis hæc lex scripta fuit: *Salus populi suprema lex esto.* f l. vlt. ff. de legib. g d. l. vlt.

§. Et libertas.

1 *Libertatis definitio explicatur.*
2 *In seruis libertatem faciendi, impediri iure tam gentium quàm ciuili.*
3 *Libertatis propriũ est, sic viuere vt velis.*
4 *Coniugata quæ dicantur.*
5 *Argumentum à coniugatis.*

[a] Et libertas quidem ([b] ex qua etiam liberi vocantur,) est naturalis facultas eius, quod cuique facere libet: nisi si quid vi, aut iure prohibetur.

a In l. libertas. ff. de stat. ho.

a Hæc † libertatis definitio Florentini [a] est, ab effectu & officio conflata: cuius sensus est, quod libertas sit libera quædam & plena potestas, à natura hominibus tributa, faciendi quæ velint, nisi vi vel iure prohibeantur. Vi, veluti cùm me aliquid molientem, quod lex non prohibet, fortior quispiam & plus habens virium, vetat & impedit: *Iure*, vt cùm suppliciorum & pœnarum minis cohibeor, ne quid iniuriæ faciam. Alij exponunt *Vi*, id est, iure gentium: *Iure*, scilicet ciuili, vt ostendant, liberis tantùm hominibus hanc definitionem competere, non etiam seruis. † In seruis enim impedita est faciendi facultas, vt iure gentium per seruitutem, vel iure ciuili: vt quia venundari se quis patiatur ad pretij participationem. † Sanè Cicero in officiis: *Libertatis*, inquit, *proprium est, sic viuere vt velis.* Item in Paradoxis: *Quid est*, inquit, *libertas? potestas viuendi vt velis.* 1 2 3

b *Ex qua etiam liberi.*] † Locus est à coniugatis. Docet enim Cicero in Topicis, ea dici *Coniugata*, quæ sunt ex verbis eiusdem generis, quæque ab vno orta, variè commutantur: vt sapiens, sapienter, sapientia. † Ducuntur autem inde plura argumenta, & in iure ciuili (vt Balduinus annotauit:) veluti, qui libertate potitur, liber est: qui tutelam gerit, tutor [b] est: si compascuus ager est, ius est compascere: si quis cognationi legauerit, cognatis legasse [c] videtur: fructuarius in facto hominis non habet vsumfructum, quia homo in fructu [d] non est. 4 5

b In §. 2. J. de tutel.
c In l. si cognatis §. vlt de reb. dub.
d In l. vetus fuit. de vsufr.

§. Seruitus.

1 *Definitio seruitutis.*
2 *Seruitus vnde dicta.*
3 *Potestas dominorum in seruos.*
4 *Eadem limitata.*
5 *Seruitus quomodo contra naturam.*

[a] Seruitus autem est constitutio iuris gentium, qua quis dominio alieno contra naturam subiicitur.

a In §. 1. J. de Libertinis.
b l. 4. §. serui. ff. de statu ho. § seruit. J. eo. Lagus in 2. part. Doct. iuris c. 24.
c l. in suis ff. de lib. & posthu. l. vlt. C. de pat. pot.
d §. 1. J. de his qui sunt sui vel alien. iur. adde hîc quæ annotaui in meis obser. Gamer. cent. 5. obser. 8.
e in d. §. 1.
f lib. 1. Polit. c. 3.
g in scholiis Polit. Arist.
h in 2. parte Doct. iuris. tit. de iur. pers. Dixi de hoc in §. ius autem gent. J. de iur. natur. gent & ciuil.
i lib. 2. tit. 3. de ser. rust. præd.

Definitur † hic ea seruitus, quæ à persona seruili debetur personæ liberali, à iure gentium introducta: vnde & constitutio iuris gentium hic dicitur. Natura enim seruos nesciebat, cùm iure naturali omnes homines liberi nascerentur. † Sed ex bellis, quæ iuris gentium sunt, seruitus est inuenta. [a] Cœpit autem hæc potestas, hominis in hominem primum concedi à gentibus loco beneficii, vt eos, qui ex clade belli superstites in victorum potestatem venissent, humanitatis causa [b] seruarent. † Postea moribus est receptum, vt eorum, quos clementer ita seruassent, ministerio non tantùm in curandis suis rebus vterentur: sed & licentiam tales vendendi aliis sibi sumerent. Ac tandem eò progressa est libido dominandi, vt & Romanis legibus vitæ atque necis potestas dominis [c] in seruos concessa sit. † Proinde ne qui immodica licentia huius potestatis temerè & malitiosè abuterentur, vinculis legum ciuilium rursus conclusa est: vt castigare [d] quidem seruos ob delicta, dominis liceat, sed ita, vt nulla immanitas, aut grauior sæuitia in ea castigatione deprehendatur. † Vnde facilè intelligis, quomodo seruitus sit contra naturam. Contra naturam enim est, si effectus illos prædurae seruitutis respiciamus, qui contra omnem humanitatis rationem in vsum olim recepti fuere, atque ob id à Iustiniano [e] & anterioribus principibus meritò emendari. Nam quod ad causam ipsam attinet, quin seruitus causam à natura trahat, non est dubitandum: id quod Aristoteles, [f] Melanchthon, [g] & acutissimè Lagus [h] grauiter probant. Sed est etiam alia seruitus, quæ de rebus dicitur, nempe ius, quod quis vel in re, vel ex re sua alteri constituit: de qua infrà suo loco [i] Iustinianus tractabit. 1 2 3 4 5

§. Serui autem.

1 *Captiuitas iuris gentium.*
2 *Serui vnde dicti.*
3 *Hostem captum num liceat occidere.*
4 *Serui quare dicti mancipia.*
5 *Hodie captiui non fiunt serui.*

Serui

Serui autem ex eo appellati sunt, quòd Imperatores, captiuos vendere, & per hoc seruare, nec occidere solẽt: qui etiã mãcipia dicti sunt, eò quòd ab hostib. manu capiũtur.

1 *Iure* † gentium secundariò introductum, vt capti in bello essent capientium: quę
erat finalis primùm causa seruitutis. Cæterùm quoniam multi desæuiebant in capti-
uos eósque necabant, prohibitum id fuit, constitutúmque, vt potius venderentur,
2 quàm occiderentur. † Vnde à seruando dicti [a] sunt serui. Sic & Augustinus [b], *Origo*
(inquit) *vocabuli seruorum in lingua Latina inde creditur ducta, quod hi qui iure bel-
li possent occidi, à victoribus conseruabantur.* † Et hinc quidem apparet, non licere
3 nobis hostem nostrum, postquam captus est, interficere. Quod plerique verum ex-
audiunt, cùm intra præsidia nostra iam deductus est: ante verò, quàm deductus sit,
occidi iure poterit: cùm multa interim possunt accidere. [c] Quid enim si fugã capes-
feret, vel cum hostibus rursus congregaretur? Alij [d] verò malunt, in ipsa acie solùm
licere, idque aduersus eos, qui dedere se nolunt. Nam dedititium hominem occide-
re crudelissimum est, nec boni Imperatores hoc patiuntur: ab ea quippe humanita-
4 te abhorret, quam naturaliter homo homini debet. † Illi iidem serui, quia ab hostib.
manu capiebantur [e], vel potius, quia seruituti mancipabantur, [f] *mancipia* vocari so-
5 lebant. † Et hæc quidem olim obtinebant. hodie verò apud Christianos captiui ne-
quaquam serui fiunt, nisi quatenus hoc iure contra immanissimos Turcas & Sara-
cenos etiamnum [g] vtimur: qui vicissim nostros, si quando capiunt in inclementissi-
mam, durissimámque seruitutem [h] redigunt.

§. Serui autem aut nascuntur.

1 *Serui nascuntur, & fiunt.*
2 *Partus ventrem sequitur.*
3 *Vernæ qui.*
4 *Serui quomodo fiant.*
5 *Qui requirantur, vt fiant serui per venditionem.*
6 *Ingratitudine fit seruus, & quibusdam aliis modis.*

Serui autem aut nascuntur, aut fiunt. Nascuntur ex ancillis nostris: fiunt aut Iure gentium, id est, ex captiuitate: aut Iure ciuili, cùm liber homo, maior viginti annis, ad precium participandum sese venundari passus est.

1 *Hinc* † dicte seruos vel nasci vel fieri. nascuntur iure gentium ex ancillis, quas in
2 dominica potestate habemus: † quia proles, quod ad status causam attinet, non pa-
tris, sed matri conditionem, quæ ei pluribus temporibus [a] commodare potest, se-
3 quitur. † Et hos propriè *Vernas* dicimus [b]. Quandoque tamen *Verna* pro liberto su-
mitur, non seruo: vt cùm testator *vernis* suis legat [*] quod si de seruis intelligere-
mus, inutiliter fieret. Libertos autem *vernas* etiam antiquæ inscriptiones nobis refe-
runt, vt hæc *Fortunatus Augusti libertus verna.* At verò significantur ea appella-
tione, qui in ædibus nostris nati sunt: vt *vernarum* aprorum & luporũ Martiali, qui
4 in viuariis & piscinis nostris. † Deinde fiunt tam iure gentium, quàm ciuili. Gentium
quidem captiuitate, quando scilicet in publico iusto bello capiuntur. Ciuili verò per
5 venditionem suiipsius quando se vendi patiũtur [c]. † Quod vt locum habeat, requirũ-
tur subsequentia coniunctim [d]. Primùm iusta ætas, nempe 20. anni: deinde cõsensus
vendendi: item precij participatio: denique notitia conditionis. Hæc tamen omnia a-
6 pud nos ferè obsoluerunt. † Porrò hoc exemplum non constringit regulam, quin a-
liter quoque seruus Iure ciuili fieri possit, vt sanè potest: velut ingratitudine [e], asser-
tione principali [f], & authoritate principis, propter fugam in familiam latronum.

§. In seruorum.

1 *Varia olim erat seruorum conditio.*
2 *Eadem quare sublata.*
3 *Iure nouissimo, nulla est inter seruos differentia.*
4 *Serui quoad officia, etiam hodie distinguuntur.*
5 *Hodie nulla etiam est differentia libertorum.*

In seruorum conditione nulla est differentia: in liberis autem multæ: aut enim sunt ingenui, aut libertini.

1 *Olim* † varia erat seruorũ conditio, ita vt cum eâdem appellatione omnes dicerẽ-

a Dixi in §. ius autem gentiũ ⁋. de iur. na. gẽt. & ciu. Fac. l. pupill. §. seruorũ. ff. de verb. sig.
b Lib. 19. de Ciuit. Dei.
c l. in laqueum ff. de acq. re. do.
d Alcia. in l. pupillus 239. §. seruorum ff. de verb. sig.
e Vt hic in text. & l. libertas 4. ff. de stat. hom.
f Gell. li. 7. c. 4. & Bud. in l. 2. ff. de orig. iur.
g Angel. in §. item ea quæ. ⁋. de rer. diuis. Idem in §. eius qui. §. quib. non est permiss. fac. test.
h Alciat. in l. hostes. ff. de verb. sig.

a l. partum 7. C. de rei vend. §. sed etsi quis ⁋. de ingen.
* Vide l. 15. ff. de aur. & arg. le.
b l. Serui 98. §. fin. de lega. 9. l. cum super verbis C. de rei vend.
c Glo. in c. ius gentium dist. 1. & Panor. in c. sicut de iureiu.
d Per iura in glos. hic alleg. in verb. maior.
e l. 2. C. de lib. & eorum lib.
f l. 1. § omnis C. de assert. tollend.

tur esse serui, non tamen eodem tenerentur iugo. Nam domini alios habebant in pleno dominio, alios in semipleno, alios in nudo iure, id est, sine aliqua vtilitate: ad instar libertatis, cuius pariter triplex olim [a] erat distinctio. † Et quia ex dissimilitu- 2
dine dominorum, cùm quidam plus à seruis postularent, quàm ipsis pro iure suo competeret, variæ oriebantur controuersiæ, citò [b] abolitum est hoc discrimen seruitutum, quod diuersa dominij ratio producebat. † Postea Iustinianus [c] edita consti- 3
tutione, sustulit inane nomen seruitutis, quod *nudum ius Quiritium* dicebatur. atq; ita nouissimo iure nulla est differentia seruorum, sed eodem iure omnes tenentur, quicunque eius conditionis existunt: sicque textus hic loquitur. † Est autem hoc ac- 4
cipiendum, quoad statum eorum, quia vnus alio magis non est seruus: secus quo ad eorum officia, quibus olim fungebantur [d]: Alii enim erant serui ordinarii, alii Vicarii [e], alii Atrienses, alii Mediastini, alii Veteratores, [f] alii Nouitii, alii Calones, alii Lixæ, alii Topiarii, Dietarii, Aquarii, Supellectarii, Hostiarii, Scoparii, Saltuarii, & si quæ alia erant seruorum & officia, & nomina: quæ passim Pandectarum libros legentibus occurrere possunt [g]. † Hodie ex Nouell. const. nulla etiam est liberorum 5
differentia: Omnes enim hodie sunt ingenui, nulli sunt libertini [h].

a Vide in tit. prox. seq. §. vlt.
b l. & seruorum ff. de stat. hom.
c l. 1. C. de nudo iure Quirit. toll.
d Gloss. in l. vl. ff. de ædil. edict.
e l. si secus ff. de pecul.
f L. præcipiunt. 37. l. fin. §. fin. ff. de ædil. edict.
g l. 3. l. 13. §. idē respondit: domo. ff. de instruct. vel inst. leg. l. 61. l. 81. de lega. 3. & l. 203. de verb. signifi.
h Nouell. vt libert. 78. Aut. sed hodie C. de iur. aut annul.

De ingenuis. Tit. IV.

1 *Huius tituli argumentum.* 2 *Partus ventrem sequitur.*

INgenuus est is, qui statim vt natus est, liber est: siue ex duobus ingenuis matrimonio editus est, siue ex libertinis duobus, siue ex altero ingenuo, & altero libertino.

HIC TITVLVS, qui ferè totus ex Martiani [a] responso desumptus est, tractat priorem speciem libertatis: ingenuitatem scilicet: quam primò definit, deinde 1
addit modos, per quos nascitur quis ingenuus: † qui maximè ex conditione matris dependent, iuxta communem illum locum Iurisconsultorum, *Partus ventrem* [b] *sequitur*, qui à Doctoribus alibi vberius explicatur.

a *Particula statim.*] In definitione posita excluduntur ij, qui principis beneficio ingenuitatem consequuntur: aut sententia iudicis ingenui pronunciantur: hi propriè ingenui sunt: nam sententia ingenuum potius declarat, quàm facit.

a l. & seruorum §. ingenui ff. de stat. hom.
b l. partum 7. C. de rei vend.
c In d. l. partū.

§. Sed & si quis.

1 *Partus quare matrem potius quàm patrem sequatur.*
2 *Mater plurib. temporib. prodesse potest partui quàm pater.*
3 *In quib. liberi patrem, non matrem sequantur.*
4 *Vxor mariti sui dignitate censetur, etiam vidua.*
5 *Vxor viri forum & domicilium sequitur: & est eius ciuitatis viri, eiusdémque originis vt vir.*

Sed & si quis [a] ex matre nascitur libera, patre verò seruo, ingenuus nihilominus nascitur, quemadmodū qui ex matre libera, & incerto patre natus est: quoniam vulgò conceptus est. Sufficit autem, liberā fuisse matrem eo tēpore quo nascitur, licet ancilla cōceperit. Et è cōtrario, si libera cōceperit, deinde ancilla facta pariat, placuit, eum qui nascitur, liberum nasci: quia nō debet calamitas matris ei nocere, qui in ventre est. Ex his illud quæsitū est: si ancilla prægnās manumissa sit, deinde ancilla postea facta, pepererit, liberū an seruū pariat? Et Martianus probat, liberū nasci. Sufficit enim ei qui in vtero est, liberam matrē vel [c] medio tēpore habuisse, vt liber nascatur: quod & verū est.

a *Ex matre nascitur libera.*] † Sed quare partus matrem potius, quàm patrem se- 1
quitur? An quia mater, quod ad status causam attinet, partui pluribus temporib. cōmodare potest in nanciscenda partui libertate, quàm pater ipse? † Si enim mater vel 2
partus, in cōceptionis, vel medio tēpore, dū ventrē tulit, libera fuerit, partus quoque fit liber: id quod nō est in patre, in quo tantùm vnū tēpus, nēpe cōceptionis, cōside-

3 ratur, quia illo ſolo tempore pater eſt cauſa efficiens. † Ad honores verò, dignitatẽ &
4 familiam quod pertinet, liberi nõ matrem, ſed patrem, [a] ſequuntur. † Sic ipſa quoq; vxor mariti ſui dignitate atque nominibus cenſetur, etiam vidua, [b] donec ad ſecunda vota
5 tranſeat. † Imò ipſius viri forum & domicilium ſequitur, quam primũ ei matrimonio copulata [c] eſt: ſitq; eius ciuitatis ciuis, cuius & [d] vir eſt: eiuſdémq; originis [e] cenſetur, cuius ipſius eſt maritus. b *Quoniã vulgo.*] videtur hic pro quoniam eſſe legẽdum quãuis, atq; ita Theoph. Græcus paraphraſtes hic legit, q d. imp. Eum qui natus eſt ex matre libera & patre incerto, quãuis ſit ſpurius, tamẽ eſſe ingenuũ, quia naſcitur liber. c *Medio tempore.*] Quod. ſ. inter conceptionem & natiuitatem partus interceſſit.

a l. filiam 9. & l. libros 10. ff. de ſenatorib. l. exemplo. l. eos. C. de decurion. lib. 10.
b l. mulierem. C. de dignit. lib. 12.
c l. cum quædam. ibi. Dd. ff. de iuriſd. omn. iud. Bald. l. 2. eod. tit.
d gl. ſing. in l. ciues ibi Bart. Ang. & Ioann. Plat. C. de incol. lib. 10.
d gl. in l. orig. C. de municip. & orig. lib. 10. Tiraq. latè de legib. connub. in gloſ. 1. part. 1. num. 50.

§. Cum autem.

1 *Thema huius §.*
2 *Præſcriptio quinquẽnij olim data ad euertendã ingenuitatẽ, hodie ſublata.*
3 *Natales quid?*
4 *Titulus de natalibus reſtituendis.*
5 *Natalibus reſtitui quis dicatur?*

[a] Cùm autẽ ingenuus quis [b] natus ſit, [c] non officit ei [d] in ſeruitute fuiſſe, & poſtea [e] manumiſſum eſſe. Sæpiſſimè enim conſtitutũ eſt, [f] natalib. non officere manumiſſionem.

1 a *Species* † huius §. hæc eſt: Titius natus eſt ingenuus & per errorem fortè in ſeruitutem coniectus, locóq; ſerui habitus & poſſeſſus: deinde tractu temporis manumiſſus: & poſt manumiſſionem in primis conſtitit, ipſum ingenuum eſſe natum: Dubium iam eſt, an per talem manumiſſionem fiat libertinæ conditionis, an potius ingenuitatem natiuam recuperet? Et dicitur eum pro ingenuo habendum eſſe, cùm ingenuum ſtatum inſpecta veritate, & naturæ certitudine ſemper retinuerit.

b *Natus.*] Subaudi, & poſtea ſine ſua culpa, ac per errorem, pro ſeruo habitus exindéque manumiſſus.

c *Non officit.*] Ne poſt quinquennium quidem, quo perſtitiſſet in conditione liber-
2 tina. † Eſt enim ſublata illa præſcriptio quinquennij, [a] quæ habuit olim locum ad ſubuertendam ingenuitatem.[b]

a l. vlt. C. vbi cauſ. ſtatus. &c.
b l. 1. §. 1. ff. ſi liber. ingen. eſſe dicatur.

d *In ſeruitute.*] In conditione, ſtatu, & obſequio putatiuæ ſeruitutis, cum reuera ſemper eſſet ingenuus.

e *Manumiſſum.*] Ex illa erronea ſeruitute: ſicque per huiuſmodi manumiſſionem, non fit libertina conditio, Sed natiuam ingenuitatem retinet.

3 f *Natalibus.*] Id eſt ingenuitati. † *Natales*, Valla docente, conditionem ſanguinis & familiæ ſignificãt: vt generoſi natales, obſcuri natales: ſicq; tam pro nobilitate, quàm pro ignobilitate accipiuntur. In legibus verò natales pro nobilitate poni receptum eſt. Sic Hermogenianus: *Conſiderãda, inquit, eſt origo natalium.* & Imp. [c] *Natales an-*
4 *tiquos, & tus ingenuitatis non ordo præſtet decurionum, ſed à nobis petitur.* † Hinc notus eſt apud Iuriſconſ. elegans tit. *De natalibus reſtituendis.* Porrò natalibus reſtitue-
5 re, hodie nobilitare dicimus: & nobilitatem, natalium reſtitutionem.[d] † Dicitur autem natalib. reſtitui nõ modò libertus, vt patronatus obſeruantia liberetur, ſed etiam plebeius: quamuis antea numquã inter nobiles fuerit. Natalibus olim reſtituti dicebantur liberti, qui beneficio Principis ingenuitatis ius ac dignitatem adipiſcebantur. Natalia enim ſunt ius libertatis, quòd natura principio generi humano æquabiliter tribuit, vt alter alterius ne pareret imperio, quemadmodum [e] Martianus docet.

c C. de iur. aur. annul.
d Bud. in l. vlt. ff. de ſenatorib.
e l. 2. ff. de natal. reſtit.

De Libertinis. Tit. V.

In Rubr. & princ. tit.

1 *Liberti qui olim fuerint.*
2 *Libertus & Libertinus in quo differãt.*
3 *Manumiſſio quid & vnde dicta.*
4 *Priuatio præſupponit habitum.*
5 *Homo ab humo deducitur, ſicut & Adã.*
6 *Hominis vox quid contineat.*

LIbertini ſunt, qui ex iuſta [a] ſeruitute manumiſſi ſunt. [b] Manumiſſio autem, eſt de manu datio: nam quamdiu aliquis in ſeruitute eſt, manui & poteſtati ſuppoſitus eſt: & manumiſſus liberatur à domini poteſtate. Quæ res [c] à iure gentium originẽ ſumpſit: vtpote cum iure naturali omnes

image
not
available

image
not
available

inferiorem, & fiebant ex lege Ælia Sentia dedititij. Sed quoniam dedititiorum quidem pessima conditio, iam ex multis temporibus in desuetudinem abierat: Latinorum verò nomen non frequentabatur: ideóque nostra pietas omnia augere, & in meliorem statum reducere desiderans,[b] duabus constitutionibus hoc emendauit, & in pristinum statum reduxit: quia & à primis vrbis Romanæ cunabulis vna atque simplex libertas competebat, id est, eadem quam habebat manumissor: nisi quod scilicet libertinus sit, qui manumittitur, licet manumissor ingenuus sit. [c] Et dedititios quidem per constitutionẽ nostrã expulimus, quam promulgauimus inter nostras decisiones: per quas, suggerente nobis Triboniano viro excelso quæstore nostro, antiqui iuris altercationes placauimus. Latinos autem Iunianos, & omnem quæ circa eos fuerat, obseruantiam, alia constitutione per eiusdem Quæstoris suggestionem correximus, quæ inter Imperiales radiat sanctiones. Et omnes libertos, nullo nec ætatis manumissi, nec [d] domini manumittẽtis, nec in manumissionis modo, discrimine habito (sicut iam antea obseruabatur) [e] ciuitate Romana decorauimus: multis modis additis, per quos possit libertas seruis cum ciuitate Romana, quæ sola est in præsenti, præstari.

a *Imperator* hoc loci satis concisè, & velut suspenso pede vetustatem attingit, quæ tamen ad multorum in Iure veteri locorum interpretationem conducit: ideóque nos pro lucidiori huius declaratione, Caij [a] Iurisconsulti verba subnectemus, in quibus libertinorum differentia eleganter enodata reperitur. † *Ingenuorum* (inquit
a lib. 1. Instit.
Caius) *omnium vnus status est: Liberto*[illegible]*genera libertorum: quia liberti aut ciues Romani sunt, aut Latini, aut Dedititij.* † *Ciues Romani sunt, qui his tribus modis, id est testamento, aut in æde sacra, aut ante consulem fuerunt manumissi.* † *Latini sunt, qui aut per epistolam, aut inter amicos, aut conuiuij adhibitione manumittuntur.* † *Dedititij sunt, qui post admissa crimina supplicio subditi, aut publicè pro criminibus cæsi, aut in quorum facie vel corpore quæcunque indicia, aut igne, aut ferro impressa sunt, ita vt deleri non possint: hi si manumissi fuerint, dedititij appellantur.* † *Sed inter hæc tria genera libertorum, ideo Ciues Romani meliorem statum habent, quia & testamenta facere possunt, & ex testamento quibuscunque personis succedere.* † *Nam Latini & dedititij, nec testamenta condere, nec sibi ex aliorum testamentis dimissum possunt vllatenus vendicare: tamen Latini certis rebus priuilegia Ciuium Romanorum libertorum consequi possunt. Dedititij verò nulla ratione possunt ad Ciuium Romanorum libertorum priuilegia peruenire. Nam Latini patronorum beneficio, id est, si iterum ab ipsis, aut testamento, aut in æde sacra, aut ante consulem manumittebantur, Ciuium Romanorum priuilegia consequuntur.* Hactenus Caius, quorsum & ea referenda sunt, quæ Politianus [b] in suis Miscellaneis, & Alciatus [c] in libris Parergôn prodidêre: quæ omitto referre, ne nimis diffundar. Ex quibus omnibus temperari debent Accursij glossemata hic differentiam inter dedititios & Latinos non ex veritate tradentis.

Margin numbers: 1, 2, 3, 4, 5, 6

b Cap. 84.
c Lib. 1. Parerg. c. 16.

b *Duabus constitutionibus.*] Quæ etiamnum lib. 7. [d] Codicis extant.
d d. l. vnica.

c *Et dedititios.*] Quod coniunctim dixerat, nunc diuidit.

d Nec

d *Nec domini manu.*] Minorem tamen xx. annis non poſſe manumittere, niſi cauſa probata, [e] ſequente titulo mox ſubiicitur.

7 e *Ciuitate Romana.*] † Fiunt ergo libertate donati ſtatim ciues Romani, hoc eſt, eiuſdem ſtatus cum manumiſſoribus: in hoc tamen inferiores,[f] quòd & patronis & eorum liberis, in beneficij impenſi remunerationem, aliquot obſequia cùm alimenta, tum operas, ſi fuerint impoſitæ, debent, niſi per Iuris patronatus remunerationem remittantur.[g]

e §. eandem. tit. 1. ſeq.
f Glo. hic verb. Latin.
g l. etiam libertis. & l. libertos C. de obſe. patro. præſtan.

Quibus ex cauſis manumittere non licet.
Tit. VI.

In Rubr. & princ. tit.

1 *Manumittere non poſſint.*
2. 3 *De lege Ælia Sentia, & quæ fuerint huius capita.*
4 *Aſſertio vetus hodie ſublata.*
5 *Quis tulerit legem Æliam Sentiam.*

NOn [a] tamen cuicunque volenti manumittere licet. nam is qui in fraudem creditorum manumittit, nihil [b] agit: quia lex Ælia Sentia impedit libertatem.

a *IN PRÆCEDENTI* titulo explicatæ ſunt circunſtantiæ, vbi, quomodo,
& quando poſſit fieri manumiſſio: hic autem tractatur circumſtantia perſonæ, nem-
1 pe cui manumittere permiſſum ſit. † Poſſunt autem manumittere omnes, qui non
prohibentur: prohibentur autem hi ſolùm, quibus manumittendi beneficium lex
2 Ælia Sentia induxit. † Ea enim lex libertatum conferendarum ius bifariam reſtrin-
xit: primùm in fraudem creditorum manumitti vetans, deinde minoribus viginti an-
nis ius manumittendi denegans. Et hæc duo huius legis capita præſens titulus[a] com-
3 plectitur: quanquam adhuc plura huius legis capita fuiſſe veriſimile eſt. † Nam e-
tiam permittebat filio hæredi proximo paternum libertum ingratitudinis reum a-
gere: [b] & iubebat, *vt aſſiduo, vindex aſſiduus eſſet*: hoc eſt, vt aſſertor & liberalis cau-
ſæ procurator locuples eſſet, ſi is, de cuius ſtatu quærebatur, locuples fuiſſet: cuius
4 rei Cic. in Top & Gell.[c] meminêre. † Hodie tamen vetus aſſertio penitus per Iuſti-
5 nianum [d] ſublata eſt, ceſſatque omnino eius capitis conſtitutio. † Veriſimile eſt au-
tem, hanc legem ab aliquo ex priſcis illis Æliis rogatam eſſe: quos & dignitate con-
ſulari, & Iuriſprudentia celebres fuiſſe, multorum autorum [e] teſtimonio conſtat.
Alciatus eam ab Ælio Sentio latam [f] aſſerit. Haloander in Catalogo conſulum, vi-
detur exiſtimaſſe, eam ſub Auguſto latam, conſulibus Sexto Ælio Catulo, & Caio
Sentio Saturnino Anno ab Vrb. Cond. 756. Sanè legis Æliæ Sentiæ meminit etiam
Cicero in Topicis: vt facilè iudicare poſſimus, eam eſſe antiquiſſimam: tametſi non-
nulli Codices Sanctiam nominent, non Sentiam.

b *Nihil agit.*] Id eſt, collata manumiſſio non valet, nempe ſi agatur de re creditorum: nam ſi iis eſſet aliunde conſultum, maneret rata libertatis datio, neque enim ipſe qui dedit, poſſet eam reſcindere, [g] tum quòd non poſſit factum proprium in controuerſiam vocare, [h] tum etiam quòd non audiretur allegans ſuæ fraudis [i] turpitudinem. Non ergo nulla eſt ipſo iure libertas, cùm reuocatione egeat: ſed ita demum, ſi creditoribus inde [k] noceretur.

a Qui ex ff. qui & à quib. manumitti, ad verbum deſumptus eſt.
b in l. ſciendū 70. §. item.
c lib. 16. c. 10.
d de aſſer. tol.
e Facit l. 2. ff. de orig. iur.
f in l. verbis legis. ff. de verb. ſignif.
g in l. ſi creditorib. C. de ſer. pig. dat. &c.
h in l. poſt mortem 15. in prin. ff. de adopt.
i in l. ſi ſeruus plurium 53. §. 1. ff. de leg.
k l. 1. & vlt. C. qui man. poſſ.

§. Licet autem.

1 *Debitor quando dicatur ſoluendo eſſe.*
2 *Seruus quare hæres neceſſarius.*
3 *Ignominioſum eſt quod bona veneant voce præconis.*

[a] Licet autem domino, qui [b] ſoluendo non eſt, [c] in teſtamento, [d] ſeruum ſuum [e] cum libertate hæredem inſtituere, vt liber fiat, hæreſque ei [f] ſolus [g] & neceſſarius: ſi mo-

dò ei nemo alius ex eo testamẽto hæres extiterit: aut quia nemo hæres scriptus sit, aut quia is qui scriptus est, qualibet ex causa hæres ei non extiterit. Idque eadem lege Ælia Sentia prouisum est [h] & rectè. Valde enim prospiciendum erat, vt egentes homines, quibus alius hæres extiturus non esset, vel seruum suum necessarium hæredem haberent, qui satisfacturus esset creditoribus: aut hoc eo non faciente, creditores res hæreditarias serui nomine vendant, [i] ne iniuria defunctus afficiatur.

a *Exceptio* à superiori themate: permittitur enim eadem lege Sentia Ælia creditori, quantumlibet obærato, & non soluendo existenti, si nemo alius ei sit futurus hæres, etiam in fraudem creditorum seruum hæredem facere, manumittere.

b *Soluendo non est.*] † Sed quomodo hoc cognoscatur, an debitor soluendo sit necne? Respondeo, an quis soluendo sit creditori suo, hoc attenditur, vt solidum possit soluere: [a] quòd si id non possit ex propria substantia, etiam fideiussoris facultates ei aggregandæ [b] erunt. Satis enim est, si per alium soluendo sit. Sed & qui in nominibus æs suum habet, soluendo [c] dicitur: compelli enim poterit in executione condemnationis, vt nomina vendat, vel exigat: quod intelligendum [d] est, si debitores idonei sint, & bonam fidem agnoscant. 1

c *In testamento.*] Non etiam inter viuos: tum enim nullus est prætextus hæredes quærendi, nec vlla satis iusta ratio, cur in fraudem creditorum permittatur.

d *Seruum suum.*] Qui scilicet nulla alioqui ratione impediatur in testamento [e] manumitti. Quid enim, si expressim & specialiter [f] datus sit pignori? Certè is nexus pignoris omnino impedit, & remoratur manumissionem. [g]

e *Cum libertate.*] Etsi inde creditores defraudantur.

f *Solus.*] Quid si plures seruos hæredes scripserit? & non impediatur omnium libertas, sed is qui primo scriptus est, solus hæres & liber erit, sic Prudenter statuente lege Ælia [h] Sentia: excepto vno casu, quem Caius [i] alibi proponit.

g *Et necessarius.*] † In necessitatis autem causa est dominica potestas. Cur enim non liceat domino hæredem eum vel inuitum instituere, quem & occidere olim poterat? 2

h *Et rectè.*] Exceptionis ætiologia.

i *Ne iniuria.*] † Subaudi, si eius bona sub præconis voce veneant: quod quàm ignominiosum veteres duxerint, eleganter Marcus [k] Cicero demonstrat. *Herclè*, inquit, *cuius bona ex edicto possidentur, huius omnis fama & existimatio cum bonis simul possidetur: huic ne perire quidem certè tacitè obscureq; conceditur, qui magistri fiunt, & Domini constituuntur, qui qua lege, & qua conditione pereat, pronuncient: de quo homine præconis vox prædicat, & precium conficit, huic acerbissimum viuo, viuenti funus ducitur, si funus id habendum sit, quo non amici conueniunt, ad exequias cohonestandas: sed bonorum emptores, vt carnifices ad reliquias vitæ lacerandas & distribuendas.* Huius quoque rei Caius [l] vberius in Institutionibus suis meminit. Hinc etiam defunctorum interesse Vlpianus [m] scribit, vt successores habeant. 3

a l. soluendo 114. ff. de verb. signif.
b l. si plures 28. §. præterea, ff. de fideiuss.
c l. nemo dubitat 28. ff. de reg. iur.
d l. facerem, dist. Alex. ff. solut. matrim.
e l. si non lex. 23. in prin. ff. de hæred. instit.
f l. 1. C. de necess. ser. hæred. instit.
g l. penul. ff. in quib. caus. pig. vel hyp. fac. l. 3. C. de seru. pign. dato.
h l. si is qui soluendo 57. ff. de hæred. instit.
i l. ei qui soluend. non est, 23. de hær. inst.
k in Oratione pro Pub. Quinctio.
l lib. posterio. tit. 3.
m l. & quia 6. ff. de inter. in iure faciend.

§. Idémque Iuris.

1 *An Iustinianus aliquid de nouo induxerit in huius §. quæstione.*
2 *Papinianus Iurisconsultus cæteris prævalet.*
3 *Seruus ex hæredis institutione libertatem consequitur.*
4 *Vno concesso, videntur omnia concessa, sine quibus illud expediri nequit.*
5 *Mens testatoris scriptura, æquitas rigoris præferenda.*

[a] Idémque iuris est, & si [b] sine libertate seruus hæres institutus est. Quod nostra constitutio non solùm in domino qui soluendo non est, sed generaliter constituit, [c] noua humani-

humanitatis ratione: [d] vt ex ipſa ſcriptura inſtitutionis, etiam libertas ei competere videatur: cùm non ſit veriſimile, eum, quem hæredem ſibi elegit, ſi prætermiſerit libertatis dationem, ſeruum remanere voluiſſe, & neminem ſibi hæredem fore.

a *Amplificatio* ad ſuperiorem propoſitionem ab Imperatore annectitur.

b *Sine libertate.*] Id eſt nulla facta mentione libertatis in teſtamento.

1 c *Noua humanitatis.*] † Sed quomodo noua id ratione conſtituit Imperator? cùm
alibi [a] fateatur non ſe per innouationem hanc quæſtionem induxiſſe: Et Attilici-
num (qui Proculi [a] fuit auditor) in eadem opinione fuiſſe Iulius Paulus [c] citet? Re-
ſpondeo, non hæc pugnare inuicem, Vetus enim fuit prudentum de hac quæſtione
altercatio: & quanquam prudentum reſponſa, magna nitebantur autoritate, [d] cum
tamen inter ſe diſſentiebant, pluriûm ſententia [e] præualebat: & aliquando melio-
rum opinio plurium conſenſui præferebatur. Sic in Codice Theodoſiano [f] de re-
ſponſis prudentum legimus. *Vbi diuerſæ ſententiæ proferuntur, potior autorum nume-*
2 *rus vincat: vel ſi numerus æqualis ſit, eius partis accedat autoritas* † *in qua excellentis*
ingenij vir Papinianus emineat, qui vt ſingulos vincit, ita cedit duobus. Diuerſa itaq;
ſententia, tanquam plurima [g] prius obtinuit, nempe ſeruum ſimpliciter hæredem in-
ſtitutum, nec liberum, nec hæredem fieri, niſi de libertate teſtator voluntatem ſuam
expreſſerit, cùm altera ſententia, in qua cum Attilicino Paulus fortè fuit, pauciores
habuerit aſſertores: quam nouo deinde approbauit argumento Iuſtinianus, vt in eius
Conſtitutione [h] apertius legitur.

3 d *Vt ex ipſa ſcriptura.*] † Quaſi diceret, eo ipſo quod ſeruus hæres ſcribitur, vide-
4 tur ei libertas relicta, ex tacita & præſumpta domini voluntate. † Regula [i] enim eſt:
Vno conceſſo, videri omne id conceſſum, ſine quo illud expediri non poteſt: & [k] vulgò di-
5 citur, *eum qui vult conſequens, velle & antecedens.* † Porrò elegans eſt hic locus ad
comprobandum voluntatem teſtatoris, ſimplici ſcripturæ, item æquitatem rigori
præferendum eſſe. Plurimæ autem quæſtiones exoriuntur, nec ignotæ etiam Rhe-
toribus, de ſcripto & voluntate, iure & æquitate. Sic in hac hypotheſi, cùm quidam
ſeruum hæredem inſtituiſſet, nec de libertate quicquam meminiſſet, videbatur, libe-
rum eum eſſe non poſſe, cùm de hoc nihil teſtator ſcripſerit: attamen quomodo erit
hæres, ſi in ſeruitute manet? quam interpretationem ipſa æquitas, quæ voluntati ma-
ximè ſuffragatur; & libertatis fauor inducit, ſuadétque: & ſic de ſimilibus.

a §. de hæred. inſtit. In princ.
b l. Attilicinus ff. de pact. dotalib.
c In anno. hic ad commen. Sabin. & Plaut.
d §. reſponſ. §. de iur. nat. gẽt. & ciuil.
e Salomon. in d. §. reſponſ.
f lib. 3. tit. 3.
g Argum. l. qui ſoluendo 60. ff. de hæred. inſti.
h l. quidam. ff. de neceſſ. ſeru. here. inſt.
i l. 2. & ib. Dd. ff. de iuriſd.
k l. illud 76. ff. de acq. hær. facit text. in prin. §. qui teſta. tut. dar. poſſ.

§. In fraudem.

1 *Quæ requirantur, vt quis dicatur in fraudem creditorum manumiſiſſe.*

2 *Fraudandi conſilium quomodo præſumatur.*

3.4 *In libertate fideicommiſſaria ſolus euentus conſideratur: ſecus in directa, & quæ ſit ratio diuerſitatis.*

[a] In fraudem creditorum manumittere videtur, qui vel iam eo tempore, quo manumittit, ſoluendo non eſt: vel qui datis libertatibus, deſiturus eſt ſoluendo eſſe. Præualuiſſe tamen videtur (niſi animum quoque fraudandi manumiſſor habuerit) non impediri libertatem, quamuis bona eius creditoribus non ſufficiant: [b] ſæpè enim de facultatibus ſuis amplius, quàm in iis eſt, ſperant homines. Itaque tunc intelligimus impediri libertatem, [c] cùm vtroq; modo fraudantur creditores, id eſt, & [d] conſilio manumittentis, [e] & ipſa re, eo quòd eius bona non ſunt ſuffectura creditoribus.

a *In fraudem.*] Reuertitur Imperator ad principium tituli, & primam exceptionem à regula latius declaratam: videlicet qualiter quis dicatur in fraudem creditorum manumittere: & quæ fraudulentæ manumiſſiones reuocari valeant.

a l. in fraudē, ff. qui & a quibus.

b *Sæpè enim.*] quod frequenter iis accidere Paulus [a] ait, qui transmarinas negotiationes per seruos & institores suos exercent.

c *Cum vtroque modo.*] † Duo ergo concurrere debent, vt quis dicatur in fraudem 1
creditorum manumisisse: Primum est, animus & voluntas fraudandi creditores: alterum, euentus rei. Primum enim constare debet, & probari, debitorem doloso animo
id fecisse: deinde manifestum esse oportet, in executione bonorum suorum, tantum
in bonis non superesse, vnde creditoribus [b] satisfiat. Vno autem horum deficiente, libertas seruo concessa non reuocatur. Ad creditores autem pertinet, proponere &
probare, quod fraudandi animus interuenerit: nisi fortè præsumptione contra debitorem isto casu adiuuentur. [c] † Sæpenumerò enim ex circunstantiis præsumi po- 2
test, atque adeò debet, manumissionem fraudandi quoque consilium habuisse. Quid
enim, si quis, sciens se obæratum esse, vniuersa [d] bona sua, vel plurimam partem eorum alienauit? Quid si mobilia ita dissipauit, quòd haud facilè sit ea reperire? Nam
& tunc præsumptio est contra debitorem, si alienatio facta sit tali sub conditione, si
contingat bona sua publicari vel distrahi per creditores: aut si facta iam alienatione, aut non multum post temporis alienantis, vel fuga subsequatur, vel delictum.
† Supradicta autem locum habent, in libertate directè data. Secus est in fideicom- 3
missaria: ibi enim exitus rei solum consideratur. [e] nec tenentur creditores consilium fraudis docere. † Diuersitatis ea est ratio: quia directa libertas ipsius testatoris, 4
morte, & hæreditatis aditione, sine hæredis facto confirmatur, statimque competit:
[f] fideicommissaria verò pendet ab hæredis voluntate, præstandáque est per manum
hæredis: qui tamen legata adimplere non [g] obligatur.

d *Consilio.*] Fraudandi animo.

e *Et ipsa re.*] Euentu rei.

b l. si quis cum haberet 15. ff. quæ in fraud. cred. & in l. 1. C. quib. manu. non licet.
c Gloss. in l. 2. ff. de probat.
d l. omnes. 17. §. Luci. ff. quæ in fraud. credit. & l. propter litem, 14. ff. de excus. tut.
e l. vlt. C. hoc tit. 4. l. §. si quis autem, ff. de fideic. libert.
f l. 1. C. de fideic. libert.
g l. successores, C. ad leg. Falc. l. 1. §. pen. ff. ad Trebell.

§. Eâdem lege.

1 *Minor non poterat olim manumittere, nisi cum causa cognitione.*
2 *Et quæ fuerit ratio.*
3 *Alumnus & actiuè & passiuè accipitur.*
4 *Casus, vbi quis cogitur ad matrimoniū.*
5 *Procurator quot annorum esse debeat.*

[a] Eádem lege Ælia Sentia domino minori xx. annis non aliter manumittere permittitur, quàm si vindicta [b] apud consilium, iusta causa manumissionis approbata, fuerint manumissi. Iustæ autem manumissionis causæ [c] hæ sunt: veluti si quis patrem aut matrem, filium filiámve, aut fratres sororésve naturales, aut pædagogum, aut nutricem, aut educatorem, aut [d] alumnum, alumnámve, aut collactaneum manumittat: aut seruum procuratoris habendi gratia, aut ancillam matrimonij habendi caussa: [e] dummtamen intra sex menses in vxorem ducatur, nisi [f] iusta caussa impediat: & seruus, qui manumittitur [g] procuratoris habendi gratia, non minor decem & septem annis manumittatur.

a *Alterum* † caput legis Æliæ Sentiæ hic explicatur, quo minoribus viginti annis 1
non aliter concedebatur manumittere, quàm cum iustæ manumissionis causæ cognitione. † Quòd fortè ideò erat, quia cum libertas sit res [a] inæstimabilis, non erat 2
iuuenibus, qui recti & prudentis consilij nondum essent [b] participes, temerè committenda. Hoc tamen hodie correctum esse, ex fine tituli [c] huius discemus.

b *Apud consilium.*] Hoc est, pro tribunali apud Prætorem, Proconsulem, Legatúmue Cæsaris: nam hi cogebant pedaneos iudices, vt in consilium irent, quod facere non poterat Legatus [d] Proconsulis.

c *Hæ sunt.*] Quæ exempli tantùm gratia recensentur, non quòd præter has nullæ sint aliæ. Nam, vt Paulus [e] scribit, multa merita incidere possunt, quibus honestum sit, libertatem cum decreto præstare. Sunt autem causæ hic expressæ, ex tribus

a §. vlt. Inst. h. tit. & l. libertas 107 ff. de reg. iur.
b l. 2. ff. de minorib.
c §. cum ergo. Inst. eod.
d l. 2. ff. de off. eius.
e l. etiam, §. 1. ff. hoc tit.

Vlpiani

Vlpiani [f] responsis desumptæ.

3 d *Alumnum.*] Alumnus † tam in actiua quàm in passiua significatione capitur, significat enim & eum quem tu aluisti, & item eum, qui te aluit: interdum etiam filios ex concubina natos [g] denotat.

4 e *Dum tamen.*] † Casum hîc obserua, vbi quis cogitur ad matrimonium contrahendum: cùm tamen regulariter matrimonia libera esse [h] debeant.

f *Iusta causa.*] Vt quia dominus factus fuerit Senator: neque enim licet Senatori libertinam vxorem ducere: & ante manumissionem ab eo [i] exigitur iusiurandum.

5 g *Procuratoris.*] † Ergo natus annos septendecim procurator esse potest: intellige ad negotia administranda, secùs quò ad iudicia, & lites exercendas: quia tum maior vigintiquinque annis esse [k] debet, quæ differentia hodie manifestè in iure Pontificio decisa [l] reperitur.

f l. si minor an. nis 20. cum l. seq. ff. de manum. vindicta.
g l. 1 cum glo. C. quæ res pig. ob. poss.
h l. Titia. in fi. prin. ff. de verb. sign. & lumina. de sponf.
i l. si collectaneus. de manu. vind.
k l. si minor. ff. de procur.
l c. qui generaliter de procur. lib. 6.

§. Semel.

1 *Casus, siue thema huius §.*
2 *Manumissio non retractatur, etsi causa fuerit iniusta falsáve.*
3 *Hunc §. in seruis propriis, non alienis procedere: fallit item textus, vt num 4.*

Semel autem causa approbata, siue vera sit, siue falsa non retractetur.

Suprà dictum est, minorem viginti annis, si manumittere velit, necesse habere, vt
1 Iustam causam manumissionis alleget: quam & iudicem approbare oportet. † Pone modò, minorem viginti annis allegasse aliquam manumissionis causam, eandémque à iudice approbatam esse: quæ tamen postea tractu temporis reperiatur falsa & in-
2 iusta, ita vt non fuerit admittenda. † Iam, inquit Imperator, manumissio ob id non retractetur. Quod fortè ob fauorem libertatis introductum est: quia cùm lex iudicis arbitrio huiusmodi causæ examen commiserit, ideò probationi causæ contradi-
3 cendum erat, non etiam causa semel approbata, rescindenda. † Hoc tamen in seruis [a] propriis, non etiam in alienis locum habet. Nam si minor seruum alienum volens manumittere, quem suum esse per falsa probauerit instrumenta, ac deinde manumiserit, libertas data reuocari potest. Sanè in seruis alienis verius causa dici potest nulla, quàm vera, falsáve, Placentino [b] autore. Sed & tum cessat textus noster, si absente eo, cuius intererat, aut clanculum, aut ex causa minus probabili manumissio sit facta, quia & hoc casu reuocari [c] potest.

a l. iusta causa. ff. de manum. vind.
b in summa huius tit.
c Cantiunc. hic per l. 1. C. quando prouocare non est necess. & l. Sciæ. ff. de tuto. & cur. datis ab his & l. 1. & vlt. ff. quæ sent. sine appell. resc. ind.

§. Cùm ergo.

1 *Secundum caput legis Aelia Sentia emendatum.*
2 *Appellatione legatorum libertates continentur.*
3 *Iurisconsulti in dubiis mediam viam eligere solent.*
4 *Manumittens quot hodie annorum esse debet.*
5 *Duobus casibus à lege antiqua æquiparatis, lex noua corrigens in vno, non censetur corrigere in alio.*
6 *Imperator quare in manumissione putauerit sufficere septemdecim annos.*
7 *Quæ non differunt ratione, non differunt iuris dispositione.*
8 *Regula, Ex separatis nihil inferri, quando obtineat.*

[a] Cùm ergo certus modus manumittendi minoribus viginti annis dominis per legem Æliam Sentiam constitutus esset, eueniebat, vt qui quatuordecim expleuerat annos, licet testamentum facere, & in eo sibi hæredem instituere, [b] legatáque relinquere posset: tamen si adhuc minor esset viginti annis, libertatē seruo dare nō posset. Quod non erat ferendum: nam cui totorum suorum bonorum in testamento dispositio data erat: quare nō simi-

liter ei, quemadmodum alias res: ita & de seruis suis in vltima voluntate disponere, quemadmodum voluerit, permittimus, vt & libertatem eis possit præstare? Sed cùm libertas inæstimabilis res sit, & propter hoc ante vigesimũ ætatis annum antiquitas libertatem seruo dare prohibebat: ideo nos [c] mediam quodammodo viam eligentes, non aliter minori viginti annis libertatem [d] in testamento dare seruo suo concedimus, nisi decimumseptimum annum impleuerit, & decimumoctauũ attigerit. [e] Quum enim antiquitas huiusmodi ætati, & pro aliis postulare concesserit: cur non etiam sui iudicij stabilitas ita eos adiuuare credatur, vt ad libertatem dandam seruis suis possint peruenire?

a *Emendationem* † secundi capitis legis Aeliæ Sentiæ à se factam hoc loco Impe- 1
rator subiungit. Quia enim videbatur prorsus absurdum, eum non posse vnum seruum manumittere, qui nondum accessit vigesimum annum, cùm tamen aliâs liberam haberet bonorum suorum administrationem: ideo id immutare placuit.

b *Legataq; relinq.*] † Huc [a] accedit, quòd generali appellatione legatorum, & li- 2
bertates relictæ comprehenduntur.

c *Mediam quodammodo viam.*] † Veteribus Iurisconsultis peculiare fuit, quando 3
paribus vtrinque rationibus in aliqua hypothesi ancipites distraherentur, mediam viam amplecti. Sicque Paulus alibi testatur, sese multas causas diremisse per mediocritatem. Quare & Iustinianus Imperator hoc consilium secutus, in præsenti the-
mate mediam viam eligendo, cauit, † eum qui septemdecim annos impleslet, seruo 4
libertatem dare posse: nam si ad quatuordecim addas sex, iam resultant viginti. Quapropter sex illos annos, qui restabant inter eum qui testamentum condere, & eum qui libertatem testamento relinquere poterat, mediam quasi secuit, & tres ad quatuordecim posuit: vt sic manumitteret, qui 17. annos compleuisset.

a l. in generali petitione 80. ff. de verb. sig. l. cũ in substit. 76. ff. de lega. Baldus. hic.

b l. filio vel seruo. ff. ne legatorum nom. caueatur.

d *In testamento.*] † Pro regula [c] traditum est, si duo casus æquiparentur à lege an- 5
tiqua, quòd lex noua corrigens in vno, non intelligatur corrigere in altero. vnde noua constitutio, per quam sublata est lex Aelia Sentia, licet correctionem induxerit circa manumissionem in vltima voluntate, non tamen censetur eidem legi voluisse derogare, aut quicquam immutare circa manumissionem inter viuos. Quare sicut olim, ita & iure nouo requiritur in manumissione, inter viuos, vel ætas legitima, vel iustæ causæ cognitio, idque apertè sentit [d] Theophilus.

c l. præcipimus C. de appella. Bart. & Ias. in Auth. etiam eo non obseruato. C. de Test.

d Hic.

e *Quum enim.*] † Aetiologia est, cur decimumseptimum annum Imperator suffi- 6
cere voluerit ad manumittendum, ducta à simili. Si is qui est septemdecim annorũ, pro alio postulare, id est, patrocinium pro tribunali præstare potest (quod vtique Prætor huic ætati concessit: sed & ea ætate, aut paulo maiore, Nerua filius de iure publicè respondisse legitur: ergo idem potest libertatem seruo dare. Qui enim adeò sapit, vt alios patrocinio suo iuuare possit; is haud dubiè & sibi rectè consulet: quasi diceret, non est ratio, quare sit diuersum, ergo idem ius statuendum. Regula [e] enim iuris est, vbi in diuersis factis non potest ratio diuersitatis reddi, idem ius
debere statui. † Et iuxta Baldum, *quæ non differunt ratione non differunt iuris dispo-* 7
sitione. Et hæc diligenter notanda sunt à iuris studiosis: tum vt sciant, malè inferri: Ista facta sunt diuersa, ergo de ipsis vt diuersis disponi debet, tametsi enim sint di-
uersa facta, si tamen eandem habent rationem, idem ius in vtroque seruabitur: † tũ 8
vt limitent [f] regulam, qua dicitur: *Ex separatis non fieri bonam illationem*, vera enim est, si etiam sint separata in ratione, & sic in medio concludendi. aliàs ex separatis in facto [g] rectè infertur, si rationis paritas & similitudo id suadeat.

e l. illud. ff. ad l. Aquil. cum simil.

f l. inter stipulantem. § sacrã vers. 1. sed hæc dissimilia. ff. de verb. obl.

g Vide Ias. in l. à Titio ff. de verb. obl.

De

De lege Fusia Caninia tollenda. Tit. VII.

[a] Lege Fusia Caninia certus modus constitutus erat in seruis testamento manumittendis, quam quasi libertates impedientẽ, & quodammodo inuidiam, tollendam esse censuimus: cùm satis fuerat inhumanum [b], viuos quidem licentiam habere [c] totam suam familiam libertate donare, nisi alia causa impediat libertatem, morientibus autem huiusmodi licentiam adimere.

1 a *Lex* † Fusia Caninia non à cane, vt Accursius comminiscitur, sed à Fusio Caninio eius latore sic dicta est, qui post Ælium Sentium libertatum conferendarum ius ita restrinxit, vt certus manumittendorum seruorum numerus in vltimis voluntatibus
2 seruaretur, quàm rem diffusè [a] Caius & Iulius [b] Paulus explicant. † ostendúntque manumittendi facultatem sic fuisse restrictam, vt à duobus vsque ad decem pars dimidia, à decem vsq; ad triginta pars tertia, à triginta vsque ad centum pars quarta, à centum vsque ad quingentos pars quinta, manumitti posset: nunquam autem plus quam centum. Meminit quoque huius legis obiter Fl. Vopiscus in vita Taciti: *Seruos, inquiens, vrbanos omnes manumisit vtriusque sexus: intra centum tamen, ne Caniniam transire viderentur.* Hotomanus opinatur, hanc legem fuisse à P. Furio Camillo, & C. Caninio Gallo, C O S S. Anno ab Vrb. Cond. 752. eámque Furiam Ca-
3 niniam de manumissione nominat. † Hæc igitur lex, quia libertatis fauori ex diametro repugnabat, meritò sublata est per Iustinianum constitutione quadam, quæ lib. 7. Codicis extat.
4 b *Viuos quidem*] † Hinc regula ducitur, *Quicquid conceditur inter viuos, multo magis concedendum esse in vltimis voluntatibus.* [c] quod obtinet circa omnes libertates,
5 tam directas quàm fideicommissarias. † Disputat hic [d] Accursius, an ab vltimis voluntatibus ad contractus, & [e] contrà, argumentum duci possit. Ego istud in hunc modum dissoluere soleo. Ab vltimis voluntatibus ad contractus, similitudo est catenus, quatenus rationis paritas id admittit. Nam si vrgentior pro vltima dispositione sit ratio, quàm pro contractu, licebit quidem argumentum ducere de contractu ad vltimas voluntates [f] affirmatiuè: ex diuerso de contractibus ad testamenta non licebit affirmatiuè, cùm de maiori ad [g] minus non rectè colligatur, negatiuè [h] licebit. Sin verò constat, inesse contractui rationem, tum de vltima voluntate negatiuè quidem ad contractum sumi [i] argumentum non potest: affirmatiuè potest. Quod si dubium est, in quibus vrgentior sit ratio, ea specie, quoniam testamenta fauorabiliorem interpretationem recipiunt, in eis maior quoque ratio præsumitur, & tum quomodo inferri colligíque possit, ex prædictis abundè patet.
6 c *Totam suam familiam*] † Familiæ sunt variæ [k] acceptiones: inter cæteras autem & hæc vna est, vt seruorum turbam, qui sub vnius domini potestate sunt, significet, atque ita hic accipitur. Quæ significatio cæteris longè vetustior esse videtur. Antiqui enim, vt Festus testatur, *famulum* dicebant seruum: vnde *famulari* verbũm, à quo *familia*. Primùm namque serui tantùm significabantur *per familiam*. Deinde liberi quoque, vxor & omnes, qui sub vnius potestate in eadem domo, natura vel iure viuunt, comprehendi cœperunt: Vnde Paterfamilias dictus est. Tandem translata est *familiæ* significatio vel porrecta ad totam cognationem sanguinis. Et quoniam agnatis tantùm prisco iure debebatur hæreditas: Lex 12. tabular. proprietati

a lib. 1. Instit. tit. 2.
b lib. 4. recept. sent.
c Tit. De leg. Fusi. Canin. tollend.
d Hoc idẽ Dd. tractant in l. pact. inter hæred. ff. de pact. l. cunctos popul. C. de summa trinit.
e l. vlt. C. de legatis.
f ea cùm in cũctis, de electio.
g l. obligatio ferè, s. placet, ff. de actionib. & obligat.
h d. l. pact. inter hæred. & l. non est mirum, ff. de pign. act.
i l. si in test. s. ff. de reg. iur.
k l. pronunciatio, s. familia, ff. de verb. sign.

deseruiens, *familiam* pro hæreditate, vel pecunia hæreditaria accepit: Sicut etiam in tit. Pandect. *familia erciscunda*, intelligenda est. *Familia* ergo appellatio & personas & res continet.

De his qui sui vel alieni iuris sunt. Tit. VIII.

In Rubr. & princ. tit.

1 *Continuatio huius tituli.*
2 *Contrariorum eadem est disciplina.*
3 *Locus à contrarijs.*

[a] SEquitur de iure personarum alia diuisio. Nam quædam personæ sui iuris sunt, quædam alieno iuri subiectæ. Rursus earum, quæ alieno iuri subiectæ sunt: aliæ sunt in potestate parentum: aliæ in potestate dominorum. Videamus itaque de his, quæ alieno iuri subiectæ sunt. [b] nam si cognouerimus quæ istæ personæ sunt, simul intelligemus, quæ sui iuris sunt. Ac prius inspiciamus de his, quæ in potestate dominorum sunt.

a *Hactenus* † de personarum diuisione, quæ iure gentium introducta est, vidi- 1
mus: quæ quia vetustior [a] erat, propria quadam venerationis ratione præmonenda
fuit. nunc iusto ordine de eo personarum discrimine subiicitur, quod maiore ex par-
te à iure ciuili vel repertum, vel reformatum est: repertum, vt est patria potestas,
tutela, cura: reformatum, vt est potestas dominica: quæ tametsi iuris gentium [b] est,
reformationem tamen seu emendationem à Iure ciuili [c] accepit. Est autem tota hæc
prior tituli nostri pars ex libro 1. Institutionum Caij desumpta: cuius etiam verba in
Pandectis [d] referuntur.
b *Nam si cognouerimus.*] † Quia *contrariorum, quantum ad eorum cognitionem at-* 2
tinet, eadem rei ratio: vt si intelligimus, quid sit iustitia, à contrario etiam cognosci-
mus, quid sit iniustitia. † Et vides fundatum esse locum à contrariis. Cicero: [e] *Om-* 3
nium, inquit, *rerum in contrarias partes cognitio ex eisdem suppeditatur locis.* idem [f]
alibi: *Contrariorum,* inquit, *negantium ea vis est, atque natura, vt altero posito vel co-*
gnito, alterum statim submoueatur & cognoscatur. † An autem contrariorum ea- 4
dem sit disciplina, quod ad Iuris pertinet dispositionem? Et vtique eadem, quando
subest eadem ratio in vtroque ex contrariis: quod si contraria vel diuersa subsit ra-
tio, ex [g] Bartoli sententia, contrariorum contraria est iuris dispositio. Natura siqui-
dem oppositorum est, vt se tollant, non etiam ponant [h] inuicem.

a §. singulorũ, §. de rer. diuis.
b §. ius autem gent. §. de iur. nat. gent. & ciuil.
c §. in potestate, §. hoc tit.
d l. 1 ff. hoc tit.
e lib. 4. de Oratore.
f in Topicis.
g l. vlt. §. in verbo, contra quoque, ff. de leg. 3. & l. si contra. §. si. ibi gloss. not. ff. de vulg. & pupil. in l. inter stipul. §. sacramentis, ff. de verb. oblig.
h Dd. in locis sup. citatis.

§. In potestate.

1 *Potestas dominica cuius sit iuris.*
2 *Potestatis dominicæ effectus.*
3 *Extensio huius textus ad dominos temporales.*

In potestate quoq; dominorum sunt serui, quæ quidem potestas, [a] iuris gentiũ est. Nam apud omnes peræquè gentes animaduertere possumus, dominis in seruos vitæ necisq; potestatem fuisse: & quodcumq; per seruum acquiritur, id [b] domino acquiri. Sed hoc tempore nullis hominibus, qui sub imperio nostro sunt, licet sine [c] causa legib.

cognita

incognita seruos suos supra modum sæuire. Nam ex constitutione diui Antonini, qui sine causa seruum suum occiderit, non minus puniri iubetur, quàm si alienum seruum occiderit.

1 a *Iuris gentium*] Hinc † discis, potestatem dominicam Iuris gentium secundarij esse. Aristoteles appellat eam, δεσποτικὴν imperium, quasi dicas, herile imperium, sicut anima imperat corpori. Corpus enim cogitur obtemperare animæ agitanti & mouenti, nec habet sine anima peculiares motus: ita & seruus volens, nolens, cogi-
2 tur obtemperare domino, & prorsus in aliena potestate esse. † Huius autem potestatis plures erant olim effectus, quorum duo hic referuntur. Primus, quod domino vitæ necisque potestas in seruum concessa fuerat, qui quoniam contra omnem humanitatis rationem corrupta natura introductus, atque in vsum olim receptus est, meritò hodie coërcionem accepit. Nam si quis occidat seruum proprium, ita tenetur lege Cornelia de Sicariis, ac si alienum seruum occidisset, hominémve [a] liberũ. Non tamen prohibetur dominus leuiter pulsare seruum: id quod indicant verba, Supra modum: vel etiam [b] occidere, ob causam iustam. Ferunt talem imperii seu dominicæ potestatis formam etiamnum apud Turcas esse, vbi princeps pro arbitrio facit omnia, & subditi tanquam pecudes coguntur parêre, quicquid imperat tyran-
3 nus. † Volunt Interpretes communiter, hoc idem etiam in dominis temporalibus obtinere, veluti Ducibus, Marchionibus, Comitibus, Baronibus, & aliis iurisdictionem in subditos habentibus: argumento ducto de dominio ad Iurisdictionem, quod [*]
4 iure validum est. † Secundus effectus est, quòd seruus adeò in potestate domini sit, vt nihil proprii habeat: sed quicquid acquirit, id domino omne acquirat, non modò scienti, aut [c] ratum habenti, sed etiam ignoranti atque inuito: dum tamen iustè & ex causa quærat [d] licita.
b *Domino acquiri.*] Per dominum autem, non eum solum, qui verè dominus est, intelligimus: sed fructuarium etiam, & bonæ fidei possessorem: vt infra suo loco dicemus.
c *Causa legibus cognita.*] Vt quia eum in facinore deprehenderit, quod capite plectendum [f] sit, vel aliquid fecerit capitale. Ideóque non dixit Imp. *Causa cognita:* sed *Causa legibus cognita.*

a l. inde Neratius §. si dolor ff. ad l. Aquil.
b l. qui seruum ff. de verb. obl.
* text. in l. qui furere. ff. de sta. hom. & ibi Dd.
c l. acquiritur. §. igitur. ff. de acq. rer. do.
d de hoc vide latius quæ dicã in §. itẽ nobis ℐ. per quas person. nob.
e vt ℐ. per quas pers. acq.
f l. qui seruum. ff. de verb. obl.

§. Sed & maior.

1 *Ecclesia immunitatem præstat tam seruis quàm liberis.*
2 *Liber homo quando tutus sit, confugiendo ad Ecclesiam.*
3 *Deus non est receptator latronum.*
4 *Statua principum securitatẽ præstant.*
5 *Propter nimiam crudelitatem alicuius in suum auferri posse.*
6 *Iudex nimium crudelis, ab officio remoueri potest.*
7 *Subditi ob nimiam dominorum oppressionem possunt superiore implorare.*
8 *Princeps non debet legum suarum ludibrium ferre.*

Sed & maior asperitas dominorum, eiusdem principis constitutione coërcetur. [a] Nam Antoninus, consultus à quibusdam Præsidibus prouinciarum de his seruis qui [b] ad ædem sacram, [c] vel ad statuam principum confugiũt, præcipit, vt si intolerabilis videatur sæuitia dominorum, cogãtur seruos [d] bonis cõditionib. vẽdere, vt pretium dominis daretur, & rectè: expedit enim Reipublicæ ne sua re quis malè vtatur. [e] Cuius rescripti ad Æliũ Martianum missi verba sunt hæc: Dominorum quidem potestatem in seruis suos illibatam esse oportet, nec cuiquam homi-

num ius suum detrahi: sed & dominorum interest, ne auxilium contra sæuitiam, vel famem, vel intolerabilem iniuriam denegetur iis, qui iustè [f] deprecantur. Ideóque cognosce de querelis eorum, qui ex familia Iulij Sabini ad sacram statuam [g] confugerunt, & si vel durius habitos, quàm æquum est, vel infami iniuria affectos esse cognoueris, [h] venire iube, ita vt in potestatem domini non reuertantur. Quòd si meæ constitutioni [i] fraudem fecerit, sciat me hoc admissum aduersus se seuerius [k] executurum.

a l.2.ff.hoc tit.

a *Nam Antonius.*] Totus hic textus ad verbum ex Vlpiani [a] responso transcriptus est.

b vt hic, & d.l. 2.ff.eod.
c l.præsenti.C. de his qui ad Eccles.confug.
d 3.Reges neq; Nouel-de mād. prin.
e d.l.præsenti. 1.& 2.3.
f d.l. præsenti. in prin.
g c.inter alia. de immun.Eccles.

b *Ad ædem sacram.*] Vt immunitatem habeant, donec iussu Præsidis liberentur
ex seueri & austeri domini potestate. Præstat † enim Ecclesia immunitatem, sicut 1
liberis hominibus, ita & seruis, si ob nimiam dominorum sæuitiam eò [b] confugiūt,
secus si alias seruire detractarent, quia confestim dominis sunt [c] restituendi: præstita tamen cautione, ne durius tractentur æquo. † Sed nec liber homo tutum semper 2
habebit præfugium. Interest enim, an ad ædem sacram quis ob debitorum oppressionem confugiat, vel ob patratum delictum. Nam priore specie, si quidem Reipub. debeat, immunis erit: vocatus tamen, si non veniat, fiet missio in possessionem [d] suorum bonorum. Si verò sit priuati hominis debitor, iudex triginta illi securos dies indulgebit, ad se defendendum: & si condemnetur, iudex mandabit sententiam executioni, prout [e] poterit. Altero verò casu, si ob delictum ad Ecclesiam confugit, idque atrox sit, vt quia homicidium, vel rapinam, aut simile facinus patrauerit, ius ciuile [f] securitatem denegat: † existimans Deum nolle receptatorem esse latronum, 3
aut protectorem eorum quos iam olim æterna lege præcepit puniri. Sed posteriores Pontifices Romani etiam eo casu immunitatem Ecclesiarum [g] indulserunt. In leuioribus verò delictis vtroque iure præstari ad templa confugientibus subsidium, sine controuersia est.

h l. non contra sit. ff.ad l.Iuliā maiestat.
i Liuius lib. 3. Decad, 3.
k l.vnica. C.de his qui ad statuas confug.

c *Ad statuam.*] Voluerunt enim Romani principes & suis statuis hanc tribuere
maiestatem, vt securitatem præstarent, & si qui illas læderent, Maiestatis iudicio [h] 4
tenerentur: fortè ne minores viderentur esse ipsorum statuæ, quam olim fuerit Ptolomæi regis apud Cyrenas: ad quam, cùm quidam Decius Magius Campanus, qui à Pœnis vinctus Carthaginem ducebatur, confugisset, manus hostium euasisse [i] legitur. Extat etiamnum, Valentini, Theodosii, & [k] Arcadii Impp. constitutio, vt qui ex certa iustáque causa ad Principalia simulacra confugiunt, iure & legibus vindicentur: qui verò inuidiæ alicui creandæ causa id fecerint, abrepti puniantur.

l nec emere, C. de iure delib. l. initio, C. de cōtrahen. emp.
m de quo vide Cy. & Bald. in l. 2. §. dominorum, ff. hoc tit.
n l.Leonis, C. de episcop. audien.
o Bald. in ti. de pace te. in verbo, publici latrones, in vsib. feudo.

d *Bonis conditionibus.*] † Argumentum hinc ducitur, propter nimiam crudelitatem 5
ius alicui suum auferri posse. Sic enim domini coguntur hic seruos suos vendere,
ob nimiam asperitatem: tamen si [l] regulariter quis non compellatur rem suam
vendere. † Sic Iudex potest à suo repelli officio, suáque priuari [m] iurisdictione, si ni- 6
mis reperiatur crudelis & seuerus. † Sic quoque traditum est, si dominus temporalis 7
insolitas à suis subditis operas, aut seruitia indebita exigere, córve vltra modum debitum collectare, vel census, & reditus augmentare conetur, possunt ipsi implorare officium superioris, vt is domini oppressionem reprimat: de quo in . . ame. obser. cēt. 5. obser 8. plura dixi. Sed & pater quandoque filium ex causa emancipare [n] cogitur. Numquam tamen propria authoritate ius suum detrahendum est cuiquam, sed ordine iudiciario seruato, & subsecuta [o] sententia.

e *Cuius rescripti.*] Hæc rescripti forma est longè pulcherrima, & paucis admodum verbis multa complectens.

f *Deprecantur.*] Ecce præoccupationem, qua anteuertit & diluit obiectionem, deinde subiiciens, infert ex propositione.

g *Confugerunt.*] Non est statim delationibus credendum. Sed quid tum posteaquam cognitum est?

h *Venire*

b *Venire iube.*] Quasi diceret: Exitum aliquem inueni tuæ cognitionis, ne sit inanis.
i *Fraudem fecerit.*] Id est, si non paruerit, vel sententiam, & vim huius nostri rescripti, aliquo commento aut techna eluserit: veluti (inquit Theophilus) si hic Sabinus cum emptore clam conueniret, vt rursum aliquando seruum redhiberet.
k *Executurum.*] Adiicit pœnam & interminationem, quæ comprimit affectus do-
1 mini, aduersus miseros seruos commoti. † Et sanè non debet princeps ferre suarum constitutionum ludibrium aut contemptum. Nam & frustra feruntur leges, nisi seuerè puniantur contemptores p.

p Bald. hîc facit l. sanctio legum ff. de pœnis.

De patria potestate. Tit. IX.

In Rubricam & princip. tit.

1 *Patria potestas quid, & vnde dicatur.*
2 *Eadē à Græcis quomodo cognominetur.*
3 *Vnde potestas patria deriuetur.*
4 *Olim parentibus in liberos & vitæ & necis potestas erat.*
5 *Nuptiæ vnde dictæ.*
6 *Matrimonium vnde deriuetur.*
7 *Coniugij etymon.*
8 *Explicatio definitionis matrimonij.*
9 *Sponsa debet lugere mortem sponsi.*
10 *Coniugati an & quando separari possint.*
11.12 *Concubinatus à matrimonio quomodo differat.*

a IN potestate nostra sunt liberi nostri, quos ex iustis nuptiis procreauimus. b Nuptiæ autem, siue matrimonium, est c viri & mulieris d coniunctio, e indiuiduam vitę consuetudinem continens.

1 a *Potestas* patria iure ciuili a est constituta in filios familiarum. † & ius illud dicitur, quod habet pater vel auus paternus in personas liberorum. Dicitur autē *patria*, quia patribus tantùm datur, & non b matribus. Nisi fortè à Principe impetrent, vt in solatium eorum quos in defensione patriæ amiserunt, adoptare aliquot c possint.
2 † Hanc potestatem Aristoteles vocat βασιλικὴν siue πολιτικὴν imperium, id est, regiam seu ciuilem dominationem, quomodo meus imperat appetitioni certa lege,
3 & propter illius vtilitatem. † Et ea quidem potestas ex iustis & licitis solùm nuptiis deriuatur: quare pater filios naturales tantùm, aut illegitimos non tenet in sua potestate. Plutarchus etiam meminit, Romulum inter eas leges, quas curiatim rogabat, hanc quoque tulisse: *Filius quàm diu vixerit, in patris potestate maneto.* Quare neque nuptiæ illam soluunt, sed perpetuò d manet, nisi alias legitimis modis e dispe-
4 reat. † Apparet tamen ex plerisque legibus f, vsque ad vitæ & necis arbitrium olim porrectam fuisse patriam potestatem: quam natura tamen pietate quadam, non ad talem introduxit tyrannidem. Huic autem præduro & impio iuri paulatim, tum Imperatores g, tum Iurisconsulti detraxerunt, & ad naturalem æquitatem illud reduxerunt. Solùm enim parentibus honesta relinquitur emendatio, & ex maxima causa h exhæredatio.
b *Nuptiæ autem.*] Nuptiæ, matrimonium, coniugium, & connubium, pro eodem
5 sæpe vsurpantur. † Nuptiæ sic dictæ sunt, quòd noua nupta i pudoris gratia se obnuberet & velaret, per hoc significando, verecundiam nuptiis præire debere, quod Rebeccam etiam Isaac iam desponsatam fecisse, k legimus, quæ maritum designatum aperto capite non putabat videndum: sed cùm is fortè fortuna seu potiùs Dei consilio, in agro deambulans, ei obuius factus fuisset, sublato pallio sese ope-
6 ruit. † Matrimonium verò à matris nomine l dictum est, non adepto iam, sed cum spe & omine mox m adipiscendi, & quòd fœmina ob id potissimum nubere debeat, vt mater fiat. Alij malunt, matrimonium ideo à matre appellari, quòd mater in prole gignenda, sustinenda, & fouenda potiores labores sustineat: cùm infans ante
7 partum matri sit onerosus, in partu dolorosus, post partum laboriosus. * † Coniugium, Diuo n Ambrosio teste, à coniungendo deriuatum est: nam cùm legitimè

a l. nam ciuis. & l. sequ. ff. de his qui sunt sui vel al. iur.
b §. fœminæ. J. de adopt.
d §. patiuntur. & §. sed & J. de iniur.
e Qui recēsentur. J. Quib. mod. ius pat. potestatis sol.
f Ex l. 2. C. de pat. qui fil. dist. & l. in suis, in fin. ff. de lib. & posth. & l. fi. C. de pat. potesta.
g l. qui filium. C. quæ res pig. &c. & l. D. Adrianus ff. ad l. Pompeiam. de parricid. & C. de his qui parentes vel lib. &c.
h §. aliud quoque Nouell. vt cum de appell. cognosc. & C. de emend. propinq.
i c. hæc imago. 33. q. 5.
k Genes. c. 24.
l Augustin. lib. 19. contra Manich. & Gell. li. 14. c. 6.
m Gel. li. 8. c. 6.
* per text. in c. fi. cōuer. in fid. De quo vide etiam Gomes. in §. fuerat. J. de act.
n l. pen. ff. de donat. int. vir. & vxo. l. licet. C. de incend. nupt. l. nuptias de reg. iur. l. 2. de sponsa.
n Lib. 1. De libra. patriarch.

d

mulier viro coniungitur, coniugium est. Nonnulli tamen in hoc nuptias à matrimonio differre putant, quòd propriè nuptiæ sint matrimonij celebritas, quæ coniugij testificationem declarat. Matrimonium verò sit ipsa conuentio inter virum & vxorem, quæ solo consensu contrahatur, hoc est, neque rei interuentum, neq; certa & concepta verba, neque literas requirit. Et Scæuola nuptias ritum illum esse ostendit, qui pro cuiusque gentis institutis pàlam ac publicè adhiberi solet: veluti apud Romanos deductio in mariti domum, item aquæ & ignis interuentus erat. Et hæc de ratione vocabulorum dicta suffecerint. Porrò † quod ad matrimonij definitionem, quam hic Imperator ponit, attinet °, sanè elegans est, materiam & formam continens. Nã quod dicitur, *viri & mulieris coniunctio*, hoc materiam: reliqua verba ipsam formam significant. 8

° Sumptam ex l. 1. ff. de ritu nupt.

c *Viri & mulieris.*] Hæc verba adduntur, ad ostendendum, omnem aliam coniunctionem in vna vel diuersa specie esse detestandam. Vnde & leges ciuiles aliter coeuntes vltimo supplicio plectendos p conueniunt.

d *Coniunctio.*] Intellige consensum per verba de præsenti expressum, etiam sine copula corporum; quæ additur saltem ad significationem perfectionis: neque enim defloratio virginitatis facit nuptias, sed pactio coniugalis: nec coitus q, sed consensus solus. Vnde vir & mulier non ideò minus coniuges erunt, etsi nunquam corpore conueniant. † Et sponsa debet secundùm honestatem lugere r mortem sponsi, tanquam viri sui: sponsámque fratris sui quis prohibetur ducere, quoniam sponsa sit consensu animi vera vxor. Et vtique talis coniunctio debet esse legitima, nimirum ne fiat copulatio contra leges: hoc est, in his quæ impediunt matrimonium: quæ autem huiusmodi sint sequens titulus docebit. 9

p l. cum vir. ff. ad l. Iul. de adult. s. itèm lex 7. de pub. iud.
q l. nupt. ff. de reg. iur. s. nupt.
r l. 2. ff. de secundis nupt. c. si quis q. 3.

e *Indiuiduam vitæ consuetud.*] † Quia semel coniugati, nisi legibus permittentibus, separari aut diuidi non possunt, sed perpetuò coniuncti remanent. † Per quam differentiam concubinatus excluditur: etsi enim in concubinatu cohabitandi animus adsit, pœnitere tamen diuidique possunt, etiam sine causa si velint. Quod non est in matrimonio: nam qui matrimonio coniunguntur, talem habent animum, vt perpetuò conuiuere velint: scientes quod etsi eorum animus mutaretur, tamen, nisi lege ipsa censente, resilire non possint. † Porrò legibus ita consentientibus aliquoties separantur coniuges, ex certis & arduis causis: qua in re variant iura. Digestorũ s iure, pro leuissima causa mittebatur libellus Repudij (quod adhuc Iudæi obseruant) in quo continebantur hæc verba: *Res tuas habeto: conditione tua vtere.* Postea iure Codicis t istud videbatur iniquum: & ideò certæ causæ numeratæ sunt, ex quibus diuortium fieri possit. Quæ, quia non omnes videbantur sufficientes, iure Nouellarum u perpaucæ, reliquis defalcatis sunt admissæ. Iure verò Pontificio, quod in matrimonio (sicut & cæteris rebus spiritualibus) præualet, istud reprobatum est. Aliquoties tamen & eo x iure, saltem quod ad torum attinet, separantur coniuges, ita vt alter viuere altero, nihilo magis contrahere possit. Sola enim morte coniugati diuiduntur: & viuente vtroq; coniugatorum, primus coniugalis consensus semper eos coniungit. *Nam*, vt D. Paulus y inquit, *mortuo demum viro mulier à lege viri est soluta.* 10 11 12

s l. 2. ff. de diuort. & repud.
t l. consensu. C. de repud.
u Nouell. vt liceat matri vel auiæ. s. quia verò plurimas.
x Vide tit. Decretal. De frigid. & malefi.
y 1. Cor. 7.

§. Ius autem.

1 *Romani ciues qui hodie dicantur.*
2 *Qui possidetur ab alio, possidere alium non potest.*
3 *Filia nubendo in ius & familiam viri transit.*
4 *Soror vnde dicta.*

Ius autem potestatis, quod in liberos habemus, a proprium est ciuium Romanorum: nulli enim alij sunt homines, qui talem in liberos habeant potestatem, qualem nos habemus. Qui igitur b ex te & vxore tua nascitur, in tua potestate est. Item qui ex filio tuo & vxore eius nascitur, id est, nepos tuus & neptis, æquè sunt in tua potestate, & pronepos & proneptis, & deinceps cæteri c. Qui autem ex filia tua nascuntur, in potestate tua non sunt, sed in patris eorum.

image
not
available

& filiam, vel auum & neptem, & vſque in infinitum. Et ſi tales perſonæ inter ſe coierint, [b] nefarias atque inceſtas nuptias contraxiſſe dicuntur. [c] Et hæc adeò vera ſunt, vt quamuis per adoptionem, parentum, liberorúmve loco ſibi eſſe cœperint, non poſſint inter ſe matrimonio iungi: in tantùm, vt etiam diſſoluta adoptione idem iuris maneat. Itaque eam, quę tibi per adoptionem filia vel neptis eſſe cœperit, non poteris vxorem ducere, quamuis eam emancipaueris.

a *Hic incipit* ſecunda pars tituli noſtri, in qua tractatur, inter quas perſonas licitæ ſint nuptiæ. Vt autem ſciatur, quæ nuptiæ ſint permiſſæ, in primis exponitur, quæ
1 ſint prohibitæ: ſic enim intelligimus cæteras fore [a] permiſſas. † Prohibetur autem
2 matrimonium primum, ratione ſanguinis, inter parentes & liberos, in infinitū. † Parentum autem appellatio largè hic ſumitur, vt patrem, auum, proauum, abauum, atauum, tritauum, & omnes reliquos aſcendentes vtriuſque ſexus in ſuperiori cognatione contineat. Etſi enim eos qui ſupra tritauum ſunt, *Maiores* propriè [b] dicimus: latiore tamen ſignificatione ſub parentum appellatione [c] comprehenduntur.
3 † Sic liberorum [d] appellatio continet, nepotes, pronepotes, & reliquos deſcendentes in inferiori cognatione in infinitum: qua de re ſuo loco [e] latius.

b *Nefarias.*] Videtur confundere Imper. & pro eodem ponere hic nefarias atque
4 inceſtas nuptias. † Tamen propriè loquendo inter ſe differunt. Nefariæ enim nuptiæ ſunt, quæ inter aſcendentis atque deſcendentis lineæ homines contrahuntur, vſque in infinitum, ſiue ſint naturales & legitimi, ſiue naturales tantùm, vel etiam ſpurij, & inceſtuoſi: inceſtæ verò, quarum ex latere, ſiue ex tranſuerſo coniuncti in vetitis gradibus, autores ſunt, quod & inter perſonas ratione affinitatis in primo & ſecundo gradu inuicem coniunctas locum habet.

5 c *Et hæc adeò vera.*] † Parentes cum liberis adoptiuis matrimonio iungi non poſſunt, etiam diſſoluta ſit adoptio per emancipationem: idque publicæ honeſtatis gratia, quæ in nuptiis [f] maximè inſpicienda eſt. Poteſt tamen filius adoptiuus ducere matrem [g] adoptantis: quia non eſt ſibi auia, nec loco auiæ. [illegible]

a argum. ĩ. de his qui ſunt ſui vel alie. iur. in princ.
b l. fin. ſ. parentes. ff. de grad. & aff.
c l. 4. ſ. parent. ff de in ius vocand.
d l. liberorum. 220. ff. de verb. ſig.
e ĩ. de grad. cognat.
f l. ſemper. 41. ff. de ritu nupt.
g l. quinetiam. 55. ſ. fin. & l. adopt. 14. ff. de ritu nupt. & ſic non obſtat iſte text. per l. in adopt. 35. ff. de adopt.

§. Inter eas.

1 *Inter tranſuerſales cognatos, interdicantur nuptiæ.*
2 *Ius Ciuile & Canonicum diuerſimodè computant gradus tranſuerſaliũ.*
3 *Aſcendentes, deſcendentes, & tranſuerſales qui ſint.*
4 *Inter aſcendentes & deſcendentes, etiã diſſoluta adoptione, matrimonium prohibetur, ſecus inter collaterales: & quæ ſit ratio.*
5 *Pater filiam emancipare debet, ſi generum adoptare velit.*

[a] Inter eas quoque perſonas, quæ ex tranſuerſo gradu cognationis iunguntur, eſt quædam ſimilis obſeruatio: ſed non tanta. Sanè enim inter fratrem ſororémque nuptiæ prohibitæ ſunt: ſiue ab eodem patre eademq; matre nati fuerint, ſiue ab altero eorum. Sed ſi qua per adoptionem ſoror tibi eſſe cœperit: quãdiu quidem conſtat adoptio, ſanè inter te & eam nuptiæ cõſiſtere non poſſunt: cùm verò per emancipationem adoptio ſit diſſoluta, poteris eã [b] vxorem ducere. Sed etſi tu emancipatus fueris, nihil eſt impedimento nuptiis. Et ideo conſtat, ſi quis generum

adoptare velit, debere eum antea [c] filiam suam emancipare: & si quis velit nurum adoptare, debere eum antea [d] filium suum emancipare.

a *Dixit de* ascendentibus & de cendentibus: nunc de his qui ex latere coniunguntur, annectit. quos Transuersales siue collaterales dicimus: de his hanc tene regulam. † Inter transuersales Iure ciuili in quartum vsque gradum nuptiæ prohibentur, 1
Iure [a] verò Canonico olim ad gradum vsque septimum extendebatur prohibitio: hodie [b] verò ad quartum. † Quamuis autem inter ascendentes & descendentes 2
in computatione graduum, ius ciuile & Canonicum nihil varient, sed eandem cognationis rationem constituant, singulis personis singulos gradus attribuentia: in gradibus tamen transuersalium longè diuersam habet graduum considerationem ius Pontificium, quàm Ciuile, quod facilius fuerit ex demonstratione [c] arboris, quā verbis declarare: itaque discentes ad eam remittimus. † Dicuntur autem *Ascendentes*, 3
omnes illi qui nos genuerunt: sicut *Descendentes*, omnes qui ex nobis geniti sunt, sed stirpem & radicem nobiscum communem habent: vt frater, soror, amita, auunculus, matertera, nepos, neptisve ex fratre vel sorore, & sic deinceps.

b *Vxorem ducere.*] † Sed quare secus inter ascendentes & descendentes? vbi etiam 4
finita [d] adoptione nuptiæ contrahi non possunt. Respondeo ex Poroij sententia, hoc ideo esse: quia etsi descendentes adoptiui emancipentur, durant tamen adhuc patriæ potestatis reliquiæ. Inter transuersales verò nullum est ius patriæ potestatis, cuius reliquiæ durare possint: ideò finita adoptione, contrahere non prohibentur.

c *Filiam suam emancipare.*] † Aliàs enim vterque & gener & filia essent in eiusdem 5
patris potestate, sicque filia fratri adoptiuo videretur nupsisse: sed filia [e] emancipata, gener per adoptionis vinculum filius effectus, non fiet illi frater, cùm ipsa non exierit patris agnationem.

d *Filium suum.*] Nam tunc pari ratione necesse est, vt pater prius filium [f] emancipet, ne sororem adoptiuam habere videatur.

a c. progeniem & c. consanguinitate 35. qu 3. glos. 1. hic.
b c. non debet. de consanguin. & aff
c J. de grad. cog. & c. ad sedem 35. dist.
d s. ergo. vers. & & adeo. s. eod.
e l. qui in adopt. 23. ff. de adoptionib.
f iuxt. l. per adopt. 17. ff. de ritu nupt.

§ Fratris verò.

1 *Sicut sororem, ita eius filiam ducere prohibemur.*
2 *Idem & in huius nepte & pronepte locum habet.*

Fratris verò vel sororis filiam, vxorem ducere non licet: sed nec neptem fratris vel sororis quis ducere potest, 2
quamuis quarto gradu sint. Cuius enim filiam vxorem ducere non licet, neque eius neptem permittitur.

Amplificatio ad præcedentia. † Quemadmodum enim sororem naturalem, vxo- 1
rem ducere prohibemur: ita nec fratris aut sororis naturalem filiam ducere possumus, quia loco sororis est † Quod idem in horum nepte statuitur, propter rationem 2
in textu annexam. Sed & ad sororis [a] proneptem, hoc extendendum videtur, vt nec eam possis tibi coniungere, quoniam te loco parentis agnoscit.

a text. in l. sororis pronepte in 39. de ritu nup.

§. Eius verò.

1 *Filiam sororis adoptiuæ licet ducere.*
2 *Quæ sit huius ratio.*
3 *Adoptio, agnatos tamen respicit.*
4 *In matrem non cadit potestas patria.*

Eius verò mulieris, quam pater tuus adoptauit, filiam non videris impediri vxorem ducere: quia neque naturali, neque ciuili iure tibi coniungitur.

Limitatio est ad præcedentem §. † Quamuis enim tibi fratris aut sororis natu- 1
ralis filiam ducere vxorem non liceat: cum filia tamen sororis adoptiuæ nuptias contra-

2 contrahere poteris. † Quod ideo est, quia nec naturali, nec ciuili vinculo tibi coniungitur. Naturali ideo non, quia nullus interuenit sanguinis nexus. Ciuili ideo non, quia hæ [a] tantùm personæ per adoptionem cognitæ sunt, quæ per eam agnoscuntur.
3 † Adoptio enim ad agnatos tantùm pertinet, filia verò matris adoptiuæ tibi non est
4 agnata. Deinde non fuit in potestate matris suæ. † Quoniam in matrem non cadit potestas patria; [b] ideo nec in potestatem patris tui transire potuit: atque ita cum non sit facta eius neptis, nec tibi coniuncta est.

a d. l. qui in adopt. ff. de adopt. & l. si qua 12. §. vlt. ff. de ritu nupt.
b §. fœminæ. Inst. de adopt. & §. extranei. Inst. de hæred. qual. & d. ff.

§. Duorum autem.

1 *Patrueles, consobrini, amitini qui sint: & inter hos matrimonium iure ciuili contrahi posse, non autem iure Canonico.*
2 *Canones ad quantum vsque gradum prohibent nuptias.*

Duorum autem fratrum vel sororum liberi, vel fratris & sororis, coniungi possunt.

1 Inter † duorum fratrum liberos, qui propriè *patrueles* [a] appellantur: vel duarum sororum, qui *consobrini*: quasi consororini, vel sororis & fratris, qui *amitini* dicuntur, iure Ciuili matrimonium [b] consistit, quia in quarto sunt inuicem gradu. Sic Iacob etiam duxit Rachel, & Orestes Hermionem. Iure tamen Pontificio hoc non obtinet: [c] quia eo iure filij duorum fratrum, secundi tantùm gradus habentur (placuit enim Pontifici, duas ex transuerso latere personas vnum constituere gradum.) Ita-
2 que eos à nuptiis prohiberi non est dubium. † Canones enim interdicunt matrimonium ad quartum vsque gradum: qua de re infra [d] sub titulo, *De gradibus cognationum*, vberius dicemus. Cæterum supradictum inter *patrueles, consobrinos, & amitinos* discrimen plerunque confundi solet: ac generaliter *consobrini* pro quibuslibet fratrum ac sororum liberis, sicut apud Græcos *ἀνεψιοὶ* [e] vsurpari.

a Inst. de leg. agnat. succ. in princ.
b l. celebram 19. C. de nupt.
c c. non debet. de consang. & affin.
d Vide Bart. in l. Iurisconf. 10. ff. de grad. & aff. Ang. §. hactenus. infr. de grad. cog. Iaf. post Dd. in l. vlt. de succ. edict.
e l. 19. C. de nupt. §. sunt autem. Inst. de leg. agnat. succ.

§. Item amitam.

1 *Adoptio ius agnationis tantum tribuit.*
2 *Ius agnationis quid denotet.*
3 *Amitam ne adoptiuam quidem ducere possumus.*
4 *Cum matertera adoptiua nuptias contrahere licet.*
5 *Quæ sit diuersi iuris ratio.*
6 *Cognatio naturalis in adoptione pro nulla habetur.*
7 *Matertera adoptiua quomodo possit fieri.*
8 *Restitutus textus in* l. per adoptionem ff. de ritu nupt.

Item [a] amitam, licet adoptiuam, ducere vxorem non licet, [b] item nec materteram: quia parentum loco habentur. Qua ratione verum est, magnam quoque amitam, & materteram magnam, prohiberi vxorem ducere.

1 a *Amitam.*] Hæc patris soror est: aui verò soror, magna amita est. † Et scias regulam iuris esse, adoptatum omnibus agnatis adoptantis, non etiam cognatis fieri
2 cognatum. Adoptio enim non ius [a] sanguinis, sed ius agnationis tantum adfert. † *Ius* autem *agnationis* intelligo prærogatiuam illam, quæ concessa est agnatis à iure Ciuili, vt præferantur cognatis, id est, ex sexu fœmineo coniunctis in successionibus.
3 † Consequitur ergo ex prædicta regula, vt amitam non modò naturalem, sed etiam adoptiuam, id est, sororem patris factam per adoptionis vinculum, nequeas in vxorem ducere: idque propterea, quia cùm ab auo tuo paterno adoptata sit, dubium non est, quin patri tuo aui potestati adhuc subiecto, agnationis iure coniuncta sit; vnde & illa tibi per eum agnascitur, cognatáque sit.

a l. qui in adopt. ff. de adopt. l. si qua 12. §. adopt. ff. de rit. nupt.

b *Item nec materteram.*] Matertera matris soror est: auiæ verò nostræ soror, magna matertera est. Ne tamen hoc de matertera per adoptionem facta quis [b] intelli-
4 geret, notanter in textu verbum, *adoptiuam*, non repetiit. † Siquidem in adoptiua
5 matertera nuptiæ sunt licitæ, tametsi in amita adoptiua prohibeantur. † Diuersitatis ea est ratio: quia cùm amita mihi per virilem sexum coniungatur, dubium non

b Contra Ang. hic.

est, quin sit mihi agnata, atque ideò & cognata: quoniam qui agnatus est, is omnino & cognatus est. In matertera verò, id est, sorore matris, secus est: quæ cum per fœminæ personam me contingat, cognata tantùm mihi est, & per adoptionem nullo iure agnationis mihi iungitur: per regulam iuris, qua dicimus, † cognationem quæ 6
natura contingit in adoptione, pro nulla [c] haberi. Accidit autem vt quis materteram adoptiuam habeat: † veluti, si auus meus maternus cùm matrem meam habe- 7
ret filiam, puellam quampiam in adoptionem accepit: hæc quia matri meæ soror adoptiua est, vtique mihi erit matertera: eam tamen vxorem habere possum. Sed aduersus hæc Accursius Caij responsum [d] obiecit, *qui materteram* (ita enim vulgaris habet lectio) *etsi adoptiua sit nos non posse vxorem habere respondit.* † Verùm lectio 8
illa communis ex Haloandri codice mendosa apparet, quo non materteram, sed amitam [e] legimus. Hoc enim modo restitutum est Caij responsum: vtique amitam, & amitam magnam non possumus ducere, etsi sint adoptiuæ.

c Theoph. hic.
d in l. per adopt. in fi. ff. de ritu nupt.
e vide Pet. Loriotum in l. Iurisconsf. 10. § in adopt. ff. de gradib. & affin.

§. Affinitatis.

1.2 Affinitas quid, & affines qui dicuntur.
3 Affinitas vnde contrahatur.
4 Nomina affinium.
5 Matrimonium quatenus prohibeatur, ratione affinitatis.
6.7 Inter transuersos affines, iure veteri non prohibentur nuptiæ: secus de iure nouo & Canonico.
8 Dispositio habens duas causas finales, licet vna earum tollatur: altera tamen remanet.

[a] Affinitatis quoque veneratione à quarundam nuptiis abstinere necesse est, vt ecce, priuignam aut nurum vxorem ducere non licet, quia vtræque filiæ loco sunt. Quod ita scilicet accipi debet, si fuit nurus aut priuigna tua. [b] Nam si adhuc nurus tua est, id est, si adhuc nupta est filio tuo: alia ratione vxorem eam ducere non poteris, quia eadem duobus nupta esse non potest. Idem si adhuc priuigna tua est, id est, si mater eius tibi nupta est: ideo eam vxorem ducere non poteris, quia duas vxores eodem tempore habere non licet.

a In textu hic.
b l. aut affinitate 22. ff. de procur.

a Dixit de ascendentibus & descendentibus & ex transuerso coniunctis, sed quia 1
vltra has naturalis aut ciuilis iuris cognationes, affinitatis quoque ratio in contrahendis nuptiis, habenda est, ideo de ea subiicit. † Est autem *Affinitas* diuersarum cognationum per nuptias copulatio, vel est ciuile vinculum ex nuptiis sponsalibúsve descendens. *Ciuile* dixi: quia legitimè contrahi non potest inter legibus [a] vetitos: *vinculum* aptè dixi, affines enim iungi, Paulus [b] scribit. Addidi *ex sponsalibus*, nam & inter [illegible] affinitatem esse, Neratio [c] placuit. Quod autem *ciuile vinculum* appellaui, id Azo [d] & Ang. Clauisius [e] *proximitatem* vocarunt. *Affines* verò sunt, viri & vxoris cognati: dicti ab eo, quòd duæ cognationes, quæ diuersæ inter se sunt, per nuptias copulantur, & altera ad alterius cognationis finem accedit. Nam coniungendæ affinitatis gratia ex nuptiis oritur. Ita Modestinus [f] describit. Possunt etiam concisius ita describi: † Affines sunt personæ nobis circa cognationem ex nuptiis con- 2
iunctæ. † Ex quo sequitur, quòd [g] vbi nuptiæ esse non possunt, ibi nec affinitatem lo- 3
cum habere posse. At obiicies: An non etiam sine nuptiis, tam iure [h] Ciuili quam Pontificio [i] contrahitur affinitas? Accursius, [k] quem Panormitanus sequitur, respondet, quo ad matrimonium impediendum, affinitatem contrahi, sed non quo ad alia. Vnde videmus, [l] bonorum possessionem *vnde vir & vxor*, cessare, vbi iustum non est matrimonium. † Cæterùm nomina affinium ab eodem Modestino [m] hæc refe- 4
runtur: socer, socrus, gener, nurus, nouerca, vitricus, priuignus, priuigna, socer magnus, pronurus, prosocrus, progener, socrus magna, leuir, glos, fratria. Quorum omnium declarationem apud eundem Modestinum reperire [n] est. † Porrò pro regula 5
seruandum est. Matrimonium inter eos tantùm affines prohiberi, qui parentum liberorúm-

c l. quod Seruius 8. ff. de cōdict. caus. dat.
d in sum. C. de nupt.
e in sum. verb. matrimonium [illegible] impedi[illegible]
f in l. non facile 4. [illegible] ff. de gradib. & affin.
[illegible] l. Iurisconsultus. § sciendum, ff. d. tit.
h l. 1. § si qua. ff. de concub.
i c. discretion. de eo qui cog. consf. vxo. suæ.
k in d. § affines.
l l. 1. ff. vnde vir. & vxor.
m d. l. non facilè.
n ibidem.

6 berorúmque sunt loco: vt sunt octo illa nomina, quæ ex Modestino retulimus. † Inter transuersales verò affines, nulla iure veteri erat prohibitio, & poterat aliquis fratris sui defuncti vxorem matrimonio sibi coniungere : * multo magis patrui vel a-
7 uunculi vxorem, aut consobrini. † Verum hodie per Iustinian. hoc correctum & mutatum est. * Sic quoque iure ° Canonico nec duorum consobrinorum vxores ducere possum. Si enim vna mihi semel nupsit, alteram habere prohibeor. Vnde p consequens est, nec vxoris amitam vel materteram, nec patrui vel auunculi mei vxorem me habere posse: vt nec è contrà vxor mea patruo vel auunculo, nec amitæ meæ aut materteræ marito nubere possit.

b *Nam si adhuc.*] Hic textus frequens est in ore Doctorum, qui ad hoc ipsum al-
8 legant: † quod vbicunque dispositio q aliqua duas habet causas finales, licet vna istarum auferatur, alia remanente, non cesset dispositio. Si hoc loco duabus rationibus prohibetur socer, nuptias cum nuru contrahere. Prima, est affinitatis veneratio: altera, quòd eadem duobus simul nupta esse nequit: iam filio defuncto, tametsi cessat posterior ratio: adhuc tamen affinitatis obicem obstare nuptiis, manifestum est.

* l. 8. C. de incest. nupt.
* per l. 5. & d. l. 8. & tot. tit. C. de incest. nupt.
o c. quædam lex 33. q. 5.
p c. porrò 35. q. 3.
q l. si non lex Ælia Sentia 83. & ibi Bal. ff. de hæred. instit.

§. Socrum.

1 *Nec socrum, nec auiam, aut proauiam ducere licet.*
2 *Affinitas durante matrimonio durat: eo autem dissoluto, concidit.*
3 *Propter iniuriam affini factam soluta affinitate, iniuriarum agi amplius non potest.*

a Socrum quoque & nouercam, prohibitum est vxorem ducere; quia matris loco sunt. Quod & ipsum b dissoluta demum affinitate procedit: alioqui si adhuc nouerca est, id est, si adhuc patri tuo nupta est, communi iure impeditur tibi nubere: quia eadem duob. nupta esse non potest. Item si adhuc socrus est, id est, si adhuc filia eius tibi nupta est: ideo impediuntur tibi nuptiæ, quia duas vxores habere non potes.

1 a *Socrum.*] Quod † hic de socru, id est, matre vxoris dicitur, hoc idem & ad auiam & proauiam extendas: nam & illas ducere prohiberis, cum appellatione a socrus con-
2 tineantur. † Cæterùm quandiu matrimonium constat, durat quoque affinitas: eo verò dissoluto, licet affinitas concidat, tamen quantum ad prohibitionem nuptiarum attinet, eam adhuc considerari, honestatis est. Quare nuptiis per mortem vxoris finitis, nihilominus inter virum superstitem, & defunctæ vxoris consanguineam ad quartum vsque gradum durat affinitatis b effectus: licet quo ad alia sit secus. c Nam vxore mortua, & ita ab vna parte affinitatis vinculo soluto, sicut amoris vinculum,
3 ita & priuilegij decrescit beneficium. † Vnde traditum est, si fiat iniuria affini, soluta affinitate, non amplius competere iniuriarum d actionem, quia finitus sit amor.

b *Dissoluta.*] id est, dissolutis nuptiis, per quas contrahitur.

a l. adoptiuus 14. §. pen. ff. de ritu nupt.
b c. non debet, de consang. & affin. fraternitatis 35. q. 10.
c gl. sing. l. sed hoc ita 22. de re iud. Bart. l. cui eorum, §. affinitate, ff. de postulando.
d Vt Ias. Bart. decidisse refert in l. si cui autem 21. in §. de re iud.

§. Mariti.

1 *Thema huius §.*
2 *Decidendi ratio huius §.*
3 *Affinitas quatenus se extendat.*
4 *Maritus & vxor quoque affines dicuntur.*
5 *Affinitas pro matrimonio.*

Mariti tamen filius ex alia vxore, & vxoris filia ex alio marito, vel contrà, matrimonium rectè contrahunt: licet habeant fratrem sororémve, ex matrimonio postea contracto natos.

Huius §. hypothesin explicat quoque alibi a Iurisconsultus, quæ eiusmodi est.
1 †. Titius cum haberet filium ex mortua sua vxore, nuptias cum Seia contrahit, quæ

a in l. Titia 134. ff. de verb. oblig.

ex alio marito iam defuncto filia habeat clarum est, Titium filiæ vxoris ex alio patris loco esse: Seiam vxorem filio Titij vice matris. An igitur filius Titij sit filiæ ipsius Seiæ loco fratris, & huic illa sororis? adeo vt in matrimonium coire nequeant? & Imperator eos non arceri à nuptiis tradit, ac per consequens nec sibi inuicem fratris & sororis vice esse. † Sed quare hoc? quoniam nudum inter ipsos affinitatis vinculum intercedit. 2 Etenim sicut affinitatis initium fit in personis, quæ non ipsæ affines sunt, sed coniungendæ affinitatis gratia per nuptias [b] copulantur, vt sunt vxor & maritus: ita ad eos qui antea, id est, ante matrimonium nati sunt, ipsorum, non etiam vxoris mariti, respectu, non porrigitur affinitas. † Tametsi enim omnes consanguinei viri, sint affines vxoris, & contrà, omnes consanguinei vxoris sint viri affines: 3 inter consanguineos tamen vxoris & viri ex eorundem coniugio nulla prorsus affinitas contrahitur, ob quam inter eos matrimonium debeat [c] impediri. Et idcirco [d] Modestinus dicens, *affines esse viri & vxoris cognatos*, intelligendus est, vt alterutrius cognati non inter se, sed alterutri affines sint. † Plerumque tamen maritus & vxor af- 4 fines dicuntur. Nam & affinitas ipsa pro matrimonio [f] interdum accipitur.

b l. non facilè 4. §. affin. de gradib.
c Vide latius c. super his, de consang. & aff.
d d. §. affines.
e l. non ideo minus 5. C. de hæred. instit.
f l. videamus generatum 38. in princip. ff. de vsur.

§. Si vxor.

[a] Si vxor tua post diuortium ex alio filiam procreauerit, hæc non est quidem priuigna tua: Sed Iulianus ab huiusmodi nuptiis abstinere debere ait: nam constat, nec sponsam, filij, nurum esse: nec sponsam nouercam esse: rectius tamen ex iure facturos eos, qui ab huiusmodi nuptiis [b] abstinuerint.

a *Subijcitur.* † & alia prohibitio nuptiarum, quæ fit publicæ honestatis ratione, 1 vt in exemplis textus nostri apparet. Nam pro regula traditur, in [a] coniunctionibus nuptiarum non solùm quid liceat: sed & quid honestum sit, maximè considerandum esse.

b *Abstinuerint.*] Nempe propter animi destinationem, atq; honestatem mutui [b] consensus. † Et nota, propriè loquendo appellationem soceri, & socrus, & generi, 2 & nurus, ex sponsalibus non [c] acquiri: licet, si impropriè vtamur his vocabulis, sit secus: impropriè enim & in sponsalibus hæc nomina vsurpari solent. Et ideo, si in statutis, nisi fauorabilia essent, horum nominum fieret mentio, casum matrimonij, non sponsaliorum [d] comprehenderent. † Sunt autem *sponsalia*, vt Florentinus ait, 3 mentio [e] & repromissio futurarum nuptiarum, quo in loco mentionem Latinè dixit, vt apud Græcos dicitur μνῆστις vel μνηστεία. Sunt autem sponsalia à spondendo dicta, quòd veteribus [f] moris fuerit, per stipulationem ea contrahere. Nam, vt Seruius Sulpitius exponit, qui vxorem olim ducturus erat, ab eo, vnde ducenda erat, stipulabatur eam in matrimonium ductum iri: qui daturus erat, itidem spondebat. Is contractus stipulationum sponsionúmque dicebatur *sponsalia*: vulgò *verlobnus oder ehegelubde*. Tunc quæ promissa erat *sponsa* appellabatur, qui spoponderat ducturum, *sponsus*. Sed si post eas stipulationes vxor non dabatur, aut non ducebatur: qui stipulabatur, ex sponso agebat, iudices cognoscebant. Iudex quamobrem data acceptáue non esset vxor, quærebat. Si nihil iustæ causæ videbatur, litem pecunia æstimabat, quantique interfuerat eam vxorem dari vel accipi, eum qui stipulatus erat vel spoponderat, condemnabat. Hoc ius sponsaliorum obseruatum dicit Seruius ad id tempus, quo ciuitas vniuerso Latio lege Iulia [g] data est. Sed & Plautus hanc sponsaliorum formulam profert in Pænulo: *AGORAST. Audi tu patrue, dico, ne dictum neges: Tuam mihi maiorem filiam despondeas. P. pactam rem habeto. A. Spondes ne igitur? P. Spondeo. A. mi patrue salue: nam nunc es planè meus.* item in Trinum. *LYSIMACH. Spondes ergo tuam gnatam vxorem mihi?*

a l. si qua 12. §. 1. & §. si vxor. ff. de ritu nupt. & l. semper, eod. tit.
b Argu. l. eum qui 18. C. ad legem Iuliam de adult.
c l. Seruius 8. ff. de grad.
d Ias. l. quod Seruius 8. de cond. ob caus.
e l. 2. ff. de spōsalib.
f l. sciendum 19. ff. de ædilit. edict.
g Gell. lib. 4. c. 4. Vide etiam Alcia. in l. pronunciatum 46. §. materfamil. nu. ff. de verb. signif.

mihi? CHAR. spondeo, & mille auri Philippûm dotis. LYSI. Isthac lege filiam tuam spondésne mihi uxorem dari? CHAR. spondeo. LYS. & ego spondeo idem hoc.

§. Illud.

1 Coniunctio sanguinis etiam inter seruos prohibet contubernium.
2 Et quæ sit ratio.
3 Iura sanguinis tolli non possunt.
4 Seruiles cognationes an hodie in successionibus seruentur.

Illud certum est, seruiles quoque cognationes impedimento nuptiis esse: si fortè pater & filia, aut frater & soror manumissi fuerint.

1 Coniunctio † sanguinis non tantùm inter ciues Romanos impedit matrimonij copulationem, sed etiam inter seruos contubernium contrahi prohibet, durante seruitute, vel etiam post [a] manumissionem. Inter seruos ergo, siue adhuc seruitutis iugo premantur, siue sint manumissi, quantum spectat ad nuptiarum coniunctionē,
2 obseruandæ sunt cognationes & [b] affinitates, † ob id certè, quoniam iure naturali
3 omnes homines [c] æquales censendi sunt. † Et iura sanguinis non vllo vel pacto, vel iure ciuili dirimi [d] possunt. Quod verò ad successionis, tutelæ, & reliqua ciuilia iura cognationi attributa pertinet, vsque adeò perit ius cognationis inter seruiles perso-
4 nas, vt nec quidem, si manumissus fuerit seruus, cognationem [e] recipiat. † Ex noua tamen Imperatoris Iustiniani constitutione, & seruiles cognationes aliquem successionis producunt effectum: qui [f] infra suo loco commodius explicabitur.

a l. adoptiuus 14. §. seruiles. de ritu nupt.
b d. §. seruiles.
c §. Seruitus 3. de iur. person.
d l. ius autem [...]nationis 34. ff. de pact. l. iura sanguinis 8. ff. de reg. iur.
e [...]quod autem §. de cap. diminut.
f §. De seruili cognat.

§. Sunt &c.

1 Lex post species præmissas generales verborum.
2 Reliquæ prohibitiones, præter eas quæ in hoc titulo recensentur, remissiuæ.

Sunt & aliæ personæ, quæ propter diuersas rationes nuptias contrahere prohibentur: quas in libris Digestorum seu Pandectarum ex veteri Iure collectarum enumerari permisimus.

1 Subnectitur epilogus superiorum. † Neque enim nouum est, vt lex specialiter quibusdam enumeratis, subiiciat generale verbum, quo specialia [a] comprehendun-
2 tur. † Quæ autem sunt istæ aliæ prohibitiones, Accursius & Aretinus hoc loco ad textum recensent: & fusius per Angelum [b] Clauasium collectæ extant: ita vt hic præteriri possint.

a l. si seruus 27. §. inco. eod. ff. ad l. Aquil.
b Sum. Angel. verbo, matrimonium. impeditur.

§. Si aduersus.

1.3.4. Pœna eorum, qui contra legum prohibitiones contrahunt nuptias.
2.5. Dos sine matrimonio esse nequit.
6 Pœnam illicitè contrahentium in sponsalibus non habere locum.
7 Spurij vnde dicti.
8 Dos ob matrimonium illicitum data, quando possit repeti.

[a] Si aduersus ea quæ diximus, aliqui coierint: nec vir, nec vxor, nec nuptiæ, nec matrimonium, nec dos intelligitur. Itaque ij, qui ex eo coitu nascuntur, in potestate patris non sunt, sed tales sunt (quantum ad patriam potestatem pertinet) quales sunt ij, quos mater vulgò concepit: nam nec hi patrem habere intelliguntur, cùm & his pater incertus sit. Vnde solent [b] Spurij appellari, παρὰ τὴν σποράν: & ἀπάτορες, quasi sine patre filij. Sequitur ergo, vt dissoluto tali coitu, nec dotis, nec donationis exactioni

Quod & aliis liberis, qui ex eodem matrimonio postea fuerint procreati, similiter nostra constitutio præbuit.

1 † Hæc est vltima pars tituli nostri, in qua duo recensentur modi, quibus Naturales tantùm efficiantur legitimi. 2 † Sunt autem *naturales tantùm*, qui ex nullis penitus nuptiis iustis vel iniustis, sed ex quasi soluto legibus commercio nati sunt: sic dicti, quia naturali coniunctione, ac velut conniuentibus legumlatoribus nascuntur. Primus ergo modus est, si offerantur curiæ, id est, ordini curialium, qui obnoxij sunt muneribus, quæ in municipiis obeuntur: quod fieri potest, aut per patrem inter viuos, vel si testamento curialem scribat, aut per ipsum naturalem filium, qui defuncto patre, neque aliis filiis legitimis superstitibus, seipsum curiæ offert. a 3 † Et illi ita legitimari, in paterna deinde successione, legitimi iura cum aliis filiis adipiscuntur, ipsique vicissim pater succedit. b Non tamen vllam aliunde hæreditatem, à cognatis, agnatisve patris spectare possunt. Sicut nec contrà, ipsis cognati patris sunt c successuri. Sciendum tamen, oblatos iuris tantùm fictione & autoritate fieri legitimos, non verè: idque Angelus hic d notat. 4 † Secundus legitimandi modus est, super subsequens matrimonium: puta si pater antea cum muliercula quadam, lege tamen non reluctante, rem habuerit, filiósue ipsa pepererit, atque eam postea vxorem duxerit: 5 † tunc liberi priùs illegitimè nati, per subsecutas nuptias legitimi e fiunt, succeduntque æqualiter cum reliquis liberis postea nasciturus. f Iniquissimum enim esset, ipsam stirpem secundæ posteritatis, priorem quasi iniustam excludere: cùm gratias agere fratribus suis posteriores debeant, quorum beneficio ipsi sunt iusti filij & nomen & ordinem g consequuti.

6 † Fiunt autem legitimi non aliter, nisi subsequentia concurrant. Primò, quod sint procreati ex muliere, quæ fuerit libera & partus & conceptionis tempore. h Deinde, quod talis fuerit mulier, i cum qua fas sit matrimonium contrahere. Eæ enim solæ in concubinatu haberi possunt sine metu criminis, in quas stuprum non committitur, quæque k etiam vxores esse possunt. Præterea, vt vir concubina sua sit contentus, nec aliis vtatur pellicibus & succubis. Denique vt inter eos sit indubitatus l affectus, sicuti ex vxore: huiúsque præsumptio inducitur per cohabitationem. Nam qui nascuntur ex muliere non retenta in domo, vel aliqua familia, eos non effici legitimos per sequentes nuptias, eleganter Dynus & Bartholdus m deciderunt. 7 † Denique necesse est, vt matrimonij ergò dotalia conscribantur instrumenta: n quod Imperator hic satis apertè innuit, idque communiter receptum est. Iure verò Canonum o non censetur esse de substantia matrimonij, aut legitimationis instrumenti conscriptio, quod in matrimoniis velut spiritualibus negotiis, sequimur: tametsi plerique in illustribus instrumenta dotalia interuenire debere arbitrati p sint: in minoribus verò, minúsque illustribus opus non esse, quòd hæ cum scriptura trium testium contrahere q possint, & hanc opinionem Placentinus r & Ant. Roselius s sequuntur. Quanquam autem hîc, duo tantùm modi quibus naturales efficiantur sui, referantur: sunt tamen & alij, quos Antonius Rosellus, in libro quem de natalibus inscripsit, prosequitur: de quibus ibi latius videri potest.

a l. si quis 3. C. de natural. lib. s. si quis igitur in Nou. in quib. mod. natur. eff. legit.
b l. communium 98. C. de natur. lib. 1. s. & quoniam. Nouell. quib. mod. nat. eff.
c in d. Nouel. quib. mod. natur. eff. s. filiũ.
d Per text. l. 1. C. de natur. lib.
e c. tãta vis, qui filij sunt leg.
f l. cùm quis 10. C. de natur. lib.
g facit l. amicissimos, s. Lucius ff. de re milit.
h Aretin. hic
i l. 1. ff. de concubinis.
k Auth. liceat matri vel auiæ, s. ad hoc, coll. 8.
l l. item legato s. parui, ff. de legat. 3.
m in fin. ff. de concub.
n facit c. tanta, extrà, qui filij sint legit. Bald. in l. licet patri. C. de natural. lib.
o per l. cum quis 10. l. nuper C. de nat. lib. 10 tit. de fil. an. do: inst. nat.
p s. illud quoque, ver. in maiorib. Nouell. quib. mod. nat. effic. sui, & s. quia nem. legẽ. Nouell. vlt. & an.
q dict. s. illud quoque, & s. quia verò.
r gloss. in s. 1. verb. instrumẽta Nouel. quib. mod. nat. effic. sui.
s in tract. legitima. in causa formali.

De Adoptionibus. Tit. XI.

In Rubr. & princ. tit.

a NOn solùm autem b naturales liberi, secundum ea quæ diximus, in potestate nostra sunt, verumetiam ij, c quos adoptamus.

image
not
available

prio dicitur: quod per populi. Arrogatio. Sic ergo olim arrogatio per populi rogationẽ fiebat: hodie verò imperio & rescripto Principis opus est (vt ex hoc loco discitur)
2 postquam populus Romanus omne imperium in Augustum transtulit. † Cæterùm reliquos ritus & solennia, quibus vtraque species adoptionis constat, præter Imperatorem Caius in suis Institutionibus, item Gellius [c] & Cicero pro domo sua, abundè explicat: ad quos sit remissio. c lib. 5. c. 19.

3 b *Imperio magistratus.*] † Qui tamen ordinariam iurisdictionem habeat,[d] & quia hæc adoptio specifica magistratus iure competit, rectè etiam mandari siue delegari
4 potest,[e] quod Faber & Angelus tradunt. † Sed qui fit, arrogationem tantùm coram principe, adoptionem verò à quouis magistratu fieri posse? Iason putat ideò esse, quia adoptiuus cùm patris naturalis potestati subsit, antequam in adoptantis transmigret familiam, potuit ipsi pater, consilio adesse, expediàtne ipsi, vt adoptetur: quod
5 in arrogato non est, cùm sui sit iuris. Rectè ergo eo casu maioris iudicis requiritur autoritas & imperium.

d l. 3. ff. de offi. proconf.
e l. 1. ff. off. eius, &c.

§. Sed hodie.

1 *Adoptio specifica fit vel ab extraneo, vel à sanguine coniuncto.*
2 *Si fiat ab extraneo, quid operetur.*
3 *Si à cõsanguineo fiat, cuius sit effectus.*
4 *In hac adoptionis specie, & patris & filij consensum requiri.*

1 Sed hodie ex nostra constitutione, cùm filiusfamilias à patre naturali extraneæ personæ in adoptionem datur, iura patris naturalis minimè dissoluuntur: nec quicquam ad patrem adoptiuum transit, nec in potestate eius est: licet ab intestato iura successionis ei à nobis tributa sint. Si verò pater naturalis non extraneo, sed auo filij sui materno, vel si ipse pater naturalis fuerit emancipatus, etiã auo vel proauo simili modo paterno vel materno filium suum dederit in adoptionem: in hoc casu, quia concurrunt in vnam personam & naturalia & adoptionis iura, manet stabile ius patris adoptiui, & naturali vinculo copulatum, & legitimo adoptionis modo constitutum: vt & in familia, & in potestate huiusmodi patris adoptiui sit.

Cùm in ea adoptionis specie, quã diximus generis sui nomẽ retinere liceat, & multa olim esset inter Iurisprudentes super successionis iure ambiguitas [a]: Iustinian. eã
1 hoc loco tollere voluit, & rem fœdere distinctionis conciliare. † Considerandum ergo, adoptionem specificam dupliciter fieri, primùm ab extraneo, deinde à sanguine
2 coniuncto. † Priore casu, si filiusfamilias datur in adoptionem alicui extraneo, id est, illi qui non sit ex ascendente sursum versus linea, vtpote ad naturalia & parentelam non attinente (quales etiam sunt omnes à latere cognati, qui, ad iura adoptionis quantum attinet, pro extraneis habentur [b]) tunc in patris naturalis potestate remanet, nec transit in adoptantis ius & familiam [c]. Robustiora enim sunt patris naturalis iura, quàm vt ciuili ratione perimantur [d]. Ad hoc autem adoptatur, vt successionem ab intestato, in bona patris adoptiui, etiam cum legitimis & naturalibus habeat: potest tamen, alio hærede in testamento instituto, licitè à patre adoptiuo [e] præteriri. In bona verò patris naturalis non modo successionem ab intestato, sed
3 etiam inofficiosi testamenti querelam iure Prætorio per omnia [f] retinet. † Posteriori verò casu, si detur filiusfamilias alicui ex suis consanguineis in ascendenti linea, puta auo, aut proauo ipsius filij materno: vel si pater naturalis, priusquam filius conciperetur, sit emancipatus, auo paterno, aut etiam materno, confestim transit filius adoptatus in familiam & potestatem patris adoptiui: cùm ei duplici vinculo, & naturali sanguine, & ciuili adoptione, coniunctus sit. Et tunc à patre suo naturali ni-

a Quæ habetur in l. cùm in adoptiuis 10. C. eod.
b Gl. est & in d. l. cùm in adoptiuis in verb. naturalia.
c ead. l. s. ideóque.
d l. iura sanguinis. 8. ff. de reg. iur.
e l. cùm in adoptiuis. §. sed ne articulum.
f l. vlt. C. eod.

hil expectare debet amplius. Nam nec ei succedit intestato mortuo, & si quid acquisierit, non sibi, sed adoptanti, acquisitum intelligetur: g nisi & ab hoc sit iterum emancipatus: quo casu rursus in omne ius patris naturalis remittitur, dissoluta videlicet adoptione, quod & in eius potestate, eique futurus sit hæres & successor legitimus. † In ista verò adoptionis specie, vtriusque, scilicet patris & filij, voluntas est 4
spectanda, vel consentiendo, vel contradicendo.[h]

g d. l. cum in adoptionis. §. si verò naturalis.

h l. in adoptionibus. §. ff. eod.

§. Cùm autem impubes.

1 *Arrogatio per quos fiat.*
2 *Arrogari qui possint: & quæ ad hoc requirantur.*
3 *Arrogator satisdare tenetur.*
4 *Veterum solemnitas circa arrogationẽ.*
5 *Arrogatus sine causa non potest emancipari.*
6 *Quid iuris, si sine causa emancipetur arrogatus.*
7 *Quarta, quando arrogato restituẽda.*
8 *Verbum Cauere, & verbũ Satisdare.*
9. 10 *Satisdatio arrogatoris, vltra pubertatem arrogati non extenditur.*
11 *Satisdatio quare exigenda.*
12 *Quarta arrogati, an sit omnium bonorum arrogatoris.*
13 *Quarta arrogati, an hodie sit aucta, sicut legitima.*

[a] Cùm autem impubes per principale rescriptum arrogatur, causa cognita arrogatio fieri permittitur: & exquiritur causa arrogationis, an honesta sit, expediátque pupillo. Et cum quibusdam conditionibus arrogatio fit, id est,[b] vt caueat arrogator [c] personæ publicæ, si [d] intra pubertatem pupillus decesserit, restituturum se bona illis, qui, si adoptio facta non esset, ad successionem eius [e] venturi essent. Item non aliter emancipare eum potest arrogator, nisi causa cognita, dignus emancipatione fuerit, & tunc sua bona ei reddat. Sed etsi decedens pater eum exhæredauerit, vel viuus sine iusta causa emancipauerit: iubetur [f] quartam partem ei bonorum suorum relinquere: videlicet præter bona, quæ ad patrem adoptiuum transtulit, & quorum commodum ei postea acquisiuit.

a *Transgreditur.*] † Imp rursus ad eam adoptionis speciem, nempe arrogationem, 1
quæ per Principem solùm fit, atque eos quibus à Principe committitur. Nam cùm difficile sit Principem huius rei gratia semper adire, solet is nonnunquam clarissimis viris ista delegare, quos nos *Comites Palatinos* dicimus, qui autoritatem etiam arrogationi [a] interponant: si tamen id ipsis nominatim codicillis, vel priuilegio delegationis concessum fuerit: Baldo [b] teste. † Diximus autem paulò antè, & pube- 2
rem & impuberem arrogari posse. [c] Si pùbes arrogatur, vtriusque explorancla est voluntas, & arrogati & arrogatoris. In arrogatione verò impuberis, causæ etiam requiritur cognitio, an sit honesta, expediátque pupillo, quæ sint pupilli facultates, quæque eius qui ipsum in filij locum velit asciscere, cuius sit arrogator conditionis & vitæ: an ne insidiosè bona pupilli appetere videatur, vel patremfamiliam prole dignum ostendet. ætas quoque arrogantis consideranda est, num fortè minor LX. annis sit, liberísque potius procreandis idoneus: vnde Cicero [d]: *Quod est iudices* (inquit) *ius adoptionis? quod nempe adoptet, neque procreare iam liberos potest, & non poterit, si sit expertus* Sed & tutorum consensum interuenire, non fuerit absurdum [e]. Quæ quidem omnia arbitrio illius ascribuntur, coram quo fieri potest arrogatio. Quod si cognitum fuerit, expedire pupillo, vt in arrogatoris transeat familiam: modis tamen adhuc quibusdam certis fiet arrogatio. † Satisdare namque, id est, cau- 3
tionem cum fideiussore sufficientem præstare debet arrogator, sese omnia bona, si adoptatus

a Alex. in l. 1. de off. eius cui mand. est iur.

b l. pen. §. 3. de adopt.

c l. In adopt. §. ff. eod.

d Pro domo sua.

e l. fin. C. de auctori. præstan.

adoptatus impubes decesserit, restituturum iis, ad quos successio arrogatione non facta pertinuisset [f]. Et hæc cautio fieri debet coram tabellione, vel notario publico:
4 huius enim fides publicè probata [g] est. † Sanè non minorem curam circa arrogationem veteres quoque Romani adhibebant. Tanta enim cautione vtebantur, vt ne puberum quidem sui iuris existentium arrogationem aliter fieri permitterent, nisi Calatis comitiis, arbitris etiam Pontificibus, populus Romanus solennibus quibusdam verbis rogaretur, adhibito etiam peculiari in eam rem concepto iuramento: tantùm aberat, vt impuberem sineret arrogatum iri. quod copiosius A. [h] Gellius explicat. Et hæc quidem, quoad constituendam impuberis arrogationem attinet, dicta
5 sint: videamus modò quæ sit adhibenda ratio, in eadem dissoluenda [i]. † Et arrogatus vtique causa non subsistente, rursus ex arrogatoris potestate dimitti non debet. Quod si iusta ex causa ab arrogatore emancipetur, vt quia fortè quid eorum designauerit, ob quæ etiam exhæredari potuisset iustus filius, omnia sua bona, quæ ad patrem arrogatorem translata sunt, recipit: sed quam alias ex bonis ipsius quartam
6 fuerat habiturus [k] perdit. † Sin verò sine causa filio imputabili, vel emancipatus, vel exhæres scriptus sit, non solùm pristina sua, quæ ad arrogatorem transierant, sed & si quæ illi aduentitio iure obuenerant, recuperat: idque non ex satisdatione (quoniam pactis talia non promittuntur [l]) sed ex diui Pij constitutione, id ita præcipiente [m]. Sed & illi quartam partem arrogator ex bonis suis [n] relinquet: aut hoc eo non faciente, eius hæres præstare tenebitur [o]. Quod si quid in fraudem arrogati alienatum fuerit, quasi per Caluisianam, vel Fauianam actionem reuocabitur [p]. Et ista quarta, quia non testatoris, sed legis dispositione debetur, per testatorem auferri [q] nequit, nisi legitima subsit causa, sicut & in filiis naturalib. legitima idem [r] est. Et in eo melioris conditionis est arrogatus, quam naturalis & legitimus: quia potest reuocare alienata legitimæ suæ ab arrogatore: secus in [s] naturali & legitimo. Neque verò illud ignorandum est, si ex causa non iusta emancipetur arrogatus,
7 bona ipsi sua confestim esse restituenda: † quartam verò ex arrogatoris bonis non posse peti nisi eo defuncto. Id quod receptius est: satisque probari potest per verbum, *Relinquere*, quod ad vltimas voluntates pertinet [t]. Qua ratione, si filius arrogatus decedat ante arrogatorem, cùm fuisset emancipatus, non censetur transmissa facultas petendi quartam ex arrogatoris bonis ad suum hæredem, tametsi sibi fuerit [u] debita.
8 b *Vt caueat.*] † Id est, cautionem cum fideiussore sufficientem præstet: ita enim hic accipitur, licet aliàs cauere, nudè promittere significet, nec fideiussionis dationem eo verbo contineri Iustinianus alibi [x] constituat: Atque cauere & satisdare sic distinguunt Iurisconsulti, vt qui datis fideiussoribus promittit, *satisdare* dicatur: quia verò sine fideiussoribus [y] *cauere*. Sunt tamen plures aliæ huius verbi (cauere) acceptiones, & quidem variæ, quas Doctores suis locis examinant [z].
c *Personæ publicæ.*] Id est, tabellarius, qui publicis tabulis sit præpositus. Olim huic muneri serui etiam [a] præponebantur, ideòque serui publici dicebantur. Verùm Arcadius [b] Imper. postea fluxa iam seruorum fide constituit, vt publicis tabulis haudquaquam amplius serui præficerentur, sed liberi loco seruorum. Hincque est, quòd Iustinianus hic dixerit personam publicam, quam Marcellus [c] seruum publicum, Paulus [d] verò seruum ciuitatis, secundùm iura quibus ante Arcadij tempora vtebantur, appellauit.
9 d *Intra pubertatem.*] † Nam vltra id tempus huiusmodi satisdatio non porrigitur: ob id fortè, quod filius arrogatus pubes iam factus, testamenti habet factionem, vt & extraneos, exclusis ab intestato venientibus instituere possit [e].
e *Venturi.*] Vt sunt pupillariter substituti ipsi impuberi, vel qui aliàs intestato ei
10 successissent, si arrogatio non fuisset facta. Quia † per talem arrogationem impuberis, substituti pupillariter, & legatarij (cùm per arrogationem infringeretur [f] pupillaris substitutio) item & hæredes legitimi, damnificabantur. Constitutum est, vt satisdatio interponatur de restituendis bonis pupilli his, qui vel ex substitutione pupillari, vel ab intestato, si arrogatio non intercessisset, ad successionem eius venturi
11 erant. † Et hæc satisdatio vltra pubertatem non erat producenda, siue pupillares substitutos respicias, siue hæredes legitimos. Pupillaris enim substitutio adueniente pubertate per se extinguitur [g]. Arrogatus verò pubes iam factus, testamentum facere potest, & exclusis ab intestato venientibus, si ita illi sederit, extraneos instituere.

f l. nec ei. 17. §. fi. & aliis nonnullis ll. ff. de adopt.
g l. 2. & ibi glo. C. eo. tit.
h lib. 5. c. 9.
i §. aliud quoque in Nouell. vt cum de app. cog.
k l. vltim. ff. si quid in fraud. patro.
l Dd. in l. stipulatio hoc modo concepta. 61. ff. de verb. obl.
m d. l. vlt.
n d. l. vlt. & l. si arroga. 22. §. eo.
o d. l. si arrog.
p d. l. vlt.
q Secundũ Ias. hic.
r Auth. nouiss. C. de inoff. testam.
s l. 1. in fin. ff. si quid in fraud. patr. non vsque ff. si quis à pa. manum. fuer.
t l. fin. in fin. ff. de tab. exhib. & probatur in l. 1. §. si in. per. ff. de coll. bonor. in l. 1. C. de cad. toll.
u l. 1. C. de cad. toll.
x in l. 3. C. de verb. sign.
y l. 2. 5. 6 ff. de iud.
z in l. satisd. de verb. sign.
a d. l. nec ei. 17. de adopt. l. vlt. quod cuiusque vni. nom.
b l. generali 3. C. de tab. &c.
c d. l. nec ei.
d d. l. vlt.
e Dd. latè in l. si arrogator. ff. hoc tit.
f d. l. nec ei §. eorum. ff. hoc tit. §. non tamẽ I. quib. mod. t est. infir.
g §. qua ratione in fin. I. de pupil. subst.

f *Quartam.*] † Et hæc Quarta arrogati dicitur, vel etiam Quarta [h] diui Pij. Non 12
tamen omnium bonorum suorum, sed tantùm portionis ipsi intestato [i] debitæ: (licet quidam contrarium tenent) ne melioris censeantur conditionis esse filii arrogati, quam legitimi & naturales, quorum legitima pariter non est omnium bonorũ
patris, sed solùm partis debitæ ab intestato. † Sed an arrogati quarta hodie vsque ad 13
trientem sit aucta, sicut in legitimis & [k] naturalibus: Et communiter obtinuit, istam quartam non esse trientem protensam: tum quia in Nouella [l] scriptum est, in iis solummodo personis legitimam esse auctam, quibus ante querela inofficiosi testamenti competebat: impuberi autem arrogato, querela hæc non competit, cùm ordinarium habeat remedium ex diui Pii constitutione [m]: tum quia in correctoriis [n], tametsi par, vel etiam maior subsit ratio, illicita est extensio, nisi sit expressum. Contrà plerique censuerunt, non in his tantùm personis auctam, quibus querela competit, sed etsi aliud quoddam remedium detur, quod sit loco querelæ, vt est diui Pii constitutio, quæ cùm sit vice querelæ subrogata, eiusdem debet naturæ & effectus [o] censeri. In quo ego subsisto, cùm minimè tutum sit, in materia correctoria per subditos [p] intellectus procedere.

§. Minorem natu.

1 *Adoptans debet plena pubertate præcedere adoptandum.*
2 *Plena pubertas octodecim annis definitur.*
3 *Aetates quomodo distinguantur à Iurisconsultis.*
4 *Infantia, adolescentia, iuuentus, senecta.*

Minorem natu, maiorem non posse adoptare, placet: adoptio enim naturam imitatur, & pro monstro est, vt maior sit filius, quàm pater. Debet itaque is, qui sibi filium per adoptionem vel arrogationem facit, plena pubertate, id est, decem & octo annis præcedere.

Maiorem † natu minor adoptare non potest: debet enim adoptans, plena puber- 1
tate eum, quem adoptare vult, præcedere [a]. Quod ideo est, quoniam adoptio naturam imitatur, quæ pro monstro est, patrem filio non esse grandiorem. Quamobrem Cicero [b] adoptionē non valuisse, qua Tribunatum consecutus est Clodius, ex ætate potissimùm probat: *Cùm, inquit, factus es filius eius, cuius per ætatem esse pater potuisti, Dico apud Pontifices, nego istam adoptionem Pontificio iure factam: primum quòd hæ nostræ sint ætates, vt is, qui te adoptauit, tibi loco filij per ætatem esse potuerit:* & cæ-
tera quæ sequuntur. † *Plenam* autem *pubertatem* Iurisconsultis octodecim annorũ 2
spatio definiri placuit. Quamuis enim ad iustas nuptias ætas 14. annorum sufficiat: quia tamen in adoptionibus electione res agitur, firmitate quadam opus est iudicii, quam assecutus censetur is, qui decimum octauum [c] attigerit annum. Sic iuxta formam à diuo [d] Hadriano sancitam, alimenta legatis masculis vsque ad XVIII. fœ-
minis ad XIV. annum, pietatis intuitu & pueritiæ fauore præstantur. † De differen- 3
tiis verò ætatum, quemadmodum sint distinguendæ, varia fuit apud veteres sententia, quam referre in præsentia supersedeo: sufficiat perstrinxisse paucis, quot ætatis gradus commemorent, qui longe prudentius ceteris scriptoribus hac in re distinxis-
se nobis videntur [e]. † Hi ergo *infantiam* ad septimum vsque annum acceperunt. *Pu-* 4
bertatem seu *adolescentiam* à quartodecimo initium sumere, vigesimoquinto perfici, *iuuentutem* inde appellari, cui certus numerus non sit constitutus, sed ex habitu corporum & consuetudine eum ad cuius notionem pertinet, existimarunt: vt qui adhuc inter seniores numerari non cœpit, pro iuuene habeatur, atque ita Marcellus [f] respondit. Eodem modo & de *senecta* iudicandum; nisi quòd ab oneribus personalibus maiores quinque & quinquaginta annis, tanquam senes [g] excusantur: à tutela verò vel cura, qui supra septuaginta annos vixerunt. Existimauit Bartolus, qui *virum* dicit, de adulto intelligere: perinde ac si eadem sit conditio, cùm vir factus fuerit, vel cùm adultus erit. Sed hanc Alciatus [h] sententiam confutauit.

§. Licet autem.

1 *Potest quis adoptari in locum nepotis, & deinceps, etsi filium non habeat.*
2 *Carens vxore adoptare non prohibetur.*

Licet

h l. Papinian. 8. si quis impubes. ff. de inoffi. test. l. 1. § si impub. ff. de coll. bon. & d. l. si arrogator.
i G. hic & d. l. si arrogator. ibi etiam Bald. in 21. oppos.
k per Auth. nouissima. C. de inoff. test. & §. 1. in authent. de trient. & semis.
l in d. §. 1. de trient. & semis.
m tex. in l. Papinia. §. quis impubes de inoff. test. Vide quæ dixi in §. iam autem ſ. de inoff. test.
n in auth. quas actiones. vbi cõmuniter Dd. C. de sacr. eccl.
o l. si cum 10. §. qui iniuriarũ, si quis caut.
p per gl. sing. in c. cupientes §. quod si per. 20. de elect. in 6.
a l. si pater. 15. in fi. l. arrogato. 40. §. non tantũ. ff. de adopt.
b in orat. pro domo sua ad Pontifices.
c §. si ſ quib. ex caus. manu. nõ liceat.
d l. Mela. 14. §. 1. ff. de alim. & cib. leg.
e l. 1. §. 1. de admin. tut. l. 1. ff. de minor.
f l. non aliter. 69. ff. de leg. 3.
g l. fin. C. qui ætate se excu.
h l. 4. Disput. c. 12. & in l. pueri. ff. de verb. sign.

Licet autem & in locum nepotis vel neptis, pronepotis vel proneptis, vel deinceps adoptare, quamuis filium quis non habeat.

1 *Liberum* † est, non solùm in filij, sed & in nepotis, neptis, pronepotis, proneptis aut porrò descendentium locum adoptare, tametsi filium quis non habet. Quanquam hoc à natura videatur remotum esse, cùm non possit quis naturaliter habere nepo-
2 tem, qui caret filio filiáve: quia deficiente causa, deficit quoque effectus. † Sicut & is qui vxorem nunquam habuit, non prohibetur [a] adoptare: cùm tamen naturaliter non possit habere liberos, qui vxore caret. Sed in hoc adoptio non imitatur naturam, quod fortè in fauorem adoptiuorum, eorúmque qui carent sobole, introductum est. Vel potest dici, cùm hoc sit accidentale, quòd quis, qui aliàs ad procreandam sobolem idoneus est, filium vel vxorem non habeat, ideo in adoptione non esse considerandum.[b]

a l.& qui vxores 30.ff.eod.
b Arg.s.sed & illud,§. eod.t.

§. Et tam filium.

1 *Filius in locum nepotis, & contrà, adoptari potest.*
2 *Frater non potest per adoptionem constitui.*

Et tam filium alienum quis in locum nepotis adoptare potest, quam nepotem in locum filij.

1 *Filium* † alicuius in locum nepotis, & contra nepotem in locum filij asciscere per-
2 missum est: idque textus noster satis docet. † Frater tamen per adoptionem nequit constitui, nec in fratris locum adoptare quisquam [a] potest, quod ideo est, qui legibus naturæ, quam ducem habet adoptio, minimè consentaneum [b] est, vt frater à fratre procreetur.

a l.nec apud, C.de hær. inst.
b gloss.ibid.

§. Sed si quis.

1 *Verus intellectus huius §.*
2.3 *Si cui præiudicium imminet, certiorandus est, atque vocandus.*
4 *Auo dante in adoptionem nepotem ex filio, quare filij consensus non requiratur.*

Sed si quis nepotis loco adoptet, vel quasi ex filio, quem habet iam adoptatum, vel quasi ex illo, quem naturalem in sua potestate habet: eo casu & filius consentire debet, nec [a] ei inuito suus hæres [b] agnascatur.[c] Sed ex contrario, [redacted] potem det in adoptionem, non est ne- [redacted] re.

1 a *Et inuito.*] † Hæc verba, medio iudicio, coniunctim sunt legenda, *Ei inuito*, id est, filio inuito: neque alterum ad auum rectè retuleris. Sensus enim est, ne filius nepotem cohæredem suum & necessarium [a] inuitus ac nolens accipiat. Nam si admittamus, posse adoptari nepotem tanquam ex filiofamiliâs, non interueniente eiusdem filij voluntate: illud sequetur inconueniens, quia nepos adoptatus post aui obitum recasurus est in filij, tanquam sui patris potestatem, eòque pòst defuncto, agnascetur nepos adoptatus patri suo, id est, aui filio, vt ipsum, si suum non interposuit consensum, etiam inuitus sit habiturus hæredem suum. Et iste intellectus est amicior litteræ
2 magísque conueniens. Ex hoc textu sic declarato, colligenda est regula. † Si quid in alicuius vergat damnum, illi cui damnum imminet, actum esse notificandum: æquitas enim ipsa suadet, vt id quod geritur, approbetur ab eis quos causa attingit, quíq; lædi, ac proinde contradicere [b] possunt. Idque non modo in adoptione procedit, sed
3 & quolibet alio actu, vnde aduersarius lædi posset. † Semper enim fieri debet citatio [c] eius, cui præiudicari potest. Sic quando vel Principis vel Pontificis interpretandum est rescriptum, vocandi sunt hi qui ex eo lædi possunt. Et si antiqua [d] vetustate, quasi consumpta instrumenta sunt renouanda, citandus est aduersarius cuius interest. Quod idem obtinet, si instrumentum fortè sit amissum, petatúrque [e] refici. Qualiter autem amissio [f] sit probanda, ad nostram aulam nunc non pertinet.

a [redacted] autem,§. [redacted] dita. [redacted] Diuus, quæ [redacted] eod. [redacted] l. vnc [redacted]
c Bart. Bald & alij in d.l. namque ita.
d In Auth.de hæred. & Falc. §.1.
e l. chirographis, ff. de admin.tut.
f vide c. olim, de priuil. Cin. in Auth.quis in aliquo, C.de edend.

b *Agnascatur.*] Efficiatur suus.

c *Sed ex contrario.*] Ratio est, quia cùm auus vtrumque, & filium & nepotem, in 4
sua habeat potestate, ideo nepotem potest vigore istius potestatis in adoptionem alteri dare: patre nepotis, id est, filio aui non consentiente. Hoc enim casu non ita læditur filius, sicut superiori, præsertim si detur in adoptionem extraneo: ideo quòd auo mortuo recasurus est in potestatem sui patris naturalis.

§. In plurimis.

1 *Filius adoptiuus alteri in adoptionem dari potest.*
2 *Adoptiuos & naturales liberos pari iure censeri.*
3 *In quibusdam tamen differunt.*
4 *Filius arrogatus quando quartã petat.*

[a] In plurimis autem causis assimilatur is, qui adoptatus vel arrogatus est, ei qui ex legitimo matrimonio natus est: & ideò si quis per Imperatorem, vel apud Præsidem Prouinciæ [b] non extraneum adoptauerit, potest eundem in adoptionem alteri dare.

Cùm suprà dictum sit, adoptionem imitari [a] naturam: ideo hoc loco rursùs annectitur affinitas quædam inter filium adoptiuum, & ex iustis nuptiis editum. † Sicut 1
enim is potest alteri in adoptionem dari, ita & filius adoptiuus potest, exceptis aliquot casibus, quos Accursius hic recenset.

a *In plurimis.*] † Nam præteriti naturalium & legitimorum exemplo testamen- 2
ta [b] rumpunt: eiusdem (iudicio patris det bonor. possess. contra tabulas rescisso) legata sicut iustis [c] liberis præstantur, & consetuantur: Decurionatus honores ac priuilegia ad instar naturalium liberorum, [d] consequuntur. † In quibusdam tamen secus 3
est: vt ecce, emancipati naturales per prætoris beneficium retinent gradum liberorum: adoptiuus autem emancipatus illum perdit, & in iure liberorum esse [e] desinit, nec à prætore adiuuatur.

b *Non extraneum.*] Notanter dicit, *Non extraneum:* quia si extraneum adoptaret, non transiret in eius potestatem, & ideo non posset [f] eundem alteri in adoptionem dare. † Cæterùm inuestigant plerique quando filius arrogatus propter emancipa- 4
tionem quartam sibi competentẽ perdat? Breuiter distinguendi sunt tres casus. Aliquando arrogator emancipat filium sine causa, tunc tenetur ei tradere quartam suorum bonorum: & hoc eo non faciente hæredes præstare [g] tenebuntur. Aliquando emancipat ipsum ex causa filio imputabili, proueniente ex delicto filij arrogati, & ex eo perdit quartam. Aliquando emancipat ex causa, non ex delicto filij, sed aliàs ex fonte honestatis proficiscente: & eam non [h] amittit.

a §. minorem. J. eod. l. adoptio, ff. eod.
b §. adoptiui, J. de exhær. liber.
c l. 1. §. vlt. de leg. præst.
d l. cum adoptiuum, C. de decur. lib. 10.
e §. minus, J. de hær. quæ ab intest. defer.
f §. sed hodie, J. eod.
g l. vltim. ff si quid in fraud. patro. l. si arrogator, ff. eod.
h de hoc vid. J. eod. §. cùm autem impub.

§. Sed & illud.

1.3 *Castrati & spadones quomodo differant.*
2 *Spadones adoptant, castrati non.*
4 *Tria impotentium genera describuntur.*
5 *Thlasiæ & Thlybiæ qui.*

Sed & illud vtriusque adoptionis commune est, quòd & ij, qui generare non possunt (quales sunt spadones) adoptare possunt: castrati autem non possunt.

Castrati † dicuntur, quibus testes naturaliter desunt: *Spadones*, quibus violen- 1
ter detracta est virilitas, à Græco verbo σπάω, quod est aufero, auello. Castrati ergo sunt natura impotentes ad generandum: spadones verò solùm per accidens.
† Eam itaque ob causam adoptant spadones, castrati non: quòd natura magis in ho- 2
mine generandi, & consuetudo spectanda est, quam temporale vitium aut valetudo, propter quam abdicatur homo à generandi [a] facultate. Impedimentum certæ naturæ fortiùs obstat, quàm accidens. Nam per manus traditur, [b] fictionem legis non porrigi ad ea, quæ sunt secundum naturam impossibilia, esse & fuisse. † Ali- 3
quando autem spadonum nomine omne genus euiratorum contineri, Vlpian. [c] scribit. † Quanquam idem perspicuè tria impotentium genera [d] constituat. primò Hy- 4
pospa-

a l. si quis post humo. ff. de liber. & posth.
b l. si seruo §. spadones, ff. de iur. dot.
c l. spadonum. vbi Alciat. ff. de verb. sign.
d in l. 16. ff. de lib. & posth.

posthadizorum, qui & coire, & vitio sublato generare possunt: & hi dicuntur, qui membris quidem sunt integris & incorruptis, sed naturæ tamen vitio quodam affecti, generare prius non possunt, quàm vitium [e] sublatum sit, & hi vxores ducere, adoptare, suúmque hæredem ascicere [f] non vetantur. Deinde spadonum, qui coire quidem possunt, generare autem non possunt, cùm naturæ vitio perpetuo & insanabili affecti, steriles sint: quibus olim plerasque mulieres, quæ non concipere, sed iniri cupiebant, vsas esse Iuuenalis Satyr. 6. conqueritur, inquiens:

Sunt quas eunuchi imbelles, ac mollia semper
Oscula delectent, & desperatio barbæ,
Et quod abortiuo non est opus.--

3 Tertiò denique castratorum, qui neque coire, neque generare queunt: † & hi dicuntur vel Ectomiæ, quibus testes exsecti sunt: vel Thlybiæ, quibus collisi sunt testes: vel Thlasiæ seu Thladiæ, quibus [g] attriti. Atque hi in iure ciuili multum differunt ab iis, quos propriè spadones dici retulimus. Castrati enim nec vxorem ducere, nec matrimonij causa manumittere, nec adoptare possunt. Hæc autem ratio est differentiæ, quia castrato ea pars corporis abest, spadoni non abest: licet infirmitas valetudinis ei ad generandum impedimento sit. Hinc triuialis ille versiculus:

Castratos natura facit, violenta spadones
Improbitas: amor eunuchos & fœda libido.

e vide Galen. lib. de vsu par. 15.
f l. 2 & l. 14. s. 1. hoc tit.
g d. l. spadonũ. & l. 4. de sicar.

§. Fœminæ.

1 *Fœminæ non possunt adoptare.*
2 *Patria potestas non habet locũ in matre.*
3 *Mulieris conditio quandoque deterior conditione viri.*

[a] Fœminæ quoque adoptare non possunt, qui nec naturales liberos in sua potestate habent: sed [b] ex indulgentia Principis, ad solatiũ liberorũ amissorũ adoptare possunt.

1 a *Fæminæ.*] † Fœminæ adoptare prohibentur, nisi ex Principali indulgentia in solatium amissorum liberorum in acie Principis, aliáve magna quapiam [a] ex causa. Nam cùm non habeant in potestate filios [b], ne per obliquum concedi videatur, quod directè prohibetur [c], ipsis adoptio non permittitur. Præterea non est in mulierum potestate, generare filios per naturam: ergo non conceditur eis adoptare per
2 artem [d]. † Quare nec patriæ potestatis [e] effectus in matre locum habebunt. † In
3 multis enim conditio mulierum [f] deterior est, à multis repellitur mulier, in quibus admittitur [g] vir. Sed & hoc clarissimis viris, id est, Comitibus Palatinis, non nisi specialiter & nominatim per rescriptum Principis delegari potest: quod supra quoque diximus.

b *Ex indulgen.*] Ita tamen, vt non plus iuris per talem adoptionem aut filius aut mater assequantur, quàm adepti per naturam fuissent: ergo non erunt in potestate matrum tales adoptiui.

a Io. Fabr. hic per tex. in l. si suspecta. s. ti. ff. de inoff. test.
b s. extranei. J. de hæred. qua. & diff.
c l. oratio ff. de spons.
d Porc. hic.
e Qui enumerantur per glo. J. de pat. pot.
f l. in multis & ibi gl. & Dd. ff. de stat. hom.
g glo. in l. 2. ff. de reg. iur.

§. Illud proprium.

1 *Sacrum oraculum pro rescripto principis: & oracula vnde dicta.*
2 *Arrogato aliquo, ipse cum omnibus suis in potestatem arrogantis transit.*
3 *An arrogatus possit sibi aliquid proprij reseruare.*
4 *Historia veterum cognoscenda iuris studioso.*
5 *Octauius Augustus quomodo Tiberium adoptauit.*
6 *Exemplis quandoque innitendum.*

Illud proprium est adoptionis illius, quæ [a] per sacrum oraculum fit, quod is qui liberos in potestate habet, si se arrogandum dederit, non solùm ipse potestati arrogatoris subiicitur: sed eius etiam liberi [b] in eiusdem fiunt potestate tanquam nepotes: [c] sic etenim diuus Augustus non antè Tiberium adoptauit, quàm is Germanicum adoptasset: vt protinus adoptione facta, inciperet Germanicus Augusti nepos esse.

b *Agnascatur.*] Efficiatur suus.

c *Sed ex contrario.*] Ratio est, quia cùm auus vtrumque, & filium & nepotem, in 4
sua habeat potestate, ideo nepotem potest vigore istius potestatis in adoptionem alteri dare: patre nepotis, id est, filio aui non consentiente. Hoc enim casu non ita læditur filius, sicut superiori, præsertim si detur in adoptionem extraneo: ideo quòd auo mortuo recasurus est in potestatem sui patris naturalis.

§. In plurimis.

1 *Filius adoptiuus alteri in adoptionem dari potest.*
2 *Adoptiuos & naturales liberos pari iure censeri.*
3 *In quibusdam tamen differunt.*
4 *Filius arrogatus quando quartã petat.*

[a] In plurimis autem causis assimilatur is, qui adoptatus vel arrogatus est, ei qui ex legitimo matrimonio natus est: & ideò si quis per Imperatorem, vel apud Præsidem Prouinciæ [b] non extraneum adoptauerit, potest eundem in adoptionem alteri dare.

a s. minorem, §. eod. l. adoptio, ff. eod.

Cùm supra dictum sit, adoptionem imitari [a] naturam: ideo hoc loco rursus annectitur affinitas quædam inter filium adoptiuum, & ex iustis nuptiis editum. † Sicut 1
enim is potest alteri in adoptionem dari, ita & filius adoptiuus potest, exceptis aliquot casibus, quos Accursius hic recenset.

a *In plurimis.*] † Nam præteriti naturalium & legitimorum exemplo testamen- 2
ta [b] rumpunt: eiusdem (iudicio patris det bonor. possess. contra tabulas rescisso) legata sicut iustis [c] liberis præstantur, & confetuantur: Decurionatus honores ac priuilegia ad instar naturalium liberorum, [d] consequuntur. † In quibusdam tamen secus 3
est: vt ecce, emancipati naturales per prætoris beneficium retinent gradum liberorum: adoptiuus autem emancipatus illum perdit, & in iure liberorum esse [e] desinit, nec à prætore adiuuatur.

b s. adoptiui, §. de exhær. liber.
c l. 1. s. vlt. de leg. præst.
d l. cum adoptiuum, C. de decur. lib. 10.
e s. minus, §. de hær. quæ ab intest. defer.
f s. sed hodie, §. eod.
g l. vltim. ff si quid in fraud. patro. l. si arrogator, ff. eod.
h de hoc vid. §. eod. s. cùm autem impub.

b *Non extraneum.*] Notanter dicit, *Non extraneum:* quia si extraneum adoptaret, non transiret in eius potestatem, & ideo non posset [f] eundem alteri in adoptionem dare. † Cæterùm inuestigant plerique quando filius arrogatus propter emancipa- 4
tionem quartam sibi competentẽ perdat? Breuiter distinguendi sunt tres casus. Aliquando arrogator emancipat filium sine causa, tunc tenetur ei tradere quartam suorum bonorum: & hoc eo non faciente hæredes præstare [g] tenebuntur. Aliquando emancipat ipsum ex causa filio imputabili, proueniente ex delicto filij arrogati, & ex eo perdit quartam. Aliquando emancipat ex causa, non ex delicto filij, sed aliàs ex fonte honestatis proficiscente: & eam non [h] amittit.

§. Sed & illud.

1.3 *Castrati & spadones quomodo differant.*
2 *Spadones adoptant, castrati non.*
4 *Tria impotentium genera describuntur.*
5 *Thlasiæ & Thlybiæ qui.*

Sed & illud vtriusque adoptionis commune est, quòd & ij, qui generare non possunt (quales sunt spadones) adoptare possunt: castrati autem non possunt.

a l. si quis post humo. ff. de liber. & posth.
b l. si seruo s. spadones, ff. de iur. dot.
c l spadonum. vbi Alciat. ff. de verb. sign.
d in l. 16. ff. de lib. & posth.

Castrati † dicuntur, quibus testes naturaliter desunt: *Spadones*, quibus violen- 1
ter detracta est virilitas, à Græco verbo σπάω, quod est aufero, auello. Castrati ergo sunt natura impotentes ad generandum: spadones verò solùm per accidens.
† Eam itaque ob causam adoptant spadones, castrati non: quòd natura magis in ho- 2
mine generandi, & consuetudo spectanda est, quam temporale vitium aut valetudo, propter quam abdicatur homo à generandi [a] facultate. Impedimentum certæ naturæ fortiùs obstat, quàm accidens. Nam per manus traditur, [b] fictionem legis non porrigi ad ea, quæ sunt secundum naturam impossibilia, esse & fuisse. † Ali- 3
quando autem spadonum nomine omne genus curatorum contineri, Vlpian. [c] scri-
bit. † Quanquam idem perspicuè tria impotentium genera [d] constituat. primò Hy- 4
pospa-

posspadiatorum, qui & coire, & vitio sublato generare possunt: & hi dicuntur, qui membris quidem sunt integris & incorruptis, sed naturæ tamen vitio quodam affecti, generare prius non possunt, quàm vitium [e] sublatum sit, & hi vxores ducere, adoptare, suúmque hæredem asciscere [f] non vetantur. Deinde spadonum, qui coire quidem possunt, generare autem non possunt, cùm naturæ vitio perpetuo & insanabili affecti, steriles sint: quibus olim plerasque mulieres, quæ non concipere, sed inniti cupiebant, vsas esse Iuuenalis Satyr. 6. conqueritur, inquiens:

Sunt quas eunuchi imbelles, ac mollia semper
Oscula delectent, & desperatio barbæ,
Et quod abortiuo non est opus.--

3 Tertiò denique castratorum, qui neque coire, neque generare queunt: † & hi dicuntur vel Ectoniæ, quibus testes exsecti sunt: vel Thlybiæ, quibus collisi sunt testes: vel Thlasiæ seu Thladiæ, quibus [g] attriti. Atque hi in iure ciuili multum differunt ab iis, quos propriè spadones dici retulimus. Castrati enim nec vxorem ducere, nec matrimonij causa manumittere, nec adoptare possunt. Hæc autem ratio est differentiæ, quia castrato ea pars corporis abest, spadoni non abest: licet infirmitas valetudinis ei ad generandum impedimento sit. Hinc triuialis ille versiculus:

Castrates natura facit, violenta spadones
Improbitas: amor eunuchos & fœda libido.

e vide Galen. lib. de vsu par. 15.
f l. 2 & l. 14. s. 1. hoc tit.
g d. l. spadonũ. & l. 4. de ficat.

§. Fœminæ.

1 *Fœminæ non possunt adoptare.*
2 *Patria potestas no habet locũ in matre.*
3 *Mulieris conditio quandoque deterior conditione viri.*

[a] Fœminæ quoque adoptare non possunt, qui nec naturales liberos in sua potestate habent: sed [b] ex indulgentia Principis, ad solatiũ liberorũ amissorũ adoptare possunt.

1 a *Fœminæ.*] † Fœminæ adoptare prohibentur, nisi ex Principali indulgentia in solatium amissorum liberorum in acie Principis, aliáve magna quapiam [a] ex causa. Nam cùm non habeant in potestate filios [b], ne per obliquum concedi videatur, quod directè prohibetur [c], ipsis adoptio non permittitur. Præterea non est in mulierum potestate, generare filios per naturam: ergo non conceditur eis adoptare per
2 artem [d]. † Quare nec patriæ potestatis [e] effectus in matre locum habebunt. † In
3 multis enim conditio mulierum [f] deterior est, à multis repellitur mulier, in quibus admittitur [g] vir. Sed & hoc clarissimis viris id est, Comitibus Palatinis, non nisi specialiter & nominatim per rescriptum Principis delegari potest: quod supra quoque diximus.

b *Ex indulgen.*] Ita tamen, vt non plus iuris per talem adoptionem aut filius aut mater assequantur, quàm adepti per naturam fuissent: ergo non erunt in potestate matrum tales adoptiui.

a Io. Fabr. hic per tex. in l. si suspecta. s. si. ff. de inoff. test.
b s. extranei. I. de hæred. qua. & diff.
c l. oratio. ff. de spons.
d Porc. hic.
e Qui enumerantur per glo. I. de pat. por.
f l. in multis & ibi gl. & Dd. ff. de stat. hom.
g glo. in l. 2. ff. de reg. iur.

§. Illud proprium.

1 *Sacrum oraculum pro rescripto principis: & oracula vnde dicta.*
2 *Arrogato aliquo, ipse cum omnibus suis in potestatem arrogantis transit.*
3 *An arrogatus possit sibi aliquid proprij reseruare.*
4 *Historia veterum cognoscenda iuris studioso.*
5 *Octauius Augustus quomodo Tiberium adoptauit.*
6 *Exemplis quandoque innitendum.*

Illud proprium est adoptionis illius, quæ [a] per sacrum oraculum fit, quod is qui liberos in potestate habet, si se
1 arrogandum dederit, non solùm ipse potestati arrogatoris subiicitur: sed eius etiam liberi [b] in eiusdem fiunt potestate tanquam nepotes: [c] sic etenim diuus Augustus non antè Tiberium adoptauit, quàm is Germanicum adoptasset: vt protinus adoptione facta, inciperet Germanicus Augusti nepos esse.

b *Vnde & nos.*] † Obserua alium manumissionis modum, *per nominationem* filij: hoc est, si dominus coram iudice seruum suum nominauerit filium, eo ipso [d] libertatem consequitur, non tamen fit filius, nec acquirit ius filiationis: quia sunt verba tantùm narratiua, quæ nihil disponunt. [e] Plerique tamen is qui non est filius, si vel extra iudicium ita nominatus esse probetur, possessionem illhinc & præsumptionem filiationis acquirit: contra eam tamen [f] probatio recipitur. Cæterùm de perplexo illo, cuius Accursius, [g] meminit, *Si quid ago non valet vt ago, valeat tamen vt valere potest*: adeundus est Alciatus, [h] & Salomonus: [i] qui admodum eruditè hanc rem declarant.

d l. vnic. §. sin quoque modo. C. de Lat. l. b. toll.
e l. non epistolis, C. de probat.
f d. l. non epistolis, & l. imperatorib. C. de probat.
g Hic in verbo actis.
h lib 1. … cap. 6.
i l. Gallus, §. quidam recte. ff. de liber. & posthum.

Quibus modis ius patriæ potestatis soluitur. Titulus XII.

In Rubr. tit.

1 *Anacephalæosis superiorum.*
2 *Causa potestatis dominicæ.*
3 *Potestas dominica quomodo soluatur.*
4 *Causa potestatis patriæ.*

1 DICTVM † est suprà, personas, qui alieni iuris sunt, esse partim in potestate
2 dominorum, partim verò in potestate parentum. † Et causas dominicæ potestatis didicimus esse natiuitatem & captiuitatem, de iure gentium: item sui ipsius venditio-
3 nem, de iure ciuili. [a] † Traditi quoque sunt modi, per quos soluitur illa potestas dominica: quales sunt, [b] manumissio, [c] institutio hæredis, serui [d] adoptio, & nomina-
4 tio [e] filij in iudicio. † Sed & causas patriæ potestatis esse expositum est, matrimonium, legitimationem filij naturalis, & adoptionem. Nunc ergo rerum tractandarum ordinata series exposcere videtur, vt doceamus, quibus modis ac rationibus patria potestas constituta dissoluatur: eáque ratione sic inscribitur præsens titulus, in quo sex enumerantur modi, quos ordine explicabimus.

a §. Serui autem. §. de iure pers.
b §. multis autem. §. de libe.
c §. 1. & seq. §. quib. nō est permiss. fac. testa.
d §. vlt. §. titul. prox. praeced.
e d. §. vlt.

Ad princip. tit.

1. 2. 4. *Potestas patria morte dissoluitur naturali: & quomodo in hoc sit distinguendum.*
3 *Subiectus iuri alterius, in potestate alium habere nequit.*
5 *Verbum, Cadere, propriè accipitur.*

Videamus nunc, quibus modis ij, qui alieno iuri sunt subiecti, eo liberentur. Et quidem quemadmodum liberentur serui à potestate dominorum, ex iis intelligere possumus, quæ de seruis manumittendis superiùs exposuimus. Hi verò qui in potestate parentis sunt, mortuo eo, sui iuris fiunt. Sed hoc distinctionem recipit: nam mortuo patre, sanè omnimodo filij filiæve, sui iuris efficiuntur. Mortuo verò auo, non omnimodo nepotes neptésque sui iuris fiunt: sed ita, si post mortem aui in potestatem patris sui recasuri non sunt. Itaque si moriente auo, pater eorum viuit, & in potestate patris sui est: tunc post obitum aui, in potestate patris sui fiunt. Si verò is, quo tempore auus moritur, aut iam mortuus est, aut per emancipationem exiit de potestate patris: tunc ij, qui in potestatem eius cadere non possunt, sui iuris fiunt.

1 *Prima* † species per quam filius egreditur potestatem patriam, est *mors naturalis*: quæ vt reliqua [a] omnia, ita etiam patriæ potestatis nexum dissoluit. Sed hoc auo

a In Auth. de nupt. §. deinceps, coll. 4.

mortuo, patréque superstite, distinguitur. † Nam si eo tempore quo auus moritur, 2
filius sit in eiusdem potestate, nepos hic in patris sui potestatem recidet: qui in potestate aui paterni, non autem patris sui [b] fuit: idque propter reuerentiam, quam debemus stirpi. † Etenim qui alterius iuri subiectus est, alios in potestate habere non potest. [c] † Sin verò iam pater suus obierat, vel sui iuris factus fuerat mortuo auo, sui iuris nepos efficitur: nisi fortè per dignitatem exiuisset. [d] Sed etsi filius naturalis antea emancipatus, postea à patre adoptatus, nepos in eius, id est, patris sui potestatem non reuertitur. [e] Fuit enim quasi liberatus hic nepos à patris sui iure, [f] eo scilicet patre emancipato, quod non debeat in eius recidere potestatem: & qui liberatus est, postea reuerti non potest, nisi per adoptionem, vel nisi ingratus existat. [g] † Et obserua hîc, hoc verbum, *cadere in potestatem*, pro redigi, [h] accipi. Habet sane hoc verbum *Cadere*, plures egregias & vetustas translationes. Sic *Cadere pro repub.* *ica*, est occidi, mori: *Cadere incommode*, pro contingere, accidere. *Cadere in suspicionem, in deliberationem*, pro incidere, venire: causam, [i] litémve perdere. *Cadere causa*, pro amittere: *Cadere amicos, Cadere vultus, verba*, pro frangi, perire, debilitari. Cadere pro Repub. hocest, occidi, [k] mori. Item cadere in commissum apud [l] Martianum dicitur, cuius dominium fisco acquiritur [m] ob crimen.

b §. final. §. de patr. pot.
c l. sic eueniet. ff. ad leg. Iul. de adult.
d vid. quæ dicam §. eod. §. filiusfam.
e l. si pater filium, ff. de adopt.
f Hæc ratio est gl. in d. l. si pater. & fundatur ex l. qui liberatus, eod. tit.
g l. 1. C. de ingr. lib.
h Vt hic in text.
i in l. Stichum §. pen. de solut. §. si quis agens, §. de action.
k §. filij autem §. de excus. tut.
l l. fin. in prin. de public.
m l. cum commissa, ff. eod.

§. Cum autem is.

1 *Deportatione tollitur potestas patria.*
2 *Deportatio quid?*
3 *Interdictio aqua & ignis.*
4 *Eadem abolita, & in eius locum deportatio suffecta.*
5 *Deportationis causa & effectus.*
6 *Apolides qui dicatur.*
7 *Deportatus ea tantùm perdit, quæ sunt iuris ciuilis.*
8 *Deportatione tam patris quàm filij, potestas patria concidit.*
9. 11 *Deportare qui possint.*
10 *Præses deportare non potest, & reiecta Bart. opinio.*
12 *Deportatus in integrum restitutus omnia pristina iura recuperat.*
13 *Principis beneficium sine alterius iniuria accipiendum.*
14 *Indulgere, restituere, differunt.*
15 *Relegatio quid?*
16 *Quomodo differat à deportatione.*
17 *Duo Relegatorum genera.*

[a] Cum autem is, qui ob aliquod maleficium in insulam deportatur, ciuitatem amittit: sequitur, vt qui eo modo ex numero ciuium Romanorum tollitur, perinde quasi eo mortuo, desinant liberi in potestate eius esse. [b] Pari ratione, & si is, qui in potestate parentis sit, in insulam deportatus fuerit, desinit esse in potestate parentis: [c] sed si ex indulgentia Principis restituti fuerint, per omnia pristinum statum recipiunt. [d] Relegati autem patres in insulam, in potestate liberos retinent. Et ex contrario liberi relegati, in potestate parentum remanent.

a *Alter* † modus hic proponitur, per quem eximuntur liberi à sacris parentum, videlicet *deportatio*: quæ etiam inter iudicia capitalia refertur à Iustiniano. [a] † Est autem *deportatio* nihil aliud, quam perpetua [b] in insulam, siue exilium, propter aliquod maleficium capitale condemnatio. Nam cùm olim Romani in homines malos, & Reipub. perniciosos abominarentur carnificinam exercere, & à malis hominibus societatem ciuilem purgare desiderarent: † primò facinorosos interdicto vsu ignis & aquæ mulctabant: quòd sicut his duobus, calore & humore, [c] vitam hominis constare, ita interdicto eorundem vsu, non consistere credebant, quorum se indignos malefactis reddiderant. Deinde verò, propagato ex insularum adiectione imperio, facinorosos deportandi vsus inualuit, qui veluti mortui, eiecti in alias sedes migrare creduntur: ita in insulas quasi in alterum orbem delati omnibus exuti bonis, inter mortuos connumerati sunt, [d] quò ad ea quæ iuris ciuilis essent, libertatem tamen deportatio non adimebat, ideoque media censebatur capitis diminutio. Dicta est autem

o l. publicorũ. §. de publ. iud. & l. 3. in l. capitalium, ff. de pœn.
b l. inter pœn. §. decuriones. de interdict. & releg.
c l. rerum. §. societas. ff. pro socio. & l. 1. §. quidam cũ filium, de bon. possess. cont. tab.
d l. eius de testam. l. quidam sunt. ff. de pœn.

autem Deportatio,quaſi portatio de eo iure,quod quis in ciuitate habuit ad exilium
4 perpetuum, adnotata illi prouincia [e] vbi manendum eſſet. † Et quia poſt deporta-
tionem introductam,ille interdicendi vſus aboleri cœpit,deportationis [f] pœna in il-
5 lius locum ſurrogata eſt. Imperator tamen infrà [g] hæc duo ſeparatim poſuit.† Cau-
ſa igitur deportationis,eſt maleficium atrox aliquod: effectus verò,eſt amiſſio ciui-
tatis,familiæ, patriæ poteſtatis, teſtamenti factionis, & quicquid tandem de iure ci-
uili introductum eſt. Ad hoc etiam principaliter introducta eſt deportationis pœna,
quòd ciuitatem Romanam adimat, [h] & per conſequens priuet omnibus iuris ciuilis
6 commodis. † Vnde & *Apolides* quandoque dicitur,qui hanc pœnam ſuſtinet, [i] licet
7 ſeruitutem non incurrat. [k] † Ideóq; ea retinet deportatus, quæ ſunt iuris gentium
& naturæ: poteſtque deportatus ſibi acquirere dominium,celebrareque contractus,
qui ſunt iuris [l] gentium. Porrò in quos irrogetur hæc pœna,infrà ſub titulo,De pu-
blicis iudiciis examinabitur.
8 b [*Pari ratione.*] † Non intereſt pater ipſe,an filiusfamiliâs in inſulam deportetur:
quia vtroque caſu diſſoluitur patria poteſtas. Nam ſicut pater,qui ciuitatem amiſit,
& peregrinæ factus eſt conditionis,authore Caio,ciuem Romanum in poteſtate ha-
bere non poteſt: ita in pari fortunæ caſu,nec filius peregrinæ [m] conditionis patrem
agnoſcit. Conſtat enim patria poteſtas indiuidua relatione duarum perſonarum,
quæ Romani iuris nequaquam ſint expertes. [n]
9 c [*Sed ſi ex indulgentia.*] † Tametſi ergo, qui huic deportationis pœnæ ſubditur,
ciuitati perpetuò mortuus cenſeatur: poteſt tamen gratiam delicti impetrare, non
ſolùm à Principe,ſed etiam à reliquis,quibus deportare licet. Poſſunt autem id Præ-
fectus vrbis, [o] & Præfectus Prætorio, [p] vel is qui vice eius,Principis mandato cogno-
ſcit. Reliqui namque Principes tunc demum deportare poſſunt,ſi id Imperator vel
10 approbarit,vel deportationis inſulam aſſignarit. [q] † Præſidi deportare non permitti-
tur: [r] poteſt tamen, quem putat deportandum, annotare, nomênque eius Principi
ſcribere,vt in inſulam deportet: [ſ] tametſi Bartol. [t] cenſeat, id eum poſſe, ſi inſulam
habeat: quæ ſententia mihi perquam dura cenſetur,cùm nuſquam probetur, & tot iu-
rium capitibus aduerſetur. Ait enim lex: *Præſidem deportare non poſſe,* [x] *nulla dubi-
tatio eſt.* Item [y] alibi: *Deportandi autem in inſulam ius Præſidibus prouinciâ non eſt
11 datum, licet Præfecto vrbis detur.* † Dixit autem, vicarium Præfecti Prætorio tum
demum deportare poſſe, ſi id mandato Principis faciat:vt quia fortè,Præfectus Præ-
torio deceſſerit:tunc enim huiuſmodi vicem gerens omnia poteſt,in corporis etiam
animaduerſione,quæ Præfectus Prætorio poterat. [z] Et cum hoc temperamento gloſ-
ſam [a] condire hic oportet, quæ ſimpliciter loquitur, *Vicegerentem Præfecti Prætorio
deportandi ius habere,* verum eſt, ſi mandato Principis id faciat: non autem ſi ex
delegatione Præfecti Prætorio. Nam cum ſit cauſa mixti imperij,demandari [b] eam
12 non poſſe,communi ſententia obtinuit.† *Deportatus* igitur,qui ex indulgentia in ci-
uitatem remeat,& generaliter in integrum reſtituitur omnia bona & omnem priſti-
num ſtatum,proindéque patriam poteſtatem recuperat:bona autem aliis acquiſita,
13 non recipit. † Principis enim beneficentia,ſine alterius iniuria [c] intelligi debet. Mul-
tum autem refert, vtrum verbo *indulgere* vtatur Princeps in reſtituendo, an verbo
14 *reſtituere.* † *Indulgentia* ſiquidem longè minor eſt reſtitutione. *Reſtitutus* bona re-
cuperat,& honores,& famam,& patriam poteſtatem. Nam de vi vocabuli,*reſtitutio*
eſt plena in priorem ſtatum repoſitio. [d] Sed *indulgentia* pœnam tantùm remittit exi-
lij:non autem continet reſtitutionem ad bona,de ſui natura,niſi hoc ſpecialiter [e] ex-
primatur. Et hoc fœdere conciliatur quoque ab Accurſio [f] legum hac in re contra-
rietas.Quòd ſi dubio vtatur Princeps & ambiguo verbo,quod & ad indulgentiam,&
ad reſtitutionem trahi poſſit,reſtituiſſe intelligitur. [g]
15 b [*Relegati.*] † Relegatio pœna eſt,qua quis propter crimen aliquod relegatur in in-
ſulam,vel abſq; tempore,vel vt intra certũ tempus egredi non audeat. Et in hoc lõgè
mitior eſt deportatione,quæ neq; ciuitatem,neq; per conſequẽs patriam poteſtatem
16 aufert. † Sunt & aliæ inter deportationem,& relegationem,differentiæ,quas Accurſ.
[h] eleganter congeſſit:quibus & hãc adde.Relegato ſi interdictis locis excedat,cùm in

e §.minorum, §. de c.dem. & l.vlt.ff.eod.tit.
f l. inter pœnas, de interd. & releg.
g l.1.§.hi. de leg.3.l.3.ad leg. Iul.pec.l.2.§.1. de pœn. §. deportatio, in authent. de nupt. col.4.
h §.minor. de c.demin.
i d.l.inter pœnas, de interd. & releg.
k in d.l.1.§ in quib.& l.quidã ſunt.de pœn.
l l. ſed ſi alia, §.de bon.dam. in §.de iur.nat. §.ius autẽ gent.
Ita poſtea reperi tenere Iaſ. in auth. ſi qua mulier. nu. 10. C.de ſacroſ.ec. c:e.fac.l.ſi mãdauero,§.is cuius,ff.mand.facit d.l.quidam ſunt.
n Eſt in l.1. & l.ſi pater, C. de ſent.paſſ.
o iuxta Alcia. lib.2. diſpunct. c.22.
p l.1.§.hi quib. de leg.3. & d.l. inter.
q d.§.hi.d.l.2. §.3.de pœn.
r l.illicita 6.§. qui vniuerſas, de offic.præſ.& l.1.§.2. & §.deportatos. de legat.3.
ſ d.l.2.§.1.
t l.ſi quis,§.eius, de iniuſt. rupt. l.1. quando appell.ſit.
x l. 2. §. 1. de pœnis.
y l. inter pœnas, §.deportãdi autem, ff.de interd.& releg.
z Tex.cum gl. in l.2.C.de off. eius, qui vic. alt.ger.

a Gloſſ.hic in verb.deportatur.in 1.part.& hoc Ang.notat. b L.1.de off.eius cui demand.eſt iuriſd.
c l.1.§.meritò & §.ſi quid à princ.ff.ne quid in loc.publ.c.quamuis,c.ſi propter tua debit.de reſtit.in 6.
d l.1.& ibi Bald. C.de ſent.paſſ. e l.cum patrem,C.de ſent.paſſ.l generali eod.tit. f Hic in gl.ſtatutum.
g Sic gloſſ.ſecundum Bart.tenet in l.1.§.ſi quis vltro,in verb.iuſſ.ff.de quæſt. h Hic.

tempus relegatus est, duplicari tempus relegationis ob contumaciam: sin in perpetuum, deportationis pœna ipsum plecti. Deportato verò, si locis interdictis non abstineat, mortis pœnam irrogari. [i] † Porrò Vlpianus duo genera relegatorum esse 17
scribit: quidam enim in insulam relegantur: [k] nonnulli simpliciter relegantur, cùm prouinciis quibusdam eis interdicitur, [l] non etiam insula assignatur.

i l. relegati, ff. de pœn.
k l. 4. & l. 28. in princ. & §. in exulib. §. grassator. & l. 30. de pœn.
l l. 7. ff. de interd.

§. Pœnæ seruus.

1 *Serui pœnæ amittunt patriam potestatem, & dicuntur ciuiliter mortui.*
2 *Serui pœnæ qui dicantur.*
4 *Hodie nemo seruus efficitur ex supplicio pœnæ.*

Pœnæ seruus effectus, filios habere desinit. Serui autem pœnæ efficiuntur, qui in metallum damnantur, & qui bestiis subiiciuntur.

Tertia † species, qua filius egreditur potestatem patriam, est quando pater fit *seruus pœnæ*, propter commissum aliquod scelus. Et hæc dissoluendæ potestatis patriæ 1
ratio referenda quoque est ad mortem ciuilem. Nam & pœnæ serui, quantum ad actus ciuiles attinet, mortui censentur. Cùm enim illis adimatur ciuitas Romana, ergo & patriæ potestatis ius, quod ad Romanos ciues tantùm spectat. [a] † *Pœnæ* autem 2
serui sunt, qui vltimo supplicio damnantur: statim enim & ciuitatem & libertatem perdunt. [b] Item *In metallum dati*, [c] qui grauioribus, & *damnati in opus metalli* (vtputa salinariam, sulphurariam, &c.) qui leuioribus vinculis premebantur. Item *in opus publicum perpetuo* dati: [d] nam si ad tempus dantur, non fiunt serui: sed nominis tantum infamiam incurrunt. [e] † Sed & *ad bestias damnati*, qui in schola venatoria e- 3
xercitati, conficiundis in theatro bestiis adducuntur, pœnæ fiunt serui. [f] Item *bestijs obiecti* vel *subiecti*, qui in nullam pugnam damnantur: sed magis vt à feris statim dilanientur. [g] † Hodie tamen iure nouissimo constitutum est, vt nemo ingenuus ex 4
supplicio, pœnæ seruus amplius efficiatur. [h]

a §. fin. I. de patr. pot.
b l. qui vlt. ff. de pœn.
c l. aut damnum, §. inter eos, de pœn.
d l. qui rem, de pœn.
e l. pen. §. minuitur. ff. de va. & extraor. cog. gloss. in l. capitalium, in verb. datur ad tempus, de pœn.
f d. l. aut damnum, §. quicunque.
g l. pœna. ff. ad leg. Pomp. de parricid.
h in Auth. de nupt. §. quod autē. & §. quia vero, coll. 4.

§. Filiusfamiliâs.

1 *Patriciatus dignitas dissoluit patriam potestatem*
2 *Quæ sit dignitas patriciatus.*
3 *Quæ dignitates hodie liberent filium ex potestate patria.*
4 *Dignitas filij in patris quoque laudem redundat.*
5 *Per dignitatem exiens potestatem patriam, omnia iura legitima retinet.*
6 *Episcopalis dignitas eximit ex potestate patris.*
7 *Item & Monachatus: & quid sit de Doctoratu.*

Filiusfamiliâs si militauerit, vel si Senator vel Consul factus fuerit, remanet in potestate patris: militia enim vel consularis dignitas, de patris potestate filium non liberat. Sed ex constitutione nostra, summa patriciatus dignitas ilicò Imperialibus codicillis præstitis, filium à patria potestate liberat. Quis enim patiatur, patrem quidem posse per emancipationis modum potestatis suæ nexibus filium liberare: Imperatoriam autem celsitudinem non valere eum, quem sibi patrem elegit, ab aliena eximere potestate?

Quarta † ratio qua filius egreditur potestatem patriam, est summa *Patriciatus* 1
dignitas, quæ sola iure Institutionum liberabat filios, à nexu potestatis patriæ. † Et 2
hoc loco Iustinianus non de patriciatu illo Romano, quem sibi olim à primis Senatoribus oriundi adscribebant, loquitur: sed de illo, qui a Principe tantùm concedi potest, antiquitati prorsus incognito: cuius fit mentio in 12. Codicis [b] libro. Et apud Nicephorum lib. 13. histor. Eccles. cap. 1. & 4. Sic ergo Patricij Imperatorum consilia-

a vid. quæ dixi §. de iure naturali, §. plebiscitum, in fin.
b in titul. de Coss. & l. fin. C. de decur. l. 3. C. vbi sena. &c.

consiliarii, quasi eorum patres vocantur. Hinc Suidas, πατρίκιος ait, πατὴρ τοῦ κοινοῦ. Et Luitprandus lib. 5. de reb. per Eur. op. gest. c. 8. Patricium πατέρα τοῦ βασιλέως vocat. hinc eleganter Claudianus ad Eutropium Patricium post damnationem & publicationem honorum, scribit:

Direptas quid plangis opes, quas notus habebit?
Non aliter poteras principis esse pater.

3 † Cæterùm iure nouissimo correctus est præsens § constitutúmque à Iustiniano c generaliter, vt omnis dignitas, & omne cingulum à curia liberare valens, eximat quoque ex parentum iure: quarum duodecim numerantur in vltima Constitu-
4 tione, lib. 10. d Codicis. † Neque est, quòd parentes inde vllum possint grauamen accipere. Quanquam enim pater in eo grauetur, quòd filium ex sua manu, ratione dignitatis, quæ fulget, emittat: in alio tamen releuatur, quòd interim fruitur gloria, quam ex honore filii cōcipit. Dignitatem namque & splendorem filii in patris quo-
5 que laudem vergere, nemo dubitat. e † Qui ergo per dignitatem exeunt potestatem patriam, hoc etiam prærogatiuæ habeant, vt per hoc non amittant quicquam iuris legitimi: sed tam familiæ ad ipsos, quam ipsis ad familiam legitima simul & naturalia iura intacta permaneant, & filii eorum post mortem auorum in eorum recidant potestatem, ac si contigisset eorum parentes, morte suorum patrum, & non ex Im-
6 periali benignitate, sua potestatis f fieri. † Porrò præter prædictas duodecim dignitates, *Episcopalis* quoque *dignitas* patriæ potestatis iura dissoluit. g Nam qui omniū
7 spirituales patres sunt, quomodo adhuc aliorum potestati subditi sint? † Sed & *Monachatio* liberat à iure parentum: quia cùm quis per ingressum monasterii alium patrem nanciscatur, Abbatem scilicet, a cuius nutu tenuatque cum pendere oportet: ergo prioris patris potestate eximitur. Iura tamen suorum retinet, succeditque patri vt suus. h An autem sacerdos hinc vinculo liberetur, Iason hic in additionibus ad Porcium, & Aretinus satis pertractant. *Doctoratus* verò *dignitas* seu Iurisconsulti titulus (vt Latinius loquar) num eximat à potestate patria, Doctores i controuertūt: ad quos Tyrones Iuris remitto. Communis tamen Dd. opinio est, quòd Doctoratus dignitas liberet à patria potestate, quæ sanè non caret ratione, ideoque & ego huic communiori Dd. sententiæ subscribo.

c In Auth. const. qua de dig. § 1.
d in tit. de decurion.
e gloss. parua in § 1. in verbo Nobiliores.
f Hæc omnia haber in Auth. const. quæ de dign. § illud quoque.
g ibid. § palàm vers. & Auth. sed episcop. C. de epis. & cler.
h § 1. & ibid. Bal. 5. col. C. de episc. & cler. Iason. in l. sub cōd. ff. de lib. & posth.
i Bart. in l. item in potestate. in fi. ff. de his qui sunt sui vel alie. iur. in l. si maritus. & ibi Bald. C. de pat. po. eita. & idem in l. 4. C. de castr. pec. li. 12. vide Ias. in l. qui furioso. de his qui sunt sui vel alie. &c. in fin.

§. Si ab hostibus.

1. 3 *Pater captus ab hostibus amittit potestatem patriam.*
2. *Iuris postliminij origo.*
3. *Ius postliminij fingit, aliquem nunquam fuisse captum.*
4. 5 *Iuris postliminij duo capita: alterum fictitium, alterum suspensiuum.*
6. 10 *Captiuitate patris filios non fieri sui iuris, sed eorum statum suspendi.*
7. 13 *De fictione legis Corneliæ.*
8. *Capti ab hostibus hodie libertatem non amittunt.*
9. *Captus non fit seruus, nisi abducatur extra præsidia populi Romani.*
11. *Quacunque ratione quis redeat ab hostibus iure postliminij redisse dicitur.*
12. *Reuersus ab hostibus quæ iura recuperet.*
14. *Lex Cornelia de captiuis quando lata.*
15. *Lex Cornelia vnum tantum caput habet.*
16. *Postliminij definitio.*
17. *Postliminium vnde dictum.*
18. 20 *Argumentum ab etymologia vocabuli an valeat.*
19. *A genere ad speciem vel contrà, argumentum.*

a Si b ab hostibus c captus fuerit parens, d quamuis seruus hostium fiat, e tamen pendet ius liberorum, propter ius f postliminij: quia hi qui ab hostibus capti sunt, g si reuersi fuerint, h omnia pristina iura recipiunt. Idcirco reuersus parens etiam liberos habebit in potestate: quia postliminium fingit, eum, qui captus est, in ciuitate semper fuisse. Si verò ibi decesserit i, exinde ex quo captus est pater, k filius sui iuris fuisse videtur. l Ipse quoque filius, nepósve, si ab hostib. captus fuerit: similiter dicimus, pro-

d *Quamuis ſeruus.*] Subaudi, iure belli, vel gentium, & ſic videatur amittere omnia quæ ſunt iuris Ciuilis: ergo & patriæ poteſtatis ius. Nam cùm ſit in hoſtium poteſtate, alios in poteſtate habere [b] non poteſt.

e *Tamen pendet*] Et hoc eſt *ius ſuſpenſiuum*, de quo ſuprà diximus, pendet enim liberorum ſtatus medio tempore, quod intercurrit inter captiuitatem & reditum patris, ita vt interim non conſtet, vtrum liberi ſui iuris facti ſint, an adhuc pro filiis

10 familiâs computentur. [q] † Aliqui tamen malunt, filios interim ſui iuris eſſe: cùm abſurdum ſit, quem eôdem tempore nec in patris, nec in ſua eſſe [r] poteſtate: idque crebriùs receptum eſt. Neque repugnare aiunt, quod hic dicitur, ius pendere liberorum: quoniam Imperator non ad ſtatum filiorum, qui verè interim ſui iuris ſunt, ſed ad perſonam capti parentis ſe refert: qui licet eo tempore, quo captus eſt, filios in poteſtate non habeat: non tamen ius propterea liberorum in eius perſona omnino extinctum eſt, ſed potius pendêre, & in ſuſpenſo eſſe debet, [ſ] propter ſpem poſtliminij, nam reuerſus omnia priſtina iura recipiet: idcirco & liberos habebit in poteſtate.

f *Poſtliminij*] Cuius iuris conſtitutione introductum eſt *ius ſuſpenſiuum* ſtatus liberorum. Fingit autem *ius poſtliminij* tum demum, ſi reuerſus ſit ab hoſtibus pater, eum ſemper in ciuitate fuiſſe [u]

11 g *Si reuerſi*] Intelligo ex captiuitate. † Neque refert, conſenſúne hoſtium reuerſi fuerint, an proprio inuento, vt vel fallacia: [x] modò ea mente venerint, ne ad hoſtes reuertantur. Et ideo refert Pomponius, [y] M. Attilio Regulo, quem Carthaginenſes Romam miſerunt, reſponſum eſſe, non eſſe eum poſtliminio reuerſum: quia iurauerat, Carthaginem ſe reuerſurum & non habuerat animum, Romæ remanendi.

12 h *Omnia priſtina iura.*] † Quæ per captiuitatem amiſit: dum tamen ea integra inueniat. Nam ſi ius interim ſit alteri quæſitum, puta præſcriptione, tunc oportet eum in integrum reſtitutionem petere: qua obtenta, poterit rem vendicare [a] actione reſciſſoria: Item quamuis reuerſus omnia iura reciperet, ea tamen quæ facti cauſam continent, non recipit: vt quod videatur ſemper poſſediſſe, aut præſcripſiſſe [b] in damnum alterius. Sed nec vxorem, iure Pandectarum, ob ſeruitutis fortunam recuperat: niſi denuò conſentiat. [c] Iure nouo Nouellarum matrimonium captiuitate non diſſoluitur. Neque alteri ſine periculo vxor nubere poteſt, niſi priorem maritum (ſi de eius morte nihil conſtet) quinquennium expectarit. [d] Quod & iure [e] Canonum obtinet

i *Ex tunc*] Id eſt, ex hora qua captus eſt pater. Hoc nimis minutum, quod quidam [f] notant Accurſium, quòd ferè tradat, legem Corneliam fingere eos prima hora captiuitatis mortuos: nec etiam Salomonio [g] placet, quòd dicantur præambula hora mortui: cùm dicendum fuerit, tunc & eôdem momento, cùm capti ſunt. Sed & hæc omnia idem recidunt, idémque intellexit Accurſius: tametſi quò clarius id doceret: παχυτέρως expreſſit.

13 k *Filius ſui iuris*] † Propter *legem Corneliam de captiuis*: quæ fingit, ſi captiuus

14 reuerſus non eſt ab hoſtibus, quaſi tunc eum deceſſiſſe, cùm captus eſt. [h] † Lata autem fuit hæc lex Cornelia, vt quibuſdam [i] placet, primo bello Punico: idque eſt veriſimile, [k] cùm eo bello quindecim millia Romanorum vnà cum Imperatore Atilio Regulo in Pœnorum manus venerint. Diſſuaſit autem tunc permutationem Regulus. Itaque multi Romani apud hoſtes mortui fuerunt: quorum honori & teſtamentis, quæ aliàs capitis deminutione irritabantur, [l] hac lege ſubuentum fuit, vt quaſi in acie cecidiſſent, ſic mortui fingerentur. Quòd ſi verò in acie fuiſſent mortui, non capti vel ſeruati, nemó dubitat, non modò liberos fuiſſe mortuos, verum etiam magna cum gloria vita defunctos, ſcilicet quòd Reipub. vitam [m] impendiſſent. Quare cùm *Iure poſtliminij* de mortuis in captiuitate nihil prouiſum fuiſſet, *lex Cornelia* lata eſt vt adiuuaret & suppleret, in quibus *ius poſtliminij* deficiebat.

15 † Habet igitur hæc lex vnum tantùm caput fictitium, quod duntaxat circa tempus mortis verſatur, ex quo fingit, eum ſemper fuiſſe ſui iuris, qui apud hoſtes deceſſit: quemadmodum poſtliminij primo capite ſemper fuiſſe in ciuitate fingitur, ſi redit. Sed hæ duæ fictiones, licet inter ſe quodammodo ſint contrariæ, ſunt tamen ad eundem finem ſupprimendum captiuitatis inuentæ. Ex vtraque enim nunquam captus pater cenſetur, ſed aut viuus liber, aut mortuus liber. Tempore igitur inter vtramque fictionem medio locum habet, pendens ſtatus liberorum: quia incertum eſt, alteram fictionem futuram: & ideo incertum eſt, vtra futura ſit, quæ imminente

p l. qui in ſeruitut. de reg. iur.
l. cum hær. ſ. 1. de acquir. poſſ.
l. ſic euenit, de adult.
q l. in bello 12. ſ. ſi quis, de capt. & poſtlim. Vide hãc ſent. multis confirmatam apud Salomon. in d. ſ. quid ſi is.
r l. ſui; ſ. 1. C. de ſent. paſſ.
ſ l. propter, ff. fam. hercíſc. l. ſi necem, ſ. ſi deportatus, ff. de bon. lib.
t Per text. noſt. hic.
u l. retrò 16. hoc tit.
x l. nihil intereſt. ff. eod.
y l. poſtli. ſ. ſ. captiu. eod. tit.
z l. ſi quis, C. de capt.
a caſ. E. l. ab hoſtib. ff. de capt.
b l. denique & l. ſeq. ff. ex quibus cauſ. maio. &c. l. cum hæred. ſ. 1. de acq. poſſ. l. qui pro empt. de vſuca.
c l. non vt à patre. & l. cum duæ 14. ſ. nõ vt pater, ff. de c.
d Authent. de nupt. ſ. ſed etiã c. grad. col. 4.
e c. 1. de coniug. ſeruo.
f Io. Fab. §. in d. ſ. ei qui.
g l. Gallus, ſ. quid ſi is, ff. de lib. & poſth.
h l. ex Cornelia, ff. de vulg. & pup. ſubſt.
i Vigilius in ſ. eius qui, §. quibus non eſt permiſſ. fac. teſta.
k Salo. in d. ſ. quid ſi is. de liber. & poſth.
l l. ſi quis filio ſ. irritum, de iniuſt. rupt. teſt.
m ſ. 1. §. de excuſ. tut.

concursu sese impedire minantur: & ideo interim à neutra aliquis status inducitur, qui dicitur *pendens*, & hoc est *caput suspensiuum iuris postliminij*.

l *Ipse quoque filius.*] In filio autem reuerso duas oportet esse postliminij species, & quod pater eum recipiat, & ipse ius suum. ⁿ Vtrinque enim rem in pristinum statum redire oportet, vt satisfiat definitioni postliminij, quam Accursius ° hoc loci 16 tradit: & ea quidem non inepta est: nam priore huius parte explicatur siue materia & forma, siue effectus & officium: posteriore verò, causa efficiens, sub hisce verbis, *moribus & legibus*.

n l. cum duæ, eod. tit.
o gloss. verbi postlim.

m *Dictum est autem.*] † Quare & Cicero in Topic. verbum hoc iunctum esse tradidit, vt sit in eo, & post, & limen. Seruius tamen in verbo Postliminium nihil putauit esse notandum, nisi post, & liminium illud, productionem esse verbi voluit: vt in finitimo, legitimo, non plus esse timum, quàm in Meditullio, tullium. Verùm Scæuola iunctum esse dixit verbum, vt sit in eo & post, & limen: & quæ à nobis alienata sunt, cùm ad hostem peruenerint, & ex suo tanquam limine exierint, deinde cùm redierint post ad idem limen, postliminio videantur rediisse, quod & Iustinian. hic secutus est. Porrò Dd. ex hoc loco colligunt, ab etymologia vocabuli argumentum duci posse. † In qua re diuersæ admodum sunt interpretum sententiæ: quas referre 18 longior certè materia, quàm scholia patiantur, foret. Quòd si verò præcepto aliquo concludi huius argumenti locus poterit, Raphaëlis Cumani ᵖ definitio tutior præ cæteris mihi videtur, quæ plurimorum calculo probatur. Traditum itaque ab illo est, argumentum affirmatiuè quidem non posse colligi, negatiuè posse. Neque enim sequitur: post ad idem limen rediit, ergo postliminio rediit: sic quippe diceretur, & transfuga postliminium ᑫ habere. At si non redit ad idem limen dicendum, cessare quoque postliminium. Sic nec illud sequitur: Testatio est, ergo testamentum: sic enim & codicillus testamentum esset, at è contrario: Si non est testatio, non est testamentum: etymologia enim quasi genus ʳ est, & ferè latius se eius vis extendit, quàm ipsum nomen inde deriuatum. † Rectè verò scripsit Fabius, ˢ genus ad probandam 19 speciem minimum valere, plurimum ad refellendam: contrà species firmam habet probationem generis, infirmam refutationem: quæ Dialecticorum disciplina in iure etiam nostro fundata est. ᵗ † Aliquando verò & affirmatiuè hinc argumentamur, 20 quicquid enim causam instruit, instrumentum dici ᵘ potest: Quicquid iure non fit, est iniuria: ˣ Omnis doni datio, est donatio. Sed hæc generalem definitionem non vitiant: pauca enim eiusmodi sunt exempla. Item aliquando nec negatiuè concludit, cùm ratio inuentionis vocabuli aliud inducit. Quid enim, si quid inductum est ab eo, quod fieri deberet: non sequitur, si id minus fiat, nomen non competere ʸ Tutores dicti sunt, quod pupillum tueri debent: non sequitur, cum tutorem qui pupillum negligit, non esse tutorem. Idem quoq; si est, si ab eo quod olim & frequentius obseruabatur, nomen deductum sit: vt nuptiæ, quod noua nupta obnuberetur & velaretur: ᶻ hic non valet argumentum, cùm priscus ritus abolitus sit. Verùm in hoc articulo inextricabiliter ferè disputatum: & omnia hic explicare, scholiorum natura non patitur.

p l. 1. de aqu. poss. Fulg. in l. 2. §. appellata. si cert. petat. Vbi Bart. & Dd. tractant hunc locum.
q Còtra l. postlim. §. transfugæ, ff. de ca.
r Vigh. in pr. J. de test.
s lib. 5. c. 10.
t l. si quid earum, §. inter empt. de leg. 3.
u l. 1. de fide instrum.
x J. de iniur. in princ.
y Alciat. in l. tabernæ, ff. de verb. sign.
z c. hæc imago 33. q. 5.

§. Præterea.

1 *Emancipatione tollitur potestas patria.*
2 *Nec pater inuitus emancipat, nec filius inuitus emancipatur.*
3 *Causa efficiens emancipationis.*
4 *Emancipationis vetus solennitas.*
5 *Hodie apud quemlibet iudicem potest pater filium emancipare.*
6 *Emancipationis effectus.*
7 *Manumissio seruorum, emancipatio liberorum est.*
8 *Manumissionem pro emancipatione secundum ius vetus propriè dici, secus de iure Codicis.*
9 *Pater hodie succedit filio emancipato, ad instar patroni.*
10 *Qui spem successionis habet, idem & tutelæ onus subire debet.*

ᵃ Præterea emancipatione quoq; desinunt liberi in potestate parentum esse: sed emancipatio antea quidem, vel per antiquam legis obseruationem procedebat, quæ per ᵇ imaginarias vēditiones, & intercedentes manumissiones celebrabatur, vel ex Imperiali rescripto. ᶜ Nostra autem proui-

prouidentia etiam hoc in melius per constitutionẽ reformauit: vt, fictione pristina explosa, recta via ad competentes iudices vel magistratus, parentes intrent: & filios suos, vel filias, vel nepotes, vel neptes, ac deinceps, à sua manu dimittant.[d] Et tunc ex edicto Prætoris in bonis huiusmodi filij, vel filiæ, vel nepotis, vel neptis, qui queve à parente [e] manumissus vel manumissa fuerit: eadem iura præstãtur parenti [f], quæ tribuuntur patrono in bonis liberti. Et præterea si impubes sit filius vel filia, vel cæteri: ipse parens ex manumissione [g] tutelam eius nanciscitur.

1 a *Sextus* † modus, quo eximitur filius ex patria potestate, est *emancipatio*, quæ est relaxatio nexus patrij, cum consensu patris emancipantis, & filij emancipandi, corã
2 competente iudice: dicta [a] quasi mansi. emptio, ficta & imaginaria. † Neque enim filius regulariter potest cogere patrem, vt eum emancipet, neque etiam filius inuitus emancipari potest: [b] ideo emancipatus est actus voluntarius, nõ necessarius. Itẽ è diuerso nudus consensus vel patris vel filij non sufficit: sed requiritur solennitas
3 quædam, quæ propriè est iudicis [c] accessus. † Vides itaque causam efficientem emancipationis esse, consensum vtriusque & patris & filii, iuncta solennitate. Nõ autẽ necessariò pater caussam allegare tenetur, propter quã filium emancipet: similiter nec filius: sed satis est consensus vtriusq; accedente solennitate coram [d] iudice.
b *Imaginarias venditiones.*] *Emancipatio* igitur, hoc est, è manu traditio, quædam similitudo venditionis est, introducta [e] à lege veteri. Facta enim est olim per imagi-
4 nariam venditionem, † quæ fiebat hoc modo. Adhibitis quinque testibus, & eo qui *Libripens* vocabatur, pater naturalis mancipabat filium patri fiduciario, emptori scilicet filii, aliquot nummis pretii loco ab eo acceptis. Deinde pater fiduciarius addebat hæc verba: *Hunc ego hominem ex iure Quiritum meum esse aio, iste mihi emptus est hoc ære, æneaq; libra.* Deinde ære percutiebat librã, idq; æs dabat venditori. Postremò pater fiduciarius remancipabat emptum filium patri naturali, à quo deinde manumittebatur: quod ideo fiebat, vt si filius ille mortuus fuisset, ei in hæreditate naturalis pater, non fiduciarius, succederet. De hoc copiosius tractant Caius [f] & Boëtius [g].
5 c *Nostra autem.*] † Subiungitur innouatio, quomodo, hac venditionum fictione explosa, Iustinianus constituerit, patrem apud quemlibet iudicem posse filium præsentem atque consentientem emancipare. Quòd si infans sit filius, aut absens, Principis authoritate interueniente [h] id fieri debet.
6 d *Et tunc.*] † Effectus emancipationis est, solutio patriæ potestatis, ita quòd filius postea suo nomine liberè contrahere, testari, & omnia agere possit, sicuti paterfamilias. Secundò quòd acquirat plenum dominium, hoc est, proprietatem & vsumfructum in bonis aduentitiis: excepta tamen dimidia [i] parte vsusfructus, quæ ipsi patri, veluti in præmium emancipationis reseruatur. [k] Liquet igitur, emancipationem esse beneficium: quia filius per eam multa acquirit, quæ prius non habuit [l]. Quare ab Imperatore *liberalitas* etiam dicitur [m].
7 e *Manumissus.*] † Accursius manumissum pro emancipato, impropriè accipi docet. Nam vti in seruis *manumissionem*, ita in liberis *emancipationem* propriè dicimus [n].
8 † Quod iure Pandectarum verum non est, quandoquidem veteres non alium manumissionis modum in liberis habebant, quam in seruis: & ideo vt emancipationi locus esset, prius filium ad seruilem statum, per imaginariam vẽditionem redigebant, & deinde ceu seruum manumittebant, hincque manumissionem pro emancipatione, huius iuris respectu, propriè accipimus.
9 f *Quæ tribuuntur patrono.*] † Puta quoad successionem. Succedet igitur pater filio emancipato in totum ab intestato, liberis non extantibus: ex testamento in tertia bonorum parte: liberis superstitibus, nihil ex eius bonis sequitur.
10 g *Tutelam.*] † Quia ad quem spectat commodum successionis, ad eundem & tutelæ onus [o] pertinet.

a Viglius §. de test. ord.
b Glo. §. eo. s. fi. in verb. penè.
c l. non nudo. 3. C. de emanci.
d l. non nudo.
e vide Alciat. in l. pupil. ff. de verb. sign.
f lib. 1. Instit.
g In comment. Topi. Cic. lib. 3.
h Iuxta l. iubemus. & l. fin. s. C. de emancip. lib.
i s. hoc quoq; §. p. 1 quas pers. nob. acq.
k l. cum oportet. s penult. de bon quæ lib.
l l. 1. ff. si à parente quis manumis. fuerit.
m d. l. iubemus. s. de eman. lib.
n l. 1. s. alienat. quando de peculio actio est annalis.
o §. de legit. patr. tut.

§. Admonendi.

1 *Habens plures liberos, potest vnum vel plures emancipare.*
2 *Pater quandoque emancipare cogitur.*
3 *Locus ex Cicerone ad hunc §.*

Admonendi autem sumus, liberum arbitrium esse ei, qui filium, & ex eo nepotem vel neptem in potestate habet, filium quidem de potestate dimittere: nepotem verò vel neptem retinere: & è conuerso filium quidem in potestate retinere, nepotem verò vel neptem manumittere, vel omnes sui iuris efficere. Eadem & de pronepote, & pronepte dicta esse intelligantur.

Iste §. in titulo, De adoptionibus, sub Caij [a] Iurisconsulti nomine refertvr: quem Bart. exclamat vt singularem, & ad multas hypotheses applicabilem. Docet autem in effectu, † quòd liberum sit habenti filium, & ex eo nepotem, ac deinceps descendentes, quem velit ex his, aut etiam plures emancipare, & alios in potestate retinere. 1
Quemadmodum enim in patrimonio moderando cuilibet [b] libera conceditur administratio: ita & in emancipandis aut retinendis sub potestate sua liberis, parentibus plena datur potestas, cùm in ipsos [c] ius & dominium habeant. † Sunt tamen casus certi, in quibus pater etiam inuitus cogitur emancipare: quos fortè ad finem huius tituli [d] referemus. Facit quoque huc pulchrè, † quod M. Cicero in Oratione pro L. Cornelio Balbo scribit: *Fundamenta esse firmissima Romanæ libertatis, sui quemque iuris & dimittendi & retinendi esse dominum.* 2 3

a l. 28. liberum ff. de adopt.
b l. in re mād. C. mand. l. sed etsi. §. consuluit. ff. de petit. hæred.
c l. in suis. ff. de suis & leg. l. 3. & l. 4. ff. qui sūt sui vel ali. iur.
d in §. vlt. n. 2.

§. Sed & si pater.

1 *Adoptione specifica potestas patria dissoluitur.*
2.4 *Ad emancipationem actorum scriptura requiritur.*
3 *Actorum interitu, veritas non debet conuelli.*
5 *Emancipatio quomodo probetur.*
6.8.9 *Tacens an pro consentiete habēdus.*
7 *Tacere est medium inter consentire, & dissentire.*
10 *Præsens in iudicio si taceat, consensisse videtur.*

[a] Sed etsi pater filium, quem in potestate habet, auo vel proauo naturali secundùm nostras constitutiones super his habitas, in adoptionem dederit, id est, si hoc ipsum [b] actis interuenientibus apud competentem iudicē manifestauerit: præsente eo qui adoptatur, [c] & non contradicente, necnon eo præsente qui adoptat, soluitur quidem ius potestatis patris naturalis: transit autem in huiusmodi parentem adoptiuum, in cuius persona & adoptionem esse plenissimam anteà diximus.

a *Additur* † & alius dissoluendæ patriæ potestatis modus, nempe *adoptio specifica*, per quam filiusfamiliâs paterna sacra commutasse tantùm intelligitur: vt si à patre naturali detur in adoptionem non extraneæ personæ (nec enim tunc dissolueretur [a] ius patris naturalis) sed auo, vel proauo materno, aut etiam, si ipse pater sui iuris sit, paterno: eo námque casu prima potestas, id est, paterna dissoluitur, & secunda, id est, auita constituitur: de qua re alibi [b] à nobis tractatum est. 1

b *Actis interuenientibus.*] Id est, actorum scripturâ interueniente. † Requiritur enim in emancipatione coram competente iudice, actorum quoque scripturam intercedere. Sufficit autem, eam à principio fuisse confectam, in tantum, vt etiam si postea fortè incideret, aut interiret, eius tamen posset tenor per incorruptæ fidei testes comprobari. Etenim in liberorum emancipationibus, [c] sicut & in donationibus, non tam scriptura, quàm veritas considerari solet: actorúmque interitu veritas 2 3

a §. de adopt. §. sed hodie.
b d. §. sed hodie.
c l. 2. C. de emancip. lib.

conuelli

4 conuelli [d] non debet. † Quòd si nunquam accesserit scriptura, putant quidam, emãcipationem valere, cúmque sit voluntariæ iurisdictionis, non esse scripturam necessariam [e]: magis tamen est ab initio scripturam interponi [f] debere: idque crebrius
5 obtinuit. † Siquidem de tribus docendus est iudex: rem esse gestam, item scripturam inde confectam: quæ duo quemadmodum probanda sint, satis liquet, & eandem non [g] existere, sed deperditam esse. id quod iurisiurandi [h] sacramento corroborari potest.

6 *c Et non contradicente.*] † Itaque si taceat filius, pro consentiente habendus est. Quod quando procedat, longa disputatio est. Et interpretes, præcipuè Bartolus [i], hoc perplexum multifariam, distinctionibus, subdistinctionibúsque dissecuerunt. Nos breuiter rem in compendium redigemus, cętera diffusius extricãda relinquen-
7 tes aliis. † *Tacere* igitur medium quoddam est inter illa duo extrema, *consentire, & dissentire.* Vndè Paulus [k], *Qui tacet*, inquit, *non vtique fatetur: sed verum est, eum nõ*
8 *negare.* † Quare si talis incidit facti species, in qua neque expressè requiratur voluntas, nec contradictio, nulli extremorum adplicandum [l] erit. Sin verò necesse est, quòd alicui extremorum adiungatur: tunc si ex contumacia quis non respondeat, præsumitur in sui præiudicium vel assentire, [m] vel contradicere. Sed si non contumaciter taceat, distinguẽdum est: aut enim actus est huiusmodi, qui possit eo etiam inuito expediri: quo casu tacens in ea causa est, vt consensisse non censeatur: aut verò in eo actu loquimur, qui explicari non potest, nisi eius quoque consensus interueniat, vt quia actum contradicendo impedire queat: tunc inter expressam voluntatem & patientiam, nullam facit ius differentiam. Non enim necesse est, eum velle:
9 sed non nolle sufficit. † Si igitur sciuit, & non protestatur, non contradicit: etiamsi nullus dolus [n] sit admixtus, consentire præsumitur [o]. Vnde proditum est, si filius præsente patre creatus sit Decurio, patiẽm, cum prohibere id quiuerit, neque contradixerit, consensisse videri [p]. Idem in fideiussore à tutore nominato responsum est, qui patitur nomen suum in acti: scribi, neque contradicit, quòd consensum præbuisse, & per solennem [q] stipulationem se obligasse videatur. Idem de eo dicitur, qui se præsente rem suam obligari patitur [r]. Et generaliter de quocunque, qui patitur alium experiri de iure ad se pertinente [s]. Sed hoc non procedit, vbi ex conuentione personarum, & pro forma requireretur expressus consensus [t]. Sed nec is, qui erubescit aliquid ob magnam verecundiam dicere, consensisse existimandus [u] est. † Illud
10 tamen non omittendum, semper in iudicialibus taciturnitatem partis præsentis haberi pro consensu, & sibi præiudicare [x]. Quapropter & in actis scribendum esse, *Parte præsente, & non contradicente*, eleganter Bartolus notauit [y]: idque perpetuò mente tenendum est.

d l. emanc. C. de fi. instr.
e Argumento l. post mortem. de adopt. vbi fit mentio de testibus, non de scriptura.
f l. 1. C. de magist. municip. Cy. Bal. in d. l. emãcipatione.
g d. l. emanc & l. testiũ. in fi. C. de testib.
h l. fi. C. de fide instr.
i In l. quòd dotis ff. solu. mat.
k In l. qui tacet. ff. de regul. iur. c. is qui tacet. eo. tit. in 6.
l l. 1. s. sciẽtiã. de tribut. act.
m l. de ætate s. qui tacuit. de inter. act.
n Bart. in d. l. quæ dotis.
o l. sæpe. s. sed sciẽt. de re iud. glo. ord. in l. Caius, de pig.
p l. quoties ad munic. l. honores. s. pater de decurio.
q l. 4. s. fi. de fideius.
r l. fideiussor. s. patet. ff. de pig.
s Dyn. in c. qui tacet. de regul. iur. in 6.
t l. 1. de adoptio. & Ias. hic.
u Tex. notab. in l. pen. de furt. sicut alleg. gl. in l. filiusfa. s. inuitus de procur.
x Tex. nota. in c. 2. de appel. in 6.
y l. 1. de relat.

§. Illud autem.

Illud autem scire oportet, quòd si nurus tua ex filio tuo conceperit, & filium postea emancipaueris, vel in adoptionem dederis, prægnante nuru tua, nihilominus quod ex ea nascitur, in potestate tua nascitur. Quòd si post emancipationem vel adoptionem conceptus fuerit: patris sui emancipati, vel aui adoptiui potestati subiicitur.

1 Ad † cognoscendum, an quis in nostra sit potestate cõstitutus, tẽpus cõceptionis
2 inspiciendũ [a] est, quod Imperator hoc loco exẽplis eleganter declarat. † Sic & conceptus, priusquam pater eius de senatu motus est, quasi senatorius [b] filius cẽsetur.
3 † Quod & de eo traditum est, qui, priusquam pater eius deportaretur in insulam, conceptus est [c]. Sed & si post deportationem conceptus sit filius, cùm matrimoniũ adhuc duret [d], legitimum nasci humanius est [e]: vt illi sua magis prosit innocentia,

a s. de ingenuis s. 1.
b l. emancip. de senato.
c l. ex facto. s. ex facto. ad Trebell.
d d. l. 1. C. de diuort.
e Bart. in d. l. ex facto.

quàm noceat culpa patris [f]. † Non tamen patris subest potestati, cùm pater ob de- 4
portationis [g] pœnam, quoad ciuiles actus, fingatur mortuus. † Idem & de sacerdo- 5
tis filio responsum est, qui ante sacerdotium concipitur.

f l. 3. §. si emancipatis. de bon. poss. cōtra tab.
g §. cùm autem g. eod.

§. Et quidem.

1 *Naturalis filius dicitur, ex iustis nuptiis progenitus.*
2 *Emancipatio requirit patris & filij consensum.*
3 *Casus in quibus pater cogitur emancipare filium.*
4 *Casus, vbi filius etiam inuitus emancipari potest.*
5 *Adoptiui & naturalis filij par causa.*

Et quidem neque naturales liberi, neque adoptiui, vllo penè modo possunt cogere parentes, de potestate sua eos dimittere.

Naturales] scilicet & legitimi. Nam naturalis filij verbo passim Iurisconsulti eum intelligunt, quem naturalem & legitimum simul vocamus: † hoc est, ex iustis 1
nuptiis genitum.

Cùm †, emancipatio ex vtriusque & patris & filij arbitrio [a] pendeat, consequitur, 2
quòd sicut pater recusantem filium non potest dimittere ex sua potestate [b]: ita nec filiusfamilias possit vllo modo compellere patrem inuitum, vt eum emancipet, ac ex paternis sacris dimittat [c]. Hoc tamen perpetuum non est. † Certis quippe casi- 3
bus pater filium emancipare compellitur, vt si malè contra pietatem filiū afficiat [d]: aut si id, quod sibi relictum est, hac contemplatione, vt liberos suos emanciparet, agnouerit, ne testantium voluntas circumueniatur [e]: vel si leno filialus suis peccandi necessitatem [f] imposuerit: aut arrogatus púbes actus probauerit sibi non expedire, si in arrogatoris potestate maneat [g]. † Ex diuerso quoque sunt casus, in quibus 4
patri licet filium vel inuitum emancipare. Nam ex quibus causis exhæredari filius potest, ex iisdem ipse, quantumuis reluctans, iuste emancipatur. [h] Quæ autem sint hæ causæ, Iustinianus [i] alibi recenset. † Ex hoc porro text. constat, eiusdem iuris ha- 5
beri adoptiuos filios, cuius sunt naturales, id est, legitimis nuptiis [k] geniti.

a l. pen. C. de eman. lib.
b §. generaliter. Nouell. quib. mod. na. eff. leg.
c l. non potest. ff. de ado.
d l. sui. ff. si à parente quis fuerit ma.
e l. si cui. de cond. & dem.
f l. si lenones. C. de epis. aud.
g l. nonnunquā & l. seq. ff. de adopt.
h Ias. hic ad Porc. alleg. l. quidam cum filium. vbi vide Bart. de verb. oblig.
i In §. aliud quoque. Nou. vt cum de appel. cog.
k §. in plurimis §. de adopt.

De Tutelis. Tit. XIII.

In Rubricam & princip. tit.

1 *Continuatio huius tituli.*
2 *Persona sui iuris, aut sub tutela, aut sub cura, aut à neutris pendent.*
3 *Contrariorū eadem est natura & vis.*

TRanseamus nunc ad aliam diuisionem personarum. Nam ex his personis, quæ in potestate non sunt, quędam vel in tutela sunt, vel in curatione: quædam neutro iure tenentur. Videamus ergo de his, quæ in tutela, vel in curatione sunt. Ita enim intelligimus cæteras personas, quæ in tutela sunt.

DIVISIONIS † suprà [a] scriptæ, quæ est personarum: aliæ sunt iuris alieni, 1
aliæ sui iuris. Pertractatum [b] à Iustiniano, quæ sint personarum iura, alterius potestati subiectarum: nunc alterum membrum subdiuidit. † Personarum, quæ sui iu- 2
ris sunt, aliquas tutorum autoritate: alias curatorum directione regi, quasdam à neutris pendere, seu suo penitus relinqui arbitrio. Vnde diuisio in textu pro subdiuisione ponitur, sicut Faber rectè annotauit. Si ergo intellexerimus, quæ personę sub tutela vel curatione consistant, perfacilè ex contrariorum natura discemus, quæ neutro iure teneantur. † Omnium enim rerum, vt alibi etiam diximus, in con- 3
trarias partes cognitio ex iisdem suppeditatur locis: contrariorúmque [d] negan-

a In pr. §. de his qui sunt sui vel alie. iur.
b à tit. de his qui sunt sui vel alien. iur. vsq; in locum hūc
c In pr. d. tit.
d Cicero in Topic.

tium

tium ea vis est, atq; natura, vt altero posito vel cognito, alterum statim submoueatur & cognoscatur. Porrò quia *tutela* præcedit *curam*, vt impubes puberem: ordinem ipsum secutus naturæ Imperator, primitus *de tutelis* generali tractatu disserit.

§. Est autem.

1 *Tutela definitio, quidq; in se contineat.*
2 *Definitionis explicatio.*
3 *Acceptio, vis & potestas.*
4 *Vis & potestas genus in definitione: & quid significet, caput liberum.*
5 *Subiectum tutela.*
6 *Tutor quis & qualis sit.*
7 *Curator rebus datur.*
8 *Officium curatoris.*
9 *Modi tollendi patria potestatis.*
10 *Tutela est de iure Ciuili.*
11 *Tutela triplex.*
12 *Tutela testamentaria qua sit.*
13 *Legitima quid, & quotuplex?*
14 *Tutela datiua quando sit locus.*
15 *Causa efficiens tutela.*

Est autem tutela (vt Seruius definiuit) vis ac potestas in capite libero, ad tuendum eum, qui per ætatem ipse se defendere nequit, iure Ciuili data ac permissa.

1 *Hac* † *tutela* definitio est Seruij Sulpitij Iurisconsulti: & ex duobus generibus, cùm ab effectu & officio, tùm à causa efficiente conflatur. Sicque & officium, & causam complectitur: vt non sit falsus Cicero, qui in Bruto scriptum reliquit, in vno Sulpitio
2 fuisse artem. Excutiamus autem definitionis verba. † *Tutela* (inquit) *est vis ac potestas*. Theophylus & Harmenop. *δύναμιν* vocant, vt legisse videantur ius, non vis. Cæterùm Doctores hæc verba variè interpretantur: alij viridem potestatem, cum Ac-
3 cursio, alij vigentem: † ego autem puto, *vim* hic accipi pro virtute & efficacia iuris, & *potestatem* pro autoritate & facultate: vt sit sensus, *Tutela* est virtus atque autoritas quædam, quæ a lege proficiscitur, in communi vtilis. Neque verò rarum est hoc, vt *potestas* pro autoritate accipiatur. Vnde dictum est, *sua potestate facere*. Et Iu-
4 stinianus *potentiam* [a] pro autoritate posuit. † Quòd autem *tutela* sit vis ac potestas, genus est in definitione, & aliis speciebus commune. Nam & curationi conuenit & potestati dominicæ, quare additur necessariò differentia, quòd sit *potestas in capite libero*. Id est, libero homine: [b] nam caput liberum pro homine libero veteres dicebant. Est enim hæc vetus locutio, *in capite libero*, pro *in caput liberum*. Sic etiam lecti dicunt, impensas in rebus dotalibus factas, pro *impensas in res dotales factas*. [c] Hinc caput liberum facere, pro manumittere apud Plautum in Mercatore: LIBERUM caput tibi faciam, paucos menses. Hæc ergo verba (potestas in capite libero.)
5 † materiam, siue subiectum denotant, & ab Accursio ad pupillum referuntur: quasi cum oporteat liberum esse, patriæ potestatis respectu: item quia seruus non possit in tutela esse: est enim in potestate domini. Filiisfamiliâs autem tutores regulariter & secundùm formam iuris non dantur, nisi paucis casibus exceptis: [d] cùm parentes, in
6 quorum sunt potestate, legitimi ipsorum fiant administratores. † Bartolus [e] verò hæc verba ad tutoris personam refert, qui habeat huiusmodi potestatem. Liberalis enim conditionis debet esse omnis tutor. Subnectit aliam differentiam, *Ad tuendum eum, &c.* Qui est effectus tutelæ, ac officium: & per hanc, potestatem patriam remouet, quæ alios effectus habet, vt scilicet quæratur [f] patri, &c.
7 Item † per dictionem (*eum*) indicat Imper. quòd tutor principaliter personæ pupilli, & non bonis siue patrimonio detur, & vt excludat rursum curatorem, qui non datur principaliter ad personæ defensionem: sed ad bonorum [g] tuitionem. Sequitur:
8 *Qui propter ætatem, &c.* vt rursus curator submoueatur, † cuius officium est, res adulti, decoctoris, & furiosi administrare, personámque in consequentiam tueri: non quòd propter imbecilliorem ætatem: sed quòd propter furorem & prodigalitatem sibi, rebúsque suis vel interesse vel superesse nequeant. Sed & potestas patria hoc discrimine tollitur: nam qui sunt in tutela, ab ea liberantur, quando sunt adulti facti: sed in patris manu constitutus, etiamsi centum esset annorum, non eximeretur:
9 † nisi mors patris, vel emancipatio, aut alius modus exeundi de potestate, interueniret. [h] Et hæc est prior pars definitionis. In altera parte, causa efficiens subiicitur: scilicet, *Iure Ciuili data ac permissa*. † Tutela enim neque iuris naturæ, neque iuris
10 gentium est, sed iuris ciuilis: quod ita disposuit, & permisit, vt vel ex testamento,

a Nouell. de defens. ciuit. §. nos igitur.
b vid. Gell. lib. 5. c. 19.
c tot. tit. de impens. in reb. dotal. fact.
d Gloss. 7. in princ. huius tit. & l. fin. §. minores. C. de sent. pass. & l. fin. §. sin autem. C. de bon. matern. Bart. l. vlt. §. 1. de verb. sign.
e Bart. in l. 1. ff. hoc tit.
f Iuxta gl. in l. 1. ff. hoc tit.
g l. 8. in copulandis. C. de nupt.
h De quib. & quib. mod. patr. potest. soluit.

vel à lege, vel denique à iudice daretur. † Hinc triplicem habemus tutelam, scilicet 11
testamentariam, legitimam, & datiuam: sicut subsequentia docebunt. † Et *testamen-* 12
taria tutela est, quando parẽtes liberis impuberibus, quos in potestate habent, testa-
mento tutores dant. † *Legitima* est, cùm tutor à lege datur: quæ locum habet, cum 13
in testamento nullus datus est. Et hæc est quadruplex. Prima [i] *agnatorum*, quam lex
12. tabularum expressè defert proximis agnatis, vel etiam iure Nouellarum cognatis:
& illa primùm ex mente & verbis legis introducta est. Secunda *patronorum*, [k] quam
habent patroni in libertis, eorúmque liberis: quæ tametsi ex mente legis duodecim
tabularum proficiscatur: non tamen expressis verbis introducta est. Tertia *parentum*,
[l] cùm illi liberorum emancipatorum tutores fiunt, ad exemplum patronorum, per
extensionem, siue productionem legis. Quarta *fratrum*, [m] quæ *fiduciaria* dicitur,
quando fratres tutelam fratris sui emancipati impuberis consequuntur. † Quando 14
autem, neque ex testamento, neque ex dispositione legis tutor extabat, dabatur a iu-
dice. Et hæc tutela dicebatur *Datiua*: de qua suo loco [n] agetur. † Ex quibus omnib. 15
conficitur, causam efficientem tutelæ esse, aut testatorem, aut legem, aut iudicem:
idq; hæc posterior definitionis pars significat. Atque hæc pro fundamento quopiam
præsentis materiæ, in modum præuiæ cuiusdam inspectionis, prælibanda esse duxi.

[i] ʒ. de legit. agnat. tut. & ff. de legit. tut.
[k] ʒ. de leg. patron. tut.
[l] ʒ. de legit. paren. tut.
[m] ʒ. de fiduc. tutela.
[n] ʒ. de Attiliano tut.

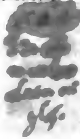

§. Tutores.

1 *Tutores principaliter personæ dantur.*
2 *Tutores vnde dicti.*
3 *Argumentum ab etymologia negatiuè valet.*
4 *Fallit, si ratio inuentionis vocabuli aliud inducit.*
5 *Fallit, si ab eo, quod obseruabatur, nomen deductum sit.*

Tutores autem sunt, qui eam vim ac potestatem habent, ex qua ipsa re nomen acceperunt. Itaque appellantur tutores, quasi tuitores atque defensores: sicut æditui dicuntur, qui ædes tuentur.

Tutor † propriè dicitur, cui tuendi pupilli ius principaliter commissum est: in 1
consequentiam tamen gerendis etiam, defendendisque pupilli rebus dari censetur.
† Vnde *tutores*, quasi tuitores, id est, defensores, à tuendo & defendendo appellantur. 2
Iurare enim debent, se non relicturos pupillum indefensum. Hinc arrepta occasio-
ne, Interpretes de argumento ab etymologia vocabuli ducto agunt, an & hoc in iure
obtineat: nos eam rem etiam [a] suprà attigimus. Breuiter, † argumentum ab etymo- 3
logia negatiuè omnino est efficax, non etiam affirmatiuè: nam à quo remouetur
genus, ab eo & quælibet species remouetur: nec econtrà. Fur à ferendo, id est, con-
trectando dicitur: verum erit, si dicamus: Res non est contrectata, [b] igitur in ea fur-
tum factum non est, & id pro Regula proditum est. † Hoc tamen non procedit, cùm
ratio inuentionis vocabuli [c] aliud inducat. Nam si quid inductum est ab eo quod fie-
ri deberet, non sequitur si id minus fiat, nomen non competere. Sic *Tutores* dicti
sunt, quòd pupillum tueri debent: non consequitur, eum tutorem, qui pupillum ne-
gligit, non esse tutorem. Quod & in *Pontifice*, & in *Augusto* dicendum [d] est: iam diu
enim est, cùm nec Pontifices ad vitam æternam pontem nobis faciant, nec augent
imperij corpus Augusti. † Sic etiam non obtinet hoc argumentum, si ab eo, quod 5
olim & frequentius obseruabatur, nomen deductum est. Sic *nuptiæ* dictæ sunt, quòd
noua nupta obnuberetur & velaretur: hic non valet argumentum, cùm priscus ritus
abolitus [e] sit: vnde tametsi non obnubentur hodie mulieres, sunt tamen nuptiæ.

[a] in §. si ab hostib. quib. mod. ius pat. pot. sol.
[b] l. 1. de acq. poss.
[c] Alciat. in l. tabernæ, de verb. sign.
[d] c. hæc imag. 23. q. 5.
[e] Vide quæ dixi ʒ. de pat. pot. §. 1.

§. Permissum.

1 *Testamentaria tutela est potior alijs.*
2 *Parentes possunt liberis in testamento tutores dare.*
3 *Liberorum appellatio.*
4 *Tria requiruntur, vt testamentaria tutoris datio sit valida.*
5 *Emancipato & naturali tantũ filio non rectè tutor datur, nisi cũ iudicio decreto.*
6 *Spurio nunquam rectè tutor datur.*
7 *Fœmina non dant tutores, nisi cum assensu iudicis.*
8 *Quomodo auus nepoti rectè tutorẽ det.*

9. Etiam

9 *Etiam in codicillis tutor relinqui potest.* 10 *An ab intestato tutor dari queat.*

Permissum est itaque parentibus, liberis impuberibus, quos in potestate habent, testamento tutores dare. Et hoc in filios, filiásque procedit omnimodo: nepotibus verò, neptibúsque ita demùm parentes possunt testamẽto tutores dare, si post mortem eorum in potestatem patris sui non sunt recasuri. Itaque si filius tuus, mortis tuæ tempore in potestate tua sit, nepotes ex eo non poterunt ex testamento tuo tutores habere, quamuis in potestate tua fuerint: scilicet quia mortuo te, in potestatem patris sui recasuri sunt.

1 *Quum triplicem* esse tutelam suprà dixerim, † & *testamentaria* sit reliquis duabus
potior, vt quæ ipsos parentes (quorum summa illa, quæ duce natura existit, affe-
2 ctio, permagni in iure [a] æstimatur) respiciat, ideo de ea primò differit. † Obserua — a l. fi. C. de curato furiosi.
autem, quòd parentes masculi possint liberis suis, siue masculini siue fœminini se- — b in l. 1. ff. de test. tut.
xus, tutores testamento dare. Et hæc dandi potestas ex duodecim tabulis [b] proflu-
xit, in quibus hæc circumferuntur verba: *Tutores liberis in potestate testamento pa-*
rentes danto. Nam cùm secundum naturam fiat verisimile, neminem diligentius de
bonis pupilli cogitaturum, quàm parentes ipsos: ideò lex permisit ac suasit, vt parẽ-
tes in testamentis suis darent liberis impuberibus tutores, ne post mortem illorum
3 incerta esset eius rei solicitudo. † Et quoniam liberorum verbo vsa est lex, conse-
quitur hanc tutelæ dationem, ad nepotes & pronepotes, cæteró sque descendentes — c l. 3. s. prætor ait de in ius vocando.
[c] produci. Sic enim eadem lex XII. tabularum primam successionis causam, libero-
4 rum esse volebat, & de omnibus [d] descendentibus intelligebat. † Tria tamen sunt
necessaria, vt tutoris testamentarij datio sit valida. Primò filium esse impuberem: — d l. liberorum. de verb. sign.
cùm puberes tutorum directione non adeò egeant, sed sub curatione sint [e]. Dein- — e §. eod. s. vlt. & l. 1. C. de cõfir. tut.
5 de, impuberes in parentum oportet potestate consistere. † Emancipato enim non
potest dari tutor, nisi iudicis accedat confirmatio. Quod & de naturali [f] tantùm fi-
lio dicas: illi enim tutor datus testamento, etiam minus solenniter, confirmandus est, si — f l. vlt. C. de cõfir. tut.
6 patris affectio erga ipsum ostendatur ex eo, quòd ipsi aliquid reliquerit. † Spurio
7 nunquam rectè tutor datur, cùm filii nomen non [g] habeat. † Sed nec fœmininis in — g Gl. in l. 1. ff. de testa. tut. & §. si aduersus. de nupt.
testamento tutorem filiis nominare licet, nisi iudicis confirmetur decreto: quia nec
8 liberos in potestate [h] habent. † Tertiò, si auus nepotibus testamento suo tutorem
adscribere velit, non aliter hoc facere potest, nisi cùm nepotes post aui mortem in — h s. fœminæ. §. de adopt.
eorum patris potestatem reuersuri non sunt: quod eueniet, si viuente adhuc auo, fi-
lius in eius potestate esse desierit. Alias enim cùm defuncto auo nepotes sui iuris
non fiant, impossibile est, eos tutores habere: quia his duntaxat tutores, qui sui iuris
9 sunt, dari [i] destinarive possunt. † Non solùm autem testamento tutor dari potest: — i §. eo. in princ.
sed & eos tutores accipere debemus, qui codicillis testamento confirmatis scripti
[k] sunt, & tacitam eorum confirmationem sufficere verius est: quia cùm tacitum & — k l. 3. hoc tit.
[l] expressum ex eadem radice & potentia causæ efficientis procedant, idem operari — l Gl. & Bal. in d. l. 3. hoc tit.
10 intelliguntur. Hodie verò codicilli semper videntur testamento confirmari. † [m] Sed — m s. non tantũ §. de codicil.
an ab intestato possit tutor dari à patre, scilicet in codicillis factis, nullo condito te-
stamento? Et puto simplicem dationem ipso iure non sufficere, quasi minus solenni- — n Bald. in d. l. 3. & l. 2. C. de test. tut.
ter tutor datus sit, sed iudicis desiderari decretum & [n] confirmationem.

§. Cùm autem in compluribus.

1 *Pater potest etiam nascituris liberis tutorem testamento adscribere.*
2 *Is qui in utero est, pro iã nato habetur, quomodo accipiendũ, & sic declarata l. qui in utero. ff. de stat. hom.*
3 *Prægnans mater non debet ultimo supplicio affici.*
4 *Duo sunt necessaria, ut posthumo rectè tutor detur.*
5 *Is qui in utero est, pro iam nato habetur, non iure fictionis, sed ex prærogatiua.*

Cùm autem in compluribus aliis causis, postumi pro iam natis habeantur: & in hac causa placuit, non minus postumis quàm iam natis testamento tutores dari posse: si modò in ea causa sint, vt si viuis parentibus nascerentur, sui hæredes, & in potestate eorum fierent.

Amplificatio ad præcedentia. † Suprà enim dictum est, patrem natis iam liberis 1
posse de tutore prospicere: istud ad nascituros etiam filios producitur. Postumo e-
nim rectè tutor relinquitur: quia receptum est, † eum qui in vtero est, quoties de 2
eius vtilitate quæritur, pro iam nato haberi [a]: quanquam aliis non prosit, nisi natus
sit, in tantum vt nec patri quidem prosit. Nam vt ius trium liberorum habeat, ne-
quaquam sufficit, duobus natis, alium adhuc in vtero esse: idque D. Seuerus [b] con-
stituit. Quapropter nec matri quidem proderit: † quæ licet prægnans vltimo sup- 3
plicio non possit affici [c], & ventris nomine in possessionem [d] mittatur: non tamen
hoc ideo est, quia iam peperisse fingatur, sed quia qualiscunque futura est spes in
lucem prodituri hominis, extinguenda non fuit. † Duo tamen requiruntur, vt po- 4
stumo rectè tutor in testamento detur. Primùm, quòd natus viuo patre eius fuisset
potestati subiectus: alterum, quòd suus fuisset hæres effectus, sicque primum obti-
neret [e] gradum: nisi enim primum gradum obtenturus esset, in alienam recideret
potestatem, sicque inutiliter ei de tutore prouideretur [f]. † Sed dubitatur, iuréne fi- 5
ctionis, an alia ratione, is qui in vtero est, inter natos numeretur? Bart. existimat,
fingi natum: in quod omnes ferè inclinare videntur: excepto Imola, Socyno [g] filio,
& Mario Salomonio, qui non fingi, sed prærogatiua quadam hoc eius indultum
putant: quibus accedo, ea in primis ratione, quòd fictio non debet plus valere, quàm
veritas. Sed qui verè nascitur, ad vtramque fortunam nascitur, nempe ad commo-
da pariter & incommoda. Eodem modo eum, qui fictè nascitur, ad vtramque fortu-
nam natum haberi conuenit. Fictio enim imitatur naturam: [h] sed nasci quem, ad
commodum tantùm est contra naturæ institutum: ergo nec hic fingi potest.

a l. qui in vtero. vbi Bart. de statu hom.
b l. 2. de excusatio. tut. vel curator.
c l. prægnantis. 3. de pœnis.
d l. 1. si mul. vent. nomine.
e per l. postumorum. 13. de iniust. rupt. test.
f l. 1. de testa. tut.
g In rep. d. l. is qui. de vsuc.
h § minorem. & § fœmi.

§. Sed etsi.

1 *Tutor datus filio emancipato, est confirmandus à iudice sine inquisitione.*
2 *Fallit, si pater diu ante mortem testamentum fecit.*
3 *Tutor datus à patre filiofam. an & quando sit confirmandus.*
4 *Quid de tutore filio naturali tantùm dato.*
5 *Quid si à matre datus sit tutor.*
6 *Quid si pater filio adoptiuo tutorem scripserit.*
7 *Forma inquisitionis in tutore facienda.*
8 *Tutor secundum patris voluntatem confirmatus, an sit datiuus, vel testamentarius.*
9 *Explicatum axioma: Qui confirmat, dare videtur.*
10 *An confirmatus tutor testamentarius præferatur legitimo.*

Sed etsi emancipato filio tutor à patre datus fuerit testamento, confirmandus est ex sententia Præsidis omnimodò, id est, sine inquisitione.

Hinc collige, † Patrem filio non existenti in potestate, tutorem testamento da- 1
re posse. quæ datio tametsi summo iure non valeat, confirmandus est tamen hu-
iusmodi tutor, secundùm mentem testatoris, ita vt nec inquiri eum oporteat, sítne
idoneus an non; sed simpliciter, remissa satisdatione, rem pupilli saluam fore, con-
firmandus est: quoniam paternum testimonium pro eius satisdatione [a] sufficit.
† Hoc tamen non procedit, si fortè pater diu antè mortis tempus, testamentum, 2
quo tutor scriptus est, perfecerit [b]: eo námque casu propter pupillorum commo-
dum, an durauerit patris voluntas, inquiri debet. Intérim enim potuerunt facul-
tates dati à patre tutoris diminui, vel morum antè occultata aut ignorata peruer-
sitas emergere, aut alia quæpiam causa existere, quæ magis iubeat pupilli emo-
lumentum, quàm vel testamenti, vel codicillorum scripturam sequendam esse.

a l. 3. de test. tutel.
b l. in confirmando. 7.

Dubi-

3 † Dubitatur autem, si filio in potestate patria existenti, pater tutorem scripserit, nũ sit à iudice confirmandus? quod præter cæteros Bartolus, [c] posteriorum primipilus nonnullis distinctionibus satis manifestè explicuit. Nam si filio datus sit tutor in testamento iusto, procul dubio non interponendum erit iudicis decretum. [d] Sin autem testamento minus solenni datus sit, tunc si ex causa præteritionis vel exhæredationis irritum est testamentum, sufficit tutoris dationem lege scripta [e] confirmari. Item si tutor datus est impuberi, vnus ex liberis testatoris ex imperfecto testamen-
4 to, valebit absque alia confirmatione [f] tutelæ datio. † Sed & illud propter naturæ ius affectionem adiiciendum est, quod de tutore filio naturali tantùm dato reperitur traditum. Nam si pater filium naturalem non instituit, non confirmatur sine inquisitione: sed si instituit filium in bonis à testatore relictis, confirmabitur [g] tutor, decernetúrque ei absque inuestigatione administratio. In reliquis autem suis bonis magis
5 est, vt decreto [h] iudicis confirmetur tutor. † Secus in tutore, quem mater reliquit: quia cum ea datio subtili iure non valeat, inquiri debet amplius ab eo, qui præest, an sit sufficiens: quia mulieris consilium fragile, infirmum, præceps, [i] & inconstans repu-
6 tatur. † Cæterùm si tutor nominatus sit in testamento filio tantùm legitimo, id est, adoptiuo, transeunti in ius & potestatem adoptantis: ea specie potest pater adoptiuus tutorem decernere, inq; bonis à se, vel eius occasione peruentis ad filium, [k] sub-
7 stituere. † Formam autem inquisitionis elegantissimam & breuem Hermogenianus [l] tradit: *Si quæratur*, inquiens, *an ex inquisitione rectè datus sit tutor, quatuor hæc consideranda sunt: an & hic dederit, qui dare potuerit, & ille acceperit, cui fuerit dandus,*
8 *& is datus cui dandi facultas erat, & pro tribunali decretum interpositum sit.* † Porrò non incongruè vestigat hic Accursius, [m] an huiusmodi tutor, iudicis decreto confirmatus, testamentarius sit, vel datiuus? Et datiuus videtur: quoniam *qui confirmat,*
9 *dare censetur:* & iudex confirmat tutorem inutiliter datum à patre. [n] † Pro veritate igitur eruenda, si quæratur, an confirmans videatur dare? sic distingui solet, vt ante omnia pensemus, confirmantis intentio qualis fuerit. Si enim actus, qui fit, substantiam à mera [o] confirmantis voluntate sumit, confirmans actum nullum dare dicitur. Idem si actus sit validus, sed tamen confirmans hoc egit, [p] vt nouum actum induceret. At si ex sola confirmantis voluntate negotium non pendeat, qui confirmat, non dat: vt in nostro casu, vbi necessariò ex legum iussione confirmare debet iudex tutorem. vnde vtcunque aduersante Accursio, concluderem, quòd tutor filio emancipato, in testamento patris datus, & secundum eius voluntatem, confirmatus, non datiuus, nec propriè testamentarius, sed testamentario similis existimetur, [q] maximè in duobus: quia non exigitur ab eo satisdatio, & se excusans à munere tutelæ, [r]
10 priuatur legato, sicut testamentarius. † Ideóque eum non excludi à legitimo tutore puto, quod & ex Titulorum in Pandectis ordinatione probari potest: vbi titulus, *De confirmando tutore*, præcedit tit. *De legit.* [s] *tut.* Sed ex diuerso, si ante confirmationem eiusmodi tutoris à testatore scripti, alius à competenti magistratu datus sit, hunc datiuum tutorem, talis tutor similis testamentario reiicere non potest: quia id quod iure gestum est, reuocari non [t] debet.

Qui testamento tutores dari possunt.
Titulus XIV.
In Rubr.

1 *Continuatio præsentis tituli.* 2 *Epitome siue summa eiusdem.*

1 Inter † tres tutelarum species testamentariam cæteris præferri, [a] suprà docuimus: expositúmque est, quibus tutores testamento dari possunt, quare nunc eam
2 rem latius expendit Tribonianus: † subiicitque, quænam sint hæ personæ, quæ rectè testamento tutelæ præficiantur: deinde, quando vtiliter dentur: postremò, quibus personis dentur. Et sic hoc in titulo explicatur circumstantia personarum & temporis.

c in l. naturali 7. §. si quæratur. de conf. tut.
d l. 1. de confir. tutor.
e Auth. ex causa, C. de lib. præter. & dict. §. si quæratur.
f l. hac consultiss. 21. §. ex imperfecto, C. de testam.
g d. l. naturali.
h l. fin. Cod. de confir. tut. & l. si patronus, ff. eod. tit.
i l. si mulier, la 2. C. ad Vellei. & l. si pater, C. de sponsal. cum similib.
k §. sed hodie, & §. cũ autem. 7. de adopt. & l. si plures, §. si arrogat. de vul. & pupill.
l in d. l. naturali.
m In gl. verb. confirman.
n fa. l. & quia 6. cum ibi not. de iurisd. omn. iudic. & l. iure nostro. de test. tut. l. si vt proponis, C. de cõfirm. tutor.
o l. adoptio. de adopt.
p l. quærebatur 22. de testa. milit.
q l. 3. de confir. tut.
r l. Nesennius 32. al. 35. de excus. tut.
s Tractat. in l. pen. si furioso puberi. de curat. furios. & l. de creationib. C. de epis. aud.
t d. l. si vt proponis, C. de cõfirm. tut. & Dd. C. eod. in l. neque 2.
a §. in §. permissum, nu. 2 de tutel.

In princip. tit.

1 *Paterfamilias tutor eſſe poteſt.*
2 *Item & filiusfamilias.*
3 *Filiusfamilias poteſt patrem ſine venia tutorio nomine in ius vocare.*
6 *Seruus tutor dari non poteſt.*
5 *Seruus proprius rectè tutor ſcribitur, etiam ſine libertatis datione.*
6 *Directa libertas, & fideicommiſſaria.*
7 *Seruus proprius per errorem, quaſi liber tutor datus, non fit tutor.*
8 *Error impedit & actum & conſenſum: idq; exemplis aliquot declaratur.*
9 *Quando pater nomine tutela per filium geſta teneatur.*
10 *Pater cogitur ſatiſdare pro filio tutore datiuo.*
11 *In tutela teſtamentaria pater filio ſe inuitus non obligat.*
12 *Quando pater præſumatur filiofamilias tutori conſenſiſſe.*

[a] Dari autem tutor poteſt teſtamento non ſolùm paterfamilias, ſed etiam filiusfamilias. [b] Sed & ſeruus proprius, teſtamento cum libertate rectè tutor dari poteſt. Sed ſciendum eſt eum, & ſine libertate tutorem datum, tacitè libertatem directam accepiſſe videri: & per hoc rectè tutorem eſſe. [c] Planè ſi per errorem quaſi liber, tutor datus ſit: aliud dicendum eſt.

a Perſonæ enumerantur, quæ poſſunt tutelæ præfici. † Et dubium non eſt, quin liberi homines, patresfamiliâs maiores, & ſanæ mentis, poſſint teſtamento ſcribi tutores. De filiisfamiliâs verò & ſeruis dubitabatur. † Ideóque † & illud ſtatim à principio tituli remouet, ſtatuens filiosfamil. indiſtinctè poſſe fungi munere tutelæ, non obſtante poteſtate patria. Ideo fortè, quia tutela ad publicas functiones refertur, in quibus filius patriæ poteſtatis ius non ſequitur: [a] adeò quòd etiam tutorio nomine verſari in iudicio ſine patris venia, [b] † patrémque ipſum pupilli nomine cuius tutelam gerit, ſine Prætoris venia in ius vocare poſſit: quod alias propter patriam reuerentiam non [c] poteſt. 1 2 3

b *Sed & ſeruus.*] † Seruus tutor dari non poteſt, [d] quia eſt iuris ciuilis, cuius iuris ſeruus non eſt particeps. [e] † Seruus tamen proprius teſtamento tutor ſcribi poteſt: ideo fortè quòd in tutela adminiſtranda non conditio aut fortuna hominis, ſed fides & integritas perpendenda eſt. Nam quòd ſeruus quiſpiam ſit, ex neceſſitate & malignitate fortunæ prouenit: poteſt tamen libero, prouido & fideli eſſe animo. Non autem refert, ſiue cum libertate: veluti, *Stichus liber & tutor eſto*, ſiue omiſſa libertatis datione ſeruus conſtituatur: vt, *Stichus tutor eſto*. ſemper enim & tutor & liber efficitur. *Quoniam* (vt Paulus [g] reſpondit) *placet ſeruum, qui à domino tutor eſt datus, libertatem quoque meruiſſe videri*, non quidem fideicommiſſariam (vt olim,) ſed directam, [h] inexhibita ſcil. & præſumpta domini voluntate. Et quidem ex benignitate contra iuris ciuilis regulam, neque enim putandus eſt inutiliter voluiſſe illo tutorem relinquere, cum ſeruus in ſeruili ſtatu manens, tutelæ officio (quod iuris Ciuilis eſt) fungi [i] nequeat. † *Directa libertas* eſt, quæ nullius fidei committitur, ſed ſtatim ex verbis teſtamenti contingit: vt ſi teſtator ita dicat, *Lego Sticho ſeruo meo libertatem*: hic ſeruus ſtatim poſt mortem teſtatoris ipſo iure & ſine facto hominis, id eſt, ſine manumiſſione hæredis, fit liber. *Fideicommiſſaria* eſt, vbi teſtator fidei hæredis committit in teſtamento, vt ſeruum eius manumittat: hic non ſtatim ipſo iure liber eſt, ſed deſideratur factum hominis, id eſt, hæredis inſtituti manumiſſio. [k] 4 5 6

c *Planè ſi*] Limitatur præcedens dictum: † tum demùm ſeruus proprius rectè tutor ſcribitur, ſi teſtator certò ſciuit, eum ſeruitutis macula notatum eſſe. Nam ſi iuſto errore, qui voluntati & conſenſui maximè repugnat, ſeductus, ſeruum ſuum tutorem nominauerit, cùm putaret eum liberalis eſſe conditionis, ſeruus tamen eſſe deinde comperiatur, neque liber, neque tutor erit. Sic [l] Vlpianus: *Si quis, inquit, tutorem ideo ſcripſit, quia liberum putauerit, certiſſimum eſt, neque libertatem peti poſſe, neque tutelam libertatis præſtationi patrocinari.* † Error enim in conditione perſonæ, quæ ad actum aliquem idonea non eſt, impedit eum: ſicut & hoc loci error in libertate tutoris, vitiat tutelam. Sic ſi per errorem conſenſum ſit in iudicem, nihil valere 7 8

a l. 13. ille à quo, ſ. vltim. ad Trebell. l. filius fam. de his qui ſunt ſui vel al. iuris.
b G. l. & Bart. in d. l. vlt. ſ. neceſſitatem, Cod. de bon. quæ lib.
c l. 3. ſ. 1. ff. de in ius voc.
d l. 7. in ſeruili C. qui dar. tut. vel cur. poſ. &c.
e Vt 5. in defin. tit. num. 10. dictum eſt.
f l. quod attinet, ff. de R. I.
g l. quarto 32. ſ. Lucius Titius, de teſt. tut. fac. ſ. idemq; iuris, 5 quib. ex cauſ. ma. non licet.
h l. 9. etſi non adſcripta, C. de fideic. lib.
i d. l. in ſeruili. C. qui dat. tut. poſſ. & l. teſta. ff. de teſtam.
k ſ. qui autem 3. de ſing. reb. per fideic. reli.
l l. generaliter ſ. ſi quis tutor, ff. de fideicom. libert.

quod

quod actum est, Vlpianus [m] respondit. Quid enim tam contrarium est consensui quam error, qui imperitiam detegit? Eodem modo error in specie contractus, eum infirmat [n]: item & in dominio error translationem impedit [o] dominij. Quomodo autem contingere possit, vt dominus seruum suum pro libero habeat, Accursius [p] ad text. satis docet.
9 † Porrò scrutari conuenit, mouente id glossatore, quando pater nomine tutelæ per filium gestæ obligetur? In hoc dubio sic concludere soleo. Si filiusfamiliâs testamento tutor scriptus, sciente & consentiente patre tutelam administrauit, actione de peculio, & de in rem verso tenetur pater, pro tutela male [q] à filio gesta. Nec multum facit ea specie patris scientia & consensus, ad obstringendum eum in solidum: nisi fortè contutore, vel alio quopiam volente eum facere suspectum, intercessit pro filio, & quasi in se periculum suscepit. Quòd si tutor datiuus fuerit, qui in potestate patris est, tum si pater tutelam agnouit, vel gerenti filio consensit, cùm tutelam omninò attigit, in solidum filij nomine obligatur. [r] Nisi expressè nominationi factæ de filio contradixerit pater, quo casu magis est, vt neutiquam
10 obstrictus [s] sit, atque huius diuersi iuris eam vulgò rationem adducunt. † Quia si datus sit à iudice tutor, potest iudex patrem cogere, vt satisdet pro filio tutore: [t] & regulare est, *patrem quoties compellitur consentire, seq́; obligare, simplici consensu se*
11 *obligasse iudicari.* † Secus est in testamentaria tutela: vbi cùm pater non cogatur, vt vel consentiat, vel se obliget, ideo propter suum consensum & scientiam, solidum non debet. Aliam differentiæ rationem Faber affert, quoniam lex non prouidet ita sedulò, quando parens tutorem nominat filio: quia præsumit, patrem, qua est in filium paterna affectione, optimum elegisse tutorem: sicut quando iudex tutorem
12 dat, de quo non ita confidit. † Tum autem demum, vt idem Faber subdit, censetur pater consensisse filio in tutela administranda, si actus aliquis appareat, per quem agnitionis consensus probari deprehendique possit.

m in l.15. si per errorem. de iurisd. & l. 2. de iud.
n l. si ego 18. ff. si cert. pet.
o l. 3. §. subtilius, de condict. ob caus.
p in verbo, datus sit.
q l. Lucius Titius 22. de adm. tut.
r l. 7. §. filiusfam. de tutel.
s l. 1. C. de filiofam.
t l. vltim. ff. de susp. tut. & l. si quis inter tres. §. imperator, de excus. tut.

§. Seruus autem.

1 *Seruus alienus sub conditione libertatis tutor datus, redimendus est ab hærede.*
2 *Seruus alienus purè tutor datus, consequitur fideicommissariam libertatem.*
3 *Quare seruus proprius sub conditione inutiliter detur.*

Seruus autem alienus purè inutiliter testamento datur tutor: sed ita, *Cùm liber erit*, vtiliter datur. Proprius autem seruus inutiliter eo modo tutor datur.

1 Dictum est de seruo proprio: quid de alieno? † Et seruus alienus sub conditione libertatis dari tutor potest: vt *Si liber erit, tutor esto.* & tum censetur, quasi ex fideicommisso fuerit liber esse iussus, cogiturque hæres illum luere & manumittere: vt
2 alibi [a] fusius tractatur. † Cæterùm si purè datus sit, id est, non adiecta illa conditione, *Cùm liber erit*, ait Imperator, eum inutiliter datum censeri, quod intellige de directa libertate: quia directò non fit liber, sicut seruus proprius: poterit tamen illi fideicommissaria libertas ex hac causa defendi, quia videtur inesse prædicta libertatis conditio, nisi testatoris voluntas manifestissimè [b] refragetur. Et Vlpiano [c] autore, non tantùm fideicommissi verba, sed & mens testatoris tribuere solet libertatem fideicommissariam. Ideoque ad hæredem pertinet, contrariam testatoris voluntatem probare. Interim verò, quandiu conditio non extat, eáve de re disceptatur, sufficiendus est à iudice tutor [d] datiuus. † Sed qui fit, proprium seruum sub conditione inutiliter tutorem scribi? an quia, cùm in ære & potestate testatoris sit, conferre libertatem, eam non conferendo, videatur actum [e] eludere? quod in seruo alieno cessat. Quare id in odium domini (vt Faber ait) receptum est: qui quod purè facere potest, contra pupilli vtilitatem comperendinare & differre sustinet.

a §. libertas, de sing. re. per fideic. relict.
b l. 10. si hær. §. vlt. & ibi Bart. de test. tut. & l. 9. si non adseri. C. de fideicom. libert.
c l. generaliter, §. exter. de fideic. libert.
d §. 1. de Atiliano tut. & l. si pupillorum C. hoc tit.
e Argu. l. cùm hæredes, §. 1. de statu liber.

§. Furiosus.

1 *Furioso interdicitur bonorum administratio, & ad agnatos deduci iubetur.*
2 *Furiosus qui dilucida habet interualla, rectè tutela præficitur.*
3 *Furiosus purè tutor dari potest.*

4 *Donec testamentaria tutela speratur, legitimæ non est locus.*
5 *Minor ætate tutor scribi potest: sed non erit tutor, nisi maior effectus.*
9 *Interim subrogatur tutor à iudice.*
7 *Furiosus & minor possunt tantùm à testatore, non etiam à iudice tutelæ præfici.*

Furiosus, vel minor vigintiquinque annis tutor testamento datus, tutor tunc erit, cùm compos mentis, aut maior vigintiquinque annis fuerit factus.

Videbatur furiosum non posse tutorem dari, ea ratione: quoniam tutela eum hominem desiderat, qui & impuberes imbecillitate ætatis infirmos possit defendere, rebúsque gerendis sit idoneus: quod in furioso non est. † Quo nomine, duode- 1
cim tabularum lege, interdicitur illi bonorum suorum administratio, ᵃ iubetúrque ad agnatos, ᵇ vt eum custodiant deduci. † Quia verò furiosi plerunque non conti- 2
nua mentis alienatione intellectu carent, ᶜ sed interuallis quibusdam sensu saniores sunt: propterea obtinuit, furiosum in testamento tutorem nominari posse: sub ea tamen conditione, vt si quando furere desierit, sibique ipsi restitutus fuerit, tutor sit. † Idem est, & si purè tutor scriptus sit: quia tacitè censetur dationi inesse hæc 3
conditio, cùm sapere cœperit, quod contra Proculum, Vlpianus ex Pomponij ᵈ autoritate probat. Cæterùm illo interim existente in furore, alius subrogabitur tutor à 7
iudice, non autem admittetur legitimus. ᵉ † Quamdiu enim tutela testamentaria 4
speratur, legitimam cessare, traditum est. Nunc ad ætate minorem. Is vtiliter tutor dari videbatur: cùm ætate multò minori permissum sit, & testamenta condere, & libertates relinquere, & pro aliis postulare, ᶠ & iudicandi quoq; munus subire, imò & suis filiis in testamento tutorem nominare. ᵍ † Veruntamen quia tutor magis per- 5
sonæ, quàm ʰ rebus datur, & intra vigesimumquintum ætatis annum fragile atq; infirmum adhuc est adolescentis consilium, constitutum ⁱ est, vt possint quidem tutores ordinari: sed sub ea conditione, vt tum demùm tutela fungantur, vbi vigesimumquintum ætatis annum excesserint. † Et quemadmodum de furioso diximus, ne pu- 6
pillus interim negligatur, iudicem prouidere debere, vt interea datiuus sit tutor: ita quoque si pro minore iudex tutorem dederit, is sese rursus abdicabit tutelæ officio, si minor ad legitimam ætatem peruenerit. † Iudex autem vel præses furiosum aut 7
minorem tutorem dare nequit, sed testator solùm. Iudex enim inquirere debet, vt vtilis constituatur, & qui statim administrationem assumat. Sed testatore viuente non opus est tutore: fierique potest, vt interim furiosus menti restituatur, & minor legitimam ætatem adipiscatur, sicque conditio eueniat. Quòd si non eueniat, per iudicem tamen prospici potest pupillo per datiuum tutorem, vt interim defendatur.

a l.1. & l.sæpe. De cur.fur.
b l.diuus Marcus, de off.præsid.
c d.l.diuus.
d l.10. si hæreditas. §. si furiosus, de test.tut.
e l. 11. si quis sub conditione, hoc tit.
f Vide §.vlt.& penult. ⁊.quib. ex causis ma. non licet.
g l.1. §.quamuis, de admin. tutor.
h ⁊.eod.§.seq.
i l.1. de minorib.

§. Ad certum tempus.

1 *Ad certum tempus tutor dari potest in testamento.*
2 *Idem dari potest ex certo tempore.*
3 *Et sub conditione.*
4 *A iudice, sub conditione inutiliter tutor datur.*
5 *Tutor principaliter personæ datur, & in consequentiam, rebus.*

ᵃ Ad certum tempus, vel ex certo tempore, vel sub conditione, vel ante hæredis institutionem posse dari tutorem non dubitatur. ᵇ Certæ autem rei vel causæ tutor dari non potest: quia personæ, non causæ vel rei tutor datur.

a Recensitæ sunt personæ, quæ in testamento possunt tutelæ præfici: iam de tempore subdit, quando vtiliter dentur. Et triplex hîc tempus præfinitur tutelæ. † Po- 1
test enim tutor aut ad certum tempus dari: vt, *vsque ad Pentecosten tutor esto.* quod solùm in testamento ᵃ licet, & tunc elapso tempore desinit talis tutelam gerere.

a §. præterea, ⁊.quibus mod. tutel.finit.

a † Aut datur ex certo tempore: veluti *Kalendis Martiis tutor esto*, cuius natura hæc est, vt ante diem non administret, interimque alius tutor surrogetur à [b] iudice. b l.si quis sub con. u. h.tit.
3 † Aut verò sub conditione, ita quòd præsente conditionis euentu tutor esse incipiat: quo casu datiuus tutor interea sufficiendus est. Quòd si ad certam atque præstitutam conditionem scriptus sit, æquè prouenit, vt existente conditione tutor esse desinat. [c]
4 † Hæc tamen omnia in testamentario tutore obtinent: à iudice verò sub conditione daretur tutor inutiliter. Diuersitatis ratio est: quoniam si testator sub conditione, vel in diem tutorem dederit, tamen iudex interim ex officio, pendente conditione, poterit pupillo prospicere, & tutorem quasi vicarium substituere, ne indefensus remaneat. Quòd si iudex sub conditione tutorem daret, non esset quispiam, qui suppleret istum defectum, damnosúmque esset impuberi. Iudex ergo inquirere debet, vt vtilis constituatur, & qui statim administrationem subeat.[d] Sub tacita verò conditione, iudex tutorem constituere [e] potest. quod Aretinus satis declarat.
5 b *Certa.*] † Tutor enim principaliter personæ datur, vt eam, quæ propter ætatis infirmitatem se nequit defendere, tueatur, eámque alat vnà cum liberis & seruis, optimisque vitæ moribus [f] exornet. Deinde tamen ne res pupilli neglectæ diminuantur, aut vitientur, in consequentiam & secundariò rebus quoque censetur datus, vt in eis prospiciat, & in vsum pupilli ipsas tueatur.[g]

c §.sed etsi.§. quib. mod.tut. finitur l. tuto. datus.h.tit.
d Ita Cyn. in Rub.C.de test. tutel.& Bart.in l.mutuo. §.3.ff. de tut.
e l.furiosus.de. tutel.
f l.dum plures. §. tutor. de administ.tut.& C. de alim.pupillo præstãd. per tot.
g vid.l.24.propter litem.§.licet datus.de excus.tut.

§. Si quis filiabus.

1 *Summa huius §.*
2 *Varia postumorum species.*
3 *Filiorum tamen ex sermonis proprietate etiam in postumum cadit.*
4 *Postumus dicitur, qui postremo loco natus est: Ideoq; sine aspiratione scribi debet.*
5 *Postumum etiam dici, qui post mortem patris natus est.*
6 *Filij appellatio propriè nepotem non continet.*
7 *In legis dispositione, nomine filij continetur nepos etiam in odiosis.*
8 *In hominis dispositione etiam regulariter filius non comprehendit nepotem.*
9 *Facilius legis verba extenduntur, quàm hominum.*
10 *Liberorum nomen omnibus descendentibus conuenit.*
11 *Quid iuris, si postumo tutor testamento datus sit?*
12 *Restituta huius §. lectio.*
13 *Posterorum verbo, omnes liberi continentur.*

Si quis filiabus suis, vel filiis tutores dederit, etiam postumæ vel postumo dedisse videtur: quia filij vel filiæ appellatione, & postumus & postuma continentur. Quòd si nepotes sint, an appellatione filiorum, & ipsis tutores dati sint? Dicendum est, vt & ipsis quoque dati videantur: si modò liberos dixerit. Cæterùm si filios, non continebuntur. Aliter enim filij, aliter nepotes appellantur. Planè si posteris dederit: tam filij postumi, quàm cæteri liberi continebuntur.

1 Subnectitur, quibus personis testamento tutor detur. † Tria autem veniunt hûc §. explicanda. Primum, an filiorum appellatione contineantur postumi: alterum, quousque filiorum, item & liberorum producatur nomen: tertium, postumo tutor
2 datus, an cæteris etiam liberis datus censeatur.† Et præcognoscendum est, stricta significatione eum dici *postumum*, qui post mortem & humationem patris natus est: Græci interpretes ἐνσφοτσιδῶν appellant, quòd moriente parente in vtero fuerit. quod ad interpretationem legum municipalium siue statutorum Bart. monet obseruandum. Fusiore autem modo, & eum qui facto iam testamento, ante mortem tamen testatoris prodiit [a]. Est & aliud genus postumorum, qui ante testamentum a l.3.§.1.de iniust.rupt.

nati sunt: sed sublato post testamentum de medio parente incipiunt esse sui: qui nisi hæredes vel exhæredes facti sint, ad instar postumorum testamentum rumpunt: propter quod eos Accursius [b] *quasi postumos* appellat, & loco postumorum esse Iurisconsultus [c] tradit. Prima species est propria, aliæ impropriæ. Quamobrem † ex 3
sermonis quidem proprietate filiorum nomen & in posthumum cadere, dubium [d] non est. Si modò testatoris quoque mens extenditur. [e] Si ergo de filiabus testator aliquid dispo[s]uit, non aliter de posthuma quoque actum censebimus: nisi ex coniecturis appareat, eum cogitasse, vt posthuma nasceretur; ideoque propriam significationem ex interpretatione coarctamus, quæ interpretatio locum non habet, cùm contrariis coniecturis prior præsumptio tollatur. Exemplum. Qui filiabus legauit, si mentionem aliqua parte testamenti posthumæ fecit, videtur in filiarum legato & de posthuma [f] sensisse. Idem si necessariò posthuma admitti deberet, vt in institutione: quia testamentum corrueret, quod & in nostro casu dicendum est, cùm filiabus tutores testamento dati [g] sint. Vtilis enim hic actus posthumæ est, nec hæreditati damnosus: vnde propter fauorem de posthumis quoque actum intelligitur: [h] Visque verborum obseruatur. † Porrò Cesellius Vindex explicans apud A. [i] Gel- 4
lium locum Virgilij Aeneid. 6. *Siluius Albanum nomen, tua posthuma proles, Quem tibi longæuo serum Lauinia coniux Educet syluis*. Posthumus, ait, non eum significat, qui patre mortuo (vel post humatum patrem) sed qui postremo loco natus est. Itaque Tertullianus, [k] postumum pro postremo vsurpauit: itémque [l] Apuleius. Ideo absque aspiratione hoc vocabulum scribi debet, vt in Pandect. Floren. scribitur, idémque in veteribus Liuij codicibus Sigonius se obseruasse refert: quemadmodum & à Græcis non πόσθυμος, sed πόστυμος effertur. † Interim tamen verùm est, 5
Postumos etiam vocari eos, qui post mortem patris nascuntur, cùm præsertim scribat [m] Plutarchus, πόστυμοι appellari τοὺς τεθνηκότος γενομένους, idémque [n] Vlpianus, item Caius, [o] Sex. Pompeius & Varro tradant: ita tamen vt postremò, non vt post humatum patrem posthumus natus dicatur: quod etiam confirmat [p] Vlpian. vbi postumos posteriores vocat. † Nunc ad secundum, An filij appellatione nepos compre- 6
hendatur, frequenter dubitatum est, prolixéque per Bartolum & [q] iuris interpretes explicatum [r] reperitur. Istud autem certum est, (in quo hallucinatur Accursius) propriè filij nomine nepotes, & deinceps descendentes non contineri: Idque ex definitione filij liquet. Nam *filius* is est, [f] qui ex viro & vxore eius nascitur. Vnde hæc vox (*filij*) simpliciter prolata, de legitimo & naturali est intelligenda, & verba in potiori significatu accipienda. Hinc efficitur, nepotes ex proprietate sermonis non esse filios: sed ex interpretatione tantum, per quam ex similitudine rationis fit extensio. Quum enim [t] Iulianus has regulas conformes ostendit, quòd sicut filius etiam filiam continet, ita & nepotes: consequens est, vt sicut masculinum non nisi per interpretationem fœmininum sexum cõtinet ita, & filij nomen non complectatur propriè, sed ex interpretatione. † Quare vt præter cæteros eleganter Alciatus libro Pa- 7
radoxorum [u] tertio distinguit, si de legis dispositione loquimur, generaliter ad nepotes producitur filij vox, non in fauorabilibus tantùm, sed etiam in [x] odiosis. Nisi ratio diuersa diuersum ius exigat: tunc enim filij nomen non cadit in nepotem. Exempli causa: Miles à tutela, præterquam filij commilitonis, excusationem [y] habet. Quid si sit nepos? Certè in eo est diuersa ratio: quia pater non militauit, licèt alius fuerit miles. † At in hominis dispositione (vt est tutelæ datio) dictionem filio- 8
rum ad nepotes non prorogari receptum est: quoniam in eiusmodi materia regulariter nulla fit extensio: nisi ex coniecturis coniiciamus, proferentem de nepote quoque sensisse: Vt cùm alioquin dura separatio induceretur [z], vel extranei suis præponerentur [a], vel vsus testatoris [b] hoc suaderet, vel alias actus effectum non sortiretur: & si quæ aliæ coniecturæ sunt similes. Idem si natura contractus hoc exigat: vt cùm vassallus feudum, seu (vt Latinè dicam) cliens beneficiarium fundum pro se & filiis accipit: quia natura huius contractus est, vt in nepotes [c] transmittatur. Et prædictæ differentiæ ratio est: † Quia facilius legis verba extenduntur, quàm hominũ, 9
cùm hæc non producantur, nisi ex mentis coniectura: sed lex voluntatem semper exploratam habet. Et ideò rectè Iustinianus ex Vlpiani responso [d] hoc loci asserit: cùm pater tutorem filiis dederit, nõn censeri nepotibus dedisse: quoniam tutorem dare, hominis actus est. Sed & alia ratione firmari potest hæc decisio: quoniam generaliter traditum est, si filiis prouideatur, propter fauorem, nepotibus quoque videri prouisum. Cùm enim hæc ratio non militet, si filius tutor testamento relinquitur,

nepotibus

b l. 29. Gallus. in pr. De lib. & post.
c l. 13. postumorum loco. De iniust. rup. & in §. postumorum autem loco I. in pr. De exhæred. lib.
d l. Nomen. 164. de ver. sig.
e vt hic. & l. 17. qui filiab. de legat. 1.
f d. l. qui filiabus.
g l. 5. si quis filiab. vnde præsens. §. est desũptus. h. tit.
h fac. l. qui in vtero de stat. ho. & quæ dixi in §. cùm autẽ. tit. præc.
i lib. 2. c. 17.
k in lib. contra Gnost.
l in Apol. 1.
m in Coriola. & Sylla.
n l. 3. §. 1. de iniust. rupt.
o lib. 14.
p in d. l. 3. §. ex his
q in l. 220. liberorũ de ver. si.
r Dd. in l. Gallus. §. instituẽs. de lib. & posthum. l. Lucius. de hær. inst.
f l. filium. de his quæ sunt sui vel alie. iur.
t l. Iusta. 201. de verb. sign.
u c. 14.
x l. filius ad Mace. l. senatus de rit. nupt. l. 2. §. si mater. ad Tertyl.
y l. sed & milites. de exc. tut.
z d. l. liberorũ.
a d. l. Lucius.
b l. alimenta. de alim. leg.
c Ias. in d. l. Gallus. §. instituens.
d l. quod si nepotes. de test. tutela.

bus non videtur de tutore prospectum: nec enim respectu tutorum vllus est fauor, imò onerosa est tutela: nec multùm inde commodi nepotibus oritur, cùm cessante
10 testamento, de tutore illis per iudicem prouidendum sit. † Porrò si pater liberis suis tutorem scripserit, sine dubio non solùm filiis, sed & nepotibus & pronepotibus, cæterísque qui ex his descendunt, dedisse intelligitur. Liberorum enim nomen latius
11 extenditur, quàm filiorum, e omnésq; descendentes continet. † Quid verò, si postumis tutor datus est testamento? Et traditum est, nedum filios postumos, sed & cæteros liberos comprehendi: idque autoritate textus nostri. Ego verò puto postumi nomen ad liberos, nisi ob testatoris f ignorantiam, non extendi. g Nec obstat quod Iu-
12 stinianus hic ait, postumis expressis, cæteros liberos contineri: † Quoniam Haloan-
13 der non (*postumis*) sed (*posteris*) legit: h † quorum appellatione certum est, omnes liberos contineri. i Vel Theophili interpretationem sequimur, vt qui postumis tutore dato, quicunque natus fuerit, siue filius sit, siue nepos, sub eo tutore, qui datus est, erit. k

e d. l. liberorum. vbi Dd.
f l. Titius, §. Lucius, de lib. & posth.
g d. l. qui filiab. de leg. 1.
h l. 7. quòd si nepotes, in fin. testam. tut.
i l. 82. quod his §. fi. ff. de leg. 3.
k Theoph. hic in fin. Loriotus de Nat. axi. 5.

De Legitima agnatorum tutela. Tit. XV.

In Rubr.

1.5 *Continuatio tituli.*
2.4 *Agnati qua ratione ad tutelam vocentur.*
3 *Agnatorũ tutela quare dicta legitima.*

1 HACTENVS † de testamentaria dictum est tutela: qua deficiente, quia legitima vt proximior succedit, nunc de ea agitur. Nam si nullus sit tutor testamentarius: vt si pater intestatus obiit, aut cùm testamentum faceret, tutorem dare oblitus est, aut is qui datus erat, viuo testatore decessit: lex XII. tabularum prouidit eis, ne mane-
2 rent indefensi. † Agnatis itaque primò delata est tutela, & consanguineis: *idque summa factum esse prouidentia*, Vlpianus huius legis rationem tractans, *ait, vt qui sperarent horum habere successionem, idem tuerentur bona, ne dilapidarentur.* b † Quam
3 ob id *legitimam*, quasi ex mente & verbis legis datam, appellamus. Profectò hanc prudentiæ rationem ciuiliter & vrbanè metitus est Vlpianus vtilitate pecuniaria.
4 † Cæterùm vera ratio ex iure naturali colligenda est: quia scilicet natura ab agnato exigit, cùm proximum sanguinis & successionis locum teneat, vt pueri quoque tu-
5 telam suscipiat, etsi nulla sint eius bona. † Et quia legitimam tutelam quadruplicem esse suprà c docuimus: primitus de ea, quæ specialiter & nominatim, ex verbis ac mente XII. tabularum defertur proximis agnatis, iusta ordinatione, tanquam præcellentiore, subnectitur. Postcà tractaturus de reliquis legitimæ tutelæ generibus.

a in l. 1. in pr. de leg. tut.
b l. 1. de leg. tut.
c §. de tut. in princ.

In princip. tit.

1 *Cognatio genericè accepta, in tria diuiditur.*
2 *Cognatio ex transuerso duas species habet.*
3 *Agnatio est, quæ per mares contingit.*
4 *Cognatio specifica.*
5 *Deficiente tutore testamentario, ad agnatos deuoluitur tutela.*
6 *Hodierno die sublatas esse differentias inter agnatos & cognatos.*
7 *Mater & auia hodie possunt tutelæ fungi officio, etiamsi sint debitrices & creditrices.*
8 *In feudis præferuntur agnati, cognatis, etiam hodie.*
9.10 *Qua exigantur in tutore legitimo, vt administrare possit.*
11 *Tutores sine decreto iudicis non administrant.*

QVibus autem testamento tutor datus non est, his ex lege XII. tabul. agnati sunt tutores, qui vocantur legitimi. Sunt autem agnati, cognati per virilis sexus cognationem coniuncti, quasi à patre cognati: veluti frater ex eodem patre natus, fratris filius, nepósve ex eo. At qui per-

fœminini sexus personas, cognatione iunguntur agnati non sunt: sed alias naturali iure cognati. Itaque amitæ tuæ filius non est tibi agnatus, sed cognatus, & inuicem tu illi eodem iure coniungeris: quia qui ex ea nascuntur, patris, non matris familiam sequuntur.

Quum duodecim tabulæ agnatos & ad successionem, & tutelam vocent: posset videri illud quoq; ad cognatos spectare cùm agnati dicantur cognati esse. a Ne igitur in hoc falleretur quispiam, declarat Imp. qui sint agnati, & qui cognati. † Vnde 1
obseruare conuenit, cognationis nomen generale in tria diuidi: parentes, liberos, & eos qui ex transuerso veniunt, quos ideo trãsuersales dicimus. *Parentes* sunt, qui nos genuerunt, vt pater, mater, auus, auus, auia, & qui supra hos sunt. *Liberi* verò, qui ex nobis geniti sunt: vt filius, filia, nepos, neptis, & qui infra hos sunt. *Transuersales*, qui neq; nos genuerũt, neq; ex nobis geniti sunt, sed stirpem & radicem communem habent: vt frater, soror, patruus amita, & qui ex his nascuntur. † Rursus, *cognatio*, quæ ex 2
transuerso est (de qua hic agẽdum erit) in duo deducitur, *agnationem* sc: & *cognationem*. Nam hic quoque, cùm altera species certo nomine careat, mutuatur nomen sui generis: quemadmodum & de adoptione dictum [b] est. † *Agnatio* est, quæ per mares, 3
siue virilis sexus personas contingit: vt patruus est mihi agnatus, quia coniunctus per masculum, scilicet fratrem meum, & agnati vulgò *die Schvuertmae gen* vocantur: habent autem agnati idem gentilitatis nomen, easdem imagines, eandem familiam, eadem [d] sacra. † *Cognatio* in specie à matre exoritur: nam qui nobis per fœminas con- 4
nectuntur, cognati appellantur, & vulgò dicuntur *die Spielus agen*: vt filia sororis est mihi cognata, quia mihi coniungitur per fœminam: nempe sororem meam. Item filia amitæ mihi cognata est: quoniam me contingit per fœminam, nempe amitam. Priorem speciem Cicero appellat *gentem*, [e] *posteriorem, stirpem*. Item si genericè vtaris cognationis voce vel impropriè, patris & sororis filij erunt cognati: si in specie, non erunt cognati, sed agnati. † Consentaneum itaq; est, quod si pater non relinquat 5
tutorem testamentarium, filij impuberis tutelam ad agnatos, qui per masculini, non fœminini sexus personas non coniungantur, deuolui. † Cæterùm tametsi hæc inter 6
agnatos cognatósque differentia procederet de iure antiquo, nempe, quòd agnati in successionibus & tutelis excluderent penitus cognatos, propter familiarum dignitatem [f] conseruandam: iure tamen Nouellarum sublata est, constitũmque, vt æqua lance ad successiones & tutelas proximiores gradu vocentur: siue sint agnati, siue [g] cognati, dummodo masculi & perfectæ ætatis sint, nullaque lege prohibeantur tutelam suscipere, neque exceptione competente vtantur. Mulieribus certè interdicitur tutelæ subire officium, ne virili fungantur munere: nisi mater aut auia fuerit. † Nam hodie mater & auia, si secundis nuptiis & S.C to Vell. renuncient, omnibus a- 7
gnatis & cognatis in tutela præferuntur. [i] Vsque adeò, vt etiam debitrices & creditrices exigentes non repellantur. [k] † Licet autem quoad prædicta, agnationis & co- 8
gnationis discrimen quoad successionem in bonis allodialibus sit sublatum: in feudis tamen agnati etiam hodie prærogatiua gaudent præ cognatis, nisi sit feudum fœmineum. [l] Sed nec hoc ignorandum est, quamuis proximus agnatus constituatur à lege, tutor non potest tamen administrare tutelam, nisi quinque interueniant. † Primò, 9
necesse habet tutor conscribere inuentarium: alioqui præsumitur dolo malo suscepisse tutelam, tenetúrque in id, quod pupilli interest, quòd ex iureiurando in litem æstimatur. [m] Id tamen tutori in testamento nominato indulgere potest testator. Et in istud inuentarium omnia, quæ in pupilli bonis comprehenduntur, nominatim referenda sunt, requisito ad id publico literarum architecto, siue tabellione. † Dein- 10
de oportet, iureiurando affirmet tutor, se ea facturum, quæ in rem pupilli erunt, & inutilia prætermissurum. [n] Tertiò, vt expressè promittat, se defensionem pupilli sine dilatione [o] suscepturum. Quartò, vt satisdet cum fideiussore aut pignoribus, rem pupilli saluam fore. [p] Postremò, vt ei priùs administratio tutelæ per iudicem decernatur: atque ita bona pupilli decreto iudicis [q] recipiat. † Quod locum habet in 11
omni tutore, præterquàm testamentario, quando hoc sibi remissum foret per testatorem. Et istud decretum interpositum à iudice, sub cuius iurisdictione est pupillus, porrigit effectum suum etiam ad res in alio territorio sitas, nisi contradictor esset: quo casu scribendum est alij iudici, vt mittat in possessionem rerum

pupillarium.

a l. non facilè. & l. Iurisconsultus, de grad. aff.
b ℑ. de adopt. in princ.
c l. sunt autem hoc tit.
d Argum. l. 1. de ritu nupt.
e Lib. de Orat.
f l. 1. §. pe. vers. publicè enim interest. de ventre inspiciend. Nouell. 118.
g §. ex his autem, de hær. ab intest.
h dict. §. ex his autem.
i d. §. ex his autem, Auth. matri cum 2. seq. C. quand. mul. tutel. &c.
k Nouell. 94. vide quæ dixi ℑ. tit. de legit. patr. tut. n. 7.
l Zas. in vsib. feud. cap. 8. de feud. success.
m l. 8. tutor. qui repertorium, de admin. tut.
n §. fin. in nouell. vt hi qui ob ha. per res mi.
o l. fin. §. defectionem.
p Vide ℑ. de satisd. tut.
q l. magis puto, §. illud, de reb. cor. qui sub tut. vel cu. sint.

pupillarium. Posset tamen tutor, supradictis non interuenientibus, ad commodum pupilli administrare, & alienare tempore peritura, quæ moram non paterentur, aut ætatem [f] non ferrent.

e l. si vnus, §. vlt. ff. de bon. aut. iud. poss. Bar. in l. pupillo. ff. de tut. & cur. datis ab his.

f d. l. tutor. qui reper. circa pr. & d. l. vlt. in fi. C. de administ. tut. Bart. in l. legitimus. ff. de legit. tut.

§. Quòd autem lex.

1 *Intestatus quis propriè dicatur?*
2 *Intestabiles qui?*
3 *Intestatus quoad tutelam.*
4 *Testamentaria tutela & legitima, nullam inter se differentiam recipiunt.*

Quòd autem lex duodecim tabularum ab intestato vocat ad tutelam agnatos: non hanc habet significationem, si omnino non fecerit testamentum is, qui poterat tutores dare: sed si, quantum ad tutelam pertinet, intestatus decesserit. quod tunc quoque accidere intelligitur, cùm is qui datus est tutor, viuo testatore decesserit.

1 *Intestatus* † propriè is dicitur, qui cùm posset testamentum facere, testatus non est: vel testatus est, sed hæreditas non est adita, vel ruptum aut irritum est testamē-
2 tum.[a] † Planè qui testari non poterit, propriè non est intestatus, sed intestabilis: vt est impubes, furiosus, vel cui bonis interdictum[b] est. Quo nomine censuit[c] Baldus, si lege municipali caueatur, vt mortuo filio intestato, mater ab eius excludatur successione, non fore locum legi, si filius intra pupillares annos decesserit, cùm tum nō
3 intestatus, sed intestabilis decesserit. † Sed quoad tutelam, cùm intelligimus intestatum, qui facto testamento obiit, in quo non disposuit de tutore, vel cuius dispositio, quoad tutelam, effectum sortiri non potuit: vt quia tutorem scripserit, is tamen viuo testatore decesserit: tutela enim eius ad agnatos reuertitur. Quando autem
4 deficiente testamentario tutore, locus sit legitimo & datiuo, † quódque tutela testamentaria & legitima nullam inter se recipiant societatem, Accursius[d] & Aretinus[e] satis enarrant, ad quod breuitatis gratia fit remissio.

a l. 1. ff. de suis & legit. & §. de hæred. quæ ab intest. defe. in princip.
b Iuxta gl. in l. cum antiquiorib. C. de iure delib.
c In l. intest. ff. de leg. tut.
d In l. si quis sub cōditione. ff. de test. tut.
e Hic.

§. Sed agnationis.

1 *Agnatio iuris ciuilis, cognatio iuris naturæ est.*
2 *Præcipua inter agnatos & cognatos differentia.*
3 *Ciuile ius, ciuili tollitur.*
4 *Cognationē ius Ciuile tollere nequit.*
5 *Vnumquodque eo genere dissoluitur, quo ligatum est.*

[a] Sed agnationis quidem ius [b] omnibus modis capitis diminutione [c] plerunque perimitur: nam agnatio iuris ciuilis nomen est: cognationis verò ius [d] non omnibus modis commutatur: quia [e] ciuilis ratio ciuilia quidem iura corrumpere potest: naturalia verò non vtique.

1 a *Hinc notandum,* † agnationem esse iuris ciuilis: sed cognationem, quæ iure sanguinis indistinctè inter fœmellam & masculum natum contigit, esse iuris naturalis.
2 Et quanquam plures sint differentiæ inter agnatos & cognatos: † tamen illa, quam hic §. continet, est omnium præcipua. Nam cùm agnatio sit iuris ciuilis, fit interdū, quod ea per contrarium ius ciuile tollatur, scilicet per capitis deminutionē. † Quia
3 regula est, quòd *ciuilia possint tollere ciuilia.* [a] † Secus est in cognatione, quam ius
4 ciuile perimere aut extinguere non potest. † Hæc enim iuris naturæ est, propter sanguinis necessitudinem, quàm in natiuitate, siue masculi simus, siue fœminæ, con-
5 sequimur. Sanè ius ciuile ea non potest tollere, quæ sunt iuris naturalis: † debet enim vnumquodque eo genere dissolui & tolli, quo inuentum & colligatum [b] est. Vnde etsi ciuilis lex id agat, vt quis nomen & ius familiæ perdat, & sic non sit agnatus: non potest tamen facere, vt non sit filius eius, ex quo naturaliter progenitus est.

b *Omnibus modis.*] id est, quauis capitis deminutione, maxima, media & minima.

c *Plerunque.*] Hoc articulo exceptio indicatur, quia scilicet agnatio non tollitur capitis diminutione. Est enim constitutio Anastasij, ex qua fratres emancipati ad fratrum legitimam successionem, tutelam & curam vocantur. [c] Est & Iust. constitutio

g fac. l. nihil tā naturale. ff. de reg. iur.

b d. l. nihil tā naturale.

c §. 1. §. de succes. cognat. l. frater emancip. tut. 4. C. de leg. tut. l. in lucrum. 5. C. de cur. fur.

d l.vlt. C.de legit.hæred.
e Iuxta §.quod autem. J. titul. seq.
f iuxta l. iura sanguinis.

ex qua fratrum emancipatorum filij vocantur [d].

d *Non omnibus modis.*] Sensus est: licet ius ciuile ea quæ sunt iuris naturalis, aliquando inflectat & corrigat, ac eorum [e] effectum in certis quibusdam casibus impediat: tamen non potest ea prorsus tollere & corrumpere [f].

e *Ciuilis ratio.*] Hoc est, capitis deminutio corrumpit ciuilia iura, hoc est agnationem.

De capitis deminutione. Tit. XVI.

1 *Verbi (caput) varia & multiplex acceptio: & num. 2.*
3 *Tributum capitis, & censa capita ciuium.*
4 *Diuisio in capita & stirpes.*
5 *Capite minui: capitis deminutio.*
6 *Quid capitis deminutio?*
7 *Tres sunt species.*

Est autem capitis deminutio, prioris status mutatio: eáque tribus modis accidit. Nam aut maxima est capitis deminutio, aut minor (quam quidam mediam vocant,) aut minima.

a l. 2. de pud.
b l.1.§.vlt.& l. 2.ff. de rei vẽd.
c l.8.& l.70.ff. de vsufru.
d In l.pronunciatum. ff.de verb.sig.
e l.3.& l.vlt.ff. de censib.
f l.11.§.2. ff.de bono.poss.
g l.2.§.1.ff.de suis & leg.
h ff.de cap.dimin. & multis aliis locis.
i In l.3. de ca. demin.
k In l.3. ff.de interdict.
l In l.2. & in l.capitalium.ff. de pœnis.
m Et per tot. tit. ff.eod.

† Varia & multiplex est huius voculæ (caput) acceptio. Primùm quidem caput, 1
quia principale hominis membrum, & rationis sedes est, ideo συνεκδοχικῶς, pro toto homine ponitur, [a] & sic pro † persona. Sic etiam caput dicitur, quodcunque in 2
recensione numerum efficit, à Dialecticis indiuiduum appellatum. Hinc in gregibus & armentis tot capita numerantur, quot bestiæ [b] sunt. Vnde in locum demortuorum alia substituere apud [c] Vlpianum extat. Quo eodem modo Vlpianus [d] ita scripsit: *Et cùm paterfamilias moritur, quotquot capita ei subiecta fuerint, singulas familias incipiant habere.* † Hinc tributum capitis dicitur à Iurisconsul. quod in sin- 3
gulas personas [e] imperatur. Et censa dicuntur ciuium capita, cùm à censoribus in lustris condendis eorum nomina in tabulas publicas relata sunt. Hinc apud Papinianum, [f] qui se arrogandum dat, cum capite fortunas quoque suas in aliã domum ac familiam transferre dicitur, id est, cum sua persona, vt vulgus loquitur. † Hinc 4
diuisio in capita, id est, [g] in viriles partes, quod Iustinianus [illegible] interpretatur, scilicet, vt æquales partes quisque ferat: cui opponitur ea, quæ *in stirpes* dicitur. † Hinc cum ordinis alicuius quoddam ius est proprium ac præcipuũ, si quis ex illo ordine moueatur, in quo caput siue numerum obtinebat, *capite minutus* dicitur, id est, iure illo, quod illius ordinis erat proprium, priuatus & deminutus. Hinc ergo capitis deminutio apud [h] Iurisconsf.& Iustinianum in hoc tit. Nam vtrobique caput sine dubio ius significat ex eo alicui quæsitum, quòd caput siue locum in ordine aliquo, cuius erat illud ius, obtinet. Qua de causa Paulus [i] I.C. seruum capite minui negat: *quia nullum*, inquit, *ius habet.* Et inde dici solet *Seruum non habere caput*, id est, certum ordinem & statum, sicut liberi homines habent. Et hac voce veteres quoque vsos ita esse, satis constat. Sic Cicero quoque in Oratione qro L. Quintio, item [k] Paulus & [l] Vlpianus vsi sunt. † Quid autem sit capitis deminutio, 5
hic declaratur in textu, [m] nempe *prioris status commutatio*, nempe ademptio iuris eius, quod quis vel ex libertate, vel ex ciuitate, vel ex agnatione, siue familia proprium habet. Has enim tres species status continet: quas deminutio capitis aliquando vel simul, vel vnum separatim tollit.

§. Maxima.

1 *Ad mortem condemnatus, hodie fit seruus pœnæ.*
2 *In metallum opúsve publicum damnatus hodie liber manet.*
3 *Ob quas causas patronus libertum in seruitutem redigat.*

Maxima capitis deminutio est, cũ aliquis simul & libertatẽ & ciuitatẽ amittit. quod accidit his, qui [a] serui pœnæ efficiuntur.

efficiuntur, atrocitate sententiæ: [b] vel libertis, vt ingratis erga patronos condemnatis: vel his, [c] qui se ad preciũ participandum venundari passi sunt. Minor siue media capitis deminutio est, cùm ciuitas quidem amittitur, libertas verò retinetur: quod accidit ei, cui aquæ & igni interdictum fuerit: vel ei, qui in insulam deportatus est. Minima capitis diminutio est, cùm ciuitas retinetur & libertas, sed status hominis commutatur: quod accidit his, qui cùm sui iuris fuerint, cœperunt alieno iuri subiecti esse, vel contra: veluti si filiusfamilias à patre emancipatus fuerit, est capite deminutus. Seruus autem manumissus, capite non minuitur: quia [d] nullum caput habuit.

1 a *Serui pœnæ.*] Qui sint isti, alibi [a] à nobis explicatum extat. † Quibus adde, quòd
2 etiam hodie ad mortem condemnatus, seruus pœnæ fiat [b]. † Sin verò quis saltem in metallum, opusve perpetuum fuerit damnatus, iure nouissimo seruitutem non incurrit: sed liber remanet [c].
3 b *Vel libertis.*] † Quæ autem iustæ sint causæ, propter quas patronus libertum rursus in seruitutem redigere potest, alibi [d] Doctores post Accursium latè recensent.
c *Qui se ad precium.* In hoc exemplo quæ requirantur, suprà satis declaratum est [e]. itaque tum dicta ad huius loci declarationem facilè transferri possunt, vt vlteriore declaratione non sit opus.
d *Nullum caput.*] Id est, nullum certum statum & ordinem, sicut liberi homines. Neque enim vel ciuitatis, vel familiæ (in quibus caput, hoc est, status hominis consistit) ius habet vllum [f]. Ideòque per manumissionem capite non dicitur minui. quomodo enim amittere aut mutare quisquam potest, quod nunquam habuit?

a In §. pœnæ. Inst. quib. mod. ius pat. pot. sol.
b l. si quis filio 6 §. irritum. de iniust. rup. test.
c Nouel. 22. §. illud. & ita intelligi debet Authent. sed hodie C. de donat. inter vir. & vxor. per quã corrigitur hic §. in responso. ita Bart. in l. qui vti ff. de pœnis.
d Gloss. & Dd. in l. 2. ff. de lib. & eorum lib.
e in §. vlt. Inst. de iur. pers.
f l. 3. §. vlt. ff. eo

§. Quibus autem.

1 *Senatu motus, infamiam patitur.*

Quibus autem dignitas tutor magis quàm status permutatur, capite non minuuntur: & ideo à Senatu motos capite non minui constat.

1 † Quoniam is qui à senatu motus est, nec ciuitatem, nec etiam familiam amittit, rectè hic dicitur, eum non posse capite minui. Interim tamen verum est, si ob delictum moueatur aliquod, infamia ipsum notari, atque inter infames referendum esse. id quod Interpretes [a] alibi docent.

a in l. 2. & l. 3. ff. de senato.

§. Quod autem.

1 *Ius agnationis omni capitis deminutione tollitur.*
2 *Ius ciuile ciuilia tollit: sed non naturalia.*
3 *Ius ciuile, effectus iuris naturalis impedire potest.*

[a] Quod autem dictum est, manere cognationis ius etiam post capitis deminutionem: hoc ita est, si minima capitis deminutio interueniat: manet enim cognatio. nam si maxima capitis deminutio interueniat, ius quoque cognationis perit: vt puta seruitute alicuius cognati: & ne quidem si manumissus fuerit, recipit cognationem. Sed etsi in insulam quis deportatus sit, cognatio soluitur. [b] Quod autem ad agnatos tutela pertineat, non simul ad

ad eos tantùm qui proximiore gradu sunt: vel si plures eiusdem gradus sunt, ad omnes pertinet: veluti si plures fratres sunt, qui vnum gradum obtinent, pariter ad tutelam vocantur.

a *Latius* declaratur in hoc §. quomodo accipiendum sit, quod in fine præcedentis tituli dictum est, *ius ciuile nunquam posse cognationem tollere.*
1 † Sciendum ergo, ius agnationis, id est, prærogatiuam illam, quòd agnati præferantur cognatis, in successionibus & tutelis, omni capitis deminutione perimi. Vt enim hic prærogatiua concessa est agnatis à iure ciuili: ita rursum eis à iure adimitur.
2 † Ciuilia enim tollunt ciuilia. Ius verò cognationis cùm sit iuris naturæ, non potest tolli à iure ciuili: ciuilia enim non possunt tollere naturalia. Contrà hoc videtur §. noster pugnare, in quo dicitur cognationem tolli à iure ciuili per maximam & mediam capitis deminutionem: ergo ciuilia tollunt naturalia.
3 † Respondeo: ciuilia vtcunque non possunt tollere ius naturale: illius tamen effectus & officia impediunt. & quamuis nulla lege effici possit, vt qui pater vel frater est, desinat esse pater vel frater (Iura enim sanguinis nullo iure ciuili dirimi possunt [a]) hoc tamen ius ciuile potest, ne frater fratri, aut pater filio succedat.

a Inquit text. in l. iura sang. 8. ff. de reg. iur.

b *Quod autem*] Generalis parænesis est ad superiorem titul. De legitim. agnatorum tutela.

De legitima patronorum tutela.
Tit. XVII.

1 *Patronorum tutela, quare vocatur legitima.*
2 *Differentia inter legitimam agnatorum & patronorum tutelam.*
3 *Mens legis consideratur, deficientibus verbis.*
4 *Ex mentis legis datur directa, ex interpretatione vtilis.*
5 *An fœmina hanc tutelam accipiat?*
6 *Tutela munus virile.*
7 *Auia & mater quomodo tutelam assequantur.*

[a] EX eadem lege duodecim tabularum, libertorum & libertarum tutela ad patronos liberósque eorum pertinet, quæ & ipsa legitima tutela vocatur: [b] non quia nominatim in ea lege de hac tutela caueatur, [c] sed quia perinde accepta est per interpretationem, ac si verbis legis inducta esset. Eo enim ipso, quòd hæreditates libertorum, libertarúmque si intestati decessissent, iusserat lex ad patronos, liberósve eorum pertinere: crediderũt veteres, [d] voluisse legem etiam tutelas ad eos pertinere: [e] cùm & agnatos, quos ad hæreditatem lex vocat, eosdẽ & tutores esse iusserit: [f] quia plerunque vbi successionis est emolumentum, ibi & tutelæ onus esse debet. [g] Ideo autem diximus plerunque: quia si à fœmina impubes manumittatur, ipsa ad hæreditatem vocatur, quum alius sit tutor.

a De altera legitimæ tutelæ specie, quæ *patronorum* est circa personas impuberum libertorum subiicit. 1 † Quæ pariter vocatur *legitima*: non quia per legis expressa verba, sed quia per eius mentem sit introducta, quod text. eleganter aperit [a].
b *Non quia nominatim.*] 2 † Et in hoc differt legitima agnatorum tutela, quia nedum ex mente, sed etiam ex verbis legis colligitur.

a Et habetur in l. tutela. in prin. de leg. tut.

6. Sed

c *Sed quia perinde.*] Declarat Iustinianus, quo modo ista voluntas & mens legis nostro casu eliciatur.
d *Voluisse legem.*] Scilicet tacitè tantùm,& si hoc verbis non fuerit expressum.
e *Cum & agnatos.*] Confirmat à simili.
3 f *Quia plerunque.*] Subiicit collectionis huius rationem.[b] † Et hinc porrò colligitur, aliquando mentem legis, vbi verba deficiunt, inspiciendam considerandámque esse. Quo nomine contra legem facere illum traditum est, qui verba, non mentem legis amplectitur. [c] Et Celsus, *nescire eum leges* tradidit, *qui verba tantum tenet.* [d] Estque magna inter Iurisconsultos & Rhetores disputatio *de voluntate legis, &*
4 *iure scripto.* † Hinc ait Bartolus, actionem quæ propter mentem legis datur, directam esse, non vtilem. Secus vbi datur, ex interpretatione legis, vel à similitudine, vel à paritate. [e]
5 h *Ideo autem.*] Exceptio à priore ratione. Nam si fœmina seruum impuberem manumittat, ipsa ab intestato successionem sperat: tutelam autem non suscipit, sed ea
6 ad proximum agnatum vel cognatum deuoluitur. † Tutela enim virile munus est,
7 ideo fœminæ non permittitur, [f] † præterquam matri & auiæ, quæ ex Iustiniani constitutione secundum ordinem etiam ante agnatos ad tutelam admittuntur, licet debitrices sint pupillorum. Si modò inter gesta, nuptiis aliis & beneficio senatusconsulti Velleiani renunciauerint: nec exigitur amplius iuramentum de non nubendo. Contractis tamen secundis nuptiis expellitur à tutela, manentibus rebus, non tam ipsius mulieris, quàm noui mariti pro gesta administratione [g] obligatis.

b Ad quod facit etiam l. 10. secundum naturam, ff. de reg. iur. cum similib.
c l. nō dubium C. de leg.
d l. scire leges. ff. de leg.
e l. 1. ff. vti poss.
f l. tutela. & l. fœminæ. de tutel.
g l. matres. iūct. Nouel. matri & auiæ, & Nouel. sernum, C. quā do mul. tutor. off. fung. poss.

De Legitima parentum tutela. Tit. XVIII.

EXemplo patronorum recepta est & alia tutela, quæ & ipsa legitima vocatur: nam si quis filium aut filiam, nepotem aut neptem ex filio, & deinceps impuberes emancipauerit, legitimus eorum tutor erit.

1 Tertia † species legitimæ tutelæ *parentum* est in filios impuberes emancipatos: [a] quæ partim ex lege XII. tabularum, partim ex Senatusconsulto, & interpretatione Iurisconsultorum, partim ex Iustiniani constitutione processit: Iure enim veteri, si pater emancipabat filium, tollebatur ius agnationis [b] & familiæ, simúlque hæreditates legitimæ interuertebantur, nec pater ad emancipati filij tutelam agnascebatur. [c]
2 † Si tamen pater vel auus filium impuberem *contracta fiducia*, id est, specialiter legitima successionis iura sibi reseruando, emancipasset: tunc etiam ex mente legis XII. tabularum, tam ad successionem quàm tutelam emancipati vocabatur. [d] Secus erat, si emancipatio nulla facta fiduciæ expressione, contigisset: quia sicut à
3 successione, ita & à tutela excludebatur. † Postea verò, quia successu temporis ex æquitate quadam succursum est patri emancipati, eidem ex senatusconsulto omnia penè successionis iura sunt concessa, quę patrono in liberti bonis tribuebantur: [e] ideo Iurisconsulti, quibus permissum erat iura concedere, ducta similitudine à pa-
4 tronis, æquum esse interpretati sunt, vt parentes etiam nulla contracta fiducia, sicut successionem, ita etiam tutelam susciperent. [f] † Et licet huiusmodi tutelam Iurisconsulti non apertè legitimam dixerint, vt quæ à lege XII. tabularum extra fiduciæ præscriptum incognita fuerat: tamen quia hodie ex Iustiniani constitutione, [g] omnis emancipatio quæ fit à parente, censetur facta esse contracta fiducia, [h] ideo
5 tutela hac ratione patri oblata, verè nunc *legitima* [i] dici potest. † Hæc autem species tutelæ, vt & superior hodie ab vsu recesserunt.

a Idē habes in l. tutela. §. parens, ff. de leg. tut.
b l. tutelas, §. sed legitimæ tutelæ, ff. de cap. demin.
c l. 1. ff. si à parente quis manu. & d. §. sed legitimæ.
d Porcius hic tex. §. fin. ℐ. de legit. agnat.
e d l. 1. ff. si à parente quis ma.
f §. responsa. ℐ. de iur. nat.
g Iaf. hic in add. dict. ad Porc. per l. 2. §. obiicitur. & §. æquissimū. ff. ad senatusc. Tertyl.
h l. vlt. 6. de emancip. libero.
i d. §. 1. ℐ. de legit. agn. succes.

De Fiduciaria tutela. Tit. XIX.

a EST & alia tutela, quæ fiduciaria appellatur: nam si pater filium vel filiam, nepotem vel neptem, vel deinceps impuberes manumiserit, legitimam nanciscitur eorum tutelam. Quo defuncto, si liberi eius virilis sexus existant, fiduciarij tutores filiorum suorum, vel fratris, vel sororis, & cæterorum efficiuntur. b Atqui patrono legitimo tutore mortuo, liberi quoque eius legitimi sunt tutores: quoniam filius quidem defuncti, si non esset à viuo patre emancipatus, post obitum eius sui iuris efficeretur, nec in fratrum potestatem recideret: ideóque nec in tutelam. Libertos autem si seruus mansisset, vtique eodem iure apud liberos domini, post mortem eius futurus esset. Ita tamen hi ad tutelam vocantur, si perfectæ sint ætatis. quod nostra constitutio in omnibus tutelis & curationibus obseruari generaliter præcepit.

a *Sequitur* quarta species tutelæ legitimæ: *Fiduciaria*, scilicet, quæ quidem, respecto iure veteri, propriè nõ est legitima, vt quæ non sit ex lege XII. tabul. quia tamé non parum cũ ea adfinitatis habet, propter ius sanguinis, ideo Iustinianus eam legitimis tutelis attexuit. † Parente enim, qui impuberis emancipati tã ex Iurisconsultorum interpretatione, quàm ex Iustiniani cõstitutione legitimus tutor [a] est, mortuo, 1
† ipsius filius natu maior, fiduciarius tantùm tutor fratris emancipati efficitur, non 2
legitimus, cùm nec hæres legitimus sit. Lex námque XII. tabular. sicut non vocabat fratrẽ ad successionẽ fratris emancipati, propter ius agnationis extinctum, quod sic minima capitis deminutione tollitur: ita nec tutelam illi deferebat. Verũ quia propter sanguinis cõiunctionem, quæ deuincit charitate [b] homines, de qua lex multum confidere [c] solet, cuius etiá respectu multa in iure sunt [d] recepta: lex magnã de fratre spẽ atque fiduciã concepit: effectũ est, vt impubes emancipatus, post mortẽ patris sui, tutoris legitimi, tutelæ fratris natu maioris concreditus fuerit, quasi nemo
eo fidelius & diligentius administraturus esset res fratris impuberis. † Quia ergo 3
hanc tutelam lex nõ spe hæreditatis, aut successionis, (vt iam dictũ est) sed sola quadã fiducia coniunctionis sanguinis deferebat, ideo dicta est *Fiduciaria*: & tutor ipse nõ legitimus, sed *fiduciarius* appellatus: fortè ad exemplũ patris adoptiui, quẽ Caius fiduciarium, puta naturalis patris vicem referentem, nec minoris fiduciæ, nuncupat.
† Sanè & *fiduciariam hæreditatem* pro fideicommissaria Vlpianus [e] dixit: vt Iabole- 4
no [f] *fiduciarius hæres* vocatus est fideicommissarius. Et hæc quidem iure veteri ob-
tinebant. † Hodie verò ex constitutione [g] Iustiniani, emancipati non solùm in pa- 5
ternis bonis ad suorum similitudinem succedunt, sed etiam ad fratrum sororúmque successionem æquo iure inuicem vocantur, sublata, [h] vt sexus, ita etiam emancipationis & seruitutis differentia. † Ideóque ex istius noui iuris extensione, quod 6
circa illorum successionem prouidit, coniuncta ratione legis Decemuiralis, poterit hæc fratrum tutela, quæ à iure ciuili *Fiduciaria* dicitur, legitima rectè vocari: atque

a Titul. prox. præced.
b Cic. lib. 1. Offic.
c Barr. l. 3. §. si parens, ff. de legit. tut.
d Vide Matth. de Afflict. De iure prot. q. 1.
e l. certi condictio, 9. §. cõpetit hæc act. ff. si cert. pet.
f l. Seius. 46. ff. ad Trebell. Alciat. lib. 3. Parerg. c. 26.
g l. lege 12. tab. 14. & l. meminimus. 15. C. de legi. hære.
h §. nulla. Nouel. de hæred. ab intest. veniẽ.
i in l. frater 4. C. de legit. tut. Differunt Bart. & Ang. in l. 4. ff. eod. tit.

atque ita in Codice, appellatur.

7 b *Atqui*] † Obiectio est, in qua Imperator tantùm ponit antecedens, omissa consequentia. Sic enim argumentatur. Liberi patroni, eo mortuo, fiunt legitimi tutores libertorum impuberum: ergo eadem ratione filij, mortuo patre emancipante, fiunt legitimi tutores filij, id est, fratris emancipati. Sed illam consequentiam dicit Imperator falsam esse, decidendo hic contrarium, scilicet, quòd propterea nõ sit dicenda legitima tutela, cùm magna sit differentia inter filios patroni erga libertos, & fratres
8 erga fratrem emancipatum. † Diuersi iuris ea est ratio, secundùm antiqui iuris subtilem obseruationem. Tametsi enim libertus à domino viuente non fuisset manumissus, sed remansisset seruus: nihilominus tamen venturus erat in potestatem dominicã filij, patrono patre suo mortuo. Et nunc in manu ac potestate fuisset filij hæredis, eundem seruum libertum facere, & eius legitimam consequi tutelam: in filio autem longè est diuersum. Is enim nisi à patre viuo emancipatus fuisset, nulla ratione venturus erat in fratrum suorum potestatem, sed sui iuris futurus defuncto patre: & sic non fuisset in potestate fratrum, eum emancipare, & sequenter emancipando ex interpretatione legitimam consequi tutelam. Non igitur mirum, si fiduciarius tutor potius dicatur quàm legitimus: cùm tamen filius patroni, liberti impu-
9 beri à patre manumissi, legitimus tutor appelletur. † Sed pondera quòd Iustinianus non solùm fratris emancipati, sed & filij mei à patre meo emancipati, me fiduciarium tutorem facere [k] videtur. In filio verò meo ab ipsius auo emancipato prædicta ratio [l] cessat: quoniam filius meus si emancipatus non fuisset, in potestatem meam recidisset, [m] & per consequens in tutelam legitimam: [n] cuius vim in eum quoque emancipatum habere [o] debeo, cùm illi succedam, [p] licet fratri emancipato olim non successissem. [q] Propter hanc difficultatem Accursius [r] Iustinianum tribus modis interpretatur: sed falsò. Et ideo Haloandri lectio manifestè docet, fratrem tantùm fiduciarium esse posse. [s]

k Hic in verb. Quo defunct.
l Loriot. tract. tutel. axio. 15.
m §. quib. mod. ius pat. pot. sol. in princ. versic. itaque.
n Vt hic versi. quoniam.
o d. l. 4. frater, C. de legit. tut.
p l. æquissimũ. §. si ex filio, ad Tertyl.
q l. 2. §. liberos, si quis à parente ma.
r Verbo. Atqui.
s d. versic. quo defuncto.

De Attiliano tutore. Tit. XX.

1 *Deficiente testamento & legitimo tutore, datiuo locus est.*
2 *Multiplex datiua tutela ius.*

Explicito tractatu ad legitimam tutelam pertinente, iusto ordine transeundum
1 erat ad tertiam tutelæ speciem, quæ datiua nuncupatur: † & tum obtinet, cùm nec testamentariæ, nec legitimæ tutelæ vlla spes superest. Tutores enim testamento dati primas sibi vendicant: post hos legitimis est locus: vtrisque autem deficientibus, datiui tutelæ onus subeunt. Interdum tamen excluso legitimo tutore, datiuus pupillo datur, videlicet, si spes sit de testamentario: vt quia vel ex die, vel sub conditio-
2 ne testamento scriptus sit tutor. [a] † Multiplex autem est datiuæ tutelæ ius atque tempus, quod hoc loci Imperator examinat. Præscribuntur enim ab ipso quinque diuersa tempora: quæ singulatim in expositione textus annotabuntur.

a §. ad certum
§ qui testa. tut. dari poss.

In princip. tit.

1 *Primum ius circa datiuos tutores.*
2 *Legis Attiliæ rogatores.*
3 *Attilianus tutor vnde dictus.*
4 *Numerus tribunorum Romæ.*

SI cui nullus omnino tutor fuerat, ei dabatur in vrbe quidem à Prætore vrbano, & maiore parte Tribunorum plebis, tutor ex lege Attilia: in prouinciis verò à Præsidibus prouinciarum, ex lege Iulia & Titia.

1 Primum † ius hic præscribitur, quod circa datiuos tutores olim obtinuit. † Lu-
2 cio enim Attilio, & Claudio Mattio Tribun. Pleb rogatione latum [a] est, vt si cui nullus omnino tutor fuerit, neque testamentarius, neque legitimus, ei quidem Ro-
3 mæ à prætore Vrbano, & maiore parte Tribunorum plebis daretur. † vnde appellatur *Attilianus tutor.* In prouincijs autem à præsidibus prouinciarum, ex lege Iulia & Titia. Quod autem Accursius putat, duos tantùm Tribunos maiori Tribunorum

a Ferrar. Monta. Vide Liuiũ lib. 29. & Vlp. in fragm. tit. 12.

parte comprehendi, falsum est. † Quia licet initiò duo tantùm Tribuni plebis creati sint, in tantum tamen postea auctus est eorum numerus, vt interdum quinque, interdum plures, nonnunquam etiam decem plebi concederentur, id quod ex Liuio [b] satis constat. 4

b lib. 2. & 3. decad. 1. & Diony s. lib. 6. & 10.

§. Sed etsi.

1 *Datiua tutela, quando sit locus.*
2 *Tutor temporarius.*
3 *Quandiu testamentaria tutela speratur, legitima non est locus.*
4 *Donec ex testamento potest adiri hæreditas, ab intestato venientes excluduntur.*
5 *Testamentaria tutela, ab adita in primis hæreditate confirmatur.*
9 *Pluribus scriptis hæredibus, vnum adesse sat est.*
7 *Pupillus, si ex asse scriptus sit hæres, & eidem tutor datus à patre, quomodo adeat.*

Sed & si in testamento tutor sub conditione, aut ex die certo datus fuerit: quandiu conditio aut dies pendebat, ex iisdem legibus tutor alius interim [a] dari poterat. [b] Item si purè datus fuerat: quandiu ex testamento nemo hæres existebat, tamdiu ex eisdem legibus tutor petendus erat, qui [c] desinebat esse tutor, si conditio extiterat, aut dies venerat, aut hæres extiterat.

Relatum est, qui dederint iure antiquo tutores: nunc subsequetur, quando datiua tutela locum habeat. † Et non solùm, si nec ex testamento, nec ex agnatis tutor erat pupillo: sed etsi datus fuerat sub conditione, vel in diem, vel purè, hæreditate necdum adita, datiuus tutor ex prædictis legibus sufficiendus erat: † qui & *temporarius* dicebatur, vt qui existente conditione, aut veniente præscripto die, tutor esse desinat. Et eodem modo, hodierno etiam iure tutelæ datiuæ locus est: non quidem ex lege Attilia vel Titia, sed per recentiorem legem [a], nec refert, quod legitimum tutorem pupillus habeat; † quia quamdiu testamentaria tutela speratur, legitimæ non est locus. quod propterea fit, cùm tutelæ ad instar hæreditatum deferantur. Sed in hæreditatibus hæc procedit regula: † *Quòd, donec ex testamento potest adiri hæreditas ab intestato non deferatur.* [b] idem est ergo in tutelis.

1 (at "tutor e-")
2 (at "temporarius")
3 (at "legitimæ non")
4 (at "adiri hæredi-")

a l. 11. si quis sub conditione. vbi Bart. de testam. tut.
b l. 39. quandiu. ff. de acqu. hæred.

a *Dari poterat*] Et adhuc dari potest, sed non ex his legibus, sicut * infrà subsequitur.

b *Item si purè*] Id est, neque conditionaliter, neque ex die certo, sicut suprà [c] explanatum est. Sed qui fit, quòd in testamento purè scripto tutore, locus sit datiuo? Quoniam † ab adita in primis hæreditate cedit testamentariæ tutelæ dies. Sic Pomponius [d]: *Si nemo, inquit, hæreditatem adierit, nihil valet ex his quæ scripta sunt in testamento.* Testamentaria ergo tutela post aditam hæreditatem vires acquirit, & confirmatur: ideoque pendente hæreditatis aditione, ex qua tutor speratur, alius est surrogandus: qui mox adita hæreditate tutor esse desinit, incipitque testamentarij autoritas vigere. [e] Vnde nec Catonianam regulam ad tutoris pertinere dationem communiter asseritur. [f] † Quòd si plures sint hæredes scripti, & vnus adierit, tutelæ statim valent: nec expectandum erit, vt omnes hæreditatem adeant. † Ex prædictis quoddam suboritur perplexum, quod Accursius [g] tangit: quando pupillus ex asse hæres à patre institutus est, eidemque tutor testamento datus, quid hac specie respondendum sit? Nam nec tutor existere potest non adita hæreditate: nec pupillus hæreditatem adire, sine tutoris authoritate. [h] Hic nodus vario resoluitur: nonnulli putant, pupillum authoritate iudicis, qui nondum confirmati tutoris defectum suppleat, hæreditatem adire [i] posse. Dynus, Bartolus, & Faber censent, ius sui hæredis nudo tantùm nomine tutelæ dationem confirmare. Angelus verò multo tutius esse refert, vt ad illum actum aditionis expediendum, tutor detur Attilianus, qui adita hæreditate, desinat esse tutor, locúmque sit testamentario. quod & mihi placet.

9 (at "ex-planatum")
5 (at "Sic Pom-")
6 (at "tutelæ")
7 (at "Ex prædictis")

* s. sed ex his, hoc tit.
c s. ad certum 7. qui testam. tut. dari poss.
d l. 9. si nemo, de test. tut.
e d. l. si nemo, cum l. seq.
f d. l. si nemo, & l. seq.
g Gloss. verb. existebat.
h s. neque tamen, 7. tit. prox.
i l. 18. si infanti, C. de iur. delib.

c *Desinebat esse tut.*] Imò & deserto testamento, & deficiente conditione desinebat esse tutor. Cæterùm hoc casu legitimus tutor illi succedebat, illo testamẽtarius.

§. Ab

§. Ab hostibus.

1 *Testamentario tutore capto ab hostibus, datur datiuus.*
2 *Idē locū habet, quandocunq; testamentarius iustè impeditur præesse tutelæ.*

Ab hostibus quoque tutore capto, ex his legibus tutor petebatur, qui desinebat esse tutor, si is qui captus erat, in ciuitatem reuersus fuerat: nam reuersus recipiebat tutelam iure postliminij.

1 Alius † casus, in quo locum habet tutela datiua: vt si tutor testamento datus, captus est ab hostibus, substituitur ei datiuus, qui eius defectum suppleat, ne pupillus interim sit indefensus. Potest enim fieri, vt captus postliminio redeat: sicque, sicuti cætera iura, quæ per captiuitatem amisisse videbatur, iure postliminij [a] recuperat, ita
2 quoque tutelæ recipiat officium. † Et hoc extenditur in quocunque alio tutoris testamentarij iusto impedimento procedere: Semper enim surrogandus est à iudice datiuus, qui desiit esse tutor, impedimento testamentarij cessante.

a §. si ab hostib. §. quibus mod. ius patr. pot. sol.

§. Sed ex his.

1 *Secundum ius circa tutores datiuos.*
2 *Claud. Cæs. sanxit tutores ex inquisitione à Cos. dandos.*
3 *Tertium ius circa datiuam tutelam.*
4 *Quando ex inquisitione dicantur tutores dari.*

Sed ex his legibus tutores pupillis desierunt dari, posteaquam primò Consules pupillis vtriusque sexus tutores ex inquisitione dare cœperunt: deinde Prætores ex constitutionibus. Nam supradictis legibus, neque de cautione à tutoribus exigenda rem saluam pupillis fore: neque compellendis tutoribus ad tutelæ administrationem, quicquam cauebatur.

Hactenus antiquitatem recensuit: modò qualiter eadem successu temporum ob-
1 literata fuerit, & iura noua inducta, subiicit. † In hoc autem §. continetur secundum ius fine temp us, quod circa datiuos tutores obtinuit. Nam cùm in lege Attilia, Iulia & Titia, neque de cautione, *rem pupillo saluam fore*: neque de cogendis tutoribus, si
2 tutelam subire recusarent, quicquam esset profectum. † primus omnium D. Claudius Cæsar (vt & in eius vita refert Suetonius) [a] sanxit, vt pupillis tam masculis, quàm fœminis, extra ordinem tutores à Consulibus ex inquisitione darentur: & hoc est se-
3 cundum ius. † Attexitur sub finem §. & tertium ius. Postea enim non modo à Consulibus, sed etiam ex variis Principum constitutionibus tutores etiam ex inquisitio-
4 ne dari cœperunt. † Ex inquisitione autem tunc dantur, si magistratus inter cætera mores dandorum inuestiget, & facultates, [b] & dignitatem. Item ne dentur, qui seipsos ingerunt, aut pecuniam dant, vt assumantur. [c] Et in summa, tutela non est decernenda tutori cui datur, nisi post causæ cognitionem pronuncietur idoneus. [c]

a cap. 5.

b l. 21. scire oportet, §. cum reliquis, ff. de tutor. datis ab his. & §. sed & propter, §. de execut. tutor.

c d. l. scire, §. fin.

d Explicatur in l. tutores, & ibi Bart. de con fin. mand. tuto. & Ang. hic. & Cantium in sua paraphrasi.

§. Sed hoc iure.

1 *Quartum ius, circa tutelam datiuam.*
2 *Prætor tutelaris.*
3 *Tutor dari potest in loco origine, domicilij, & facultatum.*
4 *Neque Episcopus seculari, nec secularis iudex clerico dare tutorem potest.*
5 *Si in loco pupilli non reperiatur idoneus tutor, ad alias ciuitates cōfugiendū est.*
6 *Datio tutoris, an sit mixti imperij?*
7.8 *Dationem tutoris permissionis esse, non imperij.*
9 *Accursij expositio ad §. datio tutoris, in l. muto, ff. de tutel. reiecta.*
10 *Datio tutoris quare delegari nō possit.*

Sed hoc iure vtimur, vt Romæ quidē Præfectus vrbi, vel Prætor, secūdum suam iurisdictionē: in prouinciis autem Præsides ex inquisitione tutores crearent, vel magistratus iussu Præsidum, si non sint magnæ pupilli facultates.

Sequitur † quartum ius, quod tempore diui Instiniani[a] in vsu fuit. Eo enim iure 1
datiuus tutor Romæ constituebatur à Præfecto vrbis & prætore, quum † primus in 2
eam rē D. Marcus Antoninus, vt eo diligentius de tutorib. tractaretur, *tutelam* creauit, [b] Capitolinus autor est. In prouinciis verò si magnæ pupilli erant facultates, Præsides, & qui Præsidis appellatione continentur, ius dandi tutores habebant. [c] Si tenues erant facultates, tunc omnes magistratus municipales iussu Præsidum tutores creabant. Non autem aliter vtilis est tutelæ datio, nisi & pupillus & tutor datus, sint subiecti iurisdictioni eius qui dedit tutorem, vel ibi domicilium habeat: nisi fortè pupillus in aliis quoque locis possideret bona: nam eo casu sicut testamento potest destinari tutor rei Africanæ, vel rei Syriacæ: [d] ita idem à iudice fieri potest. † Obseruandum igitur, tribus in locis vtiliter tutorem pupillo dari: in loco originis, domicilij, & facultatum. † Ex quibus liquet, Episcopum vel Ecclesiasticum iudicem seculari non posse tutorem ordinare, nec vicissim iudicem secularem clerico: cùm
neuter sit alterius suppositus iurisdictioni. † Illud quoque annotandum est, si quando desit in ciuitate, ex qua pupillus oriundus est, qui idoneus videatur esse tutor, officium magistratus esse, in subsidium ex vicinis ciuitatibus idoneiorem inquirere, & 5
nomina Præsidi prouinciæ mittere: non ipsos arbitrium dandi sibi vendicare. [e] † In- 6
quirunt etiam hic Doctores, cuius imperij sit tutoris datio? Et communiter obtinuit, eam mixti [f] esse imperij. † Ego verò cum Bellono [g] putarim, eam nec mixti 7
imperij, nec iurisdictionis esse, sed potius permissionis. Sic enim Iurisconsultus scribit. [h] *Datio tutoris, nec imperij, nec iurisdictionis est, sed ei soli competit, cui nominatim hoc lex dederit, &c.* sensus enim est, quamuis sit maximus magistratus, habens imperium & iurisdictionem: non potest tamen virtute imperij vel iurisdictionis tutorem dare, sicut reliqua facit, sed debet hoc ei esse permissum. Deinde hoc satis ex præsenti titulo probatur: nam à principio solus Prætor vrbanus, & maior pars Tribunorum Romæ, in prouinciis Præses prouinciæ, ex lege Iulia & Titia tutores dare poterant. Alij autem quamuis habentes omne imperium, non poterant. Deinde Consules cœperunt dare posse, & alij Prætores ex Constitutionibus. [i] Item legatus Proconsulis, ex oratione D. Marci. [k] Item Iuridicus Alexandrinæ ciuitatis, ex constitutione D. Marci. [l] † Apparet igitur, hoc esse ex permissione, non virtute imperij, aut 8
iurisdictionis. Tertiò hoc idem ex eo quoque confirmari potest, quòd patri, & sic priuato homini similis potestas datur. [m] Et potestas data magistratibus dandi tutorē, est surrogata, in locum potestatis cōcessæ testatori. † Nec aduersatur quod Accursius 9
tradit, tutoris dationem non esse imperij, scil. tantùm, nec iurisdictionis tantùm: ergo mixti, tum quia hæc suppletio & additio dictionis *(tantùm)* est absurda & improuida: tùm quia ineptum est, si volendò dicere, aliquid esse mixti imperij, dicas non esse imperij, nec iurisdictionis: cùm mixtum contineatur sub suis [n] simplicibus, & de vtroque participet. Et palàm est Iurisconsultos alia verborum textura vti, si per circumlocutionem, aliquid esse mixti imperij significare velint. Sic enim Vlpianus *Iubere cauere*, inquit, *prætoria stipulatione, & in possessionem mittere, imperij magis est, quam iurisdict.* id est, mixti imperij: ita enim exponunt gloss. & [o] Doctores. Affirmatiuè itaque loquitur [p] Vlpianus, non negatiuè. Sed nonne prædictæ sententiæ fortiter obstat textus noster; dùm ait, *Præfectum vrbis & Prætorem secundum suam iurisdictionem tutores creare.* videntur ergo creare vi iurisdictionis, non permissionis. Respondeo, si rectè ponderemus textum, faciliter hunc obicem tolli posse. Neque enim debent hæc verba *(secundum Iurisdictionem)* referri ad potestatem dantis tutorem, vt potestas pendeat à iurisdictione, sed ad personas, quibus dantur: vt & Accursius annotauit: [q] vt sit sensus, quamuis permissum sit Præfecto vrbis & Prætori, creare tutores: tamen non debent, nec possunt creare, nec alteri tutorem dare eum, qui non sit suæ iurisdictionis. [r] † Ex quibus omnibus resultat eleganter ratio, 10
quare datio tutoris delegari non possit: quæ non est, quia sit mixti imperij, sed quia nominatim aliquibus conceditur. Vnde cùm sit electa industria certæ personæ, non potest quis per substitutum rem commissam explicare. [s]

a ... in l. ius dandi 3. ff. de tut. & curat. datis ab his &c.
b in Marco Philosopho.
c l. 1. ff. de off. præsid.
d l. si tamen, ff. de test. tutel.
e l. D. Marcus 24. ff. de tut. & curat. datis ab his & l. 1. § si quando. ff. de mag. conuen.
f Dd. l. 1. de off. eius, &c. & l. 1. & l. imperium. ff. de iurisd.
g lib. 2 Suppu. cap. 2.
h in l. muto. § tutoris dat. o. ff. de tute.
i § sed ex his lege. b. hoc nostro tit.
k l. 1. ff. de tut. & curat. datis ab his.
l l. fin. de off. iurid. Alexand.
m § permissu, §. de tutel. & ff. de testa. tut. per tot.
n l. 2. de verb. obl. & ibi not.
o l. 4. iubere cauere, de iurisd.
p l. 26. ea quæ, ad municip.
q Gloss. hic in verbo iurisd. & verb. creent.
r Vt etiam est text. in l. 1. de tutor. & curat. datis ab his. & l. ius dandi co. tit.
s Argum. l. 31. inter artifices. de solut. & eorum quæ notantur in d. l. 6. de off. eius &c. Ita Bello. lib. 1. Supput. c. 2. vnde hæc decerpsimus.

§. Nos autem.

1 *Quintum ius circa tutelam datiuam.*
2 *Qua forma hodie datiui tutores constituantur.*
3 *Solidus pro aureo.*
4 *Veteris aurei Romani æstimatio.*

5 Cen-

5 *Centum aurei olim honorarium aduocatorum.*
6 *Aurei veteris deprauatio.*
7 *Semisses, tremisses.*
8 *Aurei nostri minores veteribus.*
9 *An quæ de solido in iure cauta sunt, ad nostros aureos, quibus nunc vtimur, referenda sint.*
10 *De materia mutationis monetæ, & c. remissiue. Et quid in Camera Imp. Germanici obseruetur.*
11 *Hodie cuiusque loco ordinarius magistratus ex constit. imperij dat tutores, & exigit satisdationem.*

[a] Nos autem per constitutionem nostram huiusmodi difficultates hominum resecantes, nec expectata iussione Præsidum, disposuimus, si facultates pupilli vel adulti vsque [b] ad quingentos solidos valeant, defensores ciuitatum vnà cum eiusdem ciuitatis religiosissimo antistite, vel alias publicas personas, id est, magistratus, vel iuridicum Alexandrinæ ciuitatis tutores vel curatores creare: legitima cautela secundum eiusdem constitutionis normam præstanda: videlicet eorum periculo, qui eam accipiunt.

1 a *Nos autem*] † Tractat hic §. quintum & nouissimum ius, quod D. Iustinianus quadam constitutione introduxit: quam tamen hodie non habemus. Fuit autem sine dubio inserta primo Codici, qui ante compilationem Institutionum editus fuit, ac deinde in altero, qui hodie extat, omissa. Siquidem cùm difficultatem esse perpenderet in expectanda Præsidis iussione circa tutorum dationem, æquum, & magis ex re pupillorum (quorum facultates sæpe ex mora periculum accipiunt) fore pu-
2 tauit, si eiusmodi circuitu sublato † pupilli, tametsi eorum facultates excedant quingentos aureos, à quibuslibet magistratibus, cum eiusdem ciuitatis Episcopo, tutores acciperent, etiam sine iussu Præsidum: ita tamen, vt in primis cautio ab ipsis præstetur, rem pupilli saluam fore: in qua cautione suscipienda, prouidus debet esse tabellio publicus, vel quicunque alius, qui huic accipiendæ destinatus erit: Nam si quid eò loci negligentius actum fuerit, puta si non idoneos tutores admiserit, suo hic periculo fecisse iudicabitur: sicuti fusius infra [a] expenditur.

3 b *Ad quingentos solidos*] † Solidum pro aureo accipi, annotat hic Accursius. Erat enim *solidus*, idem quod aureus Romanus, qui pondere didrachmali primùm fuit centum numis æstimatus, & aureorum istorum didrachmalium quatuor comple-
4 bant vnciam, octo & quadraginta libram. † Hinc decem aurei vel solidi nostro ære valent xxv. coronatis: viginti autem valent quinquaginta, & quadraginta
5 valent centum, & sic de singulis. † Centum autem aurei honorarium aduocatorum olim erat, hoc est, ccl. coronati. Verùm malignitate temporum immu-
6 tata moneta factum sit, vt aurei excluderentur, vt leuiores, ita & viliores, † quorum sex implebant vnciam, & septuaginta duo libram: inde æstimantur singuli aurei, non centum, sed sexaginta sex numis, & obolo, hoc est, centum † & duobus
7 cruciatis, cum dimidio. Huiusmodi aureus vocatur solidus, id est, integer: † quia eo seculo quo hic cursum suum (vt dicitur) habuit, excudebantur & minores aurei, nempe *semisses*, qui erant solidi dimidiati, æstimabiles xxxiii. sestertiis numis & semiobolo, hoc est, quinquaginta octo cruciatis cum dimidio. *Item tremisses*, qui erant solidi tertia pars, qui poterant æstimari xxii. sestertiis, & oboli tertia. Sicque intelligendi sunt *tremisses*, quorum libro duodecimo Codicis [b] mentio fit, hoc est, xxxix. cruciatis ferè. Horum meminit Lampridius in vita Alexandri. Ex prædictis igitur intelligis vim huius §. quantum valuissent nostro ære quingenti solidi, nempe octingentis & septem florenis minutæ monetæ, & viginti quinque cru-
8 ciatis ferè, si diligentius calculum duxeris. † Hodie autem nostrum aureum, quo
9 vtimur, etiam minoris æstimationis esse constat. † An igitur quod hîc de quingentis solidis disponitur, ad nostræ quoque ætatis quingentos aureos sit referendum? Et [c] Alciato videtur, aureum, quo hodie vtimur, ex generali omnium populorum

a §. de satisdat. tut. s. penult. & vlt.

b l. iubemus. l. 2. in prin. vers. ipse cũ actuario. C. de erog. mili. anno. lib. 12.

c in l. etiam aureos 159. de verb. signific. & lib. 3. disp. c. 9.

consuetudine esse veteri illi surrogatum. Et ideo quæ de solido in iure ciuili cauta sunt, ad nostrum, quamuis leuioris ponderis, referenda, quod & mihi probatur.
10 † Cæterum de materia mutationis monetæ quo ad pondus & valorem, Interpretes iuris tam ciuilis, quam Pontificij [d] suis locis luculenter tractant. Et an valor monetæ à tempore contractus vel solutionis considerari debeat: quidque hodie in Camera Imperij Germanici obseruetur, [e] alibi annotauimus.
11 † Postremò notandum, quòd hodie mutata forma Reip. cuiusque loci ordinarius magistratus tutores dare satisdationémque exigere soleat. [f] Et ita sancitum est *in der reformation guter Policen zu Augspurg Anno 1548 auffgerichtet.* [g]

§. Impuberes autem.

1 *Causa finalis tutelæ introducendæ.*
2 *Tutores tenentur rationem reddere tutelæ gestæ.*
3 4. 5 *Tutores quibus actionibus teneantur.*
6 *Tutelæ actione contra tutorem intentatá, de rationibus distrahendis actio perit.*
7 *Secus est in furti actione: & quæ sit diuersi iuris ratio.*
8 *Furti actio à reliquis tutelaribus iudicijs differt.*
9 *Tutores hodie singulis annis tenentur reddere rationem suæ administrationis, ad requisitionem magistratus, ex Caroli V. Imp. constitutione.*

[a] Impuberes autem in tutela esse, naturali iuri conueniens est: vt is qui perfectæ ætatis non sit, alterius tutela regatur. Quum ergo pupillorum pupillarumque tutores negocia gerant, post pubertatem [b] tutelæ iudicio rationem reddunt.

a *Impuberes*] Hic §. † causam finalem introducendæ tutelæ complectitur: quia 1 enim impuberes propter ætatis imbecillitatem seipsos tueri atque defendere nesciunt, naturali rationi conueniens est, vt à prudentioribus, qui firmum iam habent animi iudicium defendantur. [a]

d *Tutelæ iudicio*] † Æquitati enim maximè consentaneum est, vt tutores, finita 2 quocumq; modo tutela, rationem suæ administrationis reddant. Ob id tutores tribus obligantur diuersis actionibus: quarum hoc loco meminit Accursius. † Primò namq; de omnibus quæ tutor fecit, cùm prætermittere deberet, item de his, quæ non fecit, cùm essent facienda, rationem reddere compellitur, actione tutelæ directa, præstando dolum & culpam, & quantam in suis rebus præstaret diligentiam. Sed & de autoritate pupillis concessa ad mortis causam vel inter viuos donationem rationem tenetur reddere. [b] † Cæterùm si, dum tutelam gerit, quispiam ex pupilli bonis 4 interceperit, vel abstulerit, tenebitur actione de rationibus distrahendis: quæ ex interceptione rerum pupillarium nascitur, etiamsi hoc non fecerit furandi animo. † Aliàs enim 5 furti tenebitur. Sed & conditio ex furtiua causa [c] competet. Euidenter tamen probandum est furandi animum interuenisse: quia in dubio non præsumitur furandi [d] animus in tutore. Priorum autem duarum actionum vna intentatâ, altera denegatur: quia si tutelæ fuerit actum, de rationibus distrahendis agi non potest: sin verò hæc est intentata, tutelæ actio perimitur, quò ad speciem istam. [e] † Diuersum tamen est, si 6 furti quoque actio detur: nam qui furti tenetur, etsi tutelæ, vel de rationibus distrahendis conuentus sit, furti non liberatur, quo minus ab eo id consequi possit actor, quo amplius in hac altera actione [f] est. Nec enim est eadem obligatio tutelæ, & furti. [g] † Differt & hæc furti actio à tutelæ iudicio, vel de rationibus distrahendis: quia 7 hoc, finita demum tutela, datur. [h] Cæteræ verò actiones aduersus tutorem competunt, durante etiam adhuc tutela: veluti furti, damni, iniuriæ conditio: sed non dantur pupillo, dum tutelam tutor gerit. [i] Sed qua ratione hoc? an quia actio tutelæ suapte natura generalis est, neque sæpius per singulas causas, sed duntaxat semel nasci potest? neque vlla tutelæ actio non generalis duntaxat repetitur? quod etiam in actione furtiua, iniuriæ, & similium non obtinet. Hæc enim ex singulis causis oriri possunt, etiam tutela durante, licet finita demum exerceantur. [k] † Porrò licet finita 8 communi tutor non teneatur rationem [l] reddere, nisi tutela finita: hodie tamen secus est. Nam in Comitiis Augustanis Anno 1548. à Carolo V. indictis [m] constitutum est, quod tutor ad requisitionem magistratus quolibet anno suæ administrationis sufficientem reddere rationem obnoxius sit, quod nota.

d Bart. & alij in l. cum quid. ff. si cert. petat. Cano. in c. quanto. ext. de iureiur. Zabarel. in cle. vlt. de dec. & Alb. Brun. in eleganti suo tract. de aug. & demi. mone. in vlt. concl. Itemque Boet. decis. 327.
e In obs. Camera. cent. 4. obs. 1. vbi vide.
f Secundum Dd. adh. s.
g *Ti von der Pupillen vnd minderierigen Kinderen Tutorn vnd Vormuendern.* s. 1. & 3.
a l. 1. de min. Cic. lib. 1. Offic.
b l. 1. vbi gloss. & Dd. ff. de tutel. & rat. dist.
c l. actione, ff. de tut. & rat.
d [illegible] ff. de adm. tut.
e [illegible] in tutela, de tut. & rationib.
f Argum. l. 33. qui seruum § s. sed hæc sententia. ff. de act. & obl.
g d. s. in tutel.
h d. l. 1. in fin. & l. 9. si tutor. reip. caus. s. vlt. de tut. & rat. distrah.
i d. s. vlt. & l. seq.
k Flor. & Bal. in l. 2. C. de admin. tut. Vide Cantiū c. hic. vnde hæc ferè sunt desumpt.
l vt hic. & l. 4. nisi finita, & d. l. tut. Reip. s. sed etsi quis testamento, ff. de tut. & rat. distr. l. 3. ibi gl. & Dd. C. de admi. tut.
m *Ti von der Pupillen vnd minderierigen Kinderen Tutorn vnd Vormuendern.* s. 3

De autoritate tutorum. Tit. XXI.

1 *Continuatio tituli.*
2 *Autoritas tutorum quid?*
3 *Autoritatem præstare quid?*
4 *Autoritatis verbum vnde deducatur.*

1 Post † tutorum constitutorum, & varietatem explicatam, de ipsorum autoritate rectè subiungitur. Quid enim conferret creatio, nisi sequeretur autoritatis interpo-
2 sitio? † Est autem *autoritas tutorum*, vis illa atque potestas, quam tutores vel ex testamento, vel ex lege, vel per iudicem receperunt in persona pupillorum defenden-
3 da, rebúsque eorundem administrandis. † *Authoritatem* verò *præstare*, nihil aliud est, quàm probare & confirmare id quod agitur. [a] Atque vt hæc autoritas habeatur firma & efficax, illa quinque interuenire oportet, de quibus, sub titul. De legitima a-
4 gnat. tutela [b] tractabimus. † Autoritatis verbum nonnulli ab αὐτὸς deducunt, quo veteres ratam alicuius potestatem significabant: ideoque sine H scribi debet.

a l.3 ff.eo.tit.
b in princip. num.8.

In princip. tit.

1 *Pupillus sine tutore potest suam conditionem meliorē facere, non deteriorē.*
2 *Pupillo omnes res vtiliter dantur: ipse autem alijs se obligare nequit.*
3 *Pupill. soluēdo creditori suo nihil agit.*
4 *Causa, verbum πολυσήμον, varia significans.*
5 *Inter causam & litem differentia.*
6.9 *Pupillus si ineat cōtractum mutuum, contrahentem sibi obligat, ipse autem non obligatur.*
7 *Si tamen ex eo contractu factus sit locupletior, datur contra eum exceptio.*
8 *Contra naturam est, cum alterius locupletari iactura.*
10 *Infans quandoque rectè stipulatur.*

a AVtoritas autem tutoris in quibusdam causis necessaria pupillis est: in quibusdam non est necessaria, vt ecce si quid dari sibi stipulentur, non est necessaria tutoris autoritas: quòd si aliis promittant pupilli, necessaria est tutoris autoritas. Namque placuit, meliorem quidem conditionem licere eis facere, etiam sine tutoris autoritate: deteriorem verò non aliter, quàm cum tutoris autoritate. [b] Vnde in his causis, ex quibus obligationes mutuæ nascuntur, vt in emptionibus, venditionibus, locationibus, conductionibus, mandatis, depositis, si tutoris autoritas non interueniat, ipsi quidem qui cum his contrahunt, obligantur: at inuicem pupilli non obligantur.

1 a Docet hoc principium, quando necessaria sit tutoris autoritas. † Et pro regula obseruandum est, quòd pupillus habens tutorem, sine eo conditionem suam meliorem facere, deteriorem non possit. Sic Marcellus [a] respondit: *Pupillum, quantum ad acquirendum, non indigere tutoris autoritate: alienare verò nullam rem posse, nisi præsente tutore autore.* Et Caius: [b] *Si pupillus,* inquit, *sine tutoris autoritate pactus sit, ne à debitore suo peteret, ratum non habetur. Ex diuerso autem si paciscatur, ne quod de-*
2 *bet, à se petatur, ratum habere pactum conuentum.* † Sic & pupillo omnes res sine tutore & vtiliter ac rectè donari possunt. [c] At ex contrario, si quid pupillus cuipiam vendiderit, aut promiserit, vel sese vlli verbo obligauerit, iure non consistit obliga-
3 tio, nisi tutoris accesserit autoritas. † Cui consequens est, vt soluendo creditori suo nihil agat: quia cùm nullum dominium transferre possit, nummos non potuit accipientis facere. [d] Nec obloquitur, pupillum etiam sine tutore per acceptilationem confestim liberari: [e] quoniam in eo nihil est periculi: in solutione verò multum fraudis ac damni subesse potest. Quid enim si se potuit contra petentem, exceptione

a l.11. pupillus de acquir. rer. dom.
b l.29. contra iuris, in princ. de pact.
c §.ex contrario, ʃ. quibus alienare licet vel non.
d l. obligari 9. §. pupillus, hoc tit.
e l.2. de accepti.

tueri pupillus? quid si præmaturè, & non suo tempore soluitur? quid si pupilli magis interesset, hos numos alteri, vel alibi numerari? Et si quæ similes causæ considerentur.

b *Vnde in his causis*] Id est, contractibus: ita enim hæc vocula accipitur. † Alias 4
causa, verbum πολύσημον est, vt non ad contractus [f] tantùm; sed ad omnes obligationes, [g] etiam ex delicto descendentes pertineat, ergo & ad quasi [h] contractus. Causæ etiam verbo lis [i] significatur, vt Paulus ait: quod & [k] Iustinianus expressit, explicans, causa cadere, id est, rem amittere. Hanc appellant Græci δίκην: quo verbo in ea significatione vtitur sæpissimè Cicero, & Seneca in prologo 30. declamat. † Causam 5
tamen à lite videntur alibi separasse Impp. [l] & [m] Pontifices: ex quo puto causam ita à lite distingui, vt illa generale verbum sit, quo & capitalia & ciuilia contineantur, litis verò appellatione ciuiles tantùm actiones [n] comprehendãtur. Sunt & aliæ huius voculæ significationes, quas nunc prætermus. Ad textum reuertendo: Infert Iustinian. hic ex regula præmissa, † si pupillus contractum mutuum, id est, vltro citroque obligatorium ineat, ipse alteri sine tutore non obligatur: sic enim conditionem suam deteriorem faceret: alterum autem sibi facit obnoxium. Vnde conficitur, obligationem mutuam hoc casu claudicare, & ex vno tantum latere constare, puta contrahentis cum [o] pupillo: idque fauore pupillaris ætatis recipitur. Quamuis autem non obligetur pupillus, saltem ciuiliter & efficaciter, ita vt contra eum agi possit (naturaliter enim obligatur) propter suum consensum, qui naturalem obligationem producit: [p] † si tamen ex contractu factus sit locupletior, id est, si non factus 7
est pauperior, [q] vel si fauorem ætati suæ concessum ad iniquum trahat compendium, vel de præda magis quam de damno sit solicitus: doli mali exceptione submoueri potest. [r] Vt si (exempli gratia) pupillus vendidisset quidpiam, licet non consisteret venditio sine tutore autore, si tamen pupillus rem venditam vendicaret, obstaret ei exceptio, donec precium in suam vtilitatem conuersum restituat: & sic ex inutili contractu datur exceptio, quod suo loco fusius tractabitur. [f] † Esset enim per naturam iniquum, si pupillus locupletaretur cum alterius iactura. [t] In his ergo sem- 8
per æquitati nos accommodare debemus; præsertim cùm pupillus pubertati proximus, & furandi, & iniuriæ faciendæ capax esse possit. [u] Quocirca prætextu ætatis non debet impunitatem sperare: [x] nisi quatenus interdum, vt Triphonius [y] scribit, miseratio ætatis ad mediocrem pœnam iudicem perduxerit. † Quod autem suprà 9
dictum est, pupillum contrahendo sibi obligare alterum: intelligo de pupillo, qui compos sit rationis & intellectus, vt est pubertati proximus. Infans enim, & infantiæ proximus cùm consensu & rationis iudicio careant, neminem sibi obligant, nec ipsi obligantur sine tutore autore. Est † tamen casus, quo & infans rectè stipulatur: rem 10
scilicet suam saluam fore: [z] quod tametsi eius ætatis non sit, vt intelligat quid agat: si tamen præsens sit, & fari possit, propter vtilitatem receptum est.

f Vt hic.
g l. 11. creditorum, de verbor. signif.
h Alciat. ibi.
i lib. 1. sent. tit. 10.
k Id §. si quis agens, I. de act. & l. 1. de rebus credit.
l in l. causas 16 C. de transact.
m in c. seruus, de verb. sign.
n l. litis 36. de verb sign.
o Gloss. hic finalis.
p in l. 1. in fin. de nouat.
q l. 47. in pupillo, de solut. §. ait ex contrario.
r Gloss. & Dd. d. l. fin. C. de vsucap.
f §. nunc admonendi, infr. quib. alien. licet vel non.
t l. 14. nã hoc natura, ff. de cond. indeb.
u l. pupillum 112. de reg. iur.
x l. 7. impunitas, C. de pœn.
y l. 38. auxiliũ. §. in delictis, de minorib.
z l. 6. seruum. ff. rem pup. sal. fore.

§. Neque tamen.

1 *Dubitandi causa in hoc §.*
2 *Decidendi ratio.*
Ibid. *Hæreditas quo ad commoda & incommoda est indiuidua.*
3 *Textum de hæreditate extranei accipiendum.*
4 *Filius patri statim fit hæres, de iure ciuili.*
5 *Filius non dicitur adire hæreditatem: sed se immiscere.*
6 *Hæreditas, & bonorum possessio, differunt.*
7 *Quando quis dicatur ex fideicommisso, vel Senatuscons. Trebell. hæreditatem suscipere.*
8 *Hæreditas est nomen iuris, commoda & incommoda includens.*
9. 12 *Tutor sine pupillo hæreditatem adire non potest: secus in bonorum possessione.*
10 *Fallit, si pupillus sit infans.*
11 *Solus pupillus adire potest hæreditatem accedente iudicis autoritate, loco tutoris.*

Neque tamen [a] hæreditatem adire, neque [b] bonorum possessionem petere, neq; hæreditatem [c] ex fideicommisso suscipere, aliter possũt, nisi tutoris autoritate (quãuis illis lucrosa

suscipere aliter possunt, nisi tutoris autoritate (quamuis illis lucrosa sit) [d] ne vllum damnum habeant.

Diximus, licere pupillo suam conditionem facere meliorem, sine tutoris autori-
tate. An igitur pupillus sine tutore possit adire hæreditatem, vel agnoscere bonorum
1 possessionem? † Quod videbatur: licet enim in hæreditate adsint obligationes pas-
siuæ, & actiuæ sicut in contractibus: nempe vt pupillus obligatos debitores hæredi-
tarios habeat, ipse autem creditoribus non obligetur: contrarium tamen hic defini-
2 tur. † Sed cur tam variè? Quia hæreditas & bonorum possessio, quò ad commoda &
incommoda, est indiuidua. Quanquam enim per quotas partes diuidi [a] possit, tamē
in vnaquaque parte quis dicitur hæres, & in ea repræsentat defunctum: nec pro-
pterea diuiditur substantia iuris vniuersalis hæreditarij, quod habet mixtim simul
commoda & incommoda. [b] Sed cur aliud in contractibus obseruatur? annon etiā
contractus sunt indiuidui, & debeāt in totum approbari vel reprobari? Respondeo,
hoc ideo esse, quia contrarium expressè in proposito nostro statuitur. Vel potius
ideo, quoniam contrahenti imputari [c] potest, quod cum pupillo contraxerit, tuto-
re [d] non præsente: cùm exploratum sit, pupillum contrahendo [e] non obligari: quæ
ratio in hæreditariis creditoribus cessat.
3 a *Hæreditatem adire.*] † Alicuius extranei: neque enim hic loquitur de hæredita-
te paterna, vel aui, in cuius morientis potestate fuerat impubes: sed de extranea, vt
4 pupillus eam sibi delatam sine tutore autore nequeat adire. † In paterna siquidem
hæreditate pupillus confestim patri, vel auo paterno hæres est, iure [f] ciuili: licet
Prætore concedente abstinendi habeat beneficium. [g] Et hoc idem verbum (*adire*)
5 suadet, in textu positum, † quia filius in potestate constitutus, non dicitur adire, sed
se hæreditati immiscere: cōtinuatur enim in eo dominiū, non de nouo acquiritur. [h]
6 b *Bonorum possessionem.*] † Iure prætorio: nam successio, quæ iure prætorio fit, bo-
norum possessio dicitur: [i] sicut hæreditas, quæ iure ciuili existit.
7 c. *Ex fideicommisso.*] Tum dicimus, aliquem ex fideicommisso, vel ex S.C. Trebel-
liano suscipere hæreditatem, quando hæres institutus grauatur per fideicommis-
sum, vt totam hæreditatem, vel eius partem, restituat alij: & de hac detrahere po-
test quadrantem, id est, quartam eius partem, quæ Trebelliana dicitur.
d *Ne vllum damnum.*] Sed quomodo damnum habebunt, si est lucrosa? Respondeo:
hæreditas potest quidem lucrosa apparere, in effectu tamen esse damnosa, propter
actiones, quæ vltro citróque competunt: id est, & hæredi in alios, & aliis contra hæ-
8 redem. [k] † Est enim *hæreditas* nomen iuris, quod pariter includit & emolumenta &
dispendia atque onera: est enim successio in vniuersum ius, quod defunctus habuit
tempore mortis. [l] Quinimo etiamsi casus accidere possit, in quo hæreditas nulla ex
parte damnosa reputetur: potius tamen conuenit, naturam aditionis generalem spe-
9 ctare, quàm contingentiā casualem, quòd interdum lucrosa [m] fit. † Porrò quemad-
modum pupillus sine tutore autore hæreditatem sibi delatam adire non potest: ita
nec soli tutori, pupilli nomine eā acquirere [n] datur: quia per aditionem directū ac-
quiritur dominium, [o] quod solus tutor quærere non solet: [p] in his enim quæ iuris
sunt, solum tutoris factum non sufficit. [q] Et ideo ille solus nec hæreditatem resti-
10 tuere, nec illi restitui hæreditas [r] potest. † Sed hoc non procedit, si pupillus sit in-
11 fans: quia tunc soli tutori adire licet. [s] † Quemadmodum & contra pupillus solus re-
ctè adit, iudice scienter tutoris defectum supplente: vt quia pupillus tutore destitua-
12 tur, aut tutor in longinquis [t] sit partibus. † Rursus potest solus tutor bonorum pos-
sessionem, nomine pupilli agnoscere, [u] cùm plenam habeat ac liberam, tam in bo-
nis, quàm in persona pupilli administrationem: conuersa rota, quoad hæreditatem.
Hoc propterea tam variè: quoniam agnitio bonorum in facto consistit, aditio verò
hæreditatis in mera voluntate. [x] Ea autem quæ in mera consistunt voluntate, alte-
13 rius facto expediri [y] non possunt. † Quanquam verò regula est, eum posse repudia-
re, qui & acquirere [z] potest: hæc tamen regula in his locū habet, qui suo acquirunt
nomine, non [a] alieno. Ideóque patri absque pupilli consensu non conceditur, bono-
rum possessionem repudiare. In agnoscenda enim bonorum possessione nihil subest
periculi pupillo, etiamsi tutor solus agnoscat: quia restituitur aduersus talem adi-
tionem. [b] diuersum esset, si repudiaret tutor: quia nisi res hæreditariæ omnino sint

a l.1. C. si cert. pet. l.2. C. de hæred. act.
b Bello. lib.3. Supp. c.2.
c Bello. d. lib.3. c.2.
d l. cum mandato. in prin. ff. de minor.
e Bart. l. obligari de actio. & oblig. Ias. in l. potuit. C. de iur. delib. Fab. hic.
f Vt est casus & ibi Bart. in l. more. de acqu. hær.
g §. sui. J. de hær. qualit. & diff.
h l. nihil. 2. C. de vsucap. pro hæred. facit. l. in suis. 11. ff. de lib. & post.
i J. de bon. poss. per tot.
k l. quoties C. de hær. inst.
l l. hæreditas nihil aliud. 63. ff. de reg. iur.
m arg. l.5. nam ad ea. ff de leg.
n l.5. potuit. C. de iure deli.
o l.52. cū hæres ff. de acqu. hær.
p l. quoties. 10. in pr. de admi. tut.
q l. neque. 11. C. de procura.
r l.37. restituta §. si. cū duabus ll. segu. ad Trebell.
s l.18. §. si infanti. C. de iu. del.
t l. bonorum. 7. C. qui ad bon. pos. & c. Platea. hic.
u l. 5. tutor. 8. de bono. poss.
x d. l. bonorū. & ibi Dd. Angel. & Sal. in d. l. bonorum. per l. iura. ff. de iur. deli.

y l. sub hac 7. de act. & obl. z l.18. is potest. de acq. hær. a Glo. & Bart. in l. tutor. b l.1. C. si vt se ab hær. absti.

integræ, denegatur minori restitutio. Sanè cum iudice, & interuentu amicorum vel consanguineorum pupilli rectè tutor repudiat. Idque Iason [d] censuit.

d d.l. bonorū. C. qui ad bonor. poss.

§. Tutor.

1 *Tutor corpore præsens autoritatē suam interponere debet.*
2 *Tutor ex internallo ratificare non potest.*
3 *Tutoris præsentia non sufficit, nisi verbis actum probet.*

Tutor autem statim in ipso negotio præsens debet autor fieri, si hoc pupillo prodesse existimauerit. Post tempus verò, vel per epistolam, aut per nuntium interposita autoritas nihil agit.

1 *Oportet* † tutorem, qui suam velit autoritatem interponere, in omnibus pupilli contractibus, commerciis, & negotiis corpore præsentem esse, & probare quod agitur, sicut [a] Paulus interpretatur. Interposita enim per organum medium autoritas, puta per epistolam, vel nuntium, nihil quicquam proficit, licet ratihabitio aliàs soleat retrotrahi. † Sed nec ex interuallo ratihabitio quicquam operatur, quia confe- 2
stim ipso negotio apponenda est. † Quinimò adhibere autoritatem debet nomina- 3
tim & expressis verbis: nec sufficit, tutorem esse præsentem, & tacere: sic enim & mutus posset fungi tutelæ munere: quod tamen ius prohibet, quod Doctores alibi copiosius exequuntur. [b]

a in l.3.h.tit.

b l.1.§.vlt.ff.de tut. & l.si quis mihi bona, 11. §. iussum. vbi glo. Bar. & Dd. de aequ.hær.

§. Si inter.

1 *Prætorius tutor quis olim fuerit.*
2 *Loco tutoris prætorij, hodie curator datur.*
3 *Hunc §. hodie correctum esse.*

[a] Si inter tutorem pupillúmque iudicio agendum sit, ipse tutor [b] in rem suam autor esse non potest: non Prætorius tutor (vt olim) constituitur, sed curator [c] in locum eius datur: quo curatore interueniente, iudicium peragitur: & eo pacto curator esse desinit.

a *Iure* † veteri, si inter pupillum & tutorem lis fuisset orta, pluribus tutoribus non 1
existentibus, ne pupillus indefensus maneret, tutor per Prætorem dari solebat: qui ob id *Prætorius* dicebatur. † Sed hoc deinde sublatum est, constitutúmque, vt non 2
tutor, sed curator ad litem constitueretur. Quod ea ratione factum est: quia si tutor daretur, respiceret datio principaliter personam pupilli, & sic prioris tutoris autoritas etiam lite finita extincta esset: quod fieri non debet, cùm lis non sit modus tollendæ tutelæ: curator verò non personæ pupilli, sed liti datur. Lite ergo finita, cessat quoque curator: quoniam cessante causa, & effectum cessare consequens est. Ergo administratio prioris tutoris agentis cum pupillo, quo ad personam eius, & cætera negotia nihilominus manet firma.

b *In rem suam.*] Id est, non potest autoritatem suam accommodare pupillo, vbi causa, quæ controuertitur, ad ipsum tutorem pertinet.

c *In locum eius.*] Nisi sint plures tutores dati, tunc enim à prætore curatorem posci superuacuum est: quia tunc altero tutore autore, cum altero [a] agi potest.

d *Eo pacto.*] Controuersia decisa, curator esse desinit, tutórque recuperat pristinam tutelæ administrationem. [b] † Cæterùm hic § hodie non obtinet. Iure enim 3
Nouellarum, qui vel debitor est pupilli, vel creditor, non potest tutelæ officium subire. Ergo nec curatorem hoc casu dari oportet. Quòd si hoc debitum sit inter administrandum conflatum, in iudicium deduci non debet, nisi finita tutela. [c] Et prædicta locum habent, præterquam in tutore testamento, & per iudicem dato. Tutor enim testamento scriptus, etsi debitor vel creditor sit pupilli, non est submouendus: quia cùm eius fides sit approbata à testatore, suspicio fraudis cessat. [d] Idem est in tutore à iudice per inquisitionem dato, nam & is tutelam suscipit: tametsi in ære sit pupilli, propter inquisitionem factam, qua iudicatus est pupillo vtilis esse. [e]

a l.si plures. 24. ff. de testa. tut.
b Adde l.3.§.1. de tut.
c l.si tutor. §. vlt. cum l sequ. ff. de tutel. & rat. distr. l. rationes, C. de min. tut.
d l. propter litem, 24. ff. de excus. tut. Azo. in Summa. C. qui dare tuto. poss.
e l.19. si nemo tut. §.1. ff. de test. tutel. Auth. vt hi qui obli. se perhi. hab. rea mino. §.1. col. 4. & Auth. minoris, C. qui dar. tut. poss.

Quibus

Quibus modis tutela finitur. Tit. XXII.

In Rubricam & princip. tit.

1 *Continuatio huius tituli.*
2 *Tutela finitur, pubertate pupilli pupillæve.*
3 *Pubertas quomodo æstimetur.*
4 *Tutor, finita tutela, curatores puberi petere tenetur.*

PVpilli pupillæque cùm puberes esse cœperint, à tutela liberantur. Pubertatem autem veteres quidem nõ solùm ex annis, sed etiam ex habitu corporis in masculis æstimari volebant. Nostra autem maiestas dignum esse castitate nostrorum temporum existimans, bene putauit, quod in fœminis etiam antiquis impudicum esse visum est, id est, inspectionem habitudinis corporis: hoc etiam in masculos extendere. Et ideo nostra sancta constitutione promulgata, pubertatem in masculis post decimumquartum annum completum, illicò initium accipere disposuimus: antiquitatis normam in fœminis bene positam, in suo ordine relinquentes, vt post duodecim annos completos viri potentes esse credantur.

1 † Expediuimus de triplici constituendorum tutorum specie, eorúmque potestate & autoritate interponenda: despiciendum modò est, quando hæc potestas dissoluatur Et sunt multæ species eius tollerandæ, quæ ordine hoc tractatu e. plicantur. †
2 Finitur autem tutela primùm, pubertate pupilli pupillæve, quæ (reiecta & explosa veterum animaduersione, qui pubertatem ex inhonesta inspectione corporalis habitudinis circa pudica considerabant) in masculis post decimumquartum, in fœmellis post duodecimum ætatis annum pensatur. [a] Nam hæc ætas in vtroque sexu inter
3 cætera censetur quoque ad contrahendum matrimonium apta & idonea. † Et quia quod fauoris est tractamus, expletum annum decimumquartum, vel duodecimum intelligimus, si quando pupillus pupilláve decimiquarti duodecimive anni vltimi contigit [b] diem. Aliàs enim obseruato iuris rigore & subtilitate, tempus de momẽto in momentum censemus [c]: quod & in testamento ac manumissionibus obtinet [d]. Sed & illud notandum est, adueniente decimiquarti anni perfectione, nulla quidem
4 hominis sententia, sed ipso iure finiri tutelam [e]. † Prudentis tamen est tutoris finita tutela, puberi facto curatores petere, vel eum admonere, vt sibi curatores petat. Quoniam hoc nisi fecerit, à periculo tutelæ non liberatur, & si quid ex rebus minorum vsque ad annum vicesimumquintum perierit, tutoris damno & periculo perit. Curatores enim non periit, vt vel deinceps ab onere [f] releuaretur.

a Constitutio est Iustiniani. l. fi. C. quãdo tut. vel cura. esse desi.
b Tractantur per iuris interpretes l. 83. cui. de leg. 3
c l. 3. §. scio. vbi Dd. de minor.
d l. 23. impuberem. de furt. l. excipiuntur. C. de S.C. Sylleia.
e Dd. in l. imperator. de iure fisci. & l. in criminali. C. de iurisd. om ind.
f l. 7. admonendum. C. qui petant tuto. vel curato l. ita autem §. 5. si tutoribus. 7. & l. tutores 40. §. 1. l. tutores qui post. ff. de administr. tut.

§. Idem finitur.

1 *Pupillus arrogatus egreditur potestatem tutoris.*
2 *Ciuilis mors pupilli tollit tutelam.*
3 *Impubes delinquere potest, vt capitalem pœnam mereatur.*
4 *Infans & furiosus impunè delinquunt.*
5 *Tutela captiuitate pupilli finitur.*

Item finitur tutela, si arrogati sint adhuc [a] impuberes, vel deportati: item in seruitutem pupillus redigatur, vel si ab hostibus captus fuerit.

a Impuberes] consensu scilicet tutorum.

a l. vlt. C. de auth. præst.

Collige ex hoc §. tres finiendæ tutelæ species. † Prima est arrogatio pupilli: is e- 1
nim arrogatus transit in omne ius & familiam patris arrogantis, sicque tutoris sui
potestatem [b] egreditur. † Secundò, finitur tutela morte pupilli ciuili: vt si pupillus 2
propter commissum crimen in insulam deportatur, vel in seruitutem redigitur: nã
tunc dissoluitur tutela. † Ex quibus obiter est notandum, pupillum intra pubertatis 3
annos constitutum committere posse, vnde pœnam mereatur, etiam capitalẽ. Quod
verum est in impubere pubertati proximo, hoc est, nato annos decem ac menses
sex, si sit masculus: fœmellam verò pubertati proximam dicimus, si nouem & dimi-
dium annos [c] habet. † Nam in infante aliud dicendum est, quemadmodum & in [d] fu- 4
rioso: impunè enim ab illis delinquitur: vt quibus doli capacitas, vnde maleficium
[e] censemus, deest. † Tertiò, expirat tutela per captiuitatem pupilli, non tamen ipso 5
iure: quia si redeat pupillus, recuperat [f] tutelam. Cùm enim impubes ab hoste de-
tentus, fiat eius [g] mancipium, non potest amplius esse sub tutore, cùm is, personæ
liberæ principaliter detur. Impuberis tamen capti rebus curator dandus est, qui rei
familiaris sustineat [h] administrationem.

b vt §. de adop. post princip.
c Secundum Ang. hic post gl. in l. pupillũ. de reg. iur. cum simil.
d l. 5. sed etsi quicunque §. & ideo. & §. sequ. ff. ad l. Aquil.
e l. 1. & l. infans. de sicariis.
f Vide Bart. hic.
g §. si ab hostibus §. quibus mod. ius patr. pot. sol.
h arg. l. ab hostib. 15. ff. ex quib. cauſ. maiores.

§. Sed etsi.

1 *Testamentario tutore sub conditione dato, ea existente tutela finitur.*
2 *Tutor à iudice, sub conditione dari non potest.*
3 *Sententia conditionalis valet.*

Sed etsi vsque ad certam conditionem datus sit tutor testamento: æquè euenit, vt desinat esse tutor, existente conditione.

† Si sub conditione testamento datus sit tutor, conditione existente, tutela [a] ex- 1
pirat. Et notanter (*testamento*) dixit: quoniam hoc à testatore solùm, non etiam à 2
magistratu vel iudice fieri potest: est enim hic actus legitimus talis, vt non recipiat
diem vel conditionem [b] expressim. Si ergo expressim apponatur dies vel conditio à
iudice, ipso iure nulla est tutoris datio: † licet aliàs data sententia sub conditione, 3
sit [c] valida. Hanc autem adiectionem, quam præsides faciunt tutorem dando, si satis dederit, non videtur in se conditionem habere: sed admonitionem, non aliter ei tutelam committi, quàm si satisdederit: id est, non aliter ei gerere permittendum, quàm si rem pupilli saluam fore [d] cauerit. Tacitè autem inest dies, vt si pendente testamentarij tutoris conditione, vel nondum adueniente die iudex impuberi det tutorem, qui quidem tutor durabit, donec conditio eueniat. Rationem autem differentiæ, quare datiua purè tantùm, testamentaria etiam sub conditione fiat, nos alibi [e] diximus.

a Idem habes in l. 8. tutor. datus de testam. tut.
b l. actus 77. de reg. iur.
c l. 3. §. biduum. quãdo app. sit.
d l. Mato. 6. §. 1. in fi. ff. de tutelis.
e §. ad certum §. qui testa. tuto. da. pos.

§. Simili.

1 *Morte vel pupilli, vel tutoris finitur tutela.*
2 *Relatiuorum natura est, vt posita se ponant, seposita se perimant.*

Simili modo finitur tutela, morte vel pupillorum, vel tutorum.

† Obserua, tam tutorum quàm curatorum morte tutelam finiri, tum quia mors 1
omnia soluit, tùm etiam propter naturam relatiuorum. Nec enim quisquam tutor
est, nisi pupilli: nec pupilli vlla tutela est, nisi tutorem habentis. Quapropter altero
perempto vel sublato, tutelam finiri oportet: † quia hoc proprium habent relatiua, 2
vt posita se ponant, seposita se [a] perimant.

a l. fin. C. de indicta. vid. tol. Bald. in l. conuenticulam. C. de episc. & cler.

§. Sed & capitis.

1 *In pupillo, quælibet capitis deminutio tutelam tollit.*
2 *In tutore, maxima & media omnes tutelas finit, minima tantùm legitimam.*

Sed & capitis deminutione tutoris, per quã libertas vel ciuitas amittitur, omnis tutela perit. Minima autẽ capitis deminutione tutoris, veluti si se in adoptionẽ dederit, legitima

legitima tantùm tutela perit: cæteræ non pereunt. Sed pupilli & pupillæ capitis deminutio, licet minima sit, omnes tutelas tollit.

1 † *In pupillo* quælibet capitis deminutio, siue maxima sit, siue media, siue minima tollit omnes tutelas. In tutore verò secus est. † quoniam per duas quidem priores omnes tutela prorsus expirat: sed si minimam patiatur tutor capitis deminutionem, puta si se in arrogationem dederit, tam testamentaria, quàm etiam datiua tutela remanere possunt. At legitima tutela, quam ex lege duodecim tabularum ad agnatos deuolui,[a] suprà diximus, finitur propter agnationis ius, eà capitis deminutione extinctum.[b]

a §.1. fin. supr. de leg. ag. tut. b Ibid.

§. Præterea.

1 *Tutor datus ad tempus certum, adueniente tempore tutor esse desinit.* 2 *Limitata causa limitatum producit effectum.*

Præterea qui ad certum tempus testamento dantur tutores, finito eo deponunt tutelam. Desinunt etiam tutores esse, qui vel remouentur à tutela ob id, quòd suspecti visi sunt: vel qui ex iusta causa se excusant, & onus administrandæ tutelæ[a] deponunt, secundum ea, quæ inferius proponemus.

1 † *Ad certum* tempus tutor datus, adueniente tempore desinit esse tutor: idque 2 propter vulgatam iuris regulam,[a] qua dicitur: † *limitatam causam limitatum producere effectum.* quæ tamen regula suas quoque exceptiones habet,[b] alibi à Doctoribus explicatas.

a *Deponunt*] Subaudi non ad tempus.

a l. in agris 16. de acquir. rer. dom. l. 3. age. C. de transact. b d. l. in agris & d. l. age. c l. nec ille ff. de tut. & cura. dat.

De Curatoribus. Tit. XXIII.

In Rubr.

1 *Continuatio huius tituli.*
2 *Curatorum vsus quare introductus.*
3 *Maior viginti quinque annis confirmato iudicio esse censetur.*
4 *Minor vigintiquinque annis debet sub curatore esse.*

1 † *Expositum* est suprà, ex his personis quæ sui iuris sunt, quasdam in tutela, quasdam in curatione consistere. Sed quia de tutoribus pertractatum est, superest vt & *de curatoribus* differamus, quibus finita tutela res minorum demandari iuris ordine 2 consueuerunt. † Et si originem scruteris, eadem est ratio & tutorum & curatorum: scilicet ad defendendum eum, qui propter ætatis imbecillitatem solus suis rebus præesse nequit. Nam licet quis excesserit ex ephebis, id est, ad pubertatem peruenerit, ac per consequens liberatus sit[a] tutoris potestate: adhuc tamen non adeò certum habet & consummatum animi sui iudicium, vt solus rebus suis administrandis sufficere possit. Vnde sæpe fit,[b] vt contrahendo circumueniatur, & lædatur. Quare inuentus est à legibus curatorum vsus, vt is qui pubertatis annos ingressus est, adhuc curatorem recipiat, quo cum negotia sua rectè peragat, in eiusque potestate 3 viuat, donec maior vigintiquinque annis efficiatur. † Nam tunc lex eum putat con-4 firmato esse iudicio, ita quòd contrahendo facilè decipi[c] nequeat. † Ætate igitur minores à decimoquarto vsque ad vigesimumquintum annum completum, solent esse in potestate curatorum: quod præsenti titulo eleganter Iustiuianus prosequitur.

a supr. tit. præce. in princ. & l. vlt. C. quando tut. vel curat. esse desin. b l. 1. ff. de minor. 25. annis. c d. l. 1.

In princip. tit.

1 *Similitudo inter pupillos & puberes, siue minores.*
2.4 *Minor læsus restituitur in integrum.*
3 *Maior quando possit in integrum restitui.*
5 *Minor qui veniam ætatis impetrauit, non restituitur.*
6 *Minor interdum non eget restitutione.*

7.8.10.11 *Differentia inter tutorem & curatorem.* 9 *Minor non potest stare in iudicio sine curatore.*

[a] Masculi quidem puberes, & fœminæ viripotentes, vsque ad vigesimumquintum annum[b] completum curatores accipiunt: quia licet puberes sint, adhuc tamen eius ætatis sunt, vt sua negotia tueri non possint. [d] Dantur autem curatores ab eisdem magistratibus, à quibus & tutores. Sed curator[e] testamento non datur: datus tamen confirmatur decreto Prætoris, vel Præsidis. [f] Item inuiti adolescentes curatores non accipiunt, præterquam in litem. [g] Curator enim & ad certam causam dari potest.

a *Masculi*] Quemadmodum † pupillus est in potestate sui tutoris: ita puberes iam facti, & ætate minores (qui & adulti dicuntur) à decimoquarto vsque ad vigesimumquintum annum completum solent esse in potestate curatorum. Et sicut pupillus sine tutoris autoritate non obligatur[a]: & minores non possunt contrahere, vel se obligare, nisi curatorum accedat consensus, ne facilè damnum incurrant, quod accipiendum est secundùm distinctionem suprà in principio tituli de autoritate tutorum expositam, quæ ad curatores quoque referenda[b] est. † Sed etsi adultus contrahat, vel cum autoritate tutoris, vel sine eo, & fortè lædatur, potest petere restitutionem in integrum: quia contractus per iudicem rescinditur.[c] † Quam restitutionem maior annis vigintiquinque, non facilè adipiscitur, nisi manifestus appareat dolus, vel aliqua alia iusta causa esse videatur.[d] † Et generaliter restituuntur minores propter sui facilitatem, vel aduersarij caliditatem, vel ratione eorum quæ amiserunt, vel eorum quæ non acquisierunt, vel eo quòd oneri se implicuerunt.[e] † Excipitur minor, qui per rescriptum Principis veniam impetrauit ætatis, vt pro maiore reputetur in contrahendis distrahendisque negociis. Illi enim læso denegabitur restitutio, ne contrahentes cum eo, beneficio legis decipiantur[f] † Plerunque tamen non eget in integrum restitutione minor, etiamsi decipiatur; vt si mero iure tutus est, puta si ignorante curatore contraxit: si dolus alterius contractui causam dedit: si societatem iniit donationis causa: certè eiusmodi facta ipso iure nulla sunt, nec ea seruari[g] oportet. Porrò ad hoc vt minori competat restitutio in integrum, tria sunt necessaria:[h] primùm, quod probet se minorem: alterum, quod læsionem doceat: tertium, quòd se dolo aduersarij, vel nimia sui facilitate læsum ostendat. Et quamuis Ant. de Butr.[i] quartum addiderit, nempe quòd probare debeat, se esse intra tempora in integrum restitutionis petendæ, scilicet intra[k] quadriennium: hoc tamen ab aliis reprobatur, & rectè,[l] vt alibi à me notatum extat. 1 2 3 4 5 6

b *Completum*] Quod adeò verum est, vt extremum momentum, elapsum[m] esse oporteat.

c *Accipiunt*] Nisi veniam ætatis à Principe[n] impetrarint.

d *Dantur*] In hoc ergo conueniunt tutela & cura, quòd curatores per eundem magistratum dantur, per quem & tutores.[o] Differunt tamen in plerisque, sicut præsens vers. hoc satis ostendit.

e *Testamento non datur*] Ætiologia est, quia curator datur principaliter rebus adultis, de quibus pater disponere non potest, nisi vsque ad pubertatem.[p] † Et hæc est prima differentia inter tutorem & curatorem: nempe quòd curator in testamento non potest dari, cùm in tutore sit secus. Datus tamen in testamento curator confirmandus est à iudice, citra inquisitionem:[q] altera est, quæ ex priori dependet, quòd curator rebus principaliter dari solet: tutor verò ipsi personæ. 7

f *Item inuiti*] † Hæc est tertia differentia inter tutorem & curatorem: quòd tutor datur etiam inuito, curator verò non nisi volenti & petenti: præterquam in lite exercenda vt cum adulto litigetur, vel ratio sibi à tutore reddatur. † Iudicium enim cum solo minore, sine curatore, non valet: quia legitimam personam standi[r] in iudicio non habet: aliàs iudicum autoritas redderetur elusoria, si minor indefensus condemnaretur.[s] Secus est in pupillo, cui ob id inuitus tutor dari solet, quia non habet 8 9

a §.de autorit. tutor. in princ.
b Per gloss. l.1. ff. de nouat.
c l. & per tot. tit. ff. de minor.
d Toto tit. ex quib. caus. maior.
e l. quòd si minor 25. §. non semper. l.45. nõ omnia, ff. de minorib. Azo speciatim singulare refert in Summ. C. de in integr. restitut. minor.
f C. de his qui veniam ætat. impe.
g l.3. si curatorem habens. C. de in integ. restitu. minor. ibi Azo.
h l.12. verum, §. sciendum, de minor. l. vlt. C. de in integr. restit. minor.
i in c. constitutus, de in integ. restit.
k de quo in l. fin. C. de temp. in integr. restit. pet.
l cent. 4. obser. 36. Imp. obser.
m l.3. §. minor. de minorib. l.1. eod. vide Capitolin. in Marc. Anton. Philo.
n tot. tit. de his qui ve. ætat. imp.
o Facit l.1. ff. de tutor. dat. ab his, &c.
p l.2. in princ. ff. de vulgar. & pupill. l. precib. C. de impub. & al. subst.
q l. si filio 6 ff. de confirm. tut. text. hic.
r l.14. non eo minus, Cod. de procur.
s l.45. acta de re iud. ff. l.1. & 2. Cod. qui leg. pers. l. fin. C. de magh. præst.

habet adeò certum animi iudicium, vt ſolus ſe ipſum defendere poſſit.

10 g *Curator.*] † Quartum diſcrimen: quia tutor non datur certæ rei, ſed principali-
11 ter perſonæ: curator verò ad certam quoque rem & cauſam conſtitui ᵉ poteſt. † Adde & quintam differentiam: quia tutor ſolùm pupillo ſeu impuberi datur: curator verò puberi ſeu impuberi.

e l.3.§.ſi pupillus, de tutel. § certæ autem re ſ. qui teſtam tut.dat.poſſ.

§. Furioſi.

1 *Furioſus eſt ſub cura Agnatorum & gentilium.*
2 *Idem in prodigo obtinet.*
3 *Quare lex ad agnatos, furioſi prodigique curam deferat.*
4.5 *Prodigus & furioſus qualiter æquiparentur.*
6 *Furioſo, ipſo iure aufertur rerum adminiſtratio: ſecus in prodigo.*
7 *Diſcuſſæ leges, quæ dicunt ipſo iure prodigo adminiſtrationẽ interdici.*
8 *Iudicis decretum requiritur etiam in manifeſtè prodigo.*
9 *Interdictio facta illi, qui reuera prodigus non eſt, an valeat.*
10 *Furor quomodo deprehendatur, vel probetur.*
11 *Qui ſemel probatus eſt furioſus, ſemper talis præſumitur.*
12 *Furioſus à mente capto quomodo differat.*

ᵃ Furioſi quoque & prodigi, licet maiores viginti quinque annis ſint: tamen in curatione ſunt agnatorum, ex lege duodecim tabularum. Sed ſolent Romæ præfectus vrbis vel Prætores, & in prouinciis Præſides, ex inquiſitione eis curatores dare. Sed ᵇ mente captis, & ſurdis, & mutis, & qui perpetuo morbo laborant (quia rebus ſuis ſupereſſe non poſſunt) curatores dandi ſunt.

a *Furioſi*] Dictum eſt, adultis tantum, & illis quidem volentibus dari curatores: ſubiicitur modò ab regula exceptio, vbi & maioribus XXV. annis, tametſi nolenti-
1 bus, curatores præficiuntur. † Nam furioſum lex XII. tabularum voluit in agnatorum, gentiliúmque ᵃ ſuorum poteſtate eſſe, vſque adeò, vt cùm furere hominem ſignificare volebant, ad agnatos & gentiles deducendum eſſe dicerent. ᵇ Legis verba hæc ſunt: *Si furioſus exiſtat, agnatorum, gentiliumq́; in eo, pecuniaq́; eius, poteſtas eſto.*
2 † Idem eſt in prodigo, id eſt, eo qui neque tempus neque finem inhoneſtarum & indecentium expenſarum habet: ᶜ ſed bona ſua dilacerando & diſſipando profundit.
3 Nam & is in agnatorum curatione eſt. † Meritò autem lex horum curam ad agnatos deuoluit: quia cùm hi ſucceſſionis habeant ſpem, naturali æquitati conſentaneum eſt, vt & curatorum munus ſubeant: idque ex XII. tabularum lege. Vnde &
4 *legitimi curatores* dicuntur. † Igitur æquiparatur prodigus, cui bonis interdictum eſt, ᵈ furioſo: in tantum, quòd iudex ex officio, etiam nemine petente, vtrique curatorem poſſit conſtituere: cùm cæteris perſonis, puta pupillis vel adultis, non dentur,
5 niſi ab ipſis vel ab agnatis, ᵉ eorum petantur nomine. † Hæc tamen comparatio reſtringenda eſt procedere, quantum ad diſſipandum, vel ſe obligandum attinet: quia in ſtipulando & acquirendo multum diſcrepant: cùm prodigus ſtipulando ſibi ac-
6 quirat, ᶠ furioſus nullum queat negotium contrahere. ᵍ † Præterea furioſis quamprimùm ex animi ac mentis ſuæ poteſtate exierint, i.e. furore perciti cœperint, bonis ipſo iure, id eſt, ſine aliquo hominis adminiculo, interdicitur. Sed vt prodigo rerum ſuarum adminiſtratio adimatur, iudicis opus eſt declaratione, ʰ qui bonis interdicat: quo tandem facto, res ad curatorem deferuntur. Et, vt refert Iulius Paulus, ⁱ in ea declaratione fuerunt olim hæc verba, moribus ſolennia: *Quando tibi paterna bona habita, quæ nequitia tua diſperdis, liberéſque tuos ad egeſtatem perducis, ob eam rem tibi ea re commerciôſque interdico.* † Quanquam non ignorem, multas in con-
7 trarium leges ᵏ vrgere, quæ dicunt, ipſo iure prodigis interdici adminiſtrationem. Et hac antinomia adducti iuris interpretes, miris modis ſudauerunt, pleriſque prodigo per legem, aliis per iudicem bonis interdici aſſerentibus. Hæc tamen res, ſi aduertiſſent animum, poterat ſine magno negotio, & haud difficulter explicari. Scire itaque debes, quòd olim moribus prodigo interdicebatur adminiſtratio, ˡ quod ius deinde in XII. tabulas redactum eſt: quapropter antiquiſſimum eſſe conſtat. Poſtea verò

a l. D. Marcus, ff. de off. præſ.
b Budæ. l. 2. de orig. iur.
c l. 1. de curat. furioſ.
d text. in l. 7. Fulcinius, §. ad eò, ad fin. ff. ex quib. cauſis in poſſ. eatur. text. notab. in §. & hæc dicimus, in Auth. vt hi qui oblig. ſe perhi. hab. res minor.
e ita not. Bart. l. hæc autem, in princ. ex quib. cauſis in poſſ. eatur.
f l. 6. is cui bonis, ff. de verb. oblig.
g l. 5. in negot. de reg. iur.
h Facit l. 3. ſi curatorem habes, C. de in integ. reſtit. min. l. patri pro filio 28. de mino. l. 9. certi, §. quoniã, ſi cert. pet. text. opt. c. veritatis, extra de dolo & contumac.
i Sent. lib. 3. cap. 5.
k l. 1. de curat. furioſ. l. is cui, l. 18. de teſtam. l. mutum §. 5. ſ. de acq. hær.
l d. l. 1. de curat. furioſ.

non lege, id est, ipso iure, sed per magistratus, administratio prodigis interdici cœpit. Publicè enim expedit, ne quis re sua malè vtatur.[m] Leges igitur quæ dicunt, lege prodigis interdici, ad vetus ius referendæ sunt: quanquam Accursius interpretatur, id legum præcepto facere iudicem. † Dubitatum quoque sæpe fuit, an in apertè pro- 8
digo, iudicis autoritate opus esset: cum manifestum & notorium iudicato æquiparetur.[n] Sed crebrius placuit vbique necessarium esse iudicis decretum, atque antè omnia prodigum facere posse, siue contractuum, siue testamenti iura respiciamus.[o] Nisi quis cum luxurioso contrahat, quem sciat pecuniam ilicò dissipaturum, & scorto [p] daturum. Vel nisi quis scienter cum eo contrahat, quem ita manifestum sit sua dilapidare, & in turpes vsus exponere, vt nullus id ignoret: quia tali specie æquitas exposcit, ne reportet vllum fructum.[q] † Disputatur etiam hic ea quæstio, an valeat 9
interdictio, facta illi qui reuera prodigus non est? Et communiter receptum est, ratam eam haberi. Sed tamen multa [r] in contrarium vrgent. Ego à communi sententia non puto recedendum: nam cùm iudex, causa cognita, & verisimilibus motus coniecturis, bonis interdixit: etiamsi hic, quorundam iudicio, magis liberalis, vel magnificus & splendidus fuerit, quàm prodigus existimatus (Iudicis enim seueritati, & censuræ standum [s] est.) Poterit tamen is cui datus est curator, vt prodigo, cùm non sit, iudicem adire, ab eoque petere, vt pronunciet, se ad bonos mores rediisse: & ita bonorum recuperabit interdictam administrationem.[t] † Sed quomodo agnoscimus 10
aliquem furore dinexari? Et sanè vnusquisque creditur sanæ mentis esse, nisi contrarium constet [u] vel probetur: & asserenti aliquem esse furiosum, probandi incumbit onus: atque ita in Camera Imperiali [x] determinatum memini. Probari autem furor variis argumentis potest, vtputa si aliena & deridenda loquitur, si per vicos more insanorum [y] feratur, si temerè lapides [z] iaciat, vestes disrumpat, aliaue committat, vnde furor euidenter colligi potest. † Si quis autem semel probatus fuerit furiosus, 11
semper talis præsumitur: [a] nisi dilucida appareant interualla remissi morbi: intelligendum id tamen ex Bart.[b] sententia, si quis semel furere cœperit per iustum tempus, (nam pleriq; doloris vel morbi impatientia furere videntur) hos nemo, posteaquam conualuerunt, adhuc ferre [c] præsumet.

b *Mente captis*] † Dicunt Doctores [d] nostri, hoc distare furiosum à mente capto, 12
quòd ille rabie quadam animi agitur: at mentè captus magis in quiete est, nullaque extrinsecus signa ostendit, idemque est, qui & demens: qua de re Alciatus in suis Parergis pulcrè disputat. Sanè furiosum Iurisconsulti appellant, qui mentis ad omnia lumine, id est, sensu communi caret, quales fabulæ memorant Athamantem, Alcmeonem, Aiacem, Orestem, &c. Dementem verò, qui non vsquequaque, sed ex parte tantùm mentis errore ducitur, vt is, de quo D. Pius [f] alibi loquitur.

m §. fi. §. de his qui sunt sui vel alien. iur.
n l. emptorem, ff. de act. empt.
o Dd. in d. l. is cui bonis.
p l. si quis cùm sciret, ff. pro empt. Ias. d. l. is cui bon. nu. 10.
q Argum. l. tres tutores, in fi. de administ. tut. & Ioan. Fab. hic.
r l. Seiæ 26. de tut. & cur. dat. ab his, cum similib.
s Viglius, §. item prodigus, §. qui test. fac. poss.
t Ita Bart. l. de ætate, in pr. de minor. in vlt. q. 1. quæst. pr.
u l. 5. nec codicillos, C. de codic. vide Spec. in tit. de proba. §. 1. vers. princ. quidam erat furiosus. & Dd. in l. furiosum, C. qui testam. fac. poss.
x Obseru. 77. cent. 3. & Boër. decis. 23. in 1. part.
y l. 4. ob quæ vitia, de ædilit. edict.
z Alex. in l. sed cum dotem, §. si marit. ff. sol. matr.

§. Interdum.

1 *Aliquando tutorem habenti tutor datur.*
2 *Item & curator.*
3 *Hodie tutores & curatores vno & communi nomine dicuntur* Vormunderen.
4 *Actor quid in hoc text. denotet*
5 *Tutore impedito administrare, quis actorem constituat, tutor, an iudex.*

[a] Interdum autem & pupilli curatores accipiunt, vt puta si legitimus tutor non sit idoneus: quoniã habenti tutorem, tutor dari [b] non potest. Item si testamẽto datus tutor, vel à Prætore aut præside, idoneus non sit ad administrationem: nec tamen [c] fraudulenter negotia administret solet ei curator adiungi. Item loco tutorum, qui non in perpetuũ, sed ad tẽpus à tutela excusantur, solent curatores dari. Quòd si tutor vel aduersa valetudine, vel alia [d] necessitate impediatur: quo minus negotia pupilli administrare possit: & pupillus vel [e] absit, vel infans sit: quẽ velit [f] actorem,

a c. iudicis 3. q. 9. gloss. c. fin. de success. ab inte.
b l. 2. de bonor. possess. muto, surd. &c.
c Vide Vigl. §. item furiosi. quibus non est permiss. fac. test.
d Dd. hic. Bal. l. si furiosi, C. de nupt. Decius l. humanitatis, C. de impub. & al. substit.
e lib. 2. Parerg c. 16
f in l. is qui 12. ff. de tut. & cur. dat.

actorem, periculo ipſius tutoris, Prætor vel qui prouinciæ præerit, decreto [g] conſtituet.

a *Interdum.*] † Exceptio eſt ad principium tituli. Nam cùm ibi dictum ſit adultis, non etiam pupillis, regulariter curatorem dari, excipiuntur modò plerique caſus, quibus etiam pupilli curatores accipiunt, quos Imperator hic ordine proſequitur.

1 b *Non poteſt.*] † Hæc tamen regula perpetua non eſt, & plerunque tutorem habenti tutor rectè datur: puta ſi in locum furioſi ſana interualla habentis [a], & muti, & ſurdi tutoris, alij tutores [b] dentur: aut ſi aliarum rerum, non earundem, puta in alia prouincia [c] datur: aut ſi reipub. cauſa [d] abſit, vel miſſus ſit ad hoſtes, quaſi legatus, aut etiam receptus ab eis vel transfugerit, quia ſeruus non efficitur, tutor manet: ſed interim à magiſtratu tutor dabitur [e]. His enim caſibus tutorem impeditum habenti, alius tutor in ſubſidium (cum præuia tamen cauſæ cognitione) rectè datur: qui quidem ſi prior impedimento durante moriatur, in eadem cauſa manet, donec
2 pupillus efficiatur pubes. † Poteſt tamen his ipſis caſibus & curator ſubſtitui [f]. † No-
3 tandum hic, hodie inter impuberum tutelam, & puberum curationem tam anxiè & ſcrupuloſè non diſtingui [g]: ſed vno & communi nomine tam tutores quàm curatores Germanicè *Vormündere* appellari [h].

c *Fraudulenter*] Nam tunc à tutela prorſus remoueretur [i].

d *Neceſſitate*] Et quacunque cauſa iuſta & legitima.

e *Vel abſit*] Nam ſi pupillus & præſens, & infante maior fuerit, non dandus eſt curator [k], ſed vel tutor ex perſona ſua actorem ante litem conteſtatam, poſtea verò procuratorem conſtituet: vel pupillus ſtatim initiò, interueniente tutore, procuratorem ordinabit [l].

4 f *Actorem*] † Id eſt, adiutorem vel adminiſtratorem: ſic enim actor hoc loco accipitur [m].

5 g *Conſtituit.*] † Sed an hoc caſu à tutore cum autoritate iudicis, vel à iudice, ad tutoris petitorem actor dandus ſit, quæritur. Et crebrius placuit, à tutore conſtitui debere, iudicíſque ſubſequi decretum pro ipſo confirmando. quanquam nec illud iure improbari queat, ſi iudicem adeat tutor, aliúmque decreto eius interueniente petat, atque in locum ſuum ſufficiat [n].

a l. non ſolùm 12. §. fin. de excuſ. tut.
b l. pen. de tut.
c l. ſi tamen de teſt. tut. l. 24. propter litem. §. fin. de excuſ. tut.
d l. quæſitũ 12. ff. de tut. l. tutor. §. ſi quis abfuturus. de ſuſp. tut.
e l. 15. ſi quis tutor. de tut.
f l. curator. 11. & l. curatorem 25. de tutor. & curator. dat. ab his. l. 1. & 2. C. in quib. cauſ. tut. hab.
g vide Andr. Gell. lib. 2. obſ. 96. nu. 6.
h In des Reichs abſcheiden zu Auſpurg. anno 1584. auff gerichtet. Tit. von pupillen vnd minderierigen Kinderen. Tutorn. vnd Vormunderen part. 2. fol. 59.
i Vt ∫. de ſuſpect. tut.
k d. l. curator. de tutor. & curat. dat. ab his.
l l. neque tutores 11. C. de procur.
m l. ſolet. de tutorib.
n glo. in d. l. neque tutores C. de procur.

De Satiſdatione tutorum. Tit. XXIV.

In Rubricam & princip. tit.

1 *Quare curatores & tutores ſatiſdare debeant.*
2 *Tutores & curatores vt plurimùm aut ſunt infideles, aut negligentes.*
3 *Satiſdare quando dicantur.*
4 *In tutela & cura, nulla alia quàm fideiuſſoria cautio admittitur.*
5 *Qui tutores vel curatores obligentur ad ſatiſdandum.*
6 *Teſtamentarij, & ex inquiſitione dati, non ſatiſdant.*
7 *Hodie iam teſtamentarij quàm legitimi & datiui tutores ſatiſdant.*

NE tamen pupillorum pupillarúmve, & eorum qui, quæve in curatione ſunt, negotia à curatoribus, tutoribúſve cõſumantur, vel deminuãtur: curet Prætor, vt & tutores & curatores eo nomine ſatiſdent. Sed hoc non eſt perpetuũ. Nam tutores teſtamento dati, ſatiſdare non coguntur: quia fides eorum & diligẽtia ab ipſo teſtatore approbata eſt. Item ex inquiſitione tutores vel curatores dati, ſatiſdatione non onerantur: quia idonei electi ſunt.

Quoniam ſpeciatim de his, quæ tutoribus, quæ item curatoribus ſunt peculiaria,
1 dictum eſt: expendantur modò quædam vtriuſque ferè ex æquo communia † Cæterùm ex præcedentibus ſatis conſtat, legẽ diligenter curare, ne pupillus vel adultus

vllo modo incommodum sentiat. Vnde pari ratione postulat lex, vt tutores vel curatores, si volunt ad oblatum munus accedere, prius satisdent, idque propterea, vt pupilli, & ætate minores, si forte fraudulenta, aut parum diligenti administratione res eorum decrescant, vel in vniuersum dispereant, habeant, vnde damna resarcire
atque reposcere possint. † Maximè, quia tutores & curatores in suo officio com- 2
muniter aut infideles, aut certè negligenter reperiuntur [a]. Satisdare autem tunc dicuntur, quando per solennem stipulationem, rem pupillis vel adultis, finita tutela aut cura, saluam fore ita cauent, vt datis hoc nomine fideiussoribus securi fiant.
[b]Debent enim ipsi pupilli, si præsentes sint, & fari possint, item adulti, rem suam sal- 3
uam fore stipulari. Quòd si absentes sint, vel pupillus fari nequeat, stipulabitur seruus eorum proprius, vel tabellio publicus, vel is, quem iudex dederit, cui caueatur.
[c] †Et quanquam in reliquis satisdationibus, vtpote iudicio sisti, & id genus aliis, pre- 4
pter satisdandi impotentiam, stetur iuratoriæ cautioni: in tutela tamen & curatione non recipitur satisdatio, nisi per fideiussores roborata. Nam & in reliquis officiis
administrandis fideiussio præstanda [d] est. †Satisdant igitur, id est, datis fideiussoribus 5
cauent tutores & curatores legitimi, & à iudice dati sine inquisitione: qui nisi satisdederint, quicquid minoris nomine egerint, quantum ad minores pertinet, irritum est, neque ratum habetur [e]. Quod idem locum habet in curatore, ad certas administrationis partes constituto: vel si, quod pupillo ex ea tutela dari fieri oportet, non
præstetur. Et in omnibus denique, vt quæ veniunt in iudicium [f] tutelæ. † Excipiun- 6
tur ab regula testamentarij, & ex inquisitione dati tutores vel curatores: quibus ob id remittitur satisdatio, quia eorum fides vel à testatore, vel à iudice sit approbata.
Inuestigandum tamen est, an patris voluntas durauerit, aut verisimiliter durasse vi- 7
deri [g] possit. †Sed hoc hodie iure nouissimo *in des Reichs abscheiden* [h] immutatum est, & constitutum, quòd omnes tutores indistinctè, testamentarij scilicet, legitimi & datiui satisdare cogantur.

a §.quoniam autem in Auth. vt hi qui obl. se hab. &c. coll. at.
b l. 4. non quasi. §. non cauetur. ff. rem pup. sal. fo. l. 1. C. de tutor. vel cura. qui sa. non de.
c l. 2. & l. 3. l. seruum. 6. ff. rē pup. sal. fore.
d l. 1. qui satis. cog. l. suspectū de suspect. tut.
e l. 1. & l. 2. & l. fin. C. de tut. vel curat. qui sa. non de.
f l. etsi ad species §. 1. cùm rē saluā. 11. l. cùm pupillus 9. ff. rē pupil. salu. for.
g per l. in confirmando. cum duab. ll. seqq. de confir. tut.
h d. part. 2. tit. von pupillen. &c.

§. Sed si ex testamento.

1 *Pluribus datis tutoribus, vni potest committi, vt satisdet & administret.*
2 *Tutores qui non gerunt, honorarij dicuntur.*
3 *Periculum ad tutores etiam non administrantes redundat.*
4 *Si tutores nolunt de alieno periculo teneri, possunt omnes gerere.*
5 *Si pater testamento definiuit, quis tutelam gerere debeat, eius voluntati statur: fallit, vt num. 6.*

[a] Sed si ex testamento vel inquisitione duo pluresve dati fuerint: potest vnus offerre satisdationem de indemnitate pupilli vel adolescentis, & contutori suo vel concuratori præferri, vt solus administret: vel vt contutor aut concurator satis offerens præponatur ei, vt & ipse solus administret. [b] Itaque per se non potest petere satisdationem à contutore suo, vel concuratore: sed offerre debet, vt electionem det concuratori vel contutori suo, vtrum velit, satis accipere, an satisdare. Quòd si nemo eorū satis offerat: siquidem adscriptum fuerit à testatore, quis geret, [c] ille gerere debet. Quòd si non fuerit adscriptum: quem maior pars elegerit, ipse gerere debet, vt edicto Prætoris cauetur. Sin autem ipsi tutores dissenserint circa eligendum eum, vel eos qui gerere debent: Prætor partes suas interponere debet. Idem & in pluribus ex inquisitione datis comprobandum est: id est, vt maior pars eligere possit, per quem administratio fiat.

a. Sed]

a *Sed.*] Quia commodius fit, vt tutela geratur per vnum, quàm si in diuersos deducta sit: [a] † ideo pluribus datis tutoribus aut curatoribus, vni, duobúsve, qui satisdét, committi potest administratio. Et is qui præfertur aliis in administratione, vel ex delegatione testatoris, vel ex consensu maioris partis tutorum, vel ex decreto iudicis, debet contutoribus satisdare de indemnitate pupilli. Hæc autem satisdatio vo-
2 luntaria est: quia vnus alterum ad eam præstandam cogere non potest. † Quo pacto illos qui non gerunt, honorarios appellamus vulgò: nam honoris gratia magis quā vt gerant, tutores sunt, vel curatores sunt, in hoc dati, vt sint obseruatores geren-
3 tium, & custodes. † Nec putet quis ad eos periculum non redundare: quia & illi, excussis prius facultatibus eius qui gessit, conueniri possunt: imputabitúrque ipsis, si malè in bonis pupillaribus versantem non fecerint suspectum: nec assiduè ab eo ra-
4 tionem exegerint.[b] † Planè si tutores nolint succedanei esse alieni periculi, permittendum est ipsis omnibus gerere.[c]

a l. 3. si plures. §. apparet ergo. de admini. tut.

b *Itaque per se.*] Sensus est: Contutor non potest cogere contutorem suum ad talem satisdationem vel præstandam, vel accipiendam: sed debet ei optionem, siue electionem accipiendæ vel præstandæ cautionis offerre.

b Habetur in d. l. si plures, de admin. tut. l. quod si fortè 14. §. sunt quidam, de solut.

5 c *Ille gerere debet.*] † Ob id certè, quia parentis statur voluntati, qui vtique filio
6 rectè prospexisse præsumitur. † Nonnunquam tamen ab eius voluntate receditur: vt puta si pater minus perpenso consilio hoc fecit, fortè minor XXV. annis: vel eo tempore fecit, quo ipse tutor bonæ vitæ, vel frugi videbatur: deinde idem postea cœpit malè conuersari, ignorante testatore: vel si contemplatione facultatum eius, res ei commissa est, quibus postea exutus est.[d]

c l. 3. §. planè de adm. tut.

d l. 3. §. si parēs. & §. quamuis. de admin. tut.

§. Sciendum.

1 *Bona tutorum & curatorum minoribus tacitè sunt obligata.*
2. 3 *Finita tutela vel cura, quæ actiones competant.*
4 *Pluribus existentib. tutoribus, an quilibet pupillo in solidum teneatur.*
5 *Si plures tutores inter se, sine iudice tutelam diuiserint, singuli in solidum teneatur.*
6 *Beneficium ordinis.*
7 *Beneficium diuisionis.*
8 *Tutori doloso, beneficium diuisionis non competit.*
9 *Beneficium actionis vtilis.*
10 *Pupillus tutori soluenti solidum, actiones cedere tenetur.*
11 *Tutoribus non existentibus soluendo, fideiussores excutiuntur.*
12 *Quibus deficientibus magistratus conueniri possunt.*
13 *Actio subsidiaria.*
14 *Magistratus quando excusentur.*

Sciendum autem est, non solùm tutores vel curatores pupillis vel adultis, cæterísque personis ex administratione rerum teneri: sed etiam in eos,[a] qui satisdatione accipiunt, subsidiariam actionem esse, quæ vltimum eis præsidium [b] possit adferre. Subsidiaria autem actio in eos datur, qui aut omnino à tutoribus vel curatoribus satisdari non curauerunt, aut non idoneè passi sunt caueri. Quæ quidem tam ex prudentium [c] responsis, quàm ex constitutionibus Imperialibus etiam in hæredes eorum extenditur. Quibus constitutionibus & illud exprimitur, vt nisi caueant tutores & curatores, pignoribus captis coërceantur.

1 *Ad* † euidentiorem huius § cognitionem, non est ignorandum, bona tutorum vel curatorum minoribus tacitè esse obligata, pro re vel non gesta, vel malè [a] ge-
2 sta. † Vnde, finita tutela, potest is qui pubertatis annos ingressus est, si damnum sibi sentiat in tutelæ administratione illatum esse, contra tutorem suum actione tutelæ directa: & adultus qui sub curatione fuerat, maior iam factus, contra curatorem vtili curationis actione experiri. Nam quod Accursius negociorum

a l. 20. pro officio. C. de admin. tut.

§. Neque autem.

1 *Minores tantùm magiſtratus actione ſubſidiaria tenentur.* 2 *Qui ſint minores magiſtratus.* 3 *Quomodo hi teneantur pupillis.*

Neque autem [a] Præfectus vrbi, neque Prætor, neque Præſes prouinciæ, neque quiſquam alius, cui tutores dandi ius eſt, [b] hac actione tenebitur: ſed hi tantummodo, [c] qui ſatiſdationem exigere ſolent.

1 *Limitatio* ad præcedentia annectitur. † Quod enim ſuprà dictum eſt, ſubſidiariam actionem minoribus contra magiſtratus competere: non generaliter accipiendum eſt, ſed reſtringendum ad minores magiſtratus, id eſt, tutorum curatorúmque nominatores, & eos tantùm, qui niſi intra quingentos aureos, & cum ſatiſdatione ſuorum ipſorum periculo exigenda tutores vel curatores iniuſſu dare nō poſſunt:
2 † quales ſunt ciuitatum defenſores, iuridicus Alexandriæ, municipales magiſtratus. Ergo in maiores magiſtratus, id eſt, eos qui dant quidem tutores & curatores, verùm tamen nulla illis eſt impoſita ſatiſdationis exigendæ neceſſitas, puta in Prætorem, Præfectum, Proconſulem, Præſidem, non datur hæc actio: ſed tantùm contra minores, ad quos ſpectat pro officij ſui dignitate, pupillis de tutela vel cura per idoneam
3 ſatiſdationem commodè proſpicere. † Si ergo is magiſtratus, cùm poſſet dare tutorem, non dedit, vel data opera diſtulit, & in ſuorum ſucceſſorum tempus protraheret, vel donec ei alij ſuccederent in dignitate, tenetur pupillo, quicquid inde detrimenti acceperit, [a] reſarcire. Idémque eſt, ſi dedit tutorem minus idoneum, vel moribus vel [b] facultatibus. Item ſi non exegit ſatiſdationem, vel non ſufficientes accepit fideiuſſores: vel ſi præſidi, inquirenti de facultatibus illectus gratia, vel pecunia corruptus, falſa [c] renunciauerit.

a *Præfectus vrbi.*] Hi erant maiores [d] magiſtratus.

b *Hac actione.*] Non ſolent autem exigere ſatiſdationem. Ergo alij dant tutores, neque exigunt ſatiſdationem, vt Præfectus vrbi, Prætor, Præſes [e] qui non tenētur hac actione. Alij exigunt ſatiſdationem, non dant tutores, vt ſcribæ: in quos [f] hæc actio datur. Alij denique & tutores dant & ſatiſdationem exigunt, vt Duumuiri, qui hac actione conueniri poſſunt.

c *Hi tantummodo, qui.*] Maiores magiſtratus, vt Municipales, ciuitatum defenſores, & iuridicus [h] Alexandriæ, vt hic per Theophi.

a l. 1. §. magiſt. & §. ſciendū. de magiſt. conuēt.
b l. 15. ſi creditores. de priuil. cred.
c d. l. 1. ſi præſes.
d Gell. lib. 15. c. 14.
e l. 1. §. neque d. magiſt. conuent.
f l. vlt. C. eod.
g l. 1. ff. d. tit.
h vide l. 2. & 3. ff. rem pupil. ſal. for. l. vlt. C. de mag. conu.

De excuſationibus tutorum vel curatorum.

Tit. XXV.

In Rubr.

1 *Tutela & cura ſunt munera publica.* 3 *Excuſatio à tutela quando detur.*
2 *Excuſatio hoc loci quid ſit.*

1 *Hic tractatus* de excuſationibus, & curatores & tutores reſpicit. † Eſt enim & tutela & curatio, ſaltem autoritate, munus publicum, ita vt quiſquis, volens, nolens, ad hæc munera accedere compellatur. Fit autem ſæpenumerò, vt quis tutelæ excuſationem obiiciens, ab ea liberetur: ideo multas in hoc titulo ſpecies, per quas à tute-
2 la vel cura excuſantur homines. Imperator ordine recenſet. † Eſt autem *Excuſatio* hoc loco nihil aliud, quàm alicuius iuſtæ cauſæ allegatio, ob quam non debeat quis
3 ad tutelam vel curam ſubeundam cogi: † & tunc demum locum habet, quando tutelæ curæve datio, ipſo iure efficax eſt & robuſta. Nam ſi ipſo iure non teneat, vt quia ille qui dedit, dare non poteſt, aut cùm dedit quem non oportet, aut quo non oportet modo, non habet quis excuſationis [a] neceſſitatem.

a l. 15. ſcire oportet. §. qui nō iuſte. ff. eod. de excuſ.

In princip. tit.

1 *Numerus liberorum excuſat à tutela vel cura.* 2.3.4. *Qui liberi præſtent excuſationem.* 5 *Liberi poſt tutelam nati non proſunt.*

EXcusantur autem tutores & curatores variis ex causis: plerunque tamen propter liberos, siue in potestate sint, siue emancipati. Si enim tres liberos superstites Romæ quis habeat, vel in Italia quatuor, vel in prouinciis quinque: à tutela vel cura potest excusari, exemplo cæterorum munerum: nam & tutelam & curam placuit publicum munus esse. Sed adoptiui liberi non prosunt: in adoptionem autem dati, naturali patri prosunt. Item nepotes ex filio prosunt, vt in locum patris sui succedant: ex filia non prosunt. Filij autem superstites, tantùm ad tutelæ vel curæ muneris excusationem prosunt. Sed si in bello amissi sunt: quæsitum est, an prosint. Et constat eos solos prodesse, qui in acie amittuntur: hi enim, qui pro publica ceciderunt, in perpetuum per gloriam viuere intelliguntur.

† *Prima* causa, quæ excusationem à tutela curationéque præstat, est *numerus liberorum*: quam excusationis causam adscribit [a] Aristoteles Lacedæmoniis. Nam si qui tres liberos Romæ, in Italia quatuor, in prouinciis quinque habeat, immunis erit ab hoc onere, propter liberorum fauorem. † Connumerantur his etiam filiæ, & ex filio defuncto nepotes: non etiam ex filia, cùm familiam paterni aui [b] mutent. Ita tamen prosunt auo nepotes, vt etsi plures sint, computentur saltem pro vno, si ex vno fuerint filio nati. † Prosunt item filij emancipati, & quasi emancipati: vt monachi, episcopi, & patricij. Item & hi, qui pro republica in acie occisi sunt: hi enim magna cum gloria vita defuncti sunt, scilicet quòd reipublicæ vitam impendissent. †Sunt tamen plerique liberi, qui non præstant excusationem: vt sunt legitimi tantùm, id est, arrogati, vel adoptati. Et scribit Cor. Tacitus lib. 15. factum Senatusconsultum ne simulata adoptio in vlla parte muneris publici iuuaret. Item & naturales tantùm, ne parentes ex suo delicto priuilegium habere [c] videantur. Sed & is qui in vtero est, sicut in reliquis ciuilibus muneribus non prodest patri, ita nec à tutela immunem facit: vt quia ad sui tantùm vtilitatem comparetur iam [d] natis. Nec filius captus [e] ab hostibus prodest. Numerum autem liberorum determinatum esse oportet vnicuique tunc, cùm creatur. † Nam qui post creationem generantur, non [f] prosunt.

Margin numbers: 1, 2, 3, 4, 5

a lib. 1. Politic. c. 7.
b §. fin. Inst. de patr. potest.
c l. 2. §. 1. ff. eo. tit.
d l. qui in vtero. de statu hom. §. dixi Inst. §. fin. de tuto.
e Text. est in l. 2. C. qui nu. lib. 10.
f d. l. 2. §. numerus, ff eo.

§. Item diuus Marcus.

1 *Administratio rerum fisci excusationem præstat.*
2 *Quandiu duret hæc administratio.*
3 *Iurisconsulti qui sunt à consiliis principi excusationem habent.*
4 *De Semestribus.*

Item diuus Marcus in [a] semestribus rescripsit, eum qui res fisci administrat, à tutela vel cura, quandiu administrat, excusari posse.

† *Secunda* causa, quæ excusationem à tutela præstat, est *administratio rerum fisci.* 1
Nam Præfectus fisci, qui Principis pecuniam administrat, immunitatem habet à tutela & cura: quod & ad eos extenditur, qui præfecturam annonæ, vel vigilum [a] gerunt. † Et hæc remissio plerunque temporalis est: quia non diutius durat, quàm tempore administrationis, quæ si desinat, reditur ad munus intermissum, dato scilicet interim [b] curatore. † Hoc producunt etiam interpretes ad iurisperitos, qui in consilium Principis assumpti sunt, & circa eorum latus agunt: nam & illi excusantur, & quidem in [c] perpetuum. 2 3

a *In semestribus.*] † Sæpe in iure nostro [d] Semestrium fit mentio: quemadmodum & apud alios [e] autores. Theophilus hic vertit, ἐν ἑξαμηνιαίαις διατάξεσιν. 4

a l. 42. administr. vnde hic text. est sumptus. ff. eo.
b l. administrãtes, & §. interdum, Inst. de curato.
c l. 33. iurisperit. ff. eo. l. si C. eod. fac. l. quisquis, C. ad l. Iul. maiesta.
d l. pactũ inter hæredem, de pac. l. ei qui se. de acquir. hæred.
e Suet. in Aug. c. 35. & Clau. c. 14.

§. Item qui.

1 *Absens reipublicæ causa excusatur.*
2 *Ad legationem se præparans, absenti comparatur.*
3 *Absens causa reipublicæ, si reuertatur, tutelam recuperat.*

Item qui reipub. causa absunt, à tutela vel cura excusantur. Sed & si fuerint tutores vel curatores dati, deinde reip. causa abesse cœperint: à tutela vel cura excusantur, quatenus reip. causa absunt: & interea curator loco eorum datur, qui, si reuersi fuerint, recipiunt onus tutelæ: nam nec anni habent vacationem, [a] vt Papinianus libro quinto Responsorum scripsit. [b] nam hoc spacium habent ad nouas tutelas vocati.

1 † *Tertia* causa excusationis. Nam ille qui reipublicæ causa abest, tempore absentiæ à tutela vel cura, quæ necdum sit suscepta, excusationem habet. quod & in
2 eo qui propediem abfuturus est, locum sibi vendicat. † Nam & is qui se ad legationem præparat, ad instar absentis [a] habetur. Sin autem suscepta iam est, & incipiat quis reipublicæ causa abesse, non omnino deponit eam, sed tantùm remittit quan-
3 diu abest, sufficitúrque interim curator. † Quòd si reuersus fuerit, pristinum munus tutelæ rursus suscipere [b] cogetur.

a *Vt Papinia.i.*] Quod tamen non extat: sed extat Gordiani Imp. rescriptum non dissimile his verbis: Certum est eos, qui Reip. causa abesse desierint, ab omni noua tutela anno vacare debere.

b *Nam hoc*] Ille qui reipub. causa abest, reuersus habet vacationem à tutela per anni spatium: quod verum est, in noua tutela [d] suscipienda: secus est in pristina [e] recipienda. Et hæc similiter ad eorum, qui reipublicæ causa absunt, comites ac ministros producitur, qui fuerint intra statutum numerum: nam & illi vacationem consequuntur: Procuratores autem absentium Reipub. causa [f] nullam habent vacationem.

a l. filiusfamilias 8 s. fina. ff. de procurat. l. 1. C. si tut. vel reipub.
b d. l. administrantes. s. 1. in fin. eod. tit.
c in l. 2. C. si tu. vel cu. reip. cau.
d l. sed & milites. ff. d. tit.
e glos. hic. & l. fin. C. si tut. vel curat. reip. cau. & l. pen. ff. hoc tit.
f l. procuratores. C. de excusatum.

§. Et qui.

1 *Habens potestatem excusatur à tutela.* 2 *Quandiu ea excusatio duret.*

Et qui potestatem aliquam habent, se excusare possunt, vt diuus [a] Marcus rescripsit: sed susceptam tutelam deserere non possunt.

1 † *Quarta* species excusationis: quia propter potestatem, id est, imperium [a] seu munus publicum, cui quis præficitur, à tutela recenter delata excusationem habet:
2 sed susceptum munus deserere [b] prohibetur. † Nec diutius excusatur, quàm donec perdurat in [c] potestate. Tales sunt Duces [d] ciuitatis, Consules, Prætores, Præsides: quoniam isti potestatem habent.

a *Diuus Marcus rescripsit.*] Hoc tamen rescriptum non extat: sed extat simile responsum [e] Callistrati.

a l. potestatis. 215. de verb. sig. vide Decium in l. cum qui. ff. de iurisdict.
b l. non tantùm. 20. s. sanè. ff. hoc tit.
c l. Athletæ 8. post princ. hoc tit.
d d. l. Athletæ. s. remittuntur.
e in d. l. nō tantum. s. pen.

§. Item propter.

1 *Tutor litem cum pupillo habens excusatur.*
2 *Debitor vel creditor pupilli hodie non potest eius tutelam gerere.*
3 *Fallit in matre & auia.*

Item propter litem, quam cum pupillo vel adulto tutor vel curator habet, excusari non potest: nisi fortè de omnibus bonis [a] vel hæreditate controuersia sit.

1 † *Quinta* causa: quando tutor vel curator litem cum pupillo habet, non aliter à tutela curationéve excusatur, quàm si de [a] omnibus bonis vel maiori parte lis sit, vel
2 ei quæstionē status circa calumniā [b] moueat. Et hoc Pandectarū iure obtinet. † Hodie verò iure Nouellarū indistinctè debitor vel curator pupilli possunt eius [c] tutelā

a l. propter litem 24. hoc tit.
b d. l. Athletæ. s. amplius. ff. eod.
c Auth. minores. C. qui dat. tut.

d §. fin. ff. de aut. tut.

gerere: vt & suprà [d] diximus. † Quod non procedit in matre & auia. tametsi enim debitum inter matrem aut auiam & pupillum quoquo modo vertatur, vel ipsæ sint pupilli creditrices, nihilominus ad tutelam admittendæ sunt, debito in sua natura remanente, quod ideo est, quoniam affectionis ratio suspicionem omnem [e] remouet.

e Authen. ad hæc. C. quand. mulie. tut. off. fung. l. non solùm. §. denuò. ff. de rit. nupt.

f d. l. propter litem.

a *De omnibus bonis.*] Vel maxima [f] ea parte.

§. Item tria.

1 *Tres gerens tutelas, à quarta excusationem habet.*
2. 4 *Tres tutelæ quomodo censeantur.*
3 *Quandoque vna tutela excusat.*
5 *Appellans à tertia tutela, ad quartam promouendus non est.*

Item tria onera tutelæ non affectatæ, vel curæ, præstant vacationem, quandiu administrantur: vt tamen plurium pupillorum tutela, vel cura eorundem bonorum, veluti fratrum, pro vna computetur.

a l. tria onera. la 1. hoc tit.
b l. spadonem. §. fin. d. tit.
c l. 3. ff. eo.
d l. 2. §. amplius. d. tit.
e l. 34. §. si is qui tres. §. cæterum putarẽ. ff. hoc tit.
f l. diximus. 4. §. si pater. eod.
g d. l. diximus. in prin.

Sexta causa est, propter multitudinem tutelarum. † Nam tres gerens tutelas vel 1
curas non affectatas, excusationem habet à quarta, duntaxat quandiu [a] administrat.
Nam res affectata non solet esse [b] onerosa, nec causare possumus esse graue, quod
ipsi cupidè ambiuimus. † Tres autem tutelæ censentur, si in tria diuisæ fuerint pa- 2
trimonia: non enim diuersitas personarum, vt fratrum plurium communia & indiuisa bona habentium, tres tutelas facit, sed patrimoniorum [c] separatio. Et in hoc excusationis genere nihil refert, siue sint hæc tria onera simplicia, vt tres tutelæ vel
curæ: siue mixta, vt duæ tutelæ & vna cura: aut [d] econuerso. † Interdum tamen & 3
vna tutela excusat, puta si tam diffusa & negociosa sit, vt pluribus [e] æquipolleat.
† Sufficit quoque tres tutelas in vna domo fuisse: vt si pater tres habeat tutelas, fi- 4
lius non vexabitur: & econtrario, tres filij tutelæ remissionem dant patri: & rursus vtriusque communes, id est, vna filij, duæ patris, & [f] econuerso. Sed quid in hoc ca-
su? † Si quis duas habens tutelas, ad tertiam vocatus appellauerit, & adhuc penden- 5
te iudicio appellationis, ad quartam tutelam promoueatur: vtrum à quarta se excusans mentionem faciet & tertiæ, an omnino dimittet eam? Et à diuo [g] Vero & Antonino constitutum est, *non oportere ad quartam promoueri à tertia appellantem, sed pendente tertiæ creationis excusatione, illius finem expectare terminum futurum quartæ creationis:* idque recta ratione. Si enim ordine præpostero quartam suscipiat quis, eueniet vt post tertiam extantem, iniusta tertiæ appellatione apparente, quatuor oneribus grauetur contra leges.

§. Sed & propter.

1 *Paupertas vacationem à tutela & cura præbet.*
2 *Quæ sint eæ in re partes iudicis.*

Sed & propter paupertatem excusationem tribui, tam diui fratres, quàm per se diuus Marcus rescripsit, si quis imparem se oneri iniuncto possit docere.

a l. paupertas. §. & l. 4. post susceptam. in fin. hoc tit.
b Bart. in l. in illa stipul. in fi. de verb. oblig.

† *Septima* causa est, propter paupertatem. Nam & paupertas à tutela & cura im- 1
munitatem [a] præbet: ea præsertim, qua quis victum suis manibus quotidie quærere
cogitur: quod quidem ab eo qui excusari vult, probandum est. † Sed quia subdiffici- 2
lis est hæc probatio, iudex imploratus curare debet, vt per viatores, vel alios in eam rem datos, inquiratur, quæ sint eius hominis facultates, qui tutelam [b] repudiat: ne forte sub colore paupertatis, alias detrectare atque effugere publicum tutelæ munus velit.

§. Item propter.

1 *Infirmitas à tutela excusat.*
2 *Cæci, surdi, muti, furiosi, tutores esse non possunt.*
3 *Podagra an excuset à tutela.*

Item

Item propter aduerſam valetudinem, propter quam [a] ne ſuis quidem negotiis intereſſe poteſt, excuſatio locum habet.

1 † *Octaua* cauſa eſt, propter aduerſam valetudinem: hæc enim excuſat à tutela,
2 non ſolùm [a] noua, ſed etiam [b] veteri, quæ iam ſuſcepta eſt. † quod & in his, qui luminibus capti ſunt, & ſurdis, & mutis, & furioſis, & qui perpetua valetudine detinentur, [c] procedit. Et ſanè excuſationis verbo hac in ſpecie impropriè vtimur: cùm tales, etiamſi velint, tutelæ nequeant [d] ſupereſſe.

a *Ne ſuis quidem*] Non ergo quæcunque valetudo [e] excuſat. Vlpianus certè generaliter [f] reſpondit, corporis debilitatem eorum munerum vacationem præſtare, quæ
3 corpore ſunt implenda. † Podagræ tamen valetudinem non prodeſſe volunt ad perſonalium munerum excuſationem: ſed ſi quis ita ſe valetudine pedum afflictum probet, vt rebus propriis intereſſe non poſſit, [g] iure non excuſatur.

a l. non ſolùm 12. §. fin. h. tit. b d. l. poſt ſuſceptam, ff. eod. c l. 1. Cod. qui mor. ſe excu. d l. 1. §. pen. & vlt. de tutel. l. luminibus, C. qui dat. tut. e l. 10. §. vlt. h. t. f l. 2. §. corporis, de vac. mu. g fac. l. penult. §. fi. ff. de excuſ.

§. Similiter.

1 *Imperitia literarum & ruſticitas immunitatem à tutela præſtant.*
2 *Ruſticitas quando excuſet.*
3 *Neſcire literas.*

Similiter eos qui literas neſciunt, [a] eſſe excuſandos diuus Pius reſcripſit: quamuis & imperiti literarum poſſint ad adminiſtrationem literarum ſufficere.

1 † *Nona* cauſa eſt, imperitia literarum & ruſticitas, quæ ita demum præbent excuſationem, ſi illi adiuncta ſit [a] ſimplicitas. Illiterati enim ſi ſint vſu rerum periti, ſufficere poſſunt ad negociorum [b] adminiſtrationem. Prudentiam enim negociorum adminiſtrandorum plerunque rectius ex ipſo rerum vſu & foro, quàm ex libris, vel
2 ocioſo ſtudio colligi conſtat. † Ideóque ruſtici ſagaces & verſuti, qui animi rerúmque habent peritiam (quales ferè hodie omnes ſunt) tametſi literas neſciunt, à tutela & cura non debent ſperare immunitatem. Per quod dogma limitanda ſunt omnia iura, quæ ſubueniunt ruſticitati.

a *Qui literas neſciunt*] Suetonius in Claudio cap. 10 neſcire literas vocat, non poſſe pingere. Ex prædictis fortè non ineptè dici poſſet, negociòrum imperitos à tutela, curáque excuſati, quamuis literarum non ſint imperiti.

a Habetur in l. athletæ, §. ruſticis, hoc tit. b l. expertis, C. de decur. lib. 10. & l. certi, vbi Dd. de iud. l. fi. C. de iuriſdict. omn. iud.

§. Item ſi propter.

1 *Inimicitiæ à tutela excuſant.*
2 *Leuis ſimultas non excuſat.*
3 *Excuſatio propter inimicitias quando locum habeat.*
4 *Hæc excuſatio quando non habeat locum.*

Item ſi propter inimicitias aliquem in teſtamento tutorem pater dederit, [a] hoc ipſum præſtat ei excuſationem: ſicut per contrarium non excuſantur, qui ſe tutelam adminiſtraturos patri pupillorum [b] promiſerant.

1 † *Decima* cauſa eſt, propter inimicitias. Inimicitiæ enim capitales & grauiſſimæ, quæ inter patrem minorum, & ſcriptum tutorem vel curatorem exarſerunt, ſi nec-
2 dum reconciliatæ ſint, vacationem [a] præſtant. † Leuis autem ſimultas neminem [b] excuſat. Nec refert hoc caſu, vtrius culpa inimicitiæ exarſerint, an defuncti, an tutoris ſcripti: tametſi aliàs diſtingui [c] ſoleat. Forſan enim teſtator, cùm ſciret ſe magnum æs alienum, & inexplicata pupilli negotia relicturum, vindictæ ſumendæ cauſa inimicum ſuum tutorem ſcripſit: vt ſcilicet eum in tutelam periculoſam
4 immiſceret, ſupponerétque debito, & negociis. † Et hæc excuſatio indiſtinctè locum habet, ſiue ante, ſiue poſt ſcriptum teſtamentum inimicitiæ [d] extiterint.
5 † Niſi fortè quicquam de reconciliatione, vel ex teſtamento, vel aliàs per diſſimulationem puta, vel ſubſequentia merita conſtare poſſit: vel niſi is qui tutor datus eſt, tutelam affectauit, aut ſubiturum ſe recepit: tunc enim hanc excuſationem non poteſt obiicere, quia illius voluntati [e] conſenſit. Semper autem durare

a l. 8. athletæ, §. dat remiſſionem, hoc tit. b l. 3. ſi quis ita, §. fi. de adim. leg. c Bar. in l. in his, ff. ſoluto matrim. d l. in confirmando, ff. de confirm. tut. e d. §. dat remiſſionẽ, l. 29. ex ſententia de teſt. tut. l. 17. ſpadonem, §. 1. h. t.

f Bald. in l.ignorat. in fi. ff. ad exhib. l. seruus, C. fam. ercisc. Auth. si dicatur, C. de test.
g in d. l. 28. liberi, C. de inoffic. test. Bart. in l. cum tabulis, §. 1. de his quib. vt indig. vide etiam Ang. Bal. & Imol. in l. filio quem pater de leg. 1.
h facit l. 27. si quis alicui, §. qui suscepit, ff. mand.

præsumuntur inimicitiæ, donec probetur contrarium, eas esse [f] abolitas. Quà liter verò probanda sit inimicitia, tractant Doctores [g] suis locis.

a *Hoc ipsum*] Hoc est, hæc improba datio, & scelestum consilium, tutorem non alia ratione scribentis, quàm vt eum implicet tutelæ oneribus.

b *Promiserant*] Neque enim debet is promissum officium deserere, [h] fidemque fallere, & tam pupillum, quàm parentem ludificarier.

§. Non esse.

1 *Eo quòd quis sit ignotus patri minoris, à tutela non excusatur.*
2 *Quis dicatur ignotus.*
3 *Per Diuos fratres qui intelligantur.*
4 *Commodus Imp. pessimi ingenij homo.*
5 *Pater cum filio, quid in legibus significet.*
6 *Papiniani mors, & grauissimũ dictum.*

Non esse autem admittendam excusationem eius, qui hoc solo vtitur, quòd ignotus patri pupillorum sit, [a] Diui fratres rescripserunt.

† *Neque* tutor, neque curator potest hoc prætextu se excusare, quòd patri minoris, qui eum dedit, ignotus fuerit, si modò ibi domicilium habeat. Quòd si quis alleget, se ibi domicilium non habere, vbi ad tutelam datus est, remittitur [a] illi tutela. 1

a l. fin. ff. de excus. tut.

† Ignotum autem intellige de facie, si de testamentario tutore loquamur: quamuis enim fortassis non cognouerit ipsum testator: tamen cùm ei sua fides & probitas haud dubiè nota fuerit, ideoque ipsum pro tutore elegerit, æquum est, ne hoc humanitatis officium testatori deneget, nec tantum ipsius fiduciam, quam de eo habuit, eludat. Cæterùm si legitimus sit tutor saltem moueri debet naturali coniunctione sanguinis, si Attilianus, vel Datiuus, certè non est ignotus iudici, qui eum delegit, sicque ignorantia nullibi excusat. 2

b in l. 18. de qua re de inoff. testam.

a *Diui fratres*] Accursius alibi [b] per duos fratres intelligit Seuerum & Antoninum: quæ expositio inepta falsaque est, quia non fuerunt fratres. De quibus ergo intelligimus? Ego ex historiis didici, fratres fuisse, Marcum Ælium Antoninum, & Verum Commodum. Marcus enim Antoninus eximiæ doctrinæ ac probitatis princeps, hunc Commodum fratrem suum, ex adoptione Pij Antonini principis imperij consortem fecit, & primi omnium Imperatorum bini regnare cœperunt, anno Christiano CLXIII. quos deinde multi sunt imitati, adeò vt terni nonnunquam imperarent. † Sed Marcus, Commodo non multo post mortuo, cum filio Conrado imperauit, homine pessimi ingenij, & omnibus incommodo. Quare [c] Vlpianus refert, Diuos fratres rescripsisse de furioso, qui admisisset parricidium: & Macer [d] recitans verba rescripti: *Diuus Marcus* (inquit) *& Commodus Scapula Tertyllo rescripserunt.* Igitur Macer exprimit nomina fratrum, quorum Vlpianus meminit de eodem rescripto loquens. Eodem pertinet, quod [e] Callistratus, loquens de pœna summo iure indicenda ei qui protulisset instrumenta, quæ verè probare non posset: *Sed Diuus Marcus* (inquit) *cum fratre suo pro sua humanitate hanc rem temperauit.* † Interdum etiam in legibus fit mentio patris cum filio: & tunc oportet intelligi Seuerum & Antoninum, Caracallam cognomento dictum. Is enim filius Seueri fuit: sed certè prorsus ἀγνώς. † Nam cùm inter cætera scelera fratrem suum Geram occidisset, Papinianum, asylum iuris, quia parricidium excusare nolebat, interfici iussit. Dicebat enim Papinianus, non tam facilè defendi posse, quàm perpetrari tam grande facinus. Et hæc non contemne, vt Imperatorum ac Iurisconsultorum tempora distinguere valeas. 3 4 5 6

c in l. 13. congruit, de offic. præsid.
d in l. 14. diuus Marcus, d. tit. de off. præsid.
e l. 31. diuus Pius. ad l. Cor. de falsis.

§. Inimicitiæ.

1 *Hic §. in quo differat à §. item propter. §. eod.*
2 *Capitalis inimicitia fratrum seu agnatorum, excusat à tutela.*
3 *Odium, sanguine coniunctorum atrocius esse solet, aliis.*
4 *Datiuus tutor excusatur propter inimicitiam, quã cũ patre pupilli habuit.*
5 *Capitalis inimicitia quæ dicatur.*
6 *Inimicitia grauissima quæ sint.*

Inimi-

Inimicitiæ quas quis cum patre pupillorum vel adultorum exercuit, si capitales fuerunt, nec reconciliatio [a] interuenit, à tutela vel cura solent excusare.

Hic §. pertinet quoque ad decimam excusationis causam, paulò ante relatam.
1 † Suprà enim expositum est, quam vim obtineant inimicitiæ in tutela vel cura testamentaria. Nunc subiicitur aliud excusationis genus, ob inimicitias in legitima datiuáque tutela vel curatione. Et in eo duntaxat differunt inter se prædicti duo §§.
2 quemadmodum Aretinus & Faber [a] notant. † Ergo si grauior aut capitalis simultas
3 extiterit inter fratres aut agnatos, excusari possunt à tutela curáve subeunda. † Videmus enim odium inter sanguine iunctos exortum, ferè atrocius esse, quàm inter
4 vulgares inimicos. † Consimiliter si tutor vel curator datus est à iudice, qui cum minoris patre capitales exercuit inimicitias, excusatur iusta ratione: quoniam iniuria, vni de cognatione affinitatéve illata, longius videtur serpere, & ad omnes qui
5 in ea cognatione vel familia sunt, [b] pertinere. † Capitalis autem inimicitia tunc intercessisse intelligitur, si quis sanguinis necessitudine vel affinitate tibi coniunctum [c] interemerit, aut capitis accusauerit, aut in [d] seruitutem petierit, aut certè illi mor-
6 tem sit minatus. [e] † Inimicitiæ verò grauissimæ sunt, si de bonis omnibus, aut maiore parte bonorum lis inter eos sit, aut alter alterum atroci affecit [f] iniuria. Sed si de remissione irarum, ex verisimilibus coniecturis constet, cessat hæc excusatio.

a *Reconciliatio interuenit,*] Quæ scilicet gratiam sarcierit, & simultatem sempiterna [g] deleuerit obliuione. Nota ex Trasibuli ἀμνηςία: *& quandoque ex reconciliatione firmior amicitia nascitur.* Exempla ex historiis Rom. Balduin. hic refert.

a Hic.
b l. 1. C. si rector prouinciæ, l. 1. 2. 3. de liber. caus. l. 5. lex Cornel. de iniur.
c d. l. lex Cornelia.
d l. qui cum natu maior, de bonis lib.
e gloss. l. licet, de arbitr.
f l. 15. itē apud, §. atroci. de iniur. §. atrox, ʃ. de iniur. Adde Bart. l. 3. §. fi. de adim. leg. Dd. in l. liberi, C. de inoff. testam.
g Balduin. hic.

§. Item is.

1 *Status, & quæstionem status moueri quid?*
2 *Causa status capitali accusationi comparatur.*
3 *Si cui mota sit status quæstio: qui cum tutorem dedit, excusationem habet.*

Item is qui status controuersiam à pupillorum patre passus est, excusatur à tutela.

1 † *Per statum,* hoc loci intelligimus conditionem & qualitatem hominis, puta an quis sit seruus vel liber: vnde status quæstionem is mouere dicitur, qui aliquem re-
2 uocat in seruitutem. † Causa autem status & seruitutis, accusationi capitali comparatur. Serui enim iure ciuili pro mortuis habentur, ita vt à testamenti factione, à ferendo testimonio, iudicio, arbitrio, cæterisque actibus, personam solùm liberam
3 concernentibus, [a] excludantur. † Igitur si de statu quæstio per iniuriam facta sit tutori à pupillorum patre, vel econuerso, si à tutore citra calumniam, excusatio admittenda [b] est: pertinet enim eiusmodi iniuria ad totius cognationis [c] ignominiam. Et hæc est vndecima causa excusandi à tutela curáve.

a l. 209. seruitutem. l. 47. §. quòd attinet. de reg. iur.
b d. l. athletæ, §. amplius, h. t.
c l. 1. & 2. de liber. caus. Dd. in l. isti quidem. §. 1. quod metus caus.

§. Item maior.

1 *Ratione ætatis excusatio datur à tutela & cura.*
2. 5 *Maior 70. annis excusationem habet.*
3 *Salsè dictum Spartani hominis in Athenienses.*
4 *Senectus olim summo in honore habita.*
6 *A reliquis publ. muneribus excusatur maior 55. annis.*
7 *Mens & ratio consilium est in senibus.*
8 *Minor 25. annis ad tutelam non admittitur.*
9 *Minor in testamēto tutor scribi potest.*

Item maior septuaginta annis, à tutela & cura se potest excusare. minores autem vigintiquinque annis, olim quidem excusabantur: nostra autem [a] constitutione prohibentur ad tutelam vel curam adspirare, adeò vt nec excusatione opus sit. Qua constitutione cauetur, vt nec pu-

pillus ad legitimam [b] tutelam vocetur, nec adultus: cum sit inciuile, eos qui alieno auxilio in rebus suis administrandis egere noscuntur, & ab aliis reguntur, aliorum tutelam vel curam subire.

† *Duodecima* causa est, quòd ratione ætatis immunitas à tutela & cura datur: idque dupliciter, vel quia tutor datus est iam affecta ætate: vel quia legitimam ætatem necdum habet. 1
† Nam qui septuaginta annos compleuerunt, excusantur: cùm illis ipsa satis senectus grauida sit & molesta. quæ excusationis causa à Lacedæmoniis fluxisse videtur, apud quos magno semper in honore habita fuit prouectior [a] ætas. Ex quo extat illud ab homine Spartano falsè ac doctè Atheniensibus exprobratum. 2
† Ludis enim Athenis cùm Lacedæmoniorum legati in gradibus Orchestræ perhonorifico loco ascendissent, postquam aliquantum pleno iam theatro ingressus senex innixus baculo, homo sanè haud magni precij, circumiret, quærens locum, neque eum sessum reciperet quisquam, vt venit ad Lacedæmoniorum legatos, illi confestim ob ætatis reuerentiam honorificè assurgentes, superiore illi subsellio concessere. Propter quod eis cùm esset maximo plausu ab vniuerso theatro gratulatio facta, vnus eorum non illepidè: *Ergo probè*, inquit, *norunt Athenienses, quid facere rectum sit, sed id facere ipsi negligunt*. 3
† Sed & consimiliter Romulus, siue ille Numa extitit, quorum alter vrbis, alter iuris & religionis fuit parens, hac senectutis cum nomine paterno cogitatione adductus, summum consilium ciuitatis *Senatum*, ipsos autem Senatores *Patres* nominauit: statuitque senioribus decedi de via, caput nudari, & adsurgi aduenientibus ab iunioribus debere. Ad propositum redeundo. 4
† Excessisse autem oportet 70. annos tempore illo quo creantur: nec sufficit, vltimum postremi anni diem [b] attigisse. 5
† A reliquis tamen muneribus personalibus, quæ plus laboris corporalis habent quàm industriæ, qui maiores 55. annis sunt, excusantur: idque tam diuersimodè propter pupillorum, qui se dirigere nequeunt, fauorem. ob id enim tutela constituta est, vt ineuntis ætatis inscitia, senum prudentia regatur: 6
†cùm (vt inquit Cic. in Catone) mens, & ratio, & consilium sit in senibus. Potest enim illa ætate quicunque est, si non generatione, at consiliis puero atque adolescenti fieri pater. 7
† E diuerso autem is qui minor est vigintiquinque annis, non est admittendus ad tutelam: sicut suprà [c] dictum est. Et quamuis olim poterat remissionem petere: hodie tamen, quia ex [d] D. Iustiniani constitutione ipso iure à legitima datiuaque tutela repellitur, excusatione non eget: cum nihil posset esse in priuatione, nisi prius fuerit in habitu [e]. Et hoc casu annus vigesimusquintus cœptus pro completo habetur: idque fauoris causa constitutum [f] est. 8
† Potest tamen minor in testamento tutor designari: sed tutelæ administratio tunc primùm ei committetur, cùm fuerit virilem adeptus vigorem: interimque substituitur alius. [g] 9

a *Nostra autem constitutione*] Quæ adhuc [h] hodie extat.

b *Ad legitimam tutelam*] Multo minus ergo ad aliam, in qua tantundem iuris non habeat. In testamento tamen ita tutorem dari posse, vt cùm maior fuerit, tutelam gerere incipiat, suprà dictum est.

a Meminit Gell. lib. 2. cap. 15. facit l. semper de iur. immunit.
b l. 2. ff. eod. & l. 3. de iu. immu.
c §. furiosus, §. qui test. tut. dari poss.
d in l. fin. C. de legit. tut.
e l. 116. decem. de verb. obli.
f l. 8. ad remp. de muner. & hono.
g d. §. furiosus
h In d. l. vlt. C. de leg. tut.

§. Idem & in milite.

1 *Militia prabet immunitatem à tutela & cura.*
2 *Veterani milites quatenus excusentur.*
3 *Episcopi & clerici an excusentur.*

[a] Idem & in milite obseruandum est, vt [b] nec volens ad tutelæ onus admittatur.

a: *Decima tertia* † causa est, propter militiam. nam vt milites aliàs pluribus priuilegiis gaudent [a], ita quoque à tutela & cura immunes [b] sunt, in tantum vt nec excusatione opus sit, quoniam datio ipso iure nulla [c] est: Quod & in his militibus qui in castris degunt, & aduersus publicum hostem certamen sustinent, omnino procedit. 1
† Veterani autem milites, qui iam compleuerunt militiæ tempus, aduersus extraneos quidem excusantur, sed aduersus commilitonum filios vacationem saltem per annum habent, & non vltra: nisi aliam queant iuris communis excusatio- 2

a Quæ Iuuen. Satyr. vlt. celebrat.
b l. 10. sed & milites hoc tit. l. militiæ C. qui test. dat. poss.
c Tex. & glos. in leg. propter magist. 26. §. si in castr. ff. eod.

excuſationem prætendere [d]. Cæterùm ſitne neceſſe, quo priuilegium aliquod noſtri tẽporis militibus competat, vt veteri ritu militiæ aggregentur, (quod nonnulli controuertunt) nos alibi [e] commodius expendemus.

b. *Nec volens*] Quia cùm militaribus occupetur laboribus, impoſſibile eſt, vt poſ-
3 ſit muneribus ciuilibus præeſſe, tutelámque adminiſtrare. † Hoc plerique & ad miniſtros Eccleſiarum producunt. Equidem Iuſtinianus cùm aliquando Epiſcopis permiſiſſet, ſeſe a tutela [f] excuſare: poſtea ſtatuit, vt nec volentes [g] admittantur. Diaconis tamen & Presbyteris conceſſit tutelam legitimam ex iure cognationis adminiſtrare.

d l. iure mariti. 6. C. de adult. l. 11. miles. §. ſexaginta de adul. & d. l. ſed etſi miles. ff. eo. De excuſ.
e §. de mil. teſt. in princ.
f l. generaliter. C. de epiſc. & cler.
g Nouell. 123.

§. Item Romæ.

1 *Liberalibus ſtudiis quantum tribuerint honoris veteres.*
2 *Grammatici, Rhetores, Medici, &c. ſi ſint intra numerum legitimum, excuſationem habent.*
3 *Quantus ſit is numerus.*
4 *Doctores legum, an à tutela curáque excuſentur.*

Item Romæ Grammatici, Rhetores, & Medici, & qui in patria ſua has artes exercent, & intra numerum ſunt, à tutela & cura habent vacationem.

1 † *Veteres* Romani, & quibus reſpublica ſemper curæ fuit, quantum liberalibus ſtudiis tribuerint, hic locus ſatis docet: quòd non tantùm honores, ſed etiam perpetua priuilegia, & à muneribus publicis remiſſionem eorum profeſſoribus conceſſe-
2 re. † Sic enim [a] Grammatici, Sophiſtæ [b], Rhetores [c], Medici, Philoſophi, & qui triuiales diſciplinas profitentur, à tutela & cura requiem habent: & hæc eſt decima quarta excuſationis cauſa. Nec tamen aliter excuſantur, quàm ſi in patria propria, vel Romæ, quæ & habetur, & eſt communis patria [d], doceant aut meditentur, ſintque intra numerum ex epiſtola D. Antonini Pij conſtitutum. Ea enim epiſtola licèt communi Aſiæ ſcripta ſit, vniuerſo tamen orbi conueniens eſt: cuius tenorem Mo-
3 deſtinus [e] in hæc verba recitat. † *Minores quidem ciuitates poſſunt quinque Medicos immunes habere, & tres Sophiſtas, & Grammaticos totidem: maiores autem ciuitates (quales ſunt Metropolitanæ) decem Medicos, & Rhetores quinque, & Grammaticos totidem. Supra hunc numerum, nec maxima quidem ciuitas immunitatem præſtat.* Minuere tamen hunc numerum licet, quoniam pro ciuilibus muneribus hoc introductum eſſe apparet. Sed nec aliter hac immunitate [f] perfruentur, niſi decreto Senatus inſcripti fuerint numero conceſſo, & circa officia ſe negligenter non habeant: quoniam is, qui vult excuſari propter officium, illud exercere debet, vt Baldus ait. Valde tamen docti & ſi ſupra numerum ſint, & in aliena patria immunes eſſe poſ-
4 ſunt [g]. † Legum verò doctores, quia cæteris aptiores, & rerum magis experti ſunt, remiſſionem non habent: niſi vel Romæ aut in probato aliquo Gymnaſio doceant, aut Principi ſint à conſiliis: quo caſu excuſantur [h].

a l. vt gradatim. §. vlt. de mune. & hono. l. 2. §. vl. de vac. mu.
b l. Ἐὰν δύο. §. philoſoph. h. t.
c l. 1. §. medicorum de var. & extr. cog. & l. inter eos. §. 1. ex quib. cau. maio.
d l. 33. Roma. ad municip.
e l. 6. ſi duas. ff. h. t.
f l. 7. ſed & reprob. §. amp. verſ. valde. ff. hoc tit.
g d. l. ſed & reprobari. in fi.
h l. iuriſperitos. in hoc tit.

§. Qui autem vult.

1. 3 *Tutor plures excuſationes habens, & ſi vnam tantùm perſequatur, aliis vti non prohibetur: & quomodo hoc procedat.*
2 *Quæ ſint partes tutoris, vnam tantùm excuſationem habentis.*
4 *Intra quæ tempora excuſationum cauſæ proponendæ ſint, & terminandæ.*

[a] Qui autem vult ſe excuſare, ſi plures habeat excuſationes, & de quibuſdam non probauerit: aliis vti [b] intra tempora conſtituta non prohibetur.

a. *Hactenus* variæ excuſationum ſpecies ſeu cauſæ relatæ ſint: ſubiiciuntur modò quædam parænes ſeu doctrinæ, circa hanc excuſandi materiam obſeruandæ. † Et primam hic §. continet, illam, videlicet quòd tutor & curator ſi plures excuſationes habeat, perſequendo tantùm vnam, in cæteris ſibi non præiudicet [a]. Quod vt rectè accipias, ſciendum eſt, quandoque vnam duntaxat, quandoque plures ex-
2 cuſandi cauſas eidem competere. † Et ſi quidem tutor vnam ſolùm excuſationem

a Per text. noſtrum hic.

habeat, res plana est: quia illam ante tribunal, vel vbi hoc fieri consuetum est, vel etiam per libellum, id est, supplicationem (vt Budæus [b] & Alciatus exponunt) intra tempus à lege præstitum proponere ac testari [c], hoc est, illam testibus probare [d] debet. † Sin verò plures habeat, tunc aut vnum tantùm nominat coram iudice, aut omnes simul: si vnam tantùm proponat, etsi in ea probanda defecerit, ad reliquas amplius non admittitur: sibi enim imputabit, quod non omnes coniunctim allegauerit [e]. Cæterùm si omnes quæ illi competebant, connexim nominauit, (quo casu §. noster loquitur) tametsi in quarundam probatione deficiat, aut cesset, aliis tamen nominatis intra tempora constituta vti [f] nihilominus poterit.

b *Intra tempora.*] † Quæ sint hæc tempora, subsequens § edocebit. Causam enim proponere tutor debet intra quinquaginta dies, ex quo cognouit se tutorem datum [g]: sed ipsa excusationis causa intra quadrimestre tempus à die nominationis & cognationis computandum terminanda est. [h] 4

b l. libertus. la. 2. de in ius vocando.
c l. 15 scire. §. oportet. h. tit.
d l. 1. §. iussum. ff. quod iussu.
e d. l. scire. §. scire autem.
f l. propter litē vers. 1. ff. eod. vide etiam Bart. in d. §. scire. Bal. & Ang. l. Titiæ. Texto. de leg. 1. Ange. in Rub. J. de excep.
g §. qui autem prox. seq.
h l. 39. quinquaginta, h. tit.

§. Qui autem excusare.

1.3 *A tutela & cura non appellatur: & quæ sit ratio.*
2 *A reiecta excusatione appellari potest.*
4.8 *Ad proponendas excusationes dantur 50. dies continui: & iidem quomodo computentur.*
5 *Et quare dicantur continui.*
6 *In itinere faciundo 50. miliaria legalia in singulos dies computari.*
7 *Miliare legale quomodo conficiatur.*
9 *Per quam viam commensuranda sint miliaria.*
10 *Excusatio proposita intra quatuor menses terminanda, & à quo tempore hi currant.*
11 *Quandoque longius tempus conceditur.*

[a] Qui autem excusare se volunt, [b] non appellant: [c] sed intra quinquaginta dies continuos, ex quo cognouerunt se esse tutores vel curatores datos, se excusare [d] debent, cuiuscunque generis sint: id est, [e] qualitercumque dati fuerint tutores: si intra centesimum lapidem sunt ab eo loco, vbi tutores dati sunt. Si verò vltra centesimum lapidem habitent, dinumeratione facta viginti milium diurnorum, & amplius triginta dierum: qui tamen (vt Scæuola dicebat) sic debent computari, ne minus sint, quàm quinquaginta dies.

a *Docet* Iustinianus in hoc §. intra quæ tempora tutor, curatórve suas proponere exceptiones siue excusationes valeant.

b *Non appellant.*] † Ab eo scilicet, quòd tutores, curatorésve nominati [a] sunt. Neque enim permittitur appellatio à tutela curationéve delata: sed excusationes suas, cur illa munera subire detrectent, obiicere possunt: quas nisi iudex acceptet, prouocationi locus est. † Potest enim ab ipsa reiecta excusatione appellari [b]. Non obstat lex, quæ argumento à contrario sensu tutori appellationem non permitti innuit [c]: quia cùm alia lex [c] expressè contradicat, argumentum à contrario sensu [d] cessat. † Sed cùm tutela sit munus publicum, cur ab ea, sicut à cæteris muneribus publicis non appelletur? Bart. ob id esse credidit, quòd munus [f] reipublicæ nō sit: Loriotus [g] verò ob id, quòd iurisdictionis non [h] sit. ob quam corrigendam inuenta est appellatio [i]: quæ ideo in cæteris muneribus locum habet, quia illa à Præsidibus, vel Decurionibus iurisdictionem [k] habentibus imponuntur [l]. quod & ipse probo. 1 2 3

c *Sed intra*] Vides ergo, certum tempus à lege præscriptum esse, intra quod tutor vel curator excusationes, si quas habet, proponere debet. † Nam qui est in ipsa ciuitate, vbi creatur, vel intra centesimum lapidem à ciuitate, tunc habet ad excusationem proponendam quinquaginta dies continuos: † qui ob id dicuntur continui, quia à die, quo quis cognouit se tutorem datum esse, incipiunt continuò currere, siue impediantur remissionis causam [m] allegare, siue non. sunt ergo hi 4 5

a d. l. scire oportet. in prin. ff. eod.
b l. 2 tutores. ver. propter C. de adm. tut.
c l. 1. §. si quis tutor. ff. quando appel. sit.
d Gl. l. conuenticulam. C. de episc. & cler.
e d. l. 1. §. alia causa est ff. quādo appell. sit.
f d. §. si quis tut.
g in tract. tu. ac cio. 62.
h l. muto. §. tutoris. ff. de tutel.
i l. 1. in princ. de appell.
k l. item §. 1 quod cuiusque vniuers. no. l. 1. in princ. si quis ius dicenti.
l l. 1. §. solent. quando appel. sit.
m tex. in l. scire. §. qui autē. hoc tit.

quiu-

quinquaginta dies ab initio vtiles,& in progressu continui. Quia autem vltra cen-
tesimum lapidem à ciuitate abest, pro singulis viginti millibus passuum singulos
6 habet dies: quibus triginta deinde adiiciuntur. † Nam in itinere faciundo, viginti
7 milliaria in dies singulos numerantur.ⁿ † Conficitur autem vnumquodque millia- n l.3 de ver.sig.
re Italicum, vel legale, mille passibus: passus, quinque pedibus: pes verò, quindecim o Iuxta glo. in
digitis. Et si post hanc denumerationem minus quàm viginti millia supersint, in- d.l.3.
tegrum diem occupant: veluti si, viginti vnum millia passuum sunt, biduum eis at-
8 tribuitur. † Et postea si ad vrbem peruenerit, quolibet die viginti milliaribus con- p Text. in c. cu-
fectis, habet alios triginta dies ad excusationis causam proponendam: ita tamen, ne pientes.
ista dierum computatio, tum itineris, tum excusationis, non minus quàm quinqua-
ginta dies habeat. Ideóque si annumeratio dierum qui in viam computantur, adie-
ctis triginta diebus, quos ad excusationem lex dat, non conficiat quinquaginta die-
rum numerum: nunc alii dies adiiciendi sunt, donec numerus quinquaginta dierum
sit completus: ne melior sit hoc casu præsentium conditio, quam absentium. Sed si
quis adeò remotus sit ab vrbe, vt dies itineris & excusationis simul computati longè
excedant quinquaginta dierum numerum, tunc illud excusanti non noce- q d.l. scire. §. a-
9 bit. q † Debet autem per eam viam commensuratio fieri, per quam iter fieri liud hoc tit.
consueuit.ʳ Si varia est consuetudo, præfertur quæ in planitie est, etiamsi alia bre- r l.1.§.1. ff. de
uior reperiatur. ˢ Idem est, si longiore itinere tutius quis iter faciat: nam id potissi- his qui deiec.
mum deligendum est.ᵗ † Propositam verò excusationem tutor intra quatuor men- vel effud.
ses continuos finire tenetur, qui currunt ex die nominationis: non quo tutor est s Archidiac. in
nominatus, sed quo ipse tutor suas exceptiones nominauit & proposuit: illas enim c. statutum. de
omnes nominare debet: ne pupillus dum diutius tutore caret, damno afficiatur.ᵘ rescr. in 6.
11 † Quod non procedit, si instituenti proferre excusationem aliquis contradicat, cui t l. fi. §. cum e-
à iudice longior dilatio detur, & ita contradictionis mora excusandus impediatur. nim. C. de iur.
Tunc enim, quia iniquum foret, cum alterius mora lædi, etiam elapsis quatuor delib.
mensibus excusationem probare adhuc ˣ poterit. u l. quinqua-
d *Excusare debent.*] Id est, excusationes suas proponere: de tempore iam diximus. ginta hoc tit.
e *Qualitercunque dati.*] Testamento, scilicet, lege, aut à magistratu. Si tamen testa- x Vt est in l. si cum ipse.
mento dentur sub conditione, (vt dari possunt) hi dies ante conditionis euentum y l. pen. §. pro-
non incipiunt currere. cedit. de excu-sat.

§. Datus.

1 *Tutor simpliciter datus, videtur secundariò, ad totum patrimonium datus esse.*
2 *Tutor principaliter personæ, secundariò rebus datur.*

Datus autem tutor, ad vniuersum patrimonium datus esse creditur.

1 Rursus aliud præceptum hic §. continet: † videlicet, si datus sit simpliciter tutor
vel à testatore, vel à iudice, intelligitur ad vniuersum pupilli patrimonium datus
esse: siue omnia pupillaria bona sint in territorio eius, qui dedit tutorem, siue extra a l. propt. litem.
territorium habeantur: quod & antea non paucis in locis ᵃ iure ciuili expressum fuit. §. licet. vnde
sufficit enim, quòd iudex personam tutoris subiectam habeat, & ita personam pu- hic text. est
2 pilli, licet non omnia sua bona: † ob id certè, quoniam tutor principaliter personæ sumptus.
datur, secundariò rebus: & quòd secundariò, ac in consequentiam venit,ᵇ non cura- b H betur in l.
tur. magis puto. §. illud. ff. de reb. eorum, & ibi Dd. &c.

§. Qui tutelam.

1 *Tutor pupilli non cogitur eiusdem curator esse.*
2 *Excipitur libertus.*

Qui tutelam alicuius gessit, inuitus curator eiusdem fieri non compellitur: in tantum, vt licet paterfamiliàs, qui testamento tutorem dedit, adiecerit se eundem curatorem dare: tamen inuitum eum curam suscipere non cogendum, diui Seuerus Antoninus rescripserunt.

Reuertitur Iustinianus ad causas excusationis, & in hoc §. decimam quintam
præscribit, qua quis à curatione immunitatem habet. † Nam si quis pupilli tutor 1
fuit; non cogitur eiusdem puberis iam facti curationem inuitus suscipere, etiamsi 2
curator à testatore scriptus sit: nisi id voluntariè faciat. Aetiologia est, quia cùm se- 3
mel oneratus fuerit, non debet amplius cura eiusdem personæ grauari. Abunde e-
nim patri ac filio sufficit, si eis in quibusdam, * amici labore consulatur. a Extat
quoque hac de re Impp. Diocletiani & Maximiani rescriptum b in eandem senten-
tiam. † Excipitur ab hoc dogmate libertus: is enim patroni filiis ac nepotibus tutor 4
curatórque datus, ob susceptam tutelam à curatione non excusatur, si sponte per
patronum manumissus fuerit. c secus si per fideicommissum, propriáve emptus pe-
cunia liberatus sit, & ad libertatem peruenerit. d

* l. tutores. 5. qui se negotiis, ff. de adm. tut. & l. tut. C. de nego. gest.
a Argumento. l. 20. tutori. C. nego. gest.
b l. Curator. C. de excus. tut.
c l libertum. 16. ff. hoc tit. & l. libertos. C. eod.
d Ang. hic.

§. Iidem rescripserunt.

1. & 6. *Maritus, curam vxoris suæ suscipere non potest.*
2 *Triplex patrimonium vxoris esse.*
3. 4. *Bona parapherna & receptitia quæ sint.*
5 *Verbum recipere, & receptitius seruus.*
7 *Hunc §. & in sponso sponsáque locum habere.*
8 *Maritus procurator vxoris esse potest.*

Iidem rescripserunt, maritum vxori suæ curatorem datum, excusare se posse, licet se immisceat.

Annectitur vltima excusationis species. † Maritus enim potest se excusare ab cu- 1
ra vxoris suæ: quanquam hæc impropriè est excusatio, quia etsi velit, non potest cu-
rator esse vxoris suæ, propter suspicionem euitandam, ne consentiente muliere, ma-
ritus res eius dissipet: itaque excusatione non opus habet. † Cæterùm ne impingas, 2
scire conuenit, vxorem triplex patrimonium habere, seu triplicia bona. Primò dote
in qua maritus dominium ciuile habet, & disponit, & agit, & conuenitur tanquam
dominus a vxore retinente naturale dominium: quod interim conquiescit, donec
dissoluatur matrimonium. † Secundò *bona parapherna*, quę mulier vltra dotem ma- 3
rito adfert: b nam ita fieri solet, quòd mulieres non solùm dotem adferant, verume-
tiam alia bona propria hæreditaria, aduentitia. Parapherna enim Græcè, significant
bona extra dotem: quia hi παρὰ τὴν dotem dicunt. Et in his bonis paraphernis mari-
tus administrationem habet, ita vt sine speciali vxoris mandato & agere, & conue- 4
niri possit. c † Tertiò habet vxor *bona receptitia:* quæ scilicet, dum dos daretur,
mulier ex bonis suis retinuit, neque in mariti voluit esse potestate. † *Recipere* enim 5
inter alias significationes, etiam pro reseruare, & ad vsum suum excipere accipitur.
Vnde & mulier recipere dicitur, quoties illa in danda viro dote aliqua ex bonis
suis retinet, nec ea ad virum transmittit. Hinc *receptitius seruus* appellatus est, nu-
ptæ mulieris proprius: quem scilicet, cùm dotem marito daret, sibi reseruauit. Et de
bonis receptitiis præsens §. propriè loquitur: † inque his adeò non potest maritus 6
curatoris officio fungi, vt si vel prudens vel imprudens se immiscuerit, non solùm
excusare se possit, sed etiam debeat. Quinimò alium quoque curatorem postulare,
obnoxius est, nisi hoc omittendo malit lædi suam existimationem. d † Et hoc idem 7
ad sponsum, sponsámque producitur. e † Licet autem curator esse nequeat, procu- 8
rator tamen constitui potest, f idque ea ratione, quia procuratoris reuocatio pen-
det ex mero & libero ipsius domini g arbitrio: tutor verò, curatórve, non nisi certis
quibusdam cessat modis. h Etsi aliquo casu reuocatur tutor vel curator: id tamen
rarò sine infamiæ macula i fit.

a l. 9. doce ancillam. C. de rei vend.
b l. 10. si ego. 5. dotis autem. ff. de iur. dor.
c l. vlt. vbi gl. & Ld. C. de pact. conuen.
d l. virum 14. ff. de curat. furios. l. 4. amplissimi. C. de excusat.
e Per gl. hîc in verbo mariti. & l. 1. 5. vlt. hoc tit.
f l. 21. maritus.
g 5. item mandatum.
h 5. quib. mod. tut. finiat.
i Vide Bar. d l.

§. Si quis autem.

1 *Falsa vtens excusatione, à tutela non liberatur.*

Si quis autem falsis allegationibus excusationem tutelæ meruerit, non est liberatus onere tutelæ.

† Occupatio, quia si quis ad effugiendum onus tutelæ vel curæ, falsis excusatio- 1
nibus

nibus vsus est, non debet immunis esse à tali onere: adeò quòd etsi decreto liberatus sit, non tamen excusetur, nec vlla restitutione pupillo opus est, contra sic liberatum, ob id certè, quoniam tale decretum ex falsa causa, etiam in ipso decreto non expressa, impertitum est ipso iure nullum.[a] Idem quoque obtinet, si iudex pecunia corruptus[b] fuerit: aut ambitione sit extorta excusationis[c] sententia.

a Bart. in l. Scię egressæ, ff. de tut. & curat.
b l. venales 6. quand. prouoc. non est nec.
c l. vlt. C. si tut. vel curat.

De suspectis tutoribus vel curatoribus. Tit. XXVI.

In Rubr.

1 *Suspecti tutores & curatores ab officio remouendi.*
2 *Suspectus tutor vel curator quis dicatur.*
3 *Quid faciat tutorem suspectum.*
4 *Suspecti criminis iudicium, hodie nimis rarò exerceri.*
5 *Huius tituli elegantia, & diuisio.*

1 † Interdum contingit, vt tutores & curatores negligenter ac improbè officium sibi delatum administrent: igitur lex eos ab officio tanquam suspectos repellit, nec expectandum esse vult finitæ administrationis tempus, ne sera nimium exi-
2 stat pœnitentia: sicut in hoc tractatu disseritur. † *Suspectum* autem *tutorem* vel *curatorem* eum dicimus, qui fraudulenter in rebus minoris versatur, aut sordidè vel perniciosè gerit, vel aliquid intercipit ex rebus pupillaribus quod in priuatos vsus
3 transferat.[a] † Tutorem enim non facultates, sed fraudulenta administratio & callida conuersatio[b] suspectum faciunt. Itaque si in tutela grassatus est aut sordidè egit, vel perniciosè cum pupillo, vel aliquid intercepit ex rebus pupillaribus, iam vt conspectus[c] remouetur. Apparet ergo ex fide & diligentia & maleuolo proposito magis quàm ex facultatibus suspectum tutorem argui: quod in hærede, quem vt suspectum Prætor remouere vetuit, contra est,[d] qui ex solis facultatibus suspectus existimatur.
4 Vtinam hodie suspecti criminis iudicia crebrius exercerentur. Miror sanè plurimum, cùm omnes legislatores tantam egerint curam, ne pueri in ætate pupillari, quia seipsos tueri non possunt, vllo modo læderentur, & tam multi nunc viuant suspecti tutores: qui fiat, vt hoc iudicium adeò silescat hisce temporibus, nec vlla de suspecto tutore causa moueatur, rarò admodum perducantur in forum nostrum? Quis enim nunc velit excusari à tutela locupletis pupilli? quis non potius intendat apud iudicem, se ad tutelam proximiorem esse, quàm aduersarium? Sic corrumpuntur hominum mores auaritia, omnium vitiorum matre, vt meritò Oldendorpius[e]
5 conqueritur. † Est autem ille titulus insignis propter orationis contextum, rerúmque dispositionem: quia Imperator methodica planè via singula proponit. Primò vnde suspecti crimen descendat, & apud quos tutor vel curator suspecti, postulari possit. deinde quis, & à quo, & ex quibus causis remoueatur: demum de pœna suspecti.

a l. 3. tutor quoque, §. nunc videamus.
b l. 31. ff. de reb. aut. iu. pos.
c l. 3. §. nunc videamus.
d d. l. 32. & l. 7.
e In explicatione l. 12. tab.

In princip. tit.

1 *Accusatio suspecti ex l. 12. tab. descèdit.*
2 *Quæ ad eandem instituendam requirantur.*
3 *Imp. Caroli V. noua constitutio de suspect. tut.*
4 *Coram quibus iudicibus hæc accusatio institui possit.*
5 *Suspecti cognitio delegari potest.*
6 *Verbum criminis pro iudicio & accusatione accipi.*

Sciendum est, suspecti crimen ex lege duodecim tabularum descendere. Datum est autem ius remouendi suspectos Romæ Prætori, & in prouinciis Præsidibus earum, & legato Proconsulis.

1 Duo ex hoc §. axiomata eliciuntur, † Primum est: Quòd origo criminis de suspecto eiúsque accusatio, ex lege duodecim tabularum manat, sicut & alia quæ ad materiam tutelarum pertinent: ideoque legitimum[a] dicitur. Legis autem verba

a l. 1. hoc tit.

hæc sunt: *Suspecti tutores remouentur.* † Si quis igitur tutorem vel curatorem suspecti postulat, necesse habet accusator, vt se in crimen subscribat, præsertim si criminaliter agat, puta si petat accusator, non solùm eum tanquam suspectum remoueri, sed etiam propter crimen condemnari: nam hoc casu ob id tenetur se subscribere: quia non tantùm priuatam vtilitatem, sed vindictam quoq; publicam postulat: Sin autem ciuiliter cum eo tantùm experiatur, nulla opus est subscriptione: cùm eum non ad pœnam vocet, sed priuatum tantùm pupillorum commodum persequatur. [b] † Iure tamen nouissimo Imperator Carolus V. de hac re nouam edidit [c] constitutionem, quæ inscriptionem non requirit: sed tantùm vult, quod accusatione instituta accusator corporaliter detineri debeat, donec idoneam præstiterit satisdationem de probanda & prosequenda accusatione, aut casu quò id non fiat, de restitutione omnium expensarum vnà cum iniuriæ illatæ satisdatione, secundùm iudicis arbitrium taxanda. † Secundò annotandum est, apud quos tutor vel curator postulari suspecti possit: quod satis est manifestum: fit enim ista accusatio Romæ apud Prætorem, in prouinciis apud Præsides, & apud eos qui mandauerunt. † Nec dubium est, suspecti cognitionem mandari posse, si ciuiliter tantùm agatur: [d] secus si criminaliter. [e] † Et obserua, verbum criminis in textu pro iudicio & accusatione accipi: nec est infrequens in hac significatione apud Latinos: vt apud Ciceronem. Quærat non solùm (ait) quemadmodum nostro crimini, verumetiam quo pacto suæ confessioni possit mederi.

3 (right margin, at "con-stitutionem")
4 (right margin, at "postu-lari")
5 (right margin, at "Nec du-bium")
6 (right margin, at "ac-cipi")

b Iure & ibi not. de procur.
c quæ extat in criminali ordi. imperij, art. 12.
d Per l. cognitio, de off. eius. &c. & l. 1. hoc tit.
e l. 1. suspecti ad Turpill.

§. Ostendimus.

1 *Omnes tutores, cuiuscunque generis suspecti postulari possunt.*
2 *Mores hominum in vita priuata vix satis perspici possunt.*
3 *Magistratus virum demonstrat.*
4.5 *Patronus an suspecti postulari possit.*
6 *Patronus quando vt suspectus remoueri possit.*

[a] Ostendimus, qui possint de suspecto cognoscere: nunc videamus, qui suspecti fieri possint. Et possunt quidem omnes tutores fieri suspecti: siue sint testamentarij, siue non sint, sed alterius generis tutores. Quare & si legitimus fuerit tutor, accusari poterit. Quid si patronus? Adhuc idem erit dicendum: dummodo meminerimus, famæ patroni parcendum esse, licet vt suspectus remotus fuerit.

a *Dubium* erat, an quilibet tutor suspecti postulari, vel remoueri posset? siquidem videbatur sufficere, eorum qui testamento dantur, fidem à testatore probatam esse. [a] At legitimi omnem suspicionem effugiunt, propter magnæ necessitudinis vinculum, quo pupillis iunguntur. [b] Datiui verò, cùm ex inquisitione vel satisdatione
1 creati [c] sint, suspecti accusandi non videantur. † Sed hoc non obstante deciditur, omnes tutores, cuiuscunque generis sint, suspectos fieri posse: in tantum, vt nec adulti curator, vel furiosi, vel decoctoris, nec is qui curam ventris, bonorúmve administrationem gerit, ab hoc dogmate excipiatur. [d] Quamuis enim boni sint habiti, ac fideles: multa tamen post susceptam tutelam accidere possunt, vnde in suspicionem optimo iure vocentur. [e] Sanè in vita priuata vix satis perspici possunt mores & in- 2
genium hominis: verùm si cuipiam imperium aut munus obuenit, tùm demum apparet, quo quisque sit animo: † quod satis commune indicat prouerbium: *Magistratus virum demonstrat.* Debet ergo iudex pupillorum vtilitatem sequi potius, quàm vel testamenti scripturam, vel eius, qui ex inquisitione datus est, circumuentum iudicium. [f]
b *Quid si patronus?*] Occupatio est. † Dubitatur enim meritò, an & patronus su- 3
specti postulari à liberto queat? nam suspecti vtique crimen infamiæ labem [g] nutrit: & libertus famosam actionem aduersus patronum intendere prohibetur, propter debitam & perpetuam reuerentiam, quam patrono ob consecutam libertatem exhibere tenetur: [h] ergo nec eum, vt suspectum accusare potest. † Sed contrarium 4
decisum est, libertum scilicet, eiúsve filium, patronum suum legitimum tutorem existen-

a §. de satis. tut. in princ.
b §. de leg. ag. tut. in princ.
c §. de Attilia. tut. §. sed hoc iur. & §. seq.
d l. 3. §. non tantum.
e l. 8. in confirmãdo. & l. seq. de confir. tut.
f l. vtilitatem 10. de confirm. tut.
g §. suspectus, §. eod.
h l. 3. adoptiuum. 2. &.

existentem, posse reum suspecti agere, nec obloquitur prædicta dubitandi ratio: quia hoc casu patronus, etiamsi succumbat, infamis non efficitur: sicut & in reliquis famosis actionibus patroni famæ parci solet. Quod quidem fiet, si nec in sententia causa exprimatur, nec in libello: cùm nec ad libellum in dubio sententia referatur, [i] Poterit quoque verbis ea contestatio temperari, vt illorum famæ conseruandæ ratio habeatur: quod Aretinus tangit. † Communi verò sententia, si patronus vel alius tutor legitimus remouendus est, propter culpam remoueri potest. Sin propter commissum dolum, tunc omne negotium penes iudicem residet. Nam si pupillum grauissima aliqua iniuria afficere sustineat, puta si ei alimenta deneget, eiúsve bonis inhiet, tunc vt suspectus remouebitur, vel ad Præfectum quoque vrbis puniendus remittetur. [k] Sed si modicus videatur dolus, vel in re commissus exigua, debet illi curator adiungi potius, quàm vt cum infamiæ nota [l] remoueatur.

i l. 18. vt fund. commun. diuid.

6

k l 3. tutor. hoc tit.

l Per Ang. hic. Bart. eleganter in l. si tutor. hoc tit.

§. Consequens.

1 *Actio de suspecto, est quasi publica.*
2 *Mulieres quoq; suspecti postulare possũt.*
3 *Iniuria facta vni, toti cognationi facta censetur.*

Consequens est, vt videamus, qui possunt suspectos postulare. Et sciendum est, quasi publicam esse hanc accusationem, hoc est, omnibus patere. Quinimò & mulieres admittuntur ex rescripto diuorum Seueri & Antonini: sed eæ solæ quæ ex pietatis necessitudine ductæ, ad hoc procedunt: vt puta mater, nutrix quoque, & auia: potest & soror. Sed & si qua alia mulier fuerit, quam Prætor propensa pietate intellexerit, sexus verecundiam non egredientem, sed pietate productam non sustinere iniuriam pupillorum: admittet eam ad accusationem.

1 Subiicit, qui admittantur ad hanc suspecti accusationem, † aitque hanc actionem de suspecto quasi publicam esse. vtitur autem impropriètatis vocula (*quasi*) propterea quòd propriè publica dici non possit, cùm non semper condemnatus fidei & existimationis labe aspergatur: [a] quasi tamen publica nuncupatur, tùm propter publicæ vtilitatis & vindictæ causam, tùm quia cuilibet de populo hæc actio competit.
2 † Quare & mulieres, tametsi ab aliis publicis iudiciis [b] arceantur, tamen si pupillis adultisve sanguine coniunctæ sunt, & ob pietatem moueantur, ad illius criminis ac-
3 cusationem admittendæ sunt. Idque diui Seuerus & Antoninus rescripserunt. [c] † Et ratio est in promptu: quoniam quæ vni fit iniuria, toti illius cognationi vel affinitati
4 fieri intelligitur. [d] † Habet quidem hoc iudicium illud commune cum veris iudiciis publicis, quod eius accusatio pluribus pateat: hoc tamen diuersum habet, quod sit ciuilis quædam, non criminalis accusatio, ideóque hoc iudicium intentans, non tenetur se in crimen subscribere, vt nec in Turpillianum incidit, si ab actione [e] desistat: nam eius est non criminalis, sed ciuilis semper intentio, [f] quæ inscriptionem non requirit, solùm enim agitur, vt tutor remoueatur, licet in eum quandoque grauius animaduertat [g] ex officio iudex.

a l. 1. §. suspectus. ff. eod.
b l. 1. De accusat. l. 8.
c l. 1. §. consequens, hoc tit.
d l. lex Cornelia, in princ. ff. de iniuriis.
e l. 1. §. suspect. ff. ad Turpill.
f l. vlt. ff. de priuat. delict.
g l. 1. §. item solent, de off. præfect. vrb.

§. Impuberes.

1 *Dubitandi causa in hoc §.*
2 *Decidendi ratio.*
Ibid. 3. *Pupilli tutores suspecti accusare non possunt: secus in puberibus, quo ad curatores:*
4 *Consanguineorum interuentus efficit vt res præsumantur gesta ex vtilitate minoris.*

Impuberes non possunt tutores suos suspectos postu-

lare: puberes autem curatores suos ex consilio necessariorum suspectos possunt arguere, ita diui Seuerus & Antoninus rescripserunt.

Exceptionem seu limitationem superiorem hic §. complectitur: † quia impuberes non possunt tutores suos accusare suspecti. Dubitandi causa erat: quia cùm pupillus maior infante, interueniente tutoris autoritate, possit de morte patris, vel alio crimine publico accusare, quando suam suorúmque prosequitur [a] iniuriam: videbatur quòd & tutorem suum postulare suspecti posset. † Contrarium tamen asseritur: nempe impuberibus non permitti tutores suspectos facere, ea fortè ratione: quia non nisi finita tutela contra tutorem agitur: [b] vel potius propter iudicij vix dum suborientis infirmitatem. † Sed adolescentes, qui sub curatoribus existunt, ad suspecti accusationem admittendi [c] sunt, dummodo eam ex consilio necessariorum vtilitate minoris esse videatur: quia lex non arbitratur eos curam suorum facilè omissuros. [d] Quo nomine minor, cùm necdum firmum animi iudicium habeat, [e] illorum deliberationem & præscriptum sequi tenetur. Sed si coniuncti detrectent vel consulere, vel consentire, vt curator suspecti postuletur, potest [f] adultus iudicis implorare officium.

a l. 2. §. pupilli. de accus.
b l. nisi finita, ff. de tut. & rat. distr.
c Concordat. l. impuberibus 7. hoc tit.
d Vt est in l. transactionem 35. C. de transa.
e Facit c. venerab. de offic. deleg.
f Bart. in d. l. impuberibus.

§. Suspectus.

1 *Suspectus tutor vel curator quis sit.*
2 *Tutor qui necdum administrat, an & quando, vt suspectus remoueri possit.*

Suspectus autem est, qui non ex fide tutelam gerit, licet soluendo sit, vt Iulianus quoque scripsit. Sed & antè quàm incipiat tutelam gerere tutor, posse eum quasi suspectum remoueri, idem Iulianus scripsit; & secundum eum constitutum est.

† Annectitur hoc loci, quis dicatur suspectus. Et quidem suspectus tutor vel curator is est, qui non fideliter, sed improbè, & ex dolo malo in tutela versatur: & is vt suspectus, etiamsi soluendo sit, remoueri potest. Non igitur sufficit, si crimine suspecti accusatus obiiciat, se soluendo esse, seque finita tutela, curáve, de malè gestis rationem redditurum. † Sed & is qui nondum administrationem attigit, quasi suspectus remouebitur. Illo tamen condimento prædicta sunt temperanda, vt qui se tutorem datum esse ex iusta ignorationis causa nesciuit, periculo eius temporis quod ignorante ipso elapsum est, non teneatur. [a] Sed si tutorem se constitutum cognouit, indubitatum est: quicquid interim pupillus detrimenti acceperit, ipsum luere. [b] Et hoc casu, si nondum subiit administrationem, necdum vllo decreto iussus est vt gereret, non remouebitur vt suspectus. Primùm enim omnium vocari debet, atque etiam pignoribus captis compelli, vt tutelam gerat, & demum si hoc facere detrectet, tanquam suspectus postulandus, remouendúsque [c] est.

a l. pen. de peric. tut.
b l. 6. quidam decedens. §. fin. de admin. tut.
c l. 7. impub. §. fin. hoc tit. & l. 2. & 3. C. eod.

§. Suspectus 2.

1 *Remotus propter dolum, vel culpam dolo proximam, est infamis: secus in culpa leui.*
2 *Patronus remotus non fit infamis.*
3 *Dolus quid? & eiusdem definitio, à Labeone tradita & declarata.*
4 *Culpa nomen generale: & quas habeat species.*
5 *Maius & minus diuersas species non faciunt.*
6 *Culpa duas tantum esse species.*
7 *Culpa simpliciter prolata de leui accipitur.*
8 *Culpa lata, alia versutia, alia ignauia.*
9 *Culpa versutia dolo comparatur.*
10 *Culpa versutia quandoque dolus dicitur.*
11. 12 *Ignorantia iuris, an à lata culpa excuset.*

Suspe-

[a] Suspectus autem remotus, siquidem [b] ob dolum, famosus est: si [c] ob culpam, non æquè.

1 In hoc §. pœna suspecti attexitur. † Etenim is tutor, curatórve, qui propter dolum vel culpam dolo proximam remotus est, infamiæ notam incurrit: ex leui autem culpa remotus, famam non prostituit, sed saluam retinet. Et priori casu remotus tum demum infamis fit, si dolus, & sic causa remotionis in decreto iudicis exprimatur, [a] nisi ex dolo malo sit postulatus: tunc enim opus non est remouendi causam per
2 iudicem significari: sed nominis infamia eum semper comitatur. [b] † Excipitur patronus, qui ob reuerentiam à liberto sibi debitam, infamis non efficitur: vt & [c] suprà diximus.
3 b *Ob dolum.*] † Gallus Aquilius apud Ciceronem lib. 3. Offic. *Dolum* definit, cum aliud agitur, aliud simulatur: quam definitionem tametsi Sulpitius & Paulus lib. 1. sent. probent: à Labeone tamen reprehenditur, & aliter ab ipso dolus definitur, [d] nempe ita *Dolus malus est omnis calliditas, fallacia, machinatio ad circumueniendam, fallendum, decipiendum alterum adhibita.* In hac definitione pro genere ponitur calliditas, sicut & fallacia & machinatio: & aliquando ipsa res in se dolum [e] habet. Sequitur, *ad decipiendum alterum:* & hæc est differentia doli mali propriissima, per quam distat à culpa. Quoties enim ad hoc destinatur calliditas, vt alter deceptus lædatur contra ius, toties est dolus malus verè admissus: ideoque scribit [f] Vlpian. *Qui alios obfuerint calliditate quadam.* Imponitur autem alicui occultè, hoc est, ita vt non intelligat malitiam lædentis, duobus modis. Aliàs verborum adulationibus, & tunc dicitur fallacia Varroni à fando: aliàs verò factorum technis, quam machinationem vocant. Vtrunque procedit ex recondita corrupti animi malitia contra simpliciores, nihilque mali suspicantes lucri turpis gratia. Quocirca Vlpian. *Ne vel illis,* ait *malitia sua sit lucrosa, vel istis simplicitas damnosa.* Et hinc apparet, quàm eleganter Labeo dixerit, *fallacia, machinatio.* Nonnulli tamen breuius Dolum malum sic definiunt, quòd sit omnis malitia in alterius præiudicium adhibita.
c *Ob culpam.*] Scilicet leuem: aliud enim esset, si ob latam culpam remoueretur, qui tunc famosus efficitur: [g] cùm hæc regulariter dolo comparetur. [h] Quia verò materiam culpæ Doctores huc congerunt, quæ admodum frequens est in legibus, eandem & nos Zasij [i] nostri vestigiis insistentes, paucis complectemur. Huius enim in
4 hac re assertio cæteris longè verior est. † Est igitur culpæ nomen generale, & suas habet species, latissimam, latiorem, latam, leuem, & leuissimam. Sed certè ea quæ gradu intenduntur, specificam differentiam non recipiunt, per vulgatum dogma,
5 quo dicitur, † *Maius & minus diuersas species non constituere.* [k] Quod enim latioris culpæ interdum in iure fit mentio, pro lata accipiendum est, ea ratione, qua comparatiuum pro positiuo scribimus. Vt apud Virgilium: *Tristior & lachrymis oculos suf-*
6 *fusa nitentes.* † Expeditius igitur est, culpam in duas tantùm partes distinguere, latam & leuem. Prior negligentiam habet extremè reprehensibilem, nempe nulla diligentia temperatam: altera sic definitur, vt sit negligentia, qua quis in rebus alienis, eam curam non adhibet, quam cæteri patresfamiliâs solent, tametsi in suis minimè
7 diligentior sit. † Quoties tamen culpa simpliciter in lege ponitur, pro ea acci-
8 pitur, quæ leuis [l] est. † Lata porrò culpa in duo genera diuiditur, versutiæ culpam, & ignauiæ culpam. Priorem illi committunt, qui ex versuto & malo animo alienas res, affectata quadam improuidentia, malignè, vel negligunt, [m] vel dissimulant, [n] cùm in rebus suis prouidi sint ac diligentes. Culpa ignauiæ est, quæ supinum & inexcusabilem negligentiam refert, vel vitio naturæ parum perspicacis, vel ex praua educatione contractam: vt nimia [o] securitas: nimia desidia [p], ignorare, quod omnes ciues sciunt, [q] delictum facti proprij, [r] aut alieni errore, [s] aut tædio vitæ committere. [t]
9 † Porrò ex his duobus latæ culpæ speciebus, ea quæ dicitur versutiæ, vbique dolo comparatur, pariique iure cum dolo iusto censetur: tametsi negligentiæ colore contegatur. Quid enim interest, an manifesto dolo machineris, an sub culpæ
10 velamento ad dolum tendas? [u] † Hinc est, quòd sæpenumerò Iurisconsultus dissolutam culpam, quæ versuto animo subuoluitur, dolum nominet: non quòd lata culpa verè sit dolus, sed schemate rhetorico: sicut si Ciceronem laudaturus, non solùm eloquentem, sed ipsam eloquentiam nomines. [x] Lata verò culpa, quæ ignauiæ est, dolo nunquam æquiparatur: vt qui stultitiæ quàm malitiæ plus habeat. [y] Si ta-

a l. 4. hæ enim, hoc tit.
b l. & eum, C. de tut. vel cura. qui non satisd. & arg. l. si ex testam. 20. de except. rei iud.
c §. ostendimus, ff. eod.
d l. 1. ff. de dolo malo.
e l. 36. si quis cùm aliter, de verb. oblig.
f l. 1. in princ. de dolo mal.
g l. impube. §. si fraus, ff. h. tit.
h l. 5. hæc actio, si mens. fals. mod. d. l. 33. quod Nerua ff. de posit.
i In suis sing. intelle.
k l. fi. de fund. instr. l. si is cui, quemad. seru. amitt.
l Fac. l. 24. contractus, §. de reg. iur.
m Exempla in l. 29. si fideiuss. §. hoc idem, ff. mand.
n l. 1. §. 1. vers. sed etsi id egit de act. empt.
o l. 6. nec supina, in fi. de iur. & fact. ign.
p l. 3. plurimũ, in fin. ff. eod. de iur. & fact. ig.
q l. 9. regula, §. sed facti, eo. tit. l. latæ 223. de verb. sign.
r l. 1. in fin. de abig.
s l. 2. §. si publican. vi bo. rapt.
t l. fi. §. si quis autem, de bo. eo qui ante &c.
u Facit d. l. si fideiuss. la l. ff. mandati.
x Vt d. l. quod Nerua, l. magna 226. de verb. signif.
y text. l. mulier 22. §. sed & etenim. ad Treb. De hac loquitur. d. l. latæ, de verb. sign.

men id, quod culpatiore negligentia patratum est, ad delictum vel damnum alterius tendat, impunis non remanet. [z] Eaque ratione, qui per lasciuiam, citra dolum, mortis causam præbuit in quinquennium relegatus [a] est: & incendia per negligentiam admissa, [b] fustibus castigantur. Sed & ea quæ malo exemplo, citra dolum, abortionis poculum dederat, exitij pœna damnatur. [c] Súntque multa alia in iure passim exempla. † An autem ignorantia iuris à lata culpa excuset, tractat hoc loco Accursius & 11 Bartolus [d] alibi. Putat vterque non excusare, maximè si ius certum sit & limitatum. Sed distinctione necessaria, ea res temperanda est. Aut enim quæritur, an iuris ignorantia noceat, aut in culpam latam incidat? De primo res est expedita, quòd in lucris ea nocet, maximè si Iurisconsultorum copiam habere, aut sua prudentia quispiam instructus esse potuit: [e] in damnis verò ea ignorantia in vniuersum non nocet. [f] † Super altero certi casus admittendi sunt, in quibus ignorantia [g] iuris, latæ culpæ 12 adscribi possit: vt in iuris naturalis, vel diuinorum præceptorum ignorantia, & eorum quæ sunt prohibita: quia [h] illicita. Sed & Doctores iuris, in latam culpam, & quidem dolo proximam incidunt, si ius in quo versantur ignorauerint. [i] Item & hi, etiamsi sint literati, qui negocia habent vel iudicialia, vel quæ iuris ordinem exigunt, & ius ignorant: [k] siue illi sint iudices, siue litigantes. Si tamen iusta aliqua causa defenduntur, vel quia Iurisperitorum non erat copia, vel quia ex statutis & consuetudinibus, rectísque alijs moribus se fundant, ignorantia iuris culpam non habet. Extra prædictos casus, iuris ignorantia latæ culpæ non attribuitur.

z text. nota l. 1. C. si aduers. delictum.
a in l. 4. lege. §. 1. ad leg. Cor. de sicar.
b l. 1. §. & quia plerunque, de offic. præf. vrb. l. qui ædes 9. l. si fortuito 11. de incend. ruina naufrag.
c l. 38. si quis aliquid 2. §. qui abortionis, ff. de pœn.
d in d. l. quod Nerua.
e l. regula, §. sed iuris, de iur. & fac. ign. l. vbi bonor. in fi. vbi gl. de bon. poss.
f l. iuris, de iur. & fact. ign.
g l. venia. C. de in ius voc. gl. c. nõ est sine culpa, de reg. iur. lib. 6.
h l. 13. extrat. De eo, quod cau. l. miles. §. pen. de re milit.
i l. 2. §. seruus, de orig. iur.
k Argum. l. sicut, in fin. C de præscr. 30. ann.

§. Si quis autem.

1. 2 *Postulato suspecti, administratio interdicta est ipso iure.*
3 *A quo tempore interdicta est ipso iure administratio.*
4. 5 *Accusatio suspecti in hæredes tutoris non transit.*

[a] Si quis autem suspectus postulatur, quoad cognitio finiatur: [b] interdicitur ei administratio, vt Papiniano visum est. Sed si suspecti cognitio suscepta fuerit, posteaquam tutor vel curator decesserit [c] extinguitur suspecti cognitio.

a *Quoniam* suprà [a] dictum est, omnis generis tutores de suspecto teneri: iam subiicitur, quatenus teneantur: † nempe accusatione suspecti semel nota, tutor statim 1 cogitur se abstinere à tutela, nec ad eam regreditur, nisi finita cognitáque causa suspecti.

b *Interdicitur*] † Et quidem ipso iure, adeò vt nec iudicis interdictione opus [b] sit, 2 nisi de facto administrare pergat, quo casu iudex eum abstinere iubebit: alio tamen interim in eius locum ad administrandas res ordinando. [c] † Sed à quo tempore cen- 3 setur ei interdicta administratio? Respondeo, à tempore litis contestationis, & non ante: vt Angel. rectè censuit. Vnde consequitur, ante litem contestatam tutori vtiliter solui. [d]

c *Extinguitur*] † Nec in hæredes tutoris transmittitur: [e] idque ad exemplum a- 4 liarum famosarum actionum, & criminalium accusationum, qua regulariter in hæredes defuncti passiuè non transeunt: excepto perduellionis, siue læsæ maiestatis crimine: [f] † nisi fortè hæc suspecti accusatio non solùm proposita fuerit, vt remo- 5 ueretur tutor, sed vt etiam mulctaretur ad pupilli vtilitatem. Nam hoc casu licet, tutore etiam mortuo, illud commodum pecuniarium persequi, dùm lis eo viuente contestata fuerit.

a in d. §. ostẽd. §. eo. l. 14. quòd si fortè, §. sunt quidam, ff. de solut.
b Ang. hic.
c l. eum quem C. hoc tit.
d Ang. in d. l. quod si fortè. §. 3.
e l. pen. §. pen. ff. eod.
f l. vlt. ff. ad leg. Iul. maiest.

§. Si quis tutor.

1 *Tutor omittens alimenta pupillo à iudice decerni, vt suspectus remouetur.*
2 *Alimenta pupillo arbitrio Prætoris decernuntur.*
3 *Pupillus quare in possessionem bonorum tutoris mittatur, si alimenta decerni negliget.*

[a] Si quis

a Si quis tutor copiam sui non faciat, vt alimenta pupillo decernantur: cauetur epistola diuorum Seueri & Antonini, b vt in possessionem bonorum c eius pupillus mittatur: d & quæ mora deteriora futura sunt, e dato curatore f distrahi iubentur. Ergo vt suspectus remoueri poterit, qui non præstat alimenta.

1 a Hic §. ex Vlpiano a desumptus est, † docens tutorem, tametsi aliàs ex fide tutelam administrantem, vt suspectum à tutela repelli, si dolo & non iusta de causa absit, & de industria omittat certa alimenta pupillo à iudice designari. Nam hoc omnino fieri debet, vt tota pupilli facultas ita extendatur, quò is quotannis certam pecuniam ex facultatibus (salua tamen patrimonij substantia) pro educatione perci-
2 piat: idque propterea, ne temerè de sorte cadat, & ad paupertatem redigatur. † Quod iudex, petente tutore, diligenter curare debet pro suo arbitrio, perspecta circumstantia, cùm personæ pupilli, tùm facultatum b eius.
3 b *Vt in possessionem*] † Non quidem vt pupillus inde alatur, sed vt ex bonis tutoris pupillo cautum sit, vnde damna reposcat, si fortè de sorte suarum facultatum, dum certi sumptus pro alimentis ei non sunt constituti, occiderit.
c *Eius*] Subaudi, tutoris negligentis.
d *Et quæ mora*] id est, quæ res ætatem & moram ferre non possunt.
e *Dato curatore*] Qui etiam alimenta pupillo de ipsius pupilli bonis præstat.
f *Distrahi iubentur*] Ne scilicet pereant: Nam bonus paterfam. versari in pupilli bonis debet, sicut in suis.

a l. tutor quoque. §. tutor, ff. hoc tit.

b l. 3. ius alimentorum, ff. vbi pup. educa. deb. l. 2. C. de ali. pup. præst. d.

§. Sed si quis.

1 *Tutor præsens si mendaciter deneget pupillo alimenta decerni posse, quomodo puniendus.*
2 *Quæ sit inter mendacium dicere, & mentiri, differentia.*

a Sed si quis præsens negat propter inopiam alimenta posse decerni: si hoc b per mendacium dicat, c remittendum eum esse ad Præfectum vrbis puniendum, placuit: d sicut ille remittitur, qui data pecunia ministerium tutelæ acquisierit, vel redemerit. e Libertus quoque si fraudulenter tutelam filiorum vel nepotum patroni gessisse probetur, ad Præfectum vrbis remittitur puniendus.

a Quæ in præcedenti §. dicta sunt, tùm obtinent, quando tutor dolo latitat, & cùm posset sui copiam facere, non venit, & omittit, ne pupillo alimenta decernantur.
1 † Secus verò est, si tutor præsens id non palàm omittat: sed aliàs affirmet pupillo, propter tenuitatem suarum facultatum, alimenta constitui non posse. Nam tunc ita demum crimine suspecti tenetur, si liqueat illum mentitum fuisse: idque pro-
2 pterea quia laborem effugere contendit. quare tunc à iudice puniri debet. † Cæterùm quid mendacium dicere, & mentiri differant, Gell. lib. 11. cap. 11. explicat, cuius differentiæ ratio hic non habetur.
b *Per mendacium*] Si mentitus fuerit: nam si iusta aliqua ratione motus sic opinetur, hoc ipsi obesse non debet.
c *Remittendum*] Non enim simpliciter quasi suspectus remouebitur, sed quia grauiori animaduersione indiget, quàm vt sufficiat ei suspecti infamia, ideo remittetur ad Præfectum vrbis puniendus, ad quem scilicet pertinebat omnium criminum cognitio, & animaduersio. Sed qua pœna? Ea nimirum, qua solent affici, qui vel nummis datis tutelam occuparunt, vel accepto præmio operam dederunt, vt non idoneus tutor alicui daretur. a
d *Sicut ille*] Colligit à simili.

a l. 3. §. tut. hoc tit. iuncta l. 1. §. item solent. de off. præf. vrb.

e *Libertus*] Amplificatio ad præcedentia: nam quæ paulo antè diximus, procedunt etiam in liberto fraudulenter tutelam patroni sui[b] gerente: cui grauior etiam pœna infligi debet, ob suam ingratitudinem acceptæ libertatis à suo patrono, &c.

b l. liberti, hoc tit. & l. 1. C. eo.

§. Nouissimè.

1 *Tutor suspectus etsi satisdationem de indemnitate offerat, tamen remouetur.*

Nouissimè autem sciendum est, eos qui fraudulenter tutelam administrant, etiamsi satis[a] offerant, remouendos esse à tutela: quia satisdatio tutoris propositum maleuolum non mutat: sed diutius grassandi in re familiari facultatem præstat.

Annectitur amplificatio ad totum titulum. † Adeò enim tutor fraudulenter tutelam administrans, eoque nomine suspectus, à tutela repellitur, vt etiamsi satisdet: tamen non sit audiendus propter fidem semel factam, [a] Lex enim præsumit, tutorem semel improbè administrantem, in dies magis improbè administraturum, & vt Iustinianus grauiter ait, satisdatio propositum maleuolum tutoris non mutat: sed diutius grassandi facultatem [b] præstat. 1

a *Etiam si satis offerant*] Imò etsi iam satisdederint: nam pupillo magis expedit rem suam saluam [c] esse, quàm tabulas cautionis habere, aut incertum eius euentum [d] exspectare.

a Text. est similis in l. suspectus. & l. qui satisdatio, ff. hoc tit.
b Concor. c. 2 s. 1. & ibi gl. fi. de seq.
c l. suspectus fieri. h. t. l. plus cautionis, de reg. iur.
d l. pupillo. ff. quod fal. aut. tut.

§. Suspectum.

1 *Tutor ob paupertatem non est remouendus: fallit, vt num. 2.*

Suspectum etiam eum putamus, qui moribus talis est, vt suspectus sit. Enimuerò tutor vel curator, quamuis pauper sit, fidelis tamen & diligens, [a] remouendus non est quasi suspectus.

Occupatio est ad ea, quæ suprà [a] dicta sunt. Dubitari enim poterat, nunquid tutor paupertate laborans, tanquam suspectus, repelli à tutela debeat? Et Imperator eum non esse repellendum determinat: idque ex definitione suspecti probat. Suspectus enim est, cuius fides improbis ipsius moribus sic contaminata est, vt meritò suspicionem fraudis præbeat. † Sed pauper tutor, nisi fraudulenta in rebus pupillaribus 1 vel callida eius conuersatio suspicionem illi moueat, nisi aliàs fraudulenter tutelam gerat paupertatis occasione, suspectus iudicari non debet. [b] Sic ergo non nocet aliquem pauperem esse, dummodo aliàs sit bonæ fidei homo, & talis, qui nihil cupiat pupillo detrahere, quod in se transferat. Idque est, quod [c] suprà annotaui, suspectum tutorem non ex facultatibus argui: sed potius ex maleuolo proposito, callidáque 2 conuersatione.

a *Remouendus non est*] Nempe à tutela, quam incepit administrare, cæterùm ab initio posset impedire paupertas, ne quis ad tutelam admitteretur, non quidem quasi suspectus: sed si ob inopiam non posset satisdare, rem pupilli saluam fore. quo casu non repellitur velut pauper: sed tanquam is, qui non satisdat, cùm satisdare debeat.

a s. suspectus, 1. 5. eod.
b l. 15. si creditores. ff. de priuil. credit.
c l. scire oportet, s. cum reliquis, ff. de tut. & cur. dat. &c. l. suspectum. ff. hoc tit. & d. l. si creditores.
d ad rubr. huius tit.
e l. 3. s. nunc videamus. ff. h. tit.

Institutionum I. Libri finis.

IOACHIMI MYNSINGERI A FRVNDECK, IVRISCONSVLTI, SCHOLIA IN LIB. II. Institutionum Fl. Iustiniani Cæsaris.

IN RVBRICAM.

1 *Continuatio huius tituli.*
2 *Duo tantùm esse Iurisprudentiæ principalia capita, dominium, & obligationem.*
3 *Dominium, quare rem dixerint institutionum Architecti.*
4 *Dominium definitur.*
5 *Definitionis dominij explicatio.*
6 *Dominium de rebus incorporalibus impropriè tantùm dicitur.*
7 *Actor dominum fundi se asserens, si de vsufructu probet, obtinebit.*
8 *Verba improprianda, vt sustineatur libellus.*
9.25 *Duo effectus dominij.*
10 *Lex plerunque impedit dominij effectum, vt in marito, & pupillo.*
11 *Conuentio quandoque dominij effectum prohibet.*
12 *Dominij primæua causa, est ius naturale.*
13 *Diuisio rerum, naturæ consentanea.*
14 *Dominium causam habet, & ius gentium, & ius ciuile.*
15 *Dominij partes & species.*
16 *Dominium directum & vtile explicantur.*
17 *Vtilis dominij subdiuisio.*
18 *Plenum dominium.*
19 *Dominium in specie.*
20 *Dominium per anticipationem.*
21 *Dominium quod habet vsufructuaria.*
22 *Dominium summum, seu maius.*
23 *Dominium honoris causa.*
24 *Dominij affinia.*
26 *Quod sit dominij contrarium.*
27 *Quæ res sub dominium nostrum non veniant.*
28 *Quibus modis dominium iam ortum perimatur.*

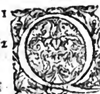

1 VONIAM Imperator personæ tractationem superiori libro absoluit: igitur nunc ad primum & potissimum vniuersi iuris caput, nem-
2 pe *dominium* accedit. † Sunt enim, vt suprà libro primo diximus, duo tantum propria & peculiaria Iurisprudentiæ capita, videlicet *Dominium & Obligatio*: ad quæ reliqua omnia quæ in legibus sunt, referuntur. Nam sunt vtriusque capitis vel partes, vel species, vel causæ cientes, vel effectus, vel affinia siue cognata, vel contraria: (quod mox in dominio
3 docebimus) exceptis circumstantiis, quæ illa & ista variant. † Illud ergo primũ iuris caput, nempè *dominium*, Caius,[a] & huius Institutionum architecti, *Rem* appellant: verùm satis obscurè. Quid enim in vniuersa rerũ natura non est res? id verò si accidit. Quia partiuntur res in corporales & incorporales. Et cùm res corporales (paucis exceptis) veniant in dominiũ nostrum, tradunt ipsi modos iure gentium receptos, ac iure ciuili introductos, quibus dominium acquiri possit. Cæterùm de altero capite, nẽpe *obligatione*, libro tertio tractabitur.[b] Quia ergo hoc loci de dominio, & modis acquirendi dominij, futura est disputatio, è re fuerit, quid sit dominiũ, inter-
4 pellare. † Est autem *dominium*, ius de re corporali perfectè disponendi, aut vendicandi: nisi lex vel conuentio obsistat. Hæc definitio plenior est ea, quã Bart.[c] tradidit, ab effectu sumpta: cõtinet enim effectũ, siue officiũ rei, quæ definitur: cuius generis sũt
5 multæ definitiones in legibus. † Explicemus hãc definitionem verbis popularibus, & crassè. *Dominiũ est ius*, id est, legitima facultas, sicut & possessio est ius, item obliga-

a l.1. de statu hominum.

b ℸ. de obl.

c In l.17. si quis vi. §. differẽtia de acq. poss.

tio, vsusfructus, actio, ius in re, & similia. Quòd ergo sit ius, genus est in definitione. Adiiciendæ ergo sunt differentiæ. Prima differentia est, *de re corporali:* quia † rerum 6
incorporalium nullum est propriè dominium, [d] vt seruitutum, possessionis, obligationis. Impropriè [e] tamen accipiendo dominium, res quoque incorporales, seu iura, dominij nomine comprehenduntur: [f] hácque ratione quis vocari potest dominus seruitutis, vsusfructus, possessionis. † Quare si in libello actor se alicuius fundi domi- 7
num dixerit, & de vsufructu tantùm probet, obtinebit: [g] quia interpretabitur eum de ipsius vsusfructu dominio intellexisse. † impropriè enim verba accipi debent, ad 8
libellum sustinendum. Idque Doctores [h] communiter tradunt. Quod adeò verum est, vt si libellus complectatur duas vias, vnam competentem, alteram incompetentem, adhuc procedat libellus super competenti [i]; satis enim est libellum ex vna parte sustentari posse, maximè si constet de iustitia causæ, quo casu ineptitudo libelli etiam in [k] Camera Imperij non attenditur. Addidi, *perfectè disponendi:* primùm vt hac differentia possessionem secluderem, quæ dicitur esse ius insistendi rei: † deinde 9
quia primum officium siue effectus dominij est, *perfectè disponere de ea re, cuius quis est dominus.* [l] quod tum locum habet, si rei copia penes aliquem [m] sit. Nam si rei copia absit, tunc domino rei vendicatio competit, quia petit rem sibi restitui, quam suam esse asserit, vel naturali vel ciuili iure. Et hoc alterum est officium, siue effectus dominii, nempe *vendicare:* ideóque dixi in definitione, *aut vendicandi.* 10
† Postremò dixi, *nisi lex obstet:* propter plerasque personas, quę vtcunque sint rerum suarū domini, tamen non habent ius agendi, siue disponendi de rebus suis pro arbitrio: quia lex in ipsis dominii effectum impedit, adducta rationibus & causis legitimis. Sic maritus, tametsi prædii dotalis sit dominus, lege tamen Iulia [n] alienare prohibetur. Item pupillus sine autoritate tutoris, vel decreto iudicis alienare vetatur propter ætatis imbecillitatem, & iudicium [o] fragile. † Dixi *vel conuentio:* quia pi- 11
gnoris debitor, vtcunque sit dominus pignoris: illud tamen propter conuentionem cum creditore initam non potest alienare. [p] † Causa efficiens dominii est, ipsum ius 12
naturale. Et vt intelligas, quomodo exigenda sit huiusmodi causa ad naturam aduertendum est. Cùm post originis peccatum, tanta esset hominum improbitas, vt non possent rebus communiter vti, & naturale iudicium facilè sentiret, fieri nō posse, vt homines insatiabili quadam cupiditate corrupti, fruerentur cōmuniter rebus omnibus, dictarétque ratio, iniquum videri, quod ignaui & desides alieno alerentur labore, cùm quemlibet deceat in sudore vultus sui comedere panē suum. † Quare 13
naturalis ratio suasit, vt singulis rebus certa & distincta cōstituerentur dominia, vt vnusquisque suū teneret: aliàs enim nulla pax & tranquillitas in societate hominū retineri posset, si permitteretur communio, secundum quā raperet quilibet & abuteretur suo arbitrio alienis fortunis. Hinc Arist. [q] rectè sentit, diuisionem rerū naturæ consentaneam esse: quod affirmat etiā Decalogi præceptū: *Ne furtū facias:* quod non potest esse, nisi rei alienæ. † Verum hodie acquiritur dominiū tam iure gentiū, 14
quàm iure ciuili: sicque causas habet & ius gentium & ius ciuile: nempe modos acquirendi dominii, qui partim à iure gentium, partim à iure ciuili introducti sunt.
† Dominiū partes habet duas, scilicet vsum fructū & proprietatē [r]: species itē duas, 15
directū dominiū, & vtile. † Directū est sine fructu, cum spe tamen consolidationis: 16
quale est, quod habet dominus feudi, emphyteusis, soli. Vtile dicitur, quod cū fructu est: quale habet vassallus, emphyteuta, superficiarius. † Bar. [s] vtile dominiū sub- 17
diuidit. Nā alterū non agnoscit directū dominiū: sic.n. intelligi vult, quod opponitur directo dominio) quale est quod per vsucap. longi tēporis siue præscriptionem acquiritur. Alterum est, quod subest directo dominio, siue quod agnoscit directum: quale habet emphyteutæ, vassalli, superficiarii. Quæ distinctio an vera sit, infra suo loco [t] tractabimus. † Cæterū qui vtrūque dominiū habet, is plenū dominiū habere 18
dicitur, vt est in omnibus bonis allodialibus, & hæreditariis. Sed præter has dominii species, possunt etiam aliæ cōsiderari, quas elegāter Alciatus [u] li. 2. παρέργων pertractat: † quale est *dominiū in spe*, quod Alciatus [x] appellat κατ' ἐλπίδα: vt cū lex filium- 19
fam. rerū paternarū dominū vocat. vnde & sui hæredes dicuntur, tanquam sibiipsis succedāt [y]: erant.n. viuente quoq; patre domini. † Item dominiū quod κατὰ πρόληψιν 20
id est, *per anticipationem* dicere possumus: vt cùm mulier rei suæ in dotem traditæ domina [z] dicitur. Futurum enim est, vt ei dos sua restituatur, validiúsque est eius quàm filiusfam. ius: ipsa enim propter tale dominium, tanquam locuples sit, non astringitur ad Cautionē iudicio sisti: cùm filiusfam. adstringatur [a]. † Item dominium 21
quod

d l. rectè dicimus 25. de ver. sig.
e Vt accipitur in l. 3. qui vsūf. ff. si vsusfruct. petatur.
f d. l. 3. ff. si vsusfructus pet. l. 5. semper. §. hoc interdict. ff. quod vi aut clam.
g Alex. l. 12. naturaliter. §. nihil commune. de acq. poss.
h Innoc. in c. conquerente. de of. ord. & c. examinata. de iudi.
i Panor. & Ant. Butr. in d. ca. examinata. Ro. cons. 105. Zas. in l. si cum illa. de re iud.
k dixi Cent. 4. ob. 5. in imp. obs.
l l. 33. in re mādata. C. mādati.
m Bart. d. l. si quis vi.
n §. quib. alie. licet vel nō in prin.
o §. de Aut. tut. per totum & §. nunc admonēdi. §. qui. alien. licet vel non.
p §. contra autē §. quib. alien. licet vel non.
q Lib. 2. Polit.
r l. 3. de vsufr.
s l. 8. si quis emptionis. C. de præs. 30. ann.
t §. ait. de vsuc.
u Cap. 35.
x ibidem.
y §. sui autem. §. de hær. qualitate & d. ff. 2. l. 30. in reb. C. de iur. dot.
a l. 35. sciēdum. §. si fundus. qui satisd. cogūtur.

quod vidua habet: quam maritus relictis liberis decedens, in teſtamento iuſſit eſſe[c]
dominam vſufructuariam, adminiſtratricem. Dominiū enim illud εἰκονικὸν & ima-
ginarium eſt: cùm ex vulgari [b] conſuetudine, eam ſolùm in domo præeminentiam
conſequatur, quam viuente marito habebat; ideóque ad alimenta tantùm contra-
22 hitur. Eſt igitur & hoc dominium ἰσχυρὸν πτωχὸν. † Eſt denique & aliud dominium,
quod *ſummum* ſeu *maius* vocant: quædam ſcilicet maieſtas, cuius obſeruationem
fœderati ſupremo principi, vel reip.[c] debent: cuius dominij effectus plures Guido
23 Papienſis [d] refert. † Solebant & veteres honoris cauſa dominum aliquem dicere: vt
cùm Neſennius [e] ad Paulum ſcribens: *Ex facto*, inquit, *domine, talis ſpecies incidit*. Sic
24 & mariti vxores ſuas, & maritos illæ dominos quandoque appellant. † Expediti de
ſpeciebus dominii, videamus quæ ſint eiuſdem affinia ſiue cognata. Affine autē ſeu
cognatum appello, quod cum reipſa aliquam habet ſimilitudinem. Neque tamen v-
num eſt aliud. Habet ergo dominium duo affinia, videlicet *quaſi dominium*, & *ius
in re ſpecificum*. (falſum enim eſt quod Bart.[f] quaſi dominium tradidit ſpeciem do-
minii eſſe, ſicut [g] alibi dicemus.) Quaſi dominium habet is, qui bona fide, & igno-
rans, ex iuſta cauſa, accepit rem aliquam ab eo qui non ſit dominus.[h] Ius verò in re
ſpecificum habet creditor, ſiue pignoris, ſiue hypothecæ. Item is, cuius perſonæ vel
cuius prædio debetur ſeruitus: denique & is, qui tantùm habet retentionem, hoc eſt,
25 exceptionem, non actionem. [i] † Officia verò ſiue effectus dominii duos eſſe, paulò
antè in definitione diximus. Primùm vt perfectè diſponam de ea re, cuius ſum do-
minus, modò adſit rei copia. Deinde ſi rei copiam non habeam, vt poſſim eam ven-
26 dicare, atque actione reali experiri, niſi lege aut conuentione prohibear. † Habet
denique & dominium ſuum contrarium, quod ſcilicet vel impedit dominium oriri,
vel ortum perimit, ac tollit. Sic dominii contrarium tractatur, ſi ſtipulatori tradа-
tur res ſacra, ſancta, religioſa, liber homo, aut etiam huiuſmodi res legetur. [k] Et ad
hunc modum Iuſtinianus in hoc libro tractaturus dominium, orditus eſt à contra-
27 rio, perſtringens eas res, quæ ſub dominium noſtrum non veniunt, † quales ſunt res
communes, publicæ, vniuerſitatis, ſacræ, religioſæ, & ſanctæ. & ſic apparet res ſingu-
lorum tantùm nobis acquiri: prædictas autem nullo modo dominio noſtro ſubiici
28 poſſe. † Quod verò ad alterum attinet, dominium amittimus traditione, id eſt, da-
tione: hoc etenim modo transfertur.[l] Item vſucapione directum, præſcriptione lō-
gi temporis vtile dominium transfunditur: quanquam [m] Alciatus etiam directum
præſcriptione acquiri contendat. Rurſus ſi rectè habeamus pro derelicto, dum modo
poſſeſſionem non retineamus: neque enim ſolo animo dominium amittitur. [n] Po-
ſtremò vtile dominium, quod ſuperiorem non agnoſcit (quale habet is, qui longo
tempore præſcripſit) iiſdem modis diſperit, quibus directum. Vtile verò quòd ſupe-
riorem agnoſcit (quale habet feudatarius & emphyteuta) difficilius deperditur: quod
ſapiat, iuxta ſententiam Bartoli, naturam obligationis.

b Auth. hoc loco. C. ſi mulier ſecundo nub.
c l. 7. non dubito de cap. & poſtli. reuerſ.
d quæſt. 551.
e l. Neſennius. 22. ad l. Falcid.
f in l. ſi minor. §. vlt. de euict.
g §. nanque ſi cui. ʒ. de act.
h Dicam in §. R quis à non domin. ʒ h. tit.
i l. 21. & non tātùm. §. veniūt. de petit. hære. Iaſ. in §. omnium. de act. De hoc ad finē tit. 1. de Seruitutibus agetur.
k ʒ. de inutil. ſtip.
l l. traditionib. C. de pact. §. per traditionē. ʒ. tit. noſtro.
m d. l. traditionib.
n d. l. ſi quis vi. §. differentia.

De Rerum diuiſione, & acquirendo ipſarum Dominio. Tit. I.

In princip. tit.

1 *Hic titulus ex duobus ff. titulis compactus eſt.*
2 *Diuiſio huius tituli.*
3 *Diuiſio rerum prima.*
4 *Seruitus, an dicatur in bonis noſtris eſſe.*
5 *Patrimonij vocabulum generaliter acceptum, quid contineat.*
6 *Meorum & Tuorum appellatio.*
7 *Patrimonij ſtricta & propria ſignificatione Nomina non continentur.*

Vperiore libro de iure perſonarum expoſuimus: modò videamus de rebus quæ vel in noſtro [a] patrimonio, vel extra patrimonium noſtrum habentur. Quædam enim naturali iure cōmunia ſunt omnium,

quædam publica, quædam vniuersitatis, quædam nullius, pleraque singulorum: [b] quæ ex variis causis cuique acquiruntur, sicut ex subiectis apparebit.

PRÆDICTIS ita in modum præuiæ cuiusdam inspectionis prælibatis, accedamus ad primum huius libri titulum, † qui ex duobus Pandectarum locis com- 1
pactus, concinnatúsque est, quorum alter est *de rerum diuisione*, alter *de acquirendo*
rerum dominio: † Sicque duas partes complectitur, in quarum priore ponuntur qua- 2
litates & discrimina rerum, in altera quatenus nobis ipsæ res, earúmque dominium 3
iure gentium acquirantur. Nam de acquisitione iuris ciuilis infrà [a] subiicitur. Pri-
mùm igitur Iustinianus diuidit res: vt deinde colligat, quæ res possint dominio no-
stro subiici, & quæ non possint. † Est autem prima diuisio breuis quidem illa, sed quæ
sequentium diuisionum semina suppeditat: quòd quædam res in patrimonio nostro
computantur, quædam extra patrimonium, bonáque nostra sunt. Huic diuisioni æ-
quipollet ea, qua Paulus [b] Iurisconsultus vtitur: *Rerum*, (inquiens) *aliæ sunt diuini*
iuris, aliæ humani. Cæterùm quòd h[...] diuisio propter reales seruitutes insufficiens
à plerisque asseritur, propterea quòd hæ nec in bonis, nec extra [c] bona sunt, nihil
aduersatur. † Tametsi enim propria significatione seruitutis; ea non dicatur in bonis 4
nostris esse, cùm sit accidens non per se subsistens, sed alteri inhærens, nẽpe prędio,
ita vt nec alienari possit sine prædio [d] largè tamen loquendo, seruitus etiam dicitur
in bonis nostris esse, cũ pro alieren la etiã habeamus actionẽ directã, vel plerunque
[e] vtilem. Et rem ipsam habere videtur, qui actionem ad eam recuperandam [f] habet.
a *In nostro patrimonio.*] † Patrimonium hic largè accipitur, vt nomine patrimonij 5
generaliter intelligamus, quicquid in bonis nostris est. Sic in bonis nostris rem esse
dicimus [g], quoties possidentes exceptionem, aut amittentes actionem habemus. Sed
& ipsa nomina continentur [h]. † Quemadmodum Meorum & Tuorum appellatione 6
actiones quoque contineri, Paulus respondit. † Propriè verò & specialiter patrimo- 7
nium id tantùm continet, quod à patre profectum est, ipsiúsque hæreditate, & quod
certo proprióque dominio possidemus: & túnc nomina non continentur. Ideóque
[i] Pomponius ait, quasdam res haberi in patrimonio, quasdam in Nominibus.
b *Quæ ex var.*] Hoc referri solùm debet ad proxima verba, ad ea tantùm, quæ sunt
singulorum, ex variis causis acquiri possunt, quæ postea subiicit Imperator.

a Sub tit. de vsucap.
b l. 1. ff. de rer. diuis.
c l. 1. ff. de vsufruct. legat.
d l. si aliena. §. hoc iure. de vsucap.
e l. rem in bonis. de acq. rer. do.
f l. 15. ff. de diuer. rep. l. 43. de ver. sig.
g l. 32. rem in bonis. ff. de acq. rer. dom.
h l. 91. meorũ. ff. de ver. sig.
i in l. cum pupillus. ff. rem pup. sal. fo.

§. Et quidem.

1 *Communia quæ dicantur.*
2 *Accessus ad mare, & piscatio in mari, omnibus licita.*
3 *Quandoque piscatio in mari prohiberi potest.*
4 *Aqua profluens quæ dicatur.*
5 *Mare est commune omnium, sicut aër.*
6 *Villa quomodo hic accipiatur.*
7 *Villa triplex, vrbana, rustica, & fructuaria.*
8 *Villa à vehendo dicta.*

Et quidem naturali iure [a] communia sunt omnium hæc: aër, [b] aqua profluens, [c] & mare, & per hoc, littora maris. Nemo igitur ad littus maris accedere prohibetur: dum [d] tamen à villis & monumentis, & ædificiis abstineat: quia non sunt iuris gentium, sicut est mare.

a *Communia.*] † Communia dicimus, quæ ex sui natura & origine æqualem præ- 1
bent commoditatem vt hominibus, ita & reliquis animantibus: ideóque communia
omnium esse dicuntur, quia scilicet per naturalem vsum veniunt in communio-
nem: sicuti est aër, mare, & reliqua exempla textus nostri. † Hinc colligunt inter- 2
pretes, non solùm accessum ad littus maris cuilibet permissum esse, dum sine publi-
ci iuris aut alterius incommodo fiat: sed etiam cuiuis licere in mari piscari, adeò vt
cum prohibente piscationem, iniuriarum experiri liceat. [a] † Nisi fortè alius in quasi
possessione esset illius iuris, vt ibi solus piscaretur: tum enim alium piscari volen-
tem prohibere potest, contráque ipsum interdicto *vti possidetis*, agere. Potest etiam
maris littorúmque publicorum dominium præscribi, tanto tẽpore, cuius initij me-
moria

a l. 7. iniuriarũ. §. si quis me. de iniur.

moria non extet: [b] sed præscriptione ·o.annorum non [c] acquiritur.

4 b *Aqua profluens*] † Aquam profluentem vocat hic Iustinianus omnem currentem aquam, seu manantem, aut scaturientem ex terra : quam *fontanam* vocant medici: quarum vsus, sicut aëris, omnium communis est, ideóque [d] Ouidius ait : *Quid prohibetis aquas? vsus communis aquarum est, Nec solem proprium natura nec aëra fecit.* Nec repugnat sequens §. hic enim loquitur Imperator de proprietate: ibi autem de vsu. ac eo modo flumen & commune est, & publicum.

5 c *Et mare*] † Mare, inquit [e] Vlpianus. *Commune omnium est, sicut aër.* Et [f] alibi, Mare omnibus natura patêre dixit: id est, eius communem, promiscuum & æquè patentem cunctis animantibus, nedum hominibus ipsis sui natura præbent.

6 d *Dum tamen à villis*] † id est, domibus extra vrbem extructis : vel Villa hic pro casa, vbi retia siccantur fructúsve reponuntur, accipienda est, sic dicta, quòd à Villico in eas contrahantur fructus, & euehantur, seùm veneunt. † Aliàs autem tripartitò 7 villa diuidi solet. Prima vrbana est, quam dominus ipse ad inhabitandum sumit: quæ & prætorium dicitur. Altera rustica, quam villici, operæque rusticæ [h] incolunt. Ter-

8 tia fructuaria, in quam fructus deuehuntur : † vnde & à vehendo villam dictam esse L. Columella tradit.

e *Quia non sunt*] Sed eorum propria, qui illa decreto iudicis [i] extruxêre.

b l. vsum aquæ C. de aquæduc. lib. 11.
c propter l. vlt. de vsucap.
d lib. 6. Metamorph.
e d. l. iniuriarum. § fin. ff. de iniur.
f l. 14. § vendi tor, ff. comm. præd.
g Varro lib. 1. de re rust.
g De qua in l. videamus, ff. locat.
i l. quamuis, de acq. rer. dom.

§. Flumina autem.

[a] Flumina autem omnia, & [b] portus publica sunt. [c] Ideoque ius piscandi omnibus [d] commune est in portu [e] fluminibúsque. [f] Est autem littus maris, quatenus hybernus fluctus maximus excurrit.

1 a *Flumina*] † Subaudi, perennia, quæ semper fluunt : quæ publica quoque flumina 2 dicuntur. † Nam quod hyeme tantùm fluit, torrens dicitur : si tamen aliqua æstate exaruit, quod alioqui perenne fluebat, non ideo perenne [a] est. De priuatis fluminibus text. hic non loquitur: ea enim nihil à cæteris locis [b] priuatis differunt.

3 b *Portus*] † Portus hic pro nauium statione sumitur, qua inclusæ naues à ventis tutæ sunt. Ab antiquis verò portus [c] plerunque pro insula aut domo dicebatur : sic dicta quòd merces in eum portarentur.

4 c *Ideoque ius piscandi*] † Hinc ergo discis, ius piscandi esse publicum, iure gentium, & omnibus hominibus communiter competere : quod Læda quoque apud O-

5 uidium [d] testatur. † Quod tamen non obtinet, si diuersum vel populi vel principis voluntate sit constitutum, [e] vel longissima temporis præscriptione, cuius initium non extat, aut denique consuetudine diuersum fuerit receptum. [f] Sed an in flumini-

6 bus publicis ædificia extruere liceat ? † Et in mari licitum est ædificare, sicut in littore. [g] Sic extructæ sunt Venetiæ, ciuitas insignis & potentissima maris A-

7 driatici. † Hacque ratione Veneti libertatem prætendunt, nec agnoscunt supe-

8 riorem : quia in nullius ædificarunt solo. † Siquidem aliàs qui in solo iurisdictionali

9 alicuius ædificium ponit, illius efficitur [h] subditus. † In flumine tamen publico nemo potest sine publica autoritate quicquam extruere : adeò vt ne potestatem quidem priuato facere permissum sit, tametsi ex vtraque ripa possideat: [i] & edicta

10 sunt prodita contra ædificantes, vt libro 43. Pandectarum videre est. † Sed nec

a l. 1. § 1. & 2. ff. de fluminib.
b d. l. 1. § hoc interdictum.
c l. 59. portus, ff. de verbor. & rer. sign.
d lib. 10. Metamorph.
e l. quo minus. & ibi Bart. ff. de flumin.
f l. si quisquam 7. ff. de diuers. & temp. præscr. l. vsum aquæ, C. de aquæduc. lib. 11. & lib. 1. § vlt. de aqua pl. arcend.
g Bald. in Ru. ff. de rer. diuis.
h Spec. de religiosis domib. vers. quid si petatur ciuitas.
i l. vltim. de flumi.

populus cuiquam potestatem ædificandi in flumine nauigabili concedere potest, si per illud statio iterve nauigij deterius fiat: quia cùm flumen publicum sit omnium hominum, ab vno homine vsurpari non [k] potest. Quinimò nec ipse populus potest in præiudicium nauigationis moletrinas, siue molendina publica, eiusmodi flumine [l] collocare, ne quicquam vsui obstet publico. Verùm si tale ædificium non esset impedimento nauigantibus, contrarium verius est.

k l.1.§.permittitur, de aqua quotid.
l l.1. in princ. de fluminib.

b *Commune*] Id est, omnibus hominibus communiter competit: & ita strictiùs hic accipitur, quàm superius. Vt tamen veram differentiam inter res communes & publicas habeamus, in eo potissimùm differre noscuntur, † quòd *res communes* sunt, 11
quæ promiscuum vsum tam hominibus, quàm cæteris animantibus suapte natura præbent: *publica* verò res dicuntur, quæ tantùm sunt propter publicum vsum, qui potissimùm ex hominum industria existit. Dicitur enim publicum, quasi populicum: appellatione autem populi, non continentur bruta animalia. † Vnde si commo- 12
ditatem naturalem in re inspicias, res communis dicitur: si verò vsum qui ex industria radicatur, eam publicam dicere poteris. Potest itaq; res per naturam dici communis, & per industriam esse publica. † Est porrò & hæc differentia. Nam ius gen- 13
tium constituit in publicis rebus certa dominia, vt scilicet sunt populorum circumiacentium aut vicinorum: & tamen vsum eorum reliquit communem omnibus: id quod non est factum in rebus communibus: nullum enim dominium constituit ius gentium in aëre, aqua profluente, &c. sed reliquit ea communia omnibus. Coniunduntur tamen non rarò in legibus publicum & [m] commune.

m §.littorum, J. hoc ti. l. quædam, ff. eod.

c *Fluminibúsque*] Scilicet publicis: nam in priuatis veluti lacu, qui mei dominij est, vtique piscari prohibere aliquem possum [n].

n l. iniuriarum. §. vlt. ff. de iniur.

f *Est autem littus*] † Sunt enim hyberni fluctus maximi, quòd eo tempore, circiter 14
Vergiliarum occasum, tempestatibus perturbantur: vt [n] Plinius tradit. Sic etiam Cicero in Topicis ex Galli Aquilij sententia littus definiuit. Est autem littus propriè maris, sicut ripa fluminis. † Veteres tamen μεταφορικῶς littus de quacunque extre- 15
mitate dixerunt. Virgilius: *Iacet ingens littore truncus.* Prædicta tamen non de Mediterraneo, sed nostro mari sunt intelligenda. Nec enim quicquid infinitum illud pelagus, magnis æstubus concitum, in excursione sua merserit, vel abluerit, littorum iure commune fuerit: vt Faber [o] quoque attingit.

n lib. 2. hist. natur. c. 49.
o §. præcedente, per l.1. §. ripa, ff. de fluminib.

§. Riparum quoque.

1 *Ripa est fluminis, littus maris.*
2 *Flumen quandoque ripas mutat.*
3 *Littus & ripa, quo ad proprietatem, differunt.*
4 *Riparum commoda & incommoda ad dominos prædiorum circumiacentium pertinent.*
5 *Fructus arborum in ripis sitarum ad eos pertinent, qui proxima prædia habent.*

[a] Riparum quoque vsus publicus est iure gentium, sicut ipsius fluminis. Itaque naues ad eas appellere, funes arboribus ibi natis religare, onus aliquod in his reponere, cuilibet liberum est, sicut per ipsum flumen nauigare: [b] sed proprietas earum illorum est, quorum prædiis [c] hærent: qua de causa [d] arbores quoque, in [e] eisdem natæ, eorundem sunt.

a *Riparum*] † Ripa propriè fluminis dicitur, sicut littus maris: estque id quod flu- 1
men continet, naturalem rigorem cursus sui tenens. Nam si flumen vel imbribus, vel mari, vel alia qualibet ratione ad tempus excreuit, ripas non [a] mutat. † Si tamen flu- 2
men naturaliter ita creuit, vt perpetuum incrementum nactum sit, vel alio flumine admixto, vel qua alia ratione, dicendum est, ripas quoque ipsum mutasse: quemadmodum si alueo mutato, aliò cœpisset [b] currere. Quamuis autem riparum vsus sit publicus iure gentium, vt hic dicitur: non tamen est iuris gentium: quia iuris gentium dicuntur, quæ sunt omnium gentium communia, vt ex sequenti §. constat.

a l.1. §. ripa autem, de flumin.
b l.30. ergo, §. alluuio. de acq. rer. dom.

b *Sed proprietas*] † Differentia est inter littora & ripas, quoad proprietatem. Lit- 3
tora

tota enim communia, nec in vllius proprietate existunt. Riparum verò proprietas ad eos pertinet, qui habent proxima prædia: non obstante regula, Quòd *appendices* [c] *sequantur principalis subiecti naturam*: nam in ripis, ob naturæ æquitatem, cessat hæc c c. accessoriũ, de reg. iur. li. 6.
4 regula. † Riparum enim incommoditates, si fortè morsu fluminum latiores fiant, ad eos tantùm pertinent, qui prope ripas prædia siue dominia possident, earundémque opera & labore plerunque arceantur: ergo naturali æquitati conueniens est, vt riparum proprietas subleuet ipsorum damna & incommoda.

c *Hærent:*] Id est, proximæ sunt.

5 d *Arbores*] † Subaudi & ipsarum arborum fructus eorum sunt, qui prædia habent proxima, ob prædictam rationem: in tantum, vt si nauigantes quicquam de huiusmodi fructibus acceperint, tenerentur, vt quicunque [d] alij. d Iuxta Bald. in rubr. & l. riparum, hoc tit.

e *In eisdem natæ.*] Quas tamen non poterit proprietatis dominus præcidere, si quid seruiant vsui publico: veluti nauium funibus religandis.

§. Littorum quoque.

1 *Littoris definitio ex Gallo Aquilio.*
2 *Littus quid sit.*
3 *Littus, & ripa quo ad vsum attinet, non differunt.*
4 *Littus & ripa, quo ad proprietatem, differunt.*
5 *Littora cuius iurisdictionis sint.*

[a] Littorum quoque vsus publicus est, & iuris gentium, sicut & ipsius maris, & ob id cuilibet liberum est, casam ibi ponere, in quam se recipiat: sicut retia siccare, & ex mari deducere. Proprietas autem eorum potest intelligi nullius esse: sed eiusdem iuris esse, cuius & mare, & quæ subiacet mari, terra, vel arena.

1 a *Littorum*] † Cùm à Gallo Aquilio quæreretur, littus quid esset: ita definire solebat, *qua fluctus eluderet*: hoc est, (inquit [a] Cicero) quasi qui adolescentiam florem ætatis, senectutem occasum vitæ velit definire. Et [b] Iabolenus tradit, littus esse publi- a in Topic. b l. littus publicum, de ver. signif.
2 cum, quatenus maximè fluctus exæstuat. † Equidem littus terra est, mari propinqua, quæ videl. à mari tangitur. Vnde littus propriè maris est, ripa fluminum: licet interdum etiam de fluminibus dicatur, vt [c] apud Virgil. *Vndiq; quæ nostris pulsatis littora lymphis. Littora quæ dulces auras diffunditis agris.* Vult itaque Iustinianus hic litto- c In carmi. execratoris in Battarum.
3 ra maris naturali iure communia omnium hominum esse. † Nulla ergo est differentia inter littora & ripas, quod ad vsum promiscuum pertinet: vtroúmq; enim vsus
4 omnibus peræquè patens est. † Sed si de proprietate quæratur, alia littorum, & riparum alia causa est. Littora siquidem in nullius dominium transierunt, sed communia & omnibus patentia permanserunt, sicut & ipsum mare. Diuersum est in ripis, quarum proprietas illorum est, qui prædia habent proxima. Quæ autem sit diuersi
5 iuris ratio, ex his quæ præcedenti §. dicta sunt, deprehendi potest. † Cæterùm littora, quantum ad protectionem & iurisdictionem attinet, eius iurisdictionis intelliguntur, cuius vicinum est [d] territorium. d l. nemo. ff. hoc tit.

§. Vniuersitatis.

1 *Vniuersitatis res differunt à publicis.*
2 *Quæ dicantur vniuersitatis.*
3 *Vectigal quid? & vnde Octonarij.*
4 *Theatrum quid, & vnde dictum.*
5 *Stadium & stadiodromi.*
6 *Loca apud Rom. distincta fuisse in theatro.*

Vniuersitatis sunt, non singulorum, quæ in ciuitatibus sunt [a] theatra, [b] stadia, & his similia, & si qua alia sunt communia ciuitatum.

1 Sumptus est hic textus ex [a] Martiano lib. 3. Instit. † Scias autem, res vniuersitatis differre à publicis rebus. Illæ enim vnius duntaxat collegij, vel ciuitatis sunt, quæ vice vnius populi fingitur: publicæ verò omnibus populis, seu gentibus peræquè a l. in tantum. §. vniuersitatis, de rer. diuis.
2 competunt, saltem quo ad vsus quosdam. † Vniuersitatis autem, quod ad dominium atque ad vsum attinet, dicuntur ea quæ vel ad ornatum, vel ad honorem de-

b l.125. ciuitatibus, de lega. 1. Plin. lib. 21. c. 3. & lib. 36. c. 15.

corémque ciuitatis, vel necessitatis causa [b] facta sunt: vt stadia & theatra, vt si quid ad ludos scenicos relictum sit, vt aurifodinæ, vel argentifodinæ, vel salinæ alicuius ciuitatis: item publica vectigalia, peculia seruorum, & si qua sunt alia communia ciuitatum, Theophilus hic addit balnea publica, & porticus. † Est autem *vectigal*, quod 3 pro rebus ciuitatis euectis publicè soluitur. ea est octaua [c] pars: vnde & *Octonarij* quandoque dicti exactores. Sunt & fundi vectigales, qui ciuitatum sunt, & mancipibus ita locantur, vt certum vectigal [d] Reip. pendant.

c l.7. ex præstatione. C. de vectigalib.
d Alciat. lib. 3. Disp. c. 10.

a *Theatra*] † Theatrum ædificium est ad videnda spectacula paratum in forma 4 hemycicli dispositum, ἀπὸ τοῦ θεᾶσθαι, hoc est, à videndo: vnde Cassiodorus *theatrum* interpretatur visorium, quasi videndi & spectandi locum.

e d.l. ciuitatib. in princ. ff de legat. 1.

b *Stadia*] † Stadium locus erat [e], in quo Curulia certamina exercebantur inter 5 homines, equósve currentes, & athletas certantes: latinè Decursorium dici potest, aut curriculum. Inde Stadiodromi vocantur cursores in Stadio. Significatur quoque

f Pet. Crin. lib. 21. cap. 10.

stadij verbo [f] dimensio 125. passuum. † Fuerunt autem multis apud Romanos legi- 6 bus loca in Theatro distincta, veluti Senatorum à Plebe: nec omninò omnibus semper patuit theatrum, de quibus Theatralibus legibus vide quæ scribit Alex. Neapol. lib. Genial. 5. cap. 16.

§. Nullius autem.

1 *Res nullius tres habent particulas.*
2 *Quomodo res nullius à communibus rebus differant.*
3 *Varijs modis res in nullius bonis esse.*

Nullius autem sunt res sacræ, & religiosæ, & sanctæ. Quod enim diuini iuris est, id nullius in bonis est.

† *Res, quas* Imperator hic nullius esse ait, id est, quæ hominum commerciis ex- 1 emptæ sunt, sub triplici habentur differentia: quia aut sacræ sunt, aut religiosæ, aut sanctæ. † differúntque à rebus communibus: quia illæ in vsu ac ministerio Dei opt. 2 max. consistunt, communes autem res sunt in vsu seruitióque [a] hominum. Item ea, quæ sunt commúnia, efficiuntur occupantium: sacra verò nullius. † Variis autem 3 modis res nullius in bonis esse existimantur, diuersa tamen ratione. 1 Censura, siue propter reuerentiam, vt sacræ, sanctæ, religiosæ res, quas quis nec habere, nec possidere [b] potest. 2 Natura ipsa, vt pisces, volucres, bestiæ nondum occupatæ. [c] 3 Euentu quodam & casu, vt res hæreditariæ, antequam aliquis hæres [d] existat. 4 Temporis diuturnitate, vt thesaurus, [e] qui inuenienti conceditur, cum suo tamen modo: 5 Item facto hominis, vt si quid pro derelicto [f] habeatur. quæ singula qualia sint, suis locis demonstrabitur.

a Fab. & Ang. hic.
b l.34. si in emptione, s. omnium, de contr. empt.
c s. feræ. J. eod.
d l.1 ff. hoc tit. l. vacantium, C. de bon. vacant. lib. 10.
e s. thesauros. J. eod.
f s. hoc amplius, J. eod.

§. Sacræ res.

1 *Sacrum in genere.*
2 *Res sacra quæ sint.*
3 *Dupliciter sacrum constitui.*
4 *Consecratio veterum.*
5 *Consecratio moderna.*
6 *Quibus casibus res sacras alienare liceat.*
7 *In rerum sacrarum alienatione, quæ requirantur.*
8 *Sacra priuata.*
9 *Denicales dies qui sunt.*
10 *Prophanum opponitur sacro.*
11.12 *Locus sacer diruto ædificio sacer manet. fallit.*

Sacræ res sunt, quæ ritè per Pontifices Deo [a] consecratæ sunt: veluti ædes sacræ, & donaria, quæ ritè ad ministerium Dei dedicata sunt: [b] quæ etiam per nostram constitutionem alienari & obligari prohibuimus, excepta causa redemptionis captiuorum. Si quis autem autoritate sua quasi sacrum sibi constituerit: sacrum non est, [c] sed [d] profanum. Locus autem in [e] quo ædes sacræ sunt ædificatæ, etiam diruto ædificio sacer adhuc manet: vt & [f] Papinianus scripsit.

Dictum

Dictum est, res diuini iuris tria habere membra: igitur nunc singula declarare
1 pergit,& primùm disserit,quæ res sacræ sint.† Sacrum autem in genere,omne dicitur,quod nomine deorum habetur. Hinc quoties Virgilius sacrum nominat,adhibitionem deorum ferè facit,vt in hoc carmine: *Sacra, Dionææ matri,diuisque ferebam.* Et in illo: *Sacra Ioui Stygio,quæ ritè incœpta parabam.* Hinc Trebatius, *Sacrum est*,inquit,*quicquid est,quod* [a] *deorum habetur.*& Gallus Aelius apud Festum, *Sacrum est*, inquit,*quodcunque modo & instituto ciuitatis consecratum sit, siue ædes, siue ara,siue signum, siue locus, siue pecunia, siue quid aliud, quod diis consecratum,*
2 *siue dedicatum sit.*† Hæ ergo res hoc loci sacræ nuncupantur,quæ non temerè,sed autoritate publica ritè, sicut olim tēpore gentiliū per [b] pōtifices, ita nostro æuo per
3 religionis Christianæ antistites Deo consecratæ sunt [c]. †Fiunt autē sacræ res dupliciter:quædā enim dedicantur ad vsum & cultum diuinum simpliciter & directò vt calices,libri,ornamenta,&c.& de his textus noster hìc intelligitur. Aliæ verò sunt, quæ non simpliciter destinantur ad cultum diuinum: sed pro sustentatione ministeriorum Ecclesiæ. Priores non alienantur regulariter:hæ alienari possunt,si conditio Ecclesiæ inde fit melior, vel alioqui Ecclesia grauata sit ære alieno, nec possit de mobilibus satisfieri [d].
4 a *Consecrata.*] † Fiebat autem olim consecratio huiusmodi à consule, iussu populi: translato verò in Principem imperio, per Cæsarem ipsum,aut illius autoritate per Pontifices, qui concione aduocata & ritu quodam singulari adhibito capite velati foculum accendebant, in quo carmen præfabantur, & tibicine præeunte concepta quædam verba enunciabant: idque ritè & vsque adeò religiosè, vt ne qui-
5 dem verbo aut syllaba caderent. † Hodie verò apud nos per solos religionis nostræ antistites & Episcopos [e] fit rerum locorúmve sacrorum consecratio:certis tamen & solennibus præfatis verbis, ac ritu quodam singulari, quem Pontificia lex præscripsit.
b *Quæ etiam*] Igitur non est permissum,res sacras,& semel diuino vsui dicatas vel
6 alienari vel obligari: † exceptis paucis aliquot casibus:quos Iustinianus in sua constitutione [f] refert. Primus est,si Christianæ fidei consortes ab hostibus capti,veniāt redimendi,& nihil aliud suppetat,vnde redimantur: quia animæ hominum quibuscunque causis,vel vasis,aut vestimentis præferri debent. Secundus:si intoleranda fames ita premat,vt pauperum & infirmorum vitæ succurrendum [g] sit. Aurum enim Ecclesia habet non vt seruet:sed vt eroget subueniátque [h] in necessitatibus. Tertius,propter debitorum causam,si quæ vrgeant ecclesiam & aliunde non possit per-
7 soluere. † In alienatione autem requiruntur tria.Primò,causæ cognitio,vt scilicet superior prælatus expendat,num alienatio expediat Ecclesiæ,nec ne? Deinde,decretum prælati Ecclesiæ.[i] Tertiò,consensus totius cleri siue [k] capituli.Qui his non obseruatis alienauerit siue occupauerit,iure Canonum,præter hoc,quòd pro sacrilego habetur,excommunicationis quoque pœnam sustinet:iure autem ciuili,Ecclesia rem alienatam vendicat, pretio non [l] reddito.
c *Autoritate sua*] Apud Martianum [*] est,priuatum.
8 d *Sacrum non est*]Sacrum enim non fit,nisi autoritate publica,quæ hìc deficit.†Sacra tamen etiam priuata fuisse,Paulus I.C.indicat [m]: nimirum illa quæ singulis annis hominibus,familiis, gentibus sunt attributa, vt quotannis celebrarentur: veluti
9 diebus natalibus,lustricis,nuptialibus,& denicalibus.†Erant autem *Denicales dies* feriæ illæ funerales,nouem dierum, quorum septem primis cadauer domi deplorabatur,octauo deferebatur,nono tumulabatur: quibus fas non erat propinquos, familiares,horúmve fideiussores [n] in ius vocare.
10 e *Sed profanum.*] † Profanum opponitur sacro, & id dicitur, quod non est sacrum vel religiosum:quasi procul à fano & religione. Interdum & id profanum est,quod ex religione vel sacro in hominum vsum conuersum est:vt Virg. *Faune precor miserere*, inquit, *túque optima ferrum Terra tene: colui vestros si semper honores, Quos contrà Aeneadæ bello fecere profanos.*
11 f *Locus autem.*] † Quando semel ædes sacra Deo dicata fuit, tametsi ædificium vel dirutum sit: vel collapsum, locus tamen sacer remanet: in tantum vt nec vendi [o] possit, & priuilegia quoque indulgentiarum (ceu vocant) nisi iure facta diru-
12 ptio fuerit [p] durent.† Vno tamen casu ædes sacra profana fit,cùm ab hostibus capta est:tum enim locus tanquam profanatus, tantisper iure ciuili sacer esse desinit,

a apud Macrob. Satur. li.3.c.3.
b Cic.lib.2.de leg.
c In Auth. vt null. fabr. ora. do.col.5.& Authen. de eccle. tit.§.si quis autem voluerit.& §. si quis ædificantem col.9.
d §.hoc etiam Nouel. de alie. & emph.
e §.1.& tot tit. vt null.fabr ora.col.5.c.1. & tot.tit. de consecr.dist.5.
f l.16. sancimus.§. excepta videlicet. C.de sacrosf.eccl.
g d.l.sancimus. iuncta Auth. hoc ius porrectum. C. de sacrosanct.eccl.
h c.aurum 12. q.2.
i Secundum Panor. c.statuimus. de transactionibus.
k c.placuit.72. qu 2.c.de rebus eccles. non alienand.
l Auth.qui res. C. de sacr. eccles.
* in l.6.§.sacræ. ff.hoc tit.
m in l.9.sacril. ff. ad l.Iulij pecul.
n §.pen.Nou.vt cum de ap. cogno.
o l.73.ædé sacra. ff. de cont. emp.
p Ang.hic

q l.36.cum loca.ff.de rel.g.& sump.fune. donec ab ea calamitate liberetur: quo facto quasi postliminio pristino statui q restituitur.

r d.l.73.æd.sacra. ff. de contrah.em.pt. g *Papinianus.*] Cuius adhuc verba r in Pandectis extant. Quorsum pertinet etiam Traiani Imp. rescriptum, quod extat libro 10. Epistol. Plinij, vt licet ædes sacra Claudij Cæsaris collapsa sit: religionem tamen ipsius occupasse locum.

§. Religiosum.

1.2 *Religio, & religiosus.*
3 *Religiosus locus quis dicatur: & religiosa delubra.*
4 *Iure canonum per Pontificis tantùm consecrationem locum religiosum fieri.*
5 *Olim non licuisse in vrbe sepelire.*
6 *Religiosus locus fit quatenus corpus humatum est.*
7 *In locum communem inuito socio non licet inferre mortuum.*
Ibid. Locus purus quis sit.
8 *Sepulcrum & monumentum quomodo differant.*
9 *In re communi nemo dominorum quicquam facere potest, inuito altero.*
10 *Fructuarius siue proprietarius loci, eum religiosum facere nequit.*
11 *An locus qui seruit, religiosus possit fieri.*
12 *Semel consentiens, vt in suum locum inferatur, pœnitere non potest.*
13 *Cui pœna subiaceat, qui in locum alienum, nesciente domino, infert.*
14 *Emendatio vers. & licet in hoc §.*

Religiosum locum vnusquisque sua voluntate facit, dum mortuum infert a in locum suum b. In communem autem locum purum inuito socio inferre non licet. In commune verò sepulcrum etiam c inuitis cæteris licet inferre. d Item si alienus vsusfructus est: proprietarium placet, nisi consentiente vsufructuario, locum religiosum non facere. e In alienum locum consentiente domino licet inferre: & licèt postea f ratum non habuerit, quàm illatus est mortuus: tamen locus religiosus fit.

a Imorat.cont. Ver.
b Ferrà hîc.
c l.in tantum. s.religiosum. ff. h.t.
d l.44.cum in diuersis. ff. de relig. & sump. funerum.
e 13.q.2. c.in eccl. ea. ad hæc de relig. dom.
f De qua in l. prætor ait.5. diuus. de sepulc. viol. vide l.8.c. sa.5. si in locũ de relig. & sumpt.
g Cic. lib.2. de Leg.
h l.1.5. sepulcrum. ff. de relig. & sumpt. funer.
i l.4. scriptus hæres. de relig.
k d.l.1.5. purus.

1 † Nunc quæ dicantur religiosæ res, dispiciendum est. *Religiosum* veteres dixerunt, quæ propter sanctitatem aliquam remota ac seposita à nobis sit. † Hinc *Reli-* 2
giosum dicimus, à nobis remotum, & sanctitate quadam reuerendum: quemadmodum Cicero g *religiosa delubra* vocat, quòd maiestatis ac venerationis sint plena. Sed cùm nulla sit religio tam sancta, quæ non vano quodam errore superstitionis à recto tramite aliquando b traducatur, fit, vt religio pro superstitione interdum accipiatur, religiosúsque nuncupetur à veteribus is, qui nimia & superstitiosa religione sese alligarit. † Ex hoc igitur textu notandum est, religiosum locum eum dici, in 3
quem illatum est hominis mortui c corpus, vel totum, vel quod in eo principale d est, id est, caput. Tametsi enim sacrum non nisi publica autoritate constituebatur: religiosum tamen locum, cuilibet priuata autoritate olim facere permissum erat. † Hodie verò secus est, propter ius Pontificium de cœmiteriis consecrandis 4
proditum: quo non fit locus religiosus, nisi per Pontificis e consecrationem. † Lege 5
autem decemuirali non licuit aliter, quàm extra ciuitatem sepelire mortuum. Nam in vrbe locóve publico sepulcrum facere, duodecim tabulis, aliisque legibus vetitum est: & statuta est, D. Adriani rescripto, in contemptores quadraginta f solidorum pœna. Ille quoque locus religioni olim reddebatur g obnoxius, vbi cremandum esset corpus, & in illud iniecta gleba. † Non autem totus, qui sepulturæ desti- 6
natus est, locus religiosus fit: sed quatenus corpus humatum h est, vt Celsus prodidit.

a *In locum suum*] Proprium, vel etiam defuncti i, si fortè antè sepeliatur, quàm aliquis hæres existat.

b *In communem*] † Non licet hominis extranei cadauer inuito socio in locum 7
communem, qui purus adhuc k, id est, neque sacer, neque sanctus, neque religiosus

est,

est,inferre: quia re communi ad vsum non destinatum vteretur. [l] Sed ex dominis quilibet rectè ibi sepelitur.[m] in commune verò sepulcrum,ob id sepelire permissum
8 est:quoniam sepulcro ad vsum deputatum hoc casu vtimur.[n] †Est autem *sepulcrum*, vbi corpus ossáve hominis condita sunt: [o] *monumentum* verò,quòd nullum corpus continet, sed memoriæ seruandę gratia extruitur:quod Græci κενοτάφιον dicunt.

9 c *Inuitis cæteris.*] Hoc operatur fauor religionis. † alioqui constat,in re communi neminem dominorum iure facere quicquam posse inuito altero.[p]

10 d *Item si alienus.*] † Is qui vsumfructum puri alicuius loci habet, eum religiosum facere non potest,nec proprietarius,si alius vsumfructum habeat,inuito fructuario faciet locum religiosum: nisi testatorem, qui vsumfructum legauit, velit sepelire
11 [q] hæres. † Similiter locum,qui seruit,nemo religiosum facit,nisi consentiente [r] eo, cui seruitus debetur:quoniam & hic,& fructuarius,ius prohibendi habere [s] dicũtur.

12 e *In alienum.*] † Qui semel promisit vel consensit, vt in locum suum mortuus inferretur, postea prohibere non potest, nec habet locum pœnitentia: propter regulam,[t] quæ dicit,*ea quæ ab initio sunt voluntatis,sunt deinde necessitatis:quódque se-*
13 *mel placuit,amplius displicere non* [u] *potest.* † Mortuum autem inferens in alienum fundum non consentiente domino, per in factum actionem aut tollere id quod intulit, aut loci pretium præstare compellitur: quæ tam hæredi quàm in hæredem competit,perpetuáque est. Nec solùm domino hæc actio datur,[x] verùm ei quoque qui eiusdem loci habet vsumfructum,vel aliquam seruitutem: quia ius prohibendi
[y] etiam hi habent. Cæterùm quæ pœnæ sepulcrorum violatoribus infligendæ sint, alibi tractatur [z]

14 f *Ratum non habuerit.*] † Quanquam hæc negatiua lectio defendi possit, vt sufficiat ab initio consensisse: expungendam tamen hic esse voculam (*Non*) [a] Martiani responsum ostendit, ex quo hic locus est desumptus, quod affirmatiuam habet lectionem. Idémque sine negatione legitur [b] in Pandectis Florentinis,vt sic intelligamus religiosum locum fieri, etsi non consentiente domino primùm illatus sit mortuus,modò id postea ratum habuerit:[c] cùm ratihabitio mandato comparetur.

l l.28.Sabinus cõmuni diuid.
m l.4.si plures & l.sunt personæ,12. de religios.
n l si ædes cõmuni diuid.
o d.l.1.§.1 & l. monumentum. 42. de relig. & sumpt.funer.
p d.l. Sabinus. communi diuid.l.parietem. de seruitutib. vrbanor û prædio.
q l.2.§.si vsumfructum. de religio.
r d.l.2.§.si locum.
s d.l. ossa. §. pen.de relig.
t l.sicut, C.de actio.& oblig.
u c. quod semel.de reg.iur. in 6.
x l 2.in prin.& l.is qui intulit. de relig.
y d.l.ossa.§.penult.
z Sub tit. De sepulc. violat. in pandectis.
a l.in tantum.§. religiosum. ff. hoc tit.
b vt testatur Anton.August. lib.1. emenda. c.2.
c l.153. de reg. iur.

§. Sanctæ quoque.

1 *Quæ dicantur sancta.*
2 *Sagmina,herba.*
3 *Verbena herba.*
4 *Leges cur dicantur sancta.*
5 *Muri & portæ sancti.*
6 *Muros Romæ violans capite plectitur.*
7 *Remus à Romulo occisus: & Ciceronis de hoc iudicium.*

Sanctæ quoque res, veluti muri,& portæ ciuitatis,[a] quodammodo diuini iuris sunt:& ideo[b] nullius in bonis sunt. Ideo autem muros sanctos dicimus: quia pœna capitis constituta est in eos,qui aliquid in muros deliquerint. Ideo & legum eas partes, quibus pœnas constituimus aduersus eos, qui cõtra leges fecerint, sanctiones vocamus.

1 †Martianus [a] lib.4.regular.sanctum esse scribit,quod ab iniuria hominum defen-
2 sum atque munitum est: † sic dictum à sagminibus herbis quibusdam sine semine crescentibus, quas legati populi Romani,cùm ad hostes clarigatúmque, id est, res captas clarè repetitum mittebantur,ferre solebant,ne quis eos violaret, sicut legati Græcorum ferunt ea quæ vocantur κηρύκεια,Latinè *caducei* dicuntur. † Plinius
3 [b] eam herbam refert *verbenam* appellari. Certè vtroque nomine idem significatur,hoc est,gramen ex arce cum sua terra euulsum. Propriè autem *sancta* dicimus, autore Vlpiano, [c] quæ nec sacra, nec profana sunt, sed sanctione aliqua firmata:
4 † Sic leges dicuntur sanctæ, id est, sanctione aliqua subnixæ. † Hinc res sanctæ
5 sunt muri & portæ ciuitatum: quia sanctione quadam, & præcepto, & firmitate
6 legali sunt roboratæ, iussæque custodiri, & non violari: in tantum † quod portam vrbis rumpens, vel scalis admotis, vel alia quauis ratione muros transcen-
7 dens, capite plectatur. † Quod tamen de muris Romanæ ciuitatis exaudiendum est. Nam & frater Romuli Remus occisus traditur ob id,quòd muros transcende-

a l. sanctum, hoc tit.
b lib.22.c.2.
c l.sacra.h.t.

d l.fin.hoc tit.
e lib.3.Offic.

re [d] voluerit. Quod facinus non vno argumento impugnat M.[e] Cicero, quasi species, vtilitatis Romuli impulerit animum, vt cùm ipsi visum esset vtilius solùm, quã cum altero regnare, fratrem interemerit. *Omittit hic & pietatem* (inquit Cicero) *& humanitatem, vt id quod vtile videbatur, neque erat, assequi posset: & tamen muri causam opposuit speciem honestatis nec probabilem, nec satis idoneam.* Bart. verò Romulum defendere nititur, [f] in tractatu quem de Tyrannide inscripsit. † Porrò qui 8 muros alterius ciuitatis cuiusdam, vel castri violat, extra ordinem punitur, pœna iudicis [g] arbitraria.

f col.5.

g glos. in l.1.in fin. ne quid in loco pub. Ang. hic.
h d.l.sanctum. & l.fin h.t.
i Propter 5. ferè autem 5. cod.

a *Quodammodo.*] Hoc est, aliquo modo, seu impropriè, quasi diceret: Sanctæ res verè non sunt diuini iuris, sed aliquo respectu, vt cum vulgo loquamur, dici possunt: quemadmodum enim sacræ & religiosæ res violari nequeunt, ita nec sanctæ.[h]

b *Nullis in bonis.*] Neque facto hominis esse possunt, ideo non [i] fiunt occupantis.

§. Singulorum autem.

1 *Res singulorum singulis acquiruntur.*
2 *Rerum dominia dupliciter acquirimus.*
3 *Sine legitima causa non contingit possessio.*
4 *Dominium sine possessione non acquiritur.*
5 *Sine speciali traditione potest contingere possessio.*
6 *Titulus quid?*
7 *Tituli, quibus rerum dominia acquiruntur, partim ex iure gentium, partim ex iure ciuili procedunt.*

[a] Singulorum autem hominum multis modis res fiunt. Quarundam enim rerum dominium nanciscimur [b] iure naturali, quod (sicut diximus) appellatur ius gentium: quarundam verò iure ciuili. Commodius est itaque, à vetustiore iure incipere. Palàm est autem, vetustius esse ius naturale, quod cum ipso genere humano rerum natura prodidit. Ciuilia autem iura tunc esse cœperunt, cùm & ciuitates condi, & magistratus creari, & leges scribi cœperunt.

Hactenus exposuit quæ extra patrimonium nostrum habeantur: subiicit modò quæ sint in patrimonio nostro: sicque examinat, quibus ex causis, per quas etiam 1 personas rerum dominia, singulis hominibus acquirantur. † Res enim quæ non 2 sunt communes, publicæ, vniuersitatis, nullius, vocantur res singulorum: quia hæ tantùm, non etiam reliquæ singulorum fieri possunt.

a *Singulorum autem hominum.*] † Omnium ergo rerum dominia dupliciter no- 3 bis acquiruntur: vel iure naturali siue gentium, vel iure ciuili. Scire autem oportet, duo esse axiomata, quæ dominij acquisitionem in quauis re concernunt. † Primum 4 est, quòd sine legitima causa non contingat possessio, siue ipse occupem, siue alius tradat rem, siue retineam quam tradidit. † Alterum sicut sine titulo impossibile 5 est consistere possessionem: ita multo minus, sine possessione acquiritur dominium vllo iure. Lapsus enim in hoc est [a] Accursius, existimans sine possessione acquiri dominium: quo nihil est falsius. † Verum quidem est, quòd sine speciali tradi- 6 tione possit contingere possessio, puta si occupem vel retineam rem, vel si longa manu in conspectu censeatur [b] tradi: verùm nisi præcedat possessio, nunquam sequitur dominium, non magis, quàm dominus subsistit sine solo & fundamento. Quia autem Imperator in hoc tractatu titulos, siue causas acquirendi rerum dominia declaraturus est: † non est ignorandum, *titulum* nihil aliud esse in proposito 7 nostro, quàm causam seu formam iustificandæ possessionis, quibus scilicet defenditur vniuscuiusque possessio, ab impugnatione alterius. Verbi gratia, si quis dubitet, vtrum iustè possideam? si ego ei causam allegem meæ possessionis, quòd emerim, vel dono acceperim: iam causa huiusmodi, vel formula iure probata, est mihi titulus, tuetúrque rem meam. † Hi ergo tituli, quibus ostenditur possidendi causa, & qualitas apta ad dominium transferendum, procedunt partim ex iure naturali seu gentium, partim ex iure ciuili. Et tituli quidem ex iure naturæ proficiscentes,

a in l.16. si fundum, de fundo dotali.
b l.79. pecuniam, de solutionibus.

image
not
available

g glo. verbi ingrediatur. h facit l. 16. venationem. de vsufr. l. itē si fundi, 10. §. aucupiorum. & l. vsufructuarium, 69. §. si in viuariis. de vsufruct. i ita loquitur l. 3. §. Neruæ. & §. seq. de acq. poss. k §. nemo. de pace tenenda in vsib. feudo.

quanquam alij contrà g senserint. quod Angelus tum recepit, si fructus fundi ex venatione, aucupio, vel piscatione constet. Nam tum ingressus contra voluntatem domini prohibentis, nihil suum h facit: aut si feræ bestiæ, pisces, vel aues, desierint esse in naturali libertate: quia iam in viuariis inclusæ, aut pisces in piscina collecti sunt, quippe tum ab alio iam possidentur. i Idem si cupiens in alienum fundum ingredi, vel generali lege, vel consuetudine, vel speciatim a iudice k prohibeatur: ceu Faber asserit, locósque petendos commemorat.

d *Vt difficilis sit.*] † Vt quia desperes te eam posse capere: & si non mediocrem adhibeas diligentiam. An autem tanta fuerit capiendi difficultas, vt animum abiiceres, id omne iudicis consistit arbitrio. 9

§. Illud quæsitum.

1 *In venationibus spectanda consuetudo.*
2 *Consuetudo legem vincit & tollit.*

Illud quæsitum est, an si fera bestia ita vulnerata sit, vt capi possit, statim tua esse intelligatur. a Et quibusdam placuit, statim esse tuam: & eò vsque tuam videri, donec eam persequaris, quòd si desieris persequi, desinere esse tuam, & rursus fieri occupantis. Alij verò putauerunt, nō aliter tuam esse, quàm si eam ceperis. Sed posteriorem sententiam nos confirmamus, quòd multa accidere soleant, b vt eam non capias.

a d. l. naturalē. §. 1. ff. de acquir. dom.

b gl. in 7. §. 1.

c l. 2. C. quæ sit longa consuetudo.

a *Et quibusdam.*] In ea opinione Trebatius fuisse a legitur: quæ sanè magis hodie recepta videtur inter venatores, saltem etsi nondum mea fera sit: non liceat tamen alteri eam eripere, méque persequentem insidiosè anteuertere.

b *Vt eam non capias.*] Quod iudicis arbitrio relinquitur æstimandum. † Hodie spectanda est locorum consuetudo, quæ in his obseruari b solet. † Nam ea quæ longa consuetudine comprobata sunt, tantam obtinent autoritatem, vt leges ipsas vincant & c antiquent. 1 2

§. Apum quoque.

1 *Cuius sunt naturæ apes. Et quæ animalia sint insecta.*
2 *Qui apes ex aliena arbore ceperit, furti non tenetur.*
3 *Fallit, si euolare & redire solent.*
4 *Aluus pro receptaculo apū accipitur.*
5 *Faui quid?*
6, 7 *Examen quid significet.*
8 *Apes tandiu tuæ sunt, quandiu consuetudinem reuertendi habent.*
9 *Prohibitus ne apes in suū reducat alueum, rei vendicationem habet.*
10 *Quid consuetudine obseruetur attendendum.*

Apum quoque fera natura est. Itaque apes quæ in arbore tua consederint, antequam à te a alueo includantur, non magis tuæ intelliguntur esse, quàm volucres, quæ in arbore tua nidum fecerint. b ideóque si alius eas incluserit, is earum dominus erit. c Fauos quoque, si quos effecerint, eximere quilibet potest. Planè d integra re, si præuideris ingredientem fundum tuum, poteris eum iure prohibere, ne ingrediatur. e Examen quoquè quod ex alueo tuo euolauerit, eò vsque intelligitur esse tuum, donec in conspectu tuo est, nec difficilis persecutio eius est: alioqui occupantis fit.

† Magna fuit inter philosophos olim dubitatio, an apes feræ essent naturæ: quibusdam 1

busdam existimantibus, hæc immensæ subtilitatis animalcula (quæ Virgilius [a] multis encomiis celel rauit) magis inter insecta, quàm inter feras bestias referenda esse. Sunt enim *insecta animalia* quæ (vt nomen ipsum declarat) incisuras, nunc ceruicum loco, nunc pectorum habent atque aluii: vt sunt terrestria scolopendræ, stelliones: alia volucria, vt apes, vespæ: alia vtroque modo, vt formicæ: alia & pennis & pedibus carētia, vt tineæ, quæ in homine nascuntur. Nonnulli putarunt, apes nec mansuetæ neque feræ, sed mediæ cuiusdam esse [b] naturæ. Contra tamen, veterum Iurisconsultorum autoritate & iudicio receptum est, earum naturam quoque feram esse: idcoque regulam in his locum habere, vt occupantibus concedantur. Cùm ergo apes feræque volucres comparentur, consequens est, vt ea, quæ de aucupatione in fundo alieno diximus, ad apes quoque sint referenda, quas quis in fundo non suo
2 vellet capere. † Sic à Paulo Iureconsulto responsum est, si apes in arbore fundi tui apes fecerint, & quis vellet capere eas, vel fauum abstulerit, eum non teneri tibi furti: quia non fuerunt tuæ, cásque constat, captarum terra, mari, cælo, numero [c] esse.
3 † Sed si apes ex alueis nostris euolare, & secundum consuetudinem redire solent, non amplius in naturali sunt libertate, sed à nobis possidentur: quemadmodum & reliquæ aues, quas [d] inclusas habemus, aut si quæ mansuefactæ, custodiæ nostræ subiectæ sunt. Et hoc casu alia comprobata est regula, vt quandiu reuertendi animum habent eiusmodi animalia, tua esse intelligantur: veluti sequens docebit paragraphus.

4 a *Alueo*.] † Alueus hic pro loco vel receptaculo apum ponitur, in quo mellificare solent. Aliàs *alueus* dicitur fluminis vallis siue locus per quem aqua [e] fluit.

b *Ideóq; si alius*] Et hoc seruatur passim in sylua Hercinia, vulgò *Schuuartz vuald*.

5 c *Fauos*.] † Faui dicuntur domus & cellulæ apum: à fouendo, quod in his sobolem foueant.

d *Integra re*.] Id est, priusquam ceperit: eatenus enim prohibere licet, etiam iam fortè ingressum.

6 e *Examen quoque*] † Examen aliàs dicitur noua apum soboles, quam parentes ex suis aluearijs ad nouas sedes quærendas exire cogunt. Hinc pro apum congregatione accipitur: sicut & vesparum, aut locustarū, aliorúmve similium coniunctionem
7 significat: quòd hæ ita vniantur vt simul videantur, ligatæ.[f] † Metaphoricè autem *examen* à Dd. modò pro iudicij inuestigatione, modò pro scrutinio, & vt barbari di-
8 cunt, depositione testium accipitur. † Igitur obserua, tametsi fera sit apum natura, earum tamen examen eò vsque tuum est, donec redeundi consuetudinem retinet, aut non desperas, eas te rursus includere posse. Cur enim alius eas apes occupet, si
9 ire redire solitas, tu adhuc possideas? † Quinimò si ab aliquo prohibearis, quo minus eas in aluearium tuum recondas, contra eum rei vendicationem potes [g] insti-
10 tuere. † Sed & hac in re quid vbique locorum consuetudinario iure obseruetur, considerandum est. Quibusdam in locis distinguitur: signauerit ne dominus arborem, in qua apes consederint, an [h] minus.

a lib. 4. Georg.

b Plin. lib. 11. Nat. hist.

c l. 26. § apes. ff. de furt.

d l. 3. §. item feras. ff. de acqu. poss.

e l Labeo. 7. §. quid si. ff. de acq. rer. dom.

f d. l. naturale. §. examen. de acq. rer. dom.

g l. idem Pōp. §. a iàs l. si frumētum. §. de arbore. de rei vend. l. Pomponius scribit. 8. §. idē Pomponius ait famil. ercisc. l. 19. thesaur. ad exhib.

h facit d. l. naturalem. §. apium. ff. h. t. de acq. rer. do.

§. Pauonum.

1 *Animantia natura prorsus fera occupantibus conceduntur.*
2 *Animantia fera natura & cicurata, tum demum occupantis fiunt, si animum redeundi habere desinant.*
3 *Quando id dicatur fieri.*
4 *Animantia cicurata si redire desinant ex insidiis alicuius, an occupantis fiant?*
5 *Animantia prorsus mansueta natura, occupanti non conceduntur.*

Pauonum quoq; & columbarum fera natura est: nec ad rem pertinet, quòd ex consuetudine euolare, & reuolare solent: nam & apes idem faciunt, quarum constat ferā esse naturā. Ceruos quoque quidam ita [a] mãsuetos habent, vt in syluam ire & redire soleant: quorum & ipsorū feram esse naturam, nemo negat. In iis autē animalibus, quæ ex cōsuetudine abire & redire solēt, talis [b] regula cōprobata

est: vt eousque tua esse intelligantur, donec animum reuertendi habeant: nam si reuertendi animum habere desierint, etiam tua esse desinunt, & [c] fiunt occupantium. Reuertendi autem animum videntur desinere habere tunc, cùm reuertendi consuetudinem [d] deseruerint.

Imperator circa acquisitionem rerum per occupationem tractat animantium
tria genera. † Primò de animantibus quæ natura prorsus sunt fera, nec cicurari aut 1
mansuefieri queunt. Et in his regula [a] est, vt occupantibus concedantur. † Deinde 2
eorum facit mentionem, quæ quidem feræ sunt naturæ, contra naturam tamen cicurata sunt & facta mansueta: de quibus præsens loquitur [b] §. talisque tradita est
regula, vt tum demum occupanti concedantur, quando animum reuertendi ad
priorem dominum habere desinunt. † Animum autem reuertendi ex signis & con- 3
iecturis exterioribus (sicut plerunque [c] fit) colligimus: videlicet vt tum censeantur
desiisse redeundi animum habere, cùm reuertendi consuetudinem deseruerint.
† Quid autem si illa reuertendi dissuetudo, quòd animum redeundi amittant eius- 4
modi animalia cicurata, ab alicuius insidiis proficiscatur? vt si vicinus columbis inescationes quasdam parasset. Et sanè tantùm abest, vt hic vicinus per occupationem
dominus fiat, vt etiam furti columbarum sic captarum [d] nomine teneatur. † Postre- 5
mò de animantibus natura mansuetis, neque ex accidenti immutatis [e] meminit
Imperator. Et in his regula est, vt quocunque locorum perueniant, occupantis non
fiant: sed primi apprehensoris permaneant.

a *Ita mansuetos*] Cuiusmodi est ille, quem tam diligenter [f] Virgilius describit his versibus:

Ceruus erat forma præstanti, & cornibus ingens
Tyrrhidæ pueri, quem matris ab vbere raptum
Nutribant: & quæ ibi sequuntur.

b *Talis regula*] Cùm scilicet agitur de retinendo eorum dominio, vt iam dixi.

c *Fiunt occupantium*] Iure scilicet naturali.

d *Deseruerint*] Scilicet vltrò & sua sponte: secus si ab alio, vi, vel aliter detenta sint, quia nostra nihilominus manent. Volunt autem Dd. si duab. vicib. emanserint, id sufficere: verùm satius est, hoc iudicis arbitrio ex circumstantiis relinquere æstimandum.

a §. duobus ss. præced.
b Et d. l. naturalem. §. patronum. eod.
c l. 12. his qui vbi Bar. §. diuus. ff. de tuto. & curato. dat. ab his.
d d. l. Pomp. §. idem Pomp.
e De quibus loquitur §. gallinarum.
f li. 7. Æneid.

§. Gallinarum.

1 *Animantia mansueta natura non sunt occupantium.*
2 *Furti actio, an detur pro re modica.*
3 *Quæ res dicatur modica.*
4 *Varia gallinarum genera.*

[a] Gallinarum autem & anserum non est fera natura: idque ex eo possumus intelligere, quòd aliæ sunt gallinæ, [b] quas feras vocamus: item alij sunt anseres, quos feros appellamus. Ideóque si anseres tui, aut gallinæ tuæ, aliquo modo turbati turbatæve euolauerint, licèt conspectum tuum effugerint: quocunque tamen loco sint, tui tuæve esse intelliguntur: & qui lucrandi animo ea animalia detinet, furtum committere intelligitur.

a. *Subiicit* de animantibus mansuetis, vt sunt Gallinæ, & anseres domestici. † Et 1
in his diximus regulam esse, quòd non concedantur occupanti, sed quocunque loco peruenerint, tametsi ignores vbi sint, longiúsque euolauerint, & noluerint redire: tamen nihilominus in dominio tuo permaneant, adeò vt si quis lucrandi animo eos detineat, furti teneatur. † Nec aduersatur, si dicas, non dandam esse fur- 2
ti actionem ob rem modicam, ac pretij tam [a] exigui. Nam furtum sine dolo non [b] existet, & de dolo actionem pro re modica intendi non posse constat. Respondeo enim, etiam pro re modica actionem ordinariam exerceri [c] posse, extraordinariam

a d. l. naturalē. §. gallinarum. ff. h. t.
b l. 10. si oleū. in fi. & l. seq. ff. de dolo.
c §. 1. J. de oblig.

dinariam

dinariam [f] aut subsidiariam non [e] posse : sed furti iudicium ordinarium [f] est, doli verò mali [g] subsidiarium : ideo non mirum, furti agi posse, vtcunque doli actio de-
3 negetur. † Cæterùm quæ res dicatur modica & exigui precij, in iudicantis consistit arbitrio : qui non pro vno ouo, sed tanquam bonus vir æstimare [h] debet.
4 b *Quas feras*]. † Iustinianus duo hic *gallinarum* genera facit, vt aliæ mansuetæ, aliæ autem naturâ feræ sunt: [i] Varro autem tria constituit, villaticas, rusticas, & Africanas : [k] Columella chortales, rusticas & Africanas : villaticas vterque & chortales appellat, quas ali tum vbique, tum in villa videmus : rusticas autem & syluestres eas vocant, quas Iustinianus hic feras nominat, quæ ab aucupibus capiuntur, & in seruitute non fœtant. Atque huius generis fortasse erunt aquaticæ, quæ plurimis in locis visuntur.

e l. 4. scio, de restit. in integ.
f §. ex maleficiis, §. in duplū. §. quadrupli. & § seq. ī. de act.
g l. 1. §. ait prætor, cū aliquot seqq. §§. de dol.
h Bart. l. omnino, de impe. in re dot. faciend.
i lib. 1. cap. 9.
k lib. 7. cap. 2.

§. Item ea quæ.

1. 2 *Captiuitate acquiritur dominium, iure naturali.*
3 *Immobilia bona hostium fisco applicantur, iure gentium : secus iure ciuili.*
4 *Bella hodie an sint iusta.*

Item ea quæ ex hostibus capimus, iure gentium statim nostra fiunt : adeò quidem, vt & liberi homines in seruitutem nostram deducantur, qui tamen si euaserint nostram potestatem, & ad suos reuersi fuerint, pristinum statum recipiunt.

1 † *Subiicitur* hic secundus modus, quo acquiritur titulus possidendi, & ex eo dominium, nempe captiuitas : quam veteres prædatoriam appellarunt, vt Aristoteles [a] docet. Ea enim quæ ex hostibus iusto bello capimus, iure naturæ vel gentium nostra fiunt : adeò vt liberæ quoque personæ captiuitatis iure (quo nunc vice seruitutis vti-
2 mur) obstrictæ sint sub pœna nominis & [b] famæ. † Sed vnde petenda est ratio [c] naturali? Respondeo, si defensio priuata est iuris naturalis : ergo multò magis publica. Vnde qui sic delinquit, aut vim exercet, turbando humanam societatem ac quietem, vt defensio aduersus eum belli suscipienda sit, is quoque indignum se facit vt rebus eius parcatur. nam nec personæ quidem [d] parcendum est. Sicut ergo capti in bello, ita eorum quoque res efficiuntur capientium. hoc tamen legibus sic dictanti-
3 bus ad res mobiles, & quæ in hostium fuerint dominio, restringi debet. † Nam immobilia bona fisco [e] applicantur. Et hoc iure gentium. Iure autem ciuili ea tota res arbitrio Imperatoris vel Ducis belli committitur, qui prædam inter milites pro cu-
4 iusque meritis [f] distribuere debet. † Porrò an iusta sint bella, quæ inter se Christiani insatiabili odio quotidie exercent, non huius est loci disputare : certè pleraque latrociniis similiora [g] sunt. Consuetudine verò generali apud omnes Christianos receptum est, etiam tum, cùm iusta causa belli prætenditur, captiuos non fieri [h] seruos. hoc enim iure contra immanissimos tantùm hostes Turcas & Saracenos vtimur : qui vicissim nostros, si quando capiunt, in inclementissimam durissimamque seruitutem [i] redigunt.

a lib. 1. Polit. cap. 5.
b Vt hic & d. l. naturalē, §. vlt. & d. l. adeò v de acq. rer. dom.
c l. vt vim, ff. de iustit. & iur.
d dictis iurib.
e l. 20. si captiuus. de capt. & postlim. reuers.
f l. in agris ra. hoc ti. l. item si verberatum, §. 1. de rei vend. l. 11. Lucius, de euiction. l. is qui prædam, 14. ad leg. Iul. peculatus, l. pen. §. simili. ibi Bal. C. de donat. Bart. in l. 28. si quid bel. de cap.
g Aretin. in l. quia à latronibus, quib. nō est permis. fac. test.
h Ang. hic.
i Alciat. in l. 118. hostes, de verb. sign.

§. Item lapilli.

1. 4 *Inuenta in littore occupantium fiunt iure naturale.*
2 *Inuenta in loco priuato, vel publicis itineribus, non fiunt Inuentoris.*
3 *Inuentor an solo aspectu rem inuentam acquirat.*
5 *Gemma, lapilli, margarita, quomodo differant.*
6 *Defensi ea in re Iurisconsulti contra Vallam.*

Item [a] lapilli, & gemmæ, & cætera, quæ in littore maris inueniuntur, iure naturali statim inuentoris fiunt.

1 † *Tertia* causa, quæ dominium iure naturali præstat, est inuentio. Nam si quis lapillos preciosos, aut gemmas, vel aliam quamcunque rem, à nullo vnquam possessam, in littore maris inueniat & apprehendat, iure naturali eius fit [a] dominus. Dixi, *in littore maris*. † quia si quid in loco priuato, vel publicis itineribus reperiretur, in-

a Hic & l. item lapill. ff de rer. diuis. l. 3. §. Neratius, de acqū. poss. l. 13. si Barsatorem, C. de fideiuss.

b §. vlt. J. h. t. — uentoris non [b] fieret. addidi, & *apprehendat.* † Quoniam etsi dubitari soleat, an solo 3
aspectu & inuentione talis rei possessio acquiratur: crebrius tamen receptum est, in-
uentionem solam non sufficere, nisi simul sit voluntatis acquirere parantis exterior
c dictis iuribus præallegatis. — aliqua [c] declaratio. † Colligitur autem naturalis ratio in hac specie ex prima illa re- 4
d §. feræ igitur. — gula, quam Imperator [d] tradidit. Nam cum hæ res in nullius bonis vnquam fuerint,
meritò cedunt occupanti.

a *Lapilli.*] † Differunt autem inter se gemmæ, lapilli, & margaritæ. *Gemmæ* enim 5
pellucidæ materiæ sunt, vt smaragdi, chrysolithi, amethysti: *lapilli* verò sunt non
translucentes, vt Obsidiani, & Veientani. At margaritæ, nec lapides, nec gemmæ sunt,
sed conchæ seu vniones quæ in rubro mari crescunt & coalescunt. Ita probant Sabi-
e l. 1. & l. 21. & si non sunt, in fin. de auro & arg. leg. — nus & [e] Vlpianus. † Et quamuis Valla [f] hanc Iurisconsultorum doctrinam impu- 6
gnet, lapillum, si magnus est, gemmam esse asserens, quo nomine, & margaritam dici
f li. 6 Elegant. c. vlt. — posse putat: tamen pro Iurisconsultis non modò etymus est, (videtur enim gemma
dicta quasi gemina, propter translucentem naturam) sed & rationes à Valla addu-
g l. 4. de verb. signif. — ctas perquàm frigidas esse, Alciatus [g] doctè ostendit.

§. Item ea quæ.

1 *Procreatione animantium acquiritur dominium.*
2 *Nati ex ancillis nostro dominio subsunt.*
3 *Serui non sunt in fructu.*

Item ea quæ ex animalibus dominio tuo subiectis nata sunt, eodem in iure tibi a[cq]uiruntur.

† Quartò acquiritur dominium i[ure] naturali, per procreationem animalium, quæ 1
a Vt hic. & l. 2. item quæ, ff. e. tit. — sunt in nostra [a] potestate. Rationem autem ex eo licet petere: cuius enim est rei
principalis dominium, ad eundem & partus accessorij dominium spectare debet. [b]
b l. 1. ff. de pecul. legat. — † Sicut & partus ex ancillis nostris nati, iure gentium nostri efficiebantur. Est tamen 2
differentia in hoc, quia bruta animantia in fructu computantur: serui autem ex an-
c L. 1. §. serui autem supra. de iure person. — cillis nostris progeniti, non [d] item. Per absurdum enim esset & inhumanum, homi-
nem in fructu esse: præsertim cùm, quod ad ius naturale attinet, omnes homines
d §. in pecudũ, J. eod. — æquales [e] sint. † Hinc etiam obtinuit, fructuarium in ancillæ partu, nihil iuris ha- 3
e l. 33. quod attinet, de reg. iu. — bere: sed cum partum ad dominum proprietatis [f] pertinere.
f l. 75. vetus, de vsufr. Paul. sentent. lib. 3. tit. 9.

§. Præterea quod.

1 *Alluuione acquirimus rerum dominia.*
2 *Alluuio quid?*
3 *Alluuio in publico tantùm flumine existit.*
4 *Alluuionis adiectio fundi vsufructuarium sequitur.*
5 *Impulsio quid? & ea dominium non acquiri. (cedant.*
6 *Trabes & ligna, an per alluuionem ac-*
7 *Quomodo cognoscatur, an arbores radices egerint.*
8 *Cuilibet perito in arte sua credendum.*

[a] Præterea quod per alluuionẽ [b] agro [c] tuo flumen adiecit, iure gentium tibi acquiritur. Est autem alluuio, incrementum latens. Per alluuionem autem id videtur adiici, quod ita paulatim adiicitur, vt intelligi non possit, quantum quoquo temporis momento adiiciatur. [d] Quod si vis fluminis de tuo prædio [e] partem aliquam detraxerit, & vicini prædio attulerit: palàm est, eam tuam permanere. [f] Planè si longiore tempore fundo vicini tui hæserit, arborésque quas secum traxit, in eum fundum radices egerint: ex eo tempore videntur vicino fundo acquisitæ esse.

a *Præterea*] Quintò nanciscimur rerum dominia iure naturali, per alluuionem 1
a Vt hic & l. adeò, §. 1. ff. eo. l. 1. & 2. Cod. de alluu. — quæ tacita quasi quædam occupatio dici [a] potest. Ratio autem ex natura ita peti-
tur. † Nam cùm nullus hic versetur possessoris animus, nullum eius factum, quo
magis alieno fundo quicquam detrahatur, & suo adiiciatur: consequens est, ipsam
naturam sua sponte per alluuionem, id appropriare fundo, cui accidit. † Dicitur au- 2
tem hic,

rem hîc, *quòd alluuio sit latens incrementum*, hoc est, occultum, sensimq; procedens
augmentum: quando scilicet flumen publicum ex vna parte per minutissimas parti-
culas addit: ex alia, id est, ex opposito diminuit, & corrodit adeò latenter, vt per imbe-
cillitatẽ visus humani cognosci minimè possit, quantum quoq; tẽporis momento
accedat. Quis enim arenam, quæ in formam agri paulatim redigitur, dinumerare,
vel per singula momenta designare aut intelligere quiret? Hanc tamen Iustiniani
definitionem Hotoman. in comment. ver. Iur. vt parum aptam, & à verborum pro-
3 prietate alienam reprehendit. † Dixi autem *flumen publicum*: quia in publico tan-
tùm, non etiam priuato flumine, aut lacu, vel stagnis [b] alluuio agnoscitur.
b *Agro*] Hoc est, cuiusque generis fundo.
c *Tuo*] Nam vt alluuio omninò tua fiat, oportet tuum esse fundum, cui accessit.
4 † Quod si solum habes vsumfructum, solus quoque alluuionis vsusfructus [c] tuus e-
rit. Semper enim rei principalis naturam alluuionis adiectio sequitur: idque multis
exemplis Balduinus hic docet.
5 d *Quod si vis fluminis.*] † Quando fluminis impetu aliqua fundi portio alteri fun-
do adiicitur, tunc dicitur fieri [d] impulsio: veluti si fluminis inundatio apparenter
partem agri mei vi aquæ abstulerit, tuoque agro adduxerit, tibi non acquiritur, sed
mea remanet, cuius prius erat: vnde eam vendicare possum, dummodo tibi & damni
infecti, & de præterito quoque damno, si quod [e] accepisti, caueam.
e *Partem al.*] Cuius ad parens fit auulsio, nec leue damnum.
f *Planè si longiori*] Et sic hoc casu cessabit vendicatio, & quæuis alia eius rei [f] per-
secutio. Imputet enim sibi, quod tanto temporis spatio, ablatam fundi sui crustam
repetere neglexerit, nisi fortè tua, vel alterius industria, arbor in fundum tuum
translata esset, ibidemque coaluisset: nam tunc vtilis mihi rei vendicatio [g] compe-
6 tit. † Nunquid autem trabes, & ligna, aut id genus alia, quæ terræ non coalescunt,
accedant nobis per alluuionem? Et Baldus [h] rectè censet, non accedere, cui reliqui
subscribunt: quia non sunt concreta seu coniuncta, ideoque dominus, si de damno
7 præterito & futuro cauere non detrectet, ea vendicare [i] poterit. † Sed quomodo
cognoscere possum, an arbores in fundo alterius radices egerint? Respondeo, eius-
modi in re standum esse rusticorum [k] iudicio, qui harum rerum peritiam habent:
nam & aliàs, an terra sit bene culta vel seminata, vel vinea putata, item an sit flu-
men, vel riuus, rusticis de hoc testificantibus [l] creditur. Quemadmodum & si de fi-
8 nibus agrorum sit contentio, mensori permittitur [m] renunciatio. † Cuique enim de
his quæ sunt artis suæ, vel professionis, fides habenda [n] est: nisi in alterutram par-
tem iniquum arbitrium videatur: qua specie non secus atque à iudicibus appella-
tio admissa est.

b l. locus, hoc tit. Bald. in rub. ff. eo. Ang. hic.
c l. 10. item si fund. §. hinc in cuius, de vsufr.
d Placent. hic in Summa.
e l. 9. hoc amplius, §. Alphenus, & §. Neratius, & ibi Dd. ff. de damn. infect.
f d. l. adeò, §. quòd si vis, hoc tit.
g l. 5. idem Pomponius, §. de arbore, de rei vend.
h in rubr. ff. de rer. diuis. col. 7.
i l. 4. si quis nec causam, §. vlt. si cert. petat.
k Dd. hic & l. 12. septimo mense de statu hominum.
l l. 1. §. 1. de flumine.
m l. 1. si mensor falsum modum dix.
n dict. iurib. &c. significasti, de homicid. & l. 1. in princ. de ventre inspic.

§. Insula.

1 *Insula quid, & quotuplex sit.*
2 *Insulæ pro ædibus accipiuntur.*
3 *Occupasse insulam quis dicatur.*
4 *Insula trib. modis in flumine nascitur.*
5 *Agri dicuntur habere frontem, instar hominis.*
6 *Si per vnum pedem insulæ te propior sim, cuius sit insula.*
7 *Insula quando cesset esse communis, nec diuidatur.*

[a] Insula quæ in mari nata est (quod rarò accidit) [b] occupantis fit: [c] nullius enim esse creditur. At insula in flumine nata ([d] quod frequenter accidit) si quidem mediam partem fluminis tenet, [e] communis est eorum, qui ab vtraque parte fluminis prope ripam prædia possident: [f] pro modo scilicet latitudinis cuiusque fundi, quæ prope ripam sit. Quod si alteri parti proximior sit, eorum est tantùm, qui ab ea parte prope ripam prædia possident. Quod si aliqua parte diuisum sit flumen, deinde infrà vnitum, agrum ali-

cuius in formam insulæ redegerit: eiusdem permanet is ager, cuius & fuerat.

a Reuertitur Iustinianus iterum ad acquisitionem rerum, quæ per occupationem contingit. † Et quia de insula hîc tractatur, sciendum est, insulam esse terram in flu- 1
mine mari ve aquis circumfluam, quæ ob spiritum solo erumpere non valentem a enascitur. Et est duplex: alia *naturalis*, quæ semper fuit, vt est Corsica, Sardinia, & similes, de qua hîc non agitur: alia *casualis*, siue *accidentalis*, quæ in flumine sæpe, in mari perrarò nascitur, quemadmodum hic Imp. ait. Nasci autem dicitur, cùm iam primùm apparere cœpit. † Sed & ædes, quæ non coniunguntur, vel publicæ, vel pri- 2
uatæ, insulæ dicuntur, ad similitudinem terrarum, quæ aquis cinctæ b sunt. Qua acceptione Iulius c Capitolinus, trecentas & quadraginta insulas Romæ incendio absumptas fuisse refert. Et Tacit. lib. 15. tradit, Neronem constituisse, vt ne communione parietum, sed propriis quæque domus muris ambirentur.

b *Occupantis fit*] † Occupare autem insulam is dicitur, qui ipsam eo modo ingre- 3
ditur, vt totam occupet: nec oportet ipsum singulas partes eius vel glebas d circumambulare. Occupantis autem fit insula, quo ad dominium & proprietatem tantùm: secus quo ad iurisdictionem. nam hoc respectu, eius esse censetur, qui maris illius in quo e emersit, velut dominus est.

c *Nullius enim*] Sicut & ipsum mare: & per consequens, fit occupantis naturali ratione.

d *Quod frequenter*] † Potest enim in flumine insula tribus potissimùm modis nasci. 4
Primò, cùm agrum qui nullius erat, amnis circumfluit. Deinde, cùm eum locum, qui aluei erat, siccum reliquit & circumfluere cœpit. Tertiò, cùm paulatim coalluendo auxit: sicut alibi Iurisconsultus f explicat. Cæterùm primus modus huc non pertinet: alij duo posteriores modi huc referri possunt.

e *Communis*] Quod ad dominium attinet: secus respectu possessionis. Nam cùm sit locus distinctus ab agro & aqua, quæ labitur inter agrum & insulam, necesse est illam g apprehendere.

f *Pro modo scil. latitudinis*] Id est, frontis cuiusque agri. † Habent enim agri fron- 5
tem, ad similitudinem hominis: illáque dicitur in agro frons, quæ versus insulam respicit, vt eleganter h Baldus declarat. Potest autem latitudo agri sic colligi: quantum enim cuiusque agri spacium prope ripam est, tantum quoque habet spacium in insula, recta linea per insulam i transducta. † Pone verò me per vnum pedem dun- 6
taxat insulæ proximiorem esse, quàm tu sis: an totam mihi insulam vendicare possim? Labeo respondit, me vnum tantùm pedem plus habiturum. Est enim insula diuidua, & posita ab extremitate vtriusque prædij, mei & tui chorda, si cadit recta linea & complicata per medium, vsque ad medium chordæ, illiúsque puncti indiuidui, mea censebitur insula, reliquum tuum k efficietur. † Quandoque tamen insula non 7
est communis, nec diuiditur vt si agri essent l limitati, quoniam in his ius alluuionis non m agnoscitur. Erit igitur talis insula occupantis. Deinde si qua insula virgulis tantùm, vel quauis alia leui materia ita sustinetur in flumine, vt eius solum non tangat, sed semper fluctuet, ac mutetur, tunc simpliciter ipsius fluminis est, & quasi publica n censetur.

a Plin. lib. 2. natural. hist. c. 88.
b Alciat. in l. vrbana, §. insularius, ff. de ver. sign.
c In vita Antonin. Pij.
d l. 3. in princ. de acquir. poss.
e l. adeò, §. insula hoc tit. l. 9 insulæ, de iud. l. 6. illicitas, §. qui vniuersas, de off. præsid.
f l. 30. ergo, §. tribus, de acqu. rer. dom.
g d. l. 3. in prin. Bart. in tract. de insula.
h in rubr. de rer. diuis.
i l. 29. inter eos, de acq. rer. dom.
k l. arbor, ff. commu. diuid. Bald. in d. rubr. de rerum diuis. Ang. hic.
l l. 1. § insula, de fluminib.
m l. 6. in agris, hoc tit.
n l. pen. § idem iuris est. hoc ti. Cantiunc. hic in sua Paraph.

§. Quod si naturali.

1 *Aluei significationes variæ.*
2 *Alueus est iuris publici.*
3 *Alueus à flumine derelictus, est circumcolentium.*
4 *Alueus quando habeatur pro derelicto.*
5 *Flumina censorum vice funguntur.*
6.7 *Ager ita inundatus, vt eius forma non amplius appareat, cuius fiat.*
8 *Non superstitiosè inhærendum subtilitatibus iuris.*
9 *Inundatione agri possessio amittitur, non dominium.*
10 *Quæ sit diuersitatis ratio.*

Quod a si naturali alueo b in vniuersum c derelicto, ad aliam partem fluere cœperit: prior quidem alueus eorũ est, qui prope eius prædia possident: pro modo scilicet latitu-

dinis

dinis cuiusque agri, quæ prope ripam sit: [d] nouus autẽ alueus eius iuris esse incipit, cuius & ipsum flumẽ est, id est, publicus. Quòd si post aliquod tempus ad priorẽ alueum reuersum fuerit flumen, rursus nouus alueus eorum esse incipit, qui prope ripam prædia eius possident. Alia sanè causa est, si totus ager [e] inundatus fuerit. Neque inundatio [f] fundi speciem commutat. & ob id, si recesserit aqua, palàm est, tum fundum eius manere, [g] cuius & fuit.

1 a † *Alueus* plures habet acceptiones: nam & vasculum vimineum dicitur, in quo quid propter concauitatem reponitur: & pro loco capitur, vbi apes [a] mellificant. Et est *alueus* tabula, in qua tesseris siue taxillis luditur: vt apud Plinium, *M. Messala*, inquit, *pr. d. Kalend. Octob. diem natalis sui egit, transtulit alueum cum tesseris lusorium.* quo sensu alueolum pro tabula lusoria dixit Festus lib. 1. Hoc verò loco fossam denotat alueus, per quam flumen labitur. Vnde Baldus [b] alueum appellat ventrem fluminis. Sicut enim stomachus vinum continet, sic alueus supra se complectitur aquam.
2 † Est autem alueus publici iuris, donec fluuium cõtinet, eique deseruit: cùm verò flumen alueum omnino deserit, cessat esse iuris publici, etiamsi dimittat cum impetu, quem omnes possunt cognoscere:
3 † efficitúrque eorum, qui iuxta alueum prædia possident, pro modo ac regione cuiusque prædij propè consistentis. Nam ad eundem modum diuiditur alueus inter [c] vicinos, sicut insula in flumine orta: quod suprà [d] attigimus.

b *Naturali ratione*] Quod [e] æstate magis discernitur, quàm hyeme.

4 c *Dereliquo*] † In totum, ita vt redire non posse videatur. Secus si hominis industria fiat, vel facilè redire [f] possit: quòd Bart. [g] potius hyeme quàm æstate cognosci posse tradit.

5 d *Nouus autem*] † Aetiologia est: quia flumina censorum vice funguntur, vt ex publico priuatum faciant, & ex priuato in publicum [h] addicant.

e *Inundatus*] Alueo scilicet fluminis non mutato: sed effusis, quæ supra eum excreuerant vndis. Separat ergo Imp. inundationem ab Alluuione.

f *Fundi speciem*] Id est, formam agri: neque enim desiit esse ager, non mutata forma.
6 † Quid autem si forma agri amplius non appareat, (quem casum Iustinianus hic prætermisit, qui tamen valde elegans est.) Et summo iure quidem is, cuius ager fuerat, nihil reliqui in eo habet. Ager enim ille qui fuerat, desiit esse, amissa propria forma: & qui vicinum prædium nullum habet, non potest ratione vicinitatis vllam partem in alueo habere.
7 † Sed quia tum maximè disceditur ab æquitate, cùm superstitiosè adhæretur subtilitatibus iuris: ideò hac in specie benignè Caius subdit, *vix esse, vt id obtineat:* inspecta scilicet æquitate: quia is ager qui occupatus fuerat, ad priorem dominum redibit, inspecta æquitate: nam si vix [k] obtinet: ergo obtinet, si rigorem iuris consideremus: quia quod vix fit, vtique fit. Sed æquitas præualere debet, vt ad primum dominum reuertatur.
8 † Hinc elegans argumentum ducitur, non superstitiosè inhærendum esse iuris subtilitatibus. Nam plerunque sub autoritate iuris periculosè [l] erratur. Vnde & illud apud Comicum. *Summum ius, summa iniuria.* Prædicta vera sunt, nisi flumen agrum alicuius tanquam alueum per decenniũ domino præsente, vel viginti annos eo absente occupatum tenuerit. Nam postea etsi deseratur alueus prio domino non restituitur: quoniam tanto tempore quilibet [m] præscribit: ideóque & flumen iam habet titulum. Et hoc non solùm in toto fundo, sed in quálibet eius parte locum habet. Sed etsi flumen mutauit alueum sensim recedendo, illud spatium quod post se reliquit, primo domino non acquiritur: sed alluuione fit eius qui propiora habet prædia, etsi nihil [n] adijciat.

9 h *Cuius & fuit*] ante inundationem. † Et obserua, quòd inundatio fluminis, possessionem quidem agri qui inundatus est, aufert, dominium verò minimè: eius enim remanet ager inundatus, cuius erat ante [o] inundationẽ, nisi inundatio sit [p] perpetua, aut alluuionem efficiat: nam tunc & proprietas & vsusfructus [q] deperditur. Aqua autem recedente ab inundato agro, eius possessio statim restituitur priori domino, sine noua apprehensione, vt Angel. docet.
10 † Sed cur possessio agri inundatione

a s. apium 7. eod.
b In d. Rub. de rerum diuis. coll. 4.
c Hic & l. adeò. hoc tit.
d s. proximè præcedente.
e l. 1. s. is autem. ne quid in flu. pub.
f l. 1. s. quotidiana. de aqua plu. arc.
g In tract. de alueo.
h l. 30. ergo. s. alluuio. hoc t. & l. proponebatur. de iud.
i d. l. adeò. s. si cuius tamen. in fine h. t.
k Placen. hic in summa.
l l. 91 si seruũ. s. sequitur. de verb. obl. facit l. si tibi dederim 25. de donat.
m Bartol. in tract. de alueo Ang. hic.
n Bart. loco prædicto. Bald. in Rub. de rer. diuis. col. 9.
o Hic & d. l. adeo. s. aliud sanè.
p de. de rer. diuis.
q l. 23. si ager. quib. mod. vsusfr. amit.

perit,& non etiam dominium? Quoniam [r] possessio quidem facti est, solóque animo pendet: vnde quàm primùm deponitur animus possidendi, amittitur possessio: dominium verò iuris est, nec ex animo pendet: sed in re consistit: ideo facilè non [f] amittitur.

r l.12.cũ vnus. §. vlt. de bon. auto. iudi. poss.
f l.17. si quis vi. §. differẽtia, de acq. poss.

§. Cùm ex aliena.

1 *Specificatio quid? & verbùm materia, quomodo hic accipiatur.*
2.5 *Dubitandi causæ in hoc §.*
3 *Quod proprium alicuius est sine ipsius facto ad alium non transfertur.*
4 *Materia quid, & quomodo à substantia & forma differat?*
6 *Determinatio thematis huius §.*
7 *Accursij error.*
8 *Ius naturale non dat locum malæ fidei.*
9 *Mulsum quid?*
10 *Emplastrum, cataplasma.*
11 *Armarium, pœnarium.*
12 *Quomodo succurratur domino materiæ contra specificantem.*
13 *Frumentum excussum, licet non possit reduci ad spicas: manet tamen primi domini.*
14 *Specificatione vt acquiramus quæ sint necessaria.*

[a] Cùm ex aliena materia species aliqua [b] facta sit [c] ab aliquo, quæri solet, quis eorum naturali ratione dominus sit: vtrum is qui fecerit, an potius ille qui materiæ dominus fuerit, vt ecce, si quis ex alienis vuis, aut oliuis, aut spicis, vinum, aut oleum, aut frumentum fecerit: aut ex alieno auro, vel argento, vel ære vas aliquod fecerit: vel ex alieno vino & melle [d] mulsum miscuerit: vel ex medicamentis alienis [e] emplastrum aut collyrium composuerit: vel ex aliena lana vestimentum fecerit: vel ex alienis tabulis nauem, vel [f] armarium, vel subsellia fabricauerit. Et post multam Sabinianorum & Proculianorum ambiguitatem, placuit media sententia existimantium, si ea species ad priorem & rudem materiam reduci possit, eum videri dominum esse, [g] qui materiæ dominus fuerit: si non possit reduci, eum potius intelligi dominum, qui fecerit: vt ecce, vas conflatum potest ad rudem materiam æris, vel argenti, vel auri reduci. Vinum autem, vel oleum, aut frumentum, ad vuas, vel oliuas, [h] vel spicas reuerti non potest: ac ne mulsum quidem ad vinum & mel resolui potest.

a *Sextò* acquirimus dominium iure naturali, per specificationem. † Est autem *Spe- 1
cificatio*, quando noua species bona fide formatur, & conficitur ex aliena [a] materia: & de hac, præsenti §. agitur. Cæterùm materia hic deciditur, non quæ forma careat, sed cui noua forma attribuitur. † Causas autem dubitandi in huius §. themate præ- 2
buerunt veterum Iureconsultorum diuersæ, & quasi ex diametro pugnantes sententiæ. Massurius enim Sabinus, & Cassius Longinus responderunt, si quis suo nomine ex aliena materia speciem nouam fecisset; illum factæ speciei dominum permanere, cuius materia fuerat: idque duabus potissimum rationibus! † Primò, 3
quia quod proprium alicuius est, non debet sine ipsius facto ad alium transferri. [b] Deinde, quia sine materia nulla species, nullum opus effici potest. Meritò ergo dominus materiæ est præferendus in dominio [c] rei. † *Materiam* autẽ appellamus, 4
vnde quid conficitur: vt in cypho metallum, in contractu consensus: differtque à substantia & forma. Siquidem *substantia* est, per quam materia in certam speciem deducitur: vt in vasis, vel vestibus, artificium: in emptionis contractu, pretium.

a Hunc locum vide clarius explicatum in l. adeò. §. cùm quis. vnde hic §. est desumptus. de acquir. rer. dom.
b l.11. id quod nostrum. de reg. iur.
c d. l. adeò. §. cùm quis. h. t.

Forma

Forma verò est, quæ certæ illi speciei nomẽ dat. Aliàs tamen in iure nostro pro forma id requiri dicitur, quod ordinem respicit: vt in stipulatione, quòd præcedat interrogatio, & in continenti sequatur responsio.

5 † Ad propositum redeundo: Nerua & Proculus contra putarunt, hunc esse dominum, qui speciem fecisset, ea ratione: quia quod factum est, antea nullius fuerat, imò nec erat quidem: cùm sit noua species. ergo faciens debet censeri dominus. Sic argumentatur eleganter Paulus: [d] *Vel quæ ipsi* (inquit) *vt in rerum natura esset, fecimus*. quasi diceret: forma dat essentiam rei: sed is qui fecit rem, addidit formam. ergo essentia & dominium rei debetur ei. [e] Hãc Iurisconsultorum discordiam plerique veterum distinctionis fœdere conciliarunt: quam distinctionem hoc loco Iustinianus comprobat.

6 † Quia aut ea species ad priorem & rudem materiam redigi potest, & vera est Sabini sententia: ob id certè, quoniam species non videtur nouam formam suscepisse, quæ tã facilè resolui potest in pristinam & rudem materiam: aut verò reduci non potest, & eo casu Proculo subscribitur: vt is videatur dominus, qui fecit nouam speciem. Nam vbi species non potest ad priorem materiam resolui, materia habetur pro deperdita. Materia autem deperdita, dominium quoque eius sublatum censetur. Vides ergo per mediam quandam sententiam vtrique rationi naturali, conciliatis Iurisprudentum opinionibus, aliquid tribui.

7 b *Facta sit.*] † Accurs. ita intelligit, quòd etiã si cœperit tantùm fieri species ex aliena materia, statim eius dominium acquiratur specificanti: cùm res cœpta pro cõpleta habeatur. Sed hæc expositio vulgò improbatur: & meritò. Cum enim verbo (facta sit) vtatur tex. quod rem perfectam significat, ergo de specie perfecta accipi debet. [f] Ego etiam alia ratione idem senserim: quia cùm fiat mentio de dominio auferendo ab aliquo, & alteri acquirendo, strictior debet fieri interpretatio, vt tum demum priuetur quis dominio, si res perfectè specificata fuerit. [g]

8 c *Ab aliquo.*] † Subaudi, bona fide: quia ius naturale, de cuius acquisitione hîc tractamus, nullum dat locum malæ fidei.

9 d *Mulsum.*] † Est genus potionis, quod fit ex melle & vino, præsertim veteri, quod facillimè incorporatur, & hoc potionis genus Græcis οἰνόμελι vocatur. Vlpianus [h] tamen aliud mulsum, quod vino non adnumeratur: aliud œnomeli, quod vini appellatione vtique contineatur, intellexisse videtur.

10 e *Emplastrum.*] † Emplastrum ex diuersis rebus confingi & formari consueuit, quod hodie vnguentum dicitur: sed barbarè. periti cataplasma siue malagma [i] vocant: tametsi inter hæc discrimen notatum sit à Cor. Celso lib 4.

11 f *Armarium.*] † Est autem *armarium*, locus vbi arma reponuntur & naualia: aliàs armamentarium dicitur: quale fuit illud, quod Athenis Philon fabricauit, mille capax nauium. Ex consuetudine verò armarium pro loco accipitur, vbi cibaria & similia recondimus. Festus penarium, nonnulli penariam cellam vocant. Vlpianus [k] armarium pro Bibliotheca vsurpauit.

12 g *Qui materiæ dominus.*] † Quamuis autem faciens nouam speciem, fiat dominus hoc casu speciei: potest tamen materiæ dominus aduersus eum, actione in factum experiri, vt suæ materiæ æstimationem consequatur. [l] Alias enim specificans cum alterius detrimento fieret locupletior: quod contra naturam [m] est.

h *Vel spicas.*] Iustinianus exempli tantùm causa scripsit, frumentum de spicis a d pristinam materiam reuerti non posse: ob id tamen non innuit, idem iuris esse in õmnibus exemplis positis.

13 † Excutiens enim spicas, cùm non faciat nouam speciem, sed eam quæ est, detegat: consequitur, ex alienis spicis excussum frumentum manere eius, cuius & spicæ fuerunt, sicque non aduersatur, quod Caius [n] scribit, non esse dubitandum, quin ex alienis spicis excussum frumentum eius sit, cuius & spicæ fuerint.

14 † Ex hoc toto contextu discendum est, tria requiri, vt quis speciei ex aliena materia factæ fiat dominus. Primum est, vt species non possit ad antiquam rudem materiam [o] resolui. Alterum est, vt is qui nouam speciem induxit, suo id nomine fecerit: nam si alterius nomine fecit, eius est, cuius nomine fecit. [p] Tertium, vt bona fides accesserit, hoc est, illæsa conscientia, quia materiam suam esse putauerit, errore ductus. [q] Nam si id mala fide fecisset, sciens materiam esse alienam, locum haberet [h] regula, *Quod ex re nostra fit, nostrum est*. Et in vniuersum ius naturale (de cuius acquisitione hic tractamus) nullum vnquam dat locum malæ fidei.

d l. 3. §. genera possessionũ. ff. de acq. poss.
e Iuxta l. 9. Iulianus §. si quis. ff. ad exhib.
f Arg. l. vlt. ff. quod quisque iuris.
g Arg. l. vlt. de constit. prin.
h l. 9. si quis vinum. de tritico, vino & oleo leg.
i Consule Peroticornucop.
k l. 51 librorũ. §. chartis legatis. de leg. 3.
l Tex. in l. 24. in rem §. item quæcunque. de rei ven. gl. hîc. & l. 26 sed si ex meis h. t.
m l. nam hoc de cond. ind.
n l. adeò. §. cũ quis. de acqu. rer. dom.
o Vt hîc in text. in verb. non possit.
p Ita loquitur l. 25. nisi voluntate. & l. 27. quicquid §. vbi simul. de acqu. rer. dom.
q l. 49. solùm. de rei vẽd. l. 12. de eo §. si quis. ad exhib.

§. Quod si partim.

1 *Differentia inter hunc & præcedentem §.*
2 *Et in hoc themate bonam fidem requiri.*

[a] Quòd si partim ex sua materia, partim ex aliena speciem [b] aliquam fecerit quis: veluti ex suo vino & alieno melle mulsũ miscuerit, aut ex suis & alienis medicamentis emplastrum aut collyrium, aut ex sua lana & aliena vestimentum fecerit: [c] dubitandum non est, hoc casu eum esse dominium, qui fecerit: cùm non solùm operam suam dederit, sed & partem eiusdem materiæ præstiterit.

a † *Inter* hunc & præcedentem §. nulla est differentia, nisi quòd hic de specie tractatur, quæ fit ex aliena materia & nostra: in præcedenti verò de ea, quæ ex aliena tantum fit. 1

b *Aliquam fecerit.*] Accedit autem in hoc themate, præter rationes in præcedenti §. recensitas, & illa, quod nouam speciem, partim ex sua, partim ex aliena materia inducens, non solùm operam suam impendit, sed & partem eiusdem materiæ præstitit. † Necesse tamen est, vt specificans habuerit bonam fidem, existimans totam materiam suam [a] esse. 2

c *Dubitandum non est.*] Nisi illa noua species ad priorem materiam reduci posset: tunc enim fit communis, habita ratione materiarum: & vtrique dominorum, si alter hoc petat, sua materia [b] restituetur.

a propter d. l. de eo. §. si quis. ff. ad exhib.
b Glo. hic.

§. Si tamen alienam.

1 *Accessione acquirimus dominium, & accessio quid?*
2 *In accessione quæ sit regula seruanda.*
3 *Si nesciatur, vtra res alteri accesserit, neutra alij cedit.*
4.5 *Accessio fit & bona & mala fide: & quid vtrobique sit iuris.*
6 *Intexens mala fide suo vestimento alienam purpuram, furti tenetur.*

[a] Si tamen alienam purpuram vestimento suo quis [b] intexuerit, licet pretiosior sit purpura, tamen [c] accessionis vice [d] cedit vestimento: & [e] qui dominus fuit purpuræ, aduersus eum qui surripuit, [f] habet furti actionem & condictionem: siue ipse sit qui vestimentum fecit, siue alius. Nã extinctæ res, licet vendicari non possint, [g] condici tamen à furibus, & quibuscunque [h] aliis possessoribus possunt.

a *Septimò* † acquiritur titulus possidendi, & ex eo dominium per accessionem quæ fit, quando res alterius accedit rebus nostris per humanum laborem & industriam. 1
† Et hac in specie obseruanda est iuris regula, a Pomponio [a] tradita. Semper enim cùm quærimus, quid cui cedat, illud spectamus, quid cuius rei ornandæ causa adhibetur, vt accessio etsi pretiosior sit, cedat principali verbi gratia, si aurum margaritarum aut gemmarum causa adhibitum est, puta vt eò commodius geri possit, tunc margaritis gemmísque cedit. Sin verò contrà, margaritæ auro ornandi causa adhibitæ sint, tum auro cedunt. [b] Sic quoque in aliena purpura vestimento alicuius intexta, animus intexentis considerandus est. Nam si apposuit purpuram, vt esset accessoria, locum habet § noster, aliàs secus. [c] † Hinc est, quod in tali specie, si resciri non possit, vtra res alterius causa accesserit, neutra alteri cedere intelligatur: sed quælibet res eius maneat, cuius fuit. [d] † Potest autem hæc accessio fieri, vel bona fide, quia intexens purpuram suam esse crediderit: vel mala, quia alienam sciuerit: & vtroque casu prior dominus amittit dominium purpuræ, ob regulam prædictam. ei tamen ex æquitate succurritur. Habet enim aduersus eum, qui id bona fide fecit, condictionem sine causa, vel etiam actionem ad exhibendum. [e] † Sin autem mala fide intexta sit purpura, habet contra intexentem, & furti actionem ad pœnam, & con- 2 3 4 5

a l. 11. etsi non sunt. §. peruenimus. de auro & arg. leg.
b d. §. peruenimus. & §. vlt. & l. seq.
c Glo. hic
d l. 30. rerum mixtu. §. quid ergo in his. ff. de vsucap. ibi Bartol. & d. l. quicquid de acq. rer. dom.
e vt l. 1. in fi. ff. de condict. sine causa. & l. 6. generaliter. ff. ad exhib.

& condictionem furtiuam ad rem ipsam persequendam: adeò vt vna alteram non tollat aut perimat: cùm hæ actiones ex diuerso fonte orantur, & ad diuersa comperant: sicut alibi docebitur f.

c *Accessionis vice.*] Ergo prior dominus purpuræ amittet hoc casu dominium: & purpura fit eius iure naturali, cuius vestimento ornatus gratia intexta est.

d *Cedit vestimento*] Iam confecto, & sua forma constante.

e *Qui dominus fuit.*] Et iam desiit dominus esse: quia purpura, quoad superius dominium, extincta videtur, cùm intexta sit vestimento.

6 f *Habet furti actionem*] † Sed nonne intexeus, accessionis iure effectus est dominus purpuræ g? quomodo ergo furti actione tenetur, cùm quis rei suæ non possit furtũ facere h? Respondeo, eo ipso, quòd quis purpuram accepit alienam confestim furtum commisisse intelligitur, etiam antequam vestimento accesserit: actio ergo semel nata, non potest extingui facto delinquentis: aliàs in ipsius potestate esset, vtrum obligatus esset, an non: quod lex i non patitur.

g *Condici tamen*] Id est, peti actione personali k.

h *Aliis possessoribus*) Vt videlicet æstimationem rei extinctæ consequantur.

f per Ang. hic. & in s. ex maleficiis. s. sic itaque discretis ʒ. de actionib.

g Vt hic.

h s. furti. ʒ. de oblig. quæ ex delicto nas.

i l. 2. de eo quod certo loco & Ang. hic.

k s. appellamus ʒ. de actionib.

§. Si duorum materiæ.

1 *Confusione acquiritur dominium.*
2 *Electrum quid?*
3 *Corpus ex confusione effectum est vtriusque domini.*
4 *Libellus incertus quando admittatur.*
5 *Iudex potest super incerto ferre sententiam.*
6 *Voluntas & casus fortuitus in confusione æquiparantur.*

a Si b duorum materiæ voluntate dominorum confusæ sint: totum id corpus, quod ex confusione fit, vtriusque commune est: veluti si qui vina sua confuderint, aut massas argenti vel auri conflauerint. Sed etsi diuersæ materiæ sint, & ob id propria species facta sit, fortè ex vino & melle mulsum, aut ex auro & argento c electrum: d idem iuris est: nam & hoc casu communem esse speciem non dubitatur. Quod si fortuitò, & non voluntate dominorum confusæ fuerint, vel eiusdem generis materiæ, vel diuersæ: idem iuris e esse placuit.

1 a *Ossicio* † acquiritur dominium iure naturali, per confusionem: quoniam si duorum dominorum materiæ sint confusæ, voluntate eorum, aut etiam casu fortuito, corpus quod ex confusione fit, commune est vtriusque iure naturali. Ratio autem ex voluntate colligitur: cui æquiparatur casus fortuitus, neutri imputandus. a

b *Duorum materiæ*] Scilicet eiusdem generis: vt differat à sequenti §.

2 c *Electrum*] † Electrum dicitur aurum, in quo quinta argenti portio b est. Suidas verò tradit esse aurum cum vitrea quadam & lapidea confusione, quod illustri nitore splenderet. Sanè Homerus cùm Menelai regiam laudare vellet, eam auro, electro, argento, ebore coruscare prodidit: sicque electrum secũdas post aurũ habere voluit.

3 d *Idem Iuris*] † Scilicet quòd corpus ex his confectum vtriusque commune sit, adeò vt neuter totum, sed quilibet pro parte, quod suum est, vendicare possit: vtpote pro rata ponderis, quod in massa habet. c Si autem incertum sit, quantum quisque in massa habeat, poterit præter rei vendicationem communiter quoque diuidundo agere. d Quanquam enim actionis tempore rata non sit certa: declaranda tamen, & ad certitudinem reducenda est, cùm in processu litis causam iudici probare e oportebit.

4 † Illud enim communiter in iudiciis obseruari solet, si quis est ambiguus, quantam partem petat, aduersarij facto, vel casu, quòd incertus admittatur libellus: dum tamen in processu causæ ista generalitas & incertitudo determinetur. f Amplius addit Angelus, quòd etiam si in processu non sit declarata quantitas: tamen

5 rectè procedere iudicium. † Ideóque hanc iudicis generalem sententiam (restituas

a vt hic. & l. adeò. s. voluntas & l. 12. lacus & stagna. s. si ex ære. de acq. rer. domin. l. idem Pomp. s. sed si plumbum minio l. 5. idem Pomp. de rei vend. cum similib.

b Plin. lib. 33. c. 4. & 37. c. 2.

c l. 3. Marcellus s. Pomp. & d. l. idem Pomp. in prin. s. sed si plumbũ. de rei vend.

d d. s. Pomponius cum l. seq.

e Io. de Plat. & cæteri hic.

f Facit text. & ibi Bart. in l. 1. quod legat.

§. Quod si partim.

1 *Differentia inter hunc & praecedentem §.*
2 *Et in hoc themate bonam fidem requiri.*

[a] Quòd si partim ex sua materia, partim ex aliena speciem [b] aliquam fecerit quis: veluti ex suo vino & alieno melle mulsũ miscuerit, aut ex suis & alienis medicamentis emplastrum aut collyrium, aut ex sua lana & aliena vestimentum fecerit: [c] dubitandum non est, hoc casu eum esse dominium, qui fecerit: cùm non solùm operam suam dederit, sed & partem eiusdem materiæ præstiterit.

a † *Inter* hunc & præcedentem §. nulla est differentia, nisi quòd hic de specie tra- 1
ctatur, quæ fit ex aliena materia & nostra: in præcedenti verò de ea, quæ ex aliena tantum fit.

b *Aliquam fecerit.*] Accedit autem in hoc themate, præter rationes in præcedenti §. recensitas, & illa, quod nouam speciem, partim ex sua, partim ex aliena materia inducens, non solùm operam suam impendit, sed & partem eiusdem materiæ præstitit. † Necesse tamen est, vt specificans habuerit bonam fidem, existimans totam 2
materiam suam [a] esse.

c *Dubitandum non est.*] Nisi illa noua species ad priorem materiam reduci posset: tunc enim fit communis, habita ratione materiarum: & vtrique dominorum, si alter hoc petat, sua materia [b] restituetur.

a propter d. l. de eo. s. si quis. ff. ad exhib.
b Glo. hic.

§. Si tamen alienam.

1 *Accessione acquirimus dominium, & accessio quid?*
2 *In accessione quæ sit regula seruanda.*
3 *Si nesciatur, vtra res alteri accesserit, neutra alij cedit.*
4.5 *Accessio fit & bona & mala fide: & quid vtrobique sit iuris.*
6 *Intexens mala fide suo vestimento alienam purpuram, furti tenetur.*

[a] Si tamen alienam purpuram vestimento suo quis [b] intexuerit, licet pretiosior sit purpura, tamen [c] accessionis vice [d] cedit vestimento: & [e] qui dominus fuit purpuræ, aduersus eum qui surripuit, [f] habet furti actionem & condictionem: siue ipse sit qui vestimentum fecit, siue alius. Nã extinctæ res, licet vendicari non possint, [g] condici tamen à furibus, & quibuscunque [h] aliis possessoribus possunt.

a *Septimò* † acquiritur titulus possidendi, & ex eo dominium per accessionem quæ 1
fit, quando res alterius accedit rebus nostris per humanum laborem & industriam.
† Et hac in specie obseruanda est iuris regula, a Pomponio [a] tradita. Semper enim 2
cùm quærimus, quid cui cedat, illud spectamus, quid cuius rei ornandæ causa adhibetur, vt accessio etsi pretiosior sit, cedat principali verbi gratia, si aurum margaritarum aut gemmarum causa adhibitum est, puta vt eò commodius geri possit, tunc margaritis gemmísque cedit. Sin verò contrà, margaritæ auro ornandi causa adhibitæ sint, tùm auro cedunt. [b] Sic quoque in aliena purpura vestimento alicuius intexta, animus intexentis considerandus est. Nam si apposuit purpuram, vt esset accessoria, locum habet § noster, aliàs secus. [c] † Hinc est, quod in tali specie, si resciri 3
non possit, vtra res alterius causa accesserit, neutra alteri cedere intelligatur: sed quælibet res eius maneat, cuius fuit. [d] † Potest autem hæc accessio fieri, vel bona fi- 4
de, quia intexens purpuram suam esse crediderit: vel mala, quia alienam sciuerit: & vtroque casu prior dominus amittit dominium purpuræ, ob regulam prædictam. ei tamen ex æquitate succurritur. Habet enim aduersus eum, qui id bona fide fecit, condictionem sine causa, vel etiam actionem ad exhibendum. [e] † Sin autem mala 5
fide intexta sit purpura, habet contra intexentem, & furti actionem ad pœnam, & con-

a l. 21. etsi non sint. s. perueniamus. ff. de auro & arg. leg.
b d. s. perueniamus. & s. vlt. & l. seq.
c Glo. hic
d l. 30. rerum mixtu. s. quid ergo in his. ff. de vsucap. ibi Bartol & d. l. quicquid de acq. rer. dom
e vt l. 1. in fi. ff. de condict. sine causa. & l. 6. gener. ff. ad exhib.

& condictionem furtiuam ad rem ipſam perſequendam: adeò vt vna alteram non tollat aut perimat: cùm hæ actiones ex diuerſo fonte oriantur, & ad diuerſa competant: ſicut alibi docebitur[f].

c *Acceſſionis vice.*] Ergo prior dominus purpurę amittet hoc caſu dominium: & purpura fit eius iure naturali, cuius veſtimento ornatus gratia intexta eſt.

d *Cedit veſtimento*] Iam confecto, & ſua forma conſtante.

e *Qui dominus fuit.*] Et iam deſiit dominus eſſe: quia purpura, quoad ſuperius dominium, extincta videtur, cùm intexta ſit veſtimento.

6 f *Habet furti actionem*] † Sed nonne intexens, acceſſionis iure effectus eſt dominus purpuræ[g]? quomodo ergo furti actione tenetur, cùm quis rei ſuæ non poſſit furtũ facere[h]? Reſpondeo, eo ipſo, quòd quis purpuram accepit alienam confeſtim furtum commiſiſſe intelligitur, etiam antequam veſtimento acceſſerit: actio ergo ſemel nata, non poteſt extingui facto delinquentis: aliàs in ipſius poteſtate eſſet, vtrum obligatus eſſet, an non: quod lex[i] non patitur.

g *Condici tamen*] Id eſt, peti actione perſonali[k].

h *Aliis poſſeſſoribus*) Vt videlicet æſtimationem rei extinctę conſequantur.

f per Ang. hic. & in §. ex maleficiis. §. ſic itaque diſcretis J. de actionib.

g Vt hic.
h §. furti. J. de oblig. quæ ex delicto naſ.
i l. 2. de eo quod certo loco & Ang. hic.
k §. appellamus J. de actionib.

§. Si duorum materiæ.

1 *Confuſione acquiritur dominium.*
2 *Electrum quid?*
3 *Corpus ex confuſione effectum eſt vtriuſque domini.*
4 *Libellus incertus quando admittatur.*
5 *Iudex poteſt ſuper incerto ferre ſententiam.*
6 *Voluntas & caſus fortuitus in confuſione æquiparantur.*

[a] Si [b] duorum materiæ voluntate dominorum confuſæ ſint: totum id corpus, quod ex confuſione fit, vtriuſque commune eſt: veluti ſi qui vina ſua confuderint, aut maſſas argenti vel auri conflauerint. Sed etſi diuerſæ materię ſint, & ob id propria ſpecies facta ſit, fortè ex vino & melle mulſum, aut ex auro & argento [c] electrum: [d] idem iuris eſt: nam & hoc caſu communem eſſe ſpeciem non dubitatur. Quod ſi fortuitò, & non voluntate dominorum confuſæ fuerint, vel eiuſdem generis materiæ, vel diuerſæ: idem iuris [e] eſſe placuit.

1 a *Octauò* † acquiritur dominium iure naturali, per confuſionem: quoniam ſi duorum dominorum materię ſint confuſæ, voluntate eorum, aut etiam caſu fortuito, corpus quod ex confuſione fit, commune eſt vtriuſque iure naturali. Ratio autem ex voluntate colligitur: cui æquiparatur caſus fortuitus, neutri imputandus.[a]

b *Duorum materiæ*] Scilicet eiuſdem generis: vt differat à ſequenti §.

2 c *Electrum*] † Electrum dicitur aurum, in quo quinta argenti portio[b] eſt. Suidas verò tradit eſſe aurum cum vitrea quadam & lapidea confuſione, quod illuſtri nitore ſplenderet. Sanè Homerus cùm Menelâi regiam laudare vellet, eam auro, electro, argento, ebore coruſcare prodidit: ſicque electrum ſecũdas poſt aurũ habere voluit.

3 d *Idem Iuris*] † Scilicet quòd corpus ex his confectum vtriuſque commune ſit, adeò vt neuter totum, ſed quilibet pro parte, quod ſuum eſt, vendicare poſſit: vtpote pro rata ponderis, quod in maſſa habet. [c] Si autem incertum ſit, quantum quiſque in maſſa habeat, poterit præter rei vendicationem communiter quoque diuidundo agere.[d] Quanquam enim actionis tempore rata non ſit certa: declaranda tamen, & ad certitudinem reducenda eſt, cùm in proceſſu litis cauſam iudici probare [e] oportebit. 4 † Iſtud enim communiter in iudiciis obſeruari ſolet, ſi quis eſt ambiguus, quantam partem petat, aduerſarij facto, vel caſu, quòd incertus admittatur libellus: dum tamen in proceſſu cauſæ iſta generalitas & incertitudo determinetur. [f] Amplius addit Angelus, quòd etiam ſi in proceſſu non ſit declarata quantitas: tamen 5 rectè procedere iudicium. † Ideóque hanc iudicis generalem ſententiam (reſtituas

a vt hic. & l. adeò. §. voluntas & l. 12. lacus & ſtagna. §. ſi ex ære. de acq. rer. domin. l. idem Pomp. §. ſed ſi plumbum minio l. 5. idem Pomp. de rei vend. cum ſimilib.
b Plin. lib. 33. c. 4. & 37. c. 2.
c l. 3. Marcellus §. Pomp. & d. l. idem Pomp. in prin. §. ſed ſi plumbũ. de rei vend.
d d. §. Pomponius cum l. ſeq.
e Io. de Plat. & cæteri hic.
f Facit text. & ibi Bart. in l. 1. quod legat.

illam quantitatem, quam Titius in massam per te conflatam contulit) obtinere: si modo in executione fiat deinde quantitatis & partis declaratio.[g]

c *Esse placuit*] † Æquiparantur ergo in confusione voluntas & casus fortuitus: 6
ita tamen fortuitò confusæ materiæ communicantur, si non sit facilis earum reductio ad priorem materiam. Nam si facilis est reductio, aliud dicendum erit: vt si plumbum cum argento confusum sit, quia diduci potest, non communicabitur: nec communi diuidundo agetur, sed in rem competet [h] actio. Idem est si æs meum cum argento tuo confundatur: quia cùm diuersa materia sit, æs & argentum ab artifice separari, & in pristinam materiam resolui [i] potest.

g Vt in l. 1. §. si quis argẽtum. & ibi gl. Bar. & Dd. ff. deposit.
h d. l. idẽ Pomponius, §. sed si plumb. de rei vend.
i l. d. lacus, §. si ex ære, de acq. rer. dom.

§. Quòd si frumentum.

1 *Commixtione acquiritur dominium iure naturali.*
2. 3 *Commixtio & confusio quomodo differant.*
4 *Commixtio quando fit, vim confusionis (habet.*
5 *Ampliatio huius §.*
6 *Casus fortuitus in commixtione nihil operatur.*
7 *Et quomodo ea in specie quilibet suum consequatur.*

[a] Quòd si frumentũ Titij, frumento tuo mistum fuerit, si quidem voluntate vestra, commune est: quia singula corpora, id est, singula grana, quæ cuiusque propria fuerunt, consensu vestro [b] communicata sunt. [c] Quòd si casu id mistum fuerit, vel Titius id miscuerit sine tua voluntate, non videtur commune esse: quia singula corpora in sua substantia durant. Sed [d] nec magis istis casibus commune fit frumentum, quàm grex intelligitur esse communis, si pecora Titij tuis pecoribus mista fuerint. Sed si ab alterutro vestrûm totum id frumentum retineatur, in rem quidem actio pro modo frumenti cuiusque competit: arbitrio autem iudicis continetur, vt ipse æstimet, [e] quale cuiusque frumentum fuerit.

a *Nonò*] † acquiritur dominium iure naturali, per commixtionem specierum, si 1
voluntate dominorum [a] fiat. † Differunt autem commixtio & confusio: nam con- 2
fundi censentur ea, quæ confusa nouam pariunt speciem: vt vinum & mel confunduntur propriè, quia confusa aliam generant speciem, scilicet mulsum. Commiscere dicimur, cùm confundimus res, quæ non transeunt in aliam speciem, sed priorem retinent. † Item confusa quomodolibet fiunt communia, etiam casu fortuito [b]: sed 3
commixta duntaxat voluntate. nec in commixtione quicquam operatur casus fortuitus, ad communicandas ipsas res. Vnum tamen pro alio sæpe ponitur in legibus.
† Et si res, quarum difficilis aut impossibilis est separatio, simul commisceantur, tunc 4
eiusmodi commixtiones, vim confusionis obtinent.

b *Communicata sunt*] Adeò vt nec intersit hoc casu, an separatio fieri possit, necne: † & hoc non solùm in frumento obtinet, sed extenditur etiam ad legumina, po- 5
ma, pyra, nuces, atque id genus similia: cùm sit eadem ratio. Angelus idem iuris esse ait in auiculis, piscibus, & animalibus quadrupedibus, quæ sunt vniformia.[c]

c *Quòd si casu*] † Casus fortuitus in commixtione nihil operatur, vt paulo antè
commonui: quomodo ergo hoc casu dominus recuperabit suum? Respondeo, 6
† quando fortuitò commixtum est frumentum diuersorum dominorum, in primis
animaduertendum est, possitne vnum frumentum ab altero separari, an minus. Si 7
non possit, vt quia semina seu grana penitus, aut ferè similia commixta sint: tunc necessariò communia fiunt, & quiuis pro suo Rei vendicationem habet, si quantum & quale fuit probare [d] possit. Sin dubium sit, quantum quisque in aceruo habeat: competet communi diuidundo.[e] Altero casu, si vnum ab alio separari potest, vt quia semina dissidentia commixta sunt, datur vtrique actio in rem, pro ea parte, quæ sua esse

a Vt hic in text.
b §. proximè praeced.
c Per text in l. vsufr. §. in viuariis, ff. de vsufr.
d d. l. Marcellus, §. Pompon. de rei vend. l. 2. de probat. Bart. in l. in illa stipulat. si calend. col. 2. de verb. oblig.
e l. idem Pompon. de rei vẽd.

esse apparet. Et in ea re vniuersa officium iudicis est, vt ipse æstimet, quale cuiusque frumentum fuerit, vt tantundem frumenti eiusdem qualitatis & æstimationis alteri restituatur [f]: circa corpora autem, id est, grana singula frumenti iudex non arbitrabitur [g]

d *Nec magis istis*] Probat à simili. sicut in commixtione pecorum singulæ oues suam habent, nec meliori iure retinentur, quàm possidentur: [h] sicut etiam singula grana, quia communicandi voluntas non interuenit, cuiusque domini propria manent.

e *Quale cuiusque frum.*] Sic videlicet, vt pro qualitate mixti frumenti statuat certam aliquam, quæ ex toto aceruo reddatur actori, quantitatem, vel minorem, quàm sit commixta, quia fuerit minoris precij frumentum: vel etiam maiorem, [i] si maioris fuerit precij.

f l. 4. quo quidem in fine. ff. de rei vend. §. præterea vj. de action. § eosdē. §. de off. iud.
g Ioan. de Platea hic.
h l. 30. rerum mixtura, §. vlt. ff. de vsucap.
i facit l. 4. in fi. de rei vend.

§. Cùm in suo solo.

1 *Ædificatione dupliciter rerum dominia acquirimus.*
2 *Quod solo inædificatur, solo cedit.*
3 *Solum proprium quod dicatur.*
4 *An in hoc §. duo sint eiusdem rei domini.*
5 *Regulariter non possunt duo rei eiusdem in solidum esse domini.*
6 *Quare alienum tignum, meis ædibus iniunctum, non teneat eximere.*
7 *Actio tigni iniuncti contra quem competat.*
8 10 *Tigni appellatione quid veniat.*
9 *Fabri tignarij verbo qui contineantur.*
11 *Hunc §. etiam in vineis locum habere.*
12 *Tignum alienis ædibus iniunctum non vsucapitur.*

[a] Cum [b] in suo solo aliquis domum ex aliena materia ædificauerit, ipse intelligitur dominus ædificij: quia omne quod solo [c] inædificatur, solo cedit. [d] Nec tamē ideo is qui materiæ dominus fuerat, desinit dominus eius esse: sed tantisper neq; vendicare eam potest, neque [e] ad exhibendum de ea re agere, propter legem 12. tabularum: qua cauetur, ne quis tignum alienum ædibus suis iunctum, [f] eximere cogatur: sed duplum pro ea præstet, per actionē quæ vocatur [g] de tigno iniuncto. [h] Appellatione autem tigni, omnis materia significatur, ex qua ædificia fiunt. Quod ideò prouisum est, [i] ne ædificia rescindi necesse sit. [k] Quòd si ex aliqua causa dirutum sit ædificium, poterit materiæ dominus, si non fuerit duplum iam consecutus, tunc eam vendicare, & ad exhibendam de ea re agere.

1 a *Decimò* † nanciscimur rerum dominium iure naturali, per ædificationem: quæ fit dupliciter, aut quia in proprio solo quis ædificat ex aliena materia, aut quia in alieno solo ex sua materia. Prior casus hîc explicatur, alter verò in §. subsequ. Ergo si in meo proprio solo ex alterius extruo aliquod ædificium, ego ædificij dominus
2 fio, iure naturali. [a] † Rationem ipsa natura suggerit: quia omne quod solo inædificatur, solo cedit. Loquimur autem hîc non de translatitiis ædificiis, sed quæ fixa sunt, & solo hærent: quippe solum est firmamentum à Deo creatum, sine quo nullum ædificium consistere potest. Et hoc ius naturale acquirendi dominij Imperatores appellant publicum. [b]

3 b *In suo solo*] Scilicet proprio. † Dicitúr autem solum alicuius proprium, etsi proprietatem tantùm habeat, vsufructu apud alium consistente. Item si mihi & alteri solum sit commune. [c] Secus tamen est, si solum omnibus sit commune: tunc solum cedit ædificio, ob id, quia primo occupanti conceditur. sicque Martiani responsum accipiendum est.

c *Inædificatur*] Quasi perpetuò ibi mansurum: itémque vt solo cohæreat, & sta-

a Vt hic. & l. adeò quidem. §. cùm in suo. ff. de acquir. rer. domin.
b in l. 5. si is contra quem. C de ædif. priu.
c l. 6. si pupilli. §. si quis ita, ff. de negot. gest. & l. 46. illud. ff. de ritu nupt.

ignorabat se in alieno solo ædificare: ideò licèt diruta sit domus, materiam tamen vendicare [e] non potest.

1 a *Explicatur* † alter casus, si quis ex sua materia, in alterius solo ædificat. Nam & eo casu ædificium illi acquiritur, cuius est ipsum solum: cùm hîc rursus locum habeat naturæ ratio, in præcedenti § tradita.

2 b *Aedificauerit.*] † Siue sciens, siue nesciens solum esse alienum, quantum ad ædificij acquisitionem pertinet. Nam quod ad materiam & impensas attinet, distingui solet, num quis mala, an bona fide ædificarit? De malæ fidei ædificatore hic §. loquitur: de altero, §. proximè subsequens.

3 c *Quia voluntate.*] † Nam is suam materiam propria voluntate alienasse, ab domino soli donasse [a] videtur: & obiici ei culpa potest, quòd temerè ædificarit in [b] alieno: adeò quòd taliter ædificanti, si donandi animum neget, incumbat probatio. [c]

4 † Prædicta tamen obtinent, si ædificator nullam à domino soli causam habuit, vel possidendi, vel pro sua commoditate ædificandi: secus est, si causam aliquam habuit, vt quia sit inquilinus, colonus, emphyteuta: quia dabitur illi vendicatio materiæ, diruto ædificio: nisi aduersarius probet, donandi animo, eum ædificium posuisse [d].

d *Alienata.*] Considerato euentu, qui sequitur: quia actionem non habet.

e *Nonpotest.*] Nisi probet se non donandi animo [e] ædificasse.

a l. 2. C. de rei ven. & s. seq. in fin.
b Bald. in d. l. 2. & l. adeò. s. ex diuers. de acqu. rer. dom.
c Bart. in l. in illa stip. Si Kal. de verb. obl.
d Ita loquitur l. 2. in fin. C. de rei vend. l. 18. in rebus, s. possunt. ff. commodat. l. 21. sed addes, s. si inquilinus, & l. 52. dominus, s. in conducto. ff. locati.
e d. l. 2. C de rei vend.

§. Certè illud constat.

1 *In alieno bona fide ædificans, materiam non perdit.*
2 *Secus est in malæ fidei ædificatore.*
3 *Impensæ triplices: & quæ sint necessariæ?*
4 *Vtiles & voluptuariæ impensæ quæ sint.*
5 *Necessarias impensas quilibet possessor deducit.*
6 *Et quæ illi dentur remedia.*
7 *Vtiles impensæ an & quando deducantur.*
8.9 *Voluptariæ impensæ quatenus deducantur.*

Certè illud constat, si [a] possessione constituto ædificatore, soli dominus petat domum suam esse, nec soluat pretium materiæ & mercedem fabrorum, posse eum per exceptionem doli mali [b] repelli: vtique si bonæ fidei possessor fuerit, qui ædificauit. Nam scienti alienum [c] solum esse, potest obiici culpa, quòd ædificauit temerè in eo solo, quod intelligebat alienum esse.

1 *Hic* §. † alterum casum complectitur, nempe quid iuris obtineat, quando ex sua quis materia in solo alieno ædificauit bona fide, nesciēs solū esse alienum. Is enim constitutus in possessione ædificij, habet exceptionem doli mali aduersus dominum soli, petentem ædificium, si materiæ æstimationem, operúmque mercedes soluere recuset [a]. Aetiologia est, quia cum bonę fidei possessoris detrimento locupletari contra naturam cupit [b].

2 † Secus est, si mala fide ædificauit: contra quem non videtur esse dolus, etiamsi cum eius incommodo alter suam rem meliorem facit [c], sibi enim imputet, qui sciens, in alieno ædificauit: vt & suprà diximus [d].

a *In possessione constituto ædificatore.*] Quia si non possideat, nullam ipsum actionem habere [e] Iulianus respondet.

b *Repelli.*] Quia vult lucrari cum aliena [f] iactura.

c *Alienum esse.*] Ideò hanc exceptionem habet, quia dolus cum dolo compensatur. Et in pari causa melior est conditio domini possidentis.

Ceterùm quia interpretes, communiter in hunc locum impensarum tractatum congerunt, vt longum, ita satis intricatum: nos rem in pauca contrahemus.

3 † Et inprimis sciendum est, *impensas* sub triplici esse differentia. Aliquę enim sunt *necessariæ*, quæ nisi fierent, res interiret: vbi necessariò rei iam labenti, vel detrimentum minanti, subuenitur: item quę ex consuetudine, sine dedecore omitti non possunt [g].

a Hic & l. 1. & 2. §. generaliter. ff. de doli mali except.
b l. 14. nam hoc natura. de cōd. in. deb.
c Arg. l. si dum. de dol. mal. except.
d s. præced.
e in l. si in area. ff. de cond. indeb & hic vide Bald.
f l. 2. s. generaliter. de except.
g l. 79. impēsæ, ff. de verb. sign. Bart. in l. pecu. lium in fin. de ann. leg.

† Aliæ sunt *vtiles*, quæ conferunt quidem & meliorant, sed non erat necessarium 4
quòd fierent.[h] Aliæ sunt *voluptariæ*, quæ delectationis & ornandi causa fiunt: fructum tamen non augent.[i] † Necessarias impensas quilibet bonæ fidei possessor deducit, itémque malæ fidei:[k] quia sibi imputaretur, si non faceret.[l] Nisi sint impensæ, quæ non respiciant perpetuam rei vtilitatem, sed solum impendentis pro tempore commodum: tunc enim nemo deducit: sed fructibus imputat.[m] † Sed quo 6
auxilio illis subuenitur? Et quidem bonæ fidei possessor necessarias obtinebit iure retentionis, doli exceptione opposita,[n] nisi de fructibus collectis tantùm consecutus sit, quantæ sunt impensæ: tunc enim compensabit.[o] Malæ fidei possessor necessarias *officio iudicis* consequitur, dum possideat.[p] † Vtiles impensas bonæ fidei posses- 7
sor eatenus deducit, quatenus dominus factus est locupletior, tanquam ipsius negotium vtiliter sit gestum: nisi fortè dominus ipse tales impensas non fuisset facturus: puta quia tam pauper erat, vt re sua, qualis qualis fuisset, erat vsurus, nec curaret pretiosiorem facere, vt qui eam venalem non haberet: permittetur tamē possessori de impenso tollere id, quod sine detrimento domini potest, sibíque vtile futurum sit.[q] Quod idem & in malæ fidei possessore obtinet. Is enim non aliter vtiles detrahet, quàm sine rei damno: si tamen non à fundamentis construxit ædificium, sed antiquum ampliauit, aut in deterius prolapsurum refecit. Nam si ex fundamentis construxit, sciens se in alieno ædificare, ea specie videtur domino donare, & nihil repetit[r]: nisi tanquam negotiorum gestor fecerit, vel dominus is sit, in cuius persona consistere donatio non possit: vt cùm vir in hæreditario vxoris fundo ædificat.[s]
† Circa voluptuarias videndum est, an dominus eas aliàs facturus fuisset: quo casu 8
non simpliciter voluptariæ sunt, sed vtilibus comparantur, idémque in vtrisque iuris obtinet, an non fuisset facturus, & tunc nihil deducit bonæ fidei possessor.[t] Licitum tamen illi est abradere, dum id sine domini dispendio fiat: qua specie audiendus quoque dominus est, si tantum soluturus sit, quantum abradendo consequeretur possessor. † Malæ autem fidei possessor voluptarias omninò perdit, quia donasse eas 9
videtur: si non habuit causam[u] à domino, si in re factæ sint, quæ separationem sui natura non admittat. Si verò sui natura res sit separabilis, permissum est ei, sine damno auferre. Nec enim donasse videtur, qui auferre potest.[x]

h l.5. quod dicitur. §. vtiles, de impens.
i l.10. quòd si hæres, de impens. Zas. in §. propter retentionem, ℐ. de action.
k l.5. domum, C. de rei vend.
l Exemp. l.54. hæres furios. de petit. hæred.
m l.3. & l. seq. de impens.
n l.14. Paulus, de dol. mal. except.
o text. in l.32. cæterùm de rei vend.
p Iuxta Bart. in l.41. plane, de petit. hæred.
q Ita habet in l.28. sin autem. §. in repetita. & l.39. in fundo. & l.30. nisi venal. vbi Bart. de rei vend.
r text. est in d. l. domum. & ibi Dd. C. de rei vend.
s Argum. l. 1. in voluptariis, de impens. & not. in l. filio, de donat. inter vir. & vxor.
t l. in voluptariis, de impens.
u Dixi ℐ. §. præced.
x l. vtiles, de petit. hær.

§. Si Titius alienam.

1 *Plantæ cedunt solo, postquā coaluerunt.*
2 *Et quomodo consequamur earum æstimationem.*
3 *In plantis maior radicis, quàm stipitis habetur ratio.*
4 *Confinium quid?*
5 *Arbor prope confinium posita est communis, & fructus vtrinque partiri debent.*
6 *An liceat incidere radices, quas arbor tua in meum fundum immisit.*
7 *Edictum de arboribus cædendis.*
8 *Arbor gemina quando pro vna vel duabus habeatur.*

[a] Si Titius alienam plantam in solo suo posuerit: ipsius erit. Et ex diuerso, si Titius suam plantam in Mæuij solo posuerit, Mæuij planta erit, si modò vtroq; casu [b] radices egerit: antè enim quàm radices egerit, [c] eius permanet, cuius fuerat. Adeò autem ex eo tempore quo radices egerit planta, proprietas eius commutatur: vt si vicini arbor ita terram Titij presserit, vt in eius fundum radices egerit, Titij effici arborem dicamus: ratio enim non permittit, vt alterius arbor esse intelligatur, quàm cuius in fundum radices egerit Et ideo [d] prope confinium arbor posita, si in vicini fundum radices egerit, [e] communis fit.

a *Vndecimò* † acquiritur dominium, per plantationem: sicut enim ædificia cedunt 1
solo,

solo, ità multò magis plantæ: quæ non tantùm à terra sustinentur, sed alimenta quoque ex ea accipiunt, & quasi vitam hauriunt, vt crescant. Premendo enim terram, vi quadam naturali coalescunt [a] ei. † Quoties autem planta aliena in alicuius agrum inserta, solo cedit, toties plantæ dominus, si id nesciuerit, vel vtili in rem, vel in factum actione istius arboris æstimationem consequetur, quantíque sua interest, [b] translatam non fuisse: deductis tamen aut compensatis impensis quas fecit, qui arborem bona fide transtulit: vt suprà de bonæ quoque fidei ædificatore diximus. Subest enim eadem vtrobique ratio, adeóque idem ius statuendum.

b *Radices egerit*] Tametsi id summa tellure contingat. [c] Dummodò ita solo hæreant, vt inde tota alatur. Aliud iuris est, si radices in vicini fundum non immiserit, [d] quamuis inde alatur.

3 c *Eius permanet*] Idque ea ratione, quia maior hac specie habetur radicis quàm stipitis ratio, cùm arbor seu planta à radice vitam accipiat [*] & alatur.

4 d *Prope confinium*] † Confinium est locus, vbi vicini agri finiunt, & contermini agrorum limites sunt: quos Græci συνόρους appellant.

5 e *Communis*] † Adeò vt fructus ex æquo vtrinque partiri debeant: tametsi receptæ consuetudines plerisque in locis aliud ius introducant. Nec ociosè ait textus, *prope confinium*: quia si arbor in vicino quidem fundo, non etiam in confinio posita sit, & si radices aliquot in vicini fundum porrigat, vicino tamen nihil iuris est acquisitum, sed eius permanet, in cuius fuerit ipsius origo. sicque intelligi debet, quod Paulus scripsit: [e] *Si radicibus vicini arbor alatur, tamen eius esse arborem, in cuius fundi origo eius fuerit*: vt si quercus sit tam annosa, quæ iugerum soli radicibus complectatur: aut æsculus, quæ (vt Plinius scribit [f]) quantum corpore eminet, tantum radice
6 descendit. † Sed an licitum sit, propria autoritate incidere radices, quas arbor tua in fundum meum immiserit? Sanè quando cognouero, radices atque impendentes ramos alienæ arboris, fundo vel ædibus meis officere, illi denunciare possum, vt eas ipse succidat: & consultius agit, qui de eiusmodi denunciatione procuret instrumen-
7 tum confici publicum [g] † Enimuerò si hoc facere neglexerit, permittitur mihi per Prætoris edictum de arboribus cædendis, non modò radices & ramos, verùm totam arborem meapte voluntate succidere, lignáque succisa tollere. [h] Pari ratione, si quid in alieno ædificatum est, quod nullo iure seruitutis meis ædib. impendeat, au-
8 toritate propria id tollere prohibeor, [i] nisi præcedente denunciatione. † Sed nec illud omittendum: si gemina arbor [k] est, supráque terram iunctura eius eminet, vnam arborem eam videri: sed si id quod adiungitur, non extat, totidem arbores esse, quot sint earum species supra terram. Proinde qui accusatur de damno dato in gemina eiusmodi arbore, de vno vel duobus damnis illatis condemnabitur, secundum quod arbor iudicatur vna, vel plures. [l]

a Vt hic in tex. & l. adeò. s. vlt. & l. seq. de acq. rer. dom.
b Per Porcium hic.
c d. l. adeò, s. vlt. & seq.
d Adde l. idem Pomp. s. de arbore, de rei vend.
* d. l. 6. s. vlt. ff. arb. fur. cæs.
e l. 6. si plures. s. vlt. de arb. furt. cæs.
f lib. 16. cap. 32. nat. hist.
g Iuxta Ioan. de Pla. hic.
h tot. tit. de arb. cædend.
i l. 19. quemadmodũ. s. si perfectum. ad leg. Aquil. l. quod conclaue. vbi Bart. de damn. infect.
k l. 10. si gemina, arb. fur. cæs.
l Secundum Ioann. de Platea, hoc loco.

§. Qua ratione.

1 *Sata solo cedunt.*
2 *Discrimen inter serentem bona, vel mala fide.*

[a] Qua ratione autem plantæ, quæ terra coalescunt, solo cedunt: eadem ratione frumenta quoque, quæ sata sunt, [b] solo cedere intelliguntur. Cæterùm sicut is qui in alieno ædificauit, si ab eo dominus petat ædificium, defendi potest per exceptionem doli mali, secundum ea quæ diximus: ita eiusdem exceptionem auxilio tutus esse potest is, qui alienum fundum sua impensa [c] bona fide conseuit.

1 a *Duodecimò* † acquiritur dominium satione, quia sata cedunt solo. Vnde si agrum alienum, meo conseuerim nomine, eius seges est, cuius & ipsum solum, siue hoc bona, siue mala fide contigerit: item siue meo seminantis, siue alterius cuiuspiam tertij frumento, fuerit ager seminatus, quod ad satorum acquisitionem attinet. Nam & hic locum habet ratio naturæ, in præcedentibus §§. [a] tradita.

b *Solo cedere*] Et per consequens fiunt eius iure naturali, in cuius solo sunt sata.

a text. est similis in l. 9. qua ratione, de acquir. rer. dom.

Cæterùm huc omnia referri debent, quæ suprà de eo qui in alterius ædificauit area, dicta sunt: nam ea & in nostro themate obtinent, propter similitudinem rationis.

b in d. l. qua ratione.

c *Bona fide consecuit*] † Quod Iustinianus hic bonæ fidei meminit, [b] Caius omiserat: neque tamen eius alia videtur vis esse, quàm vt crescente adhuc segete liceat dominum agentem repellere, nisi factos sumptus reddat: cuiusmodi exceptio mala fide serenti non conceditur. Ei tamen ex collectis suo tempore fructibus sumptus deducere licet, quos eorum fructuum causa fecit.

§. Literæ quoque.

1 *Scripta chartis cedunt.*
2 *Superimposita inferioribus cedunt.*
3 *Charta à papyro differunt.*
4 *Membrana quid?*
5 *Communis limitatio ad hunc §.*
6 *Hunc §. hodie non habere locum.*
7 *Bonæ fidei scriptori quomodo hodie succurratur.*
8 *Malæ fidei scriptor nihil consequitur.*

[a] Literæ quoque, licèt aureæ sint, perinde [b] chartis membranísve cedunt, ac solo cedere solent ea, quæ inædificantur, aut inseruntur. Ideóque si in chartis membranísve tuis, carmen, vel historiam, vel orationem Titius scripserit, huius corporis non Titius, sed tu [c] dominus esse videris. Sed si à Titio petas tuos libros, tuásve membranas, nec impensas scripturæ soluere paratus sis: poterit se Titius defendere per exceptionem doli mali, vtique si earum chartarum membranarúmve possessionem [d] bona fide nactus est.

a *Decimotertiò* acquirimus dominium iure naturali, per scripturam. † Scripta enim 1
licet aurea sint, cùm tamen neque artis, neque sumptus multum exigant, chartis ce-
dunt, ceu fundamento suo. Rationem ex natura colligit [a] Paulus: *Sed necesse est* (in-
quiens) *ei rei cedere id, quod sine illa esse non potest.* † Nam & Caius [b] generali regula 2
traditum esse ait, vt superimposita inferioribus cedant.
b *Chartis membranísve*] Materias enim ad literarum, memoriæque vsum, huma-
na industria multiplices [c] excogitauit, † iuris consulti autem chartas etiam a papyro 3
distinguunt. [d] *Papyrus* námque est, vnde chartæ præparantur. Hodie non ex papy-
ro, sed ex panniculis lineis cannabinis, quæ maceratis, contusisque confici solent. Vbi
verò hęc materia expolita est, *chartæ* nomen [e] accipit: tametsi vulgò papyrum etiã
vocemus. Accursius [f] hic ex bombyce fieri chartas autumat. Solent tamen nostri
non ex bombycina hodie, sed ex vilissima materia chartas conficere: † *Membranæ* 4
verò sunt tenuiores animalium pelles: corium videtur crassiorem materiam signifi-
care, Iureconsulti certè membranas a corio distinguunt, in scribendi vsu.
c *Dominus esse videris*] Id est efficiuntur eius, quoad acquisitionem dominii, cuius
sunt chartæ vel membranæ † Sed hoc frequentius ita accipitur, vt tum procedat, v- 5
bi charta pretiosior est quam scriptura: secus verò est, vbi scriptura pluris æstimanda sit, quam charta superposita: tum enim ex communi sententia, scriptura chartam ad se trahit, sibique cedit per præualentiam. [g] quod tamen videtur cum textu pugnare, qui de aureis quoque literis meminit: quasi innuat parum referre, cuiusnam pretii scriptura sit, an aurea, vel argentea. Verùm hoc rarò accidit, vt literis scribatur aureis: [h] nec regula facilè mutare potest: quinimò tollendę tantùm dubitationis causa appositum videtur. † Ex quo consequitur: cùm hoc tempore semper ferè scriptura multo pluris æstimetur, quam charta, hunc §. propter immutatũ cursum naturæ, vel consuetudinis non obtinere: sed per pręualentiam, chartam scripturę cedere: atque ita Azo, & post eum Accurs. Faber, & reliqui intellexerunt. [i]
d *Bona fide nactus*] † Bonę ergo fidei scriptori datur doli exceptio, si possideat: 6
sin chartarum possessione excidit, tametsi bona fide impendit in alieno, actionis

a d. l. in rem. §. sed & id quod. de rei vend.
b Lib. 2. instit. tit. 1.
c vide d. l. librorũ. §. chartis de leg. 3. & l. chartæ. de bon. poss. secundum tab.
d d. l. librorum. §. chartis.
e Ita Viglius in §. nihil autẽ. J. de test.
f Gl. chartis.
g d. l. in rem. §. in omnib.
h l. 5. nam ad ea de legib.
i Tum hic tum d. l. in rem. §. sed & id. & in d. l. qua ratione. §. literæ. de acqu. rer. dom.

iure

iure illi non succurritur, Fabro [k] & Bartolo [l] sic sentientibus, quamuis Accurs. [m] repugnet: sed malè. Lex enim qua ipse mouetur, de re loquitur, cuius faciliter potest à materia deductio separatióque fieri. Litteræ verò semel scriptæ, separari sine læsio-
8 ne à chartis non possunt. † Porrò is qui mala fide & scienter in aliena charta scripsit, nullo sibi iure consulere potest, sed donasse videtur & impensam & operam suam [n] chartæ domino. Quod tamen iuxta distinctionem suprà à me traditam, [o] moderandum est: quia si literas veteris scripturæ restituet, causámque habeat à domino, donasse non iudicabitur.

k Hic.
l l. 39. in fundo. vers. primò quarto. de rei vend.
m d.l. in rem. §. item quæcunque.
n Argumento. §. certè in fine. s. eod.
o §. & ex diuerso. s. eo. tit.

§. Si quis in aliena tabula.

1 *Pictura, acquirimus iure naturali rerum dominia.*
2 *Regula, ei rei semper cedit, id quod sine illa esse nõ potest, quomodo accipieda.*
3 *Picturam semper in magno pretio fuisse apud veteres.*
4 *Præualentiæ habendam rationem.*
5 *Limitatio huius §.*
6 *De Apelle pictore.*
7 *De Parrhasio pictore.*
8 *Domino tabulæ, quare saltem vtilis in rem actio detur, & non directa.*
9 *Penes pictorem est, vel tabulam restituere, vel eius pretium soluere.*

[a] Si quis in aliena tabula pinxerit, [b] quidam putant tabulam picturæ cedere: [c] aliis videtur, picturam (qualiscunque sit) tabulæ cedere: sed nobis videtur melius esse tabulam picturæ cedere. Ridiculum est enim, picturam [d] Apellis vel [e] Parrhasij, in accessionem vilissimæ tabulæ cedere. Vnde si à domino tabulæ, imaginem possidente, is qui pinxit, eam petat, nec soluat pretium tabulæ: poterit per exceptionem doli mali submoueri. At si is qui pinxit, eam possideat: consequens est, vt [f] vtilis actio domino tabulæ aduersus eum detur. quo casu si non soluat impensam picturæ, poterit per exceptionem doli mali repelli: vtique si bonæ fidei possessor fuerit ille qui picturam imposuit. Illud enim palàm est, quòd siue is qui pinxit, surripuit tabulas, siue alius, competit domino tabularum furti actio.

1 a Decimoquartò † consequimur rerum dominia iure naturali per [a] picturam: nam qui in aliena tabula pingit, is & tabulæ & picturæ dominus efficitur: quia tabula pi-
2 cturæ cedit. [b] Sed qua ratione (inquies) diuersum in scriptura traditur? † An non & in pictura locum habet iuris naturalis ratio, quæ dicit, *Ei rei semper cedere id quod sine illa esse non potest*? [c] Respondeo, hanc iuris naturæ rationem ita intelligendam
3 esse, vt tamen semper ratio præualentiæ habeatur. † Et constat, apud veteres magno in pretio semper fuisse picturam. Sic apud Plinium [d] legimus, Aristidis Thebani pictoris vnam picturam sexaginta millibus aureorum regem Attalum licitatum esse: tantidémque Apellis Venus è mari mergens ab Augusto æstimata est: quinimò olim, ne mancipia picturam docerentur, perpetuo cautum fuit interdicto. [e] Nec Pamphilus Macedo minoris quenquam docebat talentis annuis decem. Secus autẽ erat in scriptura: quia semper ferè apud antiquos pretiosior charta habebatur, quàm scriptura: vnde scriptura chartæ cedebat. Hodie verò quia scriptura præualet chartæ, ideo communi calculo traditum est, præcedentem §. non amplius obtinere,
4 Chartámque scripturæ cedere. † Et hoc est quod Paulus [f] intellexit, *in omnibus eiusmodi casibus, rem alicuius pretiosiorem, per præualentiam alienam rem trahere ad se vt semper inspiciatur quod est pretiosius*. Idémque Imperator hoc loco sentit, per rationem in textu appositam, vbi notanter mentionem facit de nobili Apellis vel Parrhasij pictura, (quorum & Plinius [g] meminit) déque vili tabula. Ex prædictis igitur concludendum est, hodie tam in scriptura, quàm in pictura preciosiori ces-

a Vt hic in text.
b Concor. d.l. qua ratione. §. sed non aut. de acq. rer. do.
c d.l. in rem §. sed & id quod de rei vend.
d lib. 35. c. 10. & lib. 39. c. 7.
e Plin. d. c. 10.
f d.l. in rem. §. in omnibus.
g lib. citato.

sionem semper fieri,† nisi res cui pictura superponitur, immobilis sit: vt quia in muro aliquo, vel statua fixa pictum sit: [h] tum enim in confesso est, picturam illi cedere. Debet ergo textus noster de pictura rei mobili superposita intelligi. 5

h Aretin. hic.

b *Quidam putant.*] Sic enim Paulus Iurisconsultus censuit: ea ratione naturali, quia semper necesse est, ei rei cedere id, quod sine [i] illa esse non potest: sed pictura sine tabula subsistere non potest. ergo pictura tabulæ cedet, ceu fundamento.

i d. l. in rem. §. sed & id quod.

c *Aliis videtur*] Ea naturali ratione, quia semper pretiosius debet cedere viliori. Sed constat picturam pretiosiorem esse tabula. ergo tabula picturæ cedet.

d *Apelles*] †Fuit hic natione Cous, artis Graphicæ peritissimus, à quo solo pingi voluit Alexander Magnus. 6

e *Parrhasij*] † Fuit hic Ephesius, qui primus symmetriam picturæ addidit, & linteum pictum protulit, quod ipsum Zeuxidem fefellit, existimantem verum id esse linteum, quo pictura tegeretur. Huius meminit etiam Plinius lib. 35. cap. 9. & 10. 7

f *Vtilis actio*] † Scilicet in rem: directam enim habere non potest, quia illa datur tantùm domino: hic autem amplius non est dominus tabulæ, sed pictor: datur itaque ex interpretatione & æquitate vtilis actio in rem, ne scilicet pictor locupletetur cum alterius iactura. † Quo casu audiendus quoque est pictor, si soluto tabulæ pretio, imaginem retinere malit. Semper enim, si inter tabulæ dominum vendicatorem, & eum qui bona fide pinxit, hac de re controuertitur, præferendus est pictor domino, si pretium tabulæ paratus sit exoluere, vt rectè Accursius [k], & Henricus de Pyro censuere: quia cùm directam vendicationem habeat, etiam contra tabulę dominum & possessorem: multo magis contra vtiliter tantùm vendicantem exceptionem habere debet. [l] 8 9

k Vterque hic Accurs. in glo. mag. post medium.

l l. inuitus. §. cui damus. de reg. iuris.

§. Si quis à non domino.

[a] Si quis autem à non domino, quem dominum esse crediderit, bona fide fundum emerit, vel ex donatione, aliáve qualibet [b] iusta causa æquè [c] bona fide acceperit: naturali ratione placuit, fructus quos [d] percepit, eius esse pro cultura & cura. Et ideo si postea dominus [e] superuenerit, & fundum [f] vendicet, [g] de fructibus ab eo consumptis agere [h] non potest. [i] Ei verò qui alienum fundum sciens possederit, non idem concessum est. itaque cum fundo etiam fructus, licèt consumpti sint, [k] cogitur restituere.

a Vt hic & l. bonæ fidei emptor 48 l. nunquam nuda §. in prin. de acq. rer. dom.

b l. 20. traditio. de acquir. rer. dom.

c l. 58. bona fides de reg. iur.

d l. domum. §. C. de rei ven. l. 43. fructus pendentes. ff. eod. & l. 14. Iulianus. §. fructus. de actio. empt.

a *Decimoquinto* † iure naturali nãciscimur rerum dominia, perceptione fructuum ex re aliena, quam bona fide, hoc est, illæsa conscientia possidemus. [a] Sed vnde colligitur ratio naturæ? Primùm ex eo, quia percipiens fructus ex re aliena vtique possidet: possessio autem aliquid efficere debet. [b] †Deinde quia bona fides veritati comparatur. [c] Denique quia cultura & labore manuum acquisiuit. [d] 1 2

b *Iusta causa*] Et ad transferendum dominium habili titulo.

c *Bona fide acceperit*] Sicque fundi quasi dominium nactus fuerit. † Habet enim *quasi dominium* is, cui à non domino, quem credidit esse dominum, res aliqua ex iusta causa tradita est. Dixi, *quem credidit dominum*. Nã qui sciens rẽ à nõ domino accepit, etiam ex iusta causa, nec dominiũ, nec quasi dominium eius rei consequitur. Addidi, *ex iusta causa*. † Quia non omnis traditio promiscue transfert dominium; sed ea tantùm, quæ procedit ex iusta causa, siue titulo, puta emptionis, permutationis 3 4

mutationis,donationis,& id genus aliis.Ob id autem quaſi dominium conſequitur
accipiens à non domino: quia cùm tradens non ſit dominus, non poteſt accipientē
5 eius rei dominum facere.† Regula enim iuris eſt,*neminem plus iuris in alium trāſ-
ferre,quàm ipſe habet.* e Transfert enim in accipientem ſaltem quaſi dominium,
hoc eſt,opinionem,qua ſe putat bona fide eſſe dominum: quæ quidem opinio ope-
ratur deinde verum dominium,ſi per tempus à lege præſcriptum res poſſeſſa f fue-
6 rit. † Cæterùm officia ſiue effectus quaſi dominij ſunt,vſucapere,præſcribere,&
tueri,ſe à petitione hæreditatis,& publicana actione experiri.Priora duo locum ha-
bent,cùm quaſi dominus poſſidet rem:poſtremum,cùm non g poſſidet.
d *Percepit.*] Id eſt,qui à ſolo ſeparati ſunt quoquo * modo:nam etſi alius id fece-
rit,ei acquirit: ſicut infrà mox dicemus in §.proximè ſequenti.
e *Superuenerit*] Subaudi ante completam vſucapionem.
f *Vendicet*] Id eſt,rei vendicatione petat.
7 g *De fructibus*] Duplices ſunt fructus in Legibus. Primùm *naturales*,qui vi & be-
neficio naturæ principaliter,non diligentia & opera hominis proueniunt, vel quos
natura ſua ſponte producit,vt arbores,poma,pyra,nuces,fœnum,item lac,pilus,la-
na,agni,hœdi,vituli,equuli,ſuculi,& id genus alij: deinde *induſtriales*,qui non ſua
ſponte proueniunt:ſed in quibus cura & induſtria hominis h opus eſt: quales ſunt,
qui appellatione frugum i continentur,vt eſt frumentum,vinum,oleum:quibus an-
8 numerantur & reditus ac penſiones,ex colonorum cultura k prouenientes.†Natu-
rales fructus bonæ fidei poſſeſſor cogitur reſtituere, ſi extant adhuc,& à ſolo ſepa-
rati ſunt:quia non ex facto operáve eius naſcuntur. l Sin verò non extant:ſed con-
ſumpti ſunt, æſtimatio rerum petitur condictione ſine cauſa, ſi factus ſit inde locu-
pletior:vt quia vel pretium habet,vel tantundem de ſuo fuiſſet erogaturus: m aliàs
ſi inde non ſit factus locupletior,non tenetur reſtituere, ſed bona fides eum excu-
ſat. n Cæterùm fructus qui adhuc pendent, boniſque connexi adhærent,reſtituēdi
9 ſunt,& fundum ſequi debent: quia pars fundi videntur. o † Fructus induſtriales ſi
extant, & à ſolo ſeparati ſunt, ſummo iure efficiuntur bonæ fidei poſſeſſoris, nec
vendicari poſſunt. Separati autem à ſolo intelliguntur ſi eos bonæ fidei poſſeſſor
in horreum,domúmve ſuam inuexerit,aut ſaltem à ſolo auexerit. Eos tamen offi-
cio iudicis poſſeſſor reſtituere compellitur: p niſi huius officij implorationi præſcri-
ptum ſit. q Si verò conſumpti ſunt,eos lucrifacit poſſeſſor:& (vt Paulus r ait) *loco do-
mini penè eſt.*
h *Agere non poteſt.*] Hoc eſt, fundum vendicando non poterit fructuum bona fide
conſumptorum nomine,iudicis officium implorare:quod certè poſſet pro fructibus
adhuc extantibus,non tamen propria aliqua actione:ſed ſolùm per implorationem
officij iudicis,quod cum principali iudicio s conſtat.
10 i *Ei verò qui.*] † Malæ fidei poſſeſſor,quia prædo eſt, & nullam poſſidendi cauſam
habuit, tenetur indiſtinctè omnes fructus, tam naturales, quàm induſtriales reſti-
tuere,ſeu illi extantes,ſeu cōſumpti ſint,quamuis non ſit factus locupletior. t quin-
imò de percipiendis etiam, hoc eſt, quos diligens paterfamiliâs colligere potuiſſet,
obligatur: quanquam ſi habeat aliquem titulum, ſaltem coloratum, de percipien-
dis, eum excuſari plerique u malint.
11 k *Cogitur reſtituere.*] † Secus tamen eſt in ipſius hærede. Is enim,ſi non pariter
malæ fidei fuerit,ſuos faciet x fructus.Nam vt noceat defuncti mala fides vſucapio-
ni:non nocet tamen y fructuum perceptioni: hic enim non ius, ſed præſens dunta-
xat factum ſpectamus.

§. Is verò ad quem.

1 *Sicut poſſeſſor bona fidei, ita & fructuarius, induſtriales fructus lucratur.*
2.5 *Fructuarius & bona fidei poſſeſſor in quo differant.*
3 *Fructus quando dicantur percepti eſſe.*
4 *Fructus fortuitò in terram decidente cuius ſint?*
6 *Fructus necdum percepti ad hæredes fructuarij,cur non pertineant?*
7 *Fructuarius & colonus differunt.*
8 *Colonus quis?*
9 *Coloni duplices?*

a Is verò ad quem vſusfructus fundi pertinet,non aliter
fructuum dominus efficitur, quàm ſi ipſe eos perceperit.

e l. 55. nemo plus de reg.iur.
f Sicut ī.in tit. de vſucap.dicetur.
g Vide quæ dixi in s. námque ſi cui ī.de action.
* l.qui ſcit.s. pen. de vſur. l. bonæ fidei. de acq.rer.dom.
h l.36.& ex diuerſo. de rei vend.
i l.76.frug.&ibi Ald.de verbor. ſign.d.l.domſi. de rei vend.
k Alciat.in d. l. frugem.
l l.45. fructus. de vſur.
m l.certum,22. C. de rei vend. l.ſi & me &Titium ſi certum petatur. glo. & Bart.in d.l.&ex diuerſo de rei vend.
n Ita loquitur. l.bonę fidei 48. de acqu. rer. dom.
o l.45.& l.fructus.de rei ven. & l.ſi pendēte. de vſufru.
p l.certum. 22. s. bonæ fidei. C. de rei vend. gl d.l. & ex diuerſ.Ang.hîc.
q Iuxta gl.in l. ſequit. §.fru.de vſucap.
r d.l.bonæ fid. facit. l.46.eiuſ. de rei vend.qui ſcit.de vſuc. gl. d.l.&ex diuerſo.
s Ar.l.4.C.dep.
t d.l.certum.& l.ſi vrbana. de cond. ind.b
u Gl hic & in d.l.& ex diuerſo in fin. glo. mag. & l.fundum.& vtrobique Bart.
x l.vnica s.2.ſi ven.no.n.ul.
y l.bonæ fi.s. in contrarium. de acq.rer.do.

Et ideò licet maturis fructibus, nondum tamen perceptis, decesserit: ad hæredes eius [b] non pertinent: sed domino proprietatis acquiruntur. Eadem [c] ferè & de colono dicuntur.

a *Præcedenti* §. dictum est, quòd perceptione fructuum dominium acquiratur iure naturali: hic eundem acquirendi modum diffusius prosequitur Imperator. † Sicut 1
enim bonæ fidei possessor industriales fructus pro labore & industria suos facit: sic quoque vsufructuarius, itémque colonus. † Differt tamen fructuarius à bonæ fidei 2
possessore: quia fructuarius non lucratur fructus nisi perceperit: bonæ autem fidei possessori cedunt fructus, à quocunque percepti fuerint. † Percepisse autem tùm in- 3
telligitur, cùm vel ipse, vel ipsius nomine alius eos collegerit, aut decerpserit, etiãsi in horreum nondum sint reconditi. [a] † Quòd si qui fructus casu, vel ob maturitatem sine adminiculo hominis in terram deciderint, fructuarij non sunt. Quod ta- 4
men Baldus verum censet, nisi casu decidentes amoueat, vel recondat in horreum. † Alterum discrimen est, quòd fructuarius omnes fructus lucrifacit, tam naturales 5
quàm industriales, siue consumptos siue extantes: quos etiam ad suos hæredes transmittit, si modò eos percepit. [b] Secus est in bonæ fidei possessore: huic enim industriales tantùm cedunt: naturales verò extantes, à domino vendicari [c] possunt.
b *Non pertinent*] † Idque duplici ratione: tum quia fructus pendentes, necdum à 6
solo separati, per se non censentur, sed pars fundi videntur: [d] tum quia vsusfructus est seruitus personalis, & vnà cum persona extinguitur. [e]
c *Ferè*] † Dicitur in textu (*ferè*) ad significandam differentiam inter fructuarium 7
& colonum. Nam fructus sunt coloni, à quocunque decerpti sunt: [f] secus in fructuario. Deinde colonus transfert fructus conductos ad hæredes, id quod fructuarius non facit: quia morte ipsius finitur vsusfructus, vt suo [g] loco dicemus. † Dicitur 8
autem *colonus*, qui prædium rusticum colit, siue in ciuitate, siue in villa: quia non locus, sed materia quæ conducitur colonum facit: differtque ab inquilino, qui conductor est vrbani prædij. [h] † Sunt autem coloni sub duplici differentia: aliqui dicun- 9
tur *coloni* propriè, qui agros suscipiunt colendos nummis, dant pensionem in pecunia numerata: alij dicuntur *coloni partiarij*, qui colunt agros, & dant mercedem partem fructuum: vnde & *partiarij* dicuntur: quia scilicet dominus & colonus in partem fructuum [i] vocantur.

a l. si vsufruct. 13. & ibid. Bald. quemadmodũ vsusfr. amit.
b l. vsufructu legato de vsufruct. l. 7. si pendentes. hoc tit.
c l. fructus. de vsu.
d d. l. si pend. de vsufr.
e §. finitur. ℸ. de vsufr.
f Tex. in l. 26. si apes. de furtis.
g l. 37. te pignoris. de acq. poss.
h in §. vlt. ℸ. de vsufruct.
i De his loquitur. tex. in l. 18. si merces. §. vis maior locati.

§. In pecudum.

1. 2 *Fructus appellatione quid veniat.*
3 *Lana quid?*
4 *Agni, hœdi, vituli, suculi.*
5 *De suculis stellis.*
6 *Ratio, quare partus ancillæ in fructu non sit.*

In pecudum [a] fructu [b] etiam fœtus est, sicuti lac, [c] pilus, & lana. Itaque [d] agni, [e] hœdi, & [f] vituli, & equuli, & [g] suculi, statim naturali iure dominij fructuarij sunt. Partus verò ancillæ [h] in fructu non est. Itaque ad dominum proprietatis pertinet. Absurdum enim videbatur, hominem in fructu esse: [i] cùm omnes fructus rerum natura, gratia hominis comparauerit.

Totus ille locus ad verbum descriptus est ex Caij libro 2. Rer. quotidianarum: nec minus pertinet ad bonæ fidei possessorem, quàm fructuarium, sicut ibidem Caius indicat.

a *Fructu*] Fructus in stricta significatione omne id quod fertur, modò renasciturum sit, appellantur: [a] (qui à ferendo, Varrone teste, deducti sunt [b]) vt fructus arboris est, quod ex arbore nascitur: [c] fructus fundi, quod ex fundo: [d] siue sint lapidicinæ, [e] siue arbores, modò cæduæ [f] sint: siue venatio, modò fructus fundi ex venatione constet. [g] Sic fructus pecudum sunt, fœtus, & similia quæ renasci solent: [h] vt lac, pilus, lana. Atque ita in hoc §. hæc vox accipitur. Sunt tamen & aliæ largiores

a l. 1. diuortio. §. vlt. soluto matri.
b Copus tract. de fruct. lib. 1. c. 1.
c l. 1. de fruct. & lit. expens.
d l. 10. item si fundi in princ. de vsufruct.
e d. §. si vir.
f d. l. diuortio. §. si fundum.
g l. vsufructuarium venari. de vsufr.
h l. venatione de vsuf.

giores huius vocis acceptiones [i]: quas huc propriè non spectant, prætereundas duxi.

2 b *Etiam fœtus est*] † Vides ergo, appellatione fructuum venire etiam fœtus animalium, & per consequens pertinere ad vsufructuarium, bonæque fidei possessorem [k].

3 c *Pilus & lana*] † Lana est, quæ de ouibus deciditur, à Græcos λῆνος deducitur, seu λᾶνος, vt Doribus, quod & *Lanam* significat. vt ex Polyb. & Callimac. [l] Varro probat.

i Loriot. tract. de fru. actio. 3. & 4. Copus vbi suprà.
k Vt hic, & l. pecudum, de vsufruct.
l de ling. latin. lib. 4.

4 d *Agni*] † Sunt fœtus ouium.

e *Hœdi*] Hœdus est animal ex capra genitum.

f *Vituli*] Fœtus ex vaccis.

g *Suculi*] Diminutiuum est à sue: & dicuntur suculi, quòd ex suibus seu porcis progignantur. Plautus in fœminino genere vtitur, in Rud. *Quin tui die recta cum sucula & porculis.*
5 † *Suculæ* sunt etiam stellæ, quæ alio nomine vocantur Hyades, à pluuia. Nam & orientes & occidentes tempestates & pluuias cient. Exoriuntur 12. Kalendas Iulij. Cic. lib. 2. de Natura deor. de Tauro signo cœlesti: *Eius caput* (inquit) *stellis conspersum est frequentibus.* Has Græci stellas Hyades vocitare consueuerunt, à pluendo, ὕειν enim est pluere. nostri imperitè suculas dicunt, quasi à suibus essent, non ab imbribus nominatæ.

h *In fructu non est*] Videtur tamen esse: quia & ancillæ partus renascitur, potéstq; & seruorum & ancillarum vsusfructus constitui, nec quicquam videntur à reliquis animantibus discrepare [m]. Nam & possidentur, & legantur, & venduntur, & permutantur.
6 † Sed contrarium disponitur propter hominis dignitatem, in cuius gratiam Deus opt. max. omnia creauit: Sic enim Moises scribit, Deum statuisse, vt homo omnium animantium princeps esset: & in eius vsum omnia sunt condita. Quod & Gentilibus non fuit incognitum: vt est apud Cicer. lib. 1. de Legib. lib. 2. & de Natura Deor. totum hunc locum vberius tractat.

m §. constituitur, I. de vsufr.

i *Cùm omnes fructus*] Idque ex Bruti [n] sententia obtinuit.

n l. vetus fuit. de vsufr. & est apud Paulum I. C. l. 3. sent. tit. 1. & Cic. lib. 1. de finib.

§. Sed si gregis.

1 *Qui habet vsumfructum gregis, tenetur submittere ex fœtib. natis, nō aliunde.*
2 *Grex & armentum differunt.*
3 *Idem locum habet in vsufructu vineæ, vel fundi alicuius.*
4 *Fructuarius gregis satisdare tenetur.*

[a] Sed si [b] gregis vsumfructum quis habeat, in locum demortuorum capitum ex fœtu fructuarius submittere debet: (vt & [c] Iuliano visum est) [d] & in vinearum demortuarnm vel arborum locum, alias [e] debet substituere. Rectè enim colere, & quasi bonus paterfamiliâs vti debet.

a *Thema*] huius §. est: Concessi tibi vsumfructum gregis ouium centum, eueniátq;, vt triginta oues morerentur, & quinquaginta nascerentur: triginta ex his prioribus debes addere, vt datum tibi numerum conserues, & ita reliquas viginti tuas facies.

1 † Quum enim relicto alicui gregis, armenti vel equitij vsufructu, grege in integro manente, fœtus vsufructuario acquirantur, conueniens est, vt in demortuarum vel inutilium pecudum locum, ex agnatis saltem fœtibus (non etiam aliunde) teneatur submittere. quæ, Angelo testante, receptior est interpretum [a] sententia. Eáq; substituta capita, statim domini fiunt, sicut domini priora. Sed quod dictum est, debere eum submittere: toties verum est quoties gregis, vel armenti, vel equitij, id est, vniuersitatis vsusfructus [b] legatus est: cæterùm si singulorum capitum, nihil supplebit.

2 b *Gregis*] † Grex latius patet, quàm armentum, siquidem tam maiorum quàm minorum est animalium: armentum autem maiorum tantùm. Quot autem capitibus constet grex in singulis animantium generibus [c], alibi traditur.

c *Vt & Iuliano*] Cuius rescriptum non extat: nisi quod Vlpianus [d] testatur, eum scripsisse, fœtum qui submitti debeat pendere dominum, vt si submittantur, sint proprietarij: si non submittantur, vsufructuarij.

3 d *Et in vinearum*] † Si vineæ tibi, aut etiam fundi vsumfructum concessi: in locum demortuarum, vel senio confectarum vitium, & in locum laborantium vel deiectarum arborum, alias subserere teneris. Oportet enim te rectè, & vt virum integrum decet, fundum colere, cuius tibi vsusfructus concessus est, & ita versari, vt optimus paterfamiliâs versaretur. Quod Zasius [e] ita accipit, nisi arbores sint vi deiectæ: quo casu ad subserendum alias compellendus non est.

a per l. n. plerumque, §. si serui, de iur. do. fac. l. 75. vetus, in fin. de vsufr.
b De his & aliis huc pertinentibus. vide d. l. vetus, §. fin. cum duab. ll. seqq.
c In l. oues. ff. de abige.
d l. quid ergo. de vsufruct.
e In paratit. de vsufruct. in punct.

c *Debet*] † Quinimò & ad satisdationem vrgeri fructuarius potest, quòd fruiturus sit arbitrio boni viri: nisi hoc illi [f] remittatur.

f l.1.& ibi glo. l. si cuius. cum l. seq. de vsufr.

§. Thesauros.

1 *Inuētione thesauri acquirimus dominiū.*
2 *Et qualiter hoc procedat.*
3 *Thesaurus quid?*
4 *Thesaurus donum fortunæ.*
5 *Thesaurus arte magica inuentus cuius (fiat.*
6 *An Thensaurus pro thesaurus legēdum*
7 *Locus suus, locus alienus.*
8 *Si concurrāt in petēdo thesauro, directus & vtilis dominus, cuius præferatur.*
9 *Thes. data opera inuentus, nō fit inuētoris.*

[a] Thesauros, quos quis [b] in loco suo [c] inuenerit, diuus Hadrianus, naturalem æquitatem sequutus, ei concessit, qui eos inuenerit. Idémque statuit, si quis [d] in sacro aut religioso loco, fortuito casu inuenerit: At si quis in alieno loco, [e] nō data ad hoc opera, sed fortuitò inuenerit: dimidiū domino soli concessit, & dimidiū inuentori. Et cōuenienter, si quis in Cæsaris loco inuenerit: dimidium inuētoris, & dimidium Cæsaris esse statuit. Cui conueniens est, vt si quis in fiscali loco, vel publico, vel ciuitatis inuenerit: dimidium ipsius esse debeat, & dimidium fisci, vel ciuitatis.

a *Decimosexto* † acquiritur dominium iure naturali, per inuentionem thesauri. Interest tamen, an quis in suo loco inuenerit, aut in alieno. † Nam thesaurum in suo loco inueniens, totum facit suum: si verò in alieno, non data ad hoc opera, tunc eum acquirit pro dimidia [a]. Ratio naturæ colligenda est ex his, quæ dicta sunt suprà, de occupatione & inuentione rerum quæ nullius sunt. † *Thesaurus* quippe est vetus quædam depositio pecuniæ, cuius non extat memoria, vt iam dominum non habeat. Sic enim fit eius qui inuenerit, quòd nō alterius sit. alioqui si quis vel lucri causa, vel metus, vel custodiæ condiderit sub terra, nō est propriè thesaurus [b], cuius etiam furtum fit: quoniam eius est possessio & proprietas, qui recondit [c]. Itaq; cùm hic ius naturale, hoc est diuinum tractemus, quo distribuuntur rerum dominia: rectè in textu dicitur, *Inuentionem thesauri in alieno loco eam esse accipiendam, quæ fortuitò contingat, non data opera.* Natura enim non patitur, vt aliquid concupiscas ex alieno, præmeditato consilio. † Vnde sicut Leo Imp. *thesaurum* beneficium Dei appellat, interpretatúrq; *thesaurum* mobilia condita ab ignotis dominis, tempore [d] vetustiore: sic Triphonius [e] appellat thesaurum donum fortunæ [f]. † Multo magis autem hoc dicendum est, si quis arte magica, puniendisq; sacrificiis & incantationibus vtitur thesauri inueniendi causa. Thesaurus namque eo modo inuentus quocunque in loco, inuentoris non fit, sed ærario applicatur: & qui inuenit, tanquam malus & maleficus [g] capite plectitur. Cæterùm Græci θησαυρὸν dicunt pecuniam, quam quis in numerato & ad casus repentinos repositam [h] habet. † Quod autem in Pandectis Floren. perpetuò legitur *thensaurus*, hoc neq; Caper Grammaticus, neque Donatus probant: nam *Thesaurum* (inquit Donatus) *veteres secundum Græcos sine litera N proferebant.*

b *In loco suo*] † Locum suum intelligere oportet, in quo inuentor habet directū, vel saltem vtile dominium [i]: quale habet emphyteuta, vasallus, superficiarius [k]. Alienum verò locum accipe, in quo inuentor aut nihil planè iuris habet, aut est creditor iure pignoris, vel vsufructuarius [l]. † Quòd si in petendo thesauro concurrant directus & vtilis dominus aduersus extraneum inuentorem, tunc præferetur vtilis dominus, sicut & is, qui legitimè vsucepit: sicque hoc casu præfertur vtile dominium directo [m].

c *Inuenerit*] Inuentum dicimus, quod etiam apprehensum est. ante enim [n] apprehensionem non dicimur possidere. Cæterùm nihil refert [o], an nos ipsi inuenerimus, an ij qui in nostra sunt potestate.

d *In sacro*] Suo scilicet & proprio: sicut fas erat olim priuato cuique habere proprium locum, autoritate publica sacrum: idem & de vocula in textu (aut Religioso) intelligendum est. Cæterum aliud fuerit [p] de publico sacro, vel religioso loco, quia dimidia pars ex his fisco vendicabitur.

e *Non data*] † Quia si data ad hoc opera inuenerit, totus thesaurus domino soli vel fundi restituitur.

a Vt hic in tex. & l. si is qui in aliena 63. de acquir. rer. dom.
b l. 3. nūquam, §. thesaurus, de acq. rer. dom.
c l. 67. à tutore, de rei vend.
d d. l. 1.
e in d. l. si quis in aliena. §. vlt.
f Vide de hoc in l. 3. §. vlt. de iur. fisc.
g d. l. 1. & l. nemo, C. de malef. & mathe.
h Vide Alciat. & Ferrar. hic l. 4. de verb. sign.
i l. 1. si ager. vectig.
k l. pen. §. 1. qui satisd. cog.
l d. l. si is qui, §. quòd si seruus.
m l. 27. in causis, in fi. de procurat.
n l. 3. §. Neratius. de acq. rer. dom.
o d. l. si is qui, de acquir. rer. dom.
p l. 3. §. si in locis, de iur. fisc.

§. Per.

§. Per traditionem.

[a] Per traditionem quoq; iure naturali res nobis acquiruntur: [b] nihil enim tam conueniens est naturali æquitati, quàm voluntatem domini, volentis rem suam [c] in alium transferre, ratam haberi. & ideo, [d] cuiuscunque generis sit res corporalis, tradi potest, & à domino tradita alienatur. Itaque stipendiaria quoque & tributaria prædia eodem modo alienantur. Vocantur autem [e] stipendiaria & tributaria prædia quæ in prouinciis sunt: inter quæ, nec non & Italica prædia ex nostra constitutione nulla est differentia. sed siquidem ex causa, aut dotis donationis, aut qualibet alia ex causa tradantur, sine dubio transferuntur.

1 a *Decimoseptimò* † nanciscimur titulum possidendi, & ex eo dominium iure natu-
2 rali, per traditionem: † quæ vt valida sit, & per eam transferatur dominium, plura sunt necessaria. Primùm, vt is qui tradit, dominus sit rei traditæ. nam si dominus non est, dominium quod non habet, transferre non potest [a]. Deinde, vt tradens in animo habeat, transferre dominium in re quam tradit: idque ad differentiam commodati
3 & depositi. Nam his in rebus qui tradit, dominus est: sed tradit, sperans paulò pòst se recepturum. Tertiò, vt corporale sit id quod traditur. † Incorporalia enim (vt sunt seruitutes) cùm tactum effugiant, traditionem non recipiunt, sed in his patientia habetur loco [b] traditionis. Is enim dicitur tradidisse seruitutem, qui patitur me ire, a-
4 gere, vti, frui [c]. † Quartò, vt res non sit prohibita alienari, quia non sacra, non dota-
5 lis, & c. alia: licet sequatur traditio, dominium tamen non [d] transfertur. † Quintò & vltimò, vt iusta tradendi causa subsit, quæ translationi dominij sufficiat, siue vera sit, siue contrahentium credulitate pro vera existimetur [e]. Nec dicat quispiam superfluè id requiri, cùm si nulla causa adsit, præsumatur [f] donatio: quia id solùm eo casu procedit, quo res consultò data [g] est: in dubio autem receptius est, vt tali casu error præsumatur [h]. Nam etsi ex vna causa ego rem tibi tradam, tu ex alia recipias, dominium non transfertur [i]. Idem si nummos meos ego tibi tradam, quasi tuos [k]. Idem, si liquidò constet, me hoc animo tradere, ne vllum tibi dominium quæratur [l]. Idem denique si tu, cui pecunia à me numeratur, sis malæ fidei [m].
6 b *Nihil enim tam conueniens*] † Imò (obijcit Accurs.) Deo seruire est conuenientius. Lepida mehercle obiectio. An verba sunt intelligenda secundum subiectam materiam, in qua proferuntur [n]? Si autem materiam subiectam expendis, loquitur hic Imperator de acquirendo mundanarum rerum dominio: qua in materia ad naturalem æquitatem nihil propius accedit, quàm domini in hoc traditio, exprimentis ipso actu voluntatem dominij transferendi. Pietatem verò erga Deum, quæ omnium rerum maxima esse debet, huc trahere, prorsus extra rem est. Porro optimè huc quadrat quæ Cic. in orat. pro Cecinna refert: *Hæc sunt* (inquiens) *firmissima fundamenta*
7 *nostra ciuitatis, sui quemq; iuris & dimittendi, & retinendi esse dominum:* † Sicut & Constantinus [o] rescripsit. Et [p] Caius ait, *iniquum esse, ingenuis hominibus non esse liberam rerum suarum administrationem.* Ideòque traditum est, [q] iniuriarum actionem aduersus eum dari, qui non sinit me meis rebus vti meo arbitratu.

c *In alium transferre*] Alioqui præcluderetur vsus & vtilitas omnium rerum, si semel occupatæ possessiones manerent semper apud eundem: nec mutua voluntate ab vno ad alium transferri possent.

d *Cuiuscunque generis*] Siue mobilis sit, siue immobilis, dummodò commerciis non fuerit exempta, nec eius sit interdicta alienatio. † Cæterùm res mobiles manu traduntur. immobiles tunc intelliguntur tradi, cùm quis in earum possessionem

a l. 20. traditio, in prin. de acq. rer. dom. arg. l. nemo plus 55. de reg. iur.
b l. 43. seruus, de acq. rer. do.
c l. quoties, de seruit.
d l. 9. qua ratione, s. hæ quoque, de acq. rer. dom.
e d. l. nūquam, dict. tit.
f l. Campan. de op. lib.
g l. 54. cuius, de reg. iur.
h Alex. in l. à Titio, de verb. oblig. Alciat. in l. traditionibus. C. de pact.
i l. si ego si cer. petat.
k l. 3. s. pen. de cond. ob caus.
l Gloss. hic.
m l. 45. si iussu. s. 1. & l. falsus 44. in princ. de furt.
n l. 16. ex conducto, s. Papinianus, li. 4. locat.
o l. 33. in re mādata, C. mand.
p l. 2. ff. si à par. quis manum.
q in l. iniu: arū actio neque. s. si quis me, ff. de iniur.

inducitur, etiam non vacuam. Quanquam enim ad possessionis acquisitionem requiritur vacans possessio: tamen ad dominij acquisitionem nihil refert, possessio vacua sit, an minus.[r] Neque etiam opus est, singulas rei immobilis partes adprehendere, vel omnes glebas circumambulare: sed sufficit, quamlibet eius partem introire: dummodo ea mente hoc fiat, vt quis totum fundum possidere velit.[s] Nihil quoque interest, vtrum dominus ipse per se tradat alicui, an eius voluntate alius.[t]

e *Stipendiaria*] Nihil refert, quale sit id, quod à domino traditur, siue prædium Italicum, siue possessiones stipendiariæ aut tributariæ. Quæ autem fuerit olim inter hæc tria differentia (quam Iustinianus hodie sua constitutione[u] sustulit) & appellationis huius inde fluxerit occasio, Theophilus hoc loci vbertim refert: quem Tyrones iuris legere possunt.

r l.16. si fundũ. de fundo dot. l. Dd. hic. & in l. 3. de acqu. poss. Bart. l.2. §.1. de act. empt.
s d. l.3. in pr.
t d. l. qua ratione. §. nihil. & §. seq. J. hoc tit.
u l.1. C. de vsucap. transfor. & subl. diff.

§. Venditæ.

1 *Emptione acquiritur dominium iure naturali.*
2 *In emptione nõ transfertur dominium, nisi soluto precio.*
3 *Dominium in venditione, & gentium & ciuili iure transfertur.*
4 *Venditor quando dicatur emptori fidem habuisse de pretio.*

[a] Venditæ verò res, & traditæ, non aliter [b] emptori acquiruntur, quàm si is venditori precium soluerit, vel alio modo ei satisfecerit: veluti [c] expromissore aut pignore dato. quod quanquam cauetur [d] ex lege 12. tab. tamen rectè dicitur, & iure gentium, id est, [e] iure naturali id effici. Sed si is qui vendidit, fidem [f] emptoris secutus fuerit: dicendum est, statim rem emptoris fieri. Nihil [g] autem interest, vtrum ipse dominus tradat alicui rem suam, an voluntate eius alius, cui eius rei possessio permissa sit. Qua ratione, si cui libera vniuersorum negociorum administratio permissa fuerit à domino, isque ex his negotiis rem vendiderit, & tradiderit: faciet eam accipientis.

a *Decimooctauò*] † Iure naturali seu gentium consequimur rerum dominia, per em- 1
ptionem: non tamen aliter, nisi pretium venditori solutum sit, aut satis eo nomine factum, aut fides de eo habita. † At in hoc differt emptio à reliquis causis, siue titulis, 2
quòd in ea non transfertur rei venditæ dominium, vtcunq; res tradita sit, nisi soluto pretio. In aliis verò causis, puta donationis, dotis, & similibus, is qui tradit, dominium statim in accipientem transfert. Vnde est quòd si venditor, quasi mox precium conuentum accepturus, emptori rem tradiderit, & is venditori non satisfaciat, rem venditam possit [a] vendicare: vel nondum traditam loco pignoris retinere, donec pretium soluat.[b] Dixi, loco pignoris: quoniam pignus propriè non est, sed quasi [c] pignus.

b *Emptori acquiruntur,*] Pleno scilicet, solidóque dominij iure.

c *Expromissore*] Puta, quia emptor pro se alium dederit, qui pretium soluere repromiserit, aut etiam pignus pro pretio præstiterit: hoc tamen ex venditoris voluntate.[d]

d *Ex lege 12. tab.*] Sicque ille modus videtur esse iuris ciuilis: Voluit enim Iustinianus occurrere tacitæ obiectioni eorum, qui putare quirent, hæc non debito loco tractari, cum hic agatur de acquirendarum rerum modis ex iure gentium. Porrò hæc lex XII. tabul. cuius hic fit mentio, non extat: in eandem tamen sententiam [e] Pomponius respondit.

e *Iure naturali*] Subaudi, inuentione. † Dominium ergo transfertur: primum iure 3
naturali inuentione scilicet: ex quo iure omnes ferè contractus introducti sunt. deinde & iure ciuili, nempe approbatione, quod approbauit eiusmodi contractum, eique formam præscripsit, & solennem modum.

f *Fidem emptoris secutus*] † Tunc autẽ vẽditor fidem emptoris secutus esse videtur, 4
cùm vel soluẽdi diem ei præscripsit[f]; vel emptor venditore sciente, nec cõtradicente, in possessionem rei emptæ venit[g], vel aliud quippiam in eam sententiam[h] interuenit.

g *Nihil autem interest,*] Quantũ ad dominij translationẽ attinet, de qua hic agitur.

a Argum. l.3. si quasi. ff. de pig. act. Ang. hic facit l. procuratoris §.5. penul. de tribut. act.
b l.14. Iulianus §. offerri. de act. empt.
c l.46. neq; pignus. de reg. iu.
d l.2. §.1. in fin. si cert. petat.
e in l.19. quod vendidi, ff. de contrah. empt.
f l. ad solutionem, Cod. de re iud. gloss. in d. l. quod vendidi, de contr. empt.
g l.12. C. de acq. poss.
h Zab. hic.

§. Interdum.

§. Interdum.

1 *Regulariter dominium sine traditione non transfertur.*
2.3 *Casus in quibus contrarium obseruatur.*

[a] Interdum etiam sine traditione nuda volũtas domini sufficit ad rem transferendã: veluti si rem, quã tibi aliquis cõmodauerit, aut locauerit, aut apud te deposuerit, postea aut vẽdiderit tibi, aut donauerit, aut dotis nomine dederit. Quamuis.n. ex ea causa tibi eã nõ tradiderit: eo tamen ipso, quòd patitur tuam esse, statim tibi acquiritur proprietas, perinde ac si eo nomine tibi tradita fuisset.

1 a *Quamuis* † regula est, quòd dominia rerum nuda traditione non transferantur:
[a] sunt tamen multi casus, in quibus & sine noua traditione, nuda tantùm voluntas
2 dominio transferendo sufficit: † vt si ea res in aliquẽ ex iusta causa alienetur, cui iã incumbit naturaliter, vt in exemplo text. nostri. Quid enim hic alia supervacanea traditione opus est, quàm patientia? id est, vt rem apud me manere patiatur [b] dominus? Et habemus hoc loci decimumnonum modum acquirendi dominij iure natu-
3 ræ † Præter exempla in textu relata, habentur & alii quidam ficti modi traditionis, veluti, si aceruum lignorum emero, & cum venditor tollere me iusserit, simulátq; custodia a me posita fuerit, traditus censetur: [c] vel si res emptas consignet emptor [d]: aut res sit in conspectu, & venditor æditiore loco dicat, se vacuam possessionẽ [e] tradere. Sic & eum, qui domino sciente, nec contradicente, post contractum rem possedit, interpretamur per eundem in eius rei possessionem inductum: [f] quoniam patientia obligati tradere, pro traditione habetur, licet instrumento, quòd tradita fuerit, non contineatur [g]. Sunt & alia huius rei exempla passim in iure obuia: quæ breuitatis causa recensere prætereo [h]: quæ tamen suis interpretes locis recensent.

§. Item si quis.

1 *Traditione clauium transfertur dominium: & n.*
2.3 *Item instrumenti traditione dominium transfertur.*

[a] Item si quis merces in horreo depositas vendiderit, simulatque claues horrei tradiderit emptori, transfert proprietatem mercium ad emptorem.

1 a *Item si quis* † traditione clauium iure naturali transfertur [a] dominium: si tamen ex iusta causa tradantur, puta emptionis, donationis, vel simili, quæ sit operabilis ad translationem dominii, secus si ex causa custodiæ: quia tunc nihil efficit clauiũ tra-
2 ditio, sed tantùm custodiæ commissæ significationem [b] habet. † Sed & vina tradita videntur, cùm claues cellæ vinariæ emptori traditæ [c] fuerint. Et Celsus [d] eleganter ait, si vicinum mihi fundum mercatum venditor ex mea turre demõstret, vacuámque possessionem se tradere dicat: non minus possidere cœpi, quam si pedem finibus
3 intulissem. † Sic dominium quoque transfertur instrumenti [e] traditione: vt si quis coempto mancipio instrumentum emptionis mihi donatario tradat, dominium in me transtulisse censebitur. Quapropter & templorum clauibus sacerdoti traditis, sacerdotii quasi possessionem transferri [f] receptum est.

§. Hoc amplius.

1 *Apprehensione rei in vulgus proiectæ, vel pro derelicto habitæ, dominium quæritur.*
2 *Missilia quid?*
3 *Quãdo occupatione acquiratur dominiũ.*
4 *Res tam mobiles, quàm immobiles pro derelicto haberi.*
5 *Res bifariam pro derelicto habentur.*

1 [a] Hoc amplius, interdum & [b] in incertã personã collata voluntas domini, [c] trãsfert rei proprietatẽ: vt ecce, Prætores & Cõsules [d] cum missilia iactãt in vulgus, ignorãt quid eorum quisq; sit excepturus: & tamen quia volunt, quòd quisq; acceperit, eius esse; [e] statim eũ dominum efficiunt.

a l. traditionib. 20. C. de pact. l. nunquam nuda. ff. de acqu. rer. do.
b Vt hîc & d. l. qua ratione. §. hæc quoq; res. de acq. rer. do.
c l. 51. quarundã. de acq. poss.
d l. 14. quòd si. ff. de peric. & cõmo. rei vẽd.
e l. 18. quod meo. §. si vend. de acq. poss.
f l. 2. C. de acq. poss.
g Sal. in d. l. 2. facit l. 76. quædam mulier. de rei vend.
h Vide apud Dd. in d. l. traditionib. Ang. in §. per traditionem. §. eo.

a l. 74. Clauib. de contr. empt. gl. in l. 1. in pr. de acq. poss.
b l. 79. cùm pater. §. pater plurib. de leg. 2.
c l. 1. §. si iusserim. de ac. poss.
d l. quod meo. §. si vend. de acq. poss.
e l. 1. C. de do.
f Ant. de But. in c. fi. de caus. poss.

nolit, sed quò magis cum ipsa naui maris periculum [b] effugiat. Qua de causa si quis eas fluctib. expulsas, vel etiam in ipso mari nactus, lucrandi animo abstulerit, [c] furtũ [d] cõmittit. Nec longè videntur discedere ab his, quæ [e] de rheda currente, non intelligentibus dominis [f] cadunt.

a *Alia sanè*] Id demum pro derelicto dominus habere videtur, cuius possessione se
1 hac mente exuerit, vt id in patrimonio bonísque suis [a] esse nolit. †Rectè ergo hîc traditur eum qui orta inter nauigantes tempestate, vt onus nauis leuius reddatur, res aliquas proiicit in mare, non hanc mentem habere, vt eas pro derelicto habeat,
2 sed salutis causa has dimitti. † Ideóque nec fiunt [b] apprehendentis: sed qui eas lucrandi animo acceperit, furti obstringitur: [c] imò & nouo iure bonorum [d] omnium publicatione mulctari debet.
3 b *Effugiat*] †Eadem ergo ratione & is, què res incẽdij causa sub diũ emissas aufert, lucrifaciẽdi causa, furti tenetur †Idẽ iuris est in his, quę in via alióve loco publico inuenta sunt: nisi.n. pro derelictis habeãtur, sine furti suspicione retineri nõ possũt.
4 c *Furtum*] †Adeò vt nil referat, constétne, cuius res inuenta fuerit, an minus: quoniam nihil facit ad muniendum furtum, quòd cuius sit, quis ignoret: [e] cùm nemo
5 nesciat, quod suum non est, id ad alios pertinere. [f] Alienæ itaque rei repertor probè fecerit, si libellum publicè propõsuerit, aut ex suggestu publico proclamari fecerit, inuenisse se, restiturúmque ei, qui suũ id esse certis quibusdam signis atque indiciis demonstrare possit. [g] Potest idem publica denuntiatione fieri, & si deinde non appareat, qui inuentum suum asserat, si inuentor inops est, retinere poterit. Sin diues, rectius fecerit, id in manus pauperum [h] erogando.
6 d *Committit.*] †Nec tamen hoc est perpetuum: nam si sciat apprehendens, rem pro derelicto habitam, eam retinendo furti non tenetur: veluti si dominus merces solutas, & qua scit aqua perituras, eiiciat: certè qui inuenit, suas facit, nec furti obligatur. Eo siquidem casu ex iactus modo plerumque putandum est, dominum derelinquendi animo [i] iactasse.
7 e *De rhæda.*] † Rhæda fuit propriè vehiculi genus, cuius vsus olim apud Romanos soli Senatorio ordini concessus erat. Hîc verò de omni curru intelligi debet.
8 f *Cadunt.*] Quia dominorum manent: súntque ab inuentoribus restituenda †Sed an μηνύτρον id est, inuentionis præmium possit exigi? Et sanè honestius recipitur quàm petatur: [k] nisi quis conquirendæ causa, singularem operam impendisset: tum enim indicij præmium nemini denegandum [l] esse, æquitas ipsa docet.

a l. si quis. 10. §. 1. de acq. poss.
q l. 2 §. fi. l. qui leuand. ad l. Rho. de iact.
c l. qua ratio. §. fin. vnde hîc text. videtur sumptus h. t. l. 44. falsus. §. si tactũ. de furtis.
d Auth. nauigia. de furtis.
e d. l. falsus. §. qui alien. De furt.
f l. fin. C. vnde vi.
g Arg. d. l. falsus. §. solent. & l. 1. in fi. de ser. fug.
h Auth. omnes peregrini. C. communia. de success.
i Bart. in d. §. si iactum. qui aliàs repugnare videtur.
k d. l. falsus. §. plerique. in fin.
l Arg. l. idem si tibi. de cõd. ob turp. caus.

De Rebus corporalibus & incorporalibus. Tit. II.

[a] Quædam præterea res corporales sunt, quædam incorporales. Corporales hæ sunt, [b] quæ sua natura tangi possunt: veluti fundus, homo, vestis, aurũ, argẽtum, & denique aliæ res innumerabiles. Incorporales autem sunt, quæ tangi [c] non possunt: qualia sunt ea, quæ [d] in iure consistunt: sicut hæreditas, vsusfructus, vsus, & obligationes [e] quoquo modo contractæ. [f] Nec ad rem pertinet, [g] quod in hæreditate res corporales continentur: nam & fructus, qui ex fundo percipiuntur, corporales sunt: & id quod ex aliqua obligatione nobis debetur, [h] plerũq; corporale est: veluti fundus, homo, pecunia. Nam ipsum ius hæreditatis, & iure vtendi fruendi, & ius obligationis, in-

corporale est. [i] Eodem numero sunt iura prædiorum vrbanorum & rusticorum: quæ etiam [k] seruitutes vocantur.

a l. 1. in fin. de rer. diu.

† *Hic* titulus ad verbum ex Caii [a] responso, sub titulo, *De rerum diuisione & qualitate* desumptus est, & aliam rerum diuisionem continet, planè generalem, quæ nihil non includit. Nam ad vniuersa accommodatur, non solùm quæ tangi, viderique possunt, sed etiam quæ oculo & intellectu percipiuntur. Itaque rectè Iulius [b] Paulus ait, *siue corporalia, siue incorporalia comprehendit, & ad omnem contractū, causasq; & iura pertinent* [c] Hinc res significationes varias hoc hexametro Ausonius cōprehendit: *Imperium, litem, venerem, cur vna notet res?* Res enim appellatur quicquid omnino in rerum natura est. Rerum ergo aliæ sunt corporales, aliæ incorporales. Et primum quidem membrum, de rebus scilicet corporalibus, de earundémque acquisitione superiori titulo seorsim Imperator tractauit: alterum verò membrū in hunc specialem locum reiecit: ob id fortè ne rerum ipsarum tractatio inter se commisceretur: & quia hoc membrum peculiariter seruitutes quarum tractationem nunc assumere intendit, respiceret. Huius autem tituli verum vsum atque vim Oldendorpius [d] in suis actionibus pulchrè declarauit: ad quem iuris tyronem remitto. 1

b l. 23. rei appel. de ver. sign.

c l. 5. l. 23 ff. de verb. sig.

d classe 3. Act. 6. in prin.

b *Quæ sua natura tangi possunt.*] Scilicet, vt substantia: & id quidem potentia, non semper tamen actu. Nam & ea quæ sunt in abysso, in profundo maris, vel infixa cælo, corporalia rectè dicuntur: quia tametsi actu nemo ea tangere possit: sua tamen natura & potentia, tanquā substantia, tangibilia sunt. † *Corporales* ergo *res* dicūtur, quæ habent limitatum ac visibile, natura duce, corpus & formam, ita vt oculis subiectæ sint, manúque palpari possint: vt fundus, homo, vestis, aurum, & cæteræ res. 2

c *Non possunt.*] † id est, quarum non ita certum corpus, ac limitata species à natura prodita est, quòd vel videri vel tangi queant, sed potius percipiuntur intellectū, vel iudicio animi. † Vt successio, seruitus, obligatio, & reliqua iura. Res ergo corporalis naturaliter per se inspecta, certè nihil aliud præstat, quàm quòd tangi, & exteriore sensu ordinari possit: vt fundus, homo, vestis, &c. Si verò erigatur ad rationem politicam animi cogitatione, tunc formulæ iuris concipiuntur: per quas res corporales sic ordinantur ad vsum humanum, vt nemini fiat iniuria. Et tales formulæ dicuntur res incorporales: quia substantiam non à corpore, sed animo ducunt. Oldendorpius [e] adfert similitudinem ab homine, quia paruus est mundus. *Quid valet* (inquit) *corpus quod tangi potest, nisi animi ratione ad honesta officia trahatur? Eleganter ergo, sicut homo corpus habet & animam: ita totum ius nostrum censetur circa duas res versari, videlicet, corporales & incorporales.* Hæc Oldendorpii est consideratio: quam Accursius, vtcunque necessariam, non intellexit. 3 4

e in loco 3. alleg.

d *In iure.*] Id est, ratione ac intellectu, quę sc. in cēsura & intellectu animi consistūt.

e *Quoquo modo.*] Siue ex contractu, aut quasi: siue maleficio, vel quasi ex maleficio.

f *Nec ad rem.*] Est occupatio, qua respondet Imp. tacitæ obiectioni: & id confirmat per exempla.

g *Quòd in hæreditate.*] † Obserua res hæreditarias esse in hæreditate: sed non esse ipsam hæreditatem. Hæreditas enim est ipsum ius, personā defuncti referēs, nō autē [f] facultates. Ideóq; ab ipsis rebus hæreditariis differt: vt hic Imperator clarè ostēdit. Vnde est, quòd qui hæreditatem vendidit, rebus euictis nihil præstet. [g] Hinc etiā est quod hæreditas nomen seruet, etiamsi nulla corpora hæreditaria sint: vt Papin. [h] voluit. Interdum tamen hæreditatis verbum pro rebus ipsis & corporibus hæreditariis vsurpatur. Sic hæreditatem explere, & hæreditati furtum fieri dicimus. Inde [i] M. Cicero hæreditatem definit pecuniam, quæ alicuius morte ad alium peruenit. 5

f d. l. hæred. fa. l. 178. pecuniæ 9. hæreditas. de ver. sig.

g l. 2. de hær. vel actio. ven.

h in l. 53. hæredit. de petit. hær.

i in Topicis.

h *Plerumque*] Plerunque dicit, quia interdum quod nobis aliqua obligatione debetur, incorporale est, veluti si vsusfruct. vsus, via, iter, aut alia seruitus vel personæ vel rei debita sit.

i *Eodem numero.*] Nempe rerum incorporalium.

k *Seruitutes vocantur.*] Genere scilicet ipso ad suam speciem contracto: seruitutis enim appellatio simplex & generalis latissimè patet.

De seruitutib. rusticor. prædior. & vrban. Tit. III.

In Rubr.

1 *Quasi dominij affinia.* 2 *Ius in re quid.* 3 *Seruitus.*

Rerum incorporalium numero seruitutes quoque censeri, ad finem præcedentis
1 tituli dictum est: de his ergo congruum erat subiicere.† Porrò supra [a] admonuimus dominium duo habere affinia: scilicet quasi dominium, & ius in re specificum. Illud
2 superius [b] explicatum est †*Ius in re* est, quod habet is, cui vel cuius prædio debetur seruitus, quódque habet creditor, cui constituta est hypotheca: id est rei immobilis
3 pignus. De seruitute hic agendum est. † Potest autem *seruitus*, ciuilis disciplinæ ordinem sequendo, duplici modo colligi: vno modo, cùm persona seruit personæ, quã ideo personalem vocant: & hæc in seruis & propriis hominibus relucet: de qua nihil ad nostrum propositum, sed eam Imperator superiori libro [c] explicauit. Altero, ad imitationem personarum in rebus constituitur seruitus: idque dupliciter. Nam aut res immediate seruit personæ, vnde etiam *personalis* [d] appellatur: à persona scilicet, quæ in illa dominatur, & cui debetur: vt *vsus, vsusfructus, habitatio* [e]. Aut rebus directò commodum adfert, & dicitur *realis* siue *prædialis*, quia à re rei, id est, à prædio alteri prædio debetur. Nonnulli [f] tamen eam seruitutem, quæ a re personæ debetur, negant merè personalem esse, sed mixtam potius: & dicunt, seruitutes alias esse
4 personales, alias reales, alias mixtas. †Sed hi cogitare debebant, semper ad cognoscendam seu diiudicandam qualitatem & circumstantiam seruitutis, respiciendum esse id, cui debetur, siue sit persona, siue res: vt Oldendorpius [g] rectè colligit, commonẽs longam esse differentiam inter seruitutem, quæ ad statum personæ pertinet, & illã quæ ad rerum vsus referri solet. *Nam quantum refert* (inquit) *inter ius quod ad personas pertinet, & ius quod ad res hominibus distribuendas spectat: tantum discrimen est inter seruitutem humanam, & seruitutem rerum inanimatarum.* Ad propositu ,
5 in hoc titulo Imperator *realem seruitutem* expositurus est: † quæ nihil aliud [h] est, quàm iu quoddam prædio inhærens, quod dominantis vtilitatem auget, seruientis libertatem minuit: & hoc contingit, cùm res seruit rei, fundus fundo, prædium prædio, ager agro, pratum prato, vinea vineæ: & adeò hæc rebus inhæret, vt etiam per-
6 sona sublata non tamen extinguatur aut tollatur seruitus. † Prædium autem cui seruitus debetur, dicitur *dominans*: alterum prædium quod patitur seruitutem, *ser-*
7 *uiens* nominatur [i]. † Porrò hæc *realis seruitus* rursus duplex est, *vrbana*, scilicet &
8 rustica: sicut prædiorum alia sunt vrbana, alia rustica.† *Prædium vrbanum* est, ædificium gratia inhabitandi factum, siue rure, siue in vrbe sit positum [k]: vrbanum enim prædium materia, non locus facit. At verò *rusticum prædium* est omnis ille fundus, seu ædificium, quod vel pecorum, vel fructuum percipiendorum, colligendorum,
9 reponendorúmque gratia factum est, siue in vrbe, siue extra [l] vrbem. †Seruitus ergo quæ vrbano prædio debetur, *vrbana* dicitur: *rustica* verò, quæ prædio rustico. Nam & in realis seruitutis qualitate adiudicanda, inspiciendum est prædium, cui eã debetur, vt eiusdem conditionis sit & seruitus.

a In rub. de re diuis.
b s. si quis à nõ domino. ‡. de re. diuis.
c Sub tit. de iure person. facit. l. 4. de sta. hom.
d l. 6. pater filię d. ser. leg.
e de quib. ‡. seq. ti. agetur.
f Accu. & Bart. in l. 1. de serui. r. u. Ias. & alij in s. quæ ‡. de act.
g Oldend. clas. 3. act. 4. in prin.
h Bart. in d. l. 1. de serui.
i l. 1. in fi. communia. præd.
k l. 198. vrba. præd. de verb. sig. Bart. in l. 4. de seru.
l l. 4. eo iure. s. stab. in quibus cau. ac. pig. cõtra. Alc. d. l. vlt.

In princ. tit.

[a] RVsticorum prædiorum [b] iura sunt hæc: iter, actus, via, aquæductus. [c] Iter est ius eundi, ambulandi

hominis,non etiam [d] iumentum agendi vel vehiculum. [e] Actus,est ius eundi,ambulandi hominis,agendi iumentum vel vehiculum. Itaque qui habet iter [f], actum non habet: sed qui actum habet,& [g] iter habet,eóque vti potest etiam sine iumento. [h] Via, est ius eundi &agendi & ambulandi hominis:nam & iter & actum via in se continet.[i] Aquæductus,est ius aquæ [k] ducendæ [l] per fundum alienum.

a *Rusticorum*] De seruitutibus quæ prædiis debentur,tractaturus Imperator,† primùm quatuor seruitutes rusticas recenset,tanquam potiores & frequentiores(sunt 1
enim multò plures, quarum nonnullas etiam ipse postea subiicit) ac inde vrbanas seruitutes pariter immiscet.

a In l.1.de ser. rust.præd.

b *Iura*] Id est,seruitutes. Sic enim loquitur Vlpianus [a] ipse:ex cuius responso hic locus ad verbum descriptus est.

b d.l.1.
c Ita Theop. hic declarat.
d l.7.qui sella. d.tit.

c *Iter est.*] † Prima seruitus rustica est *iter*, ab eundo,quæ dicitur esse legitima fa- 2
cultas eundi,ambulandi hominis per fundum vicini, sed neque cum iumento, neque cum vehiculo [b] nostro idiomate,*ein fuesssad.* Verbi [c] gratia:Habebam ego fundum,habebas & tu fundum in propinquo:cùm in meum ire vellem,opus erat mihi magno circuitu: Rogaui te, vel pactus sum,vt mihi iter concederes, id est, vt mihi per fundum tuum ire liceret: nam hæc via compendio ducebat in fundum meum. Tu mihi iter concessisti, vt transire possem, sed neque cum iumento, neque cum vehiculo: possum tamen & lectica portari,& equo vehi,vt Paulus [d] respondit: iter enim est,quo quis pedes vel eques commeare potest.

d *Iumentum.*]†Iumenta à iungendo appellata esse Nonius putat,quòd currui iun- 3
gerentur, vt equi & muli, & cætera dorsuaria,quæ Græci νωτοφόρα vocant. Quidam à iuuando ducunt *iumentorum* nomen. Bones verò armenta potius dicebantur, ab arando,quòd is principalis eorum vsus esset. Vnde iumentis legatis boues non deberi,nec contrà,Martianus [e] respondit.

e l.64.legatis seruis. s.iumētis. de leg.3.
f l.1.& l.inter actum præd.r.
g l.1. de adimend.leg.
h in l.Labeo. 19. de verb. sig.

e *Actus est*] † Altera seruitus rustica, est *actus,ein besuch vveg,oder trib.* dictus ab 4
agendo iumento,cùm & pecus, vehiculúmque agere, nedum ambulare [f] possum per alterius fundum.Quo nomine si testator actu legato iter adimat,nihil ademisse videtur:quia actus sine itinere nunquam esse potest. Alias autem varia est huius voculæ *Actus* significatio,sicut Vlpianus [h] alibi scribit.

f *Actum non habet*] Nam cum iumento vel vehiculo transire non potest.

g *Iter habet*] Potest enim & solus,& cum iumento transire.

i d.l.1. & d.l. qui sella.ff.h.t.
k Ang.hic.
l l.8.viæ latitudo.d tit.
m l.13.certo gener. s.latitudo. d.tit.
n d.l.certo.
o d.l.certo s.1. & 2. vsque ad fi.l.si mihi.
p l.flumine h. ti.vbi latius de hoc scribitur.

h *Via*] Via (*ein straz*) ea est tertia seruitus rustica, & quidem pinguior, quàm sint 5
præcedentes duæ,Nam vtrasque complectitur,& habet quiddam amplius:vt etiam lapides & ligna trahere, † & erectam ferre hastam, id est,exercitum, seu pedita- 6
tum per alicuius agrum [i] ducere liceat: dum tamen id sine fructuum læsione & deuastatione [k] fiat. † Illud porrò obseruandum est,ex lege duodecim Tabularum 7
latitudinem itineris fuisse duorum pedum: Actum quatuor pedes habuisse in porrectū,in anfractū octo: viam verò in porrectū, & in anfractū, id est, vbi est flexus viæ,sexdecim [l]. Conuentionibus tamen,aut interueniente arbitri officio,via dilatari aut constringi [m] potest. Quod idem & in actu & itinere, si nulla à constituente facta sit determinatio,locum [n] habet. † Nisi actum sit,vt totus ager sit iter, a- 8
ctus, via: qua specie ea seruitus intelligenda est, vt per huiusmodi loca debeatur, quæ ædificiis, arboribus, vineis vacua sint:in quibus ædificari etiam nihil posset ad impedimentum [o] seruitutis. Hinc est,quod vulgò dicitur:*vbi non est via discreta, totum via est.* Hoc quoque addendum,has tres species rusticæ seruitutis constitui ad tuum prædium non posse, si flumen esset intermedium, nisi ponte vel vado transiri [p] posset. Sic quoque si inter tuum prædium & meum locus publicus intercedat, non alter mihi seruitutem constituere potes, quàm vt ne loco publico noceatur, quod generaliter in omnibus huiusmodi seruitutibus obseruari debet.

† Sed

9 †Sed nec illud omittendum, eum cui seruitus viæ conceditur, aut itineris, vel actus in toto fundo, debere ciuiliter vti, non vt per medium fundi cum detrimento fructuum vadat: sed locum eligit minus damnosum: & quo is viam primò direxerit, eo sine variatione vtatur, quæ fuit æquissima q Celsi sententia. q in l. si cui. de s ru.

10 i *Aquæductus.*] †Quarta seruitus est *aquæductus, ein vvasser leytung*, vt si mihi facultas sit ducendi aquam per fundum alterius: r vt quia tu habeas fundum aquis abundantem, ego contrà fundum habeam in vicino aquis indigentem: & concesseris mihi, quòd possim aquam ex tuo fundo in meum ducere. hæc dicitur seruitus aquæ ducendæ: potéstque pluribus concedi, vt sine dierum distinctione vtantur, vel r d. l. 1. s. aquæduct.

11 etiam vt alterna sint vtendi tempora. † Seruitus tamen aquæductus & itineris huiusmodi vno loco non concurrunt: altero enim concesso, alterum constitui potest. s s 14. per quem. hoc tit.

12 k *Ducendæ.*] † Ex fonte scilicet aut flumine perenni: ex lacu enim qui perpetuus non est, aut stagno, concedi aquæductus non potest: ob id certè, quòd seruitutes prædiorum perpetuam causam habere debent. Potest tamen ita aquæductus constitui, vt liceat aquam, etiam quæ nondum emersit, quærere, & inuentam u duce- t l. 27. foramen. ff. de seruit. vrb. præd. u l. vlt. si ser. vend. l. Labeo. ait h. tit.

13 re. † Hoc etiam sciendum, quòd qui ex fundo tuo aquam longo tempore non duxit, quòd fons exaruerat, renascente fontis vena, ius x ducendi, non vsu non perdat. x l. vnus. s. vlt. cum l. seq. d. tit. de seruit. rust. præd.

l *Per fundum alienum*] Nam in hoc latet ius seruitutis, cùm alioqui per fundum alienum aqua duci y non possit: imò si ducatur, interscindi possit à domino z. Quòd si per alienum locum ducere nolis: poteris tamen ex flumine publico pro necessitate aquam ducere, & non vltra: nisi à principe, vel consuetudine maiorem facultatem impetraueris: debétque qui aquam ex flumine ducit, nemini facere iniuriam a. y l. 2. C. de seru. & aqua. z l. 29. quemadm. s. 1. ad L. Aquil. a l. 4. itaque. ad l. Aquil. l. 2. de flumin. l. si autem. s. si flumē. de aqu. plu arc.

14 † Sed nec illud prætereundum, si is qui ex summo fundo per medium agrum in sua prædia aquam ducit, hunc summum fundum, ex quo aqua ducitur, emerit, & suum inferius prædium, cui debetur aqua, postea vendat, seruitutem propter medium

15 prædium retineri: † non obstante regula, qua dicitur, *rem suam nemini seruire.* Hoc enim verum est, si sine medio seruiretur: at hic alius fundus mediat, per quem aqua b decurrit. b l. Ita prędia. h. l. Zas. in suis. Parat. huius tit.

§. Prædiorum vrbanorum.

a Prædiorum vrbanorum seruitutes sunt hæ, quæ ædificiis inhærent. Ideo vrbanorum prædiorum dictæ, quoniam b ædificia omnia, vrbana prædia appellamus, c etsi in villa ædificata sint. Item vrbanorum prædiorum seruitutes sunt hæ, d vt vicinus onera vicini sustineat: e vt in parietem eius liceat vicino tignum immittere: f vt stillicidium vel flumen recipiat quis in ædes suas, vel in aream,

vel in cloacam, vel non recipiat: & [g] ne altius quis tollat aedes suas, [h] ne liminibus vicini officiat.

a *Prædiorum.*] Iustinianus pauciora rusticarum seruitutum exempla præmisit:
nunc vrbanas aliquot annectit, quas nos sigillatim & crassè ad textum enarrabimus:
† hoc præmisso, vrbanorum prædiorum seruitutes quasdam esse aientes siue affir- 1
matiuas, alias negantes siue negatiuas: cùm interim rusticæ seruitutes nullæ soleant
per negationem [a] constitui.
b *Aedificia omnia.*] Quæ scilicet habitationis hominum causa facta sunt: secus si
stabulandis iumentis, aut fructibus custodiendis essent constructa: tum enim rusti-
ca dicuntur, vt suprà [b] ad Rubr. diximus.
c *Etsi in villa.*] † Siquidem vrbanum prædium non locus facit, sed materia. Proin- 2
de hortos quoque si qui sunt in ædificiis constituti, *vrbanorum* appellatione conti-
neri, dicendum est. Planè si plurimum horti in reditu sunt, vinearij fortè, vel etiam
olitorij magis [c] est, non esse vrbana.
d *Vt vicinus.*] † Prima seruitus vrbana, est *oneris ferendi*: hoc est, cùm imponitur, vt 3
columna vel paries tuus perpetuò ferat onus domus meæ: non quidem, quod co-
lumna vel paries sit futurus perpetuus: sed si defecerit vt is reficiat ruinosum pa-
rietem, eúmque oneri ferendo idoneum præstet, qui seruitutem [d] debet. Et quan-
quam aliarum seruitutum natura est; vt is cui imponitur, patiatur [e] tantùm hæc ta-
men seruitus onerat ad faciendum [f], nisi aliter pactis conuentis expressum sit, vsú-
ve longo obseruatum [g].
e *Vt in parietem*] † Secunda seruitus vrbana, est *tigni immittendi.* Et licet tigni vo- 4
cabulum latè pateat, quod & cæmenta, & lapides, & omnem ad ædificandum mate-
riam comprehendat [h]: hic tamen pro trabibus immissis tantùm sumitur. † Ex tribus 5
autem duntaxat causis permissum est, trabes vel tigna immittere in parietem alie-
rius: quarum prima est, si cui non per modum seruitutis, sed simplici permissione id
concessum sit, vt si cùm tuus proprius esset paries, passus sis vicinum tuum tignum
immittere: quo casu poterit in locum antiquorum, vel exustorum, vel fractorum
alia sufficere [i], quod in alia parietis parte fieri non potest. Sed nec si funditùs colla-
psum sit ædificium, vt id ex integro construi oporteat, noua tigna liceret [k] figere, cũ
hic non de vera seruitute, sed de limitata [l] permissione agatur. Secunda causa est, si
communis sit paries: & eo fine vel ædificatus a sociis, vel emptus, vt eiusmodi onera
[m] sustineat. Tertia est, huc peculiariter pertinens, cùm iure seruitutis, concessa est ti- 6
gni immittendi [n] facultas. † Tum autem immissum tignum intelligitur, cùm in v-
troque prædio, & seruiente & dominante quiescit. Nec enim, quod de immissis di-
citur, locum habet, nisi ex ædificio alio in aliud immissum [o] sit. 7
f *Vt stillicidium*] Tertia seruitus vrbana, est *stillicidij.* † Dicitur autem *stillicidium*
quasi stillarum cadium, quod stillatim & guttatim cadat, vbi è tectis guttæ fluunt,
ein wasser tropff oder tach tropff Flumini opponitur quòd hoc cõtinuò fluat: quod
priuatim accipiendum est pro cursu vel fluxu [p] aquæ, quicquid Accursius dicat. V-
trunque enim, tam stillicidiũ, quàm flumen, pro re priuata accipitur, vt & alias [q] in 8
iure Itaque alia est *seruitus* stillicidij, alia fluminis [r] recipiendi. † Nam *stillicidium*
est, cùm ex tectis: *flumina*, cùm ex canalibus & alueis plumbeis puta, vel ligneis, a-
qua pluuia labitur. Idcirco stillicidij recipiendi seruitus dicitur, qua vicinus pati co-
gitur, vt aqua pluuia ex tecto meo in suas ædes labatur: fluminis verò, quo ferre
cogitur, vt aqua eadem in alueum canalémve recepta, in suas ædes cum impetu
[s] feratur: ideóque Paulus adiecit, *Si stillicidium inferius demittatur, pro stillicidio flu-* 9
men fieri. Ad propositum: † Stillicidij seruitus est sub duplici forma, auertendi scili-
cet in domum, aream, tectum vicini: aut non auertendi. Nam nemo stillicidia alte-
rius suscipere cogitur, nisi seruitute constituta. Dicitur autem auerti stillicidiũ ex
prædio dominante, & recipi à seruiente: non auertendi autem seruitus ex prædio ser- 10
uiente nominatur. Prior forma huius seruitutis maximè vtilis est. † Quoniã stillici-
dij casus seu ambitus in dubio denotat dominium in ambitu [t] fundi, quod & Cice- 11.
ro in Topicis post principium non tacuit. † Constat autem hæc seruitus maximè ex
eo, quod sit mihi facultas tecti proiiciendi, vel protegendi [u]: & cui hæc seruitus de-
betur, is nec canalia, nec tabulata, nec proiecturas aliquas quo stillicidiũ simul col-
ligatur, facere: nec tectũ suum submittere inferius potest: vtrobique enim stillicidiũ
grauius

a gl. in l. 1. de seruit. vrb. prædi. & Cin. hic.
b nu. 6. & vlt. Alc. in l. vlt. ana. de verb. sig.
c l. 198. de verb. sign. l. 16. C. de præd. min. 154. in fi. de per. hære.
d l. eum debere 32. h. t. de seru. vrb. præd.
e l. 15. quoties. de seruit.
f l. 8. sicuti. §. distant. si seru. vend.
g l. 1. §. fi. de aq. plu. arcen.
h l. 1. §. tigni. de tign. iniuncto. §. cùm in suo. ff. de rer. diuis.
i Arg. l. 76. proponebatur de iud. & l. 37. si donatæ res. §. si sponsus. de donat. inter vir. & vx. & l. 28. filiæ. §. Titia. de cõd. & demonst.
k l. 14. si cum meus si seru. vend.
l l. 19. seruitutes quæ. §. si sublatum. h. t. l. age. C. de transa.
m l. si ædes com. diui. gl. l. Sabinus. h. t.
n l. 1. h. t.
o d. l. seruitutes in princ. l. hoc quod h. t. l. 247. malum. §. 1. de verb. sign.
p Oldendorp. clas. 3. act. 4 in pr.
q l. vlt. de seruit. Old. in loc. præd.
r d. l. seruitutes.
s l. sequ. de ser. vrb. præd.
ſ d. l. seruitutes.
t l. fin. in fi. vbi est text. no. h. t. nostro.
u l. 1. h. t.

grauius caderet, & sic flumina pro stillicidio acciperentur. Denique nec aliò dirigere stillam potest, quam quò primùm cœpit: attollere tamen tectum posset, quod eo modo stillicidium leuius cassitaret. Nam quæ seruitutem grauant, non potest: quæ verò leniorem [x] facerent, potest. Quòd si ædificio, cui hæc seruitus debetur, deposito, aliud reponas, remanet seruitus, dum ea qualitas & quantitas priori respondeat. Quod vtilitatis causa recipitur. Stricto enim iure perempta esset [y] seruitus.

12 † Non auertendi verò stillicidij seruitus hoc modo constituitur: veluti si cisternam habeas, cui quantum satis est implendæ stillicidia domus tuæ non sufficiunt: vel hortos habes tuis ædibus contiguos, qui ex vicini tui stillicidiis commodè possent irrigari: constitutam poteris habere à vicino seruitutem ipsius stillicidij non auertendi, nec aliò quàm in ædes hortósue tuos [z] perducendi. Vides in hac specie prædium dominans esse, quod stillicidium recipit. Itaque qui stillicidij non auertendi seruitutem vicino suo concessit, curare etiam debet, vt stillicidium fractum aut dilapsum, disruptósue tubulos aut canales reficiat, & in pristinam formam [a] reducat.

13 g *Ne altius*] † Quarta seruitus, est *altius non tollendi, vel tollendi altius.* Et circa primam non est dubium, quin sit vera seruitus: cùm in ea naturalis ædificandi libertas præcidatur, ac velut in ordinem cogatur. Præstat enim, vt non solùm altius, sed ne altè quidem ædificari [b] possit. De altera verò dubitant interpretes, aiúntque eam in seruitutis speciem non recidere: quia iure libertatis competat. Liberum enim est mihi in meo ædificare, dum non tangam tuum, etiam si tibi incommodetur. [c] Quod & de stillicidio non auertendo intelligunt. Naturalis enim libertas domus meæ est, vt stillicidium tuum in me non [d] auertas. Verùm id pulcrè [e] Zasius, & post eum Oldendorpius [f] dissoluunt, ad quos Iuris studiosum remitto.

14 h *Ne luminibus*] † Quinta vrbana seruitus, est *non officiendi vel lumini, vel prospectui.* Et est aliud *lumen*, aliud prospectus. *Lumen* enim de cœlo capitur: & ex inferiori loco esse non potest: *prospectus* verò ex inferioribus vicini locis apertis est. Hic plerunque voluptatis est, illud necessitatis [g]. In his autem seruitutibus inest omne impedimentum, quo vel prospectui, vel lumini [h] officeretur. Hæc porrò seruitute, *ne luminibus officiatur,* impersonaliter constituta, omne lumen comprehensum cen-
15 setur, & [i] præsens, & futurum. † Potest & hæc seruitus simpliciter constitui: quæ nihil habet aliud, nisi quòd vicinus ea lumina excipiat, quæ præcisè nobis necessaria sunt, ita vt ad nos lumen venire patiatur & permittat. [k] Quare impunè altius ædificat prædij seruientis dominus, dum vel foramina, per quæ vicino lumen veniat, aperta re-
16 linquat. † Quòd si conuenerit, *ne luminibus officiatur,* tantùm directò relinquet luminis, quantum expediat. vnde si ab vna fenestra luminis tibi satis proueniat, contra alias tuas fenestras ædificare potero, dum tamen cœlum tibi non impediatur, vel sol necessarius auferatur: nam nec arborem ponere possem, nec viridaria, quibus huiusmodi tibi incommoda inferrem. At verò si placuit, *ne prospectui officiatur,* hic omnem cogor tibi prospectum dimittere, nec vllis tuis fenestris ædificando incommodare. Idcircò nec arborem ponere, nec viridaria possem. Sed mœniana, id est, ædiculas pensiles, propinnulas & suggrundas proiicere [l] prohibeor.

x d.l. seruitutes, §. si antea, cum §. seq. h. ti.
y d. l. seruitutes, §. si sublatum.
z Per gl. & Dd. in d. l. 1. hoc tit.
a l. 12. quidam Hyberus, prædict. tit.
b glos. in l. loci corpus, §. pen. in verb. altius.
c Facit ad hoc l. cum essent. h. tit. & l. 9. binas. l. cuius 23. l. qui luminibus. h. t.
d Gloss. d. l. 1. in verb. officiendi, post med. in 2. solut. in versic. vlt. dic. plenius idem sensit.
e Vide Zas. in suis intellect. fol. 84. in 1. impress. eundem, §. de actionib. §. æquè si agat.
f Oldend. in loco suprà citato, qui optimè declarat.
g l. lumen. §. inter, hoc tit.
h l. luminum, in fin. & d. l. inter.
i l. qui ædificium, cũ l. seq. eod. tit. de his trib. seruitutib. vide Zas. §. æquè. §. de actio.
k d. l. luminũ. in princ.
l vide d. l. luminum. vbi pulc. Cast. & d. l. inter. l. si arborẽ. l. ædific. hoc ti.

§. Inter rusticorum.

1 *Quædam de seruitute hauriẽda aquæ.*
2 *Aquæ haustu concesso, iter quoque concessum est.*
3 *Seruitus ad aquam appellendi pecoris.*
4 *Pecoris pascendi seruitus.*
5 *Seruitus calcis coquendæ, arenæ fodiendæ.*
6 *Germaniæ seruitutes reales esse.*
7 *Seruitutes reales quare prædiorum siue prædiales dicantur.*
8 *Viam promittere potest, qui fundum non habet.*

[a] Inter rusticorum prædiorum seruitutes quidam computari rectè putant [b] aquæ haustum, [c] pecoris ad aquam appulsum, [d] ius pascendi, [e] calcis coquendæ, arenæ fodiendæ. [f] Ideò autem hæ seruitutes prædiorum appellantur, quoniam sine prædiis [g] constitui non possunt. Nemo enim potest seruitutem acquirere vrbani vel rustici prædij, nisi

qui habet prædium : nec quisquam debere, nisi qui prædium habet.

a *Inter*] Reuertitur Imperator ad rusticam seruitutem,& quinque alias illius seruitutis species recenset,quas ordine expediemus.
b *Aquæ haustum*] † Aquæ haustus, est ius hauriendæ aquæ ex fonte priuato, vel 1
puteo, aut alia quauis aqua, quæ non sit [a] publica. quæ seruitus fundo vicini constituitur. Nisi enim extiterit fundus cui debeatur,imponi non potest,vt sit seruitus [b]
realis. Sufficere tamen Zasius [c] ait,si ea seruitus vel homini vel pecori, respectu tamen & occasione fundi,curiæ vel pagi,vtilis sit[d]. † Haustu autem aquæ concesso,& 2
iter conceditur [e], quod etiam non expressum inest. quorsum enim aditus, nisi vt hauriat? aut quorsum haustus,si non adeas? nisi ex flumine publico hauriendum sit. tum enim iter cedendum est,non seruitus hauriendi constituenda. Ex flumine enim quilibet haurire [f] potest. Quòd si pluribus haustus aquæ conceditur, omnes simul haurient,si aqua omnibus sufficiat: sin minus,alternis conuentione constitutis temporibus vtentur. [g]
c *Pecoris ad aquam*] Seruitus *ad aquam appellendi pecoris*,etiamsi rustico,sine pe- 3
cori competat : si tamen occasione fundi,pagi,villæ,municipij,alteriúsue loci debetur,rectè inter reales connumeratur. Plura autem pecora,quàm in seruitute constitutum sit,appelli non debent : alioquin quæ excedunt,repellentur : reiecta opinione Trebatij [h],qui voluit totum vitiari.
d *Ius pascendi*] † Et hæc *pecoris pascendi* seruitus,si prædij vicini fructus in peco- 4
re constat, prædialis est : quod Zasius [i] ita intelligendum credit, si rustici, qui vicinos fundos colunt, & quibus hæc seruitus debetur,ex pecore præcipuum fructum colligant : vt est apud nos videre in Hercinia sylua. licet [k] Accurs. alter intelligat.
e *Calcis coquendæ*] *Calcis coquendæ,arenæ fodiendæ* seruitutem præcisè fundorum 5
causa constitui oportet,si realis est : vt scilicet tantum calcis coquatur,arenæ fodiatur,quantum pro agri fundíue necessitate sufficit,vt casas seu tuguria ædificare,integere liceat, quibus fructus [l] colligantur. † Huc quoque ascribe frequentissimas 6
nostræ Germaniæ seruitutes : quales sunt, *ius secandi ligna ex sylua vicina, ius venandi,aucupandi in syluis aliorum* : item *ius pascendi in alienis prædys, & piscandi, & cretæ fodiendæ, & lapides eximendi, & figulinæ habendæ*. & cætera id genus complura. Nam & hæ seruitutes à re rei,id est,a prædio seruiente loco vicino,& occasione loci,personis illic habitantibus debentur:nec cum persona intermoriuntur. id quod cotidiana consuetudo docet,quæ in huiusmodi [m] iuribus dominatur : sed sunt perpetuæ,& ad hæredes extenduntur,& sequuntur quemcunque possessorem fundi seruientis,sicut aliæ seruitutes reales.
f *Ideo autem*] Hic vers. generalis est, tam ad vrbanas quam rusticas seruitutes,satisque per ea, quæ superius dicta sunt, explicatus. † Continet enim in compendio, 7
prædictas seruitutes ob id prædiorum appellari, quòd sine prædiis,altero scilicet dominante,altero seruiente, constitui non [n] possint. † Obligationis tamen iure viam 8
promittere interdum & is potest, qui fundum non [o] habet, adeò vt euictionis contrahat [p] obligationem.
g *Constitui non possunt*] Vt nempe sint atque subsistant : Promitti tamen [q] rectè 9
possunt,vt videlicet constituantur, cum prædia [r] fuerint.

a d.l.1.in fi.eo.tit.
b l.ergo, h.tit.
c In summa de seru.rust.præd.
d Arg.l.3.in pr. illo nostro tit.
e Argu.l.2. de iur.omn.iud.
f d. l.3. in fin. fac.§.flum.ꝫ.de rer.diuis.
g l.2. §.aquæductus,h.t.
h l.1.§.Trebatius,cum §.seq. de aqua quot. & æsti.
i In suis intellectibus fol. 85. d.§.æquè, ꝫ.de actionibus.
k in l.pecoris, hoc tit.
l d.l.ergo cum l.seq.
m l.4.§i publicanus, §.fin. de public.
n l.via,§.si fundus, de seru.rustic.præd.& l.1. ff.comm præd.
o l.26.hæredes, §.an ea, famil. ercisc.
p l.46.fundũ, cuius,§.1. de euict.
q l.hæredes.§. an ea stipulatio,ff.famil.ercisc.
r l.si seruitus,§. vlt.de seru.vrb. præd.

§. Si quis velit.

1 *Materia ex qua seruitutes constituuntur.*
2 *Consuetudine, seruitutem comparari: & statuto.*
3 *Item & præscriptione.*
4.5 *Seruitus continua quæ sit, & quanto tempore præscribatur.*
6.7 *Seruitus discontinua: & quanto tempore præscribatur.*
8 *An nuda tituli allegatio in seruitute discontinua sufficiat.*
9 *Qui modus, & qua forma seruitutibus imponi queat.*
10 *Ex tempore seruitus constitui nequit, nec ad tempus, nec sub conditione.*
11 *Quomodo finiantur seruitutes.*

a Si quis

[a] Si quis velit vicino aliquod ius constituere, [b] pactionibus atque stipulationibus id efficere debet. Potest etiam testamento quis hæredem suum damnare, ne altius tollat ædes suas, ne luminibus ædium vicini officiat: vel vt patiatur eum tignum in pariete suum immittere, stillicidiúmque aduersus eum habere: vel vt patiatur eum per fundum ire, agere, aquámve ex eo ducere.

a *Si quis*] Traditur hoc loci materia, ex qua reales seruitutes constituuntur.

1 b *Pactionibus*] † Constituuntur ergò seruitutes tam contractibus inter viuos, puta stipulatione, donatione, vel aliis, quam vltima [a] voluntate: modò vterque & is qui paciscitur, legat, aut contrahit, eius prædij, cui seruitus deberi incipit, sit dominus: quanquam & is qui vtile tantùm dominium habet (qualis emphyteuta, va-
2 sallus) seruitutem [b] acquirat. † Adde, seruitutem etiam comparari consuetudine alicuius loci, vel statuto: vt si ita constitutum sit, vel longo tempore obseruatum, quòd vicinus per prædium vicini iter actúmve habere debeat: aut ne quis ædes suas
3 altius tollendo, luminibus vicini [c] officiat, vel prospectui. † Item & vsucapione siue præscriptione. Seruitutes enim licet summo iure non admittant vsucapionem, id etiam prohibente *lege Scribonia* [d]: postea tamen Prætores & Iurisconsulti ex bono & æquo hanc rem temperantes, permiserunt, vt seruitutes longa quasi posses-
4 sione & vsu diuturno vsucapi, acquiríque possent [e]. † Quod vt rectè accipias, scire conuenit, aliquas seruitutes habere causam continuam, vt quæ semel positæ semper durent, siue facto hominis, & quarum possessio non interrumpatur: vt seruitus *immittendi tigni in vicini parietem*, est continua, quia postquam semel eam cœpi quasi possidere, hoc est, si semel tignum inclusum est in vicini parietem, non opus habeo ad eius præscriptionem vllo hominis facto & opera, sed continuò eam possideo, tanquam rem aliquam immobilem. Idem est in aquæductu, & ædibus
5 altius sublatis. † Aliæ seruitutes habent causam discontinuam, siue (vt Latinius dicas) interpolatam aut interuallatam. hæ sunt, quæ sine hominis opera nec subsistunt, nec durant: vt est facultas *eundi, agendi, vehendi currus, appellendi pecoris, hauriendæ aquæ*, & his iura similia. Et dicitur propterea *discontinua* siue *interpolata*: quia de eius natura necesse est interuallis temporum, cùm nemo possit conti-
6 nuò ire, agere, haurire aquam [f], &c. † Seruitus ergo continua Iure ciuili præscribitur spacio tanti temporis, quo res immobilis: nempe decem annis inter præsentes, viginti inter [g] absentes. Requiritur tamen bona fides, item scientia & patientia aduer-
7 sarij, dum adsit bona fides. Nam & sic dominium præscriberetur [h]. † Discontinua verò siue interpolata seruitus non vsucapitur longo tempore, quia non extat continua possessio: sed in ea præscribenda necessarium est tantum tempus, cuius initij
8 memoria non existat: in quo scientia & patientia aduersarij non requiritur. † An autem nuda tituli allegatio in casu proposito sufficiat? diuersimodè tractatum [i] est. Paulus Castrensis primò eam sufficere censuit, adductus Innocentij autoritate [k]: deinde tamen veritate vrgente vacillauit. Odofredus hoc dogma reprobat, mille, inquiens, animas per istud ad inferos demergi: vtpote quod ansam doli fabricandi præbeat. Cui Zasius [l] quoque non semel subscripsit, maximè quod tempus immemoriale, quod à lege desideratur, iam per istud dogma eluderetur, & sic dolo quis circumscriberetur: nisi aliqua concurrerent indicia, quæ pro titulo præsumendo facerent: quod omne in officium iudicis collocandum esse dicit [m]. Diximus de materia seruitutum realium: non incongruum fuerit, de modo quoq; & forma earundem paucu-
9 la attexere. † Sciendum itaque est, modum seruitutibus imponi posse, vt scilicet constituatur, quo genere vehiculi, quot equis, qua parte fundi, pro diuiso quis vadat [n]. Potest etiam vsus seruitutis modificari, & in die certis horis, vel alternis
10 aliquis vtatur, licet semper sit vna & perpetua seruitus [o]. † Ex tempore verò constitui seruitus nequit, id est, ex certa die, in qua incipiat: nec ad tempus, scilicet quo finiat: nec sub conditione extinctiua, nempe vt certa conditione eueniente, seruitus extinguatur: vt si dixero, Do tibi facultatem eundi, quousque Cæsar veniat, vel si Friburgum venias: nec ad certam conditionem: veluti, Donec Titius

a fac. l. potest communia prædiorum.
b l. 1. §. fin. de superfic. l. & in prouinciali, C. de seruit. & aqua. l. si is cui. §. si quemadm. ser. amitt.
c l. 1. §. pen. & ibi gl. & Dd. de aqua plu. arc. & l. 2. C. de seruit. & aqua.
d l. 4. sequitur. §. vlt. de vsuc.
e l. 10. si quis diuturno. si ser. vend. l. 1. §. vlt. de aqua pluu. arc.
f l. seruitutes 3. de ser.
g Sic intelligitur d. l. si quis diuturno. si ser. vend.
h Bart. & Paul. Cast. in d. l. seruitutes. per l. fi. C. de long. tẽp. præscr. Bart. d. l. 1. §. denique, de aqu. pluu. arc.
i in d. l. seruitutes.
k c. si diligenti ext. de præscr.
l Præcipuè, in tit. ff. de seruit.
m Arg. l. 1. de iur. delib. quæ latius in suis intellect. prosequitur.
n d. l. seruitutes 3. ad fin.
o l. via. §. seruitus. de seruitutib.

consul est, ito per fundum, vel quandiu volam. Si tamen hac forma constitueretur seruitus, tametsi stricto iure non valeret concessio, tamen obstaret impedire volenti vsum, exceptio. Esset enim tutus exceptione, eáque tuearetur: quòd vtilitatis causa receptum p est. Quæ verò prædictorum sit ratio, clarius cæteris Zasius in suis *Paratitlis* q refert. Cæterum de actionibus, quæ pro huiusmodi seruitutibus vel asserendis vel negandis competunt, Imperator infra suo loco r tractabit. Pro colophone tamen addendum est paucis, † quibus modis constitutæ seruitutes rursum extingui ac finiri possint: quando nihil tam stabilitum est: quod non ciuili quoque ratione labefactari queat. Finitur ergo primò seruitus, si per dominum sit remissa, atq; ab ea per expressam renuntiationem discedatur: quia eodem genere quodque dissoluitur, quo colligatum est. Deinde per non vsum, legitima interueniente præscriptione amittitur: exemplum est in seruitute vrbana: nam si decem vel viginti annis non sis ea vsus, quia vicinus foramen, in quod immitti tignum solebat, vel fenestras quibus sol immittebatur, obstruxit: tanto certè tempore parta est rursus vicino libertas. Vltimò, confusione quoque prædiorum cessant seruitutes: videlicet si idem vtriusque prædij, tam dominantis quam seruientis dominus esse cœperit insolidum: s secus est, si ex parte tantùm prædij fiat ista confusio, quia non penitus extinguitur seruitus. 11

p per glo. Bart. & Castr. in d. l. seruitutes 3.
q sub tit. de seruitut.
r in §. æquè. 7. de actionib. vbi & nos dicemus.
s l. 14. quæritur, §. si venditor, de ædil. edi. l. 80. prout quisque, de solut. l. 36. nihil tam naturale, de regul. iur.
§ l. 1. quemadmod. seruitus amittatur.

De vsufructu. Tit. IV.

In Rubr.

Hactenus de realibus seruitutibus dictum est: nunc de personalibus subiicitur: † quarum tres sunt species, *vsusfructus, vsus, habitatio.* † Nec repugnat, si dicas, ordinem videri præposterum, cum primitùs de personali tanquam excellentiori fuisset agendum: quemadmodum & in Pandectis est obseruatum. quoniam id propter rerum diuisionem secundo abhinc titulo traditam, factum est, vt vno contextu diuisionis materia sequeretur, vt Faber a ait. Dicuntur autem hæ *personales seruitutes*, quia personæ debentur, licet à re obueniant. Nam supra b quoque admonui, ad diiudicandam qualitatem cuiusque seruitutis, semper respiciendum esse id, cui debetur, siue sit persona, siue res. † Doctores tamen recedentes à phrasi Romana, has malunt mixtas appellare: vt quæ partim à realibus, partim à personalibus naturam participent. Personales enim sunt, quia cum persona finiunt: c reales, quia vt iura realia vendicantur. d † Hoc addendum, in præsenti titulo de formali vsufructu, non de causali mentionem fieri. *Vsusfructus causalis* Doctoribus est, qui causam dominij habet, cum scilicet vsusfructus cum sua causa, id est, proprietate coniungitur: *Formalis* verò dicitur, vbi vsusfructus à proprietate separatur. & hoc casu seruitus est, nec vllo modo ad dominium rei pertinet: quia quum de seruitutum specie sit, seruire illi sua res non potest e. Corasius f tamen, vnum tantùm vsumfructum esse contendit, ad quem tyronem Iuris remitto: & sententiæ huic accedit, quod g paulò post annotabo.

a Hic in rubr.
b in rubr. de seruit. prædiorum. num. 4.
c l. 1. vbi gl. de seruit. l. non solùm 2. §. tali, de liberat. leg.
d l. 5. vti frui, in pr. si vsusfruct. peta. Cy. in rub. C. de vsufr.
e d. l. vti frui.
f lib. 5. Miscell. cap. 3.
g §. eod. §. vsusfructus.

Princip. tit.

a Vsusfructus est b ius c alienis rebus d vtendi e fruendi salua rerum substantia. Est autem f ius in corpore: quo sublato, & ipsum tolli necesse est.

a *Vsusfru-*

1 a *Vſusfructus.*] † Hæc vſusfructus definitio ab effectu & officio conflata eſt: quod genus definiendi eſt in legibus frequens. Deſumpſit autem eam Iuſtinianus ex Iu-
2 lio [a] Paulo † quem conſiliarium Alexandri Seueri Papiniani præfecti prætorio Aſſeſſorem vnà cum Vlpiano fuiſſe, Lampridius autor eſt: qui eundem Alexandro fuiſſe præfectum, vel ab Heliogabalo vel ab eodem adſcribit. Libros in iure ciuili tam multos ſcripſiſſe fertur, vt facilè in eo genere ſuperiores omnes vicerit.

a in l.1.de vſufruct.

3 b *Ius*] Id eſt, facultas: † neque hoc rarum eſt, cùm in legibus, tum apud alios probatos autores, vt ius pro facultate accipiatur.

c *Alienis rebus*] Propriæ enim rei vſusfructus conſiderari non poteſt, niſi de cauſali loquamur, proprietatis perpetuo comite, quæ inſpectio rarior eſt: nec tot habet effectus, ſicut quando alteri conceditur, & vtilitatem ſuam proximo reddit vſusfructus.

4 d *Vtendi*] Ad differentiam iuris, quod habet creditor in pignore. † Is enim non poteſt vti pignorata, quia vtendo furtum committet [b].

d *Fruendi*] Ad excludendum vſum nudum dicitur *fruendi*: qui enim vſum tantùm
5 habet, minus habet, quàm qui vſumfructum. † Siquidem vſum dicitur habere, cui ius vtendi datum eſt, quòd vti poſſit prædio vel domo ad neceſſitatem. At vſusfructus plenior eſt, omnémque vtilitatem rei ſignificat, & ius & facultatem vtendi fruendi præſtat tam ad voluptatem, quàm ad neceſſitatem. Poteſt enim vſufructuarius, ius quod habet, locare, vendere, aut gratis concedere vt fruatur. habet denique quicquid omnino ad plenitudinem fruendi pertinet, ſalua rei ſubſtantia, ita quòd dominus, præter proprietatis ius in re, viuente vſufructuario, nihil retineat.

b §.furtum Ι. de obl. quæ ex delict.naſc. §.ſi quib. modis contr.obl.

f *Salua rerum ſubſt.*] Quia in hunc modum vti frui licet, ne quicquam de ſubſtantia pereat: & per hoc emphyteuta, ſimileſque perſonæ excluduntur, quibus non eſt
6 neceſſe rerum ſubſtantiam ſaluam ſeruare: † Vſufructuarius verò cogitur ſatiſdare, *ſe vſurum re aliena arbitratu boni viri*: hoc eſt, ſe rem non tam deteriorem facturum, quàm in re ſua faceret [c]. Et cùm vſusfructus ad eum pertinere deſierit, reſtituturum, quod inde extabit. id quod in Pandectis latè explicatur peculiari titu-
7 lo. † Nonnulli tamen volunt, hanc cautionem non eſſe de ſubſtantia vſusfructus, quia & ſine cautione vti frui liceat [d]: quod verum eſt, ſi de vero vſufructu loquamur, earum ſcilicet rerum quæ vtendo non deteruntur [e]. Nam ſi ad rerum quæ vſu conſumuntur vſumfructum reſpicias (quanquam tum impropriè vſusfructus dicatur) cautio videtur eſſe de ſubſtantia [f]. Quibus conſequens eſt [g], quòd tametſi fructuarius domo aut fundo à teſtatore ſibi legato vtatur fruatur, cautione nec dum præſtita: fructus tamen ſuos faciat, niſi à proprietatis domino, ſiue alio, iam ſint percepti. Secus ſi vtatur frumento, pecunia, veſtibus, aliiſve rebus ſimilibus, quæ vſu conſumuntur: fructus enim non lucraretur [h].

c l.1. vſufruct. quemadmod. caue.
d gl.in d.l.1.de vſufruct.
e Zaſ.in l.ſed etſi. §.item ſi. iurauero in ſi. de iureiur.
f Dd.in c.1 C. eo.fa. §.conſtituitur.Ι.h.tit.
g Angel.hic.
h Cy.Bald.Sali.in d.l.1.C.eo. Bart.in l.ſi homo.de vſuc.gl. & Dd.in l.ſi vxori de vſufr. legat.

8 g *Ius in corpore*] Id eſt, rei corporali inhærens. † Vnde diſcis, vſumfructum non eſſe rem aliquam quæ ex ſeſe ſubſiſtat, aut contrahentium voluntate conſtet, vt tanquam ius quoddam obligationis ad hæredes, vel in eos transferat: ſed eſſe ius, rei corporali ita inhærens, vt vnà cum ipſa re perimatur. verbi gratia: Conceſſi ego tibi vſumfructum ſerui mei, & tu quidem es vſufructuarius: ego verò proprietarius: quandiu ſupereſt ſeruus, vſusfructus conſiſtit: illo autem mortuo, & vſusfructus extinguitur: cùm ſublato principali, & ea quæ acceſſionum locum obtinent, extingui [i] oporteat.

i l.2.de peculio leg.

§. Vſusfructus.

1 *Vſusfructus quibus modis à proprietate ſeparetur.*
2 *De vocabulo proprietatis, quæ interdum plena, interdum nuda dicitur.*
3 *Item perſcriptione, & ſententia iudicis vſusfructus acquiritur.*

[a] Vſusfructus à proprietate ſeparationem recipit, idque pluribus modis accidit. [b] vt ecce, ſi quis vſumfructum alicui legauerit. nam hæres [c] nudã habet proprietatem: legatarius verò vſumfructum. Et cõtrà: ſi fundum legauerit deducto vſufructu, legatarius nudã habet proprietatem,

hæres verò vsumfructum. Item alij vsumfructum, alij deducto eo [d] fundum legare potest. Sine testamento verò si quis velit vsumfructum alij constituere, [e] pactionibus & [f] stipulationibus id efficere debet [g] Ne tamen in vniuersum inutiles essent proprietates, semper abscedente vsufructu, placuit certis modis extingui vsumfructum, & ad proprietatem reuerti.

a *Vsusfructus.*) Diximus supra ad rubricam, de vsufructu formali, qui à proprietate separatur, hic tractari. Quia autem variis modis hæc separatio contingere potest, ideo Imperator paucula aliquot exempla subdit: vt ex eorum formulis, complura eiusdem monetæ intelligere liceat. 1

b *Vt ecce.*) † Hæc exempla docent, vsumfructum à proprietate separari posse, vel in vltimis voluntatibus, vel inter viuos pactionibus & stipulationibus. Quæ omnia pendent à voluntate & facto ipsius domini constituentis vsumfructum, & à sua proprietate separantis. 2

c *Nudam*) Id est, separatam ab vsufructu. † Obseruent autem tyrones iuris, quòd *Proprietas* vocabulum sit à Iurisconsultis distinguendorum definiendorúmque dominiorum causa cōfictum: nam *dominij* nomine solidum, id est, plenum dominium intelligitur, in quo scilicet vsusfructus inest. Vnde *vsusfructus* pars dominij [a] appellatur. Cùm igitur *dominium* vsufructu deminutum significare vellent, *proprietatem* dixerunt, sicut ex hoc titulo & in Pandect. locis innumeris patet, in quibus *vsusfructus* proprietati opponitur. Itaque Neratius [b] cum *dominium* dixisset, & illud quod vsusfructus expers est, significaret, continuò *proprietatis* nomine interpretatus est. Postea tamen cùm suo more subtiliter omnia persequerentur, vti *proprietatis* vocabulo non contenti, proprietatem nudam dixerunt, [c] quæ vsufructu deminuta est: plenam verò, quę vsumfructum in [d] se haberet. Hinc Papinianus, [e] *Si duobus*, inquit, *alternis annis vsusfructus relinquatur, continuis annis proprietas nuda est: cùm si legatarium vnum substituas, cui alternis annis legatus sit vsusfructus, plena sit apud hæredem proprietas eo tempore, quo ius fruendi legatario non est.*

a l. 3. ff. de vsufruct.

b in l. 13. ff de acq. rer. dom.

c vt hic in textu.

d l. 2. ff. quib. mod. vsusfr. amit.

e ibidem.

d *Fundum*) Id est, nudam proprietatem fundi.

e *Pactionibus*) Id est, quibuscunque contractibus inter viuos.

f *Stipulationibus*) † Adde quod etiam longa possessione, quæ sufficiat ad vsucapionem acquiri vsusfructus possit: sicut & ius alterius seruitutis [f]: item quando iudex in familiæ erciscundæ, aut communi diuidundo iudicio, alij proprietatem, alij vsumfructum adiudicat [g], pariter vsusfructus constituitur. Quos modos acquirendi vsumfructum Imp. hic omisit. 3

f l. 8. Neque fructuarium. C. de vsufr.

g l. 6. vsusfructus plurib. ff. eod. l. 16. & pu. to. §. 1. ff. famil. ercisc. & l. 6. si quis putans. §. efficio. ff. commun. diuid.

g *Nec tamen*) Occupatiuncula est. Posset enim obiici, quòd in nostro proposito nullus esset proprietatis vsus: cùm apud alium sit vsusfructus rei, & sic valdè est ridiculum, me dominum rei appellari: alium verò reipsa vti frui, & proprietatem esse sine effectu. Hanc obiectionem tacitam Imperator hic submouet.

§. Constituitur.

1 *Quarum rerum vsusfructus constitui possit.*
2. 3 *Rerū vsusfructus nō constituitur, quæ vsu consumuntur: & quæ sit ratio.*
4 *Verbum, cauere, quomodo hic accipiatur.*
5 *In quasi vsusfructu, quæ sit forma cauēdi.*
6 *Si cautio omissa sit, quomodo peti possit.*
7 *Potest testator grauare alios, vt pro fructuario fideiubeant.*
8 *Vti & abuti.*
9 *Vsusfructus & quasi vsusfructus in quo differant.*
10 *Quasi vsusfructus in quo differat à mutuo.*
11 *Differentia inter dare & tradere.*

[a] Constituitur autem vsusfructus non tantùm in fundo & ædibus, verùm etiā in seruis, & iumentis, & cæteris rebus: exceptis iis, quæ ipso vsu [b] consumuntur. Nam hæ res [c] neq; naturali ratione, neq; ciuili recipiunt vsumfructū.

quo

quo in numero ſunt vinum, oleum, frumentum, veſtimēta: quibus proxima eſt pecunia numerata. Námque ipſo vſu aſſidua permutatione quodāmodo extinguitur. Sed [d] vtilitatis cauſa [e] Senatus cenſuit, poſſe etiam [f] earum rerum [g] vſumfructum [h] conſtitui: vt tamen eo nomine [i] hæredi vtiliter [k] caueatur. Itaque ſi pecuniæ vſusfructus legatus ſit, ita datur legatario, [l] vt eius fiat: & legatarius [m] ſatiſdet [n] hæredi de tanta pecunia reſtituenda, ſi morietur, [o] aut capite minuetur. [p] Cæteræ quoque res ita traduntur legatario, vt eius fiant: ſed æſtimatis his, ſatiſdatur, vt ſi moriatur, aut capite minuatur, tanta pecunia reſtituatur, quanti hæ fuerint æſtimatæ. Ergo Senatus [q] non fecit quidem earum rerum vſumfructum ([r] nec enim poterat) ſed per cautionem [ſ] quaſi vſumfructum conſtituit.

a *Conſtituitur.*] Explicatur in hoc §. quarum rerum vſusfructus poſſit exiſtere, vel
1 non poſſit. † Et pro regula ſeruandum eſt, omnium rerum, quarum natura fruitioni accommodata eſt, vſumfructum conſtitui poſſe: neque enim eſt res vlla, maximè corporalis, quæ non poſſit in vſumfructum venire, dum eius extet commercium.
2 b *Conſumuntur.*] † Hæ enim res, quæ vſu ſtatim conſumuntur, quales ſunt, quæ pondere, numero, vel menſura conſtant: item veſtimenta, & ſimiles, ob id vſumfructum non recipiunt, quia non manet et vtendo fruendo ſalua earum ſubſtantia: quod tamen omnino neceſſe eſt. Ideóque ſuprà dixi, fructuarium ſatiſdare debere, *ſe vſurum re aliena arbitratu boni viri*: id eſt, ſe cauſam vſusfructus non deteriorē facturum, cæteráq; omnia curaturum, quæ in re ſua faceret diligens paterfamiliâs. [a] Bonum virum autem interpretatur Venuleius, [b] iudicem, qui arbitrabitur.
3 c *Neque naturali.*] † Naturali ratione ideò non, quia ſalua non manet ipſius rei ſubſtantia: neq; enim vſum præbere, nec fructum reddere poſſunt vllum, niſi ſimul conſumantur. Ciuili verò ideo non, quia earum rerum proprietas tranſit in fructuarium. [c] Eſt enim firma regula veterum, cuius etiam Cicero [d] in Topicis meminit: *Quarum rerum vſus eſt conſumptio, in his non poteſt vſus à re ſeparari.*
d *Vtilitatis cauſa.*] Quò magis ſcilicet vtilitas omnium rerum latiſſimè pateret.
e *Senatus cenſuit.*] Senatuſconſulto conſtitutum eſt: cuius Seuerus & Antoninus [e] Impp. & Vlpianus [f] Iuriſconſultus alibi etiam meminerunt.
f *Earum rerum.*] Quæ vſu conſumuntur.
g *Vſumfructum.*] Impropriè tamen: vt infrà ſubiicit.
h *Conſtitui.*] Vt ſc. vſus earū rerū aliquid interim commodi adferat vſufructuario.
i *Hæredi.*] Apud quem eſt proprietas rei: & cui finito vſufructu res erit reſtituēda.
4 k *Caueatur.*] † Hoc verbum (*cauere*) variè in legibus [g] accipitur: ſed hic cautionem fideiuſſoriam, vel certè pignoratitiam ſignificat. Expone ergo, *caueatur*: id eſt, vel pignoribus, vel fideiuſſoribus cautio præſtetur: ſubaudi, ab eo qui huiuſmodi res fruendas accipit: ſed quid cauebit? rem ipſam ita ſaluam fore, vt finito vſufructu tā-
5 tum reſtituat, quantum accepit. † Et hinc diſcis, quæ ſit forma cauendi in huiuſmodi rebus, quæ vſu conſumuntur: illa ſcilicet, quòd in pecunia numerata caueat fructuarius, ſe reſtituturum tantùm pecuniæ proprietario quanta ipſi fuit tradita, ſi contingat finiri vſumfructum, in aliis verò rebus ſe eiuſdem qualitatis res reſtiturum, extincto vſufructu, [h] aut æſtimatis illis æſtimationem: [i] quod & commodius
6 eſt. † Si tamen cautio ſit omiſſa, peti poteſt ab his quorum intereſt, condictione incerti, vel actione in factum: aut ſi petita non ſit, finito vſufructu, quantitas tradita reddetur.
l *Vt eius fiat.*) Id eſt, vt pecuniæ dominiū trāsferatur in legatariū vel vſufructuariū.
m *Satiſdet.*) Id eſt, ſecuritatem per fideiuſſores [k] det, aut cautionem præſtet pignoratitiam, quæ æquipollet fideiuſſoriæ.

a l. 1. ff. de vſufru. quemadm. cauea.
b in l. 137. continuus. §. cùm ita ſtipulatus. de verb. obl.
c l. 7. ſi tibi vini ff. de vſufr. earum rerum quæ vſu conſ. iūcta l. vtifrui. ſi vſusfr. peta.
d In loco à contrario.
e In l. 1. C. de vſufr.
f In l. fin. ff. vſuf. quemadm. cauea.
g l. ſancimus. C de verb. ſign. dixi §. de adopt. § cùm autem impub. nu 8.
h d. l ſi tibi decem. 6 cum l. ſeq. de vſufr. earum rerum.
i Vt hic. & d. l. ſi tibi decem.
k l. 1. ff. qui ſatiſdat. cog.

n *Hærede.*] Hoc est, ei ad quem primùm pertinuit harum rerum proprietas, quæ si esset alteri legata, ei, non autem hæredi caueretur.[l] Quòd si sub conditione legata esset interim hæredi cauendum est: qui si cautionem petere omiserit, existente conditione, legatario tenebitur eo nomine. [m] †Potest tamen testator grauare aliquos 7 ex hæredibus, vt pro fructuario fideiubeat: quo casu si ex fideiussione [n] cogantur aliqua soluere, nihil repetent à fructuario, actione mandati, quod nullum intercessit: cùm ex necessitate ipsi se obligarint.

o *Aut capite minuetur.*] Patiatur maximam vel mediam capitis diminutionem: amittendo scilicet libertatem, aut ciuitatem [o] Romanam. Et videtur hic locus ex [*] Caio descriptus esse: idémque Cicero sensit lib. 2. de legib. & Paulus lib. 3. Sentent. cap. 6.

p *Cætera quoque res.*] Quæ vsu consumuntur.

q *Non fecit.*] Propriè loquendo.

r *Nec enim poterat.*] Vel naturali vel ciuili ratione considerata, vt suprà dictum est.

s *Quasi vsumfructum.*] Impropriè scilicet, & potius abusum, quàm vsumfructum 8 †Est enim *abuti*, vtendo consumere. Nam, autore Boëtio, vtimur his, quæ nobis vtentibus permanent: iis verò abutimur, quæ nobis vtentibus pereunt. Et ex hoc textu discenda est singularis differentia inter abusum vel quasi vsumfructum, & vsumfructum verum † Nam verus & proprius vsusfructus in his rebus constituitur, quæ 9 vsu non deteruntur: quasi vsusfructus autem in rebus quæ vtendo pereunt. item in vsufructu verò res traduntur, id est, ita conceduntur fructuario, vt non in totū eius fiant: sed maneant proprietarij. Cæterum in quasi vsufructu res dantur: hoc est, ita conceduntur alteri, vt in accipientem transferatur dominium: præstita tamen supradicta cautione, quæ loco proprietatis est. † Et in hoc differt etiam quasi vsusfru- 10 ctus à mutuo, quòd non requirit eam satisdationem. Differt & in eo, quòd in mutuo necesse est, vt idem genus, eiusdémque omnino bonitatis [p] reddatur: at cautioni, quæ in hoc vsufructu desideratur, sit satis, si iusta rerum æstimatio [q] restituatur. Addunt nonnulli [r] & hoc discrimen, quòd in mutuo, periculum casus fortuiti, ad accipientem pertineat, tanquam dominum: [s] secus in fructuario pecuniæ: is enim casum fortuitum non præstat, sed ad illum huiusmodi periculum pertinet qui vsumfructum constituit, non secus atque si alia res periret. † Interim obiter etiam ex 11 prædictis intelligis differentiam inter dare & [t] tradere.

l l. 6. si tibi decem, de vsufr. earum rerum quæ vsu consum.
m l. 9. Iulian. s. si tibi decem. ff. ad exhib.
n l. 8. tribus hæredibus. de vsufruct. earum rerum.
o l. 9 in stipulatione, & l. seq. de vsufr. earum rerum.
* in l. 2. ff. de vsufr. ea. rer. quæ vsu consum.
p s. 1. §. Quibus modis re cōtr. oblig. ibi Dd.
q d. l. si tibi.
r Bald. hic.
s l. 11. incend. C. si cer. pet.
t De qua in §. sic itaque discretis, §. de action.

§. Finitur.

1 *Vsusfructus morte fructuarij finitur.*
2 *Quid si testator vsumfructum ad hæredes fructuarij extendit?*
3 *Duo casus, in quibus hæres fructuarius agit.*
4 *Ciuitas fructuaria quando censeatur mortua.*
5 *Vsusfructus capitis diminutione amittitur.*
6 *Vsusfructus non vtendo qualiter pereat.*
7 *Vsusfructus in iure, cessione quando finiatur.*
8 *Cessio vsusfructus in extraneum facta non valet.*
9 *Potest tamen fructuum perceptio aliis concedi, quandiu durat vsusfructus.*
10 *Vsusfructus proprietatis comparatione perditur.*
11 *Consolidatio non impedit ius accrescendi.*
12 *Vsusfructus rei mutatione vel interitu extinguitur.*
13 *Area quid? & varia eius acceptio, &* 14.

[a] Finitur autem vsusfructus [b] morte vsufructuarij, [c] & duabus capitis diminutionibus, maxima & media, [d] & nō vtēdo per modum & tempus: quæ omnia [e] nostra statuit constitutio. Itē finitur vsusfructus, si domino proprietatis ab vsufructuario [f] cedatur (nā cedendo [g] extraneo, [h] nihil agitur) vel eo contrario, [i] si vsufructuarius proprietatē rei acquisierit, quæ res [k] Cōsolidatio appellatur. Eo amplius

constat,

conſtat, ſi [l] ædes incendio [m] conſumptæ fuerint, vel etiam terræmotu, vel vitio ſuo corruerint, extingui vſumfructum, & ne [n] areæ quidem vſumfructum deberi. Cùm autem finitus fuerit totus vſusfructus, reuertitur ſcilicet [o] ad proprietatem: & ex eo tempore nudæ proprietatis dominus incipit [p] plenam in re habere poteſtatem.

a *Finitur*] De conſtitutione vſusfructus hactenus dictum eſt: nunc de eius amiſſione congruo ordine videndum: quam multis modis contingere, hic §. edocet.
1 b *Morte vſufructuary*] † Et hic eſt primus modus, quo finitur vſusfructus, nempe
mors [a] vſufructuarij. Vſusfructus enim cùm ſit ſeruitus [b] perſonalis, extra perſonam
2 fructuarij & ſic ad hæredes ipſius non protenditur. † Quòd ſi teſtator hoc expreſſerit, vt vſusfructus & ad hæredes pertineret: tamen ad hæredem tantùm primum, non
etiam ad vlteriores hæredes pertinebit [c], nouúſque erit in perſona hæredis vſusfru-
3 ctus: atq; ob id de nouo cauebit hic hæres, ſe re boni viri arbitratu [d] vſurum. † Sunt
tamen duo caſus, in quibus hæres fructuarius agit. Primus eſt, ſi perceptis à colono
fructibus fructuarius penſione non ſoluta moriatur: tunc enim hæres defuncti aget
ad eos [e]. Secundus eſt, ſi fructuarius, per hæredem teſtatoris impeditus, frui non poterat & vita defungatur: tunc hæres fructuarij ad intereſſe [f] aget. Quòd ſi vſusfructus per fideicommiſſum à legatario relictus ſit, non inſpicitur mors, vel incapacitas
4 legatarij, ſed eius, cui fideicommiſſum [g] debetur. † Sed ſi ciuitas conſtitutum habeat
vſumfructum, quamuis hæc mori non poſſit, tamen ſi ita deſinat, vt aratrum in ea
inducatur, intelligitur iam eſſe mortua, vt vſusfructus amittatur [h] Subditq; Accurſius [i], paria iudicari, ſi ciues communicato conſilio inde diſcederent.
5 c *Et duabus capitis deminution.*] † Olim omni capitis deminutione, hodie ſolùm
maxima & media, per quas libertas & ciuitas Romana ſolebat amitti, vſusfructus, eiúſq; actio deſinunt [k]: non habita ratione, ſiue iure ciuili, ſiue prætorio conſtituatur.
Et hic eſt ſecundus modus finiendi vſusfructus. Quòd ſi quis antè capite minuatur, quàm vſusfructus ceſſerit, id eſt, incipiat deberi, puta, quia vel hæreditas non eſt adita, vel ex die legatus fuit vſusfructus, & intra diem capite deficio, die poſtea cedente nihil perdo, quia nihil habui: quapropter ſi quando reſtituerer, ſaluus mihi eſſet [l] vſusfructus. Quibus conſequens eſt, ſi in ſingulos annos, menſes, dies, mihi vſusfructus legetur, quia plura ſunt legata, cum ſolum vſumfructum capitis deminutione perdi, qui iam conſtitutus erat. Cæterùm ſi reſtituar per Principem, ſiue alium, ſaluus mihi erit ad cætera tempora [m] vſusfructus.
6 d *Et non vtendo*] † Tertiò non vtendo vſusfructus perit, nempe ſi vſufructuarius
eo non vtatur, fruatur: hodie decem annis inter præſentes, viginti inter [n] abſentes. Sed quid ſi tantùm vtatur, non etiam fruatur? Et ſi quidem ſciens ſe habere vſumfructum, tantùm vtatur, tùnc ius fruendi retinet: ignorans verò ſi id faciat, vſumfructum amittit [o]. Dixi, hodie: quia olim ſtatim intercidebat vſusfructus, ſi rei immobilis poſſeſſione biennio fructuarius non vtebatur, rei mobilis anno, vt Paul. Antiquitatum lib. 9. ſcribit. Quod ad eccleſiam tamen & ciuitatem fructuariam attinet, non interrumpitur vſusfructus, neq; finitur non vtendo, niſi centum annorum [p] ſpatio.
e *Noſtra ſtatuit conſtitutio*] Quæ extat lib. I I I. Cod ad Iulianum præfectum prætorio [q].
7 f *Cedatur*] † Quartus modus finiendi vſusfructus, eſt in iure ceſſio, quando ſcili-
cet fructuarius domino proprietatis vſumfructum in iure ceſſerit.
g *Extraneo*] Id eſt, ei qui rei, in qua conſtitutus eſt vſusfructus, proprietatem non habet.
8 h *Nihil agitur*] Quo ad ius vtendi fruendi transferendum in extraneum. Eſt enim
vſusfructus ſeruitus perſonalis, & perſonam non tranſgreditur, ſed cum ea interit. Itaque non aliter ceſſione finitur vſusfructus, niſi in proprietarium fiat. In alium au-
9 tem facta, penitus inutilis eſt, & nullius roboris. † Poteſt tamen fructuarius liberè
perceptionem fructuum alteri locare, vendere, gratíſve [r] concedere.
i *Si vſufructuarius*] † Quintò vſusfructus amittitur dominij ſiue proprietatis comparatione: vt ſi fructuarius rei, in qua habuit vſumfructum, proprietatem quo-

a Hic & l. 3. §. vlt. quib. mod. vſufr. amitt.
b vt §. ad rubr.
c l. 13. cum antiq. C. eod. tit.
d l. 5. repetit. & ibi glo. ff. quib. mod vſufruct. Bald. l. 1. §. excepto, Cod. de cad. toll.
e l. 65. defuncta, de vſufr.
f l. 53. ſi extraneo, in fin. cum l. ſeq. de vſufr.
g l. ſi legatum. l. ſi Pompon. §. fin. quib. mod. vſufr. amitt.
h l. 21. ſi vſusfr. ciui. quib. mod. vſufr. amitt.
i in d. l. ſi vſusfr. per l. 1. prim. reſp. de coll. bo.
k l. 1. ff. eod. l. 16. corruptionē, C. eod. tit.
l d. l. 1. §. ſed ita. cum § ſeq.
m d. l. 1. §. fin.
n d. l. corruptionem.
o l. 20. is qui vſumfruct. quib. mod. vſusfruct. amitt.
p l. 74. cui vſumfr. cum gl. ff. de vſufr.
q in d. l. corruptionem.
r l. 13. arborib. §. vſufructuarius, de vſufr. & l. ſi vſufr. 67. de iur. dot.

quo modo nanciscatur, iam extinguitur vsusfructus, & cum proprietate, tanquam sua causa, rursus coniungitur.

k *Consolidatio*] Consolidatio ergo, quæ à Græcis συνφύσις dicitur, tum fit, quando in vnum consolidantur,& conueniunt vsusfructus & proprietas,& consolidari vsusfructus dicitur, qui proprietati coniungitur. Hinc apud Iauolenum solida proprietas f dicitur, in qua vsusfructus inest. † Huiusmodi tamen consolidatio ius accrescendi apud eos qui in vsufructu coniuncti sunt, non impedit: vt si mihi & tibi vsus- 11
fructus sit legatus, & proprietas ad alterutrum perueniat, non cessat ius accrescendi t. Sic si mihi proprietas fundi, id est, fundus plenus, tibi autem & Titio & mihi vsusfructus legetur, habebo ego proprietatem & tertiam partem fruitionis, tu & Titius vterque tertiam. Hic licet mea tertia pars cum proprietate consolidata sit, & dicatur iam vsusfructus causalis: per hoc tamen ius accrescendi non impeditur: vnde si alter ex vobis partem suam amittat, mihi & tertio ea pars accrescit. Quod adeò verum est, vt si etiam proprietatem alienauero, ius accrescendi mihi duret u.

l *Ædes*] in quibus habet vsumfructum.

m *Consumpta*] † Sicque finitur etiam vsusfructus rei mutatione vel interitu. & 12
hic ex sextus modus finiendi vsusfructus. Mutari autem vel interire res fructiles dicuntur, cùm vel domus, vel nauis exuritur, ruinam patitur, vel destruitur: tunc enim nec areæ, nec materiæ, sed nec nouarum, vel ædium, vel nauium ex priori materia restitutarum vsusfructus debebitur x. Si tamen domus vel nauis per partes refectæ sint, licet omnia noua facta sint, mansisse y dicitur. Nec verò aliter rei mutatione extinguitur vsusfructus, nisi tota pereat & immutetur. Nam si ex parte solum corruat, exurat, destruatur, quæ superest portio, totius seruitutis ius conseruabit z. Ideóque ne temerè res mutetur, aut intereat magno fructuarij dispendio, partem ruinosæ domus, aut semiustæ, inuito quoque domino, fructuarius reficere a potest.

n *Area quidem*] Neque enim areæ legatus erat vsusfructus, sed ædium, vt sine his 13
nequeat subsistere. † Est autem area locus vacuus, & sine ædificio, dicta non absimiliter, quòd arida sit, nihilque generet. Florentinus b, *locus* (inquit) *sine ædificio in vrbe area, in rure ager.* Varro autem aream vocat, vbi frumenta secta terantur & arescant. Græcis ἅλωνα dicitur. † Interdum Area Iurisconsultis significat solum, cui 14
ædificium imponitur, & quod depositis ædibus manet: vnde & ædificij pars c est. Aream quoque appellabant, in quam collecta omni ex parte pluuia descendit: sicque haud rarò d in Legibus accipitur. In rusticis verò prædiis locus erat terendis frugibus & leguminibus aptus, e *ein trescher boden.* quo etiam sensu apud Varronem sumitur, vt paulo antè dixi.

o *Ad proprietatem*] Tanquam suam causam: quare tunc *causalis vsusfructus* dicitur ab Interpretibus iuris docendi gratia vt supra memini.

p *Plenam in re habet potestatem*] Velut plenum habens dominium: cuius effectus alibi f annotauimus.

f l. à liber. 35. ff. de bon. lib.
t l. 1. de vsufr. accresc.
u l. 4. idem Neratius, §. non solùm. cũ §. seq. l. si tibi §. & l. seq. & l. idem est, in princ. de vsufr. accresc.
x d. l. §. repet. §. rei, l. quid tamen 10. §. non tantum, quibus mod. vsusfruct. amitt.
y d. l. quid tamen, h. t. l. proponebatur, de iud.
z l. si cui insula 53. de vsufruct.
a l. eum ad quẽ C. hoc t. l. 17. æquissimum, cũ duab. ll. seqq. ff. eod.
b in l. fundi 211. §. locus. de verbor. signif.
c in l. seruitutes 20. de serui. vrb. l. 68. qui res §. aream, de solut. & l. 21. domo, de pig. act. & alibi sæpe.
d l. 1. & d. l. seruitutes §. si seruitus. & §. qui in area, de seruit. vrb.
e l. 14. Mela §. vlt. de alim. legat. l. vlt. §. vlt. C. de seruit. & aqua.
f §. 3. ad rubr. de rer. diuis.

De vsu & habitatione. Tit. V.

In Rubr.

1 *Vsus definitio.*
2 *Vsurarius vtitur fructib. ad necessitatem.*
3 *Vsus alteri concedi non potest.*
4 *Vsurarius cogitur satisdare.*

Explicito vsufructu, ad reliquas duas species seruitutis personalis accedit Imperator, *vsum* scilicet & *habitationem*. Est autem *vsus* nihil aliud, quàm ius alienis vten- 1
di rebus, ad vsum quotidianum, quod in alium transferri non potest, salua rerum substantia. Excluditur primò fructuarius, qui non tantùm vtitur rebus alienis, sed etiam fruitur. Apponitur deinde, *ad vsum quotidianum.* Quia vsufructuarius habet omnes fructus, tam naturales quàm industriales, qui quoquo modo ex re percipi possunt, inter quos numeratur etiam venatio, aucupium a, piscatio: † Vsurarius ve- 2
rò illis tantùm fructibus vti permittitur, quos necessitas vtentis efflagitat. † Porrò an- 3
nexum est, *quod in alium transferri nequit:* ad differentiam & vsusfructus, & habitationis: quarum seruitutum vsus & commoditas etiam alij concedi potest, cùm id in vsu non liceat. Denique adiunxi, *salua rerum substantia.* † quia vsuarius ad instar 4
fru-

a l. 10. item si fundi, §. aucup. de vsufruct.

fructuarij cogitur satisdare, se vsurum re, boni viri arbitratu, ita vt rem non deteriorem, neque mutet. Si tamen ex grege vel iumento quicquam perierit, id (nisi sua culpa perierit) substituere non tenetur. Quando verò iumento vtitur, tum id pascere debet: reliquos autem sumptus, in gregem, armentum, aut iumenta, præstabit dominus proprietatis [b]. b Argum. l.6 domus 19. de vsu & hab.

Princip. tit.

1 *Vsusfructus & vsus paciscantur, quo ad constitutionem & finitionem.*
2 *Vsusfructus potest pro parte diuisa constitui: secus in vsu.*
3 *Vsusfructus ad æstimationem deduci potest, vsus non item.*
4 *Vsusfructus an extraneo concedi possit.*
5 *Differentiæ inter vsuarium & fructuarium plures, & num. 6.*

1 IIsdem [b] illis modis, quibus vsusfructus constituitur, etiam nudus vsus constitui solet: iisdémque illis modis finitur, quibus & vsusfructus desinit. [c] Minus autem iuris est in vsu, quàm in vsufructu. Nam is qui fundi [d] nudum habet vsum, nihil vlterius habere intelligitur, quàm vt oleribus, pomis, floribus, fœno, [e] stramentis, & lignis [f] ad vsum quotidianum vtatur: in eóq; fundo ei hactenus morari licet, vt neque [g] domino fundi molestus sit, [h] neque iis, per quos opera rustica fiunt, impedimento, nec vlli alij [i] ius quod habet, aut locare, aut vendere, aut gratis concedere potest: cùm is, qui vsumfructum habet, [k] possit hæc omnia facere.

1 a *Iisdem*] † Vsusfructus & vsus comparantur, parique passu ambulant, quoad constitutionem & amissionem vtriusque seruitutis attinet. † Differunt tamen in hoc,
2 quòd vsusfructus, non etiam vsus pro parte diuisa constitui finirique potest. [a] Res enim diuidua est vsusfructus, cuiusmodi non est ipse vsus: primum quia frui pro parte possumus, vti pro parte non possumus [b]. † Deinde quia ad æstimationem, vtpote
3 rem diuiduam, dedci vsusfructus potest: cum in vsu secus sit. Eius enim æstimationem si consideraueris, non vsum, sed vsumfructum feceris: quia pecunia in fructu [c] est. Quamuis autem vsus partem non recipiat, modum tamen admittit, vt scilicet vtendi necessitas ad certum modum coarctari valeat. Et hæc est insignis inter vsumfructum & vsum differentia, quam Imperator referre omisit: licet sex alias [d] exprimat, quas ad text. suo loco sigillatim annotabimus.

a Gloss. hic in verb. solet.
b l.20. vsus pars de vsu & habit.
c Ita Alcia. lib. 1. Parad. c.18.
d Vt §. nu.5. & s. seq. num. 1. 3. & 4.

b *Illis modis.*] Qui autem sint illi modi, suprà in proximè præcedenti titulo relatum est.
c *Minus autem*] Nunc quomodo inter se discrepent hæ seruitutes, adstruit.
d *Nudum habet vsum*] Nempe, sine fructu.
e *Stramentis*] Vide Varronem lib.1. de re Rustica.
f *Ad vsum quotidianum*] Quatenus scilicet sibi suisque sufficiat: item & conuiuis & hospitibus. Aliquando enim largius cum vsuario agendum est [e], pro eius dignitate.
g *Domino fundi*] Qui proprietatem in fundo habet.
h *Neque iis*] Id est familiæ rusticæ, quæ ibi fundi colendi [f] causa est. Idem quoque de saltuariis dicendum, quos proprietarius mittit, vt fundum custodiant: nam nec illi impediendi [g] sunt.
i *Ius quod habet*] Id est emolumentum & vsum ipsius iuris. Nam ius ipsum ne fructuarius quidem in alium transferre potest, vt statim dicitur.
4 k *Possit hæc omnia*] † Videtur primum hic text. velle, quòd vsufructuarius ius suum extraneo cedere possit: cuius contrarium ad finem tituli proximè præcedentis est dictum. Sed non est ita, quoniam ius hoc loci pro commoditate atq; vsu iuris accipitur. Fructuarius enim non potest cedere extraneo ius personale [h] quod eius

e l.plenum. s. 1. in fin. h. tit. & facit l. precario. ff. de preca.
f l.10. si habitatio, s. vlt. de vsu & hab.
g Argu. l.17. si ita legatus, ff. hoc tit.
h s. fin. verb. nam cedendo, §. de vsufruct.

personæ tantum inhæret, & vnà cum eo intermoritur: verùm fructus & commoda sui iuris poterit extraneo locare, vel vendere, quamdiu ille vixerit [i]. † Ex hoc igitur 5
textu tres habes differentias, quibus vsuarius à fructuario discernitur. Prima, quia vsuarius vti tantùm potest fructibus, quatenus ad vsum quotidianum sibi suisque sufficiat [k]: fructuarius & vtendi & fruendi simul ius habet. Et sic *vsus* tantùm ad necessitatem: *vsusfructus* etiam ad vtilitatem ac voluptatem refertur. Hinc illud Cicer. lib. I. Offic. *Expetuntur autem diuitiæ, tum ad vsus necessarios, tum ad persruendas voluptates.* Altera differentia est, quia vsuarius fundum ita incolere permittitur, dum familiæ rusticæ non sit impedimento: aliàs fundi per se colendi ius non habet: id enim sibi proprietarius retinet: contrà *fructuarius* habet plenam & liberam habitationem, cùm ipse colere debeat. Tertia est, quia fructuarius commoditatem, quam ex fundo habet, alij concedere potest: vsuarius non potest [l]. Nisi vsus alioqui vanus & inutilis futurus sit, si non commoditas vel vendatur, vel alteri locetur [m]: aut nisi tam spaciosæ domus vsus sit relictus, vt portiuncula contentus sit vsuarius: tum non est ei inuidendum: si ab inquilino pensionem habitationis [n] recipiat. Idem quoque est, si vsuarius equos locet (dum consueuit vsum equorum locare) & hoc testator [o] sciat. † Quarta differentia est, quam hic Iustinianus refert, quòd vsuario fructus naturales tantùm, non etiam elaborati & industriales debentur: vsufructuario verò vtrique, id est, non tantùm hi, quos terra sua sponte profert: verumetiam ij, qui arte & industria culturaq; adhibita nascuntur, veluti poma cæteræque arborum baccæ: item fœnum, ligna, & cætera quæ sunt generis eiusdem, vsuario pro modo & ratione suæ necessitatis debentur. at frumentum, oleum, vinum non debentur. † Adde 7
adhuc quintam differentiam, quod vsus gregis in solo stercore: vsusfructus verò etiam in fœtu reliquis omnibus [p] continetur, modico tamen lacte vsuarium vti posse, Vlpian. [q] ait, neque ita strictè defunctorum voluntates interpretandas esse.

i d.l. arboribus 13. §. maius, de vsufruct.
k l. 12. plenum, ad pr. & §. idem Nerua, hoc nostro tit.
l l. sed neque locabunt h. t. l. vtque eo. & d. l. plenum, §. operas, hoc tit.
m l. 23. diuus, ff. eod.
n l. exterùm, hoc ipso tit.
o d. l. plenum, §. equitij.
p d. l. plenum, §. sed si pecoris.
q Ibidem.

§. Item is qui ædium.

1 *Fructuarius ædium quoslibet recipere potest: secus in vsuario.*
2 *Vsus ædium mulieri legatus ea conditione, si à viro diuertisset, maritum non excludit.*
3 *De vsu serui, bouis, equi, &c.*
4 *Quid in vsu pecoris, an fructuarius & vsuarius differant.*
5 *Varia lectio voculæ, vel.*

Item is [a] qui ædium vsum habet, hactenus ius habere intelligitur, vt ipse tantùm inhabitet: nec hoc ius ad alium [b] trans ferre potest. [c] & vix receptum esse videtur, vt hospitem ei recipere liceat: & cum vxore liberísq; suis, item libertis, nec non personis aliis liberis, quibus non minus quàm seruis vtitur: [d] habitandi ius habeat. Et conuenienter, [e] si ad mulierem vsus ædium pertineat, cum marito eius habitare liceat. Item is ad quem serui vsus [f] pertinet, ipse tantum opera atque ministerio eius vti potest. Ad alium verò nullo modo ius suum transferre ei concessum est. Idem scilicet iuris est & in iumento. [g] Sed etsi pecorũ, [h] vel ouium vsus legatus sit, neq; lacte neque agnis, neque lana vtetur vsuarius: quia ea [i] in fructu sunt. Planè ad stercorandum agrum suum pecoribus vti potest.

a *Qui ædium vsum*] Hæc est quarta differentia, qua fructuarius ab vsuario distat: † Vsuarius enim ædium vsum habens, duntaxat cum vxore, familia, & libertis, cúmque seruis, in quibus est opera, domo vti potest [a]: hospitémque recipere, dum ipse habitet. Cæterùm sine eo nec horum cuiquam habitare permittitur. At fructuarius potest quoslibet recipere, vel eam ipse habitare, vel alteri fruendam concedere. [b] 1
b *Transferre potest*] Ita scilicet, vt sibi nihil retineat: communicare autem non æque

a l. 4. §. 1. de vsu & hab.
b d. l. arborib. §. vsufr. de vsufruct.

æquè prohibetur c. Ideóque si pensionem habitationis ab alio percipiat, modò ipse quoque inhabitet, ei non esse inuidendum Vlpianus * respondit. c l. cæterum, hoc nostro tit. * l.4. hoc tit.

c *Et vix receptum*] Est tamen multorum autoritate receptum & approbatum, Celsi videlicet, Pauli, Tuberonis, & ipsius Labeonis, excellentissimorum Iurisconsultorum.

d *Habitandi ius*] Id est, facultatem.

e *Si ad mulierem*] *Est enim*, Vt Vlpianus d ait, *& viri vxorísque vna domus*: pro-
2 pter vim scilicet indiuiduæ consuetudinis, quæ inter ipsos e est. Itaq; si vsus ædium mulieri legatus sit eâ conditione, si à viro diuertisset, respondit Vlpianus f nihilominus eam cum marito habitaturam, remissa conditione, vtputa quæ turpis sit, & contra bonos mores g. Sed etsi viduæ legatus sit ædium vsus, nuptiis postea contractis, mulier cum marito habitare h poterit. d d.l.1. §. si vir aut vxor. ff. ad Syllan. e l.1. ff. de ritu nupt. & §.1. . de nupt. f l. sed neque. §.1. de vsu & hab. g l. reprehendenda, C. de instit. & substit. h d.l.4. §. vlt. hoc nostro tit.

3 f *Ad quem serui vsus*] † Quinta hic differentia ponitur: quia habens vsum seruilis operæ ac ministerij, vel iumenti, bouis, aut equi, ipse tantùm vti potest, non etiam alteri locare: secus in fructuario. Si tamen vsuarius tam inops est, vt cum vno boue, cuius ei vsus legatus est, fundum suum arare nequeat, nec alium emere præ inopia possit: cum vicino suo, cui etiam vnus bos est, pacisci non vetatur, vt inuicem commodent boues i.

4 g *Sed etsi pecorum*] † Sexta & vltima differentia: quia fructuarius, cui relictus est pecoris vsusfructus, pleno iure omnes fructus percipit k. Vsuarius verò, qui pecoris nudum vsum habet, bobus vtetur ad arandum, & ad cætera, quibus apti sunt: sin oues sint, agrum cum eis stercorabit: lana autem & fœtu non vtetur, lacte tamen modico vti poterit l: cùm non tam strictè interpretandæ sint voluntates defunctorum. i l.19. si rem. §. si cùm vnum. de præscr. verb. & l. si diuus, hoc tit. k l.7. ff. de vsufruct. legat. §. in pecudum, inst. de rer. diuis.

5 h *Vel ouium*) † Plerique pro vocula, *vel*, legunt, *veluti*: cùm pecorum appellatione oues etiam contineantur. sanè in Græco est ita: [illegible]. Potest tamen vetus lectio defendi: quia licet oues sint species pecorum: non propterea tamen legatum ouium est species legati pecorum. l d. l. plenum, hoc tit.

i *In fructu*] Id est, pertinent ad eum, qui vsumfructum habet pecorum vel ouium. m d.l. plenum, §. sed etsi pecoris.

§. Sed si cui habitatio.

1 *Habitatio quid.*
2.4 *Habitatio quomodo constituatur & finiatu.*
3.5.6 *Habitatio in quo differat, & in quo conueniat cum vsufructu & vsu.*
7 *Habitator ad instar fructuarij satisdationem præstat.*

a Sed si cui habitatio legata, b siue aliquo modo constituta sit, c neque vsus videtur, neque vsusfructus, sed quasi proprium aliquod ius: quanquam habitationem habentibus, propter rerum vtilitatem, secundum d Marcelli sententiam e nostra decisione promulgata, permisimus non solùm in ea degere, sed etiam aliis locare. Hæc de seruitutibus & vsufructu, & vsu, & habitatione dixisse sufficiat. De hæreditatibus autem & obligationibus, suis locis proponemus. Exposuimus summatim, quibus modis iure gentium res acquiruntur: modò videamus, quibus modis legitimo & ciuili iure acquiruntur.

1 a *Sed si cui*] † Hoc loci tertia personalis seruitus tractatur: quæ est *habitatio*, qua habetur ius seu facultas habitandi in aliena domo, salua domus substantia. Ea enim neque vsusfructus est, neque vsus, sed quasi proprium aliquod ius. nam in facto potius quàm in iure habitationis legatum a consistit: effectu tamen idem penè est legatum b vsus & habitationis. a l. penul. ff. de cap. demin. b l.10. ff. h. t.

2 b *Siue aliquo modo*] Puta stipulationibus vel pactionibus: † nam hæc seruitus pariter tam contractibus inter viuos, quàm vltima voluntate constituitur. amittitur autem solùm morte habitatoris, item cessione, & consolidatione, interitu, ac mutatione. Verùm non vtendo, aut capitis deminutione non c perditur. c l. si habitatio ff. de vsu & hab.

c *Neque vsus videtur*] † Vnde apud veteres dubitatum fuit, qualis deberet dici, 3
aut in vtrius iuris album referenda esset hæc seruitus: cùm aliquando conueniat, rursúsque distet ab vsu & vsufructu. Attingit vsusfructus naturam in hoc, quod sicut fructuarius potest alteri iuris sui commoditatem locare, ita & is cui habitatio constituta est: idque ex noua Iustiniani Imp. [d] decisione, ad quam in hoc textu fit relatio. † Recedit ab vsufructu, cùm hic variis modis extinguatur [e]: sed habitatio non 4
vtendo, & capitis deminutione non perdatur, sed sola morte habitatoris: quia ad eius hæredem, cùm sit ius personale, transire non [f] potest. † Interdum habitatio similis 5
est vsui: quoniam is qui habitandi ius habet, easdem personas recipere potest, quas & vsuarius [g] recipit. Longè ab vsu discrepat: cùm quod in vsu negatum est [h], locari etiam habitatio possit. † Porrò cum vtroque & vsufructu & vsu conuenit: quia eisdem, quibus illi, modis constituitur, nec ad hæredes transit. Rursus ab vtroque differt: cùm vsus & vsusfructus non solùm ædium, sed cæterarum etiam rerum constituatur: habitatio, nisi ædium, nulla dici possit [i]. Rectè ergò Imp. [k] ait, *quasi proprium aliquod ius esse habitationem*, i. peculiarem hanc esse speciem seruitutis personalis. 6

d *Marcelli sententiam*] Huius tamen Marcelli non meminit Iustin. in sua [l] Constitutione, sed solum veterum Iurisconsultorum altercationes hac de re habitas refert.

e *Nostra decisione*] Quæ etiamnum in Iustinianeo [m] Codice extat. Et sic iure Codicis habitatio etiam locari potest, vtcunq; veteres in hoc disceptarint. Quanquam nec veterum quisquam (quos ego legerim) nominatim neget, habitationem locari posse. Certè Iulianus, eam commodari posse respondit [n]. † Illud pro colophone addendum, habitatorem ad instar fructuarij, cogi satisdare, se vsurum domo aut re, arbitrio boni viri, ita vt rem neque deteriorem reddat, neque mutet, sarta tecta habeat, atque reficiat. Neque hoc est, quod suprà in descriptione habitationis dixi, *eam ius esse alienas inhabitandi ædes, salua ædium substantia.* 7

d in d. l. cùm antiqui 13. C. de vsufruct.
e §. fin. ʒ. de vsufruct.
f d. l. si habitatio. & l. legatū. de cap. demin.
g d. l. si habitatio.
h l. sed neque, hoc tit.
i d. l. cùm antiquitas. & ibi gloss.
k Hic.
l d. l. cùm antiquitas.
m d. l. cùm antiquitas.
n l. 1. 5 inter, in fin. ff. commodati. l. si gratuitam. de præscr. verb.

De vsucapionib. & longi temporis præscriptionib. Tit. VI.

In Rubr.

1 *Continuatio huius tit. ad præcedentes.*
2 *Vsucapio in genere, & res mobiles & immobiles includit: & vnde dicatur.*
3 *Præscriptio propriè exceptionem significat.*
4 *Vsucapio & præscriptio quomodo differant.*
5 *Vna vox & genericè & specificè quandoque sumitur.*
6 *Vsucapionis definitio: & num. 8. 17.*
7. 9 *Vsucapio & præscriptio quale dominium tribuant: directum, an vtile.*
10 *In vsucapione continua possessio requiritur.*
11 *Continua possessio quæ sit.*
12 *Requiritur item in ea, iusta possessio.*
13 *Pauli Castr. obiectio contra Modestini definitionem reiecta, & num. 14.*
15 *Titulus quid? & vnde dicatur.*
16 *Bona fides quid? & quando quis dicatur eam habere.*
18. 19 *Vsucapio vnde introducta, & qua de causa.*
20 *Falsum esse quòd præscriptionem aliæ sint fauorabiles, aliæ odiosæ.*
21 *Vsucapio an sit iniusta, & cotra naturam.*
22 *Lex inferior & lex superior.*
23 *Epitome huius tituli.*

Diximus suprà, [a] † titulos possidendi, & ex his rerum dominia bifariam nobis acquiri, vel iure naturali siue gentium, vel iure ciuili. Et hactenus quidem Iustinianus titulos possidendi enarrauit, qui ex iure naturali seu gentium descendunt: consequens ergo est, vt nunc de acquisitione quæ iure ciuili existit, disputemus. & quia vsucapio & præscriptio sunt modi acquirendi dominij iure ciuili, ideo iusto ordine hic tractatus præcedentes subsequitur. † Quod ad declarationem Rubricæ attinet, cum primis sciendum est, *vsucapionem* genuina significationis vi tam ad acquisitionem rerum mobilium, quàm immobilium pertinere: inde dictam, quòd per vsum aliquid capiat, & auferat. Vsus enim per lapsum temporis res corporales & incorporalis priori domino adimit, & transfert in alium. † *Præscriptio* autem, vt Alciat. ait [b], est veluti quidam fructus & effectus vsucapionis, nempe peremptoria illa exceptio, quæ ex iure efficaci translato à priori domino in vsucapientem, ipsi domino reliquias 1 2 3

a §. singulorū, ʒ. de rer. diuis.
b in l. quinque pedum, C. fin. regund. idem lib. 4. Dispunct. c. vlt. & Cantiunc. hic.

reliquias ſuperioris autoritatis intendenti, eius depellendi gratia proponitur. Et ſic præſcriptio ad ius excipiendi principaliter pertinet. Vnde etiam eſt, quòd veteres Iureconſulti præſcriptionis voce vt plurimum pto exceptione perpetua vſi fuerint [c]. Hinc tit. in Pandect. *de diuerſis temporalibus præſcriptionibus*, poſt reliquas exceptio-
4 num ſpecies generaliter ſubiungitur. † Verùm recentiores poſtea hanc inter vtranque vocem differentiam conſtituerunt, quòd *vſucapio* ſit rerum mobilium: *præſcriptio* verò rerum immobilium, ſolóque hærentium, & iurium incorporalium: vt ſeruitutum, actionum, atque id genus ſimilium. Non raro tamen vſucapio in genere accipitur, vt vtrunque, & præſcriptionem, & vſucapionem ſpecificam comprehen-
5 dat [d]. † Sanè non eſt infrequens in legibus, quòd vna eadémque vox, & genericè & ſpecificè accipiatur. Idem enim in adoptione, in actione, in pignore, cognatione, iuriſdictione, pacto contingit: multiſque aliis vocabulis: quæ Apellus [e] eleganter in ſua Methodica dialectices ratione congeſſit. Nunc videamus rem ipſam: nempe quid ſit vſucapio in genere ſumpta, & quare fuerit introducta. Et Modeſtinus [f] *vſu-*
6 *capionem* eleganter definit [g]; † *quòd ſit adiectio dominij, per continuationem poſſeſſionis temporis à lege definiti.* quæ definitio ab effectu, ſiue officio ſumpta eſt: cuius generis ſunt plurimæ in legibus. Vſucapionis enim effectus, & quaſi proptium eſt, vt per eam acquiratur ſiue adiiciatur dominium iure ciuili: quod alioqui in rebus bona fide traditis nunquam certò conſiſtere [h] poſſet. *Et adiectionem dominij* appellat Modeſtinus: quia verum dominium ex conſenſu non transfertur, ſeu ex autoritate legis, quæ tacitum conſenſum domini iam diu ſilentis, ac velut rem ſuam alienare volentis, interuenire præſumit [i]. Plerique tamen non *adiectio*, ſeu *adeptio dominij* le-
7 gendum putant in Modeſtini lege, ſicque Vlpian. ſuadet in Epito. tit. 19. † Sed quodnam dominium mediante vſucapione acquiratur, directum, an vtile, Doctores [k] à multis iam annis conflictantur. Ego breuiter Martini ſententiam, vt veriorem amplector, exiſtimantis, vſucapione & rerum mobilium & immobilium directum acquiri dominium: tum quia *vſucapio* à Modeſtino [l] definitur *quòd ſit acquiſitio, ſiue adiectio dominij*: quod de directo propriè accipiendum [m] eſt: tum quia Diocletianus & Maxim. Impp. pariter [n] ſcribunt, *Traditionibus & vſucapionibus dominia rerum acquiri.* Nam ſicut traditionibus directum acquiritur dominium, ita etiam vſucapionibus [o]. tum denique, quia qui patitur rem ſuam poſſideri & præſcribi, cenſetur illam alienare [p]: quinimo magis conſentit, quàm ſimpliciter alienans [q]: ſed alienans expreſſè transfert dominium, ergò etiam idem in caſu noſtro. Sed & definitio veri dominij, ita præſcribenti competit, ſicut & vſucapienti: dum *dominium* dicitur eſſe *ius* [r] *perfectè de re corporali diſponendi, niſi lege prohibeatur.* Poteſt enim præſcriptor perfectè diſponere, nec dominus prior habet aliquod ius contra habentem cauſam [s] ab eo. Confirmatur etiam hæc opinio, quia *dominium* eſt ius: ſed in his quæ ſunt iuris, lex diſponens agit ex veritate, non per fictionem [t]. Vnde dato, quòd dominium
8 transfertur ex ſola autoritate legis, eſt tamen verum dominium. † Et ideo rectè Modeſtinus definiendo dicit, *vſucapionem eſſe acquiſitionem dominij, ſiue adiectionem.* Adiectio enim ad actum ciuilem refertur: ſicque ab ipſo tam vſucapio, quàm præſcriptio definitur. Cùm igitur verum dominium inde quæratur, non eſt dubium, in qualibet diſpoſitione etiam odioſa, appellatione *domini*, eum qui præſcripſit, con-
9 tineri [u]. † Concludendum ergo, dominium quod à lege transfertur, eſſe verum ac directum dominium, vtcunque contra dominum naturalem lex dicat [x]; competere vtilem actionem: ſed reſpectu cuiuſlibet alterius, nihil differt à cæteris directis dominis. Sicque directum dominium acquiritur in qualibet vſucapionis ſpecie, ſiue triennalis, ſiue decennij, ſiue longioris temporis [y] ſit. Nam his modis lex [z] ſimpliciter dicit, acquiri dominium: vnde alter modus ab altero diſtinguendus non videtur. Ad de-
10 finitionem vſucapionis redeundo, dicitur in ea, *per continuationem poſſeſſionis*: † nam in vſucapione primùm omnium requiritur poſſeſſio, & illa quidem continua: cùm ſine poſſeſſione vſucapio non procedat [a]. Rurſus non poteſt vera cenſeri poſſeſſio, niſi
11 ſit continua. † Poſſeſſio autem continua dicitur, non ſolùm quæ penes vnum & eun-
12 dem ſemper eſt, ſed etiam quæ ab vno ad alium legitimè tranſlata [b] ſit. † Debet autem hæc vox (*poſſeſſionis*) in definitione cum effectu accipi, vt de iuſta poſſeſſione intelligatur. Poſſeſſio autem, vt ſuam vim & poteſtatem habeat, poſſitque vſucapiendi conditionem præſtare, requirit legitimum titulum, & bonam fidem, itémque rem ta-

Marginal notes:

c Vt in dict. l. quinq; pedum, l. fin. C. de except. l. pen. eod. tit. & l. 11. qui agnius. ff. de except. & præſcr. cum ſimilib.

d Vt in princ. huius tit. verſ. ideoque.

e in cap. 2. de definit.

f in l. 3. de vſucap.

g Appell. in loco iam allegato multa exempla congeſſit, in 3. defin. genere.

h l. 1. ff. de vſucap.

i Alciat. in d. l. quinq; pedũ, num. 59. & 61.

k in d. l. 3. & l. traditionib. C. de pactis. & in rubr. extr. de præſcr.

l in d. l. 3.

m per l. 1. §. qui in perpetuum, ager vect. per.

n in d. l. tradition. C. de pact.

o per reg. l. nã hoc iure, de vulg.

p l. alienationis verbum 28. de verb. ſign.

q Bart. in l. ſi iuſſa. §. diuus, in fi. de leg. 1.

r Bartol. in l. ſi quis vi, §. differentia, de acqu. poſſeſſ.

ſ l. ſi ſuperatus. vbi not. de pig. Bart. l. 2. de except. rei iud. & Do. in c. ſi quis in ius. de regul. iur. in 6.

t Bartol. in l. ſi maritus, §. legis Iuliæ, ad leg. Iul. de adult.

u Per regul. l. cum lege. vbi Aret. de teſt.

x in l. ſi duo patto. §. Iulian. ff. de iureiur.

y Ita Alciat. in d. l. traditionibus. & Rub. extra de præſcr. Fab. & Porc. hic idem ſentit Innoc. c. cæterùm, de iudiciis. & Coraſ. lib. 6. Miſcell. c. 20.

z d. l. 3. & d. l. trad. a l. ſine poſſ. de vſuc. b §. inter venditorem, J. hoc tit.

lem esse, quæ vsucapi possit. † Atque per hoc defenditur prædicta Modestini definitio à Pauli Castrensis impugnatione, qui eam vt insufficientem notauit, propter omissionem iusti tituli, & bonæ fidei. † Quanquam Alciatus existimet,[c] nec fuisse necessariam tituli vel bonæ fidei expressionem: cùm hæc substantiam vsucapionis intrinsecus non respiciant, sed solam possessionem referendam fuisse. Hincque fit, vt defectus possessionis quandocunque superueniens, vsucapionem interrumpat[d]: cùm in bonæ fidei defectu secus sit[e]. † Est autem titulus (vt etiam alibi[f] commonui) per quem indicatur aliqua possidendi legitima causa, sufficiens ad dominium adquirendum, vel in re naturali, vel ciuili: à tuendo dictus, quòd factum auteris tueatur, indicans veritatem cuiuslibet rei. tales sunt omnes modi, quibus rerum dominia, vel naturali iure, vel ciuili acquiruntur: vt Oldendorp.[g] eleganter tradidit. † *Bona fides* autem est, sincera illæsáq; conscientia, vnumquemque certò excusans de ignorantia rei alienæ, quam vel tradit alij, vel accipit ab alio. Tum ergo dicitur vsucapiens *habere bonam fidem*, si nesciat rem alienam vitiosam, puta furtiuam, vel aliàs à legibus alienari prohibitam. † Sequitur denique in Modestini definitione, *temporis lege definiti*: quia certum tempus à lege statutum est, intra quod quis possidere debet, vt vsucapiendo dominium nanciscatur, quantum autem vel quale sit illud, infrà suo loco audiemus. † Porrò vsucapionem bono publico à lege ciuili introductam, Caius[h] Iurisconsultus rectè affirmat: ne scilicet quarundam rerum diu, & ferè semper incerta dominia essent. Constat enim alienationes inter homines esse frequentissimas, tam per contractus, quàm per vltimas voluntates. Iam nemo factum alterius scire potest, vtrùm tradens dominus sit, nec ne. Vnde si dominus est, dominium tradendo transfert: si non est, nihil ad eum qui accipit, transfertur[i]. Si igitur liceret priori domino semper petere rem à possessore, nec possessor efficeretur quandoque certus de rei, quam habet, dominio, cuius aliàs difficillima est probatio: sequeretur, ferè neminem aliquid securè possidere, sicque rerum dominia semper manerent in incerto. † Deinde nullus futurus esset litium finis inter homines, nulla in Repub. pax & tranquillitas, si lex nō inuenisset modum ac rationem, qua possidenti succurreretur aduersus petentē: semper enim alter alteri de rerum possessionib. ac dominiis controuersiam moueret, concurrentibus etiam ad rixas cognatis vtriusque partis. Necessarium ergo omnino fuit, vt temporum diffinitionibus, & vsucapionum modis dirimerentur infinitæ hominum controuersiæ. Atque huc respexit Neratius[k], *vsucapionem rerum institutam*, inquiens, *vt aliquis litium finis esset*. † Sunt ergò omnes vsucapiones & præscriptiones, à breuissimis vsque ad longissimas, ex vna eadémque causa nempe ex causa publicæ salutis, concordiæ & tranquillitatis: vt multum errasse[l] videantur, qui distinxerunt inter fauorabiles, odiosas, rigoriosas, & mixtas: ex quorum numero Gratianus[m] etiam fuit. Respexerunt enim illi tantùm ad priuatam vtilitatem, non publicam. † Sed opponis, contra ius naturæ esse, domino inuito vel nesciente, ipsius rem occupare: quando cum alterius detrimento nemo locupletior fieri debet[n]: nullo autem vnquam die iure fieri potest, quòd vel centum annis iniurium est. Respondeo, iniurium non esse, quando quis rem legitima præscriptione acquirit: cùm & hoc iure prouisum sit, ne dominia rerum sint in incerto: estque hoc ipsum vsucapiendi tempus in pœnam statutum eorum, qui rebus suis prospicere non satagunt. † Neque verò nescis, legem superiorem esse, *vt conseruetur publica hominum societas*: inferiorem autem legem esse, *vt suum cuique tribuatur*. Quia hic lex inferior non potest conseruari, sine violatione superioris: igitur negligitur inferior, aufertque domino suum, propter negligentiam, intra tempus à lege præstitutum rem suam non repetentis, vt lex impleatur superior: hoc est, vt conseruetur publica salus & tranquillitas, sitque aliquis litium[o] finis. Et hæc quidem ad explicationem Rubricæ sufficiant. † Quas res, quo tempore, & quomodo per vsucapionem acquiramus, Iustinianus hoc titulo tradit.

Right-margin paragraph numbers, in order down the page: 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23.

c in d. l. quinque pedum. & l. quæst. de verbor. signif.
d l. natural. de vsucap.
e l. iusta. s. poss. eod. tit.
f s. singulorū. nu. 6. J. de rer. diuis.
g in tract. de vsuc. & præscr.
h l. 1. ff. de vsucap.
i l. tradi. de acquir. rer. dom. l. nemo plus, de reg. iur.
k in l. fi. ff. pro suo.
l ita Oldend. in d. tract. de vsuc.
m 16. q. 3. c. præscript.
n l. nam hoc natura. de cōd. indebit. c. locuple. de reg. iur. in 6.
o d. l. 1. de vsucap. & d. l. fin. pro suo.

In princip. tit.

1 *Quantum tempus ad vsucapionem sit præfinitum.*
2. 7 *Vsucapionis requisita.*
3 *Possessio continua præsumitur, quandiu contrarium non docetur.*
4 *Vsucapio quibus modis interrumpatur.*
5 *Vsucapio iure veteri non tribuebat dominium, sed possessio autoritate iuris defendebatur.*
6 *Præsentes, absentes qui dicantur.*
8 *Titulus pro suo non est aptus ad vsucapionem.*

Iure

[a] IVre ciuili constitutum fuerat, vt qui [b] bona fide ab eo qui dominus non erat, cùm crederet [c] eum dominum esse, rem emerit, vel ex donatione, aliáve quauis [d] iusta causa acceperit: is eam rem, si mobilis erat, anno [e] vbique vno: si immobilis, [f] biennio tantùm in Italico solo [g] vsucaperet, ne rerum dominia in incerto essent. Et cùm hoc placitum erat, putantibus antiquioribus dominis sufficere ad inquirendas res suas [h] præfata tempora: nobis melior sententia resedit, ne domini maturius suis rebus defraudentur, neque certo loco beneficium hoc concludatur. & ideo [i] constitutionem super hoc promulgauimus, qua cautum est, vt res quidem mobiles per trienniũ: immobiles verò per longi temporis possessionem (id est, [k] inter præsentes decennio, inter absentes viginti annis) [l] vsucapiantur. & his modis non solùm in Italia, sed etiã [m] in omni terra, quæ nostro imperio gubernatur, dominia rerum [n] iusta causa possessionis præcedente adquirantur.

1 a *Iure ciuili.*] † Agitur in hoc principio de tempore, quod ad vsucapionem & præscriptionem inducendam à lege præfinitum est. Et olim quidem lex XII. tab. in re mobili, vbique tempus anni statuit: in immobili biennium: sed in Italico duntaxat solo. Noluit enim in prouinciis itidem procedere vsucapiones rerum immobilium, sicut & ius patriæ potestatis proprium erat ciuium Romanorum [a]. Iustinianus verò sublata locorum differentia, constituit, vt res quidem mobiles triennio, immobiles autem per longi temporis possessionem: id est, si præsentes sint domini, decẽnio: si absentes, viginti annis vsucapiãtur. Interim obiter ex verbis textus colligẽda sunt requisita ad iustæ vsucapionis initium & progressum legitimum necessaria: videli-
2 cet † *possessio:* sine ea enim vsucapio non procedit [b]: deinde, *iustus titulus*. Iusti autẽ tituli sunt, modi acquirendi rerum dominia, tam iure gentium, quam ciuili: vt est occupatio, inuentio, traditio, in causa emptionis, permutationis, dotis, solutionis, donationis, legati, & id genus aliis iustis causis. Tertiò, *bona fides:* quod scilicet vsucapiens crediderit rem eius esse, a quo traditam accepit. Quartò, *ne res vsucapienda sit vitiosa, vel extra hominum commercia*, vt sunt res furtiuæ, vi ablatæ, res sacræ, publicæ, item *ne sit à legibus alienari prohibita*. vt sunt res pupilli, furiosi, res dotalis [d], res ecclesiastica. Denique, *vt possessio sit continuata per tempus à lege præfinitum* [e],
3 *nec vnquam interrupta*. † id quod ita fuisse præsumitur, donec doceatur contrarium,
4 ac de vsurpatione, id est, vsucapionis interruptione [f] constet. † Interrumpitur autem vsucapio bifariam: primùm naturaliter, cùm quis vt de possessione deijcitur, vel cum alicui res mobilis eripitur [g]: deinde ciuiliter per litis contestationem, executorem missum, pignorum oblationem, simplicem renuntiationem, & plerisque aliis modis, quos Doctores [h] suis locis referunt.

b *Bona fide.*] Id est, sincera & illæsa conscientia, quia ignorârit, eam rem alienam esse: aut eum qui vendidit, ius putauit vendendi habere. Et in dubio præsumitur emptor esse bonæ fidei.

c *Eum dominum esse*] Vel domini procuratorem, aut tutorẽ, vt Modestinus [i] addit.

d *Iusta causa.*] Operat ili ad transferendum dominium.

e *Vbique.*] Etiam extra Italiam.

f *Biennio.*] Huius biennij Plinius etiam lib. 5. Epistolarum, & Cicero pro Cæcinna meminit: *Lex* (inquiens) *iubet vsum & autoritatem fundi esse biennium*. Itémque in Topicis hoc ad ædes trahit, argumento à pari.

g *Vsucaperet.*] Vides hic verbũ, *vsucapere*, tam de rebus mobilibus, quã immobilib.
5 dici. † Hoc quoque non est omittendum, quòd iure veteri (cuius hic fit mentio) per

a §. ius autem. I. de patri. potestate.
b c. sine possessione, de re. iur. lib. 6. & ibi.
c l. qui à quolibet. 27. de contra. emp. l. 2. l. si fraude. C. de longi tẽp. præs. & l. 2. de vsuc.
d l. vbi. & l. præsc. ff. h. tit.
e De quib. hic & l. 1. C. eo & l. 2. C. de long. temp. præsc.
f l. 2. ff. h. tit.
g l. 5. naturaliter. ff. d. tit.
h In l. 7. cùm no isti. sed et si, C. de præscr. 30. vel 40. ann.
i l. no. bonæ fidei. ff. de verb. sign.

vsucapionem dominium quidem, siue proprietas rei non acquirebatur: sed possessio autoritate iuris defendebatur, propter occupatum vsum. Vnde Cicero in loco præcitato pro Cæcinna, item in Topicis, & lib. Offic. primo, quam nunc *vsucapionem*, eam ipse *autoritatem* vocat. Iure autem quo nunc vtimur, dominium vsucapiendo acquiri, suprà diximus. 5

h *Præfata tempora.*] Anni scilicet, & biennij.

i *Constitutionem.*] Quæ lib. VII. Codicis adhuc [k] extat.

k l. 1. C. de vsuc. transf.

k *Inter præsentes.*] Præsentes autem dicuntur, cùm vterque in eadem ciuitate seu prouincia domicilium habet: absentes verò, qui in diuersis ciuitatibus, vel prouinciis agunt [l]. 6

l l. cùm in omni. C. de præscr. long. temp.

l *Vsucapiantur.*] Rursus vides, hoc verbum & ad mobiles & immobiles res referri.

m *In omni terra.*] Et sic Iustinianus sustulit differentiam locorum, à lege decemuirali introductam.

n *Iusta causa possessionis praced.*] Sicut enim sine possessione, tanquam primo fundamento vsucapio contingere non potest: [m] ita etiam necesse est, vt possessio descendat ex aliqua iusta causa. † Nam vt possessio vsucapionem & dominium producat, *iustam* esse oportet: id est, vt ex legitimo aliquo acquirendi dominii titulo processerit, qui eandem tueatur: qualis est titulus pro soluto, pro emptore, pro hærede, pro donato, pro derelicto, pro legato, pro dote, & si qui sunt similes. Cæterùm nullo iusto titulo præcedente, possidentes ratione iuris prohiberi quærere dominium, à Diocletiano & Maximiano [n] rescriptum est: & ideo quia cessat vsucapio, intentionem dominii nunquam absumi. † Sed nec titulo, quem *pro suo* dicunt, hoc est, quòd pro suo quis possideat, cùm dominium nobis acquiri putamus, & ex ea causa possidemus, ex qua acquiri solet: hic inquam titulus aptus non est, ad vsucapionem efficiendam, [o] cùm sit multiplicis naturæ, & nimis generalis. Hócque est quod Celsus [p] eleganter scribit, *errare eos, qui existimarent cuius rei quisque bona fide adeptus sit possessionem, pro suo vsucapere eum posse: & nihil referre, emerit, nec ne, an ei donatum sit nec ne: si modo emptum vel donatum sibi existimauerit. Quia neque pro legato, neque pro donato, neque pro dote vsucapio valet, si nulla donatio, nulla dos, nullum legatum sit.* 7 8

m d. l. sine possessione.

n In l. nullo, C. de rei ven.

o l. 1. & ibid. Dd. ff. pro suo.

p in l. Celsus. de vsuca. facit etiã l. 4. C. de præscr. long. temp.

§. Sed aliquando.

1 *Liber homo non vsucapitur.*
2 *Adscriptitij coloni glebam sequuntur.*
3 *Res sacra & religiosa non vsucapitur.*
4 *Seruus fugitiuus quare vsucapi nequeat.*

[a] Sed aliquando, etiamsi maximè quis bona fide rem possederit, non tamen illi vsucapio vllo tempore procedit: veluti si quis [b] liberum hominem, [c] vel rem sacram, vel religiosam, [d] vel seruum fugitiuum possideat.

a vt §. de his qui sunt sui vel alie. iur. in prin. & §. de tutel. in prin.

b in l. fin. C. de præsc. long. tẽp. quæ pro lib.

c in d. l. fin.

d l. cũ scimus. C. de agricol. & censit. l. 11.

e l. cùm satis. §. cùm autem. C. de agric. & censit. lib. 11.

f l. cùm locat. ff. de relig. & sump. fun.

g l. 1. ib. Dd. C. de ser. fug.

h in Rub. C. de ser. fug.

a *Sed aliquando.*] Ad vsucapionis initium & progressum legitimum inter cætera requiri suprà diximus, quòd ipsa res sit apta & idonea ad vsucapiendũ: itaque nunc subiicitur, quæ res vsucapi non possint: sic enim intelligemus à contrario, reliquas omnes vsucapione acquiri posse. [a]

b *Liberum hominem.*] Liber ergo homo, tametsi bona fide retineatur, vsucapi tamen non potest, etiam centum annorum spatio, quo minus proclamet in libertatem: vt Accurs. [b] annotauit: licet Constantinus [c] Imperator, de 60. tantùm annis meminerit. † Secus tamen est in adscriptitiis colonis: qui licet liberalem conditionem habere existimentur: tamen glebæ, id est, prædio alicui perpetuò colendo in libro censuali [d] vel publico iudicio sunt adscripti, vt inde nunquam recessuri. Sequuntur itaque ipsam glebam, hoc est, prædium, cui addicti [e] sunt. 1 2

c *Vel rem sacram.*] † Res sacra & religiosa ideo vsucapioni non subest: quoniam tales res sunt exemptæ à commercio hominum: ergo nec vsucapione potest acquiri earum dominium. Si tamen res sacra profana rursus efficeretur, secus esset, veluti si capiatur ab hostibus. [f] 3

d *Vel seruum fugitiuum.*] † Seruus fugitiuus, etiam bona fide, iustóq; titulo possessus, vsucapi non [g] potest, ea ratione: quia cùm fugiendo furtum sui ipsius faciat, & quidem proprium ac regulare, vt aduersus communem opinionem Cuiacius [h] alibi defendit: 4

defendit: furtum dicitur vitium reale, quod hunc in modum vitio rem afficit, vt rem nunquam deſerat, ſed continuò comitetur, ad quemcunque perueniat [i].

i l. ſequitur. §. quod etiam. ff. hoc tit.

§. Furtiuæ.

1 *Res furtiua & vi poſſeſſæ, non vſucapiuntur, facilè, & t num. 5.*
2 *Vitium reale quœuſque primi autoris ſucceſſores ſequitur.*
3 *Vitium aliud perſonale, aliud reale, aliud quaſi reale.*
4 *De lege Atinia.*

[a] Furtiuæ quoque res, & quæ vi poſſeſſæ ſunt, nec ſi prędicto longo tempore bona fide poſſeſſæ fuerint, vſucapi poſſunt. nam furtiuarum rerum [b] lex XII. tab. [c] & lex Attilia inhibent vſucapionem: vi poſſeſſarum, lex Iulia & Plautia. Quod autem dictum eſt, furtiuarum, & vi poſſeſſarum rerum vſucapionem per leges prohibitam eſſe: non eò pertinet, vt ne ipſe fur, quíve per vim poſſidet, vſucapere poſſit (nam his alia ratione vſucapio non competit, quia ſcilicet mala fide poſſident) ſed ne vllus alius, quamuis ab eis bona fide emerit, vel ex alia cauſa acceperit, [d] vſucapiendi ius habet. Vnde in rebus mobilibus non facilè procedit, vt bonæ fidei poſſeſſoribus vſucapio competat. Nam qui ſciens alienam rem vendiderit, vel ex alia cauſa tradiderit, furtum eius committit.

1 a *Furtiuæ*) † Res furtiua, & vi expulſiua poſſeſſa non vſucapitur, etiamſi poſſidens bonam fidem, iuſtúmque titulum habeat. Committitur autem vis expulſiua, cùm quis ex poſſeſſione rei immobilis deiicitur. Effugiunt autem eiuſmodi res vſucapionem, propter vitium furti & violentiæ ipſis inhærens. Sunt enim hæc vitia realia, quæ rebus ſemper cohærent: nec eas vnquam relinquunt, ad quemcunque poſ-
2 ſeſſorem tranſeant. † Et hoc eſt, quod per manus traditur, *vitij realis contagiũ quoſlibet autoris primi ſucceſſores ſequi* [a] *ac comitari*: licet in perſonali vitio non æquè [b],
3 ſed in his diſtingui ſoleat ſingularis ſucceſſor ab vniuerſali. † Sunt enim alia *vitia realia* [c], quæ cohærent rebus: vt ſi res ſit furtiua, vel vi poſſeſſa, aut data præſidi cõtra legem Iuliam Repetundarum: alia *perſonalia*: vt dolus autoris dans cauſam contractui, ſiue negotio, vel incidens ex propoſito: item mala fides: quia credit vendentem non habere ius vendendi: item ſcientia rei alienæ, vt in commodatario, depoſitario, creditore. Sunt & alia vitia, quæ nec *perſonalia*, nec *realia*, ſed *quaſi realia* dicuntur: vt res pupillaris & liber homo, & ſi quæ ſunt ſimiles.
b *Lex XII. tab.*) Cuius hæc verba circumferuntur, *Furtiuæ res non vſucapiuntur.*
4 c *Et lex Attilia*) † Alij hanc legem Atiniam vocant, cuius etiam Aul. [d] Gellius meminit, & hæc ipſius verba refert: *Quod ſurreptum erit, eius æterna autoritas eſto.* Paulus quoque Iuriſconſultus [e] mentionem facit.
d *Vſucapiendi ius habet.*) Niſi longiſſimo tempore, 30. ſcilicet, vel 40. annorum ſpatio quis eas poſſideat: quia tanto tempore vitium illud reale, quod impediebat vſucapionem, elui & purgari, omnémque actionem [f] tolli conſtat.

a l. 11. vitia. C. de acq. poſſ.
b l. 5. an vitium. ff. de diuerſ. & temp. præſcr. §. non ſſimè. I. eo. gl. in d. l. vitia.
c Vide de hoc gl. in d. l. vitia. & in l. apud Celſum. §. de autoris, ff. de doli excep.
d Lib. 17. c. 7.
e In l. 4. ſequitur. §. quod autem. de vſuc.
f l. 3. ſicut, l. 4. omnes. C. de præſcr. 30. vel 40. ann.

§. Sed tamen id.

1 *Error facti non impedit vſucapionem.*
2 *Quid in errore iuris?*
3 *Furtum quid ſit?*
4 *Vt furtum dicatur commiſſum, furandi animum adfuiſſe ſufficit vel principaliter, vel in conſequentiam.*

[a] Sed tamen id aliquando aliter ſe habet: nam ſi hæres rem defuncto commodatã, aut locatam, vel apud eũ de-

positam, [b] existimans hæreditariam esse, bona fide accipienti vendiderit, aut donauerit, aut dotis nomine dederit: quin is qui acceperit, vsucapere possit, dubium non est, quippe cùm ea res in furti vitium non ceciderit: [c] quũ vtique hæres, qui bona fide tanquam suam alienauerit, furtum non committat. [d] Item si is ad quem ancillæ vsusfructus pertinet, [e] partum suum esse credens vendiderit, aut donauerit, [f] furtum non committit. [g] Furtum enim sine affectu furandi non committitur. [h] Aliis quoque modis accidere potest, vt quis sine vitio furti, rem alienam ad aliquem transferat, & efficiat, vt à possessore vsucapiatur,

a *Sed tamen*] Exceptio est ad præcedentem §. Interdum enim fit, vt quis etiam rem alienam alienando, furtum non committat, procedátque vsucapio: sicut in exemplis ab Imperatore hic positis [a].

b *Existimans hæreditariam esse*] Pertinuisse dominio teuus ad ipsum defunctum, eius fuisse propriam.

c *Quum vtique hæres*) Qui probabilem habuit in facto alieno ignorantiam. † Et hinc colligis *errorem facti vsucapionem non impedire*. 1

d *Item si is*) Subiungitur hic exemplum, vbi error iuris committitur.

e *Partum suum esse credens*) Sícque in iure errans: quia clari [b] iuris est, partum non esse in fructu.

f *Furtum non committit*) Et sic vsucapio procedit † Vnde discis, *nec Iuris errorem sufficere ad impediendam vsucapiendi conditionem*. quod verum est ex parte tradentis, si tradens rem, in iure erret: nam si recipiens in iure erraret, secus foret [c], nec ei talis error in vsucapione prodesset, quod Accurs. [d] satis examinat. 2

g *Furtum enim*) † *Est enim furtum fraudulenta rei alienæ contrectatio inuito* [e] *domino*, cessante ergo affectu furandi, furtum dici non potest. † Sufficit tamen, furandi animum adfuisse, siue principaliter, vel etiam in consequentiam, vt in eo, qui saccum plenum pecunia surripuit. Furti námque actione etiam sacci nomine [f] tenetur, quamuis non sit ei animus sacci surripiendi. 3 4

h *Aliis quoque modis*) Vt si iusto errore [g] credam me hæredem, cùm reuera non sim: & rem aliquam, tanquam hæreditariam, in alium transferam.

a Adde l. potest 36. cum l. seq. ff. eod.
b §. in pecudũ. J. de rer. diuis.
c l. 31. nunquã. hoc tit.
d hic in verb. commi.
e l. 1. §. sui. & l. qui saccum 77. de furtis. & §. placuit. J. de obligat. quæ ex quasi delict. nasc.
f d. l. qui sacci.
g d. l. potest. ff. eod.

§. Quòd autem.

1 *Thema huius §.*
2 *Mala fide possessionem rei alienæ intrans non præscribit.*
3 *Secus in eo, qui vacantem possessionem bona fide accipit.*
4 *In re immobili non committitur furtum.*
5 *Furtum vnde dicatur.*
6 *Vacua possessio, variis modis dicitur.*
7 *Discrimen inter fundum & locum.*

[a] Quod autem ad res quæ solo continentur, expedit, ius ita procedit: vt si quis [b] loci vacantis possessionem propter [c] absentiam, [d] aut negligentiam domini, aut quia sine successore decesserit, sine vi nanciscatur: quãuis ipse mala fide possideat (quia intelligit se alienũ fundũ occupasse) tamen si alij bona fide accipienti tradiderit, poterit ei longa possessione res acquiri: quia neque furtiuum, neq; vi possessum acceperit. Abolita est enim veterum [e] quorundam

rundam sententia, existimantium etiam [f] fundi, locíve furtum fieri. Et eorum vtilitati, qui res soli possident, principalibus constitutionibus prospicitur, ne cui longa & indubitata possessio debeat auferri.

a *Quod autem*] Dictum est de rebus mobilibus, quando vitium reale in his vsucapionem impediat, vel nonnunc de immobilibus pariter annectitur. Et ex præcedentibus constat, quòd si te vi ex re immobili deiiciam, non possim eam præscribere: quoniam mala fide [a] possideo. Sed etsi quis eam bona fide a me accipiat, non tamen vsucapiet, propter vitium rei cohærens [b]. Quòd si res vsucapienda nullo vis illatæ vitio laboret, is qui eam bona fide accipit, præscribere non vetatur. Id qualiter con-
1 tingat, præsens §. edisserit. † Proponitur autem in eo huiusmodi thema, siue facti
2 species. Habebat aliquis fundum, eum peregrè profectus vacuum reliquit. † ego conspicatus vacantem hunc esse fundum, nec à quoquam possideri [c], in possessionem eius intraui: an eum possim vsucapere? Certè non, quia malæ fidei, & alienæ rei con-
3 scius sum [d]. † Si tamen eum alteri tradam ex iusta causa bona fide accipienti, is eum fundum vsucapere longo tempore poterit. Quod tum verum est, si eius possessio vero domino non fuerit ignorata: alias enim longissimo tempore [e], id est, triginta annis opus esset ad vsucapiendum. Nec huic decisioni quicquam obstat, si dicas, talem fundum videri furtiuum, & sic propter vitium rei inhærens vsucapionem impediri [f]:
4 quia text. ibi de re mobili loquitur, in qua propriè furtum fit. † Sed nos hic de re immobili agimus, cuius non potest fieri furtum [g]. Res enim immobilis non potest
5 amoueri, vel auferri. † Sed furtum dicitur ἀπὸ τοῦ φέρειν, id est, ab auferendo. Et hæc est prima decidendi ratio in §. nostro. Altera est: quia eiusmodi fundus non est vi possessus ac ereptus, cùm non habuerit veterem dominum, aut possessorem, sed locus fuerit [h] vacans.

b *Loci vacantis*] Rectè inquit, *loci vacantis*: nam ad hoc, vt præscriptio procedat,
6 necesse est locum esse vacantem, id est, à vero domino derelictum. † Dicitur autem *possessio vacans*, siue *vacua* (quod idem [i] est) variis modis, aut quia dominus [k] peregrè profectus, fundum vacuum reliquerit: aut etiam præsens nullam curam eius habuerit: aut mortuus sit hærede: vel hærede quidem relicto, nondum adita sit hæreditas.

c *Absentiam*] Scilicet magnam & continuam, puta x x. annorum: secus esset, quando verus dominus per aliquod temporis spatium peregrè proficisceretur: tum, quia possessionem rei immobilis non abiecit (possidet enim ciuiliter animo, licet absens sit) fundus non esset vacans, & occupans diceretur clam [l] possidere, ac per consequens præscriptio impediretur.

d *Aut negligentiam*] Quia verus dominus præsens rem suam curare negligat, & alium fundum suum ingredientem non prohibeat.

e *Quorundam*] In quorum numero & Sabinus Iurisconsultus fuisse fertur, vt Gellius autor [m] est.

7 f *Fundi, locíve*] † Fundus dicitur aliquid integrum, locus verò est fundi portio: fundus finibus regitur, non locus: item fundus ad prædia rustica, Locus etiam ad vrbana pertinet.

a §. furtiuæ. 7. eod. tit.
b d. §. furtiuæ.
c Propter l 3. §. fin. h. t. & l. 2. §. 1. de act. empt.
d l. fin. C. vnde vi.
e Auth. malæ fidei. C. de præscri. long. temp. §. rursus. in Nouell. vt sponsal. larg.
f Argum. d. §. furtiuæ.
g l. vt hic vers. abolita est. & l. 38. quam rem §. in fi. ff. hoc tit.
h vide latius de hoc Bart. in d. l. sequitur, §. itē si occupaueris, h. t. & d. l. fin.
i Gloss. mag. in d. l. fin. in fin.
k d. l. fin. & l. 2. §. vacua. de act. empt.
l l. 6. clàm §. 1. qui ad nundinas, de acquir. poss.
m lib. 11. c. 18.

§. Aliquando.

1 *Res furtiua & vi possessa, si in domini potestatem reuersa sit, vsucapi potest.*
2 *Ampliatio huius §.*
3 *Excussa l. sequitur. §. quod autem. de vsucapionibus.*
4. 5 *Quando res dicatur rediisse in potestatem domini.*

[a] Aliquando etiam furtiua vel vi possessa res vsucapi potest: veluti [b] si in domini [c] potestatem reuersa fuerit: tunc enim vitio rei purgato, procedit eius vsucapio.

a *Aliquando*] Rursus alia exceptio annectitur ad regulam suprà traditam [n], qua di-
1 ctum est, *res furtiuas & vi possessas non vsucapi.* † Hoc enim verum est, nisi talis res in potestatem ipsius veri domini redierit. tum enim quia à furti violentiæque vitio liberatur, & repurgatur, nihil amplius impedit, quo minus instar cæterarum rerum vsucapi possit.

n in §. furtiuæ. 7. hoc tit.

b *Si in domini*] † Etiamsi domino surrepta non fuerit, sed alij, qui fortè rem illam à 2
domino habebat: vt ex Pauli[b] responso apertè colligitur. Sic enim ait Paulus.[c] † *Quod* 3
autem dixit lex Atinia, vt furtiua res non vsucapiatur, nisi in potestatem eius cui surrepta est, reuertatur: sic acceptum est, vt in domini potestatem debeat reuerti, non in eius vtique, cui surrepta est. Igitur creditori surrepta, & ei cui commodata est, in potestatem domini redire debet. Hoc tamen sanè intelligendum est, vt quod ad dominij acquisitionem attinet, non procedat vsucapio, nisi in domini potestatem reuertatur: sed quod ad ius pignoris vel hypothecæ spectat, in creditoris necesse sit, rediisse s potestatem: atque ita Pauli verba [d] accipi debent.

c *Potestatem*] † *Tum autem res in domini potestatem rediisse dicitur* (inquit [e] Pau- 4
lus) *cum possessionem eius nactus sit, vt iustè auelli non possit: sed tanquam rei suæ. Nam si ignorans rem mihi surreptam emam: non videri in meam potestatem reuersam.* Sicut nec tum reuersa intelligitur [f], si possessorem alium, quàm furem aut violentum detentorem, aut etiam hunc ipsum (ex interuallo tamen: in continenti enim hoc illi licuisset) vi expulerit dominus: quoniam interdicto *vnde vi*, possessionem est restituturus [g]. † Porrò etiam tum res rediisse dicitur, quando dominus rem surreptam 5
vendicans, litis æstimationem accipit, licet corporaliter eius nomine non sit nactus possessionem. Idem dicendum est, etsi domini voluntate alij tradita [h] sit, vel ipsi etiam furi. Sed etsi pupilli res surrepta sit, sufficit si tutor eius sciat, rediisse rem in domum pupilli: quòd si furioso, sufficit curatores [i] scire.

b in d. l. sequitur, §. quod autem, ff. de vsucap.
c Ita concludit Bart. in d. l. sequitur, §. si rẽ. Et hanc esse veritatem. Ias. h c ad Porc. dicit, qui variè distinguit.
d in d. §. quod autem.
e d. l. sequitur, §. tunc in potestatem.
f l. 3. §. cùm igitur. & l. qui possessionem, de vi & vi arm. gl. in l. si quis in tantum, C. vnde vi.
g d. l. sequitur, §. si dominus. & l. 22. non videtur, de acquir. poss. & dict. l. si quis in tãtum.
h d. §. tunc in potestatem. & l. quamuis 2. de furt.
i d. l. sequitur, §. si pupilli.

§. Res fisci.

1. 2 *Fiscus, confiscare, confiscata bona, confiscationes.*
3 *Princeps habet etiam patrimonium.*
4. 5 *Ærarium à fisco vt differat: & ea quandoque confundi.*
6 *Fiscales res non vsucapiuntur: & quæ sit ratio.*
7 *Res fisco acquirendæ, & needum denunciata vsucapi possunt.*
8 *Publicæ functiones quæ fisco penduntur, vsucapi possunt.*
9 *Si res denunciatæ sint fisco, needum tamen occupatæ, quanto tempore vsucapiantur?*

[a] Res fisci nostri [b] vsucapi non potest: sed Papinianus scripsit, [c] bonis vacantibus fisco nondum [d] nunciatis, bonæ fidei emptorem traditam sibi rem ex his bonis vsucapere posse: & ita diuus Pius, & diui Seuerus & Antoninus rescripserunt.

a *Res fisci nostri*] Pergit Imperator exponere res, quæ vsucapi non possunt, quales
etiam sunt res fisci † Est autem *Fiscus*, propriè pecunia principis. Nam constituto 1
Principe [a] lege Regia ad ipsius decorem & maiestatem seruandam, à S.P.Q.R. decreta fuit quædam publica pecunia, quæ *fiscus* dicta est, à fiscis, id est, à sportulis, quibus ea pecunia recondebatur, vt Asconius Pedianus [b] autor est. Est ergò *fiscus* propria ipsius Principis & non alterius pecunia. Hinc Vlpianus [c]: *Res enim fiscales* (in-
quit) *quasi propria & priuata Principis sunt.* † Ab hoc deinde nomine descendit ver-
bum *confiscare*, id est, ad fiscum Principis deferre. Et apud Tranquillum in Augusto, 2
confiscata bona dicuntur, quæ Fisco adiudicata sunt, indéque & *confiscationes* recen-
tioribus nuncupatæ. † Habet etiam Princeps *patrimonium*, id est, facultates proprias, 3
quarum Africanus [d] meminit: in quibus ante Iustinianum Iure communi cum cæteris vtebantur Principes. Primus Iustinianus [e] lege à se lata Patrimoniales compa-
rauit rebus Fiscalibus. † Porrò differt *Fiscus* ab *ærario*: quoniam *Fiscus* est publica 4
pecunia ad maiestatem Principis conseruandam statuta: *Ærarium* verò erat pecunia populi, sic dicta ab ære, quod condebatur in æde Saturni, vt Macrobius meminit: cuius administrationem fuisse Quæstorum, Pomponius [f] etiam testatur. Hanc
differentiam Plinius etiam in Panegyrico Traiani sensit. *At fortasse* (inquiens) *non eadem seueritate Fiscum, qua ærarium cohibes: imò tanto maiore, quanto plus tibi li-
cere de tuo, quàm de publico credis.* † Quandoque tamen in iure Fiscum pro ærario, 5
contráque ærarium pro Fisco accipi [g], non est dubium.

b *Vsucapi non possunt*] † Hoc plerique ex priuilegio Principi concessum volunt. Ego verò id crediderim ex iure communi prouenire. Nam cùm res fiscales alienari prohibeantur [h], vsucapi quoque non poterunt [i] longo tempore: in his tamen longissimi temporis.

a Mat. Salomon. in l. 1. vers. amplius docemur, de iust. & iur.
b in secunda Verrin.
c l. 1. §. hoc interdict. ne quid in loco pub.
d in l. apud Iulianum, in fine, de leg. 1.
e l. fin. Cod. de quadrien. præs.
f §. fi. 7. hoc tit. & l. 2. de orig.
g c. in collecto, de iure. [illegible]
h l. si fundum, de fund. dotali. & l. alienationis 28. de verb. signif.

209

temporis præſcriptio, id eſt, triginta vel quadraginta annorum (exceptis paucis quibuſdam caſibus) [k] recipitur.

7 c *Bonis vacantibus*] Senſus horum verborum eſt: † quamuis res Fiſco adquiſitæ vſucapi non poſſint [l]: ſecus tamen eſt in rebus adquirendis & necdum denunciatis, ſiue indicatis ipſi Fiſco, tanquam domino. Verbi gratia: res quædam, quia nullus adeſt hæres, Fiſcum habet ſucceſſorem, ſed id Fiſco nondum ſignificatum aut denun-
8 ciatum eſt: certè talem rem poterit bonæ fidei emptor vſucapere. † Cæterum quod hic de rebus Fiſcalibus dicitur, hoc idem ad publicas functiones, quæ Fiſco penduntur, referendum eſt. Nam nec illis obiici poſſe aliquam præſcriptionem, Imp. Anaſtaſius [m] conſtituit. Sunt enim ſemper Principibus exoluenda vectigalia, cùm nos in eorum fide & cautela ſimus, ab iiſque fundos noſtros veluti mancipio accipiamus.
9 d *Nunciatis*] Indicatis. † Quod ſi quid eſt, quod Fiſco cedere debet, ſed nondum in Fiſci patrimonium ceſſit, nunciatum tamen conſueto [n] more eſt, quadriennio vſucapi poteſt: præterquam ſi ea res ob vectigal non ſolutum ceciderit in commiſſum: quia tunc quinquennio opus [o] eſt.

k Natalis in l. fin. C. de ſacroſ. eccleſ.
l vt hic & d. l. quamuis, ff. eo. & l. 1. C. commun. de vſuc.
m in l. 6. competit. C. de præſcript. 30. anno.
n l. 10. intra. de diuerſ. & temp. præſcr.
o l. 2. C. de vectig.

§. Nouiſſimè.

1 *Vitium reale, & quaſi reale, impediunt vſucapionem.* 2 *Item ſi rei vſucapiendæ commercium eſt interdictum.*

Nouiſſimè ſciendum eſt, rem talem eſſe debere, vt in ſe [a] non habeat vitium, vt à bonæ fidei emptore vſucapi poſſit, vel qui ex alia iuſta cauſa poſſidet.

a *Non habeat vitium*] Subaudi reale. Nam vt res aliqua vſucapi poſſit, inter cæte-
1 ra neceſſe eſt, quòd non laboret vitio reali, vel etiam quaſi reali. † Huiuſmodi enim vitia cùm rebus ipſis ita cohæreant, vt ab eis ſeparari non poſſint: conſequitur, quouſque vitium purgatum non fuerit, earum rerum vſucapionem nullam eſſe. Quæ autem vitia ſint realia, aut quaſi realia, ſuprà diximus [a], vt hic repetitione non ſit opus.
2 † Item requiritur, vt rei vſucapiendæ commercium non ſit interdictum: quare res ſanctæ, res ſacræ, vel publicæ populi Romani, aut etiam ciuitatum, cùm in vſu publico ſint, hominum commerciis non funguntur, ideóque nec vſucapi [b] poſſunt. quod Doctores latius ſuis proſequuntur locis. Cæterùm quæ res in vniuerſum vſucapi, vel præſcribi non poſſint, integri tractatus extant in iure ciuili: vt in Cod. *In quib. cauſ. ceſſet longi temporis præſcriptio*: item, *Quibus non obiicitur, &c.* & in tit. *Ne rei dominicæ, &c.* ad quos iuris *Tyrones remitto.*

a in §. furtiuæ. §. hoc tit.
b l. 24. vbi lex. §. interdum, de vſucap. l. 48. bonæ fid. de acq. rer. dom. l. 16. & fund. de fund. dota. l. 9. vſucapionem. ff. hoc tit. l. 2. ff. de via pub. l. 6. ſed Celſ. de contra. empt.

§. Error.

1 *Iuſtus error quis ſit.*
2.3 *Error iuris impedit vſucapionem.*
4 *Error facti alieni non obſtat vſucapienti.*
5 *Error facti proprij an, & quando impediat vſucapionem.*

Error autem falſæ cauſæ vſucapionem [a] non parit: veluti ſi quis cùm non emerit, emiſſe ſe exiſtimans, poſſideat, vel cùm ei donatum non fuerit, quaſi ex donatione poſſideat.

a *Non parit*] Loquitur hoc loci Imperator de errore iniuſto: cum ad vſucapionem
1 ſufficiat, poſſeſſionis cauſam iuſto aliquo errore niti. † *Iuſtus* autem *error* is dicitur, qui nec facti proprij, nec iuris eſt. Quod vt rectè accipiamus, ſic diſtinguere oportet.
2 † Et primùm quidem ſi vſucapiens in iure erret, non procedit vſucapio: vt ſi enim à pupillo [a] in initio, abſque autore tutore, iſque mihi tradiderit rem, etiamſi poſtea ex interuallo tutoris accedat autoritas, non tamen poſſum vſucapere, quia iuris er-
3 ror eſt: † ita [b] quoque ſi quis id, quod poſſidet, non putet ſibi per leges licere vſuca-
4 pere, puta mancipium Iudaicum, hic error iuris nocet ei in vſucapiendo. † Deinde error facti alieni, ſi aliud nihil intercedat, non obſtat vſucapienti: quia in alieni facti
5 ignorantia tolerabilis [c], aut etiam iuſtiſſimus error [d] eſt. † Tertiò, ſi vſucapere volens erret in facto proprio, dum refert, an alterius ſuaſu in eum errorem probabiliter ſit ductus, vt ſe, quod non fecit, feciſſe opinetur (id quod æquus iudex arbitrari [e] poteſt) & talis error quoque iuſtus [f] eſt, nec vſucapionem impedit [g]: an verò in facto

a d. l. nũquam in princ. ff. h. t.
b l. 36. §. ſi fur. §. 1. ff. d. tit.
c l. quod vulgo 2. reſponſ. pro empt. & l. vlt. pro ſuo.
d Bart. in l. Celſus, ff. de vſuca.
e Porc. hic.
f Bart. in d. L. 27. Celſus.
g l. pen. pro ſo-lut. l. 3. pro ſuo.

proprio erret citra alterius probabilem suasionem, talis error vsucapionem non parit[h]: atque ita Imperator hoc loci exempla ex Celso[i] refert, vt si existimes te emisse, cùm non emeris, pro emptore vsucapere non poteris: aut si, cùm tibi donatum non fuerat, quasi ex donatione possideas. nam non sufficit putare, sed & donatum esse oportet.

h l. quanquam, ad S.C. Velle. l. 15. qu squis, C. de rescind. vẽd.
i in d. l. Celsus.

§. Diutina.

1 *Thema ad hunc §.*
2 *In vsucapione semper spectatur initiũ.*
3 *Differentia inter hær. dem & bonorum possessorem.*
4 *Hæres personam defuncti refert. & sit.*
5.6 *Possessio defuncti quatenus hæredi prosit.*
7 *Vsucapionem bona fide cœptam non vitiat superueniens mala fides.*
8 *Fructuum tamen acquisitioni mala fides obest.*
9 *Mala fides defuncti nocet hæredi, etiam bona fide possidenti.*
10 *Iure Canonico, in vsucapione omni tempore bona fides requiritur.*

[a] Diutina possessio, quæ prodesse cœperat [b] defuncto, & [c] hæredi, & bonorum possessori [d] continuatur, [e] licet ipse sciat prædium alienum esse. [f] Quòd si ille [g] initium iustum non habuit, hæredi & bonorum possessori, [h] licet ignoranti, possessio non prodest. Quod [i] nostra constitutio similiter & in vsucapionibus [k] obseruari constituit, vt tempora [l] continuentur.

a *Diutina*] Thema huius §. eiusmodi est, † Fundum quis alienum bona fide, & 1
ex iusta causa possedit, sicque fuit in conditione vsucapiendi: verùm priusquam
tempus vsucapionis compleuisset, hærede relicto decessit: iam in dubium venit, v-
trùm per mortem ipsius, qui vsucapere cœperat, interrupta sit vsucapio? Et Impera-
tor non esse interruptam scribit, sed diutinam hanc possessionem in hæredem conti-
nuari, etiamsi hæres scientiam rei alienæ habeat, sicque in mala fide sit constitutus.
b *Defuncto*] Quia scilicet rei emtæ possessionem bona fide iam assecutus erat.
Nam si post ipsius mortem primùm hæredi malæ fidei tradita esset, noceret hæredi
sua mala fides propter vitiosum possessionis exordium [a]. † Nam in vsucapionibus 2
semper spectandum esse exordium rei [b], notissimi iuris est.
c *Hæredi*] † Quamuis hæredis nomen latiori significatione, omnes successores 3
comprehendat [c]: hic tamen strictius pro successore iuris ciuilis tantum accipitur.
Nam si specificè hæredis voce vtamur, eo differt à bonorum possessore, quòd hæres
is sit, qui autore iure Ciuili hæreditatem assequitur: bonorum autem possessor, cui
ad exemplum hæredis bona defuncti iure Prætorio decernuntur. *Vnde bonorum pos-
sessores* Vlpian. [d] inquit, *in omnibus vice hæredum habentur*.
d *Continuatur*] Ita, vt ad complendam vsucapionem hæredi accedat, prositque il-
lud tempus, quo defunctus rem bona fide possedit. † Et hoc ideo, quoniam hæres 4
repræsentat personam defuncti, & cum defuncto vna eademque persona [e] habetur.
Interim tamen necesse est, ipsum quoque possessionem rei apprehendere. † Sed va- 5
cuum tempus, quod vel ante aditam hæreditatem, vel post aditam intercessit, ad v-
sucapionem hæredi procedere, Paulus scribit [f]. Amplius inquit Neratius [g], *acceptam
quoque vsucapionem à defuncto, posse & ante aditam hæreditatem impleri.* Neque
enim nouum est, hæreditates in quibusdam personæ vice fungi [k]. † Vides ergo, pos- 6
sessionem defuncti hæredi quoque prodesse: quod tamen ita verum est, si res, quæ
vsucapitur, medio tempore à nullo possessa fuerit. Et hoc est, quod Iabolenus [i] ait,
possessionem testatoris ita hæredi procedere, si medio tempore à nullo possessa est.
e *Licet ipse sciat*] Et sic hæres sit in mala fide. Sed quare hoc? an non bona fides
requiritur ad vsucapiendum? Respondeo, ad iustæ quidem vsucapionis exordium
omninò necessariam esse bonam fidem: † interim tamen traditum quoque est, 7
quòd vsucapionem semel bona fide cœptam, mala fides superueniens non interrum-
pat, aut vitiet: † licet si de fructuum perceptione agatur, per singula penè momen-
ta illam

a l. 43. hæres eius, de vsucap.
b l. cum hæres, de diuer. temp. præscript.
c l. 120. hæredis & l. 65. ff. de verb. sign.
d l. 2. de bon. possess.
e s. 1. in Nouel. de iure. a mo. præst. & l. 24. nihil aliud, de verb. sign.
f in d. l. nunquam. s. penul. h. tit. idem habetur in l. 6. qui cum, s. vlt. pro empt.
g l. 40. cœptã, hoc tit.
h l. si is qui, s. Marcellus, h. t.
i in l. 20. possessio, de vsuca.

ta illam adesse [k] oporteat. Quod ideo est, quia circa vsucapionem solum exordium iure ciuili spectari solet [l], an ab initio bona fides adfuerit, nec ne. Sicut ergo mala fides superueniens defuncto non nocuisset: ita nec successor obesse debet, cùm is defuncti personam referat.

f *Quòd si ille*] Defunctus scilicet.

g *Initium iustum non hab.*] Caruit ab initio suæ possessionis bona fide, quia scientiam rei alienæ habuit.

h *Licet ignoranti*] Id est, nescienti, quod defunctus habuerit scientiam rei alienæ, atque ita mala fide possidere incœperit, sicque hæredi, licet ignoranti, & bona fide
9 possidenti possessio non prodest. † Vnde discis, malam fidem defuncti nocere hæredi etiam bona fide possidenti: nec hæredis bonam fidem excusare defuncti vitium: nam
10 hic rursus personam defuncti refert Et hæc quidem iure ciuili obtinent. † Iure autem Pontificio omnino necesse est, quod vsucapiens in nulla parte temporis habuerit conscientiam rei [m] alienæ: idque inter Christianos etiam in foro ciuili, ob periculum animæ, quod hic obseruandum esse, interpretes [n] communiori sententia prodidêre: quam in supremo quoque imperij Tribunali obseruari [o] constat.

i *Nostra constitutio*] Quæ lib. VII. Cod. etiam hodie [p] extat.

k *Obseruari*] Ad complendam vsucapionem.

l *Continuentur*] Inter defunctum, & hæredem.

k l. 40. quæsitum, de acqu. rer. dom.
l d. l. cū hæres, in fi. & l. 1. C de vsucap. transfor.
m cap. fin. de præscr.
n Iasin l. 3. §. genera, de acq. pos. nu. 18. Ferra. in sua practica infor. vnde rei con. verbo præscriptionis, nu. 40.
o vid. in meis obser. Camer. cent. 5. obser. 6.
p in l. 1. C. de vsucap. transfor.

§. Inter venditorem.

1 *Inter emptorem & venditorem continuantur tempora ad vsucapionē complendam.*
2 *Continuatio temporum quomodo fiat.*

[a] Inter venditorem quoque & emptorem [b] coniungi tempora, diui Seuerus & Antoninus rescripserunt.

a *Inter venditorem.*] Suprà [a] ne vniuersali titulo, *pro hærede*, dixit Imp. quomodo tempora inter defunctum & hæredem ad complendam vsucapionem continuētur:
1 nunc de singulari subiicit, qualis est titulus emptionis. † Nota ergo, inter emptorem & venditorem ad complendam vsucapionem tempora pariter continuari: modò v-
2 terque sit bonæ fidei [b] & emptor & venditor. † Continuatio autem temporum tum fieri dicitur, quando venditor necdum compleuit vsucapionis tempus: vtputa, si quinque tantùm annis possederit fundum, deinde vsucapionem emptor impleat, eundem fundum altero quinquennio inter præsentes possidendo. Dixi autem suprà in vtroque bonam fidem requiri: quoniam in hoc differt singularis titulus ab vniuersali, quia in singulari titulo non sufficit venditoris bona fides: sed necesse est & emptorem bonam fidem habere. In titulo verò vniuersali satis est, si defunctus bonam fidem habuit, vtcunque hæres mala fide [c] possideat, sicut præcedenti §. annotauimus.

b *Coniungi tempora.*) Seu de commodo alterutrius, seu de incommodo [d] agatur. Nam sicut emptor vtitur accessione venditoris: ita & venditor emptoris, si fortè res iterum ad venditorem reuertatur.

a præc ed. §.
b l. 2. §. si eam rē, ff. pro emp.
c Dixi in §. diuina. ī. eod.
d l. 10. si quis alia. §. 1. Quemadmo. seru. amitt. l. 13. Pōp. §. 2. præterea. de acqu. poss. l. 19. si hominem de vsuc. & d. l. 2. §. si seruus pro empt.

§. Edicto D. Marci.

1 *Olim rem à fisco accipiens, eam quinquennio vsucapiebat.*
2 *De patrimonio Principis.*
3 *Augusta & vxor Principis.*
4 *Augusta eisdem priuilegiis gaudet, quibus Princeps.*
5 *Omnes alienationes de aula procedentes Zenoniana lege continentur.*
6.7 *Duplex fisci priuilegium.*

[a] Edicto [b] diui Marci cauetur, eum, qui [c] à fisco rem [d] alienā emit, si post venditionē [e] quinquennium præterierit, posse dominū rei [f] exceptione repellere. [g] Constitutio autē diuæ memoriæ Zenonis bene prospexit iis, qui à fisco per vēditionem aut donationem, vel alium titulum accipiunt aliquid: vt ipsi quidē [h] securi statim fiant, & vi-

image
not
available

213

De Donationibus. Tit. VII.

1.3 Ordo huius tituli defensus, idémque impugnatus.
2 Donatio qualiter contrahatur.
4.6 Verbi donationis, acceptio generica & specifica.
5 Donatio unde dicta.

1 *In* hoc titulo † alius modus præscribitur, per quem rerum dominia iure ciuili nobis acquiruntur, donatio scilicet: quanquam enim, si materiam respiciamus, donatio sit iuris gentium, vt & alij contractus, qui mutuo consensu perficiuntur: tamen, quia ius ciuile formam addidit, dicitur hic modus etiam iuris ciuilis esse. † Et
2 olim quidem donatio, non nisi stipulatione [a] (quam iuris ciuilis esse constat) [b] contrahebatur: sed hodie sufficit etiam nudum pactum, [c] vt infrà suo loco audiemus. Atque ita vtcunque huius tituli ordo defendi potest. † Apellus [d] tamen censet, accõ-
3 modatius fuisse hunc titulum subiungi contractibus, quibus vtraque obligatio solo consensu plerumque introducitur, saltem quantum attinet ad eam donationem, quæ fit sine mortis conditione. Nam donationem causa mortis, rectius legatis ad-
4 iunxeris. † Donationis autem verbo & genericè & specificè vtimur in legibus. Quãdoque enim fusioris est significationis, & sub se quamlibet donationem complectitur, siue mortis causa, siue non mortis causa fuerit. [e] Atque ita hic in rubrica acci-
5 pitur: † dictáque est donatio κατ' ἀνάληψιν à dono, quasi doni datio, tractáque à
6 Græco vox est: nam hi dicunt δῶρον καὶ [f] δωρεῖσθαι † Aliquando strictiore modo accipitur, & eam solum donationem continet, quæ pura absolutáque est, & protinus sine spe recuperandi dominium transfert: [g] qua de re infrà quoque agemus. Et de hac in dubio siue in dispositione hominis siue legis, accipiendum plerique autumant: quod tamen Alciatus [h] non probat,

a l.28. alienationis, de verb. sign.
b J. de verb. oblig.
c l. si quis argentum §. vlt C. de donat.
d in suo dialog. Inst. iur. ciuil.
e l.67. alienatũ. §. donationis. de verb. sign.
f l.35. senatus. §. 1. de mort. caus. donat.
g l.1. de donat.
h In d. §. donationis.

In princip. tit.

1 Donatio mortis causa quæ sit.
2 Nisi expressim in donatione fiat mortis mentio, donatio inter viuos præsumitur.
3 Tres species donationis causa mortis.
4 Donatio mortis causa tribus modis reuocatur.
5 Et quibus remediis id fiat.
6 Donationes mortis causa, & legata, sunt eiusdem effectus.
7 Donatio mortis causa ex Homero inducta.

EST & aliud genus acquisitionis, donatio. Donationum autem [b] duo sunt genera: mortis causa, & non mortis causa. [c] Mortis causa donatio est, quæ propter mortis fit suspicionem: cùm quis ita donat, [d] vt si quid humanitùs ei contigisset, haberet is, qui accepit. sin autem [e] superuixisset, is qui donauit, reciperet: vel si eum donationis pœnituisset, [f] aut prior decesserit, is cui donatũ sit. Hæ mortis causa donationes ad exemplum legatorum redactæ sunt per omnia. Nũ cum prudentibus ambiguum fuerat, vtrum donationis aut legati instar eam obtinere oporteret: [g] & vtriusque causæ quædam habebat [h] insignia, & alij ad aliud genus eam retrahebant: à nobis [i] cõstitutum est, [k] vt per omnia [l] ferè legatis connumeretur, & sic procedat, quemadmodum nostra constitutio eam formauit. Et in summa, mortis causa donatio est, [m] cùm magis se quis vult habere, quàm eum cui donat: magísq; eum cui donat, quàm hæredem suum. [n] Sic & apud Homerum Telemachus donat Piræo.

a *Est & aliud genus acquisi.*] De iure ciuili, saltem respecta forma, vt suprà ad rubricam dixi. Acquisitionis, id est, acquirendi dominij per traditionem. Donatio enim non est modus acquirendi rerum dominia: sed potius causa acquirendi dominia, scilicet traditionis, sicut & emptio & venditio.

b *Duo sunt genera.*] Et hæc est summa & præcipua diuisio: nam hæc duo genera rursum in varias donationum formas deducuntur: vt ex hoc titulo satis apparebit.

c *Mortis causa donatio est.*] †Mortis causa donatio est liberalitas, quæ ita fit, vt nō nisi morte confirmetur. [a] Et propterea dicitur mortis *causa donatio*, quod propter mortis fit suspicionem: nempe cùm quis donat, facta mentione mortis. † nam in 2
hac donationis specie exprimi debet nominatim causa mortis: alioqui præsumitur esse donatio inter viuos facta, etiamsi donans in extremis vitæ sit cōstitutus.[b] Ideo nec reualescente ægroto reuocari posset: nisi ex aliis coniecturis mortis causa donatum esse, euidenter appareat, vt Faber & Ias. annotant. † Tres autem species *mortis causa donationis* Iulianus [c] refert. Prima, cùm nullo præsentis periculi metu 3
conterritus, sed sola cogitatione mortalitatis quis donat: quam nec reuocari posse, à plerisque traditum est. Altera, cùm quis imminente periculo commotus ita donat, vt statim fiat accipientis: quæ reuocatur ab eo, qui donauit, cōualescente.[d] Tertia, si quis periculo mortis non sic det, vt statim fiat accipientis, sed tum demum, cùm mors fuerit insecuta: qua specie donatio quidem statim valet, sed dominij translatio suspenditur.[e]

d *Vt si quid humanitus.*] Id est, si moreretur. Per elegantem enim hanc loquendi formulam mortem significari notum est: qua etiam alibi Scæuola [f] vtitur. Quandoque hæc vocula (*humanitus*) omittitur, & tamen eadem manet significatio.

e *Superuixisset.*] †Ex hoc contextu disce, tribus modis donationem mortis causa re- 4
uocari posse. Primus est, si donator conualescat: quod ita accipias oportet, si donator propter infirmitatem, qua laborabat, vel propter periculum, quod timebat, quia fortè per insidiosa loca iturus,[g] donarit: superato enim mortis periculo donatio euanescet & [h] inutilis fiet. Secus verò esset, si sola mortalitatis cogitatione donatum sit: ea enim specie tametsi donans postea in aduersam incidat valetudinem, & ex ea conualescat, donatio tamen non reuocabitur, vt Castrensis [i] voluit. Secundus modus est, si is, cui donatum est, prior, id est, ante donatorem, decesserit: quia donatio non transmittitur ad hæredes donatarij, etiamsi inter partes ita conuentum esset. [k] Tertius est, si donatorem pœniteat donationis: quia sola pœnitentia reuocatur donatio.[l] Idem esse plerique volunt, si donator rem alienet voluntariè, iam eum pœnituit donationis ad instar legati. [m] † Sed quibus remediis licebit prædictis casib. do- 5
nationem mortis causa reuocare? Et competit, eo nomine ei, qui donauit, vel rei vēdicatio, siquidem non voluit rei dominium statim transferri in accipientem: vel si voluit, dabitur ei vendicatio vtilis, aut condictio ob [n] causam, vel sine causa.

f *Aut prior.*] Quia non valet, nisi morte donatoris, instar testamentorum, confirmetur.

g *Et vtriusque causā.*] Et donationis & legati.

h *Insignia.*] id est, indicia: ita quòd in plerisque cum vera absolutáque donatione, in aliis magis legatorum naturæ conueniret.

i *Constitutum.*] Eius constitutio lib. 8. [o] Cod. habetur.

k *Vt per omnia.*] †Et sic ex Iustiniani constitutione, quodcunque iuris est in lega- 6
tis, id etiam in mortis causa donationibus erit accipiendum, ac iidem vtrobique erunt effectus. Nam de his Falcidia, vt de legatis detrahetur: [p] hæ vt legata, propter subsecutas capitales inimicitias, fient [q] irritæ: nec verbo tantùm, sed & facto ipso, ad exemplum legatorum, reuocatæ censebuntur: [r] puta si donator rem donatam alij postea donauerit, vel aliàs alienauerit.

l *Ferè.*] Ergo non per omnia mortis causa donationes legatis comparantur: in quibusdam enim etiamnum differunt, & hæ donationes magis contractibus inter viuos accedunt, quàm legatis. Quæ autem sint illa, ex Accursij glossemate hic satis liquet, vt longa annotatione non sit opus. Sanè Iustinianeæ constitutioni [s] collatio, non parum lucis huic toti §. adferre poterit.

m *Cum magis se quis vult habere*] Si modò superstes foret.

n *Sic & apud Homerum.*] † Hoc idem ex Homeri carmine Marcellus censuit, ex 7
cuius responso [t] hic locus descriptus est ad verbum. Est autem locus Homeri, ex

t. in l. 1. ff. de mortis causa donatio.

a Cuiac. in paratit. ff. de mortis caus. don.
b Tex. in l. 42. Seia, §. vlt. ff. de mor. cau. don. & l. 11. Seia. de dote præleg.
c l. 2. de mortis caus. don.
d l. 1. §. item cū ipse. ff. de donationib.
e Propter l. vlt. in fin ff. comm. præd.
f l. 30. alumnæ. §. vltim. ff. de adim. leg.
g l. 4. aut per. ff. hoc ipso tit.
h l. 19. non omnis & ibi Dd. si cert. pet.
i in d. l. non omnis. per l. sed si seruus, ff. de don. inter vir. & vxor.
k Ias. & Zas. in d. l. non omnis. Bald. & Salic. in l. 2. C. de iur. dot.
l Hic & d. l. Seia. & l. qui mortis, ff. de mor. cau. don.
m l. 11. fideicōmissa, §. si rem, de legat. 3. Ias. d. l. non omnis, num. 4.
n Ista probatur in d. l. non omnis, & toto tit. de cōd. ob caus. & tit. de cond. sine cau. & d. l. q. mortis, l. si alienū. l. si mort. caus. cod.
o l. vlt. C. de do. caus. mor.
p l. 7. cū pater. §. (...)rum. quib. de leg. 2. l. 5. si mortis. & l. 18. si quis, C. ad l. Falcid.
q l. 9. §. vlt. & l. seq. de adim. leg. Dd. in d. l. non omnis.
r d. l. fideicōmissa. §. si rem. & l. 18 rem legatā de adim. leg. Cant. hic.
s in d. l. si C. de don. cau. mor.

quo donationem causa mortis inductam [a] Marcellus refert, libro Odysseæ 17. circa principium. Eius carmina sic habent:

u in d. l. 1. quam l. Alciat. restituit. in l. alienatio. §. donatio. de verb. sign.

Τὸν καὶ Πείραιος πρότερος πρὸς μῦθον ἔειπεν
Τηλέμαχ' αἶψ' ὄτρυνον ἐμὸν ποτὶ δῶμα γυναῖκας
Ὥς τοι δῶρ' ἀποπέμψω, ἅτοι Μενέλαος ἔδωκεν.
Τὸν δ' αὖ Τηλέμαχος πεπνυμένος ἀντίον ηὔδα.
Πείραι' οὐ γὰρ τ' ἴδμεν ὅπως ἔσται τάδε ἔργα,
Εἴκεν ἐμὲ Μνηστῆρες ἀγήνορες ἐν μεγάροισι
Λάθρῃ κτείναντες πατρώϊα πάντα δάσονται,
Αὐτὸν ἔχοντά σε βούλομ' ἐπαυρέμεν ἤ τινα τῶνδε.
Εἰ δέ κ' ἐγὼ τούτοισι φόνον καὶ κῆρα φυτεύσω,
Δὴ τότε μοι χαίροντι φέρειν πρὸς δώματα χαίρων.

Id est,

Hoc sermone virum Peiraus commonet vltrò:
Telemache, ad nostras famulas agè, dirige sedes,
Vt tibi, quæ dederat Menelaus, dona reportent.
Ad quem Telemachus sapiens ita fatier orsus:
Peirae, haud equidem hac possum dignoscere facta:
Namq; Proci si me spatiosa per atria furtim
Occidant, rapiántque sibi patrimonia fortes,
His te malo frui donis, quàm quemlibet horum.
Quòd si illos fato, merita & mulctauero morte:
Tum mihi gaudenti referes dona omnia gaudens.

§. Aliæ autem.

1 *Donatio inter viuos propriè quæ dicatur.*
2 *Quod ob causam datur, propriè non est donatio.*
3 *Donatio hodie etiam nudo pacto perficitur.*
4 *Donatio non excedens 500. solidos hodie valet, sine insinuatione: secus si eam summam excedat.*
5 *Insinuatio quando dicatur fieri.*
6 *Casus, in quibus donatio insinuationem non requirit, recensentur.*
7 *Solidus in iure quomodo accipiatur.*
8 *Aureus, quo hodie vtimur, veteri surrogatus est.*

[a] Aliæ autem donationes sunt, quæ sine vlla mortis cogitatione fiunt, quas inter viuos appellamus: quæ non omnino comparantur legatis. quæ si fuerint perfectæ, [b] temerè reuocari non possunt. Perficiuntur autem, cùm donator suam voluntatem scriptis, aut sine scriptis manifestauerit. Et ad exemplum venditionis, [c] nostra cōstitutio eas etiam in se habere [d] necessitatem traditionis voluit: vt etiamsi non tradantur, [e] habeant plenissimum & perfectum robur, & traditionis necessitas incumbat donatori. [f] Et cùm retrò Principum dispositiones insinuari eas actis interuenientibus volebant, si maiores fuerant ducentorū [g] solidorū: [h] constitutio nostra eā quantitatē vsq; ad quingentos solidos ampliauit, quā stare etiā sine insinuatione statuit. sed & quasdā donationes inuenit, quæ penitus insinuationē fieri minimè [i] desiderāt: sed in se plenissimā habent firmitatē. Alia insuper multa ad vberiorē exitū donationū inuenimus: quæ omnia ex nostris cōstitutionibus, quas super his exposuimus, colligenda sunt.

a *Alia autem*] Nunc de donationibus, quæ non mortis causa fiunt, & *inter viuos*
dicuntur, subiicit. †Eam autem primùm explicat, quæ verè & propriè donatio dici- 1
tur, éstque cùm quis ex mera liberalitate, quid nudo pacto, id est, nuda & simplici
promissione promittit, vt velit id accipientis fieri, nec vllo casu ad se reuerti [a]. Dixi
primò, *ex mera liberalitate*. † quia quod ob causam datur, puta quia captum ab ho- 2
stibus redemisti, quia rem furto sublatam recuperasti, potius remuneratio est, quã
donatio[b]. Adieci deinde, *nudo pacto*: quia quamuis olim ad donationis perfectionem
necessaria fuerit vel stipulatio, vel præsens traditio: † iure tamen nouo ex hoc do- 3
natio non existit inutilis, quòd stipulatio non intercessit, vel res tradita non est: sed
etiam nudo pacto ea perficitur, datúrque inde actio: nempe condictio ex noua Iu-
stiniani [c] constitutione. Postremò addidi, *nec vllo casu*, &c. ad differentiam commo-
dati & precarij: res enim nostras ea lege damus commodatò & precariò, vt ipsas
suo tempore recipiamus. Item hac differentia etiam mortis causa donatio excludi-
tur, quam facilè reuocari, suprà ostensum est.

b *Temerè*.] Hoc est, sine iusta causa: ingratitudinis nempe, vel susceptæ præter spem [*] nouæ sobolis.

c *Nostra const*.] Cuius tenorem lib. 8. Cod.[d] reperire est: nec parum eius collatio ad hunc locum conducere potest.

d *Necessitatem traditionis*.] Sic tamen, vt interim donatoris ratio habeatur, ne ex liberalitate sua [e] miser egeat, habeátque vnde viuat. Liberalitas enim sua nemini damnosa esse debet, alioqui prodigalitas esset.

e *Habeant plenis*.] Perfecta enim mox est donatio, ex ipso vtriusque donantis scilicet & donatarij, consensu: datúrque ei, cui donatum est, ad id consequendum vel condictio certi ex stipulatione, si qua [f] interuenit, vel condictio ex Iustiniani lege. Interim tamen donator, quam rem donauit, pignori [g] obligare, vel alij vendere, [h] nõ prohibetur, cùm traditione needum facta, rei donatæ dominium non [i] perdat.

f *Et cùm retrò*.] † Hodierno iure valet donatio inter viuos in quingentos solidos, 4
etiam sine insinuatione: sin eam quantitatem excedat, insinuationis opus est solen-
nitate. † Fit autem insinuatio, quando donator iudici ordinario illam donationem 5
indicat atque denuntiat, eiúsque consensum atque autoritatem petit: quo donatio-
nem decernente, in acta publicámque scripturam redigenda est. Nihil tamen re-
fert, siue hæc ante, [k] siue post donationem fiat. quòd si penitus omissa sit, donatio ta-
men ad eam solum quantitatem, quæ quingentos aureos excedit, inutilis [l] est. † Ex- 6
cipiuntur tamen casus aliqui, in quibus non est necessaria insinuatio, sed donatio si-
ne ea valet: qualis est, quæ fit pro redimendis [m] captiuis: aut si magister militum ali-
quem ex militibus, quia optimè se gessit, honoris ergo munerauerit, præsertim re-
bus mobilibus: item si quis pro domo exusta vel ruinosa reparanda donat. Potest &
Princeps Romanus cuipiam, & rursus quis Principi conferre quamlibet grandem
donationem absque vlla [n] insinuatione. Denique nec sponsalitia largitas, nec dona-
tio quæ collatum beneficium [o] remunerat, talem insinuationem exigunt.

g *Solidorum*.] † Solidum in iure nostro pro aureo accipi notum est: & hunc ita Iu- 7
stiniani tempore taxatum fuisse alibi memini [p], vt septuaginta duo libram effice-
rent, licet hodie longè minoris valoris existat [q]. vnde aliqui [r] censuerunt, tametsi
constitutum sit, donationem vltra quingentos solidos absque actorum insinuatio-
ne non valere: tamen eam quæ vltra octingentos nostrates aureos non procedat,
valere: quia tot nostrates, vix quingentos veteres hodie valeant. † Ego tamen suprà 8
[ſ] dixi, mihi Alciat. [t] sententiam probari, existimantis, aureum, quo hodie vtimur, ex
generali passímque recepta consuetudine, veteri illi suffectum esse. Itaque quæ de
solido in iure ciuili statuta sunt, ad nostrum hunc, vtcunque leuioris sit ponderis, re-
ferri debent. Sanè & ante Iustiniani tempora cùm Romanum imperium adhuc flo-
reret, multo grauioris ponderis aurei [u] excudebantur, quorum 48. libram conficie-
bant.

h *Constitutio*.] Et hic lib. 8. Cod. [x] extat. Ediderat tamen prius [y] alias constitutiones Iustinianus: sed eæ per hanc nouissimam sunt abrogatæ.

i *Minimè desiderant*.] Has paulo ante [z] retulimus.

§. Sciendum.

1 *Donatio inter viuos ob ingratitudinem reuocatur.*

a l. 1. de don.
b l. 19. hoc iure. s. 1. Labeo. & s. vlt. iuncta l. 27. & l. si pater. s. fi. de donat.
c in d. l. si quis argentum. C. de donat. Fab. in §. precium ℑ. de emp. & vend.
* l. si vnquam, C. de reu. don.
d d. l. si quis argentum, s. fin autem.
e l. 19. inter eos, s. vlt. de re iud. l. 29. diuus, de reg. iur. s. sed & si quis, ℑ. de ac.
f d. l. si quis argentum. s. pen
g l. vlt. §. Lucius h. t.
h l. 15. quoties. C. de rei vend.
i dictis ll.
k Tex. in l. vlt. s. pe. C. de don.
l l. si quis argentum, s. cæteris, & l. 25. don. in fi. & l. 54. sancimus. s. si quid C. eo.
m l. si quis pro redemptione, 36. C. de donat.
n d. l. sancimus, & Auth. item à priuatis, C. eo. tit.
o in Nouell. vt sponsf. larg. & d. l. 27. Attilius Regulus. & l. si pater. s. fin. de donat.
p in §. nos autem. ℑ. de Attilia. tuto.
q l. quoties, C. de su cept. ii to. & ibi Bar.
r Ang. hic Ias. in l. 2. s. ex his circa fin. de verb. obl.
ſ in d. s. nos autem.
t in l. 231. hæc enunciatio. de verb. sig.
u vide Alciat. in l. etiam aureos, de verb. sign. & l. 3. Dup. c. 9.
x l. pen. C. de donat. y in l. illud. C. de sacrosf. eccles. & l. sancimus, C. de don. z ℑ. hoc s. num. 5.

2 Varia

2 *Variæ ingratitudinis causæ recensentur.*
3 *Clausula donationi adiecta, quod ob ingratitudinem non reuocetur, nihil valet.*
4 *Hæredes donatoris ob ingratitudinem, donationem non possunt reuocare.*

Sciendum est tamen, quod [a] etsi plenissimæ sint donationes: si tamen ingrati existant homines, in [b] quos beneficium collatum est, [c] donatoribus [d] per nostram constitutionem licentiam præstitimus, certis ex causis eas reuocare: ne illi qui suas res in alios contulerint, ab his quandam patiantur iniuriam vel iacturam, secundum enumeratos in constitutione nostra modos.

a *Etsi plenissimæ.*] Loquitur de donationibus inter viuos, quæ nullo vrgente iure, & ex mera liberalitate fiunt: hæ si legitimè semel factæ sint, regulariter non reuocan-
1 tur:[a] † ingratitudo tamen reuocationi locum præstat, vt hic Imperator dicit. † In- a vid. l. 2. ff. de donat. l. 3. 5. & 6. C. de reuocand. donat.
2 gratitudinis autem plures sunt causæ in iure [b] expressæ: vt si donatarius atroces iniurias inferat ei, à quo donatum accepit: si ei manus inferat: si grandem iacturam rebus donatoris fecerit, aut eius vitæ insidiatus fuerit: si pacto inter donandum conuento non steterit: si donator inops atque alimentis egens per donatarium, vt ingratum non sustineatur: si donans tempore donationis, liberos non habeat, deinde liberos suscipiat. Huiusmodi enim causis in iudicium deductis, & quatenus in foro b l. vlt. C. de reuocand. donat. ibi Dd. & c. vlt. extra eo.
3 sufficit probatis, donatio reuocari potest [c]. † Porrò adeò verum est, donationem ob ingratitudinem acceptoris irritari, vt etiamsi donationis instrumento clausula adiecta fuerit, quod nec ob ingratitudinem reuocari vllo tempore valeat, nihilominus, si donationis acceptor ingratus circa donationem reperiatur, reuocationi sit [d] locus: quoniam hoc esset contra bonos mores. c Vide omnino Francisc. de Ripa, suarum interpre. lib. 3. d Paul. de Cast. in l. vlt. C. de pactis.

b *In quos benefici.*] Aliorum enim ingratitudo non sufficit ad reuocandam donationem, etsi hæredes donatariorum sint. e l. 1. § vlt. & l. vlt. § vlt. C. de reuoc. donat.

4 c *Donatoribus.*] Non etiam eorum hæredibus. † Nam hoc reuocandæ donationis beneficium soli donatori conceditur, non autem ipsius hæredibus [e]: nisi causam ingratitudinis donator [f] ignorasset. f Porc. hic.

d *Per nostram constit.*] Quæ & ipsa libro 8 Codicis [g] extat. g in d. l. vlt. C. de reuoc. don.

§. Est & aliud.

1.2.4 *Tria tempora circa donationẽ propter nuptias consideranda.*
3 *Dos iure veteri constante matrimonio augeri poterat.*
5.6 *Donatio propter nuptias doti per omnia hodie æquiparatur. fallit, vt num. 7*
8 *Dos & donatio propter nuptias quid?*
9 *Sponsalitia largitas quid?*
10 *Donatio inter viuos, inter coniuges prohibita: secus in donatione mortis causa: & nu. 11.*
12 *Donationem propter nuptias pro omni lucro dotali accipi. & num. 13.*
14 *Dotalitium quid sit.*
15 *Lucra dotalia quæ dicantur.*

Est & aliud genus inter viuos donationis, quod veteribus quidem prudentibus penitùs erat incognitum, postea autem à iunioribus diuis Principibus introductum est, quod ante nuptias vocabatur: & tacitam in se conditionem habebat, vt tunc ratum esset, cùm matrimonium esset insecutum. Ideóque ante nuptias appellabatur, quod ante matrimonium efficiebatur: & nunquam post nuptias celebratas talis donatio procedebat. Sed primus quidem [a] diuus Iustinus pater noster, cùm augeri dotes & post nuptias fuerat permissum: si quid tale eueniret,

a *Alia autem*] Nunc de donationibus, quæ non mortis causa fiunt, & *inter viuos*
dicuntur, subiicit. †Eam autem primùm explicat, quæ verè & propriè donatio dici- 1
tur, éstque cùm quis ex mera liberalitate, quid nudo pacto, id est, nuda & simplici
promissione promittit, vt velit id accipientis fieri, nec vllo casu ad se reuerti [a]. Dixi
primò, *ex mera liberalitate.*† quia quod ob causam datur, puta quia captum ab ho- 2
stibus redemisti, quia rem furto sublatam recuperasti, potius remuneratio est, quā
donatio[b]. Adieci deinde, *nudo pacto:* quia quamuis olim ad donationis perfectionem
necessaria fuerit vel stipulatio, vel præsens traditio: † iure tamen nouo ex hoc do- 3
natio non existit inutilis, quòd stipulatio non intercessit, vel res tradita non est: sed
etiam nudo pacto ea perficitur, datúrque inde actio: nempe condictio ex noua Iu-
stiniani [c] constitutione. Postremò addidi, *nec vllo casu*, &c. ad differentiam commo-
dati & precarij: res enim nostras ea lege damus commodatò & præcariò, vt ipsas
suo tempore recipiamus. Item hac differentia etiam mortis causa donatio excludi-
tur, quam facilè reuocari, suprà ostensum est.
b *Temerè.*] Hoc est, sine iusta causa: ingratitudinis nempe, vel susceptæ præter
spem [*] nouæ sobolis.
c *Nostra const.*] Cuius tenorem lib. 8. Cod.[d] reperire est: nec parum eius collatio ad
hunc locum conducere potest.
d *Necessitatem traditionis.*] Sic tamen, vt interim donatoris ratio habeatur, ne ex
liberalitate sua [e] miser egeat, habeátque vnde viuat. Liberalitas enim sua nemini
damnosa esse debet, alioqui prodigalitas esset.
e *Habeant plenis.*] Perfecta enim mox est donatio, ex ipso vtriusque donantis sci-
licet & donatarij, consensu: datúrque ei, cui donatum est, ad id consequendum vel
condictio certi ex stipulatione, si qua [f] interuenit, vel condictio ex Iustiniani lege.
Interim tamen donator, quam rem donauit, pignori [g] obligare, vel alij vendere, [h] nō
prohibetur, cùm traditione necdum facta, rei donatæ dominium non [i] perdat.
f *Et cùm retrò.*] † Hodierno iure valet donatio inter viuos in quingentos solidos, 4
etiam sine insinuatione: sin eam quantitatem excedat, insinuationis opus est solen-
nitate. † Fit autem insinuatio, quando donator iudici ordinario illam donationem 5
indicat atque denuntiat, ciúsque consensum atque autoritatem petit: quo donatio-
nem decernente, in acta publicámque scripturam redigenda est. Nihil tamen re-
fert, siue hæc ante, [k] siue post donationem fiat. quòd si penitus omissa sit, donatio ta-
men ad eam solum quantitatem, quæ quingentos aureos excedit, inutilis [l] est. †Ex- 6
cipiuntur tamen casus aliqui, in quibus non est necessaria insinuatio, sed donatio si-
ne ea valet: qualis est, quæ fit pro redimendis [m] captiuis: aut si magister militum ali-
quem ex militibus, quia optimè se gessit, honoris ergo munerauerit, præsertim re-
bus mobilibus: item si quis pro domo exusta vel ruinosa reparanda donat. Potest &
Princeps Romanus cuipiam, & rursus quis Principi conferre quamlibet grandem
donationem absque vlla [n] insinuatione. Denique nec sponsalitia largitas, nec dona-
tio quæ collatum beneficium [o] remunerat, talem insinuationem exigunt.
g *Solidorum.*] † Solidum in iure nostro pro aureo accipi notum est: & hunc ita Iu- 7
stiniani tempore taxatum fuisse alibi memini [p], vt septuaginta duo libram effice-
rent, licet hodie longè minoris valoris existat [q]. vnde aliqui [r] censuerunt, tametsi
constitutum sit, donationem vltra quingentos solidos absque actorum insinuatio-
ne non valere: tamen eam quæ vltra octingentos nostrates aureos non procedat,
valere: quia tot nostrates, vix quingentos veteres hodie valeant.† Ego tamen suprà 8
[s] dixi, mihi Alciat. [t] sententiam probari, existimantis, aureum, quo hodie vtimur, ex
generali passímque recepta consuetudine, veteri illi suffectum esse. Itaque quæ de
solido in iure ciuili statuta sunt, ad nostrum hunc, vtcunque leuioris sit ponderis, re-
ferri debent. Sanè & ante Iustiniani tempora cùm Romanum imperium adhuc flo-
reret, multo grauioris ponderis aurei [u] excudebantur, quorum 48. libram conficie-
bant.
h *Constitutio.*] Et hic lib. 8. Cod. [x] extat. Ediderat tamen prius [y] alias constitutiones
Iustinianus: sed eæ per hanc nouissimam sunt abrogatæ.
i *Minimè desiderant.*] Has paulo ante [z] retulimus.

§. Sciendum.

1 *Donatio inter viuos ob ingratitudinem reuocatur.*

a l. 1. de don.
b l. 19. hoc iure. §. 1. Labeo. & §. vlt. iuncta l. 27. & l. si pater. §. fi. de donat.
c in d. l. si quis argentum. C. de donat. Fab. in §. precium Inst. de emp. & vend.
* l. si vnquam, C. de reu. don.
d d. l. si quis argentum, §. sin autem.
e l. 19. inter eos. §. vlt. de re iud. l. 29. diuus, de reg. iur. & l. sed & si quis, Inst. de ac.
f d. l. si quis argentum. §. pen
g l. vlt. § Lucius h. t.
h l. 15. quoties. C. de rei vend.
i dictis ll.
k Tex. in l. vlt. §. pe. C. de don.
l l. si quis argētum, §. cæteris, & l. 25. don. in fi. & l. 34. sancimus. §. si quid C. eo.
m l. si quis pro redemptione, 36. C. de donat.
n d. l. sancimus, & Auth. item à priuatis, C. eo. tit.
o in Nouell. vt spons. larg. & d. l. 27. Attilius Regulus. & l. si pater. §. fin. de donat.
p in §. nos autem. Inst. de Attilia. tuto.
q l. quoties, C. de iu cept. li. 10. & ibi Bar.
r Ang. hic Ias. in l. 2. §. ex his circa fin. de verb. obl.
s in d. §. nos autem.
t in l. 231. hæc enunciatio. de verb. sig.
u vide Alciat. in l. eū im aureos, de verb. sign. & l. 3. Disp. c. 9.
x l. pen. C. de donat.
y in l. illud. C de sacros. eccles. & l. sancimus, C. de don.
z Inst. hoc §. num. 5.

Sciendum est tamen, quod [a] etsi plenissimæ sint donationes: si tamen ingrati existant homines, in [b] quos beneficium collatum est, [c] donatoribus [d] per nostram constitutionem licentiam præstitimus, certis ex causis eas reuocare: ne illi qui suas res in alios contulerint, ab his quandam patiantur iniuriam vel iacturam, secundum enumeratos in constitutione nostra modos.

a *Etsi plenissimæ.*] Loquitur de donationibus inter viuos, quæ nullo vrgente iure, & ex mera liberalitate fiunt: hæ si legitimè semel factæ sint, regulariter non reuocan-
1 tur: [a] † ingratitudo tamen reuocationi locum præstat, vt hic Imperator dicit. † In-
2 gratitudinis autem plures sunt causæ in iure [b] expressæ: vt si donatarius atroces iniurias inferat ei, a quo donatum accepit: si ei manus inferat: si grandem iacturam rebus donatoris fecerit, aut eius vitæ insidiatus fuerit: si pacto inter donandum conuento non steterit: si donator inops atque alimentis egens per donatarium, vt ingratum non sustineatur: si donans tempore donationis, liberos non habeat, deinde liberos suscipiat. Huiusmodi enim causis in iudicium deductis, & quatenus in foro
3 sufficit probatis, donatio reuocari potest [c]. † Porrò adeò verum est, donationem ob ingratitudinem acceptoris irritari, vt etiamsi donationis instrumento clausula adiecta fuerit, quod nec ob ingratitudinem reuocari vllo tempore valeat, nihilominus, si donationis acceptor ingratus circa donationem reperiatur, reuocationi sit [d] locus: quoniam hoc esset contra bonos mores.
b *In quos benefic.*] Aliorum enim ingratitudo non sufficit ad reuocandam donationem, etsi hæredes donatariorum sint.
4 c *Donatoribus.*] Non etiam eorum hæredibus. † Nam hoc reuocandæ donationis beneficium soli donatori conceditur, non autem ipsius hæredibus [e]: nisi causam ingratitudinis donator [f] ignorasset.
d *Per nostram constit.*] Quæ & ipsa libro 8 Codicis [g] extat.

a vid. l. 2. ff. de donat. l. 3. 5. & 6. C de reuocãd. donat.
b l. vlt. C. de reuocand. donat. ibi Dd. & c. vlt. extra eo.
c Vide omnino Francisc. de Ripa, suarum interpre. lib. 3.
d Paul. de Cast. in l. vlt. C. de pactis.
e l. 1. s. vlt. & l. vlt. s. vlt. C. de reuoc. donat.
f Porc. hic.
g in d. l. vlt. C de reuoc. don.

§. Est & aliud.

Est & aliud genus inter viuos donationis, quod veteribus quidem prudentibus penitùs erat incognitum, postea autem à iunioribus diuis Principibus introductum est, quod ante nuptias vocabatur: & tacitam in se conditionem habebat, vt tunc ratum esset, cùm matrimonium esset insecutum. Ideóque ante nuptias appellabatur, quod ante matrimonium efficiebatur: & nunquam post nuptias celebratas talis donatio procedebat. Sed primus quidem [a] diuus Iustinus pater noster, cùm augeri dotes & post nuptias fuerat permissum: si quid tale eueniret,

& ante nuptias augeri donationem, & constante matrimonio, sua constitutione permisit: sed tamen nomen inconueniens remanebat, cùm ante nuptias quidem vocabantur, post nuptias autem tale accipiebat incremẽtum. Sed nos plenissimo fini tradere sanctiones cupientes, [b] & consequentia nomina rebus esse studentes, [c] constituimus, vt tales donationes non augeantur tantùm, sed etiã constante matrimonio initium accipiant: & non ante nuptias, sed propter nuptias vocentur: & [d] dotibus in hoc exæquentur, vt quemadmodum dotes constante matrimonio non solùm augentur, sed etiam fiunt: ita & istæ donationes, quæ propter nuptias introductæ sunt, non solùm antecedant matrimonium: sed eo etiam contracto augeantur & constituantur.

Subiicitur alia inter viuos donationis species, nempe *donatio propter nuptias* †Cir- 1
ca quam trium temporum meminit Imperator. Primum enim Imperatores Seuerus
& Antoninus, Alexander, Diocletianus & Maximianus adiuuerunt donationem,
quam ipsi appellarunt *Ante nuptias*, quia semper nuptias futuras antecedebant. Do-
nabat enim procus puellæ ea cõditione, vt tũ demum, si futura esset sponsa, valeret
donatio: nuptiis autem non secutis res donata redderetur: & hoc est primum tem- 2
pus. †Deinde Iustinus, Iustiniani pater adoptiuus, voluit hanc donationem augeri 3
posse etiam post nuptias, † instar doris, quæ constante quoque matrimonio iure ve- 4
teri [a] maior reddi poterat, & hoc est secundum tempus. †Denique Iustinianus vidẽs
huic innouationi duo deesse, statuit primò, vt post contractum matrimonium eius-
modi donatione non augeri modò, sed etiam fieri, id est, initium suum, si prius de
his ante nuptias nihil conuentum erat, accipere possent. Deinde immutauit nomen
huic donationi, vt non amplius antenuptialis: sed propter nuptias donatio dicere-
tur [b]. † Ex hac igitur Iustiniani constitutione, & dotes & donationes propter nu- 5
ptias æquis passibus in omnibus & per omnia ambulare, parique iure censeri [e] de-
bent.

a *D. Iustinus pater noster*] Fuit enim Iustinianus Iustini Maioris, ex sorore nepos, &
ab eo adoptatus, sicut alibi [d] diximus.

b *Et consequentia nomina.*] Nam & Plato in Cratylo scriptum reliquit, boni legis-
latoris esse, apta conuenientiáque nomina rebus imponere.

c *Constituimus,* Extat hæc Iustiniani constitutio libr. 5. Cod. [e] ad Ioan. præfectum
prætorio.

d *Dotibus non hoc exæquentur*] † Neque tamen in hoc tantùm propter nuptias do- 6
nationes, dotibus æquipolient, sed in his etiam constituendis, augendis, lucrandisque
omnimoda seruari debet æqualitas, tum in quantitate, tum in pactis [f]. † In hoc ta- 7
men differunt, quia vir lucratur fructus dotis: mulier verò fructus donationis pro-
pter nuptias non consequitur constante matrimonio, quia marito cedunt: ob id
certè ne matrimonij onera, & molestiæ sine [g] fructu existant. † Est autẽ *dos*, quod à 8
muliere [h], vel eius patre [i], aut extraneo, propter vinculum & onera matrimonij ma-
rito datur, vt perpetuò sit penes eum, id est, quandiu consistit matrimonium, & ex-
tant [k] liberi. Hanc Græci φερνὴν dicunt, nostro idiomate *ein ee steur, zugelt, oder
vvydem. Donatio* verò *propter nuptias* est, quam sponsus, vel maritus, aut alius no-
mine sponsi facit vxori ob matrimonium, respectu dotis sibi [l] datæ. Hanc Græci
ἀντίφερνον quasi dotis compensationem vocant: nostri, *ein gegenvvydem, oder vvi-
derlegung*. † Impropriè *sponsalitiam largitatem* nominat [m] Iustinianus: cùm hæc sit, 9
gratuita donatio sponsæ facta à sponso, vel ecõtra, quanquam à sponsa rarò fieri so-
leat: est. n. mulierũ genus auarissimũ [n]. Inuenta autem est propter nuptialis donatio,
vt dote

a l. 19. si cõstante. C. de donat. ante nupt.
b l. fin. C. de don. ante nupt.
c gl. mag. hic. Bald. in Auth. siue à me. C. ad Velleian. facit Auth. dos data. C. de don. ante nupt. Authent. æqualitas. & Auth. sed quæ. C. de pact. conuen. & in fontib. Auth vnde sumantur.
d §. in Rubr. procem.
e l. 20. cũ multæ. C. de don. ante nupt.
f d. Auth. æqualitas. & d. Auth. sed quæ. & in Nouell. de æqualit. dotis.
g Bal. in Auth permissa. C. de don. ante nup. & in d. l. si cõstante. co. 1. gl. in Nouell. de non elig. sec. nub. verbo processerit.
h l. 15. si rem æstimatam, de iure dot.
i l. 1. 5. accedit. C. de rei vxor. actio.
k l. 5. profectitia de iur. dot.
l l. fin. C. de donatio. propter nupt.
m In Nouel. vt sponsl. larg.
n l. 16. si à sponso. ibi gl. in verbo, raro accidit. C. de don. ante nupt.

vt dote à marito malè consumpta, vel matrimonio soluto vxor habeat, vnde dam-
10 num acceptum resarciat [o], & vnde alatur. † Illud quoque adiiciendum, licet hæc propter nuptias donatio permissa sit inter coniuges: donatio tamen inter viuos pura inter maritum & vxorem legibus est prohibita: ne coniuges mutuo amore inui- o §. fuerat, Inst. de action.
11 cem spolientur, néve eorum concordia precio conciliari videatur. † Donatio autem mortis causa non est illicita inter coniuges, quoniam in hoc tempus excurrit donationis euentus, quo vir & vxor esse desinunt, & medio tempore dominium rei dona-
12 tæ apud donatorem manet. † Porrò *donatio propter nuptias* intelligitur etiam præ omni lucro dotali, quod coniux superstes sibi paciscitur in bonis primùm morituri,
13 siue sit maritus, siue vxor: quod quibus modis fiat, [p] alibi tractatur. † Solet quoque *donatio propter nuptias* vulgò id appellari, quod soluto matrimonio apud coniugem manet superstitem ad vitam eius. Sic enim mariti futuri donare solent vxoribus, vel ex pacto concedere bona quæ habeant, dum viuunt, aut certam pro eis pecuniam, vt post mortem earum redeant ad hæredes donantis: idque inter nobiles apud nos est frequentissimum. Vxores quoque vicissim ita solent ante matrimonium vel parentes earum paciscendo promittere, vt maritus superstes, quoad vixerit, aliquid habeat, p ff. & Cod. de bon. dotal. & l. 3. fœminæ, C. de secun. nupt.
14 videlicet in casum soluti sine liberis matrimonij. † Et hoc apud plerosque nuncu-
15 patur *dotalitium*, voce domi eorum nata. † Huiusmodi autem liberalitates quandoquidem vel ex mutua coniugum pactione, vel ex beneficio legis proficiscuntur, dicuntur propriè *lucra dotalia* vtrinque. vsu autem vulgari confunduntur sub appellatione *Donationis propter nuptias*. Itaque donationem propter nuptias in diuersa nomina pro regionibus ac prouinciis abire constat: quorum nomenclaturam hîc recensere, nihil opus est: nam hæc interpretes, & forensis vsus docebunt.

§. Erat olim.

1 *Hic §. quare titulo De donationibus adiunctus sit.*
2 *Ius accrescendi quid: & quando locum habeat.*
3. 5 *Olim in communi seruo manumisso locum habebat ius accrescendi: quod tamen hodie est sublatum.*
4 *In re communi vnus nihil potest facere inuito altero.*
6 *Regulariter inuitus nemo emere aut vendere cogitur.*

Erat olim & alius modus ciuilis acquisitionis per ius accrescendi, quod est tale. Si communem seruum habens aliquis cum Titio, solus libertatem ei imposuerit [a] vel vindicta, vel testamento: eo casu [b] pars eius amittebatur, & [c] socio accrescebat. Sed cum pessimum fuerat exemplo, & libertate seruum defraudari, & ex ea humanioribus quidem dominis damnum inferri, seuerioribus autem dominis lucrum accedere: quasi inuidiâ plenum, pio remedio [d] per nostram constitutionem mederi, necessarium duximus. Et inuenimus viam, per quam & manumissor, & socius eius, & qui libertatem accepit, nostro beneficio fruantur, libertate [e] cum effectu procedente (cuius fauore antiquos legumlatores multa etiam contra communes regulas statuisse [f] manifestum est) & eo qui eam libertatem [g] imposuit, suæ liberalitatis stabilitate gaudente: & socio indemni conseruato, preciúmque serui secundum partem domini, [h] quod nos definiuimus, accipiente.

a Câ tiunc. hic. b l. 35. senatus, §. 1. de mort. caus. donat. c §. de libert. ad princip. Terent. in And. d l. 110. si mihi & Titio, de verbor. oblig. e C. quando nō petent. partes petent. accresc. f l. 1. in fin. C. de comm. ser. manum. g l. 1. ff. comm. diuid. facit l. 11. id quod nostrū, de reg. iur. h l. 11. inuitum C. de contrah. empt. l. 16. nec emere, Cod. de iur. delib. i Vt in l. 7. commun. diuid. §. si debitor, ff. commun. diui. l. 13. Iulianus, §. 17. idem Celsus, de act. empt. l. 78. cū in fundo, §. si fundus communis 4. de iur. dot. l. 66. & si æquo, de leg. 1. l. cotem ferro 11. fin. de publi. & vect. Auth. hoc ius porrectum, C. de sacrosf. eccl. §. sed & maior, §. de his qui sunt sui vel alien. iur. l. 2. in fin. Cod. de pat. qui fil. dist. & vide Ioh. de Platea hic. k l. 1 Cod. de comm. ser. ma. l in l. 8. Papinianus, §. 9. quarta autem. & §. fin. cum l. seq. de inoffic. test. & l. 24. generaliter, §. si quis seruo 10. de fideicomm. lib. cum simil. m in Summ. de comm. ser. ma. n in d. l. 1. C. de ser. ma. §. ne autem quantitas. a Dixi in rubr. de rer. diuis. nu. 9. & 25.

Hic §. non huc propriè pertinet, sed velut extraneus est ad hunc titulum, *De donationibus*. † quia tamen continet alium modum acquirendi dominij iure ciuili, qui olim in communi seruo manumisso per ius accrescendi contingebat, hic collocari velut appendix quædam potuit: maximè cùm is modus donationi non prorsus sit absimilis [a]. Nam sicut donatio doni datio [b] est: ita & manumissio doni pretiique, nempe libertatis datio [c] est. † Ad euidentiam autem non esse ignorandum, *Ius accrescendi* esse, cùm portio vnius accrescit portioni alterius. Et in contractibus quidem, & actibus inter viuos, Ius accrescendi regulariter non habet locum: augmentum partis vacantis per repudiationem coniuncto non aduoluitur [d]. In vltimis autem voluntatibus locum habet, quia hoc videtur ex tacita & coniecturata mente testatoris prouenire: quare etiam non petentium partes petentibus [e] accrescunt: vt si plures essent hæredes instituti, & quidam suam portionem non peterent, accresceret illa portio non petentium, portioni petētium. Ad propositum: Hic casum habemus, in quo iure veteri etiam inter viuos iuri accrescendi locus erat. † Veluti si duo communem habuissent seruū, & alter ex his eū manumisisset siue testamento, siue inter viuos, Iure ciuili, seruus non modò non consequebatur libertatem, sed etiam pars dominij, quam in eo habebat dominus, iure accrescendi ad socium transibat, & ita alter solus eius fiebat dominus [f]. † Idq; propter iuris regulam, qua dicitur, *In re communi neminem dominorum iure facere quicquam, inuito [g] altero posse*. † Verùm hoc, quia fuerat iniquissimum, Iustinianus emendauit, statuens, in huiusmodi casu seruum communem libertatem nancisci, ita tamen, si pretium alteri domino à manumissore sit depensum secundum partem dominij, quod in eo habet. † Et quanquam regulariter inuitus nemo [h] emere aut vendere compellitur: hoc tamen casu & socius manumittens emere, & socius alter, velit nolit, vendere cogitur, idque propter fauorem libertatis. Sunt & alij multi [i] casus in iure passim obuij, in quibus pariter ab hac communi regula disceditur, quos breuitatis causa in præsentia prætermitto. 1 2 3 4 5 6

a *Vel vindicta*] Id est, inter viuos: quomodo autem manumissio per vindictam olim contigerit, alibi abundè diximus.

b *Pars eius*] Scilicet, communis serui, quam partem habebat in seruo dominus manumittens.

c *Socio*] Id est, alteri domino, qui alteram partem serui habebat, sicq; socius efficiebatur in solidum istius serui dominus.

d *Per nostram const.*] Quam lib. 2. Cod. tit. 7. [k] ad Iulianum præfectum prætorio inseruit Iustinianus.

e *Cum effectu*] Id est, valida existente libertate.

f *Manifestum est*] Sunt enim multa libertatis priuilegia [l], in iure passim obuia, quæ hic recensere prætermitto, cùm horum ferè nullus hodie sit vsus.

g *Libertatem impos.*] Nempe expressim: neq; enim coniectura sufficeret: nam etsi quis communem seruum institueret hæredem, per hoc non fieret liber, sed hæreditatem alteri suo Domino acquireret.

h *Quod nos definiuimus*] Debet enim, vt paulò ante dixi, pretium alteri domino à manumissore præstari, secundum partem dominij, quam in seruo habet, siue libertate iam imposita, siue priusquam liber esse iussus fuerit, vt Placentinus ait [m]. Definiuit autem huiusmodi pretium Iustinianus sua constitutione [n], iuxta cuiusque serui qualitatem, vt in eadem videre est.

Quibus alienare licet vel non. Tit. VIII.

In Rubr.

1 *Continuatio tituli.*
2 *Dominij potiss. effectus est, disponere de re sua pro libitu.*
3 *Alienationis verbum quomodo accipiatur in ll.*
4 *Epitome huius tituli.*

† Qvia superioribus titulis Imperator nonnulla de acquirendo rerum dominio 1
iure gentium & ciuili tradidit: † effectus autem dominij præcipuus est [a], de re sua 2
posse pro libitu disponere, quem tamen effectum quandoque vel lege vel conuentione impediri constat: ideo in præsenti tractatu, quibus alienare liceat, vel non, iusto ordine subnectit. † Verbum autem *alienare*, dupliciter in legibus accipitur, 3
propriè

propriè siue strictè,& impropriè seu largiori modo. Hîc quidem, vt contineat omnem actionem, qua dominium & ius rei in alium transferimus : quod multis modis fieri potest, puta per vsucapionem, nexum pignoris, vsusfructus concessionem, alteriúsue seruitutis constitutionem, vel debitæ remissionem [b]. Strictiori autem significatu alienationis vox solam dominij translationem, siue amissionem continet [c].

4 † Porrò duos principales casus in hoc titulo Imperator explicat: primus, quòd is qui dominus est, non possit alienare [d] : alter, quòd is qui dominus non est, alienandi facultatem [e] habeat, & in vtroque casu à communibus iuris regulis discedit ur. Nam regulare est [f], quòd rata haberi debeat voluntas domini, rem suam in alium transferre volentis : regula item est [g], neminem plus iuris in alium transferre posse quàm ipse habeat.

b l.fin. C.de rebus alien. non alien. §.alienationis. in Nou. de nō alienan. aut permu.reb. eccles. &c. c. nulli, extrà de reb.eccles. non alien.
c Alciat.in l.alienationis, de verb.sign.& l.1. C.de fund.dot.
d in princ.huius tit.
e §. contrà autem, ī.hoc tit.
f §. per traditionem, ī. de rer.diuis.
g l. 55. nemo plus. ff. de reg. iur. & ibi Dd. latè.

In princip. tit.

1 *Prædium dotale quid?*
2.3.5 *Maritus est rei dotalis iure ciuili dominus.*
4.6 *Dos est proprium patrimonium vxoris.*
7.8 *Lex Iulia quare alienationem rei dotalis consentiente vxore permiserit, hypothecam verò non.*
9 *Quibus casibus liceat marito res dotales alienare.*
10 *Iusiurandum actui à lege prohibito adpositum, iure ciuili non valet.*
11 *Si æstimata in dotem dentur, an consentiente vxore alienari possint?*
12 *Res mobiles in dotem datæ an alienari possint.*

Accidit aliquando, vt qui dominus rei sit, alienare non possit: & contrà, qui dominus non sit, alienandæ rei potestatem habeat. [a] Nam dotale prædium [b] maritus [c] inuita muliere per legem Iuliam prohibetur alienare: quamuis [d] ipsius sit dotis causa ei datum. quod nos, legem Iuliam corrigentes, in meliorem statum deduximus. [e] Cū enim lex in solis tantummodo rebus locum habebat, quæ Italicæ fuerant, & alienationes inhibebat, quæ inuita muliere fiebant: hypothecas autem earum rerum, etiam volente ea: [f] vtrique remedium imposuimus, vt etiam in eas res quæ in prouinciali solo positæ sunt, interdicta sit alienatio, vel obligatio: vt neutrum eorum, [g] neque consentientibus mulieribus procedat, [h] ne sexus muliebris fragilitas in perniciem substantiæ earum conuertatur.

1 a *Nam dotale*] Assumit priorem casum, vbi alienare prohibetur dominus. † Per *dotale* autem *prædium*, eam dotem intelligit, quæ in fundo aut re immobili constituta est: sub quo comprehendimus omnia ædificia, & prædia tam vrbana quàm rustica, si quæ data sint in dotem. Idem est in quasi dotali fundo. Nam fundum dotali seruo legatum pariter ad legem Iuliam pertinere, quasi dotalem, * Paulus respondit.
2 b *Maritus*]. † Quamuis censeatur rei dotalis iure ciuili dominus [a]: Et quod de marito dicitur, idem etiam in sponso locum [b] habet.
c *Inuita*] Volente enim ea, & consentiente, poterat hoc iure maritus alienare: quod tamen Iustinianus corrigit.
3 d *Ipsius*] Scilicet mariti. † est enim maritus, vt paulo antè dixi, rei dotalis domi-
4 nus, nempe subtili quadam iuris fictione [c], cùm reuera & naturaliter eius dominium
5 vxori pertineat. † Est enim *dos* proprium patrimonium ipsius mulieris [d], vt & Bartolus [e] voluit. † Verùm quia multa marito concessa sunt, quæ non nisi domino concedi solent: puta, vt res dotales possit vendicare [f], seruos manumittere [g], iisdem autor esse adeundæ vel repudiandæ [h] hæreditatis, & rebus denique dotalibus vti, vt
6 suis: ideo hac ratione maritus videtur dotis dominus, licet reuera non sit. † Vxor

* l.3. de fund. dotal.
a l. 9. C.de rei vend.
b l.4. de fund. dotal.
c l. in rebus 30. C.de iure dot.
d l.3. §.ergo etiam, de mino.
e Bart.in rubr. ff.solut.matr.
f d.l.doce. C. de rei vend.
g l.3. C.de iure dotium.
h l.seruus dotalis, sol. matr.

enim naturali iure domina est, sed quoad constat matrimonium, silet eius dominium, & inefficax est: at cùm soluitur, mox veluti postliminio ad mulierem cum effectu [i] reuertitur.

c *Cùm enim lex*] † Lex Iulia distinguebat, an res dotales in Italia, vel extra Italiam sitæ essent. Deinde volebat, quòd alienatio rerum dotalium consentiente vxore posset fieri, nempe cùm res penitus ad alium transibat. Hypotheca verò, id est, oppignoratio rerum dotalium marito non concederetur, vtcunque vxor consentiret. 7
† Sed quæ erat diuersitatis ratio, quæ legem mouere poterat, vt tam diuersè statueret? Et Theophilus [k] putat, ex dotali cogitatione ad hoc prorupisse. Nouerat enim, vbi de alienatione fundi dotalis, quam maritus faceret, ad mulierem referretur, ipso auditu turbatum iri mulierem, hoc inductum iri, vt consentiret [l]. Sin verò de hypotheca siue obligatione vxori maritis aliquid diceret, non grauatim eam consensuram. Non iniuria ergo rogatione sua hypothecarum causam subuertit: alienationem verò vxoris consensui, reliquit. Iustinianus tamen vtrunq; corrigendum esse censuit. 8

f *Vtrique remedium*] Extat de hoc Iustiniani constitutio lib. V. Cod. tit. 13. [m] cuius collatio ad hunc titulum plurimum conferet.

g *Neque consentientibus*] † Et hoc in his verum est, quæ inæstimata in dotem [n] data sunt: ea enim maritus hodie non alienat, vtcunque vxor consentiat, etiam iureiurando [o]. † Lege enim ciuili nullius momenti est eiusmodi iuramentum, quod actui à lege prohibito accedit [p], sed tum demum valet iusiurandum, si rei, super qua interponitur, natura id admittit [q]. Tametsi iure Canonum indistinctè valeat alienatio, vxore sub sacramenti religione [r] consentiente. † Cæterùm quæ æstimata dantur in dotem, ea alienari consentiente vxore possunt [s], si tamen maritus alia bona habeat, quæ pro dote vxoria restituantur [t]. Qua tamen in re Iason distinguendum censet. Nam si conuentum sit, rem ipsam soluto matrimonio restituendam, tunc prohibetur alienari: quando autem sic non conuenit, tunc æstimatio rei loco succedit, quam alienata re, solui oportet: & optio penes maritum, eiúsve hæredem erit, si rem dotalem, an eius æstimationem reddere malit [u]. † Res quoque mobiles in dotem datas maritus alienare prohibetur, si ætatem ferre, seruandóque seruari [x] possunt: res autem mobiles, quæ seruando corrumperentur (vt sunt res, quæ numero, pondere, mensuráve consistunt [y]) potest maritus pro arbitrio alienare [z]. Excipiuntur & alij casus, in quibus licitum est marito, res alienare dotales: quos quia Accurs. ad text. refert, prætereundos [a] duxi. 9 10 11 12

h *Ne sexus mul.*] Néve fragilitate naturæ suæ in repentinam deducatur inopiam: quemadmodum Iustinianus [b] alibi dicit.

[i] d. l. in rebus. Cantiunc. hic.
[k] in suis Græcis Inst.
[l] Facit glos. in d. l. si à sponso, verb. raro accidit, vbi dicit genus mulierũ esse auarissimũ.
[m] l. vnic. §. & cum lex Iulia, C. de rei vxor. action.
[n] l. 15. dotale. de fundo dot. d. l. vnica, §. & cum lex.
[o] l. si inter virum 21. Cod. de iur. dot.
[p] l. 5. non dubium. C. de legib.
[q] d. l. non dub. Bart. in l. Titia 2. §. Imperat. de legat. 2. & l. si quis pro eo, de fideiuss.
[r] Fac. hic. fac. c. licet, de iureiur. in 6.
[s] l. æstimatis rebus 50. soluto matrim.
[t] Hic ad Porc.
[u] l. quoties. C. de iure dot. l. plerunque 10. ff. eod. tit.
[x] l. 42. res in dotem, de iure dot. gl. in Auth. siue à me. C. ad Vellei.
[y] Vide §. quib. mod. re contra. oblig. in pr.
[z] d. l. res in dotem, Faber hic.
[a] glo. verbi dotale, & verbi prohibetur.
[b] in d. l. 1. ea. §. cum autem.

§. Contrà autem creditor.

1 *Casus ad hunc §.*
2. 4 *Creditor quis, & de pignoris voce.*
3 *Pignus & hypotheca quomodo differunt.*
5 *Pignus in triplici genere.*
6 *Si de pignore distrahendo nihil sit conuentum, an & quando illud alienare liceat creditori.*
7 *Quid si pactum sit, ne distrahatur pignus?*

Contrà autem [a] creditor pignus [b] ex pactione, quamuis eius ea res non sit, alienare [c] potest. Sed hoc forsitan ideo videtur fieri, quòd volũtate debitoris intelligitur pignus alienari: quia ab initio contractus pactus est, vt liceret creditori pignus vendere, si pecunia non soluatur. Sed ne creditores ius suum persequi [d] impedirentur, neque debitores temerè suarum rerum dominium amittere viderentur, [e] nostra constitutione consultum est, & certus modus impositus est, per quem pignorum distractio possit procedere: cuius tenore vtrique parti creditorum & debitorum, satis abundéque prouisum est.

Iustinianus

Iustinianus alterum principalem casum assumit, quosdam scilicet alienandi potestatem habere, tametsi rerum non sint domini: veluti in hac specie contingit.[a] a Theo. hic.

1 † Centum abs te aureos accepi, fundum tibi meum in causam pignoris obligaui, ac conuenit, vt elapso anno, & debito non soluto, pignus tibi vendere liceat. Ecce hic creditor, cùm dominus non sit, rectè alienat, idque ex pacto & voluntate tua: quia ab initio contractus dedisti eam potestatem creditori, vt ipsi liceret, mora in soluendo commissa, pignus[b] vendere.

2 a *Creditor.*] † *Creditor* hic dicitur, qui pro credito pignus accipit, quo magis ei in tuto sit creditum. *Pignus* autem dicitur, res siue mobilis, siue immobilis, quæ pro debito obligata est, ad securitatem creditoris, quasi obligationi oppositum vel quasi

3 ob fidem debiti oppositum, vt Bud.[c] voluit: Græci ἐνέχυρον. † Quanquam propriè loquendo, pignoris possessio, si ad creditorem translata sit, *pignus*: sin penes debitorē manserit, *hypothecam*[d] nostri dicant. Et quia res mobiles vt plurimū traduntur creditoribus: rarò verò rerum immobilium possessio ipsis relinquitur: factum est vt *pi-*

4 *gnus* propriè intelligatur esse rei mobilis: *hypotheca* verò rei immobilis[e]. † Quanquam id non sit propriè: sed potius propriissimè, ac nimis anxiè, vt Apelius[f] declarat. *pignus* enim tam de mobili, quàm immobili re dicitur.

b vt hic. & l. si conuenerit. de pig. act.

c In l. pen. de pig.

d l. 9. si rem. s. propriè 2.

e l. 237. plebs de ver. sig.

f In method. dialect. ratio.

5 b *Ex pactione.*] Quia debitor ita pactus sit, ac conuenerit cum creditore † Et sic de pignore conuentionali hic loquitur. Cæterùm quid in iudiciali, quod pro executione sententiarum, quidque in prætorio pignore, quod à prætore datur, propter contumaciam, vel vt seruentur legata, obseruari debeat, non est huius loci tractare: de eo commodius alibi dicemus.

c *Potest*] Non tamen cogitur vendere[g]. Id enim inhumanum esset: & si id venditum velit debitor, vendat ipse, quoniam hoc illi licet. Alienato autem per creditorem pignore, si quid vltra debitum residuum est, id debitori restitui debet[h]: nam etsi quid deesset, id à debitore exigere[i] posset.

d *Impedirentur*] Si conuentum non esset de distrahendo pignore inter creditorem & debitorem: de ea enim hic specie loquitur.

e *Nostra constitutione*] Quæ lib. 8. Codicis[k] extat. Est autem eius constitutionis ef-

6 fectus seu summa. † Si de vendendo pignore nihil conuenerit, interpellandus est primùm debitor, vt soluat: qui si deinde cesserit biennio (quod tamen à tempore denuntiationis[l] non pignorationis factæ numerandum est) pignus vendi poterit.[m] Si non reperiatur emptor, rursus admonendus est debitor: qui si porrò cesset, creditor sibi impetrabit ius dominij. Sed tamen post talem dominij adiectionem intra biennium, integrum erit debitori recuperare rem ipsam, si creditori offerat totum de-

7 bitum cum eo, quod eius interest à tempore moræ. † Sed quid si conuentum sit, ne distraheretur pignus? Et creditor aduersus hanc pactionem distrahens ferè obligatur[n], nisi debitori ter denuntiauerit, vt soluat, & cessarit[o]: ab eo enim tempore elapso biennio creditor pignus alienare potest. Et hæc quidem iure ciuili obtinent. Cæterùm consuetudines locorum, & iura municipalia huic non parum derogant[p], quibus vtique standum est, in locis, vbi vigent.

g l. 6. quamuis de pig. act.

h d. l. quamuis. s. si cum l. seq.

i l. 9. quæ specialiter. C. de distra. pig.

k l. fi. C. de iur. dom. imp.

l Ang. hic.

m d. l. fi. s. 1. &c.

n l. 73. si is qui pig. de furt.

o glo. in d. l. si conuenerit.

p Bart. d. l. si conuenerit.

§. Nunc admonendi.

1 *Pupillus sine tutore nō potest alienare.*
2 *Pupillus sine tutore mutuans non facit mutuum.*
3 *Nummi à pupillo mutuati, si extant, vendicantur.*
4 *Si bona fide consumpti sunt, condici possunt.*
5 *Regula (per consumptionem reconciliari mutuum) explicatur.*
6 *Sin mala fide sint absumpti, potest de his exhibendis, vt in litem iuretur agi.*

Nunc admonendi sumus, neque pupillum, neq; pupillam, vllam rem sine tutoris autoritate alienare posse.[a] Ideóq; si mutuā pecuniā sine tutoris autoritate alicui dederit, non contrahit obligationē: quia pecuniā non facit accipiētis.[b] ideóque vindicari nummi possunt, sicubi extant.[c] Sed si nummi, quos mutuo[d] minor dederit, ab eo qui accepit,[e] bona fide consumpti sunt,[f] cōdici possunt:

P

[g] si mala[h] ad exhibendum de his agi potest.

Reuertitur Imp. ad primum casum, quosdam, licet sint domini, res tamen suas a-
lienare non posse: † vt est pupillus pupilláve: nam illos tutorum autoritatem ex- 1
pectare conuenit, in quorum sunt potestate: qua de re [a] suprà abundè diximus.

a Ideóque.] † Pupillus sine autore dans mutuum, non facit mutuum, sed omnimo- 2
do inualida est huiusmodi mutui datio. Nam in mutuo necessarium est, quod acci-
piens fiat dominus [b]: id quod hic non fit, quoniam sine tutore alienare pupillus pro-
hibetur [c]. Neque mutuum igitur consistit, neque accipiens obligatur.

a §. de auto. tutor. in prin. & l. iusiurandũ, 17. §. 1 pupillus. de iureiur.
b l. 2 §. appellata, si cert. pet.
c l. pupillus 11. de acq. rer. do.

b Ideóque vindicari.] † Tali casu ergo quando pupillus sine autore tutore mutuum 3
dedit, rei vendicatio ipsi datur ad eos repetendos, quandiu nummi extant: tandiu e-
nim pupillus manet eorum dominus.

c Sed si nummi.] Edisserit modò, quomodo succurratur pupillo, si nummi sunt con-
sumpti: quo casu pupillus desinit esse dominus, cùm res amplius non extet.

d Minor] Eo scilicet, qui mutuum accepit, existimante adultum esse, qui mutuum
dabat.

f. Condici possunt] † Id est, peti possunt condictione certi, ea ratione: quia quod 4
prius non erat mutuum, hoc post consumptam pecuniam habetur pro mutuo. At-
que hoc, quod vulgò dici solet [d]: † *per consumptionem reconciliari mutuum, parari* 5
dominium, nasci condictionem. Quod tum verum est, quando pecuniæ numeratio
est in causa obligationis: quando numeratur pecunia ad obligandum accipientem:
Secus si fit in causa liberationis, vt aliquis sese liberet à debito: quia tum consum-
ptio operatur liberationem, & enecat atque extinguit condictionem. Vnde prodi-
tum est, si filiusfam. contra S.C. Macedonianum mutuatus pecuniam, rursus solue-
rit, patrem quidem nummos extantes vendicare posse: sed si consumpti sunt à cre-
ditore, cessare condictionem [e].

d l. 13. si à furioso. §. sed etsi fur. & l. 19. non omnis. si cert. pet.
e l. 14. si filiusfa. fi. si cer. pet.

g Si mala fide] Si nummi sunt consumpti mala fide, vt quia accipiens sciuerit pu-
pillum esse, à quo mutuum accepit.

h Ad exhiben.] † Sed quomodo exhiberi possunt nummi consumpti? Respondeo, si 6
dolo eos possidere desiit, habebitur pro possidente: itaque ac si adhuc possideret, hac
actione tenebitur [f]. Quia autem nummi exhiberi non possunt, damnabitur reus ad
interesse, quod æstimat actor iureiurando [g] in litem. Atque ita text. hunc accipias,
vt agatur ad exhibendum, si pecuniam mutuam dolo malo desierit possidere.

f l. 5. ad exhibendum. & l. qui dolo. 174. de reg. iur.
g l. 5. in actionib. de in litem iurando. & l. 3. nummis, eo. tit.

§. At ex contrario.

1 *Debitor pupillo soluens, sine tutore non liberatur.*
2 *Soluens verò decreto iudicis, plenissimam liberationem habet.*
3 *Et quibus casibus decreto iudicis non sit opus.*
4 *Pupillaris debitor pupillo sine tutore soluens, quando sit tutus ope exceptionis.*
5 *Amplificatio huius §. ad minorem 25. annis.*

At ex contrario, omnes res pupillo & pupillæ sine tutoris autoritate [a] rectè dari possunt. Ideóque si debitor [b] pupillo soluat, necessaria est debitori tutoris autoritas: alioqui non liberabitur. Sed hoc etiam euidentissima ratione statutum est in cõstitutione, quam ad Cæsarienses aduocatos ex suggestione Triboniani viri eminentissimi, quæstoris sacri palatij nostri promulgauimus: quia dispositũ est, ita licere tutori vel curatori [d] debitorem pupillarem soluere: vt prius iudicialis sentẽtia, sine omni dãno celebrata, hoc permittat. quo subsecuto, si & iudex pronũtiauerit, & debitor soluerit, sequatur huiusmodi solutionem [e] plenissima securitas. [f] Sin autẽ aliter quàm disposuimus, solutio facta fuerit, pecuniam autem saluã habeat pupillus,

lus, aut ex ea locupletior sit, & adhuc eandem pecuniæ summam petat: per exceptionem doli mali poterit submoueri. Quòd [g] si malè consumpserit, aut furto, aut vi amiserit, nihil proderit debitori doli mali exceptio, sed nihilominus cõdemnabitur: quia temerè sine tutoris autoritate, & non secundum nostram dispositionem soluerit.

a *Rectè dari.*] Propter iuris regulam qua dicitur, [a] *pupillum meliorem quidem conditionem suam facere posse, deteriorem non posse.* — a §. de autor. tut. in prin.

b *Pupillo.*] Vero creditori: aliud enim est, si adiectus tantùm sit stipulationi pupillus, [b] quia rectè ei solueretur. — b l. 11. si stipulatus fuero de solutio. & ibi Dd.

1 c *Non liberab.*] † Pupillus quidem dominus fit eorum, quæ soluuntur: sic enim sua conditio melior efficitur: debitor verò obligatione non liberatur: ob id certè, quoniam ita reperiretur pupillus accepto debito obligationem [c] alienare, quod est prohibitum: quare vt liberatio debitori pupillari contingat, in solutione debiti autoritate tutoris opus habet. — c §. seq. in fi. 7. eod.

d *Debitorem pupillarem soluere.*] Hoc est, (vt Baldui. exponit) debiti solutionem recipiendo eum liberare. Est autem phrasis Græcanica.

e *Plenis. secur.*] Adeò, vt nec in integrum restitutio sit timenda, quæ tamen aliàs concederetur, etsi solutio tutore præsente facta fuisset, si pupillus se læsum ostenderet.

2 † Igitur ex Iustiniani [d] constitutione pupillaris debitor soluens tutori iudicis interueniente decreto, iussu, seu mandato, plenissimam liberationem consequitur. — d l. 25. sancimus. C. de admin. tut.

3 † Aliquando tamen facta vel sine iudice solutio liberat debitorem: vt cum ex annuis [e] reditibus, pensionibus, aut vsuris debitores sint, [f] nec id quod debetur, centum solidorum quantitatem, & biennij metam excedat. — e d. l. sancimus. f l. 27. consti. C. de adm. tut.

4 f *Sin autem aliter.*] Exceptio est ad superiora. † Tametsi enim pupillaris debitor, sine autore tutore pupillo soluens non liberetur, possitque summo iure pupillus rursum petere id quod ei solutum est: attamen ex æquitate datur debitori contra pupillum exceptio doli [g] mali, si pecunia adhuc extet, ex eáve pupillus locupletior factus sit, vel certè non pauperior: [h] vt quia eisdem nummis, qui soluti sunt, rem sibi necessariam emit, quam scilicet de suo alioqui empturus erat. — g l. 47. in l. pupillo. de solut. h d. l. in pupillo.

5 g *Malè consumpserit.*] Scilicet pupillus: † Et quod hic de pupillo dicitur, hoc idem in minore 25. annis locum habet: nam si pecuniam à debitore solutam perdiderit, ei subuenitur. — i l. ait prætor. §. sed & si. ff. de minorib.

§. Sed ex diuerso.

1. 3 *Pupillus soluens creditori sine tutore, non liberatur: & quomodo pupillo subueniatur.*
2 *Ratio dubitandi in hoc §. itémque decidendi.*
4 *Consumptio pecuniæ habet vim translationis dominij.*
5. 6 *Resolutio ad l. interdum. de condict. indebiti. & § si pupillus. in l. non omnis, si certum petatur.*
7 *Regula ex præmissa resolutione elicita.*
8 *Pecunia à pupillo creditori soluta sine tutore, si fortuitò pereat, cuius sit periculum.*
9. 10 *Regula: casus fortuiti respiciunt dominos, & quando hæc regula cesset.*

[a] Sed ex diuerso, pupilli vel pupillæ soluere sine tutoris autoritate non possunt: quia id quod soluunt, non fit accipientis: quum scilicet nullius rei alienatio eis sine tutoris autoritate concessa sit.

1 a *Sed.*] † Hinc annotandum, pupillum soluentem creditori sine tutoris autoritate, à debito non liberari, nec dominium transferre in accipientem
2 † Quod mirum videri potest, quia solutio liberationem pupilli respicit: vnde etiam si-

image
not
available

Pandectis & Cod. ſub tit. De acquirenda poſſeſſione, diſſeritur. † Porrò verbum, *acquirere*, in hoc titulo ſuam habet emphaſim, ſicut fermè in vniuerſo iure, quod non modò aſſequi, ſed etiam dominotenus nanciſci ſignificet. *Acquiſitum* enim id propriè Iuriſconſultis dicitur, cuius rei dominium tranſlatum eſt.

Princip. tit.

[a] Acquiritur vobis non ſolùm [b] per voſmetipſos: ſed etiam per eos, quos [c] in poteſtate habetis. item per ſeruos, in quibus vſumfructum habetis. item per homines & per ſeruos alienos, quos [d] bona fide poſſidetis. de quibus ſingulis diligentius diſpiciamus.

a *Acquiritur*] Subaudi dominium: nam de obligationis acquiſitione (vt iam dixi) infrà lib. 3. [a] tractabitur. Eſt autem hoc principium ad verbum ex Caio [b] deſumptum, ſicut & ſequentes aliquot §§.

1 b *Per voſmetipſos*] Eſt enim principalis acquiſitio, quæ per nóſmetipſos fit.

c *In poteſtate*] Siue patria, ſiue dominica: vt ſunt ſerui & liberi non emancipati.

2 Emancipatus enim ſibi, non patri acquirit. † Sufficit autem ipſius contractus tem-
3 pore eos in noſtra poteſtate eſſe: quod hic potiſſimum inſpicitur, etiamſi conditione foret ſuſpenſiua. Quare ſi filiusfam. ſub conditione ſtipulans emancipetur, ac de-
4 inde exiſtat conditio, patri actionem dari Paulus [c] reſpondit: † Quia in ſtipulationi-
5 bus tempus contractus inſpicimus, non euentum conditionis. † Tametſi in legatis & vltimis voluntatibus ſit ſecus: quia tunc tempus exiſtentis conditionis ſpectamus, non tempus mortis teſtatoris ſeu teſtamenti [d]. vt patri non poſſit acquiri, quod legatum eſt filiofam. ſi eo tempore, quo legati conditio extitit, emancipatus erat filius. Neque enim aliud tempus commodè conſiderari poteſt, cùm tota res à ſolo teſtatore pendeat, nullúmque ſit factum filij, priuſquam rem accipiat. Porrò diuerſitatis rationes plures Interpretes ſuis locis [e] tradunt.

d *Bona fide*] Exiſtimantes eos in noſtra poteſtate, cùm reuera non ſint.

a Hoc ipſo tit.
b in l. 10. acquiritur, de acq. rer. dom.
c l. ſi filiusfa. 78. de verb. obl. vide etiam l. 18. quæ legata, in fin. cum l. ſeq. de reg. iur.
d d. l. quæ legata. & l. ſi vxor. C. de condi. inſer. & l. 14. ſi vſusfructus, in princ. quando dies leg. ced.
e Potiſſimum in d. l. ſi filiusf.

§. Igitur.

[a] Igitur liberi veſtri vtriuſque ſexus, quos in poteſtate habetis, olim quidem, [b] quicquid ad eos peruenerat ([c] exceptis videlicet caſtrenſibus peculiis) hoc parentibus ſuis acquirebant, [d] ſine vlla diſtinctione: & hoc ita parentum ſiebat, [e] vt etiam eſſet eis licentia, quod per vnum vel v-

nam eorum quæsitum esset, alij filio, vel extraneo donare, vel vendere, vel quocunque modo voluerant applicare. [f] Quod nobis inhumanum visum est: & generali constitutione emissa, & liberis pepercimus, & parentibus honorem debitum reseruauimus. Sancitum etenim à nobis est, vt si quid [h] ex re patris ei obueniat: hoc secundùm antiquam obseruationem [i] totum parenti acquiratur. [k] Quæ enim inuidia est, quod ex patris occasione profectum est, hoc ad eum reuerti? [l] quod autem ex alia causa sibi filiusfamilias acquisiuit, huius vsumfructum patri quidem acquirat, [m] dominium autem apud eum remaneat: ne quod ei suis laboribus, vel prospera fortuna accesserit, hoc in alium perueniens luctuosum ei procedat.

a *Igitur*] Dixit suprà Imperator nos per eos acquirere, quos in nostra potestate habemus. Sed quia potestas alia est patria, alia dominica, à patria velut nobiliori exorditur, & qua ratione per filiosfamiliâs nanciscamur rerum dominia, ostendit.

b *Quicquid ad eos*] Etiam ex successione materna. Constantinus [a] tamen ante Iustinianum sanxit, ne patri per filiumfamiliâs bona materna acquirerentur.

c *Exceptis videlicet castrensibus*] Nam & veteri iure in his, filiifamiliâs vice patrumfamil. fungebantur [b], adeò vt cessarit etiam vsque ad eius quantitatem S.C. Macedonianum, nec conferre filiusfamil. tale peculium tenebatur [c], & super eo testari
quoque poterat [d]. † Quia verò hic peculij fit mentio [e], plura de peculio congeri 1
possent: sed quod præsens locus postulat, sciendum est, *peculium* priscis temporibus fuisse, quod seruus vel filiusfam. domini aut patris permissu separatum a rationibus dominicis vel paternis habebat, deducto inde, si quid domino aut parenti [f] deberetur. Nam graui humanitatis ratione apud Romanos fuit receptum, vt serui & filiusfam. quamuis omnino sub potestate essent, nihilque proprium possidentes: haberent tamen aliquid bonorum, permittentibus dominis vel parentibus expresè vel tacitè, quibus administrandis speciem ederent industriæ, ac quales essent, quando-
que sui iuris, Reipub. futuri probarentur. † Idque *peculium* dicebatur, quasi pusilla 2
pecunia, siue [g] pusillum patrimonium. † Porrò ad hunc locum quod attinet, *pecu-* 3
lium hodie quod filiusfamiliâs habet, quadruplex est. † Primum castrense, quod à 4
parentibus vel cognatis, aut etiam aliis penitus extraneis, in militia agenti donatum est: vel quod ipse filiusfamiliâs in militia acquisiuit, quod nisi [h] militaret, acquisiturus non fuisset. De quo extat peculiaris titulus in Pandectis [i], De *castrensi peculio*.
† Deinde *quasi castrense*, quod acquirit filiusfamiliâs ex artium liberalium profes- 5
sione, ex publico munere, aut functione aliqua, ex sacerdotiorum prouentibus [k], ex causarum patrociniis. Quo etiam numero habentur, quæ filiusfamilias inseruiens aulæ principali, vel ex parsimonia propria quæsierit, vti ex principis liberalitate fue-
rit [l] consecutus. † Tertiò *profectitium*, quod ex re patris eiúsve occasione ad filium 6
proficiscitur [m]. † Postremò *aduentitium*, quod filius familias aliunde, quàm ex re 7
patris, vel propter patrem consequitur, quódque ipsi à matre generéve materno aduenit, aut ab aliis quibuscunque causis, quæ ex prospera fortuna ad eum perue-
niunt [n]: vel etiam si quid ei sua ipsius contemplatione donatum sit [o]. † Porrò in 8
castrensi & quasi castrensi peculio κτῆσις καὶ χρῆσις, id est, proprietas & vsusfructus filij manebat veteri iure: nec in his bonis vllum habebant ius parentes: idque & hodie obtinet. Desinebant autem castrensia vel quasi castrensia bona haberi, mox quàm
filius sui iuris vel parentis morte [p] vel aliâs fiebat. † In *peculio aduentitio*, iure Pan- 9
dectarum, pater obtinebat plenum dominium, hoc est, tam vsumfructum, quàm proprietatem: hodie illius peculij proprietas ad filiumfamil. pertinet, solus vsusfructus acquiritur patri. In peculio verò *profectitio* nihil habet filius, nec proprietatem, nec
vsumfructum [q], sed vtrunque pater consequitur. † Quid autem si filiusfamilias 10
rem

a in l. 1. C. de bon. matern.
b l. 2. ad Senat. Maced.
c l. 1. §. nec castrense. de collat. bono.
d l. fin. Cod. de inoff. test.
e De quibus per Dd. in §. actiones 1. de action.
f l. depositis §. §. fin.
g d. l. depositi. §. fi. l. quam Tuberoni 7. §. sunt quidam.
h l. castrense 11. de cast. pec.
i facit etiam l. 1. C. de castr. pecul. lib. 12.
k Dd. in l. fori C. de aduoc. diuers. iud.
l l. cum multa 7. Cod. de bon. quæ lib.
m gl. & Bart. d. l. cum oportet, ad princ.
n d. l. cum oportet.
o Arg. l. sociũ. qui in eo. 60. §. socius. pro soc.
p l. vlt. in fi. de inoff. test.
q l. pater 95. de acq. hæred. & d. l. cum oportet. & l. quodcunque, de verbor. obl. l. in fine. §. 2. §. cum Pollidius, de vsu. l. sed etsi plures 10. §. in arrogato, de vulga.

rem aliquam occulta quapiam ex cauſa acquiſierit, & dubitetur, num ex re patris eiuſve occaſione, an ſuo ipſius intuitu conſecutus ſit? Et diſtinguendum eſt, quia ſi ſtle filiusfam. non ſit induſtrius, aut negotioſus, ſed inertiæ deditus, pater verò diues habeatur, tum præſumimus ex re patris proueniſſe, & eſſe profectitium. Sin verò filius ſit actioſus, callens, & qui conſueuerit operari, paupérque ſit pater, ea quæ accedunt filio, præſumentur eſſe aduentitia. Hæ autem coniecturæ ſi deſint, vel pares videantur, melior cenſeri debet conditio poſſidentis [r]. Et hæc tota res iudicantis arbitrio relinquenda videtur.

d *Sine vlla diſt.*] Non habito diſcrimine proprietatis aut vſusfructus, aduentitiáne bona eſſent, an profectitia: quod ius quia inhumanum videbatur Iuſtiniano, ipſe vtramque diſtinctionem adhibuit: vt ſequitur.

e *Vt etiam eſſet*] Nec hoc mirum videtur, ſi priſci iuris rationem conſideres, quo etiam patri in filium vitæ necíſque poteſtas erat.[f]

f *Quod nobis inhum.*] Scilicet concedere alteri, quod filius ſuis laboribus, & proſpera fortuna acquiſierit.

g *Conſtitutione*] Quæ lib. 6. Cod.[t] tit. 61. extat.

h *Ex re*] Subſtantia patris: vel etiam nomine & intuitu patris: vt ſi donare volens patri, filiofamilias donarit [u]. Loquitur autem hic de peculio profectitio.

i *Totum*] Ee quidem pleno iure, quo ad vſumfructum & proprietatem.

k *Quæ enim inuidia*] Quaſi diceret, nulla penitus, nec quicquam iniuriæ habet hæc ſententia, ſiue conſtitutio mea.

l *Quod autem*] Aduentitia bona hîc intelligit, in quibus pater vſumfructum habet, remanente proprietate penes filium.

11 m *Dominium*] † Id eſt, proprietas, prout ſeparata eſt ab vſufructu: atque ita in legibus [x] ſæpe accipitur. Cæterùm quod hîc de patre filioquefamil. dicitur, hoc idem in auo & proauo paterno, & nepotibus vel pronepotibus in eorum exiſtentibus poteſtate locum habet, nimirum ex vi iuréque ſummo [y] patriæ poteſtatis. Vnde conſequitur, quæ hic ſunt dicta, ad matrem non pertinere [z], vt quæ liberos non habeat in

12 poteſtate. † Neque tamen perpetuum eſt, quod pater aut auus in bonis aduentitiis vſumfructum habeat: ſunt enim caſus, vbi nihil patri acquiritur hodie. Primus eſt, ſi filiusfamil. à matre [a] ea lege hæres inſtitutus ſit, vt nullum hiſce in rebus vſumfructum pater obtineat. Secundus, ſi pater cum filio ſuccedit in hæreditate fratris vel ſororis ipſius filij [b]: quoniam ſufficit pro vſufructu partem ipſi hæreditatis pleno iure tribui. Tertius, ſi filiofamil. ea conditione ſeruus donetur, vt ſtatim liberum eſſe iubeat, quia nullus in eo vſusfructus patri tribuitur [c], nec pater manumiſſionem impedire poteſt. Quartus, ſi patre detrectante filius hæreditatem adierit [d]. Quintus, ſi pater ſine cauſa tentauit diuortium, nihil iuris habet prorſus in bonis donatis filiofam. cui iniuriam fecit parato [e] diuortio. Sunt & alij plerique caſus, quos [f] Accurſ. & Ang.[g] congeſſere. Illud pro coronide addendum, in huiuſmodi caſibus licet rerum aduentitiarum vſusfructus patri non tribuatur, ei tamen earum rerum commoditatem quandam permitti [h] cum filio, vt Angelus commonet.

r l. fin. Cod. de rei vend.
f l. in ſuis 11. de lib. & poſth. C. de patr. pot. & dixi ſ. eod. tit.
t in d. l. cum oportet, C. de bon. quæ lib.
u l. profectitia ſ. de iure dot.
x l. naturaliter 12. ſ. nihil commune, de acqu. poſſ. & l. 1. ſ. huius autem. vti poſſid. Vide Panorm. in c. 1. de cauſa prop. & poſſ.
y ſ. 1. ſ. de patr. poteſt.
z Ibidem & ſ. fœminæ, ſ. de adopt.
a In Nouell. 117. vt lic. ma. & aui. in princ.
b In Nouel. de hær. ab inteſt. ſ. ſi vero cum aſcendentib.
c l. cum non ſolum 8. ſ. vlt.
d d. l. cùm non ſolum.
e Auth. idem eſt in his, C. de bon. quæ lib.
f ibid. & hic.
g Angel. hic.
h l. plenum 12. ſ. quanquam, l. filiofa. 17. in fin. de vſu & hab.

§. Hoc quoque.

1 *Olim pater emancipans filium, lucrabatur tertiam aduentitiorum bonorum.*
2.5 *Hodie dimidium partem vſusfructus retinet.*
3 *An pater aliquid habeat ex bonis poſt emancipationem filio aduenientibus.*
4 *Ampliatio huius §.*
6.7 *Dictio, liberi, etiam in vno verificatur: & in ſingulari etiam ea voce vtimur.*

[a] Hoc quoque à nobis diſpoſitum eſt, & in ea ſpecie, vbi parens emancipando liberos ſuos ex rebus quæ acquiſitionem effugiebant, ſibi tertiam partem retinere (ſi voluerat) licentiam [b] ex anterioribus conſtitutionibus habebat, quaſi pro pretio quodammodo emancipationis. Et

inhumanum quiddam accidebat, vt filius rerum suarum ex hac emancipatione dominio pro parte tertia defraudaretur: & quod honoris ei ex emancipatione additum erat, quòd sui iuris effectus esset, hoc per rerum deminutionem decresceret. [c] Ideóque statuimus, [d] vt parens pro tertia parte dominij, quam retinere poterat, dimidiam non dominij rerum, sed vsusfructus retineat. Ita etenim res intactæ apud [e] filium remanebunt, & pater ampliore summa fruetur, pro tertia, dimidia potiturus.

a *Hoc quoque*] Suprà [a] de filiisfamil. dixit: nunc de emancipatis agit, qui egressi sunt potestatem patriam: an & hi patribus acquirant. Innouat autem Imp. quædam circa formam acquirendi, quæ fiebat in emancipando filio. † Nam olim pater, post- 1
quam emancipauerat filium, ex *Constantiniana lege*, tertiam partem bonorum filij (quæ tempore Constantini Imperatoris patri acquiri non solebant) in recompensationem præstitæ emancipationis [b] retinebat. Bona autem, quæ acquisitionem effugiebant, non erant alia, quàm quæ à matre, lineáve materna obuenerant, ante factam emancipationem [c] filio. † Hodie verò hoc innouatum est: quia pater hodie non ter- 2
tiam partem, scilicet dominij rerum filij, sed dimidiam partem vsusfructus rerum aduentitiarum, pro emancipationis præmio retinebit, ita vt mortuo patre vsusfructus rursum consolidetur cum proprietate filij: nisi pater huic beneficio expressim renunciarit. Nam si taceat, non nocet [d] ei. † De his autem bonis, quæ post emanci- 3
pationem filiis obueniunt, pater nihil habet, nisi in hæreditate matris, vel à genere materno ad filium delata. Tum enim ipsi patri virilis vsusfructus portio inter sic emancipatos tribuitur: hoc est, si vnus sit, media: si duo, tertia: si tres, quarta vsusfructus portio ipsi obueniat, quousque vixerit possidenda. † Porrò, quæ hic de filio dicuntur, 4
eadem de nepote etiam ac pronepote intelligi [e] debent.

b *Ex anterioribus constitut.*] Nempe Constantini [f] Imperatoris.

c *Ideóque statuimus*] Ius nouum à Iustiniano introductum.

d *Vt parens*] † Si tamen eius facto ac liberalitate filius est emancipatus. Nam si 5
patriæ potestatis nexus sine patris opera dissoluatur, secus est, neque vsusfruct. dimidia portio patri [g] assignabitur. atque ita præsens text. restringi debet.

e *Liberum*] † Sic in plærisq; exemplaribus legitur, nempe, liberum pro filio: quod 6
sustineri potest. Neque enim nouum est, aut incognitum, quandoque nos singulariter liberum pro filio dicere: licet dictio *(liberi)* in plurali etiam de vnico filio dicatur. Sic [h] Modestinus: *Non potest* (inquit) *quis nolle suum liberum esse*. Vlpianus [i] quoque, *Locupletior non est factus, qui liberum acquisiuit*. Et Iustinianus [k] noster, *Si quis suo testamento* (inquit) *maximam quidem portionem liberam relinquat, minusculam autem alij, vel aliis de stirpe sua progenitis*. Adde, quòd Valla [l] se eandem vocem apud Quintilianum obseruasse scribit. † Cæterùm *liberos* in multitudinis numero 7
etiam vnum filium filiámve veteres dixisse, docet idem Gellius [m] ex Sempronij Asellionis rerum gestarum libris, vbi de Tiberio Graccho loquitur. *Orare, inquit, cœpit vt se defenderet, liberósque suos, eum quem virilis sexus tum in eo tempore habebat, produci iussit, populóque commendauit propè flens.* Hinc *non esse sine liberis* dicunt Iurisconsulti eum, cui vel vnus filius, vel vna filia est: *liberorum* enim nomen multitudinis numero tantum [n] ponitur, sicut pugillares & codicilli.

a s. præced.
b l. cũ oportet 6. s cùm autem C. de bon. quæ lib.
c l. 1. C. de bon. mat. glo. hic. in ver. effugiebãt.
d d. s. cum autem. & l. fin. C. de emancip.
e l. si viua. 3. C. de bon. mat.
f d. s. cum autem.
g l. 2. ibi gl. C. de bo. mat. Bar. Auth. idem est, C. de bon. quæ lib.
h l. ius agnationis 34. de pact.
i l. nemo prædo. 26. de regul. iur.
k in l. si quis filium 34. C. de inoff. testam.
l lib. Eleg. 3. cap. 8.
m lib. 2. c. 13.
n l. 148. ff. de verb. sign.

§. Item vobis.

1.2 *Seruus domino acquirit, etiam inuito: & quæ sit ratio.*
3 *Seruus sine domini iussu hæreditatem non adit.*
4.5 *In hæreditatis aditione iussus domini præcedere debet: cùm in bonorum possessione sit aliud.*
6 *Serui dominis & dominium & possessionem acquirunt.*
7.8 *Serui an ex causa iniusta acquirant dominis.*

Item

[a] Item vobis acquiritur, quod serui vestri ex traditione nanciscuntur: siue quid stipulentur, siue ex donatione vel legato, vel ex qualibet alia causa acquirant. Hoc enim vobis & ignorantibus & inuitis obuenit. Ipse enim seruus, qui in potestate alterius est, nihil suum habere potest. [b] Sed si hæres institutus sit, non aliàs nisi vestro iussu, hæreditatem adire potest. Et si vobis iubentibus adierit, vobis hæreditas acquiritur perinde ac si vos ipsi hæredes instituti essetis. Et conuenienter scilicet vobis legatum per eos acquiritur. [c] Non solùm autem proprietas per eos quos in potestate habetis, vobis acquiritur: sed etiam possessio. Cuiuscunque enim rei possessionem adepti fuerint, id vos possidere videmini. Vnde etiam per eos vsucapio, vel longi temporis possessio vobis accedit.

a *Item vobis*] De filiorumfamilias acquisitione audiuimus: nunc de seruorum
1 subiungit, qui sunt sub potestate dominica. † Serui ergo, quicquid acquirunt, id omne dominis acquirunt, non modò scientibus, aut ratum habentibus, sed etiam
2 ignorantibus atque [a] inuitis. † Hunc enim dominicæ potestatis effectum lex inducit [b], quem dominus prohibere non potest: quia effectus & prouisio legis per priuatam personam directò tolli aut impediri nequit [c]. Est autem sumptus hic §. ex eodem [d] Caio.
3 b *Sed si hæres* † Limitatur id quod præmissum est, nempe seruum domino acquirere etiam inuito: id enim procedit in acquisitione inter viuos facta. secus est in
4 his, quæ seruis in vltima voluntate obueniunt [e]. † Vnde seruus hæres scriptus, non aliter hæreditatem acquirit, quàm si iussu domini adeat: idque propterea [f], ne is qui in aliena potestate est, inuitum obliget hæreditati eum, in cuius est potestate, ne ære alieno obligetur. Debet ergo iussus domini præcedere aditionem, speciatimque fieri, nec subsequens ratihabitio sufficeret: quæcunque tamen verba iussui hæreditatis adeundæ respondentia sufficere, Vlpianus [g] ait. Porrò hunc herilem iussum adeundi, serui etiam voluntatem subsequi [h] necesse est: ob id certè, quia & seruus potest etiam iubente domino nolle [i] adire, saltem de facto. Iure enim non debent id facere serui, imò iudicis officio compelli possunt [k], vt adeant, vel per mancipationem in carcerem, vel per alia remedia, quæ videbuntur iudici idonea esse:
5 præsertim si [l] domini contemplatione sint instituti. † Quanquam autem hæreditatis aditio nisi domini iussu præeunte [m], non rectè fit: in bonorum tamen possessionibus & fideicommissariis hæreditatibus sufficit quandocunque accedere domini voluntatem [n]. Sed quæ est diuersi iuris ratio? Angelus, *quia hæreditatis aditio* (inquit) *magis solennis est, cùm in solo animo* [o] *consistat: bonorum autem possessio contrà non acquiritur solo animo, sed necesse est* [p], *eam coram iudice agnosci, etiam hodierno iure*. Similiter in fideicommissaria hæreditate, siue restitutione ex Trebelliano solus animus non sufficit, sed oportet restituentis factum interuenire. Non ergo mirum, maiorem requiri solennitatem in hæreditate adeunda, quàm in reliquis. Et licet varij varia dixerint, mihi tamen hæc Angeli ratio, præ cæteris placet: quam etiam Imol. [q] sensit.
6 c *Non solum*] † Extensio est ad superiora: non tantùm enim rerum proprietas aut dominium per seruos acquiritur dominis, sed etiam vera possessio [r]: veluti eius rei, quam seruus ex causa peculiari, aut aliàs iusta apprehenderit. Nam si iniustè apprehensa sit possessio, domino non acquiritur [s]: licet nonnulli in domino aliud esse velint, quasi illud ex illicita quoque causa domino adiiciatur. Rationem diuersitatis adferunt, quia dominium iuris sit, & ignoranti [t] acquiratur: possessio verò magis

a l. etiam inuitus, eod. tit. & §. in potesta. 5. qui sunt sui vel alien. iur.
b l. quodcunq. & l. si seruus vetante 64. de verb. oblig.
c l. nemo potest 55. de leg. 1.
d l. acquiritur 10. §. igitur, de acq. rer. dom.
e Azo in summa. C. per quas pers. nobis acq.
f l. qui in aliena 6. de acquir. hær.
g l. si quis mihi bona 25. §. si quid si, de acq. hær.
h dict. l. si quis mihi bona, §. iussum, cum §. seq.
i l. cum proponas 3. C. de hæred. instit.
k l. 1. §. 1. si quis omiss. caus. test. Ias. post alios in d. §. iussum.
l Ang. hic
m d. §. iussum.
n l. seruo inuito 65. ad S. C. Trebell.
o l. si aui a 6. C. de iur. delib.
p l. vlt. C. qui admit. ad bon. poss.
q in d. l. seruo inuito. & idem est de mẽte gl. in d. l. 1. C. qui admitt.
r l. quod seruus 24. l. possessio quoque 49. & ibi Bart. de acquir. poss.
s d. l. quod seruus.
t l. cum pater 77. §. surdo, de lega. 2. & ita etiam intelligũt l. etiam similis. & l. si seruus vetante 62. de verb. oblig.

facti,& ad volentem tantùm [u] spectet. † Sed hæc distinctio mihi nunquam placuit. 7
Nam quod seruus acquirat domino, prouenit ex tacita voluntate domini, quia videtur hoc seruo mandasse [x]. Sed in dubio, dominus non præsumitur accommodare voluntatem ad illicita [y]. Ergò si quid ex causa illicita seruus acquirat, tanquam euacuata & cessante domini voluntate [z], domino non acquiritur. Deinde quod seruus acquirat domino, ex sola fictione legis prouenit, quæ ita statuit [a], vt persona serui censeatur eadem cum persona domini. At fictio iuris casum iniquum nec producere [b], nec fouere solet: est enim ius ars boni & æqui [c]. Accedit, quod id solùm posse dicimur, quod iure commodéque possumus [d]. † Ex prædictis concluderem, *seruum domino ignoranti nunquam quærere, nisi iustè quærat, siue de possessione, siue de dominio loquamur.* Sed possessio manebit, cujus fuit, vel etiam nullius [e] erit: dominium autem penes eum remanebit, qui transferre quidem vel coactus voluit, sed intercedente lege (quia scilicet nec ipsi seruo, nec per hunc domino propter causæ iniustitiam quæsitum est) transferre non [f] potuit. Notanter autem dixi, *domino ignoranti, iniustè non quæri*: quia domini scienti ratúmque habenti cuiuscunque modi possessio accedere [g] potest. 8

u Atq; ita procedit d. l. quod seruus.
x l. 1. §. item acquirimus, de acquir. poss.
y l. si procurat. 6. de condic. indeb. l. credit. 60 §. vlt. mandat.
z Fab. & Petr. de Bell. pert. §. 1. ff. de iis qui sunt sui vel alien. iur.
a l. ei verò qui. & §. post mortem, ff. de inuti. stip.
b l. 19. denique cum l. sequ. ex quib. caus. ma. Bartol. l. quòd meo 18. §. si furioso, de acqui. poss.
c l. 1. de iust. & iure.
d l. Nepos Proculo, de verb. sign.
e d. §. si furioso.
f l. si quis vi 17. §. 1. de acq. poss. l. cum quis 38. §. si debitorem, de solut. Bart. l. cum oportet, C. de bon. quæ lib. Cantiunc. hic.
g glos. in verb. credit. in dict. l. quod seruus. & ibi Franc. de Aretio.

§. De his autem.

1.2.3 *Seruus in quo quis vsumfructum habet, acquirit fructuario duabus ex causis.*
4 *Seruus fructuarius respectu fructuarij hæres institutus, et acquirit.*
5 *Et an in tali hæreditate adeunda iussus proprietarij sit necessarius.*
6 *Seruus vsuarius an acquirat.*

[a] De his autem seruis in quibus tantummodo vsumfructum habetis, ita placuit: vt quicquid [b] ex re vestra, [c] vel ex operis suis adquirunt, id vobis [d] adiiciatur: quod verò [e] extra eas causas consecuti sunt, id ad dominum proprietatis pertineat. [f] Itaque si is seruus hæres sit, legatúmve quid ei, aut donatum fuerit: non vsufructuario, sed domino proprietatis acquiritur.

a *De his autem*] Transumptus est, & hic §. ex eodem Caio. [a] Dixit autem suprà de seruo, in quo plenum habetur dominium: quid in eo, qui vsufructu tantum est, an & per hunc acquiratur domino? † Et fructuario quidem duplici ex causa quæri solet, nempe ex re sua, seruique opera, ideò quia & vsusfructus pars est [b] dominij, quod aliunde seruo obuenit, ad proprietatis dominum spectat. atque hæc est summa huius §. nostri. 1

b *Ex re vestra*] † Ex re autem fructuarij est, quando (verbi gratia) curam ei possessionum suarum fructuarius credidit, aut permisit, vt pecuniis suis mutuandis præesset, dispensatorémque eum fecit: fieri enim potuit, vt ex diligentia circa rem familiarem, vel circa res rusticas, vel in dando mutuum, extrinsecus aliquid lucri corradat: hoc dicitur ex re fructuarij, & illi acquiritur. 2

c *Vel ex operis suis*] † Vt quia seruus, in quo habebam vsumfructum, sutor erat, aut pictor, & locaui eum, vt aliis operaretur, pactámque mercedem pro arte sua acciperet: fieri potest, vt is supra pactam mercedem aliquid acceperit, & quod inde partum est, mihi fructuario accedit. 3

d *Adiiciatur*] Id est, acquiratur iure [c] dominij.

e *Extra eas causas*] Aliunde, quàm ex re domini, aut operis seruilibus.

f *Itaque si is*] Quod verum est, si hæres sit institutus, aut illi traditum donatúmue sit aliquid simpliciter, vel respectu proprietarij, quia id domino proprietatis adiicietur. † Cæterùm si vsufructuarij contemplatione seruo relictum sit quippiam, tunc fructuario acquiretur [d]. Et hoc in dubio præsumitur, si fructuarij seruus appelletur [e]. Quare seruus, fructuarij occasione hæres scriptus, ipsi fructuario, non domino proprietatis, hæreditatem acquiret. † Si tamen iussu proprietarij eam adierit, quod Bart. [f] omnino requiri voluit, quippe quod aditio hæreditatis in opera seruili non 4 5

a in d. l. acquiritur, §. iis autē.
b l. 4. de vsufr. & l. liber homo 118. de verbor. oblig.
c Fab. hic.
d l. si serui. 21. & l. quid donetur, de vsufr. l. 3. & 4. de operis seru.
e l. penul. C. de iur. delib.
f in d. l. si quis mihi bona, in pr. de acq. hær.

nili non ſit.[g] Quòd ſi proprietarius recuſet iubere, officio iudicis compelletur[h], aditionéque facta vniuerſa huiuſmodi bona à proprietario repetet fructuarius condictione ſine cauſa[i]. Alij[k] tamen malunt, eo caſu fructuarium poſſe iubere, vt ſeruus adeat, ratione circuitus[l] euitandi: quod & mihi placet. Nam & liber homo, & ſeruus alienus bona fide poſſeſſus hæreditatem adire poſſunt[m] iuſſu bonæ fidei poſſeſſoris. Idem ergo in ſeruo fructuario dicendum, quia quo ad adquirendum ex re eius, cui ſeruit, ſuiſque operis cum libero homine, ſeruóque alieno bona fide poſſeſſo, pari paſſu ambulat[n]. At quando inſtitutus eſt fructuarij contemplatione, vtique ex re ipſius domini, in cuius vſufructu eſt, acquirere cenſetur: ſicque proprietarij iuſſus
6 non eſt neceſſarius. † Quid autem de eo ſeruo, in quo vſum tantum quis habet? Et receptum eſt, eum vſuario ex re ipſius ſuiſque operis ſaltem in re vſuarij præſtitis quærere: aliis autem eius operæ locari non[o] poſſunt.

g l.45. aditio.§. præterea, de acq.hæred.
h Azo in ſumma. C.per quas perſ.nob.acq.
i l.pen. ibi gl. de ſtip.ſeru.
k Iaſ.latè in d. l. ſi quis mihi bona.
l l.53. dominus teſta. de cond. indeb.
m d.l.aditio.§. vlt.
n l. qui bona fid.23.de acqu. ret.domin.& §. idem placet, §. eod.
o l.per ſeruum 14.de vſu & habit.gl.o.§.in pr. hoc tit.

§. Idem placet.

1 *Homo liber, & ſeruus alienus, bona fide poſſeſſus, quo ad acquirendum, ſeruo fructuario æquiparantur.*

2 *Bonæ fidei poſſeſſor ſeruum alienum vſucapit.*

3 *Vſufructuarius ſeruum fructuarium non vſucapit.*

[a] Idem placet & de eo qui à vobis bona fide poſſidetur, ſiue is liber ſit, ſiue alienus ſeruus. Quod enim placuit de vſufructuario, idem placet & de bonæ fidei poſſeſſore. Itaque quod extra duas illas cauſas acquiritur, id vel[b] ad ipſum pertinet,[c] ſi liber eſt: vel ad dominum, ſi ſeruus eſt. [d] Sed bonæ fidei poſſeſſor cùm vſuceperit ſeruum (quia eo modo dominus fit) ex omnibus cauſis per eum ſibi acquirere poteſt. [e] Fructuarius verò vſucapere non poteſt: primùm, quia non poſſidet, ſed habet ius vtendi fruendi: deinde, quia[f] ſcit ſeruum alienum eſſe. Non ſolùm autem proprietas per eos ſeruos, in quibus vſumfructum habetis, vel quos bona fide poſſidetis, aut per liberam perſonam, quæ bona fide vobis ſeruit, vobis acquiritur, ſed etiam poſſeſſio. Loquimur autem[g] in vtriuſque perſona ſecundum diſtinctionem, quam proximè expoſuimus: id eſt, ſi quam poſſeſſionem ex re veſtra, vel ex operis adepti fuerint.

1 a *Idem placet*] Et hic locus ex Caio ſumptus[a] eſt: † & in ſumma continet, quòd ſeruus alienus, vel liber homo, bona fide poſſeſſus, acquirat ad ſimilitudinem fructuarij ſerui, tam dominium quàm poſſeſſionem bonæ fidei poſſeſſori[b] in duobus caſibus, ſcilicet ex opera ſua ſeruili, & ex re bonæ fidei poſſeſſoris: atque in hoc inuicem conueniunt.

b *Ad ipſum*] Liberum hominem bona fide poſſeſſum.

c *Si liber eſt*] Quia lex ipſi hoc reſeruat in illud tempus, cùm fortunam ſuam is agnouerit.

2 d *Sed bonæ fidei poſſeſſor*] † Hinc diſce, bonæ fidei poſſeſſorem, poſſe ſeruum alienum vſucapere, eoque vſucapto, ex omnibus cauſis[c] per ipſum poſſidenti acquiri, vt qui nunc per vſucapionem dominus effectus ſit.[d]

3 e *Fructuarius*] † Id eſt, is qui ſerui vſumfructum habet, nunquam talem ſeruum vſucapere poteſt: tum quia ipſum non poſſidet[e] ſaltem ciuiliter & efficaciter, ſed

a in d.l.acquiritur, §. idem placet.
b d.§. idem placet. & l. liber homo 54.eo.ti.
c d. l.acquiritur, §.bonæ fidei.
d l.traditionibus 20. Cod.de pact. Dd.in l.1. C.de ſeru.fu.
e d.l.acquir.§. fin. & l.1.§.per eũ,de acq.poſſ.

enim naturali iure domina est, sed quoad constat matrimonium, silet eius dominium,& inefficax est: at cùm soluitur, mox veluti postliminio ad mulierem cum effectu [i] reuertitur.

e *Cùm enim lex*] † Lex Iulia distinguebat, an res dotales in Italia, vel extra Ita- 7
liam sitæ essent. Deinde volebat, quòd alienatio rerum dotalium consentiente vxore posset fieri, nempe cùm res penitus ad alium transibat. Hypotheca verò, id est, oppignoratio rerum dotalium marito non concederetur, vtcunque vxor consentiret.
† Sed quæ erat diuersitatis ratio, quæ legem mouere poterat, vt tam diuersè statue- 8
ret? Et Theophilus [k] putat, ex dotali cogitatione ad hoc prorupisse. Nouerat enim, vbi de alienatione fundi dotalis, quam maritus faceret, ad mulierem referretur, ipso auditu turbatum iri mulierem, hoc inductum iri, vt consentiret [l]. Sin verò de hypotheca siue obligatione vxori maritis aliquid diceret, non grauatim eam consensuram. Non iniuria ergo rogatione sua hypothecarum causam subuertit: alienationem verò vxoris consensui reliquit. Iustinianus tamen vtrunq; corrigendum esse censuit.

f *Vtrique remedium*] Extat de hoc Iustiniani constitutio lib. V. Cod. tit. 13. [m] cuius collatio ad hunc titulum plurimum conferet.

g *Neque consentientibus*] † Et hoc in his verum est, quæ inæstimata in dotem [n] 9
data sunt: ea enim maritus hodie non alienat, vtcunque vxor consentiat, etiam iure-
iurando [o]. † Lege enim ciuili nullius momenti est eiusmodi iuramentum, quod 10
actui à lege prohibito accedit [p], sed tum demum valet iusiurandum, si rei, super qua interponitur, natura id admittit [q]. Tametsi iure Canonum indistinctè valeat aliena-
tio, vxore sub sacramenti religione [r] consentiente. † Cæterùm quæ æstimata dantur 11
in dotem, ea alienari consentiente vxore possunt [s], si tamen maritus alia bona habeat, quæ pro dote vxoria restituantur [t]. Qua tamen in re Iason distinguendum censet. Nam si conuentum sit, rem ipsam soluto matrimonio restituendam, tunc prohibetur alienari: quando autem sic non conuenit, tunc æstimatio rei loco succedit, quam alienata re, solui oportet: & optio penes maritum, eiúsve hæredem erit, si rem
dotalem, an eius æstimationem reddere malit [u]. † Res quoque mobiles in dotem 12
datas maritus alienare prohibetur, si ætatem ferre, seruandóque seruari [x] possunt: res autem mobiles, quæ seruando corrumperentur (vt sunt res, quæ numero, pondere, mensuráve consistunt [y]) potest maritus pro arbitrio alienare [z]. Excipiuntur & alij casus, in quibus licitum est marito, res alienare dotales: quos quia Accursius ad text. refert, prætereundos [a] duxi.

h *Ne sexus mul.*] Néve fragilitate naturæ suæ in repentinam deducatur inopiam: quemadmodum Iustinianus [b] alibi dicit.

i d.l. in rebus. Cantiunc. hic.
k in suis Græcis Inst.
l Facit glos. in d.l. si à sponso, verb. rarò accidit, vbi dicit genus mulierũ esse auarissimũ.
m l. vnic. §. & cum lex Iulia, C. de rei vxor. action.
n l. 15. dotale. de fundo dot d.l. vnica, §. & cum lex.
o l. si inter virum 21. Cod. de iur. dot.
p l. 5. non dubium, C. de legib.
q d.l. non dub. Bart. in l. Titia 2. §. Imperat. de legat. 2. & l. si quis pro eo, de fideiuss.
r Fac. hic. fac. c. licet, de iureiur. in 6.
s l. æstimatis rebus 50. soluto matrim.
t Hic ad Porc.
u l. quoties. C. de iure dot. l. plerunque 10. ff. eod. tit.
x l. 42. res in dotem, de iure dot. gl. in Auth. siue à me. C. ad Vellei.
y Vide §. quib. mod. re contra. oblig. in pr.
z d.l. res in dotem, Faber hic.
a glo. verbi dotale, & verbi prohibetur.
b in d.l. 1. ea, §. cum autem.

§. Contrà autem creditor.

1 *Casus ad hunc §.*
2.4 *Creditor quis, & de pigneris voce.*
3 *Pignus & hypotheca quomodo differant.*
5 *Pignus in triplici genere.*
6 *Si de pignore distrahendo nihil sit conuentum, an & quando illud alienare liceat creditori.*
7 *Quid si pactum sit, ne distrahatur pignus?*

Contrà autem [a] creditor pignus [b] ex pactione, quamuis eius ea res non sit, alienare [c] potest. Sed hoc forsitan ideo videtur fieri, quòd volũtate debitoris intelligitur pignus alienari: quia ab initio contractus pactus est, vt liceret creditori pignus vendere, si pecunia non soluatur. Sed ne creditores ius suum persequi [d] impedirentur, neque debitores temerè suarum rerum dominium amittere viderentur. [e] nostra constitutione consultum est, & certus modus impositus est, per quem pignorum distractio possit procedere: cuius tenore vtrique parti creditorum & debitorum, satis abundéque prouisum est.

Iustinianus

Iustinianus alterum principalem casum assumit, quosdam scilicet alienandi potestatem habere, tametsi rerum non sint domini: veluti in hac specie contingit.[a] a Theo. hic.

1 † Centum abs te aureos accepi, fundum tibi meum in causam pignoris obligaui, ac conuenit, vt elapso anno, & debito non soluto, pignus tibi vendere liceat. Ecce hic creditor, cùm dominus non sit, rectè alienat, idque ex pacto & voluntate tua: quia ab initio contractus dedisti eam potestatem creditori, vt ipsi liceret, mora in soluendo commissa, pignus [b] vendere. b vt hic. & l. si conuenerit. de pig. act.

2 a *Creditor.*] † *Creditor* hic dicitur, qui pro credito pignus accipit, quo magis ei in tuto sit creditum. *Pignus* autem dicitur, res siue mobilis, siue immobilis, quæ pro debito obligata est, ad securitatem creditoris, quasi obligationi oppositum vel quasi
3 ob fidem debiti oppositum, vt Bud. [c] voluit: Græci ἐνέχυρον. † Quanquam propriè loquendo, pignoris possessio, si ad creditorem translata sit, *pignus*: sin penes debitorē manserit, *hypothecam* [d] nostri dicant. Et quia res mobiles vt plurimū traduntur creditoribus: rarò verò rerum immobilium possessio ipsis relinquitur: factum est vt *pi-*
4 *gnus* propriè intelligatur esse rei mobilis: *hypotheca* verò rei immobilis [e]. † Quanquam id non sit propriè: sed potius propriissimè, ac nimis anxiè, vt Apelius [f] declarat. *pignus* enim tam de mobili, quàm immobili re dicitur.

c In l. pen. de pig.
d l. 9 si rem. s. propriè 2.
e l. 237. plebs de ver. sig.
f In method. dialect. ratio.

5 b *Ex pactione.*] Quia debitor ita pactus sit, ac conuenerit cum creditore † Et sic de pignore conuentionali hic loquitur. Cæterùm quid in iudiciali, quod pro executione sententiarum, quidque in prætorio pignore, quod à prætore datur, propter contumaciam, vel vt seruentur legata, obseruari debeat, non est huius loci tractare: de eo commodius alibi dicemus.

c *Potest*] Non tamen cogitur vendere [g]. Id enim inhumanum esset: & si id venditum velit debitor, vendat ipse, quoniam hoc illi licet. Alienato autem per creditorem pignore, si quid vltra debitum residuum est, id debitori restitui debet [h]: nam etsi quid deesset, id à debitore exigere [i] posset.

g l. 6. quamuis de pig. act.
h d. l. quamuis. s. si cum l. seq.
i l. 9. quæ specialiter. C. de distra. pig.

d *Impedirentur*] Si conuentum non esset de distrahendo pignore inter creditorem & debitorem: de ea enim hic specie loquitur.

e *Nostra constitutione*] Quæ lib. 8. Codicis [k] extat. Est autem eius constitutionis ef-
6 fectus seu summa. † Si de vendendo pignore nihil conuenerit, interpellandus est primùm debitor, vt soluat: qui si deinde cesserit biennio (quod tamen à tempore denuntiationis [l] non pignorationis factæ numerandum est) pignus vendi poterit. [m] Si non reperiatur emptor, rursus admonendus est debitor: qui si porrò cesset, creditor sibi impetrabit ius dominij. Sed tamen post talem dominij adiectionem intra biennium, integrum erit debitori recuperare rem ipsam, si creditori offerat totum de-
7 bitum cum eo, quod eius interest à tempore moræ. † Sed quid si conuentum sit, ne distraheretur pignus? Et creditor aduersus hanc pactionem distrahens ferè obligatur [n], nisi debitori ter denuntiauerit, vt soluat, & cessarit [o]: ab eo enim tempore elapso biennio creditor pignus alienare potest. Et hæc quidem iure ciuili obtinent. Cæterùm consuetudines locorum, & iura municipalia huic non parum derogant [p], quibus vtique standum est, in locis, vbi vigent.

k l. fi. C. de iur. dom. imp.
l Ang. hic.
m d. l. fi. s. 1. &c.
n l. 73. si is qui pig. de furt.
o glo. in d. l. si conuenerit.
p Bart. d. l. si conuenerit.

§. Nunc admonendi.

1 *Pupillus sine tutore nō potest alienare.*
2 *Pupillus sine tutore mutuans, non facit mutuum.*
3 *Nummi à pupillo mutuati, si extant, vendicantur.*
4 *Si bona fide consumpti sunt, condici possunt.*
5 *Regula (per consumptionem reconciliari mutuum) explicatur.*
6 *Sin mala fide sint absumpti, potest de his exhibendis, vt in litem iuretur agi.*

Nunc admonendi sumus, neque pupillum, neq; pupillam, vllam rem sine tutoris autoritate alienare posse. [a] Ideóq; si mutuā pecuniā sine tutoris autoritate alicui dederit, non contrahit obligationē: quia pecuniā non facit accipiētis. [b] ideóque vindicari nummi possunt, sicubi extant. [c] Sed si nummi, quos mutuo [d] minor dederit, ab eo qui accepit, [e] bona fide consumpti sunt, [f] cōdici possunt:

[g] si mala [h] ad exhibendum de his agi potest.

Reuertitur I.np. ad primum casum, quosdam, licet sint domini, res tamen suas alienare non posse: † vt est pupillus pupillave: nam illos tutorum auctoritatem expectare conuenit, in quorum sunt potestate: qua de re [a] suprà abundè diximus. 1

a. §. de auto. tutor. in prin. & l. iusiurandũ, 17. §. 1 pupillus. de iniure.

a *Ideóque.*] † Pupillus sine autore dans mutuum, non facit mutuum, sed omnimodo inualida est huiusmodi mutui datio. Nam in mutuo necessarium est, quod accipiens fiat dominus [b]: id quod hic non fit, quoniam sine tutore alienare pupillus prohibetur [c]. Neque mutuum igitur consistit, neque accipiens obligatur. 2

b. l. 2. §. appellata, si cert. pet.
c. l. pupillus 11. de acq. rer. do.

b *Ideóque vindicari.*] † Tali casu ergo quando pupillus sine autore tutore mutuum dedit, rei vendicatio ipsi datur ad eos repetendos, quandiu nummi extant: tan diu enim pupillus manet eorum dominus. 3

c *Sed si nummi.*] Edisserit modò, quomodo succurratur pupillo, si nummi sunt consumpti: quo casu pupillus desinit esse dominus, cùm res amplius non extet.

d *Minor*] Eo scilicet, qui mutuum accepit, existimante adultum esse, qui mutuum dabat.

f. *Condici possunt*] † Id est, peti possunt condictione certi, ea ratione: quia quod prius non erat mutuum, hoc post consumptam pecuniam habetur pro mutuo. Atque hoc, quod vulgò dici solet [d]: † *per consumptionem reconciliari mutuum, parari dominium, nasci condictionem.* Quod tum verum est, quando pecuniæ numeratio est in causa obligationis: quando numeratur pecunia ad obligandum accipientem: Secus si sit in causa liberationis, vt aliquis sese liberet à debito: quia tum consumptio operatur liberationem, & enecat atque extinguit condictionem. Vnde proditum est, si filiusfam. contra S.C. Macedonianum mutuatus pecuniam, rursus soluerit, patrem quidem nummos extantes vendicare posse: sed si consumpti sunt à creditore, cessare condictionem [e]. 4 5

d. l. 13. si à furioso. §. sed etsi fur. & l. 19. non omnis. si cert. pet.

e. l. 14. si filiusfa. §. si cer. pet.
f. l. 5. ad exhibendum. & l. qui dolo. 174. de reg. iur.
g. l. 5. in actionib. de in litem iurando. & l. 3. nummis, eo. tit.

g *Si mala fide*] Si nummi sunt consumpti mala fide, vt quia accipiens sciuerit pupillum esse, à quo mutuum accepit.

h *Ad exhiben.*] † Sed quomodo exhiberi possunt nummi consumpti? Respondeo, si dolo eos possidere desiit, habebitur pro possidente: itaque ac si adhuc possideret, hac actione tenebitur [f]. Quia autem nummi exhiberi non possunt, damnabitur reus ad interesse, quod æstimat actor iureiurando [g] in litem. Atque ita text. hunc accipias, vt agatur ad exhibendum, si pecuniam mutuam dolo malo desierit possidere. 6

§. At ex contrario.

1 *Debitor pupillo soluens, sine tutore non liberatur.*
2 *Soluens verò decreto iudicis, plenissimam liberationem habet.*
3 *Et quibus casibus decreto iudicis non sit opus.*
4 *Pupillaris debitor pupillo sine tutore soluens, quando sit tutus ope exceptionis.*
5 *Amplificatio huius §. ad minorem 25. annis.*

At ex contrario, omnes res pupillo & pupillæ sine tutoris autoritate [a] rectè dari possunt. Ideóque si debitor [b] pupillo soluat, necessaria est debitori tutoris autoritas: alioqui non liberabitur. Sed hoc etiam euidentissima ratione statutum est in cõstitutione, quam ad Cæsarienses aduocatos ex suggestione Triboniani viri eminentissimi, quęstoris sacri palatij nostri promulgauimus: quia dispositũ est, ita licere tutori vel curatori [d] debitorem pupillarem soluere: vt prius iudicialis sentẽtia, sine omni dãno celebrata, hoc permittat. quo subsecuto, si & iudex pronũtiauerit, & debitor soluerit, sequatur huiusmodi solutionem [e] plenissima securitas. [f] Sin autẽ aliter quàm disposuimus, solutio facta fuerit, pecuniam autem saluã habeat pupillus,

lus, aut ex ea locupletior sit, & adhuc eandem pecuniæ summam petat: per exceptionem doli mali poterit submoueri. Quòd [g] si malè consumpserit, aut furto, aut vi amiserit, nihil proderit debitori doli mali exceptio, sed nihilominus cõdemnabitur: quià temerè sine tutoris autoritate, & non secundum nostram dispositionem soluerit.

a *Rectè dari.*] Propter iuris regulam qua dicitur, [a] *pupillum meliorem quidem conditionem suam facere posse, deteriorem non posse.*

a §. de autor. tut. in prin.

b *Pupillo.*] Vero creditori: aliud enim est, si adiectus tantùm sit stipulationi pupillus, [b] quia rectè ei solueretur.

b l. 11. si stipulatus fuero de solutio. & ibi Dd.

1 c *Non liberab.*] † Pupillus quidem dominus fit eorum, quæ soluuntur: sic enim sua conditio melior efficitur: debitor verò obligatione non liberatur: ob id certè, quoniam ita reperiretur pupillus accepto debito obligationem [c] alienare, quod est prohibitum: quare vt liberatio debitori pupillari contingat, in solutione debiti autoritate tutoris opus habet.

c §. seq. in fi. J. eod.

d *Debitorem pupillarem soluere.*] Hoc est, (vt Baldui. exponit) debiti solutionem recipiendo eum liberare. Est autem phrasis Græcanica.

e *Plenis. securit.*] Adeò, vt nec in integrum restitutio sit timenda, quæ tamen aliàs concederetur, etsi solutio tutore præsente facta fuisset, si pupillus se læsum ostenderet.
2 † Igitur ex Iustiniani [d] constitutione pupillaris debitor soluens tutori iudicis interueniente decreto, iussu, seu mandato, plenissimam liberationem consequitur.
3 † Aliquando tamen facta vel sine iudice solutio liberat debitorem: vt cum ex annuis [e] reditibus, pensionibus, aut vsuris debitores sint, [f] nec id quod debetur, centum solidorum quantitatem, & biennij metam excedat.

d l. 25. sancimus. C. de admin. tut.
e d. l. sancimus.
f l. 27. consti. C. de adm. tut.

4 f *Sin autem aliter.*] Exceptio est ad superiora. † Tametsi enim pupillaris debitor, sine autore tutore pupillo soluens non liberetur, possitque summo iure pupillus rursum petere id quod ei solutum est: attamen ex æquitate datur debitori contra pupillum exceptio doli [g] mali, si pecunia adhuc extet, ex eàve pupillus locupletior factus sit, vel certè non pauperior: [h] vt quia eisdem nummis, qui soluti sunt, rem sibi necessariam emit, quam scilicet de suo alioqui empturus erat.

g l. 47. in l. pupillo. de solut.
h d. l. in pupillo.

5 g *Malè consumpserit.*] Scilicet pupillus: † Et quod hic de pupillo dicitur, hoc idem in minore 25. annis locum habet: nam si pecuniam a debitore solutam perdiderit, ei subuenitur.

i l. ait prætor. §. sed & si. ff. de minorib.

§. Sed ex diuerso.

1. 3 *Pupillus soluens creditori sine tutore, non liberatur: & quomodo pupillo subueniatur.*
2 *Ratio dubitandi in hoc §. itémque decidendi.*
4 *Consumptio pecuniæ habet vim translationis dominij.*
5. 6 *Resolutio ad l. interdum. de condict. indebiti. & § si pupillus. in l. non omnis, si certum petatur.*
7 *Regula ex præmissa resolutione elicita.*
8 *Pecunia à pupillo creditori soluta sine tutore, si fortuitò pereat, cuius sit periculum.*
9. 10 *Regula: casus fortuiti respiciunt dominos, & quando hæc regula cesset.*

[a] Sed ex diuerso, pupilli vel pupillæ soluere sine tutoris autoritate non possunt: quia id quod soluunt, non fit accipientis: quum scilicet nullius rei alienatio eis sine tutoris autoritate concessa sit.

1 a *Sed.*] † Hinc annotandum, pupillum soluentem creditori sine tutoris autoritate, à debito non liberari, nec dominium transferre in accipientem
2 † Quod mirum videri potest, quia solutio liberationem pupilli respicit: vnde etiam si-

ne autore tutore meliorem suam conditionem facere debuit. Qua enim ratione fictam liberationem, quæ acceptilatione inducitur, consequi [a] potest: cur non idem si vera numeratio [b] interueniat? Sed respondent interpretes, [c] non rationem pecuniæ ad bonorum administrationem pertinere, [d] quam pupillus non habet: cùm omnino, etiamsi non liberetur, succursum sibi aduersus tutorem sit, qui rationem reddet, cur melius existimauerit pecuniam retinuisse, quam eius solutione pupillum liberare. † Quid ergo fiet, cùm pupillus soluit, nec à debito liberatur, quasi is, cui solu- 3
tum est, dominus factus non sit? Et extans quidem pecunia vindicabitur à pupillo, in rem actione. Ea verò consumpta iam pupillus liberabitur à debito: eò, quia consumptio efficit, vt pecunia fingatur cum effectu à pupillo peruenisse in accipientem. † Et 4
sic [e] consumptio pecuniæ habet vim translationis dominij, sicque Vlpianus [f] respõdit. Sed fortiter aduersatur alia eiusdem Vlpiani [g] lex, quæ pro nummis consumptis condictionem locum habere, nominatim exprimit. Consequitur ergo, pupillum ibidem non esse liberatum, vt qui non extantem pecuniam condictione repetere possit, quod ex diametro pugnat cum priori [h] responso, quo pecuniæ consumptione pupillo liberationem contingere dicitur. Hæc antinomia non paucos insigniter doctos torsit: sed breuiter sic conciliari potest. † Nam in priori Vlpiani [i] responso, pupillus 5
naturaliter & ciuiliter obligatus fuit, erat naturale & ciuile, id est, verum & perfectum debitum, id quod liberari non poterat, nisi solutione. Sed in lege [k] contraria poterat liberari pupillus, quia naturaliter tantùm obligabatur, tutúsque erat exceptione. Igitur non mirum, si solutum repetit, quia potuisset non soluere. † In priori 6
specie prodest pecuniæ consumptio pupillo, quia parit ei iustam liberationem: in altero verò, vbi naturali tantùm obligatione tenetur pupillus, noceret consumptio, auferret ei suam defensionem, nisi [l] daretur condictio. † Ex prædictis collige regu- 7
lam: [m] *quando pupillus soluit debitum, quod nulla exceptione elidi poterat, tum consumptis nummis liberatur: quod si debitum soluit, quod per exceptionem elidi poterat, datur illi consumpta pecunia condictio ad repetendum.* † Porrò illud etiam inuesti- 8
gant Doctores: Si hæc pecunia à pupillo creditori soluta non consumatur, sed casu fortuito pereat apud accipientem, puta incursu latronum, vel ruina, cuius sit periculum? pupilli an accipientis? Azo illam pupilli periculo credidit periisse. Certum enim est, pupillum [n] sine tutore autore soluentem, dominium pecuniæ non transferre in accipientem, quandiu extat: sed pupillum remanere dominum. † Iam per manus 9
traditur, *casus* [o] *fortuitos respicere ipsos rerum dominos.* At frequentius obtinuit, periculum non esse pupilli, sed recipientis pecuniam: alioqui pupillus longè deterioris videretur conditionis, quam ætate maior. Is enim cùm dat pecuniam mutuam, confestim transit periculum in accipientem: quis igitur æqua fronte pateretur, diuersum in pupillo statui? † Nec impedit Regula prædicta, *casus fortuitos contingere re-* 10
rum dominos: quia hæc regula in pupillo cessat. Speciali enim fauore pupillorum introductum est, ne dominium mutuando aut soluendo transferant: hic ergo fauor non debet illis in dispendium aut detrimentum [p] verti. Et sic limitandum est, quod dixi, *rem semper perire ei qui est dominus rei:* vt non procedat, si propter fauorē quis remaneat dominus, iuréve singulari propter personam, dominium non transferatur. Et in hanc sententiam crebrius itum est. Alciatus [q] tamen aliter hac in re opinatur: attamen graue est vbique communis opinionis præiudicium.

a l. 2. de accepti.
b l. 14. quod si fortè in fin. de solutio.
c Alciat. in l. nõ omnis. §. si pupillus, si cert. pet.
d l. iusiurandũ quod, §. 2. de iureiur.
e d. §. si pupillus. & d. l. quod si fortè. §. fin. de solut.
f d. §. si pupil.
g l. 26. interdũ. de cond. indeb.
h In d. §. si pupillus.
i d. §. si pupillus.
k d. l. interdũ.
l Hoc idem glos. voluisse videtur in d. l.
m Zas. in d. l. non omnis.
n vt hoc nostro §.
o l. 5. quæ fortuitis, & l. pignus, §. C. de pig. act.
p l. quod fauore C. de ll.
q vide eum in d. l. non omnia.

Per quas personas nobis acquiritur.
Titulus IX.

1 *Continuatio huius tituli.*
2 *Acquirere, significat domino tenus consequi.*

† Hactenus docuit Imperator, quot modis iure gentium aut ciuili rerum consequamur dominia: quia verò non modò per nos ipsos, sed per alias quoque personas acquiri nobis potest vtroque iure dominium, eas in hoc tractatu enumerat: quem de sola dominij acquisitione intelligere oportet. Nam per quas personas obligationes nanciscamur, infrà lib. 3. [a] speciali titulo explicabit. Quanquam & de possessionis acquisitione hic quædam intermiscentur: de qua tamen locupletius in Pandectis.

a In tit. per quas perso. nob. acq.

Pandectis & Cod. ſub tit. De acquirenda poſſeſſione, diſſeritur. † Porrò verbum, *acquirere*, in hoc titulo ſuam habet emphaſim, ſicut fermè in vniuerſo iure, quod non modò aſſequi, ſed etiam dominotenus nanciſci ſignificet. *Acquiſitum* enim id propriè Iuriſconſultis dicitur, cuius rei dominium tranſlatum eſt.

Princip. tit.

1 *Acquiſitio principalis eſt, quæ per nos ipſos fit.*
2 *Emancipatus, ſibi, non patri acquirit.*
3 *Ad acquiſitionem ſufficit, ſi acquirens contractus tempore in noſtra ſit poteſtate.*
4 *In ſtipulationibus tempus contractus inſpicitur, non euentus conditionis.*
5 *Secus eſt in legatis & fideicommiſſis: & quæ ſit diuerſitatis ratio.*

[a] ACquiritur vobis non ſolùm [b] per voſmetipſos: ſed etiam per eos, quos [c] in poteſtate habetis. item per ſeruos, in quibus vſumfructum habetis. item per homines & per ſeruos alienos, quos [d] bona fide poſſidetis. de quibus ſingulis diligentius diſpiciamus.

a *Acquiritur*] Subaudi dominium: nam de obligationis acquiſitione (vt iam dixi) infrà lib. 3. [a] tractabitur. Eſt autem hoc principium ad verbum ex Caio [b] deſumptum, ſicut & ſequentes aliquot §§.

1 b *Per voſmetipſos*] Eſt enim principalis acquiſitio, quæ per noſmetipſos fit.

c *In poteſtate*] Siue patria, ſiue dominica: vt ſunt ſerui & liberi non emancipati.

2 Emancipatus enim ſibi, non patri acquirit. † Sufficit autem ipſius contractus tem-
3 pore eos in noſtra poteſtate eſſe: quod hic potiſſimum inſpicitur, etiamſi conditione foret ſuſpenſiua. Quare ſi filiusfam. ſub conditione ſtipulans emancipetur, ac de-
4 inde exiſtat conditio, patri actionem dari Paulus [c] reſpondit: † Quia in ſtipulationi-
5 bus tempus contractus inſpicimus, non euentum conditionis. † Tametſi in legatis & vltimis voluntatibus ſit ſecus: quia tunc tempus exiſtentis conditionis ſpectamus, non tempus mortis teſtatoris ſeu teſtamenti [d]. vt patri non poſſit acquiri, quod legatum eſt filiofam ſi eo tempore, quo legati conditio extitit, emancipatus erat filius. Neque enim aliud tempus commodè conſiderari poteſt, cum tota res à ſolo teſtatore pendeat, nullúmque ſit factum filij, priuſquam rem accipiat. Porrò diuerſitatis rationes plures Interpretes ſuis locis [e] tradunt.

d *Bona fide*] Exiſtimantes eos in noſtra poteſtate, cùm reuera non ſint.

a Hoc ipſo tit.
b in l. 10. acquiritur, de acq. rer. dom.
c l. ſi filiusfa. 78. de verb. obl. vide etiam l. 18. quæ legata, in fin. cum l. ſeq. de reg. iur.
d d. l. quæ legata. & l. ſi vxor. C. de condi. inſer. & l. 14. ſi vſusfructus, in princ. quando dies leg. ced.
e Potiſſimum in d. l. ſi filiusf.

§. Igitur.

1 *Peculium quid iure veteri.*
2 *Peculium vnde dictum.*
3 *Filiusfamilias quadruplex peculium habet.*
4.5 *Peculium caſtrenſe, & quaſi caſtrenſe.*
6.7 *Peculium profectitium, & aduentitium.*
8.9 *Quid iuris in quoque peculio filiusfa. habeat.*
10 *Si dubium ſit, vnde acquiſierit filiusfamilias, quale peculium cenſeatur.*
11 *Dominium & proprietas idem.*
12 *Quibus caſibus pater in aduentitiis hodie non habeat vſumfructum.*

[a] Igitur liberi veſtri vtriuſque ſexus, quos in poteſtate habetis, olim quidem, [b] quicquid ad eos peruenerat ([c] exceptis videlicet caſtrenſibus peculiis) hoc parentibus ſuis acquirebant, [d] ſine vlla diſtinctione: & hoc ita parentum ſiebat, [e] vt etiam eſſet eis licentia, quod per vnum vel v-

nam eorum quæsitum esset, alij filio, vel extraneo donare, vel vendere, vel quocunque modo voluerant applicare. [f] Quod nobis inhumanum visum est: & generali constitutione emissa, & liberis pepercimus, & parentibus honorem debitum reseruauimus. Sanctum etenim à nobis est, vt si quid [h] ex re patris ei obueniat: hoc secundùm antiquam obseruationem [i] totum parenti acquiratur. [k] Quæ enim inuidia est, quod ex patris occasione profectum est, hoc ad eum reuerti? [l] quod autem ex alia causa sibi filiusfamilias acquisiuit, huius vsumfructum patri quidem acquirat, [m] dominium autem apud eum remaneat: ne quod ei suis laboribus, vel prospera fortuna accesserit, hoc in alium perueniens luctuosum ei procedat.

a *Igitur*] Dixit suprà Imperator nos per eos acquirere, quos in nostra potestate habemus. Sed quia potestas alia est patria, alia dominica, à patria velut nobiliori exorditur, & qua ratione per filiosfamiliâs nanciscamur rerum dominia, ostendit.
b *Quicquid ad eos*] Etiam ex successione materna. Constantinus [a] tamen ante Iustinianum sanxit, ne patri per filiumfamiliâs bona materna acquirentur.
c *Exceptis videlicet castrensibus*] Nam & veteri iure in his, filiifamiliâs vice patrumfamil. fungebantur [b], adeò vt cessarit etiam vsque ad eius quantitatem S.C. Macedonianum, nec conferre filiusfamil. tale peculium tenebatur [c], & super eo testari
quoque poterat [d]. † Quia verò hic peculij fit mentio [e], plura de peculio congeri 1
possent: sed quod præsens locus postulat, sciendum est, *peculium* priscis temporibus
fuisse, quod seruus vel filiusfam. domini aut patris permissu separatum à rationibus
dominicis vel paternis habebat, deducto inde, si quid domino aut parenti [f] deberetur.
Nam graui humanitatis ratione apud Romanos fuit receptum, vt serui & filiusfam.
quamuis omnino sub potestate essent, nihilque proprium possidentes: haberent
tamen aliquid bonorum, permittentibus dominis vel parentibus expressè vel
tacitè, quibus administrandis speciem ederent industriæ, ac quales essent, quandoque
sui iuris, Reipub. futuri probarentur. † Idque *peculium* dicebatur, quasi pusilla 2
pecunia, siue [g] pusillum patrimonium. † Porrò ad hunc locum quod attinet, *pecu-* 3
lium hodie quod filiusfamiliâs habet, quadruplex est. † Primum castrense, quod à 4
parentibus vel cognatis, aut etiam aliis penitus extraneis, in militia agenti donatum
est: vel quod ipse filiusfamiliâs in militia acquisiuit, quod nisi [h] militaret, acquisiturus
non fuisset. De quo extat peculiaris titulus in Pandectis [i], De *castrensi peculio*.
† Deinde *quasi castrense*, quod acquirit filiusfamiliâs ex artium liberalium profes- 5
sione, ex publico munere, aut functione aliqua, ex sacerdotiorum prouentibus [k], ex
causarum patrociniis. Quo etiam numero habentur, quæ filiusfamilias inseruiens
aulæ principali, vel ex parsimonia propria quæsierit, vti ex principis liberalitate fuerit
[l] consecutus. † Tertiò *profectitium*, quod ex re patris eiúsve occasione ad filium 6
proficiscitur [m]. † Postremò *aduentitium*, quod filius familias aliunde, quàm ex re 7
patris, vel propter patrem consequitur, quódque ipsi à matre generéve materno aduenit,
aut ab aliis quibuscunque causis, quæ ex prospera fortuna ad eum perueniunt
[n]: vel etiam si quid ei sua ipsius contemplatione donatum sit [o]. † Porrò in 8
castrensi & quasi castrensi peculio κτῆσις καὶ χρῆσις, id est, proprietas & vsusfructus
filij manebat veteri iure: nec in his bonis vllum habebant ius parentes: idque & hodie
obtinet. Desinebant autem castrensia vel quasi castrensia bona haberi, mox quàm
filius sui iuris vel parentis morte [p] vel aliâs fiebat. † In *peculio aduentitio*, iure Pan- 9
dectarum, pater obtinebat plenum dominium, hoc est, tam vsumfructum, quàm proprietatem:
hodie illius peculij proprietas ad filiumfamil. pertinet, solus vsusfructus
acquiritur patri. In peculio verò *profectitio* nihil habet filius, nec proprietatem, nec
vsumfructum [q], sed vtrunque pater consequitur. † Quid autem si filiusfamilias 10

a in l. 1. C. de bon. matern.
b l. 2. ad Senat. Maced.
c l. 1. §. nec castrense. de collat. bono.
d l. fin. Cod. de inoff. test.
e De quibus per Dd. in §. actiones 1. de action.
f l. depositis §. §. fin.
g d. l. depositi. §. fi. l. quam Tuberoni 7. §. sunt quidam.
h l. castrense 11. de cast. pec.
i facit etiam l. 1. C. de castr. pecul. lib. 12.
k Dd. in l. fori C. de aduoc. diuers. iud.
l l. cum multa 7. Cod. de bon. quæ lib.
m gl. & Bart. d. l. cum oportet, ad princ.
n d. l. cum oportet.
o Arg. l. sociũ. qui in eo. 60. §. socius. pro soc.
p l. vlt. in fi. de inoff. test.
q l. pater 95. de acq. hæred. & d. l. cum oportet. & l. quodcunque. de verbor. obl. l. in fideic. 2. §. cum Pollidius, de vsu. l. sed etsi plures 10. §. in arroga. to. de vulga.

rem

rem aliquam occulta quapiam ex cauſa acquiſierit, & dubitetur, num ex re patris eiuſve occaſione, an ſuo ipſius intuitu conſecutus ſit? Et diſtinguendum eſt, quia ſi iſtic filiusfam. non ſit induſtrius, aut negotioſus, ſed inertiæ deditus, pater verò diues habeatur, tum præſumimus ex re patris prouenisſe, & eſſe profectitium. Sin verò filius ſit actioſus, callens, & qui conſueuerit operari, paupérque ſit pater, ea quæ accedunt filio, præſumentur eſſe aduentitia. Hæ autem coniecturæ ſi deſint, vel pares videantur, melior cenſeri debet conditio poſſidentis [r]. Et hæc tota res iudicantis arbitrio relinquenda videtur.

d *Sine vlla diſt.*] Non habito diſcrimine proprietatis aut vſusfructus, aduentitiáne bona eſſent, an profectitia: quod ius quia inhumanum videbatur Iuſtiniano, ipſe vtramque diſtinctionem adhibuit: vt ſequitur.

e *Vt etiam eſſet*] Nec hoc mirum videtur, ſi priſci iuris rationem conſideres, quo etiam patri in filium vitæ necíſque poteſtas erat.[ſ]

f *Quod nobis inhum.*] Scilicet concedere alteri, quod filius ſuis laboribus, & proſpera fortuna acquiſierit.

g *Conſtitution.e*] Quæ lib. 6. Cod.[t] tit. 61. extat.

h *Ex re*] Subſtantia patris: vel etiam nomine & intuitu patris: vt ſi donare volens patri, filiofamilias donarit [u]. Loquitur autem hîc de peculio profectitio.

i *Totum*] Et quidem pleno iure, quo ad vſumfructum & proprietatem.

k *Quæ enim inuidia*] Quaſi diceret, nulla penitus, nec quicquam iniuriæ habet hæc ſententia, ſiue conſtitutio mea.

l *Quod autem*] Aduentitia bona hîc intelligit, in quibus pater vſumfructum habet, remanente proprietate penes filium.

11 m *Dominium*] † Id eſt, proprietas, prout ſeparata eſt ab vſufructu: atque ita in legibus [x] ſæpe accipitur. Cæterùm quod hîc de patre filioquefamil. dicitur, hoc idem in auo & proauo paterno, & nepotibus vel pronepotibus in eorum exiſtentibus poteſtate locum habet, nimirum ex vi iuréque ſummo [y] patriæ poteſtatis. Vnde conſequitur, quæ hîc ſunt dicta, ad matrem non pertinere [z], vt quæ liberos non habeat in
12 poteſtate. † Neque tamen perpetuum eſt, quod pater aut auus in bonis aduentitiis vſumfructum habeat: ſunt enim caſus, vbi nihil patri acquiritur hodie. Primus eſt, ſi filiusfamil. à matre [a] ea lege hæres inſtitutus ſit, vt nullum hiſce in rebus vſumfructum pater obtineat. Secundus, ſi pater cum filio ſuccedit in hæreditate fratris vel ſororis ipſius filij [b]: quoniam ſufficit pro vſufructu partem ipſi hæreditatis pleno iure tribui. Tertius, ſi filiofamil. ea conditione ſeruus donetur, vt ſtatim liberum eſſe iubeat, quia nullus in eo vſusfructus patri tribuitur [c], nec pater manumiſſionem impedire poteſt. Quartus, ſi patre detrectante filius hæreditatem adierit [d]. Quintus, ſi pater ſine cauſa tentauit diuortium, nihil iuris habet prorſus in bonis donatis filiofam. cui iniuriam fecit parato [e] diuortio. Sunt & alij plerique caſus, quos [f] Accurſ. & Ang.[g] congeſſere. Illud pro coronide addendum, in huiuſmodi caſibus licet rerum aduentitiarum vſusfructus patri non tribuatur, ei tamen earum rerum commoditatem quandam permitti [h] cum filio, vt Angelus commonet.

r l. fin. Cod. de rei vend.

ſ l. in ſuis 11. de lib. & poſth. C. de patr. pot. & d. xi §. eod. tit.

t in d. l. cum oportet, C. de bon. quæ lib.

u l. profectitia §. de iure dot.

x l. naturaliter 12. §. nihil commune, de acqu. poſſ. & l. 1. §. huius autem. vti poſſid. Vide Panorm. in c. 1. de cauſa prop. & poſſ.

y §. 1. §. de patr. poteſt.

z Ibidem & §. fœminæ, §. de adopt.

a In Nouell. 117. vt lic. ma. & aui. in princ.

b In Nouel. de hær. ab inteſt. §. ſi vero cum aſcendentib.

c l. cum non ſolum 8. §. vlt.

d d. l. cùm non ſolum.

e Auth. idem eſt in his, C. de bon. quæ lib.

f ibid. & hic.

g Angel. hic.

h l. plenum 12. §. quanquam, l. filiofa. 17. in fin. de vſu & hab.

§. Hoc quoque.

1 *Olim pater emancipans filium, lucrabatur tertiam aduentitiorum bonorum.*

2. 5 *Hodie dimidiam partem vſusfructus retinet.*

3 *An pater aliquid habeat ex bonis poſt emancipationem filio aduenientibus.*

4 *Ampliatio huius §.*

6. 7 *Dictio, liberi, etiam in vno verificatur: & in ſingulari etiam ea voce vtimur.*

[a] Hoc quoque à nobis diſpoſitum eſt, & in ea ſpecie, vbi parens emancipando liberos ſuos ex rebus quæ acquiſitionem effugiebant, ſibi tertiam partem retinere (ſi voluerat) licentiam [b] ex anterioribus conſtitutionibus habebat, quaſi pro pretio quodammodo emancipationis. Et

ne autore tutore meliorem suam conditionem facere debuit. Qua enim ratione fi-
ctam liberationem, quæ acceptilatione inducitur, consequi [a] potest: cur non idem
si vera numeratio [b] interueniat? Sed respondent interpretes, [c] numerationem pecu-
niæ ad bonorum administrationem pertinere, [d] quam pupillus non habet: cùm om-
nino, etiamsi non liberetur, succursum sibi aduersus tutorem sit, qui rationem red-
det, cur melius existimauerit pecuniam retinuisse, quam eius solutione pupillum li-
berare. † Quid ergo fiet, cùm pupillus soluit, nec à debito liberatur, quasi is, cui solu- 3
tum est, dominus factus non sit? Et extans quidem pecunia vindicabitur à pupillo, in
rem actione. Ea verò consumpta iam pupillus liberabitur à debito: eò, quia consum-
ptio efficit, vt pecunia fingatur cum effectu à pupillo peruenisse in accipientem. † Et 4
sic [e] consumptio pecuniæ habet vim translationis dominij, sicque Vlpianus [f] respō-
dit. Sed fortiter aduersatur alia eiusdem Vlpiani [g] lex, quæ pro nummis consumptis
condictionem locum habere, nominatim exprimit. Consequitur ergo, pupillum ibi-
dem non esse liberatum, vt qui non extantem pecuniam condictione repetere pos-
sit, quod ex diametro pugnat cum priori [h] responso, quo pecuniæ consumptione pu-
pillo liberationem contingere dicitur. Hæc antinomia non paucos insigniter doctos
torsit: sed breuiter sic conciliari potest. † Nam in priori Vlpiani [i] responso, pupillus 5
naturaliter & ciuiliter obligatus fuit, erat naturale & ciuile, id est, verum & perfe-
ctum debitum, id quod liberari non poterat, nisi solutione. Sed in lege [k] contraria
poterat liberari pupillus, quia naturaliter tantùm obligabatur, tutúsque erat exce-
ptione. Igitur non mirum, si solutum repetit, quia potuisset non soluere. † In priori 6
specie prodest pecuniæ consumptio pupillo, quia parit ei iustam liberationem: in al-
tero verò, vbi naturali tantùm obligatione tenetur pupillus, noceret consumptio,
auferret ei suam defensionem, nisi [l] daretur condictio. † Ex prædictis collige regu- 7
lam: [m] *quando pupillus soluit debitum, quod nulla exceptione elidi poterat, tum con-
sumptis nummis liberatur: quod si debitum soluit, quod per exceptionem elidi poterat,
datur illi consumpta pecunia condictio ad repetendum.* † Porrò illud etiam inuesti- 8
gant Doctores: Si hæc pecunia à pupillo creditori soluta non consumatur, sed casu
fortuito pereat apud accipientem, puta incursu latronum, vel ruina, cuius sit pericu-
lum? pupilli an accipientis? Azo illam pupilli periculo credidit periisse. Certum enim
est, pupillum [n] sine tutore autore soluentem, dominium pecuniæ non transferre in
accipientem, quandiu extat: sed pupillum remanere dominum. † Iam per manus 9
traditur, *casus* [o] *fortuitos respicere ipsos rerum dominos*. At frequentius obtinuit, peri-
culum non esse pupilli, sed recipientis pecuniam: alioqui pupillus longè deterioris
videretur conditionis, quam ætate maior. Is enim cùm dat pecuniam mutuam, con-
festim transit periculum in accipientem: quis igitur æqua fronte pateretur, diuer-
sum in pupillo statui? † Nec impedit Regula prædicta, *casus fortuitos contingere re-* 10
rum dominos: quia hæc regula in pupillo cessat. Speciali enim fauore pupillorum in-
troductum est, ne dominium mutuando aut soluendo transferant: hic ergo fauor
non debet illis in dispendium aut detrimentum [p] verti. Et sic limitandum est, quod
dixi, *rem semper perire ei qui est dominus rei*: vt non procedat, si propter fauorē quis
remaneat dominus, iuréve singulari propter personam, dominium non transfera-
tur. Et in hanc sententiam crebrius itum est. Alciatus [q] tamen aliter hac in re opi-
natur: attamen graue est vbique communis opinioni præiudicium.

a l. 2. de accepil.
b l. 14. quod si forte in fin. de solutio.
c Alciat. in l. nō omnis. §. si pupillus, si cert. pet.
d l. iusiurandū quod, §. 1. de iureiur.
e d. §. si pupillus. & d. l. quod si fortè. §. fin. de solut.
f d. §. si pupil.
g l. 26. interdū. de cond. indeb.
h In d. §. si pupillus.
i d. §. si pupillus.
k d. l. interdū.
l Hoc idem gloss. voluisse videtur in d. l.
m Zas. in d. l. non omnis.
n vt hoc nostro §.
o l. 5. quæ fortuitis, & l. pignus. §. C. de pig. act.
p l. quod fauore C. de ll.
q vide eum in d. l. non omnia.

Per quas personas nobis acquiritur.
Titulus IX.

1 *Continuatio huius tituli.*
2 *Acquirere, significat domino tenus consequi.*

† Hactenus docuit Imperator, quot modis iure gentium aut ciuili rerum conse- 1
quamur dominia: quia verò non modò per nos ipsos, sed per alias quoque personas
acquiri nobis potest vtroque iure dominium, eas in hoc tractatu enumerat: quem
de sola dominij acquisitione intelligere oportet. Nam per quas personas obli-
gationes nanciscamur, infrà lib. 3. [a] speciali titulo explicabit. Quanquam & de pos-
sessionis acquisitione hic quædam intermiscentur: de qua tamen locupletius in
Pandectis.

a In tit. per quas perso. nob. acq.

[a] Item vobis acquiritur, quod ſerui veſtri ex traditione nanciſcuntur: ſiue quid ſtipulentur, ſiue ex donatione vel legato, vel ex qualibet alia cauſa acquirant. Hoc enim vobis & ignorantibus & inuitis obuenit. Ipſe enim ſeruus, qui in poteſtate alterius eſt, nihil ſuum habere poteſt. [b] Sed ſi hæres inſtitutus ſit, non aliàs niſi veſtro iuſſu, hæreditatem adire poteſt. Et ſi vobis iubentibus adierit, vobis hæreditas acquiritur perinde ac ſi vos ipſi hæredes inſtituti eſſetis. Et conuenienter ſcilicet vobis legatum per eos acquiritur. [c] Non ſolùm autem proprietas per eos quos in poteſtate habetis, vobis acquiritur: ſed etiam poſſeſſio. Cuiuſcunque enim rei poſſeſſionem adepti fuerint, id vos poſſidere videmini. Vnde etiam per eos vſucapio, vel longi temporis poſſeſſio vobis accedit.

a *Item vobis*] De filiorumfamilias acquiſitione audiuimus: nunc de ſeruorum
1 ſubiungit, qui ſunt ſub poteſtate dominica. † Serui ergo, quicquid acquirunt,
id omne dominis acquirunt, non modò ſcientibus, aut ratum habentibus, ſed etiam
2 ignorantibus atque [a] inuitis. † Hunc enim dominicæ poteſtatis effectum lex inducit [b], quem dominus prohibere non poteſt: quia effectus & prouiſio legis per priuatam perſonam directò tolli aut impediri nequit [c]. Eſt autem ſumptus hic §. ex eodem [d] Caio.
3 b *Sed ſi hæres* † Limitatur id quod præmiſſum eſt, nempe ſeruum domino acquirere etiam inuito: id enim procedit in acquiſitione inter viuos facta. ſecus eſt in
4 his, quæ ſeruis in vltima voluntate obueniunt [e]. † Vnde ſeruus hæres ſcriptus, non aliter hæreditatem acquirit, quàm ſi iuſſu domini adeat: idque propterea [f], ne is qui in aliena poteſtate eſt, inuitum obliget hæreditati eum, in cuius eſt poteſtate, ne ære alieno obligetur. Debet ergo iuſſus domini præcedere aditionem, ſpeciatimque fieri, nec ſubſequens ratihabitio ſufficeret: quæcunque tamen verba iuſſui hæreditatis adeundæ reſpondentia ſufficere, Vlpianus [g] ait. Porrò hunc herilem iuſſum adeundi, ſerui etiam voluntatem ſubſequi [h] neceſſe eſt: ob id certè, quia & ſeruus poteſt etiam iubente domino nolle [i] adire, ſaltem de facto. Iure enim non debent id facere ſerui, imò iudicis officio compelli poſſunt [k], vt adeant, vel per mancipationem in carcerem, vel per alia remedia, quæ videbuntur iudici idonea eſſe:
5 præſertim ſi [l] domini contemplatione ſint inſtituti. † Quanquam autem hæreditatis aditio niſi domini iuſſu præeunte [m], non rectè fit: in bonorum tamen poſſeſſionibus & fideicommiſſariis hæreditatibus ſufficit quandocunque accedere domini voluntatem [n]. Sed quæ eſt diuerſi iuris ratio? Angelus, *quia hæreditatis aditio* (inquit) *magis ſolennis eſt, cùm in ſolo animo* [o] *conſiſtat: bonorum autem poſſeſſio contrà non acquiritur ſolo animo, ſed neceſſe eſt* [p], *eam coram iudice agnoſci, etiam hodierno iure.* Similiter in fideicommiſſaria hæreditate, ſiue reſtitutione ex Trebelliano ſolus animus non ſufficit, ſed oportet reſtituentis factum interuenire. Non ergo mirum, maiorem requiri ſolennitatem in hæreditate adeunda, quàm in reliquis. Et licet varij varia dixerint, mihi tamen hæc Angeli ratio, præ cæteris placet: quam etiam Imol. [q] ſenſit.
6 c *Non ſolum*] † Extenſio eſt ad ſuperiora: non tantùm enim rerum proprietas aut dominium per ſeruos acquiritur dominis, ſed etiam vera poſſeſſio [r]: veluti eius rei, quam ſeruus ex cauſa peculiari, aut aliàs iuſta apprehenderit. Nam ſi iniuſtè apprehenſa ſit poſſeſſio, domino non acquiritur [s]: licet nonnulli in domino aliud eſſe velint, quaſi illud ex illicita quoque cauſa domino adiiciatur. Rationem diuerſitatis adferunt, quia dominium iuris ſit, & ignoranti [t] acquiratur: poſſeſſio verò magis

a l. etiam inuitus, eod. tit. & §. in poteſta. ſ. qui ſunt ſui vel alien. iur.
b l. quodcunq. & l. ſi ſeruus vetante 64. de verb. oblig.
c l. nemo poteſt 55. de leg. 1.
d l. acquiritur 10. §. igitur, de acq. rer. dom.
e Azo in ſumma. C. per quas perſ. nobis acq.
f l. qui in aliena 6. de acquir. hær.
g l. ſi quis mihi bona 25. §. ſi quid ſi, de acq. hær.
h dict. l. ſi quis mihi bona, §. iuſſum, cum §. ſeq.
i l. cum propones 3. C. de hæred. inſtit.
k l. 1. §. 1. ſi quis omiſſ. cauſ. teſt. Iaſ. poſt alios in d. §. iuſſum.
l Ang. hic
m d. §. iuſſum.
n l. ſeruo inuito 65. ad S. C. Trebell.
o l. ſi auia 6. C. de iur. delib.
p l. vlt. C. qui admit. ad bon. poſſ.
q in d. l. ſeruo inuito. & idem eſt de mẽte gl. in d. l. 1. C. qui admitt.
r l. quod ſeruus 24. l. poſſeſſio quoque 49. & ibi Bart. de acquir. poſſ.
ſ d. l. quod ſeruus.
t l. cum pater 77. §. ſurdo, de lega. 2. & ita etiam intelligũt l. etiam ſimilis. & l. ſi ſeruus vetante 62. de verb. oblig.

nam eorum quæsitum esset, alij filio, vel extraneo donare, vel vendere, vel quocunque modo voluerant applicare. [f] Quod nobis inhumanum visum est: & generali constitutione emissa, & liberis pepercimus, & parentibus honorem debitum reseruauimus. Sancitum etenim à nobis est, vt si quid [h] ex re patris ei obueniat: hoc secundùm antiquam obseruationem [i] totum parenti acquiratur. [k] Quæ enim inuidia est, quod ex patris occasione profectum est, hoc ad eum reuerti? [l] quod autem ex alia causa sibi filiusfamilias acquisiuit, huius vsumfructum patri quidem acquirat, [m] dominium autem apud eum remaneat: ne quod ei suis laboribus, vel prospera fortuna accesserit, hoc in alium perueniens luctuosum ei procedat.

a. *Igitur*] Dixit suprà Imperator nos per eos acquirere, quos in nostra potestate habemus. Sed quia potestas alia est patria, alia dominica, à patria velut nobiliori exorditur, & qua ratione per filiosfamiliâs nanciscamur rerum dominia, ostendit.
b *Quicquid ad eos*] Etiam ex successione materna. Constantinus [a] tamen ante Iustinianum sanxit, ne patri per filiumfamiliâs bona materna acquirentur.
c *Exceptis videlicet castrensibus*] Nam & veteri iure in his, filiifamiliâs vice patrumfamil. fungebantur [b], adeò vt cessarit etiam vsque ad eius quantitatem S.C. Macedonianum, nec conferre filiusfamil. tale peculium tenebatur [c], & super eo testari
quoque poterat [d]. † Quia verò hic peculij fit mentio [e], plura de peculio congeri 1
possent: sed quod præsens locus postulat, sciendum est, *peculium* priscis temporibus fuisse, quod seruus vel filiusfam. domini aut patris permissu separatum a rationibus dominicis vel paternis habebat, deducto inde, si quid domino aut parenti [f] deberetur. Nam graui humanitatis ratione apud Romanos fuit receptum, vt serui & filiusfam. quamuis omnino sub potestate essent, nihilque proprium possidentes: haberent tamen aliquid bonorum, permittentibus dominis vel parentibus expressè vel tacitè, quibus administrandis speciem ederent industriæ, ac quales essent, quando-
que sui iuris, Reipub. futuri probarentur. † Idque *peculium* dicebatur, quasi pusilla 2
pecunia, siue [g] pusillum patrimonium. † Porrò ad hunc locum quod attinet, *pecu-* 3
lium hodie quod filiusfamiliâs habet, quadruplex est. † Primum castrense, quod à 4
parentibus vel cognatis, aut etiam aliis penitus extraneis, in militia agenti donatum est: vel quod ipse filiusfamiliâs in militia acquisiuit, quod nisi [h] militaret, acquisiturus non fuisset. De quo extat peculiaris titulus in Pandectis [i], De *castrensi peculio.*
† Deinde *quasi castrense*, quod acquirit filiusfamiliâs ex artium liberalium profes- 5
sione, ex publico munere, aut functione aliqua, ex sacerdotiorum prouentibus [k], ex causarum patrociniis. Quo etiam numero habentur, quæ filiusfamilias inseruiens aulæ principali, vel ex parsimonia propria quæsierit, vti ex principis liberalitate fue-
rit [l] consecutus. † Tertiò *profectitium*, quod ex re patris eiúsve occasione ad filium 6
proficiscitur [m]. † Postremò *aduentitium*, quod filiu familias aliunde, quàm ex re 7
patris, vel propter patrem consequitur, quódque ipsi à matre generéve materno aduenit, aut ab aliis quibuscunque causis, quæ ex prospera fortuna ad eum perue-
niunt [n]: vel etiam si quid ei sua ipsius contemplatione donatum sit [a]. † Porrò in 8
castrensi & quasi castrensi peculio κτῆσις καὶ χρῆσις, id est, proprietas & vsusfructus filij manebat veteri iure: nec in his bonis vllum habebant ius parentes: idque & hodie obtinet. Desinebant autem castrensia vel quasi castrensia bona haberi, mox quàm
filius sui iuris vel parentis morte [p] vel aliâs fiebat. † In *peculio aduentitio*, iure Pan- 9
dectarum, pater obtinebat plenum dominium, hoc est, tam vsumfructum, quàm proprietatem: hodie illius peculij proprietas ad filiumfamil. pertinet, solus vsusfructus acquiritur patri. In peculio verò *profectitio* nihil habet filius, nec proprietatem, nec
vsumfructum [q], sed vtrunque pater consequitur. † Quid autem si filiusfamilias 10

rem

a in l.1. C. de bon. matern.
b l.2. ad Senat. Maced.
c l.1. §. nec castrense. de collat. bono.
d l.fin. Cod. de inoff. test.
e De quibus per Dd. in §. actiones 1. de action.
f l.depositis §. §.fin.
g d.l. depositi, §.fi l.quam Tuberoni 7. §. sunt quidam.
h l.castrense 11. de cast. pec.
i facit etiam l. 1. C. de castr. pecul. lib. 12.
k Dd. in l. fori C. de aduoc. diuers. iud.
l l.cum multa 7. Cod. de bon. quæ lib.
m gl. & Bart. d. l. cum oportet, ad princ.
n d.l. cum oportet.
o Arg. l sociũ. qui in eo. 60 §. socius. pro soc.
p l.vlt. in fi. de inoff. test.
q l.pater 93. de acq. hær. d. & d. l. cum oportet. & l. quodcunque. de verbor obl. l. in fideic. 3. §. cum Pollidius, de vsu. l. sed etsi plures 10. §. in arrogato. de vulga.

rem aliquam occulta quapiam ex cauſa acquiſierit, & dubitetur, num ex re patris eiúſve occaſione, an ſuo ipſius intuitu conſecutus ſit? Et diſtinguendum eſt, quia ſi hic filiusfam. non ſit induſtrius, aut negotioſus, ſed inertiæ deditus, pater verò diues habeatur, tum præſumimus ex re patris proueniſſe, & eſſe profectitium. Sin verò filius ſit actioſus, callens, & qui conſueuerit operari, paupérque ſit pater, ea quæ accedunt filio, præſumentur eſſe aduentitia. Hæ autem coniecturæ ſi deſint, vel pares videantur, melior cenſeri debet conditio poſſidentis [r]. Et hæc tota res iudicantis arbitrio relinquenda videtur.

d *Sine vlla diſt.*] Non habito diſcrimine proprietatis aut vſusfructus, aduentitiáne bona eſſent, an profectitia: quod ius quia inhumanum videbatur Iuſtiniano, ipſe vtramque diſtinctionem adhibuit: vt ſequitur.

e *Vt etiam eſſet*] Nec hoc mirum videtur, ſi priſci iuris rationem conſideres, quo etiam patri in filium vitæ necíſque poteſtas erat.[ſ]

f *Quod nobis inhum.*] Scilicet concedere alteri, quod filius ſuis laboribus, & proſpera fortuna acquiſierit.

g *Conſtitutione*] Quæ lib. 6. Cod.[ſ] tit. 6[†]. extat.

h *Ex re*] Subſtantia patris: vel etiam nomine & intuitu patris: vt ſi donare volens patri, filiofamilias donarit [u]. Loquitur autem hic de peculio profectitio.

i *Totum*] Et quidem pleno iure, quo ad vſumfructum & proprietatem.

k *Quæ enim inuidia*] Quaſi diceret, nulla penitus, nec quicquam iniuriæ habet hæc ſententia, ſiue conſtitutio mea.

l *Quod autem*] Aduentitia bona hîc intelligit, in quibus pater vſumfructum habet, remanente proprietate penes filium.

11 m *Dominium*] † Id eſt, proprietas, prout ſeparata eſt ab vſufructu: atque ita in legibus [x] ſæpe accipitur. Cæterùm quod hîc de patre filioquefamil. dicitur, hoc idem in auo & proauo paterno, & nepotibus vel pronepotibus in eorum exiſtentibus poteſtate locum habet, nimirum ex vi iuréque ſummo [y] patriæ poteſtatis. Vnde conſequitur, quæ hîc ſunt dicta, ad matrem non pertinere [z], vt quæ liberos non habeat in
12 poteſtate. † Neque tamen perpetuum eſt, quod pater aut auus in bonis aduentitiis vſumfructum habeat: ſunt enim caſus, vbi nihil patri acquiritur hodie. Primus eſt, ſi filiusfamil. à matre [a] ea lege hæres inſtitutus ſit, vt nullum hiſce in rebus vſumfructum pater obtineat. Secundus, ſi pater cum filio ſuccedit in hæreditate fratris vel ſororis ipſius filij [b]: quoniam ſufficit pro vſufructu partem ipſi hæreditatis pleno iure tribui. Tertius, ſi filiofamil. ea conditione ſeruus donetur, vt ſtatim liberum eſſe iubeat, quia nullus in eo vſusfructus patri tribuitur [c], nec pater manumiſſionem impedire poteſt. Quartus, ſi patre detrectante filius hæreditatem adierit [d]. Quintus, ſi pater ſine cauſa tentauit diuortium, nihil iuris habet prorſus in bonis donatis filiofam. cui iniuriam fecit parato [e] diuortio. Sunt & alij plerique caſus, quos [f] Accurſ. & Ang.[g] congeſſere. Illud pro coronide addendum, in huiuſmodi caſibus licet rerum aduentitiarum vſusfructus patri non tribuatur, ei tamen earum rerum commoditatem quandam permitti [h] cum filio, vt Angelus commonet.

r l. fin. Cod. de rei vend.

ſ l. in ſuis 11. de lib. & poſth. C. de patr. pot. & dixi ʒ. eod. tit.

t in d. l. cum oportet, C. de bon. quæ lib.

u l. profectitia ʒ. de iure dot.

x l. naturaliter 12. ʒ. nihil commune, de acqu. poſſ. & l. 1. ʒ. huius autem. vti poſſid. Vide Panorm. in c. 1. de cauſa prop. & poſſ.

y ʒ. 1. ʒ. de patr. poteſt.

z Ibidem & ʒ. fœminæ, ʒ. de adopt.

a In Nouell. 117. vt lic. ma. & aui. in princ.

b In Nouel. de hær. ab inteſt. ʒ. ſi vero cum aſcendentib.

c l. cum non ſolum 8. ʒ. vlt.

d d. l. cum non ſolum.

e Auth. idem eſt in his, C. de bon. quæ lib.

f ibid. & hic.

g Angel. hic.

h l. plenum 12. ʒ. quanquam, l. filiofa. 17. in fin. de vſu & hab.

§. Hoc quoque.

1 *Olim pater emancipans filium, lucrabatur tertiam aduentitiorum bonorum.*

2. 5 *Hodie dimidiam partem vſusfructus retinet.*

3 *An pater aliquid habeat ex bonis poſt emancipationem filio aduenientibus.*

4 *Ampliatio huius §.*

6. 7 *Dictio, liberi, etiam in vno verificatur: & in ſingulari etiam ea voce vtimur.*

[a] Hoc quoque à nobis diſpoſitum eſt, & in ea ſpecie, vbi parens emancipando liberos ſuos ex rebus quæ acquiſitionem effugiebant, ſibi tertiam partem retinere (ſi voluerat) licentiam [b] ex anterioribus conſtitutionibus habebat, quaſi pro pretio quodammodo emancipationis. Et

[a] Item vobis acquiritur, quod serui vestri ex traditione nanciscuntur: siue quid stipulentur, siue ex donatione vel legato, vel ex qualibet alia causa acquirant. Hoc enim vobis & ignorantibus & inuitis obuenit. Ipse enim seruus, qui in potestate alterius est, nihil suum habere potest. [b] Sed si hæres institutus sit, non aliàs nisi vestro iussu, hæreditatem adire potest. Et si vobis iubentibus adierit, vobis hæreditas acquiritur perinde ac si vos ipsi hæredes instituti essetis. Et conuenienter scilicet vobis legatum per eos acquiritur. [c] Non solùm autem proprietas per eos quos in potestate habetis, vobis acquiritur: sed etiam possessio. Cuiuscunque enim rei possessionem adepti fuerint, id vos possidere videmini. Vnde etiam per eos vsucapio, vel longi temporis possessio vobis accedit.

a *Item vobis*] De filiorumfamilias acquisitione audiuimus: nunc de seruorum
1 subiungit, qui sunt sub potestate dominica. † Serui ergo, quicquid acquirunt, id omne dominis acquirunt, non modò scientibus, aut ratum habentibus, sed etiam
2 ignorantibus atque [a] inuitis. † Hunc enim dominicæ potestatis effectum lex inducit [b], quem dominus prohibere non potest: quia effectus & prouisio legis per priuatam personam directò tolli aut impediri nequit [c]. Est autem sumptus hic §. ex eodem [d] Caio.
3 b *Sed si hæres* † Limitatur id quod præmissum est, nempe seruum domino acquirere etiam inuito: id enim procedit in acquisitione inter viuos facta. secus est in
4 his, quæ seruis in vltima voluntate obueniunt [e]. † Vnde seruus hæres scriptus, non aliter hæreditatem acquirit, quàm si iussu domini adeat: idque propterea [f], ne is qui in aliena potestate est, inuitum obliget hæreditati eum, in cuius est potestate, ne ære alieno obligetur. Debet ergo iussus domini præcedere aditionem, speciatimque fieri, nec subsequens ratihabitio sufficeret: quæcunque tamen verba iussui hæreditatis adeundæ respondentia sufficere, Vlpianus [g] ait. Porrò hunc herilem iussum adeundi, serui etiam voluntatem subsequi [h] necesse est: ob id certè, quia & seruus potest etiam iubente domino nolle [i] adire, saltem de facto. Iure enim non debent id facere serui, imò iudicis officio compelli possunt [k], vt adeant, vel per mancipationem in carcerem, vel per alia remedia, quæ videbuntur iudici idonea esse:
5 præsertim si [l] domini contemplatione sint instituti. † Quanquam autem hæreditatis aditio nisi domini iussu præeunte [m], non rectè fit: in bonorum tamen possessionibus & fideicommissariis hæreditatibus sufficit quandocunque accedere domini voluntatem [n]. Sed quæ est diuersi iuris ratio? Angelus, *quia hæreditatis aditio* (inquit) *magis solennis est, cùm in solo animo* [o] *consistat: bonorum autem possessio contrà non acquiritur solo animo, sed necesse est* [p], *eam coram iudice agnosci, etiam hodierno iure*. Similiter in fideicommissaria hæreditate, siue restitutione ex Trebelliano solus animus non sufficit, sed oportet restituentis factum interuenire. Non ergo mirum, maiorem requiri solennitatem in hæreditate adeunda, quàm in reliquis. Et licet varij varia dixerint, mihi tamen hæc Angeli ratio, præ cæteris placet: quam etiam Imol. [q] sensit.
6 c *Non solum*] † Extensio est ad superiora: non tantùm enim rerum proprietas aut dominium per seruos acquiritur dominis, sed etiam vera possessio [r]: veluti eius rei, quam seruus ex causa peculiari, aut aliàs iusta apprehenderit. Nam si iniustè apprehensa sit possessio, domino non acquiritur [s]: licet nonnulli in domino aliud esse velint, quasi illud ex illicita quoque causa domino adiiciatur. Rationem diuersitatis adferunt, quia dominium iuris sit, & ignoranti [t] acquiratur: possessio verò magis

a l. etiam inuitus, eod. tit. & §. in potesta. ff. qui sunt sui vel alien. iur.
b l. quodcunq. & l. si seruus vetante 64. de verb. oblig.
c l. nemo potest 55. de leg. 1.
d l. acquiritur 10. §. igitur, de acq. rer. dom.
e Azo in summa. C. per quas pers. nobis acq.
f l. qui in aliena 6. de acquir. hær.
g l. si quis mihi bona 25. §. si quid si, de acq. hær.
h dict. l. si quis mihi bona, §. iussum, cum §. seq.
i l. cum propones 3. C. de hæred. instit.
k l. 1. §. 1. si quis omiss. caus. test. Ias. post alios in d. §. iussum.
l Ang. hic
m d. §. iussum.
n l. seruo inuito 65. ad S. C. Trebell.
o l. si auia 6. C. de iur. delib.
p l. vlt. C. qui admit. ad bon. poss.
q in d. l. seruo inuito. & idem est de mẽte gl. in d. l. 1. C. qui admitt.
r l. quod seruus 24. l. possessio quoque 49. & ibi Bart. de acquir. poss.
s d. l. quod seruus.
t l. cum pater 77. §. surdo, de lega. 2. & ita etiam intelligũt l. etiam similis. & l. si seruus vetante 62. de verb. oblig.

nihi non sit. [g] Quòd si proprietarius recuset iubere, officio iudicis compelletur [h], aditionéque facta vniuersa huiusmodi bona à proprietario repetet fructuarius conditione sine causa [i]. Alij [k] tamen malunt, eo casu fructuarium posse iubere, vt seruus adeat, ratione circuitus [l] euitandi: quod & mihi placet. Nam & liber homo, & seruus alienus bona fide possessus hæreditatem adire possunt [m] iussu bonæ fidei possessoris. Idem ergo in seruo fructuario dicendum, quia quo ad adquirendum ex re eius, cui seruit, suísque operis cum libero homine, seruóque alieno bona fide possesso, pari passu ambulat [n]. At quando institutus est fructuarij contemplatione, vtique ex re ipsius domini, in cuius vsufructu est, acquirere censetur: sicque proprietarij iussus
6 non est necessarius. † Quid autem de eo seruo, in quo vsum tantum quis habet? Et receptum est, cum vsuario ex re ipsius suísque operis saltem in re vsuarij præstitis quærere: aliis autem eius operæ locari non [o] possunt.

g l.43.aditio.5. præterea, de acq.hæred.
h Azo in summa. C.per quas pers.nob.acq.
i l.pen. ibi gl. de stip.seru.
k Ias.latè in d. l. si quis mihi bona.
l l.52.dominus testa. de cond. indeb.
m d.l.aditio.5. vlt.
n l. qui bona fid.23.de acqu. rer.domin.& 5. idem placet, 5. eod.
o l.per seruum 14.de vsu & habit.glo.5.in pr. hoc tit.

§. Idem placet.

1 *Homo liber, & seruus alienus, bona fide possessus, quo ad acquirendum, seruo fructuario æquiparantur.*

2 *Bonæ fidei possessor seruum alienum vsucapit.*

3 *Vsufructuarius seruum fructuarium non vsucapit.*

[a] Idem placet & de eo qui à vobis bona fide possidetur, siue is liber sit, siue alienus seruus. Quod enim placuit de vsufructuario, idem placet & de bonæ fidei possessore. Itaque quod extra duas illas causas acquiritur, id vel [b] ad ipsum pertinet, [c] si liber est: vel ad dominum, si seruus est. [d] Sed bonæ fidei possessor cùm vsuceperit seruum (quia eo modo dominus fit) ex omnibus causis per eum sibi acquirere potest. [e] Fructuarius verò vsucapere non potest: primùm, quia non possidet, sed habet ius vtendi fruendi: deinde, quia [f] scit seruum alienum esse. Non solùm autem proprietas per eos seruos, in quibus vsumfructum habetis, vel quos bona fide possidetis, aut per liberam personam, quæ bona fide vobis seruit, vobis acquiritur, sed etiam possessio. Loquimur autem [g] in vtriusque persona secundum distinctionem, quam proximè exposuimus: id est, si quam possessionem ex re vestra, vel ex operis adepti fuerint.

1 a *Idem placet*] Et hic locus ex Caio sumptus [a] est: † & in summa continet, quòd seruus alienus, vel liber homo, bona fide possessus, acquirat ad similitudinem fructuarij serui, tam dominium quàm possessionem bonæ fidei possessori [b] in duobus casibus, scilicet ex opera sua seruili, & ex re bonæ fidei possessoris: atque in hoc inuicem conueniunt.

b *Ad ipsum*] Liberum hominem bona fide possessum.

c *Si liber est*] Quia lex ipsi hoc reseruat in illud tempus, cùm fortunam suam is agnouerit.

2 d *Sed bonæ fidei possessor*] † Hinc disce, bonæ fidei possessorem, posse seruum alienum vsucapere, eoque vsucapto, ex omnibus causis [c] per ipsum possidenti acquiri, vt qui nunc per vsucapionem dominus effectus sit. [d]

3 e *Fructuarius*] † Id est, is qui serui vsumfructum habet, nunquam talem seruum vsucapere potest: tum quia ipsum non possidet [e] saltem ciuiliter & efficaciter, sed

a in d.l.acquiritur, 5. idem placet.
b d.5. idem placet. & l. liber homo 54.eo.ti.
c d. l.acquiritur, 5.bonæ fidei.
d l.traditionibus 20. Cod.de pact. Dd.in l.1. C.de seru.fu.
e d.l.acquir. 5. fin. & l.1. 5.per eū.de acq.poss.

f l.naturaliter 12. de acq.poss.

g l.vnic. C.de vsuc.transfor.

naturaliter tantùm, & naturalis possessio per se non est sufficiens ad vsucapionem f: tum quia scit seruum alienum esse, nempe proprietarij, & sic non potest dicere, se ignoranter rem alienam vsucapere, ac consequenter in eo deficit bona fides, quæ in vsucapione principaliter exigitur g.

f *Quia scit*] Et sic est in mala fide.

g *In vtriusque persona*] Et serui alieni, & liberi hominis pro seruo bona fide possessi.

§. Ex his itaque.

1 *Natura oppositorum est, vt se inuicem tollant.*

2 *Per prorsus extraneam personam nobis non acquiritur.*

3.4 *Procurator acquirit etiam ignoranti: & quando id procedat.*

5 *Obligatio personalis, non nisi facta cessione, per procuratorem quæritur.*

[a] Ex his itaque apparet, per liberos homines, quos neque vestro iuri subiectos habetis, neque bona fide possidetis: item per alienos seruos, in quibus neque vsumfructum habetis, neque possessionem iustam, nulla vobis ex causa acquiri posse. Et hoc est quod dicitur, [b] per extraneam personam nihil acquiri posse: excepto eo, quòd per liberam personam (veluti per procuratorem) placet non solùm scientibus, sed & ignorantibus vobis acquiri possessionem, secundum diui Seueri constitutionem: & per hanc possessionem etiam dominium, si dominus fuerit qui tradidit: vel vsucapionem, aut longi temporis præscriptionem, si dominus non sit.

a l.fuit quæstionis 24.de acqu. hæred.

b l. 2.5.per procuratorem.& l. possesſ.49.1.etsi possessio, de acquir.poss.& l.1. C.per quas per. nob.acq.

c in l.13.qui mihi donatum, de donat. licet gl. in c. si tibi absenti, de præb. in 6. cõtrarium senserit.

d d.l.qui mihi donatũ, ad fi. & l.vlt. C. si quis alt. vel sibi.

e d.l.1. Cod.de acq.poss.

f l.3.5.ex contrario.de acqu. possess.

g l.1.C.per qu. pers.nob.acq.d. l.possess. 5. etsi possessio.de acquir.possess.

a *Ex his itaque*] Argumentatur per locum à contrariis. Nam si per eas tantùm personas hic enumeratas acquiritur dominium, & possessio: sequitur nobis per alias non acquiri, quia priori concesso, alterum negari necesse est. † Natura enim oppo- 1
sitorum est, vt se inuicem tollant, non vt ponant. Hincque dicere solemus: *Contrariorum contrariam iuris dispositionem esse*, maximè si contraria inuicem ratione nitantur a. alioqui si eadem vtriusque est ratio, tunc contrariorum (vt vulgo dicitur) eadem est disciplina.

b *Per extraneam*] † Et hoc pro regula traditur, *per extraneam personam non ac-* 2
quiri. Attexit tamen Imperator exceptionem in procuratore † Is enim tametsi sit 3
persona extranea, per ipsum tamen acquiritur dominium & possessio etiam dominis ignorantibus b: etiamsi generale mandatum habeat c, vt Bart.censuit. † Quod ta- 4
men procedit, si tradens dominus sit, dominiique transferendi d animum habeat. Tum enim possessione nobis acquisita tacitè sequitur dominium. Quod si non fuerit, acquirit quidem dominus possessionem per procuratorẽ etiam inscius: priusquam tamen sciat, quod ab eo gestum est, vsucapiendi facultatem non habet, sed cum primis interueniente scientia incipit vsucapere e. Hoc ideo tam variè, quia in vsucapione bona fides exigitur: ignorans autem, nec bonam nec malam fidem habet. At in possessione non refert, iustè f quis, an iniustè possideat. † Et hæc quidem in domi- 5
nij & possessionis acquisitæ procedunt: obligatio tamen, siue actio personalis, non nisi facta cessione per procuratorem acquiritur g: qua de re infrà suo loco.

§. Hactenus.

1 *Continuatio ad subsequentes titulos.*

2 *Quibus modis acquiratur per vniuersitatem.*

3 *Hæres & bonorum possessor differunt.*

4.5 *Hæreditas vel ex testamento, vel ab intestato defertur tam de iure ciuili, quàm prætorio.*

[a] Hactenus

[a] Hactenus, tantisper admonuisse sufficiat, quemadmodum singulæ res vobis acquirantur: nam legatorum ius, quo & ipsæ singulæ vobis acquirũtur: item fideicommissorum, vbi singulæ res vobis relinquuntur: [b] opportunius inferiori loco referemus. Videamus itaque nunc, quibus modis [c] per vniuersitatem res vobis acquirantur. [d] Si cui ergo hæredes facti sitis, siue cuius bonorum possessionem petieritis, vel si quem arrogaueritis: vel si cuius bona libertatum conseruandarum causa vobis addicta fuerint: eius res omnes ad vos transeunt. Ac prius de hæreditatibus dispiciamus, [e] quarum duplex conditio est: nam vel ex testamento, vel ab intestato ad vos pertinent. Et prius est, vt de his dispiciamus, [f] quæ ex testamento vobis obueniunt. quia in re necessarium est initium de ordinandis testamentis exponere.

1 a *Hactenus.*] † Hic § quãdam ἀκολουθίαν continet ad sequentem testamentorum siue successionum materiam. In eo enim Imperator per transitionem quandam ad secundum diuisionis membrum suprà in principio libr. 2. positum descendit: quatenus scilicet nobis res per vniuersitatem, & sic non vna res sigillatim, sed multæ si-
2 mul acquirantur. † Cuius acquisitionis modi hic plures recensentur, puta *hæreditas* [a], *agnitio bonorum* [b] *possessionis, arrogatio,* [c] *assignatio bonorum* [d] *libertatum conseruandarum causa.* Quibus licebit & *bonorum publicationem* [e], *& ingressum religionis* [f] adiicere.

b *Opportunius.*] Quia illi modi sunt pars quædam vltimarum voluntatum.

c *Per vniuersita.*] Scilicet de iure ciuili: nam à titulo de vsucapionibus in hunc vsque locum tractatum est, quomodo rerum dominia nobis acquirantur iure ciuili. Et successio, quæ nobis rerum vniuersitatem tribuit, potissimum iure ciuili nititur.

d *Si cui ergo.*] Omnis successio vel ciuilis est, vel prætoria, siue honoraria: illa hære-
3 ditas, hæc bonorum possessio dicitur. † Hæredes ergo sunt, qui iure ciuili succedunt: bonorum possessores autem, qui iure Prætorio.

4 e *Quarum duplex.*] † Hæreditas enim bifariam defertur: vel ex testamento, quæ testamentaria, vel ab intestato [g], quæ propriè legitima dicitur: quoniam eam lex i-
5 psa absque facto hominis defert. † Sic & bonorum possessio duplici iure competit, primò ex testamento, scriptis scilicet hæredibus secundum testamentum: deinde ab intestato, & hæc habet quatuor capita [h], *Vnde liberi, vnde agnati, vnde cognati, & vnde vir & vxor.* Id quod [i] suis locis locupletius discutiemus.

f *Quæ ex testamento.*] Ea enim prior, potiorque est: cùm non admittatur ab intestato successio, quamdiu Testamentariæ spes est.

a ʒ. de hær. inst.
b ʒ. de bon. poss.
c ʒ. de acq. per arr.
d ʒ. de eo. cui liber. cau.
e l. actione. 6. §. publicatione pro socio.
f l. generali. 13. & Auth. ingressi. C. de sacros. eccl.
g l. lege obuenire, 130. de verb. sign.
h Ias. in l. qui se patris. C. vnde liberi.
i ʒ. lib. 3. Inst. ti. de bon. poss.

De Testamentis ordinandis.

Tit. X.

1 *Testamentum an rectè à Iustiniano testatio mentis dicatur.*
2. 3 *Alciati de hoc opinio: item Viglij Zuichemi, & Theophili, num. 4.*
5 *Testamenti definitio.*
6 *In testamentis primò videndum, an quis testari potuerit: deinde an secundum ius testatus sit.*
7. 9 *Iusta sententia quomodo in definitione testamenti accipiatur, & num. 12.*
8 *Perfectio consideratur per se, non alte-*

rius respectu.

10 Differentia inter testamentum & codicillos.

11 In codicillis hodie quinque testes requiruntur.

TEstamentum ex eo appellatur, quòd testatio mentis sit.

Imperator explicaturus duas, ex testamento scilicet, & ab intestato, successionis species, à testamento, veluti firmiore [a] exorditur [b]. † *Testamentum* autem ex eo appellatur, quòd testatio mentis sit: quam etymologiam Valla [c] ex Auli Gellij [d] autoritate taxat: alioqui & ornamentum, vestimentum, calceamentum, idque genus similia à mente deducerentur. † Alciatus [e] hanc notam excusat, quod non etymologiam Iustinianus adducat, sed allusionem, quæ non ad vocis originem, sed soni tantùm similitudinem refertur. † Viglius [f] putat, testamentum à sola testatione, vti donatio [g] à dono venire, & quod additur, testamentum à mentis testatione, & donationem à doni datione, maioris declarationis causa hoc dictum fuisse. Sanè iuris interpretes [h] penè omnes allusionem & etymologiam pro eodem ponunt. † Theophylus [i] verò existimat, testamenti vocula m à testatione & mente, emphasis causa, compositam esse, cùm illud maior sit mentis nostræ significatio, quam nulla alia testatio [k], quæ emphasis, in velamento, calceamento, vestimento non apparet, & ideo primitiua sunt nomina Oldendor. in Lexico iur. *Testamentum* dictũ vult, quasi testationem manentem. Porrò quia de testamentis futura est disputatio, testamenti definitionem inquiramus. † Definitur autem ab Vlpiano [l] in hunc modum: *Testamentum est voluntatis nostræ iusta sententia, de eo, quod quis post mortem suam fieri velit. Sententia* in definitione genus est, quia omnem cuiuscunque rei deliberatæ voluntatem continet. Apponitur ergo, *voluntatis nostræ*, vt excludantur serui, filiifamilias, impuberes, furiosi, prodigi, & id genus similes: quia hi non habent liberum arbitrium propriæ voluntatis, quare illorum sententia pro testamento non habetur [m]. Et hæc differentia propriè circumstantiam personarum respicit, nempe quib. testamenta facere liceat, vel non liceat. † In primis enim considerandum [n] est, an is qui fecit testamentum, habuerit testamenti factionem. Quod si potuit testari, inuestigandum est, an secundum iuris dispositionem testatus sit. † Sequitur in definitione, *iusta sententia*: quod Bart. [o] ad sustinendã definitionem exponit pro [p] perfecta: non est autem perfecta, nisi hæres instituatur, in quem actiones transeant, quiq; defuncti personam repræsentet [q]. Et sic sub hac vocula (*iusta*) satis & hæredis institutionem includi censet, adeò quod Accursij suppletione ad prædictam Vlpiani definitionem non sit opus. Castrensis [r] ait, hoc difficultatem non extricare: adhuc enim posse hanc definitionem legatis & fideicommissis conuenire, cùm in suo genere perfectæ sententiæ sint, quod quis post mortem suam fieri velit. Perfectum enim vnumquodque secundum suum genus. Nec impedit, quod iusta & perfecta sententia codicillorum dici non potest, relatione scilicet testamentariæ perfectionis: † quoniam perfectionem non alterius respectu, sed per se, consideramus. Et sic videtur, quod Accursiana subauditio (*cum hæredis institutione*) sit necessaria. Sed durum fuerit, Vlpianum testamenti definitionem ignorasse. † Quare Viglius [f] *iustam sententiam* exponit, pro solenni [t], & quæ iuxta legum præscriptum ordinata sit. Nã si testamentum non iure factum dicitur, vbi iuris solennia desunt: satis patet à contrario sensu, testamentum iure factum ac iustum appellari, perquàm solennem ac iustam morientis voluntatem [u]. † Codicilli autem non continent iustam, id est, solennem sententiam, quia in illis nulla est solennitatis [x] ordinatio: cùm etiam mulieres possint esse testes: quod in testamento non est [y]. † Et quamuis hodie requirãtur in Codicillis quinque [z] testes: olim tamen secus erat. Neque etiam tales esse debent isti, quales in solennibus & iustis actibus requiruntur, id est, quod sint ciues Romani, puberes, masculi, cum aliis qualitatibus antiquis. † Alij tamen [a] iustam sententiam exponunt pro vera, ac omnibus modis absoluta, ita vt vbique stare possit: vt iusta [b] lex, iustus [c] error, iusta æstimatio [d]. Tandem annexum est in definitione, *de eo, quod quis post mortem, &c.* vt reliquæ dispositiones, quæ inter viuos fiunt, excluderentur. Et hæc de testamenti definitione sufficiant.

1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12

a l. quandiu, 89. de reg. iur.
b l. fin. de fide instru.
c li. 6. Elegan. c. 36.
d li. 6. c. 12.
e li. 4. de verb. signif. idem in l. taber. 183. de verb. sign.
f Hic.
g l. senatus, 35. §. don. de mor. caus. donat.
h Glo. & Io. de Imo. in rub. de acq. pos. Bal. in l. conuenticula, 15. C. de episc. & cle. l. 2. §. appellata, si cert. pet.
i Hic in Græcis, instit.
k l. 1. de test.
l In d. l. 1.
m ⁊. tot. titul. quib. non est perm. fa. test. l. qui in potestate, 6. de test.
n l. si quæramus, 4. de test.
o In d. l. 1.
p Probatur hæc expositio in l. cum filio, 50. §. fi. cum ibi no. de leg. 3.
q §. 1. in Nouel. de iure à mo. præstit.
r In d. l. 1.
s Hic.
t Argumento l. 1. de iniusto. rupt. test.
u Alciat. in l. 130. lege obuenire. de verb. sig. Idem Paradox. lib. 4. c. 7.
x §. fi. ⁊. de codicill.
y §. testes. ⁊ eo.
z l. fi. C. de codicill.
a Loriot. in apic. iur. de test. ordin. Axio. 2.
b l. quia actio. 11. de præs. ver.
c l. per eum, 50. de acq. poss.
d l. si cui fundus, 54. de leg. 2.

§. Sed

§. Sed vt nihil.

1 *Tria Teſtamentorum genera apud veteres.*
2 *Teſtamentum Calatis comitiis.*
3 *Comitia à conſilio quomodo differant.*
4 *Conſilium ex quibus perſonis olim conſtabat.*
5 *Comitiorum genera olim fuiſſe varia.*
6 *Teſtamentum procinctum: & qui dicantur procincti.*
7 *Teſtamentum per æs & libram quam habuerit ſolennitatem.*
8 *Libripens vnde dictus.*
9 *Fabri error.*
10 *Emancipatio quamcunque imaginariam venditionem ſignificat.*

Sed vt nihil antiquitatis penitus ignoretur: ſciendum eſt,[a] olim quidem duo genera teſtamentorum in vſu fuiſſe: quorum altero in pace & otio vtebantur, quod [b] Calatis comitiis appellabant: altero cùm in prælium exituri eſſent, [c] quod procinctum dicebatur. Acceſſit deinde tertium genus teſtamentorum, quod dicebatur [d] per æs & libram: ſcilicet quod per emancipationem, id eſt, imaginariam quandam venditionem agebatur, quinque teſtibus & libripende, ciuibus Romanis puberibus præſentibus, & eo, qui familiæ emptor dicebatur. Sed illa quidem priora duo genera teſtamentorum ex veteribus têporibus in deſuetudinem abierunt. quod verò per æs & libram fiebat, licèt diutius permanſerit: attamen partim & hoc in vſu eſſe deſiit.

1 a *Olim quidem.*] † Tria teſtamentorum genera hoc §. recenſentur quæ apud veteres in vſu fuêre. Horum etiam meminit A. Gellius [a] hiſce verbis: *Tria genera teſtamentorum fuiſſe accipimus: Vnum, quod Calatis comitiis in concione populi fieret: alterum in procinctu, cùm viri ad prælium faciendum vocabantur: tertium per familiæ emancipationem, cui æs & libra adhiberentur.* a Lib. 15. c. 27.

2 b *Calatis comitiis*] † Id eſt, vocatis comitiis, ſeu conuocato per cornicinem populo, vt teſtator eo præſente, ac quaſi teſte, vltimam ſuam declararet [b] voluntatem: idque tempore pacis, bis tantùm in anno fiebat. Dicebantur autem *Comitia calata*, à Græco verbo καλῶ, quod eſt vocô: *comitia* à coëundo, congregatio conuentus po- b Theo. hîc.
3 puli. † Differunt tamen comitia à conſilio, quia dum comitia calabantur, totus populus per cornicinem adeſſe iubebatur. Conſilium verò eſt, cùm à magiſtratibus iu-
4 dicij cauſa populus congregaretur [c]. † Conſtabat autem conſilium Romæ ex Senatoribus & equitibus: in prouinciis ex aſſeſſoribus [d], quos nunc *Conſiliarios* dicimus. c Vide Theo. §. in s. eadê lege. quib. manu. licet. vel non.
5 Vnde crebra mentio in legibus, [e] *Manumiſſionis apud conſilium.* † *Comitiorum* autê genera fuiſſe varia, Gell. lib. 15. cap. 17. & Alex. in lib. Genial. dier. Itémque Varro de ling. Lat. ſcribunt: ad quos Tyronem iuris remitto. d ff. de of. aſſe. e ff. & C. de vindic. lib. 10.

6 c *Quod procinctum*] † Idem ſic appellatum, quia *Procincti* dicuntur milites, quaſi præcincti & expediti. *Procinctus* enim dicitur, qui ad confligendum paratus [f] eſt. Fiebat autem *Teſtamentum procinctum* in ipſa militum expeditione, dum præcincti iã erant, & expediti ad bellum, cuius dubiam ſciebant aleam: quod veteres in vel endo procinctu nominabant, vt apud Cicer. lib. 1. de Nat. deor. & Orat. itémque apud Gell. lib. 15. c. 25. videre eſt. Id ergo militiæ tantùm fiebat tempore, cùm viri ad prælium faciendum in aciem vocabantur, autore eodem Gell. li. 15. c. 27. Plutarchus autem in Coriolani vita rem ſic explicat. *Eo tempore,* inquit, *mos erat Romanis prælium inituris, ſcutáque ſumpturis togam præcingere, ſimúlque teſtamenta ſine ſcripto facere, hæredémque tribus aut quatuor audientibus nuncupare.* f l. 1. de bon. poſſ. ex teſtam. milit.

7 d. *Per æs & libram*] † Theophilus hoc teſtamenti genus ideo inuentum fuiſſe ſcri-

bit, quia eueniebat, vt nonnulli subitaneo morbo correpti intestati morerẽtur. Neq; enim Calatis comitiis testabantur, quia nondum instaret tempus: quoniam (vt suprà dixi) bis tantùm in anno testari licebat: neque item in procinctu, quia bellum non esset. Ob id hæc tertia testamenti species addita est, quod *per æs & libram* dicebatur, poteratque fieri omni tempore, per familiæ, id est, hæreditatis emancipationẽ, hoc est, imaginariam venditionem. Fiebat autem hæc imaginaria venditio, hunc in modum. Quinque aderant testes, † *& libripens* (sic a libra, & pendendo, siue ponderando dictus, quasi ponderator: magis enim ponderare, quàm dinumerare pecuniã solebant veteres) ciues Rom. & puberes: his præsentibus is, qui successor defuncti erat futurus, patrimoniũ morituri emebat, hisce solennib. verbis: *Hanc ego familiã, quæ mihi empta est hoc ære, æneq; libra, iure Quiritum meam esse aio.* Deinde ære percutiens libram, id æs dabat ei, à quo hæreditatem expectabat (qui *Antestatus* dicebatur) velut loco pretij. Sic quoque & seruorum & liberorum emancipationes fiebant: vt alibi [h] annotauimus. Porrò venditor emptori nihil tradebat, sed hæredẽ eũ tali modo constituebat, vt scilicet post mortem venditoris posset iure hæreditatem adire. † Interim memineris, falsum esse, quod Fab. putat, in hoc testamenti genere filiorum emancipationem interuenisse. Nam si hic quoque de liberorum emancipatione actum fuisset, non omnibus concessa fuisset testandi facultas. Pleriq; enim non habent liberos: mulieres verò etsi habent, tamen eos non habent in [i] potestate. Deceptus autem hac ratione Faber fuit, quod emancipationem solùm ad liberos referri credidit, † cùm significet quoque imaginariam [k] venditionem.

g l. pronuntiatio. 195. §. familiæ. de verb. sig.
h In §. præterea. Inst. quib. mod. ius pat. pot. sol.
i §. fœminæ. Inst. de adopt.
k Bud. in prio. annot. Pand. & Viglius, hic.

8 9 10

§. Sed prædicta.

1 *Media iurisprudentia quæ.* 2 *Prætorium testamentum quando in vsu fuerit.*

Sed prædicta quidem nomina testamentorum, ad ius ciuile referebantur.[a] Postea verò ex edicto Prætoris forma alia faciendorum testamentorum introducta est. Iure enim honorario nulla emancipatio desiderabatur: sed septem testium signa sufficiebant cùm iure ciuili signa testium non essent necessaria.

a *Postea verò*] Tribus testamentis ciuilibus supra dictis successit testamentum Prætorium: † de media (inquit Accur.[a]) Iurisprudentia, quod de eo iure intellexisse videtur, quodcunque fuit, quod post legem 12. tab. & ante Principum constitutiones fuit editum [b]. † Prætorium enim hoc testamentum, cuius hic fit mentio, fuit in vsu ante Principum constitutiones, sub quorum imperio autoritas Prætoria concidere cœpit. Cicero [c] sæpe *obsignatorum*, id est, notariorum meminit, vt Prætorio tunc iure vsos Romanos appareat in testamentis. Quo & illud Horatij [d] pertinet, *Imprimat his cura, Mecœnas, signa tabellis.* 1 2

a In glo. ver. postea.
b Argumento. §. cæterùm. Inst. de leg. ag. success. Vigl. hic.
c Vt in Orat. pro A. Cluẽt. cũ aliis locis.
d In Sermonib.

§. Sed cùm paulatim.

1 *Testamentum scriptum & nuncupatiuum quomodo differant.*
2 *In testamento debent omnia vno contextu fieri. fallit, vt nu. 3.*
4 *Septem testes rogati adesse debent in testamento.*
5 *Septenarius numerus testium est de substantia testamenti: testes verò ad formam pertinent.*
6 *Non esse idem pertinere aliquid ad substantiam, vel ad formam & solennitatem rei.*
7 *Forma duplex, substantialis & accidentalis.*
8 *Testes in dubio non præsumuntur rogati esse.*
9 *Subscriptio testium necessaria in testamento solenni.*
10 *Item subsignatio eorundem.*
11 *Requiritur in testamẽto scripto, vt nomẽ hæredis exprimatur à testatore.*
12 *Hodie nomen hæredis celari potest.*
13 *Testes quales esse debeant.*
14 *Testes debent in præsentia & conspectu testatoris esse.*
15 *Deficiente vno requisito testamentum corruit. fallit in testamento inter liberos.*

Sed cùm paulatim tam ex vsu hominũ, quàm ex constitutionum emendationibus cœpit in vnam consonãtiam

ius ciuile & prætorium iungi: constitutum est, vt [a] vno eodémque tempore (quod ius ciuile [b] quodammodo exigebat) [c] septem testibus [d] adhibitis, [e] & subscriptione testium (quod ex constitutionibus inuentum est, & ex edicto Prætoris) [f] signacula testamentis imponerentur: ita vt hoc ius [g] tripartitum esse videatur: vt testes quidem & eorum præsentia vno [h] contextu testamenti celebrandi gratia, à iure ciuili descendant, subscriptiones autem testatoris & testium, ex sacrarium constitutionum obseruatione adhibeantur: signacula autem, & testium numerus, ex edicto prætoris. [i] Sed his omnibus à nostra constitutione propter testamentorum sinceritatem, vt nulla fraus adhibeatur, hoc additum est: vt per manus testatoris vel testium, nomen hæredis exprimatur, & omnia secundum illius constitutionis tenorem procedant.

Hactenus de quatuor testamentorum generibus Imp. dixit, quæ omnia in desuetudinem abiere: hoc §. quintum genus attexit, videlicet *testamentum scriptum*, siue *solenne*, quod etiamnum in vsu est, licet rariori ob multa [a] solennia, quæ in eo requiruntur. Frequentius enim homines testamento nuncupatiuo, id est, non scri-
1 pto, hodie vtuntur, de quo Imperator infrà [b] quoque subiiciet. † Est autem *testamentum scriptum*, quando testator (obseruatis debitis solennitatibus iuris) vltimam voluntatis suæ dispositionem in scripturam primùm redigit, testibúsque deinde offert corroborandam. *Nuncupatiuum* verò est, cùm sine scriptura voluntatem suam testator coram septem testibus nuncupat & declarat, siue illa voluntas redigatur postea in scripturam, siue non. In testamento scripto testator celat suam voluntatem testes: in nuncupatiuo reuelat: atque hæc est potissima inter vtrunque differentia. Quæ autem sint testamenti scripti solennitates, hic §. & aliquot sequentes declarant.

2 a *Vno eodémque tempore*] † Hoc est primum requisitum testamenti scripti, quod eodem tempore, vnóque contextu actionis omnia fiant, id est, nullo alieno, siue ex-
3 traneo actu interueniente [c]. † Nisi tamen acciderit, vt testatoris moribundi conditio simul omnia interponi non patiatur. Nam si quis fortè actus ob naturæ necessitatem interuenerit, non ideo vitiabitur testamentum. [d]

b *Quodammodo*] Ius enim ciuile in testamento, quod *per æs & libram* fiebat, videtur septem testes exigere. Nam si *Libripendem, & Antestatum* connumeres, septenarius explebitur numerus [d].

4 c *Septem testibus*] † Secundò, in testamento necessaria est præsentia septem testium: & quidem rogatò hi adesse debent, non fortuitò [f], quod in testamentis speciale est. Quòniam regulariter ad [g] fidem rei gestæ faciendam etiam non rogatus te-
5 stis sufficit. † Et hunc septem testium numerum Doctores [h] communiter asserunt pertinere ad substantiam testamenti, adeò quòd eo cessante testamentum non subsistat. Oldendorpius [i] tamen ridiculum id putat, cùm voluntas hominis suprema secundum naturale ius constans sit substantia testamenti. Testes verò ad formam tantùm, & solennitatem pertinent probandi, ne relinquatur locus insidiis, quæ variis
6 modis incidere [k] possent: quod & Alciatus [l] animaduertit. † Interim scias, non esse idem [m], pertinere aliquid ad substantiam, vel ad formam & solennitatem rei. *Substantia* enim vniuscuiusque rei simplex essentia est, velut fundamentum per se
7 substans. † *Forma* verò & solennitas duplicem recipit differentiam: alteram substantialem, sine qua illa ipsa substantia non censetur in iure aliquid esse: alteram verò accidentalem, quæ non dat esse rei, quoniam adiicitur substantiæ, sine qua velut accidens non [n] potest esse.

a Ias. in l. si ita sit adscriptum 14. nu. 26. de legat. 1.
b in §. fi. huius tit.
c l. hæredes palàm 21 §. vlt. de testa. l. cum antiquitas, C. eod.
d d. l. cùm antiquitas. §. cùm autem.
e Vig'. hic.
f Auth. rogati C. de testam. & dict. l. hæredes palàm, §. in testam.
g l. ad fidem 11. de testib.
h in l. nemo potest 55. de legat. 1. per l si vnus 12 C. de testament.
i in princip. 4. Class. act.
k l. curent 22. de testib. l. hac consultiss. 8. §. fin. C. qui testa. fac. poss.
l in l. 1. Cod. de sacrosf. eccles.
m Oldend. in loco prædict.
n Ita Bart. in l. 1. de cod. indeb.

d *Adhibitis*] Hoc est, adscitis & rogatis: nec tamen refert, à quo rogentur, cùm lex 8
simpliciter, vt rogentur [o], exigat. † Illud tamen verum est, testes in dubio non censeri rogatos esse: cùm hæc sit solennitas extrinseca, quæ non præsumitur.[p] Quare producti ad testamentum probandum, si testamenti etiam tenorem referendo, se fuisse præsentes asserunt, nec addant, se rogato fuisse adhibitos, non probant, vt Bartolus [q] tradidit.

o Castr. in d. s. in testa. Alex. consl. 47. lib. 2.
p Ias. in l. hac consultissima. Bart. & alij in l. sciendum 30. de verb. oblig.
q in l. diuus 24 de mil. test.

e *Et subscript. testium*] † Tertiò, in testamento solenni exigitur *subscriptio testium*. Debent enim omnes vno eodémque tempore & loco subscribere: nec vnus testis pro alio scribere potest, sed quilibet vti proprio chirographo [r] debet: nisi in tali loco fiat testamentum, vbi non inueniantur tot literati: tum enim duo vel tres pro aliis literas ignorantibus subscribere non [s] vetantur. 9

r l. singulos 30. de testa.
s l. fin. C. eod.

f *Signacula*] † Quartò requiritur, vt testes vno eodémque tempore subsignent, 10
propriis vel alienis [t] annulis. olim tamen separatim signare poterant.

t l. si vnus 12. C. eod.

g *Tripartitum*] Ex triplici iure collectum.

h *Vno contextu*] Id est nullo actu alieno interueniente.

i *Sed his omnibus*] † Prædictis quatuor requisitis addit Iustinianus etiam illud, vt 11
testator [u] sua manu hæredis nomen scribat, si norit literas: sin non potest scribere, nuncupet coram testibus, qui illud inscriptionibus opponant. † Hodie tamen iure 12
Nouellarum [x], remissa est hæc necessitas, sufficitque per alium etiam, quàm testem, nomen hæredis exprimi. Neque ob id infirmatur testamentum, quòd testes ignorant, quæ in testamento sunt scripta. Potest enim testator scripturam consignatam, ligatam, vel inclusam offerre, asserens suum esse testamentum, quod proferat: ideo quòd odiosum sit, atque etiam periculosum, extremam de hæreditate voluntatem tam multis testibus relinquere [y]. † Porrò vltra præmissa testamenti scripti solennia, 13
sexto loco necesse est, vt hi, qui in testes adhibentur, sint liberi, vel communiter pro liberis habiti, puberes, masculi: non muti, nec surdi, nec tales, quibus bonis interdictum sit, neque etiam potestati testatoris subiecti. [z] † Vltimò denique requiritur 14
quòd testes sint in præsentia & conspectu testatoris, ipsúmque oculis videant, aliàs testamentum non valet: nisi ex priuilegio [a] aliud sit inductum. † Et prædicta solen- 15
nia adeò necessaria sunt in testamento scripto, vt si vnum deficiat, vitietur testamentum ob defectum solennitatis: nisi parens testetur inter liberos: quia tum duo testes adhibere satis [b] est.

u l. iubemus 29 & d. l. cùm antiquitas. C. h. t.
x s. quia verò, in Nouell. in sponsl. larg.
y Auth. & non obseruato, C. hoc tit.
z De quo infra eod. in s. testes.
a l. si non speciali 9. l. si vnus C. eod.
b d. l. hac consultiss. s. ex imperfect. ibi Dd.

§. Possunt autem.

1 *Testes plures vno annulo signare possunt.*
2 *Hunc §. de annulo signatorio loqui.*
3 *An alio signo, vice annuli, testamenta signari possint.*
4 *Alieno signans annulo, id in subscriptione exprimere debet.*
5 *An, qui proprium annulum habet, alieno rectè signet.*
6 *An ipsius testatoris annulo signare liceat.*

Possunt autem omnes testes & vno [a] annulo signare testamentum. quid enim si septem annuli vna sculptura fuerint, secundum quod Papiniano visum est [b]? Sed & alieno quoque annulo licet signare testamentum.

a l. sed si quis 7. quemadm. test. aper.
b s. oportet, Nouel. de instr. cau. & fi. & s. lex Corn. J. de pub. iud.
c l. signatorius 74. de verb. sig.
d l. argumento 25. s. ornamenta, de auro & arg. leg.
e l. ad testium 22. s. signum, h. tit.
f d. s. signum.

De sigillatione testium amplius subiungit. † Et primùm hinc disce, testes omnes 1
vno annulo signare posse, etiamsi annulos ipsi habeant, qui omnes vna sint sculptura, id est, vnum & eundem habeant characterem. Ob id enim tantùm apponuntur signa, vt ipsi testes illa cognoscentes testificari [a] possint, non vt vnius signi ad alterum fiat collatio: id quod in publicum officium gerentibus contingit.[b]

a *Annulo*] † Signatorio scilicet, qui charactera, id est, sculpturam habet, & inter 2
ornamenta [c] non computatur. Sunt & alij annuli diuersi generis [d]: de quibus hic non loquitur. † Quid autem, si non annulo, sed alio quodam impresso signum adhi- 3
bemus, an vitiabitur testamentum? Et Vlpianus [e] annulo tantùm vult testamenta signari. Quia tamen non obseruari vsu Vlpiani sententiam videmus, necesse est, aliud quoduis signum admittere, vt Bart.[f] & Fab. censuerunt. Videmus enim plerosque hodie annuli loco alia signa habere, ærea, vel argentea, vel etiam interdum lignea, quibus sic forma redditur, vt annulo impressa videatur.

b *Sed & alieno.*] † Et alieno annulo signare testamentum licet, dum tamen, qui si-
4 gillo alieno vtitur, se alieno signare in subscriptione sua declaret. quod ex Durandi[g]
sententia, cæteri approbarunt, illa potissimum ratione, quod alienis vtens insignibus
in falsum[h] incidat: & cùm memoria hominis labilis sit, apertisque mortuo testatore
tabulis signa agnoscere testes debeant, facilè hic sit vacillaturus, qui alienum signum
apposuit, nec id adscripsit. Si tamen hoc in subscriptione sit omissum, ob id testamen-
tum non subuerti Faber putat: cui accedo, cùm id procul dubio non tacuissent leges,
5 si ex eo testamentum vitiari voluissent. † Sed an si proprium quis annulum habeat,
nihilominus alieno signare possit? Quod non videtur: frustra enim alieno signat, qui
proprium habet. Quia tamen nostros ad manum quandoque non habemus, puto,
cùm lex indistinctè alieno signare permittat, nec ob id quoque tabulas infirmari.[i]
6 † Sed etsi ab ipso testatore annulum accepero, & signauero, testamentum valet,[k]
quasi alieno signauerim. Quanquam autem alieno annulo signare licet: necesse ta-
men est, ipsummet testem signum in ceram imprimere, testamentoque deponere.[l]

g Specul. tit. de probat. §. videndum.
h L. eos 27. §. fi. ad leg. Corn. de falsis.
i Argum. l. 8. de precio, de publ. in rem act.
k d. l. ad testiũ, §. si ab ipso.
l Ang. hic argumento l. penult. hoc tit.

§. Testes autem.

1.3 *Hac verba text. (cum quibus testamenti factio est) quomodo intelligenda.*
2 *Exceptio debet esse regula.*
4.5 *Mulier quare non possit esse testis in solenni testamento: cùm in minus solenni possit.*
6 *Impubes testamentarius testis esse nequit.*
7 *An pubes factus dicat testimonium de eo quod vidit ante pubertatem.*
8 *Proximus puberti quis dicatur.*
9 *Seruus non potest esse testis in testamento.*
10 *Adscriptitij, proprij homines, monachi, an possint adhiberi testes in testamento.*
11 *Sed nec mutus, surdus, cæcus, testes esse possunt.*
12 *Item nec prodigus: & quis dicatur prodigus.*
13 *Intestabilis quis dicatur.*

Testes autem adhiberi possunt ij, cum quib. testamenti factio est. Sed[a] neque mulier, neque[b] impubes, [c]neque seruus, neque furiosus, [d]neque mutus, neque surdus, neq; is[e] cui bonis interdictum est, neque ij quos leges iubent improbos[f] intestabilésque esse, possunt in numerum testium adhiberi.

Suprà dictum est, septenarium numerum testium requiri in testamento: igitur
1 de personis subiicit, quæ in testamento testes esse possunt, vel non possunt. † Definit
autem principio generaliter, *eos esse testes posse, quibus cum nobis testamenti factio
est:* hoc est (vt Accurs.[a] intelligit) qui hæredes institui, & ex testamento capere pos-
2 sunt:[b] alioqui impubes, seruus, furiosus ineptè exciperentur. † Debent enim casus
3 excepti sub generali regula contineri, etiamsi diuersum ius inducant.[c] † Theophi-
lus vtroque modo accipit, quem Faber sequi videtur, vt sit sensus: eos demum in te-
stamento ad testimonium admitti posse, qui & testamenta facere, & ipsi ex testa-
mento capere possunt. Quæ expositio videtur conuenire textui. Etsi enim priori de-
clarationi, quod testamenti factionem passiuè tantùm intelligamus, congruant ali-
qui casus, vt in impubere, seruo, furioso: mulieris tamen exemplum, item muti &
surdi videtur quoque actiuam testamenti factionem admittere: cùm certum sit,
mulierem testari posse: surdus verò & mutus saltem speciali ratione testamentum
facere potest.[d] Cùm ergo exempla in textu posita vtrique casui quadrent, intellige-
mus eum generaliter in principio: & quatenus subiiciuntur exempla, ea conferemus
ad casum, cui magis[e] conuenient.
4 a *Neque mulier*] † Rationem vulgò reddunt, ob sexus imbecillitatem & incon-
stantiam:[f] sed hæc ratio nimis est generalis, quia prohiberet etiam in contractibus
illarum testimonium interponi, quod tamen falsum[g] est. Viglius rectè ait, hoc inde
prouenire, quod veteres, ad solennia nec mulierem, nec seruum, nec impuberem, nec
peregrinum admittebant.[h] Qualitas autem testium ex antiquis testimoniorum ge-
5 neribus descendit. † Hinc est, quod in testamento minus solenni mulier testis esse

a Gloss. 1. hic.
b Ita etiam accipitur in l. filiusfam. 16. ff. tit. facit §. testam. autem. Ĵ. quibus non est permis. fac. test.
b Dec. l. 1. de reg. iúr. Bart l. si eum, §. qui iniuriarũ, si quis cautionib.
d §. item surdus, Ĵ. quib. non est permiss. fac. testam.
e Argum. l. nec ex prat. 27. de reg. iur.
f c. forus, §. vlt. de verb. sign.
g l. qui testam. 20. §. mulier, h. tit. & l. ex eo, de test.
h Per d. l. qui testamento, §. seruus.

possit: veluti in testamento militari, inter liberos, ad pias causas, & in testamento Pontificio [i], & in donatione causa mortis, & codicillis [k].

b *Impubes*] † Generale est, impuberis testimonium non valere: illud tamen speciale in testamentis, debere aliquem esse puberem, non modò cùm testimonium dicere iubetur, sed etiam cùm testator coram eo suam voluntatem declarat. *Testium enim conditionem* (inquit Vlp. [l]) *tunc inspicere debemus, cùm signarent, non mortis tempore.* † In alijs autem actibus puberi facto creditur de his, quæ pubertati proximus vidit [m]. † *Proximum* verò *pubertati* vulgò intelligunt, qui decimum annum cum dimidio [n] compleuit: licet nonnulli [o] id iudicantis arbitrio relinquant, cùm in pueris vnus alio præcociori sit intellectu, citiúsque dolum capiant, qui in vrbe, quam qui ruri educantur, & vna gens altera versutiores habeat [p] pueros. 6 7 8

c *Neque seruus*] † Quia testes liberi esse debent, & Ciues Romani, vel communi opinione pro liberis haberi [q]. † Sed an adscriptitij, & proprij homines, item monachi, in quibus est quædam seruitutis [r] imago, ad huiusmodi testimonium admittantur? Et in adscriptitijs consentit Faber, & rectè: quia tametsi adscripti sint glebæ, liberalem tamen conditionem [f] obtinent. Monachos non aliter admittit, quàm si cum venia suorum Abbatum, sub quorum potestate viuunt, id faciant. Cæteri [t] tamen sine distinctione videntur monachos recipere in testamentis, cùm nec prohibiti [u] sint, & probationum facultas amplianda potius [x], quàm coarctanda sit, atque adeo maiorem etiam fidem professio ipsa promittat. 9 10

d *Neque mutus*] † Hoc de muto, qui nihil eloqui potest, & de surdo, qui omnino non exaudit, accipiendum est: hi enim propterea non sunt idonei testes, quia verbis proferendis auditu itaque opus est in testamentis [y]. Idem quoque de cæco dicendum, nam nec is idoneus est testis in testamento: quia testes omnes videre etiam testatorem, cùm adhiberentur [z], oportet, vsque adeò, vt & consuetudo contrarium inducens, iure non subsistat [a]. 11

e *Cui bonis interd.*] † Id est, prodigus [b], qui neque tempus, neque finem expensarum habet, sed bona sua dilacerando, ac dissipando profundit [c]. 12

f *Intestabiles*] † *Intestabilis* autem dicitur, qui neque testimonium dicere, neque testamentum facere potest [d]. Intestabiles autem non omnes quoquo modo damnati, vel infames intelligendi sunt, sed illi tantùm, quos ipsa lex [e] tales esse iussit. 13

i c. cùm esset. & c. cùm relatum, de testa. k Vt in l. fi. C. de codicill. & Bart. d. l. multi. l l. ad testium 22. §. 1. hoc tit. m l. excipiuntur 13. ad SC. Sylla. glos. in l. 3. lege Iul. de testi. n Glo. in § pupillus, Ī. de inutil. stipul. o Dec. in l. pupillum 111. de reg. iur. p Glo. l. sequitur 4. de vsuca. q d. l. qui testamento §. seruus, & l. 1. C. eod. r Nouell. de monach. §. cogitandum. f §. adscriptitiis Nouel. de sāct. episc. gl. Auth. si testis, Cod. de test. t Ias. l. hac cōsultiss. nu. 5. C. eod. u Glos. d. §. cogitandum. x l. quoniam 21. in fin. C. de hæret. y l. hæredes palàm, h. t. l. cùm ab initio 4. & l. seq quemadm. test. aper. z l. si non speciali 9. & l. si cuius. C. eod. a Ias. d. l. cunctos populos, col. 9. C. de sacrosf. eccles. b l. is cui lege 18. in princ. h. t. c l. 1 de curat. fur. vide §. furiosi. Ī. de cura. d l. cum lege 26. d. tit. e d. l. cum lege. & l. is cui, §. fi. eod. tit.

§. Sed cùm aliquis.

1 *Seruus pro libero habitus non vitiat testamentum, in quo, vt testis, est adhibitus.*
2 *Communis error facit ius.*
3 *Ampliatio ad textum nostrum.*
4 *Leges multorū opinionem pro omnium consensu ferè accipiunt.*
5 *Huius §. decisio in qualibet inhabili persona hodie locum habet.*
6 *An si testator sciuit testem seruum esse, & communi opinione habebatur pro libero, testamentum valeat.*
7 *In testamentis sufficit habilem fuisse testem tempore conditi testamenti: etsi postea inhabilis efficiatur.*
8 *Idq; speciali iure ab imp. introductū est.*

Sed cùm aliquis ex testibus, testamenti quidem faciendi tempore [a] liber existimabatur, postea autem seruus apparuit: tam diuus Hadrianus [b] Catoni, quàm postea diui Seuerus & Antoninus rescripserunt, [c] subuenire se ex sua liberalitate testamento, vt sic habeatur firmum, ac si, vt oportebat, factum esset: cùm eo tempore, quo testamentum signaretur, [d] omnium consensu hic testis liberi loco fuerit, neque quisquam esset qui status ei quæstionem moueret.

a *Liber existimabatur*] Communi reputatione hominum.

b *Catoni*] Balduinus [a], *Catonio*, legendum dicit, non *Catoni*, atque Imperatoris Adriani

a Hic in suis annot.

Adriani [b] ad eum reſcriptum refert. Theophilus vocat hunc Catonianum Verum.
1 c *Subuenire*] † Hinc diſcimus, ſeruum communi opinione pro libero habitum, te-
ſtamentum non vitiare, in quo teſtis fuit adhibitus, etiamſi poſtea ſeruilis ſua con-
2 ditio detegatur. † Hoc eſt, quod vulgò dicitur, *communem errorem facere ius, præua-
leréque veritati.* Verùm hic articulus tam prolixi iuris eſt, vt in eo abſolutè nihil
3 definiri poſſit, ſed ex cauſæ qualitate ius vbique metiendum [c] ſit. † Habet autem
locum hæc textus noſtri deciſio: etiamſi vnus fortè & alter illius ſerui conditionem
ſciebat: idque frequentius [d] obtinuit, benigniúſq; eſt: alias eluſoria fieret hæc Impp.
conſtitutio: cùm vix ita celare conditionem ſuam quis poſſit, vt non vnus aliquis ſit
conſcius. Nec eſt improbabilis ignorantia, ſi hoc quis neſcit, quod vnus tantum vel
4 duo ſciant, ſed probabilis error, cùm multis ſcilicet ei communis: † cùm leges mul-
5 torum opinionem pro omnium conſenſu ferè accipiant [e]. † Deinde producitur §.
noſtri definitio, vt hodie locum ſibi vendicet in alia qualibet perſona non idonea
ad teſtimonium ferendum: veluti ſi quis communi opinione tempore conditi teſta-
menti erat probus & teſtabilis, vel pubes, vel ciuis, ac deinde compertum fuit inte-
ſtabilem, impuberem, aut mulierem, deportatum vel peregrinum fuiſſe: nam ex ea-
6 dem æquitate teſtamento ſubuenietur [f]. † Porrò quod Faber tex. noſtrum non ob-
tinere putat, quando teſtator adhibet in teſtimonium, quem ſciebat ſeruum eſſe,
vtcunque communi opinione pro libero haberetur: ſed ob teſtatoris ſcientiam cõ-
cidere tabulas [g]: hoc alij reprehendunt, cùm & in alia ſpecie, ſi omnes putabant eſ-
ſe ſeruum, qui erat tamen liber, veritati adhæreamus, valeátque teſtamentum [h].
Neque enim eſt eadem infirmandarum, conſeruandarúmque vltimarum voluntatũ
7 ratio [i] † Ex prædictis concludendum eſt, generaliter teſtamentum ſiue ſcriptũ, ſiue
nuncupatiuum, non obſtante vel ſeruitutis, vel alterius cuiuſcunque inhabilitatis
teſtium detectione, ſuſtinendum eſſe. Neque aduerſatur huic dogmati, quod in te-
ſtamentis duplici tempore idoneus eſſe teſtis debeat, & cùm teſtamentum fit, & cũ
illud aperitur, [k] ſeu publicatur: nec ſufficit aliquando fuiſſe idoneum, ſi in præſentia
aliqua ex cauſa a teſtimonio repelli poſſit [l]. Quæ obiectio valdè Accurſium torſit, &
Doctores etiam variè reſponderunt. Ego enim prætermiſſis aliis reſponſionibus,
quarum ferè nulla cauillis caret, † ex Fabri ſententia reſpondeo, quòd tametſi in
quocunque actu, vel diſpoſitione inhabilitas ſuperueniens impediat teſtes produci
in iudicium, & examinari: ſingulari tamen iure introductum eſſe, vt in teſtamento
ipſorum teſtimonium admittatur, propter magnum vltimæ voluntatis fauorem:
quia teſtamentorum conſeruatio, vt ſuprema hominum iudicia exitum habeant,
publicam reſpicit vtilitatem [m]. Idque eſt, quod Imperator in textu dicit, *ſubuenire
ſe ex ſua liberalitate teſtamento* (ita enim legendum [n] eſt) *iure ſpeciali contra iuris
communis rigorem* In hoc igitur conſiſtit liberalitas, in hoc ſingulari iure ſubueni-
tur teſtamento, quòd teſtes, etiam effecti inhabiles, admittantur ad probandum te-
ſtamentum: cùm ſubtilitate iuris conſiderata, ſecus eſſet. Certè Vlpianus [o] grauiter
ſcribit, *ſufficere ſi teſtes rectè ſemel ſignauerint.*
d *Omnium*] Vel penè omnium: iuxta ea, quæ paulò antè [p] dicta ſunt.

b in l. 1. C. de teſt.
c Vide Dd. laciſſ. in l. Barbarius ſ. de officio prætor.
d Contra Ang. hic.
e l. cùm quidã 30. §. quod dicitur de acq. hæred. l. 3. ad Maced. & l. quod maior. 19. ad munici.
f Dd. in l. 1. C. eo. per gl. nota. in l. cum lege 26. verbo putãs hoc ipſo t.
g Per l. fi. in fi. quib. ad libert. prouo. non licet.
h Alex. Iaſ. & Fulg. in d. l. 1.
i Argumento l. vel negare ſ. quemadmod. teſt. aper.
k not. in d. l. 1.
l l. quoniam liberi 11. C. de teſtibus l. 3. ſ. cauſæ, de Carbo. edict.
m d. l. vel negare gl. l Gallus 29. ſ. quod ſi is. verb. vtilitatem. de lib. & poſtu.
n Quod Faber hic aduert. & ita habet text. Noricus & Pariſ.
o l. ad teſtium, ſ. 1. de teſt.
p In hoc ſ nu. 3. & 4.

§. Pater.

1 *Ratio dubitandi in hoc §.*
2 *Filiusfam. quare prohibeatur teſtis eſſe in teſtamento patris.*
3 *Emancipatus filius an teſtis eſſe poſſit in teſtamento patris.*
4 *Filiusfam quando teſtari poſſit.*
5 *Argumentum à contrario ceſſat, ſi abſurdus intellectus ſequatur.*

Pater, nec non is, [a] qui in poteſtate eius eſt, item duo fratres, qui in eiuſdem patris poteſtate ſunt, vtique teſtes in vno teſtamento fieri poſſunt: quia nihil nocet ex vna domo plures teſtes alieno negotio adhiberi. In teſtib. autem non debet eſſe is, qui in poteſtate teſtatoris eſt. [b] Sed ſi filiusfa. de caſtrenſi peculio poſt miſſionem faciat teſtamentum; nec pater eius rectè adhibetur teſtis, nec is,

qui in eiusdem patris potestate est reprobatum est enim [c] in ea re domesticum testimonium.

† Ratio dubitandi erat, quòd plures eiusdem familiæ facilius de mendacio conspi- 1
rare, præmeditatósque sermones adferre poterunt [a]. Verùm hæc præsumptio in alieno negotio cessat [b]. At vbi aliquem de domo vtilitas manet, ibi regulariter domesticus testis improbatur [c].

a *Qui in potestate.*] † Filiusfa. ergo prohibetur in patris testamento testis esse: idq; 2
ob nexum potestatis patriæ, quia quædam vnitatis fictio inducitur, vt pater & filius eadem esse persona censeantur: ratio verò non patitur vt idem quasi pro se ipso testimoniũ perhibeat [d]. † Quid autem in emancipato? & à contrario eum esse testem 3
posse videtur: emancipatus enim non fingitur eadem persona cum patre, sed quàm primum eius exuit potestatem, pro extraneo habetur. Communis tamen sententia nec emancipatum admittit, propter generalem constitutionem [e], qua sancitum est, parentes & liberos inuicem aduersus se nec volentes, ad testimonium admittendos esse. Sed hanc Viglius [f] pluribus impugnat, asserens in aliis testimoniis procedere prædictam constitutionem, non in testamentis.

b *Sed si filiusfa.*] † Filiusfa. ante missionem in expeditione & castris, citra solenni- 4
tatem etiam testari [g] potest, & nunc non repellitur pater à [h] testimonio. Sed veterano filiofa. qui missionem obtinuit, etsi de Castrensi peculio [i] testari possit: necesse tamen est, vt iure communi [k] testetur, & tunc nec pater eius rectè adhibetur testis. Aliter enim filiusfamiliâs testamentum condere prohibetur, cùm bona non habeat [l], & testamentum sit ordinatio de bonis nostris post mortem [m].

c *In ea re*] Videtur ergo in aliis causis testimonium domesticum admitti: quod tamen falsum [n] est. † Vnde consequitur, argumentum à contrario sensu ductũ, quan- 5
do absurdus consequeretur intellectus, non valere [o]: id quod Doctores communiter tradunt. Testimonium autem domesticum hic intelligendum est non tam ex sanguinis coniunctione, quàm eiusdem familiæ vnione, quæ patria potestate [p] cõstat.

a Argumento l. 3. §. idémque de testib.
b Hic & l. pater & filius 17. de test. b.
c Dd. in l. 2. de testib. Canonis. in c. in literis extra eod. tit.
d l. nullus ff. de test.
e l. parentis 6. C. de testib.
f Vide eũ hic.
g l. milites 15. C. de militari test. l. Lucius 40. ff. eo. §. 1. J. eod.
h d. l. qui testamento §. per contrarium.
i §. 1 J. per quas person. nob. acq.
k d. §. 1. tit. seq.
l Auth. ingressi. C. de sacros. eccl.
m l. 1. h. t.
n l. 2. C. de test.
o Dd. in l. 1. de off. eius. &c. & l. conuenticula. C. de episc. & cler.
p Theoph. & Balduin. hic.

§. Sed neque hæres.

1. 2 *Hæres, & qui sunt in eius potestate non possunt esse testes in testamento.*
3 *Textus aliter declaratus quàm hactenus.*

Sed [a] neque hæres scriptus, neque is qui in potestate eius est, neque pater eius qui eum habet in potestate, neque fratres qui in eiusdem patris potestate sunt, testes adhiberi possunt: quia hoc totum negotium, quod agitur testamenti ordinandi gratia, [b] creditur hodie inter testatorem & hæredem agi. Licet autem totum ius conturbatum fuerat, & veteres quidem [c] familiæ emptorem, & eos qui per potestatem ei coniuncti fuerant, à testamentariis testimoniis repellebant: hæredi autem, & illis qui per potestatem ei coniuncti fuerant, concedebant testimonia [d] in testamentis præstare: licet ij qui id permittebant, hoc iure minimè abuti eos debere suadebant: tamen nos eandem obseruationem corrigentes, & quod ab illis suasum est, in legis necessitatem transferentes, ad imitationem pristini familiæ emptoris, meritò nec hæredi, qui imaginem vetustissimi familiæ emptoris obtinet, neque aliis personis, quæ ei (vt dictum est) coniunctæ sunt, licentiam concedimus, sibi quodammo-

dammodo testimonia præstare. Ideóque nec eiusmodi veteres constitutiones nostro Codici inseri permisimus.

1 a *Neque hæres.*] † Hæres in testamento institutus, in eodem testamento testis esse non potest: a cùm enim hæc causa b sit propria hæredis, eiúsque emolumentum & damnum ad ipsum suo nomine pertineat, quomodo in causa propria testis esset?
2 † Quod Imp. & ad coniunctas hæredi per potestatem personas rectè extendit. Neq; enim non potest ad hæredis patrem, filium, aut fratrem pertinere, si quid hæredi vel lucri, vel damni, ex eiusmodi testamento accesserit. c

b *Creditur.*] Hoc est, notum & perspicuum est: Hodie, sublata scilicet familiæ emancipatione.

c *Familia emp.*] Nempe in testamento, quod fiebat olim *per æs & libram*: de quo suprà d diximus.

d *In testamentis præstare.*] Sed dubium est, quod fuerit illud testamentum, in quo hæres & personæ eum per potestatem contingentes, admittebantur ad testimoniũ? Et Accurs. de *testamento procincto, quod Calatis* comitiis dicebatur, intelligit: quem
3 alij sequuntur. e † Quod Viglius reprobat, ea maximè ratione, cùm illa testamenta dudum in desuetudinem f iuerint: & per hanc expositionem nulla adpareret differentiæ ratio. Ipse de testamento in scriptis accipit, quod olim frequentissimum erat, ac penè solum obtinebat. Et ratio esse poterat, quod plerunque ipse se institutum ignoraret, cùm latêre eum poterant, quæ in tabulis scribebantur. Sed tamen cùm subinde rescire posset, suadebant, vt abstineret testamento, ne suspicionem de se præberet. Et hunc intellectum videtur etiam Theophilus innuisse. Quod igitur veteres pro consilio respondebant, Imperator speciali constitutione in Legis necessitatem transtulit, vt scilicet hæres penitus arceretur à ferendo testimonio in eo testamento, in quo esset institutus.

a Hic & l. qui testam. 20. de testa.
b Cantiũc. hic.
c d. l. qui testamento. § quæcunque. & l. in suis 11. de lib. & postum. l. fi. C. de imp. & aliis subst.
d § 1. ĩ. eod.
e Cantiũc. hic.
f d. § 1. ĩ. eod. nu. 7.

§. Legatarij autem.

1 *Dubitandi ratio in hoc §.*
2. 4. 5 *Decidendi varias tradit rationes.*
3 *Etsi omnes testes legatarij sint, tamen valet testamentum.*
6 *Fideicommissarius vniuersalis non potest esse testis in testamento.*
7 *Hunc §. etiam in simplici nuncupatione obtinere.*

Legatariis autem & a fideicommissariis, quia non iuris successores sunt, & aliis personis eis coniunctis testimonium non denegamus: immò in quadam nostra b constitutione & hoc specialiter eis concessimus. Et multo magis iis, qui in eorum potestate sunt, vel qui eos habent in potestate, huiusmodi licentiam damus.

1 † *Videbatur* legatarios non posse testes esse in testamento, nec fideicommissarios, ex quo legata fideicommissáque sperarent: quia in re sua propria omnibus prohibitum est testimonium. a Et quanquam legatarij videantur principaliter pro hærede testificari, tamen in consequentiam spectat ad eos emolumentum testamenti: cùm si testamentum non obtineat, legata corruant, b nec debeantur Nec tollit obicem, quod aliàs dicitur, semper id, c quod principaliter adparet, non quod in consequentiam venit, intuendum esse: quoniam in contrarium pugnat vulgatum illud d dogma quo dicitur, tametsi multa secundariò, & in consequentiam concedantur, quæ directò fieri nequeant: in proprium tamen commodum testimonium etiam per con-
2 sequentiam prohibitum e esse. Et hæc efficax est dubitandi causa. † Contrarium tamen ab Imperatore in hoc §. deciditur, nempe legatarios & fideicommissarios singulares in testamento testes esse posse, quod & Zenonis f cõstitutio, Martianiq; g re-
3 sponsum ostendit: † per quod proditum quoque est, etiamsi omnibus septem testib
4 diuersa essent legata facta, adhuc testamentum valere. † Qua tamen ratione hoc cõstitutũ sit, Interpretes variant: aliis h ob magnũ numerũ testiũ, aliis i propter solen-

a l. nullus. 10. ff. de testib. l. omnib. 10. C. eod.
b l. eam quam 14. C. de fideicommiss.
c l. si quis nec causam 4. si cert pet. l. 1. vbi not. de auto. tut
d De quo Dd. in c. personas. de testib.
e fac. l. 1. §. in prop. quando appelland. sit.
f l. dictantib. 22. C. eod.
g l. si quis ita 14. de reb. dubiis.
h Bart. d. l. omnib. argument. l. si quis ex arg. 6. §. cogentur. de edend.
i Glos. 1. l. qui testamento. de testam.

nitatem tantùm, non veritatem, aliis k propter rogationem, ad probationem, aliis l ob causæ fauorem hoc inductum dicentibus: plerique etiam in consequentiam tantum legatarios testes m esse dicunt. At cùm neutra harum rationum tam sit efficax, vt per se huius quæstionis nodum explicet, nonnulli n tamen putant, tam multas rationes simul coniunctas sufficere, vt singulare ius in testamento (cuius causa fauorabilis semper est) statuatur. Notum non est carmen: *Et quæ non prosunt singula, multa iuuant.* † Loriotus o verò nouissimè hanc rationem adfert, quod testis testamentarius 5
non nisi voluntarius esse p possit. At si legari illi non posset, quia de illius ageretur incommodo, inuitus semper q præsumeretur. Ne igitur testamentum deficiat, legatarij (cùm non sint successores r iuris, sicque principaliter de illorum commodo nõ s agatur) testamento autoritatem præstare t possunt, & per consequens hæreditatis legatum consequi u. Aliud est in cæteris testibus, qui nec per consequentiam testes admittuntur, x quia illis etiam inuitis negotium geri potest. y

a *Fideicommissarius.*] Quibus scilicet est fideicommissum singulare relictum. † Di- 6
uersum enim est in fideicommissario vniuersali, z cui debet tota hæreditas restitui, quia is hæredis titulum a sustinet, in eumque transferuntur per restitutionem hæreditatis omnia iura, & actiones hæreditariæ.

b *Nostra constitutio.*] Neque tamen opus erat Iustinianea constitutione aliqua, cùm Imperator Zeno a dudum rescripserit, *non prohiberi testatorem, testibus ad efficiendam voluntatem adhibitis, quod voluerit relinquere.* † Cæterùm volunt nonnulli 7
hanc constitutionem non modò in testamento scripto, vel etiam nuncupatiuo, in scripturam per notarium redacto, obtinere; sed & in mera simplicique nuncupatione, nulla scriptura, vel fide publica adiuta eundem locum habere, quibus accedo, vtcunque multis repugnantibus, cùm & Zenoniana lege & supradictis omnibus (quæ & in hanc speciem concurrunt) id probetur.

k Argumento §. de satisd. tut. in princ.
l Fab. hic Panor. c. insuper, de testib.
m Argumento d. l. 1. de auto. tutor.
n Vigl. hic & Decius in c. insuper. de testib. Iason d. l. distātib. in fin.
o In apicibus iuris, tit. de test. ordin. Axio. 15.
p d. l. qui testamento, in fin.
q l. inuitum. §. de seruitu. vrb. prædio.
r per tex. nostrum hic.
s §. ante hæredis. §. de leg.
t d. l. si quis ita.
u d. l. 1. in prin.
x l. fin. de test.
y l. coram 209. in fin. de verb. sign.
z l. 1. §. si hæres, & l. restituta. 37. ad Trebell. l. si necem. 4 § si extraneus, de bonis libert.
a d. l. distantib.

§ Nihil autem.

1 *In qualibet materia testamentum scribi potest.*
2 *Tabulas testamenti, omnem figuram materiæ accipimus.*
3 *Opisthographum quid sit apud Vlpianum.*
4 *Non refert, quibus literis, quáve lingua testamentum scribatur.*

Nihil autem interest, testamentum a in tabulis, b an in chartis, c membranísve, vel in alia materia scriptum sit.

† Videbatur referre, in quanam materia scriberetur testamentum, cùm & notario non liceat instrumentum in deletitia, aut parum munda a charta conscribere: 1
Verùm vltimæ voluntatis tantus est fauor, vt nihil intersit, cuiusnam generis sit materia in qua scribatur testamentum.

a *In tabulis.*] † Sic Vlpianus. b *Tabulas testamenti* (inquit) *omnem materiæ figuram* 2
accipimus, nempe siue tabulæ sint ligneæ, siue cuiuscunque alterius materiæ, siue chartæ, siue membrana, siue corium animalis alicuius, tabulæ rectè dicuntur. Idem si in philyra, aut in tilia, aut in ebore scriptum c sit testamentum. Scribebant d etiam olim in tabulis ceratis, siue cera illitis, quæ & Codicilli & pugillares dicuntur, quemadmodum Ant. Augustinus lib. sing. ad Modestin. e annotauit. Hodie pugillaribus lapideis frequenter vtimur. In quacunque ergo huiusmodi materia quis scribat, valebit voluntas.

b *An in chartis.*] *Chartæ appellatio* (inquit f Vlpian.) *& ad nouam chartam refertur, & ad deletitiam. Proinde etsi in Opisthographo quis testatus sit, hinc peti potest bonorum possessio.* † Opisthographum autem intelligit, chartam vtroque latere scri- 3
ptam, id est, intus & à tergo: quæ plerunq; non specie libelli erat, sed voluminis instar torquebatur, quo more veteres scripta edidisse feruntur: ἀπὸ τοῦ ὄπισθεν, quod post & retrò significat, καὶ γραφή, scriptura.

c *Membranísve.*] Quę inter chartam, papyrum, membranam, & corium sit differentia, alibi diximus. Cæterùm quàm varia fuerit olim scribendi materia, vide Alex. Neapol. lib. Genial. c. 30. & Plin. lib. 13. c. 12 † Illud addendum, sicut non refert, in qua 4
materia testamentum scribatur: ita etiam quibuscunque literis, & notis g consuetis, quibuscunque verbis defuncti mentem declarantibus, h quacunque etiam lingua, i scribi posse receptum est.

a Nouel. de tabell. §. illud. & §. sequ. Fab hic Bald l. contrac. 17. C de fide instrum.
b in l. 1. de bon. poss. secundum tab.
c l. librorū, 52. de legat. 3.
d Viglius hic.
e In l. si duas 6. §. si verò, ff. de excus.
f l. chartæ. 3 de bo. poss. secundum tab.
g Bart. l. quoties 9. §. 1. de hæred instit.
h l. quoniam indignum, 15. C. hoc tit.
i l. hac consultissima 21. §. illum etiam, hoc ipso tit.

§. Sed

§. Sed & vnum.

1 *Vnum testamentum pluribus exemplis scribi potest.*
2.3 *Codices hic sumi pro testamentaria scriptura: & de varia huius verbi acceptione.*
4 *Vt exempla testamenti probent, quæ sint necessaria.*
5 *Exemplis, si seruata sint in eis solennia, plena fides habetur.*

Sed & vnum testamentum [a] pluribus [b] codicibus [c] conficere quis potest: [d] secundum obtinentem tamen obseruationem omnibus factis, quod interdum etiam necessarium est: veluti si quis nauigaturus & secum ferre, & domi relinquere iudiciorum suorum contestationem velit, vel propter alias [e] innumerabiles causas, quæ hominis necessitatibus imminent.

1 a *Pluribus codicibus*] Id est, scripturis testamentariis, vel exemplis [a]. †Sicque pluri-
bus exemplis potest alicuius testamentum scribi, & ipsum tamen est idem, atque v-
num Nam si diuersa est voluntas, posteriore prima rumpitur [b]. Eodem modo de iis-
dem legatis & fideicommissis plures codicilli fieri possunt: licet hoc amplius sit in
ipsis, quod etiam plures esse possunt diuersam habentes voluntatem, quod in testa-
mentis [c] non est.
2 b *Codicibus.*] † Obserua, codices hic pro testamentaria scriptura sumi: in qua signi-
ficatione *Codex* etiam apud Iuuenalem accipitur, in hoc carmine: *Nam codice sæuo Hæredes vetat esse suos &c.* Alias varia est huius verbi acceptio: nam & publicæ ta-
bulæ Codices [d] dicuntur: & scriptura testament. [e] *Codices* iis appellat Leo Imp.
[f] tabulas continentes notitiam dignitatum & administrationum ciuilium vel mili-
tarium & mandatorum principalium, & promotionum, & consuetudinum, quod &
3 Marianus docet. †Erant & *Codices* argentariorum scripturæ, quibus rationes eorum
[g] continerentur, itémque Numulariorum Sed & constitutionum Imperatoriarum
volumina *Codices* appellati sunt: quorum ante Iustinianum tre… erant, Gregorianus,
Hermogenianus & Theodosianus, vt alibi [h] Iustinianus com… moriat.
c *Conficere quis potest.*] Nempe vt vno amisso, ex alio voluntas conseruetur.
d *Secundum obtin.*] Id est, iuxta debitam & à iure ciuili requisitam solennitatem,
4 †vt scilicet in his omnia solenniter scripta fuerint & obsignata, & non minus solen-
nia sint exempla, quam est ipsum archetypon: alioqui si nuda erunt exempla, nihil
5 probabunt [i]. † Et tali casu, quando pluribus codicibus scripta est alicuius suprema
voluntas, disputandum non est, quibus magis credendum: quia cùm quodque exem-
plum prototypon sit, seu originale, sequitur quoduis absque alia authenticatione
plenè probare [k].
e *Innumerabiles causas.*] Potest n. si vnũ tantum testamenti exemplum sit, facile ab
hæredibus legitimis supprimi, aut occultari [l]. Potest item incendio, incursu ho-
stium, & aliis casibus intercidere: & chartis etiam mures insidiantur [m].

a l. vnũ. ff. eod.
b §. sed etsi quis J. quib. mod. testam. infir.
c §. fi. J. de codicill.
p in l. 3. §. 1. de tab. exhib. l. librorum, 52. de leg. 3.
e Vt h. c.
f l. 3. C. de agen. in reb. lib. 12.
g l. quædam 9. §. pen. ff. de eden.
h l. 1. C. de Iustin. C. confir.
i Gl. hic verb. imminent.
k Fab. hic gl. in d. vnum.
l Argumento l. antepe. §. vit. quemadmod. testa. ape.
m Glo. i. s. vlt. de bono. poss. secundum tabul.

§. Sed hæc quidem.

1 *Testamentum nuncupatiuum hodie in vsu esse.*
2 *Testamentum nuncupatiuum esse iuris ciuilis.*
3.4 *Et vnde sit dictum: quidque sit nuncupare.*
5 *Nuncupatiuum in quo differat à testamento scripto.*
6 *Quomodo hodie nuncupatiuo vtamur.*

Sed hæc quidem de testamentis, quæ scriptis conficiuntur, sufficiunt. [a] Si quis autẽ sine scriptis voluerit ordinare iure ciuili testamẽtum, septem testibus [b] adhibitis, & sua voluntate coram eis nuncupata, sciat hoc perfectissi-

mum testamentum iure ciuili, firmúmque constitutum.

a *Si quis autem sine script.*] † Hoc §. Imperator de testamento siue scripto, siue de 1
non scripto agit, quo hodie vulgò vtimur, licet non omnino ex veteri forma. † Et 2
hoc testamentum prorsus ciuile esse, nec quicquam de iure Prætorio participare,
Viglius admonet: quomodo enim Prætor id nosset, qui signa testium semper requirit a? † *Nuncupatiuum* autem *Testamentum* sic dicitur, quia in eo nulla scriptu- 3
ra opus est, sed per nuncupationem istic omnia, & viua testatoris voce ordinari possunt b. Est autem *nuncupare*, voluntatem suam declarare, hæredémque palàm corã testibus exprimere, ac nominare. Nec sufficit, si per alium nominatur hæres, ac deinde à testatore simpliciter c adprobetur: cùm forma adamussim obseruari d debeat.
† Alciatus e in Parergis *Nuncupatiuum testamentum* inde dici putat, quòd nuncu- 4
pare sit nomina capere: *vnde quia propriis* (inquit) *nominibus testes accipiebantur, videtur dictum id testamentum, non enim alia solennitate opus erat.* † Porrò in eo 5
potissimum differt hoc nuncupatorium à testamento scripto: quòd in hoc testator cælare potest suam voluntatem: in illo reuelare cogitur. Hodie tamen & in scripto, siue solenni testamento cælari nomen hæredis potest, vt * suprà quoque annotauimus. Alia autem requisita omnia, quæ in solenni testamento desiderantur, & in hoc nuncupatiuo interuenire debent, excepta sola subscriptione & designatione testiũ. 6
† Proinde olim mos erat, coram septem idoneis testibus rogatò adhibitis, nuncupare voluntatem: deinde iidem ab hærede (mortuo testatore) apud iudicem sistebantur, vbi defuncti supremum iudicium exponebant. Hodie verò nuncupatio in scripturam etiam redigi ferè semper à Notariis solet: quo facto, etiamsi deinde vel decedant testes, vel aliàs reddantur inhabiles, nihil officit. Nuncupatam enim voluntatem iudici declarare non debebunt, cùm tabellionis publicum instrumentum satis eam g probet. Neque ideo tamen desinit hoc testamentum nuncupatiuum esse: quoniam non ad substantiam, sed ad maiorem actus comprobationem, ac perpetuam rei memoriam, scriptura h pertinet.

b *Adhibitis.*] Et rogatis: nam & nuncupatiuo testamento rogati esse i debent testes, vt iam dixi.

a Theoph. hic. b l. hac consultissima. §. per nuncupatio. C. eo. tit. de testa. c Bald. in l. iubemus 29. C. hoc tit. d l. qui per salutem 33. de iureiur. e lib. 2. Parer. c. 32. f l. hæredes palam. ff. hoc tit. * §. sed cũ paulatim, num. 11. §. eod. g l. in donationibus, 31. C. de donat. Bar. & Dd. in l. 2. quẽadm. test. ape. & l. fin. C. de fideicommiss. h Argumento l. contrahitur, 4. de pigno. i l. hæredes §. in testam. ff. hoc tit.

De Militari testamento. Tit. XI.

In Rubricam.

1 *Continuatio huius tituli.*
2 *Militandi vocabulum latè patere, variáque militiæ esse genera.*
3 *De armata tantùm militia militibus hunc titulum loqui.*
4 *An priuilegia militum cessent hodie?*
5.6 *Veterem ritum circa milites nõ multum esse immutatum hodie.*
7 *Varios olim numeros fuisse militum.*
8.9 *Huius tituli vtilitas.*
10 *Testamentum militare secundum ius gentium censetur.*

Superiori titulo † de communi testamentorum ordinatione tractatum est, qua 1
pagani, id est, non militantes vtuntur, vnde & *Testamentum Paganicum* dicitur. Sed quia in militibus propria ferè & singularia iura seruantur, hanc singularem obseruationem hoc loci Imperator subiicere voluit: atque ideo de *Militari testamento* hunc titulum inscripsit. † Quanquam autem *militandi* verbum latissimè patet a: 2
quia & aduocati, & Doctores, militare dicuntur, quæ est militia literaria: est item quædam & in Ecclesiastica dignitate militia, quam cælestem vocant. Meminit etiam Imperator militiæ scriniorum b, & militiæ scholasticæ c, idque μεταφορικῶς.
† Attamen de his solùm militibus præsenti tractatu agitur, qui propriè sunt milites: 3
nempe qui in expeditione degunt, & aduersus publicum hostem certamen sustinent quos *milites armatæ militiæ* dicimus. Quæ autem olim fuerint solénia, vt quis militis nomen meruerit Accursius d & Speculator e satis declarant. † Cæterùm pu- 4
tant nonnulli f, ob veterem militis legendi recipiendíque ritum propè nostris moribus g abolitum, nullum hodie vsum esse huius tituli, priuilegia Romanis olim militibus concessa, in nostri temporis militibus cessare: cùm non veteri ritu militiæ aggregentur. Alij h verò communiori sententia etiam nostros milites priuilegia militaria

a l. aduoca. 2. C. de aduoca. diuers. iud. b l. in sacris scriniis, 2. in fi. C. de proxim. sacr. scrin. li. 12. d l. pen. ex quibus cau. maio. e Tit. de procur. § 2. vers. ite quod est miles. f Gl. in Nou. de mand. princ. § fin. Alex. l. centurio 15. nu. 20. de vulg. 1. g Gl. hic & in d. l. pen. h Moder. hic Bald. in l. 1. C. qui bonis ced. poss. per c. trãslato. de cõstitutio. Oldend. de iure sing. tit. de priuil. milit.

litaria habere censent, nouámque obseruationem sufficere, si modò militiam exer-
5 ceant: idque recepta dudum Germaniæ nostræ consuetudo probat. † Addit Viglius,
nec veterem solennitatem multum immutatam esse. Duo enim olim præcipuè
obseruabantur, videlicet, vt in numeros [i] referrentur (quod posteriores dixerunt, *in-
scribere matriculæ*) & vt sacramentum [k] præstarent, cuius formula apud Vegetium
[l] extat. Vtrunque vsus retinet. Scribuntur enim in matriculis militum nomina, siue
6 (vt nunc loquuntur) in rotulis. † Numeri autem erant olim varij. Diuidebantur
námque milites per contubernia, centurias, cohortes, manipulos, turmas, alas, legio-
7 nes. [m] † Nunc eadem ferè res manet, licèt mutata sint vocabula. Et iusiurandum no-
stri milites præstant, si non sigillatim, saltem simul: eodémque modo, & olim quan-
doque simul coniurabant, quandoque singuli sacramento obstringebantur, secundũ
diuersa militiæ genera, quæ Budæus [n] etiam ex Seruio annotauit. Cætera, quæ re-
quirit Accursius, scilicet vt milites ense accingantur, stigmatis & punctis notentur:
item vt examinentur, nec incumbant negotiationi, non perinde sunt necessaria, nec
8 de forma, [o] nempe vt alicuius omissio vitio vitiet actum. † Habent ergo & nostri
milites militariter testandi priuilegium, dum in castris versantur: sicque non est inu-
9 tilis huius tituli cognitio. † Viglius etiam alias eius vtilitates refert. Primò, si quid in
militia specialiter constituitur, in Paganorum, id est, non militantium testamento
contra esse ex eo ipso singulari iure intelligimus [p]. Deinde quæ militibus conceduntur,
eadem ferè obtinent, vbi causæ pietas voluntati suffragatur. Denique apud eas
gentes, quæ iuris ciuilis obseruatione non tenentur, si nulla propria lex extat, ius il-
10 lud militaris testamenti obtinere volunt [q]: † cùm secundum Ius gentium constitu-
tum sit, quod vbique præualere debet, si nulla ciuilis & propria lex repugnat. Vnde
consequitur, *militare testamentum* aliquando *speciale* esse, nempe respectu priuile-
gij, & paganorum: aliquando *generale*, quando scilicet Ius gentium consideramus:
secundum quod ipsum censetur.

i l. ex eo 42. hoc tit.
k l. ex militari. 11 eo. tit.
l lib. 2. de test. milit. c. 5.
m l. 2. de his qui not. infa.
n in l. 1. §. de pos.
o idem Vigl. hic.
p l. ius singulare 17. de ll. facit argu. à speciali.
q Bart. in l. neque enim. 13. hoc ti. & l. 1. de cond. indeb.

Princip. tit.

1. 4 *Imperitia militum an sit causa militaris testamenti.*
2 *Quæ sit finalis causa huius priuilegij.*
3 *Inter armorum strepitum silent leges.*
5 *Cur mulieribus postulandi ius olim interdictum fuerit, causa finalis.*
6 *Qui principes militare testamentum induxerint.*
7 *Traiani Imperatoris constitutio de testamento militari.*
8 *A Traiani constitutione omnia militaris testamenti priuilegia pendere.*
9 *Quæ solennitates remittantur militibus in testamento.*

SVpradicta diligens obseruatio in ordinandis testamẽtis, militibus [a] propter nimiam imperitiam eorum, [b] constitutionibus principalibus remissa est. Nam quamuis ij neque legitimum numerum testium adhibuerint, neque aliam testamentorum solennitatem obseruauerint: rectè nihilominus testantur, videlicet cùm in expeditionibus occupati sunt. quod meritò [c] nostra constitutio introduxit. Quoquo enim modo voluntas eius suprema inueniatur, siue scripta, siue sine scriptura, valet testamentum ex voluntate eius.

1 a *Propter nimiam imperitiam.*] † Videtur Iustinianus hic velle, quod causa militaris priuilegij circa testamenta sit ipsorum militum imperitia. 21. quia hi potius arma, & militarem disciplinam, quàm leges scire teneantur. [a] Sed hæc non fuit finalis causa huius priuilegij. Sequeretur enim quòd si peritus iuris militaret (vt sub Cæsare Trebatius, sub Traiano Iulius Frontinus) hoc militari beneficio vti non posset, quod absurdum est. Sed & idem in rusticis [b], mulieribus [c] & minoribus [d] extra castra locum haberet: quia cum illis quoque iura humanius agere solent circa legum ignorantiam. Præterea & tum subueniendum esset militibus, cùm in hybernis

a l. si C. de iur. delib.
b l. 2. §. 1. si quis in ius vocatus non ierit. l. fin. C. de testam.
c l. error. §. de iur. & fa. igno.
d Tit. de resti. tut. mino. ff. & Cod.

agerent, aut non amplius essent in expeditione: quod tamen falsum est. † Quare De- 2
cius [e] ob publicam vtilitatem, qua se morti exponunt, tributum id militibus prodi-
dit, quod & præsens textus satis euincit his verbis: *Cũ in expeditionib. occupati sunt.*
Finalis ergo huius priuilegij causa ex iusta armorum occupatione procedit, vt e-
tiamsi alioqui sciat quis solennia Iuris: tamen occupatio militiæ excuset. † Hócque 3
est, quod vulgò dicitur, *Inter armorum strepitum silere leges* [f]. † Quod autem hoc il- 4
lis ob imperitiam indultum esse leges quandoque dicunt, [g] hoc de causa impulsiua
accipiendum est, quæ adiumentum saltem attulit, mouitque aliquo modo Impp. vt
hoc singulare ius inducerent. † Sic Calphurniam edicto causam dedisse, Vlpianus 5
[h] ait, ne deinceps mulieribus postulandis iu esset: cùm tamen alia sit eius edicti fi-
nalis causa, videlicet ne contra pudicitiam sexui conuenientem, mulieres alienis &
virilibus fungantur [i] officiis.

b *Constitutionibus principalibus*] † Meminit harum Vlpianus; *Militibus* (inquiens) 6
liberam testamenti factionem, primum quidem D. Iulius Cæsar concessit: sed ea con-
cessio temporalis erat: postea verò primus D. Titus dedit: post hos Domitianus: & po-
stea D. Nerua plenissimam indulgentiam in milites contulit: eamque & Traianus se-
cutus est, & exinde mandatis inseri cœpit caput tale. † *Cùm in notitiam meam perla-* 7
tum sit, subinde testamenta à commilitonibus relicta proferri, quæ possint in controuer-
siam deduci, si ad diligentiam legum & obseruantiam reuocentur: secutus animi mei
integritudinem erga optimos fidelissimósque commilitones, simplicitati illorum consu-
lendum esse existimaui, vt quoquo modo testati fuissent, rata esset eorum voluntas. Fa-
ciant igitur testamentum quoquo modo velint, faciant quoquo modo poterunt, suffi-
ciatque ad bonorum suorum diuisionem faciendam nuda voluntas testatoris. † Hanc 8
Traiani Imperatoris constitutionem adscribere volui, quoniam ea ob id semper te-
nenda est, quod illi omnia militum circa testamenta priuilegia innitantur, quorum
plurimas species Bartolus [k] & alij [l] diligenter in vnum congesserunt, eas paucis re-
ferre placet † Militibus ergo circa vltimam voluntatem multæ solennitates remit- 9
tuntur. Primò, in forma testandi non ligantur numero septenario testium. Secundò,
etiam non rogati testes admittuntur. Tertiò, si miles filium sciens prætereat, valet
nihilominus testamentum. [m] Quartò, quomodocunque scribant, in charta, aut in
clypeo, vel in vagina, adeóque in puluere, valebunt testationes [n] mentis suæ. Quin-
tò agnatione sui hæredis non rumpitur [o] testamentum. Sextò, in Codicillis quoque
potest hæredem instituere [p]. Septimò, testamenta militum faciliùs, quàm aliorum
& irritantur & confirmantur, inspecta voluntate eorum [q]. Octauò, militi permitti-
tur facere testamentum, quamuis sibi non fecerit, aut si factum nemo adiuerit [r].
Nonò, potest miles plura testamenta facere, & siue simul fecerit, siue separatum, v-
trique valebunt [s]. Decimò, capite damnatus ex militari delicto rectè testamentum
facit, super bonis duntaxat castrensibus [t]. Vndecimò, si miles incertus, an sui iuris
sit, testatus fuerit, in ea conditione est testamentũ eius, vt valeat [u]. Duodecimò, sur-
dus & mutus miles testari potest [x]. Decimotertiò, deportati, & ferè omnes qui iure
ciuili testamenti factionem non habent, à milite hæredes institui possunt [y]. Decimo-
quartò, tametsi iure communi liceat affectionis gratia donare [z]: milites tamen non
possunt aliquid relinquere mulieri, in quam turpis suspicio cadere [a] potest. Deci-
moquintò, miles potest mori partim testatus, partim [b] intestatus. Decimosextò, pos-
sunt milites etiam his, qui extranei hæredes eis extiterint, substituere in his dunta-
xat, quæ sunt ex eorum testamento [c] consecuti. Decimoseptimò, miles exhæredato
quoque & emancipato filio substituere potest, in his scilicet quæ ab ipso ad eũ, cui
substituerit, peruenerunt [d]. Decimooctauò, verba obiter propter aliud prolata, pos-
sunt in militis testamento disponendi vim habere: vt sunt ista *Fortunato liberto meo,*
do, lego [e]. Decimononò & vltimò, miles potest hæredem grauare legatis vltra do-
drantem, vt nihil detrahat per legem Falcidiam [f].

c *Nostra constitutio*] Quæ lib. 6. C. [g] tit. 21. extat, húcque referri potest. Extat & alia
[h] eiusdem Imp. constitutio in eandem sententiam, cuiuis obuia.

e In l. quanquam, 3. C. de mil. test.
f Facit huc quod de Caio Mario Valer. Max. lib. 5. c. 2. recitat.
g Vt hic & l. 1. ff. eod. & l. fi. C. eod.
h l. 1. § secundo loco de postul.
i d. 2. ibi Dec. de reg. iur.
k In l. neque enim. 13. in pr. de mil. test.
l Bal. in l. miles, 15. C. eod. Ias. hic ad Por. Ang. & Platea in §. sed etsi quis 7. eod. Olde nd. de iu. sin. tit. de pri. mil.
m l. qui iure. 7. l. milites codicillis 36. § milites in supremis h. t. l. sicut certi 9. & l. seq. C. eo.
n l. milites in exp. 15. C. eo. tit.
o l. idémque erit 9. eo tit. ff.
p d. l. milites codicil. in prin.
q l. in fraudem 15. § 1. h. tit. & d. l. milites codicillis, § veteranus.
r l. miles ita hæredem 41. in fi. d. t.
s l. quærebatur 19. in prin. d. t.
t l. ex militari 11. in pr. eo. t.
u d. l. ex militari, in prin. eo. ti.
x l. iure mil. 4. eod.
y l. neque omniũ 1. § 1. t. eod.
z l. affectionis 5. de donatio.
a l. miles ita 41.
b mulier h. t. & l. mulier 14 de his quib. vt ind.
b d. l. miles ita in prin & l. certi iuris 1. C. eo.
c l. miles etiam 5. h. t. l. centur. 5. de vulg. & pupilla. d l. miles ita 41. § exhæredato. e l. ex his omnib. C. h. t. f l. si certarum 17. § vlt. & l. seq. d. t. & l. in test. 7. C. ad l. Falcid. g l. pen. C. de test. mil. h in l. vlt. C. de testit. mil. & l. vlt. C. quib. non obii. long. temp. præsc.

§. Illis

§. Illis autem temporibus.

1 *Cessante occupatione bellica, cessat priuilegium testamenti militaris.*
2 *Milites stationarij, & limitanei non possunt militariter testari: & qui sunt illi.*
3 *Regula, cessante causa cessare effectum, explicatur.*
4.5 *Finalis causa quæ sit, & quæ impulsiua.*
6 *Causa in dubio impulsiua præsumitur.*
7 *Filiusfamilias potest in castris iure militari testari.*
8 *Pagani qui dicantur: & pagus quid sit.*

Illis autem temporibus, per quæ citra expeditionum necessitatem in aliis locis vel suis [a] ædib. degunt, minimè ad vendicandum tale priuilegium [b] adiuuantur. [c] Sed testari quidem, etsi filiifamiliarum sint, propter militiam conceduntur: [d] iure tamen communi eadem obseruatione & in eorum testamentis adhibenda, quam in testamentis [e] paganorum proximè exposuimus.

Quum olim ex principum [a] indulgentia milites, quocunque in loco agerent, militari iure testari possent: id postea restrinxit Iustinianus [b], eam ad expeditionum ac occupationis bellicæ tempora coarctans: hocque temperamento accipiendum est, quod paulo antè [c] dixit sua constitutione militaris testamenti beneficium esse introductum.

a *Ædibus*] alij legunt *in suis * sedibus*, quod & Theophil. sequi videtur. Latini statiua vocant, & Hyberna, in quibus milites hyemie degere, feriarique solent.

1 b *Adiuuantur*] † Cùm enim istius priuilegij ratio supra [d] tradita (nempe occupa-
2 tio bellica) tum cesset, & ipsum priuilegium cessare consentaneum [e] est. † Ergo nec *milites Stationarij* [f], qui ad prouinciæ quietem aluntur, nec *limitanei* [g], qui in locis hostium finitimis ad repentinos ipsorum incursus intenti sunt, nec [h] equites qui stipendio publico, etiam in pace, apud nos aluntur, hoc interea priuilegio fruentur,
3 cùm & tum belli cesset necessitas. † Vnde regulam collegit Accursius [i], *Cessante causa, cessare effectum:* quod de causa, quam vulgò finalem dicunt, acceptum, ve-
4 rum est. [k] † Eam Accursius intelligit, sine qua res esse non potest. Illud autem limitationem recipit. Nam si duæ causæ finales fuerint, quarum vtralibet effectui pariundo sufficit, vna tantùm sublata, quæ remanet effectum conseruabit [l]. Quòd si neutra sit eius potentiæ, vt vel sola seorsimq; producere possit effectum, mox quùm
5 sustuleris vnam, etiamsi maneat altera, extinguetur [m] effectus. † Alia verò causa, quæ præcursionem quandam adhibet ad efficiendum, & quoddam adfert per se adiumentum, etsi non necessarium, *impulsiua* dicitur: ex cuius remotione non remoueri effectum, communiter traditum est. Exemplum est in Calphurnia, quæ edicto causam dedisse scribitur [n]: item in Macedone [o] improbo fœneratore, qui causa fuit
6 senatusconsulti Macedoniani, à quo etiam nomen accepit. † Hincq; est, quod asserens, ex cessatione causæ dispositionem euerti, causam hanc vel illam fuisse finalem, probare [p] debeat: cùm in dubio impulsiua esse præsumatur, quæ non tantam vim habet, vt dispositionem [q] tollat.

c *Sed testari quidem*] De castrensi peculio, aut quasi castrensi: de aliis enim bonis filiosfamiliás testari non licet, quod infrà [r] suo loco exponet Imperator latius.

7 d *Iure tamen communi*] Scilicet, cùm extra castra degunt, & expeditionibus desinunt occupari. † Nam in castris etiam filiusfa. iure militari testamentum facere potest, id est, citra solennitatem iuris communis, vtcunq; Porcius contrarium senserit.

8 e *Paganorum*] Id est, non militantium. † *Pagani* [t] enim propriè opponuntur militibus, vt togati sagatis cinctisque. Venit autem appellatio à rusticis domi relictis ad ruris culturam, & reliqua munera ciuilia: à pagis [s] denominati, vt sic dicerentur omnes, qui non militarent [u], non modo rustici & agrestes, sed etiam ciues & vrbani [x]. Pagus autem villa est, vel vicus, dictus à Græco nomine πηγὴ, id est fons: quod illi qui in vno pago habitant, plerunque vno vtantur fonte.

a l.1.ff.h.tit.
b in l. pen. C. de test.milit.
c in §.præter. quod merito.
* l.vlt.C.eod.
d in prin.huius tit.num.2.
e l. fi. C.de restit.mil. c.cum cessante, de appell.
f l.Irminarchę 4. ibi Bude. de fetu.fug.
g l.2 §.pro limitaneis, C.de off.præt.Afr.
h Vigl.hic.
i gl.ver.adiuuantur hic.
k vt in nostro proposito hic.
l Exemplũ est in §.affinitatis. & ibi Ang.ℑ.de nupt.
m Exemplum sumere licet ex c. quoniã freq. §. porrò, ad §. seq.rela. vt lite non contesta. prout declarat Abbas in d. c. cum cessante.
n in l. 1. §. secundo loco, de postulando.
o l.1.ad Senat. Macedon.
p Ang.hic.gl. l.2.§.vlt. & ibi Bart.de donat.
q gloss. c.post translationem, de renunc.text. c. ex parte.2. de conuers.coniu.
r ℑ.quib.nõ est permiss. facere test.in princ.
s Vigl.hic.
t Zas. tractat. substit.ca.
u l.33.si filiusf. §. secundum 2. vers. sed si quidem l.43.filiusfamil.ff.h.tit.
x De liber. & posth. Alcia.de verb.sig. lib.4.

§. Planè.

1 *Emendata huius §. lectio.*
2 *Vt testamentum militare obtineat, prius de militis voluntate constare debet.*
3 *Duo ad minus testes in testamento militari requiruntur.*

Planè de testamentis militum[a] diuus Traianus[b] Catilio Seuero ita rescripsit: Id priuilegium, quod militantibus datum est, vt quoquo modo facta ab his testamenta, rata sint: sic intelligi debet, vt vtique prius[c] constare debeat, testamentum factum esse: quod & sine scriptura, & à non militantibus quoque fieri potest. Si ergo miles, de cuius bonis apud te quæritur,[d] conuocatis ad hoc hominibus, vt voluntatem suam testaretur, ita locutus est, vt declararet, quem vellet sibi hæredem esse, & cui libertatem tribueret: potest videri sine scripto hoc modo esse testatus, & voluntas eius rata habenda est. Cæterùm si (vt plerunque sermonibus fieri solet) dixit alicui: EGO TE HÆREDEM FACIO: aut, BONA MEA TIBI RELINQVO: non oportet hoc pro testamento obseruari. Nec vllorum magis interest, quàm ipsorum quibus id priuilegium datum est, eiusmodi exemplum non admitti: alioqui non difficulter post mortem alicuius militis testes existerent,[e] qui affirmarent se audisse dicentem aliquem, relinquere se bona cui visum sit: & per hoc vera iudicia subuerterentur.

a *Diuus Traianus*] Hoc Traiani rescriptum ad verbum Florentinus[a] recenset: quod vel ob id mente tenendum est, quia aliam eiusdem Traiani constitutionem[b] suprà à nobis relatam (à qua velut à fonte omnia testamenti militaris priuilegia descendere dixi) declarat.

b *Catilio Seuero*] † Vulgati codices habent *Statilio:* sed malè. *Catilio* enim legit textus Noricus, atque ita legendum esse, Viglius[c] etiam commonet, ad quem extat quoque Plinij Iunioris, qui sub Traiano vixit, epistola non inelegans, laudes Titi Aristoni Iureconsulti continens. Refert Balduinus,[d] hunc Catilium Seuerum fuisse Marci Imp. proauum maternum, quem vrbica præfectura spoliauit Adrianus, quod Pij adoptionem ægro animo tulisset, videretúrque ipse affectare imperium. 1

c *Constare debeat, testamentum factum esse*] † Hinc ergo discis priuilegia militantibus concessa, quod quo modo volent, quo modo possint, testari ipsis liceat, tum demum obtinere, quando de ipsorum voluntate constat, nempe quòd verè testari voluerint. Et hoc Doctores[e] generaliter in omni actu procedere tradunt, quod semper is qui aliquid asserit, antea probare debeat hoc, cui illud innititur, & sine quo consistere nequit: quandoquidem rei qualitas frustra quæritur, nisi & ipsa res subsistere doceatur. Exempla ad hanc doctrinam multa congerunt interpretes[f], nec controuersiam aliquam patitur. 2

d *Conuocatis ad hoc hom.*] Id est, testibus duobus ad minus. † nam & in militari testamento duos vel tres testes adhiberi debent, cùm Ius gentium id exigat, secundum quod militum testamenta censeri vulgatum est.[g] 3

e *Testes exist.*] Hinc Sueton in Domitiano, cap. 12. Confiscabantur, inquit, alienissimæ hæreditates, vel existente vno, qui diceret audisse se ex defuncto, cum viueret, hæredem sibi Cæsarem esse.

a in l. 24. diuus, ff. hoc tit.
b §. 1. nu. 6. hoc tit.
c atque ita restituenda est etiam d. l. diuus.
d Hic.
e Io. de Platea & alij hic. Bar. in d. l. diuus.
f Argum. hic & d. l. diuus. & l. 4. §. condemnatum, de re. iud. iuncta l. non ignorat. qui accus. non poss. cum simil.
g Bart. d. l. neque enim, de mil. test. dixi §. ad Rub. hic.

§. Quinimò.

§. Quinimò.

1 *Accursij intellectus ad hunc §.*
2 *Idémque reprobatus.*
3 *Iasonis intellectus ad hunc §. verus est.*
4 *Mutus & surdus ex accidenti testamenti factionem impetrare potest.*

Quinimò [a] & mutus & surdus miles testamentum facere potest.

1 a *Mutus & surdus*] † Accursius [a] putat hunc §. loqui de muto & surdo simul à natura, quasi militari priuilegio ipsi testari concedatur, licet Iure communi testamentum facere non possit [b]. Vnde sequeretur, Imperatorem non tantùm circa solennia testamenti, sed etiam circa testantis personam hoc militantibus beneficium indul-
2 sisse. † Sed hoc falsum esse, Faber & [c] Iason rectè censent: cùm talis, cui nec audire nec loqui à natura concessum est, militiæ nomen dare non possit. Si enim miles, cui hæc calamitas accidit, ob hanc causam dimitti [d] solet: quanto minus talis recipi à
3 principio debet, cui à natura hæc vitia [e] adsunt? † Quare Iason Imperatorem hoc loci de illo tantùm sentire existimat, qui sit mutus & surdus simul ex accidenti, neq; scribere sciat. Cùm enim milites per notas possint testamentum [f] facere, videtur quòd hoc casu vel nutu etiam, vel signis idem illi facere liceat. Atque hic intellectus
4 eo argumento adiuuatur, † quòd casu muti & surdi effecti, & à Principe testamenti impetrare possunt: vt id videatur militantibus generaliter sine libello concedi, quod ipsis permittere supplicantibus Princeps [g] solebat. Et hanc ex Fulgosio opinionem [h] Angelus etiam refert atque approbat.
b *Facere potest*] idque etiam iure militari, quod propriè est huius [i] loci: & quidem indistinctè, non in quibusdam casibus tantùm, vt paganus: de quo infrà titulo [k] proximo.

a gloss. 1. hic.
b l. 10. discretis, C. qui test. fac. poss.
c Hic ad Porc. Idem Vigl. & Cantiunc. tradunt.
d argu. l. 4. iur. milit. hoc tit.
e argu. l. patre furioso, de his qui sunt sui vel alieni iuris.
f l. 40. Lucius, eod. tit.
g l. si mutus, de test.
h in §. item surdus, J. tit. prox. seq.
i l. 4 ff. h tit.
k §. item surdi.

§. Sed hactenus.

1 *Hunc §. de omnibus militibus loqui.*
2 *Priuilegium militariter testandi finitur post missionem ex militia.*
3 *Testamentum militare valet intra annum à missione: fallit, vt nu. 5. & 6.*
4 *Quod de causaria missione accipiendum est.*
7 *In testamento militari, conditionis euentus retrotrahitur ad tempus declaratæ voluntatis.*

Sed hactenus [a] hoc illis à Principalibus constitutionibus conceditur, quatenus militant, & in castris degunt. Post [b] missionem verò veterani, vel extra castra alij, si faciunt adhuc militantes testamẽtum communi [c] omnium ciuium Romanorum iure id facere debent. Et quod in castris fecerint testamentum [d], non communi iure, sed quo modo voluerint: [e] post missionem intra annum tantum valebit. Quid ergo si intra annum tántùm quis decesserit, conditio autem hæredi adscripta, post annum extiterit: an quasi militis testamentum valeat? Et placet [f] valere quasi militis.

1 a *Hoc illis*] † Quibuscunque militibus: est enim hic §. ad omnes milites generaliter referendus [a], quòd scilicet tum demum militari iure testati possunt, quando in expeditione bellica sunt.
b *Missionem*] nempe honestam, non ignominiæ causa factam.
c *Omnium*] Id est, obseruatis solennitatibus à iure ciuili ad ordinanda testamenta
2 præscriptis, † & sic nota, post missionem & absolutionem à militia istud priuilegium militariter testandi finiri. quæ additio excusat Imperatorem à superfluitate, quæ alias ipsi impingi [b] posset.

a contra Accurs. hic per l. 21. quod constitutum. & l. 38. quod dicitur. vnde hic §. est desumpt. h. t.
b Propter §. illis autẽ, J. eod.

d *Non communi iure*] nam ita factum semper valet, quamdiu non mutatur.

e *Quomodo voluerint*] Id est, circa solennitatem iuris communis.

f *Post missionem*] † Hinc annotandum, testamentum in castris iure militari factum non tantùm valere, quando in expeditione decedit miles: sed etsi intra annum à missione moriatur extra [c] militiam: post annum verò elapsum desinit valere. † Loquitur autem textus, vt iam dixi, de honesta & causaria missione, non ignominiosa: vt si miles ob prouectæ ætatis [d] senium, aut propter infirmam valetudinem, vel aliam consimilem causam dimissus sit. [e] † Porrò illud beneficium, quod militare testamentum intra annum post missionem valeat, illis tantùm indultum esse Africanus [f] ait, qui mitti solent à militia, non etiam his, qui desinunt militare sine missione, id est, acceptis successoribus: vt sunt præfecti & tribuni militum. † Sed nec ad illos hoc priuilegium pertinet, qui non sunt milites, in procinctu tamen versantur. Licet enim hi ob imminens mortis periculum testari militari iure possint, & suprema ipsorum iudicia rata haberi [g] debeant: ab huius tamen anni priuilegio excluduntur. 3 4 5 6

c d l. quod dicitur.
d l. 2. C. de his qui non impediti. lib. 10.
e l. 2. §. ignominiæ, de his qui not. infam.
f d. l. quod cōstitutum, h. tit. facit l. 20. tribunus eod.
g l. 1. de bonor. possess. ex test. milit.
h Vide iura hic in gloss. verbi valere.

g *Valere quasi milites*] † Et ratio est, quoniam in testamentis euentus conditionis appositæ retrotrahitur ad tempus declaratæ voluntatis: & ideo hæres conditionaliter institutus perinde habetur, ac si purè institutus statim post militis mortem [h] adiisset. 7

§. Sed & si quis.

1 *Testamentum à pagano non ritè factū, per sequentem militiam confirmatur.*
2 *Si tamen noua voluntatis extent argumenta.*
3 *Discussus §. testamentum in l. in fraudem, de milit. testam.*
4 *Per additionem vel detractionem approbare dicimur.*
5 *Capitis deminutio non infirmat militare testamentum.*

Sed & si quis ante militiam [a] non iure [b] fecit testamentum, & miles factus, & in expeditione degens resignauit illud, & quædam adiecit, siue detraxit, vel aliàs manifesta est militis voluntas hoc valere volentis: dicendum est, valere hoc testamentum, quasi ex noua militis voluntate. Denique [d] etsi in arrogationem datus fuerit miles, vel filiusfamiliâs emancipatus est: [e] testamentum eius quasi ex noua militis voluntate valet, nec videtur capitis deminutione [f] irritum fieri.

a *Antè militiam*] Cum scilicet adhuc esset paganus & nondum militiæ nomen dedisset, nec in numeros esset relatus.

b *Non iure*] Quia deficiebant fortè aliquæ solennitates, in paganico testamento necessariæ.

c *Valere*] Scilicet iure militari, non vt paganicum. † Et sic obserua testamentum à pagano non ritè & citra solennium obseruationem factum, per sequentem militiam confirmari, non quidem ipso iure, id est, sine alio hominis adminiculo: † sed ita demum, si nouæ voluntatis extent argumenta: vtputa quod tabulas inciderit, & legerit testamentum, ac rursus suo signo signauerit [a]. Item si quid interleuerit, perduxerit, adiecerit, emendauerit, aut simile quid fecerit, vnde colligi noua ipsius voluntas possit [b], nam omninò noua aliqua declaratione huius nouæ voluntatis opus est. † Sed nónne obstat D. Pij [c] rescriptum, in quo testamentum ante militiam factum valere ostendit ob id tantùm, quia contraria non apparet voluntas? Doctores communiter respondent, hoc speciale esse in milite non militante, & ante militiam testante: quod tamen reprehendit Viglius, cùm, qui non est in numeris, miles vtique non sit, & vbi incipit quis esse miles, ibi & militia intelligatur. Quare ipse ad verba interposita [d] aduertendum monet. Nam ex istis verbis textus (*Si militis subiuncta voluntas contraria non sit*) satis apparet, aliquam subiunctā fuisse voluntatem- 1 2 3

a d. l. tribunus, §. cùm aliquis, hoc tit.
b d. §. cùm aliquis. & l. idemque. l. Titius. l. quod dicitur. in fin. hoc tit.
c l. 15. in fraudem, §. testam. hoc tit.
d in d. §. testamentum.

voluntatem: vt idem sit, quod in §. nostro. Etenim si alius esset sensus, verti verba
4 debuissent sic: (*Si contraria voluntas non sit subsecuta*) Hoc & mihi probatur. † Ex prædictis disce, quod sicut per sigilli adpositionem inducitur adprobatio [e] actus, ita per additionem vel detractionem censemur aliquid confirmare. Hinc dixit Baldus [f], eum, qui consilio ab altero composito aliquid adiicit seu detrahit, intelligi in reliquis adprobare.

e Porc. hîc.
f in d. l. tribunus, §. 1.

d *Etsi in arrogationem*] Hic locus ex Martiano [g] & Tertulliano descriptus videtur. Sic enim Martianus ait: *Miles filiusfam. si capite minutus fuerit, vel emancipatus, vel in adoptionem datus à patre suo, testamentum eius valet, quasi ex noua voluntate.* Subiungit Tertullianus: *Idem est, etsi paterfam miles de castrensibus rebus duntaxat testatus, arrogandum se dederit. Si verò missus iam hoc fecerit, non valet testamentum.*

g in l. miles filiusfa. & l. seq. h. t.

e *Testamentum eius*] Scilicet antè factum.

5 f *Irritum fieri*] † Et rectè: Capitis enim deminutio, iuris ciuilis commentum, tabulas militis non potest infirmare, cùm militare testamentum, quod iuris ciuilis obseruationi non subest, sed secundum ius gentium [h] censetur, confecerit. Vnde colligis, quod nec arrogatio militis, nec emancipatio filiifam. rescindere testamenta, iure militari prius confecta, valeat [i].

h Bart. l. neque enim h. t.
i fac. l. 1. §. sed & filiusfa. h. t.

§. Sciendum.

1 *Filiusfam. de castrensi & quasi castrensi peculio testari potest.*
2 *Olim non omnib. filiisfa. de peculio castresi, vel quasi testari permittebatur.*
3 *Filiusfa. duplex priuilegium habet, in castrensi & quasi castrensi peculio.*
4 *Olim poterat filiusfam. præterire patrem: hodie secus.*
5 *Contra testamentũ filijfa. militari iure factũ, non dari querelã inofficiosi.*

Sciendum tamen est, quòd cùm [a] ad exemplum castrensis peculij, tam [b] anteriores leges, quàm [c] principales cõstitutiones, quibusdam quasi castrensia dederant peculia, [d] & horum quibusdam permissum fuerat etiam in potestate degentibus testari: [e] nostra id constitutio latius extendens, permiserit omnibus in huiusmodi peculiis testari quidem, sed iure communi. Cuius constitutionis tenore perspecto, licentia est, nihil eorum, quæ ad præfatum ius pertinent, ignorare.

a *Ad exemplum castrensis peculij*] Filiumfam. duplex habere peculium, castrense, & quasi castrense, alibi [a] diximus: in vtroque, & proprietas & vsusfructus penes ipsum
1 est, nec quicquam ad patrem pertinet. † De castrensibus bonis filiumfam. testari posse [b] audiuimus, in castris quidem priuilegio militari: extra militiam verò obseruata iuris communis solennitate. Hoc idem Imperator præsenti loco ad bona quasi castrensia producit, vt & de illis filiofam testari licitum sit, saltem secundum iuris communis dispositionem, adhibitis omnibus solennibus.

a §. per quas person. nobis acq. in prin.
b §. illis autem §. eo.

b *Anteriores leges*] Pandectas haud dubio intelligit. Extant autem duo tantùm Vlpiani responsa in Pandectis [c], quæ quasi castrensis peculij mentionem faciant, hic ad marginem adscripta.

c l. 1. §. hoc antè ad Treb. & l. 1. §. nec castrense de collatio.

c *Principales const.*] Extant adhuc duæ in codice ea de re constitutiones, nempe Honorij [d], & Theodosij Impp. ad Eustachium præfect prætorio, lib. 1. C. tit. 51. & lib. 2 tit. 7.

d l. velut. C. de assesso.

2 d *Et horum quibusdam*] † Et sic eo iure non omnibus filiisfa. sed quibusdam tantùm testari permissum erat, veluti [e] proconsulibus & præfectis legionum, præsidib. prouinciarum, & omnibus publica dignitate præditis: at non patronis causarum, nec magistris studiorum, nec medicis, nec aliis omnino salaria publica percipientibus.

e Bald. hîc.

3 e *Nostra id constitutio*] † Extat hæc Iustiniani [f] constitutio lib. 3. C. tit. 28. & duplex priuilegium continet, quod filiofa. in castrensi & quasi castrensi peculio conceditur. Primum, quod de eo testamentum facere possit: alterum quod [g] eius testamentum non subiaceat querelæ inofficiosi, etiamsi patrem prætereat.

f l. fi. C. de inoff. test.
g d. l. fin. §. in his.

†Sed hoc poſterius hodie per Nouellam [h] conſtitutionem correctum eſt, qua expreſſè diſponitur, *liberos in his rebus, in quibus teſtandi habent poteſtatem, non poſſe ſine legitima cauſa parentes præterire, vel exhæredes ſcribere*, quod neceſſariò de filiisfam. itémque de caſtrenſibus, vel quaſi caſtrenſibus bonis accipi debet, cùm aliter filijſf. teſtamentum per *inofficioſi querelam* expugnari poterit, qua inſtitutio tota reſcinditur, ſaluis hodie legatis [k]. Alij tamen *condictionem ex lege* ipſis competere malunt, qua a ſcriptis hæredibus ſola legitima auferetur Et prædicta vera ſunt, quādo filiusfa, extra militiam iure communi teſtamentum fecit. 4

†Quid autem, ſi in caſtris iure militari teſtatus eſt, parentéſque præteriit, an tum quoque teſtamentum eius impugnari poterit? Et [l] plerique aiunt. Alij [m] contrà, non reſcindi teſtamentum per querelam putant, quibus accedo: quia cum Nouella conſtitutio nihil de hoc expreſſè dicat, ratio interpretationis ſanè ſuadet, vt & de veteri iure & militum priuilegiis quàm minimum detrahamus. 5

h In Nouell. vt cum de co gnoſc. ... hæc ſiquidem.

Alex. in ... th. ex cauſa, C. de lib. præt.

k d. Auth. ex cauſa ib. Alex.

l Ang. in §. illis autem, §. eo.

m Bar. in l. fin. Iaſ. in l. ſicut, C. h.t. Ioan. de Platea in d. §. illis autem, & ibi Vigl. poſt Bane. hoc latè proſequitur.

Quibus non eſt permiſſum facere teſtamentum.

Tit. XII.

1 *Defenſa huius tituli collocatio.*

Cognita teſtamentorum ordinatione, conſequenter de perſonis, quæ factionem eorum habent, videndum eſt. †Et quanquam nonnulli præpoſterum hunc eſſe ordinem dicant, cùm ratio exigat, vt ſemper a perſonis [a] incipiamus, eſt tamen hoc leuiuſculum, nec quicquam ferè conſiſtet, ſi ad tam exactam methodum omnia expendere velimus. Sanè videtur Imperator ad iuſtum docendi ordinem reſpexiſſe, quaſi iuuentus longè facilius hanc vltimarum voluntatum materiam cognitura eſſet, ſi primò, quid eſſet teſtamentum, eiúſque ordinandi vim perciperet: deinde quibus permiſſum ſit illud facere. 1

a l. 4. ſi quæramus, de teſta.

Princip. tit.

1 *Regulariter omnibus teſtamentum facere licet.*

2 *Filiusfam. teſtari non poteſt, neque codicillari: donare tamen mortis cauſa patre conſentiente poteſt.*

3. 4 *Et quæ ſit diuerſi iuris ratio, variare Dd.*

5 *De bonis caſtrenſibus, & quaſi, filiusfa. teſtari iure poteſt.*

6 *Quid de bonis aduentitiis?*

7 *Reſtitutus §. 1. in Nouell. vt liceat mat. & auia.*

8 *Explicatio §. filiis autem in l. vlt. C. de bo. quæ lib.*

9 *Filiusfam de aduentitiis & profectitiis ad pias cauſas teſtari non vetatur.*

10 *Filiofam. in bonis caſtrenſibus & quaſi, inteſtato morienti, quomodo ſuccedatur.*

11 *Multiplex caſtrēſis peculij priuilegiū.*

12 *Filiofam. teſtamentum per emancipationem non confirmatur.*

NOn tamen omnibus licet facere teſtamentum: ſtatim enim ij, qui [a] alieno iuri ſubiecti ſunt, teſtamēti faciendi ius [b] non habent: adeò quidem, vt quamuis parētes eis permiſerint, nihilo magis iure [c] teſtari poſſint [d]: exceptis iis quos antea enumerauimus, & præcipuè militib. qui in poteſtate parentum ſunt, quibus de eo, quod in caſtris acquiſierunt, permiſſum eſt ex conſtitutionib. Principum, teſtamentum facere. Quod quidem ius ab initio tantùm militantibus datum eſt, tam ex autoritate diui Auguſti quàm Neruæ, nec non optimi Imperatoris Traiani: poſtea verò ſubſcriptione D. Hadriani, etiam dimiſſis 7

dimiſſis à militia,id eſt veteranis conceſſum eſt. Itaque ſi quidem fecerint de caſtrenſi peculio teſtamentum, pertinebit hoc ad eum,quem hæredem reliquerunt. [e] Si verò inteſtati deceſſerint,nullis liberis vel fratribus ſuperſtitibus, ad parentes eorum iure communi pertinebit. [f] Ex hoc intelligere poſſumus,quod in caſtris acquiſierit miles,qui in poteſtate patris eſt,neque ipſum patrem adimere poſſe,neque patris creditores id vendere,vel aliter inquietare,neque patre mortuo cum fratribus commune eſſe:ſed ſcilicet proprium eius eſſe,qui id in caſtris adquiſierit:quanquam iure ciuili omnium,qui in poteſtate parentum ſunt,peculia perinde in bonis parentum computentur,ac ſeruorum peculia in bonis dominorum numerantur : exceptis videlicet iis,quæ ex ſacris conſtitutionibus, & præcipuè noſtris propter diuerſas cauſas non adquiruntur. Præter hos igitur, qui caſtrenſe peculium vel quaſi caſtrenſe habent, ſi quis alius filiusfam. teſtamentum fecerit, inutile eſt, licet ſuæ poteſtatis [g] factus deceſſerit.

1 † *Regulariter* vnicuique permiſſum eſt facere teſtamentum, niſi expreſſè repeRiatur prohibitus:quod præſens locus ſatis oſtendit. Significat [a] enim eſſe aliquas perſonas,quibus hoc non permittitur.Quibus ergo permiſſum eſt,infiniti ſunt:quibus non eſt,certi & definiti. Hoc autem titulo,ſeptem enumerantur perſonarum gradus:atque aliquot etiam adiecit [b] Accurſ. Bertachinus [c] verò plenius,quotquot nota digni viſi ſunt collegit:ad quem recurrere licebit.

a *Alienò iure*] Id eſt,poteſtati ſiue dominicæ,ſiue patriæ [d]:loquitur autem potiſſimum de filiusfam.

2 b *Non habent.*] † Primò ergo à ſupradicta regula , qua omnibus teſtari permittitur, filiusfam.excipitur, ob vinculum poteſtatis patriæ, cuius contemplatione eius perſona iure ciuili non eſt integra. Sicut autem teſtari non poteſt filiusfam.ita nec codicillos [e] ſcribere,legata fideicommiſſáve relinquere poteſt: donare tamē mortis cauſa,permittente patre,non prohibetur [f]. Sed valde obſtat , quod alibi Vlpianus [g] ait,*ſicut pupillus teſtari non poteſt,ita nec cauſa mortis donare.* Is enim qui teſtari vetatur,& mortis cauſa donare non [h] poteſt,& contra,ei tantùm permittitur cauſa mortis donare,qui teſtari [i] poteſt. Et ex hac Vlpiani ratione Fulgoſius [k] putauit,filiumfa.nec ex patris conſenſu cauſa mortis donare poſſe : quod tamen aperto iure reprobatur. Donare enim filiusfa.poteſt tam inter viuos [l],quàm etiam cauſa mor-

3 tis [m]. †De ratione autem diuerſitatis,cur filius patre conſentiente donare poſſit,non autem teſtari,vel fideicommittere,perpetuò rixantur Doctores. Nam alij dicunt ob id eſſe,quod teſtamentum publici iuris [n] ſit : alij ob id, quod vltima voluntas ex alieno pendere arbitrio [o] non poſſit:alij ob maiorem ſolennitatem,quæ in teſtamēto deſideratur [p]: alij ob bonorum obuentionem,non obligationem,quam teſtamētum continet [q] : alij denique priores duas rationes ſimul coniunctas , ſatis vrgere

4 aiunt [r],quare diuerſum ſit in teſtamentis,quàm in donationibus. †Loriotus [ſ] verò *Filium* (inquit) *ex patris conſenſu donare poſſe,ob id reſponſum eſt:vt pater donationi ſtare teneatur:quia ipſe tunc donare intelligitur* [t]. *Filiusfamil.autem nec patre conſentiente teſtatur,quia rerum ſuarum diſpoſitionem non habet* [u]. *Peculium enim,quod illius patrimonium* [x] *dicitur, ſtatim poſtquam mortuus eſt , ad patrem redire ſolet* [y]. *Et ideo prius deſinit & peculium & patrimonium eſſe , quàm ad heredem peruenire*

a Vigl.hic.
b ſ.ff.j.eo.
c In ſuo Reperto.
d l.6.qui in poteſt.ff. de teſta.
e l.2.de legat.1. l.diui 6. ſ.pen. de iure codicillo.
f l. tam is 25. ſ. 1.de dona.cauſ. mortis.l.qui in poteſtate, 6. ff. qui teſt.fac.
g l.1.ſ.1.de tute. & ratio. diſtra.
h l.10.diſcre.in princ. C. qui teſt.facere poſſunt.
i l.15.Marcel.in prin. de donat. cauſ.mort.
k In d.l.qui in pot.
l l.filiuſ.de donat.
m d.l.tā is,ſ.1.
n l.3.de teſta.
o l.11.captatorias, C.de teſt. mil. l.32. illa autem inſtitutio, de hæred. inſtit.
p Franc.de Aret. in d l. qui in poteſtate.
q Alcia.in l.licet , C.de pactis.
r Ioan.de Pla. Vigl. & Cantiunc.hic.
ſ in Apic.iuris tit. de tut. Axio.69.& 70.
t fac.l.in ædib. 9. ſ.vlt. ff. de don.
u Theoph.hic. ſ. actiones autem, Inſtit. de actionib.
y l. 18. filiusf.ad l.Fal.

possit [z]. *Hácque ratione filiusfa. nullum hæredem habere potest, nisi paterfamiliás decesserit* [a]. Et hæc Lorioti ratio mihi præ cæteris placet.

c *Testari possint*] siue naturales, siue adoptiui sint: quia prohibitio facta est, ob filij conditionem & statum, qui sui iuris non est: ad quem respexit legislator.

d *Exceptis iis.*] † Filiisfa. scilicet in peculio castrensi, & quasi castrensi. In eo enim, 5
quia pro patribusfa. habentur [b], testari possunt, patre etiam [c] inuito. † Quod pleriq; 6
& ad peculium aduentitiũ producunt, in quo patri non quæritur vsusfructus (quod
in decem casibus alibi ab Accursio [d] relatis contingit.) Sed cùm Iustiniani [e] constitutio apertè repugnet, nec illis casibus Filiumfam testari posse crebrius [f] placuit.
† Neque impedit quod in Nouella [g] dicitur, *Filiofamiliás de eo, cuius patri non quæ- 7
ritur vsusfructus, licet disponere, quomodo velit.* Quanquam enim verbum (*disponere*)
videatur etiam ad testamenti ius pertinere: Græca tamen interpretatio hoc satis
dissoluit. Neque enim vsus est Imperator verbo διατίθεσθαι, *sed διοικεῖν*, quod magis
administrationem significat, quàm testationem [h]. Quamobrem ipse filius, nõ pater
eiusmodi peculij administrator erit, si modò perfectæ ætatis fuerit. † Non etiam ad- 8
uersatur alia Iustinianea constitutio [i], vbi dicitur. *Filiusfa. in his duntaxat casibus, in
quibus patri quæritur vsusfructus, testari non permittitur*: vnde argumento dictionis, *duntaxat*, cáque etiam sublata, à contrario tamen adhuc sensu, videtur in aliis
casibus, in quibus patri non quæritur vsusfructus, hoc ipsis licere. Nam huic obiectioni Alexander [k] respondet, quòd Imperator ibi vsus sit dictione (*duntaxat*) ob
castrensia & quasi castrensia bona: additque Viglius [l], hanc interpretationem propè
necessariam esse, cùm & eius constitutionis tempore vnicus tantũ is fuerit casus extra castrense & quasi castrense peculium, quo patri non adquireretur vsusfructus, &
in quo considerabilis esset testamenti factio: videlicet cùm sine consensu patris hæreditatem filius adiisset. ibi verò expressum [m] est, non permitti testari. Cæterùm alios casus vel postea accessisse, vel non congruere huic quæstioni, idem subdit.
† Quoties tamen pietas suadet, filiumfa. de qualicunque aduentitio, vel etiam pro- 9
fectitio peculio patre consentiente testari posse, communiter [n] responsum est, vtcunque nonnulli contrarium senserint.

e *Si verò intestati.*] † Si filiusfa. habens castrensia vel quasi castrensia bona, moria- 10
tur intestatus, relictis liberis, hæreditas ad eos pertinet. Post liberos deinde soli fratres succedebant, patrem etiam excludentes [o]. Subinde neque liberis, neque fratrib.
extantibus, pater non vt hæres, sed vt pater, patriæ potestatis vel peculij iure bona
ad se recipiebat. Et hoc iure Codicis obtinebat, quod quia tempore compilatarum
Institutionum nouissimum erat, hic insertum est: ante Codicem verò editum iure
veteri pater excludebat & liberos & fratres. Sed hæc omnia per Nouellam [p] sunt
immutata, constitutúmque, vt parentes hodie vnà cum fratribus admittantur. Item
hodie pater bona filij non iure peculij, sed titulo hæreditatis accipit [q].

f *Ex hoc intelligere.*] † Obserua multiplex peculij castrensis priuilegium. Primùm 11
enim illud filiofam pleno iure [r] acquiritur, quo ad vsumfructum & proprietatem.
Deinde illud nec fisco applicatur, si fortè quippiam patrasset, ob quod bona sua essent publicanda. [s] Tertiò, nec patris creditores illa vendere [t] iure possunt. Denique
nec illa filius patre mortuo fratribus in medium conferre [u] tenetur.

g *Factus decesserit.*] † Scilicet post factum testamentum: tamen non conualescit te- 12
stamentum, etiamsi noua voluntas [x] superuenerit: quod. n. ab initio nõ valuit, tractu
temporis non potest conualescere. Fideicommissa tam in codicillis relicta eo modo
conualidari possunt. Diuersitatis [y] ea est ratio, quia in fideicommissis sola spectatur
voluntas, ideo sequente voluntate confirmantur: testamenta verò magna solennitate constant. Vnde testamentum ad pias causas similiter conualidari [a] aiunt.

§. Præterea.

1 *Impubes testari non potest: & quæ sit ratio.*
2 *An id in illis priuilegio vel statuto permitti possit?*
3 *Furiosi non habent testamenti factionem.*
4 *Nisi dilucida interualla habeant.*
5 *Mente captus pariter nequit testari.*
6 *Hebetes & substupidi testãdi ius habẽt.*
7 *Allegans testatorem furiosum fuisse id probare debet, & quãdo id sit verũ.*
8 *Furor quomodo probetur.*

z l. si seruus cõmunis Mæuij 18. in princ. de stip. seru.
a l. sed Iulianus a!. item si 7. §. quanquam 10. ad S.C. Maced.
b l. 6. si quis filio §. vlt. de iniust. rupt. test. ad l. 2. ad Maced.
c l. vlt. h. t.
d Auth idẽ est C. de bonis quę liberis, & §. 1. verb. vsumfru.
§. per quas person. nobis acq.
e in d. l. pen. C. eod.
f gl. & Dd. l. 1. §. in filij ad Trebellia.
g §. 1 Nouell. vt liceat matri & auiæ.
h Vigl. hic.
i in l. fi. §. filiis autem C. de bo. quæ lib.
k d. l. pen.
l Vigl. hic.
m d. l. pen.
n Dd. in l. seniũ §. qui test. fac. poss. vel non. Bart. & alij d. l. qui in potestate per c. liceat, de sepul. lib. 6.
o l. vlt. C. communia de successionib. Bart. & Dd. in l. post dot. sol. matr.
p Auth defuncto, ad S. C. Tertyl.
q §. si igitur defunctus, Nouel. de hæred. ab intesta. ve.
r §. 1. §. per quas perso. nob. acq.
s l. 3. §. sed vtrum, ver. proinde etsi fine. vbi Bart. de mino. Bart. & alij in l. 15. si fin 10. §. si de vectiga. lib. 25. de dam. infect.
t Per tex. hic.
u Hic & l. 1. §. neque, castrense de collat.

x l. si filiusfa. de test. y Secundum Vigl. hic. z l. pen. de leg. 1. a c. cùm esset. & quæ ibi not. de test.

Præ-

Præterea teſtamentum facere non poſſunt [a] impuberes: quia nullum eorum animi iudicium eſt. [b] Item furioſi: quia mente carent. nec ad rem pertinet, ſi impubes, poſtea pubes, aut furioſus, poſtea compos mentis factus fuerit, & deceſſerit. Furioſi autem, ſi per id tempus fecerint teſtamentum, quo furor eorum intermiſſus eſt, iure teſtati eſſe videntur, certè eo quod ante furorem fecerint teſtamento valente. Nam neque teſtamentum rectè factum, neque vllum aliud negotium rectè geſtum, poſtea furor interueniens perimit.

1 a *Impuberes*] † Secundò à ſupradicta regula, qua omnibus teſtari permittitur, Impuberes excipiuntur. Nam vt quis teſtandi ius habeat, inter cætera mentis integritas atque intellectus perfectio [a] requiritur. Pupillus autem propter ætatis imbecillitatem iudicio carere cenſetur. Vnde etiamſi quandoque aliquod iudicium eos habere [b] contingat, tamen huic exceptioni [c] ſtatur. Bart. [d] etiam amplius addit, pupillum pubertati iam proximum, ne tum quidem teſtamenti factionem habere, vbi cauſæ pietas voluntati ſuffragaretur. Definiuit enim ætatem legiſlator, qua commu-

2 niter pueri ſapere incipiunt. † Et hæc quidem teſtandi prohibitio ipſa natura iureq; gentium introducta [e] eſt, vt neque priuilegio, neque lege municipali aliter ſtatui poſſit. Si tamen expreſſum eſſet de doli capace, atque iam intelligente, recipi legem poſſe crebrius [f] placuit. Qua verò ætate reputemus puberes, vt teſtari queant, cognoſci ex his poteſt, quæ ſuprà [g] de tutela finienda diximus.

3 b *Item furioſi*] Tertiè non teſtantur furioſi, propter mentis defectum, & quia in illis [h] nulla eſt voluntas. Semper enim in eo, qui teſtatur, eius temporis, quo teſtamentum facit, integritas animi, non corporis ſanitas [i] exigenda eſt. Atque inde emerſit vulgata iſta Notariorum clauſula [k] in teſtamentis, *Sanus mente & intelle-*

4 *ctu, licet languens corpore.* † Si tamen furioſus dilucida habeat furoris interualla, eum in ſuis induciis teſtamentum facere poſſe, æquum eſt [l]. præcedens enim furor teſtamentum non facit irritum: nec contrà obeſſe illi ſolet, ſi ſcripto abſolutóq; iam teſtamento furore teſtator cœperit, quia abſque ſuo delicto redditur ad teſtandum inhabilis. Nam ſi quis ob patratum delictum teſtandi ius amitteret, vitiaretur etiam teſtamentum prius factum [m]. Quod ſi in ipſo actu teſtandi furore concitare-

5 tur, ſuperueniens furor, quod cœptum eſt, nullum reddit [n]. † Accurſ. hunc §. & ad mente captum producit: quia & huic, cùm mentis ſanitate careat teſtamenti factio non [o] datur. Quomodo autem mente captus à furioſo differat, alibi diximus [p].

6 † Quanquam autem furioſis & mente captis adempta eſt teſtandi facultas, eos tamen, quibus non omnino deeſt mens, licet hebetioris ſint ingenij, & naturæ ſimpli-

7 cis, teſtari poſſe Faber & Ang. hic aiunt, & à cæteris probatur [q]. † Cæterùm qui teſtamentum alicuius propter furorem impugnare volet, teſtatorem tum furore percitum fuiſſe, cum teſtamentum faceret, docere debet: cùm vnuſquiſque præſumatur ſanæ mentis eſſe niſi contrarium conſtet, aut probetur [r]. Si tamen iam antea probatum fuerit, teſtatorem eſſe furioſum, tunc quia intentio contra eum fundata eſt, aſſerenti ipſum tempore facti teſtamenti, ſanum fuiſſe, probandi incumbet [ſ] onus. Nam vt etiam egerit aliquid ſapienter, tamen furorem manſiſſe, caſúque id accidiſſe præſumitur [t]: niſi conſtet ipſum dilucida habere interualla remiſſi morbi [u]. Tum enim ſi res ſic geſta eſt, vt alius ſanæ mentis non potuerit ſanius aut maturius,

8 præſumemus interualli tempore factum [x] teſtamentum. † Sed quomodo probatur furor? reſpondeo [y] ex non ſanis ſermonibus, aut factis, quibus teſtator ille tum vſus oſtenderetur: vel etiam ſi medici, qui eius interfuerunt curæ, aſſerant, ipſum tempore conditi teſtamenti non ſanæ mentis [z] fuiſſe. Cui autem incumbat furoris probatio, Doctores variè tractant: ſed vera ſententia eſt, illi qui fundat intentio-

a l. 2. de teſt. d. l. ſenium. C. h. tit. Ang. hic.
b Arg. eorum quæ ſcribit gl. l. ſequitur, de vſucap.
c Caſtr. in l. ſi frater, C. h. t.
d in repet. l. 1. in 2. q. 1. part. prin. C. de ſacr. eccl.
e Arg. l. 12. cum prætor, §. non autē 2. de iud.
f Bart. l. ſi quæramus, de teſt. Dd. l. fin. C. de milit. teſt. Ca. c. 2. de teſt. Rom. conſ. 90.
g §. 1. ſ. quib. mod. tut. finiat.
h l. 41. fur. de reg. iur.
i d. l. 2. & d. l. ſenium.
k Bart. d. l. 2.
l l. 9. furioſum C. eod. fac. l. 39. cùm furioſ. de. iud. & l. 20. qui teſt. §. nec furioſus 4. de teſt. & l. diuus, de off. præ.
m l. 8. eius qui. §. 1. de teſt. Bar. d. l. 2.
n d. l. furioſum. & l. ſi is qui 25. de teſta.
o fac. lex. § furioſis, verſ. ſed & mēte captis. ſ. de curator. & notat. Bald. l. 2. C. de curat. fur.
p d. § furioſi. & vide Alciat. lib 2. pater. c. 16
q Caſtr. d. l. ſi frater. Dd. d. l. furioſum. Decius conſ. 122.
r l. 5. nec codicill. ibi gloſſ. & Bart. C. de codi.
ſ c. indicas 3. q. 9. gl. c. ſi. ibi Panor. de ſucceſſ. ab inteſt.
t Moderni d. l. furioſum. poſt Bald. in d. § furioſ. Vigl. hic.
u Dec. d. l. fur. & l. 5. in nego. de regul. iur.
y Ang. hic A-

x Bart. in l. is qui, § diuus, de tut. & curat. gloſſ. & Dd. l. ſi cum dot. § ſi marit. ſolut. matrim. Alex. conſil. 141. lib. 1.
z Ioan. de Plat. hic per l. ſem. C. de re mil. lib. 12.

image
not
available

reante natura contraxerit, is non aliter testandi ius habet, quàm si peritus literarum & scribat, & alia iuris communis solennia in testando obseruet.

a *Non semper*] quia testari prohibentur, nisi à principe [d] impetrauerint, aut scribere [e] sciant.

d l. 7. ff. h. tit.
e d. l. discretis.

§. Cæcus autem.

1 *Cæcus, testari volens, quæ solennia seruare teneatur.*
2 *Cæcus hodie in testando non tenetur præfari.*
3. 4 *An in cæci testamento hæredis institutio legata necessariò præcedere debeat: & deciditur negatiuè.*
5 *In cæci testamento hæredum nomina, prænomina, & officia speciatim exprimenda.*
6 *De adhibitione notarij, vel octaui testis.*
7 *De subscriptione testium & notarij.*
8 *Cæcus testans inter liberos, an prædictis solennitatibus obligetur.*
9 *In testamento ad pias causas duo testes sufficiunt.*

Cæcus autem non potest facere testamentum, nisi per obseruationem, quam lex diui Iustini patris nostri introduxit.

1 *Nunc de* cæcis annectit, qui orbati sunt vtroque lumine. † Hi enim non aliter testari possunt, nisi obseruata forma à Iustino Imperatore D. Iustiniani nostri patre adoptiuo (cuius constitutio [a] adhuc extat) præscripta: In qua multæ referuntur solennitates, quæ in eorum testamentis interuenire debent, ob metum iustissimum falsitatis, quam aliàs oculorum præcauet intentio. Primùm est, quòd cæcus non in scriptis, sed per nuncupationem testatur. Deinde necesse est, ipsum præfari coram septem testibus, literas callentibus, ob quam causam eos conuocarit, nempe quia
2 nuncupatiuum condere testamentum velit. † Quanquam hoc plerique [b] ex Iustiniani [c] constitutione immutatum putent, vt proloqui hodie testatorem non sit opus: alij [d] tametsi eam correctionē ad hunc specialem casum non producant [e], testamen-
3 tum tamen ob omissam solennitatē hanc tam leuem non concidere [f] censent. † Tertiò requiritur, quòd omnibus testamenti capitulis hæredis institutio præponatur: Id-
4 que adhuc obtinere Ang. putat. † Quod mihi perdurum videtur, cùm hoc non pro forma, sed ad veterem tantùm testantium morem Imperator introduxisse videatur, in quorum tabulis olim necessarium hoc erat. alias id expressius haud dubiè elocutus fuisset [g]. Sicut ergo hodie testamenta per hoc, quod legata hæredis institutionem præcedunt, non infirmantur [h]: ita idem in cæcis esse dicemus, præsertim cùm sustinendi testamenti fauor hoc [i] exposcat, neque vlla ex huius solennitatis omissione, sequatur falsitatis suspicio: quæ vna fuit causa, ob quam D. Iustinus singulare ius in cæcorum testamentis introduxit. Sanè Speculator [k] huius testamenti formam
5 præscribens, postposita institutione, à legatis & fideicommissis inchoauit. † Quartò oportet cæcum speciatim nomina hæredum, prænomina, dignitates & officia ita exprimere, vt nulla relinquatur dubitatio: si tamen solius nominis expressio careret du-
6 bitatione omni, ea sola sufficeret. [l] † Quintò cæcus testari volens notarium adhibere debet, qui suam nuncupationem in scripturam redigat, ad faciliorem [m] eius probationem. Quod si notarius haberi non possit, octauum substituere testem necesse
7 habet, qui vices notarij in scribenda testatoris suprema voluntate referat. † Sextò & vltimo exigitur, quòd notarius, & reliqui omnes testes, propria manu se subscri-
8 baut, & tabulas consignent annulis. † Si tamen cæcus inter liberos, vel ad pias causas testaretur, prædictam testandi formulam non esse necessariam, Doctores volunt. In liberis enim cessat falsitatis suspicio, cùm ipsi alioqui parenti suo, natura duce,
9 successuri sunt ab intestato [n]. † In testamento verò ad pias causas solùm Ius gentium consideratur, quo iure duos testes ad actum aliquem adhibere sat est.

a in l. 21. hac consultiss. Cod. hoc tit.
b Sal. d. l. hac consult.
c l. 26. in testamentis. Cod. de testam.
d Alex. & Ias. d. l. hac consultissima.
e Per gl. l. sciēdum, in princ. qui satisd. cog.
f Per ea quæ Bart. & Dd. not. in l. fi. C. de iur. delib. & l. 1. §. fi. de ventr. insp.
g Vigl. hic.
h §. ante hæredis, Ϳ. de legat. l. 24. ambiguitates, C. de testam.
i l. 10. si pars, de inoff. test.
k tit. de instr. edi. §. vt autem. versi. illud quoque, non est ignorandum.
l gloss. d. l. hac consultissima, verb. indicia.
m Ang. l. contrahitur, de probat.
n d. l. hac consultiss. §. ex imperfecto, C. de testam. l. 7. scripto, in fin. vnde lib.

§. Eius qui.

1 *Testamentum capti ab hostibus non valet, ibi factum.*
2 *Sed quod fecit, priusquam caperetur, omni casu valet.*
3 *Obsides testamenti factionem non habent.*
4 *Anacephalæosis eorum qui testari prohibentur.*

Eius qui apud hostes est, testamentum quod ibi fecit,

[a] non valet, quamuis redierit. [b] sed quod, dum in ciuitate fuerat, fecit: siue redierit, valet, iure postlimij: siue illic decesserit, valet ex lege Cornelia.

a *Non valet*] † Captus ab hostibus testamentum non facere potest, [a] ob id certè 1
quoniam seruus hostium est: & seruum testandi ius non habere constat. Neq; etiam
huiusmodi testamentum apud hostes confectum, cum nullum initium habuerit,
postliminio confirmari [b] potest.

b *Sed quod*] † Testamentum ante captiuitatem factum semper valet, siue captus 2
redeat, siue non redeat. Nam si redit, iure postliminij sustinetur, quod fingit eum
semper fuisse in ciuitate [c]: & hoc ex æquitate. Summo enim iure testamentum in-
firmatur per captiuitatem, cùm captiuus seruus [d] hostium fiat. Sin verò decedit apud
hostes, valet ex lege Cornelia, quæ fingit ipsum in hostium potestatem nunquam
venisse, sed præambula captiuitatis hora [e] occubuisse: idque pariter ex æquo & bo-
no. Subtili enim iure testamentum in ciuitate factum rumpitur, cùm seruus apud
hostes decesserit. † Porrò quod text. ait (*Eius qui apud hostes est, testamentum non* 3
valere) hoc etiam ad obsides, qui ad fidem seruandam dantur, porrigitur. Hi enim,
tametsi veri serui non sunt, his tamen, qui apud hostes capti retinentur, non sunt ab-
similes: ideóque nec testari [f] possunt, nisi ex eis expresso [g] beneficio Principis id
permutatur. Legati verò quamuis apud hostes agant, quia tamen inuiolabiles ha-
bentur, & iure gentium omnia ipsis salua manent, testandi ius non amittunt [h]. Et
hactenus quidem Imperator recensuit plures casus, qui a regula, qua omnibus testa-
ri permissum est, excipiuntur: Accurs etiam nonnullos addit, eos omnes Bartolus [i] in
quinque capita siue regulas collegit, quas iuris tyronem contemnere non oportet.
† Primùm enim prohibentur aliqui testari, qui alieno iuri subiecti sunt, puta filii fam. 4
serui, captiui, obsides. Alij, quia iudicio animi careant: veluti impuberes: furiosi,
prodigi, mente capti. Alij propter vitium alicuius necessarij sensus: quales sunt, surdi,
muti, cæci. Alij ratione pœnæ: vt damnati ad mortem, deportati, serui pœnæ, hære-
tici, & qui aliàs ob crimen intestabiles sunt. Alij denique ratione incerti & dubij sta-
tus. Nam incertus de statu non testatur.

De Exhæredatione liberorum. Tit. XIII.

1 *Continuatio huius tituli.*
2 *Exhæredatio quid sit: quidque abdicatio.*
3.4 *Quæ in exhæredatione necessaria.*
5 *Inter quas personas hoc locum habeat.*
6 *Liberorum appellatione qui veniant.*

Testamenta † principaliter triplici ex capite non valent: primò si in testamento 1
solennia à iure præscripta [a] desint. Deinde, si factum sit ab eo, qui ius testandi non
habet [b]. Vtrunque præcedentibus titulis est explicatum. Denique si quis personas à
legibus præscriptas neque hæredes instituerit, neque nominatim exhæredauerit. Vn-
de Caius [c], *Inter cætera* (inquit) *quæ ad ordinanda testamenta necessariò desiderantur,*
principale ius est, de liberis hæredibus instituendis vel exhæredandis. De hoc igitur,
quia longam & satis difficilem tractationem habet, Imperator hoc speciali titulo
agere voluit: qui ea ratione iusto ordine præcedentibus cohæret. † Est autem *ex-* 2
hæredatio propriè, liberorum ab hæreditate, & succedendi iure exclusio [d]: *exhæredare*
enim est aliquem hæreditate priuare. Huic affinis est *abdicatio*, quæ tam [e] hæredi-
tatis, quàm alterius rei priuatio [f] dicitur, & hæreditate pater etiam viuus filium olim
purè vel sub [g] conditione [h] abdicabat. Hodiè propter patriæ potestatis diminutio-
nem & sanguinis immutabilitatem iure Romano abdicatio hæc reprobata est, vt
Impp. Diocletianus & Maximianus [i] testantur. Exhæredatio autem omnis in testa-
mento fit, vimque suam duntaxat post mortem testatoris habet, nec sub conditione,
sed tantùm purè fieri potest. † Quinimò vt exhæredatio iure subsistat, quinque sunt [k] 3
necessaria, primùm vt ex causa aliqua legibus probata fiat [l], quarum hodie quatuor-
decim enumerantur [m]. Deinde nominatim facienda [n] est, siue filij iam nati sint, siue
postumi [o]: licet de postumo hodie dubitetur, num exhæres scribi possit: de quo ta-
men.

a d.l. eius qui, de test.
b Tit. seq. in princ. & d.l. diuus Verus, de capt. l. 1. C. hoc tit. Fab. hic.
c l. retrò. de capt. dixi. §. si ab host. Inst. quib. mod. patr. pot. sol.
d §. serui, Inst. de iure person.
e l. lege Corn. de test. l. 6. si quis, §. quatenus, de iniust. rupt. test.
f l. obsides, hoc tit.
g l. 3. eod. tit.
h l. qui à latronib. §. 1. hoc tit.
i in d.l. si quæramus. vbi vide omnino, de testam. cui adde Bertach. in suo Repert. & Philipp. Franc. in c. si pater, de testa. lib. 6.

a De quo in tit. de test. ord. Inst. dictum est.
b De quo Inst. tit. prox. præced.
c l. 30. inter cætera, de liber. & posth.
d Bart. l. quidā cùm filium, de verb. oblig.
e l. 21. homo liber, de statu hominum.
f l. penult. de off. præsid.
g Quint. lib. 7. cap. 5.
h Alciat. lib. 2. Disp. c. 1.
i l. 6. abdicatio C. de patr. pot.
k gloss. verbi ante l. 2. de lib. & posth.
l l. fin. in princ. de bon. damna.
m Auth. non licet, C. de lib. præter.
n l. 1. de lib. & posth.
o l. 3. §. nominatim, de iniust. rupt.

men suo loco p dicemus. Tertiò, purè eam fieri oportet, non sub q conditione: exceptis duobus casibus. Primus est in postumo, qui sub conditione exhæredari r potest, dummodo antequam nascatur, vel cùm nascitur, extet f conditio: quibus temporibus sufficit, quod se exhæredatum inueniat, nec tempus (cùm de ipsius fauore non t agatur) ante natiuitatem u consideratur. Quòd si post natiuitatem extaret exhæredationis conditio, testamentum x rumpitur. Alter casus est, quando pater in defectum conditionis casualis aut mixtæ institutum exhæredat y, quo casu recipitur, quæ sub
4 tali conditione fit institutio. † Quartò requiritur, vt exhæredatio à tota hæreditate fiat, pro parte enim fieri non z potest. Quintò & vltimò necesse est, vt à toto gradu,
5 non à certa persona a fiat. † Habet autem exhæredatio præcipuè locum inter parentes & liberos. Patri enim licet exhæredare liberos, ob XIII. causas in Nouella Iustiniani b constitutione comprensas: & vicissim filio permittitur exhæredes scribere parentes ex octo c causis. Inter fratres verò exhæredatione nihil opus est: quoniam etiamsi hi prætereantur in testamento, tamen valet testamentum, nec possunt de inofficioso agere, nisi turpes personæ pro ipsis institutæ fuerint. d Et tùm propter tres tantùm causas potest frater exhæredare fratrem, turpemque personam e insti-
6 tuere. Cæterùm hæc dictio, *liberorum*, quandoque propriè & strictè, quandoque largiore significatione capitur. Scribit enim Paulu f *liberos vsque ad trinepotem, apud Romanos proprio vocabulo nominari: vlteriores: qui non habent speciale nomen, posteriores.* Quandò autem latè hac voce vtimur, tum comprehenduntur & sui, & emancipati, & nati, & nascituri: item tam naturales quàm adoptiui, & tam filij, quàm nepotes, id est, omnes descendentes. de quibus omnibus singulatim hic tractatur, & vnicuique ferè generi suus datus est paragraphus.

p §.post, ȷ. eod.
q l. 3. purè, ff. de lib. & posth.
r l. 1. §. sed etsi sub conditione. de vent. in poss. mittendo.
f d. l. 1. quare etsi ita.
t l. 16. qui in vtero, de statu hom.
u L. 1. & 2. C. de post. hære. inst.
x l. 24. posthuma. de liber. & posth.
y l. 4. C. de instit. & subst. L. prior. de exhær. & præterit. Axio. 17. & aliq. seq.
z l. 19. cùm quidam, de lib. & posth.
a l. 3. §. filius. & §. seq. cum glo. de lib. & posth.
b §. aliud quoque cap. Nouel. vt cùm de appell. cog.
c §. sancimus itaq; d. Nouell.
d §. soror, ȷ. de inoff. test.
e §. ingratitudinem, Nouell. de nupt.
f l. Iurisconsultus. §. parēt. de gradib.

Princip. tit.

1.3 *Filiusfam. vel instituendus vel exhæredandus: & quæ sit ratio.*
2 *Filius quando dicatur præteritus.*
4 *Mortuo patre continuatur dominium rerum paternarum in filium.*
5 *Duo vnius rei non possunt esse domini in solidum.*
6 *An ob filij præteritionem testamentum ipso iure sit nullum.*
7 *Iuri testamentum dicendi nullum 30. annis præscribitur.*
8 *Declaratus §. sancimus in l. maximū vitium, C. de liber. præterit.*
9.10 *An testamentum ob filij præteritionem etiam nullum sit iure prætorio, variare Dd.*
11.12 *Declarata l. quod vulgo. & l. non putauit, §. à primo, de bo. poss. cōt. tab.*
13 *Quæ sit practica intentandi ius dicendi testamentum nullum.*
14 *Testamentum ob præteritionem filij nullum, an conualescat, si viuo patre filius moriatur.*
15 *Doctorum in ea quæstione singularis distinctio.*
16 *Testamentum, in quo postumus est præteritus, valet, donec nascatur, & quæ sit ratio.*
17 *Si filius proprio consensu à patre sit præteritus testamentum valet.*
18 *Memorabile huius rei exemplum refertur.*
19 *Quale fuerit ius accrescendi, cuius hic §. meminit.*

NOn tamen, vt omnino valeat testamentum, sufficit hæc obseruatio, quàm suprà exposuimus: sed qui filium in potestate habet, a curare debet, & cum hæredem instituat, vel exhærede nominatim faciat. alioqui si silētio eum præterierit, b inutiliter testabitur: c adeò quidem, vt si viuo patre filius mortuus sit, nemo hæres ex eo testamēto d existere possit: quia scilicet ab initio non cōstiterit testamentum. Sed nō ita de filiabus, & aliis e per virilem sexum descendentibus liberis vtriusq; sexus, f antiquitati fuerat obseruatum: sed si non fuerant scripti hæredes, scriptæve, vel exhæredati exhæredatæve: testamentum quidem non

infirmabatur, [g] ius tamen accrescendi eis ad certam portionem præstabatur. sed nec nominatim eas personas exhæredare parentibus necesse erat, sed licebat [h] inter cæteros hoc facere.

a *Curare debet*] Si modò testamentum non velit esse nullum. † Et sic [a] nota, fi- 1
liumfam. vel hæredem instituendum esse, vel nominatim exhæredandum: nam si pa-
ter eum silentio prætereat, testamentum iure non subsistit. † Præteritus autem tum 2
dicitur filius, cùm de eo nulla mentio facta est in testamento, vel instituendo [b], vel
exhæredando. Quamuis enim filius aliquid legati titulo habeat: tamen censetur
præteritus, cùm hodie ipsi legitima non alio quàm institutionis titulo sit relinquen-
da, vt suo loco [c] dicemus. † Ratio autem quæ legem mouit, vt hanc parentibus ne- 3
cessitatem instituendi vel exhæredandi imponeret, eiusmodi est. † Nam cum filius- 4
fam. viuente adhuc patre iure ciuili quasi dominus esse bonorum paternorum finga-
tur, patre defuncto dominium in ipsum de nouo non transfertur, sed continuatur, &
quidem in solidum [d]: ideo voluit lex, vt pater hanc dominij continuationem inter-
rumperet, & nominatim per exhæredationem dominium à filio auferret, alijsq; de-
inde per institutionem tribueret: † propterea, quòd duo vnius rei non possunt esse 5
domini vel possessores [e] in solidum: quod aliâs hic contingeret. Nam & filius esset re-
rum paternarum dominus, autoritate [f] legis, & item extraneus à patre institutus.
b *Inutiliter testabitur*] Sed an ipso iure huiusmodi testamentum sit nullum, vel ita 6
demum, si præteritus filius ipsum subuertat, perpetuò rixantur [g] Doctores, & magnis
animis in vtramque partem disputant. Curtius [h] has tam pugnantes sententias sic
conciliat, quòd licet testamentum, in quo filiusfam. est præteritus, ipso iure sit à prin-
cipio nullum: in effectu tamen inutile non existat, nisi dicatur nullum, quoniam non
obstante tali nullitate, subest spes approbationis, vel expressæ vel tacitæ per lapsum
temporis. † Nam iuri dicendi nullum communi sententia, triginta annis [i] præscribi- 7
tur: itaque ad hanc approbationis spem tollendam necesse est, vt dicatur nullum.
† Hanc Curtij interpretationem Iustinianus etiam in sua ad Ioan. præfect. prætor. [k] 8
constitutione sensisse videtur, his verbis: *Vel ipso iure testamentum euertat, &c.* Illa
enim verba videntur pugnare inuicem. Nam verbum *(ipso iure)* declarat non esse
necessarium factum hominis: verbum verò *(euertat)* factum hominis exigit. Ergo
sensus est, quod vt testamentum, in quo filiusfamil. est præteritus, ipso iure nullum
efficiatur, necesse sit, operam hominis interuenire. Neque id nouum est in iure: idem
enim in compensatione seruatur. hæc enim quamuis ipso iure [l] fiat, necesse tamen
est eam opponi ab homine [m]. † Dubitatum quoque est, an eiusmodi testamentum, 9
in quo pater filium præteriit, iure tantùm ciuili, an etiam prætorio nullum sit? &
plerique [n] putant iure prætorio illud valere: aliâs Prætor frustra [o] daret huic præte-
rito suo *bonorum possess. contra tabulas* [p] ad eas rescindendas, cùm quod nullum est
& inutile, rescissione [q] minimè indigeat. † Alij [r] tamen frequentius nec prætorio 10
iure subsistere testamentum aiunt: neque etiam vlla subest æquitas (in qua tamen
fundantur sanctiones [s] prætoriæ) quæ eiusmodi testamentum conseruet: imò æ-
quum est, pœnam præteritionis eum pati, qui filios suos præterit [t]. Nec obloquitur
præcedens argumentum: quia licet emancipati per bon. poss. contra tab. verè rescin-
dant: sui tamen præteriti hoc remedio vtentes, tantùm id agere videntur, quo nul-
lum esse testamentum [u] declaretur. † Non etiam impedit, quod Triphonius [x], ex 11
testamento nullo contra tab. bonorum possessionem non competere respondit, &
tamen ea poterat ibi quoque dari ad declarandam testamenti nullitatem. Etenim de
testamento loquitur, quod alia ratione, quàm ex defectu præteritionis inane erat.
Bonorum autem possessionem ad tollendum præteritionis vitium inuentam esse, in-
dubitatum est. Ita subdit ibidem Triphonius, *quando testamentum alia de causa non*
subsistit, etiam circumscripto præteritionis vitio, inane esse dari contra tabulas, quæ si- 12
ne effectu foret. † Quod si obiicias, hanc solutionem infringi per Vlpiani [y] respon-
sum, vbi quando testamentum post mortem testatoris ob alium quàm præteritionis
defectum non valet, puta quia hæredes scripti decedant necdum adita hæreditate,
vel deficiat conditio institutionis, datur tamen contra tabulas bonorum possessio.

a l.28. filiusfa. de lib. & posth.
b Text. opt. in § eadem, J. de hære. ab intest.
c § fin. J. de inoffic. test.
d l. in suis, de lib. & posth. § sui autem, J. de hær. qua. & dif.
e l. si vt certo, § si duob. vehiculũ, commod.
f d.l. in suis. & d.§ sui autem.
g Alex. & Ias. latiss. in l.2. C. de bon. possess. cont. tab.
h Ibidem.
i Bart. l. filio præterito, de iniust. rupt. testa.
k l. maximum vitium § sancimus, C. de lib. præterit.
l l. si constat. ib. gl. & Dd. C. de compens.
m Dicam J. de action. § in bonæ fidei.
n gl. l.47. si ita scriptũ. § vlt. ff. de hær. instit. & l.19. quòd vulgò. & l. non putauit §§ si quis emãcipatus, de bon. poss. cont. tab. glos. § sunt autem, J. de bo. poss. Raph. in l.7. si filius qui in potestate, de liber. & posth.
o § eadem, J. de hær. quæ ab intest. dict. l.2. cont. tab.
p l. vt liberis, C. de collat. l.1. de legat. præst.
q l.5. nam etsi sub conditione de iniust. rupt.
r Dd. commun. d.l.2.
s l.4. quòd si Ephesi, de eo quod cert. loc.
t per text. à cõtrario sensu. l. vlt. C. de post. hæred. instit.
u Castr. d.l. si filius qui in potestate. quem Dd. in d.l.2. communiter seq.
x d.l. quod vulgò, de bonor. poss secun. tab.
y Text. fortiss. in d.l. non putauit, § à primo, de contra tab.

Respondeo

Respondeo hanc difficultatem Vlpianum in eodem responso sensisse, his verbis: *contra tabulas bonorum possessionem semel natam filio competere*: quasi differentia sit, an hæredes moriantur viuo testatore [z], quia tunc bonorum possessio contra tab. nunquam nata est: secus autem, quando hæc mortis testatoris tempore nata [a] erat. sufficit enim mortis tempore potuisse adiri hæreditatem, vel peti bonorum possessionem [b]. † Cæterùm quæ sit praxis intentandi ius dicendi testamentum nullum, Bart.[c] alibi satis explicat.

z dict. l. quod vulgo.
a d. §. à primo.
b vt dicit text. in dict. l. quod vulgò.

13

14 c *Adeò quidem*] Hinc discis, testamentum, in quo filiusfam. est præteritus, adeò non valere, vt etsi alij hæredes sint instituti, & filium ante patrem mori contingat, testamentum tamen non conualescat: idque propter regulam, qua dicitur, ea quæ ab initio non valent, tractu temporis non [d] conualescere. Aduersatur tamen Vlpiani [e] responsum, vbi si filius præteritus, viuo testatore decedat, isque institutus sit, qui

15 rem ab intestato auferre possit, testamentum validatur. † Interpretes communiter in hac specie, quando præteritus viuo testatore moritur, sic distinguunt. Aut enim præteritus fuit postumus, aut filius iam natus. Priori casu tametsi summo iure ruptum videatur testamentum, attamen conualescit ex iuris prætorij æquitate, quocunque instituto hærede, etiam extraneo: ideóque legatarij & fideicommissarij habebunt ea, quæ sibi relicta sunt, securi. Altera specie, siquidem testator eos qui fuerant ab intestato successuri instituerit, validatur testamentum duplici fauore [f]: & testamenti sustinendi conseruandique, & quia instituti rem alias ab intestato ablaturi erant. Cæterùm si instituti sint extranei, testamentum sine noua voluntate nec

16 iure prætorio potest conualescere. Discriminis autem ea est ratio: † quia testamentum in quo postumus est præteritus, ab initio valet, & ciuili & honorario iure, donec postumus [g] nascatur. Quanquam enim is, qui in vtero est, pro iam nato habeatur, vbi de eius commodo [h] agitur: quia tamen multi casus euenire possunt, vt non nascatur [i], ideo lex (quæ nunquam frustrà operari [k] solet) noluit hoc testamentum in principio infirmare, quasi satis esset, quod eius natiuitate rumperetur. Vnde propter fundamentum, quod ab initio habuit, faciliùs recipit firmitatem: sed quando testator præteriit filium in sua potestate constitutum, cùm ab initio testamentum non constiterit: non mirum, quòd nec morte filij vires consequi valeat. Et hæc sententia crebrius obtinuit. Alciatus tamen lib. 3. Paradox. cap. 8. aliter intelligit: quemadmodum ibi videre licet.

c Bartol. l. quæ sub conditione §. vlt. de cond. inst.
d l. 30. quod ab initio, de regul. iur.
e l. posthumus, §. idem & c rea. vt ibi declarat Bart. de iniust. rupt. testa.
f Bald. d. l. post.

17 d *Existere possit*] † Hoc tamen cessat, si filius proprio consensu à patre præteritus [l] sit, puta ob magnum aliquod commodum: vel etiam, si initio quidem restiterit, postea tamen facto testamento voluntati iam mortui patris, assenserit: valebit enim testamentum: idque & Papinianus [m] voluisse videtur. Cum enim scribat, *sic demum inutile esse testamentum omnino, vbi is, qui præteritus est, non vult id tueri*: in-

18 dicat vtique, eo approbante, testamentum fore validum. † Et extat memorabile huius rei exemplum apud Valerium Maximum [n], vbi agitur de testamento cuiusdam Ebutiæ, in quo Pletonia altera ex filiabus præterita erat: sed quia maluit testamentum matris patientia honorare, quàm iudicio conuellere, mansit illud ratum.

g l. 1. C. de post. hæred. instit. l. 3. §. sed si stante. de iniust. rupt. testam.
h l. qui in vtero. de stat. hom.
i argu. l. 2. & 3. C. de pact. hær. inst.
k l. qui bis idē, de verb. oblig.
l Salomon. in l. Gallus, de lib. & posth.
m l. filio præterito, de iniust. rupt. testa.

e *Per virilem sexum*] Id est, nepotibus & neptibus ex filio procreatis: sicque hoc iure non erat necesse, filiumfam. iam natam, vel nepotes ex filio, hæredes instituere, aut nominatim exhæredare, sed omnino præteriri poterant, nec vitiabatur ex eo testamentum.

f *Antiquitati*] Mediam iuris prudentiam intelligit, non XII. tab. sicut infrà (in §. sed hæc, hoc tit.) sequitur. Et ad huius loci explicationem vide, quæ scribit Caius libro posteriori suarum Institutionum, tit. 3. vbi hunc locum interpretatur: & Vlpianus in fragm. tit. 22. Idem Paulus sentent. lib. 3. cap. de testa.

g *Ius tamen accrescendi*] Habebant ergo hi ius accrescendi ad certam portionem, id est, ad dimidium eius, quod ab intestato habituri fuissent, vt Accurs. rectè exponit.

19 † Est autem hoc ius accrescendi longè diuersum ab eo, cuius sæpe fit mentio in [o] iure, quo non petentium partes petentibus accrescunt. Ibi enim res accrescunt, & emolumentum confertur: hic personæ non sine dispendio scriptorum hæredum, quibus magna portio [p] decedit. Et de hoc iure veteri quo personæ accrescunt, non satis

20 clarè leges nostræ loquuntur. † Theophilus [q] tamen paucis explicat, in hunc quidem modum: *Si extranei (inquit) sint hæredes scripti, ius accrescendi ad dimidium vsque competit præteritis. Sin verò sui, pro rata. Exempli gratia: Tres aliquis instituit hæredes, filiam verò aut nepotem silentio præterijt: si hæredes scripti extranei sunt,*

o Toto tit. C. quand. nō pet. partes. &c.
p l. maximum vitium, circa med. C. de lib. præterit.
q Vide etiam Caium in suis instit. sub h. tit. Iul. Paul. tit. de testa. lib. 3. sentent.

filia vel nepos vnum semissem accipient, & alterum semissem hæredes scripti. Sin verò sui, pro rata accipiunt, id est, quadrantem, siue tres vncias, quantum accepturi erant, si pater intestatus decessisset: hoc est, quartam partem hæreditatis eius. Hodie tamen aliter obseruari infrà [a] audiemus.

h *Inter cæteros*] Id est, generaliter siue indefinitè, & (vt ait Theophilus) ἀορίστως: vt si dicat testator, *Filium meum hæredem instituo, cæteri exhæredes sunto.*

a §. sed hæc quidem, Ʒ. hoc tit.

§. Nominatim.

1 *Omnis sermo dilucidè personã explicãs, nominatim exhæredationẽ perficit.*
2 *Quando quis nominatim exhæredatus dicatur?*
3.4 *Nominatim fieri dicitur, quod per se, vel aliud certum est: idque exemplis declaratur.*
5 *Exhæredatio hodie cũ causa fieri debet.*

Nominatim autem quis exhæredari videtur, siue ita exhæredatur, TITIVS FILIVS MEVS EXHÆRES ESTO: siue ita, FILIVS MEVS EXHÆRES ESTO: non adiecto proprio nomine, scilicet [a] si alius filius [b] non extet.

Quoniam suprà dictum est filiumfam. vel instituendum esse, vel exhæredandum nominatim, ideo quomodo nominatim exhæredatio fiat, duobus exemplis ex Vlpiano desumtis [a] ostendit. † In vniuersum autem sciendum est, quòd sermo omnis & 1
locutio dilucidè explicans personam, de qua quis loquitur, exhæredationem nominatim perficiat. † Vnde *nominatim exhæredatus* rectè dicitur, cuius [b] nomen, prænomen, cognomen [c], agnomen, aut aliud [d] artificij nomen exprimitur: non enim refert quomodo demonstretur exhæredatus [e] siue vera sit demonstratio, siue falsa, modò de corpore constet [f]. Et ideo valet exhæredatio de omnibus filiis facta, si vnus tantùm testatori filius sit [g]: cum pluralis numerus in singularem resolui possit [h]. E contrario tamen non ritè filium exhæredat hoc modo, qui plures habet [i]: quoniam singularis numerus, nisi ex benigna [k] interpretatione, pluralem continere non potest [l]. † Nominatim item factum dicitur quod per se, vel aliud certum [m] est, & ideo 3
si ex Seia natum exhæredauero, valebit exhæredatio [n], modò Seia extranea non sit, sed [o] vxor & ex ea vnicus tantùm natus sit [p]. † Eadem ratione probatur sic conce- 4
pta exhæredatio, *Filius gladiator exhæres* [q] *esto*: item illa, *Filium ex adulterio natum exhæredato* [r], modò testator sciens, filium suum esse, contumeliæ causa id protulerit: alioqui nulla [s] censeretur, quasi de extraneo [t] facta, etiamsi verè testatoris filius probaretur, sed testator suum non putabat [u]. Possent plura hic cumulari, sed hæc sufficiant, cùm ferè inutilis sit hodie omnis hæc disputatio. † Neque enim ho- 5
die quærimus, an exhæredatio nominatim facta sit, nec ne: sed an cum certa & legitima causa. Nam nisi parentes hodie filios, vel filij parentes cum iusta causa exhæredent, testamentum est nullum sine vlla differentia [x] sexus: Iustinianus siquidem totum hoc discrimen sustulit.

a *Si alius*] Vlpianus habet [y], Si modò vnicus sit.

b *Non extet*] Nam si plures sunt filij [z], nullus censetur exhæredatus.

a in l. 1. de lib. & posth. & l. 2. eod. tit.
b §. si quis in nomine, Ʒ. de legat.
c d. l. 1.
d l. 24. nominatim, de manum. testa.
e l. 90. nominatim. de leg. 3.
f l. nominatim 34. de condit. & demonst.
g l. Titius, in princ. de lib. & posth.
h l. 148. non est sine liberis, de verb. sign.
i d. l. 2. hoc tit.
k l. placet, eod. tit.
l l. vlt. §. quia ei, ad Treb.
m l. nominatim 2. de manu. testa.
n l. 3. hoc tit.
o l. 132. quidam cùm filium, de verb. oblig.
p d. l. 2.
q d. l. 3. in pr.
r ibidem.
s l. 1. §. idem ait, de curat.
t d. l. quidam cùm fil.
u l. 14. si postum. § fin. de lib. & posth.
x §. aliud. §. causis. Nouell. vt cùm de appell. cog.
y d. l. 2. hoc ti.
z d. l. 2.

§. Postumi.

1 *Liberorum nomine etiam postumi continentur*
2 *De quibus postumis in hoc §. agatur.*
3 *Postumi debent vel institui, vel exhæredari.*
4.5 *Quatuor differentiæ inter postumos & iam natos. Item num. 6. & 7.*
8 *Postumi agnatione hodie non rumpitur totum testamentum: sed duntaxat quo ad institutiones.*
9.10 *Postumus exhæredari hodie non potest: & quæ sit ratio.*
11 *Alciatus putat etiam ante Iustinianum non potuisse fieri exhæredationem sine causa.*
12 *Lorioti responsio contra Alciatum.*

Postumi quoque liberi, vel hæredes institui debent, vel exhæredari. Et in eo par omnium conditio est: quòd & filio postumo, & quolibet & cæteris liberis, siue fœminini sexus,

ſexus, ſine maſculini præterito, valet quidem teſtamentũ, ſed poſtea agnatione poſtumi ſiue poſtumæ rumpitur, & ea ratione [a] totum infirmatur. Ideóque ſi mulier, ex qua poſtumus vel poſtuma ſperabatur, abortum fecerit: nihil impedimento eſt ſcriptis hæredibus, ad hæreditatem adeundam: [b] ſed fœminini quidem ſexus perſonæ, vel nominatim, vel inter cæteros exhæredari ſolebant: dum tamẽ [c] ſi inter cæteros exhæredarentur, aliquid eis legaretur, ne viderentur præteritæ eſſe [d] per obliuionem. Maſculos verò poſtumos, id eſt filios, & deinceps, placuit non aliter rectè exhæredari, [e] niſi nominatim exhæredarentur, hoc ſcilicet modo: QVICVNQVE MIHI FILIVS GENITVS FVERIT, EXHÆRES ESTO.

De liberis iam natis dixit: nunc de nondum natis, ſed veriſimiliter naſcituris, id
1 eſt, poſtumis ſubiicit, †cùm & illi nomine liberorum comprehendantur. Quia autẽ
2 multiplex poſtumorum differentia [a] eſt, † de his hic agi ſcias, qui ſi nati eſſent, Sui
hæredes futuri dicerentur, quos ſcilicet nemo propinquiore gradu præcedit, ſeu illi
teſtatore mortuo, ſeu etiamnum viuo, poſt factum tamen teſtamentum, naſcantur.
3 †Et ex textu annotandum eſt, in eo poſtumos & liberos iam natos pari paſſu ambu-
4 lare, quod vtrique aut inſtitui aut exhæredari debeant. †In multis tamen differunt:
ſicut quatuor ex præſenti loco differentiæ colligi poſſunt, quas breuiter referemus.
Prima eſt, cùm olim inter maſculos & fœminas diſtingueretur circa præteritionẽ [b]:
in poſtumis par fuit conditio, vt hic text. [c] ait. Præterita itaque filia iam nata ius ac-
creſcendi habebat: poſtuma verò rumpebat teſtamentum. Diuerſitatis hanc ratio-
nem Iaſon refert. Nam cùm filiarum præteritio vim exhæredationis habeat, non idẽ
in poſtumis recipi poteſt: videtur enim eas, quæ teſtamenti tempore in ventre por-
tabantur, per errorem omiſiſſe, non autem exhæredare [d] voluiſſe. Atque ideo etiã,
cùm inter cæteros exhæredabantur, neceſſe erat ipſis aliquid legari, ne per obliuio-
5 nem viderentur [e] præteritæ. † Secunda eſt, quòd teſtamentum, in quo filij iam nati
ſunt præteriti, ab initio nullius eſt momenti [f]: poſtumi verò ſecuta demum natiui-
tate rumpunt teſtamentum. Iniquum enim eſſet, mox ab initio ruptionem induce-
re, cùm multa contingere poſſint, quòd poſtumus non naſcatur [g]. † Tertia eſt, quòd
poſtumæ non aliter inter cæteros exhæredari poſſunt, quàm ſi legatum eis [h] ſit ali-
6 quid: filiæ verò iam natæ etiam ſine legato poſſunt. † Quarta denique eſt, quòd ne-
potes nati & præteriti non rumpunt teſtamentum, poſſuntque inter cæteros exhæ-
redari: poſtumi verò nepotes, niſi nominatim fuerint exhæredati, infirmant teſta-
mentum.
7 a *Totum infirmatur.*] †Hodie tamen ex Iuſtiniani Nouella conſtitutione 115. ſecus
eſt: quia poſtumi agnatione totum teſtamentum non rumpitur, ſed duntaxat quan-
tum ad inſtitutiones. Legata verò & fideicommiſſa firma manent [i]: ſi tamen teſta-
tor ſciens præteriit poſtumum. nam ſi per errorem, putant Doctores [k], nec legata
quidem præſtanda eſſe.

b *Sed fœminini quidem ſexus perſonæ*] Nempe poſtumæ: de his enim perſonis hîc agitur.

c *Si inter cæteros*] Generali ſcilicet appellatione filiarum: quæ quidem & ad poſtumas pertinere poteſt.

d *Per obliuionem*] Nam ſi pater filio inſtituto reliquos exhæredaſſet, poſtuma quæ poſt in hanc lucem prodiiſſet dicere poſſet, teſtatorem de ſe non cogitaſſe, nec generali exhæredationis clauſula ſeſe debere excludi: quæ exceptio ceſſat, ſi legatum accepit etiam leuidenſe: id enim omnem obliuionis ſuſpicionem tollet.

e *Niſi nominatim*] Id eſt, claris verbis, quia demonſtratio certa nominis vice fun-
gitur: idq; eſt, quod non ſequitur, *Quicunque mihi filius*, &c. quomodo enim aliter
8 nomen eius poſſemus dicere, qui necdum natus eſt? † Hodie tamen ex communi

a vt per gl. in Rub. C. de poſthu. hær. inſtit. Salom. & Dd. in l. Gallus 29. in prin. de lib. & poſtu.
b ver. ſed non ita, ſ. in princ. huius tit.
c verſ. & in eo, &c.
d arg. ſ. pen. ſ. eo. & l. ſi filiusfa. de mil. teſt.
e vt hic verſ. ſed fœminini.
f l. 1. de lib. & poſt. & ſ. 1. ſ. hoc tit.
g Dixi ſ. eod. in pr. n. num. 12.
h Vt hic ver. ſed fœminini.
i Auth. ex cauſa, C. de li. præteritis.
k in d. Auth. ex cauſ.

Doctorum [l] sententia exhæredatio postumi in vniuersum est sublata. † Siquidem 10
iure Nouellarum prohibentur parentes non nisi 14. ex [m] causis, liberos exhæredes
facere, ex quibus nulla est, quæ in postumo locum sibi vendicare possit. † Alciatus 11
[n] contrà: nam omni iure & Digestorum, & Institutionum, & Codicis, exhæredatio
fieri potest, nunquam tamen sine [o] causa, præterquam in postumo, de quo lex [p] no-
ua generalis non est intelligenda. † Sed respondet Loriotus [q], olim sine causa exhæ- 12
redationem fieri non potuisse. Hodie [r] verò, vt ingratitudinis causa sit, requiritur.
Vnde cùm posthumus non possit esse ingratus [f], rectè nec exhæres scribi poterit. Et
hæc est veritas.

l Bart. l. si postumus, de lib. & post. Dd. l. si quis in suo, C. de inoffic. test. Ias. l. 2. C. cõtra tab.
m s. aliud, & s. causas, vt cum de appell. cogno.
n li. 4. Parad. c. 10
o l. fin. de bonis dam.
p d. s. aliud.
q de exhær. & præt. Axio. 8.
r d. s. aliud.
f l. quis, s. legis, c. de inoff. test.

§. Postumorum.

1 De quibus postumis tractet hic §.
2. 3. 4 Olim non licebat postumum alienũ instituere: & quæ fuerit ratio, variare Dd. & nu. 5.
6 Prætorẽ hoc ius antiquũ cõmutasse: & qua ratione ad hoc motus fuerit.
7 De Gallo Aquilio, eiusdémque lege, vt postumi nepotes etiam iure ciuili institui possent.
8 Prædictam Galli prouisionem vni tantùm casui conuenisse.
9 Iulij Velleij de eadẽ re prouisio generalior: & de primo legis Velleiæ capite.
10 De secundo eiusdem legis capite.
11. 12 Viglij Zuichemi intellectus ad 2. legis Velleiæ caput.
13 Alciati intellectus ad secundum caput legis Velleiæ reprehenditur.
14 Hodie postumi, sui & alieni hæredes vtiliter instituuntur.
15. 16 Suus hæres quis dicatur, & quid sit Suitas.

Postumorum autem loco sunt & hi, qui in sui hæredis locum succedendo, quasi adnascendo fiunt parentibus sui hæredes. Vt ecce, si quis filium, & ex eo nepotem neptémve in potestate habeat: quia filius gradu præcedit, is solus [a] iura sui hæredis habet, quamuis nepos quoque & neptis ex eo [b] in eâdem potestate sint. Sed si filius [c] eius [d] viuo eo moriatur, aut qualibet alia ratione exeat de potestate eius, incipit nepos neptísve in eius locum [e] succedere: & eo modo iura suorum hæredum [f] quasi agnatione nancifscitur. Ne ergo eo modo rumpatur eius testamẽtum: sicut ipsum filium vel hæredem instituere, vel nominatim exhæredare debet testator, [g] ne non iure faciat testamentum: ita & nepotem neptémve ex filio necesse est ei vel hæredem instituere, vel exhæredare: [h] ne fortè eo viuo filio mortuo, succedendo in locum eius nepos neptísve, quasi agnatione rumpat testamentum. Idque lege Iulia Velleia prouisum est: in [i] qua similis exhæredationis modus ad similitudinem posthumorum demonstratur.

Hic §. *ad* verbum ex Caio [a] sumptus est, vt alia aliunde. † & de eo postumorum 1
genere disserit, qui ante testamentum nati sunt, sed sublato post testamentum de
medio parente, incipiunt esse sui: qui nisi hæredes, vel exhæredes facti sint, ad instar
postumorum rumpant: ôbque id ab Accursio [b] *quasi postumi* dicuntur, & loco po-
stumorum esse hic dicuntur [c]. Habet autem nonnihil difficultatis præsens locus,
cùm secundum caput Legis [d] Velleiæ contineat. Itaque vt eo apertior, ac facilior
sit eius cognitio, rem à fonte & primis principiis, qua potest fieri breuitate, exordi-
ri operæprecium fuerit. † Et suprà [e] quidem dictum est, postumi præteriti agnatio- 2
ne testamentum rumpi. Iure tamen antiquo 12. Tabularum postumum alienum
hæredem

a In l. 13. postumum de iniust. rup. test.
b In l. 29. Gallus in princ. de lib. & postum.
c Fac. s. postumi. J. de hær. qua & d. ff.
d d. l. Gallus §. etiam.
e s. præced.

hæredem instituere impermissum erat [f]. Ideo testator habens filium, & nurum ex eo prægnantem, filium quidem instituere poterat, quia suus erat: nepotem verò in vtero constitutum non item, cùm tempore institutionis esset alienus. Hinc aliquando eueniebat [g], quod licet testamenti tempore filium in gradu nemo præcessisset: si tamen viuente testatore filius ante postumi natiuitatem decedebat, is postumus deinde à nuru progenitus, in locum sui patris succederet, ac per consequens efficeretur suus. Et quia se repetiebat præteritum, rumpebat testamentum: quod valdè iniquum erat, cùm testator nulla id ratione præcauere potuerit. Etsi enim institutus fuisset hic nepos, adhuc infirmatum esset agnatione testamentum, cùm inutilis institutio loco præteritionis habeatur.

3 † Antiqui iuris rationem Bart. [h] illam refert: quia 12. Tabul. lege ad successionem præter suos nemo admittebatur. Is autem postumus, animaduerso testamenti tempore, Suus non erat, sed alienus. Hanc tamen rationem Alciatus [i] improbat.

4 † Alij quòd institutio certa esse debebat: at hic, qui nondum natus est, nullus adhuc [k] est, & præterea incertum est, nasciturus sit, an nõ. Verùm hac ratione nec suus potuisset institui postumus, cùm non magis in rerum natura sit, atque alienus.

5 † Quare dicendum, illud inductum esse, partim quia triste omen erat, a filij morte, vel alia capitis diminutione euentum Suitatis in postumo alieno expectare, quod Marius [l] Salomonius censuit: partim quia tales postumi, qui inter suos futuros hæredes non reperiebantur, cùm incertis personis (quibus olim neque legata, neque hæreditates relinquendi ius fuit) reputabantur: quod post Rapha. Cumanum [m] Alciato quoque placuit. Tametsi diuersum etiam esset in Suis postumis omnino futuris hæredibus, qui licet incerti quodammodo videri possent: hos tamen fauor Suitatis conseruabat, cùm nihil eis hac institutione obuenire posset, quod non eis iam vel viuente testatore quasi debitum [n] fuisset.

6 † Porrò quoniam valdè absurdum videbatur, neque institui neque præteriri postumos posse, ac inanem fieri testatorum prouidentiam, Prætor id postea correxit. Quamuis enim testamentum, in quo postumus erat institutus, summo iure non valebat: ipse tamen concessit bonorum possessionem, de ventre in possessionem mittendo, & secundum tabulas.

7 † Sed & postea vt eiusmodi institutio iure etiam ciuili subsisteret, & sine Prætoris auxilio testamentum valeret Gallus Aquilius, vir maximæ ac probatissimæ scientiæ, summæque autoritatis [o] apud populum Romanum [p] legem tulit, vel (quod alij [q] malunt) duodecim Tabulas interpretando induxit, vt postumi nepotes possint etiam iure ciuili institui [r]. Verba autem formulæ Aquilij, concepta in persona testantis aui, talia [s] sunt: *Si filius meus moriatur, tunc si quis mihi nepos, siue quæ neptis natus natáve erit, in decem mensibus proximis, quibus filius meus moreretur, hæredes sunto.* Rectè igitur tunc instituitur nepos postumus [t] alienus, si in casum conferatur institutio, quo suus testatori nasci poterit: & sic non vt alienus, sed vt suus hæres scribitur, neque antè vult intelligi institutum, quàm suus fuerit, adeò, quòd si nunquam suus fieret, nunquam crederetur, neque esset institutus.

8 † Hæc tamen Galli Aquilij prouisio vni tantùm casui quadrabat, nempe de instituendo nepote, post mortem aui ex filio præmortuo nascituro. Quòd si verò viuente auo nascebatur, iam cessabat hoc impedimentum, & imputari illi poterat, cur testamẽtum non mutasset.

9 † Quapropter Iulius [u] Velleius postea constituit, vt idem esset, si viuo auo nasceretur, patre vel testamenti, vel quo alio pòst tempore ante postumi natiuitatem & aui mortem defuncto, aut alio quopiam modo è medio sublato: nam multifariam iura ciuitatis amittuntur [x]. Et quanquam hic poterat ipse auus ante mortem suam, natum instituere vtiliter: tamen Velleius prouidit, vt quouis tempore rectè testari liceret: alioqui enim erat expectanda nepotis natiuitas, vt vtiliter institueretur. Et hoc est primum caput legis Velleiæ.

10 † Nunc ad secundum veniamus, quod huius loci [y] proprium est. Multum autem variant Doctores, quomodo hoc secundum caput accipiendum sit, aut quid de nouo Velleius induxerit. Ego prætermissis aliorum traditionibus, breuiter Viglio Zuichemo consultissimo viro, atque olim Patauij in Italia (vbi ius ciuile ex professo docuit) præceptori nostro inter maiores obseruando in hunc ferè sensum hoc secundum legis Velleiæ caput interpretanti, subijciebo.

11 † In primis animaduertendum esse, inquit, nepotes natos præteritos non potuisse rumpere iure antiquo testamentum, vt in principio huius [z] tituli dictũ est. Constat autem, Velleium in secundo capite loqui de nepotibus ante testamentum natis, & hic dicitur, hosce in patris locum succedentes rumpere testamentum: quod superioribus aduersatur. Quamobrem verisimile est, Velleium primum ius

f d. l. Gallus. §. ille casus, §. porro, & §. de bon. poss. in prin.

g Iass. in d. l. Gallus, in pr. & ibid Mar. Salomo.

h Ibidem.

i lib. Parad. 3 c. 3.

k Arg. §. postu. cum præced. & seq. §. de legat.

l d. l. Gallus, in princ.

m loco prælegato.

n l. in suis ibi. Dd. de lib. & post.

o l. 2. §. post hos autem fuerunt. ibi Zas. de orig. iur. Cic. in Orat. pro A. Cæcinna.

p Vigl. hic.

q Mar. Salo. in d. l. Gallus, in prin.

r De quo vide omnino Vigl. hic & in §. seruus etiam, §. de hære. instit.

s d. l. Gallus in prin.

t Salom. ibid.

u d. l. Gallus. §. nunc de leg. Velleia.

x §. de ca. demin.

y & de eodem tractatur in d. l. Gallus. §. etiam & §. sequ.

z vers. sed non ita, de filiabus.

antiquum corre- isse in eo, quòd hi nepotes olim præteriti pro exhæredatis habe-
bantur. Constituit enim lex Velleia, vt nepotes in parentis locum succederent, suc-
cessióque hæc agnationis vim haberet, ac ipsi quasi postumi censerentur [a]. Mouit
fortè Velleium, quòd iniquè hic præteritio pro exhæredatione habebatur, cùm pa-
ter eos tempore testamenti præcedente non videatur auus nepotes voluisse exhæ-
redare, sed per errorem præteriisse [b]. † Hi ergo nepotes, cùm iure veteri præteriti 12
haberentur pro exhæredatis, lege Velleia succedendo in sui hæredis locum, quasi
agnascendo fiunt sui hæredes, & testamentum infirmare possunt. Hanc autem suc-
cessionem à Velleio inductam, [c] illa verba attestantur: *Si quis ex suis hæredibus suus*
hæres esse desierit, liberi eius, & cæteri in locum suorum sui hæredes succedunt eo. † Al- 13
ciatus [d] tamen generaliter id in omnibus nepotibus tam natis, quàm nascituris à
Velleio cõstitutum putat: sed ei [e] superiorum textuum distinctio manifestè refraga-
tur. Nati enim nepotes præteriti non rumpebant: postumi rumpebant [f]. In natis ergo
correxit id Velleius, cùm pater præcedebat tempore testamenti: quod text. noster
apertè indicat. Sic accipiendum, quod sæpe legitur, *Lege Velleia, ob nepotis succe-*
dentis præteritionem rumpi testamentũ. Cæterùm quod vice versa dicitur, *Velleium*
posteriore capite prouidisse, ne testamentum rumperetur, alium in effectum habet:
quod Viglius [h] & Alciatus [i] satis demonstrant, & omnia hic referre longum foret.
† Illud pro coronide non omittendum, hodie Iustiniani [k] constitutione generaliter 14
concessum esse, omnes postumos, suos vel alienos, filios vel nepotes vtiliter institui.
Ideóque videndum est, vt cautè quis testamentum faciat, ac ipsos etiam instituat,
ne agnatione testamentum rumpatur.

a *Iura sui hæred.*] † Nam vt quis sit suus hæres, duo coniunctim requiruntur: alte- 15
rum, vt fuerit in potestate testatoris tempore mortis eius: alterum, vt nullus eum in
gradu præcedat: quod alibi [l] apertiùs declarabitur. † Hanc autem sui hæredis qua- 16
litatem, interpretes vulgò *Suitatem* vocant, quæ nihil aliud est, quàm hæredũ qua-
litas, quæ primum in patria potestate locum obtinet, continuationem domini, ne-
cessitatémque successionis inducens [m]. Sanè Alciatus [n] refert, à Socino rogatum Po-
litianum, quis *suus hæres* diceretur, obmutuisse. De cuius vocis vsu multa quoque
eleganter Budæus indicauit in Græcæ linguæ Commentariis.

b *In eadem potestate*] Sed tamen filius gradu eos præcedit, ideóque sui hæredes dici non [o] possunt.

c *Eius*] Testatoris.

d *Viuo eo*] Testatore scilicet.

e *Succedere*] Subintrare.

f *Quasi agnatione*] Quia succedendo in sui hæredis (nempe patris eorum qui nunc quoquo modo nexum potestatis patriæ exit) locum, quasi agnascendo sui hæredes fiunt, ac per consequens, cùm se præteritos reperiant, ita quasi agnatione etiam testamentum rumpunt.

g *Ne non iure*] Id est, iniustum.

h *Ne fortè eo viuo*] Testatore adhuc viuente: id est, ne si filius institutus mortuus sit, dum adhuc superstes esset pater, nepotes ex eo in ipsius locum subintrando, quasi agnatione testamentum rumpat.

i *In qua similis*] Balduinus legit, *In qua simul*: asserens, sic in vetustis quibusdã codicibus reperiri: quod & ipse probo. Est autem sensus, legem Velleiam non modò statuisse, quemadmodum nepotes agnascendo non rumperent testamentum: sed etiam, vt in iis obseruetur idẽ modus exhæredationis, qui de postumo traditus est.

a Pondera verba huius §.
b l. 33. si filiusf. de milit test.
c in d. l. Gallus, §. videndũ est.
d lib. 3. Parad. c. 19.
e d. vers. sed non ita, de filiab.
f §. postumi ff. hoc tit.
g l. si quis filiũ C. de inoffi. testam.
h Hic.
i li. 3. Parad. c. 26.
k ff. de bo poss.
l §. sui autem, ff. de hær. qualita. & diff. & l. ita demum, ff. de hær. quæ ab intest. def.
m Dictis iurib.
n li. 4. de verb. sign.
o d. §. sui autẽ.

§. Emancipatos.

1 *Emãcipati iure ciuili præteriri possũt, vt extranei: & quæ sit ratio.*
2 *Sed iure prætorio habent bonor. possess. contra tabulas.*
3 *Bonorum possessiones durant tantum anno, successio autẽ ciuilis 30. annis.*
4 *Emancipatus præteritus hodie testamẽtum dicit nullum ad instar sui.*
5 *Emancipato cum causa præterito, valet etiam hodie testamentum.*

Emãcipatos liberos iure ciuili neq; hæredes instituere, neque exhæredare [a] necesse est: quia nõ sunt sui hæredes. [b] Sed Prætor omnes tam fœminini sexus quàm masculini

si hæredes

si hæredes non instituātur, exhæredari iubet: virilis sexus nominatim, fœminini verò inter cæteros: quia si neque hæredes instituti fuerunt, neque ita, vt diximus, exhæredati: [c] permittit eis Prætor contra tabulas testamenti [d] bonorum possessionem.

1 a *Necesse est*] † Præteriri ergo poterant emancipati iure ciuili, sicut extranei. Quod ideò erat, quoniam ius ciuile in successionibus respiciebat agnationem. [a] Agnatio autem omnibus capitis diminutionibus tollitur [b]: & emancipatio minima capitis diminutio est. [c] Cùm ergo in successionibus prima ratio erat agnatorum, & agnatio emancipatione tollebatur: sequitur emancipatos iure ciuili à successione esse exclusos.

2 b *Sed prætor*] † Saccurritur ergo emancipatis præteritis beneficio Prætoris, vt per bonorum possessionem *contra tabulas* succedant: idque ea ratione, quia Prætor considerat cognationem naturalem potius, quam agnationis ius, quod merum ciuile commentum est: quum cognatio sit iuris naturæ, propter sanguinis necessitudinem, quam in natiuitate consequimur, nec emancipatione tolli possit. [d] Quare filius emancipatus vtcunque inter agnatos haberi desinat per capitis deminutionem, ex
3 cognationis tamen, sanguinisque necessitudine non eximitur. [e] † Multum autem interest, quo iure liberi succedant, ciuili in Prætorio. Nam bonorum possessiones etiam longissimæ, id est, quæ filiis dantur, vno tantùm anno [f] durant: facultas autem succedendi per ius ciuile, longo tempore, & (vt omnes interpretantur) triginta annis [g] competit: sicque multò plenius est iuris ciuilis, quàm prætorij reme-
4 dium. † Sed tamen an hodie hoc iure vtamur, disputatum est. Bart. [h] existimat (cui cæteri communiter subscribunt) posse hodie filium emancipatum simpliciter, & sine causæ expressione præteritum, testamentum iure ciuili, ad instar Sui, [i] nullum dicere, nec ei amplius necessariam esse bonorum possessionem. Sicque huius §. nostri distinctio nouissimo iure propè sublata est. Quod si præteritioni adiecta sit causa ingratitudinis, censet Bartolus adhuc veterem durare differentiam, inter filium in po-
5 testate, & emancipatum. Siquidem filiofam. præterito etiam cum causæ insertione, testamentum hodie ipso iure nullum est. † Sed si emancipatus sit præteritus ex iusta aliqua causa, valebit testamentum [k], necessariaque etiam hodie erit contra tab. bonorum possessio.

c *Permittit eis*] Plerique codices habent, Promittit: Paulus verbo, polliceri, vtitur. Promittit autem non solum ipsis, simul & aliis liberis alioqui non præteritis, sed etiam ritè institutis, quia vnius præterito [l] satis est.

d *Bonorum possessionem*] Quæ totum testamentum subuertet, vt nullus ex eo hæres esse possit, nec quicquam ex hæreditate retinere [m] licebit.

a ff. de legit. ag. success. in prin.
b s. sed agnationis, ff. de leg. agn. tutel.
c s. minima, ff. de cap. dem.
d s. fi. supra, d. tit. de legit. ag. tut.
e d. s. fin. & s. minus.
f l. 1 s. longius de succes. edict.
g l. 18. licet. C. de iur. delib.
h Authent. ex caus. C. de lib. præterit.
i s. aliud quoque, & s. seq. Nouell. vt cum de appell. cog.
k Bart. d. Auth. ex caus.
l l. 3. s. si quis ex li. & l. 10. si post mortem, s. vlt. de bonor. poss. contr. tab.
m l. 13. cum emancipatus, d. tit. de bon. poss. cont. tab.

§. Adoptiui.

1 *Pater adoptiuus filium adoptatum vel instituere, vel exhæredare debet.*
2 *Naturalis filius dicitur, qui ex iusto matrimonio natus est.*
3 *Adoptiuus à patre adoptiuo emancipatus, pro extraneo habetur.*
4 *Et quid obtineant in patre naturali filij adoptiui.*

Adoptiui liberi, quamdiu sunt in potestate patris adoptiui, [a] eiusdē iuris habentur, cuius sunt iustis nuptiis quæsiti. itaque hæredes instituendi, vel exhæredandi sunt, secundum ea quæ [b] de naturalib. exposuimus. [c] Emancipati verò à patre adoptiuo, neq; iure ciuili, neq; eo iure quod ad edictū Prætoris attinet, inter liberos connumerantur. Qua ratione accidit, vt ex diuerso (quod ad naturalē parentem attinet) quādiu quidem sunt in adoptiua familia,

[d] extraneorum numero habeantur: vt eos neque hæredes instituere, neq; exhæredare necesse sit. Cùm verò [e] emancipati fuerint ab adoptiuo patre, tunc incipiant in ea causa esse, in qua futuri essent, si à naturali patre emancipati fuissent.

a *Eiusdem iuris*] † Cùm in filiis adoptiuis & potestas patria, & emancipationis effectus locum [a] habeant, consequitur patrem adoptiuum iure ciuili non aliter rectè testari, quàm si filium à se adoptatum vel instituat, vel exhæredet, quandiu eum in sua potestate retinet. Aliàs si se præteritum reperiat, ad instar iusti filij, ipso iure testamentum eius rumpet, cùm in hoc filio ex iustis nuptiis procreato comparetur. 1

a §. de adoptionibus, in princ. & §. cùm autē impubes.

b *De naturalibus*] † Id est, ex iusto matrimonio procreatis. Hi enim naturales ex comparatione adoptiuorum vocantur. 2

c *Emancipati verò*] Adoptiui scilicet. † Nam si filius adoptiuus sit emancipatus à patre adoptiuo, cessat præcedens doctrina, quia neque institutione, neque exhæredatione opus est, cùm planè pro extraneo tum habeatur. Et hoc est, quod in textu dicatur, *neque iure ciuili, neque prætorio eos amplius inter liberos connumerari.* Ciuilis enim ratio emancipationis vinculum illud ciuile adoptionis sustulit, ac ita, quantum ad illum patrem adoptiuum, in liberorum numero amplius non est. Sed nec vlla hoc casu subest directæ cognationis necessitudo, cuius respectu danda sit illi, instar naturalis filij emancipati, contra tabulas bonorum possessio. 3

d *Extraneorum numero*] † Quo ad patrem naturalem. Et ideo pater naturalis, etsi testamentum facit, ipsum tamen neque instituere, neque exhæredare obligatur: quia tempore testamenti propter adoptionem ceu extraneus, & alienæ familiæ reputatur. [b] 4

b l. penult. C. de adopt.

e *Emancipati fuerint*] † Viuente adhuc patre naturali: quo casu ad patrem naturalem, tanquam ab illo manumissi, pertinere incipiunt: proindeque si in eius testamento sint præteriti, ad instar veri emancipati habebunt contra tab. bonorum possessionem. Et hoc intelligit Imper. præsenti versiculo. Alioqui si patre naturali defuncto emancipati fuerint, tum hoc iure ab vtriusque patris & naturalis & adoptiui successione cadebant [c]: naturalis quidem, propter vinculum adoptionis, quod mortis suæ tempore adhuc durabat: adoptiui verò, ob adoptionem iam solutam. 5

c d. l. penult. & §. sed ea omnia J. de hær. quæ ab intest. defe.

§. Sed hæc quidem.

1 *Differentia inter masculos & fœminas in succedendo hodie sublata.*
2 *Accursij expositio ad hunc §.*
3 *Vigilij interpretatio ad eundem.*
4.5 *Differētiam inter patriam potestatem & emancipationem iure nouissimo sublatam esse, quo ad succedēdi effectum: & in quibus adhuc differant.*

Sed hæc quidem vetustas introducebat. nostra verò constitutio inter masculos & fœminas [a] in hoc iure nihil interesse existimans: quia vtraque persona in hominum procreatione simili naturæ officio fungitur: [b] & lege antiqua duodecim tabularum omnes similiter ad successionem ab intestato vocabantur: [c] quod & Prætores postea sequuti esse videntur: ideo simplex ac simile ius, & in filiis, & in filiabus, & in cæteris descendentibus per virilem sexum personis, non solùm iam natis, sed etiam postumis, introduxit: vt omnes, siue sui, siue emācipati sint, vel hæredes instituantur, vel nominatim exhæredentur [d]: & eundem habeant effectū circa testamenta parentum suorum

infirmanda, & hæreditatem auferendam, quem filij sui vel emancipati habent, siue iam nati sint, siue adhuc in vtero constituti, postea nati sint. Circa adoptiuos autem filios certam induximus diuisionem: quæ in [e] nostra constitutione, quam super adoptiuis tulimus, continetur.

1 *Innouatio* seu emendatio antiqui iuris hoc §. continetur. † Nam cùm olim magna esset differentia in succedendo, inter masculos & fœminas: vt hactenus retulit Imp. noster: hanc sua * constitutione sustulit, sanciens, masculos & fœminas eodem iure censeri in successione testamentaria, non secus atque in legitima ab intestato hæreditate.

a *In hoc iure*] In aliis enim partibus iuris [a] differunt: vt alibi dicitur.

b *Ex lege antiqua 12 tab.*] Eam plenius lib. 6. Cod. [b] tit. 57. Iustinianus refert.

c *Quod & prætores*] Concedebant enim Prætores filiæ præteritæ reditum ad patris successionem intra annum, per contra tab. bonorum poss.

2 d *Et eundem habeant effectum*] † Accursius [c] exponit, *quò ad commodum, diverso tamen iure.* Vult ergo effectum quidem infirmandi testamentum esse eundem, nempe quòd hodiè non sit differentia inter suos & emancipatos, sed emancipati ad suorum similitudinem succedant, vt scilicet eundem fructum succedendo consequantur. Attamen diuersis viis, eos etiam hodie ad successionem deuenire: quia emancipatus si sit præteritus, tantùm contra tabulas bonorum poss. petere potest: Suus etiam ipso iure testamentum subuertere. sicque in emancipatis hic nihil corrigeretur,

3 quod Iasoni [d] non satisfacit. † Viglius hæc verba textus nostri ita exaudit, quasi velit hic Imp. filias & nepotes, ac omnes cuiuscunque gradus & sexus, suos & emancipatos eodem iure vti, quod habent filij sui vel emancipati. Non ergo id agit Iustinianus, vt suos emancipatis, sed vt filias, nepotes, neptésque filiis æquiparet. Nam cùm suprà [e] traditum sit, ritè exhæredari filias inter cæteros, & item nepotes per virilem sexum descendentes: nunc noua constitutione non aliter valebit exhæredatio, quam si nominatim facta fuerit, ad instar filiorum. Inter cæteros ergo exhæredatæ, quasi non ritè, hoc Institutionum iure bonorum possessionem contra tab. habebunt. Ex prædictis apparet, hoc §. non esse sublatum inter patriam potestatem & emancipa-

4 tionem vetus discrimen, nisi quo ad succedendi effectum. † Sed an nouissimo saltem iure id discrimen cesset, videamus. Et in hoc communiter itum est, in successione legitima nullam hodie differentiam inter suos & emancipatos esse, sed æqualiter iure ciuili omnes admitti: sic tamen, vt emancipatus aditione opus habeat, cùm in ipso non continuetur dominium, vt in suo [f]. Id eum habet effectum [g], quòd ad triginta quidem annos adeundi ius illi saluum manet: non aditam tamen hæreditatem transmittere ad hæredes nequit, licet Suus transmittat ad quoscunque: Neque

5 enim emancipatus ius ac priuilegium Suitatis habet, licet succedat ad sui hæredis [h] similitudinem. † Facto autem testamento adhuc sublata censetur inter patriam potestatem & emancipationem differentia, nisi quòd emancipatus cum causæ expressione præteritus, solùm contra tabulas bonor. possess. habet [i]. Simpliciter verò præteritus, & sine causæ insertione ad instar sui [k], vel testamentum nullum dicet, vel per contra tab. bonor. possessionem impugnabit.

e *Nostra constitutione*] Quæ lib. 8. tit. 48 in Cod. [l] extat, quam alibi [m] declarauimus, vt hic repetitione non sit opus.

* In l. maximum vitium. Cod. de lib. præter.
a l. in multis. ff. de stat. hom.
b l. lege 12. tabul. C. de legit. hæred.
c Hic in verbo eundem.
d Hic in additi. ad Porc.
e in prin. huius tit. vers. sed nec nominatim.
f l. in suis, de lib. & posth.
g Ias. in l emancipata. Cod. qui admitt. Vigl. hic.
h l. 25. meminimus. C. de legi. hæred
i l. vlt. sancimus, C. de lib. præter.
k Ita Bart. & alij. l. Gal. s. & quia si tantum, de lib. & posth.
l l. cùm in adoptionibus. C. de adopt.
m s. sed hodie, §. de adopt.

§. Sed si in expeditione.

1 *Præterito militis pro exhæredatione habetur.*
2 *Si tamen scienter præteritio sit facta.*
3.4 *An militis testamento ob ignorantiam irrito, legata debentur?*
5 *An hic §. sit hodie correctus.*

Sed si in expeditione occupatus miles, testamentum faciat: & liberos suos, iam natos vel postumos nominatim non exhæredauerit, sed silentio præterierit, non ignorãs,

an habeat liberos: silẽtium eius pro exhæredatione nominatim facta valere, [a] cõstitutionib. Principum cautum est.

Hactenus Imperator iuris communis dispositionem retulit, secundum quam testamenta parentum ratione institutionis, exhæredationis, aut præteritionis, vel consistere, vel corruere, vel infringi possint: nunc quid in militibus obtineat, edisserit.
† Sicut ergo miles in testando iuris communis obseruationi non adstringitur: sed militari priuilegio vti potest: [a] ita & hoc priuilegij habet, quòd eius præteritio habeatur pro exhæredatione, tantúmque valeat, quantum alioqui pagani, hoc est, non militantis exhæredatio. † Si tamen miles in castris, & expeditione militari occupatus [b] 2
sit, sciueritque se habere liberos. Nam si ignoraret, se filios habere superstites, vel vxorem prægnantem, non videtur eos exhæredare voluisse: & quia voluntatem ipsius hoc casu deficere lex præsumit, testamentum pro nullo habebitur: [c] idque benignius est. Sciuisse autem, quod filios habuerit, vel ex eo præsumi solet, si miles filios in testamento nominatim expresserit, aut eis aliquid quouis alio tit. reliquerit. [d] † Sed an 3
testamento militis ob ignorantiam infirmato, legata debeantur? Et non deberi iure antiquo, [e] id'que etiam hodie obtinere, nec quicquam hac in specie innouatum esse Bartolus [f] voluit. † Viglius verò distinguendum putat, an legata magni sint mo- 4
menti, necne: quia priore casu verisimile est, si cogitasset miles, filios se hæredes habiturum, non fuisse ipsum tam multa illis ablaturum. [g] Altero casu neutiquam reuocanda erunt, cùm & illa fuerat relicturus, sciens se filium habere, quem [h] præteriit. Sanè solam militis in testando voluntatem semper spectandam esse, vbique leges clamant. † Illud & iam dubitatum est, an huius § dispositio, quòd scilicet sim- 5
plex militis præteritio tacitam exhæredationem inducat, Nouellarum iure, [i] quo in exhæredando expressio causæ iustę requiritur, sit correcta? Et communiter obtinuit, [k] eam correctam esse, cùm Nouella [l] constitutio generaliter præcipiat, vt omnes parentes liberos instituant, vel cum causa exhæredent, prætereántve. Pontanus tamen, Iason, & Vigl. contrà sentiunt, cùm speciale militum ius non debeat generali de aliis parentibus correctioni [m] subiacere: in quo ego subsisto, ob fauorem liberorum.

a *Constitutionibus Principum*] Extat Gordiani [n] Imp. ea de re constitutio lib. 6. Cod. Itémque [o] Philippi Imp. alia, quæ huc referri possunt.

a §. toto tit. de mil. testam. ff. & C. eod.
b §. illis autẽ. vbi dixi §. de mil. test.
c l. si filiusfa. §. de mil. testa.
Dd. l. sicut cert. & l. seq. C. eod.
d Cantiunc. hic.
e Argum. l. milit. codicillis, §. miles 2. de test. milit
f in l. filio præterito, de iniust. rupt. test.
g Arg. l. pen. C. de iur. codicill.
h Vide limitat. Dd. in d Auth. ex causa.
i §. aliud. & §. seq.
k Alex. & alij in d. l. sicut certi.
l d. §. aliud. & §. seq.
m Per gloss. l. sciendum.
n d. l. sicut.
o in l. si cum.

§. Mater.

1 *Præteritio matris iure Instit. pro exhæredatione habebatur.*
2 *Liberis à matre præteritis datur querela inofficiosi.*
3 *Hodie hunc §. esse correctum iure Nouellarum.*
4 *Legem Velleiam & Aquiliam etiam in materna hæreditate obtinere hodierno iure.*
5 *Exhæredatio hodie sine causæ expressione non fit.*
6 *Ætiologia huius constitutionis nouellæ.*
7 *Ob causam exhæredationis non probatam testamentum duntaxat quo ad institutionem infirmatur: cætera in eo firma manent.*

Mater vel auus maternus, [a] necesse non habent liberos suos aut hæredes instituere, aut exhæredare: sed possunt eos silentio omittere. [b] Nã silentiũ matris, aut aui materni, & cæterorum per matrem ascendentium, tantum facit, quantum exhæredatio patris. Neque enim matri filium filiámve, neque auo materno nepotem neptémve ex filia, si eum eámve hæredem non instituat, exhæredare necesse est: siue [c] de iure ciuili quæramus, siue de edicto Prætoris, quo Prætor præteritis liberis contra tabulas bonorũ possessionem promittit: sed [d] aliud eis adminiculum seruatur,

quod

quod paulò pòſt vobis manifeſtum fiet.

1 a *Neceſſe non habet.*] † Hinc diſcendum, præteritionem matris, aliorúmque per
lineam maternam deſcendentium hoc inſtitutionum iure tacitam inducere exhæ-
redationem. Ideóque ipſorum teſtamenta, in quibus liberi ſunt præteriti, iure ciuili
valent, nec Prætoris beneficio reſcinduntur. Filij enim non ſunt ſui hæredes matri,
aut auo materno, cùm non habeant eos in poteſtate [a]. Prætor verò emancipatis tã-
tùm hac in parte per contra tab. bonor. poſſ. ſubuenit [b]: mater autem & auus mater-
2 nus, ſicut non habent ſuos hæredes, ita quoque non emancipant. † Vt tamen aliqua
ratione liberis hoc caſu ſuccurratur, iure ciuili permittitur eis de inofficioſo teſta-
mento agere. Neque enim conſentiendum fuit parentibus, qui iniuriam aduerſus
3 liberos ſuos teſtamento inducunt [c]. Et hæc quidem hoc iure [d] obtinebant. † Hodie
verò hic §. iure Nouellarum [e] correctus eſt. Nam ſi filij à matre, vel cæteri liberi à
parentibus maternis fuerint ſimpliciter, & ſine cauſæ adiectione præteriti, teſtamẽ-
tum ipſo iure eſt nullum. Sin verò cauſa præteritionis adſcripta eſt, valere teſta-
4 mentum aiunt, locúmque eſſe contra tabul. bonor. poſſeſſioni. † Sed nec hoc omit-
tendum, legem Aquiliam & Velleiam [f] hodie & in materna hæreditate, ſiue linea
locum habere [g]. Atque ideo neceſſe eſt, vt auia filium inſtituendo cogitet, ne illo
5 fortè præmortuo nepos ſuccedens teſtamentum rumpat. † Sanè iure quo nunc vti-
mur, omnis forma exhæredationis in expreſſione iuſtæ cauſæ ingratitudinis [h] con-
ſiſtit, quæ vbi negata eſt, per ſcriptum hæredem probari debet. Si ea non ſit expreſ-
ſa, vel expreſſa quidem, ſed non idonea, nullius erit momenti teſtamentum. Sin au-
6 tem idonea ſit inſerta, nec tamen probetur, *Querela inofficioſi* locum habet. † Quod
ideo ſic conſtitutum eſt, ne vel liberi falſis accuſationibus ſubiacere, vel aliquam
7 paternorum bonorum interuerſionem [i] immeritò pati cogantur. † Quamuis autem
omiſſa vel non probata cauſa exhæredationis aut præteritionis teſtamentum infir-
metur: hoc tamen ad hæredis inſtitutionem tantùm reſtringitur. Cætera enim teſta-
menti capitula, puta legata, fideicommiſſa, libertates, tutorum dationes, & ſimilia,
firma [k] manent, implerique, & quibus relicta modis dari debent, non ſecus, quàm ſi
teſtamentum iure factum non eſſet infirmatum [l] reſciſſúmve.

b *Nam ſilentium*] Etiamſi neſcierit [m] ſe habere filios.

c *De iure ciuili*] Ius enim ciuile ſuis duntaxat hæredibus præteritis ſubuenit: Prætor autem iis tantùm, qui ſui eſſe deſierunt per emancipationem, ſed neutrum pertinere poſſet ad matrem.

d *Aliud eis adminiculum*] Scilicet, Querela inofficioſi teſtamenti. Ea enim ſicut matri datur præteritæ contra [n] teſtamentum filij: ita & filio conceditur [o] aduerſus præteritionem matris.

a ſ. ſi ℥. de patr. pot. §. fœminæ, de adopt.
b ſ. emancipatis ℥ h. t.
c l. filium, C. de inoff. teſt.
d ℥. de inoffi. teſt. in princ. & l. non eſt enim, ff. eod.
e ſ. aliud, vt cum de appel. cog.
f De quib. ℥. in ſ. poſtu. h. t.
g Vigl. in d. ſ. poſt. in fi.
h Quæ habentur in d. ſ. aliud quoque.
i ſ. ſiue igitur, vt cum de appel. cog.
k Auth. ex cauſ. ibi Dec. C. de libe. præt.
l Rationem vide apud Dd. vbi ℥.
m l. ſi inſtituta ſ. vlt. de inoffi. teſt.
n l. cùm filium, de inoff. teſt.
o l. filium, C. eo. tit.

De hæredibus inſtituendis.

Tit. XIV.

1 *Continuatio tituli.*
2 *In hoc titulo de hæredis inſtituendi neceſſitate non tractari.*
3 *Hæredem inſtituere quid?*
4 *De verbo inſtituere.*
5 *Hæredes qui dicantur.*

1 *Poſt* † traditam de inſtitutione & exhæredatione liberorum doctrinam, quos
ſcilicet omnino neceſſe eſt vel inſtituere, vel exhæredare: nunc de cæteris ordine
congruo ſubiungit, quos non tam cogimur, quàm poſſumus hæredes inſtituere:
2 † ſicque de nulla hæredis inſtituendi neceſſitate, ſed tantùm qui poſſint, & qualiter
poſſint, hæredes fieri, hic tractatur, vt rectè Accurſius annotauit Neque obſtat par-
ticipium illud futuri temporis (*inſtituendis*) in Rubrica poſitum, quod aliquam in-
ducere neceſſitatis ſignificationem videtur [a]: quoniam non aliter important ne-
ceſſitatem hæc participia, quàm ſi id ſuadeat ſubiecta materia, ſecundum quam ver-
3 ba intelligenda [b] eſſe, manifeſtum eſt. † Porrò *hæredem inſtituere* nihil aliud
eſt, quàm poſt mortem, aliquem in bonis ſuis dominum facere, non quidem a-
ctu [c], ſed tantum aptitudine & potentia, vt ſi hæreditatem in futurum adire ve-

a ℥. de teſt. ord. in princ.
b l. 16. ſi vno. locati. l. inſulam, 6. de præſc. verb.
c Porc. bis

lit [d], dominus efficiatur. † *Instituere* enim verbum cùm à statuto [e] descendat, vim cuiusdam legi, [f] continet, & per consequens in futurum aliquid faciendum disponit. † Vocantur autem hæredes, iuris ac vniuersorum bonorum successores [g]. Subintrat enim hæres in defuncti locum, atque eius personam repræsentat, succeditque in iura defuncti vniuersa [h]. Atque hinc continuatio quædam fingitur dominij & possessionis à defuncto in hæredem: dominij quidem, cùm adita est hæreditas: possessionis verò, cùm apprehensa est corpore [i]. 4 5

d l.32. cum hære. in prin. de acq. poss.
e Vigl. §. in Rubr. de vulg.
f l. 4. de feriis.
g l.170. hæredis de verb. sig.
h §.1 Nouell. de iureiur. à mor. præstito.
i d.l. cum hæredes.

Princip. tit.

1 *Regulariter omnes possunt hæredes institui: fallit, vt num.*
3 *Liberi homines quibus legari non potest, ijdem & hæredes nequeunt institui.*
4 *Antinomia inter hunc §. & §. itémque. suprà qui. mo. manumiss. non libertas tollitur.*
5 *Seruus proprius quis dicatur?*
6 *Seruo proprietarij hærede institut. fructuarius eius operis non defraudatur.*

[a] HÆredes instituere permissum est, tam liberos homines, quàm seruos: & tam proprios, quàm alienos. [b] Proprios autem olim quidem secundum plurium sententiam non aliter, quàm cum libertate, rectè instituere licebat: hodie verò etiam sine libertate, ex [c] nostra constitutione hæredes eos instituere permissum est. [d] Quod non per innouationem induximus: sed quoniam æquius erat, & Attilicino placuisse Paulus suis libris, [e] quos tam ad Masurium Sabinum, quàm ad Plautium scripsit, refert. [f] Proprius autem seruus etiam is intelligitur, in quo nudam proprietatem testator habet, alio vsumfructum habente.

a *Hæc diuisio* omnes omnino homines, id est, tam liberos quàm seruos complectitur [a]. † Itaque regula est, Omnes posse hæredes institui, qui non expressè prohibentur, etiam quos testator nunquam vidit [b]. Et de seruis quidem satis hic exactè disseruit Imperator: de liberis verò nihil tradidit, in quibus tamen non semper suprà dicta regula procedit. Multi enim sunt liberi homines, qui institui nequeunt: quos Accursius [c] alibi recenset: † vt sunt deportati [d], in metallum damnati [e], hæretici [f], Anabaptistæ [g], illicitum collegium [h], spurij [i], incestuosi, mulier intra tempus luctus [k] nubens, licet [l] Canones eam non prohibeant: & quæcunque incerta persona: exceptis inopibus, atque Ecclesiæ pauperibus, quos hæredes scribi iura [m] permittunt. Addunt nonnulli monachos, qui D. Francisci regulam profitentur: nam & hi non sunt capaces hæreditatis [n]. † Denique quibus legari non potest, eisdem & inutiliter hæreditas relinquitur [o]. 1 2 3

b *Proprios autem*] Quomodo seruus proprius etiam sine libertatis expressione hæres vtiliter instituatur, alibi [p] à nobis declaratũ est, vt hic repetitione nihil sit opus.

c *Nostra constit.*] Quæ libro VI. Cod. extat.

d *Quod non per innoua.*] † Suprà [q] tamen dixit Imp. sese id introduxisse noua humanitatis ratione: hic autem fatetur, se id non induxisse de nouo: an non hæc pugnant? Respondeo, vetus fuit super hoc altercatio inter Iurisconsultos: sed hæc sententia, quæ hic refertur, minori numero consultorum fulta erat, hanc Iustinianus nouo adprobauit argumento [r]. 4

e *Quos tam ad Masurium*] Viglius rectè admonet, hunc locum intelligendum esse, de Annotationibus à Paulo scriptis in libros Sabini & Plautij, non etiam de aliqua nuncupatione siue dedicatione operis. Vixit enim Paulus diu post Sabinum & Plautium sub Alexandro Imper. Sabinus verò sub Tiberio. de Plautio nihil certi extat.

a §. de iur. person. in prin.
b §. fi. §. eod.
c In §. legati §. de legat.
d l.1. C. de hær. insti.
e l. si in metallum, §. de iis quæ pro non scrip. hab.
f d.l.1.
g l. hi qui l. Manichæos, C. de apostatis.
h l. collegium, C. eod.
i Nouell. quib. mod. nat. effic. sui. §. fin.
k l.1. C. de secund. nup.
l c. pen. & vlt.
m l. quoties, h. tit.
n Cle. effic. de verb. sign.
o Gl. d. §. legati.
p §. idem §. qui. mo. ma. non licet.
q d. §. idémq.
r l. penult. C. de nec. scr. hæred. inst.

f *Proprius*

5 f *Proprius autem.*] † Proprius seruus non solùm is dicitur, in quo quis plenum atque omnimodo ius habet, sed & is, in quo solùm quis proprietatem habet, vsufru-
6 ctu ad alium spectante [s]. † Quamuis autem seruus talis & liber fiat, & hæres necessarius [t]: per hoc tamen fructuarius non debet defraudari, sed apud hunc manebit quasi seruus nouus iste libertus, illiúsque operis vtetur fruetur is, qui vsumfructum habet, donec is legitimo modo extinguatur. Sin verò quid vsufructu durante non ex re fructuarij acquirat iste libertus, sibi acquisiuisse dicetur [u].

§. Est tamen.

1 *Seruus de adulterio cum sua domina commisso accusatus hæres institui non potest.*
2 *Martianus I.C. quando vixerit.*
3 *Domina quæ se seruo suo miscuit, quomodo punienda ex Constantini Imp. constitutione.*
4 *Domina seruo suo cum quo coijt iure Canonico impunè nubit.*
5 *Si cum alieno seruo domina se misceat, proprium seruum intra 60. dies non rectè manumittit.*
6 *Maior pudicitia in fœmina, quam in viro requiritur.*
7 *Vxor non potest maritum accusare adulterij.*

[a] Est tamen casus, in quo nec cum libertate vtiliter seruus à domina hæres instituitur, vt constitutione diuorum Seueri & Antonini cauetur, cuius verba hæc sunt: Seruum adulterio maculatum, [b] non iure testamento manumissum [c] ante sententiam [d] ab ea muliere videri, quæ rea fuerat eiusdem criminis postulata, rationis est. Quare sequitur, vt in eundem à domina collata hæredis institutio, nullius momenti habeatur.

a *Est tamen*] *Exceptio est* à supradicta regula, qua seruum proprium hæredem in-
1 stitui posse dictum est. † Seruus enim de adulterio cum domina sua commisso accusatus, ante sententiam, id est, finem iudicij, manumitti non potest, ac per consequens nec hæres institui: cùm in seruo sine libertate hereditas non subsistat [a]. Quòd si verò tali casu facultas manumittendi seruum dominæ adempta non esset, seruus ex sua malignitate præmium consequeretur [b]. Refert autem hunc casum [c] Martia-
2 nus etiam, ex cuius responso hic §. ferè ad verbum descriptus est: † qui sub Alexandro Seuero 22. Cæsare, Anno salutis humanæ 223. vixit, & Papiniani discipulus fuit.
3 b *Non iure*] Id est, lege prohibente, ac illicitè. † Tantùm certè abest, vt hoc casu domina manumittendi ius habeat, vt etiam ex alia [d] Constantini imperatoris constitutione capitalem ipsa sententiam sustineat, quàm mortem [e] Doctores interpre-
4 tantur: seruus verò primò verberatus, ignibus tradi debeat. † Nisi tamen nubere domina tali suo voluerit seruo, quia tunc pœnam effugiet: cùm hoc Pontificia [f] lex hodie permittat. Sed quid si cum alieno seruo domina se commiscuit, an proprium manumittere tum possit? Quod videtur: quia in seruo proprio adulterij turpitudo
5 cessat, quæ eum manumitti prohibebat. † Sed responsum est, tali casu nec seruum proprium manumitti posse, vsque ad sexaginta dies, ex dissoluti matrimonij, vel litis inchoatæ tempore numerandos. idque iusta ratione: ne scilicet quæstioni seruus per manumissionem subducatur [g]. Liber enim factus torqueri non posset ad veritatis eruendæ necessitatem, vt sciatur, an mulier adulterium commiserit: & nemo m ancipiis certius aperire potest, quæ intra domesticos parietes [h] fiunt.

c *Ante senten.*] Hoc est, ante finitam cognitionem.

d *Ab ea muliere*] Sed an idem sit in ancilla, quæ cum domino suo rem habuit? Et non idem esse constat [i]: nam nec dominus vlli pœnæ fit obnoxius, & ipsa ancilla
6 hoc nomine mortuo domino libertatem assequitur. † Vsque adeò magis hoc iure indultum est libidini [k] virorum: tum quia turpior multo ac detestabilior est in muliere, quàm in viro libido: tum quia hic partus seruus nascitur. at libera mulier tali
7 coitu ingenuitatem inficit [l]. † Vnde etiam fit, vt maritus hoc iure non possit ab vxore sua adulterij accusari, cùm contrà, id marito concedi [m], indubitatum sit: ta-

s fac. l. 22. seruũ fructuariũ. cum gl. 1. ibi.
t §. 1. J. de hær. qua. & diff.
u l. 1. §. sin autẽ proprietarius.

a l. quod attinet, 32. de reg. iur.
b Contra l. itaque fullo. 12. de furt.
c l. in his verbis. 48. §. interdum, h. t.
d l 1. C. de mul. quæ se ser. pro. iun.
e Ang. hic.
f Extra, de coniug. ser. per totum.
g l. crimen. cum auth. seq.
h l. consensu. §. sin autem alter. C. de nup.
i Vide etiam Quintilianum lib. 5. c. 11.
k l palàm 43. §. qui in adulterio.
l l. partus 7. C. de rei vendic.
m l. 1. C. de adulte.

a c. nemo sibi blandiatur 32. q. 4. mersi de iure Canonico sit a secus, nec viro liceat, quod mulieri non licet.

§. Alienus seruus.

1 *Seruus alienus quis sit.*
2 *Seruus alienus ex institutione non fit liber.*
3 *Non honoratus commodo, non potest grauari fideicommisso.*
4 *Vsusfructus an sit pars dominij.*

Alienus seruus etiam is intelligitur, in quo vsumfructum testator habet.

†*Seruus* alienus non modò is est, in quo planè nihil iuris quis habet: sed etiam is, in quo vsumfructum habemus. Libertas autem alieno seruo inutiliter a datur: † Ideóque etsi fructuarius talem seruum hæredem instituat, ex huiusmodi tamen institutione libertas ei non b contingit. Atque ita hic Imperatorem argumentari voluisse crediderim. Hoc tamen verum est, si directò quis libertatem hoc modo dare vellet: secus si per fideicommissum, modò rogatus manumittere, aliquod emolumentum à testatore habeat. † Trita enim regula c est, *non honoratum commodo aliquo, non posse grauari fideicommisso.* In codicillis tamen plerique d volunt posse etiã directò dari libertatem seruo alieno: qua in re ego subsisto. † Illud etiam à Doctoribus controuerti hoc loco solet, an vsusfructus pars dominij sit: qua in re leges e nõ satis conuenire videntur: sed respondeo, quod ad totum & plenum dominium constituendum attinet, pars sit vsusfructus f; non aliter ac paries domus portio est. Si verò de vsufructu à proprietate separato loquamur (qui *formalis* vulgò dicitur) tunc verum est, vsumfructum dominij partem non esse. g Viglius tamen, quem videre licet, hoc aliter declarat.

a l. si alienum, 49 h. t.
b l. etsi nõ adscripta, 9. C. de fid. lib.
c l. ab eo, 9. C. de fideic.
d Georgius Brandi. hic.
e l. 4. de vsuf.
f Sic loquitur d. l. 4.
g Sicque procedit. d. l. rectè dicimus.

§. Seruus autem.

1 *Tres casus huius §.*
2 *Libertas seruo instituto non rectè adimitur.*
3 *Seruo alieno licet directò libertas non possit dari, institutio tamen valet, quo ad hæreditatis adquisitionem.*
4 *An per alienationem serui in testamento manumissi, legatum illi factum reuocetur?*

a Seruus autem à domino suo hæres institutus, siquidem b in eadem causa manserit, fit ex testamento liber, hæresque ei c necessarius. Si verò à viuo testatore d manumissus fuerit, suo arbitrio adire hæreditatem potest: quia nõ fit e hæres necessarius, f cùm vtrunque ex domini testamento g non cõsequatur. h Quòd si alienatus fuerit, iussu i noui domini adire hæreditatem debet: & ea ratione k per eum l dominus fit hæres. m Nam ipse alienatus, n neque liber neque hæres esse potest, etiamsi cum libertate hæres institutus fuerit. destitisse enim à libertatis datione videtur dominus, o qui eum alienauit.

a *Seruus*] Quia suprà dictum est, proprium seruum vtiliter à domino hæredem institui, consequenter traditur, quis sit illius institutionis effectus. † Et tres casus hic Imperator prosequitur: quandoque enim seruus permanet in domini & testatoris potestate, quandoque manumittitur, quandoque alienatur. Priores duo sunt plani postremus maiorem dubitationem habet. †Regula a enim est, libertatem seruo hæ- 2

a d. si ita scriptũ 33. s regula. de lib. & posth. Vigl. hic.

red-

redi instituto, non rectè adimi: quemadmodum nec hæreditas, seruo solo cum libertate instituto. Nam cùm vnum tantùm ademerit, sine quo alterum non potest habere exitum: satius est, demptionem nullam haberi, quàm actum concidere. Quòd tamen [b] Doctores ad expressam ademptionem restringunt, & ad eum casum, quo in eadem causa seruus permanet. Nam si alienatus fuerit, necesse est fateri, inutilem esse libertatis dationem.

b *In eadem causa*] Id est, si manserit seruus vsque ad mortem domini sui. Et hic est primus casus.

c *Necessarius*] In necessitatis autem causa est dominica potestas. Cur enim non liceat domino hæredem eum instituere, quem & occidere olim [c] poterat?

d *Manumissus*] Intellige post institutionem, atque hic est secundus casus.

e *Hæres necessarius*] Sed tantum voluntarius: & ideo liberum ei erit, vel adire, vel non adire: cùm priori casu velit nolit, adire cogatur. [d]

f *Cùm vtrunque*] Et libertatem & hæreditatem.

g *Non consequatur*] Quod tamen necessarium est. Neque enim aliter dici seruus necessarius debet, quàm si vtrunque, & libertatem, & hæreditatem, ex domini testamento nanciscatur [e]; nec satis est, alterum ex testamento, alterum aliunde eum consequi [f].

h *Quòd si alienatus*] Hic est tertius casus: alienatum autem intellige, à domino suo adhuc viuente.

i *Noui domini*] In quem seruus alienatus est.

k *Per eum*] Seruum alienatum.

l *Dominus*] Scilicet, nouus.

m *Nam ipse*] Seruus.

n *Neque liber, neque hæres*] Scilicet per se, & ex sua persona, quia seruus manet propter alienationem. Seruus autem quo ad suam personam, hæreditatis, tanquam rei iuris ciuilis, est planè incapax.

o *Qui eum alienauit*] Propterea, quia eum alienauit, quasi diceret: Dominus per talem alienationem videtur reuocasse libertatis dationem: hæreditas autem non censetur reuocata esse, sed nouo domino per seruum acquiritur, si modò is capax aliàs
3 est hæreditatis [g]. † Quamuis enim directa libertas non habeat locum in seruo alieno: ipsius tamen institutio sortiri effectum potest, saltem quo ad hæreditatis acqui-
4 sitionem [h]. † Sed an per alienationem serui in testamento manumissi sicut libertas, ita & legatum illi factum reuocatum censeatur? quod Accurs. [i] ait. Alij frequentius contrà sentiunt, propter serui alienationem legatum non concidere, sed ad nouum dominum peruenire [k]: nisi expressim adempta libertas fuerit, quo casu etiam legatum reuocari volunt [l]. Sed in hoc ego subsisto, nisi ratio diuersitatis inter expressam reuocationem libertatis, & tacitam detur: cùm taciti & expressi regulariter par sit virtus [m].

b in d. §. regula.

c l. in suis 12. de liberis & post.

d l. cum proponas 3. C. h. ti. & §. prox. seq.

e §. 1. J. de hær. qual. & diffe.

f Argumento l. 1. § præterea. de tut. & 13. dist. § pe. J. eo.

g l. si mihi & tibi, 12. de leg. 1.

h l. seruum meum. 30. h. t.

i Hic in verbo neque lib. Argu. l. si seruo. 26. de adimen. legat.

k l. si in diem, §. fi. l. Iulianus. 45. ibi Bart. de cond. & demon.

l Atque ita intelligunt d. l. si seruo.

m l. cum quid. si cert. pet.

§. Alienus quoque.

1 *Seruus alienus institutus ei acquirit, in cuius potestate est tempore aditionis hæreditatis.*

2 *Tam in legato, quàm hæreditate, cessionis dies spectatur, diuersimodè tamen dies cedit.*

3 *An seruus alienus cum libertate hæres esse possit.*

[a] **Alienus quoque seruus [b] hæres institutus, si in eadem causa durauerit, iussu eius domini adire hæreditatem debet. Si verò alienatus fuerit ab eo, aut viuo testatore, aut post mortem eius antequam adeat, debet iussu noui domini adire. At si manumissus est viuo testatore, vel mortuo, antequam adeat: suo arbitrio adire potest hæreditatem.**

a *Alienus*] Prosequitur Imperator circa alieni serui institutionem ferè eosdem casus, quos in præcedenti §. circa seruum proprium explicauit. † Illud in vniuer-

sum sciendum est, alienum seruum tantùm institutum domino acquirere, in cuius
potestate tempore hæreditatis est, etiamsi in millesimam manum [a] ambulauerit.
Ad cognoscendum enim, cui seruus hæres scriptus hæreditatem acquirat, tempus
aditionis hæreditatis respicitur, adeò, quòd etiam sibi ipsi quærat, si eo tempore sui
iuris reperiatur [b]. Subdit Accursius [c], *secus esse in legato, vbi dies cessionis spectatur:*
sed hoc Faber & Angelus reprehendunt. † quoniam tam in legato, quàm in hære- 2
ditate cessionis dies spectari solet: diuersimodè tamen diem cedere dubium nõ est:
In legatis enim cedit dies à tempore mortis [d], etiamsi non venit, id est, peti non po-
test, nisi adita hæreditate. Ipsa verò hæreditas in extraneis cedit tantùm, [e] cùm adi-
tur.

b *Hæres institutus*] Scilicet tantùm: † nam cum libertate seruus alienus hæres insti- 3
tui non potest, nisi fortè sic, *Cùm liber erit:* & tunc expectanda est conditio [f]. Quod
si testator liberum esse iusserit seruum alienum simpliciter, eundémque hæredem
scripserit, neutrum [g] valebit.

a Hic & l. 2. §. vlt. & l. seruus duorum 64. & l. Antistius, 62. §. pen. de acqu. hæred.
b gl. hic verb. noui domini.
c l. si post. 5. §. si cùm quando dies leg. ced.
d Gl. l. 2 quãdo dies leg. ced. §. nostra ℐ. de leg.
e Gl. 1. hic
f Gl. 1. hic.
g l. si alienum 49. h. t.

§. Seruus etiam.

1 *Duplex huius §. intellectus.*
2 *Dubitandi causa in hoc §.*
3 *Seruus alienus etiam mortuo domino hæres scribi potest.*
4 *Hæreditas iacens defuncti personam refert.*
5 *Eius qui in vtero est, seruus rectè hæres instituitur.*

Seruus etiam alienus [a] post domini mortem rectè hæres instituitur: quia & cum hæreditariis seruis est testamenti factio. Nondum enim adita hæreditas, personæ vicem sustinet, nõn hæredis futuri, sed defuncti: [b] cùm etiam eius, qui in vtero est, seruus rectè hæres instituatur.

a *Post domini mortem*] † Vt quia testator sic aliquem instituat: *Post mortem Caij* 1
domini sui Stichus seruus mihi hæres esto: valet enim hæc institutio [a]. Atque ita non-
nulli [b] hunc textum exaudiunt. Alij contra, textum de seruo alieno hærede institu-
to, quando iam serui dominus erat mortuus, loqui intelligunt: qui sensus meo iudi-
cio literæ amicior est. † Sané quod ad actus ciuiles attinet, seruus pro mortuo [c] ha- 2
betur, nisi designationem habeat à suo [d] domino. Hæreditas autem est iuris ciuilis.
Videbatur ergo seruum, cuius dominus iam erat mortuus, inutiliter hæredem in-
stitui, cùm hæreditatem non posset acquirere, vt qui domino careat, ex cuius perso-
na habeat designationem. † Valet tamen eiusmodi institutio, potéstque seruus alie- 3
nus mortuo iam domino hæres scribi; † propter fictionem iuris, qua hæreditas ia- 4
cens, & nondum adita, defuncti personam sustinet. [e] Vnde si cum defuncto domino
iam fuit testamenti factio, si is hæres institui potuisset, ex eius ficta persona cense-
bitur & iste seruus vtiliter hæres institutus: ita tamen vt futuri domini iussum ex-
pectet, qui eum adire [f] iubeat; ad quem etiam, quicquid per seruum hæreditarium
ita fuerit acquisitum, id omnino [g] pertinebit.

b *Cùm etiam eius*] Superiorem decisionem confirmat argumento à simili. † Nam & 5
is seruus, qui necdum habet dominum in rerum natura, sed adhuc constitutum in
vtero, qui tamen speratur esse, id est, posthumum, rectè instituitur, vt Iabolenus
[h] respondit. Quod & in alieni posthumi seruo verum est, cùm tamen posthumum
alienum hæredem instituere impermissum olim [i] fuerit. quod ideo est, quoniam in
seruis capacitatem & conditionem postremi domini consideramus, non autem fu-
turi [k], licet ei acquirant.

a l. qui filio, 38. de hær. inst.
b Balduin. hic.
c c. quod attinet, 32. de reg. iur.
d l. non minus 31. h. t. & vide ℐ. de stip. seruo. in princ.
e l. hæreditas 34. de acq. rer. dom.
f l. si seruus cõmunis 7. h. t.
g l. si Titio & mihi 55. §. si eo hæred. de leg. 2.
h l. eius seruũ, 64. h. t.
i dixi §. postumorum, ℐ. exhæred. libero.
k l. seruus hæreditarius 52. h. tit.

§. Seruus autem.

1 *Seruus communis hæres institutus, cui acquirat.*
2 *Seruo communi instituto, si vnus dominorum nolit iubere vt adeat, eius portio cæteris accrescit.*
3 *Secus est in legato relicto seruo plurium.*

Seruus autem plurium cum quib. testamenti factio est,

ab

ab extraneo institutus hæres, vnicuique dominorum, cuius iussu adierit, pro portione dominij adquirit hæreditatem.

Quandoque seruum vnum plures habere dominos contingit. itaque quid iuris obtineat, si talis communis seruus hæres instituatur ab extraneo, hic Imperator
1 annectit: † atque talem seruum vnicuique dominorum, cuius iussu adierit, pro portione dominij hæreditatem acquirere. Non tamen necesse est, quòd omnes iubeant: neque etiam oportet, quod plures adeant hæreditatem, sed vna iussio sufficit omnium consensu [a], vnáque aditio. Vnusquisque ergo dominus potest seruo iubere, vt adeat. & is adeundo acquiret iubenti, saltem pro parte dominij, id est, pro ea parte, quam is dominus in hoc seruo habere comperitur: alteri autem non acquiret: separata e-
2 nim hic sunt singulorum iura. † Quòd si aliquis dominorum nolit iubere nec acceptare portionem hæreditatis, tunc illa tacito iure accrescit aliis adire iubentibus: idque ea ratione inductum est, ne quis pro parte [b] intestatus, & pro parte testatus vi-
3 deatur decessisse: cuiusmodi periculum vbi non metueremus, nihil accresceret: † sicut in legatis contingit, vbi ferè, quod seruo communi legatum est, si alter dominorum omiserit, eius portio non accrescit alteri, sed penes hæredem [c] manet.

a l. seruus duorũ 24 de acqu. hæred.
b l. ius nostrũ, 7. de reg. iur. l. seruus cõmunis ab extraneo, 67. de acq. hæred.
c l. & Proculo, 20. de leg. 1.

§. Et vnum hominem.

1 *Plures hæredes scribere quomodo liceat: & num. 2.*
3 *Vniuersitas hæres institui potest.*
4 *Quid iuris, si quis omnes homines instituat hæredes.*

Et vnum hominem, & plures, vsque [a] in infinitum, quot quis hæredes velit facere, licet.

1 a *In infinitum.*] † Potest ergo quis scribere quotcunque hæredes velit, adeò vt Accursius existimet, etsi omnes homines instituti sint, institutionem valere: licet propter difficultatem adeundi non sit habitura effectum. Sufficiet tamen (inquit Angelus) aliquos ex tot adire posse, quibus partes non adeuntium [a] accrescent: nam aditione vnius confirmatur testamentum [b]. Porcius verò eiusmodi institutionem potius derisoriam videri, & parum sani hominis censet, præsertim cùm hæres nomina-
2 tim à testatore exprimi [c], certisve demonstrari signis [d] debeat, neque in incertas possit personas conferri [e] institutio. † Poterunt ergo tot scribi hæredes, quot quis
3 voluerit, modò tamen non vagetur vltima voluntas sub incerta dinumeratione. † Sed etsi quis certam Remp. ciuitatem, vel populum instituat, valebit institutio [f], sicut & legatum: nulla enim hic subest incertitudo. Sic enim populo Romano olim o-
4 pulentissimas hæreditates, & in primis Asiam per testamentum accessisse [g], literis proditum est. † Sed nec absurdum fuerit [h], si quis omnes homines in testamento suo hæredes scripserit, si cum aut Rem. pub. admittere, quæ vniuersos ciues repræsentat, vel etiam pauperibus talem hæreditatem distribuere: si modò aliquod fuerit talis voluntatis indicium.

a l. liber homo 59 s. Titius. h. t.
b l. si nemo. de test. in l. apud Iulianum. 11. s. idem Iulianus, ad Trebell.
c l. Iulianus. C. de test.
d d. l. quoties s. s. si quis nomen & s. hæres. h. t.
e s. incertis. I. de leg.
f l. recusare 6. s. item si municipes. & l. omnib. ad Trebell. l. si quid relictum 117. & l. ciuitatib. 122. de legatis. 1.
g Aul. Gell. li. 6. c. 7. L. Flo. re. ab Vrbe con. li. 2. in fin. Eutro. lib 4. in bell. Numant.
h Vig. hic.

§. Hæreditas.

1 *Assem ab ære dictum esse.*
2 *As pro integra quacunque re accipitur.*
3 *Assem pro hæreditate accipi.*
4 *Assis duodecim esse partes: & quæ sint earum nomina, eadémque declarata.*
5 *Accursij error in explicatione assis.*
6 *Sescuncia ineptè mentionem in textu fieri: & sescuncia quid sit.*
7 *Testator potest hæreditatem diuidere in quot partes vult.*
8 *Non potest quis pro parte testatus, & pro parte intestatus decedere, & num. 13.*
9.10 *Hæreditate in pauciores, quàm 12. partes distributa, locum habet ius accrescendi: idque exemplis de-*

claratur.

11 *Exemplum vbi in plures quàm 12. partes diuisa est hæreditas.*

12 *Testator potest ad dupondium transire: & dupondium quid sit.*

13 *Ius accrescendi qua ratione inductum.*

14 *Fallit in milite, & aliis quibusdam casibus.*

15 *Qualitas adiuncta verbo refertur ad tempus, quod eo verbo significatur.*

[a] Hæreditas plerunque diuiditur in duodecim vncias, [b] quæ assis appellatione continentur. Habent autem & hæ partes propria nomina, ab vncia vsque ad assem, vtputa hæc: sextans, quadrans, triens, quincunx, semis, septunx, bes, dodrans, dextans, deunx. [c] Non autem vtique semper duodecim vncias esse oportet. Nam tot vnciæ assem efficiunt, quot testator voluerit: & si vnum tantùm, qui ex semisse (verbi gratia) hæredem scripserit, totus as in semisse erit. [d] Neque enim idem ex parte testatus, & ex parte intestatus decedere potest: [e] nisi sit miles, cuius sola voluntas in testando spectatur. Et econtrariò potest quis in quotcunque voluerit plurimas vncias, suam hæreditatem diuidere.

* In l. seruum meum 50. §. vlt. h. t.

a *Hæreditas*] Desumptus est totus hic locus, ex * Vlpiani responso. Et quia instituti hæredes vel ex asse, vel ex quotis partibus consequuntur hæreditatem: Ideo de hisce partibus non incongruè Imperator subiicit: & quomodo quælibet hæreditas in institutione diuidi possit, pertractat.

b *Quæ assis.*] † Assem ab ære dictũ esse, M. Varro tradit. As enim & libra, & pondo, 1
idem significant. † Sumitur tamen etiam pro integra quacunque re. Veteres enim 2
volentes totum aliquod diuidere in partes æquales (vt hæreditatem, & quiduis simile) totum quidem, *assem*, partes verò, *vncias*, hoc est vnitates dicebant. Nam *vnciam* ab vno deriuari, idem Varro autor [a] est. † Hinc tota Hæreditas apud Iurecon- 3
sultos non rarò *Assis* appellatione continetur, † & legali diuisione in duodecim vn- 4
cias, seu partes duodecimas distribuitur: quæ hisce nominibus dicuntur [b], quæ in textu recensentur: quas succinctim explicabimus. *Vncia*, est duodecima assis pars: *Sextans*, quasi sexta assis pars, habet vncias duas: *Quadrans*, quarta assis portio, quod & *triuncium* dicitur, quia vncias habet tres: nam quarta pars à duodecim sunt tres: *Triens*, tertia pars assis, & sunt quatuor vnciæ: *Quincunx*, quinque vncias habet. *Semis, siue semissis*, quam & *selibram* vocant, dimidium illius habet, quod asse continetur, id est, sex vncias, siue duodecimas. *Septunx* septem vncias seu duodecimas complectitur. *Bes* habet octo duodecimas, fortè eo, quòd bis trientem facit: vnde Seruius duos trientes Bessem appellat. *Dodrans*, aliàs nonuncius, nouem vncias consequitur, quasi dempto asse quadrante. *Dextans* decem signat vncias, id est, decem partes duodecimas, sic dictus quasi dextans ei desit. *Deunx* vncias vndecim significat, quasi dempta ex asse vncia: remanent enim vndecim duodecimæ. Hinc Iuuenalis:

a lib. 1. de lingua Lat.
b Alex. Neap. li. 1. genial. die. c. 1.

Vnciolam Proculeius habet, sed Gillo deuncem.

Iam si deunci vnciam addideris, assem plenum constitues [c] † Itaque ineptè Accur- 5
sius aliud hic nomen desiderat, quod duodecimam assis partem significet: quia sicut ab vncia dinumerationem assis incipere constat, ita & in assem desinit, vt Budæus annotauit: cuius de asse & partibus eius pulcherrimum opus extat. † Porrò in qui- 6
busdam Codicibus perperam *sescuncia* (quæ erat dimidia quadrantis, id est, vncia vna, & vnciæ dimidium) fit mentio, neque emendatiores Codices [d] hoc nomen insertum habent: & rectè, cùm in dinumerandis Assis partibus non reperiatur. Eius tamen non est infrequens aliàs in iure nostro [e] mentio. De etymologiis autem prædictorum vocabulorum (quorum quædam sumpta sunt ab vnciarum

c Vide Volus. Mætia. in distri. assis.
d Tã hîc, quàm in d. l. seruum meum, §. vlt. h. t. ex quo tamẽ hîc. §. vt dixi, est sumptus.
e l. Papinianus 8. § proinde, de inoff. testam. l. filiũ 5. de leg. præst. l. vlt. de coniung. cum emanc. l. vlt. §. cum etiam, C. de leg. præst. l. max. vitium 7. C. de li. præt.

rum numero, quædam ab Assis dinumeratione) si quis plura legere cupiat M. Varronem de lingua Latina lib. 4. Alexand. Neapol. lib. 1. Genia. dierum & Budæum in præfato suo opere videat, qui exactissimè omnium hanc rem prosequitur. Extat etiam Volusij Mætiani libellus non inelegans, *de Assis distributione, notis & vocabulis.*

7 c *Non autem.*] † Licet in diuidenda hæreditate legalis Assis distributio in duodecim vnciis fiat: potest tamen testator in plures, vel etiam pauciores eam diuidere: & potestate iuris redibit res semper eodem, neque plus aut minus adferet in successio-
8 nis substantia.[f] † Quod ideo fit, quia cùm testamentum sit actus indiuiduus, & pro parte valere [g] nequeat: ideò ius ciuile non patitur, eundem in paganis & testato &
9 intestato [h] decessisse. † Vnde si testator hæreditatem in pauciores quàm duodecim partes distribuerit, quod reliquum est, accedet scriptis hæredibus iure accrescendi. Exemplum est hic in textu: [i] vt si testator vnum tantùm hæredem in semisse, id est, sex duodecimis scripserit, totus as in semisse erit. Neque enim dicimus fore, vt hæres scriptus semissem accipiat, & qui ab intestato venirent, alterum semissem: ob su-
10 pra dictam regulam [k] id vetantem. † Aliud exemplum: duo hæredes ex quadrante, id est, tribus vnciis, scripti sunt, certè nisi diceremus, nouem reliquas vncias eisdem accedere, pro ea parte testator censeretur intestatus decessisse: quod fieri non debet. Reducitur ergo, ob testamentum conseruandum, residua hæreditas ad assem, vt quilibet ex semisse videatur scriptus. Sic etiam, si Titius ex quadrante, Caius ex semisse scriptus sit hæres, superfluæ tres duodecimæ ipsis accrescent pro partibus [l] hæ-
11 reditariis † Pone nunc exemplum, quando testator in diuisione excessit duodecim vncias: vt me ex duodecim vnciis hæredem, te ex sex scripsit, æquè pro rata decrescet vsque ad duodecim vnciarum numerum, & ego hæreditatis habebo bessem,
12 id est, octo duodecimas, tu trientem [m] id est, quatuor. † Potest etiam testator duplicare assem, vt in viginti quatuor partes eum diducat: idque *dipondium* seu *dupondium*, à duobus ponderibus, Latini autores appellant: nam duos asses siue librales nummos pendebat.

13 d *Neque enim.*] † Et propter hanc regulam *ius accrescendi* introductum est: ne scilicet quis pro parte testatus, & pro parte intestatus decederet. quæ adeò vera est, vt dispositio testatoris in contrarium non [n] valeat. Nam si testator in bonorum parte hærede instituto adscribat, se in reliquis bonis intestatum decedere velle: aut hæredem in vno atque altero tantum fundo scripsit, tunc causa [o] testati (quod dici solet) trahit ad se causam intestati: si modò voluntas testatoris manifestissimè non repugnet. Sed quid si eius voluntas euidenter refragetur: vt quia prohibeat heredem plus capere: nec super tota hæreditate testatus sit? Et Bart. [p] nullius momenti institutionem esse putat. Alij [q] verò malunt, vt & inuito vetantéque testatore cætera pars hæredi instituto accrescat.

14 e *Nisi si miles.*] † In milite enim cessat supradicta regula, potéstque speciali priuilegio etiam pro parte [r] testari: quod tamen locum habet, quando de ipsius militis voluntate apparet: aliàs in dubio præsumimus, eum in testando iure communi vti voluisse. [s] Sunt & aliæ huius regulæ exceptiones. Ea enim vera est à principio [t] neque enim potest aliquis paganus dum moritur partim testatus, partim intestatus decede-
15 re: & sic verba referunt[r] ad tempus mortis. † Qualitas enim adiuncta verbo, refertur ad tempus, quod eo verbo significatur. [u] Cæterum postquam iam aliqui decessit, ex interuallo fieri potest, vt vna solùm pars testamenti firma maneat, & altera corruat, veluti propter inofficiosi querelam, [x] vel quia institutus totius hæreditatis capax [y] non est, aut si lege municipali aliud statutum sit.[z] Sed & nouissimo iure pleráque, cæteris corruentibus, sustinentur.[a]

f l. ex vnciis 87. h. t.
g Gl. & Dd. in l. furiosi. 9. C. qui testam. fac. poss.
h l. ius nostrũ. 7. de re. iur.
i vers. etsi vnũ.
k d. l. ius nostrum. & fac. l. 1. §. si ex fũd. h. t.
l l. interdũ. 13. §. paterfa. h. t.
m d. §. paterfa. h. t. cũ aliquot ll. seq. & l. ex vnciis vbi sũt plura exẽpla hoc nostro tit.
n No. per gl. l. si seru. cõmunis ab extraneo. 67 de ac. hær. Bar. l. 1. §. his ita ver. tertio h. ber. C. de cad. toll. & l. re communi. 89 de leg. 3.
o l. quoties 9. §. si duo vbi Bar. & l. seq. l. si quis hęr. ita 14. §. si ita quis heredes 66 h. t.
p d. §. si duo per illum text. & alias rationes.
q Fab. & Ang. hic. Imò plenis. d. §. si duo.
r §. non autem §. de mil. testa. l. si miles. 6. l. si duob. 34. ff. de test. mil.
s l. 2. l. quanquã. l. in testam. ibi Dd. C. de mil. test.
t Dec. d. l. ius nostrum. n. 9.
u l. Titius 25. ibi Bar. de mili. testa l. in delictis. 4. §. si extraneus de noxal.
x l. circa 24. de inoff. test.
y l. 1. C. de secund. nup.
z Decius in l. ius nostrũ circa finem.
a Aut ex claus. C. de lib. præt.

§. Si plures.

1 *Pluribus hæredibus sine parte institutis, omnes æqualiter succedunt.*
2 *Quid si aliqui in parte, alij sine partis expressione hæredes scripti sint: & numerò 3.*
4 *Quid item, si in priores hæredes completus sit as & adhuc alij scribantur?*
5 *Hæredes sine parte scripti semper ad eam partem vocati censentur, quæ assi deest.*

Si plures instituantur hæredes, ita demum in hoc casu partium distributio necessaria est, si nolit testator eos ex æquis partibus hæredes esse. Satis enim constat, nullis partibus nominatis, ex æquis partibus eos hæredes esse. [a] Partibus autem in quorundam personis expressis, si quis alius sine parte nominatus erit, si quidem aliqua pars assi deerit, ex ea parte hæres fit. Et si plures sine parte scripti sunt: omnes in eandem partem concurrunt. [b] Si verò totus ac completus sit: ij qui nominatim expressas partes habent in dimidiam partem vocantur: & ille, vel illi omnes in alteram dimidiam. [c] Nec interest, primus, an medius, an nouissimus, sine parte hæres scriptus sit: ea enim pars data intelligitur, quæ vacat.

Hîc §. tres casus complectitur, qui contingere possunt pluribus à testatore scriptis hæredibus. Primus omni caret scrupulo. † Nam si nulla est inter hæredes par- 1
tium diuisio à testatore facta, æquali iure omnes [a] veniunt. Et hoc nedum in hæreditate, sed in legato pluribus relicto non adiectis partibus [b] locum habet.

a *Partibus autem.*] † Hic est secundus casus, quando pluribus institutis hæredi- 2
bus in quorundam personis designatæ sunt partes, alij verò sine parte instituti: tunc si infra assem partes relictæ consistent, id est, si partes expressæ assem non conficiunt, in reliquis sine parte scripti hæredes erunt. Verbi gratia: Titium institui ex quicunce, Caium ex quadrante, & Seium ex Sextante, & addidi, *Sempronius mihi hæres esto*, vel *Sempronius & Flaccus hæredes sunto*: hic vnus ille, aut hi duo, qui nulla facta partis mentione instituti sunt, occupabunt vacantem portionem, hoc est, ex reliquis duabus vnciis, siue ex sextante hæredes erunt. Quod idem in dupondio obti-
nere infrà audiemus [c] † Prædicta autem vera sunt, si testator aliquam partem assi 3
deesse sciuit. [d] Nam ab eius opinione & voluntate pendet tota res. Vnde si imprudens testator vni dodrantem, & alteri (sed iam mortuo) quadrantem reliquerit, tertium sine parte scripserit: hic quanquam reuera desit pars assi, (quia mortuo pars relicta pro non scripta habetur) quia tamen testator assem totum sese expleuisse credidit, hic tertius sine parte scriptus non fiet hæres ex illo quadrante vacante: sed omnino habebit alterum assem ex dupondio, hoc est, totius hæreditatis semissem: [e] quia creditur testator id voluisse. Nam qui nullam putauit assi partem deesse, non potest intelligi, ex ea instituisse hunc tertium.

b *Si verò totus as*] † Tertius casus: quando completus est totus as, & in priores ex 4
certis portionibus institutos distributus, tunc sine parte, & simpliciter instituti ad alium assem venient. Videtur enim testator ad dupondium descendisse, & ex 24. vnciis hæredes instituisse. Verbi gratia: Instituo te hæredem ex semisse, Sempronium ex triente, Mæuium ex sextante: iam totus as completus est. Deinde Seium quoque sine parte hæredem facio. Me mortuo, quia hæredes ex certis partibus instituti (nempe, tu Sempronius & Mæuius, totum assem occupastis,) nihil amplius superest, in quod venire possit Seius: ideo ille alium habebit assem, id est, hæreditatis totius semissem, quasi videar ego vos ex 24. vnciis instituisse. [f] Aliud est, si expleto asse, ita scripsit testator, *Titius ex reliqua parte hæres esto*, quia cùm hic reliquum nihil sit, ludicra & inanis institutio censebitur, & ex nulla parte Titius hæres existet [g] Cæterùm si expleto asse neminem quidem instituerit testator, sed lex ipsa aliquem præterea pro instituto habeat, hac specie prædicta doctrina non habet locum. Neque enim talis à lege pro instituto habitus ad alterum assem veniet, sed in virilem tantum partem, cùm reliquis hæredibus vocabitur. Atque ita Impp. Seuerus & Antoninus [h] rescripserunt.

c *Nec interest*] Nihil refert, quo loco scribantur hæredes sine parte, primo, medio, 5
vel vltimo: semper enim ad eam partem vocati censentur, quæ assi [i] deest. Itaque

a l. quoties 9. §. hæredes, h. ti.
b l. legata 19. §. in legato, de lega. 1. §. si eadem res, ff. de leg.
c §. etsi plures, ff. eod.
d Balduin. hic.
e l. quo loco 20. §. 1. hoc tit.
f Vide l. item quod Sabinus 17. in princ. & §. Etsi asse, h. ti.
g d. l. itẽ quod Sabinus, §. sed si expleto.
h l. 3. C. de inof. testam.
i l. qui non militabat 78. §. filiis. & l. quo loco, hoc tit.

rectè Asse completo datur ei, qui sine parte institutus est, pars dimidia : dupondio completo, tertia: tripondio completo, quarta, & ita [k] deinceps. Nam ab asse ad Dupondium transimus, à Dupondio ad Tripondium, à Tripondio ad Quadripondium. k §. etsi plures J. eod.

§. Videamus.

1 *Vacans assis pars, scriptis hæredibus tacitè accrescit.*
2 *Quæ excedunt assem, pro rata decrescunt, siue excessus sit in diuisione æqualium, siue inæqualium portionũ.*
3 *Excusa l. cùm quæstio, C. de legat.*

6 Videamus, si [a] pars aliqua [b] vacet, nec tamen quisquam sine parte sit hæres institutus, quid iuris sit: veluti si tres [c] ex quartis partibus hæredes scripti sunt. Et constat [d] vacantem partem singulis [e] tacitè pro hæreditaria parte accedere: & perinde haberi, ac si [f] ex tertiis partibus hæredes scripti essent: [g] & ex diuerso, si plures hæredes scripti in portionibus sint, tacitè singulis decrescere: vt si (verbi gratia) quatuor ex tertiis partibus hæredes scripti sint, perinde habentur, ac si vnusquisque ex quarta parte hæres scriptus fuisset.

a *Pars aliqua*] In asse videlicet.

b *Vacet*] Id est, non sit expressè inter scriptos hæredes distributa.

c *Ex quartis partibus*] Quilibet scilicet ex quadrante, seu tribus vnciis: sicque reliquus sit vnus quadrans.

d *Vacantem*] Nempe tres duodecimas.

e *Tacitè*] Vi & potestate legis, quæ hoc casu ius accrescendi introduxit, ne pro illa hæreditatis portione non distributa, dicatur testator ex parte intestatus decessisse [a] contra supradictam regulam. a l. ius nostrũ 7. de reg. iur. dixi §. eod. §. hæred. versic. non autem.

f *Ex tertiis partibus*] Id est, quilibet ex triente, seu quatuor duodecimis: † Sicque ex prædictis regulam habes, quòd pars hæreditatis vacans, neque expressim in hæredes diuisa, iure accrescendi scriptis hæredibus accedat pro partibus hæreditariis.

g *Et ex diuerso*] Inuertit priorem casum. † Quemadmodum enim vacantes partes ex tacita defuncti voluntate accrescunt: ita quæ excedunt assem, æquè pro rata decrescunt, iure decrescendi: quod procedit, siue excessus in diuisione æqualium siue inæqualium portionum sit. Æqualium, vt in exemplo textus nostri: Quatuor ex quaternis vnciis hæredes scripsi, lex singulis singulas detrahit vncias & in effectu singuli singulos habebunt quadrantes [b]. Inæqualium, vt si Titium ex 12. vnciis institui, Mæuium autem ex aliis vnciis sex (nam ob voculam, *alijs*, constat me assem transcendere voluisse [c]) Titius hæreditatis bessem, id est, octo vncias habebit, Mæuius trientem, seu vncias quatuor [d]. Hic enim testator videtur assem in octodecim vncias distribuere voluisse, quod potuit [e]: & sex vncias valet triens in tali asse. Duo
1 ergo trientes bessem efficiunt, qui datur [f] Titio. † Sed repugnat, quod Iustinianus alibi [g] in tali specie, vtrique dimidiam hæreditatis portionem competere desiniuit. Sic enim scribit: *Si quis vel agrum, vel hæreditatem reliquerit, primo quidem in totum, secundo autem in partem dimidiam, vtrunque in sex vncias esse, vel dominum rei legatæ, vel hæredem.* Respondit Aretinus [h], eo casu Imperatorem ibi loqui, quando scilicet non apparet, testatorem excedere assem voluisse, vt quia non dixerit, in aliis sex vnciis, sed simpliciter Titium ex asse & Mæuium in sex vnciis hæredes scripserit: tùm enim cùm videatur illud, quod Mæuio relictum est, Titio ademisse, & ex
2 asse detraxisse sex vncias, vterque semissem [i] habebit. Nos autem hîc loquimur, quando constat testatorem legalem hæreditatis diuisionem transcendere voluisse, quia Titium in duodecim, Mæuium in alijs sex vncijs instituerit. Dictio enim (*in a-*
3 *lijs*) vt & supra aiebam euidenter eius voluntatem designat, quod excedere voluerit communem assem, suamque hæreditatem diuiserit in vncias octodecim. [k]

b l. interdum 13. §. paterfami. & §. sed si alter. hoc tit.
c Ang. hic.
d eod. §. sed et si alt.
e d. §. hæred. vers. nõ autem.
f Sic loquitur d. §. sed si alter, vers. sed si excesserit.
g in l. cùm quæstio 23. C. de legat.
h §. præced. in fin.
i ita loquitur d. l. cùm quæstio.
k Atque ita loquitur d. vers. sed si excesserit.

§. Et si plures.

[a] Et si plures vnciæ quàm duodecim distributæ sunt: is qui sine parte institutus deest, quod [b] dupondio est, habebit, idémque erit [c] si dupondius expletus sit. [d] quæ omnes partes ad assem postea [e] reuocantur, quamuis sint plurium vnciarum.

a *Et si plures*] Aliam facti speciem Imp. attexit, quando scilicet testator in priores hæredes non modò consumpsit assem, sed & ipsum excessit, subiunxitque postea & alium hæredem sine partis expressione, veluti in hoc exemplo. † Sic scripsit testator [a]: *Primus mihi ex quincunce hæres esto, secundus ex semisse, tertius ex besse, porrò & quartus mihi hæres esto:* sicque excessit septem vnciis assem, nouemdecim enim vnciæ his qui certas partes habent, relictæ sunt. Habebit ergo reliquas quinque vncias ad complendum dupondium, id est, duplicatum assem, ad quem transiuisse testator [b] colligitur. † Idem quoque est, si vtroque asse, id est, dupondio, in tres priores consumpto, alium postea sine parte testator adiungat: nam & hic assem vnum habiturus est, vt ita tripondium, hoc est, 39. fiant vnciæ. Et hoc est, quod suprà Imperator dixit: *Potest quis [c] in quotcunque voluerit, plurimas vncias suam hæreditatem diuidere.* 1 2

a Theoph. hic.
b l. ex vnciis. hoc tit.
c §. hæreditas 64. in fin.

b *Dupondio deest*] Ad eum complendum. † Continet autem dupondius 24. vncias, id est, asses duos. Vnde *dupondij* iuuenes dicebantur, studijs tantùm initiati, quasi duobus assibus æstimarentur. 3

c *Si dupondius exp. e.*] Subaudi, & vnus, siue plures sine partibus instituti fuerint. † Tunc ad tripondium, id est, tres asses [d] itur, qui à Volusio [e] Mætiano *Tressis* dicitur. 4

d *Quæ omnes*] Dupondij partes.

e *Reuocantur*] Sensus est, has 24. aut 36. excrescentes vncias ad verum assem reuocari reducique oportere. Tantum enim decem vnciæ in dupondio, aut viginti in tripondio faciunt, quantum quinque vnciæ in asse, quia in quotcunque partes hæreditatem diuidas, non augetur inde, nec minuitur in substantia hæreditas. [f] 5

d l. quæsitum 18. hoc tit.
e in lib. de ass. distrib. no. & vo.
f d. l. ex vnciis. vbi bo. gl.

§. Hæres & purè.

[a] Hæres & purè, & sub conditione institui potest: [b] ex certo tempore, aut ad certum tempus non [c] potest: veluti, POST QVINQVENNIVM QVAM MORIAR. vel, EX CALENDIS ILLIS. vel, VSQVE AD CALENDAS ILLAS HÆRES ESTO. Denique [d] diem adiectum haberi pro superuacuo placet: & perinde esse, ac si purè hæres institutus esset.

a Hæres

a *Hæres.*] Hactenus dictum est, quæ personæ hæredes institui possint, quomodo
item hæreditates in institutionibus diuidendæ sint: hic tractare Iustinianus incipit,
1 quomodo fieri institutio debeat. † Potest autem fieri vel purè, vt cùm simpliciter
testator dicit, *Ille mihi hæres esto:* vel sub conditione possibili, hoc modo: *Titius mihi
hæres esto, si nauis ex Asia venerit:* quæ vbi extitit, retrotrahitur ad tempus mortis
testatoris, vt videatur ab initio fuisse pura [a] institutio: quod ideo fit, ne aliquo tem-
pore intestatus fuisse quis videatur.

2 b *Ex certo*] † Ex certo igitur tempore, vel ad certũ tempus institui vtiliter [b] nemo
3 potest, sed reiecto temporis vitio manet institutio, ac si purè facta esset. † quòd sic
introductum est, ob repugnantes iuris ciuilis regulas: Prima est, [c] quod *ius non pati-
tur, vt quis tempore certo testatus, & alterius temporis respectu maneat intestatus.*
4 † argumento de re ad tempus ducto, quod in iure validum esse Bart.[d] ostendit. Al-
5 tera [e] est, *eum qui semel hæres factus est, non posse amplius desinere hæredem esse.* † Vi-
des ergo hic casum esse, vbi vtile non vitiatur per inutile, sed inutile reiicitur, & pro
non adiecto habetur: quod fauore vltimarum voluntatum receptum est, quæ sem-
per ita interpretandæ sunt, vt potius valeant [f] quàm pereant. Idque adeò verũ est,
vt aduersus Bart. inualuerit, sententia [g], ne expressa quidem testatoris voluntate,
qua se dixerit nolle Titium esse hæredem, nisi ad certum tempus, impediri posse, quo
6 minus tempus illud adiectum, pro non adiecto habeatur. † Sed cur hæreditas ex die
vel ad diem non rectè datur, sub conditione autem possibili dari potest? Respondeo,
hoc ideo esse, quoniam tametsi conditio differat hæreditatis aditionem, non potest
tamen defunctus ante eius euentum intestatus videri, & ea impleta tandem ceu te-
7 status apparere: † cùm (vt suprà quoque dixi) adiecta conditio iam purificata sic
8 retrotrahatur, vt hæres à morte testatoris successisse ipsi [h] videatur. † Hinc receptũ
quoque est, incertum diem adpositum institutioni, ipsam non vitiare [i]: quia dies in-
certus conditioni æquipollet in testamento, & pro conditione habetur [k]. Itaque ex
incerto tempore possum ita aliquem hæredem scribere: *Titius mihi hæres esto, cùm
Caius morietur.* mortis. n. dies maximè incertus [l] est. Sed etsi ita dicam, *Titium spu-
rium filium instituo, cùm capax erit,* id est, legitimi filij iura ex codicillis Imperiali-
bus [m] obtinuerit, valebit institutio. Et tali casu, si incertus ille dies venerit, qui scri-
ptus est, hæreditatem adibit, fingitúrque à tempore mortis defuncto successisse.

9 c *Non potest*] Videlicet à pagano testatore. † secus est in milite, cui licet & ad cer-
tum tempus & ex certo tempore [n] hæredem scribere.

d *Diem adiectum*] Siue quo die desinat esse hæres, siue ex quo primùm hæres esse
incipiat. Vtrumque enim repugnat vulgatæ Iuris regulę, qua quis vetatur, aliquo
tempore testatus, aliquo intestatus esse.

a l. necessarie 8. §. 1. de pericu. & com. rei vẽd. l. potior. 11. qui potiores in pigno.
b l. hæreditas, 65 hoc tit. vnde hic §. videtur sumptus.
c l. ius nostrum 7. de reg. iur.
d in l. miles ita 41. de milit. testa.
e l. etsi sine 7. §. sed quod Papin. de minorib.
f l. si quando 35. C. de inoff. testa.
g Vt est in apost. ad Bart. in d. l. hæreditas, & no. Viglius hic.
h l. quod dicitur 38. de mili. testam. l. hæres quandoque 54. de acq. hæred.
i l. in tempus 26. hoc tit.
k l. dies incertus, 37. de cond. & demonst.
l l. 1. de cond. & demonst.
m De quo per Dd. Auth. ex complex. C. de incest. nupt.
n l. in fraudem §. miles. & l. miles ita. ff. de mil. test.

§. Impossibilis.

1 *Cõditio alia possibilis, alia impossibilis.*
2. 3 *Impossibilem conditionem variis modis dici.*
4 *Conditio impossibilis natura vel iure, pro non scripta habetur in vltimis voluntatibus: secus in contractibus.*
5 *Cur in contractibus sit diuersum.*
6. 9 *Conditio impossibilis, id est difficilis, quando noceat.*
7 *Exemplum Accursij de aureo monte.*
8 *Aurei montes dicuntur qui venas auri habent.*
10 *Conditio perplexa vel impossibilis ob perplexitatem non attenditur.*
11 *Declaratus §. fin. infrà de legatis.*

Impossibilis conditio in institutionibus & legatis, necnon in fideicommissis & libertatibus, pro non scripta habetur.

1 † *Conditionum* duo sunt genera: alia enim possibilis est, alia impossibilis. *Impossi-
bilem* autem *conditionem eam* propriè dicimus [a] cui natura impedimento est, quo
minus existat: possibilem contrà eam quæ per rerum naturam euenire potest.
2 De priore hic §. loquitur, de altera §. subsequens. † Et quia variis modis impossi-
bilem dici, Accur.[b] & reliqui iuris interpretes tradunt, de singulis breuiter, & quan-
tum ad præsentia satis est, videbimus, vt sic appareat, in quibus §. nostri dispo-

a §. si impossibilis. Inst. de inutilib. stipul.
b Gloss. hic & communiter. Dd. Bart. & alij in l. 1. de con. dit institut. l. obtinuit, 3. de cond. & demon. & l. impossibilis 7. de verb. oblig. iuncta l. nemo potest, de reg. iur.

§. Et si plures.

[a] Et si plures vnciæ quàm duodecim distributæ sunt: is qui sine parte institutus deest, quod [b] dupondio est, habebit, idémque erit [c] si dupondius expletus sit. [d] quæ omnes partes ad assem postea [e] reuocantur, quamuis sint plurium vnciarum.

a *Et si plures*] Aliam facti speciem Imp. attexit, quando scilicet testator in priores hæredes non modò consumpsit assem, sed & ipsum excessit, subiunxitque postea & alium hæredem sine partis expressione, veluti in hoc exemplo. † Sic scripsit testa- 1
a Theoph. hic.
tor [a]: *Primus mihi ex quincunce hæres esto, secundus ex semisse, tertius ex besse, porrò & quartus mihi hæres esto*: sicque excessit septem vnciis assem, nouemdecim enim vnciæ his qui certas partes habent, relictæ sunt. Habebit ergo reliquas quinque vncias
b l. ex vnciis, hoc tit.
ad complendum dupondium, id est, duplicatum assem, ad quem transiuisse testatorem [b] colligitur. † Idem quoque est, si vtroque asse, id est, dupondio, in tres priores con- 2
sumpto, alium postea sine parte testator adiungat: nam & hic assem vnum habiturus est, vt ita tripondium, hoc est, 39. fiant vnciæ. Et hoc est, quod suprà Imperator
c §. hæreditas 6[?]. in fin.
dixit: *Potest quis* [c] *in quotcunque voluerit, plurimas vncias suam hæreditatem diuidere.*

b *Dupondio deest*] Ad eum complendum. † Continet autem dupondius 24. vncias, 3
id est, asses duos. Vnde *dupondij* iuuenes dicebantur, studijs tantùm initiati, quasi duobus assibus æstimarentur.

c *Si dupondius exp. e.*] Subaudi, & vnus, siue plures sine partibus instituti fuerint.
d l. quæsitum 18. hoc tit.
e in lib. de ass. distrib. no. & vo.
† Tunc ad tripondium, id est, tres asses [d] itur, qui a Volusio [e] Mætiano *Tressis* dicitur. 4

d *Quæ omnes*] Dupondij partes.

e *Reuocantur*] Sensus est, has 24. aut 36. excrescentes vncias ad verum assem reuo- 5
cari reducique oportere. Tantum enim decem vnciæ in dupondio, aut viginti in tripondio faciunt, quantum quinque vnciæ in asse, quia in quotcunque partes hæreditatem diuidas, non augetur inde, nec minuitur in substantia hæreditas. [f].
f d. l. ex vnciis. vbi bo. gl.

§. Hæres & purè.

[a] Hæres & purè, & sub conditione institui potest: [b] ex certo tempore, aut ad certum tempus non [c] potest: veluti, POST QVINQVENNIVM QVAM MORIAR. vel, EX CALENDIS ILLIS. vel, VSQVE AD CALENDAS ILLAS HÆRES ESTO. Denique [d] diem adiectum haberi pro superuacuo placet: & perinde esse, ac si purè hæres institutus esset.

a Hæres

a *Hæres.*] Hactenus dictum est, quæ personæ hæredes institui possint, quomodo item hæreditates in institutionibus diuidendæ sint: hic tractare Iustinianus incipit,
1 quomodo fieri institutio debeat. † Potest autem fieri vel purè, vt cùm simpliciter testator dicit, *Ille mihi hæres esto:* vel sub conditione possibili, hoc modo: *Titius mihi hæres esto, si nauis ex Asia venerit:* quæ vbi extitit, retrotrahitur ad tempus mortis testatoris, vt videatur ab initio fuisse pura [a] institutio: quod ideo fit, ne aliquo tempore intestatus fuisse quis videatur.
2 b *Ex certo*] † Ex certo igitur tempore, vel ad certũ tempus institui vtiliter [b] nemo
3 potest, sed reiecto temporis vitio manet institutio, ac si purè facta esset. † quòd sic introductum est, ob repugnantes iuris ciuilis regulas: Prima est, [c] quod *ius non patitur, vt quis tempore certo testatus, & alterius temporis respectu maneat intestatus.*
4 † argumento de re ad tempus ducto, quod in iure validum esse Bart. [d] ostendit. Al-
5 tera [e] est, *eum qui semel hæres factus est, non posse amplius desinere hæredem esse.* † Vides ergo hic casum esse, vbi vtile non vitiatur per inutile, sed inutile reiicitur, & pro non adiecto habetur: quod fauore vltimarum voluntatum receptum est, quæ semper ita interpretandæ sunt, vt potius valeant [f] quam pereant. Idque adeò verũ est, vt aduersus Bart. inualuerit sententia [g], ne expressa quidem testatoris voluntate, qua se diceret nolle Titium esse hęredem, nisi ad certum tempus, impediri posse, quo
6 minus tempus illud adiectum, pro non adiecto habeatur. † Sed cur hæreditas ex die vel ad diem non rectè datur, sub conditione autem possibili dari potest? Respondeo, hoc ideo esse, quoniam tametsi conditio differat hæreditatis aditionem, non potest tamen defunctus ante eius euentum intestatus videri, & ea impleta tandem ceu te-
7 status apparere: † cùm (vt suprà quoque dixi) adiecta conditio iam purificata sic
8 retrotrahatur, vt hæres à morte testatoris successisse ipsi [h] videatur. † Hinc receptũ quoque est, incertum diem adpositum institutioni, ipsam non vitiare [i]: quia dies incertus conditioni æquipollet in testamento, & pro conditione habetur [k]. Itaque ex incerto tempore possum ita aliquem hæredem scribere: *Titius mihi hæres esto, cùm Caius morietur.* mortis. n. dies maximè incertus [l] est. Sed etsi ita dicam, *Titium spurium filium instituo, cùm capax erit,* id est, legitimi filij iura ex codicillis Imperialibus [m] obtinuerit, valebit institutio. Et tali casu, si incertus ille dies venerit, qui scriptus est, hæreditatem adibit, fingitúrque à tempore mortis defuncto successisse.
9 c *Non potest*] Videlicet à pagano testatore † secus est in milite, cui licet & ad certum tempus & ex certo tempore [n] hæredem scribere.
d *Diem adiectum*] Siue quò die desinat esse hæres, siue ex quo primùm hæres esse incipiat. Vtrumque enim repugnat vulgatæ Iuris regulę, qua quis vetatur, aliquo tempore testatus, aliquo intestatus esse.

a l. necessarie 8. §. 1. de pericu. & com. rei vẽd. l. potior. 11. qui potiores in pigno.
b l. hæreditas, 6. hoc tit. vnde hic §. videtur sumptus.
c l. ius nostrum 7. de reg. iur.
d in l. miles ita 41. de milit. testa.
e l. etsi sine 7. §. sed quod Papin. de minorib.
f l. si quando 35. C. de inoff. testa.
g Vt est in apost. ad Bart. in d. l. hæreditas, & no. Viglius hic.
h l. quod dicitur 38. de mili. testam. l. hæres quandoque 54. de acq. hæred.
i l. in tempus 26. hoc tit.
k l. dies incertus, 37. de cond. & demonst.
l l. 1. de cond. & demonst.
m De quo per Dd. Auth. ex complex. C. de incest. nupt.
n l. in fraudem §. miles. & l. miles ita. ff. de mil. test.

§. Impossibilis.

1 *Cõditio alia possibilis, alia impossibilis.*
2.3 *Impossibilem conditionem variis modis dici.*
4 *Conditio impossibilis natura vel iure, pro non scripta habetur in vltimis voluntatibus: secus in contractibus.*
5 *Cur in contractibus sit diuersum.*
6.9 *Conditio impossibilis, id est difficilis, quando noceat.*
7 *Exemplum Accursij de aureo monte.*
8 *Aurei montes dicuntur qui venas auri habent.*
10 *Conditio perplexa vel impossibilis ob perplexitatem non attenditur.*
11 *Declaratus §. fin. infrà de legatis.*

Impossibilis conditio in institutionibus & legatis, necnon in fideicommissis & libertatibus, pro non scripta habetur.

1 † *Conditionum* duo sunt genera: alia enim possibilis est, alia impossibilis. *Impossibilem* autem *conditionem eam* propriè dicimus [a] cui natura impedimento est, quo minus existat: possibilem contrà eam quæ per rerum naturam euenire potest.
2 De priore hic §. loquitur, de altera §. subsequens. † Et quia variis modis impossibilem dici, Accur. [b] & reliqui iuris interpretes tradunt, de singulis breuiter, & quantum ad præsentia satis est, videbimus, vt sic appareat, in quibus §. nostri dispo-

a §. si impossibilis, Ĩ de inutilib. stipul.
b Glos. hic & communiter. Dd. Bart. & alij in l. 1. de cond. instit. l. obtinuit, 3. de cond. & demon. & l. impossibilis 7. de verb. oblig. iuncta l. nemo potest, de reg. iur.

sitio locum habeat. † Cum primis ergo ea conditio, quæ natura euenire nequit, pro- 3
priè impossibilis conditio dicitur, veluti, *si digito cœlum attigeris: si mare ebiberis*, &
his similia. Quoniam autem id posse dicimur, quod de iure & honestè possumus [c],
quæ verò contra leges & bonos mores fiunt, nec facere nos posse credendum [d] est:
inserta conditio, cui ius, honestas, seu boni mores repugnant, latiore significatione
impossibilis etiam dicitur, licet de facto euenire possit [e]: veluti, *si patrem ab hostibus
non redemeris, si parentibus alimenta non præstiteris, si hominem occideris, adulterium
commiseris* [f], & cætera id genus. Hæc melius *turpis* nominabitur quàm impossibi-
lis. † Et in istis duabus impossibilis conditionis speciebus, conditionem pro non scri- 4
pta haberi in vltimarum voluntatum elogiis, indubitatum [g] est: licet in contractib.
diuersum sit [h], vitientúrque hi propter impossibilem conditionem adiectam, adeò
vt ne naturalis quidem oriatur obligatio [i]. Neque enim obligare se velle videtur 5
qui sub impossibili conditione promittit. † Sed quæ est diuersitatis ratio, quòd aliud
in testamentis, aliud in contractibus obseruatur? Respondeo, in contractibus, omniũ
contrahentium voluntas spectari debet, quibus imputandum est, quod clarius & a-
pertius legem non dixerunt [k]. Nec verisimile est, quicquam eos agere, qui conditio-
nem apponunt, quam sciunt [l] impossibilem: In vltimis verò voluntatibus latiorem
facimus interpretationem, pleniúsque mentem testantium interpretamur [m], pro-
pter publicam vtilitatem, cui expedit, suprema hominum iudicia exitum [n] habere.
Vnde tametsi conditionem impossibilem testator adiecerit: perinde tamen erit, ac si
purè disposuisset [o]. Neque enim credendum est, aliquem quicquam testamento suo
adiicere voluisse ad impugnandum suum iudicium [p]. Quod tamen ita verum est, si
non testator eam conditionem possibilem putauerit [q]. † Tertiò impossibilem con- 6
ditionem Doctores vocant, quæ de facto, id est, ob euentus difficultatem penè im-
possibilis est, idque κατ' ὑπερβολὴν: veluti, si seruus, (quem nihil habere certum est)
liber esse iussus sit, si mille aureos hæredi dederit, aut post annos octoginta, aut cùm
morietur [r]. † Cæterum exemplum Accursianum de aureo monte (in quo Faber & 7
Porcius conflictantur) planè ineptum est. Est enim mons naturæ opus: & admodum
absurdum videtur somniare, auri tantam vim in vnum conferri, vt mons coaceruе-
tur [f]. Quare Angelus inter naturalem & artificialem auri montem distinguit. † Me- 8
lius Viglius aureos montes intelligit, qui venas auri habent: † Et tunc dicendum fo- 9
ret, nec hanc conditionem (*si aureum montem dederis*) nocere, quasi impossibilem ex
qualitate [t] personæ: sicut nec illa legatum vitiat, quæ ex præscripto fieri nequit, pro-
pter angustias præfiniti temporis [u]. Aliud tamen est, cùm quis valde difficilem con-
ditionem institutioni legato, libertati, vel aliæ cuicunque vltimæ voluntatis dispo-
sitioni adiiciat, ex qua appareat iudicium aliquod animi ipsius testatoris, qui insti-
tutum aliter hæredem esse, vel aliter legatum valere, aut seruum liberum esse nole-
bat [x]. Ex quo enim testator sciebat talem conditionem, vtcunque difficilem, imple-
ri tamen posse: voluit hæredem ad eam astringere. Si ergo non expediatur difficultas
illa, vitiabitur legatum & libertas. † Quartò denique impossibilis conditio dicitur, 10
quæ in se quidem possibilis est, sed perplexio facit impossibilem, quia ita in sese re-
currit & reuoluitur, vt iuris regulis repugnantibus existere non possit [y]: veluti, *Si
Titius hæres erit, Seius hæres esto: si Seius hæres erit, Titius hæres esto*: hic neuter vi-
detur posse esse hæres, quia alter alteri obstat, seséque inuicem collidunt. Talis igi-
tur perplexa conditio inutilem reddit institutionem, cùm conditio existere nõ pos-
sit. † Cæterùm quod Accursius ait, §. nostro aduersari, quod infra scribitur [z]. *Legata* 11
impossibilia non valere: id alium habet sensum, vt Viglius annotauit. Aliud enim est,
simpliciter legare centum, *si digito cœlum attingeres* [a], aliud, legare centum in pœ-
nam hæredis, prout illic Imperator loquitur, si ipse cœlum non tetigerit. Cùm enim
impossibilis natura hæredi conditio ea sit, pœnam certè non meretur. Legatum [b] er-
go illic fit inutile, non propter impossibilem conditionem, sed quia punire testator
voluit eum, qui non fecit id, quod facere non potuit.

§. Si plures conditiones.

1 *Conditio possibilis tres habet species.*
2 *Conditio potestatiua, casualis, mixta, declarantur.*
3 *Accursius reprehensus.*
4 *Ad veritatem copulatiua requiritur, vtramque partem esse veram.*
5 *Ad veritatem disiunctiuæ sufficit, alteram veram esse.*
6 *Dictiones cõiunctæ, disiunctæ quæ sint.*
7 *Verbũ cuilibet pro vtrique hic accipit.*

c l. nepos Proculo 125. de verb. sign.
d l. si filius, vlt. de cond. inst.
e l. facta, 63. §. si sub conditio. ad Trebell.
f l. conditiones 1. & 2. & l. quidem, 27. de cõd. instit. l. reprehenden. C. de instit.
g per text. hic qui de impossibilitate naturæ & iur. loqui intelligendus est.
h d. §. si impossibilis, l. nõ solùm, 31. de act. & oblig.
i l. impossibiliũ 185. de reg. iur.
k l. veterib. 39. de pact.
l d. l. non solũ.
m l. intesta. 12. de reg. iur. c. cũ dilect. de dona.
n l. 5. vel negare quemadm. test. aper.
o hic & d. l. 1. de cond. instit.
p l. 3. de milit. testam.
q l. seruo manumisso, 58. de cond. indeb.
r l. cùm hæres 4. §. 1. de statuliberis. l. continuis, l. 37. §. illud, & §. seq. de verb. oblig.
f Ang. hic in fi.
t Arg. l. si quis ita de cõd. furt.
u l. si mihi & tibi 12. §. 1. de legat. 1.
x Et sic accipi debet d. l. cùm hæres §. 1. ne inde inferamus, vltimæ voluntatis fauorem restringi.
y l. si Titius. 16. de cond. instit. l. vbi pugnãtia, 188. de reg. iur.
z §. fi. ꝧ. de leg.
a Vt hic.
b d. §. fin.

Si plures [a] conditiones in institutionibus adscriptæ sunt: [b] si quidem coniunctim, vtputa, SI ILLVD ET ILLVD FACTVM FVERIT: omnibus parendum est. Si [c] separatim, veluti, SI ILLVD AVT ILLVD FACTVM ERIT: [d] cuilibet conditioni obtemperare satis est.

a *Conditiones.*] Loquitur Imp. de iis conditionibus, quæ possibiles sunt, id est, eue-
1 nire possunt. † Eas Accursius [a] trifariam diuidit. Sunt enim quædam in potestate &
2 voluntate nostra penitus constitutæ, † quas ea ratione *potestatiuas* appellant. Viglius magis Latinè *arbitrarias* nominat: veluti, *si Capitolium ascenderis, si Brisacum ieris.* Sunt quædam in euentum collatæ, & fortuitum casum, vocantúrque à Doctoribus *casuales*, Latinius *fortuitas* dixeris: veluti, *si rex Gallorum hoc anno morietur: si Cæsar ad Cal. Ianuarij Augustam venerit.* Sunt & aliæ in arbitrio quidem nostro positæ, quas tamen nonnunquam adimplere impedimur, quæ cùm vtriusque conditionis sint participes, *mixtæ* dicuntur. Et [b] quanquam aliàs non est leuis harum dif-
3 ferentia: hic tamen in vltimis voluntatibus nullum discrimen ponendum est. † Nam quòd Accursius [c] existimat, in pluribus casualibus conditionibus coniunctim positis sufficere, vt prima existat, communiter reprobatum est, idque Angel. Fab. Por-
4 cius, & alij satis ostendunt. † Porrò ad rem quod attinet, ex hoc §. duæ regulæ eliciuntur circa conditiones: vt in disiunctiuo modo conceptis conditionibus sufficiat alteram esse impletam: at si copula plures coniunxerit, omnes euenire debeãt, quia vnius loco [d] habentur. Idque est, quod vulgò dicimus, *ad veritatem copulatiuæ re-*
5 *quiri, vtramque partem esse veram:* † *sed ad veritatem disiunctiuæ sat esse, si altera*
6 *vera sit.* † Sunt autem coniunctæ dictiones, *&, que, atque, ac:* disiunctæ, seu disiunctiuæ, *aut, vel, ve, si, siue.* Vtrique tamen regulæ suæ sunt exceptiones, quas apud Doctores [e] passim reperire est: eas hic referre nimis longum foret.

b *Si quidem coniunct.*] Sic nempe, vt vni institutioni adiiciantur plures simul conditiones. Nam si pluribus scriptis hæredibus adiiciatur omnibus vna conditio, is statim hæres erit, in cuius persona euenerit, etiamsi in alio deficiat.

c *Separatim.*] Id est, disiunctim, qua voce Paulus [f] in suo responso vsus est, cui etiam exemplum tex. nostri alternatiuè conceptum respondet. Nam si omnino separatim, & in diuersis partibus testamenti quis sæpius instituatur ex eadem re, & vtraque constitutio suam habuerit conditionem: tunc illa, quæ prior extiterit, occupabit institutionem, vt Florentinus [g] respondit.

7 d *Cuilibet.*] † Id est, alterutri: opponitur enim superiori verbo, *omnibus*, & propriè significat vnam è multis. hoc autem verum intellige, quod ad institutionem attinet: in legatis enim fortè aliud dicendum [h] fuerit.

a Hic per l. 2. §. fin autem aliquid, C. de cad. toll. fac. l. suus quoque, 4. §. puto rectè, hoc tit.

b d. §. fin autẽ aliquid.

c gl. hic in fin.

d l. si hæredi plures, §. de cõdit. instit. vnde noster §. est sumptus.

e Angel. hic Bart. & Dd. l. si quis ita stipulatus 129. de verbo. oblig. l. si is qui 13. §. cum ita de reb. dub. Alciat. l. sæpe 53. de verb. sig. Iaf. l. 1. de iustitia & iure.

f in d. l. si hæredi plures.

g l. si plures 17. de cond. instit.

h l. sub diuersis 51. & l. quod traditum 87. de cond. & dem. Ang. hic.

§. Ij quos.

1 *Etiam ignoti hæredes institui possunt.*
2 *Explicatur L. extraneum 11. C. de hære. instit.*
3 *Peregrini non possunt institui.*
4 *Peregrinus interdum pro extraneo accipitur.*

[a] Ij quos nunquam testator vidit, hæredes institui possunt: veluti, si [b] fratris filios [c] peregrinantes, ignorans qui essent, hæredes instituerit. Ignorantia enim testantis inutilem institutionem non facit.

1 a *Ij quos.*] Si modò cum ipsis aliàs testamenti factio est. † Et hinc disce, etiam ignotos posse hæredes institui, id est, quos alioqui testator nunquam vidit, nec de facie nouit, vilámve cum ipsis habuit consuetudinem, de eo tamen aliquid quandoque
2 audiuit. † atque ita accipiendum est, quod alibi Impp. [a] Theodosius & Valentin. rescripserunt, *extraneum etiam penitus ignotum posse hæredem scribi.* Neque enim de prorsus ignotis, quos nec vidimus, & de quibus nihil quicquam audiuimus, loquuntur ipsi, sed qui nobis fama aut aliqua fortè virtute sunt cogniti. Est enim la-

a l. extraneum. 11. C. hoc tit. de hær. instit.

tens & tacitus interdum etiam erga ignotos instinctus, non modò propter sanguinis necessitudinem, sed etiam propter eruditionis aut virtutis celebritatem.

b *Fratris filios*] Vel extraneos quoslibet nulla nobis sanguinis copula adstrictos, vt paulò ante diximus,

c *Peregrinantes*] Id est, in dissitis procul regionibus agentes. † Cæterùm *peregrinos*, hoc est, eos qui ius Romanæ ciuitatis non habent, non posse [b] institui, Viglius hîc docet. † Quanquam interdum etiam peregrinum pro extraneo [c] accipi, Albericus [d] notauit, exempla quædam allegans. 3 4

b fac.l.1.§.nec apud, C.hoc t. c §.1.in Nouel. de non eli. sc nub.
d in suo diction.

De vulgari substitutione. Tit. XV.

1 *Verbum instituendi & substituendi.*
2 *Et quomodo vtrumque in vltimis voluntatibus accipiatur.*
3.4 *Substitutionis definitio.*
5 *Substitutionis species duæ: directa, & fideicommissaria siue obliqua.*
6 *Directæ substitutionis subdiuisio.*
7 *Ea quæ à Dd. communiter traditur, reprehensa.*

Post hæredum institutionem iusto ordine *de substitutionibus* sequitur, vt quæ sine institutione esse non [a] possunt † Quemadmodum autem institui dicuntur, quæ principaliter ordinata sunt, & statuta: sic substituendi verbum ea continet, quæ subordinantur, patétque latè vtriusque vocis [b] significatio † In materia autem vltimarum voluntatum, hæc verba ex communiter accidentibus vniuersalem successionē respiciunt. Qui enim hæres generaliter ordinatur, institui, & is qui sequenti loco subordinatur, substitui dicitur. Et quamuis nomen substitutionis in singulari successione ad legata quoque, & donationes causa mortis accommodatur [c] nunquam tamen inuenitur, quod institutionis voce testatores in legatis & donationibus vsi sint: licet ex verbi significatione legatarios & donatarios institutos dici etiam Politus tradit. † Est autem, vt propius ad rem accedamus, *substitutio* nihil aliud, *quàm sequenti loco facta institutio siue subordinatio*, vt Politus & Zasius [d] definiuerunt. Fumæus [e] hanc descriptionem non definitionem putat esse substitutionis, ceu Bart. [f] & Iason existimant. † Quare ipse sic eam definit: *Substitutio est in locum cuiuscunque instituti hæredis deficientis suppositio.* Et rectè quidem: cùm fiat etiam substitutio in legatis & donationibus causa mortis [g]: hîc autem de ea, quæ in hæreditate fit, tractaturi sumus. Deinde vtitur in definitione verbo generali (*deficientis*) quod comprehēdit omnes substitutionum species, siue deficiat hæres in institutione, quia noluerit adire, vel non potuerit propter ætatis vel sensus defectum, aut alio quouis modo deficiat. † Porrò autem omnis substitutio aut directa est, aut fideicommissaria siue obliqua. Directa est, per quam substitutus directò, & sine ministerio alterius, hæreditatem testatoris capit: vt cùm dicitur, *Hæres esto.* Fideicommissaria est, per quam substitutus hæreditatem ex manu alterius, & sic via obliqua capit: vt cùm dicitur, *Hæres restituat hæreditatem Titio* De hac in præsentia nihil agemus, quoniam proprium tractatum habet [h]. † Directa verò peculiaris huius loci est: quæ subdiuiditur principaliter in vulgarem & pupillarem. † Qui tamen exactius eam rem prosequūtur, quinque species [i] faciunt, vulgarem, pupillarem, exemplarem, reciprocam siue breuiloquam, & compendiosam. Verùm posteriores tres species reducuntur ad priores duas aut similitudine aut resolutione, & ab eis quasi vitam hauriunt. In Pandectis certè atque hoc Institutionum libro vulgaris & pupillaris tantùm in titulorum inscriptione exprimuntur velut [k] principaliores.

Margin numbers: 1 2 3 4 5 6 7

a glo.in l.1.ad princ. ff. h.t.
b Zas.tract.subst.in princ.
c l.vt hæredib. 50.§.de leg.2.l. Titia 85.§.Seio §.libertis, eod. tit. l.si cui, de don.caus.mort.
d Vterque in tract.subst.
e in tract.substitut.
f In d.l.1.
g d.l.vt hæredib.
h §.de fideicō. hæred. & toto tit.ff.& ad S.C. Treb.
i Dd.communiter in rubr.ff. & Cod.hoc t. gl.c.Raynutius de test.gl.c.pater,de test.in 6.
k Vide Alex.& Ias. in Rubric. ff.eod.

Princip. tit.

1 *Vulgaris substitutio quæ? & vnde dicta.*
2 *In vulgari substitutione duo extrema consideranda esse.*
3 *Vulgaris substitutionis diuisio.*
4 *Vulgaris expressa tripliciter fit.*
5.6 *Vulgaris tacita dicitur dupliciter.*
7 *Vulgaris partim expressa, partim tacita, per se non est species: contra Bartolum.*
8 *Directa substitutio in Codicillis facta valet in vim fideicommissi.*
9 *Si institutus fiat hæres, euanescit substitutio.*

10. Qui-

10 *Qui semel hæres extitit, nunquam desinit esse hæres.*
11 *Nec refert an ciuili vel prætorio iure succedat.*
12 *Quamdiu ex testamento hæreditatis aditio speratur, cessat intestati causa.*
13 *Seruum proprium licet hæredem instituere, vel substituere alteri.*
14 *An si seruo hæredi substituatur, fiat hæres voluntarius.*
15 *Per vulgarem substitutionem non solui iura suitatis.*

[a] PÓtest autem quis [b] in testamento [c] suo plures gradus hæredum facere: vtputa, [d] SI ILLE HÆRES NON ERIT, ILLE HÆRES ESTO: & deinceps, in quantum velit testator, substituere potest: [f] vt nouissimo loco in subsidium, vel seruum necessarium hæredem instituere possit.

a *Hæc principium* ad verbum ex Martiano [a] descriptum est,& vulgaris substitutionis formulam continet, quam hoc titulo Imp. enarrat. Cum primis autem viden-
1 dum, quid & quotuplex sit hæc substitutio. † Est ergo *vulgaris substitutio*, quæ à quolibet testamenti factionem habente, cuilibet capaci, verbis apertis & vulgaribus directè fieri, & in quemcunque casum concipi [b] potest: sic appellata, quòd sit
2 maximè communis, & vulgò fieri soleat. † Habet autem hæc substitutio semper duo [c] extrema, vnum, quod ad hæredem pertinet, cui fit substitutio: alterum, quod ad substitutum refertur: quorum extremorum prius negatiuè, posterius affirmatiuè atque positiuè semper enuntiatur. Porrò primum extremum duas clausulas tacitè vel expressè complectitur, nempe has: si hæres esse noluerit, & si non potuerit [d]:
3 quarum alteram euenisse, sat [e] est. † Diuiditur autem vulgaris substitutio in *expressam & tacitam*. *Expressa vulgaris* est, quæ verbis quibuscunque singularibus, specialibus; vel generalibus propriè significatur. Nam si in vulgari substitutione prædictæ duæ clausulæ ad indiuiduum exprimuntur, singularibus verbis fieri dicitur: vt si Titium hæredem instituam, & si nolit esse hæres vel non possit, substituam Seium. Vbi verò altera intelligitur magis quàm exprimitur, tum verbis specialibus fieri censetur: veluti si dicam, *Titius hæres esto: si Titius hæres non erit, Seius hæres esto.* At vbi neutra harum exprimitur, vtraq; tamen comprehensa in genere intelligitur, tunc verbis generalibus fieri iudicatur: vt cùm testator dicit, *Instituo Titium & Mæuium, eósque inuicem substituo.* quæ vulgaris in reciproca seu breuiloqua [f] vsur-
4 patur. † Ex prædictis ergo apparet, vulgarem expressam tribus modis fieri: ea tamen sola, quæ verbis generalibus existit, verè, modisque omnibus expressa est. Nam quæ verbis generalibus fit, partim expressa & partim tacita esse videtur, si verba consideremus. In hac enim secundum extremum expressum est: sed si casus particulares attendantur, tacita verius dicenda fuerit. Cæterùm ea quæ verbis specialibus fit, dun-
5 taxat quo ad alteram clausulam, tacita dici potest [g]. † Nunc ad alteram speciem vulgaris substitutionis, *tacitam* scilicet: & hæc dupliciter existit. Interdum enim ex verbis testatoris colligitur, non tamen ex propria significatione, sed ex mente sensúque tacito: vt si dicam, *Titius & Seius, vter eorum viuet, hæres mihi esto.* Iam si ambo vixerint, ambo hæredes erunt: sin verò vnus decesserit, alter solus hæres erit ex [h]
6 asse, quia subest tacita vulgaris substitutio. † Alio modo vulgaris tacita dicitur, quæ nec ex verborum significatione venit, nec ex sensu colligitur, sed ex potestate legis, etiam contra vim verborum præsumitur: cuiusmodi est ea, quæ sub expressa pupillari tantùm continetur: vt si testator filium suum impuberem hæredem instituat, & ei, si intra pubertatem decedat, tantùm substituat Sempronium: nihilominus si ille filius non adeat hæreditatem, Sempronius erit hæres ex substitutione vulgari, quæ per interpretationem legis, vel potius extensionem, in illa pupillari [i] continetur. Præsumit enim lex, cùm in pupillari pater non expresserit casum, quo filius non esset hæres, voluisse patrem, etiam hoc casu substitutum vocari. Quapropter id genus substitutio *vulgaris præsumpta* verius, quàm *tacita* appellanda videtur, vt Politus & Zasius [k] censuere, vt quæ contra verborum significationem sola præsumptio-
7 ne legis recepta sit. † Bartolus etiam tertiam vulgaris substitutionis speciem ponit, nempe partim expressam & partim tacitam, quæ ob id *mixta* nuncupatur.

a l. potest quis 36. de vulg. & pupill.
b Bart. & alij Dd. in l. 1. h. t.
c Bart. d. l. 1. num. 17.
d l. Gallus 29. §. & quid si tantum, de lib. & posth. l. 3. C. de hær. inst.
e d. l. 3.
f l. Lucius Titius 45. hoc tit. Bart. d. l. 1.
g Ita pulchrè Cantiunc. hic declarat.
h l. Titius 2. & l. seq. de hæred. instit.
i l. iam hoc iure 4 de vulg. l. quamuis 4. C. de impub. & aliis subst.
k in d. subst. tract.

verùm hanc non esse separatam speciem [l] Zasius rectè docuit. Cæterùm qui plenius de hac vulgari substitutione instrui cupit, eiusque effectus, & quomodo desinat extinguatúrue, cognoscere desiderat, à Bart. [m] & reliquis Doctoribus ista petat. Satis enim est, tyronibus iuris ad difficiliora perdiscenda ianuam aperuisse, in materia tam intricata.

b *In testamento*] † Secus tamen est in codicillis. In his enim sicut institui aliquis non potest, ita nec cuiquam substitui [n]. Si tamen in codicillis facta sit directa substitutio, sustinetur in vim fideicommissi, directáque verba obliquantur [o]: modò certum sit, testatorem voluisse codicillos, non testamentum facere [p]: quod ex institutione vel exhæredatione præsumitur, vt Faber [q] hic docet. Quanquam autem directa in codicillis facta, flectatur in fideicommissariam: non tamen diutius durat, quàm durasset directa. 8

c *Plures*] Atque adeò, quotquot tandem voluerit [r] testator: vtcunque Iulij Pauli [f] interpres vsque ad tertium gradum solum hoc licere scribat.

d *Si ille hæres*] Exemplum est vulgaris expressæ, quæ specialibus verbis existit. Et hic obserua præscriptam nominatim conditionem deficientis institutionis, à qua pendet substitutio. † Hæreditate enim per institutum semel adita statim extinguitur vulgaris substitutio: [t] adeò vt si plures institutionum gradus facti sint, omnes per primi hæredis aditionem expirent. [u] † Quoniam qui semel hæres extitit, nunquam hæres esse desinit [x]. Si tamen institutus impetrata fortè in integrum restitutione, sese abstinuerit, vel repudiarit hæreditatem semel aditam, reuiuiscit rursus substitutio, & substitutus admittitur [y]: adeò vt etiam ex sententia contra institutum ante restitutionem lata conueniri [z] possit. 9 10

e *Hæres*] † Intellige ex testamento, quo si nitatur, parum refert, iure ciuili, an prætorio secundum tabulas ad successionem perueniat, vt deficiat hæc conditio substitutionis [a] vulgaris. secus esset, si ab intestato quis vellet succedere, tanquam legitimus hæres, quia fieret substituto locus [b]. † Quandiu autem ex testamento adiri hæreditas potest, cessabit intestati [c] causa. 11 12

f *Vt nouissimo*] Permissum itaque testatori est, vt aliquem ex suis seruis vel hæredem instituat, vel substituat alteri: & tunc is seruus hæres erit necessarius, vt non possit nolle. † Si tamen seruus hæres institutus accipiat substitutum, ex hærede necessario fit voluntarius: ad instar filiifam. in quo pariter necessitatem substitutione solui constat [d]: licet aliud videatur, si cohæres seruo detur extraneus, quia per dationem cohæredis extranei, necessitas in seruo neutiquam tollitur [e]. † Quanquam autem suus per vulgarem substitutionem fiat ex necessario voluntarius: iura tamen Suitatis propterea non admittit. quod aduersus Bart. Zasius [f] satis defendit. 13 14 15

l in d. subst. vulg. tract.
m d. l. 1. ibi omnes. Ferrar. in sua Pract. in for. li. quo agitur ex sub.
n §. penul. I. de codicill. l. hæred. C. de codi.
o l. Scæuol. 76. ad SC. Trebell.
p l. fi. C. de codicill.
q Per l. nō codicillum 13. C. de testam.
r l. potest 36. hoc tit.
f lib. 3. sentent. c. 6.
t l. post aditam §. C. de impub. & al. subst.
u l. si mater 33. §. fi. de vulg.
x l. ei qui soluendo 88. in fin. de hær. instit.
y l. sed etsi sine §. §. sed quod Papin. de mino.
z l. ex cōtract. de re iud. Loriot. de substit. Axiomat. 39. & seq.
a l. in conditionib. 19. §. si patronus. de cōd. & demonst.
b l. 3. C. de impub. & al. subst.
c l. quādiu 69. de acq. hæred.
d Bart. & alij. l. si filius hæres 30. de liber. & posth.
e l. ex parte 58. de acq. hær.
f tract. subst. c. 3. Vide latè Alex. d. l. si filius hæres. & Socin. d. l. ...

§. Et plures.

1.2.3.4 *Variæ formulæ vulgariter substituendi.*
5 *Substitutio reciproca vnde dicta.*
6 *Eam ineptè breuiloquam dici.*
7.10 *Reciproca alias omnes substitutiones continere potest.*
8 *Reciprocam substitutionem non esse propriam speciem.*
9 *Personæ æquales & inæquales quæ dicantur.*
11 *Reciproca facta personis inæqualibus quot substitutiones contineat.*
12 *Substitutiones in reciproca contentæ, dicuntur expressæ.*

Et plures [a] in vnius locum possunt substitui, [b] vel vnus in plurium, [c] vel singuli in singulorum, [d] vel inuicem ipsi, qui hæredes instituti sunt.

Suprà communiorem vulgariter substituendi formam expressit Imp. quæ scilicet specialibus verbis solet fieri: quia verò & aliæ sunt vulgaris substitutionis formulæ [a], eas quoque adtexit.

a *In vnius locum*] † Veluti, *Caium hæredem instituo, & si Caius hæres non erit, Titius & Mæuius hæredes sunto.*

b *Vel vnus in plurium*] † Vt si dicat testator, *Titium & Mæuium hæredes instituo, qui si hæredes esse noluerint, Caius hæres esto.*

c *Vel singuli in sing.*] † Hoc ferè modo, *Mæuium & Lucium hæredes instituo, & si Mæuium*

a Exempla extant apud Theoph. hic.

Manius hæres non erit, Seius hæres eſto: ſi verò Lucius non fuerit hæres, Caius hæres eſto.
Recepta eſt & hæc formula, vt idem in vno etiam gradu, ſed cum cauſæ mutatione,
ſibi ipſi ſubſtituatur, puta: *Titius hæres eſto ſi nauis ex Aſia venerit. & ſi hæres non
erit, idem Titius hæres eſto.*[b]
4 d *Vel inuicem*] Sub hac ferè forma: *Titius & Manius, vter eorum viuet, hæres eſto:*
vel ita, *Caius & Flaccus hæredes ſunto, hóſque inuicem ſubſtituo*[c]: aut ita, *Publius,
Caius, & Flaccus, inuicem ſubſtituti hæredes*[d] *mihi ſunto.* Hæc autem ſubſtituendi
formula quia à cæteris ſeparata eſt, (licet quo ad materiam ſiue effectum non[e] di-
5 ſtinguatur) proprium nomen ſibi conſentaneum adepta eſt. † Etenim quia de vno
in alterum reflectitur ac repetitur, ſempérque eò, vnde venit, iterum ſe recipit, *reci-
6 proca ſubſtitutio* nominatur. † Vulgò hanc *breuiloquam* vocant, vt quæ breui
verborum compendio fiat. Sed hoc[f] Viglius rectè damnat, cùm non breuitas ver-
borum, ſed viciſſitudo hanc ſubſtitutionem faciat. Poteſt enim teſtator quibuſcunq;
verbis in hac ſubſtitutione vti, modò reciprocationem quandam, & ſuccedendi viciſ-
ſitudinem ſignificent. Sanè Græcus[g] interpres hanc prolixiore oratione, nec ſub ea-
7 dem verborum conceptione explicat. † Porrò hæc reciproca ſubſtitutio, quia com-
muniter verbis generalibus concipitur, reliquas ſubſtitutionum ſpecies omnes, ex
perſonarum tamen, quibus ſubſtituitur, qualitate, comprehendere poteſt, non dire-
8 ctas tantùm, ſed etiam fideicommiſſarias. † Atq; ideo voluit Bartolus, hanc non eſſe
propriam ſubſtitutionis ſpeciem, ſed tantùm qualitatem quandam, & cæterarum
ſubſtitutionum adiectionem, quod verum eſt, quô ad effectum & materiam, circa
quam verſatur, licet modus inducendi in ea ſit alius, & ſeparatus à cæteris ſubſtitu-
9 tionibus[h]. † Refert autem multùm, an hæc perſonis æqualibus fiat, an verò inæ-
qualibus[i]. *Æquales perſonas* hic dicimus, in quibus vtriſq; poſſunt verificari ſubſti-
tutiones, id eſt, quando vtræque perſonæ capaces ſunt ſubſtitutionum, quæ conti-
nentur in reciproca: ſicut quando ambo ſunt impuberes, vel aliàs in pari conditio-
ne. *Perſonæ inæquales* dicuntur, quando eſt diſpar eorum qualitas, vt quia aliqui ſunt
10 puberes, alij impuberes, &c. † Si ergo fiat hæc ſubſtitutio perſonis æqualibus, inter-
dum duas ſubſtitutiones complectitur: vt ſi duo puberes nullo morbo aut vitio corre-
pti, inſtituantur, & inuicem ſubſtituantur, duæ continentur vulgares: vel ſi duo im-
puberes emancipati mutuò ſubſtituti ſint, rurſus duæ vulgares: aut ſi filiis impuberi-
bus exhæredatis ita ſubſtituatur, duæ pupillares includentur. Cæterùm ſi reciproca
ſubſtitutio fiat mente captis, aut furioſis, quatuor ſubſtitutiones continet: vt quia di-
cam, *Inſtituo filios meos furioſos, & ſi in dementia deceſſerint, eos inuicem ſubſtituo:*
hoc caſu quatuor ſubſtitutiones includi[k] neceſſe eſt, duas vulgares, & duas exem-
plares, in cuiuſlibet perſona vnam. Sin autem quis ita dixerit, *Duos filios meos inſti-
tuo, & ſi intra pubertatem, vel quandocunque moriantur, eos inuicem ſubſtituo*: ſex
comprehenduntur, duæ vulgares, ſi hæreditas adita non fuerit, totidem pupillares, ſi
poſt aditam hæreditatem impuberes deceſſerint, necnon duæ fideicommiſſariæ, ſi
poſt pubertatem moriantur. Porrò ſi teſtator dixerit, *Duos filios meos impuberes fu-
rioſos inſtituo, eóſque ſi intra pupillares annos, vel poſtea in furore, vel quandocunque
deceſſerint, inuicem ſubſtituo*: tunc octo ſubſtitutionum formulæ reperiri valent, duæ
vulgares in qualibet perſona, ſi hæreditas non fuerit adita: totidem pupillares, ſi hæ-
reditatem adierint, & intra pupillaria poſt pubertatem moriantur: item duæ exem-
plares, ſi poſt pubertatem in furore deceſſerint: denique duæ fideicommiſſariæ, ſi
iſti filij ceſſent eſſe in furore, & moriantur. Prædicta autem obtinent quando duo-
bus tantùm ſubſtituitur reciprocè: quòd ſi plures ſubſtituantur inuicem, tum ex au-
gmento hæredum, & ſubſtitutionum numerus augebitur ſecundum capita ſubſtitu-
torum[l]. Et hæc quidem locum habent, ſi æqualibus perſonis ſubſtitutio fiat. Nam
11 in perſonis inæqualibus ſequens regula ſeruanda[m] eſt. † Si perſonis inæqualibus in-
ſtitutis, quæ non ſunt capaces omnium inſtitutionum, ſubſtituatur, tunc hæ tantùm
ſubſtitutiones includentur, quæ in omnibus perſonis æqualiter verificari poſſunt.
Quare ſi alter pubes, alter impubes inuicem fuerint ſubſtituti, in vulgarem tantùm
caſum factam videri ſubſtitutionem, Verus & Antoninus reſcripſerunt[n]. Pupillaris
enim ſubſtitutio hoc loco non veniet, quia non poſſet verificari in pubere: proinde
12 nec in impubere verificabitur. † Sunt omnes ſubſtitutiones, quæ in reciproca conti-
nentur, expreſſæ (vt Bart.[o] docet, quem reliqui vulgò ſequuntur) ſaltem in genere,
& ideo matrem excludere ſolent. Cætera ad hanc ſubſtitutionis ſpeciem pertinen-
tia[p], commentaria interpretum ſuppeditabunt.

b l. ſed ſi plures 10. §. nemo. & l. fi. §. 1. h. t.
c l. Titius 24. cum l. ſeq. de hæred. inſtit. l. iam hoc iure 4. hoc tit.
d l. cum in teſtamento 37. §. his verbis, de hæred. inſtit.
e Alex. l. Lucius 45. hoc tit. Iaſ. d. l. iam hoc iure.
f hic.
g Theoph. hic.
h Alex. & Iaſ. in d. l. Lucius.
i Vide omnino Zaſ. in tract. ſubſtit. c. 4.
k Vide Iaſ. in d. l. Luci.
l Zaſ. vbi ſupr. Ange. hic Bart. & alij, d. l. Lucius.
m Zaſ. d. c. 4.
n d. l. iam hoc iure.
o Bart. l. 1. n. 8. de vulg.
p d. l. Lucius in fin.

4 *Substitutus in casu huius §. an ad vtramque partem admittatur, substitutionis vel accrescendi iure.*
5 *Substitutus vltimo loco, omnibus aliis substitutus censetur.*

[a] Sed si instituto hæredi, cohærede substituto dato, alius ei [b] substitutus fuerit: diui Seuerus & Antoninus [c] sine distinctione rescripserunt, ad vtramque partem substitutum admitti.

1 a *Sed si*] † Facti species talis est, quæ hoc §. deciditur. Duos hæredes institui, Titium & Caium, vtrunque ex semisse: deinde Titium Caio cohæredi suo substitui, postremò & Titio, si hæres non esset, Sempronium substitui. Titius & Caius repudiant hæreditatem, vel aliàs non possunt adire, quam partem auferet Sempronius? & hic determinatur, eum sine distinctione ad vtramque partem & Titij & Caij admitti.

2 b *Substitutus*] Vulgariter scilicet: de hac enim hîc Imp. loquitur [a]. † Cæterùm in pupillari substitutione aliud obseruatur, vt ex Scæuolæ [b] responso apertè colligitur. Diuersi iuris rationem assignat Balduinus: quòd in pupillari non succeditur testatori, sed pupillo, ideoque nullum subest periculum, ne quis partim testatus, partim intestatus decedat. Sed in vulgari substitutione longè aliud est, ex qua succeditur ipsi testatori, qui sic censeretur partim testatus & partim intestatus decessisse, nisi etiam primi instituti portio deferatur vltimo substituto, qui nunc solus superest, qui possit ex testamento hæres esse testatori.

a Argum. sumto à Rubrica.
b in l. qui habebat 47. hoc ipso tit.

c *Sine distinctione*] Sed quæ hic poterat distinctio considerari? Accursius & Do-
3 ctores multum variant. Ego puto id ex Papiniani [c] responso optimè colligi [d]. † Videbatur enim distinguendum, an substitutus fuisset Titio Sempronius, antequam Titius Caio substitueretur, an verò postea. Sanè facilius ad vtramque Sempronius admittendus putabatur, si Titio Caius, Caio Sempronius substitutus fuisset, videlicet vt ordine quodam ad Sempronium vtraque pars veniret. Item etiam referre videbatur, an prior Titius post Caium, an ante decessisset, vt Caij pars Titio delata sic deinceps ad Sempronium deuolueretur. Impp. tamen rescripserunt, *Sempronium sine distinctione & nulla facta differentia, ad vtramque partem admitti*: hoc est, siue ante substitutionem, siue postea substitutus fuerit, & siue prior substitutus post in-
4 stitutum, siue antè discesserit. † Illud tamen in controuersia est, an Sempronius vtramque partem iure substitutionis, vel accrescendi consequatur? De Titij primi substituti parte non est dubium, quin eam ex substitutione habeat, de Caij autem portione variant Doctores: crebrius tamen obtinuit, vtramque partem iure substitutionis Sempronium assequi. quod & verum est. Ait enim expressè Iulianus [e], *in vtramque partem Sempronium substitutum esse*: & aliàs nulla foret dubitandi ratio, si intelligeremus Caij partem iure accrescendi deferri Sempronio: cùm nemo igno-
5 ret, partem vacantem alteri accedere. † Hinc in vniuersum Castrensis [f] colligit, pluribus gradibus substitutionum factis successiuè, illum qui postremo loco substitutus est, censeri etiam primo (aliis deficientibus) substitutum, antequam vacet primi portio, ita vt si postea vacua sit, admittatur ad eam, ac si ipsi nominatim fuisset [g] substitutus.

c l. cohæred. 41. hoc tit.
d Idem Vigl. hic.
e l. si Titius 27. de vulg. vbi vide Dd. & in d. l. cohæredi.
f in d. l. si Titius.
g facit l. quidam testamento, hoc tit.

§. Si seruum.

1 *Casus huius §.*
2.3 *Rationes dubitandi in hoc §.*
4 *Decisio in §. nostri themate.*
5 *Instituens aliquem, tanquam sanguine iunctum, per errorem, substitutio non valet.*
6.8 *Duplex huius §. lectio.*
7 *Restituta l. si paterfa. de hæred. instit.*

[a] Si seruum [b] alienum quis [c] patremfam. arbitratus, hæredem scripserit: & si hæres non esset, [d] Mæuium ei substituerit: isq; seruus iussu domini adierit hæreditatem: Mæuius substitutus [e] in partem admittitur. Illa enim verba, Sı

4 *Substitutus in casu huius §. an ad vtramque partem admittatur, substitutionis vel accrescendi iure.*
5 *Substitutus vltimo loco, omnibus alius substitutus censetur.*

[a] Sed si instituto hæredi, cohærede substituto dato, alius ei [b] substitutus fuerit: diui Seuerus & Antoninus [c] sine distinctione rescripserunt, ad vtramque partem substitutum admitti.

1 a *Sed si*] † Facti species talis est, quæ hoc §. deciditur. Duos hæredes institui, Titium & Caium, vtrunque ex semisse: deinde Titium Caio cohæredi suo substitui, postremò & Titio, si hæres non esset, Sempronium substitui. Titius & Caius repudiant hæreditatem, vel aliàs non possunt adire, quam partem auferet Sempronius? & hic determinatur, cum sine distinctione ad vtramque partem & Titij & Caij admitti.

2 b *Substitutus*] Vulgariter scilicet: de hac enim hîc Imp. loquitur [a]. † Cæterùm in pupillari substitutione aliud obseruatur, vt ex Scæuolæ [b] responso apertè colligitur. Diuersi iuris rationem assignat Balduinus: quòd in pupillari non succeditur testatori, sed pupillo, ideoque nullum subest periculum, ne quis partim testatus, partim intestatus decedat. Sed in vulgari substitutione longè aliud est, ex qua succeditur ipsi testatori, qui sic censeretur partim testatus & partim intestatus decessisse, nisi etiam primi instituti portio deferatur vltimo substituto, qui nunc solus superest, qui possit ex testamento hæres esse testatori.

a Argum. sumto à Rubrica.
b in l. qui habebat 47. hoc ipso tit.

c *Sine distinctione*] Sed quæ hic poterat distinctio considerari? Accursius & Do-
3 ctores multum variant. Ego puto id ex Papiniani [c] responso optimè colligi [d]. † Videbatur enim distinguendum, an substitutus fuisset Titio Sempronius, antequam Titius Caio substitueretur, an verò postea. Sanè facilius ad vtramque Sempronius admittendus putabatur, si Titio Caius, Caio Sempronius substitutus fuisset, videlicet vt ordine quodam ad Sempronium vtraque pars veniret. Item etiam referre videbatur, an prior Titius post Caium, an ante decessisset, vt Caij pars Titio delata sic deinceps ad Sempronium deuolueretur. Impp. tamen rescripserunt, *Sempronium sine distinctione & nulla facta differentia, ad vtramque partem admitti*: hoc est, siue ante substitutionem, siue postea substitutus fuerit, & siue prior substitutus post in-
4 stitutum, siue antè discesserit. † Illud tamen in controuersia est, an Sempronius vtramque partem iure substitutionis, vel accrescendi consequatur? De Titij primi substituti parte non est dubium, quin eam ex substitutione habeat, de Caij autem portione variant Doctores: crebrius tamen obtinuit, vtramque partem iure substitutionis Sempronium assequi. quod & verum est. Ait enim expressè Iulianus [e], *in vtramque partem Sempronium substitutum esse*: & aliàs nulla foret dubitandi ratio, si intelligeremus Caij partem iure accrescendi deferri Sempronio: cùm nemo igno-
5 ret, partem vacantem alteri accedere. † Hinc in vniuersum Castrensis [f] colligit, pluribus gradibus substitutionum factis successiuè, illum qui postremo loco substitutus est, censeri etiam primo (aliis deficientibus) substitutum, antequam vacet primi portio, ita vt si postea vacua sit, admittatur ad eam, ac si ipsi nominatim fuisset [g] substitutus.

c l. cohæred. 41. hoc tit.
d Idem Vigl. hic.
e l. si Titius 27. de vulg. vbi vide Dd. & in d. l. cohæredi.
f in d. l. si Titius.
g facit l. quidam testamento, hoc tit.

§. Si seruum.

1 *Casus huius §.*
2.3 *Rationes dubitandi in hoc §.*
4 *Decisio in §. nostri themate.*
5 *Instituens aliquem, tanquam sanguine iunctum, per errorem, substitutio non valet.*
6.8 *Duplex huius §. lectio.*
7 *Restituta l. si paterfa. de hæred. instit.*

[a] Si seruum [b] alienum quis [c] patremfam. arbitratus, hæredem scripserit: & si hæres non esset, [d] Mæuium ei substituerit: isq; seruus iussu domini adierit hæreditatem: Mæuius substitutus [e] in partem admittitur. Illa enim verba, Si

HÆRES NON ERIT: in eo quidem, quem alieno iuri subiectum esse testator scit, sic accipiuntur: si neque ipsi hæres erit, [f] neq; alium hæredem effecerit. in eo verò, quem patremfamiliàs esse arbitratur, illud significant: si hæreditatem sibi, vel ei [g] cuius iuri postea subiectus esse cœperit, non adquisierit. Idque [h] Tiberius Cæsar in persona Parthenij serui sui constituit.

a facit l. cum proponas 3. de hæred. instit.

Pulcra hic tacti species explicatur, [a] Ex Iuliani responso desumpta; quæstionem
scripti & voluntatis continens: ea talis est. † Testator aliquis seruum alienum, existi- 1
mans eum liberum esse, & sui iuris, hæredem instituit, & si hæres non esset, Mæuium
ei substuit: eo defuncto seruus ille iussu domini sui, adit hæreditatem: contrà Mæ-
uius substitutus eam ad se pertinere prætendit. quæritur an locus sit substitutioni,
vel potius seruus ex persona sui domini admitti debeat? † Et primò videtur, Mæuiũ 2
substitutum ad hæreditatem solum vocari, quasi extiterit conditio ipsius substitutio-
nis. Nam cùm testator de eo quem putabat liberalis conditionis esse, sic scripserit *(si
hæres non erit)* hoc vtique voluisse censetur, si hæreditatem sibi non acquisierit, vel
saltem ei, cuius iuri post institutionem subiectus fuerit. Atqui in casu nostro, qui hæ-
res scriptus est, neque sibi acquirit hæreditatem, cùm sit seruus, neque ei in cuius
postea seruitutem deductus est: prius enim & iam tum, cùm institueretur, reuera ser-
uus erat. Vnde quasi verè conditio extiterit, ad Mæuium substitutum tota hæredi-
tas pertinebit. † Contra videtur substitutum omninò submouendum esse ab hæredi- 3
tate: quoniam aliquo modo conditio in futurum destinata, satis euenisse iudicatur,
siue à principio extitit. Quemadmodum ergo ad excludendum substitutum satis
fuisset, alteri hæreditatem acquirere, in cuius deinde potestatem transiit: ita quoque
sufficere debet, institutum à principio fuisse in potestate alterius, cui hæreditatem
acquirat. Nam & Paulus [b] scribit, *si ea quæ conditionis loco ponuntur, iam facta sint,
eáque facta testator nesciuit, præsenti die debentur.* Vides in vtramque partem vrgen-
tes esse rationes, quod Mæuius substitutus omninò excludatur: & contrà quòd to-
tum hæreditatis assem solus auferat. In quam igitur partem inclinabimus? † Impe- 4
rator mediam viam elegit, & vtrumque in partem hæreditatis dimidiam admittit,
vt vnam dominus serui instituti, alteram Mæuius substitutus habeat.

b l. si iam facta 11. de condit. & demonst.

a *Si seruum alien. quis.*] maximè Paganus: alioqui hac in re, vt in aliis, militis te-
statoris opinionem & voluntatem magis sequerentur, sic vt totus as substitutum [c]
pertineret.

c l. 3. C. de hæred. instit.

d §. 1. I. de hæred. inst.

b *Alienum*] Secus in seruo proprio, quem testator liberum putabat: [d] immò ne
miles quidem ita lapsus vtiliter testari possit. [e] † Sed etsi alterius conditionis error 5
testatorem fefellisset, vt quia aliquem tanquam sanguine sibi coniunctum (cùm
non sit) instituerit; vitiabitur institutio: maior enim est affectionis æstimatio, quàm
vt ei valeat succedendi iure falsa opinio comparari. [f]

e l. neq; enim 13. §. si seruum, de milit. test.

f l. nemo. §. qui frater. de hære. inst. l. si pater 4. l. neq; apud, C. hoc tit.

c *Patremfam.*] hoc est, Liberum & sui iuris, cùm esset reuera seruus, secus si econ-
trà hominem liberum credidisset esse seruum, quia liber homo sibi volens quæreret,
excluso seruo. [g]

g l. liber homo 54. de acqu. rer.

d *Mæuium ei substituerit*] † Si ita textus legatur *(Mæuium ei substituerit)* tunc 6
tota hæreditas inter substitutum, & dominum serui instituti æquis portionibus diui-
dunda est, vt quilibet semissem habeat: quam interpretationem Theophilus habet,
& Politus [h] etiam probauit. Neq; aduersatur huic æquali diuisioni Iuliani [i] respon-
sum, qui alterum tantùm hæreditatis semissem diuidit inter dominum serui & sub-
stitutum. † Quia Iulianus proponit ipsum substitutum fuisse cohæredem serui, vt 7
ex vetustis exemplaribus eum locum Alciatus [k] restituit: ideóque ipsi vnus semis ex
principali institutione separatim acquisitus fuit, ac deinde alter semis inter domi-
num serui instituti, & substitutum æqualiter diuisus, in nostro autem casu substitu-
tus non fuit cohæres scriptus, ideóque totus as æquis portionibus inter eos erat diui-
dendus. † Alij tamen malunt [l] in textu nostro addere hunc accusatiuum *(cohære- 8
dem)* vt sic legamus: *Mæuium cohæredem ei substituerit, &c.* præsertim cùm hic §.
ex prædicto Iuliani responso descriptus esse videatur: qua lectione retenta, ea proce-
det diuisio, vt duo semisses fiant, vnum Mæuius cohæres auferat, alter verò inter do-

h in tract. substit. vulg.

i l. si paterfam. 40. de hæred. instit.

k lib. 1. dispunct. cap. 2. & ita etiã habes text. Paris.

l Cantiunc. hic Alciat. vbi s.

minum

minum serui instituti, & substitutum æqualiter distribuatur, atque ita cessabunt Doctorum hac in re fatigationes.

e *In partem*] Dimidiam, si Mæuius non fuit cohæres: sin cohæres fuit, tunc dominus instituti hæredis quadrantem tantùm auferet.

f *Neque alium hæredem*] Puta dominum suum, in cuius potestate est.

g *Cuius iuris postea*] Adiuuanda est hæc ratio per ea, quæ paulò [m] antè diximus circa facti speciem: nam per se sola non probat hanc decisionem. m hoc s. nu. 3.

h *Tiberius Cæsar*] Pro *Tiberio, Titus* reponi debet, vt Alciatus [n] autor est: atque ita textus Parisiensis habet, fuitque Vespasianus, qui hunc Parthenium seruum habuit: cuius etiam Martialis & Suetonius meminere. Theophilus verò legit, Diuus Pius Cæsar. n d. lib. 1. Disp. c. 2.

De Pupillari substitutione. Tit. XVI.

1.3 *Substitutio pupillaris cur sic dicta.*
2 *Quis propriè dicatur pupillus.*
4.5 *Eiusdem definitio legalis: & cur inuenta.*
6 *Pupillaris substitutio quando introducta fuerit.*

Explicata priori directæ substitutionis specie, vulgari scilicet, ad alteram nunc
1 principalem descendit: quæ † *pupillaris* ob id dicitur, quòd non nisi pupillo fiat, in-
2 specta tamen magis ætate, in quam confertur, quàm præsenti [a] statu: † cùm *pupillum* propriè eum vocemus, qui in patris potestate esse desiit: [b] at cum fit substitu-
3 tio, necesse est, vt sit in potestate patris, sed tamen morte eius desinit. † Vel potius inde *pupillaris* denominata est, quòd pupillus puerum [c] significat, secundum antiquam huius verbi originem, quæ à pupo deriuata est, vnde ex etymo, qui in patris
4 potestate est pupillus dici [d] poterit. † Describitur autem *substitutio pupillaris*, [e] quòd sit ordinatio hæredis, à patre in testamento filiofam. impuberi facta, sub ea conditio-
5 ne, si impubes decesserit: † inuentaq; est à veteribus iustissima de causa. Quid enim æquius, quàm patrem suppeditare filio, quod propter ætatem non est? naturam altera natura adiuuat: nondum enim multæ rationis capaces sunt impuberes, & potius
6 dissipant, quàm sua dispensant. † Primùm autem [f] moribus Romanorum introducta fuit hæc substitutionis species: & D. Marci postea constitutione [g] approbata. quare iuris ciuilis rectè [h] dicitur, & ideo neque probari [i] debet.

a Vigl. hic.
b l. pupillus 239. de verb. sign.
c Alciat. dict. l. pupill.
d l. fin. de verb. oblig.
e Fumæus tractat. sub.
f Argu. l. more 8. in princip. de acq. hær.
g l. 4. in princ. de vulg.
h l. 2. s. has autem, C. de vete. iur. enucl.
i Bart. l. ornamentorum 37. in fin. de aur. & arg. leg.

1 *Quæ sint necessaria in substitutione pupillari.*
2 *Quibus liberis possit pupillaris fieri.*
3 *Impuberibus tantùm pupillariter substituitur.*
4 *Pupillaris patriam requirit potestatem.*
5 *Mater non potest pupillariter substituere.*
6 *Naturalibus tantùm an pupillariter substitui possit.*
7 *In pupillari necesse est, quòd pupillus morte testatoris sui iuris efficiatur.*
8 *Pupillus debet esse in potestate patria, tempore mortis testatoris.*
9 *Substitutio pupillaris non valet, nisi pater sibi ipsi faciat testamentum.*
10 *Item nisi impubes vel instituatur vel exhæredetur.*
11 *Item in ea requiritur, quod ex testamento adeatur hæreditas.*
12 *Pupillaris substitutio alia expressa, alia tacita.*
13 *Tacita pupillaris sub expressa vulgari continetur.*
14 *An contrà vulgaris tacita, sub expressa pupillari comprehendatur?*
15.16 *Quibus verbis pupillaris substitutio fiat.*
17 *Quandocunque in substituendo mentio pupillaris ætatis fit, pupillaris substitutio dicitur.*
18 *Effectus pupillaris substitutionis præcipuus, quod pupillo intra pubertatem mortuo substitutus in omnibus ipsius bonis succedat, vndecunque peruenerint: cessat in his effectus, vt num. 19*
20 *Arrogatus partim testatus, & partim intestatus decedere potest.*
21 *De aliis pupillaris substitutionis effectibus.*

Liberis suis impuberibus, quos in potestate quis habet,

non solùm ita, vt suprà diximus, substituere potest: id est, vt si hæredes ei non extiterint alius sit ei hæres: sed eo amplius,[c] vt si hæredes ei extiterint, & adhuc impuberes mortui fuerint, sit eis aliquis hæres. veluti si quis dicat hoc modo: [d] TITIVS FILIVS MEVS HÆRES MIHI ESTO. ET SI FILIVS MEVS HÆRES MIHI NON ERIT: SIVE HÆRES ERIT, ET PRIVS MORIATVR QVAM IN SVAM TVTELAM VENERIT: id est, antequam pubes factus sit: TVNC SEIVS HÆRES ESTO. quo casu siquidem non extiterit hæres filius, tunc substitutus patri fit hæres. si verò extiterit hæres filius, & ante pubertatem decesserit: [e] ipsi filio fit hæres substitutus. Nam moribus institutum est, vt cùm eius ætatis filij sint, in qua ipsi sibi testamentum facere non possunt, parentes eis faciant.

a *Libris*] Hæc textus nostri verba si diligenter expendantur, præcipua requisita quæ ad hanc pupillarem substitutionem sunt necessaria, in se comprehendunt, quæ Accursius hic colligit: tametsi nonnulli etiam alia adiecerint. † Verùm vt commu- 1
nem hac in re sententiam ostendamus, sciendum est, ad hanc pupillarem substitutionem octo esse necessaria.

† Primò necesse est eos, quibus ita substituitur, testatoris esse liberos legitimos [a] 2
& naturales, non solùm primi gradus: verùm etiam nepotes, pronepotes, & deinceps reliquos: quibus etiam eos, qui in vtero sunt, id est, postumos: [b] item & eos, qui per leges in potestatem alterius [c] transierunt, quales sunt arrogati, & ab ascendentibus [d] adoptati: quique ex principis beneficio, vel alterius eadem potestate præditi diplomate natalibus restituti sunt (quos vulgò legitimatos[e] dicimus) annumerare oportet.

† Secundò requiritur, vt liberi illi quibus substituitur, sint [f] impuberes, id est nec- 3
dum quatuordecim annorum, si sint masculi, vel duodecim si sint fœminæ. Eam enim ætatem impuberem [g] esse, legibus definitum est. Nec sufficit decimum quartum annum inceptum esse, sed completum [h] oportet.

† Tertiò necesse est, liberos in testatoris potestate existere: [i] nec impedit, quod 4
sublata sit hodie patriæ potestatis & emancipationis differentia: quia hoc verum est, quo ad successionem ab intestato [k]: sed in proposito successionis ex testamento meminimus, in qua leges antiquæ incorrectæ illibatæque [l] seruantur. † Vnde con- 5
sequens est, matrem, cum non habeat in [m] potestate filios, nec pupillariter eis substituere posse. Nec aduersatur Africani [n] responsum, qui tabulas pupillares vocat, quibus mater filio impuberi [o] substituit: quoniam ibi mater substituit tantùm vulgariter, & non pupillari substitutione. quod & ex eo apparet, cùm textus dicat *si hæres non erit*, quæ verba vulgarem [p] inferunt. † Vnde etiam est, quòd naturalibus quo- 6
que liberis (cùm in patris eorum potestate [q] non sint) pupillariter substitui non [r] possit. Volunt tamen quidam illis simpliciter substitui posse, modò pater naturales illos non appellet [s] filios: in quo tamen ego subsisto, cùm verba enunciatiua [t], ne in institutione quidem aliquid importent [u]: nisi simpliciter testator instrumentum confecisset, quo tales filios suos esse [x] affirmauit. Sed nec [y] emancipatis, neque hæreticis [z], neque filiis reprobam religionem sequentibus, pupillaris substitutio fieri potest, cùm in potestate patria non [a] sint.

† Quartò exigitur, vt pupillus morte testatoris efficiatur sui iuris, neque in alte- 7
rius recidat potestatem [b]: quod tamen in milite non obtinet. Is enim substituere pupillo nepoti potest, etiam in potestatem alterius [c] recasuro. † Quintò opus est 8
quod

a l.2. in princ. hoc tit.
b d.l.2. & l. qui in vtero 7. de statu hom.
c l. si plures 10. §. in arrogato, hoc tit.
d §. cùm autem impubes, Inst. de adoption.
e De quib. in §. fin. Inst. de nupt. dixi.
f d.l.2. in pr.
g l. qua ætate §. de testa. & Inst. quib. mod. tut. fi. in pr. l. si infanti 18. §. si autem, C. de iur. delib.
h d.l. qua ætate.
i d.l.2.
k §. nullam. Nouell. de hæred. ab intest.
l Gl. in Auth. ex causa, C. de lib. præt. vide Inst. in §. sed hac quidem, de exhær. lib.
m §. fœminæ, Inst. de adopt.
n l. si mater 33. hoc tit.
o gloss. d.l. si mater.
p Zas. tractat. substit. c.2. in 5. membr.
q Inst. de patr. potest. in princ.
r l. Lucius 45. de vulg.
s Argu. Auth. si quis liberos, C. de nat. lib.
t Auth. si quis C. de edend.
u l. ex facto 35. ff. de hær. inst.
x dict. Auth. si quis liberis.
y d.l.2. versic. cæterum.
z c.2. de hæreticis, in 6.
a c. Iudæorum 38 q.1.
b d.l.2. versic. nepotib.
c l. cùm filiusfam. 28.

quod filius mortis tempore in potestate patris fuerit, aliàs substitutio pupillaris non valet [d]. Quare si pater filio pupillariter substituerit, cúmque emanciparit, postea euanescet substitutio, propter dissolutam potestatem patriam [e]. Si tamen pupillus exiret potestatem patris per dignitatem aliquam, vt quia Patricius aut Consul fieret, secus foret: cùm huic Imperator omnia iura cognationis conseruet illibata [f].
9 †Sextò requiritur, vt pater sibi prius testamentum [g] faciat. Prius autem interpretamur non ex scripturæ, sed ex successionis [h] ordine, vt qui prius succedit, quamuis
10 vltimò scriptus sit [i], primus dicitur. † Septimò, oportet vt ille, cui fit substitutio, vel instituatur, vel [k] exhæredetur: Nam si præteratur, patris testamentum ipso iure nullum [l] est, & per consequens pupillaris substitutio [m], quæ pars est, & sequela pa-
11 terni testamenti [n], pariter corruit. † Octauò & vltimò ad validitatem pupillaris substitutionis exigitur, vt ex testamento adeatur [o] hæreditas. Nisi enim patris hæreditas adita sit, pupillare testamentum [p] euanescit. Si tamen pupillus cui pupillariter substitutio facta est, beneficio Prætoris abstineat, ac nolit hæres esse, adhuc suitatis
12 existentia confirmabit pupillares tabulas: idque communiter [q] obtinuit. † Porrò *pupillaris substitutio* etiam diuiditur in *expressam & tacitam*. *Expressa* fit verbis expressis, siue in genere, siue in specie [r]. In genere, vt cum filiis impuberibus institutis, dicit testator, *Vos inuicem substituo*: in specie, vt cùm testator vtitur formula in
13 textu hic expressa, de qua mox dicemus. † Tacita verò *pupillaris* est, quæ in expressa vulgari continetur, non quidem ex verbis, sed ex potestate legis, præsumentis talem esse potestatem testatoris. Placuit enim substitutionem filiofam. impuberi factam ita, *si hæres non erit* (quæ est expressa vulgaris) porrigi etiam ad eum casum, quo postquam hæres extitit, impubes [ſ] decessit. Nam si testator filio prospexit, in casum, quo hæres non erit, etiam casum, si hæres erit, & intra pupillarem ætatem moriatur (si de eo cogitasset) exprimere voluisse præsumitur. Hæc dicitur *tacita pupillaris*, ex tacita & coniecturata mente testatoris, per legis potestatem introducta.
14 † Cæterùm an sicut vulgaris expressa pupillarem tacitam comprehendit, ita contrà pupillaris expressa vulgarem tacitam contineat, controuersum est: eò tamen communiter itum [t], quod contineat: licet Politus [u] dissentiat, cuius opinionem [x] Viglius hic confirmat, cùm non sit in vtroque casu eadem extendendæ voluntatis ratio. Nam testatori potest imputari, si non expresserit vulgarem, cùm de eius successione agitur: at temerè omissa substitutio pupillaris non debet fraudi esse pupillo, cui nihil imputari potest, & cuius singularis fauor videtur, interpretationem voluntatis & scripti adiuuare, vt in vulgari substitutione contineatur quoque tacita pupillaris.

b *Vt si hæredes ei non extiterint.*] Quæ est formula vulgaris substitutionis.

c *Vt si hæredes ei extiterint.*] His verbis propriè pupillaris effertur.

15 d *Titius filius meus.*] † In hoc exemplo non est enunciata simplex pupillaris substitutio, sed mixta vulgaris cum pupillari, vt Accursius annotauit, sentítque idem Theophilus, qui ob id Græca compositione βελχάρηγπυπιλλαρίαν vocat: sicut Modestinus [y] *duplicem substitutionem*. Cæterùm si demas illa verba ex hac præscripta formula (*si hæres non erit*) habebis simplicem pupillarem: veluti, *filium meum impuberem instituo: & si hæres erit, & intra pupillares annos moriatur, Caius hæres esto.*
16 † Possunt tamen in hac substitutionis specie ista verba (*si hæres erit*) reticeri, vt [z] Bart. voluit: tum quia pupillo etiam repudiante admittitur pupillariter [a] substitutus: tum quia olim exhæredato impuberi poterat substitutio pupillaris [a] fieri. Alia autem posteriora verba (*si pupillus discesserit*) semper exprimi debent, vel in genere,
18 vel in specie. † Hoc non est [b] ignorandum, vbicunque in substitutionibus fit mētio pupillaris ætatis, eam substitutionem esse pupillarem, qualibuscunque tandem verbis id fiat. Nisi fortè pupilli mentio non dispositiuè, sed demonstratiuè fieret: quod tamen in dubio non [c] præsumetur.
19 e *Ipsi filio sit hæres*] Itaque perinde habetur, ac si ipse filius hunc instituisset. † Vnde magnum substitutionis pupillaris effectum colligis, quòd scilicet substitutus pupillo ante pubertatem mortuo succedit in omnibus bonis suis, siue ea à patre, à matre, à cognatis, vel quocunque alio euentu habeat. Sic enim scribit Vlpianus [d]: *Ad substitutos pupillares pertinent, & si qua postea pupillus obuenerint*. Quod adeò verū est, vt bona pupilli non ad eum tantùm, qui primo gradu pupillariter substitutus est, sed ad secundi quoque gradus substitutum [e] pertineant, si modò substitutus com-

d l. cohæredi, 41. §. filiæ, h. tit.
e Bart. d. l. 2.
f §. illud quoque Nouell. const. de dig.
g d. l. 2. §. prius.
h l. si quis, 3. de hæred. institut.
i l. 2. §. si quis ita scripserit, secundum tab.
k d. l. 2. vers. ita demum.
l l. antepen. de lib. & postu.
m d. l. 2. vers. nā si principale.
n d. l. 2. §. adeò.
o §. liberis, ꝭ. adeò.
p l. 1. in fin. hoc tit.
q Dd. l. si filius qui patri. 12. h. tit. l. si pater 28. in prin. de priuile. cred. vide de hoc Loriot. de substitut. Axio 35. & aliquot seq.
r Zas. tract. subst. c. 2.
ſ l. iam hoc iure, 4. hoc tit. l. quamuis, 4. C. de impub. & aliis subst.
t glos. l. pen. de ventre inspiciēdo, & d. l. iam hoc iure.
u Tract. subst. in materia pupillari.
x Vigl. hic nu. 19.
y In l. 1. de vulga.
z d. l. 2. hoc tit.
a l. si pupillus aliàs l. Iulianus 42 de acq. hær.
b §. non solum, ꝭ. eod.
c Zas. d. tract. de substit. c. 2.
d Argumento l. qui liberis 8. §. hæc verba, h. t.
e l. sed si plures 10. §. ad substitut. de vulg.
f Zas. d. tracta. subst. c. 2. in 6. memb.

pendiosè fuit huic substituto primo: vt quia testator pupillariter substituat filio suo
impuberi Titium, & subiungat, *quandocunque Titius morietur, Caium illi substituo.*
In verbis illis tacita vulgaris continetur, scilicet, *si Titius hæres non erit:* quæ substi-
tutio si verificetur, vt quia Titium contingat mori ante pupillum, & deinde pupil-
lus intra pupillares annos etiam decedat, tunc ad bona pupillaria Caius admittetur,
iure tacitæ substitutionis vulgaris, inclusæ in illa compendiosa, cuius nunc euenit
conditio, cùm Titius pupilli hæres [g] non fuerit. Cæterum vbi vtraque substitutio
esset pupillaris, ad secundi gradus substitutum non peruenirent pupilli bona [h]. †Ces- 19
sat autem supradictus pupillaris substitutionis effectus duobus casibus: primò in mi-
lite, qui hac mente substituit, vt ea solùm bona vellet ad substitutum pertinere, quę
à se ad institutum [i] peruenerunt. Potest enim miles beneficio militari hanc substi-
tutionem restringere ad certa bona vel sua tantùm, vel pupilli tantùm. Deinde ces-
set in filio arrogato, cui substituitur per arrogationem pupillariter: quia filio intra
pupillaria mortuo, substitutus in his bonis, quæ filius ab arrogatore eiúsve contem-
platione habuit, succedet: in aliis bonis pupillaribus non succedet, sed ea ad legiti-
mos hæredes, vel ad substitutum à naturali patre reuertuntur [k]. †Vnde consequens 20
est, filium arrogatum pro parte testatum, & pro parte intestatum decedere, contra
communem iuris [l] regulam: vel cum duobus testamentis, quod æquè prohibitum
est. Verùm hoc ideo receptum [m] aiunt, quia cùm lex concedat vnum, quod est con-
tra naturam, nempe vt quis duos patres habere possit: illud etiam admittit, quod il-
le idem partim testatus, partim intestatus decedere [n] valeat. Veteres tamen inter-
pretes [o] malebant, vt legitimi vel substituti hæredes, qui non interposita arrogatio-
ne impuberi successissent, bona arrogati non iure successionis, sed ex cautione ac-
ciperent, quam arrogator præstare [p] debet. Quod & legibus & rationi magis con-
gruum [q] est. †Sunt autem præter hunc, de quo iam diximus, & alij pupillaris substi-
tutionis effectus: nempe quod pupillaris expressa contineat in se vulgarem [r] taci- 21
tam: quòd pater potest facere filio impuberi substitutum hæredem [s] necessarium,
vt quia instituat filium impuberem, & fratrem filij impuberis, deinde fratrem filio
impuberi substituat, iam is frater erit hæres necessarius fratri, ac si suus esset: quod
secundæ tabulæ & patris & filij testamentum dicuntur: quòd euerso patris testa-
mento, nihilominus firma manet pupillaris substitutio: & tandem, quòd per pupil-
larem expressam mater pupilli excluditur. De quibus effectibus singulatim dispu-
tare hîc non est locus. Potest enim is, qui plenè instrui cupit, à suis fontibus, id est,
ex [t] Pandectis, vel ex singularibus [u] aliorum tractatibus illa repetere.

g Ita Bart. & Castr. l. quamuis 2. ad fin. de acquir hær.
h l. qui habebat, 48. de vulga. Zas. vbi s.
i d. §. ad substitutos.
k d. l. sed etsi plures, §. ad arrogatos. in l. si arrogator 22. ad fi. de adopt. quæ leges se inuicem declarant, ne pugnare videantur.
l l. ius nostrum 7. de reg. iur.
m Georg. Brándin. hic.
n facit l. ratas, 7. C. de rescin. vend.
o in d. l. si arrogator. quos Vigl. hic seq.
p Dixi in §. cùm autem impub. s. de adop.
q Vigl. hic.
r de quo dixi s. num. 13.
s d. l. sed etsi plures, §. quos possum. & l. si pupillus, §. sed quod in fratres de acq hær.
t in l. morib. 2. vbi latiss. omnes, de vulg.
u Pol. Zas. Fumæ. in suis tractatib. de substitut.

§. Qua ratione.

1 *Exemplaris substitutio cur sic dicta.*
2 *Affinitas substitutionis pupillaris & exemplaris.*
3 *Quomodo olim, quomodo etiam hodie exemplariter substituatur.*
4 *Iustinianum hic mente captum à furioso non distinxisse.*
5 *Quibus fieri possit exemplaris substitutio.*
6 *An naturali tantùm filio exemplariter substitui possit.*
7 *Qui possint exemplariter substituere.*
8 *Mater ad secunda vota transiens non potest hanc substitutionem facere.*
9 *An etiam impuberi exemplaris fieri possit substitutio.*
10 *Quæ personæ exemplariter substitui possint.*
11 *Differentia inter exemplarem & pupillarem substitutionem.*
12 *Pupillaris substitutio quomodo finiatur: quomodo item exemplaris.*

[a] Qua ratione excitati, etiam [b] constitutionem posuimus in nostro Codice: qua prospectum est, vt si qui [c] mẽte captos habeant filios, vel nepotes, vel pronepotes, cuiuscunque sexus vel gradus: liceat eis [d] etsi puberes sint, ad exemplum pupillaris substitutionis, [e] certas personas substituere. Sin autem resipuerint, [f] eandem substitutionem infirmari sancimus: & hoc ad exemplum pupillaris substitutionis:

tutionis: quæ postquam pupillus adoleuerit, infirmatur.

a *Qua ratione.*] Hæc verba apertè indicant, exemplarem substitutionem (cuius in hoc §. fit ᵃ mentio) ad pupillaris substitutionis exemplum introductam esse: † Ideóque *exemplaris* dicitur quia fit exemplar, similitudo, & imitatio pupillaris. † Quemadmodum enim hæc fit impuberi, non valenti testari, quandiu impubes est: ita illa liberis ob furorem vel alias ob aliquem morbum ingrauescentem testari non valentibus fieri solet, vt eis, donec resipuerint, aut morbus desierit, possit substitui. Ex vtraque ergo substitutione suppletur defectus personæ, nihil ex lege valentis agere.

3 † Fuit autem *exemplaris substitutio* etiam ante Iustinianum in vsu, sed tamen iure ᵇ Pandectarum fieri non poterat, nisi impetraretur à Principe. Hodie verò sanxit Iustinianus ᶜ, vt priuilegio deinceps ad eam rem impetrandam opus non esset: generali quippe lege posse parentes mente captis substituere, permisit. Quæ ergo olim erat priuilegiata, ea nunc iure publico est ᵈ concessa. Quamobrem immeritò tertia hæc habetur species, separata à vulgari & pupillari.

b *Constitutionem*] Quæ lib. 7. Cod. tit. ᵉ 26. etiamnum extat.

4 c *Mente captos*] Mente captus à furioso quomodo differat, alibi ᶠ diximus. † Quanquam autem ᵍ Iustiniani constitutio tantùm in mente capto concepta sit, idem tamen de furioso intellexit, neque vllam inter hos distinctionem fecit. quod vel inde apparet, quod expressè mentionem facit ʰ alibi huiusce substitutionis quæ furioso fit, vt Viglius etiam annotauit. Vt autem breuiter iuris tyrones intelligant, quibus

5 exemplariter substitui possit, † sciendum est hanc substitutionem non tantùm liberis fieri posse furiosis, & mente captis, sed etiam mutis ⁱ & surdis, eo videlicet casu, quo testari non ᵏ possunt: item prodigis, quibus nunquam testari ˡ permissum est, quoniam furiosis ᵐ æquiparantur. Idem existimarunt Politus & ⁿ Zasius in fatuo, cùm eodem morbo laboret, quo mente captus. quibus accedo, vtcunque Fabro & Angelo ᵒ repugnantibus, modò veri sint fatui. secus si crassæ tantùm rationis, quos vulgo *simplices* dicunt, quid enim fatuus diceret, nisi fatua? Nec refert, liberi tali morbo seu vitio correpti, naturales & legitimi sint, vel tantùm legitimi, id est, a-

6 doptiui aut legitimati. † Cæterùm de naturali tantùm non est expeditum Bartolus voluit indistinctè huic substitui posse ᵖ: quod verum putant Doctores, si mater substitueret, cui naturalis succedere ᵍ potest. Aliud in patre censent, quia pater his tantùm exemplariter substituit, quibus legitimam relinquere ʳ potest, quam naturalib. relinquere non posse ˢ certum est. Potest tamen Bartolus defendi: quoniam legitima non requiritur, vt hæc substitutio valeat: sed ne testamentum impugnetur ᵗ. Vnde videmus, exhæredato pupillariter substitui ᵘ posse, & per consequens exemplariter ˣ. Substitutio enim non propter legitimam, sed quia morbo detentus testari non

7 poterat, introducta ʸ est. † Porrò sciendum est, non solùm patrem, sed & matrem exemplariter substituere posse ᶻ. Nam hîc non habetur patriæ potestatis ratio, sed sola venit consideranda naturæ & generationis potestas, quæ in vtroque ᵃ parente est. Sed si pater substituere volet, matri præferendus ᵇ est: vterque enim substituere

8 non potest, ne cum duobus testamentis ᶜ infirmus decedat. † Quòd si mater defuncto marito, ad secundas nuptias conuolauerit, adeò exemplariter substituere non potest, vt etsi prius substituisset, tum euanescat substitutio ᵈ. Lex enim de huiusmodi fœminis immoderatis malè confidit, quæ plerunque nouis maritis non solùm res filiorum, sed etiam vitam addicunt ᵉ: cuius rei exempla allegare recentia possem, si non parerent odium.

9 d *Etsi puberes.*] † Implicatiua videntur hæc verba, vt etiam impuberes includant: certè Accursius ᶠ hanc substitutionem non solùm puberibus, sed etiam impuberib. fieri posse censuit. Quæ Accursij opinio procedere potest, si vel mater substitueret, vel emancipato substitueretur ᵍ: quoniam tunc iure directo substitutio vt pupillaris, valere non potest ʰ. Alioqui si suo impuberi & furioso fieret, pupillaris ante pubertatem iudicaretur ⁱ: sed pòst, Loriotus ᵏ putat, illam exemplarem esse.

10 e *Certas personas.*] † Quæ sunt autem hæ personæ, quæ possunt ita substitui? Et si quidem is, cui exemplaris substitutio fieri debet, liberos habeat, hi primò substituendi sunt: modò sanæ mentis existant, neque eodem morbo laborent. Sin autem nulli supersint liberi, sed fratres adsint, aut sorores, illi substituētur ˡ. Quibus pariter

a Et in l. ex facto 43. hoc tit. l. humanitatis. 9. C. de impub. & aliis substit. vtrobique Dd. latiss. b d. l. ex facto c hic, & d. l. humanitatis. d Vigl. hic. e d. l. humanitatis. f §. furiosi. 3. de curat. g d. l. humanitatis. h l. vlt. §. vlt. C. de cur. fur. i d. l. ex facto in prin. k d. l. discretis, C. qui test. fac. poss. l l. is cui 18. de testa. m l. 1. C. de cura. fur. n in mate. exempla. o per l. 4. in fin. C. qui testam. fac. pos. p Argumento l. fin. C. de confir. tut. q §. sed vulgo, 3. ad Tert. r d. l. humanitat. C. de imp. & aliis substi. s l. huma. 8. C. de naturalibus liber. t d. l. human. C. de impub. vers. vt occasiones. u l. 1. vers. penult. de vulg. x vt hic. y d. l. ex facto, ver. nam etsi furiosi. Loriot. de subst. Axi. 72. z d l. human. verb. parent. a l. maximum vitium 4. C. de liber. præter. b Argum. l. 4. de cur. furios. c §. posteriore. 3. quib. mod. testa. infir. d Bart. d. l. ex facto colum. 4. vers. quid si mater. Zas. & Polit. in exem. e l. lex quæ tutores. 22. §. serui, C. de administr. tut. f gloss. magna hic. g Loriot. de substitu. Axio. 71 Zas. de substi. exem. h Argumento l. Scæuola 76. ad Trebell. i Argum. l. 3. de tut. k d. Axio. 71. l d. l. huma. vers. pen. & fi.

image
not
available

image
not
available

[a] Non solùm autem hæredibus institutis impuberibus liberis, ita substituere parentes possunt, vt si hæredes eis extiterint, & ante pubertatem mortui fuerint, sit eis hæres is, quem ipsi voluerint: sed etiam exhæredatis. Itaque eo casu si quid exhæredato pupillo ex hæreditatibus, legatísve, aut donationibus propinquórum atque amicorum adquisitum fuerit, [b] id omne ad substitutum pertinebit. Quæcunque diximus de substitutione impuberum liberorum, vel hæredum substitutorum, vel exhæredatorum, eadem etiam [c] de postumis intelligimus.

a *Non solùm*] Suprà dictum est, impuberi qui sit institutus hæres, pupillariter posse substitui: † Hic amplius additur, hanc substitutionem exhæredato quoque filio fie- 1
ri posse [a]. Et olim quidem istud obtinebát, etiamsi pupillus mala mente exhæres scriptus esset: adhuc enim poterat pater illi pupillariter substituere [b]. † Hodie verò 2
hæc res rarius in quæstionem venit [c], propterea quòd impubes haud ita facilè causam ingratitudinis committere potest, sine qua iure Nouellarum [d] exhæredatio non valet. Si tamen proximus pubertati fuerit, & doli capax, nihil impedit quo minus ob impium facinus exhæredari possit: cùm & aliàs tales impuberes puniri, leges [e] permittant.

b *Id omne ad substitutum*] † Omnia ergo pupilli exhæredati bona, vndecunque 3
obuenientia, si eum intra pupillares annos mori contingat, ad substitutum pertinebunt, quod & cum filio hæredi instituto substituitur, obtinere suprà [f] diximus. quoniam vtroque casu non suis bonis testator substituit, sed impuberis. Videtur tamen aduersari Triphonij [g] responsum, quo filio exhæredato à milite substitutum ea tantum accipere tradidit, quæ à testatore peruenerunt. † Sed non obstat, si emendatè 4
legatur, vt illud Viglius [h] restituit, ad hunc modum: *Si miles exhæredauerit filium, vel sciens eum suum filium esse, silentio præterierit, an legatum à substituto ei dari possit, quæsitum est. Dixi non posse, licet ampla legata reliquerit exhæredato. Miles & emancipato filio substituere potest. Verùm hoc ius in his exercebitur, quæ ab ipso ad eum cui substituit, peruenerint: non etiam in his, quæ habuerit, vel postea acquisierit. Nam etsi filio suo viuo adhuc auo substituit, post acquisitam ei aui hæreditatem, nemo diceret, ad substitutum pertinere.* Hæc Triphonius, qui non negat, quod hîc docet Iustinianus, substitutum filiofamiliâs pupillariter consequi etiam ea bona, quæ filio postea obuenerant: sed illud solùm negat, à filio exhæredato non valere legatorum [i] dationem. Et multùm interest inter onus legati, & ipsam substitutionem, quam pupilli interest valere, ne moriatur intestatus [k]. Altera pars Triphoniani responsi huc non pertinet: loquitur enim de milite, qui singulari iure substituere potest, etiam exhæredato filio, saltem ratione eorum bonorum, quæ à se proficiscuntur. Scio Doctores aliter hunc nodum dissoluere: sed hæc Vigliana emendatio omnes hac in re altercationes facilè sopit.

c *De postumis*] Et hoc quidem iure veteri. † Nouellarum enim lege postumo in- 5
stituto tantùm, non etiam exhæredato substitui pupillariter potest: cùm is nequeat ingratitudinis causam committere, sine qua hodie exhæredatio nulla [l] est.

a l. 1. s. substituere, hoc tit.
b l. si. C. de curat. furios. l. 8. isti quidem. ibi glo quod met. causa.
c Gloss. fi. hic.
d s. aliud quoque, vt cùm de appel. cognosc.
e l. excipiũtur, ad Sylleian.
f in princ. huius tit. vers. ipsi filio fit hæres.
g l. miles ita, s. exhæredato, de mil. testa.
h Vigl. hic.
i Rationem diuersitatis vide hic apud Vigl. 2. & seq.
k Balduin. hic.
l Dixi in s. postumi, Inst. de exhær. liber.

§. Liberis.

1 *Pupillaris substitutio vt valeat, necesse est, patrem sibi etiam testamentum facere.*
2 *Principali non subsistente, nec accessorium valet.*
3 *Substitutio præcedens patris testamentum, an concidat.*
4 *In coniunctionibus non curatur ordo, quid prius aut posterius dictum sit.*
5. 6 *Patris testamento non valente, pupillaris substitutio tamen valet: secus tamen est iure Prætorio.*
7 *Quæ sit diuersi iuris ratio.*
8 *Huius §. correctio ex iure nouissimo.*

Liberis autem suis testamentum nemo facere potest, [a] nisi & sibi faciat. Nam pupillare testamentum, [b] pars & sequela est paterni testamenti: adeò, vt si patris testamentum non valeat, [c] nec filij quidem valebit.

1 a *Nisi & sibi*] † Et hoc est, quod suprà [a] sexto loco necessarium diximus, ad validitatem pupillaris substitutionis, nempe, vt pater sibi prius testetur, & quidem priore loco, vt [b] Vlpianus respondit.

b *Pars & sequela*] Pars enim testamenti, in qua pater sibi hæredem instituit, principalis dicitur: ea verò, in qua filio impuberi substituit, accessoria est. pendet enim ex principali, & ab illa omnem vim suam accipit [c]. Vnde nisi pater sibiipsi hæredem scripserit, hoc est, nisi partem principalem condiderit, pupillaris non habet, vnde sibi
2 robur assumat: idque ex generali & vulgata iuris regula. † *Si principalis causa non subsistit, nec sequela vel accessio subsistere* [d] *potest*. Debet ergò patris testamentum
3 præcedere pupillarem substitutionem, & priori loco poni: † adeò, vt nonnulli putarint, si pater prius filio testamentum fecerit, deinde sibi, per hanc ordinis confusionem irritari pupillarem substitutionem, maximè si ea institutionem filio exhæredato præcedat [e]. nam si filius institutus fuerit, secus putant, cùm tunc ordine intellectus præcessisse videatur institutio: quod tamen alij reprobant. Cur enim non idem intellectus accipitur, & vt extranei institutio præcedere fingatur? Quare rectè Iason [f] Vltramontanorum sententiam probat, vt conuersa scriptura non noceat, si modò
4 substitutioni omninò coniunctim adhæreat institutio. † In his enim, quæ simul & coniunctim fiunt, non attenditur, quid prius, quidve posterius sit [g] positum.

5 c *Nec filij quidem valebit*] † Hinc discis, patris testamento, velut principali, non valente, nec pupillares tabulas consistere. Quod Accursius procedere ait, si ab initio paternum testamentum non valeat, aut etiam iure ciuili postea per querelam [h] in totum subuertatur [i]: secus esse, si iure prætorio per contra tabulas bonorum possessionem patris testamentum expugnetur, quia tunc salua manet pupillaris substitutio.
6 † Diuersitatis [k] ea est ratio, quoniam Querela iure ciuili testamentum infirmet, Bonorum verò possessio iure Prætorio, quod non satis validum est ad tollenda ea, quæ iure ciuili constituta sunt: tum quòd Prætor neque hæredem facere, nec ex hæredum albo quenquam [l] detrahere potest: tum quia cùm per tabulas pupillares consulatur impuberibus, illæ etiam impugnato per ius Prætorium testamento conseruantur. quippe quòd Prætoris mens nunquam fuit, vt quæ ad prouisionem pupillo-
7 rum pertinerent, ea per contra tabulas bonorum possessionem euerterentur [m]. † Hodie verò, siue testamentum patris sit nullum ex causa præteritionis, siue per querelam inofficiosi euersum, durabunt nihilominus pupillares tabulæ, ex Nouella Iustiniani [n], sicut & cætera testamenti capitula, præter institutionem.

Marginal notes: a in princ. huius tit. num. 8. — b l. 2. §. prius. & l. qui plures, §. fin. hoc tit. — c Theoph. hic. — d l. quod per manus, de iure codicill. l. cum prim. 139. de regul. iur. — e Gl. & Bart. in d. l. 2. §. prius. — f in fin. dict. §. prius. Et probat idem Vigl. & Bald. hic. — g Argu. l. quidam in testa. de pecul. leg. — h Secus si pro parte tantum. l. in substitut. de vulg. — i l. Papinia. §. sed nec impuberis, de inoff. testam. — k Glos. fin. hic in med. — l Argu. §. quos autem, J. de bon. poss. — m Bartol. l. ex duobus. §. fin. hoc tit. & Cantiunc. hic. — n Authent. ex causa, de lib. præterit.

§. Vel singulis.

1 *Quando singulis impuberibus substituitur, quilibet testamentarium hæredem ex substitutione habet.*
2 *Substituens verò vltimo morienti, legitimam successionem seruare videtur.*
3 *Resolutio ad §. Seia libertis. l. Titia, de legat. 2.*

[a] Vel singulis liberis, [b] vel ei qui eorum nouissimus impubes morietur, substitui potest: singulis quidem, si neminem eorum intestatum decedere voluerit: nouissimo, [c] si ius legitimarum hæreditatum integrum inter eos custodiri velit.

Totus hic locus ad verbum descriptus est [a] ex Florentini responso.

1 a *Vel singulis*] † Et eo casu, quando singulis liberis substituitur, quilibet eorum intra pupillaria decedens, testamentarium hæredem habere ex substitutione censetur.

b *Vel ei*] Ideo additum est, vel ei, qui eorum nouissimus, &c. quia non est necesse reliquis substituere, propterea quòd is, qui nouissimus impubes moritur, aliàs ex lege XII. tabul. successit [b].

c *Si ius legitima*] Si successionem ab intestato saluam inter eos custodiri velit: quasi diceret, cùm substituitur ei, qui vltimo morietur, si vnus præmortuus, eius portio

Marginal notes: a l. vel singulis. vnde hic §. est sumpt. & l. si pater impuberis, hoc tit. — b l. 1. J. de agnat. success.

defertur ad alios [e] fratres, & fit iure legitimo, id est, per legem XII. tabul. † Vnde colligitur, quod substituens vltimo morienti non videatur filios inuicem substituere; sed legitimam successionem conseruare. Sed diuersum alibi in non dissimili specie Paulus [d] respondit: nam cùm quidam pluribus fundum legauerat, & interdicta alienatione nouissimo morientem rogarat, vt Titio eum restitueret, hic voluit ille inuicem substituros hæredes censeri. Et sanè doctores multum se torquent in tollendo hoc obice. † Tutius autem fuerit, in re tam perplexa Bartoli [e] sententiam amplecti, quæ etiam frequentius recepta est. [f] Is differentiam constituit, nouissimo facta substitutio sit in omnibúsne bonis, vel (vt alij quoque ex eiusdem sententia adiiciunt) indefinitè: an verò simpliciter, veluti in præsenti §. vbi vltimo morienti impuberi substituit testator. Hoc enim casu omnes filij citra substitutionem meréque iure legitimo successisse videbuntur, illi verò inuicem substituti, ac per fideicommissum rogati intelligentur, vt ipsi substituto hæreditas, detracta Trebellianica, ac plerunque simul portione legitima ex fideicommisso restituatur. [g] Quæ res impediet etiam alienationem vltra eam portionem, quæ ex fideicommisso deduci conducitur, [h]

2 [right margin, at "Vnde"]
3 [right margin, at "Tutius autem fuerit"]

e d. §. 11.
d l. Titia §. Seia & d. l. vel singulis.
e in d. §. Seia & d. l. vel singulis.
f Iaf. l. potest hoc tit. Vigl. hic.
g Glos. & Dd. in l. quanquam C. ad l. Falc.
h Hæc omnia probantur in d. §. Seia ibi Bald. & alij. Bart. d. l. vel singulis Porc. & Cantiunc. hic.

§. Substituitur.

1 Substitutio pupillaris nominatim & generaliter fieri potest.
2.4 Si fiat generaliter, quos effectus habeat. & num. 5.
3 Regul. Hæres hæredis est quoque testatoris hæres: quando locum habeat.

[a] Substituitur autem impuberi aut nominatim: veluti, TITIVS HÆRES ESTO: aut generaliter: vt, QVISQVIS MIHI HÆRES ERIT. Quibus verbis vocatur ex substitutione impubere mortuo filio, illi [b] qui & scripti [c] sunt hæredes, & extiterunt, [d] & pro qua parte [e] hæredes facti sunt.

a *Substituitur.*] † Duplicem pupillariter substituendi formam proponit hic Imperator. Aut enim nominatim fit, & verbis singularibus hæc substitutio, expresso scilicet substituti nomine: aut verbis generalibus, veluti si pluribus institutis hæredibus subiungat testator, *Quisquis mihi hæres erit, is & filio meo ante pubertatem mortuo hæres esto.* † Huius autem generalis substitutionis triplex hic effectus refertur. Primus est; quòd ad hæreditatem impuberis hi soli veniunt, qui sunt scripti in testamento: [a] nam de his tantum testator substituendo sensit. Vnde si extraneus aliquis filiusfam. vel seruus institueretur, cum aliis hæredibus (quo casu patri vel domino acquireretur hæreditas) hi, pater scilicet vel dominus non admitterentur ab bona pupilli, si intra pupillaria decederet, quia non sunt scripti hæredes. [b] Potestate enim iuris, non iudicio testatoris seu defuncti hæreditas eis [c] obuenit. Eôdem modo, si hæres mortuus fuerit non admittetur ipsius hæres ad pupilli bona, vt qui non sit scriptus in testamento, & de quo testator non senserit: [d] licet alioqui communis sit regula, [e] † *Hæredis hæredem & testatoris hæredem esse.* Sed ea tum procedit, vbi non singularis erga primum hæredem affectio spectatur, qualis in nostro casu est. [f] Si quando tamen eueniat, vt hæredis hæres etiam testatoris iudicio nitatur, puto eum admitti oportere. † Secundus effectus est, quòd nisi hic substitutus patri hæres extiterit, filio succedere non possit. Vnde si quisquam patris hæreditatem repudiauerit, ad pupillarem non admittetur. [g] † Tertius denique effectus est quòd easdem partes substituti accipiunt ex bonis pupillaribus, quas acceperant in substitutione in bonis testatoris. Nam hîc quoque locum habet regula, [h] *quòd partes in institutione adiectæ videantur repetitæ in substitutione.* Quare si aliquis institutus sit in quadrantem, & deinde impuberi substitutus generaliter, is etiam quadrantem accipiet in pupilli bonis. [i] Hi tamen effectus in substitutione nominatim facta non obtinent. magna ergo est differentia, nominatim quis an generaliter substituatur.

1 [right margin, at "Duplicem"]
2 [right margin, at "Huius autem"]
3 [right margin, at "Hæredis hæredem"]
4 [right margin, at "Secundus effectus"]
5 [right margin, at "Tertius denique"]

b *Illi.*] Vel etiam ille. neque enim superior generalis substitutionis formula omninò pluralem numerum desiderat.

c *Et scripti sunt.*] Et sic ad substitutionem non admittetur hæres legitimus, qui scriptus non fuit.

d *Et extiterunt.*] Conditionem siquidem ascriptam euenire oportet: sufficit tamen eum

a l. 3. l. qui liberis. §. hæc verba hoc tit.
b l. cum filio. ibi Dd. hoc. ti.
c d. §. hæc verba.
d dict. §. hæc verba.
e l. fi. C. de hæred. instit. l. si quis filiumfa. §. fin. de acqu. hær. l. hæredis appellatio. de verb. sig.
f Ita Dd. communiter respondent. d. §. hæc verba.
g d. l. qui liberis.
h Dd. l. C. de impub. & aliis substitut. dixi. §. tit. prox. §. etsi ex dispar. rib.
i d. §. hæc verba.

eam semel euenisse.

c *Pro qua parte*] Non etiam pro qua parte hæredes scripti sunt. Fieri enim hic potest, vt maiorem consequantur ex hæreditate testatoris partem, quàm ex qua scripti fuere, vt si cui cohæredis repudiantis portio iis accreuerit: vt Balduin. declarat.

§. Masculo.

1 *Pupillaris substitutio finitur pubertate.*
2 *Item si hæreditas paterna nō sit adita.*
3 *Item per agnationem postumi.*
4 *Vel si testamentum patris corruit.*
5 *Adponuntur & alij modi, quibus hæc substitutio finitur.*

Masculo igitur vsque ad quatuordecim annos substitui potest, fœminæ vsque ad duodecim annos: & si hoc tempus excesserint, substitutio euanescit.

Vnum tantùm modum subiungit Imperator, quo pupillaris substitutio finitur:
1 † nempe, cùm is cui facta est, pubertatem attigit. Est autem pubertas in masculo, annus 14. in fœmina 12. sed etsi minus tempus expressum est in substitutione, eo adueniente expirat [a]. Si verò maius tempus 14. annis comprehendatur, nihilominus e-
2 uanescit 14.[b] anno. † Sunt tamen & alij modi quibus hæc substitutio extinguitur, vt si hæreditas paterna non sit adita, cùm ex hoc tabulæ sint destitutæ, vtpote nullum
3 facientes hæredem [c]. † Item per agnationem postumi, cuius in tabulis non est facta mentio: cùm ipsi non secus, quàm ei qui natus est, substitui pupillariter possit [d].
4 † Vel si patris testamentum infirmetur penitus, quia tabulæ pupillares simul conci-
5 dunt, nisi vel suitate, vel recentiore iure sustineantur [e]. † Idem quoque est, si vel pupillus, vel substitutus intestabiles fiant, rerúmque ex tabulis minus [f] capaces, puta per capitis deminutionem, vel si pupillus ante patrem decedat, aut emancipetur [g], aut conditio extrinseca fuerit adposita, eáque deficiat [h]: aut pater aliud sibi testamentum faciat, sicque prius rumpatur [i]: & si qui sint alij casus, quos post Accursium [k] Bartolus in vnum colligit: ego principaliores tantùm annotare volui.

a l. si ita quis. de vul.
b l. in pupillari hoc tit. l. precib. C. de impub. & aliis subst.
c l. si plures. h. tit.
d l. si pater. l. 2. §. postumus. de vulg.
e Dixi §. s. liberis. nu. 4. & 5.
f l. nec ei, de adopt. l. 2. §. si is qui hoc tit. l. si quæramus, de testa.
g l. quòd si filius, de captiuis. l. coher. h. t.
h l. qui liberis. ibi gloss. h. tit.
i l. si quis eum, § fi. hoc tit.
k d. l. in pupillari.

§. Extraneo.

1 *Extraneo vel puberi miles directò substituere potest: paganus non: & quæ sit diuersitatis ratio.*
2 *Compendiosa substitutio explicatur.*
3 *Compendiosa substitutio in quodcunque tempus conferri potest.*
4 *Compendiosa à milite facta quos effectus habeat.*
5 *Limitatio eorundem effectuum.*
6 *Discussa l. precibus. C. de impub. & aliis substitut.*
7 *De compendiosa à pagano facta.*
8.9.11 *Differentia inter verba directa, obliqua, & communia.*
10 *Fideicommissum quid?*
12 *Compendiosa à pagano facta verbis directis quem effectum habeat.*
13 *Quid si fiat verbis obliquis.*
14 *Quid item, si communibus concepta sit.*

[a] Extraneo verò, vel filio [b] puberi hærede instituto, ita substituere [c] nemo potest, vt si hæres extiterit, & [d] intra aliquod tempus decesserit, alius ei sit hæres: sed hoc solùm permissum est [e], vt cum [f] per fideicommissum testator obliget alij hæreditatem eius, vel totam, vel pro parte restituere. quod ius, quale sit, suo loco trademus.

a *Extraneo*] *Extraneum* intelligit, qui non sit in ipsius substituentis potestate, siue ille prorsus extraneus sit, seu duntaxat emancipatus, aut alias liberatus nexu potestatis patriæ.

b *Puberi*] Siue sit potestati substituentis subiectus, siue eius potestatem exierit.[a]

1 c *Nemo*] † Qui sit paganus: secus est in milite. Is enim & extraneo, & hæredi filio emancipatóque directò substituere potest [b] Diuersitatis ea est ratio: quia scilicet in paganis, qui semel est hæres alicuius iure ciuili, non potest hæredis nomen amplius exuere: neque potest vnus ad tempus hæres institui, atque ex tempore deinde

a Cantiūc. hīc.
b l. milites etiam, l. miles ita, §. exhæredato, de milit. testa. n. l. in testamento 1. C. eo.
c l. ei qui. de hær. inst.

alius [d]. Militum verò testamenta iure gentium censentur: vbi de voluntate ipsorum constat, ibi & hæredis institutio ad tempus & ex tempore [f] toleratur.

d *Intra aliquod tempus*] Puta si intra 25. annum ætatis suæ decesserit.

e *Eum*] Filium puberem.

f *Per fideicommiss.*] Potest ergo puberi tam extraneo, quàm suo, per fideicommissum substitui: nempe vt is per fideicommissum obligetur, hæreditatem vel totam, vel pro parte alteri restituere, quarta tamen Trebellianica, vel etiam legitima per se, aut hæredem suum detracta [g]. Porrò quia Doctores in hunc locum compendiosæ substitutionis tractatum, qui longissimè patet, congessêre, operæprecium fuerit, & hanc substitutionis speciem breuiter enarrare. † Dicitur autem *compendiosa substitutio*, quæ verborum compendio vltra pubertatem porrigitur [h], siue vsque ad 25. 2
annum substituerimus [i], siue vsque ad aliud certum tempus [k], siue etiam sine certo tempore quandocunque hæres decesserit, fiat substitutio [l]: † Potest enim conferri 3
in quodcunque tempus, siue in incertum, siue certum & limitatum, prout testatori placuerit, modò anni pubertatis excedantur. Intra enim illud tempus Pupillaris semper dicitur [m]. Plurimum autem refert, an à milite, an à pagano compendiosè substituatur. Et primò videamus, quid iuris obtineat, quando miles ita substituit: tum enim propria est species, & separata à reliquis substitutionum speciebus [n]. † Militi 4
ergo concessum est singulari iure, vt hæredi suo, siue extraneo, possit directò substituere, etiam post pupillares annos. Nam si miles ita scripserit in testamento: *Caium instituo, & quandocunque* [o] *decesserit, vel, si intra 25. annum moriatur, Titius hæres esto:* substitutio semper erit directa, capietque [p] substitutus directè per se non solùm testatoris bona, sed etiam filij propria, iure communi, si intra pupillaria mortuus fuerit [q]: post eam ætatem ex priuilegio militari patris tantùm bona cum fructibus inuentis in hæreditate, auferet [r]. Alia autem pupilli bona qui pubes factus decessit, ad legitimos hæredes pertinebunt, vel etiam testamentarios, si pubes testamentum fecerit. † Prædicta tamen locum non habent, si is cui miles [f] compendiosè 5
substituit, matrem reliquerit superstitem. Tum enim filio post pubertatem mortuo, militis verba etiam directa, fauore matris, in fideicommissum trahuntur [t], seu (vt nostrorum verbo vtar) obliquantur, rogatáque mater censetur, vt salua Trebellianica bona paterna substituto cum fructibus inuentis restituat. Bartolus tamē id tum demum verum censuit, si miles substitutum per verba communia, quæ tam directæ, quàm fideicommissariæ substitutioni conueniunt, vocasset [u]: secus esse, quando miles verbis directis vsus fuisset, quia substitutus etiam matrem excludet [x]. & quanquam in hanc Bartoli sententiam frequentius est itum: † ea tamen 6
tam Papiniani [y] responso, quàm Maximiani & Diocletiani Impp. [z] constitutione, apertè infringitur: cùm hi in vtrisque locis, verbis merè directis sint vsi. Magis ergo est, prædicto casu matris fauore, & militis priuilegio verba directa ad obliquum sensum flecti, vt Politus & Zasius [a] voluerunt: éstque hoc insigne priuilegium militis, quòd verba verè directa fauore matris obliquentur. Et hæc quidem in milite compendiosè substituente obtinent: † Nunc de compendiosa substitutione à pagano 7
facta videamus. † Et circa hanc Doctores [b] inter verba directa, obliqua, & communia, differentiam constituunt. *Directa verba*, quæ aliàs *ciuilia* dicuntur, sunt: 8
Hæres esto, dominus [c] *esto, hæredem instituo, substituo, hæredem facio, scribo, hæreditatem accipiat,* [d] & similia: idque propter qualitatem hæreditariam adpositam. † *Obliqua verba* sunt, quæ & *precaria* vocantur, per quæ substitutus non per se, sed per 9
alterius manum ad bona defuncti peruenit: vt sunt hæc: *Rogo, volo,* [e] *mando, restituantur, dentur, distribuantur* [f]? Et ideò *verba fideicommissorum* appellantur [g]. † *Fideicommissum* nempe id dicitur, quod fidei alterius est commissum, vt illud alteri re- 10
stituat [h]. † *Verba* verò *communia*, siue (vt Faber vocat) *æquiuoca* sunt vtrique sensui 11
conuenientia: hoc est, quæ non tantùm directæ substitutioni conueniunt, sed etiam ad fideicommissum accommodari possunt: cuiusmodi sunt, *substituo* [i], *perueniat, succedat, pertineat, redeat, habeat, remaneat, deferatur, deuoluatur* [k], *reuertatur*: si tamen qualitas hæreditaria non adiicitur. Nunc ad propositum: † Si compendiosa 12
substitutio à pagano verbis directis facta sit, ante pubertatem iure directo [l] valet.

d §. hære. §. de hære. insti.
e Bart. l. i. eque, de milit. testa.
f l. miles ita, de milit. test.
g l. quanquam, C. ad l. Falcid.
h l. precib. §. si vero, C. de impub. & aliis substit.
i l. centurio, de vulgari.
k l. cùm auus, de cond. & demonst.
l d. l. miles ita.
m l. in pupillari, h. tit.
n Ias. post Alexan. in Rubr. de vulg.
o d. l. miles ita.
p d. l. centurio.
q Vt §. in princip. huius tit. vers. ipsi filio si hæres.
r d. l. milites etiam, & d. l. miles ita, & d. l. centurio.
f glo. verbo ad exemplum §. §. qua ratione §. eod.
t l. precib. C. de impub. & aliis substitu.
u Atque ita intelligit d. l. precib. in fine.
x Ita accipit d. l. centurio, quæ aliàs obstare videtur.
y d. l. centurio.
z d. l. precibus
a Vterque in Tract. substit. compend.
b §. d. testa. §. de sing. reb. per fideicō. relict.
c l. his verbis, in prin. de hæred. instit.
d l. quoniam indig. C. de test.
e Zas. in d. tract. post Polit. & alios.
f d. l. quoniam. & l. 2. C. commu nia, de leg.
g Bart. d. l. centurio pen. col.
h §. fin. Instit. de fideicom. hæred. in princ. vers. quibus.
k l. iam hoc iure, hoc tit. Glo. d. l. centurio. licet Vigl. in §. qua ratione hoc verbum substituo directum putet.
k Bart. d. l. centurio. & ibi Dd. & in d. l. precib. Can. in c. si pater. ibi Franc. de test. lib. 6.

nam si pupillus patri hæres non fuerit, substitutus ex vulgari vocabitur: sin hæres extiterit, & intra pupillaria moriatur, substitutus ex pupillari admittetur, etiam exclusa matre. Post eam verò ætatem [m] alij substitutionem nullam effici volunt [n], alij vim fideicommissi habere putant [o], alij denique separanda censent bona testatoris à filij bonis aliunde acquisitis: vt in his substitutus nihil iuris habeat, sed protinus adueniente pubertate substitutio verbis directis facta, quantum ad hæc bona, euanescat: in illis autem substitutus ius habeat, non quidem directò, sed per fideicommissum. Capiet enim substitutus huiusmodi bona testatoris ex manu hæredis, qui filio ab intestato succedet, salua Trebellianica.

13 † Nunc de secunda verborum qualitate videamus, quando compendiosa verbis merè obliquis seu precariis concepta est: & tum res non habet difficultatem. Siue enim filius intra ætatem impuberem, siue postea moriatur, substitutio fideicommissaria erit [p], & hæredes ab intestato succedentes substituto bona restituere tenebuntur: retenta tamen Trebellianica.

14 † Sin verò compendiosa substitutio verbis communibus, quæ directè & obliquè intelligi possunt, concepta sit, nonnullis [q] placet, & ante & post pubertatem substitutionem fideicommissariam esse [r]: alij receptiùs tradunt, illam ante pubertatem directã esse, post verò fideicommissariam [s]. Quod Bartolus [t] verum esse dicebat, nisi cùm pupilli mater superesset, cuius fauore, omni tempore fideicommissariam existimauit. Et hæc quidem de substitutionum materia paucis dixisse sufficiat: satis enim est, in re tam difficili, támque intricata, vel quandam viam strauisse tyronibus iuris, ad altiora deinde inuestiganda.

m l. in pupillar. de vulg. substi.
n l. verb. ciuilib. vers. frustra, eo. tit. Io. And. d. c. si pater. Cy. & Sali. d. l. precib.
o Pan. & alij d. c. Raynutius, de testamentis. Coras. latissimè in l. precib. nu. 32. cum seq. C. de imp. & aliis substitut.
p Zas. de compendio. in 3. membro, & Cant. hic.
q l. cohæredi. §. 1. vers. ne aliud, de vulg. subst.
r Gl. d. l. centurio. vers. si autē dixit.
s Gl. mag. §. qua ratione, in h. §. eod.
t In d. l. precib.

Quibus modis testamenta infirmentur. Tit. XVII.

1 *Testamentum quod ab initio non valet, nullum, seu iniustum, aut non iure factum dicitur.*
2 *Testamentum quando dicatur rumpi.*
3 *Quando item irritum fieri.*
4 *Rumpi & irritum fieri testamentum quomodo differunt.*

1 *Testamentum* † quandoque ab initio non valet, & tum nullum, seu iniustum, aut non iure factum dicitur: quod multifariam contingit, vel quia desint solennia [a] iuris: vel quia hi, quos oportuit, non sint instituti, vel exhæredati [b]: vel denique quia testator ipse, aut qui institutus est, testamenti factionem non habuerit [c]. De quib. omnibus satis superque superioribus titulis est dictum. Quandoque iustum quidem est, ac legitimum ab initio testamentum, postea tamen vel rumpitur, vel fit irritum.
2 † Rumpi testamentum intelligitur, cùm illud, manente in statu suo testatore, seu
3 posteriore testamento, seu sui hæredis agnatione vitiatur [d] † Irritum autem propriè fit, cùm vel capite minuitur [e] testator, vel ipso mortuo, eius non aditur [f] hæreditas.
4 † Ergo *rumpi & irritum fieri* sic differunt, quod *irritum* status testatoris immutatus facit: *rumpit* autem casus extrinsecus contingens, vt adoptionis, agnationis, testamenti noui. Ac de hisce duobus infirmandi testamenti modis hoc titulo agitur: qui compendio complectitur, quicquid ferè in Pandectis *de iniusto, rupto, & irrito facto testamento* relatum est.

a §. de testam. ordinand.
b §. de exhære. lib.
c §. quib. nō est permis. fac. test. Et §. de hæred. qualit. & diffe. §. test.
d l. 1. de iniusto, rupto & irrito facto testa.
e §. alio autē. §. hoc tit.
f d. l. 1.

Princip. tit.

1 *Testamentum & naturali & ciuili agnatione rumpitur.*
2 *Adoptione quomodo testamentum rumpatur.*
3 *Cur exhæredatio filij emancipati eiusdem arrogatione non tollatur.*
4 *Testamentum an per ingressum monasterij rumpatur.*

[a] TEstamentum iure factum vsque eò valet, donec rũpatur, irritúmve fiat. Rumpitur autem testamentũ, cùm [b] in eodem statu manente testatore, ipsius testamenti ius vitiatur. [c] Si quis enim post factum testamentum [d] adoptauerit sibi filium per imperatorem eum, qui est sui iuris: [e] aut per Prætorem secundum nostram constitutionem eum, qui in potestate parentis fuerit, testamentum eius rumpitur, [f] quasi agnatione sui hæredis.

a *Iure factum*] Nam vt testamentum dicatur rumpi, irritúmve fieri, planè necesse est, quod illud antea firmum, iustum, ac omnibus numeris fuerit absolutum: quia quod non est, id vtique rumpi [a] non potest: cùm non entis nullæ sint qualitates, priuatioque habitum supponat [b].

b *In eodem statu*] Secus est, si testator non maneat in eodem statu, sed illum mutet: quia tum non dicitur rumpi propriè testamentum, sed irritum fieri: sicut ad Rubricam diximus.

c *Si quis enim.*] † Testamentum quod ab initio constabat, non solùm agnatione hæredis naturali (quem casum Imperator hic omisit, tanquam per se satis cognitũ) rumpitur: vt quia testatori post eius mortem, vel testamentum perfectum postumus per virilem sexum naturaliter & legitimè descendens, qui sit præteritus, agnascatur [c]: verumetiam si agnatione ciuili naturalem [d] imitante, noua ei proles in familiã accedat: id quod bifariam contingit, vel arrogatione, vel adoptione specifica [e]. 1

d *Adoptauerit sibi filium per Imperatorem*] Id est arrogauerit: quoniam ea adoptionis species, quæ *arrogatio* dicitur, Imperatoris autoritate seu rescripto fieri solet [f].

e *Aut per Prætorem*] Adoptionem eam intelligit, quæ generis sui nomen retinet [g], & specifica ob id dicitur. † Adoptione tamen specifica non aliter testamentum rumpitur, nisi adoptatus transeat in adoptantis familiam & potestatem: vt quando auus maternus, vel etiam paternus, nepotem, quem non habet in potestate [h], adoptat. Sed etsi testator arrogandum vel adoptandum prius instituisset hæredem, per adoptionem vel arrogationem sequentem non rumperetur testamentum prius iure [i] factũ, secus si eum exhæredasset [k]: quoniam exhæredatio in eo adhuc extraneo penitùs nulla ac inepta fuit [l]. † Si tamen filius emancipatus, idémque exhæredatus, deinde arrogatur, testamentum prius factum tali arrogatione non rumpetur [m]. Placuit enim legumlatoribus, reconciliatione patris promeritam semel exhæredationis notam non deleri [n], cùm testamenti semel constituti ius haud facilè tolli soleat [o]. Nec obloquitur, quòd legata per inimicitiam interuenientem reuocentur [p], quòd testatoris indignatio posteriore gratia mitigetur in seruorum [q] suppliciis: quoniã ea quę ad caput testamenti, id est, institutionem atque exhæredationem pertinent, non nisi solenni voluntate reuocari possunt [r]. † Cæterùm an eius testamentum, qui religionem ingreditur, per ingressum infirmetur, dubitatum est: & plerique affirmant [s], quia filij locum monasterium subit [t]. quos & Bar.[u] secutus est, quando testator testamenti tempore de monasterio non cogitasset. Sed Viglius [x] ex Nouella Leonis nunquam rumpi censet: alioqui superflua esset legis dispositio, permittentis ante ingressum testari [y] posse. 2 3 4

f *Quasi agnatione sui hære*] Qui scilicet non inuenitur hæres [z] institutus, vel quia præteritus est: vel etiam exhæredatus.[a]

§. Posteriore.

1. *Primum testamentum posteriore rupi: secus esse in contractibus.*
2. *Modo posterius iure factum sit.*
3. *Quando id non procedat.*
4. *Si non adpareat, quod testamentum posterius sit aut prius, melior est conditio possidentis.*
5. *Vtilitas clausulæ reuocatoriæ prioris testamenti.*
6. *Multum referre, qualis conditio posita sit in secundo testamento, vt per id primum rumpatur.*

[a] Posteriore quoque testamento, [b] quod iure perfectum est, superius [c] rumpitur: nec interest, extiterit aliquis hæres [d] ex eo, an non: hoc enim solùm spectatur, an aliquo casu [e] existere potuerit. Ideóque si quis aut noluerit hæres esse, aut viuo testatore, aut post mortem eius antè, quàm hæreditatem adiret, decesserit: aut [f] conditione, sub qua hæres institutus, defectus sit: In his casibus paterfamiliâs intestatus moritur. Nam & prius testamentum non valet, ruptum à posteriore: & posterius æquè nullas habet vires, cùm ex eo nemo hæres extiterit.

a l.5. nam etsi sub conditione, de iniusto rup. & irr. test.
b l.116. de rem. de ver. ob. g.
c l.3. hoc tit. §. postu. & §. seq. §. de exhæred. liberorum.
d §. minorem, §. de adopt.
e l. certum, hoc tit.
f dixi in §. 1. §. de adopt.
g Dixi in §. sed hodie §. de adopt.
h l. cùm in adoptiuis. C. de adopt. & d. §. sed hodie.
i l.23. filio. §. fi. de lib. & postu.
k l.8. non putauit, §. si quis emancipatũ, de bon. poss. contr. tab.
l l.132. quidam cum filium, de verb. oblig.
m Glo. & Dd. in d. §. si quis emancipatum.
n Vigl. hic.
o l. vel negare, quemad. test. aperiantur.
p l. ex parte, de ademp. legat.
q l. in ipsius, C. famil. hercisc.
r §. ex eo. §. hoc tit. Vigl. hic.
s Gl. verbi cõpetere, Auth. si qua mulier, C. de sacros. eccl.
t c. in præsentia, de probat. ibi Decius.
u Bart. d. Auth. si qua mulier.
x hic num. 3.
y §. illud quoque, Auth. de monach.
z d. l. filio. §. fi.
a d. l. non putauit, §. si quis emancipatũ, de bon. poss. contr. tab.

a *Posteriore*] Audiuimus testamentum iure validum rumpi agnatione sui hæredis
1 & naturali,& ciuili: † hic tertius modus additur,nempe per posterius testamẽtum. Nam cùm in omni negocio posteriora derogent [a] prioribus, mirum non est, si & per secundum testamentum prius rumpatur. cùm testatori liceat ad extremum vitæ exitum vsque voluntatem mutare [b], & nemo paganus cum duobus testamentis decedere valeat [c].

2 b *Quod iure perfectum*] †Illud enim præcipuè in posteriore testamento requiritur, vt iure factum sit. Nam imperfectum & per se inualidum non potest solennem voluntatem destruere,& trita est regula [d], *Non præstat impedimentum, quod de iure nõ*
3 *sortitur effectum*. † Quod tamen non procedit, vbi in priori testamento scribuntur hæredes extranei, & qui ab intestato defuncto non essent successuri, in posteriore autem illi instituuntur, qui alioqui ab intestato, vt proximiores succederent: eo siquidem casu posterior tabularum dispositio licet minus solennis, non vigore alicuius testamenti, sed vti voluntas defuncti suprema, præsertim quinque legitimorum testium adminiculo roborata, testamento antefertur, illúdque ruptum [e] pessundat.
4 †Prædicta tamen omnia vera sunt, si appareat, testamenta diuersis temporibus conscripta esse. Sin autem non constet, vtrum ex testamentis tempore sit prius, vel posterius, tum conditio relictam testatoris hæreditatem possidentis est potior, ídque commodo [f] possessionis.

c *Rumpitur*] Et quidem ipso iure, etiam nihil dixerit testator in posterioribus tabu-
5 lis [g].† Nec tamen ob id inutilis est clausula, qua vulgò in testamentis vtuntur Notarij, *quòd scilicet testator omnia priora testamenta reuocet*: quoniam si testator in primis tabulis derogauit secuturis testamentis: per hanc clausulam huiusmodi derogatio rescinditur ac reuocatur, cum ea omissa, prior voluntas rata maneat. Deinde prodest etiam, quia plurimum vtimur codicillis: at ij non reuocantur ipso iure per posteriores, nisi quatenus contrarij [h] sint.

d *Ex eo*] Posteriori testamento.

e *Existere potuerit*] Iure ciuili: nam & si quis iure Prætorio hæreditatem consequeretur ex posterioribus tabulis, prius tamen testamentum non rumperetur [i].

6 f *Conditione*] †Multùm tamen refert, qualis conditio posita [k] fuerit: nam si in præteritum, aut in præsens concepta sit, statim rumpitur prius testamentum, si vera sit conditio: si vera non est, illud firmum manet: in futurum autem collata conditio possibilis rumpit primum testamentum. Satis est enim ex secundo posse hæredem existere: si natura vel iure impossibilis est, æquè rumpitur prius testamentum, quasi
7 conditio adscripta testamento non sit, quæ est impossibilis. † Interim hinc quoque discendum, quòd primum testamentum puram continens institutionem, per secundum, in quo sub conditione hæres scriptus est, rumpatur: cùm tamen in contractib. diuersum ius seruetur. Nam si id, quod purè emi, rursus sub conditione emam, nihil agitur posteriore [l] emptione. Accursius ideo esse tradit, quoniam testamentum, etiam si conditionalem institutionem contineat, perfectum nihilominus per omnia habetur.

a l.12. pacta nouissima, C. de pactis.
b l.4. de adim. leg.
c l.7. ius nostrum, de regu. iur. & nota in l. sancimus, C. de testam.
d c. non præst. de reg. iur. in 6.
e l. hac consultissima. §. si quis C. de test. l.2. de iniust. & rup. &c.
f Dd. l. cũ proponat, C. de co. l.1. C. de edict. D. Adr. toll. l.1. §. 1. de secund. tab.
g l. si iure. 18. de leg. 3. l.3 §. item si ipse. §. cui plus quàm per l. Falci. lic. &c.
h d. l. cùm proponas. C. de codicillis.
i l.7. si filius. de li. & postu. Bal. hic.
k l.6. cùm in secundo de iniusto rupto testa. Et ibi Bart. ita declarat.
l l.7. si id quod purè de rescin. vend.

§, Sed etsi quis.

1 *Primum testamentum secundo rumpitur, etsi in eo hæres ex ea re certa scriptus sit.*

2 *Quid si miles secundum testamentum faciat.*

3 *Quid si quis in secundo testamento instituat hæredem in re certa, & velit etiam primum testamentum valere.*

Sed etsi quis priore testamento iure perfecto, posterius æquè instè fecerit: etiamsi ex certis rebus in eo hæredem instituerit, superius tamen [b] testamentum sublatum esse, diui Seuerus & Antoninus Augusti rescripserunt. Cuius constitutionis verba & hic inseri iussimus, quum aliud quoque præterea in ea constitutione expressum sit. Imperatores Seuerus & Antoninus Augusti Coccio Campano, Testamentum secundo loco factum, licet in eo cer-

dius erat, singulas causas singulis appellationibus distingui, ideo quædam non iure facta dicuntur, quædam iure facta rumpi, vel irrita fieri.

a *Alio*] Hactenus, quomodo rumpantur testamenta, dixit: videndum modò, quo
1 pacto fiant irrita. † Tum autem propriè dicitur *irritum* fieri *testamentum*, si testator aliquam capitis deminutionem patiatur. Siquidem maxima vel media testatoris capitis deminutione testamentum fit irritum: veluti eius, qui ab hostibus captus
[a] est. Cùm enim ciuitatem amittat, ea quoque perdit, quæ sunt iuris ciuilis: qualis est testamenti factio. Quod tamen vel capto reuerso, iure postliminij vires recipit,
2 vel ipso apud hostes mortuo, lege Cornelia confirmatur [b]. † Sic deportati quoque testamentum fit irritum, sed non prius, quàm Princeps de eo supplicium sumendū
3 rescripserit [c]. † Sed etsi quis ad pœnam, quæ vitam adimat, fuerit damnatus, sententiæ tempore eius testamentum fiet irritum [d]. Si tamen damnati in integrum restituantur, eorum testamenta conualescunt [e], etiam illa quæ in multa fecerunt [f], si in
4 eadem voluntate mori se in codicillis vel epistola declarauerint [g]. † Quia qui in integrum restitutus est, omnia bona recuperare [h] solet: in pristinum siquidem statum restituitur [i]. Secus autem si non in integrum, sed simpliciter restitueretur. tunc e-
5 nim sola pœna remissa dicitur [k]. † Sed quid de minima testatoris capitis diminutione, an ex ea testamentum irritum fiat? Et fieri certum est, si post factum testamentū det se in arrogationem, quia cum capite omnia bona, & fortunas quoque suas in familiam & domum alienam transfert [l]: ideo de his non potest valere dispositio antè
6 facta, quia videretur de rebus disposuisse alienis, quod iure est prohibitum [m]. † Hoc tamen in filio milite veterano, qui post testamentum factum capitis minueretur, locum non habet, neque eius testamentum fit irritum [n]. Nam quantum ad testandum de castrensi peculio, pro patrefa. habetur [o]. Qua ratione etiamsi se arrogādum præberet, eius testamentum non fieret irritum. Hoc etiam non est omittendum, quemcunque testatorem, qui se in arrogationem dedisset, si postea emancipetur, eius testamentum non fieri irritum, si se in ea voluntate perseuerare [p] declarauerit.
b *Infirmantur*] Saltem iure ciuili, quod attinet ad subiectum exemplum capitis diminutionis minimæ per arrogationem.
c *Cum alioqui*] Occupatio est: videbatur enim nullam in effectu differentiam esse, an testamentum rumpi, vel irritum [q] fieri diceretur. Respondet Imperator, in effectu quidem idem esse rumpi, siue irritum fieri testamentum, item sæpe rumpi,
7 pro irritum fieri in legibus [r] accipi. † Attamen quia commodius est, propriis verbis distingui ac demonstrari singulos casus & [s] causas, ideo non temerarium est, differentiam facere inter ruptum, & irritum testamentum.

a l. si quis filio. §. irritum, h. t.
b d. l. si quis, §. quatenus.
c d. l. si quis. §. eius qui deportatur.
d d. l. si quis.
e d. §. quatenus in fin.
f l. 1. §. si quis, planè de legat. 3.
g l. qui ex libertis, §. planè, de secundum tab.
h l. fin. §. fin. C. de sentent. pos.
i §. si quis ab. §. quib. mod. ius pat. pot. sol.
k l. 2. C. de sent. pass.
l l. pen. §. testamen. de secundum tab.
m l. conficiuntur, §. si quis post factum de codic.
n l. 1. §. sed si filius, de secundū tab.
o d. l. si quis, §. fin.
p §. pen. vers. denique, §. de milit. testa.
q d. l. qui ex liberis, §. planè.
r Exempla sūt in glo. verbi diminutus.
s l. 1. de iniusto rup. & §. de hæred. ab intest. in princ.

§. Non tamen.

1. 3. 6 *Testamentum capitis deminutione irritatum reualescit, si impedimentum quod superuenit, tollatur.*
2 *Prætor semper æquitatem præ oculis habet.*
4 *Multum interesse an quis inuitus vel nolens suum statum mutet.*
5 *Excussus §. ex eo autem, inf. eod. tit. & conciliatus cum hoc §.*
6 *Noua voluntatis probatio quomodo fieri debeat.*

[a] Non tamen per omnia inutilia sunt ea testamenta, quæ ab initio iure facta, per capitis deminutionem irrita facta sunt. Nam si septem testium signis signata sunt, potest scriptus hæres secundum tabulas testamenti bonorum possessionem agnoscere, [b] si modò defunctus, & ciuis Romanus, & suæ potestatis, mortis tempore fuerit. Nam si ideo irritum factum sit testamentum, quia ciuitatem

vel etiam libertatem testator amisit, aut quia in adoptionem se dedit, & mortis tempore in adoptiui patris potestate sit: non potest scriptus hæres secundum tabulas bonorum possessionem petere.

a *Non tamen*] Limitatio subiicitur ad præcedentem §. †Nam quod dictum est, te- 1
stamentum iure factum per capitis deminutionem irritum fieri, non procedit, si te-
stator tempore mortis pristinum suum statum recuperauerit, & vetus illud suum
testamentum aliqua voluntate sua (puta in codicillis) adprobauerit & agnouerit.
Tunc enim illud iure Prætorio reconualescit, & hæres in eo scriptus, quamuis iure
ciuili hæreditatem adire nequeat, bonorum tamen possessionem secundum tabulas
testamenti beneficio Prætoris petet [a]. Sic ergo tametsi institutus iure ciuili nō pos-
sit esse hæres, cùm eo extinctum fuerit testamentum, & irritum factum: † succedet 2
tamen beneficio Prætoris, æquitate ita suadente, quam Prætor semper præ oculis
habet [b]. †Quod autem dixi, testamentum irritum non aliter conualidari, nisi testa- 3
tor aliquo iudicio nouam voluntatem retineat: tum obtinet, quando fit mutatio
status testatoris voluntaria, vt quia se in arrogationem dederit. Si autem fuit muta-
tio necessaria, vt quia testator post factum testamentum passus sit maximam vel
mediam capitis deminutionem, tum si mortis tempore à Principe restitutum repe-
riat, ipso iure reconualescit testamentum prius factum absque noua declaratione [c].
† Diuersitatis rationem ex Bart. [d] hanc adfert Angelus, quia quando inuitus quis 4
mutat statum, non præsumitur mutare voluntatem: secus si volens [e]. Vnde si quis
in arrogationem se dedit, voluntatem mutasse censetur, & sic testamentum: aliud
est, quando deportatur, vel capitur ab hostibus, quia tunc volens nolens cogitur
statum commutare. † Nec obstat, quod sequenti [f] §. subiicit Imperator: *Ex simplici* 5
voluntatis mutatione etiam verbis declarata non reuocari testamentum: quoniā id
eo casu procedit, quando quis vellet se fundare in simplici mentis mutatione, circa
id lege non aliter disponente. Sed in nostro casu est lex ipsa quæ disponit propter
coniecturatam mentem hominis: Ideo non mirum, si resultet mutatio voluntatis,
cùm circa hoc lex suam introduxerit præsumptionem.

a l. 11. qui ex liberis. §. test. 2. de bon. poss. secund. tab.
b l. 4. quòd si Eph §. fi. de eo quod certo loco.
c l. si quis ex. hær. §. pen. ibi Bart. de inoffic. test.
d l. si quis filio, §. pen. h. t.
e l. 11. fideicom. mis. §. si rem. de leg. 3.
f §. ex eo autē, 7. eod.

b *Si modò defunctus*] Nam vt Theophilus ait, Prætor duo tempora inquirit, nempe
facti testamenti, & mortis testatoris: & si quem vtroque tempore inuenerit testa-
menti factionem habuisse, testamentum tuetur, nihil curiosius de medio tempore
laborans, siue libertatem testator, siue ciuitatem amisit. † Ex quibus adparet etiam, 6
prædicta omnia procedere, si testamentum à principio iustum ac perfectum fuit:
secus, quando ab initio non valuit ob defectum testantis, tunc etiam impedimento
cessante, & ex noua voluntate non conualidatur, vt Bart. [g] tradidit: † subdens et- 7
iam, hanc nouæ voluntatis probationem, per quinque testes constare debere. quod
Ang. Porcius, & alij communiter sequuntur.

g In l. 1. §. de leg. 3.

§. Ex eo autem.

1 *Dubitandi causa in hoc §.*
2 *Ratio decidendi.*
3 *Testamenta non temerè rescindenda.*
4 *Nec septem testium assertioni contra testamentum credendum: fallit, vt num. 5.*
6.7 *Quando vtiliter testamentum mutatur, siue scriptum, siue nuncupatum.*
8 *Mortalitas pro morte accipitur.*
9 *Testamentum perfectum non tollitur per imperfectum: fallit, vt nu. 10.*

Ex eo autem solo non potest infirmari testamentum, quòd postea testator id [a] noluerit valere: vsq; adeò, vt etsi quis post factum prius testamentum posterius facere cœperit, & aut [b] mortalitate præuentus, aut quia eū eius rei pœnituit, id non perfecerit: diui Pertinacis [c] oratione cautum sit, ne aliàs tabulæ priores iure factæ, irritæ fiant, [d] nisi sequentes iure ordinatæ & perfectæ fuerint. nam imper-

imperfectum testamentum sine dubio nullum est.

1 a *Noluerit valere.*] † Si testator, qui fecit iustum testamentum, postea tractu temporis simpliciter dixerit, se nolle id valere: videbatur per hoc testamentum infirmari ad instar legatorum quæ etiam nuda voluntate per expressam ademptionem reuocantur.[a]

2 † Hic tamen Imperator contrarium decidit, nempe semel iustum & ritè confectum testamentum, propter nuda & simplicia testatoris verba non subuerti. Rationem subdit Theophil. *quia quæ iure confecta sunt, iure etiam tolli perimique debēt.* Et hic de institutionis totius testamenti infirmatione loquimur, quæ nudis verbis

3 existere nequit. † Neque enim temerè testamenta rescindi debent: alioqui facilè legitimi hæredes, id est, ab intestato succedentes subornarent aliquos, qui asseverent,

4 testamentum à testatore reuocatum esse.[b] † Quinimò receptum est, ne septem quidem

5 testium contra testamentum assertioni credendum[c] esse: † nisi postea à tempore conditi testamenti decennium fuerit elapsum:[d] vel nisi addidisse testatorem liqueat, ideò se priorem voluntatem mutasse, quò intestato decederet:[e] tum enim per aditionem eorum, qui ab intestato successuri sunt, confirmatur prioris voluntatis mutatio, quod tamen ipsum non passim caret[f] pugna: licet id quod dixi, frequentius

6 receptum sit. † Cæterùm si aliquo facto prioris consilij mutationem demonstrante appareat, testatorem voluisse prius testamentum impugnare, puta quia illud deleat, incidat, cancellet, vel sigilla reuellat, quin per hoc reddatur inutile, sine controuersia

7 est. Maiorem enim facta, quàm verba vim habent. † Hoc tamen non conuenit testamentis nuncupatiuis, quæ ex verbis & voce substantiam capiunt,[g] permanéntque nihilominus discerptis scripturis. Et illic rursus distingui solet, consultòne sint tabulæ cancellatæ, an inconsultò: à testatore vel ab alio[h]. quod quia vbertim Faber & Aretinus explicant, hic prætereundum duxi.

8 b *Mortalitate.*] Id est, morte, † in qua significatione, hac voce etiam[i] alij autores vtuntur.

c *Oratione.*] Quæ præcessit Senatusconsultum. cuius verba quædam extant apud Capitol. in Pertinace Imp.

d *Nisi sequentes.*] Idque proter iuris regulam:[k] *Non præstat impedimentum, quod*

9 *de iure non sortitur effectum.* † Atque inde discis testamentum primum perfectum, non tolli per secundum imperfectum. Ætiologia est, quoniam nihil actum videtur, dum aliquid ex his, quæ ad actus substantiam pertinent superest agendum.[l] Et prædicta procedunt, etiamsi speciali clausula priori testamento derogatum videatur, aut

10 clausula codicillaris adiecta sit.[m] † Nisi fortè vel iure militari factum sit testamentum, vel in eo scriptus hæres, qui ab intestato[n] succederet, vel denique nisi ipsius testatoris iudicio vnusquispiam ex scriptis hæredibus voluntatis suæ declaretur indignus.

a l. etsi transferam, de adim. leg. l. fideicommissum, C. de fideicommiss.

b Argu. §. planè, ff. de milit. testam.

c Angel. hic.

d l. sancim. C. de testam.

e l. 1. §. si hæres, si tab. testam. nullæ exta.

f Vt not. Alex. in l. si ita scriptum, §. si regula, de lib. & posthum.

g §. fi. ff. de test. ordin.

h Vide pulchrè Bart. in l. si iur. de leg. 3.

i Suet. in vita Claudij. & l. pen. de vi & vi arm.

k c. non præstat, de reg. iur. in 6.

l l. pen. in fin. C. de his quib. vt indign. c. 1. in fin. cum glos. in med. de renũc.

m Bartol. d. l. si iure, in fi.

n l. 2. de iniust. rupt. test.

o l. hæreditas, C. de his quib. vt indig. ibi gl. in verb. peti. pote.

§. Eadem oratio.

1 *Pertinax Imp. boni & æqui obseruātiss.*
2 *Orationes in iure nostro quæ dicantur.*
3 *De oratione Pertinacis imperatoris.*
4. 5 *Princeps non potest ratione litis hæres instituti: secus est in priuato.*
6 *Princeps quomodo sit solutus legibus.*

[a] Eadem [b] oratione expressit, non admissurum se hæreditatem eius, [c] qui litis causa Principem [d] reliquerit hæredem: [e] neque tabulas non legitimè factas, in quibus ipse ob [f] eam causam hæres institutus erat, probaturum: neq; ex nuda voce hæredis nomen admissurum: neque ex vlla scriptura cui iuris autoritas desit, aliquid adepturum. Secundum hoc diui Seuerus & Antoninus sæpissimè rescripserunt. [g] Licet enim (inquiunt) legibus soluti simus, attamen legibus viuimus.

1 a *Eadem oratio.*] † Diui Pertinacis, qui boni & æqui obseruantissimus fuit, plurimásque honestissimas leges (cùm trimestri vix tempore imperasset) promulgauit.

2 † Porrò *orationes* in iure nostro dicuntur, quæ ab ipsis Principibus in senatu haben-

tur, cùm ipsi scilicet explicatis totius rei circumstantiis, quid iustum, vtile, ac honestum Reipub. sit, ostendunt: Senatúmque rogant, an sic constituere placeat. Sic ergo & diuus Pertinax ea, quæ hic referuntur, ad Senatum retulit sua oratione. Talis extat oratio, vel pars potius orationis Imperatoris Seueri [a]. Citantur & diui Marci orationes *de alimentis* [b], *de fugitiuorum requisitione* [c], *de bonis* [d] *maternis*. Item Imperatoris Antonini [e], nec non Imperatoris Adriani [f], de petitione hæreditatis: & si quæ sunt aliæ.

b *Oratione*] † Huius D. Pertinacis orationis meminit etiam Capitolinus in eius vita, cuius lubet verba adscribere. *Legem* (inquit) *tulit, vt testamenta priora non prius essent irrita, quàm alia perfecta* [g] *essent, néue ob hoc Fiscus aliquando succederet. Ipséque professus est, nullius se aditurum hæreditatem, quæ aut adulatione alicuius delata esset, aut lite perplexa* [h], *vt legitimi hæredes & necessarij priuarentur. addiditque Senatusconsulto hæc verba: Sanctius est, P.C. inopem Rempublicam obtinere, quàm ad diuitiarum cumulum per discriminum atque dedecorum vestigia peruenire.* Hæc Capitolinus. 3

c *Qui litis causa*] Hinc regulam colligunt prohibitoriam, *quòd nemo debeat Principem, ratione litis, quam habet cum alio, hæredem instituere.* Etenim planè inuidiosum & periniquum foret, calumniæ facultatem ex Principali maiestate [i] capere. 4

† Priuatim tamen ex re controuersa hæredem instituere licet: nec eo nomine locum habebit edictum *de alienatione mutandi iudicij* [k] *causa facta*. 5

d *Reliquerit hæredem*] In solemni ac legitimo testamento.

e *Neque tabulas*] Amplificatio est priorum, quod etiam Princeps, sicut quilibet alius priuatus, ex testamento minus solenni & imperfecto hæres institutus, nunquam possit hæreditatem adire, non obstante, quòd Princeps dicatur legibus solutus [l] esse.

f *Ob eam causam*] Id est litis causa: velut testamentum non solenniter factum valeat.

g *Licet enim*] † Sic & alibi [m] legimus: *Digna vox est maiestate regnantis, legibus alligatum se Principem profiteri.* Et Paulus [n]: *Ex imperfecto*, inquit, *testamento, legata & fideicommissa Imperatorem capere verecundum est: decet enim tanta maiestati eas seruare leges, quibus ipse solutus esse videtur.* Diuus Alexander [o]: *Ex imperfecto testamento nec Imperatorem vendicare posse sæpè constitutum est.* Vtroque verò elegantius Papinianus: *Nam quæ facta* (inquit) *lædunt pietatem, æstimationem, verecundiam nostram, nec facere nos posse credendum est.* Rursus idem Alexander [p]: *Nihil tam proprium imperij est, quàm legibus viuere.* Hæc & consimilia iura verè diuina, Principibus nostris inculcanda essent potius, quàm illa adulatorum vox: *Quod principi placuit, legis habet vigorem.* 6

a l.1. de rebus cor. qui sub tut. sunt non alie.
b l. cùm hi. C. de transact.
c l. diuus, de seru. fugit.
d l. penult. ad Tertyll.
e l. cùm hic status, de dona. int. vir. & vxor.
f l. si & rem, §. illud, de petit. hæred.
g Hæc orationis pars ad præcedentem §. pertinet.
h Vt in hoc §.
i l. penult. de hær. inst.
k l. ex hoc edicto, §. 1. de alienat. iudic. mut. causa facta.
l princ. de legib.
m l. dign. vox, C. de leg.
n l. ex imperfect. de leg. 2.
o l. ex imperfecto, C. de testam.
p d. l. ex imperfecto, C. de testam.

De inofficioso testamento. Tit. XVIII.

Superiori † titulo dictum est, quomodo testamentum iure factum infirmetur ipso iure, sine facto hominis. Sed quia sæpe fit, quòd testator firmum & solenne post se relinquat testamentum, tamen in eo sine causa aut exhæredet aliquem, quem tenebatur instituere, aut tacitè & nulla ipsius facta mentione prætereat: ideò congruo loco sequitur *de inofficiosi testamenti querela*, qua tales exhæredati vel præteriti petunt, officio iudicis implorato, eiusmodi testamentum tanquam iniustum declarari & rescindi. † Est autem *inofficiosum testamentum*, quod contra pietatis officium factum est: † cùm ratio naturalis, veluti lex quædam tacita, liberis parentum suorum hæreditatem adiiciat ad debitam eos successionem vocando [a]. † Quemadmodum & pari pietatis obsequio, parentibus hæreditas liberorum debetur, si contingat ipsos sine hæredibus & descendentibus & proximioribus decedere. Parentes enim & liberi sibi ipsis mutuum debent officium [b] ac pietatem: quare etiam in testamentis se mutuò obligantur instituere. quæ institutio si fuerit omissa, competit præterito vel iniustè 1 2 3 4

a l. cùm ratio, de bonis damnato, l. script. vnde lib.
b l. 1. de obseq. à lib. & libert.

iustè exhæredato querela inofficiosi testamenti, Quanquam autem hoc modo, quod *inofficiosum* dicatur testamentum, in quo testator contra officium suum, quod alteri debebat, fecit, multa inofficiosa testamenta futura sint, veluti quibus amicis & bene merentibus nihil relinquitur, quod olim inhonestum putabatur: (vt ex Philippicis & Suetonio constat) tamen per excellentiam ea demum *inofficiosa* dicta sunt, quibus officium in liberos & parentes neglectum est. Nam qui erga eos inofficiosus est, in
5 semetipsum quodammodo inofficiosus & inhumanus videtur. † Fit igitur *querela inofficiosi testamenti* subsidiarium [c] remedium, quo petit quis, vt iudex testamentum rescindat ex officio suo, quasi contra pietatis officium conscriptum [d]. & quasi non sanæ mentis testator fuerit, quia vel in suos liberos iniurius, vel in suos parentes im-
6 pius [e] fuerit. † Sic enim *officium* inter alia significat pietatem illam, quam sanguine
7 nobis & necessitudine coniunctis natura debemus. † Et ideo *inofficiosus* dicitur parens, qui sanguinis ex se procreati, & pietatis obliuiscitur: quod vicissim de liberis est intelligendum, eos *inofficiosos* dici, si parentum suorum testando non meminerint. Porrò *querela inofficiosi testamenti* interdum actio, interdum etiam accusatio [f] no-
8 minatur. † Potest etiam simul institui *querela inofficiosi & petitio hæreditatis* [g]: vt scilicet testamento inofficioso per sententiam iudicis rescisso, hæreditas restituatur, ab instituto hærede ipsi filio. Quæ copulatio actionum compendiosa est: quanquam & seorsum accusari testamentum potest; & deinde peti, vel repudiari [h] hæreditas.

c §. tam autem J. eod. l. nihil interest, hoc tit.
d l. 2. de inoff. testam.
e l. 1. & passim, de inoff. test.
f l. 3. l. 8. l. 11. l. 25. & l. 27. C. de inoff. test. & l. 6. l. 22. & l. 27. ff. eod. tit.
g Not. in l. qui de inoffic. d. tit. & l. 1. C. eod.
h l. nam & his. d. tit.

Princip. tit.

1 *Querela inofficiosi quare introducta.*
2 *Omnibus liberis querela inofficiosi competit.*
3 *Liberorum voce etiam nascituri continentur.*
4 *Querela adita demum hæreditate datur.*
5.6 *Et ad eam proponendam quinquennium præstituitur, hodièque transmittitur.*
7.8 *An & quando hodie querela inofficiosi agatur.*
9.10 *Color dementiæ, an hodie prætendi possit, vt olim.*
11 *Legum correctio euitanda.*
12 *Parentibus querela inofficiosi conceditur contra liberos.*
13 *Et quando hodiè locum habeat.*
14 *Pater querelam & contra tabulas simul habet.*
15.16 *Fratres & sorores an querelam habeant: & de differentia inter fratres germanos, cõsanguineos & vterinos.*
17 *Turpes personæ quæ sint.*
18 *Tres causæ, ob quas turpis persona fratri præfertur.*
19 *Iure nouissim. fratres cum parentibus succedunt ab intestato.*

[a] QVia plerunque parentes sine causa liberos suos exhæredant, vel omittunt: inductum est, [b] vt de inofficioso testamento agere possint liberi, qui queruntur aut iniquè se exhæredatos, aut iniquè præteritos: [c] hoc colore, quasi non sanæ mentis fuerint, cùm testamentum ordinarent. Sed hoc dicitur, non quasi verè furiosus sit, sed [d] rectè quidem fecerit testamentum, non tamen [e] ex officio pietatis. Nam si verè furiosus sit, [f] nullum testamentum est. Non autem liberis tantùm permissum est testamentum parentum inofficiosum accusare, verùm etiam [g] liberorum parentibus. [h] Soror autem & frater, turpibus personis scriptis hæredibus, [i] ex sacris constitutionibus prælati sunt. Non ergo contra omnes hæredes agere possunt. Vltra fratres igitur & sorores cognati nullo modo aut agere possunt, [k] aut agentes vincere.

1 a *Quia*] † *Exponit* mox à principio huius tituli Imperator, quæ fuerit *querelæ inofficiosi testamenti* introducendæ occasio, nempe iniuria parentum erga liberos: qui

plerunque sine causa eos vel exhæredant, vel prætereunt nouercalibus delinimen-
tis,instigationibúsque [a] corrupti. Deinde subnectit,quibus testamentum velut inof-
ficiosum dicere atque impugnare permissum sit. † Et primùm competit omnibus li- 2
beris vtriusque sexus naturalibus & legitimis, item legitimis tantùm, siue de pater-
no siue materno testamento, in quo dicant, se inofficiosè exhæredatos, vel præteri-
tos,agant [b]. Sed & postumis agere contra parentum testamenta licet: † quia *libero-* 3
rum appellatio omnibus descendentibus conuenit [c], etiam nascituris. † Non tamen 4
agunt liberi,nisi adita prius hæreditate:antea enim non est,contra quem agant,quí-
ve iudicium defuncti defendant. † Ad querelam autem proponendam quinquen- 5
nium præstitutum est continuum, à tempore aditæ hæreditatis computandum:quod
etiam ignoranti occurrit [d]. Quòd si scriptus hæres nimis differat aditionem, *officium*
iudicis inuocari potest, vt constituatur certum tempus, intra quod adeat hæredita-
tem:quo elapso cogetur ad adeundum,aut prorsus repelletur [e]. Quanquam autem
iure veteri,si non erat præparata per filium,cessabat filio [f] mortuo: † hodie tamen ad 6
suos transmittitur,etiam non præparata [g] Dicitúrque *præparari* per comminatio-
nem, denunciationem, libelli dationem, & si bonorum possessio gratia litis agno-
scendæ postulata fuerit.[h]

b *Vt de inofficioso testamento agere*] † Sed an etiam hodie *querela inofficiosi testa-* 7
menti sit necessaria, dubitatum est:cùm iure Nouellarum tam curiosè prospectum
sit liberis instituendis,nec sine legitima causa exhæredandis. Nam aut iustè exhære-
dantur liberi: & frustra tentabunt accusationem testamenti, aut iniquè exhæredati
sunt,vel præteriti: & testamentum ipso iure corruit [i],nec rescissione opus est. Qua
ratione Martinus, *Querelam inofficiosi testamenti* inter ascendentes & descendentes
penitus hodie cessare dixit. † Alij [k] verò communiori sententia distinguunt. Alias 8
enim parentes in testamento suo exhæredant liberos, nulla adiecta legitima causa:
aut prætereunt eos,nulla planè facta eorum mentione,& hoc casu testamentum non
subsistit [l]. Aliàs exhæredantur liberi inserta legitima & vera causa,quam hæres in-
stitutus probare potest: & tum quid profuerit frustrà accusare testamentum, quod
tandem non sint expugnaturi? Aliàs denique exhæredatio fit legitima causa inserta,
quam tamen liberi bona conscientia negare possunt,quoniam vera non est,nec po-
test ab instituto hærede probari.In hac specie necesse erit filio exhæredato *Querelam*
inofficiosi instituere, hærésque scriptus tenebitur probare causam insertam: quod si
non fecerit,testamentum rescindetur.Quemadmodum & tum opus *est Querela*,cum
frater testamentum fratris,in quo turpis hæres sit institutus,expugnare voluerit.

c *Hoc colore*] Hoc prætextu,siue titulo, vt Marcellus [m] appellare videtur. Est au-
tem hic locus ex Martiano [n] descriptus. † Ex quo discere oportet, Querelæ inoffi- 9
ciosi eum colorem fuisse, quasi non sanæ mentis testator fuerit, cum testamentum
ordinaret. Hodie tamen Bartolus eum colorem non amplius prætendi posse putat,
cùm (vt paulò antè dictum est) non aliter Querela competat,quàm si legitima cau-
sa sit inserta: quod quidem cum sit obseruatum,demens videri non potest testator,
sed probè sapiens: quippe qui secundum legum præscriptum voluntatem suam [o]
ordinarit. † Contrà Fulgosius [p] adhuc priscum illum colorem dementiæ prætexi 10
censet aduersus parentem, qui filio falsam causam exhæredationis in testamento
obiicit: cui accedo,ea potissimùm [q] ratione: quia si non probatur causa testamento
inserta,falsa sanè præsumitur:si falsa est,contra officium pietatis fecisse patrem con-
stat,qui ex falsa causa filium exhæredem scripserit [r]. Porrò non discernere, quid sit
officij paterni,propè furiosi esse videtur. Huc accedit,quòd illam dementiæ fictio-
nem sublatam esse à Iustiniano nusquam legitur, quare eam permanere dicemus:
† præsertim cum legum correctio vbique sit euitanda [s]. Hunc tamen furoris colo- 11
rem ex noua lege [t] ad institutionem restrictum esse non negarim, quasi cætera te-
stamenti capitula lex à sano facta iudicet.

d *Rectè*] Quo ad solennitates Iuris ciuilis.

e *Ex officio pietatis*] Quia sanguinis ex se procreati,& pietatis obliuiscitur, & libe-
ris sine causa inuidet bona à Deo sibi donata,contra naturam, iuxta illud Apostoli:
Si filius, ergo hæres. Immò viuo quoque patre filius quodammodo rerum paterna-
rum dominus existimatur.[u]

f *Nullum testament.*] Sicque rescissione nihil opus habet:quia quod est inualidum
& nullum,non dicitur rescindi [x]

g *Liberorum parentibus*] † Secundò conceditur parentib. vtriusq; sexus, si à liberis 12
exhære-

a l.3. & 4. de inoffic. testam.
b l.nam & his hoc tit. §. tam autem. J.eod.
c l.220. liberorum. de verb. signific. Bart. l. si quis in rem, de legat.3.
d l.si quis filiū in fi. vbi Ias. & l.scimus, §. illud, & §. penul. C.eod.tit.
e d.l.scimus. §. vlt. C.eod.tit.
f l.postu.§.fin. cum l seq.eod. tit.
g d.l.sancimus §.vlt.
h d.l.postu.in fin. & l. Papin. §.1.hoc tit.
i l.1. in fin. de iniust.rupt.&c.
k Dd.l.nam etsi his.in fi.h.ti. & Auth.ex causa, C.de liberis præterit. Bart.in l.1.de test.
l l.vlt.Cod.de lib.præter.
m in l.Sulp.de donat.inter vir. & vxor.
n l.hoc colore, de inoff.test.
o Bart.l.Titia. de inoff. testa. & l.1.de iur.codicill.
p in d.Auth.ex causa.
q Vig.hic latè.
r l.3.& l.5.h.t.
s l.sancimus, C.de test.
t l.præcipimus C.de appellat.
u §.sui autem, J.tit.prox.
x l.nam etsi,de iniust.rupt.test.

exhæredes fiant, aut tacitè præcereantur, de inofficioso disputare y. Quamuis enim
parentibus hæreditas liberorum non debetur, propter votum parentum, & natura-
lem erga filios charitatem: attamen si turbatus mortalitatis ordo fuerit, sic quod li-
beri ante parentes sine hæredibus descendenti bus & proximioribus decedant, non
13 minus parentibus, quàm liberis piè relinqui debet: vt Papinianus a inquit. † Sed hic
rursus tum locus erit Querelæ hodie, si causa exhæredationi annexa sit, & in eius
probatione deficiat scriptus hæres. Nam si parentes vel prætereantur à liberis, vel si-
ne causa exhæredentur, testamentum ipso iure non valet a, vt & suprà diximus. Ex-
cipiuntur tamen bona castrensia, vel quasi castrensia, quæ huic Querelæ nō b sub-
14 iacent. † Porrò quòd nonnulli dubitant, an patri prætcrito Querela inofficiosi de-
tur, cùm ordinarium habeat remedium bonorum possessionis contra filij c testamē-
tum? hoc omnino vanum d esse Viglius demonstrat. Etsi enim pater habeat ex emā-
cipatione bonorum possessionem contra tabulas: id tamen non debet tollere vsum
melioris iuris, videlicet querelæ inofficiosi: quæ non modò certam partem, vt illa
bonorum possessio, sed & totam hæreditatem euincit e: patríque etiam competit a-
lio nomine, nempe quia pater f est, quàm illa bonorum possessio, quæ propter e-
mancipationem datur.
15 h *Soror autem*] † Tertiò datur Querela inofficiosi fratribus & sororibus: si tamen
germani, id est, ex vtroque parente prognati sint, vel certè eundem patrem habue-
rint, qui *consanguinei* dicuntur. *Vterini* enim fratres, qui eandem matrem, & diuer-
sos patres habuerunt, item & fratrum filij, licet fratribus ipsis in successione ab inte-
stato hodie æquentur g, & vnà cum patruis admittantur, Querelæ beneficium non
16 habent, meliúsque fecerint, si se sumptibus inanibus non vexent h. † Neque tamen
aliter fratres & sorores de inofficioso testamento disputare possunt, quàm cùm in
17 testamento fraterno turpis persona fuerit instituta. † Turpes autem personas cen-
sere oportet ex Pandectarum titulo: *De his qui notantur infamia*. Omnes enim iuris
aut facti infamia laborantes i, turpes sunt. Quibus nonnulli vsurarios etiam addūt.
Quòd si & frater turpis sit, non dabitur illi querela contra testamentum fratris tur-
pem personam instituentis k: quia nil Iudæus Iudæo, nil Catilina Cetego. Cùm ergo
fratres de inofficioso agere non possint, nisi turpibus personis institutis, consequitur
inter ipsos non opus esse exhæredatione, vt quorum præteritio non infirmet testa-
mentum.
i *Ex sacris constitutionib.*] Nempe Constantini l Imp. quod procedit, etiamsi quid
18 eis in fratris testamento relictum m sit. † Sunt tres tamen causæ, ob quas frater à
fratre aut sorore exhæredari, etiam turpi persona instituta n, potest: puta si per insi-
dias fratri mortem intentarit, aut criminalem illi accusationem dictauerit, aut vni-
uersa eum substantia exuere studuerit. Hæ tamen causę ab intestato nihil nocent
fratri successuro o. Sanè Iustinianus tantùm hic de successione ex testamento agit.
Cæterùm in successione legitima non minus tribuitur fratri, quàm parentibus: nam
19 iure † Nouellarum ab intestato fratres cum parentibus p succedunt, atque etiam
fratrum filij cum patruis q. Vnde consequens est, cùm parentes fratrésque proposita
inofficiosi querela resciderint testamentum, & rem reduxerint ad causam intesta-
ti, id prodesse fratribus, fratrúmque filiis, vt simul tanquam ab intestato succe-
dant r: omnino enim tum intestatus videtur s defunctus.
k *Aut agentes vincere*] Obstat enim ipsis exceptio, *istius iuris exercitium ad eos ni-
hil attinere* t. quæ tamen exceptio, si non fuerit opposita, vicerítque cognatus, & si-
bi & aliis ab intestato venturis prodesse valebit: licet extraneo nihil prosit u sua vi-
ctoria.

y Hîc & in l. 1. cod.
z d. l. nam etsi hoc ipso tit.
a facit s. sancimus itaque. Nouel. vt cum de ap. cog.
b l. vlt. C hoc ti. dix s. illis autem.
c ff. si quis à parent. manu. fuerit. l. 1. vide Dd. in l. pater filium. h. t.
d hic nu. 5. & 6.
e d. l. pater filium.
f d. l. 1. s. liberos.
g Auth. cessante, C. de legit. hæred.
h l. fratres, C. de inoff. test. l. 1. ff. eod.
i Fab hic gl. L. nullam, C. ex quib. cau. infa. irrog.
k l. in arenam, ibi Dd. C. h. tit.
l in d. l. fratres.
m l. 3 Paconius ait, si à parente quis ma.
n s. ingratitudinem, Nouel. de nupt.
o l. cognatis, vnde cog. gl. 2.
p Auth. defuncto, C. ad Tertyllia.
q d. Auth. cessante.
r Fab. & Ang. hic. licet Vigl. dubitet.
s l. postu. s. si quis ex his, hoc tit.
t l. fratris vel sororis. C. eo. ti.
u d. s. si quis ex his. & ibi Dd.

§. Tam autem.

1 *Legitimi tantùm inofficiosi querelam habent.*
2 *Naturales tantùm contra matris testamentum querelam habent, non contra patris: & quæ sit diuersitatis ratio.*
3 *Querela inofficiosi est remedium subsidiarium: & non datur nisi in subsidium.*
4 *An & postumis querela inofficiosi detur.*
5 *Hodie postumus omnino nequit exhæredari.*

a Tam autem naturales liberi, quàm secundum nostræ
constitutionis diuisionem adoptati, ita demum de inoffi-

ciosо agere possunt, [b] si nullo alio iure, ad defuncti bona venire possunt. Nam qui ad hæreditatem totam, vel partem eius alio iure veniunt, de inofficioso agere non possunt. [c] Postumi quoque qui nullo alio iure venire possunt, de inofficioso agere possunt.

a *Tam autem naturales*] Amplificatio est ad principium huius tituli, annexum habens temperamentum. † Neque enim solum naturales & legitimi filij, ex iustis scilicet nuptiis progeniti, sed etiam legitimi tantùm de inofficioso patris testamento agere possunt. quod de his accipiendum est, qui ab auo paterno maternóve adoptati [a] sunt. Accursius adoptatos etiam pro arrogatis hic exponit, quasi & hi Querelam inofficiosi habeant: cùm tamen alio ipsis remedio consulatur. Habent enim quartã ex constitutione [b] diui Pij Imperatoris. † Naturales verò tantùm contra patris testamentum Querelæ beneficio carent, contra matris verò non carent. Ait enim [c] Vlpianus, *De inofficioso testamento matris spurij quoque filij dicere possunt.* Diuersi Iuris ea est ratio, quia cùm talis filius demonstrare patrem nequeat, noluit lex eum contra patris voluntatem succedere: ad querelam ergo inofficiosi eum non admisit. Sed cùm mater semper sit certa [d], aliter in ea lex [e] disposuit. Si tamen ex tali coitu, qui accusari posset, prognati sint, denegabitur illis etiam contra matris testamentum [f] Querela. 1 2

a l. cùm in adoptiuis, C. de adoptio. §. sed hodie, ʒ. eod.
b l. si arrogator, ʒ. de adoptionib. l. Papinia. §. si quis impubes
c l. si suspect. §. 1. hoc tit.
d l. quia certa. de in ius vocand.
e Ita videtur sensisse gl. verbi admitti, in §. nouiss.
f De quo in §. si aduersus, ʒ. de nup.

b *Si nullo alio iure*] Limitatio est præmissi dicti: † Eatenus enim filij aditum ad Querelam habent, quatenus aliàs nullo alio iure ad defuncti bona venire possunt: nam si alio iuris remedio iuuentur, querelæ locus non erit, propter veterem Iuris regulam, quæ dicit, ei qui communi auxilio & ordinario iure vti potest, non debere tribui subsidiarium & extraordinarium auxilium, præsertim si sit odiosum [g], vt est [h] Querela. 3

c *Postumi*] † Alia ampliatio: nedum enim nati iam liberi, sed etiam nasciturí, id est, postumi de inofficioso testamento disputare possunt: quod iure veteri obtinebat, quando expressè exhæredabantur. secus si simpliciter in testamento fuerant præteriti: tum enim postumi agnatione testamentum ipso iure [i] rumpebatur. † Hodie Nouellarum iure omnino non potest exhæredari postumus, cùm in eum nulla cadat ingratitudinis causa, vt alibi [k] annotauimus. 4 5

g l. in causæ, 2. de minor.
h l. maximum vitium, de lib. præt.
i l. si quis in suo, C. hoc tit. Dixi in §. postum. ʒ. de exhæred. libr.
k in d. §. postum.

§. Sed hæc ita.

1 *Olim quando locus fuerit Querela inofficiosi.*
2 *Legitima liberorum qualis olim fuerit.*
3 *Legitima hodie est triens, vel semis secundum numerum liberorum.*
4. 8 *Hodie si quid relinquitur in testamento agitur ad supplementum.*
5. 6 *De actione ad supplementum: & ea quam diu duret, num. 7.*

[a] Sed hæc ita accipienda sunt, [b] si nihil eis penitùs à testatoribus testamento relictum est. quod nostra constitutio ad [d] verecundiam naturæ introduxit. Sin verò quantacunque pars hæreditatis vel res eis fuerit relicta: de inofficioso querela quiescente, id quod [e] eis deest, vsque ad quartam legitimæ partis [f] repleatur: licet non [g] fuerit adiectum, boni viri arbitratu debere eam compleri.

a *Sed hæc*] Quæ scilicet dicta sunt hactenus de liberis & parentibus Querela inofficiosi agentibus. de his enim tantùm agit Iustiniani constitutio, cuius text. hic meminit.

b *Si nihil eis*] † Iure tamen Pandectarum competebat liberis Querela inofficiosi non modò exhæredatis, vel planè præteritis: sed etiam, cùm aliquid eis in testamento parentum, minus tamen legitima relinqueretur. † Legitima autem erat quarta pars eius, quam quisque ab intestato erat habiturus [a], nempe quadrans eius partis.

a l. Papinianus, §. quoniam. h. t.

tis hæreditariæ, quæ si paterfam. intestato decessisset, ad eos peruentura erat: qui quadrans liberis vel inofficiosè exhæredatis, vel minorem in partem institutis, quã quantus ille esset, eo iure attribuebatur: veluti si duo erant filij, quia legitima cuiusque pars ab intestato erat semis, idcirco sescuncia illis attribuebatur, [b] quæ semissis pars quarta est. Quarta autem hæc legitima vulgò appellatur, opinor, quia ad
3 Falcidiæ legis instar inducta est, vt Iulianus [c] apertè ostendit. † Postea verò Iustinianus legitimæ istius rationem immutauit, vt esset triens vel semis secundum numerum liberorum. Nam si quatuor sunt liberi, vel pauciores, ex bonis defuncti tertia pars: si verò quinque sint, aut numero plures, tunc bonorum dimidium in legitimam debetur, ex æquo inter eos, qui capaces sunt, facta diuisione [d].

c *Nostra constitutio*] Quæ lib. 6. Cod. [e] extat.

d *Ad verecundiam naturæ introdux.*] Etsi enim parentes impiè filios prætereunt, filij tamen non possunt non impudenter videri parentum conuellere [f] iudicia Sanè laudatur à Valerio Maximo [g] Aphronia probissima Ebutiæ filia, quòd præterita, testamentum matris patientia honorare, quàm iudicio conuellere sanctius putauit.

4 † Induxit ergo Iustinianus, vt hodie inofficiosi querela cesset, si vel modicum aliquid liberis relinquatur, etsi legitimam non efficiat: cùm olim (vt dixi) si minus legitima relinquebatur, Querela competeret.

5 e *Id quod eis deest*] † Vel quia ab initio minus fuerit relictum: vel quod relictum erat, ab initio quidem sufficiebat ad legitimam, sed postea per euictionem, aut per Falcidiam, seu alio quocunque modo deminutum [h] fuerit. Semper enim hodie, cessante Querela, & expugnatione testamenti, agendum est ad supplementum pro te-
6 stamentis conseruandis. † Et hanc vulgò vocant *actionem* vel *supplementum legitimæ.* Nec refert hoc iure, vtrum acceperint liberi id, quod eis relictum fuerit, an voluerint agnoscere, donec suppleatur [i]. Imò si hæreditati parentum renunciauerint, non tamen à petenda legitima portione excluduntur, nisi in specie huic legitimæ renunciatum ab eis fuerit, vel iusiurandum accesserit, quod vim nominatim renun-
7 ciationis [k] habet. † Porrò hæc *ad supplementum* actio non quinquennio (vt Querela [l]) finitur, tametsi id voluit Bartolus [m], sed triginta annis durat [n]: quod tempus omnibus personalibus actionibus tributum [o] est: atque ad hæredem non præparata etiam transmittitur.

f *Repleatur*] Ex defuncti scilicet parentis hæreditate, idque damno solius hæredis scripti: modò salua sit ei sua illa portio, supra quam non potest grauari: alioqui ad supplendam legitimam aliquid detrahetur etiam legatis.

8 g *Non fuerit adiectum*] † Imò etsi adiectum sit, ne quid peteretur supplementi nomine: quoniam hanc repletionem prohibere testator non [p] potest. Et quanquam aliquis, quod sibi relictum est, agnouerit, non ideo tamen ab hoc supplementi beneficio [q] excluditur.

b l. Pap inian. §. si quis, & l. si non mortis, ff. hoc tit.
c Nouel. 18.
d Nouell. de triẽte & semisse, §. hæc nos.
e l. omnimodo, C. de inoff. test.
f Vigl. hic.
g lib. 7. c 8.
h d. l. omnimodo, in prin.
i l. si quando, l. & generaliter, C. eod.
k Nota in d. l. & generaliter. probatur § hęc autem.
l l. scimus, §. illud præterea.
m In l. si quis filium, C. de inoff. test.
n Ias. d. l. si quis filium.
o l. sicut. l. cum notis.
p l. si quando, §. si. h. t.
q d. l. si quãdo, §. generaliter.

§. Si tutor.

1 *Primus casus huius §.*
2 *Dubitandi ratio, decidendique, ad hunc §.*
3 *Tutela est munus necessarium.*
4 *Adprobatione testamenti voluntaria Querela amittitur: necessaria non item.*
5 *Secundus casus in hoc §.*

Si tutor [a] nomine pupilli, cuius tutelam gerebat, ex testamento patris [b] sui legatum acceperit, cùm nihil erat ipsi tutori relictum à patre suo: nihilominus poterit nomine suo de inofficioso patris testamento agere. Sed [c] si è contrario pupilli nomine, cui nihil relictum fuerat, de inofficioso egerit, & superatus est: ipse tutor, quod sibi in testamento eodem legatum relictum est, non amittit.

Duo casus hoc §. explicantur, eandem ferè dubitandi decidendíque rationem

continentes. Videamus priorem. † Habebam ego in potestate filium Flaccum, qui 1
pupilli cuiusdam tutor erat. Moriens ego alium hæredem scripsi, & filium meũ exhæredaui: porrò pupillo, cuius is tutor erat, legatum dedi: me defuncto, filius meus legatum, quod pupillo relictum erat, pupilli nomine exegerat, quo soluto volebat postea de inofficioso agere proprio nomine: cùm se nihil ex paterna hæreditate habuisse, diceret: quærebatur, an illi Querela competeret? † Dubitãdi causa fuit, quòd 2
qui semel testamentum adprobauerit, non possit deinde idem [a] impugnare. Adprobauerat autem tutor testamentum paternum per acceptionem legati, nomine pupilli sui: itaque à querela præscriptione submouendus videtur [b]. Verùm contrarium hic decisum est, nihilominus tutorem posse deinde suo nomine de inofficioso agere. Neque huic decisioni obstat prædicta ratio: quia procedit, quando quis legatum acciperet sibi ipsi, vel filio suo, aut etiam alteri relictum, tanquam aduocatus seu procurator ipsius, & sic nomine voluntario: tum enim censeretur comprobasse testamentum. Secus est, quando quis nomine exegit necessario, vt tutorio vel curatorio, quia tum non videtur testamentum confirmasse, sed necessitas ipsum excusat. 3
† Est enim tutela munus, quo quis necessitate [c] astringitur: & officium tutoris est, nihil prætermittere, vnde pupillo commodum [d] acquiratur. Vnde discendum, diuersum ius esse inter aduocatum, seu procuratorem, & tutorem, quod vbertim Interpretes [e] suo loco explicant. † Item discendum, adprobatione testamenti voluntaria 4
Querelam inofficiosi amitti, necessaria non item. Neque excusare in proposito aduocatum, quod non ex sua, sed clientis persona adprobet: cùm tacitus eius cõsensus ex voluntario officio colligatur, licet Accursius [f] aduersari videatur. Atque Baldus [g], quòd præstans patrocinium, vt testamentum vel donatio insinuetur, non possit deinde cessationem petere etiam suo nomine. Si tamen quis iussu magistratus aduocationem præstiterit, puto ob parendi necessitatem vel contestationem eum excusari [h].

a l parentib. ibi Dd. C. h. tit.
b l. nihil inter-est. ibi Bar. & l. si ponas, §. 1. h. tit.
c §. 1. 7. de excusat. tutor.
d ff. per totum. de tut. & ratio. distrah.
e l. fin. hoc t.
f gl. hic. in fin.
g in d. l. fin.
h Porc. hic.

a *Nomine pupilli*] Et sic nomine tutorio.
b *Sui*] Ipsius tutoris.
c *Sed si è contrario*] † Priorem casum Imperator iam inuertit: Impuberem ego filium habebam: quem, alio quodam hærede instituto, exhæredem scripsi. legaui item Titio cuidam centum solidos, quem impuberi testamentarium tutorem dederam, aut Prætor dederat, aut lege ad tutelam vocabatur. Titius tutor, nomine pupilli, me mortuo, de inofficioso egit, & succubuit: fortè enim iustè exhæredatus fuerat pupillus. Postea hic idem Titius legatum sibi relictum à scripto hærede petiit: videbatur repellendus, vt qui semel testamentum impugnasset per Querelam: Verùm quia hoc tutorio, & sic necessario nomine fecit, nihil est, quod ei fraudi esse debeat [i]. Est enim eadem decisionis causa, quam suprà diximus in priori casu.

i tex. l. aduersus. §. 1. ibi Dd. hoc tit.

§. Igitur.

1 *Querela inofficiosi quando olim competierit, & quando hodie locum habeat.*
2.3 *Legitima liberis relinquenda hodie titulo institutionis: & quæ sit ratio.*
4 *Ius accrescendi inter hæredes tantùm locum habet.*
5 *Titulus institutionis requiritur etiam in parentibus.*
6 *Quibus casibus non requiratur titulus institutionis.*
7 *Legitima parentum an etiam aucta sit iure nouiss.*
8 *Ad æstimandam legitimam tempus mortis respiciendum est.*
9 *Quæ sint in legitimam computanda.*

Igitur quartã debet quis habere, vt de inofficioso agere nõ possit: [a] siue iure hæreditario siue iure legati, vel fideicommissi, vel si mortis causa ei quarta donata fuerit, vel inter viuos: in iis tantũmodo [b] casibus, quorũ mentionem facit nostra constitutio [c], vel aliis modis, qui in nostris cõstitutionibus cõtinentur. Quod autẽ de quarta diximus, ita intelligendum est: vt siue vnus fuerit, siue plures, quib. agere

agere de inofficioso testamento permittitur: vna quarta eis dari possit, vt ea pro rata eis distribuatur.

1 † *Loquitur* Imperator hoc loci secundum iuris antiqui dispositionem: quo iure ad excludendam Querelam inofficiosi, necesse erat, Quartam relinqui ex iudicio testatoris integrè [a]: hodie dummodo aliquid sit relictum, cessante Querela & expugnatione testamenti, agendum potius est ad supplementum. Neque enim nunc aliter competit Querela quàm cùm nihil omnino relictum fuit. Quartam igitur quis habere debet vel ex defuncti iudicio, vel legis repletione, vt de inofficioso agere non [b] possit: sicque nihil pugnat hic §. cum suprà dicta Iustiniani constitutione.[c]

a 2 *Siue Iure hæred.*] † Hoc enim iure (sicut & [d] veteri) nihil referebat, quonam titulo haberent liberi legitimam, siue iure institutionis, vel legati, aut quoquo alio modo: tametsi Iulianus etiam olim institutionem [e] exegerit. Hodie verò iure Nouellarum [f] constitutum est, vt nisi parentes relinquant liberis legitimam titulo in-

3 stitutionis, testamentum non valeat, nec sit opus expugnare per querelam. † tum quia hic titulus sit honorabilior [g] filio: tum quia propter ius accrescendi sit vtilior. Filio namq; instituto si cohæres sit datus, qui repudiet hæreditatem, eius portio iure accrescendi filio adiicietur. Quod si filio legati titulo quippiam relinqueretur, ni-

4 hil ei accresceret: † cùm inter hæredes tantum, non etiam legatarios ius accrescen-

5 di locum habeat [h]. † Sic & contrà liberos oportet parentibus legitimam suam relinquere titulo institutionis: in quam sententiam crebrius [i] itum est, vt vna atq; eadem ratio sit inter patrem & filium, auum & nepotem, ac cæteros liberos ac parentes.

6 † Sunt tamen casus aliqui in quibus hic titulus omitti potest: veluti si paterfam. inter solos liberos testetur, aut adscripta sit testamento clausula codicillaris, vel ea, quæ significet voluisse testatorem suas tabulas quo meliori cunque modo ratas [k] haberi. Cæterùm quartam seu legitimam liberorum hodie trientem vel semissem es-

7 se, secundum numerum liberorum, suprà [l] admonuimus. † Eodem modo aucta est hodie ascendentium seu parentum legitima, ex communi Doctorum [m] sententia.

8 † Ad æstimandum autem cuiusque defuncti patrimonium, vt inde legitima colligi possit, respiciendum est tempus mortis. Nam si ante vel post mortem bona crescant

9 aut decrescant, id non [n] consideratur: idque frequentius obtinuit. † Hinc etiam tractari posset, quæ sint in legitimam imputanda, vel in supplementum legitimæ: verùm ista ex plenioribus interpretum [o] commentariis, ne nimium diffundamur, petenda relinquimus.

b *In iis tantùm modo casibus*] Sunt enim quidam casus, vbi quæ donantur inter viuos, non computantur in legitimam: vt si sint eiusmodi, quæ ad hæredes filij donatarij non transmitterentur.

c *Vel aliis modis*] Vt si fuerit donatum dotis causa, aut propter nuptias. nam & id imputari in legitimam [p] constat.

a Dixi in l. sed hæc ita §. eod.
b Vigl. hic.
c In dict. §. sed hæc ita.
d l. Papinianus §. si quis mort. hoc tit.
e l. ita tamen. §. qui rogatus. ad Trebell.
f §. aliud quoque. & ibi glos. Nouell. vt cùm de appel. cogn.
g l. filium quis §. sed etsi portio, de legat. præstan.
h Dd. planè in l. 1. C. quando non pet. part.
i Salic. in d. Auth. nouiss.
k fac. l. nam etsi parentib. in pr. hoc tit.
l l. hac consultiss. §. ex imperfect. C. de testa.
l d. §. sed hæc ita, num. 2.
m per l. nam etsi, C. hoc tit.
n l. cum quæritur ibi, mortis tẽpore, C. hoc nostro tit. fac. l. etiam, §. vlt. de bon. libert.
o Mod. repetit in l. in tam, ad leg. falc.
p l. quoniam, Nouell. C. h. t.

De hæredum qualitate & differentia.
Tit. XIX.

1 *Continuatio huius tituli.*
2 *Qualitas pro cuiusque rei natura accipitur.*
3 *Hæredis nomen generale est.*
4 *Hæredis nomen propriè accipi in hoc tit. & quas species habeat.*

1 *Hactenus* † multa de hæredibus vel instituendis vel exhæredandis dixit Imperator. Quia verò hæredes naturâ qualitatéque differunt: id quomodo contingeret,

2 subiiciendum erat. † Sanè qualitatem etiam Quintilianus [a] cuiusque rei naturam

3 appellat. † Porrò *hæredis* nomen latiore significatione ad quoscunque gradus [b] pertinet, omnésque successores continet [c], siue iure ciuili seu prætorio, siue directè, siue per fideicommissum succedant: sed & qui particulariter succedit, non in certa re, hæredis appellatione significatur. Hinc consequenter quosdam *testamentarios*, quos-

4 dam *legitimos*, quosdam etiam *honorarios* dicimus. † In hoc autem titulo hære-

a lib. 7. cap. 5.
b l. hæred. de verb. sign.
c l. hæred. appell. 2. de verb. sign.

§. Sui autem.

1.2 Sui & necessarij hæredes qui sint.
3 Filius viuente patre est quasi dominus rerum paternarum: quo mortuo, continuatur in eum dominium.
4.5 De suitatis vocabulo: & suitas quid sit.
6 Filiifamil. coguntur hæredes esse iure ciuili.
7 Filiifamil. iure prætorio abstinendi beneficium habent.
8 Ius abstinendi an præiudicet iuribus suitatis.
9 Multiplex suitatis effectus, remissiuè.

[a] Sui autem & necessarij hæredes sunt, velut filius, filia, nepos, neptísve ex filio, & deinceps cæteri liberi, qui in potestate morientis modò fuerint. Sed vt nepos neptísve sui hæredes sint, non sufficit eum eámve in potestate aui morientis tempore fuisse: sed opus est, vt pater eius viuo patre suo desierit suus hæres esse, aut morte interceptus, aut qualibet alia ratione liberatus à patris potestate. tunc enim nepos neptísve in locum patris sui succedit. Sed sui quidem hæredes ideò appellantur, quia domestici hæredes sunt, & viuo quoque patre quodammodo domini existimantur. Vnde etiam si quis intestatus moriatur, prima causa est in successione liberorum. [b] Necessarij verò ideo dicuntur, quia omnino, siue velint, siue nolint, tam ab intestato, quàm ex testamento ex lege duodecim tabularum hæredes fiunt. [c] Sed his Prætor permittit volentibus abstinere hæreditate: vt potius parentis, quàm ipsorum bona similiter à creditoribus possideantur.

a *Sui autem & necessarij*] Secunda hæredum species explicatur, nempe qui dican-
1 tur sui & necessarij hæredes. † *Sui* autem & *necessarij hæredes* sunt, qui in potesta-
te testatoris tempore mortis existunt, ita vt nulla eos persona in gradu præcedat:
vt Imp. hic satis declarat. Ait [a] autem *Suos* ideo dici, quia domestici hæredes sunt: a hic vers. sed
hoc tamen Græcè, Viglio commonente, significantius est. *οἰκεῖον* enim illi & à do- sui quidem.
2 mo deriuant: significat autem proprium. † Est ergo *suus hæres* quasi proprius, &
3 dominatus, non aliunde accitus, quasíque sui ipsius hæres. † Fingitur enim iure
ciuili filius viuente adhuc patre quasi dominus esse paternorum bonorum, sicque
fictum habet dominium: siue [b] improprium, vel potius *κατ' ἐλπίδα*, & in spe, vt Al- b Porcius hic.
ciatus [c] appellat: ideoque ipsi post obitum patris non de nouo acquiritur, sed in il- c lib. 2. parerg.
lum continuatur [d] dominium, & ex fictitio fit verum ac effectuale. *Suus* ergo hic ad c. 15.
4 dominium refertur [e], vt & pro meo, tuo, suo possidere dicimus [f]. † Et hanc sui hæ- d l. in suis, de
redis qualitatem Græci, *τὸ σοῦον*, nostri vulgò *Suitatem* nominant, nouo quidem & lib. & posth.
inusitato veteribus vocabulo, sed ad docendum tamen apto, atque idoneo: in qua e Vigl. hic.
definienda valdè nonnulli laborarunt [g]. cùm ex coniugato vocabulo, hoc est, *sui*, sa- f l. 2. pro suo.
5 tis eius significatio liqueat. † Alciatus rectè sic definiuit: *Suitas* est hæredum quali- g in l. qui se
tas, qui primum in hæreditate paterna locum obtinent, continuationem dominij ne- patris, C. vnde
cessitatémque successionis inducens. liberi.
6 b *Necessarij verò*] † Quare etiam *necessarij* dicantur, attexit: ideo scilicet, quia

§. Sui autem.

[a] Sui autem & neceſſarij hæredes ſunt, velut filius, filia, nepos, neptíſve ex filio, & deinceps cæteri liberi, qui in poteſtate morientis modò fuerint. Sed vt nepos neptíſve ſui hæredes ſint, non ſufficit eum eámve in poteſtate aui morientis tempore fuiſſe: ſed opus eſt, vt pater eius viuo patre ſuo deſierit ſuus hæres eſſe, aut morte interceptus, aut qualibet alia ratione liberatus à patris poteſtate. tunc enim nepos neptíſve in locum patris ſui ſuccedit. Sed ſui quidem hæredes ideò appellantur, quia domeſtici hæredes ſunt, & viuo quoque patre quodammodo domini exiſtimantur. Vnde etiam ſi quis inteſtatus moriatur, prima cauſa eſt in ſucceſſione liberorum. [b] Neceſſarij verò ideo dicuntur, quia omnino, ſiue velint, ſiue nolint, tam ab inteſtato, quàm ex teſtamento ex lege duodecim tabularum hæredes fiunt. [c] Sed his Prætor permittit volentibus abſtinere hæreditate: vt potius parentis, quàm ipſorum bona ſimiliter à creditoribus poſſideantur.

a *Sui autem & neceſſarij*] Secunda hæredum ſpecies explicatur, nempe qui dican-
1 tur ſui & neceſſarij hæredes. † *Sui* autem & *neceſſarij hæredes* ſunt, qui in poteſta-
te teſtatoris tempore mortis exiſtunt, ita vt nulla eos perſona in gradu præcedat:
vt Imp. hic ſatis declarat. Ait [a] autem *Suos* ideo dici, quia domeſtici hæredes ſunt: a hic verſ. ſed
hoc tamen Græcè, Viglio commonente, ſignificantius eſt. *οἰκεῖον* enim illi & à do- ſui quidem.
2 mo deriuant: ſignificat autem proprium. † Eſt ergo *ſuus hæres* quaſi proprius, &
3 dominatus, non aliunde accitus, quaſique ſui ipſius hæres. † Fingitur enim iure
ciuili filius viuente adhuc patre quaſi dominus eſſe paternorum bonorum, ſicque
fictum habet dominium: ſiue [b] improprium, vel potius *κατ᾽ ἐλπίδα*, & in ſpe, vt Al- b Porcius hic.
ciatus [c] appellat: ideóque ipſi poſt obitum patris non de nouo acquiritur, ſed in il- c lib. 2. parerg. c. 15.
lum continuatur [d] dominium, & ex fictitio fit verum ac effectuale. *Suus* ergo hic ad
4 dominium refertur [e], vt & pro meo, tuo, ſuo poſſidere dicimus [f]. † Et hanc ſui hæ- d l. in ſuis, de lib. & poſth.
redis qualitatem Græci, *τὸ σφόν*, noſtri vulgò *Suitatem* nominant, nouo quidem & e Vigl. hic.
inuſitato veteribus vocabulo, ſed ad docendum tamen apto, atque idoneo: in qua f l. 2. pro ſuo.
definienda valdè nonnulli laborarunt [g]. cùm ex coniugato vocabulo, hoc eſt, *ſui*, ſa- g in l. qui ſe
5 tis eius ſignificatio liqueat. † Alciatus rectè ſic definiuit: *Suitas* eſt hæredum quali- patris, C. vnde liberi.
tas, qui primum in hæreditate paterna locum obtinent, continuationem dominij ne-
ceſſitatémque ſucceſſionis inducens.
6 b *Neceſſarij verò*] † Quare etiam *neceſſarij* dicantur, attexit: ideo ſcilicet, quia

h l.necessariis. de acq.hæred. i Vigl.hic. k Porc.hic. l argum.l.fin. C. de patr. pot. & d.l.in suis,in fin. m ita Theoph. hic.& post eum Vigl. n d.l.necessariis.& ibi.Bart. o Porc. hic in gloss. p Ioan.de Platea hic. q l.quod fauore,C.de leg. r Cantiunc. hic,in fin. s Dd.l.si filius qui patri, de vulg. d.l.qui se patris.& l.filius qui se paterna, de acq.hæred.

seruorum instar etiam inuiti ex necessitate imposita à lege hæredes efficiuntur. Vnde illud, *Si filius, ergo hæres* h. quod ob ius patriæ potestatis i in fauorem parentum introductum est, ne sine hærede moriantur k. Nam quem licet occidere l, cur non & hæredem sibi facere liceat?

c *Sed his Prætor*] † Hoc rigorosum necessitatis ius, impositum liberis à iure ciuili, 7
Prætores æquitate sua mitigarunt. Nam cùm viderent sæpe hac necessitate compulsos filios ob debita patrum ignominiosè à creditoribus tractari, satius esse statuerunt, patrem quàm filium, mortuum quàm viuum, non sentientem quàm sentientem iniuria affici, vt Græcus m interpres ait. Ergo liberis abstinendi beneficium concessere, vt hæreditate paterna, si suspectam illam haberent, abstinere possint n. Et hoc est, quod in textu dicitur, *Prætorem permittere volentibus se abstinere hæreditate, &c.* Resoluit ergo Prætor o Suitatem, & ex necessario hærede facit voluntarium: si modò sese abstineat. † In his tamen, quæ ad sui hæredis vtilitatem pertinent, ius absti- 8
nendi iuribus suitatis minimè præiudicat p: quia bono hæredis introductum est hoc beneficium, ideóque in eius dispendium retorqueri non debet q. Excipiuntur tamen ea commoda, quæ ab ipsa hæreditate proueniunt, & adiunctionem quandam ad damni oblationem r adferunt, qualia sunt, nomina in hæreditate reperta, quæ si hæres prosequi velit, etiam æri alieno dissoluendo obligabitur, ex consequentia necessaria. † Cæterùm de multiplici Suitatis effectu hic quoque disputatur: ego illum 9
articulum suis locis s benè discussum relinquo.

§. Cæteri.

1. 5 *Hæredes extranei qui sint.*
2. *Extraneos dici ad differentiam suorum.*
3. *Extraneos tripliciter dici.*
4. *Egressus potestatem patriam per dignitatem, iura suitatis retinet.*

a Cæteri qui testatoris iuri subiecti non sunt, extranei hæredes appellantur. Itaque liberi quoque nostri, b qui in potestate nostra non sunt, hæredes à nobis instituti, extranei hæredes nobis videntur. Qua de causa, & qui hæredes à matre instituuntur, eodem numero sunt: quia fœminæ in potestate liberos c non habent. d Seruus quoque hæres à domino institutus, & post testamentum factum ab eo manumissus e eodem numero habetur.

a l.195.pronũcia.s.1.de verb. sign.l.nã quod. s.fi.ad Treb. b tit 3.in fi. c Vigl. hic. d Vterq; hic. e l.si emancipati, col.12. 3. oppos. Cod. de collat.fac.text. l.1.s.extraneorum.& ibi glo. C. de rei vxor. actio.

a *Cæteri qui*] † Tertia hæredum species est, quòd quidam sint *extranei*, nempe hi 1
omnes qui non sunt sub potestate testatoris, quemadmodum hic triplici exemplo Iustinianus ostendit, puta in filio emancipato, in liberis quo ad matrem, in seruo à testatore viuente manumisso, quia illi non sunt in potestate testantis. † *Extranei* 2
ergo dicuntur ad suorum differentiam, quia non domestici sunt, sed ex alia familia ad familiam, id est hæreditatem a accersuntur. Quamuis Caius posteriore Institutionum b libro eos dicat extraneos, qui nullo propinquitatis gradu testatori iunguntur. Verùm ipse ad cognationem respexit: Sed dum Suis opponuntur, hi omnes significantur, quibus sui hæredis definitio c non competit. Quamobrem si quis vel defuncti voluntate, vel lege municipali prohibitus fuerit, aliquid in extraneum alienare, ex verisimili coniectura mentis de eo intelligendum putant Faber & Aretinus d, qui non est in eadem familia: etsi alioqui sit cognatione iunctus. † Ait quoque Bal- 3
dus e, tripliciter extraneum dici, interdum respectu eius, in cuius potestate est, interdum filij, interdum vel agnati vel propinqui: hoc est (vt ipsius verbis vtar) *extraneus dicitur à suitate, à filiatione, & à cognatione.*

b *Qui in potestate*] Id est, emancipati, vt Theophilus exponit: & rectè. Nam qui ex-

qui ex alia causa potestatis patriæ nexu liberati sunt, non habentur statim quoque
4 pro extraneis. † Qui enim per dignitatem egressus est potestatem patris, nihilominus iura suitatis retinet [f]. Et postumus quamdiu est in potestate: suus tamen hæres patri agnascitur [g].

c *Non habent*] Ac per consequens nec suos hæredes habent. Qua ratione [h] Paulus ad testamenta fœminarum, edictum *contra tabulas bonorum possessionis*, non pertinere dixit.

d *Seruus quoque*] Hunc locum expressius suprà [i] etiam Iustinianus explicuit: *Seruus* (inquiens) *à domino suo hæres institutus, siquidem in eadem causa manserit, fit ex testamento liber, hærésque ei necessarius. Si verò à viuo testatore manumissus fuerit, suo arbitrio adire hæreditatem potest: quia non fit hæres necessarius, cùm vtrunque ex domini testamento non consequatur.*

5 e *Eodem numero*] Nempe inter extraneos hæredes. † Quicunque ergo nullam testatoris morientis potestatem vel dominicam vel patriam agnoscunt, hi omnes extranei hæredes appellantur.

f Baldui. hic.
g §. postu. Inst. de exhær. liber.
h l. illud. §. ad testa. de bonor. poss. cont. tab.
i §. seruus autem, Inst. de hære. instit.

§. In extraneis.

1 *Hæres extraneus tribus temporibus hæreditatis capax esse debet.*
2 *An hic §. de suis etiam & necessariis hæredibus accipiendus sit.*
3 *Regula ex hoc §. desumpta.*
4 *Mutatio iuris quod hæredi non nocet: quomodo intelligendum.*

[a] In extraneis hæredibus illud obseruatur, vt sit cum eis testamenti factio: siue hæredes ipsi instituantur, siue hi qui in potestate eorum sunt. & id [b] duobus temporibus inspicitur: testamenti quidem facti tempore, vt [c] constiterit institutio: mortis verò testatoris, vt effectum habeat. Hoc amplius, & cùm adit hæreditatem, esse debet cum eo testamenti factio, siue purè, siue sub conditione hæres institutus sit: nam ius hæredis eo maximè tempore inspiciendum est, quo acquirit hæreditatem. [d] Medio autem tempore inter factum testamentum & mortem testatoris, vel conditionem institutionis existentem, mutatio iuris [e] non nocet hæredi: quia (vt diximus) tria tempora inspici debent.

a *In extraneis*] Hoc responsum ex Florentino [a] sumptum est, & generale quod-
1 dam dogma ad extraneos hæredes instituendos continet. † Quilibet enim extraneus, cum quo testamenti factio est, qui hæres institui, seu hæreditatem ex testamento acquirere potest, rectè hæres in testamento scribitur: si tamen tribus temporibus hæreditatis capax esse demonstretur: videlicet conditi testamenti, mortis testatoris, &
2 aditæ hæreditatis tempore. † Sed an illud in suis etiam & necessariis hæredibus desideretur? Dubium facit, quia separatim ista de extraneis dicuntur. Verùm Aretinus [b] suos quoque, item & necessarios, si quo tempore incapaces fuerint, frustra institui censet. Quod Viglius [c] non probat, aliud Florentinum in prædicto suo responso sensisse autumans. Differentia quippe inter suos, necessariósque hæredes, & extraneos ea est, quod non potest non esse cum suis, & necessariis, quatenus ipsis suitas necessitásque cohæret, testamenti factio: cum extraneis autem aliquando testamenti factio, aliquando non est. quapropter in ipsis necesse fuit tempora diuersa inspicere. Quòd si cum suis vel necessariis aliquo tempore non fuit testamenti factio: sanè neque suos, neque necessarios eos tunc æstimare oportet.

b *Duobus temporibus*] Additur postea & tertium, nempe aditionis: sed quod à testatore prouideri nullo modo potest, & ad eius solicitudinem non pertinet.

a in l. 49. §. alienum. ff. de hæred. instit.
b hic in gloss. verbi mutatio. & vide Dd. in d. §. 1.

ſeruorum inſtar etiam inuiti ex neceſſitate impoſita à lege hæredes efficiuntur. Vnde illud, *Si filius, ergo hæres* [h]. quod ob ius patriæ poteſtatis [i] in fauorem parentum introductum eſt, ne ſine hærede moriantur [k]. Nam quem licet occidere [l], cur non & hæredem ſibi facere liceat?

c *Sed his Prætor*] † Hoc rigoroſum neceſſitatis ius, impoſitum liberis à iure ciuili, 7
Prætores æquitate ſua mitigarunt. Nam cùm viderent ſæpe hac neceſſitate compulſos filios ob debita patrum ignominiosè à creditoribus tractari, ſatius eſſe ſtatuerunt, patrem quàm filium, mortuum quàm viuum, non ſentientem quàm ſentientem iniuria affici, vt Græcus [m] interpres ait. Ergo liberis abſtinendi beneficium conceſſere, vt hæreditate paterna, ſi ſuſpectam illam haberent, abſtinere poſſint [n]. Et hoc eſt, quod in textu dicitur, *Prætorem permittere volentibus ſe abſtinere hæreditate, &c.* Reſoluit ergo Prætor [o] Suitatem, & ex neceſſario hærede facit voluntarium: ſi modò ſeſe abſtineat. † In his tamen, quæ ad ſui hæredis vtilitatem pertinent, ius abſti- 8
nendi iuribus ſuitatis minimè præiudicat [p]: quia bono hæredis introductum eſt hoc beneficium, ideóque in eius diſpendium retorqueri non debet [q]. Excipiuntur tamen ea commoda, quæ ab ipſa hæreditate proueniunt, & adiunctionem quandam ad damni oblationem [r] adferunt, qualia ſunt, nomina in hæreditate reperta, quæ ſi hæres proſequi velit, etiam æri alieno diſſoluendo obligabitur, ex conſequentia neceſſaria. † Cæterùm de multiplici Suitatis effectu hic quoque diſputatur: ego illum 9
articulum ſuis locis [ſ] benè diſcuſſum relinquo.

h l. neceſſariis, de acq. hæred.
i Vigl. hic.
k Porc. hic.
l argum. l. fin. C. de patr. pot. & d. l. in ſuis, in fin.
m ita Theoph. hic. & poſt eum Vigl.
n d. l. neceſſariis. & ibi. Bart.
o Porc. hic in gloſſ.
p Ioan. de Platea hic.
q l. quod fauore, C. de leg.
r Cantiune. hic, in fin.
ſ Dd. l. ſi filius qui patri, de vulg. d. l. qui ſe patris. & l. filius qui ſe paterna, de acq. hæred.

§. Cæteri.

1. 5 *Hæredes extranei qui ſint.*
2. *Extraneos dici ad differentiam ſuorum.*
3. *Extraneos tripliciter dici.*
4. *Egreſſus poteſtatem patriam per dignitatem, iura ſuitatis retinet.*

[a] Cæteri qui teſtatoris iuri ſubiecti non ſunt, extranei hæredes appellantur. Itaque liberi quoque noſtri, [b] qui in poteſtate noſtra non ſunt, hæredes à nobis inſtituti, extranei hæredes nobis videntur. Qua de cauſa, & qui hæredes à matre inſtituuntur, eodem numero ſunt: quia fœminæ in poteſtate liberos [c] non habent. [d] Seruus quoque hæres à domino inſtitutus, & poſt teſtamentum factum ab eo manumiſſus [e] eodem numero habetur.

a *Cæteri qui*] † Tertia hæredum ſpecies eſt, quòd quidam ſint *extranei*, nempe hi 1
omnes qui non ſunt ſub poteſtate teſtatoris, quemadmodum hic triplici exemplo Iuſtinianus oſtendit, puta in filio emancipato, in liberis quo ad matrem, in ſeruo à teſtatore viuente manumiſſo, quia illi non ſunt in poteſtate teſtantis. † *Extranei* 2
ergo dicuntur ad ſuorum differentiam, quia non domeſtici ſunt, ſed ex alia familia ad familiam, id eſt hæreditatem [a] accerſuntur. Quamuis Caius poſteriore Inſtitutionum [b] libro eos dicat extraneos, qui nullo propinquitatis gradu teſtatori iunguntur. Verùm ipſe ad cognationem reſpexit: Sed dum Suis opponuntur, hi omnes ſignificantur, quibus ſui hæredis definitio [c] non competit. Quamobrem ſi quis vel defuncti voluntate, vel lege municipali prohibitus fuerit, aliquid in extraneum alienare, ex veriſimili coniectura mentis de eo intelligendum putant Faber & Aretinus [d], qui non eſt in eadem familia: etſi alioqui ſit cognatione iunctus. † Ait quoque Bal- 3
dus [e], tripliciter extraneum dici, interdum reſpectu eius, in cuius poteſtate eſt, interdum filij, interdum vel agnati vel propinqui: hoc eſt (vt ipſius verbis vtar) *extraneus dicitur à ſuitate, à filiatione, & à cognatione.*

b *Qui in poteſtate*] Id eſt, emancipati, vt Theophilus exponit: & rectè. Nam qui ex-

a l. 195. pronūciat. §. 1. de verb. ſign. l. nā quod, §. fi. ad Treb.
b tit 3. in fi.
c Vigl. hic.
d Vterq; hic.
e l. ſi emancipati, col. 12. 3. oppoſ. Cod. de collat. fac. text. l. 1. §. extraneorum. & ibi glo. C. de rei vxor. actio.

qui ex alia causa potestatis patriæ nexu liberati sunt, non habentur statim quoque
4 pro extraneis. † Qui enim per dignitatem egressus est potestatem patris, nihilominus iura suitatis retinet [f]. Et postumus quamdiu est in potestate: suus tamen hæres patri agnascitur [g]. f Balduı.hic. g §.postu.§.de exhær.liber.

c *Non habent*] Ac per consequens nec suos hæredes habent. Qua ratione [h] Paulus ad testamenta fœminarum, edictum *contra tabulas bonorum possessionis*, non pertinere dixit. h l.illud, §.ad testa.de bonor. poss.cont.tab.

d *Seruus quoque*] Hunc locum expressius suprà [i] etiam Iustinianus explicuit: *Seruus* (inquiens) *à domino suo hæres institutus, siquidem in eadem causa manserit, fit ex testamento liber, hæresque ei necessarius. Si verò à viuo testatore manumissus fuerit, suo arbitrio adire hæreditatem potest: quia non fit hæres necessarius, cùm vtrunque ex domini testamento non consequatur.* i §.seruus autem, §.de hære. instit.

5 e *Eodem numero*] Nempe inter extraneos hæredes. † Quicunque ergo nullam testatoris morientis potestatem vel dominicam vel patriam agnoscunt, hi omnes extranei hæredes appellantur.

§. In extraneis.

1 *Hæres extraneus tribus temporibus hæreditatis capax esse debet.*
2 *An hic §. de suis etiam & necessariis hæredibus accipiendus sit.*
3 *Regula ex hoc §. desumpta.*
4 *Mutatio iuris quod hæredi non nocet: quomodo intelligendum.*

[a] In extraneis hæredibus illud obseruatur, vt sit cum eis testamenti factio: siue hæredes ipsi instituantur, siue hi qui in potestate eorum sunt. & id [b] duobus temporibus inspicitur: testamenti quidem facti tempore, vt [c] constiterit institutio: mortis verò testatoris, vt effectum habeat. Hoc amplius, & cùm adit hæreditatem, esse debet cum eo testamenti factio, siue purè, siue sub conditione hæres institutus sit: nam ius hæredis eo maximè tempore inspiciendum est, quo acquirit hæreditatem. [d] Medio autem tempore inter factum testamentum & mortem testatoris, vel conditionem institutionis existentem, mutatio iuris [e] non nocet hæredi: quia (vt diximus) tria tempora inspici debent.

a *In extraneis*] Hoc responsum ex Florentino [a] sumptum est, & generale quod-
1 dam dogma ad extraneos hæredes instituendos continet. † Quilibet enim extraneus, cum quo testamenti factio est, qui hæres institui, seu hæreditatem ex testamento acquirere potest, rectè hæres in testamento scribitur: si tamen tribus temporibus hæreditatis capax esse demonstretur: videlicet conditi testamenti, mortis testatoris, &
2 aditæ hæreditatis tempore. † Sed an illud in suis etiam & necessariis hæredibus desideretur? Dubium facit, quia separatim ista de extraneis dicuntur. Verùm Aretinus [b] suos quoque, item & necessarios, si quo tempore incapaces fuerint, frustra institui censet. Quod Viglius [c] non probat, aliud Florentinum in prædicto suo responso sensisse autumans. Differentia quippe inter suos, necessariósque hæredes, & extraneos ea est, quod non potest non esse cum suis, & necessariis, quatenus ipsis suitas necessitásque cohæret, testamenti factio: cum extraneis autem aliquando testamenti factio, aliquando non est. quapropter in ipsis necesse fuit tempora diuersa inspicere. Quòd si cum suis vel necessariis aliquo tempore non fuit testamenti factio: sanè neque suos, neque necessarios eos tunc æstimare oportet. a in l.49. §.alienum. §.1. de hæred.instit. b hic in gloss. verbi mutatio. & vide Dd. in d.§.1.

b *Duobus temporibus*] Additur postea & tertium, nempe aditionis: sed quod à testatore prouideri nullo modo potest, & ad eius solicitudinem non pertinet.

c *Constiterit institutio*] Quæ valere vtique non potest, si quis cùm instituitur hæres, capax non sit hæreditatis: nec ad rem pertinet, si postea capax fiat.

d *Medio autem tempore*] † Pro regula igitur seruandum, censeri aliquem hæreditatis capacem trium temporum ratione, nempe facti testamenti, mortis testatoris, & aditæ hæreditatis tempore: media autem tempora interiecta, in quibus quis fuerat incapax, non vitiant. Etsi enim intra tempus institutionis, & mortem testatoris, vel inter mortem & aditam hæreditatem hæres institutus mutauerit suum statum, effectúsque fuerit incapax hæreditatis, vt quia seruus pœnæ extiterit, aut deportatus fuerit: nihil tamen hoc ipsi præiudicat, si ante mortem vel aditam hæreditatem in pristinum statum fuerit [d] restitutus. † Atque hoc est quod in textu dicitur: *mutationem iuris non nocere hæredi*: mutationem enim iuris intelligere oportet, quando hæres fit incapax, ita quod ex testamento non possit acquirere. 3 4

e *Non nocet hæredi*] Si modò tribus illis temporibus suprà designatis adeundæ suo nomine hæreditati sit [e] idoneus.

d facit text. in l. 6. sed si conditioni. §. solemus. de hæred. instit.
e d. §. solemus. & d. §. 2.

§. Testamenti.

1 *Testamenti factio vel actiua est, vel passiua.*
2 *Factionem testamenti dici, aliisque verbis non aptè coniungi.*
3 *Factio pro conspiratione: & factiosi.*

[a] Testamenti autem factionem non solùm is habere videtur, qui testamentum facere potest, sed etiam qui ex alieno testamento vel ipse capere potest, vel alij acquirere, licet non possit facere testamentum. [b] Et ideo furiosus, & mutus, & postumus, & infans, & filiusfamiliâs, & seruus alienus testamenti factionem habere dicuntur. Licet enim testamentum facere non possint: attamen ex testamento vel sibi, vel alij acquirere possunt.

a *Testamenti autem factionem*] † Ostendit hoc loci Imperator testamenti factionem duplici significatione accipi. Aut enim actiua est, & significat facultatem testamenti [a] faciendi: aut passiua, vt capere quid ex alterius testamento quis possit, tametsi ipse testamentum ordinare [b] nequeat. † In hac tamen significatione hanc vocalam (*factio*) nisi cum testamenti adiectione apud bonos autores non temerè reperiri, Viglius admonet. † Sanè *factio*, olim honestum vocabulum erat, nunc malorum consensus, & conspiratio dicitur. Vnde ferè videntur *Factiosi* nobis esse, qui Ciceroni *Falcarij*. *Factiones* (inquit Liuius) *fuêre, erúntque pluribus populis maiori exitio, quàm bella, quàm fames, quàm morbi.* 1 2 3

a l. 3. qui test. fac. poss.
b l. filiusfam. de testam.

b *Et ideo furiosus*] Hic locus ex responso Pomponij, & Marcelli annotatione transcriptus [c] est. Et quod de furioso dicitur, id Theophilus vberius declarat: *In furioso* (inquiens) *ita speciem seu casum fingere oportet, vt à patre hæres esse institutus intelligatur. Nam ab alio institutus, donec resipiscat, neque sibi neque alij hæreditatem accipere potest.*

c d. l. filiusfam.

§. Extraneis.

1. 3 *Deliberandi ius quare olim introductum.*
2 *Veteri iure tenebantur hæredes vltra vires hæreditatis.*
4 *Quid sit liberare.*
5 *Deliberandi beneficium & suis & extraneis hæredibus datur.*
6 *Et eius nomine possunt copia instrumentorum hæreditariorum, & rationum peti, vbicunque tandem sunt.*
7 *Quantum temporis detur iure deliberandi.*
8 *Hæreditas semel quæsita amplius dimitti nequit: fallit tamen, vt numero 11.*
9 *Sui & extranei hæredes in quibus differant.*

10 *Sui dicuntur se immiscere: extranei verò adire hæreditatem.*

[a] Extraneis autem hæredibus [b] deliberandi potestas est de adeunda hæreditate, vel non adeunda. [c] Sed siue is [d] cui abstinendi potestas est, [e] immiscuerit se bonis hæreditatis: siue extraneus, cui de adeunda hæreditate deliberare licet, adierit: postea relinquendæ hæreditatis facultatem [f] non habet, [g] nisi minor sit vigintiquinque annis. Nam huius ætatis hominibus, sicut in cæteris omnibus causis, deceptis: ita & si temerè damnosam hæreditatem susceperint, Prætor succurrit. Sciendum tamen, diuum Hadrianum etiam maiori vigintiquinque annis veniam dedisse, cùm post aditam hæreditatem grande æs alienum, quod aditæ hæreditatis tempore latebat, emersisset. Sed hoc quidem diuus Hadrianus cuidam speciali beneficio præstitit. Diuus autem Gordianus postea militibus tantummodo hoc concessit.

a *Extraneis autem*] *De beneficio deliberandi* hoc §. disseritur. quod quia Iustinia-
nus [a] immutauit, inducto inuentarij compendio, pauca de eo dicemus. Ad inuentarij a in l.fin. C.de
1 verò ordinationem, quæ obseruari conueniat, sequenti §. docebimus. † Quoniam iur.delib.
igitur sæpè delata ex testamento hæreditas damnosa esse solet, propter grande æs
alienum, ideo Prætores olim deliberandi ius induxerunt, ne scilicet quispiam adeun-
2 do hæreditatem damnosam, suarum rerum iacturam faceret. † Veteres enim vsque
ad Iustiniani tempora eo iure vsi sunt, vt hæredes creditoribus solidum persolue-
rent, tametsi defunctus plura debuerit, quàm in bonis & facultatibus reliquisset [b]. b d.l.fin. §. si
3 † Deliberabant itaque instituti hæredes, hoc est, diligenter secum cogitabant, in vero postquã.
menteque sua reuoluebant, vel cum amicis consultabant, expediretne ipsis hæredi- Ioan. Andr. ad
tatem admittere vel repudiare: inspectis videlicet instrumentis, & expensis defun- Specul.s.vit.de
4 cti [c] facultatibus. † Est enim *deliberare*, consilium alicuius rei faciendæ capere, quo instr.edi. fac.l.
capto mens à cogitatione liberetur. Notus est titulus Cod & Pand. *de iure deliberan-* quæ dotis 33. so-
5 *di*. † Quanquam autem textus solùm de extraneis hæredibus meminit: Angelus ta- lut.matrim.
men & Porcius existimant, hoc deliberandi consilium etiam Suis competere, quos c l.Aristo.ff.de
Cantiuncula sequitur. iure delib.
6 b *Deliberandi potestas*] † Scilicet iure prætorio. & huius deliberationis nomine
possunt hæredes copiam hæreditariorum instrumentorum inspiciendorum petere,
& vt ipsis liceat defuncti rationes perscrutari, vbicunque tandem [d] eæ sint. Possent d l.Aristo.28.
etiam petere à iudice, vt programmate admoneantur creditores, vt sua nomina de- & l.Aristo. vlt.
ferant, nequicquam id facturi, si præstitutum à iudice diem præterlabi [e] sinant. de acq.hæred.
7 † Præficiebat autem Prætor tempus ad deliberandum pro suo arbitratu [f]: quod ta- e Bart.d.l.Ari-
men postea à Iustiniano est limitatum, vt (si quis etiamnum veteri iure vti [g] malue- sto.28. de iure
rit) ab Imperiali quidem culmine annus integer, ab aliis verò iudicibus nouem delib.
menses dentur ad deliberandum. Et ab eo maximè die computandum est, quo se f l.1.§.1.h.t.
quis scriptum hæredem esse, rescire [h] cœpit. g §.prox.seq.
8 c *Sed siue is*] † Hinc discendum, in eo æqualem esse suorum & extraneorum hæ- h d.l.fin. §.sed
redum conditionem, quòd acquisita semel hæreditas siue extraneo hæredi, siue suo, quia quidam.
dimitti non possit: quia qui semel factus est hæres, non potest amplius hæredis no-
9 men exuere [i]. † Aliàs verò inter suos & extraneos non paucæ existunt differentiæ. i L.88. ei qui
Illi enim necessarij dicuntur, hi voluntarij: illi se immiscent, hi adeunt: illi abstinent, soluendo. in fi.
hi repudiant. Rursus qui abstinet (nempe Suus hæres) cùm à morte patris protinus de hær.inst.
hæres factus sit, nomen hæredis, & characterem suitatis semel impressum nihilomi-
nus [k] retinet: is verò qui repudiat (extraneus scilicet) perinde habetur, ac si nun- k Theoph.hic.
quam ei hæreditas delata fuisset.

d *Cui abstinendi*] Id est, suus hæres: illi enim abstinendi beneficium iure prætorio concessum est, vt suprà [l] audiuimus.

l s. sui autem, num. 1.

10 e *Immiscuerit*] † Immiscere enim sese hæreditati, propriè loquendo, suorum & necessariorum hæredum est: adire verò extraneorum. in necessariis hæredibus dicitur immistio, in extraneis aditio.

f *Non habet*] Sicque & suos & extraneos eadem constringit necessitas retinendæ hæreditatis.

g *Nisi minor*] † Exceptio est ad superiora: quandoque enim hæreditas semel agnita dimitti rursus potest, puta vel fauore minoris ætatis, cui lapsæ regulariter subueniri [m] solet, vel ob grande æs alienum, quod postea emersit, vel etiam militiæ priuilegio: nisi tamen & hoc restitutionis auxilium sacramento abiuratum fuerit, vt Accurs. [n] annotat, de cuius vi & potestate Porcius hic multa intempestiuè inculcat. 11

m l. 1. & l. 7. ait prætor, s. non solùm, ad fin. de minor.

n gloss. hic in verb. omnibus.

§. Sed nostra.

1 *Inuentarij beneficium loco iuris deliberandi à Iustiniano introductum.*

2 *Multiplex species inuentariorum in legibus: sed hic de inuentario hæredis tantùm tractari.*

3 *Solennitates ad inuentarium necessaria, & num. 4. 5. 7. 8. 9. 10.*

6 *Inuentarium in persona hæredis incipere debet.*

11 *Inuentarium an in præsentia iudicis fieri necesse sit.*

12 *Inuentarium iuxta consuetudinem locorum fieri sufficit.*

13 *Vtilitates inuentarij plures esse, & nu. 14. 16. 17. 18. 19*

15 *Hæres pendente inuentarij confectione non conuenitur: & quando id fallat.*

20 *Intra quod tempus inuentarium confici debeat.*

21 *Constitutio Caroli V. Imperatoris de inuentario: anno Christi 1541. edita.*

22 *Non conficiens inuentarium, quæ incommoda habeat.*

23 *Legitima an perdatur ob omissum inuentarium.*

24 *Trebellianica an itē ob id amittatur.*

25 *Plures hæredes vnum inuentarium conficere vtilius est.*

[a] Sed nostra beneuolentia commune omnibus subiectis imperio nostro hoc beneficium præstitit, & constitutionem tam æquissimam, quam nobilissimam scripsit: cuius tenorem si obseruauerint homines, licet eis adire hæreditatem, & [b] in tantum teneri, quantum valere bona hæreditatis contingit: vt ex hac causa neque deliberationis auxilium sit eis necessarium, [c] nisi omissa obseruatione [d] nostræ constitutionis, & deliberandum existimauerint, & sese [e] veteri grauamini aditionis supponere maluerint.

a in l. 22. scimus, C. de iur. delib.

b De quo hic. & in dict. l. scimus.

c l. 7. tutor qui repertoriū, de admin. tutor. & l. tutores 24. C. eod.

d l. fin. circa med. de bon. aut. iud. possid.

e l. orphanotrophos 32. C. de episc. & cler. s. fi. Nouell. de eccl. titulis.

f l. 9. si quis posthac. l. si quis intra 7. C. de bon. proscr. & l. fin. Cod. de bon. vac. lib. 10.

g c. de Syracusano, dist. 27. & c. manifesta 12. quæst. 1.

1 a *Sed nostra*] † Iustinianus toto deliberandi iure, atque iis, quæ huic occasionem præbuêre immutatis, *Inuentarij beneficium* introduxit, quo nihil hodie neque consultius, neque vsitatius est, sicut ex infrà dicendis apparebit. & de hoc inuentarij beneficio, præsenti loco meminit Imp. eiúsque materiam interpretes ad Iustiniani constitutionem [a] hàc de re editam, amplè pertractant. Extant etiam Guidonis Papæ Delphinatis, & Francisci Porcellini *de Inuentario* singulares, nec contemnendi tractatus, in quibus omnia ad hanc rem pertinentia ad saturitatem digesta comperiuntur. † Memineris autem, cùm multiplex sit species inuentariorum in legibus (aliud enim est [b] hæredis, aliud tutorum vel curatorum [c], aliud creditorum [d], orphanotrophi [e], aliud fisci [f], aliud denique prælatorum [g]) nos hic tantùm de *inuentario hæredis* loqui, quod nihil aliud est, quàm descriptio omnium bonorum defuncti, citatis quorum interest, ex forma Iustinianeæ constitutionis facta. † Plures autem solennitates in confectione inuentarij requiri, Doctores volunt. 2 3

sunt.[h] Primùm enim debet inuentarium super his rebus, quas defunctus post se reliquit, intra triginta dies, postquam tabulæ sunt apertæ, vel delatam sibi hæreditatem quis cognouit, exordium capere.
4 † Deinde opus est, illud intra alios 60. dies, id est, trium mensium intercapedine modis omnibus impleri ac perfici: si tamen bona sint præsentia, aliàs tota hæreditate, vel illius parte maxima in alia prouincia existẽte, vnius anni spacium ad inuentarij conscriptionem per instructos procuratores
5 absoluendum datur. † Tertiò necesse est, illud confici manu Notarij publici, nec priuata scriptura sufficit: imò etsi hæres annotationem defuncti ipsius manu de bo-
6 nis suis scriptam ostendere posset, ab hoc tamen beneficio excluderetur[i]. † Debet
7 enim inuentarium originem accipere in persona hæredis, non defuncti. † Quartò vocari debent creditores, legatarij, cæterique ad quos ea res pertinere potest, si mo-
8 dò præsentes sint: alias loco absentium tres testes adesse sat est. † Quintò requiritur, vt hæres se subscribat, vel eo scribere nesciente, alium adhibeat, qui suo nomi-
9 ne subscriptionem faciat, nihil in eo negocio esse, vel iri factum, dolo malo. † Sextò tres testes adesse oportet in ordinatione inuentarij, qui cognoscant hæredem, licet
10 ad inuentarium probandum duo sufficiant. † Septimò ad inuentarij initium venerabile signum crucis præponi opus est: tametsi illius omissionem non nocere, cre-
11 brius receptum[k] sit. † Addunt denique exigi, vt inuentarium coram iudice[l] conscribatur, ad euitandam omnem suspicionem fraudis: sed nec hoc caret pugna. Iustiniani certè constitutio de præsentia iudicis ne verbulo quidem meminit: durum
12 itaque fuerit, talem solennitatem à lege non expressam inducere. † Quinimò videmus ex hisce solennibus, quæ Iustinianus[m] etiam nominatim expressit, consuetudine locorum multa vel remitti vel intendi. Equidem apud nos nec creditores vocari solent, nec signum crucis apponi. Suffecerit ergo hodie, inuentarium hæredis secundum consuetudinem locorum, & Notariorum fieri, vt Bald. Castrensis &[n] Iason rectè censuerunt.

13 b *In tantum teneri*] † Magna certè hæc est vtilitas, quod conscripto inuentario, siue quis ex testamento, siue ab intestato defuncto succedat, hæreditatem sine vllo periculo possit acquirere, nec vltra vires hæreditatis teneatur[o]. Sunt autem plura alia commoda, quæ ex huiusmodi ordinatione inuentarij hæredibus enascuntur: ea
14 sub compendio in gratiam tyronum referre lubet. † Vtilitates ergo confectionis inuentarij plures sunt. Prima, vt hæres non teneatur creditoribus vel legatariis vltra facultates in hæreditate[p] repertas: tametsi iure veteri[q] in solidum teneretur. Secunda, legis Falcidiæ beneficium, vt quadrantem penes se[r] retineat, aduersus legatarios habet hæres conscribens inuentarium, neque in plus tenetur creditoribus,
15 quàm bona hæreditatis præstare queunt. † Tertia, hæres pendente inuentarij confectione non potest à creditoribus[s] conueniri. quod verum est, si conueniatur vt hæres: secus, si vt simplex possessor, puta reali iudicio, quod aduersus quemlibet possessorem intendi potest, etiam non hæredem[t]. Idem si vexetur pro legatis ad pias causas factis, quæ non patiuntur dilationem: vt legata alimentorum pauperibus relicta, qui interim morerentur fame[u]. Vel ea petantur, quæ pro funere faciendo re-
16 licta sunt: qui ante confectionem inuentarij debent extrahi de hæreditate[x]. † Quarta, hæres per confectionem inuentarij potest satisfacere vnicuique creditori aut legatario primo venienti, donec aliquid superest de bonis defuncti, nec alij creditores etiam priores tempore possunt de hoc hæredem ipsum[y] molestare: & quamuis non receperit satisdationem à legatariis, ei nihil imputatur, si ignorabat alios esse
17 [z] creditores: licet aliàs ipsi imputaretur[a]. † Quinta, creditores compelli possunt recipere in solutum res hæreditarias, si in hæreditate non sit[b] pecunia: nec hæres te-
18 netur vendere, & se pro[c] euictione obligare. † Sexta, si hæres vendat rem hæreditariam, vt primis venientibus satisfaceret, non potest ab aliis antiquioribus conueniri, illam rem venditam specialiter hypothecatam habentibus, sed agant cõtra emptorem hypothecaria, si velint: quia aliàs hæres pateretur incommodum[d] & vexa-
19 tionem. † Septima, hæres deducit impensas funeris, & eas quas in conficiendo inuẽtario, & in aliis rebus[e] necessariis fecit: item & illud, quod sibi erat[f] antea debitum. Addunt nonnulli & alias vtilitates: quas tamen, quia controuersiam patiuntur, consultò præterimus.

c *Nisi omissa*] Conscriptione scilicet inuentarij, quæ tanta secum commoda adfert.
20 † Cæterùm intra quæ tempora Inuentarium conscribi debeat, Iustinianus[g] Imp. alibi clarè definiuit, nempe quòd inchoari debeat intra mensem post apertas tabu-

h in d. l. scimus §. cùm igitur. ibi Batt. Panor. cõs. 74. in 3. col. lib. 2.
i Bal. §. fin autẽ.
k Batt. & Cast. d. §. fin autem, Spec. de inst. ed. §. fin. per l. 1. circa fi. de vẽt. inspic.
l l. de creationib. C. de episc. & cler.
m in d. l. scimus.
n in d. l. scimus in prin.
o d. l. fin. §. fin verò postquam & §. sancimus. Nou. de hær. & Falc.
p d. l. scimus.
q l. si se bonis. 10. C. de iu. delib. cũ ibi not.
r §. ad l. Falcid. cũ ibi not. in pr. & d. l. scimus. §. si quis autem.
s d. l. scimus, §. donec.
t l. 41. Nescennius. §. fundum de re. iud.
u Cy. Bald. & alij in d. §. donec.
x Cy. & Bald. §. donec.
y Aliàs contra l. 41. dolo. ad l. Falcid.
z d. l. scimus. §. etsi præfatã. C. de iur. delib.
a Vt in Rubr. si cui plus quàm per l. Falc.
b l. 14. non dubium, §. fin. de leg. 3. Dd. d. §. etsi præfatam.
c Spec. de instr. edit. §. fi. ibi Io. Andr. in addit. incip. de Treb.
d Contra d. l. scimus, & §. fiat inuenta. Nou. de har. & Falc.
e d. l. scimus, §. in cõputatione.
f Ibidem.
g in l. fin. §. fin autem dubius.

las,vel delatam hæreditatem ab intestato , & perfici intra alios menses duos proximos,vel ad summam intra annum,si res hæreditarias longius abesse contigerit. Quo neglecto vel omisso hæres beneficio inuentarij se iuuare amplius non potest: sed postquam adiuit hæreditatem , tenetur creditoribus & legatariis in solidum etiam vltra vires hæreditarias,nec Falcidiam [h] detrahit. Sciendum tamen,illud tempus scienti tantùm,[i] non etiam ignoranti currere:quod nota.

d *Nostræ constitutionis*] Cuius tenorem libro 6.[k] Cod. iuris ciuilis compilatores re-
tulere,vt omnibus hodie sit obuia. † Extat & alia quædam noua constitutio Caroli[l] 21
V.edita anno Christiano 1541. qua præcipit,vt impetrato beneficio inuentarij, hæres intra quadraginta dies conficiat inuentarium omnium bonorum hæreditariorum,eáque æstimari curet: deinde possessionem liberam consequatur,data cautione reddendarum rationum.

e *Veteri grauamini.*] † Nempe quòd ad solutionem omnium nominum hæredi- 22
tariorum obligetur,& præter hoc, quòd Falcidiam legatis nequeat detrahere, permissum sit legatariis integra ab eo legata exigere,etsi vires hæreditarias excedat [l]. Lex enim præsumit, eum qui inuentarium conscribere prætermisit, bona subtraxisse [m]. Quod tamen in foro,quod conscientiæ vocant,non obtinere communiter traditum [n] est, cùm in eo foro non consideretur subtilitas iuris ciuilis, surrogantis hæredem in omnibus & per omnia loca [o] defuncti, sed æquitas solùm iuris naturalis siue diuini,quæ neminem vltra accepta grauari permittit [p]. Sunt etiam alij ca-
sus,in quibus hæres inuentarium conscribere omittens,non tenetur vltra vires hæ-
reditarias, quos Iason [q] ad prædictam Iustiniani constitutionem annotauit. † Sed 23
an filio ob neglectum inuentarium denegari legitima possit? Et responsum vulgò est, non [r] posse , cùm eam filius ante legatorum solutionem tanquam æs alienum deducat [s]:de quo tamen probabiliter dubitari posse,Viglius hîc ostendit.† Nũquid 24
autem hæres conficiendo inuentarium,vt Falcidiæ,sic & Trebellianicæ commodo priuari possit, adeò disceptant Interpretes, vt nonnulli [t] discernere nequiuerint, quænam esset communior sententia.Ego in re tam perplexa autoritatem Bart. [u] sequor,qui non amitti Trebellianicam censuit.Neque enim in ea iura antiqua repe-riuntur immutata,ergo inuiolata perdurant [x]: nec temerè nobis licet,quod in Falcidia statutum est, ad Trebellianicam extendere,cùm differentiæ euidens sit ratio,
quemadmodum Iason [y] vberrimè demonstrat.† Illud pro cotonide addendum,etsi 25
sint plures hæredes,omnes ad confectionem inuentarij teneri,nisi omnes vni commisissent. Sanè ad vitandum expensas,vni committere commodius est,vel omnes simul facere: idque recipit praxis.

h d.s. si verò. Ang. in l. 1. s. hæc stipulatio, ff. si cui plus quã per Falcid.
i s.fin autem dubius.
k in d.l. scimus C. de iur. delib.
l d.s. fin verò postquam.
m s. sancimus Nou. de hæred. & Falcid.
n Alex. & alij in Rub. de acq. hæred.
o s.1. Nou. de iur. & mor. præst.
p Bar. in l.1.n.3. & 4. quæst. prin. C. de sacr. eccl. Ang. & Bald. d.l. sancimus.
q d.l. scimus, s. etsi præfatam. Chassa. in consuet. Burgund. Rub.7.s.2.verbo. *Par benefice d'inuentaire.* n.5.
r Bar. Aut. sed cùm testator. C. ad l. Falcid.
s gl. Auth. hoc amplius, C. de fideic.
t Ias. latè in l. Marcellus, nu. 57. ad Trebel.
u In d.l. Marcellus, quæst.3. quam sententiã Vigl. hic quoque multis argumentis comprobat.
x l. præcipimus C. de appellat. in fin.
y in d.l. Marcell. addit. Bar. & Dd. in d. Auth. sed cum testator.

§. Item extraneus.

1 *Hæreditas aditur verbo & facto.*
2 *Bonorum possessio olim agnosci debebat solenniter: hodie sufficit qualitercunque agnouisse.*
3 *An solo animo adeatur hæreditas.*
4 *Pro hærede gerere quid differat.*
5 *Gestio pro hærede , ab aditione quid differat.*
6 *Verbum pro hærede dupliciter accipi.*
7 *Quæ sint necessaria , vt gerens pro hærede dicatur adiuisse.*
8. 10 *Hæres vnde dictus.*
9 *Hæredem instituere quid sit?*
11 *Extraneus hæres semel repudians non potest pœnitere: secus est in suo hærede.*

[a] Item extraneus hæres testamento institutus, aut ab intestato [b] ad legitimam hæreditatem vocatus, potest aut pro hærede gerendo, aut etiam [c] nuda voluntate suscipiendæ hæreditatis hæres fieri. [d] Pro hærede autem gerere quis videtur,si rebus hæreditariis tanquam hæres vtatur,vel vendendo res hæreditarias,vel prædia colendo locandóve,& quoquo modo voluntatem suam declarat,vel re,vel verbo de adeunda hæreditate:[e] dummodo sciat

ſciat eum, in cuius bonis pro hærede gerit, teſtatum, inteſtatúmve obiiſſe, & ſe ei hæredem eſſe. Pro hærede enim gerere, eſt pro domino gerere. Veteres enim [f] hæredes pro dominis appellabant. [g] Sicut autem nuda voluntate extraneus hæres fit: ita contraria deſtinatione ſtatim ab hæreditate [h] repellitur. Eum [i] qui ſurdus vel mutus natus, vel poſtea factus eſt: nihil prohibet pro hærede gerere, & adquirere ſibi hæreditatem: [k] ſi tamen intelligit quod agit.

a *Item extraneus.*] Quoniam Imperator in ſuperioribus adeundæ hæreditatis ſæ-
1 pe mentionem fecit: adiicere etiam voluit, quando hæreditas cenſeatur adita. † *Aditur* autem hæreditas dupliciter: primò verbis, id eſt, nuda voluntate expreſſa: vt quia hæres ex deliberatione ſe adire velle profiteatur, ſecundò facto, quando ſcilicet quis ſeſe gerit pro hærede, hoc eſt, actum aliquem exercet, qui non niſi ab hærede fieri queat, quemadmodum hoc loci ex Vlpiano [a] Iuſtinianus explicat.

2 b *Ad legitimam*] De qua hîc tantùm agitur. † Nam prætoria hæreditas, quæ propriè *bonorum poſſeſſio* dicitur, olim non nuda voluntate, vel facto acquirebatur, ſed ſolenniter agnoſci debebat: hodie tamen ſublatis ſolennitatibus ſufficit, eiuſmodi edictales bonorum poſſeſſiones [b] qualitercunque agnouiſſe.

3 c *Nuda voluntate*] † Hoc eſt, ſolo animo, quem tamen animum aliquo modo declarandum eſſe extrinſecus exiſtimant Doctores [c], neque enim ſola nudáque cogitatio hæredem facere poteſt: & aliàs dici conſueuit, *propoſitum in mente retentum nihil* [d] *operari.* Faber tamen & Angelus, ſolam hæreditatis adeundæ voluntatē nullo indicio expreſſam, ſed animo tantùm conceptam, obligare putant. Porcius verò diſtinguit inter obligationem ciuilem & naturalem, & hanc quidem cenſet ex tali voluntate tacita naſci, quæ ad conſcientiæ obligationem ſufficiat, illam minimè. Verùm prima ſententia frequentius obtinuit, in quam & ipſe inclino, cùm velle nō videamur, quod non aliquo modo declarauerimus [e]. Cæterùm quibus ſignis aut præſumptionibus colligatur, aliquem hæredem eſſe, vel non eſſe, vbertim [f] Bart. & [g] Aretinus declarant, & Imperator hic etiam docet.

4 d *Pro hærede*] † Declarat porrò Iuſtinianus, quónam pacto quis ſe pro hærede gerere dicatur: nempe ſi actum aliquem gerat, qui non niſi ab hærede fieri poſſit, vt in
5 exemplis textus noſtri. † Ab aditione autem in hoc potiſſimùm differt geſtio, quòd illa totius hæreditatis ſit [h], hæc verò dicitur, ſi aliquid quaſi hęredes faciamus, etiā ſi vnicum tantùm gereremus [i] negocium. Accurſius [k] tamen cum reliquis geſtionem in adminiſtratione facti, aditionem in verbis conſtituebat. Pro quibus facere videtur Labeo [l], inquiens, *geſtum, rem ſignificare ſine verbis factam.* Sed [m] Vlpianus ait, *geſtum qualitercunque accipi, ſiue contractus ſit, ſiue quid aliud.* Vnde Iuſtinianus quoque hic refert, *eum pro hærede gerere, qui quocunque modo, re, vel verbis ſe velle adire declarauerit* Et ideò qui agnoſcit poſſeſſionem (quoniam [n] agnoſcendo non adit) ſe pro hærede gerere dicitur [o], & is, qui, ſi iuraret, inſtitutus eſt, ſolo iureiurando pro hærede ſe gerit [p]. Porrò quomodo is, qui ſe pro hærede gerit, ab eo qui pro hærede vel pro poſſeſſore poſſidet, differat, elegantiſſimè Loriotus [q] in ſuis api-
6 cibus iuris declarauit. † Sanè verbum illud (*pro hærede*) aliter atque aliter in legibus accipi, Oldendorpius [r] etiam docuit. Primùm enim, quoties tractatur materia hæreditatis petendæ ab eo, qui falſa opinione, putans ſe hæredem, poſſidet: toties oportet ea verba (*pro hærede*) non accipi pro vero titulo, ſed pro quadam erronea opinione. Deinde vbi non tractatur controuerſia vniuerſi hæreditarij iuris inter duos, ſed diſceptatur de re aliqua, cuius dominium prætendit poſſeſſor, quia dicat ſe per hæreditariam ſucceſſionem acquiſiuiſſe, ibi iſta verba (*pro hærede*) intelligenda ſunt pro vero & iuſto titulo, propter quem non minus competit vſucapio, quàm ob alios cōtractuum titulos [ſ]. Ex hac diſtinctione clarè conſtat, an & quando *poſſeſſio pro hærede* ſit titulus, vel non ſit: qua in re Doctores [t] multum ſeſe torquent, & perpetuò confligtantur.

a in l. 20. pro hæred. de acqu. hæred.
b Vigl. & Baldui. hic.
c gl. fi. ibi Bart. in l. gerit. 88. de acq. hæred. & cōmuniter Dd.
d l. ſi repetēdi. 7. C. de cond. ob cauſam.
e l. potuit. 5. C. de iure delib.
f in d. l. pro hærede.
g hic.
h l. pen. in fi. de acq. hæred.
i l. 86. Pannonius. ſ. fin. d. tit.
k gl. verbi gerere. l. 25. ſi quis mihi, ſ. ſed quid ſi mandauit, eod.
l l. 19. Labeo t. in fin. de verb. ſign.
m l. 7. ait Prætor, in princ. de mino.
n ſ. quos autem in fi. I. de bon. poſſ.
o l. 12. puberē. C. de iur. delib.
p l. 62. Antiſtius in prin. de acq. hæred. & vide Lorio. de adi. & rep. Axio. 37. & ſeq.
q ibidem Axio. 35.
r In introd. claſſ. acti.
ſ Ita probari videtur in l. cogi. de petit. hære. C. & l. 1. C. ſi quis igno. rem minor. eſſe in pr. & hic in §. noſtro.
t Iaſ. & alij in §. ſed iſta, Inſt. de actio.

e *Dummodo sciat*] † Vt is, qui se pro hærede gerit, per hoc censeatur hæreditatem 7
adiuisse, alia quoque interuenire oportet. Primùm, vt sciat eum, in cuius defuncti bonis se pro hærede gerit, testatum vel intestatum decessisse [a]. Deinde vt sciat, se illi hæredem esse, idque purè, non sub conditione: nam ante conditionis euentum hæreditas adire nequit. Tertiò, vt hic gerens & liber sit, & sui iuris, aliàs iniussu eius, in cuius est potestate, frustra gerit. Quartò, vt sit mẽtis compos & pubes. Quintò & vltimò, vt testatoris conditionem, eiúsque mortem non [x] ignoret.

f *Hæredes pro domi.*] † Idem Festus attestatur, vnde & *herum* adhuc dominum dicimus. Sic [y] Triphonius: *Si pater vt hæres viuo, filio vindictam seruo castrensi imposuit: vt hæres*, id est, vt dominus. Et Plaut. Menæch. *Abstuli hanc, cuius hæres nunquam erit post hunc diem*, vbi hæres pro domino similiter accipitur. † *Et hæredem instituere*, nihil aliud est, quàm designare aliquem bonorum suorum post mortem futurum dominum. † Sed tamen vix est, vt hoc ab eodem fonte deriuetur, cum illic prima corripiatur, hic diphthongus sit. Quare Viglius ab hærendo dictũm hæredẽ putat, quia proximus defuncto in dominio bonorum hæreat: vel ab ære [z], nam & lex duodecim tabularum hæreditatem interdum pecuniam vocat. Hotomanus ab *Era*, quod terrã significat: hinc *hæredium* apud Varronẽ lib. 1. de re rust. Non absurdum etiam fuerit, ab *ercisco* deducere, quod est diuido. nam & sæpissimè in Pãdect. Florent. Eres & Ereditas scribitur. Verùm in hoc cuique liberum sit iudicium. 8 9 10

g *Sicut autem*] Hinc discis, eodem animo repudiari hæreditatem, quo acquiritur, hoc est, sola nuda voluntate: si tamen de ea extrinsecus [a] constet.

h *Repellitur*] † Adeò, vt si semel extraneus hæres hæreditatem repudiauerit, non 11
possit amplius acquirere eandem, nisi ob minorem ætatem restitueretur [b], tametsi in suo hærede aliud obtineat. Etsi enim sese paterna vel auita hæreditate abstinuerit, potest tamen vel per restitutionem, vel rebus hæreditariis necdum alienatis, intra tempus legitimum [c] pœnitere, & hæreditati se immiscere.

i *Qui surdus*] Quod idem est, quoniam voluntas gerentis pro hærede sine verbis facto ipso, indiciisque declarari atque cognosci potest.

k *Si tamen intellig.*] Alioqui non aliter, quàm vel tutoris vel curatoris consilio adire posse iudicantur [d].

a l. 22. si is ad quem, de acq. hæred.
x Vide de his requisitis omnibus allegata in gl. hic, verbi hæredem.
y In l. 19. de hæred. § pater. 3. de castr. pecu.
z Isidor. lib. 9. Etymol. c. 5.
a Vide tamen de hoc per Dd. in l. qui se patris. C. vnde liberi.
b l. 4. sicut maior. C. de rep. vel abst. hær.
c De quo in l. fi. C. de repud. hæred.
d l. 5. muti ibi Bar. de acq. hæred. & Angel. hic.

De Legatis. Tit. XX.

1.3 *Continuatio huius tituli.*
2 *Legandi verbum olim latam habuit significationem: & quid sit legare.*
4 *Legata olim non nisi in testamento relinquebantur: hodie secus esse.*
5 *Legata in testamento relicta sunt testamenti accessoria.*
6 *Continuatio non semper fit ad proxima.*
7 *Defensa huius tit. continuatio.*

POst hæc videamus de legatis, quæ pars iuris extra propositam quidem materiam videtur: nam loquimur de iis iuris figuris, quibus per vniuersitatem res nobis acquiruntur: sed cùm omnino de testamentis & hæredibus, qui in testamento instituuntur, locuti sumus: nõ sine causa sequenti loco potest hęc iuris materia tractari.

† *Iustinianus* Imperator eas acquirendi formas tractandas suscepit, quæ titulo v- 1
niuersali [a] constant, quarum adhuc magna pars superest tractanda. Poterat ergo videri à via deflexisse, quòd hoc loco de legatis, hoc est, rebus singularibus dissereret:
cùm sequentes tituli præcedentibus semper iusto nexu cohærere [b] debeant. † Quã- 2
quam enim *legandi* verbum olim latiorem habebat significationem [c], vt non legata tantùm, sed & hæredis institutionem, libertatum dationem, tutelarum constitutionem comprehenderet, (legare siquidem nihil aliud est, quàm statuere, decernere, &, vt vulgus loquitur, disponere) in hoc tamen titulo simpliciter de his, quæ parti-
culatim verbis directis in testamento relinquuntur [d], intelligitur. † Quocirca 3
statim à principio sese excusat, rationem allegando cur potissimum legatorum tracta-

a §. fin. ℑ. per quas personas nob. acq.
b l. 2. de stat. hom. cum vulgarib.
c l. 120. verbis legis, de verb. sign. & l. in generali, 80. eo. ti.
d Vide quæ dicam in §. sed nõ vsque, ℑ. eo. tit.

tractatui hunc locum dederit, sicque ordinem ipsum immutarit. Quamuis enim post titulum *De donationibus*, melius fortè cecidisset tractatio legatorum & fideicom-
4 missorum singularium rerum, per quæ sigillatim res iure ciuili acquiruntur: † Tamen quia ea olim non nisi in testamentis relinquebantur (licet hodie etiam ab intestato & codicillis [e] relinqui possint) Imperator non sine consilio, peruerso ordine
5 post testamenta hæredúmque institutiones, *De legatis*, subiungit: † Maximè cum ea ipsa in testamento relicta testamenti pars & velut accessoria [f] dicantur: tum enim nisi firmum ac perfectum esset testamentum, legata corruerent, neque vllum habe-
6 rent effectum [g]. Et hæc quidem pro defenso ordine huius tituli. † Ex quibus generale dogma colligendum est, quòd etsi regulariter materiæ secundum congruum ordinem continuari, subsequentésque tituli proximè præcedentibus connecti debeant [h]: tamen ex causa possit fieri intermissio, & ad remotiora continuatio applicari: præsertim si materiæ intermediæ non sint difformes, vt in nostro proposito.
7 † Siquidem hunc tractatum coniungit Imperator ad titulum *De testam. ordinandis*, cùm tamen nouem tituli sint intermedij: hi tamen quia eandem respiciunt materiam, non vitiant continuationem velut à remotis factam. Idem Vlpianum [i] in Pandectis fecisse comperio, continuantem titulum, *Si tabulæ testamenti nulla extabunt*, ad titulum *De bonorum possessionib.* cùm tamen inter vtrunque non pauci tituli sint collocati. Hocque est, quod Hermogenianus [k] expressè sensit: *Et his proximos*, inquiens, *atque coniunctos applicantes titulos, prout res patitur.* Quandoque enim res non patitur, vt Accursius [l] supplet, quin aliqua extranea [m] intermisceantur.

e §. præterea. J. de fideicom. hæred. ibi glos.
f Ias. in rubr.
g l. 14. eam quã C. de fideicom. de legat. 1.
h d. l. 2. de statu hom. Ioann. de Imol. in rubr. de appell.
i l. 1. si tab. testa. nullæ extabunt.
k d. l. 2. in fin.
l Gl. ibid. fin.
m facit l. 21. hæredes palàm. §. fi. de test. l. 137. continuus, de verb. oblig. & l. 6. duos reos, §. fi. de duob. reis.

§. Legatum.

[a] Legatum itaque est donatio quædam, [b] à defuncto relicta, [c] ab hærede præstanda.

1 a *Legatum itaque est*] † Quia de legatis agendum est, ideo Imp. methodica planè ratione legati definitionem præmittit, quæ ex Modestino [a] desumpta videtur, & propius longè ad legati naturam accedit, quàm illa Florentini [b] explicatio: *Legatum est delibatio hæreditatis, qua testator ex eo quod vniversum hæredis foret, alicui quid collatum vult.* Malo enim hic legere delibatio [c], quàm vt vulgati habent Codices,
2 deliberatio. † Nam *delibari* veteribus dicuntur, quæ minuuntur. † Vlpianus tamen
3 Instit. cap. 28. *legatum* ex eo deducere videtur, quòd legis modo, id est, imperatiuè relinquatur. *Legatum est* (inquit) *quod legis modo, id est imperatiuè, testamento relinquitur.* nam ea quæ precatiuo modo relinquuntur, *Fideicommissa* vocantur. Ex-
4 plicemus singula prioris definitionis verba crassè. † Legatum dicitur donatio largo modo, & in genere. Nam cùm à liberalitate & munificentia nullo præcisæ necessitatis impulsu permota [d] proueniat, dubium non est, quin generali donationis verbo [e] contineatur. Additur, *quædam*: quia plures esse donationem species, suprà [f] suo loco audiuimus: & hic non nisi vnam speciem attingit, quæ scilicet à reliquis diffe-
5 rat. † Neque enim in legato contrahitur obligatio aliqua inter donantem & legatarium [g], nisi à traditione incipiat: cùm in aliis donationibus [h] contrarium obseruetur. Est igitur *legatum donatio quædam à defuncto relicta, ab hærede præstanda.*
6 † Quanquam enim legatum quandoque (perrarò tamen) ab ipso testatore præstari [i] soleat: si tamen eius possessionem non tradiderit testator, ab hærede omnino præ-
7 standa est, addita post mortem defuncti hæreditate [k]. † Et in hoc differt à mortis causa donatione, quæ vt plurimum à defuncto traditur. Sunt & aliæ inter hanc & legatum differentiæ non obscuræ, quas quia Accursius [l] suprà eleganter congessit,

a l. 36. legatum, de leg. 2. In hãc definit. vid. Iac. Cuiac. in parat. ff. de legat.
b l. 116. legatũ, de legat. 1.
c Ita Cantiunc. hic ex A. Gellio refert.
d l. 18. rem legatam, de adimend. leg.
e l. 1. de donat. l. 67. alienatum §. donationis, de verb. sign.
f tit. de donat.
g l. 22. Lucius, de leg. 2. l. 1. C. de iur. delib. & Bart. in d. l. legatum.
h J. de donat. in princ. § aliæ. & l. vi hæredib. de legat. 2.
i l. 22. Lucius Titius in testamento suo, de legat. 2. l. filia, C. de legat.
k l. 86. si tibi homo, §. cùm seruus. vbi Ias. & alij. de leg. 2.
l §. 1. J. de don. Azo in summ. C. de donat.

præterreundas hic duxi. † Ab ea verò donatione, quæ inter viuos fit, legatum pariter discrepat: cum illa non temerè valeat [m] reuocari: legatum autem vel nuda voluntate reuocetur [n], idque ad supremum vsque vitæ exitum. 8

b *A defuncto*] Modestinus in sua definitione habet, *testamenta relicta*: verùm (*à defuncto*) aptius legitur, quia generalius est. † Neque enim solùm testamento, sed etiam codicillis legatum relinqui potest. 9

c *Ab hærede præst.*] Hæc verba nec [o] Modestinus, nec Theophilus, nec [p] Harmenopulus agnoscunt, vt videatur additamentum esse, ab aliquo temerè assutum: vt plerique censent. Neque enim semper ab hærede præstatur legatum, sed interdum à [q] testatore ipso. † Verùm potest hoc auctarium etiam defendi per ea, quæ paulò antè dixi: nempe vt legati relicti possessionem significet, si eam non tradiderit defunctus: quia ab hærede præstanda est. † Quamuis enim legati dominium ipso iure transferatur in legatarium [r], saltem ab aditæ hæreditatis tempore, possessionem tamen non consequitur, sed ea ab ipso hærede ei præstanda est [s], mox post aditam hæreditatem: quod nisi faciat, tenebitur legatario [t] ad interesse: si modò legati præstandi potestatem habuit. 10 11

m §. sciendum, 3. de donat.
n l. 3. in fi. col. 4. de adim. leg.
o in d. l. legatum.
p in sua iuris epit.
q l. Lucius Titius testam. suo de leg. 2. & l. filia, C. de legat.
r l. 32. omnia, quæ testamentis, de leg. 2. & l. 9. si nemo, de test. tute.
s l. 74. cùm res, de leg. 1.
t d. l. omnia, de legat. 2.

§. Sed olim.

1 *Legandi modus ex lege 12. tabul. descendit.*
2 *Quadrifariam olim legebatur.*
3 *Legatum per vendicationem.*
4 *Verbum damno, damnas esto: Item Copos pro copiosus.*
5 *Legatum per damnationem.*
6 *Legatum sinendi modo.*
7 *Legatum per præceptionem: & quid sit præcipere.*
8 *Hodie legata valent quibuscunque verbis relicta.*

[a] Sed olim quidem erant legatorum genera quatuor: [b] per vendicationem, [c] per damnationem, sinendi modo, [e] per præceptionem: & certa quædam verba cuique generi legatorum assignata erant, per quæ singula genera legatorum significabantur. Sed ex constitutionibus diuorum Principum solennitas huiusmodi verborum penitus [f] sublata est.

a *Sed olim*] † Antiquissimo legis [a] 12. tab. iure legandi modus inuentus & approbatus fuit: † & quadrifariam legata relinqui solebant, vt hoc loci obiter Imperator [b] meminit. Qua tamen verborum solennitate hæc legatorum genera fieri consueuerint, nominatim non explicat. Nos & hanc antiquitatis obseruationem ad textum adiiciemus, vt quod inde vel sublatum, vel reformatum est, non sit incognitum. 1 2

b *Per vendicationem*] † Legatum *per vendicationem* dicebatur, quod legatarius post mortem testatoris, non etiam spectato hærede, statim sibi aut præsumebat, aut defunctus ad hæredem eius transmittebat: & hisce fiebat verbis: *Stichum seruum tibi do lego*: vel, *illam rem tibi præsume, habe, vendica*. Nec in eo traditio hæredis expectanda erat, sed ipse legatarius possessionem accipiebat: quam *in rem missionem* (vt ait [c] Alciatus) videtur Iustinianus [d] appellasse. Hoc autem legati genere res testatoris propria, non etiam aliena, aut quæ in rerum natura non esset, legari poterat, vt 5 Caius prodidit. Et legatario vendicatio, vel in rem missio competebat. 3

c *Per damnationem*] Quandoque legebatur *per damnationem*, id est, obligationem, seu condemnationem ad pœnam. † *Damno* enim præter notam significationem, etiam est, obligo [f]: hinc *damnatus* pro obligatus legitur. Siue etiam *damnas* per syncopen, quæ vox peculiaris est Iurisconsultorum [g]: sicut *copes* apud veteres † pro *copiosus*. Plautus in Trinummo: *Harpago, mendax, copes, auarus, elegans*. Meminit & eius vocis Agrætius Grammaticus, Iurisconsultorum verbum illud esse asserens [h]. † Fiebat autem legatum damnationis huiusmodi verbis: *Hæres meus illi dato*, aut, *illi ab hærede dari iubeo*: aut, *hæres damnas esto dare* [i]. Nascebatur autem hinc legatario ad- 4 5

a l. 120. verbis legis, de verbo. signif. Ias. l. 1. à princ. de leg. 1.
b Vide in l. 1. C. communia de legat.
c lib. 3. parerg. cap. 1.
d in dict. l. 1. in princ.
e lib. 2. Institut. 5.
f l. si filius, de diuort. l. cum filio, de leg. 1.
g l. 14. damnas esto, de vsufr. legato. §. sed & tale, I. eod.
h Alciat. lib. 3. parerg. cap. 1.
i l. 33. si pluribus, §. 1. de leg. 1.

rio aduersus hæredem actio in personam, quæ dicitur ex testamento [k]. Porrò quid legatum hoc damnationis à vendicatione differat, Caius [l] in Institutionibus eleganter ostendit.

k Theoph. hic.
l lib. 2. Instit. tit. 5.

6 d *Sinendi modo*] † Per *sinendi modum* sic legabatur: *Hæres meus rem illam Titio permitte sumere, & sibi eam habere.* Et licet tamen hæres rem legatam non cogebatur legatario præstare: vendicationem tamen prohibere non poterat: hócque modo res tam corporales, quàm quæ in iure consistunt, legari poterant, aptúsque hic erat legandi modus, si res legata apud illum esset, cui legabatur. Et hic itidem *ex testamento* actio competebat.

7 e *Per præceptionem*] † Legabatur & quartò *per præceptionem*, id est, antecaptionem: vt quando aliquid hæredi ex hæreditate præcipuum relinquebatur: Est enim *præcipere*, inter alias acceptiones, ante alios [m] capere, & id præcipuum sibi habere præter hæreditariam portionem, & vt Græcè dicitur ἐξαιρέτως λαβεῖν. Exemplum huius legati: veluti si testator ita scripsit: *Titi fili, è medio præcipito domum illam, prædium illud, aureos centum* [n]. Vel in hunc modum: *Pamphile liberte mi, præcipito tibíq; habeto fundum meum* [o] *Titianum.* Porrò legatum præceptionis non nisi vni ex hæredibus dari poterat, vt aliquid ex hæreditate præcipuum [p] haberet: quòd si coniunctim multis, aut disiunctim singulis relinquebatur, omnibus vna tantùm res, quæ nominata erat, sicut & in legato vendicationis [q] debebatur, non vni res, & alij æstimatio, vt in legato damnationis. Exigebatur autem, quod per præceptionem relictum erat, actione Familiæ erciscundæ.

m l. si filia nup. §. 1. ff. famil. ercisc.
n l. fin. de pecu. leg.
o l. prædia, §. si liberto, de fūd. instru. leg. fa. l. prædiis 91. de leg. 3. l. si Fortidianum, C. de legat.
p Alciat. loco suprà citato.
q d. l. si plurib. de leg. 1.

8 f *Sublata est*] † Virésq; obtinent hodiè legata, quibuscunque tandem verbis relicta sint, quod sequens §. pulcrè docebit. Cæterùm constitutiones, quarum hic facit mentionem, intelligit Constantini, Constantij, & Constantis: quæ in [r] Codice extant.

r l. 21. in legatis, C. hoc tit.

§. Nostra autem.

1 *Legata quibuscunque verbis relicta valent.*
2 *Actio personalis ex testamento legatario competit.*
3 *Legatario rei vendicatio competit ad rem legatam consequendam.*
4 *Legatarius fit dominus rei legatæ sine traditione.*
5 *Quare tam rei vendicatio, quàm actio personalis legatario detur, cùm hæc nō domino, illa tātū domino cōpetat.*
6 *Actionem hypothecariam legatarius habet.*
7 *In quibus rebus hypothecam legatarius habeat.*
8 *Legatarius ex tribus actionibus vnam eligere debet, qua experiatur.*
9 *Ante aditam hæreditatem legatarius non agit.*
10 *Neq; ante fructus rei legatæ debentur.*
11 *An pro legato consequendo etiam via executiua agi possit.*

[a] Nostra autem constitutio, quam cum magna fecimus lucubratione, defunctorum voluntates validiores esse cupientes, & non verbis, sed voluntatibus eorum fauentes, disposuit, vt omnibus legatis vna sit natura: & quibuscunque verbis aliquid relictum sit, liceat legatariis id persequi, non solùm [b] per actiones personales, sed etiam [c] per in rem [d] & per hypothecariam. Cuius constitutionis perpensum modum ex ipsius tenore perfectissimè accipere possibile est.

1 a *Nostra autem*] † Extat hæc adhuc in Codice [a] Iustiniani, qua prudenter sancitum est, vt quibuscunq; verbis, per quæ testatoris appareat voluntas, legata relinqui valeant: adeò quod legatariis pro his consequendis tres actiones competant, quarum Imperator hic meminit: & nos easdem succinctim ad textum explicabimus.

a l. 1. C. commun. de legat.

2 b *Per actiones personales*] † Prima actio, qua legata peti possunt, personalis est, scilicet *ex testamento*: quia legatarius hæredem habet obligatum ex quasi contractu. Hæres enim adeūndo hæreditatem dicitur quasi contrahere, sicut cum aliis credi-

toribus debitoribúsque, ita & cum legatariis [b] : & ex hoc quasi contractu actio per-
sonalis ex *testamento* nascitur contra hæredem, quæ toties conceditur, quoties le-
gatum tenet, ac legatarij vtilitatem [c] respicit.
c *Per in rem*] † Hæc est altera actio pro legato relicto consequendo prodita, *Rea-* 3
lis scilicet, siue *rei vendicatio*, qua petit legatarius, rem suam sibi tradi. † Et rectè 4
illi actio datur, quoniam iure ciuili fit dominus rei legatæ, etiam sine traditione: fi-
ctè quidem, post mortem testatoris: verè autem, postquam iam adita est hæreditas:
quod speciale est in legato, cum aliàs pro regula sit traditum [d] : *Traditione cui iusta*
subest causa, non etiam nudis conuentionibus siue pactis, rerum transferri dominia.
† Sed nónne impossibile est actionem personalem & rei vendicationem ad idem 5
competere, cùm sint contrariæ, & quasi ex diametro pugnantes actiones? Nam, rei
vendicatio præsupponit dominium in agente [e]; actio autem personalis ad dandum,
id est, transferendum [f] dominium competit (dare enim est accipientis [g] facere) sic-
que præsupponit, agentem non esse dominum. Quomodo igitur simul possunt con-
currere? Angelus & [h] Faber, aliique legum commentatores [i] varias referunt cau-
sas, quas non recenseo, cum parui hæc res momenti sit, & duntaxat ad iuris perti-
neat subtilitatem: sanè illud constat, propter possessionem consequendam agere e-
tiam dominum in personam [k]. Et suprà diximus, in legatarium ipso quidem iure le-
gati dominium transferri, sed non possessionem.
d *Et per hypothecariam*] † Tertia actio legatario competens pariter realis est, sci- 6
licet *hypothecaria*. Quia enim bona hæreditaria sunt ipsi legatario, interim dum ca-
ret re legata, loco hypothecæ [l]: ideo hac actione quasi petit rem sibi pignoratam
siue hypothecatam. † Hoc tamen sanè intelligendum est, legatarium habere hypo- 7
thecam, non quidem in re sibi legato relicta, cuius dominium ipso iure habet, nec
cuiquam res sua pignorari [m] potest: nec in bonis hæredis (in quibus tamen si post
sex menses non soluat hæres, missio fieri potest, & pignus [n] prætorium constitui) sed
in aliis rebus à defuncto [o] relictis. Quanquam nonnulli [p] malint, & in eam ipsam
rem, quæ legata est, legatarium hypothecariam habere. Qua opinione retenta, nihil
obstabit, quod nemini res sua pignoris esse loco valeat: id enim obtinet, cùm quis rei
dominium, communi iure gentium, puta per traditionem nactus est, secus vbi spe-
ciali iure ciuili (vt hoc nostro casu) dominium translatum sit: tunc enim sicut per-
sonali *ex testamento* ad rem consequendam agere licet, ita & huic personali actioni
vtilis Seruiana subseruire potest [q]. Porrò duæ priores actiones, personalis scilicet
ex testamento & *rei vendicatio*, etiam iure Digestorum legatariis competebant: hanc
autem *hypothecariam* Iustinianum de nouo induxisse sua constitutione explora-
tum est, vt Iason [r] probat. † Hoc quoque addendum, has tres actiones legatarium 8
non posse simul mouere, sed ex eis vnam eligere debet, quam experiri [s] velit. † Et 9
adita in primis hæreditate hæc competere incipiunt, antè verò nullo [t] modo. Nec
obloquitur, quòd statim testatore mortuo rei legatæ dominium in legatarium [u]
transeat: fictè enim (vt & suprà dixi) tantum transit, &, vt Bald. [x] ait, inceptiuè, non
autem verè, vel completiuè. † Quæ etiam causa est, quòd ante aditam hæreditatem 10
sicut rei vendicatio non nascitur, ita nec fructus rei legatæ [y] debeantur. † Porrò 11
dubitatum quoque est, an vltra supradictas tres actiones pro legato consequendo
etiam via executiua agi posset? Et licet in hoc interpretes non consentiant, pleris-
que [z] arbitrantibus, ordinario iudicio experiundum esse, aliis [a] contrà via executiua
agi optimè posse censentibus: tamen in Camera imperiali, cùm hæc quæstio incidis-
set, posterior sententia obtinuit, cum eo tamen moderamine, de quo in obseruat.
meis Cameralibus mentionem feci, [b] quò me breuitatis gratia refero.

b l. Iulianus 17. §. fin. ex quib. caus. maio. & §. hæres quoque, J. de oblig. quæ ex quasi contract. nasc.
c d. l. 1. & l. 2. ibidémque Dd. C. communia, de legat. Bart. l. 1. de leg. 1.
d l. traditionib. C. de pact. §. per traditionem. J. de rer. diuis.
e l. in rem. & l. officium, de rei vend.
f §. sic itaque, J. de action.
g ibidem.
h vterque hîc.
i in d. l. 1. C. communia, de legat. vbi Bart. & Ias. latè & mol. in l. lege, de leg. 1. vide etiã Cantiunc. hîc in sua Para.
k l. 1. de cond. tritic.
l d. l. 1. in fin.
m l. 46. neque pignus. de reg. iur.
n Ang. hîc per l. 6. certa, C. vt in possess. leg.
o Gloss. hîc in verbo hypothecariam, in prin.
p Bart. & Ias. (Sub dubio) in d. l. 1. de legat. 1. Dec. d. l. neque pignus.
q Dd. hîc. & vbi J. Cantiunc. hîc.
r in dict. l. 1. in princ. post glo. in l. si cui, §. postquam. vt in poss. leg.
s l. 76. cùm filius, §. variis, de leg. 2.
t Authen. hoc amplius. ibi Dd. C. de fideicomm.
u l. 64. à Titio, de fur.
x d. l. 1. in prin.
y Not. in l. fin. ibi Bald. C. de vs. & fruct. leg. adipisc. possess. edict. diu. Adr.

§. Sed non vsque.

1.2.3 *In quibus fideicommissa legatis olim præualuerint.*
4 *Legata singularibus tantùm fideicommissis æquata.*
5.7 *Hæc exæquatio non soli Iustiniano tribuenda.*

z Alex. l. si cum dotem, §. eo autem tempore, num. 60. ff. solut. matr. & Menoch. in tract. de rem. 4. nu. 694. a Ang. §. illud, num. 54. Nouell. de hæred. & fal. Ias. l. fin. in §. not. nu. 6. C. de coll. b Obseru. 61. cent. 3, vbi vide.

¶ Excussio

8 *Legata à fideicommissis in quibusdam etiam hodie differre.*

9 *Amplius in legatis, quàm fideicommissis olim fuisse quomodo accipiendum.*

Sed non vsque ad eam constitutionem standum esse existimauimus. Cùm enim antiquitatem inuenimus, legata quidem strictè concludentem: fideicommissis autẽ, quæ ex voluntate magis descendebant defunctorũ,[a] pinguiorem naturam indulgentem: necessarium esse duximus, omnia legata fideicommissis [b] exæquare, vt nulla sit inter eas differentia: sed quod deest legatis, hoc repleatur ex natura fideicommissorum: [c] & si quid amplius est in legatis, per hoc crescat fideicommissorum natura. Sed ne in primis legum cunabulis permistim de his exponendo, studiosis adolescentibus quandam introducamus difficultatem: operæpretium esse duximus. interim separatim prius de legatis, & postea de fideicommissis tractare, vt natura vtriusque iuris cognita, facilè possint permistionem eorum eruditi subtilioribus auribus accipere.

1 a *Pinguiorem naturam*] Sicque olim præualebant legata fideicommissis. † In quibus autem? Primum legata non relinquebantur, nisi in testamentis, vel codicillis testamento confirmatis. Fideicommissa verò etiam non facto testamento, & ab intestato fieri [a] poterant.
2 † Deinde post hæredis aut legatarij mortem inutiliter legabatur [b], cùm aliud in fideicommissis obseruaretur.
3 † Denique & à legatario cùm legari nequiret, fideicommitti tamen [c] poterat.
4 b *Fideicommissis exæquare*] † Intellige, singularibus, non etiam vniuersalibus. Vniuersalia enim fideicommissa longè latéque distare à legatis, suo loco discemus [d].
5 † Quod autem hæc legatorum fideicommissorúmque singularium exæquatio soli Iustiniano attribuenda sit, Viglius [e] & Cantiuncula [f] pluribus argumentis euincere
6 conantur. Verba equidem sunt hic, & in Iustiniani [g] Constitutione clarissima. † Nec impedit secundùm eos, quod eiusdem sententiæ Vlpianus [h] multo antiquior citatur autor, qui & ipse scribit, *Per omnia legata fideicommissis exæquata esse*: quoniã illa verba falsò Vlpiano ascribantur: quinimò nec vllam habeat inscriptionem textus Noricus, vt à compilatoribus adiecta fuisse verisimile sit: idque etiam Angelus
7 Raphaëli dudum placuisse ostendit. † Aduersatur tamen prædictis, quod Antonius [i] Augustinus testatur, illud in Pandectis Florentinis omnino tribui Vlpiano: & addit, hoc ab eo scriptum fuisse libro 67. ad Edictum. sese tamen arbitrari eius sententiæ exceptiones, quas fortassis Vlpianus adscripserat, Tribonianum describere noluisse, ne
8 quid faceret contra Iustiniani Constitutiones. † Hic tamen omittendum non est, vtcunque hæc facta sit, siue ab Vlpiano, siue à Iustiniano exæquatio, tamen nonnullas adhuc hodie differentias esse inter legatum & fideicommissum. Nam præter hoc, quòd hæc ad vniuersale fideicommissum se non protendit, nec hodie recto sermone hæreditas libertásve dicitur legataria, sed fideicommissaria. Et quod relictum est verbis precariis, non legatum, sed fideicommissum rectè dicitur: quemadmodum si quid relinquatur verbis directis & imperatiuis, non fideicommissum, sed legatum dicetur. Item non potest legatarius hæredem cogere, vt hæreditatem adeat, legatúmque sibi præstet: fideicommissarius contra, cui hæreditas, eiúsve pars ex Trebelliano restituenda est, rectè compellit hæredem, vt adeat, sibique fideicommissam hæreditatem [k] restituat.
9 c *Et si quid amplius*] † Amplius autem in legatis fuit, quàm fideicommissis: quia legatarius, qui erat rei legatæ dominus, plures actiones habebat ad legatum assequendum: quod in fideicommissario non erat, quo factum est, vt & in hoc fideicommissa legatis æquata [l] sint.

a §. præterea, J. de fideicomm. hæred.
b §. post mortẽ, J. h. tit.
c J. de singulis reb. per fideicomm. re. in princ.
d J. de fideicõmis. hæred. per discursum.
e §. legatariis, J. de testamentis.
f Hîc.
g l. 3. C. cõmunia de leg.
h l. 1. de leg. 1.
i libr. emend. 3. c. 9.
k §. sed etiam, J. de fideic. hæred.
l d. l. 1. & 2. C. communia, de legat. Iason latè post alios in d. l. 1. de legat. tit. 1.

§. Non solùm.

[a] Non solùm autem [b] testatoris vel [c] hæredis res, sed etiam [d] aliena legari potest: ita vt hæres cogatur [e] redimere eam, & præstare, vel si eam [f] non potest redimere, [g] æstimationem eius dare. Sed si talis sit res, cuius [h] commercium non est, vel adipisci non potest: nec æstimatio eius debetur: veluti si quis [i] campum Martium, [k] vel Basilicas, vel Templa, vel quæ [l] publico vsui destinata sunt, legauerit: nam nullius momenti tale legatum est. Quòd autem diximus alienam rem posse legari: ita intelligendum est, [m] si defunctus sciebat alienam rem esse: non si ignorabat. Forsitan enim si sciuisset alienam rem esse, non legasset. & ita [n] diuus Pius rescripsit. [o] Et verius est, ipsum qui agit, id est, legatarium, probare oportere, sciuisse alienam rem legare defunctum: non hæredem probare oportere, ignorasse alienam: quia semper necessitas probandi incumbit illi, qui agit.

a *Non solùm autem*] Quia Imperator de legatis seorsim tractare constituit, ideo nunc explicare incipit, quæ res legari possit, multas diuersásque species ad illius materiæ declarationem subnectens: quemadmodum ex subiectis adparebit.

b *Testatoris*] † Hinc discendum, testatorem posse rem legare propriam, & in solidum suam: quod & ad rem testatoris cum alio communem producitur: quam tamen si suam nominauerit, portio tantùm debetur, sin totam, integra, quatenus præstare poterit, danda est, alioqui [a] ipsius æstimatio. 1

c *Hæredis*] † Res solius hæredis legari potest: nec refert, an sciuerit hoc defunctus, vel ignorauerit [b]. 2

d *Aliena*] † Ergo & res aliena vtiliter legatur, quod & Paulus [c] Iurisconsultus voluit, rescriptóque Imperatoris Alexandri [d] traditum est: ita tamen demum rei alienæ legatum valet, (vt Imperator infra subiicit) si testator non errauit. Nam si putauerit esse suam, cùm esset aliena legatum corruet: nisi coniunctæ personæ sit relictum [e]: vel tali, cui defunctus verisimiliter legasset, etsi sciuisset esse alienam. Porrò Angelus arbitrio iudicis relinquendum putat, quæ coniuncta persona dicatur, & quando eius affectionis habenda sit ratio. Sed an testator rem, quam legauit alienã esse sciuerit, vel ignorauerit, iudex non arbitrabitur, cùm legatarius contra se iuris præsumptionem habeat [f]. † Itaque si de hoc referatur quæstio, legatario probatio incumbet, testatorem sciuisse rem alienam, cùm ob prædictam causam, tum quia de lucro captando contendit, sicut hæres contrà de damno vitando satagit: tum etiam quia regulariter, is qui asserit, non qui negat, probare, & fidem iudici facere debet [g]. 3 4

e *Redimere*] Et redemptam ipsi legatario præstare. † Est autem *redimere*, aliquid emere, licitari. Cicero: *Qui merces*, inquit, *redimūt vt statim vendant*. Sic dicimus, *captiuos, ab hostib. redimi*. Vnde *redemptor* vectigalium emptor nominatur. [h] Item, *Redemptores causarum*, qui alienas lites mercãtur pecunia, *Quadruplatores* aliàs dicti. † Quan-

a l.5. serui electione, §. fi. & §. Labeo. vbi latè Iason de legat. 1. cùm filius, §. dominus de legat. 2. l. Iulianus, de legat. 3.
b Gl. hic verbo hæredis.
c l. 40. apud Iulianū, §. vlt. de leg. 1.
d l. 10. cū alienam, C. de legatis.
e Gl. hic verbo ignorabit.
f l. 67. vnum ex familia. §. si nō etiā de legat. 2.
g l. 2. l. verius, de probatio. l. 4. qui accusare C. de edendo.
h l. 15. Cæsar in prin. de publican.

6 † Quandoque tamen *redimere* dicitur, qui precio accepto aliquid faciendum suscipit, vt totum perficiat suo sumtu: quod & conducere dicimus. In qua significatione Vlpianus [i] est vsus. *Quare etsi lanam*, inquit, *conduxerit vsuarius expediendam, poterit etiam per vsuarias ancillas opus perficere: itidemque si vestimenta texenda redemerit, vel insulam, vel nauem fabricandam, poterit ad hoc operis vti vsuarius*. Et [k] alibi Iurisconsul. *Si vestimenta texenda redemerit.*
7 †Est denique *Redimere*, quasi re emere, cùm res vendita eodem precio recipitur: ita quotidie vtimur in contractibus annuorum redituum, quibus pactum redimendi solet adijci: *In vvider kaufflichen contracten.*

f *Non potest redimere*] Quia fortè dominus eam vendere nolit, vel sanè immodico [l] precio vendat: quod perinde est, ac si omnino vendere nolit.

g *Aestimationem*] Iustam scilicet, quam si præstet legatario [m], liberabitur: sicque semper erit vtile rei alienæ legatum. Si tamen hæres iusto precio rem emere potuisset, nec emit, non statim oblata rei æstimatione liberabitur, quando tam facilem rei comparandæ occasionem repudiauit: sed omnino præstare debebit, quanti interest, quia negligentia eius nocere legatariis non debet [n].

8 h *Commercium non est*] †Res ergo, cuius non est commercium, id est, quæ non est subiecta hominum pactionibus & contractibus, legari nequit, nec si legetur, vlla æstimatio debebitur. Quod distinctionem recipit. Nam siquidem res legato relicta in hominum commercio non sit (vt in exemplis textus nostri) verum est, adeò inutile esse huiusmodi legatum, vt nec æstimationem præstare oporteat [o]. quod etiam obtinet, si perdifficilis sit & inusitata rei legatæ comparatio. Sin verò res quidem in aliorum hominum & ipsius etiam legatarij sit commercio, sed non in hæredis, aut eius, qui legatum præstare iussus est: tunc non aliter liberabitur, quam si vel rem ipsam, vel æstimationem præstet [p]. Econtrà verò si rei legatæ commercium hæres habeat, legatarius non, idque ob aliquod crimen à legatario patratum eueniat, eo casu nec æstimatio debetur [q]. Quòd si nullo eius crimine, sed vel casu, vel natura, aut infirmitate contigit, vt rei legatæ commercium legatarius non habeat, tunc solùm æstimatio debebitur [r].

9 i *Campum Martium*] † Qui priusquam Marti consecraretur, *Tyberinus* (autore Gellio) dicebatur: sicut Tyberis Martius, vt testis est Papinius lib. 2. Syl. Porrò ager Tarquiniorum, si Liuio credimus, qui inter Vrbem & Tyberim fuit, consecratus Marti, *Martius* deinde *campus* dicebatur.

10 k *Vel basilicas*] † Basilica priscis locus amplior erat, publicus sub tecto, vbi consilia priuata & iudicia & arbitraria conficiebantur. Deinde pro domo Principis, id est, regia dici cœpit. Tandem & ad diuina templa significanda recepta est De hac voce vide Alciatum [s] & Rhodiginum [t] plura congerentes: aliqua etiam Balduin. hoc loco annotauit.

l *Publico vsui*] Vt [u] theatrum, balneum, forum.

m *Si defunctus sciebat.*] Quæ hic à Iustiniano referuntur, suprà satis sunt declarata.

n *Diuus Pius*] Hoc tamen diui Pij rescriptum non extat, sed aliud quoddam non dissimile Alexandri [x] Imperatoris, quo etiam continentur nonnulla, quæ hoc loco temerè sunt prætermissa. Itaque eius lectio huc referri debet. in Codice Iust. cuiuis obuia.

o *Et verius est*] Totus hic locus ex Martiani Institutionibus desumptus est, cuius adhuc verba extant in Pandectis [y]: ea nos paulo antè satis explicauimus.

i l. 22. item si pretio, §. 2. l. 51. ea lege, §. 1. l. 29. in lege locationis, locati. l. redemptores, de rei vendica.
k l. 12. §. vlt. de vsu & habi.
l l. 14. non dubium, §. vlt. de leg. 3.
m d. l. non dubium, §. sed si cui, & l. qui cōcubinam, §. fin. de leg. 3.
n l. 60. cum pater. §. si. cum l. seq. ad l. Falc. l. 1. de in litem iurando.
o l. 41. idem Iulianus, §. constat, de legat. 1.
p l. 49. mortuo boue, §. 2. Labeo de legat. 2. l. multū interest, 34. de verb. obli. cuius legis leasus hic est, multum interest. vtrum stipuler rem cuius commerciū non habeo an promittam. priori casu inutilis est stipulatio: altero vtilis est. vide Cujac. Instit. cod.
q Dd. in ll. iam alleg.
r l. sed si res, iūcta gl. de leg. 1.
s lib. 1. Prætermiss.
t lib. 12. c. 11.
u §. idem iuris, Inst. de inut. stipu. § vniuersitatis, Inst. de re. diui. & 6. ff. cod.
x d. l. cùm alienum, C. de legat.
y l. verius, de proba.

§. Sed etsi rem.

1. 4 *Res alteri obligata rectè legatur, & luenda est ab hærede: fallit, vt nu. 8.*

2. 3 *Verbum luere significat soluere: Item redimere & recipere accipitur.*

5 *Argumentum à legato rei alienæ ad legatum rei obligatæ valet.*

6. 7. 8 *Casus in quibus rem obligatam à testatore legatam hæres indistinctè tenetur luere, siue testator sciuerit obligatam, siue non.*

9 *Limitatio ad prædictum axioma.*

10 *Voluntas testatoris semper attendenda.*

[a] Sed etsi [b] rem obligatam creditori aliquis legauerit, necesse habet hæres eam [c] luere. [d] Et in hoc quoque casu idem placet, quod in re aliena: vt ita demum luere necesse habeat hæres, sciebat defunctus rem [e] obligatam esse: & ita diui Seuerus & Antoninus rescripserunt. [f] Si tamen defunctus voluerit legatarium luere, & hoc expresserit: non debet hæres eam luere.

a *Sed etsi.*] † Amplificatio ad id, quod præcedenti §. dictum est, rem testatoris pro- 1
priam legari posse: [a] quia hoc procedit, etiamsi talis res oppignorata sit alteri, eoq;
casu hæres tenetur eam luere, atque ab hypotheca liberam reddere. Nec obstat (quę
poterat dubitandi causa esse) si dicas, rem talem præstandam esse, qualis est: eò quia
testator in dubio præsumatur legasse ius, quod habet [b]: quoniam hoc procedit, nisi
ex tali qualitate insurgeret rei ipsius euictio [c], vt Bart. alibi declarat.

b *Rem*] Ipsius testatoris propriam.

c *Luere.*] Id est, æs hoc alienum, cuius nomine res legata in causam pignoris tra-
dita est, soluere, & legatario rem liberam [d] dare. † Est enim *luere* nihil aliud quàm 2
soluere, à Græco verbo λύω. Virgilius lib. 1. Aeneid. *Post mihi non simili pœna com-
missa luetis.* Sic ergo cùm hæres ius pignoris soluit eius rei, quæ alicui legata est,
luere rectè dicitur. † Quandoque tamen luere, pro captiuos redimere, aut res ca- 3
ptas recipere precio dato, accipitur: atque ita Vlpianus [e] hac voce vtitur: *Sed ne hi,*
inquit, *qui ab hostibus redempti sunt, militare debent priusquam se luant:* Idem, *Si
patre redempto & ante luitionem defuncto filius post redemptionis quantitatem offe-
rat.* Item *luere* interdum pro purgare sumitur & abluere, vt apud Cicer. Verrin. 3.
Verres ne tibi tanta fuit, vt eius libidinem hominum innocentum sanguine lui velles?
Hinc *Lua* dea est apud veteres, quę præerat lustrationibus & lustris. Vide Liuiũ li. 8.

d *Et in hoc quoque*] † Sicut ergo in alienæ rei legato distinguitur [f], ita & hoc casu, 4
vt siquidem sciuerit testator rem obligatam, hæres eam luere teneatur [g], si nescie-
rit, legatarius luat [h]. † Ex quo efficitur, argumentum de legato rei alienæ, ad rei o- 5
bligatæ legatum rectè colligi. Neque tamen hæc distinctio perpetua est. † Sunt e- 6
nim nonnulli casus, in quibus res obligata indistinctè luenda est, siue id sciuerit te-
stator, siue ignorauerit. Primus est (quem & in legato rei alienæ suprà probauimus)
si testator conscius obligationis verisimiliter nihilominus rem legasset: quia fortè
legatarius erat sanguine coniunctus [i], aut arctissima amicitia deuinctus testatori [k],
vel magnum præcesserat legatarij meritum [l]. Quod tamen omne iudicantis arbi-
trio relinquendum est. † Secundus casus est, quando legatarius non esset habiturus 7
aliquid residui, si rem suo impendio luere cogeretur. Neque enim verisimile est,
testatorem voluisse inani legato eum ludificarier [m]. Itaque tali casu hæres luere te-
nebitur, etiamsi defunctus ignorasset rem obligatam. Non ignoro Fulgosium, &
plerosque recentiores hanc interpretationem non recipere, sed alio sensu verba Vl-
piani [n] exaudire: verùm ego à superiori intellectu (qui etiam receptior est) non pu-
to recedendum. † Prædictis duobus casibus adde idem iuris esse, quando prædia, 8
quæ testator legauit, non modò obligata ab eo fuêre, sed etiam a creditore distra-
cta sunt: nam & ea specie precium hæres exoluere legatario cogitur, nisi ipse con-
trariam defuncti voluntatem doceat [o]. Quemadmodum & vbi testator post factum
testamentum prædia, quæ legauit, pignori vel hypothecæ dedit, ea pariter ab hære-
de mutatam defuncti voluntatem non probante, liberari oportet [p]: quam speciem
infrà suo loco expendemus [q].

e *Obligatam esse*] † Nisi fortè alicui perpetuæ seruituti esset obligata, vel annuæ 9
pensitationis onere grauata: quia talem rem non cogeretur hæres luere, sed debe-
ret legatarius pro suo tempore agnoscere onus seruitutis [r], vel pensionis.

f *Si tamen*] Exceptio est ad id, quod suprà dixit, rem legatam à testatore sciente o-
bligatam, ab hærede luendam esse. Hoc enim verum est, nisi aliter de animo testa-
toris appareat. Quid enim si dixerit, vt legatarius luat? certè ei voluntati adhærendũ
erit. † In hoc enim omnis regula fallit in vltimis voluntatibus, propterea quòd volũ- 10
tas testatoris velut regina attendi debet, quæ regit & gubernat vltimas voluntates.

a Vt hic & l. 57. si res obligata, de leg. 1. l. prædia 6. C. de fideicom. vid. l. 21. de probat.
b l. domus, 17. §. 1. ff. de leg. 1. & l. 20. si vxor patrui. C. de leg.
c d. l. si domus, §. de euictione. vbi Bart. declarat. & l. Mæuius, §. fin. de leg. 2.
d d. l. si res obligata.
e in l. qui status, ff. de re milit.
f §. præced. nu. 3.
g Vt hic in tex.
h Vt d. l. si res obligata.
i d. l. prædia, C. de fideic.
k Ias. d. l. si res obligata. per l. 232. latæ culpæ, §. amicos. ibi nõ leui amicitia. de verb. sig. & ibi glo. not. facit l. cum allegat. C. de castr. pec. in lib. 12.
l Bal. d. l. prædia.
m l. planè 34. §. quod si rem. 7. de leg. 1.
n in d. l. si res obligata.
o d. l. prædia, C. de fideic.
p Per l. 3. vbi Ias. post alios, C. de legatis.
q §. si rem suã §. hoc tit.
r l. si pendẽtes. §. si quid de vsufr. l. legatum est. §. vlt. de leg. 2.

§. Si res aliena.

1 *Thema huius §.*
2 *Si legatarius ex titulo oneroso rem alienam habeat, quomodo sit distinguendum.*
3 *Causa lucratiua & non lucratiua, siue onerosa, item mixta.*
4 *Duæ causæ lucratiuæ circa eandem rem & personam non concurrunt: fallit num. 5.*
6 *Hunc §. in certa specie legata procedere, non si quantitas legato relicta sit.*
7 *Eadem res ex duorum testamentis eidem legata, si rem ipsam nactus sit legatarius, ex alio pretium eius non potest consequi: secus si æstimationem rei ex primo habeat.*
8 *Et quæ sit diuersitatis ratio.*
9 *Res legata & æstimatio rei differunt.*
10 *Si in eodem testamento bis eadem res legetur, an plus, quàm semel exigi possit.*

[a] Si [b] res aliena legata fuerit, & eius rei [c] viuo testatore legatarius dominus factus fuerit: siquidem [d] ex causa emptionis, ex testamento actione [e] pretium consequi potest: Si verò [f] ex causa lucratiua, veluti ex donatione, vel ex alia simili causa, agere non potest. [g] Nam traditum est, duas lucratiuas causas [h] in eundem hominem [i], & eandem rem concurrere non posse. [k] Hac ratione, si ex [l] duobus testamentis eadem res eidem debeatur: interest, vtrum rem, an æstimationem ex testamento consecutus sit: nam si rem habet, agere non potest: quia habet eam ex causa lucratiua: si æstimationem, agere potest.

a *Si res*] *Reuertitur* Imperator ad rei alienæ legatum, atque huiusmodi hypothesin explicat.
1 † Rem ego Titio alienam legaui, & cùm post testamentum factum superuixissem, Titius etiam rem ex alterius cuiusdam testamento consecutus est. Illud certè extra controuersiam est, Titium me mortuo eam rem ab hærede meo petere non posse: quomodo enim peteret rem, quam prius habet in suo dominio? quomodo item bis eadem res præstari [a] posset? An ergo neque æstimationem rei præstari poterit? Et in hac specie distinguendum censuit Iustinianus, an ex causa onerosa Titius factus sit eius rei dominus, an ex lucratiua: vt priori quidem casu æstimationem eius per actionem ex testamento contra hæredem intentatam nancisci valeat, altero non item.

b *Si res aliena*] Quæ prorsus sit aliena, hoc est, neque testatoris, neque [b] legatarij, neque hæredis [c], sed alterius cuiuspiam.

c *Viuo testatore*] Vel etiam eo mortuo, priusquam tamen hæres legatario rem legatam ex ea causa præstitisset.

d *Ex causa emptionis*] Et sic titulo non lucratiuo, siue oneroso, vt vulgò vocant.

e *Precium*] Verum ac iustum. Vnde colligis, quòd si legatarius viuo testatore rem legatam consecutus sit ex causa onerosa, possit actione ex testamento, eiusdem rei precium siue æstimationem adipisci: secus si ex lucratiua, quia tunc legatum expirat penitus.
2 † Circa priorem tamen casum, quando ex causa onerosa legatarius rem legatam accepit, plenior distinctio adhibenda [d] est. Videndum enim, ab hærede ne acceperit, an ab extraneo. Si ab hærede, rursus refert, res ne purè relicta sit, an sub conditione. Si fuerit relicta purè, eámque rem legatarius scienter & oneroso titulo acquisiuerit, legato renunciasse [e] intelligitur. Sin verò sub conditione legata sit, & aliquo tali oneroso titulo rem acquisierit, sciens an ignorans nihil refert, non censebitur legatarius rei taliter legatæ renunciasse [f]: potuit enim illam comparare propter dubium conditionis euentum, quóque interim ipsius rei commoditate frueretur. Quòd si ab extraneo rem adeptus sit oneroso titulo, tunc procedit textus noster, & salua erit ei aduersus hæredem actio ex testamento, ad pretium, quod ei abest, assequendũ. Neque tamen hoc casu ad precium legatarium agere oportet, sed

a l. 108. si seruus, §. 4. Stichum, de legatis 1.
b l. 84. huiusmodi. §. 5. qui seruum de legat. 1.
c l. cætera, §. tractari iam dicto titulo.
d Cant. sic hic.
e Argumento l. Titius, quib. mod. pign. vel hyp. sol. & à contrario sensu, l. fundo legato ad l. Falc.
f Text. in d. l. fundo legato.

rem ipsam petere, quæ est in obligatione, & nihilominus æstimationem consequetur [g]. Licita etiam erit hoc casu alternatiua petitio, vt rem ipsam, vel, si ea præstari non possit, æstimationem petat [h]. Angelus [i] etiam alios petendi modos tradit: sed hi duo sunt præcipui.

f *Ex causa lucratiua.*] † Causa lucratiua in iure dicitur, cùm aliquid gratis nobis 3
obuenit: vt si rem ex donatione, vel ex legato consequimur, quia donatarius nihil dat, neque etiam legatarius quicquam præstat. Causæ lucratiuæ alibi [k] in iure nostro enumerantur. *Causa* autem *non lucratiua*, siue (vt vulgus appellat) *onerosa* est, cùm non gratis rem accipimus, sed aliquid vicissim rependimus: vt est in emptione, & permutatione, vel similibus titulis non gratuitis. emptor enim pro merce cogitur precium soluere, & sic de aliis. Est ergo *lucratiua causa*, ex qua accipienti nihil abest: *Onerosa*, propter quam quid accipienti abest. Sunt & quædam causæ mixtæ, & penè lucratiuæ [l]: vt si donationis causa res minoris fuerit vendita [m].

g *Nam traditum est.*] Et quidem à multis Iurisconsultis quorum etiamnum responsa
extant: puta à Papiniano [n], Iuliano [o], Paulo [p], Vlpiano [q], & Africano [r]. † Notanda au- 4
tem est hæc nobilis regula, quòd etsi duæ causæ onerosæ, aut onerosa & lucratiua circa eandem personam, eandémque rem locum habere possint: duas tamen lucratiuas rectà & directò non posse concurrere. Quod sanè in nostro proposito fieret, si legatarius Titius rem prius habuisset ex titulo lucratiuo, deinde eandem iterum ex alio titulo lucratiuo habere vellet.

h *In eundem hominem*] Rectà scilicet & directò. † Per obliquum enim quandoque 5
possunt in eundem hominem duæ lucratiuæ causæ [f] concurrere: vt si, quod mihi ex testamento debebas, seruus meus mihi acquisierit, nihilominus salua mihi erit actio ex testamento.

i *Eandem rem*] † Id est, speciem, siue corpus. aliud est, si legata sit quantitas, quia in 6
eo legato non habet locum prædicta regula duarum causarum lucratiuarum. quare si bis decem aurei legentur, non intelliguntur iidem aurei, sed diuersi, sicque bis [t] peti possunt. Sunt & aliæ quædam huius regulæ exceptiones, quas Iason ad Porcium [u] eleganter congessit.

k *Hac ratione.*] † Imp. ex prædictis subtiliter colligit: Ergo si cui eadem res ex te- 7
stamentis duorum legata fuerit, si quidem rem ex priori testamento consequatur, non poterit eandem ex altero petere, nec eius precium consequi. Sin verò ex prioribus tabulis æstimationem rei nactus fuerit, nihil vetat, quin rem ipsam ex alio te-
stamento petat. † Sed hic quærenda est diuersitatis ratio: & Imp. eam subdit. Nam si 8
priori casu legatarius ageret, tunc eandem rem, quam ex causa lucratiua, nempe ex testamento, prius in bonis suis habet, vellet rursus ex alia causa lucratiua consequi, sicque duæ causæ lucratiuæ circa eandem rem, eundémque hominem directò concurrerent, quod legibus [x] est prohibitum. Altero verò casu cessat hæc regula: quod ego sic exaudiendum existimo, quia non est eadem res, quæ petitur, sed diuersa,
puta ipsa res & eius æstimatio. † Aliud enim est res, aliud æstimatio [y] rei. Legatarius 9
fit rei legatæ dominus, statim post mortem testatoris ficte [z]: ab adita verò hæreditate verè, sine [a] traditione: æstimationis verò siue precij non fit dominus, nisi postquam illi solutum fuerit. Qui igitur consecutus est æstimationem, manet nihilominus rei legatæ dominus, atque ita iure potest legatum petere, vtcunque antea adeptus fuerit eius æstimationem. Atque ita ego Imperatorem sensisse omnino puto.

l *Duobus*] Duorum testatorum scilicet. Si enim vnius essent duo testamenta, pri-
mum per posterius rumperetur [b]. † Quòd si in eodem testamento bis eadem res le- 10
garetur: amplius tamen quàm semel exigi non posset, satísque esset legatarium vel rem consequi, vel rei [c] precium: nisi forte non corpus, siue certa species, sed quantitas eadem in eodem testamento sæpius legata sit, quia tunc sæpius præstanda summa: si tamen euidenter doceri possit, testatorem multiplicare legatum voluisse.

g Glo. 1. hic facit. l. arbitrio. §. tamē de dolo.
h Per ea quæ § pec. tradit de oblig. & solut. §. sequitur. vers. & quid si. nu. 11. Dd. l. inter stipulantem, §. si stipulatus, de verb. oblig.
i Ang. hic.
k l. 1. §. lucratiuas, C. de impo. lucrat. descri. lib. 10.
l l. apud Celsum, §. autoris de doli mali & metus exceptione.
m l. si donationis caus. de cōtrah. emp.
n l. 66. Mæuius §. 1. duorum, de leg. 2.
o l. 17. omnes debitores, l. 19 ex promissione, de act. & oblig.
p l. 21. natu. §. 1. de leg. 3. l. in perpetuum 66. de solutionib.
q l. 83. inter stipulantem, §. si rem 6. de verb. oblig.
r l. 108 si seruus lega. §. Stichū. de lega. 1.
f Balduin. hic per d. l. si seruus legatus, §. si id quod de legat. 1.
t l. 87. Titio à Seio in prin. de legat. 2.
u In hoc §.
x d. l. Mæuius, §. duorum, & aliis ll. §. all.
y l. 112. si quis inquilinos, in fin. de legat. 1.
z d. l. à Titio, de furtis.
a §. nostra autē §. h. tit.
b §. posteriore, §. quib. mod. test. infir. glos. & Theophil. hic.
c d. l. planè, §. 1. de leg. 1.

§. Ea quoque res.

1 *Res etsi non extat, si tamen speretur, legari potest.*

2 *Legatum rei futuræ transmittitur ad hæredes legatarij.*

3 *Tacita legis conditio in locum expressæ conditionis à testatore apposita suffecta, non impedit transmissionem.*

4 *Legatum rei quæ fuit, amplius tamen non est, vel nec fuit nec futura speratur,*

ratur, non valet.
6 *Legatum rei, de qua, an sit in rerum natura, dubitatur, an & quando valeat.*

[a] Ea quoque res, quæ in rerum natura non est, si modò futura est, [b] rectè legatur: veluti [c] fructus, qui in illò fundo [d] nati erunt, aut quod ex illa ancilla natum erit.

1 a *Ea quoque*] Subiicitur amplificatio ad superiora. † Neque enim solùm res quæ iam extant, verùm etiam res non extantes, & quæ non sunt in rerum natura, sed vt sint in futurum, speratur, vtiliter legari possunt [a]. Exempla sunt in textu. Est tamen huiusmodi legatum conditionale ex natura ipsius rei: habet enim conditionem, si talis res nascetur, vel producetur [b]. Et sic illa tacita conditio impedit ortum obliga-
2 tionis & [c] actionis: † tamen non censetur legatum conditionale quo ad impediendam transmissionem [d], sed perinde est, ac si purè fuisset legatum [e]: cùm illa conditio tacitè ex sola rei natura insit. Sic enim substitutio habetur pro pura, licet adiecta
3 fuerit conditio, quæ de sui [f] natura inest. † Quinimò generaliter traditum [g] est, tacitam legis conditionem suffectam in locum conditionis à testatore expressim appositæ, non impedire transmissionem.
b *Rectè legatur*] Quemadmodum & rectè [h] emitur, & stipulanti [i] promittitur, & pignori obligatur [k]. Cæterùm Imp. hoc loci vnam tantùm speciem explicat. Verùm Dd. hac in quæstione, an & quando id, quod in rerum natura non est, legari valeat,
4 tria membra distinguunt, quæ succinctim adiicere iubet. † Aut enim de ea re quæritur, quæ quandoq; fuit: amplius tamen non est, vel nec vnquam fuit, nec vnquam futura speratur: vt si quis Stichum, qui mortuus est, leget, aut hippocentaurum, qui
5 esse nequit: & eiusmodi legatum planè ridiculum, ac penitus [l] inutile est. † Aut de ea quæ non est quidem, sed ex naturæ cursu futura speratur, vt in exemplis textus nostri: & tale legatum valere, Imperator hic docet, satísque supra expeditum est.
6 † Aut denique de illa re est quæstio, quæ an in rerum natura sit, incertum est: vt si fortè dubitetur, an homo legatus viuat. Et tum cautionem præstare hæres debet, eam rem se suis sumptibus & opera persecutum, & si nactus sit, legatario restituturum [m]. Atque hoc quidem in seruo legato, qui aufugerat ante testamentum factum, omnino non obtinet. Secus tamen est in eo, qui post testamentum, viuo tamen testatore fuisse dicitur: is enim impensa & periculo legatarij reddi debet [n]. Quod si id post mortem testatoris contigerit, refert, an culpa hæredis id factum sit, & æstimationem præstare tenetur [o]: an verò citra ipsius culpam, & tum cautio: de qua paulò antè, interponi debet.
c *Fructus*] Et tali legato satisfactum esse dicetur, si semel natos fructus [p] soluerit. Cæterùm si annui fructus legati essent, [q] quotannis deberentur.
d *Nati erunt*] Hoc est nascentur: hic enim præteritum habet vim futuri temporis, cui adiungitur: quod in legibus non est ratum, & à * Gellio quoque notatur.

a hic & l. 24. quo in rerum, de legat. 1.
b l. 73. interdũ de verb. oblig. l. 1. in fin. ibi Bart. 4. quæst. princ. de cond. & demonstr.
c l. 6. quod purè. quando dies leg. ced.
d l. 99. conditiones extrinsecus, de cond. & demonst.
e l. 25. cùm illud aut illud, §. fin. quand. dies leg. ced.
f l. qui liberis, in princ. de vulgar. & pupill.
g Text. & ibi. Bart. l. quæ sub conditione, §. fin. de condit. inst.
h l. nec emptio de contrah. empt.
i d. l. interdũ.
k l. & quæ nõdum, de pign.
l d. l. inter stipulantem, §. sacram, de verb. oblig.
m l. cũ seruus. cum l. seq. & l. seruo legato, §. fin. de leg. 1.
n d. l. si seruus legatus, in pr. de leg. 1.
o Gloss. & Dd. d. l. cũ seruus.
p Balduin. hic.
q Vid. l. 3. & 4. ff. de ann. legat. & ibi. Gothofr. eundem etiam vid. ad l. 16. & ib. quoque Cuiac. ff. de V.O.
* lib. 17. cap. [illegible]

§. Si eadem res.

1 *Coniuncti re & verbis.*
2.5 *Coniuncti re tantùm, qui & disiuncti dicuntur.*
3 *Coniuncti verbis tantùm.*
4 *In diuersorum testamentis nulla est coniunctio.*
6.7 *Qui coniuncti per concursum, qui item ab initio partes faciant.*
8 *Coniuncti verbis & re, an ab initio vel concursu partes faciant.*
9 *Deficiente vno ex coniunctis, an & quomodo eius pars accedat aliis: & num. 11. 12. 14. 15 16.*
10 *Partem facere, partem non facere quis dicatur.*
13 *Legatorum deficientium iure veteri tria genera fuisse.*
17 *Quibus modis portio coniuncti deficiat.*
18 *Quando iuri accrescendi, quando item iuri non decrescendi sit locus.*
19 *Iuris decrescendi rarò in ll. fit mentio, cũ sub iure accrescendi contineatur.*
20 *Inter coniunctos quis alteri præferatur.*
21 *Coniuncti eadem coniunctione simul admittuntur.*
22 *Re & verbis coniuncti præferuntur aliis.*
23 *Verbis coniuncti præferuntur re coniunctis.*
24 *Declaratus vers. vltimus in l. re coniuncti, de leg. 3.*
25 *Disiuncti sub duplici differentia.*

[a] Si eadem [b] res duobus [c] legata sit, siue [d] coniunctim, siue [e] disiunctim: si ambo [f] perueniant ad legatum, [g] scinditur inter eos legatum: si alter [h] deficiat, quia aut spreuerit legatũ, aut viuo testatore decesserit, [i] aut alio quoquo modo [k] defecerit: totum [l] ad legatarium pertinet. [m] Coniunctim autem legatur, veluti si quis dicat: TITIO ET SEIO HOMINEM STICHVM DO LEGO: Disiunctim ita: TITIO HOMINEM STICHVM DO LEGO: SEIO HOMINEM STICHVM DO LEGO. Sed etsi expresserit eundem hominem Stichum: æquè disiunctim legatum intelligitur.

a *Expositum est superius*, quomodo vni tantùm personæ legetur: quia verò plerunque legari duobus aut pluribus solet, nec tamen eodem semper modo, sed interdũ coniunctim, interdum disiunctim: de huiusmodi coniunctione vel disiunctione etiã videndum erat. Est autem hæc coniunctorum disiunctorúmque materia valde obscura, difficilis & perplexa, quæ multorum ingenia fatigauit. Nos quanta potest fieri simplicitate (quæ legibus amica est) in tyronum iuris gratiam ea, quæ ad textus nostri enarrationem spectare videbuntur, sic tractabimus, vt nihil omissum videatur, cætera relinquentes interpretum commentariis & tractatibus hac de re editis. Cum primis autem hic velut in modum præuiæ cuiusdam inspectionis, præcognoscendum est, tripliciter coniungi legatarios, sicut & hæredes, (de quibus tamen nihil hic agemus, cùm §. noster sua sarcina satis prægrauatus existat.) Alij enim *re & verbis*
coniuncti dicuntur, alij *re tantùm*, alij denique *verbis tantùm*. † *Re & verbis coniun-* 1
cti sunt, quos & nominum & rei complexus iungit: vt, *Lucio & Seio fundum Sempronianum do lego* [a]. Hi verbis coniuncti sunt propter copulam: re item, propter rei legatæ vnitatem. † *Re tantùm coniuncti* (quos etiam *disiunctos* vt plurimum vocant,
cùm contrà verbis vniti, vel re & verbis, semper [b] coniuncti appellentur) sunt hi, 2
quibus separatim & diuersis verborum orationibus eadem res ab eodem simpliciter relinquitur: vt, *Titio domum meam do lego: Seio domum meam do lego*. isti sunt verbis disiuncti, quia positi sub duabus orationibus: sed re coniuncti, quia vocati ad eandem rem, scilicet domum meam. Idem est, etsi in secunda separata oratione dixerim, *eandem domum meam lego*. Nam adhuc vnum legatum ipsa re coniunctum factum censebitur, nisi contrarium manifestè [c] probetur. Notanter autem vocula (*simpliciter*) vsus sum: quia vt sint re coniuncti, res debet duobus simpliciter relinqui. Nam si relinqueretur, hoc acto, vt quilibet in solidum rem haberet, non esset coniunctio [d]: quæ partes cuilibet concurrenti distribuere solet [e], non cuilibet in solidum [f]. Præterea cùm duobus in solidum res datur, alter æstimationem consequitur [g], quæ ab ipsa re est diuersa [h]: ergo re coniuncti non sunt, cùm eandem rem non
habeant [i]. † *Verbis tantùm coniuncti* dicuntur, quibus vno sermone, atque vna ea- 3
démque clausula testator eandem rem factis portionibus reliquit: veluti, *Titio & Seio fundum æquis partibus do* [k] *lego*: vel *Titio tertiam, & reliquam partem fundi Seio lego*. Neque potest hæc verbalis coniunctio introduci, nisi vna eadémque oratione fiat, adeò vt etiam illæ coniunctiones, *&, quæ cum*, & similes, ita demum verbalem coniunctionem efficiant, si vnitate sermonis comprehendantur [l]. secus si in diuersis clausulis siue orationibus ponantur: vt si testator dicat, *Titio lego fundum, & Manio eundem fundum pro media do lego*. Hi enim non erunt [m] verbis coniuncti, vt rectè Bart. [n] voluit: cùm non propter copulam, sed ob sermonis vnitatem coniunctio verbalis introducatur. His sic obiter præmissis, ad textus declarationem properemus.

a *Si eadem res*] Aliud est, si res diuersæ pluribus legentur: quoniam in his nulla potest esse coniunctio, etsi vna oratione connectantur, vt Iulianus [o] respondit.

b *Res*] Id est, species [p] seu corpus.

a l. 142. tripli. de verb. sign.
b l. 1. §. in his itaque, de cad. tol.
c Glo. l. sicut de adim. lega.
d Bart. d. l. re coniuncti. 2. quæst. de leg. 3.
e l. 80. coniunctim. eod. tit.
f d. l. 1. §. sin autem disiũctim.
g l. 33. si plurib. de leg. 1.
h l. 20. si res mihi, in fin. de leg. 3.
i d. l. re coniuncti. in prin.
k Plura sunt exempla in d. l. triplici & l. re coniuncti.
l d. l. 1. §. his ita.
m l. sicut in annos, §. 1. quib. mod. vsufr. amitt.
n d. l. re coniũcti.
o l. 84. huiusmodi legatum, §. quibus ita de leg. 1.
p l. 94. planè de leg. 1.

c Legata

4 c *Legata sit.*] Ab eodem testatore. † Nam in testamentis diuersorum nulla est coniunctio [q], nisi vnus testator esset, qui duarum personarum vice fungeretur: vt miles, cum de castrensibus & aliis bonis testatur [r]: vel pater, qui sibi & filio suo impuberi testamentum faceret [f].

d *Coniunctim*] Id est, vno atque eodem verborum complexu, siue vna oratione.

5 e *Disiunctim*] Hoc est, separatim, diuersisque prorsus orationibus. † quod in his contingit, qui re tantùm coniuncti sunt, verbis omnino disiuncti & separati: vnde rectè disiuncti vocantur. Res enim propriè non coniungit, nisi rem tantùm: [t] cùm verba contrà & rem & personas connectant.

f *Proueniant*] Aditæ hæreditatis tempore, (antè enim vt sæpè diximus, legatum peti non potest) sicque nullus legatariorum desideretur, aut deficiat.

g *Scinditur*] Id est, diuiditur in partes æquales, seu [u] viriles, ita vt quilibet eorum æqualem portionem, ex re legata accipiat. Porrò cùm hîc dicimus *scinde legatum*, hoc intelligendum est, in coniunctis quidem verbis, siue etiam re & verbis mox ab
6 initio: in disiunctis verò, siue re tantùm coniunctis, non nisi ipso concursu. † Et hic diligenter inuestigandum est, qui coniuncti siue collegatarij per concursum: qui item ab initio partes facere dicantur. quam rem tribus conclusionibus expedire lubet. Prima conclusio *Coniuncti re tantùm, siue disiuncti per concursum, partes faciunt*: id est, eas tum demum accipiunt, cùm ad rem legatam ab ipsis concurritur, quippe qui-
7 bus singulis tota res, quæ legato relicta est, ab initio data intelligitur [x]. † Secunda: *Verbis tantùm coniuncti, ab initio partes sibi faciunt, nullo concursu expectato, & dispositione expressâ testatoris.* Is enim si duos verbis coniungat, iam expressè apparet, cum æquas portiones dare voluisse. Et hæc duo axiomata nullam controuersiam
8 patiuntur. † Tertia conclusio: *Qui verbis & re coniunguntur, in eandem rem concursu partes sibi faciunt.* hæc communis est, & recepta opinio [y]. Sed aduersus hanc Zasius [z] insurgit, eamque validissimis argumentis confutando, tandem concludit, coniunctos re & verbis ab initio partes facere, non quidem ex dispositione testatoris expressa, sed ex potestate legis præsumentis hanc testatoris fuisse voluntatem, nisi contrarium [a] ostendatur. Et hæc sententia videtur probabilis: tum quia mixta illa coniunctio, quæ scilicet re & verbis fit, plus communionis habet cum verbali, quàm cum reali, ideóque illius potius, quàm huius [b] naturam imitatur: tum quia lex [c] ait, *Si coniunctim Titio & Seio legem, partes ab initio fieri.* Hîc autem non est realis coniunctio, quia ab initio non facit partes: nec verbalis, quoniam partes habet expressas. est ergo mixta coniunctio [e], cuius præfata lex meminit, quæ ab initio partes facit, sicut verbalis. Aduersus Zasium tamen Fumæus [f] pro communi pugnat, eandémque validè defendit. Loriotus [g] verò cum Zasio sentire videtur, addito tamen temperamento. Ait enim: *Qui re & verbis coniunguntur, ex præsumpta testatoris voluntate ab initio partes* [h] *habent: sed si non concurrant, fictione legis solidum ab initio habent* [i]. *quoniam lex, sicut in postliminio, quod fuit nunquam fuisse* [k] *fingit, ita & hic partes ex præsumpta testatoris nunquam fuisse factas fingit.* Ex prædictis constat, si Titio & Caio legem fundum, illos vel partes ex præsumptione, vel totum ex legis fictione habere, réque & verbis esse coniunctos.

9 h *Deficiat*] † An & quomodo, si alter ex collegatariis deficiat, eius portio alij concedatur, variè distinctum [l] est, & pro legatorum differentia non vno modo responsum. Vnde etiam duæ ex diametro pugnantes regulæ sunt enatæ. Prima affirmatiua: *Qui ad partem non admittitur, partem coniuncto* [m] *facit.* Altera negatiua, *Qui ad par-*
10 *tem non admittitur, partem alteri non facit* [n]. † *Partem* autem *facere* dicitur [o] is, qui licet penitus à legato sit exclusus, facit tamen, ne collegatarius totum legatum accipiat, sed sua parte contentus sit, non secus, atque si hic deficiens partem suam accepisset. Contrà is *non facere partem* censetur, qui sic exclusus aut deficiens non impedit collegatarium suum, quo minus rem, quæ legata est, totam accipiat. Ad propositum, in hoc perplexo ac difficili articulo pro fundata eius resolutione tria distinguo capita: primum de coniunctis re loquetur, alterum de coniunctis verbis, tertium de coniunctis mixtim, id est, re & verbis. In primo capite obserua hanc conclusio-
11 nem. † In re coniunctis semper pars deficiens ad collegatarium deuoluitur, idque iure non decrescendi, id est, tanquam sua, ab initio sibi relicta [p] in solidum. At ipsum onus socio deficienti iniunctum, ad alium collegatarium non transit [q], propterea

q l. si sub condi-tio, in fin. quib. mod. vsufr. amittatur.
r l. si certarum. §. Iulia, in fi. de mil. test.
f §. igitur, 3. de pupill. substit.
t Argu. l. planè, §. fin. de leg. 2. argum. l. mulieri & Titio, de cond. & dem.
u l. 19. legata inutiliter, §. fin. de leg. 1. l. cum quæst. §. fin. C. eod.
x d. l. coniunctim, de leg. 3. l. 1. §. sin verò non omnes, C. de cad. toll.
y Dd. in d. l. re coniuncti. & d. l. triplici. per L. vtrum, de reb. dub.
z Zas. in suis intellect. lib. 1. cap. 18.
a Gloss. l. 16. si duob. §. fin. de legat. 1.
b l. cùm quæritur, de stat. ho.
c d. l. planè, §. si coniunctim, de legat. 1.
d d. l. coniunctim.
e §. ex maleficiis, inst. de act.
f in tractat. de coniunct. c. 3.
g in repetit. d. l. re coniunct. action. 4.
h Ad §. si. cum gloss. & d. §. si coniunct.
i d. l. vtrum, vers. quasi.
k §. si ab hostib. supr. quib. mod. ius patr. pot. solu.
l Glos. Bart. & alij in l. huiusmodi. §. si Titio & Mæuio, de leg. 1.
m d. §. si Titio. & d. §. si coniunctim.
n d. l. planè, §. si duobus.

o Zas. in intell. sing. cap. 19. Dd. omnes in prædictis locis. p l. vnica. §. sin verò non omnes, C. de cad. toll.
q d. l. vnica, §. sin autem ad deficientis.

quod testator disiuncti hoc reliquisse videtur, vt vnusquisque suum onus, non alie-
num agnoscat. † Secundum caput sequenti doctrina resoluo. In verbali coniun-
ctione portio vnius ex collegatariis deficiens ad alterum transit r iure accrescendi,
simul cum onere socio deficienti iniuncto. Nec tamen aliter collegatario deficientis
pars accrescet, quàm si volet, & non inuito, licet portio hæreditatis deficiens accedat
aliis hæredibus etiam inuitis s. Venio ad tertium caput, quod valdè intricatum est,
& ob diffidentia legum responsa spinis plenum. † Itaque pro dilucidiore eius expli- 13
catione, cum primis sciendum est, apud veteres tria genera legatorum t deficien-
tium in vsu fuisse. Primum, si legabatur alicui, qui testamenti tempore in rerum na-
tura non erat, sed iam mortuus, legatum pro nullo habebatur. Secundum, si legata-
rius post testamentum, viuo tamen testatore moriebatur, aut aliàs legatum (defi-
ciente fortè conditione) corruebat, dicebatur legatum in caduci causam cadere.
Tertium, si defuncto iam testatore, aliquid tale contingebat, tum id quod relictum
fuerat, vera & expressa voce caducum dicebatur. His ergo legatorum generibus
retentis, videbimus modò, an & quomodo iure, quo nunc vtimur, in mixta illa con-
iunctione deficientis pars alteri socio accedat. † Et in legatis quidem primi generis, 14
quæ scilicet olim pro non scriptis habebantur, locus erat regulæ negatiuæ, vt qui
non admittitur ad partem, non faciat partem u. sicque hic locus est *Iuri accrescendi.*
Et hoc tam veteri, quàm nouo iure obtinet. Nisi fortè legatum ob id à principio in
altero collegatariorum non consistat, quòd ei res sua legata videretur: neque enim
cuiquam res sua legari potest x. † In legatis secundi generis, quæ in causam caduci 15
videbantur cecidisse, aliud hodie obtinet, quàm olim. Prisco enim iure in tali legato
affirmatiuæ regulæ locus erat, nec accrescebat collegatario, sed hæredi relinqueba-
tur y, ciúsque manebat: hodie verò negatiua regula procedit, sicque legatum huius-
modi omnino ad coniunctum, id habere volentem, non etiam inuitum deuoluitur,
cum onere tamen, quod tali portioni testator ab initio imposuit z. † In legatis verò 16
caducis (vt ad tertium genus veniam) hodie etiam aliud ius, quàm olim, obserua-
tur. Nam iure veteri tale legatum per *legem Papiam Poppeam* ad fiscum deferreba-
tur a: hodie in eo negatiuæ regulæ locus est, & collegatario accrescit; cum onere
scilicet suo, sed non nisi volenti: licet in cohærede aliud obseruetur.

r d. l. vnica, §. his ita.

s ibi. §. in his. & l. qui ex duabus, §. 1. l. si quis hæres 1. & l. 52. cum hær. de acq. hæred.

t vt d. l. vnica, §. & cum triplici.

u l. si eo tempore, de his quę pro non script. d. l. vnica, §. in primo itaque.

x l. 13. proprias, C. de lega. Sunt & aliæ exceptiones, quas hic apud Cantiunc. in sua Paraph. require.

y d. l. si duob. de leg. 1.

z d. l. vnica, §. & in ead. & §. sin autem aliquid, in fin.

a Alciat. disp. lib. 3. c. 3. & 6.

b Lorjot. in d. l. re coniunct. in §. Axiom. & ibi iura.

i *Aut alio quoquo modo*] † Quemadmodum sunt varij modi, quibus portio con- 17
iuncti deficere b potest: puta ex persona inhabili: ex actu falso, vel obscuro, vel de-
ducto in casum, à quo incipere non potest: ex conditionis defectu: ex repudiatione:
aut denique temporis lapsu.

k *Defecerit*] Vt autem deficientis portio collegatario accrescat, ita eum defecisse
oportet, vt nullo prorsus iure amplius niti possit, quodcunque tandem illud sit, vel
qualecunque.

l *Ad collegatarium pertinet*] † Vel *Iure accrescendi*, vt in verbis tantum coniun- 18
cto: vel *Iure non decrescendi*, vt in coniuncto re tantum, vel re & verbis simul. Cum
enim in coniunctione verbali testator, ab initio partes expressim faciat inter colle-
gatarios, quilibet in sua tantùm parte ius habet: itaque deficientis portio rectè alteri
iure accrescendi acquiri dicitur, cùm prius sua non erat, sed aliena. At verò *Ius non
decrescendi* tum locum sibi vendicat, quando ex defectu collegatarij alteri nihil au-
getur, sed non diminuitur: veluti cum duobus est in solidum res legata, vterque ex
illis deberet rem totam habere: sed quia concurrunt, quemlibet sua portione con-
tentum esse oportet. Hic si alterius socij pars vacet, quia ipse defecerit, alij tota res
dabitur, non quidem iure accrescendi, quoniam prius debebatur: sed per ius non
decrescendi, quia hæc pars ipsi collegatario non decrescet, vt ad alium deuoluatur.
† Huius tamen *Iuris non decrescendi* vix reperies mentionem in Pandectis fieri, sed 19
tantùm vsi sunt Iurisconsulti vocabulo *Iuris accrescendi*, quo putauerunt etiam *Ius
non accrescendi* c contineri. Verùm in Codice Iustinianeo non semel fit mentio hu-
ius iuris non decrescendi. Et hæc quidem ad hunc §. satis superque. † Verùm quia 20
Accursius d ad eundem, quis ordo inter coniunctos obseruetur, & quis alteri præfe-
ratur, attexit: (quem articulum cæteri interpretes diuersimodè explicant) ideo &
meam ea in re sententiam tribus tantùm axiomatis depromam. † Primùm. *Omnes* 21
*coniuncti quacunque coniunctione, eâdem tamen, simul ad ius accrescendi vel ius non
decrescendi, admitti debent*: veluti si omnes re tantum coniuncti sint, vel si omnes
verbis tantum, vel si omnes mixtim, tunc omnes ad vacantem portionem admittun-
tur æqualiter, nec vlli prælationi locus est. Et in hoc Doctores omnes ex e æquo con-
sentiunt.

c l. 26. hæc scriptura: §. fin. de cond. & dem.

d in gl. fin. hic.

e Per text. in l. 41. Mæuio, in princ. de leg. 2.

22 ſentiunt. Secundum axioma. † *Inter coniunctos ſi qui reperiuntur diuersè coniuncti, præferuntur in iure accreſcendi, ſiue potius non decreſcendi, qui mixtim, re ſcilicet & verbis* [f]*, coniuncti ſunt*: quoniam magis coadunati ſunt, qui re & verbis coniuncti exiſtunt, quàm qui re tantùm, aut verbis tantùm: & duplex vinculum fortius alligat,

23 quàm vnum. Tertium axioma. † *Si ex coniunctis quidam re tantùm connectuntur, quidam verbis tantùm, coniuncti verbis tantùm præferuntur in iure accreſcendi.* Azo tamen, Bartolus, & quidam alij putarunt, neutrum præferri, ſed omnes æquis portionibus admittendos eſſe, propter aduerſantia quædam [g] reſponſa. Verùm prior opinio (quæ Hugolini olim fuit) certior, magiſque probata mihi videtur, quæ ex Pauli [h] re-

24 ſponſo fundatur, vbi hanc ipſe quæſtionem decidere voluit. † Nam cum primò dixiſſet, coniunctum re & verbis ſimul cæteris omninò præferri: decidiſſet item, quòd coniunctus re tantum non præferatur coniuncto mixtim: tandem [i] & hanc quæſtionem diſſoluere voluit, an ſaltem coniunctus re tantùm ſit æqualis coniuncto verbis tantùm, & ſimul cum eo admittatur. De eo enim non improbabiliter dubitari poterat [k], Ideo ſubiecit coniunctum verbis tantùm præferri coniuncto re tantùm. Ita enim inquit [l] Paulus: *Si verò verbis quidem coniunctus ſit, re autem non, quæſtionis eſt, an coniunctus potior ſit? Et magis eſt, vt ipſe præferatur.* Hæc verba ita ſunt (meo iudicio) exaudienda: quæſtionis eſt, *an coniunctus* (ſcilicet verbis tantum) *potior ſit* (ſubaudio quàm coniunctus re tantum.) Nam in dubio præſumitur de coniuncto verbis tantùm dixiſſe. Reſpondet: *Et magis eſt, vt ipſe* (nempe coniunctus verbis tantùm) *præferatur* (ſcilicet coniuncto re tantùm in iure accreſcendi.) Relatiuum enim (*ipſe*) debet ex natura Relatiuorum ad proximum referri, ſicque ad verbis tantùm coniunctum, de quo proximè meminerat. Præterea non eſt veriſimile, de mixtim coniunctis iterum voluiſſe repetere Iuriſconſultum, cùm hoc ſatis prius declaratum eſſet. Et hunc ſenſum Iaſon [m] etiam magis communem eſſe contendit, & nouiſſimè [n] Alciatus pluribus argumentis eundem confirmat, atque ad prædicta duo [o] reſponſa, quæ Bartolum, ceteróſq; ſui ſequaces perterruerunt, eleganter reſpondet.

m *Coniunctim autem*] Exemplum eſt coniunctionis mixtæ, quæ re & verbis fit.

25 † Nam qui re tantùm vniti ſunt, verbis diſiuncti, & ſeparati, id eſt, qui ad eandem rem, diuerſo tamen ſermone, vocantur, eos non habet Imperator pro coniunctis, ſed diſiunctis & ſeparatis; ſicque non rarò in ſuis conſtitutionibus [p] nominantur. Sunt tamen & alij diſiuncti, qui omnimodo, id eſt, re, & verbis ſeparantur, ne in communem concurrant: ideóque nullum ad eos vel accreſcendi, vel non decreſcendi ius [q] pertinet.

f text. in d. l. re coniuncti, §. præfertur.
g d. l. Mæuio. in princ. & l. 66. §. ita quis hæredes, de hæred. instit.
h d. l. re coniuncti.
i in verſ. quod ſi re.
k Propter d. l. ſi ita quis hæred. & d. l. Mæuio.
l d. l. re coniunct. verſ. fin.
m ibid. nu. 40.
n lib. 6. Parad. c. 7.
o d. l. Mæuio. & d. l. ſi ita quis hæredem.
p d. l. vnica, C. de cad. toll. facit l. hæredes. de hæred. inſti.
q l. 1. in princ. de vſuf. accreſ. d. l. Proculo. de legat. 3.

§. Si cui fundus.

1 *Caſus huius §.*
2 *Legatarius in caſu huius §. fundum peti: eum tamen non conſequitur.*
3 *Vſusfructus conſolidatus proprietati, pars dominij dicitur.*
4 *Secus ſi ſit à proprietate detractus, quia per ſe cenſetur.*

[a] Si cui fundus alienus legatus ſit, & [b] emerit proprietatem, [c] deducto vſufructu, & vſusfructus [d] ad eum peruenerit, [e] & poſtea [f] ex teſtamento agat: rectè eum agere [g] & fundum petere, [h] Iulianus ait: [i] quia vſusfructus in petitione ſeruitutis locum obtinet. [k] Sed officio iudicis continetur, vt deducto vſufructu iubeat [l] æſtimationem præſtari.

a *Si cui fundus*] Reuertitur Imp. ad cauſas lucratiuas, quarum tractatio fuerat in-

1 terrupta, & huiuſmodi hypotheſin explicat. † Pone te dominum eſſe fundi Tuſculani, atque eum mihi legari à quodam alio: deinde proprietatem iſtius fundi me emere à te: poſtea vel morte tua, vel capitis deminutione adquirere me quoque vſumfructum. Si moritur teſtator, qui mihi fundum alienum legauit, ſatis conſtat, me fundi proprietatem petere poſſe, quandoquidem eam habeo ex cauſa onerosa. De vſufructu dubitatur, qui obuenit mihi ex cauſa lucratiua, accreuit enim mihi morte, vel

2 capitis deminutione. † Dicitur hic, vtrunque rectè peti, perinde quaſi vſusfructus

a l.4.de vsufr.

habeatur loco seruitutis & accessorij, & non pro parte dominij [a]. Et hoc quidem subtili siue summo iure. Æquitas tamen suadet, vt fundo petito, proprietatis tantùm æstimatio præstetur, non etiam vsusfructus: ne scilicet duæ causæ lucratiuæ circa eandem rem atque personam vno eodémque tempore concurrant, quod legibus est prohibitum [b].

b §.si res aliena, ʒ.eod.tit.l. 66. Mæuius, §. duorum, de legat.2.

b *Emerit proprietatem*] Scilicet fundi illius alieni legato sibi relicti, sicque proprietatem habeat ex causa onerosa.

c *Deducto*] Separato vsufructu, quia penes alium fortè existebat.

d *Ad eum peruenerit*] Ex causa lucratiua, quia fortè vsufructuarius decesserit, vel capite deminutus fuerit, ita quòd vsusfructus cum proprietate, tanquam sua causa rursus vltrò consolidatus [c] fuerit. Cæterùm si eum quoque hic legatarius redemisset, suo impendio, eius esset proculdubio causa onerosa, & consequenter hæres teneretur ei integri fundi plenam iustámque æstimationem soluere.

c §.finit. ʒ. de vsufr.

e *Et postea*] Mortuo scilicet testatore, qui fundum alienum legauerat.

f *Ex testam. agat*] Intendat actionem ex testamento legatarius ad fundum consequendum.

g *Et fundum*] Integrum ac plenum, id est, tam proprietatem quàm vsumfructum: idque rigore Iuris inspecto.

d in l.82. non quocunq; modo.§.fundus, de leg.1.

h *Iulianus ait*] Cuius responsi verba hæc [d] sunt: *Fundus mihi legatus est: proprietatem eius fundi redemi, detracto vsufructu: postea venditor capite minutus est, & vsusfructus ad me pertinere cœpit. Si ex testamento egero, iudex tanti litem æstimare debebit, quantum mihi aberit.* Addit deinde Marcellus: *Idem erit, nisi partem redemero, & pars mihi legata aut donata sit, partem enim duntaxat petere debebo.*

i *Quia vsusfructus*] Videbatur hunc legatarium fundum petere non posse, † propterea quòd vsusfructus iam suæ causæ, nempe proprietati, lucratiuo modo redditus, pars esse fundi videatur [e]. Ergo fundum petendo, vsumfructum quoque tanquam partem censetur petere. Et hæc poterat dubitandi causa esse in hoc §. Sed Iulianus rectè respondit, legatarium fundum petere posse. † Ille enim vsusfructus, qui tem- 4
pore empti fundi deductus erat, nihil habuit cum fundi dominio siue proprietate [f] commune, sed ius quoddam fuerat in ipsa re: atque ob id in tali petitione fundi iste vsusfructus tanquam iuris separati, & seruitutis instar esse videtur [g].

f l.25.rectè dicimus, de verb. signif.

g Cantiunc. hic.

h in princ. huius §.

k *Sed officio iudicis*] Hæc verba circa hypothesin huius §. satis suprà [h] sunt declarata.

l *Æstimationem præstari*] Scilicet nudæ proprietatis. Petet ergo fundum, non tamen habebit fundum, nec totum, nec partem, nec vsumfructum (habet enim hæc omnia) sed consequetur officio iudicis nudæ proprietatis pretium, quod ei solum abest, ne scilicet duæ lucratiuæ causæ in eodem homine, eadémque re, contra leges concurrant.

§. Sed si rem.

1 *Dubitandi causa in hoc §.*
2 *Rem legatarij propriam non licet legare.*
3 *Fallit, si sub conditione legetur.*
4 *Vel in re legata testator ius aliquod habeat.*
5 *Aut res legatarij sit obligata pignori.*
6 *Quod alicuius proprium est, eius amplius fieri nequit.*
7 *De regula Catoniana.*
8.9 *Duarum legum pugna, earundémque conciliatio.*

[a] Sed si rem legatarij quis ei legauerit, inutile est legatum: [b] quia quod proprium est ipsius, amplius eius fieri non potest. [c] Et licet [d] alienauerit eam, non debetur nec ipsa res, nec æstimatio eius.

a *Sed si rem*] † Videbatur rem legatarij propriam ei legari posse, ad exemplum 1
rei alienæ, quam à testatore scienter legatam hæres redimere, & ipsi legatario præstare tenetur [a]. cur ergo non hic quoque dicimus, rem legatarij luendam esse ab hærede, vel eius æstimationem soluendam? † Verùm hic contrarium deciditur, rem, quæ

a §.nō solùm, ʒ.eod.

rem, quæ legatarij est, inutiliter legari: quod etiam ante Iustinianum à multis Iurisconsultis [b] responsum fuit: idémque Diocletianus & Maximianus Impp. rescripserunt [c], his verbis: *Proprias res tuas legari, vel fideicommitti tibi non potuisse certū est.* Ex quo rescripto videtur hic locus detractus esse. Neque tamen hoc est perpe-
3 tuum: quandoque enim alicui res sua propria legato relinqui potest. † Veluti si res alicui propria sub conditione legetur [d]: vt si testator dixerit, *Lego tibi talem rem, si tua non erit, cùm moriar:* vel etiam, *si eam rem me viuo alienaueris.* Nam cùm eo casu propter spem conditionis adiectæ legatum à principio non sit nullum, si existat
4 conditio, quia res desinat esse legatarij ante mortem testatoris, valebit [e]. † Secundò potest res legatarij propria legari, si in ea testator ius aliquod habeat, veluti pignoris, aut hypothecæ: tum enim legando rem, videtur legare seu remittere ius, quod in eam [f] rem habet: modò non sit tale ius, quod morte finiatur, & per quod res ipsa vēdicari possit: vt sunt iura seruitutum, aut vsusfructus: illa certe non intelligitur le-
5 gasse [g]. † Tertiò non procedit prædicta decisio, si res legatarij esset alteri obligata pignori: quia eius rei vtile erit legatum, vt scilicet cogatur hæres suo impendio, eam luere, & legatario præstare [h].

6 b *Quia quod proprium*] † Decisionis hæc est causa, quod alicuius est proprium, amplius eius fieri non [i] potest. Alibi in iure dicitur: Idem ex pluribus causis nostrum non [k] fieri, & rem nostram magis nostram fieri non posse. Quod vt obtineat, rem pleno iure nostram esse oportet. Cæterùm quibus casibus huic regulæ locus non sit, Doctores suis locis [l] amplè pertractant.

c *Et licet alienauerit*] Etiamsi legatarius rem suam sibi legato relictam post testamentum factum alienauerit, & sic res ipsius esse desierit, nihilo magis legatum va-
7 lebit, quia vires ab initio non [m] habuit: † ídque propter *Catonianam regulam*, quæ disponit [n], legatum purum, quod inutile foret, id est, cuius dies inutiliter cederet, si testamenti facti tempore mortuus fuisset testator, quandocunq; decesserit, ex post facto non conualescere. Ratio autem huius regulæ hæc videtur esse: quia cùm testatoris certam mentem & voluntatem esse oporteat, cum præsentis temporis conditionem spectasse, déque ea statuisse iudicamus: non autem incerto futuri temporis euentui rem commisisse, quippe cùm alioqui testamenta non ex testatorū mente, quæ in iis dominari debet, sed ex fortuna & casu penderent. Loquitur autem hæc regula de puro legato, illúdque impedit, conditionale verò non item: quia ad conditionalia legata Catoniana regula non pertinet.

d *Alienauerit*] Intellige post factum testamentum, & testatore iam defuncto: secus
8 enim videtur, si viuo eo alienauerit, quia legatum debebitur. † Sic enim Celsus [o] scribit: *Si tibi legatus est fundus, qui scribendi testamenti tempore tuus est, si eum viuo testatore alienaueris, legatum tibi debetur: quod non deberetur, si testator statim decessisset.* Sed hæc Celsi verba videntur cum Pauli responso [p] pugnare, qui indistinctè ex Catoniana regula putauit, legatum rei, quæ legatarij fuerit tempore testamenti, inutile esse, licet post testamentum factum eam alienauerit. Et hoc Iustinianus simpliciter hoc loco affirmat, quasi nihil referat, viuo testatore alienatio facta sit post testamentum conditum, an eo iam defuncto: An non magna est hæc repugnantia?
9 † Pro conciliatione itaque dicendum, Pauli responsum Celsi distinctione [q], velut exceptione quadam corrigi: vel Celsi verba sic exaudienda [r] esse, vt tradant, non tam testamenti, quàm mortis tempus spectari, vbi quæritur, an res legata mea sit: Vt ea demum non prosit alienatio, quæ post mortem testatoris fit: quasique alioqui sustineatur legatum propter eandem testatoris voluntatem, quæ etiam post alienationem durauit.

b l. 38. cùm quis decedēs, de legatis 1. d. l. Mæuius. §. fundo. de leg. 2. l. 39. apud Iulianum. §. si Titius 2. de leg.
c d. l. 13. proprias. C. hoc tit.
d l. 41. cætera. §. tractari de leg. 1.
e l. 1. in fin. de reg. Catoniana.
f l. 24 quod in rerum. §. 1. ff. de leg. 1.
g d. l. Mæuius. §. pen. de leg. 2.
h l. 86. si tibi in prin. de leg. 2.
i §. sic itaque. instit. de actionib.
k l. 3. §. ex plurib. de acq. poss. l. 120. non vt ex plurib. de reg. iuris.
l Decius in l. 46. neque pignus, de regul. iur. Ias. & Zas. in d. §. sic itaque. Soc. in Fallen. regula 100. Fely. c. inter dilectos, de fide instr.
m d. §. tractari.
n l. 1. de reg Catoni.
o in d l. 1
p in d. l. cætera. §. tractati.
q Egui. Baro. hic.
r Baldui. hic.

§. Si quis rem suam.

1.3 *Legans rem suam vt alienam, an legatum valeat.*
2 *Regula, circa ea quæ sunt voluntatis, plus esse in opinione, quàm veritate, explicatur.*
4 *Dubitādi causa ad vers. sed etsi, hoc §.*
5 *Legans rem suam quam putat legatarij, valet legatum.*

[a] Si quis rem suam quasi alienam legauerit, valet legatum. Nam plus valet quod in veritate est, quàm quod in opinione. [b] Sed etsi legatarij esse putauit, valere constat: quia exitum voluntas defuncti habere potest.

a *Si quis rem*] †Fundi cuiusdam dominus eram, hunc tibi legaui, cùm alienum esse 1
putarem: videbatur legatum non valere, † propter regulam [a], qua dicitur: *Circa ea,* 2
quæ sunt voluntatis, plus esse in opinione, quàm veritate. Hîc tamen dicitur, legatum valere. nec obstat hæc regula, quia procedit in his, quæ in mera ac prorsus libera voluntate [b] consistunt: cuiusmodi est, hæreditatis aditio, vel repudiatio, in hærede voluntario. Is enim si se necessarium putet, nec credat, in sua voluntate esse, vt adeat vel repudiet, neutrum nisi tacitè coactus facit. Nuda autem & libera voluntate voluntarius hæres vel adit [c], vel repudiat hæreditatem. Itaque in huiusmodi casibus, errabunda opinio magis inspicitur: quoniam veritatis requisitæ substantiæ æquiparari nequit [d]. Cæterùm quando opinio non cum voluntate, sed cum rei veritate certare comperitur, tunc non opinioni, sed veritati adhæremus, & plus valet
quod in veritate est, quàm quod in [e] opinione. † Et hac ratione inspecta, rectè hic 3
deciditur, huiusmodi legatum vires habere, quando rem suam quis, credens alienã, legauerit. Sic & vbi dominus seruum suum manumittit, quem putabat esse alienũ, rata est manumissio [f], & veritas opinioni præfertur. Pari ratione, si ei, qui putabat se à non domino emisse, res à vero domino emptionis nomine tradatur, is acquirit dominium [g]. Sed & qui putauit se domini voluntate rem attingere, cùm dominus non vellet, non esse furem, rectè [h] dictum est. Quid enim dolo fecit, qui putauit dominum concessurum fuisse, siue falsò id, siue verè putet? In delictis verò plerunque alia ratio est, quemadmodum Iason hic ad Portium obiter annotat, & nos suo [i] loco tractabimus.

a l.15. is qui putat, de acq. hæred.
b Bart. & Ias. d. l. is qui putat.
c §. fi. Inst. de hæred. qua. & diff.
d l.32. hæres instit. de acq. hæred.
e Ita Cantiũc. hic post Ang. declarat.
f l. si pater, §. quoties, de manumiss. vind.
g l. pen. §. qui ignorauit. de iuris & facti igno.
h l.46. inter omnes. §. rectè dictum 7. de furtis.
i §. placuit, & §. seq. Inst. de oblig. quæ ex delict.
k §. prox. præced.
l l.3. dedis. §. subtilius. de cond. causa data.
m l. vel negare, quemad. testa. aperiantur.

b *Sed et si*] Amplificat quod suprà dixit. † Videbatur tamen, si putauit legatarij rem 4
esse, quæ sua erat, legatum non valere. Nam si quis legandi animum non habet, nõ consistit legatum. Constat autem, rem legatarij propriam inutiliter legari [k], & testator præsumitur hoc scire. Ergo si crediderit rem esse legatarij, eámque ipsi legauit, videtur legandi animus abfuisse. Item, quemadmodum si rem tibi meam trado, credens tuam esse, non transfero in te dominium [l]: sic etiam si rem tibi meam lego, tuam putans, non deberet valere legatum. † Verùm Imperator hic valere scri- 5
bit: quod solo fauore vltimæ voluntatis conseruandæ receptum videtur, quasi satis sit, vt defuncti voluntas effectum habere [m] possit. Et hic quoque veritas opinioni præualere debet, cùm voluntati legantis respondere queat. Voluit quippe testator eam rem legare, si potuit: & vtique potuit, cùm reuera non legatarij, sed ipsius testatoris fuerit propria.

§. Si rem suam.

1 *Argumentum huius §.*
2 *An & quando per alienationem rei legata, reuocetur legatum, pulchrè explicatur.*
3 *Si testator rem legatam pignori obligauit, tenetur hæres eam luere.*
4 *Pignorationis natura est, rem redimi.*
5 *Res tanti pignorata, quanti valet, alienata censetur.*
6 *Argumentum de toto ad partem affirmatiuè valet.*
7 *Lex disponens de toto, de omnibus eius partibus disponere intelligitur.*

[a] Si rem suam legauerit testator, posteáque eam alienauit, Celsus putat, si non adimendi animo vendidit, nihilominus deberi. Idémque diui [b] Seuerus & Antoninus rescripserunt. [c] Iidem rescripserunt, eum qui post testamẽtum factum prædia, quæ legata erant, pignori dedit, ademisse legatũ non videri: & ideo legatariũ cũ hærede eius agere posse, vt prædia à creditore [d] luantur. [e] Si verò quis partem rei legatæ alienauerit, pars quæ non est alienata, omnino debetur: si non adimendi animo alienata sit.

† *Tres* hypotheses hoc §. explicantur, satis elegantes, & quæ in frequenti vsu versantur. Prima loquitur de alienatione rei legatæ: altera de oppignoratione: tertia, de alienatione partis rei, quæ legata est: & in singulis speciebus inquiritur, an sic legatæ rei fiat reuocatio, seu [illegible]emptio.

1. Si

2 a *Si rem suam*] † Hæc est prima species: testator rem suam propriam legauit, deinde cùm superuiueret, eandem alienauit, an legatum videatur reuocasse, vel nihilominus debeatur? Et deberi Iustinianus ex Celso respondet, si non adimendi animo vendidit. Verùm hic plenior distinctio adhibenda est. In tali igitur specie cũ primis videndum, an testator purè ac simpliciter rem à se postea alienatam legauerit, vel sub conditione. Conditionale siquidem legatum, si pendente conditione alienatio facta sit, statim expirat, ex quacunque [a] causa testator alienarit Sin verò purum legatum est, rursus distingui debet, subsequutáne fuerit legatæ rei donatio, an alia interuenerit alienatio. Nam si rem legatam alteri donauit testator, indistinctè legatũ censetur ademptum, siue propter necessitatem rei familiaris, siue [b] mera voluntate donatum fuerit. Quod si alia intercessit alienatio, vt quia rem vendidit: interest, an vrgente rei familiaris necessitate, aut quia res ætatem ferre non potuerit, id factum sit: an verò nuda & simplici voluntate. Priori enim casu legatum debebitur, nisi adimendi animo factam fuisse alienationem hæres probet [c], quia in dubio mutata testatoris voluntas non præsumitur: posteriori verò censebitur legatum esse reuocatum [d], adeò vt etiam non redintegretur voluntaria eiusdem rei redemptione [e]. Poterit ergo hæres agentem legatarium doli mali exceptione repellere [f], nisi euidenter constet, noluisse testatorem tali alienatione voluntaria legatum adimere: vel nouam legandi voluntatem probauerit [g] legatarius: aut libertatis, piæve causæ fauor legato patrocinetur [h]: quod omnes [i] probant.

b *Seuerus & Antoninus*] Quorum tamen rescriptum non reperitur extare, sicut nec Celsi responsum extat, cuius hic Imp. meminit.

c *Iidem rescrip.*] Secunda species ex alio rescripto eorũdem Imperatorum desum-
3 pta, quod in Codice adhuc extat. [k] † Ergo si testator prædia, quæ legauit, post factũ testamentum pignori vel hypothecæ dedit, ea ab hærede mutatam defuncti voluntatem non probante, liberari [l] oportet: idque indistinctè verum est, siue necessitate coactus, siue vera voluntate alienarit. Sed cur diuersum in priori casu dispositum est? Et quidem id ea ratione factum videtur: quia si testator ex necessitate vendidit rem legatam, ideo legatum reuocasse censetur, quia ipsius fuit voluntas & intentio, quòd res perpetuò [m] remaneret penes emptorem: hoc enim natura contractus emptionis [n] exposcit. Sed quando res pignori obligata est etiam ex necessitate, adhuc
4 non videtur legatum ademptum: † quoniam pignorationis natura est, quod redi-
5 matur res, solutóque debito ad pignorantem redeat [o]. † Si tamen testator rem legatam tanti pignorasset, quantum valeret, vel etiam pluris, quia verisimile non est, quod redimatur: perinde habebitur, ac si prorsus alienasset: [p] sicque per eiusmodi pignorationem, si voluntaria fuerit, legatum censebitur reuocatum.

d *Luantur.*] Redimantur, ære, scilicet, & impendio ipsius hæredis, quem testator grauasse intelligitur luitionis sumptu.

e *Si verò quis.*] Tertius casus, qui à primo dependet, nec habet difficultatem. Quæcunque enim de tota re legata, circa necessitatem alienata, dicta sunt: eadem, si pars
6 rei legatæ alienata fuerit [q], obtinent. † Ex quo colligis argumentum à toto ad partem affirmatiuè valere: & quod iuris est de toto quoad totum, idem iuris esse debet
7 de parte quoad [r] partem. † Vulgò quoque receptum est, quòd lex disponens de toto, intelligatur disponere de omnibus eius partibus: quòd copiosè Stephanus [f] de Phædericis examinat.

a l. 6. Stichum qui meus, de leg. 1. Bald. l. 3. C. hoc tit.
b l. 18. rem legatam. vbi Bar. & Dd. de adim. leg.
c Argumento l. ei qui. de probat.
d l. 11 fideicõmissa. §. si rem suam. ibi Dd. de leg. 3.
e l. 15. cum seruus, de adim. legat.
f l. 34. scribit Quintus Mutius. §. item scribit. 1. de auro & arg. leg.
g d. l. cùm seruus.
h l. verum de ma. testa.
i Cum hic. tũ in d. §. si rẽ suã.
k l. qui post testamentum. C. de legatis.
l Ias. hic ad Porc.
m Porc. hic. Ias d. l. qui post testamentum.
n l. ex empto. de act. empt.
o l. debitor. de precar.
p l. qui habebat. ibi Bart. de leg. 3.
q Hic & d. l. Stichũ, qui meus in fin. & l. si ex toto. eo. tit. facit d. l. scribit. Quintus Mutius, §. itẽ scribit.
r l. quæ de tota. in princ. ibi gl. & Bart. de rei vend. & vide Euerard. in Top loco 80.
f De interpr. iur. in 1. parte.

§. Si quis debitori.

1 *Liberatio & solutio eiusdem sunt significationis.*
2 *In Pandectis sub Tit. de solutio liberatio & solutio separantur.*
3 *Thema huius §. eiusdemq; ratio dubitandi & decidendi.*
4 *Debitor quis dicatur.*
5 *Liberationem legari posse: & quibus modis id fiat.*
6 *Si legata sit personalis liberatio, ab hærede debitoris exigi debitum potest.*
7 *Debitor cui liberatio legata est, habet aduersus petetẽ doli mali exceptionẽ.*
8 *Habet item actionem ex testamẽto, vt in totum liberetur acceptilatione.*
9 *Potest etiam iudicis officiũ implorare.*
10. 12. *Si is cui liberatio legata est, correũ habeat, interest an sint socij, vel non sint: quia si socij sint, legatarius per acceptilationẽ liberatur, aliàs pacto.*
11 *Societatis natura.*
13 *Potest etiam dilatio debiti legari.*
14. 16 *An debitor creditori suo legare possit id quod aliàs ei debet.*
15 *Legatum quod sine lucro est non valet.*
17 *Commodum repræsentationis quid?*

8 g *Conueniri*] Scilicet hæres legantis. † & hoc est secundum remedium, nempe quòd is, cui legato relicta est liberatio, hæredem testatoris conuenire possit, vt eum liberet per *acceptilationem*, hoc est, per solutionem imaginariam, quæ tamen veræ
9 solutionis effectum habet ex consensu creditoris, & iuris [m] artificio. † Addit Bart. [n] & tertium remedium, quòd legatarius imploret *officium iudicis*, vt pronunciet eum non debere, vel vt silentium actori imponat.

m §. 1. ?. quib. mod. obli. toll.
n l. 4. §. nunc de effectu, hoc tit.

h *Vt liberet eum*] Nempe per *acceptilationem*, vt iam dictum est: idque omnino necessarium videtur, cùm per legatum ipso iure liberatio non contingat. Et prædi-
10 cta quidem locum habent, cum is solus est debitor, cui liberatio relicta [o] est. † Quòd si cum alio sit debitor, puta duo rei fuerint promittendi, videndum [p] est tunc, an isti rei promittendi fuerint etiam socij omnium bonorum, vel saltem eius debiti, quo de agitur, ita quòd lucrum & damnum commune inter eos erat: an verò simpliciter rei promittendi fuerint, id est, ambo eidem promiserint eandem pecuniam, non autem aliam contraxerint societatem. Nam priori casu, si testator vni tantum liberationem legauit, & alteri correo noluit consultum, legatarium agentem per acceptilationem liberari oportet, vt sic socius & correus suus quoque liberetur, ne, dum testatoris hæres à legatarij correo quid petit, ipse & legatarius inquietetur.
11 † Societatis enim ea est natura, vt à sociorum altero nihil possit exigi, quod non
12 alterum quoque contingat [q]. † Si ergo per acceptilationem liberetur legatarius, id etiam correo legatarij proderit, sicque testatoris voluntas, qui vni sociorum liberationem reliquit, consistere poterit. Altero verò casu, quando rei promittendi non sunt socij, & vni tantùm legata est liberatio, is non poterit agendo consequi, vt liberetur acceptilatione: quia sic correus ipsius contra testatoris voluntatem, qui vni tantùm consultum voluit, pariter liberaretur, cùm acceptilatio sit solutio saltem imaginaria, quæ facta ab vno proficit [r] vtrique. Illud tamen consequetur, vt liberetur per pactum de non petendo: quod quidem cùm personam non egrediatur, [s] legatarij correo nihil proderit. Et prædicta Iulianus [t] lib. 22. Digestorum hisce verbis complexus est: *Siquidem socij* (inquit) *non fuimus, pacto me debere liberari: si socij, per acceptilationem.*

o l. Aurelius. §. centum, d. tit.
p d. §. nunc de effectu. & sic intelligenda est gl. hic. in verb. vt liberet.
q Bart. ibid.
r l. 3. §. fin. de duob. reis.
s l. si vnus, §. ante omnia, de pactis.
t in d. §. nunc de effectu.

13 i *Potest etiam*] † Sensus huius vers. est, quòd testator possit debitori suo laxiorem solutionis terminum legando præstituere, & vtile legatum erit: quoniam hæres testatoris intra præstitutum tempus debitum à legatario exigere non poterit [u]. Et sic per huiusmodi legatum vsuram medij illius temporis, quo inquietari non potest, lucratur debitor: quod sanè commoditate non caret. Et prædicta ostenduntur etiam ad hæredem debitoris: nam nec ab eo intra tempus à testatore concessum, exigi potest.

u l. non solùm debitorem, §. 1. hoc tit.

k *Ad tempus*] Quo effluxo, debitum rursus exigi poterit.

14 l *Ex contrario*] † Imperator priorem hypothesin nunc inuertit, declarando, an va-
15 leat legatum si debitor creditori suo leget id, quod aliàs ei debet. † Et constat, legatum quod sine lucro est, non valere. Esset enim hoc contra naturam legati, cùm sit
16 quædam [x] donatio. † Vnde si debitor creditori suo legauit id, quod ei debet, eatenus legatum erit vtile, quatenus plus continet, quàm erat in principali debito. Hocque in effectu hic vers. docet.

x §. 1. ?. eod.

m *Inutile est legatum*] Quia sine lucro est.

n *Nihil amplius*] Quam quod sibi prius debebatur: vt quia (verbi gratia) cùm centena testator purè deberet, centena tantùm legarit.

o *Propter repræsentationem*] Id est, ob præsentem solutionem, quoniam statim iam soluitur. Id enim lucratur creditor, quòd accipiat id, quod post certum tempus, aut post euentum conditionis cum primis præstandum erat, aut etiam interdum, quod
17 nunquam daretur, si fortè conditio non extitisset. † Est enim *commodum repræsentationis*, lucrum illud, quod facit creditor, cùm pecunia ante diem sibi soluta, quo carendum sibi fuisset, si in statum diem soluisset debitor. Exemplum: fac me tibi in diem centum debere ex stipulatione, puta, vt post triennium soluam. Hoc debitum in diem lego tibi creditori purè, id est, vt statim tibi post mortem meam soluatur. Ego post factum testamentum mox decedo. Iam lucrum, quod intra triennium hoc cum illa pecunia facis, quo tibi carendum erat, si tandem lapso triennio satisfactum tibi fuisset, commodum repræsentationis dicitur. Hoc igitur commodum efficit, vt amplius sit in legato, quàm in debito; sicque tale legatum valeat. Idem applices ad debitum conditionale.

8 g *Conueniri*] Scilicet hæres legantis. † & hoc est secundum remedium, nempe
quòd is, cui legato relicta est liberatio, hæredem testatoris conuenire possit, vt eum
liberet per *acceptilationem*, hoc est, per solutionem imaginariam, quæ tamen veræ
9 solutionis effectum habet ex consensu creditoris, & iuris m artificio. † Addit Bart. n m §.1. ℐ. quib. mod. obli.toll.
& tertium remedium, quòd legatarius imploret *officium iudicis*, vt pronunciet eum
non debere, vel vt silentium actori imponat. n l.4. §.nunc de effectu, hoc tit.
h *Vt liberet eum*] Nempe per *acceptilationem*, vt iam dictum est: idque omnino
necessarium videtur, cùm per legatum ipso iure liberatio non contingat. Et prædi-
10 cta quidem locum habent, cum is solus est debitor, cui liberatio relicta o est. † Quòd o l.Aurelius. §.centum, d. tit.
si cum alio sit debitor, puta duo rei fuerint promittendi, videndum p est tunc, an
isti rei promittendi fuerint etiam socij omnium bonorum, vel saltem eius debiti, p d.§.nunc de effectu. & sic
quo de agitur, ita quòd lucrum & damnum commune inter eos erat: an verò sim- intelligenda est
pliciter rei promittendi fuerint, id est, ambo eidem promiserint eandem pecuniam, gl.hic. in verb.
non autem aliam contraxerint societatem. Nam priori casu, si testator vni tantum vt liberet.
liberationem legauit, & alteri correo noluit consultum, legatarium agentem per
acceptilationem liberari oportet, vt sic socius & correus suus quoque liberetur, ne,
dum testatoris hæres à legatarij correo quid petit, ipse & legatarius inquietetur.
11 † Societatis enim ea est natura, vt à sociorum altero nihil possit exigi, quod non
12 alterum quoque contingat q. † Si ergo per acceptilationem liberetur legatarius, q Bart.ibid.
id etiam correo legatarij proderit, sicque testatoris voluntas, qui vni sociorum li-
berationem reliquit, consistere poterit. Altero verò casu, quando rei promittendi
non sunt socij, & vni tantùm legata est liberatio, is non poterit agendo consequi,
vt liberetur acceptilatione: quia sic correus ipsius contra testatoris voluntatem, qui
vni tantùm consultum voluit, pariter liberaretur, cùm acceptilatio sit solutio sal-
tem imaginaria, quæ facta ab vno proficit r vtrique. Illud tamen consequetur, vt li- r l.3. §.fin. de
beretur per pactum de non petendo: quod quidem cùm personam non egrediatur, s duob.reis.
legatarij correo nihil proderit. Et prædicta Iulianus t lib.22. Digestorum hisce verbis s l.si vnus, §. ante omnia, de
complexus est: *Siquidem socij* (inquit) *non fuimus, pacto me debere liberari: si socij, per* pactis.
acceptilationem. t in d.§.nunc
13 i *Potest etiam*] † Sensus huius vers. est, quòd testator possit debitori suo laxiorem de effectu.
solutionis terminum legando præstituere, & vtile legatum erit: quoniam hæres te-
statoris intra præstitutum tempus debitum à legatario exigere non poterit u. Et sic u l.non solùm
per huiusmodi legatum vsuram medij illius temporis, quo inquietari non potest, debitorem, §.1. hoc tit.
lucratur debitor: quod sanè commoditate non caret. Et prædicta ostenduntur etiam
ad hæredem debitoris: nam nec ab eo intra tempus à testatore concessum, exigi
potest.
k *Ad tempus*] Quo effluxo, debitum rursus exigi poterit.
14 l *Ex contrario*] † Imperator priorem hypothesin nunc inuertit, declarando, an va-
15 leat legatum si debitor creditori suo leget id, quod aliàs ei debet. † Et constat, lega-
tum quod sine lucro est, non valere. Esset enim hoc contra naturam legati, cùm sit
16 quædam x donatio. † Vnde si debitor creditori suo legauit id, quod ei debet, eate- x §.1.ℐ.eod.
nus legatum erit vtile, quatenus plus continet, quàm erat in principali debito. Hoc-
que in effectu hic vers. docet.
m *Inutile est legatum*] Quia sine lucro est.
n *Nihil amplius*] Quam quod sibi prius debebatur: vt quia (verbi gratia) cùm cen-
tena testator purè deberet, centena tantùm legarit.
o *Propter repræsentationem*] Id est, ob præsentem solutionem, quoniam statim iam
soluitur. Id enim lucratur creditor, quòd accipiat id, quod post certum tempus, aut
post euentum conditionis cum primis præstandum erat, aut etiam interdum, quod
17 nunquam daretur, si fortè conditio non extitisset. † Est enim *commodum repræsenta-
tionis*, lucrum illud, quod facit creditor, cùm pecunia ante diem sibi soluta, quo ca-
rendum sibi fuisset, si in statum diem soluisset debitor. Exemplum: fac me tibi in
diem centum debere ex stipulatione, puta, vt post triennium soluam. Hoc debitum
in diem lego tibi creditori purè, id est, vt statim tibi post mortem meam soluatur.
Ego post factum testamentum mox decedo. Iam lucrum, quod intra triennium hoc
cum illa pecunia facis, quo tibi carendum erat, si tandem lapso triennio satisfactum
tibi fuisset, commodum repræsentationis dicitur. Hoc igitur commodum efficit, vt
amplius sit in legato, quàm in debito; sicque tale legatum valeat. Idem applices ad
debitum conditionale.

y in l. verb. legat. ff. ad legem falcid.

p *Papinianus*] Cuius responsum adhuc y in Pandectis extat.

q *Quia semel constitit*] † Hoc est, potuit habere locum repræsentatio: potuit fieri, 18
vt debitor ante diem moreretur, aut conditio nunquam existeret. Et tradunt Interpretes, quòd etsi res, priusquam actus sit perfectus, deueniens ad causam, à qua non potest inchoari, vitietur z: hoc tamen non procedere, quando superueniens tenderet ad eundem finem: quia tunc actus, vtcunque non sit consummatus, non vitiatur. Atque hoc est, quod per manus traditur, *quæ semel vtiliter & legitimè constituta sunt, durant, licet superueniat casus à quo initium habere non possint.*

z Dd. in l. pluribus. §. 1. de verb. oblig. Dec. l. in ambiguis 1. §. non est nouum de reg. iur.

a in l. debitor. de leg. 2.

r *Existimantium*] Videtur Imp. hic Paulum intelligere, qui contra a Papinianum sentiebat, ciúsque sententiam improbat: & mirum, Pauli responsum nihilominus in Pandectas simpliciter relatum esse.

s *Incipere non potest*] † Hoc est, si viuo testatore dies venit, aut conditio extitit, ni- 19
hil amplius in diem vel sub conditione debetur, atque ita non potest amplius locum habere commodum repræsentationis: ergo inutile videtur huiusmodi legatum, quum nihil amplius sit in legato, quàm in debito. Et hæc poterat dubitandi causa esse in nostro themate. † Porrò contrahendo totum hunc §. in epitomen, ex eo hanc do- 20
ctrinam collige b: *Quotiescunque creditori modo, tempore, loco, exceptione, conditione, vtilitas aliqua vltra id quod in debito est, per legatum accedit, à debitore creditori semper vtiliter legatur: sin nihil commoditatis affertur, legatum non valet, vt quod sine lucro sit.*

b Bart. Ias. & alij, in l. si creditori. & l. seq. de legat. 1.

§. Sed si vxori.

1 *Maritus vtiliter vxori dotem acceptam legat.*
2.4.5 *In quibus legatum dotis sit plenius, quàm de dote actio.*
3 *Dotis restitutio aliter olim fiebat quàm hodie.*
6.8 *An maritus dotem legare possit, quam non accepit.*
7 *Legatum dotis incertum à patre relictum valet.*
9 *Relegare verbum pro retro tradere, vel restituere: hinc tit. de dote relegata, in Pandectis.*

a Sed si vxori maritus b dotem legauerit, valet legatum: quia c plenius est legatum, quàm de dote actio. d Sed si quam non accepit dotem, legauerit: diui Seuerus & Antoninus rescripserunt, siquidem e simpliciter legauerit: inutile esse legatum. Si verò f certa pecunia, vel certum g corpus, aut h instrumenta dotis in i prælegando demonstrata sunt, valere legatum.

a *Sed si vxori*] De legato dotis vxori à marito facta subiicitur, quam vel accepit maritus, vel etiam non accepit: sicque duos casus hic §. complectitur.

b *Dotem*] Quam ab ea accepit, vt à sequenti versiculo differat hoc principium.
† Dotem ergo acceptam maritus vxori vtiliter legat, adeò quidem, vt nihil referat, 1
vtrum dotem expressim leget, an a id quod vxor dedit: nam vtroque casu legatum subsistit.

a l. vlt. de dot. præleg.

c *Plenius*] † Nempe in commodo repræsentationis, quod tali legato inest. † Nam 2
veteri iure non statim soluto matrimonio dos etiam reddebatur, sed annua, bima, tri- 3
ma b die in iis, quæ pondere, numero, vel mensura consistunt. Lege verò noua, immobilia statim: mobilia post annum debentur. Legatum autem mox ab adita hæreditate c peti potest. Habet ergo vxor in tali dotis legato commodum repræsentationis: quia cùm sine legato non posset dotem rei mobilis petere, nisi annua die, id est, post annum à morte mariti: poterit iam statim petere eo mortuo. Iam lucrum illud, quod ex dote vxor intra hunc annum habet, quo sibi carendum fuisset, si tandem post annum dos fuisset reddita, dicitur commodum repræsentationis. Et hoc commodum efficit, vt amplius sit in legato, quàm fuisset in actione de dote. Idem de bima, & trima die dicendum. † Est & aliud, in quo legatum dotis plenius est, quàm de dote 4
actio, nempe quod id non aliter minuatur, quàm per legem Falcidiam, quæ in illo repræsentationis commodo locum d habet: dotis verò actione etsi conueniatur maritus, non tamen in plus, quàm in id, quod facere potest e, condemnetur, habita ratione, ne-

b l. aliud, de pact. dot.

c l. 1. de dot. præleg.

d l. 2. §. idem Iulianus, de dot. præleg.

e l. maritum. & l. seq. sol. matr.

5 ne, ne egeat. † Tertia vtilitas huius legati esse potest, quod tollat pacta doti adscripta [f] non mulieri omnino commoda: quia iis stare mulier non tenetur, dotem petens ex legato [g]. Sed nec dotis legatis solutionem hæres differre potest ob aliquas alias impensas ab hærede factas, quam ob necessarias, quæ dotem ipso iure [h] minuunt.

6 d *Sed si quam non accepit*] † Alter casus, quando maritus vxori dotem, quam non accepit, legat, hic explicatur. Et siquidem dotem simpliciter, id est, nulla expressa certa quantitate vel specie legauit, legatum non valet: idq; propter incertitudinem, quæ tam legata, quàm contractus [i] vitiat.
7 † Quanquam singulari quodam iure vtile sit dotis legatum à patre relictum incerta quantitate: sicut & sustinetur generalis promissio dotis ab eo [k] facta, ad quem pertinet dotare filiam, & facilè certa constituitur
8 quantitas ex dignitate familiæ patris & [l] sponsi. † Quòd si maritus certam quantitatem nomine dotis legauerit, aut corpus aliquod speciatim expresserit, aut quæ in instrumento dotali expressa sunt, legato reliquerit, valet legatum.

e *Simpliciter*] Id est, non adiecta quantitate certa, vel specie, sicut nullum intelligatur legatum dotis, quæ nulla est.

f *Certa pecunia*] Id est, certa quantitas, vt si dicat: *Centum aureos, quos nomine dotis attulit, vxori meæ relego.*

g *Corpus*] Hoc est, species: vt quia dixerit, *Fundum Herderanum, quem mihi dedit, ei do lego.*

h *Instrumenta dot.*] Quæ tamen certam quantitatem vel corpus exprimant. Sic enim tale legatum, quamuis formaliter sit incertum, per huiusmodi tamen relationem [m] certum esse videtur, omninóque præstandum erit, quod in instrumento continetur, etiamsi nullam dotem accepisset maritus. Falsa enim causa adiecta illud non [n] euertit.

9 i *Prælegando*] Id est, repræsentando. Plerique legunt Relegando: † Relegari enim Dos dicitur, quasi retro tradi, vel restitui. Et extat tit. [o] in Pandectis, De dote relegata. [p] licet corruptè legatur, de dote prælegata. Formula relegandæ dotis hæc est: *Quanta pecunia dotis nomine ad me peruenit, tantum hæres meus dato.* [q]

f l. inter eos, in fi. de re iud. l. in condemnatione, de regul. iur.
g l. 1. de dot. præleg.
h l. dote, d. tit.
i l. ita stipulatus in princ. de verb. oblig.
k l. 1. C. de dot. promiss.
l l. quæro. de ritu nupt. Porc. hic.
m l. 3. Cod. de falsa causa ad leg. l. 2. cũ quidam, de leg. 2. Angel. & Porc. hic.
n l. si non designata. ibi gl. & Dd. C. de falsa caus. ad leg.
o lib. 33.
p Haloand.
q Cuiac. in parat. ad tit. de dot. præleg.

§. Si res legata.

1. 2 *Species legata si pereat sine culpa hæredis, legatario periisse censetur: & quid in quantitate.*
3 *Duæ regulæ ex hoc §. colliguntur.*
4 *Re perempta sine culpa debitoris, liberatur debitor.*
5 *Res legata si ob hæredis moram pereat, hæres tenetur.*
6 *Quando hæres de dolo, lata vel leui culpa teneatur.*

[a] Si res legata [b] sine facto hæredis [c] perierit, [d] legatario decedit. Et si seruus alienus legatus, sine [e] facto hæredis manumissus fuerit: [f] non tenetur hæres. Si verò hæredis seruus legatus sit, [g] & ipse eũ manumiserit: [h] teneri ipsum [i] Iulianus scripsit. nec interest, [k] sciuerit, an ignorauerit à se legatum esse. Sed etsi alij donauerit seruum, & is cui donatus est, eum manumiserit: tenetur hæres, quamuis ignorauerit à se eum legatum esse.

Quoniam sæpe contingit, rem legatam, priusquam præstetur, interire: ideo Imper. Iustinianus hic examinat, an hæres perempta re legata, nihilominus teneatur, vel per interitum rei liberetur.

1 a *Si res*] † Id est, certa aliqua species. Loquitur enim hic de re in specie legata: id
2 enim frequentius accidit, quàm in quantitate, alióve genere legato [a]. † Quanquam idem, quod hic traditur, & in quantitate locum habeat, si modò ea debeatur ratione certæ [b] speciei: quòd si simpliciter esset legata quantitas, nullam liberationem tribuere potest vllus casus fortuitus, etiam ante moram: quoniam genus perire [c] nequeat.

b *Sine facto*] Quia videlicet hæres non fuerit in mora vel culpa: alioqui omnino teneretur.

c *Perierit*] Fortuitò aliquo casu: nam de huiusmodi interitu hìc agitur.

a l. in ratione 2. §. diligenter. ad leg. falcid. l. incendium. ibi Dd. C. si certum petat. & l. quod te. ff. eod. tit.
b l. quidam testamento, §. si tibi, de leg. 1.
c d. l. incendiũ.

d *Legatario decedit*] Id est, legatarij periculo: omnino enim liberatur hæres, vt nec æstimationem rei peremptæ soluere teneatur.

e *Sine facto hæredis manumissus*] Scilicet à suo domino. Factum autem hæredis latius hoc loci vsurpat Iustinianus, vt negligentiam, quæ in non faciendo consistit, etiam [d] contineat. Alibi tamen angustius hoc verbum accipitur, & quod in faciendo est, duntaxat [e] complectitur.

f *Non tenetur*] Quia legatum statim extinguitur propter manumissionem, quæ morti comparatur.

g *Et ipse*] Hæres scilicet: sicque omnino ipse fecerit, quo minus res legata possit dari. Quòd si sine hæredis facto seruus liber factus est, puta, ex aliqua præcedenti causa, vt quia statu liber [f] erat: aut quia publicè ob iustum meritum libertatem consecutus [g] sit, sine vllo facto hæredis, non magis tenebitur hæres, quàm si is fuisset alienus.

h *Tenere ipsum*] Ad iustam æstimationem serui manumissi: libertas enim semel concessa seruo, auferri amplius non potest. Itaque perinde est, ac si seruus naturali morte periisset.

i *Iulianus*] Extat adhuc eius responsum [h] in Pandectis: nec dissimile est quod Paulo [i] adscribitur ibi.

k *Scierit, an ignorauerit*] Neq; enim potest se excusare propter ignorantiam, cùm censeatur eadem persona cum defuncto. Debuit itaque scire & inuestigare factum, quod ei incumbebat [k] faciendum: & hoc ideò, quia ex defuncti persona [l] lucrum sentit. Et hæc quidem ad textus declarationem. † ex quibus duæ sunt potissimum 3
colligendæ regulæ. Prima, *si species legata, quæ testatoris fuit, sine dolo, culpa, vel mora hæredis perit, legatarij periculum* [m] *est, vsque adeò, vt nec æstimationem hæres præstare teneatur* [n]. † Nam & alias pro regula [o] traditur, *Re perempta sine culpa debito-* 4
ris, ipsum liberari. † Secunda, *si fuit legata species, eaq; post moram ab hærede factam* 5
interijt, perinde tenetur hæres, ac si res non interijsset, nempe ad æstimationem rei perempta [p] *siue non extantis.* Quod procedit etiamsi res fuerit alioqui apud legatarium eodem ipso momento interitura: veluti, si fundus legatus chasmate perierit. potuit enim eum acceptum legatarius [q] vendere. † Porrò inuestigant in vniuersum hoc 6
loci Doctores, quando hæres de dolo, lata culpa, leui, aut negligentia (quæ leuissima etiam culpa dicitur) teneatur, neque in hoc articulo satis inter ipsos conuenit. Illud tamen frequentius receptum est, si hæres & legatarius vel fideicommissarius æqualem ex testamento percipiant vtilitatem, hæredem de dolo, lata & leui culpa [r] teneri: Sed si hæres magnum, legatarius paruum consequatur commodum, tenetur etiam de leuissima [s]. Sin verò contra hæres modicam vtilitatem, legatarius magnam ex testamento habeat, dolum tantùm præstat, & latam culpam, quæ dolo comparatur. [t]

d d.l. 2. de verbor. oblig.
e l. in lege. ad leg. Corn. de sicar. l. si seruum de verb. oblig.
f l. si seruum, §. item si homo de verb. oblig.
g tot. tit. Cod. quib. ex caus. ser. pro pi[?]. li. ac.
h l. quidam, §. si quis filium, ad S.C. Treb.
i l. si seruum, §. de illo, de verb. oblig.
k gl. hic. verb. nec interest.
l gloss. l. 2. §. si seruum, de cōd. indeb. Ioan. de Plat. hic.
m hic. & l. non amplius, §. 1. vbi Dd. de leg. 1.
n l. cum res legat. §. 1. eod. tit.
o de qua in l. si ex legati, de verb. oblig.
p l. nemo 1. §. si post. ibi Dd. de verb. oblig.
q d. l. cùm res, §. si. ibi Dd. singula diffusius pertractant.
r l. si seruus, §. cùm quid tibi, de leg. 1. l. si vt certo, §. nunc videndum, commod.
s d. l. cùm res, §. culpam.
t l. si mulier, §. si enim, ad Trebell.

§. Si quis ancillas.

1 *Si ancilla cum natis legetur, duo sunt legata, & sublato altero, alterum debetur.*
2 *Idem est, si ordinarius cum vicariis legetur.*
3 *Seruus ordinarius, seruus vicarius, qui sint.*
4 *Duæ res principales coniunctim legata si sint, vna perēpta, altera debetur.*
5 *Si seruus cum peculio legetur, vnum est legatum: & sublato seruo, nec peculium debetur.*
6 *Idem est in fundo cum instrumento legato.*
7 *Duabus rebus coniunctim legatis, quarum altera principalis est, altera accessoria: principali perempta, etiam accessoria legatum extinguitur.*
8 *Consistente seu vitiato principali, consistit seu vitiatur quoque accessorium.*
9.10 *Lego fundum cum instrumento, differt à legatis, lego fundum & instrumentum, lego fundum instructum, lego fundum, vt instructus est.*
11 *Instrumentum fundi quid sit?*

[a] Si quis ancillas [b] cum suis natis legauerit, etiamsi ancillæ [c] mortuæ fuerint, partus [d] legato cedunt. [e] Idem est, & si ordinarij serui cum vicariis legati fuerint: quia licet mortui sint ordinarij, tamen vicarij legato cedunt. [f] Sed si seruus fuerit cum peculio legatus: [g] mortuo seruo, vel manu-

missio, vel alienato, peculij legatum extinguitur. [h] Idem est, [i] si fundus instructus, vel cum instrumento legatus fuerit. Nam fundo alienato, & instrumenti legatum extinguitur.

a *Si quis ancillas*] Hoc § explicat Imp. si ex duabus rebus coniunctim legatis altera perierit, an quæ superest, debeatur? Et exemplis rem declarat.

1 b *Cum suis natis*] † Si ancilla legata sit cum suis natis, siue liberis, duo sunt diuersa & separata [a] legata, non principalis causa & accessio: neque enim patitur humanæ naturæ dignitas, hominem loco accessionis [b] haberi, aut partum iam editum in fructu [c] esse: licet priusquam nascatur partus, sit [d] aliud. Sublato ergo altero legato (vt quia ancilla sit mortua) alterum tamen debetur, puta nati ancillæ.

c *Mortua*] Vel alienatæ, vel manumissæ, vt Paulus [e] addit, ex cuius responso hic §. desumptus videtur.

d *Legato cedunt*] Hoc est, ad legatarium pertinent, quia scilicet æquè principaliter legati intelliguntur.

2 e *Idem est*] † Aliud exemplum: quando seruus ordinarius legatus est cum suis vicariis, etiam duo sunt separata legata: ideò mortuo ordinario, aut alienato, aut manumisso, sicque legato inordinario perempto, vicarij tamen ad legatarium [f] pertinebunt: nisi fortè aliud testatorem voluisse ostendatur [g].

3 † Dicitur autem *ordinarius seruus*, cui peculium dominus concessit, vt negocietur. *Vicarij* sunt, qui suberant ordinariis, & eorum vices gerebant, quidámque quasi subinstitores erant. Ex prædictis

4 regulam collige. † *Quando duæ res coniunctim legantur, & altera alteri non accedit, sed vtraque principalis est, vna perempta, quæ reliqua est, debetur.* Rectè autem hoc loci Balduinus admonet, vt discerni possit accessoria coniunctio à principali, non tam hærendum esse in formulis verborum, quàm intuendam naturam & conditionem ipsius rei coniunctæ.

f *Sed si seruus*] Nunc exempla subiicit, vbi duæ res coniunctim legantur, quarum

5 altera alterius accessio est. † veluti est in seruo legato cum peculio: peculium enim loco accessorij habetur, seruus verò principale est: atque ita seruus cum peculio est vnum legatum. Ideo sublato aut mortuo seruo tanquam principali, nec peculium velut accessorium debetur [h]. *Nam*, vt Caius inquit, *quæ accessionum locum obtinent, extinguuntur, cùm principales res peremptæ* [i] *fuerint.* Sed nónne & vicarij in peculio esse dicuntur? cur ergo in ipsis diuersum statuitur? Respondeo, vbi de accessione agitur, eos in peculio non contineri: quoniam (vt suprà dictum est) contra dignitatem hominis esset, eum temerè in accessionem [k] venire.

g *Mortuo seruo*] Si modò viuente adhuc testatore id acciderit [l]. Nam si mortis tempore seruus vixerit, peculium legato cedet, id est, ad legatarium pertinebit.

6 h *Idem est*] † Aliud exemplum ad idem propositum: Si fundus cum instrumento legatus sit, fundo alienato nec instrumentum debetur: est enim vnum legatum: fundus principale est, instrumentum accessionis vicem tenet. Itaque principali sublato,

7 nempe fundo, & accessorium eius, instrumentum scilicet, non consistet. † Hinc ergo rursus alia colligenda est regula: *Duabus rebus coniunctim legatis, si altera alterius accessio est, principalis rei legato perempto, & accessoria legatum extinctum esse dicitur.*

8 † Quandiu enim valent principalia, subsistunt & ea, quæ accedunt: illis verò sublatis, & accessoria perimuntur.

9 i *Si fundus instructus*] † Iustinianus hic fundum instructum, & fundum cum instrumento, in eadem causa habet: cùm tamen Paulus [m] in notis ad Labeonem, ea manifestè separet, velitque aliud esse, si fundum cum instrumento quis leget: aliud, si fundum instructum, vel fundum & instrumentum, vel fundum vt instructus est. Hanc inter Paulum & Iustinianum pugnam Balduinus in hunc modum conciliandam arbitratur, nempe, quòd non minus legato fundo instructo, quàm cum instrumento, perimatur cum re principali, quicquid accessionis iure venit: hoc est, instrumentum ipsius saltem fundi. Sed si quid ex vi & proprietate verborum intelligatur additum,

10 nihilominus debeatur etiam sine fundo, iuxta ipsius Pauli sententiam. † Sic ergo si *fundus cum instrumento* legatus sit, fundo alienato, extinguetur legatum & in instrumento. Sin autem *fundum instructum* quis legauerit, vel *fundum & instrumentum*, aut *fundum vt instructus est*: istis casibus fundo alienato legatum instrumenti

a l. etsi de peculio legato. l. si ancilla, de legat. 1.
b Cantiun. hic l. iustissimè, de ædil. edict.
c §. in pecudũ. §. de rer. diuis.
d l. 1. §. ex hoc, de ventr. inspic. vide Fab. hic.
e d. l. etsi.
f l. etsi quidẽ, de pecul. legat.
g propter leg. quæsitam, §. Celsus scribit, de fund. instr.
h l. 2. de pecul. legat.
i fac. l. cũ principalis, de reg. iur. c. accessorium, eod. titul. lib. 6.
k d. l. iustissimè.
l l. tunc inutile, de pecul. legato. l. ex parte. §. duos filios famil. hercisc.
m l. si cui, de fundo inst. & l. 1. eod.

ipsius fundi duntaxat extinguetur, patrisfamiliâs non extinguetur: quod ideo est, quoniam non solum fundi instrumentum, sed & proprium testatoris instrumentum legatum esse videtur: hoc est, quæcunque testator, vel ad tutelam fundi, vel vsus sui gratia, vel quo instructior [n] ibi esset, in eum fundum contulit. † *Instrumentum* verò 11
fundi est, quicquid ad gignendos, & colligendos, & transferendos, seu conseruandos fructus [o] pertinet: ad gignendos, vt serui operarij, boues aratorij, aratra, ligones, pecora stercorandi causa parata, & cætera id genus: ad colligendos, vt falces, & his similia: ad transferendos, vt plaustre, corbes, & cætera iis affinia: ad conseruandos, vt dolia, testæ, lenticulæ, & quæcunque talia sunt.

n Ita intelligunt Dd. d. l. si cui. vide ibi Bart. & alios.
o Theoph. hic. tex. l. instrumēta. de fundo instru. Harmen. lib. 5. iuris Epit. tit. 10.

§. Si grex.

1 *Gregis appellatione veniat: &*
2 *Grege legato, si vna ouis tantùm superfit, peti potest.*
3 *Gregis legatum comprehendit omne futurum incrementum.*
4 *De vniuersitate corporum, & vniuersitate iuris.*
5 *Corporum tria genera.*
6 *Per columnas & marmora omnia adibus iuncta significantur.*

[a] Si grex legatus fuerit, & postea ad vnam ouem peruenerit: quod superfuerit, vendicari potest. [b] Grege autem legato, eas etiam oues, quæ post testamentum factum gregi adiiciuntur, legato cedere, Iulianus ait. Est autem gregis [c] vnum corpus ex [d] distantibus capitibus, sicut ædium vnum corpus est ex cohærentibus lapidibus. Ædibus denique legatis [e] columnas & marmora, quæ post testamentum factum adiecta sunt, legato dicimus cedere.

a *Si grex*] † Gregis nomen largo modo omne genus animalium comprehendit, 1
quod gregatim pascitur [a]: & quorumlibet animalium congregatio dicitur. Cicero in Philipp. *Fudit apothecas, cæcidit greges armentorum.* quod & significantissimè Iurisconf. alibi [b] expressit, inquiens: *Oues, capras, boues, equos, mulos, asinos, gregatim pasci.* Verùm strictiori significatione gregem de minutis tantùm pecoribus accipimus, vt ouibus, porcis, capris. Et decem oues gregem constituere traditum [c] est. † Grege igi- 2
tur ouium legato, si totus deinde grex ad vnam peruenisset, an illa debeatur? quæritur. Et videbatur illam non deberi, cùm grex legatus fuerit, qui in vna oue consistere [d] non potest. Hic tamen deciditur, posse legatarium & ouem, quæ reliqua est, vendicare, id est, actione in rem petere, cùm legato grege & sic quodam totali, singulæ eius partes legatæ [e] censeantur: argumento à toto ad partes ducto, quod iure valere, notum est.

b *Grege autem legato*] † Si grex à testatore legatus Titio capitum aliquot acces- 3
sione post testamentum auctus fuit, poterit cum augmento vendicari à legatario. Et sic vniuersale gregis legatum, complectitur omne futurum incrementum, quod post testamentum, vel etiam post moram hæredis [f] contingit. † Facti enim siue corpo- 4
rum vniuersitas (vt est grex) sui natura incrementum recipit & diminutionem, & tamen semper [g] est idem: ideóque vniuersaliter tantùm, non etiam particulariter vendicari [h] potest. Secus est in vniuersitate iuris, in toto illo, quod etiam iure continetur, vt hæreditas, peculium, dos: illa enim in vniuersum vendicari non potest, particulariter [i] potest. Quamobrem neque peculium, neque dotem vendicamus, sed rem peculiarem, & fundum [k] dotalem. Hanc tamen communem distinctionem, quòd alia facti seu corporum, alia iuris sit vniuersitas, nonnulli [l] improbant. Nam vniuersitas est ens rationis, atque in solo intellectu consistit: quapropter ad corpora accommodari non potest, cùm à corporibus & à rebus abstrahatur, & solo intellectu repræsentetur.

c *Vnum corpus*] † Pomponius [m] tria corporum genera recenset: vnum, quod conti- 5
netur vno spiritu, & Græcè *ἡνωμένον συμφυὲς* vocatur: homo, lignum, lapis, & similia. Alterum quod ex continentibus, hoc est, ex pluribus inter se cohærentibus constat: quod

a l. legatis, §. pecoribus, de leg. 3. l. si grege, de leg. 1.
b in l. 2. ff. ad leg. Aquil.
c Bart. in l. oues, de abig.
d d. l. oues.
e d. l. si grege.
f l. grege lega. ibi gloss. & Ias. de leg. 2.
g l. item veniūt, §. fructus. & ibi gloss. de petit. hæred.
h Alciat. l. hæreditatis appellatione, de verbor. signif.
i d. l. vendicatio. ibi gl. Bart. & Alex. de rei vend. l. pen. C. eod. Bart. Rub. sol. matr. ad fin.
k l. si peculiū, de pec. leg.
l Zas. in Parat. tit. de rei vend. ad fin.
m in l. verum mixtura, de vsu cap. l. 23. §. item de rei vend. Vide etiam Senec. lib. 17. Epist.

quod συνημμένον vocatur, vt ædificium, nauis, armarium. Tertium, quod ex distantibus capitibus constat, vt corpora plura non soluta, sed vni nomini subiecta: velut populus, legio, grex. Alciatus [n] refert, Pomponium hanc corporum differentiam sumpsisse ex Plutarcho libro, qui inscribitur, *De præcept connubia.* vbi refert Plutarchum scripsisse, corpora quædam, alia ex discretis constare, vt classem & exercitum: alia ex coniunctis, vt domum & nauem: quædam vnita esse atque congenita, vt singula [o] animalia.

n lib. 2. præter. missorum.

o Vide etiam Cantiunc. in Topic. loco 5.

d *Distantibus*] Id est, diuersis & separatis.

6 e *Columnas & marmora*] † His verbis omnia veteres in vniuersum significabant, [p] quæ ædibus iuncta erant. Cæterùm quod de ædium legato hìc dicitur, hoc & ad balnea, porticus, tabernas, popinas, vel aliud quodlibet ædificium [q] producitur.

p l. 41. cætera. §. vlt. de leg. 1.

q d. l. cætera. §. hoc senatusc. 8.

§. Si peculium.

1 *Peculium seruorum quid?*
2 *Peculij augmentum & diminutio viuo testatore contingens, ad legatarium pertinet.*
3. 4 *Si quid peculio legato post mortem testatoris accedat vel decedat, distinguitur.*
5 *De transmissione & cessione legatorũ.*

[a] Si peculium legatum fuerit, sine dubio quicquid peculio accedit vel decedit viuo testatore, [b] legatarij lucro vel damnó est. [c] Quòd si post mortem testatoris, ante aditam hæreditatem aliquid seruus adquisierit, Iulianus ait, siquidem ipsi manumisso peculium legatum fuerit, omne quod ante aditam hæreditatem adquisitum est, legatario cedere: quia huiusmodi legati dies ab adita hæreditate cedit. Sed si extraneo peculium legatum fuerit, non cedere ea legato, nisi ex rebus peculiaribus auctum fuerit peculium.

1 a *Si peculium*] † Peculium variè accipitur in iure, sicut alibi [a] annotauimus: hìc verò dicitur ea pecunia, vel quæuis alia res, quæ seruis voluntate dominorum relinquitur, vt cum ea negocientur [b]: & ista pecunia dicitur velut patrimonium serui, cùm tamen non sit, sed quia separata est à dominicis [c] rationibus.

2 b *Legatarij lucro*] † Hinc discis, augmentum vel diminutionem peculij legati viuo testatore contingentem, indifferenter ad legatarium spectare [d], siue legatum sit ipsi seruo in testamento manumisso, siue alicui extraneo. Idem iuris est, si cui post mortem testatoris, aditámque iam hæreditatem peculio aliquid vel accrescat, vel decrescat: nam id omne ad legatarij damnum vel lucrum pertinet, vt post Accursium Porcius hic probat. Sanè & peculium est quoddam totum vniuersale, siue corpus, ideoque au[g]eri & minui, crescere & decrescere [e] potest.

3 c *Quòd si post mortem*] † Si peculio legato aliquid accesserit post mortem testatoris, hæreditate tamẽ necdum adita, dubium est, cui accrescat, hæredíne, an legatario? Et Imperator ex Iuliani sententia [f] distinguit. Aut enim peculium legatum est seruo, cui libertas ex testamento competit, & omne ipsi incrementum ante hæreditatis aditionem contingens accedit, siue ex rebus peculiaribus, vtpote partus ancillarum, foetus pecorum: siue ex operis suis, vel nomine donationis, vel ex alia causa, illud obtigerit. Rationem subdit Imperator, *quia huiusmodi legati dies ab adita hæreditate cedit:* id est, quia peculium legatum non debetur seruo, nisi post aditam hæreditatem, postquam liber iam factus est: nam & tum primum cedit legatum libertatis, idq; singulari beneficio iuris, cùm alioqui non sibi, sed hæredi, cuius interim est seruus,

4 acquireret. † Aut legatum est peculium extraneo, & omne augmentum extraordinarium, id est, quod non ex rebus peculiaribus prouenit, hæredi acquiritur, non legatario. Quod ideo est, quia dies legati in extraneo cedit à morte testatoris: hoc est, mox defuncto testatore debetur peculium, & legatarius statim fit dominus [g] peculij. Quare quicquid non ex rebus peculiaribus, sed ex aliis rebus, puta ex operis serui, vel ex donatione peculio [h] accedit, ad hæredem, non legatarium pertinet: nisi aliud

a in §. igitur, ff. per quas perso. nob. acq.

b l. 5. depositi. §. vlt. de pecul.

c Zas. §. actiones. ff. de actio.

d l. peculium. in pr. de leg. 2.

e d. l. peculiũ. & l. 40. peculium. de pecul.

f in l. denique. §. vtrum de peculio legato.

g l. vnic. §. cùm igitur, Cod. de cad. tollend.

h d. l. denique. §. fin.

i ibid. in fin. testatorem sensisse doceatur [i]. Consideratur itaque in priori casu quantitas peculij tempore aditæ hæreditatis, in posteriore, tempore mortis testatoris. † Doctores hinc 5
k de qua Dd. in d. l. vnica, §. in nouissimo. & §. eum igitur. sumpta occasione, materiam *transmissionis & cessionis legatorum* etiam [k] pertractant: quam nos obiter perstringemus. Dies ergo legati purè, vel in diem certum relicti, hodie à morte testatoris cedit, id est, incipit deberi, ita vt si legatarius pòst moriatur, ad hæredem transmittat legatum: licet agere non possit ante aditam hæreditatem,
l notatis in iisdem §§. cùm nemo sit, aduersus quem experiatur. Excipiuntur tamen casus [l], veluti, in legato
m d. l. vn. §. libertat. libertatis [m], vel vsusfructus, cui sua peculiaris natura est. Si sub conditione casuali, potestatiua, vel mixta, aut in diem incertum legatum relinquatur, existente condi-
n eo. §. & l. 1. §. dies, quan. dies vsufr. leg. ced. tione demum, vel die veniente, cedit dies legati [n]. Sunt tamen certæ quædam species, in quibus conditio, vel dies incertus legati cessionem non [o] differt: quas suis lo-
o l. 3. de leg. 1. l. si cum, quãd. dies leg. ced. l. hæres. & l. conditiones, de cõdit. & demonst. cis Dd. notant.

§. Peculium.

1.5 *Seruus testamento manumissus, peculium amittit: manumissus verò inter viuos, retinet, fallit, vt num.* 5.
2 *Æs alienum minuit legatum peculium.*
3.4 *Id quod dominus seruo debet, peculium non auget, fallit vt num.* 4.
6.7 *Reliqua, reliquari, reliquator.*

Peculium autem, nisi legatum fuerit, [a] manumisso non debetur: quamuis si viuus manumiserit, sufficit, si non adimatur. & ita diui [b] Seuerus & Antoninus rescripserunt. [c] Iidem rescripserunt, peculio legato, non videri id relictum, vt petitionem habeat pecuniæ, quam in rationes dominicas impenderit. [d] Iidem rescripserunt, peculium videri legatum, cùm rationibus redditis liber esse iussus est, & ex eo [e] reliqua inferre.

a *Manumisso non debetur*] † Seruus ergo in testamento manumissus, peculium, 1 quod viuente testatore habebat, non consequitur, sed penes hæredem testatoris remanet, nisi ei speciatim fuerit legatum: secus est in seruo inter viuos manumisso.
a vt hic. & d. l. vnic. C. de pec. eius qui lib. meruit. Hunc enim tacitè sequitur peculium, si non expressim sit ademptum [a]. Hoc ita tam variè: quia cùm dominus inter viuos manumittens plenam ac omnimodam adimendi peculium potestatem habeat, nec adimit, meritò donasse creditur: præsertim cùm viui manumissoris maior etiam esse videatur erga seruum affectio, vtpote, cui vltrò libertatem præstat, cùm eo adhuc vti valeat. At verò testatoris, qui libertatem in te-
* l. vnic. C. de pecu. eius qui lib. me. stamento relinquit, non eadem est erga seruum gratia: & in ipso obliuio præsumitur propter imminentem mortem, sæpissiméque contingit, vt post factum testamentum quis nec velle possit, nec nolle. Rectè ergo hoc casu non potest tacita peculij con-
b l. si peculium legetur, §. sicut, de pec. leg. cessio argui.
b *Seuer. & Anton.*] Quorum rescriptum deficit: extat tamen aliud non dissimile, *
c vide §. de iis qui sunt sui vel al. iur. in princ. quod Diocletiano & Maximiano adscribitur.
c *Iidem rescripserunt*] † Videbatur quòd [b] sicut æs alienum minuit legatum pe- 2
d d. l. si peculium, §. seruus. culium: † ita ex diuerso, id quod dominus debet seruo, augeret peculium: quoniam contrariorum ferè in suo genere eadem est disciplina [c]. Hic tamen dicitur, Seuerum
e d. l. dominus Sticho, §. 1. de pecul. leg. & Antoninum Impp. contrarium constituisse, vt Vlpianus in Pandectis [d] refert: nempe seruum, cui legatum est peculium, non posse repetere ab hæredibus domini id, quod impendit in rationes domini, vtcunque dominus factus fuerit debitor [e] pecu-
f d. l. dominus Sticho, §. testamento. & d. §. si seruus. liaris. † Quod tamen procedit, nisi de contraria testatoris voluntate, vel ex consue- 3 tudine ipsius testatoris constaret [f]: tùm enim compensari debet id, quod impendit, cum eo, quod domino debetur. Nam ex consuetudine pristina domini voluntatem
g l. si seruus plur. §. fin. de leg. 1. in re dubia [g] coniicimus. Sed nec in legatario, cui relicta est certa res peculiaris, hæc Impp. decisio locum habet: quia is nihilominus repetit, quod in rationem [h] vertit.
h Io. de Platea hic. Quod ideo est, quoniam legatarius singularis ad debitorum hæreditariorum solutionem non obligatur, sed legatum habet præcipuum, idque etiam rectè petit: nisi
i gloss. d. §. testamento. animo compensandi testator legasset. [i]
d *Iidem rescripserunt*] † Imperator ad primam huius §. hypothesim reuertens, 4 vnum

vnum casum excipit, in quo seruo in testamento manumisso peculium debetur, etsi ei expressim non sit relictum: veluti si testator seruum in testamento sub hac conditione liberum esse iubeat, si rationes suæ dispensationis reddiderit, & hæredibus testatoris reliqua ex peculio inferret. Nam hoc casu creditur voluisse dominus, peculium, quod superest, redditis reliquis, apud manumissum remanere. Quorsum enim attinet rationem reddere, nisi vt intelligatur, quid domini sit, & quid serui, vt deinde ex peculio, quę ad hæreditatem pertinent,[k] inferat? Quia ergo non posset reliqua ex peculio inferre, nisi peculium sibi legatum esset, meritò testator, disponendo, quod inferat ex peculio, legasse illud intelligitur.

6 e *Reliqua inferre*] † Hoc est, ex peculio persoluere, quæ rationibus redditis apparuerit cum domino debere. Ita enim appellantur *reliqua*, quę rationibus subductis

7 acceptisque † expensis computatis debita remanent & [l] supersunt. Reliqua etiam dicuntur debitæ præteriti temporis pensiones. Hinc reliqua colonorum, sunt pensiones à colonis [m] debitæ: Sic reliqua conductionis [n]: & reliqua [o] vectigalis: & reliqua pro reliquis censuum [p] debitorum: itémque reliqua [q] collegarum. Hæc & reliquationes [r] vocantur, vnde frequens in iure verbum *reliquari & reliquator*. Vlpianus [f]: *Eos demum* (inquit) *debitores Reipub. accipere debemus, qui ex administratione reipublicæ reliquantur, die noch ein rest schuldig bleiben.* Hinc reliquator apud Scæuolam,[t] qui ex parte se a creditore eximit, & ex parte debitor manet.

k l. denique. §. interdum, de peculio legat. l l. 32. & l. 80. & 81. de condit. & demon.
m l. 79. quæsitū §. peto, & l. 97. l. 101. in fi. de legat. 3. & l. 32. de vsuf. leg.
n l. 3. C. ad S. C. Velleia.
o l. 74. ff. de Iure fisc.
p in rubr. C. sine cen. vel reliqui.
q l. 22. ff. ad municip.
r l. 44. §. 1. de admin. tut. & l. 53. de manu. testa.
f l. rescripto, de mune. & hono.
t l. creditor. de solut. & liberationib.

§. Tam autem.

1 *Res tam corporales quàm incorporales legari posse.*
2 *Edictum de legatis prohibitorium esse.*
3 *Asserens rem prohibitam legari, probare debet.*
4 *Nomen debitoris legari posse.*
5 *Directa actio legatario non datur, sed vtilis: & num. 6.*
7 *Item ius controuersum siue litigiosum.*
8 *Exactione reuocatur legatum nominis.*
9 *Verbum exigere: Exactores, & exacta pecunia.*

[a] Tam autem corporales res legari possunt, quàm incorporales. [b] & ideo quod defuncto debetur, potest alicui legari, vt actiones suas hæres legatario præstet: [c] nisi exegerit [d] viuus testator pecuniam. nam hoc casu legatum [e] extinguitur.

1 a *Tam autem*] † Hinc regula sumitur, res tam corporales quàm incorporales legari posse: modò in commercio nostro sit, quod comparari [a] possit. Corporales, vt fundus, domus, vinum, triticum, oleum, argentum, aurum, vestimenta [b]. Incorporales

2 verò res sunt, vsusfructus, seruitus, dos, optio, peculium, libertatio, & similes. † Sicut autem edictum hoc, *de legatis*, prohibitorium est certarum personarum, quibus legari nequit, vt infrà suo loco [c] audiemus: ita debet censeri prohibitorium certarum rerum, quæ non possint legato relinqui [d]. Regulariter ergo omnes res quæ non re-

3 periuntur prohibitæ, censentur permissę legari. † Ex quo sequitur, quòd asserēs rem legari prohibitam, hoc probare debeat, cùm regula sit in contrarium. Sufficit. n. aliquem regula esse munitum, & ei qui allegat exceptionē, probandi [e] onus incumbit. b *Et ideo.* Ex genere ad speciem argumentatur. incorporalis enim res est nomen de-

4 bitoris, siue obligatio. † Nota ergo *nomen debitoris*, id est, id quod debetur testatori ab alio, legari posse: & mortuo testatore tenetur hæres cedere actionem ipsi legatario aduersus debitorem. Si tamen non cesserit, ipso iure vtilis legatario [f] competit.

5 † Nam directæ actiones ita inhærent ossibus nostris, vt a nobis diuelli non possint, nec transeant de subiecto [g] ad subiectum: imò nec in hæredem transirent, si non fictione iuris eadem hæres censeretur persona cum defuncto [h]. & ideo dantur vtiles.

6 In effectu tamen idem vtili actione consequimur, quod [i] directa. † Cęterùm quod diximus, directam actionem legatario non dari, nisi ab hęrede sibi cedatur: hoc de actionibus directis personalibus accipiendum est. Reales enim etiam directo iure habebit legatarius sine cessione, nullis eiusce actionis reliquiis apud hærede remanentibus [k].

7 † Sanè & ius controuersum & litigiosum rectè legari constat, eóque legato videtur testator litis euentum relinquere: quod Iustinianus [l] peculiari constitutione declarat.

a l. apud Iulianum, §. fin. ibi Du. de leg. 1.
b Vt l. de fundo instrum. de trit. vino, oleo leg. item de aur. & arg. leg.
c l. legati. hoc t.
d fac. l. cætera, de lega. 1.
e l. ab ea parte de probatio. l. suus quoque. vers. puto. de hær. insti.
f l. ex legato, C. de leg.
g glo. l. 33. pro socio.
h Nouell. de iur. à mo. præst. in princ. glo. l. cùm à matre, C. de rei vend.
i l. actio. nego. gesto.
k Vide Ias. d. l. ex legato. & Aug. hic l. sed nec legatarius, de cond. furtiua.
l Auth. nunc & hæres, C. de litigios.

c *Nisi exegerit*] † Testator enim per exactionem videtur reuocasse legatum, nisi 8
legatarius alio animo factum probauerit m. † Exegisse autem propriè dicitur, qui id 9
recepit, quod instituta actione n petebat: atque ita hic accipi debet, alioqui si tãtùm
condemnatus sit debitor, nihil actum videtur, quandiu non est secuta exactio o. Alias verò *Exigere*, est debitum petere, vt exigere pecuniam. Hinc *Exactores* dicũtur, qui exigunt, Cod. de Exacto. tribut. Et *Exacta pecunia* intelligitur, quæ persoluta est. Siue enim volens, siue inuitus debitor dederit, p soluisse dicitur.

d *Viuus testator*] Notanter hoc dicit, quia etsi hæres exigeret, legatum tamen non reuocaretur: etiamsi pendente legati conditione id fieret, vt Neratius q respondit.

e *Extinguitur*] Hic enim ipsa substantia debiti extinguitur r, nisi probetur f, non adimendi animo factum esse.

m l. pen. de adi. legat. l. fideicõmisso. s. si rem, de leg. 3.
n l. non solùm autem, s. liberatio. de lib. leg.
o l. nepoti. de fundo instr. ibi Bart.
p Alciat. in l. verbũ exactæ, de verb. sign.
q l. si id quod mihi, de libe. leg.
r l. si fideicommissa. s. si rem suam, de lega. 3.
f d. s. si rem suam.

§. Sed & tale.

1 *Facta legari posse.*
2 *Legatum aliquid faciendi arctiorem parit obligationem, quàm contractus inter viuos.*
3 *An quis præcisè ad factum ex vltima voluntate debitum, cogi possit.*

a Sed & tale legatum valet: b DAMNAS ESTO HÆRES MEVS DOMVM ILLIVS REFICERE: vel ILLVM c ÆRE ALIENO LIBERARE.

a *Sed & tale*] † Non solùm res, nempe quæ dari ab ipso hærede debent, sed etiam 1
facta legari possunt, vt scilicet hæres ipsi legatario aliquid faciat a, puta vt domum illi extruat, aut reficiat, aut ære eum alieno liberet. † Et adeò valet tale legatum, vt 2
arctiorem videatur parere obligationem, quàm contractus inter viuos. Quia hic non sufficit offerre id, quod interest, sed omnino facere oportet, quod testator iussit. † An autem præcisè quis ad factum ex vltima voluntate debitum cogi possit? Et 3
Bart. b hanc quæstionem eleganter explicat, subdens tandem, quòd si sint plures hæredes obligati ad factum, quilibet in solidum teneatur, & ad factum expediendũ in solidum compelli valeat: quoniam facta non solent diuisionem admittere. c Is tamen, qui in solidum conuentus est, reposcet deinde à cohærede sumptus pro parte eius.

b *Damnas.*] Damnatus, siue obligatus, per syncopen: vox Iuriscõsultorum est peculiaris, vt alibi d dixi.

c *Aere alieno*] Quod scilicet quis alteri, quàm testatori debet: vt intelligas hic non esse legatum liberationis, de quo suprà dictum est.

a l. mortuo boue, §. fin. de legat. 2.
b In l. fideicõmissa, s. fin. de legat. 3. idem in l. stipulationes non diuidi in princ. vers. octauo, quæro v. trum reus, de verb. oblig.
c d. l. fideicommissa, s. si in opere.
d 7. eod. s. sed olim.

§. Si generaliter.

1. 2 *Genus propriè quid? & aliud generalissimum, aliud subalternum, aliud infimum dici.*
3 *Genus generalissimum & subalternum inutiliter legantur.*
4 *Genus infimum idem est, quod species apud Dialecticos: & species, quod indiuiduum.*
5 *Genus infimũ sub triplici differẽtia est.*
6. 9. 12 *Genere infimo legato cuius sit electio, hæredis, vel legatarij.*
7 *In alienis propriè electio non est.*
8 *Legatum in genere factum ad species illius generis restringitur, quas testator in patrimonio habet.*
10 *Explicata l. si domus. de legat. 1.*
11 *Fundo in genere legato, quando legatum sit inutile.*

a Si generaliter seruus vel res alia legetur, electio legatarij est, b nisi aliud testator dixerit.

a *Si generaliter.*] De legato generis hoc loci attingitur breuiter, quod tamen admodum diffusum est, & amplè patet, vt mirum sit, Imperatorem rem tam magnam ita concisè perstringere. † *Genus* autem in iure nostro varias a acceptiones habet: 1
verè tamen & propriè id dicitur, quod de natura sui pluribus sese speciebus communicat, & quod nomine quidem incertum confusũmque est: potest tamen per species contentas fieri certius. † Et circa hoc genus certi gradus distinguuntur. 2
Quoddam enim est *summum* seu *generalissimum*, vt substantia, corpus: alterum *subalternum*, vt animal; tertium denique *infimum*, vt seruus, equus, bos.

a Zas. in fin. intell. mox à prin.

† Priora

3 † Priora duo genera, summum videlicet & subalternum, nihil ad hunc locum faciunt, cùm propter nimis vagam sui significationem inutiliter legentur: ᵇ vt si corpus aut animal quis leget. quid enim in tam effusa generalitate eligas?
4 †In tertio genere loquitur textus noster, quod à Dialecticis ferè *species inferior* dicitur: quemadmodum & *species* Iurisconsultis est, quod *individuum* Dialectici ᶜ appellant: vt Dauus, Bucephalus. Dicitur etiam certum corpus à Iurisconsᶠ. Itaque quod certum corpus vno loco ᵈ appellatur, idipsum species ᵉ in altero dicitur: quibus omnibus in locis Generis nomine appellantur ea, quæ quantitate constant, id est, numero, pondere & mensura.
5 †Porrò genus hoc infimum, de quo dixi, in triplici differentia ᶠ est: quoddam enim à natura designatos fines habet, vt homo, equus, arbor, lapis. quoddam facto & destinatione hominum limitatur, vt fundus, nauis, domus, lanx: quoddam denique numero, pondere, mensurâve limites accipit, vt est, vinum, frumentũ,
6 oleum, pecunia. † Nunc ad propositum: si testator genus infimum legauerit, & quæratur, vtri danda sit electio, hæredine, vt quod velit soluat, an legatario, vt quod velit, accipiat? tum secundum iam dictam differentiam diuersæ etiam doctrinæ sunt obseruandæ. Nam primo genere legato, quod à natura designatos fines habet, electio erit legatarij, ita vt nec pessimum nec optimum ᵍ eligat: nisi huic legato generi duæ tantùm species subiectæ essent, inter has enim non prohibetur legatarius meliorem ʰ eligere. Ideo autem hoc casu legatario datur optio, quia aliàs videretur ei adimi competentium actionum electio, præsertim quod ad rei vendicationem attinet ⁱ. Quod procedit, si testator legati speciem in suo patrimonio habeat: alias si non sit in eius patrimonio, electio hæredis erit, quam speciem (modò non prorsus
7 inutilis sit) aliunde redimere velit, eámque legatario præstare. † In alienis enim propriè electio non ᵏ est. Et hæc distinctio in aliis quoque generibus legatis obser-
8 uatur, adeò, vt etiam pro regula nonnulli tradant: † Legatum in genere factum restringendum esse ad species illius generis, quas testator in suo patrimonio ˡ habuit.
9 †Secundo genere, quod facto hominis limitatur, legato, si quidem testator in suo patrimonio eas res habuerit, legatario competit electio: sin nullam reliquerit spe-
10 ciem, ad hæredem spectabit aliquam comparare, eámque legatario ᵐ offerre. †Nec impedit Vlpiani responsum ⁿ, existimantis, *si domus alicui sit legata in genere, atque plures domos testator reliquerit, non legatario, sed hæredi optionem dari.* Ibi enim testator de domo certa senserat, quamuis non apparuerit, de qua senserit. In genere ergo nihil legauit, ideóque rectè data est hæredi electio. Quemadmodum & in alia ᵒ lege, vbi pariter testator de fundo, & de lance certa senserat, sed cùm non constaret, de qua sensisset, hæres eligere iussus est, quem vel fundum vel lancem dare vellet. Porrò si (priori specie) testator nullam domum possedisset, legatum fuisset prorsus inutile & derisorium: quomodo enim de re certa efficaciter sentire poterat, si nullam habebat? At si in genere simpliciter legata est domus, quamuis nullam testator habeat, tamen legatum valet, cùm sufficiat testatorem de aliqua sensisse in
11 ᵖ genere. † Quanquam autem hæc in generali domus legato procedunt: si tamen fundus in genere legatus sit, & nullos testator fundos habeat, legatum est ᵠ inutile. Diuersi iuris ea est ratio, quia domus non tam vagam & effusam habet significationem, cùm nulla sit domus, quæ non suis quibusdam partibus circumscripta ʳ sit. Fundus autem, etiam qui nullis regionibus, signis, riuis, aut limitibus designatus est, intelligi ˢ potest. Itaque videtur isto casu corpus esse prorsus ignotum, nec natura,
12 aut facto, destinationéve hominis ᵗ limitatum. † Venio ad legatum tertij generis, earum scilicet rerum, quæ numero, pondere, mensuráve limitantur. Et si quidem tale legatum sit, puta aliquod pondus olei, aut olei boni, non adiecta qualitate prorsus specificata, hoc est, optimi: tunc hæredis est electio, non ᵘ legatarij Et valet eiusmodi legatum, etsi nihil earum rerum testator reliquerit, tenetúrque hæres aliunde emere, ac legatario offerre. Communicabilis enim qualitas, quæ in huiusmodi rebus est, tale legatum conseruat. Nisi fortè testator de rebus propriis senserit, vt quia dixerit, *vini mei amphoras decem*: vel, *frumenti mei viginti corbes Titio do lego.* Tum enim non alia vel vina, vel frumenta ˣ debentur, quàm quæ in defuncti patrimonio reperiuntur.

b *Nisi aliud testator*] Hoc est, nisi electionem hæredi dederit. Potest autem hæredi optionem dare hoc modo: *Hæres, quem volet seruum Titio dato*: vel, *Lego seruum Titio, quem hæres volet.* Sed etsi hæres damnatus sit seruum dare, electio ʸ eius erit.

b l.37. legato generaliter ibi gl. & Dd.max. Paul. de Castr. de leg.1.
c l. certum. si cer.pet.
d l.30.talis.& l.47. cum res, §.1.ff.de leg.1.
e l.in stipulat. ff.de verb. obl.
f Zas.loco §.citato.
g glos. l.37. si quis à filio.§.si quis plures. de leg.1.
h l.si seruus legatus 108. §.cũ homo.2. de leg.1.
i Bar.d.l.legato. ibique Ias. num.19.20.
k l.2.de opt.lega.glos. l.serui electione, de leg.1. Ias. d.l.legat.nu.23.
l l. 3. in princ. & l 4.de vino, trit.& ol.leg.l. Titia, §.Sempronius.de auro & arg. leg. gl.hic.
m Iurib. præd.
n l.71.si domus de leg.1.
o d.l.legat.§.1.& §.fi.de leg.1.
p Zas. loco §. citato.
q l.cum post.§.gener. de iure dot.
r l.solum. ibi gl.de rei vend.
l. cum qui. de vsuc.
s l.locus. ibi Alc. de ver.sig.
t Ita Cantiun. hic ex Zas. refert.
u d.l.3.& l.4. de tritico vino & ol.leg.
x l.85.nuper.§. si verò incertũ. ver. quod suorum.de leg.3.
y l.19. si is. de leg.2.& l.43. si ita.§.fin.

§. Optionis.

Optionis legatum, id est, vbi testator ex seruis suis vel aliis rebus [a] optare legatarium iusserat, habebat olim in se [b] conditionem: & ideò nisi ipse legatarius viuus optasset, ad hæredem legatum non transmittebat. [c] Sed ex cōstitutione nostra, & hoc in meliorem statum reformatum est: & data est licentia [d] hæredi legatarij optare seruum, licèt viuus legatarius hoc non fecerit. Et diligentiore tractatu habito, [e] & hoc in nostra constitutione additum est: siue plures legatarij extiterint, quibus optio relicta est, & dissentiant in corpore eligendo: siue vnius legatarij plures hæredes sint, & inter se circa optandum dissentiant, alio aliud corpus eligere cupiente: ne pereat legatum (quod plerique prudentium contra beneuolentiam introducebant) fortunam esse huius optionis iudicem, [f] & fortè hoc esse dirimendum, vt ad quem sors peruenerit, illius sententia in optione [g] præcellat.

a l. 3. vers. item si ad exhibendum.

a *Optare legatar.*] † Id est, eligere vnum ex pluribus, atque ita non modò Iuris- 1
consulti, sed alij etiam autores vsurpant hanc vocem. Vlpianus [a]: *Item si optare velim seruum, vel quamlibet aliam rem, cuius optio mihi relicta est, ad exhibendum me agere posse constat.* Virgilius lib. 5. Aeneid. *Muneráque in naues ternos optare iuuencos.* & alibi: *Optauitque locum regno.*—— Plautus in Casina: *Optio hac tua est, vtram horum vis conditionem accipe.* Atque in hac significatione, cùm hìc, tum in Pandectis, toto titulo *De optione legata* accipitur.

b l. vnica. §. sin autem aliquid sub cōditione, C. de cad. tollend.
c l. conditiones qua extrinsecus, de cond. & demonst. l. cum illud, in fi. quādo di. leg ced.
d l. qui hæredi, de cond. & demonst.

b *Conditionem*] Tacitam, vt Theophilus addit. Erat autem hæc conditio, *si legatarius elegisset.*
† Vnde ipso non eligente, quasi conditione deficiente, extinguebatur 2
legatum, sicque hæredi vt optaret, non concedebatur. Rationem nonnulli ex vulgata regula adducunt, qua dicitur [b]: *Legatum conditionale, ante euentum conditionis mortuo legatario ad eius hæredem non transmitti.* Verùm hæc regula in legato sub expressa conditione relicto locum habet. Optionis autem legatum, tacitam solùm conditionem habebat ex interpretatione legis, quæ non solet impedire transmissionem [c]. Quare dicendum est, hoc ideo fuisse: quia conditio personæ adhæret, cui adscripta est, pérque alium impleri nequit [d].

e propter l. vnicam. § sin autē aliquid, C. de cad. toll.
f in l. vlt. C. cōmunia, de legat.

c *Sed ex constitutione*] † Ex Iustiniani ergo constitutione hodie optionis legatum 3
non minus ad legatarij hæredes, quàm alia legata pura transmittitur, ídque ob fa-
uorem vltimarum voluntatum. † Si tamen legatum optionis vel sub expressa con- 4
ditione, vel die, penitus in incerto euentu futuro constituta, à testatore conceptum esset, etiam nouo iure [e] extingueretur, nec ad hæredem legatarij transiret, si is superstes non elegerit. Porrò, quam hic constitutionem Imp. intelligat, nescio: certè ea constitutio, quam mox refert, quæque adhuc in Codice [f] extat, de hac transmissione optionis ad hæredem, ne verbulo quidem meminit, sed de controuersia inter plures hæredes legatarij sorte dirimenda tantùm loquitur: nisi dicamus, Iustinianum per hoc tacitè significare, quod ad hæredes pertinere possit optio. Quanquā & Pande-

Pandectarum iure videatur idem in transmissione legati optionis obtinuisse, quod hic Imp. sese de nouo introduxisse iactat. Sic enim Paulus [g] respondit: *Illud aut illud, vtrum elegerit legatarius, nullo à legatario electo, decedente eo post diem legati cedentem, ad hæredem transmitti placuit.* Vnde manifestum fit, in Pandectis ius illud relatum non esse, quod hic de tacita conditione memoratur: id quod ex noua Iustiniani lege [h] constat. Accursius putauit, compositores nonnihil addidisse Paulo ex Iustiniani lege: sed hoc planè diuinatorium est. — g l. illud, h. tit. de opt. legata. — h d. l. vlt.

d *Hæredi legatarij*] Qui iam mortuus erat: eo enim adhuc viuente nulli permitti posset optio, etiamsi legatarius consentiret: quia certum est refragari voluntatem ipsius testatoris.

5 e *Et hoc in nostra constitutione*] † Quod hic refertur, de nouo Iustinianum [i] introduxisse, absque controuersia est: nempe vt dissentientibus legatariis, vel hæredibus in optando, sorte electio vni contingat, qui rei electæ æstimationem pro portionibus det cæteris. Quemadmodum & hoc nouiter eâdem sua constitutione decidit, quòd si extraneo optio data sit à testatore, eo intra annum eligere cessante, vel quandocunque mortuo legatarius eligeret: cùm de hoc apud veteres dubitaretur, quid statuendum esset. — i d. l. vlt.

6 f *Et sorte*] † Frequens admodum fuit hoc sortis & fortunæ iudicium apud veteres Iureconsultos: vt ex variis ipsorum responsis [k] etiamnum extantibus colligitur. Et soliti sunt certè veteres maximè vti sortibus in diuidunda [l] hæreditate. Quinimò & ex præcepto Dei à Iehosua sortibus diuisam terram Canaan inter tribus Israëliticas, sacræ literæ testantur. Hanc autem *sortem diuisoriam* dicimus, ad differentiam *diuinatoriæ sortis*, quæ legibus non secus atque reliqua maleficia sub extremo capi-
7 tis supplicio est prohibita [m]. † Fit autem *diuisoria sors* aut festucis inæqualibus
8 oppositis, rebusúe modo quodam notatis, ex quibus breuissimam, seu notatam adeptus, sortis aspectum habet: aut etiam schedulis, alijsúe rebus, quas vrnæ imponimus, rursum sub certa signatura extractis. In quem modum Hector & Vlysses apud Ho-
9 merum [n], vbi Paris cum Menelao singulari certamine essent congressuri, sortes in galeam, cui primus ictus contingeret, demittunt. † Hinc *Sortiri* verbum, est sortitò capere, hoc est per sortem obtinere. Sorte enim aliquid consequi, est fortuito rei euentu vel casu acquirere. † Sunt etiam aliæ huius verbi (*Sors*) acceptiones: nam patrimonium dicitur, & summa siue caput illius pecuniæ, quæ confertur in societatem,
10 vt inde lucrum fiat. † Hinc *Consortes* accipiendi sunt, qui vel commune habent patrimonium, vel parem quantitatem pecuniæ, societati [o] attulerunt. Item *sors* dicitur quælibet pecunia principalis, cui accedunt vsuræ [p] vel reditus: quæ acceptio sortis hodiè ex communi vsu admodum est frequens. — k l. sed cũ ambo, de iud. l. generaliter, §. quis ergo statuet. de fid. lib. l. si quæ sint. fam. ercisc. — l l. 2. C. quand. & qui quar. pars. — m l. nemo. C. de malef. & math. cum simil. — n lib. 3. Iliad. — o l. dudum. C. de contr. empt. — p tot. tit. ff. de vsur. & l. penul. ff. ad leg. Falc. l. 58. §. ante. ff. ad Trebell.

g *Præcellat*) Vt non solum possit rem, quam voluerit eligere, sed & electam totam retinere, oblato cæteris legatarijs iusto valore partium, quæ ad eos pertinent.

§. Legari.

1 *Illis tantùm legari potest, cum quibus testamenti factio passiua est: & qui illi.*

2 *Hi soli legare possunt, qui actiuam testamenti factionem habent.*

3 *Legata tam in testamento, quàm aliis vltimis voluntatibus relinqui posse.*

4 *Legatum alimentorum etiam aliàs incapacibus relinqui vtiliter potest.*

5 *Idem in legato habitationis obtinet.*

[a] Legari autem illis solùm potest, cum quibus testamenti factio est.

a *Legari autem illis*] Hactenus quæ res legari possint, dictum est: nunc de personis
1 subiicitur, quibus legata relinqui valeant. † Pro regula autem seruandum: *Illis duntaxat vtiliter legari posse, cum quibus testamenti factio est*, passiua nempe: vt eas intelligamus, qui sibi ex testamento, vel alij acquirere possunt, licet ipsi (nullo tamen suo facinore facti [a] intestabiles) testandi ius non habeant: tales autem sunt filiusfam. seruus alienus, infans, furiosus, & denique hi omnes, qui ex testamento capere non vetantur. Qui autem vetentur, Accursius hic in vnum quasi fasciculum colligit, &
2 nos suprà quoque annotauimus [b]. † Porrò sicut iis solum legari potest, cum quibus est passiua testamenti factio: ita hi legare tantùm possunt, qui actiuam testamenti — a Bart. l. filiusfam. de testam. — b §. 1. & fi. I. de hæred. insti.

.conficiuntur. in fin. princ. C. de iur. codic.
d d. l. conficiuntur, in pr.
e §. & quia, §. præterea, I. de fideic. hæred.
f l. fi. in pr. de legat. 2.
g l. in tacitis, de leg. 1.
h l. cum pater, §. donationis, de legat. 2.
i l. is cui, de aliment. & ciba. leg.
k Accurs. in l. legatum, de cap. demin.

factionem habent, hoc est, qui ipso iure, licet de facto prohiberentur [e], testamentum
facere queunt. † Quanquam legata non in testamento tantùm, sed & ab intestato [d], 3
& in codicillis [e], vel etiam in epistola [f] in fraudem legis nõ facta [g], relinqui [h] possint.
† Illud quoque addendum, quòd tametsi alicui nequeat vel hæreditas vel legatum 4
relinqui, hoc tamen cesset in legato alimentorum: nam qui aliàs ex testamento accipere non potest, legati tamen alimentorum capax esse [i] dicitur: quod fauore alimentorum speciale [k] est. † Idem in habitationis legato Modestinus respondit, hisce 5
verbis: *Legatum in annos singulos vel menses relictum, vel, si habitatio legetur, morte quidem legatarij intercidit, capitis tamen diminutione interueniente perseuerat: videlicet quia tale legatum in facto potius, quàm in iure consistit.*

§. Incertis.

1 *Legatum incertæ personæ relictum non valet.*
2 *Legatum pauperibus relictum, etiam ante Iustinianum valuit.*
3 *Incerta persona quomodò in hoc proposito accipienda.*
4 *Ciuitati vel collegio legari potest.*

[a] Incertis verò personis, neque legata, neque fideicommissa olim relinqui cõcessum erat. Nam ne miles quidem incertæ personæ poterat relinquere, vt diuus Hadrianus rescripsit. [b] Incerta autem persona videbatur, quam incerta opinione animo suo testator subiiciebat. veluti si quis ita dicat: QVICVNQVE FILIO MEO FILIAM SVAM IN MATRIMONIVM DEDERIT, EI HÆRES MEVS ILLVM FVNDVM DATO. Illud quoque quod iis relinquebatur, qui post testamentum scripti consules designati essent, æquè incertæ personæ legari videbatur. Et denique multæ aliæ huiusmodi species sunt.

a l. id quod. C. de episc. & cler.
b l. si quis ita scripserit, de reb. dub. Vide Bart. l. quidam relegatus, eod. tit. Cyn. Bald. & Salic. dict. l. id quod.
c l. falsa, de cond. & dem.
d l. si quis seruum, §. si inter duos, de leg. 2. l. si quis à filio, §. si quis plures de leg. 1.
e l. ciuitatib. de legat. 1. l. ciuib. de reb. dub. Bald.
f l. proponebatur, de iudiciis.
g l. colligitur, C. de hær. insti.

a *Incertis verò*] † Huius antiquitatis Iulius Paulus sentent. lib. 3. meminit: *Lega-* 1
tum (inquiens) *nisi certæ rei sit, & ad certam personam deferatur, nullius est momenti.*
Sicut ergo incertitudo rei legatæ vitiat legatum: ita & incertitudo personæ cui legatur, idem efficit. † Pauperibus tamen relictum etiam ante Iustiniani legem, valuit [a] 2
legatum, & ab hac iuris prisci regula exemptum fuit.
b *Incerta autem*] † Declarat, quæ persona olim incerta fuerit habita: ea scilicet, 3
quam testator incerta opinione animo suo subiiciebat: hoc est, de qua rogatus, nihil certi poterat dicere. idque ex duobus exemplis Imperator illustrat. Sanè text. hunc de persona prorsus incerta accipere oportet. Nam siquidem incerta sit persona, cui testator legauit, quæ tamen ex futuro casu aut euentu certa appareat, huiusmodi incertæ personæ [b] legatum deberetur. Rursus si constet, testatorem certæ cuidam personæ legare voluisse, de qua tamen senserit, dubitetur, cùm essent plures eiusdem nominis amici testatoris, ipso iure valebit legatum, propter certam testatoris opinionem: sed ob defectum probationis nullus admittetur, nisi vnus probet de se sensisse testatorem: tunc enim legatum ei præstandum [c] erit. Quod si nullus de se quicquam probet, hæres tamen (vt vir bonus) voluntati testatoris parére velit, atque alterutri gratificari: tunc æquius est, vt ei, qui hæredem defendere volet, legatum detur. At si ambo hæredem defendere parati sint, eligere hæres debet, cui soluat, vt ab eo [d] defendatur. † Porrò nec eæ personæ, quæ certum aliquod corpus consti- 4
tuunt, (velut collegium, vel vniuersitas) incertæ videntur. Itaq; si ciuitati vel ciuibus legatum fuerit, valet legatum [e]: subiicit enim testator animo suo certum aliquod corpus, nempe ipsius collegij vel vniuersitatis. Neque impedit, quòd ciues mutentur, quia nihilominus est eadem semper, certáque [f] vniuersitas. Collegium autem non aliter, quàm si speciali priuilegio subnixum sit, ex testamento capere posse [g] constat. Sin-

ſtat. Singulis tamen ſi legetur, valebit legatum: hi enim non quaſi collegium, ſed vt certi homines [h] ad legatum admittentur.

h l. cum ſenatu. in fi. de reb. dub.

§. Libertas.

1 *Legatum libertatis incertæ perſonæ factum non valebat.*
2 *Et quæ fuerit ratio.*

Libertas quoque incertæ perſonæ non videbatur poſſe dari: [a] quia placebat nominatim ſeruos liberari.

1 † *Adeò* incertæ perſonæ inutiliter olim legabatur, vt nec libertatis legatum incertæ perſonæ factum [a] conſtiterit: tametſi pro libertatis fauore alioqui multa contra
2 ſubtilitatem iuris introducta ſint. † Sed hoc ideo erat, quoniam nominatim ſerui in teſtamento manumitti [b] debebant. Itaque ſi ex pluribus eodem nomine ſeruis vnus liber eſſe iuſſus ſit, nec appareat qui ſit, nullus liber [c] erit.

a *Quia placebat*] Ex lege videlicet Fuſia Caninia: de qua [d] alibi diximus.

a l. cum ex plurib. de manumiſſ.
b gloſſ. hic.
c d. l. cum ex plurib. l. ſi fuerit. s. fi. l. ſi quis de plurib. de reb. dub.
d ī. de leg. Fuſ. Can. toll.

§. Sub certa.

1 *Si incerta perſona, cui legatur, ſit ex certis aliis perſonis, legatum valet.* 2 *Sed etſi incertæ ex incertis legatum ſit.*

Sub certa verò demonſtratione, id eſt, ex certis perſonis incertæ perſonæ rectè legabatur: veluti, EX COGNATIS MEIS QVI NVNC SVNT, SI QVIS FILIAM MEAM VXOREM DVXERIT, EI HÆRES MEVS ILLAM REM DATO.

1 *Limitatio* eſt ad præcedentia. † Quod enim dictum eſt, *legata olim, ſi incertæ perſonæ fierent, nullius fuiſſe momenti*: id non obtinuiſſe oſtendit, ſi talis incerta perſona fuiſſet ex certis aliis perſonis, vt in exemplo textus. Vel ſi teſtator dixiſſet, *Titio aut Caio, vter eorum prior Capitolium aſcenderit*: vel ita, [a] *Ei libertorum, qui ſuperuixe-*
2 *rit, talem fundum do lego.* † Idem quoque dicendum, etſi perſonæ incertæ ex incertis legatum ſit, ſi modò incertitudo poſtea minuatur à teſtatore: veluti ſi legauerit iis, ſi ſint ſubſignaturi: quia priuſquam ſit perfectum, vtique certi erunt.

a l. ſi ſeruus. s. huiuſmodi. de legat. 1.

§. Incertis.

1 *Legatum incertæ perſonæ per errorem ſolutum, non repetitur.* 2 *Idem iuris eſt in legato alimentorum, & ad pias cauſas.*

Incertis autem perſonis legata vel fideicommiſſa relicta, & [a] per errorem ſoluta, [b] repeti non poſſe, [c] ſacris conſtitutionibus cautum erat.

a *Per errorem ſoluta*] Nempe ab hærede teſtatoris.

1 b *Repeti non poſſe*] † Sic ergo legatum incertæ perſonæ factum, ſi per errorem ab hærede ſoluatur, repetere illud non poteſt: quod ideo videtur eſſe, quia tametſi hæres ob incertitudinem perſonæ legatum retinere potuerit: naturalis tamen obligatio, qua hæres & in legato incertæ perſonæ facto, in ſui ſubſtantia & veritate, vtcunque nunc latente, plerunque obſtringitur, hoc ipſo ſublata eſſe [a] intelligitur. Sibi ergo hæres imputet, quod ſoluit: maximè cum ipſe naturaliter propter voluntatem defuncti legatum debebat. Sanè & aliàs multa ſunt, quæ peti non poſſunt: ſi tamen
2 errore facti ſoluantur [b], repeti prohibentur. † Sic ſi legata alimenta vltrò fuerint ſoluta, ex imperfecto forte teſtamento, non poſſunt repeti, quinimò triennio præ-

a Iaſ. hic ad Porc. fac. argu. in l. cum is. s. ſi mulier. & in l. frater à fratre, de cond. indeb.
b l. Iulianus, de cond. indeb.

stita obligant hæredem in [e] posterum. Sed nec legata ad pias causas, si fortè per errorem fuerint soluta, cùm essent indebita [d], repeti valent, idque ob fauorem pietatis.

c *Sacris const.*] Quæ non extant. Intelligit autem ea, quæ religionis, vel pietatis intuitu relicta sunt.

e l.1. de fideicommiss.
d s. vltim. J. de oblig. quæ ex quasi contract.

§. Postumo.

1 *Postumo alieno olim inutiliter legabatur.*
2 *Postumus suus, postumus alienus, quis.*
3 *Verba illa, nasci suum hæredem, & nasci suum futurum hæredem, inter se differre.*

[a] Postumo quoque alieno inutiliter antea legabatur. [b] Est autem alienus postumus, qui natus inter suos, hæres testatori [c] futurus non est. Ideóque ex emancipato filio conceptus nepos, extraneus erat postumus auo.

a *Postumo quoque*] † Postumus alienus siue extraneus incertæ personæ comparatur. Sicut ergo incertæ prorsus personæ inutiliter olim [a] legabatur: ita & legatum postumo alieno factum iure ciuili inane erat, tanquam ob incertitudinem, licet iure prætorio ei relinqui [b] poterat. Hodie verò perinde ac alij extranei institui [c] possunt. 1

b *Est autem alienus postumus*] † Sicut *suum postumum* dicimus, qui si nasceretur, testatori suus [d] hæres foret: sic contrà alienum postumum puto omnem eum olim fuisse, qui natus non erat futurus suus hæres, aut in potestate testatoris. Quare non solum nepos ex filio natus, vel ex filia, dicebatur auo postumus alienus: sed etiam is, qui testamenti facti tempore ex filio in potestate patria constituto conceptus quidem, nondum tamen natus erat. Is enim si postea viuente adhuc auo, & patre suo, nascatur auo futurus suus hæres, cùm ipsum pater in gradu & succedendi iure præcedat: ideoque alienus rectè [e] dicitur. 2

c *Futurus non est*] † Scribit Salomonius [f], inter illa verba, *Nasci suum hæredem, & nasci suum futurum hæredem*, plurimum interesse. *Suum* enim *nasci* dicimus, qui post mortem nascitur: quoniam sicut viuentis nemo est hæres, ita nemo testatori viuo suus hæres nascitur. *Futurum* autem *hæredem nasci* censemus, qui viuo testatore, suus hæres nascitur, id est, quem nemo, dum nascitur, in Suitate præcedit: & *futurus* dicitur, quòd futurus pio parentum voto [g] speratur. Hoc videtur Imp. hîc apertè probare: ait enim, *alienum postumum esse, qui natus inter suos, Suus hæres testatori futurus non est*. Verbis enim *(natus, futurus)* significatur, qui viuo testatore nascitur: nam si eo mortuo nasceretur, non futurus hæres esset, sed tunc suus nasceretur, & esset. & verbo *(non suus)* indicatur, quem alius præcedit, & ideo est alienus [h]. Dicitur ergo nasci non suus futurus, quem alius in [i] gradu præcedit. 3

a Vt hic.
b J. de bonor. poss. in princ.
c vt s. seq.
d s. ita demũ, J. de hæred. qui ab intest.
e Vide Alciat. lib. 3. Parad. c. 3.
f in repetit. l. Gallus, à princ. de lib. & posth.
g Argu. l. scripto. vnde liberi. Probatur in d. l. Gallus, s. nunc de lege Velleian.
h s. postumi. J. de hæred. quæ ab intest.
i s. sui autem, J. de hæ. qual. & diff. fac. not. in s. postumorum, J. de exhæred. lib.

§. Sed nec huiusmodi.

1 *Hodie & incerta persona, & postumo alieno vtiliter legatur.*
2 *Constitutionem, cuius hic fit mentio, non extare.*
3 *Hodie legata ob incertitudinem personæ non vitiari, si aliqua certitudo vel nunc, vel ex futuro euentu colligi possit.*

[a] Sed nec huiusmodi species penitùs est sine iusta emendatione relicta: quum in nostro [b] Codice constitutio posita sit, per quam & huic parti medemur, non solùm in hæreditatibus, sed etiam in legatis & fideicõmissis: quod euidenter [c] ex ipsius constitutionis lectione clarescit.

a *Sed nec huiusmodi*] Attexitur superiorum iurium correctio, siue innouatio. 1
† Nam hodie & Iustiniani Græca constitutione legatum postumo alieno, vel etiam incertæ personæ relictum, valet; modò tamen talis incerta persona vel nunc, vel in futu-

in futurum certificare possit.

2 b *In nostro Codice.*] †Sanè hæc constitutio in Codice, quem hodie inter reliquos iuris ciuilis libros habemus, non extat: vtrúmne detracta fuerit, aut non inserta potius post harum Institutionum editionem, an temporum culpa amissa sit, incertum est. Verius tamen mihi videtur, eam cum priori [a] Codice intercidisse.

3 c *Ex ipsius constitutionis lectione*] †Cùm hæc Iustiniani constitutio desideretur, vix quicquam certi definiri potest. Hoc constat, iure quo nunc vtimur, incertitudinem personæ, cui legatum est, non vitiare legatum, si vlla ratione vel nunc, vel ex futuro euentu, certitudo aliqua colligi [b] possit. quod & suprà [c] suis locis abundè significauimus.

a l. 1. §. suprà dictis itque, C. de emendan. C. Iust.
b Vide Bart. & alios in l. quidã relegatus, de reb. dub.
c in §. incertis. & §. sub certa h. tit.

§. Tutor.

1. 2 *Tutor incertus dari non potest, etiam hodie, & quæ sit ratio.*

Tutor autem nec per nostram constitutionem incertus dari debet: quia certo iudicio debet quis pro tutelæ suæ posteritati cauere.

1 †*Hic locus* indicat, constitutionem Iustiniani emendasse ius de incertis personis, non solùm de postumis alienis: sed in tutela, certa ratione motus Imp. nihil emendauit, voluitque, quòd tutor incertus sicut olim dari non potuit, ita nec hodie [a] possit, etiamsi aliquo futuro euentu veniret certificandus.
2 †Certus enim mox ab initio tutor esse debet, ne contingat suspectus, qui incerto iudicio daretur, cùm præsertim in fidem & diligentiam eius inquiri [b] oporteat. Et hic de præiudicio pupilli tractatur, ne malè gubernetur: quæ ratio in legatario [c] cessat.

a Concord. l. tutor incertus, de testa. tut.
b §. de satisd. tut. in princ.
c Fab. hic. gl. l. si quis à filio. §. si quis plures de leg. 1. Bart. l. quidam relegatus, de reb. dub.

§. Postumus.

1 *Quomodo olim potuerit postumus alienus institui.*
2 *Quomodo hodie possit.*
3 *Hæreditas etiam relinqui poterat postumo alieno.*

Postumus autem alienus, hæres institui [a] & ante poterat, & nunc potest: [b] nisi in vtero eius sit, quæ iure nostro vxor esse non potest.

a *Et ante poterat*] Quod hic dicitur, *postumum alienum & antea potuisse institui*
1 *& nunc posse* ad effectum, non ad iuris similitudinem referendum est †Potuit enim antea, potest & nunc: aliter tamen antea, aliter nunc. Antea enim Prætoris auxilio
2 per bonorum possessionem *secundum tabulas* hæreditatem acquirebat [a]: † nunc etiam iure ciuili potest adire, quod de nouo Iustinianus introduxit. Nam ante ipsius tempora nusquam reperias, vllum fuisse postumo alieno tributum, ne à Prætore quidem, quod ad legata pertineret, beneficium: quæ interpretatio Accursij quoque sententia comprobatur. Innuit ergo hic Imp. tacitè differentiam hæreditatis & lega-
3 ti. † Hæreditas enim vtiliter relinquebatur postumo alieno, etiam veteri iure, ob beneficium Prætoriæ bonorum possessionis: sed nullum reperitur veteris iuris auxilium ad sustinenda legata iure ciuili infirma. Antea ergo postumo alieno inutiliter legabatur: at vtiliter hæreditas [b] relinquebatur.

b *Nisi in vtero*] Excipe postumum alienum testatoris, qui in vtero cognatæ sit, aut alioqui cum qua testator vel eius filius iustas coire nuptias non [c] potuit. Nam & hic alienus est postumus, cùm natus viuo parente, in potestate eius esse non [d] possit, & lege nouissima [e] Iustiniani, filij nomine dignus non habeatur.

a §. de bonor. poss. in prin.
b ita Vigl. in §. seruus etiam §. de hær. insti.
c §. de nupt.
d §. de pa. pot.
e Nouel. quib. mod. nat. eff. sui.

§. Siquidem in nomine.

1 *Differentia iuxta Accursium inter nomen, pronomen, cognomen & agnomen.*
2 *Prænomina apud Romanos.*
3 *Nomen olim dicebatur proprium familiæ.*
4 *De cognomine, quod inter eiusdem gentis homines discrimen faciebat.*
5 *Germani hodie solum vtuntur nomina*

& cognomine.
6 *Agnomina imponebantur ab euentu aliquo.*
7 *Confusa tamen sunt postea nomina, agnomina & cognomina.*
8.10 *Error nominis, prænominis, &c. non vitiat vel legatum, vel hæredis institutionem, si de persona constet.*
Et quæ sit ratio.
9 *Idem est, si erretur circa nomen proprium rei legatæ.*
11 *Error circa nomen appellatiuum, vitiat legatum, fallit, vt num. 12. 14. 15. 16.*
13 *Qui aliud dicit, quàm vult, neutrum velle videtur.*

[a] Siquidem in nomine, cognomine, prænomine, agnomine legatarij [b] testator errauerit: cùm de persona constat, nihilominus valet legatum. Idémque in hæredibus seruatur, & rectè. [c] Nomina enim significandorum hominum gratia reperta sunt: qui si alio quolibet modo intelligantur, nihil interest.

a *Siquidem in*] Vulgati textus habent, *Si quis in nomine:* verùm textus Noricus melius legit, *Siquidem in nomine* &c. propter dictionem (*testator*) quæ in contextu mox subsequitur. Agitur autem in hoc §. de errore nominis, an & quando is legatum vitiet: videtúrque ex rescripto [a] Gordiani Imp. hic locus desumptus esse, quod lib. 6. Cod. extat. † Porrò quæ sit differentia inter hæc verba, *Nomen, Prænomen, Cognomen, Agnomen*, Accursius [b] ita declarat, vt *Nomen* existimet intelligendum, quale sit, Albertus: *Cognomen*, quasi familiæ seu cognationis vocabulum sit: *Prænomen*, quod differentiæ causa ponitur: *Agnomen*, quod ab euentu aliquo impositum est. Et in hanc sententiam ab omnibus ferè tam iuris interpretibus, quam etiam Rhetoribus & Grammaticis itum est. Alciat. tamen in suis Dispunct. [c] & Vigl. post eum in tit. *De exhæred.* [d] *liberorum*, aliter hæc nomina declarant, vt apud eos videre est. † Sanè *prænomina* apud Romanos erant singulis propria, quæ non ad familiam totam, sed ad vnam tantùm personam pertinebant, & nomen familiæ præcedebant, notísque, vel paucis literis scribebantur. vt, M. P. Cn. Sp. Sex. Ser. Id quod Diomedes etiam Grammaticus [e] voluit. Assumebantur autem *prænomina* pro vniuscuiusque voluntate, ideóque non erant certa in vna familia: etiamsi quibusdam lubentius vtebatur, quædam verò penitus repudiabant, scilicet, si quis id antea in ea familia gessisset, qui ignominiosè vixisset [f]. † Prænomini subiungebatur familiæ seu gentis proprium nomen, quod *nomen* simpliciter sæpe dicitur, atque omnes gentiles & agnati ipsum vsurpabant: quale Porciorum, Iuliorum, Corneliorum. † Tertio loco addebatur *cognomen*. quod primùm inuentum fuit ad ipsorum inter se gentilium discrimen. vt cùm duæ essent familiæ Claudiæ, vna Marcellorum, alia Pulcrorum [g] habuit cognomen, quæ quidem ab eadem origine descenderunt. Et ex gente Cornelia alij Scipionum, alij Scyllarum, alij Asinarum, alij Lentulorum cognomen habuere, ex eâdem tamen omnes gente, si quis ab antiquitate repetat, sed liberorum multiplici progeneratione successionéque disiuncti sunt, & distincti. Fuit ergo cognomen olim prænomini additum ad magis specialem familiæ declarationem: vt rectè dictum sit à Viglio [h], cognomen, esse specialiorem quandam familiæ notam. Neque tamen omnes *Romani* prænominibus simul & cognominibus vtebantur, sed alterutro contenti [i] fuere permulti: vt Aquilius Gallus, Seruilius Hala, Q. Sertorius, C. Marius. † Hodie Germani nostri vno consensu proprium nomen velut Romanum prænomen, & familiæ nomen habent, quod vulgò cognomen [k] dicitur, Romanis etiam absolutè nomen. His interdum subiiciunt patrium nomen, vel professionis, aut vtrunque. Sic mihi *Ioachimus* prænomen est, siue nomen proprium: *Mynsingerus*, nomen familiæ, quod & cognomen hæreditarium, vel familiæ dictum veteribus Romanis. † Porrò *Agnomen*, propriè dicebatur, quod extrinsecus ab euentu aliquo primum fuerat impositum, siue (vt Plutarchus ait) à rebus gestis, aut à fortuna, aut forma, aut virtute, vt Africani, Numantini, à victoriis: Labeones, Capitones, Cicerones à quarundam notarum significatione primùm dicti sunt: † Sed hæc agnomina, cùm à liberis continua successione assumerentur, facta sunt cognomina. Quemadmodum & ex cognomi-

[Margin notes:]
a l. si nomine, C. de testa.
b Hîc glo. 1.
c lib. 4. c. 1.
d §. nominatim.
e vt eû Alciat. vb. 3. refert.
f Aul. Gel. li. 9. c. 2.
g Cic. lib. 1. de Orat.
h d. §. nominatim.
i l. 2. de orig. iur.
k l. 9. cum precum, C. de liberali caus.

[Right margin: 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7]

gnominibus sæpè facta fuisse nomina, & rursus ex nominibus cognomina, Macrobius scribit.

8 b *Testator errauerit.*] † Obseruandum ergo pro regula, quòd error nominis, prænominis, cognominis, agnominis legatum non vitiet, sicut nec hæredis institutionẽ, modò de persona ipsa constet [l]: alioqui enim corrueret legatum, itémque hæredis institutio [m]. Seneca lib. de Benefi. 4. *Si quod à Seneca*, inquit, *accepisses, Annæo te dicere, vel Luco, non creditorem mutares, sed nomen: quoniam siue prænomen eius, siue nomen dixisses, siue cognomen, idem tamen ille esset.* Quod autem hic de personis scri-
9 bitur, idem & ad res legatas producitur. † Nam etsi in rei legatæ proprio vocabulo erratum fuerit, de ipsa tamen re, quæ legata est, constet, legatum [n] debetur.
10 c *Nomina enim*] † Aetiologia est, quare error nominis non vitiet. Nomina enim cùm hominum designandorum recognoscendorúmque gratia tantùm sint reperta, ad substantiam atque esse nihil faciunt: quare & mutari, & quolibet alio modo designari possunt. Nihílque interest, quibus nominibus singulos homines agnoscamus [o]. Sic qui Erotem seruum tuum dat legat, & Stichum tantum habet, vtiliter le-
11 gat, quia in nomine tantùm errauit. † Sed an idem iuris obtineat, quando error circa nomen appellatiuum contingit? Et responsum est, ob errorem nominis appellatiui legatum vitiari, etiamsi testatoris mens & voluntas adpareat, ipséque rei legatę nomen imponere consueuerit: veluti si putet supellectilis appellatione vestem [p] cōtineri. Quod ideo est, quoniam appellatiua nomina non accidens & simplicē quandam designationem personæ, sed ipsam magis rei substantiam & naturam, adeóq; eius esse significant, quo immutato, rem ipsam quoque mutari necessum est: quapropter immutabilia sunt, neque errorem in re legata admittunt. Quare qui vinũ, quod domi habet, dat legat, & oleum tantùm habet, ineptè legat: cùm oleum nihil
12 commune habeat cum vino, vt hinc vini nomine legatum intelligi queat. † Aliquoties tamen appellatiui nominis error legatum extinguit. Quid enim si testator rem oculis ipsius subiectam & demonstratam, alio nomine legando appellauerit? puta bouem legare volens, eo demonstrato equum dixit. Sanè cùm de testantis mente constet, ineptum vocabulum, ceu res extrinsecus adiecta legatum vitiare non debet: quia si res per oculorum sensum demonstrata sit, nihil vlterius ambigendũ est: atque ita post Accursium [q] Doctores communiter prodidêre. Ego verò circa hanc exceptionem subsisto. Nam ad sensum patet, quòd ille, qui dicit, hunc bouem, & est tamen equus, aut sit stultus, aut irrideat. Quòd sit stultus, lege [r] probatur, aiente stultum esse, qui vestem putat esse aurum, vel supellectilem: & stultis, sicut reliquos actus ciuiles, ita & testamenti factionem interdictam esse, non est dubium. Quòd si stultus non est, sed sanæ mentis, tunc legatum censetur esse derisorium [s], & locus
13 erit illi veterum propositioni: † *Qui aliud dicit quàm vult, neque id dicit, quod vox significat, quia non vult: neque id quod vult, quia id non loquitur: neutrum* [t] *ergo velle videtur.* Alio tamen casu bene hoc posset procedere, cùm digito rem demonstrarem cum erronea demonstratione: vt si dicerem, *Hunc seruum meum textorem, vel coquum, vel pictorem tibi do lego.* Is enim tametsi non sit textor, coquus, aut pictor,
14 sufficit tamen rem digito [u] ostendisse. † Secundò non vitiat error nominis appellatiui, si communis loquendi vsus naturale rei vocabulum immutauerit: vel si vnius rei duæ sint appellationes: tum enim vtra testator velit vti, etiam minus propria ni-
15 hil interest. † Idem Bartolus locum habere censuit, quando vnum nomen appellatiuum magnam haberet affinitatem cum alio: veluti si testator libros legare volens,
16 membranas legauerit [x], quod tamen Iason post Betusium [y] impugnat. † Postremò nec tum ob errorem nominis appellatiui legatum inane redditur, vbi nomen appellatiuum non natura, sed positione ciuili inditum esset: cuiusmodi sunt artificum & officiorum nomina, quod Angelus [z] & Iason vberius explicant.

l d. l. si quis in nomine, & l. si Fortidianum. § error autem, C. de legat.
m l. quoties. de hær. inst.
n l. 4. in princ. de leg. 1. & d. l. Fortidianum.
o l. ad recognoscendum, C. de ingenuis & manu. l. patronis, §. Sempronio, de legat. 3.
p d. l. 4. & l. Labeo. de supell. legat. & l. si quis vinum, de trit. vino & ol. leg.
q Gl. commendata ab omnib. in l. quę extrinsecus, de ver. oblig. Dd. in l. certum, si cer. pet.
r in l. si quis in fundi vocabulo, de leg. 1.
s Argumento l. si domus, in prin. de legat. 1.
t l. in ambiguo de re. dub. l. 1. §. eum qui, de consti. pec.
u Pro quo benefacit. l. si nominatim, de cond. & dem.
x l. librorum, §. quod tamen, de leg. 3. Porc. hic.
y in d. l. 4. nu. 44. & 45.
z Angel. hic. Ias. d. l. 4.

§. Huic proxima.

1 *Falsa demonstratio legatum non vitiat, si de re constet.*
2 *Demonstratio in hoc proposito quid.*
3 *Falsa demonstratio ad genus illimitatum relata, legatum auertit.*
4. 5. 6. 8. *Falsa demonstratio adiecta quantitati legatæ, an vitiet: & quando?*
7 *In dubio, testator errasse non præsumitur.*
9 *Verna, vernula, vernaculus.*

[a] Huic proxima est illa iuris regula, falsa demonstratione legatum non perimi, veluti si quis ita legauerit: STICHVM SERVVM MEVM [b] VERNAM DO LEGO. Licet enim non verna, sed emptus sit: si tamen de seruo constat, vtile est legatum. Et conuenienter si ita demonstrauerit: STICHVM SERVVM, QVEM A SEIO EMI, sitque [c] ab alio emptus: vtile est legatum, si de seruo constat.

a *Huic proxima*] De errore nominis Imp. dixit: nunc de errore demonstrationis attexit. † Et regulam hinc collige, quam Paulus & Caius etiam antè tradiderunt, *quod* 1
falsa demonstratio rei legatæ, legatum non conuellat, si de ipsa re [a] constet. † *Demon-* 2
stratio autem hoc loco est, quæ vice nominis fungitur: vel est, id quod adiicitur rei
legatæ nomini, vt certa reddatur. Mutua enim vice funguntur [b] nomina propria
rerum, & vocabula alia plerunque, vel alia signa, in rebus designandis. Neque tamē
prædicta regula generaliter vera est, sed tum demum obtinet, quando res aliqua
specificè, aut quasi specificè legata est: vt in exemplis textus nostri. † Secus est, si fal- 3
sa demonstratio, ad genus illimitatum referatur: tum enim legatario demonstra-
tionis veritatem non probante, legatum corruet [c]. † Sed etsi quantitati adiecta sit 4
falsa demonstratio, refert, in genere quantitas, an specie legata fuerit. In genere e-
nim legata quantitas, reddit legatum inutile, cùm ob falsam demonstrationem, tum
ob ipsius rei incertitudinem [d]: vt si dicam, *Titio, quod ei debeo, do lego.* † Quod si cer- 5
ta designetur quantitas, & huic quantitati adscripta sit falsa demonstratio, in lega-
tarij vel alterius cuiusdam tertij persona, legatum perimitur, propter peremptam
rei legatæ substantiam. vt si ita testator dixerit: *Lego Titio decem aureos, quos mihi
debet.* vel, *Lego Titio decem, quæ mihi Flaccus debet.* Si vtrobique falsa sit demonstra-
tio, quia nec Titius nec Flaccus testatori quicquam debeat, legatum extinguitur.
Priori enim casu non videtur quantitatem legasse, sed liberationem ab obligatione
[e] quantitatis. Verùm vbi obligatio non est, nec liberationi locum dari, nemo non
intelligit: cùm sit impossibile, non obligatum liberare. deficit ergo legatum tanquā
de eo factum, quod est impossibile. Idem est & in posteriori specie: neque enim
quantitatem legasse videtur, sed actionem [f], quam hæres legatario, si legatum con-
stitisset, teneretur aduersus Flaccum cedere. Quia verò testatori Flaccus nihil de-
bet, nulla debiti causa subsistente actio ab hærede cedi nequit: quomodo enim ce-
deretur, cùm legati substantia, nempe debitum, deficiat? Et istis casibus nihil inter-
esse Castrensis scribit, ignorauerit testator, an sciuerit sibi nihil deberi [g]. † Sin au- 6
tem legato quantitatis falsa demonstratio in persona legantis sit apposita, & ex-
pressa ipsa quantitas, legatum non conuellitur: vt si dicam, *Decem quæ tibi debeo, do
lego* quamuis enim nihil tibi debeam, videor tamen hæredi mandare vt decem tibi
soluat. Nisi fortè per errorem, credens me tibi in decem teneri, legassem: quia lega-
tum concidet, nec quicquam debebitur. † In dubio tamen testatorem errasse non 7
præsumimus, sed certa scientia reliquisse [h]: ideóque ad hæredem spectabit, errorem
probare, si nolit soluere. † Hoc quoque prædictis addendum: si quantitas legetur, vt 8
species, cùm ea tota pendeat à demonstratione, qua primùm constituitur certum
corpus: veluti, *Lego decem, quæ in arca habeo:* non potest valere legatum, nisi quate-
nus vera est demonstratio [i]: quia nec aliter certum corpus, nec deberi potest, quod
non extat.

b *Vernam*] † *Vernæ*, Festo Pompeio serui dicuntur, ex ancillis ciuium Romanorum 9
Vere nati: quod anni tempus naturalis maximè fœturæ est. Hinc Iurisconsulti [k] eos
seruos, qui neque empti, neque aliunde acquisiti, sed ex ancillis nostris, & quasi do-
mestici nobis nati sunt, *vernas* appellant. Hinc *vernula* diminutiuum & *vernaculus*
denominatiuum apud Vallam nomen: pro eo quod domi nostræ, siue in patria no-
stra ortum est. Sic Cicero [l] *vernaculum crimen* pro domestico dixit: & C.[m] Cæsar,
vernaculas Pompey legiones. Quandoque tamen *vernaculum*, pro verno, aut eo
quod verius est, accipimus: cuiusmodi est apud Plinium [n], *Vernacula putatio*, vt quæ
verno tempore fieri consueuit.

a l. demonstratio falsa, & l. falsa demonstratio. de cōd. & demon.
b l. certum si cert. pet. l qui extrinsecus, de verb oblig.
c l. 3. de fals. causæ leg. ad.
d d. l. si sic. s. mihi, de leg. 1.
e s. si quis debitori, s. hoc t.
f s. iam autem corporales. s. eod. & l. legatū ita. de leg. 1.
g In d. s. si mihi.
h Cast. l. 2. C de fal. cau. leg. ad.
i l. si seruus, s. qui quinque, l. sed etsi certos nummos, de leg. 1.
k l. seruis vrbanis, s. si alij verna. de leg. 3 l. cùm super. C. de rei vend.
l in 6. Ver. actio.
m Lib. 6. Comment.
n Lib. 17. Natur. histor. c. 23. Vide etiam quæ s. notaui in s. serui autem. 2 de iure pers.

c Ali

c *Ab alio emptus*] Vel etiam donatus, aut ex hæreditaria causa [e] acquisitus. e Baldui. hic.

§. Longè magis.

1 *Causa quomodo in hoc proposito accipiatur.*
2.3 *Falsa causa legato adiecta quando illud vitiet.*
4 *Quomodo cognoscatur, an causa simpliciter, an conditionaliter legato adscripta sit.*
5 *Effectus dictionis, Si.*
6 *Conditio propria est de futuro.*
7 *Natura coniunctionum Quia, Quoniam.*
8 *Natura coniunctionis, Cum.*
9 *De legato sub modo.*

[a] Longè magis legato [b] falsa causa adiectâ non nocet. veluti cùm quis ita dixerit: TITIO, QVIA ME ABSENTE NEGOCIA MEA CVRAVIT, STICHVM DO LEGO. vel ita: TITIO, QVIA PATROCINIO EIVS CAPITALI CRIMINE LIBERATVS SVM, STICHVM DO LEGO. Licet enim neque negocia testatoris vnquam gesserit Titius, neque patrocinio ejus liberatus sit: [c] legatum tamen valet. [d] Sed si conditionaliter enunciata fuerit causa, aliud iuris est. veluti hoc modo: TITIO SI NEGOCIA MEA CVRAVERIT, FVNDVM MEVM DO LEGO.

a *De alio* errore, qui circà causæ adiectionem solet contingere, ex Caij [a] responso subiicit, & à maiori ratiocinatur: nempe, quòd longè minus vitiare legatum debeat falsa causa, quàm falsa demonstratio, quia sit minus necessaria. Nam etiam sine causa ex mera liberalitate [b] legari potest: at non sine aliqua demonstratione. Quare causæ adiectio solùm dubitationem movet, an citra eam legaturus fuerit testator, quod in dubio præsumitur. Ideóque contrariæ voluntatis probatio ad hæredem pertinet, qui propter falsam causam contendit legatum non deberi. At vbi falsa est demonstratio, ad legatarium pertinet docere, rem ita certam esse, vt [c] illa nihil obsit.

a l. demonstratio §. quod autem, de cond. & demonst.
b l. cùm tale, §. falsam causam de cond. & demonst.
c Bald. hic.

1 b *Falsa causa*] † *Causam* in hoc proposito accipimus pro significatione rationis, quare res quæque legetur. Bartol. *causam* describit esse quid præteritum vel instans, quo impellimur, vt aliquid disponamus. In eo enim causa differt à conditione, quòd huius natura sit, vt futura [d] respiciat: causa de præterito intelligatur [e].

2 c *Legatum tamen valet*] † Vnde regula colligitur, quòd falsa causa legato simpliciter & causatiuè adiecta, illud non euertat: nisi probetur, testatorem aliàs legaturum [f] non fuisse.

3 d *Sed si conditionaliter*] Id est, per modum conditionis. † Vnde rursus aliam colligimus regulam: quod falsa causa per modum conditionis adscripta legato, illud nõ
4 perimat, quasi ob defectum conditionis. † Porrò an causam testator simpliciter, an per modum conditionis proferre voluerit, ex ipsis adscriptæ causæ verbis cognoscendum est. Nam si testator per expressam, aut etiam subintellectam dictionem
5 (*Si*) legatum concipiat, causa non adparente vera, legatum extinguitur. † Hæc enim vocula (*Si*) licet verbo præsentis aut præteriti temporis adiiciatur, legatum tamen sub dubio, & sub quadam ponit [g] incertitudine: hocque est, quod Imperator ait
6 *conditionaliter*, id est, sub dubio: sicut conditio sub dubio est causa. † Propriè enim loquendo, conditio non est de præsenti vel præterito, sed futura tantum respicit. Sicut ergo ista causa ponitur dubitatiuè: ita legatum est in hoc dubio: quare causa
7 existente vera, & legatum consistit, sin falsa est, legatum quoque perit. † Secus est

d l. itaque si cert. pet.
e l. si ita, in fin. de cond. & demonst.
f d. §. falsam caus.
g l. cùm ad tempus, & l. itaque si cer. pet.

quando coniunctiones (*quia, quoniam*) legato adiiciuntur, de quarum natura est, vt rem pro certo & constanti ponant. Quapropter licet causa reperiatur falsa, quia tamen legatum ab initio statim certum erat, illud non conuellit. †Idem est, & in dictione [h] (*Cùm*) si præteriti temporis adiungatur verbo: futuro autem adiecta tempori conditionem importat. 9 † Porrò causa, quæ futurum respicit, *modus* etiam appellatur: veluti, *Centum lego, vt sacellum ex truatur*. Sub modo autem legatum non potest [i] peti, nisi impleto modo, vel data in hoc cautione. Et si per legatarium non stat, quo minus impleatur, legatum debetur, & ad hæredem transit: veluti, *Lego puellæ, vt nubat*. 10

h Bart. l. demonst. §. 1. de condit.

i De legato sub modo vide Bart. in l. quib. dieb. §. vlt. de cond. & demonst.

§. An seruo.

1 5 Seruo hæredis an legari vtiliter possit?
2 De regula Catoniana.
3 In legato conditionali solus conditionis euentus respicitur.
4 Seruo hærede instituto, ipsius domino legari potest.

[a] An seruo hæredis rectè legemus, quæritur, & constat purè inutiliter legari, [b] nec quicquam proficere, si viuo testatore de potestate hæredis exierit: quia quod inutile foret legatum, si statim post factum testamentum decessisset testator, hoc non debet ideo valere, quia diutius testator vixerit. [c] Sub conditione verò rectè legatur seruo, vt requiramus, an quo tempore dies legati cedit, in potestate hæredis non sit. [d] Ex diuerso, hærede instituto seruo, quin domino rectè etiam sine conditione legetur, non dubitatur. Nam & si statim post factum testamentum decesserit testator: non tamen apud eum qui hæres sit, dies legati cedere intelligitur: cùm hæreditas à legato [e] separata sit, & possit per eum seruum alius hæres effici, si prius quàm iussu domini adeat, in alterius potestatem translatus sit: vel manumissus ipse hæres efficitur: quibus casibus vtile est legatum. Quòd si in eadem causa permanserit, & iussu legatarij adierit, euanescit legatum.

a *An seruo*] Reuertitur Imperator ad personas, quibus legari potest. † Et quærit an domino hærede instituto, ipsius seruo legari possit? Respondet autem, *purè ei inutiliter legari*, idque propter confusionem hæreditatis & legati: id est, ne idem existat hæres & legatarius, atque ita dominus obligatus sit sibi ipsi legatum soluere: nam legatum ei per seruum acquireretur. Ex definitione autem legati constat, eundem non posse & hæredem esse & legatarium: cùm ab hærede legata præstari debeant [a]. Et regula est: quod nemo simul & hæres & legatarius esse possit. 1

a §. legatum. §. h. t. l. legatum. §. 1. de leg. 1.

b *Nec quicquam proficere*] Occupatio est. † nam etsi obiicias, valere hoc legatum, si quando ante mortem testatoris, hic seruus manumittatur, vel alienetur: respondet Imperator, adhuc obstare regulam Catonianam, quæ vult legatum purum, quod, si testamenti facti tempore decessisset testator, inutile foret: id quandocunque decesserit, non [b] valere. 2

b l. 1. vbi latè Bart. hanc regulam declar. de reg. Cat. & l. cætera. §. 1. de leg. 1. & v. de quæ §. in §. sed si rem, de leg. annotaui.

c *Sub conditione*] Si seruo hæredis sub conditione legetur, puta, *Si Cæsar Lutheranos vicerit*, & seruus fuerit manumissus vel alienatus ante euentum conditionis, valet legatum. † Ratio est, quia non exigitur hîc, velut in legato purè relicto, vt legatarius sit capax legati, tempore facti testamenti: sed hîc satis est, vbi capax fuerit tempore existentis conditionis, id est, *Si Cæsar vicerit Lutheranos*. Vt enim legatum nō debetur ante purificatam conditionem, ita quoque à legatario non exigitur, vt sit legati capax, ante euentum conditionis: sed potius dies conditionis existentis inspicitur. Quare si eueniente conditione seruus in potestate hæredis reperiatur, legatum [c] concidit. 3

c l. si à seruo ad l. Falcid.

d Ex

4 d *Ex diuerso*] Prior casus inuertitur. † Nam si seruus alicuius instituatur hæres, & legetur ipsius domino, tunc non refert, siue id purè, siue conditionaliter fiat: legatũ enim nec valet, nec perimitur, sed tantisper in suspenso manet, donec constiterit de voluntate domini. Nam iubente domino seruum adire hæreditatem, legatum euanescit, ne ipse sibi debere videatur, sicque idem dominus & hæres & legatarius ex d. d. §. legatum.
5 eodem testamento existat: quod esse non [d] potest. † Quòd si seruum noluerit adire hæreditatem suo nomine, vel seruum alienauerit, aut manumiserit, vt ipse adeat: dominus consequetur legatum, seruo manumisso, vel eo in quem alienatus est, obtinente hæreditatem: sicque tali specie vtile est legatum, quoniam diuisa sit persona hæredis & legatarij.

e *Separata sit*] Hoc est, cùm ad alium hæreditatis, ad alium legati commodum pertinere possit, nec ea hic permisceantur, aut confundantur, saltem vno eodémque tempore.

§. Ante hæredis.

1 *Olim hæredis institutio in testamento primum locum habebat.*
2 *Quid prima, quid ima cera.*
3 *Legata hodie etiam ante institutionem relinqui possunt.*
4 *Inuersus ordo scripturæ non vitiat, si de mente scribentis constet.*
5 *Taxantur Notarij, qui tradunt de ordine esse, vt institutio legata præcedat.*

[a] Ante hæredis institutionem inutiliter antea legabatur: scilicet quia testamenta vim ex institutione hæredis accipiunt: & ob id veluti caput atque fundamentum intelligitur totius testamenti, hæredis institutio. Pari ratione nec libertas ante hæredis institutionem [b] dari poterat. [c] Sed quia inciuile esse putauimus, scripturæ ordinem quidem sequi (quod & ipsi antiquitati vituperãdum fuerat visum) sperni autem testatoris voluntatem: [d] per nostram constitutionem & hoc vitium emendauimus, vt liceat & ante hæredis institutionem, & inter medias hæredum institutiones, legatum relinquere: & multo magis libertatem, cuius vsus fauorabilior est.

1 a *Ante*] † Solebant enim veteres testamentum ab hæredis institutione [a] ordiri: & ideo legata vel libertates ante hæredis institutionem scriptæ non debebantur [b]. Caput enim fundamentúmque tabularum ipsa est institutio, vt hic Iustinianus ait. a Meminit etiã Paul. lib. 3. Sẽt. & Vlpian. in fragm. h. tit.
2 † Hinc ea pars ab Horatio Saty. lib. 2. *prima cera* dicitur. b l. pen. de his quæ in testam. delentur. & l. fi. C. eod.

Sic tamen vt limis rapias, quid prima secundo
Cera notet versu, solus, multis ne cohæres
Veloci percurre oculo. -----

Sicut ergo *prima cera* est, in qua hæredis nomen describitur: ita ea, in qua secundi hæredes, id est, substituti vel legatarij describuntur, *ima cera* dicitur [c]: quia sub priori collocatur. Suetonius in Cæsare: *Q. Padium*, inquit, *ex quadrante hæredem instituit, reliquos in ima cera*, hoc est in extrema parte testamenti. c Vide Alciat. lib. 4. Parerg. c. 6.

b *Dari poterat*] In testamento scilicet pagani [*]: secus fuit in testamento militis. * Vlp. in d. loco.

3 c *Sed quia inciuile*] † Iustinianus sua constitutione ad Mennam Præfectum Prætorio scripta sanxit, non referre, siue prius legetur, & secundo hæres scribatur, siue
4 contrà: † quia inuersus ordo non vitiat, si modò de mente scribentis constet, quod
5 an sit perpetuum, Angel. hic examinat. † Quàm stultè igitur tradunt nonnulli in Arte, quam notariatus vocant, pro ordine seruandum esse, vt primùm legata dentur, deinde ad extremum hæres scribatur.

d *Per nostram constitutionem*] Non extat alia, quàm ea quæ scripta [d] est ad Mennã præfectũ Prætorio, qua statuit non obesse volũtati vitia scripturæ, aut tabellionum. d In l. ambiguitate, C. de testam.

§. Post mortem.

1 *Olim post mortem hæredis vel legatarij non potuit legari: hodie secus.*

2 *Actio quæ contra nos non cœpit, nec contra hæredes nostros transit.*
3 *Et quæ sit ratio.*
4 *Quid hodie obtineat tam in legatis, quàm in contractibus.*

[a] Post mortem quoque hæredis aut legatarij simili modo inutiliter legabatur, veluti si quis ita dicat: [b] CVM HÆRES MEVS MORTVVS FVERIT, DO LEGO: item, [c] PRIDIE QVAM HÆRES AVT LEGATARIVS MORIETVR. Sed simili modo [d] & hoc correximus, firmitatem [e] huiusmodi legatis [f] ad fideicommissorum similitudinem præstantes: ne in hoc casu [g] deterior causa legatorum, quàm fideicommissorum inueniatur.

a *Post mortem*] Rursus aliam antiquitatis obseruationem refert, eandémque corrigit: de qua vide Vlpia. in fragmen. tit. 24.

b *Cùm hæres meus*] † Sanè non videtur vana omnino ratione olim impermissum 1
fuisse post mortem hæredis legata relinquere: neque enim exigi vllo tempore poterant huiusmodi legata. Nam quàm diu superstes erat hæres, nihil debebat: eo autem mortuo, nec ab ipsius hærede peti poterant: † idque propter regulam, qua [a] di- 2
citur, *Actionem quæ aduersus nos non cœperit, neque aduersus hæredes nostros transire.* Idémque erat, etsi post legatarij mortem legabatur: quoniam neque ipsi petere licitū erat, propter verba testatoris, neque hæredi ipsius, obstante supradicta regula.

a l.1.§.ab hæredib. C. vt actio ab hær. & contra hæred.

b *Pridie quàm hæres*] † Et hic inutile erat legatum, propterea quia incertus dies 3
est, qui pridie mortis sit. Nam post mortem, ad præteritum recurrentes dicimus diem hesternum pridie mortis fuisse [b]: & quoniam id non, nisi ex morte cognoscitur, perinde erat, quasi post mortem legatum fuisset.

b Theoph. hîc.

d *Et hoc correximus*] Extat de hoc Iustiniani constitutio in Codice renouato, ad Ioan. PP. cuius præfectura editionem Codicis secuta est. † Ergo nouo iure, post mor- 4
tem hæredis vel legatarij, aut pridie quàm moriatur, legari [c] potest: & tum eam testatoris mentem fuisse conijciemus, vt hæredis hæres tale legatum adimplere debeat [d]. Quod & in contractibus hodie obtinet. Nam si promitto tibi post mortem meam centum, velle videor, quòd me defuncto centum tibi præstet: de quo [e] suo loco latius.

c l.1. C. vt actiones ad hær. & contra hæred.
d Faber hic per l. veteris, C. de contrah. stip.
e §. post mortẽ J. de inutilib. stip.

e *Huiusmodi legatis*] Quibuslibet, & quarumcunque tandem rerum.

f *Ad fideicommissorum similitudinem*] In quibus hæc omnia permittebantur [f]: sicque in hoc pinguioris naturæ erant fideicommissa, quàm legata.

g *Deterior*] Cùm per omnia debeant legata fideicommissis exæquata [g] esse.

f gl. & Dd. l.1. de leg.1. §. sed non vsque §. eod.
g d.§. sed non vsque.

§. Pœnæ quoque nomine.

1 *Argumentum siue epitome huius §.*
2 *Legatum pœnæ nomine quare olim non valuit.*
3 *An iure Pandectarum legare pœnæ nomine licitum fuerit.*
4 *Hodie pœnæ nomine legari possit.*
5 *Tribus modis pœnam adijci.*
6 *Pœna legato adiecta si sit impossibilis, contra leges, aut probrosa, non attenditur.*
7 *Contra leges quid dicatur esse, & quod dicitur probrosum.*
8 *Probrosum præceptum quod dicatur.*
9 *Secta quid? grata hæresis.*
10 *Secta philosophorum.*

[a] Pœnæ quoque nomine inutiliter antea legabatur, & [b] adimebatur, [c] vel transferebatur. Pœnæ autem nomine legari videtur, quod coërcēdi hæredis causa relinquitur, quo magis aliquid faciat, aut non faciat, veluti si quis ita scripserit: HÆRES MEVS, SI FILIAM SVAM IN MATRIMONIVM COLLOCAVERIT; vel ex diuerso: SI NON COLLOCAVERIT, DATO DECEM AVREOS SEIO: aut

aut ita scripserit: HÆRES MEUS SI SERVUM STICHUM ALIENAVERIT: vel ex diuerso: SI NON ALIENAVERIT, TITIO DECEM AUREOS DATO. [d] Et in tantum hæc regula obseruabatur, vt quàm plurimis Principalibus constitutionibus significaretur, nec Principem agnoscere, quod ei pœnæ nomine legatum sit. nec ex militis quidem testamento talia legata valebant: quamuis aliæ militum voluntates in ordinandis testamentis valdè obseruabantur. quin etiam nec libertates pœnæ nomine dari posse placebat. eo amplius nec hæredē pœnæ nomine adiici posse, Sabinus existimabat: veluti si quis ita dicat: TITIUS HÆRES ESTO, SI TITIUS FILIAM SUAM IN MATRIMONIUM SEIO COLLOCAVERIT, SEIUS QUOQUE HÆRES ESTO. Nihil enim intererat, qua ratione Titius coerceretur, vtrum legati datione, an cohæredis adiectione. [e] Sed huiusmodi scrupulositas nobis non placuit: & generaliter ea quæ relinquuntur, licet pœnæ nomine fuerint relicta, vel adempta, vel in alium translata, nihil distare à cæteris legatis constituimus, vel in dando, vel in adimendo, vel in transferendo: [f] exceptis videlicet iis, quæ impossibilia sunt, vel legibus interdicta, aut aliàs probrosa. Huiusmodi enim testamentorum dispositiones valere, [g] secta meorum temporum non patitur.

1 a *Pœnæ quoque*] Subiicitur alia iuris veteris obseruatio, eiúsque correctio siue innouatio. Tria autem in hoc §. facit Imperator. Primùm enim præmittit ius antiquum, quo cautum erat, ne pœnæ nomine legaretur: subiicitque, quid sit pœnæ nomine legare. Deinde, prædictam iuris antiqui obseruationem variis modis amplificat. Postremò, suam emendationem annectit. & hæc est summa totius §.

b *Adimebatur*] Quando legata dicantur adimi, vel transferri, seq. tit. docebitur.

2 c *Vel transferebatur*] † Sed quare non valebat legatum cum adiectione pœnæ, &c. Et Theoph. duas rationes adducit. Prima est, quod lex improbet legatum, quod in hæredis arbitrium ponitur: atque hic in ipso est, vt legatum debeat, vel non debeat. Nam si iussa testatoris fecerit, nihil soluit: sin aduersatus fuerit, obligatur legatario. Altera ratio est, quòd legata amore legatarij, & ex beneuolentia, atque adeò ob re-
3 cipientis benemerita dari oporteat [a], non odio hæredis. † Porrò qui iure veteri illud obtinuerit, quod pœnæ nomine legare non permittebatur, planè dubium est. Nam in Pandectis etiamnum extant veterum Iurisconsultorum [b] responsa, in quibus legata cum adiectione pœnæ relicta, non modò fieri permittuntur, sed vtilia quoque esse iudicantur, exceptis paucis casibus: idque eadem distinctione [c], quam proponit Iustinianus. Verisimile ergo est, hic significari priorem quandam veteris iuris obseruationem, quo huiusmodi legata [d] damnabantur. Et quia Iustinianus id, quod de media Iurisprudentia obtinebat, secutus est, & quidem apertius, hanc se iuris veteris scrupulositatem immutasse ait. Verùm Iason & Porcius hoc [e] controuertunt, cùm Iustinianus sibi ipsi hanc adscribat innouationem: & frustra hoc ipse correxisset, si prius emendatum fuerat, iureque Pandectarum obtinebat. Huc accedit, quod hic Imp. refert, Sabino Iurisconsulto non placuisse, adiici posse cohæredem nomine pœnæ: & tamen Sabinum tempore mediæ Iurisprudentiæ fuisse [f] constat. Fuit enim

a l. nec adiecit, pro socio. Porc. hic.
b l. 1. de penu lega. l. si penũ, quand. di. ie. ce. l. 1. §. item si ita ad leg. Falcid.
c l. 1. de his quæ pœnæ no. ff.
d Ang. hic & alij post eum.
e vterque hic.
f l. 2. §. post originem, de orig. iur.

Sabinus Antonino Pio contemporaneus, quemadmodum Lampridius in Alex. Seuero g meminit. Videtur ergo, quòd nec recentiori Pandectarum iure pœnæ nomine legare permissum fuerit.

g in fine.

d *Et in tantum*] Amplificatio superiorum.

e *Sed huiusmodi*] † Nunc suam emendationem refert, quæ lib. 5. Codicis in forma h extat, permittitque indistinctè, posse pœnæ nomine legari: ob id certè, quòd non videatur iniquum, si is qui à testatore honoratus est, catenus ac pro modo patrimonij grauari quoq; i valeat, præsertim cùm testatoris voluntas pro lege sit seruanda. k 4

† Et hoc procedit, siue sit adiecta pœna per modum solutionis, scilicet quod hæres tantùm soluere teneatur: siue per modum priuationis, vt quod priuetur eius hæreditate: siue per modum translationis, vt quia quod prælegauerat hæredi, leget alteri. Istis enim tribus modis pœnam adiici, Iustinianus hic docet. 5

h l. vnica, C. de his quæ pœnæ nomine.
i l. ab eo, C. de fideic.
k §. disponit, Nouel. de nupt. l. sermo, §. vlt. de leg. 1. & l. in conditionib. de condit. & dem.

f *Exceptis videlicet*] † Si pœna legato adiecta vel impossibilitatem contineat, vel sit contra leges, aut aliàs probrosa & ignominiosa testatori existat, tunc sine vllo damno, etiam neglecto testatoris præcepto, seruabitur emolumentum, nempe l relictum. Impossibilitatem autem continere dicitur, quando natura impedimento est, quo minus aliquid fiat: vt si testator iubeat hæredem, si cœlum digito attigerit, Sempronio dare centum. † Contra leges id dicitur esse, quod de iure fieri nequit, vt si iubeat hæredem sub pœna aliquid facere, quod sit legibus interdictum, vel contra bonos mores: veluti, Hæres meus, si patrem non occideris, vel si parentibus alimenta præstiteris, Seio centum dare damnas esto. † Probrosum autem præceptum appellamus, velut si testator hæredi sub pœna mandet, quod ipsi testatori adferret ignominiam: vt si iuberet ossa sua in mare proiici, vel se sub patibulo sepeliri. Porrò quæ hic deficiunt circa hanc materiam, ex Baldi Commentariis ad prædictam Iustiniani m Constitutionem, singula penitius inquirentis, petenda sunt. 6 7 8

l Sunt verba Iustiniani in d. l. vnica.
m in d. l. vnica.

g *Secta meorum temporum*] † Sectam dicimus alicuius opinionis aut sententiæ diligentem ductum, atque electionem n: Græci αἵρεσιν vocant. † Quemadmodum sectæ habentur inter Philosophos duæ præcipuæ: quarum altera Academicorum, altera Peripateticorum est: sic etiam Iurisconsultis diuersæ atque adeò pugnantes opiniones succreuerunt, sectásque pepererunt: de quibus Vlpianum sex libros scripsisse constat. Vnde qui vel Cassium vel Sabinum sequebantur, *Cassiani* vel *Sabiniani*: qui verò Proculum, *Proculiani* o dicebantur. Sic ergo Iustinianus per sectam suorum temporum, eam iuris sententiam intelligit, quæ vt est verior, & Imperatorio quoque calculo confirmata: ita nihil, quod à iustitiæ vel æquitatis tramite deuiet, admittit. Vtitur & alio loco p Iustinianus hac loquendi formula. 9 10

n Ferrar. hic.
o §. cùm ex aliena, ℐ. de rer. diuis. & l. adeò, §. cùm quis, de acq. rer. dom.
p l. vlt. in fin. C. de pact.

De ademptione legatorum & translatione. Tit. XXI.

1 *Licet testatori reuocare suã voluntatẽ, quotiescunq; voluerit: etsi sit iurata.*
2 *Ademptionis verbum continet & translationem.*
3 *Translatio quid?*
4 *Translatio nisi præcedente ademptione fieri nequit.*
5 *Quot modis fiat legati translatio.*

Quia † in testamentis faciendis cuilibet permittitur, voluntatem suam superiorem reuocare in vita, adeò quòd etsi iurauerit testator, se in conscripto semel testamento velle consistere, lege tamen ciuili reuocandi potestatem habeat. Debet enim vltima voluntas esse ambulatoria vsque ad extremum vitæ exitum a. Ea ergo ratione legatorum ademtio introducta est, vt liberum testatori sit legatum alicui relictum, adimere atque auferre, vel in alium pro voluntate transferre. De hac igitur post legatorum dationem iusto ordine subsequitur. † Est autem *ademtionis* verbum generale, & translationem quoque continet: nam à quo quid transfertur, huic adimi quoque necesse est. Vnde etiam est, quod textus Noricus hunc titulum simpliciter *De ademptione legatorum*, inscriptum habeat. † *Translatio* verò legatorum in alterum collatio dicitur, in eo † ab ademptione tantùm distans, quòd hæc prior sit translatione: in tantum, quod translatio prorsus fieri nõ possit, nisi præcedente ademptione: cùm è conuerso ademptione facta non sit opus confestim translationem subsequi, quando testator ademta legata, vel retinere b potest. † Erit autem tum translatio le- 1 2 3 4 5

a l. quòd si iterum, de adim. legat.
b Ferrar. hic.

tio legati, cum testator id, quod alicui legarat, aut à persona in personam transfert, aut ab eo, qui dare iussus est, transfert, vt alius det: aut cùm rem pro re dare iubet: aut denique quod purè datum est, sub conditione transfert.

Ad textum.

1.2.3 *Legata quando ipso iure vel ope exceptionis ademta censeantur.*
4 *Ademtionem quibuscunque verbis reuocationem denotantibus fieri posse.*
5 *Nec refert, an subsequantur, vel præcedant legatum.*
6.10 *De translatione legatorum: & quomodo fiant.*
7 *Legatum eisdem conditionibus migrat in alium, quib. priori relictũ fuerat.*
8 *Si eadem summa bis legetur eidem, vel diuersis, quid iuris sit.*
9 *Quid si eadem species diuersis legetur separatim?*

Ademtio legatorum ([a] siue eodem testamento adimantur, [b] siue codicillis) [c] firma est. [d] sed & si contrariis verbis fiat ademptio: veluti si quis ita legauerit, DO LEGO: ita adimatur, NON DO, NON LEGO: siue non contrariis, sed aliis quibuscunq; verbis. [e] Transferri quoque legatum ab alio ad alium [f] potest: veluti si quis ita dixerit, HOMINEM STICHVM, QVEM TITIO LEGAVI, SEIO DO LEGO: siue in eodem testamento, siue in codicillis hæc fecerit: quo casu simul & Titio adimi videtur, & Seio dari.

a *Siue eodem testamento*] Vel etiam in alio, quantumuis imperfecto: modò in hoc expressè auferatur, quod in priori erat relictum.

b *Siue codicillis*] Siue etiam sine vlla scriptura: quia sola voluntas sufficit ad infirmanda [a] legata vel fideicommissa.

1 c *Firma est*] † Valet ergo ademtio legatorum, siue ea in eodem testamento, siue in alio solenni & perfecto, siue in codicillis postea factis, siue etiam absque scriptura adimantur, adeò quidem, vt ipso iure ademta censeantur. Accursius [b] tamen in codicillis dissentit, volens in his legata non ipso iure, sed exceptionis tantùm ope adimi. Sed hoc Bart. [c] falsum esse docet, siue codicilli testamento sint confirmati, siue non sint, nisi ab intestato facti essent: tunc enim confirmatio per aditionem hæreditatis venientium ab intestato requiritur [d]. In hoc tamen est differentia, quod ademtione, in eodem testamento contingente, adeò tollitur ipso iure legatum, vt iudex hærede etiam tacente, legatum non deberi, pronunciare sit obnoxius, cum ipsi testa-
2 mento insit ademtio, nec possit [e] iudici non liquere. † At verò vbi legatum in alio testamento perfecto, vel codicillis ademtum est, licet ipso iure ademtio existat, non tamen aliter iudex secundum hæredem pronunciare tenetur, nisi hæres exceptio-
3 nem facti & intentionis proposuerit [f]: quia iudici eo casu potest non liquere. † Quòd si ademtio in alio testamento minus solenni ac imperfecto fiat, legata non nisi exceptionis ope adimi, expressi iuris [g] est.

4 d *Sed & si*] † Ad legatorum ademptionem quæcunque verba legati reuocatio-
5 nem inferentia sufficere, Iustinianus hic docet. † Cui addendum, nihil referre, an ea verba legatum præcedant, an subsequantur: voluntas enim adimere volentis paginam vtramque [h] facit: adeò quidem, vt satis sit, eam voluntatem vel nudis verbis sine scriptura duorum integrorum testium fide comprobare [i]: Potest etiam mutatæ voluntatis coniectura colligi ex variis circumstantiis: veluti ex capitali simultate testatoris cum legatario, si non redierint in [k] gratiam: vel si legatarius testatore mortuo ante traditionem legati, eius vxorem viduam compresserit: quia legatum censebitur tacitè ademtum esse [l]:

6 e *Transferri*] † Translatio legatorum & in testamento eodem vel posteriori, & in codicillis potest fieri: quod textus satis explicat. Nam si, quod Titio legaui, Seio do lego, tacitè legatum Titio censeor ademisse. Quod procedit, etsi is, in quem transferatur legatum, eiusdem non sit capax: cùm hîc defuncti voluntas eo ipso sortiatur effectum, quod se velle adimere declarat: & hoc ad adimendum sufficit. [*] Sicque non obstat quod vulgò dicitur, *non præstare impedimentum quod de iure non sortiatur ef-*
7 *fectum* [m]. † Cæterùm si is, in quem legatum transfertur, ex testamento capere possit,

a l. 18. si iure test. de legat. 3.
b hic in gloss.
c l. 14. si ita sit adscriptum, de legat. 1.
d No. in l. qui filio, s. 1. de iure codicill.
e Per ea quæ not. in l. vnic. C. vt quæ desunt aduoc.
f Bart. in d. l. si ita sit adscriptum.
g Bart. ibid.
h l. si mihi & tibi, s. vltim. de legat. 1.
i d. l. si iure testament. de leg. 3. l. fideicomm. C. de fal. Ias. hic.
k l. 3. s. vlt. de adim. leg. l. ex parte, eod. tit.
l Gloss. & Dd. in d. l. fideic.
* l. planè. s. 1. l. etsi transferam. & l. legatum, hoc tit.
m c. non præstat, de reg. iur. in 6.

tùm semper legatum eisdem conditionibus migrat in ipsum, quibus priori fuerat re-
lictum, nisi sit conditio, quæ priori personæ cohæserit [n]. † Illud quoque addendum. 8
Si quantitas eadem separatim duobus legetur, vt quia dicat testator, *Centum Titio,*
lego, centum Seio lego, geminata summa videtur, nec Titio quicquam adimendum
erit. Sin verò eidem legata, puta dixit testator: *Centum Titio lego,* hoc casu summa
multiplicata non est, nisi id legatarius sensisse testatorem [o] probet. Ex diuerso hæ-
res probabit non esse multiplicatam, si codicillis iterum legata sit: quod in eisdem
tabulis errore his idem scriptum magis credatur, quàm in [p] diuersis. † Sed etsi spe- 9
cies legata sit separatim duobus, si concurrant, partes faciant: deficiente altero pars
alteri accrescet, nec adempta alteri videbitur, [q] nisi probetur. Aliud enim est separa-
tim duobus eandem rem legare, *Titio Stichum lego:* & deinde post in eodem testa-
mento, vel in codicillis ad testamentum pertinentibus, *quem Titio legaui, Sempronio*
lego, nouissima enim hic voluntas seruari [r] debet.

n l. legatū sub conditione. h. t. Platea hic.
o l. planè, de leg. 1.
p l. quinquaginta. de proba.
q l. si plurib. de leg. 1. & d. l. planè, §. si ead.
r l. translatio. in fin. hoc ipso tit.

e *Potest*] † Paulus [f] quatuor modis translationem legati fieri scribit. *Aut enim à* 10
persona in personam transfertur, aut ab eo, qui dare iussus est, transfertur, vt alius det:
aut cùm res pro re datur, vt pro fundo decem aurei, aut quòd purè datum est, trans-
fertur sub conditione.

f d. l. translatio.

De lege Falcidia. Tit. XXII.

1 *Continuatio huius tituli.*
2 *Lex Falcidia quando & à quo lata: & vnde dicta.*
3.4 *Error Dionis & Eusebij circa legem Falcidiam.*
5 *Falcidia pro quadrante hæreditatis: & de aliis huius verbi acceptionibus.*

Quoniam † legis Falcidiæ beneficio legata etiam [a] inuito testatore diminui con- 1
tingit: ideo de ea post ademptionem legatorum iusto ordine subiicitur. Per hanc
enim legem coarctata fuit antiqua illa legandi libertas, constitutúmque, ne vltra
dodrãtem bonorum legaretur, quod tituli nostri principium abundè docebit. † Fuit 2
autem huius legis, siue potius Plebisciti: autor C. Falcidius, Tribunus plebis, Cn. Do-
mitio, & C. Asinio Coss. Octauij Augusti tempore, scilicet anno ab vrbe condita 714.
vt Cocceius Dion. lib Rom. hist. 48. & Euseb. in suis chronicis attestantur. Vnde etiam
ab inuentore Falcidio, *Falcidia* dicta [b] est, quemadmodum & multæ aliæ leges à
suis autoribus denominationem habuere. Grauiter ergo hallucinantur, qui putant
Falcidiam à falcando [c] dictam, quòd falcet, hoc est, amputet legata: in quo errore Po-
litum [d] etiam, alioqui grauem autorem, fuisse constat. Porrò quibus verbis hæc lex
lata sit, quóve sensu, Paulus in Pandectis refert: tametsi de eo inter quosdam huma-
nioris literaturæ autores non satis conueniat. † Dion. [e] etiam historicus scribit, eam 3
sub Augusto latam, vt hæredibus scriptis liceret, si grauiter legatis onerati sint, quar-
tam hæreditatis partem tenere: & in hoc benè sensit. Quod autem mox adiicit, li-
cuisse reliquum omittere, si in eo grauati essent, planè falsum est [f]. Neque enim hæ-
redi permittitur partem hæreditatis omittere [g], sed totam omnino agnoscere debet,
licet deductio sibi de singulis rebus competat. † Eusebius verò Cæsariēsis in chroni- 4
cis tradit, Falcidium tulisse legem, ne quis plus testamento legaret, quàm vt quarta
pars hæredibus superesset, si quatuor aut minus essent: sin autem plus quatuor, me-
dietas. Verùm huius medietatis nusquam alibi extat mentio, nec quicquam ad ra-
tionem legis Falcidiæ pertinuit, quot testamento hæredes scripti essent: nam semissis
ad legitimæ [h] rationem, quæ liberis iure naturæ debetur, pertinet, nec quicquam af-
finitatis cum Falcidia habet. † Hinc ergo Falcidia sæpe pro quadrante hæreditario 5
passim ponitur, qui ab hærede, à quo supra dodrantem legatum fuit, retinetur: estq́ue
hæc propria verbi significatio. Sed & pro ea portione verbum hoc vsurpatur, quam
hæreditatem restituere rogatus hæres ex S.C. [i] retinet: ideóque & Falcidiæ commo-
dum ea portio [k] dicitur. Quarta, quæ per legem Falcidiam [l] retinetur. Quinetiam
portio liberis debita [m] appellatur.

a l. penult. C. de pact. l. si totum, ad Treb. l. cum virum. C. de fideic.
b c. quædam, 2. dist.
c Gloss. hic. & in l. 1. ff. eod. ti.
d l. filium quē habentem. C. famil. hercisc.
e d. lib. 48. Ro. hist.
f Alc. lib. 4. parerg. c. 24.
g l. 1. & seq. de acq. hær.
h Auth. nouissima. C. de inoffic. testa. & §. sin verò vltra. Nouel. de triēt. & semiss.
i l. 1. §. inde Nerat. l. 58. §. omnes. ff. ad Senatusc. Treb.
k l. 2. in fin. si quis ali. testa. prohib.
l l. 55. §. 1. ad S.C. Treb.
m l. 1. §. vnde, ff. de inoff. test. l. 31. C. eod. tit.

Princip. tit.

1 *Lex Falcidia duo habuit capita.*
2 *Contra naturam legatorum est, vt totum patrimonium exhauriant.*
3 *Verbum legassit in 12. tabulis.*

4.7.8 *Cessat*

SVperest, vt de lege Falcidia dispiciamus, [a] qua modus nouissimè legatis impositus est. Cùm enim olim lege XII. tabularum libera erat legandi potestas, vt liceret [b] vel totum patrimonium legatis erogare (quippe cùm ea lege ita cautum esset, [c] VTI QVISQVE LEGASSIT SVÆ REI, ITA IVS ESTO) visum est, hanc licentiam coarctare: idque ipsorum [d] testatorum gratia prouisum est, ob id, quod plerunq; intestati moriebantur, recusantibus scriptis hæredibus, pro nullo [e] aut minimo lucro hæreditates adire. Et cùm [f] super hoc tam [g] lex Furia, quàm [h] lex Voconia latæ sunt, quarum neutra sufficiens ad rei consummationem videbatur: nouissimè [i] lata est lex Falcidia, qua cauetur, ne plus legare liceat, quàm [k] dodrantem totorum bonorum: id est, vt siue vnus hæres institutus sit, siue plures, apud eum eósve [l] pars quarta remaneat.

1 a *Qua modus*] † Legis Falcidiæ duo fuisse capita, Paulus [a] scribit, eorundémque verba refert. Primo capite liberam legandi facultatem dedit, id est, datam declarauit, quoniam & antea lege 12. tab. data erat. Secundo capite modum legatorum constituit, his verbis: *Quicunque ciuis Romanus post hanc legem rogatam testamentum faciet, is quantum cuique ciui Romano pecuniam iure publico dare legare volet, ius potestásque esto: dum ita detur legatum, ne minus quàm quartam partem hæreditatis ex eo testamento hæredes capiant, &c.* — a In l. 1. ad l. Falcid.

2 b *Vel totum patrimonium*] † Quod planè contra naturam legatorum erat, vt totum patrimonium consumerent: cùm legatum nonnihil ex hæreditate delibare, hoc est, diminuere, non autem vniuersum, quod hæredis futurum fuit, exhaurire debeat: quod & ex legati definitione constat [b], quæ apud Florentinum I.C. extat. — b l. legatū est. de legat. 1.

c *Vti quisque legassit*] Hoc est, quemadmodum vnusquisque deliberasset ac decreuisset de re sua post mortem ad alium transferenda, ita pro iure seruandum fuerit. — c l. verba. de verb. sign.

3 † Versus fuit duodecim tabularum, in quo, legassit, antiquum verbum latissimam significationem habuit, sed interpretatione coangustatum est, vel legum aliarum, vel autoritate iura constituentium, vt Iabolenus [c] ait. — d l. post missionem. & l. vlt. h. ti. l. Marcell. s. quod autem ad Treb. l. in testamen. 2. C. de testa. milit. & l. in testament. C. ad l. Falc.

4 d *Testatorum gratia*] † Hic scrupulum mouent interpretes. Nam si testatorum gratia, ne intestati diem suum obeant, Falcidiæ detractio inducta est: cur in militum testamentis voluit lex Falcidiam [d] cessare? Nec tollitur scrupulus, si dicas, Falcidiam contra testatoris voluntatem [e] induci: nudam autem & simplicem militis voluntatem [f] attendi. Quoniam illud etiam cogitandum est, in fauorem & gratiam testantium (vt diximus) legem Falcidiam latam esse, ne scilicet intestati morerentur: quare eueniat, vt quod in militum gratiam constituit lex, vt scilicet plena & integra ipsis legata præstentur, hoc in eorum grauissimum odium reflectatur, contra 5 iuris regulam. † Porcius retusis quorundam responsionibus tandem existimat, quod ex quo lex præcipit cessare Falcidiam in militum testamentis, iussisse quoque in- 6 telligatur, vt hæres velit nolit, adeat hæreditatem. † Quemadmodum dicimus, prin- — e l. Titia. h. t. c. Rainuld. de testam. — f l. 1. de testam. mili. quanquā. C. illo tit.

cipem conferendo scienter indigno magistratum, videri etiam secum de incapacitate dispensare g. Nec est, quòd timeat hæres ita compulsus adire: quoniam non tenebitur vltra vires hæreditarias, sicque erit extra omne periculum h. Et quamuis Iason i Porcij solutionem impugnet: eius tamen argumento Decius k pater satis respondet. † Verùm adhuc obstare videtur, quòd etsi non teneatur hæres vltra substantiam hæreditatis, grauetur tamen alias multifariam. Nam præterquam quod legis 7
Falcidiæ beneficium amitteret, cogeretur lites excipere, creditoribus respondere, accepta & soluta rationibus referre, aliisque molestiis hæreditariis inuitus se implicare: quod maximè damnosum esse, nemo non intelligit. Militis autem priuilegium, vt aliud quodcunque, ita interpretandum est, vt neminem lædat, aliénúmque ius nõ minuat l. † Quare Corasij sententia m mihi non improbatur, existimantis, ex quo 8
lex disposuit in militum testamentis Falcidiam cessare: illud quoque voluisse, vt repudiante scripto hærede ob nullum aut minimum lucrum hæreditatem, à substitutis cohæredibus, aut à venientibus ab intestato, quibus ad extremum defertur hæreditas n, legata præstarentur o, ne deludatur defuncti militis iudicium, sed effectum habeat, cui rei lex Falcidia prospicere voluit. Vnde cùm non sit in testamento militis, aditio hæredis scripti necessaria, militibus maximè fauorabile est, & proficuum, in eorum testamentis Falcidiæ locum non esse, quibus damnosum nullo pacto esse potest.

e *Aut minimo lucro*] Et sæpius magno dispendio: quia & æris alieni, & præstandi legati onus suscipere hæres, nondum inuento inuentarij beneficio, tenebatur.

f *Super hoc*] Hoc est, super arctanda legandi licentia.

g *Lex Furia*] † Theophilus lege Furia cautum fuisse scribit, ne cui plus quàm χιλιονομίσματα, seu (vt tunc loquebantur) mille nummi legari possent: alioqui eius, quod amplius legatum esset, quadruplum restitui. Meminit etiam Cicero in Oratione pro L. Cor. Balbo, eiusdem legis Furiæ de testamentis, eius tamen capita non explicat: & Caium Furium Trib. pleb. eam tulisse refert. 9

h *Lex Voconia*.] † Cùm lex Furia quotidie eluderetur, legando multis millenos aureos, Q. Voconius legem tulit, ne plus legatarius, quàm hæres, haberet: quæ & ipsa euertebatur legando multis, vt Theophilus exemplis demonstrat. † Fuit & alia lex Voconia, Anno vrb. cond. 584 lata, Philippo & Capione Coss. cuius Cicero in Oratione in Verrem 6. & pro L. Cornelio Balbo, itémque in Philipp. meminit, quam vtilissimam fuisse Gellius p tradit. *Quid* (inquit) *vtilius Plebiscito Voconio de coërcendis mulierum hæreditatibus?* Nam cùm Q. Voconius, vel vt alij ipsum nominant, Volumnius Saxa Trib. Pleb. immensis largitionibus, quę eo tempore intemperato quodam amore mulieribus fiebant, obuiam ire cupiens, legem tulisset ad populum, ne quis hæredem mulierem faceret: Caius deinde Voconius Aricinus idem Trib. Pleb. paulo amicior mulieribus, ne vltra quadrantem ipsis legaretur, duntaxat interdixit: præterquam si quis census esset, hoc est multam pecuniam, centum millia puta nummûm, aut æris in possessione habens, quem non modò cæteras fœminas, sed ne filiam etiam vnicam hæredem facere vetuit. Quam legem ab authore Voconiam dictam, voce magna & bonis lateribus Cato LXV. annos natus apud Ciceronem De senectute suasisse refert. Et de hac lege Iustinianum hic loqui, Alciatus q, Cantiuncula r, & Balduinus s censent: mihi verò videtur eum huc t non pertinere. 10 11

i *Lata est*] A Falcidio Tribuno Plebis, Augusti temporibus, vt supra annotauimus.

k *Dodrantem*] † Lex ergo Falcidia totum defuncti patrimonium, in 12 vncias siue partes diuisit, vetuitque, ne cui vltra dodrantem, id est, nouem vncias totorum bonorum legare liceret, siue vnus sit institutus hæres, siue plures: sed vt quadrans, hoc est, quarta pars bonorum apud hæredem maneret u. 12

l *Pars quarta remaneret*] † Quod si testator hæreditatem suam vltra dodrantem legauerit, tunc hæres ex quolibet legato tantum pro rata portione detrahet, vt quadrans apud ipsum remaneat. Dixi, *ex quolibet legato*, quia pluribus existentibus legatariis, in vna tantùm re quadrantem retinere non liceret x, sed ex singulis legatis pro rata deducere oportet. Nisi vel rei legatæ natura diuersum suadeat, vt quia commodam diuisionem non admittat; vel inter partes ita conueniat; vel quartæ nomine quippiam, quod satis est, à testatore præscriptum fuerit; vel aliquid ab hærede vltro & sponte alienatum, in quo tamen ad iudicis recurri arbitrium y debet. 13
† Cæterùm si hæres ex liberis z sit, tum primò legitimæ à natura debitæ rationem habet. 14

g quidam cõsulebant. de re iud. l. ité Vlp. §. fin. de excus. tuto.
h d. l. in testa. in fin. C. de testa. milit.
i in add. ad Porc.
k d. l. in testamento.
l l. cùm filius, de test. milit. l. nec auus, Co. de emancip. libero.
m in l. filium quem, C. famil. hercisc. in prælud. num 29.
n Auth. hoc amplius, C. de fideicom.
o l. miles ita hæred. §. fin. de test. milit.
p lib. 10. c. 1. eiusdem meminit etiam Pom. Lætus in libello de Legibus.
q lib. Parerg. c. 24.
r in sua Paraph.
s Hic.
t Vide Egvinar. Baro. hic.
u Conas. in d. l. filium quem, in præud. nu. 24. C. famil. hercis.
x l. in princ. hoc tit. & per rex. hic.
y Glo. l. 2. C. hoc tit. quæ istud examinat.
z hoc tit. vel in l. Mara.
Tribon.
z Petra. hic.

habet, quam ex tota hæreditate deducit; deinde ex his bonis, quæ supersunt, quartã Falcidiæ iure institutionis legatis detrahit [a], idque secundum quantitatem legatorum: reliquum legatariis cedit. Alij [b] tamen malunt, liberos habere suam legitimã portionem pro Falcidia, sicut & Iustinianus eorum legitimam appellat Falcidiam [c]: nec posse eos vtrunque simul consequi in fraudem legatariorum, præsertim iure,
15 quo nunc vtimur. † Equidem ratio legis Falcidiæ fuit, quod hæredes ob nullum emolumentum vel exiguum recusarent adire hæreditatem: quod in iis, quibus querela de inofficioso datur, locum non habet, cùm trientem vel semissem hodie pro
16 quarta necessariò [d] habeant. † Neque verò in legatis tantùm locus est Falcidiæ, verùm etiam in mortis causa donationibus [e], in mortis causa capionibus [f], in fideicõmissis singularibus, atque iis donationibus, quæ inter viuos quidem fiunt [g], sed morte confirmantur: quales sunt, quæ fiunt inter virum & vxorem, & inter patrem ac
17 filium. † Sunt tamen etiam casus, in quibus Falcidiæ locus non est, quos in vnum veluti fascem contrahere lubet. Igitur Falcidiam non retinet hæres, si inuentarium facere de more neglexerit [h], quia præsumit lex, bona hereditaria suffecisse: si testator vetet [i] heredem Falcidia vti, quod olim facere non poterat: si portio natura debita [k] fuerit legata: si scienter, vel errore iuris soluamus [l] totum legatum: si miles legauerit [m]: si in pias causas legatum [n] sit: si testator vetet [o] alienari: si instrumenta litis legata [p] sint: si libertas [q] relicta sit: si dos vxori prælegata [r], nam cùm recidit hereditas in fiscum, is Falcidiam [s] retinet.

a c. Rainald. de test. no. in cap. Rainutius. eod. Bait. d. l. Marcel s. 1.
b Baldus hic.
c Nouell. de immen. donatio
d Authen: de triente & semiss.
e l. si mortis causa. C. h. tit.
f l. pen. h. tit.
g l. in donation. C. dicto tit. Fab. & Ang. hic post gloss.
h §. sed nostra. ff. de hæred. qual. & diff.
i Auth. sed cum test. C. eo. tit.
k l. sancimus. C. de inoff. test.
l l. 2 C. h. tit.
m l. in testamẽto, & l. similes. ff. & C. eod.
n §. si autem hæred. Auth. de Eccles. tit. Auth. similiter. C. eo.
o Auth. sed in ea. C eod.
p l. si prædiorũ. C. eod.
q l. si seruus tibi. ff. eod. l. Papinianus, de inoff. test.
r l. cum dotem. ff. eod.
s Authent. de hæred. & Falcid col. 1.

§. Et cùm quæsitum.

1 *Effectus huius §.*
2 *Hypothesis in hoc §. explicata.*
3.4 *Dubitandi decidendique ratio.*
5 *In singulis hæredibus ratio legis Falcidia computanda.*
6.7 *Quòd dicitur vni vel pluribus hæredibus vnam quartam sufficere, quomodo accipiendum.*

Et cùm [a] quæsitum esset, duobus hæredibus institutis (veluti Titio & Seio) si Titij pars aut tota exhausta sit legatis, quæ nominatim ab eo data sunt, aut supra modum onerata: à Seio verò aut nulla relicta sint legata, aut quæ partem eius duntaxat in partem dimidiam diminuant: an quia is quartam partem totius hæreditatis, aut amplius habet, Titio nihil ex legatis, quæ ab eo relicta sunt, retinere liceat, vt quartam partem suæ partis saluam habeat: placuit, posse retinere. [b] etenim [c] in singulis hæredibus ratio legis Falcidiæ ponenda est.

1 a *Quæsitum esset.*] † Quod suprà dixit, in deductione legis Falcidiæ non attendi numerum hæredum (siue enim vnus, siue plures sint instituti, sufficit Quadrantem illis saluum & integrum esse) hoc præsenti loco sic accipiendum esse Imper. docet, quando simpliciter & ab omnibus hæredibus legata relinquuntur. Nam si pluribus scriptis hæredibus testator vnum tantùm nominatim legatis supra modum onerauerit, cohæredibus vel nullo legato, vel non vltra quartam grauatis; tum is solùm Falcidia vtetur, cuius portio vel omnino legatis est exinanita atque exhausta, vel
2 certè vltra dodrantem [a] onerata. † Fac ergo (vt ad §. nostri hypothesim perueniamus) hæreditatem esse CCCC. aureorum, testator instituit Titium & Seium vtrunque ex semisse, & legauit nominatim à Titio, iubens eum dare Sempronio ducentos, vel CLXXX. à Seio verò nihil speciatim legauit, vel certè tantillum legauit, quod semisses eius duntaxat in partem dimidiam minueret, sic vt adhuc ei fortè integri sint ducenti, & amplius aurei. Testatore defuncto, Sempronius legatarius cum Titio agebat, integrum petens legatum. At Titius eum exoluto legato nihil, vel vix sescuncem suæ partis esset habiturus reliquum, quartam partem ex suo

a l. 77. in singulis, h. tit.

semisse, hoc est, aureos L. volebat beneficio legis Falcidiæ deducere, ita quod Sempronius non plus, quàm C L. nomine legati esset habiturus. †Ex aduerso dicebat legatarius, satis esse factum à testatore legi Falcidiæ, cùm non vltra dodrantem totius hæreditatis suæ legauerit. Præterea cùm hac ratione potissimùm nitatur lex Falcidia [b], ne testatoris voluntas pereat, sed vt hærede adeunte hæreditatem, sustineatur: videtur in nostra specie non esse locum Falcidiæ. Sufficit enim Seium adire, ita quod testamentum propter adiectionem alterius cohæredis non adeuntis non videatur intercidere. Coorta [c] igitur hac quæstione responsum est, suæ quemque partis, in qua hæres scriptus esset, quartam ex lege Falcidia retinere posse. Neque ideo ergo, quod Seius integrum semissem habet, impedimento id erit Titio, quo minus quadrantem suæ institutionis retineat. †Nec obstat, quod de Falcidiæ introducendę ratione hic cessante obiectum est: ob id enim Titio licet quoque deducere, vt seruetur testatoris voluntas eo modo, quo expressim disposuit. Id autem quia nominatim Falcidiam non prohibuit, satis vtique intellexit, leges in suo testamento locum [d] habituras. 3 4

b *Etenim in singulis*] Idque & ante Iustinianum [e] Caius quoque respondit. † Colligenda ergo hinc regula est, *In singulis hæredibus rationem legis Falcidiæ ponendam esse*: quod [f] & in substitutis hæredibus locum habet. † Per quod mitigandum est id, quod Imperator suprà dixit, *vni aut pluribus hæredibus quadrantem vnum totius patrimonij sufficere*: vt procedat, si legata simpliciter, aut ab omnibus relicta sint. aliud certè, si vnus duntaxat grauetur nominatim: is enim quartam eius portionis, ex qua institutus est [g], retinere non prohibetur. † Cæterùm quod hic de singulis hæredibus dicitur, non est trahendum ad singulas portiones hæreditarias: quæ si ex substitutione, vel iure accrescendi in eundem concurrant, ita confunduntur, vt simul omnia bona hæreditaria spectentur, an legatis paria sint. Itaque si libera aliqua portio, nullisque legatis onerata alteri accedat portioni vltra modum grauatæ, prodest legatariis huiusmodi [h] accessio: neque iniuria. quandoquidem is, cui portio non grauata obtigit, lucrum sentit: non mirum ergo, si legatorum contributioni [i] subiiciatur. Aliud est, si grauata portio liberæ, aut non grauatæ accederet: quia nihil hoc commodabit legatariis [k], cùm nulla fiat portionum confusio, sed separatim considerentur singulæ. 5 6 7

c *In singu hæred.*] Diuisim scilicet & nominatim vltra modum oneratis. alioquin si coniunctim ac confusè onerentur, non est separata singulorum ratio.

b vt §. in princ. huius tit.

c propter Authent. sed cum testator. C. h. t.

d arg. l. nemo potest, de leg. 1. & l. quidã, de verb. oblig.

e d. l. in singulis.

f l. is qui quadringenta, de vulga.

g gl. hic verbo retinere. Bart. Ang. & Imo. l. in quartã, hoc tit. & Platea. hic.

h l. quod si alterutro. h. t.

i Vide Bart. l. qui fundum. §. cohær. hoc ipso tit.

k l. 1. §. si cohæredis, & d. l. quod si alterutro. h. tit.

§. Quantitas.

1 *In ratione legis Falcidiæ, quantitas patrimonij morte testatoris spectanda.*
2 *Et quæ sit ratio.*
3 *In legato conditionali, vel rei alienæ: non inspicitur in Falcidia tempus mortis testatoris.*
4 *Fructus quando in Falcidiam veniant.*

[a] Quantitas autem [b] patrimonij, ad quã ratio legis Falcidiæ redigitur, [c] mortis tempore spectatur. Itaque (verbi gratia) si is, qui centum aureorum patrimonium in bonis habeat, centũ aureos legauerit, [d] nihil legatarius prodest, si ante aditam hæreditatem per seruos hæreditarios, aut ex partu ancillarum hæreditariarũ, aut ex fœtu pecorum tantùm accesserit hæreditati, vt centum aureis legatorũ nomine erogatis, hæres quartã partẽ hæreditatis habiturus sit: sed necesse est, vt nihilominus quarta pars legatis [e] detrahatur. Ex diuerso, si LXXV. legauerit, & ante aditã hæreditatẽ in tantùm [f] decreuerint bona (incendiis fortè, aut naufragiis, aut morte seruorũ) vt non amplius, quã

LXXV.

LXXV. aureorum substantia, vel etiam minus relinquatur: solida legata debentur. Nec ea res damnosa est hæredi, cui liberum est [g] non adire hæreditatem: quæ res efficit, vt sit necesse legatariis, ne [h] destituto testamento nihil consequantur, cum hærede in portione pacisci.

a *Quantita.*] Imperator ex [a] Caio Iurisconsulto hic refert, quodnam tempus in ratione legis Falcidiæ circa quantitatem rerum hæreditariarum considerari debeat: an mortis testatoris, vel aditæ hæreditatis? † Et respondet, eam quantitatem, quæ mortuo testatore extat, spectandam esse: nec referre, si postea inter mortem & aditam hæreditatem quicquam tali quantitati vel accesserit, vel etiam decesserit. hæredi enim, non legatariis decessisse vel accessisse intelligetur: quod exemplis latius illustrat Iustinianus. † Hec autem ista ratione sic responsum esse [b] Iason scribit, quod cùm regulariter legata cedant à morte [c] testatoris, lege autem Falcidia resecentur legata ipso iure, facilè colligitur, tempus mortis testatoris in Falcidia spectandum esse. Tum enim, si aliàs cessura essent legata, simul etiam vel consistunt, vel [d] ipso iure cadunt aut resecantur. † Vnde consequitur, in legato conditionali [e], vel rei alienæ, quod non cedit à morte testatoris, in ratione legis Falcidiæ non inspici tempus mortis, sed aditæ hæreditatis. atque ita [f] Marcelli responsum Iason accipiendum esse censet, aliàs difficile & intricatum. † Ex prædictis & illud quoque consectarium est, fructus iacente post defunctum testatorem hæreditate perceptos, in Falcidiam non computari: nisi aliud disposuerit [g] testator, aut fructus mortis tempore sint sati, quia pars rei tunc [h] habentur: aut si testatoris iudicio percipiantur ex re, quam [i] legauit.

b *Patrimonij*] Rerum hæreditariarum, quæ ipsius testatoris fuerunt: secus est in nominibus [k] hæreditariis: quia sufficit ea soluendo fuisse mortis tempore, licet postea esse desierint. Quòd si mortis tempore non erant, postea autem extiterint, id quoque legatariis proficiet: quoniam & mortis tempore suberat quædam spes melioris [l] huius fortunæ.

c *Mortis tempore*] Quo tempore legata quoque cedunt.

d *Nihil legatariis prodest*] Nec etiam nocet, si quod damnum contingat.

e *Detrahatur*] Quoniam omne commodum & incommodum hæreditatis ad hæredem pertinere, non ad legatarios.

f *Decreuerint bona*] Quæ scilicet in genere legata sunt. Nam si species, id est, res aliqua certa legata fuerit, & sine vlla culpa vel mora hæredis perierit, legatario perire censetur, nec hæres ei quicquam debet: quod [m] alibi annotauimus, & diligenter animaduertendum esse in legis Falcidiæ ratione [n] Martianus commonet: cuius responsi collatio ad hunc §. non parum confert.

g *Non adire hæred.*] Neque enim ea res debet alicui videri damno esse, quam volens fecerit [o].

h *Destituto test.*] Nullo scilicet hærede adire volente.

a l. in quantitate, h. t. ff. l. in ratione, eod. tit.
b hic in addit. ad Porc.
c l. 1. §. cum igitur, C. de cad. toll. & l. à Titio, de furt.
d dixi §. ad initium huius tit. l. lineam, ff. h. t.
e gl. in l. Papinianus, ff. de seruit. gl. l. si hæc. seruus, de leg. 1.
f in l. cum quo de peculio, h. t. ibi Bart. & Angel. hic.
g l. quod autē, ff. eod. tit.
h l. in lege Falcidia, hoc tit. & l. fructus, de rei vend.
i l. Paulus, §. 1. quod de bon. & fruct. ff. h. t.
k propter d. l. cum quo. vbi Bart.
l l. si defunctus, C. arbitr. tut.
m §. si res legat. § de legat.
n d. l. in ratione 2. §. diligenter.
o l. damnum, de reg. iur. lib. 6.

§. Cùm autem.

1 *In Falcidia retinenda æs alienum non computatur.*
2 *Nec funerales impensæ.*
3 *Funeris appellatione quid veniat.*
4 *Pretia seruorū testamento manumissorum in Falcidia non computantur.*
5 *Quomodo Falcidia computatio ineunda.*
6 *Quandoque bina deductio fit in Falcidia.*
7 *An Falcidia, quæ non detrahitur de legato pio, alia legata aggrauet.*

[a] Cùm autem ratio legis Falcidiæ ponitur, antè deducitur [b] æs alienum, item [c] funeris impensa, & [d] pretia seruorum manumissorum: tunc demum [e] in reliquo ita ratio habetur, vt ex eo quarta pars apud hæredē remaneat: tres

verò partes [f] inter legatarios distribuantur, pro rata scilicet portione, quod cuique eorum legatum fuerit. [g] Itaq; si fingamus cccc. aureos legatos esse, & patrimonij quantitatem, ex qua legata erogari oportet, quadringentorum esse: [h] quarta pars legatariis singulis debet detrahi. Quod si [i] trecentos quinquaginta legatos fingamus: [k] octaua debet detrahi. Quod si quingentos legauerit: [l] initiò [m] quinta, [n] deinde quarta detrahi debet. Antè enim detrahendum est, quod extra bonorum quantitatem est: deinde quod ex bonis apud hæredem remanere oportet.

a *Cum autem*] Hoc §. exponit Iustinianus, quæ bona testatoris in Falcidiæ retinendæ ratione computari, vel non debeant, & quomodo ratio legis Falcidiæ, id est, computatio sit ineunda.

b *Æs alienum*] † Primò ergo in ponenda ratione legis Falcidiæ deducitur æs alie- 1
num: ob id certè, quia bona cuiusque ea intelliguntur, quæ deducto ære alieno [a]
supersunt. Quo in numero etiam ponendum est, si quid ei testator debuerit, quem
hæredem [b] instituit: sicuti si debitor creditori hæres existat, & confusione liberetur,
tamen locupletiorem hæreditatem percipere videtur, adeóque ei quo minus Falcidia fruatur, computandum erit [c] quod debuit.

c *Funeris impensa*] † Secundò in Falcidiam non computantur funeris impensæ [d], 2
quæ adeò æri alieno comparantur, vt etiam omne creditum præcedere debeant,
quando hæreditas [e] soluendo non est. Addit Bartolus [f] eas etiam doti vxoris præferri: multo magis ergo legatis. Sanctius enim est, de suo testatorem funerari, quàm aliquos legata [g] consequi. † Funeris autem appellatione venire debet, quicquid cor- 3
poris causa, antequam defunctus sepeliatur [h], consumptum est. Marcellus [i] in funeris impensam intelligit non omnem funeris pompam, sed illud duntaxat, quod funeris causa, atque adeò pro testatoris dignitate, rebúsque insumptum est: nam monumenti impensa saltem necessaria & modica Falcidiam [k] effugit: ea tamen res omnis arbitrio iudicis relinquenda [l] est. Equidem nec veteres Mausolæa illa sepulcrorum, atque immodicos funerum sumtus, è republ. esse censuerunt [m]. quare inter alia lege 12. tabul. cauerunt, *Ne quis ascia monumentum poliret, néve in vrbe peneret*: sic fore rati, vt sumptus illi inanes cenotaphiorum tandem minuerentur, modúmque inuenirent.

d *Precia seruorum*] † Precia quoque pro seruis manumittendis relicta Falcidiam 4
effugiunt, siue hi expressa testatoris voluntate, siue tacita iuris potestate manumittendi [n] sint, idque fauore libertatis.

e *In reliquo*] Scilicet patrimonio defuncti.

f *Inter legatarios distribuantur*] Non habita ratione vtrum prius aut posterius legatum [o] sit.

g *Itaque si fingamus*] Tribus exemplis illustrat, quod de computatione Falcidiæ
dixit. † Aut enim testator tantum legauit, quantum in bonis habuit: & tunc quarta 5
pars suæ partis singulis erit duntaxat detrahenda. Aut minus legatum est, quàm in patrimonio reliquit, supra dodrantem tamen: & tum pro rata singulis defalcandum erit, dum quarta hæredi retinenda efficiatur. Aut denique plus legatis erogauit, quam habuit in bonis tempore mortis: ea specie ita ratio legis Falcidiæ initur, vt quantitati legatæ, aut æstimationi rerum legatarum detrahatur primùm omnium id, quod excedit patrimonium: deinde singulis legatariis quarta pars suæ partis institutionis auferatur.

h *Quarta pars*] Nempe centum aurei pro rata cuiusque.

i *Trecentos quinquaginta*] Testatore relinquente quadringentos.

k *Octaua*] Nempe quinquaginta: quæ pars octaua ad alteram octauam, quam hæres ex testamento habet, beneficio legis Falcidiæ coniuncta efficiet vt hæres suum quadrantem integrum percipiat.

a l. subsignatū, §. bona. de ver. signif. l. 1. §. vlt. hoc t. l. 1. in imponenda. C. eo.
b l. qui fundū, §. si quis hæredem, hoc tit. l. irritum, C. eod.
c l. 1. §. si debitor. & l. quod autem, hoc t. & vide Cantiunc. hic latius hoc declarantem.
d l. Papinianus §. quarta autē, de inoff. test.
e l. penult. de relig. & sumpt. fun.
f in l. 1. vers. oppos. 4. solut. matr.
g l. at si quis, §. 1. de relig.
h l. funeris, hoc tit.
i l. in imponenda. hoc tit.
k l. 1. de impēsa. l. nec amplius, h. t. l. Pap. §. omnium autem quarta, de inoff. testam. l. etsi quis, §. æquum. de relig.
l gl. d. l. 1. §. si.
m Vide Cic. l. 2. de leg. ad filium. Plin. lib. 35. cap. 2. Budæ. l. quicunque, de instito.
n gl. hic, verb. seruorum.
o Ang. & Ias. hic.

l Initio

6 l *Initio quinta*] † Et sic bina deductione opus est, quando testator vltra sui patrimonij vires legauit. Fit autem prima deductio non quidem per legem Falcidiam, quæ tantùm ad legata dodrantem excedentia, intra tamen facultates prospexit: sed per legem 12.tabul.quæ ea duntaxat legata confirmauit,quæ relinquuntur à re sua, non item vltra substantiam.Dicebat enim lex illa:*vti quisque sua rei legasset,ita ius esto*,hoc est,vti statuerit,siue decreuerit.

m *Quinta*.) Etiam de legatis Falcidiæ non p obnoxiis,vt sunt legata ad pias causas destinata: & si q quæ sunt his similia. sicque hac prima deductione reditur ad matri-
7 monij quantitatem. † Illud in controuersiam trahitur,an Falcidia, quæ non deducitur de legato pio,alióve consimili Falcidiæ non subiecto,aggrauet alia legata: ita quod de aliis eò plus detrahendum sit? Et siquidem vni atque eidem duo legata relicta sint,quorum alterum Falcidiæ subsit, alterum non item, verum est, à legato defalcabili fieri deductionem vtriusque legati nomine r. Sin verò pluribus legatariis relicta sint,ipsis huiusmodi legatorum Falcidiam effugientium libertatem non obesse,verius est.

n *Deinde quarta*] Supputatione facta de singulis legatis Falcidiæ subiectis:atq; ita hæredi quadrans totius hæreditatis remanebit saluus.& hæc est secunda deductio.

p Bart.l.si post missionem.h.t.
q vide gloss.L. test.C.hoc tit.
r atque ita cōtra Bart. communiter obtinuit per gloss. Aut.similit. C. h.tit.Ang.hic.

De fideicommissariis hæreditatibus, & ad S.C. Trebellianum. Tit. XXIII.

1 *Substitutio directa, & fideicommissaria,quomodo differant.*
2 *Item hæres fideicommissarius, & fiduciarius.*
3 *Fideicommissaria substitutio propriè non est substitutio.*
4 *Verbum substituendi dupliciter accipi.*
5 *Duplex fideicommissum, vniuersale & singulare.*
6 *Defensus ordo huius tituli.*

Hactenus de hæreditatibus, directò tam instituendo, quàm substituendo relictis, pertractatum est:modò de hæreditatibus quæ per fideicommissum,& sic via obliqua
1 relinquuntur,subiicitur. † Diximus autem alibi a, summam seu præcipuam substitutionum diuisionem esse, quòd alia sit directa, alia obliqua seu fideicommissaria. Directa quidem est,quando testator vult hæredem substitutum ab ipso testatore capere immediatè,& non ministerio b alterius. Obliqua verò est, quando testator vult substitutum non capere immediatè ab ipso testatore,sed ex manu alterius:puta quia vno instituto,eum grauat alij restituere:& tunc ille substitutus capit ab hærede,non
2 à testatore, licet dicatur c succedere testatori. † Et is quidem,cui ex fideicommisso restituenda est hæreditas,*fideicommissarius*: alter verò, qui fideicommisso grauatus est, *fiduciarius hæres* d dicitur: sicut & ipsa hæreditas fideicommissaria ab Vlpiano e *fiduciaria* appellatur. Hoc ergo titulo de obliqua seu fideicommissaria substitutione tractatur. Quod cùm ita sit,mirum videri potest,cur Imp.hunc titulum potius de fideicommissariis hæreditatibus, quàm de fideicommissaria substitutione inscribere
3 voluerit? † Sed ideo hoc est,quoniam hæc propriè & strictè, non est substitutio,id est, secunda institutio, sed quoddam fideicommissum: idque f Doctores communiori calculo probant,multisque argumentis aduersus Alexandrum & Socinum Bel-
4 lonus g nouissimè defendit. † Equidem si verbum illud (*substituo* vel *substitutio*) cōsiderare velimus quo ad sui significatū & deriuationem, (quo casu nihil aliud est, quàm sub aliquo præcedenti quid statuere & ordinare) tunc fideicommissum rectè dicetur substitutio. Est enim quoddam statuti,& ordinati testatoris facta sub præcedenti institutione,seu præcedenti voluntate,quando fit ab intestato. Habent namque venientes ab intestato,tacitam voluntatem defuncti. h Sic iudex quoque dicitur iudici i substitui. Sin verò verba illa restringantur ad hæredum k institutiones (quo casu nihil aliud est substitutio,quàm institutio facta sub alia institutione) tunc fideicommissum propriè non dicetur substitutio. non enim fideicommissarius primò, nec secundò institutus, sed alius de cuius manu fideicommissarius debet hæredita-
5 tem accipere. † Porrò ad rem quod attinet, Fideicommissorum aliā sunt *vniuersa-*
6 *lia*,hoc est,ad hæreditatem spectantia: quibus totum patrimonium,siue partem hæres alij restituere rogatur. Alia *singularia*,cùm testator hæredem rogat,vel eius fidei

a §. de vulg. subst.in Rub.
b l. si ager,de rei vend.
c l.cohæredi. §.cum filiæ, de vulg.
d l.si postulante.ad S.ad Trebell.
e l.certi condictio, si certū petat.
f in Rubr. de vulg. & pup. & C.eod.
g lib.3. Supput. c.19.
h l.cōficiuntur de iur.cod.fa.§. sed gregis, §.de ter. diuis. l. vel inutilium,cum l.seq.de vsufr.
i l.penult.iud. sol.
k vt in l.1.de vulg.

committit, rem aliquam singularem siue particularem in specie vel quantitate consistentem restituere alteri. † Quanquam autem Imp. [l] spopondit, inter cætera, se 6
post legatorum explicationem de singularibus fideicommissis tractaturum: tamen hoc titulo, de vniuersalibus, tanquam dignioribus præmittere voluit. Sic enim & ante legata, de hæreditatibus directo relictis, suprà [m] quoque disseruit: quod vniuersitatis prior, potiórque sit ratio.

l §. de legat. in princ.

m §. fin. §. per quas pers. nob. acquir.

Princip. tit.

1 *Quo tempore fideicommissa cœperint.*
2 *Hodie quibus directò non potest relinqui, nec per fideicommissum licet.*
3 *Quandò dicatur quis in fraudem iuris accommodare fidem.*
4 *Hæres fideicommisso grauatus, an olim saltem naturaliter obligatus fuerit, distinctione explicatur.*
5 *Diuus Augustus fideicommissa ad necessitatem iuris primus retraxit.*
6 *Fideicommissa an & quomodo olim, quomodo item hodie peti possint: & num. 7. & 8.*
9 *Quæ actiones hodie pro fideicommissis vniuersalibus dentur: & num. 11. 12. & 13.*
10 *Tribus modis restitutionem fideicommissi fieri.*
11 *De prætoriis fideicommissariis.*

NVnc transeamus ad fideicōmissa: sed prius est, vt de hæreditatibus fideicommissariis videamus. Sciendum itaque est, omnia fideicommissa [a] primis temporibus infirma fuisse: quia nemo inuitus cogebatur præstare id, de quo rogatus erat. Quibus enim non poterant hæreditatem vel legata [b] relinquere, si relinquebant, fidei committebant eorum, qui capere ex testamento poterant hæreditatem. Et ideo FIDEICOMMISSA appellata sunt, quia nullo vinculo iuris, sed tantùm pudore eorum, qui rogabantur, continebantur. Postea [d] diuus Augustus primus, semel iterúmque gratia personarum motus, vel quia per ipsius salutem rogatus quis diceretur, aut ob insignem [e] quorundam perfidiam, [f] iussit Consulibus autoritatem suam interponere. Quod quia iustum videbatur, & [g] populare erat: paulatim conuersum est [h] in assiduam iurisdictionem: tantúsque eorum fauor factus est, vt paulatim etiam [i] Prætor proprius crearetur, qui de fideicommissis ius diceret: quem FIDEICOMMISSARIVM appellabant.

a *Primis temporibus*] † Nempe ante legem 12. tabul. Fideicommissa enim sub Numa Pompilio viguisse verisimile est, quando tum maximum fuisse [a] fidei religionem constat. Quanquam autem magna esset apud veteres fidei vis, adeò vt huic templum Romæ erectum fuerit: tamen reperiebantur, & tum peruersi, adeóque perfidi homines, qui fidem fallere, ac vltimam testatoris voluntatem fraudare, spe impunitatis non verebantur, & facilè contemnebant officium, ad quod se non [b] posse vllo iudicis officio, nec actionis formula compelli intelligebant. 1

b *Relinquere*] Puta spuriis, incestuosis, deportatis, vel cæteris incapacibus personis, quibus de iure vltra alimenta vel dotem de paternis bonis nihil [c] debetur. † Hodie tamen hoc immutatum est, statutúmque [d], vt quibus non potest directò aliquid relinqui, nec per fideicommissum liceat. Quod adeò verum est, vt si hæres in frau- 2

a Cantiun. hic.
b Fab. Plat. Porc. & Ias. hic.
c c. cum haberet, de eo qui du. in ma. quam pri. pol. per adult. & plenè Bart. l. fi. de his qui. vt indig.
d l. omnib. l. seq. ad Treb. l. si quid relictū. l. ciuitatib. de leg. 2. l. hær. C. de hær. inst.

in fraudem iuris vltra fidem suam accommodarit tacito fideicommisso, indignus
3 censeatur hæreditate, in qua fraudem adhibuit, eáque fisco applicetur. † Dicitur
autem in fraudem iuris fidem accommodasse, qui vel id quod relinquitur, vel aliud
tacitè promittit restituere se personæ, quæ legibus ex testamento capere vetatur: si-
ue chirographum eo nomine dederit, siue nuda pollicitatione [e] repromiserit.
c *Quia nullo vinculo*] Id est, nulla obligatione à iure ciuili approbata: nam obliga-
tio [f] est vinculum iuris: vbi autem non adest iuris vinculum & ciuilis obligatio, res
4 non habet [g] exactionem. † Sed an hæres hoc iure naturaliter saltem obligabatur
restituere? quòd si est, tametsi ab eo exigi non poterat, soluens tamen indebitè repe-
tere [h] nequibat. Hanc dubitationem Bellonus sic dissoluit, vt distinguendum cen-
seat inter relicta personis capacibus, & inter relicta iis, qui legibus ex testamento ca-
pere prohibentur. Hoc enim casu, siquidem tales sint incapaces, quibus ne [i] relin-
quatur, lex resistit, tunc non oritur, ne naturalis quidem [k] obligatio. Sin verò tales
sint, quibus lex neque resistat, neque etiam assistat, vt in [l] deportato, tunc nascitur
obligatio naturalis Altera verò specie constat, indistinctè oriri naturalem obligatio-
nem: propterea quod etsi lex non reciperet huiusmodi fideicommissa, tamen non
etiam resistebat, quo minus relinquerentur. Et hoc videtur Imp. hic innuere, dum
dicit, *quod pudore tenebantur restituere*, &c. nullus enim esset pudor, fideicommissa
non præstare, nisi saltem adesset naturalis obligatio: quoniam de iure naturæ est, fi-
dem non [m] fallere: & pudor, qui hic consideratur, erat in fallendo fidem.
5 d *Diuus Augustus*] † Dixit vnde cœperint fideicommissa: nunc quemadmodum
D. Octauij Augusti opera ad necessitatem iuris retracta sint, & in assiduam ordina-
riámque iurisdictionem conuersa, edisserit. Sanè D. Augustum vltrò paruisse fidei-
commisso L. Lentuli in Africa decedentis, ciúsque voluntatem implesse, Iustinianus
sequenti titulo [n] refert.
e *Quorundam*] Rogatorum restituere.
6 f *Iussit*] † Ergo nullo adhuc certo actionis vinculo continebantur fideicommissa
D. Augusti temporibus, sed pendebant à mero iudicis [o] officio, quod deficientis a-
ctionis loco inuocari solet ex bono & æquo. Hincque Vlpianus [p] ait, Extraordina-
rias appellari fideicommissorum persecutiones: quæ scilicet non habent iuris ordina-
7 rij executionem. † Sanè primis illis temporibus ante Augustum fideicommissa nec
iure actionis, nec officio iudicis peti valebant, quoniam nullo iuris vinculo contine-
8 bantur. † Verùm hodie ex Iustiniani [q] constitutione introducta est certa actio tam
personalis, quàm hypothecaria, pro fideicommissis etiam vniuersalibus consequen-
9 dis. sed & realem quoque dari aiunt: quod Iason [r] post alios latè examinat. † Circa
hoc tamen, vt quid certi habeamus, tria sunt consideranda [s] tempora: primum est an-
te aditam hæreditatem: alterum post aditionem hæreditatis, ante tamen factam re-
stitutionem: tertium post factam restitutionem. Quo ad primum, sine controuersia
est, quod ante aditam hæreditatem nulla fideicommissario competat actio, sed tan-
tum officium iudicis ad cogendum hæredem [t] adire. Quoad secundum tempus, cer-
tum est concedi personalem actionem, vt cogatur hæres à fideicommissario, quando
sponte adijt: quando verò coactus, tunc etiam officium iudicis [u] datur. Realis verò
actio non conceditur, quia supponit dominium ex persona [x] agentis: sed fideicom-
missarius non habet vllum ius in rebus hæreditarijs ante factam [y] restitutionem.
Licet secus sit in singularibus fideicommissis, vbi ante traditionem competit rei ven-
dicatio: sed hoc ideò est, quia in his statim à morte testatoris fictè, ab hæreditatis
aditione verè transit [z] dominium. Hypothecariam tamen concedi fideicommissa-
rio [a] crediderim, eamque hoc casu maximè necessariam esse propter tertios posses-
sores, cùm realis intendi non possit. Neque tamen hæc hypothecaria vlterius se ex-
tendit, quàm personalis, daturque tantum contra bona relicta à testatore, non etiam
10 contra bona hæredis. Venio ad tertium tempus, post factam restitutionem. † Et hic
sciendum, tribus modis restitutionem fieri, verbo, re, & patientia. Si solo verbo facta
sit, licet plerique [c] vacillent an sit translatum dominium: Bellonus tamen transla-
11 tum [d] putat per solam verbalem restitutionem. † Et hoc casu, datur fideicommis-
sario aduersus hæredem personalis actio, cùm tantum sit dominus de iure [e] ciuili,
nec adprehenderit adhuc possessionem bonorum: aliàs esset effectus dominus iure
gentium, ideoque cessaret hæc actio, cùm personalis, ei, qui est dominus per modum
iuris [f] gentium, non detur. Realem pariter hoc casu fideicommissario permitti
constat, si tamen verum est, cum per solam verbalem restitutionem effectum

e l. in fraudem, de his quib. vt indig. Balduin. hic.
f s. 1. J. de obli.
g d. s. 1. Bello. hic.
h l. hoc iure, s. pen. de donat. l. Iulianus, de cond. indeb.
i l. Manichæos, C. de hære. & Manic. l. 1. C. de nat. lib.
k l. si non sortem. in prin. de condict. indeb. Bart. l. cum lex, de fideiuss.
l l. 1. C. de hær. instit. Bart. d. l. cũ lex, n. 6 & 7.
m l. 1. de pac. l. 1. de cõsti. pecu.
n J. de codicil. in princ.
o Ias. hic ad Porc.
p l. pecuniæ verbũ. s. actionis. de verb. sig.
q l. 1. C. com. de leg.
r hic ad Porc. & in Rubr. ff. hoc ti. & l. certi cõdictio, in fi. si cert. petat.
s Bellon. hic, num. 9.
t not. glo. l. & fine scriptura, C. eod. l. si legatus. ibi glo. & Bart. hoc tit.
u Bart d. l. legatus.
x l. in rem, de rei vend. Bart. l. 1 de leg. 1.
y l. facta. h. t.
z l. à Titio. de furt. l. 1. s. 1. ibi gl. verb. cedere, C. de cad. toll.
a d. l. 1. C. com. de leg. in fin.
b d. l. 1. C. eod.
c Ias. hic.
d hic num. 11. qui multa iura allegat.
e sicut & lega. & fideic. partic. d. l. à Titio.
f s. sic itaque. cum ibi not. J. de actien.

g d.l.5. C.com. de leg. in fin.

esse dominum. Item & hypothecariam, cùm reguletur secundum actionem ᵍ personalem, quam fideicommissario competere suprà diximus. † Addit Iason, fideicommissariam quoque hæreditatis petitionem ipsi concedi: quod verum est, respectu aliorum possessorum, quàm hæredis. sed hoc nihil ad præsentem dispositionem: quia nos loquimur de actionibus competentibus fideicommissario contra hæredem, aduersus quem hæ non ʰ dantur. † Porrò si restitutio facta fuit re, personalis actio exerceri nequit, quia fideicommissarius effectus est omni iure ⁱ dominus. Realem verò ei dari Iason censet: quod Bellonus rectè impugnat. ad quid enim actione in rem opus est, facta reali restitutione? contra hæredem certè intendi non potest, qui persoluit, quod debebat, id est, qui restituit, quod ex fideicommisso iussus erat. Quòd si post restitutionem res aliqua perueniat ad hæredem, tunc aduersus ipsum agi poterit, tanquam aduersus quemcunque, non tanquam contra hæredem. Nec obstat, quod hæc actio detur, si verbo facta sit restitutio: quoniam ibi hæres adhuc possidebat res hæreditarias, hic autem fideicommissario facta est realis restitutio. Sed nec hypothecaria hoc casu exerceri potest: nam cum hæres persoluerit, quod debebat, hoc est, restituerit, dissoluitur ᵏ pignus. Et fuit hæc hypotheca inducta, vt voluntati testatoris ˡ satisfieret: cùm ergo satisfactum sit, cessat hypotheca. † Sin verò restitutio facta est patientia, vt quia hæres passus sit fideicommissarium possidere res aliquas animo restituendi (quod in dubio ᵐ præsumitur) tunc ea omnia obtinent, quæ in reali restitutione diximus: quia hoc casu patientia habetur loco ⁿ traditionis, & perinde est, atque si verè & realiter fuisset ᵒ facta traditio.

14 (beside "Addit Iason") · 15 (beside "Porrò") · 14 (beside "Sin verò")

h l.fin.de fideicom.hæred.
i d. 5. sic itaque.
k l.si cùm vēditor. de euict.
l l.2. C.com.de leg.
m Bart.& alij. l.restituta.h.t.
n gl.d.l.restituta. & ibi Alex.
o 5.per traditionem, iuncto 5.interdum, 5. de rer.diuis.

g *Populare erat*] Populo expediens & vtile: vt scilicet, quibus directò non poterat relinqui, per fideicommissum ᵖ liceret.

h *In assiduam*] Vt scilicet assiduè de hoc ius redderetur, sicque in ordinariam iurisdictionem hæc res abiit, conuersaque est.

i *Prætor proprius*] † Refert ᵠ Pomponius, à D. Claudio Cæsare duos Prætores fuisse creatos, qui de fideicommissis intra vrbem ius dicerent. additque in eius vita Suet.ʳ Tranquillus, eundem Imperatorem hanc postea iurisdictionem, quæ quotannis, & tantum intra Vrbem delegebatur, in perpetuum, atque etiam per prouincias demandasse potestatibus. Postea Titus Imp. ex illis duobus prætoribus fideicommissariis vnum detraxit: sicque vnus tantum remansit proprius Prætor fideicommissarius: cuius passim ˢ in Iure nostro fit mentio. 15

p 5.in prin.tit.
q l.2.5.post deinde. D.Claud. de orig.iur.
r cap.25.
s l.2. Cod.qui pot.in pig.hab. l.quæsitum, 5. pen. ff.de leg.3. l.4.in fin.ff.qui ad lib.& l.sicuti legatum, de condit.& dem.

§. In primis.

1 *Fideicommissum in testamento relictum non valet, si careat hæredis institutione: fallit vt num.2.*
3 *Fideicommissum potest etiam in codicillis & ab intestato relinqui.*
4 *Sed etsi inutili testamento ascripta sit clausula codicillaris, fideicōmissū valet.*
5 *Potest etiam in donatione causa mortis fideicommitti.*
6 *Potest non solùm tota hæreditas, sed etiam pars fideicommisso relinqui.*
7.8 *Fideicommissum dari potest sub conditione, item ex die, & ad diem.*
9 *Quare hæres ex die non possit institui.*

ᵃ In primis igitur sciendum est, ᵇ opus esse, vt aliquis recto iure testamento hæres instituatur, eiúsque fidei committatur, vt eam hæreditatem alij restituat: alioqui inutile est testamentum, in quo nemo hæres instituitur. Cùm igitur aliquis scripserit, ᶜ LVCIVS TITIVS HÆRES ESTO: potest adiicere, ROGO TE LVCI TITI VT CVM PRIMVM POTERIS HÆREDITATEM MEAM ADIRE, EAM CAIO SEIO REDDAS RESTITVAS. ᵈ Potest autem quisque & de parte restituenda hæredem rogare. Et liberum est, vel ᵉ sub conditione relinquere fideicommissum, ᶠ vel ex certo die.

a In

a *In primis*] Explicata fideicommissorum origine, ea quomodo relinqui valeant, subiungit.

1 b *Opus esse*] † Nempe, quando quis vult testamento relinquere fideicommissariam hæreditatem. Cùm enim testamentum, in quo est nemo hæres institutus, sit inutile, quoniam institutio hæredis est caput & fundamentum [a] testamenti: nec fideicom-
2 missum in eo relictum valere posse constat. † Quod tamen verum est, quando à principio testamentum est sine institutione: secus si facta fuisset institutio, & ex causa præteritionis vel exhæredationis subuersa, quia tunc ad instar legatorum & fidei-
3 commissum [b] sustinebitur. † Possunt autem fideicommissa non tantum in testamen-
4 to, sed etiam in codicillis, & ab [c] intestato relinqui. † Sed etsi testamento minus solenni, vel nulliter facto adiecta sit clausula codicillaris, fideicommissum tanquam ab intestato exigi poterit, quia per illam clausulam videntur legitimi hæredes rogati restituere [d] hæreditatem. Idem est, etsi in testamento inutili non sit expressim adscripta codicillaris clausula, sed tacitè subintellecta: puta [e] ex verbis æquipollentibus in testamento appositis, ex iuramento testatoris, ex ardore amoris, quem testator erga fideicommissarium habebat, & ex lege municipali, vel consuetudine: nam &
5 hoc casu fideicommissum debetur, petique potest. † Potest etiam testator fideicommisso grauare illum, cui causa mortis bona sua [f] donauit. Idem & in eo obtinet, cui inter viuos donatur: si modò talis donatio ab initio non valet, sed morte donatoris [g] confirmatur: secus si ab initio valet, nec robur ex morte donatoris accipit, quia fideicommissum in ea relictum, inutile est.

c *L.Titius*] Obserua modum & formam fideicommittendi. Necesse est autem verba esse obliqua & precaria, siue etiam communia, quibus fidei alicuius committitur aliquid, quod Imp. sequenti [h] titulo tradidit.

6 d *Potest autem*] † Potest ergo fideicommissum non tantùm fieri de tota hæreditate, sed etiam de parte: hoc est, de quota, puta tertia vel quarta parte hæreditatis: secus si hæres rogaretur de re, quæ etiam ascenderet ad tertiam vel quartam hæreditatis portionem, restituenda: vel rogaretur de aliqua parte bonorum, quia tunc non esset vniuersale fideicommissum, de quo nos hîc agimus, sed [i] singulare: de singularibus autem fideicommissis in tit. proxime sequenti agetur.

7 e *Sub conditione*] † Sicque fideicommissum & sub conditione vtiliter relinquitur: sicut & hæres recto iure conditionaliter institui [k] potest. Nec obstat, quod pendente conditione dicatur testator intestatus, ea postea eueniente [l] testatus decessisse: quia respondeo, quòd si non euenerit conditio, dicetur semper intestatus: si euenerit, & institutus adeat, retrotrahitur aditio vsque ad tempus [m] mortis testatoris: & sic semper dicetur testatus.

8 f *Vel ex certo die*] † Vel etiam ad diem: quia eadem est ratio, & dicitur ex die facta dispositio, quando post illam diem incipit habere effectum, & non antea. Ad diem, vel in diem, quia ante & vsque ad illam diem effectum habet [n], non pòst. Diuersum tamen est in hærede directo, qui ex die, vel ad diem, institui non potest.
9 † Differentiæ ea est ratio [o], quia si admitteremus hoc in hærede directo, sequeretur testatorem partim testatum, partim intestatum decessisse, quod ius ciuile non [p] patitur. At cùm scriptus hæres restituit hæreditatem alij, cessat hæc ratio [q], quia nihilominus hæres manet, residentibus etiam apud ipsum directis actionibus, & vtilibus tantum ad fideicommissarium transeuntibus. sicque testator semper dicetur [r] testatus decessisse.

a §. ante hæred. inst. §. de leg.
b Bart. & alij. Auth. ex causa, C. de lib. praet. Plat. hic.
c præterea, §. eod.
d habetur plene in l. 1. de iur. codic.
e vide Bened. in rep. c. Raynutius, verb. testamentū. 3. 1. part. ext. de test. hoc latè declarantem.
f l. cùm hi, §. idem erit, de transact. l. 1. §. si. C. de cad. tol.
g l. quoties. C. de don. quæ sub mo. Bartol. l. si mulier, §. 1. de leg. 3.
h §. fin. & vide Dd. in l. centurio, de vulg. & pup.
i vt not. per gl. & Bart. l. mulier. §. fin. h. tit.
k §. hæres §. de hæred. instit.
l contra l. ius nostrum, de reg. iur.
m l. hæres quādocunque, de acquir. hæred.
n l. obligationum ferè. §. 1. de action. & oblig. d. §. hæres.
o Platea hic.
p d. l. ius nostrum.
q l. si fine. §. sed quod Papinianus, de minor. l. ei qui soluendo. de hær. inst.
r l. 1. ad Treb. & §. seq. §. cod.

§. Restituta.

1 *Semel hæres non potest desinere esse hæres.*
2 *Directæ actiones sunt adeò infixæ ossibus, vt euelli non possint.*
3 *Fideicommissarius hodie semper loco hæredis habetur.*
4.6 *De S.C. Trebelliano: & declaratus vers. post quod.*
5 *Prætor olim omnia iudicia dabat.*
7 *Iason reprehenditur.*

Restituta autem hæreditate, is quidem qui restituit, nihilominus [a] hæres permanet: is verò qui recipit hæredis, [b] aliquando legatarij loco habetur. Et Neronis qui-

dem temporibus, Trebellio Maximo & Annæo Seneca consulibus,[d] senatusconsultum [e] factum est: quo cautum est, vt si hæreditas ex fideicommissi causa restituta sit, [f] omnes actiones, quæ iure ciuili hæredi & in hæredem competerent, ei & in eum [g] darentur, cui ex fideicommisso restituta esset hæreditas. Post quod senatuscõsultum [h] Prætor vtiles actiones ei & in eum, qui recipit hæreditatem, quasi hæredem & in hæredem dare cœpit.

Agitur in hoc § qui sit effectus restitutionis hæreditatis.

a *Hæres permanet*] † Quia qui iure ciuili semel hæres exiltit, hæredis nomen amplius exuere non potest, neque desinere esse [a] hæres: quod adeò verum est in eo, qui ex fideicommisso restituit hæreditatem, vt etiam possit à creditoribus hæreditarijs adhuc conueniri, licet exceptione ipsos [b] submouere valeat: & si quid ijs fuerit solutum ab hærede, repetere à [c] fideicommissario. † Penes hæredem ergo, qui rogatus est ex fideicommisso restituere, remanent actiones directæ, quæ adeò sunt affixæ ossibus, vt euelli, aut in alium transire [d] non possiut. Quod & Papinianus [e] manifestè ostendit, tradens hæredem agere posse & transigere post restitutam hæreditatem: quod non posset: si directæ actiones penes eum non manerent. 1 2

b *Aliquando hæredis*] Quando scilicet fit restitutio ex senatusconsulto Trebelliano.

c *Aliquando legatarij*] Quando ex Pegasiano. † hodie autem fideicommissarius semper loco hæredis habetur: cùm virtus Pegasiani sit attributa Trebelliano, quemadmodum infrà suo loco [f] audiemus. 3

d *Senatusconsultum*] † Quod ab ipso autore Trebellio (cuius etiam meminit Cornel. [g] Tacitus) *Trebellianum* dictum est. Huius autem Senatusconsulti verba extant apud Vlpianum [h] in Pandectis. Ex quibus apparet, actiones fideicommissario, & in eum dandas Senatus decreto: id est a Prætore admittendum fuisse ad agendum, & cogendum defendere. Non enim hæredes fieri directò Senatus voluit, quod non potuit facere, sed à Prætore dari vtiles actiones: quod & Prætor fecit post [i] senatusconsultum. Id disertè & hîc Iustinianus ait, qui eum, qui restituit, hæredem permanere dicit: eum verò, cui restituitur, hæredis loco habitum vel legatarij, & quasi hæredi, & in hæredem ei & in eum actiones dari à Prætore post Senatus decretum. † Prætor enim iudicia omnia dabat, siue ex legibus, senatusconsultis, & constitutionibus, siue ex edictis Prætorum ipsorum dandæ essent litigatoribus actiones: & causa cognita interdum postulantibus denegabat, seu eximebat actiones: siue dirigenda erat formula iudicij ad priuatos iudices, siue ipse cognoscebat. Et hic est verus huius loci intellectus, quem Eguinarius [k] Baro nouiter tradidit. 4 5

e *Factum est*] Anno scilicet ab Vrbe condita DCCCX. octauo Kal. Septemb.

f *Omnes actiones*] Omnes in solidum, si tota hæreditas restitueretur: vel pro rata portione, si restitueretur pro parte.

g *Darentur*] Sine vlla stipulatione, aut cessione.

h *Prætor vtiles actiones*] † Quomodo hæc verba sint accipienda, paulò antè ex Barone retulimus. Neque enim Prætor hîc quicquam dedit: sed quod prius senatusconsulto Trebelliano decretum erat, nempe vt in fideicommissarium omnes actiones tam actiuè quàm passiuè darentur, hoc Prætor cum effectu dabat, mandando dictum senatusconsultum executioni, & id approbando, &c. † Falsa ergo est Iasonis interpretatio, putantis ista verba de fideicommissaria hæreditatis petitione intelligenda esse, item de actionibus, quas Prætor dat in fideicommissariam, hoc est, quæ introductæ sunt à iurisdictione prætoria: sicut eam interpretationem Bellonus [l] non inscitè dudum confutauit. 6 7

a l. ait Prætor, §. sed quod Papinianus, de minor. l. qui soluendo, de hæred. instit.
b l. 1. §. quanquam autem, ad Trebell.
c l. 1. C. ad Trebell.
d not. in l. si quis ergo excus. de pecul. l. 2. pro socio.
e l. fin. de transact.
f §. sed quia, j. hoc tit.
g lib. 14. post med.
h l. 1. ad Treb.
i arg. §. constituitur, j. de vsufr. l. si cum, de pact.
k hic.
l hic in vlt. notab. num. 6.

§. Sed quia hæredes.

1. 3 *De S.C. Pegasiano, & quare fuerit introductum.*
2 *Argumentũ de Falcidia ad Trebellianicã valet, ex quo multa sunt illationes, vt*

[a] Sed quia hæredes scripti, cùm aut totam hæreditatem, aut penè totam plerunque restituere rogabantur, adire hæreditatem ob nullum vel minimum lucrum [b] recusabant, atque ob id extinguebantur fideicommissa: postea Vespasiani Augusti temporibus, [c] Pegaso & Pusione consulibus, senatus censuit, vt ei, qui rogatus esset hæreditatem restituere, perinde liceret [d] quartam partem retinere, atque ex lege Falcidia ex legatis retinere conceditur. [e] Ex singulis quoque rebus quæ per fideicommissum relinquuntur, eadem retentio permissa est. [f] Post quod senatusconsultum ipse hæres onera hæreditaria [g] sustinebat: ille autem, qui ex fideicommisso recipiebat partem hæreditatis, legatarij partiarij loco erat, id est, eius [h] legatarij, [i] cui pars bonorum legabatur. quæ species legati [k] PARTITIO vocabatur: quia cum hærede legatarius partiebatur hæreditatem. Vnde quæ solebant stipulationes inter hæredem & partiarium legatarium interponi, eædem interponebantur inter eum, qui ex fideicommisso recepit hæreditatem, & hæredem: id est, vt lucrum & damnum hæreditarium [l] pro rata parte inter eos commune esset.

a *Sed quia*] Suprà dictum est, eum qui ex fideicommisso hæreditatem recipit, interdum hæredis, interdum legatarij loco habitum fuisse: hæredis quidem loco per S.C. Trebellianum, quo in ipsum restituta hæreditate actiones & actiuè & passiuè transferebantur: & de hoc præcedenti §. audiuimus. Legatarij verò vicem sustinebat fideicommissarius ex S.C. Pegasiano: de quo præsenti loco agitur.

1 b *Recusabant*] † Eâdem ergo ratione introductum fuit *senatusconsultum Pegasianum*, qua lex Falcidia [a], nempe, vt hæredes inuitarentur ad adeundum, ne testatores
2 sine hæredibus decederent, & suprema hominum iudicia effectum haberent. † Vnde constat, non perperam tradere [b] Doctores, argumentationem esse de Falcidia ad quartam huius senatusconsulti, quæ *Trebellianica* vulgò nunc dicitur: quódque in
3 illa dispositum legimus, in hac quoque constitutum videri. † Cùm enim vtriusque Quartæ introducendæ idem finis, eadémq; ratio fuerit, & ex ea ratione, præsertim expressa in lege vel coarctemus, vel producamus [c] dispositionem: nemo sani iudicij negauerit, iis casibus, quibus cessat Falcidia, cùm non amplius locum habeat eius ratio, quæ est etiam ratio Trebellianicæ, ipsam quoque Trebellianicam cessare.
4 † Ex quo multa inferri possunt: primùm, quòd cùm testator hodie Falcidiæ detra-
5 ctionem prohibere [d] possit, Trebellianicam [e] etiam vetare poterit. † Deinde, quemadmodum de re prohibita alienari non detrahitur [f] Falcidia: quod detrahẽdo quartam videatur fieri contra præceptum testantis, qui noluit rem illam nec in vniuersum, nec in partem è manu dominióve legatarij eripi, aut quoquo modo alienari:

a §. 1. ff. de leg. Falcid
b In Rub. ad Trebel. ff.
c l. milites agrũ de mil. l. his solis. C. de reuo. dona.
d Auth. sed cũ testator. C. ad l. Falcid.
e Bart. & alij communiter. l. Marcel. in prin. ad Trebel. Alc. contra li. 5. Parad. c. 19.
f Auth. sed in ea re. C. ad leg. Falcid.

g §. si vt sponſ. larg. in Nouel. h Ang. §. ſi verò expreſſim. Nouel. de hære. & Falc. i Aut. ſimiliter. C. ad l. Falcid. k Bart, & alij communiter in d. l. Marcellus. l §. ſi verò non fuerit. Nou. de hære. & Falc. m Bal. Sali. Fulg. d. Auth. ſed cum teſtatot. n §. eod. in prin. o l. cohæred. §. cum filia. de vulg. l. Titia teſtamento, ad l. Fal. l. ſi vt allegas, C. ad leg. Falcid. p l. in quartam ad l. Falc. & l. quod ante. cum l. ſeq. eod. q §. poſt mortẽ, §. de leg. r l. 2. C. cõmu. de leg. §. ſed nõ vſque, §. de leg. ſ gl. hic verbo permiſſa, Soci. in Rub. ff. hoc tit. t poſt Bello. hic n. 9. u Ita pulchrè Bart. l. fin. §. Titia, de liber. le. Dec. l. diẽ functo num. 12. de off. aſſeſſ. x §. ſed quia, §. eo. y d. §. ſed quia. z Et ita ſe declarat. ibi Imp. cùm dicit, vt ex fideicommiſſo, hæred.

alienaret autem legatarius in hæredem, hærede Falcidiam g retinente: ita nec Trebellianica detrahi poterit de fideicommiſſo alienari h prohibito. † Præterea, ſicut in iis, quæ ad pias cauſas relicta ſunt, ceſſat i hodie Falcidia: ſic & k Trebellianica. † Denique ſicut hæres non conficiens inuentarium, legis Falcidiæ beneficium l amittit: ita grauatus fideicommiſſo Trebellianicam m perdit. 6 7

c *Pegaſo*] † A quo, tanquam autore, Senatuſconſultum illud denominationem accepit, vt à Pegaſo *Pegaſianum* diceretur: ſicut & à Trebellio rogante conſule *Trebellianum* appellatum n eſt. 8

d *Quartam partem*] † Pegaſiano ergo ſenatuſconſulto quartam ex fideicommiſſis retinere permiſſum eſt, ad exemplum legis Falcidiæ: vt ſic hæres ſpe lucri inuitaretur ad adeundum. Quanquam autem inter haſce quartas magna in iure ſit affinitas & ſimilitudo, adeò vt plerunque vnam pro altera ponant Iureconſulti o: † Fuit tamen inter eas hæc differentia, quòd in Falcidiam imputandum fuerit, quod iure hęreditario hæres habeat defuncti iudicio, vel in hoc legatum, vt integra legata ſoluat: cùm in quartam Pegaſiani ſenatuſconſulti (quam hodie Trebellianicam dicimus) ea omnia, quæ vel inſtitutionis iure, vel conditionis implendæ cauſa, vel alia quauis ratione ex iudicio defuncti ad hæredem peruenerint p, imputentur. Benignius enim fideicommiſſa, quàm legata præſtari antiqui voluerunt q. Sed hodie ex Iuſtiniani lege, quod amplius fuit in fideicommiſſis, translatum eſt & in r legata. 9 10

e *Ex ſingulis.*] † Hinc plerique ſ colligunt, ex ſingularibus etiam fideicommiſſis retineri quartam autoritate S.C. Pegaſiani: & ſic quod Trebellianica habeat quoque locum in ſingularibus fideicommiſſis. Hoc enim Imp. expreſſim hic innuiſſe videtur: quia poſteaquam dixit, licere in reſtitutione hæreditatis retinere quartam ex Pegaſiano, ſicut ex lege Falcidia: mox ſubdit, eandem retentionem in ſingulis rebus permiſſam eſſe. † Porcius tamen hoc S.C. ad ſingularia fideicommiſſa non pertinuiſſe exiſtimat, ſed in his reſecationem fieri ex lege Falcidia. Neque obſtare hunc textum: quoniam dictio (*eadem*) referenda ſit ad proxima, nempe ad retentionem, quæ fit ex lege Falcidia: non autem ad remota, ſcilicet ad retentionem, quæ per Pegaſianum fiebat. Ego crediderim t, retentionem quartæ in fideicommiſſis particularibus ex Pegaſiano conceſſam eſſe, autoritate huius textus, qui cauillari non poteſt. Neque verum eſt, dictionem (*eadem*) referendam eſſe ad proxima, id eſt, ad legem Falcdiam: quia cùm hic principaliter tractetur de quarta, quæ retinetur ex Pegaſiano, incidenter verò & ſimilitudinariè de lege Falcidia: relatio, quæ ſequitur, eſt facienda ad dictum principale, & ad id, quod principaliter in ordinatione u ponitur. † Sed an hodie, ex quo virtus Pegaſiani in S.C. Trebellianum transfuſa x eſt, Trebellianica detrahitur ex ſingularibus fideicommiſſis, dubitari poteſt. Et magis eſt, non detrahi: neque aduerſatur, quòd y Imp. ait ſe omnem autoritatem Pegaſiani in Trebellianum tranſtuliſſe: quoniam ibidem de autoritate Pegaſiani loquitur, quæ circa reſtitutionem hæreditatis z verſabatur, nec vllum verbum fit de particularibus fideicommiſſis. Paucæ tamen vtilitatis eſt hæc diſputatio, quia quacunque autoritate ex fideicommiſſis rerum ſingularium fiat deductio, illud fit ſecundum naturam particularium relictorum, non iure hæreditario. 11 12 13

f *Poſt quod S.C.*] † Quatuor fuerunt partes ſiue capita S.C. Pegaſiani: primum, quòd hæres retinebat quartam: de quo iam dictum eſt. Alterum, quòd hæres onera hæreditaria ſolus ferebat, niſi ſtipulatio interueniſſet, de communicandis oneribus: & de hoc præſenti verſ. agitur. Tertium, quod ſtipulationes emptæ & venditæ hęreditatis interponebantur, reſtituta tota hæreditate. Quartum & vltimum, quod hæres nolens cogebatur adire hęreditatem, omnibus oneribus in fideicommiſſarium tranſlatis: & de his duobus poſterioribus ſequenti § videbimus. 14

g *Suſtinebat*] Nempe occaſione quartæ, quam ex S.C. Pegaſiano retinebat: ſicque omnibus creditoribus tenebatur.

a l. ſi quis ſeruũ §. vlt. de leg. 2.

h *Legatarij, cui pars.*] Quia recipiebat ſuam partem fideicommiſſo ſibi relictam, abſque omni onere & incommodo, cui certa pars hæreditatis legata a erat.

i *Cui pars bonorum*] Hanc interpretationem Balduinus rectè ſic accipiendam eſſe docet, vt tantùm ſignificet quandam exceptionem ab oneribus hæreditariis, quod hoc iure ille non teneretur, cui pars hæreditatis relinqueretur, niſi ſtipulationibus

ſeſe

15 sese iis obstrinxisset. † Datum ergo est remedium hæredibus rogatis restituere, ex secundo Pegasiani senatusconsulti capite, nempe stipulationum interponendarum, vt antequam hæres restitueret hæreditatem, eiúsve partem, à fideicommissario stipularetur, quod pro parte sua susciperet onera hæreditaria: & fideicommissarius cõtrà stipularetur ab hærede, si is consequeretur lucrum, quod eum sineret pro sua
16 portione lucrum accipere. † Et hæ *stipulationes* dicebantur *partis & pro parte*, quarum formam Theophilus hic ponit. Sed quid opus fuit hoc interponendarum stipulationum remedio, cùm Trebelliano S.C. cautum fuerit, vt omnes actiones, quæ hęredi scripto directè competerent, in fideicommissarium vtiliter transferentur? Respondeo, hoc ex S.C. Pegasiano ob quadrantis retentionem rursus immutatum fuisse: ideóque nouo auxilio hæredibus subueniendum erat aduersus fideicommissarios, qui lucrum duntaxat recipiebant, oneribus hæreditariis penes hæredes remanentibus.

k *Partitio*] Vide Vlpianum in Fragmen. tit. 24. & 24. Itémque Cicero. lib. 2 de legib.

l *Prorata parte*] Nempe prout quisque eorum ex hæreditate accepisset. Vnde si fideicommissarius dodrantem hæreditatis ex fideicommisso receperit, hærede instituto tantùm quadrantem retinente, hæredi pro quarta actiones: pro dodrante verò, id est, cæteris tribus quartis fideicommissarios [b] competent actiuè & passiuè.

b Paulus lib. 4. Sentent. tit. 3.

§. Ergo.

Ergo si quidem non plus quàm dodrantem hæreditatis scriptus hæres rogatus sit restituere: tunc ex Trebelliano senatusconsulto restituebatur hæreditas, & [a] in vtrunque actiones hæreditariæ pro rata parte dabantur, in hæredem quidem [b] iure ciuili, in eum verò qui recipiebat hæreditatem [c] ex senatusconsulto Trebelliano tãquam in hæredem. At si plus quàm dodrantem, vel etiam totam hæreditatem restituere rogatus esset, locus erat Pegasiano senatusconsulto: & hæres qui semel adierat hæreditatem (si modò sua volũtate adierat) siue retinuerat quartam partem, siue retinere noluerat: ipse vniuersa onera hæreditaria sustinebat. Sed quarta quidem retenta, quasi partis & pro parte stipulationes interponebantur, tanquam inter partiarium legatarium, & hæredem. [d] Si verò totam hæreditatem restitueret, emptę & venditæ hęreditatis stipulationes interponebantur. [e] Sed si recusabat scriptus hæres adire hæreditatem, ob id quod diceret, eã sibi suspectã esse, quasi damnosam: cauebatur Pegasiano senatusconsulto, vt [f] desiderãte eo, cui restituere rogatus esset, iussu Prætoris adiret, & restitueret hęreditatẽ: perindéque ei & in eum, qui reciperet hæreditatẽ,

actiones darentur, ac iuris est ex Trebelliano senatusconsulto. quo casu nullis stipulationibus est opus: quia simul & huic qui restituit, securitas datur: & actiones hæreditariæ ei, & in eum transferuntur, qui recipit hæreditatem, vtroque senatusconsulto in hac specie concurrente.

† *In hoc* §. Imp. primùm superiora repetit, & paucis recolligit, quando [a] Trebel- 1
liano, quando item [b] Pegasiano senatusconsulto locus fuerit. Deinde tertium S.C.
Pegasiani caput explicat. Denique & quartum eiusdem senatusconsulti caput subiicit, in vers. sed quarta hoc §.

a *In vtrunque.*] Videlicet ipso iure, etiam sine interpositione stipulationis.

b *Iure ciuili*] Et quidem directæ actiones, ex lege XII. tab. nam adita hæreditate omnia iura in hæredem [c] transeunt ipso iure, & ex lege [d] XII. tabularum.

c *Ex senatusconsulto Trebelliano*] Nempe vtiles tantùm actiones: quia directæ ita sunt infixæ ossibus, vt euelli non possint: quemadmodum suprà [*] diximus.

d *Si verò totam*] † Hoc erat tertium caput S.C. Pegasiani, quo consulebatur, si hæ- 2
res totam hæreditatem volens ac sponte restituisset, vt stipulationes *emtæ & venditæ hæreditatis* interponerentur. Hæreditate enim ex asse restituta, cessabat S.C. Trebellianum: quoniam hæreditatis quadrans ex voluntate defuncti apud hæredem non erat: cessabat item Pegasiani supradictum remedium, quia hæres quartam retinere ne voluerat quidem, atque ideo nec stipulationes partis & pro parte locum habebant. Quare aliud remedium eodem S.C. introductum est, quo stipulationes,
quæ vocabantur emtæ & venditæ hæreditatis, interponerentur. † Fiebat autem (vt 3
Theophilus refert) imaginaria quædam venditio, & ita hæres vno numo totam addicebat hæreditatem. Deinde stipulabatur hæres quasi venditor à fideicommissario tanquam emtore, si quid conuentus soluerit creditoribus hæreditariis: & è diuerso fideicommissarius stipulabatur, vt si quid è debitoribus hæreditariis exigat, bona [e] fide reddat.

e *Sed si recusabat*] † Hoc erat quartum caput S.C. Pegasiani, nempe vt hæres adire 4
recusans sine omni stipulationom interpositione huius S.C. autoritate compellatur adire hæreditatem & restituere, priuetúrque commodo quartæ, omnibus actionibus hæreditariis vtiliter in fideicommissarium transeuntibus. Atque hoc casu fit cõcursus vtriusque senatusconsulti. Nam Pegasianum scriptum hæredem adire cogit: Trebellianum verò transfert actiones. Ita tamen cogetur adire hæres, si fideicommissarius à iudice petat eum cogi, velítque hæredem ipsius fideicommissarij periculo adire [f] & restituere. Et hæc compulsio etiam hodie obtinet, nisi quòd ex Trebelliano S.C. prouenire [g] dicitur. Sed cur & hîc non erant necessariæ stipulationes emtæ & venditæ hæreditatis? Quia compellebatur adire, cùm in superiori specie vltrò, non retenta quarta, subiiceret se actionibus.

f *Desiderante eo*] Fideicommissario scilicet petente, vt cogatur hæres adire. † Sed 5
an possit cogi per procuratorem, id est, desiderante procuratore vt adeat? Quod puto, si certum sit [h] de mandato: non autem si dubitetur, etiamsi procurator sit paratus cauere de rato. Non enim tenetur institutus se committere fragilitati cautionis. Verùm si sponte adierit, poterit per procuratorem compelli ad restituendum, etsi de mandato sit [i] dubium. Et non refert, quæ persona sit, cui fiat restitutio no-
mine meo, quia perinde est, ac si mihi ipsi [k] fieret. † Nec obstat, quòd hæreditas per 6
procuratorem adiri [l] non possit: aliud enim est in aditione hæreditatis, aliud in restitutione fideicommissi. Nam hæreditas solo animo aditur, & nuda [m] voluntate: & ideo cùm mando procuratori vt adeat, statim videor ipsemet adire. Non sic est in restitutione fideicommissi, quia solo animo non acquiro fideicommissum, sed requi-
ritur factum hæredis [n] restituentis. † Hinc est, quòd etiam honorum possessio, quæ 7
requirit factum alterius, scilicet saltem potentiam iudicis, potest agnosci per [o] procuratorem.

a Vers. & si plus.
b Vers. sed si recusabat.
c l. cùm hæredis, de acq. poss.
d l. pacto, C. de pact. l. ea quæ, C. famil. herc.
* §. restituta, num. 2.
e l. 2. de hæred. vend.
f Ang. hic & Bart. l. quia poterat, ad Trebell.
g §. seq. in fin.
h l. qui ita, §. r. h. tit.
i d. l. qui ita.
k l. quantiuis, cum ll. seqq. h. tit.
l l. Paulus aliàs per procuratorẽ de acq. hæred.
m §. fi. I. de hære. qual. & diff.
n ita est glos. in d. l. per procuratorem. & d. l. qui ita, §. t.
o l. 3. §. acquirere, de bonor. poss.

§. Sed quia.

1 *Argumentum huius* §. 2 *De Papiniano nonnulla scitu digna.*

3. 8. 9 *Tres*

3.8.9 *Tres casus, in quibus hodie Trebelliano locus est.*
4 *Conciliata l. & siue, C. ad Trebell. cum hoc §.*
5 *Quando hæredi restituenti plus debito, detur repetitio.*
6 *Actiones diuiduntur inter hæredem & fideicommissarium, quo ad creditores.*
7 *Fideicommissarius quando teneatur ad debita vel legata, distinctionibus explicatur.*
10 *Hæres qui coactè adit & restituit, exceptionem habet si impetatur.*
11 *Hæres qui coactè adit, Trebellianicam perdit.*

Sed quia [a] stipulationes ex senatusconsulto Pegasiano descendentes, & [b] ipsi antiquitati displicuerunt, & quibusdam casibus [c] captiosas eas homo [d] excelsi ingenij Papinianus appellat, & nobis in legib. magis simplicitas, quàm difficultas placet: ideo omnibus nobis suggestis, tam similitudinibus quàm differentiis [e] vtriusque senatusconsulti; placuit, exploso senatusconsulto Pegasiano, [f] quod postea superuenit, omnem autoritatem Trebelliano senatusconsulto præstare, [g] vt ex eo fideicommissariæ hæreditates restituantur: [h] siue habeat hæres ex voluntate testatoris quartam, siue plus, siue minus, siue nihil penitùs: vt tunc quando vel nihil, vel minus quarta apud eum remanet, liceat ei vel quartã, vel quod deest, ex nostra autoritate retinere, vel [i] repetere solutum quasi ex Trebelliano senatusconsulto: pro rata portione [k] actionibus tam in hæredem, quàm in fideicommissarium competentibus. [l] Si verò totam hæreditatem sponte restituerit, omnes hæreditariæ actiones fideicommissario, & aduersus eum competant. [m] Sed etiam id, quod præcipuum Pegasiani senatusconsulti fuerat, vt quando recusaret hæres scriptus sibi datam hæreditatem adire, necessitas ei imponeretur, totam hæreditatem volenti fideicommissario restituere, & omnes ad eum & contra eum transferre actiones: & hoc transposuimus ad senatusconsultum Trebellianum, vt ex hoc solo necessitas hæredi imponatur, si ipso nolente adire, [n] fideicommissarius desideret restitui sibi hæreditatem, nullo [o] nec damno [p] nec commodo apud hæredem remanente.

1 † *Innouationem* & correctionem superiorum hoc §. subnectit Imp. per quam S.C. Pegasianum partim sustulit, partim in S.C. Trebellianum transposuit. Sublato enim secundo & tertio Pegasiano capite, reliquas partes transfudit in Trebellianum: sicque ex duobus senatusconsultis vnum fecit, quod *Trebellianum* dici voluit.

a *Stipulationes*] Nempe partis & pro parte, item emptæ & venditæ hæreditatis.

b *Et ipsi antiq.*] Nec sanè immeritò, ad fugiendos videlicet litium anfractus: de quibus pauló post.

c *Captiosas*] Captiosæ siquidem fuerant [a] stipulationes emptæ & venditæ hæreditatis: quòd scilicet hæres teneretur solus, cui deinde litigandum fuerat in fideicommissarium, vt reciperet, quod pro eo soluisset: sicut ex diuerso & fideicommis- a Baro hic.

sario in hæredem agendum erat, vt redderet, quod exegisset. Quod & in stipulatione partis & pro parte locum habebat, vt plerunque damnum paterentur vtrique, vel ob calumniam, vel propter inopiam promissorum.

d *Excelsi ingenij Papinianus*] † Magnum certè magni Principis testimonium, quo 2
etiam dignus fuit hic Papinianus, Iurisconsu. longè celeberrimus, qui Imperatori Seuero non ob affinitatem tantùm, sed propter virtutem in primis charus extitit, cui etiam filios vni commendauit moriens. Scripsit [b] Responsorum libros vndeuiginti, duos Definitionum, Ædilium quoque Curulium librum singularem, & 18. Digestorum, omnes priusquam tricesimumseptimum ætatis suæ annum impleßet. Quare & Spartianus in Seuero, iuris eum asylum, & iuris doctrinæ thesaurum, digna certè præfatione nominauit, quibus humana prudentia cordi est: deflendum, in Antonino Caracalla (cuius iussu, quia ipsius parricidium excusare noluit, non tam facilè, inquiens, parricidium excusari posse quam fieri, securi percussus occidit) idem Spartianus refert. Huius porrò vrna argentea Romæ cum hac [c] inscriptione inuenta est: *Æmylio Paulo Papiniano, præfecto prætorio, Iurisconsulto, qui vixit annos 36. dies 10. menses 3. Papinianus Hostilius, Eugenia Gracilij, turbato ordine, in senio heu parentes fecerunt, filio optimo.*

b Ferra. hic.

c Spigel. in suo Lexi. verbo Papinian.

e *Vtriusque S.C.*] Tam Pegasiani, quàm Trebelliani.

f *Quod postea superuen.*] Trebellianum enim factum est sub Augusto: Pegasianum verò sub Vespasiano.

g *Vt ex eo*] † Imp. tribus speciebus S.C. Trebellianum procedere docet, quæ ordine recensentur. Prima est, quam hic explicat, quòd possit hodie hæres, si sit grauatus totam hæreditatem restituere, retinere quartam: vel si non totam, potest accipere, quod deest quartæ. quo casu pro rata portione onera hæreditaria diuidentur sine stipulatione, & ipso iure pro rata transibunt actiones in vtrunque & hæredem scriptum, & fideicommissarium: in hæredem quidem vsq; ad quadrantem, in fideicommissarium verò vsque ad residuum. 3

h *Siue habeant hæres*] Corrigit distinctionem, quam suprà [d] tradidit. † Videntur tamen, quæ hic dicuntur, cum Diocletiani [e] constitutione, quodammtenus pugnare, quòd ille ex ære alieno deducto quartam velit retineri: Iustinianus verò hic quartam cum onere pro rata. Sed hanc antinomiam Angelus sic conciliat, vt si iam soluerit æs alienum, quartam sine onere deducat: si non soluerit, cum onere: & hanc conciliationem cæteri communiter probant. 4

d §. ergo, hoc tit.

e l. & siue, C. ad Treb.

i *Repetere solutum*] † Scilicet condictione indebiti: si tamen plus fuerit solutum iusto aliquo facti [f] errore, quia fortè putabat se plus habere in hæreditate, quàm erat: eúmq; errorem hæres probet. Secus est, si ex ignorantia iuris solutio contigerit, vt quia ignorabat se vti posse retentione quadrantis: vel quia existimabat, ex Trebelliano non nisi sextantem retineri posse: tum enim cessat repetitio. Cæterùm qui sciens se posse retinere, vniuersum restituit, condictionem [g] non habet: *cuius enim per errorem dati repetitio est, eius consulto dati* [h] *donatio est*. Sanè vbi ageretur de repetitione eorum, quæ hæres [i] creditoribus hæreditariis bona fide soluerit, dicemus eum posse retinere, quod soluit, eóque minus fideicommissario restituere. Sed etsi nihil retinuerit, potest id à fideicommissario repetere, quemadmodum Impp. Seuerus & Antoninus [k] rescripserunt. 5

f l. si hæres ab eo. §. si totam, ad Trebell. & l. error, C. ad leg. falcid.

g d. l. error.

h l. cuius per errorem, de reg. iur.

i l. ita tamen, §. qui ex Treb. in fi. hoc tit.

k *Actionibus tam in*] † Respectu scilicet creditorum. nam illæ pro rata diuiduntur inter hæredem & fideicommissarium: secus est respectu legatariorum, quia legata & fideicommissa à solo fideicommissario petuntur, non ab hærede: nisi is plus habeat sua quarta, vel portio fideicommissaria legatis [l] non sufficiat: atque ita Accursius [m] hic declarat. † Sed tamen hic amplius distinguendum est, an loquamur ante factam restitutionem, aut post. Adita enim hæreditate, sed nondum facta restitutione fideicommissario, potest hæres tam à creditoribus quàm legatariis [n] conueniri, si modò sponte adiuit: nam si coactè, exceptione ipsos submouere potest, nisi actiones essent tempore perituræ, quia tunc cogitur suscipere [o] iudicium: quatenus tamen exactus est hæres, tantò minus restituit fideicommissario. Altero verò casu, quando creditores & legatarij iam facta restitutione, id quod eis debitum esse prætendunt, persequuntur, refert an hæres ante restitutionem deduxerit æs alienum, id est, soluerit creditoribus (quod [p] ei facere licet) tunc onus legatariorum, quod superest, ad fideicommissarium pertinet. An nihil deduxerit, sed simpliciter restituerit: & tunc aut totum restituit, & omne onus sequitur [q] fideicommissarium: aut totũ non restituit, eo casu, 6 7

k l. 1. Cod. ad Trebell.

l l. fin. C. hoc tit. l. 1. §. is qui ecc. & §. vlt. ff. eod.

m verbo actionibus.

n gl. 1. in fin. ibi communiter DD. hoc tit.

o l. postulante, in pr. hoc tit. l. cum hæred. eo.

p l. 1. & l. & siue scriptura. C. eo.

q hic, vers. si verò.

siquidem

ſiquidem ſolam quartam habet, tunc creditoribus obligatur pro [r] rata, non autem [s] legatariis. ſin plus quarta retinuit, tum pro rata portione creditoribus ſuis tenetur, legatariis verò in eo ſolùm, quod quartam [t] excedit, quoniam illud ex iudicio teſtatoris habet. At ſi quid ſub nomine rei ſingularis hæres accipit, eatenus nec creditoribus, nec legatariis obnoxius eſt: quia hæc non vt hæres, ſed vt legatarius percipere [u] intelligitur. Fallit tamen, quando hæreditas non eſt ſoluendo: eo enim caſu tenetur hæres creditorib. in totum ſubſidium, legatariis verò pro eo, quod excedit [x] quartam.

8 l *Si verò totam*] † Hic refertur ſecunda ſpecies, in qua Trebelliano locus eſt. Nam ſi hæres ſponte hæreditatem adeat, totúmq; aſſem non deducta quarta fideicommiſſario reſtituat ſcienter, fortaſſis ne pro rata teneatur creditoribus: tum omnes actiones hæreditariæ tam actiuè quàm paſſiuè fideicommiſſario, & in eum vtiliter ex autoritate huius ſenatuſconſulti [y] dantur, cùm iam hæredis loco [z] habeatur. Quibus autem modis fiat fideicommiſſi reſtitutio, Accurſius hîc declarat, & nos ſuprà [a] diximus.

9 m *Sed etiam id*] † Hæc eſt tertia & vltima ſpecies, quando ſcilicet hæres recuſat adire hæreditatem: in qua prorſus id, quod S.C. Pegaſiano cautum erat, ſed non tanquam ex illo, ſed vt ex Trebelliano hodie obſeruari debet: nempe quod hæres cogatur adire & reſtituere, priuetúrque commodo quartæ, omnibus oneribus hæreditariis vtiliter in fideicommiſſarium tranſeuntibus.

n *Fideicommiſſarius deſideret*]. Prætor enim in cogendo officium ſuum non impertit, niſi fuerit [b] poſtulatum. Porrò ſi ex multis fideicommiſſariis vnus deſideret, vt adeatur hæreditas, hoc ſatis eſt, cum etiam reliquis tacentibus petere debeat, totam ſibi hæreditatem [c] reſtitui.

10 o *Nec damno*] † Habet enim exceptionem hæres aduerſus creditores & legatarios, ſi qui eum impeterent, ex S.C. Trebelliano per Iuſtinianum reformato, adeò vt cautio de indemnitate hodie non [d] videatur neceſſaria hæredi, quam ipſe aliàs fideicommiſſarius præſtare teneretur.

11 p *Nec commodo*] † Puta quartæ Trebellianicæ, quam amittit hæres, qui non niſi coactus adit. Nam cùm alieno periculo adeat, meritò omni commodo arcendus eſt, vt Vlpianus [e] ait.

r vt hîc. & l. C. eod.
s d. l. 1 §. fin.
t l. 2. ibi glo. & Salic. C. eod.
u Ita bene declarat Porc. hîc.
x l. 2. & ibi not. & l. 1 C. hoc tit. & d. l. 1. §. is què eccc.
y l. 1. §. quanquam. l. ita tamen, §. qui ex Trebell. h. t.
z l. ſi filiusfamilias, §. ſed ſi filio, quod cum eo. &c. & l. ſi hæres, hoc tit.
a in princ. huius tit. num. 10.
b l. 4. §. hoc autem. de dam. infect.
c l. cogi. §. idē Mæcianus illo tit.
d De qua in l. quia poterat. & l. cum hæreditas, hoc tit.
e d. l. quia poterat.

§. Nihil autem.

1 *Idem iuris eſt de parte ad partem, quod de toto ad totum.*
2 *Argumentum de toto ad partem procedit etiam in exceptionibus.*
3 *Quibus caſibus huic argumento non ſit locus.*
4 *Fideicommiſſarius adire cogens, totam hæreditatem accipere tenetur.*

[a] Nihil autem intereſt, vtrum aliquis ex aſſe hæres inſtitutus, aut totam hæreditatem, [b] aut pro parte reſtituere cogatur: an ex parte hæres inſtitutus, aut totam eam partem, aut partem partis reſtituere cogatur. Nam & hoc caſu, eadem obſeruari præcipimus, quæ in totius hæreditatis reſtitutione diximus.

a *Nihil autem*] Quæ hactenus dicta ſunt in hoc titulo circa reſtitutionem fideicommiſſorum, &c. ea locum habent ſiue totam hæreditatem quis reſtituere ſit rogatus, ſiue eius partem, ſiue quotam.

1 † Nam idem iuris eſt de parte ad partem, quod de [a] toto ad totum:

2 † eſtque hæc argumentatio nedum [b] probabilis, ſed fortis, frequens, & vtilis, quando, vt debet [c], ſumitur, & ſeſe etiam ad exceptiones [d] porrigit. Sunt tamen caſus, in quibus hoc argumentandi genus de toto ad partem non procedit.

3 † Quid enim, ſi totius & partis ſit diuerſa [e] ratio? quid ſi aliud reperiatur diſpoſitum à iure in parte, & aliud in [f] toto? Sed nec in indiuiduis locus eſt huic [g] argumentationi, nec in falſa [h] demonſtratione legato adiecta: quia ſi in totum ſit falſa, non vitiat legatum: ſi in parte, illud ſolum euertit. Ratio diuerſitatis ea eſt, quod priori caſu legatum in totum eſſet inutile, ſed poſteriori ſufficit legatum vires habere in parte, in qua teſtator non errauit.

f c. fin. §. vices. vbi habes exemplum, de off. deleg. lib. 6. g l. pro parte, de ſeruit. Bart. l. per uit. ruſt. h l. falſa demonſtratio, in princ. de cond. & demonſt.

a l. quæ de tota. in pr. de rei vend. l. iuris gentium, §. adeò. ibi Iaſ. & alij. de pac. Cano. c. & ſuper quæſtione, §. fin. de off. dele.
b vt voluit gl. l. 1. §. ſi ex dodrante, de collat. bon.
c Euerard. in Topic. loco 80.
d l. qui ſolidū. in pr. de leg. 2. l. vir vxori, ad Vellei. l. 2. ibi Bald. & Sali. C. de non nu. pec.
e l. ex mille, in prin. de euict. l. Papinianus, §. ſed nec impuberis, de inoffi. teſt. Salic. & alij. l. cùm notiſſimi, Cod. de praſcrip 30. vel 40. Cano. c. paſtoralis, §. item cum, de off. del. fundum, de ſer-

i l. ſerui electione, ſ. fin. ibi Alex. de leg. 1. Iaſ. dict. l. iuris gentiũ, ſ. adeò.
k l. cogi, ſ. ſi quis hæres, h. t.
l vt ſ. ſ. proximo, in fin.
m l. 1. ſ. ſed & quoties, illo tit.

b *Aut pro parte*] † Nec tamen aliter poteſt cogi hæres [i] adire ſuſpectam hæreditatem, niſi fideicommiſſarius totam accipiat omnibus omnino actionibus in eum [k] transfuſis: quia hæres non debet remanere in aliquo [l] damno. Idem eſt, ſi ſint duo pluréſve fideicommiſſarij, vnúſque adire cogat, & reſtituere, alij non: nam & eo caſu cogens aliorum partes accipere [m] compelletur. 4

§. Si quis vna.

1 *Verbum præcipere, & præceptio.*
2 *Quarta Trebellianica immunis eſt ab omni onere hæreditario.*
3.8.9 *S.C. Trebellianum habet etiam locum quando retinetur res particularis vna, vel plures, vel quantitas certa.*
4 *Refert, an teſtator relinquat hæreditatem nomine quotæ, an nomine rei ſingularis.*
5.6 *Hæres qui rem ſingularem nomine quartæ habet, loco legatarij habetur: ſecus ſi quotam hæreditatis, quia hæredis vice eſt.*
7 *Hæres ſi vltra quartam habeat nomine rei particularis, ſubijcitur oneribus hæreditarijs, in quantum res excedit quartam.*

Si quis vna aliqua re deducta, [a] ſiue præcepta, [b] quæ quartam cõtinet (veluti fundo [c] vel alia re) rogatus ſit reſtituere hæreditatem: [d] ſimili modo ex Trebelliano S.C. reſtitutio fiet, perinde ac ſi quarta parte retenta rogatus eſſet reliquam hæreditatem reſtituere. [e] Sed illud intereſt, quòd altero caſu, id eſt, cùm deducta, ſiue præcepta aliqua re reſtituitur hæreditas, in ſolidum ex eo S. C. [f] actiones transferuntur: & res, quæ remanet apud hæredem, [g] ſine vllo onere hæreditario apud eum remanet, [h] quaſi ex legato ei acquiſita. Altero verò caſu, id eſt, quum quarta parte retenta rogatus eſt hæres reſtituere hæreditatẽ, & reſtituit; [i] ſcindũtur actiones, & pro dodrante quidem transferuntur ad fideicommiſſarium, pro quadrante remanent apud hæredem. Quin etiam licet vna re aliqua deducta aut præcepta, reſtituere aliquis hæreditatem rogatus ſit, in qua maxima pars hæreditatis contineatur: [k] æquè in ſolidum [l] transferuntur actiones. [m] Et ſecum deliberare debet is, cui reſtituitur hæreditas, an expediat ſibi reſtitui. [n] Eadem ſcil. interueniunt, & ſi duabus pluribúſve deductis præceptíſve rebus reſtituere hæreditatem rogatus ſit. [o] Sed et ſi certa ſumma deducta præceptáve, quæ quartam vel etiam maximam hæreditatis partem [p] continet, rogatus ſit aliquis hæreditatem reſtituere: idem iuris eſt. Quæ autem diximus de eo, qui ex aſſe inſtitutus eſt: eadem transferimus & ad eum, qui ex parte hæres ſcriptus eſt.

a l. 20. filia nupta, ſ ſi filiusfam. t. fam. herciſc.
b l. 22. item Labeo eod. tit. famil. herciſc.
c l. 2. de fund. inſtr.

a *Siue præcepta*] Id eſt, antè accepta, quàm reſtitutio ex fideicommiſſo fieret. † *Præcipere* enim inter cætera ſignificat etiam præſumere, ſiue ante capere. Sic Vlpianus [a]: *Si filiusfamiliâs* (ait) *iuſſu patris obligatus ſit, debebit hoc debitum præcipere.* Hinc *præceptio* pro præſumtione, vel potius, vt ſic dicam, antecaptione apud Iuriſconſultos non rarò ponitur. vt apud eundem Vlpianum [b]: *Aut ſi pluribus* (inquit) *fuerit vnius rei præceptio relicta*, & Papinianum [c]: *Cùm pater* (inquit) *duobus præceptionem bonorum auita dediſſet.* 1

b. Quæ

b *Quæ quartam continet*] Vel etiam amplius: sed in quantum excedit quartam res illa, obligari poterit hæres in subsidium creditoribus hæreditariis, sicut & legatariis, quibus non debet fideicommissarius obnoxius esse vltra id, quod accepit [d]. † Quarta autem, de cuius præceptione Imp. hic nominatim agit, immunis est ab omnibus hæreditariis oneribus: quod alibi quoque [e] annotauimus. Porrò si res, quam hæres præcipere iussus est, quadrantem non efficiat, peti poterit, vel retineri [f] supplementum: sed æquum erit, hæredem pro ratione istius supplementi subiici oneribus hæreditariis, saltem [g] in subsidium.

d l. 1. §. si is qui CCCC. hoc tit.
e § sed quia stipulationes nu. 75. eod.
f glo. & DD. hic.
g gl. d. l. 1. §. fin. hoc tit.

c *Vel alia re*] Scilicet certa ac singulari.

3 d *Simili modo*] †Hinc ergo discendum, S.C. Trebellianum non modò locum habere, quando grauatus restituere, quadrantem habet in re hæreditaria, siue quota hæreditaris, sed etiam si rem aliquam singularem, vel corpus aliquod certum, quod quartam hæreditatis efficiat, testator hæredi reliquerit. Et sic nihil refert, an quis oneretur restituere hęreditatem retento quadrante sub nomine rei singularis, vel rei hæreditariæ. Quod verum est, quod ad compulsionem hæredis attinet, vt possit co-
4 gi adire & restituere: item quoad hoc, vt non possit aliam quartam detrahere. † Est tamen in hoc differentia [h]: quia si quartam habeat sub nomine rei particularis, non subiicitur oneribus hæreditariis, cùm habeatur loco [i] legatarij. Sin verò quartam sub nomine quotæ habet, tùm pro illa quarta cogitur sustinere onera hæreditaria, cum hæredis vicem referat: quemadmodum Iustinianus in sequentibus hoc abundè deducit.

h l. 30. si legatus, §. multum interest. h. tit.
i d. l. 1 § si hæres præcepio.

e *Sed illud interest*] Et hoc discrimen ex Martiani [k] responso desumtum est, qui sic ait: *Multum interest, vtrum pars quarta iure hæreditario retineatur, an verò in re, vel in pecunia.* Nam superiori casu actiones diuiduntur inter hæredem & fideicommissarium: posteriore verò apud fideicommissarium sunt actiones.

k d. § multum interest.

f *Actiones transferuntur*] In fideicommissarium scilicet, qui solus conueniri poterit.

g *Sine vllo onere*] Quia hic hæres non retinet ius vllum vniuersitatis, sed tantùm habet rem singularem, vt legatarius.

5 h *Quasi ex*] † Sicque legatarij loco habetur, qui re aliqua singulari retenta iussus est hæreditatem restituere: sicut & is, qui ex certa re institutus est, dato cohærede vniuersali, legatarij vicem sustinere [l] dicitur. Idem quoque in fideicommissario, cui certum corpus, vel quantitas per fideicommissum relinquitur obtinere, vt pro legatario habeatur, Valens [m] respondit.

l l. quoties C. de hære. instit.
m l. si hæres ab eo. illo tit.

6 i *Scinduntur actiones*] † Diuiduntur nempe pro rata inter hæredem & fideicommissarium, & hoc ideo, quia isto casu, quando iure hæreditario quartam habet, vice hæredis [n] est.

n l. 6. quod autem, § pen. quæ in fraud. cred.

k *Aeque in solidum*] Adhuc enim iussus restituere, loco legatarij habetur, sicque
7 immunis esse debet ab omni onere hæreditario, instar legatarij. † Aequitati tamen consentaneum est, vt consumpta fideicommissarij portione, quod vltra quartam hæres habet, oneribus hæreditariis obnoxium fiat: multò magis creditoribus, qui si alioqui fraudarentur, possent etiam totum legatum reuocare.

l *Transferuntur*] In fideicommissarium.

m *Et secum liberare*] Occupatio est: obiici enim poterat, iniquum videri, quod si hæres plus quadrante obtineat, nulli tamen oneri sit subiiciendus, &c. responderi potest, in potestate fideicommissarij esse, an velit hæreditatem sibi restitui, vel illam omittere. Si ergo restitutionem petat, & damno ex hoc afficiatur, æquo ferat animo, cùm illud sua culpa [o] sentiat.

o c. damnum, de reg. iur. in 6.

8 n *Eadem scilicet*] †Extendit id, quod suprà dixerat in vna specie siue re, vt etiam locum habeat in pluribus speciebus retentis: ætiologia est, quia licet plures res videantur constituere quid vniuersale: tamen hoc non est verum, quia talis, qui retinet plures, loco legatarij est: sicque semper ratio textus [p] militat.

p Ita Bello. hic.

9 o *Sed etsi certa*] † Quod suprà de vna re pluribúsve retentis dixerat, hoc etiam ad quantitatem producit, si rogatus restituere, certam quantitatem, quæ quadrantem contineat, deducere iussus sit: nam & tum actiones hæreditariæ in fideicommissarium transfundentur in solidum.

p *Continet*] Quod si plus quartá contineat, hæres etiam legatariis in id tenetur, quod quartam excedit: videlicet si plus legatariis debeatur, quàm ad fideicommissarium peruenerit.

§. Præterea.

1.2.3. *S.C. Trebelliani ad intestatos quoque pertinet: & quæ sit ea iure dubitandi ratio, itemq; decidendi.*
4 *Accursij error.*
5 *Discrimen inter legata & fideicommissa singularia.*
6 *Hodie in codicillis legata directò relinqui posse.*
7 *Fideicommissarius grauare potest, vt alij restituat.*
8 *Quem honoro, eundem & onerare possum.*
9 *Fideicommissarius grauatus restituere, an quartam detrahat.*

Præterea [a] intestatus quoque moriturus, potest rogare eum, ad quem bona sua vel [b] legitimo iure, vel [c] honorario pertinere intelligit, vt hæreditatem suam totam, partémve eius, aut [d] rem aliquam (veluti fundum, hominem, pecuniam) [e] alicui restituat: cùm alioqui [f] legata nisi [g] ex testamento non valeant. [h] Eum quoque cui aliquid restituitur, potest rogare, vt id rursum alij, aut totum, aut partem, vel etiam aliquid aliud [i] restituat.

a *Intestatus quoque*] Fideicommissa ex S. C. Trebelliano in testamento relinqui posse, hæredémque institutum grauari, hactenus dictum [a] est † Poterat ergo dubi- 1
tari, an hoc S.C. & in intestatis locum haberet? cùm enim legitimi hæredes, qui ab intestato succedunt, nullo commodo à defuncto honorentur (vocantur enim ad successionem non à defuncto, sed à lege ipsa sic disponente: vnde & *legitimi* dicuntur) videbatur, nec fideicommisso eos onerari posse: quia quem non honoro, nec grauare [b] possum. Verùm Imp hic ex Vlpiano [c] docet, hoc S.C. ad intestatos quoque pertinere, siue legitimi, siue honorarij sint successores: Idémque multis Principum rescriptis [d] traditur. † Possunt ergo venientes ab intestato fideicommissis grauari, vt 2
hæredes in testamento scripti. † Aetiologia est, quia tametsi moriturus expresso iu- 3
dicio nihil relinquat, videtur tamen tacitè eum instituere hæredem, quem scit sibi ab intestato successurum, ex quo alium instituendo, potuisset eum excludere [e]. Rectè ergo Vlpianus [f] ait, *eorum fidei committere quem posse, ad quos aliquid peruenturum est morte eius, vel dum eis datur, vel dum eis non adimitur.*

b *Legitimo iure*] Id est, lege XII. tab. [g] vel etiam iure ciuili.

c *Honorario*] Id est, iure Prætorio, quod honorarium [h] appellatur: quales sunt [i] e-
mancipati, item [k] cognati. † Falsum autem est (vt id obiter admoneam) quod [l] Ac- 4
cursius alibi voluit, venientes iure Prætorio non habere voluntatem defuncti nam probat hic textus, quòd imò habeant [m], saltem tacitam. Ratio enim, quare tales possint fideicommisso grauari, est: quia habent voluntatem defuncti: si quidem eo ipso, quod paterfamiliâs nominatim tales non excludit à successione, videtur eos tacitè vocare.

d *Rem aliquam*] Singularem, vel etiam quantitatem: & sic tam de fideicommisso vniuersali quàm particulari loquitur.

e *Alicui restituat*] Quo casu is, qui ita rogatus est, non minus adire, & restituere per officium iudicis (si recuset) compelli potest, quàm ex testamento cogi [n] poterat.

f *Legata*] Veluti accessoria.

g. *Ex testamento*] Tanquam [o] principali. † Innuit autem hic Imp. discrimen inter 5
legata & fideicommissa singularia, quòd scilicet legata non nisi in testamentis relinqui valeant: fideicommissa verò etiam ab intestato. Et hanc differentiam etiam iure Pandectarum obtinuisse, communiori calculo Doctores probant. Nec obstat, quod ex Vlpiano refertur, *eo iure legata fideicommissis exæquata [p] fuisse*: quoniam falsò id Vlpiano attribuitur, & videntur ea verba ab alio quopiam adiecta fuisse, vt
alibi [q] annotauimus. † Hodie tamen legata etiam directò in codicillis relinqui pos- 6
se, Iason aduersus Fabrum & Angelum [r] defendit: cùm per omnia Iustiniani constitutione [s] æquata sint fideicommissis.

h *Eum quoque*] Fideicommissarium scilicet. † Is enim grauari potest, vt id, quod sibi 7
ex

a §. 1. Inst. eod.
b l. ab eo. C. de fideicom.
c l. 3. §. meminisse. & l. 1. §. hoc autem, illo tit.
d l. & fine, C. eo. l. 3. C. d. ti. l. 2. C. de codic. l. vlt. quando d. leg. ced.
e l. conficiunt, de iure codicill.
f l. 1. §. sciendum de leg. 3.
g §. sed istæ. Inst. & ita gl. verbo. legit. Inst. de act.
g l. ius autem, §. ius prætoriũ, de iust. & iur. §. prætorium. Inst. de iur. nat.
i §. emãcipati. Inst. de hæred. quæ ab inte.
k l. 1. in pr. vnde cog.
l glo. l. 1. §. vel maximè, de colla. bono.
m Porc. hic.
n Dd. hic. Soci. in Rubr. ff. hoc tit.
o Ias. in Rub. de leg. 1. dixi Inst. in Rub. de leg. num. 4.
p l. 1. de leg. 1.
q §. sed non vsque nu. 6. Inst. de lega
r hic ad Porc.
s l. 2. C. com. de leg.

ex fideicommisso datur, restituat alij. Quanquam idem iuris obtineat, & si ex legato quis, vel donatione causa mortis, aliquid [t] accipiat. Nec is tantùm, cui aliquid relinquitur, sed & eius hæres potest onerari fideicommisso [u]. † In tantùm autem quis onerari potest in quantum est honoratus, & non [x] amplius. Nec impedit, quòd legatum aliquod lucrum adferre debeat: quia hodie satis lucri adfert, cùm legatarius illud præstando [y] se piè gerat.

8

t l.ab eo. C.de fideicom.
u l.si fuerit.s.r. de leg.
x l.1.in fin. C. Commu. de leg. l.Labeo. C. de fideicom.
y s.si verò expressim. in Nouell. de hæred. & Falcid.
z l.1. s.de illo. h.tit.
a l.mulier.s.si. hoc tit. ibi & Dd. d. l. 1. C. com. de leg. & d. §.de illo.

i *Restituat.*] Et vbi semel restituit, nihil omnino iuris apud eum manet. Nam penes hæredem, qui prius ei restituerat, remanserunt directæ actiones: vtiles verò, quæ in primum fideicommissarium transierant, etiam ipso iure, facta secunda restitutione in secundum fideicommissarium pariter [z] transmigrant. † Sed an legatarius vel fideicommissarius, iussus alteri restituere, quantum deducere possint? Et non posse verius est: quoniam vt deductioni locus sit, oportet eum, qui vult detrahere, grauatum esse tanquam hæredem [a] & directum.

9

§. Et quia.

1 *Quæ sit huius § hypothesis.*
2 *Fideicommissum simpliciter fatente hærede, illud præstandum.*
3 *Si fateatur hæres fideicommissum, excipiat tamen de minus solenni voluntate, fideicommissario solemnem voluntatem non probante, hæres liberatur.*
4.5 *Hærede fideicommissum negante, duo remedia fideicommissario contra eum dantur.*
6 *Hæres recusans iurare, nihil relictum esse, pro confesso habetur, condemnarique debet.*
7 *Quando testator simpliciter fidem hæredis elegit, non requiritur vlla solennitas testamentaria.*
8 *Casus vbi actor ne præsumptionem quidem pro se hadente reo iuramentum defertur.*
9 *Casus specialis vbi relatio iuramenti non habet locum.*
10.11 *Porcij intellectus ad hunc §. refutatus.*
12 *Bartoli sententia ad hunc §. à Ias. & Alciato reprobata.*

Et quia prima fideicommissorum [a] cunabula à fide hæredum pendent, & tam nomen quàm substantiam acceperunt: ideo diuus Augustus ad necessitatem iuris ea retraxit. Nuper & nos eundem principem superare contendentes, [b] ex facto, quod Tribonianus vir excellētissimus, quæstor sacri palatij suggessit, [c] constitutionem fecimus: per quam disposuimus, si testator fidei hæredis sui committit, vt vel hæreditatem, vel speciale fideicommissum restituat: & neque ex scriptura, neque ex quinque testiū numero (qui in fideicommissis legitimus esse noscitur) possit res [d] manifestari, sed vel [e] pauciores quàm quinque, vel nemo penitùs testis [f] interuenerit: tunc siue pater hæredis, siue [g] alius quicunque sit, qui fidem hæredis elegerit, & ab eo restitui aliquid voluerit, si hæres perfidia tentus adimplere fidem recusat, [h] negando rem ita esse subsequutam: si fideicommissarius [i] iusiurandum ei retulerit, cùm priùs [k] ipse [l] de calumnia iurauerit: [m] necesse eū habere vel [n] iusiurandum subire: quod nihil tale à testatore [o] audiuerit, vel [p] recusantem, ad fideicommissi vel vniuersalis vel specialis solutionem coarctari, ne depereat

vltima voluntas testatoris fidei hæredis commissa. Eadem obseruari censuimus, & si à legatario vel fideicommissario aliquid similiter relictum sit. Quòd si is à quo relictum dicitur, [q] postquam negauerit, [r] confiteatur quidem aliquid à se relictum esse, sed ad legis subtilitatem recurrat, omnino soluere [s] cogendus est.

a *Cunabula*] Id est, prima principia, siue prima origo.

b *Ex facto*] Quæ fuerit autem facti huius controuersi hypothesis, mirificè variant Interpretes. Nos duos casus coniungemus, de quibus verisimile est Iustinianum [a] locutum fuisse: quibus præcognitis, omnino plana & aperta erit huius §. sententia. † Finge ergo: quidam paterfamiliâs solenne testamentum scripsit, & in eo Titium 1 instituit hæredem: deinde, aut etiam nullo facto testamento priuatim, & sine testibus (solam ipsius hæredis fidem & integritatem eligens) eundem rogauit, vt partem hæreditatis, vel rem aliquam Caio restitueret. Vel fac, testatorem quidem fecisse testamentum, sed neglectis solennibus iuris, & in eo hæredis fidei commisso, vt Caio aliquid restitueret. Mortuo testatore hæres fideicommissum non præstabat. Cùm autem Caius, fideicommisso sibi aliquid relictum esse, aliunde resciuisset, nec tamen certò quicquam probare posset, ab hærede illud sibi restitui postulabat: sed frustra, negante scilicet hærede, quicquam eatenus suæ fideicommissum esse: dubitabatur ergo, quid iuris, quáve ratione huic fideicommissario succurri posset? Et rescripsit [b] Iustinianus, autoritate iudicis (petente fideicommissario) interrogandum esse hæredem, an id, quod ab eo petitur, suæ fidei à testatore ita commissum fuerit: néne: † & tunc si quidem hæres fideicommissum ab initio fateatur, paratúsque sit 2 (priori casu) testatoris iudicio satisfacere, planum est fideicommissum esse [c] præstandum. † Sed si (in posteriori specie) fateatur quidem fideicommissum, excipiat 3 tamen de minus solenni voluntate, quia scilicet non interuenerit iustus testium numerus, puta septem in testamento, aut quinque in codicillis: hæres procul dubio, fideicommissario solennem fuisse in suo genere voluntatem non probante, liberabitur [d]: paucis aliquot casibus exceptis, quos Accursius [e] alibi recenset. † Quòd si 4 verò hæres fideicommissum vniuersale aut singulare, quod petitur, mox litem contestando improbè neget (quo casu §. noster hic loquitur) tunc optio datur fideicommissario, vt vel per testes fideicommissum probare, vel hæredi iuramentum deferre possit, nihil tale esse relictum. Et si primam ipse viam eligat, id septem testibus facere debet, qui requiruntur in solenni [f] testamento, vel saltem quinque, qui in omni alia voluntate extrema desiderantur, vel etiam per publicum instrumentum vltimæ voluntatis [g]: aliàs hæres absolueretur. † Sin verò secundam viam optauerit fi- 5 deicommissarius, hæredi deferendo iuramentum, hæresque iuret, nihil tale esse fidei suæ commissum, omnino hæres absoluendus est, propter iurisiurandi religionē. †Sed si recusat iurare, statim pro confesso & conuicto habetur, & ad fideicommissi 6 petiti præstationem mox condemnari debet: neque amplius exceptione vti potest, se ob defectum solennitatis testamenti nihil debere, etsi eum factæ inficiationis, recusatique iuramenti pœniteat, idque in pœnam suæ perfidiæ ac mendacij.

c *Constitutionem*] Quæ lib. 6. Codicis [h] extat.

d *Manifestari*] Euidenter probari: sicque fideicommissarius destituatur probandi adminiculis.

e *Pauciores*] Sicque sit defectus in numero testium, ac consequenter vltima voluntas ob omissam hanc solennitatem viribus careat.

f *Interuenerit*] †Quia scilicet testator noluerit solenniter testari, sed simpliciter fi- 7 dem hæredis elegerit: quo casu non requiritur vel testium numerus, vel vlla alia solennitas testamentaria. Quod Bartolus [i], Angelus & Salicetus ad pulcram quæstionem trahunt, de testatore, qui iussit præstari omnia, quæ in quadam schedulâ scripta manu sua propria continerentur, quam deposuisset penes Guardianum fratrem Minorum. Dummodo enim constet vel per comparationem literarum, aut per alias verisimiles coniecturas, quòd sit schedula, quam testator asseruit manu sua scriptam, licet non probetur aliis testibus, eidem standum est, ex quo testator illi schedulæ

a cùm hic tum in l. vltim. vnde hic §. est sumptus C. de fideicom.

b in d. l. vlt.

c l. Theopōpus de dot. releg.

d l. si veritas, C. de fideicom.

e gl. in l. eam quam, C hoc tit.

f §. sed cū paulatim, ℑ. de test.

g l. vlt. in fi. C. de codi.

h in d. l. vlt.

i omnes in d. l. vlt.

dulæ fidem esse adhibendam [k] voluit.

g *Alius*] Etiam extraneus.

h *Negando rem*] Id est, inficiando suæ fidei quicquam esse commissum, quod restitueret.

i *Iusiurandum ei detulerit*] An scilicet iurare possit, nihil tale suæ fidei esse commis-
8 sum, aut se non credere, quicquam taliter esse [l] relictum. † Et obserua, hic casum esse, quod etsi actor nihil probarit, ne semiplenè quidem, neque vllam habeat etiam præsumptionem pro se, tamen possit reum ad iurandum compellere: cùm alioqui, regulariter actore nihil probante, reus omnino absolui [m] debeat.

k *Ipse*] Fideicommissarius scilicet, qui proposita condictione ex lege [n] Iustiniani hæredem ad petiti fideicommissi præstationem vrgere contendit.

l *De calumnia iurauerit*] Quòd scilicet illud fideicommissum non petat, nec iusiurandum deferat calumniandi animo.

m *Necesse eum habere*] Si modò fideicommissi petiti solutionem effugere velit.

9 n *Iusiurandum subire*] † Adeò quidem, vt ei non liceat iuramentum sibi delatum fideicommissario [o] referre: vtcunque id regulariter sit permissum [p], cùm possit is ignorare, an reuera sit ei fideicommissum relictum.

o *Audiuerit*] Et si ita iurauerit hæres, omnino absolui [q] debet.

p *Recusantem*] Subire huiusmodi iuramentum sibi à fideicommissario delatum.

q *Postquam negauerit*] Per mendacium, asserendo nihil à testatore suæ fideicommissum esse, cùm tamen reuera esset commissum.

r *Confiteatur*] Factæ negationis, recusatíque iurisiurandi pœnitudine ductus.

ſ *Recurrat*] Obiiciendo exceptionem non solennis testamenti, nempe se ad solutionem fideicommissi non teneri, relicti in testamento, quod ob omissas solennitates viribus destituatur: puta ob testium non adhibitorum defectum.

t *Cogendus est*] Non obstante prædicta exceptione, quam propter suam perfidiam, & hanc mendacem inficiationem hæres meritò perdit: cum ea alioqui ad submouẽdum fideicommissarium vti potuisset, si ab initio non negasset, sed bona statim fide confessus fuisset relictum fideicommissum. Et adeò quidem punitur hac specie hæredis mendacium, vt nec ex tali fideicommisso quicquam nomine quartæ retinere
10 [r] valeat. Et hæc quidem de huius § intellectu satis superque † Quanquam nõ ignorem, Porcium aliter eum accipere, nempe quòd testator prius fecerit testamentum solenne, in quo hæredem scripserit, deinde in alia vltima voluntate minus solenni fideicommissa legatáve reliquerit aliquibus: certè hæres ea præstare obnoxius est:
11 tametsi ista posterior voluntas sit minus solennis, sustinenda tamen videtur propter testamentum solenne præcedens. † Verùm hic intellectus planè impertinenter diuinat: textúmque violat, qui se non fundat super testamento solenni, quod præcesserit, sed aut super inficiatione mendaci hæredis, aut quia testator hæredis fidem sit
12 secutus. † Bartolus [ſ] verò adhuc alio sensu hunc § & prædictam Iustinianeam [t] cõstitutionem sic intellexit, quasi testator non simpliciter fidem hæredis elegerit, sed eum sibi promittere fecerit, de præstando fideicommissum legatúmve. Sed hunc sensum Iason [u], & Alciatus [x] rectè confutarunt: sicut apud ipsos legere cuique obuium est.

k idem tenuit etiam Bar. melius quàm alibi. l. si ita scripsero, de cond. & demonst. Cast. l. vbi autẽ non apparet, ſed qui vnum, de verb. oblig. & l. hac consultiss. §. per nuncupationem, C. de test.
l Fab. hic in fi.
m l. qui accusare. C. de eded.
l. fi. de iureiur. cum similib.
n in d. l. vlt. C. de fideic.
o d. l. vlt. verbo omnino exactioni, &c.
p l. delata, C. de iureiur. l. manifestæ, ff. eo. tit.
q d. l. vlt.
r l. cùm pater, §. 1. ad leg. Falcid. l. quod quis ex culpa, de regul. iur.
ſ l. nemo potest. 1. de leg. 1.
t in d. l. vlt.
u in d. l. vlt.
x lib. 1. Parad. c. 4.

De singulis rebus per fideicommissum relictis.

Tit. XXIV.

1 *Continuatio huius tituli.*
2 *Fideicommissum singulare, est quintus modus acquirendi rerum dominia, iure ciuili.*

1 *Hactenus* † Imp dixit de fideicommisso vniuersali, quando scilicet tota hæreditas eiúsve pars alteri ab hærede restituenda est: sequitur de fideicommisso singulari, iuxta promissum [a] Iustiniani, videre, quando testator iubet hæredem non quo-
2 tam hæreditatis, sed rem specialem, siue quantitatem alicui restituere. † Est autem *fideicommissum singulare* quintus modus, quo iure ciuili sigillatim rerum dominia consequimur.

a 7. tit. prox. in prin.

Princip. tit.

1 *Qui possint fideicommisso grauari.*
2 *Etiam legatarij hæredi fideicommitti potest.*
3 *Differentia inter legata & fideicommissa.*

POtest tamen etiam quis singulas res per fideicommissum relinquere, veluti fundum, argentum, hominem, vestem, & pecuniam numeratam:[a] & vel ipsum hæredem rogare, vt alicui restituat, vel legatarium, [b] quamuis à legatario legari non possit.

a vt hic.
b l. si fuerit, §. 1. de leg. 3.
c vt not. in l. 1. §. sciendum, de leg. 3.

a *Et vel ipsum hæredem.*] † Non solùm ergo ab hærede fideicommissa rerum sin- 1
gularium relinqui possunt: sed & à fideicommissario, à legatario [a], & ab ipsius lega-
tarij hærede: † nam & ab eo fideicommissum relictum valere, Vlpianus [b] docet. 2
Quinimò quicunque tandem ex iudicio testatoris commodum sentit, potest fidei-
commisso [c] onerari.

b *Quamuis à legatario.*] † Hoc est, quamuis non possit aliquis iubere ita, Legata- 3
rius meus rem sibi à me legatam alteri restituat nomine legati. Et huius inter lega-
ta & fideicommissa discriminis meminit etiam Caius lib. 2. suarum Instit. c. 7. Ho-
die verò cùm legata & fideicommissa [d] ex Iustiniani lege sint per omnia exæqua-
ta, potest quoque legatarius onerari [e] legato.

d d. l. 2. C. commu. de leg. §. sed non vsque, §. de legat.
e dixi §. ti. pro. §. præterea, nu. 7.

§. Potest autem.

1 *Non potest quis in pluribus onerari, quàm sit honoratus.*
2. 3. 4. 5. *Recensentur casus in quibus receditur à supradicta regula.*
6 *Legatarius vel fideicommissarius iussi restituere, an quartam detrahant.*

[a] Potest autem non solùm proprias res per fideicommissum relinquere: sed & hæredis, [b] aut legatarij, aut fideicommissarij, aut cuiuslibet alterius. Itaque & legatarius & fideicommissarius non solùm de ea re rogari potest, vt eam alicui restituat, quæ ei relicta sit: sed etiam de alia, siue ipsius, siue aliena sit. Hoc solùm obseruandũ est, [c] ne plus quisquam rogetur alicui restituere, [d] quàm ipse [e] ex testamento ceperit: nam quod amplius est, inutiliter relinquitur. Cùm autem aliena res per fideicommissum relinquitur: necesse est ei, qui rogatus est, aut ipsam redimere & præstare, aut æstimationem eius soluere.

a §. non solùm & seqq. ss. §. de leg.
b §. sed si rem, §. de leg.
c l. 1. §. si is qui CCCC. ad Trebell. l. ab eo. C. de fideicom.
d l. Imperator. §. cum quidam de leg. 2.
e d. l. Imperator. §. si cẽtum. & Bart. ibid. §. fin.

a *Potest autem*] Cùm fideicommissa singularia sint legatis exæquata, consequitur, quod sicut non solùm proprium, sed & alienam rem legare permissum est, ita quoque fideicommittere liceat: idque Imp. hic docet. Quare hic locus ex his, quæ de legatis rerum testatoris, hæredis, vel extranei [a] exposita sunt, interpretationem mutuatur.

b *Aut legatarij*] Sed quo pacto legatarij res legari [b] potest? hoc ita accipe, vt legatarij res non ei, sed alij per fideicommissum relinquatur.

c *Ne plus quisquam*] † Propter iuris regulam [c] qua dicitur, ***nulli plus oneris imponi*** 1
posse, quàm honorifici lucri tributum sit: sicque nemo plus restituere cogendus est,
quàm ipse ex testatoris rogantis iudicio perceperit, Quod etiam obtinere constat,
vbi quota bonorum portio [d] relinquitur. † Prædicta tamen regula non est perpetua, 2
sed ab ea quandoque disceditur. Quid enim si certa quantitate legata rogetur lega-
tarius aliam quãtitatem priore maiorem post tempus aliquod definitum alij resti-
tuere? certè æquius fuerit, fideicommissi rationem ad superaddendi lucri summam
[e] consistere. † Quid si testator alicui centum legaret, eundémque rogarit, vt fundũ 3
suum, qui multò maioris erat pretij, Titio restitueret? hoc casu legatarius quantitate le-

te legata percepta, ad fundi restitutionem cogendus est: quia acceptando legatum,
4 fundum suum tanti æstimasse [f] judicatur † Idem iuris est, quando testator fundum
legauit, iussitque legatarium alij centum fideicommissi nomine restituere: tametsi
fundus centum non valeat, nihilominus præscriptam quantitatem restituere tene-
tur, præsumimus enim testatorem etiam fructus ex legato fundo percipiendo [g] cō-
5 siderasse. Non tamen prius obligatur restituere, quàm fructus perceperit. † Sed & tū
non est locus prædictæ regulæ, quando duæ res alicui disiunctim legantur, & de al-
tera, quæ maioris pretij sit, præcisè declarata rogetur legatarius, quamuis eam, quæ
minoris pretij est, eligat, nihilominus illam, de qua rogatus est, præstare cogetur, &
sibi imputet, quod deteriorem rem [h] elegerit. Possent & alia id genus themata [i] ad-
duci, in quibus potest quis in plus rogari & grauari, quàm ex defuncti iudicio con-
sequatur: sed & illa, & quæ retulimus singula, sua æquitate nituntur. Cæterùm in
tantùm aliquem fideicommisso onerari posse, quantum ex testatoris voluntate ha-
6 bet, alibi etiam [k] annotauimus: † vbi quoque dictum [l] est, legatarium vel fideicom-
missarium rogatum restituere alteri, quartam non deducere, quod & Vlpianus [m] re-
spondit, neque ratione id caret, cùm Falcidiæ vel Trebelliani quadrans pendeat à
testatoris voluntate. Si tamen fideicommissarius vniuersa bona acceperit ab hære-
de, non detracta [n] quarta: vel hæres coactus adimit, atque hac ratione quadrante in-
dignum se fecit: his casibus deductioni locus [o] erit.

d *Quàm ipse*] Vel is, cuius personam refert: nam & hæredem legatarij rogari pos-
se [p], suprà dictum est. Vel etiam is, per quem ipse deinde capit & acquirit. Vnde si fi-
liofam legatum fuerit, potest pater eatenus grauari, cui per filium [q] acquiritur.

e *Ex testamento*] Vel alio quouis defuncti iudicio: nam & ab intestato fideicom-
missa relinqui posse præcedenti tit diximus.

f d. §. si centū. ver. enimuero.
g l. filiusfam. §. apud Marcellū de leg. 1.
h l. planè. §. si cui, de leg. 1.
i Vide gloss. & Bar. in d. §. si cētum, in fin. & §. seq.
k d. §. præterea, nu. 7.
l ibid. nu. 8.
m l. lex Falcid. 47. §. nunquam ad l. Falc.
n l. 1. §. inde Neratius, ad Trebel.
o Vide Dd. in d. §. nunquam.
p Hoc tit. in prid.
q l. à patre, 4. de leg. 3.

§. Libertas.

1 *Libertas per fideicommissum dari potest seruo non tantùm proprio, sed etiam alieno.*
2 *Fideicommissaria libertas.*
3 *In fideicommisso libertatis non refert, sciuerit, an ignorauerit testator seruum alienum esse.*
4 *Libertas fideicommisso relicta seruo alieno stat quandoque in suspenso.*
5 *Quod differtur non aufertur.*

[a] Libertas quoque seruo per fideicommissum dari potest: vt hæres eum rogetur manumittere, vel legatarius, vel fideicommissarius. Nec interest, vtrum de suo proprio seruo testator roget, an de eo, qui ipsius hæredis, aut legatarij, vel etiam [b] extranei sit. Itaque & alienus seruus redimi & [c] manumitti debet. Quòd si dominus eum [d] non vendat, [e] si modò nihil ex iudicio eius, qui relinquit libertatem, perceperit: non statim extinguitur fideicommissaria libertas, [f] sed differtur, quoad possit tempore procedente, vbicunque occasio serui redimendi fuerit, præstari libertas.

1 a *Libertas*] † Quod hîc Imp. refert, libertatem per fideicommissum seruo relinqui
posse siue proprio, siue alieno, hoc Licinius etiam Rufinus jam antea responderat,
vt ex eius responso hic locus [a] desumptus esse videri possit. Et extat in Pandectis pe-
2 culiaris titulus, *de fideicommissariis libertatibus.* † *Fideicommissariam* autem *liber-
tatem* dicimus, quam testator non directò impertit, sed per manumissionem alte-
rius vel hæredis, vel legatarij, vel donatarij mortis causa, cuius fidei hoc commisit
& credidit.

b *Extranei sit*] Si tamen eius sit, cum quo testamenti factio est, vt Paulus [b] ait: e-
3 tiamsi testator alienum esse ignorauerit, ac suum voluerit manumitti. † Neque e-
nim in fideicommisso libertatis inquiritur, sciuerit an ignorauerit testator seruum
esse alienum: cùm nō similis sit causa libertatis & [c] fideicōmissi pecuniarij, in quo ea

a l. libertat. 16. de fideic. li. 12.
b l. 31. alieno. d. l. libertates, de fid. libert.
c l. 39. Paul. eo. tit.

d §. non solùm §. de leg. 1. vers. quod autem. e l. 13. si ea. cuius filium. C ad l. Falc. l. 13. si te donatam. C. de fidei. liber. l. generaliter 24. §. si quis alienum 22. l. alieno. § fi. ff. de fid. lib. f l. non dubiũ. §. fi. de leg. 3. g l. deberi. C. de fidei. liber. h d. l. Paulus. i l. placet, de acq hær. k gl. fin. hic. l vt in contrariis in gl. allegatis, de hoc perplexo. vide Bar. l. inter stipulantem. §. sacram. de verb. oblig.

distinctio [d] adhibetur.

c *Manumitti debet*] Ab eo scilicet, cuius hoc fidei est commissum: si tamen dominus vendere eum sustineat: neque enim vt vendat [e], cogi potest, nisi fortassis aliquid ei, vt seruum vendat, legatum sit. Nam agnoscendo legatum, dominus vendere obnoxius est.

d *Non vendat*] Nolit seruum vendere, aut certè immodico precio vendat, quod perinde est, ac si omnino vendere [f] recuset.

e *Si modò nihil*] Nam si aliquid accepisset à defuncto, ad vendendum cogi posset, vt suprà diximus, idémque Theophilus hic tradit.

f *Sed differtur*] †Stat in suspenso illa fideicommissaria libertas seruo alieno relicta: 4
idque fauore libertatis. Potest enim fieri, vt dominus aliquando mutet voluntatem, & vendere sit [g] paratus. Neque hoc casu præstari æstimatio potest huic seruo: tum quia libertas est [h] inæstimabilis, tum quia præstatio huius æstimationis facta seruo nihil ei prodesset: apud ipsum enim non maneret, sed statim [i] domino quæreretur.
† Vnde colligit Accursius [k], id quod differtur, non auferri: nec etiam interim dari, 5
nisi differenti mora vel culpa obiici [l] possit.

§. Qui autem.

1 *Seruus ex fideicommisso manumissus fit libertus manumissoris: & quæ sit eius rei vtilitas.*
2 *Directa libertas ab intestato dari non potest: secus est in fideicommissaria.*
3 *Libertus Orcinus.*
4 *Alciatus hunc text. aliter legit: & ὀρθὸς quid?*
5 *Seruo alieno directè libertas dari nequit: & quæ sit ratio.*
6 *Tria requiri, vt directa libertas seruo relinqui possit.*

Qui autem ex fideicommissi causa manumittitur, non testatoris fit libertus, etiamsi testatoris seruus sit, [a] sed eius qui manumittit. At is, qui directò [b] ex testamento liber esse iubetur, ipsius testatoris libertus fit: qui etiam [c] Orcinus appellatur. Nec alius vllus directò ex testamẽto libertatem habere potest, quàm qui [d] vtroque tempore testatoris fuerit, & quo faceret testamentum, & quo moreretur. Directò autem libertas tunc dari videtur, cùm non ab alio seruum manumitti rogat, sed velut ex suo testamento libertatem ei competere vult.

a l. planè 25. fi. & l. seq. de leg. 1. iuncta l. cerdonem. & l. Campanus, de ope. liber. b l. quique, de in ius voc. l. venia. C. illo tit. c l. libertates. de manu. test. d l. directis, C. de test. manu. l. fi. is de fideic. lib. e lib. 1. Prætermiss. f l. si seruus legatus. §. si seruus alienus. de leg. 1. l. quod seruo tuo. C. de test. manu.

a *Sed eius qui manumittit*) † Et sic seruus, qui fideicommisso libertatem accipit, fit 1
libertus manumissoris. Neque ea res caret commodo. Quamuis enim hic manumissor à tali liberto non possit operas sperare, etiamsi testator id [a] cauerit: ius tamen patronatus habet, vt nec in ius sine venia [b] vocari possit, & habeat bonorum possessionem contra tabulas.

b *Ex testamento*) Rectè hic ait, *ex testamento*: † quia directa libertas dari ab intesta- 2
to non potest, cùm tamen possit ita relinqui fideicommissaria. Ex codicillis tamen testamento confirmatis etiam directa [c] vtiliter relinquitur.

c *Orcinus*) † Quia scilicet ab eo manumissus fit, qui ad Orcum eat: quasi patronó 3
ad Orcum & Plutonem missó [d] libertus. Theophilus vertit χαρωνιανόν, à Charonte inferorum portitore.† Alciatus [e] tamen mauult, *Orthinus*, legere, quod directò fiat 4
liber: ὀρθὸς enim directum significat. Hinc & *Orthodoxi*, qui rectæ in diuinis sunt opinionis.

d *Vtroque tempore*) Idque ea ratione: † quia expressi iuris est [f], seruo alieno nõ pos- 5
se directam libertatem relinqui. Nisi ergo esset seruus testatoris tempore, quo facit testamentum, non posset ei rectò iure libertas dari, quia sic diceretur seruo alieno eam relinquere. Sed etsi esset seruus testatoris tempore conditi testamenti, hoc non sufficeret, quoniam posset alienare, antequam moreretur, sicque res deueniret ad casum, à quo non posset incipere. † Rectè ergo constitutum est, oportere eum, 6
cui

cui directa libertas relinquitur, duobus temporibus seruum testatoris esse, & cùm testamentum scriberet,& cùm testator decederet. Iason addit etiam tertium tempus, nempe aditæ g hæreditatis,quo cedere dicitur libertas directò data:interim non potest hic libertati destinatus nouo domino h subiici.

g l.testamento. de manum. test. l.1.§.libertatib.C.de cad. toll.
h Ias.hic ad Porc.

§. Verba autem.

1 *Quibuscunque verbis fideicommissa relinqui posse, quæ tamen fideicommissum importent.*
2 *Fideicommissa tãtùm verbis indirectis & obliquis, vel communib. relinqui possunt: directis verò non possunt.*
3 *De quibusdam verbis hic non relatis, quæ vim fideicõmissi pariter habent.*

Verba autem fideicommissorum hæc maximè in vsu habentur: PETO, VOLO, MANDO, FIDEI TVÆ COMMITTO. quæ perinde a singula firma sunt, atque si omnia in vnum congesta essent.

Hic §. communis est ad hunc & proximè præcedentem titulum, in quo Imp. recolligit, quibus verbis fideicommissa relinqui communiter soleant. Nam & aliis verbis, quàm quæ hìc referuntur, ea relinqui posse, extra controuersiam est: neq; id negat Iustinianus.
1 † Possunt ergo fideicommissa fieri quibuscunque verbis significantibus legitimum a sensum testatoris, legare vel fideicommittere volentis, siue proferantur à testatore simpliciter, siue cum iuramento: siue dirigantur ad hæredem grauatum, siue ad fideicommissarium b honoratum, dummodo talia verba sint dispositiua, quæ semper fideicommissi petitionem inducunt. Secus si essent verba consilij, vel adulatoria, quæ nihil operantur c, cùm potius censeantur enunciatiua quam dispositiua d.
2 † Necesse quoq; est, verba fideicommissorum vel obliqua esse, siue indirecta, quæ & Precaria dicuntur, nempe per quæ rem defuncti consequimur ex manu alterius, & per obliquum, non recta via: vel saltem esse communia, quæ non solum directam habeant significationem: sed etiam ad obliquam trahi, sicque fideicommissis accommodari possint. Cæterùm verbis verè directis fideicommissa non relinquuntur, quoniam ea in obliquum sensum flecti nequeunt. Quæ sint autem verba directa, obliqua, siue communia, nos alibi e annotauimus.

a *Singula*] Non tantùm valet fideicommissum altero solo verbo relictum, ac si omnia simul coniungerentur: dum tamen ex eo, quod prolatum est, mens testatoris, fideicommissum tali verbo relinquere volentis, intelligi possit: aliàs secus f foret.

3 † Porrò pro coronide supradictæ fideicommissorum materiæ illud addere libet: esse quædam verba, quæ licet minus contineant, quàm ea, quæ hic Iustinianus recensuit: æquè tamen intelligantur vim habere fideicommissi: qualia sunt, Scio, credo, nihil ambigo te daturum g, vel restituturum. Sunt etiam alia verba, quæ quidem prima facie videntur plura continere: sed tamen deflectuntur ad fideicommissa, cùm non possint aliter suam vim explicare: quorum aliquot exempla h Balduinus hic refert.

a l.2.C.comm. de leg.
b l.peto. §.1. de leg.1.
c l.de generali §.1.de vsu leg.
d vide Bart.l. ex hac scriptura de donat.eũdem.l.vnum ex familia.§.fin.& l.cum pater, § mãdo.de leg.2. Cano.c.si Papa, de priuil. lib.6.
e §.si 3.de pupill.subftit. nu. 5.6.7.
f l.pater,§ pen. de legat.3.l. Lucius Titius, §. filiam,ad Treb.
g l.etiam hoc modo. l. & eo modo,de leg.1. l. vnum ex familia, §.vlt. de leg.2.
h l.ex fact. ad Treb.l.filiusfa. §.vt quis hæredem,de leg.1.& l.qui filium, ad Trebell.

De codicillis. Tit. XXV.

1.2 *Codicillorum multiplex acceptio, & quomodo hic accipiantur.*
3 *Codicillorum definitio.*
4 *Codicilli quomodo à testamento differant.*
5 *Codicillos bifariam fieri.*
6 *Codicillorum alij fideicommissarij, alij directi.*
7 *Necessitas & vtilitas codicillorum.*

Cognita testamentorum ordinatione, de codicillis, tanquam minus solenni voluntate, iusto ordine sequitur.
1 † Quanquam autem aliàs generalis sit *codicillorum* vox, omnémque scripturam significare valeat, vnde diplomata, seu literæ principales appellantur a *codicilli*: item & epistolæ à priuato ad amicum scriptæ. Sulpitius ad Ciceronem: *Puer Acidini mihi obuiam venit cum codicillis.* Cicero ad Quintum fratrem: *Epistolam hanc efflagitarunt codicilli tui.*
2 † Hoc tamen loci codicillos paruos codices, seu tabulas dicimus, quibus testator iustum ac solenne testamentum facere impeditus, qualicunque de rebus suis voluntate disponit: nempe quod eam iuris solennitatem, quæ in testamentis exigitur, [illegible] desiderent. Nam & Codicem pro testamentaria scriptura Imper. b supra [illegible] eâdemque significatione Iuuenalis vsus est:

a l.administrãtes.in pr.de excus.tut.§.filiusfa. §. quib.mod. ius pat. pot.sol. & l.iudices, C. de dignitat.lib. 12. Sueton. in Claud.c.29.
b §.sed & vnã. de testam.

-----*Nam codice suo hæredes vetat esse suos.*----- † Sunt ergo *codicilli* imperfectum 5
quoddam testamentū, quibus sine iuris solennitate permissum est, sententiam volun-
tatis vltimæ scribere, nullo instituto hærede. Hęc descriptio cōtinet duas differentias,
quibus codicilli à testamento secernuntur. † Prima est quod ad testamentum plura 4
solennia [c] desiderantur, quæ alibi recensuimus: codicilli carent omnis iuris solenni-
tate, nisi quod quinque testes, quanquam non rogatos, adhibere [d] oportet, vt constet
eos à testatore factos esse. Altera est, quod in codicillis non potest directò hæres in-
stitui, ne scilicet confundatur ius codicillorum [e] & testamentorum. † Fiunt autem 5
codicilli ad exemplum testamentorum bifariam: primum in scriptis, adhibitis quinq;
testibus [f], qui se subscribant, quamuis sigilla non requirantur. Deinde sine scriptis per
nuncupationem, declarata voluntate defuncti coram quinq; testibus: siue ea postea
in scripturam redigatur, siue [g] non. † Porrò codicillorum alij sunt fideicommissarij, 6
alij directi. *Fideicommissarij* sunt, in quibus scriptor verbis vtens precariis, suam de
rebus omnibus, qui testamentis comprehendi solent, hæredi suo petitionem exposuit:
Directi, in quibus directis ciuilibúsve verbis scriptoris voluntas de legatis duntaxat
alicui relinquendis exposita est. Atque hoc sensu non solùm hic, sed & in Pandect. &
Cod. de Codicillis accipiuntur. † Est autem codicillorum vsus non tam necessarius, 7
quàm etiam vtilis. Necessitas in eo versatur, vt si quis impediatur de facto iustam
sententiam testamento solenni relinquere: is saltem ab intestato describat obiter, de
bonis suis, cui aliquid voluerit restitui per codicillum vnum aut [h] plures. Vtilitas ve- 7
rò codicillorum non est obscura. Nam si quis oblitus fuerit alicuius rei in testamen-
to non descriptæ: vel si vereatur, ne per obliuionem aliquid prætereat, is potest ante
vel post testamentum scribere codicillum. Idque est, quod [i] Paulus tradit codicillos
confici quatuor modis, quos [k] infrà declarabimus.

c s. sed cum paulatim, ĩ. de testam.
d s. fin. ĩ. de fideic. hær. & l. vlt. Cod. de iur. codicill.
e s. fi. ĩ. hoc ti.
f d. l. vlt. vers. subnotationē. ibi Ias.
g glo. hic. & in rubr. C. eod. tit.
h s. fin. ĩ. eod.
i l. conficiuntur, in princ. de iur. codic.
k s. non tantùm, ĩ. eod

Princip. tit.

1 *Augustus & codicillorum seruandorum, & fideicommissorum autor fuit.*
2 *Iure veteri legata codicillis relinqui non poterant.*
3. 5 *De C. Trebatio Iuriscons.*
4 *Epistola Ciceronis ad Iulium Cæsarem scripta, Trebatij commendatitia.*
6 *Codicillos qui possint facere.*
7 *De Antistio Labeone.*

[a] ANte Augusti tempora constat codicillorum ius in vsu non fuisse: sed primus Lucius Lentulus (ex cuius persona etiam fideicommissa esse cœperunt) codicillos introduxit. Nam cùm decederet in Africa, scripsit codicillos [b] testamento confirmatos, quibus ab Augusto petiit per fideicommissum, vt faceret [c] aliquid. Et cùm diuus Augustus volūtatem eius impleßet, deinceps reliqui eius autoritatem secuti, fideicommissa præstabāt: & filia Lentuli [d] legata, quæ iure [e] non debebat, [f] soluit. Dicitur autem Augustus conuocasse sapientes viros, intérque eos [g] Trebatium quoque, cuius tunc autoritas maxima erat: & quæsisse, an posset recipi hoc, nec absonans à iuris ratione codicillorum vsus esset: & Trebatium suasisse Augusto, quòd diceret vtilissimum & necessarium hoc ciuibus esse propter magnas & longas peregrinationes, quæ apud veteres fuissent: vbi si quis testamentum [h] facere non posset, tamen codicillos posset. Post quæ tempora [i] cùm & Labeo codicillos fecisset, iam nemini dubium erat, quin codicilli iure optimo admitterentur.

a *Ante*

2 a *Ante Augusti*] In hoc principio origo & initium codicillorum adeò copiosè & luculenter declaratur, vt nihil vel eximi, vel addi amplius debeat. Et hanc totam historiam nos etiam [a] suprà adduximus, vt superuacaneum sit eandem hic repetere.

1 † Illud tamen non omittendum, fuisse D. Octauium Augustum non minus autorem seruandorum codicillorum, quàm fideicommissorum, quæ prius ab hæredum voluntate pendebant. Nam ex historia hic relata constat, Augustum non modò ius codicillorum approbasse, verùm etiam fideicommissum vltrò præstitisse.

b *Testamento confirmatos*] L. Lentulus Augustum hæredem scripsit, & filiam suam: quos rogauit per codicillos testamento confirmatos, vt aliquid facerent, puta domos ædificari quibusdam amicis Lentuli [b] curarent. Erant autem confirmati codicilli testamento, vel ante facto, hoc [c] modo: Si quos scripsero codicillos, hi firmi sunto: vel post, ad hunc modum: Quos antè scripsi, rati sunto.

c *Aliquid*] In codicillis declaratum.

d *Legata*] In eisdem codicillis relicta.

2 e *Non debebat*] † Nam iure veteri legata non nisi in testamentis vtiliter [d] relinquebantur: licet hodie sit secus ex Iustiniani [e] lege, quæ legata fideicommissis per omnia exæquauit.

f *Soluit*] Iure codicillorum.

3 g *Trebatium*] † Fuit C. Trebatius Testa, Iurisperitus valdè clarus temporibus Ciceronis: ad quem cùm scriberet Topica, omnia exempla ex iure ciuili sumsit, vt haberet rationem eius, ad quem scribebat: Extant quoque ad eum plurimæ eiusdem Ciceronis [f] epistolæ, plenæ iocis, salibus, & scommatis, quibus Iurisconsultum esse ludit. Fuit enim amicissimus Ciceroni, in cuius fidem se Trebatius (vt ipse Cicero testatur) ex adolescentia contulit: vnde & à Cicerone Cæsari Gallias tunc cum imperio

4 obtinenti literis studiosiss. commendatus est: quas lubet adscribere. † *Hunc, mi Cæsar, sic velim omni tua comitate complectare, vt omnia quæ per me possis adduci, vt in meos conferre velis, in vnum hunc conferas: de quo homine hoc spondeo, probiorem hominem, meliorem virum, prudentiorem esse neminem. Accedit etiam, quod familiam ducit*

5 *in Iure ciuili singulari memoria, summa scientia, &c.* † Quanquam autem C. Trebatius contra Cæsarem partes Pompeianas secutus fuerit, fractóque Pompeio cum diutius in bello perseuerasset, etiam exulare iussus sit: Ciceronis tamen ope Cæsar reduum ei indulsit, & ita indulsit, vt eius & consilio vteretur, & Tribunatum [g] militarem offerret. Meminit eiusdem Trebatij tanquam viri boni & integri Suetonius in Cæsare: itémque [h] Pomponius noster, referens hunc fuisse adiutorem Cornelij Maximi, & iuris quidem peritiorem, quàm eloquentiorem, compluréſque libros scripsisse, sed qui minus frequentarentur. Extat quoque Horatij Satyra lib. Serm. 2. ad Trebatium Iurisconf. in qua eum doctrinæ nomine similiter commendat.

6 h *Facere non posset*] † Intellige de facto, impeditus scilicet iis incommodis, quæ solet trahere peregrinatio: nam qui testamentum facere non potest iure prohibitus, huic neque codicillum scribere [i] licet. Loquitur ergo hic de impedimento facti, non iuris.

7 i *Cùm & Labeo*] † Intelligit Antistitum Labeonem Cinnam Iurisconsultum, auditorem Ser. Sulpitij, qui ea fertur libertate fuisse, vt ratum pensumque nihil haberet, nisi quod iustum & sanctum in Romanis antiquitatibus ipse [k] legisset. Huius meminit etiam [l] Pomponius, cum à Trebatio institutum aiens, nec tantum Iurisprudentia clarum, sed cæterarum quoque artium non fuisse expertem: quod & Gellius lib. 13. cap. 12. tradidit.

a De fideic. hæred.
b Baro hic.
c l. conficiuntur. C. de iure cod. l. siue in initio. C h. t.
d §. præterea. §. de fideicom. hæred.
e l. 2. C. commu. de leg.
f Toto ferè lib. 7. epist. famil.
g Zas. l. 2. §. fuit & cod. de orig. iuris.
h d. §. fuit & cod.
i l. diu. § codicillos is demũ. & d. l. cõficiuntur, §. codicilli, hoc tit.
k Autor Gell. lib. 13. cap. 12.
l d. l. 2. §. post hunc maximè. & ibi vide Zas.

§. Non tantùm.

1 *Codicillos quatuor modis confici.*
2.3 *Olim codicilli ante vel post testamentum facti non valebant, nisi testamento confirmarentur: hodie nisi expressè reuocentur, ipso iure confirmari intelliguntur.*
4 *Si ab intestato fiunt codicilli, debentur relicta succedentibus ab intestato.*
5 *Postumi natiuitate an codicilli rumpantur.*

Non tantùm autem [a] testamento facto potest quis codicillos facere: sed & intestatus quis decedens fideicommittere codicillis potest. Sed cùm ante testamentum fa-

ctum codicilli facti erant: [b] Papinianus ait, non aliter vires habere, quàm si speciali postea voluntate confirmentur. Sed [c] diui Seuerus & Antoninus rescripserunt, ex iis codicillis, qui testamentum præcedunt, posse fideicommissum peti: si appareat eum, qui testamentum fecit, à voluntate, quam in codicillis expresserat, non recessisse.

a *Testamento facto*] † Quatuor modis codicillos confici Imp. hic docet, idémque 1
[a] Paulus antè tradidit. Aut enim in futurum confirmantur, aut in præteritum, aut per fideicommissum testamento facto: aut sine testamento, ab intestato scilicet, vnde originem traxerunt. Ideo autem fideicommissa dari posse ab intestato succedentibus, idem [b] Paulus refert, quoniam creditur paterfamiliàs sponte sua his relinquere [c] legitimam hæreditatem. Possunt ergo codicilli & ante testamentum fieri, & post [d] testamentum, & vnà cum ipso [e] testamento, & ab [f] intestato.

b *Papinianus*] † Cuius responsum in Pandectis [g] extat hisce verbis: *Ante tabulas* 2
testamenti codicilli facti non aliter valent, quàm si testamento, quod postea factum est, confirmentur: aut voluntas eorum quocunque indicio retineatur. Sed quia si post testamentum facti sint codicilli, an specialis eorum confirmatio requiratur? & non requiri, ex [h] Iuliani responso liquet. ait enim: *Testamento facto etiamsi codicilli in eo confirmati non essent, vires tamen ex eo capient.*

c *D. Seuerus & Antoninus*] Quorum rescriptum non extat. † Sed hoc tamen iure 3
hodie vtimur, vt semper intelligantur codicilli ipso iure in testamento præcedenti, vel sequenti confirmati, nisi appareat eos reuocatos esse. Præsumitur enim testator durare in eadem voluntate, si nominatim eam non reuocarit, nec contrarium disposuit. In summa sciendum est, codicillos ad testamentum, quocunque tempore factum sit, ita pertinere, vt testamenti vires sequantur, viresque ex eo capiant, nisi inter testandum reuocatos esse probetur. † At verò intestato patrefam. mortuo, nihil 4
requiritur in codicillis ab eo factis, si aliàs testari potuit, sed vicem testamenti exhibent, obligántque omnem legitimum hæredem, etiam pòst [i] natum, ad præstanda in ipsis relicta. † Neque enim postumi natiuitate rumpuntur codicilli ab intestato facti: 5
licet secus sit, si defunctus testamentum & codicillos fecisset, qui cùm testamenti ius sequantur (vt iam dictum est) consequitur, rupto testamento agnatione postumi, codicillos quoque ad testamentum pertinentes [k] rumpi.

a l. conficiuntur, in prin. h. t.
b Ibidem.
c Vide quæ dixi in §. præterea, 3. de fideic. hæred.
d De his duobus modis loquitur l. siue initio, C. de cod.
e De quo in l. fin. §. illud planè, C. eod.
f De hoc in §. seq.
g l. ante tabulas, de iur. cod.
h l. si quis cū, §. vlt. hoc tit.
i l. ab intestato hoc ipso tit.
k Ita loquitur l. 1. C. de codic.

§. Codicillis.

1.2 *In codicillis non potest directò heres institui, in testamento potest: & quæ sit ratio diuersitatis.*
3 *Principale non confirmatur per accessorium.*
4 *Exhæredatio in codicillis non rectè fit*
5 *Hæreditas directò in codicillis data, in vim fideicommissi valet.*
6 *Testator in dubio potius testari, quàm codicillari voluisse præsumitur.*
7 *Casus, vbi hæreditas in codicillis directò relinqui potest.*
8 *Si quid obscurius scriptū in testamento sit, per codicillos declarari potest.*
9 *Nec conditio heredi iam instituto in codicillis potest adijci.*
10 *Conditio in testamento apposita, in codicillis remoueri nequit.*
11 *Clausula derogatoria in testamento apposita, in codicillis reuocari potest.*

Codicillis autem hæreditas [a] neque dari, neque adimi potest, ne confundatur ius testamentorum & codicillorum: & ideo [b] nec exhæredatio scribi. [c] Directò autem hæreditas codicillis [d] neque dari, neque adimi potest. [e] Nam per fideicommissum hæreditas codicillis iure relinquitur. [f] Neque conditionem hæredi instituto codicillis adiicere, neque [g] substituere directò quis potest.

a Neque

1 a *Neque dari*] † Hæc vna est differentia inter solenne testamentum & codicillos: quòd scilicet in codicillis nec directò hæres [a] institui, nec in testamento datus co-
2 dicillis submoueri possit, cùm in testamento vtrunque sit secus. † Quod Imp ideo esse tradit, ne ius testamentorum & codicillorum misceatur & cōfundatur: id quod fieri non debere, vel ipsa nominum diuersitas commonere [b] videtur: Papinianus [c] etiam aliam rationem, paulò subtiliorem adducit, his verbis: *Quod per manus traditum est, codicillis hæreditatem dari non posse: rationem illam habet, ne per codicillos, qui ex testamento valent, ipsum testamentum, quod vires per institutionem hæredum*
3 *accipit, confirmari videretur.* † Neque enim principale confirmari potest per [d] accessorium.
4 b *Nec exhæredatio*] † Nec exhæredatio in codicillis rectè fit: ob id certè, quoniam ea alterum est testamenti [e] fundamentum.

c *D. rectò*] Vt quia testator dixerit, *Titius mihi hæres esto*: vel, *Titium hæredem instituo, facio, scribo*: quæ sunt verba [f] directa.

5 d *Neque dari*] Vt scilicet directò, seu recta via debeatur. † Si tamen euidenter [g] cōstat, testatorem, qui directis verbis hæredem scripsit, noluisse testamentum facere, sed potius codicillo: trahentur huiusmodi verba etiam sine clausula codicillari, benigna quadam interpretatione ad [h] fideicommissum, vt hæreditatis datio sustinea-
6 tur tanquam fideicommissaria. † In dubio autem potius testari, quàm codicillari voluisse intelligetur, si institutionis verbo [i] sit vsus. Et prædicto casu censentur rogati hæredes in testamento scripti, vel ab intestato venientes, vt restituant hæreditatem instituto in codicillis, salua tamen ratione Quartæ [k] ex S.C. Trebelliano. Quod & in substitutione directis verbis codicillis comprehensa responsum [l] est: nam & ea ad obliquum sensum flectetur, si testator præcisè testandi voluntatem non habuerit. Aliàs enim nec directa via, nec per fideicommissum id, quod actum est, sustinebitur,
7 siue de institutione, vel substitutione [m] loquamur. † Sunt & alij casus, in quibus hæreditas directò relinqui, vel adimi in codicillis potest, quos Iason ad Philippi [n] Imp. rescriptum refert: quemadmodum est in [o] milite, item in patre disponente inter liberos, vel inter legitimos [p] hæredes, qui potest recto iure in codicillis substitutionē adimere & dare. Quod & ad codicillos, in quib. directis verbis ad pias causas relictū est [q], nonnulli producunt ex paritate & similitudine rationis. Cessat etiā suprà dictū dogma in directa institutione certæ rei, quę potest fieri in codicillis, quādo datus est cohęres vniuersalis in testamento: quia tunc in re certa scriptus vicē legatarij [r] sustinet. Quod [s] Iason admittit, quando institutio certæ rei facta est extraneo, eíve ademta: in filio secus esse aiens: & hoc ea ratione, quoniam in extraneo institutio rei certæ omnino legati naturā obtinet: sed in filio solùm respectu Querelę inofficiosi
8 testamēti loco institutionis habetur. † Sed etsi quid obscurius, etiā quātū ad institutionē hęredis, in testamēto scriptū sit, per codicillos declarari [t] potest: vt quia dixerit, *Quē in codicillis meis nominauero, hæres mihi esto.* Pari ratione, si hęreditas testamēto ex aliqua causa inutiliter data sit, poterit in codicillis etiam directò [u] confirmari.

e *Per fideicommissum*] Verbis precariis & obliquis, hoc pacto: *Rogo te hæres mi, vt cùm primùm adieris hæreditatem meam, eam Seio reddas, restituas.* Sic ergo relicta hæreditas omnino restituenda [x] est, salua tamen ratione quartæ Trebellianicæ.

9 f *Nec conditionem*] † Aliam hic differentiam habes inter testamentum & codicillos, quòd in testamento licet hæredes sub conditione instituere, secus est in codicillis. Nam etsi hæredi in testamento purè scripto conditio aliqua in codicillis adiiciatur, hæres tamen huic parēre non tenetur, sed ea reiecta hęreditatem purè, ac si nulla conditio adscripta fuisset [y], consequitur. Atque ita Modestinus [z] etiam respōdit, additque rationem, *quod in defectum conditionis videatur qui cogitasse de ademtio-*
10 *ne hæreditatis: sed eam codicillis adimi non posse.* † Sicut autem conditionem hæredi purè in testamento instituto in codicillis adiicere non licet: ita & ex diuerso conditio adposita in testamento in codicillis adimi, seu remoueri non potest: sic enim videretur hæreditas purè dari, quod lege prohibitum est, nisi forsan liberorum fauor
11 aliud [a] suaderet. † Clausula tamen derogatoria, inserta testamento, quin reuocari in codicillis valeat, dubium non est: tum quia ex hoc non datur, neque adimitur hæreditas: tū etiam quia de contrario legib. non cauetur, ideóque [b] permitti videtur.

g *Substituere directò*] Saltem vt substitutio directo iure valeat: nam interdum substitutionem directis verbis factam in codicillis benigniori interpretatione ad fideicommissum traduci, suprà [c] annotauimus.

a l. 2. §. fin. hoc tit. l. hæreditatem, C. eod.
b l. si idem, C. eod.
c l. quod per manus, hoc tit.
d Bart. d. l. quod per manus.
e §. de exhær. li. in prin.
f Vide §. de pup. subst. s. fi. n. 5. 6. 7.
g Bar. l. illud, §. tractari h. tit.
h l. Scæuola ad Treb. ibi Bar. & alij. & in l. verb. ciuilib. de vulg.
i l. non codicillum, C. de testa.
k Vide Porc. hic, qui hanc rē plurib. tract.
l d. l. Scæuola, & l. cum quis decedēs, §. Seiani, de leg. 3.
m d. §. tractari, & l. 1. hoc tit. & d. l. nō codicillum.
n l. 2. C. de codicil.
o l. quærebatur, l. militis, de milit. testa
p Bart. d. l. militis. Ias. l. hac cōsultiss. §. vlt. C. de test.
q Bald. l. 1. C. de sacr. Eccl. Ang. & Imo. l. 2. de in ius voc.
r l. quoties, C. de hær inst.
s d. l. quoties.
t l. asse toto, vbi Imo. de hæred. inst. l. hæres palàm. §. si quid post. de test.
u l. 2. in fin. h. t.
x d. l. 2 §. fi. & l. hæreditatem, C. h. tit.
y l. diuus h. t.
z l. quidam in suo, in fi. de cōdit. inst.
a Ang. hic per not. in l. diuus, h. t.
b arg. l. nec nō, §. quod eis ex qui. cau. maior.
c hoc §. nu. 4. & d. l. Scæuola, ad Trebell.

§. Codicillos.

1.2 *Cur codicillos plures relinquere quis possit, cùm sit secus in testamentis.*
3 *Limitatio ad prædicta.*
4 *In codicillis quinque testes sufficiunt, etiam non rogati.*
5 *Qua ratione relicta in codicillis petantur.*

Codicillos autem [a] etiam plures quis facere potest: & [b] nullam solennitatem ordinationis desiderant.

a *Etiam plures*] † Rursus hinc discrimen colligere licet inter testamentum iustum 1
& codicillos: quia poterit quis plures codicillos relinquere, ita vt omnes [a] valeant, modò inter se contrarij non sint: tum enim prior à posteriori [b] censeretur reuocatus. Testamenta autem plura si quis faciat, non omnia simul valent, sed posterius semper ipso iure priori [c] derogat. † Diuersitatis ea est ratio [d], quòd testamenta ple- 2
nam continent dispositionem bonorum & vniuersitatis: in codicillis autem ferè nõ de bonis vniuersis, sed de parte eorum, rebúsque singularibus tractatur. † Si tamen 3
duo contrarij reperiantur codicilli, nec adpareat, quisnam prior sit, aut posterior, neuter valet ratione [e] incertitudinis: nisi dicamus alterum dare quid, alterũ idipsum adimere: quia ademtio frequentius dationem sequi solet. & tum codicillus, in quo adimitur, vires [f] habebit. Sin verò eodem die duo facti sint codicilli, & in vno legetur fundus Titio, in altero idem fundus legetur Seio: quia tales codicilli non sunt contrarij, sed diuersi, ideo vnus per alium non tollitur, sed ambo valent, & legatarij partes concursu [g] facient, quia censentur coniuncti, & ad eundem fundum vocati. Si tamen contraria defuncti voluntas alteri adimere, & in alterum transferre volentis, probetur, aliud [h] fuerit dicendum.

b *Nullam solennitatem*] Aliud discrimen inter testamentum & codicillos: quia in testamento solenni multæ solennitates requiruntur, quas suo loco [i] retulimus. † In 4
codicillis sufficit, si testandæ veritatis gratia quinque testes adhibeantur, etiam non [k] rogati: inter quos & mulier [l] admittetur, licet in testamentorum solennibus [m] reiiciatur. Cæterùm reliqua solennia, quæ in iusto testamento desiderantur, in codicillis omitti possunt. Et hoc est, quod Martianus [n] ait, *codicillos neque ipsius qui eos facit, manu scribi, neque signari necesse esse.* Addit etiam Martianus, *etiamsi in confirmatione codicillorum paterfam. adiecerit, vt non alij valeant, quàm sua manu signati & subscripti: tamen valere factos ab eo postea codicillos, licet neque ab eo signati, neque manu eius scripti fuerint.* † Illud pro coronide addendum, quanam actione re- 5
licta in codicillis petantur? Et verius est *condictione ex lege*, vel vtili actione *ex testamento* ea [o] peti, si codicilli non fuerint testamento [p] confirmati. Nam si testamento confirmati sunt, directa *ex testamento* etiam agi poterit, tametsi vtra agatur, parum referat: cùm vtraque actio eiusdem virtutis esse, eundémque effectum [q] habere videatur.

a l. diuus, §. codicill. hoc tit.
b l. cùm proponatis, C. d. tit.
c §. posteriore, §. quib. mo. test. inf.
d Bart. & Ias. d. l. cùm proponatis. Porc. hic.
e gl. & Bart. ibid.
f Bald. ibid.
g glos. Bart. & Ias. in ea l. & l. 7. si Fortidianum. C. de leg.
h vt §. de adẽp. leg. §. trãsferri.
i §. sed cùm paulat. §. de test.
k l. fin. ad fin.
l d. l. fi. ibi glo. quę cõmuniter adprobatur.
m l. qui testamento. §. mulier. de testam.
n d. l. diuus §. 1.
o l. 1. de cõdict. ex l. nota. l. fin. C. de cod. & l. restituta ad Treb.
p Fab. §. sed cũ ante. §. eod.
q arg. l. actio in §. neg. gest.

Institutionum secundi libri Finis.

415

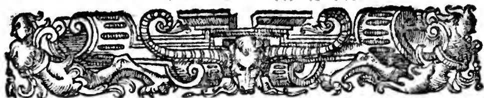

IOACHIMI MYNSINGERI A FRVNDECK, IVRISCONSVLTI, SCHOLIA IN LIB. III. Institutionum Fl. Iustiniani Cæsaris.

De hæreditatibus quæ ab intestato deferuntur.

Titulus I.

1 SVCCESSIO † omnis in iure nostro est vel ciuilis, vel [a] honoraria, siue
2 prætoria: illa *hæreditas*, vel *bonorum possessio* dicitur. † Hæreditas autem
duplici iure defertur, vel ex testamento, quæ *testamentaria*: vel ab intestato, quæ propriè *Legitima* nominatur, quoniam eam lex ipsa absq; e fa-
3 cto hominis defert. † Quanquam & quæ ex testamento contingit, legitima quoque
non impropriè, latiore tamen sensu dici [b] possit. Ea enim à lege XII. tab. confirmatur, dum in illa constitutum, vti quisque rei suæ legasset, ita ius [c] esse. Dicitur etiam
iusta hæreditas, quæ ab intestato obuenit: quòd iure quodam sanguinis & gentilitatis, omnique iure tam naturali quàm ciuili [d] debita videatur. Iustam tamen hæreditatem Varro lib. 2. de re rust. latius accepit, pro ea quæ iure & quouis modo ali-
4 cui obuenit. † Ac de testamentaria quidem, veluti ob solennia ordinationis [e] digniore, superiori libro, à titulo qui est, *Per quas personas nobis acqui.* in hunc vsque
locum tractatum est. Iusto ergo nunc ordine & de legitima successione, id est, de
5 hæreditatibus quæ ab intestato deferuntur, subnectendum erat. † Cuius quidem
ordinis respectu apertè protenderetur liber secundus Institutionum vsque ad titulum, qui *De obligationibus* inscribitur: sicuti etiam ab eo primùm titulo aliquando
factum esse initium libri tertij, ex vetustis quibusdam exemplaribus constat, & eo
præcipuè, quod ante annos quadringentos ad mare Balthicum repertum esse Apellus [f] refert, descriptum tempore Imp. Lotharij Saxonis. Cæterùm de Prætoria successione, quæ ad exemplum legitimæ introducta est, cùm alioqui multi neque testamento, neque lege successissent, quos tamen æquum erat succedere, Imper. infrà
suo loco [g] quoque aget. Quia verò circa successionem intestatorum maximè in describendis parentum & cognatorum gradibus (nam in deferenda liberis hæreditate
facilè consenserunt veteres) magna semper fuit varietas, plurimáque mutatio: ideo
in tanta iuris ciuilis iactatione, variáq; vicissitudine, operæpretiũ fuerit, ex Nouellis
Iustiniani Constitutionibus, siue iure Authentico summam quandam huc transcribere, vnde quæ sequuntur, quæque alibi extant de eadem re huic regulæ contraria,
6 lege posteriore antiquata iuris studiosi [h] intelligant. † Omnis igitur successio aut de-
7 scendentium est, aut ascendentium, aut eorum qui ex latere veniunt. † Primo autem
loco vocauit Iustinianus ad intestati successionem descendentes, id est, liberos

a fa. l. qui autem, §. 1. de iis quæ in fraud. cred.

b l. 130. lege obuenire, de verb. sign.

c §. de leg. Falc. in princ.

d l. ea verò pro socio.

e Dixi in §. sed cùm paulatim. §. de test.

f in dialo. Isago. in 4. lib. instit.

g §. de bo. poss.

h l. 26. non est [illegible] & l.

Dd

nes, vt hi succedant parentibus, exclusis omnibus aliis ascendentibus; & ex transuerso coniunctis [i], nullo habito sexus aut ætatis discrimine: sed nec gradus in eo ordine quæritur, ita vt cum filio etiam ex altero filio nepotes vocentur, & in stirpes, non in capita [k] succedant: & cum nepote defuncti alterius nepotis filij, & deinceps. † Liberis non extantibus secunda successio est ascendentium, siue parentum, ita vt 8
eorum primùm ratio habeatur, qui gradu sunt proximiores; nam & mater auo paterno præfertur. Quòd si in eodem gradu plures concurrant, inter eos æquis partib. sic hæreditas diuidenda est, vt dimidiam paterni, dimidiam materni habeant: in stirpes enim, non in capita succedent. Quanquam autem ascendentes, eos qui veniunt ex latere, excludant successione: fratres tamen vtrinque defuncto [l] coniuncti, cũ eis admittuntur æqualiter, & in partes viriles, atque etiam fratrum defunctorum [m] filij, vt saltem consequantur parentum suorum portionem. † Porrò deficientibus su- 9
prascriptis personis, tertio loco ex transuerso coniuncti ad successionem vocantur, puta frater, soror, atque ex his prognati. Et quia transuersalium alij ex vtroque parente iunguntur, alij ex altero tantùm: succedendi quoque aliam aliámque obtinẽt rationem. † Primùm ergo fratres ex vtroque parente [n] coniuncti æqualiter vocantur, & cum ipsis aliorum æquè germanorum fratrum filij pariter admittuntur: sic 10
tamen, vt saltem cum patruis suis in stirpes succedant [o], qui si soli essent, in capita succederent, vti cæteri ex latere venientes. Consanguinei fratres, hoc est, qui ex eodem sunt patre, in his bonis defuncto succedunt, quæ sunt [p] paterna: vterini verò in maternis tantùm: in reliquis bonis communiter partis, ex æquo admittuntur. Per mares fœminas intelligimus, si in eodem gradu sint: sublata veteri patriæ potestatis, suorum hæredum, & legitimorum, hac in re prærogatiua, nisi quòd parentes aduentitiorum vsumfructum sibi vendicent, succedentibus solis liberis defuncti. † At 11
verò cùm neque fratres defuncti supersunt, neque filij fratrum, tunc omnes deinceps à latere cognati ad hæreditatem admittuntur suo ordine, vsque ad decimum gradum, vt semper proximi remotiores [q] excludant. † Post hos, quam Prætor tribuit 12
coniugi superstiti bonorum possessionem, *vnde vir & vxor*, eam Iustinianus [r] quoque probauit; addidit tamen, vt si quis locupletior vxorem indotatam vltrò duxisset, huic cùm filiis succederet vxor, sed habitura solùm suæ portionis vsumfructũ, vt semper ipsa proprietas maneat liberorum. † Prædictis omnibus deficientibus, bo- 13
na censentur vacantia, & fisco [s] cedunt: sed tamen ei prælatus est superstes imperio, liberalitatis socius, si agatur de eius rei [t] successione. Et hunc quidem ordinem succedendi ab intestato Iustinianus tandem præscripsit, quem diligenter memoriæ iuris tyrones commendare oportet, vt eius semper memores sint, quando inter sinuosas ambages antiqui iuris iactantur.

Princip. tit.

1. 2. 3 *Intestatus quis dicitur decedere tribus modis.*
4. *Intestatus etiam is est, cuius ex testamento hæreditas non aditur.*
5. *An qui testari non possunt, intestati propriè dicantur.*

INtestatus [a] decedit, qui aut omnino testamentum non fecit: aut non iure fecit: aut id quod fecerat, ruptum, irritúmve factum est: aut si ex eo nemo hæres extiterit.

a *Intestatus*] Imp. Iustinianus legitimæ successionis [a] antiqua [b], sequentia, quæque nunc [c] obtinent, iura expositurus, ne cui statim ab initio scrupulus occurreret, cum primis, quot modis quis intestatus decedere intelligatur, explicat: quod & ante ipsum in Pandectis [d] Vlpianum fecisse constat. † Primò autem *intestatus* decedere 1
dicitur, qui dum iure testamentum facere potuit, non tamen [e] fecit, fortè præuentus morte, vel alio quopiam impedimento inuolutus. † Deinde is, qui non iure fe- 2
cit quia omissa sit in testamento aliqua iuris solennitas: quam interuenire oportebat: puta testes, sigilla, vel id genus [f] alia, vel filiusfam. sit præteritus. Paria enim sunt, aliquid omnino non fieri, aut minus ritè [g] fieri. † Tertiò intestatus decedit, qui 3
testamentum quidem iure firmum fecit, sed postea per capitis corruit diminutionem, aut præteriti postumi natiuitatem, vel secundi testamenti factionem, vel inofficiosi querelam, & aliis similibus modis, quibus testamenta iniusta, irritáve [h] pronunciantur. Idem enim est, testamentum omnino non facere, vel huiusmodi facere, quod nullum [i] pronuntietur. † Postremò & is intestatus dicitur, qui testamen- 4
tum.

i §. 1. J. h. tit. nostro.
k cùm filius J. h t.
l Aut defuncto C. ad S. C. Tertyll.
m §. cõsequens. Nouel. de hær. ab intest.
n Auth. cessante, C. de legit. hær.
o Auth. post fratres, C. de leg. hæred. & Auth. itaque mortuo, C. commu. de succ.
p l. emancipatis, C. de leg. hær. l. fi. C eod. & de auth. itaque mortuo.
q §. si verò neq; fratres. d Nouel. de hær. ab intest.
r Nouel. cõstit. 117.
s l. vacantia, C de bo. vaca. lib. 10.
t l. vnica, C. si Imp. liberalit. soc.

a §. intestatorũ. J. h. tit.
b §. emãcipati.
c §. sed ea omnia.
d l. 1. de suis, & legi. fa. l. 1. & l. postu. de iniu. rup. test. & l. intestatus, de ver. sig.
e d. l. intestatus.
f quæ recensentur in §. sed cũ paulatim. J. de test. fa. l. 1. de iniu. rup. test.
g l. nõ putauit, §. non quæris de bo. poss cõtrat. & l. quoties qui testã. cog.
h §. alio. J. quib. mo. testa. infir. §. posterior. eo. tit. l. 3. de iniu. rupt. l. vt liberis, C. de coll.
i Vt hic.

tum ex se quidem validum fecit, sed ex eo corruit, quòd hæreditas adita [k] non sit:
siue quia non potuit, vel conditione defectus sit, sub qua fuerat institutus. Et hic
sensus quoque non improprius est, vtcunque Bartolus [l] repugnet. Ait enim [m] lex,
intestatum eum propriè esse, cuius hæreditas adita non est. Et Paulus Iurisconsult. [n]
Intestatus est, ait, *non tantum qui testamentum non fecit, sed etiam cuius ex testamento hæreditas adita non est.* Magis namque effectum & consummationem (quæ
non nisi post aditam hæreditatem esse potest) respicere debemus, quàm simplicia [o]
verba: & maximè in testamento, in quo tria tempora [p], nedum mortis obseruatur
tempus. Atque ita Alciatus quoque tradidit, & ante ipsum [q] Theophilus: qui apertis
verbis testatur, cùm testamentum rumpitur, vt quis intestatus decessisse dicatur, id
tempus non aliud attendi, quo testamentum destituitur. † Porrò qui testamenti fa-
5 ciendi ius non habent, puta furiosus, pupillus, prodigus, propriè non sunt [r] intestati,
cùm nullus testandi præcesserit [s] habitus: generali tamen significatione & eos intestatorum numero [t] Vlpianus habet.

k l. circ. de inoff. test.
l l. 1. de suis & legit.
m d. l. 1. in pr.
n in l. 64. ff. de verb. sign.
o l. 1. §. hæc autē verba. quod quisque iu.
p d. l. si alienū. §. in extraneis. de hære. inst.
q §. verùm enimuerò. J. de legit. agn. succe.
r d. l. 1. §. planè.
s arg. l. 116. decem, de verb. oblig.
t d. §. planè.

§. Intestatorum.

[a] Intestatorum autem hæreditates [b] ex lege XII. tabul. [c] primùm ad suos hæredes pertinent. [d] Sui autem hæredes existimantur (vt supra diximus) qui in potestate morientis fuerint: veluti filius filiáve, nepos neptísve ex filio, pronepos proneptísve ex filio nato, prognatus prognatáve. Nec interest, vtrum [e] naturales sint liberi [f] an adoptiui.

a *Intestatorum*] Præcognito, quot modis intestatus quis decedere intelligatur,
1 nunc qui ab intestato succedant, annectit. † *Ab intestato* autem *succedere* nihil aliud
est, quàm [a] legitimo iure, id est, potestate legis succedere. Si quis ergo intestatus secundum [b] supradictos modos decessit, legitimi hæredes vocantur ad successionem
defuncti, in quibus cùm trium ordinum (vt & suprà [c] diximus) habeatur ratio, descendentium scilicet, ascendentium, & ex latere coniunctorum: hic de legitima successione descendentium differitur, quorum variæ sunt species ab [d] Accursio alibi relatæ. Verùm Imperator hoc loci duntaxat de naturalib. & legitimis, qui ex iusto matrimonio
sunt editi, item & de legitimis tantum, id est, adoptiuis agit: de aliis verò, in §§. seqq.

a l. 130. lege obuenire, de verb. sig. l. conficiuntur, de iur. cod.
b in princ. huius tit.
c ad Rub. huius tit. num. 5.
d gloss. 1. J. de adopt. in princ.

2 b *Ex lege xij. tabul.*] † Cuius legis verba circumferuntur: *Intestatorum hæreditates primò suorum hæredum velint nolintve, sunto. His deficientibus, agnatus proximus familiam habeto.*

c *Primùm ad suos*] † In successione igitur intestati prima causa est suorum hære-
3 dum vtriusque sexus, siue masculi sint, siue fœminæ. Nec id solùm in filiis, sed & in
nepotibus, neptibus, & infra hos etiam posterioribus, si eos in gradu nemo antecedat, locum habet: nisi quod filij in capita, & secundum numerum personarum succedunt: neptes verò [e] in stirpes, id est, eam partem accipiunt, quam parens eorum habuisset, siue vnus siue plures fuerint.

d *Sui autem*] Qui dicantur sui hæredes, nos pariter suprà [f] annotauimus, vt hic molesta repetitione nihil opus sit.

e §. cùm filius. J. eod.
f §. sui autem. J. de hæred. qual. & diff.

e *Naturales*] Subaudi, & legitimi simul: de his enim hîc loquitur, qui scilicet ex iustis nuptiis procreati sunt, nam de naturalibus tantùm sequenti §. tractabit.

4 f *An adoptiui*] † Nam & adoptiuos in suorum hæredum numero computare oportet, cùm de legitima successione quæritur. quod ipsum ad quem modum proce-
5 dat, à nobis declaratum est [g] alibi: Idem tamen summatim hic repetere lubet. † Liberi ergo legitimi tantum, siquidem auo materno, vel proauo in adoptionem sint
dati, succedunt non aliter, quàm naturales & legitimi: quia concurrunt duo vincula. Sin autem extraneo fuerint in adoptionem dati à parente, qui eorum potestatem habet: tunc cum aliis ipsius filiis succedunt æqualiter, quæ est sanior Doctorum
sententia. Non extantibus verò aliis liberis naturalibus, succedunt parenti adoptiuo

g §. sed hodie. & §. seq. J. de adopt.

h d.s.sed hodie.& l.cum in adoptiuis, s.sed ne articulum, Cod.de adopt. iuncta l.si te, C. de suis & legit.
i l.3. l.si arrogator, Cod. de adopt.

in omnibus [h] bonis. Arrogati sine vlla differentia succedunt arrogatori, nisi emancipatio soluerit ius [i] liberorum.

§. Quibus.

[a] Quibus connumerari necesse est etiam eos, qui ex legitimis quidem nuptiis vel matrimoniis non sunt progeniti, [b] curiis tamen ciuitatum dati, secundum [c] Diualium constitutionum, quæ super his positæ sunt, tenorem, [d] hæredum suorum iura nanciscuntur. [e] Nec non eos, quos nostræ amplexæ sunt [f] constitutiones, per quas iussimus, vt si quis mulierem in suo contubernio copulauerit, non ab initio affectione maritali, eam tamen, cum qua poterat habere coniugium, & ex ea liberos sustulerit: postea verò affectione procedente, etiam [g] nuptialia instrumenta cum ea fecerit, & filiòs vel filias habuerit; non solùm eos liberos, qui post dotem editi sunt, iustos & in potestate patris esse: sed etiã anteriores, qui & iis, qui postea nati sunt, occasionem legitimi nominis præstiterunt. Quod obtinere censuimus, & si non progeniti fuerint post dotale instrumentum confectum liberi, vel etiam nati ab hac luce subtracti fuerint.

a l.item legato, s.parui, de leg.2.l.qui cõcubinam, eod. tit.

b l.239.pupill. s. decuriones de verb.sign.

e l.sicut, l.quoniam, C.de nat. lib.& in Nouel. leg. Theod, Imper. tit. X.

d in Nouell. quib. mod. nat. effic. sui. s. si quis igitur.

a *Quibus connumerari?*] In numerum suorum hæredum referuntur & hi filij, qui
ex naturalibus tantùm facti sunt legitimi. † Illos autem *naturales tantùm* dicimus, 1
quos Græci φυσικοὺς vocant, hoc est, qui ex concubina domi retenta, & quam habere licuit, sunt nati: ideo naturales dicti, quia naturali coitione, ac velut conniuentibus Nomothetis nascuntur. Legitimi enim non sunt, cùm legum autoritatem & approbationem [a] non habeant, vt alibi diximus.
b *Curiis tamen*] † Duos modos Imp. hoc loci attingit, quibus naturales tantùm 2
legitimi efficiuntur, vt deinde non secus, quàm legitimi in parentum bona succedant. Primus est, si offerantur Curiis ciuitatum. † Olim enim cùm aliquod oppidum 3
incolis esset destitutum, Triumuiri colonias eò deducebant, & decimum quemque
consilio siue Curiæ adscribebant, qui decuriones [b] dicebantur. † *Colonia* autem à 4
colendo, id est, habendo, erant quasi quædam examina populorum, qui ad minores vrbes habitandas ex maioribus vrbibus, velut dominatricibus deducebantur, seu mittebantur. Dependebant enim minores vrbes ex maioribus. Et hic vetus legendorum primò Curialium mos fuit. Sed cùm deinde multi fugerent Curialia munera, & paulatim ea occasione Curiæ deficerent, ac collaberentur: † Theodosius [c] Imp. statuit, 5
Naturales liberos Curiis ciuitatum datos fieri legitimos: vt hoc præmio allicerentur ad gubernandam Rempubl. Sic enim propter aliorum penuriam necesse fuit spurios recipere: quod fieri rectè posse Vlpianus grauiter olim responderat. † Hanc deinde 6
Theodosij constitutionem Iustinianus [d] approbauit, multaque addidit, quæ eò pertinebant, præsertim quod ad iura successionis attinet. † Nam qui per oblationem 7
Curiæ legitimus fit, legitima iura in paterna successione cum aliis nanciscitur, huicque

vicissim

vicissim pater succedit. Cæterùm quod attinet ad alios agnatos vel cognatos, legitimus non habetur: ideóque nec iis intestato mortuis succedit, nec huic cognati succedunt, vt e suprà annotauimus.

c *Diualium constitutionum*] Nempe Impp. Theodosij & Leonis, quæ lib. 5. Cod. tit. 27. f extiamnum extant.

d *Hæredum suorum iura*] Qui si mansissent illegitimi, cum suis aut legitimis non
8 successissent: † tametsi alimenta ipsis debeantur à suis fratribus naturalibus. Quibus non extantibus, succedunt patri intestato, qui nullos reliquit legitimos liberos, in duabus vnciis, hoc est in sexta parte totius hæreditatis vnà cum matre sua, vel etiam si mortua fuerit: in reliquis verò bonis succedunt g proximi cognati. Matri autem succedunt naturales vnà cum legitimis liberis, nisi sit illustris h mulier. Quod procedit, vt etiamsi legitimaretur spurius, per hoc tamen non fieret præiudicium in successione filiis legitimè natis, vt Zasius i rectè censuit, nisi Imperator hoc exprimeret,
9 & motu proprio ac ex certa scientia hoc k prouideret. † Cæterùm spurij, h.e. vulgò concepti, siue ex publica meretrice nati, patri non l succedunt: tunc enim pater incertus est: matri verò & auiæ quoniam semper sunt certæ m, succedunt. At verò incestuosi liberi, qui ex cognatis n: nefarij, ex descendentibus: adulterini, ex adulterio nati, nullam habent successionem parentum, alimentis quoq; non censentur digni iure o ciuili: Sed Pontifices in hoc mitigarunt iuris ciuilis duritiem p ex humanitate.

10 e *Nec non eos*] † Imp. in album suorum eos quoque collocat, qui ex concubinatu legitimo progeniti, per subsequens matrimonium sui ac legitimi fiunt. Hi enim æqualiter cum liberis postea nascituris ab intestato succedunt. Iniquissimum namq; q esset, ipsam stirpem secundæ posteritatis priorem quasi iniustam excludere: cùm gratias agere fratribus suis, posteriores debeant, quorum beneficio ipsi sunt iusti filij & nomen & ordinem consecuti. Vel etiam si soli vocentur ad successionem, si postea ex eo matrimonio filius legitimus non nascatur. Et de hoc legitimationis modo me r
11 suprà quoque nonnulla annotasse memini, quæ huc referri debent. † Sanè longè pinguior ac plenior est hæc legitimandi ratio, quàm prior, quæ ex Decurionum siue per oblationem Curiæ existit: quippe cum per subsequens matrimonium legitimatis (id quod priori casu negatum est) non solùm eorum patri, sed & huius agnatis & cognatis, etiam quo ad iura successionum agnascantur s & succedant.

f *Constitutiones*] Quæ adhuc lib. 5. Cod. t extant.

12 g *Nuptialia instrumenta*] † Ea enim omnino necessaria esse ad validitatem legitimationis per subsequens matrimonium, indubitati u iuris est: tametsi lege Pontificia hæc dotalium instrumentorum solennitas sit remissa, sineque ea matrimonium, siue legitimatio x consistat: cui iuri, quò ad matrimonium, stare nos oportet. Vnde etiam traditum est, vel in mortis articulo hoc subsequens matrimonium, legitimandorum filiorum ergò, contrahi posse: siquidem ad vltimum vsque vitæ articulum fieri nuptiæ y possunt: Sed & matrimonium hoc casu non dicitur solùm de præsenti contrahi, sed magis retrò talis habita affectio z declarari.

e §. fi. ꝟ. de nup. f d. l. sicut. & d. l. quoniam. g §. si quis autē functus. & §. si quis igitur habēs. Nouel. qui. mo. nat. effi. sui. & Auth. licet. C. de natur. lib. h §. nouissimè. ꝟ. de S.C. Orph. l. si qua illustris. C. eod. tit. i in l. hoc modo. num. 46. de verb. oblig. k Zas. ibid. & vide quæ annotaui cent. 1. obs. 35. in obseruat. Camer. l §. si aduers. ꝟ. de nupt. §. vidua dist. 34. m l. ex libera, C. de suis & leg. l. quia semper, de in ius voc. n l. quin etiam de rit. nupt. §. ergo, ꝟ. de nupt. o §. vlt. Nouel. quib. mod. nat. effic. sui. c. cùm multæ, 15. q. vlt. & c. dicat aliquis, 32. q. 4. p c. cùm haberet, de eo qui dux. in vx. quā pol. per adul. q l. cum quis, C. de nat. lib. & d. §. si quis igitur. c. tanta, qui fil. sint legit. r §. fi. ꝟ. de nup. s Chass. latiss. in consuet. Burgund. tit. 8. t l. cùm quis. & l. nuper, C. de nat. lib. u hic. & l. Iulianus, de iur. dot. & d. §. fin. ꝟ. de nupt. x c. tanta, qui fil. sint leg. Bal. l. licet patri, C. de nat. lib. y Ias. l. sed est quæsitū. de lib. & posth. Iulian. in l. hoc genus legati, de co. id. & demon. z l. cum quis decem, Cod. de natur. lib.

§. Ita demum.

1 *Suus hæres vt quis dicatur, quæ sint necessaria.*
2. 3 *Emancipatus iure ciuili non succedit ab intestato: hodie tamen secus est.*
4 *Filio emancipato instituto nepos ex eo præteritus hodie non dicit testamentum nullum.*
5 *Postumus quando dicatur suus hæres.*

Ita demum nepos neptísve, pronepos proneptísve, suorum hæredum numero sunt, a si præcedens persona desierit in potestate parentis esse: siue morte id acciderit, b siue alia ratione, veluti emancipatione. Nam si per id tempus, quo quis moritur, filius in potestate eius sit: nepos ex eo suus hæres esse non potest, idque & in cæteris deinceps liberorum personis dictum esse intelligimus. c Postumi quoque, qui si viuo parente nati essent, in potestate eius futuri forent, sui hæredes sunt.

a *Si præcedens persona*] † Vt quis dicatur *suus* hæres, non sufficit eum in potestate 1
defuncti tempore mortis extitisse: sed necesse quoque est, quod nulla eum persona
in gradu [a] præcedat. Rectè ergo ait [b] Imp. nepotem, neptem, & reliquos deinceps liberos non aliter suos dici, nisi eos parentes in gradu non præcedant, sed vel planè defuncti sint, vel emancipatione exierint de potestate eius, de cuius successione agitur.
b *Sine alia ratione*] Qualibet, præterquam dignitate, per quam qui patria potestate eximitur, iura suorum hæredum retinet. ideoque non ociosè adiecit Imp. exemplum emancipationis, *velut emancipatione*, inquiens. † Tum enim, si per emancipa- 2
tionem quis ex sacris parentis egressus est, quia iure ciuili agnatus esse desinit, ab hæreditate legitima [c] excluditur: sicque nepoti in potestate retento non officit, quo
minus auo intestato morienti suus hæres existat. † Hoc tamen iure [d] Nouellarum 3
non obtinet, propter sublatam emancipationis & patriæ potestatis hac in re differentiam. Cùm ergo ab intestato succeditur, in hoc communiter itum est, vt etiam emancipatus iure ciuili cum aliis suis hæredibus æqualiter succedat, sic tamen, vt aditio-
ne opus habeat: sicut [e] alibi à nobis enarratum est. † Hinc etiam illud conficitur [f], 4
quod filio emancipato instituto nepos ex eo in potestate retentus, quamuis se reperiat præteritum, nequeat tamen testamentum dicere nullum, vel vllo modo illud impugnare.
c *Postumi quoque*] † Postumus tum demum suus hæres est, si in potestate paren- 5
tis natus foret, & nemo eum gradu præcederet. Nam si alius antecedat, alienus est: quem tamen Gallus hæredem institui ex lege XII. tabularum induxit, si quo tempore moreretur parens, is proximus & suus [g] foret. quamuis ea lex alienum postumum omnimodo hæredem scribi non fineret.

a Dixi 3. in §. sui autem, de hæred. qual. & differ.
b vt sanxit Iustinia. Nouell. constit. 81.
c §. emancipatos. vbi dixi 3. de exhær. lib.
d §. nullã. Nouell. de hæred. ab int. ven.
e §. sed hæc quidem, 3. de exhær. lib.
f Ang. hic.
g l. Gallus, de lib. & posth. l. gen. de leg. 1.

§. Sui autem.

1 *Suis hæredibus ipso iure, etiam ignorantibus hæreditas accedit.*
2 *Ipso iure, & ipso facto, quomodo differant.*
3 *Extraneus non fit hæres ipso iure.*
4 *Furiosi ignorantibus assimilantur.*
5.6 *Possessio non acquiritur sine apprehensione: & hanc sententiam in Camera Imperiali approbatam esse.*

Sui autem hæredes fiunt [a] etiam ignorantes: & licet furiosi sint, hæredes possint existere: quia [b] quibus ex causis ignorantibus nobis acquiritur, ex iis causis & furiosis acquiri potest. Et statim à morte parentis [c] quasi continuatur dominium: & ideo nec tutoris autoritate opus est pupillis, cum etiam ignorantibus acquiratur suis hæredibus hæreditas. Nec curatoris assensu acquiritur furioso, sed ipso iure.

a *Etiam ignorantes*] † Hinc discendum, quòd suis hæredibus accedat legitima 1
hæreditas ipso iure, sine vlla aditione, etiam ignorantibus atque inuitis (vnde necessarij dicuntur) & tam pupillis, quàm furiosis sine autoritate tutoris, vel curatoris: tametsi iure Prætorio abstinendi beneficium habeant. quæ singula suo loco [a] locupletius
sunt examinata. † *Ipso* autem iure dicitur, id quod statim fit, quodque nouum fa- 2
ctum non exigit. Sic filiusfam. statim vt mortuus est pater, fit hæres ipso iure: hoc est, legibus hoc tacitè iubentibus & statuentibus, ita vt neque aditio, neque voluntas e-
ius requiratur. *Ipso* verò *facto* dicitur, quod nouo facto indiget: † vt est in extraneo, 3
qui non fit ipso iure hæres, sed mediante aliquo facto. necesse enim habet adire hæreditatem. quod quibus modis fiat, superius [b] expositum est. Rectè ergo ab Imperatore traditur, in suo hærede non requiri tutoris vel curatoris autoritatem, neque hæreditatis aditione opus esse: cùm in extraneo ea omnia interuenire oporteat.
b *Quibus ex causis*] Hæc regula in Pandectis Pomponio adscribitur [c] duobus locis.
† Et rectè quidem furiosi ignorantibus assimilantur: cùm hi nihil scire dicantur, aut 4
velle: & modò absentibus, modò dormientibus similes [d] habentur.
c *Quasi continuatur*] De hac dominij rerum paternarum continuatione in filium post mortem patris, suprà [e] pluscula diximus, vt hic molesta repetitione non sit opus.

a in §. sui autem, 3. de hær. qual. & diff.
b §. fin. eod. tit.
c l. si à furioso, si cert. pet. & l. si à furioso, de act. & oblig.
d l. 2. §. furiosus, de iur. cod. l. non voce, §. furiosus, de reg. iur.
e d. §. sui autem.

† Pos-

5 † Possessio tamen in filium non continuatur ipso iure, sed apprehensione opus est. Neque enim ea acquiritur iure ciuili, nisi omnino [f] apprehendatur: quæ est communis [g] Doctorum assertio, etiam in feudalibus bonis [h] recepta. nam & horum posses- sio à patre in filium sine actuali apprehensione non transit, sed omnino apprehende-
6 re ea [i] oportet. † atque in hanc sententiam paucis abhinc annis in supremo [k] Imperiali Consistorio in quadam feudali controuersia iudicatum esse memini.

f l.3. de acq. poss.
g vide Dd. præsertim Bald. & Alexan. in §. in suis, ff. de lib. & posth. gl. Bart. & alij communiter. l. cum heredes. de acqu. poss.
h prout hoc latè probat Zas. consil. 20. lib. 1. num. 8. 9. & aliquot seq.
i Zas. in præalleg. cons. nu. 13. vbi satis respondet cōtrarium tenentib.
k vide in meis obseru. Camer. cent. 3. obser. 38. Idemque And. Geil. repetiit lib. 2. obseruat. 129. & 152.

§. Interdum.

1 *Reuersus ab hostibus efficitur suus.*
2 *Fictio iuris postliminij.*
3 *Quandoque qui suus est mortis tempore, postea desinit esse suus.*
4 *Crimina regulariter morte reorum extinguuntur: secus est in perduellionis crimine.*
5 *De crimine perduellionis.*
6 *Maiestatis crimen differre à crimine perduellionis.*
7 *Ætiologia, cur perduellionis pœna etiam in hæredes transeat.*
8 *Exceptio ad regulam, Quid semel hæres, &c.*

[a] Interdum autẽ, licet in potestate parentis, mortis tempore, suus hæres non fuerit, tamen suus hæres parenti efficitur: veluti si ab hostibus quis reuersus fuerit post mortẽ patris sui. Ius enim postliminij id facit. [b] Per contrarium autem euenit, vt licet quis [c] in familia defuncti sit, mortis tempore, tamen suus hæres non fiat: veluti si post mortem suam pater iudicatus fuerit [d] perduellionis reus, ac per hoc memoria eius damnata fuerit. Suum enim hæredem habere non potest, cùm fiscus ei succedat: sed potest dici ipso quidem iure esse suum hæredem, sed [f] desinere.

a *Interdum*] Amplificationem continet hic §. ad superiorem. Audiuimus equidem, regulam illam, quæ dicit, *in successione intestata primam causam esse suorum hæredum*: intelligi tam de his qui tempore mortis defuncti erant [a] sui, quàm de his qui fu-
1 turi erant sui natiuitate, nempe postumis [b]. † Hic verò amplius additur, eandem regulam in eo locum habere, qui per reuersionem ab hostibus suus efficitur, beneficio
2 scilicet postliminij. † Nam fictio postliminij facit, quòd reuersus ab hostibus statim recipiat vniuersa iura, quæ habebat ante captiuitatem, perinde ac si nunquam captus [c] fuisset: & sic fingit filiumfam. nunquam captum, sed semper in potestate patris mansisse. Quare & sui hæredis qualitas, quæ aliàs propter interuenientem captiuitatem interrupta fuisset, redeunti filio conseruatur. Et sic vides plerumque contingere, vt qui non est suus tempore mortis, efficiatur tamen suus postea.
3 b *Per contrarium*] † Interuertit priorem casum: quandoque enim euenit, vt qui mortis tempore suus existit, postea desinat esse suus: quod in eo accidit, cuius pater
4 etiam defunctus perduellionis iudicio postulatur. † Nam etsi cætera crimina morte reorum [d] regulariter extinguantur: hoc tamen crimen, velut omnium atrocissimum & grauissimum etiam aduersus mortuos [e] exercetur. Is ergo, qui perduellionis reus est, sicut filium in potestate habere non potuit, cùm seruus pœnæ fuerit, ita suum quoque hæredem relinquere nequiuit, sed ipsius hæreditas Fisco [f] vindicatur.
c *In familia*] Id est potestate.
5 d *Perduellionis*] † Est autem *perduellionis crimen*, cùm quis aduersus Principem, vel
6 Remp. [g] machinatur. Antiqui enim hostes *perduelles* [h] dixerunt. † Quanquam *Maiestatis crimen* plerique illud propriè esse velint, quod in Principis personam committitur: *Perduellionis* verò, seu *coniurationis*, quod in publicam pacem: cuius sententiæ Corn. [i] Tacitum fuisse Budæus [k] refert. Hoc ergo perduellionis crimen post defuncti mortem detecto, bona auferuntur hæredibus, & fisco applicantur, suique hæredes esse [l] desinunt.
7 e *Memoria eius*] † Æquum enim est, & rationi consonum, publicè malè meritum cum suis hæredibus, qui personam eius referunt, ad deterrenda maleficia, egestate

a §.1. ſ. eod.
b §. ita demũ. in fin. ſ. eod.
c l. retrò, de capt. & postli. reuers. §. si ab hostib. vbi dixi ſ. quib. mod. ius patr. pot. sol.
d l.2. C. si reus vel accu. mor. & l. ex iudiciorum. de accus.
e l. vlt. ad leg. Iul. maiest.
f d. l. vlt. & hic.
g in l. is qui, ad leg. Iul. maiest. §.2. ſ. de publ. iud.
h Cic. in Offic. Plaut. in Amphi. & ff. quos nos de verb. sign.
i lib 14. & 16.
k ad leg. Iul. maiest.
l vide infr. de publ. iud. §. publica autem. & Iustin. Nouell. 134.

laborare [m] & opprimi. Quinimò iis duntaxat vita ex misericordia conceditur, vt perpetua egestate sordentibus & mors solatium sit, & vita [n] supplicium.

f *Desinere*] † Sicque hac specie regula, qua dicitur, *hæredem semel factum non posse amplius hæredis nomen* [o] *exuere*, non procedit ex delicto defuncti. 6

m arg. l. bona fides, depos.
n L. quisquis, C. ad leg. Iul. maiest.
o l. sed sine. §. sed quod Papin. de minor. l. ei qui soluendo, de hæred. instit.

§. Cùm filius.

1 *Nepotes ex filio succedunt auo simul cum patruo in stirpes: & num. 3.*
2 *Idem hodie obtinet in nepotibus ex filia.*
3 *In successione ascendentium gradus non attenditur: secus in collateralibus.*
4 *Nepotes succedunt auo ex persona propria, non patris.*
5 *Repræsentatio non habet locum in successione ascendentium.*
6 *An huius §. dispositio vltra pronepotem extendatur.*
7 *Successio in capita.*
8 *Successio in stirpes.*
9 *Nepotes ex filiis succedunt auo in stirpes, sed fratrum filij patruo in capita.*

[a] Cùm filius filiáve, & [b] ex altero filio nepos neptísve existunt, pariter ad hæreditatem aui vocantur: [c] nec qui gradu proximior est, vlteriorem excludit. Æquum enim videtur, nepotes neptésque [d] in patris sui locum succedere. [e] Pari ratione, si nepos neptísve sit ex filio, & ex nepote pronepos proneptísve, [f] simul vocantur. Et quia placuit nepotes neptésve, item pronepotes proneptésve in parentis sui locum succedere: conueniens esse visum est, [g] non in capita, sed in stirpes hæreditatem diuidi: vt filius partem dimidiam hæreditatis habeat, & ex altero filio duo pluresve nepotes alteram dimidiam. [h] Item si ex duobus filiis nepotes neptésve existant, ex altero vnus fortè, aut duo, ex altero tres aut quatuor : ad vnum aut duos dimidia pars pertineat, ad tres vel quatuor altera dimidia.

In hoc §. de diuisione hæreditatis inter suos hæredes agitur.

a *Cum filius*] † Hinc discimus, nepotes ex filio admitti ad legitimam hæreditatem aui, loco sui patris præmortui, vnà cum filio viuente, nempe patruo suo, non tamen in capita, sed [a] in stirpes, ita vt etsi plures sint, tantam solùm partem accipiant, quantam pater eorum, si viueret, accepturus esset. Neque hoc nouum quis esse putet, nepotes cum filio succedentes succedere in stirpes: eadem enim fuit olim lex Atheniensium, cuius verba Demosth. in orat. ὑπὲρ ἀγνίου κλήρου refert: quem consule. 1

b *Ex altero filio*] Secus in nepotibus ex filia hoc iure: † licet hodie ex Iustiniani lege nepotes ex filia nati, simul cum amita auo [b] succedant. 2

c *Nec qui gradu*] † Et hoc pro regula traditur [c], quod in successione parentum gradus non quæratur, nec is qui ex liberis est, licet gradu remotior, per proximiorem excludatur. In collateralium tamen successione gradus prærogatiua omninò attenditur, [d] sic vt semper gradu priores posterioribus præferantur. 3

d *In patris sui locum succedere*] † Sic videlicet, vt eius gradum subeant, quia sicut filius obtinebat primum gradum: ita nunc nepotes ex eo, filio subducto de medio, eundem gradum tenebunt. Neque tamen succedunt auo ex persona patris sui repræsentando ipsius personam, sed ex persona propria, & tanquam aui hæredes. quod post Bartolum [e] cæteri quoque frequentius tradiderunt. Neque enim *ius repræsentationis* in successione parentum, siue linea ascendenti, locum habet: cùm *repræsentatio* sit tantum, quando quis ex persona alterius vocatur ad successionem, & non ex sua. Sanè si ex persona patris nepos succederet, non rumperet testamentum in quo ipse reperitur præteritus, & filius itemque pater [f] institutus. 4 5

a vt hic. & §. si quis igitur descendentium. Nouel. l. hoc ti. iuncta l. vlt. §. hoc etiam cognitum, C. de episc. & cler.
b Nouel. h. t. §. 1. Faber hic. & §. vlt. ℑ. eod.
c d. §. 1. vers. in hoc enim ordine gradū quæri nolumus.
e Bart. l. si auus C. de lib. præte. & ibid. Bald. Salic. Alex. Ias. & alij. Idem Alex. consil. 4. lib 4. & cons. 20. lib. 1. Chass. latiss. in consuet. Burgund. tit. 7. §. 10. nu. 1. 36. & 37.
f contra l. Gallus in prin. & §. nunc de lege, de lib. & posth.

e *Pari*

e *Pari ratione*] Quod de nepote dixit, quod is subintrando gradum patris sui præmortui, auo succedat cum patruo: hoc & ad pronepotem producit, vt is subeundo gradum aui sui ad successionem proaui cum ipsis æqualiter admittatur. Nam hic rursus regula supradicta locum habet, quod in successione ascendentium gradus
6 prærogatiua non curetur. † Sed an hoc etiam vltra pronepotem extendatur? quod plerique [g] negant, ad pronepotes duntaxat huiusmodi successionem producendo: quod aduersus Iustiniani voluntatem [h] videtur esse. Ait enim in Nouella [i] constitutione: *Sic tamen, vt si quem horum descendentium filios relinquentem mori contigerit, illius filios aut filias, aut alias descendentes in proprij parentis locum succedere, siue sub potestate defuncti, siue suæ potestatis inueniantur: tantùm de hæreditate morientis accipientes partem quanticunque sint, quantam eorum parens, si viueret, habuisset* Quæ verba apertissimè ostendunt, descendentes etiam remotissimos ad successionem ascendentium admittendos esse: & sic non tantùm nepotes & pronepotes, sed etiam vlteriores, ita tamen, vt in stirpes succedant. Ideóque ibidem subdit Iustinianus: *In hoc enim ordine gradum quæri nolumus*, &c. sicque simpliciter & in vniuersum voluit, ne hic gradus numeremus.

g Bart. l. 1. s. si quis nomen, de suis & legit.
h s. fi. J. eod. & Egui. Baro hic.
i Nouell. hoc tit. s. 1. vers. sic tamen.

f *Simul vocantur*] Ad successionem defuncti, ita vt hæreditas hoc casu in tres partes sit diuidenda: vnam enim filius, alteram nepos ex filio, pronepos ex alio filio filiáve tertiam auferet.

7 g *Non in capita*] *Successio in capita* fieri dicitur, quando hæreditas secundum nu-
8 merum personarum quibus deferri solet [k], diuiditur. † *In stirpes* autem fit, cùm non numerantur succedentium personæ, siue capita, sed vnius alicuius stirpis tantùm habetur ratio, cuius iure nituntur, qui succedunt, etsi plures sint. Et hæc successio, quæ in *stirpes* est, veteri quidem iure inter descendentes solum obtinebat: hodie verò recentiore Imperatorum iure in transuersales etiam est transfusa, vt [l] suo loco audiemus.

9 h *Item si ex duobus*] Hic locus ex Caij Instit. lib. 2. sumtus est. † Ex quo discis, si ex duobus filiis vel nepotibus, & in eodem gradu plures personæ sint, hoc quoque casu in stirpes succedi defuncto parenti, non in capita, vt quisque locum sui patris præmortui obtineat: licet à latere filij fratrum, hoc est, patrueles in capita inter se diuidant patrui [m] hæreditatem, cum patruis verò vel auunculis succedant in stirpes ex Nouella [n] constitutione. Hoc enim tantùm veteri iuri addidit Iustinianus, vt si cum suis 9tiois filiis fratris vocentur, in stirpes diuidant hæreditatem: vt alioqui ius vetustius obseruandum sit, quo ex latere, qui pari gradu sunt, in capita partiantur [o] hæreditatem. Satis namque habuit Iustinianus in hoc derogari iuri antiquiori sua Nouella sanctione, ex transuerso gradu. In recta linea lex 12. tabul. successionem in stirpes [p] introduxit, etiam in pari [q] gradu: nec solùm in vno gradu (vt ex latere, iure Nouellarum) sed in omnibus. Liberorum enim successio naturalis maximè est, vt meritò Sui parentis ius ad eos perueniat: ex latere successio magis ciuilis est, vt satis sit, patrui hæreditatem ad patrueles æqualiter [r] peruenire.

k l. post consanguineos, s. hæreditas, de suis & legit.
l s. hoc etiam addendum, J. de legit. agnat. success.
m d. s. hoc etiam addendū.
n Nouell. de hære. ab intest. s. si igitur, vers. sin autem defuncto. & Nouell. vt fra. fil.
o d. s. hoc etiam.
p s. fin. J. eod.
q vt in hoc vers.
r Ita Egui. Baro hic declarat per l. rescripto. vnde lib. l. 1. de bon. quæ lib. c. ius naturale. c. ius Quiritum. dist. 1.

§. Cùm autem quæritur.

1 *Hypothesis huius* §.
2 *Dubitandi causa in hoc* §.
3 *An quis sit seruus, inspicitur tempus destituti testamenti, non mortis testatoris.*
4 *Nepos viuo auo conceptus, & post ipsius mortem natus, auo suus hæres efficitur.*
5 *Quandiu speratur testamentarius hæres, legitimus non admittitur: fallit tamen, vt num. 6.*
7 *Nepos post aui mortem conceptus, iure transmissionis ad successionem venit.*
8 *Nepos post aui mortem conceptus, an cognatus dici possit.*

[a] Cùm autem quæritur, an qui suus hæres existere possit: eo tempore quærendum est, quo [b] certum est aliquem sine testamento decessisse. quod accidit & [c] destituto testamento. Hac ratione si filius exhæredatus fuerit, & extraneus hæres institutus, & [d] filio mortuo postea certum fuerit hæredem institutum ex testamento non fieri hære-

dem, aut quia noluit esse hæres, aut quia [e] non potuit, nepos auo suus hæres existet: quia quo tempore certum est intestatum decessisse patremfamiliâs, solus inuenitur nepos: & hoc certum est. Et licet post mortem aui natus sit: tamen [f] auo viuo conceptus, mortuo patre eius, posteáq; deserto aui testamento, suus hæres efficitur. Planè si & conceptus & natus fuerit post mortem aui, mortuo patre suo, desertóq; postea aui testamento, suus hæres auo [g] non existet: quia nullo iure cognationis [h] patrem sui patris attigit. Sed nec ille est inter liberos aui, quem filius emancipatus adoptauit. Hi autem, cùm non sint sui (quantum ad hæreditatem) liberi: neq; bonorum possessionem petere possunt quasi proximi cognati. Hæc de suis hæredibus.

a *Cùm autem*] Hypothesis huius §. talis est. † Quidam habuit filium, & ex eo nepotem: filium iustis ex causis exhæredauit, & extraneum hæredem instituit. Deinde testator moritur, decedit quoque filius intra deliberationem extranei, qui hæres institutus fuit: ac postea extraneus hæres non existit. Quæritur, an hic nepos auo Suus efficiatur? † Et videtur eum non effici Suum, propterea quod tempore mortis aui non fuerit Suus: præcedebat enim pater ipsum [a] in gradu. † Hic tamen deciditur, vt sit efficiatúrque Suus, quandoquidem tempus posterius, destituti scilicet testamenti, est satis. Quare is nepos, etsi cùm ipsius auus moreretur, non fuerit ei Suus hæres: nunc tamen, ex quo ad intestati causam peruentum est, Suus hæres existet. † Quod eatenus verum est, vt etiam locum habeat, si hic nepos nondum viuat, cùm auus moritur, sed eo iam mortuo in primis nascatur, modò eo viuo conceptus sit: alioqui enim nulla erit inter ipsum & auum cognatio, cùm eo viuo & moriente nondum conceptus fuerit: quia hæreditas antè defunctorum non acquiritur nisi viuentibus, vel conceptis viuente adhuc eo, [b] cuius fuit hæreditas. 1 2 3 4

b *Certum est*] Ante enim legitimus hæres non admittitur. † Nam quandiu speratur hæres testamentarius, nulla defertur ab intestato [c] hæreditas, † nisi aliam fuisse testatoris voluntatem euidenter [d] constet. Sed & in Theodosij & Valent. Impp. [e] constitutione pariter ab hac regula disceditur, causáque intestati præualet testamento. 5

c *Destituto testamento*] Quod scilicet iure factum erat: sed quia ex eo nemo hæres extitit, nullius fuit roboris: vt Theophilus interpretatur.

d *Filio mortuo*] Interim dum institutus hæres deliberat, an hæreditatem adire velit [f], nec ne.

e *Non potuit*] Puta ob defectum conditionis. Fortassis enim sub conditione hæres institutus est, & conditio institutionis [g] defecit.

f *Auo viuo*] Quo casu pro iam nato haberi potest quo ad sui [h] commodum. Hinc est, quòd cùm docuisset [i] Iulianus, *legem 12. tab. eum vocare ad hæreditatem, qui morienti eo, de cuius bonis quæritur, in rerum natura fuerit*: subiecerit [k] statim Celsus, *satis esse, si quis eo viuo conceptus sit: quia conceptus quodammodo in rerum natura esse existimetur.*

g *Non existet*] † Vt scilicet ad aui legitimam ad successionem admittatur ex persona propria: eum tamen ex persona patris sui, virtute transmissionis admitti, crebrius [l] obtinuit: & hoc temperamento textum hunc moderari oportet. 6

h *Patrem sui patris*] Id est, auum testatorem, vt Theophilus exponit: sicque nepos post mortem aui conceptus, non dicitur cognatus auo. † Vnde colligimus, quod etsi quandoque ex consuetudine nepotes cognati appellentur etiam eorum, post quorum mortem concepti sunt: id tamen non propriè, sed per abusionem, vel potius διαφορετικῶς [m] accidere. Et hoc quidem in successione intestata locum habet: in aliis tamen negotiis, puta contractibus, priuilegiis, & similibus, cognatorum appellatione tales etiam nepotes [n] continentur. Quò pertinet, quod Paulus [o] respondit, 7

nepotem

a §. ita demum §. hoc tit.
b l. 1. §. si quis proximior, vnde cog.
c l. 39. quandiu, de acq. hære. l. 89. quandiu, de reg. iur.
d l. si quis hæres institutus. ibi Bart. de hæred. instit.
e l. hac consultissima. §. si quis autem. ibi Alex. C. de testam.
f Theoph. hic.
g Theoph. hic.
h l. qui in vtero, de stat. hom.
i l. Titius, de suis & legit.
k l. vel si viuo, hoc t. de suis & legit.
l Bart. l. fin. C. ad Orphit. Bal. l. 1. de his qui ante apert. tab. Angel. §. postumorum, §. de exhær. lib.
m l. item Prætor, de suis & legit.
n Bart. l. quod dicitur, de ver. sign. Bald. l. qui se patris, in fin. C. vnde lib.
o l. Paulus, §. Paulus respondit, de bon. lib.

nepotem etiam post mortem aui conceptum, superstite liberto, bonorum possessionem contra tabulas auiti liberti petere posse, & ad hæreditatem eius legitimum admitti.

§. Emancipati.

1 *Emancipati sunt incogniti iure ciuili: Prætor tamen illis subuenit vel per bon. poss. contra tabulas, si sint præteriti, vel ab intestato per bo. poss. vnde liberi.*

2.3 *Prætor naturalem sanguinis coniunctionem præ oculis habet.*

4 *Quid hodie obtineat.*

5 *Differentia patriæ potestatis & emancipationis, quæ ad successionem, hodie est sublata.*

6 *Partis appellatione venit dimidia.*

[a] Emancipati autem liberi, iure ciuili nihil iuris habent (neque enim sui hæredes sunt, qui in potestate parentis esse desierunt) neque vllo alio iure per legem XII. tabularum vocantur. [b] Sed Prætor [c] naturali æquitate motus, dat eis bonorum possessionem [d] VNDE LIBERI: perinde ac si in potestate parentis, tempore mortis fuissent, siue soli sint, siue cum suis hæredibus concurrant. [e] Itaque duobus liberis existentibus, emancipato vno, & eo qui tempore mortis in potestate fuerit: sanè quidem is, qui in potestate fuit, solus iure ciuili hæres est, & solus suus hæres. Sed cùm emancipatus beneficio Prætoris [f] in partem admittitur, euenit, vt suus hæres pro parte hæres fiat.

a *Emancipati*] Hactenus de suis hæredibus dixit, quique inter Suos connumerantur: modò de emancipatis, quo iure illi ad intestatam successionem admittantur, subiungit.

1 b *Sed Prætor*] † Quemadmodum liberi emancipati sunt iure ciuili incogniti in successione testamentaria, propter agnationis ius sublatum [a], vt pater non teneatur ipsos instituere vel exhæredare: & tamen Prætoris auxilio subuentum est ipsis per bonorum possessionem, contra tabulas testamenti, in quo reperiuntur præteriti: ita quoque ab legitima parentum successione eodem iure ciuili, tanquam extranei, ex-
2 cluduntur. † Prætor tamen rationem naturalem magis, quàm ciuilem secutus, illis bonorum possessionem, vnde liberi, concessit, per quam (rescissa eorum capitis [b] deminutione) perinde succedere possent, ac si in morientis potestate mortis tempore [c] fuissent. Vtcunque enim emancipatus non sit suus hæres, aut agnatus: est tamen filius & [d] cognatus.

3 c *Naturali æquitate*] † Prætor enim cognationem naturalem magis præ oculis habet, quàm agnationis ius, quod merum ciuile commentum est: cùm cognatio sit iuris naturæ, nec ciuili lege tolli [e] possit. Quare etsi emancipatus per emancipationem desinat esse cognatus, manet tamen semper filius: sicut [f] alibi à nobis dictum est.

4 d *Vnde liberi*] † Hodie tamen cùm ab intestato succeditur, etiam emancipatus [g] iure ciuili ad hæreditatem paternam vnà cum Suis admittitur, nec sectari amplius
5 debet ambages Honorariæ bonorum possessionis, *vnde liberi*. † Sublatum enim est ex Iustiniani Nouella [h] constitutione Suorum & emancipatorum discrimen, saltem ad succedendi rationem & effectum quod attinet: licet quoad succedendi vias, & reliqua multa iura Suitatis, adhuc durare videatur: id quod me alibi [i] annotasse memini.

e *Itaque*] Infert ex præmisso dogmate.

f *In partem*] Eam scilicet partem, quæ ad ipsum emancipatum iure ciuili perti-

a §. emancipatos. vbi de hoc diximus. ff. de exhæred. libe.
b l. sed cum patrono, §. 1. de bo. poss.
c hic & §. sunt autem, ff. de bono. poss.
d §. minus, ff. eod.
e l. 8. iura sanguinis, de reg. iur.
f d. §. emancipatos.
g §. ita demum ff. eod.
h §. nullã, Nou. de hær. ab int. ve. Authen. in successione, C. de suis & legi.
i §. sed hęc quidem, ff. de exhær. lib.

k l. 4. vnde lib. l l. 164. nomen s. portionis, de verb. sign. m l. 4. vnde lib. & l. inter liberos, C. famil. ercisc.

nuisset, si in potestate mansisset, vt Pomponius [k] ait. Dimidiam ergo hoc casu emancipatus habebit, & alteram dimidiam is, qui tempore mortis in potestate fuit. † Sanè 6 regulariter simplici appellatione partis venit [l] dimidia: & solent semper hæredes, vbi aliud dictum non est, ex æquis portionibus [m] succedere.

§. At hi qui.

1 *Exceptio ad præcedentem §.*
2 *Arrogatus, si emancipetur viuente patre naturali, arrogatori non succedit, sed patri naturali: fallit tamen, vt num. 3.*
4 *Arrogati post emancipationem habentur pro extraneis.*
5.6 *Arrogatus post mortem patris naturalis ab arrogatore emancipatus, neutri succedit: & quæ sit ratio.*
7 *Voluntas testatoris non debet pendere ex alieno arbitrio.*

[a] At hi qui emancipati à [b] parente, [c] in adoptionem se [d] dederunt, non admittuntur ad bona naturalis patris, [e] quasi liberi: si modò, cùm [f] is moreretur, [g] in adoptiua familia fuerint. [h] Nam viuo eo emancipati ab adoptiuo patre, perinde admittuntur ad bona naturalis patris, ac si emancipati ab ipso essent, nec vnquam in adoptiua familia fuissent. Et conuenienter, quod ad adoptiuum patrẽ pertinet, [i] extraneorum loco esse incipiunt. [k] Post mortẽ verò naturalis patris emancipati ab adoptiuo patre, & quantum ad hunc adoptiuum patrem pertinet, æquè extraneorum loco fiunt: & quantum ad naturalis patris bona pertinet, nihilo magis liberorum gradum nanciscuntur. Quod ideo sic placuit, quia iniquum erat, esse in potestate patris adoptiui, ad quos bona naturalis patris pertinerent, vtrum ad liberos eius, an ad agnatos.

a l. fin. vnde lib.
b dixi §. de adop. in Rubr.

a *At hi*] Dictum est præcedenti §. emancipatos iure prætorio vocari ad bonorum possessionem, vnde liberi: † annectitur modò exceptio, id non procedere, si tales e- 1 mancipati se postea alicui in arrogationem dedissent: fiunt enim arrogatori sui hæredes, eique ab intestato, vt Sui, succedunt. ideo nec digni visi sunt miseratione [a] Prætoris.
b *Parente*] Subaudi, naturali & legitimo, sicque sui iuris effecti.
c *In adoptionem*] Id est, arrogationem: arrogãtur enim propriè, qui sui iuris [b] sunt.
d *Dederunt*] Se arrogari passi sunt, nempe extraneo cuidam arrogatori, sic vt prorsus in alienam transierint familiam, suámque naturalem reliquerint. Nam si arrogati essent ab auo, non videbantur mutare statum, nec perdunt ius succedendi patri naturali.
e *Quasi liberi*] Hoc est, Prætor eis non tribuit bonorum possessionem, *vnde liberi*, ad consequendam legitimam hæreditatem patris naturalis.
f *Is*) Pater eorum naturalis.
g *In adoptiua.*] In arrogatoris potestate extiterint: quo casu arrogatori Sui hæredes sunt, eique ab intestato succedunt.
h *Nam viuo eo*] Scilicet patre naturali. † Ergo si filius arrogatus viuente patre suo 2 naturali, ab arrogatore fuerit emancipatus, quia per huiusmodi emancipationem desinit esse adoptiuo patri filius, & quantum ad ipsum, extranei loco deinceps esse videtur: ideo ab eius quoque legitima successione excluditur. Patris tamen naturalis hæreditatem intestatam per *vnde liberi bonorum possessionem* perinde consequetur, ac si nunquam fuisset in arrogatoris potestate & familia. † Notanter autem lo- 3 quitur hic Imp. de resolutione adoptionis, siue potius arrogationis per emancipationem:

pationem: quoniam si non emancipatione, sed morte patris adoptiui dissoluta fuisset adoptio, non omnino, quod ad successionis causam attinet, haberentur pro extraneis, sed adhuc intelligeretur inter eos, & alios naturales filios durare cognatio, nempe vt simul intestato [c] succedant.

c l. si filius autē vnde cogna.

4 i *Extraneorum*] † Arrogati enim post emancipationem nec ciuili nec prætorio iure inter liberos amplius connumerari possunt: ideóque pro extraneis habentur. Ciuilis enim ratio emancipationis, vinculum illud ciuile adoptionis sustulit: neque vlla hoc casu subest directæ cognationis necessitudo, cuius intuitu danda sit illis, instar naturalis filij, à Prætore bonorum possessio, *vnde liberi.*

5 k *Post mortem*] † Si defuncto iam patre naturali filius ab adoptiuo patre emancipe-
6 tur, vtriusque & naturalis & adoptiui patris legitima hæreditate priuatur. † Adoptiui enim ideò, quia emancipatione dissoluta est adoptio: naturalis verò ideo, quia quæsitum fuit ius aliis ab intestato, vel etiam ex testamento succedentibus, quod
7 facto patris adoptiui tolli posse non debet. † Neque enim debent voluntates defunctorum ex alieno pendere [d] arbitrio: hoc autem casu penderet illa hæreditas ex alieno, nempe patris adoptiui, arbitrio, qui arrogatum filium rursus emancipando, hæreditatem agnatis adimere, vel eum non emancipando, ipsis eandem relinquere posset, pro sua voluntate, quod Prætori æquum visum non est. Atque hoc Imp. in fine huius §. [e] innuit.

d l. 32. illa institutio. de hær. insti. l. captatorias 70. eo. tit. l. captatorias 11. C. de mil. test.
e vers. quod ideo sic placuit.

§. Minus.

1 *Naturales liberi & adoptiui in quo differant.*
2 *Liberi naturales intelliguntur, qui ex iustis nuptiis nati sunt.*
3 *Emancipatio & adoptio sunt iuris ciuilis commenta.*

[a] Minus ergo iuris habent adoptiui filij, quàm naturales. Námque naturales emancipati, beneficio Prætoris gradum liberorum retinent, licet iure ciuili perdant. Adoptiui verò emancipati, & iure ciuili perdunt gradum liberorum, & à Prætore non adiuuantur: & rectè. [b] Naturalia enim iura ciuilis ratio perimere non potest: nec quia desinunt sui hæredes esse, possunt desinere, filij filiæve, nepotes neptésve esse. Adoptiui verò emancipati, extraneorum loco incipiunt esse: quia ius noménque filij filiæve, quod per adoptionem consequuti sunt, alia ciuili ratione, id est, emancipatione perdunt.

1 a *Minus ergo*] Hoc § Imp. ex præcedentibus infert. † Ex qua illatione colligitur, quòd tametsi nil intersit inter naturales liberos, & adoptiuos, quandiu in potestate manent [a] parentum: tamen si emancipentur, magnum esse discrimen inter ipsos. Filius enim adoptiuus dissoluta adoptione per emancipationem, & iure ciuili in numero liberorum esse desinit, & à Prætore non adiuuatur. Naturalis verò filius, quãtum ad patrem naturalem, etsi facultatem succedendi iure ciuili perdiderit: Prætoris tamen beneficio ipsi succedere potest, vt præcedentibus §§. dictum est. † Et ob-
2 serua, quando de filio naturali loquuntur leges, semper intelligendum esse de filio ex iustis nuptiis nato, quod alibi quoque annotauimus.
3 b *Naturalia enim*] † Iure siquidem ciuili emancipatio introducta [b] est, quo non efficitur, ne natura filius sit, qui semel fuit: & Prætor naturalem æquitatem sequitur. Adoptio quoque ciuilis iuris est, quæ penitus ciuili emancipatione tollitur, vt non sit, cur Prætor emancipato à patre adoptiuo subueniat, dando ei bonorum possessionem.

a s. 1. ĩ. hoc tit.
b s. fi. ĩ. tit. seq. s. quod autem ĩ. de cap. dem.

§. Eadem hæc.

1 *Testamentum, in quo emancipatus est præteritus, rescinditur per bo. poss. con. tab.*
2 *Præteritus quis dicatur.*

3.4 *Bonorum poss. contr. tab. & suis & emancipatis præteritis datur: diuersimodè tamen.*
5 *Intestatus dicitur etiam per bon. poss.* *contra tabulas.*
6 *Ad petendam bo. poss. contra tabulas, vel vnde liberi, aliquem ex liberis esse oportet.*

[a] Eadem hæc obseruantur & in ea bonorum possessione, quam contra tabulas testamenti parentis,[b] liberis pręteritis, id est, neque hæredibus institutis, neque [c] vt oportet exhæredatis, Prętor pollicetur. Nam eos quidem[d] qui in potestate mortis tempore fuerint, & emancipatos vocat Prætor ad eandem bonorum possessionem: eos verò qui in adoptiua familia fuerint per hoc tempus quo naturalis pater moreretur,[e] repellit. Item adoptiuos liberos emancipatos ab adoptiuo patre, sicut [f] ab intestato, ita longè minus contra tabulas testamenti ad bona eius non admittit: quia [g] desinunt in numero liberorum eius esse.

a *Quòd in* proximè præcedentibus §§. dictum est, de bonorum possessione, *vnde liberi*, quomodo ea competat: hoc idem Imper. obseruandum esse docet in bonorum possessione, quam *contra tabulas testamenti* Prætor olim dedit, in quo filius emancipatus erat præteritus. † Iure enim & ciuili & prætorio consistebat huiusmodi te- 1
stamentum, hac tamen bonorum possessione rescindebat: qua de re [a] suo loco abundè diximus.

b *Eadem hæc*] Quæ scilicet paulò [b] ante dicta sunt.

c *Liberis præteritis*] † Imperator seipsum interpretatur, & quidem bene: quia tunc 2
dicitur præteriri filius, cùm de eo nulla mentio facta est in testamento, vel instituẽdo vel [c] exhæredando. Sed etsi filius aliquid Legati titulo habeat, adhuc dicetur pręteritus: cùm hodie ipsi legitima non alio, quàm institutionis titulo sit relinquenda, vt alibi [d] annotatum à nobis est.

d *Vt oportet*] Neque enim omnis exhæredatio submouet aliquem à bonorum possessione contra tabulas: sed ea duntaxat, quæ ritè facta [e] est.

e *Qui in potestate*] Id est, Suos. † Bonorum enim possessio *contra tabulas* non solùm 3
filiis emancipatis præteritis concessa est à Prætore: sed etiam Suis, si se præteritos reperiebant: diuersimodè tamen. Nam emancipati quidem liberi per hunc testamentũ verè rescindunt, cùm id ab initio etiam iure prætorio valuerit. Sui autem præteriti hoc remedio vtentes, tantum id agere videntur, quo nullum esse testamentum [f] declaretur, ad tollendam scilicet spem adprobationis vel expressæ, vel tacitæ per lapsũ temporis, quæ hoc casu subest: id quod suo [g] loco copiosè à nobis declaratum est.
† Et ideo Suis præteritis, vtcunq; testamentum nullum dicere [h] possent, datur quo- 4
que hæc *contra tabulas* bonorum possessio: quia tametsi testamentum, in quo filiusfa. est præteritus, iure non [i] valeat, tamen potest filius efficere, vt ex bono & æquo sustineatur: puta si bonis se patris abstineat. Quæ quidem æquitas non est edicti prætorij, sed à filij consensu [k] pendet, qui & tali parenti reuerentiam exhibere vult. Et istud Prætori satis visum est causæ, vt ei præterito daret bonorum possessionem *contra tabulas*, si mallet parentis memoriæ parcere, quasi non nulliter parens testatus fuerit: atque ita iuris prætorij beneficio ad successionem peruenire, quàm ius dicendi nullum intentare, atque ita parentis iudicium tanquam sani vel impij vno verbo subuertere: quæ res nec modestia nec vtilitate [l] caret.

f *Repellit*] Quia cùm saluam habeant successionem patris [m] adoptiui, Prætor illis suo beneficio succurrere noluit.

g *Ab intestato*] † Intestatum hic propriè intelligimus, qui nullum prorsus testa- 5
mentum reliquit: licet alioqui & is dicatur intestatus, qui testamentum quidem reliquit, sed rescissum est per bonorum possessionem *contra* [n] *tabulas*.

h *Desinunt in numero*.] Propter vinculum adoptionis dissolutum per emancipationem

a §. emancipatos, ī. de exhæred. lib.
b duob. præced. §§.
c dixi ī. in Rub. de exhær. lib.
d §. fin. ī. de inoff. test.
e l. nõ putauit, §. non quæuis, de bonor. poss. cont. tab.
f Castren. l. si filius qui in potestate de lib. & post. quem Dd. in l. 2. C. de bo. poss. contr. tab. cõmuniter sequuntur.
g §. 1. ī. de exhę. lib.
h vt hic. & l. maximum, C. de lib. præte.
i l. 1. de iniust. rupt. test.
k l. filio præterit. rup. test.
l ita Vigl. ī. de exhęr. lib. in pr. §. vlt.
m l. 2. l. si arrogator. de adopt.
n l. vlt. liberis, C. de coll.

6 tionem, sicq; penitus pro extraneis habentur, ideo Prætor illis non subuenit. † Nempe in vniuersum oportet ad petendum bonorum possessionem *contra tabulas* non minus esse ex liberis [o] defuncti, quàm ad bonorum possessionem [p], *vnde liberi*.

o l. 1. s. sui iuris, in fin. l. non putauit, s. vt autem, de bon. poss. cont. tab.
p l. 2. vnde lib.

§. Admonéndi.

1 *Filius adoptiuus licet non possit patri naturali succedere per Vnde liberi, succedit tamen per vnde cognati.*
2 *Ordo Prætoris in successione legitima.*

[a] Admonēdi tamen sumus, qui in adoptiua familia sunt, quíve post mortem naturalis parentis ab adoptiuo patre emancipati fuerint, intestato parente naturali mortuo, licet ea parte edicti, qua liberi ad bonorum possessionem vocantur, non admittantur, alia tamen parte vocari, scil. qua cognati defuncti vocātur. Ex qua parte ita admittuntur, si neq; sui hæredes liberi, neque emancipati obstent, neque agnatus quidem vllus interueniat. [b] Antè enim Prætor liberos vocat tam suos hæredes, quàm emancipatos, deinde legitimos hæredes, tertiò proximos cognatos.

1 a *Admonendi tamen*] † Quod suprà [a] dictum est, eum qui in adoptiua familia est, cùm naturalis pater moritur, vel post mortem eius ab adoptiuo emancipatur, naturali patri non succedere ab intestato per vnde liberi: id tum procedere docet Imp. hoc loci, quando defuncto superstes sit aliquis alius è liberis, vel Suis, vel emancipatis, aut quispiam ex agnatis. His autem deficientibus, vocatur talis adoptiuus ad successionem intestatam patris naturalis tanquam cognatus, ex illa parte edicti [b], *vnde cognati*: idque ea ratione, quòd is qui adoptatur, iura cognationis in naturalis patris familia non amittat, cùm sit iuris naturalis. Ciuilis enim ratio adoptionis, iura sanguinis tollere nullo modo [c] potest.

2 b *Ante enim*] † Obserua ordinem à Prætore in successione legitima præscriptum. Primo enim loco suos hæredes secundum ius ciuile, & emancipatos ex suo edicto vocat: secundo legitimos siue agnatos ex iure ciuili: tertio cognatos ex edicto [d] suo ipse admittit. Hæc tamen vera sunt inspecto iure veteri: hodie diuersum obtinere, sequentia docebunt.

a in s. at hi, hoc tit.
b l. 1. s. hæc autem, vnde cog.
c l. iura sanguinis, de reg. iur.
d l. 1. si tab. test. nul. ex. & l. 1. quis or. in bon. poss.

§. Sed ea omnia.

1 *Iustiniani constitutio de adoptiuis quādo lata.*
2 *Filiusfamil. ab extraneo adoptatus, ei ab intestato succedit.*
3 *Extraneus adoptiuum filium in testamento impunè præterire potest.*
4 *An extraneus adoptiuum educare teneatur.*
5 *De S.C. Sabiniano.*
6 *Restituta huius §. lectio.*

[a] Sed ea omnia antiquitati quidem placuerūt: aliquam autem emendationem à nostra cōstitutione acceperunt, quam super iis personis exposuimus, quæ à patrib. suis naturalibus in adoptionem aliis dantur. Inuenimus etenim nonnullos casus, in quibus filij & naturalium parentū successionem propter adoptionem amittebant, & adoptione facilè per emancipationem soluta, ad neutrius patris successionem vocabantur. Hoc solito more corrigentes, constitutionem scripsimus, per quam definiuimus, quando parens naturalis filium suum adoptandum [b] alij dederit,

integra omnia iura ita seruari, atque si in patris naturalis potestate permansisset, nec penitus fuisset adoptio subsequuta: nisi in hoc tantummodo casu, vt possit ab intestato ad patris adoptiui venire [c] successionem. Testamento autem ab eo facto, neque iure ciuili, neque prætorio, ex hæreditate eius aliquid persequi potest: neque CONTRA TABVLAS bonorum possessione agnita, neque inofficiosi querela instituta: cùm nec necessitas patria adoptiuo imponatur, [d] vel hæredem eum instituere, vel exhæredem facere, vtpote nullo naturali vinculo copulatum, neque si [e] ex Sabiniano senatusconsulto ex tribus maribus fuerit adoptatus. Nam & in huiusmodi casu, neque quarta ei seruatur, neq; vlla actio ad eius persequutionem ei competit. Nostra autem constitutione exceptus est is, [f] quem parens naturalis adoptandum susceperit: vtroque enim iure, tam naturali, quàm legitimo, in hanc personam concurrente, [g] pristina iura in tali adoptione seruamus: quemadmodum [h] si paterfam. sese dederit arrogandum. quæ specialiter & sigillatim ex præfatæ constitutionis tenore possunt colligi.

a l. cùm in adoptiuis, C. de adopt.
b §. sed hodie, Inst. de adopt.

a *Sed ea omnia*] Hoc §. recensentur, quæ iniquè circa filios adoptiuos per ius antiquum constituta [a] noua Iustiniani sanctione sunt emendata & correcta. † Per eam 1
enim iuri veteri derogatum esse vel eo constat, quod Lampridio & Oreste Coss. edita fuerit, & emendato Codici post euulgatas Pandectas inserta. Agitur autem hic de specifica adoptione, quæ generis sui nomen retinet, & in his fit, qui in parentum sunt potestate. Hanc autem adoptionis speciem, & Iustinianeæ constitutionis argumentum, quia supra [b] lib. 1. luculenter exposuimus, eadem hic repetere omnino superuacaneum molestúmque fuerit. Possunt enim quæ tum sunt dicta, ad hunc locum illustrandum facilè transferri. Extat quoque præfata Iustiniani constitutio in Codice, quæ multis verbis explicat totius præsentis loci sententiam.

b *Alij*] Puta alicui extraneo, qui nullo cognationis nexu filio sit coniunctus.

c l. si te, C. de suis & legit.
d d. l. cum in adoptiuis. §. sin autem, iuncto §. sed ne articulum.
e d. §. sed ne articulum.
f dict. §. sed ne articulum.
g vterq; hic.

c *Successionem*] † Nihil ergo aliud consequetur filiusfam. in adoptionem extraneo 2
datus, quàm vt adoptiuo patri ab intestato succedat cum aliis illius filiis [c] pro virili: non extantibus verò aliis liberis naturalibus, in omnibus bonis, si ab ipso emancipatus non fuerit: exclusis etiam [d] descendentibus, perinde ac si illi suus hæres esset. Sui enim hæredis ius hoc casu habet, quò ad successionem intestatam: licet quantum ad consanguineorum [e] hæreditatem aliud sit.

d *Vel hæredem*] † Imò potest extraneus filium adoptiuum in testamento impunè 3
prætertire, nec tenetur ei quicquam relinquere. Si quid ergo ipsi in testamento reliquet talis pater adoptiuus, hoc liberalitatis erit, & nullo legitimo vinculo [f] adstrictum. † Vnde disputant Doctores, an filij adoptiui à tali extraneo educari de- 4
beant? & respondent Faber [g] & Angelus, non debere: nisi pater naturalis egenus esset, aut operas illi extraneo præstarent.

h d. l. cum in adoptiuis. §. quæ autem. & l. vlt. ad fin. C. de decur.
i lib. 4. parerg. cap. 13.

e *Ex Sabiniano*] † Huius senatusconsulti *Sabiniani* fit etiam aliis [h] in locis men- 5
tio: de eius tamen argumento non satis constat. Placentinus quoque eiusdem meminit, asserens ex hoc S.C. in adoptione adhiberi solitos tres mares adoptantes, & tres emancipationes, nec non totidem personas manumissores. Theophilus scribit: cùm ex tribus maribus vnum parens naturalis dabat adoptandum, quod huic adoptiuus necesse habuerit quartam partem bonorum relinquere ex S.C. Sabiniano. † Por- 6
rò [i] Alciatus arbitratur hic non esse legendum, *ex tribus maribus*. sed *ex tribus manibus*.

nibus, quod de patris naturalis manu in fiduciarij manum traderentur, qui deinde in manum & potestatem adoptiui parentis dabat. Vnde alibi dicitur, *per tres emancipationes* [k] *adoptionem fieri.*

f *Quem parens*] Puta auus aut proauus ipsius filij maternus: vel etiam paternus, si pater naturalis, antequam filius conciperetur, sui iuris effectus sit.

g *Pristina iura*] Nempe, vt per adoptionem statim in adoptantis ius & familiam transeat, illique suus hæres fiat: nec aliter succedat, quàm naturales [l] & legitimi.

h *Si paterfam.*] Id est, is qui sit sui iuris: quæ adoptionis species propriè arrogatio [m] dicitur.

k l. fin. C. de adopt.
l d. §. sed hodie. & d. l. cùm in adoptiuis. & d. l. si te.
m De qua in §. cùm autem impubes, I. de adopt.

§. Item vetustas.

1.2.3 *Triplex in hoc §. ius recenseri.*
4.5 *Lex 12. tab. masculos & fœminas æqualiter vocabat ad successionem intestatam: secus de media Iurisprudentia.*
6 *Emendata lectio huius §. in vers. sed nos.*
7 *Nepotes ex filia succedunt cum aliis filiis, & ex his descendentibus in stirpes.*
8 *Errare Dd. qui successionem in stirpes in recta linea ad pronepotes tantùm producunt.*

[a] Item vetustas ex masculis progenitos plus diligens, solos nepotes, vel neptes, qui quæve ex virili sexu descendunt, [b] ad suorum vocabat [c] successionem, & iuri agnatorum eos anteponebat: nepotes autem qui ex filiabus nati sunt, & pronepotes ex neptibus, cognatorum loco connumerans, [d] post agnatorum lineam eos vocabat, tã in aui vel proaui materni, quàm in auiæ vel proauiæ, siue paternæ siue maternæ successionem. [e] Diui autẽ Principes non sunt passi talem cõtra naturam iniuriam sine cõpetenti emendatione relinquere: sed cùm nepotis & pronepotis nomen commune sit vtrisque, tam qui ex masculis, quàm qui ex fœminis descendunt: ideo eundem [f] gradum & ordinem successionis eis donauerũt. Sed vt amplius aliquid [g] sit eis, qui non solùm naturæ, sed etiam [h] veteris iuris suffragiis muniuntur: portionem nepotum, vel neptum, [i] vel deinceps (de quib. suprà diximus) paulo minuendam esse existimauerunt: vt minus tertia parte acciperent, quàm [k] mater eorũ vel auia fuerat acceptura, [l] vel pater eorum, [m] vel auus paternus, siue maternus, quãdo fœmina [n] mortua sit, cuius de hæreditate agitur: hisq; (licet soli sint) adeuntib. agnatos minimè vocabant. Et quemadmodum lex 12. tab. filio mortuo nepotes vel neptes, pronepotes vel proneptes in locum patris sui ad successionem aui sui vocat: ita & principalis dispositio in locum matris suæ vel auiæ, eos cum iam designata partis tertiæ deminutione vocat. Sed nos, cùm adhuc dubitatio maneret inter agnatos & memoratos nepotes, quartã partem substãtiæ defuncti agnatis sibi vendicantib. ex [o] eiusdem cõstitutionis autoritate: memoratã quidem cõstitutionem à nostro Codice segre-

gauimus, neque inſeri eam ex Theodoſiano codice in eo conceſſimus. [p] Noſtra autem conſtitutione promulgata, toti iuri eius derogatum eſt: & ſancimus talib. nepotibus ex filia, vel pronepotibus ex nepte, [q] & deinceps ſuperſtitibus, [r] agnatos nullam partem mortui ſucceſſionis ſibi vendicare: ne hi qui ex tranſuerſa linea veniant, potiores his habeantur, qui recto iure deſcẽdunt. Quã cõſtitutionem noſtram obtinere ſecundum ſui vigorem & tempora, & nunc ſancimus: ita tamen, vt quemadmodum inter filios nepotes ex filio, antiquitas ſtatuit, [ſ] non in capita, ſed in ſtirpes diuidi hæreditatẽ: ſimiliter nos inter filios & nepotes ex filia, diſtributionem fieri iubeamus, vel inter omnes nepotes & neptes, & inter pronepotes & proneptes, & alias deinceps perſonas: vt vtraq; progenies, matris vel patris, auiæ vel aui, portionem [t] ſine vlla diminutione conſequatur: vt ſi fortè vnus vel duo ex vna parte, ex altera tres aut quatuor extent: vnus aut duo dimidiam: alteri tres aut quatuor alteram dimidiam hæreditatis habeant.

a De quo in princ. huius §.

b De hoc in verſ. diui autẽ principes.

c Verſ. ſed nos.

d Verſ. noſtra autem.

Triplex ius recenſetur in hoc §. circa ſucceſſionem nepotum & neptum Suis aſcendentibus. † Primum eſt mediæ Iuriſprudentiæ [a], quo nepotes ex filio ad ſucceſſionem auorum legitimam duntaxat admittebantur: poſt hos Agnati vocabantur, excluſis nepotibus ex filia, quamuis Prætoris beneficio poſt omnes demum agnatos cognatóſque per *vnde cognati* ad bonorum poſſeſſionem admitterentur. 1 † Secundum ius fuit, tempore [b] Valentiniani, Theodoſij, & Arcadij Impp. qui medium illud ius correxerunt in hunc modum, quòd nepotes & neptes ex filia admitterentur vnà cum nepotibus ex filio ad eam partem, quam mater vel auia eorum accepiſſet: cum deminutione tamen tertiæ partis hæreditatis, quæ nepotibus ex filio cedere debebat. Item ex eadem Principum conſtitutione nepotes ex filia præferebantur agnatis, cùm de media Iuriſprudentia agnati potiores eſſent: quare ne per hoc viderentur ipſis illata iniuria, potuerunt quartam hæreditatis partem tanquam Falcidiam [c] deducere, ſi nulli ex filio nepotes extarent. Iſtis enim ſuperſtitibus agnati ex latere etiam medio iure excludantur. 2 † Tertium denique & nouiſſ. ius [d] eſt à Iuſtiniano noſtro introductum, volente, quod deinceps nepotes ex filio, & nepotes ex filia æqualiter vocentur ad ſucceſſionem aui, non quidem in capita, ſed in ſtirpes, excluſis penitus agnatis, & ſine vlla deminutione trientis vel quadrantis. 3

e Dicam in §. cæterùm. ĩ. tit. proximè ſeq.

f l. pen. in prin. C. de legit. hæred.

g l. ſi quis à liberis, §. vtrum autem de lib. agnoſc.

a *Item vetuſtas*] † Hoc de media iuriſprudentia, quæ poſt legem XII. tabul. orta [e] eſt, accipi debet. Lex enim XII. tabul. ſimplicitatem iuſtitiæ amicam amplexa, non diſtinguebat inter agnatos maſculos & fœminas, ſed omnes ex æquo ad ſucceſſionem [f] vocabat: certè in hoc laudanda, quoniam proximò ad naturam directa fuit. quippe cùm ſucceſſio, ſicut & alimentorum ratio inter viuos, ex æquitate charitatéque ſanguinis [g] deſcendat. 4 † Poſteriores verò Iuriſconſulti, reiecta hac legis ſimplicitate, ſubtili quadam excogitata ratione cœperunt agnatos diſtinguere: vt inter maſculos quidem agnationis iure hæreditas, etiamſi longiſſimo gradu eſſent, vltrò citróque caperetur. Ex agnatis verò mulieribus nulli penitus, niſi ſorori, ad agnatorum ſucceſſionem per mediam Iuriſprudentiam dabatur aditus: quamuis agnatis deficientibus per *vnde cognati*, inter cognatos quoque vocarentur, vt & ſupra dixi. 5

h L. 1. §. ſed etſi ſeruus. Cod. de ſuſp. tut.

b *Ad ſuos vti*] Auorum ſcilicet, inteſtatò morientium: quod ideo fiebat, vt ordinum & familiarum dignitas hac ratione [h] conſeruaretur.

c *Succeſſionem*] Legitimam.

d *Poſt agnatorum*] Hoc eſt, ſi defunctus auus vel proauus neque liberos neque agnatos ſuperſtites haberet, tunc vocabantur ex filiabus nati inter cognatos.

e. Diui

e *Diui autem principes*] Hoc eſt ſecundum ius: fuerunt autem hi principes, Valentinianus, Theodoſius & Arcadius, quorum conſtitutio etiamnum [i] extat: cuius verba adſcribere lubet, quia ad hunc locum illuſtrandum non parum conducunt: *Si defunctus* (inquiunt) *cuiuſcunque ſexus aut numeri reliquerit filios, & ex ſua diem defuncta cuiuſcunque ſexus aut numeri nepotes: eius partis, quam defuncta ſuperſtes patri inter fratres ſuos fuiſſet habitura, duas partes conſequantur nepotes ex eadem filia: tertia pars fratribus ſororibúſve eius, quæ defuncta eſt, id eſt, ſuis filiabúſve eius, de cuius bonis agitur: auunculis nempe, ſiue materteris eorum, quorum commodo legem ſancimus, accreſcat.*

i in l. ſi defunctus, C. de ſuis & leg. & in Cod. Theod. li. 5. tit. 1.

f *Gradum & ordinem*] Tamen non vtilitate pari: quemadmodum ſubiicit.

g *Sit eis*] Per virilem ſexum deſcendentibus.

h *Veteris iuris*] Id eſt, mediæ Iuriſprudentiæ, vt & ſuprà diximus: neque enim hoc de lege xij. tabularum intelligi poteſt, quæ mares & fœminas ſine delectu ſexus æqualiter admittebat. Duabus ergo cauſis moti fuerunt prædicti Principes, vt deminutionem trientis facerent: prima, quia nepotes ex filio natura ipſa nobiliores eſſent nepotibus ex filia: altera, quia habebant etiam ſuffragium mediæ Iuriſprudentiæ, quæ nepotes ex filia prorſus excludebat.

i *Vel deinceps*] Aliorum ſcilicet, per fœminam deſcendentium.

k *Mater eorum vel auia*] Si agitur de hæreditate patris ipſius auiæ.

l *Vel pater eorum*] Si de hæreditate matris eius, ſcilicet patris ſit quæſtio.

m *Vel auus paternus*] Si diſputetur de hæreditate matris ipſius aui paterni, & ſic proauiæ.

n *Mortua ſit*] Ergo vbi agebatur de ſucceſſione fœminæ, nihil referebat, an quis per virilem ſexum, an per muliebrem iunctus eſſet [k] defunctæ. Aequè enim ſemper nepotes iure parentum ſuorum vtebantur, cum deminutione tertiæ partis.

k Balduin. hic.

o *Eiuſdem*] † *Eiuſdem conſtitutionis* legendum, non, *cuiuſdam*, vt plerique codices habent: de ſuperiori enim illa Principum conſtitutione hîc quoque agitur: cuius quidem verba, quæ huc pertinent, non ſunt inſerta Iuſtinianeo Codici: (neque enim inſeri voluit Iuſtinianus, vt ipſemet hic teſtatur) extant tamen in Theodoſiano adhuc [l] Codice. Hæc enim adiicitur particula: *Quòd ſi defunctus, de cuius bonis loquimur, habebit ex filia nepotes: & præterea filios non habebit, ſed qui præferri nepotibus non poſſint, habebit agnatos: hi in quandam Falcidiam, & in Quadrantem nepotes iure ſuccedant.*

l lib. 5. c. 1.

p *Noſtra autem*] Hoc eſt tertium, & nouiſſimum ius à Iuſtiniano introductum: cuius conſtitutio lib. 6. Codicis [m] ad Mennam præfectum prætorio etiamnum ſupereſt, & ad huius loci illuſtrationem referri poteſt.

m l. fin. C. de ſuis & leg.

q *Et deinceps*] Reliquis, ſcilicet rectà deſcendentibus vltra pronepotes: omnes enim deſcendentes intelligit.

r *Agnatos*] Ex latere, ſiue ex tranſuerſa linea venientes.

7 ſ *Non in capita*] † Producit ergo Iuſtinianus ſuam hanc conſtitutionem ad legem xij. tabularum, vt inter has perſonas quoque in ſtirpes, non in capita diſtributio fiat. Succedent itaque noua ac lege [n] nepotes ex fœminino ſexu cum reliquis filiis, atque ex eis deſcendentibus æquo iure in ſtirpes, nulla deducta hæreditatis parte, ſiue in pari gradu ſint, ſiue id minus. Id quod Nouella ſua lege [o] confirmauit, in qua (vt
8 & hîc) generaliter omnes deſcendentes complexus eſt: † vt mirum ſit, cur interpretes [p] ſucceſſionem in ſtirpes in recta linea, ad pronepotes velint duntaxat producere.

n in d. l. fin.

o Nouell. de hæred. ab inteſt. ve.

p Bart. l. 1. de ſuis & legit. Ang. ſ. cùm filius, vbi de hoc dixi. h. t.

t *Sine vlla deminutione*] Tertiæ vel quartæ partis Habes itaque hîc expreſſam abrogationem ſuperioris illius principalis conſtitutionis, quæ tertiam partem, & item quartam adimebat nepotibus ex filia: tertiam quidem nepotibus ex filio, quartam verò agnatis ex latere tribuens, ob fauorem ſexus maſculini: quæ ob id diligenter notanda eſt, quod alibi huius veteris iuris abrogatio vix tam clarè reperitur: excepta Nouella Iuſtiniani conſtitutione 18. quæ apertè vult, integram, nullâque parte deminutam parentum portionem nepotibus tribui. Cui addi poteſt eiuſdem Iuſtiniani conſtit. Nouell. 118. omne ſexus diſcrimen in hæredibus legitimis tollens.

De legitima agnatorum successione.
Titulus II.

1.2.3 Tres ordines succedentium ab intestato.
4 Post suos hæredes, agnati succedunt.
5 Epitome siue summa totius huius tituli.

a § ad rubr. tit. de hære. quę ab intest. defer.

b l. nam quod, in fi. ad Trebel. l. propemodũ, & l. sæpe ita 53. de verb. sign.

c l. in vulgari. 162 & l. pronũciatio. 195. circ. pr. ibi Alcia. de verb. sig. & dixi §. s. 1. tit. præced.

Iure † veteri tres fuisse ordines siue gradus succedentium ab intestato, suprà[a] di- 1
ximus: Primus Suorum hæredum, siue descendentium, & eorum, qui iura Suorum obtinent: de quibus præcedenti titulo abundè dictum est. † Secundus agnatorum, id 2
est, eorum, qui per virilis sexus personam defuncto, de cuius successione agitur, coniuncti sunt. Sic enim ea de re lex 12. tab.[b] pronunciat: *Si paterfa. intestatus moritur, familia pecuniáque eius agnatorum gentiliúmque esto.* Et alio in loco[c]: *Agnatus proximus familiam habeto.* † Tertius ordo cognatorum erat, eorum scilicet, qui per fœ- 3
minam defunctum contingunt: vt alibi diximus. † De secundo igitur ordine legiti- 4
mæ, id est, ab intestato delatæ successionis præsenti tractatu agitur, nempe de agnatis, ad quos (exclusis cognatis) si deficiunt sui, itémque hi, qui cum suis vocantur, hæreditas intestato defuncti pertinet: obseruata semper gradus prærogatiua, vt proximiores remotioribus præferantur. † Primùm autem exponit hoc titulo Imp. quos 5
lex 12 tabul. agnatorum iure censeri voluerit. Deinde quomodo Prætor huiusmodi ciuilis iuris duritiem ex æquo bono corrigens, fœminis bonorum possessionem primùm nomine proximitatis, quo antiquato, postea per *vnde cognati* pollicetur. Denique Imperator ad plenum omnia reducens, non tam legem 12. tabularum, quàm Prætoris edicta corrigit, & omnes per virilem sexum descendentes, siue masculi sint, siue fœminæ, ad successionem æqua ratione perducit.

Princip. tit.

1 Sui hæredes etiam remotissimo gradu agnatos excludunt.
2 Agnati dicuntur hæredes legitimi.
3 In collateralibus graduum prærogatiua attenditur, licet in recta linea sit secus.
4 Suos hæredes etiam agnatos esse, & in quibus inuicem differant.

[a] SI nemo suus hæres, vel eorum quos inter suos hæredes [b] Prætor vel constitutiones vocant, [c] existat, qui successionem quoquo modo amplectatur: tunc [d] ex lege 12. tabularum ad agnatum [e] proximum pertinet hæreditas.

a Nouell. de hære. ab intest. ve. §. 1. vers. in hoc enim.

b l. ... de suis & leg.

c vt C. de legi. hær. & ff. vnde leg.

d d. §. 1. vers. in hoc.

e Auth. post fratres, C. de lege. hær. ff. l. filius. de suis & leg. l. iurisconsl. §. 1. de gra. & affi. l. ... §. hinc autē de Carbo. edi.

a *Si nemo suus*] † Quocunque tandem is gradu sit, quia suis hæredibus superstitibus 1
etiam remotissimo gradu, agnati a successione excluduntur: quoniam in hoc ordine gradus non[a] quæritur.

b *Prætor vel constitutiones*] Prætor vocat emancipatos, hísque iura Suorum tribuit: Constitutiones verò eos, qui legitimis natalibus restituti sunt, & nepotes ex filia: vt præcedenti titulo dictum est.

c *Existat*] Nec etiam speretur existere: nam si vel nasci speraretur, vel ex captiuitate reuerti posset, agnati impedirentur, vt Vlpianus[b] respondit.

d *Ex lege xij.*] Eius legis verba paulò antè retuli. † Quia ergo agnatos lex ipsa vocat 2
ad intestatam successionem, ideo *legitimi hæredes*[c] dicuntur, quasi à lege, & non à natura introducti.

e *Proximum*] Quem scilicet nemo in gradu præcedat. † Quanquam enim in recta 3
linea gradus non[d] curetur: in his tamen, qui ex transuerso coniunguntur, gradus prærogatiua omninò attenditur[e], sic vt proximi remotioribus anteponantur. Quare Vlpianus, *Hæreditas* (inquit) *proximo agnato, id est, ei quem nemo antecedit, defertur.*
† Sunt autem Sui hæredes similiter[f] Agnati: sed differentiæ causa ab Agnatis separantur. In ordine Suorum non seruatur gradus prærogatiua: cùm secus sit in ordine 4
agnatorum. Hi diuidunt hæreditatem in capita: illi in stirpes. In his habetur discrimen sexus: in illis non item. Hi fiunt hæredes aditione: illi existunt. His capite deminutis

natis non datur bonorum poſſeſſio vnde legitimi: illis tunc etiam datur bono. poſſeſſio vnde liberi. Agnati & Sui dicuntur etiam legitimi.

§. Sunt autem.

1 *Cognatio in genere & agnationem & cognationem ſpecificam continet.*
2 *Fratres vtroque parente conſanguineos & vterinos excludunt.*
3 *Conſobrinus quis dicatur.*
4 *Ius agnationis etiam per adoptionem exiſtit.*

[a] Sunt autem agnati (vt primo quoque libro tradidimus) cognati, per virilis ſexus perſonas cognatione coniuncti: quaſi à patre connati. Itaque eodem patre nati fratres, [b] agnati ſibi ſunt, qui & [c] conſanguinei vocantur: [d] nec requiritur, an etiam eandem matrem habuerint: item patruus fratris filio, & inuicem is illi agnatus eſt. Eodem numero ſunt fratres patrueles, id eſt, qui ex duobus fratribus procreati ſunt: qui etiam [e] conſobrini vocantur. Qua ratione etiam ad plures agnationis gradus peruenire poterimus. Hi etiam [f] qui poſt mortem patris naſcuntur, iura conſanguinitatis nanciſcuntur. Non tamen omnibus ſimul agnatis dat lex hæreditatem, ſed iis, qui tunc proximiores gradu ſunt, cùm certum eſſe cœperit aliquem [g] inteſtatum deceſſiſſe. [h] Per adoptionem quoque agnationis ius conſiſtit: veluti inter filios naturales, & eos quos pater eorum adoptauit. Nec dubium eſt, quin hi [i] impropriè conſanguinei appellentur. Item ſi quis ex cæteris agnatis tuis, veluti frater, aut patruus, aut denique is, qui longiore gradu eſt, adoptauerit aliquem, agnatus inter ſuos hæredes eſſe non dubitatur.

a *Sunt autem agnati.*] Cùm lex 12. tabularum agnatos ad ſucceſſionem inteſtatam
vocet, poterat videri illud quoque ad agnatos ſpectare: cùm agnati dicantur cognati
[a] eſſe. Ne igitur in hoc falleretur quiſpiam, declarat Imp. qui ſint agnati. † Sanè co- a l. non facilè,
1 gnationis, etiam quæ ex tranſuerſo eſt, nomen generaliter ſumtum, tam agnationẽ & l. Iuriſconſultus,
quàm cognationem ſpecificam continet. Agnationem autem propriè dicimus, quæ §. nomen de gradi.
à maſculo deriuatur: cognationem verò in ſpecie ſumtam, quæ à matre ſiue fœmina originem habet. Qua de re quia alibi [b] copioſè diſputauimus, hic moleſta repeti- b §. 1. ſ. de legi.
tione, vti ſuperfluum foret. agna. tut.
b *Agnati ſibi*] Quia ſcilicet per maſculum, nempe patrem inuicem coniuncti.
c *Conſanguinei*] Conſanguineos enim Caſſius etiam eos [c] eſſe definit, qui ſangui- c l. 1. §. poſt ſuos
ne inter ſe connexi ſint, vt ſunt ex eodem patre nati: quòd ſi mater [d] quoque eadem d ſuis & legi.
eſt, germani conſanguinei appellantur. d l. pen. §. in his & l. vlt. §. 1. C. de legi. hær.
2 d *Nec requiritur*] Quod verum eſt, iſto iure. † Hodie verò ſecus, quia per Nouel-
lam [e] Iuſtinian. fratres ex vtroque parente coniuncti (quos *germanos* dicimus) con- e Nouell. de hęre. ab int. ven.
ſanguineis tantùm, & vterinis præferuntur, vt [f] ſuprà dictum eſt. f ad Rub. tit.
3 e *Conſobrini*] † Impropriè ſcilicet, & generali appellatione: cùm propriè *conſobrinus* præced.
ſit [g] ex ſorore matris natus. Sic etiam *Amitini*, id eſt, ex fratre geniti communi con- g §. quarto, ſ.
ſobrinorum nomine quandoque appellantur: quod καταχρηστικῶς fieri Theophilus de gradi.
hic admonuit. *Conſobrini* ἐξάδελφοι & ἀνεψιάδελφοι Græcis dicuntur.

De legitima agnatorum successione. Titulus II.

1.2.3 *Tres ordines succedentium ab intestato.*
4 *Post suos hæredes, agnati succedunt.*
5 *Epitome siue summa totius huius tituli.*

a † ad rubr. tit. de hære. quę ab intest. defer.

b l. nam quod. in fi. ad Trebel. l. propemodū. & l. sæpe ita 53. de verb. sign.

c l. in vulgari. 162. & l. pronūciatio. 195. circ. pr. ibi Alcia. de verb. sig. & dixi §. 5. 1. tit. præced.

Iure † veteri tres fuisse ordines siue gradus succedentium ab intestato, suprà[a] diximus: Primus Suorum hæredum, siue descendentium, & eorum, qui iura Suorum obtinent: de quibus præcedenti titulo abundè dictum est. † Secundus agnatorum, id est, eorum, qui per virilis sexus personam defuncto, de cuius successione agitur, coniuncti sunt. Sic enim ea de re lex 2. tab.[b] pronunciat: *Si paterfa. intestatus moritur, familia pecuniáque eius agnatorum gentiliúmque esto.* Et alio in loco [c]: *Agnatus proximus familiam habeto.* † Tertius ordo cognatorum erat, eorum scilicet, qui per fœminam defunctum contingunt: vt alibi diximus. † De secundo igitur ordine legitimæ, id est, ab intestato delatæ successionis præsenti tractatu agitur, nempe de agnatis, ad quos (exclusis cognatis) si deficiunt sui, itémque hi, qui cum suis vocantur, hæreditas intestato defuncti pertinet: obseruata semper gradus prærogatiua, vt proximiores remotioribus præferantur. † Primùm autem exponit hoc titulo Imp. quos lex 12 tabul. agnatorum iure censeri voluerit. Deinde quomodo Prætor huiusmodi ciuilis iuris duritiem ex æquo bono corrigens, fœminis bonorum possessionem primùm nomine proximitatis, quo antiquato, postea per *vnde cognati* pollicetur. Denique Imperator ad plenum omnia reducens, non tam legem 12. tabularum, quam Prætoris edicta corrigit, & omnes per virilem sexum descendentes, siue masculi sint, siue fœminæ, ad successionem æqua ratione perducit.

1 2 3 4 5

Princip. tit.

1 *Sui hæredes etiam remotissimo gradu agnatos excludunt.*
2 *Agnati dicuntur hæredes legitimi.*
3 *In collateralibus graduum prærogatiua attenditur, licet in recta linea sit secus.*
4 *Suos hæredes etiam agnatos esse, & in quibus inuicem differant.*

[a] SI nemo suus hæres, vel eorum quos inter suos hæredes [b] Prætor vel constitutiones vocant, [c] existat, qui successionem quoquo modo amplectatur: tunc [d] ex lege 12. tabularum ad agnatum [e] proximum pertinet hæreditas.

a Nouell. de hære. ab intest. ve. §. 1. versin hoc enim.
b l. ...ue suis & leg.
c vt C. de legi. hær. & ff. vnde leg.
d d. §. 1. vers. in hoc.
e Auth. post fratres, C. de leg. hær. ff. l. filius. de su's & leg. l. iurisconf. §. 1. de gra. & affi. l. ... n. §. hinc autè de Carbo. edi.

a *Si nemo suus*] † Quęcunque tandem is gradu sit, quia suis hæredibus superstitibus etiam remotissimo gradu, agnati a successione excluduntur: quoniam in hoc ordine gradus non [a] quæritur. 1

b *Prætor vel constitutiones*] Prætor vocat emancipatos, hísque iura Suorum tribuit: Constitutiones verò eos, qui legitimis natalibus restituti sunt, & nepotes ex filia: vt præcedenti titulo dictum est.

c *Existat*] Nec etiam speretur existere: nam si vel nasci speraretur, vel ex captiuitate reuerti posset, agnati impedirentur, vt Vlpianus [b] respondit.

d *Ex lege xij.*] Eius legis verba paulò antè retuli. † Quia ergo agnatos lex ipsa vocat ad intestatam successionem, ideo *legitimi hæredes* [c] dicuntur, quasi à lege, & non à natura introducti. 2

e *Proximum*] Quem scilicet nemo in gradu præcedat. † Quanquam enim in recta linea gradus non [d] curetur: in his tamen, qui ex transuerso coniunguntur, gradus prærogatiua omnino attenditur [e], sic vt proximi remotioribus anteponantur. Quare Vlpianus, *Hæreditas* (inquit) *proximo agnato, id est, ei quem nemo antecedit, defertur.* † Sunt autem Sui hæredes similiter [f] Agnati: sed differentiæ causa ab Agnatis separantur. In ordine Suorum non seruatur gradus prærogatiua: cùm secus sit in ordine agnatorum. Hi diuidunt hæreditatem in capita: illi in stirpes. In his habetur discrimen sexus: in illis non item. Hi fiunt hæredes aditione: illi existunt. His capite deminutis 3 4

natis non datur bonorum possessio vnde legitimi: illis tunc etiam datur bono. possessio vnde liberi. Agnati & Sui dicuntur etiam legitimi.

§. Sunt autem.

1 *Cognatio in genere & agnationem & cognationem specificam continet.*
2 *Fratres vtroque parente consanguineos & vterinos excludunt.*
3 *Consobrinus quis dicatur.*
4 *Ius agnationis etiam per adoptionem existit.*

[a] Sunt autem agnati (vt primo quoque libro tradidimus) cognati, per virilis sexus personas cognatione coniuncti: quasi à patre connati. Itaque eodem patre nati fratres, [b] agnati sibi sunt, qui & [c] consanguinei vocantur: [d] nec requiritur, an etiam eandem matrem habuerint: item patruus fratris filio, & inuicem is illi agnatus est. Eodem numero sunt fratres patrueles, id est, qui ex duobus fratribus procreati sunt: qui etiam [e] consobrini vocantur. Qua ratione etiam ad plures agnationis gradus peruenire poterimus. Hi etiam [f] qui post mortem patris nascuntur, iura consanguinitatis nanciscuntur. Non tamen omnibus simul agnatis dat lex hæreditatem, sed iis, qui tunc proximiores gradu sunt, cùm certum esse cœperit aliquem [g] intestatum decessisse. [h] Per adoptionem quoque agnationis ius consistit: veluti inter filios naturales, & eos quos pater eorum adoptauit. Nec dubium est, quin hi [i] impropriè consanguinei appellentur. Item si quis ex cæteris agnatis tuis, veluti frater, aut patruus, aut denique is, qui longiore gradu est, adoptauerit aliquem, agnatus inter suos hæredes esse non dubitatur.

a *Sunt autem agnati.*] Cùm lex 12. tabularum agnatos ad successionem intestatam vocet, poterat videri illud quoque ad agnatos spectare: cùm agnati dicantur cognati
[a] esse. Ne igitur in hoc falleretur quispiam, declarat Imp. qui sint agnati. † Sanè co- — a l. non facilè,
1 gnationis, etiam quæ ex transuerso est, nomen generaliter sumtum, tam agnationē — & l. Iurisconsultus, §. no-
quàm cognationem specificam continet. Agnationem autem propriè dicimus, quæ — men de gradi.
à masculo deriuatur: cognationem verò in specie sumtam, quæ à matre siue fœmina originem habet. Qua de re quia alibi [b] copiosè disputauimus, hic molesta repetitione, vti superfluum foret. — b §. 1. J. de legi. agna. tut.
b *Agnati sibi*] Quia scilicet per masculum, nempe patrem inuicem coniuncti.
c *Consanguinei*] Consanguineos enim Cassius etiam eos [c] esse definit, qui sanguine inter se connexi sint, vt sunt ex eodem patre nati: quòd si mater [d] quoque eadem est, germani consanguinei appellantur. — c l. 1. §. post suos d. suis & legi. d l. pen. §. in his & l. vlt. §. 1. C. de leg. hær.
2 d *Nec requiritur.*] Quod verum est, isto iure. † Hodie verò secus, quia per Nouellam [e] Iustiniani, fratres ex vtroque parente coniuncti (quos *germanos* dicimus) consanguineis tantùm, & vterinis præferuntur, vt [f] suprà dictum est. — e Nouell. de here. ab int. ven. f ad Rub. tit. præced.
3 e *Consobrini*] † Impropriè scilicet, & generali appellatione: cùm propriè *consobrinus* sit [g] ex sorore matris natus. Sic etiam *Amitini*, id est, ex fratre geniti communi consobrinorum nomine quandoque appellantur: quod καταχρηστικῶς fieri Theophilus hic admonuit. *Consobrini* ἐξάδελφοι & αὐτεξάδελφοι Græcis dicuntur. — g §. quarto, J. de gradi.

f *Qui post mortem patris*] Postumi scilicet, relatione ad parentem facta: fratribus enim postumi non sunt, sed consanguinei: sicut reliquis agnatis, agnati. Necesse tamen est, vt viuente patre sa. de cuius hæreditate agitur, concepti sint. Lex enim XII. tab. eum vocat ad successionem, qui moriente eo, de cuius bonis quæritur, in rerum natura fuit, vel si viuo eo conceptus est: quia conceptus quodam modo in rerum natura esse [h] existimatur.

h l. Titius, & l. seq. de suis leg.

g *Intestatum decessisse*] Quod quomodo colligi debeat, superiori titulo explicatum [i] est: nempe vt non solùm mortis tempus, sed etiam quo tempore certum est, testamentum destitui, respiciatur.

i §. cùm autem quæritur.

h *Per adoptionem*] † Non ergo per generationem tantùm, sed etiam per adoptionẽ 4
ius agnationis [k] existit: nempe, habeo filium naturalem, accepi & adoptiuum, hi sese mutuò agnatos, & fratres, itémque consanguineos vocabunt, id est, ex eodem sanguine, saltem ciuiliter. Quod hodie verum est, si adoptatus transeat in adoptantis ius & [l] familiam, iuxta declarationem alibi traditam [m], quæ huc repetenda est.

k d. l. non facilè, l. 1. §. hæc autem, vnde cog. l. 1. §. vlt. de suis & leg.
l l. 1. de adop.
m §. sed hodie. §. sequ. ȝ. de adopt.

i *Impropriè consanguinei*] Quia non natura, sed lege adoptionis consanguinei existimantur: ideo Imp. eos impropriè consanguineos dicit appellari, & Vlpianus iura consanguinitatis habere.

§. Cæterùm.

1 *Quatuor diuersa iura hoc §. recenseri.*
2.3 *Media Iurisprudentia quando cœperit, & quomodo circa fœminas agnatas post sororem disposuerit.*
4 *Aetiologia quare medio iure masculi fœminis prælati fuerint.*
5 *Prætor agnatas etiam vltra sororem consanguineam admisit per vnde cognati, cum masculis.*
6 *Lex xij. tab. in agnatis non fecit discrimen inter masculos & fœminas.*
7 *De media Iurisprudentia, & quod ante Ciceronis tempora fuerit.*
8 *Iustiniani emendatio circa successionem agnatarum.*
9 *Iure Nouellarum agnati & cognati indifferenter succedunt.*
10 *Trib. modis nos relabi hodie ad ius vetus: pactis, statutis, & priuilegiis.*
11 *Prædicta tamen tum locum habent, si filiæ competentibus dotibus prouideantur.*

[a] Cæterùm inter masculos quidem agnationis iure hæreditas, etiamsi [b] longissimo gradu sint, vltrò citróque capitur. Quod ad fœminas verò attinet: [c] ita placebat, vt ipsæ consanguinitatis iure tantùm capiant hæreditatẽ, si sorores sint, vlterius non capiant: masculi autem ad earũ hæreditates (etiamsi longissimo gradu sint) admittantur. Qua de causa fratris tui aut patrui tui filiæ, vel amitæ tuæ hæreditas ad te pertinebat: tua verò ad illas non pertinebat. [d] Quod ideo ita constitutum erat: quia cõmodius videbatur ita iura constitui, vt plerunque hæreditates ad masculos confluerent. [e] Sed quia sanè iniquum erat, in vniuersum eas quasi extraneas repelli: Prætor eas ad bonorum possessionem admittit, ea parte, qua proximitatis nomine bonorum possessionem pollicetur: ex qua parte ita scilicet admittuntur, si neque agnatus vllus, neque proximior cognatus interueniat. [f] Et hæc quidem lex xij. tab. nullo modo introduxit: sed simplicitatem legib. amicam amplexa, simili modo omnes agnatos, siue masculos, siue fœminas, cuiuscunque gradus, ad similitudinẽ suorũ inuicem ad successionem vocabat. Media autem Iurisprudentia,

prudentia, quæ erat [g] lege quidem XII. tab. iunior, Imperiali autẽ institutione anterior, subtilitate quadam excogitata, præfatam [h] differentiam inducebat, & penitùs eas à successione agnatorum repellebat: omni alia successione [i] incognita, donec Prætores paulatim asperitatẽ iuris ciuilis corrigentes, siue quod deerat adimplentes: humano proposito alium ordinẽ suis edictis addiderunt: & cognationis linea proximitatis nomine introducta per bonorum possessionem eas adiuuabant, & pollicebãtur his bonorum possessionẽ, quæ VNDE COGNATI appellatur. [k] Nos verò legem XII. tab. sequentes, & eius vestigia hac in parte seruãtes: laudamus quidem Prætores suæ humanitatis, non tamen eos in plenum huic causæ mederi inuenimus. Quare etenim vno eodémque gradu naturali concurrente, & agnationis titulis, tam in masculis, quàm in fœminis [l] æqua lance constitutis: masculis quidem dabatur ad successionem venire omnium agnatorum: ex agnatis autem mulierib. nulli penitùs, nisi soli sorori, ad agnatorum successionẽ patebat aditus? Ideo nos in plenũ omnia reducentes, & ad ius XII. tab. eandem dispositionem exæquantes: nostra constitutione sancimus, omnes legitimas personas, id est, [m] per virilẽ sexũ descendentes (siue masculini generis, siue fœminini sint) simili modo ad iura successionis legitimæ ab intestato vocari secundum sui gradus prærogatiuam: nec ideo excludendas, quia consanguinitatis iura sicut germanæ non habent.

1 a *Caterùm:*] † Hic §. quatuor diuersa iura de fœminis agnatis post sororẽ consanguineã memorat, quæ diuersis temporib. inualuerũt: vt vel hinc deprehendatur, magnã fuisse iuris ciuilis iactationem, variámq; vicissitudinẽ in successione intestata. b *Longissimo*) Nempe decimo: is enim est longissimus gradus, ex quo succeditur, vt suo loco [a] audiemus.

2 c *Ita placebat*) † Intellige mediæ Iurisprudentiæ, quæ post legem XII. tab. & ante principum constitutiones obtinuit. Præponit enim Iustinianus dispositionem medij iuris legi XII. tab. cùm tamen ea longè anterior fuerit: sed de hac mox subiiciet, & in coniunctionibus plerunque ordinem scripturæ non respicimus, quid prius, quidve posterius positum sit [b].

3 † Hoc ergo iure medio restricta erat successio agnatorũ ita, vt agnatæ, id est, fœminæ nobis iunctę per mares, exceptis sororibus consanguineis, id est, ex eodem patre natis, non succederent: masculi verò agnati ad fœminarum agnatarum hæreditatem, etsi longissimo gradu sint, vocentur.

4 d *Quod ideo*) † Rationem mediæ Iurisprudentiæ refert Iustinianus, quare masculos fœminis in successione intestata prætulerit: nempe hæ in alienam migrant [c] familiam, illi gentilitatis nomen & familiam retinent atque stabiliunt, & domi, bellíque tempore Reipub. magis commodant ac [d] prosunt. Vnde illa lex legatis data [e]: *Ne de nomine familiæ prædium exeat*. Sunt & aliæ rationes, quib. hæc mediæ iurisprudẽtiæ constitutio defendi posse videtur, quas Chassaneus alicubi [f] pulchrè cumulauit.

5 e *Sed quia sanè*) † Secundum ius hic memorat Iustinianus, Prætorium scilicet, quo admittebantur agnatæ fœminæ, etiam vltra sorores consanguineas per bonorum possessionem, *vnde cognati*, cùm masculis æquali gradu connexis: si tamen

a §. vlt. Inst. de succes. cog.
b l. quidam in testam. de pecu. leg.
c §. vlt. Inst. de par. pot.
d l. 1. §. sed etsi seruus, de ven. inspi. Plures rationes vide apud Chass. in consuet. Burg. tit. 7. §. 12 in pr. & Vig. §. sed hæc quidem Inst. de exhære. lib.
e l. Lucius de lega. 2.
f In loco citato.

neque suus, neque agnatus vllus, neque cognatus gradu proximior existeret.

f *Et hæc quidem*] † Nunc de lege 12. tabul. & sic de tertio iure (quod tamen re ipsa primum fuit) adtexitur, quod vocabat pariter ad successionem legitimam & agnatos masculos, & fœminas agnatas etiam vltra sorores, non habito sexus discrimine, quod per mediam Iurisprudentiam inductum est, maximéque per *Voconiam legem*, quæ fœminarum successionem valde adstrinxit, vt Iulius Paulus g quoque lib 4. Sentent. meminit. 6

g tit. de intest. hæred.

g *Lege quidem 12. tab. iunior*] † Fuit autem *media Iurisprudentia* ante M. Tullij Ciceronis tempora, vt Cantiuncula hic supputat. Nam quod plerique existimant, mediam Iurisprudentiam fuisse temporibus Papiniani, Vlpiani, Pauli, vsque ad Iustiniani ætatem: id falsum esse, vel ex hoc textu colligitur, qui dicit, Edicto Prætoris correctam esse mediæ Iurisprudentiæ constitutionem. Prætorum enim edicta vetustiora esse, Vlpiani aliorúmque eius classis Iurisconsultorum responsis, negari non potest. Conuellitur hæc opinio & ex alio. Nam quod textus hîc ait, *introductum esse à media Iurisprudentia*: hoc Iulius Paulus h ait, *lege, vel rogatione Voconia factum*. Cicero autem huius Voconiæ legis plus vno loco i meminit. Consequitur ergo, vt prædictum est, mediam Iurisprudentiam ante Ciceronis ætatem fuisse. 7

h d. li. 4. tit. de intest. hæred.
i dixi 5. de leg. Falcid. in prin.

h *Differentiam*] Inter agnatos masculos, & fœminas agnatas vltra sororem consanguineam.

i *Incognita*] Vt scilicet nulla ipsis superesset spes ad alicuius agnati successionem pertingendi.

k *Nos verò*] † Iustinianus suam constitutionem renouato Codice k insertam refert: quod est quartum ius, quo iure res reducitur ad legem 12. tab. nempe vt omnes agnatæ per virilem sexum etiam vltra sorores admittantur ad legitimam successionem, secundum gradus prærogatiuam. 8

k l. lege xij. tab. C. de legi. hære.

l *Aequa lance*] Etenim fœminæ perinde agnascuntur proximis in familia, atque mares.

m *Per virilem sexum*] † Hodie verò iure Nouellarum l & hoc emendationem meruit, vt scilicet non distinguatur, an per virilem vel muliebrem sexum coniunctio existat. Nam & masculi & fœminæ indistinctè, sublato prorsus omni discrimine agnationis & cognationis ex iure nouissimo ad intestati successionem admittuntur: eóque iure vtimur. † Videmus tamen etiam hodie tribus modis sæpissimè nos ad vetus ius relabi, pactis scilicet, statutis, & priuilegiis. Nam qui filias elocant, solent ferè curare, vt successioni ipsæ m renuncient: id quod inter nobiles apud nos est frequentissimu n: necesse tamen est, vt huic pacto per iusiurandum robur accedat, vt quod iure ciuili improbatum est, Pontificia autoritate n subsistat. Statuta autem quæ stantibus masculis vel agnatis fœminas à iure succedendi excludunt, valere indubitatum est, cùm & sic ad ius vetus redeatur: & de huiusmodi statutis extant hodie peculiares etiam tractatus non o pauci. Cæterùm priuilegiis etiam Principis quandoque conceditur alicui familiæ, vt masculi fœminis in successione præponantur: quorum nonnulla me vidisse memini. † Prædicta tamen omnia ita demum iure firma esse crediderim, si dos fuerit data filiæ, quæ legitimæ portionis loco p sit: alioqui enim iniquissimum foret, in vniuersum filias excludere. 9 10 11

l §. reliquum & §. seq. Nouel. de hær. ab intest.
m arg. l. pactũ dotali. C. de pactis con.
n c. quamuis. ibi Can. de pact. lib. 6.
o puta Alberti Bruni, Ioannis Campezi, & Lauri à Palatiis, qui omnes de statutis fœminas excludentibus pulchros tractatus scripsere.
p Bar. l. Titio centum, §. Titio genero. de cond. & dem.

§. Hoc etiam addendum.

1 *Cognatæ cum agnatis succedũt ab intestato, saltem quo ad vnũ gradũ.*
2 *Res exemplo declaratur.*
3 *Hunc § hodie immutatum esse.*
4 *Fratrum vel sororum filij hodie cum patruis & auunculis in stirpes succedunt.*
5 *Si soli filij, succedunt in capita.*

Hoc etiam addendum nostræ constitutioni existimauimus, vt transferatur a vnus tantummodo gradus à iure cognationis ad legitimam successionem: vt non solùm fratris filius & filia (secundum quod iam definiuimus) ad successionem patrui sui vocentur: sed etiam b germanæ consanguineæ, vel sororis vterinæ filius & filia soli, & non dein-

deinceps personæ vnà cum his ad iura auunculi sui perueniant: & [c] mortuo eo, qui patruus quidem est sui fratris filiis: auunculus autem sororis suæ soboli, simili modo ab [d] vtroque latere succedant: tanquam si omnes ex masculis descendentes, [e] legitimo iure veniant: scilicet vbi frater & soror superstites non sunt. His etenim personis precedentibus, & successionem admittentibus, [f] cæteri gradus remanent penitùs semoti: scilicet hæreditate non in stirpes, sed in capita diuidenda.

1 a *Vnus tantummodo gradus*] † Quod ergo supra [a] dictum est, fœminas agnatas, etiam vltra sororem consanguineam cum masculis agnatis ad intestatam successionem vocari: hoc Imp. & ad cognatas, id est, eas personas, quæ nos per fœmininum sexum contingunt, producit, non tamen vltra vnum gradum. Tales autem sunt sororis consanguineæ, vel etiam vterinæ filius & filia, quos ex capite cognatorũ transfert in caput agnatorum, vt perinde habeantur, ac si agnati sint, nósque per masculum attingant.
2 † Quare si intestato quis moriatur, relinquens fratris præmortui filium aut filiam, & sororis quoque antè mortuæ, siue consanguinea sit, id est, ex eodem patre nata, siue vterina, quæ eandem tantùm matrem habuerit; filium aut filiã, ex [b] Iustiniani lege æqualiter defuncto succedent omnes, illi vt patruo, hi vt auunculo, perinde atque si per virilis sexus personas omnes coniuncti essent. Fiet autem hæreditatis diuisio non in stirpes, sed in capita: nempe secundum personarum numerum, quibus ipsa defertur. Et hoc quidem iure Codicis obtinet.
3 † Hodie verò lege [c] Nouellarum non vnus tantùm gradus, sed tota cognatio translata est in successionem legitimam, sublata prorsus omni differentia agnationis & cognationis.

a in fi. præced. §.
b hic, & l. pen. C. de legi. hær.
c Nouell. de hær. ab inte. veni. §. reliquum. §. nullam verò.

b *Germanæ consanguineæ*] Id est sororis ex eodem tantùm patre natæ: neque enim hoc de germana sorore, id est, ex vtroque parente coniuncta accipi debet, quia obstat adiectio consanguineæ. Nec aliud intelligit hac voce Imp. quàm voce sororis: sed vt hic vitaret ταυτολογίαν, modò germanæ, modò sororis nomine [d] vsus est.

d Baldui. hic.

c *Mortuo eo*] De cuius hæreditate agitur, patruo scilicet, & auunculo.

d *Ab vtroque latere*] Et filij fratris, & filij sororis.

e *Legitimo iure*] Ex lege, veluti agnati.

f *Cæteri gradus*] † Hic locus euidenter arguit, hoc iure nondum à latere filios fra-
4 trum & sororum successisse cum propriis theis, nempe patruis & auunculis, & inter se diuisisse hæreditatem in capita. Sed iure Nouellarum repræsentant parentem, & cum patruo vel auunculo in stirpes [e] succedunt loco patris sui præmortui. Quod tamen non vltra fratrum filios [f] conceditur. † Quid autem de filiis fratrum vel so-
5 rorum dicemus, cùm sunt soli, & sine patruis siue auunculis: an tum in capita vel in stirpes succedent? Sanè fuit hac in quæstione inter iuris interpretes magna semper [g] contentio, & in vtramque partem grauissimis & solidis rationibus disputatum. Verùm hodie hæc omnis disputatio superuacanea est, quoniam Carolus V. Imp. opt. max. vindicata & asserta iuris ciuilis aperta definitione sanxit, filios fratrum inter se partiri hæreditatem patrui in capita, non in stirpes: sicque in Comitiis Spirensibus, anno Christiano M.D.XXIX. secundum Azonis sententiam pronunciatum est. Et vide quæ de hoc in obser. meis Cameralibus [h] annotaui.

e Aut. cessante, C. de leg. hær. & d. Nouell. de hær. ab int. §. reliquum. vers. sin autem defuncto.
f d. Nouell. §. huiusmodi verò.
g Vide per eos in d. Auth. cessante, & Auth. post fratres. C. de legit. hær. Dd. communiter hic Zas. in suis sing. inte... Lorio. latis. in tit. ff de g. d. affi. & nomi. eo. Tiraquell. de vtro. retr.
h cent. 3. obser. 94.

§ Si plures.

1 *Proximus quis dicatur.*
2 *Proximus in gradu prior est in successione.*
3 *Fratris filius hodie cum patruo succedit.*

[a] Si plures sint gradus agnatorum, apertè lex XII. tab. proximum vocat. Itaque si (verbi gratia) sint defuncti fra-

ter, & alterius fratris filius, aut patruus: [b] frater potior habetur. Et quamuis singulari numero vsa lex XII. tabul. proximum vocet: tamen dubium non est, quin si plures sint eiusdem gradus, omnes admittantur. Nam & propriè proximus ex pluribus gradibus intelligitur: & tamen dubium non est, quin licet vnus gradus sit agnatorum, pertineat ad eos hæreditas.

a *Si plures*] Resumit Imp. quod suprà attigerat, & verbum *proximus*, in l. XII. tab. interpretatur, quæ ita conscripta fuit: *si sui hæredes non erunt, proximus agnatus hæres esto.* † *Proximus* autem propriè dicitur de pluribus [a] propinquior: & is est *proximus*, quem nemo alius antecedit: sicut ille est *vltimus*, quem nemo sequitur. Interdum quoque is est primus, postremúsque, qui solus [b] occurrit. Sed etsi plures sint in eodem gradu, omnes vocantur: cùm nemo singulos antecedat. 1

b *Frater potior habetur*] Vt qui in proximiori sit gradu, nempe secundo, cæteris in tertio existentibus. † Pro regula ergo seruandum, *propinquiorem in gradu priorem esse in successione*: & hinc liquet, quod hoc Institutionum iure frater excludat præmortui fratris filium, velut in remotiori gradu constitutum. † Sed hoc Nouellarum iure correctum [c] est, quia licet fratris filius ex sua persona nō succedat, ex persona tamen prædefuncti patris sui, in cuius ipse locum subintrat: & sic beneficio repræsentationis vna cum suo patruo ad defuncti successionem admittitur. 2 3

a l. 1. §. proximus. vnde cogna.
b l. 2. §. hæreditas de suis & legi. l. qui duos de rebus dub. proximus ibi Alci. de verb. sign.
c Auth. cessante, C. de le. hær.

§. Proximus.

1 *In cognoscenda proximitate non solùm tempus mortis defuncti, sed etiam tempus destituti testamenti considerandum.*
2 *Textus per exemplum declaratus.*

[a] Proximus autem (siquidem nullo testamento facto quisquam decesserit) per hoc tempus requiritur, quo mortuus est is, cuius de hæreditate quæritur. Quòd si facto testamento quisquam decesserit, per hoc tempus requiritur, quo certum esse cœperit, nullum ex testamento hæredem exiturum: tunc enim propriè quisque intestatus decessisse intelligitur. Quod quidem longo aliquando tempore declaratur. In quo spatio temporis sæpe accidit, vt proximiore mortuo, proximus esse incipiat, qui moriente testatore [b] non erat proximus.

a *Proximus*] Explicat hoc loci Imp. idem in agnatis obtinere, quod superiore [a] titulo in suo hærede obseruari traditum est: † nempe ad agnoscendum, an quis sit proximis defuncto, non tantum tempus, quo paterfam. de cuius hæreditate agitur, mortuus est, respiciendum esse: sed etiam tempus destituti testamenti, si fortè testamentum reliquit: quod tamen deinde quacunque ratione desertum fuerit, sic vt res ad intestati causam deuenerit. Quod expone, vt suprà de suo hærede diximus, qui tempore mortis testatoris suus non erat: tempore tamen deserti testamenti suus reperiebatur. Neque enim inter eum [b] locum, & hunc nostrum § vlla alia est differentia, quàm quod ibi de suis, hic de agnatis fit mentio. 1

b *Non erat proximus*] † Exempli gratia: Decessit aliquis extraneo hærede instituto, extante fratre, & item patruo: hæres scriptus deliberabat, num adire vellet hæreditatem: & medio tempore frater defuncti testatoris diem obiit. Extraneus deinde hæreditatem repudiauit: patruus vt proximus vocatur, quoniam nunc demum certum factum est, defunctum intestatum esse. Cùm enim nemo ex testamento ad hæreditatem venerit, proximus inuentus est patruus: quamuis alius, nempe 2

a §. cùm autem quæritur sup. tit. prox.
b d. § cùm autem.

frater

frater defuncti, qui poſtea pariter deceſſit, mortis tempore cum in gradu præcederet.

§. Placebat.

1 *Quid ſit ſuccedere in hoc §.*
2.4 *Succeſſorium edictum quid, & quotuplex.*
3 *Quatuor capita ſiue ordines ſuccedẽdi.*
5 *Gradus quid hic ſignificat.*
6 *Succeſſorium edictum quare inductum.*
7 *Sui hæredes Prætorio beneficio habebãt annum ad hæreditatem adeũdam: agnati & cognati 100. dies.*
8 *Veteri iure ſucceſſorium edictum de perſona in perſonam inter agnatos non obtinebat.*
9.11 *Id poſtea à Prætoribus correctum fuiſſe, ſed imperfectè.*
10.12 *Ex huius §. conſtitutione in agnatis locus eſt ſucceſſorio edicto, &c.*
13 *Hodie huius §. beneficium eſſe inutile.*
14 *Vbi eſt onus, ibi debet eſſe commodum.*

[a] Placebat autem in [b] eo genere percipiendarum hæreditatum [c] ſucceſſionem [d] non eſſe: id eſt, vt quamuis [e] proximus, qui ſecundum ea quæ diximus, vocatur ad hæreditatem aut [f] ſpreuerit hæreditatem, aut [g] antequam adeat, deceſſerit: [h] nihilo magis legitimo iure ſequentes admittantur. Quod iterum Prætores [i] iure imperfecto corrigentes, non in totum ſine adminiculo relinquebant: ſed ex cognatorum ordine eos vocabant, vtpote agnationis iure eis [k] recluſo. [l] Sed nos nihil perfectiſſimo iuri deeſſe cupientes, noſtra conſtitutione, quam de iure patronatus, humanitate ſuggerente protulimus, ſancimus ſucceſſionem in agnatorum hæreditatibus non eſſe eis denegandam: [m] cùm ſatis abſurdum erat, quod cognatis à Prætore apertum eſt, hoc agnatis eſſe recluſum: maximè cum in onus quidem tutelarum primo gradu deficiente ſequens accedit: vt quod in onere obtinebat, non erat in lucro permiſſum.

a *Placebat.* Quoniam hic §. mentionem facit de ſucceſſorio edicto: igitur præmittenda ſunt aliqua, velut in modum præuiæ cuiuſdam inſpectionis.
1 † *Succedere* hîc dicitur, cùm gradu proximior non adit hæreditatem, vel quia non poteſt, & alius
2 ſe in eius transfert locum, ſiue ſit agnatus, ſiue cognatus. † Vnde Bald. [a] ait; *Succeſſorium edictum eſſe, quo prioribus non petentibus ſequentes* [b] *admittuntur.* Et iſtud ſub duplici reperitur diſcrimine. Primum eſt *de capite in caput*, ſiue *de ordine in ordinem.* *Caput* autem hîc accipio pro quadam digreſſione ſucceſſionis, puta de libe-
3 ris ad agnatos, de agnatis ad cognatos. † Et quatuor ſunt *capita* ſiue *ordines* ſuccedendi, quorum quoduis ſub ſe plures gradus continet: Primum eſt liberorum, ſecundum agnatorum, tertium cognatorum, quartum Vnde vir & vxor. Exempli gratia: Filiusfam. cùm non vult adire hæreditatem intra præſcriptum à Prætore tempus, vel cùm excluſus eſt, non admittitur nepos ex eo, ſed fit tranſitus ad ſecundum caput,
4 ſiue ordinem, nempe ad proximum agnatum: ac ſic deinceps. † Deinde eſt *ſucceſſorium edictum de perſona in perſonam*, ſiue, *de gradu in gradum.* Verbi gratia: Si proximiore agnato deficiente hæreditas deferatur ſequenti agnato. Item ſi filio repu-
5 diante hæreditatem: ea deinde ad nepotem deuoluatur. † *Gradus* autem eſt dinume-
6 ratio in eadem linea per ſuperius & inferius [d], & ex tranſuerſo. † Porrò ſucceſſorium edictum ideo propoſitum fuit, ne bona hæreditaria eſſent vacua, néve ſine domino diutius iacerent, & creditoribus longa mora fieret. Deinde præſcripſit Prætor certum

a in Rubr. C. de ſucceſ. edict.
b l. 1. in fin. ibi gl. vlt C. h. t.
c l. poſt cõſanguine. in pr. de ſuis & legit. l. 1. in pr. ſi tab. teſt. null. fallit in ſuis hæredib. Iaſ. l. qui ſe patris. num. 30. C. vnde lib.
d Bald. in dict. rub. C. de ſucceſſ. edict.
e l. 1. de ſucce. de Vide §. cùm igitur, J. de bo. poſſ.

2 *Iure tamen Praetorio poterat petere bonorum possessionem.*
3 *Contracta fiducia emancipare, quid.*
4 *Filiofamil. olim succedebat pater iure paterno, &c.*
5 *Ex Iustiniani lege pater semper contracta fiducia emancipare videtur.*
6 *Hodie huius §. dispositionem sine fructu esse.*

[a] Ad legitimam successionem [b] nihilominus vocatur etiam parens, qui non contracta fiducia filium vel filiam, nepotem vel neptem, ac deinceps [c] emancipat. quod [d] ex nostra constitutione omnino inducitur: vt emancipationes liberorum semper videantur quasi CONTRACTA FIDVCIA fieri: cùm apud veteres non aliter hoc obtinebat, nisi specialiter CONTRACTA FIDVCIA parens manumisisset.

a *Ad legitimam*] Qua iuris solennitate olim facta sit emancipatio, & qualiter fi-
duciario patri naturalis mancipârit filium, suprà [a] lib. 1. discussum est, vt hic repeti-
1 tione non sit opus. † Lege autem XII. tab. pater ad emancipati filij successionem
intestatam non admittebatur: sed manumissor ipse. id est, fiduciarius pater succede-
bat: nisi *contracta* esset *fiducia*, hoc est, [b] nisi naturalis pater iterum à fiduciario fi-
lium, ceu seruum, emisisset, & ipse manumisisset, retento sibi verbis expressis legiti-
mo iure succedendi: tum enim ei succedebat pater naturalis vt manumissor, non
2 vt proximus agnatus, quod putauit Accursius. † Poterat tamen olim parens etiam
non contracta expressim fiducia filio emancipato ab intestato succedere, saltem ex
æquitate iuris [c] Prætorij, petendo, bonorum possessionem.
b *Nihilominus*] Quasi diceret: tametsi lege XII. tab. excluderetur à successione
filij emancipati, vt supra dictum est, imò post suos statim agnati vocarentur: tamen si
3 specialiter fiducia contracta emanciparat filium, præferebatur agnatis. † Dicitur au-
tem *contracta fiducia* emancipare, quando nominatim legitima iura sibi [d] reseruat:
non per pactum, quia pactum de succedendo nullum [e] est, sed vt per fiduciam pu-
dore aliquo (vt olim in fideicommissis [f] erat) legitima iura patri relinqueret; ob id-
que *fiduciarius hæres* [g] diceretur.
4 c *Emancipat*] † De emancipatis hîc tantùm loquitur, non etiam de filiisfam. qui
adhuc sunt in potestate patris. Hi enim quia hæredem habere non poterant, eorum
peculium pater occupabat iure quodam paterno, non autem hæreditario [h] nomine.
5 d *Ex nostra constitutione*] Quæ adhuc extat [i] in Codice renouato: † in qua statuit,
quòd pater emancipans, semper contracta fiducia emancipare intelligatur, etsi ex-
pressim ius successionis intestatæ sibi non reseruarit: huiusmodi enim fiducia tacitè
comprehensa censebitur in emancipatione, autoritate scilicet huius legis. Itaque
consequitur, patrem semper esse legitimum hæredem filio emancipato. Quod adeò
verum est, vt contra illud filio emancipato ne testari quidem [k] liceat: alioqui præte-
rito patri & Querela inofficiosi, & bonorum possessio contra filij tabulas [l] concedi-
tur. Hoc tamen cessat, si pater vel pecuniam acceperit, vt emanciparet: vel filius,
quantum satis iudici videtur in patrem contulit, ne iudicia eius inquietaret [m]. Porrò
6 hodie prorsus inutile est huius constitutionis beneficium, cùm iure Nouellarum
longè melius consultum sit parentibus, vt scilicet filiis suis intestatis post liberos
succedant; cum fratribus tamen defuncti, fratrúmque [n] filiis.

a §. præterea, Inst. quib. mod. ius pat. pot. sol.
b Alciat. lib. 3. parerg. cap. vlt.
c l. 1. ff. quis à patr. manu. su.
d d. l. fin. C. de eman. lib.
e l. stipulatio hoc modo, de verb. oblig.
f Inst. de fid. hær. in princ.
g l. Seius Saturninus, ad Treb.
h l. 2. de castr. pecul.
i d. l. vlt.
k Dd. in d. l. stipulatio hoc modo. & l. fin. C. de pact.
l l. pater filiũ. filio. §. 1. de inoffic. testa. Vig. Inst. eo. tit. §. 1.
m d. l. 1. §. si parens.
n §. cõsequenter Nouell. de hær. ab intest. ve.

De Senatusconsulto Tertylliano.

Tit. III.

1. 2. 3. 4. 5. 6 *Variatio iuris ciuilis in deferenda matri successione filij intestati: quæ tamen hodie sublata est.*
7 *Iure Nouellarum patri & matri pariter defertur successio liberorum intestatorum, &c.*

Suprà exposuit Iustinianus: patrem inter Agnatos succedere: consequens est, & de
successione matris, ac parentum maternorum subiicere. Quanta autem fuerit variatio,
iuris ciuilis in deferendis successionibus intestatis, partim ex his, quæ hac in materia
hactenus dicta sunt, partim verò, & multo maximè ex præsenti titulo colligere
est. † Primùm enim lex XII. tabul. matrem omnino repellebat à successione filij 1
intestati. Ius deinde honorarium admisit eam post agnatos. † Postea Claudius Cæ- 2
sar eam statim post liberos voluit admitti, si modò quatuor peperisset filios. † addi- 3
dit [a] S.C. Tertyllianum aliam distinctionem, vt scilicet matri ingenuæ satis esset ad
consequendam filij intestati successionem, si tres, & matri libertinæ, si quatuor pe-
perisset liberos. † Posteriores deinde Cæsares aliquam hæreditatis portionem matri 4
ademerunt, nempe trientem, qui dandus erat patruo defuncti, vel patrui filio: sed a-
lio nomine matri succurrerunt: quam iure trium liberorum destitutam ita adiuue-
runt, vt saltem consequeretur trientem. † Iustiniano verò id non fuit satis, sed pri- 5
mam sustulit conditionem, *Ius trium vel quatuor* [b] *liberorum*. † Deinde alia con- 6
stitutione [c] matrem omnino prætulit patruo, patruíve filio, sine vlla trientis demi-
nutione: imò & ipsi patri, nisi quod ad vsumfructum attinet. Deinde addidit, vt e-
tiam cum fratribus defuncti vel consanguineis vel vterinis mater succederet: & tum
diuideretur in capita hæreditas. Sed si sorores solæ essent, cum quibus mater succe-
deret, tum mater sola vnum semissem haberet, alterum sorores. † Verùm hodie nec 7
illa Iustiniani lex amplius obtinet: quoniam iure [d] Nouellarum in vniuersum sta-
tutum est, patri matríque pariter deferri successionem intestatorum sine liberis de-
cedentium, simúlque cum iis admitti fratres sororésque, ex vtroque parente, corúm-
que fratrum filios, vt saltem consequantur parentum suorum portionem. Vnde satis
colligis, quanta olim fuerit iactatio, variaque vicissitudo iuris, quod matri tribueba-
tur in successione filij intestati.

a De hoc iure vide Iul. Paul. ad S.C. Tertyl. lib. 4. recept. sent. tit. 9.

b l. 2. C. de iu. li. subla.

c l. vlt. C. de S.C. Tertyll.

d Nouell. de her. ab int. ve. s. consequens. & Nouell. vt frat. filij.

Princip. tit.

1 *In successione suorum præferebat lex XII. tab. masculos fœminis: in agnatis secus erat.*

2 *Vulgò quæsiti liberi matri succedunt, matérque ipsis.*

3 *Senatusconsultum Tertyllianum vnde dictum.*

4 *Auia hodie succedit nepoti.*

5 *In aduentitiis non requiritur iussus patris in adeundo.*

Lex duodecim tabularum ita stricto iure vtebatur, & [a] præponebat masculorum progeniem: & eos qui per fœminini sexus necessitudinem sibi iunguntur, adeò expellebat, vt ne quidem inter matrem & filium filiámve vltrò citróq; hæreditatis capiendæ ius daret: nisi quod Prætores ex proximitate cognatorũ [b] eas personas ad successionem, bonorum possessione vnde cognati accommodata, vocabant. Sed hæ iuris angustiæ postea emẽdatæ sunt. Et primus quidem [c] diuus Claudius matri ad solatium liberorum amissorum legitimam eorum detulit hæreditatem. [d] Postea autem senatusconsulto Tertylliano, quod [e] diui Hadriani temporibus factum est, plenissimè de tristi [f] successione matri [g] non etiam auiæ deferenda cautum est: vt mater ingenua trium liberorum ius habens, libertina quatuor, ad bona filiorum filiarúmve admittatur intestatorum mortuorum, licet in potestate parentis sit: vt scilicet cùm alieno iuri subiecta est, [h] iussu eius adeat hæreditatem, cuius iuri subiecta est.

a Præpone-

1 a *Præponebat*] † Hoc intelligendum est de successione suorum hæredum ab intestato, in illis enim lex XII. tabular. anteponebat masculos fœminis, secus in successione agnatorum erat: quia in ea lex inter masculos & fœminas non distinguebat, sed omnes ex æquo ad successionem [a] vocabat. Quod obserua, vt rectè intelligas vetustissimi & summi iuris differentias.

a §. cæterum vers. & hæc quidem, i de legit. ag. suc.

b *Eas personas*) Sensus est: quod Prætores æquitate naturali, & sanguinis ratione moti bonorum possessionem vnde cognati, matri ac filio vltrò citróque dederint:
2 † & id quidem adeò, vt etiam vulgo quæsiti liberi matris, & mater talium liberorum ex ea parte bonorum possessionem petere [b] potuerint.

b l. 2. vnde cog.

c *D. Claudius*) Huius rei meminit etiam Sueto. Tranquillus in vita Claudij, c. 19. cũ constituisse fœminis ius quatuor liberorum, quòd scilicet satis esset ad consequendam filiorum intestatorum hæreditatem.

d *Poste.*) Quoniam D. Claudij constitutio non generaliter, sed in gratiam tantùm earum matrum promulgata videbatur, quæ filios in acie Principis, bellóque publico amisissent: ideò prorogata est eadem constitutio etiam ad cæteras mulieres, quæ liberis editis Reip. profuissent. Vel cùm generaliter Claudius fœminis *ius quatuor liberorum* dedisset: id postea quodam senatusconsulto perfectius est constitutum,
3 nempe vt ingenuæ mulieri satis esset *ius trium liberorum*. † quod à suasore primo *Tertyllianum* appellarunt. Quis autem fuerit iste Tertyllus, siue (vt alij nominant) Tertullus certè definire non possum. Vlpianus [c] meminit cuiusdam rescripti Imperatoris sui ad Ouinium Tertyllum. Cassiodorus meminit Tertulli consulis. Rutilius verò putat huius Senatusconsulti suasorem fuisse Iurisconsultum Tertullianum, quem Iustinianus [d] vocat interpretem iuris antiqui: traditúrque scripsisse libros Quæstionum quatuor, & vnum de Castrensi peculio.

c l. 1. §. 2. ad S. C. Tertyl.

d l. vlt. C. de cur. fur.

e *D. Hadriani*) Annis scilicet plus centum, post Imp. Claudij constitutionem. Tiberius. n. Claudius Cæsar imperare cœpit Anno Christi 16. Hadrianus verò anno 120.

f *De tristi succes.*) Alibi appellatur luctuosa [e] hæreditas, quæ parentibus obuenit turbato scilicet mortalitatis ordine. Vnde triuialis ille vers. est:

Ordine turbato succedis Vulgare nato.

e l. vlt. C de instit. & subst.

4 g *Non etiam auia*) † Hodie verò auia etiam succedit nepoti, seruata tamen inter ascendentes gradus prærogatiua [f]: vt Accursius annotauit: tametsi Faber putet, auiam nec hodie cum defunctæ prolis matre vocari.

f Nouell. de hær. ab int. §. consequens.

h *Iussu eius*) Scilicet patris, in cuius potestate erat: sed hoc obtinebat iure veteri.
5 † hodie [g] cùm huiusmodi hęreditates sint bona aduentitia, non requiritur in adeundo iussus patris, licet patri quæratur vsusfructus.

g dic. Nouell. §. si autem plurium.

§. Præferuntur.

1 *Si filius reliquit liberos, mater à successione filij excluditur.*
2 *Mater in successione filij excludebatur à patre.*
3 *Auus patri & matri præferebatur in successione nepotis.*
4 *Lege 12 tab. post Suos consanguinei vocabantur.*
5 *Soror admittebatur cum matre in successione filij.*
6 *Soror cum fratre excludebant matrem.*

[a] Præferũtur autẽ matri liberi defuncti, qui sui sunt, quíve suorũ loco sunt, siue primi gradus, [b] siue vlterioris. Sed & filiæ [c] suæ mortuæ filius vel filia præponitur ex cõstitutionib. matri defunctę, id est, auię suæ. [d] Pater verò vtriusque, [e] nõ etiã auus & proauus matri [f] anteponitur, scilicet cùm inter eos solos de hæreditate agitur. [g] Frater autem cõsanguineus tam filij, quàm filiæ excludebant matrem: [h] soror autẽ cõsanguinea pariter cũ matre admittebatur. [i] Sed si fuerãt frater & soror cõsanguinei, & mater [k] liberis onerata, frater quidẽ matrẽ excludebat: cõmunis autem erat hæreditas ex æquis partib. fratrib. & sororibus.

a *Præferuntur*] † Liberi à defuncto filio relicti superstites siue virilis, siue fœminini sint sexus, ab eius legitima hæreditate matrē excludūt ex S.C. Tertylliano succedere volentē. Liberorū. n. potior est causa in successionibus, siue sint sui, siue suorum loco [a] habeantur, velut adoptiui. Scribit enim Paulus [b], æquissimum esse, omnes filios matri præferri, etiamsi per adoptionem in familia relicti sint: sed & nepotem ex adoptiuo filio natum matri obstare ex verbis senatusconsulti. Ita demum autem mater a Senatusconsulti beneficio cadit, si certum est, aliquem ex liberis defuncti eam hæreditatem amplecti velle: nam si eā omiserint, mater ex Tertylliano [c] admittetur. 1

a §. de hæc quę ab int. de. s. t & l. 2. l. liberi. ff. ad Tertyl.
b l. æquissimū. d. t. ad Tertyl.
c d. l. 2. s. ita demum.

b *Sine vlterioris*] Vt sunt nepotes, pronepotes, & deinceps descendentes.

c *Sui*] Id est, sui iuris.

d *Pater verò*] Naturalis scilicet [*] non adoptiuus. † Pater ergo in successione vtriusque tam filij quam filiæ matrem hoc iure excludebat, si inter eos solos, id est, inter defuncti matrem & patrem duntaxat de successione contendebatur. † Secus erat, si defuncti auus, idémque manumissor superstes quoque fuisset: is enim & patri & matri præferebatur: patri quidem propter beneficium emancipationis, quod defunctus ab ipso auo consecutus [d] fuerat: matri verò, quia ipsa sit in ea specie, in qua alioqui cedere debeat, nempe ipsi patri, à quo semel superata non potest amplius committi auo. Hoc autem de patre tantùm naturali accipiendum est, non etiam adoptiuo: verius enim est, cùm pater esse desierit, à matre eum [e] excludi. 2 3

* d. l. 2. s. sed neque.
d l. 1 si à par. quis manu.
e. l. patrem. hoc tit.

e *Non etiam auus*] Quamuis fiduciam contraxerint, id est, retinuerint sibi in emancipando expressim ius legitimæ successionis: nihilo magis enim matri nocebunt in Tertylliano, vt Vlpianus [f] respondit. In patre verò nihil refert siue contracta fiducia emanciparit, siue id omiserit: atque ita siue hæres iure ciuili, siue bonorum possessor iure honorario existat, matri semper antefertur hoc iure.

f d. l. 2. s. sed neque.

f *Anteponitur*] Non quidem ex S.C. [g] Tertylliano, sed iure contractæ fiduciæ in emancipatione: nam hic de emancipati filij successione agi constat: cùm filiusfam nō habeat hæredem, sed pater omnia eius bona iure peculij occupet: vt alibi diximus.

g l. 1. s. pen. l. 2. s. 1 de suis & leg. r. si quis intestatus ad S. C. Tertyl.

g *Frater autem*] † Quod ideo erat, quoniam lege XII. tabul. statim post suos consanguinei vocabantur ad hæreditatem [h] legitimam. 4

h l. 2. C. h. tit.

h *Soror*] † Soror admittebatur vnà cum matre, ne scilicet sexus non impar, impari diuersóque [i] iure censeretur. 5

i *Sed si fuerant*] † Soror cum fratre hoc iure excludebat matrem, non quidem suo iure, sed fratris, cui adhærebat, & à quo matrem submoueri iā dictum est. Succedebant autem frater & soror ex æquo, & fraterni iuris cōmodum cōmune erat sorori. 6

i ex mente d. l. si quis intestatus iusta glo. ibi & fa. tex. in d. l. 1 s. si sit cōsanguinea.

k *Liberis onerata*] Id est ius trium vel quatuor liberorum habens: quo si fuisset destituta, cum aliis consanguineis non admittebatur: nam nec sola fuisset admissa.

§. Sed nos.

1 *Ex Iustiniani constitutione mater indistinctè succedit.*
2 *Iustinianus fauens fuit mulieribus.*
3 *Magnus olim fauor fuit fœminarum, quæ multos peperissent liberos.*

[a] Sed nos constitutione, quam in Codice nostro nomine decorato posuimus, matri subueniendū esse existimauimus, [b] respiciētes ad naturā, & puerperium, & periculum, & mortē sæpe ex hoc casu matrib. illatā. Ideóq; impium esse credimus, [c] casum fortuitum in eius admitti detrimētum. Si enim ingenua ter, & libertina quater nō peperit: immeritò defraudabatur successione suorum liberorum. Quid. n. peccauit, si non plures, sed paucos peperit? Et dedimus ius legitimum matribus (siue ingenuis, siue libertinis) etsi nō ter enixæ fuerint vel quater, sed eum tantùm vel eā, qui quæve morte intercepti sunt, vt sic vocentur in liberorum suorum legitimam successionem.

a *Sed nos constitutione*] † Quartum ius hic refertur, à Iustiniano introductum, quo 1 mater.

mater indistinctè succedit. Est aũt hęc Iustiniani cõstitutio inserta Codici [a] renouato his verbis: *illã iniuriã, quæ cõtra matrẽ defuncti vel defunctæ præteritis fiebat tẽporibus, pro insitiæ ratione amputamus, & legitima iura, quæ ex Tertylliano senatuscõsulto ei præstãtur, omnimodo eã habere sancimus, licet tres liberos ingenua, vel libertina quatuor minimè pepererit.* Hic ergo primũ Iustinianus tollit veterẽ Claudij Cæsaris cõstitutionẽ, itẽmq; senatuscõsultũ de numero liberorũ. Quod verò attinet ad emẽdationẽ aliarũ partiũ, de quib. proximè dictũ est, suo deinde ordine eam refert.

a l. 2. C. de iure. delib.

2 b *Respicientes*) † Iustinianus semper admodũ fauit muliebri sexui. Nã & [b] alibi: *Et quis* (inquit) *mulierũ nõ misereatur, propter partus periculũ & liberorũ procreationẽ?* Sanè in cõperto est, fœminas vterũ ferẽtes multos sępe dolores, vertigines, tenebras, fastidiũ, languores, partúsq; periculũ experiri ac pati, [c] nõ sine maximo etiã vitæ periculo. Huius rei tristia exẽpla quotidiana sunt. Iustinianus certè hoc solo nomine matrẽ patri præfert, illiq; quã huic plus à filiis deberi [d] scribit. Ait enim: *Oportet maiore eã studio prosequi quæ partus dolorib. distẽta fuit, quæ peperit, quæ nutriit, quã eũ, qui successiuam tantùm, modò libidini operã accommodãs, filij generationẽ procreauit.*

b l. vlt. C. qui pot. in pig.
c vide Plin. Natur. hist. lib. 7 c. 6.
d in Nouell. constit. 162. s. & in fin.

c *Casum fortuitum*) Scilicet habere vel non habere tres aut quatuor liberos, cùm
3 hoc ex diuina gratia descendat. † Olim tamen fœminæ, quæ liberis procreandis strenuam nauabant operam, maximè laudabantur, erátque summus quidam numerosę sobolis fauor. Ideóque priuilegia non pauca in iure nostro fœcunditati cõcessa fuisse [e] legimus, nec immeritò: cùm enim ea sit Reipub. vtilis (nam interest ciuitatem liberis repleri & ampliari) non debet esse sine præmio.

e l. 2. de mino. l. ad temp. de mun & bono. l. semper, s. demonstratur, de iu. immu.

§. Sed cùm antea.

1 *Constantini Imp. constitutio circa successionem matris.*
2 *Iustinianus matrẽ omnib. agnatis præfert, exceptis fratribus, & sororib.*
3. 4. 5 *Huius §. dispositionem iure Nouellarum correctam.*

Sed cùm antea [a] constitutiones iura legitimæ successionis perscrutantes, partim matrem adiuuabant, partim eam prægrauabant, & non in solidum eam vocabant, sed in quibusdã casibus, tertiã ei partẽ abstrahentes, certis legitimis dabant personis, in aliis autẽ contrariũ faciebant: [b] nobis visum est, recta & simplici via matrem omnib. legitimis personis anteponi, & sine vlla deminutione filiorum suorum successionem accipere: [c] excepta fratris & sororis persona, siue [d] consanguinei sint, siue sola cognationis iura habẽtes: vt quemadmodũ [e] eã toti alij [f] ordini legitimo præposuimus, ita omnes fratres & sorores, siue legitimi sint, siue non, ad capiendas hęreditates simul vocemus: [g] ita tamen, vt si quidẽ solæ sorores agnatæ vel cognatæ, & mater defuncti vel defunctæ supersint: dimidiã quidem mater, alteram verò dimidiam partem omnes sorores habeãt. Si verò matre superstite & fratre vel fratribus solis, vel etiam cum sororibus, siue legitima, siue sola cognationis iura habentibus, intestatus quis vel intestata moriatur: in capita distribuatur eius hæreditas.

1 a *Constitutiones*) Quæ nõ sunt insertæ renouato Codici Iustinianeo. † In Theodosiano [a] tamẽ Codice refertur quædã Cõstãtini cõstitutio, qua matri ius triũ liberorũ habenti in filij intestati hęreditate, bes siue octo vnciæ dabãtur, patruo verò, eiúsve filio triẽs, i. quatuor vnciæ. Quòd si mater ius triũ liberorũ nõ habebat, tũc defuncti patruus, eiúsve filius bessem hæreditatis capiebat: at mater trientẽ solùm. Et hãc Constantini sanctionem Theophilus etiam ad huius loci interpretationem attulit.

a lib. 5. tit. 1.

b l. vlt. C. h. tit.

b *Nobis visum est*] † In quadam sua ad Mennam Præfectum Prætorio constitutione, quæ in Codice renouato [b] extat: quáque sanxit, matrem in legitima filij successione omnibus aliis agnatis præferendam esse, solis fratribus & sororibus exceptis. 2
Cum sororibus enim solum ad semissem hæreditatis hoc iure admittitur: vtrisque verò, nempe & fratribus & sororibus extantibus hæreditas in capita, id est, secundum personarum numerum est distribuenda. Et hæc quidem Institutionum iure obtinent. Hodie verò iure Nouellarum aliud constitutum esse, alibi [c] annotauimus.

c ad Rub. 7. de hær. quæ ab int. defer. nu. 6. & 7. vide etiam Auth. defuncto.
d Auth. & cum solis hoc tit.
e s. cōsequens, Nouel. de hær. ab int.
f Nouell. vt fra. filij.

c *Excepta fratris*] † Sanè hodie ex Nouella constitutione non solùm parentes cum fratribus & sororibus æqualiter [d] succedunt, & fratrum filij cum ipsis admittuntur, vt saltem consequantur parentum suorum [e] portionem. 3

d *Consanguinei*] Sicque hoc iure fratres tam consanguinei, quàm vterini cum parentibus admittebantur indistinctè: † verùm hoc deinde per Iustiniani Nouellā est correctum. Eos enim solos fratres vel sorores cum parentibus in capite admitti sanxit, qui essent ex vtroque parente connexi [f] defuncto: sin autem essent fratres vterini tantùm, vel consanguinei tantùm, tum ab ascendentib. omnino repellūtur. Et tāti fecit Iustinianus huiusmodi duplicē cōiūctionē, vt eius nomine nō modò fratrē fratri prætulerit, imò & filios fratris germani fratri cōsanguineo tantū, vel vterino.

e *Eam*] Scilicet, matrem.

f *Ordini legitimo*] Id est, omnibus reliquis agnatis, cognatisque.

g d. l. vlt.
h Nouell. 22.
i Nouell. de hær. ab int. s. si igitur defunctus, iuncto s. 1. Nouel. vt fra. filij.

g *Ita tamen*] Hoc discrimen adscribit Iustinianus, in sua ad Mennam Præfectum Prætorio [g] constitutione, antiquis legibus: licet alibi [h] videatur illud S.C. Tertylliano tribuere. † Sed vtut sit, hodie sublata est huiusmodi differentia, constitutúmque, [i] vt non plus tribuatur matri cum sororibus solis succedenti, atque si cum fratribus succederet.

§. Sed quemadmodum.

1.3 Mater nisi filiis impuberibus tutores petat, à successione eorum legitima repellitur: etiamsi naturales tantùm sint.

2 Idem in auia obtinet, & quibuscunque futuris hæredibus impuberum.

4 Curare etiam debent, vt petiti tutores administrationem suscipiant.

5 Suspectum tutorem deferre mater non tenetur.

6 Quantum temporis detur ad petendum tutorem.

7.8.6 Mater tutorem non petens filio, quibus ex causis excusetur.

Sed quemadmodum nos [a] matribus prospeximus, ita oportet eas [b] suæ soboli consulere: scituris eis, [c] quòd si tutores [d] liberis [e] non petierint, vel in locum [f] remoti [g] aut excusati [h] intra annum petere neglexerint; ab eorum [i] impuberum morientium [k] successione meritò repellentur.

a *Matribus prospeximus*] In deferenda illis legitima successione filiorum intestato mortuorum: sicut supra dictum est.

a l. 2. s. si mater. vsque ad fi. legis. ff. hoc tit. ad Tertyll.
b l. 2. s. & quid. ad Tertyll.
c l. sciant, C. de le. hær.

b *Suæ soboli consulere*] Petendo huic tutorem dari. † Matri ergo omnino necessitas imponitur, vt filiis suis impuberibus, patre amisso, tutores dari petat: nisi enim id faciat, ab ipsorum hæreditate legitima, si contingat ipsos intra pupillares annos mori, mater prorsus repellitur. Quod Vlpianus [a] eleganter in Pandectis docet, multas ea in re proponens hypotheses elegantissimas, & Laconicè descriptas, quas studiosus iuris per se legere potest. † Et quod hic de matre traditur, hoc idem & ad auiam producitur, vt si nepotibus non petierit tutorem, ab eorum successione [b] pariter secludatur. Quinimò in vniuersum hoc constituerunt Theodosius [c] & Valentin. Impp. de iis omnibus, qui ad impuberum adspirant successionem, nisi æqua lege repelli malint. 1 2

d d. l. 2. s. quid si curatores. hoc tit. & l. 1. qui pet. tut.
e d. l. 2. s. sed quod diximus. & s. non solum.
f Hoc tit.

c *Quod si tutores*] Vel etiam curatores, si quando pupilli his opus [d] habuerint. Nec sufficit tutores petiisse, nisi idonei petiti sint, cùm idem sit, tutorem aut non petiisse, aut minùs idoneum impetrasse: vtrolibet enim modo pupillaribus rebus pessimè sit consultum [e].

d *Liberis*] † Non modò ex iustis nuptiis procreatis, sed etiam naturalibus tantùm, quorum legitimam successionem matribus pariter deberi, Imp. [f] mox docebit. 3

e *Non petierint*] † Sed nec satis est, tutorem petiisse, nisi res quoque pupillares su- 4

sceperi:

sceperit administrandas. Ita enim plenum officium à matre desideramus (inquit g Vlpianus) vt nihil videatur egisse petendo, nisi curarit, vt ij, quos petierit, administrationem suscipiant. | g d.l.2.§.quid si non compulit.

5 f *Remoti*] Tanquam suspecti, vel ob negligentiam vel ignauiam repulsi. † Suspectũ tamen mater remouere, aut deferre non est obnoxia, vt Triphonius h respondit: propterea quòd eiusmodi facta diiudicare & æstimare virilis animi est, & potest etiam delicta ignorare mater. | h l.vlt qui pet. tut. & d.l.2.§. sed quod diximus.

g *Aut excusati*] Idem iuris obtinet, etsi decesserit datus tutor: licet enim verba deficiant, sententia tamen Constitutionis locum i habet, inquit Vlpianus. | i d.l.2.§.quid si decesserint.

6 h *Intra annum*] † D. k Seuerus in sua ad Vlpium Rufinum epistola, vtitur verbo, *Confestim*: quod Vlpianus l sic accipiendum tradit, *vbi primùm potuit, id est, Prætoris copiam habuit, huic rei se dantis: nisi fortè infirmitate impedita est, vel alia magna causa, quæ etiam mandare eam ad petendos tutores impediret, ita tamen, vt nullo modo annale tempus excederet. Si enim mortalitate filij præuenta est, nihil matri imputatur.* Hæc Vlpianus. Hunc autem annum interpretes (sublata moræ m purgatione) continuum esse n volunt, computandum à tempore mortis mariti, vel ab ea die, | k l.3.qui pet. tut. | l d.l.2.§.confestim autem. | m Ang.hîc. | n d.l.sciunt.

7 qua mater 25. ætatis annum o egressa est. † Porrò illud quoque addere libuit p, etiãsi mater filio impuberi, qui soluendo non erit, non petierit tutorem, matri ignoscendũ: | o Porc.hîc. | p d.l.2.§.ergo.

8 consuluit enim ei, vt minus inquietetur, quasi indefensus. † Sic quoque cùm amplũ legatum sub hac conditione pupillo esset relictum, si tutores non habuerit, & propterea ei mater non petit, Respondit q Vlpianus, constitutionem cessare, & pœnam, | q d.l.2.§.tractari.

9 si damnum minus sit cumulo legati. † Sed etsi fortè quis vxorem communis filij matrem hæredem scripserit, rogaueritque remissa etiam satisdatione, vt filio pubere facto restitueret hæreditatem, nec mater ei petiit tutores, debet dici cessare constitutionem: cùm patris voluntatem secuta sit, & nihil habenti filio tutores non r petierit. Quod si ei remissa satisdatio non fuerit, contrà erit: quoniam vel propter hoc debuit tutores habere. | r d.l.2.§.etsi fortè.

i *Impuberum morientium*] Si enim puberes discesserint, tunc non cadit successione: idque ex Constantij s rescripto manifestum fit, cuius verba sunt: *Matres, quæ puberes amiserunt filios, licet impuberibus eis tutores non petierint, præscriptione non petiti tutoris ad excludendam eorum successionem minimè debere præscribi, certum est.* | s In l.matres. C.h.t.

k *Successione*] Legitima scilicet: de ea enim hic agitur.

§. Licet autem.

1 *Vulgò quæsiti qui dicantur.*
2 *Mater succedit filio vulgò quæsito, pater non.*
3 *Pater quomodo naturali tantùm filio succedat.*
4 *Procreatis ex coitu damnato non succedit mater, neque ipsi matri.*
5 *Ex damnato coitu natis fiscus succedit.*

Licet autem a vulgò quæsitus sit filius filiáve: potest tamen ad bona eius mater ex Tertylliano senatusconsulto admitti.

1 a *Vulgò quæsitus*] † *Vulgò quæsiti* dicuntur, qui incertum pàtrem habent, vtpote qui meretricio & vago concubitu a geniti sunt. Hos lex ἐυφανκωτίους & speciali signi-
2 ficatione *spurios* vocat, vt alibi b diximus. † Vulgò ergo conceptis liberis mater, quæ semper certa est, ex S.C. Tertylliano c succedit: vt contrà & ipsi d matri, nisi mater illustris sit, & legitimos habeat e liberos. Quanquam f Angelus hoc etiam in illustri
3 matre obtinere velit. † Cæterùm de patre eius, qui vulgò quæsitus est, frustra quæras, an succedat, cùm incertus sit. Sanè si certus sit pater, qui habeat naturalem filium ex concubina, duas vncias ex bonis paternis capit, cum matre diuidendas g in capita: &
4 contrà pater eodem modo ei succedit ab intestato h morienti. † At verò ex nefario, incesto, prohibitóque coitu suscepti, à successione prorsus alieni i habentur: ideoq;
5 ad eorum successionem nec mater k admittitur. † Cæterùm si is, qui ex damnato coitu natus est, moriatur sine liberis, fiscus succedit, exclusis ipsius fratribus & sororib. vterinis etiam ex legitimo matrimonio l procreatis: quam sententiam in Camera Imperiali approbarunt Domini, m cùm hæc quæstio in facto contigisset.

a §.vltim. ff. de nupt.
b §.pen. eo. tit.
c l.2.l.spurius. vnde cogna.
d tit. seq. §.pen.
e l.si qua. C. ad Orp.
f §. præferuntur, ad §. ff. hoc tit.
g vide quæ dixi in §. quibus modis nat. effi. sui.
h Nouell. quib. mo. nat. effi. sui.
i Nouell. quib. mo. nat. effi. sui. §.fin.
k d. Nouell. §. de nepotib. ver. sic. quib.
l Mathes. in tract. de succ. ab intest. Ang. §. vulgò quæsitos, ff. de succ. cogn.
m Vide quę dixi Cent. 3. obser. 91.

De Senatusconsulto Orphitiano. Tit. IV.

1 *Argumentum & effectus huius tituli.*

Quemadmodum † mater ex senatusconsulto Tertylliano tristem liberorum suc- 1 cessionem habet: ita vicissim filij, qui ex lege XII. tabularum, ad matrum hæreditates non vocabantur, sed ipsis duntaxat dabatur Prætoria successio per *vnde* [a] *cognati*, matribus ex senatusconsulto Orphitiano succedunt: eáque de causa hic titulus præcedentibus iusto ordine connectitur, qui adeò planus est, ac manifestus, vt interpretatione vix indigeat.

a 7. tit. prox. in pr. & l. 2. vnde cog.

Princip. tit.

1 *S.C. Orphitianum quando latum: & de Orphitiorum familia nobili.*
2 *Filiusfam. bona materna patri acquirebat: hodie secus.*

PEr contrarium autem liberi [a] ad bona matrum intestatarum admittuntur ex senatusconsulto [b] Orphitiano, quod Orphitio & Rufo consulibus factum est, diui Marci temporibus: & data est tam filio quàm filiæ legitima hæreditas, [c] etiamsi alieno iuri subiecti sint: & præferuntur [d] consanguineis & agnatis defunctæ matris. Sed cùm ex hoc senatusconsulto nepotes & neptes ad auiæ successionem legitimo iure non vocarentur, postea hoc constitutionibus principalibus emendatum est, vt ad similitudinem filiorum filiarúmque [e] & nepotes & neptes vocentur.

a *Ad bona matrum*] Nullo discrimine facto, siue mater ingenua sit, vel [a] libertina, aut etiam interdum, si ancilla [b] pepererit.

b *Orphitiano*] Sic ab autore ipso (vt alia ferè) nominato. † Latum autem est hoc S. C. imperantibus Marco Aelio patre, & Antonino filio; circa annum Christianũ 180. 1 Cæterùm meminit etiam Lampridius in Commodo horum Consulum, Orphitij & Rufi. Fuit autem Orphitiorum nobilis apud Romanos [c] familia. Celebratur Seru. Cornelius Orphitius sub Claudio Cæsare, & Pactius Orphitius Primipilus. Celebrat & Suetonius quendam Saluidienum Orphitium. Sed longo post hoc omnes intervallo fuit hic noster Orphitius, sub cuius consulatu hoc S.C. effectum est.

c *Etiamsi alieno*] † Quòd si erant in aliena potestate, non sibi, sed ei, cuius potesta- 2 tem agnoscebant, acquirebatur materna hæreditas: nec sine iussu patris adire poterant, ne scilicet inuitus aut ignorans pater obligaretur [d] æri alieno. Verùm hoc postea [e] Constantinus Imp. emendauit, sanciens, ne patri per filiumfam. acquirerentur bona materna.

d *Consanguineis*] Nempe fratribus, vt Theophilus addit.

e *Et nepotes & neptes*] Siquidem, quo tempore matrem aut auiam intestatò mortuam esse constat, gradu sint [f] proximiores. Sed Nouella lege liberi in infinitum tam matri, quàm patri succedunt, auo & auiæ [g], &c.

a l. 1. ad Tertyl. b l. fi. C. h. tit.
c Baldui. hic.
d l. qui in aliena. de acq. hær.
e l. 1. C. de bon. mater.
f s. cùm aut. 3. de hær. quæ ab intest.
g Nouel. de hæred. ab intest. ve.

§. Sciendum.

1 *Quod ius dicatur nouum.*
2 *Noua hæreditates quæ sint.*
3 *Hæreditas iure cognationis obueniens, capitis deminutione non tollitur.*
4 *Agnatio etiam minima capitis deminutione perimitur.*
5 *Iure nouiss. ius agnationis sublatum, tam in successionibus, quàm tutelis.*

Sciendum autem est, huiusmodi successiones quæ ex Tertylliano & Orphitiano senatusconsultis deferuntur, capitis

capitis deminutione non perimi: propter illam regulam, qua [a] nouæ hæreditates legitimæ, capitis deminutione [b] nõ pereunt, sed illæ solæ, quæ ex lege XII. tab. deferuntur.

1 a *Noua hæreditates*] † *Nouum ius* dicitur, quod post legem XII. tab. introductum est: vt sunt Prætorum edicta, Senatusconsulta, Plebiscita, rescripta Principum: vulgus
2 tamen interpretum malè nouum ius ad ciuiles tantùm sanctiones refert. † Hinc Iustinianus [a], Vlpianum secutus, *nouas hæreditates* eas appellat, quæ post Decemuiralem legem iure honorario Prætorum, Senatúsve consultis, aut aliàs rescriptis Prin-
3 cipum deferuntur: † quæ cùm ex cognationis iure descendant, capitis deminutione non perimuntur. Itaque filius vtcunque sit emancipatus, sicque deminutus capite, matrem ex S.C. Tertylliano hæredem habet: & ipse contrà matri ex Orphitiano succedit, propter naturalem cognationem, quæ hic sola spectatur, nec iure ciuili tolli [b] potest. Cæterùm vetus illa lex XII. tab. legitimam hæreditatem deferebat solis fi-
4 liisfam. & agnatis, nempe solo ciuili agnationis titulo. † Agnatio autem, quia iuris ciuilis commentum est, capitis deminutione etiam minima [c] tollitur, successionémque
5 que impedit. † Sed hodie iure Nouellarum ius agnationis sublatum est, tam in successionibus [d], quàm in tutelis.

b *Non pereunt*] Minima scilicet capitis deminutione, qua iura cognatorum non pereunt: in aliis duabus secus est. *Proinde*, ait [e] Vlpianus, *siue quis ante delatam, siue post delatam capite minuebatur, ad legitimam hæreditatem admittebatur: nisi magna capitis deminutio interuenisset.* Hæreditatem hìc intelligimus ius adipiscendæ
6 hæreditatis. † Cæterùm si hæreditas ipsa domino delata, adita, acquisitáve esset, ne veteri quidem iure XII. tab. perimebatur propter sequentem capitis deminutionem.

a l.1. §.aptius. hoc tit.
b l. iura sanguinis, de reg. iur.
c 7. de leg. ag. tut. §. fin.
d Nouell. de hær. ab intest. ven.
e l.1. hoc tit.

§. Nouissimè.

1 *Vulgò quæsiti matri ex S.C. Orphitiano succedunt.*
2 *Fallit in matre illustri, si iustos filios habeat.*

Nouissimè sciendum est, etiam illos liberos qui vulgò [a] quæsiti sunt, ad matris hæreditatem ex hoc senatusconsulto admitti.

a *Qui vulgò quæsiti*] Sicut mater spurio succedit ex superiori S.C. [a] Tertylliano:
1 † ita spurius matri hoc [b] S.C. atque id quidem quodammodo dependet ex superiori regula, qua traditum est, magis hìc spectari naturam, quàm ciuilem rationem. Quod autem de spuriis, siue vulgò quæsitis hìc traditur, idem obtinet, etsi ex certa concubina quis sit susceptus. nam & is cum legitimis liberis ad materna bona [c] admittitur, nisi mater illustris sit. imò & patri quandoque succedit talis filius ex concubinatu [d] susceptus, saltem quando pater alios filios non habet: quia duas vncias, id est, sextantem hæreditatis capiet paternæ: vt [e] alibi diximus.

a §. licet. tit. prox. §.
b hic. & l.2. §. sed & vulgò. hoc tit.
c l. pen. §. vlt. C. h. t.
d l. si quis. C. cod.
e dixi §. quib. 7. de hær. ab intest. d. §. licet.

§. Si ex pluribus.

1 *In quibus ius accrescendi locū habeat.*
2 *Transmissio quando locum habeat.*
3 *Inter succedentes iure diuerso, ius accrescendi non habet locum.*

[a] Si ex pluribus [b] legitimis hæredibus quidam omiserint hæreditatem, vel morte [c] vel alia causa [d] impediti fuerint, quo minus adeant: reliquis [e] qui adierint, [f] accrescit illorum portio: [g] & licet antè decesserint, ad hæredes tamen eorum pertinet.

a *Si ex pluribus*] Hic §. ad omnes tres superiores titulos spectat, docens iuri accre-
1 scendi etiam in quibuscunque legitimus hæreditatibus locum esse. † Habet ergo *ius accrescendi* non solùm locum inter hæredes testamento scriptos [a], & inter collegatarios: item & in fideicommissis, & donationibus causa mortis, atque Querela [b] inofficiosi: sed etiam in hæreditatibus ab intestato delatis, siue sit ciuilis hæreditas, siue

a l.1. §. his itaque. C. de cad. toll. l. Titio, de leg. 3. l. si ex pluribus. de suis & leg. & l.1. Cod. quando non pe. pa.
b l. si ponas, de inoff. test.

Prætoria, id est, bonorum possessio. Quare si quispiam ex his, quibus simul legitima hæreditas defertur, deficiat, eius portio reliquorum eiusdem gradus ad successionem vocatorum, & eam suo iure adeuntium portioni accrescit. Vel si hi, posteaquam suæ partis nomine adierint, moriantur, tumque deficiens portio cedat, ad hæredes eorum transmissa esse intelligitur. † Liberis enim exceptis, vt transmissioni locus sit, necesse est, defunctum saltem ex sua parte hæreditatem adiisse: idque pluribus locis doceri [c] posset. 2

b *Legitimis*] Id est, ab intestato succedentibus, iure ciuili: quomodo enim inter hæredes honorarios locum habeat ius accrescendi [d], infrà suo loco dicetur.

c *Vel alia causa*] Modo non sit ex causa pœnali: tùm enim hæreditas fisco deferretur, nec locum haberet accrescendi ius.

d *Impediti fuerint*] Omnino scilicet, & ipso iure. Nam si ope exceptionis, vel aliquo singulari beneficio, puta restitutionis, pars vnius deficiat, non habet eandem vim ius accrescendi: quia non accrescet ea portio alteri [e] inuito.

e *Qui adierint*] Modò adierint suam portionem eodem iure, quo aditurus erat alter, cuius nunc deficit portio. † Nam inter eos, qui diuerso iure succedunt, non est locus iuri accrescendi. Vnde hæredis scripti pars deficiens non accresceret dodranti [f] patroni. 3

f *Accrescit*] Pro ea scilicet parte, qua hæredes [g] sunt.

g *Et licet*] Sensus est: Vbi vnus ex pluribus hæredibus legitimis semel adierit hæreditatem, eam ad hæredem transmittit cum iure accrescendi, quamuis mortuus sit, priusquam [h] accrescat.

c d. §. his itaque. & §. nouissimo. C de cad. toll. l. 1. Cod. de his quæ an. aper. tab. vide d. l. vètre. de acq. hæred. d. l. si ex plurib. & l. 1. §. nemo. ad Tertyll.
d §. cùm igitur. J. de bono. poss.
e l. si minor. de acq. hær.
f l. sed cum patrono. de bono. poss.
g d. §. his itaque.
h d. l. si ex plurib.

De Successione cognatorum. Tit. V.

1 *Lege 12. tab. cognati non succedebant.*
2 *Prætor tamen cognatos vocauit.*
3 *Hodie cognati & agnati æquo iure succedunt.*

Hic † titulus continet tertium ordinem successionis intestat æ, iure honorario introductum. Cùm enim cognati lege Decemuirali ab hæreditate legitima prorsus excluderentur, neque vllo vel senatusconsulto, vel principali rescripto adiuuarentur: † Prætor illis ex æquitate mederi voluit. Id qua ratione factum sit, præsenti titulo luculenter declaratur: nempe quòd post suos & agnatos vocentur, ad successionem intestati iure Prætorio, qua parte agnati emancipati veniunt, exceptis fratre & sorore defuncti: qui tametsi emancipati essent, vocantur simul cum fratribus non emancipatis, exclusis agnatis & cognatis. † Hodie verò iure Nouellarum [a] tolluntur huiuscemodi differentiæ, quia sublatum est agnationis & cognationis, item & sexus discrimen, eademque est ratio succedendi in cognatis, quæ est in agnatis, salua semper gradus prærogatiua. 1 2 3

a §. nullam. Nouell. de hær. ab int.

Princip. tit.

1. *Prætor illis cognatis tantùm consuluit, quibus lege 12. tab. non erat prouisum.*
2. *Cognatio naturalis per se, & absque ciuili quæ dicatur.*
3. *De lege Anastasiana.*
4. *Anastasius Imp. quando imperauerit.*
5. *Iustiniani Imp. constitutio ad Legis Anastasianæ emendationem pertinens.*

POst suos hæredes, eosq; quos inter suos hæredes Prætor & Constitutiones vocant: & post legitimos (quorũ in numero sunt agnati, & hi, quos in locum agnatorũ tam supradicta senatuscõsulta, quàm nostra erexit cõstitutio) proximos cognatos [a] Prætor vocat, [b] qua parte naturalis cognatio spectatur. Nam agnati capite deminuti, quiq; ex his progeniti sunt, ex lege XII. tab. inter legitimos non habentur, sed à Prætore tertio ordine vocãtur: exceptis solis tantummodo fratre & sorore emancipatis, non etiam liberis eorum, quos [c] lex Anastasiana cum fratribus integri

iuris.

iuris constitutis, vocat quidem ad legitimam fratris hæreditatem, siue sororis: non æquis tamen partibus, sed cum aliqua deminutione, quam facilè est ex ipsius constitutionis verbis colligere. Aliis verò agnatis inferioris gradus, licet capitis deminutionem passi non sunt: tamen anteponit eos, & procul dubio cognatis.

a *Prætor vocat*] Vlpianus[a], loquens de bonorum possessione, *Vnde cognati*, sic ait: a l.1.vnde cog.
Hæc bonorum possessio nudam habet Prætoris indulgentiam, neque ex iure ciuili originem habet. Nam eos inuitat ad bonorum possessionem, qui iure ciuili ad successionem admitti non possunt, hoc est, cognatos. Hodie hæc Prætoria successio rectè etiam *legitima* vocatur, propter submotam agnationis cognationisque differentiam.

1 b *Qua parte naturalis cognatio*] † Prætor ergo non omnibus cognatis consuluit:
neque enim opus erat, quando qui per mares cognati, atque ob id agnati sunt, ex
lege XII. tab. vocabantur: sed iis tantùm cognatis mederi voluit, qui generis nomen
2 retinentes, naturali, non etiam ciuili cognatione[b] iunguntur. † Naturalem autem b §.1.§. de leg.
cognationem per se, sine ciuili cognatione intelligi scribit[c] Modestinus, quæ per agna.tut. l. non
mares quidem contracta est, ciuilis tamen esse desiit propter familiam emancipa- facilè.§.cogna-
tione mutatam. tionis, de grad.
c d.§. cognationis.

3 c *Lex Anastasiana*] Quæ hodie desideratur. † Fuit autem ea lege[d] cautum, vt si
quis decederet relicto fratre integri iuris, id est, qui nondum capitis deminutionem d Theoph. hic.
passus esset, relicto & fratre capite minuto, vterque ad fratris defuncti hæreditatem
vocaretur, non tamen ex æquis partibus, sed vt plus haberet legitimus, hoc est, vt capite minutus haberet quatuor vncias, & frater integri iuris duplum, id est, bessem si-
4 ue octo vncias. † Cœpit autem Anastasius imperare anno Christi 492. regnauitque
annis 26. Fuit porrò secundus ab Anastasio Iustinianus noster, cuius quoque extat[e] e l.vlt.C.de
5 Constitutio, huc omnino pertinens, his verbis. † *Prætorem, filium emancipatum, licet* leg. hæred.
subtili iure fuerat capite deminutus, attamen in patris successionem sine vlla deminutione vocare manifestum est. non eodem autem iure etiam ad fratrum suorum successiones ab eo vocabatur: sed nec filij eius iure legitimo patruis suis succedebant. Nos necessarium duximus hoc primum corrigere, & legem Anastasianam iusto incremento perfectam ostendere: vt emancipati filius & filia non solùm in paternis bonis ad sororum similitudinem succedant, sed etiam in fratrum vel sororum suarum successione (siue omnes sui, siue omnes emancipati sint, siue mixti) æquo iure inuicem sibi succedant, & non secundum legem Anastasianam parte aliqua diminuta. Hæc Iustinianus.

§. Eos etiam.

1 *Cognati transuersales, liberi item adoptiui, ad successionem vocantur à Prætore.*
2 *Adoptiui hodie cum suis, &c. succedunt.*

[a] Eos etiam qui per fœminini sexus personas ex transuerso cognatione iunguntur, tertio gradu proximitatis nomine Prætor ad successionem vocat. Liberi quoque, qui in adoptiua familia sunt, ad naturalium parentum hæreditatem hoc eodem gradu vocantur.

a *Eos etiam*] Suprà dictum est, quòd Prætor cognatos descendentes ad successio-
1 nem vocârit: † Hoc idem & ad cognatos ex transuerso, item & ad liberos in alterius
2 familia adoptiua existentes producitur. † Hodie tamen adoptiui liberi ad natura-
lium parentum successionem cum suis vel emancipatis iure ciuili[a] veniunt, neque a §.sed ea omnia, §. de hær.
Prætoris beneficio indigent, quod Iustinianus illis verbis significat[b]: Vel per alium quæ ab int.de.
quemlibet modum, &c. b §.si verò. Nouell. de hær. ab int. ve.

§. Vulgò quæsitos.

1 *Vulgò quæsiti matri succedunt, non patri.*
2 *Ex concubina nati an & quomodo succedant.*
3.5 *Agnationis tres species.*
4 *Consanguinei, vterini.*

[a] Vulgò quæsitos nullos habere agnatos, manifestum est: cùm agnatio à patre, cognatio à matre sit: hi autem nullum patrem habere intelliguntur. Eâdem ratione inter se quidem possunt videri cõsanguinei esse: [b] quia consanguinitatis ius, species est agnationis. Tantùm ergo cognati sunt sibi, sicut & matri sunt. Itaque omnibus istis ex ea parte competit bonorum possessio, qua proximitatis nomine cognati vocantur.

a *Vulgò quæsitos*] † Vulgò quæsiti, id est, ex meretrice progeniti, tametsi agnati 1
non sint, quia incerto patre nati sunt, cognationem tamen habent: ideo succedunt
matri, & aliis ex sua linea descendentibus, iure Prætorio: patri verò succedere [a] non
possunt, quoniam certum patrem non habent. Nouella Iustiniani lege ex damnata
legibus coniunctione orti, neque patri [b] neque etiam matri succedere possunt. † Ex 2
concubina verò nati non solùm cognatis legitimis, sed etiam patri vnà cum ma-
tre in duabus vnciis [c] succedunt, modò tria interueniant: Primum, quòd nulli filij
legitimi & naturales [d] supersint, licet antiquo iure vnciam etiam illis superstitibus [e]
haberent. Alterum, quòd legitima non supersit [f] vxor: illa enim tametsi ab omnibus
transuersis [g] excludatur, nihilominus ex concubina natos, licet transuersalibus po-
tiores, impedit. Tertium, quòd concubina in domo patris [h] maneat, eiúsq; sit certus
erga concubinam affectus: protestatione habita, quod illam ceu concubinam diligit.
alioqui iure vxor præsumeretur [i].

b *Quia consanguinitatis*] † Habet enim *agnatio* suos gradus, & veluti species, puta 3
suitatem, consanguinitatem, & agnationem specificam siue *simplicem*. Prima siquidem
agnationis species liberorum est, qui sui hæredes sunt patrifamiliàs defuncto. Etenim
proximus agnatus est patri [k] filius: & eam speciem vulgò *suitatem* dicunt. Altera est
eorum, qui consanguinei propriè nominantur, nempe fratrum. † Consanguinei enim 4
dicuntur fratres [l], quod inter se sanguine sint connexi, & ex eodem patre nati: nam si
sint ex eadem tantùm matre, appellantur [m] vterini. sicque *consanguinitatem* agna-
tionis speciem esse Imp. hîc ait. † Tertia est reliquorum agnatorum, quomodo pa- 5
truus fratris filio, & inuicem is illi agnatus est; & hæc *agnatio specifica*, siue *simplex*
dicitur.

a l.2. l.si spurius. vnde cog.
b s.fin. Nouel. quib. mod. nat. effic. leg.
c Auth. licet. C. de natur. lib.
d s. consideremus. Nouell. de tri. & semi.
e l. matre. C. de natur. lib.
f s. si quis autem defunctus. Nouell. quib. mod. nat. effic. sui.
g l.1. in princ. si tab. test. nul. ext.
h d. s. si quis autem.
i l. 3. de concub.
k l. filius, de suis & leg.
l l.2. s. agnatio de suis & leg.
m Nouell. de consang. & vteri. fra.

§. Hoc loco.

1. 3 *Agnati vsque ad decimum, cognati vsque ad sextum gradum hoc iure succedunt: & quæ sit ratio differentia.*
2. *Descendentes à sobrino sobrináve defuncti etiam septimo gradu succedunt.*
4 *Contrahentibus incestas nuptias an succedatur.*
5 *Agnati patroni ad quintum tantum gradum succedunt.*
6 *In feudis agnati vsque ad 7. gradum succedunt: fallit tamen quandoque.*
7 *Hodie & agnati & cognati vsque ad decimum gradum admittuntur.*
8 *Post decimum gradum maritus & vxor succedunt.*
9 *His deficientibus, Fiscus ad successionem vocatur.*
10 *Proximitatis significatio.*

[a] Hoc loco & illud necessariò admonendi sumus, agnationis quidem iure admitti aliquem ad hæreditatem, & si [b] decimo gradu sit: siue de lege XII. tab. quæramus, siue de edicto, quo Prætor legitimis hæredibus daturum se bonorum possessionẽ pollicetur. Proximitatis verò [c] nomine

iis

iis solis Prætor bonorum possessionem promittit, qui vsque ad sextum gradum cognationis sunt,& ex septimo, à sobrino sobrináque nato natæve.

a *Hoc loco*] Hic §.communis est ad hunc,& precedentem titulum,& in compendio
1 dicit : † Agnatos qui per masculum nos contingunt vsque ad decimum gradum:cognatos verò, id est per fœmininã lineam coniunctos vsque ad sextum tantùm suc-
2 cedere:† nisi quis esset ex descendentibus à sobrino sobrináve defuncti.Is enim etiã septimo gradu constitutus : quia quodammodo propinquior est , hoc iure admittitur:& facilius etiam, maioríque fauore succeditur in linea transuersa in gradus in-
3 feriores,quàm [a] superiores.† Ratio autem differentiæ,quare agnatus remotior,quã cognatus admittatur,est illa:quoniam cognatorum iura naturalia [b] sunt:Natura autem neminem vltra septimum gradum viuere [c] permittit. Iura verò agnatorum ciuilia [d] sunt,vnde à iure ciuili in infinitum protendi potuerunt : quemadmodum &
4 ab eodem iure in certis quibusdam casibus coarctantur.†Primum enim contrahentibus incestas nuptias olim non succedebatur vltra tertium [e] gradum: hodie ex No-
5 uella [f] Iustiniani soli ex alio legitimo matrimonio filij iis succedunt. † Deinde agnati patroni vsque ad quintum duntaxat gradum vocantur ad eius [g] successionẽ. Alius est casus , in quo non solum cognati, sed nec agnati, vltra quintum gradum succedunt: videlicet,qui militis criminis alicuius militaris damnato proximos se es-
6 se [h] affirmant. † In feudo denique agnati vsque ad septimum tantum gradum [i] vocantur:nisi feudi iurisdictio [k] esset,aut illustris alicuius,puta comitis successio [l],aut tale feudum , quod ab acquirente non statim ad agnatos transuersos deuoluitur, sed ad rectos:ab his enim ad transuersos in perpetuum admitti [m] solet. Et hoc modo intelligenda est quorundam [n] sententia, existimantium in infinitum agnatos in feudi successione admittendos.

b *Decimo gradu*] Licet cognati ad sextum vsque gradum duntaxat admittantur,vt
7 mox subiicit:† hodie tamen quia inter agnatos & cognatos sublata est differentia, [o] omnes tam agnati quàm cognati vsque ad decimum gradum hæredes esse [p] poterunt:eoque iure vtimur. Quod in cognatis verùm esse [q] Salicetus credidit,si illi non beneficio Prætoris antiquo , sed Nouella iuris ciuilis constitutione succedere vellent:alioqui sibi imputare debent,quòd veterem viam [r] eligere maluerunt. Hoc tamen Alexander non probat,inquiens,*quocunque modo succedatur,sublatam esse agnationis* [s] *differentiam.* Sed respondet Decius (qui Salicetum sequitur) quòd cùm fauore agnatorum sublata sit agnationis differentia,quocunque modo succedatur, i. siue ab intestato,siue ex testam. hoc ita accipiendum est, si cognati huiusmodi beneficio vti velint,vel quia iure ciuili succedant, vel iure Prætorio per *vnde legitimi:* nam hanc bonorum possessionem tantum habent , qui à iure ciuili vocantur. Quòd si bonorum possessionem *vnde cognati* agnoscant, sibi imputare debẽt, quod veterem viam [t] eligunt. Hæc Decius:quod ego cum Lorioto [u] ita demum recipio, si appareat illos aliis iuribus sibi competentibus renunciasse : possunt enim beneficio pro se introducto [x] renunciare,sed ex eo,quod bonorum possessionem *Vnde cognati* intendunt [y] , non statim coniicere debemus,eos ciuili beneficio renunciare
8 voluisse:& idcirco in casu dubio Alexandrum potius sequerer.† Porrò ad propositũ redeũdo,vltra decimũ gradũ trãsuersi, siue ex latere cõiũcti cuiuscunque qualitatis fuerint,non vocantur : sed post hunc gradum maritus& vxor iure Prætorio sibi inuicem [z] succedunt,fisco excluso:imò etiam Ecclesia si clerici sit [a] vxor. Hodie verò si matrimonium sit absque dote, & altera coniugum præmoriens locuples sit, alter superstes pauper,hic vna cum liberis communibus,aut alterius matrimonij in quar-
9 tam partem,si tres aut pauciores,vel pro virili,si plures sint [b],admittitur.†Post hanc verò mariti & vxoris successionem si neuter superstes fuerit,Fiscus bona ceu vacantia [c] occupat , nisi defunctus aut imperialis liberalitatis socius [d] esset , aut alicuius collegij [e] collega, vel peregrinatione [f] moriens.

10 c *Proximitatis*] † Id est , cognationis siue communionis sanguinis per muliebrem sexum contractæ,Interdum tamen *Proximitatis* verbum generaliter pro cognatione & propinquitate sanguinis vsurpatur [g].

e l.1.C.de hær.decur.lib.10. f Auth.omnes peregrin.C.com.de succ. g l.1.& l.item prætor, de suis & legit.l.1.de iur.& fact.ignor.l.capitis,l.spurius,vnde cog.& l.1.C.sec.tab.

a gl.& Dd.hic fac. text. in l. scripto hærede, in.fin.vnde lib.
b §.sed agnationis ℐ.de leg. agna.tut.
c l. non facilè in pr.de grad.
d d.§ sed agnationis , & ibi Theoph.
e l.si quis incest.C. de incest.nup.
f Nouel.de incest. & nefa. nup.
g §.multis ℐ.de success.liber.
h l.2.de veter. & mil. success.
i c.1 §.hoc autẽ.qui feu.da.
k Bal.l.1. c.1. col.p. C.quãd. non pet.par.
l Bal.c.1 §.capitanei de feu. mar.
m c.1.de nat. suc.feu.
n gl.verbi vsq; c.1. de success. feud.
o §.nullam,de hær.ab int.ve.
p glo.hic.
q l.fi.C.de inoff.test.
r arg.l.fin.§.fin autem hoc alsquis in pr.C.de iur.delib.
s d.§. nullum. vers. in qualib.
t d.§.fin autem hoc aliquis.
u l. non facile, in pr.de grad.
x l.pen. C.de pac.
y l nec is,§.1.de acq. hæred.
z l. vnica, in prin. si tab.test. nul. ext.
a l.si quis presbyter,C.de epi. & cle.
b Dd.in l.1 §.fi. C. de vidua toll.
c l.1.§.vacantia C.de bo.vacan. lib.10.
d l.1.C.si imp. lib.12.

De Gradibus cognationum. Tit. VI.

1 *Cognationis gradus nosse Iurisconsultum oportet.*
2 *Hodie in contrahendis matrimoniis iuri Canonico stamus.*
3 *De generali cognatione hoc titulo agitur.*
4 *Gradus quid sit.*
5 *Linea quid: & ut à gradu differat.*
6 *In cognatione tres esse lineas.*

a §. fi. J. eod.
b l. Iurisconsultus de gradib.
c d. l. Iurisconsultus. in princ.
d Bald. in l. ult. C de succes. edi.
e tot. titul. de nupt.
f d. l. Iurisconsultus. §. 1.
g ead. l. §. grad. ñ ibidem. §. secundo. vers. sed hic.
i gl. verbi generata. §. hactenus.
k d. §. hactenus.
l gl. verbi deinde. in arb. consang.
m gl. d. verb. deinde.
n l. stemmata. de gradib.
o l. 1. in pr. de gradi.

Quoniam superioribus titulis frequens incidit mentio, de gradibus cognationum, secundum quos hæ personæ agnatæ vel cognatæ illis in successione præferri solent: ideo necessarium duxit Imp. speciali hoc titulo huiuscemodi gradus & ordinem exponere, totámque rem oculis etiam [a] subiicere, vt sic vel ex facti ostensione melius cognosceretur. † Est autem omnino necesse futuro Iurisconsulto (vt & Paulus [b] 1
scribit) nosse cognatorum gradus: tum propter hæreditates & tutelas, quæ ad proximum quemque agnatum legibus deferri consueuerunt: tum propter bonorum possessiones agnoscendas. nam & ipse Prætor proximiori cuique cognato bonorũ pos- 2
sessionem concedit: tum etiam propter legem publicorum iudiciorum, qua contra adfines & agnatos inuiti testimonium dicere non [c] cogimur, sed nec plerunque volentes possumus. Sed & in legibus municipalibus interpretandis hæc ciuilis graduũ dinumeratio obseruari [d] consueuit. Est & alia sanè grauissima & necessaria horum graduum cognoscendorum causa, nempe propter totam rationem nuptiarum. Nam & eam Iustinianus suprà [e] descripsit ex graduum dinumeratione. † Quanquam ho- 3
die in contrahendis matrimoniis hanc iuris ciuilis graduum computationem non respiciamus, sed ea in re velut Spirituali iure stemus Pontificio. † Porrò *cognationis* 4
nomen generali significatione hoc loci accipitur, prout *agnationem* & *cognationem* in specie sumtam [f] complectitur. éstque nihil aliud, quàm cohærentia quædam personarum, quæ per generationem contracta ex eodem sanguine constat, cuius communione altera alteri coniuncta est † *Gradus* verò metaphoricôs hic dicitur, ducta 5
similitudine à scalis, vel locis procliuibus, quos ita ingredimur, vt à proximo in proximum, id est, in eum, qui quasi ex eo nascitur [g], transeamus. atque ita rectè describi potest, *quòd sit de proximo in proximum transitus, & quot sunt transitus, modò remotiores* [h] *sint, & non æquè* [i] *propinqui, tot erunt* [k] *gradus.* Hæc certè descriptio longè melior est ea, quam Ioannes Andr. [l] tradidit, qui gradum dicebat esse distantium personarum habitudinem, qua cognoscitur, quota distantia differant personæ inter se: siquidem ex ipso gradu distantiam non cognoscimus, sed ex ipsa dinumeratione. † Sed nec lineam rectè definiuisse videtur idem Ioannes [m] Andr. dum voluit, quòd 6
linea esset personarum collectio ab eodem stipite descendentium, gradus cõtinens, & numeros distinguens: quorum linea non numeros, sed cognationes [n] distinguit. Definiri ergo *linea* ita potest, vt sit limes, quo stemmata, id est, ordines cognationum [o] dignoscuntur. Et sic *cognatio*, est tota ipsa proximitas: *linea*, est proximitatum separatio: *gradus* verò, est de vno proximo in alium transitus. † Nam in cognatione sunt tres lineæ, superior, inferior, & quæ ex transuerso vel a latere est: Hinc Ouid. 11. Metamorph. ---*Nostri quoque sanguinis auctor Iuppiter est, totidémque gradus distamus ab illo.* in qualibet verò linea plures sunt gradus: vt suo loco videbimus.

Princip. tit.

1 *Transuersa cognatio habet ascendentes & descendentes.*
2 *Parentis appellatio: & qui dicantur maiores.*
3 *Maiores qui sint.*
4 *Liberorum appellatio.*
5 *Cur primus gradus non sit in linea transuersa.*

HOc loco necessarium est exponere, quemadmodum gradus cognationis numerentur. Quare in primis admonendi sumus, cognationem aliam supra numerari, aliam infrà, aliam [a] ex transuerso quæ etiam à latere dicitur. Superior cognatio est [b] parentũ, inferior [c] liberorum,

ex transuerso fratrum sororúmve, & eorum, qui quæve ex his generantur: & conuenienter patrui, amitæ, auunculi, [d] materteræ. Et superior quidem & inferior cognatio à primo gradu incipit: at ea quæ ex transuerso numerantur, [e] à secundo.

1 a *Ex transuerso*] †Hæc autem *transuersa cognatio* rursus alios habet ascendentes:
vt patruos: alios descendentes, vt fratrum filios: id quod huius cognationis exempla,
quæ postea subiiciuntur, manifestè docent. Neque verò id parui est momenti, siue
de nuptiis agamus, siue etiam de successionibus, vt Balduinus hic eleganter expli-
cat.
2 b *Parentum*] † Parentum autem appellatione omnes ascendentes vtriusque sexus
3 veniunt vsque ad [a] tritauum: vlteriores verò, qui non habent speciale nomen, †*Ma-
iores* [b] appellantur, quoties scilicet de gradibus inter cognatos numerandis quæstio
est. Alioqui & maiorum appellatione: & parentum, omnes superiores benigna inter-
pretatione [c] continentur. Hincque meritò Alciatus [d] Vallam reprehendit, qui in
horum verborúm significatione a Iureconsulto Paulo [e] discrepat.
4 c *Liberorum*] † *Liberi* in tractatu præsenti dicuntur omnes descendentes vsque ad
trinepotem: nam qui sunt vltra hos, posteriores [f] nominantur. Alioqui verò gene-
rali liberorum appellatione, & qui post trinepotes sunt, continentur in [g] infinitum.
Nec refert, sintne in potestate, an sui [h] iuris: sintne masculi, an [i] fœminæ.
d *Matertera*] Necnon horum omnium [k] liberi.
e *A secundo*] Quia parentis persona, per quam transuersalis coniungitur prior nu-
5 meratur. † In superiori ergo & inferiori linea cognationis primus gradus est: trans-
uersa verò linea gradum primum non habet, sed à secundo initium sumit. Sed cur
tam variè? quoniam [l] in superiori cognatione siue linea parentes sunt, ex quib. trãs-
uersa cognatio, & is, de cuius cognatione quæritur, descendunt: vt frater, & Petru-
cius (sic enim cum nostratibus exempli gratia vocamus eum, de cuius successione,
tutela, crimine, vel matrimonio quæritur) ex patre vel matre descendunt: patruus, &
idem Petrucius ex auo, &c. Cùm ergo Petrucius cum fratre, & ex eo descendentibus
confertur, pater primo gradu, frater secundo, filius fratris tertio numeratur: nimirũ
tres generationes in his personis obseruantes, gradus totidem dicimus. Nam Petru-
cius in gradu ad seipsum non est, vt nec sibi cognatus dici potest, sed eius cognatio
gradatim numeratur. Qua ratione si cum patruo, & ex eo progenitis Petrucius con-
feratur, pater in primo gradu, auus in secundo erit, ex quo cum patruo, velut ex stir-
pe Petrucius descendit: vt nec in hac computatione quidem primus gradus à latere
sit, sed tertius, & deinceps. Et hæc quidem iure ciuili obtinent: lege autem Pontifi-
cia fratres in primo gradu constituuntur [m], ita vt initium ab eo primo gradu trans-
uersa cognatio habeat.

a l. appellatione parentis, de verb. sign.
b l. Iurisconsultus, §. parentes, de grad.
c l. 4. §. parẽtes, de in ius voc.
d li. 4. de verb. sig.
e Valla lib. 6. Elegant.
f d. §. parentes.
g l. liberorũ, de verb. sign.
h l. 4. §. in adoptione de grad.
i l. cognoscere, §. liberorum, de verb. sign.
k d. l. Iurisconsultus, §. sunt & ex laterib.
l ita Eguina. hîc.
m c. ad sedem, vers. fratres itaque, 35. quæst. 5. rationes. ĩ. subiiciam ad fi. huius tit. in explicatione arboris.

§. Primo gradu.

1 *An patris aut matris appellatione auus vel auia contineatur.*
2 *Etsi plures sint filij, numerum non augent.*
3 *In inquirenda cognatione semper aliquem hypotheticum constituendum esse.*

[a] Primo gradu est suprà, pater, mater: infrà, [b] filius, filia.

a *Primo gradu*] Iustinianus hic primo gradu cognationis quatuor personas nomine
1 differentes cum Paulo [a] recenset. † Et hîc argumentum est, appellatione *patris* aut
matris non contineri auum vel auiam, cùm vnus sit in primo gradu, alius in [b] secũ-
do. Vnde pater, non auus filiam in adulterio deprehensam occidere [c] potest. Et hæc
potissimùm vera sunt, quãdo ab homine verbum (*patris*) esset prolatum. Idem etiam
si à lege, sed in materia [d] odiosa, in qua scilicet iuri alterius [e] derogaretur. In causa
verò fauorabili ex interpretatione, *pater* auum [f] continet.
2 b *Filius, filia*] †Qui tamen & plures esse [g] possunt: & illi tamen numerum non au-
3 gent, cùm inter se non [h] differant.† Porrò hic meminisse oportet, semper intelligẽ-
dum esse aliquem hypotheticum, id est, tertiam personam, cuius de cognatione quæ-
ratur, vt habeamus, quò referantur omnia. Esse itaq; hoc loco inter patrẽ & filium

a in l. fin. de grad.
b vt hîc & §. seq.
c l. patri cum l. seq. ad l. Cor. de adul.
d Bar. l. liberorum, in fin. de verb. sign.
e Bal. l. quicquid. C. de bon. mater.
f l. iusta, de verb. sign. ibi Alciat.
g l. Iurisconsultus, §. primo, de grad.
h d. l. fi. §. primo gradu.

veluti medium collocatum hypotheticum, quem vulgò (vt suprà dixi) Petruciū nominant: cuius respectu pater hic primo gradu suprà, filius primo infrà esse [i] dicitur.

i Baldui. & Eguin. Baro. hîc. Theoph. §. de leg. ag. suc. Bar. in l. fi. §. aliquoties, de grad.

§. Secundo gradu.

1.2 *Fratris appellatione an soror veniat, vel contrà.*
3 *Fratrum tres species.*

[a] Secundo gradu suprà, auus, auia: infrà, nepos, neptis: [b] ex transuerso, [c] frater, soror.

a *Secundo*] Secundo cognationis gradu duodecim personas contineri, Paulus [a] scribit: duplicatis scilicet hic nominatis personis. Duo enim aui sunt, & duæ auiæ, à patre scilicet & matre: nepos item ac neptis tam ex filio quàm ex filia: denique frater & soror tam ex patre, quàm ex matre.

a d. l. vlt. §. secundo grad.

b *Ex transuerso*] Hoc enim secundo gradu (vt suprà [b] diximus) incipit eorum, qui à latere sunt, computatio: quoniam transuersa linea iure ciuili primum gradum non habet.

b §. eod. in princ.

c *Frater, soror*) † Hinc colligendum videtur, appellatione *fratris* sororem non venire, & maximè ex significationis [c] proprietate: si tamen eadem ratio subest, fratris appellatione soror [d] continebitur. † Econtrà verò appellatione *sororis* frater nūquam includitur, etiamsi eadem esset ratio: quoniam fœmininum masculinum nunquam [e] concipit. Si tamen ob maiorem frequentiam fœmina nominata sit [f], adhuc masculus comprehenderetur. † Porrò fratrem hic per vtrunque parentem accipere oportet, id est, aut per matrem tantùm, qui vterinus, aut per patrem, qui consanguineus dicitur, aut per vtrunque: sed hic numerum graduum non auget, quod nihil differat ab eo, qui eundem patrem habet tantùm, nisi quòd is eosdem cognatos tam paternos quàm maternos habet, quod Paulus [g] latius declarat. 1 2 3

c Alciat. l. 1. de verb. sig. l. si ita scriptum in pr. leg. 1.
d l. tres fratres, de pac.
e l. veteribus, ibi Dd. de pac.
f Deci. l. 2. nu. 522. de reg. iur.
g d. l. fin. §. secundo gradu.

§. Tertio gradu.

1 *Tertius gradus quot personas contineat.*
2 *Auunculus vnde appelletur.*
3 *Θεῖος promiscuè & auunculum & patruum significat.*
4 *Amita vnde dicta.*

[a] Tertio gradu suprà, proauus, proauia: infrà, pronepos, proneptis: ex transuerso, fratris sororísque filius, filia: & conuenienter patruus, amita, auunculus, matertera. Patruus est frater patris, qui Græcè πατράδελφος appellatur. Auūculus [b] est frater matris, qui Græcè μητράδελφος dicitur: & [c] vterque promiscuè θεῖος appellatur. Amita est [d] patris soror, quæ πατραδέλφη appellatur. Matertera verò matris soror, quæ Græcè μητραδέλφη dicitur: & vtraque promiscuè θεία appellatur.

a *Tertio*) † In hoc tertio gradu triginta duæ sunt personæ, sedecim recti, totidem transuersi. Sunt enim suprà, proaui quatuor, pater aui paterni, pater auiæ paternæ, pater aui materni, pater auiæ maternæ: tot sunt proauiæ. Infrà, pronepotes sunt quatuor, filius agnati nepotis, filius agnatæ neptis, filius cognati nepotis, filius cognatæ neptis: tot sunt pronepțes. Ex transuerso, filij & filiæ fratris & sororis sunt octo: natus & nata ex consanguineo, natus & nata ex consanguinea, natus & nata ex vterino, natus & nata ex vterina. Duo sunt patrui, fratris frater consanguineus aut vterinus: duæ amitæ, patris soror consanguinea, & soror vterina: duo auunculi, matris frater consanguineus, & frater vterinus: duæ materteræ, matris soror consanguinea, & soror [a] vterina. 1

a l. fin. §. tertio gradu, de grad.

b *Auunculus*) † Traxit autem appellationem ab eo, quòd æquè tertius à me, vt auus est, sed non eiusdem iuris: ideoque vocabuli facta est deminutio: siue *auunculus* appellatur, quòd aui locum obtineat, & proximitate tueatur sororis filium. 2

c Vterque

3 c *Vterque promisc. θεῖος*] †Sic ergo cùm simpliciter hæc vocula (θεῖος) [b] ponitur, promiscuè intelligi potest, vel de auunculo, vel patruo. Itaque Græci, vt hanc tollãt dubitationem, aliquam notam solent addere: vt apud Aeschinem in quadam ad Ctesiphontem epistola est: *ὁ ἐκ μητρὸς θεῖος* vt significetur auunculus. Apud Lucianũ in Somnio itidem est, *ὁ πρὸς μητρὸς θεῖος*. Vtitur etiam hac vocula sæpenumero Iustinianus in sua Nouella [c] constitutione.

4 d *Amita est patr.*] †Quia similiter tertia à me sit, atque auia: videri potest dicta ab eo, quòd ab antiquioribus *Auita* sit vocitata. Siue *Amita* dicta est, quia à patre meo amata est: nam plus sorores à fratribus, quàm fratres diligi solent, videlicet propter dissimilitudinem personarum, quæ ideò minus habent dissensionis, quo minus æmulationis.

b vt in l. cùm quis, s. codicillis, de leg.
c Nouell. de hær. ab inte. veni.

§. Quarto gradu.

1. *In quarto gradu 80. personas contineri.*
2. *An appellatione patrui, patruus magnus veniat.*
3. 5 *Consobrini appellatio ambigua.*
4. *Patrueles, Amitini qui dicantur.*
6. *Restitutus Paulus in l. vlt. §. quarto. vers. fratris. de grad.*

[a] Quarto gradu suprà abauus, abauia: infrà, abnepos, abneptis: ex transuerso, fratris sororísque nepos, neptis: & conuenienter [b] patruus magnus, amita magna, id est, aut frater & soror: item auunculus magnus & matertera magna, id est, auiæ frater & soror: consobrinus, consobrina, id est, qui quæve ex fratribus progenerantur aut sororibus. [c] Sed quidam rectè consobrinos eos propriè dici putant, qui ex duabus sororibus progenerantur: quasi cõsororinos. Eos verò qui ex duobus fratribus progenerantur, propriè fratres patrueles vocari. Si autem ex duobus fratribus filiæ nascuntur, sorores patrueles appellari. At eos qui ex fratre & sorore progenerantur, amitinos propriè dici putant. [d] Amitæ tuæ filij consobrinum te appellant: tu illos amitinos.

a l. Iurisconsul. tus, s. quarto.
b d. Iurisconsultus, vers. patruus.
c d. l. vers. amita. cum duobus seq.
d ead. l. vers. eod. & vers. fratris.
e quorum opinionem confutat Lorio. d. l. Iurisconsul. s. quarto.

1 a *Quarto*] † In quarto gradu octoginta personæ numerantur: nempe trigintaduæ recti [a], vtriusque aui fratres quatuor, qui patrui magni: & tot sorores, quæ amitæ magnæ: vtriusque auiæ quatuor fratres, qui auunculi magni [b]: & totidem sorores, quæ materteræ magnæ [c] dicuntur. Consobrini sedecim, item sedecim fratris atque sororis nepotes & neptes [d].

2 b *Patruus magnus*] †Dubitari solet, an *patrui* appellatione veniat patruus magnus? quod plerique censuerunt [e]. Sed magis est, ex propria verbi significatione non venire, sed tantùm per interpretationem [f]: quoniam vbi nomen cum adiuncto profertur, puta patruus magnus, dictio illa adiecta (*magnus*) improprietatem [g] notat: quẽadmodum & graduum diuersitas: nam patruus in tertio gradu est, patruus magnus est in [h] quarto. Adde, verba pleruncue in priori significatu accipi, non in posteriore [i]: vnde patruus cum filiis fratris in stirpes succedit, non patruus [k] magnus.

3 c *Sed quidam*] † *Consobrini* appellatio prorsus ambigua est. Nam propriè *consobrini* inter se dicuntur, qui ex duabus sororibus nati sunt: abusiuè verò etiam qui ex [l] fratribus, † licet hi verius patrueles dicantur, item qui ex fratre & sorore, quos *Amitinos* dicimus propriè, sicut alibi [m] annotaui. † Consobrinos etiam Paulus appellauit, qui in sexto gradu sunt, qui *sobrini* [illegible] priè [n] vocantur. Theophilus *consobrinos Maiores* eos appellat, & interdum abs[illegible] [o] consobrinos. † Loriotus [p] tamen Paulum mendosum esse suspicatur, dum dici[illegible] *nepotes consobrinos esse*: & idcirco le-

f l. iusta, de verb. sign.
g Bar. l. Lucius, s. quæsitum, de leg. 1.
h s. tertio, C. eo. & hic.
i l. qui liberis, s. hæc verba, de vulg.
k s reliquum, Nouel. de hær. ab int.
l vt hic.
m s. sunt autẽ, Inst. de legit. agnat. success.
n l. fi. s. quarto. de grad.
o s. fi. Inst. de success. cogn.
p d. s. quarto, vers. fratris.

gendum putat, *fratrum nepotes inter se sobrini sunt:* nam tales nepotes sunt duorum consobrinorum filij,& per consequens inter se q sobrini.

q d.l.fin. § septimo. vers.his personis.

§. Quinto.

1 *In Quinto gradu sunt 192. personæ.* 3 *Sobrini qui dicantur.*
2 *Propius sobrino quis.*

a Quinto gradu suprà atauus, atauia: infrà, atnepos, atneptis: ex transuerso, fratris sororísque pronepos, proneptis: & conuenienter propatruus, proamita, id est, proaui frater & soror, & proauunculus, & promatertera, id est proauiæ frater & soror. Item fratris patruelis vel sororis patruelis, consobrini & consobrinæ, amitini & amitinæ filius, filia: b propius sobrino, propius sobrinæ, hi sunt patrui magni, amitæ magnæ, auunculi magni, materteræ magnæ filius, filia.

a d.l.vlt § quinto grad.
b d.§. quinto. vers. patruus, cũ trib. seq.
c ibi vers. patrui nepos.
d ibi vers. fratris pronepos.
e Ita rectè declarat Baro hîc.

1 a *Quinto*] † Tametsi hoc quinto gradu a Holoandri lectione centum octoginta quatuor duntaxat personæ reperiantur: attamen ex ipsa dinumeratione centum & nonagintaduas esse constat. Numerantur enim trigintaduo ataui & atauiæ: tot atnepotes & atneptes: tot propatrui, proamitæ, proauunculi, promaterteræ: tot propiores sobrino b sobrinæque: tot consobrinorum consobrinarúmque filij & c filiæ: tot fratris & sororis pronepotes & d proneptes.

2 b *Propius sobrino*] † Propius sobrino ad Petrucium relatus, id est, eum de cuius cognatione quæritur, consobrinus patris est: huius filius sobrinus est eidem Petrucio.

3 † Sunt enim *sobrini*, qui ex consobrinis vel patruelibus progeniti sunt: vnde apparet, cur propior sobrino dicatur: cùm ex eo sobrinus nascatur, & vno gradu propior sit, in linea patrui & auunculi e magni.

§. Sexto.

1 *In sexto gradu sunt 448. personæ.* 3 *Restituta huius §. lectio.*
2 *Tritauus vnde sic dictus.* 4 *Septimus gradus quot personas cõtineat.*

a Sexto gradu sunt, suprà b tritauus, tritauia: infrà, trinepos, trineptis: ex transuerso fratris sororísque abnepos abneptis: & conuenienter abpatruus, abamita, id est, abaui frater & soror. Item propatrui proamitæ, proauunculi promaterteræ filius, filia. c Item propius sobrino sobrináue filius, filia, sobrini sobrinæve, id est, qui quęve ex fratribus vel sororibus patruelibus vel consobrinis vel amitinis progenerantur.

a l.vlt.§.sexto de grad.
b ibi vers. trinepos.
c ead l.vers.patruus cũ trib. seq.
d Vers. patrui maioris, in ead. leg.
e ibid.vers.patrui magni.
f Vers. patrui pronepos.
g Vers fratris sororísque.
h L.2.Emend. c.5.

1 a *Sexto*] † In sexto gradu personæ continentur quadringentæ quadraginta octo, iuxta Pauli a dinumerationem: nempe tritaui & tritauiæ sexaginta quatuor: tot trinepotes & b trineptes: tot abpatrui, abamitæ, abauunculi, abmaterteræ c: tot sobrini & d sobrinæ: tot propiorum sobrinorum sobrinarúmque filij & e filiæ: tot consobrinorum consobrinarúmque nepotes & f neptes: tot fratris & sororis abnepotes & g abneptes.

2 b *Tritauus*] † Tritauus dicitur, quasi tertij aui auus: nam auus est abaui, qui patris tertius auus est: sicut trinepos tertij nepotis, nimirum abnepotis nepos.

3 c *Item propius sobrino*] † In vulgatis exemplaribus ita legitur: *Item propiùs sobrino sobrináve filius filia, item sobrini sobrinæve, id est, qui quæve ex fratribus vel sororib. patruelibus vel consobrinis vel amitinis progenerantur:* Antonius Augustinus, quem & ego aliquando hic secutus sum, hæc verba: *Item proprius sobrino sobrináve filius filia,* prorsus hic expungenda esse, neque in hanc classem referendos filios propius sobrino, h opinatur, ac fatetur quidem debuisse Iustinianum consobrinorũ nepotes

enumerare,

enumerare, quod & Caius fecerat: sed hos non esse filios propioris sobrino. Quia verò propioris sobrino filij sunt, ipso Ant. Augustino teste, qui propriè *sobrini* appellantur: hoc est, qui quæve ex duobus consobrinis procreantur: ideò relinqui ea verba possunt, quæ Ant. Augustinus tolli voluit, & tantùm vocula, *Item*, è medio huius versiculi tollenda erit, vt intelligatur de iisdem personis totum hunc versiculum loqui: & non de diuersis personis, nec duos esse distinctos versiculos, quod necessariò accidit, relicta vocula *item*, sed vnum tantùm esse versiculum, cuius media & postrema verba, prima explicant, nimirum, quòd propius sobrino sobrinæve filius filia, sexto gradu sint, propriéque sobrini sobrinæ mihi dicantur, quod ego & illi simus filij duorum consobrinorum: propior enim sobrinus qui est mihi, is patri meo consobrinus est: duorum autem fratrum patruelium vel amitinorum vel consobrinorum filij filiæ propriè sobrini sobrinæ vocantur, vt iam dictum est. Quod autem ait Ant. Augustinus consobrinorum nepotes hìc referri debuisse, id de vno consobrino, & alterius consobrini nepotibus exaudiendum est: nam duorum consobrinorum nepotes sibi inuicem octauo, non sexto gradu coniuncti sunt; atque ita cautè consobrini nepotem neptem sexto gradu esse I.C. Caius dixit, nequaquam verò duorum consobrinorum nepotes neptésve [*].
4 † Iulius Paulus etiam septimum gradum subiungit, in eo mille viginti quatuor personas reperiri [i] docens, si quis exactè numeret. Sed de rectis curandum non est, cùm natura ad illos vsque viuere non [k] patiatur: ex transuersis verò omnes [l] cognati, nulli agnati, præter ex sobrino & sobrina natum considerabantur [m]. Hodie verò sublato agnitionis & cognationis [n] discrimine, omnes ad decimum vsque gradum [o] admittuntur.

* l. 3. §. item fratrũ. de grad. consang. & affinit Dethard. Horstius in suis notis ad hunc textum.
i d. l. vlt. §. septimo.
k l. 4. in princ. de grad.
l §. fi. ĩ. de success. cog.
m l. 1. §. hæc autem. vnde cog.
n Nouell. de hære. ab intest. ve. §. nullam.
o d. §. fin.

§. Hactenus.

1 *Regula, semper generata persona gradum adijcit, quomodo accipienda.*
2. 3 *Gradus quomodo numerandi sint in inferiori & superiori linea: quomodo item in transuersa.*
4. 5 *Ius Canonicum ex latere aliter gradus numerat, quàm ius ciuile.*

Hactenus ostendisse sufficiat, quemadmodum gradus cognationis numerentur. Namq; ex his palàm est intelligere, quemadmodum vlteriores quoq; numerare debeamus: [a] quippe semper generata persona gradum adiicit, vt longè facilius sit respõdere, quanto quisq; gradu sit, quàm propria cognationis appellatione quenquam denotare.

1 a *Quippe semper generata*] † Hæc iuris ciuilis regula, *generatam personam semper nouum gradum adiicere*, sic accipienda est, vt singulæ generationes singulos gradus faciant, etsi vna tantùm persona ex proxima quaq; generetur: licet possint in eadem generatione, eodémve gradu plures esse personæ. In dinumeratione ergo graduum
2 ipsas gradatim generationes numerare debemus, † ac primùm quidem hæc, quæ à Paulo [a] traditur diligenter obseruanda est regula. *Quoties quæritur, quoto gradu quæque persona sit, ab eo incipiendum est, de cuius cognatione quæritur.* Quot autem generationibus aliquis ab hoc hypothetico siue Petrucio distat, totidem gradibus di-
3 stare intelligitur. † Eadem computationis ratio est in transuersis gradibus: quia si de his, qui ex transuerso coniuncti sunt, quæratur: Petrucius, vt gradus dinumeret, primùm rectà ascendat ad eam vsque personam, ex qua est communis origo: inde per obliquum deflectat, & in singulis generationibus singulos semper gradus nume-
4 ret. † Porrò ius Pontificium ex transuerso aliter gradus numerat, quòd non de hæreditate & tutela, sed de nuptiis eo iure constituitur. Ei quoniam liberi cum parentibus matrimonium non contrahunt propter reuerentiam, quam eis debent, frater & soror, qui ex eodem parente descendunt, in primo gradu numerantur, nimirum ad parentem, non inter se: horum filius & filia, consobrinus & consobrina in secundo simi-
5 liter ad parentem relati: [b] & deinceps. † Ius ergo ciuile in gradibus computandis omnes cognationis gradus ad hypotheticum siue Petrucium refert, de cuius successione, tutela vel caussa quæritur: ius verò Canonicum, eas personas, de quarum nuptiis quæritur, ad communem parentem, qui caussa est matrimonij impediendi. Ideo enim prohibentur matrimonio, quod remotior à stirpe non distet supra quatuor gra-

a l. Iurisconsultus. §. at quoties, de gra.
b c. ad sedem 35. quæst. 5.

c c. non debet. de consang.

dus: & ideo reuereri debeat ex eadem stirpe proximè c descendentem. His ergo sic prospectis, si de successione defuncti vel tutela pupilli quæratur, defunctum pupillúmve statues loco Petrucij in vulgari figura cognationis: deinde parentes, liberos, agnatos, cognatos tantùm eiusdem, vt quisque tibi nominabitur, per lineas & gradus in eadem linea collocabis: ex tempore responsurus, quis ei proximus d sit. Numeri enim subscripti indicant, quot gradibus quisque distet à Petrucio: vt numeri suprascripti, quot distet gradibus à communi stirpe. illa iuris ciuilis computatio, hæc Pontificij est.

d Ita Egui. Baro hic docet post alios.

§. Agnationis.

1 *Gradus agnatorum & cognatorum eodem ductu inquirendi.*

a Agnationis quoque gradus eodem modo numerantur. b Sed cùm magis veritas oculata fide, quàm per aures animis infigatur: ideo necessarium duximus, post enarrationem graduum eos etiam c præsenti libro inscribi. quatenus possint & auribus & oculorum inspectione adolescentes perfectissimam graduum doctrinam adipisci.

a *Agnationis quoque*] Suprà ad rubricam huius tituli diximus, in eo de gradibus cognationi genericè tractari, prout agnationem & cognationem in specie sumtam comprehendit. † Quo enim ductu agnatorum, id est, eorum qui per virilem sexum 1 nobis coniunguntur, gradus inquiruntur: eodem quoque & cognatorum, qui scilicet à fœminino sexu ducunt originem, inquirendi sunt gradus. Idque Imperator hoc loco sensit, *agnationis quoque gradus eodem modo numerari*, inquiens. Filius itaque emancipatus, qui agnatus non est, perinde in primo gradu collocatur, ac filius in potestate: ac vterinus frater qui tantùm cognatus a est, ita in secundo gradu numeratur b, atque frater consanguineus, qui est agnatus. & sic deinceps.

a l. Iurisconsultus s. cognationis, de grad.
b ead. l. s. secúdo gr. vers. frater.
c In arte Poetica.

b *Sed cùm magis*] Nam, vt inquit c Horatius, *Segnius irritant animos demissa per aurem, Quàm quæ sunt oculis subiecta fidelibus, & quæ Ipse sibi tradit spectator.*---- Et acerrimum esse oculorum sensum ipse quoque Aristoteles docet, magisque incredulæ sunt hominibus aures, quàm oculi, vt Candaules ait in Herodoto. Vnde illud: ----*Certior aure Arbiter est oculus.*-----

c *Præsenti libro inscribi.*] Hæc tamen graduum descriptio iniuria temporum (vt pleraque Romanæ iurisprudentiæ alia) periit: Nos tamen eam subiiciemus, quam Balduinus ex Hotomano suis annotationibus hoc loco inseruit.

De seruili cognatione. Tit. VII.

1 *Hic non esse nouum titulum, sed appendicem tituli proximè præcedentis.*

Balduinus † hanc esse appendicem tituli, *de gradibus cognationum* docet, vt ferè 1 ineptum videatur, nouum hic effingere titulum, *de Seruili cognatione*. Equidem anacephalæosis, quæ infrà a mox subiicitur, satis arguit, hunc titulum nouè à superiore separatum esse. Nam ad finem tituli, *De successione cognatorum*, hæc commodè tractari videntur: nec Theophilus nouam hanc rubricam interseruit, secutus vetusta exemplaria Institutionum, quæ nullum hîc habent nouum titulum. Sed non magnopere refert, cùm præsertim res eadem maneat, vtcunque distinguantur tituli: idcóque vulgarem hanc distinctionem & nos sequi maluimus.

a s. repetitis, I. eod.

In princip. tit.

1 *Seruilis cognatio quid.*
2 *Proximitas genericè & specificè accipitur.*
3 *Proximus quis dicatur.*
4 *Cognatis seruilib. lege antiqua quandoque consulebatur.*
5 *Serui iure ciuili non contrahunt matrimonium, sed contubernium: secus lege Pontificia, & Nouellarum.*
6 *Liberum pro filio, in singulari numero rectè dici.*
7 *Nati ex seruili cognatione non solùm ad parentum successionẽ vocantur, sed etiam frater patrono præfertur.*

Illud.

ILlud incertum est,[a] ad seruiles cognationes illam partem edicti,[b] qua proximitatis nomine bonorũ possessio permittitur,[c] nõ pertinere. nam nec vlla antiqua lege talis cognatio[d] computabatur. Sed[e] nostra cõstitutione, quam pro iure patronatus fecimus (quod ius vsq; ad nostra tempora satis obscurum atque nube plenum & vndique confusum fuerat) & hoc humanitate suggerente concessimus: vt si quis in seruili constitutus[f] consortio,[g] liberum vel liberos habuerit, siue ex libera siue ex seruilis conditionis muliere: vel cõtrà, serua mulier ex libero vel seruo habuerit liberos cuiuscunque sexus: & ad libertatem his peruenientibus ij, qui ex seruili ventre nati sunt, libertatem meruerint, vel dum mulieres liberæ erant, ipsi in seruitute eos habuerint, & postea ad libertatem peruenerint:[h] vt hi omnes ad successionem patris vel matris veniant, patronatus iure in hac parte sopito. Hos enim liberos nõ solùm in suorum parentum successionem,[i] sed etiam alterum in alterius successionem mutuam vocauimus: ex illa lege specialiter eos vocantes, siue soli inueniantur, qui in seruitute nati, & postea manumissi sunt: siue vnà cum aliis, qui post libertatem parentum concepti sunt: siue[k] ex eodem patre, siue ex eadem matre, siue ex aliis nuptiis, ad similitudinem eorum, qui ex iustis nuptiis procreati sunt.

1 a *Ad seruiles cognat.*] † *Seruilem cognationem,* illam sanguinis necessitudinem dicimus, quam filij seruorum erga parentes contraxerunt: cuius vsus aut vis aliqua tum demum esse potest, cùm dissoluta est seruitus. Nam quamdiu quis seruus est, ad ius quod attinet, pro nullo[a] habetur: ideóque nec vlli succedit suo nomine, nec ei à quoquam succeditur. dominis enim suis acquirunt, quicquid[b] acquirunt.

2 b *Quæ proximitatis*] † Id est, cognationis specialiter sumtæ, quæ scilicet per fœmininum sexum[c] existit. aliàs verò *Proximitas* generaliter accipitur pro omni[d] cognatione. cùm enim à prope fiat, *Proximi vox* (inquit[e] Alciatus) *valde generalis est, ita vt vicinus proximus dicatur.* Et quamuis superlatiuum nomen sit, ita vt positiuum præsupponere deberet, & de pluribus[f] prædicari: in vno tamen verum est,
3 † proximúmque eum dicimus, qui solus[g] est: & tam de eo, qui tempore, quo defertur bonorum possessio, proximior est, quàm quo quis intestatus[h] decedit.

c *Non pertinere*] Sic Paulus[i], *Ad leges* (inquit) *seruiles cognationes non pertinent.* Et[k] Vlpianus loquens de bonorum possessione *vnde cognati* ait: *Pertinet hac lex ad cognationes non seruiles: nec enim facilè vlla seruilis videtur esse cognatio.* Excipiuntur tamen leges nuptiarum, ad quas pertinent seruiles cognationes: cùm etiam nuptiis impedimento esse possunt[l], propter naturalia iura[m] sanguinis & affinitatis.[n]

d *Computabatur.*] Iure ergo ciuili nunquam habita fuit ratio seruilis cognatio-
4 nis in[o] succedendo. † nisi interdum per legem Corneliam[p] testamentariam, & ius postliminij, aut ne alterius mora libertati noceret, successio aperta fuerit[q]. Iure tamen gentium serui, sicut bona habere potuerunt, quod in Hebraica Regum historia cap. 9. & cap. 16. probatur: ita etiam dominis sine legitima prole decedentibus succedebant, vt ex libris Geneseos cap. 15. constat. & ideo Corn. Tacitus non multum à liberis apud Germanos differre eos[r] tradidit.

e *Nostra constit.*] Quæ nunc desideratur. Fuit autem constit. noua, quæ Modestini[f] sententiæ derogauit. Neque enim post relatam in Codicem suum huiusmodi

a l. quod attinet, de reg. iur.
b l. cùm ancilla, C. de incest. nupt. l. seruus. C. com. de success.
c l. ad intestati. C. de legit. hær. Alciat. l. proximi, de verb. sig.
d l. cùm alienam, C. de leg. & dixi ĩ. de suc. cognat. verbo. proximitatis.
e d. l. proximi. & l. proximus, eod. tit.
f l. vbi, in prin. de verb. oblig.
g l. 1. §. proximus, vnde cognat.
h l. 2. §. proximum, de suis & legit.
i l. fi. §. nomẽ, in fin. de grad.
k l. 1. §. 1. vnde cognat.
l §. illud, ĩ. de nupt.
m l. iura sanguinis, de reg. iur.
n l. adoptiuus. §. idem tamen. de rit. nupt.
o l. seruus. ibĩ Bal. C. commu. de suc.
p de qua in l. lege Cornelia, de testa. l. lege Cornelia, de vulg. & l. 1. in pr. de suis & legit.
q vt ll. per gl. allegatis in d. l. seruus.
r vide Alciat. l. paterfamiliâs, de verb. sign.
f l. is qui. vnde cog.

s Pa... ...em s credendum est, Modestini sententiam transtulisse in Pandectas: vtcunque a... d... ...guant hoc loco repugnante ... in quo generaliter de constitutis in seruili c...ortio se nouum ius constituisse ait Iustinianus. Eadem constitutio Diocletiani rescripto similiter [u] derogauit.

f *Consortio*] Id est, contubernio: † nam iure ciuili non dicitur matrimonium, siue 5
connubium seruorum, sed contubernium [x]. Hodie verò vtroque & Pontificum [y] & Nouellarum [z] iure nuptiæ etiam inter seruos consistunt: quare & successiones consuetudo paulatim admisit.

g *Liberum*] † Id est, filium: qua voce Iustinianus singulariter etiam suprà [a] vsus est. 6
Et quanquam Iustiniani autoritas, quantum ad rem Latinam attinet, non multum polleat: attamen eandem dictionem Modestinus [b] quoque & Vlpianus [c] vsurpant. addit Laurentius Valla, se eandem apud Quintilianum obseruasse, 1. elegant. 8.

h *Vt hi omne*] Modò is, qui successurus est, liber existat, & cui succedendum fuerit, in libertate mortuus sit: exceptis tamen his, quæ paulo antè de lege Cornelia, & postliminio, déque aliena mora diximus.

i *Sed etiam alterum*] † Id referendum est ad ipsos inter se fratres, ipsius scilicet 7
defuncti liberti filios: vt intelligamus natos ex seruili cognatione non solùm ad successionem parentum vocari, sed etiam fratrem ad successionem fratris, patrono prorsus excluso, siue manumissi sint, siue alteruter ex eis legitimè natus fuerit: quod & hic Theophilus docet. Nec impedit, quòd liberto sine liberis defuncto patronus [d] succedit: quoniam huic iuri nominatim derogauit Iustinianus [e], si frater vel parens manumissus & legitimus sit.

k *Siue ex eodem patre*] Ad hunc locum, quia obscurus est, videatur Theophili paraphrasis, qui eum satis illustrat. Et legendum est, *siue ex aliis: ad similitudinem, &c.* vt optimè legit & interpretatur Theoph. cuius verba subiungi possunt.

u l. ex ... C. de ... ...git
x l. cum ancillis, C. de incest. nupt.
y D... coniug. seruo. Extrà.
z s. si vero Nouel. de nupt. l. fin. C. de agric. & cens. lib. 11.
a s. illud, ... quas per l. nob. acquir.
b l. ius autem, de pact.
c l. nemo prædo, de reg. iur.
d l. liberto, de bon. libert.
e vt hic.

§. Repetitis.

1 *Effectus siue epitome huius §.*
2 *Duæ regulæ in successione intestata obseruandæ.*
3 *Sui hæredes etsi in remotiori gradu sint, cæteris præferuntur.*

[a] Repetitis itaq; omnibus quæ iam tradidimus, apparet, non semper eos, qui parem gradum cognationis obtinēt, pariter vocari: eóque amplius, ne eum quidem qui proximior sit cognatus, semper potiorem esse. Cùm enim prima causa sit suorum hæredum, & eorum hæredum, quos inter suos hæredes enumerauimus: apparet, pronepotem vel abnepotem defuncti potiorem esse, quàm fratrem aut patrem, [b] matrémque defuncti: cùm alioqui pater quidem & mater (vt suprà quoq; tradidimus) primum gradum cognationis obtineant, frater verò secundum, pronepos autem tertio gradu sit cognationis, & abnepos quarto. Nec interest, in potestate morientis fuerit, an non: quòd vel emancipatus, vel ex emancipato, aut ex fœminco sexu propagatus est. Amotis quoque suis hæredibus, & quos inter suos hæredes vocari diximus: agnatus, qui integrum ius habet agnationis, etiamsi longissimo gradu sit, plerunque potior habetur, quàm proximior cognatus. Nam patrui nepos vel pronepos, auunculo, vel materteræ præfertur. Toties igitur dicimus aut potiorem haberi eum qui proximiorem gradum cognationis obtinet, aut pariter vocari

eos,

eos, qui cognati sunt: quoties neque suorum hæredum: quique inter suos hæredes sunt, neque agnationis iure aliquis præferri debeat, secundum ea quæ tradidimus: exceptis fratre & sorore emãcipatis, qui ad successionẽ fratrum vel sororum vocãtur: qui etsi capite deminuti sunt, tamen præferuntur cæteris vlterioris gradus agnatis.

1 a Hic † §. anacephalæosim siue epilogum continet omnium, quæ de successione intestatorum suprà exposita sunt: vt vel hic locus argumento sit, hunc titulum nouè à superiori auulsum esse.

2 † Traduntur autem hic duæ regulæ. Prior est: *Qui sunt in pari gradu, pariter succedunt.* altera: *Prior in gradu, potior est in successione.* Repetunturque vtriusque regulæ fallentiæ siue exceptiones, quas suis locis suprà discussimus.

3 † Sanè sui hæredes siue in pari gradu sint, siue etiam in remotiori, præferuntur tamen ascendentibus, & ex transuerso coniunctis. Item agnati etiam remotiores præferuntur cognatis proximioribus, quod Imp. hic exemplis declarat.

b *Matrémque defuncti*] Quamdiu enim ex linea descendentium aliquis superest, excluduntur Ascendentes [a] & collaterales. a l. 1. & 2. de suis & legit.

De Successione libertorum. Tit. VIII.

1 *Libertus & libertinus an differant.*
2 *Liberti nostri sunt, etiam quos ex fideicommisso manumisimus.*
3 *Successionis vocem hic passiuè accipi.*

Iustinianus post absolutas ingenuorum successiones, occasione seruilis cognationis, quam suprà non aliter admissam docuit, quàm vbi quis ex seruo libertus factus est, de libertorum quoque successione peculiari titulo dicere voluit: propterea quòd

1 variè apud veteres statutum fuit, quemadmodum libertis succederetur. † *Libertum* autem vocamus eum, qui ex manumissione libertatem est consecutus: est enim *libertus*, idem quod *libertinus*, hoc tantùm differentes: quòd *libertus* semper refertur ad eum, cuius est libertus, puta patroni: *Libertinus* verò nomen est absolutum, denotans eum, qui nec seruus, nec liber est. Qua de re plura sub tit. [a] *De libertinis*, suprà diximus, vbi nihil agitur, nisi de conditione, nullo respectu habito ad patronos. a in princ. tit.

2 † Porrò *liberti* hic accipi debent etiam hi, quos ex fideicommisso [b] manumisimus: nam & hi fiunt nostri liberti, non autem defuncti testatoris: licet aduersus eos ingrati actionem [c] non habeamus.

3 † Sed & illud adiiciendum est, *successionem libertorum* hoc loci eam non intelligi, qua liberti succedunt: sed eam potius, qua liberti succedunt: sed eam potius, qua libertis succeditur: sicque successionem in passiua significatione hic accipere oportet.

b l. qui ex causa. C. de bon. quæ lib. l. 1. de bon. poss. cont. tab. lib.
c l. pen. C. de lib. & eo. lib.

Princip. tit.

1 *Lex 12. tab. circa successionem liberti quid sanxerit.*
2 *Patronus liberti filio intestato non succedebat, etiam nullo suo hærede relicto.*
3 *Explicatus locus Ciceronis lib. 1. de Orat.*

NVnc de libertorum bonis videamus. Olim itaque licebat liberto patronum suum [a] impunè testamento præterire. Nam ita demũ [b] lex 12. tab. ad hæreditatem liberti vocabat patronum, si intestatus mortuus esset libertus, [c] hærede suo nullo relicto. Itaque intestato mortuo liberto, si is suum hæredem reliquisset, [d] patrono nihil [e] in bonis eius iuris erat. Et siquidem ex naturalibus liberis aliquem suum hæredem reliquisset, [f] nulla videbitur querela. Si verò adoptiuus filius fuisset, apertè iniquum erat, nihil iuris patrono superesse.

a *Impunè*] Id est, sine ruptione testamenti.

a l.intestato de suis & leg.

a *Lex 12.tab.*] †Huius legis sententiam refert Vlpianus a his verbis: *Intestato liberto mortuo primùm Suis deferri hæreditatem verum est: si hi non fuerint, tunc patrono.* Poterat autem libertus etiam extraneum in testamento hæredem scribere, & patronum impune præterire: quod ideo erat, quoniam lege 12.tabul. hoc modo non repugnabatur, quæ patronum ad liberti successionem tum demum vocabat, si is & intestatus, & nullo hærede suo superstite b decessisset.

b l.is autem, de iur. patron. l. liberto. de bon. liber. & d.l. intestato.

c *Hærede suo*] Siue naturali & legitimo, siue etiam adoptiuo.

d *Patrono nihil*] Quoniam vt in aliorum intestato decedentium, sic & in liberti bonis prima causa est Suorum c hæredum.

c d.l.intestato.

e *In bonis eius*] Scilicet liberti: † multo minus in bonis ipsius filij intestato mortui, 2 etiam nullo suo hærede relicto. Neque enim à libertorum liberis ad patronos vnquam redibat hæreditas. † Et quod Cicero lib. 1. de Oratore scribit, *Claudios apud* 3 *Centumuirale iudicium contendisse, à liberti filio ad sese hæreditatem rediisse:* intelligi debet, id eos fecisse non iure patronatus, sed d gentilitatis: quòd is, de cuius hæreditate quærebatur, non fuisset reuera libertinæ conditionis, sed retinuisset gentilitatem.

d Baldui.hic.

f *Nulla videbatur querela*] Id est, nemo iure queri aut damnare id poterat, quòd naturales liberi patrono in successione præferrentur.

§. Qua de causa.

1.2 *Iure Prætorio quomodo patronus liberto successerit.*

3 *In bonis castrensibus liberti patronus non succedit.*

4 *Libertus si testetur, iure Prætorio tenebatur dimidiam partem patrono relinquere.*

5 *Bonorum possessio contra tab. non datur patrono, nisi adita hæreditate: cùm in filiis sit secus: & qua sit diuersitatis ratio, num 6.*

7 *Si libertus intestatus moriatur sine liberis, patronus in totum succedit.*

a Qua de causa postea b Prætoris edicto hæc iuris iniquitas emendata est: siue enim faciebat testamentũ libertus, iubebatur ita testari, vt patrono partem dimidiam c bonorũ suorum d relinqueret: & si aut nihil aut minus parte dimidia e reliquerat, dabatur patrono f contra tabulas testamenti partis dimidię bonorum possessio. siue intestatus moriebatur, suo hærede relicto filio adoptiuo, g dabatur æquè patrono contra hunc suum hæredem, partis dimidiæ bonorum possessio. Prodesse autem liberto solebant ad excludendum patronum h naturales liberi, non solùm quos in potestate mortis tempore habebat, sed etiã emancipati, & in adoptionem dati: si modò aliqua ex parte scripti hæredes erant, aut præteriti contra tabulas bonorum possessionem ex edicto Prætorio petierant. nam i exhæredati nullo modo repellebant patronum.

a *Qua de causa*] Quatuor diuersa iura recitantur hoc titulo, quomodo patroni libertis successerint. Primum fuit legis 12.tab. de quo in principio huius tituli dixit: † nunc alterum subiicit, ius scilicet Prætorium, quo patronis prospectum fuit tam 1 ex testamento, quàm ab intestato, siquidem relicti non essent legitimi simul & naturales liberi, quod Imp. hic latius prosequitur.

a in l.1. de bon. liber.

b *Prætoris edicto*] Lubet Vlpiani a verba ad huius loci illustrationem adscribere. †*Hoc edictum* (inquit) *à Prætore propositum est honoris, quem liberti patronis exhibere* 2 *debent, moderandi gratia: námque (vt Seruius scripsit) antea soliti fuerunt à libertis durissimas res exigere: scilicet ad remunerandum tam grande beneficium, quod in libertos confertur, cùm ex seruitute ad ciuitatem Romanam perducuntur. Et quidem*

primus

primus Prætor Rutilius edixit, se amplius non daturum patrono, quàm operarum & societatis actionem: videlicet si hoc pepigisset, vt nisi ei obsequium præstaret libertus, in societatem admitteretur patronus. Posteriores Prætores certæ partis bonorum possessionem pollicebantur: videlicet enim imago societatis induxit eiusdem partis præstationem, vt quod viuus solebat societatis nomine præstare, id post mortem præstaret.

c *Bonorum suorum*] Modò non sint [b] castrensia. † Nam patronus contra ea bona liberti, quæ in castris quæsita sunt, omnino non admittebatur ad successionem, tametsi in aliis fuerit [c] secus.

b l. 3. §. patronus, de bon. lib.
c l. si à milite, §. fi. de mil. testa.

4 d *Relinqueret*] Dimidia † ergo portio bonorum liberti relinquenda est patrono, si testari velit: nec refert, quo velit titulo relinquere, siue institutionis, siue legati, siue donationis causa mortis, vel inter viuos donationis, aut quouis [d] alio, quæ omnia complexus est suo responso Vlpianus.

d l. 3. §. si debita, de bon. libert.

e *Reliquerat*] In testamento libertus.

5 f *Contra tabulas*] Ex quibus scilicet hæreditas est adita: † nam ante aditam hæreditatem hæc bonorum possessio *contra tabulas liberti* patrono [e] non datur: licet aliud sit, vbi ea bonorum possessio liberis conceditur: competit enim, siue adita sit hære-
6 ditas, siue non. † Rationem differentiæ ponit Rofredus [f]: quoniam ea bonorum possessio, quæ filiis datur, totum testamentum rescindit: illa verò, quæ patrono præstatur, non rescindit testamentum, nisi pro portione sibi debita: ideóque expectatur aditio. Quòd si ante hæreditatem aditam haberet bonorum possessionem, iam haberet, quod sibi deberetur: de reliquo ergo quid fieret? Potuit Prætor etiam ideo denegasse patrono bonorum possessionem hæreditate necdum adita, quòd fieri possit, vt patronus totum consequatur, nempe scripto hærede non adeunte.

e l. illud, in princ. de bono. poss. cont. tab. l. 3. §. vt patronus, de bon. lib.
f in libell. parte 6. tit. de bo. pos. con. ta. quæ datur filio. in fin. col.

7 g *Dabatur æquè*] † Sed quid si intestatus decessit libertus, nullis penitus relictis liberis naturalibus aut legitimis? Et eo casu patronus ad vniuersum defuncti liberti patrimonium hoc iure [g] vocabatur.

g l. liberto, iuncta glo. de bon. lib.

8 h *Naturales*] Hoc intelligendum de naturalibus & legitimis simul, qui scilicet ex iustis nuptiis sunt procreati: hi enim soli patronum excludebant à successione.

i *Nam exhæredati nullo modo*] Quod ideo est, quoniam qui exhæredatur, quantum
9 ad exhæredantis successionem instar mortui [h] habetur.

h l. 1. §. sed etsi patruus, de coniung. cum emã. lib. de quo tamen vide Bart. in l. pater filiũ. 2. lectura, de inoff. test.

§. Postea verò.

1 *De lege Papia Poppæa: & quæ fuerint eius legis capita: & num. 2. 3. 4. 5.*
6 *Lex Papia Poppæa à quo lata.*
7. 9 *Sestertius quid olim valuerit, quidq; hodie valeat.*
8 *Sestertius vnde dictus, & quomodo pingi solitus fuerit.*
10 *Sestertia in numero plurali quid continuerint.*
11 *Liberti olim locupletissimi fuerunt.*

[a] Postea verò lege Papia adaucta sunt iura patronorum, qui locupletiores libertos habebant. [b] Cautum est enim, vt ex bonis eius [c] qui sestertiûm centum millium patrimonium reliquerat, & pauciores quàm tres liberos habebat, siue is testamento facto, siue intestatus mortuus erat, [d] virilis pars patrono deberetur. Ita cùm vnum quidẽ filium filiámve hæredem reliquerat libertus: perinde pars dimidia debebatur patrono, ac si is sine vllo filio filiáve intestatus decessisset: cùm verò duos duásve hæredes reliquerat, tertia pars debebatur patrono: si tres reliquerat, repellebatur patronus.

1 a *Postea*] † Tertium ius hic attexitur, nempe *lex Papia Poppæa*, cuius vno capite aucta sunt patronis locupletiores libertos habentibus successionis iura: quod hoc
2 loci Imp. refert. Fuerunt enim plura huius legis capita: † veluti, *ne sexagenarius vxorem duceret*, eo quòd generandis filiis ætas illa penitùs inutilis sit visa: quod legis caput primùm Claudius Cæsar (autore Tranquillo) deinde Iustinianus [a] noster abrogarunt: cùm etiam in ætate illa grandæua nonnullos procreasse constet: quemad-

a in l. sanci. C. de nup.

modum Masinissam Numidiæ regem post 86. annos Methimatnum filium, & Cato-
nem Censorinum 80. anno expleto M. Catonem Salonianum Catonis Vticensis auũ,
ex Salonij Clientis sui filia procreasse [b] legimus. † Aliud caput huius legis fuit, *ne* 3
matrimonio misceri posset senatorius sanguis cum [c] *libertino.* Item aliud: *vt quod vir*
vxori, vel vxor viro legasset, non existentibus liberis, eius decima pars fisco [d] *addiceretur:*
sed hoc postea Honorij & Theodosij Impp. [e] constitutione antiquatum est,
concessúmque, vt tantum sibi inuicem coniuges derelinquant, quantum
superstitis amor exegerit. † Rursus aliud, vt *si quis extraneus hæres insti-* 4
tutus fuisset, is priusquam hæreditatem adiret, vicesimam partem Fisco impen-
dere teneretur: qua lege filij & proximiores hæredes non tenebantur. Sed hæc lex
hodie quoque sublata [f] est. † Porrò eadem lege Papia cautum fuit: *si hæres institu-* 5
tus viuente testatore, vel ante aditam hæreditatem decessisset, Fisco bona addicerētur:
ita tamen, vt in liberis vsque ad tertium gradum locum non haberet. Sed hoc caput
hodie quoque ab aula recessit, quódque illud liberis ad tertium vsque gradum per-
miserat, [g] Iustiniani lex omnibus concessit. † Lata autem fuit hæc lex à diuo Augu- 6
sto, cùm Consules M. Papius Mutilus, & Q. Poppæus Secundus essent, vt Dion lib. 56.
[h] scribit. Hanc legem autores quandoque simpliciter etiam *Iuliam* appellant: quia
scilicet Augustus in ea ferenda professus sit, diui Iulij commentarijs se edoctum,
eam rogasse. Vnde Iuuenalis, *Nam placet Vrsidio* (inquit) *lex Iulia.*

b *Cautum est enim, vt ex bonis.*] Nunc refert illud legis Papiæ Poppææ caput, quo
disponebatur de successione patronorum in bonis liberti.

c *Qui sestertiûm centum*] † Quæ summa reddit illius ætatis aureorum mille; cùm 7
sestertiis centenis aureus æstimaretur, & sestertia singula, millia singula sestertiorũ
[i] significarent. Horum autem aureorum duodequinquaginta libram auri [k] consti-
tuebant: quibus si quatuor drachmæ adderentur, fiebat iusta & plena libra, in qua o-
mnino quinquaginta nomismata [l] erant: tametsi nostra hac ætate alia sit & aureorũ
& libræ æstimatio, vt alibi diximus. † Dictus autem est *sestertius* ex eo, quòd duos 8
asses & semissem valeret, quasi sesquitertius: quare & his notis pingitur I I S. Duæ
lineæ priores significant duo, & S. significat semissem. Porrò sestertij & nummi fue-
runt olim idem. † Qua ratione quaterni sestertij vel nummi, qui ærei erant, denariũ 9
Romanum argenteum vnum valebant, id est, asses decem: poterátque æstimari de-
narijs Norimbergensibus quasi octo, aut ferè grosso Marchico. Sestertij centum va-
lebant aureum vnum, sed qui iusti esset ponderis: Rhenensium verò tres cum dena-
riis 33. Mille verò sestertij valebant aureos Rhenenses 31. & quartam quasi, siue 25.
coronatos. Dicitur autem *mille sestertij, & mille sestertiûm,* vel copulatò *mille sester-*
tiûm numûm: hæc enim omnia idem sunt, & æstimatione nostra (vt dictũm est) vi-
gintiquinque coronatorum valent, siue Rhenenses 31. quartam vnam, & parũ plus.
† Ex illo genitiuo plurali facimus nomen generis neutri (*sestertium*) propter breui- 10
tatem, abiecta voce mille. Proinde (*sestertium*) genere neutro, significat aureos Rhe-
nenses 31. & quartam ferè. Idem igitur significant *mille sestertiûm, & sestertium* ge-
nere [m] neutro: *decem millia sestertiûm, & decem sestertia: centum millia sestertiûm,*
& centum sestertia, quemadmodum *Quindecim mutua, & Quindecim millia mutua,*
idem sunt: hoc est quindecim millia [n] mutuûm. Sic & de similibus iudicandum: id-
que obseruare in autoribus valde prodest. Decem sestertia, siue decem millia num-
mûm, vel decem millia sestertiûm (quod idem est) Rhenenses trecentos duodecim
cum dimidio, siue ducentos & quinquaginta coronatos valebant. Centum verò se-
stertia siue centum millia sestertiûm valent Rhenensium 3125. & de hac quantitate
loquitur lex Papiæ Poppæa, cuius hic fit mentio. † Nec mirandum est, libertorum o- 11
pes olim potuisse ad tantam summam excrescere: cùm Tacitus lib. 12. scribat, Pallen-
tem Claudij Cæsaris libertum sestertiũ ter millies possedisse: ipso nempe M. Crasso
ditiorem vicies & quinquies centenis millibus. Habuit idem Claudius Cæsar & alios
locupletissimos libertos, Narcissum & Licinium: quorũ Suetonius [o] etiam meminit.

d *Virilis pars*] Quantum, scilicet, vni ex liberis competebat.

a Vide Plin. li. 6 cap. 14. Aul. Gell. lib. 14. c. 19.
c Bald. hic.
d Alcia. lib. 3. Disp. c. 6.
e l. vlt. C. de infir. pœ. cœ. lib.
f l. vlt. C. de edi. diui Hadr. toll.
g l. 1. ver. cùm lex, C. de cadu. toll.
h Vide Alci. lib. 3. Disp. c. 3.
i Bud. lib. 1. & 2. De asse.
k His aureis omnino esse pondere pares Anglicos nũmos, qui nobiles Eduardei vel Rosati dicuntur. Bud. refert lib. 3. De asse, fol. 59.
l Bud. eo. fol. 9.
m Bud. lib. 1. de asse. fol 26.
n vt in l. lect. ff. de cert. pet.
o in Claudio, c. 28. & 29.

§. Sed nostra.

1 *In quo derogarit Iustinianus legi Papiæ.*
2 *Aurei, tempore Iustiniani quid valuerint.*
3 *Summa legis Papiæ in quantum à Iustiniano diminuta sit.*
4 *Quid Iustinianus circa successionem libertorum statuerit.*

5 Nam

5 Non tantum liberi, sed etiam parentes & fratres hodie patronos excludũt.
6 Differentia inter ius patroni & filij.
7 Patronus, si ei non sit à liberto relicta tertia portio bonorum, ad supplementum potest agere instar filij.
8 Legitima patroni hodie ab omni onere prorsus est libera, sicut legitima filij.

[a]Sed nostra constitutio (quam pro omni natione, Græca lingua compendioso tractatu habito composuimus) ita definiuit, vt si quidem libertus vel liberta minores cẽtenariis sint, id est, minus centum aureis habeant substantiam ([b]sic enim legis Papiæ summam interpretati sumus, vt pro mille sestertiis vnus aureus computetur) nullum locum habeat patronus in eorum successione: si tamen testamentum fecerint. Sin autem intestati decesserint, [c]nullo liberorum relicto: tunc patronatus ius (quod erat ex lege XII tab.) integrum reseruauit. Cùm verò [d]maiores centenariis sint, si hæredes vel bonorum possessores liberos habeant, siue vnum, siue plures, [e]cuiuscunque sexus vel gradus: [f]ad eos successiones parentũ deduximus, patronis omnibus modis vnà cum sua progenie semotis. Sin autem sine liberis decesserint, si quidem intestati, ad omnem hæreditatem patronos patronásque vocauimus: si verò testamentum quidem fecerint, patronos autẽ aut patronas præterierint, cùm nullos liberos haberent, vel habentes eos exhæredauerint, vel mater siue auus maternus eos præterierint, ita quòd non possint argui inofficiosa eorum testamenta: tunc ex nostra constitutione [g]per bonorum possessionem contra tabulas, non dimidiã (vt antea) sed tertiam partem liberi consequantur, [h]vel quod deest eis, ex constitutione nostra repleatur, si quando minus tertia parte bonorum suorum libertus vel liberta eis reliquerat: ita sine onere, [i]vt nec liberis liberti libertæve ex ea parte legata vel fideicommissa [k]præstentur, sed ad cohæredes eorum hoc onus redundet.

a *Sed nostra*] Quartum ius circa libertorum successionem hoc §. attexitur; ab Imp. Iustiniano de nouo introductum. Eius tamen Græca constitutio, cuius hic meminit, desideratur hodie.

1 b *Sic enim*] † Derogauit ergo Iustinianus legi Papiæ non in eo solùm, vt trientis aut semissis, numeríque filiorum præscriptam analogiam tolleret: sed etiam facultatum liberti rationem minueret, in fauorem patronorum. Statuit autem, vt *centenarius libertus* censeretur deinceps, non qui sestertia centum, siue centum millia se-
2 stertiûm (quod idem [a] est) in bonis haberet: sed qui centum aureos, qui tempore Iustiniani in vsu erant, possidere probaretur. † Habuerunt autem hi aurei sesquiplam tantùm proportionem ad veteres illos aureos, de quibus legem Papiam loqui, suprà diximus. Veterum siquidem aureorum duodequinquaginta libram conficiebant: aureorum verò qui tempore Iustiniani in vsu fuere, septuaginta duo aurei librã effi-
3 ciunt [b], & singuli tantùm continebant sexaginta sex sestertios. † Vnde apparet, summam legis Papiæ, quæ continebat centum millia sestertiûm, vel centum sestertia, id

a vt præced. 5. dixi.
b Ista per Budæum explicãtur li. 2. De asse, fol. 33. & per Alciat. Disp. lib. 3. c. 9.

est, Rhenensium tria millia, centum & vigintiquinque, redactam esse ad summã sex millium & sexcentorum sestertiûm: quæ summa efficit Rhenenses ducentos decem cum tribus quartis, plus minus. Hodie nostrum aureum, quo vtimur, malignitate temporum etiam leuioris æstimationis esse [c] constat. † Porrò vt argumentum huius Iustinianeæ constitutionis, circa successionem in bonis libertorum, iuris studiosus habeat, id tale est. Nam si patrimonium liberti minus centum aureis sit, testari præterito patrono ei licet: ab intestato liberi eius excludent patronum. Cognatos enim ascendentes, aut à latere non habent, cùm serui sint. Sin verò patrimonium centum aureorum sit, aut eam summam excedat, & libertus testamentum fecerit, cùm nullos habeat liberos, vel eos exhæredarit: trientem bonorum patronus consequetur. Quòd si liberi extent, excludetur patronus ab intestato, siue sui, siue emancipati sint, quod ex testamento facto locum habet, si modò instituti fuerint. 4

c Vide Alciat. l. quotiescunque, C. de suscept. præpo. & Archid. li. 10. & quæ ego dixi in §. nostra. de Atil. tut.

c Nullo liberorum] † Tametsi Iustinianus libertorum tantùm hic meminerit, modo tamen iure etiam parentes & fratres patronis præponuntur: quod apertè probatur suprà [d] titulo proximè præcedenti, non cauillando textum, qui sic habet: *Hos enim liberos non solùm in suorum parentum successione, sed etiam alterum in alterius successionem mutuam vocauimus: ex illa lege specialiter eos vocantes, siue soli inueniantur, qui in seruitute nati, &c.* Quibus verbis quid clarius dici potest? Nam textus seipsum exponit, successionem mutuam (de qua ibi) præcisè loqui de fratribus: vtcunque Accurs. Faber & Angelus dissentiant. 5

d §. 1. de seru. cogn. & hoc idè tenet Rofre. in lib. tract. parte 6. sub rub. de bon. poss. cont. tab. quæ da. patro. & Cantiũc. hic.

d *Maiores centenariis*] Vt quia eorum patrimonium centum aureorum summam excedat: idem etsi centenarij sint, id est, centum aureos in patrimonio habeant.

e *Cuiuscunque sexus*] Sed nec interest, siue Sui sint, siue emancipati.

f *Ad eos*] Scilicet, liberos.

g *Per bonorum possessionem*] † Hæc tamen bonorum possessio non subuertet totum testamentum, sed tantùm ratione vnius trientis, quem solum potest persequi patronus: tametsi in ea bonorum possessione, quæ filio præterito conceditur, sit secus, totúmque testamentum impugnetur, vt res ad causam intestati veniat. Et in hoc differt ius patroni à iure filij, cùm aliàs in multis conueniant. 6

h *Vel quod deest*] † Et in hoc æquiparatur patronus filio, cui, si quid in testamento est relictum, non amplius licet conqueri, quàm vt suppleatur, quod ipsius legitimæ [e] deest. 7

e l. omnimodo, C. de inoff. test.
f l. cùm patronus de leg. 2.
g l. 4. de cond. & dem.
h l. quoniam in prior. C. de inoff. test.
i d. l. cũ patronus, de leg. 2.

i *Vt nec liberis*] † Olim tamen secus fuit: quamuis enim libera fuerit ab onere fideicommissi legitima [f] patroni: nihilominus liberis ipsius liberti præstandum erat fideicommissum aut [g] legatum, quod Iustinianus hic immutauit, volens legitimam portionem patroni ab omni prorsus onere liberam esse, vt nec liberis liberti quicquam eo nomine præstare cogatur. Hácque rursus in re par est patronus filio, cuius legitima similiter non potest grauari vllo [h] modo. 8

k *Præstentur*] Per ipsum scilicet patronum, qui si suum repudiaret trientem, certè ab eo præstarentur, cui is triens accresceret [i].

§. Multis.

1.2 *Liberto non tantùm patronus, eiúsque liberi in infinitum, sed etiam ex latere coniuncti succedunt, vsque ad quintum gradum.*

3 *In libertorum successione gradus prærogatiua seruanda.*

4 *Si liberto plures liberi sint in pari gradu, omnes in capita succedunt.*

5 *Aliter diuiditur hæreditas inter liberos parẽtũ, quã inter liberos patroni.*

6 *Differentia in successione ingenuorum & libertorum.*

Multis aliis casibus à nobis in præfata constitutione congregatis, quos necessarios esse ad huiusmodi dispositionem iuris perspeximus: vt tam patroni patronæque, [a] quàm liberi eorum, necnon [b] qui ex transuerso latere veniunt, vsque ad quintum gradum ad successionẽ libertorum libertarúmve vocentur: sicut ex ea constitutione intelligendum est, vt si eiusdem patroni vel patronæ, vel duorum

duorum duarúmque pluriúmve liberi sint: [c] qui proximior est, ad liberti vel libertæ vocetur successionem, [d] & in capita, non in stirpes diuidatur successio: eodem modo, & in his qui ex transuerso latere veniunt, seruando. [e] Penè enim consonantia iura ingenuitatis & libertinitatis in successionibus fecimus.

1 a *Quàm liberi eorum*] † Non ergo tantùm patronus succedit liberto, sed etiam eius liberi, & quidem in infinitum [a], vtcunque Angelus dubitet: idque suo quodam iure, quia liberi sunt, non autem quasi hæredes. Vnde fit, vt liberi patroni ex inæqualibus portionibus instituti nihilominus ex æquis partibus operarum actionē [b] consequantur: nempe quia hic non moramur nomen hæreditarium. Itaque etsi filio omnino hæredes non fuerint, esse tamen potuerint, nec quicquam admiserint, cuius nomine sint iure [c] exhæredati, æquè [d] admittentur.

2 b *Qui ex transuerso*] † Sed & ex transuerso coniuncti tam cognati, quàm agnati ipsius patroni liberto intestato succedunt, ita tamen, vt tantùm in quinto gradu admittantur. Nam hæc verba textus (*vsque ad quintum gradum*) ad eos tantùm referenda sunt, qui ex latere [e] veniunt: liberi enim quocunque gradu sint, semper liberi sunt, etiam in infinitum.

3 c *Qui proximior*] † Ergo & in libertorum successione gradus prærogatiua seruanda [f] est, ita vt proximiores gradu semper remotioribus præponantur. Itaque si quo tempore moritur libertus, patronus iam decesserat, relictis filiis, nepotibus, & pronepotibus, vt quique fuerint gradu propinquiores, sic ad liberti successionem admittentur.

4 † Quòd si plurium patronorum liberi pares gradu supersint, hi omnes vnà admittentur: sic tamen, vt hæreditas non in stirpes, sed in capita diuidatur, vt expressim hic subiicit Imperator. Et prædicta succedendi ratio non solùm inter liberos patroni, verumetiam inter ipsius cognatos liberto succedere volentes locum habet.

5 d *Et in capita*] † Aliter tamen diuiditur inter liberos hæreditas parentum. Sæpe enim [g] dictum est, nepotes ex pluribus filiis hæreditatem aui distribuere in stirpes, non viritim in singula cohæredum capita.

6 e *Penè enim*] Penè dicit, † quòd in capita semper bona libertorum diuidantur: nec vsque ad septimum gradum, aut in infinitum patronorum cognati vocentur ad successionem libertorum: quæ in successione ingenuorum aliter obseruari ostendimus

7 [h] suo loco. † Est & alia inter vtramque successionem differentia, quòd scilicet in recta linea, si agatur de hæreditate ingenui, admittitur nepos cum filio [i] superstite: & hodie quoque in collaterali filius fratris cum fratre defuncti. Sed cum libertina est successio, solus [k] proximus admittitur: nec vllus videtur esse locus repræsentationi. Sunt & aliæ quædam inter ingenuos & libertos differentiæ, quas [l] Balduinus hic recenset.

a per text. in l. 4. quique, s. 1. iuncta l. sed si hac lege, 10. s. liberos, de in ius vo. & ita etiam tenet hic Fab. & Por. dicens hanc esse communem.
b l. 7. vt iurisiurandi, s. si liberi, de ope. liber.
c l. 10. si ex patronis, s. Iulianus, de bo. lib.
d l. 12. si patronus testamēto. s. 2. & l. 47. Paulus 2. in prin. illo tit. & per Ang hic.
e vt etiā docet Theophil. hic.
f l. 23. si libertus præterito, s. 1. hoc tit.
g s. cùm filius, s. de hær. ab intest.
h d. s. cū filius.
i ibidem.
k d. l. si libertus præterito.
l ad finem huius tit.

§. Sed hæc de iis.

1 *De quibus libertis hic titulus loquatur.*
2 *Alciati expositio ad hunc locum.*
3 *Accursij lapsus.*

[a] Sed hęc de iis libertinis hodie dicēda sunt, quæ in ciuitatem Romanam peruenerunt, cùm nec sint alij liberti: simul & dedititiis, & Latinis sublatis: cū Latinorū legitimæ successiones nullę penitus erāt, quia licet vt liberi vitā suā peragebāt: attamē ipso vltimo spiritu simul animā atque libertatem amittebant, & quasi seruorum, ita bona eorum iure quodammodo peculij ex lege Iulia Norbana [c] manumissores [d] detinebāt. Postea verò [e] senatuscōsulto Largiano cautum fuerat, vt liberi manumissoris non nominatim exhæredati facti, extraneis hæredibus eorū in-

bonis Latinorum præponerentur. Quibus etiam superuenit D. [f] Traiani edictum, quòd eundem hominem, si inuito vel ignorante patrono ad ciuitatem Romanam venire ex beneficio principis festinârat, faciebat quidem viuum ciuem Romanum, Latinum verò morientem. Sed nostra constitutione propter huiusmodi conditionum vices, & alias difficultates, cum ipsis Latinis etiam legem Iuniam, & senatusconsultum Largianum, & edictum D. Traiani in perpetuum deleri censuimus: vt omnes liberti ciuitate Romana fruãtur: & mirabili modo [g] quibusdam adiectionibus ipsas vias, quæ in Latinitatem ducebant, ad ciuitatem Romanam capiendam transposuimus.

a *Sed hac*] †Cùm triplicis generis olim liberti fuerint (vt alio loco [a] diximus) osten- 1
dit Iustinianus, quæ de successione libertorum hactenus relata sunt, ad eos tantùm libertos pertinere, qui ciues Romani fiebant.

b *Iure quodammodo*] Neque enim viuorum libertinorum fuerat vllum peculium, cùm liberi [b] vixissent.

c *Manumissores*] Patroni scilicet.

d *Detinebant*] Exclusis defuncti liberis & cognatis.

e *S C. Largiano*] De quo senatusconsulto pluribus meminit Iustinianus in sua [c] constitutione, qua Latinam libertatem sustulit: & Placenti. lib. 5. tit. 20.

f *Traiani edictum*] Cuius quoque fit mentio largior in præfata Iustiniani [d] constitutione.

g *Quibusdam adiectionibus*] † Alciatus [e] existimat Iustinianum *adiectiones* hîc ac- 2
cipere pro modis Romanæ ciuitatis, familiarúmque Romanarum ius assequendi: quanquam interim non neget, hoc in loco Accursij quoque interpretationem pro-
babilem esse. † Porrò quod Accursius & alij multi ex hoc §. colligunt dedititios li- 3
bertinos morte consequi solitos libertatem, mera fabula est, nec hinc probari potest: sed de his Caium Iuniorem & Theophilum vide cum Iustiniani [f] constitutionibus.

a s. vlt. *j*. de libe.
b l. vlt. in fi. C. de inoff. test.
c C. de Lat. lib. toll. l. vnica. s. 1. & vlt. & in Nou. vt lib. de cæt. aur. an. in prin.
d d. s. 1. & s. vlt.
e lib. 1. Parerg. c. 16.
f d. l. vnica. C. de Lat. lib. toll. & l. vnica. C. de dedit. lib. toll.

De assignatione libertorum. Tit. IX.

1 *Assignare libertum, quid sit.*
2 *Verbum (assignare) ambiguum est.*
3 *Assignare instrumento quid sit: & assignata res.*

Scribit Modestinus [a], † *assignare libertum* nihil aliud esse, quàm testari, cuius ex 1
liberis libertum eum esse velit, vt scilicet eius sit peculiaris & proprius. † Alioqui 2
verbum (*assignare*) in iure nostro ciuili planè ambiguum est, & ad translationẽ dominij referri [b] potest, & ad solam pignoris vel custodiæ [c] cõcessionem. Quaproptet causa assignationis obseruari debet, & ex ea indicari, quò tendat [d] pertineátve. † Ce- 3
terùm *assignare instrumento*, est signa in tabulis instrumentísve adponere: id est [e] subsignare. Hinc *Assignata res* dicuntur, quibus signa sigilláve adposita [f] sunt.

a l. 107. assignare. de verb. sig.
b l. 4 de euict.
c l. 1. s. antepen. de ven. in poss. mit.
d Alciat. in d. l. assignare *j*.
e l. si ita, s. Chrysogonus, de verb. oblig.
f l. 1. s. fi. nau. caup. stabul.

In princip. tit.

1 *S.C. de assignatione libertorum, quando latum: eiusdémque verba.*
2 *Emancipato an possit assignari libertus.*
3 *Liberi patronorum assignare suis liberis non possunt.*

[a] IN summa (quod ad bona libertorum attinet) admonẽdi sumus, [b] censuisse senatum, vt quamuis ad omnes

patroni

patroni liberos,[e] qui eiuſdem gradus ſunt,æqualiter bona libertorum pertineant: tamen licere parenti, vni ex liberis adſignare [d] libertum, vt poſt mortem eius [e] ſolus is patronus habeatur,cui aſſignatus eſt:& cæteri liberi,qui ipſi quoque ad eadem bona,nulla adſignatione interueniente [f] pariter admitterētur,nihil iuris in his bonis habeant: ſed ita demum priſtinum ius recipiant, ſi is cui aſſignatus eſt,deceſſerit,nullis liberis relictis. Nec tantùm libertum, ſed etiam libertam: & non tantùm filio nepotíve, ſed etiam filiæ neptíve adſignare permittitur.

a *In ſumma*] Liberos patronorum etiam plures,ad bona libertorum æqualiter vocari,ex ſuperiori titulo [a] conſtat:ſed ex præſenti loco diſcimus,hoc ita accipiendum eſſe,ſi vni aut quibuſdam ex liberis non ſit à patrono aſſignatus attributúſque liber- a s. multis aliis.
1 tus. † quod patrono,ex ſenatuſconſulto ſuper ea re temporibus Claudij Cæſaris,Sabellio Rufo & Aſterio Scapula Coſſ. facto,omnino permittitur. Verba autem huius S.C.in Pandectis extant in hunc modum : *Si quis duos pluréſve liberos ex iuſtis nuptiis quaſitos in poteſtate habens, de liberto libertáve ſua ſignificaſſet , cui ex liberis ſuis eum libertum eámve libertam eſſe vellet: is eáve , quando is qui eum eámve manumiſit inter viuos vel teſtamento,in ciuitate eſſe deſiiſſet,ſolus ei patronus ſoláve patrona eſſet,perinde atque ſi ab eo eáve libertatem conſecutus conſecutáve eſſet: vtique ſi ex liberis quis in ciuitate eſſe deſiiſſet , neque ei liberi vlli eſſent : cæteris eius liberis, qui manumiſit , perinde omnia iura ſeruentur , ac ſi nihil de eo liberto eave liberta is*
2 *parens ſignificaſſet.* † Ex quibus verbis etiam illud plerique euincere contendunt,liberis emancipatis aſſignari libertos non poſſe:quod an verum [b] ſit, ſequenti §. commodius dicemus. b quia obſtare videtur. l.vtrũ, de aſſig. libert.

b *Cenſuiſſe ſenatum*] Nempe Claudianis temporibus,vt prædictum eſt.

c *Qui eiuſdem*] Tametſi à patre alioqui inæqualiter ſint ſcripti [c] hæredes:imò etſi omnino patri hæredes non ſint, nihilominus enim ſunt liberi. quo ſolo nomine ad eos tranſit patronatus. c l. vt iuriſiurandi,s.ſi liberi,de ope.liber.

3 d *Libertum*] Quem ſcilicet ipſe manumiſit. † Cæterùm liberi ipſius patroni aſſignare ſuis liberis non [d] poſſunt:ſed vno ex pluribus repudiante, vel aliquo deficiente,eius portio accreſcit aliis,quibus durat [e] aſſignatio. d l.liberti, de aſſign.libert. e l.ſ.dict.tit.

e *Solus is patronus hab.*] Perinde ac ſi ab eo libertus eſſet manumiſſus.

f *Pariter admitt.*] Communi ſcilicet iure patronatus.

§. Datur autem.

1 *Emancipato an aſſignari libertus poſſit.*
2 *Emancipatione, item exhæredatione amittitur aſſignatio.*
3 *Aſſignatio qualiter & quibus verbis fieri poſſit.*

Datur autem hæc adſignandi facultas ei, qui duos pluréſve liberos in poteſtate habebit,vt eis [a] quos in poteſtate habet, adſignare libertum libertámve liceat. Vnde quærebatur,ſi eum cui adſignauit, poſtea emancipauerit: num euaneſcat adſignatio? Sed placuit [b] euaneſcere:quod & Iuliano, & aliis pleriſque viſum eſt. [c] Nec intereſt, an teſtamento quis aſſignet an ſine teſtamento : ſed etiam quibuſcunque verbis patronis hoc permittitur facere ex

ipso senatusconsulto, quod Claudianis temporibus factum est, [d] Sabellio Rufo & Asterio Scapula consulibus.

a Quos in potest.] Hinc plerique [a] annotant, liberis emancipatis non posse libertos assignari. Sed obstat Modestini [b] responsum his verbis: *Vtrum ei tantùm qui in potestate sit, an etiam emancipato filio assignare libertum patronus possit, si modò non pauciores quàm duos præterea in potestate habeat, dubitari solet. Et magis est posse.* Quæ verba clara sunt & aperta, vt mirum sit, nonnullos diuersum sensisse: huiusque decisionis eam adducit rationem Porcius: quoniam pater, idémque patronus non nescit sui filij conditionem nihil nutantem, aut in incerto positam esse. Et hanc sententiam Placentinus quoque amplectitur. Nec aduersatur, quod hic Iustinianus ait: *emancipatione secuta assignationem prius filiosam. factam euanescere:* quoniam inde non sequitur, non licere emancipato [c] assignare. Sic enim & vsusfructus finitur secuta media capitis deminutione [d]: non tamen inutilis est, si constituatur iam capite deminuto, imò verò & in eum casum constitui potest. Accursius tamen aliter prædictum Modestini responsum accipit. 1

b *Euanescere*] † Per emancipationem itaque euanescit assignatio. quod ideo est, quoniam tali casu videtur pater tacito quodam iudicio assignationem reuocasse. exhæredationem quoque adimere [e] assignationem, Vlpianus [f] respondit: si tamen hoc animo facta sit. 2

c *Nec interest*] † Potest ergo fieri assignatio à patronis quibuscunque verbis, vel nutu, vel testamento, vel [g] codicillis, vel per epistolam, vel testationem, vel chirographum, & purè, vel sub [h] conditione: ex die quoque certa, sed vsque in diem certum non [i] potest. 3

d *Sabellio*] In quibusdam codicibus legitur: Suellio Rufo, & Osterio Scapula Coss. cuius etiam meminit Tacitus lib. 16. Vide etiam A. August. Emend. lib. 3. cap. 7.

a Accursf. hic. & in l. vtrum, ff. hoc tit.
b d. l. vtrum.
c Baldui. hic.
d §. finitur, I. de vsufruct.
e Argu. l. cùm quis, in pr. & l. si cùm Cornelius, de solut. & per Porc. hic.
f l. 1. §. sed etsi post, hoc nostro tit.
g l. 1. §. assignare, hoc ipso tit.
h l. assignare, dict. tit.
i l. vlt. §. vlt. eod.

De bonorum possessionibus. Tit. X.

1 *Continuatio tituli.*
2 *Bonorum possessionis definitio.*
3 *Bona non semper dicuntur deducto ære alieno.*
4 *Quæcunque bonorum possessio à Prætore datur.*
5 *Verbum assequendi.*
6 *Bonorum possessio, & possessio bonorum differunt.*
7 *Verbum (retinendique) in defin. declaratum.*
8 *Agnoscere bonorum possessionem: adire hæreditatem.*
9 *Hæres & bonorum possessor vt differant.*
10 *Bonorum possessio edictalis, decretalis.*
11 *Argumentum seu epitome totius tituli.*

Iustinianus † suprà quatuor modos præscripsit, secundum quos per vniuersitatem res nobis acquiruntur: quorum primus est *de hæreditatibus*, de quibus tam ex testamento, quàm ab intestato hactenus dictum est. Nunc transit iusto ordine ad secundum & proximum modum acquirendæ vniuersitatis, qui est ex iure prætorio per bonorum possessiones. † Est autem *bonorum possessio*, secundum Vlpianum [a], *ius persequendi retinendique patrimonij siue rei, quæ cuiusque, cùm moritur, fuit.* Quæ definitio ab effectu & officio sumta, sic exponi debet, † vt dicamus, non hic sumi *bona*, deducto ære alieno [b], sed largiori significatione pro vniuerso patrimonio & successione, commoda atque incommoda hæreditaria [c] continente. *Ius* autem intelligi oportet Prætorium: † quando nulla est bonorum possessio, quæ non à Prætore [d] detur. Quam interpretationem adiuuat etiam verbum *(persequendi)* † quod propriè ad implorationem officij iudicis, & ea, quæ non habent iuris communis executionem, pertinet: tametsi generali actionis appellatione [e] comprehenditur. Sicut ergo per hæreditatis aditionem ius ciuile denotatur: ita his verbis, *bonorum possessio*, significatur ius Prætorium in succedendo. † Quo fit, vt notabile sit discrimen apud Iurisconsultos inter *bonorum possessionem* compositum verbum, quo in iure solùm consistit: & *possessionem bonorum*, duobus verbis figuratam orationem, quæ in facto tantùm vsurpatur, pro ea scilicet possessione, quam quis naturaliter habet, & nihil ad Prætoris 1 2 3 4 5 6

a l. 3. §. bonorum, de bonor. poss.
b vt sumitur in l. subsignatum, §. 1. de verb. sig.
c l. 1. & 2. in pr. h. tit. & l. nam quod ad ius, §. vlt. ad Treb.
d §. septima eas, I. eod.
e l. actiones. l. pecuniæ, §. persecutionis. ibi Alciat. lib. 4. Parad. cap. 1.

7 Prætoris considerationem facit. † Porrò verbum *(retinendique)* in definitione denotat differentiam, primùm inter vulgarem illam possessionem, & Prætoriam. Nam qui corporaliter tenet & possidet hæreditatem, is nihilominus necessario petet, vt Prætor decernat bonorum possessionem hæreditatiam: & contrà, si decreta fuerit bonorum possessio Prætoria, non tamen per hoc tribuitur corporalis possessio, sed duntaxat ius, & vtile dominium rerum, quæ in hæreditate [f] sunt. Deinde hæc vocula *(retinendique)* significat differentiam inter bonorum possessionem, & hæreditatis
8 petitionem, quæ possidenti non competit. † Hi autem, qui sic olim petebant sibi hæreditatem decerni, dicebantur *agnoscere bonorum possessionem* iure Prætorio: sicut dicimus *adire hæreditatem* iure ciuili. Et tum interposito decreto *bonorum possessores* dicebantur, quemadmodum *hæredes* vocamus successores iuris ciuilis: vt sic ostenderetur differentia inter Prætoriam & legitimam autoritatem. Nam cùm Prætor hæredem ipso iure facere non possit (quippe ea potestate supremæ legum autoritati reseruata) visum est bonorum possessionem dari, cuius vi concederetur eis à Prætore
9 ius [g] succedendi. † Itaque *hæres & bonorum possessor* non effectu rei, sed ordine iuris differunt: sicut & ipsa verba, *Aditio, possessoria agnitio.* Hæres enim animo adit, priuatim acquirit ius, & ipso iure, etsi nihil rerum hæreditariarum corpore [h] possideat. *Bonorum* verò *possessor* officium iudicis inuocat, publicè declarat animum, vtcunque corporaliter possideat hæreditatem. Et hoc est, quod Vlpianus [i] ait, *bonorum possessores in omnibus vice hæredem haberi.* Et Paulus æquiparat, *adire hæreditatem, & petere bonorum possessionem.* Deinde hæreditatem persequimur actione, quæ *petitio hæreditatis* vocatur: bonorum autem possessionem petimus actione, quæ *bonorum*
10 *possessoria hæreditatis petitio* dicitur. † Ad agnoscendam autem olim bonorum possessionem non sat erat, si ius succedendi competeret ex Prætorio edicto, vnde bonorum possessio edictalis dicebatur: sed necesse quoque erat Prætorem adire intra tempus à legibus præscriptum, ac petere solennibus verbis: qui tum pro iure decernebat eam: ex quo decretalis bonorum possessio nuncupabatur. Iure verò nouo non requiritur decretum Prætoris, sed sufficit bonorum possessionem coram quouis iu-
11 dice [k] agnoscere. † Cæterùm cùm plures sint bonorum possessiones, Iustinianus hoc titulo compendiosa & planè diligenti ratione cumprimis docet, quare Prætor ius hæreditatum per legem 12 tab. angustis finibus inclusum, ex bono & æquo [l] dilatarit: deinde omnes bonorum possessiones à Prætore introductas, tam contra tabulas, quàm secundum tabulas [m] refert. Tertiò exponit, quas ex iis bonorum possessionibus in vigore suo permanere voluerit, quásque vt minus necessarias ipse [n] resecarit. Tandem tempus petendæ bonorum possessioni à Prætore præstitutum subiungit [o]. Quæ singula in enarratione tituli latius exponentur.

f l. 1. 2. & 3. in princ. ff. eod. & §. 1. hoc nostro tit.
g d. l. 1. & 2. & hic in princ. tit. & §. 1.
h §. fi. 3. de hær. qual. & differ.
i d. l. 2.
k l. vlt. C. quis admit. ad bon. poss.
l in princ. tit. & duob. §§. seq.
m §. sunt autē cū aliquot seq.
n §. sed eas quidem.
o §. cum igitur.

Princip. tit.

1 *Prætor introduxit bonorum possessionem emendandi veteris iuris gratia: item & confirmandi: & numer. 3.*
2 *Postumus alienus & antea institui potuit, & nunc potest.*
4 *Vtile est, plures habere vias consequendæ hæreditatis.*

IVs bonorum possessionis introductum est à Prætore,[a] emendandi veteri iuris gratia. Nec solùm in intestatorū hæreditatibus vetus ius eo modo Prætor emendauit, sicut suprà dictum est: sed in eorū quoque, qui testamento facto decesserint. Nam si [b] alienus postumus hæres fuerit institutus: quamuis hæreditatē iure ciuili adire nō poterat, cùm institutio * non valebat: [c] honorario tamen iure bonorum possessor efficiebatur, videl. cùm à Prætore adiuuabatur. sed & is à nostra constitutione hodie rectè hæres instituitur, quasi & iure ciuili non incognitus. Aliquando tamen,

neque emendandi, neq; impugnandi veteris iuris, sed magis [d] confirmandi gratia Prætor pollicetur bonorum possessionem. Nam illis quoque, qui rectè testamento facto hæredes instituti sunt, dat secundum tabulas bonorum possessionem. Item ab intestato suos hæredes & agnatos ad bonorum possessionem vocat. Sed & remota quoq; bonorum possessione ad eos pertinet hæreditas iure ciuili.

a *Emendandi*] Recenset in hoc principio Imp. ius bonorum possessionis quam habuerit originem. † Introduxerunt autem Prætores bonorum possessionem primùm emendandi veteris iuris gratia. Lex enim XII. tabul. non agnoscit filium emancipatum, habens tantùm agnationis rationem: Prætor verò dat ei bonorum possessionem *contra tabulas*, si factum sit [a] testamentum: & in eo pater filium emancipatum prætererit, hoc est, neque nominatim instituerit, neque exhæredem fecerit ab intestato bonorum possessionem *vnde* [b] *liberi*. Intuetur namque Prætor naturalem cognationem, quæ nullo iure ciuili tolli [c] potest. Aliud exemplum: ius ciuile omnino excludit cognatos à successione legitima, siue ab intestato: Prætor verò eos vocat tertio loco, datque ipsis bonorum possessionem *vnde cognati*: in quibus agnati emancipati [d] continentur. 1

b *Si alienus*] Hoc plerique * Gallo Aquilio tribuunt.

* *Non valebat*] Propter incertitudinem scilicet eius, qui instituebatur nondum natus. Quis autem dicatur postumus alienus, suo loco [e] abundè discussimus: nempe qui natus inter suos, hæres testatoris futurus non est.

c *Honorario tamen*] † Et hoc est, quod alio loco [f] Iustinianus dixit, *Postumum alienum, & antea potuisse institui, & nunc posse*: saltem effectu ipso considerato, non autem respecta iuris similitudine. Potuit enim antea Prætoris auxilio per bonorum possessionem consequi relictam hæreditatem: nunc autem potest etiam iure ciuili, nempe ex noua Iustiniani constitutione, cuius hic fit mentio: ea tamen desideratur cum aliis quibusdam Græcè editis. 2

d *Confirmandi*] † Prætor ergo non tantùm conuellendi vel emendandi, sed etiam confirmandi, siue stabiliendi gratia aliquot bonorum possessiones introduxit, idque in successionibus tam ex testamento, quàm ab intestato, ob id certè, vt iustiùs possidere videantur, qui autore Prætore ad successionem peruenissent. Iustior enim habetur possessio, quàm quis autore Prætore [g] nanciscitur. † Præterea non potest non esse commodum, plures habere vias consequendæ hæreditatis: quoniam vna repudiata, superest tamen [h] altera. Ex quo facilè colligitur, hanc Prætoriam confirmationem, etsi necessaria non sit, sua tamen vtilitate non carere. 3 4

a s. emancipatos, ʃ. de exhær. lib.
b s. emancipati, ʃ. de hær. quę ab intest. & ibi dixi.
c s. fin. de legi. agnat. tut.
d l. 1. & passim. ff. vnde cognat.
* l. Gallus. de lib. & posth.
e s. postumus, ʃ. de legat.
f d. s. postumus.
g l. iustè possidet. de acq. pos. Vigl. s. vlt. ʃ. de exhær. lib.
h l. suum hæredem. Cod. de iure delib.

§. Quos autem.

1 *Hæres legitimus fit sola aditione.*
2. 4 *Bonorum possessor non fit, nisi petita atque agnita bonorum possessione.*
3 *Hæres & bonorum possessor effectu non differunt.*
5 *Bonorum possessor propriè hæres non est.*
6 *Dispositio quæcunq; de hærede loquens, continet etiam bonorum possessorem.*

Quos autem [a] solus vocat Prætor ad hæreditatem, hæredes quidem [b] ipso iure non fiunt. nam Prætor hæredem facere non potest: per legem enim tantùm, vel similem iuris constitutionem hæredes fiunt, veluti per [c] senatusconsulta, & [d] constitutiones principales. sed cum eis Prætor dat bonorum possessionem, [e] loco hæredum constituuntur, & vocantur bonorum possessores.

a *Solus*

a *Solus vocat Prætor*] Nam quos non solus Prætor vocat, sed etiam lex ciuilis (de quibus paulò [a] antè dixit Imp.) hi fiunt veri hæredes, vtcunque elegerint bonorum possessionem.

b *Ipso iure*] Prætorio scilicet, & absque petitione siue agnitione bonorum possessionis: vel sine facto Prætoris decernentis eandem. Sciendum enim est, quòd hæres seu dominus bonorum defuncti nemo efficiebatur olim, nisi suprema legis ciuilis autoritate. Huic namque soli licebat sic constituere: *Sit dominus talis successor.*
1 †Proinde qui iure ciuili veniebat ad successionem, is ipso iure, ipsáque legis potestate censebatur hæres, non adstrictus aliquem ob hoc magistratum accedere: tantùm vt adiret hæreditatem, vel gereret se pro hærede [b]: hoc est, vt declararet solo
2 animo, se velle hæredem esse bonorum relictorum. † Cæterùm iure ciuili plerosque contra naturalem æquitatem exclusos à succedendo Prætor vocabat ad hæreditatem: tali tamen moderamine propter inferiorem potestatem, vt non sufficeret domi priuatim velle, ac animo destinare aditionem: sed oporteret prodire in iudicium, & ibi petere, atque petendo agnoscere bonorum possessionem [c], hoc est, ius acquiren-
3 di retinendíque patrimonij, quod defunctus reliquit. † Et hoc est quod suprà [d] cõmonui, hæredem & bonorum possessorem non effectu rei, sed ordine solùm iuris
4 differre. † Sensus ergo nostri textus est, quòd vocati ad hæreditatem à Prætore, ipso iure non fiunt hæredes, id est, non ex aditione hæreditatis per se [e] facta, sed requiratur petitio atque agnitio bonorum possessionis, itémque factum Prætoris decernentis.

c *Senatusconsulta*] Vt Tertyllianum & Orphitianum: de quibus suprà dictum est.

d *Et constitutiones*] Vt Imperatoris constitutio, [f] quæ sororis filium in numerum legitimorum retulit.

e *Loco hæredum*] Quia non tantùm consequuntur possessionem, verumetiam domi-
5 nium rerum ipsius defuncti hæreditariarum. † Licet autem Prætor bonorum possessorem hæredis loco in omni causa habeat, vt Paulus * inquit: propriè tamen hæres
6 non est, quoniam Prætor hæredem ipse facere non [g] potest. † Sed cùm omnino hæredi surrogatus sit, quælibet dispositio, de hærede verba faciens, eum quoque comprendet. Et ideo conditio illa, Si hæres erit, verificatur etiam in bonorum [h] possessore: & mandatum petendæ bonorum possessionis pertinet etiam ad [i] hæreditatis aditionem. Et hoc obseruandum Alciatus [k] opinatur, etiamsi materia odiosa, pœnalísque sit: quamuis quidam aliter sentiant, eo potissimum argumento, quòd in huiusmodi materia nec pater, qui iure peculij [l] castrensis filij occupat, nec fideicommissarius pro hæredibus [m] habentur. Sed illi quò ad effectum solum hæredibus æquiparantur, bonorum possessor etiam quoad [n] nomen.

a ǂ. eo. vers. nã illis quoque.
b l. pro hærede, & l. gerit. de acquir. hæred. s. fi. ǂ. de her. quali. & diff.
c vt hîc, & l. 3. de bonor. poss.
d ad rubr. tit. huius, num. 9. & vide Bald. hic latè tradẽtem, in quo cõueniant, itémq; differant.
e Bartol. in l. ventre, n. 21. de acq. hær. & l. 1. de cõpen. in fi.
f l. vlt. C. de suis & leg.
* l. prætor. de reg. iur.
g vt hic.
h l. conditionibus, s. si patronus, de condit. & demon.
i l. si quis mihi bona, s. sed si mandauit, de acq. hæred.
k l. hæreditatis app. 2. de verb. sign.
l l. Papinian. s. 1. de inoffi. test.
m l. si ante, & l. seq. ad Syl.
n Alciat. d. l. hæred. 2.

§. Adhuc autem.

1 *Vocula adhuc, quomodo accipiatur.*
2 *Et defunctorum & creditorum hæreditariorum interest, habere successorem.*

[a] Adhuc autem & alios complures gradus Prætor fecit in bonorum possessionibus dandis, dum id agebat, [b] ne quis sine successore moreretur. Nam angustissimis finibus constitutum per legem XII. tabular. ius percipiendarum hæreditatum, Prætor ex bono & æquo dilatauit.

1 a *Adhuc autem*] † Hæc vocula (*adhuc*) pro, *hoc amplius*, hic ponitur: quamuis pro *vsque in hunc locum*, vel *in hoc tempus*, frequentissimum sit. Hoc amplius ergo (inquit) complures gradus Prætor fecit in bonorum possessionibus: non eos solum, qui suprà memorati sunt, *vnde liberi, vnde legitimi, vnde cognati, secundum tabulas*. His enim addidit, *contra tabulas, vnde decem personæ tanquam ex familia, vnde vir & vxor*, nunc confirmans, nunc supplens, nunc corrigens & impugnans ius ciuile.

2 b *Ne quis sine successore*] † Non solùm enim creditorum hæreditariorum, sed & ipsorum quoque defunctorum interest, habere [a] successorem.

a l. quia, de interroga. action. & l. 1. in prin. de succes. edi.

§. Sunt autem.

1.3 *Filiusfam. præteritus potest testamentum nullum dicere, vel bonorum possessione contra tabulas vti: & quæ sit ratio.*
2 *Filius à patre in testamento præteritus duo remedia habet.*
4 *Exhæredati non habent beneficium bonorum possessionis, contra tabulas.*
5 *Bonorum possessio secundum tabulas tam scripto, quàm nuncupatiuo testamento locum habet*
6 *Bonorum possessio ab intestato non datur, nisi vbi testamentum factum non est.*
7 *Legitimorum hæredum appellatione qui contineantur.*
8 *Patronos, eorumque filios ex triplici capite potuisse succedere.*
9 *Extraneus manumissor quis o'm dictus.*
10 *Placentini error, & verus huius loci sensus.*
11 *De bonorum possessione tanquam ex familia.*
12 *Aiciati interpretatio ad hunc locum.*

Sunt autem bonorum possessiones [a] ex testamento quidem hæ. Prima, quæ[b] præteritis liberis datur, vocatúrque CONTRA TABVLAS. Secunda, quam omnibus [c] iure [d] scriptis hæredibus Prætor pollicetur, ideóque vocatur SECVNDVM TABVLAS. Et cùm de testatis [e] prius loquutus est, ad intestatos transitum fecit. Et primo loco suis hæredibus, & iis, qui ex edicto Prætoris inter suos hæredes connumerantur, dat bonorum possessionem, quæ vocatur VNDE LIBERI. Secundo, [f] legitimis hæredibus. Tertio, decem personis, quas [g] extraneo manumissori præferebat: sunt autem decem personæ hæ: [h] Pater, mater, auus, auia, tam paterni quàm materni: item filius, filia, nepos, neptis, tam ex filio quàm ex filia: frater, sorórve, consanguinei, vel vterini. Quarto, cognatis proximis. Quinto, [i] TANQVAM EX FAMILIA. Sexto, patrono, patronæque, liberísque eorum, & parentibus. Septimo, viro & vxori. Octauo, cognatis manumissoris.

a dixi §. de exhære. lib. in prin.
b l. 2. C. de bo. poss. cont. tab. l. vlt. C. de lib. præte. & l. vt liberis, C. de col. la.
c vt §. hoc tit. ad princ.
d s. eadem §. de hære. quæ ab int.
e Cantiūc. hic, & vide quæ dixi §. d. s. eade.
f Auth. ex causa. C. de lib. præter.
g vt in tit. de leg. præst. & l. 1. C. de bon. poss. cont. tab.
h l. 1. in princ. iuncta gloss. de bon. poss. cont. tab.

Nunc omnes bonorum possessiones à Prætore introductas Imp. ordine commemorat hoc §. Et primò quidem ius vetus recenset: Nouum ius sequenti §. subnectens.

a *Ex testamento*] Vbi quis scilicet testatus decessit: vt intelligas, hic significari omnes bonorum possessiones, tam eas quæ sunt *secundum tabulas* testamenti, quàm alias, quæ *contra tabulas* dantur.

b *Præteritis liberis*] Tam emancipatis, quàm non emancipatis. † Quamuis enim fi- 1
liusfa. præteritus possit iure ciuili testamentum dicere [a] nullum: tamen Prætor dat
ei quoque bonorum possessionem contra tabulas, qua rescindat [b] testamentum.
† Atque ita filiusfa. præteritus duo remedia habet, quorum alterum iuris ciuilis est, 2
nempe ius dicendi nullum: alterum iuris Prætorij, bonorum scilicet possessio *contra*
tabulas, quæ tametsi emancipatorum liberorum gratia sit inuenta à [c] Prætore, ta-
men etiam filiofa. præterito (vt dictum est) conceditur: † fortasse quò modestius ac 3
reuerentius erga parentis manes se gerere [d] videatur: vel quia plerunque vtilius est,
agnoscere hanc bonorum possessionem, quàm testamentum iure ciuili dicere [e] nul-
lum. Nam si iure ciuili iaceat testamentum, legata indistinctè [f] debebuntur: si iure
Prætorio, solùm, quæ liberis & parentibus, & paucis quibusdam aliis personis reli-
cta [g] sunt. Porrò vt alicui beneficium hoc *contra tabulas* competat, oportet vt ex li-
beris naturalibus & legitimis [h] sit: nam soli naturales huc non pertinent, sicut nec
adoptiui recentiore iure, quod sequenti titulo proponitur. † Sed nec ritè exhæredati 4
hac bonorum possessione vti possunt, quoniam iis Prætor sufficere putauit Querelam.

lam inofficiosi, quæ iuris ciuilis [i] est.

c *Iure*] Id est, legitimè, & ex testamento ritè facto.

5 d *Scriptis*] Vel etiam [k] nuncupatis. † Vt enim ex testamento scripto vel solenni datur directa secundum tabulas bonorum possessio: sic si testamentum sit nuncupatiuum, vel secundum nuncupationem bonorum possessio defertur, vel vtilis *secundum tabulas*. Hæc autem *secundum tabulas* bonorum possessio non antè locum habet, quàm prima peti posse desinat: sed tamen interim poterat adiri hæreditas [l] iure ciuili.

6 e *Prius locutus est*] Et rectè quidem. † Sicut enim hæreditas non potest adiri ab intestato, quamdiu ex testamento salua est aditio: ita nec bonorum possessio ab intestato conceditur, nisi vbi testamentum factum non est. Et hoc ius fuisse vetustissimum testatur etiam Cicero in tertia Verrina.

7 f *Legitimis hæredibus*] † Horum àppellatione non solùm agnati continentur, sed & qui ex S.C. Tertylliano, vel Orphitiano veniunt, item patroni corúmque filij: hos e-
8 nim omnes ex hoc capite, vnde legitimi, admitti [m] constat. † Vnde conficitur, patronos eorúmque filios ex triplici capite potuisse succedere: nempe vnde legitimi, tanquam ex familia, & ex illo, quod patrono peculiariter & nominatim fuit concessum.

9 g *Extraneo manumissori*] † *Extraneus* autem *manumissor* erat, qui non contracta fiducia emancipasset: vt rectè Accursius [n] & Azo [o] interpretantur.

10 h *Pater*] † An ergo pater sibi ipsi præferebatur? quod Placentinus hic intellexisse videtur: & propterea dicit, hanc bonorum possessionem fuisse stultissimam. Verùm hæc sententia planè inepta est. Itaque textum hoc sensu accipere oportet, vt si auus paternus Titium nepotem suum ex filio non contracta fiducia [p] emancipasset, huic auo in successione Titij intestato mortui ipsius Titij pater, & aliæ supradictæ personæ præferrentur. Si verò Titius à patre suo emancipatus fuisset non contracta fiducia, tunc auus, & reliquæ personæ patrem [q] excluderent.

11 i *Tanquam ex familia*] Vnde transuersales agnati patronorum vocabantur. † Docet enim Theophilus, huic bonorum possessioni fuisse locum, quando libertus mortuo iam suo patrono, intestatus sine liberis decederet: ad cuius successionem voca-
12 bantur agnati patroni, tanquam ex familia. † Verùm Alciatus [r] aliter hunc locum interpretatur, eúmque de iure gentilitatis accipiendum esse putat: & quod infrà [s] subiicitur *de cognatis manumissoris*, existimat pertinere ad ius stirpis, cuius meminit Cicero lib. 1. De Oratore. Admonet autem hic rectè Accursius, ordinem verborum edicti, non autem successionis sequi Iustinianum: videntur enim potiora fuisse stirpis, quàm gentis iura.

i l. postumus, §. vlt. cum l. seq. l. Papinianus, §. 1. de inoff. testa.
k l. 2. de secun. tab. l. 1. de contra tab.
l l. is qui in potestate. §. sed si scriptus, de leg. præst.
m l. 2. §. vlt. cū l. sequ. vnde legit.
n Hic.
o in sum. huius tit in Instit. dicitque istud probari in §. quæ autem ff. eod.
p quid sit contracta fiducia emancipare, dixi in §. vlt. ff. de leg. ag. suc.
q ita hunc locū declarat Azo. in d. sum. sua. & gl. verbi manumissori in d. §. quæ autem.
r lib. 1. Parer. c. 12.
s hoc eod. §. in fin.

§. Sed eas.

1 *Quatuor bonorum possessiones à Iustiniano confirmatæ.*

2 *Bonorum possessio vnde cognati, olim necessaria: hodie secus.*

3.4 *Bonorum possessiones contra & secundum tabulas, an hodie & quibus casibus sint necessariæ.*

5 *Bonorum possessiones vnde liberi, & vnde legitimi, hodie non necessariæ: excepto vno casu.*

[a] Sed [b] eas quidem Prætoria introduxit iurisdictio: à nobis tamen nihil incuriosum prætermissum est, sed [c] nostris constitutionibus omnia corrigentes, contra tabulas quidem, & secundum tabulas bonorum possessiones admisimus, vtpote [d] necessarias constitutas: nécnon ab intestato, [e] VNDE LIBERI, & VNDE LEGITIMI bonorum possessiones.

a *Sed eas*] Hactenus decem bonorum possessiones Imp. recensuit, Prætoria iurisdictione introductas: nunc ius nouum subiiciens, quas ex his adprobarit, quas item
2 abrogarit, iusto ordine subiungit. † Confirmat autem hoc §. priores quatuor bono-

rum possessiones, nempe ex testamento duas *contra tabulas* scilicet, & *secundum tabulas*: ab intestato similiter duas, *Vnde liberi*, & *vnde legitimi*. Non meminit autẽ hoc loco Iustinianus bonorum possessionis *Vnde cognati*. † quæ tamen vna hoc iure 2 maximè videbatur necessaria, cùm nudam haberet Prætoris indulgentiam, & personis concederetur iure ciuili prorsus ignotis [a]. Sed hodie nullus est huius bonorum possessionis vsus propter sublatum agnationis & cognationis discrimen.

a l. 1. in princ. vnde cog.

b *Sed eas*] Decem scilicet bonorum possessiones, quas suprà enumerauit.

c *Nostris constit.*] Quæ non extant, sed cum priore Codice fortè interciderunt.

d *Necessarias*] † Hodie tamen cum iure Nouellarum sublata sit in successionibus 3 patriæ potestatis & emancipationis differentia, non videntur hæ bonorum possessiones magis necessariæ filiis emancipatis, quàm filiisfamiliarum. † Sunt tamen certi 4 quidam casus, in quibus etiam hodie necessariæ videntur hæ duæ bonorum possessiones. Filius enim emancipatus si sit cum causa præteritus, omnino habet necesse venire per contra tabulas intra annum, vbi filiusfa. eo casu diceret nullum, licet etiã per contra tabulas illud impugnare [b] posset. *Secundum tabulas* autem bonorum possessio in multis casibus necessaria est, quos Iason ad Porcium hic recenset, eodem Bartolus [c] antea numerauit: ad quos Tyronem iuris remitto.

b gl. s. exhæredatio, Nou. de hær & Fal.

c in l. certum. vbi etiam est glo. C. vnde legat.

e *Vnde liberi*] † Hæ bonorum possessiones, *vnde liberi*, & *vnde legitimi*, hodie omnino non sunt necessariæ, propter sublatum discrimen patriæ potestatis, & emancipationis, item agnationis, & cognationis. Excipitur tamen vnus casus à Constantino 5 [d] relatus, his verbis: *Qui se patris post auum intestatò defuncti negat hæredem, mortui aui paterni suscipere facultates non potest, maximè emancipatus: nisi per bonorum possessionem ad eiusmodi beneficium peruenerit.* Volunt enim Doctores, hoc Constantini rescriptum non esse correctum: licet Bartolus contrà sentiat.

d l. qui se patris, C. vnde lib.

§. Quæ autem.

1 *Bonorum possessio, vnde decem personæ, cur sic dicta.*
2 *Bonorum possessio, vnde decem personæ, à Iustiniano sublata, in eiúsque locum vnde cognati transposita.*

Quæ autem in Prætoris edicto quinto loco posita fuerat, id est, [a] VNDE DECEM PERSONÆ: eam pio proposito & compendioso sermone superuacuam ostendimus. Cũ enim præfata bonorum possessio decem personas præponebat [b] extraneo manumissori: [c] nostra constitutio, quam de emancipatione liberorum fecimus, omnibus parentibus, eisdémque manumissoribus contracta fiducia manumissionem facere dedit: vt ipsa manumissio eorum hoc in sese habeat priuilegium, & superuacua fiat supradicta bonorum possessio. Sublata igitur prædicta quinta bonorum possessione, in gradum eius sextam antea bonorum possessionem induximus: & quintam fecimus, quam prætor proximis cognatis pollicetur.

† Hæc bonorum possessio sic dicebatur, quòd decem personis, quæ manumissori 1 extraneo præferebantur, concederetur. Decem autem personæ erant infrà scriptæ, filius, filia, nepos, neptis, frater, soror, pater, mater, auus, auia.

a *Vnde decem personæ*] † Verùm hæc Bonorum possessio, *vnde decem personæ*, ideo 2 Imperatori superuacanea visa est, quod hodie extraneus manumissor nullus sit, & semper contracta fiducia manumissio facta [a] intelligatur. Itaque eam hoc loci tollit,

a §. fi. I. de leg. agna. suc. l. fin. C. de emanci.

tollit, & quæ erat sexta numero, *Vnde cognati* scilicet, in eius locum transponit ac subordinat.

b *Extraneo manum.*] Hoc est, ei qui filium non contracta fiducia emancipasset: vt suprà [b] quoque dixi. b s. sunt antè, nu. 7. §. hoc tit.

c *Nostra constit.*] Quæ lib. 8. Cod. tit. cap. 49. ad verbum extat. c l. vlt. C. de eman. lib.

§. Cumque antea.

1 *Ex transuerso coniuncti patrono, succedunt liberto vsque ad quintum gradum.*

Cúmque antea fuerat septimo loco bonorum possessio TANQVAM EX FAMILIA: & octauo, VNDE PATRONI PATRONÆQVE, ET PARENTES EORVM: vtranque [a] per constitutionem nostram, quam de iure patronatus fecimus, penitùs euacuauimus. Cùm enim ad similitudinem successionis ingenuorum, libertinorum successiones posuerimus, quas [b] vsq; ad quintum gradum tantummodo coarctauimus, vt sit aliqua inter ingenuos & libertinos differentia: [c] sufficit eis tam contra tabulas bonorum possessio, quàm VNDE LEGITIMI & VNDE COGNATI: ex quibus possunt sua iura vindicare, omni scrupulositate, & inextricabili errore istarum duarum bonorum possessionum resoluta.

a *Per constitutionem*] Huius constitutionis de iure patronatus, Imp. etiam suprà [a] mentionem fecit, ex qua contra tabulas petendo tertiam partem patronus consequitur, ab intestato assem. Ea hodie desideratur. a s. sed nostra, §. de success. lib.

1 b *Vsque ad quintum*] † Nam ex transuerso coniuncti patrono, siue agnati, siue cognati non vltra quintum gradum ad successionem libertorum admittuntur, vt alibi [b] copiosius est discussum. b s. multis. §. de success. lib.

c *Sufficit eis*] Habent ergo hodie omnes, qui à patronatus iure pendent, ad iuris sui persecutionem bonorum possessionem contra tabulas, vnde legitimi, & vnde cognati.

§. Aliam verò.

1 *De bonorum possessione, vnde vir & vxor.*
2. 3 *Huius bonorum possessionis descriptio, eiusdemq; ampliatio.*
4 *Romulus legem tulit, vt vxor viro succederet.*
5 *Hodie ex consuetudine coniuges inuicem succedunt: idémque statuto induci posse non extantibus liberis.*
6 *Sex tantùm ordinarias bonorum possessiones hodie esse.*

Aliam verò bonorum possessionem, [a] quæ VNDE VIR ET VXOR appellatur, & nono loco inter veteres bonorum possessiones posita fuerat, & in suo vigore seruauimus, & altiori loco, id est sexto, eam posuimus: [b] decima quoq; bonorum possessione, quæ erat VNDE COGNATI MANVMISSORIS, propter causas enumeratas meritò sublata: [c] vt sex tantummodo bonorum possessiones ordinariæ permaneant, suo vigore pollentes.

1 a *Quæ vnde vir & vxor*] † Cùm Romani legumlatores nullam voluerint successionem esse inter virum & vxorem: Prætores naturali æquitate moti proposuerunt

hanc bonorum possessionem, *Vnde vir & vxor*: qua tributa est ipsis inuicem succedendi facultas post agnatos omnes & cognatos, fisco [a] excluso. † Est enim *Bonorum possessio vnde vir & vxor*, quæ viro ab intestata vxore, & vicissim huic ab illo conceditur, quoties deficit omnis parentum liberorúmve seu propinquorum legitima vel naturalis successio, fisco excluso. Eius rationem & æquitatem Iustinianus hic approbat, atque se eam bonorum possessionem tueri, nempe in suo illo postremo loco, qui
est post omnes agnatos & cognatos. † Quanquam Iustinianus deinde etiam am- 3
plius sanciuerit [b], vt cùm mortuus alter coniux locupletior fuerit, succedat superstes
etiam in aliquam partem. † Ex historia quoque discitur, Romulum quandoque le- 4
gem tulisse, vt vxor viro defuncto succederet: vt nihil mirum sit, idem hodie in ple-
risq; locis obtinere. † In multis enim locis per consuetudinem obseruatur, vel etiam 5
ex scripto statuitur, quòd vbi non supersunt ex matrimonio liberi, ibi coniux succedat coniugi ab intestato morienti. Et hanc obseruationem iure subsistere, negari non potest. Nam quilibet posset etiam in testamento extraneam personam, modò tamen honestam, instituere, præteritis cognatis [c]: quanto magis igitur poterit publicus omnium ciuium consensus id statuere, accedente magistratus autoritate?

b *Decima quoque*] Decima bonorum possessio quæ cognatis extraneis manumissoris dabatur, exploditur hic ab Imperatore: quòd scilicet hodie semper videatur emancipatio fieri contracta fiducia, vt suprà annotauimus.

c *Vt sex tantummodo*] † Abrogatis enim quatuor ex decem bonorum possessioni- 6
bus, sex tantùm ordinariæ remanent: hæ videlicet [d], secundum tabulas, contra tabulas, vnde liberi, vnde legitimi siue agnati, vnde cognati, vnde vir [e] & vxor.

a l.1.ff.vnde vir & vx.l.1.C.eod.

b Nouel.vt qui prouinc. ho. ex tert.5.quoniam verò ad clemētiam. Constit. 53.& Nouell.de dim.cape.&sol. matrim.5.quia verò pridem. Constit.117.

c l.1. de inoff. test.l.fratris. & l.fratres, C.eo. tit.

d quæ quātum vtilitatis adferant bonorum possessori, vide Bal.rubr.C.qui admit.quæst 6.

e l.1.si tab.test. null.ext.

§. Septima.

[a] Septima eas secuta, quam [b] optima ratione Prætores introduxerunt. Nouissimè enim permittitur edicto iis etiam bonorum possessio, quibus vt detur, lege, vel senatusconsulto, vel constitutione comprehensum est: quam neque bonorum possessionibus, quæ ab intestato veniunt, neque iis quæ ex testamento sunt, Prætor stabili iure connumerauit: sed quia vltimum, [c] & extraordinarium auxilium (prout res exegit) accommodauit, scilicet iis, qui ex legibus, senatusconsultis, constitutionibúsve Principum ex nouo iure, vel ex testamento, vel ab intestato veniunt.

a *Septima*] Iustinianus ex pluribus bonorum possessionibus, quæ olim erant in v-
su, redegit rem ad sex [a] ordinarias: quas paulò antè retulimus: addit autem hic septi-
mam, quæ vocari potest, *Quibus ex legibus*, vel, *Vt ex legibus* [b], &c. † eamque extra- 1
ordinariam esse docet, non ea ratione, qua *Carboniana* bonorum possessio, vel *ven-
tris nomine* 1. quod scilicet non tribuat ius suum immobilis tribuit, vt reliquæ ordina-
riæ: sed quia sit vaga, & non stabilita certa parte [c] edicti.
b *Optima ratione*] † Fuit ergo hæc bonorum possessio optima ratione introducta, 2
& necessaria omni modo. Fac enim deferri bonorum possessionem per legem nouam 3
alicui, qui non attingat defunctum ex aliquo capite: certè hic talis non habebit aliquam.

a præced.§. in fin.

b l.1.vt ex leg. bo.pos.de.la[?].l. certum, C.vnde legit.

c l.hic in verbo extraordinaria.& glo.l.vlt. C. vnde legit. Bel.lib.1.Supp. cap.15.

quam bonorum possessionem nominatam, quia nec est filius, nec agnatus, nec cognatus, nec vir & vxor: item non potest etiam adire de iure ciuili, cùm lex deferat bonorum possessionem, non hæreditatem. vnde necesse est, quod coram iudice agnoscat.

3 † Fuit igitur necessaria hæc extraordinaria, quæ competit, quoties ex lege noua vel
4 constitutione, vel senatusconsulto bonorum possessio [d] defertur. † Nec tamen aliter conceditur, quàm si quatuor coniunctim [e] adsint: primum, quòd bonorum possessio deferatur ex legibus nouis, vel senatusconsulto, aut Principis constitutione. Alterum, quòd tales leges ciuiles non sint, & non Prætoriæ: quia si à Prætore defertur bonorum possessio, hæc extraordinaria locum non haberet. Tertium, quòd lex noua seu ex testamento, seu ab intestato bonorum possessionem expressim & specialiter deferat [f], non tamen in indiuiduo nominatim: quia si nominaretur in specie, ista nominata competeret, & non hæc extraordinaria. Quartum, quòd is qui vult succedere, non sit vocatus per legem 12. tab. [g] ad hæreditatem: secus si vocaretur per aliam legem ciuilem. Et prædicta quatuor requisita adeò necessaria esse Iason [h] autumat, vt si vnum ex his deficiat, huic extraordinariæ bonorum possessioni non sit locus.

5 † Exemplum ponit idem Iason, in quo præfata requisita concurrunt: vt si Princeps non agnoscens superiorem, statuat, quòd Curialis per bonorum possessionem vsque ad duodecimum gradum, & vsque ad quadraginta annos ex testamento, vel ab intestato succedat. Potest etiam aliud exemplum [i] fingi: vt si Cæsar, Princeps noster inuictissimus, faciat legem, quòd decedente aliquo ex nostro Collegio Friburgensi sine agnatis vel cognatis, seniori in ipso Collegio detur bonorum possessio in bonis defuncti; certè hic talis indigebat omnino hac septima extraordinaria bonorum possessione, quia non attinet defuncto ex aliquo capite bonorum possessionis, nec potest
6 adiri de iure ciuili, vt suprà dictum est. † Nam & simile fecit Prætor in actionibus: cùm enim introduxisset aliquas actiones nominatas in casibus, vbi ius ciuile deficiebat: cogitauit posse contingere aliquem casum, vbi æquum esset dari actionem, & in quo non esset locus agnationi nominatæ: ideo introduxit actionem *in factum* [k] subsidiariam.

c *Et extraordinarium*] Sed est ne hæc sola extraordinaria bon. possessio? minimè verò: sunt enim & aliæ tres extra ordinem propositæ bon. possessiones, minoris tamen momenti, quàm septima sit, qua de suprà diximus. Hæc enim ius successionis adfert, instar ordinariarū, sed ex tribus aliis extraordinariis duæ priores possessionis
7 duntaxat commodum adferunt, tertia nec possessionis quidem. † Harum autem prima *Carboniana* bonorum possessio dicitur, quæ impuberi filio, cui status quæstio mouetur, à Prætore causa cognita datur, dilatio in tempus pubertatis iudicio status, & illa quæstione, an sit inter [l] liberos, exposita tamen cautione fideiussoria de resti-
8 tuendis bonis hæreditariis, si apparuerit eum non esse [m] filium. † Secunda est, quæ *ventris nomine* tribuitur: cùm mulier nomine vteri, quem gerit, à Prætore mittitur in possessionem bonorum defuncti mariti vel soceri, causa vtcunque cognita, donec pariat, aut omnino constet non esse prægnantem: interim ex bonis percipit, quæ ad vitam tuendam, edendúmque partum sunt [n] necessaria. Et hæ duæ extraordinariæ bonorum possessiones (vt prædictum est) nihil iuris habent, sed tantùm possessionem
9 tribuunt corporalem & nudam, nec aliquo certo iure suffultam. † Tertia bonorum possessio extraordinaria vel hæreditarij iuris adferens est illa, quam *ordinandæ litis* gratia prætor edixit [o]: & ea nec proprietatis ius vllum, nec possessionis adfert, sed tantùm eò pertinet, vt filius emancipatus, qui nec iure ciuili propter exhæredationem ritè factam adire ex testamento potest, nec contra tabulas ex iure Prætorio [p] agnoscere, saltem huius extraordinariæ, seu vmbratilis [q] bonorum possessionis beneficio tanquam præparetur ad consequendam proponendæ Querelæ inofficiosi facultatem [r].

d vt hoc §. in fin.
e Ias. d. l. certū. nu. 7. d. l. 1. iuncta l. generaliter. vnde legit.
f d. l. 1. in fin. vt ex legib.
g d. l. 1. & ibi glossa fin. Fab. hic. Alex. in d. l. certū, in 4. col.
h d. l. certum, num. 7.
i Bell. lib. 5. Supp. c. 15.
k §. fin. ff. de interd.
l l. 1. de Carbon. edict.
m d. l. 1. & §. sed etsi quis.
n l. si ventris nomi. vbi latè.
o l. Papinianus §. . de inoffic. test.
p l. non putau. in pr. de bonor. poss. cont. tab.
q Cantiun. hic.
r Dd. l. certum, C. vnde legit. Vigl. §. tum autem, ff. de inoff. test.

§. Cùm igitur.

1 *Qua ratione Prætor certum tempus præfinierit ad petendam bonorum possessionem.*
2 *Edictum successorium quare à Prætore introductum fuerit.*
3 *Quod sit illud tempus in parentibus & liberis.*
4 *Item in agnatis cognatisque ex transuerso.*
5 *Quod item de viro & vxore: itémque de ipso patrono.*
6.7 *Ius accrescendi locum habere & in bonor. possess. inter eos, qui eódem gradu sunt.*

[a] Cùm igitur plures species successionum Prætor introduxit, easque per ordinem disposuisset, & in quacunque specie successionis sæpè plures extent dispari gradu personæ: ne actiones creditorum [b] differrentur, sed haberent quos conuenirent, & ne facilè in possessionem bonorum defuncti mitterentur, & eo modo sibi consulerent: ideo petendæ bonorum possessioni certum tempus præfiniuit. Liberis itaque ex parentibus tam naturalibus quàm adoptiuis in petenda bonorum possessione [c] anni spacium, cæteris autem adgnatis, vel cognatis, [d] centum dierum dedit. Et si intra hoc tempus aliquis bonorum possessionem non petierit, eiusdem gradus personis [e] accrescit: vel si [f] nullus sit, deinceps [g] cæteris bonorum possessionem perinde ex successorio edicto pollicetur, ac si is [h] qui præcedebat, [i] ex eo numero non esset.

a *Cùm igitur*] Hæc est vltima pars tituli nostri, in qua tempus ad petendam bonorum possessionem præfinitum describitur. † Quia enim in supradictis [a] sex ordinariis bonorum possessionibus haud raro euenit, vt plures extent dispari gradu, aut ius præsens, aut spem non prorsus incertam habentes, ad quos, differentibus vel recusantibus his, qui priori gradu positi agnoscere poterant, bonorum possessio defertur: qua ratione creditoribus longior mora fieri potest. Itaque ne quid huiusmodi temerè accideret, sed haberent creditores, in quos suas actiones intenderent, æquum esse Prætor putauit [b], præstituere tempus his, quibus aliquam detulit bonorum possessionem. 1

a §. aliam verò §. hoc tit.

b l. 1. §. 1. de succeß. edict.

b *Differrentur*] † Est ergo introductum à Prætore Edictum successorium: in defuncti scilicet fauorem, cuius successorem habere * interest: tum eorum, qui ex ordine longiore ad successionem vocantur ordine suo: denique in creditorum gratiam, vt hic Imp. ait. 2

* l. & quia, de inter. act.

c *Anni spatium*] † *Largius enim tempus* (inquit [c] Vlpianus) *parentibus liberisque petendæ bonorum possessionis tribuitur in honorem sanguinis & propioris necessitudinis videlicet:* quia arctandi non erant, qui penè ad bona propria [d] veniunt. ideóque placuit eis præstitui annum, scilicet ita moderatè, vt neque ipsi vrgerentur ad bonorum possessionis petitionem, neque bona diu iacerent. Non solùm autem, cùm suo nomine veniunt liberi parentésque, hoc eis conceditur: verumetiam si seruus eius, qui ex liberis parentibúsque est, hæres institutus sit, intra annum competit bonorum [e] possessio. Et generaliter ait Iulianus, *ex omnibus caussis liberis parentibúsque intra annum bonorum possessionem [f] competere.* 3

c d. l. 1. §. largius.

d l. in suis, de lib. & posthu. & l. cum ratio, de bon. damn.

e d. l. 1. §. vlt.

f d. §. vlt. in fi. & l. 4. in fi. quis ordo in bon. poss.

d *Centum dierum*] † Agnatis ergo & cognatis ex transuerso centum dierum spacium ad petendam vel agnoscẽdam bonorum possessionem præfiniit Prætor. † Idem dicas de viro aut vxore, itémq; ipso patrono, cui non, nisi centum dies dantur: quanquam patri annus daretur, etiamsi succederet vt manumissor, & quodammodo [g] patronus. 4 5

g d. l. 4. §. filius.

h l. ei qui, Cod. quando non pet. par.

i d. l. 1. de succeß. edict.

k d. l. 1. §. sed videndum, de succeß. edict.

e *Accrescit*] † Est enim inter eos, qui in eodem gradu sunt, iuri accrescendi [h] locus. qui tamen repudiat tanquam suus, non prohibetur agnoscere tanquam agnatus [i], & vide Duaren. De iure accresc. cap. 20. & 18. lib. 2. 6

f *Nullus sit*] In eodem vel pari gradu existens.

g *Cæteris*.] Scilicet in gradu proximè sequenti. Nam inter cæteros ipse quoque, qui exclusus est, [k] admittitur.

h *Qui præcedebat*,] In gradu, neq; tamen petiit bon. poss. intra tempus præstitutum.

i. *Ex eo numero non esset*.] † Videtur enim quis, non petendo bonorum possessionem intra tempus à legibus præscriptum, tacitè eam repudiare: & ideò tacitè accrescit his, qui sunt in pari gradu. 7

§. Si quis.

§. Si quis itaque.

1 *Delata quando dicatur bonorum possessio, vt repudiari possit, siue de Edictali, siue decretali loquamur.*
2 *Primo repudiante bonorum possessionem, statim sequenti incipit currere.*
3 *Idem & in iudiciis obseruari.*

Si quis itaq; [a] delatam sibi bonorum possessionem [b] repudiauerit: non quousque tempus bonorum possessioni præfinitum excesserit, expectatur, [c] sed statim cæteri ex ex eódem edicto admittuntur.

1 a *Delatam*] † Delata autem censetur *edictalis bonorum possessio* ex sola vi scripti edicti Prætorij: ideóque statim repudiari potest. At *decretalis*, quia ante decretum delata videri non potest, prius etiam non potest repudiari. Idque in vniuersum traditum est, nempe ius futurum, & quod nondum competiit, non temerè posse [a] repudiari. a l. 13. is qui hæres. l. 94. qui superstit. de acq. hær.

b *Repudiauerit*] Ante tempus scilicet petendæ bonorum possessionis effluxum. Nonnunquam enim vrgentibus creditoribus intra tempus ad deliberandum concessum interrogandi sunt in iure hi, ad quos ex edicto Prætoris bonorum possessio delata esse cognoscitur: qui si sponte repudiare se dicant, scire possint creditores, quid sibi agendum sit. quòd si deliberare se adhuc dicant, præcipitandi non [b] sunt. b l. 1. s. sanè. de success. edict.

2 c *Sed statim cæteri*] Proximiores in gradu. † Sic ergo primo repudiante bonorum
3 possessionem, statim sequenti incipit currere tempus. † Idem in iudiciis obseruatur, quia si iudex tam reo quàm actori præscripsit certum tempus ad probandum, actore renunciante suo termino, mox præfixum tempus incipit reo currere: quod Bald. & Ang. hic notant.

§. In petenda.

1 *Tempus petendæ bonorum possessionis est vtile: diuersimodè tamen in Edictali, & Decretali bonor. possess.*
2. 3. 5 *Bonorum possessio olim petitionem & decretum exigebat: hodie sola declaratio animi sufficit.*
4 *Bonorum possessionem agnoscere quid.*
6 *Legis Constantianæ verba referuntur.*

In petenda autem bonorum possessione [a] dies vtiles singuli considerantur. [b] Sed benè [c] anteriores Principes & huic causæ prouiderunt, ne quis pro petenda bonorum possessione curet: sed quocunque modo admittentis eam indicium (intra statuta tamen tempora) [d] ostenderit, plenum habeat earum beneficium.

1 a *Dies vtiles*] † Vtilè ergo tempus obseruatur in petenda bonorum possessione, adeóque vtile, vt etiam singuli dies in eo vtiles sint: hoc est, vt ne alij dies cuiquam imputentur, quàm quibus sciuerit constanter, sibi delatam bonorum possessionem, & eam potuerit apud iudicem [a] admittere. Quod in ea, quæ ex edicto defertur, & de plano peti, admittique apud quemlibet iudicem potest, etiam locum habet. Sed si *decretalis* sit, quæ sessionem Prætoris pro tribunali, causæ cognitionem, decretúmque postulet, non aliter dies vtiles erunt, quàm si Prætor [b] sederet pro Tribunali. a l. 2. in prin. & s. dies. quis ord. in bon. poss. & l. 1. de diuers. & temp præscr. b l. 1. de vent. in poss. mitt. l. 1. de succ. edict. d. l. 2. & l. bona. de bon. poss.

2 b *Sed bene*] † Veteri iure omnes bonorum possessiones ordinariæ, etiamsi eas edictum vltrò deferebat, peti tamen [c] debuerunt, vt quis earum ius sibi acquireret, nempe possessoriam hæreditatis petitionem. Et petebantur quidem per libellum de plano: sunúque de plano, & (vt ait Vlpianus) passim petenti indulgebantur sine c l. 1. C. commu. de success.

vlla causæ cognitione, aut decreti interpositione. † Verùm hodie hac veteri obser- 5
uatione in petendo nihil opus est ex constitutione D. Constantini,[d] qui fuit ducentis ferè annis ante Iustinianum: nec Prætorem adire oportet, sed quibuscunque verbis apud quemlibet magistratum siue iudicem expressa testatio intra præfinitum tempus[e] sufficit. † Et hoc videtur esse, quod postmodum bonorum possessionem agno- 4
scere, magis vsitatè dixerunt. Huius etiam Constantianæ legis meminit alibi Iustinianus[f] his verbis: *Cum petitio bonorum possessionis Constantiana lege sublata sit, &c.*

d l. vlt. C. qui admitt. ad bon. poss.
e d. l. vlt. C. qui admit. & h. t. & vtrobique Dd. vide etiã Vigl. §. fin. I. de hær. qual. & diff.
f l. vlt. §. nos itaque, Cod. de curat. furios.
g d. l. penult. & vlt. C. qui admitt.
h vide tamen Alc. contrà sentientem lib. 2. Parad. cap. 13. & lib. 4. c. 1. & c. 6.
i in d. l. vlt.

c *Anteriores Principes*] Nam (vt diximus) per Constantinum Imp. sublata sunt petendæ ac decernendæ bonorum possessionis solennitas, vt apud quemlibet iudicem qualiscunque testatio amplectendæ hæreditatis[g] sufficiat.

d *Ostenderit*] Id est, declarauerit. † est enim hoc verbum ad testationem ample- 5
ctendæ bon. possessionis referendum, non autem ad necessitatem probandæ huius agnationis intra statuta tempora factæ: vt sit sensus, hodie quem non debere curare formam antiquam petendi bonor. possessionem, sed sufficere intra tempora statuta declarare animum suum coram[h] iudice quocunque modo. † Scribit enim[i] Con- 6
stantinus, Se verborum inanium captiones excludere, & decernere, vt apud quemlibet iudicem, vel etiam apud Duumuiros qualiscunque testatio amplectendæ hæreditatis ostendatur.

De acquisitione per arrogationem. Tit. XI.

1 *Continuatio tituli ad præcedentes.*

Absolutis † duobus modis, per quos nobis res acquiruntur titulo vniuersali, adi- 1
tione scilicet hæreditatis, & bonorum possessione: sequitur nunc tertius, qui ex arrogatione sumitur, iuxta ordinem ab Imp. suprà[a], de acquirendo dominio per vniuersitatem, præscriptum atque propositum.

a §. fin. I. per quas pers. nob. acq.

Princip. tit.

1 *Paterfam. filiusfamil. quis dicatur: & arrogatio quando fiat.*
2 *Arrogatus se & sua omnia subiicit arrogatori.*
3 *Operarum quæ patrono libertis debentur, aliæ officiales sunt, aliæ artificiales.*
4 *Officiales operæ arrogatori non debentur.*
5 *Obsequia & operas differre.*
6 *Obsequiorum species quæ sint.*
7 *Ius agnationis minima cap. deminut. olim perdebatur: hodie secus.*
8 *Societas ad arrogatorem non transit.*
9 *Iustiniani Imp. constitutio, qua prohibetur tolli ius agnationis minima capitis deminutione.*
10 *Arrogator in bonis aduentitiis arrogati hodie nudum vsumfructũ habet.*
11 *Quæ nobis extrinsecus acquiri dicatur.*

EST & alterius per vniuersitatem successio, quæ neque lege 12. tab. neque Prætoris edicto, sed eo iure,[a] quod consensu receptum est, introducta est. Ecce enim cùm [b] paterfamiliâs sese in arrogationem dat,[c] omnes res eius, corporales & incorporales,[d] quæque ei debitæ sunt, arrogati antea quidem pleno iure adquirebantur: [e] exceptis his, quæ per capitis deminutionem pereunt: quales sunt [f] operarum obligationes, [g] & ius agnationis. vsus etenim & vsusfructus, licet his antea connumerabantur, attamen capitis deminutione minima eos tolli prohibuit [h] nostra

[h] nostra constitutio. [i] Nunc autem nos eandem acquisitionem, quæ per arrogationem fiebat, coarctauimus ad similitudinem naturalium parentum. nihil enim aliud, nisi tantummodo vsusfructus, tam naturalibus parentibus quàm adoptiuis per filios familiarum adquiritur in his rebus,[k] quæ extrinsecus filiis obueniunt, dominio[l] eis integro seruato.

a *Quod consensu*] Id est, moribus & consuetudine [a] ciuili, quam consensus peperit. cuius interpretationis autor est Theophilus, qui hunc locum vberius sic exposuit: νομοθεσία δὲ φησὶ πολιτικὴ, ἡ ἄγραφος συναίνεσις τῶν σοφῶν ἐστίν, ἣ εἰσηνέχθη ἀγράφως εἴτε διὰ τῆς χρήσεως ἐπληθύνθη καὶ τελευταῖον γνόντες οἱ σοφοὶ, τοῦτο χρήσιμον ἐβεβαίωσαν εἰκότως συναινέσει.

1 b *Paterfamiliàs sese in arrogationem*] † Hoc est, qui sui iuris, & suæ familiæ dominus sit: sicut contrà filiusfam. dicitur, qui in aliena potestate est. Arrogatio enim propriè fit, cùm quis sui iuris existens, dat se in potestatem alteri loco filij, vt alibi [b] dictum est.

2 c *Omnes res eius*] † Is ergo, qui se dat in arrogationem alicui, non tantùm eius potestati subiicitur, sed etiam liberi eius, si quos in suis sacris habuit: quod suo loco vberius est [c] discussum. Sed & bona quoque istius arrogati omnia, seu quid in rebus corporalibus, seu in iuribus, aut nominibus consisteret, pleno iure, interdum etiam cum possessionis [d] commodo, patri arrogatori acquirebantur.

d *Quæq; ei debita*] Id est, nomina: quæ sic acquiruntur arrogatori, vt in eum prorsus transferantur.

e *Exceptis his*] Iusta est hæc exceptio: quia, cum arrogatio ipsa sit quædam capitis deminutio [e], necesse est, vt quæ pereunt capitis deminutione, pereant etiam ipsa arrogatione.

3 f *Operarum obligationes*] † *Operarum*, quæ patrono à libertis debentur, duplex est species [f], quæ *officiales* dicuntur, & quæ *fabriles* siue *artificiales*. Illæ rem domini, eiúsque personam, victum, curationem, ocium, quietem, voluptatem directè respiciunt: veluti etiam, cum nullo suo detrimento negotia ius gerendi, peregrè cum eo [g] proficiscendi. Atque hoc est, quod Vlpian. [h] ait, proprietatem officialium & in dantis & in accipientis persona consistere: *Artificiales* verò ad artificium pertinent, in quibus labor plus ad rem ipsam, & ad opus faciendum, quàm ad personale ministerium, aut personam domini respicit. Horum numero sunt, si liberti sint, pictores, statuarij, phrygiones, lanifices, infectores, scribæ, librarij, cerdones, sutores, fullones, sarcinatores, fabri, & omnino quicquid sit artis, vel laboris, quod rem laboratam [i]

4 respiciat. † *Officiales* igitur *operæ* soli patrono debentur, non arrogatori [k] eiusdem: ideóque hic ab Imp. excipiuntur. Nam fabriles, pictoriæ, cæteræque operæ quasi in pecuniæ præstatione consistentes, quæque (vt dixi) ad artificium spectant, ad extraneum transeunt, & patrono etiam deberi [l] possunt. Accursius [m] obsequialium

5 quoque operarum meminit. † *Obsequia* enim non esse operas, à Bartolo & Doctoribus bene obseruatum est: id quod & tituli distincti, & separata ab operis obsequiorum conditio [n] arguit. Obsequia enim in honoris exhibitione, in reuerenti verecun-

6 dia consistunt: operæ verò ipsum operarij laboris tractum [o] significant. † Quæ autem sint obsequiorum species, vulgò tractatum est. Ad liberti namque obsequia pertinet, vt assurgat patrono, veneretur, sanctam & honestam habeat eius personam, sine venia eum in ius non vocet, vocatum nulla impetat famosa actione, vel quæ patroni suggillet opinionem: & in summa omnia ad synceram redigat [p] tandem pietatem: & patronum inopem [q] alat, quæ omnia & parentibus à liberis maximè sunt præstanda.

7 g *Et eius agnationis*] † Alterum exemplum exceptionis suprascriptæ est in iure agnationis, quod veteri obseruatione etiam per minimam capitis deminutionem amittebatur: licet diuersum fuerit in iure [r] cognationis. Sed hoc discrimen hodie cessat, & cognatio agnatióque ad æqualia iura reductæ sunt: vt alibi [s] quoque annotatum est. † Porrò præter supradicta duo exempla & ius societatis excipi debet.

a Vigl. §. de pupill. subst. in pr. num. 22.
b §. de adopt. in princ.
c §. illud, §. de adopt.
d l. 16. si adopta uero, de preca.
e §. minima, §. de cap. demin.
f l. 26. §. liber. si non sortem, de cond. indeb.
g l. 38. hæ demũ ff. de oper. lib.
h in l. 21. operæ, ff. eod. tit.
i vide latè Zas. in intell. sing. lib. 1. c. 3.
k d. l. operæ, de oper. lib.
l l. 6. fabriles, eod. tit.
m gl. hic verbo operarum: & d. l. si non sortem, §. libertus: de cond. indeb.
n l. 41. libert. qui operarum, de oper. liber. l. libertos, C. de obseq.
o Zas. d. c. 3. argu. l. ope. in pr. de ope. lib. & l. 1. in fi. eod. tit.
p l. 1. in pr l. 2. l. parēs, cum ll. seqq. l. liberto. de obseq. iunct. l. venia, C. de in ius voc.
q l. 1. C. de ope. lib. l. alimenta, §. 2. de lib. ag.
r §. fi. §. de legi. agn. success.
s §. sed ea omnia, §. de hær. quæ ab inte. & §. placebat, §. de legit. agn. succ.

Sicut enim societas non transit ad hæredem, ita nec ad arrogatorem: ne videlicet aliquis inuitus alteri socius [t] efficiatur.

h *Nostra constitutio*] Quæ lib. 3. Cod. tit. 33. ad Iulianum præfectum Prætorio adhuc [u] extat: † in qua dicit, *nolle se per omnem capitis deminutionem vsumfructum tolli, sed eam tantùm, qua vel libertatem, vel ciuitatem Romanam possit adimere.* Sed ante hanc constitutionem Iustinianæam Pauli & Vlpiani temporibus minima etiam deminutio extinguebat [x] vsumfructum: quod disertè Paulus lib. 3. recept. sentent. [y] expressit. 9

i *Nunc autem*] Ius nouum recenset, à se introductum. † Noluit enim Imp. ius arrogatoris in bonis filij arrogati latius patêre, quàm naturalis iustique patris in bonis filiifam. Itaque sicut naturalis pater ex Iustiniani constitutione [z], in bonis aduentitiis hodie duntaxat vsumfructum habet, remanente proprietate penes filium: sic etiam arrogatori in bonis, quæ extrinsecus, & aduentitio iure ad arrogatum peruenerint, vltra nudum vsumfructum nihil permittitur. 10

k *Quæ extrinsecus*] Id est, iure aduentitio. † Sed & extrinsecus parantur nobis, quæ labore nostro acquiruntur: vt peculium castrense, vel quasi, non ex eius substantia, in cuius potestate sumus. 11

l *Eis*] Filiisfamiliâs. dominium enim & proprietas rerum aduentitiarum penes filiosfam. remanet.

t l. actione. §. societas. pro socio.
u l. corruptionem, §. vlt. C. de vsufr.
x l. 3. quib. mo. vsufr. amitt.
y tit. de vsuf.
z l. cùm oportet, C. de bon. quæ lib. dixi §. 1. §. per quas pers. nob. acq.

§. Mortuo.

1 *Arrogato sine liberis & fratribus defuncto, succedit arrogator ad instar patris naturalis.*

2 *Si tamen pubes moriatur: nam si impubes, omnes agnati cognatiue præferẽtur, qui aliàs ab intestato successissent.*

[a] Mortuo autem [b] filio arrogato [c] in adoptiua familia, etiam dominium rerum eius ad arrogatorem [d] pertransit: nisi supersint [e] aliæ personæ, quæ ex constitutione nostra partem in his, quæ adquiri non possunt, antecedant.

a *Mortuo*] † Arrogator licet viuente arrogato solum vsumfructum habeat in aduentitiis: eo tamen sine liberis & fratribus defuncto, etiam dominium pater sibi acquirit, & ei succedit, vt pater naturalis filio: atque hæc est summa huius §. 1

b *Filio arrogato*] † Modò pubes extiterit: nam si adhuc impubes moriatur, omnes agnati cognatiue, ad quos ab intestato peruentura erat legitima hæreditas, præferentur: nempe ex illa cautione, quæ interponi solet, dum impubes [a] arrogatur: non autem ex Iustiniani constitutione, cuius hic fit mentio. 2

c *In adoptiua familia*] Id est, in potestate arrogatoris, quia ab eo non fuerit emancipatus.

d *Pertransit: nisi*] Non quidem iure peculij, sed hæreditario [b], sic vt iam creditoribus filij obligetur in solidum, quasi eius hæres.

e *Aliæ personæ*] Veluti liberi aut fratres [c], non etiam pater naturalis, vt Faber existimat. Placentinus tamen hic naturalem patrem ac matrem simul admittit: quod & Angelus docere videtur, sed subobscurè. Faber certè expressim hoc reprehendit, asserens, constitutionem [d], cuius hic Imp. meminit, non esse in arrogatore correctam.

a de qua dixi in §. cum autẽ Imp. §. de adop.
b per ea quæ dicit Ang. hic.
c l. vlt. C. com. de succ.
d in d. l. vlt.

§. Sed ex diuerso.

1. 2 *Arrogator quatenus teneatur ad debita filij arrogati.*

3 *Si hæreditas arrogato delata sit, quid iuris.*

[a] Sed ex diuerso, pro eo quod is [b] debuit, qui se in adoptionem dedit, [c] ipso quidem iure arrogator non [d] tenetur, sed nomine filij conuenitur: & si noluerit eum defendere, permittitur [e] creditoribus per competentes nostros magistra-

magistratus, bona quæ eius cum vsufructu futura fuissent, si se alieno iuri non subiecisset, possidere, & legitimo modo ea disponere.

a *Sed ex diuerso*] Iure nostro alius pro alio conueniri non potest, nisi sit in potesta-
1 te eius, quo [a] tempore contrahit: † sed quia arrogatus non nisi per patrem conueni- a vt §. quod cũ eo. &c.
ri potest: cùm de aduentitiis quæritur, pater nomine arrogati conueniri potest, vt vel eum defendat, vel in eius bona, quæ in arrogationem attulit, missionem [b] patiatur. b l. Falcinius, §. si quis actione, qui. ex cau. in pos. ea. & Fab. hic.
2 b *Debuit, qui se in adoptionem*] † Scilicet ante factam arrogationem: nam in his, quæ post arrogationem filius gessit, arrogator saltem peculio tenus, ipso iure obli-
3 gabitur & conuenietur [c]. † Cæterùm si hæreditas ipsi delata fuerit, distinguitur, an iussu patris adierit, vel non: & an filio repudiante pater adiuerit pro se, vel contrà: sicut & circa patrem naturalem constitutum [d] est. c l. in arrogatorem, de pecu. l. si quis creditor, de pecu. lega.

c *Ipso quidem iure*] Obsequia, quòd ipsum ius dicit Prætorium.

d *Non tenetur*] Quia non eum habuit in potestate tempore contractus, alioquin teneretur [e] de peculio. d l. fin. §. 1. C. de bo. quæ li.

e *Creditoribus*] Nimirum arrogati: quod ideo constitutum est, ne in creditoris fraudem fiat Arrogatio. e d. l. in arrogato.

De eo, cui libertatis causa bona addicuntur.

Tit. XII.

1 *Restituta lectio tit. de in diem addic.*
2. 3. 4 *Addicere quid?*
5 *Addicti qui dicantur.*
6 *Verba, Do, dico, addico.*
7 *Dies fasti, nefasti, qui dicantur.*

Quartus modus hic proponitur, quo per vniuersitatem consequimur rerum dominia: & hic acquirendi modus ad eos pertinet, quibus libertatum conseruandarum causa bona addicta fuerint. Est autem *addicendi* verbum in iure nostro admodum
1 frequens: † extatque in Pandectis titulus, *De in diem addictione*. Sic enim propriè legendum esse, Budæus [a] ibidem contendit, cui multi docti viri subscribunt, cùm vulgus, *De in diem adiectione*, legat, sicut & hic in vulgatis Codicibus habetur verbum, *adiciuntur*, non autem, *addicuntur*. Quanquam Alciatus [b] à vulgata lectione a Bud. tit. de in die n addic. b l. quinque pedum, C. fin. regun. nu. 60.
2 non putet recedendum. † Est autem *addicere*, inter alia destinare, seu deuouere: quomodo apud Cicero. lib. 3. Offic. accipitur: *Cùm is* (inquit) *qui morti addictus esset, paucos dies commendandorum suorum gratia postulasset*. De duobus Pythagoricis lo-
3 quens. † Alias *addicere*, est licitanti rem auferendam permittere: quod cùm aliquando non statim, sed in diem certum fieri soleat, ideo extat titulus, *De in diem addictione*, qui de permissu auferendæ rei venundatæ tractat [c], non de die emtioni præ-
4 scripta vel adiecta. † Alias denique *addicere* est auctionem facere, hoc est, proscribere rem, & licitatibus obiicere, vt maius pretium offerens emtam habeat. Vlpianus [d]: *Si pignora* (inquit) *quæ capta sunt emtorem non inueniant, rescriptum est ab Imperatore nostro, & diuo patre eius, vt addicantur ipsi, cui quis condemnatus est*: hoc est, creditori ex re iudicata, qui pignora debitoris condemnati, & non soluentis auctionari c Budæus ibi. d l. à diuo Pio, §. pignora, de re iud.
5 petierat. † Indè *addicti*, dicuntur homines obærati, seu nexi, qui lege 12. tabul. creditoribus ob æs alienum in seruitutem temporariam addicebantur: quod & hodie quædam ciuitates imitantur, prædura ratione. † Nota etiam sunt tria illa verba forensia [e]: *Do, dico, addico*: quæ Prætor fastis diebus proferebat, id est, pronunciando adiudicabat, dominiúmque transferebat, quod vel secundo decreto fit hodie. quod & Ouidius lib. 1. Fastor. expressit: *Ille nefastus erit, per quem tria verba silentur: Fa-* e de quib. etiā Macro. li. 1. Satur. & Io. Mont. hic.
6 *stus erit, per quem lege licebit agi*. † Et Varro lib. 5. de ling lat. *Dies fasti*, ait, *per quos prætoribus omnia verba sine piaculo licet fari. Contrarij horum nefasti, per quos dies nefas fari prætorem, Do, dico, addico*. Verbum igitur proprium Prætoris erat, rei dominium in aliquem transferentis, vt ex Verrinis Ciceronis & Comœdia Plauti in Pœnulo constat: *vbi in ius veneris, Addicet prætor familiam totam tibi*.

Princip. tit.

1 *Hæres anomalus.*
2 *Quis hodie testatorum ordo seruetur.*
3 *De verbo Cantionis.*
4 *Solidum quomodo hic accipiatur.*
5 *Orcini liberti qui dicantur.*

Accessit [a] nouus casus successionis ex constitutione diui Marci. Nam si ij qui libertatem acceperunt à domino [b] in testamento, ex quo non aditur hæreditas, velint bona sibi [c] addici [d] libertatum conseruandarum causa, audiuntur. Et ita diui Marci rescripto [e] ad Pompilium Rufum continetur. [f] verba rescripti ita se habent: Si Verginio Valenti, qui testamento suo libertatem quibusdam adscripsit, [g] nemine successore ab intestato existente, in ea causa bona eius esse cœperunt, vt vænire debeant: is cuius de ea re notio est, aditus rationem desiderij tui habebit, vt libertatum tam earum, quæ directò, quàm earũ, quæ per speciem fideicommissi relictæ sunt, tuendarum gratia addicantur tibi: [h] si idoneè creditoribus caueris [i] de solido, quod cuique debetur, soluendo. [k] Et ij quidem quibus directa libertas data est, perinde liberi erunt, ac si hæreditas adita esset. Hi autem, quos manumittere hæres rogatus est, à te libertatem consequentur: [l] ita autem si non alia conditione velis tibi bona addici, quàm vt ij etiam, qui directò libertatem acceperunt, [m] tui liberti fiant. Nam huic etiam voluntati tuæ, si ij quorum de statu agitur, [n] consentiant, autoritatem nostram accommodamus. Et ne huius rescriptionis nostræ emolumentum alia ratione irritum fiat: si fiscus [o] bona agnoscere voluerit, & ij [p] qui rebus nostris attendunt, sciant commodo pecuniario præferendam esse libertatis causam: & ita bona cogenda, vt libertas [q] iis salua sit, qui eam adipisci potuerunt, ac si hæreditas ex testamento adita esset.

a *Nouus casus*] †Rectè inquit, *nouus casus*: cùm enim hæc succedendi ratio nec iure ciuili hæredem faciat, nec bonorum possessorem ex iure Prætorio, planè noua est: proindéque hæres sine certa qualitate siue anomalus dici [a] potest, quamuis bonorum possessori, propter interuentum iudicis, valde affinis [b] videatur. 1

a Zas. in singul. intell. lib 1. c. 3. nu. 3.
b ita in effectu Placent. hic.

b *In testamento*] Vel codicillis, sicut [c] infrà subsequitur.

c §. in primis, §. eo.

c *Addici*] Destinari & adiudicari: à Prætore scilicet, vel eo, cuius de ea re notio, siue iurisdictio est.

d *Libertatum conseruandarum causa*] Id est, propter tuendas & conseruandas libertates, quæ aliàs perirent, nemine hæreditatem adeunte.

d Baro. hîc. & in §. si quis in nomine, §. de lega.

e *Ad Pompilium Rufum*] Si hic seruus fuit (vt Theophilus putat) cognomen sortitus est manumissoris: & ad id tempus respicit Iustinianus: nam serui cognomina habere non [d] solent. Verùm ex rescripti verbis adparet, hunc extraneum aliquem fuisse, non

se, non vnum ex seruis manumissis.

f *Verba rescripti ita se habent*] Huius D. Marci constitutionis sententiam Iustinianus etiam alibi [e] plenè refert, multásque dubitationes circa eandem exortas decidit. Sed & Vlpianus [f] eiusdem breuiter meminit: *Constitutio D. Marci* (inquiens) *iubet libertatem competere seruo, & bona ei addici, si idoneè creditoribus cauerit de solido, quod cuique debetur, soluendo.* Subiicit autem postea idem Vlpianus multa, quæ ad interpretationem eiusdem constitutionis pertinent: quæ singula nimis longum foret huc adscribere. 2 † Illud non omittendum, hodie ex Nouella Iustiniani lege [g] hunc ferè ordinem testatorum frequentari. Hærede ex testamento non existēte, prima succedendi ratio est substitutorum: deinde cohæredum: post hos fideicommissarij & legatarij: quarto autem loco seruorum, qui libertatem receperunt à domino in testamento, ex quo non aditur hæreditas per addictionem bonorum libertatum tuendarum gratia: quibus omnibus deficientibus, postremo loco Fiscus succedit.

e l. fin. C. de testa. man.
f l. 2. de fidei. liber.
g Nouell. de hær. & Falc. §. si verò oblatam.

g *Nemine successore*] Hoc ita accipe, vt nec ab intestato quidem successor existat. Nam in fauorem libertatis, si scriptus hæres non adeat, qui ab intestato adibit, iure singulari præstabit fideicommissarias libertates: & directæ perinde competent, ac si ex testamento hæreditas adita [h] esset. Regulariter contrà, cùm ex testamento non aditur hæreditas, in causam intestatæ recidit, vt nec legata præstanda sint nec fideicommissa, per eum, qui intestatò [i] succedit. Cæterùm quandiu incertum est, vtrum existat successor, cessat hæc D. Marci constitutio, vt Vlpianus [k] ait, & ipse postea Iustinianus.

3 h *Si idoneè*] † Quamuis *cautionis* verbo veniat tantùm nuda simplexque [l] promissio: tamen si adiiciatur verbum (*idoneè*) vel aliud æquipollens, satisfactionem significat: quæ fit vel fideiussoribus, vel pignoribus. Sed etsi fides habita fuerit nudè repromittenti, idoneè cautum [m] videbitur.

4 i *De solido*] † De solidò ita accipi oportet, ait Vlpianus, de sorte, & vsuris debitis: licet tamen de parte [n] pacisci.

5 k *Et ij quidem*] † Si hæreditas adita sit, *Orcini* fiunt directò manumissi, vt Vlpianus nominat [o] id est, liberti testatoris ad Orcum euntis. *Orcum* enim Latini Ditem patrem appellarunt: quare cùm libertus ille nullius libertus sit, Ditis, Plutonis vel Orci libertus nominatur, atque Orcinus dicitur. Si verò verbis precariis libertas relinquatur, fiunt liberti hæredis [p] manumittentis. Quare & hoc iure singulari, siue vnus ex his, quibus libertas relicta sit, siue extraneus quilibet, petat bona defuncti sibi addici, cautione suprascripta vltrò data, qui liber esse iussus est, Orcinus erit: qui verò fidei hæredis commissus est, libertus fiet eius, cui bona sunt addicta. Sed & consentientibus seruis, directò liberis esse iussi eiusdem liberti fient, nisi malint quidam ex his in seruitute [q] permanere.

h §. vers. & ne eius.
i l. eam quā, C. de fideic.
k l. 4. de fid. liber.
l l. sancimus, C. de verb. sig.
m d. l. 4. §. addici.
n l. vlt. C. de test. man.
o d. l. 4.
p §. de sing. re. per fid. rē. in fi.
q d. l. fi. C. de test. ma.

l *Ita vt si*) Legendum, Ita autem, si: id est, ita autem Orcini erunt liberti, perinde ac si adita hæreditas fuisset, &c. sicut Hotomanus hic notauit.

m *Tui*) Id est, ex Orcinis fiant tibi obnoxij, & à te libertatem accipiant, tanquam fideicommissariam.

n *Consentiant*) Nisi enim consentiant, non impeditur addictio bonorum, sed illi [r] manent serui.

o *Si fiscus*) *Eadem constitutio* (inquit Vlpianus [s]) *prospexit, vt si fiscus bona admiserit, æquè libertates competant.* Ergo siue iaceant bona fisco spernente, siue is agnouerit, constitutio habet locum.

p *Qui rebus*) Procuratores fisci intelligit.

q *Ius salua sit*) Etiam iis, quos legatarius rogatus est manumittere. *Quoniam omnibus* (inquit [t] Vlpianus) *generaliter constitutio voluit libertatem præstari, quibus competeret, si hæreditas adita fuisset.*

r d. l. fin.
s d. l. 4. §. ead.
t ibid.

§. Hoc rescripto.

1 *Igitur mitiosum olim fuisse bona sub hasta venire.*

Hoc rescripto subuentum est & [a] libertatibus, & defunctis, [b] ne bona eorum à creditoribus possideantur, &

væneant. Certè si fuerint hac de causa bona addicta, cessat bonorum venditio: existit enim defuncti [c] defensor, & quidem idoneus, qui de solido creditoribus cauet.

a s. vlt. §. de dona.

a *Libertatibus & defunctis*] Quibus semper iura nostra plurimum fauoris tribuũt [a]. Ostendit autem Imp. hoc §. vtilitatem huius constitutionis, quam D. Marcus edidit.

b s. 1. §. quib. ex cau. manu. non li.

1 b *Ne bona eorum*] †Sanè valde ignominiosum apud veteres fuisse alibi [b] annotauimus, si bona defuncti sub hasta, præconisque voce væneant: idémque Cicero in oratione pro P. Quintio eleganter docet.

c l ergo quandiu s. is autem, de fid. liber.
d ead. l. s. pe.

c *Defensor*] Is scilicet, cui bona sunt addicta: quoniam causam defuncti tuebitur, poterúntque creditores aduersus ipsum tanquam bonorum possessorem [c] crediti suo nomine [d] experiri.

§. In primis hoc.

1 *Is cui bona addicuntur nihil referre, an sit ex testamento, vel ab intestato hæres.*
2 *Constitutio D. Marci quando locum habeat.*

[a] In primis hoc rescriptum toties locum habet, quoties testamento libertates datæ sunt. Quid ergo, si quis intestatus decedens, codicillis libertates dederit, neque adita sit ab intestato hæreditas? [b] an fauor constitutionis debebit locum habere. Certè si testatus decesserit, & codicillis dederit libertatem, competere eam nemini dubium est. Tunc constitutioni locum esse verba ostendunt, [c] cùm nemo successor ab intestato existat. [d] Ergo quandiu incertum erit, vtrum existat, an non: cessabit constitutio. Si verò certum esse cœperit, neminem existere: tunc erit constitutioni locus.

a *In primis*] Hic §. paucis edocet, quando locum habeat D. Marci constitutio.
b *An fauor*] In quibusdam codicibus deest vocula, *an*, & rectè, meo iudicio: vult enim Imp. hoc etiam casu locum esse constitutioni D. Marci ex æquitate, perinde ac si testatus quis decessisset, data in codicillis libertate seruo alicui, &c. sicut Hotomannus hic scitè explicat. Paria enim iura æquitas exigit in pari causa.

a hic verbo succ.
b l. 4. de fid. lib.
c §. sic bo. poss.
d in d. l. 4.

1 c *Cum nemo successor*] †Quærit [a] Accursius, vtrúmne ex testamento, an ab intestato hæres sit, cui bona addicuntur? Vlpianus [b] respondet, *bonorum possessori assimilari:* qui hæres quidem non est, sed bonorum possessio ex testamento ei datur, cùm testamentum ratum est; ab intestato verò, cùm hæres non existit [c] testamentarius.
2 d *Ergo quandiu*] Hic locus ex eiusdem Vlpiani [d] responso desumtus est: cuius verba huc transferri facilè possunt. †Rescriptum ergo D. Marci non antè, quàm neminem hæredem fore constiterit, obtinet.

§. Si is qui.

1. 2 *Dubitandi causa in hoc §. itémque decidendi.*
3 *Libertas semel competens non reuocatur: & quæ sit ratio.*

Si is qui in integrum restitui potest, abstinuerit hæreditate: an quamuis potest in integrum restitui, [a] possit admitti cõstitutio, & bonorum addictio fieri? Quid ergo si post

post addictionem libertatum conseruandarum causa factam, in integrum sit restitutus? [b] vtique non erit dicendum reuocari libertates, quia semel competierint.

1 a *Possit admitti*] † Videbatur cessare constitutionem, nec valere addictionem bonorum, quandiu hæres potest restitutionem in integrum impetrare, atque ita denuò hæreditatem adire. Verè enim hoc casu dicitur, non esse certum, ex testamento, vel ab intestato neminem successorem extare. † Attamen æquius est, vt fauor constitutionis locum obtineat: sicque Vlpianus ante Iustinianum respondit [a]: vnde totus hic locus est descriptus.

2 (margin: a l. 4. §. si is qui de fideic. libi)

b *Vtique non erit*] Quamuis tali casu, cùm post factam addictionem bonorum minor est restitutus, is cui bona addicta fuerunt, de hæreditate cedere teneatur, ad huius scilicet restituti compendium & periculum: quippe cùm in pristinum statum omnia reponi [b] censeantur. † Libertates tamen, quæ semel competierunt, [c] non reuocantur. Aetiologia est, quoniam datio libertatis non retractatur, etiamsi ad eam causam perueniat, secundum quam libertas ita dari non [d] potuerit. Obserua ergo ex hoc contextu, restitutionem minoris, siue abstinuit, siue adiit, non nocere libertatibus iam competentibus.

3 (margin: b l. 1. & 2. C. si vt omiss. hære. c hic & d. l. 4. d §. semel §. qui. ex cau. ma non lic. l. 3. C. de test. ma.)

§. Hæc constitutio.

1 *Facta in fraudem creditorum non valent.*
2. 3 *Dubitandi causa, decidendique in hoc §.*
4 *Verbum, ex ll. vel constit. quomodo intelligendum.*

[a] Hæc constitutio libertatum tuendarum causa introducta est. Ergo si libertates nullæ sunt datæ, cessat hæc constitutio. [b] Quid ergo, si viuus dederit libertates, vel mortis causa: & ne de hoc quæratur, vtrum in fraudem creditorum, an non factum sit, idcirco velint sibi addici bona: an audiendi sint? Et magis est, vt audiri debeant, etsi deficiant verba constitutionis.

a *Hæc constitutio*] Adhuc persistit Imp. in interpretatione constitutionis D. Marci, docetque huic locum non esse, nec in quempiam bonorum addictionem fieri posse, nisi data sit à defuncto libertas. Neque enim in alium finem aut effectum introducta est huiusmodi *bonorum addictio*, præterquam, vt datæ libertates in integro statu conseruentur. (margin: a §. 1. §. qui ex cau. ma. non licet.)

1 b *Quid ergo*] † l ex *Aelia Sentia* vetuit, in fraudem creditorum seruos manumitti, non solùm in testamento, sed & inter viuos. Conceditur etiam Pauliana actio, vt quæ

2 in fraudem facta sunt, [b] reuocentur. † Rectè ergo dubitari potuit, si cui vel inter viuos, vel per mortis causa donationem libertas data sit à patrefam. qui nunc mortuus est, eique ipsa morte patroni confirmatum sit datæ libertatis [c] beneficium: creditores verò hæreditarii contendant, hanc libertatis dationem in ipsorum fraudem factam esse, an libertas defendi possit? † Et si quidem is, qui libertatem acceperit, offerat cautionem de soluendo creditoribus solido, quod cuique debetur, bona defuncti (nullo existente hærede) sibi addici debent. Sed & extraneus rectè hoc casu petet sibi bona addici. Cessat enim omnis fraus, postquam cautum est de solido [d] soluendo. Et hoc casu quidem verba constitutionis cessant, sed Imp. id ita ex illius mente

3 (margin: b §. item si quis in fraudem, §. de act. l. 1. quæ in frau. cred. c iuxta materiam d. §. 1. & l. etsi debitor. de mor. cau. dona. d d. l. 4. in fraudem, de fid. lib.)

4 seruandum esse censet. † Verbum enim (*ex legibus vel constitutionibus*) sic accipiendum est, tam ex earum sententia, [e] quàm ex verbis: quemadmodum alibi declaratur. (margin: e l. nominis §. verb. de verb. sign.)

§. Sed cùm multis.

1 *Quæ accesserint D. Marci constitutioni ex lege Iustiniani.*

Sed cùm multas diuisiones eiusmodi constitutioni deesse perspeximus, lata est à nobis [a] plenissima constitutio, in qua multæ species collatæ sunt, quibus ius huiusmodi successionis plenissimum est effectum: quas ex ipsius lectione constitutionis potest quis cognoscere.

a l. vltim. C. de sest. man.

a *Plenissima constitutio*] Extat hæc Iustiniani Constitutio [a] lib. 7. Codicis. † Illud autem hac Iustiniani constitutione accessit D. Marci rescripto, vt post venditionem rerum intra annum admittatur, qui cupiat sibi bona addici, vel plures concurrentes, idem petant. Si per temporum interualla adeant iudicem, qui prior sit tempore, prærogatiuam habeat: modò de solido soluendo caueat, aut certè tam idoneè atque sequentes. Nam si de parte cautionem obtulerit, & posterior intra annum maiorem offerat cautionem, audiendus erit. Pacisci etiam creditoribus de parte licebit. 1

De successionibus sublatis, quæ fiebant per bonorum venditiones, & ex senatusconsulto Claudiano. Tit. XIII.

Continuatio tituli.

a §. fin. ? per quas pers. nob. acqu.

b §. l. ? de testa.

Quatuor per vniuersitatem acquirendi modos hactenus Imp. [a] explicauit: sed quia fuerunt olim & alij duo modi, licet è medio nunc sublati: de his tamen, sub hoc titulo velut pro coronide obiter tractare voluit: ne scilicet anti[qu]atis quicquam ignoraretur [b]. Prior modus, est *successio per bonorum venditiones*: alter, est *acquisitio ex SC. Claudiano*.

In princip. tit.

1 *Successio per bonorum venditiones quales olim ambages habuerit.*
2 *Emtor bonorum debitoris, successor Prætorius fiebat.*
3.4 *Iudicia ordinaria & extraordinaria quæ fuerint olim.*
5 *Hodie veterem formularum vsum sublatum esse.*
6 *Iure Pandectarum bonorum emtores non succedunt: sed creditoribus conceditur, bona debitorum officio iudicis possidere.*
7 *Quid iure nouissimo obtineat hac in re.*

ERant [a] ante prædictam successionem olim & aliæ per vniuersitatem successiones: qualis fuerat [b] bonorum emtio, quæ de bonis debitoris vendendis per multas ambages fuerat introducta, & tunc locum habebat, quando [c] iudicia ordinaria in vsu fuerant: sed cùm extraordinariis iudiciis posteritas vsa est, ideo cum ipsis ordinariis iudiciis etiam bonorum venditiones expirauerunt, [d] & tantummodo creditoribus datur officio iudicis bona possidere, & prout vtile eis visum est, ea disponere: quod ex latioribus Digestorum libris perfectius apparebit.

a *Ante prædictam successionem*]. Quæ scilicet fiebat per addictionem bonorum tuendæ libertatis gratia: de qua præcedenti titulo dixit.

a hic.

b *Bonorum emtio*] † Qualis autem hæc fuerit, quásque ambages habuerit, Theophilus [a] refert. Nam creditores ter adire Prætorem oportebat: primùm, vt liceret bona obærati debitoris possidere: deinde, vt permitteret eis magistrum curatorémve bonis constituere, cum quo contraherent, si qui bona proscripta vellent emere: tertiùm, 1

tertium, vt liceret legem dare bonorum venditioni, & cum emptore, cui addicerentur, de parte eius, quod cuique deberetur, pacisci. † *Is emptor bonorum* dicebatur, fiebatque successor Prætorius, & assimilabatur bonorum possessori, ad exemplum eius, cui bona libertatis conseruandæ causa addicta [b] sunt. Et ideo actiones, quæ debitori in eum competebant, directò huic & in hunc vtiliter [c] dabantur.

2

3 c *Iudicia ordinaria*] † *Ordinaria iudicia* dicta fuerunt tam ciuilia, quàm [d] criminalia, in quibus solennis quidam ordo obseruabatur: nam & actiones, præscriptis solenniterque conceptis & formatis verbis à collegio Pontificum impetrare oportebat, & impetratæ adeò superstitiosè intendebantur, vt si quis à syllaba cecidisset, causam amitteret: quod & Cicero testatur. † *Extraordinaria* verò *iudicia* dicebantur, in quibus non habebatur ordinis ratio, sed extra ordinem vel quærebatur de crimine, vel cognitione Prætoris, aut Præsidis ciuiliter negotia [e] explicabantur. Ergo cùm omnia iudicia dicuntur [f] *extraordinaria*, præsentem exercitationem iudiciorum respicimus: cùm verò *ordinaria* adhuc quædam appellantur, relatio fit ad præteritum.

4

5 † Equidem sublata est hodie [g] in vniuersum solennitas, & vetus ordo priscarum formularum.

6 d *Et tantummodo.*] † Iure in Pandectas & Codicem relato emptores bonorum non succedunt debitori, sed officio iudicis conceditur creditoribus, bona possidere debitoris, & vt visum erit, ea disponere. Qua de re peculiares tituli in Pandectis extant, *De bonis autoritate iudicis possidendis*: item. *Quibus ex cau. in bon. possessionem eatur.*

7 † Lege verò Nouellarum [h] modus huic rei adhibetur; vt creditores pro quantitate debiti mittantur in possessionem, & iubeantur possidere: & hoc iure hodie vtimur.

b vt hic & l. 4. de fideic. liber.
c Baro hic.
d l. vlt. de priuat. del. l. vlt. de fur. l. ordo, de publ. iud.
e ff. de var. & extra. cog. Vid. & tit. de extraord. crimi. l. vlt. C. de interd. l. pen. de negot. gest. & hic.
f vt d. §. fin.
g l. vnica. C. de for. & impe. subl.
h Auth. & qui iurat. C. de bo. aut. iud. possid.

Verf. erat &c.

1 *Pœna mulierum quæ seruis se coniungunt, ex S.C. Claudiano.*
2 *S.C. Claudianum hodie sublatum esse.*
3 *Quæ sit pœna mulieris, quæ se commiscuit seruo proprio.*
4 *Quid hodie obtineat.*

[a] Erat & ex senatusconsulto Claudiano miserabilis per vniuersitatem acquisitio: cùm libera mulier seruili amore bacchata, ipsam libertatem per senatusconsultum amittebat, & cum libertate substantiam. [b] quod indignum nostris temporibus esse existimantes, & à nostra ciuitate deleri, & non inseri [c] nostris digestis concessimus.

a *Ex S.C. Claudiano*] Hoc S.C. Claudij Cæsaris temporibus factum promulgatumque est. Cur autem Claudij Imp. nomine sic appellatum sit, non satis constat: & senatusconsulta non ex Impp. sed ex Consulum referentium nomine appellata fuisse [a]

1 non est dubium. † Scribit enim Corn. Tacitus, [b] Claudium Cæsarem retulisse ad Patres de pœna fœminarum, quæ seruis coniungerentur: statuisseque Senatum, vt ignaro domino ad id prolapsa, in seruitutem sui consensisse videretur, & qui nati essent, pro libertis haberentur. Hoc ergo Senatusconsulto dominus serui post trinam denunciationem factam liberæ mulieri ne cum seruo commisceretur, prolatis apud Prætorem denunciationibus postulabat iure suo, vt sibi mulier cum bonis omnibus addiceretur: [c] atque ita *per vniuersitatem* acquirebat dominus talem fœminam, cum omni sua substantia.

2 b *Quod indignum*] † Sublatum enim est S.C. Claudianum Iustiniani lege, qua domino permittitur in seruum suum competens castigatio, & à libera muliere auulsio: quam si negligat, damno ei [d] fore. Prædicta autem vera sunt, in muliere, quæ seruo

3 se alieno commiscuit. † Nam si cum proprio seruo consuetudinem habuerit, pœnas

4 de ea re constitutas [e] sustinebit. † Sed iure hodierno huiusmodi mulier neque libertatem neque substantiam perdit, sed magis cum seruo matrimonium contrahere [f] permittitur, & seruus fiet liber ciuisque [g] Romanus.

c *Nostris digestis.*] Sed nec Codici illam inseri permisit, solùm enim vt abrogetur, in sua Constitutione [h] generaliter attingitur.

a §. senatuscõsultum, I. de iu. nat. gent. & ciu.
b lib. 12.
c l. 1. C. de SC. Claudia. toll.
d d. l. 1. in fin. & l. vlt. in fi. C. de agric. & censit. lib. 11.
e l. 1. C. de muli. quæ propr. ser. se. coniu. & in C. Theod. li. 9. t. 6.
f l. vlt. Cod. de agric. & censit. lib. 11. & 3. de coniu. seruor.
g arg. l. 1. §. sed & si quis homini, C. de lati. li. toll.
h d. l. 1. C. de S.C. Claudian. toll.

De Obligationibus. Tit. XIV.

1 *Continuatio tituli.*
2 *Obligatio causam ex natura trahit.*
3 *Communicatio rerum & operarum omnino necessaria.*
4 *Tam contractus, quam delicta obligationem pariunt.*
5 *Obligatio duas habet species.*
6 *Causa naturalis obligationis quæ sit.*
7 *Causa ciuilis obligationis quæ.*
8 *Exemplum obligationis naturalis & ciuilis simul.*
9.10 *De naturali obligatione sola sine ciuili exempla.*
11 *Effectus naturalis obligationis est, parere exceptionem: interdum etiam actionem parit: num. 12.*
13 *Casus, vbi nec naturalis, nec ciuilis obligatio nascitur.*
14.15 *Obligatio ciuilis sola sine naturali.*
16 *Exemplum, vbi ciuilis obligatio cum naturali oritur, & naturalis deinde à ciuili diuellitur: & econtrà, n. 17.*
18 *Obligationis ciuilis officium siue effectus.*
19 *Officium naturalis & ciuilis obligationis simul.*
20.23 *Explicata definitio obligationis.*
21 *Rei nomen generale.*
22 *Obligationem mixtam, id est, naturalem & ciuilem simul hic definiri.*

Nunc transeamus ad obligationes. Obligatio, est iuris vinculum, quo necessitate adstringimur alicuius rei soluendæ, secundum nostræ ciuitatis iura.

Admonuimus alibi [a], *dominium* & *obligationem* duo esse summa ac præcipua iuris 1
ciuilis capita, ad quæ reliqua omnia, quæ in legibus sunt, referantur. Absoluto igitur
priore capite, *de rerum* scilicet [b] *dominio*, restat, vt *De obligationibus* videamus, to-
tamq; contractuum rationem pertractemus: † Sicut autem *Dominium* (si de prima 2
origine loquamur) primæuam causam & vnicam habet, ius naturale, siue [c] gentium:
ita quoq; idem ius naturale *obligationem* [d] introduxit. Nam cùm distincta iam essent
rerum dominia, ob extremam necessitatem humanæ concupiscentiæ, fiebat, vt id,
quod nostrum esset, inuitis nobis auferre non [e] liceret. † Opus ergo fuit aliis quibus- 3
dam mediis adintroducendam mutuam omnium rerum & operarum communica-
tionem sine vllo grauamine: cùm sine tali communicatione res humanæ consistere
non possint: imò talem communicationem Naturæ præceptũ omnino exposcat, quod
iubet, diligendum esse proximum, eique benefaciendum, nocendum verò [f] nemini.
Non possumus autem commodius alter alteri benefacere, quàm si communicemus
inuicem vel res nostras, vel officia. Rursus illi communicationi ob id modus erat præ-
scribendus, & certæ formulæ communicandarum rerum, quòd alias nunquam exple-
tura esset hominum affectus insatiabiles. Tales autem sunt omnes contractus & con-
uentiones populares, ex quibus inuicem obligamur, ex his igitur alterum iuris caput,
nempe *Obligatio*, exortum est. † Quanquam non solùm contractus, verumetiam de- 4
licta obligationem parere indubitatum sit, vt mox dicemus. Et hæc de origine pri-
mæua obligationis. † Habet autem *Obligatio* præcipuè duas species, *Naturalem* sci- 5
licet, & *Ciuilem*: vtriusque hæc est natura, vt vel cum altera coniungatur, id quod
vt plurimum fit: vel per se sola subsistat, quod rarius accidit. Cæterùm partes non ha-
bet *Obligatio*: quia non partimur ius imperfectum, & quod ad alterius acquisitio-
nem [g] requiritur. † Causa naturalis obligationis est, contractus & delictum. Quam- 6
primum enim tecum aliqua de re contraxi seu conueni, ex hoc nascitur obligatio
naturalis ob mutuum nostrum consensum, qua naturaliter obstringeris, vt aliquid
mihi vel des, vel facias, de quo inter nos conuentum est. Et hæc *obligatio* rectè *natu-
ralis* dicitur, quia nihil tam naturale est, quàm pacta seu conuentiones [h] seruari. Pari
ratione postquam deliquisti, quia dedisti mihi damnum, aut iniuria me affecisti, ali-
qua, obligaris pœnam soluere. Naturalis enim ratio inter omnes gentes constituit, vt
delicta [i] puniantur. † Causa ciuilis obligationis est subscriptio legislatoris, vel ap- 7
probatio iuris ciuilis. Statim enim postquam legislator naturali obligationi subscri-
bit, postquam ius ciuile illam approbat, siue sit ex contractu, siue ex maleficio, hæc
subscriptio siue approbatio ciuilem obligationem introducit. † Sume nunc exem- 8
plum, vbi mixta obligatio, id est, & naturalis & ciuilis simul nascitur: Emi abs te

a §. in rubr. de rer. diuis. n. 2.
b à prin. lib. 2. vsque ad hunc locum
c dixi §. in rub. de rer. diuis.
d l. ex hoc iure, de iustit. & iur.
e l. id quod nostrum, de reg. iur.
f §. iuris præcepta, §. de iust. & iur. l. vt vim, eod. tit.
g l. 72. stipulatio, non diuiduntur, de verb. oblig.
h l. 1. de pact.
i dixi in §. ius autē gentium, §. de iur. nat. gent. & ciu.

seruum

seruum Stichum, ex hoc contractu oritur naturalis obligatio, qua tu mihi obligaris
Stichum tradere. Deinde ius ciuile adprobat hanc conuentionem, iubet etiã, vt ven-
ditor rem emtam tradat: ex hac adprobatione ciuilis obligatio producitur, qua de-
uinctus es Stichum tradere. Obligaris ergo vtroque modo tam naturaliter quàm ci-
9 uiliter, vt eum tradas. Et hanc obligationem rectè *Mixtam* dixeris. † Videamus mo-
dò exemplum, vbi naturalis obligatio est sola sine ciuili: veluti cùm legislator pro-
pter circumstantiam fortè impedientem, eam conuentionem, ex qua hæc naturalis
obligatio fluit, non adprobat: vt si credam pupillo pecuniam sine tutoris autorita-
10 te, atque is eam pecuniam malè [k] consumat: si frater credat fratri, † quorum vterq;
sit in patris [l] potestate. Impedit enim circumstantia personæ, quo minus ciuilis obli-
gatio nascatur. Idem est, si pater contrahat cum filio, dominus cum seruo: ex his n.
contractibus proficiscitur naturalis obligatio sine ciuili, quoniam legislator, seu ius
ciuile huiusmodi contractibus non subscribit: tum quia tales personæ habentur pro
vna, tum quia indiuisum habent patrimonium. Quemadmodum autem naturalis
obligatio ex contractu proueniens sine ciuili consistere potest: ita idem quoque ob-
tinet in ea naturali, quæ ex delicto nascitur: veluti si filius aliquid patri [m] surripiat,
11 vel seruus domino. † Officium verò siue effectus naturalis obligationis est, parere nõ
quidem actionem, sed tantùm exceptionem, impediréque soluti [n] repetitionem: ta-
metsi quandoque etiam actionem [o] pariat: si magna aliqua causa subsit. Deinde sa-
tis hæc quoque est ad compensandum [p], nouandum [q], constituendum [r]: item vt ac-
12 cedat fideiussor [f], vtque pignus accipiatur [t]. † Quod autem dictum est, *naturalem o-
bligationem non producere actionem*: hoc verum est, si vna & simplex fuerit: si verò sit
geminata, tunc efficax est ad proferendam actionem. Est enim regula, *quòd vbi prc-
cedit debitum naturale tantùm, si illud idem debitum modo pacto promittatur vel à
debitore, vel ab alio iudicatur constitutum, locumq; habeat actio de constituta [u] pecu-
13 nia.* † Porrò contingit interdum, vt neutra obligatio oriatur, nec naturalis, nec ciui-
lis, quando scilicet lex conuentionem aliquam nominatim & expressis verbis im-
probat, vt si pupillus contrahat cum tutore [x], vel alter coniugum alteri donet [y]. his
enim & similibus casibus vtcunque consentiant inter se contrahentes [z], nec natura-
lis quidem obligatio exoritur, ob expressam iuris ciuilis, siue legis prohibitionem.
14 † Quemadmodum autem naturalis obligatio, sine ciuili consistit, ita quandoque ci-
uilis sola inducitur sine naturali: vt si scribam syngrapham, accepisse me centum à
Titio, eámque ipsi spe futuræ numerationis tradam, atque is accipiat syngrapham,
neque tamen numeret pecuniam: hic oritur sola ciuilis, propter autoritatem & ad-
probationem [a] legislatoris: fallitur tamen legislator hac in specie colligendo à ple-
runque accidentibus, pecuniam esse numeratam, cùm id testetur syngrapha, donec
tandem veritas in iudicio discutiatur. Naturalis autem obligatio non potest oriri,
cùm pecunia non sit numerata, deficiatque consensus: catenus enim consensit debi-
15 tor, qui syngrapham dedit, quatenus ipsi numeraretur pecunia. † Hinc tradidit [b] Bar-
tolus, *obligationem ciuilem* esse, quando quis est obligatus non ex instinctu iuris na-
turalis, sed tantùm ex dispositione iuris ciuilis, deficiente consensu debitoris. Sic si
vi & tali metu, qui in virum constantem potest cadere, cogar Titio centum promit-
16 tere, & ad ea soluenda iudex me ex falsis probationibus per sententiam cõdemnet,
ciuiliter tantùm obligor, non etiam naturaliter, cùm desit consensus. † Habes vtriusq-
que speciei exempla, cùm altera sola nascitur, cùm item vtraque simul introduci-
tur. Hoc porrò non omittendum, fieri posse, vt vna ab altera subinde diuellatur, vt-
cunque hæ ab initio simul coniunctæ fuerint: vt si creditor fecerit pactum cum de-
bitore vtroque modo, naturaliter scilicet & ciuiliter sibi obligato, se id quod ei de-
betur, non petiturum: ex isto pacto liberatur debitor naturaliter, ne cogatur credi-
17 tori [c] soluere, licet ciuiliter obligatus maneat. † Econtrà quoque contingere potest,
vt ciuilis obligatio tollatur, naturali remanente: vt si debitor per sententiam iudi-
cis absoluatur, quia creditor non probet mutuum: tollitur enim ciuilis obligatio, na-
18 turalis autem manet. † Ciuilis obligationis officium est, producere actionem, non e-
tiam exactionem: quoniam in iudicio ciuilis obligatio per exceptionem non nume-
ratæ [d] pecuniæ, item pacti de non petendo eliditur, atque ita ipsa actio per exceptio-
19 nem excluditur, vt nihil exigi possit. † Quando verò naturalis obligatio cum ciuili
coniungitur, tunc eius officium est parere & actionem & exactionem. Ex prædictis
omnibus, si in summam contrahas, intelligis, *obligationem naturalem* esse, quæ ori-
tur vel ex contractu, vel ex delicto, impediens soluti repetitionem. *Ciuilis* est, quæ

k ff. de auto. tu. to & ff. eo.
l l. frater à fratre, de cõd. ind.
m l ne cum filiofamiliâs, & l. seq. de furt.
n l. iuris gentium, s. sed cũ nulla, de pact.
o l. fideiussor, s. fideiussor. ibi glo. verbi actio. & Bart. de fideiuss.
p l. etiam de compen.
q l. 1. de noua. in fin.
r l. 1. s. debitũ. de consti. pecu.
f l. stipulatus sum, cũ l. seq. de fideiuss. l. naturaliter, de cond. indeb.
t d. l. naturaliter.
u Cano. in c. quinta vallis. extr. de iureiur.
x l. pupillus, de aut. tut.
y ff. & C. de dona. inter vir. & vxor.
z l. 26. si nõ sortem, in princ. ibi Bart. & alij de condi. indeb. vide etiã Deciũ l. pactum quod contra. C. de pac.
a tot. tit. ff. de lite. oblig.
b l. Iulianus verum, de cond. indeb. gl. in l. naturaliter, C. de non num. pec.
c l. 27. si vnus, s. pactus ne peteret, De pac.
d l. 14. in contractib. C de nõ nu. pe.

prouenit ex adprobatione legis, paritque actionem, non autem exactionem. *Naturalis* & *ciuilis* siue *mixta* obligatio est, quæ profluit vel ex contractu, vel ex delicto & subscriptione legis, producitque tam exactionem, quàm actionem. † Atque hoc 20
est, quod Imp. hic mox ab initio dicit, *Obligatio est vinculum iuris, quo necessitate adstringimur*, &c. Statim enim postquam contrahimus aut delinquimus, oritur ex verbis contractus, vel ex delicto naturalis obligatio, æquitate naturali sic iubente: & ciuilis ex subscriptione & adprobatione legum, quâ etiam nolentes adstringimur, vt soluamus quod debemus, quicquid tandem illud sit, siue pecunia, res, factũ, siue pœna. † Rei enim nomen, vt generale, ob id elegit Imp. vt omnia, quæ possent in obli- 21
gationem deduci, comprehenderet, nec solas obligationes [e], quæ ex contractu, vel quasi contractu descenderent, sed & eas, quæ ex maleficio, vel quasi ex maleficio nascerentur, includeret. † Definitur ergo hic obligatio *mixta*, id est, naturalis con- 22
iuncta cum ciuili, non autem sola naturalis, vel sola ciuilis: quoniam neutra habet illam necessitatem soluendi. Is enim verè & propriè dicitur obligatus, à quo debitũ iure exigi [f] potest. At qui naturaliter tantùm obligatus est, compelli ad soluendum nequit, cùm nulla aduersus eum detur [g] actio. Pari ratione, tametsi concedatur actio aduersus ciuiliter obligatum, tamen soluere non cogitur, cùm tutus sit exceptione. Qui verò vtroque modo obligatus est, is ad soluendum omnino cogi potest: quoniã *mixta obligatio* tam actionem quàm exactionem producit. † Interim vides, hanc de- 23
finitionem ab effectu & officio conflatam esse: quod genus definiendi admodum frequens [h] est Iurisconsultis.

e fa. l. 1. ad fin. si cert. pet. l. rei. 5. de verb. sign.

f l. 108. debitor. de verb. sig.

g d. l. iurisgentium, §. quinimò.

h vt per Appellum in sua Methodialec. rar. 6. 1.

§. Omnium autem.

1. 3 *Prima obligationum diuisio est, quod aut ciuiles sint aut Prætoriæ: & quæ dicantur ciuiles, quæ item Prætoriæ.*
2 *Ius Prætorium etiam honorarium dici.*
4 *Ex confirmatione non oriri nouam obligationem.*
5 *Secunda obligationum diuisio ex causa sumitur.*
6. 8 *Contractus bifariam in legibus accipitur.*
7 *συνάλλαγμα quid sit.*

[a] Omnium autem obligationum summa diuisio in duo genera diducitur: námque aut Ciuiles sunt, aut Prætoriæ. Ciuiles sunt, quæ aut legibus constitutæ, aut certo iure ciuili [b] comprobatæ sunt. Prætoriæ sunt, quas Prætor ex sua iurisdictione constituit, quæ etiam Honorariæ vocantur. [c] Sequens diuisio in quatuor species diuiditur. Aut enim ex contractu sunt, aut quasi ex contractu, aut ex maleficio, aut quasi ex maleficio. Prius est, vt de iis quę ex contractu sunt dispiciamus. [d] Harum æquè quatuor sunt species. Aut enim re contrahuntur, aut verbis, aut literis, aut consensu: de quibus singulis dispiciamus.

a *Omnium autem*] † Duæ hîc ponuntur obligationum diuisiones, discrepantes ta- 1
men inter sese. Prima à partibus iuris petitur: vt enim omne ius, quo vtimur, aut ciuile est, aut Prætorium, ita obligationes omnes aut ciuiles sunt, aut Prætoriæ, siue honorariæ. † Nam ius Prætorium dicitur ex magistratus [a] honore, vt alibi diximus. 2
† *Et ciuiles* quidem dicuntur, quæ sunt introductæ vel ex lege XII. tab. vel ex sena- 3
tusconsultis, aut aliis partibus iuris ciuilis: *Prætoria* verò, quæ ex Prætoris iurisdictione descendunt, & ex quibus Prætoriæ actiones nascuntur: quales sunt Publiciana, Rescissoria, Seruiana, Hypothecaria, de constituta pecunia, de peculio, & si quæ sunt similes. Et hæc quidem diuisio non aliò pertinere videtur, nisi quia prior est perpetua, altera plerunque temporalis.

a §. Prætorum quoque. 7. de iur. natur. gent. & ciuil.

b *Comprobata*] Nempe naturales obligationes, quæ ex iuris gentium contractibus nascuntur. Nam ex ipsæ sunt, quæ hîc ciuiles dicuntur, quòd iure ciuili comprobatæ confirmatæque sint. † Ex confirmatione autem non oritur noua aliqua obliga- 4
tio, sed semper nihilominus vna eadémq; manet obligatio, & vnica est semper eius sub-

substantia. Cæterùm contractus ipsos iuris gentium non dicemus confirmari iure ciuili, sed recipi tantùm aut admitti simpliciter: quare nec iuris ciuilis esse dicuntur.

5 c *Sequens*] †Secunda diuisio sumitur a causa, quoniam omnes obligationes ex contractu, vel quasi, delicto, vel quasi, nasci constat: quæ singula propriis titulis postea prosequitur. Et hoc est, quod alibi [b] Vlpianus ait, *obligationes nasci ex contractu, vel maleficio, aut proprio quodam iure ex variis figuris causarum*: nam hæc postrema Vlpiani verba (*ex variis figuris causarum*) ex communiori sententia interpretum referenda sunt ad obligationes ex quasi contractu, & ex quasi maleficio, vtcunq; nonnulli dissentiant: sicque perfecta erit Iustiniani diuisio. †Cæterùm *contractus* bifariã in legibus accipitur: primò propriè, quando vterque contrahentium [c] obligatur,

b l.1.in pr.de actio.& oblig.

7 †quem Græci *συνάλλαγμα* vocant, quasi contrà, seu vicissim actum: id enim hæc vox significat, qua & Aristotelem vsum [d] fuisse, Budæus [e] annotauit: vt est in emtione & venditione, locatione & conductione, & similibus contractibus. Quò respi-

8 ciens Labeo, [f] asserit, contractum esse vltrò citróque inter duos obligationem. †Deinde impropriè, vbi vnus tantùm contrahentium obligatur: veluti in mutuo adstringitur tantùm accipiens mutuò, non etiam mutuans: ista tamen significatione contractus omne pactum continetur, ex quo nascitur obligatio.

c l. Labeo. de verb. sign.
d lib.5.Ethico.
e In anno.poster.in ff.
f in d.l.Labeo.

d *Harum aquè*] Subdiuisio obligationum ex contractu: quasi diceret, Obligatio ex contractu orta quatuor modis existit, re scilicet, verbis, literis, & consensu: de quibus speciatim subiiciet.

Quibus modis re contrahitur obligatio. Tit. XV.

1 *Obligationes re contrahi quare dicãtur.*
2 *Mutuum, commodatum, & deposi ũ sunt contractus gratuiti.*
3 *Pignus, gratia vtriusque cõtrahitur.*

1 *Obligationes* † quæ re contrahi dicuntur, ex eo nomen habent, quòd nec ciuilis obligatio, nec actio inde oriri possit, nisi præter consensum (qui omnino adesse debet) res ipsa quoque interueniat: & ideo in huiusmodi contractibus ad plus obligari

2 non possumus, quàm re ipsa [a] acceperimus. † Horum autem contractuum quidam gratia vnius tantùm contrahuntur, vt Mutuum & Commodatum, qui contrahũtur tantùm gratia mutuatarij & commodatarij. Et hi duo contractus de sui natura sunt gratuiti, ex mera beneficentia & liberalitate originem ducunt: quare si aliquid datur pro mutuo, transit mutuum in contractum [b] vsurarium, Commodatum se in locationem & conductionem transformat. Sic & Depositum vnius gratia contrahitur, deponentis scilicet, & quoque gratuitum esse debet, atque ex mera proficisci

3 munificentia. † Pignus verò gratia vtriusque contrahitur: in hoc enim datur, vt debitor pecuniam accipiat a creditore, & item vt creditori sit saluum suum debitum. Naturam autem horum quatuor contractuum, Imperator in hoc titulo ordine describit, & nos ad textum amplius declarabimus.

a l.si tibi rem. de pac.
b c.consuluit. & gl. in c. conquæstus. extrà de vsuris.

Ad princip.tit.

1 *Mutui descriptio seu definitio.*
2 *Mutui etymologia.*
3 *Explicatur definitio mutui.*
4.34 *Dare, est dominium transferre.*
5 *In deposito & commodato redditur eadem species.*
6 *In mutuo reddi debet idẽ genus.*
7 *In alio genere restitutio mutui fieri nequit.*
8 *Aliquando eadem species in mutuo restituitur.*
9 *Mutuum aliud naturale, aliud ciuile.*
10 *Quid sit naturale mutuum.*
11 *Ex mutuo oritur condictio certi.*
12 *Ciuilis mutui subdiuisio.*
13 *Mutuum ciuile, in quo natura cooperatur, per fictionem iuris.*
14 *Mutuum ciuile per stipulationem.*
15 *Mutuum merè ciuile.*
16 *Ex mutuo merè ciuili oritur obligatio post biennium.*
17 *Causa mutui quæ & eiusdem formæ & num.25.*
18 *Effectus mutui quis.*
19.21 *Condictio quid, & quotuplex.*
20 *Quando quidpiam dicatur certum.*
22 *Tria consideranda in contractibus.*
23 *Dolus describitur.*
24.27 28 *Culpa lata, leuis, leuissima explicantur.*
25 *Culpæ latæ duo esse genera, & 26.*
29 *Casus fortuitus.*
30 *In mutuo omnis culpa præstatur, & casus etiam fortuitus.*
31 *In quibus rebus contractus mutui consistat.*
32 *Forma mutui.*
33 *Mutuum vnde dictum.*

a RE contrahitur obligatio, veluti mutui datione. Mutui autem datio [b] in iis rebus consistit, quæ pondere, numero, mensuráve constant: veluti vino, oleo, frumento, pecunia numerata, ære, argento, auro: [c] quas res aut numerando, aut metiendo, aut adpendendo in hoc hoc damus, vt accipientium fiant. Et quoniam nobis [d] nõ eædem res, sed aliæ [e] eiusdem naturæ & qualitatis redduntur: [f] inde etiam mutuum appellatum est, quia ita à me tibi datur, vt ex meo tuum fiat: & ex eo contractu nascitur actio, quæ vocatur certi [g] condictio.

a text. in l. si cert. pet. ibi Dd.
b Ferra. Mõta. hic notat.
c text. est in d. l. 2. §. in mutui.
d hoc ipso tit.
e §. sic itaque J. de act. tex. in l. 75. vbi autem. §. vlt. de verb. oblig.
f Per text. in l. fin. de præscr. verb.

a *Re contrahitur*] Ex hoc textu collige, † *Mutuum* esse, cùm res nostras, quæ pon- 1
dere, numero, mensuráve consistunt, alteri damus[a], vt idem genus nobis reddat. † Et 2
dicitur *mutuum*, quasi ex meo tuum fiat, vt in textu hîc Imperator ait, non ad deri-
uationem verbi respiciens, sed potius ad significationem: hæc enim non est etymos
mutui, sed descriptio quædam, & relatio eius [b], quod eo verbo denotatur. Est enim
mutuum, vel *mutui datio*, quasi vicissitudinaria commutatio & functio rerum in eo-
dem genere: & fortè nomen *Mutui* à mutatione formam habet, quod mutetur hoc
genere pecunia cum pecuniá, dum par quantitas accipitur & redditur, quódque cõ-
sistat in his rebus, quæ faciiè mutationem & promiscuum vsum recipiunt. Redeun-
dõ ad definitionem, dixi primò † *res nostras:* quia mutuans debet esse dominus, vel 3
quasi dominus rei [c] mutuandæ, aut haberi loco domini, vt seruus & filiusfamiliâs:
qui etsi non sint domini nummorum peculiarium, tamen vice patris & domini mu-
tuant, intelligitúrque pater vel dominus mutuasse. Addidi, *numero, pondere, mensu-
ra:* ad differentiam Commodati, in quo non veniunt huiusmodi res, sed eæ, quibus
ita vtimur, vt illas ipsas species, & non alias eiusdem generis reddamus. Subieci, *al-
teri damus:* vt commodatum, depositum, pignus vitarem, in quibus res ita tradimus,
non vt accipientium fiant, & dominiũ transferatur, sed ad alium finem, prout paulo
post [d] ostendemus. In mutuo autem res ita datur accipienti, vt eius fiat: alioqui nõ
posset ea vti. † *Dare* enim est dominium [e] transferre. Adposui quoque, *vt idem ge-* 4
nus nobis reddatur, duplici de causa. † Primò, vt Commodatum & Depositum exclu- 5
derem, in quibus redditur illa ipsa species, quæ tradita est, & non alia eiusdem ge-
neris: vt si commodaui tibi equum gratis, teneris mihi reddere illum ipsum equum,
non alium. Similiter, si deposui penes te centum aureos, illos centum, & non alios e-
iusdem generis obligaris restituere. † In mutuo autem non redduntur illæ ipsæ spe- 6
cies, sed aliæ eiusdem generis: vt si centum aureos quis acceperit mutuò, potest illos
consumere, & mutuanti alios centum eiusdem valoris reddere. Sanè si ad eadem il-
la, quæ quis mutuò accipit, reddenda obligaretur, vsus mutuò datarum rerũ nullus
esset Mutuò autem vnusquisque accipit, vt id in vsus suos impendat, & pro eo aliud
reddat. Secundò ad differentiam contractus innominati, Do vt des. Si enim non idẽ
genus, sed aliud, puta pro siligine triticum, pro pecunia frumentum, pro tritico æ-
stimationem reddideris, & ita inter nos conuentum sit, non erit mutuum, sed con-
tractus innominatus, Do vt des: & ita omnes [f] fatentur. In alio ergo genere fieri re-
stitutio non potest. † Quanquam autem non mutuum ita accipitur ex proposito 7
partium, quod tantundem reddatur, non eadem species: † nihilominus possunt ali- 8
quando etiam eædem species, & iidem nummi reddi, ex occasione scilicet, & non ex
contrahentium destinatione: eáque propter in textu nostro ponitur verbum, *Quã-
doque:* quia eandem speciem possis reddere, si ea non fueris vsus. Exemplum: Mu-
tuaui tibi decem florenos, tu postea restituis mihi eosdem in indiuiduo, dicens te iã
non egere pecunia, nihilominus dicitur mutuum. Nec impedit, in eâdem specie
redditam esse pecuniam: quia hoc ex euentu contigit, quòd mutuatarius non ege-
bat nummis: sed quoad propositum partium, verum erat mutuum. Nam & dum
mutuans numeraret pecuniam, propositum erat mutuandi: & dum debitor eandem
acciperet, intentio ipsius erat, vt mutuò acciperet. † Est autem mutuum duplex, Na- 9
turale,

image
not
available

te. Hæc in iure dolo vbique comparatur, parique iure cum iusto dolo [a] censetur. †*Culpa ignauia* est, quæ supremam & inexcusabilem negligentiam refert, vel vitio 26
naturæ parum perspicacis [a], vel ex praua educatione contractam †*Culpa* verò *leuis* 27
est negligentia, qua quis in rebus alienis eam curam non adhibet, quam cæteri patresfamiliâs solent [b], tametsi in suis minimè diligentior sit: vt si quis rem alienam committeret negligenti ministro: diligens enim paterfamilias non solet secum fouere negligenteis & oscitanteis [c] ministros.† Addunt commentatores & aliam spe- 28
ciem, nempe *culpam leuissimam*, aiúntque illam committi, quando quis non adhibet tantam diligentiam in rebus alienis, quantam adhibet diligentissimus [d] quisque paterfamiliâs in rebus suis. Zasius verò eam propriam & distinctam esse speciem nō [e] opinatur, sed tantùm gradu distare. Et hæc omnia, quæ de culpis dicta sunt, pendent à prudentia iudicis, qui habet decernere, quæ culpa sit [f] commissa † Cæterùm 26
casus fortuitus est inopinatæ rei euentus, quem nulla hominum prouidentia cauere aut præuidere potest.† Et in mutuo quidem hæc omnia præstantur: hoc est, debitor 30
tenetur reddere idem genus, etiamsi casu fortuito res mutuò accepta perierit: tantū abest, vt eum excuset dolus, lata, vel leuis culpa. Ratio est, quia mutuatarius factus est dominus rei traditæ, ideóque omne periculum ad eum pertinere [g] debet.

b *In iis rebus*] Materialem causam hic declarat. † Neque enim in omnibus rebus 31
contractus mutui versatur, sed in his tantùm, quarum frequens ad alimenta corporis incidere solet necessitas: quales sunt, quæ constant, hoc est, vsum habent & æstimationem certam ex numero, pondere [h], mensura. Ratio autem, quare in his tātùm rebus contrahatur mutuum, est: quia in cæteris rebus aliud pro alio solui inuito creditori æquum non est: cùm nullæ tam sint æqualis æstimationis, vt creditori satisfactum ea solutione videatur. Contra in suprascriptis rebus natura comparatum est, vt nihil referat aliam pro alia solui, quandoquidem in genere suo functionem recipiant per solutionem, id est, factionem & liberationem quamlibet, magis quàm specie eâdem [i] reddita.

c *Quæ res aut numerando*] † Hic formam mutui tradit Iustinianus, de qua paulo 32
antè diximus: docétque, his res debere creditas esse iuxta suam naturam, veluti ne quantitas, vt species mutuò detur: licet quandoque possit mutuum quantitatis iniri citra numerationem: vt si pecuniam in sacculo inclusam penes te deposuerim, ac deinde eandem tibi roganti mutuam concesserim, contrahetur mutuum [k], neque alia numeratione opus erit.

d *Non eadem res*] Id est, eædem species.

e *Eiusdem naturæ*] Apud Pomponium [l] est, eiusdem generis & bonitatis: quæ verba interpretantur hunc [m] locum.

f *Inde etiam mutuum appellatum*] †Sic Paulus inquit: *Appellata est autem mutui* 33
datio ab eo, quòd de meo tuum fit: & ideo si de meo tuum non fiat, non nascitur obligatio. Quibus verbis formalis causa demonstratur ab appellatione, quæ rem ipsam diffinit. Ea enim est forma mutui dationis, vt mea res transferatur in te pleno iure dominii, quo eam consumas in tuam vtilitatem. Et propterea necessariò consequitur, quòd vbi non est talis vicissitudinaria datio, ibi nunquam erit ex hoc contractu obligatio, vnde nascatur actio.† Dare enim (vt & suprà diximus) est rem accipientis 34
[n] facere, præsertim in hac materia.

g *Condictio*] Eáque certi. Certum enim mutuum dicitur, quia idem debeatur in genere: quod cùm perire non possit, certum hic est semper, quod debetur. Porrò de hac actione paulò ante dixi, & infrà suo loco amplius dicemus.

z arg. l. quod Nerua, ff. deposi. & l. magna, de verb. sign.
a Huius exemplum habes in l. 2. §. si publicanus, ff. de vi bo. rapt.
b l. ea igitur, de pignorat. actio.
c l. si seruus seruū, §. si fornicarius, ad l. Aquil.
d §. at is qui vtendum, I. eod. tit.
e in suis intellectib. ad l. quod Nerua, ff. deposit.
f vide Panor. in tit. de commo. & Ioh. Fab. hic de commod. & Bart. in d. l. quod Nerua.
g l. quæ fortuitis, l. pign. C. de pign. action.
h Olde d. clas. 4. actio. 17.
i l. 2. §. i. cer. pet. l. liberationis, l. solutionis, de verb. sign.
k l. certi condictio, §. vlt. si cer. pet.
l l. cùm quid, si cert. pet.
m Vide Bald. hic latius hoc interpretātem.
n l. non videntur data, de reg. iur.

§. Is quoque.

1 *Indebiti descriptio.*
2 *Indebitum non oriri sine reali solutione.*
3 *Scienter soluens indebitum, donare videtur.*
4 *Cautela, vti is soluenti, qui dubitat an debeat, &c.*
5 *Naturalis æquitas causa obligationis indebiti.*
6. 7. *De condictione indebiti, & quando cesset.*
8 *Condictio, condicere, condictus dies.*
9 *Affinitas condictionis indebiti & mutui.*

[a] Is quoque, qui non debitum accepit ab eo, qui [b] per errorem soluit, re obligatur, datúrque agenti contra eum [c] propter

[c] propter repetitionem condictitia actio. Nam perinde [d] ei condici potest. [e] SI APPARET EVM DARE OPORTERE, ac si mutuum accepisset. [f] Vnde pupillus, si ei sine tutoris autoritate indebitum per errorem datum est, non tenebitur indebiti condictione, non magis quàm mutui datione. Sed hæc species obligationis non videtur ex contractu consistere: cùm is qui soluendi animo dat, magis voluerit negotium distrahere, quàm contrahere.

a *Is quoque*]. Agitur hic de secundo contractu, qui re contrahitur, nempe indebito.
1 † Est autem *Indebitum, quando quis soluit per errorem, quod non debet*. Dixi, *soluit:*
2 † quia hic contractus non oritur, nisi solutio re ipsa accedat, sicque res interueniat.
3 Addidi, *per errorem:* † quia si quis sciens soluat indebitum, donare videtur, nec potest repetere. Sicut per errorem soluens condictionem [a] habet: ita & is, qui cùm dubitat, incertoque ac ancipiti erat animo, [b] soluit. Certum enim est, errantem dubitanti
4 similem esse † Vt tamen omnis de errore contentio euitetur, consultum fuerit, vt in solutione quis protestetur, reddendam fore pecuniam, si adparuerit eam non deberi: nam ex tali pacto resolutionis vestito contrahitur negotium, quod semper pa-
5 rit condictionem [c] indebiti: alioqui tacita cogitatio nihil prodesset [d] † Et in hoc indebiti contractu naturalis æquitas tacitè introducit naturalem obligationem, vt restituas id, quod tibi indebitè solutum est: indéque consequitur, non tantùm consensum & delictum causas esse naturalis obligationis, sed etiam naturalem æquitatem.
6 † Indebiti effectus est, parere actionem, quæ vocatur *Condictio indebiti*, vel *Condictitia actio*, qua quis repetit id, quod indebitè solutum est: datúrque ei, qui indebitè soluit, aut cuius mandato solutum est, & hæredibus ipsius: contra eum, cui solutum
7 est indebitum, eiúsque hæredes. † Cessat autem hæc actio multoties: primò si quis sciens soluat [e] indebitum: deinde si quis per sententiam condemnatus sit soluere, quod non debet, & sententia transierit in rem [f] iudicatam: tum enim non potest repetere. Tertiò condici prohibetur, quod causa pietatis [g] solutum est. Quartò quod ex ea causa, vnde lis crescit [h] inficiando. Quintò, quod causa [i] transactionis. Sextò, quod ob iusiurandum solutum [k] est: postremò, si sit ab alio debitum, licet is qui soluerit, non debuerit, si modò nomine debitoris solutum [l] sit.

b *Per errorem*] Vlpianus [m] in suo responso habet, ignorans. Idem quoque est, si quis dubitet incertúsque sit, an debeat: [n] sicut paulò ante dixi.

c *Propter repet.*] Eius nempe, quod solutum est, sed non vltra quàm sit locupletior, qui accepit, si modò bonæ fidei fuerit [o].

8 d *Ei condici potest*] Id est, ab eo repeti potest personali actione. † *Condictio* enim nihil aliud hodie est, quàm actio [p] in personam. *Condicere* verò denunciare est prisca lingua: & actor condicebat diem reo, quo Prætorem adiret, suscepturus [q] iudicium. Inde *condictus dies*, qui ferè est idem quod status, hoc est, destinatus, defixus, & statutus per commune edictum.

e *Si apparet*]. Hæc vetus condicendi formula est, de qua alibi [r] commodius diceemus.

f *Vnde pupillus*] Colligit à simili, & velut communionem quandam ac affinitatem
9 ostendit condictionis mutui & indebiti in hunc modum. † Quemadmodum is, qui pupillo pecuniam mutuo dat sine tutoris autoritate, non obligat ipsum [f], nisi naturaliter: quo fit, vt non habeat contra eum condictionem certi, propter defectum ciuilis obligationis: ita quoque qui indebitum per errorem pupillo soluit, quia ipsum naturaliter tantùm obligat, non habet condictionem indebiti, eadem ratione, quia scilicet ciuilis [t] obligatio deficiat: nisi fortè hinc locupletior factus [u] sit.

a l. cuius per errorè, de reg. iur.
b l. vlt. C. de cond. indeb. ibi Bald.
c l. 1. ff. de cond. inde.
d l. quod quis, ff. d. tit.
e d. l. cuius per errorem.
f d. l. 1. C. h. tit.
g l. cùm is. ff. eod.
h l. ea quæ. C. eod.
i l. in summa, ff. eo.
k §. itē si quis, Ī. de actio. l. ait Prætor. l. nam postea, de iureiur.
l l. repetitio. d. tit.
m l. 1. de cond. indeb.
n Ī. hoc §. nu. 4.
o d. l. in summa §. si seruum.
p §. sic itaque, Ī. de actio.
q Theoph. d. §. sic itaque.
r d. §. sic itaque.
s §. at ex contrario Ī. quibus alie. li. vel non.
t Idem probat tex. in l. pupillus, de actio. & oblig. & bo. gl. in l. 1. de nouatio.
u l. naturaliter, §. 1. & l. sequ. de cond. inde.

§. Item is.

1 *Commodati descriptio seu definitio.*
2 *Commodatum est realis contractus.*
3 *Precarium conceditur indefinitè.*
4. *Commodatum præfinit certum vsum.*

quem non licet transgredi.

5 *Pignore vel deposito vtens, furtum committit.*

6 *Commodatum est contractus gratuitus.*

7 *In commodato eadem species reddenda.*

8 *Commodatum in quibus rebus consistat.*

9 *Actio commodati directa & contraria.*

10.11 *De actione directa & contraria in genere, quando quaius locum habeat.*

12 *Periculum rei commodatæ ad quem pertineat.*

13 *Commodatarius an & quando ad fortuitos casus teneatur.*

[a]Item is, cui res aliqua vtenda datur, id est commodatur, re obligatur, & tenetur commodati actione. Sed is, ab eo qui mutuum accepit, longè distat. námque non ita res datur, vt eius fiat: & ob [b] id de ea re ipsa [c] restituenda tenetur. Et is quidem, qui mutuum accepit, si quolibet fortuito casu amiserit quod accepit: veluti incendio, ruina, naufragio, aut latronum hostiúmve incursu: nihilominus obligatus remanet. At is, qui vtendum accepit, sanè quidem exactam [d] diligentiam custodiendæ rei præstare iubetur: nec sufficit ei tantam diligentiam adhibuisse, quantam suis rebus adhibere solitus est: si modò alius diligentior poterat eam rem custodire: sed [e] propter maiorem vim maioréſve casus non tenetur: si modò non ipsius culpa is casus interuenerit: alioqui si id, quod tibi commodatum est domi, peregrè tecum ferre malueris, & id incursu hostium prædonúmve, vel naufragio amiseris: dubium non est, quin de restituenda ea re tenearis. Commodata autem res tunc propriè intelligitur, si nulla mercede accepta vel constituta, res tibi vtenda data est: alioqui mercede interueniente, locatus tibi vsus rei videtur. Gratuitum enim [f] debet esse commodatum.

a *Item is*] Tertius contractus, qui re contrahitur, dicitur *Commodatum* [a]. † Est au- 1
tem *Commodatum, alicuius rei ad aliquem certum vsum gratuitò facta concessio, vt
eadem species, & non alia eiusdem generis nobis reddatur.* Et dicitur *commodatum:*
quasi commodo vtentis datum, vel quod cum modo, id est, præscripto fine detur.
† Dixi primò in definitione, *alicuius rei:* quia hic contractus non oritur, nisi res in- 2
teruenìat. Secundò subiunxi, *ad certum vsum*, ad differentiam Precarij: † quia Preca- 3
rium conceditur indefinitè, & sine certi vsus præfinitione: ideóque potest reuocari,
quandocunque placuerit concedenti: & præstatur in eo solùm dolus, vel lata [b] culpa.
† In commodato autem est tantùm certus & præfinitus vsus, quem si quis transgre- 4
ditur, & re commodata aliter vtitur, furtum [c] committit: ideóque commodans non
potest rem commodatam reuocare, nisi vsu finito. Tertiò dixi, *vsum*, vt pignus &
depositum excluderem: † quia si creditor pignore, vel depositarius deposito vsus 5
fuerit [d], furtum cõmittit. Quartò adiunxi, *gratuitò*, ad differentiam locationis & cõ-
ductionis: quamprimùm enim pro vsu alicuius rei munus datur, vel interuenit mer-
ces, tunc transit in aliam speciem contractus, & fit locatio, vel contractus innominatus [e]. † Commodatum enim de sui natura debet esse [f] gratuitum. Quintò addidi, 6
concessio & non translatio, quia commodans retinet dominium & possessionem
[g] rei commodatæ. † Postremò subiunxi, *vt eadem species reddatur*, ad differentiam 7
mutui, in quo redditur non eadem species, sed idem genus, vt suprà diximus.

a l. 1. §. 1 ff. de actio. & oblig.

b l. quæsitum, §. ante quoque, & l. cum precario. de preca. & l. Lucius, de dona.

c §. furtum autem, I. de obligat. quæ ex del. nasc.

d d. §. furtum autem.

e l. si vt certo. §. nunc vidẽdum, ff. eod.

f vt hic tex. in fi. dicit.

g l. rei commodatæ, ff. cõmod.

† Con-

8 † Consistit autem Commodatum in rebus mobilibus & immobilibus: item in incorporalibus [h], puta habitatione. In illis tamen, quæ vsu consu...untur, non consistit commodatum, nisi fiat ad pompam [i] & ostentationem: vt si quis accipiat commodatò pecuniam, vel vasa argentea, vt diues appare..t. Potest commodare & commodatò accipere quilibet, cui alioquin contrahere permittitur. † Porrò ex hoc contra-
9 ctu commodati oriuntur duæ actiones, actio commodati directa, & actio contraria. Directa datur commodanti, & eius hæredibus aduersus commodatarium, eiúsque hæredes, qua petit restitutionem rei commodatæ. Contraria verò actio datur commodatario, eiúsque hæredibus aduersus commodantem, & eius hæredes; primò vt cum non impediat vti re commodata, deinde ad impensas maiores in re commodata factas: sed & si quis sciens commodauit vasa vitiosa, in quibus vinum vel oleum
10 infusum corrumperetur, tenetur [k] hac actione. † Et genericè loquendo, *actio directa* est, quæ datur ei, qui ex contractu principaliter non obligatur, sed alium sibi obligat: vt commodans non obligatur ex contractu, quia de hoc non est actum: sed alium sibi obligat, commodatarium scilicet, vt commodatum restituat. *Actio contraria* est, quæ datur illi ipsi, qui ex contractu obligatur aduersus eum, quem habet obligatum non quidem ex contractu, sed post contractum ex æquitate naturali: vt commodatarius obligatur ex contractu, & habet tacitè commodantem obligatum, saltem post contractum, qua obligatione cogit eum, vt ipsi re commodata vti liceat, ni restituat impensas, si quas maiores commodatarius in re commodata [l] fecerit.
11 † Alij aiunt, actionem contrariam habere locum, quando est idē nomen contractus, & diuersa nomina contrahentium, vt in commodato, deposito, mandato, pignore, tutela, negotiorum gestione, & similibus. Quare non habet locum in emtione & venditione, locatione & conductione: quia ibi sunt diuersa nomina contractus & contrahentium: neque in contractu societatis, quia ibi idem est nomen & contractus [m]
12 & contrahentium. † Quando autem quæritur, ad quem periculum pertineat, si res commodata periit: tunc si quidem commodata est res gratia commodantis tantùm, veluti si sponsus commodet sponsæ ornamenta, vt honestius adducatur ad eum: tunc præstatur tantùm dolus [n], si fuerit amissa. Quòd si res commodata est gratia vtriusque, & si Titius & Caius parauerint conuiuium in ædibus Titij, & Caius commodauit Titio pocula argentea, hoc casu præstatur dolus, lata [o] & leuis culpa. Sin verò commodatarij tantum gratia, tunc præstatur dolus, lata, leuis, & leuissima cul-
13 pa. † Neutro autem casu commodatarius fortuitos casus [p] præstare tenetur. Hoc tamen non procedit aliquoties: primò si commodatarij [q] culpa periit: vt si domi commodatum, peregrè secum tulerit. Secundò, si expressè pacti sunt inter se de præstando casu fortuito. Tertiò, si commodatarius interpellatus rem restituere, non restituit: ea specie propter moram [r] tenetur de casu fortuito. Denique si æstimata fuerit res commodata, & commodatarius æstimationem se præstaturum [s] receperit. Sic Bart. [t] notat hunc esse effectum æstimationis: quòd in contractibus veniat casus fortuitus, in quibus alioqui non nisi leuior culpa veniret [u].

b *De ea re ipsa*] Id est, de eadem prorsus, & quidem integra: ideoque non commodantur res, quæ vsu consumuntur, nisi ad pompam & ostentationem, vt paulò antè dixi.

c *Restituenda*] Finito scilicet vsu temporis præfiniti: prius enim non tenetur [x] restituere.

d *Exac. dilig.*] Etiam ei rei, quæ adiuncta est principali rei [y] commodatæ, eamque sequitur: vt Vlpianus ait.

e *Propter maiorem vim*] Hunc locum [z] Paulus & Vlpianus [a] satis explicant, ex quibus hic textus est desumptus.

f *Gratuitum*] Cibariorum tamen impensæ naturali ad eum ratione pertinent [b], qui vtendum accepit.

h vt l. 1. §. inter commod. ff. commod.
i l. 3. §. fin. ff. hoc ipso tit.
k text. in l. in reb. §. possunt, cum §. seq.
l ita Faber declarat in §. socius, J. de societate.
m vide gl. in l. cōsensu, de act. & obli. & Bart. in l. in commodato. §. contraria, hoc tit.
n l. si vt certo, §. interdum, hoc tit. ff.
o text. in l. in reb. in pr. ff. eo.
p vt in tex. nostro.
q exemplū est in nostro text. vers. alioquin.
r c. vnico. Extra de commo. l. quinta, §. sed interdum, ff. hoc tit.
s l. si vt certo, §. nunc videndum, ff. eod.
t ibid.
u per l. cum duob. §. damna. pro soc. l. 1. ff. de æstim. action.
x d. l. in commodat. §. sicut.
y l. si vt certo, §. vsque adeo, ff. commod.
z l. in rebus, hoc tit.
a d. l. si vt certo, §. quod verò.
b l. in rebus, §. possunt, h. t.

§. Præterea.

1 *Depositi descriptio, & allusio.*
2 *Deponere verbum variè accipitur.*
3 *Depositarius custodit tantum, & non vtitur re deposita.*
4 *Depositum debet esse gratuitum.*
5 *Depositū sequestrarium, siue iudiciale.*
6 *Sequester quis?*
7 *Depositum causa impediendarum vsurarum.*
8 *Depositum causa custodia.*
9 *In quibus rebus depositum consistat.*
10, 11 *Quæ actiones competant ex deposito.*

12 *Contrariæ actiones non irrogant infamiam.*
13 *Actionis depositi varia priuilegia.*
14 *Periculum rei depositæ quem contingat.*
15 *Casus, vbi depositarius præstat etiam culpam leuem, leuissimam, & casum fortuitum.*

[a] Præterea & is apud quem res aliqua deponitur, re obligatur, tenetúrque actione depositi: quia & ipse de ea re, quam accepit, [b] restituenda [c] tenetur. Sed is ex eo solo tenetur, si quid [d] dolo commiserit. culpæ autem nomine, id est, desidiæ aut negligentiæ, non tenetur. Itaque securus est, qui parum diligenter custoditam rem furto amiserit: quia qui negligenti amico rem custodiendam tradit, non ei, sed suæ facilitati id imputare debet.

a *Subiicitur* quartus contractus, qui re contrahitur, Depositum scilicet. † Est au- 1
tem *Depositum, quod custodiendum alicui datum est:* dictum ex eo, quod ponitur, quasi seorsim positum. Præpositio enim *De*, auget, vt ostendat totum [a] fidei eius commissum, quod ad custodiam rei pertinet. † *Deponere* enim in iure nostro est, custodien- 2
dam rem dare: atque ita toto tit. ff. & Cod. *Depositi*, accipitur. Aliàs *Deponere* est demoliri, & ad aream redigere [b], & solo æquare. Hinc *Depositio* demolitionem [c] significat: & *Deponere* ædificium [d], pro deprimere accipitur. Ad definitionem Depositi redeundo, in ea notanter dixi, *ad custodiendum*, ad differentiam aliorum contra-
ctuum: † quia depositarius tantùm custodit, nec potest re deposita vti. vtendo e- 3
nim [e] furtum committeret. Et illud quoque gratuitum esse debet. † nam si merces 4
pecuniaria interueniret, locatio esset [f] & conductio. Nisi expressè actum sit esse depositum, tunc enim ob constitutam mercedem non mutabitur [g] contractus. Est au-
tem triplex *Depositum.* † Primò *Sequestrarium* siue iudiciale, quod est, quando res 5
aliqua litigiosa sub hac conditione traditur iudici vel sequestro, vt retineat, donec
ex causæ decisione constet, cui debeatur. † *Sequester* autem in proposito dicitur, a- 6
pud quem plures eandem rem [h], de qua controuersia est, deposuerunt, & hoc casu deponentes amittunt possessionem rei depositæ, quæ in sequestrum [i] transfertur, nisi aliter expressè actum [k] sit. Et in hoc deposito sequester officium suum deponere non
potest, nisi iustissima subsit causa. De hoc deposito non loquitur [l] textus noster. † Se- 7
cundò est *Depositum*, quod fit *causa impediendarum vsurarum*, vt quando debitor offert creditori suo pecuniam debitam, quam creditor accipere recusat. quare debitor ad euitandum cursum vsurarum consignat eam, deponitque in publicum [m], aut
sacram ædem. De hoc quoque non fit hic mentio. † Tertiò, est *Depositum*, quod fit 8
simpliciter *causa custodiæ:* vt quando quis apud amicum rem suam custodiæ tantùm causa deponit, ita vt dominium & possessio penes deponentem remaneat: & potest
quandocunque [n] reuocari. De hoc deposito disputat hic textus. † Consistit autem ta- 9
le depositum duntaxat in rebus mobilibus, non etiam in immobilibus: vt rectè Azo [o] censuit, dantúrq; ex hoc depositi contractu quoque duæ actiones, directa scilicet &
contraria. † Directa competit deponenti, eiúsque hæredibus aduersus depositarium, 10
& eius hæredes, si depositarius dolo versatus sit in deposito, vel hæredes locupletiores inde facti sint, primùm ad restitutionem rei non deterioratæ [p], cum omnibus accessionibus. Secundò, si hæres nesciens rem penes testatorem depositam fuisse, alienauerit eam, nec possit redimere, agitur ad æstimationem [q] rei depositæ. Tertiò, si quis rem incendij, naufragij, tumultus, vel metus causa deposuit & depositarius infìciatus fuerit, agitur aduersus eum [r] in duplum propter inficiationem & in hac a-
ctione iuratur in litem, [s] si depositarius non vult restituere: éstque hæc actio bonæ
fidei, personalis, ciuilis & famosa. † Contraria verò depositi actio competit deposita- 11
rio, eiusq; hæredibus aduersus deponentem, & eius hæredes, qua reperit sumptus, si quos fecit vtiliter in re deposita. Item & interesse hac actione venit: vt si quis sciens deponeret seruum, qui fur esset. Et in hac non iuratur in litem, neque etiam famosa
est, † quia contrariæ actiones non irrogant [t] infamiam. Personalis tamen est, & 12
ciuilis. † Porrò actio depositi plura habet priuilegia. Primò in deposito non admit- 13
titur compensatio; [u] deinde proceditur summariè, non seruato ordine [x] iudiciario.

Item

a l. 1. in princ. ff. deposit.
b l. 23. in fin. de vsuc. l. 8. si seru. vend. & l. 83. §. sacram, de ver. oblig.
c l. 9. §. item Pompo. ff. quod met. caus.
d l. 6. si seru. vend. l. 17. de seru. vrb. præd.
e §. furtum, Ꞁ. de oblig. quæ ex del. nasc.
f l. 1. §. si vestimenta, hoc tit.
g c. 2. de depos. Barb. cons. 71. in 4. vol. idq; frequentius obtinuit.
h l. sequester, de verb. sign.
i l. licet, §. rei, hoc tit.
k l. interesse, de acq. poss.
l Vide l. 16. in fin. ff. depos. l. 7. §. fin. ff. qui satisd. cog.
m De hoc est text. in l. acceptam. & ibi gl. & Dd. cõmuniter, C. de vsur.
n c. bona fides. Extr. de deposi.
o in summ. C. h. t. §. consistit. & probatur ex l. 1. §. 4. §. & l. pen. C. eod.
p d. l. 1. §. quæ depositis, h. t.
q d. l. 1. §. fi. cũ l. 2. & 3. hoc tit.
r §. in duplũ, Ꞁ. de act.
s d. l. 1. §. si rem depositam. vide quæ latè dicam in §. rei persequendæ, Ꞁ. de action.
t §. ex quibusdam, Ꞁ. de pœ. te. litig.
u l. pen. C. de pos.
x vt d. l. si quis, C. depositi.

Item instrumentum depositi habet paratam executionem. Postremò in eo non admittitur exceptio y dominij.† Periculum autem interitus rei depositæ, non spectat ad depositarium, nisi dolo, z vel lata culpa versutiæ ipsius, res perierit. De lata autem culpa socordiæ, item leui & leuissima non tenetur, ea ratione, quia depositum vt plurimùm deponentis tantùm gratia contrahitur, & gratuitum est eius officium, qui rem depositam rogatus sua fide custodiendam recipit: ideo æquum est, vt de culpa non teneatur, sed tantùm de dolo & lata culpa, quæ propter fraudem accedit, quæ à Bartolo a dolus præsumptus dicitur. † Depositarius tamen, id est, is apud quem res aliqua deposita est custodienda, quandoque præstat, & leuem culpam, vt si quid pro custodia accepit, quia tunc depositum fit vtriusque causa. Quandoque & culpam leuissimam, b vt si se deposito obtulit. Postremò, casum quoque præstat fortuitum, si de hoc conuentum est: contractus enim ex conuentione legem c accipiunt. Item si depositarius fuerit in mora restituendi d depositum. Denique si pecuniolam pro custodienda re soluas vel promittas depositario: nam & tunc sustinebit casum e fortuitum.

14 (margin, beside line 2) · 15 (margin, beside "Bartolo")

b *Restituenda*] Nempe ipsi deponenti, eiúsve hæredibus, & quidem singulis sua pars, si res commodè diuidi possit f: aliàs si diuidi nequeat, præstita cautione vni in solidum restituetur: vel in æde sacra deponetur. Quòd si omnes æqualiter repetant, omnibus pariter restitui debet.

c *Tenetur*] Adeò, vt nec compensatione se iuuare possit, nec etiam conuentione præstituti temporis. Nam etsi sic deposuero, vt post mortem tuam reddas, g nihilominus possum mutata voluntate à te depositum reposcere.

d *Dolo commiserit*] Vel lata culpa, quæ dolo h comparatur: & siue id in re asseruanda, siue restituenda factum sit.

y d.l. si quis, & ibi Bart. & Dd.
z l. si vt certo, s. videndum, commod.
a in l. quod Nerua. ff. depositi.
b l. 1. s. sed & si quis hoc iis,
c d.l. 1. s. si conueniat, & s. sæpe.
d l. si int. Asia. § vlt. hoc tit.
e l. 2. s. quæritur. vi bo. rap.
f l. 1. s. si pecuniam in sac. & l. si plures, ff. h. tit.
g l. 1. s. si sic deposuero. ff. deposit.
h l. quod Nerua. d. t.

§. Creditor.

1 *Pignus tribus modis accipitur.*
2 *Pignoris definitio explicata.*
3 *Pignus & hypotheca quomodo differant.*
4 *Pignus prætorium, iudiciale, conuentionale.*
5 *Pignus conuentionale fit tacitè & expressè.*
6 *Tacita hypotheca in bonis mariti & vxoris.*
7 *Locatori fundi, omnes fructus tacitè sunt obligati. Item locatori domus omnia illata sunt obligata.*
8 *Quæ res oppignerari possint.*
9 *Quæ res non possint oppignerari.*
10 *Actio pignoratitia directa & contraria.*
11 *In pignore quid præstetur.*
12 *Furtum & incendium non simpliciter connumerari inter casus fortuitos.*

Creditor quoq; qui pignus accepit, re a obligatur: quia & ipse b de ea re, quam accepit, restituenda, tenetur actione pignoratitia. Sed quia pignus vtriusque gratia datur, & debitoris, quo magis pecunia ei credatur, & creditoris, quo magis ei in tuto sit creditum: placuit sufficere, si ad eam rem custodiendam exactam diligentiam adhibeat: quam si præstiterit, & aliquo c fortuito casu rem amiserit, securum esse, nec impediri creditum petere.

1 *Quintus* contractus qui re contrahitur, est *Pignus*. † Accipitur autem *pignus* tribus modis in iure nostro. Primùm in genere, vt comprehendat sub se & pignus & hypothecam: sic hypotheca dicitur quoque pignus. Atque hoc est, quod Marcellus a ait, *inter pignus & hypothecam tantùm nominis sonus differt*. Secundò propriè pro re tantùm mobili, quæ manu b traditur: vnde *Pignus* à Pugno appellatum esse Caius censuit, quia res quæ pignori dantur, manu traduntur. Vnde quidam putant, *pignus* propriè rei mobilis constitui. Tertiò, sumitur tam pro re mobili, quàm immobili, dúmmodo tradatur vel penes alium relinquatur: sic hic pignus accipitur. Creditor enim
2 non obligatur ad pignoris restitutionem, nisi postquam id acceperit. † *Pignus* ergo, vt hic sumitur, *est res siue mobilis, siue immobilis, quæ creditori traditur, vel permittitur penes creditorē in hoc, vt saluum sit ei suū creditū.* Dixi, *traditur vel permittitur*,

a l. res hypothecæ. de pign. & hypo.
b l. plebs. s. pignus, de verb. sign.

ad differentiam hypothecæ, quæ nuda conuentione, sine reali traditione, & sine eo
quod creditori permittitur eam detinere, constituitur: pignus autem traditionem
actualem requirit. † Et hæc est proprissima differentia, quia pignus discernitur ab 3
hypotheca. Requiruntur.n. in pignore duo copulatiuè, primò, quod sit res mobilis:
secundò, quòd tradatur: quæ ambo possunt abesse [c] in hypotheca. Reliqua in defini-
tione continent officium pignoris, nempe vt saluum sit creditori suum creditum.
†Est autem triplex: *Pretorium*, quòd datur à Prætore, à iudice viuo, propter contu- 4
maciã, vel vt legata seruentur. Item *iudiciale*, cùm Iudex debet mitti in possessionẽ
ex officio suo, vt sentẽtia mãdetur executioni. Et *conuentionale*, quod inter creditorẽ
[d] & debitorem mutuo consensu constituitur.† Verùm textus noster tractat tãtum- 5
modo pignus conuentionale: & hoc fit bifariam, expressè scilicet, & tacitè. Expressè
fit, quando verbis expressis partes conueniant de oppignoranda re. Tacitè autem,
quando ex vi & potestate legis nascitur, sine expressa hominum conuentione: licet
hoc possit dici hypotheca, quia non semper traditur: & hoc tacitum pignus rectè le-
gitimum dicitur, quia legibus & ipso iure constitutum est. Ponamus quædam exem-
pla.† Primò omnia bona promittentis dotem nomine vxoris alicuius, sunt tacitè o- 6
bligata ipsi marito: & econtrà dote soluta, omnia bona mariti sunt tacitè oppigno-
rata vxori [e] pro dote.† Secundò, locatori fundi, omnes fructus ex eo percepti sunt 7
tacitè obligati, item omnia inuecta & illata domino sciente: & in locatione domus
omnia illata etiam ignorante domino, sunt tacitè oppignorata [f] pro pensione. †Pos- 8
sunt autem oppignorari omnes res, in quibus quis habet dominium, vel quasi [g] do-
minium: nec refert, præsentes sint res, siue futuræ, vt sunt fructus pendentes, [h] & fœ-
tus pecorum. Item res tam corporales quàm incorporales in causam pignoris dedu-
ci possunt: incorporales, vt cautiones, instrumenta, nomina debitorum, & id genus
alia, & hoc casu ceduntur [i] vtiles actiones à debitore. Possunt & personales seruitu-
tes oppignerari, vt vsusfructus, vsus, [k] habitatio. Porrò potest fieri oppigneratio vel in
singulis rebus vel in vniuersis: si tamen in vniuersis fit, intelliguntur quædam relicta
debitori, de quibus non est verisimile, quòd specialiter obligasset, vt supellex, &
vestes quædam ad necessitatem.†Oppignerari autem non possunt res religiosæ [l], & 9
sacræ, vel liberi homines, adeò quòd pater [m] filium pignori dare non possit: item
nec eæ res, quarum rustici habent opus in cultura [n] agrorum: nec seruitutes vrba-
norum prædiorum [o], ne deformetur vrbis aspectus. †Datur autem ex hoc contractu 10
actio pignoratitia directa debitori, qua repetit pignus, si pecuniam soluerit, vel alia [p]
ratione creditori satisfecerit. Actio verò pignoratitia contraria datur creditori ad
sumptus, si quos fecit in pignore conseruando, de qua [q] alibi disputabimus. † Porrò 11
præstatur in hoc contractu dolus, lata & leuis culpa: casus autem fortuitus, & culpa
leuissima [r] non item. † Obiter tamen hîc subiungendum est, furtum & incendium 12
non simpliciter connumerari inter casus fortuitos: quia vtrunque præsumitur [s] no-
stra culpa fieri. Quare creditor amittens pignus furto vel incendio, primùm cogitur
probare casum, manifestis probationibus, nec statur [t] eius iuramento: deinde quo-
que quod culpa careat. In aliis verò casibus, qui non intelliguntur culpa nostra ac-
cidere, satis est, si probauerit creditor casum: & debitor culpam allegans, eam doce-
re [u] obstringitur.

a *Re obligatur*] Et econuersò ipsi debitor obligatur actione contraria [x] ex nudo pacto.

b *Ipse de ea re*] Et eiusdem quoque accessionibus [y], fructibúsve non tantùm perceptis: sed & qui percipi potuerunt, & [z] creditoris culpa vel dolo non sunt percepti.

c *Fortuito casu*] Qui tamen ab eo probari debet: quemadmodum Dd post Accursium [a] alibi docent.

c l. inter pignus ibi gl. inf. de actio.
d De hoc est gl. ord. in l. 1. de pign.
e l. 1. §. & vt plenius C de rei vxo. actio.
f l. certi C de loca. & condu.
g l. inter §. si debitor. de pigno.
h l & quæ nondum. de pign.
i l. cum conuenit. eod. tit. de pigno.
k l. si is. §. vsusfruct. hoc. tit.
l l. 3. C. quæ res pign. obl. poss. l. sancimus. C. de sacros. eccle.
m l. qui filios. C. quæ res pig. obl. pos.
n l. pigno. cum Auth. seq. C. eo
o d. l. si quis. §. si. ff. hoc tit.
p l. si rem. §. omnis. de pign. actio.
q in §. item Seruiana & §. actionum. J. de actio.
r l. cùm venderet. §. venit. de pig. actio.
s tex. in l. 1. de of. præf. vigi. & in l. cum duob. §. damna. pro socio.
t l. si creditor. Cod. de pign. actio.
u vt d. l. si creditor. & ibi Bar.
x l. 1. de pign. actio.
y l. si quis nec caus. §. res. pig. si cert. pet.
z l. 2. C de pig. act. & l 2 C. de par. pign.
a gl. & Dd. in l. 4. C. de pig. act.

De Verborum obligationibus. Tit. XVI.

In Rub. & princip.

1 *Stipulationis definitio explicata.*
2 *Stipulatio habet verborũ solennitatẽ.*
3 *Stipulatio propriè per verba futuri temporis contrahitur.*
4 *In continenti fieri quid.*
5 *In stipulatione debet interrogatio præcedere, & responsio sequi.*
6 *Conuentionis nomen valdè generale.*
7 *Promissionis nomen generalius est, quàm stipulationis*

7 Quan-

8 *Quando nudum pactum fieri dicatur.*
9 *Pollicitatio quid.*
10 *Stipulatio inter absentes concepta non valet.*
11 *Quare introducta sit stipulatio.*
12 *Omnibus contractibus potest stipulatio adiungi.*
13 *Stipulatio assumit naturam eius contractus, cui adhibetur.*
14 *Contractus nominati fiunt innominati per adiectam stipulationem.*
15 *Contractus nominati & innominati qui dicantur.*
16 *Causa stipulationis.*
17 *Effectus stipulationis.*
18 *Ex stipulatione duas dari actiones, dictionem certi, & actionem ex stipulatu.*
19 *Quæ stipulatio certa sit, & quæ incerta.*
20 *Omnia facta esse incerta.*
21 *Stipulationis etymologia varia, & nu. 22. 23.*

[a] VErbis obligatio contrahitur ex interrogatione & responsione, cum quid dari fieríve nobis stipulamur. ex qua duæ proficiscuntur actiones, tam CONDICTIO CERTI, si certa sit stipulatio, quàm EX STIPVLATV, si incerta sit: quæ hoc nomine inde vtitur, [b] quòd stipulum apud veteres firmum appellabatur, fortè à stipite descendens.

a *Secunda* species obligationum, quæ ex contractu nascuntur, verbis fit: de ea Im-
1 perator hîc subiungit: & hic contractus *stipulatio* dicitur. † Est autem *stipulatio* [a], — a l. 5. §. stipulatio. de verb. oblig.
conceptio verborum, quibus is qui interrogatur, daturum facturúmve se id, quod ex
2 *conuentione interrogatus est, in continenti promittit.* † Dixi primò, *conceptio verborũ:*
quia hic contractus non oritur, nisi verborum solennitas interueniat. *Daturum fa-*
3 *cturúmve,* subdidi: † quia stipulatio propriè per verba futuri temporis contrahitur.
Nam sic contracta, *Promittis, quòd das mihi centum?* regulariter non valet. Item
4 vt includerem stipulationes dandi, & stipulationes faciendi, † Addidi *in continenti:*
quia responsio debet sequi interrogationem in continenti, id est, nullo actu extra-
5 neo interueniente. Adiunxi demum, *quod interrogatus promittat:* † quia in hoc con-
tractu necesse est, interrogationem præcedere, & responsionem sequi, alioqui stipu-
latio non esset [b]. Et hæc est præcipua stipulationis differentia, qua ab aliis contra- — b l. 1. §. qui præsens, hoc tit.
ctibus secernitur. Aliorum enim contractuum natura est; vt ex eis non oriatur obli-
gatio, nisi res, literæ, consensus interueniant. Hic tum demum naturali obligationi
accedit ciuilis, cùm stipulans stipulatur, id est, interrogat, *Promittis te mihi daturum*
6 *decem?* respondétque interrogatus, *Promitto.* † Differt autem stipulatio primùm à
conuentione, quia conuentio est nomen valde generale ad omnem contractum &
distractum [c], siue re, verbis, literis, siue consensu, siue per nuncium, vel per epistolã, — c l. 1. §. conuentionis. de pact. cum similib.
siue expressè, siue tacitè fiat. Et sic differt stipulatio à cõuentione, sicut species à ge-
7 nere. Secundò differt à promissione. † Nam & *promissio* generalius quiddam est quã
stipulatio: adaptatur enim ad pactum, stipulationem, & promissionem [d]: angustior — d l. sciendum, §. dictum, de ædil. edi.
8 tamen est, quàm conuentio. Tertiò differt à nudo pacto: † quia *nudum pactum* pro-
priè fit, quando quis non interrogatus promittit: ita tamen, vt is, cui fit promissio, cõ-
sentiat, licet promittentem non interrogauerit: ideóque contrahitur per nudi & sim-
plicis consensus ministerium, sine verborum solennitate, nec parit [e] actionẽ. Quar- — e l. iuris gentium, §. nuda. cum ibi notat. de pact.
9 tò differt à *pollicitatione,* † quæ est solius offerentis promissum, quando scilicet v-
nus promittit, & alter nec tacitè nec expressè consentit [f] promissioni. Et hæc fit cõ- — f l. pact. de pol. l. cit.
muniter inter absentes per literas, aut per nuncium: quod in stipulatione non est,
10 quum in ea præsentia sit necessaria. † Stipulatio enim inter absentes conce-
11 pta [g], inutilis est. † Porrò stipulatio inuenta est à iure ciuili, vt fieret discrimen — g §. item verb. J. de inuti. stipul.
inter ea quæ temerè, & ea quæ consultò pollicemur. Ea enim, quæ nudo pacto pro-
mittimus, præsumit lex, seu ius ciuile temerè promissa, ideóque actionem denegat:
quæ verò per stipulationem spondemus, præsumit verè ac consultò promissa, ideo
actionem dat: vt est videre in fideiussore: nam is obligatur quoque ciuiliter, datúrq;
12 contra eum actio, quando per stipulationem pro [h] alio intercessit. † Deinde ob id — h l. blanditus, C. de fideiuss.
inducta est, quòd ea firmari, munirique solent omnes alij contractus: nullus. n. con-
tractus est, cui nõ possit stipulatio tanquam vinculum fortius, & robustius adhiberi.
Exempli causa; Contractus innominati non valent, nec actionem producunt, nisi

ab vna parte aliquid [i] interueniat: quòd si firmati fuerint stipulatione, valent, neque
amplius locus est pœnitentiæ, vtcunque [k] nihil interueniat. Postremò & ob id, quia
in contractibus non potest contingere ipso iure liberatio, nisi primùm reliqui con-
tractus deducantur in stipulationem, & deinde per acceptilationem tollantur: de
quo infrà [l] agemus. † Sanè stipulatio si alicui contractui accedat, induit naturam e- 13
ius contractus [m], cui adhibetur. † Item & contractus innominati per adiectam [n] sti- 14
pulationem fiunt nominati. † *Contractus nominati* sunt, qui certa & peculiaria no- 15
mina a iure gentium acceperunt. *Contractus* verò *innominati*, qui non acceperunt
certa & peculiaria nomina, & sunt quatuor: *Do vt des, Facio vt des, Do vt facias,
Facio vt facias.* † Ex prædictis adparet, causam stipulationis esse, solennitatem ver- 16
borum, præcedente interrogatione, & secuta responsione, cum consensu & præsen-
tia vtriusque tam stipulatoris [o], quàm promissoris. † Effectus est, primò quòd stipu- 17
latio tanquam vinculum quoddam firmet omnes contractus, quibus accedit. Se-
cundò quod obligationem pariat ad dandum, faciendum, vel præstandum, & per
consequens actionem. † Dantur autem ex stipulatione duæ actiones [p], *condictio cer-* 18
ti ex stipulatione, & actio ex stipulatu. Condictio certi ex stipulatione habet locum,
quando certum quid deductum est in stipulationem, puta quod continet quid,
quale, quantum: vt quando quis stipulatur vini Rhenensis optimi decem ampho-
ras. *Actio* autem *ex stipulatu* datur, quando incertum quid est promissum, vt si quis
promittat [q] equum. Et vt rectè intelligas, quæ stipulatio certa sit & quæ incerta:
† sciendum est, id in nostro proposito certum esse, quod ex ipsa pronunciatione, vel 19
certè relatione ad aliud præsens adparet, quid, quale, quantúmque [r] sit. *Pronuncia-
tione ipsa* dixi, vt quando quis stipulatur vini optimi decem amphoras. Notanter di-
co *vini optimi*, quia non omnis qualitas rebus adiecta facit rem certam, sed ea sola,
quæ primum & summum locum tenet. Nam si vini boni decem amphoras stipula-
rer, rem incertam stipulatus esse viderer: vtcunque enim qualitas bonitatis adiecta
sit, ista tamen est incerta qualitas, quia bono melius inuenitur, & vinum quod me-
lius est, ipsum quoque bonum est: quare hoc casu certi condictio non competeret,
sed actio ex stipulatu daretur, tanquam ad rem incertam [s]. Deinde subiunxi: *vel sal-
tem relatione ad aliud*: quia res dicitur certa non solùm nomine suo, sed etiam per
relationem, id est, cùm refertur ad aliud. Exemplum: Si quis stipulatur, Frumenti
quod in horreo tuo est, decem modios, nomen (*frumenti*) est incertum: sed cùm di-
citur, Quod in horreo tuo est: iam certitudo [t] per istam relationem oritur. Porrò
vbi non adparet, quid, quale, quantúmque sit in stipulatione, incertam esse stipula-
tionem dicendum est. Ergo si quis fundum sine propria appellatione, vel hominem
generaliter sine proprio nomine, aut vinum, frumentúmve sine certa qualitate dari
stipulatur, incertum deducit in stipulationem. Idem si quis id, quod in faciendo, aut
in non faciendo consistit, stipulatur, incertum stipulari videtur. † Nam omnia facta 20
[u] sunt incerta.

b *Quod stipulum*] † Stipulum in hac significatione, quam hic dicit Iustinianus, a- 21
pud Latinos non reperiri, Catellianus Cotta [x] autor est. Quid enim commune habet
stipes seu truncus cum contractu? Sanè *Stipitem* antiqui vocabant fustem terræ de-
fixum (vt autor est Festus) quo boues & cætera animalia alligarentur, vt retineren-
tur certo loco & arbusculis ne nocerent: qua similitudine fortassis Iustin. stipulatio-
nem putauit dictam esse: de qua & hunc versiculum verisimile est, factum:

Verba ligant homines, taurorum cornua funes.

† Nonnulli tamen malunt hoc loco, ἀπὸ τῦ στύφω legere: στύφω enim Græcè, idem
quod astringo siue alligo, Latinè significat. *Stipulationem* namque dictam ait Pau-
lus, quasi firmum astringendæ obligationis [y] vinculum. Varroni [z] tamen aliud vi-
detur, qui *Stipulationis* vocabulum à stipe deductum sensit: & *Stipulari* eum dici, &
restipulari, qui pecuniam alligat: id est, (vt exponit Connanus) qui aliquem sibi alli-
gat pecuniæ promissæ. Festus autem *Stipem* esse nummum signatum, inquit, testi-
monium est & id, quod datur in stipendium militi: & cùm spondetur pecunia, quod
Stipulari dicitur. Sed cùm *Stipulatio* non pecuniæ tantùm, sed rerum omnium esse
possit, quæ veniunt in hominum commercium, Iustinianus fortasse eam maluit à
stipite deducere, quàm à stipe. † Verùm vtcunque sit, ego verius esse puto, stipula- 22
tionem à stipe deduci, quod circa stipem, id est, pecuniam maximè consistat. Stips e-
nim dicebatur ab antiquis æs, eo quod antequam signatum esset, non numeraba-
tur, sed pensabatur, vt M. Varro [a] de lingua Latina sensit. Vnde *Stipulari* significat
stipem,

i l. 1. in fi. de rerum permut. d. l. iuris gentiũ, in prin. de act.
k l. explicatio. C. de rer. permut.
l in §. item per acceptilationẽ, qui. mo. toll. oblig.
m l. si stipulatus, in pri. de vsu. Aret. in l. sciendum, de verb. obl.
n vt d. l. 1. in pri. de verb. oblig.
o ita Bar. in l. 2. ad fin. de cond. ob causam.
p vt hic in pri. tit. nostri & vide quæ dixi in §. rei persequẽdæ, ĩ. de act o.
q l. si quis certum, si cert. per.
r l. stipulationum, & l. vbi autem, hoc ipso tit.
s ita Dd. in l. certum, si cert. pet.
t tex. est in d. l. vbi autem. in §. illud, in 3. responso.
u d. l. stipulationum, l. seq.
x in memorabilibus suis.
y lib. 5. sentent. tit. 7.
z lib. 1. de ling. Lat.
a loco præcitato.

ſtipem, id eſt pecuniam obligare, quandoquidem ſtipulando pecuniam frequentius obligare ſolemus. Quamuis autem primò ſtipulatio de pecunia propriè diceretur: poſtea tamen ad omnes rogationes, quæ ſolenniter fiunt, tranſlata eſt.

§. In hac re.

1 *Verborum ſolennitas olim in ſtipulatione ſeruata, hodie non eſt neceſſaria.*
2 *Linguæ acceptio.*
3 *Diuerſitas idiomatum nec ſtipulationem nec ſententiam vitiat.*
4 *Explicata l. decreta. ff. de re iud.*
5 *Stipulator & promiſſor quis dicatur.*

[a] In hac re olim talia verba tradita fuerunt: SPONDES? SPONDEO. PROMITTIS? PROMITTO. FIDEPROMITTIS? FIDEPROMITTO. FIDEIVBES? FIDEIVBEO. DABIS? DABO. FACIES? FACIAM. Vtrum autem Latina, in Græca, vel qualibet alia [b] lingua ſtipulatio cõcipiatur, nihil intereſt: ſcilicet ſi vterque ſtipulantium intellectum eius linguæ habeat: nec neceſſe eſt eâdem lingua vtrunque vti, ſed ſufficit [c] congruenter ad interrogata reſpondere. Quinetiam duo Græci Latina lingua obligationem contrahere poſſunt. Sed hæc ſolennia verba olim quidem in vſu fuerunt: poſtea autem [d] Leonina conſtitutio lata eſt, quæ ſolennitate verborum ſublata, ſenſum, & conſonantem intellectum ab vtraque parte ſolùm deſiderat, licet [e] quibuſcunque verbis expreſſum ſit.

1 a *In hac re.*] † Olim in ſtipulationis contractu quis per illa ipſa verba reſpondere debebat, quibus interrogabatur: vt ſi ſtipulator ita dixiſſet, *Promittis?* & promiſſor reſpondiſſet, *Spondeo*, non valebat ſtipulatio. Hæc verborum ſolennitas ſublata eſt, & ſufficit hodie, ſi alter alterum [a] probè intelligat. Neque verò vana fuit talis obſeruatio veterum: nam adimebat omnium verborum amphibologiam, & controuertendi de mente ſtipulantium occaſionem. Et videmus hodie multos terere annos iudices in cognoſcendo, vtrum promiſſum ſit, an non ſit, vt ferè reuocanda videatur vetus ſtipulationis ſolennitas.

[a] de quo vide l. omnes, C. de contrah. & cõmit. ſtip.

2 b *Lingua*] † Lingua hic idiomatum & ſermonum differentiam ſignificat: vt cùm Cicero in Tuſcul. dixit, Vberiorem eſſe & copioſiorem multò linguam Græcam, quàm Latinam.

3 c *Congruenter*] † Sola ergo idiomatum diuerſitate ſtipulatio non vitiatur, ſi conſenſus idem concurrat, altérque in alterius verba [b] conſentiat: ſicut nec ſententia, quæ tam Latina, quàm Græca lingua proferri [c] poteſt. † Neque aduerſatur, quod
4 [d] Triphonius ait, *Decreta Prætorum Latinè interponenda eſſe:* loquitur enim in magiſtratibus, qui compellebantur Latinè pronunciare, propter linguam Latinam aſſerendam. Nam cùm tanta Romæ eſſet vſurpatio linguæ Græcæ, vt per eam redderentur Romani leues, ac mendaces: Senatus decreuit, deinde Prætores non debere, niſi Latinè decernere, nec orationem vllam in Senatum admitti, niſi Latinam, vt eſt apud Suetonium. Ergo Iuriſconſultus loquitur propter autoritatem Romani imperij aſſerendam, cuius decor erat, ampliari linguam Latinam: nos autem loquimur in priuatis conuentionibus, in quibus non refert, qua quiſque lingua loquatur, mo-
5 dò alter alterum intelligat, ſiue per ſe, ſiue per verum [e] interpretem. † Cæterùm is qui interrogat, velut creditor obligans alium, *Stipulator* dicitur: *Promiſſor* verò accipitur, qui reſpondens obligatur, Quanquam etiam *Stipulator* de promittente dici poſſit.

[b] hic & l. 1. ſ. eadem autem, de verb. oblig.
[c] l. iudices, C. de ſenten.
[d] l. decreta, ff. de re iud.
[e] in d. l. omnes.

f d. s. eadem, in fin.
g l. stipulationũ aliæ §. stipulatio. ff. de verb. oblig.
h l. sed cum patrono, ff. de bon. poss.

d *Leonina*] Quam Imp. Leo A. ad Erithrium Præfectum Prætorio edidit, quæque libro VIII. Cod. tit. 38. etiamnum f extat.

e *Quibuscunque verbis*] Modò verba sint: est enim stipulatio verborum conceptio, quibus qui interrogabatur daturum facturúmve quod interrogatus est g, respondit: cæterùm notę verba non sunt: puta si A velim significare, promittis mihi centum? quemadmodum notæ literę h non sunt, quæ literę vicarium obtinent locum verborum.

§. Omnis.

1 *Cedere diem, & venire diem, quomodo accipiatur.*
2 *Pura stipulatio qua.*
3 *In pura stipulatione cessit & venit dies.*
4 *Verbum (confestim, siue statim) quid significet.*
5 *Stipulatio in diem qua.*
6 *In stipulatione in diem cessit dies, sed non venit.*
7 *Ei qui ante tempus petit debitum, duplicatur tempus.*

Omnis stipulatio aut purè, aut in diem, aut sub conditione fit. Purè: veluti, QVINQVE AVREOS DARE SPONDES? ídque confestim peti potest. In diem, quum adiecto die, quo pecunia soluatur, stipulatio fit: veluti, DECEM AVREOS PRIMIS CALENDIS MARTIIS DARE SPONDES? Id autem quod in diem stipulamur, statim quidem debetur: sed peti prius quàm dies venerit, non potest. At ne eo quidem ipso die in quem stipulatio facta est, peti potest: quia totus is dies arbitrio soluentis tribui debet. Neque enim certum est eo die, in quem promissum est, datum non esse, prius quàm is præterierit.

a l. cedere diẽ. 213. de verb. sig.
b ita Dd. in l. eũ qui Kalendis, 41. §. quoties, de verb. oblig.
c §. si. ℑ. de inutil stipula.
d l. quod dicimus, de solut.
e arg. l. 1, de iur. delib.

Oportet ad euidentiorem cognitionem huius loci pręmittere, quónam modo inter se discrepent, cedere diem, & venire diem. † Tum autem *cedere diem* dicimus a, 1
cùm incipit ea die res ad ius alicuius pertinere, licet agi adhuc non possit. *Venire* autem *diem* significat, quando res perfectè peti potest, vt quia obligatio & actio efficaciter ac verè orta sit. Hoc sic pręcognito, † 2 obserua ex hoc textu, *puram stipulationem* dici, quæ neque diei, neque conditionis adiectionem habet, sed pręsentis obligationis efficaciam b significat. † 3 In hac & cessit & venit dies, quia obligatio & actio efficaciter orta est. Cessit ergo, quia statim debetur: venit, quia statim peti potest, quod promissum est: debet tamen suspendi actionis exercitium modico tempore, donec traditio c fieri possit. † 4 Verbum enim (*confestim*, siue *statim*) cum aliquo temperamento temporis intelligendum est: ídque humanitatis causa, non vt importunus creditor statim cum sacco paratus d adsit. Hoc autem temperamentum iudicis relinquendum est arbitrio, qui ex more regionis, & pro ratione circumstantiarum, tempus solu ioni e præscribet. † 5 *Stipulatio in diem* est, quando dies adponitur, certa vel incerta, dum tamen certum sit, eam venturam: vt si promitto decem post mortem. † 6 Et in hac cessit quidem dies, quia statim debetur, sed nondum venit, hoc est nondum peti potest efficaciter, nisi die exacta. Communis tamen Doctorum adsertio est, in hac stipulatione ante diem & obligationem & actionem esse quidem ortam, sed obstare exceptionem. Creditor ergo ante diem, vtcunque debeatur ei debitum, vtcunque detur ei actio, efficaciter tamen non agit, quia dies stipulationi adiectus peperit debitori exceptionem qua repellit creditorem etiam in illo die, in f quem destinata est solutio. † 7 Quinimò qui præmaturè peteret, plus tempore petere diceretur, & contra eum in nimiæ celeritatis pœnam tempus g duplicaretur: quod tamen in pura stipulatione h non est.

f vt hic in tex. nostro.
g §. hodie autẽ, ℑ. de exceptio.
h iuxt. Alc. in d. l. cedere diẽ, de verb. sign.

§. At si ita.

1. 4. *Promittis decem aureos quoad viuam: qualis sit stipulatio.*

2. Sti-

2 *Stipulatio ad tempus constitui nequit.*
3 *Tempus non est modus inducendæ vel tollendæ obligationis.*

At si ita stipuleris, DECEM AVREOS ANNVOS QVOAD VIVAM, DARE SPONDES? & purè facta obligatio [a] intelligitur, [b] & perpetuatur, [c] quia ad tempus non potest deberi: sed [d] hæres petendo, [f] pacti exceptione summouebitur.

a *Intelligitur*] Saltem si verborum conceptionem & primos decem aureos inspicias.
b *Perpetuatur*] Ita vt & hæredi meo promissor obligetur.
c *Quia ad tempus*] Hæc est ratio decidendi: *non potest ad tempus deberi*, hoc est, cùm tempus sit quiddam naturale, non potest tollere ciuilem obligationem, prout infrà mox declarabo.
d *Hæres*] Stipulatoris scilicet.
e *Petendo*] Intellige illos decem aureos à promissore, ex sola ciuili obligatione.
f *Pacti*] Scilicet, quoad viuam.

1 † *Stipulatus* sum à te decem aureos annuos, quoad viuerem: ista stipulatio est pura & perpetua. Purè enim facta intelligitur, saltem si verborum conceptionem, & primos decem aureos spectaueris: quandoquidem hi statim peti possunt. Quòd si insequentes annos respicias, quadamtenus in diem esse videbitur [a], stipulatio perpetua est, quia nullo tempore potest perimi. † Nam stipulatio ad tempus constitui nequit, veluti si dicam: *Decem mihi aureos dare promittis vsque ad decem annos?* hoc est, vt si intra decem annos eos à te petam, eos habeam: sin prætereat decennium, nec petam, interimatur actio. Hoc textus vult innuere hisce verbis: *Quia* [b] *ad tempus non potest deberi*. Commentatores hanc regulam aliis verbis efferunt, in hunc modum:
3 † *Tempus non est modus tollendæ obligationis* [c], *sicut nec inducendæ*: quum tempus sit quiddam naturale, & obligatio ciuile quiddam: naturalia autem non possunt [d] tollere ciuilia, sed sunt alij modi à legibus præscripti, quibus extinguitur obligatio, quemadmodum infrà [e] suo ordine demonstrabitur. Cùm ergo tempus non possit tollere ciuilem obligationem, sequitur, te hæredi meo remanere obligatum ciuiliter, etiam me mortuo: idque textus sentit in verbo, *Perpetuatur*. Et hęc quidem subtili, summóque iure procedunt.
4 † Quia tamen iniquum est, vltra id, quàm conuentũ est, te cogi, eliditur hæc ciuilis obligatio per exceptionem pacti conuenti: & sic quãuis hæres meus, rigore iuris inspecto, possit abs te illos decem aureos annuos petere, tamen submouebitur per exceptionem pacti conuenti de non petendo: quasi videaris tacitè pactum fecisse, quòd ego stipulator possem quidem annuos decem abs te petere, quamdiu viuerem, hæres autem meus non posset. Illud autem pactum tacitũ inductum est à potestate iuris, propter illud verbum stipulationi insertum (*quoad viuam.*) Eo enim ipso, quod fuit mihi promissum illud annuum, quoad viuerem, per hoc tacitè videor pactus fuisse, ne hæres meus peteret. Naturalis verò obligatio hoc casu non tam tempore, quàm pacto sublata dicitur.

a Ita glos. hic & Ias. in l. Stichum, §. stipulatio.
b idem habes in l. eũ qui ita, §. §. qui ita. & ibi Dd. de verb. oblig.
c l obligationũ ferè, 44. §. placet. de act. & oblig.
d §. final. ?. de leg. ag. tu.
e ?. Quib. mo. toll. oblig. per totum.

§. Sub conditione.

1 *Conditio quæ tendit ad esse, vel ad non esse.*
2 *Quod est in conditione, non est in obligatione.*
3 *In conditionali stipulatione neque venit, neque cessit dies.*
4 *Hoc verum est, siue conditio expressa sit, siue tacita.*

Sub conditione stipulatio fit, cùm in aliquem casum differtur obligatio: vt si aliquid factum fuerit, vel nõ fuerit, committatur stipulatio: veluti, SI TITIVS CONSVL FVERIT FACTVS, QVINQVE AVREOS DARE SPONDES?

a *De conditionali stipulatione* subiungitur,† quæ fit, quando imponitur conditio de 1 futuro, quæ habet se ad esse, vel non esse. *Conditio* namque dicitur, cùm quid in casum incertum [a], qui potest tendere ad esse vel non esse, confertur. Et in hac stipulatione neque obligatio neque actio vlla est, antequam conditio eueniat:† quia quod 2 est in conditione, non [b] est in obligatione. Atque hoc est, quod dicimus,† *in stipu-* 3 *latione sub conditione neque cessisse* [c] *neque venisse diem.* Non enim cessit dies, quia non debetur, nisi conditio impleta sit: neque venit dies, quia ante euentum conditionis peti à promissore nihil potest: & sic in conditionali stipulatione tum demum, si existit [d], committitur stipulatio. † Idémque est, siue expressa sit conditio, siue taci- 4 ta [e], vt quæ à lege subinducatur: dum tamen propriam conditionis naturam habeat, substantiámque rei, nō autem solam executionem [f] respiciat. Conditio enim, quam certum est extituram, vel quæ tempus præsens respicit, conditio non est [g], sed pro pura habetur.

a l. cùm ad præsens. si cer. pet.
b l. si quis sub cond. ff. si quis omis. cau. test.
c l. cedere diē 213. de ver. sign.
d l. non omnis. & ibi DD. si cer. pet.
e l. item quia §. 1. de pactis.
f l. ita demum. in fi. de arbitr.
g dicam infr. eo. in §. conditiones.

§. Si quis ita.

1 *Hæ duæ stipulationes, Dare spondes, si in Capitolium ascendero: & Dare spondes, cùm mortuus fuero: quare æquiparentur in textu.*
2 *Ex stipulatione conditionali non agitur ante euentum conditionis.*

Si quis ita stipuletur: SI IN CAPITOLIVM NON ASCENDERO, DARE SPONDES? perinde erit ac si stipulatus esset, cùm morietur, sibi dari.

Suprà dixit de stipulatione conditionali, quæ adfirmatiuè concipitur: hîc verò e- 1 xemplum ponit conditionis prolatæ per verba negatiua † Aequiparantur autem hîc hæ duæ stipulationes. *Dare spondes, si in Capitolium non ascendero? vel, Dare spondes, cùm mortuus fuero?* Non potest enim esse certum, me non ascensurum in Capitolium, nisi vbi mortuus fuero, cùm etiam extrema vitæ hora possim ascendere. † Ex stipulatione conditionali non potest agi, priusquam conditio sit purificata: sed non potest purificari [a] ante mortem. Ergo textus has stipulationes rectè æquiparat.

a §. sub conditione 3. hoc tit.

§. Ex conditionali.

1 *Stipulatio conditionalis est transitoria in hæredes.*
2.3 *Legatum sub conditione ad hæredem non transit: & quæ sit diuersi iuris ratio.*

Ex conditionali stipulatione [a] tantùm spes est debitum iri: eámq; ipsam spem in hæredem transmittimus, si priusquàm [b] conditio extet, mors nobis contigerit.

a *Tantùm spes*] Quia sperat stipulator, conditionem impletum iri, sperat conditionem stipulationi adiunctam extituram.
b *Conditio extet*] Id est, si stipulator moriatur ante conditionis euentum, tunc transmittit ius suum, nempe spem extituræ conditionis, ad suum hæredem, ita quod hæres existente conditione promissorem conuenire possit. † Colligis itaque ex hoc 1 textu, stipulationem conditionalem ad hæredes transmitti:† tametsi in legato sub 2 conditione relicto diuersum obtineat, quia hoc, non existente conditione, [a] hæredi minimè prodest. † Diuersi iuris ratio est, quia in conditionali stipulatione interue- 3 nit factum stipulatoris, volentis sibi & hæredi suo prospicere seu consulere. Aliud est in legato sub conditione relicto, vbi nullum legatarij factum intercedit, sed tantum voluntas testatoris, qui intelligitur legatario duntaxat, non etiam hæredi ipsius gratificari voluisse.

a text. in l. is cui 42. de act. & oblig. in l. legata sub conditione. de con. & dem. & l. vnica. §. fin. autem. C. de cad. toll.

§. Loca

§. Loca etiam.

1 *Locus solutioni adiectus efficit stipulationem in diem.*

[a] Loca etiam inseri stipulationi solent: veluti, CARTHAGINE DARE SPONDES? Quæ stipulatio licet purè fieri videatur, tamen re ipsa habet tempus adiectum, quo promissor vtatur ad pecuniam Carthagine dandam. Et ideo si quis Romæ ita stipuletur: HODIE CARTHAGINE DARE SPONDES? inutilis erit stipulatio, quum [b] impossibilis sit repromissio.

a *Loca etiam*] *Agitur hic* de stipulatione pura, quę habet tacitum diem propter circumstantiam vel adiectionem loci. † Et colligendum hinc est, locum solutioni destinatum efficere, quòd stipulatio concepta videatur in diem. Præsumitur enim in tali casu, contrahentes tacitè egisse, non vt statim soluatur, sed eo die, quo commodè eò perueniri possit. Committitur autem id temporis arbitrio iudicis, qui æstimabit, quanto tempore diligens paterfamilias in locum solutioni adiectum peruenire queat, idque efficere, quod promissum est: vt [a] Venuleius respondit.

b *Impossibilis sit repromissio*] Hoc tamen non est perpetuum: potest enim contingere, vt stipulator & promissor mandauerit suis dispensatoribus: promissor suo, vt daret: stipulator suo, vt acciperet Carthagine eo die, quo facturi erant conuentionem: quod si ita factum fuerit, poterit valere [b] stipulatio.

a l. continuus, 137. s. cùm ita stipulatus, de verb. oblig.
b l. plurib. 140. s. si inter eos, eod. tit.

§. Conditiones.

1 *Conditio triplex est.*
2 *Stipulatio sub conditione præteriti vel præsentis temporis, statim valet, vel non valet.*

Conditiones, quæ ad præsens vel præteritum tempus referuntur, aut statim [a] infirmant obligationem, aut omnino non differunt: veluti, SI TITIVS CONSVL FVIT: vel SI MÆVIVS VIVIT, DARE SPONDES? Nam si ea nō sunt, nihil valet stipulatio: sin autem ita se habent, statim valet. Quæ enim per rerum naturam sunt certa, non morantur obligationem [b], licet apud nos incerta sint.

1 † *Conditio* est triplex: aut enim in futurum confertur, de qua hactenus dictum est: aut in præteritum, aut in præsens tempus: & hæ posteriores duæ impropriè sunt
2 conditiones. Nunc ad rem. † Quod promissum est sub conditione, quæ præteritum aut præsens tempus continet, statim debetur, vel non debetur. Nam si stipulatio de præterito vel præsenti in facto vera est, statim valet: sin constat factum non esse verum, iam stipulatio statim cecidit, extincta est, immò fingitur ab initio cecidisse. Exempli causa: *Promittis decem, si Cæsar hodie est Gandaui:* vel, *si Titius consul fuit?* statim debetur id, quod promissum est, si Cæsar sit Gandaui, vel Titius fuerit consul; quia stipulatio in facto vera est, vnde obligatio non est in pendenti, non differtur, vt solet fieri in vera conditionali [a] stipulatione: idque ea ratione, quia hic statim stipulatio est orta, neque impedit eam error, vel ignorantia nostra. Cæterùm si Cæsar hodie non est Gandaui, vel Titius non fuit consul: id quod promissum est, statim non debetur, neque oritur obligatio, quum constet factum verum non esse: idque textus noster [b] hic sensit.

a *Infirmant*] Vel potius eneruant stipulationem: nam obligatio planè nulla nascitur.

b *Licet apud nos*] Vnde passim in iure nostro videmus id, quod in rerum natura sciri potest [c], pro certo haberi.

a s. sub conditione 3. hoc tit.
b cui adde l. cũ ad præsens, 37. cum duab. ll. seqq. si cer. pet.
c l. cùm quidã, s. suum, ff. de acq. hær.

§. Non solùm.

1 *Stipulationum alia in dando, alia in faciendo consistunt.*
2 *Stipulationes dandi cuius sint natura.*
3 *In stipulationibus faciendi promissor soluendo interesse liberatur.*
4 *Optimum esse in stipulationibus faciendi pœnam subiicere, qualiter accipiatur.*
5 *Stipulatio faciendi est indiuidua.*

Non solùm res in stipulatum deduci possunt, sed etiam facta: vt si stipulemur aliquid fieri, vel non fieri: & in huiusmodi stipulationibus optimum erit pœnam subiicere, ne [a] quantitas stipulationis [b] in incerto sit: ac necesse sit actori probare, quod eius intersit. Itaque si quis, vt fiat aliquid, stipuletur, ita adiici pœna debet: SI ITA FACTVM NON ERIT, TVNC POENÆ NOMINE DECEM AVREOS DARE SPONDES? Sed si quædam fieri, quædã non fieri, vna eadémque conceptione stipuletur quis, clausula huiusmodi erit adiicienda: SI ADVERSVS EA FACTVM ERIT, SIVE QVID ITA FACTVM NON FVERIT, TVNC POENÆ NOMINE DECEM AVREOS DARE SPONDES?

Hinc colligitur, † stipulationum quasdam consistere in dando, quasdam in faciendo, saltem si consideremus materiam, circa quam versantur. Quòd si consideretur stipulatio quò ad sua formalia, quin consistat in interrogatione & responsione, dubium [a] non est. Nec impedit, aliquas esse stipulationes in non faciendo, vt cùm stipulor à te, *ne vadas Romam*: quoniam promissio non faciendi continetur vtique sub promissione facti, vel faciendi. Vbi prouidetur de affirmatiua, ibi etiam prouisum est de negatiua, in casu negatiuo, propter vim relatoriam, quia referunt sese, facere & non [b] facere. Ad propositum ergo reuertendo, † in stipulationibus dandi promissor simpliciter ad dandum obligatur, præcisè cogitur volens nolens promissionem [c] adimplere. Et natura istius stipulationis est, quod diuidi, id est pars debiti solui possit, & promissor eiúsque hæredes tantùm in reliqua parte conueniantur: quod tamen procedit, si quantitas aliqua promissa est, puta decem aurei: secus si aliquod corpus, vt homo, equus, vel aliud quoddam indiuiduum promittatur: tum enim pars solui [d] regulariter non potest. † In stipulationibus autem, quæ in faciendo consistunt, vt si quis promittat ædificare domum, scribere librum, promissor non potest præcisè ad factum compelli, sed præstando [e] interesse, liberatur. Quare si id non fit, quod promissum est, potest stipulator agere ad interesse, quanti scilicet ipsius interest, rem promissam factam non esse: quod quia difficulter probari potest, ait Iustinianus, *optimum fore, si in huiusmodi stipulationibus pœna subiiciatur*. Vbi enim pœna non fuerit adiecta stipulationi, & tu non fecisti, quod promisisti, quãtitas stipulationis in incerto est, hoc est, æstimatio facti incerta est: quia facta ab aliis pluris, ab aliis minoris æstimari solent. Et hoc incertum in textu nostro *interesse* vocatur: nam stipulator æstimat, quanti eius intersit, opus factum non esse: quod cũ difficilis probationis sit (probandum enim est testibus, & interdum iureiurando, si dolus interueniat, & plerumque interesse ad exiguam æstimationem deducitur) † ideo cõsulit [f] hîc Imp. vt facto pœna adiiciatur. Adiecta autem pœna committitur stipulatio, petitúrque pœna, etiamsi stipulatoris non intersit, opus factum non esse. † Quod autem suprà docui, obligationem dandi esse diuiduam, ita quod creditori pars solui possit, contingátque in parte debiti liberatio: vt si sim tibi in decem obligatus, possum quinque soluendo partem obligationis extinguere: hoc verum intellige, si creditor consentiat: creditori volenti pars solui potest, nolenti non potest. Nam cùm dicitur, *præstatio partis liberat, partem præstari posse*, semper supponitur, creditore volente [g]. Neque enim hac specie tractamus, quid creditor velit, aut nolit, velit accipere:

a gl. in l. stipulation. in prin. hoc tit.
b quod non facere contineatur sub facto, est tex. in §. etsi nulli. ff. de nupt. vbi dicit tex. rectè facturum hominem, si se ab illicitis nuptiis abstineat. Ecce abstinere est non factum; qui abstinet, nihil facit: & tamẽ dicitur facere qui abstinet. adde l. vbi autẽ 75. §. qui id quod, & d. l. stipulationum. §. item si in facto, de verb. oblig.
c d. l. vbi autẽ, §. fi.
d l. 2. §. & harũ. & l. stipulationes non diuiduntur, h. tit.
e tex. in d. l. stipulationes non diuiduntur & ibi Dd Ias. post Bart. ibi nu. 32. casus notat, in quib. hoc non obtinet.
f l. fi. de præt. stipu. l. vnica, C. de sent. quæ pro eo quod int.
g ita ferè Zas. in d. l. stipulationum.

pere partem, nec ne: sed an per naturam ex conditione & qualitate debiti possit pars præstari: quia si est diuidua, tunc creditori volenti præstari potest: si est indiuidua, tunc nec volente quidem creditore pars præstari quiret. Naturam ergo rei, an accipiat partem consideramus, supponimus creditoris voluntatem concurrere. Nónne creditor accipit partem debiti, sub spe, quod & altera pars soluatur? ergo videndum
6 est, an pars præstari queat, id est, an obligatio diuidua sit, aut indiuidua.† Vnde consectarium est, stipulationem faciendi esse indiuiduam [h], adeò quod creditor non possit esse contentus parte, ob id, quòd natura rei non recipit præstationem partis, sicut est via, iter, actus, quæ sunt per naturam indiuidua. Hoc tamen suis locis [i] interpretes diffusius expendunt. h l. creditori. C. de pact. i in d. l. stipulationum.

a *Quantitas stipu.*] Hoc est, eius quod interest: quod quidem inesse intelligitur stipulationi faciendi.

b *In incerto sit.*] Quatenus enim cuiusque interfit, in facto, non [k] in iure consistit. k l. quatenus de reg. iur.

c *Siue quid ita*] Omisit Iustinianus hic quomodo committatur pœnalis stipulatio subiectæ stipulationi facti, quæ est indiuidua: & an aduersus plures committatur in solidum. Verùm hunc articulum, veluti præcipuum, eleganter [l] Paulus I. C. explicat in Pandectis, quæ huc facilè transcribi possunt. l in l. 2. §. penul. de verb. oblig.

De duobus reis stipulandi & promittendi.
Tit. XVII.

1 *Continuatio huius tituli.*
2.4 *Rei stipulandi promittendique vnde dicti.*
3 *Vox (reus) quomodo à veteribus accepta.*
5 *Rei credendi & debendi.*
6 *Duos reos ex quocunque contractu.*

1 *Quæ* † in superiori titulo de stipulatoribus & promissoribus dicta sunt, de iis intelliguntur, qui singuli à singulis stipulantur, aut singuli singulis spondent, ac generali creditorum debitorúmque appellatione continentur. Verum quia frequenter vsuuenit, vt eandem rem vel plures vni promittant, vel plures ab vno stipulentur: de hoc stipulationis genere Imp. speciatim tractare voluit, ob id certè, quoniam & alia est huius obligationis conceptio, & natura diuersa, neque amplius vulgare cre-
2 ditorum debitorúmque nomen sortiuntur contrahentes. †Dicuntur enim rei stipulandi, promittendique, seu credendi & debendi, à re scilicet, quæ vna atque eadē in obligationem [a] deducitur.† Nam & veteres Ciceronis [b] testimonio reos appella-
3 bant non modò eos, qui arguebantur, sed omnes, quorum de re disceptabatur [c]. Nonius etiam, *Reos, inquit, non solùm crimini & culpæ obnoxios, sed honesti, voti, promissi debitores esse, veterum autoritas voluit.* Aliàs tamen reus dicitur respectu actoris, vt
4 in iudiciis: & tunc pro eo qui conuenitur, propriè capitur.† Illud quoque sciendum, eos qui stipulantur eandem rem, vel quibus ex stipulatione eadem res debetur, reos stipulandi nominari: qui verò verbis stipulationis interrogati promittunt, reos
5 promittendi propriè [d] dici. † Quòd si quibus velut correis ex alio contractu, vel etiam ex testamento, eadem res debetur, hi propriè rei credendi: & qui plures eādem
6 rem debent, rei debendi [e] appellantur.†Neque enim per stipulationem tantùm cōstituuntur duo rei (de quo hic titulus speciatim loquitur) sed etiam per quemcunque alium contractum, vel in vltima voluntate. Quare si [f] eandem rem apud duos pariter deposui, vtriusque fidem in solidum secutus, vel eandem rem duobus simul commodaui, aut testator grauauit Mæuium & Sempronium hæredes suos dare centum Titio, pariter eorum fidem in solidum secutus, constituuntur duo rei, & in solidum tenentur: sicque de cæteris.

a l. 2. §. 3. in fi. & l. si id quod. ff. h. t.
b li. 2. de Orat.
c vide Alcia. in l. nominis & rei. ff. de verb. sig.
d l. 1. ff. eod.
e gl. 1. l. eādem. ff. h. t.
f text. d. l. eandem.

Ad princip.

1 *Natura reorum stipulandi & promittendi.*
2 *Rei promittendi & stipulandi quomodo constituantur.*

c *Vtrique vestrum.*] Nam si alteri tantùm respondeat, illi soli obligatur.[l] l l. duos de duob. reis.

d *Se prius Titio spop.*] Dum scilicet hoc non agitur expressim, vt duo rei credendi fiant: alioqui non obest[m] hæc separatio. m l. 3. h. t.

e *Alia atque alia.*] Re ipsa scilicet, & effectu: plures enim sunt stipulationes, pluresque promissiones, & plures quoque res.

f *Si respondeant singuli separatim.*] Et quidem continuò, nec interueniente magno interuallo, vt paulò antè dixi.

g *Spondeo.*] Idem erit, etsi dixerint, spondemus: quemadmodum ex[n] Pomponij responso liquet. n d. l. duo rei. dic. t.

§. Ex huiusmodi.

1 *Primus effectus correorum.*
2 *Secundus effectus eorundem.*
3 *Vno correorum promittendi soluente, liberantur & alij.*
4 *Quid hodie in correis sit immutatum.*
5 *Duo beneficia reorum debendi.*
6.7. *Renunciatio Auth. hoc ita C. de duo. re. quid operetur.*

Ex huiusmodi obligationibus & stipulationibus solidū singulis debetur: & promittentes singuli in solidum tenentur. In vtraque tamen obligatione[a] vna res vertitur; & [b] vel alter [c] debitum accipiendo, vel aliter soluendo, omnium perimit obligationem, & omnes liberat.

Subiungit Iustinianus duplicem effectum obligationis duorum pluriumue reorum credendi siue debendi. 1 † Primus, quia eiusmodi obligatione ipso iure singulis stipulatoribus solidum debetur, & vnusquisque promittentium in solidum est obligatus, adeò quòd à quouis eorum solidum peti possit, omnibus etiam[a] præsentibus, & soluendo existentibus. Et sic reorum debendi obligatio singulos promittentes ipso iure obligat in solidum, singuli solidum debent. 2 † Secundus, si vnus ex correis totum debitum soluerit, extinguitur obligatio omninò, & quò ad alium correum debendi, alter correus quoque liberatur: ob id certè, quòd vna atque eadem res in vtriusque obligatione vertitur. Vna enim, & plures videntur hic esse obligationes. Vna, quia res vna[b] debetur: plures, quia duæ sunt eiusdem potestatis[c] obligationes. 3 † Ex diuerso si alter correorum promittendi soluat, liberat quoque correum suum, quò ad correi personam, peremta obligatio censetur. Etenim solutione eius, quod debetur[d], tollitur omnis obligatio. Si tamen citra solutionem persona eius ab obligatione eximeretur, id correo, quo ad ipsius obligationem tollendam non prodesset: quemadmodum Faber hic notat. 4 † An autem circa hos effectus hodiè aliquid immutatum sit? breuiter dicendum ex communi Doctorum sententia in reis stipulandi hodie nihil esse innouatum: in reis verò promittendi vnum innouatum est. Quum enim olim singuli debitores in solidum conuenirentur, hodiè beneficio legum tantùm in partem tenentur & condemnantur: nisi alter non fuerit soluendo, vel absens, nec commodè dissoluat: vel etiam nisi debitores huic legum beneficio[e] renunciauerint. 5 † Obserua igitur, nouissimo iure duo esse beneficia reorum debendi: primum quòd causa duorum reorum debet communiter examinari, neque vnus sine alio conueniri potest. Alterum est, quòd solùm conueniuntur pro parte, singuli[f] pro parte sua tenentur, vt renunciantes Nouellæ constitutioni, sic duobus beneficiis renunciare intelliguntur. 6 † Et hinc est, quod eiusmodi renunciationem vulgò hodie adponant tabelliones in suis instrumentis, cùm interim constitutionem ipsam 7 vt plurimùm ignorent. † Habet tamen hæc renunciatio maximam efficaciam ac vim, vt ex prædictis liquet hac enim adposita, quilibet correorum in solidum conueniri potest, etiam omnibus præsentibus, & soluendo existentibus: quia tunc reditur ad iura vetera, quibus hoc[g] permittebatur.

a text. in l. 2. & 3. s. vbi. h. tit.
b d. l. 3. s. vbi.
c l. si reus. & l. eandem in fi. vbi etiam alia ratio ponitur hoc nostro ti.
d inst quib. mo. tol. obl. in pri.
e Aut. hoc ita. & ibi Bart. & Dd. C. h. t.
f Aut. hoc ita.
g vt in hoc §.

a *Vna res vertitur*] Vnam autem rem intelligimus, si non omninò verè, saltem iuris fictione: vt duo fabri eiusdem peritiæ, si promittant suas operas, intelliguntur easdem operas promittere[h]: ideò & duo rei fiunt. h l. 5. nemo est qui nesciat. in fi. ff. h. tit.

b *Et vel alter*] Nempè duorum reorum stipulandi.

c *Debitum*] Solidum scilicet: partem enim recipiendo ius alterius non perimit,

quin ei rectè adhuc soluatur reliqua pars: cui certè solui non posset, si peremta esset eius obligatio.

§. Ex duobus.

1 *Casus huius §.*
2 *Causa dubitandi in hoc §. & item decidendi.*
3 *Imparitas obligationis, quæ re, vel spe ad paritatem reduci potest, non impedit eam.*

Ex duobus reis promittendi, alius in diem vel sub conditione obligari potest: nec impedimento erit dies aut conditio, quo minus ab eo, qui purè obligatus est, petatur.

a l. ex duob. 7. eo. tit.

b arg. l. 9. eandem. §. sed si quis. hoc nostro tit.

c Conc tex. in l. 7. ex duobus. vnde hic §. ad verbu sumptus est. ff. h. t.

d l. potior. § videamus qui potio. in pig.

e d. l. ex duob. §. fi. eo. tit. & in d. Auth. hoc ita. in 12. quæst.

Hic locus ad verbum descriptus est ex [a] Florentini responso Continet autem talē
hypothesin. †Stipulatus sum à Titio & Mæuio centum aureos, Titius purè mihi pro- 1
misit, Mæuius autē sub cōditione, si Cæsar in Germaniā venerit : an isti intelligātur
constituti esse duo rei promittendi seu debendi? † Et non videtur, quū æquitas om- 2
nimoda siue paritas debeat esse inter duos reos [b] debendi. Ita. n. Iurisconsultus ait:
Si quis duobus reis paciscatur, vt ab altero dolus, ab altero etiam culpa leuis præstetur, propter culpa imparitatem vitiari duorum reorum constitutionem. Hic tamen de-
ciditur, ex duobus reis promittendi, alium purè, alium in diem, vel sub conditione
obligari posse, & sic diuersitatem temporis, quod solutioni adiectum est, non impe-
dire, quo minus duo rei debendi [c] constituantur. †Huiusmodi enim imparitas obli- 3
gationis, quæ re vel spe ad paritatem reduci potest, non impedit obligationem, sicut
in exemplo textus nostri. Nam adueniente conditione, vel die, ambo æqualiter tenentur: cùm semel conditio quæ extitit, perinde habeatur, ac si illo tempore, quo stipulatio interposita est, sine conditione facta [d] esset. Quæ autem imparitas reduci non potest ad paritatem, impedit obligationem, sicque loquitur Iurisconsulti respōsum, cuius suprà mentionem fecimus, quod aduersari videbatur: ibi enim nulla spes est, futurum, vt parem causam suscepisse videantur hi, quorum hic dolum, ille culpam leuem præstare tenetur. Non possunt ergo ibi duo esse rei, a quibus tam impar suscepta est obligatio. Reliqua huc spectantia Angelus hic, & Bartolus [e] itémque reliqui Doctores suo loco plenè prosequuntur.

De stipulatione seruorum. Tit. XVIII.

Ad princip.

1 *Tres dubitandi causæ, quare seruus non videatur stipulari posse.*
2 *Seruus ex domini persona potestatem stipulandi habet.*
3 *Seruus hæreditarius an stipulari queat.*
4 *Hæreditas iacens, & nondum adita fictione iuris defuncti personam sustinet.*
5 *Seruo hæreditario stipulante quis sit effectus.*

SEruus ex persona domini ius stipulandi habet. Sed & hæreditas in plerisque personæ defuncti vicem sustinet: ideóque quod seruus hæreditarius ante aditam hæreditatem stipulatur, acquirit hæreditati: ac per hoc etiam hæredi postea facto acquiritur.

a l. 33. quod attinet, de re. iu.

b §. de constituta. J. de actio.

c §. item vobis 6. per quas pers. nob. acq.

d l. 1. in prin. de verb. oblig.

Quum seruitus nostro tempore ferè sit abolita, neque seruos amplius in nostra
habeamus potestate, sicut olim : hanc seruorum stipulationem paucis perstringe-
mus. †Videbatur autem seruum stipulari non posse, tum quia is iure ciuili pro nul- 1
lo [a] habetur, & stipulatio iuris ciuilis cōtractus est [b]: tum quia seruus nihil sibi [c] ac-
quirere potest: tum etiam quia is, cui quid ex stipulatione quærendum est, regulari-
ter [d] præsens esse, & stipulari debet. † Sed magis est, vt seruus ex persona domi- 2
ni, qui serui caput est, & à quo designationem accipit, vim ac potestatem habeat
stipu-

3 stipulandi: per hunc enim dominus ipse sibi stipulari [e] videtur. † Rursus videbatur seruum hæreditarium, cuius dominus est mortuus, stipulari non posse: quomodo enim stipularetur, cùm mortuo domino suo, nemo sit in rerum natura, ex cuius persona designationem habeat? † Inductum tamen est iuris fictione, vt hæreditas iacens & nondum adita defuncti personam sustineat, ac pro domino [f] habeatur. Vnde si defunctus stipulandi facultatem habuit, ex eius ficta persona censebitur & seruus ipsius vtiliter stipulatus esse: † huiúsque stipulationis effectus est, primùm quod hæreditati iacenti acquiratur, quę defuncti personam repræsentat, deinde etiam hęredi postea adeunti: is enim quandocunque adierit, fingitur adiisse à tempore [g] mortis.

e d. l. 1. ad prin.
f l. hæreditas. 61. de acqu. ser. dom.
g l. hæres quandocunque, de acq. hær.

4

5

§. Siue autem.

1 *Quando seruus inutiliter stipuletur domino.*
2 *Seruus & filiusfamilias an æquiparentur.*

[a] Siue autem domino, siue sibi, siue conseruo suo, siue impersonaliter seruus stipuletur, domino acquirit. Idem iuris est & in liberis, qui in potestate patris sunt, [b] ex quibus causis acquirere possunt.

a *Siue autem*] Quadruplicem hìc formam habes interponendæ stipulationis per
1 seruum, quæ pariter ex [a] Florentini responso desumta est. † Et in hac stipulatione seruorum obseruari debet, quid & cui seruus stipuletur. si enim res domino acquiri nequeat, stipulatio est inutilis: vt si seruus sibi stipuletur, aut si rem, quæ iam domini sui est, dari [b] stipuletur.
2 b *Ex quibus causis*] † Seruus, vt vides hìc, & filiusfamiliâs æquiparantur, quoad acquisitionem. In hoc tamen differunt, quòd seruus indistinctè quærit domino, filius autem familias in peculio tantùm profectitio, & aduentitio, quoad [c] vsumfructum.

a l. siue mihi, 15. ff. hoc tit.
b l. 2. de stip. ser. & §. item nemo. §. de inut. stipu.
c vt dixi in §. item liberi §. per qu. pers. no. acq.

§. Sed cùm.

1 *Seruus stipulando ea acquirit domino, quæ sunt iuris: & sibiipsi, quæ sunt facti.*
2 *Stipulatio itineris, viæ, &c. est ius & factum.*
3 *Quæ facti sunt, non transeunt ad dominum.*

Sed [a] cùm factum in stipulatione continebitur, omnimodò persona stipulantis continetur: veluti si seruus stipuletur, vt sibi [b] ire agere liceat. ipse enim tantùm prohiberi non debet, non etiam dominus eius.

1 a *Quod* † *seruus* stipulando domino acquirat, verum est in his, quæ sunt iuris, vt si stipularetur aliquid dari: secus in stipulatione facti, quæ personæ serui cohæret, cō-
2 moditas tamen ad dominum [a] pertinet. † Non tamen ignorandum est, stipulationem [b] itineris, viæ, actus, esse ius, in quantum debet constitui seruitus: sed in quan-
3 tum patientia debet præstari, dicitur esse facti. † Pendet autem hic locus ex illa [c] Pauli I.C. regula: Quæ facti sunt, non transeunt ad dominum.
b *Vt sibi ire agere*] In hac stipulatione non ius, sed factum versari, ideoque à seruo rectè interponi, nec ad dominum pertinere [d] Iulianus respondit.

a iuxt. Bar. in l. quod dicit, de verb. obl.
b Bart. in l. 2. §. 1. de verb. obl. idem in l. communis seruus tuus & meus, de stipul. seruo.
c l. qui hæred. 44. de cond. & demon.
d l. stipulatio ista habere licere, 38. §. hi qui. de verb. oblig.

§. Seruus communis.

1 *Seruus communis acquirit pro parte dominica.*
2 *Et hoc quoties non procedat.*
3 *Extensio huius §.*

Seruus communis stipulando, vnicuiq; dominorū pro

portione dominij acquirit, nisi iussu vnius eorum, aut nominatim alicui eorum stipulatus est: tunc enim soli ei acquiritur. Quod seruus communis stipulatur, si alteri ex dominis acquiri non potest, solidum alteri acquiritur: veluti, si res, quam dari stipulatus est, vnius domini sit.

a l. seruus communis, 2. h. tit.
b tex. in l. si seruus communis §. & ibi Bart. de stip. seru.

Seruus † communis, qui plures habet dominos, regulariter stipulando acquirit dominis suis pro parte dominica, hoc est, quantum quisque eorum iuris in seruum habet. † Quod tamen aliquoties non procedit: primò quando stipulatur vni ex dominis [a], expresso ipsius nomine proprio. Deinde si iussus vnius præcedit. Tertiò, si stipulata res alteri non posset acquiri ex dominis: tum enim illi acquiritur in solidũ, in cuius persona acquisitio fundari [b] potest. † Bartolus hunc §. & ad Monachos, institorémque plurium mercatorum producit 1 2 3

De diuisione stipulationum. Tit. XIX.

1 *Quadruplex stipulationum diuisio.*
2 *Stipulationes iudiciales.*
3 *Stipulationes Prætoriæ.*
4 *Prætoriarum stipulationum subdiuisio.* — *Iudiciales, Prætoriæ.*
5 *Stipulatio iudicatũ solui.*
6 *Stipulatio rẽ ratã haberi.*
7 *Stipulatio de nouo opere demoliendo.*
8 *Prætoria stipulatio cautionalis.*
9 *Et ea fit per stipulationem.* — *legati. tutelæ. ratum haberi. damni infecti.*
10 *Stipulationes Prætoriæ communes.*
11 14 *In quo differant stipulationes Iudiciales & Prætoriæ.*
12 *Casus, vbi in Prætoriis stipulationibus nuda repromissio sufficit.*
13 *Regulariter in Prætoriis stipulationibus nuda repromissio non sufficit.*
15. 21 *Stipulationes conuentionales.*
16 *Stipulationes communes.*
17 *Stipulatio rem pupilli saluam fore.*
18 *Stipulatio de rato.*
19 *Stipulatio duplæ in euictione.*
20 *De stipulatione damni infecti.*
21 *Stipulatio legatorum.*
22 *Aedilitiæ stipulationis exemplum.*

[a] STipulationum aliæ sunt iudiciales, aliæ prætoriæ, aliæ conuentionales, aliæ communes, tam prætoriæ, quàm iudiciales. Iudiciales sunt duntaxat, quæ à mero iudicis officio proficiscuntur: veluti de dolo cautio, vel de persequendo seruo, qui in fuga est, restituendóve precio. Prætoriæ sunt, quæ à mero Prætoris officio proficiscuntur: veluti [b] damni infecti, [c] vel legatorum. Prætorias autem stipulationes sic exaudiri oportet, vt in his etiam contineantur [d] ædilitiæ: nam & hæ à iurisdictione Prætoris veniunt. [e] Conuentionales sunt, quæ ex conuentione vtriusque partis concipiuntur: hoc est, neque iussu iudicis, neque iussu Prætoris, sed ex conuentione contrahentium: quarum totidem genera sunt, quot (penè dixerim) rerum contrahendarum. [f] Communes sunt, veluti rem saluam fore pupillo (nam & Prætor iubet rem saluam fore pupillo, caueri: & interdum iudex, si aliter hæc res expediri non potest) vel de rato stipulatio.

Hic

1 *Hic titulus* ad verbum ex Pandectis [a] sumptus est, & quadruplicem † stipulatio-
2 num diuisionem complectitur. Nam primò sunt † *stipulationes Iudiciales*, quæ scili-
cet à legibus Iurecconsultorum, vel Imperatorum sanctionibus sunt adinuentę, & per
officium iudicis viui, siue principaliter, siue incidenter accedatur, vbicunque ei æ-
quum & iustum visum fuerit, exercentur. Horum exemplum est, cautio *de dolo*,
puta cùm debitor creditorem pignoratitia actione conueniens, petit, vt iudex à cre-
ditore cautionem recipiat, quod in re pignorata nihil fraudis, doli ve commiserit. Ex
qua cautione, quia creditor promittit, & iudex actoris nomine stipulatur, stipulatio
3 surgit, quæ ob id iudicialis dicitur. † Secundò, sunt *stipulationes Prætoriæ*, quæ non à
lege Iurisconsultorum, & Imperatorum, sed tantùm à iure Prætorio introductæ sunt,
quæ non cuiusuis iudicis, sed solius Prætoris iurisdictioni relinquuntur, eiúsq; iussu
4 expediuntur. † Et hæ sunt sub triplici differentia, *Iudiciales, Cautionales, & Communes*.
Prætoriæ stipulationes *Iudiciales* sunt, quæ interponuntur propter sententiam,
vt ea consequatur effectum: quales sunt: † *Iudicatum solui*, quæ continet tres clausu-
5 las. Prima, de re iudicata soluenda: secunda, de causa defendenda: tertia, de dolo ma-
6 lo [b] abfuturo † Item *rem ratam haberi*, qua cautione cauet procurator, si non habet
7 mandatum, dominum suum rem ratam habiturum † Item & de *nouo opere demolien-*
8 *do*, quatenus per sententiam adparebit iniustè ædificatum. † Prætoriæ stipulationes
cautionales sunt, quæ se instar actionum habent. Agimus enim per eas, vt aliquid
9 nobis detur, vel fiat, inducatúrque nouatio: quod fit quatuor modis. † Primò per sti-
pulationem legati: vt si quis mihi legaret decem in diem, ante euentum illius diei
illa decem actione ex testamento ab hærede testatoris petere non possum: si autem
stipulor ab hærede illa decem purè, nouatur actione ex testamento per illam stipu-
lationem Prætoriam, quæ dicitur legati stipulatio: & possum statim petere actione
[c] ex stipulatu. Secundò, per stipulationem *de tutela*, hoc modo: Tutor finita tutela
conuenitur actione tutelæ: si autem interposita est stipulatio Prætoria cautionalis,
qua dicitur, *Rem pupilli saluam fore*, potest tutor conueniri actione ex stipulatu,
quia actio tutelæ est nouata, siue transmutata in actionem ex stipulatu, propter sti-
pulationem [d] interpositam. Tertiò, per stipulationem, *Ratam haberi*: exempli causa,
vt si procurator alicuius exegerit pecuniam indebitam, si non promisit de rato is,
qui non accepit pecuniam, conuenitur condictione indebiti à soluente pecuniam: si
autem promisit de rato, nouatur illa condictio indebiti, datúrque actio ex stipula-
tione illa Prætoria, qua promisit rem ratam [e] haberi. Et differt hæc cautio *de rato* à
superiori cautione de rato, quòd superior fit propter effectum sententiæ, hæc autem
vt nouetur condictio indebiti. Quartò, Prætoria stipulatio cautionalis fit per stipu-
lationem *damni infecti*, hoc modo: Si vicinus meus vi vel clàm extruit opus, quod
possit mihi nocere, competit mihi aduersus eum interdictum, *Quod vi aut clàm*.
Quòd si stipulor ab eo de damno infecto, illa stipulatio Prætoria cautionalis [f] no-
10 uat illud interdictum. † Stipulationes Prætoriæ *communes* sunt, quæ fiunt iudicio si-
stendi causa, & partim respiciunt processum iudicii, partim verò effectum sententiæ:
qualis est illa, *Promittis te sistere in iudicio illo vel illo die?* Item, *Promittis defendere
causam*, &c. Effectus autem harum Prætoriarum stipulationum est, quòd stipulator
per eas reddatur securior, & cautior: ideóque omnes cautionales dici possent [g] in
11 genere. † Differunt autem hæ à iudicialibus stipulationibus, quòd in his non requi-
runtur fideiussores & pignora, sed satis est simplex cautio, siue repromissio: vt patet
in cautione *de dolo*, nisi aliter à partibus actum sit. In Prætoriis autem nuda repro-
12 missio non sufficit, sed satisdatio per fideiussores vel pignora exigitur, † exceptis tri-
bus stipulationibus. Prima stipulatio *ex noui operis nunciatione*, in qua si quis nouum
opus faciat, in solo priuato, satisdare tenetur pignoribus, vel fideiussoribus de nō no-
cendo, vel demoliendo: sin verò in publico, satis est nuda repromissio. Secunda est
stipulatio *damni infecti*. In ea enim si fiat opus in flumine publico, quod minetur
damnum, satisd. tio necessaria est. Quòd si ædes in solo priuatorum sunt, quæ ruinā
minantur, sufficit nuda repromissio. Hæc tamen distinctio procedit, si quis nomine
caueret proprio: nam si alieno nomine cauet, vt procurator, indistinctè tenetur sa-
tisdare, nec simplex repromissio admitteretur. Tertia, est *stipulatio dupla*, in cuic. io-
13 nibus, vbi satis est repromissio, nisi expressè actū sit de satisdatione. † In reliquis sti-
pulationib. Prætoriis omnib. necesse est satisdari vel per pignora, vel per fideiusso-
14 res [h]. † Secūdò differūt, quòd stipulationes iudiciales etiā pœnales, sunt perpetuæ, i.
durāt triginta [i] annis. Exēplū, vt si quis stipuletur hoc modo: Promittis de dolo malo

a ex l. stipulationum. aliæ. 5. de verb. oblig.

b l. iudicatum solui. ff. iudic. solui.

c l Stichum, de nouatio.

d ita loquitur l. si pupillus, de nouat.

e l. si sine, in prin. ff. rem ra. hab.

f vide l. 1. §. iudiciales. ibidémque glo. & Barr. de præto. stip.

g d. l. 1. §. communis. de prætor. stip.

h d. l. 1. §. stipulationum istarum.

i vt ¶. de perpe. & tem. actio.

absfuturo,& si dolum commiseris,promittis nomine pœnæ centum? Si promissor ante lapsum triginta annorum dolum committeret,incideret in pœnam, quia hæc stipulatio iudicialis est perpetua. Prætoriæ autem pœnales sunt temporales,id est,vno tantum durant anno [k]. Exemplum,vt si quis hoc modo stipuletur: Promittis de non iniuriando,& si iniuria me affeceris,promittis mihi pœnæ nomine centum? hoc casu si promissor post anni lapsum conuicia dixerit stipulatori, non incidit in pœnam, quia hæc stipulatio est tantùm annalis. Tertiò differunt,quòd stipulationes Prætoriæ ferè comprehenduntur sub certis [l] titulis, vt *de ædilitio edicto,de noui operis nunciatione,de damno infecto,de Prætoria stipulatione,rem pupilli saluam fore,iudicatum solui,rem ratam haberi*,&c. Iudiciales autem non continentur sub certis titulis, sed sunt sparsæ per vniuersum ius ciuile, & tantum de Prætoria [m] stipulatione. † Tertia stipulationum species est,stipulationes *conuentionales*:& hæ sunt,quæ neq; iussu iudicis viui, neque per edicta Prætoris mortui, sed ex partium conuentione perciuntur: quarum totidem sunt genera [n],quot possunt esse contractus,Græcis *συναλλάγματα* dicuntur. † Quarta species,stipulationes *communes*,quæ ob id communes dicuntur,quia interdum sunt Iudiciales,interdum Prætoriæ: quales sunt,*rem pupilli saluam fore*,stipulatio *de rato*,stipulatio *dupla*. † Stipulatio enim *rem pupilli saluam fore*, Prætoria est,quando is,cui decernitur tutela,pupillo cauet,res suas saluas fore. Iudicialis verò est,quando vnus tutorum iussu iudicis non ipsi pupillo,sed aliis contutoribus cauet,rem pupilli saluam fore,propter sedandam [o] discordiam. † Stipulatio *de rato* est Prætoria,quando interponitur a procuratore actoris: est & Iudicialis, quando à procuratore rei interponitur. † Sic stipulatio *dupla* in euictione,Prætoria est: quando venditur seruus,equus,vel aliud quoduis animal. Iudicialis quoque est, quando aliqua alia res preciosior venditur. Hæ ergo tres stipulationes sunt communes,quia interdum sunt Iudiciales, interdum [p] verò Prætoriæ.

15 16 17 18 19

k l. in honorariis,de actio. & oblig.

l in ff. libris.

m de quib. vide text. in l. 5. ibi Bart. & Dd. de verb. oblig. l. 1. de præto. stip.

n vt in vers. cōuentionales. J. eod.

o l. 3. in fin. de adm. tut.

p Vide de hoc Bart. in d. l. 5 in prin.

b *Damni infecti*] † Stipulatio *damni infecti* Prætoria est,& huic locus est,cùm vicini ædes tam vitiosæ,putridæque & tam carie sunt consumtæ, vt ruinam minentur. Etenim si nolit vicinus refectionem earum ad curam suam vocare,neque spondeat damnum,quod mihi ex ruina earum (si collapsæ damno me affecerint) illatum fuerit,resarturum, in possessionem ædium vitiosarum mittor. Vicinus igitur,qui me nolit in possessione n ædium suarum mitti, repromittere mihi cogitur hanc damni infecti stipulationem, hoc est, de damno, quod mihi nondum contigit: nam inde hanc appellationem habet, quod nondum ex ruina ædium damnum [q] vllum factum sit. 20

q l. prætor ait, §. eum qui. de damn. infect. Theoph. hic.

c *Vel legatorum*] † Stipulationis,quæ *legatorum* dicitur,exemplum est. Nam si quis moriens hæredem instituerit, & legatum mihi à te sub conditione reliquerit,veluti,*si Cæsar in Germaniam venerit*: quoniam pendente conditione nullam aduersus te hæredem actionem habeo, & non mediocris subest formido, ne tu medio tempore consumtis ac confectis fortunis omnibus, ad inopiam redactus inane mihi beneficium testatoris facias: Iubet ergo te hæredem Prætor repromittere & ante conditionis euentum, etiam datis fideiussoribus, legatum à te, vbi conditio extiterit, præstitum iri. Id si hæres nolit facere,ago vt in possessionem rei legatæ,aut etiam totius hæreditatis [r] mittar. 21

r vt to. tit. ff. vt leg. & fid. nom. caueatur.

d *Aedilitiæ*] † Aedilitiæ stipulationis exemplum est,cùm vēditor non solùm si quid vitij insit,prædicere,sed etiam eo nomine cauere [s] debet: veluti si vendo seruum,& emtori repromitto,si quid occulti vitij in seruo vendito inuentum fuerit,me (verbi gratia) duplum soluturum. Vel si vendo equum,& caueo de vitio,puta,quòd non sit calcitrosus, vel sternax,&c. 22

s vt l. si venditor,& l. itaque, de ædil. edict.

e *Conuentionales*] † Stipulationes quæ inter contrahentes ipsorum consensu absque vel Iudicis vel Prætoris interuentu fiunt: dicuntur *Conuentionales* ideo, quòd sic inter partes conuenerit:& tot sunt numero,quot sunt contractus,id est,infinitæ. Sic Titius stipulatur Mæuium aliquid vel facturum, vel daturum: Mæuius hoc ipsum promittit, siue hoc purè,siue in diem,siue sub conditione. 23

f *Communes*] Stipulatio, *rem ratam dominum habiturum*, est communis, cùm & Prętor eum,qui alieno nomine agit,cùm dubitatur,an ex domini voluntate intēdat, satisdationē præstare iubet:& in hoc sapit naturam Prætoriæ. Quòd si contingat,vt aliquis tanquam mandatum habens,mecum agat, quoniam me dubitationē de mādato inniciente,iudicium procedere nō potest, iudex actorem iubet repromittere,rem ratam dominum habiturum. Et in hoc sapit naturam iudicialis stipulationis.

De inutilib. stipulationib. Tit. XX.

In Rubr. & princ. tit.

1 *Quid in effectu tractetur hoc in titulo.*
2 *Inutiles stipulationes quæ dicantur.*
3 *Summa huius tituli, & num. 4. 5. 6.*
7 *Hippocentauri significatio.*
8 *Hippocentaurus unde dicatur.*

[a] OMnis res, quæ dominio nostro subiicitur, in stipulationem deduci potest: siue mobilis sit, siue soli. At si quis rem quæ in rerum natura non est, aut esse non potest, dari stipulatus fuerit: veluti Stichum qui mortuus sit, quem viuere credebat: aut Hippocentaurum [b], qui esse non possit: inutilis erit stipulatio.

a *In titulo* præcedenti dictum est, quid & quotuplex sit stipulatio: item quo modo,
1 & in quibus rebus contrahatur. † In hoc autem tractatu dicetur, in quibus rebus contrahi stipulatio non possit, & quando sit nulla vel inutilis. Hoc enim cognito, simul etiam ex contrario, quæ sint firmæ atque vtiles [a] stipulationes, abunde cogno-
2 scemus. † *Inutiles* autem hic *stipulationes* vocat, quæ quia non sunt legum præceptis conformes, nullum habent robur: quod multipliciter deprehendi potest, vt ex
3 contextu huius tituli liquidò constabit. † Puta ex re, quæ deducitur in stipulationem, vel facto ex persona stipulantis, & promittentis, vel in quam confertur obligatio: itemque ex forma stipulationis [b]. Rem enim talem esse oportet, quæ in dominio esse possit stipulantis, vel eius, cui stipulatur: & in ea causa sit tempore stipulationis,
4 vt eius fieri possit in eadem causa manens. † Factum possibile, & quod stipulanti fie-
5 ri queat, vel ei cui stipulatur. † Persona stipulantis & promittentis idonea esse debet
6 ad acquirendum sibi vel alij, & obligandum vel se, vel alium. † Forma denique stipulationis congruenter est concipienda, vt in re, in modo, & qualitate inter interrogationem & responsionem conueniat: vt possibilis sit conditio, vt ex continenti respondeatur, & in præsentia, vt exaudire se inuicem possint. Ex vtili stipulatione conditionali, in diem, & pura non continuò vtiliter agitur, sed post aliquantum temporis. Et hæc summa ferè est huius tituli.

a arg. l. 1. de his qui sui vel alie. iur. & l. 1. § stipulationem, de præt. stip.

b ita eleganter Egui. Baro hic.

7 b *Hippocentaurum*] † *Hippocentaurum* pro exemplo adducit, rei scilicet cuiuspiam, quæ non possit in rebus natis esse: idque Alciatus [c] Galeni autoritate confirmat. Cuius sententiæ Cicero [d] quoque fuit: *Quis* (inquiens) *hippocentaurum fuisse aut Chimaram putat?* Idemque pluribus conatur ostendere Lucretius [e], poëta ac philoso-
8 phus vetustissimus. † Dicitur autem *Hippocentaurus* monstrum partim humanum, partim equinum, ab ἵππος, id est, equus, & κεντέω, quod est pungo. Fabulæ occasionem dedit, quòd Centauri primi equitarint non sine horrendo vicinorum populorum spectaculo. Plinius tamen lib. 7. Natur. histor. scribit hippocentaurum in melle allatum Claudio Cæsari ex Ægypto. Diuus quoque Hieronymus refert, monstrum eiusmodi à Diuo Antonio visum. Verùm Imp. (vt dixi) hippocentaurum pro re imaginaria posuit, quæ nec fuit, nec est, nec esse potest.

c lib. 9. Parerg. cap. 13.
d lib. 2. de nat. deor.
e lib. 5. de nat. deor. Vide etiã Did. Couarruu. lib. 4. var. resol. cap. 2.

§. Idem iuris.

1 *Rei sacræ, & hominis liberi stipulatio est inutilis.*
2 *De priuatione ad habitum non datur regressus.*
3 *Omnes res, quæ sunt extra commercium nostrum, in stipulationem deduci prohibentur.*
4 *Facilius impeditur à principio aliquid fieri, quàm factum tollatur.*
5 *Vbi secundum tempus præsens non potest aliquid dominio nostro subijci in suo genere, non potest etiam super illo concipi stipulatio.*
6 *Nemo potest sibi rem suam stipulari.*
7 *Quando hoc non procedat.*
8 *Si res promissa desinat esse in commercio absque facto promissoris, liberatur promissor.*
9 *Si res veniat ad eum casum, à quo non potest incipere, vitiatur stipulatio.*
10 *Quod dissoluit obligationem contractã, fortius eam impedit ab initio.*

11 *Obligatio non potest incipere ab eo casu, ad quem veniens finiretur.*

Idem iuris est,[a] si rem sacram aut religiosam, quam humani iuris esse credebat, vel publicam rem, quæ vsibus populi perpetuò exposita sit, vt forum, vel theatrum, vel liberum hominem, quem seruum esse credebat, vel cuius commercium non habuerit,[b] vel rem suam dari quis stipuletur. Nec in pendenti erit stipulatio ob id, quod publica res in priuatam deduci, & ex libero seruus fieri potest, & commercium adipisci stipulator potest, & res sua stipulatoris esse desinere potest: sed protinus inutilis est. [c] Item contrà, licet ab initio vtiliter res in stipulatum deducta sit: si tamen postea in aliquam eorum causam, de quibus suprà dictum est, sine[d] facto promissoris deuenerit:[e] extinguitur stipulatio. At nec statim ab initio talis stipulatio valebit: LVCIVM TITIVM CVM SERVVS ERIT, DARE SPONDES? & similia. Quæ enim natura sui, dominio nostro exemta sunt, in obligationem deduci nullo modo possunt.

a *Si rem sacram*] † In effectu vult dicere textus, quòd rei sacræ, vel hominis liberi, 1
aut consimilis rei stipulatio sit inutilis ab initio, & obligatio non resuscitetur, non
reuiuiscat, quamuis res sacra, profana efficiatur, vel ex libero homine fiat seruus:
ídque ea ratione, quia vna atque eadem causa & liberandi & obligandi esset, hoc
est, eodem modo reuiuisceret, sicut extinguitur: quod est contra naturam: quia naturaliter
de homine viuo bene potest fieri mortuus, sed contrà, de mortuo non potest
viuus fieri: & sic de non esse transire ad esse: † quia, vt dicunt philosophi, de pri- 2
uatione ad habitum non datur regressus[a]. *Res sacra*, religiosa, liber homo, res ad v-
sum publicum destinata, res propria, in stipulationem deduci non potest. † Adde ge- 3
neraliter idem esse in omnibus rebus, quæ non sunt in commercio[b] nostro. Ratio
duplex est: prima, nam si res promissa efficeretur postea sacra, vel religiosa, vel ser-
uus promissus consequeretur libertatem, extingueretur vtique obligatio iam nata
& [c] contracta: ergo multo magis debet ab initio impediri contrahenda, † cùm faci- 4
lius impediatur aliquid à principio fieri, quàm factum[d] tollatur. † Secunda ratio 5
est, & quidem efficacior, quòd vbi secundum tempus præsens aliquid non potest do-
minio nostro subiici in suo genere, non potest quoque super illo concipi stipulatio,
non solùm pura, sed nec etiam in diem, vel sub[e] conditione. Prædicta tamen obti-
nent, quando stipulator ipse eius rei, quam in stipulationem deducit, nō habet com-
mercium, ea specie stipulatio inutilis est: secus si res non esset in commercio pro-
missoris: hoc enim non stipulatori, sed ipsi promissori nocebit, quia tenebitur[f] ad in-
teresse.

b *Vel rem suam dari quis*] † Hinc colligitur, neminem sibi posse rem suam stipula- 6
ri: quod verum intellige, vt res sua sibi detur, id est, rei dominium in ipsum transfe-
ratur: hoc enim impossibilitatem continet, cùm res, quæ semel tua est, amplius tua
effici[g] nequeat: † potest tamē quis stipulari, rem sibi suam tradi, cuius possessio est[h] 7
apud alium. Nam potest stipulari rem sibi suam dari sub aliqua conditione, si exi-
stentis conditionis tempore res sua non reperiatur[i], stipulatio valebit.

c *Item contrà*] † Si res promissa desinat esse in commercio absque facto promisso- 8
ris, & ante eius moram, liberatur promissor, perinde ac si res esset extincta. Ex quo
tria correlariè obseruanda sunt: † Primum, quòd si res veniat ad eum casum, à quo
incipere non potest, vitiatur stipulatio. exempli causa: Stipulatus sum abs te seruum,
stipulatio ab initio valuit: postea sine facto tuo promissus seruus libertatem conse-
cutus.

a Ita intelligi debet text. in l. inter stipulantē 83. §. sacram, de verb. obli. vnde noster hic §. trāsumptus est.
b vt habes exēplum in l. apud Iulianum, §. fi. cum l. sequ. de leg. 1.
c vt hic in versi. item contra.
d l. patre furioso, de his qui sui vel alii in c. quemadmodū circa medium, extra de iureiur.
e ita tex. est in d. l. inter stipulantem. §. sacram.
f text. notab. in l. multum interest, 34. de verb. oblig.
g §. sic itaque, J. de actio.
h l. nemo 82. de verb. oblig. l. si in emptio. §. rei suæ. de cōtrah. emp.
i tex in l. si rē, de verb. oblig.

cutus est, vel decessit, vel obiit, iam vitiatur stipulatio, quæ ab initio obtinebat, quia peruenit ad casum, à quo non potest incipere: non possem enim liberum hominem, vel seruum mortuum [k] stipulari. † Secundum, illud quod dissoluit obligationem contractam, fortius eam impedit ab initio contrahendam. † Tertium, obligatio non potest incipere ab eo casu, ad quem veniens finiretur, & recepta [l] desineret.

d *Sine facto*] Id est, sine vlla culpa aut mora promissoris: alioqui nihilominus [m] tenetur.

e *Extinguitur stip.*] Adeò quidem, vt semel in perpetuum sublata restitui nõ [n] possit.

f *Et similia*] Hoc ad superiora rerum exempla referri debet, quæ non sunt in commercio: non autem ad stipulationem rei propriæ.

k De hoc perplexo vide Bartol. & reliquos. in l plurib. s. ersi placeat. de verb. oblig.
l de quib. omnibus vide per Dd. in d. l. inter stipulantem. s. sacram.
m l. si seruum Stichum. s. sed si sit. de verb. oblig.
n d. s. sed si sit.

§. Si quis alium.

1 *Factum alienum nemo promittere potest.*
2 4. 6. 7. *Facti alieni promissio quibus admittatur casibus.*
3 *In omnibus obligationibus facti, is qui non facit id, quod promisit, in pecunia numerata condemnatur.*
5 *Iuramentum habet vim, vt videaris promisisse meliore modo, quo valere potest.*

Si quis alium daturum facturúmve quid promiserit, non obligabitur: veluti, si spondeat Titium quinque aureos daturum. Quòd si effecturum se, vt Titius daret, spoponderit, obligatur.

1 † *Factum* alienum nemo promittere potest, eo quia tùm nõ geritur negocium inter stipulantem solùm & promittentem, quod fieri [a] necesse est. Stipulatio enim factum seu dationem ipsius promissoris continere debet, túmque negocium inter eos contrahi dicitur, efficá: que est ipsa stipulatio. Quòd si hæc factum vel dationem alicuius tertij complectatur, quia cum illo tertio negocium aliquod non est gestum, inutilis censetur stipulatio: tum quoad obligandum promissorem, tum, & quidem multò magis, quoad obligandum tertium, cum quo nihil [b] gestum est. Quòd autẽ
2 facti alieni promissio sit inutilis, hoc regulariter verum est: † in plerisque tamen casibus diuersum obtinet. Primus est, si quis promittat se effecturum, vt alius det aliquid, vel faciat, tum proprium magis, quàm alienum factum spopondisse videtur, vnde tam suo, quàm etiam suorum hæredum nomine obligatur, vt nisi Titius det,
3 quanti stipulatoris interest, promissor ipse præstare [c] teneatur. † Nam per manus traditur, *in omnibus obligationibus facti saltem validis, eum qui non facit id quod pro-*
4 *misit, in pecunia numerata* [d] *condemnari.* † Secundò, non procedit prædicta regula in stipulationibus prætoriis, puta, si promitto Titium ratum habiturum, vel promitto aliquem sistere in iudicio, tunc videor me curaturum, vt [e] ita fiat. Tertiò, quando huiusmodi stipulatio interponitur super contractu venditionis, in quo venditor de euictione tenetur: ex ista enim promissione obligatur de facto extranei euincentis: ergo & de illo promittere poterit, nullum euicturum rem, aut facturum, quo minus te habere [f] liceat. Quartò, quando factum alterius tenderet ad corroborationem obligationis factæ per [g] promissorem: vt si es mihi obligatus in centum, & promittis Titium pro te fideiussurum. Quintò, quando promittitur factum alienum non tanquam factum personæ alienæ, sed tanquam qualitatis rei in stipulationem deductæ [h]: vt si vendis mihi seruum, & promittis eum esse sanum, vel eum non esse fugitiuum. Sextò, si promissioni facti alieni accedat iuramentum, tunc promissio valida
5 est: † quia iuramentum habet vim, vt videare promisisse meliore [i] modo, quo vale-
6 re potest. † Septimò, quando promissioni accederet pœna ad interesse: exemplum, promitto quòd licebit tibi habere hunc fundum, nec te quisquam turbabit in eius possessione, & si tibi quisquam controuersiam fecerit, promitto centum: nam illam
7 pœnam poterit stipulator exigere, si contra factum [k] fuerit. † Vltimò non obtinet præmissa regula, quando quis locauit, vel commodauit, vel deposuit seruum suum penes alium, & ab illo stipulatus est, ne is seruus ab alio efficeretur fur, vel fugitiuus: ista promissio de facto alterius obligat promittentem, quia ex natura prædictorum contractuum seruus censetur commissus custodiæ eius, qui ipsum in commodatum, vel depositum [l] accepit. Extra istos casus non valet promissio de facto alie-

a l. inter stipulantem. 83. de verb. oblig.
b fa text. in l. si rem. de fideiuss.
c l. veteris. C. de contra. stip.
d l. si quis ad alia s. fin. de re iud. & l. stipulationes non diuiduntur. s. Celsus de verb. oblig.
e l. quoties quis de verb. oblig.
f l. emptorem. s. quod autem. de actio. empt. & d. l. inter stipulãtem. in pri.
g text. sing. in l. qui autem. s. sed si quis. & ibi Bar. de constit. pe.
h l. si ita quis. de euict.
i tex. in l. cum pater. §. filius matrem de leg. 2. Ang. in d. l. inter stipulantem in prin.
k l. stipulatio ista. 38. versic. at si quis de verb. oblig.
l ita Ias. in d. l. stipulatio per tex notab. in l. non impossibile. & ibi Bal. & Castr. de pact.

no, neque vllam obligationem inducit, tametsi Accursius hic putet, eam semper valere de æquitate: quia semper videatur promissor spondere se curaturum, & sic potius de facto proprio. Hoc tamen ab [m] interpretibus communi calculo reprobatur.

m in d. l. stipulatio ista. & d. l. inter stipulantem.

§. Si quis alij.

1 *Nemo potest alteri stipulari, cuius potestati non sit subiectus.*
2 *Stipulationes quare inuenta.*

[a] Si quis alij [b] quàm ei, cuius iuri subiectus sit, stipuletur, nihil agit.

a † *Regula est: neminem posse alteri stipulari, cuius potestati non sit subiectus.* repugnat enim stipulationum natura: † cum hæ ob id natæ & inuentæ sint, vt per eas res nostras curemus, non [a] alienas. Quare cùm ex eiusmodi stipulatione facta pro altero nihil agatur, non oritur vel ciuilis vel [b] naturalis obligatio. Tamen hæc regula in casibus quàm plurimis cessat, quorum enumerationem Angelus hic post [c] Accursium ponit, quos [d] infrà & nos excutiemus. 1 2

b *Quàm ei.*] Videl. patri, vel domino, quia non ex sua sed ex patris, dominíve persona stipulantur.

a s. alteri inf. eod. vbi latius dicetur.
b l. stipulatio. s. alteri ibi gl. & Dd. de verb. oblig.
c in verbo, nihil.
d in d. s. alteri.

§. Planè solutio.

1 *In personam extranei solutio conferri potest.*
2 *In casu §. nostri aliquando mandati actionem, aliquando negotiorum gestorum competere.*

[a] Planè solutio etiam in extraneam personam conferri potest: veluti, si quis ita stipuletur: MIHI AVT SEIO DARE SPONDES? vt obligatio quidem stipulatori acquiratur: solui tamen Seio, [b] etiam inuito eo, [c] rectè possit, vt liberatio ipso iure contingat: sed ille aduersus Seium habeat mandati actionem.

a † *Limitatio* præcedentis §. quamuis enim stipulando alicui extraneo nihil ei acquiramus: in personam tamen extranei solutionem conferre possumus, vt in exemplo textus nostri: *Mihi aut Seio decem dare spondes?* valeat huiusmodi stipulatio, & ex ea obligatio mihi soli, qui stipulor, acquiritur: Seius verò ex ea frustra agit, quia non habet [a] petitionem: soluere tamen Seio vtiliter vel me nolente poteris, vt ipso iure soluendo libereris. † Sed ego deinde contra Seium adiectum solutioni habeo mandati actionem, qua repetam ab eo pecuniam sibi solutam. Et hæc quidem, si mandatum præcesserit, vel adiecto præsente, nec contradicente facta sit solutio: aliàs agetur negotiorum gestorum. Et quod dixi, *Seio & me inuito rectè solui*, hoc intelligendum est, si ipsi Seio, non etiam successoribus eius ante litem contestatam solutio fiat: aliàs secus. [b] Nisi fortè sub nomine dignitatis Seius solutioni adiectus sit: nam tum & ipsius [c] hæredibus solui potest. 1 2

b *Etiam inuito.*] Si tamen litem nondum ipse contestatus sit.

c *Rectè possit.*] Etiamsi promissor simpliciter constituisset se soluturũ [d] promissori.

a per tex. in l. sed etsi. filios. in fin. & l. seq. de constit. pec.
b vt l. si quis stipulatus fuerit. decem. de solut. & l. cùm quis sibi. de verb. oblig.
c text. in l. annua. s. actio. de annu. leg. & gl. hic in verbo Seio.
d d. l. si stipulatus fuero. de solut.

§. Quòd si quis.

1 *Quomodo hic §. distet à casu præcedentis §.*
2 *Vtile per inutile non vitiatur.*
3 *Ius accrescendi in contractibus non habet locum.*

[a] Quòd si quis sibi & alij, cuius iuri subiectus non sit, dare decem aureos stipulatus est, valet quidem stipulatio: sed vtrum totum debeatur stipulatori, quod in stipulationem deductum est, an verò pars dimidia, dubitatũ est: sed placuit, non plus quàm dimidiam partem ei acquiri.

a Quòd

a *Quòd si quis*] † Videtur idem esse casus istius §. & praecedentis, & tamen diuersum est decisum. Sed dic non esse casus similes: prior enim procedit, quando per disiunctionem extraneus adiectus est stipulationi: hic autem textus loquitur, si per coniunctionem aliquis extraneus adiungatur stipulationi.

b *Dimidiam partem*] † Talis stipulatio pro parte dimidia vtilis est, pro altera parte inutilis, *vtile autem per inutile* [a] *non vitiatur*. Altera igitur dimidia pars debebitur quidem stipulatori, altera verò deducetur, sed non augebit partem stipulatoris: † quia ius accrescendi in contractibus regulariter non [b] habet locum.

a l. 1. §. sed etsi mihi de verbo. oblig. c. vtile, de reg. iur. in 6.
b per Dd. in l. si mihi & Titio, 10. de verb. oblig.

§. Ei verò.

1 *Patrem posse stipulari filio.*
2 *Ad veritatem copulatiua requiri concursum vtriusque copulati.*
3.5 *Excussa l. quod dicitur, de verb. oblig.*
4 *Filiusfamilias est capax iuris dotalis.*

Ei verò qui iuri tuo subiectus est, si stipulatus sis, tibi acquiris: quia vox tua tanquam filij sit: sicuti & filij vox tanquã tua intelligitur, in iis rebus, quę tibi acquiri possunt.

1 † *Quando* pater stipulatur filio, vt stipulatio valeat, & acquiratur patri, videtur sufficere, quod illa, quae in stipulationem deducta sunt, possint acquiri patri. Sed aduersatur Pauli [a] responsum, in quo duo coniunctim requiruntur, scilicet, quòd pater
2 stipuletur ea, quae sunt iuris, quódque illa patris acquisitionem non effugiant. † Ad veritatem autem copulatiuae, requiritur concursus vtriusque [b] copulati. Doctores
3 hunc obicem variè tollunt: mihi non displicet Iasonis expositio, aientis: † Iurisconsultum ibi ponere generalem regulam cum duobus requisitis copulatiuè, atq; eam quidem regulariter ita procedere. Nam quando pater stipulatur filio, valet stipulatio, & ibi patri acquirit, si stipulatur ea, quae sunt iuris: ita enim significatur secus esse, quando ea, quae in facto consistunt, stipularetur, & propterea subiicit ibi textus, *alioqui si factum*, &c. licet possit quoque factum dari, quod [c] patri acquiritur. Secundò requirit ibi Iurisconsultus connexim, vt ea quae sunt iuris, talia existant, quae patri acquiri possint, & non filio: nam quaedam sunt iuris, in quibus valet stipulatio, sed tamen non acquiritur patri, vt est ius dotis. Etenim si pater filio dotem [d] stipularetur,
4 vtilis esset stipulatio, & filio quaereretur. † Filiusfamiliâs namque & Digestorũ iure capax est [e] iuris dotalis. Item ex causa aduentitia, vel castrensi, aut quasi castrensi peculio, pater filio quaereret. Nam in istis non potest haberi perinde, ac si pa-
5 ter sibi ipsi fuisset stipulatus, quando stipulatus est filio. † Obserua igitur in praedicto Paul. [f] responso, duo copulata non coniungi solùm respectu vnius effectus, & vnius subiecti, nempe validitatis stipulationis, vt stipulatio firma sit in se & efficax: sed & contemplatione acquisitionis, nempe vt acquiratur patri, perinde ac si is sibiipsi fuisset stipulatus. Et haec quidem tyronibus ad textus declarationem sint satis: reliqua huc pertinentia diffusius Aretinus & Faber declarant, itémque vulgò interpretes in praefato Pauli [g] responso.

a in l. quod dicitur, 130. de verb. oblig.
b l. si quis ita, de verb. oblig. & l. si haered. plures. de condit. inst.
c vt d. l. quod dicitur, de ver. oblig. in gl. 1.
d vt l. vxore. s. test. 20. de legat. 3.
e tex in l. Pomponius. Philadelphus famil. hercisc.
f d. l. quod dicitur.
g in d. l. quod dicit.

§. Praeterea.

1 *Diuisio huius §.*
2 *Determinatio respiciens plura determinata, debet aequaliter determinare.*
3.5 *Discrepantia in summa, an vitiet stipulationem.*
4 *Diuersitas temporis vel qualitatis vitiat stipulationem in totum.*
6 *Diuersitas responsionis quando stipulationem non vitiet.*

[a] Praeterea inutilis est stipulatio, si quis ad ea, quae interrogatus fuerit, nõ respondeat: velut si quis decem aureos à te dari sibi stipuletur (tu quinque promittas, vel contrà: aut si ille purè stipuletur, tu [b] sub cõditione promittas, vel contrà: si modò scilicet id exprimas, id est, si cui sub con-

ditione, vel in diem stipulanti, tu respondeas, PRÆSENTI DIE SPONDEO. Nam si hoc solùm respondeas, PROMITTO: breuiter videris in eandem diem, vel conditionem spopondisse. Neque enim necesse est in respondendo eadem omnia repeti, quæ stipulator expresserit.

a *Præsens* † §. primò exemplum dat, quando ex summæ alicuius, vel quantitatis di- 1
sparitate stipulatio est inutilis. Deinde quando ex diuersitate qualitatis vel tempo-
ris. Et textus noster vtramque speciem æquiparare videtur, & definire sub vna de-
terminatione, quasi vtraque stipulatio sit penitus nulla & inefficax. † Nam per ma- 2
nus traditur, quòd *determinatio respiciens plura determinata, debeat æqualiter* [a] *de-
terminare:* atque ita textum hunc Porcius exaudit. Huic autem intellectui repu-
gnat, quod Vlpianus [b] scribit: *Si stipulanti mihi decem tu viginti respondeas: vel con-
trà, si me viginti interrogante, tu decem respondeas: obligationem vtroque casu in de-
cem contractam videri:* licet enim oporteat congruere summam, tamen manifestis-
simum est in viginti & decem inesse: ideóque reiecto residuo ea summa debebitur,
in quam consensum esse videtur. † Quare Doctores communiter ibi notant, discre- 3
pantiam in summa non vitiare stipulationem in totum, sed eam valere in parte, in
qua conuenerit: † In diuersitate verò temporis, vel qualitatis secus esse, quia tum 4
stipulatio vitiatur, & in totum fit nulla. Diuersi iuris rationem assignat Bartolus,
quoniam huiusmodi diuersitas in tempore existens, inducit quoque diuersitatem in
qualitate atque substantia, quia alia est pura stipulatio seu obligatio, alia sub condi-
tione, alia in diem: aliud est, quando disparitas in summa existit. Nam illa summa,
in quam consentitur, est eadem summa, idem petitur, & eodem modo. Porcius ta-
men respondet, Vlpiani verba procedere, si (vt ipsius verbis vtar) subsecuta fuerit
complacentia, ita quod huiusmodi diuersitas summę stipulatori illicò placuerit: tum
enim videtur contracta alia [c] stipulatio. † Verùm Iason hanc solutionem multis in- 5
fringens, tandem ait, hunc textum declarandum esse per prædictum Vlpiani [d] re-
sponsum: nempe quod eiusmodi casibus stipulatio in ea summa inutilis sit, in qua
stipulator & promissor discrepauerint: in illa verò summa, in quam consenserint, sti-
pulationem valere, idque ob id, vt nulla hic antinomia oriatur, quæ aliàs effugi ne-
quit.

a tex. in l. nam hoc iure, de vulg. & pup. l. quamuis, C. de impub. & aliis subst.
b in l. 1. §. si stipulanti, de ver. oblig.
c vt d. l. 1. §. si quis simpliciter.
d in §. si stipulanti.

b *Sub conditione*] † Hoc ita verum est, nisi diuersitas responsionis stipulatori illicò, 6
id est, priusquam animus aliorsum distrahatur, placuerit: quippe tum stipulatio alio-
qui peritura redintegratur, vel noua esse contracta [e] censetur. Secundò, non proce-
dit, si conditio quæ exprimitur, alioqui insit promissioni: veluti si interroganti mihi,
fructus horti vti dare spondes? tu respondeas, *si nascentur, dabo:* nam illa conditionis
expressio non impedit, quo minus responsio dicatur pura, cùm & ipsi interrogatio-
ni hæc dilatio tacitè insit. Tum enim incipit actio, cùm res promissa per rerum na-
turam præstari [f] potest.

e vt d. §. si quis simpliciter.
f l. qui liberis in pr. de vulg. & pup. & l. interdum, de ver. oblig.

§. Item inutilis.

1 *Stipulatio non consistit, nisi inter plures.*
2 *Vox patris, vox filij: vox serui, vox domini.*
3 *Super castrensi vel quasi castrensi peculio potest inter patrem & filium stipulatio fieri.*
4 *Item inter patrem & filium emancipatum.*

Item inutilis est stipulatio, si vel ab eo stipuleris, qui tuo iuri subiectus est, vel si is à te stipuletur. Sed seruus quidem non solùm domino suo obligari nō potest, sed ne quidem vlli alij. Filij verò familiarum aliis obligari possunt.

† *Stipulatio* non potest consistere, nisi inter plures: sed pater & filius, dominus & seruus censentur fictione iuris vna atque eadem persona: † cùm vox patris tanquam filij sit, & vox serui tanquam [a] domini. Ergo impossibile est, quod inter has personas

a §. ei verò qui, 3. hoc tit. & §. post mortem, 1. eod.

personas ciuilis obligatio ad actionem producendam efficax existat, licet naturalis
3 obligatio inter eas [b] contrahatur. † In his tamen bonis, in quibus filiusfam. habetur pro patrefamiliâs, posset stipulatio fieri inter patrem & filium, puta super castrensi,
4 vel quasi castrensi [c] peculio. † Item inter patrem & filium emancipatum efficax contrahitur obligatio, adeò quod filius aduersus patrem, venia à [d] Prætore petita agere possit. Præterea filiusfam. maior 25. annis, aliis ciuiliter & naturaliter [e] obligatur, eique contra alios, & aliis aduersus ipsum tam ex contractibus, quàm delictis competit [f] actio, autore tamen patre nolente, vel etiam per iudicis [g] officium coacto, nisi fortè iniussu patris contra Macedonianum senatusconsultum mutuum acceperit: tum enim nec ipse filius, nec pater ex ea causa [h] tenebitur.

b l. frater à fratre, & l. si id quod de cond. ind.
c l. lis nulla, & ibi Dd. de iudic.
d l. fin. C. de in ius vocand.
e l. cùm non solùm, C. de bo. quæ lib.
f l. tam ex contract. de iudic.
g d. l. cùm non solùm, §. necessitate.
h l. 1. ad Maced. & l. 1. C. ne fil. pro patre.

§. Mutum.

1 *Qui contractus mutis & surdis permittantur.*
2 *Stipulatio sine verborum solennitate concipi nequit.*
3 *Seruum ex domini persona censeri, quando procedat.*
4 *De quo muto & surdo hic textus loquatur.*

Mutum neque stipulari, neque promittere posse, palàm est, quod & in surdo receptum est: quia & is qui stipulatur, verba promittentis; & is qui promittit, verba stipulantis audire debet. vnde apparet, non de eo nos loqui, qui tardius exaudit, sed de eo qui omnino non audit.

1 † *Mutis* & surdis, atque aliis id genus personis illi tantùm contractus, qui consen-
2 su constant, nec verborum indigent expressione [a], permittuntur. † Sed in stipulatione præter consensum, verbis quoque solenni obseruatione prolatis opus est [b]: qua-
3 re ab ea repelluntur. † Stipulatio enim non potest confici, nisi vtroque loquente. Possunt tamen per seruum suum stipulari, & ex stipulatu [c] actionem acquirent. Nec obstat, quod dicitur, *seruum ex persona [d] domini censeri* (quoniam hoc procedit, quantum ad acquirendum attinet) quia si dominus non est capax acquisitionis, & seruus iudicatur incapax. Mutus verò & surdus capaces quidem sunt effectus stipulationis & acquisitionis, licet stipulationem ex defectu consensus facere non pos-
4 sint: cùm nec loqui, nec audire queant. † Debet autem textus de eo surdo intelligi, qui omnino non exaudit: secus est in surdastro, qui tardius exaudit. Idem de muto quoque dicendum videtur, qui omnino loqui nequeat: quod si quis loquatur *δυσφώνως*, non debet iudicari [e] mutus: sicut nec balbus, blesus [f], aut atypus.

a §. item surdus §. quib. non est per. fa. test. & ibi Ang.
b vt hic, & l. 1. in princ. vbi de hoc Dd. tractãt. de verb. oblig.
c d. l. 1. §. si quis igitur.
d l. si mihi & tibi, §. regula, de leg. 1.
e l. mutus, de ædil. edict.
f l. idem Ofilius, §. vlt. de ædil. edi.

§. Furiosus.

1 *Furiosus & prodigus promittendo non obligantur.*
2 *Obligatio, quæ prodigi commodum magis quàm dispendium respicit, non impeditur.*
3 *Prodigus & furiosus in quo conueniant, & in quo differant.*
4 *Infans an stipulari possit.*
5 *Cur filiusfamilias impubes non possit autore patre obligari: cum tamen tutore autore possit.*

Furiosus nullum negocium gerere potest: quia non intelligit quod agit. Pupillus omne negocium rectè gerit: ita tamen, vt vbi tutoris autoritas necessaria sit, adhibeatur tutor: veluti si ipse obligetur: nam alium sibi obligare etiam sine tutoris autoritate potest. Sed quod diximus de pupillis, vtique de iis verum est, qui iam habent intellectum: nam infans, & qui infantiæ proximus est, nõ mul-

eum à furioso distant: quia huiusmodi ætatis pupilli nullum habent intellectum. Sed in proximis infantiæ, propter vtilitatem eorum benignior iuris interpretatio facta est: vt idem iuris habeant, quod pubertati proximi. Sed qui in potestate parentis est impubes, ne autore quidem patre obligatur.

1 † *Furiosus*, itémque prodigus promittendo obligari [a] non possunt: neque obstat, si dicas, istis personis solùm rerum suarum administrationem esse interdictam: vt alienare non videatur, qui stipulanti promittit, & sese obligat. Nam effectus rei, & iuris vinculum considerandum est, quoad patrimonij vtique diminutionem [b] perueni-
2 tur. † Ex quo consequitur, obligationem, quæ prodigi commodum magis respicit,
3 quàm dispendium, non impediri per bonorum [c] factam interdictionem. † Quamuis autem furiosus & prodigus pari passu ambulant, quod ad nexum obligationis pertinet: non est tamen par vtriusque conditio, quantum ad acquirendi facultatem. Nam furiosus, demens, mente captus, fatuus, nullum omnino negocium contrahere possunt, etiamsi quid sibi [d] stipulari velint: quia sui iudicium [e] non habent. Prodigus verò stipulando non prohibetur suam conditionem facere meliorem: ne videlicet interdictio, quæ in ipsius fauorem, & patrimonij conseruandi causa, facta est, in [f] eius odium reflectatur. Quatenus verò pupilli (quia & de his hoc loco disseritur) possint aliis obligari, satis alibi [g] demonstrauimus, vt superuacanea repetitione non sit o-
4 pus. † Infans porrò stipulari non potest, quod textus quoque tangit, cùm non habeat consensum. Doctores, vt assolent, multa circa infantem tractant: cùm infantis conditio varietur ex accessione ætatis. Certum est, infantem qui fari non potest (is enim dicitur propriè *infans*) non posse stipulationem explicare. Si verò sit maior infante, septémque annos excesserit (quo casu dicitur *pupillus proximus infantiæ*) tum stipulari non prohibetur in rebus non magni momenti, quæ non egent magno discursu,
5 neque tendunt laqueos, ipsíque lucro sunt [h]: quod ex æquo bono placuit. † Quod autem ad finem huius §. subiicitur, filiumfam. impuberem ne autore quidem patre obligari posse: cùm tamen autore tutore possit: diuersi iuris ea est ratio: Quia tutor ob rem malè gestam tenetur: pater verò non tenetur. Itaque si sine patre autore obligari velit, curator ei, quo autore obligetur [i], creandus erit. Ex iis tamen bonis, quæ Aduentitia sunt, patre autore obligari impuberem [k] responsum est: veluti si delatam sibi hæreditatem adeat.

a vt hic & l. is cui bonis, de verb. oblig.
b vt §. de oblig. in pr. & fa. in arg. l. oratio de sponsal.
c glos. est singul. in l. 2. de acceptila. Iaso. & alij in d. l. is cui bonis.
d l. obseruare, & l. seq. de curato. fur. l. 1. §. fin. & l. seq. de postul. iuncta l. in negotiis, 5. de reg. iur.
e l. Fulcinius, §. adeò autem, quib. ex cau. in possess. eatur.
f l. quod fauore, C. de legib.
g in prin. §. autor. tut. & §. admonendi, cum §. seq. §. qui. alic. vel non.
h l. 1. in pr. de verb oblig. l. 1. §. pen. de act. & oblig.
i l. vlt. §. fin autem, C. de bon. quæ lib.
k d. l. vlt. & l si infans, 18. C. de iur. delib.

§. Si impossibilis.

1 *Impossibilis conditio tripliciter dicitur.*
2 *Quæ iure non licet facere, nec fieri posse credendum est.*
3 *Impossibilis conditio de facto.*
4 *Impossibilis conditio affirmatiuè concepta, stipulationem vitiat.*
5 *Adeò quidem, vt nec naturalis obligatio inde oriatur.*
6 *Sed & bonæ fidei contractus per impossibilem conditionem vitiantur.*
7 *Limitatio superioris pronunciati.*
8 *Conditio impossibilis negatiuè inserta stipulationi, eam non vitiat.*
9 *Fallit, si conditio sit impossibilis de iure.*
10 *Conditio impossibilis stipulationi pœnali adiecta, eam reddit inanem.*

[a] Si impossibilis conditio obligationibus adiiciatur, [b] nihil valet stipulatio. Impossibilis autem conditio habetur, cui natura impedimento est, quo minus existat: veluti si quis ita dixerit: SI DIGITO COELVM ATTIGERO, DARE SPONDES? At si ita stipuletur: SI DIGITO COELVM NON ATTIGERO, DARE SPONDES? purè facta obligatio intelligitur: ideóque statim peti potest.

a §. impossibilis §. de hær. insti.

a *Si impossibilis*] † Tribus modis *impossibilem* dici *conditionem*, alibi [a] annotatum est:

est: natura scilicet, iure, & facto: tametsi prima sola, quæ natura euenire nequit, propriè sic dicatur, vt si dicam: *Si cœlum digito attigeris, vel si mare ebiberis.* Nam quæ iure adimpleri prohibetur, *Turpis* nominatur, & latiore interdum significatione im-
2 possibilis: † cùm quæ iure non licet facere, nec fieri posse credendum sit, vt si dicā:
3 *Si homicidium feceris, si parentibus alimenta denegaueris.* † De facto autem impossibilem conditionem dicimus, quæ ob euentus difficultatem penè impossibilis est: veluti cùm homo priuatus ita stipulatur. *Si montem tibi aureum dedero, dabis?* qua de re suo loco plura diximus.

4 b *Nihil valet stipulatio*] Duo ex hoc contextu pronunciata colligi possunt. † Primùm est, quòd impossibilis conditio affirmatiuè, puta in faciendo concepta, stipula-
5 tionem reddat [b] inutilem: † adeò vt ex eiusmodi conuentione nulla obligatio ne naturalis quidem [c] oriatur. Si enim stipulationi conceptæ sub conditione impossibili non potest accedere fideiussor, vt Bartolus docet: consequitur ex ea non oriri ne
6 naturalem quidem obligationem, quia si oriretur, posset adiungi [d] fideiussor. † Atq; hoc nō modò in stricti iuris cōtractib. (cuiusmodi est stipulatio) sed & in bonæ fidei quoque procedit: ob id certè, quòd promittens sub conditione impossibili non videatur habere animum sese obligandi, & consequenter contrahentes, quia adponūt scienter conditionem impossibilem, dicuntur [e] transitoriè agere. Sed etsi quid agi e-
7 xistiment sic paciscentes, nihilomagis orietur [f] obligatio. † Prædictum tamen dogma tum verum esse intelligitur, quando conditio est impossibilis natura, vel iure, vt quia ius resistat: tum enim stipulatio est inutilis: secus autem, si lex non repugnet, nec sit contra bonos mores, licet etiam non adsistat: quia eo casu, vt pœna promissa
8 euitetur, conditio de facto impleri [g] debet. † Alterum pronunciatum est, quòd conditio impossibilis negatiuè adiecta stipulationi eam non vitiet, nec suspendat, sed promissio remaneat pura: quod ea ratione fit, quoniam si affirmatio impossibilis est, negatio est necessaria [h], ex regulis dialecticorum. Sic enim vulgò dici solet: Quod natura impossibile est, conuersum in negationem fieri purum & necessarium. Purè igitur facta censetur ea promissio, statímque id, quod promissum est, peti potest [i]. Hoc tamen in ea conditione procedit, quæ natura est impossibilis, puta, *Si cœlum*
9 *digito non tetigero, dabis?* † Secus si impossibilis sit iure [k], quia tunc continet turpitudinem: & vtique turpe est, aliquem capere pecuniam, ne maleficium committat. Deinde limitatur prædictum dogma obtinere, quando conditio est necessaria, & adponitur stipulationi principali: quo casu eam non vitiat, imò promissio firma remanet
10 & valida: † secus si adiiciatur stipulationi pœnali, & quasi in consequentiam, quia non valebit ea specie stipulatio: vt, *Si hominem, qui mortuus est, mihi non dederis, decem dabis?* Nam in hac stipulatione continetur impossibilis affirmatio, nempe hominem mortuum [l] dari: nisi mora promissori obesse [m] probetur. Cæterum quæ sit diuersi iuris ratio, quòd impossibilis conditio vitiet stipulationem, in testamentis verò contrà pro nulla habeatur, nos alibi [n] discussimus, vt superflua repetitione nihil sit opus.

b hic & l. impossibil. 7. de verb. obl. l. 1. §. item sub impossibili. de act. & oblig.
c l. impossibilium, de reg. iur.
d l. fideiussor obligari. de fideiuss.
e tex. in l. non solùm c. 1 de actio. & oblig. l. cùm hær. §. 1. de statu libe.
f glo. d. l. non solùm per l. generaliter, & l. seq. de ver. obl.
g l. quidam cū filium. ibi Bart. de verb. oblig.
h Bart. d. l. impossibilis.
i §. omnis, & quæ ibi not. ff. de verb. oblig.
k l. iuris gentiū §. si ob maleficium, de pact.
l l. si homo mortuus. ibi Bart. de verb. oblig.
m l. inter stipulantem. 83. §. vlt. eod. tit.
n d. §. impossibilis. ff. de hær. inst.

§. Item verborum.

1 *Stipulatio inter absentes concepta quare inutilis.*
2 *Absentes hoc loco qui dicantur.*
3 *Creditur instrumento, quo dicitur, stipulantem & promittentem præsentes fuisse.*
4 *Exceptio ad regulam, Actore non probante, &c.*
5 *Pro instrumento ritè confecto præsumitur.*
6 *Si instrumentum dicat, debitorem promisisse, præsumitur stipulationis interuentus.*
7 *Negatiua an sit improbabilis.*
8 *Boni iudicis est, lites minuere, & curare, ne sint immortales.*
9 *De triplici Cæsarea.*

[a] Item verborum obligatio [b] inter absentes concepta, inutilis est. [c] Sed cùm hoc materiam litium contentiosis hominibus præstabat, fortè post tempus tales allegationes opponentib. & non præsentes fuisse, vel se, vel aduer-

sarios suos contendentibus: ideò [d] nostra constitutio propter celeritatem [e] dirimendarum litium introducta est, quam [f] ad Cæsarienses aduocatos scripsimus: per quam disposuimus, tales scripturas, quæ præstò esse partes indicant, omnino esse credendas: nisi is qui talibus vtitur improbis allegationibus, manifestissimis probationibus vel per scripturam, vel per testes idoneos adprobauerit, toto eo die, quo conficiebatur instrumentum, sese vel aduersarium suum in aliis locis fuisse.

a *Item verborum*] In stipulatione verborum ordinata series requiritur, formáque ex necessitate legis constituta est, vt partes inuicem exaudiant [a] & loquantur. † Rectè ergo hìc scribitur, *inter absentes stipulationem conceptam omninò inutilem esse:* quod adeò verum est, vt nec in vim pacti valeat. 1

b *Inter absentes*] † Absentes variè pro loco dicuntur. In hoc proposito *absentes* sunt, qui inuicem exaudire non [b] possunt. 2

c *Sed cùm hoc*] Limitatio est supradicti dogmatis à Iustiniano introducta. † Nam si instrumentum extet publicum, in quo descriptum sit, quo die, quóque loco aliquis præsenti ac stipulanti promiserit, credetur instrumento, ita quod præsentia non sit probanda. Si tamen is, qui contradicit, per testes fide dignos, aut aliis legitimis probationibus contrarium docere velit, nempe se vel aduersarium toto eo die alibi fuisse, vel (quod eòdem recidit) aliqua eius diei parte tam procul egisse, vt illo die in loco, quo dicitur instrumentum confectum, esse non potuerit, omnino [c] audiẽdus est. Quamuis ergo regula est, quòd actori onus probandi incumbat, non reo: imò si actor in probatione deficiat, absoluitur reus, etsi nihil omnino [d] præstiterit: † tamen hæc regula vt in aliis plerisque, ita & hoc casu cessat, si præsumtio est pro actore cõtra reum. Sic in casu textus nostri extat scriptura, in qua continetur, ambos fuisse præsentes: quod si promissor, & sic reus neget, tenetur id probare propter præsumtionem, quæ ex scriptura colligitur. Neque obstat, si dicas, hac specie promissorem ad improbabilis negatiuæ probationem [e] vrgeri: quia hic duo sunt, quæ probandi onus in promissorem reiiciunt. † Primum, quòd pro instrumento ritè confecto [f] præsumitur: facitque ea præsumtio, vt contrarium affirmanti non credatur, donec [g] probet. † Alterum est, quia quoties reperitur in instrumento debitorem promisisse vel spopondisse, semper præsumitur stipulatio interuenisse, nisi contrarium [h] doceatur. † Præterea quod dicimus, negatiuam per rerum naturam esse improbabilem: verum est, si quis rectà & directò eam probare niteretur, id enim non posse fieri creditur: per indirectum tamen siue obliquum probari potest, docendo videlicet alio distante loco vel se, vel stipulatorem à scripturæ loco ea die abfuisse, vt & suprà dixi. 3 4 5 6 7

d *Nostra constitutio*] Extat hac de re Iustiniani constitutio [i], sed ea scripta est ad Ioannem præfectum prætorio, nec vllam facit mentionem Cæsariensium aduocatorum.

e *Dirimendarum*] † Boni enim principis, atque adeò iudicis est, lites [k] minuere, curaréque ne sint immortales [l]. 8

f *Ad Cæsarienses*] Ab his sæpe consultus fuit Iustinianus, ad eósque multas scripsit Constitutiones [m]: tametsi hæc (vt paulò ante dixi) cuius hìc meminit, ad eos non reperiatur scripta fuisse. † Fuit autem *Cæsarea* metropolis [n] Capadociæ, quæ Archelao pulso hoc nomen sortita est à Tiberio. Iulianus huius vrbis odio, quòd esset Christiana, tentauit hoc eius nomen mutare, sed frustrà. Alia autem fuit *Cæsarea* in Palestina, quam bellis euersam Herodes Antipatri filius restituit, primúsque in gratiam Augusti dixit Cæsaream. In hac fuit celebris ecclesia, quæ à domo Cornelij Centurionis sumsit initium, habuítque Eusebium episcopum. Tertia fuit *Cæsarea* Philippi in Iudæa, restituta à Philippo Herodis Tetrarchæ fratre. 9

a l.1.in princ. de verb. oblig. §. mutum. §. eo. tit.
b Bart. d.l.1. in princ.
c l.optimam. ibi Bald. C. de contra. stip.
d l. qui accusare, C. de eden.
e arg. l. actor. C. de prob. & c. bonæ fidei, de elect.
f l. cum precib. de inuti. stip. & d. l. optimam.
g l. quingenta. l. in exceptionib. de proba.
h l. iuris gentium. quod ferè de pact. §. si scripturæ J. hoc tit.
i d. l. optimam, §. etsi inter.
k l. quidam existimauerunt si cert. pet. l. 3. §. 1. de arb.
l l. properandum, C. de iud. m l si maior. C. de legi. hær. l. vlt. C. de pac.
n Baldui. in §. sed hoc etiã J. qui alien. lic.

§. Post

§. Poſt mortem.

1 Stipulatio poſt mortem ſuam, cur olim non valuerit.
2 Stipulatio filijfa. vel ſerui poſt mortem patris aut domini, cur inutilis?
3 Stipulatio, Pridie quàm moriar, cur inefficax.
4 Regula ex diametro contraria.
5 Hodie prædictas ſtipulationes valere.

[a] Poſt mortem ſuam dari ſibi nemo ſtipulari poterat, non magis quàm poſt eius mortem à quo ſtipulabatur. Ac ne is [b] qui in alicuius poteſtate eſt, poſt mortem eius ſtipulari poterat: quia patris vel domini voce loqui videretur. Sed & ſi quis ita ſtipuletur: PRIDIE QVAM MORIAR: vel, PRIDIE QVAM MORIERIS, DARE SPONDES? [c] inutilis erat ſtipulatio. Sed cùm ([d] vt iam dictum eſt) ex conſenſu contrahentium ſtipulationes valeant: [e] placuit nobis etiam in hunc iuris articulum neceſſariam inducere emendationem: vt ſiue poſt mortem, ſiue pridie quàm moriatur ſtipulator ſiue promiſſor, ſtipulatio concepta ſit, [f] ſtipulatio valeat.

1 a *Poſt mortem*] † Stipulatio illa, *Poſt mortem meam dare ſpondes?* ideo fortè non valebat olim, quia cùm talis ſtipulatio quaſi in non ente fundaretur, videbatur eam valere non poſſe: reſpuebatur enim, quaſi eſſet contra naturam, quia homo mortuus nihil eſt, ideóque non poteſt habere vel [a] poſſidere.

2 b *Qui in alicuius poteſtate*] † Si filius poſt mortem patris, aut ſeruus poſt mortem domini dari quid fierive ſtipulabatur, inutilis erat ſtipulatio: cùm enim filij vox tãquam patris, & ſerui velut domini eſſe [b] credatur: perinde erat, ac ſi pater aut dominus poſt mortem ſuam ſibi dari ſtipulatus fuiſſet. Filiumfam. tamen patri, item que ſeruum domino viuenti rectè ſtipulari, dubium non [c] eſt.

3 c *Inutilis erat*] † *Pridie quàm alteruter moreretur*, ideo ſtipulatio olim non concipiebatur, quòd nulla hinc vtilitas futura ſperaretur ante mortem, ob nimiam ſcilicet adiectæ diei incertitudinem: quippe cùm dies mortem præcedens, non niſi à die mortis, deſignari cognoſcique [d] poſſit.

d *Vt iam dictum eſt*] Suprà enim docuit [e], in ſtipulationibus magis deſiderari ſenſum & conſonantem intellectum contrahentium, quàm formulas verborum.

e *Placuit*] Extat adhuc hæc Iuſtiniani Conſtitutio [f] lib. 8. Codicis tit. 38. Sed & totam hanc rem idem Iuſtin. alia conſtitutione aliquantò apertius definiuit, quæ pariter [g] obuia eſt, & vtraque huc referri poteſt.

4 f *Stipulatio valeat*] † Propter veterem iuris regulam (*Ne ab hæredibus inciperent actiones, vel contra hæredes competerent*) à Iuſtiniano ſublatam [h], qui primus aliam regulam, priori ex diametro contrariam conſtituit, nempe, *Actiones ab hæredibus*
5 *incipere, & in hæredes dari poſſe.* † Valebunt ergo hodie ſtipulationes hic expoſitæ, & in hæredibus, ſeu contra hæredes ſuum effectum aſſequentur, ſiue in dando, ſiue in faciendo conſiſtat ſtipulationis taliſmodi effectus [i]: niſi fortè factum aliquod perſonæ cohærens venerit in ſtipulationem: illud enim ad hæredes nihil attinere æquius eſt [k].

a Bal. l. 1. C. vt actio. ab hæred. fa. l. Seia egreſſæ. de tu. & cur. da. ab his.
b ſ. & qui. ʒ. h. tit.
c ſ. ſi quis alij, ʒ. eod.
d arg. l. qui ante, de ver. oblig. l. anniculus. 132. de verb. ſig. Por. hic.
e §. 1. in fin. de verb. oblig.
f l. ſcrupuloſam 11. C. de contr. ſtipul.
g l. vnica, C. vt act. ab hæred.
h l. vnica, C. vt act. o. ab hær. & d. l. ſcrupuloſam, C. de cõtr. ſtip.
i l. fi. C. de cõtr. ſtip.
k l. cẽteſimus. §. 1. iuncta gl. de ver. oblig. & ibi Iaſ. Fab. hic.

§. Item ſi quis.

1.2 Textum hunc diuerſimodè legi.
3 Defenſa communis eius lectio.
4 Præpoſtera ſtipulatio olim non valebat: hodie ſecus.

Item ſi quis ſtipulatus erat [a]: SI NAVIS CRAS EX ASIA VENERIT, HODIE DARE SPONDES? inutilis erat

stipulatio, quia præposterè concepta est. Sed quum Leo inclytæ recordationis in dotibus eandem stipulationem, quæ præpostera nuncupatur, non esse reiiciendam existimauerit:[b] nobis placuit, & huic perfectum robur accommodare, vt non solùm in dotibus, sed etiam in omnibus valeat huiusmodi conceptio stipulationis.

a *Si nauis ex Asia.*] †Doctores communi calculo in præpostera illa stipulationis, 1
conceptione interpunctationem siue comma ponunt ante dictionem, *Hodie*, vt ita: *Si nauis ex Asia venerit, dare spondes?* †Hoc tamen Ferrarius improbat, existimans 2
hanc verborum conceptionem non dici præposteram, sed magis stipulationem sui natura, & quasi inuicem contrariam, non subsistentem. Quare ipse in hunc modum interpunctat: *Si nauis ex Asia venerit hodie, dare spondes?* pro eo, *Si nauis hodie ex Asia venerit, dare spondes?* † Sed certè non videtur hic esse vlla præposteratio, & 3
prior lectio in omnibus textibus (quos ego viderim) atque etiam in recognitione Haloandri habetur. Græcus interpres etiam amplius addit: *Si nauis cras ex Asia venerit, hodie dare spondes?* quod & Parisiensis litera sequitur: atque ita legi debere censeo. † Ecce enim illa stipulatio inutilis olim erat, propterea quòd datio euentu 4
conditionis prior esse non debeat, sed posterior; atque hanc rerum præposterationē Imp. hic haud dubiè sensit: est enim præposteratio etiam [a] in rebus. Vult ergo Iustinianus, supradictam præposteram stipulationem valere: quod ita exaudiendum est, dum scilicet exactionis effectus vsque ad conditionis euentum [b] differatur. Est enim obscurata puræ promissionis efficacia per incertæ conditionis adpositionem, cuius siue existentia, siue defectus paginam vtramque facit, vt vel valeat, vel concidat.

b *Nobis placuit*] Hoc Iustiniani placitum adhuc in ipsius constitutione extat lib. 6. Cod. tit. 23. 2

a Fran. de Are. l. ambiguitates, C. de testam.
b l. præpost. 25. ibi Dd. C. de testam.
c in d. l. præposteri.

§. Ita autem.

1.2 *Stipulatio, Cùm moriar, dabis? valet etiam iure veteri: licet in stipulatione, Pridie quàm moriar, sit secus: & quæ sit diuersitatis ratio.*

Ita autem stipulatio concepta, veluti si Titius dicat, CVM MORIAR, DARE SPONDES? vel, CVM MORIERIS: [a]& apud veteres vtilis erat, & nunc valet. Item post mortem alterius rectè stipulamur.

a *Et apud veteres*] † Sed cur stipulatio ista, *Cùm moriar*, apud veteres habita fuit 1
pro [a] valida: illa verò, *Pridie quàm moriar*, inutilis fuit? Quia is dies, qui pridie mortis est, non potest cognosci, nisi mortuo stipulatore: sed tempus quoddam in confinio vitæ & mortis, ante mortem cognoscitur, quo tempore moriens mori dicitur Platoni in Parmenide [b]. † Hodie talis stipulatio ob id quoque valet, quia iure quo 2
nunc vtimur, obligationes & actiones ab hæredibus incipere [c] possunt, vt suprà diximus. Neque tamen ante vim suam habet eiusmodi stipulatio, quàm post mortem: idque Paulus [d] apertè probat, inquiens: *Hæreditarium æs alienum intelligitur etiam id, de quo cum defuncto agi non potuit: velut quod is, cùm moreretur, daturum se promisisset.* Et eandem sententiam [e] Vlpianus quoque sequitur.

a l. vlt. C. de contrah. stipu. l. hæreditarium 7. de reb. aut. iud. poss.
b vide Gell. li. 6. c. 13.
c l. vnica, C. vt actio ab hær. l. fi. C. de cōtrah. stip.
d d. l. hæreditarium.
e in l. quodcunque. 1. sicuti. & 1. non solùm. de verb. obl.

§. Si scriptum.

1 *Quæ sit stipulationis solennitas.*
2.3 *Ex nudo pacto an agi possit: & quid sit de iure Canonico.*
4 *Solennitas alia extrinseca, alia intrinseca.*
5 *Verbum (promittere) in instrumento insertum denotat interrogationem præcessisse.*
6 *Idem est, si contineatur in scriptura priuata.*
7 *Verbum promittere, idē est quod spōdere: quandoque tamen latius patet.*
8 *Et si testis dicat aliquem Titio promisisse, tamē nō præsumitur stipulatio.*

[a]Si scriptum [b] in instrumēto fuerit, [c] promisisse aliquem: perinde

perinde habetur, atque si interrogatione præcedente [d] responsum sit.

1 a *Si scriptum.*] † Solemnitas stipulationis hæc est, vt præcedat interrogatio, & sequatur responsio: alioqui si est nuda promissio sine interrogatione, constituitur tan-
2 tùm nudum pactum, † ex quo non oritur actio, licet ad producendam exceptionem [a] sufficiat. Quandoque tamen & actionem propter fauorem paciscentis lex concedit: vt ciuitati quæ vsuras nudo pacto promissas potest [b] exigere: & hęc quidem iure
3 ciuili obtinent. † Sed ius Pontificium ex nudo pacto agi permittit: [c] æquitatem enim
4 præcipuè intuetur, quæ dictat operę pręstandum, quod verbis est [d] promissum. † Porrò ad rem redeundo, hæc *stipulationis solennitas* duplex est, *intrinseca* scilicet & *extrinseca*. *Extrinseca* est, quando in instrumento expressis verbis dicitur, stipulantem interrogasse, & promittentem spopondisse. Intrinseca verò est, quando in instrumento tantùm cauetur de promissione, & nulla fit mentio interrogationis. Hoc
5 casu videtur nudum esse pactum: † tamen Imperator contrarium adstruit, nempe verbum (*promisit*) eam habere emphasin, vt interna solennitas stipulationis ipso iure contineri præsumatur, perinde ac si verbis expressis ea in instrumento scripta reperiretur. Quare etiamsi de interrogatione præcedente instrumentũ nihil loquatur, præcessisse tamen præsumitur, donec contrarium probetur. Hæc enim iuris præsumptio transfert onus probandi in [e] negantem.

6 b *In instrumento fuerit.*] † Idem iuris est, si hoc verbum (*promisit*) in cuiuspiam priuata scriptura legatur, veluti epistola: nam & tum ipso iure præsumendum est, omnia solenniter acta, & interrogationem præcessisse. Sic enim Seuerus & Antoninus [f] rescripserunt.

c *Promisisse.*] † *Promittere* enim idem significat, quod spondere: *spondere* autem est interroganti respondere. Quare si instrumento contineatur hoc verbum, interrogatio præcessisse censetur, & per consequens stipulationem infert. Quamuis latius etiam quandoque pateat: nam & promittere possumus nudis [g] verbis.

7 d *Responsum sit.*] † Sed an eadem præsumptio locum quoque habeat in dictis testium? vt si testis dicat, *Titium Seio promisisse*, præsumeturne interrogationem fuisse præuiam? Et constat non præsumi, ob id certè, quod testis dictum fere ea sola comprehendat, quæ iudicio sensuum percipi [h] possunt. Præterea verba testium ambigua aduersus eum, qui produxit, interpretanda [i] sunt: sed verbum (*promisit*) ambiguum esse ex eo liquet, quòd etiam simplex pactio promissio dici possit.

a l. iuris gentium, §. igitur nuda, de pact.
b l. etiam, de vsu. Bar. l. legẽ, C. de pact.
c c. 1. & 2. de pact.
d c. 3. de pact.
e vt hic & l. sciendum ibi Bart. Ias. & alij. de verb. obl. l. 1. ibi gl. C. de vsur. iuncta. l. 2. C. de contrah. stip.
f l. 1. de contra. stip. in Cod.
g l. sciendum §. dictum. de ædil. edict.
h l. qui testamenta. §. vlt. ibi Bart. de test. l. testium. C. de testi.
i l. inter stipulantem. 83. §. si Stichũ de ver. obl. Alci. in l. sponsio. 7. in fi. de ver. sig.

§. Quoties.

1 *Vna responsione plures stipulationes contineri posse.*
2 *Interest, vnáve sit plurium rerum stipulatio, an plures.*
3 *Siue soluta, vel coniuncta oratione concepta sit interrogatio, nihil refert.*
4 *Soluta oratio regulariter magis accipi solet pro coniuncta.*
5 *Si quis disiunctiuè stipuletur, & alter vnum respondeat, non tenetur.*

Quoties plures res [a] vna stipulatione cõprehenduntur, si quidẽ promissor [b] simpliciter respondeat, DARE SPONDEO: [c] propter omnes tenetur. Si verò vnã ex his vel quasdam daturum se spoponderit: obligatio in iis, pro quibus spoponderit, contrahitur. [d] Ex pluribus enim stipulationibus vna, vel quædam videntur esse perfectæ: singulas enim res stipulari, & ad singulas respondere debemus.

1 a *Vna stipulatione.*] Id est, vna verborum conceptione. † Satis ergo est, vni de pluribus rebus propositæ interrogationi simplex responsum vnum à promissore subiici, perindeque habetur, ac si singulæ species inter respondẽdum expressæ [a] fuissent. Quamuis autem pluribus rebus, vna stipulatione comprehensis, vna sit stipulatio: tamen quò ad ipsum effectum, intelliguntur hic plures esse stipulationes, vt etiam paulò pòst indicat Iustinianus: nempe tot, quod sunt res nominatim expressæ in sti-
2 pulatione, vel certè in priore aliqua [b] conuentione. † Multum autem interest, vnáne

a l. Titio. 134. §. vlt de ver. obli.

sit plurium rerum stipulatio, an verò plures. Nam si vna sit stipulatio, non poterit res vna sine altera solui inuito creditori, vt cursus vsurarum [c] cohibeatur: quemadmodum venditis rebus pluribus, si vna tantùm intelligatur venditio, non temerè poterit res vna sine altera [d] redhiberi.

b *Simpliciter*] Cæterùm si pluribus rebus deductis in stipulationem promissor expresse respondeat, se ea omnia, de quibus interrogatus est, daturum, quin huiusmodi responsio pluritatem stipulationum significet, absque controuersia [e] est.

c *Propter omnes*] Si simul petantur: nam si singulatim petantur, ad singulas quoque
obligatus esse [f] intelligitur. † Illud non est omittendum, ad hoc, vt vna responsione 3
plures stipulationes contineantur, non semper opus esse coniuncta oratione, vt scilicet coniunctim de rebus promittendis concipiatur interrogatio: puta, *Illud & illud dare spondes?* sed solutam quoque orationem sufficere. Eundem enim effectum habet soluta oratione concepta stipulatio: veluti, *Codicem tuum, equum tuum, ve-
stem tuam dare [g] spondes?* † quoniam regulariter soluta oratio magis accipi solet 4
pro coniuncta, quam [h] disiuncta. † Sed si quis disiunctiuè stipuletur, *Stichum aut* 5
Pamphilum, & promissor vnum daturum se spoponderit, eum non teneri Vlpianus [i] tradidit, quia non sit ad interrogatum responsum.

d *Ex pluribus enim*] Ergo plures hic intelliguntur stipulationes, nempe tot, quot sunt res speciatim expressæ in ipsa interrogatione, vt & supra diximus.

c l. tut. §. Lucius de vsur.
d l. cùm eiusdē, de ædil. edi.
e l. pluribus, de ver. oblig.
f l. scire debemus, 29. & d. l. quod dicitur, de verb. oblig.
g d. l. scire debemus, §. stipulationem, in fi.
h l. sæpe ita cōparatum, 53. de verb. sign. l. 1. §. & ideo, de his quæ in testa. del.
i l. inter stipulantem 83. §. si stipulante, de verb. oblig.

§. Alteri.

Alteri stipulari (vt suprà dictum est) [a] nemo potest. [b] Inuentæ enim sunt huiusmodi stipulationes vel obligationes ad hoc, vt vnusquisque adquirat sibi, quod sua interest. cæterùm si alij detur: [c] nihil interest stipulatoris. [d] Planè si quis velit hoc facere, [e] pœnam stipulari conueniet: vt nisi ita factum sit, vt est comprehensum, committatur pœnæ stipulatio etiam ei, cuius nihil intersit. Pœnam enim cùm stipulatur quis, non illud inspicitur, [f] quod intersit eius, sed [g] quæ sit quantitas in conditione stipulationis. Ergo si quis ita stipuletur, Titio dari? nihil agit. sed si adiecerit pœnam, Nisi dederis, tot aureos dare spondes? tunc committitur stipulatio.

a *Nemo potest*] † Elegans est hæc regula, & valde trita, *quòd nemo possit alteri, siue* 1
tertio [a] *stipulari:* sed nec quocunque alio contractu, vel etiam nudo pacto ei quærere [b], cùm generaliter traditum sit, *alteri per alterum non* [c] *quæri*. Quæcunque enim gerimus, cùm ex nostro contractu originem trahant, nisi ex nostra persona initium
obligationis sumant, inanem actum nostrum [d] efficiunt: † adeò vt nec quidē filius 2
matri vtiliter [e] stipuletur, nec mater [f] filio, nec pater filio [g] emancipato, nec frater fratri, nec consanguineus consanguineo, quamuis in eis versetur interesse [h] affectio-
nis. Neque enim sufficit quoquo modo interesse, vt conuentio alij [i] prosit. † Quod 3
communiori sententia etiam ad feuda producitur: quia non posset frater fratri, nec consanguineus cōsanguineo per inuestituram, vel alia conuentione ius feudi [k] acquirere. Neque aduersantur textus [l] feudales, quibus Alexander [m], & Curtius [n] mo-

a hic, & Inst. eo. §. si quis alij, l. stipulatio. 38. §. alteri. de verb. oblig.
b l. quo tutela. §. vlt. de regul. iur.
c l. solutum, §. per liberam, de pigno. act. l. 1. C. per quas pers. no. acqui.
d l. quæcunque Inst. de act. & oblig.
e l. inter, §. cùm pro se. de pact. dota. l. debitor. §. fi. ad Trebel.
f l. pactum, C. de pac. cōuent.
g l. cùm patrē, C. de iur. dot.
h gl. in l. fideiussoris, de pact.
i Bart. d. §. alteri. in 3. oppos.
k Bart. l. si mihi & Titio de ver. oblig. Zas. d. §. alteri, nu. 12.
l c. 1. in fin. de feu. Mar. §. 1. in fin. qui feu. da. poss. §. cū verò. Corradus & c. 1. de duobus fratr.
m d. §. alteri.
n Curt. cōs. 49.

ti contrarium cenſuerunt: quoniam hi textus loquuntur de fratribus præſentibus,
4 & communiter inueſtituram accipientibus. † Sed nec vicinus vicino, nec aliquis alius honeſtus, quacunque polleat autoritate, poteſt alteri ſtipulando acquirere [o], niſi eſſet perſona publica: nec libertus patrono [p], nec vaſallus domino [q], cùm vaſallus
5 æquipararetur liberto. † Fiſco quoque, quamlibet magnus ſit fauor ipſius, per priuatū non acquiritur [r]. Quare ſi duo offenſi pacem ineant, & ſtipulentur pœnam dandam fiſco, ſi alteruter recedat, hæc pœna fiſco non quæritur, niſi publica perſona inter-
6 ſit, quæ ſtipuletur. † Adde tandem, quòd nec aduocatus clienti poſſet ſtipulari, vtcunque cliens ſit in tutela [ſ] aduocati. Sunt tamen plerique caſus, in quibus recedi-
7 tur à ſuperiori regula. † Quid enim, ſi alicubi conſuetudine notiſſima receptum ſit, vt alteri ſtipulando [t] acquiratur? quid ſi is, qui promiſit, ſe alteri tertio daturū, iuret ſolenniter [u]? nam ratione iuramenti compellendus eſt, vt ſatisfaciat promiſſioni.
8 † In hoc tamen ego ſubſiſto, quoniam in iuramento hoc perpetuum eſt iure ciuili,
9 vt iuxta naturam contractus, cui accedit, intelligatur. † Quid ſi ſeruus ſtipuletur domino, aut filiusfam. patri [x]? nam in tali caſu non alteri [y] cēſetur facta ſtipulatio, cùm eadem ſit vox vtriuſque, & filiusfa. eadem perſona cum patre [z] intelligatur, vt
10 alibi quoque [a] diximus. † Sic quoque piis locis & pauperibus quilibet ſtipulari [b] po-
11 teſt. † Ceſſat quoque regula in numeratione pecuniæ actuali & reali: quia poſſum tibi decem numerare, & à te ſtipulari, vt ea des Titio: iam Titio acquiritur actio ſine vlla [c] ceſſione. Numerare enim eſt actus naturalis & realis, non [d] ciuilis: & quæ
12 naturaliter acquiruntur, poſſunt aliis acquiri. † Pari ratione ſi rem quæ mea eſt, & duret mea, ſtipuler reſtitui alteri, valet [e] ſtipulatio, tametſi actio non videatur quæri
13 ſine [f] ceſſione. † Sed & ſi, cùm res mea eſt apud alterum, & intercedat ſtipulatio, quod res mihi domino reſtituatur, hæc ſtipulatio adeò vtilis eſt, vt etiam mihi detur actio ſine [g] ceſſione. Addunt nonnulli præfatam regulam non habere locum etiam in dote, potéſtque auus, cùm datur dos pro filia, ſtipulari hanc dotem reddi [h]
14 tertio? ſed hæc exceptio non caret [i] pugna, & egeret grauiori diſcuſſione. † Illud quæſitum eſt, an ex huiuſmodi ſtipulatione facta naturalis ſaltem oriatur obligatio? quod plerique aiunt, cùm eam ſolus conſenſus [k] producat: ſed eam opinionem Zaſius [l] valde improbat: cuius argumenta videri poſſunt.
15 b *Inuenta enim*] † Ratio eſt præmiſſæ regulæ, qua melior dari non poteſt. *In hoc enim ſtipulationes inuenta ſunt, vt quiſque commodè quærere ſibi poſſit, quod ſua intereſt.* Quæ ratio vbi ceſſat, quia noſtra nihil intereſt, inutiliter ſtipulamur.
16 c *Nihil intereſſe ſtipulatoris*] † Pecuniariter intellige: nam & alio modo mea intereſſe poteſt, cùm & hominem beneficio à nobis affici noſtra [m] interſit: & quia cum, cui ſtipulor, ad *ἀντίδοσιν*, id eſt, ad remunerandum naturaliter obligatum haberē [n]: ſpecies autem lucri eſt, beneficio debitorem ſibi acquirere [o]. Verùm non habet lex
17 horum rationem [p], ſed pecuniarij tantùm commodi. † Probat autem hic textus à [q] contrario, quod ſi mea in te reſſet, conſiſteret ſtipulatio aliter [r] facta.
18 d *Planè ſi quis velit*] † Conſilium præſcribit Imp. ex Vlpiano (eſt enim totus hic locus ex Vlpiani reſponſo [ſ] deſcriptus) quando quis alteri vult ſtipulari, & ſua non intereſt, vt pœnam ſtipulationi adiiciat: veluti, *Promittis Sempronio dare centum? & ſi non dederis, promittis mihi quinque nomine pœnæ?* Iam quamuis tua non interſit, centum Sempronio dari: ſi tamen datum non fuerit, concedetur tibi vtilis actio ad exactionem pœnæ. Sed nónne huiuſmodi pœnæ adiectio eſt acceſſoria ad præcedentē ſtipulationem principalem? Cùm igitur principalis ſtipulatio non conſiſtat, vt quæ alteri prorſus extraneo facta ſit, videtur & acceſſorium corruere debere: cum vitia-
19 to principali & acceſſorium concidere [t] oporteat. † Reſpondeo, illam pœnalem ſtipulationem non eſſe prioris ſtipulationis acceſſoriam, ſed eam velut ſuo quodam pondere niti, ac per ſe venire: vnde etiam non ſubſiſtente præcedente obligatione, pœna, quam ſtipulatus es, vtiliter committi poteſt. Quinimò conceſſo etiam, quòd hæc pœnæ adiectio acceſſoria dici poſſit: fatendum tamen eſt, pœnæ ſtipulationem valere & committi poſſe, vtcunque obligatio principalis huius acceſſoriæ viribus
20 conualidari [u] nequeat. † Aetiologia eſt, quia fatendo etiam regulam, quòd vitiato principali & acceſſorium corruat: tamen hac in ſpecie lex non figit pedem in prohi-

o Abb. in c paſtoralis. §. 1. ad fi. de offi. or.
p l. ſi quis ita ſtipulatus, §. Chryſogonus. de verb. oblig.
q Zaſ. d. §. alteri. nu. 16.
r l. 3. poſt princ. ibi Bart. de iuſ. ſiſ.
ſ l. rem non nouam. §. patroni, C. de iudic. Bal. l. vniuerſos, C. de decur. l. 10.
t Lud Romanus. l. certi condic. §. ſi numos ſi cer. pet. text. l. ſi quis donaturus. ad fin. de vſufr.
u Bart. l. ſi quis pro eo. ſeptimo memb. de fideiuſſ.
x d. §. alteri.
y l. ſi ſeruus. de dam. infect.
z l. fi. C. de impub. & al. ſub.
a d. §. ſi quis alij.
b Bal. in l. illud C. de ſacro. eccleſ.
c d. §. ſi numos.
d l. ea quæ ciuiliter. de acq. re. domi.
e l. publica. ff. depoſ.
f vide Zaſ. d. §. alteri. num. 25.
g l. ſi res. C. ad exhib.
h l. Caius. ſolu. matr. l. pater. C. de pact. côuen.
i l. cùm patrem C. de iur. dot. l. pactum, C de pac. con. l. ſi genere. C. de iur. dot.
k l. Stichū aut Pamphilum. §. naturalis. de ſolut.
l d. §. alteri. nu. 6. 7. 8. 9.
m l. ſeruus. in fin. de ſer. export.

n l. ſed etſi lege. §. conſuluit. de pet. hær. o l. ſi pignoris, §. 1. de fur. p l. vlt. §. vlt. de ope. ſer.
q l. fideiuſſoris. l. quod dictum. de pact. r vt §. ſeq. ſ in d. §. alteri. t l. non dubium, C. de legibus. cum vulg. u l. quod per manus. de iure co.

bitione, ne quis alteri stipuletur, quin contrà consilium dat stipulatori, quo mediante huiusmodi promissiones ad effectum perduci valeant. Nam ista pœnæ adiectio magis est præter legem, quàm contra legem: hoc est, lex eam non vetat, non prohibet, sed ei tantùm non assistit. Ideo autem patitur lex talem pœnam adiici, vt illius metu stipulationi priori pareatur, quæ effectum alioqui productura non esset. Illic certè pœnalis stipulatio non esset concepta, vt alteri quæratur, sed vt ipsi stipulatori: & propterea stipulatio præcedens vtcunque sit inutilis, tamen conditionis loco [x] habetur.

e *Pœnam stipulari*] † Scilicet sibi: nam alteri, etiam Fisco, pœnam stipulando nihil [y] agimus, vt paulò ante dixi. Pœnam autem stipulari oportet legitimam, vt adiecta quantitati legitimum modum non excedat, ne in fraudem vsurarum inserta [z] præsumatur. Sed & eam stipulari omnino necesse est: nam si de pœna nudo pacto conueniat, non nisi quatenus interest, peti [a] poterit. 21

f *Quod intersit*] † *In pœnis enim non inspicimus, quid intersit stipulatoris, sed quæ sit quantitas, quæq; conditio stipulationis*, vt Vlpianus [b] ait. † *Conditionem* autem pro qualitate & statu accipit. quasi diceret: In pœna adiecta stipulationi non respicitur, an intersit stipulatoris, sed tantùm consideratur, quis sit status principalis stipulationis: vt si impossibilis sit, turpis, contra bonos mores, aut aliter contra legem, intelligamus frustra ei [c] pœnam adiici. 22 23

g *Sed quæ sit quantitas in conditione*] † In Florentino Codice legitur: quæ sit quantitas, conditióque: & fortè melius. Non enim quæritur solùm, quanta summa pœnæ nomine stipulata sit: sed quæ fuerit ratio, forma, conditio stipulationis: & cùm conditionalis fuerit, vtrum extiterit conditio, an non extiterit. 24

x Ias. d. §. alteri.
y l. arbiter intra, de recept. arbit.
z l. Iulianus, §. ibid. de act. empt. l. cum allegas, C. de vsu.
a l. seruus ea lege, de ser. expor.
b d. §. alteri.
c l. si homo mortuus, de verb. obligat. l. non dubium, C. de ll.

§. Sed etsi quis.

1 *Alteri quandoque rectò stipulamur.*
2 *Tutor quomodo pupillo stipuletur.*
3 *Procuratori quomodo stipulemur.*

Sed etsi quis [a] stipuletur alij, cùm eius interesset, placuit stipulationem valere. Nam si is, qui pupilli tutelam administrare cœperat, cesserit administrationem contutori suo, & stipuletur rem pupilli saluam fore: quoniam [b] interest stipulatoris, fieri quod stipulatus est ([c] cùm obligatus futurus sit pupillo, si malè res gesserit) tenet obligatio. Ergo & si quis [d] procuratori suo dari stipulatus sit, quod sua interest, [g] ne fortè vel pœna committatur, vel prædia distrahantur, quæ pignori data erant, valet stipulatio.

a *Stipuletur alij, cùm*] † Quoniam suprà [a] dictum est, stipulationem alteri factam non consistere, nisi pœna sit adiecta stipulationi, cum inuentæ sint stipulationes, vt vnusquisque quod sua interest, sibi acquirat: à contrario patet, quòd si stipulatoris intersit, tametsi pœna adiecta non sit, valeat stipulatio, quod aliquot exemplis Imp. ex [b] Vlpiano desumtis hic probat. 1

b *Interest*] Hoc est, impendet periculum, ne intersit: necdum enim contractus tempore tutoris pupillo stipulantis intereat, sed imminenti periculo Lex occurrendum censuit. Et ideo ratam habet stipulationem, licet alteri, nempe pupillo [c] factam. † Neque aduersatur, quod potest semper & vbique tutor stipulari pupillo, etiamsi sua non [d] intersit, modò super re pupilli contrahat [e]: quoniam illud sic accipiendum est, quatenus pupillo actionem ex stipulatione, eiúsque commodum tutor [f] quærit. vt autem tutor sibi acquirat, stipulari pupillo non potest, nisi eius [g] intersit. 2

c *Cùm obligatus futurus sit pupillo*] Actione scilicet tutelæ, qua contutore malè gerente prior tutor, qui administrare cœperat, obstringitur.

d *Procuratori*] † Tanquam procuratori, intellige vt procuratorio nomine [h] accipiat: nam si ei licet procuratori, tanquam tertio stipularer, inutilis esset stipulatio, cùm tunc mea non intersit. 3

a §. præced.
b l. stipulatio ista 38. §. si stipuler. & aliquot seq.
c l. liber homo 118. §. vltim. de verb. oblig.
d l. eum qui, §. pen. de constit. pecu.
e l. vlt. C. quan. ex fac. tut.
f l. quoties, de admin. tut.
g hic. & d. §. si stipuler
h hic. & d. l. stipulatio ista, §. si quis ergo.

e *Habebit vires*] Domini quippe interest, vt procuratori detur: quicquid enim procuratori dabitur, ipse iudicio mandati consequetur [i], & ita cùm vniuersum stipulationis commodum in dominum reflectatur, videtur dominus sibi magis, quàm alij stipulari. Aget itaque ex huiusmodi stipulatione ad interesse, licet dationem [k] contineat.

f *Qui stipulatus*] Nempe ad dissoluendam suam obligationem, qua creditori tenebatur. Nam de hac stipulatione Iustinianum hic propriè agere, sequentia verba indicant.

g *Ne fortè vel pœna*] Sub qua creditori suo stipulator obligatus erat.

i l. itémque. §. si cui, & §. si mandauero, mandati l. Iulianus. §. vlt. de verb. oblig.
k l. liber homo in fi.

§. Versa vice.

1.2 *Pœna adiecta promissioni facti alieni, eam validat.*
3 *Et quæ sit huius dogmatis ratio.*

Versa vice, qui alium facturum promisit, videtur in ea esse causa, vt non teneatur,[a] nisi pœnam ipse promiserit.

1 a *Nisi pœnam*] † Hinc ergo discis, quod adiectio pœnæ obligationem siue promis-
2 sionem alieni facti confirmet, cùm tunc de se promittat. † Cessat ergo hoc casu ratio, qui pœnam promittit, si non fiat, promittit de se, non alterius facto, & ita quod facere potest,[a] promittit. Nec tunc, quid intersit stipulatoris, inspicitur, sed quæ sit quantitas, quæque conditio stipulationis [b]: & ita metu pœnæ parebitur huic stipula-
3 tioni, qua factum alienum promissum est, licet promissio inutilis sit. † Nec obstat, quod principali causa non subsistente accessoria effectum non [c] habeat, & à stipulatione pœnali principalem obligationem [d] non roborari: quoniam (vt & [e] suprà diximus) pœna in nostra specie non consideratur vt accessorium, quin potius æquè principaliter stat, quæ nullo modo obligationem primam confirmat, sed tantùm efficit, vt eius metu diligentiùs curet promissor, & efficiat, vt ab extraneo factum promissum expleatur.

a §. si quis alii. §. hoc tit.
b §. alteri, §. eo.
c l. cùm principalis. de re. iur.
d l. nuda, C. de contra. stip.
e in §. alteri, nu. 19.

§. Item nemo.

1.2.3 *Nemo potest rem suam stipulari, vel quæ sua futura est: & quæ sit ratio.*
4 *Casus, in quibus quis rem propriam rectè stipulatur, & num. 5.6.7.8.9.*
10 *Si quis rem suam simpliciter stipuletur, an valeat stipulatio.*

[a] Item nemo rem suam futuram, in eum casum quo sua sit, vtiliter stipulatur.

1 a *Item nemo*] † Regula est protrita, *neminem posse rem suam purè* [a] *stipulari*. Et hæc
2 regula amplificatur per hunc præsentem textum etiam tum obtinere, † quando quis rem, quæ futura est sua, in eum casum, in quo sua esset, stipulatur, veluti, legatus est tibi equus, si Titius Consul erit, tu iam sub eadem conditione equum illum
3 adstipularis: fanè inutilis est hæc [b] stipulatio. † Illud enim, quod proprium alicuius est, vel speratur fore, amplius per stipulationem suam fieri [c] nequit: nec potest rerũ nostrarum dominium nobis, nisi ex vna causa [d], contingere. Preterea paria sunt, temporè prohibito aliquid fieri, & conferri in tempus [e] prohibitum. Sic ergo, si res in præsenti mea sit, eam stipulari prohibeor: ita etsi res in præsenti non sit mea, tamen futura sit mea, in eum casum temporis prohibiti non potest conferri stipulatio.
4 † Sunt tamen certi casus, in quibus quis rem propriam rectè stipulatur. Primus est, cùm non purè, sed sub conditione stipulatio concepta reperitur [f]; fieri quippe potest, vt existentis conditionis tempore res non sit stipulatoris. Sic in emptione scribit Marcellus, *vt possim, quod meum est, sub conditione emere, quia fortè speratur, meũ esse desinere*. Et in legato Iulianus [h]: *Sed si* (inquit) *sub conditione res mea mihi legetur, poterit legatum valere, si existentis conditionis tempore mea non sit*: quia in huiusmodi legatis non testamenti facti tempus, sed conditionis expletæ spectari [i] o-
5 portet. † Secundus casus est in fure, quia omnis actio degenerat odio furis: nam à fure bene possum stipulari rem [k] meam: interest quippe mea ratione possessionis
6 † Tertius, si rei meæ dominium à me quandóque reuocari potest, non prohibeor
7 eam per stipulationem meam efficere, vt irreuocabiliter sit [l] mea. † Quartus, quando prima causa acquisitionis dominij est dubia, & secunda certa: Vel quando per secundam fit pinguior acquisitio, quàm ex prima, tunc res mea potest mihi acqui-
8 ri ex noua [m] stipulatione. † Quintus, si quis æstimationem siue pretium rei iuæ

a l. nemo, 78. de verb oblig. l. si rem meam eo. tit.
b d. l. nemo. eo. tit. & vide ibi Zas.
c l. sequitur §. lunam. de vsu. §. sic itaque §. de actionib.
d l. 3 § ex plurib. de acq. pos.
e l. in tempus, de hær. inst. l. quod sponsæ. C. de don. ante nup.
f d. l. si rẽ meã.
g l. existimo, de contrah empt.
h l. cætera §. 1. de leg. 1.
i l. mea res de leg. 1. l. quæ lega. de re. iu. l. si vxor. C. de cõd. inser.
k l. scire debemus, §. si à fure de verb. oblig.
l l. in bello. §. si quis seruum de capt.
m Io. And. c. cũ personæ. de priuil. li. 6. Aretin. l. existimo, de verb. oblig.

stipuletur, valet stipulatio: pretium enim rei meæ non est meum, & aliud est res, aliud pretium, siue æstimatio: [n] quo fit, vt in istis particularibus pretium non succedat loco rei, [o] licet aliud sit in vniuersalibus.
† Sextus, si stipuletur quis rem suam 9
sibi restitui à promissore, vtilis est stipulatio: quoniam [p] ea specie non stipulatur dominium, sed factum nudum restitutionis, quando scilicet res sua est penes promissorem. Hoc tum fortè non procederet, si condemnatus publici iudicij crimine
stipularetur sibi restitui rem depositam: quia hæc stipulatio non [q] obligaret. † Illud 10
etiam quæsitum est, an si quis stipuletur rem suam simpliciter, non addendo, rem sibi dari, vel restitui, stipulatio consistat? Et aiunt consistere. Cùm enim in dubio interpretanda sit stipulatio, vt magis valeat, quàm [r] pereat, credendum erit, eum, qui rem propriam stipuletur, de restitutione eiusdem vtiliter sensisse. Quod ego facilè admiserim, vbi penes promissorem vel etiam tertium res est: cùm ad factum restitutionis verisimile sit, sese partes retulisse, ne inanem actum fecisse [f] videantur. Sin autem res ista apud dominum stipulantem existit: præsumitur rem suam sibi dari stipulatus esse, & non valebit stipulatio.

n d. l. nemo, & l. si alij. §. rerũ de vsufr. l. propemodum de verb. sign.
o l. venditor. 2. de hær. ven. l. qui vas, §. vlt. de fur.
p d. l. nemo. 2.
q per text. l. bon. fidei. de pos. & Zas. d. l. nemo 2. nu. 7.
r l. quoties §. de verb. oblig.
f d. l. quoties, & l. diuus de vsu & hab. l. quoties, de reb. dub.

§. Si de alia re.

1 *Dissensus in re stipulationem vitiat: fallit, vt num. 4.*
2 *Si tamen certò constet partes dissensisse.*
3 *Si de dissensu non appareat, valeat stipulatio: idq; exemplis declaratur, & nu. 4.*

[a] Si [b] de alia re stipulator senserit, de alia promissor: perinde nulla contrahitur obligatio, ac si ad interrogatum responsum non esset. veluti si hominem Stichum à te quis stipulatus fuerit, tu de Pamphilo senseris, quem Stichum vocari credideris.

a *Si de alia re*] † Adnotandũ hinc est, quòd dissensus contrahentium in re in stipu- 1
lationem deducta, eam vitiet. Itaque si hominem stipulatus sim, & ego de alio senserim, tu de alio, nihil actum erit: *quia* (vt Venuleius [a] ait) *stipulatio ex vtriusque consensu perficitur, qui non potest dici interuenisse, quando partes dissentiunt, & perinde est ac si cum interrogatione responsio non quadret*: ob quod quidem vitium stipu-
latio quoque [b] concidit. † Hoc tamen procedit, si certò constet, partes dissensisse. 2
Constare autem poterit vel ex verbis instrumenti [c] seu cautionis, quod fortasse scriba persuasus sit ab altera parte, vt rem aliam inscriberet: vel etiam ex his, quæ ante stipulationis conceptionem acta fuere: quia fortè promissor paulò ante inter amicos mentem declarauit, se nolle consentire, nisi in equum nigrum: hoc loco quicquid in promissione respondeat promissor, postea, si ita declarauerit animum, arguitur dissensus, quia per huiusmodi prælocutiones inter amicos factas probatur & co-
gnoscitur [d] animus. † Cæterùm si de dissensu non appareat, multis modis valere sti- 3
pulatio potest. Fac enim, stipulatorem sic dixisse: *Mihi decem, & Titio decem dare spondes?* quæstio est: an alia decem promissa videantur, quod stipulator ait: an eadem, vt promissor. Et hoc casu cùm iuxta vtriusque interpretationem sustineri possit obligatio, æquius est promissori accedere, vt eadem decem promissa [e] intelligantur.
† Pone item promissorem plures fundos eiusdem nominis possidere, & vnum ex his 4
sine vlla nota demonstrationis deductum esse in stipulationem: certè is fundus in effectu debebitur, quem promissor dare [f] voluerit. Finge rursus, verba stipulationis validæ futuræ non posse aptari, nisi ad vnius partis sensum: tunc illius partis interpretatio recipienda est, vt res, de qua agitur, in tuto sit, nec [g] vitietur.
b *De alia re*] Quam scilicet principaliter stipulamur: † nam si tantùm sit quædam 5
accessio, dissensus in ea re non vitiabit principalem obligationem, vt si cùm fundum emerem, stipuletur Stichum [h] accessurum.

a l. continuus. 137. §. 1. de verb. oblig.
b §. præterea. §. hoc nostro tit.
c Castren. l. inter stipu. antẽ, §. si Stichum, de verb. oblig.
d gloss. l. apud Celsum, in pri. de doli except.
e l. 38. stipul. ista. habere licere, §. eum qui, de verb. oblig.
f l. 106. qui ex plurib. eo. tit.
g l. 80. quod in stipulationibus d. tit.
h l. si in emptione fundi, de contra. emp.

§. Quod turpi.

1 *Stipulatio turpis nullius est momenti.*
2. 3. 5 *Stipulationẽ tribus modis turpẽ dici.*
4 *Id posse dicimus, quod de iure possumus.*
6 *Si turpitudo ex vtriusque contrahentis parte versetur, stipulatio ipso iure nulla est.*

7 Quid

7 *Quid si ex stipulantis tantùm parte proueniat?*
8 *Quid item si ex promittentis tantùm parte versatur.*
9 *Meretrix licet turpiter faciat quòd sit meretrix: tamen non turpiter accipit.*

Quod turpi ex causa promissum est: veluti si quis homicidium, sacrilegium se facturum promittat: [a] non valet.

1 a *Non valet.*] † In summa hinc colligitur, *stipulationem turpem, vel ex turpi causa descendentem nullius esse momenti.* [a] Circa hoc tamen pronunciatum Doctores [b] intricatè & tumultuanter loquuntur: rem autem apertiùs exponendo sciendum est,
2 † *stipulationem* tribus modis turpem dici. Primò enim *turpis* appellatur, quia turpiter sit orta: veluti si stipulatiò per vim aut metum extorta [c] sit, puta quod aliquis metu, aut etiam dolo inductus sit, vt promitteret. Et hæc stipulatio tametsi summo iure sustineatur: doli tamen vel metus exceptione subuerti atque elidi potest, vel etiam per
3 officium iudicis [d] rescindi. † Deinde *turpem* stipulationem dicimus ex parte materiæ, quia scilicet contineat in se turpe aliquid; vt si dicam, *spondes committere furtum, homicidium, adulterium?* & hæc ipso iure non consistit, cùm eiusmodi conditiones iure censeantur esse impossibiles: Nam quæ iure non licet facere, nec fieri quidem
4 posse credendum [e] est: † & id duntaxat posse dicimur, quod de iure [f] possumus: & quę de iure prohibita sunt, impossibilia [g] existimantur. Impossibilium autem nullam esse
5 obligationem cantat vtriusque iuris [h] regula. † Postremò est *turpis* stipulatio ratione causæ finalis, quia facta ob turpem causam: de qua Iustinianus hic quoque loquitur. In illa autem tertia turpis stipulationis specie, quamuis Interpretes valdè confli-
6 ctentur: ego tamen tres casus distinguendos esse censeo. † Primus est, si talis partium turpitudo ex vtriusque, stipulatoris scilicet, & promissoris parte versetur (de qua Iustinianum hic agere, nullum dubium est) veluti, *promitto tibi decem, si homicidium feceris, si malè iudicaueris,* &c. tunc stipulatio ipso iure nulla est, adeò vt si quid eo nomine ante vel post impletam causam datum sit, repeti [i] nequeat: quia in pari tur-
7 pitudinis causa potior est conditio [k] possidentis. † Secundus: quando turpitudo ex stipulatoris persona duntaxat versatur, rursus non valet stipulatio, idque ipso [l] iure: vt si à me stipuleris decem, ne furtum facias, ne homicidium committas, item vt rem meam apud te depositam, vel tibi commodatam mihi reddas, turpis est causa stipulationis: quoniam priora illa sponte non facere, hæc verò vltrò præstare teneris. Vnde si promissor dedit quippiam ante turpem causam impletam, [m] repetere potest: post causæ verò implementum si quid scienter sit datum, cessat [n] repetitio, quia donasse [o] videtur. Raphaël tamen Cumanus censuit, huiusmodi promissionem, si tantùm turpitudo versetur in stipulatore, valere ipso iure: cùm lex [p] dicat, huic stipulatori causam turpem implenti, si agat, exceptionem doli mali, aut in factum opponi posse. Et hanc sententiam Zasius [q] etiam secutus est. Verùm nihil hoc impedit, quoniam ea doctrina omnino recipienda est de exceptione intẽtionis & [r] facti: quæ quidẽ opponi
8 plerunq; solet aduersus eum, qui nullo iure, sed de facto tantum [s] experitur. † Tertius casus: Si turpitudo danti siue promittenti solum imputari potest, vt si quid scorto promiseris, tametsi scortum non potest agere: [t] si tamen illi aliquid hoc nomine
9 datum sit, repeti non potest. † Illam enim turpiter quidem facere dicimus, quòd sit meretrix: sed non turpiter accipere, cùm sit meretrix, [u] seseque iam semel prostituerit. Et hæc est sanior interpretum sententia, [x] quam & ipse amplectendam censeo.

a hic & de generalit 26. cum l. seq. & l. si plagij, de ver. obl.
b in prædict. ll.
c de qua in l. si quis cùm aliter de verb. oblig.
d l. si dolo, C. de inutil. stip. l. interpositas, C. de transf. l. vlt. §. 1. quòd me. cau.
e l. si filius, de cond. instit.
f l. Nepos Pro. 125. de ver. sign.
g l. idem Iul. §. vlt. de leg. 1.
h l. impossibilium, de reg. iur. c. nemo potest, eod. tit. lib. 6.
i l. vbi autẽ. de con ob tur. cau. & d. l. si plag.
k l. 1. de cond. ob turp. cau.
l text. est bene intellect. in l. pen. de con. ob turp. cauf. & l. iuris gent. §. si ob malefic. de pac.
m l. 1. & 2. de con. ob tur. cau.
n d. l. pen.
o l. 1. de cond. indeb. & bene declarat Fran. Acer. in d. l. pen.
p in d. l. pen.
q d. l. generalit nu. 23.
r Porc. hic. Bar. d. l. genera. licet Ias. ibi. valde tumultuetur.
s gl. verbi exceptione, in fi. in l. qui se debere, de cond. ob tur. cau. Zas. in sing. int. d. l. qui se debere.
t gl. in l. idem etsi, §. sed quod meretrici, de con. ob tur. cau. & Iul. in l. 5. affectio. de dona.
u d. §. sed quod meretrici. l. si ea quæ. l. si adulterium, Cod. de adult.
v Vide Zas. d. l. generaliter, nu. 27. 29.

§. Cùm quis.

1. 2 *Dubitandi causa in hoc §. decidendique.*
3 *In stipulationibus inspicitur tempus contractus.*

Cùm quis sub aliqua conditione stipulatus fuerit, licet ante conditionem decesserit: postea existente cõditione hæres eius [a] agere potest. Idem est & ex promissoris parte.

a *Agere potest*] † Videbatur tamen huiusmodi conditionalem stipulationem, si stipulator ante euentum conditionis moriatur, omnino concidere, quasi videlicet extincta persona, cui ex tali conuentione acquiri debebat. † Clari enim iuris est,

a l. 78. §. filiusfa. de verb. obl. vide etiam l. 18. & 144. ff. de R. Iu.
b l. vnica, C. vt actio. ab hær. l. veteris. Cod. de contrah. stip.
c §. ex conditionali, §. de verb. oblig.

in stipulationibus id tempus spectari, quo contrahimus. [a] Verùm Iustinianus contrarium hic determinat: † ea scilicet ratione quòd hodie obligationes & actiones tam ab hæredibus, quàm aduersus hæredes incipere [b] intelliguntur: & spem conditionalis stipulationis transmitti in hæredem, supra quoque [c] annotauimus.

§. Qui hoc anno.

1 *Si tempus adiectum sit stipulationi, differendæ solutionis gratia, ante tempus elapsum agi nequit.*
2. 7 *Dubitãdi causa huius §. & obiectiones.*
3 *Explicata l. liber homo, §. decem, de verb. oblig.*
4 *Vocula, hodie, quid denotet.*
5 *Promissum in annum vel in annos singulos, in principio anni peti potest, fallit vt num. 6.*
8 *Explicatur l. eum qui, §. qui ita, de verb. oblig.*

[a] Qui hoc anno, aut hoc mense dare stipulatus est, nisi omnibus partibus anni, vel mensis [b] præteritis, non rectè petet.

a l. 42. qui hoc an. de verb. obl.
b l. qui ante calendas, de verb. oblig.
c l. liber homo 118. §. decem, de verb. oblig.
d l. hodie, de pœnis.
e l. prætor, §. præterea, de iureiurando.
f l. in singulis, de annu. leg. l. nec semel. 1. & 2. resp. quan. di. leg. ced. & l. 1. C. eod. tit.
g supradict. ll.
h l. Firmio. §. pater, quan. di. leg. ced.
i l. nec semel. §. si in habitationem quand. di. leg. ced.
k l. si fideiussor. §. qui necessaria, qui satisdog.
l l. eum qui, §. qui ita, de verb. oblig.
m vide Dd. in d. l. qui hoc an. & d. §. qui ita.

a *Qui hoc anno*] Hic §. ad verbum ex Pomponij [a] responso desumptus est: tametsi ad hanc de inutilibus stipulationibus disputationem non videatur pertinere. † ex quo 1 colligimus, si tempus stipulationi causa differendæ obligationis siue solutionis adiungatur, agi non posse, nisi toto tempore elapso † Videbatur tamen contrarium 2 dicendum: quia respecta proprietate verborum, qui promittit dare hoc anno, videtur promisisse quolibet die anni dare: nam etsi terminus assignaretur ad faciendum aliquid hoc anno, quolibet die anni posset [b] facere. Sed illud est, quoad fauorem facientis: vnde posset quidem soluere promissor quoque anni die creditori etiam inuito, vtcunque tempus in fauorem creditoris adiectum fuisset: compelli verò ante lapsum totius anni ad solutionem non posse. † Neque obstat, quòd alia lex [c] ait, *si pro-* 3 *mittas mihi hodie dare decem*, ea statim deberi, & mero iure peti posse, etiamsi totus dies necdum transierit: quoniam ea specie verbum (*hodie*) non dilationis, sed demonstrationis gratia appositum censetur, vt scilicet dies commonstretur, in quo facta est promissio. † Idémque hæc vocula significat, quod *hoc tempore, hac tempestate, &* 4 *nunc*, & ita præsens tempus nullam capiens [d] dilationem, sed quoduis potius huius diei tempus notans. † Sed nònne si aliquid in annum, vel in singulos annos, vel sin- 5 gulis annis præstandum promittas, in principio cuiuslibet anni possum [e] petere? sic enim non vno in loco [f] responsum à consultis: vt quid tam variè. Quoniam in nostra quidem specie tempus adiectum est (vt diximus) in fauorem debitoris, siue promissoris, & sic causa differendæ solutionis: hoc verò casu annexum videtur causa multiplicandæ obligationis seu solutionis: & sic in fauorem stipulatoris: vnde & interpretatio pro eo facienda est, nec finis, sed initium anni [g] attendendum. † Quod tamen 6 non procedit, si ex qualitate rei deductæ in obligationem de alio tempore actum verisimiliter censeatur, vt quia annui fructus prædiorum promissi [h] sint, vel legati, quo casu ex re ipsa dilatio in tempus fructuum intelligitur. Idem foret si in habitationem, vel mercedem disciplinarum centum legata essent: nam nec tunc spectabitur principium anni, sed tempus quo pensiones ædium solui dominis, mercedésque disciplinarum pendi præceptoribus [i] consueuerunt. † Rursus contra hunc §. obijci- 7 tur, quòd videatur elapso anno non posse agi, sed tantum eo [k] durante: sic enim in non absimili specie Iulianus [l] respondit. *Qui ita* (inquit) *stipulatur, decem quoad viuam, dare spondes? confestim, decem dari rectè petit.* quasi diceret, non expectato fine primi anni. † Verùm ibi tempus adiectum fuit causa limitandæ constringendæ- 8 que obligationis, quæ esset alioqui perpetua, quia vltra illud tempus obligari debitor noluit, ideóque statim peti potest: hic verò nostro casu promissor post annum in primis teneri voluit: differendæ enim obligationis causa tempus [m] adiecit.

b *Præteritis,*] Ideò cùm aruspex Spurina Iulium Cæsarem monuisset, vt caueret periculum, quod non vltra Martias Idus proferretur, eaque die cùm in Senatum iret Cæsar, vatem salutans cum irrideret, vt falsum arguens, quod sine vlla noxa Idus Martiæ adessent: *Martiæ quidem* (inquit Cæsar) *Idus aduenêre.* cui submissa voce, sed sapienter Spurina: *Venêre vtique; sed nondum præteriêre*, respondit. Autores sunt Plutarchus, & Tranquillus in Iulio Cæsare.

§. Si

§. Si fundum.

1 *Et si pura sit stipulatio, tamen tantillum temporis inest, quanto traditio fieri possit.*
2 *Et quantum sit illud tempus.*
3 *In stipulationibus faciendi longum plerunque tempus inest.*

Si fundum[a] dari stipuleris, vel hominem, non poteris continuò agere, nisi tantum spatium præterierit, quo traditio fieri possit.

1 a *Dari*] Loquitur ergo hîc Iustinianus de stipulatione dandi. †Et hinc discendum est, quamuis stipulatio dandi pura sit, & confestim agi possit: tamen semper tantil-
2 lum tempori inesse intelligitur, quanto traditio fieri [a] possit. †Quantum autem tẽpus in hoc promissori dandum sit, id omne arbitrio ius dicentis permitti [b] solet, qui æstimabit pro qualitate rei, quanto tempore diligens paterfamiliâs eam tradere po-
3 tuit. † Cæterùm stipulationibus faciendi (quas silentio hîc præterit Imp.) longum tempus plerumque inest, quo factum præstari [c] possit: vt si quis insulam ædificare, consummaréque spoponderit: de quibus alibi [d] dictum est.

a l. quod dicitur de solut. & dixi s. in omnis ̃. de ver. oblig.
b l. continuus, de ver. oblig.
c l. illud, de verb. obl.
d s. si. ̃. de ver. oblig.

De Fideiussoribus. Tit. XXI.

1 *Continuatio tituli.*
2 *Quinque genera intercedentium pro aliis.*
3 *Fideiussores qui: & vnde dicti.*
4 *Adpromissores differunt ab expromissoribus.*
5 *Emendata l. 5. de verb. oblig.*
6 *Expromissor quis dicatur: & quomodo à fideiussore differat.*
7 *Sponsores qui dicantur.*
8 *Mandatores qui sint.*
9. 10 *Constitutores: & vt à fideiussoribus distant.*
11 *De actione constitutoria.*

1 *Cùm* † suprà varij modi traditi sint, quibus quis obligari queat, soleántq; plerunque (vt plenius creditoribus caueatur, quorum interest plures obligatos habere) [a]
2 principali obligationi fideiussores accedere: ideo de his annectere voluit. † Principio autem admonendi sumus, eorum, qui pro aliis promittendo intercedunt, quinque genera esse: puta fideiussores, adpromissores, sponsores, mandatores, & constitu-
3 tores. †*Fideiussores* sunt, qui fidem suam ad maiorem creditoris securitatem ita pro alio interponunt, vt principalis debitor nihilominus maneat [b] obligatus. Hinc enim dicitur fideiussor, quasi quod à debitore promissum est, fide sua esse iubeat: nec re-
4 fert, vtrum ante vel post obligationem principalis [c] debitoris accedat. † *Adpromissores* nihil aliud sunt, quã fideiussores, qui scilicet alienæ promissioni accedunt, eadẽ ratione qua adstipulator, qui stipulatori accedit. Sic. n. Põponius [d]: *Satis acceptio* (inquit) *est stipulatio, quæ ita obligat promissorem, vt adpromissores quoque pro eo acci-*
5 *piantur, id est, qui idem promittant.* †Sic enim ibidem legendum est iuxta editionem Noricã, cui subscribit Alciatus in Parergis [e]: & non *expromissores*, vt vulgò habetur.
6 †*Expromissor* enim is propriè dicitur, qui pro eo promittit, qui ipse efficaciter obligatus non [f] est: veluti qui pro seruo centum domino promittit, si eum manumittat [g]. *Expromissorem* planè alium à *fideiussore* accipiendum esse, multis ex legibus [h] cõstat. *Fideiussor* enim obligatur cũ alio, *expromissor* solus obligatur: quasi reus principalis. Itẽ *fideiussorem* qui dat, non liberatur: *expromissorem* qui dat, liberatur: deniq;
7 expromissione fit nouatio, nõ fideiussione. † *Sponsores* sunt, qui sua sponte & nõ rogati intercedunt pro debitore [i], quod & ex Verrio Festus tradit. Hinc etiam *sponsores* dicebantur, qui pro candidatis promittebant, ne illi ambitus rei essent, vt Alciatus
8 autoritate Ciceronis & Plinij Iunioris in Parergis probat. † *Mandatores* dicũtur qui alicui sunt auctores, mandántq; vt pecuniã det mutuò, aut tẽpus solutionis [k] proroget: & hi regulariter præcedũt rei principalis [l] obligationẽ. Et in hoc differũt à Fideiussorib. qui sequuntur obligationẽ, & accedunt ei, quæ iã [m] contracta est. Sunt etiã *mandatores* (vt Budęus monuit) impulsores delatorũ, intérq; delatores referũtur:
9 vnde & apud Iurisc õs. [n] mãdator delationis & delator mãdatorẽ edere debet. †*Cõstitutores* deniq; ex diuerso appellãtur, qui pro alio se soluturos cõstituunt, quod ipse antè debeat: sequuntur. n. obligationẽ, & id vel nudo tantũ pacto, vel etiam per epi-
10 stolã fieri [o] potest. † Distant autẽ multũ à fideiussoribus: quia ex quocunque debito potest quis cõstituere, nõ tantùm id, quod ipse constituens, sed & quod alius debet.

a l. 4. in fin. de lib. lega.
b glo. verbo fideiussorem. s. 1. Nouell. de fideiuss. Castr. rub. ff. de fideiuss.
c s. fideiussor, ̃. hoc tit.
d l. 5. de verb. oblig.
e lib. 1. c. 2.
f l. si quis accepto de cond. cau. da l. qui libertinus, s. vlt. de ope. lib.
g l. elegãter §. seruus de dolo. l. aliquando ad Velleia.
h l. 37. num. fin. de ope. liber. l. 53. de contrah. emp. & §. vẽdit. ̃. de re. diuis.
i gl. d. s. 1.
k l. si verò non remunerandi s. si post creditam mand.
l l. si fideiussores. de fideius.
m d. l. si fideiussores.
n in l. ex quibusdam de iur. fisci.
o l. quidam de const. pecu.

† Hinc *Constitutoria* actio, quæ in eum, qui se soluturum constituerit, datur, quæ etiam *Constitutitia* dicitur, his ferè verbis: *Sed appareat Maiuium Titio pecuniam constituisse, eámque pecuniam cùm constituebatur debitam fuisse, neque Maiuius aut soluat aut faciat id quod constituit, ac per actorem non steterit, quo minus fieret, quod constitutum est, tum Maiuiu p damnetur.*

p l.16.17.& 18. de const. pecu.

Princip. tit.

1 *Fideiussor non adhibetur nisi adsit persona principaliter obligata.*
2 *Pro hæreditate iacente fideiussor interuenire potest.*
3 *Pro fideiussore potest alius fideiussor interuenire.*
4 *Fideiussoriam obligationem dupliciter considerari.*
5.6 *Fideiussorum præstatio cur inuenta, & de eorum qualitate.*

a Pro eo b qui promittit, solent alij obligari, qui fideiussores appellantur: quos homines accipere solent, dum curant, vt diligentius sibi c cautum sit.

a *Pro eo*] Indicatur hic persona, quæ subesse debet, pro qua scilicet fideiussor inter-
ueniat. † Neque enim fideiussor adhiberi potest, nisi sit aliquis principaliter a obli- 1
gatus: cùm accessorium sine principali esse nequeat b, quam rem ad amussim Faber
c excutit. Si tamen rectè semel & purè contracta sit fideiussoris obligatio: cùm scili-
cet persona subesset, pro qua intercedebatur: ea rata manebit, licet postea reus prin-
cipalis sine hærede d decesserit. † Sed & pro hæreditate iacente interuenire fideius- 2
sor potest: quia hæreditas personæ vice fungitur, atque ita Florentinus e respondit.
b *Qui promittit*] Nempe stipulatione interueniente: tum enim propriè quis promit-
tere f intelligitur. † Licet autem Imp. hic agat propriè de principali reo debendi, 3
primóque promissore: tamen & pro fideiussore posse alium fideiussorem interueni-
re, Vlpianus g respondit: & declarat hoc loco Porcius. † Consideratur enim fideius- 4
soria obligatio duobus modis, vno, vt est accessoria principalis, & sine ea subsistere
non potest: quo casu videretur non posse accessoriæ fideiussoris obligationi aliam
itidem accessoriam addi: cùm accessorium sine principali consistere h minimè va-
leat. Altero modo consideratur per se, eo pacto, quo fideiussor non secus ac princi-
palis creditori tenetur: & iuxta hanc animaduersionem indubitatum est fideiussoriæ
obligationi fideiussorem accedere i posse.
c *Cautum sit*] † Ob id enim fideiussorum præstatio inuenta est, vt securiores red- 5
dantur creditores: is enim vnicus finis & vsus fideiussionis est. † Et propterea receptũ 6
est, eum qui fideiussorem dare tenetur, non liberari, si eum dat, qui munitissimo lo-
co sit, ad quem aditus publicis executoribus non pateat k: aut eum, qui propter pri-
uilegium (vt clericus, legúmque doctor) difficilis conuentionis sit: aut causidicum cauillatorem l, eúmve qui immobilia non possideat m, vel qui diuersi fori sit, nisi priuilegio fori n renunciet. Quod in fideiussore in iudicio dando constituto, ad eum qui in contractu adhibetur porrigi, Alexander & Iason o censuerunt. & verius est: per huiusmodi enim fideiussores non redderetur securior creditor. Contrà si loco fideiussoris pignus detur, liberabitur promissor: securior enim per pignora, quam per fideiussores creditor p erit: idque Bartolus q, & plerique interpretum r probant.

a l. postquã vt leg. no. caue.
b l. fideiussor. obligari. 16. in pr. hoc tit.
c §. ver. at nec illud in verbo naturalis.
d l.1. §. idẽ Põponius in fi. de poss. l. si sine hærede, de adm. tut.
e l. mortuo, ff. hoc tit.
f §. si scriptum §. tit. prox. præced.
g l. Græcè. §. fi. hoc tit.
h l. cùm principalis de regul. iur.
i d. §. fin.
k glo. in l.1. qui satisdat. cog.
l Bart. d. l. 2.
m glo. §. suscepto Nouell. de exh. b. reis. Iai. d. l. 2. in prin.
n Bald. c. sortam circa fi. de offi. deleg.
o In d. l. 2.
p l. plus cautionis. de reg. iur. l. itaque, §. viti. de fur.
q in l. prætoriæ, de prætor. stipu.
r d. l. plus cautionis.

§. In omnibus.

1 *Omni obligationi fideiussor accedere potest.*
2 *Fideiussor non accedit obligationi conseruandæ dotis: fallit, vt num. 3.*
4 *Pro obligationibus ex delicto fideiussor datur.*
5 *Pro corporali pœna non admittitur fideiussor.*
6.7.8 *Fideiussor naturali tantùm, & ciuili tantùm obligationi accedit: & quomodo id accipiendum.*
9 *Seruus naturaliter obligatur, non ciuiliter.*
10 *Seruus pro alio fideiubere non potest.*

a In omnibus autem obligationibus assumi possunt: id est, siue re, siue verbis, siue literis, siue consensu b cõtractæ fuerint.

fuerint.[c] Ac ne illud quidem interest,[d] vtrum ciuilis,[e] an naturalis sit obligatio, cui adiicitur fideiussor: adeò quidem,[f] vt pro seruo quoque obligetur, siue extraneus sit qui fideiussorem à seruo accipiat, siue ipse dominus in id, quod sibi naturaliter debetur.

1 a *In omnibus*] † Hoc est in omnis generis obligationibus: sicque accipienda sunt & illa Vlpiani[a] verba: *Omni obligationi fideiussor accedere potest.* Cæterùm non o-
2 mnino is potest in singulis obligationibus accipi: † non enim accedit fideiussor conseruandæ dotis[b] obligationi, ne perfidiæ causa in connubio eorum generetur. Ansam namque indignationis marito vxor præberet, quæ se illi absque fideiussore commisit, si pro conseruanda dote fideiussorem[c] exigeret: videtur enim illi diffidere, quòd ægrè ferens maritus fidem seruare contemneret. Adde quòd huiusmodi fideiussoris datio mulierem (vt est genus hoc superbissimum) ad minus marito paren-
3 dum[d] inuitaret, cui tamen subdita esse debet, vt Apostolus ait. † Sunt tamen casus, in quibus potest accipi fideiussor pro dote conseruanda. Primus, si id non expressè agatur, sed tacitè: veluti si constituantur duo rei debendi in dote: quod fieri posse receptius[e] est, nam inuicem fideiubere censentur[f], & sic permittitur tacitè, quod expressè[g] prohibetur. Secundus, si maritus ad inopiam vergat: tunc enim interuenire potest[h] fideiussor. Tertius, si non mulier, sed extraneus dotem det: nam fideiussores ab initio petere potest, quia cessat in eo ratio vitandæ[i] perfidiæ. Quod si ab initio non petierit, non poterit postea petere, quia mariti fidem approbasse[k] videtur, nisi tamen ad inopiam vergat.
4 b *Contracta fuerint*] † Idem dicas de obligationibus ex delicto vel quasi descendentibus: nam & pro illis interuenire fideiussor[l] potest. Veluti si fur ei, cui furatus est, fideiussorem det de pœna furti nomine persoluenda. *Nam*, vt[m] Caius ait, *pœnas ob maleficia solui magna ratio suadet.* Intelligendum autem hoc est de his malefi-
5 ciis, quæ autores suos pœna tantùm pecuniaria plectunt: † nam si corporali pœna afficiendus reus sit, non admittitur[n] fideiussor.
6 c *At nec illud*] † Ex hoc contextu annotandum est, fideiussorem accedere posse etiam, vbi non est integra obligatio, id est naturalis & ciuilis simul, sed tantùm naturalis, aut ciuilis: quo casu eueniet, vt arctius fideiussor obligetur, quàm principalis debitor, à quo ciuiliter tantùm, aut naturaliter obligatio peti non poterit, cùm regulariter sola obligatio ciuilis aut naturalis non sit efficax ad producendum[o] actionem: & tamen contra fideiussorem rectè[p] agitur, vt qui & naturaliter & ciuiliter sit obstrictus. Sicque limitanda est regula, quæ dicitur, fideiussorem non posse in duriorem casum intercedere, nec in plus sese obligare, quàm principalis[p] debitor.
7 d *Vtrum ciuilis*] Sola scilicet: nam & huic fideiussor accedere potest. † Sed hic distinctio adhibenda est. Nam ciuilis obligatio interdum producit actionem: vt si Titius dedit chirographum spe futuræ numerationis, in quo fatetur, se mutuò accepisse pecuniam, quam nihilomagis accepit, & eo casu dubium non est, quin pro illa ciuili obligatione fideiussor dari possit. Interdum verò non parit actionem, & tunc nec soluti repetitionem impedit, quia vt plurimum contingit, quòd sola ciuilis, quæ remansit sine naturali, sit elisa per exceptionem: vt est in illa, quæ remanet post pactum de non[r] petendo, vel post iusiurandum[s]. & pro illa fideiussor cum effectu applicari nequit: quia exceptio competens principali debitori, competit etiam fideiussori[t]. Quod procedit, si ante elisionem fideiussisset, aliàs renunciasse videtur, eficacique tenetur[u] vinculo.
e *An naturalis*] Subaudi sola. Nam & pro naturali tantùm obligatione interuenire
8 fideiussor[x] potest. † Quod ea in naturali procedit, quæ licet actionem non producat, impedit tamen soluti repetitionem, vt quia per exceptionem non sit elisa. Nam si elisa esset per exceptionem, vt est in illa, quæ post præscriptionem remanet, quæ tollit ciuilem obligationem, cùm sit de iure ciuili, & elidit[y] naturalem, tunc distingueretur, an intercederet fideiussor ex certa scientia, an per errorem: quoniam priori quidem casu tenebitur fideiussor, quia exceptioni præscriptionis renunciasse videtur: altera verò non item, propter errorem, & quia naturalis obligationis effectus ibi est[z] extinctus.

a l.1. hoc tit.
b l.1. & 2. C. ne fide. do. den.
c arg. l. hac. 1. Cod. de pac. cō.
d Cy. in d. l. 2. Alciat. tamen lib. 4. parerg. c. 26. aliter declarat.
e Ias. l. si constante, in 2. quæ. glos. super ver. mariti, soluto matrim.
f Bar. d. l. si cōstante, 7. q primæ part. & ibi Dd.
g arg. l. nonnunquam, de cond. & demonst.
h c. per vestras de do. int. vir. & vxor. Ias. d. l. si constante.
i Alex. d. l. si constante, §. quoties.
k gl. l. 1. C. ne fid. do. dent.
l l. Græcè, §. sed si ex delicto hoc tit.
m l. si à reo 70. quod vulgo, eod.
n not. in l. 1. C. custod. reor. gl. c. cùm homo, 73. q. 5. Panor. in rub. de fideiuss.
o dixi §. de obl. in Rub.
p glos. l. quod enim, h. t. Fab. & Ang. hic.
q l. Græcè, §. illud. l. fideiussor, §. qui certo loco, hoc tit.
r l. si vnus, §. pactus non peteret, de pact.
s l. fin. de iureiur.
t l. exceptiones, de except.
u l. si quis postquam, de fideiuss.
x l. fideiussor obligari, §. fideiussor accipi, eod.
y l. vlt. rem rat. hab. & ibi not.
z l. si quis postquā l. quod enim, & vtrobiq; Cast. de fideiuss.

a l. Marcellus. hoc tit.
b d. l. Marcellus.
c l si à reo. §. si à furioso. d. tit.
d l. naturaliter de cond. indeb.
e §. 1. ℑ. de libert.
f l. quod attinet, de reg. iur.
g l. 3 C. an ser. ex suo fac. glo. l. serui, de act. & obl.
h glos. & Bart. d. l. serui. Ang. & Fab. hic.
i l. cùm lex, ff. eod.
k l. in personã. de reg. iur.

f *Vt pro seruo*] Vel etiam pro pupillo, qui sine tutore [a] contraxit. Idem de furioso & prodigo Marcellus [b] respondit: & Caius [c] docet, id accipiendum esse de eo, qui ante furorem, vel priusquam iudicatus esset prodigus, erat obligatus. † Illud interim 9 non omittendum, seruum naturaliter obligari [d] posse. Iure enim naturali nulla erat inter homines differentia: ciuiliter autem seruus non obligatur, quia iure ciuili pro nullo [f] habetur. Fauore tamen libertatis, si domino pecuniam promittat, vt manumittatur, etiam ciuili [g] tenetur. † Item seruus pro alio fideiubere non potest, nisi ex 10 causa peculij: extra verò eam causam si fideiubeat, nec naturaliter quidem obligatur, vt plerisque visum [h] est: quia lex obligationi resistit. [i] Aliter tamen Decius [k] opinatur.

§. Fideiussor. 1.

1 *Fideiussoria obligatio trãsit in hæredes.*
2 *Etiamsi nulla sit facta mẽtio hæredum.*
3 *Quod verum est in fideiussoribus contractuum.*
4 *An idem sit, quando fideiussor obligationi ex delicto accesserit.*

Fideiussor non tantùm ipse obligatur, sed etiam hæredem relinquit obligatum.

a vt hoc §. & l. 4. §. fin. ff. eod.
b l. veteris. C. de contrah. & com. stip. l. ex contractibus de actio. & oblig.
c d. l. veteris.
d Bar. & Bald. d. l. veteris. Alber. l. si pactum de probat.
e l. Græcè, de fideiuss. §. 1. ℑ. de perpe. & temp. actio.
f l. si eum, §. si quis cautio.
g l. ad diem. de verb. obli. Fab. & Ias. hic.

Hinc discimus, † Fideiussoris obligationem durare aduersus hæredes eius, & ad 1 ipsos transire. Sicut enim principales hæredes eo defuncto tenentur: sic etiam fideiussoris hæredes, eo mortuo, obligati [a] remanent, cùm fideiussor rei principalis locum obtineat. † Quod procedit, etiamsi hæredum nulla sit facta [b] mentio. † Porrò hoc 2 tãtùm in fideiussoribus cõtractuum nomine datis obtinet: nec interest, siue sit obligatio dandi siue faciendi, siue [c] mixta, modò non tale sit factum, quod personæ promittentis cohæreat, [d] eámque non egrediatur. † Sed quid si obligationi ex delicto 4 fideiussor accesserit, quæ in hæredem non transit? [e] Et magis est, hæredem quoque fideiussoris teneri, quandiu viuit, & tenetur, qui deliquit post eius mortem fideiussorem etiam liberari, nisi fortè lis ante rei mortem fuerit contestata, aut certa commissi [f] delicti pœna iam fuisset inter creditorem & debitorem veluti definita, eiúsq; nomine fideiussor [g] acceptus: remanent enim hac specie fideiussoris hæredes obligati. 3

§. Fideiussor. 2.

1 *Fideiussor & præsenti & futura obligationi accedere potest.*
2 *Fideiussio etiam in futurum accipi potest.*
3 *Mundator tantùm præcedit obligationem, constitutor sequitur.*

Fideiussor [a] & præcedere obligationem, & sequi potest.

a l. stipulatus sum. §. adhiberi, hoc tit.
b Cantiunc. & Bald. hic.
c l. fideiussor antequam, ff. eod.
d l. non quemadmodum, de iudi.
e l. si verò mãdauero. ff. mãd.
f l. 1. de consti. pec.
g vt hic.

† *Fideiussor* adhiberi potest non solùm præsenti, sed & futuræ obligationi Quam- 1 uis enim videatur, non posse prius consistere obligationem fideiussoriam tanquam accessoriam, quàm principalem, permittitur tamen fideiussorem obligari ante principalem: dummodo sit aliqua vel naturalis [a] futura obligatio. Præcedit autem fideiussoris interuentio principalem obligationem magis ipsa forma & conceptu verborum, [b] quàm effectu. Nam si agatur de vi obligationis fideiussoriæ, non potest ea præcedere contractum principalem cui accedit, & veluti appenditur. *Itaque* (inquit [c] Scæuola) *fideiussor conueniri non potest antequam reus debeat.* † Hocque illud est, 2 quod dicitur, [d] *Fideiussionem in futurum non posse concipi.*

a *Et præcedere*] † In hoc igitur fideiussor & à mandatore, & à constitutore differt. 3 Mandator [e] enim præcedit tantùm obligationem principalem: constitutor eam sequitur, [f] nec antè se obligare potest: fideiussor verò, & ante post obligationem accedere [g] potest, vt iam dictum est.

§. Si plures.

1 *Plures fideiussores singuli in solidum tenentur.*
2 *An idem sit in pluribus mandatoribus & constitutoribus.*
3 *Quid de pluribus expromissoribus.*
4.6 *De beneficio epistola D. Adriani.*
5 *Quomodo hoc beneficium differat ab eo, quod pluribus competit.*
7.8.9.10 *Quibus casibus illud non habeat locum.*
11 *Fideiussores quatuor habere beneficias & quæ sint illa.*
12.13 *De beneficio excussionis: & ei renunciari posse.*

a Si plures

[a] Si plures sunt fideiussores: quot erunt numero, singuli in solidum tenentur.[b] Itaque liberum est creditori, à quo velit solidum petere.[c] Sed ex epistola diui Adriani[d] compellitur creditor à singulis, qui modò soluendo sunt,[f] litis contestatæ tempore,[g] partes petere. Ideoque si quis ex fideiussoribus eo tempore soluendo non sit, hoc cæteros onerat. Sed si ab vno fideiussore creditor totum consequutus fuerit,[h] huius solius detrimentum erit, si is, pro quo fideiussit, soluendo non sit: & sibi imputare debet, cum potuerit iuuari ex epistola D. Adriani, & desiderare, vt pro parte in se detur actio.

1 a *Si plures*] † Plures ergo eiusdem debitoris fideiussores singuli in solidum obligantur, siue expressum hoc fit, siue [a] non: & potest creditor eligere, à quo solidum petat, etiam principali debitore non conuento, sed & eo, quem elegerit, non satisfaciente, ad alium reuerti potest: cæteri enim electione nequaquam liberantur. [b] Diuersum tamen erit, si fideiussio sic concepta sit, *Solidum, aut partes viriles fide tua esse iubes?* tunc enim ab initio non nisi viriles partes singulos debere conuenit.
2 † Non solum autem si plures fideiubeant, in solidum tenentur: sed hoc pertinet
3 etiam ad plures mandatores, aut eos, qui [c] constituerint. Quanquam aliud est in pluribus expromissoribus: ibi enim ab initio non nisi in partes viriles ipso iure [d] tenentur.

b *Itaque liberum*] Argumentatur à causa ad effectum. est enim obligatio actionis causa: ergo quem in solidum tenet obligatio, tenet & actio.

a l. non rectè, 3. l. reos 23. C. de fid. l. inter eos 26. ff. eod. b d. l. reos & l. iure nostro, C. hoc tit. c l. si mandato 5. Paulus mãd. l. vlt. in fi. quod iuss. & l. vlt. C. de const. pecu. d l. si paternã, C. ad Velle.

4 c *Sed ex epistola*] † Diuus Adrianus æquitatis valdè amans princeps, hoc beneficium pluribus fideiussoribus concessit, vt non nisi pro virili parte quilibet eorum conueniri possit. Veluti si tres fideiusserint in quindecim, tenebitur quilibet eorum in quinque: & si vnus de toto debito conueniatur, rectè excipiet [e] & allegabit hoc beneficium, modo cæteri soluendo existant. Sed etsi dubitetur, an alij soluendo sint, audiendus tamen erit, qui diuisionem fieri postulat, si velit suo periculo à fideiussoribus suis partes [f] peti. Si quis autem fideiussorum post diuisionem factam efficiantur non soluendo: cæteros amplius non onerat, sed ad creditorem damnum hoc [g]
5 pertinet. † Inspicitur enim, an sit soluendo, tempus litis contestatæ, in quo differt beneficium hoc epistolæ D. Adriani ab eo, quod pluribus tutoribus competit: nam in hoc inspicitur tempus finitæ tutelæ, an tum soluendo [h] fuerint.

e l. inter plures & l. seq. h. t. f l. si dubitet. in pr. eod. tit. g l. inter eos 26. s. pen. d. tit. h l. 1. C. de diui. tut. l. 3. Cod. de probat.

6 d *Compellitur creditor*] Dummodo fideiussor in solidum conuentus id petat. † Neque ex epistola D. Adriani inter fideiussores ipso iure diuiditur obligatio, sed oportet nominatim id peti & obiici agenti. Vnde est, *quod fideiussor qui exceptione omissa solidum persoluit, nihil repetat*, vt Papiniani [i] responso expressum est. Obstat tamen illi quod scribit Martianus, [k] *eum qui tutus est exceptione perpetua & fauorabili* (qualis hæc est) *solere repetere*. Sed hanc antinomiam hoc loco Porcius & alibi interpretes satis dissoluerunt, vt nostra tempora non egeat.

e *Qui modò soluendo*] Licet fortè adhuc non possint conueniri: vt quia vnus purè, alius in diem, vel sub conditione [l] acceptus sit: tum enim succurri debet ei, qui purè acceptus est, dum existere conditio potest: scilicet, vt in virilem interim partem conueniatur.

i l. si testamento 49. s. quod si duo, in fi. eod. k l. qui exceptionem, de cond. indeb. l l. si plures, s. vlt. hoc tit.

f *Litis contestatæ*] Hoc enim tempus inspici, paulò antè diximus, sufficitque si litis contestatæ contestandæve tempore alij fideiussores soluendo fuerint, etiamsi postea desierint soluendo [*] esse.

7 g *Partes petere*] † Neq; tamen perpetuò locum habet D. Adriani beneficium: sunt enim multi casus, in quibus cessat. Primus est, quando plures pro vno tutore fideiusserunt, [m] *rem pupilli saluam fore*: quod ideo est, ne vna causa in plures diuidatur cum pupilli incommodo: & quia vnius in solidum obligari vicem sponte subierunt. Quare si pro diuersis tutoribus plures fideiussores interuenissent, diuiditur [n] obligatio:

* d. l. inter eos s. penult. m l. vlt. rem pup. sal. fo. n Bart. in d. l. vlt.

quemadmodum & inter plures tutores, [o] quoniam hi tutelæ onus inuiti subire co-
guntur. Et leges magis fuerunt eis, [p] qui coacti onus aliquod assumunt, quàm his, qui
sponte. † Secundus est, quando fideiussor alium fideiussorem dedit: inter eum enim 8
& principalem fideiussorem non magis diuidetur obligatio [q], quàm inter reum &
fideiussorem: cùm is fideiussor, cui alius accessit, rei principalis esse loco videatur.
Tertius, quando ex pluribus fideiussoribus vnus tantùm tempore litis contestatæ est
soluendo: ab eo enim solidum exigitur [r]. † Quartus est, quando pro eodem debito 9
plures fideiussores interueniunt, sed non pro eodem debitore [s]: veluti si duo ean-
dem rem promiserint, & vterque eorum fideiussorem dederit, non diuiditur inter
istos fideiussores obligatio, sed singuli in solidum tenentur: quia reuera fideiussores
non sunt. † Quintò denegatur beneficium diuisionis iis fideiussoribus, qui conuen- 10
ti negârunt se [t] fideiussores: quod verum est, si in specie negent, secus si generaliter
per illa verba [u]: *Nego narrata vt narrantur.* Sextus, quando fideiussores beneficio
D. Adriani renunciauerunt: tunc enim eo iuuari non possunt. Addunt plerique & a-
lium casum, cùm vterque quidem fideiussorum soluendo est, sed alter eorum pro
aliis obligari non potest, veluti si mulier & Titius pro Caio fideiusserunt. nam subdu-
cta muliere, quæ ex S.C. Velleiano intercedere prohibetur, datur in solidum aduer-
sus Titium actio [x], nec locus est diuisioni.

h *Huius solius*] Qui scilicet à creditore non petiit sibi cedi actiones. † Hoc pro 11
coronide sciendum est, Fideiussores quatuor diuersa habere beneficia, siue remedia,
quibus iuuari possint: duo antequam soluant, & duo post factam solutionem. Pri-
mum remedium est *actionis mandati*, quod habent aduersus principalem debitorem,
pro quo fideiusserunt & soluerunt, ad repetendum id [y], quod pro eo solutum est. Se-
cundum est, *actionum cedendarum*, vt scilicet à creditore actiones ei cedantur, qui
solidum soluit [z], vt aduersus fideiussores ad viriles portiones agere possit. Et hæc duo
remedia tendunt ad consequendum id, quod solutum est. Tertium est *ex epistola D.
Adriani* (de quo hactenus diximus) quod eo tendit, vt diuidatur obligatio ante fa-
ctam solutionem. † Est & quartum, *ex noua Iustiniani constitutione* [a], qua creditor 12
fideiussorem conuenire prohibetur, nisi prius excusso principali, qui si vel absens fue-
rit, vel non soluendo, conuenitur fideiussor. Vnde fit, vt alio nomine *beneficium ex-
cussionis* appelletur. Fideiussorem enim veluti in subsidium teneri æquum est, atque
eo animo se obligare videtur quilibet intercessor, vt non antea soluat, quàm si non
soluat debitor. † Verum & huic beneficio fideiussores renunciare posse dubium non 13
est, quoniam fauorem eorum duntaxat respicit. Veteri autem iure potestatem fuisse
creditori, reo relicto eligendi fideiussores, Antoninus Imp. [b] rescripsit: id Iustinianus
sua constitutione (vt dixi) correxit [c], prius debitorem siue reum principalem con-
ueniendum esse sanciens.

o l. 1. §. nunc tractemus, de tut. & rat. distr.
p l. si fideiuss. §. si necessaria, qui satisd. cog.
q l. si plures, §. vlt. de defens.
r vt hic. & l. fideiuss. ff. eod.
s l. si à Titio. d. l. inter eos, §. duo rei, hoc tit.
t l. si dubitetur §. ita demum, d. tit.
u Bart. d. §. ita demum.
x l. si Titius, hoc tit.
y l. 47. indebitam, de cond. indeb. l. Modestinus 76. de solut. l. 28. Papin. ff. mand.
z De quo agitur in l. 95. Stichum aut Pamphilum, §. si mandatu meo 10. ff. de solut. similiter. vid. l. cum is qui 36. ff. de fideiuss. l. 27. in fi. cum l. seq. ff. mandat.
a Nouell. de fideiuss. 4. §. 1.
b l. iure nostro C. de fideiuss.
c in Nouell. 4. de fideiuss.

§. Fideiussores.

1 *Fideiussor non potest durius obligari, quàm principalis debitor: minus potest: fallit, vt num. 2. 4.*
3 *Durior causa quæ dicatur.*
5. 7. 9 *Fideiussor in maiorem summam obligatus, quàm principalis, an ad aliquid teneatur.*
6 *In indiuiduis vtile per inutile vitiatur.*
8 *Restitutum Vlpiani responsum in l. Græcè, §. illud, hoc tit.*
10 *Quandoque plus in accessione potest esse, quàm in principali.*
11. 12 *Non potest plus esse in accessoria obligatione, quàm in principali.*

[a] Fideiussores ita obligari nō possunt, [b] vt plus debeant, quàm debet is, pro quo obligātur. Nam eorum obligatio, accessio est principalis obligationis: [c] nec plus in accessione potest esse, quàm in principali re. At ex diuerso, [d] vt minus debeant, obligari possunt. Itaq; si reus decem aureos promiserit, fideiussor in quinque rectè obligatur: contrà verò obligari non potest. Item si ille purè promiserit, fide-
iussor

iussor [e] sub conditione promittere potest : contrà verò non potest. Non solum autem in quantitate, sed etiam in tempore minus aut plus intelligitur. Plus est enim, statim aliquid dare: minus est, post tempus dare.

1 a *Fideiussores*] Hinc annotandum, † Fideiussorem in duriorem causam obligari non
posse, quam principalis debitor sit obligatus, in leuiorem autem [a] posse. Idque est,
quod aliis verbis efferri solet, [b] *Fideiussorem extensiuè obligari non posse, quamuis in-*
2 *tensiuè possit*. Et Vlpianus [c] ait, idem esse de vniuersis, qui pro aliis obligantur. † Sed
tamen fideiussores iudicio sistendi causa possunt vltrò pœnam promittere, quam
3 non promisit reus principalis, eóque nomine in duriorem causam obligari. † Dici-
tur autem *durior causa*, quando in plus sese obligat fideiussor vel re, vel loco, vel
4 causa, vel tempore: his enim quatuor modis plus [d] dicitur. † Potest etiam fideiussor
vltrò dato pignore conditionem suam aliquo modo facere duriorem : & in vniuer-
sum potest fideiussor arctiùs quidem obligari, sed non latiùs.
5 b *Vt plus debeant*] † Controuertunt [e] interpretes, an si fideiussor in maiorem sum-
mam sit obligatus, quàm principalis debitor, vt quia hic quinque, fideiussor decem
promiserit, fideiussoria obligatio omninò concidat, an potius in quinque sit valida?
Et maior pars Accursio subscribit, existimanti indistinctè totam euanescere : ea po-
6 tissimùm ratione, quoniam adhibendi fideiussoris formula est indiuidua. † & in in-
7 diuiduis vtile per inutile vitiari legibus passim comprobatur. † Ego verò in illam
communem sententiam ita demum inclino, si in fideiussoris obligatione præcisè a-
gatur, vt fideiussor in decem obligetur, principali debitore in quinque tantùm obli-
gato: tum enim quia fideiussor apertè in duriorem causam accipitur, eius obligatio
penitus corruet. Verùm vbi hoc non exprimitur, sed reo debente quinque, creditor
à fideiussore stipulatur decem, hac specie crediderim fideiussoris obligationem sal-
8 tem in quinque valere, neque vtile per inutile vitiari. † Atque ita [f] Vlpiani verba
exaudio, dum ait: *Fideiussorem non omnino obligari*: ergo aliqua ex parte: quippe qui
in pari summa, id est, in quinque tantùm censeatur obnoxius. Neque enim ibi legē-
dum est (*omnino non obligari*) sicut antiqua habet lectio: sed ita (*non omnino obligari*)
9 & sic eum locum ex archetypo [g] Haloander restituit † Huc accedit, quod & princi-
palis debitoris obligatio efficax est in decem, si stipulanti decem debitor viginti re-
spondeat: tum satis constet in viginti & decem [h] inesse. Ergo & fideiussoris obliga-
tio ad eandem normam æquitatis reduci debet, vtcunque [i] Doctores communiter
reclament. Vetus certè lectio in causa fuit, vt ipsi vel repugnante ratione ita in hac
quæstione torquerentur.
10 c *Nec plus in accessione*] † Neque tamen perpetuum hoc est, quoniam in accessorio
plus quandoque est, quam in principali re: veluti cùm alienam purpuram quis ve-
stimento suo intexit. Nam licet pretiosior sit purpura, vesti tamen tanquam acces-
sorium [k] cedit. Sic quandoque in emptione aliquid accessorij vice continetur, quod
pretiosius est re, quæ principaliter [l] emitur. Porrò si hoc Iustiniani dogma ad acces-
soriam obligationem restringamus [m], tunc verùm efficiemus axioma, videlicet:
11 † Non posse plus esse in accessoria obligatione, quàm in principali. Neque aduersa-
tur, quod [n] Paulus scribit, *plus quandoque esse in adiecto solutioni, quàm in principali
creditore, tempore, loco, & re*. Respondetur enim, non rectè inferri ex adiecto solutio-
ni ad fideiussorem, tanquam ex diuersis, & quæ nihil inter se commune habent. Nā
fideiussor, vt principalis debitor obligatur: ei verò, qui solutioni adiicitur, minimè
12 obligatio [o] quæritur, sed tantùm illi solui potest. † Frustra etiam citat [p] Accursius [q]
Iaboleni responsum, tanquam aduersans huic conclusioni : non enim probat plus
esse in accessoria obligatione, quàm in principali, tempore. Nam cùm fideiussor, an-
tequam principalis obligetur, interuenit, in pendente est eius obligatio, donec prin-
cipalis promittat, nec interim [r] tenetur: non igitur dici potest, plus esse in eius obli-
gatione, quàm in principali tempore.
d *Vt minus debeant*] Vel vt laxiorem habeant soluendi libertatem: vt si quæ rebus
coniunctim promisit fideiussor, disiunctim promittat. Si tamen esset etiam disiun-
ctiua rei principalis obligatio, non ita rectè fideiussor [s] acciperetur : quoniam tum
esset in eius arbitrio, aliud velle, quàm reus voluisset, atque ita videretur, ex alia o-
bligatione soluere, & obligatio fideiussoria non esset omninò accessio principalis:
quod tamen requiritur.

a hîc & l. Græcè 8. §. illud, & l. hi qui 34. h. tit.
b §. eo. § prox. seq. Ias. post gl. l. si pupil. de verb. obl.
c d. §. illud.
d §. plus autem §. de act.
e hîc & l. 1. §. pen. de verb. oblig. & d. §. illud, & l. in eo quod plus de reg. iur.
f in d. l.
g vide etiam Alci. li. 5. Parer. c. 17.
h d. l. 1. §. si stipulan. & dixi de hoc in §. præterea §. tit. prox. præced.
i ibid.
k §. si tamen alienam §. de rer. diuis.
l l. si emptione, in pr. de contr. empt.
m vt Accurs. hic facit in verbo, nec plus.
n in l. qui rer. §. mihi decem cū duob. seqq. de solut.
o glo. in d. §. mihi.
p hic verbo nec plus.
q in l. nō quemadm. de iudic.
r d. l. non quēadmodum.
s l. Stichum hoc tit.

t d.l. Græcè §. s. item accepto.
u l. fideiussor oblig. §. stipulatione in diē hoc tit.

e *Sub conditione*] *Vel etiam ex die*, inquit t Vlpianus. Quod si in diem reus promiserit, poterit fideiussor sub conditione accipi: sed in pendenti erit, an obligabitur: quia si ante diem veniat conditio, u nihil est fideiussio.

§. Si quid autem.

1 *Fideiussor quod pro principali soluit repetere potest mandati actione.*
2 *Quando id locum habeat.*
3 *Verbum (soluerit) quomodo in textu accipitur.*
4.5 *Fideiussor quandoque ante solutionem agere potest, vt liberetur: & qui sint illi casus.*
6 *Casus, vbi fideiussor etiam postquam soluit non agit.*

a Si quid autem fideiussor pro reo b soluerit, c eius recuperandi causa d habet cum eo mandati iudicium.

a l. ex mandato l. rogatus, l. qui fideiussor eod. tit. & l. indebitum de cond. indeb.
b l. si pro re. mandati.
c l. ex mandato §. fideiussori. mandati.
d l. si pro te præsente. eod tit.
e l. inter causas §. si is qui mādati.
f l. si verò non remunerandi, §. 1. mand.
g l. qui mutuā, §. 1. mandati l. fideiussor qui minori. de fideiuss.
h l. obsignatione, C. de solut l. acceptam, C. de vsur.
i l. Lucius mādati, l. si pro eo. C. eod.
k l. si debitor fideiussorem, de libe. leg.
l d. l. Lucius. & d. l. si pro ea.
m ibid.
n in d. l. si pro ea.
o d. l. si pro ea.
p D. l. hic & in d. l si pro ea.
q l. 22. si mandau. tibi vt pro me. l. fideiuss. quamuis, §1. ff. mand.

a *Si quid autem*] † Hinc discendum, fideiussorem repetere posse à reo, siue principali debitore, actione a mandati, quod pro eo soluit. Cùm enim præstat reus fideiussorem, videtur mandare vt pro eo soluat eam summam, pro qua intercessit. b † Quod ita locum habet, si aut expressè mandatum interuenit, aut pro præsente vel alioqui sciente, & patiente quis fideiusserit: nam si pro absente & ignorante venerit, negotiorum gestorum actio c competit. Sed si pro præsente & vetante quis fideiusserit, nec mandati, nec negotiorum gestorum datur d actio. 1 2

b *Soluerit*] † Hoc est, quoquo modo eum liberarit: Nec enim refert, an munus soluerit creditori, vel reum aliter e liberarit. † Vnde etsi quis donaturus fideiussori pro eo soluerit creditori: habet fideiussor mandati f actionem. Qua ratione etsi creditor in gratiam fideiussoris remiserit debitum, aget mandati fideiussor. Pari ratione, si fideiussor nondum quidem reuera soluerit, sed obtulerit, consignarit, & deposuerit in iudicio confestim mandati g aget: nam & id solutionis vice est, & liberationē h tribuit Sed & qui solum damnatus est, & à iudice iussus soluere, etiamsi nondum præstiterit, rectè tamen mandati i aget. Præterea si debitor fideiussorem suum testamēto iusserit ab hærede liberari, ex testamento aget fideiussor, k vt liberetur. Hoc enim vtilius est, quàm soluere & postea iudicio mandati repetere solutum. † Sunt & aliæ species, quibus agit fideiussor, priusquam soluerit. Quid enim si actum sit inter contrahentes, vt ante solutionem fideiussor agere possit? aut vt quoties volet, se liberatum iri l petat? quid si principalis cœpit bona sua m dilapidare, aut fideiussor diu (id quod iudex ex bono & æquo interpretabitur) in obligatione permanserit? & reus in solutione cessauerit? nam istis casibus non impeditur fideiussor vel ante solutionem agere, vt liberetur. Plures require apud Baldum & n Salicetum, qui quæ ad hunc locum pertinent, fusissimè tractarunt. † Ex diuerso tamen non pauci sunt casus, hic per Accursium numerati, in quibus fideiussor non agit aduersus reū, etiam postquam soluit. Quibus adde alium, quando iniustè condemnatus non o appellauit. Et generaliter quotiescunque est, quod illi imputari possit, p denegatur actio. 3 4 5 6

c *Eius recup. causa*] Simul & vsurarum & sumptuum: est enim bonæ fidei hæc mandati actio quam habet fideiussor.

d *Habet*]. Statim scilicet, si suo loco & tempore soluerit: ante diem enim vltrò soluens, nihil à reo recuperat, antequam dies q adueniat.

§. Græcè.

1 *Fideiussor quacunque lingua accipi potest.*
2 *Stipulatio quouis idiomate potest concipi.*
3 *Discussa l. decreta ff. de re iudic.*

a Græcè etiam fideiussor ita accipitur: b τῇ ἐμῇ πίστει κελεύω ἐγὼ, sed & si dixerit, c θέλω, siue d βούλομαι, sed & e φημὶ, pro eo erit, ac si dixerit f λέγω.

a l. Græcè de fideiuss.
b l. 1. §. vlt. de verb. oblig.

a *Græcè etiam*] † Non solùm ergo Latinis, sed & Græcis verbis fideiussorem accipi posse constat: id quod Vlpianus, ex cuius responso hic §. est descriptus a, etiam tradidit. Et quod de Græcis sermone hic dicitur, ad omnem linguam protrahitur. † Nā quemadmodum in stipulatione nihil refert, quocunque idiomate explicetur b, modò 1 2

modò se contrahentes intelligant, per se, vel interpretem: ita & fideiussor, qui per stipulationem tantùm [c] obligatur, non solùm Latina, sed & Græca, Germanica, Pœna, Assyria, Gallica, aut alia quauis lingua accipi potest. Neque aduersatur, quod alia le-
3 ge [d] habetur, *decreta Prætorum non valere, nisi Latinè dictata:* † quoniam ea lex loquitur in magistratibus, qui compellebantur Latinè pronunciare, propter linguam Latinam [e] asserendam. Tanta Romæ fuit vsurpatio linguæ Græcæ, per quam reddebantur Romani leues, mendaces, vt Senatus decreto decerneret, deinde Prætores non nisi Latinè edicere debere [f], nec orationem vllam in Senatum admitti, nisi Latinam. Ergo Iurisconsultus loquitur propter autoritatem Romani imperij asserendam, cuius decor erat, ampliari sermonem Latinum. Nos autem loquimur in priuatis conuentionibus, in quibus refert, quo idiomate quisque loquatur.

c l. blanditus. C. de fideiuss. l. §. §. satis acceptio, de verbor. oblig.
d l. decreta, de re iud.
e Zas. d. §. vlt.
f extat apud Suet. credo, in Tiber.

b Τῇ ἐμῇ πίστει] Hæc verba Haloander sic interpretatur: Mea fide iubeo ego.
c Θέλω] Volo, cupio.
d Βούλομαι] Cum destinatione quadam animi volo.
e Φημί] Affirmo.
f Λέγω] Dico.

§. In stipulationibus.

1 *Sine stipulatione fideiussio non consistit: fallit, vt num. 4.*
2.7 *Verbum fideiubendi infert stipulationem.*
3.9 *Verbum promittendi intelligitur de stipulatione.*
5 *Solennitas intrinseca præsumitur, non etiam extrinseca.*
6.8 *Intrinseca solennitas quæ dicatur.*
10 *Extrinseca solennitas quæ sit.*

[a] In stipulationibus fideiussorum sciendum est, hoc generaliter accipi: vt quodcunque scriptum sit, quasi actum, videatur etiam actum. Ideoque constat, vt si quis scripserit se fideiussisse, [b] videri omnia solenniter acta.

1 a *In stipulationibus*] † Stipulatio est de natura Fideiussionis, adeò quòd sine stipulatione fideiussio non consistat [a]: & per consequens stipulatio est extrinseca solen-
2 nitas fideiussionis. † Qui ergo præsumitur fideiussisse, præsumitur pro alio interuenisse mediante stipulatione. idque textus hic significat, & apertius [b] Vlpianus: *Sciendum est* (inquit) *generaliter, si quis scripserit se fideiussisse, videri omnia solenniter a-*
3 *cta.* † Sic & in aliis verborum obligationibus, si scriptum sit, aliquem promisisse, intelligi id de solenni stipulatione, suprà [c] docuit Iustinianus.
b *Videri omnia*] Hoc est, intelligi iustam stipulationem interuenisse, quæ scilicet
4 in fideiussione omnino requiritur: † exceptis tamen nonnullis casibus, in quibus potest absque stipulatione fideiussor obligari [d], quos Iason congessit. Quare autem regulariter per stipulationem tantùm obligetur fideiussor, docet alibi [e] Baldus.
5 † Porrò ex hoc contextu vulgò Doctores colligunt, *solennitatem intrinsecam præsu-*
6 *mi, non autem extrinsecam.* † Est autem *intrinseca solennitas* [f], quam verborum prolatorum natura necessariò comprehendit, aut saltem apta est comprehendere, & sine qua verificari non potest verbi significatus. Exemplum prioris. Inuenitur scriptum in instrumento, siue etiam in priuata scriptura, Sempronium stipulatum esse tali die, & tali loco: ipsa præsentia vtriusque est solennitas intrinseca, quæ ex medulla verborum colligitur, quia eam verba prolata necessariò inferunt, cùm stipulatio non pos-
7 sit fieri, nisi inter [g] præsentes. † Sic etiam verbo *Fideiubendi* necessitas iuris inest: quæ præsumit stipulationem intercessisse, cùm sine stipulatione fideiussionis si-
8 gnificatus verificari non possit. † Posterioris exemplum est, si scriptum sit, *(Promisit Titius Sempronio)* quòd promissionem præcesserit interrogatio, si est solennitas intrinseca: quia licet eam verba prolata necessariò non comprehendant, ex communiter tamen accidentibus, apta sunt continere: cùm vt plurimum promissionem præcedat interrogatio. Ergo cùm dicimus *partes promiserunt*, iam præsumi-
9 tur intrinseca solennitas: † quia verbum *(promisit)* frequentius est ad hoc ordinatum, vt contineat stipulationem: tametsi promittere etiam possimus nudis verbis.
10 † Porrò *extrinseca solennitas* est, quam verborum natura necessario non comprehendit, & sine qua verbi intellectus verificatur: qualis est, tutoris authoritas, & in-

a l. blanditus, C. de fideiuss.
b l. sciendum 30. de verb. obl.
c §. si scriptum de inutil. stip.
d l. §. §. satis acceptio. de verb. oblig.
e in d. l. blanditus.
f ita Dd. hic. & d. l. sciendum 30.
g §. item verborum, 7. tit. prox. præced.

dicis decretum in venditione rerum minoris:nam licet hæc non interueniant,appellatur tamen emptio & venditio.Quia quæ facti sunt,licet perperam fiant,nomen tamen suum [h] seruant. Et propterea si scriptum sit, venditas fuisse minoris res, non præsumimus tutoris autoritatem,& iudicis decretum (tanquam extrinsecus solennitates, sine quibus verificatur emptionis significatus) interuenisse: sed oportet id ab emptore [i] probari. Possent & alia exempla in medium proferri: sed hæc suis locis [k] adeò diffusè tractantur,vt omnia inculcare operæpretium non sit.

h Bald. l. 1. de test.tut, Alciat. l.Paulus respōdet 221. de ver. sign.
i l.quæcūque, s.vlt.de publ.in rem ac.
k Iuribus sup. passim allegatis, maximè in d. l. sciendum. & d. l. blanditus. & d. s.satis acceptio.

De literarum obligationibus. Tit. XXII.

OLim scriptura fiebat obligatio,[a] quæ nominibus fieri dicebatur,[b] quæ nomina hodie [c] nō sunt in vsu.[d] Planè si quis debere se scripserit, quod sibi [e] numeratum non est,[f] pecunia minimè numerata,[g] post multùm temporis exceptionem [h] opponere non potest: hoc enim sæpissimè constitutum est. sic fit,vt & hodie,dum quæri non potest, scriptura obligetur:& ex ea [i] nascatur condictio,[k] cessante scilicet verborum obligatione. Multum autem tempus in hac exceptione, antea quidem [l] ex principalibus constitutionibus [m] vsque ad quinquennium procedebat: sed ne creditores diutius possint suis pecuniis forsitan defraudari: [n] per constitutionem nostram tempus coarctatum est, vt vltra biennij metas [o] huiusmodi exceptio minimè extendatur.

Post] obligationem, quæ re, item quæ verbis contrahitur, rectè de tertia specie 1
quæ *literarum obligatio*,à causa potentiore dicitur,subnectit, cuius totam rationem breuiter explicat Vlpianus: [a] *Non figura* (inquiens) *literarum,sed oratione quam exprimunt literæ,obligamur, quatenus placuit non minus valere, quod scriptura, quàm quod vocibus lingua figuratis significaretur.*

a l.non figura 38. de action.& oblig.

a *Quæ nominibus*] † Vt rectè hoc accipias,sciendum est: Romæ moris fuisse,vt v- 2
nusquisque paterfam.tabulas domi haberet, in quibus quicquid per singulos dies aut acciperet aut expenderet,perscribebat,vt Cicero in orat.pro Cluent. demonstrat. De earum tabularum fide Censores quinto quoque anno ciues ad iusiurandum adigebant,sicut Dionysius Halicarnass.lib.4. testatur. Hinc fidem in iudiciis facere solebant. Vlpianus: [b] *Si verò,ait,nomina ita fecerit dominus, vt quasi debitorem se seruo faceret,cum reuera debitor non esset,non obligatur,&c.Et Pomponius.* [c] *Cum in annos,* inquit,*singulos quid legatum sit,neque adscriptum,quo loco detur, quocunque loco petetur,dari debet: sicuti si ex stipulatu, aut nomine facto petatur.* Extat etiam apud Scæuolam [d] nominis Faciendi mentio. † *Nomina* autem in tabulis dicebantur, 3
tituli

b l.4.ff.de pecul.
c l 1.ff.de ann. legat.
b in l. Thais, 41. in fin. ff. de fideic.libert.

tituli debitorum (vt ait Asconius) præsertim in iis debitis, in quibus hominum nomina scripta sunt, quibus pecuniæ commodatæ sunt. Plautus: [e] *Noui adepol nomen: nam mihi isthoc nomine dum scribo, expleui totas ceras quatuor.* Ergo nominibus obligatio contrahebatur, cùm expensum quid in tabulas referebatur. Referri autem solebat vel à [f] reis ipsis, vel ab argentariis; [g] vel ab amicis. [h] Illud quoq; nõ est igno-
4 randum: † Fœneratores veteres solitos fuisse pecunias suas apud argentarios depositas habere, & in eorum mensa fœnus exercere. Vnde cùm quis pecunia indigeret, cum fœneratore conueniebat, cautionémque illi faciebat, id est, syngrapham, qua confitebatur se illi ex mutuo debere. Deinde illi apud mensam secundum argentarij vel debitoris commoditatem iubebat ei numerari: huiusmodique syngraph a cũ argentarij rationibus, in quibus nomen illius debitoris erat adscriptum, [i] vocabantur nomina, [k] hoc est, cautiones fœneratoriæ: quod pluribus Alciatus [l] alibi explicat. Et hæ erant scripturæ, aduersus quas nihil obiici poterat. Cæterùm ex priuata syngrapha ius dicere prohibebat *lex Gabinia*, vt Cic. lib. 5. epist. ad Atticum [m] testatur.

b *Quæ nomina*] Quamuis autem prisca nominum solennis formula, (à describendis
5 debitorum nominibus dicta) non sit in vsu, appellatio tamen manet. † Vnde iam nunc *nomina* aliàs pro debitoribus, vel debitis ipsis: aliàs pro causa obligationis [n] accipiuntur. Inde etiam dicimus *pecunias esse in nominibus*, [o] quæ data sunt debitoribus: item *nomina facere, idonea nomina, nomina soluere, explicare, expedire, bonum nomen facere, nomina dare, legare.* Sic & Vlpianus, [p] *nomen* pro obligatione seu debito accepit.

c *Non sunt in vsu*] Sicut & rigor legis Gabiniæ in vsu esse desiit. Iustinianus enim permisit ex priuata syngrapha ius dicere, saltem post biennium, vt mox audiemus.

6 d *Planè si quis*] † Ex hoc loco discendum est, contrahi *literarum obligationem*, cùm
debitor spe futuræ numerationis dat chirographum creditori, in quo fatetur, se certam pecuniæ summam ab eo mutuò accepisse. Ex hac enim confessione literaria debitor obligatur, non quidem naturaliter, sed tamen ciuiliter, vtcunque pecunia
7 non sit numerata, vt reddat creditori mutuum † Obseruari autem debet, primùm
huic contractui tantùm locum esse in [q] mutuo: deinde requiri necessariò, vt literæ interueniant. Quia si debitor confitetur sine scriptura, non est obligatio [r] literarum: Postremò, hic non oriri naturalem obligationem, ob defectum consensus. Neque enim voluit debitor validam esse suam literariam confessionem, si eam realis numeratio non sequeretur. Deinde deest hic quoque naturalis æquitas, cùm pecunia non sit numerata. Oriri autem hic solam ciuilem, quia legislator, siue ius ciuile falsò subscribit huic conuentioni, siue confessioni literariæ: fallitur enim colligendo à plerisque accidentibus, pecuniam esse numeratam, cùm id testetur chirographum. Dat itaque ex sola ciuili actionem creditori aduersus debitorem, qui se ita literis obli-
8 gauit. † Ea tamen intra biennium eliditur per exceptionem non numeratæ pecuniæ,
quæ transfert onus probandi in creditorem, vt probet scilicet, pecuniam, cuius chirographum meminit, reuerà numeratam esse. Præsumit enim legislator contra chirographum pecuniam non esse numeratam, vtcunque chirographum hoc testetur: partim propter odium fœneratorum, qui plerunque exigunt syngraphas, priusquã numerent: partim propter facilitatem ipsorum debitorum, qui facile quamlibet cõfessionem exhibent, modò spes sit aliquando numeratum iri pecuniam. Cæterùm si biennium iam effluxerit, præsumit lex pro creditore postea agente, onúsque probandi in debitorem reiicit: propterea quòd non est verisimile, debitorem tam negligentem fuisse, vt intra biennium perpetuum non exigeret pecuniam, aut certè chirographum datum reposceret. Probare ergo tum debitorem oportet, pecuniam nu-
9 meratam non fuisse. † Idem quoque receptum est in sponso, confitente per chiro-
graphum, se dotem accepisse à suo socero: [s] nam & is intra biennium exceptionem non numeratæ dotis habet: quia eadem ibi subest facilitatis suspicio. Quid enim non scribit amoris œstro percitus sponsus, & agit, vt potiatur sponsa? In omnibus autem aliis contractibus cùm cesset hæc ratio facilitatis, scriptura siue chirographum aduersus scribentem habet vim veræ [t] probationis, soláque scriptura niti potest, qui agit.

e *Numeratum non est*] Siue id pars sit obligationis, siue sors tota. Nam etsi plus in chirographo complexus fuerim, quàm fuerit numeratum, eatenus salua mihi erit exceptio non numeratæ [u] pecuniæ.

e in Curculion.
f d. l. 4. & d. l. 1.
g l. 7. §. quoties depos.
h Exemplum extat apud Cic. pro Comœdo. & Epist. vlt li. 4. ad Atticum.
i d. l. 4. in prin.
k l. fin. Cod. de pac. conuen.
l l. qui pecuniã si cer. pen.
m epist. vlt. idẽ Cic. in Orat. pro L. Mure.
n l. penult. Cod. de conu. fisc. deb. l. 1. ad Maced.
o l. si quis vxo. de fur.
p in l. nominis. de ver. sig.
q l. aduersus. C. de non num. pecu.
r Sal. l. generaliter, C. d. tit.
s l. in contractib. in fi. C. de non nu. pecu. & Auth. quod locum Co. de do. cau. non nu.
t l. publica. §. 1. depos. l. generali. C. de non nu. pecu.
u l. 2. l. cùm vltra. C de non nu. pecu.

f *De pecunia minimè numerata*] Hanc exceptionem *non numeratæ pecuniæ*, Iusti- 10
nianus in Nouellis appellat *ἀναργυρίας*: ad cuius exemplum introducta quoque est
(vt suprà dixi) exceptio *non numeratæ dotis*, sponso competens, qui scripsit dotem se-
se accepisse, cùm nihilo magis acceperit.

g *Post multum tempus*] Olim quidem post quinquennium: at hodie post biennium,
vt mox subiicit.

x d.l.in contractib. ad prin.

h *Opponere non potest*] Excipiuntur tamen, qui propter aliquas causas singulari iure
adiuuantur: x cuiusmodi sunt minores, & Reipublicæ causa absentes.

y nempe ex d. l.in contractib.
z l.obligamur, s.lege.de act.& oblig.
a d.l.non figura, 38.de act. & oblig.
b class.4. act. 50.

i *Nascatur condictio*] † Ex lege scilicet. Nam quandocunque obligatio noua lege 11
introducta est, nec cauetur, quo genere actionis experiamur, agimus *condictione ex
lege*: ex illa scilicet in qua de obligatione disponitur. Ita & hoc casu in literarum o-
bligatione *condictionem ex lege* y dari aduersus Bartolum censent omnes.† Ego ve- 12
rò Bartolo magis subscribo, qui rectè dicit, hanc actionem appellandam esse *ex con-
tractu seu obligatione literarum*, non autem *ex lege*: quia vtrum ex lege aliquid de-
tur, an ex contractu proficiscatur, aliqua differentia z est. Cur autem non rectè dixe-
rimus istam actionem ex literis nasci; quia non minus obligamur literis, a quàm ver-
bis. Rectiùs ergo dicimus condictionem vel actionem *ex literis* quàm *ex lege*, quia
lex non introducit istam persecutionem immediatè, sed mediante negotio dati chi-
rographi.† Quare eam non inscitè actionem *chirographariam* Oldendorpius b nun- 13
cupat.

c l.cum vltra, C.de non num. pec. ibi Bart.& Ias.

k *Cessante sc. verb. oblig.*] Id est stipulatione: quæ si interueniat, ex stipulatu agitur,
habétque debitor in factum c exceptionem.

l *Ex principalibus constitutionibus*] Qui desiderat cognoscere tempora olim omni-
bus cautionibus præstituta, legat constitutionem Imperatorum Honorij, Theodo-
sij, & Constantij, quam reperiet lib.2.Cod.Theodosiani, tit. Si certum petat. chiro-
graph.

m *Vsque ad quinquennium*] † Olim enim post quinquennium in primis cessabat 14
hæc non numeratæ pecuniæ exceptio: intra illud tempus à debitore proposita sem-
per onus probandi (numeratam scilicet esse reuera pecuniam) reiiciebatur in cre-
ditorem.

d ead.l.in contractib.

n *Per constitutionem nostram*] Extat adhuc hæc Iustiniani constitutio lib.4.Cod.d In
qua etiam ait, hoc biennium esse continuum.

e d.l.in cōtractib.s.in omni.
f Nouell. de temp. non nu. dot. pe.
g Bart. l. si ex cautione. & l vlt. C. de non num.pecu.
h c.quemadm. c.veniens, de iure. c. cum te. eo tit.li.6. Bal. d.l.vlt.Ang.§.1. J.de excep. Cātiunc.hic licet. Fab. cōtrà sentiat.
i gl.l.1.de fals, cau.s.adiect.leg.
k l.cùm fidem, C.de non num. pec.
l gl.d.l.in contractib.

o *Huiusmodi exceptio*] Quæ scilicet probationis onus transferat in creditorem a- 15
gentem.† Potest autem hæc exceptio non solùm excipiendo opponi, nempe aduer-
sus agentem condictione *chirographaria*, verumetiam agendo, vt scilicet in vna a-
ctione proponatur, etiam creditore tacente: nam elaberetur alioqui tempus ei, qui
chirographum scripsit.† Verùm tria necessario requiruntur ad prosecutionem hu- 16
ius remedij, cùm in modum actionis exercetur. Primum, vt ex scripto proponatur
secundum formulam querelæ. Alterum, apud ordinarium creditoris iudicem. Ter-
tium, vocato, si eò loci præsens fuerit, creditore: e alioqui etiam absente eo. Idem est
de exceptione *non numeratæ* f *dotis*.† Adeò hæc *non numeratæ pecuniæ* exceptio effi- 17
cax est, vt intra biennium nihil actori prosit ostendere, debitorem confessum esse,
receptam à se pecuniam non spe futuræ numerationis, aut denique huic exceptio-
ni, cùm confiteretur renunciasse: quia adhuc potest obiici. Quinimò etsi iuramen-
tum syngraphæ inserat, hoc est, iuret se debitorem esse Sempronio ex causa mutui,
vel dotem accepisse: nihilo tamen minus hac exceptione vti g potest: quia tale iura-
mentum habet in se conditionem tacitam h, si pecunia numeretur, & creditor fidem
seruet. †Sunt tamen etiam casus, in quibus non competit ista exceptio etiam intra 18
biennium. Primus, si debitor confessus foret in testamento, i quia tunc præsumitur
vera confiteri ob mortis cogitationem. Secundus, cùm debitor iam cœpit soluere
partem debiti k, quia tunc præsumitur numeratio facta. Tertius, si debitor semel at-
que iterum esset confessus debitum l: propter geminationem enim & repetitam cō-
fessionem, coniicimus numerationem interuenisse. Quartus, quando procurator fi-
sci fatetur se recepisse solutiones tributorum & collectarum. Quintus, quando ma-
ritus post dotalia instrumenta confitetur se dotem recepisse. Sunt & alij plerique
casus, quos Io. de Plat. hic superaddit.

De

De Obligationibus ex consensu. Tit. XXIII.

[a] CONsensu fiunt obligationes in emptionibus, venditionibus, locationibus, conductionibus, societatibus, mandatis. [b] Ideo autem istis modis obligatio dicitur consensu contrahi: quia [c] neque scriptura [d], neque præsentia omnimodo opus est: at [e] nec dari quicquam necesse est, vt substantiam capiat obligatio: sed sufficit [f] eos qui negotia gerunt consentire. vnde inter absentes quoque talia negotia contrahuntur, veluti per epistolam, vel [g] per nuncium. Item [h] in his contractibus alter alteri obligatur in id, quod alterum alteri ex bono & æquo præstare oportet: cùm alioquin in verborum obligationibus alius stipuletur, alius [i] promittat.

Sequitur quarta species obligationum, quæ ex contractu sunt, nempe obligatio-
1 nes, quæ solo consensu fieri dicuntur. † In hoc autem differunt à præcedentib. con-
tractibus, quod his lex non subscribit, neque eos approbat, nisi vel res, vel verba, vel
literæ interueniant. In illis verò solus consensus sufficit, à quo etiam nomen acce-
2 perunt, vti generaliter ex consensu nasci dicantur. † Primum enim hæc est natura
obligationum, quæ re contrahuntur, quòd res interueniat [a], alioqui nihil operatur. a vt §. qui.mo. recent.oblig.
3 †Deinde de substantia stipulationis est, quòd partes sint præsentes, consensúmque
verbis [b] exprimant. Portò in literarum obligatione necessariò scriptura [c] requiritur. b §. de verb.o. blig.
4 †Denique & in contractibus nominatis, vtcunque consensu contrahantur, nihil ope- c § de lit.oblig.
ratur solus consensus, sed interuentum rei adesse oportet. Consensus ergo quãquam
est de substantia omnium cõtractuum: per se tamen solus sine alio adminiculo nus-
quam parit & obligationem & actionem, quam in emptione, locatione, societate,
mandato, in quib. solus consensus sufficit. Atque hæc est prima differentia, per quam
5 hi contractus ex consensu secernuntur à reliquis contractibus †Differunt & alia ra-
tione hi, à contractibus suprà nominatis: quod in superioribus principaliter obliga-
tur vnus tantùm, vt in mutuo, mutuatarius: in stipulatione, promissor. In his autem
vterque alteri obligatur: veluti in emptione tenetur emptor ad pretium, venditor ad
6 tradendam rem venditam: & sic de aliis. † Addit quoque Imp. tertiam differentiam.
Nam in stipulatione, atque aliis contractibus stricti iuris nihil venit, aut præstatur,
nisi de quo inter contrahentes nominatim actum est. In contractibus verò, qui cõ-
sensu eunt, cùm maximè sint bonæ fidei, officio iudicis ex æquo & bono multa præ-
stantur [d], de quibus expressè non est conuentum: vt sunt vsuræ, fructus, interesse, at- d l. consensu. in fi. de actio. & oblig.
que aliæ quædam accessiones: quòd suo loco [e] diffusius expendemus. e §. actionũ autem §. de ac.

a *Consensu*] Totus hic titulus ad verbum ex Iuliani responso [f] descriptus est. f l. 2. de act. & oblig.

b *Ideo autem*] Ostendit, in quibus differant hic nominati contractus à superioribus, de quibus hactenus disseruit.

c *Neque scriptura*] Sicut in literarum obligatione ea requiritur.

d *Neque præsentia*] Intellige contrahentium, sicut in stipulatione: nam vtrumque præsentem esse oportet.

e *Nec dari*] Vt in obligationibus, quæ re contrahuntur, fieri necesse est.

f *Eos qui negotia gerunt*] Id est, ipsos contrahentes: solus contrahentium consensus reciprocus sufficit, vt contractus valeat.

g *Per nuncium*] Vel etiam procuratorem: atque inde sequitur [g], surdum quoque & mutum hoc modo contrahere posse, licet per stipulationem [h] acquirere aut obli- g l. in quibuscunque 48. de act. & obl l. vbi non voce. 154. de reg. iu. h §. mutum §. de inut. stipul.

image
not
available

image
not
available

quæ ſine ſcriptura conſiſtunt, obtinere oportet: nam nihil à nobis in huiuſmodi emptionibus & venditionibus innouatum eſt. in iis autem, [g] quæ ſcriptura conficiuntur, non aliter perfectam eſſe venditionem & emptionem [h] conſtituimus, niſi & inſtrumenta emptionis fuerint conſcripta, vel manu propria contrahentium, vel ab alio quidem ſcripta, à contrahentibus autem ſubſcripta: & ſi per tabellionem fiunt, niſi & completiones acceperint, & fuerint partibus abſoluta. Donec enim aliquid deeſt ex his, & pœnitentiæ locus eſt, & poteſt emptor vel venditor ſine pœna recedere ab emptione & venditione. [i] Ita tamen impunè eis recedere concedimus, niſi iam arrharum nominè aliquid fuerit datum. hoc enim ſubſequuto, ſiue in ſcriptis, ſiue ſine ſcriptis, venditio celebrata eſt: [k] is qui recuſat adimplere contractum, ſiquidem eſt emptor, perdit quod dedit: ſi verò venditor, duplum reſtituere compellitur, licèt nihil ſuper arrhis expreſſum ſit.

a *Contrahitur*] Et quidem firma atq; efficax inde naſcitur obligatio, quæ non niſi vtriuſque partis conſenſu diſſolui [a] amplius poteſt. Vnde etiam eſt, quòd ſtatim poſtquam conuentum eſt de pretio, periculum rei venditæ ad emptorem [b] pertineat.
1 † Qua tamen in re, ne impingamus, ſic diſtinguere oportet. Nam ſi quidem id, quod venit, certum ſit, vt Stichus, & pretium, vt decem, amplius recedere non licet: & periculum ad emptorem ſpectat: modò per venditorem nō ſtet, [c] ſed per emptorem, quominus tradatur. In rebus tamen, quæ deguſtari ſolent, ad deguſtationem venditor ſuſcipit periculum, ita vt cuſtodiam præſtet, quaſi pleniſſimè tum væneant: niſi fortè aliter conuenerit. Si incertum væneat, vt vinum ad menſuram, vel piper ad pondus, dum admetiatur, aut appendatur, periculum erit venditoris, hoc eſt, cuſtodiam præſtabit: quia tunc certum eſſe [d] incipit. Quòd verò certum non fit, quoad tradatur, vt in genere venditum, venditoris periculo eſt, dum tradatur, impletúrque [e] venditio.

b *De pretio.*] Scilicet rei venditæ.

2 c *Conuenerit.*] Subaudi purè: † nam ſi ſub conditione res vænierit, ea deficiente nulla eſt emptio: ſin verò euenerit, cenſebitur ab initio purè contracta, & incipiet periculum eſſe [f] emptoris. Addit etiam illud Paulus: [g] *quòd ſi pendente conditione emptor vel venditor deceſſerit, ſi extiterit conditio, hæredes quoque teneri, quaſi iam contracta emptione in præteritum.* Planè ſi pendente conditione res perierit, extinguitur emptio. Sed ſi res extet, licet deterior facta, damnum erit emptoris.

d *Numeratum ſit.*] Neque etiam res vendita tradita: ea enim vbi tradita eſt, impleta dicitur [h] venditio. Sed prius nihilominus perfecta eſt venditio, periculum ad emptorem pertineat, ſicut paulò antè dixi.

3 e *At ne arrha*] † *Arrha* vel *arrhabo* eſt id, quod datur in ſignum vel teſtimonium emptionis & venditionis: [i] quare non eſt de ſubſtantia emptionis, ſed datur tantùm loco ſigni, vt ſcil. euidentius probari poſſit, conueniſſe de pretio. Olim autem *arrha* impleto contractu reddebatur, velut annulus, vel [k] alia res: † vnde & *arrhæ ſponſalitiæ* dictæ ſunt, item *Arrhæ proxeneticæ*, nempe dona quæ ſponſum & ſponſam inter ſe conciliant & iungunt, vt in tit. lib. 5. Cod. de ſponſalibus & arrhis & ſponſalitiis & proxeneticis. † Nunc numus datur in omnibus ferè contractibus, nec ſolet reſtitui.
4 † Imò *perſonam* quoque *ſub arrha eſſe* dicimus ad aliquid faciendum, vel ad præſtandas operas. † *Arrhabo* etiam pro obſide veteribus accipiebatur, vt ex M. Varronis verbis conſtat apud Gell. lib. 17. c. 2. Sic & apud Terent. in Heauton. Act. 3. ſcena. 3. *Reliquit filiam adoleſcentulam. Ea relicta huic arrhaboni eſt pro illo argento.*

f *Sed hoc quidem*] Emptio & venditio bifariam fit, [l] primò ſine ſcriptura, cum de

a l. neceſſariò, de peric. & com. rei vend.
b d. l. neceſſariò, §. ſi ita res.
c l. 1. & d. l. neceſſariò. & l. lectos. de peric. & com. rei vendi.
d l. hoc ita, eo. l. quod ſæpe, de cont. empt.
e l. in ratione, ad leg. falcid.
f d. l. neceſſario.
g ibidem,
h l. ſi quis alienam, de action. empt.
i l. quod ſæpe, in princ. de cōtrah. empt.
k l. ex empto. §. is qui vina. de act. empt. & l. cuique. §. antepen. ff. de inſtit. act.
l l. 1. de peric. rei vend. l. contractus. Cod. de fid. inſtrum.

pretio rei certæ conuenit:deinde scripturâ, cùm actum est, vt scripto contrahatur. De priore hactenus dictum est, quia illa statim perfecta dicitur, quoad obligationem, si de pretio conuentum sit. At quando expressim actum est inter emptorem & venditorem, vt non valeat contractus, nisi literæ per omnia sint absolutæ, tunc contractus dicitur perfectus, postquam scriptura redacta est in mundum: quod vulgus scribarum ingrossare vocat. & ante illam absolutionem scripturæ, vterque contrahentium pœnitere potest. Sin autem ab initio simpliciter contrahitur, & postea fit scriptura tantùm ad comprobationem contractus, valet etiam sine scriptura, quippe quòd ea extrinsecus adueniens primogeniam contractus qualitatem non [m] immutat.

m l. contrahitur de pignor. Fab. & Porc. hic. Dd. in d.l. contractus.

g *Quæ scriptura.*] Sic scilicet, vt scripturâ prorsus nitantur, nec aliter ratum esse velint contrahentes, quod agitur.

h *Constituimus.*] Hæc Iustiniani constitutio lib. 4. Cod. [n] adhuc extat, & ad omnes contractus pertinet, quos in scriptis fieri placuit.

n in d. l. contractus.

i *Ita tamen.*] † Quantum ad arrhas pertinet, nulla est differentia inter emptionem contractam in scriptis vel sine scriptis. Nam etsi in emptione sine scriptura adhibitæ sint arrhæ, licet vtrique patri pœnitere: quia ita videtur inter eos conuentum esse, vt arrha vel amitteretur, vel duplicaretur, si alter ex contrahentibus ab emptione discederet. Aliud est si arrha data fuerit in partem pretij: nam tunc neutri à cõtractu resilire permittitur. Cæterùm si nulla data fuerit arrha, venditor indistinctè cogitur rem venditam tradere emptori si eam habet: sin minus, præstando interesse liberatur. Emptor autem simpliciter pretium numerare cogitur, vtcunque paratus sit recedere. † Vides ergo, fortius esse contrahere sine arrhis, quàm cum arrhis, contra [o] Caij responsum. Hac tamen in re consuetudo locorum respicienda est: quæ semper variat in hoc emptionis contractu. 9 10

o in d. l. quod sæpe.

k *Is qui recusat.*] Si tamen alter paratus sit pactis stare, & præstare, quod suarum est partium. Nam si mutuo consensu ab emptione recederet, emptor quod arrharum nomine dedit, [p] reciperet.

p l. 2. C. quando lib. ab emp. disced.

§. Pretium.

1 *Pretium propriè quid sit: & de varia eius acceptione.*
2 *Emptionis substantiam ex tribus consistere.*
3 *Venditio conditionalis quatenus valeat.*
4 *Sufficit ab initio pretium cõstitui animo soluendi, etsi postea non soluatur.*
5.6.8 *Venditio an & quatenus constet, si pretium in alterius voluntatem confertur.*
7 *Si impersonaliter venditio fiat, quanti res æstimabitur, iure nulla est.*
9.10 *Actio empti: & eam tres alias actiones complecti.*
11 *De pacto retrouenditionis.*
12 *Actio venditi.*
13 *Argumentum à contractu emptionis ad locationem an, & quando valeat: & quomodo hi duo contractus inter se differant.*

Pretium [a] autem constitui oportet: [b] nam nulla emptio [c] sine pretio esse potest. [d] Sed & certum esse pretiũ debet: [e] alioqui si inter aliquos ita conuenerit, vt quanti [f] Titius rem æstimauerit, tãti sit empta: inter veteres satis abũdéq; dubitabatur, constarétne vẽditio, an non. Sed [g] nostra decisio ita hoc constituit, vt quotities sic composita sit vẽditio, [h] QVANTI ILLE ÆSTIMAVERIT, sub hac cõditione staret cõtractus: vt si quidem ille, [i] qui nominatus est, pretium definierit, tunc omnimodo secundum eius [k] æstimationem & pretium persoluatur, & res tradatur, [l] & venditio ad effectum perducatur: emptore quidem [m] ex empto actione, vẽditore ex vẽdito agente. Sin autem ille qui no-

minatus.

minatus est, vel noluerit, vel non potuerit pretium definire: tunc pro nihilo esse venditionem, quasi nullo pretio statuto. [n] Quod ius cùm in venditionibus nobis placuerit: non est absurdum, & in locationibus & conductionibus tradere.

1 a *Pretium*] *Pretium* propriè est, quod pro re empta datur, & definitur, [a] τίμημα ἐπὶ
τοῖς ἰδίοις καταβαλλόμενον. Sed tamen & pretium conductionis, [b] & pretium pro mer-
cede [c] positum inuenitur: quandoque etiam pro præmio [d] accipitur.
2 b *Nam nulla*] Tria sunt, ex quibus emptionis substantia consistit, sine quibus non
magis esse potest, quàm homo sine anima vel [e] corpore: nempe pretium certum in
numerata [f] pecunia, res quæ væneat, & consensus in idem corpus, vel rem eandem,
& in eandem rei materiam substantiámve. Nam si aurum dicatur, quod æs est, vel
masculus, quę fœmina, vel denique vinum, quod embamma est, in materiam eandē
3 substantiámve non consentimus [g]. † Quapropter venditio conditionalis, cuius pre-
tium ex conditione in futurum collata pendet, contracta non est, dum pretium cer-
tum [h] sit: & permutatio specialiter dicta emptio non est [i], quod pretium nō habeat.
Si enim ad pręsens vel præteritum conditio respiciat, perfecta erit emptio: vt, Quan-
ti tu emisti, quantum pretium in arca est [k], tanti emo.
c *Sine pretio*] Neque tamen ipsa pretij numeratio, sed conuentio perficit sine scri-
4 ptis habitam emptionem. † Sufficit autem pretium esse constitutum animo soluendi
& recipiendi à venditore, etiamsi postea non soluatur, sed donetur vel remittatur:
secus si ab initio animus erat remittere pretium, quod constituitur: quia tum non
esset [l] venditio.
d *Sed & certum*] Nec modò certum, sed etiam in numerata pecunia: vt infrà [m] mox
Imp. subiiciet.
5 e *Alioqui*] † Ratione certitudinis pretij, quæstionem apud veteres valde ambiguā
subnectit, an scilicet rei venditæ æstimatio, & sic pretium in alicuius tertij arbitrium
conferri queat? quam tamen pulchrè definit. Cæterùm quid iuris obtineat, æstima-
tione rei venditæ in alterutrius contrahentium voluntatem collata, infrà [n] suo lo-
co audiemus.
f *Titius*] Veluti tertius aliquis.
g *Nostra*] Quæ lib. 4. Cod. ad Iulianum præfectum prætorio scripta extat.
h *Quanti ille*] De quo scilicet inter contrahentes conuentum est, vt æstimaret.
6 i *Qui nominatus est*] † Notanter hîc de nominatim electo arbitratore loquitur, qui
7 pretium constituat: † nam si impersonaliter dixerit venditor: *Vende prædium, quanti
æstimabitur*. verius est, conuentionem non subsistere. Idem enim & in locatione [p]
8 responsum est. † Quanquam alterius arbitratui possit committi definitio quarun-
dam accessionum [q]: sine quibus scilicet rectè etiam constabit contractus.
k *Aestimationem*] Si modò non fuerit nimis iniqua: alioqui ad arbitrium boni viri [r]
redigetur.
l *Et venditio*] Perinde ac si ipsimet contrahentes pretium istud ita definiuissent, id-
que siue in scriptis siue absque scriptura contracta sit [s] venditio.
m *Ex empto actione*] Hinc discimus, duas actiones ex hoc contractu nasci, *ex empto
9 & ex vendito*. † Actio *ex empto* competit emptori aduersus venditorem, vt tradat rē
venditam corporalem cum fructibus & accessoriis: vel vt quasi tradat rem incorpo-
10 ralem emptam, hoc est, vt cedatur iuri, & præstetur patientia ad vsum liberum. † Et
hæc complectitur tres alias actiones: primùm actionem *de euictione*, qua experitur
aduersus venditorem, si non fuit dominus rei venditæ, & res euincatur. Deinde a-
ctionem redhibitoriam, qua emptor agit intra sex menses ad rescindendum contra-
ctum, si vendita sit res, habens vitium latens. Denique actionem *præscriptis verbis*,
si venditor pacta adiecta emptioni non seruauerit, nec placitis paruerit: tum enim
habet emptor aduersus venditorem actionem præscriptis verbis ad impletionem
11 pactorum. † Inter cætera autem pacta vulgatissimum est, quòd retrouendendi dici-
tur: veluti cū venditori ab emptore ex conuentione conceditur, quòd si ipse, vel hæ-
res eius voluerit quandocunque, aut intra certum tempus restituere, pretium, vt tū
12 rem suam, quam vendidit, quasi redemptam [t] accipiat. † Secundò ex hoc contractu
emptionis nascitur actio *ex vendito*, & hæc cōpetit vēditori ad ea consequenda, quę

a l. 1. ff. de rer. permut.
b l. 28. §. 1. ff. loca.
c l. 10. in fin. de acq. poss. l. vlt. de leg. Rhodi. & l. 5. §. locaui. & l. 58. ff. loca.
d Vt in l. 2. §. & generaliter, ff. vi bo. rap. & l. 5. §. vlt. de iniur.
e l. in venditione, de cōt. emp. l. pacta, eod.
f hic & seq. §.
g l. 1. l. nec. d. l. in venditione. & l. seq. de cōt. empt.
h l. vlt. C. de cont. empt.
i l. 1. de rer. permut. & d. l. 1. de contr. empt.
k l. hæc venditio 7. de contr. empt.
l l. cùm in venditio. de cont.
m §. seq.
n §. pen. h. tit.
o l. fi. C. de cōt. emp.
p l. si merces. 25. in pr. loca.
q l. hæc vēditio 7. de contrah. empt. l. si in lege. locat. Ias. hic ad Por.
r l. societatem 76. §. arbitrorū pro so. & vide Porc. hic istud bene declarantem.
s vt d. l. vlt. C. de cont. empt.
t l. 2. C. de pact. int. emp. & vēd. Did. Couar. lib. 3. var. resol. 9. num. 8.

ipsi ab emptore præstari oportet: in qua veniunt non modo pretium, quanti res vendita est, sed & vsuræ post diem traditionis. Nam cùm re emptor fruatur, æquissimum est, eum vsuras pretij [u] soluere.

[u] l. Iulianus §. ex vendito, de act. empt.

n *Quod ius*] Non modò pretij certi, sed & eius committendi alterius definitioni & arbitrio: id quod ante Iustinianum etiam Caius [x] tradidit. † Vnde plerique [y] colligũt 11
de contractu emptionis ad locationem bene argui, quod tamen perpetuum nõ est. Quanquam enim in prędictis conueniunt hi duo contractus: in pluribus tamen eosdem differre constat. Primùm enim in emptione periculum emptoris est etiam ante traditionem [z]: puta si vinum venditum effundatur post degustationem: in locatione secus [a] est. Deinde venditor si habet rem, & potest tradere, tenetur omnibus modis, nec liberatur offerens æstimationem, aut etiam duplum pretij [b]: quod si non habeat tradendi copiam, tenebitur tamen præstare id quod emptoris interest. At locator aliquando excusatur, puta si superuenit ei necessitas retinendi rem [c] locatam. Postremò differunt, quia venditio est titulus habilis ad translationem [d] dominij: secus, in locatione [e].

[x] l. si merces. 25. locati.
[y] Porc. hic.
[z] l. 1 de peri. & cõmo. rei ven. §. cùm autem, 7. eod.
[a] l. ex condu. §. 1. & 2. locati.
[b] vide Bar in l. 1. in princ. de act. empt.
[c] l. C. locati.
[d] l. ex empto locati.
[e] l. non solet, C. locat.

§. Item pretium.

1 *In emptione debet pretium esse certum, & in pecunia numerata consistere.*
2 *Explicatur l. vlt. ff. de cõd. cau. da. &c.*
3 *Præter id, pretium etiã iustũ esse debet.*
4 *Venditor vltra dimidium iusti pretij deceptus, quod beneficium habeat.*
5 *An etiã emptori sic decepto subueniatur.*
6 *Iustum pretium quomodo probandum eo casu.*
7 *Aestimatio minoris pretij in emptore & venditore.*
8 *Sufficit pretium ab initio emptionis in numerata pecunia consistere, licet postea soluatur aliud.*
9 *Emptio & venditio an idem sint cum permutatione, & num. 12. 13.*
10 *Homeri autoritas.*
11 *Permutatio fuit ante emptionem.*

Item pretium [a] in numerata pecunia [b] cõsistere debet. Nã in cæteris rebus an pretium esse posset, [c] valde quærebatur: veluti an homo, aut fundus, aut toga alterius rei pretiũ esse posset. Et [d] Sabinus & Cassius etiã in alia re putabãt pretiũ posse cõsistere. vnde illud est, quod vulgò dicebatur: permutatione rerũ emptionẽ & vẽditionẽ cõtrahi, eámque speciẽ emptionis & venditionis [e] vetustissimã esse: argumentóque vtebantur Græco poëta Homero, qui aliquam partem exercitus Achiuorum vinum sibi comparasse ait, permutatis quibusdam rebus, his verbis:

Νῆες δ' ἐκ Λήμνοιο παρέστασαν, οἶνον ἄγουσαι.
Ἔνθεν ἄρ' οἰνίζοντο καρηκομόωντες ἀχαιοὶ,
Ἄλλοι μὲν χαλκῷ, ἄλλοι δ' αἴθωνι σιδήρῳ.
Ἄλλοι δὲ ῥινοῖς, ἄλλοι δ' αὐτοῖσι βόεσσιν,
Ἄλλοι δ' ἀνδραπόδεσσι.———

Diuersæ [f] scholæ autores contrà sentiebant: aliúdq; esse existimabant permutationẽ rerũ, aliud emptionẽ & venditionem: alioqui nõ posse rẽ expediri permutatis rebus, quæ videatur res vænisse, & quæ pretij nomine data esse: nã vtrãq; videri & vænisse, & pretij nomine datã esse, rationẽ nõ pati. Sed Proculi sentẽtia, dicentis permutationẽ propriam esse speciẽ cõtractus à venditione separatã, meritò præualuit: cùm & ipse [g] aliis Homericis versib. adiuuabatur, & [h] validioribus rationibus argumentabatur:

quod

quod & [i] anteriores diui Principes admiserunt, & [k] in nostris digestis latius significatur.

Quod suprà Imp. de pretio dixit, hic aliquanto latius exponit, interim quæstionem eam examinans, an alia in re, quàm in numis, pretium consistere possit.

a *In numerata pecunia.* † Annotandum hinc est in emptionis contractu non sufficere pretium esse certum, sed oportere etiam illud constitui in numerata pecunia, [a] eaque proba & legitima: [b] alioqui non erit emptio, sed potius contractus quidam in-
2 nominatus, si ea detur vt species certúmue corpus, vt plerumque [c] fit. † Atque ita exaudiendum est Celsi [d] responsum, *negantis emptionem esse si tibi dedi pecuniam, vt mihi Stichum dares.* Ibi enim intelligi debet data pecunia non vt numerata, sed vt species. Et cùm alio loco dicitur, [e] *esse emptionem, si do pecuniam, vt tu des rem:* intel-
3 ligendum est de pecunia numerata. † Porrò præter id, quod in emptionis contractu pretium debet certum esse, & in pecunia numerata consistere, requiritur etiam, vt sit iustum, saltem vt ad minus respondeat ad dimidiam iustæ æstimationis: aliàs hu-
4 iusmodi circumuentio iure [f] vendicatur. † Venditor enim vltra dimidium iusti pretij deceptus, hoc est, si nec dimidiam partem veri pretij acceperit, petere potest, vt restituatur res empta, vel suppleatur iustum pretium, sicque Impp. Diocletianus & Maximianus [g] rescripserunt. Et quamuis solum de venditore circumuento loquan-
5 tur: † idem tamen & in emptore intelligitur. Nam & is vltra iustum pretium plus duplo deceptus, rectè petet, vt vel restituatur id, quod vltra verum pretium dedit, vel vt totus contractus rescindatur. [h] Petitur autem vtrumque alternatim sed in ar-
6 bitrio rei conuenti est, alterum eligere. † Sed quomodo probabitur *iustum pretium,* ad quod exigatur quantitas iniusti pretij? Et primùm quidem æstimanda est qualitas rei ex communi hominum opinione, [i] non verò ex priuato affectu. Deinde consuetudo loci, in quo contrahitur, respicienda est. Tertio tempus venditionis adhi-
7 bendum est in æstimatione. [k] † Quænam igitur erit æstimatio in emptore, & quæ in venditore minoris pretij, vt censeantur decepti? Respondeo: si venditor non accepit dimidiam partem veri pretij, dicetur deceptus: vt res si valeat ducentis, quam vendidit quinque & nonagintà. In emptore verò alia ratio est. Nam is non potest decipi vltra dimidiam iusti pretij, præterquam si plus duplo emat: puta si rem centum aureorum iusti valoris emat ducentis, & aliquantò pluris. Siquidem æstimatio deceptionis in emptore non aliter potest æquare æstimationem in venditore, nisi sic in eas rationem, vt disertè Oldendorpius [l] considerauit: tametsi Accursius [m] (quem alij sequuntur) suo more ponat exemplum, vt si quis emat rem sedecim, quæ decem valeat. Sed ad textum reuertamur.

8 b *Consistere debet.*] † Satis autem est, si in numerata pecunia pretium consistat ipsius conuentionis tempore: postea enim ex interuallo poterit loco pecuniæ conuente etiam alia res dari [n] pro pretio.

c *Valde querebatur.*] Hanc totam quæstionem & veterum disceptationem pluribus verbis Paulus [o] tractat, ex cuius responso hic locus desumptus videtur.

9 d *Sabinus & Cassius.*] Hi duo Iureconsulti putabant, emptionem & venditionem cum permutatione idem esse, atque id confirmabant autoritate Homeri lib. 7. Ilia. [p] vbi versus hic inserti habentur: quos ita vertendos duxi:

Hinc sibi criniti redimebant vina Pelasgi;
Hi certè ære dato, ferro hi splendente, bouinis
Tergoribusque alij atque ipsis plerique iuuencis. *Mancipiis ali.*

10 † Atque hinc discis, magnam apud veteres fuisse Homeri autoritatem, non modò in scholis, sed & in foro & controuersiis ciuilibus: adeò vt Solon dicatur aliquando in iudicio vno versu Homerico euicisse, Salaminem insulam fuisse Atheniensium.

11 e *Vetustissimam esse*] † Nam & suprà [q] diximus, eam dudum in vsu fuisse, antequam emptio cœperit.

12 f *Diuersæ scholæ.*] † Nempe Proculus, & qui eum antecessit Nerua, quique eum secutus est Pegasus, qui omnes emptionem putabant diuersum esse contractum à permutatione; neque obstare prædictos Homeri versus, quoniam hi non ad venditionem, sed magis ad permutationem rerum referendi videantur.

g *Aliis Homericis versibus.*] Permutationis illius commeminit etiam Iustinianus Imp. in proœmio digest. quo loco versus Homeri refert, qui hîc deficiunt; & lib. 6. Iliados [r] extant: sunt autem illi:

a vt hic.
b l. eleganter. §. qui reprobos de pig. act.
c l. si certos numos. de verb. oblig. l. sed etsi certum. de leg. I.
d l. vlt. de cond. cau. da. cau. non sec.
e l. naturalis. §. etsi quidem. de præs. ver.
f l. 2. C. de resc. vend.
g d. l. 2.
h d. l. 2. & l. si voluntate. C. de resc. vend. c. cum dilect. de empt. & vend.
i l. precia rerum. ad leg. Falcid.
k sic Old. Clas. 4. act. 1. alleg. l. si ser. in prin. de cond. fur. l. si vendidero. §. 1. l. si quis. vxo. §. fi. de fur. l. 1. §. si hæres. ad Trebel. cum sim.
l Clas. 4. act. 1.
m d. l. 2. & c. cum causa. de empt. & vend. Bart. l. 1. C. de sent. quæ pro eo quod inter.
n l. precij causa. C. de rescin. vend.
o l. 1. de contrah. empt.
p circa finem.
q ad rub. huius tit.
r iuxta Alciat. lib. 2. Prætermiss.

Ενθ' αὖτε γλαύκῳ κρονίδης φρένας ἐξέλετο Ζεύς,
Ος πρὸς τυδεΐδην Διομήδεα τεύχε' ἄμειβε
Χρύσεα χαλκείων, ἑκατόμβοι' ἐννεαβοίων.

Hos Latinè sic reddideris:

Iuppiter hinc Glauco mentem de pectore ademit,
Aurea Tydidæ, quòd demens arma dedisset,
Pro factis ex ære boues, centúmque nouenis.

h *Validioribus rationibus.*] † His videlicet, quia in permutatione discerni non potest, vter emtor sit, vter venditor: item non potest inueniri, quid eorum merx, quid pretium sit: neque etiam ratio patitur, vt vna eadémque res væneat, & sit quoq; pretium emptionis [f]. In emtione omnia contrà: isthic enim alius emtor, alius venditor, aliud merx, aliud precium est. Sunt & aliæ inter vtrumque contractum differentiæ. Nam in emtione ex solo consensu nascitur obligatio: sed permutatio non contrahitur, nisi [t] re ab altero data. Item in emtione venditor tenetur ad possessionem præstandam: at in permutatione rei dominium transfertur. In emtione denique venditor vna tenetur actione, nimirum eius, quod interest: in permutatione qui rem accepit, duabus actionibus: vt condictione, aut præscriptis verbis in factum, qua quis quid ex bona fide dari fieri oportebit, postulabitur. 15

i *Anteriores*] † Nempe Diocletianus & Maximianus, qui rescripserunt [u], pridem placuisse, emtionem rebus fieri non posse. 14

k *In nostris Digestis*] Sub tit. [x] *De contrahenda emtione.*

f l.1. de rerum permut.
t l.3. ex placito, C. de rerum permut. vide etiam l.1.§.Item emptio. 2. ff. eo. vid. Cuiac. lib. 11. obs. 17.
u l.7. emptionem. & de rer. permut.
x l.1. de contr. empt.

§. Cùm autem.

1 *Perfecta emtione, rei emtæ periculum statim ad emptorem pertinet.*
2 *Quibus casibus hæc regula non procedat. & num. 3. 4. 5. 6*
7 *Si res, quæ consistunt in pondere, numero, mensura, post contractam emtionem pereant, cuius id fiat periculo.*
8 *Quid item si in rebus ex conuentione degustandis.*
9 *Emtio in scriptis quando perfecta dicatur.*
10 *Fructus post venditionem nati ad emtorem pertinent.*
11 *Post contractam emtionem omne commodum vel incommodum ad emtorem spectat.*
12 *Eum sequitur commodum, quem & incommodum: & contrà.*
13 *Si res emta furto pereat, cuius sit periculum.*
14 *Culpam à custodia differre.*

[a] Cùm autem emtio & venditio [b] contracta sit, (quod effici diximus, simulatque de precio conuenerit) cùm [c] sine scriptura res agitur: periculum rei venditæ statim ad emtorem pertinet, tametsi adhuc ea res emtori [d] tradita non sit. Itaq; si homo mortuus sit, vel aliqua parte corporis læsus fuerit, aut ædes totæ vel aliqua ex parte [e] incendio consumtæ fuerint, aut fundus vi fluminis totus, vel aliqua ex parte ablatus sit, siue etiam inundatione aquæ, aut arboribus turbine deiectis longè minor aut deterior esse cœperit: emtoris damnum est, cui necesse est, licet rem non fuerit nactus, pretium soluere: Quicquid enim sine dolo & culpa venditoris accidit, in eo venditor securus est. Sed & si post emtionem fundo aliquid [f] per alluuionem accesserit, ad emtoris commodum pertinet. [g] Nam & commodum eius esse debet, cuius periculum est. Quòd si fugerit homo, qui væniit, [h] aut subreptus fuerit, ita vt neque dolus neque culpa venditoris interuenerit: animaduer-

m aduertendum erit, an custodiam eius vsque ad traditionem venditor susceperit. Sanè si susceperit, ad ipsius periculum is casus pertinet:[i] si non susceperit, securus est. Idem & in cæteris animalibus, cæterísque rebus intelligimus.[k] Vtique tamen vendicationem rei & condictionem[l] exhibere debebit emtori: qui sanè, qui nondum rem emtori tradidit, adhuc ipse dominus est. Idem etiam est de furti, &[m] de damni iniuriæ actione.

a *Cùm autem*] Agitur hoc §. si post perfectam venditionem res emta pereat, cuius sit periculum, emtoris an venditoris? quod argumentum[a] suprà quoque perstrin-
1 ximus. † Et pro regula seruandum est, statim atque contracta est emtio per conuentionem precij rei emtæ, licet nondum traditæ, periculum ad emtorem pertinere, ita vt is precium integrum venditori soluere actione ex vendito compellatur. Quicquid enim post emtionem contractam sine dolo & culpa venditoris accidit, in eo
2 venditor securus[b] est. Hæc tamen regula non est perpetua. † Primùm enim excipitur emtio ex scripto contracta: quia tunc periculum non prius spectat ad emtorem, quàm si scriptura absoluta fuerit, & in mundum redacta, vt alibi[c] dictum est.
3 † Deinde si sub conditione contracta sit emtio, & pendente ea res intereat, non erit
4 emtoris periculum[d]: nam nec prius est emptio[e]. † Tertiò ex pacto speciali potest omne periculum, etiam casus fortuiti, ad venditorem pertinere, qui non nisi ad cu-
5 stodiam tenetur, qualem bonus vir & paterfamiliâs suis rebus adhibere[f] solet. † Quartò, cùm non in speciem, sed generaliter aliquid venditur, veluti bos, equus: si ante traditionem pereat, venditoris, non emtoris damnum erit: quippe cùm genus perire[g]
6 nequeat. † Quintò, si sub alternatione facta fuerit venditio, vt, *Stichus aut Pamphilus esto tibi emtus: domus hæc vel illa, equus vel mulus*: tunc prioris rei periculum venditorem, posterioris emtorem[h] respiciet. Sextò, si res vendita publicata sit ob delictum venditoris, periculum est[i] delinquentis. Septimò, dolus vel culpa à venditore commissa, in ipsum transfert[k] periculum. Octauò, si venditor moram fecit in tradenda re emtã, ipsius erit periculum: & si vterque in mora fuerit, emtor in accipien-
7 do, venditor in tradendo, tunc posterior[l] nocet. † Nonò, in his rebus quæ mensurantur, appenduntur, numerantur, sic distingui solet. Si in vniuersum, quantæcunq; fuerint, vno pretio venierint, perfecta est venditio: ideóque periculum statim ad emtorem spectat, iuxta prædictam regulam. Sin autem in pondera, aut mensuras, vel pro numero corporum statuatur precium, tunc non antea perfecta censetur emptio, quàm appensæ, admensæ, adnumeratæ sint: & propterea omne periculum interim,
8 siue in totum pereant, siue deteriores fiant[m], venditorem respicit. † Sed quid iuris in rebus ex conuentione degustandis obseruetur, pulcrè[n] Vlpianus tradidit hisce verbis: *Aut agitur* (inquiens) *conuenit, quoad periculum vini sustineat, & eatenus sustinebit: aut non conuenit, & vsque ad degustationem sustinebit. Sed si non sunt degustata signata tamen ab emtore vasa vel dolia, consequenter dicemus, adhuc periculum esse venditoris, nisi aliud conuenit.*

b *Contracta sit*] Purè scilicet: secus si sub conditione, vt paulò antè dictum est.

9 c *Sine scriptura*] † Nam si in scriptis sit venditio, priusquam recitata sit scriptura contrahentibus, vtriusque consensu probata, perfecta non est, vt meritò periculum ad emtorem non respiciat.

d *Tradita non sit*] Dummodo nulla venditoris morâ id[p] acciderit.

e *Incendio*] Quod scilicet sine culpa venditoris contigit. Quamuis enim plerunq; incendia culpa inhabitantium[q] fiant, potest tamen & sine culpa[r] accidere. Itaque etsi ædes inhabitarit venditor, si probarit se culpa carere[s], non tenebitur.

f *Per alluuionem accesserit*] Idem iuris obtinet, etsi quid ex fundo prouenerit.
10 † Nam fructus post venditionem nati ad emtorem pertinent: adeò vt si moram in tradenda re vendita commiserit venditor, non eos tantùm quos percepit, sed etiam
11 eos qui percipi poterant, præstare[t] teneatur. † Quinimò generaliter rescriptum est ab Imp. Alexandro[u]; *post perfectam venditionem omne commodum vel incommodum quod rei venditæ contingit, ad emtorem spectare.*

a in princ. huius tit.
b l. necessariò 8. de peric. & com. rei vend.
c 3. eo. in pr. & l. contractus, C. de fid. instr.
d d. l. necessariò, s. si pendente. & l. 5. cũ speciem, C. illo ti.
e l. 8. nec emptio, de contr. empt. l. 213. cedere diem, de verb. sign.
f hic & l. 10. si in venditione, in pr. de peri. & com. rei vend.
g l in rat one, s. verum est, ad l. Fal. 12. lectos. l. quod si neque 14. de peric. & com. rei vend.
h l. 34 si in emption. s. si emptio. 6. de contrah. empt.
i l. 33. si fundus loca.
k l. 2. hoc ita verum, s. custodia n autem, de peric. & comm. rei vend.
l l. 17. illud. d. tit.
m l. quod sæpe 35. s. si res vẽd. de cont. empt.
n l. 1. in pr. & s.
r l. 16. si vina, in prin. de peric. & com. rei vend.
o 3. eo. in pr.
p l. 4 cùm inter. l. vlt. C. de peric. & com. rei vend.
q l. 3. s 1. de of. præf. vig.
r l. si modò, de leg. 1.
s l. si vendita, de per. & com. rei vend.
t l. si sterilis, s. cùm per venditorẽ, de act. em. l. si ea res, eo. ti.
u l. 1. C. de pet. & com. rei vẽd.

g *Nam & commodum*] † Pro regula enim traditur, secundum naturam esse, commoda cuiusque rei eum sequi, quem sequuntur incommoda: ᶻ & contrà, eum qui fert incommodum, debere sentire & commodum. 12

x l.10.secundũ naturã. de reg. iur. l. is qui in potestate. §. vlt. de leg. præst. cum si.

h *Aut subreptus fuerit.*] Quod Imp. hoc loci refert, iam antea Caius ʸ quoque desiniuit verbis:† *Si res vendita per furtum perierit, prius animaduertendum erit, quid inter eos de custodia rei conuenerat: si nihil adpareat conuenisse, talis custodia desideranda est à venditore, qualem bonus paterfam. suis rebus adhiberet, quam si præstiterit, & tamen rem perdiderit, securus esse debet, tantùm vt vendicationem rei & condictionem exhibeat emptori.* 13

y l. quod sæpe §. §. si. res de contrah. empt.

i *Si non susceperit.*] Venditor qui non suscepit in se custodiam rei venditæ, tamen præstare debet dolum, latam & leuem culpam. † Illud obseruandum est, culpam à custodia differre, quòd custodia sit specialiter in seruanda re, ne vel intercipiatur vel fugiat ᶻ: culpa latius pateat tam in faciendo quàm in negligendo. Sic mora in tradendo à culpa circa interitum rei alibi distinguitur: licet mora etiam culpa ᵃ sit. 14

z l. si cum de pig. act. & hic.
a l. si seruum. de verb. obl.

k *Vtique tamen*] Quoniam perfecta venditione periculum respicit emptorem, licet res tradita non sit: re intercepta, vel possessa ab alio, emptor furti agere, condicere, aut vendicare eam non prius potest, quàm venditor ei cesserit actiones ᵇ, quæ ipso iure domino competunt: emptor autem ante traditionem non est dominus. Æquum igitur est, venditorem tali casu actiones cedere emptori, & tum virtute illius cessionis vti illis poterit.

b l.1. de cond. fur. l. in rem. de rei vend.

l *Exhibere*] Id est, cedere, si modò eas habuerit. quòd si non habuerit suâ culpâ, vt quia dominus non sit, remque alienam vendiderit, tenebitur hoc nomine emptori ᶜ ex empto.

c d.l. quod sæpe. §. si res vend. in fi.

m *De damni iniuria*] Si fortè in re vendita damnum iniuria datum ᵈ sit. Sicut enim condictio furtiua, & rei vendicatio, ita & hæ furti, aut legis Aquiliæ actiones tantùm domino competunt: ideoque non possunt concedi emptori ante traditionem, nisi ei cessæ fuerint à venditore domino.

d l. item Mela. §. legis. ad leg. Aqui. §. ex maleficiis. infr. de actio.

§. Emptio.

1 *Emptio purè, in diem, & sub conditione contrahi potest: & quando id fiat.*
2 *De conditione addictionis in diem: & addicere quid sit.*
3 *Emptio in ementis vel vendentis voluntatem collata, an & quando valeat.*
4. 5 *Lex siue conditio commissoria in emptionibus valet: secus in pignoribus.*

ᵃ **Emptio tam sub conditione, quàm purè contrahi potest. Sub conditione: veluti, SI STICHVS INTRA CERTVM DIEM TIBI PLACVERIT, ERIT TIBI EMPTVS AVREIS TOT.**

a **Emptio**] † Emptio non solùm purè, sed etiam in diem, & sub cõditione potest cõtrahi. *Purè* contrahitur, quando neque dies, neque conditio adiicitur, sed simpliciter fit. *In diem* verò, quando adiecto die, quo emptio perfici debet, contrahitur. *Sub conditione*, cùm in aliquem casum differtur ᵃ emptio, ante cuius euentum emptio perfecta non est. Quo fit, vt si res vendita intra id tempus intereat, perimatur emptio: quemadmodum & stipulationes, legataq; conditionalia, non existēte conditione perimuntur ᵇ. † Dicitur & illa conditionalis emptio, quando exprimitur, quòd si quis meliorem conditionem addixerit, res sit inemta ᶜ: & hæc cõditio addictionis in diem receptissima est in venditione. *Addicere* est, licitanti rem auferendam permittere: quod aliàs fit purè, aliàs conditionaliter. Purè hoc modò: *Fundus iste centum esto tibi emptus, sed ita, vt meliore allata conditione, ab emptione discedatur:* & hoc casu pura erit emptio, quæ sub conditione resoluitur. Conditionaliter autem ita fit: *Hæc emptio sit contracta, si non melior conditio adferatur intra Kalendas Ianuarias proximas:* hac specie erit emptio cõditionalis ᵈ, nec antea perfecta censebitur, quàm constet, elapso die meliorem conditionem cessare. Verùm de ista Imp. in præsentia non agit, sed illud quærit, an res vendi possit sub hac cõditione, *Si intra certum diem tibi placuerit.* Et validam esse huiusce modi venditionem constat. † Quamuis enim emptio in vendentis vel ementis voluntatem simpliciter collata nullam pariat obligationem ᵉ, vt si dicam, *Vendo tibi fundum si voles?* vel ita, *Quanti velis, quanti æstimaueris, habeto emptum,*

a §. omnis. cum seq. sup. de verb. obl.
b l. necessariò, §. quod si pēdente de petit. & com. rei vend.
c vide tot. tit. de in diem addict.
d l. 2. de in diem addic.
e l. in venden. tis, in pr. C. h. t.

emptum, propterea quod non adstringit necessitate [f] contrahentes. Attamen si tempus adiciatur (vt in exemplo textus nostri) valida erit [g] obligatio: nimirum quod iste contractus non habet perpetuam causam nullitatis, [h] & per hæc verba, *Si res illa tibi placuerit*, de qualitate magis, quam de substantia actum esse [i] videatur. Porrò conditioni hic memoratæ dissimilis est, *Si intra illum diem displicuerit, inemptus* [k] *fit*.
4 † Cui similis est lex conditióve commissoria, quæ resoluit venditionem purè [l] contractam: Est autem *lex commissoria* in emptionis contractu, cùm sic venditur: nisi intra certum tempus pretium exsoluatur, res sit inempta. Et hoc pactum, quoniam neque emptorem damno afficit, neque lucro venditorem, sed omnia in pristino statu
5 manent, permissum est iure. † In pignoribus autem aliam naturam habet pactum legis commissoriæ, scilicet vt debitore ad præstitutum tempus non soluente pecuniam, pignus maneat creditoris. Vnde cùm tunc inhumaniter grauet debitorem, qui egens pecunia adiecisset, etiam duriora, meritò reprobatur.

f ibid. & l. quod sæpe, §. 1. de cōt. empt.
g Fab. hic.
h Bald. d. l. in vendentis.
i Bal. ibi Ang. & Cantiūc. hic.
k l. 3. de cont. empt.
l l. 1. de leg. cō. miss.

§. Loca.

1 *Emptio rei sacræ aut publicæ valet, si inter ignorantes contracta sit.*
2 *Idem si emptor tantùm ignoret.*
3 *Quid si vterque sciat, rem commercio hominum exemptam esse?*
4 *Quarum rerum nulla sit emptio per epitomen explicatur.*

Loca sacra vel religiosa, item publica (veluti forum, basilicam) frustra quis sciens emit, quæ tamen si pro profanis vel priuatis deceptus à venditore quis emerit, habebit actionem ex empto, quòd non habere ei liceat, vt consequatur, quod sua interest, eum deceptum non esse. Idem iuris est, si hominem liberum pro seruo emerit.

1 † Cùm super rebus, quæ non sunt in nostro commercio, (quales sunt res sacræ, religiosæ, publicæ) stipulatio interposita sit inutilis, [a] videbatur nec emptionem harum rerum valere: verius tamen est, valere huiusmodi emptionem, si inter ignorantes contrahatur, [b] non quoad hoc vt emptor consequatur rem venditam, sed quoad o-
2 bligationem eius [c], quod interest † Idem quoque est, si venditor sciat, emptor autē ignoret rem extra commercium positam esse: adhuc enim emptori dabitur ex empto actio aduersus venditorem ad consequendum, quatenus sua interest, ab illo se
3 non esse [d] deceptum. † Quòd si emptor quoque sciat rem, quam emit, commercio hominum exemptam esse, pretiíque nomine quid dederit, illud perdit: suæ enim imprudentiæ imputet, quod soluerit. Itaque eo casu melior erit conditio possessoris, si modò ille vitium ignorauerit: alioqui æquus fuerit, vtrumque iacturam sentire [e], emptorem pretij dati, & venditorem paris quantitatis, vtrunque autem fisco inferen-
4 tur. Et hæc quidem ad textus declarationem. † His vice coronidis addere lubet, quòd licet regulariter omnium rerum quas habere, vel persequi possumus, venditio rectè fiat: tamen quas natura vel mores hominum nostro commercio exemerunt, earum nullam esse [f] emptionem. Sic res aliena efficaciter emi non potest mala [g] fide: sic res minorum pretiosæ, quas seruari expedit, sine necessitate & iudicis decreto prohibentur [h] vendi. Sed nec res litigiosa emi [i] potest, nec fundus dotalis passim vendi: quoniam Reipub. interest, dotatas esse [k] fœminas. Sic suam rem emens nihil agit, siue sciat, siue ignoret suam [l] esse: sic rei, quæ non fuit vnquam in rerum natura, vel ante venditionem esse desiit, frustrà fit emptio Idem est de iis rebus, quas nemo potest tradere [m], vt sunt Luna, Sol, mare, & cæteræ id genus. Res quoque ad vsum sacrum vel publicum destinatæ non venduntur [n]: veluti templa, forum, basilica. Denique feudum sine permissu domini non potest vllo modo [o] alienari.

a §. 1. §. de inuti. stip.
b l. liberi cum l. sequ. l. liberi hominis, de cont. empt.
c gl. in d. l. liber. Bar. l. continuus, §. cùm quis, de verb. oblig.
d d. l. liberi, & l. officij eo. Bart. d. l. cùm quis.
e l. vlt. C. de litig. & ibi Dd.
f l. si in emptione, §. 1. & §. sed Celsus, de cōt. empt.
g l. 1. §. nemo, de reb. ali. non ali. l. rem alienam, de contr. empt.
h l. 1. de rebus eor. qui sub tut. l. 3. de præmi.
i l. vlt. C. de litig.
k l. 1. sol. matr.
l l. 1. si in emptione, §. vel sua & l. si debitor, de contra. empt.
m l. si duos, l. domū, de cont. empt.
n vt hoc §.
o tit. de prohib. feud. alien. per Loth. & tit. de prohi. feu. alie. per Frid.

De locatione & conductione. Tit. XXV.

1 *Locatio & conductio alia temporanea, alia perpetua, quæ emphyteusis dicitur.*

2 *Locatio temporanea describitur.*
3 *Locator, conductor.*
4.6 *In quo differat locatio à commodato & emptione.*
5 *Locatio requirit pecuniariam mercedem.*
7 *Locatio temporanea alia expressa, alia tacita.*
8 *Locationis causa efficiens, materialis, effectus.*

Secundus contractus, qui solo consensu perficitur, est *locatio & conductio*, † quæ 1
est duplex. Quædam enim temporanea est, quæ fit ad certum tempus, & illa reti-
nuit *locationis* nomen. Quædam verò est perpetua: & illa sortita est aliud nomen, vt
emphyteusis diceretur. De vtraque præsenti titulo agitur. † Expeditur autem priori 2
loco *locatio temporanea*, quæ rectè sic describitur, quòd sit rei vel operæ pro certa &
numaria mercede ad vsum facta concessio. Tum enim locatio contrahi intelligitur,
cùm inter locatorem & conductorem de certa mercede pecuniaria conuenerit.
†*Locator* est, qui mercedem accepit: *conductor*, qui dat. Nonnunquam verò hæc fi-
gura loquendi conuertitur apud Latinos, quatenus ad opus aliquod parandum at-
tinet. Nam qui operatur, is dicitur conduxisse opus: & contrà, dominus qui dat mer-
cedem, censetur idipsum [a] locasse. † Ad definitionem locationis redeundo, dixi pri- 3
mùm, *pro mercede*: ad differentiam scilicet commodati. Nam si gratis mihi vsum cō-
cesseris, commodatum erit, [b] aut precarium. Deinde hac ipsa differentia secernitur
locationis contractus ab emptione & venditione, vbi pretium, id est, æstimatio to-
tius rei persoluitur. † Addidi, *certa*: si enim non constituitur certa merces, sed condu- 4
ctor dixerit, post rem factam de mercede conueniemus: non erit locatio, sed cōtra-
ctus innominatus, dabitúrque actio *præscriptis verbis*, [c] quemadmodum ex ingressu
huius tituli mox cognoscemus. Item apposui, *numaria*: quia si aliam rem loco mer-
cedis promiseris, si conueniatur, vt vna res detur vsui pro alia, veluti si tibi equos
hodie concederem ad opus faciendum, vt sequenti die tuos haberem: non esset lo-
catio, sed contractus innominatus, *Facio, vt facias*: & rursus actio *præscriptis verbis*
competeret [d], nisi fortè lex patriæ sineret & in specie mercedem constitui, [e] quod
potest. † Postremò subiunxi, *ad vsum*: vt rursus emptionem excluderem, in qua res 5
non conceditur ad vsum tantùm, sed dominium transfertur, [f] si vendens & tradens
fuit dominus rei. † Porrò hæc temporanea locatio duplex est, expressa, & tacita. *Ex-* 6
pressa est, quando verbis expressis partes conueniunt de re aliqua, constituta certa
mercede locanda. *Tacita* est, quando conductor finito tempore locationis retinet
rem locatam sine noua conuentione. Vtriusque tamen eadem est natura: quoniam
& in tacita censetur repetitum id, de quo in expressa locatione conuenerat. † Vides, 7
quod causa efficiens locationis est, mutuus contrahentium consensus: quamprimùm
enim de mercede pro re vsui danda conuentum est, efficit ille consensus cōtractum
qui locatio dicitur. Causa materialis est merces, & res, quæ locatur. Effectus est, pare-
re obligationem, ex qua deinde nascuntur duæ actiones, locati scilicet, & conducti:
quarum naturam [g] suo loco ostendemus.

a l. 2. C. loca. vbi Bar. hallucinatus est, sicut & Accur. in l. 2. §. fin. conseruatis ad le. Rh. de iactu.
b dixi §. in tit. qui. mo. re cōt. oblig. §. item is cui.
c l. 22. si tibi polienda. de præs. ver.
d §. præterea, j. h. t.
e gl. in rub. C. de decre. decur. lib. 10. Ias. hic ad Porc.
f l. 11. ex empt. §. & in primis de act. empt. l. 2. pro empt. l. 39. non solet. h. t l. 20. qui rem. C. locat.
g in §. rei persequendæ, j. de act.

Princip. tit.

1.2 *In quib. conueniant emptio & locatio.*
3 *Actio locati cui, & ad quid detur.*
4 *Actio conducti cui, & ad quid competat.*
5.6 *Conductor an & quando ad remissionem mercedis agere possit.*
7 *In locatione mercedis constitutio rectè in arbitrium tertij confertur.*
8 *Si in locando nulla prorsus merces constituta sit, mandati actio competit.*
9 *De actione præscriptis verbis.*
10 *Emptio in quibus differat à locatione.*

Locatio & cōductio proxima est emptioni & vēditioni, iisdémq; iuris regulis cōsistit.[a] Nā vt emptio & vēditio ita cōtrahitur, si de pretio cōuenerit: sic & locatio & cōductio ita cōtrahi intelligitur, si merces constituta sit.[b] & cōpetit locatori quidem [c] locati actio, cōductori verò [d] conducti. Et quę suprà diximus, si alieno arbitrio pretiū per-

permissum fuerit,[e] eadem & de locatione & conductione dicta esse intelligimus, si alieno arbitrio merces permissa fuerit. [f] Qua de causa si fulloni polienda curandaue, aut sarcinatori sarcienda vestimenta quis dederit, nulla statim mercede constituta, sed postea [g] tantum daturus, quantum inter eos conuenerit: non propriè locatio & conductio [h] contrahi intelligitur, sed eo nomine actio præscriptis verbis datur:

Ostendit mox à principio Iustinianus magnam esse similitudinem inter emptionem & locationem: & in quibus huiusmodi similitudo consistat in specie expendit: Et obserua, sicut in venditione vnius verbi appellatione totus contractus continetur; ita quoque idem est, cum locatio dicatur duntaxat, vel conductio, [a] propter relationem.

a l.23. & ideo ff. h.t.

1 a *Nam vt emptio.*] † Primùm ergo conueniunt hi contractus in eo, quòd sicut in venditione tria sunt, res, pretium & consensus, ex quibus contractus substantia consistit:[b] ita & in locatione, res, merces & consensus desiderantur. [c] Est enim contractus naturalis, & omnium gentium moribus introductus, vt nihil verbis solennibus in his opus [d] sit.

b l.8. necessario ff. de peri. & com. rei vend. l. in venditione. 41. cum ll. seq. de act. empt.
c hic & l.2. eo.
d d.l. 1. loca. l. ex hoc de inst. & iur.

2 b *Et competit.*] † Altera similitudo inter vtrunque contractum est in eo, quòd vt constituto pretio certo in pecunia numerata: ita emptio perfecta sit, vt emptor ex empto, venditor ex vendito agere possit: ita hic mercede similiter constituta [e] locator ex locato, conductor ex conducto experiatur, nec alterutri recedere liceat.

e l. naturalis. de præsc. ver.

3 c *Locati actio.*] † Ea locatori conceditur, qua petit mercedem promissam, quam si conductor non soluit, potest expelli: sunt etiam omnia inuecta & illata tacitè obligata locatori. [f] Deinde agit hac actione ad restitutionem rei locatæ, qua consequitur etiam æstimationem [g] destructorum, & in ea præstatur dolus, lata & leuis culpa, [h] id est, si res conducta dolo vel culpa conductoris perierit, periculum conductoris erit.

f l. 5. certi. C. h.t.
g l.29. cum conductorem. C. dict. tit.

4 d *Conducti.*] † Actio *ex conducto* datur conductori alicuius corporis vel rei, ex his ferè causis: vt puta, si re, quam conduxit, non liceat ei vti, quia possessio totius agri, vel partis eius non præstetur conductori, aut domus non reficiatur, &c. Et potest
6 agere ad remissionem mercedis. † In qua tamen videndum est, an conductor impediatur vti re locata impedimento locatoris, an cuiusdam alterius: quoniam priore casu tenebitur locator ad interesse, scilicet, quanti conductoris interfuit, si re conducta vti non potuisset: Altero vero casu, si tertius quispiam conductorem impediat, rursus videndum est, an locator prohibere potuerit, ne impediatur conductor, & rursus tenetur, quatenus interest, si non prohibuit, an verò non potuerit, & remittitur pensio pro rata. Item agit conductor pro remissione mercedis siue pensionis propter sterilitatem: vbi scilicet recompensari non potest cum vbertate residui tempo-
7 ris. [i] † Remittitur quoque conductori pensio propter vim fluminum, graculorum, sturnorum, hostium, vel si vredo fructum corruperit, aut solis feruore non assueto id acciderit, vel ager terræ motu ita corruerit, vt nusquam sit: vel domus sine culpa conductoris incendio perierit, [k] & in summo propter omnem vim, cui resisti non potest, agit conductor ad remissionem mercedis. Agit etiam conductor hac actione aduersus locatorem, si seruum furem, vel vitiosum, aut vasa vitiosa [l] scienter vel ignoranter locauerit.

h l. si quis 9. §. si fundum colonis. cum l. seq. l. ex conducto. 15. §. 1. l. si merces. 25. §. vis maior. ff. h. tit.
i l. licet. C. h. t.
k ex conducto. loca.
l l. sed addes. §. 1. locati.

8 e *Eadem & de.* † Tertia similitudo in eo versatur, quod sicut in emptione pretij definitio, sic & in locatione mercedis constitutio in arbitrium tertij rectè confertur [m], non in voluntatem alterutrius contrahentium locationem.

m l.2. locati.

f *Qua de causa.*] Infert ex prædictis.

9 g *Tantùm daturus.*] † Quid si prorsus nulla merces eo nomine præstanda designetur? & magis est, ea specie *mandati* actionem competere. [n]

h *Contrahi intelligitur.* Sed potius contractus innominatus, ex quo deinde actio in factum *præscriptis verbis* competit: [o] † quæ ideo sic appellata est, quod nō liceat statim dicere Ex locato ergo, vel alio certo contractu, sed factum, id est, gestum inter eos negotium exponatur Prætori, qui variè pro modo contractus verba actioni

n l. si tibi poliend. h.t. & sal. infr. mand.
o l. iurisgentium de pac. l. natural. de præscrip. verb.

præscribebat olim, cùm ab eo iudicia impetrabantur: cùm alioqui ex nominatis contractibus certis formulis ageretur. Verùm de contractibus innominatis, & præscriptis verbis action. infrà p suo loco commodius agemus.

p s. actionum, J. de act.

§. Præterea.

1 *Alia similitudo inter emptionem & locationem.*
2.3 *Rursus ostenditur, in quibus hi duo contractus conueniant.*
4 *In quibus differant emptio & locatio.*
5.6 *Quatuor genera contractuum innominatorum: & quæ actiones ex illis nascantur.*

a Præterea sicut vulgò quærebatur, b an permutatis rebus emptio & venditio contraheretur: ita quæri solebat de locatione & conductione, si fortè si rem aliquam vtendam siue fruendam tibi aliquis dederit, & inuicem à te vtendam siue fruendam aliam rem acceperit. Et placuit non esse locationem & conductionem, sed proprium genus d contractus. veluti si cùm vnum bouem quis haberet, & vicinus eius vnum, e placuerit inter eos, vt per denos dies inuicem boues commodarent, vt opus facerent, & apud alterum alterius f bos perierit: g neque locati, neque conducti, neque commodati competit actio: quia non fuit commodatum gratuitum, verum h præscriptis verbis agendum est.

a *Præterea*] † Aliam similitudinem subiicit inter hunc contractum & venditionem, & speciem exponit, quæ ad locationem non pertinet, quòd mercede in pecunia numerata careat: nec ad commodatum, quòd gratuitò non commodetur, & propriè commodatum sit a gratuitum. Quia tamen negotium simile est iis contractibus, qui in proprium nomen transeunt, & gestum est, re tradita acceptáque aliquid inter vtrunque, b ideo *præscriptis verbis* actio datur, in quam venit dolus & culpa, quod vtriusq; gratia, negotium contractum c fit. † Suntne autem præter supradictas & aliæ similitudines inter contractum emptionis & locationis? Vtique, constat enim vtrunque esse iuris gentium, & bonæ fidei, d & similis libertatis. Nam vt nemo solet cogi emere, e ita nec locare, vel f conducere. † Item sicut emptio, ita & locatio sub conditione contrahi potest: & sicut emptio donationis causa non fit, g sic nec locatio. Item in vtroque contractu deceptus vltra dimidium, vel plus duplo iustæ æstimationis, condictione ex lege h Iustiniani agere potest: idque Bartolus i probat, porrigens hoc generaliter ad omnes contractus bonæ fidei. Præterea quemadmodum emptio ex minimo pretio simulata reputatur, k & donatio potius est: ita & locatio. l Quare Vlpianus: *Si quis* (inquit) m *conduxerit vno nummo, conductio nulla est: quia & hoc donationis instar inducit.* Postremò sicut in emptione potest peti, vt res tradatur, aut id quod interest: n ita in locatione rectè petitur, vt frui liceat, alioqui vt soluatur, id quod interest. o † Et in prædictis quidem conueniunt emptio & locatio: quia tamen & nomine & re ipsa diuersi sunt contractus, speciésque separatæ, necesse est eosdem in multis etiam differre. Ecce enim emptio alienat rem, ac perpetuo titulo transfert de vno ad alium: at locatio temporariam præstat vtilitatem in rebus ad certum vsum concessis. Deinde periculum rei venditæ statim pertinet ad actorem, atque de pretio conuentum p est: in locatione aliud q obseruatur. Tertiò, venditor tenetur rem tradere, si potest alioqui præstare id, quod emptoris interest: r locator verò haud raro, vel non tradit rem locatam, vel traditam f reuocat. Quartò locator si præstet rem æquè bonam conductori, quæ ab alio prohibetur vti, liberatur: t at venditor non potest emptori aliam rem, quam comparauerit, tradere nolenti, atque ita Bartolus u affirmat. Quintò, emptio & venditio parat causam vsucapiendi: x loca-

1
2
3
4

a s. item is cui sui. quib. mo. re cont. oblig.
b l. naturalis. de præsc. ver. l. 1. de æstim. ac.
c l. contractus de reg. iur. l. fi. commod.
d s. actionum, J. de act.
e l. nec emere C. de iur. deli.
f l. inuitos, l. ne cui liceat, C. de locat.
g l. sicut loca. si quis donationis, de contrah. empt.
h l. 2. C. de resc. vend.
i secūdum Accur. in l. item si pretio. s. vlt. locat.
k d. l. si quis donationis. & l. si sponsus, s. circa de don. int. vir. & vxor.
l l. si quis ante s. vlt. de acqui. poss.
m l. si quis locati.
n l. 1. in pr. & l. ex empto, in fi. de act. empt.
o l. si tibi alienam, locat. & ibi Bart.
p s. cum autem s. de empt. & vend.
q l. ex conducto s. 1. loca.
r Bart. l. 1. de act. empt. & s. pretium. su. tit. prox. præced.
f l. 3. C. h. t.
t l. si quis domum, in pr. locati.
u in d. l. si quis domum. vide tamē l. si duor. de act. empt.

[x] locatio autem nullo modo: sed hæc differentia dependet ex prima, eámque explicat. Postremò in emptione si res tradatur semel, non amplius ad tradendum rem agi potest: [y] quia vno actu expediri potest negotiũ. At in locatione si fuerit tradita, nec liceat frui re, iterum agitur, vt tradatur: [z] quoniam actus successiuus requiritur ad implendam locationem.

b *An permutatis*] Hæc tamen quæstio suprà definita est, nempe permutatione rerum emptionem & venditionem non censeri fieri:[a] eadem ergo ratione nec locatio & conductio est, cùm species inuicem [b] conceduntur.

c *Et placuit non esse locationem*] Ea quidem ratione, quia merces in locatione constitui debeat, & quidem in pecunia numerata, vt suprà dictum [c] est.

d *Contractus*] Nempe contractus innominatus, non habens speciale & proprium
8 nomen à iure gentium, vel ciuili inditum † Sunt autem genera contractuum innominatorum quatuor: *do vt des, do vt facias, facio vt des, facio vt facias*: [d] quorum natura est, vt non pariant actionem, nisi habeant causam, hoc est, nisi in eis ab altera parte aliquid datum factúmve sit. Nam quandiu res est integra, licet partibus pœnitere, & alterutri à contractu discedere [e] (si non interuenerit stipulatio) etiam altero inuito. † Oriuntur autem ex huiusmodi innominatis contractibus duæ actiones: 9
prima est, actio in factum *præscriptis verbis*, qua petimus, vt aduersarius etiam ex sua parte contractum adimpleat: hoc est, vt det, vel faciat aliquid, aut soluat quatenus interest. Nam in his contractibus contra vulgarem actio procedit ad interesse: idque est, quod dicitur, *non tantùm rem ipsam esse in obligatione, verùm etiam id, quod [f] interest*. Deinde actio siue condictio *ob causam*, qua petimus, quod datum est, quasi ob rem datam, re non [g] secuta. Excipitur tamen contractus innominatus, *facio, vt des*, ex quo actio de dolo [h] enascitur.

e *Placuerit inter*] Et sic contractum innominatum, *facio vt facias*, celebrarint.

f *Bos perierit*] Vel in alio opere, vel culpa eius cui datus erat: alioqui vix est, vt vllo modo teneatur, cùm nihil ei possit imputari.

g *Neque locati*] Quia neque locatio, neque conductio est, cum certa & numaria merces non sit constituta.

h *Præscriptis verbis*] Quæ actio ex tali innominato contractu competit, vt iam dictum est.

x l. vsucapiẽdi conditionẽ, §. exceptio. de act. empt. l. non solent. loca.
y l. qui pendentem in fin. de act. empt. l. ab empt. l. ab emptione de pact.
z d. l. si quis domum. & d. l. ex conducto.
a §. item pretium, §. tit. præced.
b hoc §.
c ff. l. 1. §. si quis seruum depos. & l. si conuenerit, de cond. indeb.
d l. naturalis, de præs. verb.
e l. iurisgentiũ de pact.
f d. l. naturalis. §. etsi quidem.
g d. §. etsi quidem.
h d. l. naturalis, §. quod si faciam. & ibi. Bart.

§. Adeò.

1 *Emphyteusis est per se contractus proprius.*
2 *Emphyteusis vnde cœperit.*
3 *Ius perpetuum siue perpetuarium.*
4 *Melioratio, emponema.*
5 *Contractus emphyteuticus an sit iuris gentium vel ciuilis, & num. 25.*
6 *Eundem contractum nominatum esse.*
7 *Emphyteusis definitio, siue descriptio*
8 *Emphyteusis in quibus differat ab emptione & locatione.*
9 *Feudum in quo differat ab emphyteusi.*
10 *Contractus censualis in quo dissiet ab emphyteusi.*
11 *De contractu libellario.*
12.13 *De contractu superficiario: & quis dicatur superficiarius.*
14 *De contractu precaria. & in quo differat ab emphyteusi.*
15 *Bartoli opinio de prædictis contractibus: & de contractu pecuniariorum redituum.*
16 *Emphyteusis variis modis cõcedi solet.*
17 *Emphyteuta non soluens canonẽ triennio cadit iure suo.*
18.19 *An possit solutionis moram purgare.*
20 *Propter deteriorationẽ rei emphyteusis perditur: & quãdo id procedat.*
21.23 *Vendens emphyteusim irrequisito domino eam perdit.*
22 *Dominus an propria authoritate emphyteutam expellere possit.*
24 *Emphyteusis legari, obligari, in dotem dari potest, ignorante & inuito domino.*
26 *Emphyteusis scripturam requirit.*
27 *Emphyteuta tenetur domino scriptum edere.*
28 29 *Ad quem pertineat periculum rei emphyteuticæ.*
30 *Commodum rei emphyteuticæ accedens, pensionem non auget.*

[a] Adeò autem aliquam [b] familiaritatem inter se videntur habere emptio & venditio, item locatio & cõductio, vt in quibusdã causis quæri soleat, vtrũ emptio & vẽditio

contrahatur, an locatio & conductio: vt ecce de prædiis, [c] quæ perpetuò quibusdam fruenda traduntur: id est, vt [d] quandiu pensio siue reditus pro his domino præstetur, neque ipsi conductori, neque hæredi eius, cuíve conductor hærésve eius id prædium [e] vendiderit aut [f] donauerit, aut dotis nomine dederit, alióve quocunque modo alienauerit, auferre liceat. Sed talis contractus, quia inter veteres dubitabatur, & [g] à quibusdam locatio, à quibusdam [h] venditio existimabatur: [i] lex Zenoniana lata est, quæ emphyteuseos contractus propriam statuit naturam, neque ad locationem, neque ad venditionem inclinantem, sed suis pactionibus fulciendam: & si quidem aliquid pactum fuerit, hoc ita obtinere, [k] ac si naturalis esset contractus: sin autem nihil de periculo rei fuerit pactum: tunc [l] siquidem totius rei interitus accesserit, ad dominum super hoc redundare periculum: [m] sin autem particularis, ad emphyteuticarium huiusmodi damnum venire: quo iure vtimur.

a *Adeò*] In hoc §. agitur de locatione perpetua, de qua tamen veteres plurimum
dubitarunt, an ad venditionem, vel potius locationem referenda esset, quemadmo-
dum Iustinianus hic refert. † Hodie autem ex Zenonis constitutione censetur pro- 1
prius contractus, & *Emphyteusis* dicitur, ab ἐμφυτεύειν (vt Accurs. existimat) quod
plantare & inserere significat: habétque hic contractus suas actiones contrahentium
vel (iis deficientibus) interpretationes à iure, sicut alij contractus. † Cumprimis auté 2
sic cœpit hic contractus, vt sterilia tantùm concederentur in perpetuum, in melio-
rem statum plantationibus reddenda: atque ita olim & Byzantios pecuniis egentes
de publicis eorum agris fecisse, & fertiles quidem ad tempus, steriles verò in perpe-
tuum locasse, Aristoteles [a] autor est. In perpetuum autem ideo sterilia prædia loca-
bantur, quia alioqui inuentus nemo fuisset, qui in agriculturam, cuius certam non
habuisset possessionem, tantùm laboris, impendiorúmque voluisset [b] conferre. † Vn- 3
de quod in perpetuum solerent olim prædia, atque etiamnum soleant excolenda
fruendáque collocari, appellarunt id genus contractus Arcadius [c], Gordianus [d] &
Theodosius [e] Imp. *Ius perpetuum* siue *perpetuarium*. † Ius autem quod ex huiusmo- 4
pi contractu emphyteuta acquirit [f], vocatur *melioratio*, Græcis ἐμπονήματα. Postea ve-
rò receptum est, vt & fertiles agri sic darentur perpetuò colendi: quare mansit no-
men, vt contractus diceretur emphyteuticus. † Prædicta igitur satis ostendunt, hunc 5
contractum non lege iure ciuili, sed iure gentium introductum esse, quo cæteræ
quoque conuentionales & obligationes institutæ [g] sunt. Et quod Zenoniana lex
propriam contractus emphyteuseos statuit naturam [h], fecit non instituendo nouũ
conuentionis genus, sed incertum & confusum ab illis distinguendo, quibus cum o-
mnino conuenire videbatur. Est ergo origine iuris gentium hic contractus, licet Ze-
non formam illi addiderit: † & cùm proprium habeat, certúmq; nomen alteri non 6
conueniens, rectè eum nominatum [i] dixerimus, atque ideo parere actionem [k]: quã
quid vetat ab ipso contractu *emphyteuticam* siue *emphyteuticariam* dici [l], sicut ex
aliis contractibus actionem empti, locari, commodati? tametsi alij [m] condictionem
ex lege appellent, alij [n] præscriptis verbis † Potest ergo *emphyteusis* sic rectè descri- 7
bi, quòd sit contractus, quo res soli, siue immobilis sub annua pensione in perpe-
tuum plerunque colenda fruenda traditur, cum retentione tantùm directi dominij,
alterius cuiusuis in recipientem translatione [o] facta. † Hæc descriptio satis demon- 8
strat, hunc contractum à venditione & locatione differre, quæ in rebus quoque mo-
bilibus iure contrahuntur. Et quoniam venditor nihil retinet, sed omne omnino
ius

a lib. 2. Oeconom.
b l. mediterraneæ C. de anno & tri. li. 10.
c l. 1. C. de offi. Com. sac. pala.
d l. priuatæ. C. de exc. mun. li. 10.
e l. vlt. C. de loca præd. ciu. li. 11.
f in l. vlt. C. de iure emph.
g l. ex hoc iure de iust. & iur.
h l. 1. C. de iur. emph. & hic. & vide idem tenẽtem Coras. li. 1. Misc. c. 21.
i Ang. d. l. 1. n. 1. in præl. feud. n. 24. in fin.
k l. iuris gen. in pr. de pact.
l Bart. l. 1. de cond ex leg.
m Accur. hic.
n gl. pe. & circa l. 1. C. h. tit. de cont. emp
o l. 1. §. 1. si ager vect. l. 1. l. possessores C. fu patri. lib. 11.

ius transfert in emptorem [p]: conductor verò non modò dominium non acquirit [q]: sed nec vllum quidem ius in re [r]: nec possessionem, etiam naturalem, nisi nomine domini. Porrò sunt & alij quidam contractus, qui similitudinem quidem habēt cum emphyteusi:& magnam conformitatem, reuera tamen differunt: vt est *Feudum, con-*
9 *tractus censualis, libellarius, superficies & concessio precaria.* †Feudum in primis licet hoc habeat cum emphyteusi commune, vt penes dantem directum dominium, remaneat [s]: in hoc tamen differt, quia gratis conceditur [t] propter militaria officia, adeò vt si propter pecuniam daretur, tunc amitteret naturam feudi, cùm contrà emphyteusis concedatur propter annuam pensionem siue canonem. Item in eo discrepat, quia res emphyteutica alienari potest inuito directo domino, modò is requisitus fuerit, & intra bimestre tempus emere distulerit, eique præstetur pars quinquagesima [u]: quam interpretes vulgò *laudemium*, Budæus *laudatiuum*, Græci ele-
10 ganter *εἰσδικητικὸν* appellant, secus est in cliente [x] siue vasallo. † Deinde contractus, quem *censualem* vocant, tametsi in hoc similis sit emphyteusi, quòd penes dantem remaneat dominium directum, eique debeatur ius annuæ cuiusdam pensionis [y]: tamen in hoc discrepat, quia non tribuit ius commissi propter pensionem triennio [z], & si ecclesiæ sit, biennio [a] non solutam, aut propter alienationem inscio domino directo factam. Idem ex alienatione dominus laudemiorum loco duodecimum pretij numum exigere potest: cùm ex emphyteutico prædicto (vt prædictum est) quin-
11 quagesimus tantùm debeatur. † Sic contractus libellarius magnam affinitatem cum emphyteusi habet: imò quid aliud est *concessio libellaria* (sic enim appellant, cùm emphyteuta transfert ius suum in alium) quàm substitutio quædam emphyteusis: in hoc tamen ab emphyteusi secernitur, quòd in hac concedens est dominus directus: in illa verò is, qui concedit, vtile tantùm dominium habet. Item in hoc differūt quòd non soleat emphyteusis renouari non mutato possessore: *libellaria* renouatur statis certisque temporibus etiam non mutato possessore, data certa pecunia, vel quam bonus vir arbitratus fuerit, secundum qualitatem rei in libellariam datæ. Præterea emphyteusis contrahitur sub lege meliorandæ rei, puta ædificij in area ponendi vel reficiendi, vel agri excolendi, &c. *Libellaria* hanc legem non habet. Sed & is, qui libellariam à domino possidet, vendere potest sine consensu domini: emphyteuta non item. Denique libellaria in perpetuum fit semper, emphyteusis interdum ad tempus [b]: Hæc tamen duo, libellus & emphyteusis, moribus hominum
12 plerunque confunduntur, & promiscuè solent [c] accipi. † Pari ratione *contractus superficiarius* [d] habet quidem similitudinem cum emphyteusi: interim tamen multis etiam nominibus ab eodem differt. Emphyteuta enim cum superficie solum, & meliorationes à domino recognoscit [e], certámque quotannis ex hac causa pensionem honoris gratia præstat [f]: At verò superficiarius interdum sine vllo pensionis onere superficiem possidet [g], nec meliorationes à domino habere dicitur [h], sed à seipso. Quocirca potest sine domini consensu eas alienare, finitóque contractu, quamuis
13 nesciat aut nolit dominus, illinc auferre [i]. †Definitur autem superficiarius is esse, qui in alieno solo ædificauit, quod quidem à domino conduxit ea lege, vt in eo ædificaret, & sibi haberet ædificium in perpetuum, vel in plures annos sub annuo salario. Hic plus est quàm inquilinus: nam ius habet in re, quod ius superficiariū dicitur *ἐμφυτευτικὸν* [k]: vel, vt in Basilicis, *ἐμβατευτικὸν* [l]. Igitur verè & propriè dominus nō est, quamuis in alieno ædificarit, sed potius vt inquilinus [m], tametsi quasi dominus
14 vtilib. actionib. adiuuetur [n]. †Est denique & alius contractus, quem precariæ siue ad precariam nuncupant, vulgò, *ein Herrngnad*: veluti cùm fundus datur in aliquot annos, quib. elapsis ad precariam postulationē coloni, dominus vel hæres tenetur huiusmodi contractū semper deinceps in totidem annos reuocare [o]. Sanè hic contractus nō alio nomine ab emphyteusi distare videtur, nisi quod in precaria semper fit pactum de renouando, de certo tēpore in tempus, ne tēporis diuturnitate cōtractus
15 memoria [p] pereat. †Amplius Bartolus [q] censuit, prædictas cōuentiones de colendis agris appellari quidē diuersis nominibus: rē tamē esse eandē, nempe emphyteusim, & omnes huiusmodi qualitates conuentionū reducendas ad contractum emphyteuticum. Tametsi enim hi contractus circunstantiis quibusdam discedant pluscculum ab emphyteusi, eodem tamen tendunt, vt agri ad vtilitatem vtriusque, scilicet & cō-

p l.ex emp. de act. emp. s. per traditionem I. de re. diui.
q l. non solet loca.
r l. non solum. s. quod vulgo de vsucap.
s c.1. s.2. & seq. de inuest. de re. alien. fac.
t c.1. s. in primis, in qui. cau. feu. amit.
u l. vlt. C. de iur. emphy.
x de prohib. feu. ali. per totum.
y c. cōstitutus de reli. domi. Br. l.1. s. 1. de pub. in rem act.
z l.2. C. hoc tit.
a Aut. qui rem. C. de sac. eccl. c. vlt. de loca.
b vide tit. 8. li. 2. feu.
c Bar. l. si finiti. s. fin. de vect. de dam. infect.
d l. superficiario, de rei vendic.
e l.2. & 3. C. de iur. emphy.
f l.1. s. 1. si ag. vect. l. item verberatum, s. 1. ibi. Bald. de rei vend.
g l.1. s. 1. de superfi.
h l. bonorum, vers. penult. de verb. sign.
i l. sed addes, s. si inquilin. loc. & d l. bon.
k l.3. ff. de reb. eor. qui sub tu.
l l. in speciali, cum l. seq. ff. de rei vend. & l. damn. de dam. infec.
m l.3. s. pen. de oper. nou. nu.
n l.1. § vlt. & l. vl. ff. de superfi. & l.13. s. ei qui. ff. de dam. in. fect.
o huius fit mētio in c. precaria 12. quæst. 2 & extra tit. de preca. c.1.
p c. longinquitate 12. q. 2. Panor. d. c. 1.
q l. si finita, s. si vectigalib. de dam. infec. l.1. C. de iure emph. cui subscribit etiam Olden. Class. 4. actio. in pr. de act. emphyteu.

cedentis & accipientis bona fide colantur. Potest huc quoque referri frequentissi-
mus ille contractus, quo reditus pecuniarij constituuntur. Nam & hunc emptionem
& venditionem esse ex eo constat, quòd pecunia, cuius annuas pensiones stipula-
mur, omnino fiat accipientis: ita tamen, vt eam quandocunque voluerit reddere
possit, & se liberare illa pensionum præstandarum obligatione: cùm tamen is, qui
dedit, non possit eam repetere. Qua ratione apparet, hunc contractum non esse vsu-
rarium. Sed de hac contractus specie cùm doctiss. extet tractatus Caroli Molinæi,
iuris studiosos ad eundem remittimus. His sic prælibatis, videamus textum.

b *Familiaritatem*] Id est, similitudinem & conformitatem.

c *Quæ perpetuò*] Ita quidem olim in perpetuum, fundi steriles dabantur in emphy-
teusim, sed tamen postea res etiam fertiles & cultissimæ in perpetuum, & ad tẽpus,
sub emphyteuseos lege locari inceperunt. †Variis itaque modis iure, quo nunc v- 16
timur, emphyteusis concedi solet: aliàs ad tempus simpliciter, puta in annos quin-
quaginta: aliàs ad tempus cum clausula, vt eo lapso renouari debeat contractus, &
inuestitura: alias datur in perpetuum emphyteutæ, & hæredibus eius: aliàs nulla hæ-
redum facta mentione: aliàs denique in tertiam vel quartam generationem. quod
vulgare est in ecclesiastica emphyteusi [r].

d *Quandiu pensio*] † Cæterùm si colonus cesset triennio continuo pensionem, siue 17
canonem pensionarium soluere de emphyteusi priuata, vel post biennium de eccle-
siastica, amittit emphyteusim, modò tamen dominus ita voluerit. Communis enim
omnium interpretum [s], & vera sententia est, *emphyteutam non cadere iure suo, nisi*
dominus declaret voluntatem suam. †Imò admittendus etiam est ad purgandam so- 18
lutionis moram [t], cùm pauculis post triennium diebus offert pecuniam. Intra quod
autem tempus sit faciendum, relinquitur arbitrio [u] Iudicis: quia propter varias per-
sonarum & rerum circumstantias certæ regulæ præscribi non possunt. Consultum
etiam fuerit, si emphyteuta non tantùm offerat, sed etiam consignet ac deponat [x]
pecuniam. † Non solùm enim emphyteuta, si triennio non soluit canonem, expelli 19
potest ab emphyteusi: † verumetiam cùm facit rem multò deteriorem [y]. Oportet 20
tamen magnam esse deteriorationem [z], & quæ inferat perpetuum damnum: nam
de momentanea malæ culturæ deterioratione non auditur dominus, vt emphyteu-
tam expellat. Item deterioratio exigit culpam latiorem coloni: quia ob leuiorem
culpam non protinus amittit emphyteusim, cùm illa gratia vtriusque concedatur.
†Sed & tũ emphyteusis perditur, cùm colonus eam alienat non requisito domino [b], 21
& prorsus ignorante. Cùm itaque emphyteuta voluerit vendere ius suum, requi-
rere debet, ac interrogare dominum, an velit emere eo pretio, quod alius offerat nõ
simulatè, tum si dominus intra duos menses non emat, postea rectè vendetur. Sed
emphyteutæ curandum est, vt probari possit oblatio [c]. †Illud quæsitum est, an in his 22
casibus ad expellendum emphyteutam necessaria sit sententia & executio Iudicis,
an potius dominus possit autoritate propria eum statim eiicere? Et plerique volunt
sententiam iudicis interuenire debere: idque adeò verum esse, vt etiamsi instrumẽ-
to emphyteutico adiectum sit, quòd non soluto per triennium canone liceat domi-
no propria autoritate rem concessam ingredi: neque tum possit dominus, contradi-
cente emphyteuta, exercere violentiam [d], sed adeundus sit magistratus. Contrarium
tamen Iason [e] post prolixam disputationem, relatis variis opinionibus concludit:
itémque Decius [f] & Corneus [g]: vbi hoc crebrius receptum aiunt.

e *Vendiderit*] † Modò id factum sit domino consentiente: nam si eo irrequisito a- 23
lienet emphyteusim colonus, iure suo cadit, vt paulò ante diximus.

f *Donauerit autem*] † Quod potest etiam sine consensu domini. Tametsi enim (vt 24
prædictum est) emphyteusis vendi non possit: legari tamen & obligari eam inuito
domino posse, crebrius obtinuit [h]: refértque Iason, hanc sententiam probari trium
& viginti doctorum autoritate, respondens etiam abundè rationi, quæ Bartolum in
diuersam partem valdè mouit. Cæterùm quod emphyteusis in dotem vel in dona-
tionem propter nuptias à colono dari possit filiis suis, naturalis & ciuilis ratio dictat.
Quis enim non rectè suppeditet liberis ad honestam vitæ conditionem, quicquid
possit? Et ferè semper sub prohibita per legem alienatione non continetur dotalis 25
largitas. Sed etsi dominus & colonus pacti sint tempore contractus, quòd emphy-
teusis posset irrequisito eodem domino alienari, excusatur emphyteuta ignorante
domino alienans [i].

g *A quibusdam locatio*] Huic enim assimilatur emphyteusis, propter annuam pen-
sionem, sub qua, exemplo locationis [k] contrahitur.

r §. emphyteu. & §. neq. illud Nou. de non alien. aut perm.
s Bart. l. 2 C. de iur. emphyt. l. 2. de exce. rei iu. l. 1. si ag. vectig. quib. adde, quæ in obser. meis Cameralib annotaui cent. 3 obser. 65. & cen. 6. obseru. 83. vbi habetur, quòd ante domi. declarationẽ non incurratur caducitas: & quod cum primis à tempore declarationis domini fructus debeantur: sicque in Camera Imp. obseruatur.
t c. potuit. de loca.
u l. 1. §. vlt. de iur. delib. l. 1. §. effractores, de effra. & expil.
x d. l. 2. de iur. emph.
y §. si quis verò colonus, Nò. de alien. & emph.
z l. Seio, de in integ. rest.
a arg. l. si vt certo. §. nunc vidẽdum. commod.
b l. vlt. C. de iur. emp.
c d. l. vlt. & c. potuit. de loca. & cond.
d Bart. in l alia §. elegãter, sol. matr. per l. 137. non est singu. de reg. iu.
e in l. emphyteuticarios nu. 10. & multis sequ. C. de iur. emphy.
f conf. 146 n. 7.
g conf. 271. vol. 3. & vide in d. cen. 3. obser 65.
h in d. l. vlt.
i l. vlt. C. de l[...] tig. §. alienationis. No. de non alien.
k l. 2. loca. l. si vir vxori de dona. int. vir. & vx.

h *Venditio*] Habet enim hic contractus & cum venditione communia quædam, sed præsertim dominij translationem,[l] vtilis scil. nam directum manet apud concedentem.

i *Lex Zenoniana*] Extat hæc Zenonis constitutio in codice, quæ anno Christi 477. promulgata est.

25 k *Ac si naturalis*] † Ex his verbis plerique euincere conantur, contractum emphyteuseos de nouo à Zenone inductum esse, sicque hunc origine esse iuris ciuilis. Verùm hæc verba *(ac si naturalis esset contractus)* vt & Theophili interpretatio indicat, alium longè sensum habent: nempe, vt si nonnihil inter contrahentes conuenerit, id ita iustum sit ac firmum, ac si naturalis contractus esset, id est, quasi esset ea certa natura contractus: quippe *pacta* (inquit Theophylus) *naturam contractibus* [m] *tribuunt.*

26 † Illud quoque circa hunc contractum vel in primis sciendum, ad eius substantiam necessariò scripturam exigi: quod communi Doctorum calculo receptum est, probatúrque rationibus. Primum, quia memoria testium, vitaque est labilis & [n] bulla: possent itaque faciliter perfidi emphyteutæ, vel hæredes eorum infitiari domino ius suum, & rem adserere propriam. Deinde Imp. Zeno in sua [o] lege dicit *(scriptura interueniente.)* Sed duo ablatiui resoluuntur in conditionem: [p] conditio autem implenda est omnibus modis, & in forma, vt vocant, specifica: [q] ergo lex

27 scripturam int eruenire vult. † Quare emphyteuta tenetur domino tale scriptum edere, iuranti tamen priùs, [r] quod exemplum non habeat: alioqui cum emphyteuta recusat scripti editionem, præsumitur emphyteusim esse finitam. Excipe tamen, si reus neget actori vllum ius emphyteuticum, vel aliud competere, quia potest tunc cogi ad editionem sui [s] tituli.

28 l *Si quid*] † Si in contractu emphyteuseos nihil expressum fuerit de periculo rei: si quidem res data in emphyteusim periit tota, tunc periculum pertinebit ad dominum, nec ad pensionem vrgere emphyteuta poterit. Sed qua ratione hoc? *quoniam* (aiunt) *periculum amissæ rei semper dominum sequitur,* [t] *saltem vbi nihil est, quod alteri imputemus.* Verùm hæc ratio non satisfacit. Cùm enim damnum pro parte periculo quoque domini contingat, [u] hac ratione attenta sequeretur, re pro parte pereunte, in damnum pariter dominum vocari: quod tamen est [x] falsum. Dicendum ergo, quod cum pensionem præstet emphyteuta propter rem ipsam in emphyteusim concessam, [y] & quod in ea dominum alium agnoscat, [z] re prorsus extincta, tanquam cessante causa, ratione cuius debebatur, [a] debet emphyteuta pensione liberari.

29 m *Sin autem*] † Si pars rei in emphyteusim concessa intereat sine culpa emphyteutæ, non fit remissio pensionis: quod verum est, etsi pereat vltra dimidiam, dum tota res non sit absorpta: quia puta, maxima agri portio chasmate perierit. Vnde consequitur, emphyteutam ad solidam teneri pensionem, quamdiu superest res emphyteutica, nec tam eius fructus quàm substantiam [b] spectari. Nam etsi fuerit prouentus sterilis, non minuet pensionem. Bartolus tamen contrà censuit: nempe, si pars rei emphyteuticæ tantùm pereat, & ex reliqua parte emphyteuta non possit percipere id, quod æquet pensionem annuam, tunc remitti eam. Sed hæc sententia nullo iure confirmatur, generalibúsque Zenonis [c] verbis repugnat. *Sin verò* (inquit) *particulare vel aliud leue contigerit damnum, ex quo ipsa rei penitus lædatur substantia: hoc emphyteuticarius suis partibus non dubitet adscribendum.* Hoc tamen ius non obtinet in colonis, qui fructuum nomine obligantur: hi enim tametsi rei substantiam in-

30 tegram habeant: tamen propter sterilitatem minus [d] pendunt. † Porrò quemadmodum damnum, ita & emolumentum quodcunque rei emphyteuticæ accedens, spectabit ad emphyteutam, [e] nec ideò augebitur pensio: [f] nam nec contrà, propter damnum particulare minuitur. [g] Idque locum habet, siue commodum illud latenter obuenerit, [h] veluti per alluuionem; siue à solo appareat separatum, vt insula in flumine [i] nata.

l l. 1. si ag. vect.
m l. 1. §. si conueniat, de pos.
n l. peregrè, in pr. de acq. rer.
o in d. l. 1. C. de iur. emphyt.
p l. ab emptore de pact. l. à testatore, de cond. & dem. l. [...]tictis, de euiction.
q l. qui hæredi. & l Mæuius, de cond. & dem.
r iuxta l. Prætor ait. §. 1. de edend.
s Specul. in tit. de loca. §. nunc aliqua, versic. 141.
t l. pignus, C. de pign. act.
u l. vlt. §. vlt. hoc tit.
x vt hic & d. l. 1. in fin. C. de iur. emph.
y hic & l. 1. §. 1. si ag. vectig.
z c. 2. de censib.
a l. generaliter, C. de episc. & cleric. c. magna, in fin. de vot. & voti.
b Ias. & Sali. in l. 1. Panor. c. fin. de locat.
c in d. l. 1.
d l. licet. de locat.
e l. 25. si merc. § 6. vis maior. locat.
f c. prohibemus, de censib. & d. §. vis maior.
g l. 3. cod. de fund. matrim. lib. 11.
h c. 1. §. pen. si de inuent. feu. con. or. gloss. l. de quibus de ll.
i §. insula, in de rer. diuis.

§. Item quæritur.

1 *Locatio non potest esse, vbi corpus ipsum non datur ab eo, cui id fieret.*
2 *Toties conductio est alicuius rei, quoties materia in qua quid præstatur, in eodem statu eiusdem manet.*

[1] Item quæritur, si cum aurifice Titius conuenerit, vt is

ex auro suo certi ponderis certæque formæ annulos ei faceret, & acciperet (verbi gratia) decem aureos: vtrum emptio & venditio, an locatio & conductio contrahi videatur? Cassius ait, materiæ quidem emptionem & venditionem cõtrahi, operæ autem locationem & conductionem. Sed placuit tantum emptionem & vẽditionem contrahi. Quòd si suum aurum Titius dederit, mercede pro opera constituta: dubium non est, [b] quin locatio & conductio sit.

a *Item*] Aliam hypothesin refert Iustinianus, de qua dubitabatur, emptióne an locatio contrahi videretur: vt si decem paciscar aurifici, vt suo auro annulos mihi faciat. Sed definit tantùm emptionem esse, non locationem. † Rationem Pomponius 1
reddit: *quoniam reuera nulla potest esse locatio, vbi corpus ipsum, seu materia non datur, ab eo cui id fieret,* [a] *sed à conductore & domino.* In quam sententiam [b] Iauolenus quoque respondit. Si conuenit mihi tecum, vt certum numerum tegularum mihi dares certo pretio: si quidem ex tuo fundo, emptionem esse: toties enim emptionem esse, quoties materia, in qua aliquid præstatur, & immutatur, & alienatur.

b *Quin locatio*] Cùm operas suas mihi locasse videatur, vel conduxisse annulos fa- 2
ciendos. † Toties enim conductio est alicuius rei, quoties materia in qua aliquid præstatur, in eodem statu eiusdem [c] manet.

a l. Sabinus 20. & l. conuenit. 65. de contrah. empt.
b d. l. conuenit. 65.
c l. 2. ff. loca. & d. l. conuenit.

§. Conductor.

1 In locatione seruari debent expressè conuenta.
2 In locatione multa veniunt præstanda ex bono & æquo, de quibus expressè non est conuentum.
3 Idq; exemplis declaratur.
4 Ex re locata nemo ante tempora expellendus. fallit tamen vt num. 5.
5 In dubio contra locatorem & venditorem interpretatio facienda.

[a] Conductor autem omnia secundum legem conductionis facere debet, & si quid in lege prætermissum fuerit, id [b] ex bono & æquo præstare.

a *Conductor*] Ex Paulo [a] hic locus descriptus est: † vnde discis, in locationis con- 1
tractu primùm seruanda esse ea, de quibus expressè inter contrahentes conuenit. Legem enim conductionis seruari oportere, ab Impp. [b] quoque rescriptum est. † De- 2
inde quia hic contractus est bonæ fidei, [c] multa veniunt præstanda ex bono & æ-
quo, de quibus nominatim conuentum non est, nec fortassis cogitatum: † veluti, vt 3
conductor suis impensis farciet damnum rei, quod intulit: [d] contrà vt rem locatam reficiat suo sumptu locator, [e] si nihil est, quod imputetur conductori: idque si locator facere detrectet, potest ipse conductor facere, & in deminutionem mercedis imputare, vel rem ipsam, qua commodè vti non potest, relinquere, detracturus pensio-
nem eius temporis, quo non fuerit [f] vsus. † Porrò lex huius contractus continet, ne 4
intra tempòra quis expellatur: sed ex æquo & bono certæ causæ exceptæ intelligun-
tur, quibus eiici potest conductor. [g] Vt quia propriis vsibus eam necessariam esse 5
locator probauerit, aut ruituram domum instaurare voluerit, aut si conductor malè
in re locata versetur. [h] † Illud pro coronide addendum, si res dubia sit, contra loca- 6
torem & venditorem (qui lucrum maximè ex contractu facere videntur) ambigua & obscura interpretanda esse: [i] vt in stipulatione contra stipulatorem.

b *Ex æquo & bono*] Est enim hic contractus [l] bonæ fidei: ideóque multa, quæ nec dicta, nec fortè cogitata sunt, ex æquo fieri debent.

a l. si in lege 24. §. conduct. locat.
b l. legem, C. hoc tit.
c §. actionem, J. de action.
d l. 43. si vulnerauerit. loca.
e l. ædiles, §. construat autem, vers. quicunque autem mercede, de via pub.
f d. l. si merces 25. §. si vicino, locat.
g l. 3. de loca.
h l. æde quam. C. h. t. l. quæro, §. inter locatorem, eod.
i l. 39. veterib. de pact. l. Labeo scripsit 21. & l. 34. si in emptione. de cont. empt.
k l. 99. quicq. de verb. oblig. l. 38. stipulatio ista §. 18. eod. ti. & l. 26. ff. de reb. dub. l. 47. de obl. & act.
l §. actionum, J. de action.

§. Qui pro vsu.

1 Conductor præstat dolum, latam, & leuem culpam.
2 Superlatiuus quandoque pro positiuo ponitur in legibus.
3 Quandoque etiam leuissimam culpam præstat conductor.

4 *De casu fortuito conductor non tenetur.*
5 *Interdum casus etiam fortuitus præstatur.*

[a] Qui pro vsu aut vestimentorum, aut argenti, aut iumenti mercedem aut dedit aut promisit: ab eo custodia talis desideratur, qualem [b] diligentissimus paterfamiliâs suis rebus adhibet: quam si præstiterit, & aliquo casu fortuito eam rem amiserit, de restituenda ea non tenebitur.

1 a *Qui pro vsu*] Explicatur hoc § ad quid conductor teneatur. † Præstat autem conductor in re conducta tantùm dolum, latam & leuem culpam: quia sicut venditio, pignus, emphyteusis, societas, ita & locatio vtriusque contrahentis gratia initur. Cũ autem vtriusque vtilitas vertitur in contractu, tunc dolum, latam, & leuem culpam tantùm præstandam, communiter traditum [a] est. Sed si contractus alterutrius duntaxat gratia fit (vt depositum gratia deponentis) tunc solum dolus [b], latior culpa, quæ fraude non caret [c], præstatur. At cùm eius duntaxat vertitur vtilitas, qui ex cõtractu cõuenitur, tunc pręter dolum & culpam, talis etiam diligentia præstanda est, qualem diligentissimus quisque paterfamiliâs in rebus suis [d] adhibet: exemplum est in commodatario: is enim ad custodiam rei commodatæ exactissimam [e] tenetur. Nam licet exactam Iustinianus suprà [f] dixerit: ita tamen post declarat, vt constet exactissimam intellexisse: *Si modò*, inquit, *alius diligentior, &c.*

b *Diligentissimus paterfamiliâs*] Cùm Iustinianus culpam conductoris ad diligentissimi patrisfamil. diligentiam dirigat, ergo non solùm dolum & culpam præstare
2 tenetur, sed etiam leuissimam quamque cessationem. † Respondeo, superlatiuum, *diligentissimus*, hîc pro diligenti interpretandum esse, id est, pro eo, qui non potest inter negligentes haberi, curátque res suas, vt bonus prudénsque paterfam. solet: nõ pro eo, qui præcipuum gradum diligentiæ obtinet. Neque verò raro accidit, vt in iure ciuili superlatiuus positiui significationem referat, sicut eleganter Alciatus [g] nõ
3 vno in loco declarat, prædicta tamen obtinent, si de communi rerum vtendarum fruendarum conductione loquimur. † Secus si locata est opera in tractandis rebus, quæ summam cautionem, singularémque industriam desiderant, ne pereant. Veluti si quis conduxit transportandam columnam, vel dolia, vel tignum, & ea dum tollũtur, aut portantur, aut reponuntur, fracta sint: tunc culpa non aliter abesse intelligitur, nisi omnia facta sint, quæ etiam diligentissimus quisque obseruaturus fuisset, quoniam in his rebus, quæ leuiter & facillimè franguntur, leuissima etiã culpa præstari debet [h]: quæ sententia crebrius obtinuit [i], & ab Alciato [k] etiam confirmatur.
4 De casu autem fortuito conductor non tenetur. Hoc enim regulare est in omni-
5 bus, vt fortuitus casus non præstetur [l]. † Excipe tamen, nisi casum culpa eius, qui debuit custodire, notabiliter præcesserit [m]: aut conductor fuerit in mora [n]: vel etiam nominatim se illi ex pacto subiecerit. nam his casibus non excusatur, si res inopinato periculo interiit [o].

a l. contractus, & ibi Dd. de reg. iur. & Ang. hic.
b l. si vt cõmodati.
c l. quod Nerua, de poss.
d l. in reb. commod.
e §. item is cui. 3. qui. mo. re contr. oblig.
f d. §. itẽ is cui. & d. l. in rebus.
g l. 25. proximus l. proximi. 155. l. illa verba 16. & l. in vulgari. 163. de verb. sig.
h l. si merces. 25. §. qui colũnam h. t. l. quĩ mercedem, ibi gloss. & l. seq. ff. tota. nau. caup. stab. gl. & Bald. in iudicio, C. de loca.
i l. iusta Porc. hic.
k l. 226. magna negligentia, de verb. sig.
l l. si fundus in fin. h. t. l. 1. §. si conuenitur, de poss.
m d. l. vt si certo commod.
n l. si ex legatis de verb. oblig.
o gl. vlt. in iudicio. & ibi etiam Dd. C. de locat.

§. Mortuo.

1 *Obligatio ex locato transit ad heredem conductoris: fallit, vt num. 3.*
2 *Fructus locati ad conductoris heredes pertinent.*
4 *Remanens in re locata post finitam conductionem, reconducere videtur.*
5 *Explicatus §. qui impleta l. item quæritur, locati.*

Mortuo conductore intra tempora conductionis, hæres [a] eius eodem iure in conductione succedit.

1 a *Hæres eius*] † Obligatio ergo ex locato existens, ad hæredem conductoris transmittitur, si intra quinquennium conductionis conductor decedat [a]. Nam cùm in perpetuum locatio sit vectigalis agri, vel emphyteutici, dubium non est, quin ad hæ-
2 redem transeat obligatio: si modò pensio soluatur, vt suprà [b] annotauimus. † Sed hoc non procedit in vsufructu locato: nam eo qui conduxit mortuo, sæpius euenit,
3 vt dicamus vsumfructum extingui [c] oportere. † Tametsi in fructibus locatis aliud

a l. si in lege, loca. l. viã 10. C. eo.
b §. adeo. h. t.
c l. necessariò §. vlt. de peri. & com. rei vend.

obseruetur. Nam & hi ad conductoris hæredes [d] pertinent. Cęterùm inuitos condu-
ctores seu hæredes eorum post tempora locationis finita non esse retinendos, Imp.
Philippus rescripsit. † Si tamen post impletum conductionis tempus maneat condu- 4
ctor in re locata, patiente locatore, reconducere in annum videtur, etiamsi lustrum,
aut longius tempus præscriptum sit locationi: idque in prædiis rusticis absque con-
trouersia est [e]. De vrbanis autem prædiis durissima est Doctorum altercatio, quan-
tum tempus tacitæ conductionis censeri debeat. † Nam cùm Vlpianus sic [f] respon- 5
disset. *In vrbanis autem prædiis alio iure vtimur, prout quisque habitauerit, ita obli-
gatur, nisi in scriptis certum tempus conductionis comprehensum est.* Doctores verba
(*prout quisque habitauerit*) [g] variè torquent. Veritas est, ea sic accipienda (*prout
quisque habitauerit*) scilicet post primum conductionis tempus, vt in illud poste-
rius teneatur [h]. Cùm enim in vrbanis prædiis non vno tempore anni magis quàm a-
lio percipiatur vsusfructus rei locatæ: ideo videtur iustum, vt tacita reconductio (si
inquilinus in prædio post finitam conductionem maneat,) non diutius obliget vtrũ-
que contrahentem, quàm conductor habitauerit post tempus primæ conductionis.
Prospectum enim in hoc est non solùm conductori, vt is quando voluerit, soluta il-
lius temporis pensione, migret. Verùm etiam vt dominus subinde prædium suũ pro
arbitrio alij possit locare. Cæterùm quoniam ex prædiis rusticis singulis semper an-
nis vno tempore omnes nati fructus percipi solent, ideo rectè [i] Vlpianus voluit, vt
tacitus consensus manentis conductoris obligaret eum ad annum integrum: vt in-
tegra essent omnia & locatori & conductori, ne quis detrimento afficeretur.

d l. arboribus, §. vsufructuarius, de vsufr. Angel. & Fab. hic.
e l. legẽ, C. hoc tit. l. item quæritur, §. qui impleta, eod.
f d. §. qui impleta.
g vide Bart. ibid.
h vide Olden. d. §. qui impleta sic interpretantem. class. 4. act. 9.
i in d. §. qui impleta.

De societate. Tit. XXVI.

1. *Societas alia publica, alia priuata.*
2. *Societatis priuatæ descriptio.*
3. *Si plures res communes habeant non animo contrahendæ societatis, non dicitur societas.*
4. *Malorum nulla est societas.*
5. *In societate requiritur, vt ad quæstum sit inita.*
6. *Societatis causa efficiens, eiúsque effectus.*

Subiungitur tertius contractus, qui solo consensu fit, nempe societas. † Societatis 1
autem duplex consideratio est, altera *publica*, altera *priuata*. Publicam societatem
natura constituit inter omnes homines, quæ nihil aliud est, quàm naturalis omniũ
hominum cognatio, cuius Florentinus alibi [a] meminit, eámque grauiter Cicero in
officiis tractat. Ex hac societate publica velut fonte, considerari debet, quomodo
propter communicationem rerum introducti sint omnes contractus, omnia com-
mercia, omnes actiones: quomodo item ad coërcendos malos exerceantur accusa-
tiones & publica iudicia: totius denique Iuris sanctio non spectet aliò, quàm ad con-
seruandam inter homines naturæ societatem. Sed de hoc aliqua suprà diximus, &
fortè aliàs plura dicemus. Priuata verò est, quæ ciuili hominum autoritate in quan-
dam contractus formulam producta est, imitatione publicæ societatis: quæ sic rectè
describitur, † *quod sit duorum pluriúmve conuentio, animo contrahendæ societatis ho-* 2
*nestè contracta, de fortunis suis operisve inter se communicandis, ad vberiorem quæ-
stum & commodiorem vsum.* Dixi primò, *duorum pluriúmve*, quia contra natu-
ram istius contractus est, quòd vnus tantùm societatem contrahat. Deinde ad-
iunxi, *animo contrahendæ societatis:* † si enim res communes habemus non affectio- 3
ne societatis: vt si vna res duobus legata fuerit, aut si duobus hæreditas communiter
obuenerit, vel à duobus etiam res simul empta sit, non contrahitur societas, neque
competit actio pro socio, sed familiæ erciscundæ, item communi diuidundo [b] iudi-
cium. Addidi etiam, *honestè contracta:* † quoniam malorum nulla est societas [c]. I- 4
taque si duo conuenirent de communicando lucro ex causa prohibita, puta furto,
vel simili maleficio, societas non [d] est. Præterea subiunxi, *de fortunis operisve,*
&c. quia si neque pecuniam neque operam in societatem contuleris, magis erit do-
natio [e]. † Postremò annexum est, *ad vberiorem quæstum:* ad differentiam eorum, 5
qui simul habitant in vna eadémque habitatione: qui licèt largè loquendo pro
sociis haberi possint, re ipsa tamen veri socij non sunt, ideóque nec eis directa a-
ctio pro socio conceditur [f], sed tantùm vtilis. † Vides, quòd causa efficiens so- 6
cietatis

a l. 3. de iust. & iur.
b l. 31. vt sit cũ l. seq. pro soc. & ff. de obl. quę ex qua cont. nasc.
c l. 54. nec prætermittendum & l. 53. quod autẽ ex furio. h. t.
d l. si à reo. de fideiu. cum similib.
e l. societates in fi. h. t.
f Specu. tit. de iud. §. generalia. vers. hoc etiam.

cietatis sit consensus contrahentium: quamprimùm enim partibus placuit de societate coëunda, societas perfecta est g, licet in commune nihil dum sit collatum.† Effectus verò est parere obligationem, ex qua deinde nascitur actio post societatem finitam, quæ *pro socio* h dicitur. Est autem hic contractus non minus vtilis, quam frequens, propter rationem commerciorum, præsertim inter Mercatores, qui cotidiè societates contrahere solent: Quemadmodum & apud veteres i crebra est iudicij societatis mentio.

g l. 19. qui admittitur. h. t.

h eius explicationem vide §. de act. 5. rei persequendæ, nu. 52.

i vt apud Cic. in oratione pro Quintio. & pro Roscio: item in Verrinis.

In princip. tit.

1 *Societatem expresè & tacitè contrahi.*
2 *Expressa societas quatuor modis fit.*
3 *Societas tacita quando coiri dicatur.*
4 *Quandiu contrahatur societas.*
5 *Si inter socios nihil conuentum sit, seruatur æqualitas lucri & damni.*
6 *De actione pro socio & quando detur.*
7 *κοινωνία, κοινοπραξία.*
8 *Socij in genere qui dicantur.*

SOcietatem coire solemus a aut totorum bonorum, quā Græci b κοινωνίαν appellant: aut vnius alicuius c negotiationis, veluti mancipiorum vendendorum emendorumque, aut olei, aut vini, aut frumenti emendi vendendíque. Et quidem si nihil de partibus lucri & damni nominatim conuenerit: d æquales scil. partes & in lucro & in damno e spectantur. Quòd si f expressæ fuerint partes, hæ seruari debent. Nec enim vnquam dubium fuit, quin valeat conuentio, si duo inter se pacti sint, vt ad vnum quidem duæ partes & lucri & damni pertineant, ad alium tertia.

a *Aut totorum bonorum*] Quamuis hic tradatur, societatem bifariam contrahi,
1 aut in omnibus bonis, aut in vna tantùm negociatione: † tamen adaptando nos ad generaliorem iuris ciuilis diuisionem, dicimus coiri societatem aut expresè, aut tacitè. *Expresè* contrahitur, quando duo plurésve deliberatè & consultò de suarum
2 rerum communione expressis verbis conueniunt a. † Et illa fit quatuor modis: Primò de omnibus bonis, in qua veniunt ipso iure omnes res corporales, quo ad dominium & possessionem: deinde hæreditates, & legata, & donationes causa mortis. Nomina tamen non veniunt ipso iure, sed alter alteri cedit actionem b. Non tamen veniunt, quæ ex prohibitis causis, furto scil. vel maleficio accesserunt. Delictorum enim turpis atque fœda communio est c. Secundò simpliciter sine mentione omnium bonorum: & tunc solùm illa veniunt, quæ ex quæstu, id est, opera personali quæruntur, vt si quod lucrum ex emtione vel locatione descendit. Hæreditates autem, legata, & donationes mortis causa non veniunt, quia illa non ex quæstu, sed ob meritum aliquod, vel ex prospera fortuna obueniunt d. Tertiò si vnius alicuius negociationis, vt vini, frumenti, olei, & tunc solùm veniunt quæsita ex illa negociatione e. Quartò denique contrahitur in vna tantùm re, vt in equo emendo, aliâve re:
3 & tum quoque vltra illam rem societas non extenditur f. † *Tacitè* verò coitur societas, veluti si duo fratres ætate maiores negociati fuerint, & contulerint quippiam in commune, videtur tacitè contracta societas, in hoc scilicet negotio, in quo facta est communio: secus tamen esset, si ad communem hæreditatem paternam voca-
4 rentur g prout supra diximus. † Coitur etiam societas vsque ad certum tempus, vel vsque ad mortem alicuius ex sociis: non purè, vel sub conditione i: in perpetuum autem nullo modo coiri potest. Est autem de natura istius contractus, quòd serue-
5 tur id, de quo expressim partes conuenerunt: † sin autem nihil conuentum est, seruatur æqualitas lucri & damni, secundum proportionem geometricam k. Exemplum: Si Titius & Seius contraherent societatem, & Titius conferret ducentos aureos, Seius vero [illegible] casu spectarent ad Titium duæ partes lucri & damni, ad
6 Seium verò pars tertia. † Porrò supra admonui, ex hoc societatis contractu dari actio-

a l. 4. societatem coire. ibi gloss. vt l. si fic. & l. nam cum tractatur pro socio.

b l. 12. & 3. pro socio.

c l. si fratres. §. vlt. & l. seq. h. t.

d l. 7. coiri. cū l. seq. h. t.

e vt in hoc princ.

f l. 5. hoc ipso tit.

g Bart. l. cum duo hoc tit.

h ad rubr. huius tit.

i l. 1. hoc tit.

k in hoc prin. vers. 5. & quidem si nihil.

nem *pro socio*, quæ post finitam saltem societatem competit. Excepta vectigalium societate, in qua locum habet hæc actio etiam societate cōsistente: ideò quòd propter varios contractus neutri expediat recedere à societate. [l] Agitur autem hac actione ad collationem rei lucri & damni faciendam iuxta distinctionem suprà traditam: vt si sit omnium bonorum societas, agatur ad collationem omnium bonorum: aliàs secus. Datur quoque hæc actio socio & hæredibus eius contra socium, eiúsque hæredes: & directa est ab vtraque parte: verùm hanc [m] alibi diffusius explicabimus.

l l. 65. actione, §. 15. nonnunquam pro soc.

m §. rei persequendæ, à nu. 54. vsque ad nu. 62. J. de act.

n l. societates contrahuntur, pro socio.

o l. 19. & l. 34. de seruit. rust.

p l. legata inutiliter, §. vlt. de leg. 1.

q l. quoties, §. hæredes, de hæred. instit.

r l. 75. si coita. hoc tit.

b *Κοινωνίαν*] † Id est, communionem & indiuiduam rerum omnium societatem. 7
Alij legunt, κοινοπραξίαν: sed hæc propriè appellatur, quæ re ipsa magis contrahitur, quàm in consensu: vt magis videatur esse communio, quàm societas.

c *Negotiationis*] Vel etiam rei vnius, [n] vt prædictum est. Dicitur hoc etiam *societas conuentionalis*, vt quæ conuentione partium existat, tractatu desuper habito. † A- 8
lias, & qui in communionem inciderunt, & generaliter qui quod communiter possident, *socij* dicuntur. Ita communium prædiorum dominos Iurisconsulti [o] socios appellant.

d *Æquales scilicet partes*] Si modò æqualia in societatem contulerint: neque enim hic aliter æquales partes sunt, quàm iuxta proportionem.

e *Spectantur*] Idem etiam in legatis, [p] & hæredum institutionibus, [q] quibus partes adscriptæ non sunt, obseruatur.

f *Expressæ*] Vel etiam alterius definitioni relictæ, qui eas expresserit. [r]

§. De illa sanè.

1 *Societas valet, si partes lucri & damni diuersæ sint inter socios: & quæ sit ratio, num. 5.*

2 *Non est contra naturam societatis dispar ratio damni & lucri.*

3 *Pecunia principalis dicitur sors, vel caput.*

4 *Exemplo declaratur hic §. 5.*

6 *Valet societas, vt alter nullam partem damni ferat, lucrum verò commune sit.*

7 *Societas coiri nequit, vt vnus totum lucrum sentiat, & de damno non teneatur: esset enim Leonina societas.*

8 *Lucrum intelligitur, omni damno deducto.*

[a] De illâ sanè conuentione quæsitū est, si Titius & Seius inter se pacti sint, vt ad Titium lucri duæ partes pertineāt, damni tertia: ad Seium duæ partes damni, lucri tertia: an rata debeat haberi conuentio? Quintus Mutius contra naturam societatis talem pactionem esse existimauit, [b] & ob id non esse ratam habendam. [c] Seruius Sulpitius (cuius sententia præualuit) contra sensit, quia sæpe quorundam ita pretiosa est opera in societate, vt eos iustum sit conditione meliore in societatem admitti. Nam & ita coire posse societatem [d] non dubitatur, vt alter pecuniam conferat, [e] & tamen lucrum inter eos commune sit: [f] quia sæpe opera alicuius pro pecunia valet. Et adeò contra Quinti Mutij sententiam obtinuit, vt illud quoque constiterit, posse conuenire, vt quis [g] lucri partem ferat, de damno non teneatur. quod & ipsum Seruius conuenienter sibi fieri existimauit. Quod tamen ita intelligi oportet, vt si in alia re lucrum, in alia damnum illatum sit: [k] compensatione facta, solum quod superest, intelligatur lucro esse.

a in l. Mutius 30. hoc tit.

a *De illa sanè*] Totus hic locus ex Pauli [a] responso descriptus est. † Ex quo disci- 1
mus,

mus, societatem ita coiri posse, vt partes damni & lucri diuersæ inter socios sint, puta vt alter duas partes lucri habeat, tertiam damni: alter verò duas damni, & tertiam lucri. Qua autem ratione id receptum sit, mox subiiciemus.

b *Et ob id*] Rectè quidem hoc sequebatur, si fuisset assumptio vera: quia non valet vlla conuentio ab initio contra substantiam, vel naturam ipsius contractus adie-
2 cta.[b] Sed parum constare assumptionem Mutij intellexit Seruius. † Reuera enim non est contra naturam societatis dispar ratio damni & lucri.

c *Seruius Sulpitius*] In notis Q. Mutij, quarum etiam alibi [c] non semel fit mentio.

d *Non dubitabatur*] Sic enim Impp. Diocletianus & Maximianus etiam [d] rescripserunt. Huius etiam societatis exemplum Ciceronis oratio pro Q. Roscio suppeditat: vbi C. Fannius seruum Panorgum Q. Roscij communem fecerat ea lege, vt eum Roscius arte histrionica institueret, quæstúsque inter eos communis esset.

3 e *Et tamen lucrum*] † Non etiam ipsa pecunia principalis (quam *sortem* vocant, aut caput, [e] *das haupgelt oder die hauptsum*) ab altero collata: neque enim ea quoque communicatur, sed tantùm lucrum, quod ex ea prouenit. Exemplo res fiet cla-
4 rior: † Titius & Seius contulerunt in societatem 24. lucrum est 12. Titius qui duas partes lucri ex conuentione ferre debet) capiet 20. nempe 12. pro capitis portione, vel sorte, & 8. lucri nomine: Seius autem feret 16. puta 12. sortis seu capitis vice, & lucri tertiam partem, nempe 4. Et quod de lucro dictum est, idem etiam in damno, pari analogia vtrique imponendo, [f] seruandum est.

5 f *Quia sæpe*] † Hæc est decidendi causa in nostra hypothesi: cui æquipollet, quod Vlpianus: [g] *Plerunque* (inquit) *tanta est industria socij, vt plus societati conferat, quàm pecuniam: vt si solus nauiget, solus peregrinetur, pericula subeat solus.*

6 g *Lucri partem*] † Valet ergò societas sic coita, vt nullam partem damni alter socius sentiat, lucrum verò commune sit, scilicet si tanti sit opera quanti damnum est.
7 † Vt autem alter omne lucrum sentiat, alter de toto damno teneatur, societas coiri non potest: atque ita Aristo refert Cassium respondisse, hancque *Leoninam* societatem appellasse. Nam leo (vt est in Apologo) communem ex venatu quæstum sic diuidebat cum vulpe, vt sibi fermè totum retineret: vulpi vix minimam concedens partem.

8 h *Compensatione*] † Neque enim *lucrum* intelligitur in societate, nisi omni damno deducto: neque contrà *damnum*, nisi omni lucro deducto: [h] sed lucrum vel damnum ex eo, quod compensatione facta superest, appellamus. Sic & in negotiis gestis [i], si in quibusdam lucrum factum fuerit, in quibusdam damnum, compensatur lucrum cum damno.

b l. cùm precario, de prec.
c d. l. Mutius. & l. vlt. C. de sent. pass.
d l. 1. C. h. t.
e ita sortē appellat Liuius Dec. 1. lib. 6. vbi de Licinij legib.
f Fab. hic.
g l. si non fuerint 29. §. 1. pro socio.
h d. l. Mutius 30.
i l. si negotia absentis, de neg. gest.

§. Illud expeditum.

1. *In societate pactum de lucro intelligitur etiam de damno, & contra.*
2. *Contrariorum eadem est disciplina.*
3. *Quod operatur propositum in proposito, idem operatur oppositum in opposito.*

Illud expeditum est, [a] si in vna causa pars fuerit expressa: veluti in solo lucro, vel in solo damno, in altera verò omissa: in eo quoque quod prætermissum est, eandem partem seruari.

1 a *Si in vna*] Obserua, † quòd in societate pactum de lucro, intelligitur etiam de damno, & econtra. Quare si ea lege societas coitur, vt duæ partes lucri ad alterutrum pertineant: tacitè actum intelligitur de eiusdem partibus damni. Nam æquum est,
2 vt qui sentit lucrum, & damnum sentiat, [a] eadem ratione; † & contraria etiam non priuantia, sed aduersa tantum (qualia sunt damnum & lucrum) eadem disciplina contineri solent, & quoad cognitionem, & quoad iuris dispositionem, in suo cuius-
3 que casu, si modò par vtrobique ratio subest: sicut in nostro [b] casu. † Huc etiam facit trita regula: *Quod operatur propositum in proposito, idem etiam operatur oppositum in opposito,* [c] de qua [d] alibi tractatur.

a l. verū. §. vlt. pro socio. & ll. seq.
b Fab. hic in fi.
c l. vlt. §. vlt. de leg. 3. & l. cum pro pecunia. C. de solut.
d vide Topic. Cantiun. in loco à contrariis.

§. Manet.

1 *Societatem quinque modis dissolui.*
2 *Renuntiatione soluitur societas: eamq́ expressè & tacitè fieri: & num. 3.*
4 *Vt renuntiatione soluatur societas, necesse est certiorem factum esse alterum socium.*
5 *Societas totorum bonorum quid contineat.*

ᵃ Manet autem societas eò vsque donec in eodẽ consensu perseuerauerint. At cùm aliquis renũtiauerit societati, soluitur societas. Sed planè si quis callidè in hoc ᵇ renuntiauerit societati, vt obueniens aliquod lucrum solus habeat: veluti si totorum bonorũ socius, ᶜ cum ab aliquo hæres esset relictus, in hoc renuntiauerit societati, vt hæreditatem solus lucrifaceret: cogitur hoc lucrum cõmunicare. Si quid verò aliud lucrifaciat, ᵈ quod non captauerit: ad ipsum solum pertinet. Ei verò cui renuntiatum est, ᵉ quicquid omnino post renunciatam societatem acquiritur, soli conceditur.

a *Manet*] Hactenus, quomodo societas coiri soleat, dictum est: nunc quibus modis finiatur, subiicit. † Referuntur autem quinque modi, quibus id contigit: puta renuntiatione, morte, finita negotiatione, publicatione, & cessione bonorũ. † Soluitur ergo primùm societas renuntiatione siue voluntate sociorum, de qua hoc loci agitur. Fit autem ea bifariam, scilicet expressim, & tacitè. Expressim fit, quando renuntiant socij nominatim contractui: bona fide tamen. Nam si vnus sociorum callidè [illegible], vt obueniens [illegible], quod ipse [illegible] sciat, cùm alij ignorent, habeat solus: is nihilominus communicare tenetur. Præterea omnes socios renuntiare oportet: alioqui vnus dissentiendo socios suos à se quidem liberare, se autem ab illis non potest. Ideoque siquid lucri postea factum fuerit, eius partem non feret: at si dispendium fecerint, & damnum, æquè præstabit: ᵃ quippe quòd renuntiatio eius temeraria est, & intempestiua. † Tacitè autem fieri censetur, cum separatim socij agere, ᵇ hoc est, vnusquisque eorum sibi negotiari cœperit. 1 2 3

b *Renuntiauerit societati, vt*] Expressè, vel tacitè, vt iam dictum est. † Oportet autem certiorem factum esse alterum socium: quia si *ignoranti renunciata societas sit* (inquit Paulus) ᶜ *quoad sciuerit, quod is acquisiuit, qui renuntiauit, in commune redigi debet: detrimentum autem solius eius esse, qui renuntiauerit: & quod absens acquisierit, ad eum solum pertinere, detrimentum ab eo factum commune esse.* Quòd si procuratori absentis fuerit renuntiatum, non oberit absenti renuntiatio, priusquam eam procuratori suo factam habuerit ᵈ ratam. 4

c *Cùm ab aliquo heres*] † Nam vniuersorum bonorum societas adeò latè patet, vt etiam hæreditates, & legata, & quæcunque ex prospera fortuna obuenientia, communioni acquirantur, vt ᵉ suprà ad principium huius tituli diximus: quod verum est, si expressim de omnium bonorum societate conuenerit: alioqui societates simpliciter coitæ complectuntur solùm ea, quæ ex opera, & sociorum industria acquisita ᶠ sunt. 5

d *Non captauerit*] Sicque accipiendum est, quod ᵍ Paulus dixit: si quid post renuntiationem acquisierit, non erit communicandum: quia nec dolus est admissus in eo.

a l. actiones 65. §. item qui societatem. h.t.
b l. ita quoque h.t.
c l. sed & socius 17. §. 2. h.t.
d l. actione 65. §. item scriptũ. d. tit.
e num. 2.
f Sicque non obstat l. nec adiecit. hoc tit.
g d. l. actione, §. diximus.

§. Soluitur adhuc.

1 *Societas morte alterius ex socijs finitur.*
2 *An pacto societas ad hæredem transire possit.*
3 *Societas perimitur finito negotio.*
4 *Item publicatione bonorum.*
5 *Fiscus est hæres eius, cuius bona publicantur.*
6. 7 *Item cessione bonorum: & ea ad quid fiat.*
8. 9 *Item interitu rerum, & actione.*

Soluitur

Soluitur adhuc societas [a] etiam morte socij: quia qui societatem cōtrahit, certam personam sibi eligit. sed etsi consensu plurium societas contracta sit: morte vnius socij soluitur, [b] etsi plures supersint: nisi in coëunda societate [c] aliter conuenerit. [d] Item si alicuius rei contracta societas sit, & finis negotio impositus est: finitur societas. [e] Publicatione quoque distrahi societatem, manifestum est, scilicet si vniuersa bona socij publicentur. nam cùm in eius locum alius succedat, pro mortuo habetur. [f] Item si quis ex sociis mole debiti prægrauatus, bonis suis cesserit, & ideo propter publica aut priuata debita substantia eius væneat, soluitur societas: sed hoc casu, [g] si adhuc cōsentiant in societatem, noua videtur incipere societas.

1 a *Etiam morte*] † Secundò finitur contracta societas, si alter ex sociis moriatur: id-
que non solùm de naturali morte intelligendum est, verumetiam de ciuili, vt quia
2 socius maximam aut mediam capitis deminutionem passus [a] sit. † Morte autem ita
dissoluitur societas, vt nec pacto quidem ad hæredem transire possit: [b] nisi si quid
ignorata morte socij sequatur, vel societas vectigalium hæredi nominatim adscri-
pta sit. [c] Certam enim personam eligit, qui contrahit societatem: & non rarò acci-
dit, vt hæres tam idoneus non sit ad societatem, atque defunctus socius.
b *Etsi plures*] Neque enim, vt de societate, quæ corpus aliquod vniuersum consti-
tuit, & in vno reliquo persistere posse [d] videtur: ita de hoc genere societatis, quod
consensu in certas personas electas collato constat, iudicandum [e] est.
c *Aliter*] Nempe, vt si plures supersint inter hos, vel motis mortui socij hæredibus
societas firma [f] maneat. Nam & defunctorum sociorum hæredes possunt in ea hæ-
reditate nouo consensu societatem velut prorogare, & omnia, quæ ipsius obuene-
runt, in pro socio actione deducere.
3 *Item si*] † Tertiò perimitur societas, si finitum sit negotium, propter quod societas
contracta [g] est.
4 e *Publicatione*] † Quartò publicatione dissoluitur societas: scilicet, si vniuersa bona
socij publicentur propter delicta. Nam cùm in eius locum (quantum ad bona atti-
5 net) alius, puta fiscus, succedit: pro mortuo [h] habetur. † Est enim fiscus verus succes-
sor eius, cuius bona publicantur, adeò vt etiam tanquam hæres teneatur creditori-
bus [i] hæreditariis.
6 f *Item si quis*] Quintò finitur ius societatis, si alter ex sociis grandi ære alieno pres-
sus, bonis cesserit [k]: nec refert, an id ob publica, siue ob priuata debita fiat.
7 g *Si adhuc*] Scilicet post factam cessionem. † Fit autem cessio bonorum ad hoc, vt
quis liberetur à carcere, non autem à creditoribus: habet tamen cedens in pòst quæ-
sitis beneficium, ne conueniatur, nisi quantum facere [l] potest. Porrò prædictis quin-
8 que modis dissoluendæ societatis adde, † societatem quoque distrahi, rebus, quæ in
societate sunt, omnino peremptis. Sicut enim sine personis nulla est societas: ita nec
9 sine rebus exerceri potest. [m] † Porrò actione quoque soluitur societas, hoc est, aut
stipulatione, aut iudicio. Quod sic intellige: Per stipulationem interrogando & re-
spondendo contractus societatis transfunditur in nouam obligationem, & conuen-
tionis formulam, priori perempta: vel si alius socius delegetur. [n] Per iudicium, si a-
ctio *pro socio* ideo extendatur, vt societas distrahatur. Nam tunc hoc ipso, quod agi-
tur ad communicanda omnia, videtur renunciari coitæ [o] seruituti.

a l. reum. §. societas pro socio.
b l. nemo 35. h. t.
c l. adeo 59. l. verum 63. §. in hæredem h. t.
d l. sicut §. fin. quod cuiusque vniu. no.
e Fab. hîc.
f gl. hîc bene declar.
g l. actione 63. § item si alicuius, h. t.
h ead. l. actione §. publicatione, & l. 1 in prin. de bo. dam.
i l. 2. C. ad leg. Iul. de vi pub. l. si vt proponis, C. de bon. proscript.
k d. l. actione, §. 1.
l vide quæ dicā J. de act. §. fin.
m iuxta l. 1. de noua.
n l. delegare, eo. tit.
o atque hic est sensus d. l. actione, in prin. pro socio.

§ Socius socio.

1. *Societas præstat dolum & culpam etiam leuem.*
2. *Socius etiam de furto tenetur.*
3. *Leuissimam culpam socius non præstat.*

Socius socio vtrū eo nomine tantùm teneatur pro socio

actione, si quid dolo commiserit, sicut is qui deponi apud se passus est: an etiam culpæ, id est desidiæ atque negligẽtiæ nomine, quæsitum est: [a] præualuit tamen, etiam culpæ nomine teneri eum. Culpa autem non ad exactissimã diligentiam dirigenda est. Sufficit enim talem diligentiã communibus rebus adhibere socium, qualem suis rebus adhibere solet. Nam qui parum diligentem socium sibi adsumit, de se queri, sibíque hoc imputare debet.

a *Præual.*] Ex Vlpiano [a] & Caio [b] hic locus transcriptus est: † ex quo annotandum, quid præstet socius socio. Tenetur autem non tantum dolum, sed etiam culpam & quidem leuem. In huiusmodi enim contractu omnium contrahentium vertitur vtilitas: quo casu etiam leuem præstari culpam [c] vulgò obtinuit. † Proindéque socius de furto quoque tenebitur, nam custodiam præstare debet: [d] quia præsumitur culpa ipsius factum esse, qui rem tam negligenter habuit, vt furto surripi posset. [e] Ad culpæ tamen purgatione n si hoc à iudice petierit, secus admitti [f] debet. Modum autem probandi, culpam abfuisse, Baldus alibi [g] ponit. † Leuissimam verò culpam socius ad instar depositarij, non præstat: quod hic textus satis docet [h]. In qua tamen re videndum est, an socius post contractam societatem negligentior euaserit in rebus propriis, an verò diligentior: vt hoc casu præsentem diligentiam, illo verò priorem in re communi præstare debeat, quamuis diuersum sit in depositario: quoniam in re deposita præsens cuiusque temporis diligentia [i] sufficit. Ratio autem est, quia hic vtriusque gratia negotium contractum est, quo fit, vt bona fides maiorem in socio curam desideret.

a l. cum duob. 52. §. venit. pro soc.
b l. socius socio 72. eod. tit.
c l. contractus, ibi Dd. de reg. iur. l. si vt certo §. nunc videndum. commod.
d l. cum duo. §. damna. Dec. d. l. contractus.
e Bart. in d. §. damna.
f Bal. l. si credito. in fin. C. de pig. act.
g in d. §. damna.
h & habetur in d. l. socius socio. 72.
i gl. hic verb. solet. gl. in d. l. cum duob. §. venit, quã Fab. & Ang. ad hoc commendant.

De mandato. Tit. XXVII.

1 *Verbum mandare.*
2 *Mandata alia publica, alia priuata.*
3 *Mandatarius dicitur procurator.*
4 *Mandati descriptio.*
5 *Mandatum rei honestæ non obligat.*
6 *Mandatum gratuitum esse debet.*
7 *Qui præsens patitur sua negotia geri, mandare censetur.*
8 *Mandati causa efficiens, & effectus.*
6 *Locus ex Cicerone de mãdati cõtractu.*

Sequitur quartus contractus, qui solo consensu nititur, nempe *mandatum* † *Mandare* autem à manu danda compositum est: quod in mandatis dandis accipiendísque manus sibi inuicem dare mos erat [a], quem iam in mutuis promissionibus vulgò videmus obseruari. Sunt autem pleráque verba simili modo ab vsu porrigendæ manus producta. Itaque *mandare* generaliter significat, alicui personæ gerendum aliquid exequendúmque committere [b]: quod quidem aliàs fit publicè, aliàs priuatim. † *Publica mandata* dicuntur propriè præcepta magistratuum, quæ sunt necessitatis: sicque Iustinianus quandoque [c] accepit. *Priuata* verò vulgò vocantur *commissiones*: quæ vt latè patent, ita etiam multa comprehendere, eleganter Oldendorpius [d] ostendit. Mandare autem solemus ei, cui negotium aliquod in iudicio, vel extra iudicium, nostro nomine conficiendum amicè & bona fide commendamus. Nam & commendare à mando fit: atque ita hoc loco accipiendum est. † Vnde *mandatarius* dicitur procurator à pro, & curo: non enim otiosum est istud (*pro*) sed diligentiam quandam, & prudens amici officium significat. † Potest ergo *mandatum*, quo de hic agitur, sic rectè describi: quòd sit contractus, *quo quis officium honestum, & lege permissum gratuitò tacitè vel expressè exequendum suscepit.* Dixi primò, *officium:* quia hic contractus est beneuolentia, quam reddit amicus amico: nam originem ex officio atque amicitia trahit [e]. Addidi, *honestum:* quoniam in rebus inhonestis & turpibus non est mandatum [f] obligatorium. Subiunxi, & *lege permissum*, quia vtcunque mandatum sit honestum, si tamen si sit contra leges, non valet. Veluti si quis mandaret filiofamiliàs dari pecuniam mutuò, inutile esset mandatum: repugnat enim senatusconsultum Macedonianum [g]. Adieci, *gratuitò:* quia si merces interuenit, mandatum non est [h], sed locatio operarum. Ratio autẽ, quare gratuitum esse

a Oldendor. class. 4. act. 24. mox ab initio.
b Ita verbis Quintiliani refert Valla, lib. 5. Ele.
c in titu. C. & Nouel. de mandat. prin.
d in loco s. citato. & in suo Lexico iuris.
e l. 1. mandati.
f illud quoque §. h. t.
g l. 1. ad S. C. Maced.
h §. vlt. §. eo.

esse debeat, hæc est, quia huic contractui potissimum locus est inter amicos: violat autem ius amicitiæ, qui pro officio mercedem accipit. Aliud est, si pro officio remunerandi causa quippiam à mandatore acceperis, cui alioqui fuisses gratificaturus: [i] nam hoc impedit mandati actionem. Apposui, *tacitè vel expressè.* † Neque enim expressim tantùm fit hic contractus, sed etsi me præsente patior quem gerere mea negotia, mandare videor. Postremò attexui, *exequendum suscepit:* quia si quis negotium in alicuius absentia sua sponte sine mandato suscepto gereret, mandatum non esset, sed quasi contractus, neque competeret mandati iudicium, sed negotiorum gestorum actio. † Causa efficiens illius contractus est consensus: effectus verò, si mandatum à mandatario est susceptum, quod pariat obligationem, ex qua deinde duæ proficiscuntur actiones, *Actio mandati directa, & contraria:* quas suo loco [k] enarrabimus. Non possum autem hic non adscribere elegantissimum locum Ciceronis pro Sex. Roscio, in quo mandati contractum quàm grauiter depinxit. † *In priuatis* (inquit) *rebus si quis rem mandatam non modò malitiosius gessisset sui quæstus aut commodi causa, verùm etiam negligentius: eum maiores summum admisisse dedecus existimabant. Itaque mandati constitutum est iudicium non minus turpe, quàm furti: credo propterea, quòd quibus in rebus ipsi interesse non possumus, in his opera nostra vicaria fides amicorum supponatur, quàm qui lædit, oppugnat omnium commune præsidium, & (quantùm in ipso est) disturbat vitæ societatem. Non enim possumus omnia per nos agere, alius in alia est re magis vtilis. Idcirco amicitiæ comparantur, vt commune commodum mutuis officiis gubernetur. Quid recipis mandatum, si aut neglecturus, aut ad tuum commodum conuersurus es? Cur mihi te offers, & meis commodis officis, & obstas? Recede de medio, per alium transigam. Suscipis enim onus officij, quod te putas sustinere posse: quod minimè videtur graue iis, qui minimè ipsi leues sunt. Ergo idcirco turpis hæc culpa est, quòd duas res sanctissimas violat, amicitiam, & fidem. Nam neque mandat quisquam ferè, nisi amico: neque credit, nisi ei quem fidelem putat. Perditissimi est igitur hominis, simul & amicitiam dissoluere, & fallere eum, qui læsus non esset, nisi credidisset.* Hæc Cicero: cuius verba referre volui, quia grauissimè huius contractus totam vim explicant.

7, 8, 9 (margin numbers at lines beginning "nam hoc impedit", "storum actio", "Sex. Roscio")

i l. si remunerandi 6. h. t.
k in §. rei persequend... & actio. nu. 46. & aliquot seq.

Princip. tit.

1 *Mandatum quinque modis contrahi.*
2 *Mandatum expressè & tacitè contrahitur.*
3 *Mandator, & mandatarius qui dicantur.*

[a] MAndatum [b] contrahitur quinque modis: siue sua tantùm gratia aliquis tibi mandet, siue sua & tua, siue aliena tantum, siue sua, & aliena, siue tua & aliena. At si tua tantum gratia tibi mandatum sit, superuacuum est mandatum: & ob id nulla ex eo obligatio, nec mandati [c] inter vos actio nascitur.

1 a *Mandatum*] † Vt huius solennis contractus vim & potestatem rectè intelligerent tyrones, mox ab initio declarat Imperator, quinque modis mandatum contrahi: & postea cuiusque modi exempla subiungit. Est autem totum hoc principium ex Caij [a] responso huc translatum: cuius verba si conferantur, non parum lucis adferent. a l. 2. h. t.

2 b *Contrahitur*] † Consensu [b] scilicet vel expresso, vel etiam tacito. Si enim passus sum; aliquem pro me interuenire, mandati teneor, [c] quia videor mandasse. [d] b l. 1. eod.

3 c *Inter vos*] Mandantem scilicet, & mandatarium. † Mandans siue mandator is dicitur, qui aliquid mandat alicui, vt sibi vel alij aliquid faciat: Mandatarius verò est, qui mandatum suscipit adimplendum.

c l. si remunerandi 6. §. si passus eod.
d l. 62. semper qui non prohibet, de reg. iur.

§. Mandatis.

1. 2. 3 *Exempla vbi tua & mandantis gratia mandatum sit.*
4 *Exemplum vbi tua & aliena gratia sit.*

[a] Mandantis tantum gratia interuenit mandatum: veluti si quis tibi mandet, vt negotia eius [b] gereres, vel vt fundum ei emeres, vel vt pro eo sponderes. Tua gratia &

mandantis: veluti si mandet tibi, vt pecuniam sub vsuris crederes ei, qui in rem ipsius mutuaretur:[d] aut si volente te agere cum eo ex fideiussoria causa, mandet tibi, vt cum reo agas, periculo mandantis:[e] vel vt ipsius periculo stipuleris ab eo, quem tibi deleget in id, quod tibi debuerat. Aliena tantùm causa interuenit mandatum: veluti si tibi aliquis mandet, vt Titij negotia gereres, vel vt Titio fundum emeres, vel vt pro Titio sponderes. Sua & aliena: veluti si de communibus suis & Titij negotiis gerendis tibi mandet, vel vt sibi & Titio fundum emeres, vel vt pro eo & Titio sponderes. [f] Tua & aliena: veluti si tibi mandet, vt Titio sub vsuris crederes: quia si sine vsuris crederes pecuniam, aliena tantum gratia intercedit mandatum.

a l.2. hoc tit.

a *Mandan ii*] Exemplis post Caium[a] illustrat diuisionem mandati, quæ nihil habent negotij.

b l. si remunerandi 6. §. 1. h. t.

b *Gereres*] Quo casu non ob id teneberis, quòd negotia vel perperam gesseris, vel prorsus non administraris: sed ideo quod mandatum susceperis.[b]

c *Veluti si*] † Ergo tua gratia & mandantis mandatum esse dicetur, si Sempronius 1
tibi mandet, vt stipulatione interposita pecuniam suam sub vsuris Titio credas, mutuò accipienti in ipsius Sempronij mandantis rem & vtilitatem. Neque enim hoc casu potest negari, quin vertatur in hoc vtilitas tua, quòd vsuræ tibi obueniunt tanquam ex mora, loco eius, quod tua interfuerit, moram non esse commissam,[c] quin potius tanquam merum lucrum, cùm ex stipulatu potius debeantur.[d]

c l. cùm quidam, §. si pupillo, in fin. de vsur.

d Porc. hic.

d *Aut si volente*] † Exempli gratia: Debeo tibi centum ex empto, & constituo tibi 2
fideiussorem Sempronium: tu instituis actionem aduersus ipsum, quia fortasse times, me non esse soluendo: Sempronius mandat tibi, vt suo periculo me conuenias, id est, vt à se petas, quod à me consequi non possis actione contra me intentata, tu consequeris ex me centum aureos. Vide hîc contrahi mandatum, primò mandantis causa: nam postquam ego reus tibi satisfeci, Sempronius fideiussor quoque liberatur. Deinde mandatarij causa, qui ex mandato debitum suum consequitur.[e]

e l. si mandauero 22. §. interdum, ff. t.

e *Vel vt ipsius*] † Veluti Caius debet Seio centum, & vult alium delegare, qui pro 3
eo promittat, ita vt fiat nouatio. Seius autem creditor recusat: ideóque Caius principalis debitor mandat Seio creditori suscipere promissionem à delegato, suo periculo: nempe vt id, quod à delegato consequi nequeat, à Caio petat. Hoc mandatum fit vtrique gratia mandantis & mandatarij.

f *Tua & aliena*] † Titius pecunia indiget: mando tibi, vt ei sub vsuris credas: hic 4
enim & tibi res proderit propter vsuras, & Titio, cuius necessitati succursum erit: mandatum ergo & tua & aliena, nempe Titij gratia intercedit.

§. Tua tantum.

1 *Si mandatarij tantum gratia mandatur, consilium potius est, quàm mandatum.*

2 *In contractibus ex consilio quis non obligatur: fallit, vt num. 3. 4. 5.*

6 *Otiosa pecunia quæ dicatur: quæ item occupata.*

[a] Tua tantum gratia interuenit mandatum: veluti si tibi mandet, vt pecunias tuas in emptiones potius prædiorũ colloces, quã fœneres: vel ex diuerso, vt pecunias tuas fœneres potius, quã in emptiones prædiorũ colloces. Cuius generis mandatũ, magis consilium, quàm mandatum est, & ob

& ob id non est obligatorium: quia nemo[b] ex consilio mandati obligatur,[c] etiam si non expediat ei, cui mandabatur: cùm liberum cuique sit, apud se explorare, an sibi expediat consilium. Itaque[d] si otiosam pecuniam domi te habentem hortatus fuerit aliquis, vt rem aliquam emeres, vel eam crederes: quamuis non expediat eam tibi emisse, vel credidisse, non tamen tibi mandati tenetur. Et adeò hæc ita sunt, vt quæsitum sit, an mandati teneatur, qui mandauit tibi, vt pecuniam[e] Titio fœnerares. sed obtinuit Sabini sententia, obligatorium esse[f] in hoc casu mandatum: quia non aliter Titio credidisset, quàm si tibi mandatum esset.

1 a *Tua tantùm*] † Additur hic sextus modus contrahendi mandati, nempe si mandatarij tantùm gratia mandetur. Et hoc magis consilium esse, quàm mandatum, ac ferè ex eo nec obligationem, nec mandati actionem inter mandantem, ac talem mandatarium nasci, hoc §.[a] ostenditur.

2 b *Ex consilio*] † Pro regula traditur, *in contractibus ex consilio neminem obligari*. vt si
3 mandem tibi indefinitè, vt pecuniam des fœnori. † Quod non habet locum, si certam
personam adieceris: quoniam ea specie mandans indistinctè tenetur, siue mandatarius alias fuisset crediturus,[b] siue non: idque crebrius obtinuit. Faber tamen non aliter huiusmodi mandatum, vel consilium potius esse obligatorium censet, nisi quando aliàs crediturus non fuerat, si mandatum non esset: tunc enim desinit habere naturam meri consilij. quæ assertio textui nostro videtur amicior, quam & Cantiuncula hic tenet. † Deinde cessat regula, si consilium tuum fuerit tanti ponderis apud
4 mandatarium, quod non fuisset facturus, nisi tu mandasses † Denique non obtinet,
5 si consilium fuerit fraudulentum: vt quia consulens sciebat quem breui cessurum bonis, & mandauit tibi, vt illi crederes pecuniam, hoc casu tenebitur actione de dolo.[c] Quemadmodum & si quis dolo consuluerit mihi repudiare hæreditatem, quasi minus soluendo esset.

c *Etiam si non expediat ei cui*] Sæpe enim etiam bene consulta, vel casus aliquis repentinus immutat, vel culpa eius, qui ea suscepit facienda peruertit.[d]

6 d *Otiosam pecuniam*] † Otiosam pecuniam appellant Iurisconsulti, quæ in arca sterilis iacet, nullum suo domino fructum afferens: eique respondet occupata. Nam occupare pecuniam alicui, est fœnori apud eum collocare, & quasi exercere, ne otio & inertia languescat.

e *Titio fœnerares*] Et sic personæ certæ.

f *In hoc casu*] Quando scilicet certa persona designatur.

a l. 2. s. vlt. hoc tit & l. consilij, de reg. iur.

b l. si remunerandi. 6. s. planè mandati.

c l. quòd si cùm scires de dolo. Dec. l. consilij, de reg. iur.

d l. si quis affirmauerit, s. 1. de dolo.

§. Illud quoque.

1 *Rei turpis nullum mandatum est, nec inde actio nascitur.*

Illud[a] quoque mandatum non est obligatorium, quod contra bonos mores est: veluti si Titius de furto, aut de damno faciendo, aut de iniuria facienda mandet tibi. licèt enim pœnam istius facti nomine præstiteris, non tamen vllam habes aduersus Titium actionem.

a *Generaliter* pacta contra leges, senatusconsulta, & bonos mores non valent:[a] id quod de stipulatione suo loco[b] declaratum est. † Sic ergo & mandatum turpe, aut contra bonos mores, aut ad publicam læsionem spectans, non est obligatorium: & per consequens nec mandati actionem parit.[c] Vnde Paulus:[d] *Si ædem* (inquit) *sacram spoliandam, hominem vulnerandum, vel occidendum mandato suscipiat, nihil mandati iudicio consequi potest, propter turpitudinem mandati.* Sanè alij ex mandato

a l. 3. de neg. gest.

b s. quod turpi ex caus. s. de inuti. stip.

c l. si remunerandi 6. s. rei turpis hoc tit.

d l. si mandauero tibi, s. quidem h. t.

e l. damni. de dam. infec. l. in furti. de fur.
f hic.

turpi vel consilio alia actio in me competere potest: e sed mandatario mandati actio negatur f.

§. Is qui exequitur.

1 *Fines mandati, diligenter custodiendi.*
2 *Mandatarius quatenus fines excedit, non habet mandati actionem contrariam.*
3 *Mandatarius quatenus excedit mandatum, an nego. gest. actionem habeat.*
4 *Quando mandatarius non excedat mandatum.*
5 *Mandata iurisdictione, omnia mandata censentur, sine quibus expediri nequit.*
6 *Venditio minoris facta quàm mandatum sit, non valet.*
7 *Mandati actio directa: Item contraria.*
8 *In hac materia multa arbitrio boni viri relinquenda esse.*

a Is qui exequitur mandatum, b non debet excedere fines mandati. vt ecce, si quis vsque ad centum aureos mandauerit tibi, vt fundum emeres, vel vt pro Titio spõderes: neque pluris emere debes, neque in ampliorem pecuniam fideiubere: alioqui non habebis cum eo mandati actionem: adeò quidem, vt Sabino & Cassio placuerit, etiam si vsque ad centum aureos cum eo agere volueris, inutiliter te acturum. Sed c diuersæ scholæ autores rectè vsque ad centum aureos te acturum existimant. quæ sententia sanè benignior est. d Quòd si minoris emeris, habebis scilicet cum eo e mandati actionem: quoniam qui mãdat, vt sibi centum aureorum fundus emeretur, is vtique mandasse intelligitur, vt minoris (si possit) emeretur.

a l. diligenter. s. h. t.
b ita text. hic intelligi debet.
c l. præterea. eo. tit.
d d. l. diligenter §.
e l. vlt. C. de nego. gest. l. si pro te, ff. mandati.
f l. Pompon. de neg. gest.
g d. l. Pomponius.
h l. ad rem mobilem. & l. ad legatũ. de procu.
i l. 1. de iurisd. omn. iud. ibid. late D. l. hoc axioma tractat.

a *Is qui exequitur*] Naturam contractus mandati latius explicat Imp. hoc loco: ex quo duo axiomata reponenda sunt. † Primum est, *fines mandati diligenter esse custodiendos, a nec ab eis discedendum.* Quod procedit, quando mandatum habet specificã & determinatam formam: b aliud seruatur, si non fuerit forma rei gerendæ præscripta, sed fidei mandatarij negotium commissum: vt quia mando tibi rem aliquam mihi emere, nec tamen exprimo pretium: valet emptio, pro quocunque etiã pretio, saltem iusto, res empta sit. c Id enim actum esse intelligitur, vt iusto pretio, arbitratu scilicet boni viri, emeres. † Secundum axioma est, quòd *Mandatarius quatenus excedit mandatum, non habeat mandati actionem contrariam.* Nam qui excessit mãdatum, aliud quid facere d videtur. † Disceptant autem interpretes, an saltem eo casu *negotiorum gestorum* actio mandatario competat, quasi negotium meum absque mandato vtiliter mei contemplatione gesseris? Et constat, si me specialiter prohibẽte emas, nec directam, nec vtilem negotiorum gestorum contrariam actionem tibi competere, quamuis rem bene gesseris: quod Iustinianus vna ex quinquagintã decisionibus secundum Pomponium & Iulium Paulum e desiniunt. Si specialiter non prohibuerim, & vtiliter negotium meum à te gestum constiterit, verius est, negotiorum gestorum actionem tibi competere: neque opus est, vt ratum habeas negotiũ, si modò tuum sit f. Quid enim si in ducentos aureos fideiusseris, ne bona mea à creditoribus distraherentur in auctione? Si verò meum non fuerit negotium, vel malè gestum est, ratihabitione tibi opus erit, vt mecum agas g.
b *Non debet*] Non excedit autem, qui id agit, quod mandato cohæret, eóque videtur comprehensum, cùm non posset alioqui mandatum commodè impleri: vt si mãdatim Titio, rem mobilem vendicare, vel legatum petere: poterit petere ipsam rem, vel testamenti tabulas exhiberi h. † Quemadmodum & mandata iurisdictione, omnia mandata videntur, sine quibus non potest exerceri i iurisdictio.
c *Diuersæ scholæ autores*] Nerua scilicet, & Proculus.

d Quòd

d *Quòd si minoris*] Illum etiam ipsum fundum, qui mandato continetur: nam si aliũ etiam fortè meliorem, æquè minoris emeris, nullo modo videris implesse [k] manda-
6 tum, & per consequens nec actionem habebis aduersus mandantem. † Quod autem de rei emendæ mandato diximus, id etiam locum habet, si quis contra rem tuam vendiderit minoris, quàm ei mandaras: non enim videbitur alienata, sed eam vendicare rursus poteris. Neque obstabit tibi rei venditæ exceptio, nisi & reliquum, quod mandato tuo deest, à mandatario, vel emptore præstetur, & indemnis per omnia [l] serueris.

k d. l. diligenter, §. 1.

l d. l. diligenter, & l. 1. §. Cels. aut. de excep.

7 e *Mandati actionem*] Contrariam scilicet. † Sicut enim *directa mandati* actio mandanti datur, ad petendam rem ex mandato suo emptam, vnà cum fructibus: vel si mandatum semel susceptum non est impletum, ad id quod mandantis interest, negotia sua gesta non esse: Sic ex diuerso mandatarius actionem *mandati contrariam* habet, aduersus mandantem, postquam mandatum impleuit, ad consequendum id, quod mandantis nomine necessariò, & vtiliter impendit. Vtriusque actionis naturã
8 & vim, alibi [m] latiùs declarabimus. † Porrò hæc in materia mandatorum multa sunt relinquenda arbitrio boni viri, qui omnes rei, de qua quæretur, circumstantias conferet. Ab iis enim potiss. videtur pendêre definitio huius rei: quemadmodum etiam [n] A. Gellius sentire videtur, qui exactè hunc articulum discutit, variásque Philosophorum sententias recenset.

m §. rei persequendæ ∫. de actio. à num. 46. vsque ad nu. 53.

n Gell. lib. 2. noct. At. c. 13.

§. Rectè quoque.

1. 3 *Mandatum extinguitur reuocatione, modò res sit adhuc integra: & num. 4. 5.*
2 *Quando res dicatur esse integra.*
6 *Mandatum soluitur morte mandantis & mandatarij.*
7 *Quibus casibus mandatum morte mandantis non perimatur.*
8. 9 *Dispensator seruus, quis dicatur.*

Rectè quoque mandatum contractum, si dum adhuc integra res sit, [a] reuocatum fuerit, euanescit. Item si adhuc integro mandato [b] mors alterutrius interueniat: id est, vel eius qui mandauerit, vel illius qui mandatum susceperit: soluitur mandatum. Sed vtilitatis causa receptũ est, si eo mortuo qui tibi mandauerat, tu ignorans eum decessisse, executus fueris mandatum: [c] posse te agere mandati actione: alioqui iusta & probabilis ignorantia tibi damnum adferret. [d] Et huic simile est, quod placuit, si debitores manumisso dispensatore Titij, per ignorantiam liberto soluerint, liberari eos: cùm alioqui stricta iuris ratione non possent liberari: quia alij soluissent, quàm cui soluere debuerint.

a *Reuocatum fuerit*] Duo hîc modi explicantur, quibus mandatum finiri solet.
1 † Extinguitur enim primò reuocatione, si res adhuc integra sit. † Id quod tunc sic
2 habere intelligitur, si nondum cœperit interesse eius, qui mandatum suscepit, perfici quod mandatum est [a]. Hoc tamen in articulo ne impingas, distinguendi sunt tres
3 casus. † Aut enim est mandata iurisdictio: & tunc res integra censetur, quando is, cui mandata est iurisdictio, citationem in ea causa non decreuerit [b]. Cæterùm ea iam emissa, res integra esse cessat: ideóque nec poterit in eius fraudem reuocari, sed om-
4 nino vbi cœptum est iudicium, ibi debebit finiri [c]. † Aut mandata est procuratori lis exercenda; constitutus est procurator ad iudicia: & eo casu desinit res esse integra per litis contestationem, si de actoris procuratore loquimur [d]. Nam in rei procu-
5 ratore satisdationem attendimus [e]. † Aut denique mãdatum fuit datum procuratori ad negotia, aut fuit alicui mandatum gerendũ negotium: & res dicitur non amplius integra, cũ mandatarius cœpit illud negotiũ gerere, vel si necessarias impensas ad id

a l. 8 si procuratorẽ. §. mandati. ff. h. t.

b l. 4. more. cũ l. seq. vbi Bar. & Dd. de iurisd.

c l 30. vbi cœptum de iudi.

d l. 16 ante litẽ l. post litem de procu. l. nulla. C. eo.

e Ias. hîc ad Porc. Bal. in l. mandatũ. col. 5. C. mand.

negotij fecerit: vt si susceperis mandatum ædificandi domum, & iam lapides, vel ligna comparaueris [f]. Sanè hac specie mandatori permittendum non est, mandatum reuocare, nisi paratus sit restituere, quod mandatarij interest.

b *Mors alterutrius*] † Secundò soluitur mandatum morte mandantis, vel mandatarij, si res adhuc sit integra [g]. Quòd tamen in procuratore ad iudicia non obtinet: mortuo enim eo mandatum morte ipsius dissoluitur, siue res sit integra, siue nō sit: quia industria personæ ibi eligitur, quæ non transit ad hæredes [h]. † Interim non est ignorandum, non paucas esse mandatorum formas, quæ etiam post mortem mandantis durant: vt si quid mandatum sit in rem ipsius mandatarij [i]: vel mandatum contineat aliquid, quod omnino post mortem mandantis exequi debeat [k]. Sed nec mandatum dotis vel libertatis dandæ expirat morte [l] mandantis. 6 7

c *Posse te agere*] Scilicet aduersus defuncti mandatoris hæredes. Aetiologia est, quia vtcunque mandatum fuerit solutum morte domini: tamen quia mandatarius ignorauit dominum decessisse, probabilis facti ignorantia veniam meretur [m]: secus si improbabilis foret [n].

d *Et huic simile*] Probat superiorem decisionem à simili, siue ab exemplo, in quo etiam reiecta iuris subtilitate æquitati adhæretur: vt est in dispensatore, qui ignorans se manumissum à suo domino, exegit à debitoribus pecunias [o]. † Appellamus enim hic *dispensatorem* seruum, qui fœnori dare consueuit pecuniam domini, vel eam à debitoribus exigere, aut stipulari, aut pignora accipere: nam ista propemodum est summa in negotiatione quæstuum. Theophilus hic dispensatorem definit, *οἰκέτην ὃς εἴωθεν ἐκδανείζειν τὰ δεσποτικὰ χρήματα*. † Sic quoque alibi [p] dispensator seruus appellatur, qui familiæ rationes dispensat, peculiíque administrationem habet. Hinc Martialis: 8 9

Dispensatorem fallax spoliauit amica.

Hinc & apud Suetoniū in vita Vespasiani Cæs. *dispensationem impetrare quidam dicitur fratri suo voluisse.* Neque enim de ea ibi loquitur, quam vulgò nunc dispensationem vocant. Nam veteres id legibus solui dicebant. Huiuscemodi ergo dispensatori, qui mandatum habuit à domino recipiendi solutionem à debitoribus, si facta sit solutio post ipsius manumissionem à se ignoratam, seu post mortem sui domini, summo iure debitores non essent liberati: quoniam immutato serui statu, vel etiam per mortem domini, mandatum solutum fuit, proinde non potuit ei amplius rectè solui. Quia tamen & hic probabilis ignorantia veniam promeretur, ei ex æquitate succurritur.

f l. 1. §. cœpisse, de pollicit.
g 26. l. inter cauf. h. tit. l. & quia de iurisd. & l. vlt. de solut.
h l. 57. tam ex contractib. de iud.
i l. si eum fundum, de pec.
k l. 12. si verò non remunerādi, §. vlt. h. t.
l l. si ego, §. 1. de iur. dot. l. si pater. de manu. vin.
m to. tit. de iu. & fac. igno. & l. idémque, §. generaliter.
n l. 1. §. causa, de ædil. edi. l. quisquis, C. de resc in. vend.
o quem casum habes etiam l. eius qui. si cert. pet. & l. si quis seruo. de solut.
p in l. dispensatori 51. & l. 62. ff. de solut. & Quintil. li. 6. c. 4.

§. Mandatum.

1 *Mandatum ab initio est voluntatis, postea fit necessitatis: fallit, vt num. 2.*
3 *Omnes contractus nominati ab initio voluntarij sunt, deinde fiunt necessarij.*
4 *Mandatum in quo differat ab aliis contractibus, qui consensu fiunt.*
5 *Mandatarius quid præstet.*

Mandatum non suscipere, cuilibet [a] liberum est: susceptum autem consummandum est: aut quamprimùm renuntiandum, vt per semetipsum, aut per alium eandem rem mandator exequatur. Nam nisi ita renuntietur, vt integra causa mandatori reseruetur eandem rem explicandi, nihilominus mandati actio locum habet: [b] nisi iusta causa intercesserit, aut non renuntiandi, aut intempestiuè renuntiandi.

a *Liberum est*] Ex Pauli & Vlpiani responsis [a] hic §. desumptus videtur, quorum verba huc collata non parùm lucis adferent. † Discendum autem hinc est, quod mandatum ab initio potest non acceptari: eo autem semel suscepto non poterit renunciari, si mandatoris cœperit interesse, hoc est, si per renuntiationem mandator damno aliquo afficeretur. [b] † Quod tamen ita moderandum est, nisi iusta causa intercesserit: nam si valetudinis aduersæ, vel capitalium inimicitiarum 1 2

a in l. si mandauero 22. §. vl. eo. & l. si quis al cui 27. §. qui suscepit. d. tit. b. dictis iurib.

causa,

causa, seu ob immanes rei actiones, seu ob aliam iustam causam excusationes mandatarius alleget, audiendus est [c]: Aliàs verò vbi iustæ causæ desunt, locum habet mandati actio aduersus mandatarium, vt is, quanti mandatoris interest negotia sua confecta non esse, damnari debeat [d]. Cæterùm quod diximus, mandatum ab initio
3 voluntarium esse: hoc & in aliis contractibus nominatis locum habet. † Omnes enim contractus nominati àprincipio ex voluntate contrahentium pendent: vbi autem iam obligatio contracta est, alter sine alterius voluntate discedere non [e] potest.
4 † Cæterùm mandatum hoc speciale habet, quòd mandatarius etiam suscepto mandato, re existente integra, pœnitere potest, & renunciare: idque ea ratione, quoniam ex mandato tum demum datur actio directa, postquam mandantis cœperit interesse: sed re integra mandantis nihil interest: ergo nulla actio competit, & per consequens locus est reuocationi. quæ ratio cessat in aliis contractibus.

b *Nisi iusta causa*] Vt si per publicas necessitates, vel casum improuisum factum
5 sit, quo minus renunciauerit [f]. † Dolum enim & culpam omnem, id est, latam & leuem quouis modo admissam, mandatarius, qui salarium accipit, mandatori præstat, [g] vt procurator: qui salarium non exigit, vt fideiussor, dolum tantùm, & latam culpam, quæ fraude non [h] caret.

c l. sanè 23. cum ll. seq. hoc tit.
d d. §. qui suscepit.
e l. sicut. C. de actio. & oblig.
f Theo. & Baro hic.
g l. à procurato. & l. in re. C. hoc tit.
h l. si fideiussor. hoc tit. l. 1. depos. & l. si procur. mand.

§. Mandatum. 2.

1 *Mandatum & in diem, & sub conditione fieri potest.*
2 *Quibus verbis mandatum concipiatur.*
3 *Mandatum potest etiam per nuncium vel epistolam fieri.*

Mandatum & [a] in diem differri, & sub conditione fieri potest.

1 a *In diem*] † Obserua mandatum & in diem differri, & sub conditione contrahi posse [a]. In diem: vt, *Mando Kalendis illis equum mihi emas*: sub conditione, *Mando emas, si ad nundinas proficiscaris*. Pauci enim actus sunt legitimi, qui diem & condi-
2 tionem non recipiant. [b] † Illud non omittendum, quò ad formam concipiendi mandati, nihil referre, quibus verbis mandantis voluntas, & consensus mandatum suscipientis exprimatur. Nam siue rogo, siue volo, siue mando, siue alio quocunq; verbo
3 idoneo vsus sit mandans, mandati actio est [c]. † Et cùm mandati obligatio merè à consensu pendeat, potest per nuncium quoque vel per epistolam mandatum fieri ac suscipi.

a l. 1. hoc tit.
b l. actus, de reg. iur.
c d. l. 1.

§. In summa.

1 *Mandatum debet esse gratuitum: fallit, vt num. 3.*
2 *Actio mandati contraria cur inuenta.*
4 *Ii procuratores & aduocati honorarium petere possunt.*
5 *Si merces ex conuentione accedat mandato, locatio est, non mandatum.*
6 *Incerta mercede constituta in mandato, fit contractus innominatus.*

In summa sciendum est, mandatum, [a] nisi gratuitum sit, in aliam formam negotij cadere. Nam mercede constituta [b], incipit locatio & conductio esse. Et (vt generaliter dicamus) quibus casibus sine mercede suscepto officio, mandati siue depositi contrahitur negotium: iis casibus interueniente mercede, locatio & conductio intelligitur contrahi. Et ideo si fulloni polienda, curandáve quis dederit vestimenta, aut sarcinatori sarcienda, nulla mercede constituta, neque promissa, mandati competit actio.

1 a *Nisi gratuitum*] † Gratuitum ergo debet esse mandatum, aliàs nullius momenti
2 est, nec ex illo oritur mandati actio, vel obligatio: quippe quod originem ex officio & amicitia trahit [a]: officio autem gratuito nihil magis contrarium est, quàm merces

a l. 1. hoc tit.

& salarium. Hoc tamen non eò spectat vt mandatarius damno aliquo affici debeat: † ob id reperta fuit actio mandati contraria, vt is qui mandatum suscepit exequendum, sumtus bona fide, ac necessariò factos consequi valeat [b]. † Honorarium tamen, siue honor, vt Vlpianus appellat, remunerandi gratia interuenire potest, petitque vel actione mandati [c], vel extra ordinem [d]: modò non incerta pollicitatione promissum fuerit. † Sanè non tantùm procuratores, sed aduocati, hoc est, omnes omninò, qui causis agendis quoquo studio operantur, Honorarium pro modo litis, pro facundia, pro consuetudine fori & iudicij, vbi erat acturus, intra legitimum modum petere [e] possunt. Vnde est manifestum, mercedem non peti à procuratore, sed honorem pro remunerando labore. 2 3 4

b *Incipit locatio*] † Si mandato ex conuentione merces accesserit, deserta est mandati natura, & ad locati conductique mercenariam causam factus transitus. Hoc tamen de mercede certa & pecuniaria, id est, quæ pecunia contineatur, intelligi debet: † nam incerta mercede constituta, erit contractus innominatus, competetque actio præscriptis verbis in hoc quod interest, vel ad repetendum [f] condictio. 5 6

c *Mandati competit*] Namque vbi aliquis gratis quid faciendum suscipit, Mandati parit ea res [g] obligationem.

b l. si verò non remunerandi, §. si mihi. h. t.
c l. si remunerandi, in pr. h. t.
d l. salarium 7. hoc tit. & l. salarium, C. eod.
e l. 1. §. in honorarij. & §. aduocat. de var. & extraor. cogn.
f l. naturalis, §. at cum do. & l. si tibi 22. de præscr. verb.
g d. l. si tibi.

De obligationib. quæ ex quasi contractu nascuntur. Tit. XXVIII.

In Rubr. & princip.

1 *Continuatio tituli.*
2 *Quasi contractus vnde sic appelletur.*
3 *Quinque species esse quasi contractus.*

Post genera cōtractuum enumerata, dispiciamus etiam de iis obligationibus, quæ quidem [a] non propriè nasci ex contractu intelliguntur: sed tamen quia non ex maleficio substantiam capiunt, quasi ex contractu nasci videntur.

Quatuor † genera contractuum in superioribus titulis exposita sunt, qui re, verbis, literis, aut consensu fiunt: ordo propositionis iam exigit [a], vt *de obligationibus ex quasi contractu* subijciatur. † Hæ autem ideo sic appellantur, quod non propriè ex contractu, vel maleficio, aut quasi maleficio veniant [b]. Contractus enim propriè non est, nisi inter duos aut plures. maleficium absque negotio contractum fit eo animo, vt alteruter vel vterque [c] obligetur. Nec maleficium aut quasi peccato esse potest, id est, dolo vel culpa [d]. Continetur tamen plerunque quasi maleficium appellatione maleficij, & quasi contractus appellatione contractus [e]. † Habet autem *quasi contractus* quinque species, siue exempla: Negotiorum gestionem, Administrationem tutelæ, Communionem rerum, Aditionem hæreditatis, & Solutionem indebiti. Et hæ in progressu tituli nostri singulatim explicabuntur. 1 2 3

a *Non propriè*] Nam ex vero contractu nemo obligatur: nisi qui consensit [f]: hic autem obligantur etiam ignorantes [g].

a §. vlt. J. de oblig.
b l. ex maleficiis, de actio. & oblig.
c l. Labeo, de verb. sign. l. rogasti, de præscr. verb. l. si in area, de condict. indeb.
d J. de oblig. quæ ex quasi del. nasc. & d. l. ex maleficiis.
e ibidem.
f l. 1. de pact.
g l. 2. neg. gest.

§. Igitur.

1 *Negotiorum gestio explicatur.*
2 *Negotiorum gestor substituit instar procuratoris.*
3 *Alienum negotium quot modis geratur.*
4 *Verbum gero.*
5. 6. 12. 13 *Actio negot. gesto. directa & contraria.*
7 *Differentia inter Mandatu & mandato.*
8 *Quandoque plures actiones ex vno negotij gestu dantur.*
9 *Sufficit ab initio vtiliter gessisse.*
10 *Vtilitatem vnde metiri oporteat.*
11 *Cautela, ne coniuncta persona sumtus donasse videatur.*
12 *Negotiorum gestor quid præstet, iuxta negotij qualitatem iudicandum.*

[a]Igitur cùm quis [b] negotia [c] absentis [d] gesserit, vltrò citróque inter eos nascuntur actiones, quæ appellantur negotiorum gestorum: sed domino quidem rei gestæ aduersus eum qui gessit, [e] directa competit actio. negotiorũ autem gestori [f] contraria, quas [g] ex nullo contractu propriè nasci, manifestum est: quippe ita nascuntur istæ actiones, si [h] sine mandato quisque alienis negotiis gerendis se obtulerit. ex qua causa ij, quorum negotia gesta fuerint, etiam ignorantes obligantur. [i] Idque vtilitatis causa receptum est: ne absentium, qui subita festinatione coacti, nulli demandata negotiorum suorum administratione, peregrè profecti essent, desererentur negotia: quæ sanè nemo curaturus esset, si de eo quod quis impendisset, nullam habiturus esset actionem. Sicut autem is, [k] qui vtiliter gessisset negotia, [l] dominum habet obligatũ [m] negotiorum gestorum: ita & contra [n] iste quoque [o] tenetur [p], vt administrationis reddat rationem. quo casu [q] ad exactissimam quisque diligentiam compellitur reddere rationem: nec sufficit talem diligentiam adhibere, qualem suis rebus adhibere solet: si modò alius diligentior eo commodius administraturus esset negotia.

1 a *Igitur*] †Prima species siue exemplum obligationis ex quasi contractu hic exponitur, nempe *negotiorum gestio*: quæ tum existit, cùm te absentem mihi obnoxium facio, mea sponte vtiliter gerendo negotia tua. Præsumitur enim, & iudicatur negotiorum gestor eo animo negotium gerere, vt ex dolo & culpa obligetur: vicissim etiam dominus eo animo esse iudicatur, vt libenter se negotiorum gestori obligatũ velit, si quid suo nomine impenderit: quare nasci dicitur obligatio quasi ex contractu, [a] id est, non ex vero & gesto (vt sic dicam) contractu, sed ex tacito & præsumpto. Est autem totus hic locus ex duobus Caij [b] responsis huc transcriptus, ex quorum collatione magis elucescet methodus huius loci, qua Iustinianus omnia à Gaio vberius tradita, breuiter solùm complexus est.

b *Negotia*] Siue vnum siue plura sint: item siue in iudicio gesserit, vel extra [c] iudi-
2 cium. † Sed nec refert, vtrum per se, an per alium gesserit. Potest enim negotiorum gestor (sicut & procurator) substituere aliquem ad negotia gerenda: suo tamen [d] periculo. Neque enim excusatur, si dicat, se credidisse idoneum, quem substituerat. Vnde solet euenire, quòd ex vno eodémque negotij gestu diuersæ personæ diuersas acquirant actiones: quod [e] alibi explicatur.

c *Absentis*] Requiritur enim hic absentia: nam si præsens fueris, paterísque alium
3 tua gerere negotia, mandare [f] videris. †Cæterùm quatuor modis alienum negotium geritur. [g] Primò, cura & solicitudine, vt in tutoribus, curatoribus, procuratoribus, administratoribus. Deinde re ipsa: cùm in rem tuam impendo, etsi tuo intuitu non fecerim. Tertiò, ratihabitione, cùm quod tuo nomine gessi, ratum habes, & nisi ratum haberes, nihil ad te pertingeret. Denique ipso gestu, cùm creditori tuo soluo, te ignorante vel inuito [h].

4 d *Gesserit*] † Verbum hoc, *gero*, cùm plures habeat acceptiones, hic tamen pro administrare sumitur: sicut & in vulgata regula, *Qui per alium gerit, per seipsum gerere videtur*. Nihil autẽ refert, an quis aliqua necessitate vrgente negotia absentis gesserit, vel etiam sponte [i], quia fauebat absenti, & humaniter cum Papiniano [k] iudicabat, *hominis interesse, hominem beneficio afficere*.

a l.5. ff. de act. & oblig. l.2. & l.6. ff. neg. gest.
b l. ex maleficiis, §.1. de act. & oblig. & l.2. neg. gest.
c l.3 in pr. & l. soluendo, neg. gest. & d. §.1.
d l. nam & Seruius, §. vlt. eod. tit.
e exempla vide in l. ait Prætor, §. vlt. & sequ. ff. eod. ꝟ. de verb. obli. in pri. & l. si mandatum, C. de neg. gest.
f l. si remunerandi, §. si passus. mandati.
g l. ita mandãs. §. gessisse, de admi. tut.
h Vide glos. in l. si pupilli tui, in fin. §. pen. ff. neg. gest.
i l.3. §. hac actione. neg. gest.
k l seruus ca lege. in fin. de ser. expor.

e *Directa competit*] † *Directa negotiorum gestorum* actio domino conceditur, cuius 5
negotia gesta sunt aduersus gestorem, vt reddat rationem administrationis: item vt
præstet, si quid dolo, aut negligentia eius [l] admissum est.

l d. l. ex malefi- ciis. §. si quis, & d. l. 2.

f *Contraria*] † *Contraria negotiorum gestorum* actio datur ipsi gestori, qua repetit 6
sumptus factos in rebus amici, cuius negotia sine mandato gessit. Vtramque actionem commodius alibi [m] enarrabimus.

m §. de act. §. actionum à nu. 31. vsque ad nu. 48.

g *Ex nullo contractu*] Neque enim interuenit vllus contractus aut consensus partium.

h *Sine mandato*] In aliquibus exemplaribus legitur *sine mandatu*, & non malè meo
iudicio. † Mandatorum enim differentiam vt exactius significarent veteres: solebant 7
dicere *mandatu*, in ablatiuo, cùm mandatum priuatum intelligi volebant: mandatum verò publicum per ablatiuum *mandato* denotabant frequenter. Et hanc locutionem Haloander diligenter obseruauit in Pandectis, vbi mandatu meo, mandatu Titij, vt & in Pandec. Florent. sæpe legimus. Ad propositum, si mandaueris alicui, vt negotia tua gerat, mandati actio [n] competit. Sine mandato autem intellige, saltem illius, cuius sunt negotia gesta. Nam si quis alius mandarit, nihilominus dabitur negotiorum gestorum actio: id quod Marcellus [o] tradidit, licet aliquantum obscurius: potest tamen ea tota res tribus verbis expediri. † Primò, si cùm proposuissem 8
tua negotia gerere, Titius mihi mandarit, vt geram: inter me & te erit actio negotiorum gestorum: inter me verò & Titium, mandati. Secundò si cùm non proposuissem tua gerere negotia, Titius mihi mandarit, vt geram: inter me & Titium erit actio mandati: inter te & Titium negotiorum gestorum, si modò ille tuus procurator non fuerit: nam alioqui erit actio mandati. Inter me verò & te nulla erit actio, nisi gesserim contemplatione tui, & in tuam omnino [p] gratiam. Tertiò, si mihi mandaris, vt geram negotia tua, & ego non tua tantùm, sed etiam Titij ignorans gesserim: si quidem eius Titij tutela vel cura ad te pertineat, vtriusque negotij gesti nomine erit inter nos actio mandati: sicuti esset negotiorum gestorum, si sine mandato [q] gessissem.

n §. de man. eo. tit.
o l. 3. §. vlt. neg. gest.
p l. nam & seruus, in fin. l. ite si, §. nam etsi cui. l. si quis mandato. neg. gest. l. si mandatum, C. eod. tit.
q l. liberto §. 1. d. tit.

i *Idque vtilitatis*] Aetiologia est, quare legislator motus fuerit ad hanc speciem obligationis ex quasi contractu introducendam.

k *Qui vtiliter gessit*] † Etsi effectum non habuit negotium: sufficit enim ab initio 9
vtiliter gessisse. Et ideo si insulam fulsit, vel seruum ægrum curauit, etiamsi insula
exusta est, vel seruus obiit [r]: aget nihilominus ad impensas. † Vtilitatem autem me- 10
tiri oportet non ex opinione gerentis: sed ex re illius, cuius negotia gesta sunt. Quid enim si quis putauerit se vtiliter facere, sed patrifamiliâs non expediebat? verumtamen vbi gerens ostenderit, quod fecit, reiiciet onus probandi in dominum, vt is doceat rem gestam sibi in speciem onerosam esse, vel saltem non necessariam, neque [s] vtilem.

r l. sed an vltrò §. 1. hoc tit.
s l. d. §. 1.
t l. sed videa. d. tit.
u l. si paterno, l. si alimenta, C. eo. l. quæ pater filio. ff. fam. ercisc.
x l. quod in vxorem, C. h. tit.
y l. Nesennius eod. l. at si quis de rel. & sumpt. fune.

l *Dominum habet obligatum*] Nempe vbi non apparet, hunc qui gessit, habuisse animum donandi [t]: cuiusmodi animus vel ex paterna pietate [u], vel ex maritali affe-
ctione [x] facilè colligitur. † Quare consulunt Doctores, si coniuncta persona absentis 11
negotia gerat, vt protestetur *se non donandi animo, sed vtilitatis causa pro absente negotium [y] gesturum*.

m *Negot. gest.*] † Actione contraria, vt scilicet repetat, quod impendit necessario, 12
vel vtiliter [z], sed non voluptatis causa: item vt liberetur ab obligatione pro domino negotiorum suscepta: & generaliter, vt præstetur ei indemnitas rerum [a] gestarum.

z l. ex duobus, in pr. hoc tit. l. quæ vtiliter in princ. eod.
a l. si mandata. d. tit. per l. 2. C. de sen. quæ si. cert. quan.

n *Iste*] Negotiorum gestor.

o *Tenetur*] Directè negotiorum gestorum actione.

p *Vt administratio red.*] † Id est *actus sui*, vt Caius inquit: condemnetúrque in id, 13
quod non, vt oportuit, gessit: vel quod ex huiusmodi negotiis [b] retinet, item vt vsuras quoque præstet, eius scilicet pecuniæ, quæ demptis necessariis sumptibus [c] superest.

b l. 2. hoc tit.
c l. qui aliena. in pr. neg. gest.

q *Ad exactiss.*] Nec tamen hoc est perpetuum. † Quare ne fallaris, sciendum hic 14
est, negotiorum gestorem variis modis teneri hoc iudicio, secundum qualitatem negotij. Primò enim venit dolus malus duntaxat & latior culpa, si affectione permotus, ne bona amici distraherentur, néve aliud damnũ accideret, negotiis eius vltrò se obtulerit [d] gerendis. Deinde lenioris culpæ etiã rationẽ reddet, nedum fraudis regulariter ex natura [e] actionis. Tertiò casus fortuitus tum venit, cùm geruntur negotia

d l. 3. interdum, eod. tit.
e l. tutoris, C. de neg. gest.

negotia pupilli, qui nullo modo tenetur, nisi locupletior [f] factus sit. Item si negotiorum gestorum non alterius contemplatione, seu sui lucri causa administrationem [g] suscepit. Item si nouum negotium, & ab vsu absentis prorsus alienum [h] gesserit. Item si pacto in se recepit casum [i] fortuitum. Item si culpa gestoris casus [k] eueniat. Denique si negotiorum gestor in restituendis rebus domini admiserit [l] moram.

f l. si pupill. in pr. d. t.
g d. l. si pupilli. §. sed etsi quis.
h l. si negotia, C. eod.
i l. negotium, C. eod.
k l. siue hære-dit. & l. debitor eius. ff. hoc tit.
l l. cum res, §. vlt. de lega.

§. Tutores.

1 *Secunda species quasi contractus, est administratio tutelæ.*
2 *Ex qua actio tutelæ nascitur, tam directa, quàm contraria.*
3 *De actione rerum distrahendarum & protutela.*
4 *Contrariam tutelæ actionem quare Prætor induxerit.*

[a] Tutores quoque qui tutelæ iudicio tenentur, non propriè ex contractu obligati esse intelliguntur ([b] nullum enim negotium inter tutorem & pupillum contrahitur) sed quia sanè [c] non ex maleficio tenentur, quasi ex contractu teneri videntur. Hoc autem casu [d] mutuæ sunt actiones. Non tantùm enim pupillus cum tutore habet [e] tutelæ actionem: sed & contrà tutor cum pupillo habet [f] contrariam tutelæ, si vel impenderit aliquid in rem pupilli, vel pro eo fuerit obligatus, aut rem suam creditoribus eius obligauerit.

1 a *Tutores*] † Et hic locus ex eiusdem Caij [a] responso descriptus est, secundam speciem quasi contractus continens, nempe *administrationem tutelæ*. Tutor enim & pupillus dicuntur quasi contrahere, quia adeò non requiritur consensus pupilli, vt & ignoranti & inuito tutor [b] detur. Oritur ergo inter tutorem & pupillum obligatio, pupillo etiam ignorante, & non consentiente, imò eo inuito. Quia autem inter se nihil contraxerunt, neque ex delicto, vel quasi ex delicto obligati sunt: dicitur hæc
2 obligatio ex quasi contractu procedere. † ex qua deinde actio nascitur, quæ tutelæ vocatur. Et hæc pariter est duplex, directa scilicet, & contraria: quarum prior pupillo datur in tutorem, vt reddat rationem suæ administrationis, finita iam [c] tutela: posterior tutori datur in pupillum, iam adultum, qua repetit, si quid impendit de suo in rem pupillarem, aut se, rémve suam pro eo [d] obligauit.

b *Nullum enim*] Saltem quod ad iudicium tutelæ pertineat, de quo hîc agitur. Cæterùm nemo negat, contrahi aliud negotium inter pupillum & tutorem, nempe ex stipulatione, rem pupilli saluam fore.

c *Non ex maleficio*] Vel quasi maleficio: neque enim tutela maleficij, sed beneficij nomen [e] est: sed nec dolum vel culpam admittit alteruter, quòd vel tutelam suscipiat, vel in tutela sit.

d *Mutuæ sunt actiones*] Nempe tutelæ directa & contraria, vt paulò antè dixi.
3 † Ab his autem actionibus diuersæ sunt, actio *de rationibus* [f] *distrahendis*, si quid tutor dicatur ex bonis pupilli abstulisse: & actiones *protutela*, directa & contraria, si quis quasi tutor gesserit negotia impuberis, licet verus tutor non [g] fuerit. Verùm de his opportunius [h] suo loco agemus.

e *Tutelæ actionem*] Directam scilicet.

4 f *Contrariam tutelæ.*] † *Quam Prætor proposuit* (inquit [i] Vlpian.) *induxitque in vsum, vt faciliùs tutores ad administrationem accederent, scientes pupillum sibi quoque obligatum fore ex sua administratione.* Quamquam enim sine tutoris autoritate pupilli non [k] obligentur, nec in rem suam tutor pupillum obligare possit: attamen receptum est, vt tutori suo pupillus sine tutoris autoritate ciuiliter obligetur, ex administratione scilicet. Etenim prouocandi erant tutores, vt promtius de suo aliquid pro pupillis impenderent, cum sciunt se recepturos id, quod impendissent.

a l. ex maleficiis. §. tutelæ, de act. & obli.
b l. nec non, de tut. & cur. da. ab his.
c l. si finita, de tut. & rat. distr. & in rubr. ff. de cont. & vti. act. tut. & l. 1. eod.
d d. l. ex maleficiis.
e §. 7. de tut. in princ.
f l. actione, de tut. & rat. distr.
g l. 1. de eo, qui pro tut.
h §. actionum, §. de act. à num. 49. vsque ad nu. 60. & ff. de tut. & rat. distr.
i l. 1. de contr. tut. & vti. act.
k §. de aut. tut.

§. Item si inter.

1 *Tertia species quasi contractus, est communio rerum: ex qua actio communi diuid. nascitur.*
2 *Actionem commu. diuid. duplicem esse.*
3 *Inter cohaeredes ex quasi contractu obligationem nasci.*
4 *Ex qua oritur familiae ercisc. actio.*
5 *Familia pro haereditate: & de pluribus huius verbi acceptionibus: & num. 6.7.8.9.*
10 *Erciscere significat diuidere.*
11 *Actio famil. ercisc. quomodo differat à communi diuid. actione.*
12 *Actio famil. ercisc. duplex.*

[a] Item si inter aliquos communis res sit [b] sine societate, veluti quòd pariter eis legata donatáve esset: & alter eorum alteri ideo teneatur communi diuidundo iudicio, [c] quòd solus fructus ex ea re perceperit, aut quòd socius eius solus in eam rem necessarias impensas fecerit: non intelligitur ex contractu propriè obligatus esse, quippe nihil inter se contraxerunt. sed quia ex maleficio non tenetur, quasi ex contractu teneri videtur. [d] Idem iuris est de eo, qui cohaeredi familiae erciscundae iudicio ex his causis obligatus est.

a *Item si inter*] † Tertia species quasi contractus hîc enarratur, nempe *communio rerum:* ex qua manat actio, quae *communi diuidundo* [a] appellatur, quae competit pro rebus singularibus diuidendis, vel pro his, quae in re communi expensa sunt, vel si quis solus ex re communi fructus percepit: Vt si duobus fundus esset legatus, & vnus solus ex eo fructus percepisset, certè obligatus esset alteri. quia autem neque contraxit cum eo, neque deliquit, aut quasi deliquit, id est, nec dolum vel culpam admisit: ex quasi contractu dicitur obligatio nata. † Est autem haec actio duplex, *directa* scilicet, & *vtilis*. *Directa* illis competit, qui habent rerum dominium in re communi. *Vtilis* vero his, qui habent quasi dominium: quales sunt qui rem communem bona fide à non domino acceperunt. 2

[a] eam §. explicabo in §. quaedam. de actio. à num. 28. vsque ad num. 39.

b *Sine societate*] Rectè inquit sine societate, id est, sine animo & conuentione societatis ineundae. Ea enim si nominatim contracta esset, eius obligatio referri deberet inter eas, quae propriè nascuntur ex contractu: licet tum quoque communi diuidundo iudicium locum [b] habeat: sicut [c] alibi dicemus.

c *Quod solus fructus*] Imp. notanter hoc loci accessionum duntaxat meminit, [d] veluti fructuum & impensarum, non etiam rei principalis: quia scilicet tum demum quasi ex contractu nasci intelligantur. Nam quod attinet ad ipsam rem principalem, cùm de eius diuisione agitur, videtur hoc iudicium nasci ex consensu, nempe volentium à communione discedere.

[b] l. 2. commu. diuid.
[c] §. de actio. §. quaedam, nu. 32.
[d] Baldui. hic.

d *Idem iuris.*] † Inter cohaeredes vltrò citroque nascitur quasi ex contractu obligatio Nam simulatque adierunt haereditatem, videntur quasi contraxisse alter cum altero, ita quòd alter alteri sit obligatus in mutuis praestationibus. Et dicitur quasi contractus, quia isti haeredes nihil verè contraxerunt, sed iuris potestate habentur pro contrahentibus, qui dicitur quasi contractus: † ex quo deinde prouenit Actio *familiae erciscundae*, id est, haereditatis diuidendae. † Nam antiqui familiam pro haereditate accipiebant: [e] vt in lege XII. tab. his verbis: *Proximus agnatus familiam habeto:* cuius non semel Cicero in Topicis meminit. † Caeterùm *Familia* (inquit Festus) in liberis hominibus dicebatur: vnde familiae nobilium Pompiliorum, Valeriorum, &c. Et *Familiares* ex eadem familia. † Postea *Familia* appellatio cùm rebus ipsis & personarum circunstantia variata est. Primùm enim serui tantùm significabantur per familiam, nempe à famulando, litera i cum u mutata [f]. Denique liberi quoque, vxor & omnes qui sub vnius potestate in eadem domo natura vel iure viuunt, comprehendi [g] coeperunt. † Tandem translata est *Familia* significatio ad 3 4 5 6 7 8 9

[e] l. pronuntiatio 159. §. familiae, de verb. sig.
[f] l. 1. de vi & vi arma.
[g] l. detestatio 40. §. familiae, de verb. sign.

totam

totam cognationem sanguinis. Et quoniam agnatis tantùm prisco iure debebatur hæreditas, lex XII. tab. proprietati deseruiens, familiam pro hæreditate accepit: at-
10 que ita hic, sicut etiam in Pandect. tit. Famil. ercisc. intelligi debet. † *Erciscere* autem verbum est vetustate ornatum, & pro diuidere accipitur, ab ἑρκίζειν, quod intersepire & diuidere significat. Sicut ergo iudicium de hæreditate inter cohæredes diuidenda ex antiquissima XII. tab. lege proficiscitur, vt Caius scribit: ita quoque
11 antiquam illam & natiuam inscriptionem *familiæ erciscundæ* obtinuit. † Differt autem hæc à *communi diuidundo* actione, quòd illa datur tantùm pro rebus singulari-
12 bus diuidendis: hæc autem pro vniuersitate. † Et pariter duplex est, directa & vtilis. Directa datur hæredibus siue testamentariis, siue legitimis: vtilis verò bonorum possessoribus competit, quia de iure ciuili hæredes non sunt. Harum tamen vim & naturam alibi [b] locupletius enarrabimus.

a d. §. quædam nu. 15. & seq.

§. Hæres quoque.

1 *Quarta species quasi contractus, est aditio hæreditatis.*
2 *Quare hæres cum legatario quasi contrahere dicatur.*
3 *Ex hoc quasi contractu quæ actio detur.*

[a] Hæres quoq; legatorum nomine non propriè ex contractu obligatus intelligitur (neque enim cum hærede, neque cum defuncto vllum negotium legatarius gessisse propriè dici potest) & tamen quia ex maleficio non est obligatus, quasi ex contractu [b] debere intelligitur.

1 a *Hæres quoque*] † Quarta species quasi contractus hic exponitur, *Aditio hære-*
2 *ditatis* scil. qua hæres legatariis obligatur. † Ecce enim hæres cum legatario non contraxit aliquod negotium, quo inuito legatum relinquitur: nec testator cum eodem contraxit, cum nesciente fortè legatario relictum sit: contractus autem sine consensu nullus esse [a] potest. Sed nec dolo hæres, vel culpa legatario obligatur, nisi fortè post dolum vel culpam [b] admiserit: quippe qui nihil in eum peccauit. sicque nullus subest maleficij vel quasi maleficij prætextus. Reliquum est igitur, vt ex quasi con-
3 tractu hæredem obligatum [c] dicamus. † & ex tali obligatione actio *legatorum* vel *ex testamento* [d] in personam descendit. Cæterùm *rei vendicatio* vel *hypothecaria* (quam legatario quoque interdum dari [e] constat) ex obligatione, vel ex quasi contractu non venit, sed ex dominio, quod lex adscribit legatario. Quanquam hanc hypothecariam actionem, quæ legatario competit, esse personalem, nonnulli [f] voluerint: quod an verum sit, insbsisto.
b *Debere intelligitur*] Ideóque aduersus eum legatarius actionem personalem ex testamento habet, vt iam dictum est.

a l. 1. de pact.
b l. cum res, de leg. 1.
c l. ex maleficiis §. §. hæres, de actio. & obli. l. apud Iulianũ, §. vlt. ibi glo. & Bart. quibus ex cau. in poss.
d §. nostra suprà, de legat.
e dixi in d. §. nostra.
f Cantiun. hic.

§. Item is cui.

1 *Quinta species quasi contractus, est solutio indebiti.*
2.4 *Indebitum quare suprà referatur inter contractus qui re contrahuntur.*
3 *Quæ actio ex hoc quasi contractu competat.*

[a] Item is cui quis [b] per errorem non debitum soluit, [c] quasi ex contractu debere videtur. Adeò enim non intelligitur propriè ex contractu obligatus esse, vt si certiorem rationem sequamur, magis (vt [d] suprà diximus) ex distractu, [e] quàm ex contractu possit dici obligatus esse. Nam qui soluendi animo pecuniam dat, in hoc dare videtur, vt distrahat potius negotium, quàm contrahat. Sed tamen

perinde is,qui accepit,obligatur,ac si mutuum ei daretur, & ideo [f] condictione tenetur.

a *Item is cui*] † Quinta & vltima species quasi contractus adtexitur, scil. *solutio* 1 *indebiti*. Sed an non Imp. hanc obligationem inter contractus,qui re contrahuntur, supra [a] recensuit? † Recensuit quidem,non tamen eo fine,quod esset verus contra-ctus 2,sed quòd non possit esse efficax,nisi res,id est,numeratio pecuniæ interueniat. Hîc verò eadem repetitur, & origo eius indicatur. Quantum enim ad obligandum eum attinet,qui bona fide accepit indebitum, verum est, nihil cum eo contractum esse,quia substantia contractus,nempe consensus abfuit: quoniam qui per errorem soluit, magis distrahendæ obligationis animo, quàm contrahendæ dare [b] videtur. Apparet ergò repugnante partium intentione,obligationem isthinc non posse intro-duci [c]: attamen cùm is,qui indebitum soluit, hoc ipso aliquid negotij [d] gessit: tum verò ne accipiens iste, contra naturalem æquitatem, cum alterius iactura locuple-tetur [e],videtur sic accipiens omninò ad reddendum quasi ex contractu obligari. Nam nec verè contractum est,nec vllus subest delicti vel quasi delicti color seu prætextus. † Ex hoc ergo quasi contractu introducta est ex bono & æquo *condictio indebiti*,qua 3 quis repetit id,quod indebitè per errorem alicui soluit. Hanc actionem supra [f] ex-plicauimus.

a s. is quoque. s. quib. mod. re cont. oblig.
b l. ex malefi-ciis s. s. is quo-que, de act. & oblig.
c l. si non om. si cert. pet.
d l. si in area. de cond. indeb.
e l. nam hoc eo.
f in dict. s. is quoque.

b *Per errorem*] Tametsi hic solùm mentio fiat erroris soluentis:idem tamen in ac-cipiente intelligi debet. Nam is alioqui magis videbitur ex maleficio obligari, cùm responderit Pomponius [g]: *Eum qui rem alienam ab errante sciens accepit, furtum facere.*

g l. si iussu. s. 1. de furt.

c *Quasi ex contractu*] Qui quidem intelligitur re fieri:quia (vt suprà dixi) qui sol-uit indebitum,hoc ipso gerit aliquid [h] negotij.

h d. l. si in area.

d *Vt suprà*] nempe in titul. quibus modis re contra. obligatio. Eum scilicet,qui non debitum accepit,re obligari. Deinde addidit:sed hæc species obligationis non vide-tur ex contractu consistere:cum is,qui soluendi animo dat,magis voluerit negotium distrahere,quam contrahere.

e *Quàm ex contractu*] † Nam si obligationem indebiti spectes, gestum negotium 4 contractumque dixeris:si consensum & conuentum,distractum, vt non sine causa & sub hoc titulo memoretur.

f *Condictione*] Scilicet indebiti,quæ pro indebito datur.

§. Ex quibusdam.

1 *Quædam actiones in confitentem dantur in simplum, in negantem in duplum: & quæ sint illæ.*
2 *In his actionibus etsi quid indebitè soluatur, tamen cōdictio nō habet locū.*
3.4 *Idq; exemplis declaratur.*
5 *Hodie tantùm in legatis ad pias causas crescit lis per inficiationem.*
6 *In reliquis legatis, si indebitè soluantur, habet locum condictio.*

[a] Ex quibusdam tamen causis repeti non potest, quod per errorem non debitum solutum sit. sic namque defi-nierunt veteres: EX QVIBVS CAVSIS INFICIANDO LIS CRESCIT, EX IIS CAVSIS NON DEBITVM SOLVTVM REPETI NON POSSE: [b] veluti ex lege Aquilia, item ex legato. Quod veteres quidem in iis legatis locum habere voluerunt, quæ certa constituta, [c] per damnationem cui-que legata fuerant. [d] nostra autem constitutio, cùm vnam naturam omnibus legatis & fideicommissis [e] indulsit, hu-iusmodi [f] augmentum in omnibus legatis & fideicommis-sis extendi voluit: sed non omnibus legatariis hoc præ-buit,

buit,[g] sed tantummodo in his legatis & fideicommissis, quæ sacrosanctis ecclesiis, & cæteris venerabilibus locis, quæ religionis vel pietatis intuitu honorantur, relicta sunt: quæ si indebita soluantur,[h] non repetuntur.

a *Ex quibusdam*] Imperator digreditur à proposito: hic enim §. tantùm ad materiam
1 indebiti facit, & præcedentis §. exceptiones complectitur. † Ad euidentiam autem non est ignorandum, quasdam actiones esse, quę in confitentem dantur in simplum, in negantem verò in duplum: quoniam inficiando lis dicitur crescere. Quales sunt actio *damni iniuriæ* ex lege Aquilia: actio depositi ex quatuor causis, scilicet ex incendio, ruina, naufragio, tumultu: actióque *ex testamento* quæ legatariis competit
2 pro legato ad pias [a] causas. † *In prædictis actionibus* (inquit hic Iustinianus) *si quid*
3 *indebitè soluatur, non potest repeti per condictionem indebiti*. Exempli causa: † Si quis ageret contra me, quòd penes me deposuerit in incendio centum aureos, licet penes me non sint depositi, sed penes alium: ego ne condemner in duplum pro inficiatione ante condemnationem, soluo indebitum: iam quæro: si deinde constiterit actorę penes me nihil, sed penes alium deposuisse, vtrum ergo illud simplum, quod indebitè solui, condictione indebiti repetere possim? Et decidit Imperator, condictionem mihi non dari: videor enim tacite transegisse cum deponente: & potuit fieri, si litigassem, quòd fuissem damnatus in duplum, quare contentus esse debeo, me solutione simpli liberatum esse.

4 b *Veluti ex lege Aquilia*] Exempli gratia: † Mandaui procuratori meo, vt tibi damnum daret: alius autem tibi damnum intulit, non meus procurator. Ego abs te in ius vocatus, damnum quod à meo procuratore datum asserebas, metu augmenti per inficiationem futuri, solui ac reposui indebitè: verebar enim, ne in iudicio propter meam inficiationem fieret condemnatio in duplum: etiamsi postea appareat, damnum illud ab alio tibi illatum fuisse: tamen hoc indebitum repetere prohibeor, propter conuentionem nostram, quæ habet speciem [b] transactionis. Possum tamen postea ab eo, qui damnum dedit, quod ita indebitè solui, [c] obtinere. Quòd si supradicta præsumptio transactionis cessauerit, putà si in eodem casu ego, qui damnum non dederam, duplum soluero, locus erit conductioni indebiti [d] etiam in solidum.

c *Per damnationem*] De hoc legati genere, quod olim *per damnationem* fiebat, suprà [e] abundanter diximus.

d *Nostra autem constitutio*] De qua etiam suprà [f] diximus pluribus verbis, vt hic repetitione non sit opus.

e *Indulsit*] Tollendo scilicet verborum solemnitatem, quæ olim in legatis obseruabatur: vt alibi quoque enarratum est.

f *Augmentum*] Videlicet, quòd legatum crescat in duplum, si hæres illud inficietur, & in iudicio conuincatur mendacij.

5 g *Sed tantummodo*] † Et sic hodie tantùm in legatis ad pias causas crescit lis per in-
6 ficiationem: † ac per consequens alia legata si indebitè soluantur, condictione indebiti repeti possunt [h], si modò per errorem facti soluta fuerint.

h *Non repetuntur*] Neque datur indebiti condictio, quod ideo est, quoniam cessante debiti causa, adhuc tamen causa pietatis [i] superest.

a §. ex maleficiis, vers. item mixta, ℑ. de act.
b l. ea quæ & ibi Dd. C. de cond. indeb.
c l. qui seruum de inter. acti.
d Fab. hîc, quę omnino vide.
e ℑ. de leg. §. sed olim.
f §. nostra autę ℑ. de leg.
g §. sed non vsque ℑ de lega.
h l. fideicomm. C. de cond. ind. vide etiam in d. §. ex malefi. ℑ. de act. nu. 41. & seq.
i arg. l. cùm is, §. si mulier. de cond. indeb.

Per quas personas nobis obligatio acquiritur. Tit. XXIX.

1 *Quæ sit differentia inter hunc titulum, & eum qui lib. 2. l. suprà ponitur eadem inscriptione.*
2. *Dominia rerum etiam per procuratorem acquiruntur: secus est in obligationibus.*

1 † *Differentia* inter titulum, *per quas personas nobis acquiritur*, suprà lib. 2. explicatum & hunc nostrum, hæc est: quia in superiori quidem titulo tractatum est per quas personas nobis res ipsæ, carúmque dominia adiiciantur: hîc verò differitur,

per quas personas obligationes,& consequenter actiones nobis acquirantur. Aliud autem est *dominium*, aliud *obligatio*, cùm diuersas causas habeant, diuersáque officia: quemadmodum superius suis locis [a] vbertim demonstratum est. Et constat aliàs hic tractatus eisdem fundamentis, quibus superior: quamobrem paucis nos expediemus. † Illud tamen non est omittendum, vel hoc solo nomine inter hosce duos 2
titulos interesse, quod etiam per procuratorem nobis acquirantur rerum dominia: obligationes verò non item, [b] quæ magis adhærent personæ ipsius acquirentis. Ideoque traditum est, per liberum hominem nobis non acquiri actionem, nisi ea [c] cedatur.

a in rub. §. de rer. diuis. & rub. de obl.
b l. 1. C. per quas pers. nob. acquir. l. possessio de acq. poss.
c l. solutam, §. per liberam, de pig. act.

Princip. tit.

1 *Quadruplex peculium filijfamilias.*
2 *Ex quibus peculiis obligationes patri vel filiofam. acquirantur.*
3 *In peculio aduentitio pater exercet actiones nomine filij: secus in castrensi, vel quasi.*

EXpositis generibus obligationum, quæ ex contractu, vel quasi ex contractu nascuntur: admonendi sumus,[a] acquiri nobis non solùm per nosmetipsos, sed per eas quoque personas, quæ [b] in nostra potestate sunt, veluti per seruos & filios nostros: vt tamen, quod per seruos nostros nobis acquiritur, totum nostrum fiat: quod autẽ per liberos, quos in potestate habemus, obligatione fuerit acquisitum,[d] hoc diuiuidatur secundum imaginem rerum proprietatis, & vsusfructus, quam nostra decreuit [e] constitutio: vt quod [f] ab actione commodum proueniat, huius vsumfructum quidem habeat pater, proprietas autem filio seruetur:[g] scilicet patre actionem mouente, secundum Nouellæ nostræ constitutionis diuisionem.

a *Acquiri nobis*] Scilicet obligationes, & per consequens actiones: vt sic huic titulo conueniat. Nam de dominorum acquisitione suprà tractatum est.
b *In nostra potestate*] Dominica, vel etiam patria.
c *Totum nostrum*] Seruus ergo actiones in solidum domino acquirit, *nisi* (vt mox subiicit) *ab alio bona fide possideatur.* Quid ni? sibi enim nihil acquirere [a] potest: nec quicquam sibi possidere: nisi fortè aliquid peculij, domino permittente.
d *Hoc diuidatur*] Olim quicquid acquirebat filiusfamilias, in solidum patris erat: postea discrimen factum est inter peculia. † Cùm enim filiusfam. quadruplex peculium habeat, profectitium, aduentitium, castrense, & quasi castrense, sicut alibi [b] annotauimus: constitutum est [c] vt in peculio profectitio habeat pater proprietatem & vsumfructum, in aduentitio proprietas ad filium pertineat, vsusfructus ad patrẽ, in castrensi & quasi castrensi pater nihil iuris habeat. † Ideóque si filiusfam. ex castrensi vel quasi castrensi peculio contraxerit, pleno iure obligationes sibi acquirit: si autem ex peculio aduentitio cõtraxerit, proprietas obligationis spectat ad filium, exercitium autem actionis ad patrem. In peculio verò profectitio obligatio indistinctè patri quæritur. 1 2
e *Constitutio*] Quæ in Codice [d] extat.
f *Ab actione*] Subaudi, rerum aduentitiarum.
g *Scilicet patre actionem*] † Nam in peculio aduentitio pater exercet actiones nomine filij [e], tanquam legitimus administrator: neque in eo filius potest agere sine consensu [f] patris. In peculio autem castrensi vel quasi castrensi filiusfam. sine patris consensu agere potest: quia pro patrefamilias [g] habetur. 3

a §. per quas perso. &c.
b §. igitur, §. per quas perso. &c.
c l. cũ oportet, 6. C. de bo. quæ lib.
d d. l. cum oportet, 6.
e l. 1. C. de bonis quæ lib.
f l. cùm nõ solum, §. vbi autẽ C. eo. tit.
g l. 2. ad Mace. §. quib. non est per. fa. test. in princ.

§. Item per liberos.

1 *Ex serui vsurarij operis an acquiramus.*

a Item

[a] Item per liberos homines, & alienos seruos, quos bona fide possidemus, acquiritur nobis: sed tantum ex duabus causis, id est, si quid ex operis suis, vel ex re nostra acquirant. Per eum quoque seruum, in quo vsumfructum [b] vel vsum habemus, similiter ex duabus istis causis nobis acquiritur.

a *Item per liberos*] Totum hunc locum Iustinianus suprà [a] pluribus explicuit: & quæ ibi ad textus enarrationem annotauimus, huc quoque referri debent, sicque superuacanea hic repetitione nihil erit opus.

a s. de his autem suprà, per quas pers. nob. acquir.

2 b *Vel vsum*] † Sed videtur ex operis serui vsurarij nihil nobis acquiri, cùm eas ipsi locare non possimus [b]: & suprà id de vsufructuario tantùm Iustinianus constituit. Respondet Theophilus, si seruus ipse se locet, ex hac causa vsurario quæri. Equidem puto seruo vti posse ad stipulandum, & alioqui contrahendum, non vsque ad compendium, sed ad vsum sibi & familiæ necessarium [c]. Et ideo Imp. non scribit, quicquid ex opera eius quæratur, vsurario quæri: quod alibi [d] scribit de seruo fructuario. Nonnulli tamen Codices hæc verba (vel vsum) non agnoscunt.

b l. per seruum de vsu & hab.

c Baro hic. qui alle. l. plenum, de vsu & hab.

d d. s. de his autem.

§. Communem.

1. 2 *Seruus communis vt acquirat.*

[a] Communem seruum pro [b] dominica parte dominis acquirere certum est: excepto eo, quod nominatim vni stipulando, aut per traditionem accipiendo, illi soli acquirit. veluti cùm ita stipulatur, TITIO DOMINO MEO DARE SPONDES? sed si domini vnius iussu seruus fuerit stipulatus, licet antea dubitabatur: tamen [c] post nostram decisionem res expedita est, vt illi tantùm acquirat, qui hoc ei facere iussit, [d] vt suprà dictum est.

1 a *Communem*] † Qualiter communis seruus acquirat dominis stipulando, suprà [a] diximus: eodem modo eis acquirit ex aliis contractibus, vel quasi contractibus, vt hic Iustinianus ait. Et quæ ibi adducta sunt, ad hunc locum conferri possunt.

a s. pen. & vlt. de stipul. ser.

b *Pro dominica*] Id est, pro rata dominij parte.

c *Post nostram decis.*] Quæ adhuc lib. 4. Cod. tit. 27. [b] extat, & duos casus continet.

2 † Nam posteaquam Imp. definiit, seruum etiam simpliciter stipulatum, illi soli acquirere, qui nominatim sibi iussit eum stipulari, addit: Quòd si ab vno dominorum simpliciter iussus sit stipulari, & simpliciter quoque stipulatus sit, nullo dominorum speciatim nominato, soli nihilominus iubenti acquiri: Sed si vnius nomen expresserit siue iubentis, siue alterius domini: ei soli, qui nominatus est, acquiri.

b l. 5. & 7. ff. de stipul. ser.

c l. vlt. C. per quas pers. nob. acq.

d *Vt suprà dictum*] Nempe in tit. de stipulat. [d] seruo.

d in s. seruus comm.

Quibus modis tollitur obligatio. Tit. XXX.

1. 3 *Continuatio huius tituli.*
2 *Exceptio, Tibi non competit actio.*
4 *Contractus & quasi contractus bifariam tolluntur.*
5 *Obligationes quando tollantur ope exceptionis.*
6 *Quot modis tollatur naturalis obligatio, ciuili remanente. & nu. 7. 8. 9.*
10 *Quando obligationes dicantur ipso iure tolli.*

1 *Hactenus* † tractauit Iustinianus, quibus modis obligatio ex contractu, vel quasi ex contractu introducatur: nunc iusto ordine, qua ratione ex illis duabus causis

per quas personas obligationes,& consequenter actiones nobis acquirantur. Aliud autem est *dominium*, aliud *obligatio*, cùm diuersas causas habeant, diuersáque officia: quemadmodum superius suis locis [a] vbertim demonstratum est. Et constat aliàs hic tractatus eisdem fundamentis, quibus superior: quamobrem paucis nos expediemus. † Illud tamen non est omittendum, vel hoc solo nomine inter hosce duos 2
titulos interesse, quod etiam per procuratorem nobis acquirantur rerum dominia: obligationes verò non item, [b] quæ magis adhærent personæ ipsius acquirentis. Ideoque traditum est, per liberum hominem nobis non acquiri actionem, nisi ea [c] cedatur.

a in rub. §. de rer. diuis. & rub. de obl.
b l. 1. C. per quas pers. nob. acquir. l. possessio de acq. poss.
c l. solutam, §. per liberam, de pig. act.

Princip. tit.

1 *Quadruplex peculium filijfamilias.*
2 *Ex quibus peculiis obligationes patri vel filiofam. acquirantur.*
3 *In peculio aduentitio pater exercet actiones nomine filij: secus in castrensi, vel quasi.*

EXpositis generibus obligationum, quæ ex contractu, vel quasi ex contractu nascuntur: admonendi sumus, [a] acquiri nobis non solùm per nosmetipsos, sed per eas quoque personas, quæ [b] in nostra potestate sunt, veluti per seruos & filios nostros: vt tamen, quod per seruos nostros nobis acquiritur, totum nostrum fiat: quod autē per liberos, quos in potestate habemus, obligatione fuerit acquisitum, [d] hoc diuiuidatur secundum imaginem rerum proprietatis, & vsusfructus, quam nostra decreuit [e] constitutio: vt quod [f] ab actione commodum proueniat, huius vsumfructum quidem habeat pater, proprietas autem filio seruetur: [g] scilicet patre actionem mouente, secundum Nouellæ nostræ constitutionis diuisionem.

a *Acquiri nobis*] Scilicet obligationes,& per consequens actiones: vt sic huic titulo conueniat. Nam de dominorum acquisitione suprà tractatum est.

b *In nostra potestate*] Dominica, vel etiam patria.

c *Totum nostrum*] Seruus ergo actiones in solidum domino acquirit, *nisi (vt mox subiicit) ab alio bona fide possideatur.* Quid ni? sibi enim nihil acquirere [a] potest: nec quicquam sibi possidere: nisi fortè aliquid peculij, domino permittente.

d *Hoc diuidatur*] Olim quicquid acquirebat filiusfamilias, in solidum patris erat: postea discrimen factum est inter peculia. † Cùm enim filiusfam. quadruplex pecu- 1
lium habeat, profectitium, aduentitium, castrense, & quasi castrense, sicut alibi [b] annotauimus: constitutum est [c] vt in peculio profectitio habeat pater proprietatem & vsumfructum, in aduentitio proprietas ad filium pertineat, vsusfructus ad patrē, in castrensi & quasi castrensi pater nihil iuris habeat. † Ideóque si filiusfam. ex ca- 2
strensi vel quasi castrensi peculio contraxerit, pleno iure obligationes sibi acquirit: si autem ex peculio aduentitio cōtraxerit, proprietas obligationis spectat ad filium, exercitium autem actionis ad patrem. In peculio verò profectitio obligatio indistinctè patri quæritur.

e *Constitutio*] Quæ in Codice [d] extat.

f *Ab actione*] Subaudi, rerum aduentitiarum.

g *Scilicet patre actionem*] † Nam in peculio aduentitio pater exercet actiones no- 3
mine filij [e], tanquam legitimus administrator: neque in eo filius potest agere sine consensu [f] patris. In peculio autem castrensi vel quasi castrensi filiusfam. sine patris consensu agere potest: quia pro patrefamilias [g] habetur.

a §. per quas perso. &c.
b §. igitur, §. per quas perso. &c.
c l. cū oportet, 6. C. de bo. quæ lib.
d d. l. cum oportet, 6.
e l. 1. C. de bonis quæ lib.
f l. cùm nō solum, §. vbi autē C. eo. tit.
g l. 2. ad Mace. §. quib. non est per. fa. test. in princ.

§. Item per liberos.

1 *Ex serui vsurarij operis an acquiramus.*

a Item

a Item per liberos homines, & alienos seruos, quos bona fide possidemus, acquiritur nobis: sed tantum ex duabus causis, id est, si quid ex operis suis, vel ex re nostra acquirant. Per eum quoque seruum, in quo vsumfructum b vel vsum habemus, similiter ex duabus istis causis nobis acquiritur.

a *Item per liberos*] Totum hunc locum Iustinianus suprà [a] pluribus explicuit: & quæ ibi ad textus enarrationem annotauimus, huc quoque referri debent, sicque superuacanea hic repetitione nihil erit opus. — a §. de his autem suprà, per quas perf. nob. acquir.

2 b *Vel vsum*] † Sed videtur ex operis serui vsurarij nihil nobis acquiri, cùm eas ipsi locare non possimus [b]: & suprà id de vsufructuario tantùm Iustinianus constituit. Respondet Theophilus, si seruus ipse se locet, ex hac causa vsurario quæri. Equidem puto seruo vti posse ad stipulandum, & alioqui contrahendum, non vsque ad compendium, sed ad vsum sibi & familiæ necessarium [c]. Et ideo Imp. non scribit, quicquid ex opera eius quæratur, vsurario quæri: quod alibi [d] scribit de seruo fructuario. Nonnulli tamen Codices hæc verba (vel vsum) non agnoscunt. — b l. per seruum de vsu & hab. — c Baro hic. qui alle. l. plenum, de vsu & hab. — d d. §. de his autem.

§. Communem.

1.2 *Seruus communis vt acquirat.*

a Communem seruum pro b dominica parte dominis acquirere certum est: excepto eo, quod nominatim vni stipulando, aut per traditionem accipiendo, illi soli acquirit. veluti cùm ita stipulatur, TITIO DOMINO MEO DARE SPONDES? sed si domini vnius iussu seruus fuerit stipulatus, licet antea dubitabatur: tamen c post nostram decisionem res expedita est, vt illi tantùm acquirat, qui hoc ei facere iussit, d vt suprà dictum est.

1 a *Communem*] † Qualiter communis seruus acquirat dominis stipulando, suprà [a] diximus: eodem modo eis acquirit ex aliis contractibus, vel quasi contractibus, vt hic Iustinianus ait. Et quæ ibi adducta sunt, ad hunc locum conferri possunt. — a §. pen. & vlt. §. de stipul. ser.

b *Pro dominica*] Id est, pro rata dominij parte.

c *Post nostram decis.*] Quæ adhuc lib. 4. Cod. tit. 27. [b] extat, & duos casus continet. — b l. 5. & 7. ff. de stipul. ser.

2 † Nam posteaquam Imp. definiit, seruum etiam simpliciter stipulatum, illi soli acquirere, qui nominatim sibi iussit eum stipulari, addit: Quòd si ab vno dominorum simpliciter iussus sit stipulari; & simpliciter quoque stipulatus sit, nullo dominorum speciatim nominato, soli nihilominus iubenti acquiri: Sed si vnius nomen expresserit siue iubentis, siue alterius domini: ei soli, qui nominatus est, acquiri. — c l. vlt. C. per quas perf. nob. acq.

d. *Vt suprà dictum*] Nempe in tit. de stipulat. [d] seruo. — d in §. seruus comm.

Quibus modis tollitur obligatio. Tit. XXX.

1 *Hactenus* † tractauit Iustinianus, quibus modis obligatio ex contractu, vel quasi ex contractu introducatur: nunc iusto ordine, qua ratione ex illis duabus causis

obligatio constituta rursus tolli possit, annectit, non ignorans, naturale esse, vnumquodque dissolui, prout contractum [a] est. † Quod cognouisse vel ad hoc longè vtilissimũ est, vt opportunè sciamus locum illum, *Tibi non cõpetit actio*, nõ secus, quam scutum aliquod in aduersarium prætendere: quoniam obligatione deficiente, nullus actioni locus est. † Cæterùm quia obligationes ex delicto vel quasi ex delicto proficiscentes non simili modo tolluntur: ideo eis hunc titulum præposuit: quomodo autem hæ dispereant, infrà suo loco discutietur. † Quod igitur ad priores duas obligationum species attinet, nouisse cumprimis oportet, illas duobus modis perimi, aut ope exceptionis, aut ipso iure. De priori hîc non agitur, nos tamen aliquid dicemus: ex altero hic titulus enatus est. † Dicuntur autem *ope exceptionis* tolli obligationes, quando naturalis obligatio sublata est, remanente ciuili, ex qua adhuc competit actio, quæ tamen per exceptionem eliditur. † Fit autem hoc multifariam. Primò ratione pacti: vt si creditor facit debitori suo pactum de non petendo. Liberat enim ipsum à naturali obligatione: quia autem ciuilis obligatio per hoc nudum pactum euerti non potuit, competit creditori adhuc actio aduersus debitorem, tametsi ea per exceptionẽ pacti de non petendo elidi possit: & ita actio ope exceptionis tollitur. † Secundo, ratione doli vel metus: vt si quis dolo vel metu inductus est ad promittendum per stipulationem, propter dolum vel metum, iam liberatus est à naturali obligatione: quia defuit consensus, promissionis tamen ratione adhuc durat ciuilis obligatio, quæ tribuit stipulatori actionem. At hoc ergo vt omnino liberetur promissor etiam à ciuili obligatione, doli vel metus exceptio ipsi conceditur. † Tertiò, ratione rei iudicatæ: vt si quis me conueniat in iudicio, petendo centum, & iudex ferat pro me sententiam absolutoriam, quæ transeat in rem iudicatam: per illam sum liberatus à naturali obligatione, ciuilis tamen remanet, quam per exceptionem rei iudicatæ pariter submoueo. [b] † Postremò, ratione temporis, vt si emissem bona fide à creditore hypothecam aliquam, posset debitor, cuius est hypotheca, eam à me vendicare: tamen si possideo eã 30. annis, liberor, ita vt si me postea conueniat, exceptione præscriptionis possim me defendere. † *Ipso iure* dicitur tolli obligatio, quando ea omnino extinguitur, ita vt nullæ reliquiæ vel naturalis vel ciuilis obligationis durent: idque hisce fit modis, qui hoc in titulo recensentur, puta solutione eius quod debetur, acceptilatione, nouatione, & contrario consensu, quos sigillatim examinabimus.

a l. prout 80. de solut. l. nihil tã naturale 35. de reg. iur.

b l. 3. de except.

Margin numbers: 2 (line 2), 3 (line 5), 4 (line 8), 5 (line 11), 6 (line 13), 7 (line 18), 8 (line 22), 9 (line 26), 10 (line 29).

Princip. tit.

1. 3 *Solutione ipso iure tollitur obligatio, tam naturalis quàm ciuilis.*
2 *Et quæ ad talem solutionem sint necessaria.*
4 *Verbum solutionis quomodo accipiatur.*
5 *Aliud pro alio, inuito creditori non soluitur.*
6 *Quibus casibus cesset hæc regula.*
7 *Solui potest pro alio, etiam ignorante & inuito.*
8 *Soluens pro inuito nihil repetit: secus in eo qui pro ignorante soluit.*
9 *Sublata obligatione per solutionem, etiam accessoria tolluntur.*
10 *Fideiussor soluens an liberet debitorem principalem.*

[a] TOllitur autẽ omnis obligatio [b] solutione eius quod debetur: vel si quis [c] consentiente creditore, aliud pro alio soluerit. Nec interest, [d] quis soluat: vtrum ipse qui debet, an alius pro eo. liberatur enim & alio soluente: siue sciente, [e] siue ignorãte debitore, vel inuito eo solutio fiat. Item si reus soluerit: etiam ij [f] qui pro eo interuenerunt, liberantur. Idem ex contrario contingit, [g] si fideiussor soluerit: non enim ipse solus liberatur, sed etiam reus.

a *Tollitur*] † Primus modus tollendæ obligationis ipso iure, est *solutio*: quæ nihil aliud est, quàm rei debitæ per ipsum debitorem vel alium eius nomine, creditori idoneo facta actualis satisfactio. Hæc descriptio crassa est, omnia requisita ad iustam 1

solutionem

2 solutionem continens. † Primùm enim necesse est, vt persona soluens sit idonea & habilis: quia prodigus, furiosus, pupillus, quamuis debeant, non tamen sine tutorum curatorúmve autoritate rectè soluunt. Deinde hinc discis alium posse debitoris nomine soluere: nam tutores & curatores soluunt loco pupillorum, aut adultorum: denique quilibet pro alio soluere potest. Præterea exigitur, vt creditori idoneo fiat solutio: pupillo enim, furioso, & similibus solui non debet, sed iis, in quorum tutela curâve consistunt. Demum actualem oportet esse satisfactionem, propter res incorporales, quæ sicut tradi non possunt, ita nec solui. Adde, quòd omnis satisfactio, quæ fit sine pignoribus, sine fideiussoribus volente creditore, pro solutione [a] habe-

3 tur. † Sic itaque solutione tollitur ipso iure omnis obligatio, cuiuscunque generis sit, tam naturalis quàm ciuilis, adeò vt non opus soluenti, se defendere exceptione. Naturalis quidem ideò, quia tacitè actum est ab initio contractus, vt debitor non esset perpetuò obligatus, sed tantisper, donec non esset solutum debitum, vtque solutione ista tolleretur obligatio. Ciuilis verò ideo, quia legislator adprobat solutionem, atque hanc ei vim tribuit, vt etiam ciuilem obligationem tollat. Si tamen debitor exceptionem solutionis obiecerit, non dicitur *exceptio iuris*, sed tantùm *facti*, siue *intentionis*.

4 b *Solutione*] † Quanquam *solutionis* verbum ad omnem liberationem quoquo modo factam pertinet: [b] tamen hoc loco, cùm adiiciatur mentio eius, quod debetur, strictiori significatione ad numerationem præstationémque rei debitæ refertur. Quemadmodum & Marcellus [c] ait: *Solutam pecuniam intelligi vtique naturaliter, si numerata sit creditori.*

5 c *Consentiente creditore*] Secus si non consentiat. † Nam Paulus [d] alibi in vniuersum tradidit, *Aliud pro alio inuito creditori solui non posse*: puta pro pecunia frumentum aliúdve: sed si species debeatur, eadem soluenda est nō deterior facta, & cui nihil desit: [e] si quod numero, pondere, mensura constat, debeatur, idem genus solui debet. Creditore autem consentiente aliud genus pro alio, & aliam speciem pro alia solui

6 posse, hic locus satis [f] docet. † Aliquoties tamen etiam inuito creditori aliud pro alio rectè soluitur. Primò quando factum est in obligatione: [g] tum enim obligatio post moram succedit ad interesse. Secundò quando res, quæ debet restitui, est perempta, tum quoque licet soluere æstimationem, vtcunque res ipsa [h] petatur. Tertiò venditor non habens facultatem tradendi, soluendo interesse liberatur. Sunt & alij quos [i] Doctores suis locis examinant.

d *Quis soluat*] Modò semper ipsi creditori, vel cui is velit, [k] soluatur.

7 e *Siue ignorante*] † Obserua ergo solui posse pro alio, licet inuito & ignorante. Aetiologia est, quia naturalis & ciuilis ratio suadet, alienam conditionem meliorem e-

8 tiam ignorantibus atque inuitis facere nos [l] posse. † Multum tamen interest, an quis vltrò soluat ignorante debitore, an verò eo inuito: quia soluens pro inuito non potest vlla actione solutum repetere: [m] donare enim videtur: secus est in eo, qui pro ignorante bona fide soluit [n], quia actionem negotiorum gestorum habet.

f *Qui pro eo*] Quales sunt fideiussores, mandatores, & id genus alij: quinimò & ipsa quoque pignora atque hypothecæ soluuntur, adeò vt persoluta sorte retineri non possint ob solas [o] vsuras. Simul enim cum ipsa obligatione tolluntur omnia, qui ei accedunt, & veluti appendent.

g *Si fideiussor soluerit*] Videlicet pro debitore, & eius nomine: fideiussore enim suo proprio nomine soluente, non erit ipso iure liberatus apud creditorem debitor, tametsi exceptione se tueri possit, quam ex facto fideiussoris [p] habet. Ipsi. a. fideiussori soluenti semper obligatus manet debitor: vel mādati, vel negotiorū gestorū iudicio.

a l. 52. satisfactio cum gl. de solut.
b l. solutionis, 54. de solut. l. liberatio. 75. & l. soluti. 176. de ver. sig.
c l. solutam, de solut.
d l. 2. §. 1. si cert. pet.
e d. l. 2. & l Iulia. de ver. obl. l. 3 commo.
f & d. l. 2.
g l stipulationes non diuiduntur 72. §. Cels. de verb. oblig.
h l. si in re furti. de cond. fur.
i. Fab. & Ang. hic Dd. d. l 2. §. mut. ibi Alc.
k l. solutam. de solut. l. dispens. eo. tit. l. soluendo. 39. neg. ge.
l l. soluere, 53. de solut. & d. l. soluendo 39.
m l. vlt. C. de neg. gest.
n l. si pro te præstant. mād.
o l. per retētionem, C. de vsur. k solutum, §. si in sortem, de pign. act.
p l. Papinianus, 28. mand. l. Stichum aut Pamphilum 95 §. si mandata. de solut. l. si quid possessor. de pet. hæred.

§. Item per acceptilationem.

[a] Item per acceptilationem [b] tollitur obligatio. Est autem acceptilatio, [c] imaginaria solutio. Quod enim ex verborum obligatione Titio debetur, id si velit Titius remittere, poterit sic fieri, vt patiatur [d] hæc verba debitorem dicere: QVOD EGO TIBI PROMISI, HABESNE ACCEPTVM? & Titius respondeat, HABEO. [e] Sed & Græcè potest acceptilatio fieri: dummodo sic fiat, vt Latinis verbis solet exigi. [f] ἔχεις δηνάρια τόσα; ἔχω λαβών. Quo genere (vt diximus) tantùm eæ soluuntur obligationes, [g] quæ ex verbis consistunt, [h] non etiam cæteræ. Consentaneum enim visum est, verbis factam obligationem, aliis posse verbis dissolui. Sed & id quod [i] alia ex causa debetur, potest [k] in stipulationem deduci, & [l] per acceptilationem dissolui. Sicut autem quod debetur, [m] pro parte rectè soluitur, [n] ita in parte debiti acceptilatio fieri potest. Est autem prodita stipulatio: quæ vulgò AQVILIANA appellatur, per quam contigit, vt omnium rerum obligatio in stipulatum deducatur, & ea per acceptilationem tollatur. STIPVLATIO enim AQVILIANA renouat omnes obligationes, & [o] à Gallo Aquilio ita composita est: [p] QVICQVID TE MIHI [q] EX QVACVNQVE CAVSA [r] DARE FACERE [s] OPORTET, [t] OPORTEBITVE, [u] PRÆSENS IN DIEMVE, AVT SVB CONDITIONE: QVARVMCVNQVE RERVM MIHI TECVM [x] ACTIO EST: QVÆQVE ADVERSVS TE PETITIO, VEL ADVERSVS TE PERSEQVVTIO EST [y] ERITVE: QVODVE TV MEVM [z] HABES, TENES, POSSIDES, [a] DOLOVE MALO FECISTI, QVO MINVS POSSIDEAS: [b] QVANTI QVÆQVE EARVM RERVM RES ERIT, TANTAM PECVNIAM DARI STIPVLATVS EST AVLVS AGERIVS, SPOPONDIT NVMERIVS NIGIDIVS. (QVOD [c] NVMERIVS NIGIDIVS AVLO AGERIO SPOPONDIT, ID HABERETNE A SE ACCEPTVM NVMERIVS NIGIDIVS AVLVM AGERIVM ROGAVIT. AVLVS AGE-

AGERIVS NVMERIO NIGIDIO ACCEPTVM FECIT.

1 a *Item per accep.*] †Secundum modus tollendæ obligationis ipso iure, *est acceptilatio*, quæ sic rectè describi potest: vt sit distractus quidam obligationis, in qua ad similitudinem stipulationis interrogatio debitoris, & responsio creditoris intercedere
2 debent, ad hoc, vt debitor à naturali & ciuili obligatione liberetur. † Origo autem huius vocis est, ab *acceptum ferre* [a], quod Latini adscribant rationibus receptorum: quasi creditor dicat: Habeo pro accepto, & fateor me accepisse abste, quod mihi debebas: quod tamen reuera non accepi: cùm nulla solutio interuenerit. Est ergo *acceptilatio* modus planè ciuilis tollendæ obligationis, sicut solutio, [b] naturalis. Solutio enim debiti rudior planiórque est, omnibúsque gentibus non incognita: accep-
3 tilatio verò exactior, subtiliórque, & à Romanis legumlatoribus inuenta. † Ad descriptionem reuertendo, dixi in ea primùm, quòd sit *distractus*: ad differentiã stipulationis, quæ etiam per interrogationem & responsionem fit [c], sed ea tendit ad obligandum: hæc autem ad liberandum. Addidi, ad *similitudinem stipulationis*: vt nudum pactum de non petendo excluderem, per quod tollitur tantùm naturalis obligatio, ciuili remanente integra: à qua tamen ope exceptionis quoque liberamur. Subiunxi, *interrogatio debitoris*, &c. quia in hoc distractu debitor interrogat creditorem, acceptúmne habeat id quod debet? & is respondet, se acceptum habere, vtcunq; re-
4 uera nihil solutum sit. † Apposui demum, *vt debitor à naturali & ciuili*, &c. quia acceptilatio est propriè imaginaria solutio: & quemadmodum per veram ac realem solutionem omnis tollitur obligatio [d]: ita per hanc imaginariam obligatio verbis contracta, id est stipulatio dissoluitur. Et sic rursus differentiam habes inter solutionem & acceptilationem, quòd illa omnem obligationem dissoluit: hæc stricta ratione iuris ciuilis eam demum, quæ verbis contracta est Ita enim placuit, vt verbis
5 colligata, verbis etiam tolleretur [e]. † Et hæc *simplex acceptilatio* dicitur, tantúmque aufert & adimit, quantum stipulatio introduxit. Est & alia acceptilatio quæ fit per *Aquilianam stipulationem*, multò pinguior priore, vt quæ in omnibus contractibus iuris gentium locum habeat: sed de ea commodius infrà agemus.

a vide huius vocabuli deriuationẽ latius apud Bud. in l. si prior. qui potio. in pig. hab. & Ferra hic.
b De qua in pr. huius tit.
c l.5.§.stipul. de verb. obl.
d §.eo. in pr.
e l. prout 80. de solu. l. 36. nihil tam naturale, de re. iu.

b *Tollitur*] Quia tantum aufert acceptilatio, quantum stipulatio introduxit.

6 c *Imaginaria*] † Quemadmodum, cùm non verè venditur pretio non accedente, imaginaria venditio est: ita similiter cùm non interuenit, quod soluendum est, sed ita accipitur, ac si solutum sit, imaginaria solutio est. rectè ergo acceptilationem Iustinianus dicit esse imaginariam solutionem: quoniam & exemplo veræ solutionis liberare solet [f], & soluisse is videtur, qui acceptilatione liberatus est [g]. Quia autem hîc nulla interuenit realis numeratio æquum est, vt fideiussor gratuita liberatus acceptilatione, nihil repetat à debitore [h].

d *Hæc verba*] Vel alia similia: nam & hoc modo fieri [i] potest acceptilatio: *Accepta facis decem? Facio.*

7 e *Sed & Græcè*] † Quemadmodum & ad constituendam stipulationem nihil interest, qua lingua vtare, vtrum Latina an Græca, vel alia qualibet [k], dummodo vterque alterius linguam intelligat, siue per se, siue per interpretem. Sed & fideiussor Græcè rectè accipitur, vt supra [l] dictum est.

f *ἔχεις λαβών*] Id est, *acceptos habes tot denarios? acceptos habeo.*

8 g *Quæ ex verbis*] † Qualis est stipulatio, ea enim quia solennibus verbis constituta est, aliis & contrarij effectus verbis [m] dissoluitur. Idque naturali quadam ratione euenit, vt eodem genere quodque dissoluatur, quo colligatum [n] est.

9 h *Non etiam cætera*] † Quæ scilicet ex re, literis aut consensu perueniunt. Interdum dum tamen fieri potest, vt diuersum obligationis genus adiunctum verborũ obligationi, simul per ipsam acceptilationem tollatur cum obligatione verborum. Sic enim Vlpianus [o] respondit: *Si fideiussori accepto fuerit latum, cùm reus re non verbis fuisset obligatus: an reus quoque liberetur? Et hoc iure vtimur, licet reus non sit verbis obligatus, tamen acceptilatione per fideiussorem liberetur.*

i *Alia est causa*) Id est, ex alio genere obligationis.

k *In stipulationem*) Aquilianam scilicet, de qua mox subiicit.

l *Et per acceptilationem*) † Et hæc *acceptilatio*, dicitur per *Aquilianam stipulatio-*

f l. in diem de acceptil.
g l. si ex plurib. eo. tit.
h l. si verò non remunerandi, mandati.
i l. sanè, 3. de acceptil.
k §.1.§. de ver. obl.
l §. Græcè § de fid.
m l.1. ibi glo. de accep.
n d. l. nihil tam naturale.
o l. & per iusiurandum, §. etsi fideiussori, hoc tit.

nem fieri, habétque locum in omnibus obligationibus, quæ ex contractibus iuris gentium sumpserunt originem. Transfunduntur enim primùm hæ obligationes in *Aquilianam stipulationem*, & verborum obligationem: cuius per hoc naturam assumunt, vt sic acceptilatione sopiri queant. Exemplum: Si Titius deberet mihi centum ex causa mutui, esset item mihi obligatus ex causa emptionis: illæ obligationes non possunt tolli per acceptilationem, quia re & consensu contractæ sunt: si tamen ita stipulor à Titio debitore: *Titi promittis mihi ex causa stipulationis omne id, in quo mihi ex quibuscunque aliis causis obligatus es?* Si Titius promittat, iam omnes illæ obligationes quibus mihi obstrictus erat Titius, siue re, siue consensu contractæ fuerint, deductæ sunt in stipulationem: adeò quòd iam non amplius habeantur pro obligationibus re vel consensu contractis, sed pro verborum obligatione. Iam itaque post illam obligationẽ transfusam, Titius debitor interrogat me creditorẽ: *Habésne acceptum quod per Aquilianam stipulationem tibi hodie promisi?* si respondeam: *Habeo, acceptúmque fero*: iam Titius debitor omnino liberatus est. Primùm enim omnes obligationes sunt deductæ in Aquilianam stipulationem: obligatio autem ex illa stipulatione, contrariis verbis, nempe per acceptilationem, sublata [p] est.

m *Pro parte*] Si ita conuentum est, vt particulatim liceat [q] exsoluere: vel si partem neget se debere is, vnde [r] petitur.

n *Ita in parte*] Quoties ergo partis solutio admittitur, toties & partis acceptilatio vtiliter fit. Verbi gratia: Qui decem debet partem soluendo, in partem obligationis liberatur, & reliqua quinque sola in obligatione remanent: item qui Stichum debet, parte Stichi data, in reliquam partem [f] tenetur: ita etiam quinque ex decẽ per acceptilationem tolli [t] possunt. † In hoc tamen differt acceptilatio à vera & reali solutione, quòd partis solutio in his quæ partium præstationem recipiunt, fieri potest etiam creditore [u] inuito: sed partis acceptilatio fieri non potest, nisi creditore consentiente: propterea quòd nulla acceptilatio existit, in qua creditor à debitore an acceptum habeat rogatus, non respondeat habeo, vel acceptum [x] fero. †Ex quo etiam illud liquet, non faciendam esse differentiam, circa partis solutionem in iis, quæ suapte quidem natura indiuidua sunt, sed legis decreto indiuidua, vt cùm homo in genere debetur: quia ille casus euenire nequit, vt inuito creditore pars obligationis auferatur: ideóque solum alteri facultati solutionis in ea specie consistentis æquiparatur acceptilatio, nempe vbi creditor scienter consentit, vt debitor in parte obligationis, qua hominem generaliter, aut lancem, aut aliquod aliud eiusmodi corpus [y] debet, liberetur: nam & tunc debitor eatenus, id est in parte per solutionem liberatur, atque imputet sibi creditor, qui partem accepit, cùm non [z] cogeretur. In his autem, quæ natura sui partis præstationem non recipiunt, vt solutio, sic & acceptilatio in partem non valet; vt puta si seruitus prædij rustici vel vrbani debeatur. Aliud est in vsufructu [a], cùm is suapte natura diuiduus [b] sit.

11
12
13

o *A Gallo Aquilio*] † Fuit ille Gallus Aquilius maximæ autoritatis Iurisconsultus apud veteres Romanos, quem Cicero [c] iuris ciuilis rationem nunquam ab æquitate seiunxisse, præclarè scriptum reliquit [d]: quíque cautiones & formulas protulit non paucas, quibus adiuuit ius ciuile: & quod adhuc dubium fuerat, ad consequentiam leges producendo interpretatione auxit. † Is ergo stipulationem hanc composuit, quæ ab ipso autore *Aquiliana* dicta est: quia creditor, qui debitorem omni obligatione exsoluere vellet, alias obligationes in verborum obligationem transferret, nouarétque ex stipulatione eo, quæ acceptilatio dicitur, verborum obligationem ipso iure perimeret. De hac satis paulò antè diximus.

14
15

p *Quicquid te*] Hæc est formula Aquilianæ stipulationis, cuius verba ponderemus.

q *Ex quacunque causa*] Sic ergo omnes obligationes ex contractu, vel quasi maleficio, vel quasi, complectitur.

r *Dare facere oportet*] Hîc omnes obligationes personales comprehendit, quæ vel dandi sunt, vel faciendi [e].

ſ *Oportet*] Ad veritatem obligationis refertur, non ad iudicis facultatem [f]: neque enim quicquid permissum est iudicis potestati, id statim necessitati iuris [g] subiicitur.

t *Oportebit ve*] † Verbum, *oportet*, non significat futurum tempus quo dari fieri oportebit ex conditionali contractu: ideo addendum fuit, *oportebit ve*, licet è contrario verbum, *oportebit*, præsens etiam tempus demonstret [h]. 16

p vide l. & ex vno, §. eius rei, de accept. l. donatio C. eod Dd. in l. si de certa. C. de transact.
q l. tutor, §. Lucius, ff. de vsur.
r l. quidam existimauerunt, ff. si cer. pet.
f l. quidã existimauerunt, si cer. pet. l. 1. §. & harum, de ver. obl. l. si stipulatus 1. §. decem, de solut.
t l. qui hominem 17. iuncta gl. de accept.
u d. l. quidam, vbi Alcia. hoc pro regula tenet.
x Cantiũc. hic.
y d. l. 1. § & harum.
z Alciat. d. § & harum tex. l. 13. & per iusiurandum, §. 1. de acceptil.
a eod. §. 1.
b l. 5. vsusfructus & ab initio, de vsufr.
c in Ora. pro Aul. Cæcin.
d l. Gallus de li. & pos. Cic. li. 3. Offic. & de Orat.
e l. 2. de ver. oblig.
f l. verbum oportet 8 de ver. sig.
g l. 40. nec quicquid, de iud.
h d. l. verbum oportet.

u *Præsens in diem*] *Aut sub conditione*: quæ verba in vulgatis Codicibus adiecta habentur, vtcunque Haloander [i] omiserit. Acceptilatio enim cum sit actus legitimus, non potest fieri sub conditione [k]. nam actus legitimi neque diem neque conditionem recipiunt [l]. Certum autem est, & conditionali obligationi Aquilianam stipulationem, & deinde acceptilationem accommodari posse [m].

17 x *Actio est*] † *Actio* in personam datur, *petitio* in rem, *persecutio* in rem vel in personam rei persequendæ gratia: & sic ad vtrunque pertinet, & simpliciter ad id, quod cognitione Prætoris vel præsidis persequimur extra [n] ordinem. Receptum tamen vsu est, vt Actionis verbo omnia contineantur.

y *I rirve*] Actio mihi tecum est, quæ iam nata est: ex obligatione in diem, vel sub conditione nondum nata [o] est.

18 z *Habes, tenes, possides*] † *Habere*, generale verbum est, *Tenere* facti, *Possidere* etiam iuris [p] est. Tenet tam liber homo, quàm seruus naturaliter: possidet solus liber homo ciuiliter. Possidet ciuiliter, qui animo domini tenet, & vti possidetis, interdicere potest: possidet naturaliter, qui depositum, commodatum, vi raptum aut possessum tenet: & hoc *vnde vi*, interdici potest, & in rem [q] agi.

19 a *Dolóve malo*] † Qui dolo possidere desiit, pro possidente habetur, tenetúrque in rem [r] actione.

20 b *Quanti quæq; earum rerum*] † Rem suam nemo stipulari potest, sed æstimationem rei suæ potest, & eam sibi restitui [f]; ideò ad æstimationem omnium actionum, petitionum, persecutionumque reducit obligationes præcedentes, vt actiones in rem

21 contineantur [t]. † Quanquam autem multa in hac Aquilianæ stipulationis formula verba exprimuntur: non tamen opus est creditorem omnibus verbis in ea comprehensis sic vti, vt hîc referuntur, sed satis est interrogare de sua obligatione. Quid enim, si tantùm facere, vel dare tenearis? vtrunque sanè frustra comprehenderetur. Verùm Gallus Aquilius verbis latissimè patentibus eam formulam concepit, vt scilicet nullum genus obligationis ex contractu, vel quasi contractu proueniens prætermissum videretur.

22 c *Quod Numerius*] † Hæc in parenthesin inclusa ad verbum desumta sunt ex Florentini [u] responso. Vetusti tamen libri sic habent, & meo iudicio rectius. Item ex aduerso Numerius Nigidius interrogauit Aulum Agerium, *Quicquid tibi hodiè per Aquilianam spopondi, id omne habésne acceptum? Respondit Agerius, Habeo, acceptúmque tuli.*

i l. sicut. & in l. 18. & ex vno §. 1. vers. quicquid te. de accept. omittuntur.
k l. acceptilatio. 4. ff. de acceptil. & ibi latius vide Dion. Gothofr.
l l. 77. actus legitimi. de R. I.
m l. 21. si sub conditio. de acceptil. l. 12. l. 77. de reg. iur.
n l. 28. actio. de act. & obl. l. 178. pecuniæ. §. actionis verbum 2. de verb. sign. l. 37. de oblig. & act. l. 3. §. 6. de bon. poss. l. 23. ff. rem rat. hab.
o l. 72 stipulationes non diuiduntur. & l. interdum 73. de verb. oblig.
p l. stipulatio ista, 83. de verb. oblig.
q l. 9. officium de rei vend. l. 1. de vi & vi ar.
r l. 27. sin autem, de rei vēd.
f l. 28. nemo. de verb oblig.
t ita eleg. hic Egui. Baro explicat.
u l. & ex vno. 12. de acceptil. ad fin.

§. Præterea.

1 *Nouatione tollitur ipso iure obligatio.*
2 *Nouatio genericè & specificè accipitur: eiusdémque descriptio*
3 *Delegatio quid? & quid in ea requiratur.*
4 *Nouatione tolluntur etiam accessoria cum obligatione.*
5 *Nouatio ita demum valet, si sequens obligatio valeat.*
6 *Nouatio cum seruo facta inutilis est: cum pupillo verò valet: & quæ sit diuersi iuris ratio.*
7 *Quid si cum adulto fiat nouatio?*
8.9 *Quomodò fiat nouatio sine interuentu noua persona, & ea in re triplex ius considerandum esse.*
10 *Interdū nouatio fit, etsi nō exprimatur.*

[a] Præterea nouatione [b] tollitur obligatio: [c] veluti si id quod tibi Seius debebat, à Titio dari stipulatus sis. Nam interuentu nouæ personæ, noua nascitur obligatio, & prima tollitur, translata in posteriorem: [d] adeò vt interdum, licet posterior stipulatio inutilis sit, tamen prima nouationis iure tollatur: veluti si id quod tu Titio debes, à pupillo sine tutoris autoritate stipulatus fueris. quo casu res amittitur. nā & prior debitor liberatur, & posterior obligatio nulla est. Non idem iuris est, si à seruo fuerit quis stipulatus. nam tunc prior perinde obligatus manet, ac si postea nullus stipulatus fuisset. [e] Sed si eadem persona sit,

agendum ex nouatione teneatur. Ex quo consequitur, quòd & creditor frustrà nouarit, nec ad veterem actionem redire possit: sibi enim imputet, quòd cum pupillo solo nouatione vsus sit [r]. Si verò cum adulto, minore tamen 25. annis facta sit nouatio, & ipse per ætatis beneficium restituatur in integrum: creditor similiter, qui ipsum efficaciori actione obligatũ habuit, ad eandem redire poterit [s]: nisi fortè minorem dolo malo obligationis veteris nouationem induxisset: quia tum secus [t] erit.

r & hoc vult gl. hic. in effectu verbi nulla est, & Dd. cõmuniter recipitur.
s l. 1. C. de reputat.
t d. l. si Titius. § quòd si dolo.

8 e *Sed si eadem.*] † Dixi suprà, quomodo fiat nouatio interuentu nouæ personæ: iã explicat, an & quo pacto introducatur nouatio, quando non intercedit noua persona, sed eã, quæ prius obligata erat. † Circa quod triplex ius considerandum est. Iure
9 enim vetustissimo, quod ante Pandectarũ autores in vsu fuit, præsumebatur nouatio tacitè facta, quoties secunda promissio noui aliquid adferebat: siue fuisset aliquid additum, siue detractum priori obligationi [u]. Atque ita loquitur hîc Iustinianus. Iure verò Pandectarum fiebat nouatio, quando secunda stipulatio plus primâ continebat: vt si addebatur aliquid in quantitate, vel etiam noua persona accedebat, aut prorsus noua qualitas interueniebat, quæ tamen solùm firmandæ obligationis gratia non adhiberetur [x]: secus si secunda promissio minus, vel tantundem comprehendebat. Iure verò nouo, quod à Iustin. Imp. introductum est [y], non fit nouatio, nisi contrahentes hoc expresserint, quod secundam magis pro anteriore elegerint. Et huius iuris paulò post [z] fit mentio.

u Bart. in l. qui vsumfructũ, de verb. obl.
x Propter l. 6. si ita fuero, & l. seq. de nou.
y in l. vlt. C. de noua.
z vers. ideo nostra, in h. s.

f *Si conditio extitit.*] Quoniam ea specie nouatio est in pendenti, nec perficitur nisi completa conditione.

g *Nouandi animo*] Quia animus colligebatur, & præsumebatur ex verbis contrahentium.

h *Expressum fuerit*] Quod scilicet partes expressè nouationis fecerint mentionem.
10 † Sanè quando ex verbis necessario colligitur animus nouandi, vtcunque non fuerit facta expressim mentio nouationis: nouationem tamen fieri crediderim. Verbi gratia: *Pro centum solidis, quos mihi debes, promittis quindecim?* hîc vtcunque non fiat mentio nouationis, tamen ex verbis necessariò colligitur, contrahentes id voluisse, vt prima obligatio mutaretur in secundam: quod & Salicetus prodidit: atque ita hîc accipiendum est.

i *Nostra constit.*] Quæ in Codice [a] lib. 8. tit. 41. extat: vbi statuit, nisi stipulantes remiserint, priorem obligationem, & hoc expresserint, secundámque magis pro anteriori elegerint, nihil penitus prioris cautelæ innouari. Denique voluntate tantùm, non lege nouandum, etsi non verbis exprimatur, vt sine nouatione causa procedat.

a d. l. vlt. C. de nou.

§. Hoc amplius.

1 *Contrario consensu ipso iure tollitur obligatio, quæ consensu constat.* [gra.]
2 *In emptione quãdo res desinat esse integra.*
3 *Donatio hodie nudo cõsensu cõtrahitur.*
4 *Compensatio ipso iure minuit obligationem.*
5 *Confusione rerum tollitur ipso iure obligatio.*
6 *Item & obligatione, depositione, & consignatione debitæ pecuniæ.*
7 *Item interitu speciei debitæ.*
8 *Item & transfusione.*

[a] Hoc amplius, eæ obligationes quæ consensu contrahuntur contraria voluntate dissoluuntur. Nam si Titius & Seius inter se consenserint, vt fundum Tusculanum emptum Seius haberet centum aureis: deinde [b] re nondum secuta, id est, [c] neque pretio soluto, [d] neque fundo tradito, placuerit inter eos, vt discederetur ab ea emptione & venditione, [e] inuicem liberantur. Idem est in conductione & locatione, & in omnibus contractibus, [f] qui ex consensu descendunt, sicut iam dictum est.

per quas personas obligationes,& consequenter actiones nobis acquirantur. Aliud autem est *dominium*, aliud *obligatio*, cùm diuersas causas habeant, diuersáque officia: quemadmodum superius suis locis [a] vbertim demonstratum est. Et constat alias hic tractatus eisdem fundamentis, quibus superior: quamobrem paucis nos expediemus. † Illud tamen non est omittendum, vel hoc solo nomine inter hosce duos 2
titulos interesse, quod etiam per procuratorem nobis acquirantur rerum dominia: obligationes verò non item, [b] quæ magis adhærent personæ ipsius acquirentis. Ideoque traditum est, per liberum hominem nobis non acquiri actionem, nisi ea [c] cedatur.

a in rub. §. de rer. diuis. & rub. de obl.
b l. 1. C. per quas pers. nob. acquir. l. possessio de acq. poss.
c l. solutam, §. per liberam, de pig. act.

Princip. tit.

1 *Quadruplex peculium filijfamilias.*
2 *Ex quibus peculiis obligationes patri vel filiofam. acquirantur.*
3 *In peculio aduentitio pater exercet actiones nomine filij: secus in castrensi, vel quasi.*

EXpositis generibus obligationum, quæ ex contractu, vel quasi ex contractu nascuntur: admonendi sumus,[a] acquiri nobis non solùm per nosmetipsos, sed per eas quoque personas, quæ [b] in nostra potestate sunt, veluti per seruos & filios nostros: vt tamen, quod per seruos nostros nobis acquiritur, totum nostrum fiat: quod autē per liberos, quos in potestate habemus, obligatione fuerit acquisitum,[d] hoc diuiuidatur secundum imaginem rerum proprietatis, & vsusfructus, quam nostra decreuit [e] constitutio: vt quod [f] ab actione commodum proueniat, huius vsumfructum quidem habeat pater, proprietas autem filio seruetur:[g] scilicet patre actionem mouente, secundum Nouellæ nostræ constitutionis diuisionem.

a *Acquiri nobis*] Scilicet obligationes,& per consequens actiones: vt sic huic titulo conueniat. Nam de dominorum acquisitione suprà tractatum est.
b *In nostra potestate*] Dominica, vel etiam patria.
c *Totum nostrum*] Seruus ergo actiones in solidum domino acquirit, *nisi* (vt mox subiicit) *ab alio bona fide possideatur*. Quid ni? sibi enim nihil acquirere [a] potest: nec quicquam sibi possidere: nisi fortè aliquid peculij, domino permittente.
d *Hoc diuidatur*] Olim quicquid acquirebat filiusfamilias, in solidum patris erat: postea discrimen factum est inter peculia. † Cùm enim filiusfam. quadruplex pecu- 1
lium habeat, profectitium, aduentitium, castrense, & quasi castrense, sicut alibi [b] annotauimus: constitutum est [c] vt in peculio profectitio habeat pater proprietatem & vsumfructum, in aduentitio proprietas ad filium pertineat, vsusfructus ad patrē,
in castrensi & quasi castrensi pater nihil iuris habeat. † Ideóque si filiusfam. ex ca- 2
strensi vel quasi castrensi peculio contraxerit, pleno iure obligationes sibi acquirit: si autem ex peculio aduentitio cōtraxerit, proprietas obligationis spectat ad filium, exercitium autem actionis ad patrem. In peculio verò profectitio obligatio indistinctè patri quæritur.
e *Constitutio*] Quæ in Codice [d] extat.
f *Ab actione*] Subaudi, rerum aduentitiarum.
g *Scilicet patre actionem*] † Nam in peculio aduentitio pater exercet actiones no- 3
mine filij [e], tanquam legitimus administrator: neque in eo filius potest agere sine consensu [f] patris. In peculio autem castrensi vel quasi castrensi filiusfam. sine patris consensu agere potest: quia pro patrefamilias [g] habetur.

a §. per quas perso. &c.
b §. igitur, §. per quas perso. &c.
c l. cū oportet, 6. C. de bo. quæ lib.
d d. l. cum oportet, 6.
e l. 1. C. de bonis quæ lib.
f l. cùm nō solum, §. vbi autē C. eo. tit.
g l. 2. ad Mace. §. quib. non est per. fa. test. in princ.

§. Item per liberos.

1 *Ex serui vsurarij operis an acquiramus.*

Item

[a] Item per liberos homines, & alienos seruos, quos bona fide possidemus, acquiritur nobis: sed tantum ex duabus causis, id est, si quid ex operis suis, vel ex re nostra acquirant. Per eum quoque seruum, in quo vsumfructum [b] vel vsum habemus, similiter ex duabus istis causis nobis acquiritur.

a *Item per liberos*] Totum hunc locum Iustinianus suprà [a] pluribus explicuit: & quæ ibi ad textus enarrationem annotauimus, huc quoque referri debent, sicque superuacanea hic repetitione nihil erit opus.

2 b *Vel vsum*] † Sed videtur ex operis serui vsurarij nihil nobis acquiri, cùm eas ipsi locare non possimus [b]: & suprà id de vsufructuario tantùm Iustinianus constituit. Respondet Theophilus, si seruus ipse se locet, ex hac causa vsurario quæri. Equidem puto seruo vti posse ad stipulandum, & alioqui contrahendum, non vsque ad compendium, sed ad vsum sibi & familiæ necessarium [c]. Et ideo Imp. non scribit, quicquid ex opera eius quæratur, vsurario quæri: quod alibi [d] scribit de seruo fructuario. Nonnulli tamen Codices hæc verba (vel vsum) non agnoscunt.

a s. de his autem suprà, per quas pers. nob. acquir.
b l. per seruum de vsu & hab.
c Baro hic. qui alle. l. plenum, de vsu & hab.
d d. s. de his autem.

§. Communem.

1.2 *Seruus communis vt acquirat.*

[a] Communem seruum pro [b] dominica parte dominis acquirere certum est: excepto eo, quod nominatim vni stipulando, aut per traditionem accipiendo, illi soli acquirit. veluti cùm ita stipulatur, TITIO DOMINO MEO DARE SPONDES? sed si domini vnius iussu seruus fuerit stipulatus, licet antea dubitabatur: tamen [c] post nostram decisionem res expedita est, vt illi tantùm acquirat, qui hoc ei facere iussit, [d] vt suprà dictum est.

1 a *Communem*] † Qualiter communis seruus acquirat dominis stipulando, suprà [a] diximus: eodem modo eis acquirit ex aliis contractibus, vel quasi contractibus, vt hic Iustinianus ait. Et quæ ibi adducta sunt, ad hunc locum conferri possunt.

b *Pro dominica*] Id est, pro rata dominij parte.

c *Post nostram decis.*] Quæ adhuc lib. 4. Cod. tit. 27. [b] extat, & duos casus continet.

2 † Nam posteaquam Imp. definiit, seruum etiam simpliciter stipulatum, illi soli acquirere, qui nominatim sibi iussit eum stipulari, addit: Quòd si ab vno dominorum simpliciter iussus sit stipulari, & simpliciter quoque stipulatus sit, nullo dominorum speciatim nominato, soli nihilominus iubenti acquiri: Sed si vnius nomen expresserit siue iubentis, siue alterius domini: ei soli, qui nominatus est, acquiri.

d *Vt suprà dictum*] Nempe in tit. de stipulat. [d] seruo.

a s. pen. & vlt. s. de stipul. ser.
b l. 5. & 7. ff. de stipul. ser.
c l. vlt. C. per quas pers. nob. acq.
d in s. seruus comm.

Quibus modis tollitur obligatio. Tit. XXX.

1.3 *Continuatio huius tituli.*
2 *Exceptio, Tibi non competit actio.*
4 *Contractus & quasi contractus bifariam tolluntur.*
5 *Obligationes quando tollantur ope exceptionis.*
6 *Quot modis tollatur naturalis obligatio, ciuili remanente. & nu. 7. 8. 9.*
10 *Quando obligationes dicantur ipso iure tolli.*

1 *Hactenus* † tractauit Iustinianus, quibus modis obligatio ex contractu, vel quasi ex contractu introducatur: nunc iusto ordine, qua ratione ex illis duabus causis

obligatio constituta rursus tolli possit, annectit, non ignorans, naturale esse, vnum-
quodque dissolui, prout contractum [a] est † Quod cognouisse vel ad hoc longè vti- 2
lissimũ est, vt opportunè sciamus locum illum, *Tibi non cõpetit actio*, nõ secus, quam
scutum aliquod in aduersarium prætendere: quoniam obligatione deficiente, nullus
actioni locus est. † Cæterùm quia obligationes ex delicto vel quasi ex delicto pro- 3
ficiscentes non simili modo tolluntur: ideo eis hunc titulum præposuit: quomodo
autem hæ dispereant, infrà suo loco discutietur. † Quod igitur ad priores duas obli- 4
gationum species attinet, nouisse cumprimis oportet, illas duobus modis perimi, aut
ope exceptionis, aut ipso iure. De priori hîc non agitur, nos tamen aliquid dicemus:
ex altero hic titulus enatus est. † Dicuntur autem *ope exceptionis* tolli obligationes, 5
quando naturalis obligatio sublata est, remanente ciuili, ex qua adhuc competit a-
ctio, quæ tamen per exceptionem eliditur. † Fit autem hoc multifariam. Primò ra- 6
tione pacti: vt si creditor facit debitori suo pactum de non petendo. Liberat enim
ipsum à naturali obligatione: quia autem ciuilis obligatio per hoc nudum pactum
euerti non potuit, competit creditori adhuc actio aduersus debitorem, tametsi ea
per exceptionẽ pacti de non petendo elidi possit: & ita actio ope exceptionis tollitur.
† Secundo, ratione doli vel metus: vt si quis dolo vel metu inductus est ad promit- 7
tendum per stipulationem, propter dolum vel metum, iam liberatus est à naturali
obligatione: quia defuit consensus, promissionis tamen ratione adhuc durat ciuilis
obligatio, quæ tribuit stipulatori actionem. At hoc ergo vt omnino liberetur pro-
missor etiam à ciuili obligatione, doli vel metus exceptio ipsi conceditur. † Tertiò, 8
ratione rei iudicatæ: vt si quis me conueniat in iudicio, petendo centum, & iudex fe-
rat pro me sententiam absolutoriam, quæ transeat in rem iudicatam: per illam sum
liberatus à naturali obligatione, ciuilis tamen remanet, quam per exceptionem rei
iudicatæ pariter submoueo. [b] † Postremò, ratione temporis, vt si emissem bona fide 9
à creditore hypothecam aliquam, posset debitor, cuius est hypotheca, eam à me ven-
dicare: tamen si possideo eã 30. annis, liberor, ita vt si me postea conueniat, exceptio-
ne præscriptionis possim me defendere. † *Ipso. a. iure* dicitur tolli obligatio, quando 10
ea omnino extinguitur, ita vt nullæ reliquiæ vel naturalis vel ciuilis obligationis du-
rent: idque hisce fit modis, qui hoc in titulo recensentur, puta solutione eius quod
debetur, acceptilatione, nouatione, & contrario consensu, quos sigillatim exami-
nabimus.

a l. prout 80. de solut. l. nihil tã naturale 35. de reg. iur.

b l. 1. de except.

Princip. tit.

- 1.3 *Solutione ipso iure tollitur obligatio, tam naturalis quàm ciuilis.*
- 2 *Et quæ ad talem solutionem sint necessaria.*
- 4 *Verbum solutionis quomodo accipiatur.*
- 5 *Aliud pro alio, inuito creditori non soluitur.*
- 6 *Quibus casibus cesset hæc regula.*
- 7 *Solui potest pro alio, etiam ignorante & inuito.*
- 8 *Soluens pro inuito nihil repetit: secus in eo qui pro ignorante soluit.*
- 9 *Sublata obligatione per solutionem, etiam accessoria tolluntur.*
- 10 *Fideiussor soluens an liberet debitorem principalem.*

[a] Tollitur autẽ omnis obligatio [b] solutione eius quod debetur: vel si quis [c] consentiente creditore, aliud pro alio soluerit. Nec interest, [d] quis soluat: vtrum ipse qui debet, an alius pro eo. liberatur enim & alio soluente: siue sciente, [e] siue ignorãte debitore, vel inuito eo solutio fiat. Item si reus soluerit: etiam ij [f] qui pro eo interuenerunt, liberantur. Idem ex contrario contingit, [g] si fideiussor soluerit: non enim ipse solus liberatur, sed etiam reus.

a *Tollitur*] † Primus modus tollendæ obligationis ipso iure, est *solutio*: quæ nihil 1
aliud est, quàm rei debitæ per ipsum debitorem vel alium eius nomine, creditori
idoneo facta actualis satisfactio. Hæc descriptio crassa est, omnia requisita ad iustam
solutionem

2 solutionem continens. † Primùm enim necesse est, vt persona soluens sit idonea & habilis: quia prodigus, furiosus, pupillus, quamuis debeant, non tamen sine tutorum curatorúmve autoritate rectè soluunt. Deinde hinc discis alium posse debitoris nomine soluere: nam tutores & curatores soluunt loco pupillorum, aut adultorum: denique quilibet pro alio soluere potest. Præterea exigitur, vt creditori idoneo fiat solutio: pupillo enim, furioso, & similibus solui non debet, sed iis, in quorum tutela curáve consistunt. Demum actualem oportet esse satisfactionem, propter res incorporales, quæ sicut tradi non possunt, ita nec solui. Adde, quòd omnis satisfactio, quæ fit sine pignoribus, sine fideiussoribus volente creditore, pro solutione [a] habe-
3 tur. † Sic itaque solutione tollitur ipso iure omnis obligatio, cuiuscunque generis sit, tàm naturalis quàm ciuilis, adeò vt non opus soluenti, se defendere exceptione. Naturalis quidem ideò, quia tacitè actum est ab initio contractus, vt debitor non esset perpetuò obligatus, sed tantisper, donec non esset solutum debitum, vtque solutione istâ tolleretur obligatio. Ciuilis verò ideo, quia legislator adprobat solutionem, atque hanc ei vim tribuit, vt etiam ciuilem obligationem tollat. Si tamen debitor exceptionem solutionis obiecerit, non dicitur *exceptio iuris*, sed tantùm *facti*, siue *intentionis*.

4 b *Solutione*] † Quanquam *solutionis* verbum ad omnem liberationem quoquo modo factam pertinet: [b] tamen hoc loco, cùm adiiciatur mentio eius, quod debetur, strictiori significatione ad numerationem præstationémque rei debitæ refertur. Quemadmodum & Marcellus [c] ait: *Solutam pecuniam intelligi vtique naturaliter, si numerata sit creditori.*

5 c *Consentiente creditore*] Secus si non consentiat. † Nam Paulus [d] alibi in vniuersum tradidit, *Aliud pro alio inuito creditori solui non posse*: puta pro pecunia frumentum aliúdve: sed si species debeatur, eadem soluenda est nō deterior facta, & cui nihil desit; [e] si quod numero, pondere, mensura constat, debeatur, idem genus solui debet. Creditore autem consentiente aliud genus pro alio, & aliam speciem pro alia solui
6 posse, hic locus satis [f] docet. † Aliquoties tamen etiam inuito creditori aliud pro alio rectè soluitur. Primò quando factum est in obligatione: [g] tunc enim obligatio post moram succedit ad interesse. Secundò quando res, quæ debet restitui, est perempta, tum quoque licet soluere æstimationem, vtcunque res ipsa [h] petatur. Tertiò venditor non habens facultatem tradendi, soluendo interesse liberatur. Sunt & alij quos [i] Doctores suis locis examinant.

d *Quis soluat*] Modò semper ipsi creditori, vel cui is velit, [k] soluatur.

7 e *Siue ignorante*] † Obserua ergo solui posse pro alio, licèt inuito & ignorante. Aetiologia est, quia naturalis & ciuilis ratio suadet, alienam conditionem meliorem e-
8 tiam ignorantibus atque inuitis facere nos [l] posse. † Multum tamen interest, an quis vltrò soluat ignorante debitore, an verò eo inuito: quia soluens pro inuito non potest vlla actione solutum repetere: [m] donare enim videtur: secus est in eo, qui pro ignorante bona fide soluit [n], quia actionem negotiorum gestorum habet.

f *Qui pro eo*] Quales sunt fideiussores, mandatores, & id genus alij: quinimò & ipsa quoque pignora atque hypothecæ soluuntur, adeò vt persoluta sorte retineri non possint ob solas [o] vsuras. Simul enim cum ipsa obligatione tolluntur omnia, qui ei accedunt, & veluti appendent.

g *Si fideiussor soluerit*] Videlicet pro debitore, & eius nomine: fideiussore enim suo proprio nomine soluente, non erit ipso iure liberatus apud creditorem debitor, tametsi exceptione se tueri possit, quam ex facto fideiussoris [p] habet. Ipsi. a. fideiussori soluenti semper obligatus manet debitor: vel mādati, vel negotiorū gestorū iudicio.

a l. 52. satisfactio cum gl. de solut.
b l. solutionis, 54. de solut. l. liberatio. 75. & l. soluti. 176. de ver. sig.
c l. solutam, de solut.
d l. 2. §. 1. si cert. pet.
e d. l. 2. & l Iulia. de ver. obl. l. 3 commo.
f & d. l. 2.
g l. stipulationes non diuiduntur 72. §. Cels. de verb. oblig.
h l. si in re furti. de cond. fur.
i Fab. & Ang. hic Dd. d. l 2. §. mut. ibi Alc.
k l. solutam, de solut. l. dispens. eo. tit. l. soluendo. 39. neg. ge.
l l. soluere. 53. de solut. & d. l. soluendo 39.
m l. vlt. C. de neg. gest.
n l. si pro te præstant. mād.
o l. per reiectionem, C. de vsur. k solutum, §. si in sortem, de pign. act.
p l. Papinianus, 28. mand. l. Stichum aut Pāphilum 95. §. si mandata. de solut. l. si quid possessor. de pet. hæred.

§. Item per acceptilationem.

1 *Acceptilatione ipso iure tollitur obligatio, eiusdemq; descriptio.*
2 *Acceptilatio vnde dicta: & cuius sit iuris.*
3.4 *Acceptilatio differt à stipulatione, nudo pacto, solutione.*
5 *Acceptilatio duplex.*
6 *Imaginaria venditio: imaginaria solutio.*
7 *Acceptilatio potest etiam Græcè fieri.*
8.9 *Acceptilatione tollitur solùm verborum obligatio, non etiam cætera.*
10 *Acceptilatio per Aquilianam stipulationem qualiter fiat.*
11.13 *Acceptilatio patris an & quando vtiliter fiat.*
12 *Alia differentia inter acceptilationem & solutionem.*

14.15 *De Gallo Aquilio: & Aquiliana stipulatio vnde dicta sit.*
16 *Verbum, oportet.*
17 *Actio, petitio, persecutio differunt.*
18 *Habere, tenere, possidere differunt.*
19 *Dolo possidere desinens pro possidente habetur.*
20 *Rem propriam nemo stipulari potest, sed eius æstimationem.*
21 *Formula Aquiliana stipulationis, an ad amussim seruanda sit.*
22 *Restituta huius §. lectio.*

[a] Item per acceptilationem [b] tollitur obligatio. Est autem acceptilatio, [c] imaginaria solutio. Quod enim ex verborum obligatione Titio debetur, id si velit Titius remittere, poterit sic fieri, vt patiatur [d] hæc verba debitorem dicere: QVOD EGO TIBI PROMISI, HABESNE ACCEPTVM? & Titius respondeat, HABEO. [e] Sed & Græcè potest acceptilatio fieri: dummodo sic fiat, vt Latinis verbis solet exigi. [f] ἔχεις δηνάρια τόσα; ἔχω λαβών. Quo genere (vt diximus) tantùm eæ soluuntur obligationes, [g] quæ ex verbis consistunt, [h] non etiam cæteræ. Consentaneum enim visum est, verbis factam obligationem, aliis posse verbis dissolui. Sed & id quod [i] alia ex causa debetur, potest [k] in stipulationem deduci, & [l] per acceptilationem dissolui. Sicut autem quod debetur, [m] pro parte rectè soluitur, [n] ita in parte debiti acceptilatio fieri potest. Est autem prodita stipulatio: quæ vulgò AQVILIANA appellatur, per quam contigit, vt omnium rerum obligatio in stipulatum deducatur, & ea per acceptilationem tollatur. STIPVLATIO enim AQVILIANA renouat omnes obligationes, & [o] à Gallo Aquilio ita composita est: [p] QVICQVID TE MIHI [q] EX QVACVNQVE CAVSA [r] DARE FACERE [s] OPORTET, [t] OPORTEBITVE, [u] PRÆSENS IN DIEMVE, AVT SVB CONDITIONE: QVARVMCVNQVE RERVM MIHI TECVM [x] ACTIO EST: QVÆQVE ADVERSVS TE PETITIO, VEL ADVERSVS TE PERSEQVVTIO EST [y] ERITVE: QVODVE TV MEVM [z] HABES, TENES, POSSIDES, [a] DOLOVE MALO FECISTI, QVO MINVS POSSIDEAS: [b] QVANTI QVÆQVE EARVM RERVM RES ERIT, TANTAM PECVNIAM DARI STIPVLATVS EST AVLVS AGERIVS, SPOPONDIT NVMERIVS NIGIDIVS. (QVOD [c] NVMERIVS NIGIDIVS AVLO AGERIO SPOPONDIT, ID HABERETNE A SE ACCEPTVM NVMERIVS NIGIDIVS AVLVM AGERIVM ROGAVIT. AVLVS

AGE-

AGERIVS NVMERIO NIGIDIO ACCEPTVM FECIT.

1 a *Item per accep.*] †Secundum modus tollendæ obligationis ipso iure, *est acceptilatio*, quæ sic rectè describi potest: vt sit distractus quidam obligationis, in qua ad similitudinem stipulationis interrogatio debitoris, & responsio creditoris intercedere
2 debent, ad hoc, vt debitor à naturali & ciuili obligatione liberetur. † Origo autem
huius vocis est, ab *acceptum ferre* [a], quod Latini adscribant rationibus receptorum:
quasi creditor dicat: Habeo pro accepto, & fateor me accepisse abs te, quod mihi
debebas: quod tamen reuera non accepi: cùm nulla solutio interuenerit. Est ergo
acceptilatio modus planè ciuilis tollendæ obligationis, sicut solutio, [b] naturalis. Solutio enim debiti rudior planiórque est, omnibúsque gentibus non incognita: acce-
3 ptilatio verò exactior, subtiliórque, & à Romanis legumlatoribus inuenta. † Ad descriptionem reuertendo, dixi in ea primùm, quòd sit *distractus*: ad differentiã stipulationis, quæ etiam per interrogationem & responsionem fit [c], sed ea tendit ad obligandum: hæc autem ad liberandum. Addidi, ad *similitudinem stipulationis*: vt nudum
pactum de non petendo excluderem, per quod tollitur tantùm naturalis obligatio,
ciuili remanente integra: à qua tamen ope exceptionis quoque liberamur. Subiunxi, *interrogatio debitoris*, &c. quia in hoc distractu debitor interrogat creditorem,
acceptúmne habeat id quod debet? & is respondet, se acceptum habere, vtcunq; re-
4 uera nihil solutum sit. † Apposui demum, *vt debitor à naturali & ciuili*, &c. quia acceptilatio est propriè imaginaria solutio: & quemadmodum per veram ac realem
solutionem omnis tollitur obligatio [d]: ita per hanc imaginariam obligatio verbis
contracta, id est stipulatio dissoluitur. Et sic rursus differentiam habes inter solutionem & acceptilationem, quòd illa omnem obligationem dissoluit: hæc stricta ratione iuris ciuilis eam demum, quæ verbis contracta est. Ita enim placuit, vt verbis
5 colligata, verbis etiam tolleretur [e]. † Et hæc *simplex acceptilatio* dicitur, tantúmque
aufert & adimit, quantum stipulatio introduxit. Est & alia acceptilatio quæ fit per
Aquilianam stipulationem, multò pinguior priore, vt quæ in omnibus contractibus
iuris gentium locum habeat: sed de ea commodius infrà agemus.
b *Tollitur*] Quia tantum aufert acceptilatio, quantum stipulatio introduxit.
6 c *Imaginaria*] † Quemadmodum, cùm non verè venditur pretio non accedente, imaginaria venditio est: ita similiter cùm non interuenit, quod soluendum est, sed
ita accipitur, ac si solutum sit, imaginaria solutio est. rectè ergo acceptilationem Iustinianus dicit esse imaginariam solutionem: quoniam & exemplo veræ solutionis
liberare solet [f], & soluisse is videtur, qui acceptilatione liberatus est [g]. Quia autem
hic nulla interuenit realis numeratio æquum est, vt fideiussor gratuita liberatus acceptilatione, nihil repetat à debitore [h].
d *Hæc verba*] Vel alia similia: nam & hoc modo fieri [i] potest acceptilatio: *Accepta facis decem? Facio.*
7 e *Sed & Græcè*] † Quemadmodum & ad constituendam stipulationem nihil interest, qua lingua vtare, vtrum Latina an Græca, vel alia qualibet [k], dummodo vterque
alterius linguam intelligat, siue per se, siue per interpretem. Sed & fideiussor Græcè
rectè accipitur, vt supra [l] dictum est.
f *ἔχεις λαβών*] Id est, *acceptos habes tot denarios? acceptos habeo.*
8 g *Quæ ex verbis*] † Qualis est stipulatio, ea enim quia solennibus verbis constituta
est, aliis & contrarij effectus verbis [m] dissoluitur. Idque naturali quadam ratione euenit, vt eodem genere quodque dissoluatur, quo colligatum [n] est.
9 h *Non etiam cætera*] † Quæ scilicet ex re, literis aut consensu perueniunt. Interdum
dum tamen fieri potest, vt diuersum obligationis genus adiunctum verborũ obligationi, simul per ipsam acceptilationem tollatur cum obligatione verborum. Sic enim Vlpianus [o] respondit: *Si fideiussori accepto fuerit latum, cùm reus, re non verbis fuisset obligatus: an reus quoque liberetur? Et hoc iure vtimur, licet reus non sit verbis obligatus, tamen acceptilatione per fideiussorem liberetur.*
i *Alia est causa*] Id est, ex alio genere obligationis.
k *In stipulationem*] Aquilianam scilicet, de qua mox subiicit.
l *Et per acceptilationem*] † Et hæc *acceptilatio*, dicitur per *Aquilianam stipulatio-*

a vide huius vocabuli deriuationẽ latius apud Bud. in l. si prior. qui potio. in pig. hab. & Ferra hic.
b De qua in pr. huius tit.
c l.5. §. stipul. de verb. obl.
d §. eo. in pr.
e l. prout 80. de solu. l. 36. nihil tam naturale, de re. iu.
f l. in diem de acceptil.
g l. si ex pluribus. eo. tit.
h l. si verò non remunerandi, mandati.
i l. sanè, 3. de acceptil.
k §. 1. 7. de ver. obl.
l §. Græcè 7 de fid.
m l. 1. ibi glo. de accep.
n d. l. nihil tam naturale.
o l. & per iusiurandum, §. etsi fideiussori, hoc tit.

nem fieri, habétque locum in omnibus obligationibus, quæ ex contractibus iuris gentium sumpserunt originem. Transfunduntur enim primùm hæ obligationes in *Aquilianam stipulationem*, & verborum obligationem: cuius per hoc naturam assumunt, vt sic acceptilatione sopiri queant. Exemplum: Si Titius deberet mihi centum ex causa mutui, esset item mihi obligatus ex causa emptionis: illæ obligationes non possunt tolli per acceptilationem, quia re & consensu contractæ sunt: si tamen ita stipulor à Titio debitore: *Titi promittis mihi ex causa stipulationis omne id, in quo mihi ex quibuscunque aliis causis obligatus es?* Si Titius promittat, iam omnes illæ obligationes quibus mihi obstrictus erat Titius, siue re, siue consensu contractæ fuerint, deductæ sunt in stipulationem: adeò quòd iam non amplius habeantur pro obligationibus re vel consensu contractis, sed pro verborum obligatione. Iam itaque post illam obligationē transfusam, Titius debitor interrogat me creditorē: *Habésne acceptum quod per Aquilianam stipulationem tibi hodie promisi?* si respondeam: *Habeo, acceptúmque fero*: iam Titius debitor omnino liberatus est. Primùm enim omnes obligationes sunt deductæ in Aquilianam stipulationem: obligatio autem ex illa stipulatione, contrariis verbis, nempe per acceptilationem, sublata [p] est.

m *Pro parte*] Si ita conuentum est, vt particulatim liceat [q] exsoluere: vel si partem neget se debere is, vnde [r] petitur.

n *Ita in parte*] Quoties ergo partis solutio admittitur, toties & partis acceptilatio 11
vtiliter fit. Verbi gratia: Qui decem debet partem soluendo, in partem obligationis liberatur, & reliqua quinque sola in obligatione remanent: item qui Stichum debet, parte Stichi data, in reliquam partem [s] tenetur: ita etiam quinque ex decē per acceptilationem tolli [t] possunt. † In hoc tamen differt acceptilatio à vera & reali 12
solutione, quòd partis solutio in his quæ partium præstationem recipiunt, fieri potest etiam creditore [u] inuito: sed partis acceptilatio fieri non potest, nisi creditore consentiente: propterea quòd nulla acceptilatio existit, in qua creditor à debitore an acceptum habeat rogatus, non respondeat habeo, vel acceptum [x] fero. †Ex quo 13
etiam illud liquet, non faciendam esse differentiam, circa partis solutionem in iis, quæ suapte quidem natura indiuidua sunt, sed legis decreto indiuidua, vt cùm homo in genere debetur: quia ille casus euenire nequit, vt inuito creditore pars obligationis auferatur: ideóque solum alteri facultati solutionis in ea specie consistentis æquiparatur acceptilatio, nempe vbi creditor scienter consentit, vt debitor in parte obligationis, qua hominem generaliter, aut lancem, aut aliquod aliud eiusmodi corpus [y] debet, liberetur: nam & tunc debitor eatenus, id est in parte per solutionem liberatur, atque imputet sibi creditor, qui partem accepit, cùm non [z] cogeretur. In his autem, quæ natura sui partis præstationem non recipiunt, vt solutio, sic & acceptilatio in partem non valet: vt puta si seruitus prædij rustici vel vrbani debeatur. Aliud est in vsufructu [a], cùm is suapte natura diuiduus [b] sit.

o *A Gallo Aquilio*] † Fuit ille Gallus Aquilius maximæ autoritatis Iurisconsultus 14
apud veteres Romanos, quem Cicero [c] iuris ciuilis rationem nunquam ab æquitate seiunxisse, præclarè scriptum reliquit [d]: quíque cautiones & formulas protulit non paucas, quibus adiuuit ius ciuile: & quod adhuc dubium fuerat, ad consequentiam leges producendo interpretatione auxit. † Is ergo stipulationem hanc composuit, 15
quæ ab ipso autore *Aquiliana* dicta est: qua creditor, qui debitorem omni obligatione exsoluere vellet, alias obligationes in verborum obligationem transferret, nouarétque ex stipulatione eo, quæ acceptilatio dicitur, verborum obligationem ipso iure perimeret. De hac satis paulò antè diximus.

p *Quicquid te*] Hæc est formula Aquilianæ stipulationis, cuius verba ponderemus.

q *Ex quacunque causa*] Sic ergo omnes obligationes ex contractu, vel quasi maleficio, vel quasi, complectitur.

r *Dare facere oportet*] Hic omnes obligationes personales comprehendit, quæ vel dandi sunt, vel faciendi [e].

ſ *Oportet*] Ad veritatem obligationis refertur, non ad iudicis facultatem [f]: neque enim quicquid permissum est iudicis potestati, id statim necessitati iuris [g] subiicitur.

t *Oportebitve*] † Verbum, *oportet*, non significat futurum tempus quo dari fieri o- 16
portebit ex conditionali contractu: ideo addendum fuit, *oportebitve*, licet è contrario verbum, *oportebit*, præsens etiam tempus demonstret [h].

u *Præsens*

p vide l. & ex vno, §. eius rei, de accept. l. nouatio C. eod D. l. in l si de certa, C. de transact.
q l. tutor, §. Lucius ff. de vsur.
r l. quidam existimauerunt, ff. si cer. pet.
s l. quidā existimauerunt. si cer. pet. l. ... & harum, de ver. obl. l. si stipulatus s. §. decem, de solut.
t l. qui hominem 17. iuncta gl. de accept.
u d. l. quidam, vbi Alcia. hoc pro regula tenet.
x Cantiūc. hic.
y d. l. 1. s & harum.
z Alciat. d. s. & harum tex. l. 13. & per iusiurandum, s. 1. de acceptil.
a eod. s. 1.
b l. 5. vsusfructus & ab initio, de vsufr.
c in Ora. pro Aul. Cæcin.
d l. Gallus de li. & pos. C. c. li. 3. Offic. & de Orat.
e l. 2. de ver obl.
f l. verbum oportet. 8 de ver. sig.
g l. 40. nec quicquid, de iud.
h d. l. verbum oportet. ...

u *Præsens in diem*] *Aut sub conditione*: quæ verba in vulgatis Codicibus adiecta habentur, vtcunque Haloander [i] omiserit. Acceptilatio enim cum sit actus legitimus, non potest fieri sub conditione [k]. nam actus legitimi neque diem neque conditionem recipiunt [l]. Certum autem est, & conditionali obligationi Aquilianam stipulationem, & deinde acceptilationem accommodari posse [m].

17 x *Actio est*] † *Actio* in personam datur, *petitio* in rem, *persecutio* in rem vel in personam rei persequendæ gratia: & sic ad vtrunque pertinet, & simpliciter ad id, quod cognitione Prætoris vel præsidis persequimur extra [n] ordinem. Receptum tamen vsu est, vt Actionis verbo omnia contineantur.

y *I ritve*] Actio mihi tecum est, quæ iam nata est: ex obligatione in diem, vel sub conditione nondum nata [o] est.

18 z *Habes, tenes, possides*] † *Habere*, generale verbum est, *Tenere* facti, *Possidere* etiam iuris [p] est. Tenet tam liber homo, quàm seruus naturaliter: possidet solus liber homo ciuiliter. Possidet ciuiliter, qui animo domini tenet, & vti possidetis, interdicere potest: possidet naturaliter, qui depositum, commodatum, vi raptum aut possessum tenet: & hoc *vnde vi*, interdici potest, & in rem [q] agi.

19 a *Dolóve malo*] † Qui dolo possidere desiit, pro possidente habetur, tenetúrque in rem [r] actione.

20 b *Quanti quæque earum rerum*] † Rem suam nemo stipulari potest, sed æstimationem rei suæ potest, & eam sibi restitui [s]: ideò ad æstimationem omnium actionum, petitionum, persecutionumque reducit obligationes præcedentes, vt actiones in rem

21 contineantur [t]. † Quanquam autem multa in hac Aquilianæ stipulationis formula verba exprimuntur: non tamen opus est creditorem omnibus verbis in ea comprehensis sic vti, vt hîc referuntur, sed satis est interrogare de sua obligatione. Quid enim, si tantùm facere, vel dare tenearis? vtrunque sanè frustra comprehenderetur. Verùm Gallus Aquilius verbis latissimè patentibus eam formulam concepit, vt scilicet nullum genus obligationis ex contractu, vel quasi contractu proueniens prætermissum videretur.

22 c *Quod Numerius*] † Hæc in parenthesin inclusa ad verbum desumta sunt ex Florentini [u] responso. Vetusti tamen libri sic habent, & meo iudicio rectius. Item ex aduerso Numerius Nigidius interrogauit Aulum Agerium, *Quicquid tibi hodiè per Aquilianam spoponđi, id omne habésne acceptum? Respondit Agerius, Habeo, acceptúmque tuli.*

i l. sicut. & in l. 18. & ex vi. e §. 1. vers. quicquid te. de accept. omittuntur.
k l. acceptilatio. 4. ff. de acceptil. & ibi latius vide Dion. Gothofr.
l l. 77. actus legitimi. de R. I.
m l. 21. si sub conditio. de acceptil. l. 12. l. 77. de reg. iur.
n l. 28. actio. de act. & obl. l. 178. pecuniæ. §. actionis verbum 2. de verb. sign.
o l. 37. de oblig. & act. l. 3. §. 6. de bon. poss. l. 23. ff. rem rat. hab.
p l. 72 stipulationes non diuiduntur. & l. interdum 73. de verb. oblig.
q l. stipulatio ista, 83. de verb. oblig.
r l. 9. officium de rei vend. l. 1. de vi & vi ar.
s l. 27. sin autem, de rei vẽd.
t l. 28. nemo. de verb oblig.
t ita eleg. hic Egui. Baro explicat.
u l. & ex vno. 12. de acceptil. ad fin.

§. Præterea.

1 *Nouatione tollitur ipso iure obligatio.*
2 *Nouatio genericè & specificè accipitur: eiusdémque descriptio*
3 *Delegatio quid? & quid in ea requiratur.*
4 *Nouatione tolluntur etiam accessoria cum obligatione.*
5 *Nouatio ita demum valet, si sequens obligatio valeat.*
6 *Nouatio cum seruo facta inutilis est: cum pupillo verò valet: & quæ sit diuersi iuris ratio.*
7 *Quid si cum adulto fiat nouatio?*
8.9 *Quomodò fiat nouatio sine interuentu nouæ personæ, & ea in re triplex ius considerandum esse.*
10 *Interdũ nouatio fit, etsi nõ exprimatur.*

[a] Præterea nouatione [b] tollitur obligatio: [c] veluti si id quod tibi Seius debebat, à Titio dari stipulatus sis. Nam interuentu nouæ personæ, noua nascitur obligatio, & prima tollitur, translata in posteriorem: [d] adeò vt interdum, licet posterior stipulatio inutilis sit, tamen prima nouationis iure tollatur: veluti si id quod tu Titio debes, à pupillo sine tutoris autoritate stipulatus fueris. quo casu res amittitur. nã & prior debitor liberatur, & posterior obligatio nulla est. Non idem iuris est, si à seruo fuerit quis stipulatus. nam tunc prior perinde obligatus manet, ac si postea nullus stipulatus fuisset. [e] Sed si eadem persona sit,

agendum ex nouatione teneatur. Ex quo consequitur, quòd & creditor frustrà nouarit, nec ad veterem actionem redire possit: sibi enim imputet, quòd cum pupillo solo nouatione vsus sit [r]. Si verò cum adulto, minore tamen 25. annis facta sit nouatio, & ipse per ætatis beneficium restituatur in integrum: creditor similiter, qui ipsum efficaciori actione obligatũ habuit, ad eandem redire poterit [s]: nisi fortè minorem dolo malo obligationis veteris nouationem induxisset: quia tum secus [t] erit.

8 e *Sed si eadem.*] † Dixi suprà, quomodo fiat nouatio interuentu nouæ personæ: iã explicat, an & quo pacto introducatur nouatio, quando non intercedit noua persona, sed eã, quæ prius obligata erat. † Circa quod triplex ius considerandum est. Iure
9 enim vetustissimo, quod ante Pandectarũ autores in vsu fuit, præsumebatur nouatio tacitè facta, quoties secunda promissio noui aliquid adferebat: siue fuisset aliquid additum, siue detractum priori obligationi [u]. Atque ita loquitur hîc Iustinianus. Iure verò Pandectarum fiebat nouatio, quando secunda stipulatio plus primâ continebat: vt si addebatur aliquid in quantitate, vel etiam noua persona accedebat, aut prorsus noua qualitas interueniebat, quæ tamen solùm firmandæ obligationis gratia non adhiberetur [x]: secus si secunda promissio minus, vel tantundem comprehendebat. Iure verò nouo, quod à Iustin. Imp. introductum est [y], non fit nouatio, nisi contrahentes hoc expresserint, quod secundam magis pro anteriore elegerint. Et huius iuris paulò post [z] fit mentio.

f *Si conditio extite.*] Quoniam ea specie nouatio est in pendenti, nec perficitur nisi completa conditione.

g *Nouandi animo*] Quia animus colligebatur, & præsumebatur ex verbis contrahentium.

h *Expressum fuerit*] Quod scilicet partes expressè nouationis fecerint mentionem.
10 † Sanè quando ex verbis necessario colligitur animus nouandi, vtcunque non fuerit facta expressim mentio nouationis: nouationem tamen fieri crediderim. Verbi gratia: *Pro centum solidis, quos mihi debes, promittis quindecim?* hîc vtcunque non fiat mentio nouationis, tamen ex verbis necessariò colligitur, contrahentes id voluisse, vt prima obligatio mutaretur in secundam: quod & Salicetus prodidit: atque ita hîc accipiendum est.

i *Nostra constit.*] Quæ in Codice [a] lib. 8. tit. 42. extat: vbi statuit, nisi stipulantes remiserint, priorem obligationem, & hoc expresserint, secundámque magis pro anteriori elegerint, nihil penitus prioris cautelæ innouari. Denique voluntate tantùm, non lege nouandum, etsi non verbis exprimatur, vt sine nouatione causa procedat.

r & hoc vult gl. hic. in effectu verbi nulle est, & Dd. cõmuniter recipitur.
s l. 1. C. de reputat.
t d. l. si Titius. §. quòd si dolo.
u Bart. in l. qui vsumfructũ, de verb. obl.
x Propter l. 6. si ita fuero, & l. seq. de nou.
y in l. vlt. C. de noua.
z vers. ideo nostra, in h. s.
a d. l. vlt. C. de nou.

§. Hoc amplius.

1 *Contrario consensu ipso iure tollitur obligatio, qua consensu constat.*
2 *In emptione quãdo res desinat esse integra.*
3 *Donatio hodie nudo cõsensu cõtrahitur.*
4 *Compensatio ipso iure minuit obligationem.*
5 *Confusione rerum tollitur ipso iure obligatio.*
6 *Item & obligatione, depositione, & consignatione debita pecunia.*
7 *Item interitu speciei debita.*
8 *Item & transfusione.*

[a] Hoc amplius, eæ obligationes quæ consensu contrahuntur contraria voluntate dissoluuntur. Nam si Titius & Seius inter se consenserint, vt fundum Tusculanum emptum Seius haberet centum aureis: deinde [b] re nondum secuta, id est, [c] neque pretio soluto, [d] neque fundo tradito, placuerit inter eos, vt discederetur ab ea emptione & venditione, [e] inuicem liberantur. Idem est in conductione & locatione, & in omnibus contractibus, [f] qui ex consensu descendunt, sicut iam dic tum est.

a *Hoc amplius*] † Quinto tollitur obligatio ipso iure, contrario consensu contra- 1
hentium. Omnes enim obligationes, quæ consensu constant, in quibus scilicet neq; scriptura, neque præsentia omnimodo opus est, ac ne dari quicquam necesse est, vt substantiam capiat obligatio, contrario consensu, re integra dissoluuntur: quod eleganter Neratius Iurisconsultus in Pandectis,[a] explicat, cuius responsum huc referri potest. Etenim secundum naturam est, vt quod consensu contractum est, contrariæ voluntatis adminiculo dissoluatur [b]. Neque tamen hic contrarius consensus nouus est aliquis contractus, sed merus distractus ad dissoluendum priorem contractum.

b *Re nondum sequu.*] Id est, re adhuc existente integra.

c *Neque pretio*] † Explicat, quando res adhuc dicatur integra: nempe si pretium nec- 2
dum sit solutum, quod non solùm de toto pretio, sed etiam eius parte intelligendum est: nam & ea soluta, desineret res integra esse. Sed etsi quid arrharum nomine datũ sit, saltem ea lege, vt cederet in partem pretij, efficit, ne res sit amplius integra [c], secus si simpliciter datum esset. Datus tamen fideiussor non efficit, quo minus res sit integra.

d *Neque fundo tradito*] Nullo scilicet modo: nam etsi imaginaria tantùm interuenisset traditio, vt quia vel precarium, vel constitutum intelligitur res tradita, res non diceretur amplius integra [d].

e *Inuicem liberantur*] Nec solùm ipsi liberantur inuicem, sed etiam ab aliis, quibus ius aliquod ex huiusmodi contractu quæsitum est.

f *Qui ex consensu*] Qualis est mandatum, societas, item & donatio hodie: † ea enim 3
ex Nouella Iustiniani constitutione nudo consensu contrahi potest [f], vt alibi [g] annotauimus. Porrò pro coronide addendum huic titulo, vltra quinque modos tollendæ obligationis ipso iure, in hoc titulo comprehensos, etiam aliis modis obligatio-
nes dissolui posse. † Nam & *compensatio* ipso iure minuit obligationem [h]: veluti si 4
Titius deberet mihi centum, & ego illi vicissim totidem aureos, facta compensatio-
ne Titius ipso iure liberatus est [i]. † Item si reus debendi creditori hæres existat, aut 5
contrà creditor fiat hæres debitoris, confusione tollitur obligatio [k]. Confunduntur enim ea specie ipsorum bona, dissoluunturque obligationes, quæ inter eos contra-
ctæ erant. † Præterea oblatio debitæ pecuniæ, depositio & consignatio pro solutione 6
habetur, & ob id ipso iure liberat debitorem [l]. † Sed & interitu speciei debitæ tolli- 7
tur ipso iure obligatio, si nec in mora, nec in culpa fuerit debitor [m]. † Postremò & 8
transfusione obligatio soluitur, vt cùm debitor deportatur, aliúdve delictum committit, propter quod omnia bona ipsius publicantur: eo casu transfunduntur obligationes in fiscum, ita vt debitor ipso iure liberetur, fiscúsque obligetur creditoribus tanquam successor [n]. Sunt & alij modi, quibus obligatio tollitur, suspenditur, minuitur, eliditur: de quibus sub tit. *De exceptionibus*, infrà DEO dante, videbimus.

Institutionum tertij libri Finis.

a l. ab emptione 58. de pactis.
b l. 1. C. quan. li. ab empt. dis.
c l. vlt. C. quan. li. ab empt. dis.
d l. 3. de resc. vend.
e l. 47. emptor de pact.
f l. si quis argentum, C. de donat.
g s. perficitur, §. de do.
h s. in bonæ fidei. J. de actio. vbi dicam.
i l. 4. verum de compensat.
k l. 50. debitori creditor. de fideiuss.
l l. 1. de posi. l. obsignatione, C. de solut. l. accep. ibi glo. C. de vsur.
m l. 5. quod te. si cer. pet. l. 23. si ex legati caus. de verb. obl.
n vid. l. 47. si debitori de fideiuss.

IOACHIMI MYNSINGERI A FRVNDECK, I.C. SCHOLIA IN IIII. LIB. INSTITVTIONVM FLAV. IVSTINIANI Cæſaris.

De obligationibus quæ ex delicto naſcuntur. Titulus I.

1 VONIAM † priores duæ cauſæ, ex quibus obligationes naſcuntur, abſolutæ ſunt, *contractus* ſcilicet, & quaſi contractus: reſtant poſteriores duæ, *delicta & quaſi delicta*, quas Imp ſubſequentibus titulis explicat. Et primum de obligationibus, quæ ex delicto naſcuntur, generalem concepit rubricam: mox tamen de furtis duntaxat diſſerit & conſtituit, propterea quòd nihil ferè habuit generaliter tractandum de omnibus, quod ſupra de obligationibus ex conſenſu factum eſt: in Pandectis tamen titulus eſt generalis, de priuatis delictis, vbi la-
2 tius omnia pertractantur. † Hoc tamen ad euidentiam non eſt omittendum, delictorum alia eſſe publica, alia priuata. Dicuntur autem publica, quorum ius ad diſſipationem ſtatus publici tendit: vt ſunt ſeditio, homicidia, peculatus, ambitus, & alia multa his ſimilia: de quibus agitur in libro Pandect. quadrageſimooctauo, & infrà ſub titulo *De publicis iudiciis. Priuata* verò ſunt, quibus priuatæ vitæ affligitur commoditas: [a] vt eſt furtum, rapina, damnum, & iniuria: de quibus in hoc & aliquot ſe- a l.4. ex maleficiis, de act. & oblig.
3 quentibus titulis diſſeritur. † Deinde & inter publica crimina, & inter priuata, quædam ſunt *capitalia*, quæ pœna mortis aut exilij vindicantur: quædam *non capitalia*,
4 quorum pœna aut eſt pecuniaria, aut coërcitio quædam [b] corporalis. † Rurſus & b l.2. de publi. iud.
priuatorum & publicorum delictorum quædam ſunt *ordinaria*, quædam *extraordinaria*. *Ordinaria* dicuntur, in quibus certa pœna à legibus conſtituta eſt: *extraordinaria* verò, quibus imponitur pœna pro modo delicti [c] ex arbitrio iudicantis. Et c l.1. de effra. & expil.
5 hæc quidem de differentiis delictorum obiter. † Perſequimur autem delicta bifariam, ciuiliter & criminaliter: [d] ciuiliter, quando petimus pœnam nobis adiudicari: d l.vlt. de priuat. delict.
criminaliter, quando petimus, vt reus vel luat pœnam in corpore, vel quid fiſco inferat. Sic ergo ex quocunque maleficio duplex iudicium naſcitur, ciuile & criminale: nec vnum conſumitur altero, [e] ſed non poteſt vtrumque ſimul proponi: quod ſuo e l.prætor edixit. §.1. de iniur.
loco vberiùs diſcutietur. Nunc de furti obligatione videamus, quam hoc in titulo Imperator tractat.

Princip. tit.

1 *Differentia inter obligationes ex contractu, & eas quæ ex maleficio descendunt.*

QVùm sit expositum superiore libro de obligationibus ex contractu, & quasi ex contractu: sequitur, vt de obligationibus ex maleficio, & quasi ex maleficio dispiciamus. Sed illæ quidem (vt suo loco tradidimus) in quatuor genera[a] diuiduntur:[b] hæ verò vnius generis sunt: nam omnes ex re nascuntur, id est, ex ipso maleficio,[c] veluti ex furto, rapina, damno, iniuria.

a s. vlt. ℥. de oblig.

a *In quatuor genera*] Aut enim re contrahuntur, aut verbis, aut literis, aut nudo [a]
consensu: id quod superiùs dictum est.

b *Hæ verò*] Quæ scilicet ex delicto, aut quasi ex delicto nascuntur. † Vult enim 1
differentiam ostendere inter has & superiores obligationes, quasi diceret: Obligationes ex contractu descendentes non sunt vnius generis, quia non oriuntur, nisi vel res interueniat, vel verba, aut literæ, aut consensus accedat. Obligationes autem ex delicto sunt vnius generis, hoc est, statim oriuntur, postquam delictum priuatum commissum est. Nam delinquens statim obligatur naturaliter & ciuiliter, vt pœnam luat: primùm naturaliter, quia naturalis ratio inter omnes gentes constituit, vt delicta[b] puniantur: deinde ciuiliter, quoniam & legislator seu ius ciuile delicta punire iubet.

b s. ius autem gentium, ℥. de iur. nat. gent. & ciuil.

c *Veluti ex furto*] Sunt ergo priuata delicta quatuor[c] generum: nullum enim est aliud, de quo priuatum iudicium constituatur. Quæ singula delictorum genera specialibus titulis explicantur.

c d. l. 4.

§. Furtum.

1 *Furti definitio explicatur.*
ibi. *Sola cogitatio non facit furtum.*
2.3 *Contrectare quid: & sola contrectatione furtum fieri.*
4 *In rebus soli & incorporalibus non fieri furtum.*
5.6 *Furtum non fit sine dolo: & fraudulenta contrectatio, etiam sine auersione, furem facit.*
7 *Nec, si iniuria causa contrectem rem alienam, fit furtum.*
8.9 *Furtum non cõmitti, nisi lucri faciendi causa res contrectetur fraudulenter.*
10 *Propria rei non fit furtum.*
11 *Quomodo ipsius vsus furtum fiat.*
12 *Item possessionis.*
13 *Furtum prohibitum iure naturali.*
14 *Apud Ægyptios & Lacedæmonios furari impunè licuit.*
15 *Furtum apud Scythas grauissimè fuit punitum.*
16.17 *Furtum vnde dictum.*

[a] Furtum est contrectatio fraudulosa, lucri faciendi gratia, vel ipsius rei, vel etiam vsus eius, possessionísve: quod lege naturali prohibitum est admittere. Furtum autem vel[b] à furuo, id est, nigro dictum est, quòd clàm & obscurè fiat, & plerunque nocte: vel[c] à fraude: vel à ferendo, id est, auferendo: vel à Græco sermone, qui[d] φῶρας appellant fures. Imò & Græci à ferendo φῶρας dixerunt.

a l. 1. de fur.
b d. l. 1. s. 1.
c l. pen. de extraor. crim. fac. etiam l. vulgaris 21 s. qui furti, de furt.
d l. possideri, s. si rem apud te, de acq. poss.

a *Furtum est contrectatio*] Furti definitionem præmittit Iustinianus, quam ex [a]
Paulo mutuatus est, vt cognoscatur id de quo agetur: eam breuiter & populariter
explicabimus. † Dicitur primùm *contrectatio*, quoniam sola cogitatio furti faciendi 1
sine reali siue actuali contrectatione non facit[b] furtum. Quare si quis furti faciendi
causa conclaue ingressus est, si nihil contrectauerit, fur non est, nec furti tenetur:
licet extra ordinem puniendus sit, vt respondit[c] Vlpianus de Diætariis, hoc est, iis
qui in aliena cœnacula se dirigunt furandi animo. † *Contrectare* autem dicitur, qui 2
rem mobilem de loco in alium locum[d] mouet: † tametsi furtum sola contrecta- 3
tione

tione etiam sine auersione vlla fieri, ex * Vlpiano constet. Air enim: Eum qui vas, quod tollere potuit, aperuit, & res contrectauit, quamuis partem tantùm earum auerterit, omnium tamen furem esse. Et paulò post: Earum quoque rerum quas quis
4 non abstulit, sed contrectauit tantùm, furti teneri. † Ex quo apparet, in rebus soli siue immobilibus furtum non fieri, e quia contrectari nequeunt: nec item in rebus incorporalibus, quæ nec tradi nec possideri f queunt. Sequitur in definitione *fraudulo-*
5 *sa*: † quoniam non fit furtum sine dolo & improbo furandi animo. Quare, si quis lapsus errore putet id sibi licere, quia res sua sit, aut dominum facilè permissurum, g
6 furti non obligatur. † Non ergò quæuis contrectatio, sed ea demum, quæ fraudu-
7 lenta est, furem facit. Additur, *lucri faciendi gratia.* † si enim iniuriæ causa contrectem alienam rem, h furti non teneor. Item si fructus immaturos decerpam, damni iniuriæ obligor, i non furti: quoniam non decerpsi eos lucri faciendi causa, & volun-
8 tas ac propositum distinguunt k maleficia. † Vnde discis, etsi fraudulosa contrectatio sit, nisi lucri faciendi causa fiat, furtum non esse. Possunt enim alienæ tabulæ contrectari non lucri, sed lituræ faciendæ causa: possunt alienæ vestes contrectari non lucri faciendi, sed maculæ imponendæ gratia. Itaque necessariò hæc verba (lu-
9 cri faciendi gratia) adiicienda fuerunt. † Rectè igitur igitur l Vlpianus: Verùm est, inquit, si meretricem alienam ancillam rapuit quis, vel cælauit, furtum non esse: nec enim factum quæritur, sed causa faciendi. Causa autem faciendi libido fuit, non furtum. Et ideò etiam eũ, qui fores meretricis effregit libidinis causa, & fures non ab eo inducti, sed alias ingressi, meretricis res egesserunt, furti nõ teneri. Quod adiicitur in definitione, *vel ipsius rei*, hoc de re aliena accipiendum est, & quæ certum aliquem
10 habeat dominum. † Nam neque propriæ, neque pro derelicto habitæ rei furtum fit, etiamsi quis furandi animum habuerit: neque enim furtum fieri potest, nisi sit, m cui fiat. Vnde & rei ex hæreditate iacente subtractæ furtum non est ferè, n quòd nul-
11 lius sit. † Subiungitur, *vel etiam vsus eius*: nam si aliter vteris re, quam tibi concessa est, o furtum committis: sed etsi creditor vtatur pignore, vel depositarius re deposita,
12 furti tenetur. Annectitur, *possessionis sue*: † quia si surripuisti mihi rem, cuius tantùm possessionem habui, furti obligaris: veluti si debitor rem pignori datam subtrahat creditori: vel si colonus, qui fundum conduxit, eo vendito dominum possessione p
13 fraudet. † Apponitur tandem, *quod lege naturali*, &c. secunda enim lex naturæ est, neminem lædere, sub qua comprehenditur etiam, Furtum ne facias. Quare q Vlpianus quoque ait, furtum, sicut adulterium, naturâ turpe esse. Naturalis siquidem ratio id ipsum dictat, cùm etiam tueatur priuatorum proprietates & dominia. Vnde in De-
14 calogo legitur: *Non furtum facies.* † Nec ad rem pertinet, quod r scribitur, fuisse aliquos populos, apud quos furari impunè licebat, vt Ægyptij: & apud Lacedæmonios etiam laudi datum fuisse, s esse furem, nec reprehendi, quòd hoc potissimum exercitamento cautiores diligentioresque adolescentes fierent. Hæc enim quarundam gentium barbaries non puniendi furta, legem naturæ non immutat: & parum iusta fuit hæc politiæ continendæ ratio. Nam seueritate coërcendum, non alendum
15 indulgentia, malum est. † Sanè apud Scytharum gentem, alioqui feram & barbaram, nullum delictum grauius punitum fuit t quàm furtum: & Draco Atheniensis etiam furtum ciuium, morte iudicauit u expiandum.
16 b *A furuo*] † Quæ fuit M. Varronis sententia Rer. diuina. lib. 14. vt x Gellius refert, quam tamen ipse reprehendit. Seruius verò in l. Æneid. 9. Fures, inquit, ideò dicti sunt, quòd furuo, id est, nigro tempore furta committunt.
17 c *A fraude*] † Massurius Sabinus furtum à fraude, sed remotius, deriuasse legitur, ob id fortè, quia & Græci φῶρας ἀπὸ τῦ φέρειν dicunt.
d *φῶρας*] Sic Gellius quoque scribit, *Quod à Græcis* (inquiens) *nunc κλέπτης dicitur, antiquiore Græca lingua φὼρ est dictum: hinc per affinitatem literarum, qui φὼρ Græcè est Latinè fur.*

* in d. l. vulgaris 21.
e §. abolita, ∫. de vsuc. §. quod ad eas res ver. abolita l. si is qui 75. hoc tit.
f Accurs. hic l. seruus. §. incorporales, de acq. rer. dom.
g §. placuit, ∫. eod.
h l. 53. qui iniuria, hoc tit.
i l. 27. si seruus seruum. §. 25. si quamq. ad leg. Aquil.
k d. l. qui iniuriæ.
l l. verum est 39. hoc tit.
m l. falsus 45. §. qui alienam, hoc tit.
n l. 68. hæreditatię. d. tit.
o §. præterea. & d. §. placuit, ∫. eod.
p Gell. l. 11. c. vlt.
q l. 41. probrũ de verb. sig. vbi tamen Alc. defendit furtum non naturali, sed ciuili lege prohiberi.
r Gell. d. loco.
s Gell. ibid.
t Iustin. lib. 2. sua hist.
u Gell. eodem loco.
x lib. 1. cap. 18.

§. Furtorum

1 ἐπ' αὐτοφώρῳ quid significet.
2 Contrariorum eadem disciplina.
3 Furtum nec manifestum.
4 Nec, pro non, olim dictum.

Furtorum autem [a] duo ſunt genera: manifeſtum, & nec manifeſtum. Nam conceptum & oblatum, ſpecies potius actionis ſunt furto cohærentes, quàm genera furtorum: ſicut inferius apparebit. Manifeſtus fur eſt, quem Græci [b] ἐπ' αὐτοφόρῳ appellant: nec ſolum is, qui in ipſo furto deprehenditur: ſed etiam is, qui in eo loco deprehenditur, quo furtum fit: veluti qui in domo furtum fecit, & nõdum egreſſus ianuam, deprehenſus fuerit: & quia in oliueto, oliuarum, aut in vineto, vuarum furtum fecit, quamdiu in eo oliueto aut vineto deprehenſus fuerit. Imò vlterius furtum manifeſtum eſt extendendum, quamdiu eam rem fur tenens viſus vel deprehenſus fuerit: ſiue in publico, ſiue in priuato, vel à domino, [c] vel ab alio: antequam eò peruenerit, [d] quò deferre vel deponere deſtinaſſet. Sed ſi pertulit, quò deſtinauit, tametſi deprehendatur cum re furtiua, non eſt manifeſtus fur. [e] Nec manifeſtum furtum quid ſit, ex iis quæ diximus, intelligitur. nam quod manifeſtum non eſt, id ſcilicet nec manifeſtum eſt.

a *Duo ſunt genera*] Furtorum genera quatuor recenſet Paulus lib. 7. ſentent. cap. 3. quæ Iuſtinianus ad duo reduxit. Hodie tamen hæc furtorum genera non attenduntur, ſed eadem eſt ratio de furto quocunque modo commiſſo: quod infrà ſuo loco annotabimus. Itaque nihil opus eſt, hîc multum inſiſtere. Porrò totus hic locus ex Caio & [a] Vlpiano huc tranſſcriptus eſt.

b *ἐπ' αὐτοφόρῳ*] † Id eſt, in ipſo facto, in ipſo actu furandi. Solent autem hoc verbo generaliter vti Græci, quoties de iis loquuntur ita deprehenſis, vt factum inficiari non poſſint, vt in D. Ioanne Euangeliſta cap. 8. de muliere in adulterio deprehenſa legitur. Huius enim accuſatores dicebant, ipſam deprehenſam ἐπ' αὐτοφόρῳ, hoc eſt, in ipſo actu adulterij. Papinianus [b] appellat deprehenſos *in admiſſo.*

c *Vel ab alio*] Qui modò ſe non occultarit, ſed accurrerit ad deprehendendum, vel inclamauerit vicinos.

d *Quo deferre*] Hoc eſt, vt [c] Paulus ait, *quò deſtinauerat eo die manere cum eo furto.*

e *Nec manifeſtum*] † Contrariorum enim eadem eſt diſciplina: vt [d] alibi diximus. 2
Sic ergo manifeſtum furtum ex manifeſti, tanquam contrariorum ex contrarij ſui
definitione [e] intelligitur. † Eſt ergo furtum nec manifeſtum, cùm fur non depre- 3
henditur cum furto, antequàm in ædes ſuas intulerit, vel alioqui quò deſtinauit.
† Dicitur autem *nec manifeſtum*, ad imitationem legis XII. tabularum. Olim enim 4
nec pro *non*: dicebant.

a l. 2. 3. 5. & 2. ff. hoc tit.
b l. 8. ſi dominus. de præſcr. verb.
c l. 4. hoc tit.
d in prin. 𝔍. de his qui ſui vel alien. iur.
e l. 3. ff. h. t.

§. Conceptum.

1 *Conceptum & oblatum furtum quid?*
2 *Concepti, oblatique furti pœna.*
3. 6 *Furtum conceptum an & quomodo à furto per lancem liciúmque concepto differat.*
4 *Lanx & licium, quomodo & cur in eo furto vſurpata.*
5 *Veteres religiosè ſuas vxores & filias obſeruaſſe, ac cuſtodiiſſe.*
7 *Concipere verbum, pro inuenire ſumi.*
8 *Reperiens rem furtiuam, eámque celans hodie furti tenetur.*
9 *An in domo aliena rem furtiuam quærere liceat.*
10 *Furem ſuſcipiens, eúmque celans tenetur edicto de receptatoribus.*
11 *Rem furtiuam ſcienter in pignus accipiens, vel eam emẽs, furti obligatur.*

[a] Conceptum furtum dicitur, cùm apud aliquẽ teſtibus

præ-

sentibus furtiua res quæsita & inuenta sit: nam in eum propria actio constituta est, quamuis fur non sit, quæ appellatur concepti. Oblatum furtum dicitur, cùm res furtiua ab aliquo tibi oblata sit, eáque apud te [b] concepta sit: vtique si ea mente tibi data fuerit, vt apud te potiùs, quàm apud eum, qui dedit, conciperetur: nam tibi apud quem cõcepta sit, propria aduersus eum qui obtulit, quãuis fur non sit, constituta est actio, [c] quæ appellatur oblati. Est etiam prohibiti furti actio aduersus eum, qui furtũ quærere testibus præsentibus volentem prohibuerit. Præterea pœna constituitur edicto prætoris per actionẽ furti non exhibiti, aduersus eum, qui furtiuam rem apud se quæsitam & inuentam non exhibuit. Sed hæ actiones, scilicet concepti & oblati, & furti prohibiti, necnon furti non exhibiti, in desuetudinem abierunt. [d] Quum enim requisitio [e] rei furtiuæ hodie [f] secundum veterem obseruationem non fiat: meritò ex consequentia etiam præfatæ actiones ab vsu communi cesserunt: [g] quum manifestũ sit, quòd omnes, qui [h] scientes rem furtiuam [i] susceperint & cælauerint, furti non manifesti obnoxij sint.

a *Conceptum*] Videntur hæc ex Caio Iurisconsulto desumpta esse, qui lib 11. Insti-
1 tutionum scribit, †*conceptum furtum* dici, cùm apud aliquem alterum res furata inuenitur: *oblatum* verò, cùm res furtiua alicui à fure ita datur, vt apud ipsum furem inueniri non possit. Quod & sententiarum lib. 11. Paulus tradidit: vbi, *Concepti*, inquit, *actione is tenetur, apud quem furtum quæsitum & inuentum est: oblati, qui rem*
2 *furtiuam alij obtulit, ne apud se inueniretur.* †Porrò vtriusque furti & concepti & oblati pœnam iure prætorio triplicem fuisse Gellius scribit: [a] vbi etiam meminit furti concepti per lancem & licium, quod perinde, ac si manifestum esset, lege Decem- a lib. 1. c. vlt.
3 virali coërcitum fuisse memorat. † Furtum autem conceptum, cuius hic Imp. mentionem facit, non esse diuersum à furto *per lancem liciúmque concepto* [b], Alciatus, & b l. 5. Parerg. c. 8.
alij nonnulli voluere, eáque verba (*per lancem liciúmque*) duntaxat addi ad indicandum ritum quærendi furtum: sicut æs & libra vsurpabantur causa ritus in venditione imaginaria. † Quomodo autem, aut cur sint vsurpata lanx & licium, Sex. Pom-
4 peius & nouissimè [c] Alciatus ostendunt. Nam lictores, qui furtum ibant quærere c in d. loco.
in domo aliena, in primis licio cincti intrabant, vt se iure publico, & tanquam magistratibus obsequentes, non autem propria autoritate alienas domos ingredi significarent. Lancem autem secum ferre solebant, quam oculis obiicerent, ne qua ex parte matremfamilias, mulieréſve conspicari possent. Hincque tracta videtur appella-
5 tio, *per lancem & licium rem perquirendi.* † Sanè religiosè admodum ac seuerè olim Græcos & Latinos suas vxores aut filias obseruasse & custodiisse, patet ex hoc Phocylidis:

Παιδὸς δ' εὐμόρφου φρουρεῖν νεοτήσιον ὥρην.
Παρθενικὴν δὲ φύλασσε πολυκλείστοις θαλάμοισι,
Πολλοὶ γὰρ λυσσῶσι πρὸς ἄρσενα μίξιν ἔρωτος,
Μηδὲ μιν ἄχρι γάμων πρὸ δόμων ὀφθῆναι ἐάσοις.

Et hoc Horatij: *Prima nocte claude, neque in vias sub cantu querula despice tibiæ:* Quódque D. Paulus fœminas vult οἰκουρούς esse: ac præter alia multa, præsens adhuc Italicorũ consuetudo copiosè testatur. † Alij verò maluerũt furtũ per lancẽ liciúmque cõceptũ diuersã fuisse, ac omnino separatã speciẽ à furto cõcepto. Scribit enim

d Mat. Tatius Alpinus in libello, quē hac de re edit. & Bal. hic.

Tatius Alpinus, d Assessor olim & meus collega in supremo Imp. germanici tribunali Spiræ, illud fuisse furtum sacrilegio proximum, nempe rerum, non quidem ad ministerium Dei ritè sacrarum, sed collectarum potius ad sacrificia. Ministri sacrorum licio succinctè gestabant lancem ad comportandas stipes, quas ad Dei cultum conquirebant. Deinde quas ostentu sacri ministerij congesserant, ipsi surripiebant sceleratim posteriores. *Adeò* (inquit Balduinus) *ad fraudes & furta valet prætextus religionis.* Quorum autem hac in re opinio sit verior, aliis diiudicandum relinquo, de viris enim tam excellentis doctrinæ non meum iudicium est.

b *Concepta sit*] †Id est, quæsita & inuenta: sic enim hoc loco verbum concipere, sumitur. Nam & Paulus lib. 2. senten. tit. 31. de furtis, furtum concipere, pro iuenire vsurpauit. 7

e l. eos, C. de iur.

c *Quæ appellatur oblati.*] †Hodie verò reperiens furtiuam rem, & cælans scienter, tenetur actione furti: e quia auxilium præbuit. 8

f l. quosdā. C. de metal. l. meminimus, C. quan. & quib. quar. pars lib. to.

d *Quum enim requisitio*] † Inhumanū enim est, aliquem inuito domino secreta domus f perscrutari, & admodum graue, vel rei familiaris vtilitatem detegere, vel diuitias inuidiæ subiicere. Si tamen certa adsint indicia, rem furtiuam esse in domo alicuius, tum implorari potest officium iudicis, vt detur familia pro quærendo g furto. 9

g Ioan. de Pla. hic.

h l. 1. de ser. fug. l. requirendi, C. de fur.

e *Rei furtiuæ*] Inanimatæ scilicet: nam seruum fugitiuum, qui sui furtum domino facere dicitur, h semper licuit in alienis ædibus perquirere.

f *Secundum veterem obseruationem*] Quam suprà retulimus

i in l. eos 14. C. de fur.

g *Manifestum*] Ex rescripto scilicet Imp. Diocletiani & Maximiani ad Dionysium, cuius verba sunt hæc: *Eos qui furtim ablata scienter susceperint, non tantùm de susceptis conuenire, sed etiam pœnali furti actione posse.*

k l. 1. de recept.

h *Rem furtiuam*] † Si verò quis furem ipsum susceperit, & cælauerit, fur non est, sed receptator, tenetúrque edicto, *de* k *receptatoribus.* 10

l l. si seruus 6. de cond. indeb. m l. 2. C. de furt.

i *Susceperint*] Quocunque id fecerint titulo: †etsi creditor rem alienam sciuerit apud se deponi pignori, l furti tenetur. Idem etsi quis rem furtiuam sciens emerit: certe etsi emisset ignorans, non poterit m domino pretium petere. 11

§. Pœna.

1 *Varia pœna furtorum olim fuerunt, & nu. 2. 3. 4. & 5.*
6 *Friderici I. constitutio de furibus.*
7 *Quæ pœna hodie in fures exerceri soleat.*

Pœna manifesti furti, quadrupli est, tam ex serui, quàm ex liberi persona: nec manifesti, dupli.

De pœna furti valdè variatum esse, ex Aul. Gellio lib. 11. c. vlt. colligi potest: †Nam Athenienses cuiuscunque furti reum ex Draconis sanctione capitis supplicio afficiebant. †Deinde hæc pœna, velut nimis acerba, Solonis persuasu mitigata est, & reducta in mulctam pecuniariam, scilicet dupli: nec erat diuisum in furto manifesto. †Decemuiri verò, cùm viderent alterum in puniendis omnium generum furibus nimis seuerum, alterum nimis remissum esse, furem manifestum furto deprehēsum tum demum occidi permiserunt, si aut cùm faceret furtum, nox esset, aut interdiu, se telo, cùm deprehenderetur, defenderet a. Ex cæteris autem manifestis furibus, liberos verberari, addicíque ei iusserunt, cui factum furtum esse: si modò id luce fecissent, neque se telo defendissent. Seruos verberibus affici, & de saxo præcipitari: sed pueros impuberes Prætoris arbitratu verberari voluerunt, noxámque ab his factam sarcire. †Postea verò à lege illa decemuirali discessum est, & furti manifesti pœna quadrupli, nec manifesti, dupli constituta, idque siue in seruo, siue in libero sit homine, & de hoc præsens §. meminit b. Spectat autem tam duplum quàm quadruplum ad pœnæ solùm persecutionem, cùm præterea res ipsa furto subtracta per dominum aut vendicari aut condici possit, vt infrà c videbitur † Porrò Moses quoq; apud Hebræos, vel diuinus, ita omnium antiquissimus legislator, Exod. 22. bouis furto ablati & occisi, venundatíve quintupli: inuenti autem penes furem atq; viuentis, dupli

a vide etiam in l. 54. si pignore, §. furē nocturnum ad l. Cor. de sica.

b vide etiam §. dupli, § quadrupli, I. de actio. l. 50. in furti actione, de furt.

c fa. l. 7. si pro fure, de cond.

(margin numbers in text: 1, 2, 3, 4, 5)

6 dupli mulctam esse voluit. † Tandem Fridericus Imp. eius nominis primus [d] constituit, eum qui quinque solidos, aut plus furaretur, laqueo suspendendum esse: si minus, scopis & forcipe excoriandum & tondendum. Quanquam idem Fridericus postea in eadem constitutione: *Iniuria* (inquit) *seu furtum legitimè puniatur.* Quibus verbis putant plerique rescriptum superius exauctoratum esse per hanc constitutionem, quasi verbum *(legitime)* non pertineat ad suas, ceu ad alias Romanorum le-
7 ges. Verùm quid prohibet etiam de sua cum lege loqui. † Quicquid sit, hodie communiter in Germaniæ prouinciis & ciuitatibus videmus, aduersus insignes fures, id est, qui magnum furtum fecerunt, aut sæpius furati sunt, pœnam capitalem furcæ exerceri: ob leuiora furta abscissionem aurium, & virgarum castigationem consutam esse.

d s. si quis quinque solidos, de pace tenen.

§. Furtum.

1 *Exempla furti vsus rerum.*
2 *Inuitus quomodo hic accipiatur.*
3 *Vsum rei alienæ in suum lucrum conuertens, furti tenetur.*
4 *Gestari hoc loci quid significet.*

[a] Furtum autem fit non solùm cùm quis intercipiendi causa rem alienam amouet: sed generaliter cum quis alienam rem [b] inuito domino contrectat. Itaque [c] siue creditor pignore, siue is, apud quem res deposita est, ea re vtatur: siue is, qui rem vtendam accipit, in alium vsum eam transferat, quàm cuius gratia ei data est, furtum committit: veluti si quis argentum vtendum acceperit, quasi amicos ad cœnam inuitaturus, & id peregrè secum tulerit: [d] aut si quis equum [e] gestandi causa commodatum sibi, longius aliquò duxerit: quod veteres scripserunt de eo, qui in aciem equum perduxisset.

1 a *Furtum*] † In hoc §. exempla ponuntur furti vsus rerum: veluti si quis re deposita, pignori ve data vtatur, quod iure non potest [a]: aut rem commodatam in alium vsum transferat, quàm cuius gratia accepit.

2 b *Inuito domino*] Hoc est, non consentiente [b]. † Sic enim hoc loco *inuitus* dicitur etiam qui ignorat, nec expressè consentit. [c] Sed etsi sciuerit, nec prohibuerit, adhuc non videbitur consensisse. qua in re Pauli contrariam sententiam reiecit [d] Iabolenus

3 c *Siue cred. pig.*] † Ex istis exemplis colligitur, furtum fieri, etsi quis vsum alienæ rei in suum lucrum conuertat.

d *Aut si quis equum*] Sic apud [e] Gellium testatur Brutus, olim quendam furti damnatum fuisse, quòd iumentum aliorsum duxisset, quàm quo vtendum acceperat: itémque Mutium Scæuolam respondisse. Quod & [f] Val. Maximus refert de eo, qui equo, cuius illi vsus vsque ad Ariciam commodatus fuerat, vlteriore eius municipij cliuo vectus esset.

4 e *Gestandi causa*] † Gestari hoc loco est [g], vel voluptatis gratia, vel valetudinis, sella gestoria aut lectica portari.

a l. qui iumenta. l. si pignore. 54. hoc tit. vnde hic s. videtur sumtus.
b Bald. hic.
c l. qui vas 48. s. valere. eod. & vid. Alciat. lib. 1. disp. cap. 10.
d l. pen. d. tit.
e lib. 5. cap. 17.
f lib. 8. cap. 2.
g Baro hic.

§. Placuit.

1 *Etiam stulta credulitas excusat à furto.*
2 *In dubio præsumitur furtum, si res aliena contrectata sit.*

[a] Placuit tamen eos, qui rebus commodatis alter vterentur, quàm vtendas acceperint, ita furtum committere, [b] si se intelligant, id inuito domino facere, eumque si intellexisset, non permissurum. at si permissurum credant, extra crimen videri, optima sanè distinctione: quia furtum sine affectu furandi non committatur.

a l.76. qui re. de furt.

a *Placuit tamen*] Exceptio eſt, ſiue limitatio ad ſuperiora, quæ ex [a] Pomponio deſumta videtur.

b l.igitur, ſ.poeſt. de lib.cau.
c Baldui.hic. & vide Bart. in l. inter omnes, 46. ſ.rectè. h.t.

b *Si ſe intelligant*] Idque ſeſe intellexiſſe, bonaque fide credidiſſe, iuſtis coniecturis probent: nec erubeſcant vel ſtultam agnoſcere credulitatem. Nam & ea à furto 1
excuſabit, quæ à dolo [b] excuſat. † Cæterùm in dubio periculum eſt, ne valeat præ- 2
ſumtio furti, ſaltem vbi nulla eſt coniectura, nullúſque bonæ fidei color, qui prætexi honeſtè poſſit rei temerè [c] ablatæ.

§. Sed etſi credat.

1 *Putans ſe domini voluntate rem alienam contrectare, fur non eſt.*
2 *Dominus confeſſione ſui conſenſus furem abſoluere poteſt.*
3 *Caſus, vbi affectus ſine effectu punitur.*

[a] Sed etſi credat aliquis inuito domino ſe rem commodatam ſibi contrectare, domino autem volente id fiat: dicitur furtum non fieri. Vnde illud quæſitum eſt, cùm Titius ſeruum Mæuij ſollicitauerit, vt quaſdam res domino ſubriperet, & ad eum perferret, & ſeruus id ad Mæuium pertulerit: Mæuius autem, dum vult Titium in ipſo delicto deprehendere, permiſerit ſeruo, quaſdam res ad eum perferre: vtrum furti, an ſerui corrupti iudicio teneatur Titius, an neutro? Et cùm nobis ſuper hac dubitatione ſuggeſtum eſt, & antiquorum prudentium ſuper hoc altercationes perſpeximus: quibuſdam neque furti, neque ſerui corrupti actionem præſtantibus, quibuſdam furti tantummodò: nos huiuſmodi calliditati obuiam euntes, [b] per noſtram deciſionem [c] ſancimus, non ſolùm furti actionem, ſed [d] & ſerui corrupti contra eum dari: licet enim is ſeruus deterior à ſollicitatore minimè factus eſt, & ideò non concurrant regulæ, quæ ſerui corrupti actionem introducunt: tamen conſilium corruptoris ad perniciem probitatis ſerui introductum eſt, vt ſit ei pœnalis actio impoſita, [e] tanquam ſi re ipſa fuiſſet ſeruus corruptus: ne ex huiuſmodi impunitate, & in alium ſeruum, qui facilè poſſet corrumpi, tale facinus à quibuſdam perpetretur.

a l.inter omnes 46. ſ.rectè, h.t.

a *Hic* §. *ſumtus* videtur ex [a] Vlpiano, qui & ſuperiora, & quæ ſequuntur, eleganter complexus eſt. eius itaque verba adſcribere lubet: † *Rectè dictum eſt* (inquit) *qui* 1
putauit ſe domini voluntate rem attingere, non eſſe furem. quid enim dolo fecit, qui putauit dominum conſenſurum fuiſſe, ſiue falsò id, ſiue verè putet? Is ergo ſolus fur eſt, qui id tractauit, quod inuito ſe domino facere ſciuit. Per contrarium quæritur, ſi ego me inuito domino facere putarem, cùm dominus vellet, an furti actio ſit? & ait Pomponius, furtum me facere. verum tamen eſt, vti cum ego velim, licet tu ignores, ne furto ſis obligatus. Hæc Vlpianus, quem ſatis apparet, improbaſſe Pomponij opinionem: ſicut & alio loco [b], vbi ait: *Qui ex voluntate domini ſeruum recipit, quin neque fur neque plagiarius ſit, plus quàm manifeſtum eſt: quis enim voluntatem domini habens, fur dici poteſt?* Vnde diſcimus, dominum confeſſione ſui conſenſus furem abſoluere 2
poſſe, ac liberare, vt nullus eum ad pœnam ideo poſſit vocare [c], vt nec alius eſt, qui furti reum peragere poſſit, quàm is, cui iniuria facta eſt.

b l.48. qui vas, ſ.ex voluntate, eod.
c l.diuus, ad S.C. Syllan. & vide etiam Bar. in d.ſ.rectè,

b *Per*

b *Per nostram decisionem*] Quæ lib. 6. Codicis [d] extat, quáque reformatur ius in Pandectis congestum, cùm seruo demum corrupto, & deteriore facto illo iure actio non competeret.

c *Sancimus*] Alij Codices habent, sanximus: & fortè melius.

d *Serui corrupti*] Hanc actionem infra [f] suo loco abundè explicabimus.

e *Tanquam si re ipsa*] Damnatur hic Titius, & furti & serui corrupti, quamuis neque furtum commissum, neque seruus corruptus fuerit. Aetiologia est, ne scilicet alius illud imitaretur, sic secum cogitans: Vtcunque res ceciderit, nihil damni feram, si consilium processerit, lucrum faciam: sin minus, tamen impunis euadam, cũ neutra aduersus me actio competat. † Vides ergo hic puniri affectum sine effectu secuto: punitur enim Titius de seruo corrupto, cùm tamen corruptus non sit. Neque pugnat hoc cum [g] Paulo, *qui solùm cogitationem furti faciendi non facere furem respondit*: quoniam in præsenti specie affectus per signa exteriora demonstratus fuit: ideóque punitur.

d in l. si quis seruo, 20. C. de furt.
e l. 1. & 2. de ser. corrupt.
f §. in duplum, J. de act.
g l. 1. §. 1. eod.

§. Interdum.

1 *Etiam liberorum hominum furtum fit.*
2 *Ætiologia huius dicti.*
3 *Si abducatur filiusfam. committitur plagium.*
4 *Mater & frater non habent furti actionem pro filio vel fratre surrepto.*

[a]Interdum etiam liberorum hominum furtum fit: veluti si quis liberorum nostrorum, [b] qui in potestate nostra sunt, surreptus fuerit.

1 a *Interdum*] † Hinc annotandum, etiam liberorum hominum fieri furtum, si surripiantur inuito eo, in cuius potestate sunt, veluti si patri filiusfamilias surriperetur.
2 furtum enim fit, datúrque patri furti actio [a] in surripientem. † Ætiologia ex ciuili Quiritium Iure sumenda est, qui suos liberos in manu ac potestate sua habebant. qua de causa adiecta est ea clausula, vindicari poterant, vt [b] Pomponius ait. & [c] Paulus: Matrem, inquit, filij surrepti nomine non habere furti actionem: quippe quæ in
3 sua potestate illum non habeat. † Plagium quoque committur, si cælandi animo liberi nostri abducantur: quare plagarius lege Fabia accusari potest, vt extra ordinem [d] coërceatur.
4 b *Qui in potestate*] † Hinc ergo vt dixi, apparet, quòd nec mater, quæ filium in sua potestate non habet, multo minus frater (tametsi is lege *Fabia de Plagio* accusare [e] possit) hanc furti actionem [f] habeat: sed solus pater iure patriæ potestatis, qui aget, vt præstetur duplum vel quadruplum, non quidem ipsius filij: quoniam libera persona non recipit æstimationem, [g] sed eius quod interest, non fuisse surreptum, vel abductum.

a l. 37 si filiusfam. de fur. l. eum qui emit, 4. §. si filiusf. eod tit.
b in l. 1. de rei vend.
c in l. mater 38. d. tit.
d l. pen. & vlt. ad leg. Fab. de plag.
e l. si fratrem, C. ad l. Fab. de plag.
f l. matre. ff. illo tit.
g l. 1. §. Sed cũ liber homo, de his qui de. vel effu. § ob homi. J. de oblig. quę ex del. nasc.

§. Aliquando.

1 *Quandoque propria rei furtum fit.*
2 *Extensio huius §.*

Aliquando autem etiam [a] suæ rei furtum quis committit, veluti si debitor [b] rem, quam creditori pignoris causa dedit, subtraxerit.

1 a *Sua res*) † Obserua etiam rei propriæ quandoque furtum fieri: vt in debitore surripiente rem pignoratam creditori: furti enim [a] tenetur. Res tamen ipsa non fit fur-
2 tiua, ideóque nihilominus ab alio vsucapi [b] potest. † Et quod de re pignori data hic dicitur, hoc etiam producitur ad rem, quam creditor iure quasi pignoris retinere poterat, veluti rem commodatam, ob impensas necessarias.

b *Rem*) Etiam vnam aliquam ex pluribus rebus pignori datis. Nam etsi reliquæ res sunt soluendo, furti tamen agetur. *Neque enim* (inquit [d] Papinianus) *debemus respicere pignus, quod surreptum non est, sed id quod subtractum est.*

a l. itaq. 12. §. sed si res de. sua. l. in actione 19. § vlt. d. tit.
b l. sequitur. §. si rem, de vsuc. Accurs. hic.
c l. creditoris, §. vlt. & l. si is qui rem §. eod.
d l. eum qui emi § Papinianus, eo. tit.

§. Interdum 2.

1 *Cuius ope & consilio furtum fit, furti tenetur.*

2 *Quis dicatur consilium dare, opémque ferre.*
3 *Celans furem, vel rem furtiuam, furti tenetur.*
4 *Tauros rubro colore terreri: & de aliis quibusdam animantibus.*
5 *In delictis vno pœnam soluente, alij non liberantur. fallit, vt nu. 6. 7.*
8 *An qui consilium tantum dedit ad furandum, furto teneatur.*

Interdum quoque furti tenetur, qui ipse furtum non fecit: qualis est is,[a] cuius ope & consilio furtum factum est.[b] In quo numero est, qui tibi nummos excussit, vt alius eos raperet: aut tibi obstiterit, vt alius rem tuam exciperet: aut oues tuas, vel boues fugauerit, vt alius eos exciperet. Et hoc veteres scripserunt de eo,[c] qui panno rubro fugauit armentum. Sed si quid eorum per lasciuiam, & non data opera, vt furtum admitteretur, factum est: in factum actio dari debet. At vbi ope Mæuij Titius furtum fecerit:[d] ambo furti tenentur. Ope & consilio eius quoque furtum admitti videtur, qui scalas fortè fenestris supponit: aut ipsas fenestras, vel ostium effringit, vt alius furtum faceret, quíve ferramenta ad effringendum, aut scalas vt fenestris supponerentur, commodauerit, sciens cuius gratia commodauerit. Certè qui nullam opem ad furtum faciendum adhibuit, sed tantùm consilium dedit,[e] atque hortatus est ad furtum faciendum, non tenetur furti.

a *Cuius ope & consilio*] †Hinc ergo discis, non solùm eum, qui animo intercipiendi 1
alienam rem surripit, aut alio modo contrectat, sed etiam qui opem & consiliũ præ-
stat, furti obligari saltem nec manifesti. Reuera enim hic fur non est, ideò manife-
stus esse[a] non potest. Solum tamen consilium non sufficeret. †Consilium autem da- 2
re videtur,[b] qui persuadet & impellit atque instruit ad furtum faciendum. Opem
fert, qui ministerium atque adiutorium ad surripiendas res præbet: item qui ferra-
menta commodat ad effringendum ostium,[c] vel scalam ad ascendendum, sciens cu-
ius rei gratia id fieret. Nam sicut nemo furtum facit sine dolo[d] malo, ita nec consi-
lium vel opem ferre sine dolo malo potest.

b *In quo numero*) Exempla sunt, vbi quis non principaliter consilium aut opem fert,
hoc tamen per fraudem agit, vt alij porrigatur ansa & commoditas subtrahendi.
†Huc etiam referendus est is, qui celat furem, vel rem furtiuam apud se: tenetur e- 3
nim furti nec manifesti. Verùm si, cùm sciret apud alium esse, non indicat,[e] fur
non est.

c *Qui panno rubro*) † Naturales philosophi scribunt, maximè tauros rubro colore 4
efferari & terreri, vt Seneca lib. 2. de ira testatur: *Tauros,* inquiens, *color rubicundus
excitat: ad vmbram aspis exurgit, vrsos leonésque mappa proritat, sicut elephantes co-
lore albo, lynces tympanorum strepitu, leones verò si quis eos limis oculis aspiciat, ter-
rentur.*

d *Ambo furti tenentur*) Et singuli quidem in solidũ, ita vt solutio vnius alterum non
liberet, sed debeat quisque pro se pœnam soluere. †Est enim regulare[f], vt quoties 5
aduersus plures ex maleficio actio pœnalis instituitur, vno pœnam soluente alij
non liberentur, sed debeant singuli in solidum pœnam suam pendere: † licet si de 6
eo quod interest, ageretur, & non de vera pœna, sit secus[g]: quia si id semel fuerit
solutum amplius peti non potest: quia nec amplius interest. †Rursus non habet re- 7
gula locum in familia seruorum: nam plures serui furtum committentes, etsi sum-

a l. is qui opem 35. h. t.
b l. in furti 50. §. rectè. h. t.
c l. si pignore, 54. §. qui ferramenta. eo. tit.
d d. §. rectè.
e §. conceptum eo. l. qui vas 48. §. 1. de fur.
f l. item Mela. 11. §. sed si plures ad l. Aquil. l. pen. §. vlt. ne quis eum qui in ius voc. est. l. adeò de iurisd. om. iud.
g l. 1. §. si plures, de eo. per quẽ fac. erit.

me

mo quidem iure omnes teneantur: tamen Prætor ex bono & æquo statuit [h], vt dominus liberetur, si eius furti nomine præstiterit, quantum præstaretur, si vnus aliquis liber homo furtum fecisset. Quanquam aliud sit in albo [i] corrupto.

8 e *Atque hortatus est*] † Ergo qui consilium tantùm dedit, vel hortatus est aliquem ad furandum, nec tamen opem tulit, furti non [k] obligatur. Hoc plerique verum exaudiunt, si furtum non sit secutum: nam si secutum sit, censent consultorem atque hortatorem teneri ob consilium malignum: quod & mihi placet, præsertim si absq; consilio furtum facturus non erat, qui surripuit: tametsi [l] alij non distinguant, an alioqui furtum facturus fuisset, nec ne, si contrectatio secuta sit. Sanè in seruo corrupto non distinguuntur, vtrum alioqui facturum hortati simus, an frugi corruperimus, vt [m] Vlpianus scriptum reliquit.

h l. illud. 37. in l. leg. Aquil. l. si familia 8. si famil. fur. fec.
i l. si famil. de iurisd.
k hic & l. qui seruo 36. ff eod.
l Baro hic, per l. sæpe 53. de ver. sig.
m l. 1. §. vtrum de ser. corru.

§. Hi qui.

1 *Epitome huius §.*
2 *Furtum esse vitium reale, rei semper inhærens.*
3 *Quando res dicatur in potestatem domini redisse.*
4 *Inter patrem & filium: dominum & seruum nulla est furti actio.*
5 *Furta domestica leuia publicè non vindicantur.*
6 *Inter virum & vxorem nulla furti actio est, sed rerum amotarum.*

Hi qui in parentum vel dominorum potestate sunt, si rem eius surripiunt, furtum quidem faciunt, & res in furtiuam causam cadit, (nec ob id ab vllo [a] vsucapi potest, antequam [b] in domini potestatem reuertatur) [c] sed furti actio non nascitur: quia nec ex alia vlla causa potest inter eos actio nasci. [d] Si verò ope & consilio alterius furtum factum fuerit: quia vtique furtum committitur, conuenienter ille furti tenetur: quia verum est, ope & consilio eius furtum factum esse.

1 †Docet hic Imp. ob furtum à filiofam. seruóve factum, nec patri, nec domino furti actionem dari: nisi forte aduersus eum, cuius ope, consiliove furtum factum probabit.

2 a *Vsucapi potest*] †Est enim furtum, reale vitium, quod ipsi rei furto subtractæ semper inhæret: vitia autem realia impediunt vsucapionem, vt suo [b] loco annotauimus. Est autem hic locus ex [c] Vlpiano descriptus.

3 b *In domini potestatem*] † Tunc autem res in potestatem domini reuersa intelligitur, cùm possessionem eius nactus est, vt iustè auelli non possit: sed & tanquam suæ rei, vt [d] Paulus alibi declarat.

4 c *Sed furti actio*] † Inter patrem ergo & filium in potestate [e], dominum & seruum furti actio nulla est: vt nec alia inter parentem & filium esse potest [f], nisi ex causa castrensi, vel quasi castrensi. Quanquam furti actione pater vel dominus opus habeant, cùm sibi consulere suo iure possint per deductionem ex peculio: nec quod surripuit seruus domino [g], fiet peculij. Sed nec accusatione criminali hîc opus est.

5 †*quoniam furta domestica* (inquit [h] Marcellus) *si leniora sint, publicè vindicanda*
6 *non sunt, nec admittenda est huiusmodi accusatio.* † Cæterùm quòd hic de his, qui in aliena potestate sunt, disponitur, hoc etiam ad vxorem producendum est [i]: nam inter virum & vxorem pariter nulla furti actio est, licet ipsa furtum faciat, sicut filia patri facit, sed cum ea rerum amotarum [k] agitur, idque in honorem [l] matrimonij. Et ideò si post diuortium easdem res contrectet, eam furti teneri [m], Paulus respondit.

d *Si verò*] Hic vers. ex alio responso [n] Vlpiani huc translatus videtur, vbi ait: *Placuit eum, qui filio, vel seruo, vel vxori opem fert furtum facientibus, furti teneri, quamuis ipsi furti actione non conueniantur:* & quæ ibi sequuntur, húcque transferri possunt.

a l. vitia 11. C. de acq. poss.
b § furtiuæ. 7. de vsucap.
c l. serui & filij 17. h. t.
d l. sequitur 4. §. tunc in potestate 12. de vsuc.
e l. qui seruo, 36. h. t.
f l. lis nulla 4. de iud.
g l. 4. §. ex his de pecul.
h l. perspiciendum 11. §. furta de pœn.
i l. si quis vxori 52. de furt.
k ff. rer. amo. l. 1.
l l. 2. rer. amo.
m l. 3. eod.
n l. qui seruo. 36. §. item placuit, de fur.

image
not
available

14 Inanis est actio contra eum, qui nihil habet.
15 Quis dicatur soluendo esse.

Item si fullo polienda curandáve, aut sarcinator sarcienda vestimenta mercede certa constituta acceperit, eáque furto amiserit: [a] ipsi furti habet actionem, non dominus: quia domini nihil interest, eam rem non perire, quum iudicio locati à fullone aut sarcinatore rem suam persequi possit. Sed & bonæ fidei emtori surrepta re, [b] quã emerit, quamuis dominus non sit, omnino competit [c] furti actio, quemadmodum & [d] creditori. Fulloni verò & sarcinatori non aliter furti actionem cõpetere placuit, quàm si soluendo fuerint: hoc est, si domino rei æstimationem soluere possint. [e] Nam si soluendo non sint: tunc quia ab eis suum dominus consequi non possit, ipsi domino furti competit actio: quia hoc casu ipsius interest, rem saluam esse. [f] Idem est, & si in parte soluendo fuerit fullo aut sarcinator.

1 a *Ipse*] † Scilicet fullo & sarcinator: Ideo autem hi furti actionem habent, quia eorum interest, rem non fuisse surreptam, [a] cùm domino teneantur ex locato. Quare si, priusquam agant, absoluantur liberentúrque à domino, quia tum non amplius ipsorum interest, desinit ipsis furti iudicium competere [b]: adeò quod etsi cœperint agere, absolutio tamen sequi debeat. — a l. itaq; fullo. 12. hoc tit. b l. si fullo. in princ. eod. tit. Io. de Plat hic.

b *Quam emerit*] A non domino, quem tamen bona fide credebat esse dominum: & emtam acceperit, aliàs venditori [*] daretur actio. — * l. eum qui emit. de fur.

2 c *Furti actio*] † Ergo bonæ fidei quoque emtor, qui à non domino emit, furti agit: 3 habet enim in rem Publicianam [c]. † Cæterum malæ fidei possessori furti actio non datur, etsi intersit eius, rem non surripi: quippe cum res eius periculo sit. sed nemo de improbitate sua actionem consequitur. — c §. namque si cui, J. de act.

d *Creditori*] Cui pignus est surreptum, de quo paulò antè dixi.

e *Nam si soluendo*] Sic & [d] Vlpianus, de fullone loquens, inquit: *Si autem soluendo non est, ad dominum actio redit. Nam qui non habet, quod det, eius periculo nihil est.* — d d. l. itaque.

4 † Sic etiam vulgò dicitur [e], *inanem esse actionem, quam inopia debitoris excludit.* — e l. nam is 6. de dolo.

5 f *Idem est*] Vt scilicet domino furti actio detur: † quia soluendo nemo esse intelligitur, nisi qui solidum soluere [f] potest: & compelleretur dominus ex vno iudicio duo facere. Contra fullonem enim ex locato teneretur agere, & quantò minus consequeretur, oporteret eum aduersus furem condicere, quod ei damnosum foret. — f l. soluendo, 14. de verb. sig.

§. Quæ de fullone.

1 Eadem custodia conductoris & commodatarij.
2 Re commodata commodatario surrepta, dominus vel contra commodatarium, vel contra furem agit.
3 Si plures actiones dentur eiusdem rei nomine: vnius electio alteram consumit.
4 Cautela, si dominus differat eligere, qua velit actione vti.

[a] Quæ de fullone & sarcinatore diximus, eadem & ad eum, cui commodata res est, transferenda veteres existimabant. Nam vt ille fullo mercedem accipiendo, custodiam præstat: ita is quoque, qui cõmodatum vtendi causa accepit, similiter necesse habet custodiam præstare. Sed nostra prouidentia [b] etiam hoc [c] in nostris decisionibus

emendauit, vt in domini voluntate sit: siue commodati actionem aduersus eum qui rem commodatam accepit, mouere desiderat: siue furti aduersus eum, qui rem surripuit: & [d] alterutra earum electa, dominum non posse ex pœnitentia ad alteram venire actionem. sed si quidem furem elegerit: illum qui rem vtendam accepit, penitùs liberari: sin autem commodator veniat aduersus eum, qui rem vtendam accepit, [e] ipsi quidem nullo modo competere posse aduersus furem furti actionem. eum autem qui pro re commodata conuenitur, posse aduersus furem furti habere actionem: ita tamen, si dominus sciens rem esse subreptam, aduersus eum, cui res commodata fuerit, [f] peruenit. sin autem nescius & dubitans rem esse surreptam, [g] apud eum commodati actionem instituerit: postea autem re comperta voluerit remittere quidem commodati actionem, [h] ad furti autem actionem peruenire: tunc licentia ei conceditur & aduersum furem venire, obstaculo nullo ei opponendo: quoniam [i] incertus constitutus mouit aduersus eum, qui rem vtendam accepit, commodati actionem, nisi domino [k] ab eo satisfactum fuerit. tunc etenim omnino furem à domino quidem furti actione [l] liberari: [m] suppositum autem esse ei, qui pro re sibi commodata domino satisfecit: quum manifestissimum sit, etiam si ab initio dominus actionem commodati instituerit, ignarus rem esse surreptam, postea autem hoc ei cognito, aduersus furem transierit: omnino liberari eum, qui rem commodatam acceperit, quemcunque [n] causæ exitum dominus aduersus furem habuerit: [o] eadem definitione obtinente, [p] siue in parte, siue in solidum soluendo sit is, qui rem commodatam acceperit.

a *Quæ de fullone*] Prolixus est hic contextus, quem si in epitomen contrahas, † ex 1
a l. si merces 25. locat. l. in rebus 18. cõmod.
eo discis, eandem custodiam conductoris esse [a], quæ commodatarij: etsi remissius paulò cum conductore agatur, quàm cum eo, cui res [b] commodatur. † Et ideo ex 2
b l. si seruus 42. de furt.
c l. fin. C. eod.
noua Iustiniani [c] decisione, dominus in commodatarium omnimodo agit, si res commodata ei surrepta sit: aut si mauult, in furem furti: ita tamen, vt altera scienter electa, ad alteram redire non possit. & si commodatarium elegerit, vel sibi ab eodem satisfactum sit, commodatarius furti aget: Nec distinguitur, verum commodatarius
d d. l. fin.
soluendo sit, nec ne, vt in conductore. Quæ singula Iustinianus in præfata sua [d] decisione, cuius hic mentionem facit, pluribus verbis explicat.

b *Etiam hoc*] Quod scilicet hic veteres commodatarium conferebant fulloni. Visum enim est Iustiniano, multum inter eos esse discriminis: quia cum fullone contractus ineatur vtriusque gratia, at cum commodatario eius, vnius ergò: vt æquius hic sit, liberalis domini arbitrio saltem relinqui electionem actionis.

e d. l. vlt.
c *In nostris decisionibus*] Quæ libro sexto [e] Codicis extat.

d *Alterutra earum electa*] † Quoties enim duæ competunt eiusdem rei nomine 3

actiones.

actiones, vnius electio alteram consumit f, nec ad aliam regressus patet: nisi quis errore deceptus sit: atque ita Vlpianus quoque respondit g. †Cæterum si dominus & furem & commodatarium diu suspenderet, nec eligeret, quam vellet actionem instituere: poterit illi certus dies præfiniri à iudice, quo teneatur omnino alterutram h eligere.
4

e *Ipsi quidem*] Commodatori scilicet, seu domino.
f *Peruenit*] Intentando aduersus eum commodati iudicium.
g *Apud eum*] Commodatarium scilicet.
h *Ad furti autem actionem*] Agendo contra furem ipsum.
i *Incertus constitutus*] Id est, nesciens & dubitans rem esse furto subtractam: & notum est i, etiam dubitantem pro ignorante haberi.
k *Ab eo*] Nempe commodatario.
l *Liberari*] Nempe enim amplius ipsius interest, cùm rem suam, commodato alteri cōcessam, rursus habeat: furti autē actio ei datur, cuius interest, vt k suprà audiuimus.
m *Suppositum*] Scilicet furem obligatum esse ipsi commodatario furti actione.
n *Causæ exitum*] Id est, siue vicerit, siue succubuerit & victus sit.
o *Eadem definitione obtinente*]. Et in hoc differt commodatarius à fullone & sarcinatore, qui pollenda curandáve, aut sarcienda vestimenta sub certa mercede acceperant: quoniam ibi distinguitur an soluendo sint l nec ne.
p *Sine in parte*] Hoc est, non distinguitur, vtrum soluendo sit commodatarius, nec ne: & si soluendo est, vtrum in totum an ex parte: nam vtrocunque modo semper datur optio domino, vel furem, vel commodatarium persequendi, &c.

f l. quod in hærede §. 1. de tribut.
g l. sed si ex parte 4. §. vlt. quod cum eo qui in ali.
h l. quandiu institutus 69. de acq. hæred.
i l. vlt. C. de cond. indeb.
k §. furti autem h. tit.
l proximè præced.

§. Sed is apud.

1 *Depositarius dolum tantum præstat, & latam culpam versutiæ.*
2 *Depositarius non agit furti, etsi res deposita sit ei surrepta, fallit, vt num. 4.*
3 *Culpa lata versutia dicitur dolus præsumptus.*

a Sed is apud quem res deposita est, custodiam non præstat: sed tantùm in eo obnoxius est, si quid ipse b dolo fecerit: qua de causa si res ei surrepta fuerit, quia restituendæ eius rei nomine depositi non tenetur, c nec ob id eius interest rem saluam esse: furti agere non potest, sed furti actio domino competit.

1 a *Sed is apud quem*] † Alibi a docuimus, depositarium regulariter dolum præstare duntaxat, & latam culpam, quæ dolo fraudéve non careat: quam b Zasius *culpam latam versutiæ* appellat. de lata autem culpa, quæ dolo caret, id est (vt Zasius nuncupat) *socordiæ*, item leui & leuissima non tenetur c depositarius. †Ergo si res deposita
2 sit surrepta apud depositarium, denegatur ipsi furti actio aduersus furem, propterea quòd eius nihil interest: cum restituendæ eius rei nomine depositi non teneatur, vt qui nec dolum, nec latam culpam dolo proximam commiserit. Domino autem rei depositæ meritò conceditur hoc casu furti iudicium, quoniam ipsius interest, rem non fuisse furto ablatam.
3 b *Dolo malo*] † Vel etiam culpa lata, quæ dolo, fraudéve non caret, quam ob id d Bartolus dolum præsumptum vocat. Videtur autem hic contextus ex e Vlpiano sumptus esse, qui sic ait: *Is autem apud quem res deposita est, videamus an habeat furti actionem? Et cùm dolum duntaxat præstat, meritò placet, eum non habere furti actionem, quid enim eius interest, si dolo careat? Quid si dolo fecit, iam quidem ipsius periculum est: sed non debet ex dolo suo furti quærere actionem.*
4 c *Nec ob id eius interest*] †Quandóque tamen etiam ipsius depositarij interest, rem depositam non fuisse surreptam: vt f si de custodia vel culpa præstanda pactus sit, vel quid pro custodia acceperit, depositóve sese obtulerit. Istis enim casibus, quia etiam leuem ac leuissimam culpam præstat, sicque ipsius intereit, meritò ei furti actio concedenda erit, atque ita Vlpianus g alio loco docuit, & docet sequenti titulo Iustinianus.

a §. præterea. quib. mod. re contr. obl.
b in pr. intel. singul.
c l. si vt certò §. §. nunc videndum commod. l. quod Nerua 32. depos.
d in d. l. quod Nerua.
e l. eum qui, 14. §. is autē, de fur. & l. vlt. §. vlt. C. eod.
f vide hos casus in d. §. præterea.
g l. 2. §. generaliter vi bono. rapt.

§. In summa.

1 *Impubes quando furtum faciat.*
2 *Furtum non committitur sine dolo.*
3 *Impubes quando dicatur pubertati proximus.*

[a] In summa, sciendum est, quæsitum esse, an impubes rem alienam amouendo, furtum faciat? Et placuit, quia furtum [b] ex affectu furandi consistit: ita demum obligari eo crimine impuberem, si [c] proximus pubertati sit, & ob id intelligat, se delinquere.

a l. impuberem 23. h. t. l. pupill. 3. de reg. iur.

a *In summa*] Hunc locum ex Vlpiano descripsit Imp. qui [a] alibi ait; † Impuberem furtum facere posse, si iam doli capax sit, sicque Iulianum lib. 22. Digestorum scripsisse. Et A. Gellius lib. 11. cap. 18 meminit, lege 12. tab. constitutum fuisse, vt impuberes, qui furtum fecissent, arbitratu Prætoris virgis cæderentur, noxámque à se factam sarcirent. 1

b *Ex affectu*] Id est contrectando. † Furtum enim (vt sæpe diximus) sine fraude & dolo malo non committitur. Impubes ergo qui doli adhuc capax non est, furtum non facit: licet in impubere pubertati iam proximo, & doli capace sit aliud. 2

b l. sed etsi quæcunque §. s. vlt. ad leg. Aquil. l. infans ad leg. Cor. de sic.
c l. 1 impubes, ad S.C. Sylleia.

c *Proximus pubertati*] Vt scilicet videatur doli capax: alioqui enim impubes non dicitur delinquere, quòd non censeatur intelligere [b], quod agit, eiúsque ætas mereatur [c] excusationem. † Quando autem impubes dicatur pubertati proximus esse, dolique capax, lex nusquam definit, fortè ideò, quòd tota res pendeat ex variis rerum circumstantiis, sintque & delictorum mille formæ & ingeniorum: & ideo Iudex æstimabit, non tam annorum numerum expendendo, quàm ætatis doli capacis malitiam. 3

§. Furti actio.

1 *Furti actio merè pœnalis est, fallit. num. 2.*
3. 4 *Rei vendicatio, & condictio furtiua, domino cui furtum factum est, dantur: & quæ sit ratio.*
5 *Re furtiua recepta aut extincta, furti agi potest, sed non condici aut vendicari.*
6 *Furti actio an in hæredes furis detur.*

Furti actio, siue dupli, siue quadrupli, tantùm [a] ad pœnæ persecutionem pertinet. Nam ipsius rei persecutionẽ [b] extrinsecus habet dominus, quam aut vendicando, aut condicendo potest auferre. Sed rei vendicatio quidem [c] aduersus possessorem est, siue fur ipse possideat, siue alius quilibet: condictio autem aduersus furem ipsum, [d] hæredémve eius, licèt non possideat, competit.

a l. hoc edict. §. vlt. de publica.
b l. actione 2. in fi. de tut. & ra. distrah.
c hic & vide l. si pignore §. 4. s. cum furti. h. t.
d l. s. sic itaque, 3. de act. t.

a *Ad pœna persecutionem*] † Furti ergo actio meram pœnam persequitur, sic vt totum duplum vel quadruplum pœna sit, & simplum, id est, ipsa res furtiua, in duplò aut quadruplo non contineatur. † Excipitur tamen vnus, atque alter casus, vbi aliud traditum est. Nam in duplo [a], quod publicanus pendit ob rem iniuria extortam vectigalis prætextu, res ipsa annumeratur, vt solum simplum pœna sit: quemadmodum & in duplo, quod debet tutor interuertens res pupilli [b], imò etiam in eo quadruplo quo raptor violentus mulctatur. 1 2

b *Extrinsecus*] id est, † extra ipsam pœnam dupli vel quadrupli potest rem furto sublatam persequi: sed quo remedio? *Aut vendicando* (inquit [c] Imperator) *aut condicendo:* hoc est, potest dominus vel rei vendicationem, intendere aduersus quemlibet possessorem rei furtiuæ: vel condictionem furtiuam aduersus furem ipsum, hæredémve eius, aut quemlibet successorem, siue extet res, siue perierit: ita tamen vt altera harum eligatur, atque ita textus hic intelligendus est. † Sed quo modo hæ duæ actiones domino rei furtiuæ dari possunt, cùm reuera sint penitus contrariæ? Vendicamus enim, quæ nostra sunt, & quorum iam habemus dominium: condicimus nobis debita, & quorum necdum sumus domini. Verùm aduersus furem degenerat condictio, quo magis pluribus teneatur actionibus: quod 3 4

5 suo loco latiùs declarabimus. † Illud addendum est, cùm furti actio ad pœnæ persecutionem spectet: Condictio verò ad rei persecutionem, consequens esse recepta re, aut peremta, nihilominus furti actionem competere: Condictionem verò & Vendicationem tolli. Sicut ex diuerso post solutam dupli aut quadrupli pœnam, salua est Vendicatio & condictio, vt tamen altera eligatur per dominum. Cæterùm is, qui non est dominus, & afficitur damno per furtum, incerti condictionem habet ad persequendam rem [e] furtiuam.

c *Aduersus possessorem*] Vel eum, qui dolo possidere desiit: quoniam pro possidente habetur [f], & perinde conuenitur, ac si adhuc possideret.

6 d *Hæredémve eius*] † Pœnalis tamen furti actio in hæredem furis non exercetur, nisi de eo, qui ad ipsum ex furto peruenit scientem & [g] contrectantem: vel lis cum fure superstite contestata fuerit. Hæredi verò eius, qui passus est, furtum, [h] non denegatur. Porrò de his omnibus actionibus [i] infrà pluribus agemus.

e l. & ideo. §. Neratius. de cond. fur.
f l. qui dolo 131. & l. parem 150. de reg. iur.
g §. nõ autem J. de peric. & temp. act.
h d. §. non autem.
i §. sic itaque. & §. ex maleficiis. de action.

De vi bonorum raptorum. Tit. II.

1 *Sequitur* in hoc titulo altera species delicti priuati, *Rapina* scilicet. † Est autem *rapina*, contrectatio rei alienæ mobilis, vi vel dolo malo ex composito facta Explica-
2 tio priorum verborum ex definitione furti repeti potest [a]. † Deinde dixi *rei mobilis:* quia res immobiles soloque hærentes rapi non possunt, sicut nec occupari: sed pro-
3 priè inuadi dicuntur. Adieci, *vi:* ad differentiam furti, quod clam fit. † Item addidi, *dolo malo:* quia [b] si quis rem alienam rapuerit, suam esse putans errore ductus, [c] sicque desit dolus, vi bonorum raptorum non tenetur, nec rapina seu violentia dicitur
4 esse commissa: alia tamen pœna sic rapiens punitur, vt infrà videbimus. † Denique adiunxi, *ex composito facta:* nam qui non inducit in animum, quòd velit res alienas vi rapere, sed furtim & clandestinè, furti iudicio obstringitur. Præsumitur autem quis ex composito rapiendi animo res mobiles vti, & dolo malo rapuisse, quando armatus accessit.

a §. in tub. tit. prox. præced.
b §. sed nedum J. eod.
c §. quia tamen J. hoc tit.

Princip. tit.

1 QVi vi res alienas rapit, tenetur quidem [a] etiam furti (quis enim magis alienam rem inuito domino con-
2 trectat, quàm qui vi rapit? ideoque [b] rectè dictum est, eum improbum furem esse) sed tamen propriam actionem eius delicti nomine Prætor introduxit, quæ appellatur [d] VI BONORVM RAPTORVM, & est [e] intra annum quadrupli, post annum simpli. quæ actio [f] vtilis est, etiam si quis vnam rem, licet minimam, rapuerit. Quadruplum autem non totum pœna est, sicut in actione furti manifesti diximus: sed in quadruplo [g] inest & rei persecutio: vt pœna tripli sit, siue [g] comprehendatur raptor in ipso delicto, siue non. Ridiculum enim esset, leuioris conditionis esse eum, qui vi rapit, quàm qui clam amouet.

a *Etiam furti*] † Ex hoc loco colligimus, raptorem duplici actione teneri, Furti,& 1
vi bonorum raptorum: quanquam etiam pluribus aliis iudiciis obstringatur, vt infrà mox subiiciam. nunc de Furti actione videamus. † Potest itaque raptor Furti iu- 2
dicio conueniri:an autem furti manifesti,vel nec manifesti,longa est altercatio,nec satis explicatum à Doctoribus. Sciendum ergo, quòd omnes raptores, qui omnimodo,id est, consilio & re furtum faciunt, manifesti quidem fures sint,id est,manifestè fures sint: ita enim ᵃ Papiniani verba accipienda esse sequentia apud eum indicant) tamen non teneantur furti manifesti,sed tantùm in duplum,quasi non manifesti,vt Paulus ᵇ ait. Nec distinguendum est,an raptor sit deprehensus in rapina,nec ne,quia fortè nemo in domo ᶜ fuerit:nam etsi in rapina deprehendatur,non ideò furti manifesti aduersus eum agetur, cum Prætor ita pœnam edixerit ᵈ, vt non nisi in quadruplum raptor conueniretur. † Tenetur ergo raptor furti nec manifesti actione, vtro- 3
que casu,eaque cum Vi bonorum raptorum iudicio concurrit: si furti prius agatur, vt saltem id,quod amplius in eo est, consequatur is, cui rapina fuit facta. Sin verò contrà vi bonorum raptorum antè agatur, denegatur furti nec manifesti actio:cùm quadruplum ex priore actione liceat consequi.

b *Rectè dictum est*] à Saluio Iuliano scilicet, quem testatur Vlpianus ᵉ scripsisse: *Eum, qui vi rapit, furem esse improbiorem.* & huius furti improbioris Alexander ᶠ quoque Imperator meminit.

c *Prætor introduxit*] Edicti prætorij verba sunt hæc ᵍ: *Si cui dolo malo hominibus coactis damni quid factum esse dicetur, siue cuius rapta bona,ei intra annum, quo primùm de ea re experiundi potestas erit,in quadruplum: post annum, in simplum iudicium dabo.* Horum verborum interpretationem si quis desideret, eam ab Vlpiano ibidem petat.

d *Vi bonorum raptorum*] † Et hæc est specialis & propria actio,quam rapinæ nomi- 4
ne Prætor introduxit,eáque ex delicto rapinæ nascitur,illi competens,cuius interest vel modicè rem non ʰ fuisse raptam: aduersus eum,qui dolo malo violenter rapuit. huius actionis explicationem ⁱ infra commodiùs suo loco tractabimus.

e *Intra annum*] Quo scilicet rapina facta est,& sic intra annum Vtilem, non continuum. † *Annum* verò *vtilem* intellige,in quo saltem illi dies, quibus iudicia cele- 5
brantur, agique potest, non etiam illi, quibus agere quis impeditur, computari solent. Sicut contrà *annum continuum* dicimus,in quo omnes dies connumerantur,siue experiundi atque litigandi potestas sit, siue non: quasi continuò de momento in momentum currat.

f *Vtilis est*] Id est,proficit:ne quis accipiat pro ea,quæ ᵏ directæ opponitur.

g *Inest & rei persecutio*] Id est res ipsa rapta in quadruplo connumeratur: ideoq; hæc de bonis raptis actio ˡ mixta quoque dicitur : quippe quæ vno iudicio simul & rem & personam exigat. † Vides ergò,mitius agi cum raptore, quàm cum fure ma- 6
nifesto, qui meram quadrupli pœnam ˡ debet vltra rem surreptam : quod & absurdum,& mirabile videtur,cum longè improbius sit rapere ᵐ,quàm furari. Sed hoc ea fortè ratione factum est, quia raptor multis nominibus grauius punitur, pluribusq; actionibus implicatur,quàm fur. † Primùm enim hæc tripli pœna perpetua est:cum 7
furti nec manifesti pœna sit dupli tantùm. Deinde cùm in furem criminaliter accusatum non nisi extra ordinem ⁿ animaduertatur,arbitrio ᵒ iudicis. Raptoris certa est pœna vltimi supplicij ex lege Iulia de vi. † Præterea aduersus raptorem vltra cri- 8
minalem accusationem publicumque iudicium de vi publica vel priuata, potest rerum raptarum nomine etiam furti vel damni iniuriæ, vel condictione agi, vel certè singulæ res ᵖ vindicari: sicque raptor multis implicatur actionibus. † Non ergò in- 9
conueniens est eum in altera ex actionibus ᑫ alleuiari,mitiúsque quàm furem coerceri. Accedit postremò prædictis, ʳ quòd raptor non tam nocens atque infestus videtur, vt qui palam grassatur, & quasi facinoris sui index facilè repelli, aut euitari potest.

h *Comprehendat*] Id est inuenitur,& præsentibus testibus conuincatur: non autem iniecta manu obtorto collo in carcerem rapiatur,vt quidam volunt.

a l. si vendidero 80. §. cum raptor. de furt. Baro hic.
b l. 1. vi bon. rapt.
c l. si quis ex dom. 52. de furt.
d d. l. 1. vi bon. rapt. & hic.
e l. 2. §. etiam quis. hoc tit.
f l. si te 12. C. ex quibus caus. infam. irrog.
g in l. prætor ait. 2. ff. hoc tit.
h §. sanè, ff. eo. & l. 2. §. si in re deposita. ff. eo.
i ff. de actio. §. ex maleficiis, num. 25.
k §. 1. ff. de obl. quæ ex q. del.
l d. §. ex maleficiis.
l §. vlt. ff. tit. prox. præced.
m l. 2. §. etiam quis, hoc tit.
n l. vlt. de furt.
o l. interdum 56. §. qui furem de furt.
p l. 2. §. cæterũ. & §. pen. eod.
q arg. l. eum qui 30. in pr. de iureiur.
r Ferrat. hic.

§. Quia tamen.

1 *Actio vi bonorum raptorum dolum requirit.*
2 *A pœna delicti quæuis ignorantia, credulitas, error excusat, sed non à mulcta.*
3 *Rapina etiam absque dolo commissa hodie punitur.*

4. De

4 *De constitutione l. si quis in tantum.*
5 *Pœna vis illatæ requirit iudicis sententiam.*

Quia tamen ita competit hæc actio,[a] si dolo malo quis rapuerit: qui aliquo errore ductus, rem suam esse existimans,& imprudens iuris,eo animo rapuerit, quasi domino liceat etiam per vim rem suam auferre à possessoribus, [b] absolui debet. Cui scilicet conueniens est,[c] nec furti teneri eum,qui eôdem hoc animo rapuit. [d] Sed ne,dum talia excogitantur, inueniatur via, per quam raptores impunè suam exerceant auaritiam : melius Diualibus constitutionibus pro hac parte prospectum est : vt nemini liceat [e] vi rapere vel rem mobilem, vel se mouentem, licet suam eandem rem existimet. sed si quis contra statuta Principum fecerit,rei quidem suæ dominio cadere: si autem [f] aliena res sit, post restitutionem eius, etiam æstimationem eiusdem rei [g] præstare. Quod non solùm in mobilibus rebus, quę rapi possunt, constitutiones obtinere censuerunt, sed etiam in inuasionibus: quæ circa res soli fiunt, vt ex hac causa ab omni rapina homines abstineant.

1 a *Si dolo malo*] † Vt ergò actio Vi bonorum raptorum competat, dolum malum interuenire [a] necesse est,id est, vt quis violentiam dolo committat, & callido consilio,sciens rem,quam rapit,alienam esse. Si quis autem, vel errore facti ductus,vel iuris,cùm crederet rem suam esse,& licere rem propriam vi rapere,rem alienam rapuerit,hoc iudicio non tenetur, *sed tamen aliter mulctatur*,inquit Vlpianus [b]. † Vn-
2 de colligimus,quòd vbi pœna infligitur propter delictum aliquod dolo commissum, quæuis ignorantia,credulitas,& error ab ea excusent:quia cessat dolus,ob quem delictum dolo patratum punitur. mulcta tamen illi pecuniaria [c] infligetur. Non tamen statur assertioni dicentis,se ignorasse,seu putasse sibi licere,nisi appareant aliqua indicia & coniecturæ,ex quibus verisimiliter credere potuit: veluti si quis rapiat equum suum ab ignoto aliquo [d] possessum.

b *Absolui debet*] Neque enim aduersus ipsum competit vi bonorum raptorum actio,cùm nihil dolo fecerit.

c *Nec furti*] Nam & furti actio dolum exigit [e], & improbum furandi animum, vt suprà diximus.

d *Sed ne,dum*] Meminit huius loci Iustinianus etiam [f] postea,eiúsque sententiam
3 totam paucis inculcat,ac repetit. † Sanè constat,rapinam hodie etiam absque dolo, & callido consilio admissam coërceri pœnalibus [g] iudiciis, siue rem mobilem quasi suam,vi aliquis rapuerit, siue rem soli inuaserit. Extant enim multæ ea de re Prin-
4 cipum [h] constitutiones: † Sed Iustinianus earum constitutionum vnius argumentum hîc perstringit [i], quam Impp. Valentinianus, Theodosius, & Arcadius ediderunt.

e *Vi rapere*] Hoc est,possessionem rerum apud alios constitutarum violenter inuadere: vt est in præfata constitutione,de qua hîc agitur. Et sanè nisi res ab aliquo fuerit possessa,non potest dici, vi erepta.

f *Aliena res sit*] Etiamsi vim facienti debita: tum eius ius, quod in eam rem competebat, amitti. D. Marcus [k] edixit. Excusari tamen potest creditor,qui præsenti periculo motus,extorserit rem à debitore fugam parante [l], omnibus bonis suis conua-
5 satis. † Vnde consequitur, pœnam vis illatæ non ipso statim iure infligi, sed cognitionem ac sententiam iudicis [m] requiri. Et hoc in summo Imp. Germanici Tribunali sic decisum esse memini.

a hîc & l. 2. §. hac actione, ff. eod.
b d. §. hac actione.
c ibidem.
d vide Bart. in l. pen. ad legem Iul. de adult.
e dixi in §. 2. & §. placuit. §. tit. prox. præc.
f §. sed ex constitutionib. I. de interd.
g l. inuasor. §. l. meminerint. l. vlt. C. vnd. vi.
h dictis ll. & l. si constiterit. C. fin. reg. l. extat 13. quod metus caus.
i l. si quis in tantam 7. C. vnde vi.
k d. l. extat. & l. penul. ad leg. Iul. de vi pri.
l l. ait prætor. §. si debitor. quæ in fraud. cred.
m Bald. in l. [illegible]

g *Præstare*] Ei scil. qui damnum passus est: vt Iustinianus [n] alibi addit. Quanquam Nouella constitutio [o] etiam tertiam bonorum vim facientis partem Fisco applicet.

h *Inuasionibus*] Hoc verbum de immobilibus propriè dicitur: capiuntur enim & *Occupantur* mobilia, *inuaduntur* immobilia.

n dict. l. sed ex constitutionib. o in ordine 40.

§. Sanè.

1 *Actio vi bon. rapt. omnibus datur, quorum interest.*
2 *Res quando dicatur in bonis esse, vel ex bonis.*
3 *Etiam pro re minima hac actio competit.*

[a] Sanè in hac actione non vtique expectatur, rem in bonis actoris esse. nam [b] siue in bonis sit, siue non: si tamen ex bonis sit, locum hæc actio habebit. Quare siue locata, siue commodata, siue etiam pignorata, siue deposita sit res apud Titium, sic, vt [c] intersit eius, eam rem per vim non auferri (veluti si in deposita re [d] culpam quoq; promisit) siue bona fide possideat, siue vsumfructum quis habeat in ea, vel quid aliud iuris, vt intersit eius non rapi: dicendum est, ei competere hanc actionem, non vt dominium accipiat: sed illud solum, quod ex bonis eius qui rapinam passus est, id est, quod ex substantia eius, ablatum esse proponatur. Et generaliter dicendum est, ex quibus causis furti actio competit in re clàm facta, ex eisdem causis omnes habere actionem.

a *Sanè*] † Actio vi bonorum raptorum omnibus illis conceditur, quorum interest, 1
res raptas non [a] fuisse: quod exemplis Iustinianus hic docet. Neque enim requiritur, quod intendens hanc actionem sit dominus: sed satis est, si ipsius intersit aliquo modo. Est autem totus hic locus ex [b] Vlpiano descriptus ad verbum ferè: cuius collationem huc addere, cuique liberum est.

b *Siue in bonis*] † Dicitur autem *res in bonis* alicuius esse, quando pro ea possessa 2
habet exceptionem, & pro ea amissa [c] actionem: nec refert, siue dominium rei habeat, siue bona fide possideat [d]. *Ex bonis* verò alicuius dicitur esse res, in quam nonnihil iuris quis habeat, quæque ad eius custodiam & periculum [e] spectat: sic vt intersit ipsius, eam sibi auferri.

c *Intersit eius*] † Vel modicè saltem, secundum [f] Vlp. nam etsi quis vel minimam 3
rem rapuerit, vi bonorum raptorum agi potest: & vbi hic cessaret furti actio, nihilominus de vi bonis raptis actio dabitur. *quia* (inquit idem [g] Vlpianus) *non minima differentia est inter eum qui clàm facit, & eum qui rapit: cùm ille celet suum delictum, hic publicet, & crimen etiam publicum admittat. Non enim rei & pecuniariæ æstimationis, sed vis ac furti ratio ducitur.*

d *Culpam quoque*] Idem iuris est, si se deposito obtulit: quia tunc non dolum tantùm, sed etiam culpam & custodiam.

a De quo interesse, vide quæ dicta sunt in t. prox. præced. & quæ habentur in l. 2. §. & generaliter, ff. h. tit. & §. ex maleficiis. ibi. Dd. I. de action.
b dict. l. 2. §. in hac act.
c l. rem in bonis 52. de acqu. rer. dom.
d l. bonorum 49. §. in bonis. de verb. sign.
e d. l. rem in bonis.
f d. l. 2. §. si in re deposita.
g ibidem.
h l. 1. §. sæpe, depos.
i § pen. I. qui mod. re contr. obl.

De lege Aquilia. Tit. III.

1 *Damnum quomodo hic accipiatur.*
2 *Damnum vnde dictum.*
3.4 *Dolus culpáve in lege Aquilia requiritur.*
5 *Quadrupedes pauperiem faciunt, non damnum.*
6 *Liberum hominem occidens vel vulnerans, quomodo teneatur.*
7 *Actio damni iniuriæ, & legis Aquiliæ sunt idem.*
8 *De Gallo Aquilio.*
9 *Lex Aquilia cur ab Vlpiano plebiscitum dicatur.*

Sequitur

Sequitur tertia delicti priuati species, nempe *damnum*, quod per legem Aquiliam
1 punitur. †Est autem *damnum* propriè, sicut hic accipitur, quando quis dolo siue culpa, siue iniuria seruum aut quadrupedem alterius occidit, vulnerauit, vel alioqui res
2 eius fregit, rupit, aut læsit, † inde nomen habens, quasi sit ademptio seu deminutio [a]
3 patrimonij. Explicemus ad euidentiam hæc verba crassius. †Dixi, *dolo siue culpa*, duplici ratione: primò quia si quis seruum alienum insidiatorem, vel quadrupedem ad sui defensionem, aut casu occiderit, lege Aquilia non tenetur: nam quod quis ad corporis seu vitæ suæ defensionem facit, iustè fecisse [b] censetur. Deinde propter infantes & furiosos: hi enim quia carent iudicio animi, non possunt dici damnum dare.
4 †Porrò sub culpa comprehenditur etiam imperitia, & negligētia: vt si quis foueam lupis fecerit eo loco, quo frequenter homines ire solent: vel si quis equos commiserit illi, qui propter imperitiam non potuit eos gubernare, siue retinere. Idem est, si quis suam stipulam, siue spinam incenderit, & ignis latiùs euagatus vicini segetem adusserit: obligatur enim lege Aquilia ob damnum datum: [c] nisi subita vis venti id
5 effecisset. Addidi, *siue iniuria*: ad excludendas quadrupedes, † quæ dicuntur pauperiē facere, & non damnum, cùm in eis nulla sit iniuria, sensu enim rationis carent. [d] *Ser-*
6 *uum* dixi, aut *quadrupedem*, &c. † quia si quis liberum hominem occiderit, hac actione non tenetur, sed lege Cornelia de sicariis, [e] punitúrque ferro: sin liberum hominem vulnerauerit, iniuriarum actione [f] obstringitur. Adieci, *vel alioqui res eius fregit*, &c. vt ostenderem omnia damna quibuscunque modis fiant in rebus nostris,
7 huc referenda esse. †Ex hoc igitur delicto damni oritur actio, quæ dicitur *damni iniuria*, éstque introducta à Gallo Aquilio Tribuno plebis, à quo & denominationem
8 habet, vt dicatur *actio legis Aquiliæ*. Atque ob id ita hic titulus inscribitur. † Fuit autem Gallus Aquilius vir maximæ & probatissimæ scientiæ, Q. Mutij Pont. Max. auditor, & eloquētissimi Seruij Sulpitij præceptor, Ciceronis amicissimus, de quo multa Cicero in Oratione pro Au. Cecinna, & ad Atticum [g] prodidit, potissimum, quòd ille Aquilius contentus regno suo iudiciali, Prætoriam Tribunitiámque dignitatem
9 tantùm gesserit. † Atque hinc est, quòd Vlpianus [h] legem Aquiliam plebiscitum appellet, vt quæ ab Aquilio Tribuno plebis rogata sit. Largè ergo & hic lex pro plebiscito accipitur.

a l.3. de dam. infec.
b l. vt vim, de iust. & iur. cum simi.
c l. qui occidit 30. §. in hoc, ff. hoc tit.
d §. & ff si quadr. pau. fe. di.
e §. item lex Cornel §. de pub. iud.
f vt §. de iniur.
g lib. 1. epist. 1.
h l. 1. hoc tit.

Princip. tit.

1 *Tria fuisse legis Aquiliæ capita.*
2 *De primo capite legis Aquiliæ.*
3 *De tertio eiusdem legis capite.*
4 *De verbo, ruperit.*
5 *Occidens seruum communem vel suum, qualiter teneatur.*
6 *De verbo pecudum varia.*

DAmni iniuriæ actio constituitur per legem Aquiliam: [a] cuius primo capite cautum est, vt [b] si quis [c] alienum hominem, alienámve quadrupedem, quę pecudū numero sit, iniuria occiderit: quāti ea res in eo anno plurimi fuerit, tantum [d] domino dare damnetur. Quod autem [e] non præcisè de quadrupede, sed de ea tantùm, quæ pecudum numero est, cauetur: eò pertinet, vt neque [f] de feris bestiis, neque de canibus cautum esse intelligamus: sed de iis tantùm, quæ gregatim propriè pasci dicuntur: quales sunt equi, muli, asini, boues, capræ. De suibus quoque idem placuit. Nam & sues pecudum appellatione continentur: quia & hi gregatim pascuntur. Sic denique & Homerus [g] in Odyssea ait, sicut [h] Ælius Martianus in 1 suis institutionibus refert.

Δήεις τόνγε σύεσσι παρήμενον· αἱ δὲ νέμονται
Πὰρ κόρακος πέτρῃ, ἐπί τε κρήνῃ Ἀρεθούσῃ.

a l. 1. hoc tit.

a *Cuius primò*] Totus hic locus ex Caio [a] descriptus est, qui etiam interpretatur legis Aquiliæ verba. † Fuerunt autem olim eius legis tria capita: hodie sunt saltē duo. 1 secundum enim in vsu esse desiit, vtpote sub aliis satis comprehensum. Primi capitis verba Caius in hunc modum refert. † *Qui seruum seruámve, alienum, alienámve,* 2 *quadrupedem vel pecudem iniuria occiderit: quanti id in eo anno plurimi fuit, tantum æs dare domino damnas esto.* Inde ergo apparet seruis olim exæquatas fuisse quadrupedes, quæ pecudum numero sunt, & gregatim habentur: veluti oues, capræ, boues, equi, muli, asini, sues. Quare liberi homines quia huiusmodi æstimationē nullo modo recipiunt, huc non pertinent: nisi ratione sumptuum in sanitatem [b] factorū. † De tertio capite, quod in secundi locum surrogatum est, infrà [c] agitur: quod punit non occidentem, sed vulnerantem seruum vel animal pecudum nomine cōtentum, vel etiam occidentem animal pecudum nomine contentum, vel etiam occidentem animal pecudum verbo non comprehensum, aut damnum dantem in aliis rebus inanimatis. Huius tertij capitis verba talia extant: *Cæterarum rerum præter hominem & pecudem occisos, si quis alteri damnum facit, quidve vsserit, fregerit, ruperit iniuria: quanti ea res fuit in diebus triginta proximis, tantum æs domino dare damnas esto.* † Verbum autem (ruperit) pro corruperit, intelligendum est, vt conti- 4 neantur omnium rerum qualescunque corruptiones, quæ damna dant, & dolo vel culpa [d] contingunt.

b l. si seruus 27. §. rupisse 17. eo. tit.
c §. 3. h. tit.
d l. si seruus 5. huius leg. & §. inquit lex ad l. Aquil.
e l. in lege Aquilia. 44 §. 1. h. tit.
f l. 2. de nox. actio.
g l. sed etsi cōmunem. 19. hoc tit.
h l. scilicet 20. eo.
i l. si dominus seruum 17. d. ti.
k l. ob id quod 43. h. tit.
l l. 2. hoc tit.

b *Si quis*] Siue liber homo sit, siue etiam seruus, modò sciens dominus permiserit, [e] alioqui damnum à seruo datum pertinet [f] ad noxalem actionem.

c *Alienum hominem*] Id est, seruum. † Idem est, & si quis communem seruum occi- 5 derit: nam eum teneri lege Aquilia Celsus [g] scribit, nempe pro ea parte, pro qua dominus est, qui agit, vt Vlpianus [h] interpretatur. Cæterùm si dominus seruum proprium iniuria occiderit, in factum actione bonæ fidei tenebitur possessori, & ei, qui pignori eum [i] accepisset.

d *Domino dare*] *Dominum* autem, Pomponio [k] teste, lex Aquilia appellat, non vtique eum solum, qui fuerit tunc, cùm damnum daretur, sed etiam eum, qui postea dominus factus est.

e *Non præcisè*] i. nō simpliciter, nō indefinitè, Græci dicunt ἁπλῶς, Latini, omnino.

f *De feris bestiis*] Ergo si vrsus vel canis tuus sit occisus, non licet agere ex hoc primo capite legis Aquiliæ, quanti in eo anno plurimi [l] valuit. Feræ enim bestiæ & canes pecudum numero non continentur, quia gregatim non pascuntur. † *Pecudum* 6 enim numero eæ quadrupedes sunt, quæ gregatim habentur, velut oues, capræ, boues, equi, muli, asini, sues. Vallę verò *pecus* est omne animal, quod sub hominum imperio pabulo terræ pascitur: vt sunt oues, asini, equi, cameli, boues, capræ. Plinius etiā Elephantes vocat pecudes, cùm ait: *Qui cum elephanto congressus, gemino ictu pecudē exanimauit.* Et Modestinus, [m] *pecudibus legatis* ait, *& boues & cætera iumenta continentur.* Ex tertio tamen capite, quanti plurimi valuit intra 30. dies proximos, actio [n] permittitur. Cameli quoque & elephanti, quorum opera homines iuuantur, licet feræ naturæ sint, ad primum caput [o] etiam pertinent.

m l. seruis 81. ff. de leg. 3.
n l. si seruus seruum 27. §. hac actione, h. tit.
o Bato hic.

g *In Odyssea*] Nempe lib. 13. vbi Minerua Vlyssem in patriam ex longo errore reductum monet, vt priusquam ædes suas adeat, quas proci occupabant, ignoto habitu petat subulcum suum, qui Eumæus vocabatur, à quo de rebus omnibus interea edoceatur, dum ipsa Telemachum filium reducat. *Hunc autem inuenies* (inquit) *assistentem suibus, qui gregatim pascuntur iuxta Coracis saxum apud Arethusam.* Vel si mauis carmina vertere.

Sectantem videas, qui errant per pascua porcos,
Ad Coracis saxum, iuxta fontémque Arethusam.

Alciatus tamen lib. Prætermiss. 2. tit. De legat. 3. alia substituit carmina: quæ huc referri possunt.

p in l. legatis 65. de lega. 3.

h *Aelius Martianus*] Extat adhuc lib. 32. Pandectā. [p] Martiani responsum: quod huc referri potest.

§. Iniuria.

1 *Iniuria verbum quomodo hic accipiatur.*
2 *Actio legis Aquiliæ & iniuriarum quandoque concurrunt.*

3 *Insidiator, insidiari.*
4 *Casus fortuitus extra dolum & culpam.*

[a] Iniuria autem occidere intelligitur, qui nullo iure occîdit. Itaque qui latronem [b] insidiatorem occiderit, [c] non tenetur: vtiq; si aliter [d] periculum effugere non potest. At ne is quidem hac lege tenetur, qui [e] casu occîdit: si modò culpa eius nulla inueniatur. nam alioqui non minus ex dolo, quàm ex culpa quisque hac lege tenetur. Itaq; si quis dum iaculis ludit, vel exercitatur, transeuntem seruum tuum traiecerit: distinguitur. Nam si id à milite in eo campo, vbi solitum est exercitari, admissum est: [f] nulla culpa eius [g] intelligitur. [h] si alius tale quid admiserit: [i] culpæ reus est. Idem iuris est de milite, si in alio loco, quàm qui ad exercitandum militibus destinatus est, id admiserit.

1 a *Iniuria autem*] Interpretatur cum Vlpiano verbum, *iniuria*. † Neque enim hic *iniuriam* accipere oportet, quemadmodum circa iniuriarum actionem, contumeliam quandam: sed quod non iure factum est, hoc est, contra ius [a]: puta si culpa quis occiderit, vel aliud damnum dederit. Et vt paucis dicam, iniuria in hac lege est, non cauere, quod caueri & debuit & potuit. Itaque medicus imperitus, tametsi non dolo, sed optimo animo vtens, imperitè venam secuerit, iniuria damnum dedisse dicitur,
2 quia satis cauisse non videatur. † Hincque est quod interdum vtraque actio concurrat, & legis Aquiliæ, & iniuriarum: duæ item fiant æstimationes, vna damni, alia [b] contumeliæ, ob id certè, quoniam plerunque solet accidere, quòd plus sit in vna, quàm in alia æstimatione: ideoque altera non consumit alteram.

3 b *Insidiatorem*] *Insidiator* propriè dicitur, qui vias insidet, vt ex improuiso securum opprimat viatorem: hic tamen generaliùs insidiatorem accipiemus eum qui vitæ nostræ periculum intentat. *Insidiari* pro ex animo nocere, *einem auff sein leben stellen*: ex interpretatione Salomonij super illud vulgatum [c], *Hominem homini insidiari nefas esse*: Theophilus tamen hanc voculam *(insidiatorem)* non agnoscit: & in plerisque Codicibus deficit.

c *Non tenetur*] Quia dolo & culpa caret, qui aliter euadere periculum non [d] potuit. Nam aduersus periculum naturalis ratio permittit se [e] defendere.

d *Periculum effugere*] Personæ, rerum, vel etiam [f] famæ.

4 e *Casu*] † Casus enim fortuitus etiam extra dolum est & culpam, quod humana diligentia prouideri non [g] possit.

f *Nulla culpa*] Imò læsus est in culpa, qui non debuit per campum iaculatorium intempestiuè iter [h] facere.

g *Intelligitur*] Nisi probetur, data id opera [i] eum fecisse: quia tum Aquilia tenetur.

h *Si alius*] Qui miles non est, & in loco militum exercitationi constituto iaculetur.

i *Culpæ reus est*] Quæ in faciendo consistit, quia fecit, quod non debuit: vt is, qui propter imperitiam vel infirmitatem equi impetum retinere non [k] potuit.

a l.5. hoc tit. l. si cuius. de vsufruct. l. si seruus §. si fornicarius dict. tit. ad leg. Aquil.
b l. sed etsi quemcunque, hoc tit.
c l.3. de iustit. & iur.
d l. in lege, eod.
e l.4. eod. tit. & l.5. ibid.
f Plat. hic Bar. & alij, in l. vt vim, de iust. & iur.
g l. quæ fortuitis, C. de pign. action.
h l. item si obstetrix, §. sed etsi per lusum, hoc tit.
i d. l. item si obstetrix. 9.
k l. idem iuris, d. tit.

§. Item si putator.

1 *Via publica & vicinalis qua dicatur.*
2 *Proclamatio vt excuses, tempestiuè fieri debet.*

[a] Item si putator ex arbore deiecto ramo, seruum tuum transeuntem occiderit: si prope [b] viam publicam aut vicinalem id factum est, [c] neque proclamauit, vt casus euitari posset, culpæ [d] reus est. sed si [e] proclamauit, nec ille curauit:

præcauere, extra culpam est putator. Æquè extrà culpam esse intelligitur, si seorsim à via fortè vel in medio fundo cædebat, licèt non proclamauit: quia in eo loco nulli extraneo ius fuerat versandi.

a l. si putator 31. hoc tit.
b l. 2. §. viarũ, ne quid in loc. publ.
c vide etiam Alciat. lib. prætermiss. 2. tit. ne quid in lo. pub.

a *Item si putator*] Exempla alia ex Pauli responso [a] subiungit, cuius collatio non parum lucis huc adferet.

b *Viam publicam*] Quæ dicatur via publica, & quæ vicinalis, eleganter Vlpia. [b] exponit. † Est enim *via vicinalis*, quæ vel in vicis est, vel in vicos ducit: quæ si non ex 1
collatione priuatorum fiat, publicæ viæ loco habetur. *Publica* verò est, quam Græci *βασιλικὴν*, Iurisconsulti Prætoriam & Consularem, & etiam militarem dicunt, [c] Germani *frey offne*, & quidem appositè, *des heyligen Reichsstrass*, nuncupant, quoniam vniuersæ ditiones per sacrum imperium ab Imperatore dependent, partim mediatè, partim immediatè. Sic etiam Isidor. lib. 15. cap. vlt. publicas vias definit, quæ in solo publico sunt, per quas iter populo patet, quæ vel ad mare vel ad oppida pertinent. Vide Theophil. hîc de hoc viarum discrimine latius disserentem. Cæterùm si nullum iter sit, nec proclamare quidem oportet.

c *Neque proclamauit*] Scilicet in tempore: † non enim sufficit omnis acclamatio, 2
vel denuntiatio, sed eam loco & tempore congruo fieri oportet, ita vt periculum euitari [d] queat.

d fac. l. si solutionem. de solut. & l. quæ pupillo. §. in pluzium. de nou. oper. nunc.
e lib. 2. de orat.

d *Reus est*] Et per consequens tenetur lege Aquilia.

e *Proclamauit*] Subaudi tempestiuè, non post factum, vt agazones Ferrarienses facere consueuerunt, qui (Platea hic referente) post illatam percussionem homines monent. Et narrat Cicero [e] alicubi, quòd cum olim Romæ percussus esset Cato ab eo, qui grandem ferebat arcam, cum ille diceret, *Caue*: rogauit, *Nunquid aliud fers præter arcam?* quasi diceret, de arca, quam fers, serò me monuisti. Vnde hodie videmus in ciuitatibus Germaniæ bene constitutis aut pertica, aut fune admoneri transeuntes, quibus in locis ædificatur, aut tecta domorum reficiuntur, vt sibi caueant transeundo.

§. Præterea.

1 *Medicus susceptam serui curam deserens culpa reus est.*
2 *Imperitia culpa adscribitur.*

Præterea si medicus, qui seruum tuum secuit, [a] dereliquerit curationem eius, & ob id mortuus fuerit seruus: culpæ reus erit. [b] Imperitia quoque culpæ adnumeratur: veluti si medicus ideo seruum tuum occiderit, quia malè eum secuerit, & perperam ei medicamentum dederit.

a l. idem iuris 8. hoc tit.
b l. sicut, C. de act. & oblig.
c l. 174. imperitia. de reg. iur.
d l. 2. quod quisque iur.
e l. si seruus, §. si calicem. h. t.
f l. illicitas, §. secuti, de offic. præsid.
g c. ad aures, de ætat. & qual. c. tua nos. ibi Innoc. de homic.

a *Dereliquerit*] magis scilicet ex negligentia, quàm curandi desperatione. Porrò huc pertinet, quod Caius [a] scribit: † *Qui bene secuit* (inquiens) *& dereliquit curatio-* 1
nem, securus non erit: sed culpa reus intelligetur. nempe sunt quidam contractus ab initio liberi, sed iis semel initis necessariò standum [b] est. Equidem ægroto valdè periculosum esset, mutare medicum: susceptámque serui curationem deserere nihil aliud est, quàm mortis causam adferre.

b *Imperitia quoque*] † Imperitiam culpæ annumerandam, [c] pro regula traditur: vt 2
non solùm in medico locum habeat, sed etiam in Assessore, [d] & quibuscunque artificibus [e], quamlibet artem etiam vilissimam profitentibus. iustissimè autem medico imputatur, qui quod non bene didicit, tam graui multorum periculo profitetur, & de vita hominis tam temerè [f] ludit. Excusatur tamen, si diligentiam adhibuit secundum præcepta [g] artis: nec tum imputandus est ipsi euentus mortalitatis. nam, vt Poëta canit.

Non est in medico semper releuetur vt æger:
Interdum docta plus valet arte malum.

§. Impe-

§. Impetu.

[a] Impetu quoque mularum, quas mulio propter imperitiam retinere non potuit, si seruus tuus oppressus fuerit, [b] culpæ reus est mulio. Sed etsi propter infirmitatem eas retinere non potuerit, cùm alius firmior eas retinere potuisset: æquè culpa tenetur. Eadem placuerunt de eo quoque, qui cum equo veheretur, impetum eius, aut propter infirmitatem, aut propter imperitiam suam retinere non potuerit.

a *Impetu*] Eadem horum exemplorum ratio, quæ superiorum: quòd affectare quis non debeat, in quo intelligit, vel intelligere debet, imperitiam, vel infirmitatem suam alij periculosam fore: vt Caius [a] inquit, ex quo totus hic locus descriptus est: cuius verba si huc referantur, iustæ interpretationis loco esse possunt.

b *Culpæ reus est mulio.*] Vt scilicet lege Aquilia teneatur: sicut & qui vitulos pascendos conduxit, culpam præstat.

a l. idem iuris, §. mulionem, hoc tit.

§. His autem.

1 *Annus in lege Aquilia retrorsum computatur.*
2. 3 *Aestimatio in lege Aquilia fit, quanti res communiter valuit: & quid inde deducendum sit.*
4. 5 *Actio legis Aquiliæ pœnalis est.*
6 *Vera inficiatio non habet pœnam.*
7 *Actio legis Aquiliæ, an in hæredes transeat.*

[a] His autem verbis legis, QVANTI ID EO IN ANNO PLVRIMI FVERIT, illa sententia exprimitur: vt si quis hominem tuum, qui hodie claudus, aut mãcus, aut luscus erit, occiderit, qui in eo anno integer aut pretiosus fuerit: non tanti teneatur, quanti hodie erit, sed quanti in eo anno plurimi fuerit. [b] qua ratione creditum est, [c] pœnalem esse huius legis actionem: quia non solùm tanti quisque obligatur, quantum damni dederit, sed aliquando longè pluris. [d] Ideóque constat, in hæredem eam actionem non transire: quæ transitura fuisset, si vltra damnum nunquam lis æstimaretur.

a *His autem verbis*] In primo suo capite loquitur *lex Aquilia*, quid teneatur occi-
1 dens præstare, nempe quanti plurimi res eo anno valuit. † Quare hic ostendit Imp. annum reputari retrorsum à tempore vel die occisionis, aut vulneris illati: quod Vl-
2 pianus [a] etiam antè scripsit. † Hoc tamen ita accipiendum est, quòd æstimatio fiat, quanti res communiter valuit, non ex affectione eius, qui damnum passus [b] est. Ait enim Sex. Pedius [c]: *Pretia rerum non ex affectione nec vtilitate singulorum, sed communiter fungi: quandoquidem nemo locupletior est eo quod rem aliquam plurimo, si alius possideret redempturus esset, cùm interim cæteri omnes tanti non emerent.* Semper autem res æstimatur cum suis qualitatibus, siue bonæ illæ sint, siue [d] minus, & secũdum quod emi vendíve potuit homini scienti qualitatem rei [e] vendendæ. † Ab hac
3 tamen æstimatione damni semper deducendum est, quicquid dominus ex rebus corruptis, animatis vel inanimatis in vtilitatem suam verterit: puta ex boue carnem & corium, ex scypho argenteo vel stanneo particulas [f] collisas.
4 b *Qua ratione*] † Obserua actionem legis Aquiliæ sui origine pœnalem esse: cùm res non de præsenti æstimetur, sed quanti plurimi valuit retrò intra annum. Aliquando verò in plus accusanti non competit, si res non pluris valuit: ob id tamen non desinit pœnalis esse, quia propriam & primæuam actionis naturã conspicimus,

a l. ait lex 21. h. t.
b l. glos. §. verbo plurimi, in princ huius tit. & ibi Plat.
c l. si seruum, eod. tit. l. pretia rerum 63. ff. ad leg. Falc.
d l. 15. si hæres ibi Bar. ad Trebel.
e l. Seia §. vlt. de dona. caus. mort.
f l. si seruus, §. boue surrepto, de cond. furt.

g sic gloss. hic accipias, in verbo, æstimaretur.
h §. ex maleficiis, I. de act.
i l. inde Neratius 23. §. hæc actio, hoc tit. l. contr. negantē, C. de leg. Aquil.

ac secundum illam iudicamus, g non autem secundum accidentale. † Porrò dicitur pœnalis esse hæc actio etiam alio respectu, quia crescit per inficiationem in duplum. h Reus enim qui damnificauit aliquem, si confiteatur damnum datum, simplū præstat: sin verò conuentus in iudicio neget se damnum dedisse, donec conuincatur, in pœnam mendacij duplum soluere i cogitur. Atque hoc est, quod suprà *De obligationibus, quæ ex quasi contractu nascuntur*, causas esse ait, ex quibus lis inficiando crescit. † Vera tamen inficiatio non habet pœnam: adeò, vt si quis hominem viuum falsò confiteatur se occidisse, & postea paratus sit ostendere, hominem viuum esse, aut mortuum, non tamen occisum, certè audietur, & cessabit Aquilia. Hoc enim solum remittit actori ius, quod ex confessione aduersarij consequitur, ne habeat necesse probare, eum occidisse. Cæterùm occisum esse hominem, si non ab aduersario, saltem ab alio quocunque k oportet. 5 6

k d. l. inde Neratius, §. vlt. & l. seq.

c *Pœnalem esse act.*] Pœna autem non singulis factis, sed generaliter in vniuersum genus huiusce delicti constituta est.

l l. 1. C. ex deli. defun.
m d. l. inde Neratius, §. hanc actionem.

d *Ideoq;*] † Cùm ergo actio Aquiliana sit pœnalis, consequitur eam non transire in hæredes damnum dantis: tametsi hæredibus eius, qui passus est damnum, concedatur, atque ita Imp hic refert. Actiones enim pœnales non sunt ad hæredes transitoriæ, l nisi lite contestata. Ergo pro damno à defuncto dato hæres non conuenitur, nisi vel cœptum sit iudicium, vel ex damno dato factus locupletior: m quo nomine Aquilia tenetur. 7

§. Illud.

1 *Quid veniat in actionem legis Aquiliæ.*
2 *Regula, habendam esse rationem circa, non extra rem, cessat in lege Aquilia.*
3 *Vno ex his qui coniuncti vsum præstabant, occiso, damni totius æstimatio debetur.*

a Illud non ex verbis legis, sed ex interpretatione placuit: non solùm perempti corporis æstimationem habendam esse, secundū ea quæ diximus: sed eo amplius, b quicquid præterea perempto eo corpore damni nobis illatum fuerit: veluti si seruum tuum hæredem ab aliquo institutum, antè quis occiderit, quàm is iussu tuo hæreditatem adierit: Nam hæreditatis quoque amissæ rationem esse habendam constat. Item si ex pari mularum vnam, vel ex quadrigis equorum vnum quis occiderit, vel ex comœdis vnus seruus occisus fuerit: non solùm occisi fit æstimatio, sed eo amplius id quoque computatur, c quanti depretiati sunt, qui supersunt.

a l. ait lex 21. h t. & ll. sequ. l. si commissa rem rat. hab. l. si seruum meum, ad leg. Aquil.
b l. ratio. §. cum per venditorem de act. emp.
c glos. in d. §. cùm per venditorem. Bart. l. pen. C. de sent. quæ pro eo quod inter.

a *Illud*] Illa verba legis Aquiliæ (*Quanto id in eo anno plurimi fuit*) non significant omnem vtilitatem, etiam quæ extra rem sit, venire in hoc iudicium: sed Iurisconsulti produxerunt ad consequentiam, sua interpretatione supplentes, quæ ad eandem vtilitatem tendunt. † Non solùm igitur æstimationem corporis, vt serui, vel pecudis, hoc iudicio consequimur: sed etiam quod præterea extra rem principalem interest nostra: id est, quod nobis abest, quódque adesse potuit. abest autem nobis, quod erogare a cogimur. † Ex prædictis sequitur, quòd regula, dictans, habendam esse rationem circa rem, non extra rem, in lege Aquilia non habet locum b: quemadmodum & in aliis plerisque casibus non obtinet, quos Accursius c alibi refert. 1 2

b *Quicquid præterea*] Et sic non animantis tantum occisi, sed etiam damni, cuius causa cædes fuit, æstimatio initur.

c *Quanti depretiati*] † Eiusdem generis siue officij plures res, quæ non nisi coniunctæ vtiui esse possunt, si separentur, redduntur ferè inutiles. Ideóque vna perempta, etiam cæterarum damnum sarciendum est ab eo, qui vnam perimit. Vnde & Ædilitio edicto permittitur ob vnius vitium omnes redhiberi, etiamsi singulæ diuersis pretiis emptæ sint: nempe cùm manifestum est, non nisi omnes quem empturum: 3

vt ple-

vt plerunque (inquit Africanus) [d] *circa comœdos, vel quadrigas, vel mulas pares accidere solet, vt non nisi omnes habere expediat.*

d l. cum eiusdē de ædict. edict. fac. l. proinde 21. hoc tit.

§. Liberum.

1 *Quando ex vno delicto ciuilis & criminalis actio oritur, vna non consumit alteram.*
2 *Declaratio præmissæ regulæ.*
3 *Explicata l. interdum. de publ. iud.*
4 *Ex rapina duas dari actiones.*

[a] Liberum autem est ei, cui seruus occisus fuerit, & ex iudicio priuato legis Aquiliæ damnum persequi, & capitalis criminis eum reum facere. Caput secundum legis Aquiliæ in vsu non est.

a *Liberum*] Ex Vlpiano [a] videtur hic §. sumptus, qui sic scribit: *Si dolo seruus occisus sit, & lege Cornelia agere dominum posse constat, & si lege Aquilia egerit, præiudiciū fieri legi Corneliæ non debet.* In quam sententiam & Imp. Gordianus rescripsit [b] cuidam
1 Dolenti. † Vnde optimam colligimus regulam, *quando ex vno delicto duæ oriuntur actiones, ciuilis & criminalis, vna intentata alteram quoque competere*: & est li-
2 berum actori, à qua incipere velit [c]. Hoc tamen cum temperamento accipiendum est. Nam si vtraque actio tendat ad vindictam, tunc vna peracta alteri non est locus. Exempli causa: Si liber homo iniuria esset occisus, teneretur occidens, primò actione iniuriarum, deinde & de homicidio ex lege Cornelia de sicariis. Hæ ambæ actiones ad vindictam tendunt: quare vna intentata alteri non est locus. Debet tamen accusatio criminalis primùm [d] eligi. Quòd si vna ad persecutionem rei familiaris, altera verò ad vindictam tendit, eo casu quamuis non possint in eodem libello simul [e] proponi: vna tamen peracta, altera nihilominus durat. Sic in textu nostro primùm agi potest ciuiliter ad æstimationem serui occisi ex lege Aquilia: qua actione finita
3 potest nihilominus institui criminalis actio ex lege Cornelia De sicariis. † Atque ita Pauli responsum [f] in eadem re accipiendum est, qui præiudicium fieri publico iudicio ait. Non enim ita præiudicatur, vt agi amplius non possit, sed ad probationem delicti quod attinet, iudicium priuatum ante finitum vrgebit aut iuuabit reum in
4 criminis [g] executione. Idem dicendum est de rapina, furto, & similibus. † Ex rapina enim dantur quoque duæ actiones: prima est in quadruplum, in quo inest rei persecutio: secunda criminalis *de vi publica* ex lege Iulia, quæ tendit ad vindictam.

a l. inde Nerat. 23. §. si dolo. hoc tit.
b l. 3. C. eo. tit.
c per tex. hic, & l. vnicam. C. quan. ciui. act. cri. præ.
d l. prætor edixit 7. §. si dicatur. ff. de iniur.
e l. interdum de pub. iud.
f in d. l. interdum.
g §. de his qui sui vel alien. iu. l. si quis de lib. agno.

§. Capite tertio.

1 *Tertium legis Aquiliæ caput quando locum habeat.*
2 *Cur minus tempus in tertio ex leg. Aquil. constitutum sit, quàm in primo.*
3 *De alio quodam leg. Aquil. capite.*
4 *Rupti appellatione quid veniat.*
5 *Vinum spurcatum quid.*

[a] Capite tertio de omni cætero damno cauetur. Itaque si quis seruum, vel eam quadrupedem, quæ pecudū numero est, vulnerauerit: siue eam quadrupedem, quæ pecudū numero non est, veluti canem, aut ferā bestiam vulnerauerit aut occiderit: hoc capite actio cōstituitur. In cęteris quoque omnibus animalibus, item in omnibus rebus quæ anima carent, damnum per iniuriam datū, hac parte vindicatur. Si quid enim vstum, aut ruptum, aut fractum fuerit, actio ex hoc capite constituitur: quanquā poterat sola rupti appellatio in omnes istas causas sufficere. [b] Ruptū enim intelligitur, quod quoquo modo corruptum est.

Vnde non solùm fracta, aut vsta, sed etiam scissa, & collisa & effusa, & quoquo modo perempta, atque deteriora facta, hoc verbo continentur. Denique [c] responsum est, si quis in alienum vinum aut oleum id miscuerit, quo naturalis bonitas vini aut olei corrumperetur: ex hac parte legis Aquiliæ eum teneri. Illud palàm est, sicut ex primo capite ita demum quisque tenetur, si dolo aut culpa eius homo aut quadrupes occisus occisáve fuerit: ita ex hoc capite non quanti in eo anno, sed quanti in triginta diebus proximis res fuerit, obligatur is, qui damnum dederit. At nec PLVRIMI quidem verbum adiicitur.[d] Sed Sabino rectè placuit, perinde habendam æstimationem, ac si etiam hac parte PLVRIMI verbum [e] adiectum fuisset: nam plebem Romanam, quæ Aquilio tribuno interrogante hanc legem tulit, contentam fuisse, quòd prima parte eo verbo vsa esset.

a *Capite tertio*] † Tertium ergo caput legis Aquiliæ (cuius verba suprà [a] retulimus) 1
ad cætera damna præter hominis, vel pecudis occisionem, spectat: vt si damnum in
his citra cædem datum sit, si alia animalia, pecudum numero non comprehensa, occisa vel deteriorata sint, si res aliæ, quæ anima carent ruptæ, &c. Quapropter quisquis alteri vrendo, frangendo, depascendo, secando, rumpendo, & aliis id genus modis damnum fecerit, quanti ea res in diebus triginta retrò proximis fuerit, tantum
domino dare tenetur. † Minus ego spatium constituitur in tertio capite, quàm in 2
primo, quoniam minus ibi delinquitur: plus enim est occidere, quàm vulnerare: plus item est occidere mansuetæ, quàm feræ naturæ animantia. Porrò si plures circa hoc tertium caput species siue hypotheses legere cupias, eas apud Vlpianum [b] tam eleganter relatas comperies, vt nihil vel addi vel adimi debeat. † Porrò animaduerten- 3
dum, etiam aliud præterea huiusce legis caput fuisse: [c] vt si seruus sciente domino noxam nocuisset, dominus suo nomine eius rei causa teneretur.

b *Ruptum enim*] † Obserua ergo *rupti* appellatione contineri omne, quod deterio- 4
ratum est, seu per scissuram, seu per effusionem, aut alio quocunque [d] modo: Quare Vlpianus: [e] *Rupisse* (inquit) *eum vtique accipiamus, qui vulnerauerit, vel virgis, vel loris, vel pugnis ceciderit, vel telo, vel quo alio sciderit alicui corpus, vel tumorem fecerit: sed ita demum, si damnum iniuria datum est.* Rumpendi ergo veteres intellexisse videntur, quasi dictum esset corrumpendi.

c *Responsum est*] Nempe à Celso Iurisconsulto, vt Vlpianus [f] testatur: † vbi *spurca-* 5
tum vinum vocat, quod est dilutum & vitiatum aquâ infusâ.

d *Sed Sabino*] Id quod Vlpianus [g] etiam retulit, tametsi nullum autorem nominet.

e *Adiectum fuisset*] Verbum ergo, *Plurimi*, intelligitur repetitum in tertio capite legis Aquiliæ, quo in proximo lex vsa est: quòd scilicet eadem ratio sit, & breuitatis causa omissum videatur à plebe Romana. Diuersa ratio est præfationum & stipulationum sequentium, quæ ad firmandas pactiones [h] interponuntur.

a ad prin. huius tit. & l. si seruus 27. §. 3. ad leg. Aquil.
b d. l. si seruus, §. 3. & l. quemadmodum. h. t.
c l. 2. ff. de nox. act.
d d. l. si seruus, §. inquit lex. & vide l. Marcel. ibi Alciat. de verb. sign.
e d. §. inquit lex.
f d. l. si ser. §. cum eo.
g l. quemadm. hoc tit.
h l. Titia. ibi Dd. de verb. oblig.

§. Cæterum.

1 *Actio quæ dicatur directa, quæ item vtilis, in genere.*
2 *Directa legis Aquiliæ actio quando locum habeat.*
3 *Quando item vtilis.*
4 *Interdum in factum actio datur, accommodata legi Aquiliæ.*

Cæterum

Cæterùm placuit, ita demum [a] directam ex hac lege actionem esse, si quis præcipuè corpore suo damnum dederit. Ideoque in eum qui alio modo damnum dederit, [b] vtiles actiones dari solent. veluti si quis hominem alienum, aut pecus ita incluserit, [c] vt fame necaretur: aut iumentum ita vehementer egerit, [d] vt rumperetur: aut pecus in tantum exagitauerit, vt præcipitaretur. aut si quis alieno seruo persuaserit, vt in arborem ascenderet, vel in puteum descenderet: & is ascendendo vel descendendo, aut mortuus, aut aliqua parte corporis læsus fuerit: vtilis actio in eum datur. [e] Sed si quis alienum seruum aut de ponte, aut de ripa in flumen deiecerit, & is suffocatus fuerit: eo quòd proiecit, corpore suo damnum dedisse, non difficulter intelligi potest: ideoque [f] ipsa lege Aquilia tenetur. Sed si non corpore damnum fuerit datum, neque corpus læsum fuerit, sed alio modo alicui damnum contigerit, quum non sufficiat neque directa, neque vtilis legis Aquiliæ actio: placuit eum qui obnoxius fuerit, [g] in factum actione teneri: [h] veluti si quis misericordia ductus, alienum seruum compeditum soluerit vt fugeret.

1 a *Directam*] † Pro declaratione huius §. In vniuersum sciendum est, *actionem di-*
rectam dici, quæ ex verbis & mente legis procedit, & velut è fonte erumpit. Vbicun-
que enim lex expressim meminit huius vel alterius actionis, tunc directa est. Sed &
illam actionem, quæ propter mentem legis datur, etsi ea verbis non fuerit expressa,
directam dici Bartolus [a] rectè censuit. *Vtilis* verò *actio* nuncupatur, in qua mens &
verba legis deficiunt, & de qua ne cogitauit quidem legislator: posteriores tamen Iu-
risconsulti moti æquitate & rationis similitudine, extendunt eam etiam ad causas
non nominatas in lege, sicque eam per interpretationem [b] introducunt. Sic in no-
stro proposito, ait Imperator, *Actionem ex lege Aquilia quandoque directam esse,*
2 *quandoque vtilem.* † Directa tum locum habet, vbi quis manu, aut alioqui corpore
in corpus damnum dederit: veluti si sua manu seruum alterius quis occiderit vel vul-
nerauerit. quia hoc in se habent mens & verba legis Aquiliæ: ait enim, Iniuria occi-
3 derit, & fregerit, ruperit [c] iniuria. † Vtilis verò competit, vbi non corpus læsit corpus,
vbi occasionem damni in corpus quis dedit: quia non propriè occidit vel fregit, qui
occasionem ei rei [d] dedit: Veluti si Titius equum tuum ita inclusit, vt fame necare-
tur: hîc quia lex nihil expressè dicit, an danda sit actio, Iurisconsulti per extensionem
ex æquitate & similitudine rationis volunt actioni legis Aquiliæ locum esse, saltem
vtili: hoc est, quamuis hic non secundum verba legis damnum datum sit, tamen Iu-
risconsulti ex voluntate legis præsumta, concedunt etiam hoc casu actionem vtili-
tatis causa. Præsumunt enim, si legislator de huiusmodi damno cogitasset, quòd &
4 istud hac actione resarciendum esse voluisset, cùm vtrobique par sit ratio. † Quòd
si tam remota fuerit dati damni causa, vt quis suo corpore non videatur nocuisse,
tunc quia de tali specie non tractat lex Aquilia, cessantque ibi mens & verba legis,
neque etiam alij Iurisconsulti per interpretationem quicquam prouiderunt, & ta-
men æquum est, dari actionem: conceditur actio in factum, quam ea ratione subsi-
diariam [e] vocant: vtpote si quis misericordia ductus alienum seruum compeditum
soluerit, vt fugeret. Hic enim soluens suis manibus nihil facit, vnde seruus fiat dete-
rior: & tamen ex hoc facto culpa non carente damnum sequitur dominum, qui ser-
uo suo caret. quò pertinet id, quod dici solet [f]: *Qui occasionem damni præstat, dam-*
num dedisse videtur.

a l.1. vti possid.

b fac. ad hoc text. e leg. 3. de leg. patro. tut.

c l.2. hoc tit. & d.l. si seruus.

d l.2. §. si publica. vi. bon. rapt.

e huius in factum. actionis fit mentio in l. seruum meum, in fin. hoc tit.

f l. qui occidit §. vlt. hoc tit.

b *Vtiles actiones*] Puta, vtilis actio ex lege Aquilia, vel etiam actio in factum accommodata legi Aquiliæ.

c *Vt fame necaretur*] Quo casu in factum actio competit damnificato g, vel certè vtilis actio legis Aquiliæ h.

d *Vt rumperetur*] Nam & hoc casu lege Aquilia tenebitur saltem vtili, si iumentum non attigerit.

e *Sed si quis*] Idem quoque Vlpianus k ex Celsi autoritate respondit.

f *Ipsa lege Aquil.*] Id est, directa actione legis Aquiliæ tenetur, quæ non ex sententia modò, sed etiam ex verbis legis descendit.

g *In factum actione*] Scilicet in subsidium, deficientibus aliis actionibus: quæ ea ratione subsidiaria dicitur.

h *Velut si quis misericordia*] Hoc exemplum ex Vlpiani l desumtum est responso, cuius collatio huc nonnihil lucis adferre potest.

g l. item si obstetrix, 9. §. si quis hominem. & l. quemadmodum, §. magistratus, eo. tit.
h l. de pecoribus, C. de leg. Aquil.
i l. boues, illo tit.
k l. quæ action. §. sed si quis, d. tit.
l in l. & elegãter 7. §. idem Labeo, de dolo.

De iniuriis. Tit. IV.

1.2 *Iniuria & genericè & specificè accipitur.*
3 *Iniuria in hoc tit. quomodo propriè accipiatur.*
4 *Iniuria sine dolo non fit.*
5 *Iniuriarum actio tantùm ad liberos homines pertinet.*

Sequitur quarta & vltima priuati delicti species, nempe *Iniuria*. † Et cùm verbum 1
iniuriæ sit latè patens, eoque tam genericè quàm specificè vtantur Iurisconsulti: (quemadmodum & aliis vocibus quàm plurimis a) quare in ipso quasi tituli huius primo ingressu præmittitur varia huius vocis acceptio. † *Iniuria* autem generaliter 2
pro eo accipitur, quod non iure fit: sicque velut genus, comprehendit furtum, rapinam, damnum, adulterium, homicidium, & quicquid tandem non iure fit. Specialiter verò *iniuria* aliàs contumelia, à contemnendo dicta est *(schmach)* sicut hoc b loco: aliàs damnum culpa datum, vt in lege Aquilia dicimus damnum iniuria datum: aliàs iniquitatem iniuriam vocamus. Nam cùm iudex iniquè vel iniustè dixerit sententiam, litigatorem iniuriam accepisse c, id est, passum esse dicimus. † *Iniuria* ergo, 3
vt in hoc titulo sumitur, propriè fit, quando quis dolo malo liberi hominis corpus, dignitatem, vel famam lædit. † Vides hîc cumprimis dolum exigi. nam si quis non 4
animo iniuriæ faciendæ aliquem læserit, sed vel per iocum, aut certando, vel etiam inuitus, iniuriarum non d tenetur. Idem est in præceptore, qui vulnerat discipulum docendi causa, non animo faciendi e iniuriam. Reus tamen probare cogitur, se non animo iniuriandi f læsisse. Hac differentia secernitur quoque iniuria à lege Aquilia, vbi etiam leuissima culpa præstatur: hic verò tantùm dolus. † Deinde hic discis, iniuriarum actionem tantùm ad liberos homines pertinere: si quis enim seruum occiderit aut vulnerauerit, agitur ex lege Aquilia. Postremò hic non disputatur de libero homine occiso: nam tunc instituitur publicum iudicium ex lege Cornelia de Sicariis.

a quas Apellus refert in Method. dial. ra. tit. 1.
b & l. 1. hoc tit. & l. 5. ad legem Aquil.
c l. 51. si per. de euict.
d l. 3. illud §. 1. & l. si cum seruo, hoc tit.
e l. sed etsi, §. magister, ad legem Aquil.
f l. si non conuicij, C. de iniur.

Princip. tit.

1 *ὕβρις, ὑβριστὴς, ὑβρίζειν quid significet: & de aliis quibusdam vocibus.*
2 *ἔγκλημα pro damno iniuria dato, & pro actione accipitur.*

a Generaliter iniuria dicitur, omne quod non iure fit. Specialiter aliàs contumelia, quæ à contemnendo dicta est, quam Græci b ὕβριν appellant: c aliàs culpa, quam Græci ἔγκλημα dicunt, sicut in lege Aquilia, damnũ iniuria datum accipitur: aliàs iniquitas & iniustitia, quam Græci ἀνομίαν καὶ ἀδικίαν vocant. cùm enim Prætor vel Iudex non iure contra quem pronuntiat, iniuriam accepisse dicitur.

a. Genera-

a *Generaliter*] Totus hic locus ex Vlpiano [a] descriptus est, nisi quod Imp. præterea voces Græcas adiicit, quæ Latinis respondent.

a l. 1. in pr. de iniuriis.

b *ὕβρις*] † ὕβρις apud Græcos variæ est acceptionis, & verbum planè polysemum, vt Budæus in commentariis linguæ Græcæ annotat. Nam petulantiam, superbiam, insolentiam, improbitatem, flagitium, stuprum, & adulterium significat apud Oratores. Vnde ὑβριστὴς, & ὑβριστικὸς ἀνὴρ pro homine contumelioso dicitur, & confidenter improbo. ὑβρίζειν etiam est stupro contaminare apud Æschinem. Interdum pro deliciis prænimiis & insolentibus ὕβρις sumitur, quibus scilicet insolescimus & efferamur ad inferendam iniuriam contumeliámque. Aristophanes in Ranis, Εἶτ' οὐχ ὕβρις ταῦτ' ἐστὶ καὶ πολλὴ τρυφή: verba sunt domini ad seruum, qui gestare onus grauabatur cùm asino veheretur. Quid enim hoc est, si non deliciæ sunt intolerandæ? Vnde ἐξυβρίζειν est eluxuriare & lasciuire: ἐφυβρίζω, contumelia afficio: & ἐφυβριστὴς pro eo, qui iniuria afficit, & qui contumeliosus est.

c *Aliàs culpa*] Apud Vlpianum est, *damnum culpa datum.* † & quod Iustinianus addit, id Græcè dici ἔγκλημα, verum quidem est: sed tamen apud Græcos Oratores eo verbo actio, petitio, libellus actoris, id est, τὰ ἐγκλήματα, & quæcunque iudiciaria persecutio intelligitur. Vnde ἐν ἐγκλήμασιν εἶναι, sic dicitur ἐν αἰτίαις εἶναι, hoc est, crimina & controuersias pati.

§. Iniuria.

1 *Iniuriam quatuor modis fieri.*
2 *Inter verberare & pulsare quæ sit differentia.*
3 *Conuicium vnde dictum.*
4 *Qui scienter se petit mitti in alterius bona, qui nihil debet, iniuriarum tenetur.*
5 *Discrimē inter scribere, cōponere, edere.*
6 *Prætextati qui fuerint: & prætexta quid? itemq́ anni prætexta.*
7 *παιδοπίφυρος quis sit.*
8 *Assectari prætextatum prætextatámve, quid?*
9 *Attentari pudicitia quando dicatur.*

[a]Iniuria autem committitur, non solùm cùm quis [b]pugno pulsatus, aut fustibus cæsus, vel etiam verberatus erit: sed etsi cui [c] conuicium factum fuerit, [d] siue cuius bona quasi debitoris qui nihil deberet, possessa fuerint ab eo, qui intelligebat nihil eum sibi debere: vel si quis ad infamiam alicuius libellum, aut carmen, aut historiā [e] scripserit, composuerit, ediderit, dolóve malo fecerit, quo quid eorum fieret: siue quis [f] matremfamiliâs, aut [g] prætextatum prætextatámve adsectatus fuerit: siue cuius [h] pudicitia attentata esse dicetur: & denique aliis plurimis modis admitti iniuriam, manifestum est.

1 a *Iniuria autem*] † Iniuria quatuor modis dicitur committi, re, verbis [a], literis, & gestu. *Re*, quoties manus inferuntur: quod fit, quando quis se pulsatum, aut verberatū, vel domum suam vi introitam dicit. *Verbis*, cùm alicui conuicium fit: veluti si quis fur, nequam aut latro nominetur. *Literis*, cùm quis carmen, vel historiam ad infamiam alicuius pertinentem scripserit, vel componi curauerit. *Gestu*, vt si quis vtatur veste lugubri vel squalida ad iniuriam alicuius.

a l. 1. §. 1. h. tit.

2 b *Pugno pulsatus*] † Offilius scribit [b] *inter verberare & pulsare hanc esse differentiam, quòd verberare sit cum dolore cædere: pulsare, sine dolore.* Et hanc differentiam Alciatus quoque lib. 4. de verb. signific. aduersus Vallam, qui eam damnat, satis superque defendit. Hinc abusiuè dicitur verberasse, qui pugnis cæciderit. Plerique tamen inter vtramque vocem hoc discrimen faciunt: quòd verberare proprium sit virgarum & flagrorum: pulsare verò generalius sit, & ad quoduis teli genus pertineat, siue gladiis, siue lapidibus, siue hasta quis vsus sit.

b l. item apud Labeonem 15. §. verberasse. eo. tit.

3 c *Conuicium*] † Conuicium à vocum concertatione, quasi conuocium dici, Labeo-

ris sententia est: quam idem Alciatus contra Vallam tuetur: monétque per c conuicium, non per t conuitium scribendum esse. Siue autem plurium voces, siue vnius tantùm plures & crebræ voces contumeliosæ in aliquem mittantur, conuicium rectè dicitur.

d *Siue cuius bona*] † Qui scienter petit se mitti in bonorum possessionem alicuius, 4
fortè absentis, tanquam debitoris, cùm in veritate nihil debeat, quia vel solutio facta sit, aut factum de non petendo inuitum: iniuriarum actione obstringitur ei, in cuius bona missus est. Sic enim facit, quòd homines assertum debitorem existiment non esse soluendo: vtilitatémque rei familiaris detegi ignominiosum [c] est. Potest & de falso puniri, tanquam obrepserit [d] iudicij. Quod si verus erat debitor, & iudicis autoritate intrauit possessionem, eo casu, quia creditor iure suo [e] vtitur, nullam facit ei iniuriam: secus si propria autoritate suggillari faceret debitoris domum: tum enim iniuriarum iudicio tenetur [f], & ius quoque suum perdere [g] videtur.

e *Scripserit, composuerit, ediderit*] † Scribere commune est & eorum, quæ nos ipsi 5
composuimus, & aliorum, atque ad scripturam tantùm refertur: componere nostri est ingenij: edere est inuulgare, copiámque describendi facere.

f *Matremfami.*] Ingenuam scilicet, & suæ potestatis fœminam: nam, vt scribit [h] Vlpianus, Patresfamiliarum sunt, qui suæ potestatis sunt, siue puberes: simili modo & matresfamiliarum.

g *Prætextatum*] † *Prætextati* pueri dicebantur, qui prętexta adhuc & bulla vtebantur: quod fiebat vsque ad annum 17. quo tempore togam virilem sumebant deposita prætexta [i] puerili: vt meminit Cicero in procemio Lælij. Erat enim *prætexta* ea vestis seu toga, cuius circuitus purpura prætextus erat, hoc est, limbus purpureus: 6
† ideóque à Plutarcho appellatur περιπόρφυρος. Factum est autem regnante Romulo [k], vt matronis, quarum interuentu prælium sedatum fuit, honoris causa inter cętera tributum sit, vt earum pueri bulla aurea ornarétur, & purpurea prætexta. Hinc *anni prætexta* à Plinio [l] dicuntur pro annis pueritiæ, & *ætas prætexta, & mores prætextati*. Vnde Iuuenalis: *Sic prætextatos referunt Artaxata mores*. Prætextatæ etiam 7
puellæ dicebantur à prætextis, quas nubentes deponebant. † Dicitur itaque hîc à Iustiniano, *assectari prætextatum aut prætextatam*, pro eo, quod est pudorem pueri ingenui aut puellæ suggillare, & notam infamiæ tanquam scorto masculo fœmineóque inurere, sicut rectè hunc locum Budæus explicat. Accursius certè non intelligens hoc verbum, non parum hallucinatur, cùm de veste in alterius contumeliam assumpta, adeoque mentito habitu hic [m] nihil tractetur. 8

h *Pudicitia attentata esse*] † *Attentari pudicitia* dicitur, cùm id agitur, vt ex pudico impudicus fiat: & attentans alicuius mulieris pudicitiam, iniuriarum illi tenetur. Paria & de eo dicas, qui insequitur mulierem quocunque vadit: quia & is iniuriarum obligatur: cùm propter assiduam ipsius frequentationem & affectationem inferatur mulieri infamia [n]. Quod procedit, quando illa esset honesta. Cæterùm si quis virginem meretricia veste indutam assectaretur aut appellaret, id est, blandis verbis eius pudicitiam attentaret, non teneretur [p] iniuriarum. 9

c l. 2. §. 3. C. quan. & quib. quar. pars deb. ex bo. dec. li. 10.
d l. si quis obrepserit ad l. Cor. de fal.
e vt per Ang. l. eum qui, C. de bon. auto. iud. possid.
f l. si iniuriæ, hoc tit.
g l. nam ciuiũ, ff. de his qui sunt sui vel ali. iur.
h tex. & glo. in l. vlt. §. vlt. de sena. Bud. in l. vlt de sen.
k Plutar. in vita Romuli.
l lib. 35. nat. hist.
m Sed magis in l. apud Labeonem, §. hoc autem, eo. tit & in l. fœminæ, C. de epis. aud. & §. omnes. Nouell. de sanc. Episc.
n l. attentari hoc tit.
o per text. in d. l. apud Labeonem, §. appellare, Nouell. de sanct. Episc.
p d. l. apud Labeonem, §. si quis virgines.

§. Patitur.

1 *Iniuriarum bifariam fieri.*
2 *Ex iniuria filiofam. illata datur actio tam patri quàm filio.*
3 *Quid in filio emancipato, vel naturali tantùm.*
4 *Quid in fratre, affine, aut aliàs coniuncto.*
5 *Ex vna iniuria interdum tribus oritur actio.*
6 *Vxor mariti iniuriam non potest persequi: & quæ sit ratio.*

[a] Patitur autem quis iniuriam non solùm per semetipsum, sed etiam [b] per liberos suos, quos in potestate habet: item per vxorem suam: id enim magis præualuit. [c] Itaque si filiæ alicuius, quæ Titio nupta est, iniuriã feceris: nõ solùm filiæ nomine tecum iniuriarum agi potest, sed etiam

patris

patris & mariti nomine. [d] Contrà autem si viro iniuria facta sit, vxor iniuriarum agere non potest. Defendi enim vxores à viris, non viros ab vxoribus, æquum est. [e] Sed & socer nurus nomine, cuius vir in eius potestate est, iniuriarum agere potest.

1 a *Patitur autem*] † Rectè Vlpianus [a] docet, quòd aut per semetipsum alicui fiat a l. 1. §. item
iniuria, aut per alias personas. Per semetipsum, cum directò ipsi patrifamiliàs vel aut. de iniur.
matrifamiliàs fit iniuria: per alias, cùm per consequentiam fit, vt cùm fit liberis, vel
seruis meis, aut vxori, nuruíve. Spectat enim ad nos iniuria, quam patiuntur hi, qui
2 vel potestati nostræ, vel affectui subiecti sunt. † Ex iniuria ergo filiofam. illata na-
scitur iniuriarum actio ciuiliter tam patri quàm filio: potéstque pater & filij, & sui
ipsius nomine iniuriarum [b] experiri. Quamuis enim filiofam. pro sua persona com- b l. pater 41. hoc tit.
petat hæc actio [c]: pater tamen habet exercitium actionis intuitu potestatis patriæ. c l. filiusfamil.
3 † Vnde consequitur, pro filio emancipato patrem nomine proprio hoc iudicio age- de act. & oblig.
re non posse: vt alibi [d] Accursius censuit, vtcunque hic contrarium asserat. Conse- d vt per glo. in
4 quitur item, quòd pater non agat pro filio naturali tantùm, vel spurio: † nec con- l. sed si seruus.
sanguineus pro fratre aut affine. Certæ enim sunt personæ determinatæ, propter §. filiæ, vers. sed
quas pro iniuriis ipsis illatis quæritur etiam alteri hæc actio ciuiliter: nempe pro in- si pater, de iniu.
iuria facta filiofam nurui, seruo [*], vxori: idque & Bartolus [e] voluisse videtur, dum * d. l. 1. in fin. cum l. seq.
scribit, vni ex cognatione irrogatam iniuriam, videri illatam toti cognationi: non ta- e in l. lex Cor-
men vt quilibet ciuiliter, sed tantùm criminaliter agere possit, veluti quiuis extra- nelia, hoc tit.
neus. Vnde & illud apparet, si fiat iniuria monacho, clerico, ciui, feudatario, seu va-
sallo (vt vocant) non aliter iniuriarum actionem abbati, episcopo, ciuitati, vel domi-
no feudi competere, quàm si facta sit in contumeliam dominorum, hique ciuiliter
agere velint: nam si criminaliter intendant accusare, non sunt prohibendi. quod An-
gelus hic pluribus docet.
b *Per liberos*] Etiam impuberes, qui vt iniuriam facere non possint, pati tamen [f] f l. illud. §. 1.
possunt. eod.
5 c *Itaque si filiæ*] † Hinc discis, ex vna iniuria interdum tribus oriri actionem, ita vt
nec vnius persecutio per aliam consumatur. Vt ecce [g]: si vxori meæ, filiæfam. iniuria g hic. & d. l. 1.
facta sit, & mihi, & patri eius, & ipsi competit iniuriarum actio. §. vlt.
6 d *Contrà autem*] Ex Paulo [h] hic locus descriptus est. † Vnde discis, vxorem, iniu- h l. 2. hoc tit.
riam marito factam persequi non posse: ea fortè ratione: Quia vxores virorum, non
viri vxorum dignitatem participant. Ideoque vxoris dignitatem violans, simul ma-
riti dignitatem, quæ in ea inest, violare censetur, sed non econtrà.
e *Sed & socer*] Ecce quarta actio ex eâdem iniuria: sicque pro iniuria vxori illata
quadruplex oritur actio. prima datur vxori, secunda marito, tertia patri, quarta soce-
ro: & vna intentata, reliquæ saluæ [i] manent. i d. §. vlt.

§. Seruis autem.

1 *Pro iniuria facta seruo, quando domino agere liceat.*
2 *Seruus non agit iniuriarum.*

[a] Seruis autem ipsis quidem [b] nulla iniuria fieri intelligitur, sed domino per eos fieri videtur, non tamen iisdem modis, quibus etiam [c] per liberos & vxores: sed ita, cùm quid atrocius commissum fuerit, & quod apertè ad contumeliam domini respicit: veluti si quis alienum seruum atrociter verberauerit: & in hunc casum actio proponitur. At si quis seruo [d] conuicium fecerit, vel pugno eum percusserit, nulla in eum actio domino competit.

a l. item apud Labeonem 15. d. tit.

a *Serui autem*] Hunc locum Vlpianus [a] alibi multis verbis enarrat, quæ ad lucidiorem declarationem huc transferri possunt. † Cæterùm in summa sciendum, pro 1
iniuria facta seruo non competere domino iniuriarum actionem, nisi duobus casibus. Primus, quando iniuria atrox fuerit: alter quando non est atrox, in contumeliam tamen domini facta: aliàs si serui tantùm contumeliam respiciat, dominus non agit, Iudex tamen ex officio iniurianti pœnam [b] infligit. Nullum enim maleficium impunitum remanere debet in [c] rebuspublicis.

b gloss. hic in verbo apertè.
c l. item vulneratus, ad leg. Aquil.
d l. seruo autem, illo tit.

b *Nulla iniuria*] † Propter quam scilicet ipse seruus agere possit: adeò vt nec ma- 2
numissus agere possit ob iniuriam, quam in seruitute [d] passus est.

c *Per liberos & vxores*] Subaudi, iniuria infertur.

d *Conuicium*] Id est, verbalem iniuriam intulerit.

§. Si communi.

1.3 *Iniuria seruo communi illata quando æstimanda.*
2 *L. sed non. de iniur. quomodo accipienda.*

[a] Si communi seruo iniuria [b] facta sit, æquum est, non pro ea parte, qua dominus quisque est, æstimationem iniuriæ fieri: sed [c] ex dominorum persona, quia ipsis fit iniuria. Quòd si vsusfructus in seruo Titij est, proprietas Mæuij, magis Mæuio iniuria fieri intelligitur.

a l. 1. & per totum tit. ff. de stip. ser.
b l. sed non 16. hoc tit.

a *Si communi seruo*] Seruus communis tametsi acquirat dominis pro portione [a]
dominica: † iniuria tamen ipsi illata æstimatur ex personis dominorum, attenta sci- 1
licet ipsorum qualitate & dignitate. Quid enim, si alter ex dominis senator sit, alter plebeius? certè hæc iniuria ex persona senatoris pluris æstimabitur, quàm plebeij, vtcumque æquales habeant partes in seruo. † Nec obloquitur, quod Paulus [b] scribit, 2
non esse æquum pro maiore parte, quàm pro qua dominus est, damnationem fieri. Loquitur enim ibi Iuris consultus, quando seruo communi simpliciter, & sui ipsius contemplatione iniuria fit: tum enim condemnatio fiet pro partibus dominicis. hic autem quando ad contumeliam dominorum seruus iniuria affectus est, damnatio fieri debet secundum dignitatem dominorum.

c l. item apud 15. hoc tit.
d d. l. item. & l. seq.

b *Facta sit*] Ab aliquo extraneo scilicet: nam si vnus ex dominis communis serui, vel proprietarius, vsufructuariúsve seruo iniuriam fecerit, naturaliter non tenebitur: quia suo iure fecisse [c] videtur.

c *Ex dominorum persona*] † Ita vt dignitas dominorum spectanda sit, & pluris agat, 3
qui maiori honore præditus est. Item proprietarius magis agat, quàm fructuarius: nisi in contumeliam fructuarij id factum [d] constet.

§. Sed si libero.

1.2.3 *Pro iniuria libero homini, vel seruo alieno bona fide à me possesso, iniuriarum agi quomodo possit, tribus axiomatis declaratur.*

Sed si libero homini, qui tibi bona fide seruit, iniuria facta sit: nulla tibi actio dabitur, sed suo nomine is experiri poterit: nisi in contumeliam tuam pulsatus sit. tunc enim competit & tibi iniuriarum actio. Idem ergo est & in seruo alieno, bona fide tibi seruiente: vt toties admittatur iniuriarum actio, quoties in tuam contumeliam iniuria ei facta sit.

a l. item apud 15. §. 35. hoc tit.

Tria ex hoc §. axiomata colligenda sunt. † Primum, quod persecutio iniuriæ ho- 1
mini libero bona fide seruienti facta ipsi soli [a] detur. Ideo enim seruis iniuria fieri nequit, quia eripi eis dignitas non potest, sed cùm liberis hominibus directò, & propter ipsos solos contumelia facta est, quia rectè cecidit res, & reuera dignitas illorum imminuta est, meritò illis ipsis actio conceditur. † Alterum est: cum libero bona 2
fide

fide seruienti iniuria in possessoris contumeliam facta est, vtrique datur actio. neque enim alterutrius tantùm dignitas imminuta est[b], sed possessori: quoniam is fuit animus iniuriam inferentis libero homini, quia rectè res cecidit: hoc est, quia capax in- b d.l. item apud, s. 35.
3 iuriæ fuit, cùm seruis (vt dixi) inferri iniuria nequeat. † Tertium, vltio iniuriæ alieno seruo bona fide possesso factæ, soli possessori [c] datur. Nam iniuria seruo illata, quatenus seruo facta est, non vindicatur, sed quatenus domino facta est. Quia ergo hoc casu dominus petitus non est, sed possessor solus, æquum est, ei soli iniuriæ actionem concedi, cui soli facta intelligitur. c d. s. item si 35.

§. Pœna autem.

Pœna autem iniuriarum ex lege XII. tabular. propter membrum quidem ruptum[b] talio erat: propter os verò fractum nummariæ pœnæ erant constitutæ,[c] quasi in magna veterum paupertate.[d] Sed postea Prætores permittebant ipsis, qui iniuriã passi sunt, eam æstimare: vt iudex vel tanti reum condemnet, quanti iniuriam passus æstimauerit, vel minoris,[e] prout ei visum fuerit. Sed pœna quidem iniuriæ, quæ ex lege XII. tabul. introducta est,[f] in desuetudinem abiit: quam autem Prætores introduxerunt (quæ etiam [g] honoraria appellatur) in iudiciis frequentatur. Nam secundum gradum dignitatis, vitæque honestatem, crescit aut minuitur æstimatio iniuriæ. qui gradus condemnationis, & in seruili persona non immeritò seruatur: vt aliud in [h] seruo actore, aliud [i] in medij actus homine, aliud in vilissimo vel compedito ius æstimationis constituatur.

1 a *Ex lege xij tabul.*] Aul. Gellius [a] autor est, Lege XII. tabularum ita sancitum fuisse de iniuria: *Si membrum ruperit meum, è pacto talio esto. Si iniuriam alteri faxit, XXV. asseres aris pœna sunto. Os fractum impensiore damno vindicantor.* Hanc legem Phauorinus philosophus ibidem grauiter impugnat: sed eandem non minus grauiter defendit Sex. Cecilius: quorum docta concertatio plurimum lucis adferet huic loco. Ea tamen, quia prolixior est, & apud Gellium omnibus obuia, huc adscribere consultò prætermisi. a lib. 20. Noct. Atti. cap. 1.

2 b *Talio erat*] † Statuebat enim hæc lex (vt dixi) pœnam talionis è *pacto*: hoc est, si ita maluisset inferens iniuriam, & nisi paciscendo redemisset pecunia iniuriam. Primum ergo tribuebatur facultas paciscendi, vt non omnino necesse esset, pati talionem. Quòd si reus nec pacisci volebat, nec iudici talionem imperanti parebat: æstimata lite iudex hominem damnabat: atque ita si reo & pactio grauis, & acerba talio visa fuerat, seueritas legis ad pecuniæ mulctam * redibat. * vide Gell. in loco alleg.

c *Quasi in magna vet. paupert.*] Nam XII. tabul. tempore propter rei numariæ penuriam exiguæ multæ constituebantur: qua de re vide Gell. lib. 11. noct. Atti cap. 1. Plinium lib. 18. cap. 3. & Halicarn. lib. 1. Antiq. Roma.

3 d *Sed postea prætores*] † L. Neratius (vt idem [b] Gellius meminit) homo egregiè improbus, pro delectamento habebat, os hominis liberi manus suæ palma verberare. Eum seruus sequebatur, crumenam plenam assium portitans, & quemcunque de- b d. lib. 20. c. 1.

palmauerat, numerari statim secundum XII. tabulas quinque & viginti asses iube-
bat. † Propterea Prætores postea hanc legem abolescere, & relinqui censuerunt, in- 4
iuriisque æstimandis Recuperatores se daturos edixerunt. † *Recuperatores* autem 5
dicebantur, quibus Prætor iurisdictionem mandabat priuatarum causarum : à recu-
perando, seu iterum acquirendo, quod amissum erat, dicti, quos nunc iudices dele-
gatos appellamus.

e *Prout ei visum*] † Ergo æstimantem iniuriam non semper audiet Prætor, sed vel 6
pluris, vel minoris damnare poterit, [c] pro qualitate personarum & iniuriæ. Quare
Martianus, [d] *Etsi iuratum fuerit*, inquit, *licebit iudici vel absoluere, vel minoris con-
demnare.* Neque enim tenetur obsequi iuramento affectionis, ne in immensum iu-
retur, sed liberum ei est, rem totam [e] æstimare : tametsi in iuramento, quod ab ad-
uersario defertur, non affectionis æstimandæ, sed veritatis certò prodendæ causa, sit
secus: quia necessaria est condemnatio, quanti iuratum [f] fuerit.

c l. item apud 15. hoc tit.
d l. in actionibus, de in lit. iu.
e l. videamus, §. vlt. de in lit. iur.
f l. non erit. §. dato, de in lit. iur.

f *In desuetudinem abijt*] † Adeò quidem, vt vix in toto iure ciuili vllum supersit 7
Talionis vestigium : præter id, quod calumniator subeat idem iudicium, quod inno-
centi reo [g] intendit : & iudex, qui delatum ad se crimen negligit, Talionis periculo
subiiciatur [h]. Hanc tamen Talionem & lex Mosaica statuit [i], his verbis : *Sin autem* 8
*mors eius fuerit secuta, reddet animam pro anima, oculum pro oculo, dentem pro dente,
manum pro manu, pedem pro pede, adustionem pro adustione, vulnus pro vulnere, liuo-
rem pro liuore.* Hodie multæ ciuitates ex statutis suis modica pecuniæ pœna gra-
uem iniuriam punire solent : quæ lenitas planè effecit, vt nunc frequentissimum sit
iniuriæ beneficium. Quòd si talio, & supplicij similitudo, membrum pro membro re-
duceretur, parcius fortè admitterent iniuriam, qui nunc modica pecunia eam redi-
munt, vel etiam derident iniuriatum.

g l. pen. de accusat. l. 3. C. qui accus. non po.
h l. vlt. C. ne sacr. bapt. iter.
i Exod. 21.

g *Honoraria*] Ab honore scilicet prætorio, vt alibi [k] diximus.
h *Seruo actore*] † Seruo actoris [l] Papinianus etiam alibi meminit: & passim legitur 9
seruus actor in libris ciuilibus. is autem erat, cui rationis aut mensæ, aut rerum o-
mnium, aut bonæ partis procuratio mandata & credita erat : Idem ergò erat, qui
nunc dispensator dicitur.

k §. prætorium §. de iur. nat. gent.
l Lucius, ff. de posit.

i *In medij actus*] † Id est, in seruo mediastino: sic enim vno verbo Latini *mediasti-* 10
num appellant, vel quòd medium statum tenebat, vt Vlpianus [m] dixit: vel certè, quòd
in media domo ad imperia omnium, nutusque excubare solebat, vt Budæus ex Colu-
mella refert. Cogebatur enim vilissima & sordidissima quæque ministeria domi obi-
re, domum verrere, purgamenta efferre, ligna congerere, & huiusmodi alia facere.
Indicat autem etiam alibi Vlpianus, vtilem fuisse operam mediastinorum, veluti
atriariorum, & focariorum [n], atque his similium : quod genus Ferratile Plautus ap-
pellat in Mostellaria : *Cis hercle*, inquit, *paucas tempestates Tranio : augebis ruri nu-
merum, genus ferratile.*

m vide l. item apud, de iniu. l. cum de serui. de ope. ser.
n l. 1. §. cæterùm, nau. caup. stab.

§. Sed & lex.

1 *Omnis iniuria, quæ manu fit, lege Cornelia continetur.*
2 *Prætoria iniuriarū actio à ciuili differt.*
3 *Domus cuique tutissimum refugium.*
4 *Ad loca meritoria hæc lex non pertinet.*

[a] Sed & lex Cornelia de iniuriis loquitur, & iniuriarum actionem introduxit, quæ competit ob eam rem, quòd se pulsatum quis, verberatúmve, vel [b] domum suam vi introitam esse dicat. [c] Domum autem accipimus, siue in propria domo quis habitet, siue in conducta: siue gratis, [d] siue hospitio receptus sit.

a *Sed & lex*] Hæc actio iniuriarum, de qua præcedenti § diximus, Prætoria est, &
spacio vnius anni continui [a] tollitur : in tribus tamen casibus est quoque ciuilis, hoc
loco recensitis: nempe si quis pulsatus, verberatúsve, domúsve eius vi introita sit.
† Vnde liquet omnem iniuriam, quæ manu fit, lege Cornelia contineri. † Prætoria 1
autem iniuriarum bifariam secernitur à ciuili ex lege Cornelia : primò quòd præ- 2
toria est annalis tantum : ciuilis verò perpetua, tametsi nonnulli [b] reclament. Deinde

a l. si non conuicij. ibi Cyn. & alij. C. de iniur.
b in d. l si non conuicij.

Prætoria generaliter de omnibus iniuriis intelligitur: ciuilis pertinet tantùm ad iniuriam in corpus admissam, in tribus scilicet casibus hic [c] relatis.

3 b *Domum suam vi introitam*] † *Si quis domum alienam inuito domino introiit, quãuis in ius vocati actionem iniuriarum in eum competere*,[d] Offilius ait. Rationem addit Caius,[e] *quòd domus cuique tutissimum refugium & receptaculum sit*. Vnde perpaucis casibus aliquem de domo sua vi extrahi, leges [f] patiuntur: quos suis locis annotarunt Interpretes.

c *Domum autem*] Ex Vlpiano [g] descriptus est hic locus.

d *Siue hospitio receptus*] Ad longius aliquod tempus, vt intelligas hîc agi de certa fixáque habitatione.
4 † Nam ad meritoria loca hæc lex non pertinet, nec ad eos, qui inhabitant momenti [h] causa. Itaque vnius aut alterius diei hospes hic non aget, quia ibi non habitat, sed paulisper [i] hospitatur.

c Concordat l. lex Cornelia §. 1. eo.
d l.si quis domum 23. h.t.
e l.plerique de in ius voc.
f vide l.nemo. ibi Dec. de reg. iur. & l. dies cautioni. §. prætor ait, de dam. infe.
g d.l. lex Cornelia, §. domũ.
h l. 1. §. ego, h.t.
i d.l. §. §. habitare.

§. Atrox.

1 *Atrox iniuria quid: & quibus modis fiat.*
2 *Circumstantia, ex quibus delictum augetur vel minuitur.*

[a] Atrox iniuria æstimatur [b] vel ex facto: veluti si quis ab alio vulneratus sit, vel fustibus cæsus. Vel ex loco: veluti si cui in theatro, vel foro, vel in conspectu Prætoris iniuria facta sit. Vel ex persona: veluti si magistratus iniuriam passus fuerit, vel si Senatori ab humili persona iniuria facta sit, aut parenti patronóve fiat à liberis vel libertis. Aliter enim senatoris & parentis patronique, aliter extranei & humilis personæ iniuria æstimatur. Nonnunquam & locus vulneris atrocem iniuriam facit, veluti si in oculo quis percussus fuerit. [c] Parui autem refert, vtrum patrifamilias, an filiofamilias talis iniuria facta sit: nam & hæc atrox iniuria æstimabitur.

1 a *Atrox*] † Hunc locum ex Vlpiano [a] descripsisse videtur Iustinianus, inquiente: *Atrocem iniuriam quasi contumeliosiorem & maiorem accipimus*. Atrocem autẽ iniuriam aut persona, aut tempore, aut re ipsa fieri Labeo ait. Personã atrocior iniuria fit, cùm magistratui, cùm parenti patronóve fit: tempore, si in ludis & in conspectu Prætoris: re, si vulnus illatum, os alicui percussum sit. *Vulneris enim magnitudo*, inquit Paulus [b], *Atrocitatem facit, & nonnunquam locus vulneris: veluti oculo percusso*. Quorsum attinent etiam ea, quæ in eandem sententiam Quintilianus [c] nõ infeitè scribit: *Atrocitas*, inquiens, *crescit ex his, quid factum sit à quo in quem, quo animo, quo tempore, quo loco, quo modo: quæ omnia infinitos anfractus habent*. & quæ ibidẽ latius sequuntur. Nam graphicè admodum exemplis singula demonstrat, quæ plurimum lucis huic loco adferent, & à iuris tyronibus facilè huic adscribi possunt.

2 b *Vel ex facto*] † Claudius Saturninus [d] enumerat, latéq; explicat septem factorum circunstantias, quibus crescit vel minuitur delictum, nempe causam, personam, locum, tempus, quantitatem, qualitatem, euentum: & adfert exemplum ex oratione Demosthenis contra Midiam: cùm ab eo cæsus esset in mala, quo tempore ludorum Bacchi curator erat.

c *Parui autem*] Et hic locus ad verbum ex eodem Vlpiano [e] desumptus est.

a l. Prætor edix t 7. §. posse, de iniu.
b l. vulneris. eo.
c lib. 6. Orat. instit. c. 1.
d l. aut facta. §. 1. de pœn.
e in l. sed est quæstionis 6. §. parui, h. tit.

§. In summa.

1 *Iniuriarum & ciuiliter & criminaliter agi potest.*
2 *Quãdo dicatur ciuiliter iniuriarũ agi.*
3 *Quando idem criminaliter.*
4 *Et vna intentata, ad alteram non datur recursus.*
5 *Quando ex eodem delicto & ciuilis & criminalis actio datur, an vna consumat alteram.*
6 *Potest etiam iniuriarum agi ad recla-*

mationem: ex ord Imp. Camera.
7 *Et hunc modum agendi etiam ciuili iure fundatum esse.*
8 *An actio iniuriarum reclamatoria sit ciuilis, vel criminalis.*
9 *In causis criminalibus num appelletur.*
10 *In criminalibus an procurator interueniat.*
11 *In Camera Imperiali criminalis accusatio non admittitur.*
12 *Criminali causa pendente, ciuili non est locus.*
13 *Forma petendi in actione iniuriarum reclamatoria.*
14 *Famosa actiones non semper sunt criminales.*
15 *Procurator nec in publico, nec priuato crimine admittitur. fallit, vt n. 16.*
17 *In actione iniuriarum ciuiliter intentata admittitur procurator.*

In summa sciendum est,[a] de omni iniuria, eum qui passus est, posse vel criminaliter agere, vel ciuiliter. Et si quidem ciuiliter agatur: æstimatione facta, secundum quod dictum est, pœna reo imponitur. Sin autem criminaliter, officio Iudicis[b] extraordinaria pœna reo irrogatur: hoc videlicet obseruando, quod Zenoniana constitutio introduxit, vt viri illustres, quique super eos sunt,[c] & per procuratores possint actione iniuriarum criminaliter vel persequi, vel suscipere, secundum eius tenorem, qui ex ipsa manifestius apparet.

a *De omni*] † De quauis ergo iniuria, siue leui, siue atroci, potest is, qui eam passus est, (non etiam quilibet de populo, cùm iniuria sit crimen priuatum [a]) agere vel ciuiliter vel criminaliter: vtroque tamen modo ad vindictam [b], † *ciuiliter* agitur, 2
quando actor petit pœnam sibi adiudicari: datúrque actio in tantum, in quantum iniuriam passus eam ad animum reuocauerit. Vt cùm dicit in libello, se malle tot vel tot aureos amittere, quàm eiusmodi iniuria affici. Hanc tamen æstimationem iniuriæ iudex deinde moderatur, prout ei visum fuerit ex facto, ex loco, vel ex [c] persona. † *Criminaliter* agitur, quando affectus iniuria petit iniuriantem puniri in cor- 3
pore, vel agit ad pœnam pecuniariam fisco inferendam: qua specie potest Iudex pœnam ex arbitrio imponere, adeò quòd suum arbitrium vsque ad mortem extendere [d] queat: modò facti qualitatem diligenter perpendat. quod fit, si dignitatem eius, qui iniuriam passus est, consideret: ex ea enim augetur, vel diminuitur pœna. † Vna au- 4
tem harum actionum intentata, non potest recursus ad aliam fieri, cùm vtraque tendat ad vindictam, & non rem, sed pœnam contineat. † Nam cùm duæ actiones ex v- 5
no eodémque delicto nascuntur, si vna pro re familiari competat, altera pro vindicta, vna per aliam non consumitur: veluti si quis egerit actione legis Aquiliæ propter seruum occisum, non prohibetur deinde publicum instituere iudicium ex lege Cornelia, de [e] sicariis. Quando autem vtraque ad vindictam datur, sicut est in actione iniuriarum tam ciuili, quàm criminali: tunc vna per alteram tollitur: quia æquum non est, idem admissum pluribus legibus [f] puniri. Et hæc quidem iure ciuili obtinent. † Est etiam alia agendi de iniuriis formula apud nos in vsu admodum 6
frequenti, nempe vt is, qui passus est iniuriam, ad reuocationem siue reclamatione iniuriosorum verborum agat: *Das der geschmacht auff einen widerruff klage.* quæ formula licet iure Romano videatur incognita, notissima tamen, ac multis annis præscripta consuetudine in omnibus ferè iudiciis est recepta, & ab Imp. etiam Carolo V. hodie in noua Imperialis Cameræ ordinatione [g] comprobata: vbi disponitur, libellos super reuocatione iniuriosorum verborum recipiendos esse, & super illis pronunciandum: ita quod hodie velut iure scripto hæc agendi formula in causis iniuriarum sit licita. † Quanquam, si quis diligentius rem examinat, hic modus agendi 7
ad reclamationem iniuriæ, videatur etiam fundatus esse in iure [h] communi: neque etiam carere ratione. Cùm enim ad restitutionem famæ non minus, quàm ad alterius rei, iniurians teneatur [i] iniuriato: cur non satisfactio de fama læsa hoc modo fieri deberet? Sicut enim publicè diffamat iniurians: ita publicè quoque reclamare debere,

a l. iniuriarum, & l. vlt. C. de iniur.
b l. 2. §. emancipatus, de colla. bono.
c §. pœna, & §. atrox, j. eod. l. constitutionib. 37. §. 1. ff. d. tit.
d gl. hic verbo. extraordinaria.
e §. liberum. j. de leg. Aqui.
f l. senatus, de custo. & exhi. re.
g In ordi. fol. 112. Vide quæ annotaui in Obser. cũ Imp. cãr. 2. obser. 98.
h Dd. c. 1. de lib. obla. per tex. ibi ver. reclamationis.
i Petr. de Anc. c. peccatum 15. de fama autem læsa, de reg. iur. in 6.

debere,& fateri,se mendacium dixisse,sicque infamato suum honorem reddere,veniamque ab eo [k] petere æquum est.
8 † An autem talis actio, quæ ad reuocationem iniuriæ hoc modo instituitur, censeatur criminalis vel ciuilis esse,non modicæ dubitationis est.Sed mihi videtur,eam ciuilem esse potius, quam criminalem. Primùm ideò : quia etsi petatur reclamatio iniuriæ : tamen non potest dici,quod ad aliquam pœnam agatur fisco applicandam : quod in criminali omnino est [l] necessarium.
9 † Deinde notum est , quòd tametsi iure communi in criminalibus appellatio non sit [m] interdicta : moribus tamen Germaniæ contrarium obseruari,& in criminalibus appellationem prorsus esse illicitã,idq; approbat etiã ordinatio Cameræ [n] imperialis: quod tamen in mulctis,vel si de nullitate causæ principalis agatur,non procedit,vt [o] alias à me annotatum est. Iam si actio iniuriarum ad reuocationem instituta inter criminales censenda esset : sequeretur , in ea appellari non posse. cuius tamen contrarium cotidie in iudiciis seruatur, appellationesque in huiusmodi causis reclamatoriis recipiuntur: quod non fieret,si pro criminali æstimaretur.
10 † Tertiò,in criminalibus controuersiis vel ad crimen persequendum,vel ad defendendum regulariter procurator interuenire [p] non potest. Cuius contrarium obseruatur passim in iudiciis,quando ad reclamationem iniuriæ agitur.
11 † Prædictis accedit,quòd in Imperiali Camera nulla criminalis accusatio admittitur:interim tamen in comperto est,hanc iniuriarum reclamatoriam actionem in ea cotidiè recipi.
12 † Postremò,expediti iuris est,criminalem causam eo priuilegio frui,vt eã pendente,nulli ciuili quæstioni sit [q] locus. Quòd si actio iniuriarum reclamatoria criminalis esset,sequeretur,eam cum ciuili,qua ad æstimationem iniuriæ agitur,cumulari non posse:cuius tamen contrarium vsu frequentatur. Sanè Iohan. Berberius in tractatu,quem De Viatorio iuris [r] inscripsit, in forma libelli iniuriarum vtramque , & ciuilem & hanc reclamatoriam iniuriarum actionem coniunxit. Sic enim conclusionem libelli,siue petitionem format :
13 † *Quare petit actor, per vos, vestrámque diffinitiuam,pro suorum nominis & famæ restitutione , dictum reum ad publicè dissonandum , profitendum, & declarandum, dicta verba diffamatoria & iniuriosa fuisse per eum inconsultò & contra veritatem dicta & prolata , ac pro satisfactione iniuriarum prædictarum ad dandum & soluendum eidem actori summam prædictam* 1000. *librarum*,&c. Parem conclusionem in actione iniuriarum præscribit is , qui libellos in Curia Romana frequentatos conscripsit.Sed & Boërius in Comment.Consuetudinum Bituricen. [f] tradit,quòd in causa iniuriarum possit agi ad binas emendationes , vtilem scilicet, & honorabilem.
14 † Neque aduersatur,quòd nonnulli hanc reclamatoriam actionem ideò criminalem censent,quia infamet. Nam & depositi,& Mandati,& de Dolo,& aliæ quàm plurimæ actiones infamant:neque tamen eas propterea criminales rectè dixeris. Sic & iniuriarum actio semper infamat, siue ciuiliter,siue criminaliter [t] instituatur : vt ex eo,quòd actio aliqua infamet , inferri nullo modo possit , ideo eam criminalem esse. Hæc aliquantò vberius huic loco addere volui, vt tyrones huius reclamatoriæ iniuriarum actionis , quæ in tam frequenti est vsu , gustum saltem aliquem haberent.

b *Extraordinaria*] Illa extraordinaria pœna arbitrio iudicis relinquitur , qui ex facto,loco,& persona pœnam statuere solet:serui quidem flagellis cæsi dominis suis restituuntur : liberi verò homines humilioris conditionis fustibus subiiciuntur : cæteri vel exilio temporali,vel indictione certæ rei [u] coërcentur.

15 c *Et per procuratores*] Sicut in crimine publici iudicij non admittitur [x] procurator: ita etiam in crimine priuato, vt in actione iniuriarum criminaliter intentata idem [y] obtinet. Debet enim,qui criminaliter experiri vult,per seipsum comparere,& reum
16 criminis facere eum,quem in ius vocauit. † Excipiuntur tamen illustres,aut maiore præditi dignitate, eorumque liberi,& vxores viuente marito illustri , qui causam iniuriarum etiam criminalem exercere possunt per procuratorem tam agendo,quàm defendendo : modò se subscribant, & in eos , non in procuratores feratur sententia. Atque hic est effectus Zenonianæ [z] constitutionis,cuius hic fit mentio.
17 † Si tamen iniuriarum actio ciuiliter intenderetur,admittendus esset procurator etiam generale mandatum [a] habens.

k fac.c.quidã maligni.5.q.1.& deterior. & c. summa iniquitas ibi Archidia.6.quæst.1.
l gl. in l. Prætor. & ibi Bart. ff.de sepul.vio.
m l. addictos, C. de epis.aud. Auth. sed hodie.C.de appel.
n part.2.tit.28. §.item *nach dem auch.*
o cent. 4.obser. 41.& 42.
p l.pen. §.vlt. ibi Bart.ff.de publ.iud.
q l.2.§ sed etsi agant.ff.de iud.
r in 4.parte de iudic.
f consil.1. fol. mihi 72.
t l.athletas, §. fin. ff.de iis qui not.infam.§.ex quibusdam , J. de pœ. tem. litig.
u l.vlt.& ibi Bart.hoc tit.
x l.pen. §.1.de publ.iud.
y hic.& l.vlt. C.eod.tit.
z quæ habetur in d.l.vlt.
a l.licet , §.ad actionem. de procur. & l.sed & vnus , §. procurator, h.t.

§. Non solùm.

1 *Iniuriarum procurans fieri,perinde tenetur iniuriarum,ac iniurians.*

Non solùm autem is iniuriarum tenetur, qui fecit iniuriam, id est, qui percussit: verùm ille quoque tenetur, qui dolo fecit iniuriam, [a] vel qui procurauit, vt cui mala pugno percuteretur.

a *Vel qui procurauit*] † Ergo qui procurat fieri iniuriam, perinde obligatur iniuriarum, atque is qui dolosè eam infert: quod & Vlpianus [a] iam antea tradidit, ex cuius responso hic §. ad verbum descriptus est: & vterque tam mandans, quàm mandatarius conueniri potest & prætoria & Cornelia directa. Verba enim legis Corneliæ scripta sunt in rem ex parte iniuriantis, vt sic comprehendant & facientem per alium: licet ex parte eius, qui passus est iniuriam, sit in personam scripta, sicut Bartolus [b] aduersus Accursium defendit: vbi etiam docet, qualiter mandans, & qualiter persuadens fieri delictum, obligetur. 1

a l. non solum st. hoc tit.

b in d. l. non solum.

§. Hæc actio.

1 *Iniuriarũ actio dissimulatione tollitur.*
2 *De lege obliuionis apud Athenienses, quæ ἀμνηστία dicebatur.*
3 *Idem à Senatu Rom. factum post interfectum Iulium Cæsarem.*
4 *Item pacto, transactione, iureiurando, tollitur iniuria ipso iure.*
5 *Tollitur item lapsu anni, sed tantùm ope exceptionis.*
6 *Item satisfactione.*
7 *Denique morte, tam iniuriati, quàm iniuriantis.*

[a] Hæc actio dissimulatione aboletur: & ideo si quis iniuriam dereliquerit, hoc est, statim passus ad animum suum non reuocauerit, postea ex pœnitentia remissam iniuriam non poterit recolere.

a *Hæc actio* † Nempe iniuriarum actio dissimulatione aboletur. Nam si quis iniuriam passus statim ad animum suum non reuocauerit: hoc est, non ostenderit vllum de se indicium, quòd huiusmodi iniuriam ægrè tulerit, ac pro contumelia secum reputauerit, quin potius statim familiarem sese iniuriatori exhibuerit: non censetur iniuria. atque ita hunc locum, qui ex Vlpiano [a] desumtus est, accipere oportet. Et habet certè hic modus tollendæ actionis iniuriarum grauem causam, & Christiana mansuetudine dignam rationem tollendorum facilè odiorum: † vt quantum licet, in republica probemus veterem illam Atheniensium ἀμνηστίαν. Thrasybulus enim, cum Athenienses ex summis olim dissidiis reconciliati tandem essent, legem tulit, *ne retrò iniuriarum vel vno verbo meminisse impunè liceret:* quam ideo ἀμνηστίαν appellabat. † Senatus quoque Romanus interfecto Iulio Cæsare, introduxit obliuionis legem suasu Ciceronis: quæ tamen non fuit diuturna. Quantò magis hodie inter nos Christianos opus esset bona obliuionis lege: cùm iudicia passim scateant iniuriarum litibus, præsertim inter multos vel præcipui nominis viros? Porrò sunt & alij modi, quibus hæc actio perimitur. † Nam & pacto, & transactione, & iureiurando (quia scilicet iuramento asserat iniurians, se non intulisse iniuriam, aut non animo iniuriandi fecisse) ipso iure [b] tollitur. † Item lapsu vnius anni [c] continui extinguitur, non tamen ipso iure, sed tantùm ope exceptionis. Sicut enim tempus non est modus inducendæ obligationis: ita nec [d] tollendæ. Excipiuntur tamen tres casus, in quibus perpetua est hæc actio: scilicet quando quis est verberatus, pulsatus, domúsve sua vi [e] introita. † Porrò satisfactione quoque finitur, vt scilicet non possit amplius ad vindictam agi, licet ad damna possit. Nam remissa finitur iniuriarum actione, non statim intelligitur quoque remissa Aquiliæ actio ob damnum datum. Et hic obserua optimum consilium: si agitur aduersus aliquem iniuriarum, & timet condemnationem futuram, quòd soluat ante condemnationem id, in quo damnari timet: sic enim euitabit infamiam, absoluetúrque per sententiam interlocutoriam ab obseruatione iudicij, quæ tamen vim diffinitiuæ habet: vt Bartolus [f] docet. † Postremò tollitur hæc actio morte illius, qui passus est iniuriam, lite nondum contestata: & morte iniuriantis etiam post litis [g] contestationem.

Marginal numbers: 1 (Nempe), 2 (vt quantum licet), 3 (Senatus quoque), 4 (Nam & pacto), 5 (Item lapsu), 6 (Porrò satisfactione), 7 (Postremò).

a l. non solum st. s. 1. de iniur.

b d. l. non solùm, s. 1. & l. si tibi, de pact.

c l. si non conuicij, C. de iniur.

d De quo dixi in s. at si ita, s. de verb. oblig.

e s. sed & lex, s. cod.

f l. infamem, de publ. iud.

g l. si eum, s. qui iniuriarum s. si quis caut.

De obli-

De obligationibus quæ ex quaſi delicto naſcuntur. Titulus V.

In Rubricam argumenta.

1 *Quaſi delictum deſcribitur.*
2 *Epitome, ac diuiſio huius tituli.*

Abſolutis tribus prioribus obligationum ſpeciebus, nempe iis quæ ex contractu vel quaſi ex contractu, aut ex delicto proficiſcuntur, poſtremam quoque ſpeciem ſubiungit, quæ quaſi ex delicto deſcendit. † Eſt autem *quaſi delictum* propriè, quando quis neque ex dolo, nec lata culpa, ſed magis ex imperitia, ſiue negligentia ſua, ſuorúmve conueniri poteſt. † Eius ponuntur hoc in titulo tria exempla, & ſubinde, qua actione his caſibus agatur, connectitur: atque ita duas hic tractatus partes comprehendit.

Princip. tit.

1 *Iudex malè iudicans, quaſi delinquit.*
2 *Quid ſit litem ſuam facere.*
3 *Iudex malè iudicando litem ſuam faciens, quomodo puniatur.*
4 *Iudex ſcienter & dolosè malè iudicans, quas pœnas ſuſtineat.*
5 *Tabellio malè faciens inſtrumentum, tenetur parti.*
6 *Notarius iura ad ipſius officium ſpectantia ſcire debet.*

SI iudex litem ſuam fecerit, non propriè ex maleficio obligatus videtur: ſed quia neque ex maleficio, neque ex contractu obligatus eſt, & vtique peccaſſe aliquid intelligitur, licet per imprudentiam: ideo videtur quaſi ex maleficio teneri: & in quantum de ea re æquum religioni iudicantis videbitur, pœnam ſuſtinebit.

1 † *Primum* exemplum quaſi delicti, eſt in Iudice, qui malè iudicando litem ſuam facit. Iudex enim ſiue ordinarius, ſiue delegatus, qui per imprudentiam vel imperitiam perperam pronunciat, condemnat aliquem, cùm nihil deberet, quaſi delictum committere dicitur. Quod Imperator à ſufficienti partium enumeratione probare nititur. Non enim ex contractu obligatur, qui contractus vtriuſque conſenſus requirit: ſed de conſenſu meo Iudex mihi non fecit iniuriam. Nec ex quaſi contractu: quaſi enim contractus quamuis vtriuſque conſenſum non requirat, tamen eum iure ciuili licitum eſſe, ac permiſſum oportet: vt videmus in obligatione negotiorum geſtorum. quæ ratio hic ceſſat: quoniam non eſt permiſſum iudici, vt quem velit litigantium, iniuria afficiat. Sed nec verè delinquit, quia forte legem habens non ſanè intellectam, aut Iureconſulto duce à communi legum tramite, receptáve conſue-
2 tudine aberrans, ſibi perſuadet, ſe iuſtam ferre ſententiam † Quo caſu litem ſuam facit, hoc eſt, damnum partis læſæ in ſe transfert, damnatur ad intereſſe partis læſæ, ſuſtinétque pœnam, in quantum ea de re æquum religioni iudicantis viſum fuerit:
3 † atque ita non condemnatur in ſolidum, ſiue [a] in æſtimationem totius cauſæ, ſed iudicans, vel ſyndicator rationem habere debet ſumptuum, damnorúmque læſæ partis: quam rem in quadam ſua [b] quæſtione Bartolus vberius pertractat. Habetur tamen ratio, an errauerit in lege facili & aperta, an in difficili atque obſcura, quoniã
4 priori ſpecie [c] mitius punitur. † Porrò notanter ſuprà dixi, *per imprudentiam*: nam ſi iudex dolo malo, ſcienter, & ex propoſito, vel etiam pecunia corruptus, perperam ius dicit, verè delinquit: & ſi quidem cauſa ciuilis fuerit, ignominia notatus, triplum litis rependit: in quæſtione verò criminali confiſcatis omnibus bonis, in exiliũ mittitur, de quo latius videre eſt in tractatu Codi. *de pœna iudicis, qui malè iudicat.* vn-
5 de diſcere potes, quæ hîc deſunt. † Quæ autem hoc loci de Iudice traduntur, eadem in tabellione malè faciente inſtrumentum, obtinent, tenebitur enim ad intereſſe [d]
6 parti, quam damnificauit. † Atque hinc eſt, quòd notarius iura ſcire debeat, ſaltem ad ipſius officium ſpectantia, vt contractibus illicitis [e] abſtinere queat.

a l. ſi iudex, de va. & ext. cri. l. ex maleficiis ſ. ſ. ſi iudex, de act. & obli. vnde hic locus eſt deſcriptus: & l. ſi expreſſim, de app.
b incid. ſi iudex per imperitiã, &c.
c de quo latè Bar. & alij in l. fin. C. de pœn. iud. qui malè iudi. & qualiter deducatur intereſſe contra iudicẽ in cauſa ſyndicatus vide Inno. in c. ſuper eo quod mer. cau. Bald. in l. obſeruare, ſ. proficiſci, de of. ſi. procõ. & leg.
d l. ſi. C. de pactis conuen.
e notat gl. in l. generali. C. de tabel. li. 10.

vias in agris, si fortè illic sint ædificia, extenditur. Dici autem tantummodo ratio habetur [e], non etiam noctis: tum enim impunè est, quod nocebitur. † Posteriore verò edicti parte, si in suggrunda, seu protecto, id est, in tectis procul eminentibus, si porrò in pergula & anteambulatorio, quod ad multum domus exporrigitur ac propendet, siue etiam in reticulo, hoc est, in proiecturis ædium, quæ ad modum retis factæ sunt (vt sunt cancelli) aut aliàs in superioribus domus partibus aliqua posita habeantur, quæ nocere possunt: tunc siue noceatur, siue non, pœna decem aureorũ est: nec refert, habitator ædium posuerit, siue alius [f]. Quæ verò suspensa sunt ante ædes, aliquando in priore parte edicti, aliquando in posteriore includuntur: vt si fortè bouem quis mortuum fune suspendat, qui cadens noceat [g]. Quanquam autem certa pœna hac edicti parte constituta est, crediderim tamen, si liber homo rebus huiusmodi decidentibus periret, vel plus læderetur, quàm præfata pœna efferret, officium iudicis pro ista æstimatione interuenturum, hoc enim & ius & æquitas efflagitat: idémque Zasius [h] aliquando sensit.

e Hæc [illegible] in l. 1. in pri. §. sed cum [illegible] s. hæc in factũ. l. hoc edictum. & l. fin. [illegible] f hæc habentur in l. si [illegible] Prætor, s. id positum [illegible] d. l. 1. s. quod cũ iuncta d. l. si verò, s. si.
g Ex superiore parte edicti agitur, si nocitũ sit. ex altera si nocere possit.
h in summa, ff. de his qui deie. vel effu.

§. Si filiusfam.

1 *Si ex domo filijfa. seorsim à patre habitantis proiiciatur vel effundatur, pater non tenetur.*
2 *An pater pro filiofa. per imperitiam malè iudicante teneatur.*
3 *Cautela pro filiofam iudice.*
4 *Regulariter ex maleficio, vel quasi non datur actio de peculio contra patrem.*

Si filiusfamiliâs seorsim à patre habitauerit, & quid ex cœnaculo eius deiectum effusúmque fuerit, siue quid positum suspensúmve habuerit, cuius casus periculosus est: Iuliano placuit, in patrem nullam esse actionem, sed cum ipso filio agendum esse. Quód & in filiofamiliâs iudice obseruandum est, qui litem suam fecerit.

Tametsi paterfamiliâs, ex cuius domo aliquid proiicitur, vel effunditur, pro tota familia, & liberis & seruis, aliísque secum habitantibus, ex quasi maleficio [a] obligetur: † tamen pro filiofamiliâs seorsim à patre in aliqua domo habitante, si quid ex ipsius familia proiectum, effusum, suspensúmve fuerit, non pater, sed ipse filius obstringitur, datúrque contra eum ex quasi maleficio in factum actio: & id textus hîc ait. † Idem quoque iuris obtinet, si filiusfa. Iudex per imperitiam malè iudicando, litem suam fecerit, damnum partis læsæ in sese transtulerit: adhuc enim pater excusabitur, filiúsque in tantam quantitatem tenebitur, quæ tunc in peculio [b] fuit, cùm sententiam dicebat, quæ assertio verior est. Nam cùm hæc actio detur, in quantum religioni iudicantis [c] videtur, non debet videri æquum Iudici, vt puniatur in plus, quam habeat in peculio, quando per imperitiam male iudicat: secus si [d] dolo, quia condemnabitur in vera æstimatione litis † Filiusfam. ergo iudex cautus esse debet, quando in syndicatu sententiam veretur condemnatoriam, quòd alleget se filiumfa. idque doceat. Sic enim nisi aduersarius probet, quod habet aliquid in peculio, remanebit delusus. † Regulariter certè ex maleficio, vel quasi ex maleficio non datur actio de peculio contra patrem, nisi quatenus peculium esset locupletatum, condemnatúsve iam esset filius: tum enim daretur aduersus patrem actio per sententiam, non quidem ex maleficio [e], sed quasi ex contractu.

a vt §. s. proœ.
b text. & ibi Batt. in l. si filiusfamilias 13. de iudi.
c l. pen. de var. & extraor. cog. & §. eo in prin.
d d. l. si filiusfamilias. in secundo respõso.
e l. 3. s. si filius. & s. ex causa. de minoribus. Reliqua vide apud Dd. in d. l. si filiusfam. Inno. in c. super eod. quod met. caus.

§. Item exercitor.

1.4 *Edictum. Nautæ, caupones, stabularij, vt recepta restituant.*
2 *Nautæ sunt, qui naues exercent: & nauigium quid contineat.*
3 *Caupones & stabularij qui dicantur.*
5 *Quando nautæ, caupones, & stabularij non teneantur ex quasi maleficio.*

Item exercitor nauis, aut cauponæ, aut stabuli de dolo aut furto, quod in naui aut caupona, aut stabulo factũ erit, quasi ex maleficio teneri videtur: si modò ipsius nul-

a l. item apud Labeonem 15. d. tit.

a Serui autem] Hunc locum Vlpianus [a] alibi multis verbis enarrat, quæ ad lucidiorem declarationem huc transferri possunt. † Cæterùm in summa sciendum, pro iniuria facta seruo non competere domino iniuriarum actionem, nisi duobus casibus. Primus, quando iniuria atrox fuerit: alter quando non est atrox, in contumeliam tamen domini facta: aliàs si serui tantùm contumeliam respiciat, dominus non agit, Iudex tamen ex officio iniurianti pœnam [b] infligit. Nullum enim maleficium impunitum remanere debet in [c] rebuspublicis. 1

b gloss. hic in verbo apertè.

c l. item vulneratus, ad leg. Aquil.

d l. seruo autem, illo tit.

b Nulla iniuria] † Propter quam scilicet ipse seruus agere possit: adeò vt nec manumissus agere possit ob iniuriam, quam in seruitute [d] passus est. 2

c Per liberos & vxores] Subaudi, iniuria infertur.

d Conuicium] Id est, verbalem iniuriam intulerit.

§. Si communi.

1. 3 *Iniuria seruo communi illata quando æstimanda.*
2. *L. sed non. de iniur. quomodo accipienda.*

[a] Si communi seruo iniuria [b] facta sit, æquum est, non pro ea parte, qua dominus quisque est, æstimationem iniuriæ fieri: sed [c] ex dominorum persona, quia ipsis fit iniuria. Quòd si vsusfructus in seruo Titij est, proprietas Mæuij, magis Mæuio iniuria fieri intelligitur.

a l. 1. & per totum tit. ff. de stip. ser.

b l. sed non 16. hoc tit.

c l. item apud 15. hoc tit.

d d. l. item. & l. seq.

a Si communi seruo] Seruus communis tametsi acquirat dominis pro portione [a] dominica: † iniuria tamen ipsi illata æstimatur ex personis dominorum, attenta scilicet ipsorum qualitate & dignitate. Quid enim, si alter ex dominis senator sit, alter plebeius? certè hæc iniuria ex persona senatoris pluris æstimabitur, quàm plebeij, vtcumque æquales habeant partes in seruo. † Nec obloquitur, quod Paulus [b] scribit, *non esse æquum pro maiore parte, quàm pro qua dominus est, damnationem fieri.* Loquitur enim ibi Iuriſconsultus, quando seruo communi simpliciter, & sui ipsius contemplatione iniuria fit: tum enim condemnatio fiet pro partibus dominicis. hic autem quando ad contumeliam dominorum seruus iniuria affectus est, damnatio fieri debet secundum dignitatem dominorum. 1 2

b Facta sit] Ab aliquo extraneo scilicet: nam si vnus ex dominis communis serui, vel proprietarius, vsufructuariúsve seruo iniuriam fecerit, naturaliter non tenebitur: quia suo iure fecisse [c] videtur.

c Ex dominorum persona] † Ita vt dignitas dominorum spectanda sit, & pluris agat, qui maiori honore præditus est. Item proprietarius magis agat, quàm fructuarius: nisi in contumeliam fructuarij id factum [d] constet. 3

§. Sed si libero.

1. 2. 3 *Pro iniuria libero homini, vel seruo alieno bona fide à me possesso, iniuriarum agi quomodo possit, tribus axiomatis declaratur.*

Sed si libero homini, qui tibi bona fide seruit, iniuria facta sit: nulla tibi actio dabitur, sed suo nomine is experiri poterit: nisi in contumeliam tuam pulsatus sit. tunc enim competit & tibi iniuriarum actio. Idem ergo est & in seruo alieno, bona fide tibi seruiente: vt toties admittatur iniuriarum actio, quoties in tuam contumeliam iniuria ei facta sit.

a l. item apud 15. §. 35. hoc tit.

Tria ex hoc §. axiomata colligenda sunt. † Primum, quod persecutio iniuriæ homini libero bona fide seruienti facta ipsi soli [a] detur. Ideo enim seruis iniuria fieri nequit, quia eripi eis dignitas non potest, sed cùm liberis hominibus directò, & propter ipsos solos contumelia facta est, quia rectè cecidit res, & reuera dignitas illorum imminuta est, meritò illis ipsis actio conceditur. † Alterum est: cum libero bona 1 2

fide

fide seruienti iniuria in possessoris contumeliam facta est, vtrique datur actio. neque enim alterutrius tantùm dignitas imminuta est[b], sed possessori: quoniam is fuit animus iniuriam inferentis libero homini, quia rectè res cecidit: hoc est, quia capax in- b d.l. item ap-
3 iuriæ fuit, cùm seruis (vt dixi) inferri iniuria nequeat. † Tertium, vltio iniuriæ alieno seruo bona fide possesso factæ, soli possessori [c] datur. Nam iniuria seruo illata, quatenus seruo facta est, non vindicatur, sed quatenus domino facta est. Quia ergo hoc casu dominus petitus non est, sed possessor solus, æquum est, ei soli iniuriæ actionem concedi, cui soli facta intelligitur.

b d.l. item apud. §. 35.
c d.§. item si. 35.

§. Pœna autem.

Pœna autem iniuriarum ex lege XII. tabular. propter membrum quidem ruptum[b] talio erat: propter os verò fractum nummariæ pœnæ erant constitutæ,[c] quasi in magna veterum paupertate.[d] Sed postea Prætores permittebant ipsis, qui iniuriã passi sunt, eam æstimare: vt iudex vel tanti reum condemnet, quanti iniuriam passus æstimauerit, vel minoris,[e] prout ei visum fuerit. Sed pœna quidem iniuriæ, quæ ex lege XII. tabul. introducta est,[f] in desuetudinem abiit: quam autem Prætores introduxerunt (quæ etiam [g] honoraria appellatur) in iudiciis frequentatur. Nam secundum gradum dignitatis, vitæque honestatem, crescit aut minuitur æstimatio iniuriæ. qui gradus condemnationis, & in seruili persona non immeritò seruatur: vt aliud in [h] seruo actore, aliud [i] in medij actus homine, aliud in vilissimo vel compedito ius æstimationis constituatur.

1 a *Ex lege xij tabul.*] Aul. Gellius [a] autor est, Lege XII. tabularum ita sancitum fuisse de iniuria: *Si membrum ruperit meum, è pacto talio esto. Si iniuriam alteri faxit, xxv. asseres æris pœna sunto. Os fractum impensiore damno vindicantor.* Hanc legem Phauorinus philosophus ibidem grauiter impugnat: sed eandem non minus grauiter defendit Sex. Cecilius: quorum docta concertatio plurimum lucis adferet huic loco. Ea tamen, quia prolixior est, & apud Gellium omnibus obuia, huc adscribere consultò prætermisi.

a lib. 20. Noct. Atti. cap. 1.

2 b *Talio erat*] † Statuebat enim hæc lex (vt dixi) pœnam talionis *è pacto*: hoc est, si ita maluisset inferens iniuriam, & nisi paciscendo redemisset pecunia iniuriam. Primum ergo tribuebatur facultas paciscendi, vt non omnino necesse esset, pati talionem. Quòd si reus nec pacisci volebat, nec iudici talionem imperanti parebat: æstimata lite iudex hominem damnabat: atque ita si reo & pactio grauis, & acerba talio visa fuerat, seueritas legis ad pecuniæ mulctam * redibat.

* vide Gell. in loco alleg.

c *Quasi in magna vet. paupert.*] Nam XII. tabul. tempore propter rei numariæ penuriam exiguæ multæ constituebantur: qua de re vide Gell. lib. 11. noct. Atti. cap. 1. Plinium lib. 18. cap. 3. & Halicarn. lib. 1. Antiq. Roma.

3 d *Sed postea prætores*] † L. Neratius (vt idem [b] Gellius meminit) homo egregiè improbus, pro delectamento habebat, os hominis liberi manus suæ palma verberare. Eum seruus sequebatur, crumenam plenam assium portitans, & quemcunque de-

b d. lib. 20. c. 1.

palmauerat, numerari statim secundum XII. tabulas quinque & viginti asses iubebat. † Propterea Prætores postea hanc legem abolescere, & relinqui censuerunt, in- 4
iuriisque æstimandis Recuperatores se daturos edixerunt. † *Recuperatores* autem 5
dicebantur, quibus Prætor iurisdictionem mandabat priuatarum causarum: à recuperando, seu iterum acquirendo, quod amissum erat, dicti, quos nunc iudices delegatos appellamus.

e *Prout ei visum*] † Ergo æstimantem iniuriam non semper audiet Prætor, sed vel 6
pluris, vel minoris damnare poterit, [c] pro qualitate personarum & iniuriæ. Quare Martianus, [d] *Etsi iuratum fuerit*, inquit, *licebit iudici vel absoluere, vel minoris condemnare.* Neque enim tenetur obsequi iuramento affectionis, ne in immensum iuretur, sed liberum ei est, rem totam [e] æstimare: tametsi in iuramento, quod ab aduersario defertur, non affectionis æstimandæ, sed veritatis certò prodendæ causa, sit secus: quia necessaria est condemnatio, quanti iuratum [f] fuerit.

f *In desuetudinem abijt*] † Adeò quidem, vt vix in toto iure ciuili vllum supersit 7
Talionis vestigium: præter id, quod calumniator subeat idem iudicium, quod innocenti reo [g] intendit: & iudex, qui delatum ad se crimen negligit, Talionis periculo subiiciatur [h]. Hanc tamen Talionem & lex Mosaica statuit [i], his verbis: *Sin autem* 8
mors eius fuerit secuta, reddet animam pro anima, oculum pro oculo, dentem pro dente, manum pro manu, pedem pro pede, adustionem pro adustione, vulnus pro vulnere, liuorem pro liuore. Hodie multæ ciuitates ex statutis suis modica pecuniæ pœna grauem iniuriam punire solent: quæ lenitas planè effecit, vt nunc frequentissimum sit iniuriæ beneficium. Quòd si talio, & supplicij similitudo, membrum pro membro reduceretur, parcius fortè admitterent iniuriam, qui nunc modica pecunia eam rediniunt, vel etiam derident iniuriatum.

g *Honoraria*] Ab honore scilicet prætorio, vt alibi [k] diximus.

h *Seruo actore*] † Seruo actoris [l] Papinianus etiam alibi meminit: & passim legitur 9
seruus actor in libris ciuilibus. is autem erat, cui rationis aut mensæ, aut rerum omnium, aut bonæ partis procuratio mandata & credita erat: Idem ergò erat, qui nunc dispensator dicitur.

i *In medij actus*] † Id est, in seruo mediastino: sic enim vno verbo Latini *mediasti-* 10
num appellant, vel quòd medium statum tenebat, vt Vlpianus [m] dixit: vel certè, quòd in media domo ad imperia omnium, nutusque excubare solebat, vt Budæus ex Columella refert. Cogebatur enim vilissima & sordidissima quæque ministeria domi obire, domum verrere, purgamenta efferre, ligna congerere, & huiusmodi alia facere. Indicat autem etiam alibi Vlpianus, vtilem fuisse operam mediastinorum, veluti atriariorum, & focariorum [n], atque his similium: quod genus Ferratile Plautus appellat in Mostellaria: *Cui hercle*, inquit, *paucas tempestates Tranio: augebis ruri numerum, genus ferratile.*

c l. item apud 15. hoc tit.
d l. in actionibus, de in lit. iu.
e l. videamus, §. vlt. de in lit. iur.
f l. non erit. §. dato, de in lit. iur.
g l. pen. de accusat. l. 3. C. qui accus. non po.
h l. vlt. C. ne sacr. bapt. iter.
i Exod. 21.
k §. prætorium §. de iur. nat. gent.
l Lucius. ff. de posit.
m vide l. item apud, de iniu. l. cum de serui. de ope. ser.
n l. 1. §. cæterùm. nau. caup. stab.

§. Sed & lex.

1 *Omnis iniuria, quæ manu fit, lege Cornelia continetur.*
2 *Prætoria iniuriarũ actio à ciuili differt.*
3 *Domus cuique tutissimum refugium.*
4 *Ad loca meritoria hæc lex non pertinet.*

[a] Sed & lex Cornelia de iniuriis loquitur, & iniuriarum actionem introduxit, quæ competit ob eam rem, quòd se pulsatum quis, verberatúmve, vel [b] domum suam vi introitam esse dicat. [c] Domum autem accipimus, siue in propria domo quis habitet, siue in conducta: siue gratis, [d] siue hospitio receptus sit.

a *Sed & lex*] Hæc actio iniuriarum, de qua præcedenti § diximus, Prætoria est, & spacio vnius anni continui [a] tollitur: in tribus tamen casibus est quoque ciuilis, hoc loco recensitis: nempe si quis pulsatus, verberatúsve, domúsve eius vi introita sit.
† Vnde liquet omnem iniuriam, quæ manu fit, lege Cornelia contineri. † Prætoria 1
autem iniuriarum bifariam secernitur à ciuili ex lege Cornelia: primò quòd præ- 2
toria est annalis tantum: ciuilis verò perpetua, tametsi nonnulli [b] reclament. Deinde

a l. si non conuicij. ibi Cyn. & alij. C. de iniur.
b in d. l si non conuicij.

Prætoria

Prætoria generaliter de omnibus iniuriis intelligitur: ciuilis pertinet tantùm ad iniuriam in corpus admissam, in tribus scilicet casibus hic [c] relatis.

3 b *Domum suam vi introitam*] † *Si quis domum alienam inuito domino introiit, quamuis in ius vocati actionem iniuriarum in eum competere,*[d] Offilius ait. Rationem addit Caius,[e] *quòd domus cuique tutissimum refugium & receptaculum sit.* Vnde perpaucis casibus aliquem de domo sua vi extrahi, leges [f] patiuntur: quos suis locis annotarunt Interpretes.

c *Domum autem*] Ex Vlpiano [g] descriptus est hic locus.

d *Siue hospitio receptus*] Ad longius aliquod tempus, vt intelligas hîc agi de certa fixáque habitatione. † Nam ad momentaria loca hæc lex non pertinet, nec ad eos, qui 4 inhabitant momenti [h] causa. Itaque vnius aut alterius diei hospes hic non aget, quia ibi non habitat, sed paulisper [i] hospitatur.

c Concordat l. lex Cornelia s. 1. eo.
d l. si quis domum 23. h. t.
e l. plerique de in ius voc.
f vide l. nemo. ibi Dec. de reg. iur. & l. dies cautioni. s. prætor ait, de dam. infe.
g d. l. lex Cornelia, s. domū.
h l. 1. s. ego, h. t.
i d. l. 5. s. habitare.

§. Atrox.

1 *Atrox iniuria quid: & quibus modis fiat.*
2 *Circumstantia, ex quibus delictum augetur vel minuitur.*

[a] Atrox iniuria æstimatur [b] vel ex facto: veluti si quis ab alio vulneratus sit, vel fustibus cæsus. Vel ex loco: veluti si cui in theatro, vel foro, vel in conspectu Prætoris iniuria facta sit. Vel ex persona: veluti si magistratus iniuriam passus fuerit, vel si Senatori ab humili persona iniuria facta sit, aut parenti patronóve fiat à liberis vel libertis. Aliter enim senatoris & parentis patroníque, aliter extranei & humilis personæ iniuria æstimatur. Nonnunquam & locus vulneris atrocem iniuriam facit, veluti si in oculo quis percussus fuerit. [c] Parui autem refert, vtrum patrifamilias, an filiofamilias talis iniuria facta sit: nam & hæc atrox iniuria æstimabitur.

1 a *Atrox*] † Hunc locum ex Vlpiano [a] descripsisse videtur Iustinianus, inquiente: *Atrocem iniuriam quasi contumeliosiorem & maiorem accipimus.* Atrocem autē iniuriam aut persona, aut tempore, aut re ipsa fieri Labeo ait. Personâ atrocior iniuria fit, cùm magistratui, cùm parenti patronóve fit: tempore, si in ludis, & in conspectu Prætoris: re, si vulnus illatum, os alicui percussum sit. *Vulneris enim magnitudo,* inquit Paulus [b], *Atrocitatem facit, & nonnunquam locus vulneris: veluti oculo percusso.* Quorsum attinent etiam ea, quæ in eandem sententiam Quintilianus [c] nō inscitè scribit: *Atrocitas, inquiens, crescit ex his, quid factum sit à quo in quem, quo animo, quo tempore, quo loco, quo modo: quæ omnia infinitos anfractus habent.* & quæ ibidē latius sequuntur. Nam graphicè admodum exemplis singula demonstrat, quæ plurimum lucis huic loco adferent, & à iuris tyronibus facilè huic adscribi possunt.

2 b *Vel ex facto*] † Claudius Saturninus [d] enumerat, latéq; explicat septem factorum circunstantias, quibus crescit vel minuitur delictum, nempe causam, personam, locum, tempus, quantitatem, qualitatem, euentum: & adfert exemplum ex oratione Demosthenis contra Midiam: cùm ab eo cæsus esset in mala, quo tempore ludorum Bacchi curator erat.

c *Parui autem*] Et hic locus ad verbum ex eodem Vlpiano [e] desumptus est.

a l. Prætor edixit 7. s. posse, de iniu.
b l. vulneris, eo.
c lib. 6. Orat. instit. c. 1.
d l. aut facta, s. 1. de pœn.
e in l. sed est quæstionis 6. s. parui, h. tit.

§. In summa.

1 *Iniuriarum & ciuiliter & criminaliter agi potest.*
2 *Quādo dicatur ciuiliter iniuriarū agi.*
3 *Quando idem criminaliter.*
4 *Et vna intentata, ad alteram non datur recursus.*
5 *Quando ex eodem delicto & ciuilis & criminalis actio datur, an vna consumat alteram.*
6 *Potest etiam iniuriarum agi ad recla-*

Prætoria generaliter de omnibus iniuriis intelligitur: ciuilis pertinet tantùm ad iniuriam in corpus admissam, in tribus scilicet casibus hîc [c] relatis.

3 b *Domum suam vi introitam*] † *Si quis domum alienam inuito domino introiit, quãuis in ius vocati actionem iniuriarum in eum competere,* [d] Offilius ait. Rationem addit Caius, [e] *quòd domus cuique tutissimum refugium & receptaculum sit.* Vnde perpaucis casibus aliquem de domo sua vi extrahi, leges [f] patiuntur: quos suis locis annotarunt Interpretes.

c *Domum autem*] Ex Vlpiano [g] descriptus est hic locus.

d *Siue hospitio receptus*] Ad longius aliquod tempus, vt intelligas hîc agi de certa fixáque habitatione. † Nam ad meritoria loca hæc lex non pertinet, nec ad eos, qui inhabitant momenti [h] causa. Itaque vnius aut alterius diei hospes hîc non aget, quia ibi non habitat, sed paulisper [i] hospitatur. 4

c Concordat l. lex Cornelia §. 1. eo.
d l. si quis domum 23. h. t.
e l. plerique de in ius voc.
f vide l. nemo. ibi Dec. de reg. iur. & l. dies cautioni. §. prætor ait, de dam. infe.
g d. l. lex Cornelia, §. domũ.
h l. 1. §. ego, h. t.
i d. l. 5. §. habitare.

§. Atrox.

1 *Atrox iniuria quid: & quibus modis fiat.*
2 *Circumstantia, ex quibus delictum augetur vel minuitur.*

[a] Atrox iniuria æstimatur [b] vel ex facto: veluti si quis ab alio vulneratus sit, vel fustibus cæsus. Vel ex loco: veluti si cui in theatro, vel foro, vel in conspectu Prætoris iniuria facta sit. Vel ex persona: veluti si magistratus iniuriam passus fuerit, vel si Senatori ab humili persona iniuria facta sit, aut parenti patronóve fiat à liberis vel libertis. Aliter enim senatoris & parentis patroníque, aliter extranei & humilis personæ iniuria æstimatur. Nonnunquam & locus vulneris atrocem iniuriam facit, veluti si in oculo quis percussus fuerit. [c] Parui autem refert, vtrum patrifamilias, an filiofamilias talis iniuria facta sit: nam & hæc atrox iniuria æstimabitur.

1 a *Atrox*] † Hunc locum ex Vlpiano [a] descripsisse videtur Iustinianus, inquiente: *Atrocem iniuriam quasi contumeliosiorem & maiorem accipimus.* Atrocem autẽ iniuriam aut persona, aut tempore, aut re ipsa fieri Labeo ait. Personâ atrocior iniuria fit, cùm magistratui, cùm parenti patronóve fit: tempore, si in ludis, & in conspectu Prætoris: re, si vulnus illatum, os alicui percussum sit. *Vulneris enim magnitudo,* inquit Paulus [b], *Atrocitatem facit, & nonnunquam locus vulneris: veluti oculo percusso.* Quorsum attinent etiam ea, quæ in eandem sententiam Quintilianus [c] nõ infeitè scribit: *Atrocitas, inquiens, crescit ex his, quid factum sit à quo in quem, quo animo, quo tempore, quo loco, quo modo: quæ omnia infinitos anfractus habent.* & quæ ibidẽ latius sequuntur. Nam graphiceè admodum exemplis singula demonstrat, quæ plurimum lucis huic loco adferent, & à iuris tyronibus facilè huic adscribi possunt.

2 b *Vel ex facto*] † Claudius Saturninus [d] enumerat, latéq; explicat septem factorum circunstantias, quibus crescit vel minuitur delictum, nempe causam, personam, locum, tempus, quantitatem, qualitatem, euentum: & adfert exemplum ex oratione Demosthenis contra Midiam: cùm ab eo cæsus esset in mala, quo tempore ludorum Bacchi curator erat.

c *Parui autem*] Et hic locus ad verbum ex eodem Vlpiano [e] desumptus est.

a l. Prætor edixit 7. §. posse, de iniu.
b l. vulneris. eo.
c lib. 6. Orat. instit. c. 1.
d l. aut facta. §. 1. de pœn.
e in l. sed est quæstionis 6. §. parui, h. tit.

§. In summa.

1 *Iniuriarum & ciuiliter & criminaliter agi potest.*
2 *Quãdo dicatur ciuiliter iniuriarũ agi.*
3 *Quando idem criminaliter.*
4 *Et vna intentata, ad alteram non datur recursus.*
5 *Quando ex eodem delicto & ciuilis & criminalis actio datur, an vna consumat alteram.*
6 *Potest etiam iniuriarum agi ad recla-*

mationem: ex ord Imp. Camera.
7 *Et hunc modum agendi etiam ciuili iure fundatum esse.*
8 *An actio iniuriarum reclamatoria sit ciuilis, vel criminalis.*
9 *In causis criminalibus num appelletur.*
10 *In criminalibus an procurator interueniat.*
11 *In Camera Imperiali criminalis accusatio non admittitur.*
12 *Criminali causa pendente, ciuili non est locus.*
13 *Forma petendi in actione iniuriarum reclamatoria.*
14 *Famosa actiones non semper sunt criminales.*
15 *Procurator nec in publico, nec priuato crimine admittitur. fallit, vt n. 16.*
17 *In actione iniuriarum ciuiliter intentata admittitur procurator.*

In summa sciendum est,[a] de omni iniuria, eum qui passus est, posse vel criminaliter agere, vel ciuiliter. Et si quidem ciuiliter agatur: æstimatione facta, secundum quod dictum est, pœna reo imponitur. Sin autem criminaliter, officio Iudicis [b] extraordinaria pœna reo irrogatur: hoc videlicet obseruando, quod Zenoniana constitutio introduxit, vt viri illustres, quique super eos sunt, [c] & per procuratores possint actione iniuriarum criminaliter vel persequi, vel suscipere, secundum eius tenorem, qui ex ipsa manifestius apparet.

a *De omni*] † De quauis ergo iniuria, siue leui, siue atroci, potest is, qui eam passus est, (non etiam quilibet de populo, cùm iniuria sit crimen priuatum [a]) agere vel ciuiliter vel criminaliter: vtroque tamen modo ad vindictam[b], † *ciuiliter* agitur, 2
quando actor petit pœnam sibi adiudicari: datúrque actio in tantum, in quantum iniuriam passus eam ad animum reuocauerit. Vt cùm dicit in libello, se malle tot vel tot aureos amittere, quàm eiusmodi iniuria affici. Hanc tamen æstimationem iniuriæ iudex deinde moderatur, prout ei visum fuerit ex facto, ex loco, vel ex [c] persona. † *Criminaliter* agitur, quando affectus iniuria petit iniuriantem puniri in cor- 3
pore, vel agit ad pœnam pecuniariam fisco inferendam: qua specie potest Iudex pœnam ex arbitrio imponere, adeò quòd suum arbitrium vsque ad mortem extendere [d] queat: modò facti qualitatem diligenter perpendat. quod fit, si dignitatem eius, qui iniuriam passus est, consideret: ex ea enim augetur, vel diminuitur pœna. † Vna au- 4
tem harum actionum intentata, non potest recursus ad aliam fieri, cùm vtraque tẽdat ad vindictam, & non rem, sed pœnam contineat. † Nam cùm duæ actiones ex v- 5
no eodémque delicto nascuntur, si vna pro re familiari competat, altera pro vindicta, vna per aliam non consumitur: veluti si quis egerit actione legis Aquiliæ propter seruum occisum, non prohibetur deinde publicum instituere iudicium ex lege Cornelia, de [e] sicariis. Quando autem vtraque ad vindictam datur, sicut est in actione iniuriarum tam ciuili, quàm criminali: tunc vna per alteram tollitur: quia æquum non est, idem admissum pluribus legibus [f] puniri. Et hæc quidem iure ciuili obtinent. † Est etiam alia agendi de iniuriis formula apud nos in vsu admodum 6
frequenti, nempe vt is, qui passus est iniuriam, ad reuocationem siue reclamatione iniuriosorum verborum agat: *Das der geschmacht auff einen vviderruff klage.* quæ formula licet iure Romano videatur incognita, notissima tamen, ac multis annis præscripta consuetudine in omnibus ferè iudiciis est recepta, & ab Imp. etiam Carolo V. hodie in noua Imperialis Cameræ ordinatione [g] comprobata: vbi disponitur, libellos super reuocatione iniuriosorum verborum recipiendos esse, & super illis pronunciandum: ita quod hodie velut iure scripto hæc agendi formula in causis iniuriarum sit licita. † Quanquam, si quis diligentius rem examinat, hic modus agendi 7
ad reclamationem iniuriæ, videatur etiam fundatus esse in iure [h] communi: neque etiam carere ratione. Cùm enim ad restitutionem famæ non minus, quàm ad alterius rei, iniurians teneatur [i] iniuriato: cur non satisfactio de fama læsa hoc modo fieri deberet? Sicut enim publicè diffamat iniurians: ita publicè quoque reclamare debere,

a l. iniuriarum, & l. vlt. C. de iniur.
b l. 2. §. emancipatus, de colla. bono.
c §. pœna, & §. atrox, ĩ. eod. l. constitutionib. 37. §. 1. ff. d. tit.
d gl. hic verbo. extraordinaria.
e §. liberum. ĩ. de leg. Aqui.
f l. senatus, de custo. & exhi. re.
g In ordi. fol. 112. Vide quæ annotaui in Obser. cũ Imp. cẽt. 2. obser 98.
h Dd. c. 1. de lib. obla. per tex. ibi ver. reclamationis.
i Petr. de Anc. c. peccatum 15. de fama autem læsa, de reg. iur. in 6.

debere, & fateri, se mendacium dixisse, sicque infamato suum honorem reddere, ve-
8 niamque ab eo [k] petere æquum est. † An autem talis actio, quæ ad reuocationem iniuriæ hoc modo instituitur, censeatur criminalis vel ciuilis esse, non modicæ dubitationis est. Sed mihi videtur, eam ciuilem esse potius, quam criminalem. Primùm ideò: quia etsi petatur reclamatio iniuriæ: tamen non potest dici, quod ad aliquam pœnam agatur fisco applicandam: quod in criminali omnino est [l] necessarium.
9 † Deinde notum est, quòd tametsi iure communi in criminalibus appellatio non sit [m] interdicta: moribus tamen Germaniæ contrarium obseruari, & in criminalibus appellationem prorsus esse illicitã, idq; approbat etiã ordinatio Cameræ [n] imperialis: quod tamen in mulctis, vel si de nullitate causæ principalis agatur, non procedit, vt [o] aliàs à me annotatum est. Iam si actio iniuriarum ad reuocationem instituta inter criminales censenda esset: sequeretur, in ea appellari non posse. cuius tamen contrarium cotidie in iudiciis seruatur, appellationesque in huiusmodi causis reclama-
10 toriis recipiuntur: quod non fieret, si pro criminali æstimaretur. † Tertiò, in criminalibus controuersiis vel ad crimen persequendum, vel ad defendendum regulariter procurator interuenire [p] non potest. Cuius contrarium obseruatur passim in iudi-
11 ciis, quando ad reclamationem iniuriæ agitur. † Prædictis accedit, quòd in Imperiali Camera nulla criminalis accusatio admittitur: interim tamen in comperto est, hanc
12 iniuriarum reclamatoriam actionem in ea cotidiè recipi. † Postremò, expediti iuris est, criminalem causam eo priuilegio frui, vt eâ pendente, nulli ciuili quæstioni sit [q] locus. Quòd si actio iniuriarum reclamatoria criminalis esset, sequeretur, eam cum ciuili, qua ad æstimationem iniuriæ agitur, cumulari non posse: cuius tamen contrarium vsu frequentatur. Sanè Iohan. Berberius in tractatu, quem De Viatorio iuris [r] inscripsit, in forma libelli iniuriarum vtramque, & ciuilem & hanc reclamatoriam iniuriarum actionem coniunxit. Sic enim conclusionem libelli, siue petitionem for-
13 mat: † *Quare petit actor, per vos, vestrámque diffinitiuam, pro suorum nominis & famæ restitutione, dictum reum ad publicè dissonandum, profitendum, & declarandum, dicta verba diffamatoria & iniuriosa fuisse per eum inconsultò & contra veritatem dicta & prolata, ac pro satisfactione iniuriarum prædictarum ad dandum & soluendum eidem actori summam prædictam* 1000. *librarum*, &c. Parem conclusionem in actione iniuriarum præscribit is, qui libellos in Curia Romana frequentatos conscripsit. Sed & Boërius in Comment. Consuetudinum Bituricen. [s] tradit, quòd in causa iniuriarum possit agi ad binas emendationes, vtilem scilicet, & honorabi-
14 lem. † Neque aduersatur, quòd nonnulli hanc reclamatoriam actionem ideò criminalem censent, quia infamet. Nam & depositi, & Mandati, & de Dolo, & aliæ quàm plurimæ actiones infamant: neque tamen eas propterea criminales rectè dixeris. Sic & iniuriarum actio semper infamat, siue ciuiliter, siue criminaliter [t] instituatur: vt ex eo, quòd actio aliqua infamet, inferri nullo modo possit, ideo eam criminalem esse. Hæc aliquanto vberius huic loco addere volui, vt tyrones huius reclamatoriæ iniuriarum actionis, quæ in tam frequenti est vsu, gustum saltem aliquem habeant.

b *Extraordinaria*] Illa extraordinaria pœna arbitrio iudicis relinquitur, qui ex facto, loco, & persona pœnam statuere solet: serui quidem flagellis cæsi dominis suis restituuntur: liberi verò homines humilioris conditionis fustibus subiiciuntur: cæteri vel exilio temporali, vel indictione certæ rei [u] coërcentur.

15 c *Et per procuratores*] Sicut in crimine publici iudicij non admittitur [x] procurator: ita etiam in crimine priuato, vt in actione iniuriarum criminaliter intentata idem [y] obtinet. Debet enim, qui criminaliter experiri vult, per seipsum comparere, & reum
16 criminis facere eum, quem in ius vocauit. † Excipiuntur tamen illustres, aut maiore præditi dignitate, eorumque liberi, & vxores viuente marito illustri, qui causam iniuriarum etiam criminalem exercere possunt per procuratorem tam agendo, quàm defendendo: modò se subscribant, & in eos, non in procuratores feratur sententia.
17 Atque hic est effectus Zenonianæ [z] constitutionis, cuius hîc fit mentio. † Si tamen iniuriarum actio ciuiliter intenderetur, admittendus esset procurator etiam generale mandatum [a] habens.

k fac. c. quidã maligni. 5. q. 1. & c. deterior. & c. summa iniquitas ibi Archidia. 6. quæst. 1.
l gl. in l. Prætor. & ibi Bart. ff. de sepul. vio.
m l. addictos. C. de epis. aud. Auth. sed hodie. C. de appel.
n part. 2. tit. 28. §. item *nach dem auch*.
o cent. 4. obser. 41. & 42.
p l. pen. §. vlt. ibi Bart. ff. de publ. iud.
q l. 2. §. sed etsi agant. ff. de iud.
r in 4. parte de iudic.
s consil. 1. fol. mihi 78.
t l. athletas. §. fin. ff. de iis qui not. infam. §. ex quibusdam, ſ. de pœ. tem. litig.
u l. vlt. & ibi Bart. hoc tit.
x l. pen. §. 1. de publ. iud.
y hic. & l. vlt. C. eod. tit.
z quæ habetur in d. l. vlt.
a l. licet, §. ad actionem. de procur. & l. sed & vnus, §. procurator, h. t.

§. Non solùm.

1 *Iniuriarum procurans fieri, perinde tenetur iniuriarum, ac iniurians.*

Non solùm autem is iniuriarum tenetur, qui fecit iniuriam, id est, qui percussit: verùm ille quoque tenetur, qui dolo fecit iniuriam, [a] vel qui procurauit, vt cui mala pugno percuteretur.

a *Vel qui procurauit*] † Ergo qui procurat fieri iniuriam, perinde obligatur iniu- 1
riarum, atque is qui dolosè eam infert: quod & Vlpianus [a] iam antea tradidit, ex cuius responso hic §. ad verbum descriptus est: & vterque tam mandans, quàm mandatarius conueniri potest & prætoria & Cornelia directa. Verba enim legis Corneliæ scripta sunt in rem ex parte iniuriantis, vt sic comprehendant & facientem per alium: licet ex parte eius, qui passus est iniuriam, sit in personam scripta, sicut Bartolus [b] aduersus Accursium defendit: vbi etiam docet, qualiter mandans, & qualiter persuadens fieri delictum, obligetur.

a l. non solum ff. hoc tit.

b in d. l. non solum.

§. Hæc actio.

1 *Iniuriarũ actio dissimulatione tollitur.*
2 *De lege obliuionis apud Athenienses, quæ ἀμνηστία dicebatur.*
3 *Idem à Senatu Rom. factum post interfectum Iulium Cæsarem.*
4 *Item pacto, transactione, iureiurando, tollitur iniuria ipso iure.*
5 *Tollitur item lapsu anni, sed tantùm ope exceptionis.*
6 *Item satisfactione.*
7 *Denique morte, tam iniuriati, quàm iniuriantis.*

[a] Hæc actio dissimulatione aboletur: & ideo si quis iniuriam dereliquerit, hoc est, statim passus ad animum suum non reuocauerit, postea ex pœnitentia remissam iniuriam non poterit recolere.

a *Hæc actio* † Nempe iniuriarum actio dissimulatione aboletur. Nam si quis iniu- 1
riam passus statim ad animum suum non reuocauerit: hoc est, non ostenderit vllum de se indicium, quòd huiusmodi iniuriam ægrè tulerit, ac pro contumelia secum reputauerit, quin potius statim familiarem sese iniuriatori exhibuerit: non censetur iniuria. atque ita hunc locum, qui ex Vlpiano [a] desumtus est, accipere oportet. Et habet certè hic modus tollendæ actionis iniuriarum grauem causam, & Christiana
mansuetudine dignam rationem tollendorum facilè odiorum: † vt quantum licet, 2
in republica probemus veterem illam Atheniensium ἀμνηστίαν. Thrasybulus enim, cum Athenienses ex summis olim dissidiis reconciliati tandem essent, legem tulit, *ne retrò iniuriarum vel vno verbo meminisse impunè liceret:* quam ideo ἀμνηστίαν ap-
pellabat. † Senatus quoque Romanus interfecto Iulio Cæsare, introduxit obliuionis 3
legem suasu Ciceronis: quæ tamen non fuit diuturna. Quantò magis hodie inter nos Christianos opus esset bona obliuionis lege: cùm iudicia passim scateant iniuriarum litibus, præsertim inter multos vel præcipui nominis viros? Porrò sunt & alij
modi, quibus hæc actio perimitur. † Nam & pacto, & transactione, & iureiurando 4
(quia scilicet iuramento asserat iniurians, se non intulisse iniuriam, aut non animo
iniuriandi fecisse) ipso iure [b] tollitur. † Item lapsu vnius anni [c] continui extinguitur, 5
non tamen ipso iure, sed tantùm ope exceptionis. Sicut enim tempus non est modus inducendæ obligationis: ita nec [d] tollendæ. Excipiuntur tamen tres casus, in quibus perpetua est hæc actio: scilicet quando quis est verberatus, pulsatus, domúsve sua vi [e]
introita. † Porrò satisfactione quoque finitur, vt scilicet non possit amplius ad vin- 6
dictam agi, licet ad damna possit. Nam remissa finitur iniuriarum actione, non statim intelligitur quoque remissa Aquiliæ actio ob damnum datum. Et hic obseruā optimum consilium: si agitur aduersus aliquem iniuriarum, & timet condemnationem futuram, quòd soluat ante condemnationem id, in quo damnari timet: sic enim euitabit infamiam, absoluetúrque per sententiam interlocutoriam ab obseruatione
iudicij, quæ tamen vim diffinitiuæ habet: vt Bartolus [f] docet. † Postremò tollitur 7
hæc actio morte illius, qui passus est iniuriam, lite nondum contestata: & morte iniuriantis etiam post litis [g] contestationem.

a l. non solum ff. s. 1. de iniur.

b d. l. non solùm, s. 1. & l. si tibi, de pact.

c l. si non conuicij, C. de iniur.

d De quo dixi in s. at si ita, ff. de verb. oblig.

e s. sed & lex, ff. eod.

f l. infamem, de publ. iud.

g l. si eum, s. qui iniuriarum ff. si quis caut.

De obli-

De obligationibus quæ ex quaſi delicto naſcuntur. Titulus V.

In Rubricam argumenta.

1 *Quaſi delictum deſcribitur.*
2 *Epitome, ac diuiſio huius tituli.*

Abſolutis tribus prioribus obligationum ſpeciebus, nempe iis quæ ex contractu vel quaſi ex contractu, aut ex delicto proficiſcuntur, poſtremam quoque ſpeciem ſubiungit, quæ quaſi ex delicto deſcendit. † Eſt autem *quaſi delictum* propriè, quando quis neque ex dolo, nec lata culpa, ſed magis ex imperitia, ſiue negligentia ſua, ſuorúmve conueniri poteſt. † Eius ponuntur hoc in titulo tria exempla, & ſubinde, qua actione his caſibus agatur, connectitur: atque ita duas hic tractatus partes comprehendit.

Princip. tit.

1 *Iudex malè iudicans, quaſi delinquit.*
2 *Quid ſit litem ſuam facere.*
3 *Iudex malè iudicando litem ſuam faciens, quomodo puniatur.*
4 *Iudex ſcienter & doloſè malè iudicans, quas pœnas ſuſtineat.*
5 *Tabellio malè faciens inſtrumentum, tenetur parti.*
6 *Notarius iura ad ipſius officium ſpectantia ſcire debet.*

SI iudex litem ſuam fecerit, non propriè ex maleficio obligatus videtur: ſed quia neque ex maleficio, neque ex contractu obligatus eſt, & vtique peccaſſe aliquid intelligitur, licet per imprudentiam: ideo videtur quaſi ex maleficio teneri: & in quantum de ea re æquum religioni iudicantis videbitur, pœnam ſuſtinebit.

1 † *Primum* exemplum quaſi delicti, eſt in Iudice, qui malè iudicando litem ſuam facit. Iudex enim ſiue ordinarius, ſiue delegatus, qui per imprudentiam vel imperitiam perperam pronunciat, condemnat aliquem, cùm nihil deberet, quaſi delictum committere dicitur. Quod Imperator à ſufficienti partium enumeratione probare nititur. Non enim ex contractu obligatur, qui contractus vtriuſque conſenſus requirit: ſed de conſenſu meo Iudex mihi non fecit iniuriam. Nec ex quaſi contractu: quaſi enim contractus quamuis vtriuſque conſenſum non requirat, tamen eum iure ciuili licitum eſſe, ac permiſſum oportet: vt videmus in obligatione negotiorum geſtorum. quæ ratio hic ceſſat: quoniam non eſt permiſſum iudici, vt quem velit litigantium, iniuria afficiat. Sed nec verè delinquit, quia forte legem habens non ſanè intellectam, aut Iureconſulto duce à communi legum tramite, receptáve conſue-
2 tudine aberrans, ſibi perſuadet, ſe iuſtam ferre ſententiam † Quo caſu litem ſuam facit, hoc eſt, damnum partis læſæ in ſe transfert, damnatur ad intereſſe partis læſæ, ſuſtinétque pœnam, in quantum ea de re æquum religioni iudicantis viſum fuerit:
3 † atque ita non condemnatur in ſolidum, ſiue [a] in æſtimationem totius cauſæ, ſed iudicans, vel ſyndicator rationem habere debet ſumptuum, damnorúmque læſæ partis: quam rem in quadam ſua [b] quæſtione Bartolus vberius pertractat. Habetur tamen ratio, an errauerit in lege facili & aperta, an in difficili atque obſcura, quoniã
4 priori ſpecie [c] mitius punitur. † Porrò notanter ſuprà dixi, *per imprudentiam*: nam ſi iudex dolo malo, ſcienter, & ex propoſito, vel etiam pecunia corruptus, perperam ius dicit, verè delinquit: & ſi quidem cauſa ciuilis fuerit, ignominia notatus, triplum litis rependit: in quæſtione verò criminali confiſcatis omnibus bonis, in exiliũ mittitur, de quo latius videre eſt in tractatu Codi. *de pœna iudicis, qui malè iudicat.* vn-
5 de diſcere potes, quæ hîc deſunt. † Quæ autem hoc loci de Iudice traduntur, eadem in tabellione malè faciente inſtrumentum, obtinent, tenebitur enim ad intereſſe [d]
6 parti, quam damnificauit. † Atque hinc eſt, quòd notarius iura ſcire debeat, ſaltem ad ipſius officium ſpectantia, vt contractibus illicitis [e] abſtinere queat.

a l. ſi iudex, de va. & ext. cri. l. ex maleficiis §. ſi iudex, de act. & obli. vnde hic locus eſt deſcriptus: & l. ſi expreſſim, de app.

b incid. ſi iudex per imperitiã, &c.

c de quo latè Bar. & alij in l. fin. C. de pœn. iud. qui malè iudi. & qualiter deducatur intereſſe contra iudicẽ in cauſa ſyndicatus vide Inno. in c. ſuper eo quod met. cau. Bald. in l. obſeruare, §. proficiſci. de off. procõ & leg.

d l. ſi. C. de pactis conuen.

e notat gl. in l. generali. C. de tabel. li. 10.

vias in agris, si fortè illic sint ædificia, extenditur. Dici autem tantummodo ratio habetur [c], non etiam noctis: tum enim impunè est, quod nocebitur.
4 † Posteriore verò edicti parte, si in suggrunda, seu protecto, id est, in tectis procul eminentibus, si porrò in pergula & anteambulatorio, quod ad murum domus exporrigitur ac propendet, siue etiam in reticulo, hoc est, in proiecturis ædium, quæ ad modum retis factæ sunt (vt sunt cancelli) aut aliàs in superioribus domus partibus aliqua posita habeantur, quæ nocere possunt: tunc siue noceatur, siue non, pœna decem aureorũ est: nec refert, habitator ædium posuerit, siue alius [f]. Quæ verò suspensa sunt ante ædes, aliquando in priore parte edicti, aliquando in posteriore includuntur: vt si fortè bouem quis mortuum fune suspendat, qui cadens noceat [g]. Quanquam autem certa pœna hac edicti parte constituta est, crediderim tamen, si liber homo rebus huiusmodi decidentibus periret, vel plus læderetur, quàm præfata pœna efferret, officium iudicis pro ista æstimatione interuenturum, hoc enim & ius & æquitas efflagitat: idémque Zasius [h] aliquando sensit.

e Hæc h[...] in l. 1. in p[...] sed cum [...] §. hæc in f[...] l. hoc edictum. & l. fin. [...] f hæc h[...] tur in l. [...] e. Prætor, §. id po[...] d. l. 1. §. quod cũ iuncta d. l. si verò, §. fi.

g Ex superiore parte edicti agitur, si nocitũ sit. ex altera si nocere possit.

h in summa, ff. de his qui deie. vel effu.

§. Si filiusfam.

1 *Si ex domo filijfa. seorsim à patre habitantis proiiciatur vel effundatur, pater non tenetur.*
2 *An pater pro filiofa. per imperitiam malè iudicante teneatur.*
3 *Cautela pro filiofam. iudice.*
4 *Regulariter ex maleficio, vel quasi non datur actio de peculio contra patrem.*

Si filiusfamiliâs seorsim à patre habitauerit, & quid ex cœnaculo eius deiectum effusúmque fuerit, siue quid positum suspensúmve habuerit, cuius casus periculosus est: Iuliano placuit, in patrem nullam esse actionem, sed cum ipso filio agendum esse. Quód & in filiofamiliâs iudice obseruandum est, qui litem suam fecerit.

Tametsi paterfamiliâs, ex cuius domo aliquid proiicitur, vel effunditur, pro tota familia, & liberis & seruis, aliisque secum habitantibus, ex quasi maleficio [a] obligetur:
1 † tamen pro filiofamiliâs seorsim à patre in aliqua domo habitante, si quid ex ipsius familia proiectum, effusum, suspensúmve fuerit, non pater, sed ipse filius obstringitur, datúrque contra eum ex quasi maleficio in factum actio: & id textus hîc ait.
2 † Idem quoque iuris obtinet, si filiusfa. Iudex per imperitiam malè iudicando, litem suam fecerit, damnum partis læsæ in sese transtulerit: adhuc enim pater excusabitur, filiúsque in tantam quantitatem tenebitur, quæ tunc in peculio [b] fuit, cùm sententiam dicebat, quæ assertio verior est. Nam cùm hæc actio detur, in quantum religioni iudicantis [c] videtur, non debet videri æquum Iudici, vt puniatur in plus, quam habeat in peculio, quando per imperitiam male iudicat: secus si [d] dolo, quia condemnabitur in vera æstimatione litis
3 † Filiusfam. ergo iudex cautus esse debet, quando in syndicatu sententiam veretur condemnatoriam, quòd alleget se filiumfa. idque doceat. Sic enim nisi aduersarius probet, quod habet aliquid in peculio, remanebit delusus.
4 † Regulariter certè ex maleficio, vel quasi ex maleficio non datur actio de peculio contra patrem, nisi quatenus peculium esset locupletatum, condemnatúsve iam esset filius: tum enim daretur aduersus patrem actio per sententiam, non quidem ex maleficio [e], sed quasi ex contractu.

a vt s. §. prox.
b text. & ibi Bart. in l. si filiusfamilias 13. de iudi.
c l. pen. de var. & extraor. cog. & §. eo in prin.
d d. l. si filiusfamilias, in secundo responso.
e l. 3. §. si filius. & §. ex causa. de minoribus. Reliqua vide apud Dd. in d. l. si filiusfam. Inno. in c. super eod. quod met. caus.

§. Item exercitor.

1. 4 *Edictum. Nautæ, caupones, stabularij, vt recepta restituant.*
2 *Nautæ sunt, qui naues exercent: & nauigium quid contineat.*
3 *Caupones & stabularij qui dicantur.*
5 *Quando nautæ, caupones, & stabularij non teneantur ex quasi maleficio.*

Item exercitor nauis, aut cauponæ, aut stabuli de dolo aut furto, quód in naui aut caupona, aut stabulo factũ erit, quasi ex maleficio teneri videtur: si modò ipsius nul-

lum est maleficium, sed alicuius eorum, quorum opera nauem aut cauponam, aut stabulum exercet. Cùm enim neque ex maleficio, neque ex contractu sit aduersus eum constituta hîc actio, & aliquatenus culpæ reus est, quòd opera malorum hominum vteretur: ideo quasi ex maleficio teneri videtur.

† *Tertium* exemplum quasi ex maleficio habetur in hoc §. quòd nautæ, caupo- 1
nes, stabularij ex culpa eorum, quorum opera vtuntur, quasi ex delicto obligantur.
Et ad hunc locum referendus est titulus in Pandectis, *nautæ, caupones, stabularij*. Sa-
nè Prætor hoc edictum ex euidenti vtilitate proposuit, quia nautis, cauponibus, &
stabulariis sæpenumerò res seruandæ traduntur à viatoribus, & his, qui naui vehun-
tur: vnde necesse erat lege prouideri, ne fidem, quam hoc hominum genus reci-
pit, fallat. Nam & lege cauta necdum eorum improbitas [a] coërcetur. Nisi enim hoc
edicto obuiam iretur, collusione facta cum furibus, frequenter viatores læderentur.
† Ad rem quod attinet, *nautas* accipere debemus eos, qui naues exercent, id est pa- 2
tronos nauium, qui soliti sunt magistros [b] præponere. *Nauigij* autem appellatione
intellige rates, lintres, & cætera id [c] genus. † *Caupones & stabularios* differenter re- 3
cipe: apud hos enim iumenta stabulantur: apud illos viatores [d] diuertunt. Petarum
tamen caupones & stabularios pro dominis diuersoriorum sine delectu intelligen-
dos esse, & ita apud idoneos autores inuenies. † Hoc hominum genus, si vel ipsi, vel 4
hi, qui eorum nomine huiusmodi negotiis præficiuntur, res quascunque viatorum,
eorúmve, qui naui vehuntur, in custodiam receperint, saluas restituere debent iis,
qui tradidêre, siue sint propriæ eorum, qui custodiendas tradunt, siue alienæ, etiamsi
aliqui gratis [e] diuerterint. Et sufficit, si nautæ, & alij sciant res esse inuectas: quamuis
aliter in custodiam non [f] recipiantur: † nisi prædixerint caupones & alij, se nolle cu-
stodire [g], corúmque protestationi viatores vel vectores qui naui vehuntur consen-
serint. Tum autem intelliguntur quasi ex maleficio obligati, si prætextu officij seu
ædificij rem receperint: nam si tanquam vicini vel amici custodiendam recepissent,
hoc edicto [h] non adstringerentur. Reliqua huc pertinentia, in præfato Digestorum
[i] titulo requirere diligens lector debet.

a l. 1. nau. caupo. sta. in prin.
b l. 1. §. exercitorem de exercit. actio. & l. 1. nau. caup. stab.
c d. l. 1. §. de exercitorib.
d l. nauta h. t.
e d. l. 1 §. item Pomponius l. licet, in pr. h. t.
f d. l. 1. in fi. secundum glos.
g l. fin. §. 1 eo
h l. & ita §. eodem modo.
i ff. na. ca. sta.

§. In his autem.

1 *Pœnalis actio non transit in hæredes: idque exemplo declaratur.*
2 *Differentia inter actiones ex vero delicto, & quasi delicto descendentes.*
3 *De actione in factum & quando detur.*

In his autem casibus in factum actio competit, quæ hæredi quidem datur, aduersus hæredem autem non competit.

Complectitur hic §. officium siue effectum obligationum quasi ex maleficio de-
scendentium. Is autem effectus est, quòd producunt actionem in factum, compe-
tentem hæredi patienti iniuriam: aduersus hæredem verò obligati quasi ex delicto,
non item: † quia pœnalis actio non transit [a] ad hæredes. Exempli gratia: Tu com- 1
misisti contra me quasi delictum per imprudentiam, tu & ego morimur: quæritur,
an illa actio detur contra hæredem tuum? Respondeo, eam vnà tecum interire, nec
contra hæredem tuum competere, tametsi hæredi meo aduersus te detur. † Obser- 2
ua quoque hic differentiam inter actiones ex vero maleficio proficiscentes, & quasi
ex maleficio descendentes, ab Accursio [b] eleganter traditam, tam in modo conue-
niendi, quàm etiam in modo liberandi, actionésque cedendi. Et dum dicit, *secus in
hac*, intellige quasi ex maleficio: ita namque & Bartolus [c] censuit. † Hoc in genere 3
non est omittendum, actionem in factum tunc intendi, cùm alia actio deficit, æqui-
tásq; suadet actionē dari: nulla tamē lege actionē dandā esse, nominatim exprimi-
tur. Quoties. n. deficit actio vel exceptio, vtilis actio vel exceptio, i. [d] in factum com-
petit. Tum autem propriè actio in factum datur, cùm quasi ex maleficio agitur, vt si
quid effusum, deiectúmve est, vel perperam per imprudentiam iudicatum, &c. in his
enim casibus nulla ex nomine prodita actio nascitur, sed nec ex lege condictio, seu
de dolo,

a §. non autem J. de perp. & temp. act.
b gl. in verbo hæredi.
c l. in eandem de duo. reis.
d l. qui seruum de inter. acti.

de dolo præscriptis verbis actio. Cùm itaque cæteræ actiones deficiunt, & necesse est,
aliquam competere e, in defectum non immeritò decurritur ad actionem in factum.

e l. quia quoties, de præscr. verb. vide Placent. lib. 1. de re. ven. tit. 1. doctè & copiosè hoc edisserentem.

De Actionibus. Tit. VI.

In rubricam argumenta.

1 *Vtilitas præsentis tituli de Actionibus.*
2.3 *Quare tanta in tractandis actionibus iuris difficultas reputetur: & vnde ea prouenerit.*
4 *Autoris propositum in enarrando hoc titulo.*
5 *De continuatione huius tit. & nu. 8.*
6.11 *Obligatio est causa actionis.*
7 *Causa obligationũ proxima & remota.*
9 *Libellus debet continere causam suæ actionis.*
10 *Causa proxima licet taceri possit in libello, remota tamen semper est exprimenda.*
11 *Reales actiones ex dominio & quasi dominio enascuntur.*
13 *Actionis in rem causa proxima est dominium, vel quasi dominium.*
14 *Actionis in rem causa remota est titulus dominij.*
15 *In libello realis actionis, causa proxima semper est exprimenda.*

1 Nihil † opus est huius tituli vtilitatem commendare, cùm de Actionibus bona iu-
ris parte disputet. quare cognitio quàm vberes iuris alumno allatura sit fructus &
commoditates, non est vt quisquam dubitet. Primùm enim, etsi omne ius, quod vel
ad personas, vel ad res pertinet, assequamur, parum proderit, nisi & acquirendi ratio-
nem, quæ actionibus maximè comparatur, habeamus. Deinde constat, sine actionum
notitia non posse iudiciorum strepitus vllo modo cognosci: harum autem cognitio-
ne adepta, videmus omnia iudicia pulcherrimè distingui. Nam si capita iudicandi
sunt actiones & exceptiones, id quod nemo inficiari potest: consequitur, eum qui has
nescit, totum etiam progressum iudicij nihilo certius intelligere, quàm cæcus colo-
rem. Ex hoc porrò tractatu disces non modò ad tuum vsum, quânam ratione ritè ipse
agere, verùm etiam quomodo aliorum ignorationem scientia tua illuminare possis,
2 & in controuersiis litibúsq; iudiciariis consequi victoriam. † Neque verò te absterr-
reat, quòd tanta in tractandis actionibus iuris difficultas reputatur: id enim non ma-
teriæ, sed hominum vitio contigit. Siquidem nulla prorsus disciplina tam est facilis,
plana, & expedita, quin si concertationes ingeras parum ad rem pertinenteis, factu-
rus sis eam omnibus modis difficilem ac obscuram. Id autem quàm importunè,
quantáque studiosorum iactura & dispendio, cùm in toto iure Ciuili, tum maximè
in hac actionum materia & vtili & necessaria factitatum sit, omnes docti iure quæ-
3 runtur. † Videmus enim primùm in scriptis eorum, qui superiori seculo commenta-
riis huncce titulum illustrare nisi sunt, methodum desiderari, ac iustum ordinem ex-
plicandarum rerum. Deinde simplicitatem docendi, quæ potissimè ad interpretes
spectat, deesse: quam adeò non retinent, vt integris sæpè paginis aliud faciant nihil,
quàm opiniones recensere, quas ipsi tandem falsas pronuntiant. Ad hæc, si veterum
Iurisconsultorum traditiones ex illorum scriptis demantur, ac resecentur, nihil ferè
est reliquum, præter opinionum congeriem & syluam. Denique multa tractant, quæ
4 nullum in foro nostro habent vsum, commoditatem nullam. † Hunc errorem, qui
non tantum in Romani iuris contemptum, sed etiam in Reipublicæ detrimentum non
mediocre vergit, vt quantum in nobis est emendemus, constituimus, præcisis Docto-
rum argutiis & altercationibus, hanc actionum materiam crassiùs, & (vt Ciceronis
verbo vtar) populariùs aliquanto tractare: neque adstringemur vel Accursij aut a-
liorum glossematis & commentariis, nisi quando idipsum pro rei qualitate & condi-
tione conferre poterit: sic interim ea, quæ ad calamũ dictare intendimus, moderantes,
vt si ad illa deinde glossariorum commentationes diligenti a quoquam animo ex-
pendantur, facilè & sine magno negotio sit sese iuris studiosus ex ipsis extricaturus,
vtcunque alias implicitæ, aut parum sibi constantes esse videantur. Quod vt fiat, mea
quidem vel is ingenij atque doctrinæ non deerit mediocritas: studio quidem, labo-
re, vigiliis, industria ita me omneis fidei numeros in hoc actionum titulo enarrando
completurum polliceor, vt si non doctrinam, quæ sanè exigua est, operam certè sitis
commendaturi: ad quos nos Sancti Spiritus gratia adiuuet & confirmet, institutumq;

lum est maleficium, sed alicuius eorum, quorum opera nauem aut cauponam, aut stabulum exercet. Cùm enim neque ex maleficio, neque ex contractu sit aduersus eum constituta hîc actio, & aliquatenus culpæ reus est, quòd opera malorum hominum vteretur: ideo quasi ex maleficio teneri videtur.

† *Tertium* exemplum quasi ex maleficio habetur in hoc §. quòd nautæ, caupones, stabularij ex culpa eorum, quorum opera vtuntur, quasi ex delicto obligantur. 1
Et ad hunc locum referendus est titulus in Pandectis, *nautæ, caupones, stabularij*. Sanè Prætor hoc edictum ex euidenti vtilitate proposuit, quia nautis, cauponibus, & stabulariis sæpenumerò res seruandæ traduntur à viatoribus, & his, qui naui vehuntur: vnde necesse erat lege prouideri, ne fidem, quam hoc hominum genus recipit, fallat. Nam & lege cauta necdum eorum improbitas [a] coërcetur. Nisi enim hoc edicto obuiam iretur, collusione facta cum furibus, frequenter viatores læderentur.
† Ad rem quod attinet, *nautas* accipere debemus eos, qui naues exercent, id est, patronos nauium, qui soliti sunt magistros [b] præponere. *Nauigij* autem appellatione 2
intellige rates, lintres, & cætera id [c] genus. † *Caupones & stabularios* differenter recipe: apud hos enim iumenta stabulantur: apud illos viatores [d] diuertunt. Petarim 3
tamen caupones & stabularios pro dominis diuersoriorum sine delectu intelligendos esse, & ita apud idoneos autores inuenies. † Hoc hominum genus, si vel ipsi, vel 4
hi, qui eorum nomine huiusmodi negotiis præficiuntur, res quascunque viatorum, eorúmve, qui naui vehuntur, in custodiam receperint, saluas restituere debent iis, qui tradidêre, siue sint propriæ eorum, qui custodiendas tradunt, siue alienæ, etiamsi aliqui gratis [e] diuerterint. Et sufficit, si nautæ, & alij sciunt res esse inuectas: quamuis aliter in custodiam non [f] recipiantur: † nisi prædixerint caupones & alij, se nolle custodire [g], eorúmque protestationi viatores vel vectores, qui naui vehuntur consenserint. Tum autem intelliguntur, quasi ex maleficio obligati, si prætextu officij seu ædificij rem receperint: nam si tanquam vicini vel amici custodiendam recepissent, hoc edicto [h] non adstringerentur. Reliqua huc pertinentia, in præfato Digestorum [i] titulo requirere diligens lector debet.

a l.1.nau.caupo.sta. in prin.
b l.1.§.exercitorem de exercit.actio. & l.1. nau.caup. stab.
c d.l.1.§.de exercitoribus.
d l. nauta h.t.
e d.l.1 §. item Pomponius l. licet, in pr.h.t.
f d.l.1.in fi.secundum glos.
g l.fin.§.1 eo
h l.& ita §.eodem modo.
i ff.na.ca.sta.

§. In his autem.

1 *Pœnalis actio non transit in hæredes: idque exemplo declaratur.*
2 *Differentia inter actiones ex vero delicto, & quasi delicto descendentes.*
3 *De actione in factum & quando detur.*

In his autem casibus in factum actio competit, quæ hæredi quidem datur, aduersus hæredem autem non competit.

Complectitur hic §. officium siue effectum obligationum quasi ex maleficio descendentium. Is autem effectus est, quòd producunt actionem in factum, competentem hæredi patienti iniuriam: aduersus hæredem verò obligari quasi ex delicto, non item: † quia pœnalis actio non transit [a] ad hæredes. Exempli gratia: Tu com- 1
misisti contra me quasi delictum per imprudentiam, tu & ego morimur: quæritur, an illa actio detur contra hæredem tuum? Respondeo, eam vnà tecum interire, nec contra hæredem tuum competere, tametsi hæredi meo aduersus te detur. † Obser- 2
ua quoque hic differentiam inter actiones ex vero maleficio proficiscentes, & quasi ex maleficio descendentes, ab Accursio [b] eleganter traditam, tam in modo conueniendi, quàm etiam in modo liberandi, actionésque cedendi. Et dum dicit, *secus in hac*, intellige quasi ex maleficio: ita namque & Bartolus [c] censuit. † Hoc in genere 3
non est omittendum, actionem in factum tunc intendi, cùm alia actio deficit, æquitásq; suadet actionẽ dari: nulla tamẽ lege actionẽ dandã esse, nominatim exprimitur. Quoties.n. deficit actio vel exceptio, vtilis actio vel exceptio, i. [d] in factum competit. Tum autem propriè actio in factum datur, cùm quasi ex maleficio agitur, vt si quid effusum, deiectúmve est, vel perperam per imprudentiam iudicatum, &c. in his enim casibus nulla ex nomine prodita actio nascitur, sed nec ex lege condictio, seu de dolo,

a §. non autem J. de perp. & temp. act.
b gl. in verbo hæredi.
c l. in eandem de duo. reis.
d l. qui seruum de inter. acti.

de dolo præscriptis verbis actio. Cùm itaque cæteræ actiones deficiunt, & necesse est, aliquam competere e, in defectum non immeritò decurritur ad actionem in factum.

e l. quia quoties, de præscr. verb. vide Placent. lib. 1. de re. ven. tit. 1. doctè & copiosè hoc edisserentem.

De Actionibus. Tit. VI.

In rubricam argumenta.

1 *Vtilitas præsentis tituli de Actionibus.*
2.3 *Quare tanta in tractandis actionibus iuris difficultas reputetur: & vnde ea prouenerit.*
4 *Autoris propositum in enarrando hoc titulo.*
5 *De continuatione huius tit. & nu. 8.*
6.11 *Obligatio est causa actionis.*
7 *Causa obligationũ proxima & remota.*
9 *Libellus debet continere causam suæ actionis.*
10 *Causa proxima licet taceri possit in libello, remota tamen semper est exprimenda.*
12 *Reales actiones ex dominio & quasi dominio enascuntur.*
13 *Actionis in rem causa proxima est dominium, vel quasi dominium.*
14 *Actionis in rem causa remota est titulus dominij.*
15 *In libello realis actionis, causa proxima semper est exprimenda.*

1 Nihil † opus est huius tituli vtilitatem commendare, cùm de Actionibus bona iu-
ris parte disputet. quare cognitio quàm vberes iuris alumno allatura sit fructus &
commoditates, non est vt quisquam dubitet. Primùm enim, etsi omne ius, quod vel
ad personas, vel ad res pertinet, assequamur, parum proderit, nisi & acquirendi ratio-
nem, quæ actionibus maximè comparatur, habeamus. Deinde constat, sine actionum
notitia non posse iudiciorum strepitus vllo modo cognosci: harum autem cognitio-
ne adepta, videmus omnia iudicia pulcherrimè distingui. Nam si capita iudicandi
sunt actiones & exceptiones, id quod nemo inficiari potest: consequitur, eum qui has
nescit, totum etiam progressum iudicij nihilo certius intelligere, quàm cæcus colo-
rem. Ex hoc porrò tractatu disces non modò ad tuum vsum, quânam ratione ritè ipse
agere, verùm etiam quemodo aliorum ignorationem scientia tua illuminare possis,
2 & in controuersiis litibúsq; iudiciariis consequi victoriam. † Neque verò te absterre-
reat, quòd tanta in tractandis actionibus iuris difficultas reputatur: id enim non ma-
teriæ, sed hominum vitio contigit. Siquidem nulla prorsus disciplina tam est facilis,
plana, & expedita, quin si concertationes ingeras parum ad rem pertinenteis, factu-
rus sis eam omnibus modis difficilem ac obscuram. Id autem quàm importunè,
quantaque studiosorum iactura & dispendio, cùm in toto iure Ciuili, tum maximè
in hac actionum materia & vtili & necessaria factitatum sit, omnes docti iure quæ-
3 runtur. † Videmus enim primùm in scriptis eorum, qui superiori seculo commenta-
riis huncce titulum illustrare nisi sunt, methodum desiderari, ac iustum ordinem ex-
plicandarum rerum. Deinde simplicitatem docendi, quæ potissimè ad interpretes
spectat, deesse: quam adeò non retinent, vt integris sæpè paginis aliud faciant nihil,
quàm opiniones recensere, quas ipsi tandem fallas pronuntiant. Ad hæc, si veterum
Iurisconsultorum traditiones ex illorum scriptis demantur, ac resecentur, nihil ferè
est reliquum, præter opinionum congeriem & syluam. Denique multa tractant, quæ
4 nullum in foro nostro habent vsum, commoditatem nullam. † Hunc errorem, qui
non tantum in Romani iuris contemtum, sed etiam in Reipublicæ detrimentum non
mediocre vergit, vt quantum in nobis est emendemus, constituimus, præcisis Docto-
rum arguriis & altercationibus, hanc actionum materiam crassiùs, & (vt Ciceronis
verbo vtar) populariùs aliquanto tractare: neque adstringemur vel Accursij aut a-
liorum glossematis & commentariis, nisi quando idipsum pro rei qualitate & condi-
tione cogere poterit: sic interim ea, quæ ad calamũ dictare intendimus, moderantes,
vt si ad illa deinde glossariorum commentationes diligenti a quoquam animo ex-
pendantur, facilè & sine magno negotio sit sese iuris studiosus ex ipsis extricaturus,
vtcunque aliàs implicitæ, aut parum sibi constantes esse videantur. Quod vt fiat, mea
quidem vobis ingenij atque doctrinæ non deerit mediocritas: studio quidem, labo-
re, vigiliis, industria ita me omnibus fidei numeros in hoc actionum titulo enarrando
completurum polliceor, vt si non doctrinam, quæ sanè exigua est, operam certè sitis
commendaturi: ad quos nos Sancti Spiritus gratia adiuuet & confirmet, institutumq;

SVperest, vt de actionibus loquamur. Actio autem nihil aliud est, quàm ius [a] persequẽdi [b] in iudicio, [c] quod sibi debetur.

Diuus Iustinianus methodica sanè ratione actionum species tractaturus diffini-
1 tionem *actionis* præmisit, vt intelligeretur id, de [a] quo agendum esset. † Est autẽ hæc definitio [b] Iulij Celsi, constátque ex effectu & officio: quod genus diffiniendi est [c]
2 in legibus frequens. † Genus in hac diffinitione est, *ius*, cuius species sunt, dominiũ, obligatio, actio, possessio, & similes. Vel est *ius* id est, res incorporea, quia omnia incorporalia sunt iura: atque ita res corporales secluduntur, quæ in iure consistere nõ [d] possunt, atque ita Zasius præceptor meus (piæ memoriæ) interpretatur. Vel potius expone *ius* id est, legitima facultas: sicut dicimus ius eundi, agendi, ambulandi, ius vtendi, fruendi, ius postulandi. qua interpretatione sustulerimus omnem illam controuersiam, quæ hic ab interpretibus mouetur, quale scilicet ius, & cuius iuris sit a-
3 ctio, an gentium vel ciuile ius in hanc introduxerit. † Præterea tali expositione optimè explicabitur natura actionis: nam alia est facultas agendi ipsi Actori, alia parandi defensionem Reo. Est enim in arbitrio Actoris, quandocunque velit litem mouere & agere: sed non est in arbitrio Rei, quando velit se defendere, exceptionémque
4 obiicere. Is námque tantum conuentus in iudicio se defendit, & [e] contrà sistit. † Cęterum an actio sit origine iuris gentium, vel Ciuilis, magnus est Doctorum conflictus Communi tamen [f] calculo in hoc itum est, quòd putent actionem etiã origine & inuentione esse iuris ciuilis. [g] Zasius, reiecta hac opinione existimat, actionẽ ipsa origine esse iuris gentiũ, conceptionem verò & formam superadditam esse iuris ciuilis, atque id solidis rationibus conuincit: in quam sententiam & ipse inclino potissimum: quia etiã ante legem 12. tab. frequentabantur iudicia, & habebant actiones à Romulo [h] institutas, satis tamen informes, rudes, & confusas. Postea verò ius ciuile superuenit, & eas actiones in ordinem redegit, certásque formas atque con-
5 ceptiones adaptauit, & illas certo ordine cõposuit. † Huiusmodi autẽ formulæ olim vsitatæ, in quib. cadens à syllaba, causa cadebat, ex cõstitutione [i] Cõstantini sublatę sunt hodie. Gellius [k] eas lib. vlt. Noctiũ Attic. refert, & [l] Alciat. in tit. de verb. sig. Quinimo iure [m] Põtificio nec ipsum nomẽ actionis in libello est proferendũ: quod an &
6 iure ciuili obtineat, variatũ est. † Ego putarim, nec eo iure nomẽ actionis necessariò inserendũ esse, motus doctrina [n] Iasonis, qua adstruit: vbicunq; aliud clarè decisum sit lege Pontificia, in quo iuris Cõmentatores dubitent atque disceptent, in iure ciuili, omissis illorum altercationibus, standum esse iuri Canonico clarè decidenti.
7 a *Persequendi*] † Hac differentia secernitur primùm actio ab obligatione, qua nihil petimus, sed aduersarium saltem stringimus, vt debere aliquid incipiat, non vt soluat quod debet. Deinde ab exceptione, qua nihil petimus, sed tantùm nos defen-
8 dimus. † Exceptiones enim dantur reis, non vt persequantur, sed vt se contra actores
9 defendant. † Exceptio namque est actionis [o] exclusio, & reus non dicitur iudicio
10 persequi, sed fugere. † Ideo frequentissimè in legibus appellatur *pars* [p] *fugiens*.
11 † Et quanquam interdum reus pro actore [q] habetur, verè tamen actor non est, vtcunque videatur esse actor impropriè: verbum enim, *videtur*, improprietatem significat. Videtur autem actor ea similitudine, quia sicut actor suam intentionem fundare probaréque debet: ita reus fundata intentione actoris, suam debet [r] exceptio-
12 nem plenè docere. † Hoc tamen negari non potest, quin aliæ exceptiones aliis propius accedant ad naturam actionis, videlicet illæ, quæ continent quandam quasi reconuentionem (vt est exceptio compensationis, nam ille qui eam obiicit, videtur quoque in effectu petere, & sic quasi agere) non tamen sunt [s] actiones. Et hæc exce-

a Cic. lib. 1. Offic.
b in l. nihil aliud, 51. ff. de actio. & oblig.
c Sic tutela diffinitur s. 1. ͂s. de tut. sic iustitia l. iusti. ff. de iust. & iur.
d ͂s. de re. corpo. & incorpo. per totum.
e Iusta fuit cõsideratio l. purè in fi. de dol. excep.
f Bar. in l. frater à fratre, de cond. indeb.
g Tum hic, tũ in l. 2. s. ex his legib. de orig. iur.
h ita testatur Dionysius Halicar.
i in l. 1. & 2. C. de for. & imp. sub.
k Cap. 9.
l in l. pecuniæ verbum, de ver. sig.
m Cap. dilecti, extr de iu.
n in l. edita, C. de eden.
o l. 1. de excep.
p l. properandũ s. etsi qui. C. de iudi. s. in summa. ͂s. de iniur. & aliis plur. locis passim obuiis.
q l. 1. & l. in exceptionib. ff. de probat.
r l. 1. de prob.
s l. amplius in fin. ff. rem rat. hab.

ptionum distinctio vel ob id mente tenenda est:† quia hi qui non possunt agere, sed 13
tantum excipere (vt est excommunicatus t) non poterunt obiicere exceptiones il-
lius naturæ, quæ sunt proximæ actionibus † Itaque & de compensationis exceptio- 14
ne dubitatum est, an illa ab excommunicato conuento possit obiici. & crebrius ob-
tinuit, non posse, quia reconuentioni u comparatur, quæ excommunicato est inter-
dicta: quam sententiam vt veriorem, & nos alibi x defendimus.
b *In iudicio*] Hoc verbum, *in iudicio*, adiectum est, loco differentiæ, y vt discerna-
mus solennes actiones, ac iudiciales, quæ ex forma legis dependent, ab extraiudi-
cialibus hominum postulationibus, quę neque solennitatem, neque formam requi-
runt cognitioni deseruientem, sed plerunque ex priuato constant arbitrio. †Si enim 15
extra iudicium aliquid ab aduersario requiram, quamuis eâdem verborum forma,
quâ fuerit apud iudicem postulandum, non tamen dicor agere, quoniam actio exi-
git iudicium. Sic etiam sunt casus, quibus permissum est se vindicare z sine Iudice,
vt hic eos recenset Accursius: quemadmodum est in fure nocturno & diurno. †No- 16
cturnum licet occidere, diurnum non, nisi telo se defendat: tenetur tamen occidens
lege Cornelia, si cùm posset apprehendere, a maluerit eum occidere. †Item licet cre- 17
ditori propria autoritate capere debitorem fugitiuum: b dummodo ipsum vltra ho-
ras 20. non retineat, alioqui diceretur priuatum habere carcerem, contra dispositio-
nẽ c iuris. † Et in summa, omnes qui ad perpetuam obedientiã obstricti sunt, quales 18
sunt vxores, liberi, serui, monachi, & similes, hos, si aufugiant, propria autoritate pos-
sumus capere & persequi. Breuiter nihil extraiudiciale nomen actionis meretur.
c *Quod sibi debetur*] Hæc differentia nobis exhibet causam, officium, atque exitum
actionis: neque enim ob aliud introducta fuit, neque aliò pertinet, quàm vt vnicui-
que tribueretur ius suum: quia actio est executio iustitiæ. †Cæterum Azo putat ver- 19
bum, *debetur*, positum esse ad remouendam actionem realem, in quã nihil debetur,
sed petimus id, quod prius nostrum est. Verùm in hoc reprehenditur: †quia vtcunq; 20
in actione reali propriè nulla fit obligatio, subest tamen quædam quasi obligatio. *O-
bligationem* enim bifariam accipi, suprà quoque d admonui. † primùm pro commu- 21
ni quodam vinculo, quo omnes homines obligantur, vt honestè viuant, neminem
lædant. Sed hoc vinculum impropriè vocatur obligatio, cùm neque causas, neque
officia veræ obligationis habeat, id est, neque contractu, neque ex delicto fiuat, ne-
que pariat ius petendi, actionem scilicet. Sic in actione reali accipitur, vbi quis obli-
gatus est, ne locupletetur cum alterius iactura, sed domino res suas restituat. † De- 22
inde obligatio propriè dicitur, quæ ex contractu, siue delicto, vel quasi nascitur, atq;
ita in actione personali sumitur. In diffinitione itaque actionis verbum *debetur*, lata
significatione & impropriè e vsurpatur, vt comprehendat etiam realem actionẽ, quã
etiam in definitione contineri voluit Imp. cùm paulò post eam ponat in diuisione
statim subsequenti. † Vtraque ergo hic diffinitur actio, & realis, & personalis, quod 23
& *persequendi* verbum satis significat: † cum eius appellatione & petitio & actio in 24
specie contineatur. Petitio, in rem est, actio in personam.† Idem probat verbum, *de-* 25
betur, quod omnem omnino actionem comprehendere intelligitur.† Infertur quo- 26
que hac diffinitione, non solùm natiuam, sed etiam datiuam actionem cõtineri. *Na-
tiua* est, quæ præiacentem habet materiam, eámque sufficientem & efficacẽ, vt inde
actio deriuetur, sicut sunt contractus & cõuentiones legitimę. *Datiua* est, quæ ma-
teriã quidem præexistentem habet, sed non idoneam ad producendã actionẽ perfe-
ctã, nisi nominatim adiuuetur lege, Prętore, æquitate, consuetudine, quemadmodũ
Zasius hic f pulchrè explicat. Quod autẽ hoc loco Accursius, longiùs sese extendit,
opponendo multa & varia, quòd nõ solũ persequamur, quod nobis debetur: hoc, Za-
sio autore resolui potest vno verbo, si dicamus verbũ, *deberi*, hic extentè & generali-
ter accipi pro eo, quod nobis debetur, actu, vel habitu, hoc est, quod vel in pręsen-
tiarũ, vel futuro tẽpore debetur. Nã si res in habitudine ipsa, statúq; suo talis est, quæ
nobis deberi possit ex statu pręsenti g, satis dicetur nobis deberi, quoad veritatẽ hu-
ius definitionis. Exẽpli gratia. Aliquis est mihi obligatus ad decẽ: ego ista decẽpeto:
ecce peto, quod mihi iã nõ debetur, sed status pręsens indicat, in futurũ mihi debitũ
iri. Sic si pater cõtemplatione peculij ipsius filij cõueniatur à creditoribus, nihilque
sit in peculio, pater nihil debebit soluere: iã res est petita, quæ non debetur actu. Cæ-
terùm fieri potest, vt filio obueniat peculium, & tum pater tenebitur, sicque habitu-
dine fuit debitum, non actu. Et hęc quidem ad definitionis explicationem sufficiant.

§. Om-

t c. cùm inter de except.
u l. neque. C. de compensat.
x in d. c. cum inter de exceptio.
y Oldend. in com. lo. actio.
z vt C. quam. lice. vin. se sine iud.
a l. 4. cũ l. seq. ff. ad l. Aquil.
b l. ait Prætor, §. si debitorem, ff. de his quæ in fraud. cred.
c C. de priua. c. per totum l. generaliter. C. de decu. li. 10. & l. capitalia §. ff. ad l. Iuliam, de adult.
d §. de obl. in prin.
e l. pecunię verbum 178. §. vlt. de ver. sig.
f & latiùs idẽ Zas. ib. 2. sing. respon. c. 5.
g ita dissolues totam istam gloss. magnam in verb. debetur.

§. Omnium.

1 *An actionum diuisio, in textu posita, sit sufficiens.*
2 *Mixta comprehenduntur sub simplicibus.*
3 *Qualitates non constituunt specificam differentiam.*
4 *Sub contractu continetur quasi contractus: sub delicto, quasi delictum.*
5 *Verbum intendere, cuius significationis in legibus.*
6 *Actiones dari ex varijs figuris causarum, quomodo accipiendum.*
7.10 *In reali actione reum nullo iure obligari, quid denotet.*
8 *Diuisio actionum materialis in hoc §. tractatur.*
9 *Personalis actio explicatur.*
10 *In reali actione non versatur propriè obligatio.*
11 *Realis actio præsupponit obligationem supposititiam.*
12 *Obligatio propria non abdicatur per alienationem rerum: secus in obligatione per suppositionem.*
13 *Dare & tradere quomodo differant.*
14 *Actio realis contra quemuis possessorem datur, personalis verò contra obligatum tantùm.*
15 *Actionum personalium duas esse causas.*
16 *Actiones personales tam ex parte rei, quàm actoris, sunt infixa in personis litigantium.*
17 *Personalis actio transit in hæredem obligati.*
18 *Directa actio per cessionem non transfertur.*
19 *Realis actionis explicatio.*
20 *Dominij appellatione quid contineatur.*
21 *Actio realis inhæret rei, ad quemcunque vadat.*
22 *Possessoris verbo quid comprehẽdatur.*
23 *Dolo malo possidere desinens conuenitur, ac si adhuc possideret: & quis dicatur desiisse dolo possidere.*
24 *Omnes qui restituendi potestatem habent, actione in rem conueniuntur.*
25 *Dominium & possessionem requiri in actione reali coniunctim.*
26 *Actionis realis causa proxima & remota.*
27 *Vtile esset actori, si in actione in rem exprimat causam remotam.*
28 *Cautela in actione reali.*
29 *Quæ sint species actionis in rem.*
30 *Rei vendicationis declaratio.*
31 *Publiciana datur quasi domino.*
32 *Res incorporales non vendicantur seorsim.*
33 *Rei vendicatio directa, & vtilis.*
34 *Medium concludendi in rei vendicatione.*
35 *In rei vendicatione ex parte actoris requiritur dominium, ex parte rei possessio.*
36 *Actio ad exhibendum.*
37 *Conuentus rei vend. si negat possidere, & conuincitur, aufertur ab eo rei possessio, & in actorem transfertur.*
38 *Acturus rei vend. tria inspicere debet.*
39.41 *Dominium quomodo probari possit.*
40 *Rem in nullius bonis esse, tribus modis contingit.*

Omnium autem actionum, quibus inter aliquos apud iudices,[a] arbitrósve[b] de quacunque re quæritur, summa diuisio[c] in duo genera diducitur. Aut enim in rem sunt, aut in personam. Namque agit vnusquisque, aut cum eo qui ei obligatus est, vel[d] ex contractu, vel ex maleficio: quo casu proditæ sunt actiones in personam, per quas[e] intendit aduersarium ei[f] dare, aut facere oportere, &[g] aliis quibusdam modis. Aut cum eo agit, qui[h] nullo iure ei obligatus est, mouet tamen alicui de aliqua re controuersiam: quo casu proditæ actiones in rem sunt:[i] veluti si rem corporalem[k] possideat quis, quam Titius[l] suam esse affirmet, possessor autem[m] dominum eius se esse dicat. nam si Titius suam esse intendat, in rem actio est.

a *Arbitrósve*] *Arbitros* hic intelligit, in quos tandem Iudices partium voluntate
sit compromissum, vt eorum sententiæ stetur metu pœnæ. *Compromissum* autem est
pactum illud, quo aliquem iudicij causa assumimus, addita per stipulationem pœna,
si eius sententiæ paritum [a] non sit. Doctores arrepta huius vocabuli occasione, satis
hic impertinenter materiam arbitrorum expendunt. Angelus plures cognationes in-
ter Iudicem & Arbitrum, & plerasque item differentias colligit. Nos hæc omnia [b]
suis locis bene discussa relinquimus.

b De quacunque] Dummodo sit in commercio [c] nostro.

c *In duo genera*] Non videtur sufficiens hæc diuisio: nam sunt quædam actiones 1
mixtæ, quæ de vtriusque actionis tam personalis, quàm realis natura participant. Ac-
cursius [d] putat sufficientem esse. voluit enim Imperator tantùm duo illa extrema
respicere, scilicet in rem, & in personam, ex quibus illæ quæ dicuntur mixtæ, con-
flantur. † Et traditum est, mixta comprehendi sub simplicibus, quibus [e] participant, 2
sicut participium [f] sub nomine & verbo. Faber verò ait, omnem actionem totam &
integram, vel esse in rem, vel in personam origine, licet aliqua actio habeat quædam
communia cum aliis, sed est tantùm adiectiua qualitas: † & per manus traditur, qua- 3
litates [g] non constituere specificas differentias. de hoc tamen infrà [h] dicemus plura.

d. *Ex contractu*] † Sub contractu intellige quasi contractum, sub maleficio quasi 4
maleficium. Ita enim in legibus hæc verba sæpenumerò vsurpantur, prout Doctores
hîc latè expendunt.

e *Intendit*] † Id est, experitur vel agit. Est enim *intendere*, verbum iudiciale, & ca- 5
pitur pro *iudicialiter petere*, vel *actionem instituere*. Vnde fit, vt quandoque *intentio*
nominetur [i] actio.

f *Dare aut facere oportere*] Dare, puta centum: facere, vt ædificare domum, scribe-
re librum: & sic includuntur obligationes dandi & faciendi.

g *Aliis quibusdam modis*] Accursius hanc particulam variè interpretatur. Ego Za-
sij expositionem amplector, per quem omnes & glossæ, & commentatorum fatiga-
tiones sedantur. Quòd enim text. dicit, *& aliis quibusdam modis*, hoc intellige, qui
non competunt nec ad dandum, nec ad faciendum, sed tamen diriguntur in perso-
nam. † Atque hoc est, quod alibi I.C. [k] ait, *actiones dari ex variis figuris causarum*, 6
quasi diceret, & aliis modis personaliter agi posse, quum nec dari petitur, nec fieri,
sed prout controuersiæ varios habent status, ita sunt variæ figuræ causarum. Potest
enim aliquando agi, vt Titius cesset ab infamia: hic neque datio, neque factum est.
Potest silentium imponi aduersario, qui me molestat: potest prohiberi aduersarius, ne
iurisdictionem meam turbet, ne ædes meas circumeat, ne per plateam meam vadat.
Hos & similes modos Imperator hic, & ante ipsum [l] Paulus quoque comprehende-
re voluerunt.

h *Nullo iure ei obligatus*] † Id est, vt ego intelligo, nulla ciuili vel naturali obliga- 7
tione descendente ex contractu, vel quasi ex contractu, delicto, vel quasi ex delicto:
impropriè tamen obligatus esse dici potest, vt domino rem suam restituat, secundum
ea, quæ suprà in [m] definitione diximus. Persona ipsa nullo iure obligatur, ratione ta-
men rei restituendæ quis obligatus est.

i *Veluti si rem*] Exemplum est rei vendicationis, quæ consistit tantùm in rebus cor-
poralibus. Nec refert, an rem singularem possideat, vel etiam vniuersalem: veluti gre-
gem, qui dicitur continere quandam vniuersitatem rerum corporalium.

k *Possideat*] Quicunque ille fuerit, quacunque etiam fide, licet bona fide emerit
& possederit. Nam sua bona fides non tuetur eum aduersus dominum repetentem
rem suam, sed hoc ei habuit, quòd re euicta agat euictionis nomine contra vendito-
rem.

l *Suam*] Se habere rei dominium, quod est præcipuum fundamentum, & causa rei
vendicationis, sicut infrà mox ostendam.

m *Dominum eius*] Sufficit tamen, si dicat reus simpliciter, *Nego rem, quam petis,
tuam esse*. Neq; enim asseret suam esse reus, quia fortè neutrius est, sed quia diu iam
fuit in possessione, est in ea retinendus, donec contrarium doceatur. Sic ergo posses-
sori nullum onus incumbit probandi, sed actor ostendere debet, se esse dominum rei,
si obtinere [n] velit. Quòd si possessor iactauerit se velle probare dominium, nec ta-
men illud docuerit, non succumbet, sed remanebit in sua possessione, donec actor
probet [o] se esse dominum. Vide tamen ne in illis verbis *(possessor autem dominum
esse se dicat)* exceptionem rei conuenti statuere voluerit, quando scilicet excipiendo
dicit,

Marginal notes: a l. 2. de arbit. — b l. societatem 76. §. arbit. pro socio. & eo. de rec. arbitr. — c Ang. hic. — d gl. hic, in ver. summa. — e gl. in l. 2. in princ. — f Zas. hic. — g Bart. in l. 1. in pr. de acq. poss. — h in §. quædam h. t. — i l. si quis intentione, de iudic. — k in l. 1. post princ. de act. & oblig. — l in d. l. 1. post princ. — m Circa verbum, debetur. — n §. commodum, J. de interd. — o gl. in l. circa. C. de prob.

dicit, *fundum petitum ad se pertinere iure dominij*, &c. & per hoc cessarent inanes Doctorum concertationes. Et hæc ad textus declarationem sufficiant.

Porrò quia species actionum propter immensam negotiorum diuersitatem mirificè variantur, voluit Imperator eas post præmissam definitionem actionis generaliter propositam commodis diuisionibus explicare p. Quo magis autem rem latissimè patentem ad certos locos contraheret, voluit singulas diuisiones ex singulis quarumlibet rerum causis producere, vt hoc modo ad certam actionum cognitionem perduceremur. Per totum ergo hunc titulum sex diuisionibus actiones partiuntur, quarum nos suo quamque loco expediemus. p arg. l. pen. de extraord. cog.

8 † Prima diuisio, quæ causam materialem respicit, hoc §. tractatur, quia aliquæ actiones sunt personales, aliquæ reales. Omnium enim actionum, quibus vtimur, materia hæc est, vt aut in personam dirigantur, aut in rem: atque ob id nominat istam diuisionem summam, id est, præcipuam seu potiorem. Nos vtriusque actionis naturam concisè quidem ac breuiter, sed tamen dilucidè aperiemus. Et primò de personali videamus.

9 † Est autem *personalis actio, quâ cum eo agimus, qui obligatus est nobis ad faciendum aliquid, vel dandum: & semper aduersus eundem locum habet*. Ita q Vlpianus definit. Et quòd primò dicit, *qui obligatus est*: intellige ex contractu, vel ex delicto: quoniam personalis actio datur tantùm contra eum, quem ex obligatione propriè accepta deuinctum habemus, ex contractu scilicet, vel quasi ex contractu: delicto, vel quasi delicto: q in l. actionũ genera 25. in personam. de act.

10 † atque ita excluditur realis actio, in qua non versatur obligatio propriè loquendo: reus propriè nobis non est obligatus, cùm neque deliquerit, neque nobiscum contraxerit: sed persequimur ius, vel res nostras. Et hoc est quod suprà, r obligationem in reali actione impropriè accipi, diximus. Sic ego textum hic exaudio, dum dicit, *qui nullo iure ei obligatus est*. Accurs. verò aliter s: *Si is*, inquit, *quem reali actione impeto, tenetur mihi restituere, quod meum habet: ergo est obligatus*. Quomodo ergo Iustinianus astruit, quòd actione in rem aduersus eum agamus, qui nullo iure obligatus est? Communiter Interpretes hunc obicem in hunc modum tollunt, quòd non teneat consequentia: *Tenetur restituere, ergo est obligatus*. hanc enim consequentiam si voles validam reddere & firmam, necesse est sic dicas in antecedenti: *Tenetur iure actionis rem restituere, ergo est obligatus*. sed iam illud antecedens non est verum in casu nostro, quia in actione in rem non tenetur restituere iure actionis, sed tantùm officio iudicis. Iure enim actionis solùm petit, vt declaretur dominus, & ex consequentia iudicis officio venit t restitutio, in executione. Iam officium iudicis nullam præsupponit u obligationem, sed ex æquitate fluit, quæ est adfine siue cognatum ipsius obligationis, sicut quasi dominium adfine est dominij. r in definitione actionis, in verb. debetur. s gloss. verbi, nullo iur. t l. ex diuerso de rei ven. Ias. in l. 15. si prius, de oper. nou. nunc.

11 † Zasius verò aliter dissoluit, qui fatetur, quòd vt tenetur, ita obligatus est, sed per accidens: & suppositiè, id est, per suppositam rem: quæ obligatio non est vera & propria, quia non nascitur ex vera conuentione, sed tantùm per accidens & suppositionem rei constat, per quam adstrictus est rem restituere, à qua obligatione liberatur per abiectionem rei, si ab eo res decedat. Et quod minutius quippiam hæc obligatio habeat, ex eo liquet: u l. 49. qui per collusionem, in fi. de act. empt.

12 † quia ea obligatio, quæ est vera & propria, non potest tolli & abdicari à se per abiectionem, & alienationem rerum, quarum ratione erat obligatus. nam vtcunque alienet, non eximitur à sua x obligatione. Secus in hac obligatione, quæ fit per suppositionem rei, quia tamdiu obligaris ad restituendum, donec res penes te est: si desieris rem habere, amplius non teneris. Sic ergo obligatus es per accidens & suppositiè, non verè. Subiicit, *ad faciendum aliquid*: vt scilicet domum ædificet, proficiscatur Brisacum: *vel dandum*, id est, vt non x l. fin. in fi. de contr. empt.

13 solùm tradat rem debitam, verumetiam in nos eius rei transferat dominium. † hoc enim, *dare*, propriè significat. Dat namque is, qui transfundit in alium dominium rei: tradit, qui y non transferre dominium. Et per hæc verba rursus remouetur actio realis, quoniam in ea neque datio, neque factum versatur, sed tantùm petitur, vt domino res sua restituatur. Quod postremò annectitur, *Et semper aduersus eundem locum habet:* hoc quoque ad differentiam fit realis actionis, quæ datur con- y §. sic itaque, J. hoc tit.

14 tra quemuis possessorem: † Actio verò personalis tantùm aduersus eum competit,

15 qui est obligatus, etiamsi res interim cœperit ab alio possideri. † Ex prædictis colligere licet, actionem personalem duas habere causas, propinquam & remotam. Propinqua est obligatio, ea enim immodiatè parit actionem. Remota est contractus, siue delictum. Contractus enim & delicta producunt quoque actionem, sed mediante obligatione, sicut emtio, mediante traditione, procreat dominium, de quo

ad rubricam satis multa diximus. † Sunt autem huiusmodi actiones personales 16
omninò infixæ in personis litigantium, tam ex parte rei conuenti, quàm ex parte actoris, vt hic Iason docet. Ex parte quidem rei ideo, quia reus semper est adstrictus ad id, quod in obligationem deductum est: atque ob id *personalis* dicitur, quòd nunquam excedit personam obligati, sed quocunque vadat, quemcunque constituat procuratorem, semper eum comitatur: semper aduersus eum eiúsve hæredem cõpetit:
† nam & in hæredem transit obligatio, cùm in vniuersum ius defuncti z succedat, 17
eadémque persona cum defuncto a censeatur. Hinc vulgò dici solet, *tales actiones sequi personam obligati, sicut lepra b leprosum.* Ex parte verò actoris ideo, quia personæ suæ ita inhæret, vt ab eo auelli non possit, & in alium transfundi, præsertim directa actio: est enim affixa in ossibus actoris, sicut character c baptismi in anima. † Et 18
quamuis aliquandò cedatur, sola tamen vtilis transfertur, directa autem nunquam ab actore d diuellitur.

Nunc ad realem. † *Actio realis est e, per quam rem nostram, quæ ab alio possidetur,* 19
petimus: & semper aduersus eum est, qui rem possidet. Dixi, *rem nostram:* quia agens hac actione debet esse dominus rei petitæ. † Sub dominio autem comprehenditur 20
non solùm directum, sed & vtile dominium. Nam & vtilis dominus pro re sua amissa, realem habet actionem f, puta emphyteuta, feudatarius g, superficiarius. Deinde quasi h dominium: postremò ius in re specificum, quale habet is, cui debetur i seruitus. Addidi, *possidetur ab alio,* ad differentiam actionis personalis, quæ non respicit possessorem alicuius rei, sed solùm personam, ex contractu vel delicto obligatam.
† Hæc autem, nempe realis actio propriè rei inhæret, & quemcunque possessorem 21
sequitur, etiamsi res per mille manus ambulet. † *Possessoris* autem verbum extentè 22
& generaliter accipimus, eoque complectimur in primis tam naturalem, quàm ciuilem possessorem: deinde eum, qui desinit dolo malo possidere: † qui perinde con- 23
uenitur k, ac si adhuc possideret. Quod procedit, si dolo possidere desiit post litis contestationem: secus si ante, quia tum aduersus eum non competet rei vendicatio, sed actio in factum l ad interesse, ex tit. De alien iud. mutandi causa facta. Sic enim dicet actor ea specie m: *Tu possederas ab initio rem meam, & statim eam desiisti dolo possidere. per hoc factum sum damnificatus in centum pro interesse: vnde peto ex tit. De alien. iud. &c. vt mihi hoc interesse repenas.* Tum autem dicitur quis dolo desiisse n possidere, si ei denunciatum fuerat à domino, se velle talem rem vendicare, & ipse postea alienauit: vel si post datum libellum, vel postquam dominus rei dixit se porrecturum libellum, ipse alienauit. Porrò & eum possessoris nomine comprehendimus, qui detinet tantùm aliquam rem: qualis est colonus, depositarius, conductor, & alij similes. Item & quasi possessorem, rerum scilicet incorporalium, vt
seruitutum. † Et breuiter, omnes qui habent restituendi potestatem, hac actione o 24
conueniuntur. Ex quibus colligitur, † duo coniunctim in reali actione requiri: pri- 25
mùm, vt actor sit dominus rei petitæ, vel quasi dominus: deinde quòd reus, contra
quem agitur, sit possessor. † Ex prædictis quoque apparet, actionem realem etiam 26
duas habere causas, propinquam & p remotam. Propinqua siue proxima est dominium: remota sunt modi acquirendi dominium de iure gentium: vt occupatio, inuentio, alluuio, traditio, & id genus alij. Item tituli iuris ciuilis, tam vniuersales quàm singulares, vt est legatum, fideicommissum, vsucapio, præscriptio, & reliqui,
de quibus omnibus in secundo Instit. lib. iuncta parte tertij, disseruimus abundè. 27
† Porrò non est omittendum, circa realem actionem, quod vtcunque actor in libello huius actionis, causam remotiorem omittere possit, nempe titulum q dominij, ex qua origine competat ei dominium: vtile tamen esse illi, & proficuum, si eam exprimat, dicendo, Sum dominus huius fundi, quia eum emi, quia legato mihi relictus est, aut in dotem datus. Sic enim etiamsi in iudicio succumberet, quia titulum dominij in libello adsignatum docere nequiret, poterit tamen deinde nouum suscitando iudicium, rem denuò vendicare ex alia causa, in qua esset fundatior: nec obstabit exceptio rei iudicatæ, si saltem istam sequentem causam ignorans prætererit in priori iudicio, petita tamen in integrum restitutione, secus si sciens, causa fatigandi aduersarium r, eam omisisset. Quòd si actor causam remotam non expressisset, sed solùm proximam *(peto, quia sum dominus vel quasi dominus,)* ea specie licet persequatur in iudicio vnam tantùm causam, & condemnetur, id est, reus absoluatur, quia non

probet

z l. hæreditas 62. de reg. iur.
a §. 1. de iureiu. à mort. præst.
b Arg l. 1. §. si hæres percepio ad Treb. & est text. in d. l. actionum, post princ.
c Vt dicit eleganter gloss. l. 5. pro soc.
d d. l. 3. & l. Sticho. de pecu.
e d. l. actionum genera, à prin.
f De directo & vtili dominio, quis illud habeat, vide hic Fab. Bart. in l. si quis vi. §. differentia, de acq. possess. Bald. & Salic. in l. traditionib. C. de pact. gl. & Bart. in l. minor. §. si seruus de euict.
g l. 1. si ag. vectig. vel emph. pet.
h §. namque si cui, ī. eod. de quo. dominio. dixi in §. si quis à non domino, ṡ de rer. diuis.
i §. item Seruian. ī. hoc tit.
k l. qui dolo. & l. parem, de reg. iur. l. sin autem, §. sed etsi quis. & l. is qui dolo. de rei vend.
l ita Panor. in c. 1. in 3. col. vt eum alleg. hic Ias. de alie. iud. mut. cau. fa.
m Ita Zas. hic elegãter docet, dicens, hãc Panor. doctrinam esse not. & per eam limita. l. qui dolo, de regul. iur.
n Fab. hic Bar. in l. petitorio in princ. de rei vend. & Ias. hic sequitur.
o l. officium. de rei vend.
p de hoc dixi etiam ī. in explicat. rubr.
q Prout ī. ad rubr. declaraui.
r Argum. l. de rebus, de arbit. vbi talis malitia punitur.

probet actor rem esse suam: non potest ad aliam deinde confugere: ob id certè, quia eo ipso, quòd astruit se dominum rei petitæ, cùm dominium non nisi vna ex causa [f] competere queat: in effectu vtique & vi ipsa omne ius suum, omnémque titulum deduxisse [t] intelligitur. † Cauti ergo aduocati esse debent, quando vident, aliquem in actione reali se simpliciter fundare in iure dominij, vel quasi dominij vt obticeant, nec petant cogi actorem, quòd causam remotam exprimat. Nam si exprimeret, succumbens aliam prætendere [u] non vetaretur: secus si eam omiserit, quia ad aliam redire nequit. Et hæc quidem in genere de actione in rem dicta sint. † Cæterùm quia *realis actio* generalis est, & plerasque sub se species complectitur, nempe *rei vendicationem* tam directam quàm vtilem Item *Publicianam*, quæ ei datur, qui habet quasi dominium, vt quia cœpit vsucapere. Et actionem *hypothecariam* quæ competit habenti ius in re, puta ius pignoris vel hypothecæ, præterea *confessoriam*, qua is agit qui prætendit sibi competere ius seruitutis. & postremò *negatoriam*, qua experitur, qui negat alteri seruitutem competere. Omnes enim hæ actiones in rem diriguntur, quare & illarum tractatio in subsequentibus annectitur. In hoc autem textu quia vltra prædicta, & rei vendicatio [x] tangitur, eiusdémque materiam hoe loci interpretes satis diffusè, & multis quæstionum inuolucris expediunt: quare & nos aliqua de huius natura subiungemus. † Est autem *rei vendicatio* [y], actio realis, quæ datur domino contra possessorem quemlibet ad vendicandam rem suam corporalem. Quòd sit realis actio, satis est manifestum: persequitur enim tantum rem, & in hoc differt ab actionibus personalibus. † Adieci, *domino*, ad differentiam Publicianæ, quæ datur quasi domino ad vendicandam rem suam, quam nondum vsucepit. Idem ad excludendam actionem Confessoriam & Negatoriam, quæ non propriè domino competunt, sed illis qui habent ius in re aliena, puta seruitutem. *Contra possessorem*, dixi, partim ad remotionem personalium actionum, partim rerum incorporalium: quæ sicut non possidentur propriè, ita nec vendicantur. † Incorporalia enim iura, vt est iurisdictio, ius patronatus, atque id genus alia, seorsim & per se vendicari non possunt, sed aliis [z] actionibus petuntur: nisi per consequentiam rei corporali accederent, vt si castrum vel villam cum iuribus [a] & pertinentiis petiero.

† Est autem duplex rei vendicatio, directa & vtilis. Directa illi competit, qui plenum habet alicuius rei dominium, vel saltem directum, qualis est dominus feudi, siue emphyteusis. Vtilis autem illi, qui vtile dominium alicuius rei [b] habet, qualis est vassallus vel emphyteuta. Causa istius actionis est quoque dominium: is enim qui dominus rei, quam petit, non est, ab agendo repellitur. † In libello ergo huius actionis medium concludendi est, quod actor sit rei petitæ dominus, reus verò possessor. Tenetur itaque actor hæc duo coniunctim probare, nempe se esse dominum rei, quam vendicat, iure gentium [c] vel ciuili: ipsum verò aduersarium esse possessorem: aliàs rei vendicatio non procedit. † Præcipuum enim fundamentum, & causa rei vendicationis ex parte rei conuenti, [d] est *possessio*, quia semper ex parte rei desideratur possessio: in agente verò dominium præsupponitur. Hinc ait [e] Iurisconsultus: *Non compellimur inuiti subire hoc iudicium, quia possumus respondere, non possidere, & sic agentibus satisfacere.* Sed ne hoc casu semper temerè subterfugiamus iudicium, actori prospectum est plerisque remediis.

† Nam & *ad exhibendum* agere potest, vt res exhibeatur: quæ actio maximè inuenta est propter rei vendicationem, vt esset experiundi copia, dum constaret aliquem detinere rem. Et item alio modo consultum est actori repetenti rem suam, aduersus calumniatores, qui negant se possidere, cùm tamen possideant.

† Nam si conuincatur aduersarius mendacij, quia actor probet eum possidere, confestim ab eo debet auferri possessio, & in actorem transferri, etiam nihil de iure suo [f] probantem.

† Consultè tamen aget actor rei vendicationem intentare volens, si tria prius prospiciat In primis, num ipse possideat rem, quam parat petere: quia præter hoc, quod frustratorium erit petere rem, quam iure habes, etiam punieris damno amittendæ possessionis, si sciens te possidere [g], ab alio petas. Secundò, si ipse nō possideat, videat primò, an alia via possit consequi possessionem suæ rei, quàm rei vendicationis iudicio, vtputa aliquo interdicto. Nam difficile est probare dominium, quod tamen facere oportet in rei vendicatione. Tertiò, si ipse non possideat, nec prospiciat aliam viam, qua possit possessionem recuperare, tunc primò inquirat, an is, quem

[f] Res nō potest esse mea ex plurib. causis. tex. in l. 3. §. ex plurib. de acqu. poss.
[t] Tex. elegans in l. si mater. §. eandem de exce. rei iud.
[u] ita Cyn. in l. edita, C. de eden. vbi dicit aduersariū proprio l gone pedem vulnerare. qui petit exprimi causam remotam.
[x] Ponitur enim eius exemplum in vers. veluti si rem corporalem.
[y] De rei vend. Olden. cl. 3. act. 2.
[z] Sicut in seq. §. ostendemus.
[a] Bal. in l. 1. de rei vend. Alex. post Bart. in l. vendic. eod. tit. Bal. in l. 1. in fi. si cert. pet. Canon. in c. examinata. extrà, de iud.
[b] l. 1. si ager vectig. vel emphy. pet.
[c] l. in rem. in pri. de rei véd.
[d] l. vnic. C. de ali. iud. mut. caus.
[e] in l. fi. de rei vend.
[f] Tex. in l. fin. ibi latè Doct. de rei ven. Panor. in c. pen. in 6. col. de iu. calum. vbi ponit requisita ad hoc, vt fiat translatio in agentem, ita Ias. hic latè.
[g] Dd. in l. 12. naturaliter. §. nihil commune de acq. poss.

h l. qui petitorio de rei vẽd.

conuenire vult rem possideat, & detineat: ne si res penes reum non sit, iudiciũ reddatur [h] elusorium. Cæterum quomodo dominium probari debeat, satis hîc Faber & Iason docent. Vt tamen & illud succinctè doceamus, crediderim circa dominij probationem (quæ difficilis esse censetur) distinguendum esse. Nam si de his loquamur rebus, ex quarum qualitate constat, eas ante actoris occupationem siue apprehensionem, in nullius bonis fuisse: quales sunt feræ bestiæ, gemmæ, lapilli in littore maris inuenti, item insula in mari [i] enata, & si quæ sunt id genus alia: harum planè dominium per occupationis, apprehensionisve allegationem probatur: propter iuris regulam, volentis, *ea quæ in nullius bonis sunt* [k] *occupantibus concedi*. atque hæc quidem probatio plana est, ac facilis. Quòd si de rebus disputetur, ex quarum qualitate non potest colligi, quòd antea nullius fuerint, sed certum est eas fuisse sub alicuius dominio, quales sunt fundi, animalia mansueta, domus, omnes denique species siue res opera hominum factæ [l], atque in esse productæ: eo casu si quidem ostẽdatur, quod in nullius bonis aliquandiu fuerint, interest quonam pacto id contigerit. 39

i §. feræ, cum seq. Inst. de rer. diuis.
k d. §. feræ igitur. & l. 1 & l. 3. de acq. rer. do.
l de quib. loqui. l. adeò, §. cũ quis. de acq. re. do. & § cum ex aliena. cum multis sequ. de re. diuis.
m vt ff. pro dere. per totum.
n l. quod agros, C. de om. agr. deser. li. 11.

† Contingit autem id tribus modis. Primò, si prior dominus illas res pro [m] derelicto habuerit, qua specie probatur dominium per solam apprehensionem, siue occupationem. Deinde si res erat tributaria, & vacauit biennio, censetur quoque pro derelicto habita, probatúrque dominium eius per apprehensionem, & [n] possessionem biennalem. Postremò, si officio iudicis res proclamata fuerit: affiguntur enim publica edicta hoc modo: quòd si quis velit dicere, hanc vel illam rem suam esse, intra terminum præfixum id faciat, & si nemo aduenerit, censetur quoque res pro derelicto habita, cámque postea occupans eius dominium [o] per apprehensionem firmat, ac docet. Istis tamen tribus casibus, probatur tantùm vtile dominium, non directũ. 40

o Secundũ Ias. hic, qui multa ad hoc alleg.
p gl. & Dd. in l. traditionib. v. bi Alciat. in cõtrariũ nititur, C. de pac. & dixi de hoc Inst. de vsuc.
q Bald & Dd. in d. l. traditionib.
r l. cũ res iũcta gl. & D l. C. de prob. vide Spec. in tit. de loc. §. fi. ver. 56.
s l. nemo plus de reg. iur.

† Cæterùm si nequeat ostendi, quòd aliquandiu res in nullius bonis fuerint, subdistinguendum est. Nam si de vtilis dominij probatione quærimus, tũc si quis astruat ac demonstret, se rem immobilem decem annis inter præsentes, vel viginti inter absentes, cum titulo & bona fide possedisse, vtile dominium ostensum est: in quod procliuior est [p] Doctorum sententia. Sin verò de probatione dominij directi inuestigamus, videndum rursus est, an de rebus tantùm mobilibus, an simpliciter de quibuscunque rebus loquamur. nam priori specie probatur dominium si possessio cum titulo & bona fide per continuum euidenter commonstrata fuerit: altera verò specie probatur dominium directum bifariam, primò per præscriptionem tanti temporis, cuius initij non extet [q] memoria: deinde per allegationem alicuius tituli, puta si quis dicat, rem sibi donatam, vel venditam, &c. Sed hæc tria coniunctim sunt necessaria: primò ipse titulus, puta emptio: vel alius: secũdò quòd res fuerit tradita: tertiò quòd tradens habuerit rei dominium. Adduntur & alia secundum naturam cuiusque contractus: vt in emptione perquiritur probatio numerationis [r] precij, & sic de aliis. Per hæreditatem verò aditam, & similia dominium non probatur simpliciter, sed ita demum, si defunctus fuit rei dominus: tum enim & hæres fit dominus: sin minus, nec in hæredem transfertur dominium: cùm nemo plus in alium iuris transfundere [s] possit, atque ipse habet. Et ita imponimus finem huic primo §. 41

§. Æquè si agat.

1 *Continuatio huius §.*
2 *Seruitus alia personalis, alia realis.*
3 *Realis seruitus diuiditur in vrbanam & rusticam.*
4 *Pro seruitutibus duæ actiones proditæ, confessoria & negatoria.*
5 *Res sua nemini seruit, & num. 26.*
6 *Si quis acquirat fundum qui seruitutem debet, extinguitur seruitus.*
7 *Seruitus itineris.*
8 *Seruitus actus.*
9 *Seruitus altius tollendi ædes, quomodo accipienda.*
10 *Iure libertatis altius ædificare licet.*
11 *Origine omnia ædificia sunt libera.*
12 *Statutis prohibetur, ne altius tollantur ædes.*
13 *Seruitus altius tollendi, est vera seruitus.*
14 *Prospicere quid? & seruitutem prospiciendi, triplicem esse.*
15 *Seruitus luminum.*
16 *Seruitus, ne luminibus officiatur.*
17 *Seruitus, ne prospectui officiatur.*
18 *Seruitus proiiciendi.*
19 *Differẽtia inter proiectũ & immissum.*
20 *Mœniana & suggrundia.*
21 *Quorundam interpretũ ad proiiciendi seruitutem declarandam intellectus reii-*

Æquè si agat quis, [a] ius sibi esse fundo fortè vel ædibus [b] vtendi fruendi, vel [c] per fundum vicini [d] eundi [e] agendi, vel ex fundo vicini aquam ducendi: [f] in rem actio est. Eiusdem generis est actio de iure prædiorum vrbanorum: veluti si quis agat ius sibi esse [g] altius ædes suas tollendi: [h] prospiciendíve, vel [i] proiiciendi aliquid, vel immittendi tignum in vicini ædes. [k] Contrà quoque de vsufructu, & de seruitutibus prædiorum rusticorum, item prædiorum vrbanorum, inuicem quoque proditæ sunt actiones: vt si quis intendat ius non esse aduersario vtendi fruendi, eundi agendi, aquámve ducendi; item altius tollendi, prospiciendíve, vel proiiciendi, immittendíve: istæ quoque actiones in rem sunt, sed negatiuæ. [l] Quod genus actionis in controuersiis rerum corporalium non proditum est.

Nam in his [m] is agit qui non possidet: ei verò qui possidet, non est actio prodita, [n] per quem neget rem actoris esse. [o] Sanè vno casu qui possidet, nihilominus is actoris partes obtinet: sicut in latioribus Digest. libris opportunius apparebit.

a in §. praeced. num. 29.

b Dixi latè in rub. & princ. ʒ. de ser. rust. praed.

c §. praediorum vrbanorum. ʒ de seruit. & l. 1. de seruit. vrb. praed. & l. vrbana praedia, de verb. signif.

d l. eo iure. §. stabula, in quibus cau. pig. vel hyp. contr.

e l. 2. si seru. vend.

f l. 1. in fin. ʒ. comm. praed.

g in tit. de vsufr. lib. 2.

h l. vti frui. in princ. si vsusfr. pet.

i l. si aedes, de seru. vrb. text. pulcherrimus in l. Papinianus de seruit. & l. huiusmodi. §. si aedes de leg. 1.

k De hoc in prin. ʒ. de seruit.

l in praedict. prin. de hac seruitute dixi.

* l. cum eo 9. & l. cuius 24. de seruit. vrb.

m l. altius. C. de ser. & aqua. l. cum eum 9. l. Imperatores. ff. de seru.

n iuxta l. qui luminib. in pr. de seru. vrb. ibi gl. & l. 1. de aedi. pri.

Quia † realis actionis plures sunt species, quas [a] suprà recensui, & primae, rei vendicationis scilicet exemplum proposuit Imperator: nunc ad alteram speciem, nempe actionem *confessoriam & negatoriam*, quae pro rebus competit incorporalibus, puta seruitutibus tam personalibus, quàm realibus, exponendam transit. † Et pro euidentia non est omittendum, seruitutem, cuius hic fit mentio, duplicem esse [b], personalem & realem siue praedialem. *Persona is* est, cum res personae seruit, & vnà cum persona intermoritur, vt est vsusfructus, vsus, habitatio. *Realis* est, vbi res inseruit rei, puta praedium praedio: & realis dicitur, quia in re, id est, praedio radicatur. † Et haec subdiuiditur in vrbanam & rusticam, sicut praediorum alia sunt vrbana, alia rustica. Ea enim aedificia, quae habitandi, immorandiq; gratia parantur, praedia vrbana sunt, siue in agro [c], siue in ciuitate fiant. Quae verò gratia colligendorum fructuum habentur, ea rustica [d] dicuntur. Singulorum ergo praediorum suae quoque sunt seruitutes, aut iura. Vrbanorum sunt, altius tollendi, tignum immittendi, proiiciendi, protegendi, prospectus. Rusticorum verò, iter, actus, via, aquaeductus, & si quae sunt alia. † Deinde praecognoscendum est, pro his seruitutibus duas actiones esse proditas, 4
confessoriam & negatoriam. *Confessoria* est, qua asserimus nobis competere seruitutem in re alterius: *negatoria* verò, qua negamus alteri in re nostra [e] competere seruitutem. Quapropter praedium quod seruitute vtitur, dicitur *dominans*: illud autem quod patitur eam, *seruiens* nominatur [f]. Vtriusque actionis naturam euidenter discussio prius textu, elucidabimus. Et quia text. ex sententia Iason. quatuor partes complectitur, quamque singulatim explicemus. Ad primam ergo.

a *Ius*] Id est, facultatem: prout aliàs saepè accipitur.

b *Vtendi fruendi*] Intelligit vsumfructum, qui est personalis seruitus, cuius explanationem [g] suprà docui abundè.

c *Per fundum vicini*] Notanter *vicini*, † quia res [h] sua nemini seruit. † Vnde si 5
aliquis acquirat dominium illius fundi, qui debet sibi seruitutem, statim illa seruitus 6
extinguitur, & euanescit [i]: nec si postea rursus vendatur, reuiuiscit illa seruitus semel extincta, nisi de nouo eidem fundo imponeretur.

d *Eundi*] Seruitutem itineris. † Est autem *iter* [k], quo quis pedes vel eques com- 7
meare potest.

e *Agendi*] † Seruitutem actus notat, dicitúrque ab agendo iumento, cum & pecus, 8
vehiculumque agere [l], nedum ambulare possum.

f *In rem actio*] Scilicet confessoria.

g *Altius aedes*] † In hoc exemplo multùm se distorquent interpres, vt ostendant 9
congruum esse confessoriae actioni. Videtur enim quòd non possit dari seruitus, quod tibi altius tollere & aedificare liceat, cùm hoc non ad seruitutem pertineat, † sed iure libertatis naturali facere permissum sit. Si ergo hoc vnicuique non 10
seruitutis à vicino impositae, sed libertatis iure permittitur, * quae competit omnibus aedificiis: † (nam origine omnia aedificia sunt libera, nisi expressè constet, eam 11
seruitutem vicino constitutam, vt non liceret [m] altius tollere) quorsum hic dicitur esse seruitus? Ad quid vtilis mihi erit ista seruitus, si vicinus dicit, *dabo tibi facultatem altius tollendi aedes*? nonne erit superflua? Verùm praetermissis variis Doctorum expositionibus, ex Fabri sententia dicendum est, illam libertatem altius aedificandi non esse perpetuam: † quia in ciuitatibus benè institutis saepenumero ius mu- 12
nicipale [n] prohibet, ne aedes vltra viginti, seu triginta vlnas siue cubitus inuito, & contradicente vicino extollantur: quemadmodum & in quibusdam Sueuiae ciuitatibus obseruatur. † Et sic vides, illam libertatem altius tollendi, per generalem consuetudinem siue statutum ademptam esse, & funditus extinctam, ita quòd ab initio 13
ipsa origine non dicantur liberae, propter statutum. Si hoc casu, vel ex testamento, vel ex pactionibus consecutus es à vicino, vt liceat tibi vltra constitutam mensuram aedes altius eleuare, ecce iam habes seruitutem illam; vt iure seruitutis altius

aedifices

ædifices,& non libertatis naturalis, siquidem imposita est seruitus per vicinum, qui illam seruitutem suis ædibus iniunxit. Non enim fuit liberum à principio altius tollere, quia cessabat [o] regula, origine omnia ædificia esse libera propter statutum scilicet: tantummodo ergo iure seruitutis altius ædificare potuisti. Iam hæres vicini postquam te prohibet, ne domum altius euehas, datur tibi confessoria, qua agis tibi seruitutem competere, vltra præscriptam mensuram extollendi ædes: atque hoc Fabri exemplum appositissimum Aretinus hic amplectitur, quod & Zasius tum hic, tum in suis [p] intellect. aduersus Ias. satis tuetur. Possunt & alia dari exempla quotidiana: quia sæpe fit, quòd vicinus ædificare non audeat, ne obscurentur lumina vicini, ne prospectui noceatur: & sæpe per Ædiles ædificare altius prohibemur, ne vicino incommodemus. His & similibus casibus si à vicino impetrares facultatem altius tollendi, nónne est etiam seruitus alius tollendi vicino?

14 h *Prospiciendi*] † Prospicere, est aduersum videre, inquit Nonius. itaque prospectus seruitutem debere dicitur, cui non licet id facere, quod alterius gratiorem, & liberiorem prospectum [*] impediat. Hæc seruitus pertinet ad lumina, circa quæ communiter tres sunt seruitutes, nomine quidem vicinæ, re tamen multum differentes,
15 & ordine. Aliæ enim aliis commodiores sunt, & plus vtilitatis habent: † veluti *seruitus luminum*, ea est infima & minimæ conditionis, totáque arcta & stricta, vt solum
16 lumen recipiat. † Seruitus *ne luminibus officiatur*, est paulò amplior, quæ pertinet e-
17 tiam ad gratius lumen, non tantùm ad necessarium. † Et amplissima, *ne prospectui officiatur*, vt scilicet non cœlum tantum videatur, sed & procul spectemus [q] etiam alia ædificia.

18 i *Proiiciendi*] † Seruitus *proiiciendi* est, cùm habitatiunculas prominulas exporrectas habemus in muro: istæ enim habitatiunculæ, quæ mœniana nominamus, ita
19 proiiciuntur extra murum, ac si in muro non requiescant. † Inter proiectum enim & immissum hoc interesse [r] Labeo ait, quòd proiectum esset id, quod ita prouehe-
20 retur, vt & nusquam requiesceret. † Qualia sunt *mœniana*, id est, ædiculæ pensiles, vnde nobis aspectus est in aliam plateam: item & *suggrundia*, id est, tecti partes promineatiores, quibus stillicidia à parietibus arcentur. Immissum autem, quod ita fie-
21 ret, vt in aliquo loco requiesceret, veluti tigna, trabes, quæ immitterentur. † Interpretes etiam alio modo hanc seruitutem accipiunt: nempe, cùm ius est alicui ex ædibus suis proiicere aquam, vel fimum in ædes vicini, quod non videtur ad textum quadrare. Hanc enim expositionem nec verba patiuntur, neque subiectæ conuenit materiæ, quoniam de officiis loquimur. [f] Imò talis seruitus constitui non posset, vtilitate publica reclamante. [t] Nam & lex ædilitia vetuit ante proprias ædes congerere stercora: quod & hodie in bene institutis ciuitatibus (quemadmodum hic Fri-
22 burgi) obseruatur. † *In omnibus* seruitutibus suprà enumeratis, siue sint personales, siue reales, vrbanæ, vel rusticæ, si quis in eis indebitè turbatur aut molestatur, confessoria in rem experiri potest, non solùm contra eum, cuius prædium seruit, sed etiam contra quemcunque alium [u] impedientem. Huius ergo actionis naturam vt o-
23 stendamus, cum primis eius definitio est inuestiganda. † *Confessoria* ergo, *est actio realis, qua agimus contra impedientem nos vti iure, siue seruitute competenti nostræ*
24 *personæ vel rebus nostris ex re alterius.* [x] † Quæ ideò sic dicitur, quòd ad seruitutes confitendas conducat, potéstque quibuscunque verbis aptis ad intentionem nostram constitui, dum in ea appareat, quod vendicem seruitutem, quam tu contradicis: quod & in negatoria [z] obtinere, mox ostendam. [y] Ex hac definitione primùm disce, quòd confessoria sit actio *realis*: tum quia datur ei, qui habet affine dominii, scilicet ius in re: tum quia rei, id est, fundo siue domui inhæret, & rem sequitur, à
25 quocunque cœperit [y] possideri. † Deinde addidi, *iure*: quia hæc actio non competit tantum pro seruitutibus: sed pro quolibet iure incorporali, sicut Faber hic rectè prodidit. Hinc est, quod si quis impediret me recipere [a] decimas, vel reditus ex re aliqua, aut vti [a] iurisdictione, seu pascuis, competeret mihi aduersus impedientem vti [c], actio confessoria. Datur etiam hæc actio pro iure præsentandi, pro iure patronatus, & omnibus aliis iuribus incorporalibus [d]. Subiunxi, *vel seruitute*: propterea quod hæc actio, pro omnibus seruitutibus tam personalibus quàm realibus vrbanorum, rusticorúmque prædiorum datur. Apposui *nostræ personæ*: propter vsumfructū, vsum, habitationem, quæ sunt seruitutes personales, & personis inhærent, quibus nonnulli [e] operas seruorum adnumerant. Subieci, *vel rebus nostris*: propter seruitu-

o d. l. altius.

p Eo capite, que docet, duplicem esse altius tollendi facultatem: quem vide.

* l. inter seruitu. 15. de seru. vrb.

q vide hos gradus in l. 3. & l inter seruitutes, cum l. sequ. de ser. vrb.

r in l. malè, §. inter proiectū, de verb. sign.

f l. si quando si ser. vend.

t arg. l. si alius § si quis acerrū stercoris quod vi aut clam l. pen. & l. vlt. ne quis in loc. pub.

u l. vti frui, §. r. si vsusf. pet. l. si qui diu. §. agi. si ser. vend.

x Sic intelligas gl. in l. 2. si ser. vend.

y l. via constitui. §. si fund. de ser. rust. præ.

z Dd. in c. tua, &c. prohibemus de deci.

a Bald. in rub. C. de vsufr.

b c. constitutus ibi Can. de relig dom.

c Faber hic.

d vide Ias. in l. si priusquam, nu. 3. & 4. de oper. noui nu.

e disputat Ias. hic ad prin. §.

tes vrbanorum & rusticorum præd. quæ non personis, sed rebus, id est, prædiis siue
ædificiis debentur. Postremò dixi, *ex re alterius.* † partim quia res alicuius propria, 26
f ei non seruit: † partim quia seruitus est relatio, versatúrque inter duo extrema, 27
fundamentum scilicet & terminum. Fundamentum est res aliena seruiens: terminus
verò est res, siue persona dominans, quò respicit illa seruitus. † Conuenit autem hæc 28
actio cum rei vendicatione, item & Publiciana: quia sicut prior datur domino, sic
quoque confessoria illi competit, qui habet ius in re. Differt tamen ab eis, quòd illæ
dantur pro rebus corporalibus, hæc autem pro rebus incorporalibus. † Est autem 29
duplex actio confessoria, directa & vtilis. Directa datur illis, qui habent directum
dominium in prædiis siue domibus, quibus debetur seruitus, datúrque contra eum,
qui est directò dominus illius rei, quę seruitutem sustinet. Vtilis verò illi competit,
qui vtile dominium habet, siue ius aliquod in illa re, cui debetur seruitus, id est, in
prædio dominante: quales sunt, creditor pignoris, qui pignus possidet: nam potest as-
serere seruitutes pignori debitas, g per confessoriam: vsufructuarius, qui in fundo
fructili habet ius fruendi: nam ei datur h confessoria: item emphyteuta, vasallus, &
si quæ sunt similes personæ † Causa verò huius actionis est: quòd in re alterius, vel 30
per actiones inter viuos, vel per vltimam voluntatem, iuncta patientia domini rei
seruienti (quæ traditionis loco i habetur) constitutum est. † Probat ergo actor in 31
hac actione, quod ipse dominus est directus vel vtilis fundi, siue rei illius, cui debe-
tur seruitus: si enim esset quasi dominus, locum haberet k Publiciana. Secundò, quòd
illi rei, vel ipsius actoris personæ in re alterius per domini patientiam seruitus sit
constituta. Vltimò quòd aliquis impediat eum vti iure illo. † Effectus est, quòd reus 32
conuictus, ad petitionem actoris, & implorationem officij iudicis, cum restitutione
interesse, fructuum & damnorum, ab impedimento l abstinere cogitur. Præterea o-
bligatus reus conuictus præstare cautionem, *quòd in futurum nec ipse, nec hæredes
eius impedituri* m *sint actorem vti tali seruitute.* Nisi enim & sententiæ paruerit ad-
uersarius, & de non impediendo in futurum cauerit, in litem contra eum iurabitur.
Cæterùm si rem præstiterit, id est, seruitutem, cauere autem noluerit, hic iuramentū
in litem cessat, ad cautionem autem coërcebitur captis pignoribus, vel aliis iuris n
remediis. † Prædicta tamen vera sunt, quando quis agit iudicio petitorio, hoc est, 33
quando dicit actor, hoc ius vel illam seruitutem in re alterius, sibi competere virtu-
te alicuius pactionis, & quasi traditam per patientiam domini, qua specie tenetur
illam probare. † Secus autem si ageret iudicio possessorio, id est, diceret se quasi in 34
possessione alicuius seruitutis in re alterius fuisse, & de facto eiectum, siue in ea
turbatum, sicque se spoliatum proponeret & ageret ad restitutionem possessionis:
eo certè casu non competit actio confessoria, sed pro spoliatione vtile interdictum
vnde vi, vel vtilis actio in factum surrogata in locum illius interdicti, vel etiam a-
ctio ex o constitutione Impp. Valentiniani, Theodosij, & Arcadij, qua specie obliga-
retur tantùm probare, se in quasi possessione fuisse, & per reum eiectum. Pro turba-
tione autem quasi possessionis istiusmodi iuris p competeret interdictum *quasi vti
possidetis.* † Porrò in confessoria, quæ super seruitutibus datur, non est necesse pro- 35
bare titulum: sufficit enim, si constiterit, per multos annos non vi, non clàm, non q
precario possedisse. † Tollitur autem hæc actio eisdem modis, quibus amittuntur 36
seruitutes, quos r suo loco enarrauimus. † Ex prædictis omnibus colligimus, quòd 37
confessoria agere volens, debeat proponere, *se esse dominum vel quasi, prædij illius,
vel in eo ius habere, cui seruitus illa vel alia debeatur.* vel dicat: *Sibi tanquam domi-
no vel quasi, ius esse hac vel alia seruitute vtendi: in quo iure cùm aduersarius eum
turbet, impediat, contradicat, petat decerni, hoc ius sibi deberi, & præfatum aduersa-
rium condemnari, vt patiatur eum huiusmodi seruitute vti, implorato iudicis officio,
quòd caueatur de in posterum non impediendo, &c.*

k *Contrà quoque*] Nunc alteram text. nostri partem aggrediamur, quæ de nega-
toria in rem actione tractat: ea in omnibus suprà allegatis iuribus domino fundi
vel ei, qui ius in re habet, vt est creditor, conceditur: veluti si contendam vicino
ius non esse, vti seruitute in fundo meo, vel in quo ius habeo. Explicemus ergo
eam. † *Actio negatoria est realis, qua agimus, res nostras non seruire rebus siue* 38
personæ illius, qui intendit ius sibi in eis competere. Per negatoriam enim præ-
dia nostra, si fortè quis ea seruire prætendat, in libertatem asserimus: † ideo 39
sic dicta, quòd seruitutem à prædiis nostris defendamus, id est, auertamus. & po-
test

f l. vti frui. in pr. si vsusf. pet.
g l. ei qui. de seruit.
h l. 1. si vsusfr. pet. ... de ...
l l. loci corpus. in confessoriam, cū s. seq. & l. etsi fortè, fin. si seruit. vend.
m l. harum ... vend.
n d. l. harum ibi glo. sing. & l. egi. si ser. ven.
o l. si quis in tantam. C. vnde vi.
p l. sicuti, §. Aristo. si ser. ven. Specul. in tit. de restit. spol. §. nunc dicemus.
q l. si quis diutur. si ser. vend.
r vide § de seruit. §. fin. & tit. de vsufr. &c.

test quibuscunque verbis aptis ad intentionem nostram institui, dum appareat, quòd tuear libertatem prædij mei, quam seruitutis onere alius^s infringere nititur. Neque enim refert, negatiuis proponatur verbis hæc actio, an affirmatiuis, dum tamen vim ^t negatiuorum habeant, priuationémque complectantur. Falsum enim est, negatoriam dici, quia verbis negatiuis intentetur: vel confessoriam, quòd verbis affirmatiuis concipiatur: nam quælibet earum potest dari per verba affirmatiua & etiam per negatiua. † Non ergo sumunt differentiam hæ duæ actiones, confessoria scilicet & negatoria, per formam verborum, sed differunt ratione materiæ. Vnde siue per affirmationem, siue per negationem dentur, tantùm in hoc differunt, quia confessoria datur ad tuendam seruitutem debitam: & negatoria conceditur ad defendendam libertatem suam. Exempla in quibus confessoria intentatur verbis negatiuis, & negatoria affirmatiuis Dd. ^u alibi recensent. Ad definitionem reuertendo, dixi *negatoriam esse actionem realem:* quia datur domino illius rei, quæ contenditur esse libera, & in qua negatur seruitus. Apposui, *rem nostram*: vt confessoriam excluderem, qua intendimus rem alienam nobis seruire. Reliquæ partes definitionis omnes positæ sunt ad differentiam confessoriæ. Datur & hæc actio non tantùm pro seruitutibus, sed etiam pro aliis iuribus, veluti si quis neget ex rebus suis deberi reditus, & sic deinceps.

41 † Ad hoc autem, vt ipsa locum habeat, duo sunt necessaria: primùm quòd actor habeat dominium, vel ius aliquod in illa re, in qua negatur seruitus. Alterum, quòd reus prætendat seruitutem sibi esse ea in re constitutam.

42 † Et quanquam in omnibus actionibus, onus probandi regulariter actori incumbit, & non reo, adeò quòd si actor in probatione deficeret ^x, reus ab ipsius impetitione absolui debeat.

43 † In hac tamen actione diuersum obseruatur, quia actor non obstringitur actionis suæ intentionem probare, videlicet rem suam non seruire rebus alienis, sed satis est, si se dominum illius rei esse commonstret. Hac namque specie eius intentio est fundata per probationem dominij,

44 † quum vnaquæque res præsumatur ^y libera, donec doceatur seruitus constituta pactionibus, aut vltima voluntate per aduersarium. quæ præsumptio transfert onus probandi in reum conuentum: vt probet in rebus actoris seruitutem sibi iure constitutam, liberátque ipsum agentem negatoria à necessitate probandi. Et hoc ideo, quia actor agit negatiuè, reus autem excipit affirmatiuè: affirmatio ergo probanda ^z est, & non negatio.

45 † Probat itaque hoc casu reus seruitutem sibi constitutam in rebus actoris multis modis, puta per actiones, stipulationes, contractus ^a, vltimas voluntates. Item per præscriptionem, quæ habetur loco ^b constitutæ: vel donationem, aut consuetudinem. Et reus in actione negatoria discrepat in effectu ab actore in actione confessoria.

46 † An autem dominium ab agente negatoria probandum sit, in facto controuersum memini, plerisque id asserentibus. Nam cùm dominium sit causa negatoriæ actionis, sicut & rei vendicationis, ideo ab agente probandum ^d videtur, vt Specul. ^e censuit. Sed magis est, vt distinguamus, an negatoriam intendens sit in possessione fundi, vel non. Quia priori casu sufficit, si possessio probetur: nam & de dominio sic præsumendum est, cùm solum incidenter de eo ^f quæratur: altera verò specie, si agens non sit in possessione ei, dominij siue allegati iuris probatio incumbet.

47 † Quam sententiam velut æquiorem iudices Cameraels pariter olim secuti sunt,

48 sicuti ^g alibi annotaui. † In negatoria ergo sic proponetur actio, *quòd licet prædiũ meũ iure dominij, vel quasi, nulla sit seruitute aduersario obligatum, ipse tamen me molestet, hanc vel illam seruitutẽ vsurpando temerè, & de facto, &c. quare peto declarari, aduersario ius non esse me turbãdi, & eũ prohiberi ne me molestet, cum omnibus clausulis, & cum cautione, quod in futurum non turbet, &c.* Nec ignoro, etiam aliis verbis, alio ordine agi posse, sed effectus vbique idem est. Plurima quoque in hanc partem

49 ^h & disceptari & congeri possent, quæ tanquam parum vtilia transeo. † Aduerte tamen, vtcunque suprà dixerim, reum negatoria conuentum seruitutem sibi constitutam probare debere: est tamen casus, vbi res aliter sese habet, nempe quod is, qui asserit libertatem sui fundi, debeat eam docere. Vt ecce, si aliquis sit conuentus actione confessoria, qui dicat nullam nunc deberi, quia iam extincta

50 sit, & hoc in defensione adducit: sic enim confitetur, eam aliquando competiisse aduersario, cùm priuatio ^i præsupponat habitum. † Vnde impetitus confessoria probare debebit, quonammodo, quáve ratione ea nunc extincta sit atque amissa, sicque docebit ipse libertatem fundi sui. Cautus ergo sit, qui confessoria

s gl. ita loquitur in l. 2. si ser. vend.
t gl. approbat. in l fin. §. si in verb. exceptio. de excep. dol. i. Or Bar. & Anhic Ias. in d. l. si priusquam. n. 33.
u in c. cũ eccl. Sutrin. de cau. poss. & propr. ibi gl. c. examinata, de iud. & l. 2. ff. si ser. ven.
x Vulg. l. qui accusa. C. de eden. & l. actor. C. de probat.
y l. iatius, C. de seru. l. cũ eo. & l. Imperatores. ff. eo.
z d. l. actor & glo. in l. sicuti. §. si quæratur. in verbo possessoris, si ser. vend. Bar. in l. 3. in ædib. C. de serui.
a §. fin. vbi de hoc dixi. §. de seruit.
b l. hoc iure, §. ductus aquæ. de aqu. quot. & æst. & l. si quis diutur. in pr. si seruit. vend.
c l 1. in fi. ibi gl. & Dd. C. de seru. & aq.
d per l. doce ancillam C. de rei vend.
e in ti. de cau. poss. & prop. §. in confessoria. vers. & nota quod dominium.
f Iuxta not. in l. quidã in suo, de cond. insti.
g obser. 19 Cét. 1. Camer. obser.
h vide, si voles, Bar. & Dd. in d. l. si priusquam in §. oppo.
i l. decem, ibi Dd. de verbo. oblig.

impetitus est,ne tali simplici defensionis forma vtatur, sed potius ita dicat, nullam
vnquam etiam ab initio illi competiisse seruitutem, vel si aliqua olim competierit,
eam nunc præscriptione,vel alio quouis modo peremptam esse. Sic ergo casum ha-
bes,vbi grauatur probandæ libertatis onere is, qui illam tuetur & asserit. Est & a-
lius casus,in quo necesse est probare libertatem, eam asserenti, quando conuentus
actione confessoria,factus est propter contumaciam actor actionis negatoriæ, iam
debet ipse probare [k] libertatem. † Sic enim Africanus contumaciam refert in vtra- 51
que actione: *Et is,*inquit,*de suo iure docere debet,qui contumax fuit,* id est, actoris
partes sustinebit: Atque ita eius [l] responsum aduersus communem calculum acce-
pit Ias.Sed obiiciet quispiam,quis iam erit effectus naturalis libertatis? neque enim
propter meam contumaciam poterit inualidari præsumptio naturalis libertatis:ideo
videtur,quòd adhuc incumbat onus probandi asserenti.† Fortè huic impugnationi 52
sic responderi poterit,per contumaciam non respondentis extinctam esse vim illius
præsumptionis,quæ militabat pro naturali libertate. †Nam ille qui contumax est 53
in non respondendo,intelligitur respondisse in eam partem [m] quæ sit illi deterior:si
deterius sit negasse,habebitur tanquam negasset.Euoco igitur modò aliquem ad iu-
dicium confessoria actione,& in libello pono, seruitutem mihi competere, ille con-
tumax est,igitur videtur propter contumaciam tacite confessus seruitutem.
† Nam & contra præsumptionem iuris & de iure admittitur probatio in contra- 54
rium,per concessionem partis. Et hic est illa tacita confessio,quæ elidit illam præ-
sumptionem naturalis libertatis [n],quæ est iuris tantùm: putóque hanc esse verita-
tem rei,vt est ibi sententia Ias.atque idem hic Faber censuit. Hoc tamen non est
ignorandum,quod licet ab ipsa origine possit aliquod ædificium seruituti obnoxiũ
esse,tamen illa seruitus non est naturalis, sed impositiua, quia scilicet imponi debet
pactis,vel in vltima voluntate. † Cæterùm quod Accur. [o] dubitat,an & ad seruitu- 55
tem *altius tollendi* repetenda sint hæc verba,*ius non esse:* hoc tu audacter affirma,ad
omnes scilicet seruitutes in text.[p] nominatas repetenda esse prædicta verba *ius non*
esse. Sed dices forte,quomodo possum agere,si ita dicam,*ius non esse aduersario,al-*
tius tollendi. nónne dum sic experior,videbor proposuisse actionem [q] confessoriam?
quomodo igitur vnum exemplum vna eadémque agendi forma potest ad cõtrarias
pertinere actiones?Iste nodus videtur inexplicabilis:ita tamen,meo quidem iudicio,
dissoluendus est. † Duplici siquidem ratione possum agere contra te,non esse tibi 56
ius altius tollendi. Ipsa enim forma agendi potest indifferenter vel ad confessoriam,
vel negatoriam pertinere: sed non ipsa causa agendi,id est,propter quam agens in-
tendo, tibi ius non esse altius tollendi: nam causa agendi diuersitatem inducit. Et
propterea posset agi,quia tu eam seruitutem imposuisti ædibus tuis vel conuentio-
ne, vel vltima voluntate: vnde si ex illa causa contendam, tibi non esse ius altius
tollendi,quod pactione imposuisti hanc seruitutem tuis ædibus, iam [r] agam con-
fessoria actione. Sed si alia ex causa intendam, non esse facultatem altius ædifi-
candi, fortè quia statuto prohiberis, iam non ago confessoria, quia non experior
virtute seruitutis,sed negatoria, hoc est negando, quòd tibi liceat contra statutum
ædificare altius. Et in hanc quidem sententiam videtur quoque [s] Zasius incli-
nasse.
l *Quod genus*] Venio ad tertiam § nostri partem, quæ differentiam ponit inter
corporales & incorporales res, quoad agendum. Ait autem primò Imperator *hoc*
genus actionis, intellige negatoriæ,*in rebus corporalibus proditum non esse,* scilicet,vt
in illis negatoriè agi possit. † Et sic obserua, quòd in rebus corporalibus, tantum 57
confessoriè agimus,in incorporalibus verò & confessoriè & negatoriè, quemadmo-
dum ex his quæ suprà tradidimus,apparet. Ratio autem, quare in corporalibus a-
gatur tantum confessoriè, ea est, Quicunque iudicio contendit, ex eo iure quod
ipse habet,causam suam iudici probare debet, non autem ex defectu seu vitio iuris
aduersarij,vt hic [u] Theophilus astruit:vt ecce,malè contenderes,si ita ageres rei vẽ-
dicatione:Peto illam rem abs te,quia tua non est.Illa causa agendi infirma est,quia
fortè nec mea res erit. Neque enim,quod tuum non est,id protinus meum est,po-
test namque neutrius esse. Vnde tu incommodo possessionis me vincere debes,† per 58
regulam,qua dicitur:*In pari causa meliorem esse conditionem [x] possidentis.*
m *Is agit qui non possidet*] Vt scilicet possessionem adipiscatur, & illi res restitua-
tur ex iure suo,quod in ea re prætendit: quia dicit suam, & perperam ab alio de-
tentam,vnde sibi restituendam. Nunc compleamus differentiam,hoc loci per Imp.

k Hoc probatur ex l. si priusquam de no. op. nunc. & in d. l. si priusquam in fi. tex. vide ad d. l. si prius. nouũ inte. Alciat. lib. 3. Parer. itẽ Zas. lib. 1. singul. intell. c. 4.

m l. de ætate. §. qui tacuit. de interrogat. act.

n Glos. est adprobata in §. illud in Auth. de æqual. do. col. 1. & glo. in l. in contractib. in verb. nullo modo, C. de non num. pec.

o Glo. in verbo item altius tollendi.

p in hac 2. parte.

q ita enim in d. l. si priusquã secundũ glo. & Dd. deciditur, actionem illã, tibi ius nõ esse altius tollendi esse confessoriam, licet negatiuis verbis conceptam, &c.

r ita intellige d. l. si priusq.

s Et ita hic loquit. Imp.

t Quis satis respondet ad l. si priusquam de op. no. nun. quę obstare videbatur maximè.

u Probatur in l. vti frui. in pri. si vsusfr. peta.

x §. commodè, I. de interd.

59 significatam. † In corporalibus is agit, qui non possidet: in seruitutibus verò tam is qui non possidet, quàm qui non possidet. & ita completur differentia, quam voluit hic innuere Imperator y inter res corporales & incorporales. In corporalibus, inquam, is agit, qui non possidet: agimus enim ad id, quod non possidemus, scilicet ad fundum ab alio detentum. Sed hic in incorporalibus agimus ad id, quod possidemus: agimus enim confessoria ad ius seruitutis, quod ipsi possidemus, & nihilominus vtcunque simus possessores illius seruitutis, actione tamen confessoria petimus, per sententiam iudicis declarari, illam nobis deberi, sicque hac specie hoc ipsum z possidemus, ad quod agimus. Et sanè magna in hoc consistit commoditas, quia licet possideat quis seruitutem, fortè tamen molestatur & turbatur super vsu atque exercitio
60 sui iuris. † Illa ergo molestia, istud obstaculum siue impedimentum tollitur per declaratoriam sententiam iudicis, qui declarabit, eum debere vti sua seruitute, vel libertate, vt aduersario imponatur silentium, compellaturque præstare a cautionem de non impediendo. Atque ita hæc verba ego accipienda esse omninò puto.

n *Per quam neget*] Et sic in rebus corporalibus possessori non datur actio rei vendicationis. Fallit tamen hoc aliquoties, vt hîc b Glossator opponit, subiungendo deinde triplicem solutionem, quarum prima recipitur, cæteris duabus c reiectis.

y l.pen. §.fin. si vsusfr.pet. & l. etsi fortè §. sciendum. si seru. vend.
z d.§. sciendũ. & d.l.pen. §. fi. vbi est bonus text. atque hoc declarat I. C. fa. l. ait prætor, §.1. ex quibus caus. maior.
a l.harum. & l. egi. si ser. vend.
b in verb. neget.

61 o *Sanè vno casu*] † Hæc est quarta & vltima pars text. nostri, in qua excipitur vnus casus. Quis tamen sit iste casus, quem Imperator intelligit, Doct. hic multum se distorquent. Accurs. duo ponit exempla: primum est de duplicibus d iudiciis, quæ sic dicuntur, quia in eis vterque litigans est actor & reus, sicut est *familiæ erciscundæ*, quæ datur inter hæredes: *communi diuidundo*, quæ locum habet inter socios, cùm volunt diuidere, atque à communione recedere; & *finium regundorum*, cùm de finibus est contentio inter vicinos. quod tamen Petrus de Bell. Pet. Faber, & Angelus impugnant, quum Imp. de vno tantùm casu loquatur, hic autem essent tres, qui non effi-
62 ciunt vnum: Iasone interim Accursium defendente. † Aliud exemplum est de quauis exceptione proponenda, in qua aliquid proponit reus. nam in exceptionibus reus partibus actoris e fungitur. Ad hoc equidem textus hic conuenire videtur, dum dicit, *Sanè vno casu qui possidet, nihilominus is actoris partes obtinet*: non autem dicit, quòd verè sit actor. Sed nec hoc exemplum ad præsentem locum quadrare, præfati
63 Doctores dicunt, quia sic non vnus, sed supra sexcentos casus essent. † Idao Faber aliud adducens exemplum, dicit verè in hoc textu innui: vt si reus sua sponte suscipiat onus in se probandi, quòd res ab actore petita sit f sua, non actoris: ea specie procul dubio partes actoris obtinet, vt hic ait textus. Et quanquam illud Iason damnat, Zasius tamen ipsum sequi videtur, aitque Imperatorem hic eum casum intellexisse, cùm reus via exceptionis contendit se esse dominum, non tanquam actor, sed tanquam exclusurus intentionem agentis. Et potest quilibet reus hoc, conuentus rei vendicatione: sicut ex præcedenti §. liquescit, vbi in fine dicitur, *possessor autem se dominum esse dicat*: *possessor*, id est, reus conuentus qui possidet: *dicat*, scilicet excipiendo, *se esse dominum*, & non actorem. sicque argumento est is §. dum ibi Imperator indulget possessori, quòd possit dicere, se esse dominum, sicque opponere ius dominij: non quidem reconueniendo actorem (nam id non liceret) sed excipiendo g ac defendendo: tunc enim vicem actoris sustinet. quod hic Zasius latius prosequitur. Quicquid sit, omnia exempla sunt in se vera, quæ iam recensuimus: verum autem potius sit ad nostrum textum referendum, de quo verisimiliùs hic Iustinianus sense-
64 rit, non leue dubium est. † Ego (venia omnium dixerim) nullum istorum exemplorum posse commodè applicari ad textum nostrum crediderim, vt de eo intellexisse videatur Imperator. In his enim non agitur tali actione, per quam negat. Vnde puto, quòd debeat tale exemplũ inueniri, in quo negatiuè agatur. Mallem ergo hic præiudiciales actiones intelligere h, quæ in rem sunt, & extra ordinem aliarum actionum
65 negatiuè intenduntur: cùm aliis actionibus principaliter intentatis i obiiciatur. † Vel potest etiam dici (quod k Corrasio placuisse video) Imperatorem de interdicto *vti possidetis* sensisse: in quo sustinet vices actoris, qui possidet. non autem ad actionem aliquam referendum esse. *Nunquam enim*, inquit l Vlpianus, *datur vltrò actio possessori, quippe cum sufficiat ei quòd possideat.* quo responso hic intellectus defendi videtur. Cæterum Æmilius Ferretus testatur, in vetustis quibusdam exemplaribus manuscriptis hunc locum cum negatione legi, *Sanè non vno casu*: eamque lectionem sequitur, & putat hîc agi de mixtis & duplicibus iudiciis, in quibus manifestum est, eum qui possidet, agere posse. Sunt etiam, qui legendum putent (sanè illo casu) vt

c Iason hic.
d l.in tribus. ff. de iudi. §. quædam. I. hoc tit.
e l.1. de except. l.in exceptionibus. de probat.
f l.circa. de probat.
g d.l.1. de except.
h Placen. lib.1. de varie. actio. tit.19.
i l.fundum. de except.
k lib.3. Miscel. c.23.
l l.1.§. interdictum. vti possi.

superior casus significetur, quo rerum incorporalium nomine Negatoria conceditur. Illo namque casu is, qui possidet, nihilominus actoris partes subire cogitur,[m] probareque, aduersarium ius aliquod seruitutis non habere. Sed hac de re liberum sit cuique iudicium, quod velit, sequendi.

m l. vti frui §. s. vlt. si vsusfr. pet.

§. Sed istæ.

Sed istæ quidem actiones, quarum mentionem habuimus,[a] & si quæ sunt similes, ex legitimis & ciuilibus causis descendunt. Aliæ autem sunt, quas Prætor[b] ex sua iurisdictione comparatas habet, tam in rem quàm in personam: quas & ipsas necessarium est exemplis ostendere. Vt ecce, plerunque ita permittit Prætor in rem agere, vt vel actor dicat, se[c] quasi vsucepisse, quod non vsuceperit:[d] vel ex diuerso, possessorem aduersarium suum non vsucepisse, quod vsuceperit.

Hactenus † Imperator de actionibus ciuilibus, tam in rem, quàm in personam disseruit: iam progreditur ad actiones prætorias, reales & personales: & primò de realibus[a] tractat, sicque latenter ad secundam actionum diuisionem accedit, quæ fit respectu causæ efficientis: quia aut ciuiles sunt, aut prætoriæ, sicut[b] Vlpianus etiam scripsit. Ex textu autem colligendum est, quæ actiones dicantur ciuiles, & quæ prætoriæ. † Ego prætermissis Doctorum altercationibus, eas puto *ciuiles* esse, 2 quæ ex ciuilibus causis suam trahunt originem, quæ non sunt approbatæ de iure ciuili. Sic postea ait Iustinianus: † eas esse prætorias, *quas Prætor ex sua iurisdictione propositas habet:* non dicit, quas approbauit, vel confirmauit, sed quas ipse 3 adinuenit, & ex suis edictis proposuit. Hinc consequitur, si aliqua actio inueniatur origine iuris ciuilis esse, quia eo iure introducta sit, Prætor autem eam approbarit, tum dici debere ciuilem, non prætoriam, quia Prætor nihil aliud adiecit, quàm quod approbauit. † Vnde actio *commodati* ciuilis esse dignoscitur, quia de- 4 scendit ex iure ciuili, & ex contractu iuris gentium, tametsi[*] Prætor eam approbarit, edictum in ea proponendo. † Nam quod Prætor ait, *iudicium dabo*[c], ad ap- 5 probationem referendum est, non inuentionem, siue originem. Voluit enim Prætor suam addere approbationem, vt suam ostenderet solicitudinem circa restitutionem[d] rei commodatæ. Quòd si verò aliquibus actionibus à iure ciuili inuentis non nuda Prætoris approbatio, sed & ampliatio quædam, siue extensio, vel etiam ademptio seu diminutio accessit, an idem obtineat? Exempli causa: † *Rei vendicatio* 6 est ciuilis, quia suam originem traxit ex lege XII. tab. quæ constituebat eam tantummodo dari aduersus possidentem. Sed quia multi desinebant dolo possidere, vt subterfugerent iudicium rei vendicationis: ideo Prætor postea eam sic produxit, vt & contra eum, qui dolo desiisset possidere, detur. Iam si ipsam spectemus originem, quæ ex lege XII. tab. fluxit, dicendum erit, eam esse ciuilem: sin autem consideremus approbationem Prætoris, non illam quidem nudam ac simplicem, sed quæ habeat aliquid nouæ adiectionis, aut quæ extensionem quandam, siue mutationem à prima huius actionis origine inducit, videtur potius esse prætoria in casu nouato, qui casus nouiter ex Prætoris iurisdictione ad primam actionis constitutionem seu originem

a Vsque ad §. in personam, I. eod.
b l. in actionũ 25. in fin. de act. & oblig.
* in l. 1. commod.
c d. l. 1.
d l. 3. in princ. nau. caup. stab.

originem adiectus est. Accurs. ait, eam nihilominus ciuilem esse nuncupandam ea ratione: quoniam ad inspiciendum, an actio aliqua ciuilis sit, vel prætoria, debet intueri persona actoris, ex qua metimur ius. Quam assertionem & Bal. recipit: rationē tamen ipsius damnat, quia ex ipsa potius origine, quàm ex persona actoris conuincimus, actionem aliquam ciuilem esse, vel prætoriam.

7 †Ego Iasonis subscribo sententiæ, quam & vulgò receptam puto, quòd ista vtilis rei vendicatio, quæ aduersus eum, qui dolo possidere desiit, exercetur, inuentione sit ciuilis: per extensionem verò prætoria dici possit: idque obseruandum est diligenter per vniuersum ius ciuile.

8 † Sed quid dicendum fuerit de actionibus, quæ hoc seculo ex statutis diuersorum magistratuum introducuntur nominatim vel tacitè? Et prætorias actiones censeri Bart. [e] rectè prodidit: quoniam omnes hodie magistratus post Imp. proximiùs accedunt ad exemplum prætoriæ iurisdictionis, quàm vllius alterius Romani magistratus. (e l. vlt. de pœn.)

a *Et si quæ sunt si.*] Verbo *legitimarum actionum*, intelliguntur ll. XII. tab. [f] Accurs. hic declarat, quæ sint ita similes actiones, & dicit, *ex contractu, vel quasi maleficio, vel quasi.* (f Glos. verbi, quorum mentionem, &c.)

9 † Quo loco Dynus calumniandi accepit ansam, quasi Glossator per hanc expositionem negare videatur, Prætorias actiones dari ex contractu & maleficio, id quod verum esse constat. Primùm enim actio *de constituta pecunia* [g], prætoria est. Item *negotiorum gestor.* descendit ex quasi contractu, & apparet [h] eam esse prætoriam. Sic furti actio ex delicto profluit, & tamen est prætoria. Præterea actio in factum ex edicto, aduersus nautas, caupones, stabularios, proficiscitur ex quasi delicto, & similiter prætoria est. Vides ergo in his omnibus causis nasci actiones vtriusque generis, tam ciuiles, quàm prætorias. (g §. de constituta §. h. tit.) (h l. 3. in pr. de neg. gest.)

10 †Respondeo tamen huic Dyni calumniæ, Accursium non negasse per hanc interpretationem, quin & prætoriæ actiones ex his causis (nempe, ex contractu, vel quasi, maleficio, vel quasi) promanare quirēt: quia hæc ipsius expositio intelligenda est secundum materiam, in qua loquitur. Fit enim hic mentio de ciuilibus actionibus, ideo quoque exemplum dedit ex contractu, vel quasi, &c. quæ sunt ciuiles actiones, atque ita eum omnes excusant: nec vnquam facilè crediderim, Accursium, diuini planè ingenij hominem, & summum iuris apicem aliter sensisse, & in re tam minuta lapsum fuisse.

b *Ex sua iurisdictione*] Id est, ex suis edictis proditas. Sic enim iurisdictionem & aliis [i] in locis pro edicto prætoris, qui ius dicebat, vsurparunt Iurisconsulti. (i d. l. 3. § 1. de recep. arb. & l. quamuis de in ius voc.)

c *Quasi vsucepisse*] Hoc est, vt actor quasi vsuceperit, quod tamen non vsucepit, dicat suum esse.

11 † Significat enim hæc particula [k] (Quasi) propriè idem, quod, tanquam ὡσανεὶ, perinde ac si. Vnde etiam quasi nepotes [l] appellantur, perinde quasi ex vero filio nati. Et ita Theophilum quoque hunc locum vertisse video: ait enim, εἰ φαίνεται τὸ ἐμὸν εἶναι ὡσανεὶ ἐσουκαπιόνευθὲν ὑπ' ἐμοῦ. *Si paret hanc rem meam esse, tanquam vsucaptam à me.* (k Hotom. & Baldui. hic.) (l l. adoptiones de adopt.)

12 d *Vel ex diuerso possessorem aduersarium*] † Ita hunc locum esse legendum, probat veterum exemplariorū fides, & ipsius sensus ratio: vt hic Balduinus attestatur. Est enim hæc ipsa species, quæ paulò [m] post explicatur: nempe cùm agitur aduersus possessorem, qui reipub. causa absfuit, quasi interim rem non vsuceperit. In vulgatis verò codicibus sic legebatur: vel ex diuerso possessor dicat, aduersarium, &c. (m §. rursus §. eod.)

§. Namque si cui.

1 *Dominium duo habere adfinia.*
2 *Quasi dominium nō esse speciem dominij, sed potius adfine, contra Bart.*
3 *Vocula, quasi, significat improprietatē.*
4 *Dominium acquiritur etiam ignorāte domino: secus in quasi dominio.*
5 *Causa iusta ad transferendum dominium, sufficiunt etiam ad Publicianam.*
6 *In seruitutibus patientia habetur pro traditione.*
7 *Nemo plus iuris in alium transferre, quàm ipse habuit.*
8 *Non esse dominum, accepisse à non domino, & similia verba, quomodo in legibus accipiantur.*
9 *Publiciana & directa & vtilis dici potest.*
10 *Qualiter argumentetur in hoc textu Imp.*
11 *De qua duritie loquatur textus.*
12 *Alieni facti probabilis est ignorantia.*
13 *Nemo debet locupletari cum alterius iactura.*

Namque si cui [a] ex iusta causa [b] res aliqua [c] tradita fuerit (veluti ex causa emptionis, aut donationis, aut dotis, aut legatorum) & necdum eius rei dominus [d] effectus est: si [e] casu eius rei [f] possessionem amiserit, nullam habet in rem [g] directam actionem ad eam persequēdam. [h] quippe ita proditæ sunt iure ciuili actiones, vt quis dominium suum vendicet. [i] Sed quia sanè durum erat, eo casu deficere actionem, inuenta est à Prætore actio, in qua [k] dicit is, qui possessionem amittit, [l] eam rem se vsucepisse, quam vsu non cepit, [m] & ita vendicat [n] suam esse. Quæ actio [o] Publiciana appellatur, quoniam primùm à Publicio prætore in edicto proposita est.

Superius

Superius proposuit Imp. duo exempla Prætoriarum actionum, quæ in rem sunt, generalia: in hoc §. exequitur prius exemplum in specie, nempe Publicianam. Ante-
1 quam verò declaremus eam, admonitos esse volo iuris studiosos: † dominium duo habere adfinia, ius in re specificum, & quasi dominium. Ius in re est, quod habet is, cui, vel cuius prædio debetur seruitus: quódq; habet creditor, cui constituta est hypotheca, hoc est, rei immobilis pignus. De hoc in præcedenti [a] §. egimus. Hîc de al-
2 tero, nempe quasi dominio, disputabimus. † Barr. tamen quasi dominium recenset [b] inter species dominij, diuidens illud in directum, vtile, & quasi dominium: quod ve-
3 rum non esse, multis argumentis ostendi potest. † primùm hæc vocula, quasi, significat [c] impropríetatem: & quasi tale, non est tale. Deinde vsucapio & præscriptio sunt modi acquirendi dominium: ergo is qui vsucapit, vel præscribit, nempe, quasi dominus, priusquam complet vsucapionem vel præscriptionem, dominus non est, alioqui non essent modi acquirendi dominium, sed potius confirmandi. Hinc etiam consequeretur, duos esse eiusdem rei dominos, eum aduersus quem vsucapitur, & eum
4 qui vsucapit. quod cum [d] Celsi responso pugnat. † Item potest acquiri dominium per procuratorem etiam ignorante domino: quasi dominium non potest, nisi domino [e] sciente. Postremò, quorsum attinuisset à Publicio prætore nouam actionem introduci? neque enim vtili domino adinuenta est noua actio. Proinde nihil aliud est quasi dominium, [f] quàm adfine ipsius dominij, sicut & ius in re specificum. Directum verò & vtile [g] esse ipsius dominij species, indubitatum est. Quocirca Apellus rectè sentit in sua Methodica disputatione. His sic præcognitis, antequam huius actionis naturam inuestigemus, operæpretium fuerit verba huius text. interpretari κατὰ φράσιν [h] ex Oldendorpio, cùm tota vis & cognitio Publicianæ ex illis dependeat, quemadmodum ex subiectis apparebit.

a *Ex iusta causa*] Id est, ex aliquo contractu, qui descendit ex iusta causa, dum tamen causa siue contractus sit aptus ad dominij translationem, si verus dominus
5 tradidisset. † Quæcunque enim causæ iustæ sunt ad transferendum dominium, si res tradatur à vero domino, eædem ad Publicianam sufficiunt, si res à non domino sit tradita.

b *Res aliqua*] Siue corporalis, siue incorporalis.

6 c *Tradita*] Vel quasi tradita † propter seruitutes, in quibus patientia habetur loco traditionis. Tradita autem, intellige à non domino: quem tamen accipiens putabat esse dominum.

7 d *Effectus est*] † Per traditionem non, quia tradens non erat dominus, & nemo [k] plus in alium iuris transfert, quàm ipse habet. Per vsucapionem non, ea enim nec-
8 dum erat completa. † Hoc quoque hic obiter obseruandum est, cùm lex in hac materia dicit aliquem non esse dominum, vel emisse aut accepisse à non domino. Item non esse factum dominum, & cætera id genus verba accipienda esse, quatenus ad ipsam legem loquentem attinet, de casibus, qui sic euenire solent frequenter, & cùm eueniunt, apud naturam sunt certi. Non autem referenda sunt ad opinionem actoris, qui ignorare potest vtrum tradens fuerit. Omnia enim generaliter rerum natura cognoscit, quæ nos plerunque diuinare non possumus, neque tenemur. Itaque autorem traditæ rei non fuisse dominum, ac proinde dominium sibi quæsitum non esse, ignorare debet actor, illud tantùm meditatus, quòd traditionem & iustam possidendi causam, quam leges tuentur, nactus sit, & quod nemo suam probet. Iam pergamus in explicando textu.

e *Casu*] Vel quouis alio illicito modo. Quibuscunque enim illicitis modis res mihi vel raptu, vel aliàs auferatur, aut occupetur, semper Publiciana competit: idque glossator rectè docet.

f *Possessionem amiserit*] Scilicet ante vsucapionem completam: ea enim perfecta, rei vendicatio daretur.

9 g *Directam actionem ad eam*] Id est rei vendicationem. † Sed nónne & Publiciana directa est? Quid ni? nam eodem planè consilio à prætore introducta est, quo iuris ciuilis autores rei vendicationem introduxerunt, quippe vt vnusquisque rem suam, cuius fortè possessionem amisisset, persequeretur. Cæterùm sicut aliæ actiones ideo dicuntur vtiles, quia porriguntur vltra sententiam autoris: ita hæc actio dici potest vtilis, collatione facta cum rei vindicatione, quæ directa nuncupatur.

10 h *Quippe ita prodita*] † Iustinianus vtitur enthymemate summi iuris. Reducamus

a §. & item §. de seruit. per totum.
b in l. si minor §. fin. de euict.
c gl. in l. si cur dotem, §. fi. sol. mat. vide Apel. in sua Methodica dialect.
d in l. vt certo §. si duobus vehiculum, commod.
e l. 1. §. ex plurib. de acq. poss. l. non est nouũ, de act. empt.
f Huius explicationem vide per me in §. fin. quis à non domino, §. de rer. diuis.
g Vtrumque explicatur §. de vsucap.
h In expl. Publician. action. Class. 3. act. 3.
i l. quæcunque de publ. in rem act.
k l. nemo plus ff. de reg. iur.

maucrit, eum à quo accepit, dominum rei esse. Nam qui sciens rem alienam emit, is non facilè habet vsucapiendi causam, ideoque eam rem amissam hac actione re-
23 cuperare nequit. † Per manus equidem traditur, quicunque est in conditione, & iure vsucapiendi, is habet Publicianam: ex diuerso, qui vsucapere non potest, is non rectè intendit, sibi hac actione rem amissam [b] restitui. Vnde ex vsucapiendi facultate Publiciana nascitur: quod & ratione dialectica comprobatur, qua dici solet, ab
24 eo remoueri causatum, à quo causa finalis remouetur. † Excipe tamen seruitutes, quæ continuam causam, id est, continuum vsum non habent, vt ire, agere & aliàs, quæcunque hominis exercitium exigunt: nam hæ non admittunt regulam vsuca-
25 piendi, & tamen [c] vendicantur Publiciana. † Bona autem fides emtoris non solùm emptionis, sed etiam traditionis tempore adesse debet: quæ & sufficit, etiamsi autor, à quo emit, fuerit in mala fide, vtpote quia dolum vel metum adhibuit: nisi res emta vitio reali afficiatur, maculetur, premartur, vt furto, rapina, spolio, violentia: vel si alienatio legibus esset prohibita, vt in fundo [d] dotali, & in rebus pupillaribus [e] sine tutore: in his casibus bona fides emtoris nihil prodest, quia sicut lepra leprosum, ita
26 vitia [f] realia rem ipsam sequuntur. † Et vsque adeò bona fides operatur in mente, vt si etiam prædia vectigalia ignorans emerim, licet vsucapi quò ad directum dominium non possint, tamen Publiciana mihi datur, vt vtile dominium [g] vsucapiam.
27 † Sed & hæredibus atque successoribus meis vniuersalibus post rei traditionem mihi vel eis factam, Publiciana competit, etiamsi ipsi sint in mala fide, dummodo ego
28 defunctus bonam habuerim fidem. † Nam in bona vel mala fide, ratio ementis titu-
29 larij habetur, non hæredum. † In aliis verò contractibus, bona fides sufficit tempore traditionis, quamuis in emptione secus sit, vt iam dictum est. Sed hic obiter oc-
30 currit quæstio multùm intricata & difficilis: † *Num hodie exerceri possit Publiciana?* Nam mala fides autoris [h] hoc seculo impedit (vt vulgò vocant) præscriptionem: sed vbi non præscribitur, ibi non potest agi Publiciana: ergo Publicianæ non videtur hodie locus. Ego tamen ad hanc, prætermissis altercationibus respondeo, hodie necessariam esse hanc actionem, sicut olim, & propterea rectè exerceri, adeoque in foro nostro nullam propemodum esse frequentiorem: quam sententiam & & Ias. hic rectè probat. Nec obloquitur Nouella [i] constitutio, nec refragantur iura [k] Pontificum. omnia enim illa ex naturali certitudine loquuntur, ponunt casus, mouent omnem humanæ calliditatis Camerinam. Sed cùm ad captum humanum, & rem præsentem, quæ incidat, respicimus, potéstne frequenter euenire, quòd autor sit malæ fidei, accipiens autem rem, nesciat? potéstne millies in iudicio calumniosè à reo allegari contra actorem mala fides, vel sua, vel actoris? potéstne item verè (si naturam spectes) excipi de mala fide, quæ tamen non probetur iudici? Certè si his casibus tollas Publicianam, quum rei vend. multo minus competat, facies incerta ferè omnium rerum dominia. Retine igitur semper bonæ fidei actorem: retine, malam fidem actoris non apparere: retine, rem carere vitio, & dic semper Publicianam habere locum hodie, [l] non minus quàm olim. Ad definitionem
31 reuertendo, addidi etiam in ea, *per traditionem:* † quia sine traditione, vel quasi traditione, regulariter possessio non procedit: vbi autem nulla est possessio, ibi neo
32 vsucapio vel præscriptio oritur: † & deficiente vsucapione, & Publiciana remouetur. Nisi in his, quibus dominia sine traditione acquiruntur à vero domino: nam si à non domino causa emerserit, Publiciana sine traditione dabitur: vt cùm legatur res aliena, vel donatur [m] causa mortis. Et vt prædicta clarius intelligas, sume
33 regulam ex proportione. Prima proportio. † Vbicunque traditione à domino facta transfertur dominium, & amissa possessione rei, datur rei vendicatio: sic traditione à non domino facta, si datur vsucapiendi conditio, amissa possessione, Publicianæ locus est. Secunda: Vbi sine traditione à vero domino transfertur dominium, & vendicatio competit, ibi sine traditione à non domino datur vsucapiendi conditio, & Publiciana. Postremò adieci, *& nondum vsucepimus:* quia si à possessione rei ante vsucapionem completam cecideris, hac actione ad possessionem
34 restituendam experieris. † secus verò, si res mobilis vsucapta, vel immobilis præscripta esset, tum enim non Publiciana, sed rei vendicatio competeret, propter vsu-
35 capionem, longique temporis præscriptione [n] acquisitum dominium. † Quod autem suprà dixi, *Publicianam contra quemcunque possessorem dari*, hoc contra verum dominum non reciperetur. Nam si fortè possessio rei per me emtæ à non domino, in manus veri domini perueniret, hic cessat Publiciana, quippe quòd prima æquitas

b l. eum qui à furioso, in pr. & l. siue autem. §. hæc actio. l. si ego emi. §. idem Iulian. hoc tit.
c d. l. si ego, §. 1.
d §. quib. alie. lic. vel non. in princ.
e §. de aut. tut. per totum.
f l. vitia, ff. de acq. poss.
g secundum communem intellectum. l. cum sponsus, §. in vectigal. h. t.
h Auth. malæ fidei. C. de præscri. long. temp.
i d. Auth. malæ fidei.
k c. vigilanti. & cap. vltim. de præscr.
l ita Old. class. 3. act. de Publiciana dispuiās.
m dict. l. 1. cum duab. ll. seq. & habes in l. 3. in pr. causas quib. dominia sine traditione trāsferuntur. ff. h. t.
n l. traditionibus. cum ibi not. C. de pact.

o l.pen.& l.f. hoc tit.

p d.l.penult.& fin.

hòc vetat, ne dominus in re o sua molestetur. Si tamen verus dominus imperitus per
bonæ fidei emptorem non excipiat de dominio, sed taceat, iudicium procedet, cogeturque verus dominus rem actori, si obtineat, p restituere. Extat & alius casus,
in quo contra verum dominum Publiciana exercetur: veluti si Titius non dominus
fundum mihi vendidisset & tradidisset, qui postea ex successione aliâve causa dominus fieret, is Publicianam non effugeret, si possessionem fundi nancisceretur:
nam & ipsum vendicantem exceptione q repellerem. Sunt adhuc pleræque species,
quibus Publiciana contra dominum datur, quas Accursius r alibi recenset. † Ex 36
prædictis apparet, magnam esse cognationem & affinitatem, inter rei vendicationem & Publicianam. Sicut enim illa de iure ciuili vero datur domino, sic Publiciana de iure Prætorio, quasi domino. † Volunt tamen Vltramontani, quòd & verus 37
dominus, si fortè amisit possessionem rei, possit eam recuperare per Publicianam:
quod Ias. hic defendit. Faber verò subtili ratione in contrarium nititur, cùm verus
dominus propriam & principalem actionem rei vendicationis habeat, hæque actiones, vtcunque tendant ad eundem effectum, scilicet ad consequendam rem petitam:
origine tamen sint contrariæ, & per consequens in eadem persona cumulari nequeant: cui sententiæ communis Doct. schola subscribit. Mihi tamen prior sententia longè videtur æquior & verior. † Nam ex his quæ supra s diximus, satis conuinci 38
potest, quòd rei vendicatio & Publiciana non sunt origine contrariæ actiones, sicut
interpretes falsò imaginantur: imò tantam affinitatem habent, vt altera alterius
supplemento perficiatur, siue originem, siue medium, siue exitum spectes. Quemadmodum enim quasi dominium non est contrarium, sed eam adfine dominio directo, vt nonnunquam loco t dominij penè sit: ita & in actionibus iudicare oportet
affinitatem coniunctissimam, non autem contrarietatem. Falsum certè est, quòd
bonæ fidei possessor ex titulo sit non dominus: comparauit à non domino secundum naturæ certitudinem, sed ipse est quasi dominus, adfinis dominus, vt sic dicam,
adeoque vice domini habetur. † Adde quòd dictio, *quasi*, significat de sui natura u 39
diminutionem: perinde ac si dicamus, penè dominum, non tamen verè dominum.
Ita Chrysippus dicebat pueros, qui primò iam fari incipiunt, & vocabula & verba
proferunt, quasi loqui, nequaquam verò dicere aut loqui. Et sanè non oportet ex
nuda prorsus naturali simplicitate actiones æstimare. † Præterea si is qui iure ciuili 40
hæres est, potest agnoscere bonorum x possessionem Prætoriam, quid tandem prohibet, verum dominum Publiciana experiri? Certe qui verus dominus est inspecta rerum natura, & tamen non possit probare dominium directum autoris sui, is nihil distat ab eo, qui dominus non est, putans tamen se dominum esse: vtrunque enim est
incognitum possessori, qui non potest diuinare. Ergo quare non dicemus vtroque
casu competere Publicianam, secuti potius humanum captum, quam vt disputemus
id, quod in rerum natura est, aut non est? Et in hanc sententiam Zasius quoque inclinasse videtur, tametsi non firmet expresse. Ego autem censeo eam esse verissimam &
tutissimam. † Non obstant huic sententiæ Vlpiani y verba hæc: *Merito Prætor ait, non-* 41
dum vsucaptum: nam si vsucaptum est, habet ciuilem actionem, nec desiderat honorariam. Hoc enim verum est proprie, & in casu suæ inuentionis: nam ob id peculiariter
inuenta est à Prætore Publiciana, vt quasi domino subueniretur, sed propterea non
negatur, quin eadem & directo domino competat, si malit ob difficultatem probationis dominij ad hanc confugere. † Sed nec Pauli z responsum aduersatur, si rectè ad- 42
uertamus. Ait enim, *Si ab eo qui Publiciana vti potuit (quia dominium non habuit) pignori accepi: sic tuetur me per Seruianam Prætor, sicut debitorem per Publicianam.* Argumento à contrario sensu mox Iason cum suis infert: *Ergo qui dominium habet, Publiciana vti non potest.* † Expendit Iason principium legis, rationem autem legis ne- 43
gligit, contra a Celsi Iurisconsulti dogma, *qui inciuile esse* ait, *nisi tota lege perspecta,*
vna aliqua particula eius proposita iudicare, vel respondere: Vt ergo manifestius appareat, quid sibi tota illa Pauli lex velit, eius verba ponderanda sunt. † His 44
enim (mea quidem sententia b) Paulus hoc docet: quemadmodum bonæ fidei possessor tutus est: ita & creditor, qui causam pignoris ab eo habet, defendi potest, nec
amplius. Sed ne Iurisconsultus ignotum docuisse per æquè ignotum videretur, &
dubium mox esset, quomodo bonæ fidei possessor tueri se posset, aut quousque periphrasi & circuitione quadam aliquantò eum verbosius, atque ita expressit, vt & tyrones iuris colligere possent ex vno verbo rem omnē. Ait enim: *Si ab eo, qui Publicianæ*
vti potuit, quia dominum non habuit: Cùm meminit Publicianæ, ex solo eius nomini
illico

q l.si à Titio, de rei vend. l.si à Titio, de except.rei vend.

r in d.l.fin.

s in verb.quia sanè durum.

t l.bonæ fidei emptor, de acq. rer.dom.

u l.in facto, de cond.& dem.

x §. item ab intestato, §. de bon.poss.

y in l.1.§.merito, de publ.

z in l. si ab eo de pig.& hyp.

a l.24.inciuile, de legit.

b Quod etiam iam antea Volph. Hungerus, clariss. nostri tēporis I.C. tradidit in suis ad tit.de action. obseruationib.

illico vides, debitorem non esse tutum aduersus ipsum dominum: & sic nec creditorem in causa pignoris defendi posse aduersus verum dominum, alioqui satis fuisset,
45 eadem opera dixisse: † Si bonæ fidei possessor rem det pignori, ita tuetur creditorē Prætor, &c. Sed eo casu multis fuisset demum docendum Iurisconsulto, quo tandem pacto bonæ fidei possessor à Prætore defenderetur: quæ vno verbo præuertit atque remouit omnia, vsus in hoc figura metalepsi. i. transsumptione, & pro bonæ fidei possessore dixit, *is qui Publiciana vti potuit:* ne longa opus esset ad reliqua dissoluēda quæstione, & lector paulò oculatior ex priori, quicquid superesset, nullo negotiò
46 colligeret. † Quapropter in prædicto Pauli [c] responso non habet locum argumentū à contrario sensu: cùm minimè id voluerit Iurisconsultus: quod Iason parum accu-
47 ratè perpendit. † Idem & Accursius in primis huius responsi verbis sensisse videtur: quia dum Paulus inquit, *Si ab eo, qui Publiciana vti potuit, &c.* subiicit Accursius, *non rei vendicatione, quia, &c.* quasi velit ipse dicere: Rei vendicatio competit tantùm veris dominis (quod & verum est) non autem infert ibi Accursius, ita vicissim Publicianam dari directis dominis, & licet ab hac sententia ipse postea recedat: ea tamen longè verior est, & sensui Iurisconsulti multò confinior. In summa, nulla lex
48 expressè vetat, quin si verus dominus velit agere Publiciana, id possit. † Huc etiam quadrat, quod [d] Baldus alibi scribit, argumentum illud: *Quibuscunque casibus potest procedere vsucapio, in his Publicianæ locus est:* affirmatiuè quidem valere, non autem negatiuè. Ideóque fallit argumentatio. Remouetur à vero domino vsucapio, ergo remouetur Publiciana. affirmatiuè quidem inter se conuertuntur, negatiuè nequa-
49 quam. Sed de hoc satis. Porrò conueniunt prædictæ duæ actiones & in aliis, † quia sicut rei vendicatio aduersus eum competit, qui possidet, vel dolo possidere desiit, vel habet restituendi potestatem: ita & Publiciana. Subinde quemadmodum possessor in priore dolum, culpam siue moram præstat, item de damnis, fructibus, & expensis restituendis obligatur: ita quoque in Publiciana. Demum, sicut in illa petimus nos declarari dominos esse rei petitæ: ita in hac petimus nostrum ius [e] declarari, hoc est, nos esse quasi dominos. Et breuiter in [f] omnibus ferè conueniunt. Diffe-
50 runt tamen in quibusdam. † Primùm enim, rei vendicatio ordinaria, & ex iure ciuili, princeps & directa est actio: Publiciana verò extra ordinem velut in subsidium introducta, vtilis respectu vendicationis dici potest, vt ex text. nostro apparet: *nullam,* inquit *habet in rem directam actionem*: sed quatenus ad edictum attinet, vtiq;
51 eam directam vocabis: quod [g] suprà docui. † Deinde rei vendicatio datur tantùm pro rebus corporalibus. Publiciana etiam pro incorporalibus, puta seruitutibus, quæ alicui à non domino constitutæ sunt. Vnde si à quasi possessione seruitutis cadas,
52 priusquam præscriberetur, hac [h] actione experiri posses. † Porrò rei vendicatio exercetur aduersus omnes possessores, quocunque titulo, aut sine titulo rem tenentes, dummodo possint [i] restituere. Publiciana autem contra possidentem titulo, & bona fide, hoc est, aduersus eum, qui à non domino ex iusta causa accepit, non datur: nam hoc casu melior est conditio possidentis, [k] quàm petentis. Si tamen possessor intelligens sese in ius vocandum, procurauerit hunc titulum in fraudem actoris, nihil ei prodesse potest, quia petitor aduersus exceptionem habet doli mali replicationem: idque Bart. [l] rectè probat, alioqui possent semper commentitio, seu procu-
53 rato in fraudem titulo iudicium hoc eludere. † Causa istius actionis est quasi dominium: sicut enim in rei vendicatione requiritur, actorem esse dominum: ita in hac a-
54 ctione propter agentem esse quasi dominum. † Desiderantur autem ad quasi dominium, & per consequens ad Publicianam, potissimum hæc, traditio [m] rerum corpo-
55 ralium, vel quasi traditio incorporalium. † Sufficit tamen, si res pro tradita habeatur, licet actu non tradatur: vt si ea res in aliquem iusta ex causa [n] alienetur, cui tam incumbat naturaliter, quia sit commodata ei, locata, vel penes eum deposita: quid enim hic alia traditione superuacanea fuerit opus, quàm patientia, id est, vt rem apud me manere patiatur dominus? in titulis etiam *pro legato & pro hærede* non est necessaria traditio, cùm etiam sine ea quæratur dominium: apprehensio tamen pos-
56 sessionis sine vitio [o] exigitur. † Deinde necesse est, traditionem ex titulo legitimo, & ad translationem dominij apto factam esse, puta ex emptione, donatione, legato vel similibus. Tertiò, quòd à non domino rem acceperit. Quartò, bona fides, id est, illæsa conscientia, quia tradentem putauerit [p] esse dominum. Addit Accurs. quintum, quòd actor asserat se non esse dominum rei petitę, quia emerit à non domino.

c d. l. fin ab eo.
d in l. nihil. C. de vsucap. pro hæred. & l. 1. C. si plures vna sen.
e l. & ex diuerso. s. vbi autem de rei vend.
f l. eum qui. s. in Publiciana hoc tit.
g In verbo, directam actionem.
h l. si ego, s. si de vsufr. h. t.
i l. officium. de rei vend.
k l. 9. siue autē, s. si duob. h. t.
l in d. s. si duobus.
m l. 8. traditione hoc tit. l. 43. seruus, s incorporales. de acq. rer. do.
n l. 6. qua ratione. s. de acq. rer. do. & s. interdum, vbi dixi ī de re di.
o Gl. in l. Celsus in verb. existimauerint, de vsucap.
p l. eum qui à furioso. s. prætor, hoc tit.

Sed hoc omnino falsum est, & meritò à Doctoribus reprehenditur: tametsi Ias. insulsissimè istud defendat. Qua fronte enim dicet actor Christiano iudici: *Ego emi ab eo, qui ius vendendi non habuit, & ille dominium in me transferre non potuit, peto tamen mihi rem restitui*, nónne obstabit huic diuina & humana lex? an non dicet iudex, *Abi in malam crucem, prædo es,* [q] *vendicas id, quod scis non esse tuum?* † Reiectis 57
ergo prauis opinionibus, dic vno verbo, tria in Publiciana exigi: titulum, [r] traditionem, & bonam fidem. Priora duo probari solent testibus [s] & instrumentis: quæ probatio non habet difficultatem, cùm circa ea, quæ sunt facti extrinseci, versetur. Bona fides autem in conscientia actoris intus consistit, ideo per testes doceri non potest, sed regulariter iuratò probari solet: † quoniam ex præsumptione iuris adminiculum 58
habet, quòd quilibet bonus existimatur, iuxta [t] vulgatam regulam. Quod tamen intellige, nisi actor [u] viuat suspectis moribus, aut nisi coniectura legitima refragetur [x] allegatæ bonæ fidei: aut denique nisi reus conuentus dicat, se malam fidē actoris [y] probaturum: his enim casibus non defertur actori iusiurandum de sua conscientia si reus contradicat. Et prædicta quidem ex parte actoris desiderantur. † Cæterùm ex 59
parte rei illa ipsa sunt necessaria, quæ [z] suprà de rei vendicatione recensuimus, videlicet, quod reus possideat, dolóve possidere desierit: item quòd habeat restituendi potestatem. † Effectus Publicianæ est, qui & rei vendicationis, quòd scilicet reus cō- 60
uictus tenetur rem petitam restituere cum omnibus fructibus, damnis & expensis. Vnde in rei restitutione per Publicianam omnia ea nanciscimur ad vsucapionem, quæ in rei vendicatione [a] ad dominium. † Formas verò quibus institui debeat hæc 61
actio, varias tradit hîc Glossator: sed duæ communiter recipiuntur. Vna, *qua narremus, nos à Titio bona fide emisse fundum, & nobis illum traditum fuisse, nósque eum possedisse, cuius tamē possessio ad aduersarium peruenerit, petentes nos declarari quasi dominos & rem restitui.* Alia communior, & consuetudine magis vsurpata, qua dicamus, *fundum iure dominij vel quasi nostrum esse, & ex titulo emptionis, vel alio sufficienti ad nos pertinere, petentes eum nobis adiudicari, cum fructib. & omni causa, &c.* Hac [b] formula vtimur nunc in forō, siue possimus nos dominos probare, siue non possimus, siue vendicemus ciuiliter, siue Publiciana petamus rem. † Est enim verissi- 62
mum quod suprà diximus, & Dyn. quoque cum quibusdam aliis consentit, vero rei domino competere hanc actionem, si non facilè possit probare dominium. † Neque 63
est huiusmodi libellus alternatiuus, sed disiunctiuus in conditionem alterius extremi resolubilis: cuius intellectus est, *Peto fundum iure dominij: & si me dominum non probauero, peto me saltem quasi dominum declarari:* quæ disiunctio [c] admittitur. Quanquam verò leges actori permittant ita petere, quoniam probabili causa incertum est, [d] quomodo petat: verumtamen in progressu iudicij iudex summoperè animaduertere debet, vtrum directum, an vtile duntaxat dominium fuerit sibi probatum, vt [e] certam dicat sententiam. † Atque ita vides consuetudinem (quæ est bona 64
legum interpres) admittere, vt vtramque actionem & rei vendicationem & Publicianam simul proponamus, atque in vnum compingamus libellum: quod ideo fit, quia dominium est difficilis [f] probationis. Et hæc quidem ad Publicianæ actionis cognitionem adipiscendam sufficiant.

q Zas. hic, & Olden. in tract. Publi. clas. 3. vbi etiam causam erroris ponit.
r Ita Faber hic.
s l. cum res, C. de probat.
t Bart. in d l. Celsus, de vsucap.
u Gl. in c. significasti, de homicid.
x Bart. in l. inter omnes, §. recte, de fur.
y Bart. in l. 2. §. si à pupillo, pro emt. & in l. is potest, de acq. hæred.
z In §. omniū, num. 35.
a d. l. eum qui, §. Publiciana.
b Quæ probatur per c. abbate sanè, post pri. de re iud. li. 6. & ibi glo. & Dd.
c c. constitutus de restit. in integ. gl. fin. in l. 1. C. quando prouoc. non est necess.
d Iuxta regulā l. 1. §. vlt. si pars hæred. pe. & l. quæ de tota. §. incertæ, de rei vend.
e §. curare, J. hoc tit. nostro.

§. Rursus.

1 *Actio rescissoria durat anno vtili iudicium verò rescindens quadriennio.*
2 *Actionis rescissoriæ descriptio in genere.*
3 *Rescissoriam duobus potissimum casibus dari.*
4 *Qui sint absentes, & qui præsentes.*
5 *Rescissoriam esse duplicem, institutoriam actionem & restitutoriam: & quæ sint illa.*
6 *Restitutoria habet duas species.*
7 *Iudicium rescindens quod.*
8 *Iudicium rescissorium.*
9 *Rescissoria aliquando est realis, aliquando personalis.*
10 *Rescissoria actio appellatur ab euentu.*
11 *Rescissoria nō est propria species actionis*
12 *Casus § nostri, quando rescissoria datur præsenti contra absentem.*
13 *Quando præsens contra absentem petit restitui, quæuis absentia causa admittitur.*
14 *Et eo casu necesse est, quòd absens neminem domi reliquerit.*
15 *An domi præsens expectare teneatur absentis iudicium, vt rescissoria agere possit.*
16 *Ratio, quare in §. nostro rescindat prætor vsucapionem.*

17 Quo-

Rursus [a] ex diuerso, si quis cùm [b] reipublicæ causa [c] abesset, vel in [d] hostium potestate esset, [e] rem eius qui in ciuitate esset, [f] vsuceperit: permittitur [g] domino, si [h] possessor reipublicæ causa abesse desierit, tunc [i] intra annum [k] rescissa vsucapione eàm petere: id est, ita petere, vt dicat [l] possessorem [m] vsu non cepisse, & ob id [n] suam rem esse. Quod genus actionis quibusdam & aliis simili æquitate motus Prætor [o] accommodat: sicut ex latiore Digestorum seu Pandectarum volumine intelligere licet.

Quemadmodum Publiciana pro re nondum vsucapta recuperanda accommodatur: ita ex diuerso *actio rescissoria*, in rem quæ vsucapta est, similiter edicto Prætoris datur. Eam in hoc §. qui perplexam & subtilem complectitur materiam, pro virili enodabimus, prius tamen discusso textu.

a *Ex diuerso*] Econtrariò, quò ad casum præcedentis §. Nam hæc particula solet vti Imp. cùm speciem præcedenti contrariam exponit. Est autem superiori actioni ea, quæ hîc explicatur, planè contraria. In illa namque imperfecta vsucapio pro perfecta habetur pro nulla.

b *Reipub. causa*] Esset in legatione: animo enim, vtcunque absens corpore *, possidebit.

* s. possidere, ff. de interd. l. 8. quemadmodū. de acquir. vel amitt. poss.

c *Abesset*] Vel ex alia quacunque causa, necessaria, voluntaria, vel probabili: quia hoc casu, quando præsens contra absentem restituitur, non distingui solet, ex qua causa abfuerit.

d *Hostium in potestate*] Captus ab hostibus fuisset.

e *Rem eius*] Rem præsentis mobilem, quia in re immobili vix potest [a] exemplificari.

a Zasius hîc.

f *Vsuceperit*] Intellige, quòd ei iusta ex causa, & bona fide tradita fuerit, sicque fuerit in conditione vsucapiendi.

g *Domino*] Scilicet vero.

h *Possessor*] Vsucapiens, qui vsucepit in absentia.

i *Intra annum*] † Subaudi vtilem, debet rescissoria actio intentari, & sic durat 1
anno vtili. Sed *officium rescindens* pro restitutione concedenda [b] competit quadriennio continuo.

b Ioan. de Pla. hic fac. l. fin. C. de rem. restit. in integr.

k *Rescis. vsucap.*] Id est, rescisso & sublato vsucapionis obstaculo per officium iudicis, quod præsentem impediebat.

l *Possessorem*] Eum qui absens vsuceperat.

m *Vsu non cepisse*] Quo ad vtilitatem, vel in effectu, ex quo datur [c] restitutio.

n *Suam rem esse*] Quam ob id etiam vindicaret.

c l. 5. nemo videtur de in integ. restit.

o *Accommodat*] Largitur: & sic refert Prætorem hanc æquitatem & aliis personis accommodare. Commentatores communiter iudicant has personas, interuertentes priorem casum, nempe si quis præsens vsuceperit res eius, qui abest ob iustam causam: quem casum inferius quoque explicabimus.

Viso textu, ad rescissoriæ actionis declarationem procedamus. † Actio autem 2
rescissoria propriè dicitur, qua quis agit ad rem vsucaptam, quasi non esset vsucapta, conuersa rota quò ad Publicianam. † Et datur potissimum duobus: primò præsenti 3
aduersus absentem, deinde absenti aduersus præsentem. Primum casum Imp hic expressè dixit: alterum verò, qui est longè frequentior, ac vtilior, significauit tantùm [d] remissiuè. Vtrunque ordine expendemus. Ad euidentiorem autem huius rei cognitionem videndum est, qui dicantur absentes, & qui præsentes. † Et certè qui à loco 4
absunt, in quo aliquid petendum fuit, extra ciuitatem, vel [e] extra continentia ædificia, *absentes* sunt. E diuerso *præsens* dicitur, qui in ciuitate est, in loco moræ, in loco quo petendum fuit, vel in ædificiis [f] continentibus. † Deinde sciendum est, actio- 5
nem *rescissoriam*, cuius in §. præcipuè fit mentio, duplicem esse, institutoriam, & restitutoriam. Actio *institutoria est*, quam dat Prætor illi, cui fuisset nata actio, si domi fuisset, nota tamen non est, propter absentiam: quare instituitur, ac si fuisset domi. Exempli causa: Si quis ita disponeret in testamento suo, *Titio centum aureos si mortis meæ tempore hic Friburgi fuerit*. Iam ponamus, quòd Titius post conditum testamentum cœperit abesse iustam ob causam, & in eius absentia mortuus sit testator, certum est, ei nullam ex testamento actionem competere, quia deficit conditio: fuisset tamen nata actio ex testamento, si absens non fuisset. Agit itaque hac actione, & restituitur à Prætore rescisso obstaculo [g] ac si non abfuisset: quæ ob id *institutoria* nuncupatur, quia nunquam fuit nata, sed Prætor eam instituit de nouo. Actio autem *restitutoria* dicitur illa quæ restituit actionem, quam vsucapio extinxerat: de qua propriè loquitur præsens §. circaque eius cognitionem hic versabimur. Complecti- 6
tur autem hæc actio duas species, *iudicium rescindens*, quod vna dictione *Rescissionem* vocat Ferrarius, & iudicium *rescissorium*. *Rescindens* iudicium est, quando iudex ex 7
suo officio vsucapionem, vel alterius generis læsionem rescindendo, restituit læsum in integrum, atque ita tollit impedimentum agendi. Tantùm enim affert restitutio, quantum abstulit [h] læsio. † Iudicium verò *rescissorium*, est actio, quæ competit 8
concessa restitutione, rescissoque vsucapionis obstaculo, ad ipsam rem vendicandam, quæ vsucapta erat. † Et hæc actio interdum est realis, quando scilicet ante 9
completam vsucapionem actio realis competebat: vt si rei vendicatio dabatur, post rescissionem vsucapionis adhuc intentabitur vtilis rei vendicatio, sub nomine actionis rescissoriæ. Interdum verò personalis quando competebat personalis actio ante completam vsucapionem: veluti si Titius mihi fuisset obligatus ex mutuo, & actio esset extincta per præscriptionem, sustollitur primum illa præscriptio per iudicium rescindens, datúrque postea actio personalis ad mutuum meum persequendum, sub nomine actionis rescissoriæ. † Appellatur autem *rescissoria* ab euentu, quia datur in 10
euentum obstaculi, siue impedimenti primùm rescissi, sublatique, & propter præambulum [i] rescissionis remedium, seu iudicium. † Hinc consequitur, rescissorium iudi- 11
cium non esse propriam speciem actionis, per se, sed potius adiectione declaratiuam siue cognomen actionis præcedentis: sequitur enim omnino [k] eius naturam. † His 12
sic prælibatis, quod ad priorem §. nostri casum attinet, quando scilicet præsens contra absentem petit restitui, finge: Titius me præsente à non domino emit rem meam mobilem, puta vasa quædam argentea, quæ mea erant (quia in rebus immobilib. hoc vix procederet, Zasio adstipulante:) interim contingit illum abire, quia mittebatur forte in legationem causa Reipublicæ, deferens secum ista vasa, puta propter pompam, vt solet fieri. Ibi in legatione iste quasi dominus complet vsucapionem, dum absens fuit. Eo reuerso in ciuitatem, volo vasa mea repetere, sanè mihi non competet aduersus

d in hoc §. in vers. quod genus.

e l. absentem 199. de verb. sig.

f l. præsens 3. cum l. seq. de procur. vbi dicitur etiam præsens esse, qui in bonis est.

g l. si quis Titio 41. ex quib. caus. ma.

h l. sed si per Prætorem 26. hoc ti. ex quib. caus. maior.

i Ang. & Ias. hic fac. l. fin. quib. ex caus. maior.

k Faber hic.

aduersus eum rei vendicatio, quia illa tantùm domino datur, & dominium per vsucapionem translatum l est in ipsum Titium: agenti ergo mihi obstabit vsucapionis exceptio. Quia tamen nulla mihi negligentia potest obiici, potero experiri iudicio rescissorio, quo petam per officium iudicis me restitui in integrum, vsucapionémq; rescindi, vt rem meam, cuius dominium in emptorem per vsucapionem transfusum
13 est, vtiliter vendicare possim. † Et hoc casu non distinguitur, ex qua causa vsucapiens abfuerit, an ex causa necessaria, probabili vel voluntaria, sed etiam ex causa improbabili, vt est in relegato, & contumace. Nam si datur aduersus eum actio, qui reip. causa abfuit, quanto magis aduersus eum competere debet, qui abfuit ex causa mi-
14 nus iusta? † Necesse tamen est vsucapientem abfuisse, neque reliquisse domi procuratorem, vel defensorem, quem præsens domi in vsucapientis absentia conuenire potuisset, sicque vsucapionem impedire. Nam si alterutrum factum est, vsucapio
15 non m rescinditur. † Domi tamen præsens non aliter adstringitur expectare absentis reditum, nisi speretur eum breui reuersurum. Quòd si suspicio sit, eum diu abfuturum, vt quia sit captus ab hostibus, ea specie curator dandus est bonis absentis, contra quem poterit procedi ordinariè vsque ad sententiam n diffinitiuam, & executionem.
16 † Obserua quoque, in præfato themate rescindi vsucapionem æquitate Prætoris, quia cessat hic ratio vsucapionis: neque enim obiici potest domino, cur fuerit adeò negligens, vt rem suam intra triennium non vendicauerit: cùm possessor abfuerit, nec quenquam domi reliquerit, quem e-
17 ius loco impetere potuisset. † Præterea ex textu colligis quòd olim læsus restituebatur intra annum vtilem à tempore læsionis: sic dictum, quia non currebat à principio, quando esset impeditus petere restitutionem. Hodie iste annus vtilis est commutatus in quadriennium continuum, quod semper & continuò profluxu currit, siue læsus impediatur o agere, siue non impediatur, vsque adeò, vt si Prætor restitueret aliquem post hoc tempus, nihil ageretur p restitutio nullius esset momenti. Hæc tamen anni vtilis correctio ad iudicium Rescindens coarctandum est, id est, quoad impetrandam restitutionem. Secus est in iudicio Rescissorio, id est, dum debet opponi actio obtenta restitutione: in eo enim annus vtilis non est emendatus, quinimò ab obtenta restitutione intra annum vtilem intentari debet rescissoria actio. Atque
18 idem q Accursius voluit. † Perpetuatur tamen hæc actio r lite contestata, postquam
19 iudicium cœptum est. † Nisi fortè competat via exceptionis (vt plerunque competit) tum enim vltrò perpetua est, nec habet tempus, intra quod s proponatur. Veluti si miles, vel aliàs iustè impeditus, per absentiam passus sit vsucapi rem suam in absentia, si iste absens reuersus in ciuitatem tantùm efficiat, quòd possessionem rei vsucaptæ sine vitio obtineat, & iste alter, qui vsuceperat, velit eam vendicare, quasi res sua sit vsucapione: ea specie potest miles excipere de rescissoria, dicendo, actorẽ iniustè vsucepisse, quare petat se restitui in priorem statum, rescissa vsucapione. Ecce iam per viam exceptionis rescinditur vsucapio per militem, vel absentem, ad quẽ
20 reuersa est possessio. † Nunc ad alteram speciem, quam remissiuè Imperator hic t intellexit, quando absens restitutionem contra præsentem petit: veluti si Titius bona fide emeret à Seio rem meam mobilem, & præsens vsucaperet, quia fortè abfui triennio, sicque per vsucapionem amisi dominium rei meæ, quare rediens non possum eam vendicare. Imploro itaque primum iudicis officium, vt rescissa vsucapione restituar in integrum: restitutus experior actione rescissoria, contra Titium præsentem, qua peto & vindico rem meam à Titio vsucaptam, ac si vsucapta non esset. Idem dicas de re immobili in absentia alicuius præscripta: non enim facio hîc diffe-
21 rentiam. † Primum hîc requiritur absentia eius, contra quem vsucapitur: nam si v-
22 terque fuerit præsens, procedit vsucapio, nec tolli, rescindíve potest. † Alienare enim rem suam videtur, qui præsens u patitur eam vsucapi. Deinde oportet, vt absit iustã ob causam, alioqui vsucapio currit etiam contra absentem, vt cassari x nequeat. Denique vt restituatur in integrum, priusquam y agat rescissoria. Rescinditur autem hic vsucapio à Prætore: nam valdè æquum est, vt Prætor defendat eum, qui iu-
23 sta ex causa abfuit. † Quanquam enim, si de restitutione concedenda præsenti contra absentem agitur, non curamus de causa absentiæ: secus tamen obtinet, quando absens contra præsentem restituendus est, quoniam eo casu fit differentia ab-
24 sentiarum. † Quod vt apertius cognoscas, scire conuenit, quinque esse absentiarum z genera. Prima est probabilis & necessaria, vt in eo, qui abest causa militiæ, causa

l l. traditionib. 20. ibi Dd. C. de pact.

m l. item ait Prętor 21. s. hęc autem restituti. ver. eo potius, cũ s. seq. & l. seq. ex quib. caus. ma.

n l. ab hostib. s. ego autem, h. t. Bart. in l. ignorare, ad fi. C. de in integr. rest. milit.

o l. fi. de temp. in integ. rest.

p Argum. eius quod traditur per gl. in l. properandum in pri. C. de iudic. & fa. l. scire oportet, s. consequens, de excus. tut.

q Glos. verbi annum vtilem.

r Gl. in l. fi. & ibi Bald. de tẽp. in integ. rest.

s Tex. in l. nec non. s. exẽplo, quib. ex caus. maior.

t In vers. quod genus. & de hoc casu multa habentur per discursum in ff. & C. quib. ex caus. maior.

u l. alienationis, 28. de verb. sign.

x l. vlt. C. de præscript. long. temp.

y l. nec non, s. exemplo h. t.

z Gl. hæc genera recenset in l. fi. quib. ex caus. ma.

reipublicæ, causa aduersæ valetudinis. Secunda probabilis tantùm, vt si quis absit
studiorum gratia. Tertia necessaria tantùm, vt est in absente causa relegationis, si-
ue exilij. Idem quoque est in illis, qui sunt expulsi ex vrbibus, vel qui aufugiunt ob
iustum metum. Quarta voluntaria sine contumacia, vt in absente causa mercaturæ,
vel negotiorum. Quia voluntaria cum contumacia, vt hi qui contumaciter absunt,
nolentes sui copiam facere in iudicio. †In prioribus tribus generibus regulariter re- 25
stituitur reuersus in integrum, olim quidem anno, hodie [a] quadriennio: in duobus [b]
posterioribus non item. † Si tamen aliquis fuisset captus à latronibus, vel prædoni- 26
bus, aut aliàs coniectus esset in vincula per vim potentioris, ista causa esset iusta [c]
concedendæ sibi restitutionis. †Plus etiam, & præclarius ait [d] Iurisconsultus, *in vin-* 27
culis & eos accipi, qui ita obligati sunt, vt sine dedecore in publico [e] adparere non
possint. † Et generaliter, quotiescunque quis ex necessitate, & non voluntate abfuit,
subuenitur ei per restitutionem [f] in integrum. Denique vbicunque iudici æquum 28
videbitur, potest absentem restituere, nisi contrarium iure cautum sit. Et sanè dili-
genter hoc loco indaganda sunt restitutionis tempora, intra quæ scilicet debeat
quis restitui: quia [g] in re cùm commentatores propè omnes mirificè varient, ego ex
mente veritatis (vt puto) succinctè meam depromam sententiam. †Nouisse autem 29
conuenit, duo tempora in restitutionibus considerari. Primum tempus est, ad quod
petit quis se restitui: alterum, intra quod restitutio detur. †Primum tempus semper 30
est vniforme: quia ad tantum tempus petit quis se restitui, in quanto ex absentia
fuit læsus: quod potest plus, vel minus esse, secundum quod periculum rei nostræ
plus vel minus, ante vel post profectionem nostram inceperat, & in absentia nostra,
vel in impedimento completa, vel non completa [h] fuerat vsucapio. Quod autem
dixi, *ad tantum tempus restitutionem fieri, in quanto quis fuerit læsus, & non vltrà:*
† hoc verum est, nisi impedimentum sequens absorberet totaliter omne tempus. E- 31
xemplum. Data est mihi dilatio vnius mensis ad probandum aliquid: cùm autem
tres adhuc dies istius mensis residui essent, acta sunt casu perdita, sicque impedior
probare propter amissionem actorum: iam peto restitutionem ad tempus lapsum,
sed non tantum ad tres dies, qui restabant, verùm ad totum mensem propter impe-
dimentum amissionis actorum, quod absorbebat totum [i] tempus. † Circa alterum 32
verò tempus dico conclusiuè, quid si res nostra nobis absentibus, vel impeditis vsu-
capta est, vel iura nostra perierint, à tempore reuersionis, vel cessantis impedimenti
olim vtilis annus competiit: hodie verò indistinctè, siue tempus læsionis sit magnũ,
siue paruum, [k] quadriennium continuum datur. † Imò si nobis reuersis impedimen- 33
to cessante res nostra non omnino, vsucapta esset, aut damnum, iacturámve passa,
tamen intra modicum tempus post perficeretur: adhuc quadriennium nobis tan-
quam absentibus, vel impeditis competeret: hoc enim modicum tempus pro absen-
tia computabitur. Neque enim illicò astringemur iuri nostro subuenire, quibus for-
tè necesse erat, rem domesticam componere, aut aduocatos quærere, & [l] cætera si-
milia facere. At verò si non modico tempore post nostram reuersionem, vel impedi-
mento cessante, vsucapio siue periculum rei nostræ nobis tacentibus & negligenti-
bus perficeretur, ea specie non audimur, restitutionem petentes, vt quibus ius no-
strum propria culpa perierit. Hoc tamen totum relinquetur arbitrio iudicis. Atque
hanc opinionem, quam Placentinus etiam tradidit, puto [m] veriorem esse, nihil diui-
nando, vel absurdè supplendo, quam & Castrensis [n] sequitur: licet Accursius, Barto-
lus, Baldus, aliique Interpretes crebriore calculo diuersa sentiant, & restitutionem
saltem ad tempora absentiæ, tamen compensato tempore negligẽtiæ, concedant: sed
in hoc errorem esse, Zasius hic validis rationibus ostendit. † Videamus nunc circa 34
rescissoriam actionem generalia quædam. Competit hæc actio rescissoria non tan-
tùm læsis per vsucapionem, verùm etiam successoribus eorum & illis quorum [o] in-
terest: datúrque non solùm aduersus eum, qui immediatè sentit lucrum ex vsuca-
pione, imò & contra eius successores, & contra tertium, ad quem res peruenit, ma-
ximè quando est actio [p] realis: habérque locum non tantùm in rebus mobilibus, ve-
rumetiam in rebus immobilibus.

†Quando autem pro rebus mobilibus competit, vtilis est, & non directa Res enim 35
mobiles vsucapiuntur: per vsucapionẽ transfertur directum dominiũ: & Prætor di-
rectum dominium restituere non potest; quare etiam directam actionem dare ne-
quit. Dat itaque hoc casu actionem, quæ per vsucapionem amissa erat, post resci-
sionem vsucapionis vtiliter. Quando autem pro rebus immobilibus exercetur, di-
recta

[a] vt §. nu. 17.
[b] Iason hic, & Bar. in d. l. fin.
[c] Tex. in l. succurritur, h. t.
[d] in l in eadẽ, cod tit.
[e] fa. gl. notab. in c. si quis testium in verbo, paupertate extra, de test.
[f] l. sed & si per prætorem, in fi. h. tit.
[g] Fab. & Dd. hic.
[h] l. sed etsi, §. quoties, quib. ex cau. maior. vbi ad vnum solum diem fit restitutio, l. nec non, §. si quis sæpius, eo. tit. l. quod tempore, cum ibi plenè not. C. de in integr. restit. mil.
[i] l. 15. & ideo, cum ibi not. de verb. oblig.
[k] Quod tenet Bald. in d. l. sed etsi §. quoties. & fa. d. l. quod tempore.
[l] l. 15. ab hostibus, § sed quod simpliciter. ex quib. caus. maior.
[m] Pro qua est tex. aper. in d. §. sed quod simpliciter, cũ l. seq.
[n] in l. diuortio §. non solùm, h. tit.
[o] Vt colligitur ex patri. in pr. de minor.
[p] l. cum miles cum simil. hoc tit.

cta est, & non vtilis: nam res immobiles præscribuntur, & præscriptione directum dominium (communi interpretum q sententia) non tollitur: quare rescissa vsucapione competit adhuc actio directa, quæ ante completam præscriptionem dabatur, licet hîc sortiatur cognomen, appelleturque rescissoria, vt si ante præscriptionem cõpetiisset rei vendicatio, eadem rescissa præscriptione competet, sed appellabatur rei

q Dd. in l. traditionib. C. de pact.

36 vendicatio r rescissoria. † Est porrò rescissoria actio datiua, & non natiua: non enim habet causam materialem per seipsam existentem, sed ex æquitate quadam com-

r Vt per omnes hic.

37 petit, eique spiraculum vitæ à Prætore datur & inspiratur. quod & Zasius cõtra Bart. qui eam existimabat natiuam esse, satis defendit. † Quanquam autem communiter interpretes alteram textus nostri partem ad eum casum restringant quando absens aduersus præsentem petit restitui: potest tamen & alia specie obtinere: quando scilicet absens contra absentem restitutionem petit: vt, si me absente Titius rem meã bona fide emeret, & post traditionem quoque abesset: donec vsucapio compleretur: si postea ambo reuertuntur, competit mihi contra Titium actio rescissoria, quâ ago, vt officio iudicis restituar in integrum, & vsucapio rescindatur, eoque deinde

38 rem meam vtiliter s vendicare possum. † Nunc tandem ad praxin descendamus, aperientes, quánam forma hæc duo iudicia, de quibus in hoc § agitur, in foro proponi debeant. Et plerique contendunt, materiam rescissoriæ actionis per vnum libellum expediri nõ posse, sed requiri, libellos proponi seorsim, quòd scilicet primò porrigatur libellus in officio iudicis rescindente, in quo petatur restitutio in integrum, & vsucapionis rescissio: quibus impetratis, proponendus sit libellus, illius scilicet actionis, quæ per vsucapionem sublata erat, sub nomine tamen actionis rescissoriæ. Quorundam verò est opinio, satis esse, si proponatur vnus libellus, qui vtrunque cõprehendat: vel saltem liberum esse, ambos libellos separatim proponere: quam opinionẽ & Ias. hîc sequitur. Nos formabimus libellos separatim, ex quibus quoque facilè cogi potest ratio proponendi coniunctim. Non autem possunt præscribi certæ regulæ

s De quo per Dd. hic & fa. text. in l. verũ. §. pen. de minor.

39 seu formæ libelli in hac actione, cùm variarum actionum naturam habeant. † Is autem, qui aptè libellum concipere velit, primùm obseruet, qualis fuerit actio, quę per vsucapionem extincta erat, narrétque in principio libelli impedimentum, siue causam, propter quam in integrum restitutionem desiderat. Deinde petat in libello eo ipso modo, quo peteretur in actione, quæ per vsucapionem sublata est, siue sit realis, siue personalis. In reali tamen concluditur ad declarationem dominij, vel quasi dominij: in personali verò ad dandum vel faciendum. Forma itaque libellum in of-

40 ficio rescindente separatim hoc modo: † *Quum ego Reipub. causa abessem, neminémque domi, qui negotium meum expediuisset, reliquissem, vendidit Sempronius rem, quæ mea erat, & iam Titio tradidit, quam & vsucepit antequam redirem. Neque enim vsucapionem interrumpere potui, propter iustum impedimentum. Cùm autem iura absentibus, vel aliâs iusta causa impeditis subueniant, eósque in integrum restitui iubeant, peto per officium vestrum me restitui in integrum, dictámque vsucapionẽ rescindi, & me ad agendum pro dicta re mea admitti, perinde ac si vsucapta non esset.* Et postquam per officium iudicis rescindens restitutio in integrum impetrata fuerit, vsucapióque rescissa, potest deinde illa actio intentari, quæ per vsucapionem perem-

41 pta erat, sub nomine tamen actionis rescissoriæ, in hunc ferè modum. † *Licet Titius rem, quæ mea erat, cùm ego Reip. causa abessem, emisset, ac vsucepisset, dominiúmque huius rei per vsucapionem in eum translatum esset, ego quoque propterea impediebar illam rem vendicare: tamen quia illa vsucapio per officium iudicis rescindens, rescissa est, sicque obstaculum, quo agere impediebar, sublatũ: ideo peto per vos declarari, dictam rem ad me spectare iure dominij vel quasi, eámque mihi restitui, ac si vsucapta nunquam fuisset.* Et hæc actio est realis. Eodem modo instituitur in actione personali dummodo præmittatur causa obligationis, & in fine actionis rescissoriæ petat ad dandum, vel faciendum. Qui verò illa coniunctim velit proponere, potest v-

42 trunque libellum simul in vnum conuertere † Nam post varias Doct. concertationes ad hoc deuentum est, quòd ista duo iudicia cumulari possint simul in vno libello, non tamen simpliciter, sed successiuè, & veluti sub conditione, hoc modo: *Domine t iudex læsus sum in hac re propter absentiam meam, vnde peto simpliciter, me restitui in integrum: qua restitutione obtenta, peto partem aduersam compelli, vt rescissa vsucapione me in pristinum statum reponat*, prout post Iasonem Zasius eleganter probat. Reliqua huc pertinentia Doctores suis locis satis expendunt.

t Hæc formula libelli communiter recipitur: quam & probat Panor. in c. cũ ex literis, de restit. in integ.

§. Item si quis in fraudem.

1 *Actionem reuocatoriam habere similitudinem cum rescissoria.*
2 *Variis modis fraudē fieri, & erga multos.*
3 *Fraudatores fisci.*
4 *Fraudatores patronorum.*
5 *Fraus parentum in necem filiorum.*
6 *Arrogator fraudans filium arrogatum.*
7 *Debitore alienante in fraudem creditorum, quæ ipsis actiones competant.*
8 *Vnam esse Paulinam actionem, tam pro rebus corporalibus, quàm pro incorporalibus.*
9 *Edictum fraudatorium quando locum habeat.*
10 *An Paulinæ locus sit, quando in fraudem creditorum fit remissio debiti.*
11 *Actionem Paulinam hoc §. explicari, in eoq; duo tractari iudicia.*
12 *Paulina actio personalis, quare inter reales Prætorias immisceatur: & in quo conueniat cum actione rescissoria.*
13 *Textus notabilis explanatio.*
14 *Paulina tam pro rebus corporalibus, quàm incorporalibus datur.*
15 *Paulina pertinet tantùm ad diminuentes suum patrimonium.*
16 *Verbum possessis, ponitur in text. pro possidere iussis, &c.*
17 *Fructus quomodo veniant in Paulina actione.*
18 *Possumus petitionem firmare in fictione iuris.*
19 *Actionis Paulinæ definitio.*
20 *Qui in fraudem creditorum rem alienam alienat, Paulina non tenetur.*
21 *Si debitor citra fraudem alienet, Paulinæ non est locus.*
22 *Duplicem esse fraudem, consilij & euentus.*
23 *Fraus est potissimum fundamentum Paulinæ actionis.*
24 *In vltima voluntate si fiat alienatio, sufficit fraus euentus: secus si fiat inter viuos.*
25.27 *Si ex titulo oneroso facta est alienatio, ab vtraque parte exigitur fraus: secus si lucratiuo.*
26 *Qui sint tituli onerosi, & qui lucratiui.*
28 *In patrono non distinguitur, quo titulo libertus alienauerit.*
29 *Creditores agentes Paulina, fraudem probare debent.*
30 *Dolus ex multis coniecturis conuinci potest: quæ hic recensentur ordine.*
31 *Alienatio in fraudem legis facta, ipso iure est nulla.*
32 *Quando dicetur in fraudem legis fieri.*
33 *Creditorum appellatione qui contineātur, quoad actionem Paulinam.*
34 *Conditio retrotrahitur ad tempus initæ conuentionis.*
35 *Creditor conditionalis fugientem debitorem potest capere, vt securus fiat, &c.*
36 *Creditores futuri an hanc actionem habeant: & quomodo accipiantur.*
37 *Paulina an detur creditoribus, quibus prospectum est per hypothecam.*
38 *Alienatio simulata ipso iure nulla est.*
39 *Paulina directa & vtilis quādo detur.*
40 *Sine traditione dominium regulariter non transfertur.*
41 *Fictio in Paulina actione, quòd res tradita habetur pro non tradita.*
42 *Alienatio in fraudem creditorum facta, mero iure valet, sed reuocatur.*
43 *An in reuocatione pretium sit restituendum.*
44 *Tria requiri ad actionem Paulinam, vt ea locum habeat.*
45 *Conuentus Paulina habet ius offerendi illud quod debetur.*
46.48 *Excussio bonorum debitoris reuocationem præcedere debet.*
46 *Duo hoc in tex. tangi iudicia.*
49 *In excussionis materia inspicimus quoque facilitatem conueniendi.*
50 *Si sit notorium, debitorem non esse soluendo, excussione non est opus.*
51 *Causa actionis Paulinæ sunt, maleficium, & quasi contractus.*
52 *Actionem Paulinam, personalem in rem scriptam esse.*
53 *Paulina actio est annalis: & nu. 56.*
54.55 *Quare Paulina dicatur vtilis: & à quo tēpore annus incipiat currere.*
57 *Paulina est aliquando perpetua, aliquando etiam indifferens.*
58 *Practica Paulinæ actionis.*

Item [a] si quis [b] in fraudem [c] creditorum [d] rem suā alicui [e] tradiderit, bonis eius à creditoribus [f] possessis ex sententia [g] præsidis, [h] permittitur ipsis creditoribus rescissa traditione [i] eam rem [k] petere: id est, dicere eam rem [l] traditam non esse, & ob id in bonis debitoris mansisse.

Hic

1 *Hic* §. † Reuocatoriam actionem æquè per prætorem expositam complectitur: in qua agitur principaliter, vt traditio, per quam dominium alicuius rei translatum erat, vel transferri debebat, in fraudem alicuius, quasi facta non esset reuocetur: ad instar actionis rescissoriæ, per quam vsucapio rescinditur ex officio iudi-
2 cis, resque vsucapta, ac si vsucapta non fuisset, petitur † Sciendum autem est, veluti in modum præuiæ cuiusdam inspectionis, variis modis fieri fraudem, & erga mul-
3 tos. † Plerique enim Fiscum fraudant: vt si delinquentes, postquam vident bona
4 eorum Fisco esse deuoluenda, ea alienant, ne ad Fiscum [a] perueniant. † Item sunt alij, qui defraudant patronos, vt sunt liberti, in quorum bonis patroni habent [b] tertiam partem. Et videmus quoque hodie libertos, propriósque homines dissipare bona sua, vt noceatur [c] patronis: & tunc patrono competit actio Caluisiana, vel Fa-
5 uiana. † Plerunque etiam bona à parentibus alienantur in necem filiorum, vt noceatur filiis, vel vni consulatur potius quàm alij. & hoc siquidem fiat titulo lucratiuo, reuocantur alienata vsque ad legitimam, vt ea sit salua [d] filiis. Sin autem titulo oneroso, vt quia pater venderet, aut contrahendo alienaret, vel aliás dissiparet bona, ea specie quamuis regulariter reuocationi vsque ad legitimam [e] non sit locus, possunt tamen filij per officium iudicis ex æquitate petere, vt pater eis in legitimam,
6 vel pro alimentis aliquam bonorum partem [f] separet. † Sed & arrogator, qui adstringitur relinquere filio arrogato tertiam partem, interdum in ipsius fraudem bona alienat: túmque illi competit Caluisiana aduersus eos, qui acquisiuerunt, ad legitimam [g] reuocandam. Et prædicti modi fraudis ad hunc locum non pertinent, sed ille tantum, quando debitor ære alieno grauatus, alienat in fraudem creditorum: quod ipsum quotidianum est. Et hi sunt de puluere nostro, de illis loquitur
7 præsens §. † Quo casu tradidit [h] Iason, proditas esse quatuor actiones, per quas sit prospectum creditoribus. Nam vel debitor alienauit rem corporalem, domum scilicet, aut fundum: & tum datur actio Paulina, (vulgò Paulinam nominant, fortè ad imitationem Fabianæ aut Seruianæ vt cum quibus mediotenus similitudinem quandam syllabarum habere videatur: cùm tamen diuersa sit ratio) quæ est reuocatoria creditori. Aut alienauit rem incorporalem, remisit ius seruitutis, alienauit aliquam iurisdictionem, quam habuit, fortè ius pedagij, ius vectigalis: hoc casu datur actio in [i] factum, non Paulina. Et ita quidem Iason sentit: mihi tamen non vide-
8 tur distinguendum in hoc inter corporalia & incorporalia. † quinimò reuera vna est Paulina, reuocatoria in factum, tam pro rebus [k] corporalibus, quàm incorporalibus. Tertiò aliquando debitor alienat in fraudem creditorum rem non suam, pu-
9 ta tutor rem pupilli, vel curator adulti: † & hoc casu dicit Iason, esse speciale edictum proditum, quod appelletur *edictum fraudatorium*, cuius fit mentio in [l] vno loco, & vix in aliquo alio: atque ideo etiam credit, hunc nostrum §. procedere, quando debitor rem suam alienauit. Zasius tamen hoc loco reduxit ad generale e-
10 dictum, *de his quæ in fraud. credit. &c.* † Aliquando & quartò quis suos debitores liberat in fraudem creditorum, fitque remissio nominis, siue debiti in fraudem creditorum: quia potuissem creditoribus soluere, si exegissem à meis debitoribus: & eo casu non debebunt creditores experiri reuocatoria Paulina, nam hoc non est necesse, sed possunt agere recta via aduersus eum, cui in fraudem est remissum nomen, ea vtili actione, qua ipse principalis debitor, idemque creditor potuerat vti directa, si non remisisset suis debitoribus debitum: vt, si iste debitor habeat ante remissionem actionem ex vendito directam, tunc isti creditores recta via agent actione ex vendito vtili, quæ prius principali debitori directa competebat ante [m] remissionem. Sic ergo habes quatuor remedia, quibus prouisum est creditori: quorum tractationem ob id perstrinxi, quoniam à plerisque commentatoribus confu-
11 sè satis, & fermè sine ordine, non absque tædio lectoris, describuntur: † & inter illa actio Paulina ad hunc locum præcipuè pertinet, & de ea verè tractatur in hoc §. Ad cuius enarrationem priusquam deueniam, & illud non est omittendum, in eo quoque duo tangi iudicia, quemadmodum & in præcedenti. Vnum, quod præparat aditum ad aliud, & quo non præmisso, non potest alteri esse locus. Et principale iudicium, seu princeps actio, quam hoc loco tractamus, nempe Paulina, sicut
12 infrà ostendam locupletius. † Nec mireris, quòd cum Paulina vulgò personalis actio esse dicatur, Imperator tamen eam inter prætorias [n] reales immiscuerit: quia respondeo eam à Iustiniano hic inter prætorias in rem connumerari, non quòd sit realis,

a De quib. per Bartol. in l. post contractum, de donat.
b §. sed nostra, I. de suc. libert.
c De quib. ff. si quis in fraud. pat. & C. eod.
d De quo habetur in C. de inoff. don.
e gl. in l. 2. ibi Bart. & alij. C. si quid in fra. pa.
f ita Bald. in l. 1. C. si in fraud. pat. licet cõtra. teneat. in l. non potest, de adop.
g Bart. in l. fin. ad fin. si quid in fraud. pat.
h in l. nã postea, §. sed etsi quis, de iureiu.
i l. hac in factum actione, de iis quæ in fraud. credit.
k l. ait prætor §. annus. l. hac in factũ actione. Dd. in l. 2. C. si in fraud. patron.
l in l. pupilli debitor, de solut. vbi vide casum sing.
m Ita pulcrè deducit Ias. hic, qui potissimũ mouetur ex l. nonne, C. quæ res pign. oblig. poss. ibi vide.
n sicut est Publiciana & rescissoria.

sicut præcedens, sed propter similitudinem generalem quam habet cum superiori. In hoc enim conuenit actioni rescissoriæ, quod sicut per illam rescinditur º vsucapio, quæ in se erat valida, summoque iure completa: ita per hanc reuocatur traditio rei in fraudem alicuius facta, quæ ipso iure valida efficaxque erat. Ergo conueniunt, quod vtrobique effectus iuris ciuilis rescinditur ex beneficio Prætoris. Iason verò putat Paulinam non esse actionem merè personalem, sed personalem in rem scriptam, quia quemlibet ᵖ possessorem rei comitatur: de qua re infrà suo loco ᑫ agemus: † Iam ad declarationem textus progrediamur. 13

º §. præced.

ᵖ l. 1. §. hæc actio post annũ, hoc tit. vide etiam l. si quis à debitore, h. t.

ᑫ ‡ nu. 19. & 51.

* num. 22.

a *Si quis*] Subaudi debitor.

b *In fraudem*] Vel consilij, vel euentus, secundum distinctionem * infrà mox tradendam.

c *Creditorem*] Quibus ex quacunque causa debetur.

d *Rem suam*] † Corporalem: quoniam subiicit mentionem traditionis: nihilominus hoc & in incorporalibus locum obtinet: vt si sino perire seruitutem, libero debitorem, sino adimpleri ʳ vsucapionem, sino perire actionem: nam & ad hypothecam constitutum ˢ in fraude reuocandam, datur hæc actio, quod est notandum. Idem quoque dicendum est, etsi rem sibi debitam remiserit. 14

ʳ l. 1. §. vlt. cum aliquot ll. sequentib. h. t.

ˢ l. quod apud. §. apud Labeonem, in fin. h. t.

e *Tradiderit*] † Sicque tradendo alteri, suum diminuerit patrimonium, quod omninò necesse est ad hanc actionem, quæ pertinet ad diminuẽtes suum patrimonium, non etiam ad eos, qui id agunt, ᵗ ne acquirant, vel locupletiores fiant. Quare si debitor hæreditatem oblatam, ad quam vocatus est, legatúmve siue relictum repudiarit, nihil potest videri in fraudem creditorum facere: nam hîc non ᵘ diminuit, sed solùm non acquirit. Cæterùm etsi nemini tradiderit, sed pro derelicto habuerit, vt si quis eam suam faceret, * hæc actio locum habet. 15

ᵗ l. qui autem, in prin hoc tit. * d. l. quod autem. & l. sed etsi, hoc tit.

ᵘ d. l. qui autem, in pr. vers. idemque probant.

* l. sed etsi, h. t.

ˣ Zas. hic.

f *Possessis*] † Id est, possideri iussis, vt sic factum pro decreto facti ponatur, ˣ ipsa executio per figuram loquendi intelligatur pro decreto executionis. Neque enim de facto fuerunt missi in possessionem debitoris, sed iussi per decretum iudicis, vt mitterentur: aliàs namque si creditores essent missi in possessionem bonorum, non potuisset debitor ista bona alienare, cùm creditores iam haberent custodiam. Et sic obserua, quòd ille debitor in ius vocatus, sui præsentiam non fecerit: quare eo contumace existente iudex per sententiam vel decretum suum miserat creditores in possessionem bonorum debitoris, vel certè mitti iusserat. Atque hic quidem obiter tangitur iudicium excussionis, quod præparatorium ad actionem reuocatoriam, de quo infra latius. 16

g *Præsidis*] Iudicis viui.

h *Permittitur*] Intra annum vtilem, qui à die excussionis factæ erga principalem debitorem currit.

ʸ l. fin. §. non solum. l. ait prætor. §. per hanc actionem, h. t.

ᶻ d. §. non solum.

i *Eam rem petere*] Non modò solam nudamq; rem, sed & ʸ eius rei fructus. † Hi tamen fructus insueto quodam more veniunt, & alio, quàm in reliquis actionibus, nempe hi soli, qui adhærebant rei alienatæ tempore alienationis: vt si donauerat fundum cum fructibus crescentibus. Item & hi, qui post litis contestationem percepti fuêre: Medij verò temporis fructus non ᶻ præstantur. 17

k *Petere*] Petere tamen permittitur non semper totam & solidam rem, sed pro quantitate & modo testantis debiti.

l *Traditam non esse*] † Possumus ergo petitionem nostram firmare in fictione iuris. Neque tamen ob id putes, mentiri actorem, falsúmve allegare: sic enim ipse dicet: intendo contra te, quòd debitor meus in fraudem alienauit rem talem: vnde cum Prætor alienationem rescindat ex æquitate, eamq; habeat pro infecta, perinde ac si facta non esset (fictio enim iuris nos eò deducit, quò declinat æquitas) illa rescissa ego, cui de residuis facultatibus debitoris non potest satisfieri, peto, vt restituas rem illam, ac si semper in bonis debitoris mansisset. Atqui hoc textus significare videtur, hoc verbo, *rescissa traditione:* non tamen dicit, non factum esse ᵃ alienationem, quia sic mentiretur. 18

ᵃ l. si sciens, ad fin. de contrah. emt.

ᵇ l. videamus, §. in Fauiana, de vsur. & cum ‡ Paulo nomen habeat, malè & ineptè Pauliana vulgo dicitur: cuius admonet Ferra.

Superest, vt declarato iam text. ad Paulinæ actionis explicationem accingamur. Eam sic puto definiri, seu describi posse. † *Paulina est actio personalis, in rem scripta, qua id quod debitor in fraudem creditorum verè alienauit, tradidítq;, petitur, & quasi traditum non esset, reuocatur:* habetque nomen à Paulo Iurisconsulto, qui ᵇ eam inuenit. Dixi autem, quod sit *personalis:* quia ex delicto nascitur, scilicet dolo & quasi ex contractu. Deinde, *in rem scripta:* quia rem sequitur, & contra quemuis, possessorem. 19

possessorem datur. Addidi, *id quod debitor*: quia hæc actio propriè locum habet, quã-
20 do debitor rem suam in fraudem creditorum alienauit: † secus si alienaret rem alie-
nam, vt si tutor pupilli debentis rem alienaret, tum enim creditoribus hac actione
non subueniretur, sed competeret interdictum fraudatorium aduersus eum in quem
21 facta esset alienatio: de quo & supra admonui. † Subiunxi, *in fraudem*, propter alie-
nationem bonorum debitoris, quæ sine fraude creditorum fit, quoniam hæc actio
tum nõ obtinet. Cuilibet enim licet rem suã alienare, dum citra fraudem & necem
22 creditoris fiat. † Et hic notare oportet, duplicem esse fraudem, vel consilij [c], vel euẽ-
tus. Consilij, vt quando adest fraudandi propositum. Euẽtus, quando ex re ipsa citra
fraudulentã machinationẽ euenit damnificatio creditorib. Obiter ergo tractemus
qualem fraudem hic exigamus, consiliine, an euentus: & penes quos esse debeat, an
23 tantum in alienante, an etiam in accipiente? † quoniam potissimum fundamentum
Paulinæ actionis, est ipsa fraus. Et optimè hic Accursius explicat, qui apertè distin-
24 guit. † Primò si quidem fiat alienatio, in vltima voluntate, vt legando, fideicommit-
tendo, sufficit fraus solius euentus sine aliqua fradulenta machinatione. Sin autem
fiat inter viuos, tunc euentui & consilium fraudis accessisse oportet: quæ cum sub-
25 distinctione à Glossatore [d] hic tradita, accipi debent. † Sin autem quæratur, penes
quos fraus esse debeat, titulorum est habenda ratio: quia si est titulus onerosus, tunc
vtriusque fraus interuenire debet, alioqui parcitur possessori, qui accepit ex causa
onerosa, si non fuit fraudis particeps. In titulo verò lucratiuo sufficit fraudandi con-
silium debitoris tradentis, quòd in effectu creditores damnificati fuerint, licet non [e]
concurrat fraus ipsius accipientis. Vnde faciliùs possessori extorquemus lucra acce-
pta, quàm illi damnum infligamus. Occasione huius distinctionis inquirunt hic do-
26 ctores, qui sint tituli lucratiui, & qui onerosi. † Vno verbo, quantum ad præsentia sa-
tis est, dicas, *titulum lucratiuum* esse, quum aliquid gratis nobis obuenit, vt si rem ex
donatione, vel ex legato consecuti sumus, quia donatarius nihil dat, neque etiam le-
gatarius quicquam præstat. *Onerosum* autem esse, cùm non gratis rem accipimus,
sed aliquid vicissim rependimus, vt est in emptione, & permutatione, vel similibus
titulis: emptor enim pro merce cogitur pretium soluere, & sic deinceps. Non illicò
tamen, si quid numeratum est alicuius rei assequendæ gratia, dicimur adeptos ti-
27 tulo oneroso, quanquam nobis aliquid absit: † sed ita demum constituemus titulum
onerosum, si licitè & honesto [f] modo rem simus nacti. Quanquam verò quod ad
creditorem, in cuius fraudem alienatum est, pertinet, suprascripta titulorum distin-
28 ctio obseruetur: † secus tamen fuerit in patrono fraudato: quia in eo non distingui-
mus, quo titulo libertus alienauerit, sed indistinctè [g] patronus reuocat, etiam ab eo,
qui fraudis particeps non fuit.

Iam videamus, quomodo oporteat de hac fraude constare, priusquam intente-
mus Paulinam actionem.

29 † Et indubitatum est, creditores agentes Paulina, [h] debere fraudem probare:
nam probatio doli incumbit alleganti: atque ex indiciis perspicuis fraudem doce-
ri [i] oportet, eòque magis, quum hæc fraus, quam hic tractamus, sit dolus non omis-
sionis, sed commissionis, qui difficilius probatur. Si quidem probatio doli in omitten-
do est facillima: eo ipso quod probas id omissum, quod factum oportuit, dolum
ipsum omissionis [k] commonstras. Difficilius autem probatur, quando agitur de dolo
in committendo.

30 † Igitur dolus ex multis coniecturis redargui conuincique potest, quas latè [l] Bar-
tolus alicubi tractat. Ego paucis hic subiungam, quæ sunt huius loci, cætera omit-
tendo. Colligimus ergo *fraudem* potissimùm quatuor modis. Primò ex parte [m] alie-
nantis, si debitor sciebat se multos habere creditores, & facultates suas ipsis nõ suf-
ficere. Secundò ex parte eius, cui fit alienatio, vt si in coniunctam [n] personam fiat
alienatio: vel si quis post denunciationem à creditoribus factam [o] aliquid emit: ita
enim eius dolus præsumitur, qui emit. Vel etiam quando emit per interpositã perso-
nam, quia & tũ ementis [p] fraus colligitur. Tertiò ex modo alienandi fraudẽ cõuin-
cimus, & inter illos modos frequentissimus est, si clàm [q] fiat alienatio: quærũt enim
tenebras, qui peccare volunt. Et intelligemus contractũ clàm esse factum, quando-
cunq; abiunt solennia à iure requisita, vt [r] fortè decretũ. hæcq; res magni est effe-
ctus, & ad multa trahi potest. Præsumitur & tum ex modo alienãdi fraus, si debitor
sic alienauit, vt nihilominus [s] adhuc possideat. Et sic quãdoque vidi de facto conti-
gisse, quòd debitores venditas ædes conduxerint, atq; inhabitârint, vt creditoribus

c Tangitur in l. si quis cũ haberet, h.t. & s. in fraudem, ff. qui.man.nõ li. & l. si quis cum al. t. 36. de verb. oblig.

d In ver. fraudem, hic.

e l. 6. quod autẽ s. hoc edictũ, & s. simili mod. ff. quę in fraud. cred. & l. fin. C. eod.

f est dictũ Bar. in l. si quis omiss. caus. test. quem Ias. & Zas hic probãt.

g l. 1. s. dolum, & s. si quid in fraudem hoc tit. rationem diuersitatis vide hic per Dd.

h l. 18. quoties. s. qui dolo. & l. 6. patro. de probat.

i l. dolum, C. de dol.

k l. 8. si procuratorem s. dolo & l. 44. dolus, ff. mand.

l in l. 15. post cõtract. de donat.

m d. l. si quis cum haberet. ibi Bart. & idẽ in Aut. sed cùm testator, C. ad l. Falcid.

n l. data, C. de don.

o l. 10. ait prætor, s. si quis particeps, quæ in frau. cre.

p l. pupillus. s. sed si per interpositam, & ibi Bar. de aut. tut.

q l. non existi. de ad. tut. & l. fi. de rit. nup.

r l. 1. de præd. decu. sine dec. non ali. C. lib. 10.

s text. in l. sicut, s. superuacuum, quibus mod. pig. sol.

imponerent, qui existimabant eos etiamnum possidere nec alienasse. Quartò colli-
gitur fraus ex rebus venditis, si omnia bona simul [t] alienentur: Item si non omnia si-
mul, sed paulatim, & per minuta separatim, hodie domum, cras fundum, deinde
equos, atque alia alienauerit quis, fraudem fecisse [u] intelligitur, dummodò id modi-
co interuallo factum fuerit, [x] non longo: quanquam pleríque [y] aliter dixerint. Idem
est, si rem pretiosam exiguo pretio [z] vendas. Nunc aduerte, quòd quandocunque
singulæ coniecturæ non sufficiunt ad conuincendam fraudem, si simul & coniun-
ctim duæ vel tres conglutinentur, aliæve accedant coniecturæ, tunc apertè conuin-
ces dolum, sicut [a] Bar. etiam docuit. Porrò ad definitionem reuertendo, dixi in ea, *in*
fraudem creditorum: † quia in fraudem legis facta alienatio, & non hominis, ipso iu- 31
re nulla est: nec [b] vllam reuocationem desiderat. † Dicitur autem tum fieri in *frau-* 32
dem legis, quando actus geruntur inter personas prohibitas: vt si tutor contrahat cũ
pupillo, alterius autoris autoritate: vel quando aliàs fit ad excludendam legis proui-
dentiam, vt si temerè fundus [c] dotalis alienetur. Quando autem agitur inter perso-
nas non prohibitas in præiudicium tertij, puta creditoris alicuius, vt quia in eius
fraudem alienentur aliqua bona, hæc alienatio mero quidem iure obtinet, reuoca-
tur tamen postea per actionem Paulinam. † *Creditores* autem in proposito accipi- 33
mus, quibus ex quacunque [d] causa debetur, etiam ex [e] delicto: vnde & illis dabitur
hæc actio, maximè si rem familiarem, seu reparationem damni dati [f] persequantur.
Sed & hi creditorum nomine comprehenduntur, quibus sub conditione debetur,
quos *conditionales* vocamus *creditores*, si modò appareat debitorem in eorum frau-
dem alienasse, vt si debitor, qui sub conditione obligauit, metu conditionis euentu-
ræ alienauit, quia fortè videt omnino verisimiliter, quòd propediem implebitur cõ-
ditio. Hoc tamen non eò tendit, quò talis creditor re ipsa, & cum effectu, pendente
adhuc conditione reuocare possit alienata, quoniam necdum omnino certum est
conditionem exituram, sed quòd possit securitatem nancisci per reuocatoriam a-
ctionem etiam pendente conditione intentatam, in eum casum, quo extiterit con-
ditio, & sic quum iam erit purum debitum. † Nam conditio retrò trahitur ad tem- 34
pus initæ [g] conuentionis. Et dicit Bart. quòd creditor etiam conditionalis potest de- 35
bitorem fugientem capere, non modò vt assequatur, quòd promissum est, sed vt
securus fiat, cautionémque præstet soluendi debiti, cùm euenerit [h] conditio.
† Quid autem de futuris creditoribus? an hi quoque hanc actionem habeant, varia- 36
tum est. Ego Zasij subscribo sententiæ, existimantis, eos non includi, nisi in vno ca-
su, scilicet si per pecuniam posteriorum creditorum dimissi essent priores, ita quod
debitor [i] versuram fecisset. *Futuros* autem *creditores* intelligit Zasius, quibus est o-
bligatio acquisita post alienationem factam, & bona possessa, id est, post priores cre-
ditores, iussos per decretum iudicis, vt mitterentur in possessionem: quamuis Iason
aliter intelligat. † Cæterùm an creditores, quibus prospectum est per hypothecam, 37
possint agere reuocatoria bonis debitoris alienatis? non leue dubium est. In hoc ta-
men communiter est itum, hanc actionem ipsis [k] competere. quod & ipse probo.
† Adieci quoque, *verè alienauit*, ad differentiam alienationis simulatæ & imagina- 38
riæ, vt si quis simularet se rem vendidisse, cùm tamen donauerit vel etiam retinue-
rit: ea enim ipso iure [l] nulla est, ideo non opus habet vllo remedio, quo rescinda-
tur, adeò quod nec sacramento firmari [m] possit. Dixi simpliciter, *alienauit*, vt osten-
derem non distingui, siue alienatio fiat inter viuos, siue in vltimis voluntatibus vt
legando, aut fideicommittendo. † Priori tamen casu competit Paulina [n] directa, po- 39
steriore verò vtilis. Apposui, *tradidit*: nam in alienatione efficaciter traditionem in-
teruenire necesse est, † cùm sine ea dominium [o] regulariter non transferatur. Sub-
didi, *quasi traditum non esset*. † In hoc enim casu fingitur in odium debitorum, qui 40
fraudulenter alienant traditionem factam non esse, quæ iuris fictio præualet verita- 41
ti, nósque eò deducit, quò inclinat æquitas. Et in hoc affinitatem quandam habet
atque similitudinem Paulina cum rescissoria. Subiunxi demum, *reuocatur:* † quia a- 42
lienatio in fraudem creditorum facta, summo quidem iure valet: potest tamen à
creditoribus postea, ac si facta non esset, reuocari, vsque adeò, † vt nec pretium in 43
reuocatione restituendum sit emptoribus, siue ab eo quis acceperit rem alienatam,
siue ab hæredibus, cuius res petitur: nisi pretium extaret, vel esset versum in vtilita-
tem debitoris: tùm enim restitueretur emptoribus, cùm hac actione nemo [p] frauda-
retur. Et hæc quidem ad definitionem sufficiant. † Porrò notandum est diligenter, 44
ad eiusmodi alienationis reuocationem tria coniunctim desiderari. Primò fraudem,
de-

t l. 17. omnes §. L. eius. h. t.
u Bald. in l. 12. 4. quæst. C. si quid ĵ. pat.
x Bar. in l. nomen 34. §. filio de leg. 3.
y Vt hic per Ias.
z Arg. l. per diuer. C. mand.
a Bart. in d. l. post contractũ, & Dec. in l. pac. quod dotali. C. de pact.
b l. sed libertus & ibi Bart. de iur. pat.
c l. non dubiũ. C. de le.
d l. si fideicommis. §. creditores, ff. qui & à quib. manu.
e l. sed vtrum, de pet. hær.
f Vt si quid effectũ est, &c.
g l. 9. qui balneum, & l. 11. qui potior. po. in pig. hab. Ba. in l. quæsitum de pig.
h Fa. rex. in l. si cùm fideicommissaria §. pen. qui & à quib.
i d. l. si quis cũ haberet h. tit. & d. l. quod autem, eo. tit.
k Glo. in l. 2. si debitor, hoc ti. Fab. & An. hic.
l l. nulla §. de contrah. empt.
m Gl. in l. emptio. in fin. Ba. plus val. id quod agitur, &c.
n l. qui autem, §. itẽ si necessarius iuncta gl. hoc tit. Ias. post Ang. hic.
o §. per traditionem ĵ. de re. diui.
p l. 7. si debitor. l. 9. is l. ait prætor, l. quæ Titius, §. hæc actio, hoc tit.

de qua suprà disputauimus. Deinde, quòd creditores per sententiam iudicis missi sunt in possessionem bonorum debitoris. Non tamen aliter posset in bona principalis debitoris etiam iure nouissimo fieri missio, quàm pro iure sui debiti q declarari.
45 † Ex quo etiam consequitur, quòd hi possessores bonorum conuenti hac actione, habeant ius offerendi illud quod debetur, retinendique rem alienatam. Qua in re eo vtaris consilio, quòd si vnus sit creditor fraudatus, offeratur ei solidum debitum: si plures, tunc omnibus & singulis solidum debitum offeras, si velis rem tibi tradi à retinere: neque enim sufficeret ad ius retinendi, si id vni creditorum offerres, vellésque te ab vno liberare: quia post bona possessa omnium conditio r par facta est. Vnde seruatur in hac actione, quod omnes creditores agant pariter, & aduersus omnes simul, qui quicquam possident ex bonis debitoris in fraudem creditorum, vt vnusquisque pro rata portione rerum, quibus ipse naturaliter incumbit, soluat f creditoribus.
46 † Tertiò requiritur ad reuocationem alienationis quòd prius fiat excussio bonorum, an scilicet, quæ alienata non sunt, sufficiant ad dissoluenda debita: nam si sufficerent, reuocatio non t admitteretur.
47 † Atque hoc est, quod suprà ostendi, duo tangi iudicia in tex. nostro. Vnum quod præparat aditum ad aliud, & quo non præmisso, non potest alteri esse locus. Alterum est principale iudicium, nempe actio Pauliana, id est reuocatoria, quâ creditores vtuntur aduersus tertium possessorem bonorum, in quem facta est alienatio. Et in hisce verbis textus nostri (*Bonis à creditoribus possessis*) significatur iudicium istud præparatorium.
48 † Necesse est enim factâ esse excussionem principalis debitoris, priusquam possimus obtinere in actione Pauliana. Et hæc excussio non u voluntaria, sed omnino est necessaria, in quod procliuior est sententia: quia si non excusseris residuum bonorum debitoris, quomodo apparebit fraudis euentus? Ergo necessaria est excussio, non quidem quodam ordine, sic vt ea fieri debeat, priusquam instituamus Paulinam, sed eam fieri oportet, antequam in ea obtinere valeamus. Possumus namque recta via intendere Paulinam contra possessores, in quos facta est alienatio, si malè suspicemur de facultatibus debitoris principalis: qui quidem conuenti, si non exceperint de facienda excussione, & nos nō remiserint ad principalem debitorem prius excutiendum, procedet iudicium cum eis habitum. Neque enim dubium est, quin possit excussionis beneficio x renunciari. Si verò exceperint de excussione non facta, poterimus illam mox in hoc ipso iudicio facere adhuc pendente, cúmque possessore bonorum conuento disputare de viribus facultatum principalis debitoris: & hoc y iudicium valebit. Quæ excussio crebriore Doctorum calculo requirit sententiam iudicis ad minus declaratoriam, id est, per quam iudex declaret, facultates debitoris non sufficere, eúmque non esse soluendo, quod z sufficit.
49 † Hoc tamen addendum, quod in excussionis materia non perpendimus solùm debitoris facultates, & bona, an scilicet ea sufficiant: sed considerамus etiam facultatem conueniendi, an talis sit debitor, qui facilè conueniri queat, & ab eo exigi. Sunt enim plerique ita calumniosi, intractabilésque, à quibus non nisi difficillima, longissimáque lite possis a tandem debita consequi: quod nota dignum est.
50 † Sed etsi notorium est, euidentérque constat principalem debitorem non esse soluendo, nulla excussione b opus fuerit. Et cùm hoc temperamento præcedentia intelligas velim.
51 † Causæ actionis Paulinæ sunt, maleficium, & quasi contractus. Ex maleficio tum nascitur, quomodo fraus à parte vtriusque tam alienantis quàm recipientis interuenit: fraus enim siue dolus, est c delictum. Quasi ex contractu autem promanare dicitur, quando dolus tantum intercedit à parte alienantis: recipiens verò particeps doli non fuit: hoc enim casu dici non potest, quod ex contractu oritur, quia recipiens rem alienatam, cum creditoribus nihil contraxit. Ex maleficio quoque orta dici nequit, quia in ea dolus recipientis exigitur, qui hic deficit. Sed nec quasi ex maleficio iudicari potest, quia nec culpa quidem accipientis accessit. Cùm tamen necesse sit, quòd aliquam habeat causam, quoniam recipiens obligatus est creditoribus, concludendum erit, hanc actionem quasi ex contractu profectam esse, ad similitudinem indebiti, quod ignoranter solutum est: obligatur enim recipiens quasi ex d contractu: & in quasi contractibus obligatur quis, etiamsi non e consentiat. Ex quibus corroboratur etiam id, quod suprà in definitione tradidi, *hanc actionem non esse merè personalem, nec merè realem, sed personalem in rem scriptam.*
52 † Merè realis non est, quia realium causæ sunt dominiū, quasi dominium, ius in re. Sed causa actionis Paulinæ non est dominiū, nec quasi dominium: nec ius aliquod in re: sed maleficium, & quasi contractus causæ sunt, ex quibus oritur obli-

q Auth. & qui. C. de bo. autor. iud. pos.

r d. l. quod autem. §. sciendū. hoc tit.

f Zas. ita hīc format, dum docet practicā huius actionis, ad quem recurre.

t l. 1. & l. ignoti. C. de reuoc. iis quæ in fraud. cred.

u Quod glos. voluit in l. 1. C. si quis in fraud. cred.

x Auth. præsente, C. de fideiuss. & Dd. hic com.

y Arg. l. si rem. §. fi. de pig. act.

z Arg. l. tutores à patruo. ibi, idoneis pronunciatis, de cōfir. tut.

a Not. Bar. in l. decem. de ver. oblig. & hic omnes.

b Quod post gl. Dd. in d. l. decem, communiter probant.

c l. item exigit, de dolo.

d §. is qui de oblig. quæ quasi ex contr.

e Iurib. vulg.

gatio, quæ deinde parit actionem personalem. Consequitur ergo Paulinam non esse merè realem. E conuersò nec merè personalis est, quoniam actiones in personam nō persequuntur rem, nec possessores rerum sequuntur, sed tantum [f] personas obligatas: hæc autem persequitur rem alienatam, agitque contra possessores ad reuocandā alienationem. Ex quo liquet, nec merè personalem esse. Est itaque personalis in rem scripta, quod & Ias. voluit. Vnde etiam constat, eam non esse datiuam, vt plerique opinantur, quasi detur simpliciter per Prætorem, nec sit nata ex aliqua causa præexistente, quia hoc verum non est: quinimò habet tales causas præexistentes, ex quibus profluit, maleficium scilicet vel quasi contractum. †Sed nec illud prætereundū fuerit, hanc actionem esse temporalem: durat enim tantum anno vtili, eâdem ratione 53
qua Rescissoria: quia datur ad id rescindendum [g] quod erat de iure ciuili validum. Nam alienatio etiam fraudulenta, eo iure efficax est, dominiúmque [h] transfert. Durat ergo tantum anno vtili, quoad initium, sed continuò, quoad cursum. † Ideo dicitur vtilis, quia non incipit currere creditoribus, nisi à die excussionis factæ erga 54
principalem debitorem: nam tum primum eis est experiundi potestas, postquā bona debitoris non alienata vendita sunt, & creditoribus necdum satisfactum est, tum primum eis liquet euenisse damnum, & [i] fraudem per alienationes: † Idque vulgò 55
contra Accursium recipitur: qui hunc annum à die fraudulentæ alienationis currere censuit. Et sanè prior sententia, etsi omnis lex sileat, magnam habet æquitatem. Creditores enim, dum debitor sua bona alienat, & partim dissipat, possunt esse harum omnium securi, etsi sciant fieri quarundam rerum alienationes, credentes residuum bonorum abundè sufficere ad dissoluenda debita. Quocirca postquam excussione facta redduntur certi, bona reliqua non sufficere creditoribus, ex eo die meditantur retractationem alienationum facere. †Quod autem dixi, hanc actionem tempora- 56
lem esse, hoc verum est, quando res corporalis venit ad possessorem bonorum ex causa onerosa: tum enim intra annum vtilem tantùm reuocatio [k] admittitur. Sed si res ex causa lucratiua ad aliquem dolosè peruenit, perpetua est, potéstque res vsque ad triginta annos [l] reuocari. †Est etiam hæc actio interdum indifferens, in alienatio- 57
nibus scilicet rerum incorporalium: vt, si debitor in fraudem creditorum suum liberaret debitorem: ea specie ad reuocandā illam liberationem datur tantum tēpus, quanto illa [m] actio debitoris durasset. Multa alia tractantur hic per Iasonem, & reliquos interpretes, quæ breuitati studentes, commentariis relinquimus: puto enim ex prædictis satis euidenter naturam Paulinæ actionis cognosci posse. †Quod autem 58
ad instituendam hanc actionem pertinet, non potest in ea certa libelli forma tradi, cùm multa sint obligationum genera, in quibus debitor in fraudem alienans creditoribus adstringitur. In initio ergo libelli narrandum est, ex quibus causis debitor creditori primò fuerit obligatus: quo facto, sequitur narratio alienationis fraudulentæ, cum medio concludendi, & petitione. Quidnam verò in hac actione concludere debeamus, an creditores petere debeant rem sibiipsis, an potius debitori restitui? hoc text. satis aperit, hisce verbis: *In bonis debitoris mansisse.* Concludendum ergo in libello erit, quòd res alienatæ reducantur, ac referantur in cumulum bonorū debitoris, iísque in cumulum reductis pergemus exequi sententiam in eis, quam habuimus aduersus principalem debitorem. Formas verò quibus instituitur, apud [n] Speculatorem Dynum, [o] atque Angelum require, eleganter practicam ponentes.

f l. 1 §. si hæres iuncta gl. cum multis simil. ad Treb.

g l. in honorariis vers. sed cū rescissa de act.

h l. si sciens, de contr. empt.

i Pro hac opinione est tex. expressus. in l. ait prætor, §. annus, hoc tit. vbi expresse dicitur, post venditionem bonorum hunc annum competere.

k d. §. annus.

l d. l. ait prætor §. 1 hæc actio, hoc tit. secundum intellectū Bar. illis. & Ias. hic.

m d. l. ait prætor. §. si conditionalis.

n De reb. eccl. non alien. §. 1.

o Vterque hic.

§. Item Seruiana.

1 *Seruiana, & quasi Seruiana actionis descriptio summaria.*
2 *Pignus triplex, prætorium, iudiciale, conuentionale.*
3 *Conuentionale pignus fit expressè & tacitè.*
4 *De interdicto Saluiano, & num. 49.*
5 *Et coloni, & inquilini res sunt tacitè obligata pro pensione.*
6 *Colonus & inquilinus quomodo differant.*
7 *Duplices esse colonos, propriè colonos, & colonos partiarios.*
8 *Ius colonarium.*
9 *An etiam coloni partiarij bona sint tacitè obligata.*
10 *Differentia inter hypothecā & pignus.*
11 *Seruiana actionis definitio explicata.*
12 *Seruiana vnde sit dicta.*
13. 28 *Seruiana quare sit actio realis.*
14 *In Seruiana locator scire debet, quæ sint illata.*
15 *Differentia inter colonum & inquilinum, quoad res illatas & inuectas.*

16 *An.*

Item Seruiana & quasi Seruiana ([a]quæ etiam hypothecaria vocatur) ex ipsius Prætoris iurisdictione[b] substantiam capiunt. Seruiana autem experitur [c] quis [d] de rebus [e] coloni, quæ [f] pignoris iure pro [g] mercedibus fundi [h] ei [i] tenentur. Quasi Seruiana autem est, qua creditores [k] pignora hypothecá sue [l] persequuntur. Inter pignus autẽ & hypothecã (quantum ad actionem hypothecariã attinet) nihil interest: nam [m] de qua re inter creditorem & debitorem conuenerit, vt sit pro debito obligata, vtraque [n] hac appellatione continetur. Sed in aliis differentia est: nam pignoris appellatione eam propriè rem contineri dicimus, quę simul etiãm traditur creditori, maximè si mobilis sit. At eã, quæ sine traditione, [o] nuda cõuentione tenetur, propriè hypothecæ appellatione contineri dicimus.

1 *Duæ* † reales Prætoriæ actiones hoc in loco exponuntur, in foro passim frequentatæ, quarum prior pertinet ad persecutionem rerum tacitè, & per iuris autoritatẽ, nullo contrahentium consensu obligatarum, quæ *Seruiana* dicitur: posterior commodatur ad rem per expressam conuentionem iure pignoris obligatam, quæ tamen secundum possessionem non est tradita: & hæc *quasi Seruiana* vocatur, seu *hypothecaria*. †Dixit autem alibi pignus esse triplex, Prætorium, Iudiciale, & Conuentionale. *Pratorium pignus* est, quando Prætor vel alius iudex ordinaria præditus iurisdictione, aliquem in possessionem rei mittit propter contumaciam rei conuenti, quia sibi non caueatur: vt in causa damni infecti, aut quia legatorum conseruandorum gratia cautio non præstatur: ex hac cautione [a] oritur pignus prætorium. *Iudiciale* est, quando iudex tulit sententiam, & in executione illius mittit victorem in

a de quo in tit. de dam. infect. de in pos. leg. tam in ff. quàm in Cod. l. 1. & 2. de prætor. pig.

possessionem bonorum condemnati: ex hac missione descendit, [b] pignus iudiciale. *Conuentionale* est, quod ex conuentione partium descendit, quod inter debitorem & creditorem [c] constituitur. † & hoc fit bifariam: expressè scilicet, & tacitè Expressè 3 fit, quando verbis expressis partes conueniunt de oppignoranda re. Tacitè autem, quando ex vi & potestate legis nascitur, præter conuentionem partium: & ob id à quibusdam *legale pignus* appellatur De vtroque in nostro §. tractatur. His sic ad euidentiam delibatis, textum enarremus.

a *Quæ*] Nempe, *Quasi Seruiana*. Sed nónne & Seruiana id nominis habere potest, quod hypothecaria dicatur? Et ex [d] Bartolo respondeo, Seruianam impropriè nominari hypothecariam: quasi Seruianam propriè id nominis habere: quod putat Iason esse memorabile.

b *Substantiam*] † Id est, subsistentiam: nam & hæ duæ actiones à Prætore sunt introductæ, ipsiúsque beneficio & subsidio concessæ. 4

c *Quis*] Nempe, fundi dominus. Cæterùm aduersus quem experiatur, dubitari potest: † nam aduersus debitorem, qui ex contractu & conuentione obligatus est, interdictum personale, quod *Saluianum* [e] dicitur, competit: aduersus possessores, quoniã illi nullo contractu obligati sunt, in personam nulla iure ciuili actio [f] prodita est. Prætor igitur æquitatem potius, quàm ius ciuile secutus, actionem, quæ iure summo deficiebat, huic domino pollicetur: per quam ei permittitur, perinde atque in ciuilibus vendicationibus, aduersus possessores in rem agere. In quo tamen illa notãda differentia est, quòd illę quidem ciuiles actiones dominium persequantur, atque ab eo solo, qui se dominum asserit, institui debeant. Papinianus [g] autem de hac Seruiana loquens: *Hæc, inquit, actio in rem quidem est: nudam tamen possessionem auocat, id est, à proprietate seiunctam.*

d *De rebus*] vt scilicet earum possessionem auocet, si eam fortè non habet, sicut interdum contingit, vt rerum illatarum, & pignori nobis traditarum possessione excidamus.

e *Coloni*] † Siue etiam inquilini: vtriusque enim & coloni & inquilini res atque bo- 5 na sunt pro [h] pensionibus obligata tacite. † Est autem *colonus*, qui prædium rusticũ 6 colit, siue in ciuitate, siue [i] in villa: *inquilinus* verò, qui prædium vrbanum conduxit, siue in villa seu in ciuitate: quod I.C. [k] alibi voluit: neque enim locus facit aliquem colonum, seu inquilinum, sed materia, quæ [l] conducitur † Sunt autem coloni du- 7 plices: primùm hi, qui agrum certa pecunia conductum colunt: & hi quidem propriè *coloni* dicuntur, quoniam alienum agrum [m] conduxere: vnde in legibus appellantur, *numis colentes*. Alij dicuntur *partiarij*, à partiendo, qui dant partem [n] fructuum alieni fundi, non pecuniam numeratam. Hinc [o] Paulus, *Constat, inquit, colonum qui numis colit, cum eo, qui fructus stantes surripuerit, acturum.* † Inde *colonarium ius*, dici- 8 tur conditio coloni. † An ergo & illata, inuectáque per colonum partiarium, sint ob- 9 noxia pro mercede? pro pensionibus frumentorum? Et magis est, ea obligata videri, idque vulgò recipitur: quia licet non sint propriè coloni, impropriè tamen & extento vocabulo, ideo, quia pensio est in fructibus, & non [p] in pecunia, coloni vocantur.

f *Pignoris*] Taciti, & per iuris autoritatem, nullo expresso contrahentium consensu introducti.

g *Mercedibus*] Et item rei locatæ [q] deterioratione.

h *Ei*] Locatori, fundi domino.

i *Tenentur*] Obligantur: adeò, vt hic etiam præferatur aliis chirographariis creditoribus, [r] etiam tempore prioribus.

k *Pignora*] Expressa, per expressam conuentionem & consensum inter debitorem & creditorem constituta.

l *Persequuntur*] Apud quemcumque tandem sit res, quæ vel expressè vel tacitè obligata est, aut etiamsi quis dolo eam possidere [*] desiit.

m *De qua re*] Mobili vel immobili, modò non sit ex iis, quæ prohibentur pignori obligari, vt sunt eæ res, quarum commercium [f] non est.

n *Hac appellatione contine*] Sensus est, quæcunque res, velut obses supponitur obligationi pro securitate creditoris, siue creditori tradita fuerit, siue nuda conuentione, siue traditione ei obligata, semper potest creditor illam rem à quocunque possessore per hypothecariam actionem auocare & petere.

o *Sine tradit.*] 1 Hypotheca propriè dicitur eius rei, quæ nuda conuentione obligatur,

b de quo in tit. de bo. aut. iud. pos. ff. & C. & l. à diuo Pio. de re iudic. vid. etiam gl. in d. l. 2. Cod. de præt. pign.
c Differentias inter hæc tria pignorum genera colligit. gl. in l. 1. in verbo traditum. ibi Bartol. de pign. act. Ias. hic aliam vnã addidit.
d in l. 1. ad fin. de Saluian. interd.
e l. 2. in qui. cau. pig. ta. cõtra.
f Contra Accurs.
g De quo infr. mox dicemus, & l. 1. C. de pre. & Sal. interd.
h l. 1. s. si hæres ad S.C. Trebel.
i l. si cum venditor. 66. de eu. ct.
k In l. re pignoris, de acq. poss.
l l. vrbana prædia, de verb. sig.
m autore Columel. lib. 1.
d l. si merces. s. vis maior. locati.
o In l. si apes. de furt.
p Zas. post Dd. communiter hic.
q l. cum cõductor. C. locati.
r l. interdum, qui po. in pig.
* l. si fundus. s in vẽdicatione, de pig.
f l. 1. s. eam rẽ, quæ re. pig. oblig. l. speciel. l. qui filios, eo. illo tit.

gatur,

gatur,& rei est immobilis: sicut contrà pignus de re mobili dicitur, quæ ad creditorem transit.

11 *Declarato* textu, explicemus Seruianam. †*Seruiana est actio realis, qua locator ad res quæ à conductore scienter in rem locatam, ad hoc vt perpetuò illic essent, inuecta & illata, sibique pro pensione & rei deterioratione tacitè obligatæ sunt, agit: & à quocun-*
12 *que possessore, quasi pignus auocat, retinens illas, donec ei satisfiat.* †Nuncupatur autē Seruiana, à Seruio Prætore Romano: non à seruando, vt Accursius comminiscitur: nam omnes actiones nobis seruant, quod debetur: alioqui Seruatoria diceretur. Ex-
13 plicemus definitionis verba. † Quod Seruiana sit *actio realis*, ex eo liquet, quia domino rei locatæ competit aduersus possessorem rerum inductarum: semper sequitur possessorem taciti pignoris. Nam si locator pro pensione & deterioratione rei locatæ non potest consequi ius, & possessionem rerum illatarum perueniret ad aliū, potest locator eas etiam ab illo altero possessore auocare, locóque pignoris, donec ei satisfiat, retinere. Apposui, *locator*: quia vt huic actioni locus sit, oportet rem loca-
14 tam esse, nec pensionem solutam. †Dixi, *scienter*: quoniam & locator, id est fundi dominus, scire debet, quæ res illatæ sint, inuectæve. Nam si quæ fuerunt inductæ, de quibus locatori non constitit, illæ pro pensione vel deterioratione obligatæ non erunt: quod in his colonis, qui prædia rustica conduxère, locum habet. Illi enim nihil possunt inferre, quod non sit exhibitum inspectioni locatoris, qualia sunt aratra, ligones, vomeres, & similia cultui agrorum destinata. Cæterùm in inquilino, qui prædium vrbanum conducit inhabitandi causa, hoc non seruatur, sed indistinctè omnia importata tacitè & per iuris autoritatem obnoxia sunt ipsi locatori. Solent námque
15 ipsi sæpe inferre non pauca in cistis, quæ non dantur [t] inspectioni locatoris. †Et obserua hanc esse præcipuam in vtriusque & coloni & inquilini rebus obligandis differentiam: quòd scientia domini [u] in colono desideretur, in inquilino minimè necessaria sit. Neque enim ex conuentione domino obligantur res coloni, sed eo, quòd in fundum inductas inuectas esse, compertum domino exploratúmque sit.
16 † Illud etiam quæsitum est, vtrúmne scientia domini sufficiat absque voluntate & pactione, ad obligandum inuecta & illata in prædium rusticum? Et verius est, voluntate, id est, pactione tacita opus esse: licet in vrbanis prædiis, nec scientia quidem (vt prædixi) opus sit: tantum [x] abest, vt voluntatem expressam exigamus. Subdidi, *perpetuò*: ad differentiam earum rerum quæ inferuntur, vt tantùm ad tempus illic
17 maneant. † Oportet itaque res eo animo illatas esse, vt illic perpetuò maneant, id est, donec colonus aut inquilinus inhabitauerit: alioqui non essent [y] tacitè obligatę.
18 † Adiunxi, *illata & inuecta*: vt intelligeres res conductoris non illatas, pro pensione
19 obstrictas [z] non esse. †Obligantur autem res coloni illatæ, siue in eis dominium habeat, siue ab eo tantùm [a] bona fide possideantur. Fructus quoque nati in fundo, extantes tempore pensionis soluendæ, tacitè obligantur: tametsi inquilinus interim eos impunè possit [b] vendere. Item & nomina debitorum, si colonus multas habeat cautiones obligatorias: quod Zasius aduersus Angelum & Ias. satis tuetur.
20 †Sed an merces illatæ (vt si fortè inquilinus sit mercator, qui domum conducat pro mercibus vendendis) sint tacitè obstrictæ? Et non videtur, cùm non inferantur in domum conductam, vt perpetuò ibi sint, sed vt quotidie vendantur: est enim proprium rei vænalis, vt vendatur: in eámque sententiam vulgò post multas fatigationes itum
21 est. † Ego crediderim & illas pro pensione affici tacitè, non quidem specie & particulariter, quoad indiuidua, sed in genere & vniuersaliter: quia licet species mercium vendantur, semper tamen substituuntur aliæ: commercium enim est negotium emendi & [c] vendendi. Vtcunque ergo res particulatim vendantur: tamen cùm aliæ restituantur, officina semper reponitur mercibus, iam merces extant, perpetuóque hoc est, quandiu durat locatio, in genere sunt in domo ista conducta. Ista tamen reducitur semper ad tempus, quo pensio soluenda est, quia merces tum extātes [d] sunt
22 in obligatione. † Ait porrò Zasius, pecuniam quæ reseruatur pro substantia patrimonij, inductam tacitè obligari, quia eo animo inducitur, vt perpetuò & tempore locationis ibi maneat. Pecunia tamen quæ destinatur ad quotidianum vsum, quia ad hoc nata, formatáque est, vt expendatur potiùs, quàm retineatur: sub tacita obli-
23 gatione non [e] venire, crebrius traditum est. †Quinimò omnes res vsui quotidiano deputatæ eò referri non debent. Hinc est, quòd vestes, supellex, libri eorum qui literis operam nauant, atque id genus aliæ res, pro [f] pensione tacitè obnoxiæ non
24 sint. †Subieci, *pro pensione*: quia sicut in emptione debet esse [g] pretium pecuniarium,

[t] l. certi iuris 5. de locat.
[u] l. debitor, de pign. l. in prædiis 7. in quib. caus. pig. &c.
[x] l. certi iuris 5. C. de locat.
[y] l. debitor, de pign. l. in prædiis, 7. ad fin. in quib. cau. pig. ta. contra.
[z] l. 2. & 3. in quib. caus. pig. ta. contra.
[a] l. si ab eo. de pign.
[b] ita loquitur d. l. in prædiis, & vulgò contrà Bart. in l. assiduis. C. qui po. in pi. ha. recipitur.
[c] l. 3. in fi. C. de cōmer. & mer.
[d] Tex. expressus pro hoc in l. cùm tabernā, de pig. & fa. in arg. l. proponebatur, C. de ind.
[e] ita intellige Bal. in l. certi iuris in 6. q. C. locat.
[f] l. de obligation. de pig.
[g] §. pretiū, 5. de empt. & vend.

ita in contractu locationis merces, siue pensio in pecunia constituenda est, [h] vel se-
cundum quoddam in alia re, quæ pondere mensurâve consistit: aliàs esset societas,
vel contractus innominatus,& per consequens hæc actio non competeret. † Hincq; 25
orta est hæc disputatio, an res coloni partiarij illatæ, sint tacitè obligatæ pro pensio- 26
ne, de qua in textu diximus. † Adiunxi, *pro deterioratione rei:* quia ex natura locatio-
nis & conductionis est, rem conductam retinere integram. Si verò ex negligentia
conductoris destructa fuerit, tenetur instaurare, etiamsi expressè in ipsa locatione
de hoc non est [i] actum. Si quid ergo destructum, deterioratúmve fuerit, nec refe-
ctum, omnes res illatæ, pro deterioratione affectæ tacitè obligatæque sunt, [k] donec
reficiantur: potéstque eas locator retinere non tantùm pro pensione, seu deteriora-
tione, verumetiam pro alio debito chirographario, autore [l] Angel. Si tamen expres-
sa hypotheca vel pignus locatori constitutum esset: res illatæ inuectæque tacitè ob-
noxiæ non essent, quia prouisio hominis tollit [m] prouisionem legis. † Amplius in de- 27
finitione vsus sum verbo, *tacitè:* nam si conductoris bona expressè obligata essent,
diceretur hypotheca expressa: nec haberet hæc actio locum, sed quasi Seruiana.
† Addidi, *à quocunque possessore:* quia hæc actio realis est, & dirigitur in rem, à quo- 28
cunque possessa fuerit. Si tamen tertius possessor habeat titulum & bonam fidem,
videtur tutus esse ab hac actione, cùm nec Publiciana datur aduersus titulo possi-
dentem † Causa istius actionis est, ius quod in re alicuius obliganda, lex per autori- 29
tatem concedit actori, & possessio aduersarij: quare in rem censetur. † Probat itaque 30
actor, Seruianam intendens, tria. Primò, se locasse illam rem conductori pro certa
mercede: nisi enim contractus locationis & conductionis interuenerit, constitutáq;
sit merces, quomodo accedet pignus? Quare nec tam obligantur res, cùm gratuita
conceditur [n] habitatio. † Deinde conductorem res, ad quas agit, eo animo induxisse, 31
vt perpetuò, id est, quoad habitaret, illic manerent, & hoc locatore sciente, si quidē
rusticum prædium locatum est: sin verò vrbanum locaretur, docet simpliciter res
importatas. † Demum asserit conductorem habuisse dominium, vel quasi dominium 32
in rebus illatis, vel saltem eas alioqui in ipsius bonis fuisse. Satis enim est, quòd pos-
sederit rem bona fide pro sua: hoc enim est, in bonis alicuius rem [o] censeri. Vel de-
nique probat, quòd res quidem alienæ extiterint, cum consensu tamen domini in-
ductæ. † Ex prædictis apparet, quid persequamur ista actione quidve in eam veniat: 33
nempe ius, id est, obligationem earum rerum, quæ in prædia vrbana vel rustica illa-
tæ sunt, non quidem omnium (id enim inciuile esset, tametsi omnes tacitè obligatæ
sint) sed quatenus pro securitate pensionis, resarciendisque damnis sufficere [p] vide-
tur. Potest etiam peti, vt res in prædio conscribantur per Notarium & præcludātur,
si eas statim vendicare noluerit. quo loco inuecta & illata sit descripta inclusáque
nexu expressi pignoris tenentur, nec possent inhabitatores alienare ex illis rebus [q]
quicquam. Quanquam autem suprà in definitione docui, Seruianam actionem loca-
tori competere, ei scilicet, qui ædes, vel horreum, aut diuersorium, vel aream in ci-
uitate, aut prædium rusticum extra ciuitatem locauerit: sunt tamen & alij, qui hanc
exercere possunt. † Nam & creditori datur suppeditanti pecuniam ad refectionem 34
rei: si quidem ea obnoxia sit pro tali pecunia per autoritatem Senatusconsulti, quod
sub [r] Marco Imp. factum est. † Et item mulieri, quoniam pro rebus dotalibus conser- 35
uandis habet obligata bona [s] mariti: imò est etiam eo casu priuilegiata hæc actio,
vt præferatur omnibus aliis creditoribus tacitam vel etiam expressam hypothecam
prætendentibus, secundum sententiam Martini iure verissimam: vt communis Do-
ctorum assertio non admittat præferri mulierem iis, qui expressum pignus [t] habēt.
† Eodem modo conceditur marito hæc actio, ad conseruandam donationē propter 36
nuptias ex bonis [u] vxoris. Ex his casibus hæc actio sæpe nuncupatur Hypothecaria.
Non tamen antea, quàm solutum fuerit matrimonium, aut marito vergente ad ino-
piā, cōpetit hæc actio: quia nec de dote locum [x] antea habet. † Circa hæc tamen ob- 37
seruandum, priorem obligationem, qua inuecta & illata domino tacitè obligantur,
ipso iure nō enasci sine facto hominis: vt quæ non existat, nisi res, siue bona impor-
tentur. Itaq; ad illam tacitam hypothecam inuectorū, illatorúmque, duo principia
concurrunt, lex & factum hominis: hoc procedit, quia inferuntur & inuehūtur, móx-
que disponit lex, & cooperatur tacitā obligationē, quod non est in aliis tacitis [y] hy-
pothecis. † Porrò sub hac ferè forma proponi potest hæc actio: *Cùm Titius talem à* 38
me domum conduxerit, vel fundum tanta pecunia: ciúsque res sint in prædium condu-
ctum me sciente (si colonus sit: secus in inquilino) *illata, inducta, aut importata: sintq;*
tales

h vide quæ dixi in § 1. j. de loca.

i l. cum conductorem, C. de loca. § conductor, j. eod.

k d. l. 2. & 3. in quib. cau. pig. tac cont.

l Hic, qui allegat l. vnic. C. etiā ob chi. pec. pig. ret. poss.

m l. fi. de pact. conuen.

n l. si in quib. cau. pig. vel hypo. tac. con. l. 2. loca. accedit l. cum vitiosa, ff. de pig.

o l. 49. bonorū appellatio, § in bonis, de verb. sig. l. 41. rem alienam, de pig. act.

p l. 2. in quib. cau. pig. vel hypo. tac. contra.

q l. 9. est differentia in quib. cau. pig. &c. & l. si quasi, 3. de pig. act.

r l. in qui. cau. pig vel hyp. ta. con. l. 5. inter & l. seq. qui po. in pi. hab.

s l. 1. § & vt plenius, C. de rei vx. act.

t l. in rebus, C. de iur. dot. l. 12. assid. C. qui po. in pig in Auth. de æqual. dot. § his consequens, dicam lat. j. eo § fuerat, nu. 12. 13. vide Olden. c. 3. act. 11. nu. 5.

u d. § & vt plenius.

x l. vbi adhuc, C. de iur. do.

y Vide Zasium hic pulchrè de hoc differentem.

tales res, quas quilibet paterfamil. solet secum eo animo adferre, vt semper retineat:
quare peto vestra sententia declarari, res conductoris illatas in prædictam domum vel
fundum pro pensione, vel damnis in meis ædibus datis, iure obligatas esse, eóque nomine
reum condemnari, vt mihi easdem res, quoad mihi fuerit de huiusmodi pensione, aut
39 *damnis satisfactum, tradat, restituat, &c.* † Expediti de actione Seruiana, ad quasi
Seruianam veniamus, quæ etiam Prætoris autoritate constat: sic dicta primùm ad
differentiam Seruianæ: deinde, quia hæc actio propter expressam conuentionem &
consensum inter debitorem & creditorem magis ex iure ciuili, sicut aliæ contra-
ctuum actiones constare videtur, quàm ex autoritate prætoris. Veruntamen quia
Seruius prætor formam ei dedit, & primus edicto suo in forum produxit: ideò nun-
cupata illi fuit hoc temperamento, *Quasi Seruiana*, propriè autem *Hypothecaria* di-
40 citur. † Est autem *quasi Seruiana siue hypothecaria: actio realis, quâ creditor ad rei*
possessionem, quæ sibi iure pignoris vel hypothecæ expressè obligata est, agit ad hoc, vt
41 *eam retinere vel alienare possit, si à debitore non fuerit redempta.* † Primùm hinc di-
scis, hanc actionem in rem esse, ex iure pignoris, quod creditor habet per expressum
consensum debitoris, qui obligauit eam, idque respectu actoris. Cæterum quatenus
ad reum conuentum attinet, possessio eius parit hanc [z] actionem, & ideò ista persecu-
tio in rem est [a] creditoris. Ob id autem ex huiusmodi expressa conuentione non in
personam, sed in rem nascitur actio: quia de pignore tractantes, non hoc intendunt,
vt persona, sed vt res obligetur: sicq; ius quoddam in re, velut pars dominij à debitore
42 constituitur creditori. † Subieci, *creditor:* ad differentiam actionis Seruianæ, quæ non
à quouis creditore exerceri potest, sed illi tantum datur, qui tacitas hypothecas ex
sola dispositione legis inductas habet. Addidi *possessionem rei:* quia licet hæc actio
propriè sapiat naturam iudicij [b] petitorij, auocat tamen nudam possessionem rei [c]
obligatæ. Apposui, *iure pignoris vel hypothecæ*, quia quantum ad hanc actionem atti-
net, inter pignus & hypothecam [d] nulla est differentia, datur enim pro vtroque: a-
43 lioqui tamen est differentia. † Pignus enim traditione constituitur, hypotheca nudo
consensu sine traditione, & sic in pignore transfertur possessio in creditorem, in hy-
potheca non, sed penes debitorem remanet. Differunt & quò ad actiones, quia actio
pignoratitia est personalis, datúrq; tantùm pro pignore: Hypothecaria verò tam pro
pignore, quàm pro hypotheca. Nam vbi pignus à creditore ad tertium quendam per-
uenerit, tum & hypothecaria exerceri potest, quâ creditor ab illo tertio repetit pi-
gnus. atque hoc est, quod hic dicit Iustinianus, inter pignus & hypothecatam, quan-
tum ad hanc actionem, nullum esse discrimen: hypothecaria enim datur etiam pro
44 pignore, quod ad tertium peruenit. † Subiunxi, *expressè obligata est*, vt rursus Seruia-
45 nam secluderem, quæ pro rebus tacitè obligatis competit. † Dixi, *retinere possit*, quia
pignoris & hypothecæ finalis causa hæc est, vt creditori saluum [e] sit suum creditum.
46 † Adieci, *alienare:* quia si debitores pignora noluerint redimere, possunt à credito-
ribus vendi simpliciter, dummodo in pactionibus cautum sit. Quòd si nihil cautum
fuerit, post vnam denuntiationem elapso biennio [f] quoque vendi potest: & sic causa
47 istius actionis est pignus seu hypotheca expressa, vt ex superioribus liquet. † Quan-
do autem quæritur, quid in hoc iudicio actor probare adstringatur: distinguendum
est ex communi sententia. Nam si quidem agat aduersus principalem debitorem,
qui scilicet obligauit rem iure pignoris vel hypothecæ, eamque possidet, sufficit
probari solam possessionem debitoris: neque enim is negare potest, se fuisse domi-
num istius rei, cum negando argueretur mendacij. Cautius tamen est in ipsa actio-
ne allegare, debitorem dominum pignoris, vel certè id in bonis ipsius esse:
nam si hoc astruatur, tunc ex sola possessione dominium vix præsumeretur. Sin ve-
rò experiatur actor aduersus tertium possessorem, interest, an tertius possessor cau-
sam, id est, titulum à principali debitore habeat, an minus: quoniam themate priori
non sufficit probare solam possessionem debitoris, sed necesse quoque est ostende-
re, debitorem fuisse dominum illius rei oppigneratæ, vel quòd saltem in bonis eius
fuerit: ob id certè, quia actor hypothecam habens, ius in re tantùm habere dicitur ad
auocandam nudam [g] possessionem: quòd ius non potest ei tribuere vsucapiendi
occasionem, multò minus [h] dominium. Tertius autem possessor qui à debitore cau-
sam habet, id est, iustum titulum, bonam fidem, & item possessionem, vsucapiendi
ius habet, potestque dominus fieri: ac per consequens plus habet in re hypotheca-
ta, quàm creditor, qui habet tantùm ius hypothecæ. Quare etiam ab eo, qui minus
habet, impugnari nequit: nisi creditor probet debitorem fuisse dominum, & rem

z l. si fundus 16. §. in vendicatione, de pig. & hyp.
a l. pignoris 17. ff. eod. tit. l. 18. pigno. C. eod. l. si cum vēditor. in pr. de euict.
b vt vult Bart. l. 1. de Salu. interd.
c l. si cum vēditor. in princ. de euict.
d Ita loquitur tex. hic in vers. inter pignus.
e §. creditor. §. quibus mod. re contr. oblig.
f De hoc dixi in §. contra. §. qui. al. lic. vel non.
g d. l. si cum venditor. in pr. de euict.
h Dixi §. eod. in §. namque sii cui. num. 22.

alienatam sibi actualiter,& cum effectu ab eo obstrictam, qui eam obligare potuit,
quod ius sine eius [a] facto non potuisset tolli. Posteriore verò specie, quando quis
hypothecariam actionem aduersus eum intendit, qui nullam causam à principali
debitore habet, obligabitur actor probare debitorem fuisse dominum, vel quasi do-
minum rei hypothecatæ: in quod Ang. Ias.& reliqui hic inclinant. † Libellus ergo 48
in hac actione hunc in modum proponi, atque institui potest, *Titius centum à me*
aureos mutuò accepit, pro quibus obligauit mihi expresse iure pignoris aureum pocu-
lum cuius ipse dominus, vel quasi dominus erat, vel certè habebat id in bonis, aut pos-
sidebat: quia autem mutuum non soluit, egóque detentionem illius poculi expressè obli-
gati non habeo: quare peto reum condemnari, ac legitimè compelli, vt prædictum pocu-
lum mihi iure pignoratitio tradat, restituat, donec solutum fuerit debitum, &c. Et hæc
formula procedit, si debitor ipse pignus possidet: si verò alienasset in tertium, illa a-
lienatio narranda, inserendaque libello esset. Reliqua, quæ de Seruiana diximus,
huc quoque reducenda sunt. † Obiter tamen monendi estis, consultius fore, hoc in 49
casu *interdictum Saluianum* intendere, quod solùm possessorium est, adipiscendæ
possessionis, neque exigit vllam probationem de iure debitoris qui rem obligauit,
cùm alioqui in hypothecaria docere oporteat, rem pignoratam fuisse in bonis [k] de-
bitoris. Habet autem hoc interdictum superioribus duabus actionibus magnam si-
militudinem, adeò quòd indifferenter tam locatori pro rebus inductis, taciteque
obligatis, quàm aliis creditoribus [l] hypothecariis competat. Si ergo locatori datur,
eadem obseruari debent, quæ de Seruiana diximus: si verò aliis creditoribus pro re-
bus expresso consensu obnoxiis, huc transferenda sunt, quæ de quasi Seruiana nota-
uimus. Interim tamen differunt: quia Seruiana duriores exigit probationes, quam 50
hoc [m] interdictum Saluianum: quippe interdictum respicit duntaxat id, quod condu-
ctor importauerit res, nec admodum curiosè disputat, vtrum fuerint importantis, an
non: quod Seruiana secundum ciuiles regulas districtiùs inquirit. neque enim is, qui
Seruiana agit, duntaxat eam rem sibi obligatam probare necesse habet: verumetiam
eam in bonis fuisse debitoris, cum [n] obligaretur: atque ob id commodius fuerit, [o] vt
dixi, vti hoc remedio. Deinde huius interdicti iudicium possessorium est, quia fun-
dat se tantummodò in mera & nuda possessione, non faciens mentionem, quod ei
tradatur res. Seruianæ verò petitorium est, quia ipsam rem ratione pignoris perse-
quitur, & in auocanda possessione proprietatis etiam quæstio vertitur: quod notan-
dum est ad varium vsum forensem, maximè propter appellationes: quia in Seruiana
posset appellari, non autem [p] in hoc interdicto. Demum Seruiana est in rem, hoc
verò remedium in personam, sicut omnia interdicta. † Potest autem hoc interdi- 51
ctum propemodum sic institui: *Dico contra Titium, quòd tenet talem rem, mihi ta-*
citè obligatam, quia inuecta fuit locò pignoris in talem fundum, quem locaui Sempro-
nio: quare peto eum condemnari ad ipsam rem tradendam, ita quòd ego possim adipisci
possessionem ipsius, implorans officium iudicis, vt ad hoc [q] compellatur, &c. Et hic
non fit mentio rei pignoratæ, quasi res pignorata fuerit coloni, vel non fuerit: vnde
si tertius excipiat, & velit referre quæstionem dominij, id est, contra actorem con-
trouertere causam dominij: replicandum est, quòd agas possessorio: nec intres di-
sputationem rei pignoratæ, [r] an sit debitoris, vel non. quod obserua diligenter.

[a] vt colligitur ex l. si creditor 38. §. quæritur, de distract. pig.
[k] l. 1. de Salu. interd. l 1. C. de precar.
[l] Bart. in d. l. 1. de Salu. interd.
[m] d. l. 1. §. cum prædium. l. & quæ nondum, §. 1. de pignor.
[n] fac. l. si ab eo de pignor.
[o] Et idem Angel. hic consulit.
[p] Bart. in d. l. 1. de Salu. interd.
[q] d. l. 1. & l certi iuris §. C. de locat. & conduct.
[r] Ita Zas. hic admonet.

§. In personam.

1 *Actio receptitia est antiquata, & in actionem pecuniæ constitutæ transfusa.*
2 *In quo conuenerint actio de constit. pecun. & actio receptitia.*
3 *Item in quo prædictæ actiones differãt.*
4 *Quibus casibus hodie agatur actione de constituta pecunia.*
5 *Actio receptitia vnde dicta: & recipere quid significet.*

[a] In personam quoq; actiones ex sua iurisdictione propositas habet Prætor: veluti de pecunia cõstituta: cui similis videbatur receptitia. Sed ex nostra [b] cõstitutione (cum & si quid plenius habebat, hoc in actionem pecuniæ constitutæ trãsfusum est) & ea quasi superuacua, iussa est cum

sua

sua autoritate à nostris legibus recedere. Item Prætor proposuit [c] actionem de peculio seruorum, filiorúmque familiarum: [c] & eam, ex qua quæritur, an actor iurauerit, [e] & alias complures.

a De actionibus in rem prætoriis visum est, nunc ad personales descendendo, Iustinianus plerasque enumerat in genere: quarum tractationem priusquam aggrediatur, obiter & quasi perfunctoriè ostendi,

1 † Receptitiam actionem esse antiquatam, atque in actionem pecuniæ constitutæ [a] transfusam. Vt autem intelligatis (quandoquidem & abolitæ leges reuoluendæ sunt, si vtilitas inde aliqua, & dilucidior [b] sensus hauriri possit) qualis hæc actio fuerit, & in quibus conuenerit, aut etiam discrepatit ab actione de constituta pecunia: a l. 2. C. de consti. pecun. b Arg. §. 1. ꝟ. de test. ord. vide ibi moder. & Bar. in l. 1. de fals.

2 † sciendum est, hoc inter vtramque actionẽ fuisse commune: quod vtraque ex constituto nascebatur, i. postquam argentarius, vel quiuis alius debitor conuentus vt solueret, ita creditorem dimisit, vt se hoc vel illo die soluturum constitueret: ex hoc constituto oriebatur vtraque actio.

3 † In illo autem [c] differebant, quòd actio *de pecunia constituta* locum habuit, quicunque is fuisset, qui constituerat. *Receptitia* verò tum demum procedebat, cùm argentarius constituisset. Discrepant & in hoc, quòd actioni *de constituta pecunia* locus erat, cũ res tantùm fungibiles, nempe eæ, quæ numero, pondere, mensuráve consistunt, cõstitutæ fuerãt. *Receptitia* verò agi poterat, quicquid fuisset id, quod debebatur, mobile an immobile, dum argentarius constituisset. Sic ergo prior actio latiùs patuit, quod ad personas attinet: nam quilibet constituere poterat, sed in angustius contracta erat, quod ad res pertinet, quia res tantùm fungibiles constituebantur. Ex diuerso actio *receptitia* magis coarctata erat, si personas spectes, quoniam solus argentarius ea tenebatur: & latiùs patentem vsum habuit, si res inspicias: nam omnia, quæ cuiquam deberentur, recipiebat. Et hæc quidem obseruabantur. Imperator verò Iustinianus sua [d] constitutione *receptitiam* actionem sustulit, & id quod plenius habuerat receptitia, in actionem Constitutæ pecuniæ transtulit, quemadmodum textus præsens satis significat. c Hæc ex Theophilo ferè omnia. d in d. l. 2.

4 † Ex quibus consequitur: primùm, quòd hodie ex sola actione de constituta pecunia tam cum argentario, quàm cum quouis alio constituẽte agatur. Deinde, quòd hæc actio aduersus quemuis constituentem, & quauis in re debita, siue fungibili, siue non fungibili, locum habeat.

5 † Dicta autem est *receptitia*, eleganti quadam loquendi figura, à recipiendo, id est, accipiendo, seu promittendo. *Recipere* enim inter alia significat, facienda suscipere, & cum obligatione promittere. Sic Cicero Crasso: *Quæ tibi, inquit, promitto ac recipio, esse sanctissimè obseruaturũ:* quanquam & pro simpliciter promittere, apud eundem non semel ponitur. Recipere ergo dicebatur Argentarius, qui quod alicui expensum tulerat, sine stipulatione promittebat, se certa die soluturum.

b *Constitutione*] Quæ etiamnum [e] in Codice extat. e l. pen. C. de const. pec.

c *Actionem de peculio*] Quæ altero ab hinc [f] §. explicabitur. f §. actio ꝟ. eo.

d *Et eam*] Quæ tertio ab hinc [g] §. enarratur. g §. item si quis postulante ꝟ. hoc tit.

e *Et alias complures*] Veluti Exercitoriam, Institoriam, Tributoriam, Quod iussu, Depositi quatuor de causis, &c.

§. De constituta.

1 *Vniuersalitas semper in legibus ad personas aptas restringitur.*
2 *Constituere quid in hoc proposito significet.*
3 *Definitio actionis de constit. pecunia.*
4 *Constitutum fit nudo pacto.*
5 *Nudum pactum qualiter fiat.*
6 *Constitutum quibus verbis fiat.*
7 *Potest etiam inter absentes constitui.*
8 *An factum alienum constitui possit.*
9 *Constitutum præsupponit debitum.*
10. 12 *Constituti quæ sit vtilitas.*
11 *Super ciuili tantùm debito non potest constitutum fieri.*
13 *Quæ sit ratio quòd debito ciuili possit fideiussor accedere, & non possit constitui.*
14 *Potest quis constituere se soluturum, quod alius debet.*
15 *In constituto pro alio attendimus solùm, vt obligatio per constitutum transferatur in constituentem.*
16 *Causa actionis de constituta pecunia.*
17 *In cõstituto ex nudo pacto oritur actio.*
18 *Constituere qui possint.*
19 *Constitutum fieri potest pro omnib. rebus in stipulationẽ deducibilibus.*
20 *Forma actionis de constituta pecunia.*

De constituta autem pecunia [a] cum omnibus agitur, quique pro se vel pro alio soluturos se [b] constituerint: [c] nulla scilicet stipulatione interposita: nam alioqui si stipulanti promiserint, [d] iure ciuili tenentur.

Iustinianus actionum prætoriarum in personam exempla in genere proposita nunc exsequitur, quoad speciem: & primò actionem *pecuniæ constitutæ* enarrat, cuius materia perquam vtilis est, & inter mercatores [a] frequentissima: Interpretemur ergo principe loco textum.

a *Cum omnibus*] Hanc vniuersitatem coërcere debes ad personas aptas; quia furiosus, mente captus, is cui bonis interdictum est, item pupillus, per se non possunt vel 1
constituere, vel ipsis [b] constitui. † Et pro regula traditum est, in legibus nunquam
tantam vniuersalem propositionem esse, quæ vniuersaliter omnino intelligatur,
quin accipiat restrictionem ad [c] homines aptos.
b *Constituerint*] † *Constituere* hoc loci est cum parte ipsa statuere, id est, deliberatè 2
promittere, & se debitorem facere ad id, quod iam debitum est. Debitum enim oportet esse, quod constituitur: *quoniam* (vt Vlpianus [d] ait) *hactenus constitutum valebit, si quod constituitur, debitum sit:* non quidem in personam, id est, non ab eo præcisè, qui constituit, sed (vt idem [e] ait) in rem, id est, generaliter, siue ab illo, siue ab alio. Atque ita hac in materia hoc verbum vbique accipias.

c *Nulla scilicet stipulatione*] Sed duntaxat nudo pacto & simplici promissione. Est tamen hæc iterata quædam promissio, quoniam promittit quis se soluturum, quod prius aliquo modo debebatur: nam alioqui non constat constitutum, etiamsi ab eo ineatur, qui non ignorat, nihil deberi. Ludere enim videtur, & nihil agere, qui promittit debitum alienum, quod scit nullum esse.

d *Iure ciuili tenentur*] Ex stipulatione, datúrque aduersus eos ordinarium remedium, nempe actio ciuilis, vt condictio certi, [f] vel actio ex stipulatu: quemadmodum suo loco diximus.

Ex hisce textus nostri verbis, facilè, & sine omni negotio potest actio *de constituta pecunia* hunc in modum definiri: † *quòd sit actio personalis prætoria, qua agimus* 3
aduersus eum, qui per nudum pactum constituit se soluturum, ad quod ipse prius ex nudo pacto, vel alius quispiam ex quacunque causa debebat. Explicemus hæc verba
sigillatim. Quod sit *personalis prætoria*, ex præcedenti §. satis constat. † Dixi *per nu-* 4
dum pactum: si enim per stipulationem facta esset obligatio, daretur ordinarium remedium, nempe ciuilis actio, vt condictio [g] certi, quando certum quid deductum est
in stipulationem: vel actio ex stipulatu, quando incertum quid promissum est. † Fit 5
autem nudum pactum, si sine aliqua interrogatione quis pro se vel alio pecuniam
soluere constituerit, vel spoponderit, † dicendo, Satisfaciam tibi, vel soluam tibi, aut 6
per similia congrua, [h] idoneáque verba. Vel si dicat: Salua penes [i] me habes, satisfiet tibi à me, constituo me quòd Titius tibi soluet [k] hoc debitum. Item si constituatur præcedente etiam interrogatione, dum tamen ex interuallo [l] respondeatur, absitque animus inducendæ obligationis. Ex quo apparet, si naturaliter obligatus, fortè ex minus solenni voluntate (quo casu non haberet locum actio ex testamẽto) diceret. Soluam tibi, eum teneri actione de constituta. Sed etsi per nuncium vel epi-
stolam [m] fieret promissio, daretur hoc iudicium. † Constituimus enim non inter præ- 7
sentes modò, verumetiam [n] inter absentes. Et ita differt constitutum à fideiussione,
quia hæc fit per stipulationem, constitutum verò per nudum pactum. Ad definitionem reuertendo, dixi, *se constituit:* † quia si constituisset Titium, vt solueret id, quod 8
Sempronius debet, constitutum non valet, esset enim omnino factum alienum. Si
autem quis constitueret Titium, vt solueret quod ipse constituens deberet, constitutum robur haberet, adstringeretúrque constituens, quoniam promisisse intelligitur se facturum & curaturum, vt Titius solueret, & sic promisisse [p] factum proprium. Adiunxi, *ad quod ipse ex nudo pacto:* quia constitui pecunia non potest, nisi ex
aliqua conuentione, vel contractu præcedente sit debita: ergo constitutum præ- 9
supponit debitum: necesse est in constituto, quod prius debitum sit ex naturali & ciuili obligatione simul, aut ex naturali tantùm, quæ [q] ex nudo pacto prouenit. In hoc tamen titulo interest, an de eo loquamur, qui constituit se soluturum id,

quod

a Bal. in rub. C. de const. pec.
b l. 1. & l. 2. ff. de const. pec.
c Gl. l. hic & gl. in l. promittendo, in pr. de iur. do. & Zas. hic.
d l. hactenus, 11. de const. pec.
e l. eum qui §. 2. eod. tit.
f Vide §. in tit. de verb. oblig.
g l. si quis certum si cert. pet. dixi §. de verb. oblig. in princ.
Quomodo constituatur efficaciter, est tex. opt. in §. vltim. Auth. vt eũ de appel. cog.
h Auth. si quãdo, C. h. tit.
i l. quidam, ff. de const. pec.
k Tex. singul. in l. eum qui §. sed & certam, ff. eod.
l Zas. hic.
m l. eum qui, §. Iulianus, l. Titius, l. quidam hoc tit.
n l. qui autem, §. constituere, hoc tit.
o l. blanditus, C. de fideiuss.
p l. qui autem §. 1. iuncta gl. in verb. sed etsi quis hoc tit.
q Gl. hic in verbo constituerit.

quod ipsemet prius debebat, qua specie, si quidem naturaliter tantum debeat, propter contensum, lege non suffragante (vt est debitum [r] inter fratres, inter patrem &
10 filium: item legatum in non solenni [s] testamento relictum.) †Illud constitutum magnæ est vtilitatis: robur enim accessit debiti conuentioni, oritúque est actio creditori, quam prius non habebat. Quòd vtroque modo, naturaliter & ciuiliter debebat, tum nihil, vel parum adiumenti adfert hoc constitutum, nisi quòd creditori alia adsoluitur actio, cùm ex priori obligatione etiam sine constituto experiri posset, & consultum est habere plura remedia. An verò de eo disputemus, qui constituit se solu-
11 turum, quod alius debebat: & tum non refert, ex qua obligatione debeatur, †dummodò non sit ciuilis tantùm obligatio, quia super illa constitutum fieri [t] nequit: nisi sit eiusmodi debitum, ex quo detur actio, vt in debito ciuili ex [u] sententia. Ex quib. satis deprehendis, ad quid conducat constitutum, quidve constitutæ pecuniæ iudi-
12 cium conferat. † Est & tum vtilis hæc actio, si debito præcedenti accedat qualitas commodi, vt locus, tempus: si constituam me commodiore loco vel tempore soluturum. Item si accedat qualitas monetæ, facilitas soluendi: vt si cùm debeas mihi decem in moneta, constituas te in auro soluturum: vel pro frumento constituas te
13 soluturum pecuniam, quia fortè [x] sim mercator. † Sed hic pulchræ inquisitionis est, quare cùm debitum ciuile tantùm non possit [y] constitui, ei tamen fideiussor accedere [z] valeat? vt quid tam variè? cùm videantur quodammodo paria esse, constitutũ, & fideiussio. Ego dimissis aliorum responsionibus, Zasij solutionem amplector. Constitutum enim firmat & roborat debitum præcedens, eáque propter actionem producit: addit alias qualitates, puta locum, tempus, monetã, & his similes, quæ in principali appositæ non erant: vnde non mirum, si non potest firmare id, quod est indebitum, quia firmatio succedens præsupponit rem firmandam esse aliquam. Secus est in fideiussore: is enim qualicunque accedit [a] obligationi: at non firmat contractum, cui accedit. Neque enim in plus obligari potest, quàm ipsa principalis obligatio polleat. Vtcunque ergo fideiussor debito tantùm ciuili adiungatur, ea tamen exceptio, quæ est contra debitum ciuile, fideiussori quoque proficit, ne durius obligetur. Quòd tamen dictum est, aliquod robur debito accedere per constitutum potiùs quã per fideiussionem: hoc procedit, nisi constitutum debito conditionali adiiceretur, Zasio adstipulante: veluti si sis mihi obligatus, si Cæsar Ratisbonam ad comitia veniat, & constituas te soluturum hoc debitum: illud constitutum nihil dat roboris debito principali, quia semper expectandus est euentus conditionis: si extat conditio, constitutum efficax est: si verò defecerit, cadit & constitutũ, & sic hac specie cõstitutum sequitur [b] naturam conditionis debiti. Addidi in definitione, *vel alius de-*
14 *bebat:* † quia potest quis constituere, se id, quod alius debet, soluturum: quo casu liberatur principalis debitor, obligatione in [c] constituentem, eiúsque hæredes trans-
15 fusa. † Apposui, *ex quacunque causa:* vt ostenderem, in constituto, quod sit pro alio debitore non attendi, siue is naturaliter tantúm, siue naturaliter & ciuiliter debeat, sed id tantùm, vt obligatio per constitutum transferatur in [d] constituentem.
16 †Causa huius actionis proximior est obligatio, remotior verò [e] nudum pactum. Et sic discis, quòd vtcunque regulariter iure ciuili nudum pactum non producat actio-
17 nem [f]: † in constituto tamen ex nudo pacto actionem nasci, ob id certè, quia hoc nudum pactum apponitur super debito iam naturaliter contracto, ideo potius operatur productionem actionis, quam si super debito contrahendo adiiceretur: hoc fit propter geminationem promissionis, quod videlicet per nudum pactum idem bis promittitur. Sunt & aliæ pleræque species, in quibus ex nudo pacto actio nascitur, quas Accursius hoc loco enumerat, & Commẽtatores [g] vberius easdem expendunt
18 plerisque in locis. †Possunt autem se constituere omnes, qui alioqui obligari queũt: furiosus autem, pupillus, prodigus, similésque personæ, quia sine tutorum curato-
19 rúmve [h] autoritate non obligantur, nec constituere possunt. †Obserua quoque obiter, constitutum non tantùm pro numerata pecunia fieri, sed pro omnibus rebus, quæ per stipulationem obstringi nobis poterunt. quamcunque rem, siue mobilem, siue solo hærentem quis se soluturum constituit, hac actione tenetur: vsque adeò etiam veteres pecuniæ appellatione omnes res patrimonio nostro comprehensas
20 [i] significare statuerunt. †Videamus nunc, quomodo in forum producenda sit hæc actio. Est autem facilis eius forma, quia ex ipso contractu vltro enascitur. *Quum ego & Titius essemus in eadem negociatione, ipséq; pecunia indigeret, rogauit, vt centum mei solidos mutuò darem: quos ita à me accepit, promittens ad proximas*

r l. frater à fratre de cond. indeb.
s Glo magna in l. 1. de cond. indeb
t Text. in l. 1. ad fi. ff. de constit. pec.
u l. Iulianus verum debitorem (secundum communiorem intellectum) de cond. indeb.
x d. l. 1. §. an potest.
y d. l. 1. ad fi.
z §. 1. cum gl. ff. de fideiuss.
a l. Græcè, §. & generaliter, de fideiuss.
b Bonus tex. in l. id quod sub conditione, ff. hoc tit.
c l. 1. C. h. tit.
d d. l. 1.
e §. nostro hic.
f l. iuris gentium, §. sed cũ nulla, & §. quinimo. ibi DD. ff. de pac.
g Ias. hic copiose post alios omnes, & in d. §. quinimo.
h Dixi §. in textu.
i l. talis, de leg. 1. l. 2. §. mutuum, si cert. per. l. pecuniæ verbum 178. & l. pecuniæ app. de verb. sign.

Calendas Maij se soluturum. Calendis autem venientibus creditam pecuniam numerare non potuit: ideóque Seius per nudum pactum eosdem aureos se pro Titio soluturũ constituit. Quia autem ex illo constituto Seius efficaciter mihi obligatus est, peto eum condemnari ad dandum, & soluendum prædictos centum solidos, &c. Et sic libellus procedit, si quis constituit se soluturum, quod alius debebat. Facilè autem poteris mutare in casu, quando quis constituit se id soluturum, quod ipsemet prius debebat.

§. Actiones.

1 *Peculium quomodo in hoc §. accipiatur.*
2 *Peculium in personis seruorum erat tantùm vnum.*
3 *Filiusfam. habet quadruplex peculiũ: castrense, quasi castrense, profectitium & aduentitium.*
4 *Quid iuris pater habeat in peculiis filiorumfam.*
5 *Filiusfam. ex omni contractu & delicto obligatur.*
6 *Quomodo executio possit fieri contra filiumfam.*
7 *Actio de peculio in profectitio duntaxat locum habet, non etiam in cæteris peculiis.*
8 *Iure ciuili nemo ex alieno contractu tenetur.*
9 *Quam æquitatem Prætor considerauerit in actione de peculio.*
10 *Pater etiam inuitus & ignorans ex contractu filij peculiotenus obligatur.*
11 *De dictione Tenus.*
12 *Differentia inter patrimonium & peculium.*
13 *Peculium dicitur veluti patrimonium & peculium.*
14.19 *Definitio actionis de peculio: eiusdem declaratio.*
15 *Actio de peculio an sit distincta species actionis per se.*
16.18 *Actio de in rem verso, & quod iussu, sunt potius adiectiones, quàm actiones.*
17 *Idque exemplo declaratur.*
20 *Hodie ex contractu filij vel serui oriuntur duæ actiones.*
21 *Pater actione de peculio conuentus quid deducat.*
22 *Pater conuentus filio mortuo, in solidũ tenetur. fallit in peculio profectitio.*
23 *Pater tenetur de peculio ex contractu filij, non etiam ex delicto: secus est in domino.*
24 *Noxæ deditio hodie in seruis tantùm durat.*
25 *Actiones de in rem verso, & quod iussu, in solidum intenduntur: actio de peculio tantum peculio tenus.*
26 *Quatenus in peculio sit, tempus sententiæ spectatur.*
27 *Actio de peculio in profectitiis tantùm locum habet: secus in castrensibus vel quasi, & aduentitiis.*
28 *Casus, vbi huic actioni etiam in aduentitiis locus est.*
29 *Causa efficiens actionis de peculio.*
30 *Causa materialis.*
31 *Hæc actio ex ciuili & naturali obligatione nascitur.*
32 *Quid in hac actione probare debeat actor.*
33 *Forma libelli in hac actione.*
34 *Si cum filiofam. impubere contractum sit, quomodo detur hac actio.*

[a] Actiones autem [b] de peculio, ideo aduersus patrem dominúmve comparauit Prætor: quia licet ex contractu filiorum seruorúmve [c] ipso iure non teneantur: [d] æquum tamen est [e] peculiotenus (quod [f] veluti patrimonium est filiorum filiarúmque familiâs, item seruorum) condemnari eos.

Exponitur hoc §. altera actio personalis prætoria, quæ *de peculio* est, non inutilis, quod ad filiosfa. attinet. Accursius, & post eum reliqui interpretes hoc loci quinque alias actionum formulas partim ex eodem fonte [a] profluentes, partim huc pertinentes [b] enumerant: quarum tractationem nos hîc omittemus, ne tit. proximè [c] subsequenti dotem debitam [d] subtrahamus. Porrò quia peculij crebra hîc fiet mentio, pro euidentia admonendi estis, primò peculium variè in Legibus [e] accipi. † In ea 1
verò, quam tractamus materia, peculium dictum est, quasi pusilla pecunia, siue patrimonium,

a Propter actionem de in rem verso. & quod iussu.
b Propter actionem exercitoriam, institoriam, & tributoriam.
c Qui hunc sequitur, quod cum eo, qui in al. pot. est &c.
d Vt dixit Bal. in l. falsus, C. de furtis.
e Gl in ru ff. de pecul vide Bar. in rub. ff. de pec. & Bal. in l. fin. in 2. & 3 col. ff. quod cũ eo, &c.

trimonium, quod voluntate patris vel domini filiofam. aut seruo permittebatur, separatum à rationibus [f] paternis & dominicis. Et poterat pater pro arbitrio suo illud augere, minuere, aut prorsus adimere, si modò id non fieret [g] in fraudem alicuius. — f l. deposi. §. vlt. ff. de pecu. g l. nõ statim, & l. peculium nascitur. cum l. seq. & l. summa cũ ratione. 2. hoc tit.

2 † Peculium autem in personis seruorum erat tantùm vnum, & dicebatur [h] *dominicum*: id propter abolitam seruitutem gentium nimis duram, in foro nostro non frequentatur. Eius tamen propter cogitationem antiquitatis & multarum legum, mentionem pariter faciemus. — h Petr. de Bella Pertica. hîc.

3 † Sed quod filiusfam. habet, est quadruplex *Peculium castrense*, quod filiofamil. eunti in militiam à parentibus, propinquis & amicis donatũ est, quódque ipse filiusfamil. in militia acquisiuit, quod nisi militaret, [i] acquisiturus non fuisset. *Quasi castrense est*, quod acquisiuit filiusfamil. ex salario publico, ex artium professione, ex sacerdotiorum prouentibus, ex causarum patrociniis, vel [k] parsimonia propria. *Profectitium est*, quod ex re patris eiúsve occasione ad filium proficiscitur. *Aduentitium*, quod filius aliunde consequitur, puta ab auo materno vel paterno, aut ex cognatorum testamento, quódve aliàs ex prospera fortuna aduenit. — i l. castrense. de castr. pe. & l. 1. C. de castr. pec. lib. 12. k Dd. in l. fori. C. de aduoc. diuer. iu. & in l. quum oportet. ibi Bal. C. de bo. quæ lib.

4 † In castrensi & quasi castrensi filius iure veteri habebat plenum dominium: id est, tam proprietatem quàm vsumfructum: idque & hodie obtinet. In aduentitio, Pandectarum lege penes patrem erat plena potestas iuris & administrationis: hodie solus vsusfructus acquiritur patri, proprietate ad filiumfam. pertinente. In profectitio sicut olim, ita & hodie filius neque proprietatem, neque vsumfructum habet, sed vtrumque [l] patris est. — l l. pater. de acq. hær. & l. quodcunque de verb. obl. vide quæ dixi in §. igitur 5. per quas pers. nob. acq.

5 † Deinde prætermittẽdũ nõ est, filiumfa. in potestate patris constitutum ex omni contractu & delicto obligari, & quidem in solidum, etiam [m] viuente patre, adeò vt possit conueniri à creditoribus, condemnaríque per sentẽtiam ad soluendum. — m l. filiusfa. de act. & ob. & l. tam ex cõtract. 57. de iu.

6 † Et quamuis nihil proprij habet, potest tamen executio aduersus ipsum fieri, vt bonis paternis cedat, idque eo facere recusante, carceri [n] mancipetur. Nunc ad textum. — n l. pen. & ibi Bart. & alij C. qui bo. ce. pos.

a *Actiones*] Id est adiectiones, siue qualitates actionum, seu formulas persequendi, iuxta ea quæ mox [o] infrà subnectam. — o n. 14. & seq.

7 b *De peculio*] † Intellige profectitio: de eo enim solùm hîc agitur. Aduentitium huius loci non est, & ex eo pater non nisi nomine filij cuius est proprietas, & tãquam legitimus administrator [p] conuenitur. Multò minus castrense, vel quasi castrense peculium ad hanc actionem pertinet, cùm eius nomine filius ipse [q] conueniatur, & in eo habeatur pro [r] patrefamil. — p l. non solũ. D. de bon. quæ lib. q l. ex castrensi 18. §. vlt. de pecul. r l. 2. ad S.C. Maced.

8 c *Ipso iure*] Subaudi ciuili, quo quisque ex proprio contractu, non alieno obligatur, eatenus, vt nec pater pro filio, vel dominus pro seruo, nec è regione filius pro patre obligari [s] queat. Atque hæc est summi iuris regula. — s l. 3 C. ne fil. pro pat. & in l. dominium. ibi Dd. C. quod cũ eod. &c.

9 d *Aequum tamen*] † Sed quæ fuit hæc æquitas, quam Prætor animaduertebat? Primùm quòd iuris ciuilis executio in filiosfam. dura admodum esset, vt aut bonis cederent, aut in carcerem [t] detruderentur, vt iam dixi. Deinde cùm pater filiofamilias dominúsque seruo expressè vel [u] tacitè certam pecuniæ substantiam concedit, cum qua negotietur, non exprimendo certum negotiationis genus, (aliàs enim esset institor) æquum Prætori visum est ex horum contractu patrem, dominúmque obstringi, ac conueniri posse, tum ne deciperentur bona fide contrahentes cum filiis aut seruis: tum etiam, quia ex ipsorum voluntate præsumpta, propter concessionem peculij (quæ semper durat, donec peculium rursus adimatur) contraxisse videntur. — t ad l. penul. u propter l. depositi §. vlt. & l. quam Tuberonis. §. sunt quidam. de pecul.

10 † Hinc est, quòd etiam ignorantes atque inuiti ex illorum contractu teneantur. Et [x] Caius, *Etiamsi prohibuerit*, ait, *cum seruo contrahi dominus, erit in eum de peculio actio*. Verùm quoniam parentum dominorúmque voluntas non est simplex & absoluta, sed certa ac limitata, respectu illius quantitatis concessæ in peculium: ideo induxit etiam Prætor, vt non insolidum, sed quatenus se illa voluntas, & sic peculij quantitas extenderet, parentes, dominíque de negotiis per filios vel seruos gestis obligentur. Idque propriè vult textus noster. — x in l. si quis seruum, de pecul.

e *Peculio tenus*] Id est, non vltra peculium, sed quatenus peculij vires essent, vt iam ostendi.

11 † Et nota obiter, dictionem *Tenus*, contra naturam propositionis semper postponi, in singulari vtique cum ablatiuo, in plurali verò cum genitiuo etiam, vt Valla docuit in suis [y] elegantiis. — y l. 2. c. 9.

f *Veluti*] Patrimonium propriè est liberi hominis: peculium verò his tantùm, qui in aliena potestate sunt, quæritur, & cùm extra potestatẽ mittuntur, amplius peculium non est.

12 † Appellat autem illam pecuniam, quam pater vel dominus filio aut seruo ad negociãdũ permittit, veluti patrimoniũ filij aut serui, cùm non sit: sed quia

separata est hæc pecunia à rationibus paternis, siue dominicis: pater & dominus nō connumerant inter sua bona, seorsimque suas rationes habent: quod signa. †Excusso textu, definiamus actionem *de peculio* legaliter. *Actio de peculio est personalis prætoria, qua petimus à patre vel domino, vt soluat pro filiofamil. viuente, vel seruo nobis ex contractu obligato, quatenus est in peculio.* † Hæc actio ex communi sententia nō est propriè distincta species actionis per se, sed potius adiectio, siue formula actionum, ex quibus oritur. Agitur enim contra patrem vel dominum ex eo contractu, qui celebratus est cum filio vel seruo, adiecta tamen illa formula persequendi, de peculio: sine hac enim non concederetur persecutio. † Sic etiam de actione *in rem verso, & quod iussu*, dicimus, quòd sint adiectiones, seu clausulæ agendi ex quibuslibet negociis gestis cum iis, qui sunt in potestate alterius. Et quanquam, vt eleganter ᵃ Oldendorpius docet, aliæ actiones ex huiusmodi controuersiis nasci soleant inter contrahentes: aduersus patrem tamen vel dominum absque his adiectionibus seu formulis (quibus vtique rei veritas respondeat) non permittitur vlla persecutio. Exempli causa: † Filius emit rem, quam vertit in vtilitatem patris, nasciturne venditori actio ad precium consequendum? vtique nascitur. Sed quia aduersus patrem intendi non potuisset, nisi re ipsa in commodum eius versa, ideo venditi actio tali formula, *De in rem verso*, exerceri potest. Hinc ᵃ Vlpianus, *Si à filio meo*, inquit, *fideiussorem accepero, id me non de in rem verso, sed de peculi. actione mandati præstiturum.* Et ᵇ alibi: *Depositi nomine*, ait, *pater vel dominus duntaxat de peculio conuenitur.* His enim edictis Prætoriis non transferuntur actiones, ᶜ sed adiiciuntur. † Siue ergo actionum nomina dixeris, siue adiectiones, siue clausulas, parum refert, modò vt scias, formulas esse agendi, quæ hisce verbis significantur, vt appareat, quid potissimum in persequendo debito spectandum sit, quando contrahitur cum his, qui in aliena sunt potestate. Ad definitionem reuertendo, declaremus eam, more nostro, populariter. † Quòd ergo sit *personalis* hæc actio, liquet: quoniam in personam est ex contractibus eorum, qui sub alterius potestate, patria vel dominica, gesserunt aliquid obligatorium. *Prætoria* item est: quia eam Prætor ex sua iurisdictione introduxit. Quòd deinde dixi, *qua petimus à patre vel dom* &c. id omnino cum iure ciuili pugnare, & ex mera æquitate, quam Prætor considerauit, proficisci, ex his, quæ ad tex. diximus, colligitur. Subieci, *à patre vel domino:* † quia hodie ex contractu filij & serui oriuntur duæ actiones: vna est, quæ datur aduersus ipsum filium, vel seruum contrahentē in solidum ex suo contractu, adeò quòd si in solidum soluendo non sit, detrudi possit in carcerem, nisi cedendo ᵈ bonis se liberauerit. Altera (qua de hic agitur) aduersus patrem dominúmve competit vsque ad vires peculij, & quatenus in peculio est, Vlpianus, ᵉ *Si quis*, inquit, *cum filiofam. contraxerit duos habet debitores: filium in solidum, & patrem duntaxat de peculio.* Et ᶠ Paul. *Ideo*, ait, *si pater filio peculium ademerit, nihilominus creditores cum filio agere possunt.* † Deducit tamen pater conuentus, vel dominus, omne id, quod sibi debetur, vel illis, qui sunt in sua potestate, ᵍ tutela, curáve, si tamen aliunde debitum suum consequi nequeat, nec indemnitati suę ʰ consulat: & quod reliquum est, in peculium computatur. Apposui, *pro filio viuēte:* † quia si pater conueniretur filio mortuo, hodiè nō peculio tenus, sed in solidum obligaretur, maximè in aduentitiis, castrensibus, & quasi castrensibus peculiis, quæ pater eo, quo nunc vtimur, iure, post mortem filij occupat, non vt peculia, sed vt hæreditatem. Quòd si hæres est, satis etiam facere creditoribus ⁱ obstringitur. In peculio verò profectitio, quia nihil innouatum est, pater defuncto filio vsque ad vires peculij, & intra fines ᵏ eius tenebitur. Subiunxi, *ex contractu obligato:* † pater n. & dominus propriè tenetur de peculio, si filius vel seruus cōtraxerint, vel quasi cōtraxerint, vt si ˡ gesserint negotia absentis. In delictis differentia est inter patrē & dominū: quoniā si seruus deliquerit, noxámve dederit, penes dominū optio est, an velit noxā resarcire, vel seruū dedere pro noxa, vt infrà ᵐ suo loco audiemus. Secus est in filio, neq; enim potest pro noxa dedi, si deliquerit, licet olim aliud ⁿ obseruaretur: † sicq; hodie noxæ deditio durat in seruis tantùm, & quadrupedibus, si fortè damnum fecerint. Interdū tamen pater ex delicto filij cōueniri potest, si ᵒ factus sit inde locupletior. † Addidi, *quatenus est in peculio:* ad differentiā actionū, de in rē verso, quod iussu, exercitoriæ, institoriæ, & tributoriæ, quæ etiā aduersus patrem & dominum ex contractu filij vel serui intendi possunt, non tamen de peculio tantùm, sicut hæc, sed in solidum, sicut titulo proximè ᵖ sequenti docebimus. † Porrò quatenus in peculio sit,

14 15 16 17 18 19 20 21 22 23 24 25 26

ᵃ hic in practica huius actionis.

ᵃ in l. 3. §. cui congruit, de pecul.
ᵇ d. l. depositi in prin. eo. tit.
ᶜ l. cum qui in mea, §. item si seruus. de extr. act. l. filiusfam. in fi. de in rem verso.
ᵈ l. cùm filiusf. C. qui bon. ced. poss.
ᵉ l. si quis cum filiofa.
ᶠ l. & ideo eo. tit.
ᵍ l. peculium, & l. sed si damnum, de pecul.
ʰ l. si noxali, §. idem rectè, & §. quod autē hoc tit.
ⁱ Toto tit. C. de hæred. act. & l. vnica C. vt act. ab hær. & con. hære. &c.
ᵏ Glo. in l. pater 2. in verb. testamento, de castr. pec.
ˡ l. si filiusfa. ff. de neg. gest.
ᵐ in tit. de nox. l. actio.
ⁿ §. vlt. J. de noxal. act.
ᵒ Per gl. ma. hic & quæ no. Dd.
ᵖ §. quod cum eo.

sit, tempus rei iudicatæ spectatur, etiamsi cùm intenditur actio, nihil aut pa-
27 rum in eo q fuerit. † Illud diligenter aduertendum est, quòd & suprà dixi, hanc a- q l. quæsitum est in pr. de pecul.
ctionem in profectitio tantùm peculio locum habere: in castrensi enim vel quasi
castrensi pater non tenetur, viuente filio, sed ipse filius conuenitur tanquam pater-
fa. cùm plena potestas iuris & administrationis r penes ipsum sit. Eo verò mortuo, r l. 4. & l. actionem, de cast. pec.
conuenitur pater in illis, non vt in peculiis, sed velut hæres: si tamen filius non reli-
quit liberos In aduentitio verò pater conueniri debet, sicut legitimus s administra- s l. 1. C. de bo. mater. l. vlt. §. vbi autē, C de bon. quæ lib. &c.
tor, & conuenietur in solidum, non peculio tenus: obligatur enim filium defendere
in solidum: velut quiuis administrator: atque eò amplius, quòd pater est, sicut alibi
28 Martianus t dicit. † Si tamen pater permisisset aduentitij peculij administrationem
29 filiofam. tum procederet etiam nunc ista in patrem actio, sicut olim. † Causa effi- t d. l. ex castrensi. 18. §. vlt. de castr. pec. glos. in l. pater qui castrense. ibid.
ciens huius actionis est ipse prætor, qui naturali æquitate motus hanc contra ius
30 ciuile introduxit, vt suprà ad textum diximus. † Causa materialis est, ciuilis & natu-
31 ralis obligatio. † Nam cùm parentes vel domini haberent plenum ius peculij, quod
ideo concedebant filiis vel seruis, vt negotiarentur: quare non dicamus, filiis etiam
ciuilem & naturalem obligationem introduci edicto Prætoris u? Paulus: *Qui peculij,* u in l. qui pecud. de pec.
inquit, *administrationem concedit, videtur permittere generaliter, quod & specialiter*
permissurus est. Et ideo x Vlpianus sæpe vtitur verbo obligationis: vt nihil opus sit x in l. 3. §. Iulianus quoque ff. hoc tit. de pec.
anxia y Doctorum inuestigatione, vtrum nascatur ex ciuili tantum, an etiam ex
32 naturali obligatione, vt non inscitè z Oldendorpius etiam docuit. † Probat autem in y Bart. in l. 3. fratre. de cond. indeb.
hoc iudicio actor primùm, contractum cum filio vel seruo celebratum fuisse, ex quo
principalis obligatio orta est. Deinde apud patrem seu dominum peculium extare:
33 vt aliquo modo possit satisfieri. † Ad praxin tandem deueniendo, potest sub hac ferè
forma proponi hæc actio. *Postquam compertum habebam, Titium filium Sempronij* z in practica huius actionis.
ex eius concessione habere peculium, quo posset negotiari, contraxi cum eo, & vendidi ei
centum modios frumenti triginta aureis, quos hactenus ab eo exigere non potui. Quia
autem Sempronius pater eius tenet & possidet hoc peculium, peto eum in prædicta sum-
ma XXX. aureorum condemnari. Exempla aliorum contractuum huc facilè adferre
potes Sunt qui adiiciunt hanc clausulam (*Quatenus in peculio est.*) Sed Iason ait, hãc
moderationem penes iudicem esse. Ego amplius, satis eam iure suppleri puto, quia
solidum petendo quis videtur secundum tenorem iuris petere, quam sequitur iu-
34 dex in dicenda sententia. † Illud etiam notandum est, quòd si cum filiofam. impube-
re fuit contractum, ita datur in patrem actio, si locupletius ipsius peculium factum
sit. Itaque in tali specie facienda est mentio de auctione meliorationéve peculij,
quæ accessit per creditorem, éstque probanda.

§. Item si quis postulante.

1 *Quid sit iusiurandum, & eius species.*
2 *Iusiurandum voluntarium.*
3 *Iusiurandum necessarium.*
4 *Iuramenti necessarij varia species.*
5 *Iusiurandum iudiciale.*
6 *Species huius §.*
7 *Iuramentum potest deferri & referri.*
8 *In caussis famosis cessat relatio.*
9 *Iuramentum ex interuallo susceptum nihil proficit, & nu. 20.*
10 *Si remittatur iuramentum, habetur pro præstito, & n. 24.*
11 *De iuramento formi & informi, & nu. 30.*
12 *Post præstitum iuramentum, reus denuò admoneri debet, vt soluat antequam agatur.*
13 *Quam æquitatem considerarit Prætor in actione tutoria introducenda.*
14 *Iurans non tenetur probare debitum.*
15 *Definitio actionis in factum ex iureiurando.*
16 *Actio ex iuramento quare sit personalis.*
17 *Quando actio ex iuramento propriè locum habeat.*
18 *Si actor reo defert iuramentum, isque actione personali conuentus iuret, datur ei regulariter exceptio.*
19 *Quid item obtineat in actione reali.*
20 *Iuramentum vltroneum, quod fit nemine deferente, nihil operatur.*
21 *In quouis iuramento inest tacita conditio, si statim acceptetur.*
22. 23 *Deferens, nisi iuramentum in continenti suscipiatur, pœnitere potest, & illud reuocare: & defensa ea in re Bartoli cautela.*

25 *Quomodò iusiurandum remittatur.*
26 *Iuramento præstito illi statur, etiamsi deferens periurium probare vellet.*
27 *Condemnatus ob præstitum ab aduersario iramentũ nõ potest appellare.*
28 *An periurus puniri debeat.*
29 *Intellectus l.2.C. de reb.cred. & iureiurando.*
30 *Iusiurandum iudiciale præstatur formiter & informiter.*
31 *Ex iuramento formi duæ dantur actiones: & nu.32.*
33 *Quando dicatur informiter iurari, & nu.36.*
34 *Informe iuramentum producit actionem in factum iuratoriam.*
35 *Doctores errare circa iuramentum informe.*
36 *In iudiciis nihil admitti debet sine causa generali vel speciali.*
37 *Causa actionis iuratoriæ.*
38 *Actio in factum ex iuramento est natiua, non datiua.*
39 *Quid actor probare debeat in hac actione.*
40 *De forma libelli in hoc iudicio.*
41 *Forma executionis in causa iureiurando definita.*

Item [a] si quis [b] postulante aduersario [c] iurauerit, [d] deberi sibi [e] pecuniam, quam [f] peteret, neque ei [g] soluatur: iustissimè [i] accommodat [k] ei talem [l] actionem, per quam non illud quæritur, [m] an ei pecunia debeatur: sed an iurauerit.

Tertia actio personalis à Prætore introducta, hoc §. expenditur, actio scilicet *in factum, ex iureiurando* proficiscens. Ad cuius euidentiam præcognosci debet, quantũ ad præsentia satis est, quid sit iusiurandum, quótque eius species. † *Iusiurandum* est 1
affirmatio vel negatio, sacræ rei assertione vel æstimatione firmata. Vnde & *sacramentum* dici solet, quasi sacræ rei arctissimum vinculum, quod nullo modo sit ludendum, vt grauiter Cicero lib.3. Offic. disputat. Est autem *iusiurandum* multiplex.
† Quoddam enim *voluntarium* est, quod & *conuentionale* dicitur, siue iuramentum 2
ex pactione, quando ex simplici conuentione partium iuratur extra iudicium, ad confirmandum contractus, pacta, transactiones, & quæcunque negotia, videlicet vt promissa [a] seruentur. Voluntarium autem ideo dictum est, quia dependet planè ex arbitrio inuicem negotiantium, quatenus sit dandum & accipiendum. Deinde quod- 3
dam est [b] necessarium, quod iudex ad præparationem, vel etiam cognitionem iudiciorum rectè exercendam, nemine impellente defert, ne quid per fraudem eorum, qui in iudicio versantur, incidat, quod euertat veritatem: ideò sic dictum, quia plerunque is, cui defertur per iudicem, volens nolens iurare cogitur † Sub hoc autem 4
variæ species iuramenti includuntur: vt sunt, quæ dantur vel [c] calumniæ, vel [d] testimonij dicendi, vel cautionis, vel æstimandæ rei [e] gratia: item iuramentum iudicis vel [f] aduocati, & si quæ sunt his similia. Et hæc duo iurisiurandi genera non sunt huius loci. † Quoddam denique iusiurandum, *iudiciale* dicitur, quod iudex ipse in 5
iudicio, vel aduersarius iudice approbante ad explicandam semel totam litem, alteri defert. Vnde etiam *decisorium* nuncupatur, quòd finem imponat controuersiæ, vt actori decernatur, quod intendit, aut reo, quod [g] excipit: & de eo solùm in præsenti loco disputatio erit. † Species hîc talis proponitur. Cùm Titium conuenissem, mihi 6
obligatum in decem, is iusiurandum mihi detulit, vt iurarem, illa mihi deberi. Ego approbante iudice, tantam pecuniam, quantam pretij, debere illum mihi, iuraui saltem informiter (quod qualiter accipi debeat, ex infra [h] dicendis apparebit) Titius adhuc eam pertinaciter soluere recusat. Prætor dat mihi in eum actionem in factum, ex iureiurando: quam intendens, planum facere non cogor, debeatúrne id mihi, quod petij: verùm si id solùm docuero, me iurasse Titio deferente, & iudicem approbasse tale iuramentum, necesse erit, vt condemnetur: quoniam ab omni controuersia discessum est per iusiurandum, & non aliter censeor vicisse totam litem, quàm si probassem intentionem meam, quia iuramentum habet vim [k] iudicati. Exponamus textum crassè.

a *Si quis*] Actor scilicet: nam de eo propriè hic agitur.

b *Postulante*] Id est, iusiurandum deferente reo, vel etiam eius procuratore: siue is vniuersorum bonorum administrationem habeat, siue speciale mandatum habeat, aut

a de hoc loquitur l. 1. & Auth. sacramẽta puberũ, C. si aduer. vend.
b De hoc tractatur in l. admonendi, ff. de iureiur. & in l. in bonæ fidei, C. de reb. cred. & iureiur. & in c. vlt. extra de iureiur.
c vt C. de iureiur. propter calum.
d Alex. & Ias. in rub. ff. de iureiur.
e iuxta l. si tutor, de in lit. iuran.
f l. rem non nouam, C. de iud.
g l. 1. in fin. de iureiur.
h ĩ. nu. 28.
i l. iusiurãdum à debitore, de iureiur.
k l. 2. de iur.

aut in rem suam procurator [l] sit. Cæterum si quis iuraret nemine deferente, Prætor
7 tuetur hoc [m] iusiurandum. † Potest etiam hoc casu actor, si maluerit, referre iuramentum, sicut initiò deferre reo conuento talem [n] conditionem potuisset. Verum
8 tamen in causis famosis [o] cessat relatio. † Quòd si actor primus detulisset iuramentum aduersario, & is neque iurare, neq; referre iuramentum vellet, censeretur malam habere conscientiam, ac nolle prorsus actori præstare id, [p] quod debet.

c *Iurauerit*] Ea scilicet forma, quâ delatum est, & in continenti, postquam dela-
9 tum est: † nam ex interuallo acceptatum nihil proficit, nisi de [q] nouo deferatur.
10 † Quid si ei iurare volenti remissum sit iusiurandum? Et perinde est, ac si iurasset, & habetur pro præstito, [r] nascetúrque hæc actio.

11 d *Deberi*] Non expressa in iuramento causa, ex qua debet, † quod Doctores vocant iuramentum informe: tum enim huic actioni iuratoriæ locus est. Nam si causa adiiceretur, vt, *Iuro te mihi debere ex causa empti* (quod forme iuramentum appellant) agi posset actione vtili ex tali contractu propter iuramentum. De vtroque [s] infrà mox videbimus.

e *Pecuniam*] In generali significatione pecuniæ verbum accipe, & omnes res comprehendas. Ait enim [t] Vlpianus · *Iusiurandum & ad pecunias, & ad omnes res locum habet.* Et alibi:[u] *Quacunque*, inquit, *actione quis conueniatur, si iurauerit ei iusiurandum, &c.*

f *Peteret*] Actor iurans.

12 g *Soluatur*] Quia reus adhuc soluere pertinaciter recuset. † Et sic præsupponit, admonitum fuisse aduersarium post iuramentum, vt solueret, priusquam hoc iudicium aduersus eum intenderet: quod in foro seruandum esse, suadet Christiana charitas.

13 h *Iustissimè*] Sed quæ est hæc iustitia siue æquitas, quam Prætor considerauit? Respondeo, ipsum iusiurandum, quod vtique seruari debet. Nam cum semel iuratum est, tueri oportet religionem sacramenti, ne ad contemptum diuini nominis perperam retractetur. Rectè enim Cicero ait, nullum vinculum ad stringendam fidem iureiurando maiores arctius esse voluerunt.

i *Accommodat*] Permittit, concedit. Idque non ipsi solùm, sed & eius hæredi, vel etiam singulari successori ipsius rei, de qua iuratum esset.

k *Ei*] Qui iurauit.

l *Actionem*] In factum ex iureiurando promanantem: quam mox enarrabimus.

14 m *An ei pecunia*] † Iuramentum enim eum exonerat necessitate probandi debitum, postquam præstitum est, tum propter religionem iurisiurandi, vt dixi, tum propter consensum mutuum ipsorum litigantium.

15 *Declarato textu*, definiamus pro more actionem ex iureiurando legaliter. † *Actio in factum ex iureiurando est personalis, quâ agit is, qui deferente aduersario suo in continenti iurauit informiter, quod sibi deberi, vel reum res suas possidere.* Explicemus
16 hæc verba. † Quòd sit personalis hæc actio, patet cum ex eo, quòd hic inter personales connumerantur: tum etiam, quia in personam est ex quasi contractu. Nam in iureiurando, si autoritatem spectes, instar [x] habet rei iudicatæ: si verò respicias conuentionem deferentium, referentiumque mutuo consensu iusiurandum, tum vim & speciem continet transactionis, nouationis, [y] delegationis, & solutionis. Sequitur,
17 *qua agit is*, &c. † quia hæc actio propriè locum habet, quando iusiurandum à reo delatum est actori, vt is iuret sibi quid à reo deberi: tum enim nascitur actio in factum ex illo iureiurando: nec amplius quærendum est, reus debeat, & ex qua causa, sed tantùm, vt de sacramento constet, id est, quòd actor iurauerit. Et si de hoc constiterit, dominatur reus, sicque habet hoc casu iuramentum vim & effectum naturalis obligationis: de quo & aliis quàm plurimis iurisiurandi effectibus. Ias. hic amplè
18 disputat. † Potest tamen ipse actor in iudicio sacramentum reo deferre, vel delatum etiam referre: qua specie si reus iurauerit, & quæratur, num ex illo iuramento reo oriatur actio: distinguendum est. Nam si reus conuentus actione personali iurauit, nempe, se non esse obligatum actori, tunc ipsi datur exceptio tantùm ex iureiurando, qua scilicet reus actorem denuò aduersus ipsum agentem & ad eandem obliga-
19 tionem adigentem, submouere potest. † Quòd si reus conditione delata iurauit in actione reali, interest an iusiurandum simpliciter & negatiuè præstitum sit, scilicet rem non esse actoris: & ex eo non actio, sed tantum exceptio nascetur. an verò affirmatiuè, nempe rem quam actor petit, suam esse: tum si ea res aliquo casu ad actorem peruenerit, habet reus ex iuramento actionem in factum, non tamen contra

l l. iusiurandum quod ex conuentione. §.1. illo tit.
m dicam §. nu. 29.
n l. eum qui iurauit, in prin. hoc tit.
o c. vlt. de iureiur.
p l. manifestæ turpitudinis, de iure.
q l. si quis iusiurandum. C. de reb. cred. & iureiur.
r l. non erit. §. vlt. cum l. seq. hoc tit. l. actori C. de reb. cred. & iureiur.
s num. 16.
t l. iusiurandū & ad pecu. h. t.
u l. 3. §. quæcunque, illo tit.
x l. 2. de iureiur.
y l. qui iurasse §. vlt. & l. seq. hoc tit. vide l. 1. in princ. ff. quar. rer. actio non detur.

z Vide text. & ibi Dd. in l. sed & si possessori, in prin. de iureiur. & amplè prosequentes.

quemlibet possessorem, sed duntaxat aduersus z eum, propter cuius delationem iu-
rauit. Additur, *deferente aduersario:* id enim necessarium est. † Nam si quis iuraret, 20
nemine ei iusiurandum deferente (quod à Zasio dicitur, iuramentum vitroneum, ad
differentiam voluntarij) Prætor denegat ei hoc iudicium, sibi enim iurauit. Alio-
qui facillimè quisque ad iusiurandum decurrens, nemine sibi deferente, oneribus
actionum a se liberabit. † Dixi, *in continenti:* quia in quouis iuramento delato inest 21
tacita conditio, vt in continenti acceptetur: nam ex interuallo susceptum nihil pro-
ficit: vt si cōditione delata quis deliberare vellet, ac deinde paratus esset iurare, quia
nihil aget, nisi iuramentum de nouo b deferatur, idque ob religionis eminentiam, &
ne illudatur diuino numini. Per quod dogma confunditur notissimus error in iudi-
ciis, vbi etiam ex interuallo præstitum iusiurandum plerunque obtinet, tametsi ad-
uersarius ideo illud non intulerit. † Hinc colligitur, actorem, qui sacramentum de- 22
tulit, reo deliberante pœnitere posse, delatámque conditionem c reuocare. Proinde
d Bartolus cautelā tradit, quā reliqui omnes exclamant, videlicet, quod reus etiam
dubitans de sua exceptione, vtique suscipiat iurandi conditionem sibi delatam salua
deliberatione: sic enim adimetur deferenti facultas pœnitendi. Hanc tamen e Ol-
dendorpius, nostri seculi alter Sulpitius, pulchris rationibus impugnat, eámque cū
veterū Iurisconsultorum responsis ex diametro pugnare, grauiter ostendit. † Quan- 23
quam ego Bartolum, & sui sequaces defendi posse existimem. Horum enim mens
fuisse videtur, non quòd reus de sua exceptione dubitans ea ratione peieraturus es-
set: sed vt interim deliberare posset, & in memoriam reducere veritatem rei, an bona
conscientia iurare posset, nec ne. Quia ergo etiamsi in deliberando inueniret, se sal-
ua conscientia iurare posse, si non statim iuramentum susciperet, pœnitere posset
deferentem delati iuramenti: sicque causa casurus esset is, cui delata est iurandi cō-
ditio, si deferentem pœniteret, nec ipse, cui delatum est, alias haberet probationes
vel adminicula docēdi veritatem. Voluit vtique Bart. ad hoc præcauendum, vt quis
susciperet iurandi conditionem salua deliberatione, vt sic eò magis veritas eluce-
sceret, & constare alicui posset ex sequenti deliberatione, an sine periculo animæ
iurare posset, vel minus. Tendit ergo hæc Bartoli cautela magis eò, vt euitetur per-
iurium, quàm vt huic causam præbeat. † Sequitur in definitione *iurauit:* quia hæc 24
actio tum demum nascitur, si iuratum fuerit, vel iuramentum a deferente remis-
sum nominatim aduersario iurare volenti: hoc enim perinde habetur, ac si iuratum

a l. 4. §. nec frustra, h. tit.

b l. si quis iusiurandum, C. de reb. cred. & iureiur.

c d. l. si quis iusiurandum.

d in l. non erit ratum in fin. h. tit.

e in practica huius actionis.

f in l. remittit ff. de iur.

fuisset. † Remittit autem iusiurandum, f Paulo autore, qui deferente se, cùm paratus 25
esset aduersarius iurare, gratiam ei facit, contentus voluntate suscepti iurisiurandi.
† Præstito autem vel remisso iureiurando nihil amplius de veritate causæ quæritur, 26
an debeatur, & ex qua causa, sed duntaxat hoc versatur in inquisitione, an g iuratū
sit: quo probato, etiamsi deferens postea detegere periurium vellet, iuramento ta-
men standum est, neque causa retractanda: quoniam (vt * Vlpianus scribit) qui ad-
uersario iusiurandum defert, eum de causa sua iudicem facit. Aequum igitur arbi-
tratus est, reum ex hoc iureiurando sic obligari, vt non amplius in dubium voce-
tur, verúmne illud sit, quod iurauit, an non, sed vtrum iurauerit, necne: quasi cum a-
ctore ita conuenisset, vt si sibi deberi iuraret, debere se fateretur. † Et hinc etiam est, 27
quòd nec appellare possit, qui in iudicio propter sacramenti præstationem h con-
demnatur: quod est mirabile, notáque dignum, quia sæpe apud laicos seruatur con-
trarium. † Potest tamen is, qui peierauit, imò debet etiam puniri extra ordinem, 28
i saluo interim iurisiurandi vinculo. † Nec aduersatur k Alexander Imp. *Iurisiuran-* 29
di, inquiens, *contemta religio satis Deum vltorem habet:* quia loquitur de iuramētis
neque delatis, neque solenniter præstitis, quæ nunc sunt (proh dolor) in ore hominū
frequentissima. Subiicitur, *informiter:* quia si formiter iurasset, datetur etiam actio v-
tilis ex tali contractu. Quod vt rectè intelligatis, quia Doctores vulgò l errant hac
in re, aduertendum est: † Iusiurandum quod iudiciale diximus, duplici differentia 30
præstari, formiter & informiter. *Formiter* iuratur, quando ex causa, quæ nominatam
formam contractus aut delicti habet, iuratur: & hoc casu pro iurisiurandi conserua-
tione competunt duo remedia. † Primum est, quòd actio, quæ aliàs directa nascitur 31
ex tali contractu, post iuramentum redditur vtilis: quod quidem iuramentum ple-
nam facit fidem, vtcunque contractus aut delictum non appareat. Exemplum: Peto
fundum à m Titio, quem ab eo emi, sicut delata mihi ab ipso iurandi conditione, de
hoc iuraui, &c. Ista dicitur vtilis ex contractu. Ante iuramentum potuissem agere

g d. l. non erit, in verb. dato.

* l. 1. ff. quar. rer. actio non dat.

h l. generaliter, C. de reb. cred.

i Atque ita loquitur l. quod si deferente, cū l. seq. ff. de dol. mal. & l. si duo patroni, §. vlt. ff. de iureiur.

k in l. 2. C. de reb. cred. & iureiur.

l Tum hic omnes, tum in d. l. si duo patroni, §. si quis iurauerit.

m Benefacit textus in d. §. si quis iurauerit.

aduer-

aduersus Titium directò: sed quia ego, ipso deferente, iuraui, ideò conceditur iam mihi vtiliter propter sacramentum. Et hoc casu dicor iurasse formiter, quia expressi causam, quæ habet nominatam formam contractus, nempe emptionis, ac sic de re-
32 liquis † Alterum remedium est, actio in f. ctum ex iureiurando, & licitum est intendere, quam malueris, idque vulgo receptum est, [n] Iasone frustra reclamante.
33 † *Informiter* verò iuratur, quando ex aliquo facto, siue negotio informi, seu innominato iuratur, quod etsi non habeat propriam actionem: aptum tamen est secundum
34 æquitatem parere obligationem. † Et tunc, cùm nulla sit nominata actio, quæ vtilis dari possit, locum habet duntaxat hæc actio in factum iuratoria. Item ex omnibus realibus actionibus, si iuratum fuerit, nulla præter hanc exerceri potest actio, atque
35 ita nouiter [o] Oldend. tradidit ex [p] veritate. † Malè ergo Interpretes iuris vulgò autumant, informe iuramentum esse, cum causa iuramenti nulla exprimitur: vt si iurē simpliciter, Titium mihi dare oportere decem: nam tale iuramentum à probo iudice non debet admitti, nisi iurans referat se ad acta iudiciaria. Fefellit autem eos, vt idem Oldendorpius ait, phrasis horum verborum: *Si iuranero te Stichum mihi dare oportere*, non bene ab ipsis intellecta. Nam Iurisconsulti non hoc volunt, quasi tam nuda iurandi verborum formula sufficiat: sed quòd totam actionem in personam cū
36 sua causa tali compendio loquendi significare solent. † *Informe ergo iuramentum* intellige, non quod nullam, sed quod [q] innominatam causam complectatur: quia in iudiciis nihil debet admitti sine causa generali, vel speciali. Ad propositum reuertēdo, adieci in definitione, *quid sibi deberi*: propter actiones personales, in quibus maximè iuramenta deferri, referrique solent. Postremò addidi, *rem suam possidere*: propter actiones in rem, in quibus etiam iuratur, vt suprà dixi: per nomen enim
37 Suum, præsupponit dominium, vel ius in re possessa, &c. † Causa illius actionis est iusiurandum ipsum, quod habetur pro quodam quasi contractu, propter rei delationem, & actoris acceptionem siue præstationem, aut è conuerso. † Hinc est, quòd hæc
38 actio recensetur inter personales: estque natiua, quoniam ex iuramento nascitur, quod pro quodam quasi contractu habetur & vim transactionis obtinet. Et quanquam Zasius datiuam esse contendat: mihi tamen videtur, cùm de iurisiurandi religione quæritur, tot concurrere vincula, quæ deferentem vel remittentem aduersarium iuranti obligant, vt omnibus modis nasci oporteat actionem. Vnde [r] Vlpianus: *Nam actionem ait, nasci parit*. Et [s] Paulus dicit: *Ea perpetuam certè exceptionem parit*.
39 † Probat autem actor in hoc iudicio tria. Primò iuramentum esse delatum a parte. Deinde, sub eâ præstitum esse forma, sub qua delatum est. Denique in continenti
40 fuisse susceptum, & deinde præstitum, vel à deferente remissum. † Non potest autē certa forma libelli in hac actione præscribi, quum multifariam iurari soleat. Nam in personali iudicio & formiter & informiter præstatur sacramentum, & quoduis habet suam formam libelli. Idem etiam in actione reali est. Denique potest iurari in quacunque actione, & [t] in omnibus interdictis, & in omni negotio. Itaque instituēdo libellum, *narro primùm summatim qualitatem causæ incidentis: deinde qualiter aduersario iuramentum detulerim, iudice illud approbante, isque iurauerit. Et secundum varietates casuum, varianda est libelli conclusio, vt scilicet agendo realiter concludas rem petitam cum omnibus accessionibus tibi restitui: agendo verò personaliter,*
41 *rem tibi dari & tradi* † Cæterùm formam executionis in causa iureiurando diffinita tradit eleganter [u] Vlpianus: *Cùm res (inquiens) in iusiurandum demissa est, iudex iurantem absoluet, & referentem audiet: & si actor iuret, condemnet reum. Nolentem autem iurare reum, si soluat, absoluet: non soluentem condemnet. Vel ex relatione non iurante actore, absoluet reum.* Ecce quàm breuiter & commodè explicat theses omnium casuum, quibus iuratur. Et hæc circa huius §. enarrationem sufficiant.

[n] in d. §. si quis iurauerit.

[o] in explicatione huius actionis.

[p] Hæc enim omnia, si bene perpendas, probantur in d. l. sed & si possessori, in pr. & in d. §. si quis iurauerit.

[q] Ad hoc facit etiam l. iuris gentiū, de pact.

[r] in l. nā postea §. 5. iusiurandū, ff. h. t.

[s] in l. iusiurandum à debitore 34. eo. tit.

[t] l. 3. §. quęcunque de iureiu.

[u] in l. iusiurādum & ad pec. §. vlt. ff. de iureiur.

§. Pœnales.

1 *Actionum personalium Prætoriarum duæ species.*
2 *Actiones rei persecutoriæ.*
3 *Actiones pœnales.*
4 *Actio pœnalis triplex.*
5 *Exemplum actionis pœnalis ex parte rei tantùm.*
6 *Actio pœnalis ex parte actoris tantùm.*
7 *Actio de calumniatoribus intrà annum datur in quadruplum.*
8 *Actio pœnalis ex parte actoris & rei.*
9 *De tribus actionibus in hoc §. tractari.*

[a] Pœnales quoq; actiones Prætor [b] bene multas ex sua iurisdictione introduxit: veluti aduersus eum qui quid [c] ex albo eius [d] corrupisset: [e] & in eum qui [f] patronum vel [g] parentem [h] in ius vocasset, cum id non [i] impetrasset: [k] item aduersus eum, qui vi [l] exemerit eum, qui [m] in ius vocaretur, cuiusve dolo [n] alius exemerit: & alias innumerabiles.

Actionum † personalium, quas Prætor ex sua iurisdictione introduxit, duæ sunt 1
species. † Quædam enim rei persecutoriæ sunt: sic dictæ, quòd rem persequantur de- 2
bitam, quæ actori abest, reo verò adest. Rei enim nomen arctiùs hoc loci accipitur, tantummodo pro re debita ex contractu vel negotio. Harum tria exempla hactenus expediuimus, actionem scil. de constituta pecunia de peculio, & iuratoriam. † Quæ- 3
dam

dam verò pœnales sunt, quibus pœnam persequimur propter aliquod delictum. Et quamuis dici soleat, rei appellatione etiam pœnam [a] comprehendi: quia tamen res in illis non petitur velut principale debitum, sed tanquam pœna, & quasi res incidens, de qua in principali negotio ne cogitatum quidem erat, rectè pœnales appellantur, vt hic satis docet Zasius. Quare iusto nexu hîc §. præcedentibus cohæret: qui vt facilius cognoscatur, non est omittendum pro præuia quasi inspectione, a- a 23. l. rei appellatione, de verb. sign.

4 ctionem pœnalem esse triplicem. † Aliqua enim ex parte rei tantùm pœnalis est, & parte actoris rei persecutoria, quando scilicet aliquid abest, & reo nihil adest: actor

5 pétit tâtùm à reo rem suam, & pœnã: reus verò non habet rem, quæ petitur. † Exemplum: Tu me violenter deiecisti ex fundo meo, quem possidebam, & per illam deiectionem res meæ amissæ sunt, quæ tamen ad te inuasorem non peruenerunt: nihilominus datur mihi aduersus te actio, qua peto res meas in deiectione amissas, licet ad te [b] non peruenerint, abs te mihi restitui. Ecce hæc actio pœnalis est ex parte rei, quia reus obligatur mihi restituere singula per alios ablata, quæ tamen ipse non accepit. Et hæc est quasi quædam pœna deiectionis. Contemplatione verò actoris, rei persecutoria est: agit enim ad res suas amissas, sicque ad hoc, quod ei abest. b iuxta l. 1. in prin. de vi & vi arm.

6 † Deinde aliqua est pœnalis ex parte actoris, & rei persecutoria ex parte rei, vt quando actori nihil abest, & reo adest. Exemplum: Accepisti à Titio viginti aureos, vel aliud emolumentum, vt litem mihi inferres per calumniam, cùm scires nihil prorsus habere iuris, ex quo dictares mihi iudicium. Iam intendo contra te actionẽ edicti de calumniatoribus ad illa viginti, quæ tu accepisti. Hæc actio respectu actoris pœnalis est: agit enim ad id, quod ei abest, id est, ad viginti aureos, qui nunquam ipsius fuerunt: actoris autem intuitu rei persecutoria, quia ad illam pecuniam agitur, quam reus accepit & habet. Et hoc exemplum procedit, quando post annum à

7 commisso delicto elapsum simplex petitur. † Potest námque hæc pœna in primo anno delicti peti etiam in quadruplo, vt reus quadruplum eius, quod accepit calumniosè, obstringatur restituere: sicque Fabro autore, exemplum istud reducitur ad

8 tertiã speciem pœnalis iudicij. † Tertiò est aliqua actio pœnalis ex parte vtrinsque, & actoris & rei, quando scilicet actori nihil abest, & reo nihil adest. Exemplum: Cùm Titius surripuisset mihi poculum, egi aduersus eum condictione furtiua ad poculũ furto subtractum, idque consequor, & sic mihi nihil abest, nec reus quicquam habet amplius, quod sit meum. Postea verò ago ad pœnam dupli vel quadrupli, secundum quod furtum fuit manifestum vel nec manifestum. Hæc actio pœnalis est, primùm ex parte rei, quia contra ipsum agitur, cùm tamen nihil habeat, quod sit actoris. Deinde ex parte actoris, quia ei nihil abest, poculum enim surreptum redditum est.

9 Agitur ergo simpliciter ad pœnam. † Et de hac specie habemus in hoc §. tria exempla. Primum est, actio in factum de albo corrupto: alterum, actio de in ius vocando, tertium, ne in ius vocati vi eximantur, aut fraude. Ego vnamquanque actionem sigillatim enarrabo breuiter, & popularibus verbis, non curans Doctorum syrmata, quæ hîc struunt, fusissima. Expendamus primum textum.

10 a *Pœnales*] Quæ pœnam persequuntur. Quidquid autem ex bonis nostris non est, [c] appellatur pœna. Ergo pœnales actiones dicuntur, quæ continent aliquid extra nostrum patrimonium: & quibus pœnam persequimur, & ab eo, cui nihil adest, petimus. c l. seruus, de ser. expor.

11 b *Penè*] † Aduerbium *Penè* (sic enim vulgari Codices habent) ornat, & quodam sale temperat, inquit Zasius: qui oratoribus mos est. verùm illa temperatio per lyptotem mihi non omnino probatur, propter clausulam in fine huius §. *Et alias innumerabiles.* Sanè tex. Noricus caret hac dictione, Penè: vt omnino expungenda videatur, sicut etiam nonnulli codices omni aduerbio prorsus carent. Tametsi nonnulli codices pro Pene, substitutam habeant voculam Bene: quam vetustissimo dicendi modo pro valde, apud Latinos autores accipi [d] notum est. In plerisque legitur, Permultas: quod eodem recidit. d Valla lib. 2. Elegant. c. 51.

12 c *Ex albo.*] Quum enim Prætores iuri & constituendo & reddendo præessent, *Album* habebant, id est, pictatium, aut tabulæ genus, in quo edicta sua tam perpetua, quàm temporaria describebant, ac vt omnes scirent in publicum proponebant. Et huius crebra in iure fit mentio. Vsos tamen eos fuisse charta, vel alia materia [e] constat. Præterea & *album iudicum* velut matriculam habebant, quod λεύκωμα Græcis dicitur: in qua nomina eorum, qui vnoquoque tempore iudicare debebant, per ordinem deferebantur, Plinio & Tranquillo testibus. Sic magistratus nostro tempore e l. si quis id quod 7. ff. de iuris.

pro albo vtuntur chartis ad insinuanda mandata sua. † Non ergo fuit paries dealba- 13
tus, vt Accursius putat: alioqui malè dixisset f Vlpianus, *hoc edicto etiam eum, qui tolleret album, quamuis non corrumperet, teneri*: quum murus humana vi non tollatur. Ergo consequitur, fuisse aliquid muro appensum, vel affixum.

f in d. l. si quis id quod.

d *Corrupisset*] Vel sustulisset, vel sanè alterum horum fieri mandasset: quia etiam mandans tenetur. † Sed quid prætorem mouit, vt hoc iudicium proponeret? Vtique 14
naturalis & ciuilis ratio. Nam cùm edicta & mandata magistratuum non possent cōmodius insinuari omnibus, nisi ex scripto proponerentur in publicum: curandum etiam erat, vt in publico diu manerent, & ab iniuria leuiorum hominum vindicarentur, quia ea tollere aut corrumpere temerè solent. Porrò contemptus contra magistratum impunis non esse, sed omnino vindicari debet, ne fortè alij exemplo ad contemnendum prouocentur. Quare necessarium Prætori visum est, actionem hanc, aduersus dolosè corrumpentes edicta publica, introducere.

e *Et in eum*] Altera pœnalis actio, quæ est de in ius vocando. In eum autem intellige, libertum, vel filium emancipatum: quia inter dominum & seruum nullum esse iudicium constat, sicut nec inter patrem & g filiumfam.

g l. 4. lis nulla de iud.

f *Patronum*] Vel patronam, eorúmve parentes & liberos.

h l. 4. 2. §. de in ius voc.

g *Parentem*] Vtriusque sexus in h infinitum, etiam non legitimum & naturalem tantùm: vna est enim omnibus parentibus seruanda * reuerentia.

* l. 6. parentes. de in ius voc.

h *In ius vocasset*] Id est, experiundi iuris causa vocasset. † est enim *In ius vocare*, 15
nihil aliud, quàm actorem ad hoc niti, vt ius suum experiatur, & prosequi possit præsente aduersario. quod obtinet, etiamsi procuratorio nomine id faceret.

i l. 10. sed si hac lege, §. prætor ait de in ius voc.

i *Impetrasset*] A Prætore scilicet, cuius permissu omnino hic opus i est, eóque certo & speciali. Nominatim enim oportet impetrare veniam conueniendi parentes.

k *Item*] Tertia actio pœnalis.

l *Exemerit*] † Vtitur verbo generali *eximendi*. *Eripere* enim est de manibus auferre 16
per raptum: *eximere*, quoquo modo auferre, vt puta si quis non rapuerit quem, sed moram fecerit, quo minus in ius veniret, vt actionis dies exiret, vel res tempore amitteretur, videtur exemisse, quamuis corpus non k exemerit.

k l. 4. ff. ne quis eum qui in ius voc. est vi, &c.

l l. 3. §. si quis ad pedaneum, vbi Bart. hoc nostro tit.

m *In ius vocaretur*] Ob quamcunque causam, & ad quemlibet iudicem, ordinarium vel delegatum, modò l tamen competentem: alioqui edictum hoc m cessat.

n *Alius exem.*] Et sic eadem pœna tenetur is, qui mandat, procurat, aut efficit, vt in ius vocatus eximatur, aut impediatur: si tamen hoc dolo faciat.

m l. quòd si quis. §. 1. h. t.

n l. 7. si quis id quod vbi est materia, ff. de iurisdict.

o vide in rub. ff de popul. act. & in l. 1. & gl. in l. licet in pr. de procur.

p Arg. l. eorum de pœn. & l. statuas. de acq. re. dom.

q d. l. si quis. ff. de iurisd. quem Dd. communiter reprobant.

Inuestigemus nunc has tres actiones sigillatim. † *Actio de albo corrupto, est popu-* 17
laris, & aduersus eum, qui id, quod in Albo Prætoris, iurisdictionis perpetuæ causa est propositum, per se, vel per alium dolo malo corruperit siue sustulerit, in quinquaginta aureos datur. † Quod sit *popularis*, liquet, quia potest intendi à n quouis de populo 18
agere volente. Quæ verò sint actiones populares, o alibi explicatur. Sequitur, *qui id quod in albo*, &c. quoniam olim ad hoc Prætores ordinario loco vtebantur, hodie passim proponuntur in ædibus sacris, aliòve loco ex consuetudine. Addidi *iurisdictionis perpetuæ causa*: quia in albo prætorio describebantur edicta partim perpetua, vt de pactis, de tabulis exhibendis, & similia: partim temporaria, veluti cùm quis in ius vocaretur, aut cùm denuntiaretur aliquid. † Hæc autem actio in corruptione vel læsio- 19
ne eorum locum habebat, quæ iurisdictionis perpetuæ causa proponebantur, id est, quæ ad vsum perpetuò obseruandum pertinebant. Prætores enim non respiciebant, quale esset quod proponeretur in publicum, sed qua destinatione propositum esset, id est, vtrū ad vsum perpetuum, an verò ad temporarium pertineret. Hinc cōmunis interpretum schola credit, quod corrumpens statuas p publicas, aut etiam libros publicè repositos, teneatur hoc iudicio, saltem vtiliter. Ad perpetuam enim iurisdictionem satis pertinent ea, quæ publica autoritate ad perpetuam memoriam decernuntur. † In summa, omnia huc pertinent, quæcunque ad vsum perpetuum 20
publicè custodiuntur aut seruantur.

† Cæterùm qui corruperint edicta publicè proposita de rebus incidentibus, puta si 21
iudex præcepit aliquid temporarium, vel si vocauerit aliquem in ius: puniendi sunt extra ordinem pro qualitate personarum & admissæ temeritatis: quia ad istam actionem non pertinet talium mandatorum corruptio. Accursio cùm hic tum alibi q frustra repugnante. Subiunxi in definitione, *est propositum*. sic enim edicto erāt verba concepta, *propositum erit*. Si tamen cùm proponitur, vel ante propositionem quis

corru-

22 corruperit, huius actionis pœna tenetur. † Quamuis enim regulariter præteritum
nec præsens, nec futurum complectatur: si tamen euentus præsentes vel futuri ha-
berent ex concomitantia eundem effectum, quem habet præteritum, tunc secus est:
quia licet verba cessent, seruabitur tamen sententia & mens legis, & adhuc directo
23 competet hæc [r] actio. Apposui *per se, vel per alium:* † quia idem est si quis mandaue-
rit aliquid fieri, ac si ipse faceret. de quo perplexo, an mandans fieri delictum, punia-
tur eadem pœna, quâ delinquens, longa est materia: ego illud suis [f] locis bene di-
24 scussum relinquo. † Item adieci, *dolo malo:* quoniam hoc edictum locum non habet,
nisi intercedat dolus malus. Nam qui per imperitiam, vel rusticitatem, vel casu, vel
ab ipso Prætore iussus corruperit, non [t] tenetur. Culpa igitur leuis non venit in hoc
iudicium. De culpa verò lata variant Doctores. Ego puto latam culpam ignauiæ, [u]
vt si quis per naturam malámve educationem sit supinus, hic non habere locum,
neque includi in dolum. Si verò de lata culpa versutiæ loquamur, vbi quis versutè
negligens est in alienis, & astutè prouidus in suis, hæc quia dolo comparatur, veniet
in hanc actionem. Postremò addidi, *in quinquaginta aureos:* quia pœna illa expressè
constituta est pro tali delicto. atque ita in [x] Pandectis legendum esse, Haloandri le-
25 ctio probat. † Si autem duo pluresve dolosè corruperint, aut corrumpi mandarint,
quilibet tenebitur in solidum: adeò, quòd vno pœnam soluente, reliqui [y] non libe-
26 rentur. † Porrò cui applicanda sit hæc pœna, actori, vel fisco? leges sanè ipsæ non satis
consonare videntur. Communius receptum est, pœnam actori, non fisco soluendã [z]
esse. quod ferè solet accidere quoties lex pœnalis mentionem facit actionis, siue iu-
27 dicij, quod verbum præsupponit actionem in iure nostro. † Ego verò in hac perple-
xitate [a] Zasij distinctionem reciperem, æquitati satis (meo iudicio) consentaneam.
Si super pœna albi corrupti agitur, tunc aut patris interest (quia sæpe edicta perpe-
tuæ iurisdictionis ad vtilitatem adfiguntur partium, id quod experientia docet) &
communis opinio seruanda est, quòd hæc pœna applicetur parti agenti: aut nullius,
nisi Prætoris interest, cuius autoritas vel iurisdictio contemnitur. ea specie pœna ad
fiscum pertinebit. Vnde si plures essent edicti corruptores, actor id tantùm conse-
28 quetur, quod sua interest, reliquum pœnæ fisco inferetur. † Causa istius actionis est
29 delictum, ipsa scilicet corruptio edicti. † Probat autem actor, reum corrupisse vel
sustulisse edictum: quo probato, præsumitur statim fraus & dolus corrumpentis, ne-
que actor est alia probatione grauandus, nisi liquidam adferre possit reus [b] excusa-
30 tionem. † Est porrò hæc actio tantùm annalis, nec datur contra hæredes corrumpen-
31 tis. † Forma huius instituendæ facilis est. *Cùm haud ita pridem magnificus huius A-
cademiæ rector in valuis huius collegij perpetuum & generale edictum proposuisset,
contra eos qui noctu vagantur: Titius istud edictum temerariè & dolo malo discidit,
multis literis & cœno obductum corrupit aut sustulit. Quare cùm Prætor contra huius-
modi corruptores quinquaginta aureorum pœnam cuilibet de populo agẽti decreuerit,
peto ipsum Titium criminis & Albi corrupti reum vestra sententia ad prædictã pœ-
32 nam condemnari, &c.* † Deuenio ad alteram pœnalem actionem, quæ est *de in ius
vocando. Est autem hæc actio pœnalis in quinquaginta aureos contra eum qui sine ve-
33 nia vocat in ius personas, quas Prætor vocari prohibet.* † Dixi primò, *pœnalis in quin-
quaginta aureos:* quia illa pœna expressè constituta est [c] à lege, quam ne Imperator
quidem rescripto suo vult supplicationibus [d] remittere, & cedit parti agenti, [e] & nõ
fisco, id quod vulgò traditum est. Quanquam autem hæc pœna ex sola vocatione
34 ipso iure cõmittatur, cùm verba edicti hoc simpliciter ac præcisè exigant: † aliquo-
ties tamen ex æquitate rationis remittitur. Primò, si filium vel libertũ pœniteat vo-
cationis ante litẽ contestatã (postea enim pœnitere nequit, quia est cœptum planè [f]
iudicium) & actiones remittat, id est, exercitiũ actionis in iudicio temerè & cõtra re-
uerentiam dictatæ: vt si dicat, se non prosecuturum eum in tali iudicio. Potest alio
35 tempore denuò agere impetrata venia. † Remittere enim actionem est querelã re-
mittere, obligatione interim manente salua. Hoc autem quanquam in contractibus
obtinet, in delictis tamen secus est: nam accusatione remissa, censetur etiã obligatio
& tota causa [g] remitti. Et cum hac moderatione intelligendum est [h] Pauli respõsum;
36 quod aliàs obstare videtur. † Secundò remittitur pœna, si citatus non cõpareat; tunc
enim is qui in ius vocauit, nullã pœnã meretur, quia terminus est [i] circumductus, &
vocatus ipso facto ostendit, se non curare vocationẽ: quo casu procedente iudice in
37 contumaciam, processus erit nullus: atque ita [k] Castrensis ait. † Tertiò, si non inui-
tus compareat, qui vocatus est: si consentiat in iudicium expressè vel tacitè nihil

r ita Zas. ferè contra gl. d. l. si quis id quod in verb. sententia.
f vide Alex. & Ias. post alios diffusè hac de re disceptantes in d. l. si quis id quod.
t d. l. l. si quis id quod in vers. doli mali.
u Culpę distinctionem per me traditã habes lib. 1. §. de suspect. tut. §. suspectus. vide etiã Zas. in suis intel. mox à pr.
x in d. l. si quis id quod. vbi alias, quingẽtos, legitur: sed corruptè.
y d. l. si quis id. cum l. seq.
z Iuxta l. 3. in prin. de sepul. vio. Bar. in l. agraria. ff. de termino moto.
a Hic, & in d. l. si quis id quod.
b Arg. l. tutor qui repertoriũ, in pr. de admin. tut.
c in l. si libertus, & l. pen. ff. de in ius voc.
d l. 2. C. eo. tit.
e per Doct. hic & locis allegatis
f vt probatur in l. 1. C. de plus pet.
g l. 1. §. vsque adeò, de iniu. & ibi Bar. not.
h in l. quamuis ff. de in ius voc.
i Arg. l. edictũ, 37. de iud.
k in d. l. quamuis.

opponens:nam volenti non fit iniuria neque [l] dolus. Istis enim casibus excusatur à
pœna quinquaginta aureorum is,qui in ius vocauit. Adieci,*contra eum qui sine ve-*
nia:quia si venia à iudice petita vocasset,Prætor denegaret actionem.†Generalis ta- 38
men permissio magistratus non sufficit,quum postulanti iustitiam, decernit citatio-
nem, vt aduersarius in ius vocetur (quod plerisque in locis optima consuetudine
seruatur:) † sed venia solenniter est impetranda,hoc est,primò designanda est qua- 39
litas personæ,quænam reuerentia debeatur Deinde summa controuersiæ est expo-
nenda,quare velit aduersus talem personam experiri in iudicio,vt iudex cognoscere
possit,an actio vel lis sit famosa aut iniuriosa, per quam attentaretur, vt delibare-
tur honor maiorum:quo animaduerso,vix permittetur iudicium. Postremò si iudex
causa summatim cognita permittat reum vocari in ius, dicitur impetrata venia id
fieri,& in actis describendum est. Addidi,*personas quas Prætor*:†quoniam aliquę per- 40
sonæ iure ciuili & more maiorum prohibentur in ius vocari ob legitimam causam
ad tempus,quæ in Pandectis sub titulo de in ius [m] vocando habentur.Et neutra ha-
rum ad hoc edictum pertinet,neque ex eo actionem habet.† Aliquæ verò personæ 41
iure prætorio vocari prohibentur,ob publicam honestatem & reuerentiam, nisi ve-
nia legitimè impetrata vocentur:& ad illas propriè hæc actio pertinet:vt sunt parē-
tes vtriusque sexus in infinitum,etiam seruilis conditionis.Item & naturales tātùm
& adoptiui : natura enim parentes eos fecit,& ciuilis autoritas,quanquam nuptiæ [n]
defuerint.Hi omnes non possunt à liberis in ius vocari sine venia obtenta. Loquor
autem de liberis extra patriam potestatem constitutis: nam qui sunt in sacris parē-
tum,nec cum venia possunt eos vocare.†Lis enim nulla est inter patrem & filiusfam. 42
nisi exceptis [o] paucis casibus.†Prædictis adde vitricum,nouercam,socerum,socrum 43
& similes,qui loco parentum habentur. Item & patrem lustricum,qui aliquem ex
sacro baptismate leuauit. nam lex illum patrem [p] appellat. † In incestuosis tamen 44
non habet locum hęc actio,cùm inter eos nulla sit appellatio parentum & filiorum.
†Porrò patronus vel patrona , liberi parentésque eorum vtriusque sexus, à liberto 45
sine venia in ius vocari nō possunt, propter donatæ libertatis beneficium longè ma-
ximum:qui honor patrono habendus est,etiamsi quasi tutor, vel curator, defensor,
aut actor [q] conueniendus fuerit. Vxor etiam manumissoris ne à liberto sine per-
missu vocetur,bonis moribus conuenire Imperator [r] alibi inquit.† Plerique [*] hanc 46
actionem & ad dominos feudorum producunt , si à vasallis sine venia vocentur in
iudicium:quod & ipse recipio,quia comparantur patronis, quatenus ad collata be-
neficia attinet. Nam sicut patronus libertatem concedit,ita dominus ex libertate
sua dat fundum, vnde alatur & viuat vasallus cum vxore atque liberis: qua ratione
etiam feudum dicitur [s] beneficium.Præterea iusiurandum domino præstat vasallus,
in quo comprehenditur,se nunquam ex persona sua aliquid facturum aduersus ho-
norem & [t] commodum domini. Et hanc sententiam ipsa confirmat honestatis ra-
tio & disciplina publica,quam Prætor considerauit in hoc edicto. †Contrariam ta- 47
men sententiam, nempe Vasallum sine venia posse dominum vocare in ius, in Ca-
mera Imperiali quandoque amplexi sunt Domini Assessores : quemadmodum [u] in
meis Obseruationibus annotauimus: quam etiam gl.communiter approbata tenet.
[*] Eandem etiam nouissimè probat Iohan.Borcholten. [*] tametsi hodie aliter obser-
uari [x] plerique tradant.Alciatus [y] fœdere distinctionis vtramque opinionem conci-
liandam censuit : nempe si de ipso fiduciario fundo litigetur, eo in casu impetrari
veniam oportere: alioqui extra eam causam secus esse.magis enim hi clientes sunt,
quàm liberti.Ista autem prohibitio vocationis in ius est vtique fauorabilis,ob reue-
rentiam,quam debemus maioribus, ideóque producenda potius,quàm [z] coarctan-
da videtur. † Causa istius actionis est delictum contemptæ honestatis publicæ,seu 48
naturalis rationis quæ dictat aliquarum personarum discrimen esse habendum,ne
homines passim,& sine delectu in iudicium vocentur. Hanc enim Prætor in edicto
suo secutus est,id quod Paulus [a] Iurisconsultus ostendit.*Vna est enim*(inquiens)*om-*
nibus parentibus seruanda reuerentia.Et Imperator:*Cum naturali ratione*(ait) *honor*
huiusmodi patronis debeatur. Ecce Paulus appellat reuerentiam, Imperator natura-
lem rationem. †Probat autem actor in hoc iudicio:Primò,se vocatum esse in ius si- 49
ne venia,ab eo,qui ei reuerentiam debebat. Deinde,quòd reus cum actore litem sit

l l.cum donationis, C. de transact.
m in l.2.cum duabus ll. seq. vsque ad §.prętor ait.
n l.4.§.ait prætor,& l.parētes & l.adoptiuum in pr.ff. h.t.
o quos habes in l. lis nulla, de iud.
p l.30.q.3 §.ita diligere.
q l.adoptiuum §.patronum, & l. sed si hac lege,ff.h.t.
r l.1.C.h.t.
* Spec.in tit.de feu.§.quoniam num.33. ver.17. quæri. ibi.item vassal. non debet. Ias. nu.4. Zas n.7.in l.generali, 13. ff.de in ius voc.& in l. si nō sortem, §. libertus, de condict. indeb.
V Ves.ad d.ti.
n 6.Oldendor. cl.1.act.4.
s in c.1.in quib. cau. feud. ami. in vsib.feud.
t c.1. de for.fidel. & c. 1. de no.for.fidel.
u Cent.4.obs. 92.
* in c.vn.ver. de reuerent. de mil.vasal. qui contumax est, quam sequūtur ibi Bl. Iacob. de Bell. Alua. Præpos. Aff. Ioha. de Plat. n.157.Fab.nu.2. Zas. n.26.& in effectu Ias. nu. 72.ad h.§.
* in tract.feu. c. 10. n 38.quem ibi vide per mult. allegat.
x Hart.li.2.pr. fo.obs.45. vbi dicit.die in Camera imperiali vassallum agere volentem contra dom. veniam deb.impetrar. idque processib. inserendum esse. vide etiam Io.Schneid.ad h.§. & in §. nu.115.cum seq. y in l.1.nu.3.in fi. C.de in ius voc. z c.odia,de re.iur.li.6. a in d.l. tract. feu. par. parentes. b in l 2.C.h.t.

conte-

contestatus: tùm enim verè incidit in pœnam huius edicti, nec potest eum cœpti iudicij pœnitere, vt suprà docui. Nec sufficit, si doceas libellum fuisse porrectũ iudi-
50 ci, vel etiam [c] aduersario. † Nunc ad libelli formam. *Cùm Flaccus filius meus, naturalis æquitatis & iuris scripti oblitus, me parentem suum experiundi causa in ius vocauerit inuitum & nolentem, nulla penitus, vel petita, vel impetrata à iudice venia, litémque mecum, nulla ductus pœnitentia, contestatus sit: quare peto eum condemnari, vt soluat mihi quinquaginta aureos, nomine pœnæ sanctissimè à Prætore indictæ, &c.*
51 † Porrò plerumque accidit quòd is, qui aliquem sine permissu vocauit in ius, inopia laborare dignoscatur, vt non habeat, vnde soluat vllã pœnam pecuniariam: & eo quidem casu varianda erit petitio extra [a] naturam huius actionis, & implorandum officium iudicis, vt reum arbitrio suo in corpus puniat, & quasi [b] inofficiosum castiget.
52 † Castigatio enim non succedit in locum pœnæ pecuniariæ, nisi nominatim petatur. atque ita Bartolus etiam docet. Præterea hæc regula de personis [d] vilioribus solum procedit, & in delictis grauioribus, nunquam autem in contractibus: quòd hic
53 Iason multorum testimoniis approbat. † Sequitur tertia actio pœnalis à Prętore introducta, videlicet, *ne in ius vocati eximantur vi:* de qua disseritur in Pandectis sub titulo, *Ne quis eum qui in ius vocatus est, vi eximat.* Datur autem aduersus eum, qui vocatum in ius per se, vel alium violenter eximit, quo minus veniat, in quantum actor in litem iurauerit. Dixi, *vocatum in ius*, simpliciter: quia hęc actio locum habet,
54 etiamsi quis exemerit eum, qui per calumniam vocatus [e] est in iudicium. † Subiunxi, *violenter:* satis enim est, in eximendo interuenire vim, etiamsi dolus non accesse-
55 rit. † Additur, *eximit:* quia verbum eximendi generale est, & significat quoquo modo auferre: vt si quis non eripuerit quem de manibus, sed moram fecerit, quo minus in ius veniret, donec actionis dies finiretur, résve tẽpore amitteretur, videtur exemis-
56 se, licet corpus non [g] exemerit. † Postremò appositum est, *in quantum actor in litem iurauerit sua interesse, vocatum in ius non venisse.* & hoc iuramentum non tam respicit interesse actoris, quàm affectionem ipsius, qui contemptum sui æstimare po-
57 test, & quod ita vexatus est, Zasio hîc testante. † Hac autem specie, si propter exemptionem actor per lapsum temporis actionem temporalem vel rem mobilem, quæ spatio triennij vsucapitur, amiserit: iurat primùm in litem, quanti sua intersit rẽ nõ venisse, vt quia magnis fortè sumptibus adduxit aduocatos, aliásve impensas fecit. Deinde per actionem rescissoriam petit sé ex clausula generali restitui in integrũ, vsucapionem rescindi, ac si completa non esset: ac tum intendit aduersus reum primam actionem. Si verò neque res propter exemptionem vsucapta, neque actio finita esset, iurat actor in litem contra eximentem ad interesse, ac deinde experitur [h] aduersus vocatum. Quamuis autem lege Pandectarum actiones non perpetuaban-
58 tur, nisi lite [l] contestata: aliter tamen [k] est hodie † Cæterùm aduersus plures eximẽtes agitur in solidum, nec pœna soluta ab vno, liberat alios. [l] Et interim non liberatur principalis debitor exemptus obligatione sua. Sed contrà si debitor prius soluis-
59 set, quàm eximeretur, potest exemptor se tueri [m] exceptione. † Cessat autem pœna istius actionis aliquoties. Primò, si vocatus est in ius, qui vocari non debebat, velut parens, patronus, cæteræque [n] personæ: nam si delinquit qui vocat, non delinquit qui eximit. Eadem æquitas est in eo, qui aliò, quàm quò debuerat in ius vocabatur. Sed & fortius dicendum est, non videri vi eximi eum, cui sit ius ibi non conueniri. Idem non obtinet, si quis ad pedaneum iudicem vocatum eximat, quia minimus magistratus est: attamen de dolo actione conueniri potest, si res fuerit amissa, vt [o] Ac-
60 cursius rectè tradit. † *Pedanei* autem *iudices* dicebantur, qui Prætori à consilio erãt, & ad pedes tribunalis assidebant, si ex eius delegatione minores causas cognoscere iuberentur. Vnde postea minores magistratus dicti sunt, quibus præsides aliis rebus
61 distenti, committebant iudiciorum cognitiones, non ita [p] magni momenti. † Sed & si quis causa officij seu amicitiæ vocatum in ius hospitio susciperet, refoueret fessum, & interea dies iudicij vel actionis exiret, eum hoc edicto non teneri, Zasius scribit: idque verum esse puto, quia edictum de eo loquitur, qui vi eximat.
62 † Causa huius actionis est delictum eius, qui vi eximit, vel detinet voca-
63 tum in ius, ne compareat: † Probat autem actor in hoc iudicio duo. Primùm violentam exemptionem: deinde, quod per aduersarij exemptionem factum sit, quominus reus in ius veniret: nam si nihilominus venit, cessat pœna, simulát que persecutio eius quod interest, quoniam verba edicti cum effectu [q] sunt accipienda.
64 † Conceptio huius actionis in hanc formam potest institui. *Quum ego in ius vocasse*

c l. libertus. de in ius voc. & arg. l. ampl. nõ peti. C. ad l. Iul. de adul.
a Oldẽ. in praxi huius actionis.
b iuxta l. vlt. ff. h. tit.
c in l. quod minor. §. si seruus, de minor.
d iuxta capitali. § non omnes ff. de pœn.
e Tex. in l. sed eximendi, §. itẽ si quis, ff. ne quis eum, &c.
f l. 3. §. vlt. & l. si per alium, in pr. h. tit.
g d. l. sed eximendi.
h l. vlt. h. tit.
i vt l. senatusconsult. de offi. præsi. l. constitution. b. de act. & oblig.
k l. cum notiss. & l. sicut. C. de prascr. p. 30. an.
l l. 5 si per aliũ. §. hoc iudiciũ, ff. hoc eo. tit.
m l. 14. etiam, §. item si quis dolo. de petit. hæred. l. 95. Stichum aut Pãp. §. dolo fecisti, de solut.
n l. 1. §. Offilius ff. hoc ipso tit.
o in l. quòd si quis ad pedaneum, hoc tit. arg. l. si te Titio, de dolo mal.
p vt in tit. C. de pedan. iudi. & in l. si quis. §. omnes, C. de pact.
q l. 1. in fi. quod quisque iuris, &c. & l. 1. §. hęc verb. ne vis fiat ei qui in ius, &c.

Quanquam interpretes in huius §. enarratione multa congerunt, quæ vel huc nó adeò pertinent, vel in pauciora contrahi poterant: & plerique actiones præiudiciales sursum deorsúmque versantes, nebula potius obducunt, quam quod luce vlla irradient: nos tamen ea duntaxat in medium proferemus, quæ dilucidè harum actionum naturam ostendant, euidentémque earundem cognitionem faciant. Vt autem

1 subsequentia clariori tradantur lumine, † cum primis non est ignorandum, *præiudicium* à præ & iudicio, non damnum, aut iniuriam significare, quemadmodum Accursius & sui sequaces falsò interpretati sunt: sed potiùs ante iudicatum, quod exemplum postea præbet iudicibus ad iudicandum in eadem, aut pari [a] causa. Vnde Asconius Pædianus, *Præiudicium*, inquit, *dicitur res, quæ cum statuta fuerit, adfert iudicaturis exemplum, quod sequantur: & præiudicare*, inquit Budæus, *idem est, quod ante iudicare*. Vnde leges Romanas velut exempla, secundum quæ nunc quoque oportet omnes factorum species definiri rectissimè dixerimus *præiudicia*. Quintilianus etiam libro quinto multa de [b] præiudiciis edisserit, horum vim in tribus generi-

2 bus versari elegantissimè (vt & alia omnia) ostendens. † In iure autem ciuili, quod non verborum solùm, verùm etiam rerum significationem, ac illam quidem cum primis expendit, aliquantò crassius accipimus præiudicia, videlicet pro cognationibus causarum, quas ob legitimas rationes præcedere oporteat, si fortè cum aliis concurrant: vt non admodum referat, ob quam causam præcedant, modò sic exigat iuris autoritas propter iudiciorum ordinem. Ex quibus colligitur omnes actiones, exceptiones, & replicationes, quę vllis rationibus in cognitione iudiciaria præcedere

3 debent generaliter dici [c] præiudiciales. † Huc autem spectant præiudicia vt ordo seruetur cognoscendarum causarum ad finiendas eò citius lites. Nam ne omnes simul quęstiones inutili temporis dispendio tractentur, confert ad expeditionem

4 causæ solum habere rationem præiudicij. † Huc respexit [d] Vlpianus: *Generaliter*, inquiens, *in præiudiciis actoris partes sustinet, qui habet intentionem secundum id, quod intendit*: id est, cùm multa & varia allegantur in iudiciis, tum agendo, tum excipiendo, aut replicando, tunc semper censetur actor, primóque loco admittendus est is, qui si probauerit intentionem suam, futurus sit in iure superior vincátque ad-

5 uersarium. † Et cùm multa pręiudicialium actionum genera [e] commentatores faciant, hoc tamen loci de eo præiudicij genere tractat Iustinianus, cùm de statu personarum agitur: ea quæstio solet omnibus aliis quæ incidere solent, controuersiis limites præbere, ac formam. Nam cùm frequens olim nasceretur controuersia de

6 statu hominum, aliis sibi ius in personam, aliis verò libertatem asserentibus: † Prætor, ne res prodiret ad rixas, néve vlli fieret iniuria, actiones introduxit tres quas *præiudiciales* nuncupauit, quòd ante omnes alias actiones siue propositas, siue proponendas discutiantur. Omnes enim aliæ actiones tantisper silent & conquiescunt quousque hæc status controuersia [f] finiatur. Harum prima est, per quam queritur, an aliquis sit liber, an seruus. Altera, vtrùm ingenuus sit an libertus. Tertia, vtrum

7 sit filius, an non sit. Et hę tres actiones dicuntur verè & propriè præiudiciales: † vsque adeò quòd vbicunque fit mentio in iure præiudiciorum absolutè, nulla addita specificatione, tum regulariter propter eminentiam sint intelligendæ tres illæ [g] actiones de statu personarum. His sic in euidentiam præmissis textum explicemus.

a *In rem*] Et sic sunt reales, cùm tamen de iure personarum tractent, de quo mox dicemus.

b *Videntur*] Hoc verbum, *videntur*, significat fictionem & impropriętatem, quia præiudiciales actiones non sunt absolutè reales, sed admixtæ cum persona.

c *Liber*] Subaudi vel seruus. Hæc est prima actio iudicialis, quę alias causa liberalis appellatur. Ea enim queritur, an quis liber sit, an seruus, & asseritur defenditúrque præsens possessio alterius conditionis.

d *Libertus*] Vel ingenuus, quòd si constet, eum libertinæ conditionis esse, rursus quæritur, an Titij, an alterius libertus sit: quam rem totam Vlpianus [h] alibi eleganter explicat. Et hæc est secunda actio præiudicialis.

e *De partu*] Id est, vtrum sit filius, an non sit: sic enim partum interpretamur. Et hęc est tertia actio præiudicialis.

8 f *Ex quibus ferè*] † Has actiones à Pętore introductas esse, hic locus euidenter probat. *Ferè* autem dicit, quia liberalis causa ex Senatusconsulto quidem est, & sic iuris ciuilis, sed tamen Pętor tam multa [i] adiecit, vt propemodum disputabile vi-

a Vide Zas. in rub. de except. vbi hæc omnia ad exempla nostræ discipli. næ clarificat.

b Lib. 5. c. 2. & lib. 2. c. 1.

c Exemplū in l. quoniā Alexandrum, C. de adul. & l. imperatores, de priui. cred. in l. cū aliquis, C. de iur. del. & l. 2. C. de ord. cog. Et adde omnino Bal. in l. peremptorias, C. de sacrosc. eccles.

d in l. naturaliter, de excep.

e Quæ apud Fabrum, Ias. Zas. hic, & Bar. in l. fundum, ff. de except. rei ven. reperire licet.

f l. 1 & tot. tit. C. de or. cog.

g Vt hic, & l. sed & hæ, s. nō solum de procur. & l. 1. §. 1. de rei ven.

h l. vl. ff. liber. inge. es. dic.

i l. rectissimè 14. de lib cau.

deatur, vtrum Senatui, an verò Prætori tribuenda sit hæc actio. Quare Imper. vtitur
temperamento, *ferè*: quod Accurs. non intelligens, rem planam inuoluit. Quidam
vetusti Codices habent: Fermè vna illarum.

g *Legitimam causam habet*] Quia ex Senatusconsulto est, vt dixi. Huius autem Se-
natusconsulti [k] Vlpianus in Digestis sub titulo, de liberali causa, meminit: in quo ta-
men videmus passim Prætoris edictum recenseri: & omnium propè legum inscri-
ptiones ad illud accommodatas esse.

k in l.s. cogni-tio ff. de lib. cau.

h *Prætoris iurisdictione*] Qui eas introduxit, sicque Prætor est causa efficiens ha-
rum actionum.

† *Actiones præiudiciales* de quibus hîc loquimur, sunt actiones in rem, quibus de 9
statu alicuius personæ contenditur. † Et dicuntur *præiudiciales*: quia præiudicant a- 10
liis quæstionibus inter actorem & reum, quòd decidi non possunt, donec causa sta-
tus fuerit discussa: quod tamen de sententia diffinitiua accipiendum est, quæ ferri
non potest, illa quæstione pendente. Alioqui etiam inter actorem & reum possunt
lites super aliis causis inchoari, modò ante discussionem quæstionis de statu [l] nulla
feratur sententia. Ad definitionem redeundo, dixi in ea, *sunt actiones in rem*: dantur
enim pro rebus incorporalibus, pro iure scilicet, quod alicui competit ex persona sua
propria, vt quia quis agit pro iure ingenuitatis, vel filiationis: aut ex persona alte-
rius, vt quia quis agit pro iure seruitutis, competente sibi in persona alterius.

l l.24. ordinaria, ff. de lib. cau.

† Ex quibus satis fit disputationi Doctorum, quare huiusmodi actiones, cùm tra- 11
ctentur de iure personarum, non potius dicantur personales, quàm in rem. Ecce enim
[m] non procedunt ex aliquo facto, vel formula negotij gesti, vnde producatur perso-
nalis actio, sed immediatè ac principaliter complectuntur istæ actiones ius ipsum,
quod peto in persona alterius, vel ex diuerso libertatem, quam prætendo in perso-
na mea propria: & sic respicitur res in persona potius, quàm aliquid extra personã.
Sicut enim vendicatio proprietatis dicitur in rem actio, ita petitio alicuius iuris vel
libertatis, in rem censebitur, neque per proprietatis quæstionem etiam in seruo [n]
excluditur. atque ita Oldendorpius eleganter explicuit. Deinde adieci, *de statu ali-
cuius personæ*: † ad differentiam aliarum actionum præiudicialium: quæ sic dicuntur 12
vel ratione contingentiæ, vel ratione præeminentiæ, siue maioritatis, vt vulgò lo-
quuntur. Sunt enim aliquæ actiones præiudiciales ita se contingentes, quòd sequẽs
iudicium prematur per sententiam prioris iudicij: hoc est, iudicium quod sequitur,
est accessorium ad causam, quæ primò mota est, ita quòd vtræque causæ sese con-
tingant, & quasi affricant. † Exemplum: [o] Ego peto abs te, vt hæreditatem mecum 13
diuidas, tu contrà contendis me non esse hæredem: quomodo ego mecum hæredi-
tatem diuidas? Vides hic duo esse iudicia, scilicet diuisorium hæreditatis, & an sim
hæres: quia ita sese inuicem contingunt, vt quasi cognatione quadam connectantur:
quia non potest diuidi hæreditas, nisi cum hærede. Ergo prius est, vt declaretur hæc
quæsti, *o an sim hæres*, quia sententia lata adfert præiudicium alteri petitioni: nam si
hæres fuero pronunciatus, meritò mecum diuides: sin minus, rectè nihil diuides.

m Ita Olden. in explicatione præiud. action. ex quo hæc ferè desumpsimus.
n l.2. C. de liber. cau.
o In l.2. ff. fa. ercisc.

† Aliud [p] exemplum: Titius vendicat fundum, & præterea petit viam ad eum: co- 14
gnitio proprietatis præcedet, allatura formam petendæ seruitutis. Neque enim ali-
ter probaturus est actor deberi seruitutem, quam si probauerit suum esse fundum,
cui via debeatur. † Deinde sint aliquæ præiudiciales, vt dixi, ratione præeminentiæ: 15
graues etenim controuersiæ censentur præiudiciales respectu minorum [q], Paulus:
Per minorem causam, inquit, *maiori cognitioni præiudicium fieri non oportet: maior e-
nim quæstio minorem ad se trahit.* † Sic petitio hæreditatis præfertur aliis causis spe- 16
cialibus. Si aliquis petit hæreditatem à possessore, tunc interim non possunt legata
& libertates peti, tanquam minora iudicia, donec expediatur maius, scilicet vniuer-
sale iudicium petitionis hæreditatis. † Sic etiam causa criminalis [s] præcedit ciuilem, 17
vt si criminaliter accusasti Titium furti, vel alterius delicti, & pendente lite velis a-
ctionem ciuilem super aliquo debito aduersus eum intendere, id facere prohiberis:
quia actio ciuilis debet interim quiescere, donec terminetur criminalis, vt quæ po-
tentior sit & magis ardua. Hæ actiones sunt quidem præiudiciales, non tamen agi-
tur ex illis de statu alicuius, atque ob id nec huc pertinent. Porrò suprà dictum
est, tres esse actiones præiudiciales de statu personarum, quas sigillatim enarrare,
non fuerit inutile.

p In l.26. fundum, & in l.18. fundi, de except.
q In l. per minorem, ff. de iudic.
r In l. vlt. C. de petit. hær.
s l. vlt. C. de ord. cog.

† Prima ergo est, qua dominus contendit, Stichum, qui est in quasi possessione li- 18
bertatis, id est, qui se gerit pro libero homine, seruum suum esse. Vel contrà, Stichus,

qui

qui est in quasi possessione seruitutis, agendo aduersus dominum, contendit se liberum esse: & hæc actio propriè liberalis causa [t] dicitur. Datur ergo hæc actio primũ dominis aduersus recusantes seruitutem, & gerentes se pro liberis hominibus: deinde seruis aduersus dominos prætendentes seruitutem. t De qua in ff. & C. de lib. caus.
19 † Differt autem hęc actio primùm à rei vendicatione, quę etiam domino conceditur pro vendicando seruo suo: quia rei vendicatio tum locum habet, quando seruus possidetur ab alio, vt seruus, nec mouet quæstionem seruus de libertate, sed dominus simpliciter asserit seruũ illum suum esse: tum demum potest eum dominus vendicare à possessore, tanquã rẽ suam, in qua dominium habet. Sed actio nostra propriè competit, quando dubitatur de statu serui, an sit seruus, vel liber: qua specie dominus non agit ad ipsum seruum,
20 sed ad ius ipsius seruitutis. † Deinde differt ab actione confessoria & negatoria, quæ etiam pro rebus incorporalibus dantur: quia illæ locum habent pro iuribus debitis ex rebus aut bonis alicuius: hæc autem actio datur pro iuribus competentib. in per-
21 sona alicuius. † Vt autem constare possit, vter illorum actor sit vel reus, attendendũ est. Nam is, qui est in quasi possessione libertatis, i. qui se gerit pro homine libero, negátque se seruum, vicem rei obtinet: is verò, qui contendit eum seruum esse, loco actoris habetur, idque eum probare oportet, & si in probatione deficiat, reus nihil præstare obligatur, sed simpliciter absoluendus [u] est. Sed etsi in se onus probãdi volens susceperit is, qui se pro libero gerit, & defecerit, adhuc absoluetur, non tamen pronunciabitur liber esse. ideóque actor quandocunque vult potest & denuò mouere quæstionem status, & docere eum seruilis conditionis esse. Sin autem reus ostenderit se liberum esse (ad quod tamen non adstringitur) non simpliciter absoluetur ab impetitione actoris, verum etiam liber esse pronunciabitur. quæ sententia de- u l. qui accusare, C. de edend.
22 inde prohibet, ne illi amplius moueatur quæstio [x] status. † Est autem hęc actio [y] duplex, directa & vtilis. Directa conceditur domino & seruo: quia illis ex verbis & mẽte legis competit, sicque directò procedit à lege, & velut è fonte erumpit. Vtilis verò Principibus, Comitibus, Nobilibus, ac cæteris dominis prędiorum, aduersus rusticos, colonos, adscriptitios, tributarios, originarios, siue censitos: denique aduersus omnia genera propriorum hominum datur, in quibus hodie secundum diuersam Germaniæ nostræ consuetudinem ius habent: & ex diuerso his, aduersus dominos suos. x l. circa, ff. de proba. y Secundum gl. & plerosque Dd. hic.
23 † Nam sub appellatione seruitutis (quæ apud nos ferè abolita est) puto omnes omnino species subiectionis esse intelligendas, quæ iuris & potestatis aliquid in persona producunt. Et contrà libertas accipienda est, non solùm quæ seruili conditioni opponitur, sed omnis conditio alieno iuri non subiecta. Dabitur autem his casibus vtilis tantùm actio, vt quæ non directò procedat à lege, nec ex verbis, nec ex sententia manifesta, sed quæ ex addititia quadam interpretatione propter similitudinẽ
24 & paritatem rationis recepta sit in forum. † Praxim tandem huius actionis ostendendo, *petet in libello dominus, seruum qui se pro libero gerit, in dominicam eius potestatem adiudicari: vel hodie aliquem pronuntiari rusticum, seu (vt vulgò dicimus) hominem proprium esse, & vt condemnetur ad exhibenda ei debita seruitia.* E diuerso si seruus aut homo proprius experiatur aduersus dominum, *petet se declarari liberum planè, ac sui iuris esse, condemnarique reum, ne sua eum libertate vti impe-*
25 *diat, desinátque eum per exactionem seruitij operarum molestare.* † Secunda actio præiudicialis datur patrono, qui ex iusta seruitute manumisit, ac libertatis beneficium contulit, aduersus libertum, qui est in quasi possessione ingenuitatis, & negat se libertum eius esse. Vel contrà liberto, qui se ingenuum esse dicit, aduersus patro-
26 num, qui se talem falsa opinione [z] adserebat. † Et tum hæc actio directa erit, vt quam lex nominatim ex sententia & verbis adfert. Hodie datur etiam vtilis ex quadam interpretatione, dominis, qui rusticos siue proprios homines manumiserunt, hoc est, qui liberam facultatem à prædiis quò velint migrandi donarunt rusticis: honorem z Vt ff. si lib. inge. esse dica.
27 enim debent talibus velut [a] patronis. † Quidam eis annumerant vasallos & clientes, quos communis Interpretum schola libertis comparat: illis tamen non accedo, quoniam de vasallis non ex Romana lege, sed ex consuetudine iudicandum est, nec pertinere putat [b] Oldendorpius statum eorum ad has præiudiciales actiones. Quanquam enim in plerisque pari gradu ambulare [c] videntur, in hoc tamen maximè dissidet, nec quicquam commune habent vasalli cum libertis, quòd ille ingenuus est, & homo liber, adeò vt & principes vasalli existant, nec quicquam (feudo excepto) cum dominis participent: feudum enim quasi beneficium acceperunt, quo refutato, omne vinculum inter dominum & vasallum dissoluitur: quod non est in liberto. Is a Arg. l. venia. C. de in ius voc. & l. libero. C. de obsequ. à lib. & liber. b In praxi præiudic. actionũ. c Iuxta ea quæ tractantur in tit. de for. fideli. & in tit. de no. for. fid. in v. sib. feud.

enim est homo nouus per patronum factus, ac si prius in rerum natura non fuisset:
quia seruitutem mortalitati [d] comparamus. Porrò ad hanc secundam actionem re-
petenda sunt propemodum omnia, quæ superius circa dominos & seruos diximus.
† Ad praxin verò quod attinet, aget in hoc iudicio quis pronunciari se legitimum 28
rei conuenti patronum, ac illum quidem libertum suum esse, ideò condemnandum
eundem reum, vt obsequia patrono iure scripto vel consuetudine debita præstet. Et
ex contrario petet is, qui pro liberto habetur, ingenuum se decerni declararique, &
ne tali ingenuitate vti præpediatur néve ad illa obsequia vocetur. Cæterùm de hu-
iusmodi obsequiis sunt peculiares in [e] Pandectis & Codice. † Cùm autem olim ob- 29
sequia respectu præstitæ libertatis imposita vltra modum excrescerent, premerentque
nimis libertatem, ideò Prætor operarum, hoc est diurnorum officiorum & obsequio-
rum certam [f] rationem edixit. † Deuenio ad tertiam præiudicialem actionem, *de* 30
partu agnoscendo, nempe an quis sit filius, vel non sit: quæ datur parentibus, qui ad-
serunt patriam potestatem aduersus liberos, non exhibentes pietatem & reueren-
tiam, quam [g] debent: & contra liberis aduersus parentes, qui nolunt agnoscere par-
tum patris, hoc est sanguinem suum, & ex se procreatos. Et vtroque casu directa est
hæc actio, competit enim expressè tam sententia, quàm verbis legis. † Certant au- 31
tem Doctores, an hoc iudicium permittatur etiam fratri aduersus fratrem, & co-
gnato aduersus cognatum de iure familiæ? cùm præiudicialis in rem videatur solùm
habere locum in his personis, quæ se inuicem contingunt ac referunt. Mihi proba-
tur [h] Bartoli sententia existimantis, & confessoriam præiudicialem saltem vtilem in-
tẽdi posse, vt pronũcietur frater, & cognatus tuus, vel nobilis de familia tua: quæ sen-
tentia præiudicat, vt is qui obtinet, ferre possit nomen familiæ, & cognationis, possit
vti armis & insignibus nobilium, & sperare feuda aut alias successiones. † Nunc ad 32
persequendi formam. In hac ergo actione petet pater declarari, se esse verum ac
legitimum parentem filij conuenti, vt is condemnetur ad omnem pietatem, reue-
rentiam, ac obedientiam, atque ad alia omnia, quæ liberi parentibus natura præsta-
re [i] debent. Vel ex diuerso aget filius pronunciari, se ex tali parente, aut ex tali gen-
te, vel familia legitimè progenitum esse, agnoscique debere filium, siue cognatum:
& ne in tali iure in posterum turbetur, possitque vti imaginibus, cognomine, ac aliis
iuribus eiusdem familiæ. † Hoc interim memineris quasi pro colophone huius § pos- 33
se etiam officium iudicis summariè, & sine libello, aliáve solennitate iudiciaria im-
plorari à parentibus aduersus liberos, vel contrà à liberis aduersus parentes, quan-
do hoc solum agitur, vt alimenta præstentur sine vlla status quæstione. Imò per
talem iudicis pronunciationem non fit præiudicium causæ status, quin parentes &
liberi vltrò citróque vti possint præiudicialibus: nec solùm naturales & legitimi, sed
etiam naturales [k] tantùm. Eodem modo de patronis agentibus dicendum [l] est. At-
que ita finitus sit hic §.

d l. seruitutem 209. de reg. iur. adde quæ scripsit Zas. in suis intell. in l. si nõ sortem. §. libertus. de cond. indeb.

e ff. de obseq. à lib. &c. & ff. de iur. patron.

f Vt est videre in l. 1. & 2. ff. de oper. libert.

g l. pen. ff de obseq. a lib. & libertis.

h in l. vbicunque, §. interdũ, ff. de ventr. in poss. mitt.

i l. libero & l. seq. ff. de oper. §. libe. & libe.

k l. si index. de his qui sunt sui vel alie. iur. l. si quis à liberis. §. si vel parens. & §. idem rescripsit de lib. agn.

l vt in eadem l. probatur. §. solent. & §. alimenta l. 1. C. de oper. libert.

§. Sic itaque.

1 *Argumentum siue epitome & diuisio huius §.*
2 *Actio personalis, condictio, & si paret dare oportere, idem significant.*
3 *Paret, pro apparebit.*
4. 7 *Dare importat dominij trãslationem: aliàs etiam pro restituere & tradere accipitur.*
5 *Tribus actionibus implicatur fur.*
6 *Actio personalis ad dandum vel faciendum concluditur.*
8 *Differentia inter rem dari, tradi, & restitui.*
9 *Quod semel nostrum est, ampliùs nostrum fieri nequit.*
10 *Definitio condictionis furtiuæ.*
11 *Condicere quid?*
12 *Condictio furtiua est rei persecutoria.*
13 *In condictionibus petitur dari.*
14 *Condictio furtiua quomodo degeneret.*
15 *Condictio furtiua durat etiam re perempta.*
16 *Fur semper est in mora.*
17 *Condictio furtiua quibus competat.*
18 *Ei qui non est dominus, denegatur condictio furtiua.*
19 *Condictio furtiua durat, siue res extet, siue non extet.*
20. 21 *Re furtiua perempta res tamen ipsa condemnanda est: & eo casu alternatiua petitio admittitur.*
22 *Res furtiua quomodo æstimanda.*
23 *Libellus in condictione furtiua.*
24 *Condictio furtiua in duobus fundatur.*
25 *Quinque actiones cõtra fures dantur.*

Sic ita-

Sic itaque [a] discretis actionibus, certum est, non posse actorem suam rem [b] ita ab aliquo petere, [c] SI PARET, EVM DARE OPORTERE. Nec enim quod actoris est, id ei dari oportet: scilicet quia dari cuiquam id intelligitur, quod ita datur, [d] vt eius fiat. Nec res, quæ iam [e] actoris est, magis [f] eius fieri potest. Planè odio furum, quò magis pluribus actionibus teneantur, effectum est, vt extra pœnam [g] dupli aut quadrupli, [h] rei recipiendæ nomine fures etiam [i] hac actione teneantur, [k] SI PARET EOS DARE OPORTERE: quamuis sit aduersus eos etiam hæc [l] in rem actio, per quam rem suam quis esse petit.

1 Actionibus † realibus & personalibus discussis, nunc effectum & virtutem actionis personalis Imperator docet, ponitque primò regulam, neminem rem suam rectè petere actionis in personam formula, seu condictione. Deinde rationem subnectit regulæ, quoniam personalis actio concluditur ad dandum vel faciendum aliquid: sed res, quæ prius alicuius est, amplius eius fieri nequit. Demum exceptionem adiungit, quòd condictio furtiua, tametsi personalis actio sit, ad rem tamen petendam, quæ furto subducta est, competat.

a *Discretis*] id est, Diuisis: nempe in eas, quæ in rem sunt, & quæ in personam.

b *Ita ab aliquo*] Id est, suam rem actione personali prosequi.

c *Si paret*] Id est, si agat in personam actione. Per hanc enim clausulam Imperator
personalem haud dubiè actionem [a] significare voluit, & perinde est, ac si dixisset:
2 Nemo rem suam rectè petit actionis in personam formula seu condictione: † Sunt
enim synonyma, Actio in personam, Condictio, & actio, *si paret dare oportere*: quæ
sic vocatur, quòd his verbis Prætor in formula personalis actionis vteretur: *Si paret
L. Titium centum ex illa causa dare oportere, ille iudex esto*: vel, *ex bona fide iudicato*. In actionibus verò realibus hac Prętor formula vti solebat: *Si paret hanc rem ex
iure Quiritium meam esse*, &c. Ex quo constat, clausulam priorem in iis tantùm a-
3 ctionibus, quæ in rem sunt. † *Paret* autem, pro apparebit, cum veteribus accipere oportet: quod post instrumentis, testibúsve efficere conabitur, qui agit. Porrò frequens est phrasis in iure, vt nomen actionis, vel exceptionis per hanc dictionem (*Si*) denotetur.

a sicut & § in §. is quoque, qui mo. re con. oblig. & §. præterea, §. de except.

4 d *Vt eius fiat*] Vt dominium rei datæ in accipientem transferatur: † quia verbum *Dare* apud Iurisconsultos dominij translationem significat: & ita duplicaretur dominium: quod nequit fieri, vt sequitur. Interdum tamen dare dicitur, quasi cedere vel reddere vel restituere. Nam & dare pignus dicimus eum, qui dominium eius nō transfert: & dare rem commodatò, vel precariò: item vtendum dare. Sic Plautus in Trinum. Nam beneficium homini proprium quod datur, proprium erit: quod datum vtendum est, id repetendi copia est, quando velis. Et in eandem sententiam Dare, pro tradere, Ouidius dixit lib. 1. de arte amandi.

Multa rogant tradenda sibi, data reddere nolunt.

e *Actoris*] Quæ iam est in dominio actoris.

f *Eius fieri*] Et sic cuius rei dominium semel in me transfusum est, in me transferri [b] amplius non potest. Dominium enim cùm sit quædam perfectio, non ex pluribus causis [c] neque plures causas admittit.

5 g *Dupli vel quadrupli*] † Datur enim aduersus furem actio dupli, vel quadrupli, secundum differentiam furti manifesti, vel nec [d] manifesti. Tamen præter hanc potest etiam Condictio furtiua aduersus eum exerceri: quæ actio licet in personam sit, competit tamen domino pro re sua furto sublata, sibi restituenda, sicque degenerat, & naturam realis actionis assumit.

b l. 3. § ex plurib. de acq. poss. l. 159. non vt ex plurib. de reg. iur.

c vide Appellũ in sua Meth. c. 3. ad fi. & Feli. in cap inter dilect. nu. 17. de fi. instr.

d dicam § eo. in §. ex maleficiis.

h *Rei recipiendæ*] Id est, vt res furto subducta per talem furtiuam condictionem recuperetur: est enim condictio furtiua rei persecutoria.

i *Hac actione*] Petitione vel condictione furtiua.

k *Si paret*] Si agat dominus, cui res sublata est.

l *Sit etiam in rem*] Id est, naturam realis actionis assumat, sicque degeneret à personali.

Ex hoc textu sic declarato eliciamus aliqua, ac deinde condictionem furtiuam speciatim explicemus. †Primùm ergo hinc discendum, quòd actio personalis ad dandum vel faciendum concluditur, id est, transferendum dominium eius, quod nostrũ pleno iure non est: † (dare enim, vt vulgò dicimus, est, accipientis [d] facere) in hoc ab in rem actione differens, quòd hac experiamur, quãdo rem eam pro qua agimus, pleno iure ad nos pertinere asserimus. †Est autem discrimen non obscurum inter rem dari, rem tradi, & rem restitui. *Dari res* tunc dicitur, quando dominium eius per omnia transfunditur in accipientem, vt iam dictum est: quæ est obligatio dandi, in qua regulariter interesse non venit, vt alibi [e] abundè tractatur. *Tradi verò rem*, purum & nudum factum est, neque vllam habet vim [f] annexam, vt cum asino sella traditur. Plerunque tamen traditionis factum causam adiunctam habet, vt si ex cõtractu emptionis & venditionis traditur, quia venditor tradendo rem venditã, trãsfert dominium in ementem, si est dominus: sin minus, vsucapiendi [g] conditionem, quod hic Zasius non ineleganter pluribus docet. At *rem restitui* directò pertinet ad reales actiones, vel cùm restituuntur res commodatæ, depositæ, pignora & cætera [h] id genus. †Deinde obseruanda est regula *Id quod iam olim nostrum est, amplius nostrum fieri* [i] *non posse*: idque est, quod exprimit textus *non posse actorem rem suam ita ab aliquo petere, si paret & intendat eum dare oportere*, sicut ad textum suprà annotaui: sicque ridiculæ omnes Doctorum expositiones cessabunt. Cæterùm in quibus casibus huic regulæ non sit locus, Zasius post reliquos amplè hic docet. † Nunc ad condictionem furtiuam explicandam transeamus. *Condictio furtiua est actio personalis, rei tamen persecutoria, qua dominus id, quod ei furto ablatum est, repetit, vel eius æstimationem.* Quòd sit actio *personalis*, constat: quia aduersus personam, quæ furto rem sustulit, & nobis ex tali delicto obstricta est, hac experimur.† Et *condicere* nihil aliud est, quàm personali actione petere: vnde & personales actiones, *condictiones* [k] dici solent. † Deinde subieci, *rei persecutoria*: hæc enim actio rem persequitur furto subductam, vtcunque in personam dirigatur: idque odio furum inductum esse, præsens text. docet, vt scilicet domino detur condictio furtiua, & sic actio personalis, pro re sua, & ad dandum, quod est contra naturam & regulam omnium condictionum, siue actionum personalium.† In his enim propriè petitur dari, id est, res debita accipientis fieri: sed impossibile est in iure & per naturam, vt res, quæ iam mea est, amplius mea fieri possit: quod sanè haud iniuria mirum videri studioso potest, & Doctores hac in re variant mirificè. Ego crebrius receptam sententiam [l] amplector, in quã plerique post multa tandem diuerticula redeunt, quòd in genere agatur ea actione personali, quâ dandum venit, quâ dandum est, sicque petitio actoris refertur ad genus actionis: ipsa verò petitio ad restituendam rem furto subtractam conceditur: hoc est, fur conuenitur in narratione actione personali, sed in petitione res restitui petitur. Etsi etiam dari peteretur, tamen verbum *Dari* degeneraret, & abuteremur eo pro restitui. †Atque hoc est, quod vulgò dicitur, *condictionem furtiuam degenerare, noménque suum perdere.* Et si obiicias, quid hic opus est condictionis degenerationes cur non inducitur rei vendicatio ad rem furtiuam repetendam? †Respondeo, condictionis furtiuæ proprium est, quòd etsi res intereat fortuito, & sine culpa furis, adhuc duret actio ad [m] æstimationem. Quod in rei vendicatione non recipitur. Quia quando aliquis petit rem sibi restitui à possessore, si res ista absque dolo & culpa apud ipsum esse desinit, liberatur ab impetitione: ac per consequens condictio furtiua arctius constringit furem, cúmque semper obligat, siue res extet, siue non, †cùm fur semper in mora esse [n] dicatur. Dixi, *qua dominus*:† quia domino datur hæc actio eiúsque [o] hæredibus, & qui loco domini est, veluti tutori ac [p] curatori: quod Doctores producunt etiam ad Prelatos & rectores ecclesiarũ, si nomine ecclesiæ agant, quæ est domina: suo enim nomine experiri nequeunt [q], cùm non sint domini. †Ei ergo, qui non est dominus, hoc iudicium non permittitur, etiamsi ius in re habeat, vt si cui pignori res data est: aget tamen incerti conductione, si ea surrepta [r] sit.

Right margin numbers (in order): 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18

d Vt hic. & l. vbi autem, §. fi. de ver. obl.

e Dd. in l. stipulationes non diuiduntur de ver. oblig.

f Arg. l. traditio de acq. rer. dom.

g l. clauib. ff. de cont. empt.

h Vide latius Bart. de his tribus differentiis in d. l. stipulation. non diuiduntur.

i d. l. 3. §. ex plurib. in fin. cum simil.

k §. appellamus, §. proximè sequenti.

l Quam Zas. etiam hic sequit.

m l. 7. si pro fure. & l 8. in re furtiua. de con. fur.

n Vt per Dd. in l. scire debemus, §. vlt. ff. h. t. l. inter stipulan in §. pen. de verb. obl. & l. fi. de tri. act.

o l. 1. ff. hoc ipso tit.

p l. interdum, §. qui tutel. de furtis.

q Faber hic. & in §. omnium §. co.

r l. & ideo §. Neratius, h. tit.

19 fit. † Sequitur *id quod ei furto ablatum est*: nam si res subtracta extat, ipsa condicitur cum omni [f] interesse: & nedum res ipsa, sed & quod factum est ex [t] ipsa, vel quod ex eadem [u] superest. Sin verò desierit esse in rebus humanis, durat condictio æstimationis, ita quòd æstimatio ipsius rei deperditæ condici possit: nisi fortè fur rem
20 obtulerit, & deinde perierit, tum enim nulla erit [x] condictio. † Dubitant autem interpretes hac in specie, si res interiit, num ipsa res, an æstimatio rei peti debeat. Quia verò res furto subducta, siue extet, siue deperdita sit, semper est in obligatione, adeò vt dicat [y] Iurisconsultus, hominem mortuum condici posse, ipse [z] Bartolo subscriberem, qui post multa tandem in eam diuertit sententiam, ipsam rem peti posse, tan-
21 quam peremptam. † Plerunque ferè alternatiuè conclusio fit, si probabiliter dubita-
22 tur, num res extet: vt, Peto dari rem, si extat: sin minus, rei æstimationem. † Æstimatur autem res, quanti plurimi vnquam fuit à tempore commissi furti. Et in hanc
23 actionem fructus tam percepti, quàm percipiendi [a] veniunt. † Ex supradictis forma libelli satis manifesta est, *Verres cum diuertisset in ædes meas, surripuit mihi dolo malo codicem meum talem, &c. vnde quum restituere recuset, peto ipsum Verrem furem, vel hæredem ad dandum meum codicem condemnari, &c.* Potest adiici in libello, *cuius ego sum dominus*: quia condictio furtiua contra naturam aliarum condictionum
24 domino [b] competit. † Fundatur ergo hic libellus potissimum in duobus, scil. vt actor probet se fuisse dominum ipsius codicis tempore furti commissi, quo probato, præsumitur etiam hodie [c] dominus. Deinde, reum rem surripuisse sibi. Cæterùm quòd text. ait, *pluribus actionibus fures implicari*, sciendum est, à legibus quinq; actiones
25 aduersus fures concedi. † Prima est condictio furtiua, qua fur infamatur, saltem facti [d] infamia. Altera, Rei vendicatio, quæ non irrogat [e] infamiam. Tertia, Ad exhibēdum actio, quæ est præparatoria rei vindicationis. Quarta, Actio furti, ad duplum vel [f] quadruplum. Quinta Criminalis [g] accusatio. Et hæ plures actiones grauant [h] fures, sicut è diuerso prodest alicui, plures habere actiones.

f l. 3. hoc tit.
t l. 13. ex argento. hoc tit.
u l. si seruus. §. boue. eo. tit.
x d. l. 8. in re furtiua. ff. h. t.
y in d. l. 3.
z in l. stipulationes non diuidunt. de verb. oblig.
a Quod latiùs vide in d. l. in re furtiua.
b l. 1. ibi glo. ff. eod. & i dem §. docui.
c Argum. l. id quod nostrū de reg. iur.
d l. honori. de obseq.
e l. in re h. t.
f §. vl. I. de obl. quæ ex delict. nasc.
g l. fin. de fur.
h Arg. l. ne in plures de exercit.

§. Appellamus.

1 *Actiones reales dicuntur vendicationes: & quid sit vendicare.*
2.3 *De verbis vendicare, vindicia, vindicatio.*
4 *Actiones personales dicuntur condictiones & condicere quid sit.*
5.6.7 *Modus denunciandi lites olim consuetus: & de varia acceptione verbi condicere.*
8 *Num & hodie denunciatio sit necessaria.*
9 *In actionibus realibus petimus nos declarari dominos, vel quasi.*
10 *In personalibus dare aut facere petimus.*
11 *Personales & reales actiones tripliciter differre.*
12 *Intendere verbum iudiciale esse.*

[a] Appellamus autem in rem quidem actiones, VENDICATIONES: in personam verò actiones, quibus dare aut facere oportere intenditur, CONDICTIONES. Condicere enim est denunciare, prisca lingua. Nunc verò abusiuè dicimus, condictionem actionem in personam esse, qua actor intendit, dari sibi oportere: nulla enim hoc tempore eo nomine denunciatio fit.

a *Annectit* differentiam Iustinianus inter reales & personales actiones in nomine.
1 † Nam actiones in rem, dicuntur *vendicationes*. Vendicare enim propria significatione est appropriare, suum esse dicere, proprietatis affirmatione. Nonnulli legunt
2 *Vindicationes*. † Est autem *Vindico*, concretum verbum, à vim & dico: vt *Iudico* Varro, [a] à ius & dico deriuat: & significat ius aliquod, vel dominium sibi asserere. Hinc *Vindiciæ* appellatæ sunt res eæ, de quibus controuersia esset. [b] Seruius tamen in singulari extulit, *Vindiciam* esse dicens rem, de qua cōtrouersia erat, ab eo quòd vindicabitur. Atque hinc patet, *Vindicias* olim aliud nihil fuisse, quàm possessionem rei

a lib. 4. de lin. latin.
b Festus li. 19.

controuersæ alicui Magistratus decreto vsque ad finem iudicij attributam. † Hinc 3
Vindicatio videtur ex antiquis Vindiciis originem duxisse, vt sit ipsa vindiciarum po-
stulatio, id est, actio in rem, per quam quis rem suam ab alterius possessione in do-
c l. actionum 25. ff. de act. & oblig. minium suum vindicat. c Atque ita Imp. Iustinianus hic in rem actiones, vendica-
tiones appellari dicit. † Cæterum actiones in personam *Condictiones* nuncupantur, 4
eo quòd condicere prisca lingua denunciationem significant. † Olim enim cùm iu- 5
dicia à Prætoribus petebantur, actor aduersario condicere, id est, denunciare consue-
d C. de form. impetr. uerat certum diem, quo in ius ad Prætorem d iret: vnde datiuo iungitur, vt condico
e l. si indebitum in pr. rem ratam hab. tibi pecuniam. e Sic Festus Pompeius *Condictionem* scribit esse, in diem certum eius
rei, qua de agitur, denunciationem. Sic Cicero, † *Condicere alicui cœnam* pro indice- 6
re cœnam, & denunciare se affuturum, dixit. Quo in significatu Sueton. etiam in
Claudio libidinoso ac prodigo seni cœnam ea lege condixit, ne quid ex consuetudi-
ne immutaret. † Itaque *Condicere* ferè nihil aliud est, quam denunciare, vt ex Cicer. 7
liquet loco in oratione pro Comœdo, & apud Plautum in Curcul. & Gell. lib. 6. c. 3.
Sed huiusmodi denunciatio, vnà cum interpretatione actionum antiquata est, ma-
nente adhuc nomine. † Sicque hodie non esse denunciandum debitori ex necessita- 8
f Dd. communit. hic. te, crebrius placuit: tametsi id ex vrbanitate f fieri possit. Verum si rectè perpenda-
tur, dubium non est, quin ex iure diuino & humano omnibus modis obseruanda sit
g De monitione vid. c. noluit de iud. hæc g admonitio iuxta illud: *Si peccauerit in te frater tuus, vade & argue eum inter
te & ipsum solum, &c.* Item: *qua de re*, inquit h Proculus, *volo vt cum Hibero loqua-
h in l. 13. quidam Hiberus. de seru. præd. vrba. ris, ne rem illicitam faciat.* Ad hæc inter iuris præcepta primum est, *honestè viuere:*
honestati autem ex diametro repugnat, si quis protinus debitorem adigat, imò &
seipsum, ad iudiciariam molestiam, quam vno aut altero verbo fortasse euitare po-
i l. iustitia, ff. de iust. & iur. §. iuris, ¶. eo. tit. tuisset. Hinc k Imperator: *Debitores*, inquit, *præsentes prius denunciationibus conue-
niendi sunt.* Atque ita ego ex Oldendorpij sententia iudico. † Porrò ex hoc & præ- 9
cedenti §. discendum est, vt generaliter in omnibus actionibus realibus, quas *vendi-
k in l. debito. C. de pig. fac. l. Æmilius Largianus, ff. de minor. cationes* vocant, petamus nos declarari dominos, vel quasi l dominos, non aliquid
nobis dari. Fallit hoc contra furem, à quo condico rem meam, & dari m peto. † In 10
personalibus autem, quas *condictiones* nuncupant, petimus dare aut facere. Quod
non procedit in actionibus commodati, depositi, & similibus, quæ licet personales
l l. & ex diuerso, ff. de rei vẽd. sint, petimus tamen n vel reddi vel restitui. Nouissimè pro actuario præsens tractã-
tus notabit iuris tyro inter actionem realem & personalem triplicem differentiam
m Vt §. proximè præcedenti. esse. † Differunt enim primùm origine: nam realis actio ex re, vel iure, quod in re 11
habeo, oritur: personalis autem ex contractu, vel quasi ex contractu, maleficio, vel
n. l. 3. §. si reddita. & l. si vt certo. §. rem tibi dedi, ff. commod. quasi ex maleficio. Deinde Natura: quia realis persequitur rem, quam credit suam
esse, à quocunque possessore, etiamsi in centesimam migrauerit manum, dummo-
do non sit vsucapione acquisita: in personalibus non ita, quia sola persona obligatur,
quæ contraxit, vel deliquit. Postremò effectu: actionis enim realis effectus est, vt pe-
o. l. Pompon. §. sed & is, de procur. titor declaretur dominus, vel vt pronuncietur res sua o esse. Effectus autem actionis
personalis est, quòd actor reum conuentum petit condemnari, vt det rem, vt in ipsum
dominium rei transferat, vel vt aliquid faciat.

b *Intendit*] † Intendere, verbum iudiciale est, & pro iudicialiter petere, vel actio- 12
p l. si quis intentione, de iudic. nem instituere sumitur. Vnde & apud p Vlpianum INTENTIO nominatur
actio.

§. Sequens.

1 *Prima actionum diuisio ex causa efficiente sumpta est.*
2 *Secunda ex causa materiali.*
3 *Tertia verò diuisio à causa formali.*

Sequens illa diuisio est, quòd quædam actiones rei persequendæ gratia comparatæ sunt, quædam pœnæ persequendæ, quædam mixtæ sunt.

Hactenus in hoc titulo duæ actionum diuisiones ab Imper. nostro traditæ sunt:
† quarum prior ex causa efficiente sumpta est, vt aliquæ sint ciuiles, aliæ Prætoriæ. 1
† Posterior ex materia petita est, quòd sint quædam in rem, quædam in perso- 2
nam. † Nunc congruo ordine ad tertiam actionum diuisionem, quæ ex causa for- 3
mali petita est, procedit Iustinianus: in qua maxima vis versatur, vt cognoscamus,
quomodo

quomodo actio sit edenda apud iudicem: quid ab aduersario petendum, vtrum res an pœna. Quorsum enim attinet cognoscere, quis sit actionis autor? quid item prodest scire, quem habeamus aduersarium? nisi etiam intelligamus modum & formam agendi? Hinc ergo illa promanat diuisio, quam hic Imp. tradit, quasdam scilicet actiones rei persequendæ gratia competere, quasdam pœnæ causa dari, quasdam denique mixtas esse. Singula autem huius diuisionis membra in sequentibus §§. ordine repetuntur, sicut processus ad oculum demonstrabit.

§. Rei persequendæ.

Rei persequendæ causa[a] comparatæ sunt[b] omnes[c] in rem actiones. Earum verò actionum, quæ[d] in personam sunt, eæ quidem quæ ex cõtractu nascuntur,[e] ferè omnes rei persequendæ causa cõparatæ videntur: veluti quibus [f] mutuam pecuniam, vel in stipulatũ deductã petit actor: item commodati, depositi, mandati, pro socio, ex empto, vendito, locato, conducto. Planè si depositi agatur eo nomine, quòd tumultus, incendij, ruinæ, naufragij causa depositum sit,[g] in duplum actionem Prætor reddit: si modò [h] cum ipso, apud quem depositum sit,[i] aut cum hærede eius, de [k] dolo ipsius agitur: quo casu [l] mixta est actio.

Enarratur hoc loci primum supra scriptæ tertiæ diuisionis membrum, nempe actiones rei persecutoriæ. † Sunt autem *rei persecutoriæ actiones*, Paulo [a] autore, *quibus id petimus, quod ex patrimonio nobis abest*. Et licet non omnis actio sit in rem prodita, sed quædam etiam in personam, vt suprà [b] ex prima actionum diuisione patet: non tamen ita in personam est, vt per eam solùm personæ negotium faciamus, nihil amplius consecuturi, sed magis, vt à persona id consequamur, quod nobis ex aliqua causa debetur, † siue hoc sit ex contractu, vel quasi ex contractu, siue ex delicto, aut quasi ex delicto: hinc [c] enim alter alteri obligamur. † Quo fit, vt vtraque actio, tam realis, quam personalis, rei persequendæ gratia prodita habeatur, diuerso tamen respectu. Sanè actio in rem datur, quando eam persequi volumus rem, quam pleno iure nostram esse dicimus, vtpote quam iusto aliquo titulo acquisiuimus. ea si fuerit corporea, ad actionem rei vendicationis refertur: sin autem incorporea, ad actionem confessoriam & negatoriam, atque iis similes spectat. Actione verò personali id persequimur, cuius non sumus domini, sed nobis ex aliqua causa debetur, qua personam ipsam vrgemus ad id vel dandum, vel faciendum, siue debeatur ex stipulatu, siue aliunde. Hinc enim plures in contextu nostro actionum personalium species recensentur, quas deinde sigillatim enarrabimus. Neque verò te moueat, quòd actio realis, pariter aduersus personam, puta possidentem, [d] intenditur, quasi ob id personalis esse videatur: non enim eò contra possessorem datur, quod ex alia causa nobis sit obligatus, nisi ob rem illam, quam possidet nobis vendicandam, quam solùm expetimus, sed frustrà, nisi edita actione aduersus eum, qui possidet. His sic prælibatis textum excutiamus.

1 2 3

a in l. in honorar. 35. de act. & oblig.
b in §. omniũ, hoc tit.
c §. sequens, J. de oblig.
d iuxta l. officium, de rei vend.

a *Comparatæ*] Introductæ, propositæ, inuentæ.
b *Omnes*] Tam ciuiles, quàm prætoriæ.
c *In rem actiones*] Qui actiones reales sine delectu rem persequuntur. Rem intellige petitam iure dominij, vel etiam quasi dominij, propter Publicianam.
d *In personam sunt*] Personales enim actiones ad hoc nituntur, vt sint rei persecutoriæ, vt rem persequantur, & potissimè quæ sunt ex contractu.
e *Ferè omnes*] Adiectum est hoc temperamentum, *Ferè*, propter actionem depositi, quæ quatuor casibus per inficiationem [e] crescit, & mixtam causam habet: de qua Prætoris edictum adhuc extat in [f] Pandectis.
f *Mutuam pecuniam*] Mutui contractũ à stipulatione euidenter distinguit: potest enim per se sine stipulatione mutuum consistere, vtpote qui re contractus sit. potest & cum

e §. sed furti, J. eod.
f l. 1. depositi.

& cum stipulatione: quæ si ex continenti mutuo subiuncta est, quoniam videtur id agi, vt sola valeat, obligationem simplicem parit. Cæterùm duo erunt g contractus

4 g *In duplum.*] † Puta si reus inficietur & neget, rem apud se depositam esse: tum enim condemnabitur in duplum, scilicet ad rem depositam reddendam, & totidem in æstimatione. Rationem ponit Iurisconsultus h alibi, quam repetit hic Accursius: quia propter casum fortuitum depositionis ex necessitate dependentem hęc res de-

5 ponitur, nec potest eligere vel experiri fidem depositarij, is qui deponit. † Duplex ergo huius Edicti ratio videtur: Prior quoniam aliis casibus spatium deliberandi datur, cui res committenda sit: hic verò calamitas nullum ad deliberandum tempus permittit. Altera, quòd aliis in casibus perfidia nihil eximium habet, præter cæteras: hæc verò singularis est, & maiore aliquo odio digna: quòd vbi misericordia opus fuit, ibi crudelitas adhibita est, & calamitas calamitati adiecta.

h *Cum ipso.*] Qui scilicet inficiatur depositum: nam nec iudicium suscipietur, nisi reo negante. Vbi enim bonam fidem agnoscit, statim iubetur i restituere.

i *Aut cum hærede.*] Sensus est horum verborum: Si depositarius est in dolo, quia inficiatur, ipse tenebitur in duplum, non eius hæres. Hæres enim eo casu ad id, quod ad eum peruenit, & non vltra obnoxius fit, nisi & ipse hæres dolo fecerit, id est, fue-

6 rit k inficiatus. † Zasius porrò addendum putat, quòd si depositarius ejúsve hæres alias interuerterit rem depositam versutè, corruperit vel ex dolo negligenter tractarit, perdiderit, & quicquid eorum simile dici potest, quòd etiam eisdem casibus text. l noster procedat.

k *De dolo ipsius*] nempe hæredis, qui pariter hoc depositum inficiaretur. nam de dolo hæredis hic agitur, non de dolosa defuncti inficiatione: ea enim ad hæredem non pertinet, cùm ipse non deliquerit. Itaque liberatur, si rem, quam habet, bona fide restituat.

l *Mixta est*] In re scilicet & pœna: nam habet mixtam causam persequendi rem & pœnam.

7 *Expendamus* modò actiones in textu enumeratas sigillatim: † & primò actionem mutui, quæ dicitur certi condictio ex mutuo, siue specialis. Est autem *condictio certi, quæ specialis dicitur, actio personalis, qua petimus res nostras, quas alicui mutuò de-*

8 *dimus, in eodem genere nobis reddendas.* Dixi primò, *quæ specialis dicitur:* † quia ex m communi interpretum assertione duplex est certi condictio, generalis, & specialis. Generalis est, quæ ex omni contractu competit, quæ datur ex omnibus obligationibus puris, ex quibus quid certi petitur, excepta causa mutui. Specialis est: quæ dunta-

9 xat ex mutuo conceditur. Hæc doctrina num vera sit, sanè dubito plurimum: † mihíque probabilius videtur, vnam tantum certi condictionem esse, generalem scilicet, multas tamen sub se species continentem, vtpote speciales actiones tanquã genus, quod species complectitur, ita quòd vbicunque certum petitur, dicatur condictio certi, sed vbi ista condictio ad certum contractum restringitur, tum ex eo contractu detur: Exempli loco: Peto codicem ex commodato certi condictione, iam di-

10 citur condictio certi specialis ex commodato, atque ita de aliis contractibus † Sic etiam intelligendus est n Iustinianus, dum ait, *certi condictionem dari ex mutuo*: verũ est, specialem, non distinctam & separatam à generali condictione certi, vt vulgò eum locum interpretantur: sed quæ comprehendatur sub ea, veluti species sub suo genere. Nam certi condictio generalis concurrit cum omni actione, ex qua certum petitur: o cum omni actione, inquam, in qua venit rem dari vel tradi. Vnde sicut genus non separatur à speciebus, sed eas in se continet (est enim genus in effectu & re ipsa nihil aliud, quàm species simul collectæ) ita in proposito, hoc genus, scilicet certi condictio, non distinguitur à specialibus actionibus, id est, à suis speciebus, sed eas

11 complectitur. † Est ergo vna condictio certi, in suo genere, multiplex tamen in speciebus. Item illa generalis condictio per se nihil est, nisi contrahatur ad speciem, nec potest casus vllus ostendi, vbi per se veniat: id quod Bart. p ipse fatetur, vtcunque conetur duas certi condictiones distinctas & separatas probare. In summa, communis opinio nullo iure fundatur, & eadem facilitate destruitur, qua asseritur. Alteram verò sententiam si sequamur, nihil videbimus in textu legum aduersum.

12 † Ad propositum redeundo, personalem hanc esse actionem constat, quia in personam est ex contractu mutui, qui non nisi re ipsa interueniente certo consensu q,

g l. si ita fuero stipulat. & l. seq. noua.

h in l. 1. §. merito, ff. depos. fac. etiam l. 1. §. 1. de incen. rui. nauf.

i l. pen. C. depositi.

k §. non autem, vers. aliquãdo, Ĵ. de per. & tẽp. actio.

l Arg. l. quod Nerua, ff. dep.

m In l. certi cond. ff. si cert. pet. Ĵ. quib. mo. re con. obl. in prin. vbi et aliqua dixi & in rub. d. tit. si cert. pet.

n Ĵ quib. mo. re cont. oblig. in prin.

o Ita Zas. in l. certi.

p in d. l. certi condict.

q d. princ. qui. mo. re cont. oblig per l. 2. si cer. pet.

perficitur. Addidi, *res nostras:* † quia mutuans debet esse dominus vel quasi domi- 13
nus rei mutuandæ. Nam si rem tibi alienam mutuarem, non esset mutuum, quia nõ
fieret de r meo tuum. Debent autem res esse fungibiles, quæ scilicet in pondere,
numero, mensuráque consistunt s quia mutui datio in his tantùm rebus t versatur.
† Apposui, *quas mutuo dedimus:* quia vt hæc actio locum habeat, necesse est, rem ita 14
dari accipienti, vt eius fiat, alioqui non posset ea vti. Dare u enim est dominium
transferre. † Subiunxi *in eodem genere:* vt commodati & depositi actiones exclude- 15
rem, in quibus petimus nobis illam ipsam speciem reddi, quæ tradita est, & non a-
liud eiusdem generis. In hoc autem iudicio intendimus, vt reus tantundem soluat,
id est, rem eiusdem naturæ & u qualitatis. † Vnde si debitor interpellatus legitimè 16
extra iudicium, fuerit in mora soluendi, ac interim minoris valere cœperit res mu-
tuata, tunc peti potest, vt præter rem ipsam condemnetur etiam in id, quod interest
actoris, debito tempore fuisse solutam, facta scilicet æstimatione, quanti plurimi va-
luerit à tempore moræ. Si autem nulla interpellatio iudicium antecesserit, & verisi-
mile sit, pendente iudicio variatum iri precium & valorem rei mutuatæ, consultius
est, vt etiam hoc casu petatur & mutuum, & quod interest, facta per officium iudicis
æstimatione, quanti plurimi fuerit, toto tempore x iudicij. sicque Iuliani y respon-
sum accipiendum est. † Porrò ista actio incipit statim ex obligatione mutui pura es- 17
se. Si autem sub conditione, vel in diem detur mutuum, pendet interim, nec ante diẽ
vel conditionem z peti potest. † Probat autem actor in hoc iudicio, contractum mu- 18
tui effectualiter interuenisse. Est enim mutuum contractus re, ita quòd sine rei in-
teruentu non subsistat. Cæterùm rem fuisse suam, probare non tenetur, quia iuuatur
verisimili coniectura, quòd res mutuò data fuerit sua: neque auditur aduersarius, si
fortè referret quæstionem dominij, & exciperet contra agentem, ipsum non fuisse
dominum rei mutuatæ, vtpote statim suspectus, quòd eludere velit debitam a solu-
tionem. Præterea regulariter mutuum fit ad rogatum accipientis: citra verecundiam
autem fieri non posset, si mutuatarius diceret, pecunia illa non erat sua tempore mu-
tui dationis. † Libellus ita proponatur: *Mutuaui haud ita pridem ex ære meo Titio* 19
centum aureos Rhenenses probos, quos ipse nunc mihi contra bonam fidem reddere ne-
gat: quare peto eum mihi ad reddendam & soluendam istam pecuniæ quantitatem iu-
dicialiter b *condemnari, &c.*

Altera actio, quæ hic recensetur, est *condictio certi ex stipulatione.* † In primis au- 20
tem aduerti debet, aliam esse certi condictionem ex stipulatione, & aliam *actionem*
ex stipulatu. Hæc enim ita demum nascitur, si res in stipulationem deducta, est in-
certa, vel cùm de re certa in genere, sed incerta in specie fit stipulatio: vt si homi-
nem stipuler, aut fundum sine propria appellatione, aut vinum, frumentúmve sine
certa qualitate. Illa autem tum oritur, cùm res est certa, cùm certum quid dedu-
ctum est in stipulationem, puta quod continet quid, quale, quantum: vt si stipuler
vini Rhenensis optimi amphoras decem, centum aureos Rhenenses probos. Nam
in proponenda hac actione cautus sis oportet, ne res petita fortè incerta appareat.
Ideo in exemplo loquitur de vino c optimo: † quoniam non omnis qualitas re- 21
bus addita, facit rem certam, sed ea sola, quæ primum & summum locum tenet.
Nam si vini boni decem amphoras stipuler: rem incertam stipulari videor. Vtcun-
que enim qualitas bonitatis adiecta sit, ista tamen est incerta qualitas: quia bono
melius inuenitur, & vinum quod melius est, ipsum quoque bonum est. Quare hoc
casu certi condictio non competeret, sed tantùm actio ex stipulatu, tanquam ad rẽ
incertã. Sic etiam in altero exemplo dixi, cẽtum aureos Rhenẽses probos: quia si pe-
terem centum monetæ nostræ Germanicæ, ista stipulatio non diceretur continere
certum, cùm varia sint genera monetarum: quamuis ex interpretatione legis sa-
tis videatur certum, quia in dubio debet intelligi d de moneta exiguiori: tamen
ex interpretatione legis non debet dici certum, quod ex ipsa pronunciatione ap-
paret incertum. Ergo ita certi condictione ex stipulatione agi non posset, sed ex
stipulatu. † Hinc consequitur, quòd si agatur ad factum: puta domum ædificari, 22
vel describi librum, id actione ex stipulatu fieri debere: quia hic est quædam
alternatio, petendo factum, vel interesse, quod tacitè in stipulationem dedu-
ctum videtur, ergo e incertum. † Inde est, quòd dicimus, facta esse f incerta. 23
Sin autem simpliciter peterem interesse (quod facere possum) nihil obstat,
quin agi possit certi condictione ex mutua illa stipulatione. Interesse enim
licet

r d. l. 2. §. appellata.
s d. pr. §. quib. mo. re con. oblig.
t §. sic itaque discretis §. hoc nostro tit.
u l. 3. cùm quid, si cer. pet.
x iuxta l. ædil. §. sciendum, de ædil. edict.
y In l. 22. vinũ, ff. si cert. pet.
z l. 7. omnia quæ l. proinde, si cer. pet.
a l. nec vnde, C. si cer. pet. & l. si quis nec cõdictionis, C. loca. l. ne creditoris, C. de pig. actio. latè Bart. in l. nam etsi fur. in pr. si cer. pet.
b Vide Specu. in ti. de solut. §. sequitur.
c vide Dd. in l. certum. & l. certi condict. si cert. pet. & quæ dixi §. de verb. oblig. in prin.
d l. 9. semper in obscuris, de reg. iur.
e l. 5. vbi autem §. 8. qui illud aut illud, de verb. obli. l. 72. stipulationes non diuidũtur, §. Celsus, eo. tit.
f l. stipulationum. cũ l. sequ. eod. tit.

esse enim licet ab initio certum non sit, certificatur tamen ex post facto per senten-
tiam iudicis: quod non est in homine generaliter in stipulatione [g] deducto. Porrò
vtraque actio est personalis ex obligatione verbis contracta, quam stipulationem
dicimus, quæ tamen eatenus firma est, & fuerit legitima stipulandi causa. Siquidem
vbi omnino nulla fuerit causa, vel impossibilis, aut turpis, aut contra bonos mores,
ibi non contrahitur stipulatio, nec per consequens actio nascitur, Petro de Bella-Per-
24 tica frustra [h] repugnante. † Datur autem vtraque stipulanti: prior quidem aduersus
promittentem certi aliquid, altera aduersus promittentem rem incertam, siue pro
25 se, siue intercedendo pro [i] alio. † Sunt ambæ rei persecutoriæ, quia prior ad rem cer-
tam, altera ad rem incertam promissori condicendam competit: præterea ad pœ-
nam, si qua adiecta fuit, vel ad id, quod interest stipulatoris, cuius æstimatio eo
26 tempore spectanda est, quo dies obligationis [k] venit. † Quamuis autem actio ex sti-
pulatu plerunque persequatur pœnam, maximè cum eam stipulari [l] sumus, ob id ta-
27 men pœnalis non dicitur: † quia actionem pœnalem vocamus, si pœna per legem
sit instituta. Istæ verò pœnæ, quæ plerunque stipulationibus adiiciuntur, sunt con-
uentionales, & induunt nomen rei, propter conuentionem contrahentium, vt ita ni-
28 hilominus sint rei [m] persecutoriæ. † Causa harum actionum est ipsa verborum obli-
gatio, siue stipulatio, quæ si pura est, statim nascuntur, & exerceri possunt: alioqui
29 veniente die vel [n] conditione. † Probat autem actor, stipulationem legitimè & in
continenti factam esse, & ex legitima causa reum stipulanti promisisse. Quòd si e-
30 tiam interesse petatur, id ab actore probari oportet. † Libellus: *Titius promisit per*
stipulationem mihi dare X. aureos Rhenen. probos, ex causa venditionis fundi mei Tu-
sculani, quem à me legitimè emit, cæterum dare recusat. Quare peto, vt eos mihi det,
31 *& ad dandum mihi per vestram sententiam condemnetur, &c.* † Nunc ad *actionem*
32 *commodati*: quæ duplex est, directa & contraria: † Scire enim iuris studiosus debet,
actionem interdum directam dici, prout opponitur contrariæ: & est quæ datur prin-
cipaliter contrahenti, & aliam partem sibi obliganti. Nam si contractus sint princi-
paliter vltrò citróque obligatorij, vtrobique directa actio conceditur, & neutrobi
33 contraria, sicut aliàs etiam [o] docui. † Sic actio commodati directa est, quæ commo-
danti datur, qui non est obligatus ex contractu principaliter ipsi commodatario,
quem sibi obligauit ad restitutionem rei commodatæ. Contraria verò est, quæ com-
modatario ipsi conceditur, qui ex contractu commodati principaliter obstrictus
est, contra commodantem, quem habet obnoxium, non quidem ex contractu com-
modati, sed post contractum ex æquitate naturali: qua obligatione cogit eum, vt
ipsi re commodata vti liceat, vt restituat impensas, si quas maiores in re commoda-
34 ta fecit. † Est autem vtraque actio personalis, quia in personam datur ex contractu
commodati, qui re constat [p] principaliter. Sunt ambæ rei persecutoriæ multis mo-
35 dis. † Directa enim commodati actione persequimur: primo, vt commodatarius rem
ipsam commodatam restituat in specie, in hoc differens à mutuo, vbi alia eiusdem
qualitatis restituitur. Deinde, si res commodata sit reddita deterior, vt præstetur,
quod interest commodantis: propriè enim dicitur res non reddita, quæ deterior fa-
cta [q] redditur. Deniq; si conuenit inter contrahentes, vt res certo loco vel tempore
reddatur, quæ vtenda accipitur, huius conuentionis ratio haberi debet in æstimando
36 damno non redditi [r] commodati: & sic deinceps. † Contraria verò actione commo-
dati persequimur: primò vt soluatur quanti interest commodatarij, rem commoda-
tam ante expletum vsum non fuisse ablatam. Deinde impẽsas maiores, & necessariò
in re commodata factas, puta in curãda rescindendáve re. Demum si sciens commo-
37 dauit rem vitiosam, rectè agitur, vt damnum [f] sarciatur. † Nascuntur autem hæ actio-
nes post diem in commodato expressum, alioqui post [t] vsum rei. Ex prædictis cõstat,
causam harum actionum esse, contractum commodati, cuius naturam alibi explica-
38 tam habes. † Probat autem actor in his actionibus, primùm, cõtractum commodati
celebratum esse. Deinde quòd finitus sit vsus, ad quem commodato res data est: hoc
enim primum requiritur in commodato, vt ad vsum aliquẽ res detur, qui vel natura
intelligatur, vel in speciem sit expressus, adeò vt antea reuocari nequeat, nec rectè
agatur ad [x] restitutionem: & in hoc differt à precario. Cæterùm quid præstet commo-
datarius, & an ad ipsum periculum pertineat, si res commodata periit, [y] alibi discus-
39 sum est. † In hanc autem formã proponi potest cõmodati actio directa. *Commodaui*
nuper Titio equum meũ gradarium, quo cõmigraret Basileam: verùm cùm ipse redie-
rit, & restituere illũ recusaret, peto eum ad restituendum mihi cõdemnari: vel cum illum

g ad quæ vide quæ vbertim scribunt Dd. in d. l. cert. cont.

h hic text. est in l. 2. s. circa, de doli except. l. impossibilis. l. generaliter. & l. Titia quæ, ff. de verb. oblig.

i l. 1. de verb. oblig.

k l. 59. quoties in diem. cum l. seq. de verbor. oblig.

l iuxta s. vlt. §. de verb. obl.

m Atque ita gl. soluas hic. in verb. ferè.

n s. omnis cum duob. ss. seq. §. de verb. obl. d. l. certi condictio. & huc sunt referenda, quæ §. de verb. obli. à me dicta sũt.

o in s. item is cui. §. qui. mod. re cont. obl. videas etiam Fabrum in s. focius. §. de societate.

p d. s. item is cui.

q l. 3. s. si reddita. ff. commod.

r l. si vt certo, in pr. commod.

f in l. rebus, s. possunt. h. t.

t l. in commodato. s. sicut autem. eod. tit.

u vide quæ dixi in d. s. sicut autem.

x d. s. sicut autem.

y in d. s. item is cui.

reddiderit peiorem & deteriorem & claudum, me ignorante, peto, vt mihi pretium
soluat, quo deteriorem fecit, &c. Notanter autem adieci, *me ignorante:* quia si quis rẽ
deteriorem sciens recipiat, sibi [z] imputabit. †Forma in actione commodati cõtraria: 40
Titius commodauit mihi pratum ad vsum pascendi pecoris per totam æstatẽ, & quã-
uis æstatis tempus non sit finitum, ipse tamen prohibuit me, ne eodem prato vterer, ex
qua prohibitione damno affectus sum quinque aureorum: quare peto, vt hos quinque
aureos condemnetur mihi soluere, &c. †Sequitur *actio depositi:* quę pariter duplex est, 41
directa & contraria. Directa est, quæ deponenti conceditur aduersus depositariũ, &
eius hæredes, ad persequendam depositam. Nec interest, prædo vel fur sit, qui depo-
suerit: hos.n. depositi rectè acturos dicit Marcellus [a] apud Vlpianum. †Contraria au- 42
tem competit depositario, penes quem res deposita est, eiúsque hæredi, aduersus de-
ponentem, & eius hæredem, qua venit, quod est necessariò vel vtiliter in rem depo-
sitam impensum: nam æquum est, eum habere actionem, ne obsequendo amico dã-
num patiatur, & deponens locupletetur illius iactura. †Ambæ in personam sunt, ex 43
contractu depositi, qui re [b] constat principaliter. Et sunt ciuiles, quia ciuili autorita-
te introductæ, vt in rebus depositis regulariter vltrò citróque nobis deseruirent.
† Cæterùm directa est etiam Prætoria, altem in quatuor speciebus in textu relatis, 44
videlicet cùm res deponitur, vel tumultus, vel incendij, vel ruinæ vel naufragij gra-
tia: nec dominus vllam aliam deponendi causam habet, quam vt euitet imminens ex
causis suprascriptis periculum. †Illis enim casib. voluit Prætor depositarium inficiã- 45
tem dolo malo, id est, negantem rem apud se esse depositam, in duplum obligari, cũ
tamen aliàs hæc actio semper in simplum detur. Meritò autem Prætor ita cõstituit,
quia grauius est fidem fallere ei, qui ex necessitate deponit, quam qui ex voluntate:
cùm ex necessitate deponens propter euentum fortuitum non possit eligere, vel ex-
periri [c] fidem depositarij. †Præterea hæc iudicia ciuilia sunt perpetua: Prætoria verò 46
depositi actio annalis est in duplum, alias perpetua ad persequendam [d] rem deposi-
tam. Item ciuiles sunt rei persecutoriæ: directa enim persequitur rem alicui cõmis-
sam, cum fructib. & omni [e] causa: contraria etiam persecutionem expensarũ vtilium
habet: vt si equus deponatur, æquum est, vt suppeditatum equo pastum recuperet
depositarius. Prætoria verò in præfatis quatuor casibus mixta est, quia & rem & pœ-
nam persequitur intra annum †Subinde actio depositi directa infamat, quia agitur 47
quodammodo de perfidia: & is notatur, qui suo nomine conuentus & condemnatus
est, non qui [f] alieno. †Item in ea iuratur in litem ex dolo non [g] restituentis: non au- 48
tem in contraria, quę non infamat, quia de fide rupta non agitur, sed de indemnita-
te [h] depositarij. † Directa depositi actio sic constituitur: *Commodaui Sempronio sponte* 49
gratisq; accipienti centum aureos in sacculo obsignato per Stichum seruum actorem
meum, hac lege, vt quando vellem, & vbi vellem, confestim redderentur: postulanti au-
tem mihi restituere recusat: quare peto eum ad restituendum per sententiam [i] cõdem-
nari. Cæterùm quid in hanc actionem veniat, & de huius priuilegiis, alibi à [k] me di-
scussum est. †Forma proponendæ actionis contrariæ facilis est: *Titius apud me duos* 50
equos deposuit, quorum custodiam gratis & amico animo suscepi, & pro pastu eorun-
dem expendi duos aureos, quos mihi reddere recusat. Quare peto eum condemnari, vt
mihi duorum aureorum impensas soluat, &c. †Actionem depositi Prętoriam ita pro- 51
pone: *Cùm nuper in platea piscaria fuisset ortum horribile incendium, & viderem iã*
flammam meis ædibus imminere, deposui supellectilem meam apud Sempronium in ta-
li platea habitantem, quam admonitus restituere, detrectauit id hactenus: quare peto
eum sententiã compelli, vt prædictas res mihi restituat, & si quas ex illis fuerit infi-
ciatus, peto eum tunc in duplum æstimatarum rerum condemnari, &c. †Sic enim pe- 52
tendum esse in libello huius iudicij, Rofredus ex veritate asserit, reiecta illorum o-
pinione, qui putabant simpliciter res petendas esse, & si depositarius nolit eas resti-
tuere, tum in iudicio, si præter recusatam restitutionem cœperit planè infitiari, im-
plorandum esse iudicis officium ad pœnam. Errant enim hi tota via, vt & [l] Olden-
dorpius ait, quippe quòd hæc actio Prætoria principaliter ob pœnam petendam in-
troducta sit, alioqui ciuilis sufficeret. †Ad *actionem mandati* transeamus. Hæc con- 53
similiter duplex est. Directa, prout alium principaliter obligat mandati: & contra-
ria, prout ille alter aduersus principaliter obligantem agere potest. † Directa ergo 54
mandati actio, mandatori, eiúsque hæredi conceditur, aduersus eum, qui manda-
tum suscepit, & non [m] expleuit: vel illud dolosè aut negligenter explicauit, sicque
damno affecit [n] mandantem (illud enim mandatario non imputabitur, si interdum
causam mandantis non meliorem fecerit, sed si deteriorem sua culpâ reddiderit,

z Vide ad hoc Bart. in l. 3. §. si reddi. hoc tit.

a l. 1. §. si prædo. ff. depos.

b Vt habetur in §. præterea, & ibi dixi §. qui. mo. re con. oblig.

c l. 1. §. & merito, ff. depos. fac. cap. 1. extra. de verb. sign.

d l. quod tumultus, ff. depositi.

e l. 1. §. hanc actionem. h. tit.

f l. depositum, C. depos. l. furti §. si quis alieno, & §. vlt. ff. de iis qui not. infa. & l. nihil. C. de procur.

g l. 1. §. si rem h. t.

h l. rei apud. d. tit.

i Casus est in l. Lucius Titius ff. dep. vbi dicitur commendare nihil aliud esse quàm deponere. quod scitu dignum est: nam & hodie secundum formulam huius l. tradimus pecunias mercatoribus.

k Vide quæ docui in d. §. præterea.

l In praxi huius actionis.

m l. si mandauero. §. vlt. & l. inter causas, §. qui suscepit, ff. manda.

n l. præterea, & l. si procuratorem, §. 1. hoc ipso tit.

ſemper tenebitur) vel denique mandati fines exceſſit cum detrimento [o] mandato-
ris. Contraria verò competit mandatario & eius hæredi aduerſus mandantem, eiúſq;
hæredes impleto mandatu ad reputationes (ceu Iuriſconſultus vocat) & ad omnes
55 impenſas, quas neceſſariò & vtiliter impendit [p] mandatarius. † Sunt autem ambæ
actiones ciuili autoritate introductæ: & in perſonam ſunt ex contractu mandati, qui
conſenſu perficitur, trahítque originem ex [q] amicitia: cuius contractus vim & pote-
ſtatem abundè ſuo [r] loco oſtendimus. Non autem ideo quis obligatur ex hoc con-
tractu, quia geſſit negotium, ſed quia mandatum ſuſcepit, conceſſit amico poſtulan-
ti officium: idque vel hinc apparet. Nam etſi poſt ſuſceptum mandatum non geſſiſ-
56 ſet, plerunque tamen [ſ] tenetur. † Sunt item rei perſecutoriæ, de eo quod intereſt [t]
actoris: nam per directam petitur, vt reſtituat mandatarius, quicquid ad eum ex mã-
datu peruenit, ſi modò poſſit reſtituere, quia res ei tradita ſit: alioqui vt cedat actio-
ni, quam habet ad [u] conſequendam rem. Si verò ſuſcepto mandatu negligens fuit,
57 petitur eatenus quatenus mandatoris intereſt: ſi nihil intereſt, ceſſat [x] actio. † Con-
traria verò actione perſequitur mandatarius, vt reſtituantur ſibi ſumptus bona fide
ac neceſſariò facti: tametſi negotium non potuerit conficere, vel infeliciter geſſerit
ſine [y] culpa ſua. Item vt vſuras conſequatur, ſub quib. oportuit fortè eum mutuari
pecuniam ad gerendum negotium [z] neceſſarium. Denique vt ſibi pecuniã det man-
dans ad exequendum mandatum. † Porrò mandati directa infamat, perinde atque
58 depoſiti actio: non [a] autem contraria. Vnde & eleganter M. Cicero in oratione pro
Roſcio Amerino ſcribit, [b] *mandati conſtitutum eſſe iudicium non minus turpe, quàm
furti. Quibus enim rebus ipſi intereſſe non poſſumus, in iis opera noſtra vicaria amicorũ
fides ſupponitur: quam qui lædit, oppugnat omnium commune præſidium, & quantũ in
ipſo eſt, diſturbat vitæ ſocietatem. Non enim poſſumus omnia per nos agere: alius in a-
lia eſt re magis vtilis, &c.* Et paulò poſt: *Idcirco turpis hæc culpa eſt, quòd res duas ſan-
ctiſſimas violat, amicitiam & fidem: nam neque mandat quiſpiam ferè, niſi amico, ne-
59 que credit, niſi ei, quem fidelem putat.* † Ex prædictis omnib. ſatis cognoſcitur, quæ ſit
cauſa vtriuſq; actionis, ipſe ſc. mãdati contractus, qui obligationem parit, ex qua de-
60 inde vtraq; proficiſcitur: quídque in quanis probari debeat. † Differt autẽ hoc iudi-
ciũ ab actione negotiorum geſtorum, quę domino datur etiam ignoranti rem ſuam
eſſe geſtam, nulla præuia iuſſione ſiue mandatu. Mandati verò iudicium nõ cõpetit,
niſi præceſſerit aliquis iuſſus ipſum mandatum. Quomodo item à fideiuſſione, ſpõ-
61 ſione, conſtitutione, expromiſſione diſcrepet, alibi à [c] nobis explicatum eſt. † Pra-
xis. Directa mandati actio ſic proponi in iudicio poteſt, *Mandaui Titio, vt mihi fun-
dum Herderanum in agro Briſgoico mille aureis à me ſtatim numeratis, à Sempronio
emeret: quem ſuſcepto mandatu non pridem poſt emit, & à venditore per traditionem
accepit, verùm mihi mandanti tradere contra bonam fidem recuſat. Quamobrem peto
ipſum Titium reum condemnari, vt fundum Herderanum, cum fructibus ex eo perce-
ptis tradat, & vt euictionis cautioni, quam accepit, cedat: præterea vt caueat mihi,
ſuo facto talem fundum non eſſe oppignoratum, neque ſeruitute aliqua oneratum, vel
62 quouis modo [d] deteriorem factum, quàm tempore traditionis fuerit, &c.* † In contra-
ria actione ſic propone libellum: *Flaccus nuper mihi commiſit adminiſtrationem bo-
norum Friburgi, quam ego ſuſcepi, & in eadem bona, quæ adminiſtraui, quinquaginta
aureos impendi. Verùm ipſe à me admonitus, vt prædictam pecuniam mihi ſolueret,
hactenus recuſauit: quare peto eundem Flaccum condemnari, vt prædictos 50. aureos
63 nomine impendiorum exoluat, &c.* † Cæterùm quod hanc vocem, *mandatu*, ſuperius
ſemper poſui, id non otioſè à me factum eſt. Nam quum duplicia ſint [e] manda-
ta, publica ſcilicet & priuata (publica quæ propriè præcepta magiſtratuum vocan-
tur, & [f] ſunt neceſſitatis: & priuata, quæ vulgò commiſſiones dicuntur) veteres vt
hanc differentiam mandatorum exactius ſignificarent, ſolebant dicere, *mandatu*, in
ablatiuo, cùm mandatum priuatum intelligi volebant: publicum verò per ablatiuũ,
mandato intelligebant. Inde eſt illa locutio, quam Haloander diligenter in Pande-
64 ctis obſeruauit, *mandatu meo, mandatu Titij*: quod ſigna. † Accipiamus actionem
pro ſocio. Ea eſt perſonalis, quia in perſonam dirigitur, nempe ex contractu ſocieta-
tis priuatæ, quæ fit, cùm duo pluréſve ſic contrahunt, quòd lucrum & damnum
inter eos commune ſit, de vna re, vel negatione, aut de omnibus bonis [g] præſentib.
& futuris: transferuntúrque illicò dominia rerum in ipſos ſocios ipſo iure, licet ſpe-
cialiter traditio non [h] interueniat. Ex hoc igitur contractu [i] ſocij inuicem obligan-
tur alter alteri ad mutuas præſtationes, ſcilicet vt ſecundum conuentionem initam
rem communem gerant, vt omnia communicent bona fide, etiamſi non ita ad nor-

o l. diligenter, d. tit. mand.
p l. idémque, ſ. idem Labeo, h. t. l. ſi verò non remunerand. ſ. fin.
q l. 1. ff. mand.
r ſuprà de mandato.
ſ l. ſi remunerandi, ſ. 1. h. t.
t l. ad con. parandas, C. h. tit.
u d. l. ſi procuratorem, ſ. dolo autem.
x d. l. ſi procuratorem, ſ. mãdati.
y l. qui mutua, ſ. vlt. hoc tit. l. etiamſi contrariam, C. eo.
z d. l. ſi verò nõ remunerandi, ſ. ſi mihi.
a l. in re mandata, C. mand.
b Vide etiam Bud. in priorib. annotat. in ff. l. 1. de iis qui not. infa.
c ſ. in tit. de fideiuſſ. vbi et. à Ang. Aret.
d Probantur hæ clauſulæ in l. ſi procuratorẽ in fi. cum l. ſeq. h. tit.
e Oldend. in praxi huius actio. mox à pr.
f Sic intelligitur in C. & Auth. de mãd. prin.
g Iuxta ea quæ vbertim dixi ſ. de ſocie. in pr.
h l. 1. ſ. 2. & l. ſocietates in pr. pro ſoc.
i l. coire ſocietatem, cum l. ſeq. pro ſoc.

mam mathematicam sit dictum. Ex tali rursus obligatione producitur hæc actio.
Atque huc spectat quod Paulus [k] scribit, *actionem pro socio magis ad personales in-*
uicem præstationes pertinere, quàm ad communium rerum diuisionem. † Porrò per 65
causam materialem potes hanc actionem ab communi diuidundo iudicio apertè di-
stinguere, quia vt res ex societate communicetur, pro socio agimus: sed cùm iā fue-
rit communis ex societate, vel ex alia causa, experiri possumus communi diuidūdo,
vt rectè diuidatur. Idque est quod [l] Paulus: *Denique, ait, cessat communi diuidundo*
iudicium, si res communis non sit. quasi diceret: non habet materiam, vnde nascatur
actio communi diuidundo, nisi præcedat communio. † Competit autem actio pro 66
socio, sociis inuicem, eorúmque hæredibus, quoties alterum alteri ex bono & æquo
præstare aliquid oportet: † éstq; directa ex vtraque parte, quia vtrique socio eâdem 67
ratione principaliter & directò [m] conceditur. Et datur in diuersis casibus. † Primò 68
societate finita ad personales præstationes, scilicet fructus & reditus inuicem diui-
dendos, & lucra communicanda. Deinde si socius dolum commisit, vel præstare de-
trectat id, ad quod secundum naturam vel conuentionem societatis initæ tenetur,
hanc intendere possum etiam durante societate. Pro generali verò ratione lucri &
damni non conceditur hoc iudiciū, nisi finita sit [n] societas. † Et hoc diligenter obser- 69
ua: quia multi Doctores hoc nō satis perspexêre, hanc actionē duplici fine exerceri:
altero, vt socius seruet pactiones contractus, & præstet quod debet in administrāda
societate: altero, vt actori præstentur omnia ex societate debita, cùm noluerint liti-
gantes eam diutius constare. † Cæterū condemnatus hoc iudicio fit [o] infamis, si mo- 70
dò suo nomine, non alieno damnatus [p] fuerit. Rationem Cicero pro Roscio Ameri-
no grauiter assignat. *Cùm enim societatem cum aliquo coëo, puto mihi paratū auxi-*
lium, quo cum altero communicem: inde ad eius fidem confugio, & neminem minus, quā
eum, cui res meas commisi, cauere possum: quem etiam si metuimus, ius officij lædimus.
Rectè igitur Maiores eum, qui socium fefellisset, in virorum bonorum numero haberi
noluerunt. Idem pro Roscio Amerino, tria esse priuata iudicia summę existimationis
scribit, fiduciæ, tutelæ, societatis. Hinc est quòd [q] Vlpianus societatē ius quodāmodo
fraternitatis in se habere dicit: & [r] Iulianus huius contractus fraudatorē nota infa-
miæ damnauit. Causa huius actionis ex suprascriptis satis est manifesta. † Probat au- 71
tem hoc in iudicio actor initam esse societatē vel vnius negotiationis, vel omnium
bonorum. Itē speciem exercendæ societatis esse honestā: quia rerū inhonestarū nul-
la est [f] societas. † Libellus ita proponendus: *Coita est inter me & Titiū omniū bonorū* 72
societas vsque ad decenniū, administrante ipso Titio vniuersa societatis negotia, acce-
pti & expensi rationē habendo. Verùm cùm nunc lapsum sit decennium, finitáque so-
cietas, peto eum ad recognitionē & dispunctionem rationum condemnari, & vt quæ su-
persunt consignet, & viritim secundum leges conuentionis distribuat. † Sequuntur a- 73
ctiones *ex empto & vendito*, quas partim etiam [t] supra explicauimus. Has duas a-
ctiones esse iure ciuili introductas [u], Vlpianus probat: nascuntúrque ex frequētissi-
mo contractu emtionis & venditionis, quē pariter [x] supra abundè enarratū habes: ac
per consequens personales sunt. Itē non sunt contrariæ, sed directæ ex vtraq; parte,
quia æquè principalis est vtriusq; contrahentis ratio, & emtoris & vēditoris. † Prior 74
autē actio, *ex emto* scilicet, datur ei, qui emit rē præsens vel absens, puta per nunciū [y]
vel epistolam, aduersus venditorē, vt rem venditā tradat. † Et hæc complectitur tres 75
alias actiones: primùm actionē *de euictione*, qua agit contra venditorem, si non fuit
dominus rei venditę, & res euincatur. Deinde *redhibitoriam*, qua emtor infra sex
menses ad rescindendū cōtractum agere potest, si res vendita habeat latens [z] vitiū.
Postremò actionem *præscriptis verbis*, si venditor pacta adiecta emtioni non serua-
uerit, nec placitis paruerit, tum enim hoc iudicio experiri potest, ad completionem
pactorū. † Persequimur autē emti actione rē venditā, vt venditor tradat rem corpo- 76
ralem cum fructib. & accessoriis, vel vt quasi tradat rem incorporalem emtā, id est,
vt cedatur iuri, & pręstetur patientia ad vsum liberum. † Cæterùm an vēditor obli- 77
getur rem venditam prętare, vel liberetur soluendo interesse, magnus est inter Do-
ctores conflictus, adeò quòd [a] Bartolus triplicem opinionem referat. Mihi videtur
æquior esse ista distinctio, quam & ipse probat, videlicet rem præcisè præstandam, si
venditor restituendi facultatem habeat: sin minus, eum condemnandum in interes-
se. Et quod [b] alibi dicitur: *Id quod interest, aliquando pretium egredi, si pluris in-*
terest quàm res valeat, emtáve sit: ibi tametsi Iurisconsultus non statuat aper-
tè summam, ad quam vsque protendatur, mihi tamen videtur egredi vsque ad
duplum

k in l. 1. com. diui.
l in d. l. 1.
m §. ex quibusdam I. de pœ. teme. liti.
n Quibus autē modis finiatur, vide in §. manet. I. de societ. & sparsim habes in toto tit. & maximè in l. verum, §. societas, ff. eod.
o d. §. ex quibusdam.
p l. 1. de his qui not. infam.
q In d. l. versi.
r in l. 1. de infam.
f l. nec prætermittendum, & l. quod autem furto. hoc tit.
t in §. pretium, I. de empt. & vend.
u In l. 33. proinde, in pr. de edict.
x In d. tit. de empt. & vend.
y Iuxta l. 1. in fin. ff. de contr. empt.
z l. ex empto, §. redhibitionē. de actio. empt.
a In l. 1. in pr. de act. empt.
b In d. l. 1.

duplum posse, quod hodie [c] palàm est. Item aduerte, venditorem debere vacuā pos-
sessionem tradere emptori, id est, quæ à nemine detineatur vel possideatur, aliàs non
78 videtur rem [d] tradidisse. † Actio autem *ex vendito*, conceditur venditori ad ea con-
sequenda, quæ ei ab emptore præstari oportet, in qua actione veniunt hæc: primò
pretium, quanti res vendita est: deinde vsuræ pretij post diem traditionis: nam cùm
emptor re fruatur, æquissimum est, eum vsuras pretij [e] soluere. Porrò in emptione
79 & venditione rerum feudalium [f] secus est [g], item in emphyteusi. † Alienare enim
vasallus & emphyteuta non possunt, nisi domini consensu. Reliqua huc pertinentia
require ex Pandectarum titulo, De actio. empt. & ex tit. lib. 3. Instit. suprà De empt.
80 & vendit. † forma prioris actionis, ex empto scilicet: *Emi à Seio patrefamilias domum
in tali loco, centum aureis, ipso apertè & liberè in talem contractum consentiente, &
promittente possessionem talis domus tradere vacuam & liberam. Et prædictum pre-
tium ego ipsi solui, vel eo nomine satisfeci, vel reus fidem habuit, &c. Interpellatus ve-
rò semel atque iterum, non tradidit possessionem venditæ domus: quare peto eundem
Seium condemnari, vt prædictam domum venditam, eiusque possessionem liberam mihi
tradat, quòd si talem traditionem facere non possit, ad id, quod mea interest, quod ad
decem aureos æstimo, eum condemnari peto, &c.* Et hæc petēdi formula longè æquior
81 tutiórque est, quàm si directè ac simpliciter traditionem [h] petas. † Libellus persecu-
tionis ex vendito: *Vendidi Gaio equum talis coloris, viginti aureis, & eum illi tradi-
di. Admonitus autem vt solueret pretium, hactenus recusauit. Interest autē mea tan-
tum, fuisse numeratum pretium conuentum: quare peto Gaium condemnari, vt soluat
82 mihi pretium supradictum, & tantum nomine damni* † Deuenio ad *locati conductique
actiones.* Vtraque ciuilis est, partim per rationem similitudinis, quam cum actione
empti [i] & venditi habet: partim quia id [k] Vlpianus apertè tradit. Item vtraque est
directa, quia æquè principalis est vtriusque contrahentis ratio. Vtiles tamen aliquā-
do sunt, quum quis rem quam conduxit, alij locat: id enim permittitur, si nihil aliud
[l] conuenerit. Ambæ personales sunt ex contractu locationis & conductionis, quia
nulla verborum solemnitate, sed consensu solo perficitur, paritque obligationem,
83 ex qua deinde hæ duæ actiones nascuntur. † Datur autem prior actio, *ex locato*, sci-
licet locatori, qui prædium vrbanum vel rusticum, aut rem mobilem operámve suā
locauit, aduersus conductorem pro re locata deteriorata, aut pensione siue merce-
de [m] operarum soluenda: vel finito conductionis tempore, possessione euacuanda,
ac sine controuersia [n] restituenda, & si quæ sunt his similia: non tamen antè dabitur
hæc actio, nisi vsus rei conductæ expletus sit, vel opera: antè enim non compleuit [o]
84 contractum, nisi fortè consuetudo loci diuersum obseruet. † Posterior verò, *ex con-
ducto* actio, conductori competit aduersus locatorem; si re aut opera, quam condu-
xit, frui ei non liceat: vel, vt soluat locator id quod eius interest: vel si, quod in con-
ductione conuenit, non [p] præstetur: item ad restituenda ea, quæ conductor in re cō-
ducta sua opera necessariò vel vtiliter auxerit, vel ædificarit, vel instituerit, cùm id [q]
non conuenisset. Præterea vt remittatur ei merces siue pensio propter sterilitatem
magnam, vbi scilicet recompensari non potest cum vbertate sequentium [r] annorū:
vel propter vim fluminum, graculorum, sturnorum, aut hostium: vel si vredo fru-
ctus corruperit, aut Solis feruore non assueto id acciderit, seu ager terræ motu ita
corruerit, vt nusquam sit: vel domus sine culpa conductoris incendio perierit: &
summatim propter omnem vim, cui resisti non potest, agit conductor hoc iudicio
ad mercedis siue pensionis [s] remissionem; quæ omnia & horum plura, vide in pura
& vera scaturigine, nempe Iurisconsultorum elegantissimis textibus sub tit. ff. *locati
& cond.* Ex prædictis habes, quæ sit causa vtriusque actionis, & quòd hæ inter rei
85 persecutorias rectè numerentur. † Praxin subnectendo, ex locato in hanc formam
agi potest: *Locaui Titio in hoc consentienti ad anni vnius spatium ædes sub mercede
decem aureorum, præstando illi habitandi vtendique patientiam. Cùm autem locatio-
nis tempus iam sit elapsum, peto eum ad dandum & soluendam dictam mercedem
86 condemnari, & mihi prædictæ domus possessionem restitui, &c.* † Conducti actio sic
proponenda est. *Conduxi nuper à Gaio domum in tali platea, de cuius pensione con-
uentum inter nos est in octo aureis: eam tamen sese mihi tradere admonitus recusat:
quare peto eum condemnari, vt præfatam domum mihi tradat ad habitandum more
consueto, liberè, &c.* Sic etiam conducti operis experiri potes. Semper autem memi-
neris, variandum esse libellum secundum varietatem casuum & circumstantiarum.

c Per l. vnicā C. de sent. quæ pro eo quod interest, &c.
d l. 2. de act. empt.
e l. 13. Iulianus §. 19. ex vendito h. t.
f Vt patet in constitutione Imperiali, de prohi. feu. alie. per Fred. &c.
g l. vlt. C. de iur. emph.
h Vt probatur in d. l. 1. in prin. de act. empt. & in l. si traditio. C. eod. tit.
i Vt §. de locat. & cond. in prin.
k in l. 1. §. 11. de superfi.
l l. nemo C. de loc. & cond. l. si locauero. ff. eo. & l. stipulatio ista, §. si insulā, de verb. oblig.
m l. excepto. & l. 3. C. de locat. & cond.
n l. videamus. §. qui vinum, ff. locati. & l. si quis cōductionis, C. eo. tit.
o d. l. Iulianus. §. offerri, de act. empt. Bart. in l. seruus Mæuij. §. vltim. de stip. ser.
p l. conducto. ff. locati.
q l. dominus horreorum. §. 1. ff. eo.
r l. si vno anno. ff. hoc tit. & l. licet, C. eod.
s l. ex conducto. eod.

§. Ex maleficiis.

1 *Actiones pœnæ persecutoriæ quæ dicantur.*
2 *Pœna quomodo accipiatur.*
3 *Mixtæ actiones quare dicantur.*
4 *Mixta actio tripliciter dicitur.*
5 *Furtum manifestum quod dicatur.*
6 *Quadrupli pœnã Prætor adiecit furto manifesto: ideóque prætoria cẽsetur.*
7 *Non manifestum furtum quid.*
8 *Actio furti non manifesti est ciuilis.*
9 *In furto simplum, siue res damnificata non inest duplo vel quadruplo.*
10 *Rei vendicatio datur ad rem furtiuam repetendam.*
11 *Rei vendicationem, itémque condictionem furtiuam domino aduersus raptorem dari.*
12 *Legis Aquiliæ actio duplici respectu mixta est.*
13 *Actio furti duplex, ciuilis & prætoria.*
14 *Vtraque furti actio personalis est: & quãdo furti delictum committatur.*
15.17 *Quibus dentur furti actiones, & aduersus quos.*
16 *Consilium dare furi quis dicatur, aut opem ferre.*
18 *Occultans furem aut rem furtiuam, furti tenetur.*
19 *An furti actiones aduersus hæredes dentur.*
20 *Furti actio merè pœnalis.*
21 *Ad rei furtiuæ persecutionem quæ actiones dentur.*
22 *Furti actio dupliciter intendi potest, ciuiliter & criminaliter.*
23 *Quæ sit furti pœna hodie.*
24 *Hodie nulla est differentia inter furtũ manifestum, & nec manifestum.*
25 *Forma proponendæ actionis furti nostro foro accommodata.*
26 *In omnibus actionibus famosis tempus & locus libello adiicienda.*
27 *Actio vi bonorum raptorum definitur.*
28 *Cui concedatur hæc actio.*
29 *Quando res dicatur esse in bonis, vel ex bonis.*
30 *Hæc actio in eum datur, qui dolo malo rapuit.*
31 *Quomodo puniãtur rapientes sine dolo.*
32 *Aduersus quos competat actio vi bon. rapt.*
33 *Actio vi bon. rapt. intra annum datur in quadruplũ, post annũ in simplũ.*
34 *Libellus in hac actione.*
35 *Actio legis Aquiliæ explicatur.*
36 *Quid sit actio ciuilis, & vnde dicta sit.*
37 *Damnum quomodo hic accipiatur.*
38 *Cui competat.*
39 *Aduersus quos detur.*
40 *Quid consequamur hac actione.*
41 *Qui causam damni dat, damnum dedisse dicitur.*
42 *Quomodo æstimatio fieri debeat in l. Aquil. actione.*
43 *Hæc actio aduersus confitentem in simplum, aduersus inficiantem in duplum datur.*
44 *Libellus in actione l. Aquiliæ.*
45 *Actio ex testamento pro relictis ecclesiis consequendis explicatur.*
46 *Actio ex testamento regulariter tantum in simplum datur: sed quando pro relictis ad pia loca intenditur, est duplaris, &c.*
47 *Aduersus quem concedatur prædicta actio.*
48 *Executores testamentorum de omni culpa tenentur, de qua principalis hæres teneretur.*
49 *Si actio ex testamento ex negatione intendatur, potest euadi dupli pœna: si ex dilatione, secus.*
50 *Vt locus sit huic actioni, necessaria est hæreditatis aditio.*
51 *Quibus detur actio ex testamento pro legatis ad pias causas, &c.*
52 *Priuilegia concessa ecclesiis, habent locum in aliis piis locis.*
53 *Pœnæ sunt extendendæ ad casus non expressos.*
54 *Legatum à die aditæ hæreditatis debetur.*
55 *Causa huius actionis.*
56 *Libelli forma in actione pro legatis piis.*

Ex maleficiis verò proditæ actiones, aliæ tantùm pœnæ persequendæ causa comparatæ sunt; aliæ tam pœnæ quã rei persequendæ: & ob id [a] mixtæ sunt. Pœnam tantũ persequitur quis actione furti: siue enim [b] manifesti agatur, [c] quadrupli, siue [d] non manifesti, [e] dupli, [f] de sola pœna agitur: nam ipsam rem [g] propria actione persequitur quis, id est, [h] suam esse petens: siue fur ipse eam rem possideat, siue

alius

alius quilibet. Eo amplius aduersus furem etiam[i] condictio est[k] rei. Vi autem bonorum raptorum actio[l] mixta est: quia in quadruplo rei persecutio continetur: pœna autem tripli est. Sed & legis Aquiliæ actio de damno iniuria dato, mixta est, non solùm[m] si aduersus[n] inficiantem in duplum agatur, sed interdum & si in simplum quisque agat, veluti si quis hominem claudum aut luscum occiderit, qui in eo anno integer & magni precij fuerit: tanti enim damnatur, quanti is homo eo in anno plurimi fuerit, secundum[o] iam traditam diuisionem. Item mixta est actio[p] contra eos, qui relicta sacrosanctis ecclesijs, vel alijs venerabilibus locis legati vel fideicommissi nomine, [q] dare distulerint, vsque adeò, vt etiam in iudicium vocarentur: tunc enim & ipsam rem, vel pecuniam quæ relicta est, dare compelluntur, & aliud tantum pro pœna: & ideo [r] in duplum eius fit condemnatio.

Consequenter persequitur Iustinianus alia duo suprascriptæ diuisionis membra,
1 quæ scilicet actiones pœnæ persecutoriæ sint, & quæ mistæ. † *Pœnas* autem *persecutorias* appellamu , cùm præter id quod nobis abest, exigimus aliquid vindictæ vel affectionis causa. Nam quicquid ex bonis nostris non est, pœna sit[a] oportet. In quo illud aduertendum est, quicquid partes pro pœna paciscuntur, non facere a-
2 ctionem pœnalem, sed rei persecutoriam: Quia pœna accipitur, quæ legum auto-
3 ritate irrogatur. † *Mixta* verò sunt, quibus non simul & pœnam persequimur ex
4 quibusdam maleficiis: atque ita hoc in proposito intelliguntur. † Alias enim mixtæ interdum dicuntur, quòd in rem simul & personam sint. Item mixtas etiam vocamus, quòd vterque controuertentium, actoris atque rei conuenti vice[b] in eis fungatur.

a *Mixta sunt*] Quia rem iuxtà & pœnam complectuntur.

5 b *Manifesti*] Manifestum autem furtum is committit, qui deprehenditur[c] cum furto: nec refert à quo deprehendatur, vtrùm ab eo, cuius res fuit, aut ab alio: sufficit si cum re furtiua fuerit deprehensus, etiam alibi, quàm vbi furtum fecit, priusquam tamen eò loci peruenerit, quò destinauerat.

6 c *Quadrupli*] † Et hanc pœnam quadrupli in furto manifesto Prætor[d] adiecit: atque ob id hæc actio prætoria etiam[e] nuncupatur.

7 d *Non manifesti*] † Non manifestum, seu nec manifestum (vt veteres loquebantur) furtum est, quod postea[f] quandocunque deprehenditur: & istud etiam is censetur facere, qui consilium vel opem[g] fert.

e *Dupli*] Dupli pœnam Solon Atheniensium legislator in fures primus constituit,
8 Gellio[h] autore. † Hinc est, quòd actionem furti nec manifesti appellamus ciuilem, quia ex legibus Solonis habet pœnam dupli, cùm ad rem ipsam quoque secundùm Solonis sententiam, & sic in triplum competeret.

f *De sola*] Ita quod duplum vel quadruplum sit mera & sola pœna, separara à re
9 furtiua. † Vnde simplum, id est ipsa res furtiua, in duplo aut quadruplo non continetur, quod in furto est singulare: regulariter enim secus est, vt[i] Bart. alibi rectè docet.

10 g *Propria actione*] Scilicet rei vendicatione: † Nam & hanc habet dominus ad rem, quæ furto subducta est, repetendam, per quam vendicatur res à fure, tanquam à quouis alio possessore: nec nominabitur fur, si actor ei parcere velit, adeò quòd & sacerdotes ea m intendere queant sine metu irregularitatis.

a l. 7. seruus. ff. de ser. ex. port.

b Sicut in §. quædã. ℑ. prox. seq. videbimus.

c l. 2. & 3. de furtis.

d Vt est videre in §. pœna. ℑ. de oblig. quæ ex del. nasc.

e in §. 1. ℑ. de perp. & temp. action.

f l. 8. nec manifestum, ff. de furt. vid. Paul. lib. 2. sentent. ti. 31. §. 2. qui aliter definit nec manifestum furem.

g l. 34. is qui opem, ff. eo. tit.

h lib. 11. c. 18.

i in l. sanctio legũ, in 4. col. in vers. quæro an in duplo, de pœn. & fa. text. in l. hoc edicto, § 1. de pub.

k in §. omniū, ℑ. hoc tit.

h *Suam esse*] Præsupponit enim rei vendicatio dominium in agente, sicut [k] alibi dictum est.

l in §. sic itaq; diuīre is, ℑ. hoc tit.

i *Condictio*] Furtiua, scil. quam [l] suprà explicatam habes.

k. *Rei*] Quæ furto subtracta est.

m §. 1. ℑ. vi bon. rapt.

l *Mixta est*] Quia vno atque eodem iudicio & rem simul, & pœnam persequitur. Ait enim [m] suprà Iustinianus, rapinæ actionem in quadruplum, triplum pœnæ, simplum rei nomine persequi. nam in quadruplo inesse & rei persecutionem. Cæterùm si dominus rem non solam velit exigere, cùm vel rei vendicatione, vel etiam condi- 11

n hic per l. 2. §. penult. ff. eo. & l. siue manifestus 10. §. ei quo c. ne, de condic. fur.

ctione furtiua, agere debebit: & vtramque ipsi actionem dari, [n] Hotomannus rectè tradidit.

m *Si aduersus*]. † Sensus horum verborum est: Legis Aquiliæ actio duplici respe- 12
ctu mixta est: primùm si detur aduersus inficiantem, id est, eum qui damnificauit, & conuentus in iudicio inficiatur, negat se damnum dedisse, si conuincatur mendacij, propter inficiationem dolo ementitam in duplum condemnatur. In hoc tamen duplo inest re persecutio: mixta ergo est ex rei & pœna. Altero respectu mixta dicitur, non quidem directò & apertè, sed per interpretationem legis, nempe cùm actor, cui damnum illatum est, experitur aduersus reum ad simplum, sed ita, vt simplum increscat à iusta æstimatione, in id, quanti plurimi fuit res eodem anno. Iste excursus

o In §. his autem, ℑ. de leg. Aquil.

æstimationi pœnam ingerit, idque eleganter Imperator etiam [o] suprà dixisse mihi videtur.

n *Inficiantem*] Scilicet, dolo: nam hic agitur de punienda fraude, & improbitate mendacij. Porrò vt ex inficiatione agatur ad duplum, oportet inficiationem esse facti, hoc est, damni dati. Cæterùm si quis factum confessus, moueat de iure controuersiam, nulla erit pœna: iuxta Balduin. hic.

p §. his verbis.

o *Iam traditam*] Nempe in tit. *De lege Aquilia*, cùm explicarentur hæc verba: [p] *Quanti is homo in eo anno plurimi fuerit.*

q l. ab eo, C. de fideicomm.

p *Contra eos*] Vel hæredes, vel curatores testamenti, vel etiam legatarios, si ab iis relictum sit, vt relinqui [q] potest.

r Arg. c. 1. §. vasallus. ibi pulcrè Bal. si cont. fue. inter dom. & vasal. in vsib. feud.

q *Dare distulerint*] Intellige fraudulenter: nam si ex iusta & rationabili causa differunt, à pœna [r] excusarentur.

r. *In duplum*] Cui duplum inest ipsa rei persecutio.

Viso textu, explicemus actiones in eo enarratas sigillatim, quæ in superioribus non sunt expositæ, vt est actio Furti, Vi bonorum raptorum, Legis Aquiliæ, & ex Testamento pro legatis piis. Primum videamus *Furti actionem*. † Ea duplex est: Ci- 13
uilis, ex Furto nec manifesto, ad pœnam dupli, vt ad textum annotatum est: & Prætoria, ex Furto manifesto, ad pœnam quadrupli. Hæc posterior tametsi ex Prætoris iurisdictione proficiscatur, perpetua tamen est: quia absurdum videbatur, eam anno

f §. furti quoque, ℑ. de perp. & tem. act.

t iuxta l. 1. §. 1. ff. de furtis.

u in l. 46. inter omnes, §. rectè, de fur. adde §. placuit, ℑ. de obligat. quæ ex delict. nasc.

x §. non autem ℑ. de perp. & tem. actio.

y l. 23. impuberem, ff. hoc tit.

z l. 50. in furti, §. rectè Pedius. & l. 54 si pignore, §. qui ferramenta, hoc tit.

* §. interdum, ℑ. de oblig. quæ ex del. nasc. d. l. in furtis. vlt.

finiri, quæ tam frequens delictum [f] puniret. † Vtraque personalis, nempe ex delicto 14
fraudulentæ contrectationis rei alienæ. Coniungo autem hæc non otiosè. Nam neque solus dolus sufficit sine contrectatione, neque sola contrectatio sine dolo siue de manifesto siue nec manifesto furto [t] loquaris. Quare & opem ferre, vel consilium dare tunc nocet quùm sequuta est contrectatio. Quinimo non simplex contrectatio rei alienæ furem facit, sed necesse est, contrectationem inuito domino fieri: nam qui putauit se domini voluntate rem attingere, fur non est, quia dolo nihil fecit. Si tamen dominus vellet, quùm ego putarem eum nolle, non dicitur furtum fieri, propter benigniorem interpretationem, [u] Vlpiano authore. † Dantur 15
autem hæ actiones omnibus, quorum interest ex honesta & probabili causa furtum non fieri, id est, ad quem redit qualecunque damnum ob rem surreptam, eorúmq; [x] hæredibus: aduersus eum, qui furandi animo rem alienam contrectat, aut opem & consilium præstat, siue pubes, siue impubes fuerit: si tamen impubes fuit, necesse est, quòd sit proximus [y] pubertati, intelligátque se delinquere. † Consilium autem dare 16
videtur, qui persuadet & impellit, atque instruit ad furtum faciendum. Opem fert, qui ministerium atque auxilium præbet ad surripiendum: item qui dolo malo ferramenta accommodat ad effringendum ostium, vel scalam ad ascendendum, sciens cuius rei gratia id [z] fieret. † Denique aduersus omneis conceditur, qui cùm ipsi fur- 17
tum non faciunt, nec principaliter consilium aut opem ferant, hoc tamen dolosè agunt, vt alij porrigatur ansa & commoditas subtrahendi: vt si quis tibi numos excuteret, *vel armēta fugaret, quo magis fur abduceret. † Quo in numero est qui celat 18
furem, vel rē furtiuam apud se: tenetur enim furti nec manifesti. Verùm si quū sciret

19 apud alium esse, non indicet, fur [aa] non est. †Contra hæredes autem furis hæ actiones non dantur, nisi de eo, quòd ad ipsos ex furto peruenit scientes & [a] contrectãtes:
20 †quia sunt pœnales ex vtroque furto, & ad solius pœnæ persecutionem [b] spectant. Ideo cautus sis oportet in his proponendis, ne vllam facias in petitione de re furtiua restituenda mentionem.
21 † Nam ad eius persecutionem habet dominus rei vendicationem aduersus quemlibet possessorem: item & condictionem furtiuã aduersus furem ipsum [c], hæredémve eius & cæteros successores, etiam post solutam dupli aut quadrupli pœnam: ita tamen, vt altera harum eligatur: sicut ex diuerso recepta re, aut deperdita, nihilominus datur [d] furti actio.
22 †Hoc non ignorandum est, has furti actiones (sicut & cæteras ex delictis priuatis descendentes) dupliciter intendi posse, ciuiliter & criminaliter. Cùm ciuiliter seu pecuniariter intenduntur, actori pœna adiudicatur: cùm verò criminaliter, & ad publicam vindictam extra ordinẽ punitur
23 reus, tunc pœna ad fiscum pertinet, vel punitur in [e] corpus. †Cæterùm quanquam hæc dupli & quadrupli pœna pecuniaria in fures à iure ciuili olim in vsum recepta est, Fridericus tamen [f] Imp. eius nominis primus constituit: *eum qui quinque solidos, aut plus furaretur, laqueo suspendendum esse: si minus, scopis & forcipe castigandum.* Quanquam idem [g] D. Fridericus: *Iniuria*, inquit, *seu furtum legitimè puniatur*: quib. verbis plerique putant superiorem constitutionem exautoratam esse: quasi ista vox, *legitimè*, non pertineat ad suas, sed alias Romanorum leges. Quod mihi sanè perdurum videtur: nam quid prohibet, etiam de sua eum lege loqui? Quòd si consuetudinem quoque adhibeamus interpretem, videmus receptam esse velut iure gentium
42 pœnam furcæ apud omneis: †adeóque hodie nullam differentiam esse inter furtum manifestum, & nec manifestum, mutatámque pœnam pecuniariam in pœnã [h] cor-
25 poralem. †Forma huius actionis instituendæ ad nostrum forum accommodata: *Anno præsenti quadragesimo secundo, Calend. Iulij, abstulit mihi furto Flaccus ex stabulo contiguo ædibus meis equum [i] cisiarium, ad me pertinentem iure dominij, vel quasi dominij, eundémque aliquandiu occultauit. Ego verò nunquam consentiens huic cõtrectationi, tandem resciui, ipsum tale crimen perpetrasse, & reperi apud eum equũ prædictum. Quare peto vestra sententia declarari, non licuisse Flacco surripere mihi nescienti rem meam, ideoq́; eundem reum legitimè puniendum esse, vtque illum puniatis,*
26 *&c.*† Vides in libello tempus adiici, & locum: nam id necessariò in omnibus omniũ criminum actionibus, quæ iure aut facto infamant, fieri debere, Interpretes rectè [k] probant. Dies autem & hora necessariò non apponitur. Subinde conclusionem libello apposui generalem: sic enim malui, quàm aliquid extra forum petere. Nam cùm hodie discrimen furtorum sublatum sit, mutatáque pœna pecuniaria in [l] corporalem, sanè nec duplum nec quadruplum rectè petes. Si tamen alicubi obseruaretur etiamnum pœna iuris antiqui pecuniaria, rectè petes furem legitimè puniri, tibíque pœnam dari: quod aduerte.
27 † Sequitur actio *vi bonorum raptorum: & hæc est Prætoria, datúrque ei cuius res est: vel ex cuius bonis est, quæ rapitur aduersus eũ, qui dolo malo violenter rapuit, in quadruplum. Personalis* dixi: quia in personam est, ex delicto rapinæ. & hanc actionem eius delicto nomine Prætor [m] introduxit.
28 †Addidi, *cuius res est*: illi enim primùm conceditur hæc actio. Sequitur, *vel ex cuius bonis est*: quia siue commodata res est, siue etiam pignorata, siue deposita (cùm depositarius culpam repromiserit) siue bona fide possessa, siue vsumfructum in ea habeat, vel aliud ius, vt intersit eius, huiusmodi rem non rapi, locum habet hæc [n] actio. Datur ergo omnibus illis quorum interest res raptas non esse: nec requiritur, quòd intendens hoc iudicium sit dominus, sed sufficit, si ipsius intersit, siue res sit in bonis e-
29 ius, siue ex bonis. † Res in bonis alicuius esse dicitur, quando pro ea possessa exceptionem habet, & pro ea amissa [p], actionem: nec refert, siue dominium rei habeat, siue bona fide [q] possideat. Ex bonis alicuius dicitur esse res, quæ ad eius custodiam &
30 periculum [r] spectat. † Apposui, *dolo malo*: quia vt hæc actio competat, dolum malum interuenire oportet: id est vt quis violentiam dolo committat: secus si rem bona fide rapuit, suam esse putans, & imprudens iuris eo animo rapuit, quasi domino liceat etiam per vim rem suam auferre à possessoribus: tum enim hoc iudicio [f] non obstrin-
31 gitur. †Sed ne raptores temeritatem suam hoc fuco semper excusent, constitutũ est per Imperatores, vt nemini liceat vi rapere quamcunque rem mobilem, vel se mouentem licet suam esse putet: & si quis contrà fecerit, rei quidem suæ dominium amittit: quòd si aliena res est, post restitutionem etiã æstimationẽ eiusdem rei præstare debet. Quod generaliter tam in mobilibus quàm immobilibus & soli rebus (in

aa l. qui vas. §. 1 eo.
a d. §. non autẽ.
b hic, & §. vl. ẜ. de ob. quæ ex del. nas.
c l. 7. si pro fure, de cõdi. furt.
d Quemadmodum ẜ. eo. in §. sic itaque discretis, tactum est.
e Iuxta regulã l. vlt. de priua. del. tex. expressus in l. vlt. de fur.
f in §. vlt. de pace ten. & eius viola. in vsib. feud.
g Altero tit. de pace ten.
h His omnibus adde quæ ẜ. dicta sunt in tit. de obl. quæ ex del. nasc per discursum.
i l. 13 itẽ quæritur in prin. ff. locati.
k In l. edita, C. de eden. per l. libellorum, in pr. & § quòd si libelli de accus.
l Vt ẜ. dixit atque eadẽ ratio sit de furto quocunque modo contracto.
m Eam explicaui in t. vi bõ. rap. ẜ. in pr.
n d. pr. & l. 1. in pr. & l. 2. §. hæc act. ff. vi bon. rapt.
o §. quia tamen ẜ. eo. & d. l. 1. §. in hac actione.
p Text. in l. rem in bonis, de acq. rer. do.
q l. bonorũ 49. §. in bonis, de verb. sign.
r d. l. rem in bonis.
f Vt d. §. quia tamen ẜ. vi bon. rapt.

quibus propriè inuasiones fiunt) [t] obtinere voluerunt. †Adieci, *violenter rapuit:* Pri- 32
mum enim si præcedente consilio coëgit ob hoc homines armatos vel inermes, vt
raperet res alienas, damnúmve in eis daret, aut etiam qui ab alio coactis vtitur ad
rapiendum, in eum datur hoc iudicium. Deinde, etiamsi quis non coactis hominib.
sed solus rem rapuit alienam, licet minimam, hac actione [u] tenetur. †Postremò dixi, 33
in quadruplum: in tantum enim conceditur hoc iudicium, re tamē rapta computata
in hoc quadruplo, vt triplum sit pœna: ob id enim [x] mixta dicitur, & hoc intra annū:
post annum verò est rei persecutoria, & in simplum competit. Quadruplabitur autē
intra annale tempus verum rei pretium, non etiam [y] quod interest. †Formula huius 34
actionis: *Anno præsenti, mense Iulio, cùm ad nuptialia sacra fratris mei vocatus, iti-
neri me accinxissem, adortus est me ad radices sylua Hercynia Claudius iste nobilis, &
violenter eripuit mihi equum meum coloris rufi, pernicem: & annulum signatorium ex
auro vnum, denique torques deauratos duos, qua omnia communi æstimatione centum
aureis venire potuissent. Proinde abstulit etiam mihi in pecunia parata aureos sexa-
ginta: quare peto, vt reum ad quadruplum, nempe ad restituendum equum, annulum,
& torques, & in triplum æstimationis dictarum rerum, vestra sententia condemnetis,
&c.* †Accipiamus actionem *legis Aquiliæ*, quæ aliàs *damni iniuriæ* vocatur: *ea ciuilis* 35
*in personam, datúrque domino aduersus damnificantem, causámve damni præstantē,
vt damnum, eiúsque æstimationem resarciat.* † Hæc actio ciuilis est, ex lege Aquilia, 36
quam Gallus Aquilius tribunus plebis tulit, à quo & denominationem accepit. Fuit
ergo lex Aquilia plebiscitum, quia à plebe rogata, Vlpia [z] autore †*In personam*, dixi: 37
quia ex delicto damni iniuria dati nascitur. Damnum autem, sicut hic accipitur, est,
quando quis dolo, culpa, siue iniuria seruum alterius, aut quadrupedem occidit, vul-
nerauit, vel alioqui res eius fregit, rupit [a] aut læsit. Addidi, *datúrque domino*, genera-
liter: † quia non solùm ei qui plenum habet dominium, sed etiam fructuario & vsu- 38
fructuario conceditur, item & marito constante matrimonio de damnis rerum [b] dota-
lium: Commodatario autem nullum est ius agendi de damno dato, sed [c] domino.
Subieci *aduersus damnificantem*, vel causam damni præstantem: †quia hæc actio nō 39
solùm in eum exerceri potest, qui præcipuè damnum dedit, quo casu directa est, vt
quæ tam ex mēte, quàm ex verbis legis competat: sed etiam in illum datur, qui cau-
sam vel occasionem damni præstitit, aut impulit corrumpentem: tunc autem vtilis
duntaxat Aquiliæ actio, vel in factum prætoria, secundum specierum diuersitatem [d]
competit, sicut [e] alibi locupletius explicui. † Apposui, *ad damni dati æstimationem* 40
consequendam: consequimur enim hoc iudicio non solùm damnum, id est [f], quod a-
misimus, sed etiam æstimationem damni, quo afficimur occasione dati [g] damni, tam
in perdendo quàm in non acquirendo: † qui enim causam damni dat, damnum de- 41
disse videtur. In summa, omnia commoda, quæ intra annum, quo interfectus est ser-
uus, vel quodcunque animal pecudum nomine comprehensum, illud pretiosius fa-
cerent, hæc ad æstimationem [h] accedent. Idem dicendum est de cæteris rebus corrū-
ptis, vt quanti plurimi in diebus triginta proximis fuerint, tanti conuentus [i] cōdem-
netur. † Hoc autem ita accipe, quòd æstimatio fiat, quanti res communiter valuit, 42
nō ex singulari quadam affectione. Item quod deducatur ab hac æstimatione, quic-
quid dominus ex rebus corruptis animatis vel inanimatis in vtilitatem suam verte-
rit, puta ex boue carnem & corium, ex scypho argenteo particulas collisas, & si quæ
sunt [k] similia. †Est autem hæc actio aliquando in simplum aduersus confitentē dā- 43
num datum: aliquando in duplum, aduersus inficiantem & negantem si corrupisse
ab actore [l] probetur. Et vtrunque complecti potest actor vna petitione subalternata
conditione, videlicet, vt petat aduersarium condemnari in simplum, & æstimationē
damni dati, aut si contra veritatem negauerit [m], in duplum. †Nunc ad huius actionis 44
formam: *Nuper quum Titius, equum meum commodato à me accepisset, & in iter lon-
gius quàm putaram produxisset, vulnerauit in eo itinere in læuo femore satis atroci-
ter, & inedia ad maciem vsque cōfecit, qui in diebus triginta proximis multò erat ha-
bilior, & communi æstimatione decem aureis taxatus: quare peto, vt reum confitentem
ad dandum & soluendum illa decem mihi per sententiam condemnetis, vel diffitētem
in duplum, &c.* Probatur hic libellus ex 3. legis Aquiliæ cap. de quo tam clarè suprà
scribitur, vt nihil addi amplius citra nauseam possit. †Videamus denique actionē *ex* 45
testamento, qua relicta ecclesiis, vel aliis venerabilibus locis petimus. *Et illa persona-
lis est, in duplum competens aduersus eum, qui negat ex hæreditate, quam ipse adiuit,
ecclesiæ quid legatum esse: vel fatetur & sine causa differt illius legati solutionem.*

† *Perso-*

t d. §. quia tamen, & l. 2. §. hæc actio. vulgo. ff. eod. l. si quis in tanta, C. vnde vi.
u d. l. 2. §. dolo autem malo, §. homin. & §. ita si proponas, & §. hoc tit. §. 1.
x Hic in tex.
y d. l. 2. § in hac actione, intra annum, ff. vi bon. rap.
z In l. 1. ad l. Aquil. capite autem huius. l. §. explicata habes in tit. de l. Aquil.
a Vide quæ dixi §. in pr. de l. Aquil.
b l. si seruus seruum, ad l. Aquil.
c l. item Mela. §. legis autem Aquiliæ, d. tit. ad l. Aquil. d. l. quia actione, §. sed & si qui. ff. hoc tit.
e In §. vl. §. de l. Aquil.
f l. ait lex. & l. seq. eo. tit.
g l. qui occid. § in hac quoque actione d. tit. ff. & §. illud nō ex verbis, §. eod.
h l. inde Neratius, §. hoc ipso tit.
i Hæc omnia ex §. & hoc tamen §. eo. & l. quemadmodū, §. vlt. ff. eod. discenda sunt.
k l. si seruus, §. boue surrepto, de cond. furti.
l d. l. inde Nerat. §. hæc act. & l. contra negantem, C. eo. & hic in text. nostro.
m exēplo eius quod notatur in l. conductores, C. locati.

46 † *Personalis*, dixi: quia in personam est quasi ex ⁿ contractu. *In duplum*, dixi: quia tametsi actio ex testamento regulariter rem tantùm legatam, vel per fideicommissum relictam complectatur, sitque rei tantum persecutoria, & in simplum detur: tamen si quis rem ecclesiæ vel aliis piis scholarum, vel pauperum locis in testamento relictam tantisper tradere differt, donec in ius vocetur, tunc mixta est: & in duplum datur, quia & rem ipsam, vel pecuniam, & aliud tantundem pro pœna dare ac soluere ᵒ condemnandus est. Et veniunt quoque fructus siue vsuræ rei legatæ. Reliqua verò
47 legata hæres intra annum soluere tenetur. † Subieci, *aduersus eum*, simpliciter: quia hæc actio primum aduersus hæredem conceditur ex testamento, siue sit directus hæ-
48 res, quo casu directa est: siue fideicommissarius, & tunc vtiliter competit. † Deinde aduersus executores testamenti, negantes legata piis locis relicta esse, vel differentes fraudulenter solutionem, si in testamento non ᵖ essent scripti hæredes, quia tenentur de omni culpa, de qua principalis hæres ᑫ teneretur. Denique aduersus eum, qui ab intestato hæres est: nam & ab intestato præsentibus duobus testibus, ad pia loca legata destinari posse, crebrius traditum ʳ est. Adiunxi, *qui negat*: quia primum
49 propter negationem datur hæc actio. † Si tamen à principio negaret, ac deinde reuocando suam inficiationem fateretur legatum, releuat eum talis confessio ad euitandam pœnam dupli, si modo actor experiatur aduersus eum ex negatione, & non procrastinatione, sicque ex sua confessione velit hæc probare. Nam si ex dilatione siue procrastinatione ageret, tum nihil refert, siue neget, siue fateatur reus, semper in
50 pœnam dupli incidit propter dilationem. Apposui, *adiuit*, † quia nisi adeat quispiam hæreditatem vel ex testamento, vel ab intestato, hanc pœnam soluere non ob-
51 ligatur, vtcunque legata piis locis non *soluerentur*. Subdidi, *ecclesia*: † hæc enim actio primùm ipsi ecclesiæ permittitur: deinde singulis personis ecclesiæ, quibus quid legatum est: denique extenditur ad legata pauperum, & pro redemptione captiuorum, vt si ea differantur, dupli pœna inferatur: idque verum esse puto, quamuis re-
52 pugnet hic Accursius, per pulchrum illud dogma, quo dicitur, † *Priuilegia concessa ecclesiis habere locum in pauperibus & aliis* ˢ *piis locis.* In legatis tamen fisci, aut reipublicæ, Glossatori & Iasoni subscriberem, quòd in illis dilatio legati non inferat du-
53 pli pœnam: † quia pœnæ non sunt producendæ ad casus non expressos, nisi prorsus existant similes, præsertim in ᵗ priuilegiis. Adscripsi, *sine causa*: si enim hæres iustam dilationis causam allegare possit: excusatur à pœna dupli, vt ad text. annotauimus.
54 † Annexum est, *differt*: quoniam legatum statim à die aditæ hæreditatis ᵘ debetur. Dies ergo ipsa loco ecclesiæ interpellat: quare si hæres vsque ad iussum magistratus solutionem protrahat, pœnam ˣ meretur. Denique dixi, *solutionem*: legatarius enim
55 hæredem cogere potest, vel ad iurandum, vel ad soluendum. † Vides istius actionis
56 causam esse, delictum mendacij, seu dolum in differendo solutionem. † Forma libelli perfacilis est, vt narretur, quomodo ecclesiæ sit legatum factum, vel pio loco: & hæres admonitus soluere sine causa distulerit, ita quod necessarium sit eum vocare ad iudicium: vel legatum negauerit, vnde petatur duplum eius legati, &c.

n §. hæres quoque, I. de oblig. quæ ex qua. del. nasc.
o vt hic in tex.
p Dd. in l. nulli C. de episc. & cler. Bart. in l. hæreditas 2. de hæred. instit.
q Ioann. de Imol. in l. cùm res 47. §. culpa. de leg. 1.
r vt hic communiter per Dd.
s iuxta Bald. in l. vlt. §. cum autem. Cod. ad S.C. Trebell.
t Atq; ita communiori calculo probari, Zas. hic autor est.
u Bart. in l. vnica. C. de cad. toll. cum vulg.
x l. magnam 12. C. de contra. & comm. stip.

§. Quædam.

1.2 *Tres actiones in hoc §. contentæ, quare dicantur mixtæ: scil. famil. ercisc. fin. regund. comm. diuid.*
3 *Quomodo actiones hic recensitæ differant à personalibus in rem scriptis actionibus.*
4 *Familia pro hereditate accipitur.*
5 *Erciscere significat diuidere.*
6 *Famil. ercisc. actio tam in rem, quàm in personam est.*
7 *Diuidundo pro diuidendo.*
8 *Cōmune qualiter in textu accipiatur.*
9 *Communine ex euentu, vel ex proposito.*
10 *Regere pro discernere vel constituere.*
11 *Actio fin. regund. dicitur etiam finalis quæstio, itémque limitis actio.*
12 *Verbum, adiudicare.*
13 *Actiones personales quæ dicantur.*
14 *Quæ sint reales actiones.*
15 *Quæ sint mixtæ.*
16 *Quæ dicantur personales in rē scriptæ.*
17 *Vera differentia inter actiones mixtas, & in rem scriptas.*
18 *Actio familiæ erciscundæ definitur.*
19 *Actio famil. ercisc. quomodo sit personalis, mixtam causam habens.*
20 *Actio famil. ercisc. est ciuilis.*
21 *Aduersus quem detur: & num. 22.*
23 *Num huic fam. ercisc. actioni præscribatur triginta annis.*
24 *Hæc actio non nisi inter cohæredes locum habet.*

25 *Differunt actio famil. ercisc. & comm. diuid.*
26 *Quomodo res diuidantur per actionem famil. ercisc. & quid si res sint indiuidua, & num. 27. 28.*
29 *Quid veniat in hac actione.*
30 *Actio fam. ercis. & directa & vtilis est.*
31 *Causa eius actionis.*
32 *Quando nascatur.*
33 *Libellus in actione famil. ercisc.*
34 *Actio communi diuidundo diffinitur.*
35 *Quare sit mixta.*
36 *Actio comm. diuid. est quasi quadam rei vendicatio, &c.*
37 *Nemo inuitus in communione manere cogitur.*
38 *In hac actione non refert, ex qua causa res communis sit.*
39 *Actio communi diuid. pro rebus indiuisis competit.*
40 *In hac actione sufficit possessio rei communis.*
41 *Quid veniat in hanc actionem.*
42 *Differunt actio commun. diuid. & famil. ercifcund.*
43 *Actio comm. diuid. differt ab actione pro socio.*
44 *Actio commun. diuid. est tam directa quàm vtilis.*
45 *Formula actionis comm. diuid.*
46 *Actio fin. regund. diffinitur.*
47 *Quòd hac actio sit mixta.*
48 *Quibus competat.*
49 *Prædia confinia & vicina differunt.*
50 *Fin. regund. actio datur ad nouorum terminorum constitutionem.*
51 *Item ad antiquorum restaurationem.*
52 *Iurisdictionum limites.*
53 *Actio fin. regund. datur etiam ad præstandum interesse.*
54 *Quid de fructibus: an & hi veniant in hac actione.*
55 *Libellus in actione finium regundor.*
56 *Pro finibus quatuor competere remedia actio fin. regund.*
57 *Condictio l. si constiterit. C. fin. regund.*
58 *Actio legis Agraria.*
59 *Accusatio criminalis pro finibus.*

Quædam actiones mixtam causam obtinere videntur, tam in rem, quàm in personam: qualis est [a] familiæ erciscundæ actio, quæ competit [b] cohæredibus de diuidenda hæreditate. Item communi [c] diuidundo, quæ inter eos redditur, inter quos [d] aliquid [e] commune est, vt id diuidatur. Item [f] finium regundorum actio, qua inter eos agitur, qui confines agros habent. In quibus tribus iudiciis [g] permittitur iudici rem alicui ex litigatoribus ex bono & æquo [h] adiudicare: &, si vnius pars prægrauari videbitur, cum inuicem certa pecunia alteri condemnare.

Subnectit D. Iustinianus tres alias actiones, quæ pariter mixtæ sunt, aliter tamen,
quàm præcedentes. Hæ enim mixtæ dicuntur, quòd simul rem & pœnam comple-
ctantur, quemadmodum supra vidimus: † illæ verò ideo, quòd vterque litigantium 1
actoris atque rei conuenti vice in eis fungatur: quarum tres hoc loci recensentur,
videlicet, actio familiæ erciscundæ, communi diuidundo, finiumque regundorum.
† Quanquam hæ tres actiones etiam aliò respectu mixtæ dicuntur, quòd scilicet in 2
rem simul & personam sint, quòd & ad reales, & ad personales [a] præstationes
dentur. In his enim, si eius rei, ob quam controuertitur, respiciamus partem no-
stram, in rem actio est: si verò spectemus partem aduersarij, ex qua nobis aliquid
adiudicari potest, vt in pecuniam eidandam inuicem condemnemur, in personam
dicimur experiri, atque ita [b] Accurs. hîc non ineleganter declarat. Quòd autem
dictum est, hàc actiones, tam in rem, quàm in personam esse, hoc verum est, con-
siderato fine & effectu earum: de sui enim origine siue causa, sunt merè persona-
les, quia oriuntur ex quasi [c] contractu. † Differunt itaque illæ tres actiones mixtæ 3
ab actionibus personalibus in rem scriptis, quòd illæ sunt personales origine, & ta-
men ex propria ipsarum natura, actionum realium effectum habent. Actiones ve-
rò personales in rem scriptæ sunt continuò personales tam origine, quàm fine, seu
effectu, & tamen ex quadam æquitate, non etiam ex propria ipsarum natura, con-
ceduntur aduersus quoscunque rei litigiosæ possessores: veluti est actio ad exhiben-
dum,

a Io. de Plat. hîc.

b hîc, in verb. familię.

c §. item inter aliquos, Inst. de oblig. quæ ex quasi contr.

dum, præscriptis verbis in plerisque casibus: item interdicta personalia: de quo Iaſ. hic satis luculenter annotauit.

4 a *Familiæ erciſcundæ*] Id eſt, hæreditatis diuidendæ: † nam familia inter reliquas ſignificationes denotat etiam eas res, quæ ad ſubſtantiam patrimonij noſtri [d] per-
5 tinent. † Erciſcere verò ab ἐρκίζω, apud veteres Iuriſconſultos pro diuidere vſurpatum eſt. Habet autem hæc familiæ erciſcundæ actio id commune cum actionibus in rem, quòd per eam petat quilibet hæres ſuam partem hæreditatis: ſed illud eſt diuerſum, quòd ſint hîc etiam quædam perſonales præſtationes propter rationem fru-
6 ctuum & expenſarum. † Quare hæc actio, quo ad diuiſionem hæreditatis, rectè realis cenſetur, naſciturque ex intentione cohæredum, qui ſuas portiones petunt: quod verò ad perſonales præſtationes attinet, magis videtur perſonalis, & oritur quaſi ex [e] contractu.

d l. vlt. Cod. de verb. ſign. l. 195. pronunciatio. ſ. 1. familiæ, ff. eo.

e ſ. item ſi inter, ȝ. de oblig. quæ ex quaſi contr.

b *Cohæredibus*] Qui ſcilicet hæreditatem indiuiſim poſſident, & in communi. Nam ſi alter ex hæredibus poſſideret, negaretur tamen eſſe hæres: ea ſpecie iudex diuiſionis cognoſcit ſuper iſta præiudiciali exceptione, an ſit heres, [f] necne. Fallit in arrogato cui hoc iudicium competit, licet non ſit [g] hæres,

f Sicut in ſ. præiudiciales, ȝ. eod. annotauimus.

7 c *Diuidundo*] † Priſcus eſt loquendi modus, *diuidundo*, pro *diuidendo*. † *Commune*
8 autem hic non accipitur, ſicut ſub tit. *de* [h] *rerum diuiſ.* vbi quędam naturali iure communia ſunt omnium: nam talis communio publica & naturalis non admittit iudicium diuiſionis, quia in ſimplicitate naturali manet: ſed de eo hic agitur, quod priuatim commune eſt, vmbram quandam referens naturalis illius communionis ex quacunque legitima cauſa inter paucos diuidundo. Habet autem hęc actio hoc commune cum realibus actionibus, quòd ſequatur quemlibet rei poſſeſſorem, etiamſi titulo ſingulari poſſideat: veluti eum, qui partem rei communis emerit, & traditam [i] acceperit, ſi tamen ei nondum eſſet tradita, conueniretur venditor, qui adhuc [k] poſſidet.

g l. 2. per familiæ, ſ. ſi quarta, ff. fam. erciſc.

h in l. 2. de rer. diuiſ. & ſ. & quidem, ȝ. eo.

i l. 1. C. comm. diuid.

k l. 13. Iulian. ſ. idem Celſus, de act. empt. & vend.

d *Aliquid*] Id eſt, vna aliqua res particularis & corporalis.

9 e *Commune eſt*] † vel ex euentu, vt quia duobus aut pluribus res eadem legata donatáve eſt, aut alias in eos tranſlata: [l] vel ex propoſito, vt quum inter partes conuenerit, quòd ſint ſocij omnium bonorum, vel certæ negotiationis.

l de quo in l. 2. ff. com. diuid. & ſ. item ſi inter aliquos, ȝ. de obli. quæ ex quaſ. cont. naſc.

f *Finium regundorum actio*] Imitatione vetuſtatis dicitur *regundorum*, pro regen-
10 dorum. † *Regere* autem accipitur in hoc propoſito pro diſcernere vel conſtituere, quoniam hęc actio propter fines, quorum contentio incideret, diſcernendos, intro-
11 ducta fuit. † Ideoque non inſcitè dicitur [m] *Finalis quæſtio*, & item *limitis* [n] actio. Quanquam autem oritur hęc actio quaſi ex contractu (quod proprium eſt actionibus perſonalibus:) tamen multa habet communia cum rei vendicatione.

m in l. ſi conſtiterit, C. fin. regund.

n c. inter memoratos, 16. q. 3.

g *Permittitur*] Lege ipſa cenſente.

12 h *Adiudicare*] † Eſt verbum peculiare, & ad hoc natum, vt in his tribus iudiciis vſurpetur, quemadmodum [o] Accurſius alibi rectè dixit. Cæterùm quomodo in controuerſiis finium pronunciandum ſit, in 6. cent. Camer. Imp. obſeruat. 27. item quomodo in iis probandum, obſeruat. 25. & 26. aliqua diximus, quę huc conducere poſſunt.

o ita glo. dicit in l. ſed & ſi res, ff. de publ.

Antequam ad prædictarum trium actionum enarrationem accingamur, operæpretium fuerit, diſcrimen inter actiones perſonales, reales, mixtas, & in rem ſcri-
13 ptas, ſuccinctè & ex veritate tradere. † Igitur actiones *Perſonales* ſunt, quæ proueniunt ex contractu, vel quaſi ex contractu: maleficio, vel quaſi ex maleficio, me-
14 diante obligatione: & perſonæ [p] inhærent inſeparabiliter. † *Reales* ſunt, quæ non habent aliquam perſonam obligatam, ſed competunt ratione iuris, quod quis habet in re, puta ratione directi dominij, vel vtilis, vel propter ius ſeruitutis, pignoris, hypothecæ, quod quis habet in re, & ſemper aduerſus rei poſſeſſores dantur.
15 † *Mixtæ* ſunt, quæ nec merè perſonales, nec merè reales ſunt, ſed mixtam cauſam habent, quia ad vtrunque agimus, ad rem, & ad perſonam: vt ſunt actiones in text. noſtro comprehenſæ. Verbi gratia: Si ego hæres ago familiæ erciſcundæ iudicio aduerſus cohæredem meum, vt tota hæreditas diuidatur, ſanè ex eo, quòd partem meam peto, & ſic ad rem ago, quæ mea eſt, dicitur actio realis: ex eo verò, quòd includitur in petitione portio cohæredis, ex quo ad totam hæreditatem diuidendam ago, vtique ad id, quod non eſt meum, experior, ſed ex eo, quod aliquando fit mihi adiudicatio in parte ſocij, dicor agere ad rem: quæ licet non mea, poteſt tamen mihi
16 deberi. † *Perſonales in rem ſcriptæ ſunt*, quæ origine quidem ſunt perſonales, quia

p Dixi in ſ. omnium, ȝ. eod. tit.

nascuntur ex contractu, vel quasi ex contractu: maleficio, vel quasi ex maleficio;
sicut cæteræ personales: tamen quia semper sequuntur possessorem rei, ad instar
actionum realium, ista ratione dicuntur in rem scriptæ. Exemplum in actione *ad* [q]
exhibendum: ea non est ex maleficio, [r] nec quasi, item nec ex contractu: ergo ex
quasi contractu, ac per consequens personalis, quia personam obligatam habet ex
quasi [s] contractu: tamen quia datur aduersus eum, qui detinet rem, semperque co-
mitatur possessorem rei, dicitur in [t] rem scripta. † Sed quæ sit differentia inter eas 17
actiones, quæ habent causam mixtam, & quæ sunt in rem scriptæ, Doctores diffi-
culter excutiunt, & pauci ferè sibipsis [u] constant. Ego ea in re ita soleo dicere.
Actiones causam mixtam habentes, principaliter & ex sui natura participant cum
realibus: nam non possum portionem exigere à cohærede, nisi petam rem, in qua
ius habeam. ecce vim realem. Sed quia principaliter quasi ex contractu oriuntur, &
principaliter veniunt personales præstationes, id est dationes, quibus peto mihi ali-
quid dari, ecce iam mixtum quiddam. Actiones autem quæ sunt in rem scriptæ,
etiam principaliter, & ex sui natura sunt personales, quia ex maleficio, vel quasi ex
maleficio descendunt. Quòd autem peto rem, non principaliter peto tanquam
meam, sed ex occasione, ideo quia ista res mihi nocuit, quia metum fecisti in ista
re, quia clam aut vi ædificasti in ista re mea, hoc si non fecisses, iam nihil realiter te-
cum agerem. Et hæc est ratio, cur mixtæ conceduntur tantum aduersus hæredem,
socium, eúmve qui controuertit de finibus: ibi enim nullus alius possessor conueni-
ri potest, & si tertius aliquis possideret hæreditatem meam, iam non daretur actio
familiæ erciscundæ, sed rei vendicatio, aut petitio hæreditatis. Cùm ergo comiten-
tur quemcunque possessorem, ideò si in millesimam manum veniret seruus, qui mi-
hi nocuit, possem eum petere. Emergit autem hæc actio contra principalem ex ma-
leficio, contra alios possessores ex quasi maleficio. Nunc ad actiones text. nostri.
† *Actio familiæ erciscundæ est personalis, mixtam causam habens, & aduersus hære-* 18
dem competit, qui sine iusta causa cohæredi negat diuisionem rerum hæreditariarum
de sui natura diuisibilium, quas pro indiuiso possident, vt diuidat, præstetq́; [x] interesse.
Explicemus hæc verba populariter. *Est personalis* origine: quia quasi ex contractu [y] 19
nascitur: habet tamen mixtam causam, quia principaliter & ex sui natura participat
cum reali actione. nam non possum petere portionem à cohærede, nisi petam rem, in
qua ius habeam. ecce vim realem: sed quia principaliter veniunt personales præsta-
tiones, id est, dationes, quibus peto mihi aliquid dari. ecce iam mixtum [z] quiddam.
† Est autem ciuilis hæc actio quia ex [a] lege 12. tab. profecta. Dixi, *& aduersus hære-* 20
dem competit. † quia hæc actio non habet locum, nisi inter cohæredes. Interdum ta- 21
men datur aduersus eum qui non est hæres: vt si pater habens duos filios, vnum insti-
tuat hæredem in modica quantitate, & alteri faciat inofficiosam donationem vltra
dodrantem: hac specie & is, qui hæres institutus est, aduersus fratrem suum donata-
rium hoc iudicio experiri potest, ad diuisionem [b] & supplementum legitimæ. † De- 22
inde conceditur & aduersus eum, cui cohæres vendidit suam [c] partem, licet non de-
tur aduersus titulo possidentem, ad similitudinem petitionis hæreditatis. Addidi *sine*
causa: † quia si hæres iustè recusaret diuisionem, vt quia lapsi essent triginta anni, 23
sicq; præscriptum esset huic [d] actioni, tum non competeret: vel certè competeret, sed
opponi posset præscriptio, id est, exceptio triginta annorum. Atq; ita ex Martini sen-
tentia ego sentio, vtcunque Accursius, Azo, & communis interpretum [e] schola repu-
gnent. quia enim diuisionis negotium ex pura facultate competit, ei non [f] præscribi-
tur: & legibus expressum est, neminem in communione [g] inuitum detineri debere.
Denique cùm pactum inter cohæredes non possit efficere, vt nunquam diuidantur
res [h] communes: ergò nec tempus [i] efficiet. Subiunxi, *cohæredi:* † quia non datur 24
hæc actio nisi inter cohæredes: vel eos, inter quos dolo factum est, quo minus sint
cohæredes, vt iam dictum est de inofficiosa donatione. Ante omnia ergo iudex in-
quirere debet, an sint cohæredes, [k] alioqui cessat hæc actio. † Apposui, *diuisionem re-* 25
rum, &c. ad differentiam actionis communi diuidundo, quæ competit pro diuiden-
dis etiam aliis rebus communibus, particularibus siue singularibus, vt fundo, equo,
&c. illa verò datur pro re vniuersali diuidenda, scilicet hæreditate. Item hæc sæ-
pius conceditur, illa tantum semel: nisi causa cognita, & si quid indiuisum man-
serit, agitur [l] communi diuidundo. Annexum est, *de sua natura diuisibilium:*
quia res debent esse corporales, quæ commodam recipiant diuisionem, vt fundus,
domus, numerata pecunia, supellex, & id genus alia. † Nam si est res corporalis,
quæ

q vt ĩ. eod. §. præterea.
r vt s̃. de oblig. quæ ex quasi cõtr. nasc. in princ.
s §. omnium, s̃ eod.
t l. 2. §. est autẽ personalis ibi. gloss. 1. & §. vlt. ad exhib.
u vide Zas. lib. 2. sing. resp. c. 33. vbi ferè idem, quod ego hic, trad.
x Ita colligitur ex l. 1. ff. famil. ercisc.
y §. item si inter aliquos, s̃. de oblig. quæ quasi ex contr. nasc.
z ita loquitur l. item Labeo, §. familiariter, ff. famil. ercisc.
a l. 1. famil. ercisc.
b l. 2 C. de inoffic. donat.
c l. hæredes, §. si testator, ff. famil. ercisc.
d gloss. hic in verb. familiæ.
e in l. 1. §. ad hæc, C. de ann. except.
f per ea quæ traduntur in l. sicut, C. de præscr. 30. annor.
g l. vlt. C. commun. diuid. l. si non sortem, §. si centũ, de cond. indeb. adde Bar. in l. 1. §. ad hæc, C. de ann. exce.
h l. in hoc iudicium, §. si cõueniat, comm. diuid.
i l. nam satis est, quemadm. seruit. amitt.
k l. 1. in fin. ff. famil. ercisc.
l l. si filia, §. vl. ff. hoc tit.

quæ diuidi nequit puta certa aliqua species, vt equus, bos, adiudicatur tota res huic, qui grauatur in danda pecunia alteri, vt fiat æqualitas: atque hoc text. noster in fine
27 m innuit. † Et idem dicendum de nominibus debitorum, quæ pariter non veniunt in hanc actionem: quia lex 12. tab. alioqui facit diuisionem, quòd scilicet quilibet hære-
28 dum pro sua portione habet actiones hæreditarias actiuè & n passiuè. † Idem quoq; iuris est in aliis rebus incorporalibus, vt seruitutibus: hæ enim omnes sui natura sunt o indiuiduæ, excepto vsufructu, qui diuisionem patitur, & in hoc p iudicium venit. Subieci, *pro indiuiso possident*: nam si ex testatore vel ipsis cohæredibus esset facta diuisio, illi stadum esset, nec requireretur diuisionis q iudicium. Demum dixi, *præstés-*
29 *que interesse*: † quia in hac actione veniunt etiam r fructus & sumptus bona fide s
30 facti, & damna data à nouo t hærede. † Est autem hæc actio interdum directa, interdum vtilis. Directa hæredibus conceditur iure ciuili, vtilis bonorum possessoribus iure prætorio, & fideicommissariis hæredibus, quibus hæreditas ex senatusconsulto
31 Trebelliano u restituitur. † Causa illius actionis est, quasi contractus: hæredes enim
32 inter se quasi contraxisse x videntur. † Nascitur autem post aditam hæreditatẽ, quo
33 tempore incipit esse communio, à qua per hanc actionem y disceditur. † Cæterum hunc in modum instituenda est: *In testamento Titij ego & Gaius æqualiter hæredes sumus instituti: istam hæreditatem iam pridem pro indiuiso possidemus (non tamen citra discordiam, quam frequenter communio excitare solet) in qua sunt multa res corporales, mobiles & immobiles: unde ad eius diuisionem dudũ prouocare sum coactus, tum quòd naturale vitium esse videbam negligi (quod z commune est) tum quòd suam quisque portionem corrumpi patitur, dum inuidet aliena. Gaius autem hactenus temerè recusauit, quare peto, vt prædictam hæreditatem æquis portionibus diuidatis, & speciatim suam cuique partem adiudicetis pro diuiso: quòd si in alterutrius persona prægrauare videatur adiudicatio, vt hunc inuicem alteri certa pecunia condemnetis, & nomine adiudicatorum alterum alteri de euictione sufficienter cauere compellatis, &c.* Sic ferè describit Iustinianus infrà a iudicis officium in hac actione, aut verius exitũ
34 huius actionis. † *Actio cõmuni diuidundo est mixta, & inter eos, qui res particulares de sui natura diuisibiles ex aliqua causa habent communes, & pro indiuiso possident,*
35 *datur ad diuisionem, personalésque præstationes.* † Quòd sit *mixta*, in personam scilicet & rem, ex eo constat, quoniam partim nascitur ex quasi b contractu, partim ex impensis factis in rem c communem. Dixi, *res particulares*: vt actionem familiæ erciscundæ excluderem, in qua petimus rerum vniuersalium diuisionem, vt suprà dictum est. Adieci, *corporales*: quia iura incorporalia & seruitutes in hoc iudicio non d veniunt, & in hoc conuenit cum familiæ erciscundæ iudicio. Subdidi, *de sui natura diuisibiliũ*: si enim res diuidi non potest, ad iudicem pertinet, vni totam rem adiudicare, & alteri e pretium suæ portionis. Apposui, *ex aliqua causa*: quoniam si hæres solus possidet rem communem detrectátque diuisionem, debet exprimere causam
36 communionis actor. † Est enim hæc actio quasi quædam rei vendicatio, competitq; in omnibus casibus in quibus rei vendicatio locum habet, sed non è contrà. Sin autẽ vterque possidet, non est necessaria causæ communionis expressio, sed sufficit volũ-
37 tatem declarare, quòd nolit in communione perseuerare: † nemo enim inuitus in f communione manere cogi potest, exceptis plerisque casibus, g alibi ab Accursio re-
38 latis. Subiunxi, *cõmunes*, simpliciter: † quia nihil refert ex qua causa res cõmunis sit, an cum societate, vel sine ea: vtroque enim casu huic actioni locus est. Cum societate, veluti si tractatu habito lucri & damni coitur societas, per quam omnia fiunt in aliqua negotiatione communia, vel etiam in omnibus bonis: nam ex tali consensu nascitur non solùm actio pro h socio, verumetiam communi diuidundo iudicium, non quidem ex conuentione societatis, sed ex ipsa communione, quæ paratur per societatem. Sine societate autem, vt si incidimus in communionem non ex proposito societatis, seu potius re ipsa, atque adeò euentu: velut euenit in re duobus legata, vel i donata. Item si duo vnam rem simul emant, vel si hæreditas nobis communiter obueniat, aut communiter conducamus publica sine animo k societatis. Item, si volun-
39 tate dominorum, aut etiam casu cõfundantur vel consentur l materiæ. † Adscripsi, *pro indiuiso*: quia si extra iudiciũ res diuisæ essent, non daretur hæc actio. In certis autem casibus præsumitur facta diuisio: vt si duo fratres tenuerunt bona tanquam
40 diuisa, pro quibus quilibet per se soluat collectas & m onera. Addidi, *possident*: † nam vt hæc actio competat sufficit possessio rei communis, mediante tamẽ & accedente aliquo iure reali. Hinc est, quòd si duo fuerint in possessione rei ex causa pignoris

m Et fa. s. familiæ. infr. de offic. iud.
n l. ea quæ C. fam. erc.
o l. stipulationes non diuidũtur de verb. oblig.
p l. sed etsi vsucapio s. vsufruct. cũ duabus ll. seq. h. ti.
q l. 1. l. quoties, fa. ercisc.
r l. inter cohæredes. s. fructus ff. fam. ercisc.
s l. 3. s. planè, & l. seq. com. diuid. l. his consequenter, s. sumtuũ, fam. ercisc.
t l. & puto, s. sed etsi dolo. cũ l. seq. h. t.
u l. sed & eius, ff. fam. ercis.
x s. item si inter aliquos ʒ. de oblig. quæ ex qu. contr. nasc.
y Tractatur in l. 1. in princ. & l. qui erat, in fi. hoc tit.
z l. 2. s. naturale, C. quan. & quib. quar. pars lib. 10.
a In s. si fam. ercis. ʒ. de offic. iudi. adde l. hæredes, s. iudex fam. & l. Mæuius s. arb. fam. ercis. c. s. item si inter ʒ. de obli. quę ex quasi contr. nasc.
b l. si quis cum æstimaret, in prin. ff. cõ. diu.
c [illegible]
d l. arbor. s aquam cõ. diu.
e l. ad officiũ, s. cum autẽ, C. h. t.
f l. vl C. d. tit. com. diuid. cũ sim.
g In d. l. vlt.
h De qua dixi in s. rei persequend. ʒ. h. tit. de action.
i d. s. item si interd.
k l. vt sit pro soc. cum l. seq. C. com. diuid.
l Vt in s. si duorum, & s. quod si frumentum, ʒ. de rer. diu.
m Gl. in l. si [illegible]

minis inundatione, agi potest ad reparationem, siue restitutionem. Et competit hæc actio non tantùm pro rebus corporalibus, sed etiam incorporalibus, cuiusmodi sunt [m] iurisdictiones: possunt enim hoc iudicio experiri, vt ponantur limites, & separentur territoria, etiam inuitis illis, qui prædia possident. † Regulariter tamen iurisdictionum limites solent esse flumina, montes, paludes; vel etiam certæ arbores ibi natæ, quæ communes vt plurimùm sunt. Apposui, *ad præstandum interesse:* † nam hoc in iudicio habetur quoque ratio illius, quod interest. Quid enim, si quis aliquam vtilitatem ex eo loco perceperit, quem vicini esse appareat, an iniquè condemnatio eo nomine [n] fiet? † Fructus quoque naturales veniunt quandocunque percepti, vt nuces, castaneæ, pyra, poma, vuæ. Industriales vero, vt frumentum, post litem contestatam duntaxat percepti veniunt: non ante iudicium aut bona fide percepit possessor, & lucrari eum oportet: aut mala fide, & condici [o] possunt. † Libellandi modus: *Ego & Titius habemus agros confines, &c. Verùm cùm termini lapidésque finales, quibus agri vtriusque distinguebantur, moti sint, & Titius in arando atque fodiendo vltrò citróque plus æquo excurrat, de meo præripiat, & negotium faciat: peto vt veteres fines diligenti inuestigatione quæsitos, vestra autoritate renouetis: vel si inuenti non fuerint, nihilominus tamen præfatos agros commodis & euidentibus terminis regatis, dirimatis, & separetis, adiudicando & condemnando secundùm iuris & vestræ iurisdictionis præscriptum ac prærogatiuam: denique præstita de euictione cautione, alterutrum ad obseruantiam compellatis, &c.* † Cæterùm pro colophone huius actionis non est ignorandum, pro finibus quatuor competere remedia. Primùm actionem *finium regundorum*, de qua hactenus dictum est, quæ datur habentibus agros confines, vt termini euulsi vel à flumine vel ab homine, relocentur, vel conuenientius reponantur, ne amplius à te turber, &c. † Secundo, *condictionem ex lege* [p] *Constantini:* quia si post litem contestatam occupauerit aliquid de alieno, obligatur hoc restituere, & tantundem de suo. † Tertiò, *actionem legis Agrariæ* pœnalem quinquaginta aureorum, in eum qui terminum eiecerit, locóve mouerit, ex lege Agraria, quam Caius Cæsar [q] tulit: licet olim Numa pœnam capitalem constituerit in eum, qui lapides finibus mouisset: impunè enim occidi poterat: quare sacros, id est, inuiolabiles esse voluit. Vnde Iuuenalis vlt. Satyr.

Aut sacrum effodit de limine saxum.

Alibi [r] vocantur illi termini *lapides finales.* † Quartò accusationem criminalem *ex constitutione Adriani Imper.* quâ pro conditione personæ, & mente facientis [s] permittitur coërctio. Et hactenus quidem de istis tribus iudiciis mixtis. Doctores post Accursium hoc loci pertractánt etiam hæreditatis petitionem: nos autem eam actionem infrà [t] suo loco commodius enarrabimus.

(Margin numbers: 52 beside "rentur territoria"; 53 beside "natæ"; 54 beside "demnatio"; 55 beside "cepit possessor"; 56 beside "tione, alterutrum"; 57 beside "nientius reponantur"; 58 beside "tur hoc restituere"; 59 beside "Alibi".)

[m] c. super eo, de parochiis.
[n] Paul. in l. sed & loci. §. 1. h. t.
[o] l. 4. §. in iudicio, cum §. seq. hoc tit.
[p] in l. si constituerit, C. fin. regund.
[q] ff. de term. mot.
[r] in §. vlt. J. de offic. iud.
[s] l. 1. & 2. ff. de term. moto.
[t] in §. actionũ, J. hoc nostro ti.

§. Omnes.

1 *Quarta actionum diuisio est, quòd aliquæ sunt in simplum, duplum, triplum, quadruplum.*
2 *Quando in simplum, duplum, &c. agere dicamur.*
3 *Quare vltra quadruplum non extendatur.*
4 *Actionem esse rei persecutoriam, & in simplum dari, sunt paria.*
5 *Pœna legalis vltra quadruplum non producitur: fallit tamen, vt nu. 6.*

Omnes autem actiones vel [a] in simplum conceptæ sunt, vel in duplum, vel in triplum, vel in quadruplum: [b] vlterius autem [c] nulla actio extenditur. In simplum agitur, veluti ex stipulatione, & mutui datione, ex emto, vendito, locato, conducto, mandato, & denique ex aliis quàmplurimis causis.

1 *Subiicitur* † quarta actionum diuisio, quam occasione suprà scriptæ diuisionis annectit Imperator. Nam quod ibidem de pœna dictum est, latius hac diuisione explicandum erat. Cùm enim ex variis causarum & maleficiorum figuris varia quantitas pœnarum statui & exigi possit, statim dubitauerit studiosus, quænam sint istæ pœnæ? Meritò igitur per propriam diuisionem explanare voluit huiusmodi differentiam. Est autem hæc diuisio quadrifariam collecta, scilicet quia actiones vel in

minum factus est, aut luxuriosè viuere cœperit, aut denique quolibet modo deterior factus sit. [d] In qua actione earum etiam rerum, quas fugiendo seruus abstulerit, æstimatio deducitur. Item ex legato quod venerabilibus locis relictum est, secundum ea quæ suprà diximus.

a *Ex lege Aquilia.*] Nempe contra inficiantem, * vt paulò ante dictum est: sicut etiam contra inficiantem in duplum agitur depositi, cùm quid propter incendij, ruinæ, vel naufragij causam depositum est, idque non reddideris. * 7.h.tit. s. de maleficiis, nu. 43.

b *Ex quibusdam causis*] Puta incendij, ruinæ, naufragij, & tumultus, vt iam dixi.

c *Seruus alienus*] Siue bonus, siue malus: nam etsi malum quis hortatus est, vt delinqueret, & patraret, quod etiam alioqui facturus erat, tenebitur. Neque enim oporteret laudando augere malitiam.

d *In qua actione*] Ait enim Paulus: *In hoc iudicium etiam rerum æstimatio venit, quas secum seruus abstulit: quia omne damnum duplatur.*

Quia vna tantùm actio superadditur, quæ in præcedentibus non est enarrata, nempe *actio serui corrupti*, ideo eam solam hîc explicandam esse duximus.

1 †*Corrumpere* autem hîc accipitur pro vitiare. Potest autem tam ad animum, quàm ad corpus referri: vnde dicimus, corrumpere virginem, corrumpere seruum vel filium, & corruptos esse mores. Nunc ad rem.

2 †*Actio serui corrupti est prætoria: & propriè aduersus eum competit, qui serui alterius animum dolo malo persuadendo corrupit, vt deterior fieret.* Explicemus hæc verba. Quòd sit *Prætoria* [a], Vlpianus in Pandectis sub hoc tit. testatur. Dixi, *serui*, simpliciter: quia nihil refert, siue bonum seruum fecerit malum, siue malum persuadendo deteriorem reddiderit: vtroque enim casu corrupisse [b] dicitur: a in l.1. de ser. cor.

3 † & tum directò conceditur hæc actio. Vtilis quoque est: Primò si quis filium vel filiamfam. persuadendo corruperit: quoniam interest nostra, animum liberorum [c] nostrorum non deprauari: tum autem non agitur ad duplum; quia liberi hominis nulla est æstimatio, sed ad interesse ex affectione patris delato b d.l.1. s. sed vtrum. c. l. vt tantum 14. hoc tit.

4 iureiurando, æstimatione iudicis accedente. †Exemplum: Si quis haberet filiam liberaliter institutam, quam leui dote, puta centum aureis in matrimonium elocare posset: verùm adolescens quidam eius animum ita corrupit, vt etiam cum dote trecentorum aureorum vix possit alicui nubere: putant interpretes, corruptorem animi virginis obligari ad præstationem ducentorum aureorum.

5 †Deinde vtiliter competit ipsi etiam corrupto. Verbi gratia. Quidam bonæ spei adolescens iubetur cum viatico ad archigymnasium studiorum causa proficisci. Illic persuasione quorundam leuium hominum (quorum magna est vbique in Academiis copia) seductus, viaticũ suum ludendo, potando, & scortando profundit: deciderunt crebriore calculo [d] Doct. si parens suus illic neque per se, neque per procuratorem præsens fuerit, adolescenti hanc actionem dari vtiliter aduersus persuasores, ad duplum æstimationis damni sui. Et hanc opinionem ait Faber esse multum æquam, tametsi Platea & Iason existiment, eam summo iure vix sustineri posse. d Nicol. de Nea. Ang. Fab. hic.

6 † Magistratui quoque & patrifamiliâs cuilibet de subditis & familia sua saluum est hoc iudicium saltem vtiliter. Adieci, *alterius:* si enim seruum proprium suum quis corrumperet, aduersus seipsum experiri non posset, idque ad sensum patet.

7 † Subdidi, *animum:* quia si corpus serui corrũperetur, puta vulnerando, exercenda esset legis Aquiliæ actio directa, de damno dato. Si autem seruo suaserit, vt in tectum ascenderet, & is ascendendo vel descendendo deciderit, crúsque, vel aliud quippiam fregerit, vtili legis Aquiliæ actione conueniri potest. Ita quoque dicendum, si corpus filij filiæve familiâs vulnerando vel interficiendo corruptum fuerit, actionem iniuriarum dari, vel publicam accusationẽ ex lege Cornelia de sicariis. Consimiliter si virginis corpus est corruptum, in foro ciuili publica accusatio exerceri potest, ex lege Iulia de adulteriis & stupro.

8 †Subiunxi, *dolo malo:* quoniam si lusus causa quis seruo alterius quid suaserit, isque eo animo deterior factus sit, suadens non [e] tenebitur. Vnde qui tectum arborémve ascendere, ex ponte salire, in puteum descendere suaserit, si seruus obediat, dum dolus absit, cessat actio, etiam damno secuto. Pari ratione, si alienum quis seruum recepit, vt custodiret, vel humanitate, aut misericordia aliáve probabili atq; iusta causa e l.3. dolo mal. de ser. corrup.

ductus,non obstringitur,apposui,*persuadendo:* † quamuis enim regulariter quis ex 9
consilio & persuasione non [f] teneatur: hic tamen obligatur,partim quia est consiliũ
fraudulentum,partim quia huiusmodi consilium,siue persuasio per se delictum est.
† Persuadent autem, qui seruos suasiunculis pelliciunt & solicitant ad improbè fa- 10
ciendum:parúmque refert an quis aliàs facturus esset,nec ne. † Tentans enim cor- 11
rumpere,non minus tenebitur, quàm si persuasisset: quia conatus puniri oportet in
his,quæ faciliter trahuntur ad perniciosa exempla.Nam à corrumpente iam quan-
tum ipse potuit, perfecta [g] res est, idque hoc casu speciale est, alioqui in aliis deli-
ctis,quæ externum factum requirunt,quid obest simplex [h] conatus? Quod subinde
adiunxi,*corrupit*,hoc extẽdendum est,etiam si recepit,id est,abscondendi causa ser-
uum suscepit,ac refugium illi præstitit,quocunque in loco,suo vel alieno [i]. † Addi- 12
di,*vt deterior fieret:* id quod multis modis fit:vt si quis persuadet seruo,vt iniuriam
faciat,furtum committat,aufugiat, peculium intricet, amator existat, vel quoduis
aliud [k] delictum perpetret. Et corrumpens non tantum domino serui fit obnoxius,
sed aliis etiam,quibus ex persuasione damnum datum est. † Vides causam huius a- 13
ctionis esse ipsam persuasionem,quæ (vt dixi) habetur in hoc proposito pro delicto.
†Pœna verò in duplum est,quanti seruus ob id,quod corruptus est,fit deterior. Ad- 14
monet autem * Paulus I.C.hoc duplo pœnam contineri: id enim,quod damni datũ
est,duplari. Excipitur tamen vnus casus,quo non nisi in simplum hæc actio datur.
Nempe cùm maritus contra vxorem agit. Fit quoque in hoc iudicio æstimatio re-
rum, quas corruptus secum abstulit: quia omne damnum ex corruptione profici-
scens [l] duplatur. Est item perpetua hæc actio,datúrq; hæredibus,non autẽ contra [m]
hæredes corrũpentis. †Cæterum ita proponi potest,si ad nostrũ forum [n] adaptetur: 15
Cùm ego haberem filiumfam. liberaliter & bonis moribus educatum,huicque certam pecuniæ summam studiorum causa concredidissem,Valerius persuasit illi,vt talem pecuniam dilapidaret scortationibus,& alea consumeret. Et filius quidem meus sic solicitatus ab eo,prodegit cum tali scorto quinquaginta aureos (vel si ad alia vitia corruptus fuerit,nec immediatè secutum sit pecuniarium damnum,tunc sic variabis) *& paratus ego sum iurare me talem corruptionem centum aureis, si possem, in filio meo purgaturum, cùm tantò ille factus sit deterior. Quare peto pronuntiari, non licuisse Valerio, filium meum prædicto modo ad malos mores solicitare, ideóque illum ad soluendum centum,vel* (secundum aliam clausulam) *ad dandos ducentos florenos obligari,vtque ad soluendum eam pecuniam condemneris,&c.*

f s. tua tãtum ff. mand.
g s. sed & si credat. de obl. quæ ex del. na s. & l. si quis seruo. C. de fur. & ser. cor.
h l.1. ff. quod quisque iur.
i d.l.1.s. quod autem, de ser. cor.
k l.1.l.2.& l. corrumpitur, d. tit.
* l. vt tantum, §. in hoc, ff. hoc tit. in l. vlt. eod. tit.
l l.10. in hoc iudicium, citato tit.
m l. sed & hæres 8.& l.13. hęc act. eo. t. de ser. cor.
n Ita ferè libellum concipit Olden. in practica huius actionis.

§. Tripli.

1 *Aliqua de sportulis tractantur.*
2 *Mox in ingressu iudicij præstabuntur sportulæ.*
3 *Explicatio textus huius §.*
4.5 *Viatores quomodo hic accipiantur: & de propria eorum significatione.*
6 *Lictores qui fuerint.*
7 *Actio ex lege condictitia diffinitur.*
8 *Eam personalem esse, & mixtam.*
9 *Actio condictitia datur, quoties quis damnum patitur ex grauamine sportularum.*
10 *Sportula quid: & vnde dicta.*
11 *Recta cœna sportulæ opponitur.*
12 *Centussis apud Martialem.*
13 *Sportulæ viatorum iudiciales: & sportulæ sponsoria.*
14 *Mos in quibusdam locis deponendi tam pecuniam, priusquam iudicialiter agant.*
15 *Actio condict. non datur, nisi aduersus calumniosos actores.*
16 *Quid sit, quod Accurs. ait, textum intelligi causatiuè non consecutiuè.*
17 *Quacunque ratione plus petatur, huic actioni locus est: excepto, si plus tempore petatur.*
18 *Si actor plus tempore petat, hæc actio non datur, sed actori duplicatur tempus.*
19.22 *Actio condict. in triplum competit aduersus actores, & in quadruplum aduersus executores.*
20 *Hæc actio datur aduersus omnes, qui officiis præsunt, si plus debito exigant.*
21 *Quæ sportulæ hodie viatorib. debeantur.*
23 *Quamuis actio condictitia duplicẽ habeat effectum, vna tamen est actio.*
24 *Libellus huius actionis quomodo formandus aduersus actores.*
25 *Item quomodo proponendus aduersus executores.*

Tripli-

Tripli verò agimus, cùm [a] quidam maiorem vera æstimatione [b] quantitatem in libello, [c] conuentionis [d] inserunt: [e] vt ex hac causa viatores, [f] id est, executores litium, ampliorem summam [g] sportularum nomine exigerent: tunc enim id, quod [h] propter eorum causam damnum [i] passus fuerit reus, in triplum ab actore consequetur: vt in hoc triplo etiam [k] simplum, in quo damnum passus est, connumeretur. Quod nostra constitutio introduxit, quę [l] in nostro Codice fulget: ex qua dubio procul est, [m] ex lege condictitiam emanare.

1 *Subnectit* † Iustinianus exemplum actionis in triplum conceptæ, nempe *actionem ex lege condictitia*. Vt autem ea, & item tex. præsens eò liquidius cognosci possit, nō est ignorandum, quod olim certa erant constituta salaria, siue mercedes (quæ *sportulæ* dicebantur) quæ ex causarum quantitate æstimabantur, viatoribus, id est, exe-
2 cutoribus litium, vt Iustinianus ipse interpretatur. † Inde eueniebat, vt fraudis occasionem actores hinc arriperent: quare vt incommodarent reis, plus iusto petebant, maioremque in libello summam complectebantur, quàm eis deberetur: vt sic executor aut viator partem suam salarij pro quantitate in libello comprehensa æstimaret, non attendendo, quid deinde consequeretur actor, aut qua in summa reus condemnaretur. Huic agentium & viatorum siue improbitati, siue collusioni & auaritiæ vt obuiaretur, constituit Iustinianus pœnam in exactores sportularum iniquos, quæ per actionem ex lege condictitia peti exigique potest.

3 a *Quidam*] Actores scilicet. † Quamuis enim actio ex lege condictitia duplicem vim habeat, vt & in triplum, & in quadruplum concedatur, priorem tamen solùm hic expendit Imp. alteram in sequentem § reiiciens.

b *Quantitatem*] Idem si plus loco vel causa peteretur: secus si tempore, vt infrà dicam.

c *Conuentionis*] Iudicij: nam de iudiciali libello loquitur, tametsi satis nouum sit, conuentionalia accipere pro iudicialibus, teste Zasio.

d *Inferunt*] Scilicet per fraudem & calumniosè: fortè in hoc captantes gratiam iudicis, vel etiam colludentes cum eis, vt eò plus à reo sportularum prætextu adsequantur.

e *Vt ex hac causa*] Nota dictionem *Vt*. Sensus enim est, vt ego puto: Si actores eo animo plus in libello complectantur, vt ex hac causa, id est, ob talem plus petitionē executores ampliorem summam sportularum exigant, ac per consequens damnificetur reus: sicque innuit Iustinianus, calumniosè & per fraudem id ab actore fieri. Nam si actor verisimili aliquo errore ductus, vltra debitum quicquam petiisset, excusandus esset à tripli pœna.

4 f *Id est executores*] Hanc interpretationem Iustinianus fortè addidit, vt intelligeremus, non tam hic agi de apparitoribus & nunciis, qui in ius vocant, quam de iis, qui causas instruunt, & sententias exequuntur mandato [a] iudicis. Equidem ex [b] Vlpiano constat, interdum solitos fuisse magistratus Pop. Ro. viatorem nominatim vice arbitri dare: sed admodum rarò id esse faciendum, & non nisi vrgente necessitate. a Bald. hic. b l. vlt. de iu.
5 † Dicebantur autem olim viatores ministri, à via dicti, magistratibus parentes, & Senatores, ducésque ex agris ad officia vocantes. Vnde * Cicero scripsit: *A via in Senatum accersebantur & Curius & cæteri senes: ex quo qui eos accersebant, viatores nominati sunt.* Et Plinius, *Cincinnato*, inquit, *viator attulit Dictaturam, dicens: Vela corpus, vt perferam S.P.Q.R. mandata.* Ex quo apparet, fuisse ministros publicos, quorum erat officium, & Senatores, quoties Senatus cogendus esset, vocare, contu-
6 macésque citare & arripere. † Cæterùm qui ex viatoribus ligandi cædendique ius habebant, *lictores* [c] nominati sunt. * in Catone Maio. c vide Cataneū in Panegyr & Alexand. Neap. lib. 1. c. 27.

g *Sportularum*] Mercedis, siue salarij nomine.

h *Propter eorum causam*] Id est, plus petitionem ipsorum agentium.

i *Passus fuerit*] Quia cùm actor calumniosè vltra debitum petierit in libello, & ob

id reus maiores sportulas soluere coactus sit: ergo quicquid damni reus inde accipit, debet id ab actore in triplo nancisci.

k *Simplum*] Id est, damnum ipsum, quod passus est reus.

l *In nostro Cod.*] Loquitur de priore Codice, qui ante Pandectarum compilationem editus fuit, qui hodie non extat, ac per consequens etiam hæc Iustiniani constitutio, cuius hic mentio fit, desideratur.

m *Ex lege condictitiam*] *Condictitiam* legendum esse, probat textus Noricus, idémque Hotomanus arbitratur: qui addit, *Condictitiam præcisè dici, quemadmodum receptitiam: vtrobique autem nomen actionis* [d] *subaudiri*. Licet interdum etiam actionis nomen adiiciatur [e]. Est igitur actio condictitia, idem quod condictio. Itaque Theophilus pro condictione, condictitiam vbique vertere consueuit. Significat ergo Imperator, *Condictitiam ex lege*, id est, condictionem ex lege à constitutione proficisci, qua condicitur triplum vel quadruplum. Definiamus eam. † *Actio ex lege condictitia, est personalis mixta, & ei competit, qui damnum passus est ex grauamine sportularum, aduersus actorem, qui per fraudem plus complexus fuit in libello, in triplum: & aduersus executores, qui exigunt aliquid vltra debitas sportulas, in quadruplum.* 7

d l. 31. si duo, §. item Iulianus, de iureiu.

e l. 24. si quis certũ, si cer. pe.

Ponderemus hæc verba sigillatim. † *Personalis* est: quia ex delicto nascitur, quod cõmittunt vel actores summam in libello augendo: vel ipsi executores, aut præsidentes officiis publicis, prætextu sportularum extorquendo pecuniam vltra id, quod debetur. *Mixta* est: quoniam pœnæ & rei, id est, damni persecutionem habet: sic enim tex. hic inquit, vt in hoc triplo etiam simplum, in quo damnum passus est, cõnumeretur. Duplum ergo pœna est. Adieci *qui damnum passus est.* † Nam quotiescunque reus damnum patitur ex grauamine sportularum, quas vltra debitum modum soluit, huic iudicio locus est. † *Sportulas* autem hic dicimus mercedem illam, quam executoribus litium, & præsidentibus officiis publicis, atque nunciis siue apparitoribus, conuenti in iudicio persoluere tenentur. *Sporta* autem seu *sportula*, vasis genus erat, ab asportando, vel à sporta herba deductum vocabulum, ex qua contexebatur, cuius meminit Plinius lib. 24. Inde sportula dicta est obsonium, quod diuites Romani salutatoribus sub limine portæ dabãt, secreto ipsi cœnantes, † & *recta cœna* sportulæ opposita erat. Liberaliores siquidem diuites, ciuilioresque salutatoribus suis legitimum conuiuium exhibebant, quæ *recta cœna* dicebatur. Sordidi autem & maligniores, rectæ cœnæ loco sportulam tantum præbebant, cuius [f] Budæus etiam meminit. Hinc Iuuenalis: 8 9 10 11

f in l. si mulier de don. int. vir. & vxo.

Nonne vides quanto celebretur sportula fumo.

Quia verò in sportulam pecunia aliquando succedebat, quæ centum æris continebat: † (vnde & *centussis* à Martiale non semel dicitur) factum est, vt mercedula illa, quæ executoribus & viatoribus dari solebat, sportula dici [g] cœperit. 12

g vt hic in tex. nostro, & Nouel. sed hodie, C. de episc. & cler.

† Vnde dictæ sunt sportulæ viatorum sportulæ iudiciales, à Græcis τὰ δικαστικὰ, hoc est, iudicantium mercedes dictæ: item sportulæ quas *sponsorias* nuncupant, cùm actor & reus pecuniam contribuebant ante litem contestatam, deponebántque, vt qui in causa succubuisset, omnia penderet: Græci eas appellabant πρυτανεῖα, quibus & hodie vtuntur plerisque in locis, cùm appellatur à sententia. Inde est titulus in Codice *de sport. & sumpt. in diuer. iud. &c.* † Sanè videmus, cùm alibi, tum etiam hic Friburgi hunc modum obseruari: vt si peregrinus litigare velit, necesse habeat ante cœptum iudicium aliquam summam persoluere nunciis & viatoribus: cuius moris vestigia relucent in tex. nostro. Ad propositum redeundo, addidi in definitione, *aduersus actorem* [h]: plerunque enim actores plus debito comprehendunt in libello, hac ratione captantes gratiam iudicis & executorum, vel etiam colludentes cum eis, vt plus sportularum nomine à reis conuentis consequantur. Dixi *per fraudem*: † nam hæc actio non datur nisi aduersus calumniosos actores, qui per fraudem vltra quantitatem debitam exigunt, vt eo modo incommodent reis. Secus est, si id absque dolo, quodam verisimili errore factum sit: tum enim etsi sportulæ vltra summam debitam à reo soluantur, cessabit tamen in actore tripli pœna. † Atque hoc est quod Accurs. hic ait, *textum intelligi causatiuè, non consecutiuè*, id est, occasione maioris quãtitatis in libello petitæ, & non propter id, quod sit consecutiuum. Tametsi non desint, qui & hoc disputent, perperam intelligentes hæc verba textus nostri, *Vt ex hac causa viatores, &c.* Ista enim dictio, *Vt*, satis explicat nobis animum actoris; quare plus exegerit, sicut & ad tex. suprà diximus. Apposui *plus complexus est*, generaliter: † quoniam hæc actio non solùm exerceri potest, si plus re, summa, vel quantitate peta- 13 14 15 16 17

h Alcia. disp. 3. c. 17.

i Gl. hic magna circa medium.

petatur, verum etiam si plus loco, causa, libello inseratur: nam & tum condemnandus erit aduersarius in omni damno sportularum: atque ita Platea & [k] Aretinus hic quoque sentiunt. Quando autem plus dicatur peti re, loco, aut causa, [l] infrà suo loco explicabitur. † Cæterùm si actor plus tempore peteret, huic actioni non esset locus, ob id, quòd eo casu viatores seu executores nihil plus consequuntur sportularum nomine. Actori tamen plus tempore petenti duplicabitur tempus solutioni destinatum, quo elapso, si reum denuo conuenire velit, nisi omneis litis expensas à reo factas refundat, non [m] audietur. † *In triplum*, dixi: nam aduersus calumniosos actores in triplum est hæc actio, ita tamen quòd simplum, id est damnum, quod incurrit reus conuentus contemplatione plus petitionis, ipsi triplo insit: veluti si reus in quinque aureis damnificatus fuisset, actor x v. rependere cogetur. Postremò annexum est, *& executores in quadruplum*. † quia hæc actio non solùm aduersus actores per fraudem plus petentes conceditur, vt in text. nostro, verum etiam aduersus executores omnes, qui exigunt aliquid vltra constitutas aut consuetas sportulas. Item & aduersus omnes qui officiis præsunt, si exigant aliquid contra morem & publicam honestatem. Quid autem exigere olim poterant iudices [n] delegati, quidque executoribus dandum fuerat, poterit iuris studiosus ex Nouellis [o] constitutionibus discere. † Hodie verò quæ sportulæ viatoribus pro mercedula, vel potius viuendi sumptu in miliaria debeantur, extat Imperatoris Caroli V. Augusti constitutio. * Reliqua omnia relinquuntur consuetudini vniuscuiusque loci, quæ legitimè sit recepta. † Datur autem aduersus hos hoc iudicium non in triplum, sed in [p] quadruplum cuius triplum ærario irrogatur, simplum læso cedit. [q] Grande enim delictum est, in publicis officiis exercere quæstum ex arbitrio proprio: idque leges nihilo tolerabilius reputant, quàm furtum manifestũ, quod & ipsum quadrupli pœnam habet. † Quanquam autem hæc actio *condictitia*, vt ex prædictis liquet, duplicem vim atque effectum habeat, vt in triplum & in quadruplum detur: vna tamen actio est, & vtriusq; pœnæ persecutio ex eadem lege condictia descendit, ipso Iustiniano admonente cùm hic, tum in §. proximè sequẽti. Nec aduersatur, quòd diuersis quidem locis hac de re disseritur: id enim Iustinianus propter diuersitatem puniendi duntaxat fecit. Errant ergo qui duas hic actiones constituunt. † Videamus praxim. In hunc modum potest hæc actio proponi aduersus actorem. *Cùm obligatus essem Titio tantum in ducentis aureis, ipse tamen calumniosè, sciens me vltra hanc summam non teneri, aduersus me actionem edidit in quadringentis, vt sic grauarer sportulis. Nam secundùm istam quantitatem sportularum nomine decem aureos persolui, alioqui solùm quinque soluturus. Quare peto pronunciari, dictam plus petitionem fuisse iniustam: & ideo Titium condemnari ac compelli legitimè, vt mihi triplum, nempe quindecim aureos soluat.* † Aduersus executorem verò ita instituatur: *Cùm nuper petiissem mihi decerni mandatum aduersus Flaccum conciuem meum à tali iudice, isque illud decreuisset, & semper obseruatum sit in hoc loco, vt pro executione talis mandati, per tot milliaria dentur tres floreni: Sempronius tamen reus, publicum gerens officium, exegit à me sex. Ego verò ne frustra esset impetratum mandatum, solui ei talem summam. Quare peto pronunciari, dictam sportularum exactionem fuisse & esse iniquam, eóque nomine reum condemnari, vt mihi quadruplum, nempe duodecim florenos persoluat: vel potius in fiscum inferat,* [r] *quod vltra simplex est.*

Margin numbers: 18 (co explicabitur), 19 (factas refundat), 20 (est, & executores), 21 (re. Hodie), 22 (Datur autem), 23 (reputant), 24 (de re disseritur), 25 (reos soluat).

k Citantes gl. & Inno. in c. 1. extra de plus petitio.
l in §. plus autem, ℱ. in hoc nostro tit.
m §. penult. ℱ. de except.
n in Nouella de iudicib. §. ne autem.
o in Nouell. vt lit. iur. in exord. lit. §. & hæc quoque.
* vide etiam ordinationem Cameræ Imp. part. 1. tit. 35. von der Boten deputaten.
p iuxta §. ab hinc proximũ.
q d. Nouell. vt litig. iur. in exo. lit. §. sed si quidem.
r propter dict. Nouell. §. sed si quidem.

§. Quadrupli.

15 *Quinque violentiæ species recensentur: & quæ remedia in quauis violentia dentur.*
16 *Causa actionis, quod metus causa.*
17 *Quod probet actor in hac actione.*
18 *Duobus testibus metum testificantib. plus creditur quàm mille aliis, &c.*
19 *Hac actio intra annum in quadruplum, post in simplum competit: estque arbitraria.*
20 *Vtile est agenti hac actione, si in libello petat sibi iuramentum in litem deferri.*
21 *Restituens rem metu extortam arbitrio iudicis, excusatur à pœna quadrupli.*
22 *Simplum & quadruplum quomodo simul peti possint in hac actione.*
23 *Quomodo iudex pronunciet in actione quod met. caus.*
24 *Hanc actionem & impersonaliter, & contra certam personam intendi posse.*
25 *Modus & forma libelli in hac actione contra certam personam instituta.*
26 *Fructus veniunt in hoc iudicio.*
27 *Forma huius libelli quando impersonaliter agitur.*
28 *Actio de calumniatoribus definitur.*
29 *Quid sit personalis.*
30 *In hac actione voluntas spectatur.*
31 *Pecuniæ appellatio.*
32 *Qui despectus est, actione de calumn. tenetur.*
33.35 *Aduersus quos detur hæc actio de calumn.*
34 *Eam locum habere tam in ciuilibus, quam criminalibus causis.*
36 *Item aduersus publicanos & turpiter pecuniam dantes.*
37 *Magis delinquit, qui pecuniam turpiter dat, quàm qui accipit.*
38 *Accipiens pecuniam siue calumnia, hac actione non tenetur.*
39 *Calumniæ verbum.*
40.41 *Calumniatores qui dicantur: & de tribus speciebus calumniæ.*
42 *Quibus & aduersus quos detur hæc actio, & num. 44.*
43 *Negotium facere quid sit.*
45 *Causa actionis de calumniatoribus.*
46 *Quid in ea probari debeat.*
47 *Datur intra annum in quadruplum, post annum in simplum.*
48 *An aduersus hæredem calumniatoribus detur.*
49 *Libelli forma in actione de calumniatoribus.*

Quadrupli autem agitur, veluti furti manifesti, item de eo, quod metus causa factum sit, deque ea [a] pecunia, quæ in hoc [b] data sit, vt is cui datur calumniæ causa, [c] negotium alicui faceret, vel non faceret. [d] Item condictitia ex lege, quæ ex nostra constitutione oritur, in quadruplum condemnationem imponens iis [e] executoribus litium, qui contra nostræ constitutionis normam à reis quicquam exegerint.

Sequitur quartum suprascriptæ diuisionis membrum, nempe quæ actiones in quadruplum condemnationem habent: quarum quatuor recensentur, scilicet furti manifesti & ex lege condictitia, quæ duæ suprà [a] expeditæ sunt: item actio, quod metus causa, & de calumniatoribus, quas hoc loco enarrabimus: prius tamen discusso textu.

a *Pecunia*] Idem generaliter & de alio quolibet emolumento, siue [b] commodo dicendum.

b *Data sit*] Et hoc satis est, vt edicto de calumniatoribus sit locus, etiamsi alioqui nulla calumnia sit secuta. [c] Non tamen infamis fit, nisi & calumniatus fuerit & calumniæ causa damnatus.

c *Negotium*] Quid sit negotium facere, infrà [d] suo loco commodius dicetur.

d *Item condictitia*] Vera est hujus loci lectio: *Item condictitia ex lege, quæ ex nostra constitutione oritur,* &c. Sic enim textus Noricus habet, idemque Theophili versioni omnino conuenit. Porrò constitutio, quam hic memorat, pariter intercidit temporum iniuria, & iniuria librariorum.

e *Executoribus*] Id est, viatoribus, & ministris magistratuum, qui supra summam constitutam pro quantitate litis sportulas exigebant à reis, quos in ius vocabant.

a Prior in §. ex maleficiis: altera in §. proximè præced.
b l. 3. de calumnia.
c d. l. 3. §. 1.
d num. 43.

Textu

1 *Textu explicato* transeamus ad actionem, quod metus causa. †*Est ergo actio quod metus causa personalis in rem scripta: & à Prætore illi conceditur, qui metum in constantem virum cadentem, ad alienandum vel dandum rem aliquam compulsus est.*

2 †Quòd sit *personalis*, ex eo liquet, quia in personam illius ex delicto violentæ concussionis dirigitur, qui metum intulit. *In rem scripta* est: quia non solùm aduersus eum qui metum incussit, sed aduersus quemcunque datur, qui ex metu illato sensit
3 commodum, licèt ipse [e] metum non intulerit. Ideo etiam non est necesse probare, quæ persona metum ingesserit, sed sufficit impersonaliter docere, metum illatum esse. Habet enim metus in se ignorantiam, & sæpe noctu fit, vel in aliqua [f] multitu-
4 dine. Adieci, *à Prætore.* † Prætoria enim est hæc actio, ex edicto: *Quod metus causa gestum erit, ratum non haberi.* ab huius edicti primis verbis hæc actio denominationem habet. Olim sic propositum fuit edictum, *Quod vi metúsve causa.* Vis enim fiebat mētiò propter necessitatem impositam contrariæ voluntati: sed postea detracta
5 est vis mentio: ideo, †quia quodcunque vi atroci fit, id metu quoque fieri [g] videtur. Diligenter enim vbique euitant Iurisconsulti perissologiam, siue inanem verborum congeriem. Apposui *per metum*: quamuis enim Stoici πάθη, quam Cicero perturbationem, alij affectiones appellant, quarum & metus pars est, in constantem, atque a-
6 deò patientem virum cadere non patiatur: † Prætor tamen Peripateticorum sententiam, vt veriorem secutus, non quemuis metum, sed eum qui in constantissimum
7 virum cadere poterit, ad hoc edictum [h] pertinere voluit. † Est autem metus in legibus [i] multiplex: primus *minarum*, qui ad hanc actionem non pertinet, quòd minæ non incutiant terrorem. Secundus *facti*, quando præuersatur periculum salutis, vel cruciatus corporis: & is cadit in constantem virum, hàncque actionem producit. Tertius *potentiæ*, qui scilicet incutitur à Principe, magistratu, superiore, ipsis subditis. Quartus *reuerentiæ*, vt libertus habet erga patronum, filius erga patrem, vxor erga maritum: in eo non est locus huic iudicio. Actus tamen per talem metum coiti rescinduntur officio iudicis, si verba vel minæ [k] interueniant. Quintus & vltimus *perfidiæ*, vt quum aliquis permouetur ab aliquo, quia timet eius perfidiam: veluti si æger rogatus à medico, vt donet ei fundum, vel aliud quidpiam inter medendum, id faciat ideò, quia timeat ne medicus perfidè cum [l] eo agat. Solùm autem secundum
8 genus metus, qui in constantem virum cadit, parit actionem, quod metus causa: cætera, quæ per metum fiunt, rescinduntur officio iudicis. †Est ergo metus in hoc proposito, non quilibet vanus timor, puta alicuius vexationis, aut periculi remotioris, sed præsentis mali, aut verisimiliter mox futuri iusta formido, quæ meritò etiam in
9 hominem constantem [m] cadit. † In metu autem vis inest: quapropter qui vi compellit, etiamsi magistratus sit, dum id illicitè faciat, tenebitur [n] hoc iudicio.
10 †Et dicitur vis maioris mali impetus, cui resisti aut qui repelli non potest. Porrò non distinguitur in hoc iudicio, an metu percellatur quispiam ex suo præcedenti delicto nec ne. Nam & qui in crimine deprehensus pecuniam dat, ne violetur, dicitur me-
11 tum pati, eique succurritur: † quia etiam in criminibus pœna iniustè extorquetur, nisi talis infligatur pœna, quæ iustè venire poterat: vt cùm libertus ingratus pecu-
12 niam dat domino, ne in seruitutem [o] reducatur. †Metum autem passus non dicitur, qui nullum damnum sensit: quod in praxi aduertendum est, vt duo coniunctim po-
13 nantur, scilicet metum interuenisse, & damnum [p] esse secutum. †Dixi *ad alienandum*: quia alienare, est verbum generale comprehendens omnes actus, quibus res nostræ abducuntur: siue fiat per pignora, siue per donationem, venditionem, aut alios id [q] genus modos. Adiunxi, *ad dandum*: huic enim actioni tum locus est, si dedit aut fecit aliquid, vt quia vendidit, vel donauit rem, quam alioqui non erat venditurus. Sin verò promissio quidem facta est, re tamen ipsa nihil fuit præstitum, conuentus habet exceptionem, quod metus causa. Postremò sequitur, *compulsus est*, &c. Nam si volens fecisses, aut dedisses aliquid non competeret hoc edictum.
14 †Sícque obserua, actionem quòd metus causa, ex vi compulsiua nasci, quæ necessitatem imponit voluntati contrariæ, cogitque id facere aliquem, quod non faceret, si
15 esset liberi [r] arbitrij. † De vi námque *ablatiua*, actio vi bonorum raptorum conceditur, item furti manifesti, & nec manifesti. De vi *expulsiua*: interdum de vi & vi [s] armata. *De turbatiua*, interdictum *Vti possideris*, in rebus soli, seu immobilibus: in rebus verò mobilibus, interdictum *Vtrubi*, cùm duo se possidere contendunt. De vi *inquietatina*, interdictum *quid vi aut clàm*: vt si quis à me prohibitus, vel putans se

e l. metum. §. vl. ff quod metus caus.
f l. si cum exceptione, §. in hac ff. hoc tit.
g v. l. 1. h. tit.
h l. metum accipiendum cū l. seq. hoc tit. & l. metus autem caus. ff. ex qui. caus. maior.
i Zas. hic post Iasonem.
k Text. & ibi Bart in l. 1. §. quod onerandæ ff. qua rer. actio non datur.
l Est tex. pulcher in l. medicus, ff. de var. & extra. cog.
m l. metū autem, ff. quod met. caus.
n l. continet. ff. quod met. cau.
o l. nec timoré, §. proinde 2. cū l. seq & l. si mulier. ff. hoc nostro tit.
p vt d. l. si mulier.
q Gl. est sing. in tit. de alien. feud.
r vide gl. sing. in c. ad audientiā. extra quod met. caus.
s §. de vi & vi arma. C. vnde vi & extr. de rest. spol.

prohibendum in meo faciat, &c. † Deinde hinc discis, causam huius actionis esse 16
metum illatum, seu maleficium violentæ concussionis. † Et, vt diximus, actor nihil a- 17
liud probare necesse habet, si res alienata à tertio possessa fuerit, quam metum esse
illatum impersonaliter, non designata certa aliqua persona. † Et duobus testibus de- 18
ponentibus de metu, maior fides adhibetur, quam mille aliis voluntatem spontaneã
allegantibus, id quod omnes [u] Doct. palmarij loco habent. † Datur autem actio hęc 19
intra annum in quadruplum, & post annum [x] in simplum. Quadruplatur autem res
metu extorta, & eius æstimatio, ita quòd simplum comprehendatur in quadruplo,
triplum verò sit pœna, propter [y] metum illatum. Item hæc actio est [z] arbitraria, &
in ea iuratur in litem. † Vnde valde commodum est actori, vt in libello petat sibi
iusiurandum in litem deferri: si enim petierit, videtur acquiescere iudiciariæ æsti-
mationi in communi rerum vsu faciendæ, vt rectè hic Angelus & Iason colligunt. 20
† Quod autem paulò antè dixi, hanc actionem intra annum in quadruplum dari, 21
hoc ita exaudiendum est, si reus metu extortam rem iudicis arbitrio & iussu non re-
stituerit intra decem dies, vel tempus ad hoc in sententia præfinitum. Nam si hoc
fecerit, simplum tantum præstat, & à pœna tripli liberatur. *Satis enim clementer* (in-
quit Vlpianus) *cum eo Prætor egit: vt daret ei restituendi facultatem si vult pœnam
euitare.* Atque in hoc hæc actio à reliquis quadruplaribus actionibus [a] potissimè
differt. † Simplum autem & quadruplum simul peti possunt vno atque eodem iudi- 22
cio, non simpliciter, sed adiecta conditione, *si rem non restituerit iussu & arbitrio
iudicis.* Nisi fortè propter rei vel personæ qualitatem commodius videatur, vt priore
iudicio simplum petat, deinde rursus vocato in ius contumace aduersario, quadru-
plum exigat. † Pari ratione iudex hanc petendi formam secutus, primum simpli, de- 23
inde quadrupli, diuersis [b] sententiis, aut simul vtriusque condemnationem proferre
potest, id quod communis Doctorum calculus probat, dummodo id cum subordina-
tione fiat: vt sic dicat iudex, *Condemno te, vt restituas rem metu extortam intra de-
cennium actori: quod nisi feceris, condemno te ad* [c] *quadruplum.* † Ad praxin deuenien- 24
do, quia hæc actio dupliciter intendi potest, primò impersonaliter, deinde aduersus
certam personam, vtraque specie libellum proponemus. Quare si certam personam
hoc iudicio conuenias, sic dicendum erit: † *Titius anno præsente me vi & metu com-* 25
*pulit in constantem virum cadente, vt ei vineam meam viginti aureis venderē, quàm
aliàs non eram venditurus centum: vnde offerendo ei ista viginti, quæ coactus sum
accipere, peto eum condemnari & compelli, vt prædictam vineam mihi restituat cum
omnibus fructibus, quos percepit, vel quos ego percipere potuissem, & si expediat, peto
mihi deferri iuramentum in litem. Quòd si intra tempus per vos statuendum resti-
tuere distulerit, postulo eum in quadruplum condemnari, &c.* † Notanter dixi, *cum om-* 26
nibus fructibus: quoniam in hac actione, si res sit eiusmodi, veniunt non solùm fru-
ctus, quos percepit, sed & quos percipere potuit qui metum intulit.

† Alia forma quum impersonaliter experimur. *Eunti mihi* [d] *nuper ad nuptias fratris,* 27
*venerunt obuiam ad iugum Syluæ Hercyniæ nõnulli armata manu, & iusto metu com-
pulerunt, vt traderem illis equum meum, vnà cum catena aurea tanti valoris. Et
quamuis hi mihi sint incogniti, quia tamen hic Titius præsens fuerat eis coniunctus,
sensitque lucrum: ideo peto, &c.*

† Dispiciamus de altera actione. *Actio edicti de calumniatoribus, est* [e] *personalis: &* 28
*propriè in eum datur, qui pecuniam accepit, vt innocenti alicui in iudicio per calum-
niam negotium faceret vel non faceret. Personalis* est: quia ex delicto calumniandi in
personã nascitur. † Dixi, pecuniam accepit: quia hic non spectatur exitus, videlicet 29
donec calumnia fiat, & ad effectum perducatur, sed sola voluntas sufficit.

† Nam ex sola receptione pecuniæ, etsi calumnia secuta non sit, hæc actio [f] oritur. 30
† Pecuniæ autem appellatione hic comprehenditur omne compendium & emolu- 31
mentum, siue obligatione sit liberatus, siue gratuitò accepit pecuniam vendã, siue
minoris conduxerit emeritve rem, siue alio quocumque modo commodum [g] sense-
rit. † Nam etsi quis depectus sit, id est, turpiter pactus, cùm alioqui nihil pecuniariũ 32
acceperit, hoc iudicio [h] tenetur. Addidi, *innocenti:* † quoniam, si nocens transigendo 33
quicquam daret, ne accusaretur, non esset locus huic [i] actioni. Dixi, *alicui*, simplici-
ter: † quia non distinguitur, siue in pecuniariis & ciuilibus causis, siue in publicis cri- 34
minibus calumnia fiat: vtraque enim specie conceditur hæc actio: tametsi in cri-
minalibus calumniator etiam aliis pœnis obstringatur, puta lege Iulia repetunda-
rum, & lege Remnia, & [k] similibus. † Deinde habet locum hæc actio, & si quis 35

alieno

u vide Inno. hoc tradentem in c. super hoc de renun.
x l. si per vim vel metum, C. h. t.
y l. si cum exceptione, §. si quis, vers. quadruplatur, ff. eo.
z Quod quomodo sit intelligendum, dicã in §. actionum autem, I. h. t.
a iuxta §. item actio. inst. h. t.
b id quod gl. voluit in d. §. item actio.
c Fa. in arg. l. non ab re. C. vnde vi. & l. cõductores, C. loca.
d Hoc exemplum ferè habetur in d. l. si cũ exceptione, §. in hac, vers. per ignorantiã. ff. quod met. caus.
e l. 1. in prin ff. de calum.
f l. & generaliter, §. si igitur de calumnia.
g l. 1 & 2. & l. quinetiam, cũ l. seq. hoc tit. de calum.
h d. l. generaliter, §. hoc edict.
i l. si ab eod. hoc ipso tit.
k Sicut passim ex tit. de calũ. reperire licet.

alieno nomine, propter aliquod lucrum per calumniam alicui litem [l] moueat. Neque enim refert, [m] Bartolo docente, vtrum actor ipse, vel reus conuentus, an verò procurator, aduocatus, negotiorum gestor, tutor aut curator turpiter acceperit, ante
36 vel post iudicium, quandoquidem omnium par est nequitia. † Item aduersus publicanos, id est, telonarios, seu gabellarios (vt barbari vocant) competit, si turpiter versentur, & in teloneis [n] concutiant. Atque etiam aduersus eos, qui turpiter dederunt, aut promiserunt pecuniam: tametsi Prætor expressè id non dixerit, existimans haud
37 dubiè id satis intelligi. † Magis enim deliquit, qui pecuniam turpiter dat quàm qui accipit, cum malefactorem instruat, & malefacti eius reum se declaret. Ideoque Mimus ille Publianus: *Bis peccas*, inquit, *cum peccanti obsequium accommodas*. Subiunxi, *in iudicio:* quia si extra iudicium pecuniam tibi dedi, ne calumniam mihi inferres, id est, ne me spoliares, aut verberares, habet locum actio quod metus causa, Fa-
38 bro, Platea, [o] & [p] Accursio ita stipulantibus. Apposui, *per calumniam:* † quia si aduersarius pecuniam accepisset, ne me accusaret, ne mihi litem moueret, non tamen id
39 per calumniam, sed transigendi animo fecit, cessat hoc iudicium. † *Calumniæ* autem verbum in hoc proposito ad res iudiciarias trahitur, & dicitur alicuius in litibus per fraudem & frustrationem vexatio, siue agatur, siue excipiatur, siue differatur nego-
40 tium calumniosè: à caluo, caluis, quod est decipio, frustror. † Inde & *calumniatores* dicti sunt, qui per fraudem & frustrationem alios vexant litibus. Calumniæ verò species eleganter [q] Marcellus probat: *Aut enim* inquit, *calumniantur, aut præuaricantur, aut tergiuersantur: Calumniari, est falsa crimina intendere: præuaricari, vera*
41 *crimina abscondere: tergiuersari, in vniuersum ab accusatione desistere.* Hæc ille. † Est ergo prima species calumniæ, si quis falsam causam intendat in iudicio aduersus innocentem, aut negotium ei faciat. Et cùm hæc per corruptionem pecuniarum fit, tunc propriè ad hanc actionem pertinet. Secunda est, si colludens cùm aduersario, dissimulet probationes causæ suæ deseruientes, ac veras: aduersæ verò partis falsas vel impertinentes admittat: tunc enim præuaricator dicitur, quasi varicator, quòd diuersam causam adiuuet, prodita causa sibi commissa. Tertia denique est, si quis temerè deserat iudicium in causis ciuilibus, existimans satis iam esse vexatum aduersarium: vel si quis in criminalibus, non impetrata solenniter abolitione, id est, sine permissu iudicis desistat ab accusando, nam tunc tergiuersator [r] dicitur. Et hæ posteriores duæ species pertinent quoque ad hanc actionem, saltem vtiliter, si modò pecunia
42 interuenerit. Subieci, *negotium faceret, &c.* † datur enim hæc actio primùm illi, qui calumniam passus est, aduersus eum, qui ad hoc locat operam suam pro pecunia,
43 aut alio quouis lucro, vt negotium alteri faciat. † *Negotium* autem *facere*, hic accipitur, pro calumnioso iudicio aliquem diuexare: vt apud [f] Fabium, *Negotium inno-*
44 *centi facit.* Apud Vlpianum [t] quodam loco negotium facere, est accusare. † Deinde etiam illi conceditur, qui pecuniam dedit, ne sibi fieret negotium per calumniam, aduersus accipientem. In hoc tamen distinguendum est: aut enim tertius aliquis pecuniam alteri dedit, ne mihi fieret calumnia, & tum si me mandante, aut ratum habente factum est, ipsemet dedisse intelligor: ideoque mihi competit actio aduersus accipientem, non ei, qui pecuniam dedit: hac enim specie pecunia honestè quidem data est, [u] turpiter tamen accepta: sin verò tertius sponte, motúque proprio pecuniam dedit pro me (nesciente tamen) ne vexarer in iudicio per calumniam: tunc is ad simplum agit, repetendo id, quod exposuit, ego autem ad quadruplum [x] pro pœ-
45 na. † Causa istius actionis est, ipsum delictum calumniæ, quemadmodum ex suprà
46 dictis constat. † In ea autem probare actorem oportet, quòd reus acceperit pecuniam, vel dederit, aut dari iusserit, alij vt negotium faceret. Deinde quòd calumniosè, & animo vexandi aduersarium acceperit, etsi calumnia secuta non sit. Et quia calumniantis animus difficulter ostendi potest, ideo licitum est [y] coniecturis & iudiciis vti. Iudicia autem calumniantis sunt, si causa ob quam denuò agit, fuerit inter eum & aduersarium composita, aut si nihil probauerit, vel si à cœpta lite destiterit
47 in criminalibus, & si quæ [z] sunt coniunctæ similes. † Datur autem hæc actio intra annum in quadruplum, post annum in simplum. Annus tamen ab eo die computatur, quo is resciuerit, cui iniuria fuerit structa. In eius verò persona qui dedit, ne alteri calumnia fieret, à die datæ pecuniæ, si modò experiundi [a] facultatem habuit. Porrò hæredi hæc actio non permittitur nisi in simplum, ad repetendam eam pe-
48 cuniam, quam defunctus dedit, ne ipsi negotium fieret. † In hæredem verò calumniatoris competit in id, quod ad eum peruenit. Quamuis enim crimina morte de-

l Iuxta d. l. 1. in pr. & s. 1. h. t.
m in d. loco.
n l. si quis ab alio, s. vlt. h. t.
o in hoc s.
p Gl. in rubr. ff. de calumn.
q in l. 1. in pr. ad S. C. Turp.
r l. 212. præuaricat. de verb. sign. l. athletas, s. calumniato. de his qui not. infam.
f lib. 5. c. 12. l. qui iudicio, de accus.
t in l. qui iudic. de accus.
u l. 7. si quis ab alio, in princ. de calumn.
x d. l. si quis ab alio. iuncta l. & generaliter, s. illud. hoc tit.
y l. cum hi quibus, s. in personam, de transf.
z l. 1. C. de aduoc. diu. iud. s. diuus, de testa. l. 3. C. de iis qui accus. non poss.
a l. annus, d. tit.

linquentium extinguantur: turpia tamen lucra etiam ab hæredibus [b] extorqueri debent. † Libelli formula: *Quamuis Sempronius sciuerit mihi nihil secum vnquam negotij fuisse, ex quo indicium mihi dictaret: ipse tamen accepit à Titio viginti aureos, vt mihi litem per calumniam inferret. Quare peto pronunciari reum prædictam pecuniam calumniosè, & contra iuris prohibitionem accepisse: ideóque condemnari, vt mihi quadruplum eius, videlicet octogenta aureos persoluat.* 49

b ait text. in l. in hæredem 5. hoc tit.

§. Sed furti.

1 Differunt quinque duplares actiones.
2 Actio furti manifesti, & serui corrupti, origine ipsa pœnales sunt.
3 Aliæ duplares actiones ex accidenti sunt pœnales.
4 Actio legis Aquiliæ, & actio depositi, inficiatione quomodo duplentur: & num. 5.
6 Actio serui corrupti datur hæredi aduersus corrumpentem, in duplum, mox ab initio.
7 In leg. Aquilia hæres in simplum tantum agit contra damnificantem, sine ratione incrementi.
8 Et quæ sit diuersi iuris ratio: & nu. 9.
10 Fideiussor damni dati non præstat duplum, & quæ sit ratio.
11 Fideiubentes pro malefactore iudicatum solui, pro pœna non tenentur, nisi occasione primæ obligationis.

Sed furti quidem nec manifesti actio: & serui corrupti à cæteris de quib. simul locuti sumus, eo differunt, [a] quòd hæ actiones [b] omnimodo dupli sunt: at illæ, id est, damni iniuriæ ex lege Aquilia, & [c] interdum depositi, [d] inficiatione [e] duplicantur: in confitentem autem in simplum dantur. Sed illa quæ de his competit, quæ relicta venerabilibus locis sunt, [f] non solùm inficiatione duplicatur, sed etiam si distulerit relicti solutionem, vsque quò iussu magistratuum nostrorum conueniatur. In confitentem verò & antequàm iussu magistratuum conueniatur, soluentem, simpli redditur.

a *Quod hæ*] Scilicet, actio furti non manifesti, & actio serui corrupti.

b *Omnimodo*] Id est, ab ipsa origine, & obligationis substantia: vt Zasius interpretatur, & infrà latius dicetur. Alij [a] exponunt, *Omnimodè*, id est, indistinctè, siue reus neget, siue fateatur. Idque etiam Vlpianus [b] de serui corrupti actione tradit, his verbis: *Hæc actio etiam aduersus fatentem in duplum est, quamuis Aquilia inficiantem duntaxat coerceat.*

a Bart. Hoto. & Baldui. hic.
b l. doli de seruo corrupt.
c vide in s. rei persequendæ, s. sed.

c. *Interdum*] Nempe in quatuor casibus, vt tumultus, incendij, naufragij, ruinæ.

d *Inficiatione*] Ab initio autem duplum non continent, sed id aliunde accidit, vt statim dicam.

e *Duplicantur*] Id est, in duplum conceduntur. accedentibus tamen legitimis probationibus, nec sufficeret iuramentum: veluti si actori damnum petenti deferret aduersarius iusiurandum, *si possit iurare, se fecisse damnum*: & actor iuret: tum non nisi in simplum condemnatur reus, ac si confessus esset. Atque ita Accursius hic intelligendus est. Ex qua interpretatione colligunt Doctores iusiurandum non esse legitimam probationem: quod an verum sit, Iason hic post alios abundè examinat.

f *Non solùm inficiatione*] Sensus est, actio ex testamento pro legatis piis singulare quidpiam habet: Est enim pœnalis per inficiationem siue negationem, & per nimiam procrastinationem, sicut alibi [d] docui, vt hic repetitio sit superuacanea.

d in s. ex maleficiis, ad fin. eod.

† *Annectitur* hoc loci differentia inter quinque actiones duplares, scilicet furti 1
manifesti, serui corrupti, item legis Aquiliæ depositi in quatuor casibus, & legatorum piorum: singulæ enim hæ in duplum condemnationem, siue pœnam habent, diuersi-

2 diuersimodè tamen. † Nam priores quidem duæ actiones origine ipsa pœnales sunt,
quia pœna inest furto nec manifesto, & seruo corrupto, essentialiter, statim ab ini-
3 tio: † posterioribus verò tribus tantùm aduentitiè, & ex accidenti. In legis enim
Aquiliæ judicio ratione primæ & essentialis obligationis simplum, id est, æstimatio
4 rei tantùm venit. † Quòd si damnificans inficietur, & neget se damnum dedisse,
tùm demum conuictus in iudicio, in duplum condemnatur, propter inficiationem.
Sic quoque in actione pro legatis piis, tantummodo res ipsa, legati nomine relicta,
præstanda est, & sic simplum. Sed si hæres negauerit legatum, eiúsve solutionem si-
5 ne causa distulerit, tunc ex hoc accidenti in duplum fiet condemnatio. † Paria dices
de depositi iudicio in quatuor speciebus, scilicet incendij, ruinæ, [e] naufragij tumul-
tus. Et hic est natiuus huius literæ sensus. Neque verò existimes otiosum hoc esse
6 discrimen, quoniam aliqua ex eo notatu digna elici colligique possunt. † Primum
enim hinc discimus, actionem serui corrupti concedi hæredi aduersus corrumpen-
tem, ad pœnam dupli mox ab initio, ita vt hæres eius, cuius seruus corruptus est, ra-
tione primæ obligationis à corrumpente duplum petere possit: idque [f] lege expres-
7 sum habetur. † In lege verò Aquilia hæres contra damnificantem, in simplum tan-
tum aget, sine ratione incrementi, id est, dupli, quod aliàs crescere poterat propter
inficiationem: hoc est, tametsi is, qui damnum dedit, mendacij conuincatur, hæres
8 tamen non nisi simplum consequitur. † Diuersi iuris rationem Accursius ait esse,
quòd prior quidem actio mox à principio, & ex natura primæ obligationis compe-
tat: dupli verò incrementum in lege Aquilia non ab ipsa origine, vel obligationis
9 substantia, sed ex accidenti, & quodam euentu veniat. † Sed nec hoc satis est, nisi
etiam causa adferatur, quare ex primordio duplum veniat, & non ex accidenti. Za-
sius [g] non insubtiliter, & noue: *Quoniam duplum*, inquit, *in actione serui corrupti tum
ex damno & in pœnam corruptionis ab initio competat, hæreditarium est, & in hære-
ditate inuenitur: quapropter ad hæredem* [h] *protenditur. Sed in lege Aquilia duplum
non immediatè, seu ab initio ex damno data venit, sed in pœnam aduersarij negantis*
[i] *emergit: unde nō potest dici hæreditarium.* Reus enim à defuncto nondum conuen-
tus, nihil negare potuit: quòd si is ab hærede conueniatur, & neget, ideò non est lo-
cus pœnæ dupli, quia defunctus decesserat, priusquam ipsi ius pœnæ quæreretur.
Quapropter sicut in hæreditate dupli pœna non inuehitur, ita ab hærede non peti-
10 tur. † Deinde ex supradicta differentia inferunt interpretes, fideiussorem damni da-
ti non præstare duplum: cùm id non sit ex prima natura & conditione obligationis:
sed ex nouo rei conuenti delicto. Æquum autem non est, fideiussores in pœnam, vel
11 mulctam, quam quod non spoponderunt, puniri, inquit [k] Paulus. † Sic quoque fide-
iubentes pro malefactore, siue homine facinoroso de iudicato soluendo pro pœna,
quæ illi ratione patrati maleficij irroganda esset, non tenentur, nisi occasione primæ
actionis. Nam etsi iste malefactor in pœnam vel contumaciæ, vel negationis inci-
deret quia ista ex accidenti veniunt, fideiussores non [l] obstringerentur.

e d. §. rei persequend. vers. planè, §. eod. hoc tit.

f text. in l. hæc actio, de seru. corr.

g tum hic. tum in suis intelle. fol. 87. vers. cur actio hæreditaria.

h d. l. hæc actio, in princ.

i l. contra negantem, C. de leg. Aquil.

k l. fideiuss. magistratuum.

l est text. pulcer in l. 1. & ibi Bart. ff de in lit. iur.

§. Item actio.

1, 2 Actio quod metus causa, differt à cæteris quadruplariis actionibus: quod in ea quis restituendo rem metu extortam, liberatur à pœna: in aliis verò pœna statim debetur.
3 Actio quod metus causa est arbitraria.

Item actio de eo, quod metus causa factum sit, à cæteris, de quibus simul locuti sumus, eò differt: [a] quòd eius natura tacitè continetur, vt [b] qui iudicis iussu ipsam rem actori [d] restituat, absoluatur: quod in cæteris casibus non est ita, sed omnimodo quisque in quadruplum condemnatur: quod est in furti manifesti actione.

3 † *Discrimen* subiungit Iustinianus, inter actionem *quod metus causa*, & reliquas actiones in quadruplum competentes. Illa enim id proprij habet, vt si is, qui metum

intulit, rem metu extortam iudicis iussu & arbitrio restituat intra tempus ad hoc sententia præscriptum, reus absoluatur, liberetur à pœna quadrupli: id [a] quod supra etiam in enarratione huius actionis vbertim ostendi, & [b] infrà etiam aliquid de hoc amplius dicam. † In aliis verò quadruplaribus iudiciis diuersum obtinet, quia illæ 1 omnimodo, id est, indistinctè quadrupli condemnationem postulanti: etsi quis restituat rem, pœnam tamen quadrupli non euitat.

a in §. quadrupli.
b in §. præterea, hoc nostro tit.

a *Quod eius natura*] Id est, actio quod metus causa, id naturæ habet.

b *Qui*] Subaudi, reus hac actione conuentus.

c *Iussu*] Id est, arbitrio, siue interlocutione iudicis sententiam diffinitiuam antecedente, vt alibi [c] latius. † Est enim *arbitraria* hæc actio, id est, eius naturæ, vt in ea 2 iudex, priusquam causam definiat, arbitretur interloquendo, rem restitui debere, &c. Sic Vlpianus: [d] Hæc, inquit, *actio cùm arbitraria sit, habet reus licentiam ab arbitrio dato vsque ad sententiam, restitutionem rei facere: quod si non fecerit, iure meritóque quadrupli condemnationem patietur.*

c d. §. præterea
d l. si cum exception. quod metus causa.

d *Restituat*] Scilicet in pristinum locum, vt si traditam rem sibi per metum, vel dolum retradat, vel accepto ferat promissum, vel quod acceptilatum sit, iterum promittat, &c.

e *In cæteris casibus non est ita*] Id est, in aliis actionibus quadruplaribus: eæ enim indistinctè, & mox ab initio quadrupli condemnationem inferunt

§. Actionum autem.

1 *Vtilitas huius §.*
2 *Diuisio actionum sumpta penes causam substantificam.*
3.5 *Verbum, bona fides, variè accipi.*
4 *In omnib. negotiis bona fides exigitur.*
6.7.8 *Actiones bonæ fidei cur sic dictæ: Item de iure stricto, subtili, summo.*
9.10 *De origine horum iudiciorum: & num. 11.*
12.13 *Actiones bon. fidei largioris sunt iuris quàm actiones strictæ.*
14 *Hanc actionum diuisionem ex specieb. inter se directè oppositis constare.*
15 *Actiones in hoc §. relatæ omnes sunt bonæ fidei, tam directæ quàm contrariæ.*
16 *Cæteræ actiones hic non recensitæ stricti iuris sunt.*
17 *Actio præscriptis verbis in duobus tantùm casibus est bonæ fidei.*
18 *Quæ actiones hoc in §. explicandæ veniant.*
19 *Differentiæ inter actiones bonæ fidei & stricti iuris.*
20 *In contractibus bonæ fidei dolus dans causam cõtractui, eum iure vitiat.*
21 *Quando dolus det causam contractui.*
22 *In stricti iuris contractibus dolus dans causam contractui, non vitiat ipso iure.*
23 *Quid intersit, an contractus ipso iure, vel ope exceptionis infirmetur.*
24 *In bon. fid. iudicijs dolus incidens non vitiat: sed damnum sarcitur per actionem ex contractu.*
25 *In bon. fid. contractibus ex mora vsuræ debentur: secus in persecutionibus stricti iuris.*
26 *In iudiciis bon. fid. veniunt fructus à tempore moræ: in stricti iuris distinguitur, &c.*
27 *In bonæ fidei iudiciis etiam non dicta, nec cogitata veniunt: secus in strictis iudiciis.*
28.29 *Vtrunque probatur per exempla.*
30 *In actionibus bon. fid. vbi quis in diem vel, sub conditione tenetur, potest conueniri ad præstandam cautionem: secus in strictis iudiciis.*
31 *In bon. fid. persecutionibus iuratur in litem: in stricti iuris non item.*
32 *Quid sit in litem iurare.*
33 *Iuramentum affectionis, & in litem, sunt idem.*
34 *Solus iudex defert iuramentum in litem.*
35 *In iudiciis bon. fid. restituens rem sine pretio deteriorationis, non liberatur à prima actione: secus in strictis persecutionibus.*
36 *In contractibus bon. fid. simplex promissio sufficit: in stricti verò iuris semper requiritur sufficiens cautio.*
37 *Tam in bon. fid. quàm strictis iudicijs tenetur quis præcisè ad dandum, nec liberatur præstando interesse, contra Accursium.*
38 *Verbum gerere, explicatur.*
39 *Quatuor modis geri negotium alienũ.*
40 *Differentia inter gestionem & mandatum.*
41 *Actio negotiorum gestorum diffinitur.*
42 *Eam esse personalẽ, quasi ex cõtractu.*
43 *Quibus detur hæc actio.*

44 Vt

Actionum autem quædam [a] bonæ fidei sunt, quædam [b] stricti iuris. Bonæ fidei [c] sunt hæc: ex empto, vendito, locato, conducto, [d] negotiorum gestorum, mandati, depositi, pro socio, [e] tutelæ, commodati, pignoratitia, familiæ erciscundæ, communi diuidundo, [f] præscriptis verbis, quæ de æstimato proponitur, & ea quæ de permutatione competit, & [g] hæreditatis petitio: Quamuis enim vsque adhuc incertum erat, inter bonę fidei iudicia connumeranda hæreditatis petitio esset, an non: [h] nostra tamen constitutio apertè eam esse bonæ fidei disposuit.

Hic † §. præter cæteros exactam & diligentem meretur enarrationem, partim 1
quia est omnium vtilissimus, partim quia summam seu compendium omnium ferè
contractuum & actionum comprehendit. † Ponitur autem in eo quinta principalis 2
actionum diuisio, sumpta penes causam substantificam, vt Angelus nuncupat: hoc
est, diuisio ista respicit intrinsecas qualitates, quæ simul cum actione producuntur,
ideóque substantificæ dicuntur. Nā intrinseca qualitas velut essentiā rei exhibet: &
ita aliquæ actiones sunt bonæ fidei, aliquæ stricti [a] iuris. † Quod vt intelligas in pri- 3
mis admonendi sumus, verbum hoc, *Bona fides*, varias habere acceptiones, eóque interdum significari, quicquid à dolo, fraude, calliditate alienū est. quo sensu nos bonam fidem [b] præstare, bona fide [c] possidere, negotium bona fide [d] contractum, rem
bona fide venditam dicimus. † Rectissimè ergo dictum est, in omni negotio contra- 4
hendo bonam fidem necessariam [e] esse: cùm ab omni contractu dolus malus abesse
debeat. Sed ita hic non accipitur. † Nonnunquā & pro eo vsurpatur *Bona fides*, quod 5
Græci τὴν ἐπιείκειαν, & Aristoteles [f] τὸ ἐπιεικὲς vocant, nos bonum & æquū dicimus.
Vnde verbum, ἐπιεικίζειν apud antiquos, significans ex bona fide, siue ex bono & æquo statuere, arbitrari, censere, æstimare, vt Budæus [g] declarat. Neque infrequens est
Iurisconsultis [h] acceptio. Hinc etiam illa fideiussionis formula apud Paulum [i]. *In
quantum illum condemnari ex bona fide oportebit, tantum fide tua esse iubes?* † Sic er- 6
go & in nostro proposito Iustinianus actiones quasdā bonæ fidei esse dicit, quoniā in
his alter alteri obligatur de eo, quod alterum alteri ex bona fide, i. ex bono & æquo
pręstare oportet: cū cōtra in stricti iuris iudiciis nihil veniat, nec quicquā possit iudex, nisi quatenus nominatim cōuentū est. † *Strictū* enim *ius* significat ius prædurū, 7
exactū, rigoris plenū & propemodū iniquū [k]. Opposuerunt quippe iuris autores strictū ius æquitati [l]. † Illud quandoq; Iurisconsulti *ius subtile* dixerūt: reliqui verò au- 8
tores *ius summum*, nēpe cùm de verbis tātùm contenditur, neq; spectatur, quid senserit, qui scripsit, aut qui locutus est. Aristoteles ἀκριβοδίκαιον nuncupat † Cæterùm 9
vnde natum sit primum hoc iudiciorum discrimen, eleganter (vt omnia) Franciscus
Duarenus [m] tradidit. Olim enim Romæ Prætores, qui priuatis causis diiudican-

a Sic Zas. declarat in rub. J. de actionib.
b l. 68. si cùm fundū. de cont. empt.
c l. bonæ fidei 109. de ver. sig.
d l. 54. res bona. de cō. empt. & l. vbi de reb. dub.
e l. bonam fidē C. de actionib.
f Lib. 5. Ethic.
g l. 1. de iust. & iur.
h Vt l. bona fides depositi, l. ex maleficio de ac. & obl. l. si mandauero. §. Iulianus mandati. & l. 2. §. vl. de pręscr. verb.
i l. 1. de iust. & iur.
k Bud. d. l. 1.
l l. 2. item Varus de aqu. plu. arc. & l. in his de cōd. & dem.
m In suis commen. de in litē iurando.

dis

dis operam non dabant, litigatoribus iudices petentib. dare solebant. Recuperatores cum quadam formula. † Ac in iudiciis quibusdã angustis admodum strictisq; finibus indicum potestatem includebant, ne recederent à præscripto, aut aliud, quàm nominatim inter contrahentes conuenisset, sequerentur, tametsi fortè id æquum esse iudicarent. Eam itaque ob causam actiones stricti iuris siue stricta iudicia vocabantur. † In aliis autem iudiciis multo laxiorem, liberioremque potestatem formulæ Prætoris tribuebant iudicibus: vt ecce in eo contractu, quem veteres, *Fiduciam* nominabãt, vsitata erat hæc formula: vt, *Inter bonos bene agier oportet, & sine fraudatione* In rei vxoriæ actione, *Quod æquius melius*: cuius non solùm [n] Cicero, sed etiam [o] Proculus & Iureconsulti meminerunt. In emptione, venditione, locatione, conductione, & quibusdam aliis contractibus, *Ex bona fide*, formulæ adscribebatur: Idque Ciceronis locus in Topicis ad Trebatium ostendit. *In omnibus*, inquit, *iis iudiciis, in quibus ex bona fide est additum, plurimus causarum vsus est*: id est, vt Boëtius interpretatur, in quibus ita iudices dantur, vt non strictas inter litigantes stipulationes, sed bonam fidem quærant. Habes ex veritate, vnde bonæ fidei strictique iuris actiones denominationem acceperint, quæ in aliorum interpretum commentariis haud reperies. † Sunt ergo *bonæ fidei actiones* remissioris & largioris iuris, ac ex æquitate pendentes: non quo vlla sit actio malæ fidei, quoniam in omnibus negotiis siue contractibus bona fides requiritur, cùm nemini certè ex nequitia sua actionem dandam esse, lex [p] permittat: sed ideò, quòd iudex in cognitione potest habere rationem earum quoque rerum, quarum inter contrahentes nulla facta est mentio, si fortè animaduertat, litigatores inuicem alterum alteri ex bono & [q] æquo aliquid oportere. † Stricti verò iuris actiones sunt minus exuberantes, non habent adeò largam & abundantem in his interpretationem indices: nihil amplius in his cognoscunt & pronunciant, quàm quod nominatim & expressè inter contrahentes conuentum est. In his nihil suppletur, vel additur, nihil etiam demitur, stant sicut [r] truncus sterilis, sicut progressus huius [s] latiùs ostendet. † Atque hunc in modum si diuisionem hanc acceperis, intelliges eam non modò quod ad effectum attinet, sed etiam quò ad verba ipsa ex speciebus inter se directè oppositis conflatam esse: cessabuntque cauillationes Interpretum, quæ hic mox à fronte obiiciuntur.

a *Bonæ fidei*] Id est, habent largam & amplam interpretationem ex bono & æquo. nam in iis iudex liberam habet potestatem iudicandi, quod sibi bonum æquumque visum fuerit: quanquam de eo nihil à contrahentibus dictum est.

b *Stricti iuris*] Hoc est, in quibusdam actionibus strictis finibus iudicis potestas includitur, vt fas ei non sit tam plenam & abundantem facere interpretationem. Nam in effectu hoc voluit dixisse Iustinianus, actionum, quædam sunt largioris & plenioris, quædam verò angustioris & strictioris efficaciæ atque iuris.

c *Sunt hæ*] Scilicet quæ hic referuntur in textu. † Enumerat autem Imperator viginti actiones bonæ fidei, si modò directas iuxtà ac contrarias computes. Sed cur hæ potius quàm aliæ bonæ fidei censentur? *quoniam* (vt Cicero [f] ait) *iis humana vita societas potissimùm continetur.* Sed iam obiici potest: Quæ igitur actiones sunt stricti iuris? quia de his ne verbum quidem subnectitur. † Doctore existimant omneis actiones his non recensitas nominatim sub bonæ fidei iudiciis, esse stricti iuris, ducto argumento ab enumeratione sufficienti. Vnde pro dogmate generali obseruandum tradunt: Hæc actio stricti iuris est, quia inter bonæ fidei non numeratur.

d *Negotiorum gestorum*] Et hæ quidem actiones (vt dixi) nõ solùm prout sunt directæ, sed etiam, prout sunt contrariæ, hic intelliguntur. Sunt autem actiones enumeratæ omnes directæ, exceptis sex, quæ sunt directæ & contrariæ: vt sunt actiones mandati, commodati, depositi, pignoratitia, tutelæ, & negotiorum gestorum.

e *Tutelæ*] Vel etiam protutelæ.

f *Præscriptis verbis*] † Hæc actio in duobus tantùm casibus est bonæ fidei, scilicet quando pro [t] æstimato, & quando ex permutatione competit: in aliis verò semper est stricti iuris. Diuersitatis ea est ratio, quia in prædictis duabus speciebus hæc actio magnam habet cognationem & affinitatem cum contractu emptionis & venditionis, item & locationis & conductionis: quare ad earum similitudinem inductum est, vt his tantùm casibus bonæ fidei diceretur. Hotoman. tamen hic contra sentit, existimans tres alias [u] species, *Do vt facias, facio vt des, & facio vt facias*, non

n Cic. li. 3. offi.
o l. si cũ Cornelius, de sol. & l. penult. ff. sol. matr.
p l. bonam fidem, C. de act. & oblig.
q vt in §. nostro. & in l. 2. consensu, ad fi. de act. & oblig.
r l. 7. quia tantundem, ff. neg. gest.
f lib. 3. Offic.
t l. 1. in pr. de æstima. act. & l. 1. in prin. de rer. permut.
u de quib. in l. §. naturalis, de præscr. verb.

esse ab hoc bonæ fidei numero excludendas, neque Imperatoris verba hic ita constringi debere, vt ad duas sequentes actiones tantummodo referantur.

g *Hæreditatis petitio*] Siue tota hæreditas, siue pars tantùm petatur: vtcunque Faber [x] & Iason, quando pro re particulari competit, eam stricti iuris esse putarint: sed illis Gomesius [y] & Loriotus [z] satis respondent. Porrò non tantùm ciuilis, sed etiam possessoria, & fideicommissaria hæreditatis petitio bonæ fidei iudiciis connumerari debet: cùm hæc iudicia omnino similia sint [a]

h *Nostra autem constitutio*] Quæ lib. 3. Codic. tit. 31. adhuc extat.[b] Cur autem antiqui de petitione hæreditatis, bonæ fidei, necne esset, dubitarint, Loriotus, [c] reiecta Fabri & Iasonis ratione, velut non tuta, pulchrè explicat. † Tametsi plures hic actiones referuntur: eas tamen solùm enarrare constitui, quæ in superioribus §§. non 18
sunt explicitæ: vt est actio negotiorum gestorum, tutelæ, pignoratitia, præscriptis verbis, æstimatoria, & ex permutatione, item petitio hæreditatis. † *Quia verò* plerasque hic differentias apprimè vtiles inter actiones bonæ fidei & stricti iuris Accursius colligit, quæ in vniuersum omneis contractus, & persecutiones respiciunt: eas ante omnia sigillatim discutere, operæpretium fuerit: quo facto, tùm ad prædictarum actionum specialem explanationem manum admoliemur. 19

20 *Prima differentia.* † In contractibus bonæ fidei dolus dans causam contractui, cum ipso iure vitiare solet, & deceptus re existente integra non tenebitur ad perficiendum: re autem non integra (vt quia traditio, vel aliud secutum est) actio doli competet ad restituendam rem traditam, & ad rescindendum contractum, quatenus de facto [d] processit. † Tunc autem dolus causam contractui dare dicitur, quando aliquis 21
dolo inducitur, vt ineat contractum aliquem bonæ fidei, quem aliàs non erat initurus, puta vt vendat rem, quæ aliàs non erat venalis futura. † In stricti verò iuris con- 22
tractibus contractus ipso iure [e] tenet, datur tamen exceptio doli [f] aduersus agentem: & si decepto non potest consuli per exceptionem, quia iam tradidit, vel aliàs contractum perfecit, actio doli [g] conceditur. † Effectus autem, an contractus ipso iure in- 23
firmetur, vel ope exceptionis, non est leuis: quia si ipso iure, tum etiamsi per aduersarium non opponatur, sufficit tamen vt de eo iudici quoquo modo constet: obligabitur enim agentem ex officio repellere, & si vlterius progrederetur, processus esset iure nullus. Secus si ope exceptionis, quia oportet vt in iudicio nominatim & expressè obiiciatur, aliàs iudicium valebit.

† *Secunda:* In bonæ fidei iudiciis si dolus non det causam contractui, sed incidat 24
solum: contractus iure quidem firmus est, sed damnum sarcitur & reponitur per actionem ex eo contractu propter dolum: vt si qui aliàs fuerat venditurus rem suam, & circumscribitur, vt minoris [h] vendat. Secus in stricti iuris contractibus: nam etsi dolus incidat, vitium tamen non emendatur per contractum, sed elíditur vel dissoluitur per actionem vel exceptionem doli.

† *Tertia differentia est:* In bonæ fidei contractibus vsuras à tempore moræ esse 25
præstandas: quam primum alter contrahentium differt facere id, quod debet, ad vsuras tenebitur. Quid autem sit mora, quidque eius effectus, [i] Accursius in Pandectis eleganter pertractat. In stricti verò iuris persecutionibus non veniunt vsuræ ex mora citra vinculum stipulationis, etiam post litem contestatam.[k] Nec obstat quod Paulus ait, *lite contestata vsuras currere:* id enim ad bonæ fidei contractus rectè ab Accursio [l] coarctari vulgò probatum est. Prædictum tamen dogma cessat in legatis & fideicommissis, quorum vsuræ vel à tempore [m] moræ, vel si prius nulla fuerit mora, à litis contestatione [n] debentur.

† *Quarta:* In iudiciis bonæ fidei semper veniunt fructus à tempore moræ. Sed in 26
stricti iuris actionib. distinguitur, vtrum petam rem, quæ nunquam fuit mea, sed mihi est debita: & tunc fructus ex litis contestatę tempore [o] restituuntur, post quod tempus omnes, qui vel percepti sunt, vel percipi potuerunt, præstare oportet [p]. An verò fructus eius rei petã, quæ mea fuit: & tum illi solùm ex mora debentur, qui percepti fuerunt, si reus bona fide possideret: [q] aliàs omnes restituet, [r] quos agens percipere potuit.[s] Eos enim reus percipere potuisse dicitur, [t] & non secundum rei, sed actoris industriam, quia fructus percipi potuissent, facienda est æstimatio.[u] † *Quinta:* In 27
actionibus bonæ fidei veniunt ea, quæ neque dicta neque cogitata sunt: in strictis verò iudiciis ea tantùm debentur, quæ per contrahentes expressa sunt, aut verisimiliter cogitari poterant. † Pro priori themate confirmando allegat Accursius [x] Vlpiani 28
respon-

x vterq; hic.
y in hoc §.
z tract. de actio. axiom. 53.
a l. 2. de poss. hær. petit. l. 2. de fid. hær. pet.
b l. vlt. C. de petit. hær.
c in d. tract. actio. axiom. 53. & vide etiam Hotom. hic.
d Et hic est germanus intellectus, ff. de dol. mal.
e l. quicquid. de verb. obl.
f l. dolo, C. de inut. stip.
g gl. est in d. l. si quis cum aliter, de verb. ob.
h l. si quis affirmau. de dol. mal. & l. Iul. §. si venditor, de act. empt.
i d. l. mora, in pr. & Lor. in Apicib. iuris.
k text. in l. 1. & ibi glos. sing. C. de cond. indeb. & in l. 3. C. de Vsur.
l in l. lite, ff. de vsur.
m l. si quis seruo, de leg. 2.
n l. 1. C de vsu. & fruct. rei leg.
o l. videamus §. si actionem, de vsuris.
p l. cũ fundus, in pr. si cer. pet.
q l. Iulianus, de re[illegible]nd.
r [illegible]dum. cum[illegible]o. de rei vend.
s l. domum, C. de rei vend.
t l. si nauis, §. vlt. de rei vend.
u d. l. domum. & l. 1. C. de pet. hær.
x l. 3. in pr. ad Falci. vide tamen de hac re latius in tract. de mora & fr.

responsum: in quo tamen exemplum y ex professo contrarium z ponitur, videlicet, quod ruta cæsa non veniant domo vendita, nisi sint nominatim dicta: quare alio opus est exemplo ad illud firmandum. In contractu emptionis vel alio consimili bonæ fidei, quamuis paciscentes nihil dixerint, vel cogitarint etiam de vsuris à tempore moræ præstandis, hæ tamen a veniunt. Item si vinum venditur, vt ad certam diē auehatur, & emptor illud ad præstitutum diem non auehat, potest venditor illud b effundere, etsi de hoc ne cogitatum quidem fuerit. Habes multa alia exempla pas-
29 sim c in legibus. †Posterius thema probatur ex regula, quæ dicit pro expresso d haberi quod verisimiliter expressum fuisset, si de eo cogitaretur. Verbi gratia: Si equus mihi promitteretur per stipulationem, & sic per contractum stricti iuris, iam veniet quoque ephippium & capistrum, non aliter atque in bonæ fidei iudicio. Itē si promitteretur equus cum ornamentis equestribus, perinde deberentur omnia ornamē-
30 ta, quæ habet equus, ac si cum his e venditus esset. †*Sexta:* In bonæ fidei iudiciis cōditionalem debitorem, vel in diem, persoluendi debiti cautionem præstare f oportet: sed non in strictis actionibus, nisi & iusta g causa, eáque post celebratum cōtractum h interuenerit. Quæ enim causa præcessit contractum, quamuis iustissima esset, pro iusta minimè (quod ad hanc cautionem attinet) i habetur: sed ex superuenientē causa in omni k contractu & in stipulatione quoque cautio hæc præstanda l erit.
31 †*Septima:* In bonæ fidei iudiciis in litem iurari solet, scilicet ob dolum & contumaciam non m restituentis: secus est in persecutionibus stricti iuris, nisi fortè ex causa legitima id fieret, vtpote si iudex rem non extantem aliter æstimare n possit.
32 †*In litem* autem *iurare*, est per religionem iurisiurandi declarare, quanti æstimetur tota res controuersa ab actore: sequitur enim iudex in hoc iuramento affectum actoris, secundum quem definiet totam litem, vt sic excrescat condemnatio vltra verum rerum pretium, ad puniendam fraudem & contumaciam non o restituentis.
33 †Hinc aliàs in *litem*, aliàs *affectionis* iuramentum dicitur: in quo non hoc consideratur, vtrum in veritate tanti intersit actoris, sed an actor tanti rem æstimauerit. Si tamen iudex animaduertat nimis vehementem esse actoris affectum, potest & debet modum iuramento præscribere, vt intra certam quantitatem iuretur, vel conceptæ per actorem æstimationi, antequam iuret, taxationem adiicere: aut denique post iuramentum taxare: imò potestatem habet, iuramentum iam præstitum non sequi, sed vel prorsus absoluere reum conuentum, vel etiam minoris condemnare, quàm iura-
34 mentum est, ex magna causa, & postea repertis probationibus. † Cæterùm solus iudex tale iuramentum deferre potest, itidémque si hoc magis expedire existimet, o-
35 mnino p denegare †*Octaua:* In iudiciis bonæ fidei restituens rem, nisi pretium deteriorationis simul reddatur, non liberatur à prima actione. Res enim reddita non dicitur, quæ deterior facta q redditur. Secus in strictis actionibus. Sufficit enim rē esse restitutam, etsi sit facta deterior: potest tamen læsus pretium deteriorationis iudicia-
36 liter consequi, vt hic Ias. ex veritate docet. †*Nona:* In bonæ fidei persecutionib. quotiescunque cauendum est, non aliter exigi potest sufficiens cautio, id est, fideiussoria, vel pignoratitia, quàm si aduersarius non difficulter eam præstare possit: alioqui simplex promissio, vel certè iuratoria cautio sufficiet. In strictis verò iudiciis si cauendum est, semper requiritur r sufficiens cautio. Accursius adhuc aliam subiungit differentiam, videlicet quòd in contractibus stricti iuris teneatur quis præcisè ad dandum: in contractibus verò bonæ fidei liberetur quis præstando interesse.
37 †Hanc tamen Doctores cōmuni calculo reprehendunt: & penè sine cōtrouersia est, tam in bonæ fidei, quàm stricti iuris contractibus, obligationem ad dandum non eximi, soluendo interesse: exceptis contractibus innominatis, id quod ipse etiā Accursius s alibi sensit. Vbi autem rem tradi vel fieri est in obligatione, tunc succedit interesse. Rationes multas t Bart. ponit. Porrò traduntur etiam u aliæ inter vtraque iudicia differentiæ: sed nos potiores prosequi maluimus. Discussis itaque obiter inter vtraque iudicia differentiis, ad actionum hoc loci enumeratarum declarationem
38 accingamur: & primò actionem *negotiorum gestorum* explicemus. †Cùm autem hoc verbum *Gerere*, multis modis x accipiatur, in hoc proposito pro administrare sumitur, sicut & in vulgata regula: *Qui per alium gerit, per se y gerere videtur.*
39 † Deinde scias, quatuor modis geri negotium alienum: primò cura & solicitudine, vt in tutoribus, curatoribus, procuratoribus, administratoribus. Deinde re ipsa, cùm in rem tuam impendo, etsi tuo intuitu non fecerim. Tertiò ratihabitione, cùm quæ tuo nomine gessi, ratum habes, & nisi ratum haberes, nihil ad te pertineret. Deniq;

y in l. fundi, §. si ruta, ff. de act. empt.
z Zasius hic.
a l. mora §. in bonæ fidei. ff. de vsur.
b l. 1. in fi. ff. de petit. & com. rei ven.
c in l. Titius in fin. ff. de act. empt. & per discursum, C. de ædil. ed.
d Quam ample Clau. de Sisse. recitat in l. mulier. §. Brasidas. ff. ad Treb.
e l. ædiles 3. ff. de ædil. edict.
Bar. in l. cum qui. §. non solum, ff. de fur.
f l. in omnib. de iudiciis.
g l. si creditores, de priuilegiis creditorū.
h l. si arbitrio, ver. vlt. qui satisd. cog.
i l. 3. in fin. de fideiuss.
k l. creditori. de separ.
l l. quòd si in diem, in pr. de petit. hær.
m l. in actionib. ff. de in lit. iuran.
n vt apparet ex d. l. in actio.
o l. 1. & 2. de in lit.
p l. videamus, ff. de in lit. iur.
q l. 3. §. si reddita, ff. commo.
r Bar. in l. 2. ff. sol. mat.
s in l. vnica, in ver. contr. C. de sent. quæ pro eo quod inter.
t Bar. in stipulationes nō diuiduntur. ff. de ver. obl.
u vt per Dd & locis ī allegar.
x Old. in prax. huius actionis.
y l. ita tamē, §. gessisse, ff. de adm. tut.

tenetur.

116 *Petitio hæreditatis ex iure eius, qui petit, formanda.*

117 *Petitio hæred. datur etiam ad partem hæreditatis.*

118 *Quæ veniant in petitione hæreditatis.*

119 *Hæreditas & augmentum recipit & diminutionem.*

130 *Quis bona fide possideat hæreditatẽ.*

131 *Quis possideat hæreditatem mala fide.*

132 *Hæreditatem mala fide possidens, ad omnes fructus tenetur.*

133 *Bona autem fide possidens, non vltrà quàm locupletior est factus.*

134 *Quid in petitione hæred. ex parte actoris requiratur, & quid ex parte rei.*

135 *Quæ sint necessaria, vt petit. hæred. exerceri possit.*

136 *Petitio hæreditatis ante aditam hæreditatem non datur.*

137 *In petitione hæred. sufficit probatio solius tituli, nec oportet specificare res hæreditarias.*

138 *Forma petitionis hæreditatis.*

139 *In petitione hæreditatis, possessor rogatus de qualitate possessionis, eam declarare tenetur.*

Actionum autem quædam [a] bonæ fidei sunt, quædam [b] stricti iuris. Bonæ fidei [c] sunt hæ: ex empto, vendito, locato, conducto, [d] negotiorum gestorum, mandati, depositi, pro socio, [e] tutelæ, commodati, pignoratitia, familiæ erciscundæ, communi diuidundo, [f] præscriptis verbis, quæ de æstimato proponitur, & ea quæ de permutatione competit, & [g] hæreditatis petitio: Quamuis enim vsque adhuc incertum erat, inter bonę fidei iudicia connumeranda hæreditatis petitio esset, an non: [h] nostra tamen constitutio apertè eam esse bonæ fidei disposuit.

Hic † §. præter cæteros exactam & diligentem meretur enarrationem, partim 1
quia est omnium vtilissimus, partim quia summam seu compendium omnium ferè
contractuum & actionum comprehendit. † Ponitur autem in eo quinta principalis 2
actionum diuisio, sumpta penes causam substantificam, vt Angelus nuncupat: hoc est, diuisio ista respicit intrinsecas qualitates, quæ simul cum actione producuntur, ideóque substantificæ dicuntur. Nã intrinseca qualitas velut essentiã rei exhibet: & ita aliquæ actiones sunt bonæ fidei, aliquæ stricti [a] iuris. † Quod vt intelligas in pri- 3
mis admonendi sumus, verbum hoc, *Bona fides*, varias habere acceptiones, eóque interdum significari, quicquid à dolo, fraude, calliditate alienũ est. quo sensu nos bonam fidem [b] præstare, bona fide [c] possidere, negotium bona fide [d] contractum, rem
bona fide venditam dicimus. † Rectissimè ergo dictum est, in omni negotio contra- 4
hendo bonam fidem necessariam [e] esse: cùm ab omni contractu dolus malus abesse
debeat. Sed ita hic non accipitur. † Nonnunquã & pro eo vsurpatur *Bona fides*, quod 5
Græci τὴν ἐπιείκειαν, & Aristoteles [f] τὸ ἐπιεικές vocant, nos bonum & æquũ dicimus. Vnde verbum, ἐπιεικίζειν apud antiquos, significans ex bona fide, siue ex bono & æquo statuere, arbitrari, censere, æstimare, vt Budæus [g] declarat. Neque infrequens est Iurisconsultis [h] acceptio. Hinc etiam illa fideiussionis formula apud Paulum [i]. *In
quantum illum condemnari ex bona fide oportebit, tantum fide tua esse iubes?* † Sic er- 6
go & in nostro proposito Iustinianus actiones quasdã bonæ fidei esse dicit, quoniã in his alter alteri obligatur de eo, quod alterum alteri ex bona fide, i. ex bono & æquo prę stare oportet: cũ cõtra in stricti iuris iudiciis nihil veniat, nec quicquã possit iu-
dex, nisi quatenus nominatim cõuentũ est. † *Strictũ* enim *ius* significat ius prædurũ, 7
exactũ, rigoris plenũ & propemodũ iniquũ [k]. Opposuerunt quippe iuris autores stri-
ctũ ius æquitati [l]. † Illud quandoq; Iurisconsulti *ius subtile* dixerũt: reliqui verò au- 8
tores *ius summum*, népe cùm de verbis tãtùm contenditur, neq; spectatur, quid sen-
serit, qui scripsit, aut qui locutus est. Aristoteles ἀκριβοδίκαιον nuncupat † Cæterùm 9
vnde natum sit primum hoc iudiciorum discrimen, eleganter (vt omnia) Franciscus Duarenus [m] tradidit. Olim enim Romæ Prætores, qui priuatis caussis diiudicandis

a Sic Zas. declarat in rub. I. de actionib.
b l. 68. si cùm fundũ. de cont. empt.
c l. bonæ fidei 109. de ver. sig.
d l. 54. res bona. de cõ. empt. & l. vbi de reb. dub.
e l. bonam fidẽ C. de actionib.
f Lib. 5. Ethic.
g l. 1. de iust. & iur.
h Vt l. bona fides depositi, l. ex maleficio de ac. & obl. l. si mandauero. §. Iulianus mandati, & l. 2. §. vl. de pręscr. verb.
i l. 1. de iust. & iur.
k Bud. d. l. 1.
l l. 2. item Varus de aqu. plu. arc. & l. in his de cõd. & dem.
m In suis commen. de in litẽ iurando.

dis operam non dabant, litigatoribus iudices petentib. dare solebant. Recuperatores
10 cum quadam formula. † Ac in iudiciis quibusdã angustis admodum strictisq; finibus iudicum potestatem includebant, ne recederent à præscripto, aut aliud, quàm nominatim inter contrahentes conuenisset, sequerentur, tametsi fortè id æquum esse iudicarent. Eam itaque ob causam actiones stricti iuris siue stricta iudicia vocabantur.
11 † In aliis autem iudiciis multo laxiorem, liberioremque potestatem formulæ Prætoris tribuebant iudicibus: vt ecce in eo contractu, quem veteres, *Fiduciam* nominabãt, vsitata erat hæc formula: vt, *Inter bonos bene agier oportet, & sine fraudatione* In rei vxoriæ actione, *Quod æquius melius*: cuius non solùm [n] Cicero, sed etiam [o] Proculus & Iureconsulti meminerunt. In emptione, venditione, locatione, conductione, & quibusdam aliis contractibus, *Ex bona fide*, formulæ adscribebatur: Idque Ciceronis locus in Topicis ad Trebatium ostendit. *In omnibus*, inquit, *iis iudiciis, in quibus ex bona fide est additum, plurimus causarum vsus est*: id est, vt Boëtius interpretatur, in quibus ita iudices dantur, vt non strictas inter litigantes stipulationes, sed bonam fidem quærant. Habes ex veritate, vnde bonæ fidei strictique iuris actiones denominationem acceperint, quæ in aliorum interpretum commentariis haud reperies.
12 † Sunt ergo *bonæ fidei actiones* remissioris & largioris iuris, ac ex æquitate pendentes: non quo vlla sit actio malæ fidei, quoniam in omnibus negotiis siue contractibus bona fides requiritur, cùm nemini certè ex nequitia sua actionem dandam esse, lex [p] permittat: sed ideò, quòd iudex in cognitione potest habere rationem earum quoque rerum, quarum inter contrahentes nulla facta est mentio, si fortè animaduertat, litigatores inuicem alterum alteri ex bono & [q] æquo aliquid oportere.
13 † Stricti verò iuris actiones sunt minus exuberantes, non habent adeò largam & abundantem in his interpretationem iudices: nihil amplius in his cognoscunt & pronunciant, quàm quod nominatim & expressè inter contrahentes conuentum est. In his nihil suppletur, vel additur, nihil etiam demitur, stant sicut [r] truncus sterilis, sicut progressus huius latiùs ostendet.
14 † Atque hunc in modum si diuisionem hanc acceperis, intelliges eam non modò quod ad effectum attinet, sed etiam quò ad verba ipsa ex speciebus inter se directè oppositis conflatam esse: cessabuntque cauillationes Interpretum, quæ hic mox à fronte obiiciuntur.

n Cic. li. 3. offi.
o l. si cũ Cornelius, de sol. & l. penult. ff. sol. matr.
p l. bonam fidem, C. de act. & oblig.
q vt in §. nostro. & in l. 2. consensu, ad fi. de act. & oblig.
r l. 7. quia tantundem, ff. neg. gest.

a *bonæ fidei*] Id est, habent largam & amplam interpretationem ex bono & æquo. nam in iis iudex liberam habet potestatem iudicandi, quod sibi bonum æquumque visum fuerit: quanquam de eo nihil à contrahentibus dictum est.

b *Stricti iuris*] Hoc est, in quibusdam actionibus strictis finibus iudicis potestas includitur, vt fas ei non sit tam plenam & abundantem facere interpretationem. Nam in effectu hoc voluit dixisse Iustinianus, actionum, quædam sunt largioris & plenioris, quædam verò angustioris & strictioris efficaciæ atque iuris.

15 c *Sunt hæ*] Scilicet quæ hic referuntur in textu. † Enumerat autem Imperator viginti actiones bonæ fidei, si modò directas iuxtà ac contrarias computes. Sed cur hæ potius quàm aliæ bonæ fidei censentur? *quoniam* (vt Cicero [f] ait) *iis humana vitæ societas potissimùm continetur.* Sed iam obiici potest: Quæ igitur actiones sunt stricti iuris? quia de his ne verbum quidem subnectitur.
16 † Doctore existimant omneis actiones his non recensitas nominatim sub bonæ fidei iudiciis, esse stricti iuris, ducto argumento ab enumeratione sufficienti. Vnde pro dogmate generali obseruandum tradunt: Hæc actio stricti iuris est, quia inter bonæ fidei non numeratur.

f lib. 3. Offic.

d *Negotiorum gestorum*] Et hæ quidem actiones (vt dixi) non solùm prout sunt directæ, sed etiam, prout sunt contrariæ, hic intelliguntur. Sunt autem actiones enumeratæ omnes directæ, exceptis sex, quæ sunt directæ & contrariæ: vt sunt actiones mandati, commodati, depositi, pignoratitia, tutelæ, & negotiorum gestorum.

e *Tutelæ*] Vel etiam protutelæ.

17 f *Præscriptis verbis*] † Hæc actio in duobus tantùm casibus est bonæ fidei, scilicet quando pro æstimato [t], & quando ex permutatione competit: in aliis verò semper est stricti iuris. Diuersitatis ea est ratio, quia in prædictis duabus speciebus hæc actio magnam habet cognationem & affinitatem cum contractu emptionis & venditionis, item & locationis & conductionis: quare ad earum similitudinem inductum est, vt his tantùm casibus bonæ fidei diceretur. Hotoman. tamen hic contra sentit, existimans tres alias [u] species, *Do vt facias, facio vt des, & facio vt facias*, non

t l. 1. in pr. de æstima. act. & l. 1. in prin. de rer. permut.
u de quib. in l. 5. naturalis, de præscr. verb.

responsum: in quo tamen exemplum y ex professo contrarium z ponitur, videlicet, quòd ruta cæsa non veniant domo venditâ, nisi sint nominatim dicta: quare alio opus est exemplo ad illud firmandum. In contractu emptionis vel alio consimili bonæ fidei, quamuis paciscentes nihil dixerint, vel cogitarint etiam de vsuris à tempore moræ præstandis, hæ tamen a veniunt. Item si vinum venditur, vt ad certam diē auehatur, & emptor illud ad præstitutum diem non auehat, potest venditor illud b effundere, etsi de hoc ne cogitatum quidem fuerit. Habes multa alia exempla passim c in legibus. †Posterius thema probatur ex regula, quæ dicit pro expresso d haberi quod verisimiliter expressum fuisset, si de eo cogitaretur. Verbi gratia: Si equus mihi promitteretur per stipulationem, & sic per contractum stricti iuris, iam veniet quoque ephippium & capistrum, non aliter atque in bonæ fidei iudicio. Itē si promitteretur equus cum ornamentis equestribus, perinde deberentur omnia ornamēta, quæ habet equus, ac si cum his e venditus esset. †*Sexta*: In bonæ fidei iudiciis cōditionalem debitorem, vel in diem, persoluendi debiti cautionem præstare f oportet: sed non in strictis actionibus, nisi & iusta g causa, eáque post celebratum cōtractum h interuenerit. Quæ enim causa præcessit contractum, quamuis iustissima esset, pro iusta minimè (quod ad hanc cautionem attinet) i habetur: sed ex superueniēte causa in omni k contractu & in stipulatione quoque cautio hæc præstanda l erit.

29

30

31 †*Septima*: In bonæ fidei iudiciis in litem iurari solet, scilicet ob dolum & contumaciam non m restituentis: secus est in persecutionibus stricti iuris, nisi forte ex causa legitima id fieret, vtpote si iudex rem non extantem aliter æstimare n possit.

32 †*In litem* autem *iurare*, est per religionem iurisiurandi declarare, quanti æstimetur tota res controuersa ab actore: sequitur enim iudex in hoc iuramento affectum actoris, secundum quem definiet totam litem, vt sic excrescat condemnatio vltra verum rerum pretium, ad puniendam fraudem & contumaciam non o restituentis.

33 †Hinc aliàs in *litem*, aliàs *affectionis* iuramentum dicitur: in quo non hoc consideratur, vtrum in veritate tanti intersit actoris, sed an actor tanti rem æstimauerit. Si tamen iudex animaduertat nimis vehementem esse actoris affectum, potest & debet modum iuramento præscribere, vt intra certam quantitatem iuretur, vel conceptæ per actorem æstimationi, antequam iuret, taxationem adiicere: aut denique post iuramentum taxare: imò potestatem habet, iuramentum iam præstitum non sequi, sed vel prorsus absoluere reum conuentum, vel etiam minoris condemnare, quàm iuramentum est, ex magna causa, & postea repertis probationibus. † Cæterùm solus iudex tale iuramentum deferre potest, itidémque si hoc magis expedire existimet, omnino p denegare †*Octaua*: In iudiciis bonæ fidei restituens rem, nisi pretium deteriorationis simul reddatur, non liberatur à prima actione. Res enim reddita non dicitur, quæ deterior facta q redditur. Secus in strictis actionibus. Sufficit enim rē esse restitutam, etsi sit facta deterior: potest tamen læsus pretium deteriorationis iudicialiter consequi, vt hîc Ias. ex veritate docet. †*Nona*: In bonæ fidei persecutionib. quotiescunque cauendum est, non aliter exigi potest sufficiens cautio, id est, fideiussoria, vel pignoratitia, quàm si aduersarius non difficulter eam præstare possit: alioqui simplex promissio, vel certè iuratoria cautio sufficiet. In strictis verò iudiciis si cauendum est, semper requiritur r sufficiens cautio. Accursius adhuc aliam subiungit differentiam, videlicet quòd in contractibus stricti iuris teneatur quis præcisè ad dandum: in contractibus verò bonæ fidei liberetur quis præstando interesse.

34

35

36

37 †Hanc tamen Doctores cōmuni calculo reprehendunt: & penè sine cōtrouersia est, tam in bonæ fidei, quàm stricti iuris contractibus, obligationem ad dandum non eximi, soluendo interesse: exceptis contractibus innominatis, id quod ipse etiā Accursius f alibi sensit. Vbi autem rem tradi vel fieri est in obligatione, tunc succedit interesse. Rationes multas t Bart. ponit. Porrò traduntur etiam u aliæ inter vtraque iudicia differentiæ: sed nos potiores prosequi maluimus. Discussis itaque obiter inter vtraque iudicia differentiis, ad actionum hoc loci enumeratarum declarationem

38 accingamur: & primò actionem *negotiorum gestorum* explicemus. †Cùm autem hoc verbum *Gerere*, multis modis x accipiatur, in hoc proposito pro administrare sumitur, sicut & in vulgata regula: *Qui per alium gerit, per se y gerere videtur.*

39 † Deinde scias, quatuor modis geri negotium alienum: primò cura & solicitudine, vt in tutoribus, curatoribus, procuratoribus, administratoribus. Deinde re ipsa, cùm in rem tuam impendo, etsi tuo intuitu non fecerim. Tertiò ratihabitione, cùm quæ tuo nomine gessi, ratum habes, & nisi ratum haberes, nihil ad te pertineret. Deniq;

y in l. fundi, §. si ruta, ff. de act. empt.
z Zasius hic.
a l. mora. §. in bonæ fidei. ff. de vsur.
b l. 1. in fi. ff. de petit. & com. rei ven.
c in l. Titius in fin. ff. de act. empt. & per discursum, C. de ædil. ed.
d Quam ample. Clau. de Sise. recitat in l. mulier, §. Brasidas, ff. ad Treb.
e l. ædiles 3. ff. de ædil. edict. Bar. in l. eum, qui, §. non solum, ff. de fur.
f l. in omnib. de iudiciis.
g l. si creditores, de priuilegiis creditorū.
h l. si arbitrio, ver. vlt. qui satisd. cog.
i l. 3. in fin. de fideiuss.
k l. creditori. de separ.
l l. quòd si in diem, in pr. de petit. hær.
m l. in actionib. ff. de in lit. iuran.
n vt apparet ex d. l. in actio.
o l. 1. & 2. de in lit.
p l. videamus, ff. de in lit. iur.
q l. 3. §. si ædi. ta, ff. commo.
r Bar. in l. 2. ff. sol. mat.
f in l. vnica, in ver. contr. C. de sent. quæ pro eo quod inter.
t Bar. in stipulationes nō diuiduntur, ff. de ver. obl.
u vt per Dd & locis 5. allegat.
x Old. in prax. huius actionis.
y l. ita tamē, §. gessisse, ff. de adm. tut.

ipso gesto, cùm creditori tuo soluo, te ignorante vel [z] inuito. † Et dicuntur geri ne- 40
gotia, me ignorante: mandatum autem semper habet præuium iussum. His præmis-
sis, definiamus hanc actionem. † *Actio neg. gestorum est personalis, aduersus eum com-* 41
petens qui sua sponte absentis negotia gessit, vt reddat rationem administrationis suæ.
† *Personalis* est, quasi ex [a] contractu: vocatur enim negotiorum gestio quasi cõtra-
ctus, tum quòd in ea non interuenit contractus aut consensus partium: tum etiam, 42
quòd ea obligatio tacitè introducta à legibus, seu æquitate, perinde habetur, ac si
orta esset ex contractu. † Adieci, *competens*, simpliciter: neque enim illi tantùm cõce- 43
ditur, cuius negotia gesta sunt, sed generaliter cuilibet, cuius interest hoc iudicio [b]
experiri. Item & mulieribus [c] competit. † Dixi, *aduersus eum, qui sua sponte*: si enim 44
rogatus gratificarer amico, mandati actio competeret. Item ad differentiam tutelæ,
quia tutores quoque aliena gerunt negotia, non tamen sua sponte, sed ex necessita-
te à legibus imposita: ideoque specialis actio tutelæ ad hoc prodita est. † Subiunxi, 45
absentis negotia: quoniam in hoc iudicio absentia requiritur: si enim præsens fue-
ris, paterisque alium tua negotia gerere, mandare [d] videris, & cessat hæc actio.
† Apposui, *gessit*, simpliciter, quia non refert, an in iudicio, vel extra: item an per se, 46
vel per alium gesserit: potest enim negotiorum gestor, sicut & procurator, substitue-
re aliquem ad negotia gerenda, suo tamen periculo: non enim excusatur, si dicat se
credidisse idoneum, quem [e] suffecerat. † Vnde solet euenire, quòd plerunque ex v- 47
na eadémque negotij gestione diuersæ personæ diuersas acquirant actiones. Vt ec-
ce, si cùm destinassem negotia Titij gerere, alius mihi mandet per substitutionẽ, aut
simplicem commissionem, vt geram, duo oriuntur iudicia, inter Titium & me, ne-
gotiorum gestorum: inter mandantem verò & me, mandati actio. Et si negotia ge-
sturus accepero fideiussorem de indemnitate promittentem, eo casu aduersus do-
minum negotiorum hæc actio competit: aduersus fideiussorem verò certi condi-
ctio, si certum promiserit: vel ex stipulatu, si incertum contineat promissio. Potest e-
tiam fideiussor aduersus eum, pro quo fideiussit, hac negotiorum gestorum [f] actio-
ne vti. Item si mandatum solius mariti secutus, tam ipsius, quàm vxoris negotia
gesserim, inter maritum & me mandati actio erit: inter vxorem verò & me, nego-
tiorum [g] gestorum. † Quanquam autem hæc actio directò tantùm illis conceditur, 48
qui vltrò absentis res gerunt, vtiliter tamen etiam in eos locum habet, qui aliqua
necessitate vrgente vel necessitatis suspicione gesserunt, si aduersus ipsos sit consti-
tuta propria [h] actio. Item qui se procuratores opinantur falsò, aut curatores, cùm nõ
sint. † Sequitur in diffinitione, *vt reddat rationem*: ad hóc enim intenditur hęc actio, 49
vt negotiorum gestor actus sui ratione reddita condemnetur in id, quod non, vt o-
portuit, gessit, vel quod ex huiusmodi negotiis [i] retinet, vel etiam vt vsuras præstet
eius pecuniæ, quæ demptis necessariis sumptibus [k] superest. † Potest autem statim 50
exerceri cœpta administratione, etiam [l] antequam finiatur. Porrò hęc actio duplex
est, directa scilicet, & contraria. † Directam hactenus descripsimus. † *Contraria da-* 51
tur negotiorum gestori aduersus dominũ, si res vtiliter gesta sit, vt præstetur id, quod 52
impendit necessariò, vel vtiliter, non etiam [m] *voluptatis causa: item vt liberetur ab*
obligatione pro domino negotiorum suscepta, & generaliter vt præstetur ei indemni-
tas rerum [n] *gestarum.* † Sufficit autem rem cœptam esse vtiliter geri, etiamsi non se- 53
quatur prosper [o] euentus: vt si domum tuam fulsi, quæ ruinam minabatur, quæ ta-
men inde corruit: vel morbo pecudis mederi volui, contrarius tamen casus accidit.
† At verò si maiori sumptu, quàm facultates domini patiantur, quid gestum sit, ma- 54
ximè si non adeò magna suberat necessitas, hæc actio etiam vtiliter gerenti [p] dene-
garetur. Item si dolus, lata vel leuis culpa intercederet, non daretur hoc iudicium.
Leuissima autem culpa non venit, nisi eo casu, quo diligentior aliquis gesturus fue-
rat, si ego non [q] gessissem. Ab culpa tamẽ leui & leuissima excusaret affectionis sin-
ceritas, [r] & imminens rei necessitas. Casus porrò fortuitus non consideratur, paucis
aliquot casibus [s] exceptis. Cætera ad hanc actionem pertinentia require ex Pande-
ctarum & Codicis titulo, *Negotiorum gestorum.* † Sed quæ sunt probanda ab actore 55
in hisce iudiciis? Et in directa quidem negotiorum gestorum actione docebit actor
negotiũ per alium acta, ad se pertinere, id quod multis modis licet. Primò, si dicat rẽ
gestã suam esse iure dominij, cuius administrationem suscepit reus, etiãsi respectu
alterius [t] gessit. Deinde, si afferat suum esse negotium per consequentiam, puta ra-

z l. soluendo. ff. neg. gest. gl. in l. pupilli. §. item quæritur. d. tit.
a vt § de obl. quæ ex quasi con. nasc. § 1.
b Text. in l. actio. ff. negot. gest.
c l. 3 h. tit.
d Text. l. si remunerandi, § si passus. ff. mand.
e l. 21. nam & ser. §. vlt. ff. h. t.
f l. ait prætor vlt. & l. seq. ff. h. t. & § de ver. obl. in pr.
g l. si mandatũ, C. neg. gest.
h Tex. in l. 19. atqui natura, §. si libero, ff. neg. gest. & l. 1. § etsi furiosi, ff. eo. iuncta l. curatoris. C. eod.
i l. 2. ff. h. tit.
k l. qui aliena in pr. h. t.
l Bar. in l. nam & Seruius, §. qui negotia, ff. eo. & l. nõ quasi, § hanc stipulationem, ff. rẽ pup. sal. fore.
m l. ex duob. in pr. & l. quæ vtiliter in prin. ff. neg. gest.
n l. si mandatũ ff. hoc ipso tit. per l. 2. l. de senten. quæ sine cer. quant. prof.
o Text. in l. 2. in fi. & l. sed an vltro, §. is autẽ, ff. neg. gest.
p d. l. sed an vltrò in fin.
q l. si negotia & l. si pupilli. §. videamus h. t.
r Text. not. in l. 3. § interdum, eo. tit.
s Quos habes in d. l. si negotia. d. l. si pupilli in pr. § sed si quis, & l. siue hæreditaria, & l. debitor meus, ff. h. tit. l. negotium, C. eo. adde l. quum res, §. vl. ff. de leg. 1.
t l. item si cum & d. l. si pupilli. § si quis pecuniam, & § si quis ita hoc tit.

tione

tione alicuius officij, quod ei administrationem necessariò imponebat. Exépli causa:
G essit vltrò negotia, quæ tutor, curator, procuratórve gerere debuisset, idque illius
intuitu, sc. ne propter neglectam administrationẽ teneretur: certè is si agat directa,
rectè adstruet suum esse gestum negotium. Denique ratihabitione: nam si actor do-
cuerit, se ratum habuisse, quod eius nomine ignoranter gestũ est, meritò obtinebit.
Verbi gratia, si à debitore actoris exigatur pecunia, vel si quid ematur, aut vendatur
56 eius nomine: nam vtrunque potest improbare, si [u] maluerit. † In contrario verò iu-
dicio probare oportet gestorem, quòd domini contemplatione sit gestum negotiũ.
Id autem docebit primùm ex eo, quòd sciuerit periculum negotij ad absentem per-
tinere. Deinde, quòd protestatus sit, se nomine illius [x] gerere. Tertiò, si amicitiam
ostenderit, ex qua coniiciendum sit eius nomine potius gessisse, quam alterius, satis
videtur intentionem [y] probasse. In omni denique negotiorum genere, siue princi-
paliter & immediatè, siue per consequentiam & mediatè ad nos pertineat, habet lo-
57 cũ ratihabitio. †Praxis in directa neg. gest. actione: *Cum rebus [z] meis sic postulantib. nuper aliquandiu abfuissem, Titius interim talia mea administrauit negotia sine vllo mandato meo. Verùm cùm ipse pleráque negligentiùs gesserit, & plura de meo nunc penes se habeat, peto, vt reddita & insuper edita ratione negotiorum, ad restituenda aliqua, quæ detinet, [a] neque ad me quoquo modo pertinent, per sententiam condemne-*
58 *tur, &c.* †Cõtraria sic instituenda: *Cùm Flaccus nuper esset profectus peregrè, eius gessi negotia, domúmque eiusdem quæ ruinam minabatur, fulciri feci, & in prædicta negotia meo ære impendi 20. florenos, vel alij me obligaui ex gesto negotio in tanta summa, & omnes sumptus prædictos conscripsi in diario meo, cuius tenorem in processu causæ paratus sum edere. Item pro pecunia in res ipsius Flacci impensa, solui tales vsuras. Quare peto eũdem Flaccum condemnari, vt mihi supradictam summã pecuniæ soluat cum vsuris, vel vt me obligatione, ob res gerendas cum Sempronio contracta, liberet, atque omnib. modis, ne mihi officium meũ sit damnosum, præstet, méque indemnẽ reddat, &c.*
59 † Sequitur *tutelæ actio, quæ est personalis, pupillo competens aduersus tutorem, finita*
60 *tutela, vt reddat rationem suæ administrationis.* †*Personalis* est, quia in personã tu-
toris quasi ex contractu nascitur. Tutor. n. & pupillus dicũtur quasi contrahere, quia
vsque adeo non exigitur consensus pupilli, vt & ignorãti & inuito [a] tutor detur. In-
troducta autem est hæc actio iure ciuili: nam cũ eo iure permittatur administratio [b]
tutelæ, ergo & hæc actio proposita est in eos, qui talẽ potestatẽ administrãdi conuer-
61 tunt in perniciẽ pupillorũ. † Addidi, *aduersus tutorem*, simpliciter: vt omneis tutores
cuiuscunq; generis includerẽ, siue testamento scripti sint, siue legitimi, siue à iudice
62 dati. † Sed & honorarij tutores huic iudicio subiiciuntur: *blandiuntur enim sibi* (in-
quit grauiter [c] Vlpianus) *qui putant honorarios tutores omnino non teneri.* Si tamẽ plu-
res administrarẽt, videndũ est, vtrũ soluẽdo sint omnes: nã tũc pro virilib. portionib.
tenentur, an verò nõ, quo casu alter ex alterius facto cõdemnari [d] potest: deinde ad-
uertẽdũ est, vtrũ testator vel iudex diuiserit inter eos administrationẽ, propter com-
moditatẽ rerũ gerendarũ; tũ. n. quilibet pro parte sibi adsignata cõueniri tãtũ potest.
An verò ipsi inter se diuiserint, aut nemine diuidẽte, aliqui gesserint reliquis cessan-
63 tibus, eã specie in solidũ [e] tenẽtur singuli. † Adiunxi, *finita tutela*: antè. n. hęc actio in-
tẽdi nequit; quia absurdũ esset à tutore administrationis rationẽ negotiorũ pupilli
exposcere, in qua adhuc perseueraret, Vlpiano [f] autore. Quib. autẽ modis finiatur,
habes propriũ tractatũ suprà lib. 1. Instit. Postremò addidi, vt reddat rationẽ sui offi-
64 cij, seu administrationis: †ad hoc nãq; intẽditur, vt administrationis suæ, omniũmq;
rerũ gestarũ rationẽ reddat, ex eo die, quo per denuntiationẽ, vel quouis alio modo
resciuerit se tutorẽ esse. Hoc postremũ tamẽ pupillũ probare [g] oportet, nisi præsum-
ptio sciẽtiæ trãsferat onus probãdi in ipsum [h] tutorẽ. Et ad tutorẽ officiũ spectat, ra-
65 tiones actus sui cõficere, & pupillo [i] reddere. † Quod vt cõmodius fiat, mox atque
fuerit cõstitutus, repertoriũ seu inuentariũ [k] cõscribere debet, in quod omnia, quæ
in pupilli bonis reperiũtur, referẽda sunt, requisito ad id tabellione publico: id si fa-
cere prætermiserit, tũ præter hoc quod cõtra ipsũ iurari potest in litẽ in id quod pu-
pilli interest, etiã vt falsarius cõdẽnari poterit, potissimè si ob neglectum inuentariũ
66 iustã administrationis rationẽ reddere [l] nequeat. † Deinde venit in hanc actionem,
quicquid dolo, lata culpa, vel leui gessit, aut gerere omisit tutor: veniũt & bona pu-
pilli, si quæ penes se retinuit. *Generaliter enim*, inquit [m] Vlpianus, *de omnib. quæ tutor fecit, quũ facere nõ deberet, idẽ de his quæ nõ fecit, rationem reddet hoc iudicio.* Debe-
tur tamen actor in progressu explicare per positiones, quid de rebus pupillaribus

u l. si pecuniam C. hoc tit. & l. soluendo, ff. eo. tit.
x l. Nesennius. ff neg. gest.
y d. l. si pupilli. §. sed si ego.
z Hanc petendi formã probat. l. 2. ff h. t.
a l. nec non. ff. de tut. & cur. dat. ab his, &c. & §. tutores. vbi dixi §. de oblig. quæ ex quasi cont. nasc.
b §. 1. §. de tut.
c In l. si plures. §. 1. de admin. tut.
d Tex. in l. 1. §. nũc tractemus, ff de tut. & rat. distr.
e l. 3. §. apparet igitur, l. si domino, l. tres tutores, ff. de admin. tut. & l. 2. C. de diui. tut.
f In l. 5. si tutor. § si testamento. & l. 4. nisi finita in pr. ff. de tut. & rat. distr.
g Tex. in l. 1. §. quidam decedens, & §. vlt. cũ l. sequ. de admin. tut.
h l. si tutor, C. de peric. tut. vel cur.
i d. l. 1. §. officio ff. de tut. & rat. distr.
k Iuxta l. tutores, C. de admin. tut.
l l. tutor qui repertorium, ff. de adm. tut. l. 8. si procurator, §. dolo, ff. mand. & l. 1. §. tutores, ff. de fals.
m l. tutorem quondam, C. arbi. tut. l. 1. in prin. ff. de tut. & rat. distr.

reliquum apud tutorem remanserit: quod si id confiteatur tutor, damnandus est, vt
restituat, vel rationem reddat: sin verò neget, id actor per inuentarium, aut alios
modos docere obligabitur. † Hæc actio pariter duplex est, directa scilicet, quam ha- 67
ctenus expediuimus: & contraria, quam Prætor introduxit [n] per æquitatem, quum
videret ius ciuile tutori non prospexisse, vt haberet aliquam de indemnitate actio-
nem: † atque ea ratione etiam directa est, vt quæ ex verbis & mente Prætoris fluat. 68
quod obserua diligēter. Et hæc cōtraria actio est etiā personalis, quasi ex contractu,
sicut [o] superior directa: & tutori cōpetit aduersus pupillū, cuius tutela est admini-
strata, etiāsi ipse maluerit tutorē conuenire, quia fortè nihil ei [p] deest, qua repetit,
si quid in rem pupilli impendit, vel pro eo sese obligauit, vt liberetur [q] ab obliga-
tione. Potest etiam tutor hoc iudicio consequi ea, quæ aliās ipsi debebantur, vt puta
à patre pupilli, quorum exactionem ideo distulit, quia tutor erat, interim amittens
tempore actionem. Æquum enim est, vt indemnitatem consequatur, nisi saluam ha-
beat adhuc actionem aduersus [r] hæredes patris. Quamuis autem suprà dixerim, hāc
actionem tutori directò dari, vtiliter tamen & ex interpretatione etiam ei concedi-
tur, qui pro tutore pupilli negocia [s] gessit. Porrò vtraque tutelæ actio tam directa
quàm contraria, est bonæ fidei, & vtraque tam hæredibus, quàm in hæredes com-
petit. † Praxis in directa: *Titius fuit tutor* [t] *meus datiuus, qui per decennium gessit tu-* 69
*torio nomine omnia negocia mea. Verùm quum nunc finita sit tutela, ego autoritate
curatoris mei aduersus prædictum Titium, vt rationem suæ administrationis mihi
reddat, & de malè gestis, & de his quæ gerere debuit, nec ea gessit, damna resarciat,
petens eum condemnari, vt ita reddita ratione tutelæ gestæ & omissæ reliqua præstet,
& omnia bona sua mihi tacitè obligata pro administratione tutelæ, restituat*, &c. Di-
xi autem in libello, *autoritate curatoris*: † quia regulariter minor natu agendo vel 70
defendendo sine autoritate curatoris sui esse non potest. Si ergo quis experiri velit,
cogitur habere saltem curatorem ad litem, aliàs [u] repellitur: & ille curator iurabit
de calumnia: hoc enim iusiurandum non cadit in personam minoris. Potest tamen
minor pro arbitrio vel litem in se suscipere (vt in præsenti libello) vel transferre in
curatorem, vt is actionem in sua persona proponat, curatorio tamen nomine litem
contestetur, eámque ad finem deducat. Cæterùm si tutor contrariam instituat a-
ctionem tutelæ, formam non difficulter ex supradictis colliges. † Hîc quoque nō est 71
prætermittendum, & aliam actionem à Prætore introductam esse, quæ *protutela* di-
citur: & ea pariter bonæ fidei est, tum competens, quando quis pupilli tutelam gerit
vt tutor, cùm [x] reuera non sit: datur enim hæc actio pupillo aduersus eum, qui pro
tutore administrauit tutelam, cùm non esset tutor: vel contrà ignorans se tutorem,
cùm in veritate esset: vel denique sciens se non esse, fingens tamen esse, vt actione
reddita reliqua præstet, damnáque per malam administrationem illata reponat. Po-
test autem hæc *protutelæ* actio intendi etiam ante pubertatem, si error [y] manifeste-
tur. Et hæc pariter bonæ fidei est, sicut superior, vt hic Accurs. rectè sentit, cui Iason
& Zas. subscribunt: aliàs enim sequeretur, eum, qui non est tutor, melioris conditio-
nis esse, quàm tutorem: & hoc casu directa est. Est quoque contraria hæc actio, vt
præcedens, si ille, qui pro tutore administrauit, impensas in tutela vtiliter, & pro of-
ficio boni viri fecit: & tam hæredibus pupilli, quàm in hæredes protutoris datur.
Formam autem huius actionis per te facilè assequêre: nam ferè instar superioris
proponenda est, nisi quòd ostendas, eum pro tutore gessisse tutelam, aduersus quem
experiris. Nunc ad *actionem pignoratitiam*, quæ tractatur in Pandectis, sub tit. *De pi-
gnoratitia actione*. Et hæc pariter duplex est, directa scilicet, & contraria. De directa
primò videamus. † *Est ergo actio pignoratitia directa, personalis, iure ciuili introdu-* 71
*cta, debitori competens aduersus creditorem ad repetendum pignus, & id quod sua in-
terest, si ei satisfecerit.* † Quòd sit *personalis*, patet, quia ex contractu pignoris nasci- 73
tur, per quem creditor, qui pignus accepit, re obligatur, vt [a] alibi abundè ostendi:
sicque in personam est. Quòd autem sit iuris ciuilis, ex eo constat, quia pro regula
traditur, [a] semper actionis formulam iuri ciuili tribuendam esse, si de auctoritate
Prætoris expressè non constet. † Sequitur, *debitori competens*: directò enim debitori 74
conceditur, [b] qui post solutionem totius debiti repetit suum pignus. Vtiliter quoque
illi datur, [c] qui cùm rem alienam pignori obligasset, soluit debitum. Adieci, *aduersus
creditorem*: quemadmodum enim bonum & æquum est, vt debitor iuxta conuen-
tionem suam creditori res, quas illi pro securitate oppignorauit, tradat: pro his enim
consequendis actionem habet hypothecariam, quam [d] suprà enarraui: ita quoque
æquitas exposcit vt creditor soluta obligatione reddat debitori res pignoris nomine

n Text. in l. 1. ff. de cōtra. tut. & vti actio.
o d. § tutores.
p d. l. 1. § vlt.
q d. § tutores, in fin. & ff. de contr. iud. tut. per totum.
r l. 1. § an in hoc ff. de cont. tut.
s d. l. 1. § 1.
t Probatur hæc forma in l. pro officio, C. de admin. tut.
u § item inuiti ō. de cu.
x l. 1. in prin. & §. ff. de eo qui pro tut.
y d. l. 1. § cū eo.
z In § creditor ī. quib. mod. re contr. oblig.
a Text. in l. 2. § deinde ex his leg. ff. de oblig. [illegible]
b Text. in l. si rem alienam, § is quoque.
c d. l. si rem alienam, § is quoque.
d In § item Seruiana, ī. eo.

75 sibi traditas, ideóque in eum hæc actio constituta fuit. † Dixi, *ad repetendum pignus* simpliciter: siue enim sit res mobilis, siue immobilis, quæ creditori in causam pigno-
76 ris obligata est, hac [e] actione reposcitur. † In hoc enim potissimum differt pignus ab hypotheca, quòd hæc nuda conuentione sine actuali traditione constituitur, pignus verò non nisi cum traditione. Subiunxi, *& quod sua interest:* nam non solùm pignus, verumetiam damnum hoc iudicio petitur, si quod creditor in re [f] pignorata dedit. Item si vendidit hoc pignus, vt residuum precij cum vsuris [g] restituat. Et traditum quoque est, posse debitorem petere, vt repromittat creditor, quòd pignus nõ sit factum deterius, puta ne fortè seruitutes negligentia creditoris amissæ sint: nam talem rem restituere debet, qualis fuit tempore [h] pignorationis. Postremò addidum
77 est, *si satisfecerit ei:* † nam ante satisfactionem & solutionem totius debiti, hæc actio
78 non oritur. † Satisfactum autem accipimus, [i] Vlpiano dicente, quemadmodũ voluit creditor, siue aliis pignoribus sibi caueri voluit, vt ab hoc recedat, siue fideiussoribus, siue reo dato, siue precio aliquo, vel nuda conuentione: & generaliter, quoties recedere voluit creditor à pignore, videtur ei satisfactum, si vt ipse voluit, sibi cauit, licet in hoc deceptus sit, sua scilicet facilitate, non dolo [k] debitoris: alioqui non vi-
79 detur [l] satisfacere. Planè si aliam satisfactionẽ offerret, nihil [m] ei prodesset. † Quòd autem dixi, ita demum hanc actionem nasci, si solutum sit omne debitum, hoc non procedit, si fortè in iudicio intendens pignoratitiam, simul etiam solutionem debiti offerat. Quòd si extra iudicium offerat creditori debitum, isque nollet accipere, non sufficeret ad agendum, nisi etiam deposita sit pecunia: nam tum videtur satisfactum
80 esse creditori, per quem stetit, [n] quo minus sequeretur solutio. † Et hoc vulgò nun-
81 cupatur *ius offerendi*, quod alibi [o] diffusè explicant interpreres. † Quamuis autem Accursius censet, huic iuri offerendi triginta annis præscribi, alij tamen crebrius tradunt, cessare hîc præscriptionem: idque æquius est, & secundum hanc opinionẽ in nonnullis etiam iudicialibus controuersiis in Imperiali Camera memini esse iudicatum: (vt etiam annotaui Cent. 1. Obser. Imp. Obser. 16. ibi vide) & rectè, cùm nũ-
82 quam possit esse bona fides possidentis alienum pignus. † Porrò hoc in iudicio duo sunt probanda per actorem: primò pignus fuisse traditum creditori, aliàs non nascitur hæc [p] actio: deinde, quòd totum debitum creditori, vel alij eius voluntate solu-
83 tum sit, aut eo nomine satisfactum. † Potest autem solutio variis modis doceri. Primò, si ostendat cautionem siue instrumentum crediti fuisse sibi à creditore redditũ, sic enim videtur etiam remissionem debiti & satisfactionem [q] probasse. Secundò, si probet se pignus sciente ac consentiente [r] vendidisse. Tertiò, si satisfactum sit creditori ex fructibus, quos percepit, vel percipere potuit ac debuit, ex re sibi [s] impignorata: deducũtur tamen sumtus propter fructus necessariò [t] facti. Quartò, si creditor ex nominibus debitorum sibi oppignoratis aliquid pecuniarum acceperit, id in solutionem debiti computabitur: sin autem non pecuniam, sed aliter res consecutus sit, eas pignori [u] retinebit. Quintò, si creditor ob causam minus probabilem recuset accipere pecuniam, eam debitore apud aliquem fide dignum lucro & damno creditoris deponente, censebitur satisfactum esse, quoniam per eum stetit, [x] quo minus solueretur. His modis adde & eos, quos paulò ante recensui. Cæterùm quid præstet
84 in pignore creditor, [y] alibi à nobis abundè relatum est. † Forma autem agendi sic institui potest: *Cùm ego à Titio talem emissem fundum, obligaui & tradidi illi literas annui reditus, &c. & deinde iuxta tenorem nostræ conuentionis totum debitum eidem Titio solui, ac eo nomine satisfeci, ipse tamen sine legitima causa recusat mihi pignus restituere: quare peto eum condemnari, vt rem obligatione pignoris liberatam mihi re-*
85 *stituat, &c.* † Porrò actio *pignoratitia contraria* pari ratione personalis est, quia ex eodem pignoris contractu nascitur, & creditori competit ad sumtus, si quos [z] necessariò fecit in pignore conseruando, repetendos: nam & pro his retentione pignoris vti posset. Deinde si debitor rem alienam impignorauit domino ignorante, vel etiã propriam, quæ tamen alij prius obligata sit, cùm vtrique debito non sufficeret. Præterea si rem in publicum pignoratam denuò obligauerit. Denique si cuprũ pro auro pignori dederit, aut aliis quibusdam fraudibus creditori imposuerit: his omnib. casibus saluum habet creditor hoc iudicium contrarium: idque adeò verum est, vt non distinguatur, an debitor sciuerit pignoris defectum, vel ignorauerit, quia semper debitori decepto hęc actio datur. Si tamen creditor intelligens defectuosam esse rem, quæ impignoratur, eam nihilominus accipiat, hoc iudicio vti nequit: sibi enim imputet, [a] quod accepit. Cæterùm quomodo pignoratitia ab hac hypothecaria actione

e l. debitor. §. vl. & l. si pignore, §. si prædo, de pignor. act.
f d. l. si rẽ alienam, §. vlt. & l. pignoris, C. de pignor. act.
g Tex. in l. eleganter. §. si vendiderit, in fi. ff. de pig. act.
h Tex. in l. creditor cũ pigno. ff. de pig. act.
i In d. l. si rem alienã, §. omnis.
k arg. l. 1. ff. de act. em
l l. si quasi, ff. de pig. act.
m d. l. si rem alienam, §. vl. & l. seq.
n l. aliena res. §. si per creditorẽ ff. de pign. act. & l. nec creditores, in fi. C. eod iuncta l. itẽ liberorum, ff. quib. mo. pign. vel hyp. sol.
o In l. apertissimi, C. de præscrip. 30. ann.
p d. §. vlt. ℐ. qui. mod. re contr. oblig. & l. 1. C. si pig. conue. nu. &c.
q l. Labeo. cum l seq. & ibi Dd. C de pact.
r l. cùm te, & l. 2. C de rẽ. pig.
s l. 1. 2. & vl. C. pig. act. & l. 1. ff. de distr. pign. & l. si pignore, in pr. ff. de pig. act.
t l. 1. C. de fruc. & lit. expen. & l frutus, in pr. ff sol. mat.
u l. nomẽ quoque, C. quæ res pig obl poss. & l si conuenerit, ff de pig. act. iũcta l. 1. C. eo. ti.
x l nec creditores. C. de pign. act.
y In §. vlt. ℐ. quib. mod. re contr oblig.
z Iuxta l. si necessarios, ff de pig. act. & l. 1. ff. de pig. & hyp.
a l. si rẽ alienã in pr. & l. cum debitore. l. tutor, §. contrariam, & l. si quis in pignore, ff. de pig.

differat Angel. hic abundè tradit, id breuitatis gratia omitto. † Libelli forma: *Cùm mutuassem Titio viginti, ipse in causam pignoris suum equum mihi obligauit, quem hactenus alui & foui meis expensis, quæ excurrunt ad quinque aureos. Cùm autē prædictus Titius debitum mihi exoluerit, egoq́ paratus sim illi suum pignus restituere: quare peto eum mihi ad refusionem expensarum condemnari, &c.* Expediti de pignoratitia, ad actiones *præscriptis verbis* transeamus. Nam cum natura rerum inductum sit, vt plura sint negotia quàm [b] vocabula, fit vt existant contractus innominati, id est qui non habent certas iure ciuili appellationes, ac per consequens nec vsitatas actiones. † Vbicunque ergo vulgata & frequentia actionum nomina deficiunt, vbi proprium nomen actionis inuenire non possumus, tunc vel *præscriptis verbis* agendum est, vel ad eas actiones descendendum, quæ *in factum* [c] appellātur. † Ne autem temerè confundas hæc duo actionum genera, scire oportet, quòd actiones *in factū* generalissima appellatione sumantur pro persecutione ex quantumlibet variis causarum tam ciuilium quàm criminalium figuris. Actiones verò *præscriptis verbis* aliquantò arctius referuntur ad varias duntaxat negotiorum ciuilium figuras, quæ cū innominatæ sint, habent tamen nonnihil cognationis & similitudinis cum nominatis contractibus. Vbicunque ergo in delictis vel quasi delictis dubitatur, quænam competat actio, ibi semper in factum agitur, non præscriptis verbis: vbi vero de alicuius contractus actione ambigitur, & æquitas suadet actionem dari, tum vel præscriptis verbis, vel in factum agi potest. Sunt ergo actiones *præscriptis verbis* ex contractib. innominatis persecutiones, vt is, cum quo contraximus, fidem suam liberet, sicut verba, quibus conuentio inita est, exigunt. † *Præscribere* enim hoc loco significat statuere, ordinare variis pactionibus, quod fieri placuerit contrahentibus: cùm non est alia huiusmodi conuentionum forma, ac exitus, nisi vt seruentur secundum tenorem & præscriptum verborum. † Porrò *contractus innominati* dicuntur, qui nō habent speciale & proprium nomen contractus à iure ciuili inditum, quod ciuilem quandam formulam exprimat, & solennem humanæ auctoritatis institutionē. Horum quatuor exēpla ponit [d] Paulus I.C. videlicet, *do vt des, do vt facias, facio vt des, facio vt facias.* † Ex tribus tantùm priorib. actio præscriptis verbis conceditur: nā ex quarta specie enascitur actio de [e] dolo, ob id certè, quia cùm facta vt plurimū repeti non possint, lex generaliter introduxit, vt de dolo ageretur. † Veruntamen conuentiones, in quib. agitur de faciendo, aut de dando solùm ab alterutro contrahētium, sunt [f] multo plures. Item omnia pacta rectè dici possunt contractus [g] innominati. Præterea contractus innominati non semper affirmando, sed plerunque etiam negādo concipiuntur: vt do ne facias: promitto non [h] facere, vt des. Denique possunt duplicari contractus innominati: vt, promitto dare ac facere, vt des & facias: vel, promitto dare, vt tu des & facias: sed illi comprehenduntur sub [i] simplicibus. Quanquā verò, vt ex supradictis patet, actio præscriptis verbis in plurib. speciebus locū sibi vēdicet, nos tamen duos tantùm casus, qui hic in textu referuntur, expediemus: scilicet, quando de æstimato, iterū quādo ex permutatione agitur: in his n. hęc actio bonæ fidei esse dicitur, aliàs ipsa [k] semper stricti iuris existente. Videamus ergo priorē. † *Actio præscriptis verbis æstimatoria, est personalis, ei cōpetens, qui rem aliquā alteri certa æstimatione aut vendendam aut vtendam dat: sic vt ipsi rem eandem incorruptam, æstimationem ve eius restituat.* † Dixi, *personalis*: nam ex contractu innominato in personam nascitur, cùm tamen olim dubitaretur, an ad nominatos vel innominatos contractus referri deberet. Siquidem & emptioni, propter æstimationē, & conductioni, propter operas vendentis, quas dominus conduxisset, & item mandato non absimilis videbatur, vt eleganter [l] Vlpianus docet. † Addidi, *rem aliquam*: ei. n. conceditur hæc actio, cuius est res, quæ vendenda certa æstimatione proponitur, id quod in dies fieri videmus. Sequitur, *alteri*, simpliciter: quoniā nihil refert, an quis rē æstimatam vendendam accipiat cum mercede, aut sine mercede: quod postremum huic iudicio [m] magis congruit. Apposui, *certa æstimatione*: hoc est, quod rem, quam alteri tradit, certo pretio æstimauerit. † Æstimatur autem res, quæ alicui datur duplici modo. Primùm propter seipsam; i. vt constet valor siue pretium rei, si eam interire contingeret, vt certa æstimatio solui possit. † qua specie transit periculum rei in accipientē: etiamsi res culpa leuissima, aut fortuitò perierit, ad æstimationē prę scriptam [n] tenebitur accipiens. Quod obserua, si scholari detur cōmodato equus æstimatus. Pari ratione si fundus dotalis datus sit æstimatus, facit transire dominium in maritum, adeò vt eum liberè alienare possit, non obstante lege [o] Iulia de fundo dotali non alienando, sufficit enim soluto matrimonio reddere [p] æstimationem fundi.

86, 87, 88, 89, 90, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 97

b l. natura. ff. de præsc. ver.
c. l. 1. & 2. ff. de præscr. ver. & in fact. act.
d In l. naturalis. ff. de præs. verb.
e d. l. naturalis, §. quod si faciā, & ibi Bart.
f Vt in l. senatus, §. 1. de dona. cau. mor.
g l. 1. in fi. & l. si gratuitam, ff. de præscr. verb.
h l. 3. in prin. ff. de don. caus. da.
i l. 2. in pr. & ibi gl. communiter approbata, de verb obl.
k Doct. communiter hic.
l in l. 1. ff. de æstim. act.
m l. 2. de æstim. act.
n Sic loquitur d. l. 1. §. vlt. ff. h. tit.
o §. qui alien. hic. vel non in prin.
p l. quoties, C. de iur. dot.

quod tamen ita obtinet, si maritus soluendo existat. Secundò æstimatur res, quę ad
vendendum alteri datur, non propter seipsum, sed ob id, vt alteri compertum sit,
quomodo res vendi debeat commodius: quo casu interest, an is, qui rem vendēdam
tradit, exponens eam vænalem, roget alterum, vt vendat: sic. n. periculum interitus si
res needum vendita perierit, ad dantem pertinebit. An verò rogatu accipientis ven-
denda res tradita sit, tùm accipientis periculo deperit: atque hoc idem [q] Bart. etiam
voluit, etsi obscurè loquatur, & sic [r] Vlpiani responsum intelligendum est. Ex prę di-
ctis etiam facilè cognoscis, quare in descriptione huius actionis additum sit, aut vē-
98 dendam, aut vendam dat. † Demum subiunxi, *rem ipsam, æstimationémve*: quia v-
trunque in obligatione est alternatim, scilicet, aut res incorrupta reddatur, aut [s] æ-
99 stimatio eius. † Libelli forma: *Cùm* [t] *equum meum pusillum propter pabulationis dif-
ficultatem in animum induxissem vendere, tradidi proxenetæ Titio ad vendendum, æ-
stimatum decem aureis, vt tanti venderet, non minoris, eiúsque vendendi operam in se
suscepit Titius. quare peto, vt ipsum ad reddendum equum illæsum, vel eius æstima-
100 tionem condemnetis.* † Sequitur actio *præscriptis verbis ex permutatione*: & hęc pariter
est *personalis, ei competens, qui rem suam animo permutandi dedit, vt rem ab altero
101 ex permutatione consequatur.* † Quòd sit *personalis*, liquet: quia ex contractu inno-
minato permutationis iure ciuili [u] producitur. Et si obiicias, nónne hic contractus
proprium nomen habet? & quidem elegans, quia [x] permutatio dicitur: quomodo er-
102 go innominatus est? † Accurs. & reliqui commentatores variè respondent: ego ex [y]
103 Oldendorpij sententia in hunc modum respondeo: † Permutationis vocabulū nimis
effusum ac generale est, omnes contractus tam nominatos quàm innominatos cō-
tinens. Nihil enim aliud sunt contractus, nec aliò pertinent, quàm permutando inter
homines communicentur res inuicem, consensu intercedente. Habet ergo permu-
tatio quidem nomen, sed nomen sui generis, non speciale: stat in suo nomine gene-
rali, nec quod transit in proprium nomen contractus: nomen habet, sed quod sim-
plicem illam ac naturalem solùm rationem significat, non etiam exprimit ciuilem
quandam formulam & humanæ auctoritatis institutionem: quare aliorum contra-
104 ctuum intuitu rectè innominata censetur permutatio. † Hinc est, quòd in tit. *De rer.
permutatione* adiiciatur, *rerum*: vt scilicet intelligamus, ibi de illa tantū specie tra-
105 ctari, do vt des. † Si enim ex vtraque parte est species certa præstanda, tunc dicitur
permutatio: vt, si do tibi tunicam nigram, vt des mihi tuam purpuream. Sed quando
ab vtraque parte est genus, vel ex altera tantùm, tunc est contractus innominatus.
do vt des: [z] vt, si do tibi vestem, vt des mihi pannum. Sequitur, *ei competens, qui rem*:
106 † nam permutatio cùm sit contractus innominatus, solo consensu non perficitur,
nec producit actionem, nisi rei interuentu [a] vestiatur & roboretur. Fallit hoc, si sti-
pulatione subiecta, ea acquiratur [b] partibus, nec tamen ob id dicendum est, ex rei
107 traditione actionem nasci, sed ex pacto præambulo permutationis: † per manus e-
nim traditur, *quoties vnum venit ad implementum alterius, non agi ex implente, sed
ex* [c] *impleto.* Dixi, *suam*: nam si daretur res aliena, non esset permutatio, [d] nec vesti-
retur: quòd Bartolus [e] verum recipit, quando contrahentes verbis translationē do-
minij inferentibus vtuntur: puta, dabis? dabo: secus si verbis significantibus puri facti
executionem, quale est verbum, trado, accipio, recipio, & similia. quo casu etiā cum
non domino permutatio fieri potest: quia ex simplici traditione satisfactū erit ver-
bis contrahentium. Sed hoc apud me non caret dubitatione. Cùm enim sit de natura
contractus permutationis, quòd dominium transferatur: [f] illa verba, tradere, acci-
pere, recipere, suscipere, licet de se non importent translationem dominij: tamen in-
telligenda sunt secundum naturam contractus [g] permutationis. Quare Bartolus in-
telligi debet, quando omnino constaret de mente contrahentium, quod dominium
transferre [h] noluissent.
108 † Addidi, *animo permutandi*: illi enim competit hæc actio, qui init contractum per-
mutationis rerum, quique rem suam dat alij, vt certam speciem recipiat vsui suo de-
seruientem: quando plerunque euenit, vt quod alteri superest, alteri desit: veluti si
tale vinum tibi do, vt tantum abs te frumenti recipiam. Idem si rem meā certis pa-
ctis trado, vt vicissim aliam aut eisdem aut diuersis legib. à contrahente acciperem.
Per hoc quoque verbū, *Permutandi*, emptionem & venditionē excludo, quę tametsi
in quibusdam cum permutatione conueniant, in multis tamen [i] inuicem differunt,
sicut Aretinus & Iason hic prodidere. Conueniunt: quia vtraque est bonæ fidei, ex v-
traque paratur conditio [k] vsucapiendi, ex vtraque [l] præstatur euictio, ex vtraque fit

q In d. l. 1. s. r.
r In l. si gratuitam, §. si margaritas, de præscri. verb.
s d l. 1. §. vlt.
t Probatur hic libellus ex d. l. 1. de æst. act.
u l. reb. C. de rer. permu.
x Vt ff. & C. de rer. permu.
y In praxi huius act.
z Ita gl. & Dd. in d. l. 1. ff. de rer. perm. & l. 1. C. eo. & l. iuris gentium, §. 1. ff. de pact.
a Vt d. l. iuris gentiū, in prin. & d. l. 1. ff. de rer. permut.
b l. ex placito. C. de rer. perm.
c l. si stipulatus, & l. cum enim, de dolo. Bar. in d. l. ex placito.
d d. l. 1. §. item emtio, h. tit.
e In d. l. 1. ff. eo.
f d. l. 1. in prin. & l. cum precib. C. d. t.
g De quo agitur in l. si ita stipulatus, de v-sur. & l. si vno in pr. locati.
h Vide Dec. c. cùm venerabilis, nu. 17. de exce.
i Vt ex l. 1. ff. de rer. permut. & l. 1. & 2. ibi glo. C. eod. tit.
k l. sequitur, §. de illo, ff. de v-sucap.
l l. 1. C de rer. permu.

redhibitio 1. emptionis m resolutio. Differunt: quia venditio fit ex consensu, permutatio ex rei traditione: in venditione alius est emptor, alius venditor: in permutatione non discernitur: in venditione emptor facit pretium accipientis, venditor non: at in permutatione videtur, quòd vterq; deberet facere accipientis: in venditione nō trāffertur dominium, nisi pretio soluto, licet res tradita sit: secus in permutatione. † Ap- 109
posui *dedit:* verbum enim, dare, tametsi propriè & specialiter translationem n dominij importet, generali tamen significatione tā dominij translationem, quàm solius possessionis o denotat: atq; ita hic accipitur. † Sic è diuerso hæc verba, accipere, tra- 110
dere, recipere, suscipere, licet propriè pertineāt ad translationem solius possessionis, nō etiā p dominij, impropriè tamen, & generaliter ad trāsfusionem dominij interdū trahuntur. Subdidi, *vt rem ab altero:* ad hoc.n. exercetur hæc actio, vt ab eo, qui rem meā ex permutatione accepit, & cessat tradere suā, illā petā & cōsequar, adeò quod etsi antequā tradat, alienauerit rem, & tradiderit alij, possim aduersus ipsum hoc iudicio experiri, nisi stipulatio accesserit cōtractui: tunc.n. ex q stipulatu agendū esset.
†Porrò ad duo cōpetit hæc actio, nempe ad implendā cōuentionem, vel ad id, quod 111
interest rem fuisse traditā: venit.n. & interesse in hoc iudicium, ad similitudinem actionis r *ex empto*, potéstq; reus liberè vel implere id quod cōuenit, vel præstare interesse, atq; ita s Bar. post Accursiū, reiecta opinione cōtraria, rectè voluit. Potest et ā petere actor, vt nō procedat cōtractus, quoniā aduersario nōdum tradente, locus est pœnitentiæ: & tunc agendum erit ad restitutionem rei tradi: t quasi re t nō secuta.
†Libelli forma: *Conueni u cum Titio, vt mihi suos libros iuris ciuilis daret, recepturus* 112
à me equum meum album, quem & statim, vt cōuenerat, tradidi: ipse autem interpellatus temerè negat, nec satisfacit conuentioni initæ. quare peto eum ad dandum libros, vel præstandum interesse mihi condemnari. Quod si à cōuentione discedere velis, ita variabis cōclusionem: *Quare peto eum cōdemnari, vt equum permutandi causa à me ei traditum mihi restituat.* Et hæc de vtraq; ex præscriptis verbis actione in præsentia dixisse sufficiant: qui earum materiā vberius requirunt, Tit. *de æstimat. & de rerum permutatione* in Pand. & Cod. legant. † Superest, vt *petitionem hæreditatis* expedia- 113
mus, quæ est insignis actio, adeò vt etiam *Centumuiralis* nuncupetur: nō quidem à Senatoribus, qui Romę centum erant numero, vt nōnulli falsò opinati sunt: sed à iudicio centumuirali, cuius fit in x legib. mentio. Definiamus eam. † *Petitio hæreditatis* 114
est actio mixta, hæredi competens aduersus possidentem pro hærede, vel pro possessore, vt hæreditatem totam, vel partem consequatur vnà cum accessionibus. † Primùm hîc di- 115
scis, hanc actionem mixtam esse, quia tam in rem, quàm in personam y dirigitur: realis enim est ex possessione aduersarij, atque item personales habet præstationes.
†Deinde vsus sum generali verbo *hæredis*: partim vt significarem, nos hîc de ciuili 116
successore loqui, qui hæres dicitur, in quo petitio hæreditatis locum habet: sicque bonorum possessorem excluderem, qui iure prætorio ex bono & æquo ad successionem admittitur: illi enim bonorum possessoria hæreditatis petitio conceditur. Item & fideicommissarium, cui ex fideicommisso vniuersali restituta est hæreditas: is námque fideicommissariam hæreditatis petitionem beneficio Prætoris obtinet. Partim etiam, vt ostenderem nihil referre, siue is, qui se asserit hæredem, ex testamento, vel ab intestato, siue per se, siue per alium, quem in potestate habet, aut etiam ex-
traneum hæres z existat: † adeò quòd & hæredis hæredi concedatur hæc actio: velu- 117
ti si Titius hæres Seij tandem defunctus, me successorem relinquat, sicut Titij hæreditatem meam esse astruere possum, ita & Seij: quoniam pro regula traditum est,
eum, qui hæredis hæres est, etiam primi testatoris a hæredem censeri. † Apposui, *aduer-* 118
sus possidentem pro hærede: is enim, qui titulo vniuersali pro hærede, vel pro possessore possidet hæreditatem totam, vel partem etiam minimam, huic iudicio b subii-
citur. † Dicitur autem *pro hærede* possidere, qui contendit & asserit se hæredem es- 119
se, siue hoc putet, siue sciat se non esse. † Quòd si nec est, nec putat, nec asserit se es- 120
se hæredem, neque hoc allegare potest, vel per mendacium, neque vllam omnino vel iustam vel coloratam possidendi causam habet, tunc dicitur *pro possessore* possidere: quia interrogatus, cur possideat? responsurus est, quia possideo: vt prædo, fur, raptor, & quilibet malæ fidei possessor. Idem est c & si quis allegaret titulum: cùmque probaret, qui tamen iure inualidus esset, nec haberetur pro titulo.
† Cæterùm titulum singularem allegans, vt quia hæreditatem ab aliquo bona fide 121
emit, vel quia ei donata est, aut in dotem assignata, aut in solutum data, vel alio quopiam titulo aduenit, petitione hæreditatis non tenetur. Atque hoc est, quod

m l. sciendum, §. pen. de ædil. ed.

n Sicut dixi in §. sic itaque discretis, §. hoc nostro tit.

o Atque ita hic, & in l. naturalis, ff. de præscri. verb.

p Vt d. l. naturalis, & l. si rem trad. de verb. obl.

q l. cū precib. de rer. permut.

r Vt l. 1. C. d. ti.

s in l. vlt. C. de rer. perm. & l. stipulationes, non diuid. 72. ff. de ver. obl.

t Tex. in l. 1. in fin. ff. de rerum perm. & in d. l. naturalis, §. at cum do. fallit tamen hoc in casu l. 1. C. eod. tit.

u Probatur in l. pen. C. h. t.

x in l. vlt. C. de pet. hær.

y Iuxta l. hær. petit. & ibi Bal. C. de pet.

z v. l. 1. 2. & 3. in pri. & §. 1 & vl. tit. de pet. hær.

a l. pater fam. primis tabulis in fin. vbi Bar. & alij ff. de vulg. & pup. & l. vlt. C. de hæred. instit. & l. si quis filiū, §. vl. ff. de pet. hær.

b l. regulariter 9. cum & l. seq. ff. hoc tit.

c Tex. in l. pro hærede cum dub. ll. seq. ff. de pet. hær.

per

per manus traditur; *petitionem hæreditatis non dari aduersus singulari titulo possi-*
122 *dentem.* † Doctores circa diuersi iuris rationem variant, ego illam vt veriorem am-
plector: nam qui titulo singulari possidet, is ad causam dominij nititur, super quâ pe-
titio hæreditatis se non fundat: sufficit enim docere, bona hæreditaria sub manu de-
functi fuisse: Itaque ius eorum, qui titulo singulari possident, longè potentius est,
123 quam quod per petitionem hæreditatis tollatur. † Sunt tamen plerique casus, vbi petitio
hæreditatis contra titulo possidentem exerceri potest: veluti si possessor bonæ fidei
hæreditatem modico vendidit, vel si iustum pretium interuenerit, ipse tamen vendi-
tor aut non est soluendo, aut non extat. Item qui hæreditatem alienam sciens eme-
rit, vel eam quomodocunq; à fisco comparauerit, vel a muliere in dotem acceperit:
aut si cui hæreditas ab hærede scripto recepta, certa quantitate restituitur, vel iussu
testatoris paruo pretio vendidit: hi [d] omnes hac actione, nō quidem directa, sed vtili
124 obligantur, quamuis titulo singulari possideant. † Ex quibus etiā colligis, hanc actio-
nem interdum directam, interdum vtilem esse. Quod autē suprà diximus, possidentes
125 pro hærede vel pro possessore, hoc iudicio teneri, † id ad eos quoq; producendum
est, qui nihil possident, dum tamen dolo desierint possidere, vel se liti obtulerint, ac
126 si possiderent, petitore ignorante: vtraq; enim specie [e] conueniuntur. † Annexum est,
vt hæreditatem, &c. quoniam petitioni hæreditatis hæc natura insidet, vt nō ex mo-
do possessionis, sed ex iure eius qui petit, actio formetur. Vnde qui in totum hæres
est, is contra possessorem, licet minimam rem possideat hæreditariam, ad assem hæ-
127 reditatis aget. † Sic è diuerso in partem hæres, partē vendicabit hac actione, etiamsi
tota hæreditas ab aduersario possideatur. atq; in hoc cautum oportet esse actorem,
vt rectè formetur libellus. Vides ergo, non semper totam hæreditatem peti, sed non-
nunquam partem eius aliquam, modò talis sit pars, quæ iura [f] habeat hæreditaria,
h.e. vt sit quota hæreditatis, vt vulgò loquuntur, & contineat iura actiuè: & passiuè
non sit quota bonorum. Hoc autem solùm officio iudicis restituitur, quod aduer-
sarius possidet, aut totū si ex asse hæres est, aut pro parte, ex qua hæres est, vt [g] Gaius
tradit. Debet ergo actor suam persecutionem ex se metiri, iudex verò sententiam ex
128 persona vtriusque litigatoris. Postremò additum est, *vnà cum accessionib.* † non so-
lùm enim res hæreditariæ siue corporales, siue incorporales, aut quæ hæreditatis
causa comparatæ sunt, quarúmve periculum ad hæredem pertinet, quamuis hære-
ditariæ non sint, puta res pignori datæ defuncto, aut commodatæ, aut depositæ, in
hanc actionem veniunt, verumetiam fructus & augmenta, quæ post mortem testa-
toris hæreditati accesserunt, rectè petuntur. Sic è conuerso plerunque habetur ratio
129 eorum, quæ ex hæreditate perierunt. † Hæreditas enim & augmentum recipit, &
diminutionem, primùm ex fructibus, deinde ex pretiis rerum hæreditariarum exa-
ctis, vel quæ exigi [i] potuerunt. In hoc autem multum refert, an quis bona vel mala
130 fide hæreditatem possederit. † *Bonæ fidei* possessor dicitur in hoc proposito, [k] qui
iusto errore putabat, hæreditatem ad se pertinere, vel qui credebat testamentum
validum, aut se proximiorem agnatum, cùm non esset, aut aliàs habebat probabilem
131 litigandi causam. † *Malæ fidei* est, qui nullam vnquam iustam causam habuit possi-
dendi, vel ab initio sciuit, aut scire debuit, sibi nullum ius esse, quem Iurisconsulti
prædonem, & quasi hæreditatum inuasorem nuncupant. Item qui ab initio iustam
se souere causam credebat, postea iuris alieni conscius factus, vel de suo iure dubi-
tans, nihilominus litigare perseuerat: cuius generis præsumuntur omnes possessores
post motam controuersiam, & multò magis post litem [l] contestatam. Excipiendi ta-
men sunt, qui probabilem resistendi causam habent, & de hoc in progressu iudicij
132 constet, atque ita puto [m] Martinum sensisse. † Ad propositum redeundo, malæ fidei
possessor tenetur ad omneis fructus ex hæreditate perceptos: item ad eos, qui per-
cipi potuerunt, aut debuerunt: item de pretiis rerum perditarum, id est, earum, quæ
in rerum natura esse desierunt, vel quæ diminutæ sunt, & ex hæreditate exierunt le-
gitimè puta per vsucapionem: ad hæc enim omnia obligatur malæ fidei possessor,
133 quantumcunque expressè [n] non petantur. † Cæterùm bonæ fidei possessor, non vl-
trà, quàm locupletior est factus, tenetur: nam neque diminutorum, neque perdito-
134 rum, rationem reddit, qui sua [o] re abuti videtur: † Ex prædictis colligis hac in actio-
ne ex parte actoris requiri, vt ad eum hæreditas pertineat testatò vel intestato: ex
parte verò rei, vt is hæreditatem possideat titulo vniuersali pro hærede vel pro pos-
135 sessore. † Vt autem quis experiri possit hoc iudicio, duo sunt necessaria. Primū quòd
constet de morte testatoris, vel per testes, vel per famam certis auctoribus [p] natam:

[d] l. nec vllam §. 1. & 2. & §. sed si quis sciens, cum duob. §§. seqq. ff. de peti. hæred.
[e] d. l. nec vllā §. non solum.
[f] l. si quis seruum, §. vlt. cum l. seq. ff. de leg. 2. l. mulier. §. vlt. ff. ad Treb.
[g] in l. licet minimam 10. ff. de petit. hær. & l. 1. §. 1. ff. si pars hær. pet.
[h] l. 19. & non tantum. ff. hoc nostro tit.
[i] l. 20. item veniunt, §. item non solum. & l. si quo tempore §. fructus, ff. d. tit.
[k] d. l. item veniunt. §. item eos. & l. sed etsi §. scire. & §. cōsuluit. ff. hoc ti.
[l] d. l. sed etsi 25. §. si ante. ff. hoc tit. & l. 1. & 2. C eod.
[m] Quem gl. allegat in d. §. si ante. pro quo text. est in l. igitur, §. generaliter, ff. de liber. caus.
[n] l. si possessor, §. vlt. & l. seq. ff. de peti. hære.
[o] d. l. sed etsi, §. consuluit.
[p] text. in l. si quidem, C. sol. matr.

mortem enim nisi certo sciat actor,non rectè agit,q quia læsam habet conscientiam: imò improbus censeri debet qui solicitus est de adipiscenda hæreditate viuentis. Secundò,vt agere volens prius adierit hæreditatem ciuili: r † sicut in bonorum posses- 136
soria hæreditatis petitione necesse est,vt quis bonorum possessionem petat iure prætorio, priusquam agat: nisi enim adita sit hæreditas iure ciuili vel agnita bonorum possessio iure prætorio,petitio hæreditatis non competit. Ex quo consequitur,quòd cùm post aditionem desinat esse hæreditas,& s confundatur cum bonis successoris, petitionem hæreditatis aliquantò laxius intelligendam esse,non propriè pro hæreditate,sed pro declaratione hæreditarij iuris,t quo actor intendit,suas esse res à testatore relictas. † Ex prædictis quoq; constat,in petitione hæredis sufficere probationẽ 137
solius tituli: satis est docere actorem, q̄ talis res,quam petit,tantummodo possessa detentáve per defunctum tempore mortis fuerit:cùm tamen in rei vẽdicatione probãdum sit dominium.Quinimò cùm petitio hæreditatis sit iudicium vniuersale,vbi non respicimus res vel partes principaliter,sed ius hæreditatis, & ob id non tenetur actor specificare res hæreditarias. † In hanc formam u proponi potest petitio hære- 138
ditatis: *Cùm Titius in Christo defunctus sit,& ego sim eius proximus agnatus,vel sim ab eo hæres institutus in testamento:quare peto me declarari hæredem,& aduersarium cogi ac condemnari,vt res hæreditarias mihi restituat,vnà cum fructibus*,&c. † Illud 139
etiam addendum est, velut auctarij vice:quamuis aliàs non sit receptum iure, quòd possessor alicuius rei possit cogi ad ostendendum titulum, diuersum tamen in petitione hæreditatis obtinet,hoc enim in ea regulare & perpetuum est,quòd possessor interrogatus de qualitate possessionis,eam declarare x teneatur:quod y Zasius contra Bart.adeò verum esse defendit, z vt putet non sufficere, si quis simpliciter se hæredem asserat, sed necesse esse, vt declaret qualitatem suæ successionis, an ex testamento, vel ab intestato hæres sit. quam sententiam consuetudo, optima legum interpres,confirmat.Puto tamen id tum procedere,si vel iudex vel aduersarius petant certificari de huiusmodi qualitate aliàs si nihil aduersus eum, qui petendo hæreditatem simpliciter se hæredem defuncti ait,opponatur,prorsus valebit. Atque ita Bartoli opinio,si mitigetur,sustineri poterit.

q l.hæres.& l. qui hæred.ff.de acq.hær.
r text.in l.2.§. interdum, ff.de vulg. & pupill. substit.& in l.1. §.si impuber.ff. de collat.bon.
s iuxta l. qui liberis, §. filio impuberi. de vulg.& pup.
t l.licet minimam,ff.de pet. hæred. Bart. in l.1.ff.de bonor. poss.
u Hæc forma probatur ex l.3. ff.de pet.hær.
x l.cogi. C.de pet.hær.
y hic.
z per l.si defensor,§.qui interrogatus, ff. de interrog.act.

§. Fuerat.

1 *De actionib.ex stipulatu & rei vxoria.*
2 *Actio rei vxoria in actionem ex stipulatu transfusa.*
3 *Actio rei vxoria vnde dicta fuerit.*
4 *Surrogatum sapit naturam eius,in cuius locum surrogatur.*
5 *Priuilegium tacita hypotheca,& nu.8.*
6 *Priuilegium prælationis,& num.11.*
7 *Dotis causa multum priuilegiata.*
9 *Extraneo etiam concedi priuilegium tacita hypotheca.*
10 *Tacita hypotheca vnde dicatur.*
12 *Vxor præferenda creditoribus, etiam expressam hypothecam habentibus.*
13 *Mulier fisco potior in dotis causa.*
14 *Beneficium prælationis in dote confessata non habet locum.*
15 *Priuilegium prælationis est personale.*
16 *Diffinitio actionis ex stipulatu pro dote*
17 *Quibus detur actio pro dote.*
18 *Dos quid sit.*
19 *Quid sit donatio propter nuptias.*
20 *Dos & donatio propter nuptias æqualitatem habent.*
21 *Sicut dos, ita & donatio propter nuptias subest tacita hypotheca.*
22 *Idem in bonis parapheruis obtinet.*
23 *Aduersus quos detur pro dote actio.*
24 *Etsi non interueniat stipulatio in dotis promissione, fingitur tamen interuenisse.*
25 *Idem est si stipulatio inutiliter interuenerit.*
26 *Tam pro certa, quàm incerta dote actio ex stipulatu competit.*
27 *Vt exactioni dotis locus sit, contractum matrimonium esse oportet.*
28 *Actione dotis & petitur & repetitur dos.*
29 *Dos profectitia quid, & quid aduentitia.*
30 *An & quando extraneo actio pro dote detur.*
31 *Quis dicatur extraneus in isto proposito.*
32 *Constãte matrimonio dos nõ repetitur.*
33 *Fallit, si maritus ad inopiam vergat.*
34 *Quando soluatur matrimonium.*
35 *Res dotales diuersimodè restituuntur.*
36 *In actione dotis petenda quid probandum.*
37 *Quid probandum in repetenda dote.*
38 *Forma libelli in dote petenda.*
39 *Forma libelli pro repetenda dote.*
40 *Si de donatione propter nuptias agatur quomodo formandus sit libellus.*
41 *Maritus habet priuilegium competentia in quantum facere potest.*

Fuerat anteà & [a] rei vxoriæ actio vna ex bonæ fidei [b] iudiciis: sed cùm [c] pleniorem esse [d] ex stipulatu actionem inuenientes, omne ius, quod res vxoria antea habebat, cùm multis [e] diuisionibus in actionem ex stipulatu, quæ [f] de dotibus [g] exigendis proponitur, transtulerimus, meritò rei vxoriæ actione sublata, ex stipulatu actio, quæ [h] pro ea introducta est, naturã bonæ fidei iudicij [i] tantũ in exactione dotis meruit, [k] vt [l] bonæ fidei sit. Sed & tacitam [m] ei dedimus hypothecam. [n] Præferri autem aliis creditoribus in hypothecis tunc censuimus, [o] cùm ipsa mulier de dote sua experiatur: cuius solius prouidentia hoc induximus.

1 Occasione actionum † bonæ fidei subnectitur de duabus actionibus, pro dote vel
exigenda, vel repetenda olim concessis: quarum prior *ex stipulatu* erat, & marito
competebat pro dote petenda, altera rei *vxoria actio* dicebatur, quam soluto matri-
2 monio vxor habebat aduersus maritum ad repetendas res dotales. † Iustinianus
hanc posteriorem cum omnibus suis qualitatibus sustulit, & in actionem ex stipu-
latu sua [a] constitutione transfudit, vt sic vtraque specie hæc competeret.
3 a *Rei vxoria actio*] † Sic dicta, quòd peculiariter vxori dabatur, ad repetendam
dotem post solutum matrimonium. Scribit autem [b] Cicero formulam arbitrij rei
vxoriæ fuisse, *Quod aequius melius*: vel, vt plerique codices habent: quantum æquius
melius: cuius etiam [c] Iabolenus & Proculus [d] meminere.
b *Iudicis*] Actionibus: sic enim sæpè Iudicia [e] pro actionibus sumuntur.
c *Pleniorem*] Quàm rei vxoriæ actio.
d *Ex stipulatu*] Scilicet pro dote, quæ marito concedebatur contracto coniugio
ad exigendam dotem sibi promissam.
e *Diuisionibus*] Quas alibi * Accurs. recenset.
f *De dotibus*] Vel quasi dotibus, veluti si quid seruo dotali sit legatum, intuitu [f]
mulieris.
g *Exigendis*] Id est soluto matrimonio repetendis vel recipiendis.
h *Pro ea*] Rei vxoriæ actione.
i *Tantùm*] Id est, quando pro dote petenda vel repetenda datur, tunc bonæ fidei
est, alias semper est stricti iuris.
k *Vt bon. fid.*] Retinet ergo naturam actionis rei vxoriæ, in cuius locum suffecta
4 est, † propter [g] regulam, qua dicitur, *Surrogatum siue subordinatum sapit naturam
eius, in cuius locum surrogatur.*
l *Bona fidei*] Ex vtraque parte, tam mariti, [h] quam vxoris. Quamuis ergo ex stipu-
latu actio prius stricti iuris fuerit, quippe ex stipulatione profecta: tamen in fauo-
rem dotis ad exemplum rei vxoriæ actionis (quæ bonæ fidei fuit) similiter bonæ fi-
dei esse iubetur.
5 m *Et dedimus*] † Scilicet actioni ex stipulatu dotis causa: quia hoc priuilegium
tacitè hypothecæ actioni dotis concessum est, non mulieri, & tam in marito, quam
in vxore locum habet.
6 n *Præferri*] † Vltra tacitam hypothecam habet vxor etiam priuilegium prælatio-
nis, hoc est, quòd propter hanc tacitam hypothecam præferatur omnibus creditori-
bus mariti, sicut infra latius dicetur.
o *Cùm ipsa mulier*] Emphasin habent hæc verba: quasi diceret, hoc prælationis
beneficium tum obtinet, quando ipsa mulier, non etiam alius ageret ad dotem repe-
tendam: sicque ipsi mulieri tantùm concessit Imp. hoc priuilegium, & non transtu-
lit ex rei vxoriæ actione in iudicium ex stipulatu.
Cùm ad humani generis conseruationem nihil æquè necessarium sit, ac matrimo-
nium, quod sine dote rarò contingere solet: reiq; publicæ intersit, vxores suas dotes
7 saluas habere: † ideo dotis causa multa priuilegia à [i] legibus inuenta sunt, quorum
8 duo hîc recensentur, quæ paucis expedienda fuerint. † Primum priuilegium est

a Quæ extat in l. 1. C. de rei vxor. act.
b Cic. lib. Offic. 3.
c l. in his reb. 21. §. vlt. solut. matrim.
d l. si cùm Cornelius 82. de solut.
e §. hoc tit. in §. quædam ibi in quibus trib. iudiciis, & in eo. §. in bonæ fidei.
* in l. vnica, C. de rei vxor. act.
f l. 3. de fund. dot.
g l. quod debitori. ff. de dona. caus. mort. l. si creditori, de legat. 1. & d. l. vnica. C. de rei vxor. act. & l. 1. §. hæc actio. ff. si quis test. lib. ess. iuss. fuer. in quibus locis Doct. hanc regulam amplè discutiunt.
h Ang. & Ias. hic.
i de quib. Dd. ib l. 1. ff. sol. matrim. & l. assiduis. C qui po. in pig. hab.

tacita hypotheca, quam mulier habet in rebus mariti pro dote sua illata, & contrà ma-
ritus in rebus vxoris. Sicut enim mariti bona tacitè sunt obligata pro restitutione do-
tis, ita quoq; maritus [k] tacitam habet hypothecam in bonis vxoris pro consequenda
dote sibi promissa. † Ex quo illud etiam conficitur, extraneo quoque qui dotem pro 9
muliere dedit, eamq; sibi restitui stipulatus est, hoc priuilegium concedi, vt rectè Ia-
son contra Baldum & Angelum defendit. Nam hoc priuilegium inest ipsi actioni ex
stipulatu, & non datum est mulieri: h.e. non est personale priuilegium, ideoq; transit
ad quemcunq; successorem, etiam extraneum: id quod [l] Bartolus etiam voluit, & Iu-
stiniani [m] constitutione comprobatur. † Dicitur autem *tacita hypotheca*, quia etsi de 10
eâ in contractu matrimonij nihil sit expressum, sola tamen legis dispositione induci-
tur sine vllo facto hominis, saltem circa hypothecam concurrente. Nam simulatque
contractum est coniugium, bona hinc inde tacitè sunt obligata: hîc marito ad peten-
dam dotem sibi promissam, illic vxori ad dotem repetendam, soluto matrimonio:
maritóve ad inopiam vergente, sola auctoritate legis ipso iure [n] enascitur obliga-
tio. Et si impugnes, nónne concurrit etiam ibi factum hominis, scilicet contrahere
nuptias? Respondeo, hoc non ad rem pertinere, quoniam hoc factum respicit ma-
trimonium, in nullo respicit bona, sed sola lex disponit & operatur. † Secundum be- 11
neficium est *prælationis*, quòd scilicet vxor præferatur omnibus aliis creditoribus
mariti, qui aut nullam omninò, aut certè tacitam hypothecam in bonis [o] mariti ha-
bent, & de hoc nullum est dubium. Sed quid si creditores habeant pactam & expres-
sam hypothecam? & præferendos esse creditores mulieri [p] Bartolus putat: in quam
sententiam vulgò deinde itum est. † Ego verò censeo adhuc præferendam esse vxo- 12
rem, nec iuris ratione contrariam opinionem probari posse, propter generalia ver-
ba, quibus leges hac de re tractantes vtuntur, nec inuenio vllum textum circa hoc
distinguentem: durum itaq; est [q] hominis distinctionem admittere. Sic enim loqui-
tur [r] Imperator: *In rebus dotalibus vendicandis mulierem omnem habere post dissolu-
tum matrimonium prærogatiuam iubemus, & neminem creditorum mariti, qui ante-
riores sunt, posse sibi potiorem causam in his per hypothecam vendicare:* & quæ ibi se-
quuntur. Ita [s] & alibi: *Sancimus*, inquit, *ex stipulatu actionem quam mulieribus pro
dote restituenda dedimus, cuique etiam tacitam donauimus inesse hypothecam, potiora
iura cōtra omnes habere mariti creditores, licet anterioris sint temporis priuilegio val-
lati.* Nota hæc verba: *Neminem creditorum, omnes creditores.* Atq; hanc sententiam
vt veriorem, in camera quoque Imperij post multam disputationem obtinuisse, ali-
bi [t] à me annotatum est, vt de ea non sit amplius dubitandum. Neque impedit argu-
mentum à similitudine ductum, de fisco ad dotem, † quum dos longè pluribus & 13
maioribus priuilegiis cohonestetur, atque ipse Fiscus, imò mulier sit fisco potior in
dotis causa. Nam si reperiantur duo instrumenta eodem die facta, quorū altera con-
tineat, maritum esse obligatum fisco ex aliqua causa, atque eo nomine constitutam
esse hypothecam bonorum suorum: alterum verò habeat obligationem pro dote
pariter sub hypotheca, hoc casu fauore dotis præsumetur instrumentum dotale priùs
factum.[u] † Hoc autem prælationis beneficium tunc procedit, quando dos actuali- 14
ter & re ipsa marito data fuit: secus si cauta tantùm, vel (vt vulgò dicunt) confessa-
ta fuit, vt quia maritus confiteatur cautione scripta se accepisse dotem, de numera-
tione autem non constet: tum enim mulier non præfertur cæteris creditoribus:
si tamen sua credita probent per iustam [x] numerationem, alioqui si nihil haberent
creditores præter cautionem scriptam, nec aliàs credita docere possent, eo casu, quia
cum muliere in pari causa sunt, mulier veluti fauorabilior, præcedit. † Et hoc priui- 15
legium personale est, competit enim soli mulieri, id est, personæ tantùm, non e-
tiam actioni: quare euanescit quoque cum persona, nec ad vllum alium successo-
rem, exceptis descendentibus, [y] migrat: atque in eo à priori priuilegio, quod a-
ctioni inhæret, differt istud. Nunc ad actionem ipsam. † *Actio ex stipulatu de do-* 16
*te est personalis, & datur aduersus stipulantem pro consequenda dote promissa, con-
stante matrimonio, vel etiam pro repetenda, eo soluto. Personalis* est: quia ex stipulatio-
ne, vel qualicunque dotis [z] promissione nascitur. † Dixi, *datur*, simpliciter: quia non 17
solùm maritus, eiúsve pater experiri potest hoc iudicio ad exigendam dotem pro-
missam, sed etiam vxor & pater eius, ad petendam donationem propter nuptias
(quæ viri dos est) hanc actionem habet: quia æqualitas iuris inter vtramque do-
tem [a] seruanda est. † Dos autem est, quod datur marito à muliere, parente, vel 18
etiam extraneo, vt onera [b] matrimonij sustineat. Nam & ab initio dos vxoris fuit, &
natura

k l.vnica, §.1. ibi tacitam hypothecam damus ex vtroq; latere, C.de rei vx.act.
l in l.1.& l.40. post dotem, sol.matr.
m text. in d.l. vnica, § 1.
n d.l. assiduis. & d.l.vnica. §. & vt plen.
o d.l.assiduis.
p in dict.l.assiduis.
q arg.l.1.§.generaliter. ff. de reg.præst.
r in l.in rebus C.de iur.dot.
s in d. l. assiduis, quibus accedat textus in §.his cōsequēs. in Nouel.de æqual.dot.
t cent. 4. obseru.13.
u Sic Bald.refert in l.dotis, C.de iur.dot.
x gl.est.quam Bald. dicit esse auream in d.l. assiduis, in ver. dote.
y Ita Bart.in l.1.ff.sol.matr.
z l.ad exactionem, C.de dot.promiss.
a vt in Nouel. de æqual.dot.
b l.1. l. dotis fructus. & l res in dotem. ff.de iure dotium.

naturaliter in eius permanet dominio: non enim quòd legum subtilitate transitus
earum in patrimonium mariti videatur fieri, ideò rei veritas deleta vel confusa est.
Ex quibus intelligimus, quod ait [c] Vlpianus, *dotem ipsius filiæ proprium esse patrimo-*
nium. Doti respondet donatio propter nuptias: eadem. n. causa, vt vitam cōmodè trã-
19 sigant: vel maritus, vel ipsius nomine alius cōfert. † Vnde Græcis dicta est, ἀντιφερνὴ
20 quasi contrà, vel mutua donatio. Vtraque igitur est donatio, vtraque ad mptrimonij
necessitatem destinatur, & ideo tantam æquitatem iuris habent, vt vtraque dos nũ-
cupetur etiam ab antiquis [d] legumlatoribus. Vnde dicimus, *dotem & donationẽ pro-*
pter nuptias paribus ambulare passibus, id est, pari iure accipienda esse vtriusq; [e] pa-
cta. Quod Iustiniano tandem adeò visum est [f] iustum, vt æqualitatem omnimodam
quantitatis etiam, nedum pactorum introduceret: quam tamen consuetudo non ad-
mittit, contenta æqualitate interpretandi iuris. Potest igitur minor esse dos, quã do-
natio propter nuptias, aut contrà: possunt & pacta esse disparia, interpretatio tamen
iuris par erit de re pari. Porrò istam æqualitatẽ dotis & donationis propter nuptias
21 del esetiam ad priuilegiũ tacitæ hypothecæ referre, quod huic actioni inest: † quia
sicut dos, ita & propter nuptias donatio subest tacitæ hypothecæ, huiúsque nomine
22 habet vxor mariti bona tacitè, vi & potestate legis [g] obligata. † Quod & in bonis
paraphernis, quæ vxor vltra dotem marito adfert, obtinere, iure [h] traditũ est. Quod
tamen in Camera Imperij verum æstimarunt Domini, si intelligamus hanc hypo-
thecam, quoad bona ista paropherna, non inesse cum priuilegio prælationis, sicut a-
libi [i] à nobis annotatum extat. Redeundo ad definitionem, dixi in ea, *aduersus sti-*
23 *pulantem:* † propriè enim is hac actione ex stipulatu tenetur, qui per stipulationem
dotem promisit, siue sit vxor, siue maritus, vel parentes eorum, aut etiam extranei.
24 † Quòd si nulla stipulatio dotis causa interuenerit, sed nudo simplicique pacto con-
stituta sit dos, adhuc huic iudicio locus erit: non quia hæc simplex promissio per se
illud operetur, sed quia nihilominus de iure fingitur interuenisse stipulatio, adeóq;
ex hac ficta stipulatione hoc iudicium datur, ob dotis summum fauorem: quod re-
25 uera maximum est, & mirabile dotis priuilegium. † Eâdem ratione fauoris, si inutili-
ter fiat ista stipulatio dotis reddendæ, perinde est, ac si valida fuisset [k] interposita. Ad-
26 didi, *pro consequenda dote*, simpliciter: † quoniam non interest, an certa species vel
quantitas promissa sit dotis nomine, an verò [l] collata in arbitrium boni viri: quini-
mò & si quis dotem promisit, nulla omnino adiecta quantitate, sed quodcunq; ipse
arbitratus fuerit, rectè ab eo, cui ita promisit, conueniri potest hoc iudicio: quoniam
& hac facti specie intelligitur, quantitatem dotis ad arbitrium boni viri [m] retulisse.
Ex quo & illud discis: actionem ex stipulatu, quando pro dote intenditur, etiam ad
incertum dari, contra eius naturam: quum regulariter huic actioni non sit locus, nisi
27 quando certum deductum est in [n] stipulationem. Subieci, *constante matrimonio:* † nã
vt exactioni dotis locus sit, oportet constare, contractum esse matrimonium: antea
enim sicut dos non [o] intelligitur, ita nec exerceri potest hæc actio, quoniam hanc
28 conditionem in se habet omnis [p] promissio. † Apposui, *vel etiam repetenda:* nõ enim
solùm petitur dos promissa hac actione, verumetiam data & illata repetitur. qua in
29 re interest, an de dote profectitia, vel aduentitia loquamur. † *Dos profectitia* Vlpiano
est, quæ à parente proficiscitur, qui filiam pro rerum suarum viribus dotare cōpel-
litur. *Aduentitia* verò dicitur, quam nemo ex paternis bonis, sed quidam extraneus
alicunde dedit. Hanc aduentitiam vxor ipsa repetit: aliam verò & parentes, si cã sibi
post solutum coniugium restituendam stipulati pactive sint, non tamen aliter, nisi
30 consentiat, vel certè non contradicat [q] filia. † Extraneo verò non aliter permittitur
repetitio, nisi expressim pactus vel stipulatus fuerit dotem, quam pro muliere dedit,
31 sibi reddi. † Extraneum autem in proposito accipimus, qui non sit parens mulieris,
nec habet eam in [r] potestate. Volunt. n. interpretes, fictionem & præsumptionem sti-
pulationis cessare in extraneo: quinimò etsi stipulatio interposita ab eo sit: hæc ta-
men desinet in ipso bonæ fidei esse, & ad naturam suam redibit, quod nota dignum
est, Et hæc, quæ de repetenda dote tradimus, eadem ad donationem propter nuptias
referre debes, cùm, vt suprà dictum est, pari iure censeantur. Annexum est, *eo disso-*
32 *luta:* † siquidem constante adhuc matrimonio dos non repetitur regulariter, nec ori-
tur hæc actio ad repetendam dotem quum dies conditionis ante solutum matrimo-
nium venire non [s] intelligatur: imò & si antea maritus vellet dotem reddere, non
35 posset, quia ius [t] prohibet. † Si tamen constante coniugio maritus ad inopiam ver-
geret, non esset locus prædictæ regulæ: sed mulier repetere dotem posset aduenti-

c l. 3. s. si igitur de minorib.
d l. cũ multæ, §. 1. C. de dona. ante nup.
e d. l. cũ multæ, s. fin autem donatio.
f in Nouel. de æqual. dot. s. 1.
g Gl. est in d. l. assiduis, ad fin.
h l. vbi adhuc, C. de iur. dot. & l. vl. C. de pact. con. & ibi Dd. Ias. hic nu. 41. Hic vsurpat Imp potestatẽ Dei, quia ex nihilo facit aliquid.
i Vide obs. 4. Cent. 5. & ibi iura.
k d. l. vnica s. accedit. ibi gl. C. de rei vx. act.
l l. 3. C. de dot. promis.
m l. si cum ea. C. de dot. promis. l. cũ post. s. gener. ff. de iu dot.
n l. si quis certum, ff. si cert. pet.
o l. 3. & l. promittendo, ff. de iu. dot.
p l. stipulationum, & l. non. n. ff. de iu. do.
q l. 2. s. quòd si in patris, s. voluntatem, ff. sol. matr
r d. l. vnica, s. accedit.
s l. cedere die 213. ff de ver. signif.
t d. l. 2. ff sol. matr. & l. 2 de dote releg. iuncta l. 1. C. si dos con. matri. sol. fuer.

u l.si constante, sol. ma. C. de iur. dot.
x in d.l.si constante, in princ.
y Sicut describuntur in l. si ergo, § dotis autem causa, ff. de iur. dot.
z Sic habes in l. consensu, C. de repud.
b l.cum citra, C. de iur. dot. l. quæro, & l. cum post. § gener. ff. eod.
c l.1. C. de do. cauta non nu. l. si ex cautione, C de nō nu. l. si ex cautione. C. de nō nu. pec.
d l.vlt. C. de do. cau. non nu.

tiam, ne pericliterur: & parentes [u] eius dotem profectitiam: quod tamen in extraneo non procedere [x] Iason prodidit. Quinimò eo casu præter dotis exactionem potest vxor & bona paraphern a [y] petere, & item donationem propter nuptias, quam vel ex statuto post finitum matrimonium lucratura sit. † Soluitur autem hodie matrimonium duntaxat morte, aut adulterio: olim [z] pluribus modis contingebat solutio. 34
†Cæterùm restituuntur res dotales soluto matrimonio [a] diuersimodè. Res enim immobiles, solóque hærentes, nisi statim exhibeantur, vsuræ ex his debentur: mobiles verò intra annum reddere satis est. †Nunc quæ in hac actione probanda sint videamus. Et in actione quidem dotis petendæ probari debet, promissam esse ab aduersario dotem, aduersus quem agis. Doceri autem id potest vel dotalibus instrumentis, vel testibus: quod si neutrum fieri possit, tum partim assertio instruenda est coniecturis ex qualitate [b] personarum. † In repetenda verò dote ostendendum est, solutionem dotis vel donationis propter nuptias [c] factam esse. Simplici tamen assertioni coniugis non facilè credetur, nisi instrumento confessionis, vel cautione scripta adiuuetur, accedente lapsu [d] anni, vel biennij. † Forma huius actionis pro petenda dote: *Quamuis ergo haud ita pridem per verba præsentis consensus matrimonium contraxerim cum Berta, eiusq; ratione reus conuentus mihi centum in dotem promiserit, ipse tamen admonitus ista centum soluere hactenus recusauit iniustè. Quare peto reū condemnari, vt numeret mihi prædictam dotem ad sustinenda matrimonij onera.* 35 36 37 38
† Quòd si ad repetendam dotem agatur, sic proponenda est actio: *Ego Berta nupsi Flacco, & eidem in dotem dedi centum, quæ stipulata sum mihi reddi secundum euentum diei. Quamobrem præsente iam casu restituendæ dotis, soluto scilicet matrimonio morte mariti Flacci, peto vt Titius, qui hæredem agit Flacci defuncti, prædictam dotem reddat, eóque nomine iusta sententia condemnetur, &c.* Et hoc quidem procedit, si pecuniæ summa in dotem data sit: quòd si aliæ res mobiles vel immobiles dotis nomine traditæ fuerint, exprimendæ sunt in libello. Oportet etiam declarare, vtrū res sint æstimatæ, quum in dotem darentur, an non sint, quia priori specie non res, sed æstimatio [e] petenda esset, nisi mulieri data sit electio tempore dotis [f] constitutæ, vel nisi ad hoc solùm fuerit æstimata, vt constaret, quantò fieret [g] deterior. Facilè autem formas huius actionis variabis, si ad donationem propter nuptias vel petendam, vel repetendam agas, quæ semper sub appellatione dotis [h] intelligenda est. 39
†Obserues etiam pro diuersitate casuum libellum esse variandum: quia aliquando vxor agit aduersus hæredes mariti soluto matrimonio, aliquando constante matrimonio, si maritus vergat ad inopiam: interdum aduersus patrem qui pactus est dotē dare. Plerunque etiam maritus agit ad constituendam vel dandam sibi dotem: nonnunquam hæres mariti, interdum vxoris hæres. †Hoc interim non est omittendum, maritum habere *priuilegium competentiæ*, i. in quantum commodè potest, ne ad [i] assem exigatur. Vnde si iudex maritum in solidum condemnet, vel simpliciter pronūciet, Condemno te ad restituendum dotem: hic maritus habebit exceptionē priuilegij competentiæ, [k] sententia non obstante: præterquam in casu, si pater filiæ promisisset genero dotem, quam sciret se non posse soluere, vt sic induceret generum, tum enim in solidum condemnabitur, nec habebit [l] competentiæ beneficium. 40 41

e l.quoties, C. de iur. dot.
f l. plerunque, ff. de iur. dot.
g l.si inter virū C. eod. tit.
h d. Nouel. de æqual. dot.
i l. non tantū ff. de re iud.
k Pro quo facit l. etiam, § licet, & l. maritum, ff. sol. ma.

§. In bonæ fidei.

1 *Veteri iure, quo ad compensationem, differebant actiones bonæ fidei & stricti iuris.*
2 *Iustinianus constituit compensationem tam in stricti iuris quàm bonæ fidei iudiciis ipso iure competere.*
3 *Arbitrari quid sit.*
4 *De dictione. Inuicem.*
5 *Compensatio alieni debiti an admittatur.*
6 *Compensatio quid sit.*
7 *In depositi actione nulla compensatio conceditur.*
8 *Depositi actio variè priuilegiata.*
9 *Omnis actio ipso iure per compensationem tollitur.*
10 *Excipitur actio depositi.*
11 *Vt actio per compensationem tollatur, necesse est eam ab aduersario oppositam esse.*
12 *Quomodo ius nouum differat à iure veteri circa compensationem.*
13 *Compensationis descriptio: & cur introducta sit.*
14 *In debito ciuili tantùm non opponitur compensatio.*
15 *Vt compensatio locum habeat, necesse est debitum esse liquidum.*
16 *Quantum tempus dari debeat ad liquidandum debitum.*

17 De-

17 *Debitum tertij non potest allegari in compensationem.*
18 *Effectus compensationis est, quod vim solutionis habeat.*
19 *Compensatio non potest excedere quantitatem debitam & compensabilem.*
20 *Iurans se soluturum, compensationis obiectione excusatur à periurio.*
21 *Compensatio in iis tantum rebus locũ habet, quæ functionem, id est, promiscuum vsum recipiunt.*
22 *Quæ res dicantur fungibiles.*
23 *Sola pecunia quantitas dicitur, & nu. 28.*
24 *Dissimilitudo rei fungibilis impedit compensationem.*
25 *De specie ad quantitatem illicita est compensatio.*
26 *Fallit, si specie perempta deueniatur ad æstimationem.*
27 *Quantitatis ad quantitatem permittitur compensatio.*
29 *In quib. casib. prædicta regula fallat.*
30 *Si quantitas soluitur vt species, an ad aliam quantitatem compensetur.*
31 *Species ad speciem non fit compensatio.*
32 *Generis ad genus non obiicitur cõpensatio, contra communem opinionem.*
33 *In obligatione generis omnes species obligantur.*
34 *Genus nihil aliud est, quàm species simul collecta.*
35 *Quomodo qualitatis ad qualitatem fiat compensatio.*
36 *Expensarum compensatio quare in vsum recepta.*
37 *In delictis & criminibus fit compensatio.*
38 *Ad pœnæ euitationem compensatio admittitur.*
39 *In quibus casibus non liceat compensare.*

In bonæ fidei [a] iudiciis libera potestas permitti videtur iudici [b] ex bono & æquo [c] æstimandi, quantum [d] actori restitui debeat. In quo [e] & illud continetur, vt si quid [f] inuicem [g] præstare actorem oporteat, eo [h] compensato, [i] in reliquum [k] is, cum quo actum est, debeat cõdemnari. Sed & in stricti iuris iudiciis ex rescripto diui Marci [l] opposita doli mali exceptione, [m] compensatio inducebatur. Sed nostra [n] constitutio easdem [o] compensationes, quæ [p] iure aperto nituntur, latiùs introduxit, vt [q] actiones [r] ipso iure [s] minuantur [t] siue in rem, siue in personam, siue alias quascunque, excepta [u] sola depositi actione, cui aliquid [x] compensationis nomine opponi sanè iniquum esse credimus: ne [y] sub prætextu compensationis, depositarum rerum quis [z] exactione defraudetur.

1 *Veteri* † iure differebant inter se bonæ fidei, strictique iuris actiones, quantum ad compensationem attinebat: nam in bonæ fidei iudiciis ipso iure compẽsatio admittebatur: hoc est, eo ipso, quod iudex compertum habebat compensationi locum esse, actio mox ipso iure sine facto hominis, vt ipsa minuebatur ad quantitatem debitam, poterátque iudex ex officio repellere agentem, reúmque conuentum absoluere, etsi nihil ab eo petitum esset. Quinimò licet iudex reum condemnasset in totam summam, ísque soluisset: poterat tamen nihilominus debitum compensabile, velut indebitè solutum, repetere, & processus erat nullus: hoc enim est ipso iure aliquid consistere. In persecutionibus verò stricti iuris, iudice etiam sciente rem esse compensabilem, non tamen fiebat compensatio, nisi reus conuentus doli exceptione obiecisset aduersario, dicendo, Dolo facis, quia petis quod restituturus es. Ea autem omissa, etsi in totam summam debiti condemnatio facta erat, processus non irritaba-
2 tur. † Hanc antiqui iuris differentiam Iustinianus sua [a] constitutione sustulit, sanciẽs, compensationem & in stricti iuris, & bonæ fidei iudiciis ipso iure consistere, ita quòd neutribi amplius sit opus doli exceptione submonere agentem, sed quacunq; ratione constet iudici, extare rem compensabilem, mox ipso iure minuatur, & perimatur ius actoris ad quantitatem debitam siue concurrentem.

a In l. vlt. C. de compens.

b Devatia huius voculæ iudicij acceptione, vide gl. in §. præterea, ꝭ. quibus non est perm. fac. test.
c in l. 1. ff. de iust. & iur.
d in d. l. 1.

a *Iudicii*] [b] Actionibus: nam inter reliquas acceptiones iudicium non rarò actionem significat: vt in §. præcedenti diximus.

b *Ex bono & æquo*] Id est, ex æquitate naturali: neque enim verum est, aliud bonum esse, aliud æquum, vt [c] Accursius censuit: sed bonum & æquum absolutè bonitatem æquitatémque significat, & iuris medullam, germanámque iustitiam, vt Budæus [d] alibi doctè enarrat.

c *Aestimandi*] Id est, arbitrandi. †Est enim *arbitrari* nihil aliud quàm æstimare, taxare, & censere ex æquitate. 3

d *Restitui*] Ab ipso, scilicet, reo.

e *In quo*] id est, In qua libera potestate iudici permissa.

f *Inuicem*] † E regione, seu vice versa: quia scilicet actor ipsi quoque reo teneatur, debeat ei aliquid. Sanè hæc vocula, inuicem, vt plurimùm notat personarum quarundam reciprocationem. 4

e Leius. C. de cōpens. l. pen. ff. eo. tit.
f l. in rem 2 §. 2. de comp.
g l. inuicem, C. illo tit.
h l. si tutores C. d. tit.

g *Præstare actorem*] Ipsi videlicet reo: † nam alieni debiti nulla admittitur [e] compensatio, etiamsi is consentiat cui debetur: admittitur, si is suum nomen cedat [f] reo. 5

h *Compensatio*] Id est, compensatione habita cum iis, quæ vicissim actor reo debet: †est enim compensatio inuicem imputandi, quæ contrà debentur, ratio. 6

i *In reliquum*] Quod adhuc restat, deducto debito [g] actoris. Cæterùm si nihil sit reliquum, nulla erit condemnatio, sed totum [h] compensabitur.

k *Is*] Subaudi reus.

l *Opposita*] Et non aliàs: quia si hæc exceptio omissa erat, iudex non compensabat debita. Nullibi autem, quod sciam, hoc D. Marci rescriptum extat.

m *Compensatio inducebatur*] Id est, potestas dabatur iudici, vt compensationem admitteret.

n *Constitutio*] Quam in Codice lib. 4. habes sub tit. de compens. in vltima lege.

o *Compensationes*] Theophilus vocat *ἀντιλόγους*, id est, rationes inuicem imputandi, quæ contrà debentur.

i in d. l. vlt.

p *Iure aperto*] Id est, Quæ liquidæ & certæ sunt: quia debitum hinc inde sit liquidum. Ait [i] enim Iustinianus: *Ita tamen compensationes obiici iubemus, si causa, ex qua compensatur, liquida sit, & non multis ambagibus innodata, sed possit iudici facilem exitum sui præstare.* Idem paulò post addit: *Hoc itaque iudices obseruent, & non procliuiores ad admittendas compensationes existant, nec molli animo eas suscipiant: sed iure scripto vtentes, si inuenerint eas maiorem & ampliorem exposcere indaginem, eas quidem alij iudicio reseruent, litem autem pristinam, iam penè expeditam, sententia terminali componant* Liquidi ergo ad liquidum fit compensatio, non econtrà.

q *Actiones*] Scilicet ipsas: est accusatiuus.

k l. 31. si putator, ff. ad l. Aquil.
l Tex. in l. 4. si constat. C. de comp. Doct. cōmuniter hic.
m Bal. hic.
n d. l. vlt.
o l. penult. C. de poss.

r *Ipso iure*] Si tamen de compensatione constet iudici, quia non potest [k] diuinare: quacunque autem ratione constet, nihil [l] refert.

s *Minuantur*] Ad quantitatem nempe concurrentem, id est, in tanto, quantum compensari debet.

t *Siue in rem*] Non quidem, cùm adhuc agitur de re ipsa [m] restituenda (neque enim species apta est compensationi) sed cùm eundem est ad rei æstimationem: veluti, quia res ipsa præstari non possit.

u *Sola depositi actione*] † Huius exceptionis non solùm meminit Iustinianus in præfata sua [n] constitutione: verùm etiam hac de re peculiarem edidit [o] constitutionem, quà disertè vetat, depositi repetitioni vllam compensationem, vel deductionē, vel doli exceptionem opponi. Idque etiam obtinere statuit, vbi ex vtraque parte aliquid fuisset oppositum: sed nec eius restitutionem vlla posse denunciatione impediri, voluit. 7

p l. 23. actione, ff. depositi.

x *Compensationis nomine*] Retentionis tamen nomine aliquid obiici posse, nempe sumtus in rem depositam factos, receptum est. Vnde [p] Modestinus respondit, *actionis depositi conuentum, apud eundem iudicem vtiliter experiri cibariorum nomine, quæ dedit seruo apud sese constituto.*

y *Sub prætextu*] †Nam cùm deponēdo contrahamus fiduciā amicitiā, ideò donata est depositi actio hoc priuilegio, quòd nec compensatio, nec alia receptio rectè opponatur reposcenti debitum. Sicut & illud beneficij habet, vt præferatur aliis actionibus, hoc est, vt prima habeatur ratio eorum, qui res vel pecunias (non tamen sub

fœnore)

fœnore) deposuissent, si fortè alij quoque creditores ad bona depositarij q agerent.

z *Exactione*] Repetitione.

9 †*Generalis regula*, siue thesis, ex hoc tex. colligenda est: videlicet, quòd *omnis* r *actio* cuiuscunque generis & qualitatis hodie ipso iure per compensationem tollatur, in
10 tantum, quantum compensari debet, † excepta sola depositi actione. Hoc tamen
11 dogma ita temperabis, compensationem ipso iure competere, † si opposita sit a reo in iudicio, vt sic de illa constare iudici possit facto & voce hominis, qui iudex vtique diuinare s nequit: in eo enim ius, quo hodie vtimur, à veteri potissimum discrepat,
12 †quòd olim in stricti iuris persecutionibus necesse erat solenniter obiicere doli exceptionem: & si iudex eâ neglectâ condemnasset reum, sententia obtinebat vires, nisi appellationis medio infirmaretur. Hodie verò sufficit compensationem quibuscunque simplicibus verbis significasse iudici, & quicquid contrà fecerit iudex, nullum firmitatis robur obtinebit, quódque reus indebitè soluit, repetet. Cæterùm differentiam & effectum, an quid ipso iure existat, vel ope exceptionis, t Bartolus alibi satis explicat. Vt autem compensationis tractatum satis difficilem & subtilem eò euidentius cognoscat iuris studiosus, videndum erit, quid sit, quibúsque in rebus
13 locum habeat compensatio. †*Est ergo compensatio, debiti ad debitum inuicem in vim solutionis ad concurrentem quantitatem contributio:* eáque ratione introducta, quòd intersit nostra potius non soluere, quàm solutum u repetere, & vt compensando arceantur, præcauantúrque sumtus & x molestiæ iudiciorum. Ad diffinitionem reuertendo, dixi in ea, *debiti ad debitum*, simpliciter: quia compensatio fit non solùm de
14 naturali & ciuili debito, sed etiam in naturali tantùm. †In debito autem ciuili tantùm, non opponitur y compensatio, nisi aliquid ex naturâ admixtum habeat, & adminiculum quoddam accedat, vt in chirographo post biennium: tum enim & ciuilis obligatio ad agendum efficax est. Item in debito z ex causa rei iudicatæ.
15 † Debes autem diffinitionem intelligere de liquido debito: nisi enim compensatio obiiciatur de certo indubitatóque debito, admittenda non est, nisi confestim liquidari, & facilem exitum sui præstare possit.
16 † Quantum autem temporis interuallum dari ad liquidandum oporteat, puto relinquendum esse iudicantis a arbitrio: tametsi Bart. tantum temporis præscribat, quantum ad soluendum b daretur. Subieci, *inuicem*, hoc est, inter ipsos contrahentes ab
17 vtraque parte, & non aliàs: †nam de alio non potest quis allegare compensationem, nisi fortè pater sit, vel dominus, aut socius, procuratórve c in rem suam.
18 † Annexum est, *in vim solutionis:* hic enim effectus, hoc officium compensationis est, quòd vim solutionis habeat, ac per consequens tollat & perimat omnem obligationem, ciuilem & naturalem: quia quod efficit d solutio, idem operatur compensatio. Sicut ergo solutione eius, quod debetur, omnis obligatio e tollitur, ita & compensatio peremit omnem obligationem, adeò quòd ne reliquiæ quidem f vllæ per-
19 maneant. Subdidi, *ad concurrentem quantitatem:* quasi diceremus, tantum compensari, atque inuicem imputari debere, quantum debiti quantitas exposcit: † neque enim potest compensatio summam siue quantitatem debitam & compensabilem excedere. Postremò dixi, *contributio:* quia vnum debitum fungitur vice alterius, ob id
20 certè, quòd compensatio pro solutione habetur, vt iam dictum est. † Ideo is, qui iurauit se soluturum, liberatur compensationis obiectione, & à periurio excusatur nō secus, atque is, cui adiecta est conditio dandi, illam g implere compensando non vetatur. Consequens est, vt subiiciamus, quibus in rebus admittatur compensatio:
21 † quo in puncto concludendum est, non in omnibus rebus locum habere compensationem indifferenter, sed iis tantùm, quæ functionem, id est, promiscuum vsum recipiunt. Cùm enim compensatio sit imaginaria quædam solutio, oportet quòd inuicem recipiant functionem. Nam interpretatiua solutio non potest locum habere, vbi non est locus veræ solutioni. Rei ergo fungibilis ad rem fungibilem propriè fit compensatio.
22 † Dicuntur autem *res fungibiles*, quæ propter naturæ vel artis similitudinem recipiunt functionem & promiscuum vsum: vt frumentum cum frumento, vinum cum vino, oleum cum oleo, sicque de cæteris rebus similibus. Doct. tamen eas res vulgò
23 etiam *quantitatem* nominant: verùm barbarè. † sola enim pecunia quantitas dicitur: quia per eam, quanta quæque res sit, æstimatur. Aliæ namque res fungibiles, vt frumentum, vinum, nomine quantitatis appellari non possunt, vtpote quia per hu-

q l. 7. si homine, §. quoties, & l. se qu. ff. de posi.

r Idem habes in l. vlt. C. de Compens. in l. penult. C. de p. ss. in c. bona fide extra de posi.

s d. l. si putator. & d. l. si constat.

t In l si vnus §. pactus, ff. de pact. Doct. cōmuniter hic. & in l. Marcellus, ff. de rei vend. Decius in l. nihil interest, ff. de reg. iur.

u Vt l. 3. ff. de compens.

x l. quod debetur, ff. eo. tit.

y l. quacunque & ibi gloss. ff. hoc tit.

z Vt not. in l. Iulianus, ff. de cond. indeb.

a Iuxta l. vlt. C. de compens. ibi, hæc itaque iudices obseruent &c.

b Per l. aufertur, §. qui compens. ff. de iure fisci.

c l. rerum, & l. seq. ff. de compens.

d l. amplius, ff. rem rat. hab.

e Vt §. quibus mod. toll. obl. in prin.

f Vt hic, & l. vlt. C. hoc tit. de compens.

g l. si peculiū, §. 1. ff. de statu lib. Fab. hic.

iusmodi res nulla sit valoris æstimatio, sicut Zasius in [h] singularibus Intellect. ex veritate tradit. Id si aduertissent interpretes, non tot difficultatibus obscurassent hanc materiam. Necesse autem est vt vtriusque rei fungibilis sit æqualis bonitas: † quia 24
dissimilitudo impedit compensationem, sicut & functionem [i]. † Ex præmissis colli- 25
gitur, de specie ad quantitatem, puta de frumento ad pecuniam compensationê esse
illicitam, cùm vnum non fungatur specie [k] alterius. † nisi specie peremta deuenia- 26
tur ad æstimationem, quia fortè species per consumtionem ad pecuniam [l] reducatur, sicque accipiendum est, quod in text. hic dicitur, *Et in actione reali compensationem competere.* Neque enim locum in ea habet compensatio, cùm corpora restituenda sunt: sed cùm peruenitur ad æstimationem, si reus offerat æstimationê pro fundo petito, & actor acceptet. Item si reus iussus rem restituere detrectet, obque id aduersus eum in litem iuretur, ac iudex plurimi æstimet fundum, vel ipsum interesse: nam & hac specie ad quantitatem siue [m] pecuniam deuenitur. † Cæterum quan- 27
titatis ad quantitatem rectè obiicitur compensatio. Sub quantitate autem pecuniã
numeratam accipere debes: † quæ propriè dicitur quantitatis, scilicet per quã omnis 28
res, quanta sit, [n] ostenditur. Et pro regula seruandum est, *vbicunque vel iure vel consuetudine pecunia solui potest pro alia re, ibi & compẽsationem admitti, cùm sit imaginaria solutio.* † Hoc tamen aliquoties non procedit. Primò in obligatione alterna- 29
tiua, vt si debeas decem, aut hominem, quia hæc non potest compensari cum pura, præsertim si actoris sit electio: secus [o] si rei conuenti vel debitoris. Secundò, si debitor quantitatis facultatem habeat soluendi speciem pro quantitate: vt in debito ex causa noxali, qua dominus tenetur ad quantitatem illati damni à seruo suo: si tamẽ malit seruum pro isto damno noxæ dedere, & sic [p] speciem seu corpus præstare, liberatur. Domino ergo speciei solutionem eligente, compensatio [q] inutiliter opponitur. † Tertiò si quantitas solueretur, vt species, & vt corpus, vt est pecunia in cistã 30
recondita, vel sacco inclusa, aut alioqui obsignata, quæ non expeditur vsui. [r] Bartolus tamen & alij crebriùs sentiunt contrà, quasi & tum compensatio permittatur. [s]
Zasius fœdere distinctionis vtramque opinionem conciliat. Nam si [t] pecunia ita reconditur, vt non destinetur vsibus domesticis, tum impermissa est compensatio. Cæterùm si creditor cœpisset vti hac pecunia, ea specie, quia cessat esse corpus, & induit rursus vestem quantitatis, Bartoli vera est sententia, vt compensationi [u] locus sit.
† Præterea specie ad speciem non fit compensatio: vt, si à te fundum petam, vt vicis- 31
sim & me tibi fundum debere obiicias, hic compensatio reiicitur, ea ratione, quoniã vtrobique incerta est æstimatio: nam in fundis, corporibus & speciebus valor & æstimatio variant, caditque in eis affectio, cùm fundus meus fortè mihi charior sit, quàm [x] tibi tuus. † Quemadmodum speciei ad speciem, ita & generis ad genus cô- 32
pensatio non admittitur, vtcunque contrarium vulgò receptum sit. Nam etsi genus promittitur, perinde tamen est, ac si omnes species sub genere contentæ promitterentur: † & in obligatione generis, omnes species obligantur, saltem electiuè. Cùm.n. 33
qualibet species sub eo genere solui possit, consequẽs est, omnes eas in obligatione fuisse nexas, licet sub electione, non copulariuè. † Sic nominales dicunt, genus in ef- 34
fectu, & re ipsa nihil aliud esse, quàm species simul collectas. Sic obligatio generis semper se ad naturam obligationis speciei [y] refert: quòd si in specieb. compẽsari nequit, rectè nec in generibus (quę nõ sunt nisi species breuitate sermonis collectę) admitteretur cõpẽsatio. † Est porrò & aliud cõpẽsationis genus, sc: qualitatis ad qualitatẽ: 35
circa quod obseruãdû est id, quod hic à Zasio nõ insubtiliter traditur. Nã sæpè fit, vt causa in seipsa sit impar, qualitate interim existẽte pari ac simili, quod potissimû in expensarum compensatione relucet. Videmus.n. quotidie fieri in iudiciis, quòd vnus litigatorû plus sustineat sûptuû atq; alter: (rarò.n. sumptus sunt vtrobiq; pares) quia tamẽ vterq; litigandi causã habuit, ista qualitas, scilicet iusta causa, recipit cõpensationẽ & æqualitatẽ sûptuû. † Et hæc est radicalis atq; euidẽs ratio, ob quã expẽsarû [z] 36
compensatio in iudiciis in vsum recepta est † Sed & in delictis & criminib. compen- 37
satio fieri potest: vt, si tu mihi dolû adhibuisti, ego vicissim tibi dolum nexui, neuter potest alterû super dolo côuenire, propter cõpẽsationis oppositionẽ, sufficitq; dicere, & tu dolum fecisti, quibuscunque simplicibus verbis etiam extra iudiciû, vt [a] Bart. & [b] Dynus prodidêre: & hoc quoque in equis videmus accidere, dum permutantur.

h c.1. circa tertiam generis acceptionem.
i Vt tractatur in l.2.§.mutui, ff.si cert.pet.
k l.si côuenerit 2.de pig act. l.si non sortem 26.§.si centum de cond indeb.& l.quod dicitur de impensis in reb.dot.fa.
l l.si propter, & l.neque, C. de compens.
m Tex. in l.qui restituere ff. de rei vend. in l.eius rei, cum l. seq eo.tit.
n Vt l.1.ff.de contr.emp.
o Text.in l si debeas & ibi gl. & Bal.& Sali C. de côpens. glos. & Bar. in l. si seruus communis.§.idê dicendum. ff.de fur.
p l.miles.§.1.ff. de re iud. cum simil.
q Gl.in l.qui iniuriç §.1. ff. de fur. Bart.in d.§. idem dicêdum.
r In l.cùm fundus.§.seruû tuû imprudens, ff.si cer.pet.
s Zas. hic.
t l.planè 34.§.1. vers.hoc ita. & l. sed & si certos 31. ff. de leg.1.& l.si certos 34. ff. de verb.oblig.
u Fa. text id l. si is cui, ff. de sol. vbi dicitur in pecunia posse quantitatem & item corpus intelligi. vide Intelle.Zasij.
x Vt l.si cum venerit ad fi.de pign. & l.quod dicitur de impen. in reb. do. fac.
y Ad quod fa. tex.in l. Meuius 66. duorum de leg.2. vbi dicitur, hominis appellatio omnes homines. id est seruos in sese cõpẽdio sermonis complectitur. Vide etiam Zas. hic & in suis intellect. & Fab. z De expensarum compensatione vide Bal. in Auth. generaliter, C.de episc. & cler. Spec. in tit. de expens.§.nunc videndû post prin. a Bar. in l. vetum, ff. de compens. b Dynus c. in pari. de re iud. li.6. adde tex. in l. si duo. ff. de dol. mal.

Pari

Pari ratione, si vir petat dotem ab vxore tanquam adultera, ex diuerso vxor petat donationem propter nuptias à marito tanquam lenone, neutri [c] audiuntur. Cõsimiliter si ambo socij æqualem negligentiam commiserunt, quæ per damnum societati attulit, ipso iure desistunt inuicem obligati esse. & plura [d] exempla passim in legib.
38 extant. † Prædictis adiiciendum velut auctuarij vice, quòd & ad pœnæ euitationem compensationi locus sit, vt [e] Salicetus pulchrè docuit: veluti si aduersus hæredẽ, qui distulit legata venerabilibus locis relicta soluere, agatur ad pœnam dupli, isque, cõpensationem obiiciat, ideo non solui inquiens, quia tantundem mihi debetur, per hoc [f] euitatur pœna. Sic etiam Faber tradit, rem emphyteuticam non cadere in cõmissum per cessationem solutionis census, si dominus tantundem emphyteutæ de-
39 beat, sed opposita compensatione, pœnam euitari † Cæterùm in quibus casibus non sit locus compensationi, commentatores post [g] Accursium abundè tradunt: præcipui autem sunt hi. Primò in depositi [h] actione. Deinde iis non datur compensatio, qui alienæ rei possessionem perperam occuparunt [i] Tertiò, si corpus aut species debetur: vt suprà dictum est. Quartò, ob negotium copiarum expeditionis tempore mandatum, curator cõdemnatus, pecuniam iure compensationis retinere non potest: quoniam ea non compensatur [k]. Quintò, contra fiscum [l] non obiicitur compensatio in plerisq; speciebus. Postremò, aduersus rempublicam [m] cuiusque ciuitatis, aliquoties compensatio prohibetur.

c Text. est eleg. in l. viro atque vxore, ff. solut. mat. fa. text. & ibi Doct. in l. cum mulier. ff. de compens.
d in l. si ambo in pri & s. quoties, ff. de compens. in l vlt. s. sed etsi stipulator. ff. de eo, per quem fac. est quom. &c.
e In l. etiam. C h. tit. de cõpens.
f Vt d. l. etiam.
g Hic, in ver. depositi.
h hoc s.
i l. vlt. in fi. C. de compens.
k l. ob negotiũ ff. de compens.
l l. aufertur. §. qui compensatione, ff. de iur. fisc.
m Vt est in l. in ea. C. de cõpens.

§. Præterea.

1 *Difficultas huius §.*
2 *Arbitrium quid significet in nostro §.*
3 *Arbitrariæ actiones vnde dicantur.*
4 *In arbitrariis actionibus duæ sententiæ feruntur, & num. 16.*
5 *Arbitraria non est nomen actionis, sed qualitas, & num. 20.*
6 *Regula circa arbitrarias actiones in textu posito tantùm vna, & n. 10.*
7 *Germanus & verus text nostri sensus.*
8 *Explicatio textus liberalis.*
9 *Non omnes actiones ob contumaciam rei sunt arbitrariæ.*
11 *Omnia exempla in textu posita vni regulæ subiici.*
12 *Actio quod metus causa, quomodo sit arbitraria.*
13 *Actio de dolo qualiter arbitraria, & num. 40.*
14 *Ad exhibendum actio arbitraria, & num. 50.*
15 *In arbitrariis iudiciis iudex nihil contra ipsorum naturam arbitratur.*
17 *Actio de eo, quod certo loco, &c. quomodo sit arbitraria.*
18 *Noxales actiones non ea ratione esse arbitrarias, quia reus ante sententiam rogetur, an litis æstimationẽ soluere vel seruum noxæ dedere malit: contra commu.*
19 *Quod sit officium iudicis in Noxali actione pronunciandi.*
21 *Noxales actiones non sunt arbitrariæ: & verba in textu (ex noxali causa) nouiter declarata & intellecta.*
22 *Arbitrariæ actiones quomodo differãt à bonæ fidei strictique iuris persecutionibus.*
23 *Actionem aliquam esse arbitrariam, quid significet.*
24 *Rei vendicatio est actio arbitraria, & quare.*
25 *Excussa l qui restituere ff. de rei vend.*
26 *Actio in factum contra naut. caup. stabular. est arbitraria.*
27 *Actio ex edicto de publicanis est arbitraria.*
28 *Actio redhibitoria est arbitraria.*
29 *Actio de dolo diffinitur.*
30 *Dolus bonus est permissus: & eius aliquot exempla referuntur.*
31 *Dolus malus quid.*
32 *Actio de dolo non datur, nisi cum causa cognitione.*
33 *Et in causa cognitione quæ sint consideranda.*
34 *Aduersus quas personas non detur actio de dolo.*
35 *Actio de dolo non datur, nisi alia deficiant: & sic in subsidium cõpetit.*
36 *An de dolo actio concurrat cum aliis actionibus.*
37 *Quid veniat in hanc actionem.*
38 *Actio de dolo, & quod metus causa differunt: & quæ sit diuersitatis causa.*
39 *Quid ostendendum in actione de dolo.*
41 *De libello huius actionis.*
42 *Actio de dolo est temporalis, & interdum perpetua.*
43 *Actio ad exhibendum quare introducta.*
44 *Exhibere quid significet.*
45 *Actio ad exhibendum diffinitur.*
46 *Ad exhibendum actio est personalis.*
47 *Causa materialis huius actionis, & num. 56.*

Ddd

48 Hac actio quare dicatur in rē scripta.
49 Hac actio cuilibet interesse prætendenti datur.
50 Vt quis ad exhibendum agat, prætendere debet interesse pecuniarium.
51 Aduersus quoslibet possidentes, itémque detentores hac actio conceditur.
52 Quo tempore quis possidere debeat, vt hac actione conueniri possit.
53 Res tantùm mobiles in actionem ad exhib. veniunt.
54 Hac actione petitur res exhiberi.
55 In quo loco res sit exhibenda.
57 Quæ requirantur in volente hoc iudicio experiri.
58 Quæ sint necessaria ex parte rei.
59 Actor probare debet, reū possidere rem exhibendam, & qualiter hoc possit.
61 Cùm quæritur, quid intersit actoris duplex est consideratio.
62 Libelli forma in actione ad exhibendum.

Præterea, quasdam actiones arbitrarias, id est,[a] ex arbitrio iudicis pendentes appellamus, in quibus,[b] nisi[c] arbitrio iudicis is, cum quo agitur actori[d] satisfaciat,[e] veluti rem restituat, vel[f] exhibeat, vel soluat,[g] vel ex noxali causa seruum dedat, condemnari debeat.[h] Sed istæ actiones tam in rem, quàm in personam inueniuntur. In rem, veluti Publiciana, Seruiana de rebus coloni, quasi Seruiana, quæ etiam hypothecaria vocatur. In personā, veluti quibus de eo agitur, quod vi aut metus causa, aut dolo malo factum est. Item cùm id quod certo loco promissum est petitur. Ad exhibēdum quoque actio, ex arbitrio iudicis pendet.[i] In his actionibus &[k] cæteris similibus,[l] permittitur iudici ex bono & æquo, secundum cuiusque rei de qua actum est, naturam æstimare, quemadmodum actori satisfieri oporteat.

Interpretes † vulgò aiunt, materiam huius §. qui actiones arbitrarias tractat, subtilem & scabrosam esse, & malè cognitam, adeò vt Faber præceptorem in ea desideret, malitque discere, quàm docere & meritò: absurda enim videbat ab omnib. esse tradita. Sanè in eius enarratione ferè omnium interpretum ingenia defecisse, subsequentia (vt puto) perspicuè significabunt. Prætermissis autem aliorum traditionibus, vt verum germanúmque huius contextus sensum eliciamus, & arbitratiarum actionum naturam rectè percipiamus, cùm primis scire oportet, quomodo arbitriū nostro in proposito accipiatur. 1
† *Arbitrium*, de quo hîc disputamus, nihil aliud est, quàm interlocutio quædam iudicis, sententiam diffinitiuam antecedens: quam [a] Theophilus *προτρεσαν* nuncupat.[b] Placentinus sententiam interlocutoriam. Sic enim ait: *In omnibus actionibus bonæ fidei non interponitur arbitrium, id est, primi iudicis interlocutoria, sed tantùm diffinitiua: porrò in arbitrariis duæ sententiæ feruntur.* Et [c] alibi: *Arbitraria dicitur rei vendicatio, sicut & quæcunque alia arbitraria, eò, quia primùm iudex arbitratur rem restitui, scilicet interloquendo, & postea pronunciat diffiniendo.* Item [d] alibi: *Arbitrium quoque iudicis*, inquit, *dicitur sententia prima in actionibus arbitrariis.* Ex quibus duo sunt discenda, velut in modum præuiæ cuiusdam inspectionis. 2
† Primum, arbitrarias actiones dici, quæ ab arbitrio, id est, interlocutione vel intercessione iudicis pendent. 3
† Alterum duas in arbitrariis actionibus ferri sententias, interlocutoriam scilicet & diffinitiuam: si reus conuentus interlocutioni iudicis satisfaciat, pœnam condemnationis effugit: sin minus, diffinitiua sententia omnino condemnandus est. 4
† Porrò hoc verbum, *Arbitraria*, non est nomen actionis proprium, sed qualitatis cuiusdam, quæ certis actionibus inhæret, vt rectè [e] Accursius ait. Nunc propius accedendo ad textum, † Tradit in eo Iustinianus arbitrariarū actionū dignoscendarū gratia regulam tantùm vnam, videlicet, *quòd in arbitrariis iudiciis reus arbitrio iudicis satisfaciens absolui, non satisfaciens condemnari debeat.* Eius deinde exempla subiiciens, actiones eas nominatim recenset, quas arbitrarias esse dici 5

a In suis Græcis Instit. in hoc §.
b in summa huius tit.
c In lib. de rei vend. c. 4.
d In summa C. de recept. arb. mox à princ.
e Gl. in l. bonæ fidei in verb conductarū, & ibi Bart. ff. de eo quod cer. lo.

dicimus. Ex quo apparet ipsum Imperatorem omneis actiones arbitrarias in eam regulam includere voluisse: quod si accuratè Bartolus & cæteri perpendissent, non vtique tot regulas à sententia text. nostri prorsus alienas tam temerè confinxissent.
7 Est autem hæc vera & natiua totius contextus nostri [f] sententia. † Quamuis in iudiciis regulariter permissum est iudici, causa cognita protinus sententiam diffinitiuam ferre, vtcunque reo grauis & dura futura sit condemnatio: est tamen genus quoddam actionum in quibus humanius atque benignius cum reo agendum est. In his enim iudex, priusquam negotium siue causam diffiniat, veluti intercessor quidam & amicabilis conciliator arbitratur & æstimat, quemadmodum ex bono & æquo actori satisfieri oporteat. quòd si reus talis iudicis arbitrio satisfaciat actori, obtemperet iudici, tunc absoluitur, & condemnationem euitat: sin verò arbitrio non obtemperans, in contumacia perseueret vsque ad sententiam, iudex omnino condemnat eum. Hæc est propria specialisque arbitrariarum actionum, natura, & qui diuersum tradunt, velut in tenebris obambulantes, sæpe impingunt, & diuinationes
8 adferunt partim impertinentes, partim legum sententiis repugnantes. † Explicemus textum.

f In hunc modum s grauiter & nouiter explicat Francisc. Duaren. in comment. de in litē iurādo: ex quo multa huc mutuati sumus.

a *Ex arbitrio*] Ex interlocutione siue intercessione iudicis, vt Theophylus rectè exponit.

b *Nisi arbitrio iud.*] Hæc est generalis diffinitio siue regula, in qua omnes actiones arbitrariæ includuntur: etiam actio, qua certo loco promissum petitur, vtcunque Doct. communiter repugnent, sicut [g] infrà latius ostendam. g Num. 17.

c *Arbitrio*] In his enim actionibus arbitrio iudicis satisfactionem fieri oportet, non
9 actoris voluntate. † Vnde consequitur, non omnes actiones ob contumaciam rei arbitrarias dici posse, vt Bart. & alij voluere: sed eas tantùm, quæ in text. recensentur, & quæ cum his similitudinem habent.

d *Satisfaciat*] Eo enim secundum arbitrium siue interlocutionem iudicis satisfaciente, absolutio subsequi debet.

e *Veluti*] Exempla sunt in regulam supradictam adaptata. Singulas autem hasce actiones deinde discutiemus.

f *Exhibeat*] Præstet rem inspectioni publicæ.

g *Vel ex nox. caus.*] Quæ noxæ deditio pro satisfactione haberi debet: quasi diceret, si dominus aliqua arbitraria actione conueniatur noxaliter, etiamsi arbitrio iudicis non satisfaciat, sed seruum noxæ dedat, perinde condemnationem effugiet, ac si arbitrio iudicis satisfecisset. & hic est verus horum verborum sensus, de quo [h] infrà vberius. h Num. 21.

h *Sed istæ actiones*] Scilicet quæ arbitrariæ sunt, & in quibus duplex à iudice fertur sententia.

i *In his enim actionibus*] Viden' Imperatorem vna quasi periodo omneis arbitrarias actiones comprehendere, sicque sub vnam regulam supra traditam includere?

k *Et cæteris similibus*] Vt est Redhibitoria, & Rerum amotarum.

l *Permittitur iudici*] Scilicet interloquendo, priusquam ferat diffinitiuam sen-
10 tentiam. † Ex præsenti loco collige regulam tantum vnam, *quòd in arbitrariis actionibus* reus, ante sententiam diffinitiuam ex arbitrio siue interlocutione iudicis
11 satisfaciens, absolui, non satisfaciens condemnari debeat. † Huic regulæ omnia exempla & actiones hoc in contextu recensitas optimè conuenire, atque in eam includi, ex infrà dicendis perspicuè constabit, vtcunque interpretes ex æquo omnes dissentiant. Cùm enim in his omnibus arbitrio iudicis satisfaciens absoluatur, non satisfaciens condemnetur, consequens est, omnes prædictæ regulæ subiici. Theophylus actiones singulas ferè ad hanc regulam applicat. Nam si vel actione Publiciana, vel Seruiana aut quasi Seruiana, actum fuerit, & reus præcepto iudicis obsecutus, rem ante condemnationem restituerit, absolutionem consequetur. Hoc porrò
12 vel maximè perspicuum esse potest in actionibus, quod metus causa, & de dolo. † Actio enim quod metus causa est, qua tecum ago ad rem, quæ mihi per metum ablata est, de qua [i] alibi diximus: si tu iam conuentus hac actione, iudicis intercessione & iussu rem illam mihi restitueris, quadrupli condemnationem effugis. Sic enim & Iustinianus ipse [k] suprà de hac actione loquens: *Eius natura*, inquit, *tacitè continetur, vt qui iudicis iussu ipsam rem actori restituat, absoluatur: quod in cæteris casibus non est ita, sed omnino quisque in quadruplum condemnatur, quod est, & in furti manifesti actione.* Hæc ille: quasi diceret, in cæteris quadruplatibus actioni-

i in s. item actio de eo. s. hoc tit.
k in d. s. item actio de eo.

bus etiam si res ante sententiam restituatur, pœna tamen non euitabitur. Vtcunque enim fur manifestus vel raptor, ante condemnationem rem raptam, furtóve subductam restituant, à pœna tamen non liberantur. Sed quæ est ratio? quoniam istæ actiones, furti manifesti, & vi bonorum raptorum, in numero arbitrariarum non [l] referuntur. Quorsum & ea quadrant, quæ ab [m] Vlpiano ad alterum caput edicti, *Quod metus causa*, scribuntur. Edicti verba sunt: *Si res metu ablata sit, neque ea res arbitrio iudicis restituatur, intra annum in quadruplum iudicium dabo.* Vlpianus interpretari volens hæc verba: *Si quis non restituat*, inquit, *in quadruplum in eum iudicium pollicetur: satis enim clementer cum reo Prætor egit, vt daret ei restituendi facultatem, si vult pœnam euitare.* Et paulò pòst: *Nec cuiquam iniquum videatur, ex alieno facto alium in quadruplum condemnari, quia non statim quadrupli est actio, sed si res non restituatur. Hæc autem actio cum arbitraria sit, licentiam habet reus, ab arbitrio dato vsque ad sententiam restitutionem rei facere: quòd si non fecerit, iure meritóque quadrupli condemnabitur.* Hactenus Vlpianus. † Paria & de doli a- 13
ctione idem Vlpianus, enarrans quoddam caput edicti, *de dolo* [n] *malo*, scriptum reliquit: *Arbitrio iudicis*, inquiens, *hac quoque actione restitutio comprehenditur: & nisi fiat restitutio, sequitur condemnatio, quanti res est.* Plenius Theophilus & de dolo actionem arbitrariam esse ostendere volens, ita exemplo declarat: Veluti illectum tu me, vino forsan obrutum, vel aliter deceptum, eò perduxisti, vt rem tibi meam traderem: tandem ego ad me reuersus, & mihi redditus, de dolo tecum agere cœpi. Iam si ante condemnationem rem illam arbitrio iudicis mihi restitueris, simul & condemnationem euadis, & infamiam, quæ inde consequitur. † Sic & ad exhi- 14
bendum actio arbitraria est: quia si rem, quam apud te occultas, iussu & intercessione iudicis exhibueris, id est, eam inspectioni præstiteris, absoluendus es: sin minus, sententia diffinitiua condemnandus es. Has tamen posteriores duas actiones [o] infrà speciatim explicabimus. † Ex prædictis colligitur, in arbitrariis actionibus iu- 15
dicem nihil contra ipsarum naturam arbitrari, sicut hactenus falsò creditum est, sed potius earundem naturam in pronunciando sequi, id quod Theophili verba satis perspicuè euincunt: Διὰ τὸ εἰδικῶς ἐγκεῖσθαι ταῖς ἀγωγαῖς: id est, propterea quod specialiter ea inesse creduntur his actionibus. † Deinde & illud ex præmissis 16
intelligi potest, in omnibus arbitrariis actionibus duplicem à iudice ferri sententiam, interlocutoriam scilicet, & diffinitiuam, vt & [p] suprà diximus. † Nam quòd 17
Doct. tradunt, in actione, qua certo loco promissum petitur, condemnationem protinus fieri, sine præcedente interlocutione, eamque nihilominus, arbitrariam esse: id supradictæ regulæ consentaneum non est, & frustrà hanc actionem eidem regulæ subiecisset Imperator, nisi etiam sub ea includeretur. Nec aduersatur, quòd iudex id quod interest, in ea actione arbitratur & æstimat: idem enim & in aliis plerisque actionibus fieri solet, quæ tamen ob eam causam arbitrariæ non sunt, sicut [q] Bart. ipse probat. Quare ipse [r] Duareni sententiam sequor, existimantis, quòd hæc quoque actio dicatur arbitraria, eâdem ratione, qua superiores, & sub eadem regula comprehendatur. Potest enim (exempli gratia) huic actioni aditus iudex pariter arbitrari & interloqui, vt satisdet reus de pecunia ibi soluenda, vbi promissa est: qui si iudicis arbitrio paruerit, absolutionem consequetur: sin minus, sententia diffinitiua condemnabitur, & ita [f] Vlpianus disertè respondit. † Quod denique (vt ad vltimum 18
text. nostri exemplum deueniam) communi interpretantium assertione receptum est, noxales actiones ea ratione arbitrarias dici, quia iudex ante sententiam reum interroget, vtrum litis æstimationem soluere malit, an seruum noxæ dedere? qui si respondeat se dediturum, à iudice tamen iussus seruum noxæ non dedat, condemnandus sit, quanti actor in litem iurauerit: hoc tamen verum esse, vix adduci possum, vt credam: nam & à verbis, sensuque § nostri penitus abhorret, neque vllam speciem rationis habet. † Officium namque iudicis est, in actione noxali sub alternatione do- 19
minum condemnare, vt is vel litis soluat æstimationem, vel seruum noxæ [t] dedat: & secundum communes regulas solius noxæ deditionis iudicium [u] nullum est. Nisi ergo iudex formam à lege præscriptam in iudicando seruet, officio suo non rectè functus esse dicitur. Neque obstabit, si dicas, vbicunque iudicem æquitas mouerit, interrogationem in iudicio fieri [x] oportere. Item ad officium iudicis spectare in interdictis quibusdam noxalibus, vt voluntate domini primùm explorata, seruum noxæ dedere iubeat, & [y] sic non parentem condemnet: nam huiusmodi interrogatio iniqua capriosaque

[l] qui ea mente 6. ff. de fur. & l. non prodest 5. ff vi bon. rapt.
[m] in l. item si cum exceptione 14. quod met. caus.
[n] in l. arbitrio 18. ff. de dolo malo.
[o] Actionem de dolo. nu. 20. actionem verò ad exhibẽdum, num. 45.
[p] Ad princ. huius §.
[q] in l. vnica, ad fin. de sent. quæ pro eo quod interest, & c. & in l. si id quod ex Pamphila 73. ff. de legat. 2. in l. continuus 137. §. cùm ita, ff. de verb. oblig.
[r] in comment. de in lit. iur.
[f] in l. quòd si Ephesi 4. de eo quod cert. loc.
[t] text. est in princ. I. de noxalib. actio.
[u] l. miles 6. ff. de re iudic.
[x] l. vbicunque 21. ff. de interrog. act.
[y] Per l. vlt. ff. de interd.

ptiosáque est, per quam reo adimitur facultas sibi à lege concessa, noxæ dedendi vi-
delicet post condemnationem, donec iudicati [z] conueniatur. Et quamuis colore i-
stius interrogationis videatur reo saluum manere hoc legis beneficium, reuera ta-
men & in effectu amittit illud. Dominus enim, qui ita interrogatur à iudice, ante
latam sententiam non potest intelligere, an malit litis æstimationem soluere, vel
seruum noxæ dedere: quum tamen hæc dedendi facultas, vsque ad executionẽ sen-
tentiæ non alia ratione concedatur, quàm quòd iniquum sit, nequitiam seruorum
dominis supra ipsorum [a] corpora damnosam esse. Consequitur ergo, ad officium iu-
dicis non pertinere, vt vel dominum cogat interrogationi factæ respondere, vel ser-
uum noxæ dedere præcipiat: nisi fortè sponte se aduersario satisfacturum negaue-
20 rit. † Súntne igitur actiones noxales etiam arbitrariæ? Minimè verò, neque enim
hæc dictio, *Noxalis*, nomen actionis, sed potius qualitatis cuiusdam certis actionibus
inhærentis, [b] significat: sic enim & de actionibus perpetuis, aut temporalibus, aut
pœnalibus, aut rei persecutoriis, idem quæri posset, num arbitrariæ essent. Ea autem
quæstio cui non absurda videretur & inepta? cùm hæc non sint nomina actionũ pro-
pria: sed quædam qualitates inhærentes plerisque iudiciis. Quare [c] Duareni senten-
tiam veram esse non dubito, qui sic sentiendum inquit: *Earum actionum, quæ hic e-
numerantur, hanc esse naturam, vt reus ante sententiam interlocutioni iudicis nõ ob-
temperans, condemnari debeat, si modò suo nomine conueniatur. Nam sic ex noxali
causa, noxæ deditio pro satisfactione habenda est.* Exẽplo res erit clarior. Actio quod
metus causa, & de dolo, quæ arbitrariæ sunt, non tantùm aduersus aliquem suo, sed
& serui nomine [d] intendi potest. Quid ergo si dominus, vel quod metus causa, vel de
dolo actione noxaliter conuentus sit, isque iussus à iudice restituere rem, quam me-
tu dolóve extorsit, arbitrio non obtemperet? an si noxæ dedat seruum, perinde con-
demnationem effugiet, ac si arbitrio satisfaceret? Et nõ videtur, quia edictum ita lo-
quitur, *Si res arbitrio iudicis non* [e] *restituatur.* Hanc itaque dubitationem eximit
Imp. his verbis, supplens quod edicto Prætoris omissum fuit: *Nisi arbitrio iudicis sa-
21 tisfaciat, vel ex noxali causa seruum dedat.* † Vnde ad quæstionem propositam sic re-
spondeti potest: Actiones in text. nostro enumeratæ, veluti quòd metus causa, de do-
lo, & reliquæ, siue contra aliquem suo nomine, siue noxaliter intendãtur arbitrariæ
sunt. Furti verò actio, Legis Aquiliæ, iniuriarum, Vi bonorum raptorum, quamuis ex
22 noxali causa agatur, arbitrariæ tamen non sunt. † Ex prædictis facile iam est colli-
gere, quantum arbitrariæ actiones à stricti iuris, bonæque fidei iudiciis differant. Nã
in stricti iuris persecutionibus cùm iudicis potestas verbis, quibus contrahentes vsi
sunt, adstricta, & tanquam inclusa sit, liberum ei non est, ante sententiam quicquam
benignius aut clementius arbitrari, quàm verba contrahentium ipsa præscribant, &
quàm inter contrahentes, dictum, conuentúmque sit, tametsi id æquum fortè esse
iudicet. In his verò, quæ bonæ fidei sunt, quia iudex liberam iudicandi facultatem
habet, quod sibi æquum visum fuerit, & minimè alligatam: potest & omisso negle-
ctóque arbitrio, si ita visum ei fuerit, protinus sententiam ferre. Porrò in arbitriis
sententia diffinitiua non rectè fertur, nisi præcesserit arbitrium, & interlocutio Iu-
23 dicis. † Nam *arbitrariam actionem esse*, nihil aliud significat, quàm aliquam actionẽ
esse eius naturæ, vt iudex in ea sententiam diffinitiuam non ferat, nisi prius, tãquam
amicabilis quidam compositor, arbitretur interloquendo, quomodo ex bono & æ-
quo actori satisfaciendum sit: cui interlocutioni siue intercessioni si satisfiat, absolu-
tio: sin minus, condemnatio subsequi debeat. Prædictis arbitrariis actionibus annu-
merandæ sunt & pleræque aliæ, quæ cum superioribus similitudinem habent.
24 † Primùm *rei vendicatio*: nam & in ea arbitrium condemnationem solet præcedere,
cui si reus obtemperet, absoluitur: sin minus, [f] condemnatur. Neque obstat, quod
videri potest, rei vendicationem non ex iudicis arbitrio pendére, cùm in ea interdũ
arbitrio neglecto res à possessore manu militari [g] auferenda sit: quia respondeo, & in
actione de dolo, & quibusdam aliis, iudicis arbitrium nonnunquam cessare, quam
25 tamen arbitrariam esse, nemo [h] dubitat. † Quòd [i] si Vlpiani verba rectè põderemus,
constabit & in Publiciana, & plerisque eiusdem generis persecutionibus rem à pos-
sessore auferri, non minus quàm in rei vendicatione. sic enim ait: *Qui restituere ius-
sus iudici non paret contendens se non posse restituere, siquidem habeat rem, manu mi-
litari officio iudicis ab eo transferri, & fructuum duntaxat, omnísque causæ nomine
condemnatio fit, si verò non potest restituere, si quidem dolo fecit, quo minus possit, is*

z l. item veniunt 20. §. idẽ rectè, vt de pet. hære.

a d. prin. ĩ. de nox. act.

b §. sunt autem ĩ. de nox. act.

c In loco ĩ. allegato.

d l. quod diximus 16. ff. quũ met. caus. l. si oleum. §. vlt. & l. si quis adfirmauerit. 9. §. pen. ff. de dol. mal.

e l. si cum exceptione 14. §. quatenus. quod met. caus.

f l. & ex diuerso. 35 & l. qui restituere. 68. ff de rei vẽdic.

g d. l. qui restituere. ff. de rei vendic.

h Iuxta l. arbitrario. §. non tamen. & §. si cuius. ff. de dolo malo.

i In d. l. qui restituere.

quantum aduersarius in litem sine vlla taxatione in infinitum iurauerit, dam͂adus est. Deinde subdidit: *Hæc sententia generalis, &c.* quibus verbis significat, præcedentem sententiam de executione manu militari facienda, ac de in litem iurando generalem esse, & ad omnes actiones pertinere, quibus arbitrio iudicis quid restituitur. Cùm.n. generali verbo vsus fuerit (*qui restituere iussus*) meritò adiicit, se non solùm rei vendicationē, sed & plerasque alias actiones quibus ad restituendum agitur, cōplecti voluisse. Huc accedit quod idem [k] Vlpian. scribit, in Publiciana actione eadem omnia, quæ in rei vendicatione, obseruanda esse. Item cùm [l] Neratius dicat Publicianam actionem non ideò comparatam esse, vt res domino auferatur: vtique à cōtrario significat, ab eo possessore, qui dominus non est, auferri posse. Quinimò [m] Placentinus de rei vendicatione loquens: *Notandum quoque est,* inquit, *quòd per arbitrium, id est, interlocutoriam sententiam, iudex cum reo agit clementius: per vltimum autem calculum, id est, per diffinitiuam sententiam, agit secum durius, coërcetq; eū seuerius, puta in quantum iurauerit petitor: etiam in infinitum.* † Deinde *actio in factū* 26
contra nautas, caupones, stabularios, inter arbitratias persecutiones recensetur: quia cùm hospites deponunt apud eos res, quas inuexerunt, nisi iudicis arbitrio restituāt, pœna dupli premuntur, restituentes autem iussu iudicis, dupli pœnam effugiunt.
†Item *actio in factum* [n] *ex edicto de publicanis:* quia si publicani ab aliquib. rē auferant, vel ad illicita cogant, conuenti facultatem habent ante sententiam rem restituere, iudice ita arbitrante, & dupli pœnam euitare, quæ aliàs illis infligitur. Hinc [o] Vlpianus ad edictum de publicanis: *Et restituendi,* inquit, *facultas publicano vi abreptum datur: quod si fecerit, omni onere exuitur, & pœnali actione ex hac parte edicti liberatur.* † Demum *actio redhibitoria:* emptore enim pecus morbosum vēditori 28
redhibente, nisi venditor præcepto & arbitrio iudicis parens, restituat pretium & accessiones, in duplum condemnatur: si verò reddat, dupli pœna [p] liberatur. Poteris fortè & alias actiones addere, si quæ cum prædictis cognationem quasi & similitudinē habere videbuntur. Et hæc quidem de arbitrariis actionib. dicta sint hactenus: explicemus modò actionem de dolo, & ad exhibendum, speciatim, cùm in superioribus neutra harum enarrata fuerit. †*Actio de dolo est personalis, & datur aduersus deci-* 29
pientem aliquem dolo malo, causâ cognitâ, si alia actio deficiat pro consequenda indēnitate, illi qui deceptus est. Personalis est, quia ex maleficio doli mali in personā eius, qui alium circumscripsit nascitur. Sequitur, *aduersus decipientem:* voluit enim [q] æquissimus Prætor naturali ratione aduersus varios & dolosos, qui aliis obessent calliditate quadam subuenire edicto suo, ne vel illis malitia sua esset lucrosa, vel deceptis simplicitas damnosa. †Dixi, *Dolo malo,* ad differentiam boni doli, id est, solertię, 30
qui [r] est permissus: vt si machinetur quis aduersus hostes vel latrones: si quis astutia & calliditate dolum & vim ab alio sibi illatam repellat: aut si quis aliud faciat, aliud simulet alterius commodandi gratia: de hoc dolo edictum Prætoris non loquitur, sed de dolo malo, qui ex proposito hominis dolosi contingit: †& diffinitur à [s] Labeo- 31
ne, quòd sit calliditas, fallacia, machinatio, ad circumueniendum, fallendum, decipiendum alterum adhibita. [t] Baldus verò breuius: *Dolus est,* ait, *malitia in alterius damnum prorumpens.* Plerunque tamen dolus malus etiam re ipsa emergit, vt cùm deceptus sum vltra dimidium iusti pretij, ita quòd valor siue æstimatio rei me decepit: sed nec is ad hanc æstimationem [u] pertinet. Subiunxi, *causa cognita,* hoc est, cum cognitione causæ: † hoc enim iudicium non passim institui potest, sed ita de- 32
mum, si id cum causæ cognitione fiat. † In causæ autem cognitione versantur hæc 33
tria, tempus, res, persona. Primum tempus, quia hodie de dolo actio biennio à tēpore doli passi continuè numerando datur, & non vltrà, etiam lite [x] contestata: quod singulare est in hac actione, cùm regulariter per litis contestationem [y] perpetuentur iudicia. Olim autem dabatur annus vtilis. Deinde res: quia pro modica re hoc iudicium non datur: nisi.n. quantitas sit vltra duos aureos, [z] indulgendū non est. † Demū 34
persona, vt non concedatur aduersus eas personas, quib. pietate, officio, reuerētia obligamur, cū sit famosa. Quare nec liberis nec libertis aduersus parentes patronósve, nec subditis aduersus dominos, nec humili aduersus eū, qui dignitate excellit, nec perdito aduersus hominē vitę emēdatioris, de dolo agere licebit. Dabitur tamen aduersus istas personas loco illius in factum actio verbis tēperatis, in qua non fiat dolimentio, sed bonæ fidei, ne ex suo dolo [a] lucrentur. † Dixi *si alia actio deficiat:* meri- 35
tò enim Prætor ita demum hanc actionem pollicetur, si alia actio non sit, quoniam

k In l. sed etsi res, 5. in Publiciana, ff. de publ.
l in l. vlt. ff. eo. tit.
m Lib. 3. de rer. vendi. tit. 4.
n De qua in l. 1. ff. de Public.
o In d. l. 1. 5. dixerit aliquis, & l. hoc edicto de public.
p Text. in l. redhibitoria 45. de ædil. edi.
q l. quod Ephesi, ff. de eo quod cer. lo.
r l. 1. in prin. & 5. non fuit, ff. de dolo malo, c. nequis arbi. 12. qu. 2.
s In d. l. 1.
t In l. pignus 9. C. de pig. act.
u Tractatur autem de eo in l. 2. C. de rescind. vend.
x l. vlt. C. de dolo malo.
y l. vlt. C. de præscr. 30. vel 40. ann. l. non solet 85. ff. de reg. iur.
z l. si oleum in fi. & l. seq. ff. h. tit. de dol. mal.
a l. non debet, & l. seq. ff. hoc tit. Bar. in l. infamem, ff. de publ. iud. Ang. in l. si superstite, de dolo. vbi ponunt formã actionis in fact.

tam famosa actio non temerè debuit à Prætore decerni, si sit alia, qua quis possit experiri. Sed & si interdictum sit, quo quis experiri, vel exceptio, qua se tueri possit, vel stipulatione quis tutus sit, quia puta doli clausulam stipulatus est, vel speranda sit in integrum restitutio, aut etiam aduersus tertium, qui dolum non intulit, possit haberi regressus, & in summa, si ulla alia ratione indemnitati eius, qui circumscriptus est, consuli possit, [b] huic iudicio locus non est. Sic ergo obserua, hanc actio-
36 nem non, nisi in subsidium, quando alia remedia deficiunt, dari: † neque etiam hanc cum alia actione concurrere, nisi alia vel ex eodem æquitatis fonte profluat, vel sit generalis, quia species non excludit suum [c] genus. Item & si cum inferiori sub se concurrit, sed non cum pari: sicque habet se instar inuidi, qui de pari [d] dedignatur.
37 † Annexum est *pro consequenda indemnitate:* nam hoc iudicio agimus, primùm vt nobis restituatur id quod ad dolosum peruenit ex sua vel alterius [e] fraude. Deinde, si nihil ad eum peruenit, & tamen deceptus ex huiusmodi fallacia damnum accepit, petet tantùm, quantum eius interfuit, id non esse [f] factum. Et sic de dolo actio duntaxat ad consequendam indemnitatem competit. Hinc tradit [g] Vlpianus, si plures
38 dolo fecerint, & vnus rem restituerit, omneis liberari. † Differt ergo hæc persecutio ab actione quod metus causa, quæ in [h] quadruplum datur, illa verò in simplum tantùm. Diuersitatis ea est ratio, quia in cuiusque potestate est, à paucioribus deci-
39 pi, nec fidere passim omnibus: at metum effugere non est penes metuentes. † Sed in de dolo iudicio designari omninò oportet, cuius dolo malo, & quid factum sit, quo loco, quo tempore. Scire enim debet actor, in qua re circumscriptum sit, nec in tan-
40 to [i] crimine vagari. † Porrò quum illa actio sit arbitraria, vt suprà ostensum est, ideò si dolosus arbitrio iudicis parens, ante sententiam restituat, absoluendus est, nec infamiam incurret: at verò si non restituat, cùm posset, omninò condemnabitur, quanti in litem ex affectione, non ex vera æstimatione iurauerit is, [k] qui dolum passus est. Iudex tamen refrenabit, si modum excedat affectio. Quomodò autem dolus pro-
41 bari debeat, Angelus & Ioan. de Platea hic abundè docent. † Cæterùm non potest certa libelli forma hoc in iudicio ostendi, cum secundum varietatem casuum & factorum in quibus committitur dolus, variari mutarique oporteat & libellum. Interdum enim versatur dolus in bonæ fidei contractibus, interdum in strictis iudiciis, nonnunquam etiam extra iudicium componitur, vt [l] Zasius post alios in Pandectis
42 sub titulo, de dolo malo, copiosè docet, & ego pleraque [m] suprà de hoc tradidi. † Hoc tamen non est omittendum: quamuis suprà dixerim, de dolo iudicium esse temporale, & [n] concludi hodie biennio: veruntamen actio in factum, in id, quo locupletior factus est dolosus: vel hæres eius, [o] perpetuò datur. Exceptio verò doli non solùm contra hæredem, sed & contra ipsum dolosum [p] perpetuò durat. quæ differen-
43 tia non est negligenda. † Videamus porro actionem *ad exhibendum*, quam Iurisconsultus quotidianam & necessariam esse ait, maximè propter rei vendicationem, atque cæteras in rem actiones introductam, licet & propter alios contractus plerunque [q] detur, puta depositi, locati, commodati, si super qualitate rei controuersia inci-
44 deret. † Est autem *exhibere* in nostro proposito nihil aliud, quàm [r] rem petitam in iudicio ostendere coram iudice in præsentia actoris & testium, vt per hoc sit actori
45 potestas rei iudicialiter petendæ. † *Actio verò ad exhibendum est personalis, in rem scripta, quæ cuilibet interesse pecuniarium prætendenti datur, aduersus quemcunque, qui exhibendi copiam habet, vt rem mobilem exhibeat, deturque experiundi potestas.*
46 † Quòd hæc actio sit *personalis*, non est dubium, quum sint [s] verba de hoc expressa.
47 † Quæ autem sit causa materialis siue obligatio, ex qua oriatur, dubitari solet. Et plerique tradiderunt, hanc actionem irregularem esse, quum nullum hic versetur factum, vnde obligatio produci queat. Verùm si diligentius intueâre, habet illa actio magnam obligationem, ex qua nascatur, quæ ex summa æquitate progreditur. Quid enim iustius, quàm vt mihi sine vllo tuo detrimento rem [t] exhibeas? si fuerit mea, bene quidem: sin minus, nihil amittis exhibendo. Hoc itaque æquitas ipsa suggerit, etiamsi iure stricto deficiamus: meritò igitur obligatur possessor ad exhibendum.
48 Addidi, *in rem scripta:* † quia tametsi sui origine personalis sit, tamen aduersus quemcunque possidentem conceditur, & sequitur continuò possessorem siue deten-
49 torem rei, ad instar actionis in rem. Sequitur, *quæ cuilibet datur:* † hæc enim actio non solùm domino, & quasi domino competit, sed & omni prætendenti aliquō modo, sua interesse rem exhiberi. Debet autem alicuius interesse ex causa honesta & probabili, puta quia in rem acturus sit, vel rei vendicationē, vel Seruiana, vel hypo-

b dict. l. 1. §. ait Prætor, vsque ad fin. l. & eleganter, §. sed est verius. & §. seq. iuncta l. cùm à te, ff. hoc tit.
c l. certi condictio 9. ff. si cert. pet.
d l. 2. & ibi gl. C. de dol. mal.
e l. sed si ex dolo, §. sed si quid, ff. de dol. mal.
f l. arbitri. §. dolo cuius. & l. quum quis persuaserit. & l. rē quandam venalem, eod. tit.
g in l. si plures ff de dol. mal.
h §. item actio de eo. ī. hoc nostro tit.
i l. sed & ex dolo. §. vlt. & l. seq. ff. hoc tit. l. 2. §. 1. de doli mali & me. except.
k d. l. arbitrio, in pr. & §. 1.
l Zas. post Dd. ff. de dol. mal.
m §. si quis in fraudem, nu. 30. ī. eod.
n vt d. l. 1. C. de dolo.
o l. itaque si accepto, §. vlt. ff. eod.
p l. pare mihi, §. si de dol. mal. & met. except.
q l. nam & 4. ff. ad exhib.
r l. 2. ff. ad exhib.
s in l. 3. §. est autem personalis, ff. ad exhib.
t Fac. text. elegās. in l. in summa. 2. aq. & §. item Varus 5. ff. de aq. pluu. arc.

thecaria, vel interdicto *Vtrubi*, vel petiturus vsumfructum, vel optaturus ex multis
rebus vnam, secundum relictam optionem. Cæterum ex improbabili & iniusta causa
nemo potest interesse [u] prætendere: ideoq; ad iudicem pertinet, summatim cogno-
scere, an alicuius intersit exhiberi rem, vt sic exhiberi iubeat, vel non, si nihil [x] inter-
sit: ob id certè, ne quis proprio affectu fingat [y] sua interesse. † Apposui, *interesse pe* 50
cuniarium: vt ostenderem omnino necesse esse in hac actione, vt quis prætendat in-
teresse pecuniarium: aliud enim interesse non sufficeret. tametsi enim alicuius inter-
sit ex affectu, quòd res exhibeatur, si tamen inde non sequatur emolumentum pe-
cuniarium, deneganda [z] est hæc actio, sufficitque probare hoc interesse iureiuran-
do, vt Faber, Angel. & Platensis [a] hic tradunt. † Addidi, *aduersus quemcunque:* datur 51
enim hæc actio, primùm aduersus eum, qui naturaliter & ciuiliter possidet: deinde
aduersus eum, qui naturaliter tantùm incumbit possessioni, vt est vsufructuarius, va-
sallus, emphyteuta, & similes: hi enim naturalem tantùm possessionem habent, non
quidem ad hoc, vt mediante vsucapione plenum dominium consequantur, sed dun-
taxat, vt fructus suos faciant. Item aduersus ciuiliter possidentem, vt est, proprieta-
rius, dominus feudi, dominus soli, dominus emphyteusis: si tamen ciuiliter tantùm
possidens rei exhibendæ copiam habeat: aliàs sufficit sola cautio de exhibenda re,
cum in eius potestatem [b] deuenerit. Præterea aduersus detentorem, vt est is, apud
quem deposita, vel cui commodata, aut locata, pignorive data res est, & si qui sunt
similes: hi enim neque ciuiliter, neque naturaliter possident, cum neque vsucapiant,
aut præscribant, nec fructus perceptos lucrentur. Demum aduersus nudum rei [c] cu-
stodem. Postremò aduersus quemlibet, qui quoquo pacto exhibendi potestatem
habet, etiamsi non possideat. † Parum autem refert, si is, qui conuenitur, litis conte- 52
statæ tempore non possederit, dummodo ante sententiam possidere, vel rem detine-
re inueniatur: nam etsi litis contestatæ tempore possideret, & postea possidere sine
dolo malo desineret, absolueretur. Quòd si dolo fecerit, quo minus possideat, vel rem
corruperit, mutauerit, interuerterit, nihilominus hoc iudicio tenebitur, sic vt tanti
condemnetur, quanti aduersus ipsum actor in litem [d] iurauerit. Atque hic est effe-
ctus huius actionis non modicus. † Dixi, *vt rem mobilem:* res enim tantùm mobiles 53
in hanc actionem veniunt: immobiles verò seipsas ostendunt & exhibent, patentq;
omnibus inspicere volentibus. Sed & personæ familiæ nostræ exhibendæ sunt, vt ser-
ui, si [e] super delictis arguantur. Dico autem, *rem mobilem:* simpliciter: quia hoc in
iudicio non refert, res exhibenda per se extet, aut iuncta sit [f] aliis: vt si gemma in-
clusa sit annulo, rota currui, emblema phialis, ansa schypho: semper enim hæc actio
competit. † Apposui, *exhibeat:* regulariter enim hoc iudicio agimus, vt nobis res ex- 54
hibeatur, id est, vt nobis eius copia fiat videndæ & apprehendendæ, quò magis cer-
tum sit, reum habere rem actoris, nec possit postea cælando eam, aut etiam transfor-
mando variare. † Sufficit autem rem eo loci exhiberi, in quo est: nisi reus data ope- 55
râ contulisset eam in locum abditum, vt actori incommodior esset inspectio, vel e-
tiam impossibilis: nam hoc casu sumtibus suis & periculo debebit exhibere in eum
locum, vbi agitur, ne ei calliditas sua prosit. Alioqui res ibi est exhibenda, vbi fuerit
tẽpore litis cõtestationis. Quòd si actor petierit eam perferri ad locũ iudicij, fiet id [g]
impensis & periculo actoris. Subiunxi, *deturq; experiundi, &c.* quia pleræque res in
ea sunt conditione, vt nisi per se extent, non possint secundum regulas iuris vendica-
ri: & aliquandò impossibile est, actiones rectè intendi, priusquam exhibeatur res,
cùm exhibitio illa ad necessariam præparationem rei vendicationis, aliarumq; actio-
num fiat, atque ob id competentibus aliis remediis, hæc ad exhibendum actio ferè
locum non habeat. † Causa materialis huius actionis est, ipsa naturalis æquitas, quæ 56
necessitate possidentem obligat ad exhibitionem faciendam, quæ proximo profu-
tura, exhibenti verò nocitura non est, vt suprà dixi. † Vt autem quis ad exhibendum 57
agere possit, requiritur ex parte agere volentis, primò, vt ipsius intersit ex iusta &
probabili causa, rem exhiberi. Deinde vt istud interesse duret & litis contestatæ, &
condemnationis siue sententiæ tempore: nam si alterutro tempore cessaret, [h] peri-
meretur hæc actio. Denique vt actor quædam indicia vel argumenta rei exhibendæ
ostendat, per quæ appareat, quid, vel quale ei [i] exhiberi debeat. Quæ autem indicia
sufficiant, putauerim iudicantis arbitrio [k] relinquendum esse. Rei enim qualitas in-
terdum indicia [l] non recipit, vt in fragmentis, ruderibus, inque his quæ dolo malo
interuersa, conflata, mutata sunt. † Ex parte verò rei illa sunt necessaria, scil. quòd 58
reus possideat, vel detineat, dolóve desierit possidere. Item quòd habeat rei exhi-
bendæ

u Exemplum in l.3. §. sciendum & l.ad exhibendum, ff ad exhib.
x d.l.3.§.sciendum.
y text.elegans in l.pen.ff.cod.tit.ad exhib.
z Fac.l.si liber homo, ff.h.t.gl. in l.2.in verbo, si postul. C.eo.
a per l.thesaurus, ff.h.tit & Bartol.in l.2.in pr. ff. quemad. test.aper.
b text.in l.Celsus, §.vlt.ad exhib.
c d.l.3.§.vlt.& l.seq & d.l.Celsus, §.1.
d l.Iulianus.in prin.& §.si quis rem, cum §.seq. & l.1. §.præterea, ff.ad exhib.
e d.l.3. §.præterea. & §.si quis noxali.
f l.gemma. cũ l.seq. & l.Celsus, §.idem Iulianus.l.Iulian. in pr.§.1.2.& 3. ad exhib.
g l.sed & si hæred. §.quo autẽ loco, ff.d.tit.ad exhib.
h l.tigni, §.vlt. ad exhib.
i l.3. in princ. hoc tit.
k arg.in l.1.ff. de iur.delib.
l arg.in l.si cũ exhibuissent 3. §.ante, ff.de publican.& vect.

59 bendæ facultatem. † Cæterùm si reus negauerit se possidere rem exhibendam, actorem id probare oportet. Sed quomodo probabit? Respondet Rofred. & rectè, interrogationes fieri posse non minus ante iudicium exhibitorium, quàm petitorium rei vendicationis, vt actor designet rem aliquot argumentis circumstantiarum, tunc interrogetur reus, an talem rem possideat? is si fateatur, rectè agetur ad exhibendum: si neget, superest actori probatio, quam fortè habet, vt conuincat eum mendacij.
60 † Porrò cùm & hæc actio arbitraria sit, si reus iussus à iudice per ipsius arbitrium & interlocutionem exhibere rem actori, exhibeat, absoluendus est: si non exhibeat, refert multum, an dolo malo iudicis arbitrio non pareat, an verò quacunque culpa. Ob dolum enim damnari potest per in litem iusiurandum, id est, quantâ pecuniâ actor litem & totam causam iuratò æstimauerit, seu quanti sua interesse crediderit, rem fuisse exhibitam. Ob culpam verò & negligentiam non obtemperantis, seu non exhibentis, æstimatio non permittitur actori, sed iudici. Neque enim iuramentum deferret, sed aliis argumentis de veritate damnorum, & vtilitatum amissarum cognoscens, æstimabit, quanti intersit actoris, tantique damnabit reum non [m] exhiben-
61 tem. † Et obseruabis diligenter quòd cùm quæritur, quid intersit actoris, duplex sit consideratio, altera de damnis & dispendiis rerum, quas amisit, altera de lucris & vtilitatibus non acquisitis: & interdum vtilitas amissa maioris est, quàm res ipsa:
62 quam differentiam [n] Vlpianus eleganter explicuit lib. 24. ad edictum. † Libelli [o] forma: *Titius vestem possidet talis coloris, panni Anglici, quæ ad me iure dominij, vel quasi dominij pertinet. Eam exhiberi in iudicio mea plurimùm interest, quandoquidem vendicare constitui, aut ius meum in ea persequi. Quamuis autem à Titio postularim, vt mihi copiam talis vestis videndæ faceret, ipse tamen talem exhibitionem hactenus temerè recusauit. Quare peto eundem Titium ad exhibendum publicitùs istam vestem condemnari*, &c. Atque ita suffragio summi Imperatoris Dei, scopulos huius difficilis §. præteruecti sumus.

m l. videamus, in fin. & l. in actionib. §. sed in his omnibus. ff. hoc tit. l. 2. eod.
n in l. Iulianus, §. vlt. ad exhib.
o Probatur hęc forma per totũ tit. ff. ad exhib.

§. Curare.

1 *Epitome huius §. & an sit ad arbitrarias actiones restringendus.*
2 *Declaratio textus.*
3 *Sententia incerta nulla est, nec transit in rem iudicatam:*
4 *Idem quoque de arbitrio dicendum.*
5 *Quilibet iudex debet sententiam ferre certam regulariter.*
6 *Verbum, Debet, & verbum, Omninò.*
7 *Sententia debet esse conformis libello: & quando id fallat.*
8 *Princeps & Papa possunt in sententia litigantium petitionem egredi.*
9 *In criminalibus non est opus conclusione.*
10 *Iudex quo ad qualitates, tempora, modos, loca, potest non sequi petitionem libelli in sententia.*
11 *Sufficit sententiam cum libello conuenire in re, causa, & actione.*
12 *Iudex potest modificare libellum, etsi non petatur.*
13 *Iudex veritatem probationis sequi debet.*
14 *Propter confessionem rei conuenti toleratur discrepantia libelli & sententia.*
15 *Sententia potest ferri super non petitis in libello, si sint de natura petitorum, idq; exemplis declaratur.*
16 *Quibus casibus incerta sententia admittatur: & num. 17. 18. 19.*
20 *Libellus actoris certam petitionem complecti debet.*
21 *Fallit in actionibus vniuersalibus & generalibus.*
22 *Actiones vniuersales, generales, speciales quæ.*
23 *Si incertitudo ex facto aduersarij proueniat, admittitur incertus libellus.*
24 *Idem est, si incertitudo consistat in re petita.*
25 *Item si aliquid petatur accessoriè.*
26 *Quo ad interrumpendam præscriptionem, toleratur incertus libellus.*
27 *Idem, si in processu iudicij probationes certa sint.*
28 *Libellus incertus valet, nisi opponatur.*
29 *In criminalibus illicitus est incertus libellus.*

Curare autem [a] debet [b] iudex, vt omnino [c] quantum possibile ei sit, [d] certæ pecuniæ vel rei [e] sententiam ferat, etiamsi [f] de incerta quantitate apud eum actum est.

Hic † §. ex recepta interpretum ſententia communis eſt ad omneis actiones, & 1
iudices in genere inſtruit, qualiter ſententias ferre debeant, vt iure ſubſiſtant. Non-
nulli tamen * exiſtimant, appendicem eſſe hunc §. ad præcedentem, & reſtringen-
dum ad arbitrarias tantum actiones: Idque ex eo facilè colligi: Quia quod de incer-
ta quantitate in actionem deducta loquitur, neque ad ſtrictas actiones pertinet,
quarum omnium petitio certa ac definita eſt: neque ad bonæ fidei actiones, quarum
in formulis nulla prorſus quantitas, neque certa, neque incerta ponitur. Ad arbitra-
rias ergo tantum id pertinet, quarum intentio incertam omnino rem, ſummamve
complectitur. Nos retenta communi opinione in genere hic docebimus, quid iudi-
cantes in proferendis ſententiis obſeruare debeant, vt ſententiæ eorum certæ ſint,
quæ ſcilicet perſpicuè lites componunt, & incertas dirimant controuerſias. † Decla- 2
remus primò textum.

a *Debet*] † Si modò velit ſuam ſententiam non eſſe inualidam: nam ſententia pror- 3
ſus incerta nullam producit iudicati [a] actionem.

b *Iudex*] † Idem quoque in arbitrio locum habet: nam ſicut [b] iudicis, ita & illius 4
ſententia incerta non [c] valet.

c *Quantum poſſib.*] Iuſta hæc eſt moderatio, ſæpe enim accidit, vt litis conditio-
nem ſequi iudicem oporteat: veluti ſi obligatio ſit generalis, aut disiunctiua, Iudex
etiam generalem aut disiunctiuam ſententiam feret: ſicut infra dicemus.

d *Certa pecunia vel res*] Id eſt, quantitatis vel ſpeciei. Certa tamen ſatis eſſe cen-
ſetur, ſi vel aliqua parte actorum certò ſit definita: quemadmodum mox diffuſius
oſtendemus.

e *Sententiam ferat*] Condemnando ſcilicet, vel abſoluendo.

f *De incerta*] Sicut interdum agi poteſt de incerta quantitate, propter naturam
obligationis.

Textu ſic obiter explicito, duo ex eo dogmata ſunt colligenda. Primum eſt, Iudi-
cem debere certam ferre ſententiam: alterum petitionem actoris incertam tollerari.
Videamus primò de certitudine ſententiæ. † Sit ergo regula, *quòd quiuis iudex ne-* 5
ceſſitate adſtringatur ſententiam ferre certam, etiamſi actum ſit ſuper quantitate in-
certa. † Hoc primùm euincit verbum, *Debet*, in textu poſitum, quod neceſſitatem [d] 6
ſignificat. item verbum, *Omnino*, ſeu (vt alij habent) *omnimodo*, quod eſt intenſiuum,
& adeò generale, vt omnem cauſam [e] comprehendat. Sed & ipſa hoc exigit ratio: aliàs
enim incertis pronuntiationibus poſt tot iam factos labores & ſumptus litigantium,
duplicarentur potius, quàm tollerentur lites. † Sed nónne hoc pugnat cum vulgata 7
iuris regula, qua dicitur, *ſententiam debere conformem libello eſſe*, [f] *nec aliud contine-*
re, quam fuerit petitum? Nam ſi ex incerta actione, ſeu libello, ferenda eſt certa ſen-
tentia, conſequitur ſententiam à libello diſcrepare. Reſpondeo, incertum & certum
ſunt qualitates, quæ non faciunt difformitatem inter libellum & ſententiam. Neque
etiam perpetuò obtinet prædicta regula; multæ enim ſunt factorum ſpecies, in qui-
bus tolleratur libelli ſiue petitionis, & ſententiæ diſcrepantia. † Primum enim Prin- 8
ceps & ſummus Pontifex in ſententiis petitionem litigantium egredi poſſunt, atque
ita vulgò Doctores [g] ſentiunt. quod ego accipio non abſolutè, ac ſine legitima cau-
ſa: ſed ita, ſi [h] cauſa ſubſit. † Deinde non habet locum regula in criminalibus, in qui- 9
bus nec concluſione opus eſt: & ſi concluſio fiat, adhuc tamen iudex liberam pote-
ſtatem habet plus minúſve condemnandi, cognita qualitate delicti & [i] perſonarum.
† Tertiò, poteſt iudex & in ciuilibus cauſis quoad qualitates, tempora, modos, loca, 10
non ſequi petitionem libelli. Quid enim ſi condemnatione petita, ex actis conſtet,
condemnationem fieri non oportere, atque ob id iudex reum abſoluat? iam ſenten-
tia à libello diſcrepat, ſed circa qualitates abſoluendi vel condemnandi. † Quare 11
eleganter [k] Baldus, *ſufficere*, ait, *ſi ſententia cum libello conueniant in re, cauſa, & a-*
ctione. Primum in re petita, vt iudex de alia re non pronuntiet, quàm de qua eſt peti-
tum. Deinde in cauſa petendi, vt iudex aliam cauſam non prætendat: veluti ſi actore
petente ex cauſa depoſiti, iudex ex cauſa mutui pronuntiaret. Denique in actione, vt
iudex actionem ab actore inſtitutam, vel condemnando, vel abſoluendo ſequatur.
† Quinimò poteſt iudex libellum modificare, etiamſi non ſit petitum, [l] Baldo au- 12
tore. Quartò, ſi ab initio quantitatem petat actor minorem, deinde in progreſſu cau-
ſæ probet maiorem, non eò minùs valebit ſententia, quòd maiorem quantitatem
contineat, quam libellus: † oportuit enim iudicem veritatem probationis ſequi, 13
quam in principio litis fortè nec ipſe actor [m] ſcire poterat. † Quintò ſi actor petat 14
quin-

* Hotom. hic.

a l. 3. C. de ſent. quæ ſine certa quant.

b l. in ſententiis 59. de re iudic.

c l. quid tamen 21. §. Pōponius ait, de arb.

d vt eſt gl. recepta in l. ſæpe audiui ff. de off. præſid. Bart. in reper. l. creditores, Cod. de pign.

e Ita Accurſ. l. item ſi cum exceptione, §. quatenus. & ibi Bart. ff. quod met. cauſ.

f l. vt fundus 18. ff. commun. diuid. & l. vlt. C. de fideicom. libert.

g per c. 2. de reſt ſpol. lib. 6.

h propter c. in cauſis, extr. de re iud.

i ita alleg. Bar. in l. quid ergo 13. §. pœna grauior. ff. de his qui not. infa. & Bald. late. in l. etſi ſeuerior, C. eod. tit.

Vide etiā quæ in hanc ſententiam annotaui cent. 4. obſeru. 81. in Came. obſeru.

k in l. 1. C. ſi plures vna ſent.

l in d. l. vlt. in 2. col. C. de fideic. libert. per l. cùm is qui legatum 44. ff. de pet. hær.

m l. vlt. §. vlt. C. de appell.

quinque & reus confiteatur se debere decem, iudex potest, imò debet reum cōdem-
nare in decem: hoc enim discrepantia petitionis & sententiæ propter confessionem
15 rei conuenti toleranda est, docente Angelo.[n] † Denique potest sententia ferri super
non petitis in libello: si tamen sint de natura petitorum, vel correlatiua, vel correspō-
dentia, aut aliàs ex eodem fonte manantia. Verbi gratia: Petis in libello marcam
argenti, iudex tres denariorum libras soluendas esse pronunciat: sententia valet,
quoniam tres libræ respondent marcæ argenti. Aliud exemplum: Si petatur aquæ
haustus ex puteo meo pecoribus vicini, iudex decernat, me puteum occludere pos-
se, iam etiam decreuit haustum aquæ esse denegandum. Atque hoc est quod vulgò
practici dicere solent: *Quamuis hæc sententia non comprehendat rem petitam, comple-
ctitur tamen ea, quæ sunt de natura petitorum.* Videmus igitur in his casibus senten-
16 tiam libello difformem sustineri. † Pari ratione sæpenumerò etiam incerta admitti-
tur sententia. Primum, si iudex in sententia referat se ad aliquid, ex quo certitudo
sententiæ colligi [o] possit. Exemplum:[p] Condemno te ad exsoluendum debitū iuxta
cautionem obligatoriam in actis productam. Idem est si iudex dicat, *Solue quod de-
bes:* si modò ex actis probatoriis constet de debito, vt sunt testes, instrumenta,[q] cō-
fessiones, &c. secus si ex actis assertoriis, puta quia actor asserat in libello, siue in po-
17 sitionibus, sibi [r] deberi, verùm id non probet. † Sic in causa noxali incerta sententia
& condemnatio admittitur, hoc modo: *Meuium Titio ad decem aureos condemno,
18 aut [s] noxam dedere.* † Præterea in [t] petitione hæreditatis valet incerta sententia: po-
test enim iudex pronunciare restituendum esse, quicquid ex tali hæreditate sit pe-
nes possessorem. quod verum est, si vniuersaliter agatur: tum enim sicut incerta pe-
titio, ita & incerta sententia tolleratur: nam si pro certa institueretur hæc actio, ita
declaranda esset, & ad restitutionem illius concludendum: sicque & pronunciatio-
19 nem certam esse oportet.[u] † Denique is, qui alternatiuè promisit equum, vel vestē,
sic condemnandus est, vt alterum horum præstet. His adde & alias id genus species.
Atque ita expeditum sit primum dogma. *Nunc* ad alterum, quod petitionem agen-
20 tium respicit, in quo hanc obserues regulam. † *Libellus actoris nisi incertam comple-
ctatur petitionem, [x] admitti non debet.* Ab hac tamen regula sequentes casus exci-
21 piendi sunt. † Primus in actionibus vniuersalibus & generalibus tolleratur generalis
& incerta petitio sine aliqua rerum specificatione. Scire enim conuenit, actionum a-
lias esse vniuersales, alias generales, pleraſque singulares siue speciales.
22 † *Vniuersales* appellamus, quibus persequimur corpus aliquod iuris, continens mul-
tas res cum augmento & diminutione, vt sunt hæreditas, iurisdictio, dos, peculium.
Igitur petitio hæreditatis, actio pro dote, & de peculio, sunt vniuersales actiones.
Generales dicuntur, quæ competunt ad hoc, quod generale est, diuersas rerum spe-
cies, adeóque totas negotiationes comprehendens: vt est tutela, quæ non tantùm
de vna negotij specie, sed de toto administrandi pupillaris patrimonij genere acci-
pitur. Sic & societas & alia negotia. Igitur actio tutelæ, pro socio, negotiorū gesto-
rum, sunt generales. *Speciales* siue singulares vocantur, quibus id persequimur, quod
sui natura, & quantum ad iuris interpretationem speciale est, etiamsi accessoria
quædam habeat: vt equus, vestis, domus, & cæteræ similes res. Actio ergo mandati,
commodati, depositi, & [y] similes, speciales sunt.
23 † Secundò, si incertitudo ex facto aduersarij proueniat, vt est in obligatione alter-
natiua, cuius electio spectat [z] ad debitorem: item si quid debeatur in genere, & nec-
dum facta sit declaratio [a] per debitorem: aut si sit penes reum soluere vel rem, vel [b]
interesse: denique si dubitetur, num res extet: tum enim res petitur, si extat: sin mi-
nus, rei non extantis [c] æstimatio. Ex his eleganter infertur, libellum alternatiuū va-
lere: *Peto rem si extet, vel eius æstimationem, si consumpta sit:* nam incertitudinis ra-
tione [d] alternatiua illa libellum non vitiat. Et hoc quando incertum, vt modò dictū
est, vtrum res extet nec ne. Cæterùm si certum sit, rem adhuc extare, tunc ipsa res &
non eius æstimatio peti debet: quia æstimatio tantùm in subsidium debetur [e].
24 † Tertiò, si incertitudo consistat in re petita, vt est quando agitur ad factum, cùm
facta sint [f] incerta: vel, vt quis [g] conseruetur indemnis.
25 † Quartò, si aliquid petatur accessoriè, puta fructus vel expensæ, in his enim incerta

n in l. vlt. C de bon. vacant. li. 10.

o De hac materia vide elegantiss. Zasium in l. ait prætor §. §. 1. ff. de re iud.

p Ita Doct. in l. ait prætor, §. 1. & l. in summa, aliàs, in sententiis 59. §. amplius, ff. de re iud.

q Ita loquitur l. 3. C. de sent. quæ sine cert. quant. prolata est.

r Sic intelligitur tex. in l. qui tamen, 21. §. Pōponius, ff. de recept. arbit.

s Vt ꝭ. de off. iud. in pr.

t l. non possumus, ff. si pars hær. petat.

u Fab. hîc nu. 13. ver. itē nec.

x Tex. in l. si in rem 6. ff. de rei vend. & l. 1. §. argentū, ff. depo. l. prætor edixit 7. in prin. & §. quod autē prætor ait, ff. de iniur. & c. 1. 2. & 9. extra de libell. obl.

y Tex. eleg. in l. pro socio 38. ff. pro soc.

z l. vbi autem non apparet, 73. §. illud aut illud 8. ff. de ver. oblig.

a §. huic antē, ver. præterea, ꝭ. h tit.

b Vt est regulariter in obligation. tradi rē. l. 1. in prin & ibi glos. de act. emp. l. stipulationes non diuid. 72. de verb. oblig.

c Iuxta l. si seruum 91. § vlt. & ibi Bart. ff. de verb. oblig.

d Gall. lib. 1. obs. 62. num. 5. e Tex. in l. fin. C. de fideicommiss. libert. pulchrè Panormitan. in cap. grauis, de restit. spol. num. 22. Bart. in d. l & ex diuerso, §. vbi. f d. l. vbi autem non apparet, §. qui id quod. g Text. in l. 2. & ibi Bart. C. de sentent. quæ sine cert. quant.

admittitur petitio: vt, Peto fundum talem cum [h] fructibus, vel quantitate eorum: item pro sumptibus litis factos, & [i] post hac faciendos: item peto castrum, villam, ecclesiam cum possessionibus & [k] pertinentiis suis. † Quintò, quantum ad interrum- 26
pendam præscriptionem attinet, toleratur libellus generalis [l] & incertus. †Sextò, si 27
in processu iudicij probationes certæ sint & specificæ, libellus incertus & generalis [m] concludit. Vltimò vera est regula suprà tradita, si ab aduersario conuento opponatur de incertitudine vel generalitate libelli, seu petitionis: †eo enim tacente libel- 28
lus procedit [n] sine pugna, ita tamen, si deinde actor declaret pendente iudicio, quãdocunque vel iudex, vel pars [o] aduersa hoc petierit. In omnibus his casib. permittitur incertæ quantitatis vel rei petitio. Prædictæ tamen exceptiones ad ciuiles tãtùm causas coërceri debent: † in criminalibus verò libellus obscurus vel generalis non 29
procedit, etiam parte non opponente: vt si talis sit libellus. *Accuso Titium de omnib. qua commisit:* [p] Sed debet esse specialis, certi criminis, loco & tempore circumscripti, ita vt reus negatiuam loco & tempore coarctatam probare possit, aliàs ei defensio [q] tolleretur. Atque ita in criminalibus accusatori non permittitur vagari in incerto cum discrimine [r] partis aduersæ: tametsi Alciatus [s] contrà sentiat.

h c. inter dilectos, vers. hæc omnia de fi. inst. ib. Fel.
i Tex. in §. 1. ℥. de publ. iudi. Iaf. latè in §. omnium, ℥. h. tit.
k c. cùm ad sedem. ibi glo. & Canonistæ extra de restitut. spol.
l Tex. & ibi Bar. in l. vlt. C. de ann. except.
m Ita Bald. in repet. l. edita, C. de pact.
n Gl. est in d. l. vlt. ad fin. C. de ann. except. & gl. magna in l. 1. C. de edend. And. Gail. li. 1. pract. obseru. obs. 62. num. 11.
o Iuxta c. cùm Bartholdus, de re iudicata.
p Per text. in l. libellorum ff. de accus. Bart. ibi Bald. in l. 1. C. de Confess. Felin. in c. 2. n. 5. de libell. obl.
q And. Gail. in pract. obseruat. obs. 62. n. 13. li. 1.
r Tex. in l. prætor edixit 7. ff. de iniur. Bar. in d. l. libellor. 3. de accus.
s In d. l. edita, num. 26. C. de pact.

§. Si quis agens.

1 *Epitome huius §. & eiusdem diuisio.*
2 *Qualiter olim quis causa cadebat ob petitionem plus tempore.*
3 *Id restitutione in integrum concedenda causa cognitio est necessaria.*
4 *Iusta est ignorantia facti alieni.*
5 *Et quibus casibus id non procedat.*

Si quis agens, in [a] intentione sua plus [b] complexus fuerit, [c] quàm ad eum pertineat, à causa cadebat, id est, rem [d] amittebat, nec facilè in integrum restituebatur à Prætore, nisi minor erat vigintiquinque annis. Huic enim sicut in aliis causis, [e] causa cognita succurrebatur, si lapsus [f] iuuentute fuerat, ita & in hac causa succurri solitũ erat. Sanè si [g] tam magna causa iusti erroris interueniebat, vt etiam [h] constantissimus quisque labi posset, etiam maiori vigintiquinque annis succurrebatur: veluti si quis totum legatum petierit, pòst deinde prolati fuerint codicilli, quibus aut [i] pars legati adempta sit, aut quibusdam [k] aliis legata data sint, quæ efficiebant, vt plus petiisse videretur petitor, quàm dodrantem: [l] atque ideo lege Falcidia legata minuebantur.

Sæpè † contingit actores plus in iudiciis petere, quàm ipsis debeatur: ideò hoc loci Imperator de plus petitionibus nonnulla annectit. Complectitur autem hic §. tres potissimùm partes. In primis enim ostendit iuris veteris constitutionem, quo iure plus petens puniebatur in amissione causæ. [a] Deinde quatuor modis plus peti tradit, re, causa, tempore, & loco. Denique iuris [b] noui pœnam addit, quæ plus petenti hodie infligitur: atque ita cohærens est materia, vsque ad §. fin. minus. Singulas partes seorsim explicabimus. Videamus primam. 1

a *Intentione*] In sua petitione, siue actione. *Intendere* [c] enim significat in iure experiri, vel agere. Hinc *intentio* pro [d] actione vel libello rectè sumitur.

b *Complexus fuerit*] Scienter vel ignoranter, dummodò ignorantia fuisset crassa & affectata.

c *Quam ad eum pertin.*] id est, quàm sibi deberetur.

d *Rem amittebat*] †Qua ratione autem rem olim amiserit, qui plus tempore pe- 2
tebat, Imper. alio loco [e] ostendit: nempe quòd priori iudicio nihil consequeretur

a §. plus autem ℥. eod.
b Vers. & hæc quidem h. t.
c Dixi ℥. eo in §. omniũ; nu. 5.
d l. si quis intentione de iudi.
e §. temporales, in fin. ℥. de except.

pro-

propter exceptionem dilatoriam: & posteà suo tempore volens rursus agere, submouebatur peremptoria exceptione, quòd rem semel in iudicium deduxisset. Sic itaque rem ipso statim iure non amittebat, nec statim, cùm primum ageret: sed cum semel exceptione dilatoria summotus, postea rursus agere vellet. nam tum reus petebat, vt iudex pronunciaret, actorem causa cecidisse propter temeritatem prioris iudicij Id quod etiam Cic. lib. 1. de Oratore haud obscurè indicat.

3 e *Causa cog.*] † Nam in concedendis in integrum restitutionibus semper requiritur [f] causæ cognitio. Est autem æquissimum hoc Prætoris Edictum, quo minoribus vigintiquinque annis succurritur: quemadmodum [g] Vlpianus id multis verbis commendat.

f *Iuuentute*] Facilitate sua, & iuuenilis ætatis inconsulta temeritate: quod in dubio præsumitur, nisi minor in dolo vero & manifesto fuisset: tunc enim ei non succurretur, [h] etiam hodie.

4 g *Tam magna caus.*] † Hinc obserua iustam esse ignorantiam facti alieni, in quo
5 prudentissimus etiam errare [i] potest. Excipiuntur tamen plerique casus, in quibus facti alieni non est iustus error. Primus, si is qui allegat ignorantiam facti alieni, sæpius tractasset illud, hujúsve tractationi [k] interfuisset, vt sunt compositores amicabiles, arbitratores, &c. Secundus, si aliquid publicè promulgatum esset, vel affixum, non posset prætendi ignorantia à [l] quoquam indigena. Tertius, si alienum factum graue sit & arduum, quod non facilè excidat [m] memoriæ, & si qui sunt casus [n] prædictis consimiles.

h *Constantissimus*] Prudentissimus.

i *Pars legati adem. sit*] Quia centum erant in testamento legata, & viginti in codicillis adempti: legatarius de codicillis ignarus, centum ex testamento petebat.

k *Aliis leg. data sint*] Dodrantem testator Sempronio in testamento legarat, deinde aliquid in codicillis Titio reliquerat, Sempronius codicillorum ignorans dodrantem ex testamento postulabat.

l *Atque ideò*] Rectè admonet Balduinus, apertius fuisse, si dixisset, *ideo quòd*: nam hic redditur ratio, cur propter alia adiecta legata, quatenus excedunt dodrantem hæreditatis, & portio legis Falcidiæ apud hæredem ipso iure remaneat, vt inquit Vlpianus: [o] adeò vt hoc nomine statim hæredi ius venditionis competat.

f l. omnes, ff. de in int. rest.
g text. elegans in l. 1. ff. de minor.
h per l. vnicã, C. de plus petit.
i l. 2. ff. de iur. & fact. ignor.
k Vide Bald. hoc declarantẽ in l. cùm rem alienam, C. de legat. per l. 26. Procula. ff. de prob.
l l. sed etsi pupillus II. 5. præscribere. ff. de inst. act.
m c. cùm illorum, in fin. de sent. excomm.
n Quos require in c. ab excommunicato. & ibi Doct. de rescript.
o l. lineã margaritarum 26. ad leg. Falc.

Vers. Plus autem.

1 *Quatuor modis plus peti, re, tempore, loco, & causa.*
2 *Vtilitas clausula, Saluo iure superflui.*
3.4 *Ante diem petens, plus tempore petit. Idem est, si lex aditionẽ indulgeat.*
5 *Certa, incerta conditio quæ?*
6 *Ante incertæ conditionis euentum petens, plus tempore petere dicitur.*
7.8 *Si certa sit conditio, tum distingui debet, an ea diem in se contineat, vel non.*
9 *Petitur plus tempore, etiamsi ante tacitam conditionem petatur.*
10 *Duplex argumentum à contrarijs.*
11 *Quod operatur oppositum in opposito, idem operatur propositum in proposito.*
12 *Si certo loco soluere promisit, iure ciuili alio loco peti non potest.*
13 *Prætor concedit, etiam alio loco peti, quod certò loco promittitur solui: dummodò loci, Vbi solutio fieri debet, mentio fiat.*
16 *Si certò loco te daturum promittas, an etiam in loco domicilij id petere possis, & num. 16.*
15.21 *Excussa l. hæres absens, §. vlt. ff. de iudic.*
17 *Explicatio l. vnicæ. C. vbi con. qui cert. loc.*
18.19 *Confutatur ratio eorum, qui asserunt, etiam in loco domicilij solui posse: etsi certus locus solutioni destinatus sit.*
20 *Æqualitas relatiuorum diligenter obseruanda.*
21 *Clausula nostro tempore consueta apponi in scripturis & chirographis.*

Plus autem quatuor modis petitur: re, tempore, loco, & causa. Re, veluti si quis pro decem aureis, qui ei debebantur, viginti petierit: aut si is, cuius ex parte res est, totam eam, vel maiorem partem suam esse [a] intẽderit. Tempore,

veluti si quis [b] ante diem, vel [c] ante conditionem petierit: qua enim ratione, qui tardius soluit quàm soluere deberet, minus soluere intelligitur, eadem ratione qui præmaturè petit, [d] plus petere videtur. Loco plus petitur: veluti cùm quis id, quod certo loco sibi dari stipulatus est, alio loco petit, [e] sine commemoratione illius loci, in quo sibi dari stipulatus est. verbi gratia, si is, qui ita stipulatus fuerit, EPHESI DARE SPONDES? Romæ [f] purè intendat sibi dari oportere. Ideo autem plus petere intelligitur, quia [g] vtilitatem, quam haberet [h] promissor, si Ephesi solueret, [i] adimit ei [k] pura intentione. Propter quam causam [l] alio loco petenti arbitraria actio proponitur: in qua scilicet ratio habetur [m] vtilitatis, quæ promissori competitura fuisset, si illo loco solueret, quo se soluturum spopondit. Quæ vtilitas plerunque in mercibus maxima inuenitur, veluti vino, oleo, frumento: quæ [n] per singulas regiones diuersa habent pretia. Sed & pecuniæ numeratæ non in omnibus regionibus sub eiusdem vsuris fœnerentur. Si quis tamen Ephesi petat, id est, eo loco petat, quo vt sibi detur, stipulatus est: [o] pura actione rectè agit. Idque etiam Prætor monstrat, scilicet quia vtilitas soluendi salua est promissori.

Hæc † est altera §. nostri pars, sub compendio declarans, quatuor modis plus pe- 1
ti, re, tempore, causa, & loco. *Re plus petere* is dicitur, qui plus exigit, quàm suum sit
debitum. *Tempore plus petit*, qui præmaturè, id est, ante diem vel conditionem po-
stulat: quia adimit reo vtilitatem temporis. *Loco plus petit*, qui certo loco quippiam
sibi dari stipulatus, id alibi reposcit. *Causa plus petit*, qui in alternatiua, cuius ele-
ctio ad reum conuentum pertinet, alteram tantùm partem petit, vel qui in genera-
li promissione vnam tantùm speciem exegit. Atque hæc est [a] summa huius secun-
dæ partis.

a *Intenderit*] Re ergò plus peti dicitur, quando quis (vt dixi) plus postulat, quàm
sibi debetur. Sed hoc de principali debito intelligendum est, cùm illud augetur &
increscit: secus est in [b] accessoriis, puta quia petit rem cum fructibus & interesse: pro-
gressus autem causæ docet, non deberi fructus vel interesse, sed solùm rem princi-
palem. † Ne autem plus debito quis petere videatur, consulit [c] Ant. de Butr. vt hæc 2
clausula annectatur libello, *Peto hoc, saluo iure superflui*: sic enim pœnam euitari.

b *Ante diem*] † siue partium conuentione dies sit apposita, *Promitto ad calendas* 3
Ianuarias: siue ex natura rei insit dilatio; petens enim fructus fundi needum natos,
partúmve pecoris necdum editum, ante diem petiisse dicitur, nec pœnam [d] euitat.
† Idem iuris est, etsi lex dilationem indulgeat, vt in exactione dotis. Habent enim 4
mariti hæredes annum, intra quem restituant dotem rei [e] mobilis. Quare dotem rei
mobilis ante lapsum anni postulans, plus tempore petiisse dicitur, pœnamque mere-
tur. Ad hanc quoque speciem pertinet obligatio, quæ temporis obseruationem con-
tinet: velut, *Kalendis Ianuariis, aut Februarijs dare spondes? post annum vel bien-
nium?* Qui enim Kalendis Ianuariis petet, aut ante biennium, tempore plus petere
dicitur: quoniam in disiunctiua temporis minus est [f] in obligatione.

c *Ante conditionem*] Cùm autem conditionem aliam esse certam, aliam
incer-

a Concordat. c. 1. & ibi Doct. extra. de plus pet.

b Fab. & Ioan. de Plat. hic.

c in c. 2. extra. de libel. obla.

d text. est in l. Interdum 73. de verb. oblig.

e l. vnica, §. ex. actio. C. de rei vx. actio.

f l. si ita stipulatus fuero X. aut X V. 109. 1. & 2. de verbor. oblig.

5 incertam,notum sit:an de vtraque hoc accipi debeat,quæritur? *Certa* autem *condi-*
tio est,quæ omnimodò extitura est:vt *si moriar. Incerta* verò,quæ vt eueniat,incer-
6 tum est:vt *si Berta nubat:* †Ac de incerta quidem conditione manifestum est,quod
scribit [g] Vlpianus: *Vbi sub conditione quis stipulatus est,neque cessit,neque venit dies*
pendente adhuc conditione. Itaque qui euentum non expectabit,quoniam dies,vnde
7 pendet actionis substantia,pars est obligationis, [h] plus petere rectè dicetur.† Cæte-
rùm in conditione certa distinguendum esse aiunt [i] an scilicet loquamur de ea,quæ
diem in se continet: veluti *si morteris,*aut *cùm morieris,dare* [k] *spondes?* qua specie
plus illum petere dicendum est, qui ante diei euentum postulat, quippe cùm diei
adiectio pro stipulatore [l] fit. An verò de ea,quæ diem in se nullum continet:veluti,
si inter Kalendas digito cœlum non tetigerim,[m] & iam purè stipulatus videor,quoniã
nunquam futurum est,vt cœlum digito contingam, itaque agere protinus possum.
8 †Huius etiam illa generis est,de qua Paulus [n] agit, *Siue nauis ex Asia venerit,siue*
non: nullum enim certum diem hæc conditio continet,sed omnimodò extitura est,
9 ideóque pura stipulatio [o] dicenda. † Porrò non solùm quis plus tempore petere di-
citur,quando ante conditionem expressam(de qua hactenus diximus) verumetiam
si ante tacitam petat,quæ ex autoritate legis tacitè inest,etsi nihil nominatim cõue-
nerit,qualis est stipulatio quæ propter causam dotis fit:cõstat.n.eã habere in se hanc
conditionẽ, *si nuptiæ fuerint* [p] *secutæ,*quãuis non sit expressa.Sic quoq; tametsi Pau-
lus [q] in vrbanis habitationib. locandis scribat,inuecta illata pignori esse locatori ta-
citè,etsi nihil expressè conuentum sit:Caius [r] tamen coloni rerum obligationẽ quã-
libet expressam, conditionem tamen tacitã continere significat,*Si quando hæ res in*
*illum fundum inuectæ sint.*Itaque siuè sponsus ante nuptias,siue dominus rebus non-
dum inductis actionem postulet,plus petere manifestissimè intelliguntur.

10 d *Plus petere videtur*] † Vides hic esse duplex argumentum à contrariis, quod in
legibus perrarum est,quod sicuti qui tardus soluit, minus soluere [f] dicitur: ita qui
citius petit,plus petere dicitur.Hoc est,quod per manus traditur,contrariorum esse
eandem [s] disciplinam. Quod autem sit duplex argumentum,ex eo constat,quia pri-
mò arguit à tardiori ad citius: & eodem contextu à solutione ad petitionem: quod
11 Zasius animaduertit. † Ex quo & aliud dogma colligitur:Quod operatur opposi-
tum in opposito,[u] idem operatur propositum in proposito,quod Bart.[x] alibi argutè
declarat.

e *Sine commemorat.*] Quia non exprimit in libello locum solutioni destinatum, quod omnino hoc casu requiritur,quando aliò loco petitur,quàm in quem promissum est. Aliàs enim si creditor petat in loco conuento,exigitur non loci commemoratio:satisfecit enim conuentioni etiam sine verbis expressis.

f *Purè*] Id est,non facta mentione,quod Ephesi solutio fieri debeat.

g *Vtilitatem*] Quia fortè ei facilius est Ephesi pecuniam soluere,quàm extra Ephesum:idque minori dispendio facere potest. Plus ergo in hoc tractatu,quàm à debitore,hoc est,reo,non quàm ipsi creditori, id est,actori debeatur [y] accipimus.

h *Promissor*] Debitor conuentus.

i *Adimit*] Aufert,tollit.

k *Pura intentione*] Simplici petitione,quæ non habeat annexam loci commemorationem,in quo soluendum est.

l *Alio loco*] Quàm quo fieri debeat.

m *Vtilitatis*] Quia fortè Ephesi absque vsuris contrahere numos posset, quum in loco vbi conuenitur,necesse illi sit,pecuniam sub fœnore accipere.

n *Per singulas*] Variantur enim rerum pretia secundum diuersitatem locorum,maximè in rebus fungibilibus,quæ vno loco longè commodius, quàm alio & præstari & comparari [z] possunt.

o *Pura actione*] Ita quod loci mentionem habere non cogatur, quoniam tantundem præstat litem in loco mouere,quantum nominatim loci mentionem facere.

12 †*Ex textu* disce hoc potissimùm:Si certo loco promisisti soluere,quantum ad ius ciuile attinet,alio loco id abs te petere nequeo:nam si alibi peterem,loco plus petiisse viderer. Verùm quoniam eueniebat,vt nunquam à te petere liceret,quod ita promissum esset,propterea quòd tu nunquam eò venires,vbi facienda esset solutio,neque ego tecum agere possem:primùm in loco solutionis non, quoniam nusquã illic inuenireris: deinde ne extra illum locum, propter plus petitionem, quia tunc loco plus petere iudicarer:eiusce rei gratia necesse fuit,aliã agendi rationem excogitari,

g l. credere diem, 213. de verb.sign.
h l. eum qui 41.§.1.de verb. oblig.
i Hotoma.hic.
k l.Iulian.20. de iur.dot. l.si Tit.quand.dies leg.ced.
l d.l.eum qui.
m l.in illa stipulatio.Si Kal. 8.de verb.obl.
n l.commo.de periculo & cõmod.rei ven.& l. Iulianus 60. de cond.indeb.
o l si pupill.9. §.1.de nouatio.
p l.stipulationum, de iure dotium.
q l.item quia 4.de pactis.
r l.potior.§.si colon. qui potiores in pigno.
f l.si cui,12.§. minus, ff de verb.sign.
t De quo per Bar.in l.1.in pr. ff. de his qui sunt sui vel al. iur. & Dd. in rubr. ff de acq. poss.
u Text. hic & in l.vl.ad fin.ff. de leg.3.& in l. si contra. ff.de vulg. & pup.
x In l. inter stipulantẽ 83.§. sacra. ff.de ver. oblig.
y Hotom.hic.
z l.ideo in arbitrium 3. ff.de eo, quod cer. lo. l.precia rerum 63.§.fin.ff. ad l. Falcid.vbi latè Doct. examinant, qualiter valor & æstimatio rerum doceri queat.

qua consuli mihi posset. † Concessit ergo Prætor, vt & extra locum destinatum aduersus te agerem vtiliter, ita tamen, si loci illius mentionem facerem, in quo fieri deberet solutio: & hoc modo captiunculas plus petitionis effugerem. Illud verò me facere negligente, & purè aliquid petente, plus loco petere intelligor, ob id certè, quòd simplici hac intentione videar tibi debitori eam auferre cōmoditatem, quam haberes, si in loco in quem promissum est solueres. Potest enim multis modis tua interesse, vt potius conueniaris in loco statuto, quā alibi, quorum nonnulli elegāter in textu tractantur, & doctores plerosque [a] annectunt. † Dubitari tamen solet, si te certo loco daturum promittas, & ego petam in loco domicilij, an plus loco petere videar? Et [b] Accursius ait, me nihil delinquere, præsertim si dicam: *Peto decem mihi soluas hic, vel vbi soluere promisisti.* Alij [c] putant hoc obtinere, etiamsi purè & simpliciter omissa certi loci [d] mentione aduersus te egerim. Sed hoc mihi cum bono & æquo ex professo pugnare videtur, adeò vt si mihi nominatim adferendum sit exēplum iniusti iuris ex Romanis legibus, non aliud allaturus sim potiùs; quā hoc ipsū verè summum ius. Videamus ergo num hæc Doctorum assertio infringi possit. † Et primò quidem non videntur hi [e] Vlpiani verba recitasse fideliter: ait enim Vlpian. *Qui ita fuit obligatus, vt in Italia solueret, si in prouincia habuit domicilium, vtrobique posse conueniri, & hic & alibi:* & non dicit de aliqua ciuitate Italiæ. Vnde propter continentiam prouinciarum potest in [f] loco domicilij conueniri. † Deinde contra id quod aiunt, *etiamsi alibi præscribatur locus solutioni, posse tamen debitorē purè conueniri, vbi habet domicilium, vt ratione fori, quod habet respectum domicilij:* pugnat [g] alia lex, astruens, *Si in certum locum conferatur solutio, debitorem non posse cōueniri in loco contractus, sed solum inspici locum solutioni* [h] *destinatum.* Sed exploratū est, ratione contractus non minùs, quàm domicilij, parari forum: quæ igitur ē usa est, vt ratione huius fori magis, quàm illius, possit debitor conueniri? † Præterea superiori dogmati aduersatur id, quod [i] alibi Imperator scribit: *Qui certo loco, inquiēs, se soluturum pecuniam obligat, si solutioni satis non fecerit, arbitraria actione & in alio loco potest conueniri, &c.* [k] Argumento à contrario sensu, quia per præteritū loquitur Imperator, *Si solutioni satis nōn fecerit,* &c. satis apparet, quandiu est in suspenso, an quis conuento loco soluturus sit, interim eum alibi conueniri nuquam posse: quia non adiicit Imperator exceptionem, *nisi vbi domicilium habeat.* † Porrò vt verum sit dogma suprà traditum, eius tamen rei non aliam video rationem, quàm quòd plerunque ita comparatum sit, domi sine incommodo, & non rarò facilius solui, quàm vbiuis alibi, quod debitor quasi in suo regno & intra suas præsepes omnia promptiora habeat. Hæc autem ratio facilè confunditur, per ea, quæ hîc doctissimè à Fabro adferuntur, aiente: Etsi notorium sit, facilius vnicuique esse debitori soluere in loco vbi agitur, quam loco conuento, actorem tamen debere facere mētionem de loco conuento, quod petitor semper debeat narrare [l] formam obligationis. Item quòd aliquando expedit & facilius est, debitori soluere [m] quod sibi damnosius est. Ex quibus graphicè videmus, nullam esse eam rationem, & eius respectu minimè posse debitori auferri locum, quem habet ex [n] pacto. † Sed & vlterius oppugnatur prædicta assertio, argumento à pari ex relatiuis sumpto. Sic enim [o] alibi legitur: *Is qui certo loco dare promittit, nullo alio loco, quàm in quo promiserit, soluere inuito stipulatore potest.* Si hoc licet creditori, ne sibi inuito solui alibi possit, quam loco destinato, nec loco domicilij etiam, quia lex hoc non distinguit, sed vniuersaliter negat: quid debitorem cogemus contra pacti conuentionem loco domicilij posse conueniri, & exigi, præsertim cùm maius grauamen plerunque sit in pecunia soluenda, quàm accipienda? † Sanè æqualitatem relatiuorum si obseruemus, quæ certè perpetuò est obseruanda & ante oculos habenda in iure, consequetur debitorem in loco domicilij non posse conueniri, quia nec creditori in suo domicilio solui potest inuito. † Verùm hac opinione sit confutata, quid ad [p] Vlpiani verba suprà relata respondebimus? Fortassis ea verba per imperatoris [q] constitutionem temperanda sunt (neque enim nouum est [r], priores leges ad posteriores trahere) quòd cum debitor [s] alibi etiam obligatus soluere, conueniri possit in loco domicilij, si loco suo non soluerit: prius verò impunè non possit. Præmonet quidem hoc loco Iason [t] Vlpiani verba non posse cauillari; verùm hæc non est calumnia, cùm non nouam interpretationem, sed multis retrò seculis natam adferam, licet ab Hungero

Margin numbers: 13 (concessit), 14 (Dubitari), 15 (Et primò), 16 (Deinde), 17 (Præterea), 18 (Porrò), 19 (Sed & vlterius), 20 (Sanè), 21 (Verùm).

a Atque ita accipienda est l. 1. ff. de eo quod cert. loc.
b Gl. hic in vers. loco.
c Zasius hic.
d Per tex. in l. hæres absens. 19. §. vlt. ff. de iud.
e In d. l. hæres absens, §. vlt.
f Iuxta l. nomen 99. §. cōtinentes prouinciæ, ff. de verb. sig. l. prouinciales 190. eod tit.
g l. quær. 100. ff. de sol.
h Et d l. quær. Pet. de Bell. Pert. nominatim ad hoc citra. in l. contraxisse, 21. ff. de act. & oblig.
i in l. vnic. C. vbi con. qui cer. lo. dar. &c.
k Ita memini obiecisse Volph. Hungerum D. Zasio, cum eius auditor vna mecum olim esset: nūc in supremo imperij consistorio collega mihi doctiss. & gratiss.
l Vt §. prox. §. in fi.
m §. præterea, in fi. §. eo. tit.
n l. 2. §. si quis Ephesi, ff. de eo. quod cert loc. & quæ ibi annotat Bologni. & quod Imp. hic dicit vers. loco super qua quidem æquissima ratione fundata est prorsus l. is qui ff. eo tit.
o in d. l. is qui, & concordantia iura citat gl. ibidem penult.
p In d. l. hæres absens, §. vlt.
q In d. l. vnic. C. vbi con. qui cert. loco.
r l. non est nouum, 26. ff. de legib.
s Idem tradidit Vol. Hung. §. citatus nouiter, &c.
t In d. §. vlt.

ro viro doctiss. meique amantissimo primùm animaduersam. Sic enim & [u] Accursius Vlpianum intelligit hisce verbis: *Sine commemoratione ideo dicit, quia ipsum locum, vbi erat facienda solutio, in libello ponere debet, sic: Peto vt decem mihi soluas hic, vel vbi soluere promisisti. Post hac nisi soluat, poterit eum conuenire vbicunque dummodo conuentus habeat ibi forum, non aliàs.* Hæc sunt ibi Accursij verba communiter recepta: quibus vides eundem dari, quem supra ex Hungero attuli, intellectũ. Et hoc idem pluribus [x] aliis locis tradidit Glossator, vbique sui hac in re similis, vt
22 huic facilè assentiar, præsertim tot accedentibus rationibus. †Porrò hodie apud nos passim vtuntur hac clausula in chirographis siue cautionibus, *vt nisi debitor soluat, iure tam ecclesiastico, quàm seculari conueniri valeat, vbicunque reperiatur, siue debitor per terram, siue per aquam vehatur*, &c. idque legibus [y] dissentaneum non est. Contraxisse enim quis dicitur eo in loco, in quem confertur solutio, debitor autem sic paciscens in omni loco contraxisse iudicatur, vbi conueniri, ab eóque debitum exigi potest, siue de principali debito, siue de sumptibus atque aliis accessoriis [z] loquamur. Quod tamen ita moderandum est, nisi debitor in loco pestilenti vel hostili deprehendatur, aut nauigio transuehatur cum aliis, docente [a] Angelo.

u Gl. mag. hic in ver. commemoratione circa medium.
x vt in d. l. vnica, C. vbi cõue. qui cer. loc. gl. fi. in l. 1. ff. eod.
y Per l. contraxisse. 21. de ob. & act.
z c. dilect. & ibi Panorm. de for. comp.
a in l. cum res 47. de leg. 1. Aret. hic reliqua huc pertinentia require ex tit. ff. de eo quod cer. lo. & ibi Dd. & in §. præterea, 7. h. tit.

§. Huic autem.

1 *Quando causa plus petatur.*
2 *Alternatio quid.*
3 *In alternatiuis regulariter optio est debitoris.*
4 *An sint paria, causa & re plus petere.*
5 *In alternatiuis creditor necessariò alternatim petere debet.*
6 *Fallit facta alternatione in fauorem creditoris.*
7 *Varia alternationis species.*
8 *Quæ in legatis alternatiuis distinctio obseruanda.*
9 *De vino Campano, Setino, Phalerno, Caleno.*
10 *Purpura appellatio: & de Tyria purpura.*
11 *Promittens genus, quamcunque speciẽ potest soluere.*
12 *Actoris petitio semper conformanda naturæ, & qualitati ipsius obligationis.*
13 *Falsam esse communem doctrinã, quæ dicitur: in obligatione generis nullam speciem esse obligatam.*

Huic autem, qui loco plus petere intelligitur, proximus est is, qui causa plus petit: vt ecce si quis ita à te stipuletur, HOMINEM STICHVM AVT DECEM AVREOS DARE SPONDES? deinde alterum petat, veluti hominẽ tantùm, aut decem aureos tantùm. Ideò autem plus petere intelligitur, quia in eo genere stipulationis promissoris est electio, vtrum pecuniam an hominem soluere malit. Quia igitur pecuniam tantùm, vel hominem tantùm sibi dari oportere intendit, eripit electionem aduersario: & eo modo suam quidem conditionem [b] meliorem facit, aduersarij verò sui [c] deteriorem. Qua de causa talis in ea re prodita est actio, vt quis intendat [d] hominem Stichũ, aut aureos decem sibi dari oportere: id est, [e] vt eodem modo peteret, quo stipulatus est. Præterea si quis generaliter hominem stipulatus sit, & specialiter Stichum petat: aut generaliter vinum stipulatus sit, & specialiter [g] Campanum petat: aut generaliter [h] purpuram stipulatus sit, deinde specialiter Tyriam petat, plus petere intelligitur: quia electionem [i] aduersario tollit:

cui stipulationis iure liberum fuit, aliud soluere, quàm quod peteretur. Quin etiam licet [k] vilissimum sit, quod quis petat, nihilominus plus petere intelligitur: quia sæpè accidit, vt promissori facilius sit illud soluere, quod maioris pretij est.

Declarat, quando causa plus peti dicatur, † tum scilicet, cùm aliquid sub alter- 1
natione, vel in genere debetur, & alterum præcisè, vel rem in specie peti contingit: nam propter ademptam debitori electionem, plus causa quis petiisse censetur. †Est 2
autem *alternatio*, ὁ ἐπαμφοτερισμὸς, vt Theophilus ait: hoc est, quæ ex disiunctione dubiam habet præstationem, & ancipitem exactionem.

a *Promissoris est elect.*] † Nam regulariter in alternatiuis ad debitorem [a] pertinet e- 3
lectio. Ob eámque causam qui illud aut illud stipulatur, incertum in stipulationem deduxisse [b] intelligitur: nimirum quia incertum est, vtrum debitor sit stipulatus, quippe cuius electio sit. quod tamen verum est, nisi stipulator adiecerit, [c] vtrum ego voluero.

b *Meliorem*] Eligendo rem preciosiorem, & quam sibi sperat futuram commodiorem.

c *Deteriorem*] Adimendo illi electionem liberam. † Sed nónne paria sunt, plus 4
causa, & plus re petere? Sanè causa conuentionis, & res ipsa conuentionis, videntur non differre. Sicut enim is, cui debentur decem, si petat quindecim, plus re petere intelligitur: ita cui sub alternatione Stichus aut decem debentur, si tantummodo Stichum petat, quid aliud, quàm plus re petit? nónne in ipsa re exceditur? Iason hoc prolixè tractat. Veritas est, magnum inter hæc duo plus petendi genera esse discrimen. In superiori námque casu, cùm re plus petitur, id vtique postulatur, quod non est in obligatione: nam obstrictus in decem, non etiam in quindecim tenetur. Posteriore verò specie, in alternatiuis vtraque pars est in obligatione, licet electiuè, & electio ad debitorem pertinet: quare creditor cùm alterum tantum petit, rem obligatam petere videtur, tametsi sub electione, sicq; minus delinquit, quàm priori specie: hic petitur res obligata saltem electiuè, ibi res non obligatur: vt Zâsius hic docet.

d *Hominem Stichum aut aureos*] † Ex his verbis colligendum est, in alternatiuis 5
creditorem necessariò alternatim petere debere: atque hic casus * est, vbi incerta actoris petitio admittitur: quod tamen ita procedit, si penes debitorem sit optio, quod velit soluere. † Nam si ista alternatio in fauorem creditoris facta esset, tunc 6
creditoris est electio, & rectè ad alteram tantùm alternationis partem agit, [d] Bartolo tradente. Quæ distinctio generaliter ad omnes alternationis species referẽda est, quas [e] Doctores hic recensent: † vt est alternatio rerum, summarum, locorum: item 7
rerum & locorum mixtim, & tandem rerum, personarum, & locorum simul: excepta sola personarum alternatione, in qua creditor suo tantùm nomine, & sic ex altera parte alternationis [f] petere potest. Quomodo autem cognosci possit, quando electio ad debitorem vel creditorem spectet, Accursius [g] alibi doctè explicat, & post eum [h] Bartolus atque [i] Dinus: ad quos iuris studiosum remitto.

e *Vt eodem*] Id est, sub alternatione, & id quidem facere debet, si pœnam plus petitionis euitare desideres.

f *Generaliter vinum*] † In legatis verò alia distinctio est: nam aut generaliter testa- 8
tor seruum legat, cùm duos pluresve habeat: quo casu legatarius electionem habet [k]. Aut id testator legat, quod in bonis eius non est: veluti certum pondus olei, non adiecta qualitate, aut centum amphoras vini. quo casu hæredis electionem esse, Vlpianus [l] respondit, modò non vilissimum oleum hæres [m] eligat.

g *Campanum*] Tanquam optimum: † Campania siquidem non mediocria, sed o- 9
ptima vina [n] profert, quale est Setinum, quod Octauius Augustus omnibus ante posuit: & Phalernum, cui [o] Plinius secundas tribuit: item [p] Calenum, & ipsum nobile: vt mirum sit, cur Theophilus scribat, vinum Campanum omnium aliorum pessimum esse.

h *Purpuram*] † *Purpura* enim generale nomen est: & eius appellatione omnis ge- 10
neris purpuram contineri [q], Vlpianus autor est. Tyria verò purpura est omnium præ-

a l. plerunque 10. §. vlt. ff. de iur. dot.
b l. vbi autem 75. §. qui illud, de verb. obl. & l. prætor 7. §. quod autem. de iniur.
c d. l. vbi autẽ, & l. siquis 112. eo. tit.
* Dixi i. §. curare 3. eo. tit.
d in l. quamuis 6. ff. de pig. act.
e Præcipue Ias. & Zas.
f Tex. in l. vero procuratore 12. in princ. de solut.
g in. l. Seio 23. de lega. 2.
h ibidem 6.
i in c. in alternatiuis de reg. iur.
k l. qui duos, 20. de lega. 1.
l l. 3. in prin. & l. 4. de trit. vin. & oleo lega.
m l. legato generaliter 47. de leg. 1.
n l. stipulatio 74. & l. sequ. de ver. obl.
o Vide Pliniũ l. 3. Nat. hist. c. 5.
p Strabo lib. 5. Geog. & Florus lib. 1.
q in l. si cui lana 10. §. Purpuræ, de leg. 3.

præstantissima [r], Strabone teste, à Tyro insula, vbi purpuræ piscatus abundè est.

11 i *Aduersario*] Id est, promissori. † Hîc obserua, quòd promittens in genere aliquid, potest quamcunq; speciem soluere, quia ipsius est optio: & creditor speciem præcisè exigens, plus causa petere iudicatur, quum optionem debitori adimat. Debet ergò, si pœnam effugere velit, rem in genere petere, quæ generaliter promissa

12 est, puta equum, hominem, vestem. † Quòd si [s] quid simpliciter, aut sub alternatione, vel in genere promissum sit, semper petitionem actoris, & libelli conclusionem conformandam esse naturæ & qualitati ipsius obligationis necesse est: vt, si pura sit obligatio, simpliciter & præcisè petatur condemnari: sin verò sit obligatio in genere, genus in petitione versetur. Sin verò alternatiua sit, eódem modo petitio sub al-

13 ternatione concipiatur, sicque pœna plus petitionis semper euitabitur. † Cæterùm quòd traditur communi calculo, in obligatione generis nullam speciem esse obligatam, sed tantùm in solutione, id tam à vero alienum est, quàm vulgò recipitur. Nam qui ad genus est obligatus, is ad omnes omninò species, sub electione tamen obligatus esse cognoscitur. Est enim genus nihil aliud, quàm species simul collectæ: & & cùm quælibet species sub eo genere solui possit, consequitur omneis eas in obligatione fuisse nexas [t], saltem electiuè, non connexim, quemadmodum [u] suprà obiter dixi.

k *Vilissimum*] Non enim æstimatio vel bonitas ad rem, sed ad ipsius debitoris arbitrium referri debet. quod enim contrà domini voluntatem est, melius videri non [x] potest.

r lib. 16. geogr. vide etiam Politian. in Miscel. cap. 12. & Plin. lib. 5. c. 19.
s Io. de Plat. & Aret. his.
t text. express. in l. Mæuius 66. §. duorũ, de leg. 2. Nicol. de Neap. & Fab. in §. in bonæ fidei, ℐ. eod.
u in d. §. bonæ. Zas. in suis intellectib.
x fac. l. pen. & vltim. de vsu & hab. & l. inuito 69. de reg. iur.

§. Vers. Sed hæc.

1 *Epitome huius versiculi.*
2 *Plus tempore petens, sustinet pœnam duplicationis induciarum.*
3 *Et hoc de omni dilatione intelligẽdum.*
4 *Declaratus Bart. in l. si pecuniam, ff. si cert. petat.*
5 *Pœna petentis plus tempore ante litem contest. opponenda.*
6 *Actor desistens ante litem contest. euitat pœnam duplicanda dilationis.*
7 *Qualiter huiusmodi inducia duplicari debeant.*
8 *Pœna plus petentis re, vel causa, vel loco.*
9 *Circa plus petitionem varia hypotheses consideranda: & num. 10. 11. 12. & 14.*
13 *De crimine stellionatus.*
15 *Reus plus iusto negans, an puniendus.*
16 *Ratione partis an negari totum possit.*

[a] Sed hæc quidem antea in vsu fuerant: postea verò [b] lex Zenoniana & nostra rem coarctauit. Et si quidem tempore plus fuerit petitum, quid statui oporteat, Zenonis diuæ memoriæ loquitur constitutio. Sin autem quantitate, vel alio modo plus fuerit petitum: in omne, [c] si quod fortè damnum ex hac causa acciderit ei, contra quem plus petitum fuerit, [d] commissa tripli condemnatione (sicut suprà diximus) puniatur.

a *Sed hæc quidem*] Quæ scil. hactenus dicta sunt de pœna eorum, qui plus petebant: ideoque actione caderent, & rem amitterent.

b *Lex Zenoniana & nostra*] Neutra tamen harum constitutionum hodie extat: tametsi ex alio Iustiniani [a] loco constet, Zenoniana cautum fuisse, vt si ante tempus creditor egerit, ei quod reliquum est temporis, duplicetur. Sic enim Theophilus interpretatur.

c *Si quod fortè damnum*] Veluti, si maiores sportulas debitor [b] soluerit.

d *Commissa tripli*] Id est, cùm incurrisset damnationem, vt Hotomannus interpretatur. Itaque dicimus pœnam [c] commissam, multam, stipulationem, hæreditatem.

1 † *Sequitur* tertia pars huius §. qui pœnas plus petentium iure nouo introductas omprehendit. Primò autem de pœna plus tempore petentis agitur: deinde, quam

a §. hodie, ℐ. de except.
b De quo in §. tripli. ℐ. hoc tit.
c l. 4. §. Cato. de verb. oblig.

pœnam sustineant, qui reliquis modis plus petunt. Pœna tamen plus tempore petentis nominatim hic non exprimitur, sed Iustinianus se tantùm ad Zenonis constitutionem refert, quam tamen non extare constat. Eius autem effectum refert idem Iustinianus infrà sub tit. De [d] exceptionibus. † Breuiter qui plus tempore petit, hanc 2
patitur pœnam, vt reo duplicentur induciæ, nec cogi possit suscipere actionem etiam post elapsam duplicem dilationem, nisi restitutis ei expensis litis. † Et hoc de omni 3
dilatione intelligendum est, siue dilatio adiecta sit ab homine, siue ex natura rei insit, siue à lege concedatur, vt & suprà annotauimus. Quinimò etsi promissio dirigatur ad diem incertam quādo veniat, certam tamen q̄ ventura sit, nempe ad diem mortis, idem obtinere crebrius placuit: veluti, *Promitto tibi hortum meum, cùm moriar*: hæc promissio iure subsistit: me enim defuncto, actio ab hæredibus meis [e] incipiet. Iam si me adhuc viuente petas hortum, post mortem meam duplicabuntur tibi induciæ, & tantisper ius horti persequendi tibi denegabitur, quantum temporis interuallum inter factam petitionem, & mortem meam intercesserit. † Paria dicas, & si quis ante 4
euentum conditionis petierit, duplicabitur saltem futurus euentus, vt [f] Bart. satis obscurè ait: hoc est, vt ego interpretor, expectari debet euentus conditionis promissioni appositæ, qui certificabit, quantum sit duplicandum. Nam si extiterit conditio, tantum temporis duplicabitur, quantum inter petitionem, & extantem conditionem elapsum est. Ea verò deficiente, nihil duplicabitur, nec vllam pœnam sustinebit actor, quia obligatio defecit: resarciet tamen impensas litis reo, quem indebitè fatigauit. † Porro tum demum tempore plus petenti solutionis duplicantur induciæ, si aduer- 5
sarius conuentus exceptionem illam induciarum ante litem contestatam agenti opponat: nam si postea id fecerit, duplicationis beneficium non obtinebit, sed damnabitur ad solutionem tùm faciendam, quando tempus, quod alter sua sponte indulsit, [g] aduenerit. Ideòque cauti sint debitores, vt mox à primo limine hanc exceptionem obiiciant. † Deinde si actorem pœniteat ante litis contestationem dictasse iu- 6
dicium, euitatur hæc duplicationis pœna, quia non dicitur petiisse ante cœptum iudicium, sed [h] petere voluisse: obligabitur tamen pœnitens sumtus indebitæ fatigationis reo reficere [i] Hostiense teste. Sed & Fiscus impunè potest ante tempus petere ea, quæ sibi [k] debentur: quod Baldus receptum esse ait propter publicam necessitatem, quæ semper Fiscum vrgere præsumitur. † Cæterùm qualiter huiusmodi in- 7
duciæ duplicari debeant, an numerando ab initio, à die scilicet conuentionis, siue promissionis factæ, an verò à petitionis tempore, altercatio est inter Doctores. [l] Bartol. & [m] Platea censent, duplicationem solùm fieri debere de tempore, quod [n] superest. Verùm crebriore calculo contrarium obtinuit, quòd imò tota dilatio sit duplicanda, numerando à tempore conuentionis, & sic ab initio vsque ad tempus [o] solutionis. Neque aduersantur Vlpiani Iurisconsulti [p] verba, quæ Bartolum fefellerunt: loquitur enim in pœna corporali, hic verò de pœna pecuniaria [q] tractamus. Atque hæc de pœna plus tempore petentis dicta sint. † Si quis verò loco, re, aut causa plus 8
iusto petierit, atque hinc damni aliquid aduersario inferat, damni eius triplum restituere obligatur: quod vulgò interpretes ad damnum sportularum coarctant, ob id, quia Imperator se ad ea referat, quæ [r] suprà dixerit. Quocirca si non intercesserit sportularum damnum, iura antiqua suprà discussa, immutata permanere aiunt. † Quia verò istud non generaliter procedit, atque adeò de pœna plus petentium 9
variatum est à multis [s] annis, ideò sic colligi potest. Primò, actor qui sciens exigit à debitore cautionem maioris summæ quàm ei debetur, & postea pari dolo plus petit, amittit rem, seu debitum. † Deinde, qui non exegerit cautionem, sed plus debi- 10
to petierit calumniosè, etsi non perdat debitum, triplo tamen expensarum & damnorum [u] punitur. † Tertiò, exigens cautionem maioris summæ, quàm sit debitum, 11
non tamen agens ex ea, reus est criminis stellionatus: nisi fortè alio delicto fuerit cautionem [x] consecutus. † Quartò, qui neque pluris sibi cauendum curauerit, ne- 12
que plus petierit calumniosè, sed temerè magis, quum probationem non habeat, is nullam, nisi [y] expensarum sustinet pœnam atque ita communis est Doctorum [z] sententia, contra Accurs. Quintò, si actor dolo plus petat, reus dolo plus neget, vtrinque compensabuntur [a] expensæ. † Sextò, qui petit debitum, quod sibi solutum est, is cri- 13
mine stellionatus extra ordinem punitur, quod est in viris honestis, vt [b] moueantur

d §. hodie autem. J. de excep.
e vt C. vt act. ab hæred. & cont. hæred.
f in l. si pecuniam 12. ff. si cert. pet.
g tractatur in l. except. 19. C. de prob. Bald. in l. si extraneus 6. ff. de cond. caus. da. & c. vbi etiā docet. quæ sint partes iudicis in condemnatione, si petatur ante tempus.
h text. in l. amplius non peti. in princ. ff rem rat. hab.
i c. vnico. ext. de plus pe.
k text. elegans in l. 1. C. de con. ex leg.
l in l. iustas. C. de iur. fisc. lib. 10.
m hic.
n per text. in l. aut damnum 8. §. quisquis, ff. de pœn. vbi dicitur, quòd ille, qui rupit confinia, debet puniri vt stet in confinib. duplicato tempore. & subiicit ibi tex. duplicandum esse illud tempus, quod superest cum fugit. idē tenet Pan. in c. vnico. ext. de plus pet.
o per text. apertum in §. hodie J. de except.
p in d. §. quisquis.
q arg. l. quid ergo 11. §. pœna grauior, ff. de his qui not. infam. & l. de interpretatione 42. ff. de pœn.
r in § trip. hoc nostro tit.
s Old. in Copia iur. &c.
t l. vnica, C de plus pet.
u atque ita loquitur d. §. tripl. ff. eod. & vers. noster hic.
x l. 1. & 2. de crim. stell.
y l. eum quem temerè 79. in princ. ff. de iudic.
z in d. l. 1. C. de plus pet. & in c. 1 ext. eod. tit.
a l. si dol. ff. de dol. mal.
b l. 3. ad fi. de crim. stellio. text. in l. si fideiuss. 29. § in omnib. & ibi gl. ff. mand. ordine.

14 ordine.† Septimò quando locum habet aliqua pœna in prædictis speciebus ob plus petitionem, ea potest dupliciter exigi, aut per officium iudicis in eodem iudicio sine nouo libello, aut per condictionem ex [c] lege, scilicet per [d] libellum. Deniq; si plus petatur, & minus probetur, debet in dubio iudex sequi acta & probata, in quib. [e] vis iudiciorum consistit. † Cæterùm si creditore plus iusto petente, reus plus iusto neget, quæritur, an etiam puniatur reus plus negando, sicut creditor punitur plus petẽdo. Et communiter responsum extat, hoc reo impunè licere: est.n. de natura litis cõtestationis, vt reus neget, sicut petitũ est:† & per manus traditur, ratione partis posse negari totum, id quod in [f] Consistorio Rotuuilensi perpetuum est. † Verùm in Camera Imperiali hæc opinio nõ recipitur, sed necesse est, si positio plures in se articulos contineat, vt super quolibet sigillatim respondeatur, nec potest tota positi o generaliter negari, quam partim veram, partim falsam esse respondens [g] credit. Quod procedit, etiamsi vnus tantùm positionis articulus verus sit, reliqui verò falsi: vt omne periurij periculum euitetur, perniciosáque quorundam Aduocatorum versutia prorsus excludatur. Et hæc de plus petitionibus dicta sint hactenus.

15

16

17

c Ex l.vnica. C.de plus pet.
d Arg.l.1.ud. ff. de rei vend. & s. il ud quoque iudicis in Nouel.de triẽt. & semis.
e l.scio 3.in fi. ff de appel.
f Fa.ad hoc.c. 1.ext.de lit.cõt.
g ita etiam tenet Bar. in l.1. s. si stipulanti. ff.de verb. obl.

§. Si minus.

Si minus [a] in intentione sua complexus fuerit actor, quàm ad eum [b] pertineat: [c] veluti si cùm ei decem aurei liberentur, quinque sibi dari oportere intenderit: aut si cùm totus fundus eius esset, partem dimidiam suam esse petierit: [d] sine periculo agit. [e] in reliquum enim nihilominus iudex aduersarium [f] in eodem iudicio ei cõdemnat, [g] ex constitutione diuæ memoriæ Zenonis. Si quis aliud pro alio [h] intenderit, nihil enim periclitari placet: sed in eodem iudicio, cognita veritate, errorem suum corrigere

ei permittitur: veluti si is qui hominem Stichum petere deberet, Erotem petierit: aut si quis ex testamento dari sibi oportere intenderit, quod ex stipulatu [k] debetur.

†Sicut plerumque actores intentionem suam ita constituunt, vt plus petant quàm 1
sibi ferè debeatur (vt hactenus dictum est) sic etiam interdum contingit actorem mi-
nus iusto, aut aliud pro alio per errorem petere: quare subiicitur, quo pacto ea spe-
cie huic minus petenti subueniatur. Tractantur autem duo principalia puncta hoc
loci: primùm de libelli emendatione agitur, deinde de mutatione. †Est autem *emen-* 2
dare nostro in proposito nihil aliud, quàm mendum, id est, errorem tollere, salua re-
manente [a] substantia. Siue igitur mendum sit ex superflua [b] aliqua adiectione, siue
ex detractione, siue ex nimia obscuritate: qui id corrigit, superflua resecando, conci-
sa addendo, mutilata supplendo, confusa distinguendo, obscura declarando, emenda- 3
re rectè dicitur. †*Mutare* autem libellum, est variare ipsius libelli substantiam, & ve-
teri actione relicta nouam proponere, vel omissa re petita, aliam postulare.

a l. actorũ verba 46. ff de re iud.
b Alciat. in l. edita, C. de edend.

†Doctores addunt & de cumulatione actionum, quæ nihil aliud est, quàm vnius a- 4
ctionis cum alia in eodem libello coniunctio, & [c] copulatio aduersus eundem. Id
enim cumulare significat.

c Autor Bart. in d. l. edita. & Baldus annotauit in l. 1. §. fin. de fideic.

a *In intentione*] In libello suæ intentionis.
b *Pertineat*] Quàm sibi debeatur.
c *Veluti si cùm*] Hoc exemplum est in actione singulari, quando emendatio fit cir-
ca rem petitam, vt infrà [d] latius dicetur.
d *Sine periculo*] Quia sibi non præiudicat in reliquo.
e *In reliquum*] Si tamen id postea petierit, vt facilè potest intentionem suam auge-
re: alioqui certè (inquit Balduin.) vix poterit iudex plus actori tribuere, quàm [e] pe-
tierit: qua de re nos paulò post agemus.
f *In eodem iudicio*] In eadem instantia, ex eodem libello emendato, siue ante, siue
post litem contestatam, vtcunque Doctores frequentius refragentur.

d Num. 10. & num. 12.
e l. vt fundus 18. com. diuid. l. vlt. C. de fid. liber.

g *Ex constitutione diuæ memoriæ* Zenonis.] Quæ tamen hodie desideratur. Fuit
autem hoc de nouo à Zenone introductum (sublata scilicet iam per Theodosium
impetratione [f] iudiciorum) vt iudex contestata lite in eodem iudicio, si ex actis ap-
pareat, plus deberi quàm quod petitum, plus condemnare posset, quàm quod ab ini-
tio petitum sit. Nam ante Zenonianam constitutionem, cùm à Prætore iudicium in
quinque acceptum, & iudex datus esset: iudex in quinque tantùm, neque plus eo
datus [g] intelligebatur: actor tamen alia actione, quod reliquum erat, petere poterat,
& tum iterum adire Prætorem omnino necesse erat. De ea enim summa sola, quam
libello complexus esset actor, iudex notionem habebat, & (vt Cicero inquit) in angu-
stissimam formulam sponsionis concludebantur. Et hæc quidem causa fuit Zeno-
nianæ constitutionis.

f l. 2. C. de fo. & imp. sublat.
g Fac. l. non potest 23. & l. non quemadmodum 35. de iudic.

h *Intenderit*] Petierit experiundo iudicialiter.
i *Veluti si is*] Vides duobus modis fieri, vt aliud pro alio petamus, re scilicet, & cau-
so. Res, veluti si vnam rem pro alia postules: causa, quum aliam actionem pro alia
moues & intendis.
k *Debetur*] In eodem enim iudicio, id est, in eadem instantia errorem ei corrigere
licebit.

Explicito textu videamus primò, quomodo emendatio libelli sit licita. †Fit autem 5
emendatio multis modis. Primum declarando, cùm obscura declaramus: vt si libel-
lus agentis sit obscurus, confusè positus, generalis, incertus: †& huiusmodi emenda- 6
tio, atque obscuritatis declaratio, vsque ad sententiam [h] permissa est. Quod tamen
ita obtinet, si reus conuentus de obscuritate vel incertitudine nihil excipiat: eo e-
nim excipiente ante litem tantùm contestatam licita erit emendatio, non etiam po-
stea: ante enim non dicitur petiisse, sed [i] petere voluisse. Et nisi ea specie emende-
tur ante cœptum iudicium, processus omnis propter obscuritatis vitium corruet, &
sententia erit inutilis. † Hinc consulit [k] Speculator causidicis, vt non petant decla- 7
rari obscuritatē libelli ab actore, sed obiiciant simpliciter libellum esse obscurum &
generalem: tum enim si actor prætermittat emendare, poterit deinde reus totum
processum irritare. †Deinde fit emendatio in *addendo*, vt si aliquid additur libello, 8
& [l] adiicitur: eo casu interest, an de vniuersalibus loquamur iudiciis, an de genera-
libus

h Arg. in l. si quis intẽtione ambigua 66. ff. de iudi.
i Est text. in l. amplius 15. ff. rẽ rat. hab.
k in tit. de libel. concept. § vl. vers. cautus.
l Vt in exemplo tex. nostri.

libus, vel de singularibus. In vniuersalibus licet addere vsque ad sententiam. Verbi
gratia: In petitione hæreditatis si exprimas certas res hæreditarias, non prohiberis
deindè, quandocunque libuerit, & alias res adiicere. Quum enim in ea principaliter
agatur, vt quis hæres declaretur, videtur in consequentiam non solùm rem petitam,
sed quamlibet aliam hæreditariam petiisse, & ideò emẽdatio non denegabitur. Idem
dicas in generalibus iudiciis, vt est tutela, negotiorum gestio. Nam si pupillus ge-
neraliter intenderet actionem tutelæ aduersus tutorem, & exprimeret in libello res
aliquas malè à tutore gestas, potest vsq; ad sententiam & alia exprimere, quæ sunt [m]
9 contra tutorem. † Cæterùm quomodò in singularibus emendare libellum liceat,
distinguendi sunt quatuor casus. Interdum enim fit emendatio in re petita, inter-
dum circa substantialia libelli, plerunque circa qualitates principales, nonnunquam
10 circa qualitates aduentitias. † Primùm, si de emendatione ad rem petitam, (qua in
specie textus noster loquitur) quia primò minus petebas, deinde plus velis petere,
puto & ante & post litis contestationem, vsque ad sententiam concedi emendatio-
nem: idque textus nostri argumento, qui generaliter ait: *Si minus petitum sit, quàm*
deberetur, sine periculo agi: quia in eodem iudicio iudex aduersarium ei in reliquum
condemnat. Sed nónne hoc pugnat cum Iulij Pauli [n] responso, qui ait: *Non posse vi-*
deri in iudicium venisse id, quod post iudicium acceptum est, id est, post litem contesta-
11 *tam accidit?* † Huius contrarij timore Accursius sic exaudit textum nostrum: *In eo-*
dem iudicio, id est, in alia instantia coram eodem iudice. Sed hæc expositio omninò
improuida est: neque enim potuit quicquam alienius à verbis textus responderi,
quàm ineptè geminantem verba Imperatorem inducere: quasi diceret: iudex co-
ram eodem iudice condemnabit. Deinde cùm iudicium pro instantia accipiatur,
absonum est, *in eodem iudicio,* id est, in alia instantia interpretari. Denique Zeno-
nis constitutio, cuius hîc meminit textus, fuisset superuacanea. absque illa enim con-
12 staret, reliquum peti in alio iudicio potuisse, † cum indubitatum [o] sit, absolutoriam
vna ex causa sententiam, ex alia agenti non obesse. Quare Bartolus, & communis
13 interpretum schola hunc textum aliter intelligunt, videlicet, † quando emendatio
ante litis contestationem facta est, tum possit actor emendare libellum, addendo
maiorem summam, sine nouo processu, ex priori libello emendato: post litem verò
contestatam non possit. Verùm hæc interpretatio (pace tantorum virorum dixerim)
non minus absurda & impertinens est superiore, cùm textus nihil omnino de litis
contestatione distinguat, nec verbum [p] *Petierit* & verbum, *In iudicio* sic accipi pos-
14 sint. † Verbum enim, *Petere,* cùm ad iudicium singulare refertur, post litem [q] con-
testatam accipitur. Item *iudicium* ipsum non, nisi post litem contestatam [r] propriè
15 dici, omnes fatentur. † Verissima ergo est Martini sententia (quem Fulgosius, Faber,
Angelus, & Iason sequuntur: item & Alciatus [s], & Eguinarius [t], Baro) existimantis
actorem, qui minus iusto in libello petiit, posse in eodem iudicio, eademque instan-
tia emendare libellum, & summæ siue rei petitæ aliquid addere etiam post litem
contestatam, vsque ad sententiam. Primùm enim text. noster sine vlla distinctione
loquitur. Deinde hunc sensum exposcunt verba, *Petere, & Iudicium,* quæ post litem
contestatam intelliguntur. Denique hoc casu nec causa agendi, nec actio mutatur,
16 nec prima petitio [u] deseritur. † Neque aduersatur huic sententiæ [x] Pauli respon-
sum suprà citatum: loquitur enim Paulus in iure, quod non habet exordium ante
litem contestatam: si autem prius competebat, sicque initium habebat, & ius quæ-
situm iam actori erat, nihil vetat quin & illud, quod venit post litem contestatam,
17 possit in eodem iudicio, eademque instantia [y] deduci. † Secundus casus: Si emen-
datio respiciat libelli substantialia, ante litem contestatam impunè fieri potest, non
etiam postea. Et hoc dogma generaliter procedit tam in criminali, quàm ciuili cau-
18 sa. † Sunt autem *substantialia,* sine quibus actus non potest subsistere. † Sic sub-
19 stantialia libelli in causa criminali dicuntur esse hæc, [z] nominare consulem, expri-
mere mensem, & locum criminis, inscribere sese ad talionem: in his enim consistit
libelli substantia: itaque post acceptum iudicium emendari non possunt, sed reus
eximeretur ab accusatione, ipso hoc postulante, [a] Castrensi autore. Sed & si reus
hoc non petierit, potest nihilominus iudex ex officio reiicere eiusmodi libellum,
qui post litem contestatam emendaretur. Quinimò si in criminalibus omittatur
20 expressio loci & temporis, libellus redditur ipso iure nullus: quæ est communior
interpretum [b] sententia. † In ciuili verò causa de substantia libelli est, vt conclusio
siue petitio libelli rectè ex præmissis fluat, & propositio [c] ordinatim propositioni co-

m fac l. licet 1. C. de iudic.

n in l. non potest 23. ff. de iudic.

o text. in l. qui quæritur 12. & l. cùm mater 11. §. 1. ff. de excep. rei iud.

p in text. hic positum.

q l. si decem 116. ff. de verb. oblig. & l. item 20. §. petitam. ff. de pet. hær.

r per d. l. amplius. ff. rem ratam hab.

s l. edita 3. C. de edendo.

t hic.

u his accedat text. in l. in delictis 4. si contracta. ff. de noxal. ibi, durante eâdem instãtia augetur & diminuitur petitio.

x in d. l. non potest.

y l. si rem alienam 9. §. vlt. cũ ibi not. ff. de pig. act.

z tractatur in l. libellorum 3. de accus.

a in d. l. edita.

b Alex. d. l. edita. Dec. ibid. num. 34.

c iuxta l. 1. & ibi gl. ff. de edend.

hæreat: veluti si quis à me fundum peteret, quia sit ex aula Cæsaris, hæc causa & conclusio inepta esset, sicque vitiaretur libellus, adeò vt ne quidem post litem contestatam emendare permissum sit: est enim totus processus nullus reo etiam obiicente, nec obiiciente quicquam. atque ita ex veritate [d] Iason contra Bartolum defendit.

d in d.l.edita.

21 † Tertius: Circa qualitates principales ante litis contestationem tantùm emendari libellus potest, post non potest: sic enim mutaretur actio, seu facti substantia. Exemplum [e]: Ego aduersus Titium intendo, quòd rapuerit mihi violenter vestem meam in turba. hæc est vna principalis qualitas in hac actione, scilicet rapere [f] in turba. Si ergo ipse libellum emendare vellem, & dicere, rapinam non in turba factam fuisse, id possum duntaxat ante litem contestatam, postea non, cùm sit qualitas principalis mutationem actionis respiciens. Aliud exemplum, vbi per emendationem ipsum factum mutaretur: vt si maritus accusaret vxorem adulterij cum Titio commissi: hæc est principalis qualitas, quò ad factum adulterij. quare si emendaret post litem contestatam, dicendo, quòd cum Flacco adulterata sit, sicque aliam nominaret personam, hæc emendatio facti substantiam mutaret, ideoque [g] impermissa est. † Quartus & vltimus casus: Qualitates aduentitiæ emendari possunt in libello vsque ad [h] sententiam. † *Aduentitiæ* autem *qualitates* sunt, quæ nec vitiant, nec mutant libellum, sed huic præter necessitatem adduntur: vt si tempus adiiceretur libello, vel locus, dies, hora, aliæve id genus circumstantiæ, vbi non esset necessarium. Verbi gratia: Peto à Titio decem, quæ mutuaui ei ante biennium in domo Flacci: hæc est qualitas aduentitia, facere mentionem de annis & loco: actio enim & factum mutui subsistit, siue ista qualitas mutetur, siue non, ideoque licita est [i] emendatio. Et hactenus quidem de libelli emendatione, quæ fit addendo. † Porrò & tertiò emendatur libellus detractione, cùm qualitas vel summa aliqua à libello detrahitur: vt si actor petiit decem, & deinde saltem quinque velit petere, vel si totum fundum ad se pertinere dixerit, cum deinde pro parte tantùm petat: qua specie emendatio regulariter conceditur vsque ad sententiam. Neque enim prohiberi actor debet, si emendet in partem mitiorem, & temperatius [k] petat. † Si tamen plus petens, ab aduersario post litem contestatam cautionem [l] exegerit, ac deinde detrahere velit, nisi hoc faciat ante acceptum iudicium, pœnam legis non effugiet. Pari ratione si quis detraheret in substantialibus, vel qualitatibus principalibus, detractio ante litem contestatam solùm permittitur, non etiam postea: veluti si in criminalibus mensem, vel locum, in ciuilibus substantiam facti defalcaret. † Postremò fit emendatio, cùm resecantur superflua, & ea pariter vsque ad sententiam licita est. Dicuntur autem superflua, quæ omitti in libello poterant sine iniuria cuiusquam. Exempli causa: Deposui apud Titium calendis Decembris scyphum argenteum, quando Flaccus & Berta contraxerunt matrimonium, &c. hoc postremum dicitur superfluum, quia nihil ad rem pertinet. Et hæc de emendatione annotasse sufficiat. † Hoc interim auctarij cuiusdam vice addito, quòd in præmissis omnibus, vbi recipitur emendatio, actor emendans teneatur reo conuento ad expensas indebitæ fatigationis, non autem causæ vel litis. Et si post emendationem aduersarius ad respondendum non esset instructus, indulgenda est ei noua dilatio: secus si de causa instructus esse possit, Angelo hic docente: cui etiam consuetudo, optima legum interpres, suffragatur.

22 23 24 25 26 27 (paragraph numbers in right margin as printed beside: "ideoque impermissa est. † Quartus" 22; "Aduentitiæ autem" 23; "Porrò & tertiò" 24; "Si tamen plus petens" 25; "Postremò fit emendatio" 26; "Hoc interim" 27)

e Zas. hîc hoc exemp. ponit.
f l. Prætor ait. §.5. hæc autem vers. docere. ff. vi bon. rapt.
g text. elegans in l. denunciasse 17. §. quod tamen. ff. ad leg. Iul. de adult.
h text. pulcer in l. in delictis. 4. §. si detracta. ff. de noxalib.
i vide etiam aliud exemplũ in d. §. si detrac.
k de hoc tractatur in l. quidam existimauerunt 21. ff. si cert. pet.
l iuxta normã l. vnicam C. de plus pet.
m l. cum precum. C. de lib. caus.
n l. vnica. C. de plus pet.

Altera text. nostri pars de mutatione libelli loquitur, quo in articulo breuiter duas obseruare regulas oportet. † Prima: *Ante litis contest. permittitur regulariter mutatio.* Excipiuntur tamen casus, in quibus nec emendatio quidem licita est. † Primus, si quis confessionem suam hoc prætextu [m] reuocare velit. Secundus, si ius aduersario iam quæsitum auferre [n] contendat. Tertius, si semel mutatio facta esset, vel tempora eam non largirentur, vel aliter iudici ex aliqua causa sederet: vt quia omissa ciuili actione quis vellet criminalem vel famosam [o] intendere. Quartus, si electione peremta esset [p] sequens actio: vt quia simul admitti nequeant, vel inuicem [q] aduersentur. Quintus, si quis priorem actionem simpliciter differre velit, vel soli instantiæ ipsius causæ renunciare, hoc ei non [r] permittitur. Si autem omnino & litem & actionem remittere desideret, audiendus est. Atque ita Bartolus ex veritate tradit. Nec obstat Iustiniani [s] constitutio, quia de renunciatione instantiæ tantùm loquitur, non de remissione totius litis & actionis. Sextus: In criminalibus iudiciis impermissa est mutatio propter Senatusconsultum [t] Turpillianum. † Altera regula est: *Post litem contestatam non permitti mutationem, quia litem contestando quis instantia ex proprio contractu* [u] *adstringitur.* † Aliquoties tamen non procedit hæc regula.

28 29 30 31 (right margin: "† Prima" 28; "† Primus" 29; "† Altera regula" 30; "† Aliquoties" 31)

o l. certi conditio 9. ff. si cert. pet.
p l. quod in hærede 9. §. elegere. ff. de trib.
q l. vlt. C. de codicill.
r auth. qui semel, C. quomo. & quand. iud.
s in d. auth. qui semel. & in §. omnem. in Nouell. de litig.
t vt Bart. tract. in l. quæsitum 5. ff. ad Turp.
u text. in l. 3. §. idem. ff. de pec.

regula. Primò, quando per errorem aliud pro alio petitum esset, vel ex alia causa, quàm deberetur: licitum enim erit mutare probato errore etiam post acceptum iudicium, in eadem [x] instantia. Aliàs namque præter rationes suprà circa emendationem relatas, nec *corrigendi* verbum satis congrueret. Quapropter si ex probationibus constaret iudici, verum creditorem esse agentem, putat [y] Alciatus Zenonis constitutioni locum esse, fauore [z] dirimendarum litium, vtcunque aliud vulgò receptum sit: videlicet si libellus sit nullus, ab obseruatione iudicij: si variet, ab illa cau-
32 sa reum absoluendum, saluo actori iure alio in iudicio [a] experiundi. † Secundò non habet locum, quando ex mutatione lis non differretur, sed solùm fit causa euitandæ [b] pœnæ. Alciatus tamen distinguendum putat, lex consummatum actum tantùm
33 puniat, an id minus. † Tertiò non obtinet, si partes consentiant, debetque iudex earum consensum pro rato habere [c], Baldo autore: cui & ego assentior, Zenonianæ constitutionis argumento, tanquàm tali consensu producatur litis contestatio ad rem [d] mutatam. Sunt & plerique alij non absimiles casus, quos interpretes suis [e] locis examinant. Cæterùm quia Doct. locum communem de actionum cumulatione hic quoque tractant, qui locus & vtilis est studiosis iuris, & confusè ferè traditus: ideo & nos in compendium disputationem illam breuiter & distinctè contrahemus,
34 primùm ostendentes quando concedatur, deinde quando non concedatur. † Actionum ergo cumulatio regulariter conceditur: nam nemini negandum est, vt non pluribus iuribus vtatur, si modò citra fraudem [g] alterius faciat, & maximè si quis cupidus sit dirimendarum litium. Sic si cui plures actiones ex eadem causa suppetunt, aduersus diuersos illis [h] vti potest, dum tamen vnam solutionem boni [i] consulat: siue illi rei debendi sint, siuo [k] consortes litis. Sic pluribus actionibus locus erit ex diuersa causa contra eundem, siue ad diuersam, siue ad eandem rem dirigantur. Cùm enim res est diuersa, cumulationem actionum competere nemo ambiget. verbi gratia: Si decem petam à Titio ex causa mutui, & alia decem ex causa [l] depositi. Quum verò ad eandem rem ex diuersa agimus, cumulatio actionum quoque locum habet. Quare si ignorans rem, quæ sibi ex legato obuénit, fortè fortuna emit, duplici actione [m] experiri potest, partim ex testamento, partim ex empto: nam altera
35 actione rem ipsam, altera precium consequitur. † Enimuerò cumulatio actionum locum non habet, primùm si plures actiones sint contrariæ: verbi causa, si quis inofficiosi testamenti quæstionem intendit, falsi quæstionem [n] intendere non potest. Proinde ab initio statim deliberandum est, vtra actione experiri velit: Nam si am-
36 bas proponeret, ceu contraria allegans, non audiretur. † Deinde non est locus cumulationi, quando plures actiones ita se habent, vt vna intentata aliæ perimantur. Sic in legatis actionem inibit actor, quam actionem instituere cupiat; personalem, an in rem, an [o] hypothecariam: nam pro legatis consequendis hæ tres actiones sunt
37 propositæ, vt [p] alibi docui. † *Ad hæc*, sententiæ præiudicium cumulationi obsistit, cum absolutoria in priori actione lata, rei iudicatæ exceptionem in posteriore gigne-
38 re [q] potest. † *Denique* executio cumulationi reluctatur, quando id, quod altera in actione solutum est, ab altera liberationem parit: vt si quis ex furto à familia facto cum domino vnius serui nomine egerit: nam hoc in casu aliorum actionem reiicit, quòd vnius condemnationē æqui bonique [r] facere debeat. † Sed an actio iniuriarū
39 & legis Aquiliæ cumulari possint? Et cùm hæc quæstio in facto contigisset, memini in Camera Imperiali decisum, hanc cumulationem admittendam esse, prout in Cameralibus obseruationibus [f] annotaui. Et hæc de cumulatione actionum sufficiant: reliqua ad hanc materiam pertinentia, ex [t] Doctoribus petenda sunt.

x Atque ita loquitur text. noster in vers. si quis aliud.
y in d. l. edita.
z l. 2. ff. de prætor. stipul.
a l. Pædius. ff. de pact. l. apud Celsum, ff. de instit. act. & l. apud Celsum 4. §. item quæritur 3. ff. de doli except.
b ita Bald. in d. l. edita.
c Bald. in authent. hodie, in in fin. C. de iur. calumn. arg. c. vltim. extrà de probat.
d d. l. 2. §. vlt. de prætor. stipul.
e in d. l. edita. & in auth. qui semel, C. quomod & quand. iud.
f De cumulatione actionis latiss. tractaui in c. pastoralis, ext. de cau. poss. & propr.
g l. nullus videtur 55. ff. de reg. iur.
h l. 3. §. vbi duo. & ibi Barr. ff. de duob. reis pro.
i l. si pluribus 33. ff. de leg. 1.
k c. in præsentia, extr. de probat.
l vt probari potest ex l. si idem cum eod. 11. ff. de iurisd.
m l. huiusmodi 84. §. qui seruū s. de legat. 1.
n l. eum qui 22. ff. de inoff. test.
o l. cùm filius 76. §. variis 8. de leg. 2.
p in §. nostr. autem, s. de leg.
q vide D. l. in l. naturaliter 12. §. nihil commune, ff. de acquir. poss. in c. pastoralis, de Cent. 2. obs. 25.

§. Sunt præterea.

1 Sexta actionum diuisio, persecutionis effectum respiciens.
2 Solidum debitum regulariter omnes actiones præstant.
3 Sex exempla, vbi quis in id tantùm, quod facere potest, condemnatur.
4 Pater & dominus pro filiisfam. & seruis peculiotenus tantùm tenentur.
5 Fallit, si pater vel dominus in peculio dolum commiserunt.

caus. poss. & propr. r L. 1. §. vlt. ff. si fami. fur. fe. di. l. si familia 9. & ibi Dd. ff. de iurisd. f
s in d. l. edita, C. de edent.

6 *Differentia inter actionem de peculio, & actionem de dote, & pro socio: & quis sit eiusdem effectus, & num. 7.*
8.10 *Plures actionum diuisiones in hoc titulo non comprehensæ enumerantur.*
9 *Actiones ordinariæ & extraordinariæ quæ?*

Sunt præterea quædam actiones, quibus non semper solidum quod nobis debetur, persequimur: sed modò solidum persequimur, modò minus: vt ecce,[a] si in peculium filij seruíve agamus. Nam si non minus in peculio sit, quàm persequimur, in solidum [b] dominus patérve condemnatur: si verò minus inueniatur, eatenus condemnat iudex,[c] quatenus in peculio sit. Quemadmodum autem peculium intelligi debeat, suo ordine proponemus.

† *Sexta* actionum diuisio hoc loci enarratur, ducta à modo condemnationis & persecutionis, effectum respiciens: sic enim plerisque actionibus solidum debitum, plerisque minus assequimur. † Solidum autem debitum regulariter omnes actionum species præstant: minus verò persequimur in effectu aduersus eas personas, quæ in id duntaxat, quod facere possunt, condemnantur, habita ratione, ne egeant, néve ad nimiam perducantur egestatem. [d] id quod Imperator sex exemplis vsque ad finem præsentis tituli pertractat. Primùm est in peculio filiifamiliâs, vel serui. Secundum in dote. Tertium, si maritus necessarias in rebus dotalibus impensas fecit. Quartum in parente, patrono, socio, donatore, qui sic conueniuntur, vt tamen illis alimenta sint salua. Quintum in compensatione. Sextum & vltimum in cedente bonis propter inopiam. Primum exemplum hic §. complectitur, reliqua verò in sequentibus sigillatim discutienda venient. † Quod ad primum exemplum attinet, sciendum est, quòd si debita filiifamiliâs aut serui excedant ipsorum peculium, pater vel dominus non condemnetur in solidum, sed tantùm peculiotenus, id est, quatenus est in peculio, postquam pater aut dominus deduxerunt, quod ipsis [a] debetur. Nam nec vltra vires peculij obligati sunt pater & dominus pro filio [b] ac seruo: ideóque nec conueniri quidem in solidum eos posse, à plerisque [c] traditum est. † Excipe tamen à prædicto dogmate, nisi pater vel dominus in peculio damnum commisissent, dolosè illud diminuentes: nam ea specie vltra vires peculij in solidum [d] obnoxij sunt.

1
2
3
4
5

a *Si in peculium filij seruíve*] † Hoc actionis *de peculio* exemplum propriè verbo, *persequimur*, conuenit: hac enim sola non possumus semper persequi solidum, quia nec obligatio excedit vires peculij. Reliquis autem actionibus, puta pro socio vel dotis, solidum quidem persequi possumus: non tamen semper consequimur solidum, quia ratio habenda est eius qui conuenitur, ne egeat. † Nec omnino sine effectu est hæc differentia. Primùm enim in his posterioribus actionibus saltem præstatur cautio eius aliquando præstandi, quod solido deest, si reum ad pinguiorem quandoque fortunam [e] peruenire contigerit. At huiusmodi cautio à patre de peculio conuento non potest exigi: licet aucto postea peculio denuò conueniri possit, eius nomine, quod nondum est [f] persolutum. Deinde, qui verè debent solidum quod persequimur, si vltrò solidum soluerint, nihil possunt postea repetere prætextu inopiæ: cùm contrà pater, vel dominus, si quid per errorem soluerint supra vires peculij, id condictione indebiti reposcere non vetentur. neque enim supra vires peculij obnoxij [g] sunt. 6 7

b *Dominus patérve condemnatur*] Nempe ex obligatione naturali, vel serui, vel filij: propter quam etiam huius debiti soluti repetitio [h] impeditur.

c *Quatenus in peculio sit*] Deducto videlicet, si quid seruus domino, cíve qui in potestate eius sit, debet [i]. Atque id ipsum est, quod mox subindicat Imp. hisce verbis, *Quemadmodum autem peculium intelligi debeat, suo ordine proponemus*: nempe, proximo tractatu, qui hunc subsequitur.

Textu sic vtcunque declarato, quoniam præter illas sex actionum diuisiones hactenus à Iustiniano relatas, & plures diuisiones obseruantur, quæ ex aliis actionum acciden-

a §. præterea. Inst. quod cum eo qui in alien. pot. &c. & §. actiones. vbi de hac latè diximus §. hoc nostro tit.
b text. sing. in l. quoties 47. §. si semel. & ibi glos. verbi, vniuersam, ff. de pecul.
c vt Ias. hic ex Nicol. de Neap. refert.
d l. in bonæ fidei 36. ff. de pecul. cum simil.
e l. vnic. §. cùm autem, C. de rei vxo. act. l. verũ 63. §. item videndum est an cautio 4. pro soc.
f l. quoties 47. §. qui semel. de pecul.
g l. si quis reũ §. §. idem Iulianus. de lib. leg.
h l. frater à fratre 38. de condi. indeb.
i l. depositi 3. & l. sed si damnum 9. §. peculium autem. de pecul. & l. 1. de tribut.

accidentibus, seu propriis desumi solent: ideo eas obiter quoque adiicere, non extra[a]
8 rem fuerit.† Nam aliæ directæ, aliæ contrariæ [k] dicuntur: aliæ perpetuæ, aliæ [l] tẽpo-
rales: aliæ transeunt ad hæredes, aliæ non [m] transeunt: aliæ famosæ sunt, aliæ non [n]
infamant: aliæ directæ appellantur, aliæ [o] vtiles: aliæ speciales siue singulares, aliæ
de vniuersitate rerum, aliæ generaliter de omnibus negotiis [p] intenduntur: aliæ de-
nique simplices sunt, aliæ duplices.[q] Et hæ quidem tredecim diuisiones ab omnibus
obseruari solent. Quanquam nonnulli adhuc alias superaddant: pleræque enim a-
9 ctiones ordinariæ sunt, quædam extraordinariæ. † *Ordinaria* erant, quæ solenni or-
dine & tempore conuentus iuridici dabantur à Prætore: *Extraordinaria*, quæ omni [r]
tempore. Illæ legibus, senatusconsultis, edictis Principum dabantur: hæ ab ipso Præ-
tore in factum. [f] Sed temporibus Iustiniani omnes actiones extraordinariæ fue-
runt: quippe quæ absque vlla formularum, & temporis obseruatione dabantur.
10 †Porrò actionum aliæ publicæ seu populares nuncupantur, aliæ priuatæ: item aliæ
ciuiles, aliæ criminales: rursus aliæ præparatoriæ sunt, aliæ directæ. [t] Denique quæ-
dam ad rerum proprietatem pertinent, quædam ad quasi proprietatem, quædam ve-
rò ad possessionem: quæ singula qualia sint, suis locis quandoque commodius me-
morabimus.

§. Item si de dote.

1 *Maritus non tenetur ad integram dotem restituendam, sed quatenus facere potest.*
2 *Quantum facere possit maritus, tribus modis colligitur: ex persona, rebus, tempore.*
3 *Personæ cognitio in quibus versetur.*
4 *Alimentorum appellatione quid contineatur.*
5 *Aestimatio rerum quomodo fiat.*
6 *Temporis qualitas quomodo consideranda.*
7 *Maritus summo iure tenetur ad integram dotem: habet tamen priuilegium competentiæ ex æquitate.*
8 *Priuilegium competentiæ conceditur etiam filiis.*
9 *Quib. casib. cesset hoc priuilegium in marito.*
10 *Maritus etiam ex alio contractu conuentus, quàm dotis, habet beneficium, ne egeat.*
11 *Mulier quoque idem beneficium habet.*
12 *An contra extraneum, qui dotem sibi dari stipulatus est, hoc beneficium detur.*
13 *Impensæ à marito factæ in re dotali, ipso iure dotem minuunt.*
14 *Impensæ necessariæ, vtiles, voluptariæ.*
15 *Maritus impensas in re dotali necessariò factas consequitur.*
16 *Quo auxilio impensas necessarias cõsequatur maritus, & nu. 18.*
17 *Accursij error.*
19 *Vtiles impensæ ipso iure dotem minuunt: habent tamen exactionem.*
20 *Impensæ voluptariæ an & quomodo debeantur marito.*

Item [a] si de dote in iudicio [b] mulier agat, placet eatenus maritum condemnari debere, quatenus facere possit, id est, [c] quatenus facultates eius patiuntur. Itaque si dotis quantitati concurrant facultates eius, in solidum damnatur: sin minus, in tantum, [d] quantum facere potest. [e] Propter retentionem quoque dotis repetitio minuitur. Nam ob [f] impensas in res dotales factas, marito quasi retentio concessa est, quia iure necessariis sumptibus dos minuitur, sicut ex latioribus [g] Digestorum libris cognoscere licet.

Hoc loci alterum exemplum ponitur, vbi quis non potest in solidum condemna-
1 ri: vt est in actione de dote repetenda.† Maritus enim à muliere ad dotem restituẽ-
dam conuentus, si non sit soluendo in totum, non tenebitur ad solidam dotem, sed
deducet alimenta: idque est, quod textus ait, *eatenus condemnari eum debere, quate-
nus facere potest*, id est, quatenus commodum est marito, ne scilicet egeat, ne inopia
2 [a] premātur & egestate. † Et si dicas, quomodo æstimabitur, quantum ipse facere

k de quib. de obl. quæ ex quasi contract. in prin.
l de quib. §. de perpetuis & temp. actio.
m §. non autẽ omnes §. de perpet. & temp. actio.
n §. ex quibusdam. iu. de pœna temere litig. & l. 1. de his qui not. infa.
o §. sed ista, §. h. tit.
p l. pro socio 38. ff. pro socio, dixi §. . . curare h.t.
q §. de interdi. & l. in trib. 13. de iudi.
r Teoph. §. de success. sublat.
f l. 1. & in rub. de inter. s. fi. §. eo. l. quæ religio. 43. de rei ven. l. creditor. 52. de act. empt.
t l. 3. ad exhib.

a ita declarat IC. in l. in condemnatione 173. ff. de re. iu.

possit, quidque ei ad vsum vitæ necessarium, vnde alatur, relinquendum sit? Respondeo ex Fabri sententia, tribus modis potissimum id colligi, videlicet ex persona, ex rebus siue patrimonio, & ex tempore. † Personæ autem cognitio in hoc versatur, v- 3
trùm maritus plebeius sit, an [b] dignitate clarus, vel doctor. In plebeio rursus multa sunt expendenda, scilicet industria, valetudo, qualitas opificij: operario enim vel cõstituto in aliquo officio, alimenta magis exigua constituuntur ex dote: [c] quia deducuntur operæ artificij. *Nam plerunque* (inquit Vlpianus) *robur hominis, ætas, temporisque opportunitas, naturalem causam operarum mutat.* Adhibenda quoque sunt exẽpla aliarum personarum eiusdem ordinis, vt collatis his omnibus, appareat quantum reo conuento ad alimenta, item ad exhibitionem necessariam sufficere debeat, vt in reliquum condemnetur. † Neque enim cibaria tantùm, verùm etiam vestitus, & 4
habitatio, appellatione alimentorum continentur, quandoquidem sine his ali corpus non [d] potest. Consuetudo etiam regionis, in qua degit maritus, [e] spectanda fuerit. † Deinde fit æstimatio rerum seu facultatum, non ad valorem proprietatis, sed 5
fructuum, qui percipiuntur ex bonis. Eatenus enim dicetur quis facere posse, quatenus ex fructibus [f] superest, deductis alimentis: *Neque enim,* inquit [g] Vlpianus, *fraudãdus est alimentis quotidianis*: rectéque tradit [h] Bartolus, omnes leges, quæ decernũt alimenta, intelligi oportere de accessionibus, & fructibus, non de proprietate bonorum: mendicatio tamen eius, qui dolo malo celat quicquam, per officium iudicis [i] puniendo. Cæterùm æs alienum, id est, quod reus conuentus aliis debet, non deducitur huic æstimationi præterquam donatori & socio [k] aduersus socium. † Tertiò & 6
vltimò qualitas temporis consideranda est, vt ex ætate condemnandi colligi possit, quot annis verisimile sit maritum [l] victurum. Nam inde potest statui, quanta pecunia sufficiat in singulos annos ad alimenta. Minores enim marito seni & valetudinario deducentur sumptus, quam pleno succo & sanguine, quem diutius victurum, verisimile est. † Ex prædictis ergo discis, quòd etsi maritus summo iure ad integram 7
dotem teneatur, proq; ea in solidum cõueniri posset: habeat tamen priuilegium, siue *exceptionem competentiæ* (vt vocant) id est, vt tantùm ei relinquatur, vnde ali possit: quam quidem exceptionem, & ante & post litem contestatam, adeóque post sententiam opponere potest, quâ se tueatur, ne pluris condemnetur, quàm facere potest, [m] ex æquo & bono. † Et hoc priuilegium non solùm marito, verùm etiam filiis eius- 8
dem matrimonij indulgetur, si dos ab ipsis [n] repetatur. Excipiendæ tamen sunt aliquæ circumstantiæ, quæ faciunt cessare hoc beneficium. Primò si facultates mariti sufficiant, quòd hîc expressè dicit. † Deinde, si res dotales extarent, vel venditis quidẽ 9
ipsis aliæ essent coëmptæ, aut [o] pecunia congesta. Item si ex delicto conueniatur maritus, veluti rerum amotarum [p] actione, hoc beneficium non habet: quemadmodum & eo casu, quo in fraudem mulieris in dote vel rebus propriis dolum commisit, in solidum [q] obligatur. Denium si marito existente inope, vxor pari aut maiori prematur paupertate, vxor in dote præferetur: ob id maximè, quod de damno [r] vitando certat. Denique adueniente meliori fortuna cessat hæc exceptio: ob que id magis temporalem banc esse, quàm perpetuam, interpretes [s] tradunt.

a *Si de dote*] † Idem quoque est, si ex alio contractu maritus ab vxore [t] cõueniaturinã 10
& tũ non vltra quàm facere potest, condemnari debet, nec refert, siue semel, siue secundò dotis nomine [u] promisit, etiamsi à fisco propter dotis publicationem [x] conueniretur. † Quemadmodum autem maritus, sic etiam mulier, cùm in correlatiuis 11
idem sit [y] iudicium, ex dote, quam promisit, non vltra quàm facere potest [z] tenetur.

b *Mulier agat*] Vel alius à muliere ius habens [a] agendi, veluti ex bonorum publicatione Fiscus. † Cæterùm si extraneus agat, qui dotem dedit, eámque sibi restitui 12
stipulatus erat: cùm hæc actio de dote nunquam ad mulierem pertinuerit, & qui agit, suo proprio iure agat, in solidum maritus tenebitur, nec habebit aduersus eum hoc beneficium, ne scilicet egeat. Nam nec socero aliquid remittitur, si matrimonio soluto, solutáque affinitate [b] conueniatur. Non obstat, extraneum qui dotem promisit, non conueniri, vltrà quàm facere [c] possit: quoniam hoc beneficium non est ex dotis, sed donationis causa. Ideóque nec ei concederetur, qui aliter obligatus esset dotem dare.

c *Quatenus facultates eius patiuntur*] Non igitur totum id, quod habet

b l. tutor secundum dignitatẽ 13 de adm. tut. c l. si quis à liberis 3. §. sed si filius 7. ff. de lib. agn. & l. interdũ 34. ff. de ope. liber. & l. si nõ sortẽ 26. §. libertus 12. de cond. indeb. d Tex. in l. cum alimenta 22. & l. legatis alimẽtis 6. de alim. & cib. leg. & l. seruis vrbanis 99. de leg. 3 & vide quæ nuper annotaui cent. 3. obs. 12. in Came. obser. & Gaid. Pap. dec. 439. e iuxta l. si seruus plurium 50. §. si numerus de leg. 1. & l. semper 34. de reg. iur. f l. qui bonis. ff. de ces. bon. g l. imperator 50. ff. ad S. C. Treb. h Vtrobique, tam in d. l. qui bonis, quàm in d. l. Imperat. i l. ius alimentorum. in prin. ff. vbi pup. educ. deb. k tex. in l. maritus 54. ff sol. ma. & in l. verũ est 63. §. id quod socius, ff. pro so. l secundũ formam l. hæred. 68. ad Falc. m l. ex diuerso 17. §. vl. sol. mat. n l. quia tale 13. & l. etiam 18. sol. mat. o l. 1. ff. de impen. in re dot. fac. & l. in bonæ fid. 36. in 3. responsione de pec. p l. si rerum 52. de re iud. q l. etiam §. licet. sol. mat. r l. verum 11. §. vlt. vbi glo. de mino. s Exemplo l. x l. si mari t. 31. cura extruendi. §. 1. demum. & honor. t l. non tãtum. 20. de re iud. u l. si prior 32. sol. ma. 7. sol. mat. y l. vlt. C. de ind. vid. tol. z l. ex diuerso. 17. §. item sol. mat. a l. si maritus, qui minus. 36. sol. mat. & d. l. si prior. b l. sic autem, illo tit. c l. si extran. 33. de iure dot.

extor-

extorquendum est, sed ipsius ratio habenda est, ne egeat: vt Iulianus [d] ait: & suprà quoque annotatum est.

d *Quantum:*] Id quod ob eam reuerentiam, quæ marito ab vxore debetur, æquissimè constitutum esse, Vlpianus [e] tradidit, nosterque Imp. [f] secutus est. Publica certè honestas & ratio reuerentiæ maritalis omninò exigit, habere necessitatis rationem: adeò, vt ne pacto subsidium huius beneficij maritus adimere [g] sibi possit. Esset enim contra bonos mores id pactum, nempe contra receptam reuerentiam, quæ marito exhibenda est.

e *Propter retentionem*] Tertium hic exemplum est, in quo quis in solidum non
13 damnatur. † Et regulam inde colligimus, impensas factas à marito in re dotali, minuere ipso iure dotem, ac per consequens dotis repetitionem. Distinguendum tamen est circa impensas: quia sub triplici habentur differentia in [h] legibus. Aliæ
14 enim sunt necessariæ, aliæ vtiles, aliæ voluptariæ. † *Necessariæ* sunt, quæ nisi fierent, res periret: vbi necessariò rei iam labenti, aut ruinam & detrimentum minanti succurritur. Sed & quæ ex consuetudine omitti sine dedecore non [i] possunt, necessariæ dicuntur. *Vtiles* sunt, [k] quæ rem meliorem faciunt, sed non erat necessarium quod fierent: vt arbusti pastinatio, item si nobiles arbores plantentur in fundo, si ex domo lignea fiat lapidea, &c. *Voluptaria* sunt, quæ ad ornamentum solùm pertinent, sic quod speciem exornant, non etiam fructum augent, quales erogantur in viridaria, in aquas salientes, in incrustationes, balnea, & similia.

f *Impensas*] Necessarias scilicet, vt in reficiendis ædibus ruinam minantibus factas.

g *Digestorum lib.*] Tractatur hæc res præcipuè lib. 25. Digestorum, eo titulo, quo
15 agitur de impensis in rebus dotalibus factis. Nunc ad propositum. † Necessarias impensas maritus, sicut & quiuis alius possessor, consequitur, quia sibi imputaretur, si non faceret: nisi sint impensæ, quæ rei vtilitatem perpetuam non respiciant, sed solummodo pro tempore impendentis commodum: tum enim non deducit, sed com-
16 pensat eum [l] fructibus. † Sed quo auxilio consequetur? Audi [m] Vlpianum hoc re methodicè docentem: *Quòd dicitur necessarias impensas dotem minuere, sic erit accipiendum, non vt ipsa res corporaliter diminuantur, vtputa fundus, vel quodcunque aliud corpus:* etenim absurdum est, diminutionem corporis fieri propter pecuniam, quæ in dotem impensa est, quum corporis siue speciei, ad quantitatem seu pecuniam impermissa sit [n] compensatio. Quòd si hoc admitteremus, consequeretur fundum, eiúsve partem, propter impensas desinere esse dotalem. quod absonum esse [o] Vlpianus aduersus Scæuolam defendit. Manebit igitur maritus in rei detentione, donec ei satisfiat, & impensæ restituantur: non enim ipso iure corporum, sed dotis fit diminutio. Ibi ergo admittimus diminutionem dotis ipso iure fieri, vbi non sunt corpora, sed pecunia: nam in pecunia ratio admittit fieri diminutionem, quum pecuniæ ad pecuniam, siue quantitatis ad quantitatem fiat compensatio, non autem corporis ad quantitatem siue pecuniam. Proinde si æstimata corpora in dotem
17 data sunt, ipso iure dos diminuetur propter impensas necessarias. † Ex prædictis deprehendis, erroneum esse quod [p] Accursius tradit, si tantum à marito necessariò
18 erogetur, quanti est fundus dotalis, cessare eum [q] dotalem esse. † Quòd si tota dos soluta sit, non habita ratione necessariarum impensarũ, indebiti condictionem maritus habet ad dotem repetendam, quasi eam indebitè [r] soluerit. Et hactenus de ne-
19 cessariis. † Vtiles autem impensæ ipso iure dotem non minuunt, verumtamen habent exactionem: potest enim maritus hæresve eius actionem negotiorum gestorum intendere aduersus vxorem, ad eas consequendas: vel etiam mandati iudicium vxori, eiusque hæredibus dictare, si vxoris voluntate & [s] mandatu vtiliter impensum
20 est. † Cæterùm circa voluptarias distinguendum puto, an vxor eas aliàs factura fuisset: tum enim non simpliciter voluptariæ sunt, sed vtilibus comparantur, idemque in vtrisque iuris obtinet: an non fuisset factura, qua specie nihil [t] consequetur maritus. Licitum tamen illi est tollere & abradere, si res separationem recipiat, idque pati debet mulier: nisi ipsa rem habere velit, parataque sit reddere ea, quæ impensa sunt à marito. Sin verò res non sit separabilis, relinquenda est: ita enim permittendum est marito auferre ornamentum, quod posuit, si profuturum est ei, quod [u] abstulerit.

d l. in cōdemnatione 173. ff. de reg. iur.
e l. alia causa est 14. in fin. solut. matr.
f l. vnica. §. cùm autem, C. de rei vxo. act.
g d. l. alia causa, §. vlt.
h l. impensæ 79. ff. de verb. sign. Bart. in l. pecul. in fin. de annu. leg.
i d. l. impensæ. ibi Alc.
k l. quod dicitur, §. vtiles, ff. de impens.
l l. 3. & l. seq. ff. de impens.
m in d. l. quod dicitur, ff. de impens.
n. dixi in §. in bonæ fidei, §. hoc tit.
o in d. l. quod dicitur.
p hic in gl. mag. in verb. impensas.
q per dict. l. quod dicit.
r Sæpe dict. l. quod dicitur, §. si dos tota.
s l. volupt. & l. vtilium. ibi Bar. de impens. l. 1. §. sed nec. C. de rei vxo. act.
t l. pro volupt. de impens.
u d. l. pro voluptariis. & l. in fundo 38. & l. sumtus 48. de rei vend.

§. Sed etſi quis.

1 *Parens vtriuſque ſexus habet priuilegium competentiæ, quatenus facere poteſt.*
2 *Item filius aduerſus parentes.*
3 *In fratribus idem priuilegium habere locum.*
4 *Dolo facit, qui petit quod reſtituturus eſt.*
5 *Patronus, eiúſque parentes & liberi, exceptionem competentiæ habent.*
6 *Socius gaudet beneficio competentiæ, ſi occaſione ſocietatis conueniatur.*
7 *Donator conuentus ex donatione, habet priuilegium competentiæ.*
8 *In donatione ob cauſam ceſſat hoc priuilegium.*
9 *Item in permutatione pariter ceſſat.*

Sed etſi quis cum [a] parente ſuo patronóve agat, item ſi [b] ſocius cum ſocio, iudicio ſocietatis agat: non plus actor conſequitur, quàm aduerſarius eius facere poteſt. [c] Idem eſt, ſi quis [d] ex donatione ſua conueniatur.

Quartum exemplum in hoc §. annectitur, in quo quis non poteſt in ſolidum condemnari: vt eſt parens, patronus, ſocius, & donator: ſic, declarato prius textu, mox ſubiiciemus.

a *Parente*] Id eſt, cum omnibus aſcendentibus, tam paternis quàm maternis: nam propter fauorem naturalis pietatis, quâ de hîc agitur, parentes in infinitum accipiendi ſunt: quemadmodum & aliàs [a], vbi de parentum honore agitur.

b *Socius cum ſocio*] Siue vniuerſorum bonorum ſint [b] ſocij, ſiue vnius tantùm [c] negotiationis: in hoc tamen eſt differentia, quòd qui omnium bonorum ſocius eſt, in omnibus bonis hoc priuilegium habeat, ex quacunque actione [d] conueniatur, modò ſit ſocietatis cauſa: qui verò vnius rei, in ea tantùm: extra illam in ſolidum [e] teneatur.

c *Idem eſt*] Quòd ſcilicet non teneatur donans, niſi quatenus facere poteſt: ſiue per ſtipulationem [f], ſiue dotis nomine obligatus [g] ſit.

d *Ex donatione*] Id eſt, ex liberali promiſſione donandi.

Diſcuſſo textu obiter, ex eo quatuor axiomata ſunt elicienda. † Primum, parens 1
vtriuſque ſexus in infinitum conuentus à filio, habet exceptionem competentiæ, vt ſolùm condemnetur, quatenus facere [h] poteſt: idque non ob reuerentiam tantùm, & pietatem, quam parentibus debemus: verùm ea quoque ratione, quia cùm filius parentem inopem alere obſtringatur, multò fortius ex debito alimenta ei relinquere debet ad vitandum circuitum. Equidem in dolo eſt, cùm petat id, quod ſtatim reſtituere [i] debet. † Idem eſt econtrariò, ſi pater filium conueniret, cùm illum agen- 2
tem alere [k] debeat. † Quid autem in fratribus germanis, id eſt, vtrinque coniunctis, 3
an inuicem agentes hoc beneficium habent? Et Faber ait, eos habere: cui & ipſe ſubſcribo, ob id certè, quòd alimenta ſibi [l] mutuò debent. Omnium enim prædictarum perſonarum vna hæc ratio eſt, quòd quibus naturali ratione alimenta debentur, cùm ad inopiam peruenerint, iis citra dolum malum, non poteſt totum, quod habent [m] extorqueri. † *Dolo facit*, inquit Vlpianus, *qui petit, quod reſtituturus eſt*. Sed 4
non ſolùm parentes & liberi alimenta ſibi [n] debent inuicem, ſed habenda eſt ratio conuentorum, ne egeant, etiam fratrum & ſororum: vtcunque in contrarium diſputent Accurſius, Bartolus [o], & Bald. quos collega etiam noſter hiſce diebus ſecutus eſt. Ergo dolus actoris ferendus non eſt, qui totum voluerit extorquere. In fratribus tamen ex altero tantùm latere coniunctis [p] ſecus eſt. † Secundum: Patrono hoc pri- 5
uilegium indulgetur, ne libertus eum exuat bonis in ſolidum: idque non in patrono tantùm, verùmetiam in parentibus [q], libertíſque patroni locum habet. Faber ait, idem iuris eſſe, ſi patronus libertum conueniat, cùm illum [r] alere teneatur. Ingatitudinis tamen conuicti liberti, non habent hoc beneficium: quia tùm nec alimentis [ſ] digni ſunt. † Tertium: Socius vniuerſorum bonorum, vel etiam 6
vnius negotiationis tantùm ſocietatis iudicio conuentus, gaudet beneficio compe-

a l. quique 4. §. parentes, de in ius vocand.
b l. ſunt qui 16. in fin. de re iud.
c l. verum 63. pro ſocio.
d Bart. per l. ſocium qui in eo 60. in pr. pro ſoc.
e d. l. ſunt qui, in fin. à contrario ſenſu.
f l. qui id quod ex cauſa 33. de donat.
g l. ſi ſextuneus 33. de iure do.
h l. ſunt qui, cum l. ſeq. ff. de re iud.
i l. dolo 8. de except. do.
k l. ſi quis à liberis 5. §. ſed etſi filius, de lib. agnoſ.
l l. 1. C. de alen. lib. ibi gl.
m l. in cōdemnationem 173. §. vlt. ff. de reg. iur.
n d. §. ſi vel parens. & l. alimēta 6. in pr. ff. de lib. agnoſc.
o in l. verum, in pr. ff. pro ſoc.
p gl. verbi, fraternitatis, in d. l. verum.
q l. patron. 17. ff. de re iud.
r d. l. alimenta, in princ.
ſ d. l. alimenta, & l. vlt. ff. de lib. agnoſc.

competentiæ, vt in id tantùm damnetur, quod [t] facere potest. Sic Vlpianus, *hoc enim*, inquit, *summam rationem habet, cùm societas ius quodammodo fraternitatis in se habeat.* Quis igitur de veris fratribus dubitauerit, si hoc in sociis conceditur? Faber amplius subdit, hoc procedere, etsi socius alia conueniatur actione, quam societatis, dummodo sit occasione societatis, agatúrque ex contractu inito durante so-
7 cietate: idque & [u] Angelus probat. †Quartum est: Is qui ex donatione sua conuenitur, priuilegium competentiæ habet, vt non vltrà quàm facere possit, [x] condemnetur. Et quidem is solus censetur posse deducto ære alieno, id est, quod aliis debet. Rationem tractantes [y] Paulus & Triphonius: *Pinguius enim* (inquit) *donatori succurrere debemus, quàm ei, qui verum debitum persoluere compellitur, ne liberalitate sua inops factus periclitetur.* Prædicta tamen procedunt in pura & simplici donatione, quæ nullo vrgente iure, nec propter aliam causam fit, quàm vt liberalitatem & mu-
8 nificentiam quis [z] suam exerceat. † Secus est in donatione ob causam, maximè si commodum donantis respiciat: in ea enim cessat hoc priuilegium, ob id certè, quia quod ob causam datur, non est propriè donatio seu liberalitas, sed potiùs quædam [a]
9 permutatio vel [b] renumeratio: † & in permutatione non habere locum exceptionem competentiæ, indubitatum est. Si autem causa recipientis tantùm fauorem & commodum respiciat, quia eo casu mera est liberalitas, adhuc locus erit huic beneficio. Hinc est, quod quamuis extraneus dotem puellæ promiserit, vt nubat (quæ est causa donationis) habeat tamen competentiæ defensionem iste [c] extraneus, quum causa donationi adiecta solùm puellæ fauorem spectet.

t l. sunt quidam de re iud.
u Tex. in l. socium qui in eo. 16. & quod ibi Bar. ff. pro soc.
x l. inter eos, 19. s. 1 & l. cum ex causa, ff. de re iud.
y l & exhæredatum, 49. & l. seq. ff. eo. tit. de re iud.
z de hac dixi in rub. ſ. de donat. & loquitur l. 1. ff. eo.
a tex. opt. in l. sed si lege 20. s. consuluit. de pet. hæred.
b l. hoc iure 19. s. Labeo, & s. vlt. iuncta l. si pater 34. de donat.
c ita loquitur l. extranc. ff. de iure dot.

§. Compensationes.

1 *Exceptio compensationis minuit debitum petitum.*
2 *Quid iuris, si iudex compensationis rationem non habeat.*
3 *Verba textus, Ex eadem causa quomodo accipienda.*

Compensationes quoque oppositæ [a] plerunque efficiunt, vt minus quisque consequatur, quam ei debeatur. Nam ex bono & æquo, habita ratione eius, quod inuicem actorem [b] ex eadem causa præstare oportet, in reliquum, eum cum quo actum est, condemnat, sicut iam dictum est.

Quintum exemplum Imp. hoc loco annectit. Per compensationis enim obiectionem perinde actoris minuitur petitio, ac per beneficium, quatenus quisque possit.
1 †Exceptio ergo compensationis opposita à reo conuento, minuit debitum petitum, facitque vt debitor in eo tantùm, quod vltra compensationem superest, condemnetur. Verbi gratia: Si tu mihi sis obligatus in viginti, eo tibi vicissim in decem, non possum solidum exigere debitum, scilicet viginti: nam tu compensando deduces tua decem. Sed de hoc, quia vbertim [a] suprà disputauimus (quæ tamen huc referenda sunt) hîc rursus plura dicere, superuacaneum fuerit.
2 † Illud tamen non omittendum, si rationem compensationis iudex non habeat, saluam manere petitionem, vt Vlpianus docet: nisi post examinationem reprobatæ fuerint [b] compensationes.
a *Plerunque*] Vtitur Iustinianus hac vocula, *plerunque*, propter depositi causam, & vectigalium, in quibus compensationi non est locus: & si quæ sunt aliæ similes.
3 b *Ex eadem causa*] † Hoc ita accipiendum est, quòd vterque sit debitor quantitatis, & sic eadem causa: secus si vnus esset debitor speciei, alter quantitatis: quia tunc non est ex eadem causa, ac per consequens compensatio non reciperetur, vt [c] suprà abundè docui.

a in s. bonæ fidei ſ. h. t.
b l. sin autem s. si quocunque neg. gest. l. quod in diē 7. de cōpen. & l. 1. s. quod ergo, de con. tu. act.
c d. s. in bonæ fid.

§. Cum eo.

1 *Post cessionem modica aliqua acquirens, conueniri nequit.*

2 *Cessio bonorum non liberat ab vlla obligatione, contra Accurs.*
3 *Cedens bonis in acquisitis post cessionem beneficium competentiæ habet.*
4 *Quibus casibus id non procedat.*
5 *Extensio huius §.*
6 *Quando dicatur fieri cessio bonorum.*
7 *Cuius debitori regulariter bonis cedere permittitur.*
8 *Qui diffitetur debitum, caret cessionis beneficio.*
9 *Quando quis dicatur agnoscere debitum.*
10 *Occultans, vel indicare recusans bona creditoribus cessionis exceptionem non habet.*
11 *Obligatus ad factum an habeat cessionis ius.*
12 *Causa finalis cessionis est impotentia soluendi.*
13 *Obligatus ex delicto vel quasi, cedendo bonis non effugit pœnam.*
14 *Cedere bonis nemo potest, vt per hoc liberetur à muneribus publicis.*
15 *Debitor tempore initi contractus, sciens se non esse soluendo, bonis cedere non potest.*
16 *Cessio non habet locum in deportato vel proscripto.*
17 *Durities legis 12. tabul. circa debitores.*
18.19 *De consuetudine incarcerandi debitores: & an sit legitima.*
20 *De lege Petilia.*
25 *Quando locus sit cessioni bonorum.*
22 *Induciæ quinquennales si concedantur debitori, cessionis ius amplius non datur.*

Cum eo quoque, qui creditoribus suis bonis cessit, si postea aliquid acquisierit, quod idoneum [a] emolumētum habeat: [b] ex integro in id quod [c] facere potest, creditores [d] experiuntur: inhumanum enim erat, spoliatum fortunis suis, in solidum damnari.

Subsequitur quintum exemplum, vbi quis in solidum damnari nequit, nempe in cedente bonis. Et sic *in hoc* §. cùm sit cauda & finis huius tituli, tractatur ea materia, ad quam debitores omni destituti auxilio, velut ad sacram anchoram confugere solent, scilicet materia cessionis bonorum. Eam nos breuiter, ac dilucidè explanare conabimur, discusso prius textu.

a *Emolumentum habeat*] Id est, si tales facultates postea acquisitæ sint debitori, quibus iudex moueri possit: vt est apud [a] Modestinum † Nam si modica aliqua post 1
cessionem acquireret debitor, [b] securus est, nec potest impeti, adeò vt nec priuilegio [c] opus habeat.

b *Ex integro*] Id est, denuò, rursus, de nouo: † idque ea ratione, quoniam cessio bo- 2
norum non liberat ab vlla obligatione, nec ciuili, nec naturali, sed parit [d] saltem exceptionem. Atque ita communi interpretum sententia obtinuit: vtcunque Accursius [e] alibi putauerit, ciuilem obligationem tolli naturali remanente: & quodam in [f] loco vtramque perimi censuerit.

c *Facere potest*] Et non in solidum.

d *Experiuntur*] Id est, in iudicio agunt.

† Cedens bonis, in iis quæ postea acquisiuit, beneficium competentiæ habet, vt non 3
vltrà, quàm facere potest [g], condemnetur: quod Fabro autore ad priores debitores coarctandum est, qui tempore cessionis imminebant. † Nam si postea nouos con- 4
flasset, denegaretur illi aduersus eos hoc [h] priuilegium, ducto argumento à contrario: *Deinde* cessat hoc priuilegium in eo, qui bona sua in fraudem ita alienauit, vt recuperari per actionem rescissoriam non possint: puta quia alienatio facta sit in hominem potentem & rixosum: nam ea specie si ad pinguiorem fortunam peruenerit, in solidum tenebitur [i] destituetúrque hoc auxilio.

† Faber producit hunc §. etiam ad eum, qui bellorum, incendij, naufragij calamita- 5
te, vel id genus simili, bonis suis exutus est. Nam si denuo aliquid acquisierit, in solidum non obligabitur, cui & ipse subscribo. Quum enim cedenti bonis subueniatur, cur non æquè misereri oporteat oppressis inopinato casu? Vtique id & pietas & æquitas naturæ suadent. † Fit autem *cessio bonorum*, quum debitor profitetur, 6
se velle cedere omnibus bonis & fortunis suis, siue in iudicio, siue extra iudicium, coram, aut per nuntium [k], vel per epistolam. † Sed permissumus est cuius 7
debi-

a in l. si debitoris 7. de cessione bono. & l. 3. de bonis aut. iud. poss.
b l. qui bonis 6. de ces. bon.
c Gl. est singularis in l. Nepos Proculo. 125. ad fin. de verb. sig.
d Text. expressus in l. vnica. & ibi Cynus, Bart. Bald. & alij, C. qui. bo. ced. pos.
e gl. in l. vbicunque 60. ff. de fideiuss.
f in l. hæres à debitore 21. §. quod si stipulator 3. de fideiussor.
g Hic & l. 3. ff. de ces. bon.
h l. 3. C. de bo. aut. iud. possi.
i Text. singularis secundum verum intellectum, in l. vlt. & quæ ibi Bart. ff. quæ in fraud. cred.
k l. vlt. ff. de cess. bono. & in l. omni. C. qui. bo. ced. poss.

debitori cedere bonis? Et vtique cuilibet id indulgetur, cuiuscunque sit sexus, & siue filiusfamiliâs, siue paterfamiliâs existat, nisi speciatim [l] prohibeatur. Prohibentur
8 tamen pleræque personæ. † Primùm is, qui nō agnoscit debitum, sed illud diffitetur, ita vt non possit constare, num debeat creditoribus, cessionis ius non consequitur. Sunt enim plerique deperditi homines, qui malunt bonis cedere, vbi fortè non co-
9 gerentur, quàm commodare creditoribus. † Tunc autem quis *agnoscit debitum*, quando extra iudicium vltrò fatetur, aut fideiussores, siue pignora dat. quæ tamen non sint suffectura creditoribus (sic enim debitum redditur liquidum.) Idem est & si in iudicio confiteatur se debere, factisque legitimis probationibus condemnetur per sententiam. & hic agnoscendi modus longè est vtilior creditoribus, quia res iu-
10 dicata pro veritate [m] habetur. † Deinde cedere prohibetur is, qui occultat bona cre-
11 ditoribus, vel ea [n] indicare recusat. † Tertiò, si quis præcisè ad factum obligatus sit,
12 puta scribere librum, fodere fossam, impermissa est cessio. † Ob id enim per cessionē liberatio alicui contingit, qui aliàs non sit soluendo: impotentia soluendi efficit, vt quis cedendo bonis excusetur. Verùm in eo, qui ad factum tenetur, cessat huiuscemodi impotentia, si modò factum explere potest: ergo cedendo non erit immunis, Bartolo [o] autore. ea tamen specie si ad factum compellatur, sumtus illi administrari [p] æquum est. Quòd si faciendi potestatem non habeat, propter impossibilitatem
13 cessioni locus erit, vt [q] Baldus prodidit. † Quartò, obstrictus ex maleficio, vel quasi ex maleficio ad pœnam pecuniariam, cedendo bonis non effugit pœnam, sed succedit regula, Qui non potest soluere in ære, luat [r] in corpore. Ex quo colligit Faber, in caussa iniuriarum cōdemnatum ad pœnam pecuniariam, etiam si bonis cedere ma-
14 lit, quàm pœnam soluere, non esse audiendum, sed puniendum in [s] corpore. † Quintò, si quis eo respectu contenderet bonis cedere, ne publicis fungeretur muneribus,
15 aut collectas publicas solueret, id [t] Baldo teste, facere vetatur. † Sextò, si debitor tēpore, quo contractum iniit, sciebat se non esse soluendo, non habebit [u] hanc defensionem. Idem est, si sperabat beneficium cessionis, atque eo securius [x] negotiatus
16 est: nam & is hoc subsidio destituetur. † Postremò non habet locum cessio in deportato seu proscripto, cuius omnia bona fisco applicata sunt: nam etsi postea restituatur, pristinaque bona recuperet, bonis tamen [y] cedere non potest. Habes paucis, quibus flebile hoc cessionis beneficium denegetur: cæterùm reliquis omnibus debitoribus concessum esse intelligitur. Occasio autem huius pri-
17 uilegij introducendi hæc fuit. † Nam, vt [z] Liuius etiam scriptum reliquit, ex lege XII. tabul. non modò debitores, qui non erant soluendo, in temporariam seruitutem suis creditorib. vt nexi addicebantur, verumetiam lege tam dura tenebantur, vt debitoris corpus inter creditores diuidi quoque liceret. Quod ius à Solonis lege manasse, Budæus [a] existimat, citans ad hoc Plutarchum in Solone. Meminit etiā [b] Quintilianus & [c] Gellius. Verba legis hæc sunt; *Aeris confessi, rebusq; iure iudicatis triginta dies iusti sunto. Pòst deinde manus iniectio esto: in ius ducito, nisi iudicatum facit* (hoc est, nisi soluat, vel satisfaciat sententiæ iudicis.) Et paulò inferius: *Tertiis autem nundinis, si interea pactus non sit, capitis pœnas dato aut trans Tyberim peregrè venū ito. Et si plures forent, quibus reus esset indicatus, tertiis nundinis partes secanto.* Hæc autem lex ob id olim est introducta, vt audacia leuiorum hominum in contrahen-
18 dis passim debitis, reprimeretur. † Quia autem prædura videbatur, deinde mitiori quadā ratione receptum est, debitores ob æs alienum carcerib. mancipari posse: qui in quibusdam ciuitatibus etiam hodie habentur eo loci, quà iter est, vt facilius qui sic detinentur, emendicent, donec creditoribus satisfiat. Quod quidem institutum si propter ciuile debitum in eū exerceatur, qui nulla sui culpa, sed fortuna sic volente non soluendo efficitur, satis crudele est, & nescio an homine, ne dicam Christiano, dignum. Est enim contra naturalem æquitatem carceris squalor: & creditor de duritia redargui [d] potest, cùm nihil amplius hoc pacto consequatur, quàm vt debitorem aliàs miserabilem amplius adfligere pergat: taceo, quòd liberi hominis corpus & corium non possit esse in obligatione [e], nec in commercio.
19 † *Sin verò* in [f] decoctores illos & ventres vsurpetur, qui & aleam ludere, & largis poculis pecuniam etiam aliunde conflatam, diu noctúque prodigere pergunt, relictis domi vxore & liberis propè inedia morituris, tantum abest vt reprehēdi possit, vt etiam vtilissimum & perquàm necessarium iudicari debeat: cùm reipub. quoque
20 intersit, ne quis re sua [g] malè vtatur. † Porrò suprà scriptam legis 12. tabularum

f Io. Ferra. hic. g §. sed & maior. de his qui sunt sui vel alie. iur.

l Vt hoc tex. & tot. tit. ff. de cess. bon. & C. qui bo. ced.
m Vt per Bart. in l. penult. de cess. bon.
n Per gl. in d. l. penul. & l. 1. C. qui bon. ced. poss.
o In d. l. 1. & in l. stipulationes non diuiduntur, 72. de verb. obl.
p Arg. l. suo victu 18. ff. de oper. libert.
q In d. l. 1. C. h. tit.
r l. 1. §. generaliter, ff. de pœ. & l. vlt. ff. de in ius voc.
s Arg. in l. si ex parte, §. quanquam. ff. quod cum eo. &c. & notant Dd. in c. Oldradus. extrà. de solut.
t In d. l. 1. C. h. tit.
u Tex. elegans in l. pen. ff. de iur. dot. Bart. in l. alia 14. §. eleganter. in fi. ff. solut. matr.
x Arg. opt. in d. l. pen. ad fi. Bar. in l. 1. §. 1. ff. si quis test. lib. es. ius. fue.
y Text. singularis in l. 2. ff. de sent. pal. quem exclamat Lud. Rom. in suis sing.
z lib. 2. ab vrbe cond.
a tit. de in diē addict.
b Lib. 3. Orat. instit.
c lib. 20 c. 1. vide etiam libellum 12. tab. in tit. 8. de re iud. & ibi Olden.
d l. seruus ea ff. de ser. ex port. Glo. pulchra in d. l. 1 C. qui bo. ced. poss.
e Iuxta l. inter stipulantē 83. §. sacram. §. de verb. obli.

duritiem lex *Petilia* relaxauit,statuens, ne quis ob æs alienum necteretur: & vt pecuniæ creditæ,bona debitoris,non corpus obnoxium esset. Postremò [h] Impp.sunt amplexi legem Petiliam, concedentes præterea debitoribus hoc cessionis beneficium,vt carceris situm & squalorem effugerent.† Habet tamen hoc cessionis ius nō 11 aliter locum,quàm si debitores bonis cesserint non quibusdam,sed [i] omnibus. Nec tamen per hoc liberatur quis à debito, vt & suprà annotatum est, sed exceptionem tantùm acquirit,ne detrudatur in carcerem,idque donec pinguior fortuna arriserit: nam tum denuò conueniri potest,deducto tamen,ne interim [k] egeat. Potest autem cedens bonis res à testatore prohibitas alienare,sibi retinere, sed non earum cōmoditates:item & vsumfructum,& feuda,& emphyteusim ecclesiasticam. Nec interest creditorum,quia per hoc non grauantur vllo modo:& quamuis debitor huiuscemodi res sibi non retineret, nullum tamen ex his emolumentum ad creditores peruenire [l] posset.† Hoc non est omittendum,quòd si maior creditorum pars consentiat, 12 induciæ quinquennales concedi possint debitoribus, vt demum hoc quinquennio finito satisfaciant, hoc pacto,ne bonis cedant: id quod iudiciis semel obtentis amplius [m] non datur. Hodie verò multa in Cessione vsu moribus recepto mutata esse constat.Qua de re extat quoque Caroli V.Imp.constitutio Anno Christi 1541 edita. Et hæc quidem in hunc insignem de Actionibus titulum dicta sufficiant. Nam si quæ restant,ex aliorum Interpretum vberioribus commentariis iuris studiosi requirere possunt: nos pro virili nostra hæc scholia in tyronum solùm vtilitatem corradere voluimus.

h l.2. C.de exact.trib. li.10. l.ob æs alie. C. de act.& obl.& s.quia verò in Nouel. vt nulli iud.lic. ha.loc. serua.
i d.l.1 & l.cum & C. hoc tit.
k Vt in tex.hic & l.is qui bonis, ff.de cess. bono.
l s.finitur ꝟ.de vsufru. Bald.in d. l.1. C ho. nostro titulo.
m Tex. est in l.vlt.& ibi Dd. de hoc tractat, C.qui bon.ced. possint.

Quod cum eo, qui in aliena potestate est, negotium gestum esse dicitur. Tit. VII.

1 *Continuatio huius tituli.*
2 *Argumentum eiusdem.*

In † præcedenti titulo [a] Iustinianus obiter actionis Prætoriæ de peculio mentionem fecit:quia verò & aliæ sunt actiones similiter Prætoriæ, quæ ex contractu alieno dantur,ideo latiorem omnium tractationem in hunc locum reiecit.† In hoc igitur tractatu eas actiones expendit Imperator,quæ ex contractibus illorum deriuantur,qui in alterius sunt potestate,à Prætore concessas aduersus eos,sub quibus sunt, qui contraxerunt. 1 2

a s.actiones autem, & s.sunt præterea, ꝟ.de actio.

Princip. tit.

1 *Actio quod iussu,exercitoria,institoria,&c.an per se sint actiones.*
2 *Actio quod iussu,ad omnes contractus refertur.*
3 *Seruus & filiusfam æquiparantur,quo ad obligandum.*
4 *In quibus inuicem differant.*
5 *Quæ de seruorum negotiis traduntur,eadem de filiis familiarum intelliguntur.*

QVia tamen superius mentionem habuimus de actione,qua in peculium filiorum familiâs,seruorúmque agitur: opus est,vt de hac actione, [a] & de cæteris quæ eorundem nomine in parentes,dominósve dari solent,diligentius admoneamus. Et quia siue cum seruis [b] negotium gestum sit, siue cum iis,qui in potestate parentum sunt, eadem [c] ferè iura seruantur: [d] ne verbosa fiat disputatio, dirigamus sermonem in personam serui domin íque: idem intellecturi de liberis quoque & parentibus, quorum in potestate sunt. Nam si quid [e] in his propriè [f] seruetur,separatim ostendemus.

Et

2 *Et de cæteris*] Qualis est actio, *Quod iussu, exercitoria, institoria, tributoria, & de*
1 *in rem verso:* † quæ hisce nominibus appellantur, vt intelligamus, non agi directò cum reo ex suo contractu [a], vt ex emto, mandato, conducto: sed additis hisce adiectionibus, seu formulis, ex emto, Quod iussu, mandati, de [b] peculio, & sic deinceps, quamuis breuitatis causa nomen contractus plerunque non exprimatur: qua de re [c] alibi plura diximus. Porrò ex hoc loco inferunt interpretes [d] materiam obiter ac perfunctoriè tractatam in vno loco, vberius alibi explicari posse.

2 b *Negocium*] hoc est, aliquis contractus: † Nam ad omnes contractus hoc iudicium, Quod iussu referri, [e] Vlpianus respondit.

3 c *Ferè*] Rectè inquit, *ferè* † Quamuis enim filiusfamiliâs & seruus regulariter comparari soleant, quod ad obligandum attinet: (vterque enim obligare potest eum, in cuius est potestate, hisce actionibus, quæ hoc in titulo recensentur: ideóque dictum
4 in vno, censetur quoque dictum in altero.) † In plerisque tamen dispari iure cēsentur. Primùm enim senatusconsultum Macedonianum propter filiosfam. duntaxat factum [*] est, non propter seruos. Deinde filiusfam. obligat patrem ex suscepto per se iudicio, vel arbitrio: aliud est in [f] seruo. Item filiusfam. fideiubendo obnoxiū reddit patrem de [g] peculio: seruus autem extra causam peculiarem fideiubendo dominum non [h] obligat. Sed & seruus pro noxa dari [i] potest: non autem filiusfam. hodie. Præterea seruus manumissus non tenetur de antè [k] actis: cùm diuersum sit in [l] filiofam. Denique filiusfam. potest tutelæ munere [m] fungi. potest testari quibusdam casibus, & donare mortis causa patre [n] consentiente: quod non est in seruo. Sunt & aliæ quædam differentiæ: sed potiores annotasse sufficiat.

5 d *Ne verbosa*] † Quæcunque ergo de seruorum negotiis gestis Imperator scribit, eadem & de filiisfam. intelligenda monet, ne verbosa disputatione eadem subinde inculcare cogatur. Quod aduersus eos facit, qui profitendo & consulendo sępe multa congerere atque profundere, & (vt Faber ait) verba dilatare solent, cùm paucis rem complecti possent.

e *In his*] Liberis scilicet, & parentibus.

f *Seruetur*] Alij codices habent, obseruatur.

a s. vlt. ℐ. eod.
b l. 3. de pecul. Baro hic.
c d. §. actiones.
d Plate. hîc.
e l. si dubitet 10. s. vlt. de fideiuss.
* l. 1. ad S.C. Maced. l. si filius, C. eod. s. quæ diximus. ℐ. eod.
f l. 3. s. si seruus & s. idem scribit. de pecul. L. seruus, C. de iud.
g d. l. 3. s. si filius.
h l. seruus 19. cū l. seq. de fideiu.
i s. vlt. ℐ. de nox. act.
k l. eum actum 17. neg. gest.
l l. 2. ff. h. t.
m l. si filius 7. de tutel.
n l. tam is 25. s. filius de dona. cau. mor.

§ Si igitur.

1 *Dominus si iusserit cum seruo contrahi, obligatur in solidum.*
2 *Iussu factum quid dicatur.*
3 *Actio Quod iussu, consensum requirit: secus est in actione de peculio, & de in rem verso.*
4 *Actio Quod iussu aduersus quos detur.*
5 *Actio Quod iussu ad omnes contractus pertinet: & quomodo hic contractus intelligatur.*
6 *Actio Quod iussu quare introductus à Prætore.*
7 *Actio Quod iussu, & alia in hoc titulo relata, sunt distincta species actionum.*
8 *Exercitor quis dicatur: & exercere quid? ibid. Per auersionem conducere, emere quid?*
9 *Exercitoria actio quare introducta, & ad quid competat: & num. 10. 11.*
12 *Magister nauis quis sit.*
13 *Per nauem quid intelligamus.*
14 *Synedria quid significet: item quid schedia.*
15 *Exercitor ad quid teneatur, & nu. 16. 17.*
18 *Institor quis dicatur.*
19 *Institoria actio.*
20 *Taberna quid significet.*
21 *Tabernarij quid.*
22 *Præponens institorem, ex eius contractu tenetur.*
23 *Interest, an quis liberum hominem, vel seruum præponat.*
24 *Nihil interest, cuius ætatis sit qui præponitur.*

Si igitur [a] iussu [b] domini cum seruo [c] negotium [d] gestum erit, in solidum [e] Prætor aduersus dominum [f] actionem pollicetur: scilicet quia is qui ita contrahit, fidem domini sequi videtur. [g] Eâdem ratione Prætor duas alias in solidum actiones pollicetur: quarum altera [h] exercitoria, altera institoria appellatur. Exercitoria tunc habet locum, cùm quis seruum suum [i] magistrum [k] nauis præposuerit,

& quid [l] cum eo [m] eius rei gratia, cui præpositus erit, [n] cõtractum fuerit. Ideo autem exercitoria vocatur, quia exercitor is appellatur, ad quem cotidianus nauis quæstus pertinet. [o] Institoria tunc locum habet, [p] cùm quis [q] tabernæ fortè, aut [r] cuilibet negotiationi [s] seruum suum præposuerit, & quid cum eo [t] eius rei causa, cui præpositus erit, contractum fuerit. Ideo autem institoria appellatur, quia qui negotiationibus præponuntur, institores vocantur. Istas tamen [u] duas actiones Prætor reddit, [x] & si liberum quis hominem, aut alienum seruum naui aut tabernæ, aut cuiliber negotiationi præposuerit: scilicet quia eadem æquitatis ratio etiam eo casu interueniat.

Hic §. de contractibus seruorum agit, quatenus ex iis domini obligentur. † Obli- 1
gatur autem dominus ex contractu serui, si contrahi iusserit: quia iussu domini cum
seruo contrahens, quodammodo cum domino contraxisse [a] videtur: ideóque aduersus dominum competit ei actio in solidum cum hac adiectione, *Quod iussu*.

a *Iussu domini*] † Iussu autem id factum intelligitur, [b] quod quis fieri cuius man- 2
dauit: siue testatò, siue per epistolam, siue verbis, siue per nuncium, siue generaliter, siue specialiter.

b *Domini*] † Volentis cum seruo contrahi: siue talis voluntas præcesserit, siue secu- 3
ta sit. Nihil enim refert, iusseritne dominus, an ratum habuerit, quod gestum [c] est, ratihabitio pro iussu habetur. Et in hoc distat actio Quod iussu, ab actionibus de pe-
culio, & de in rem verso, quæ non requirunt [d] consensum. † Dominum autem intel- 4
ligimus in hoc proposito, qui verè dominus est iam tum, cùm geritur negotium. Nã si iussu tuo contraxerim cum alieno seruo, etiamsi postea eum redemeris, non possum aduersum te Quod iussu agere: *ne* (vt Paulus [e] ait) *actio quæ ab initio vtilis fuerat, ex euentu confirmetur*. Deinde hîc oportet dominum eius esse conditionis, qui possit ex suo iussu obligari. Nam si pupillus dominus iusserit sine tutore, [f] non tenebitur. Tutoris autem vel curatoris iussum sufficere non [g] ambigitur: nec nouum est, tutorem haberi loco domini. nam etsi verus [h] procurator, vel fructuarius, aut administrator rerum [i] ciuitatis iusserit cum seruo contrahi, concedetur Quod iussu actio. Si tamen ex pluribus dominis vnus tantùm iusserit, is solus [k] tenebitur.

c *Negotium*] Id est, aliquis contractus. † Actionem enim Quod iussu ad omnes cõ- 5
tractus referri, [l] Vlpianus ait. Contractum autem intelligere oportet, ipsum principale negotium, ex quo nascitur obligatio. Nam si iussus tantùm pertinuerit ad solam ipsius contractus executionem, non erit Quod iussu actio: veluti si dominus, pecuniam mutuam accepturus, iusserit eam seruo [m] numerari, quoniam ex numeratione non nascitur actio, [n] sed ex contractu.

d *Gestum erit*] Modò gestum sit, sicut iussum est: dominus enim non vltrà quàm iussit, tenetur, vt [o] Vlpianus respondit.

e *Prætor*] † Cùm enim Prætor videret, sæpe contingere, negotia per filios aut ser- 6
uos iussu parentum vel dominorum geri, nullámque eo nomine actionem esse: voluit ex æquo & bono hanc Quod iussu actionem proponere, ne deciperentur bona fide contrahentes cum filiisfam. aut seruis.

f *Actionem pollicetur*] Competentem contrahentibus cum filio vel seruo voluntate patris, aut domini, aduersus patrem, vel dominum: tali scilicet actione, seu formu-
la, *Quod iussu*. † Agitur enim contra patrem vel dominum ex eo contractu, qui cele- 7
bratus est cum filio, vel seruo, adiecta tamen illa formula persequendi, *Quod iussu*: sine hac enim aduersus patrem vel dominum non concederetur persecutio. Idem etiam de actione de in rem verso, & de peculio dicimus, quòd non sint distinctæ species actionum, sed potius adiectiones, seu clausulæ agendi ex quibuslibet negotiis gestis cum iis, qui sunt in potestate alterius, vt [p] alibi quoque ostendimus.

a l. 1. quod iussu. vnde hic §. est sumtus.
b d. l. 1. in prin.
c d. l. 1. §. si ratũ.
d l. si res domino §. §. 1. de in rem vers.
e l. 2. §. vl. quod iussu.
f d. l. 1. §. si pupillus.
g l. qui fundũ, §. qui tutor. pro emt. l. interdũ fur. 56. §. qui tutelam, de fur. l. tutor qui tutelam 27. de admi. tut.
h d. l. 1. §. vlt.
i l. pen. eod. tit.
k l. vlt. §. vlt. quod iussu.
l l. si dubitet 10. §. vlt. de fideiuss.
m d. l. vlt.
n l. si ita fuero stipulatus 6. §. cùm autẽ mutuam, de nouat.
o l. dominum 3. quod iussu.
p §. actiones autem, 3. de actionum. 15.

g *Eadem*

g *Eadem ratione*] Quia scilicet is, qui cum eo, qui naui præpositus est, vel cum institore contrahit, pariter fidem domini sequatur, eiúsque iussu contrahere q videatur. q s. vlt. J. eo.

8 h *Exercitoria*] † *Exercitorem* dicimus eum, r ad quem obuentiones & reditus omnes perueniunt, siue is dominus nauis sit, siue à domino nauem per auersionem cõduxit, id est, vt periculum sit domini s: quemadmodum & per auersionem emere dicitur, cum periculum venditor à se auertit in emtorem: idque vel ad tempus, vel 9 in perpetuum. Exercere enim lucrari, seu lucrum facere significat. † Quia verò exercitores periculis illis & laboribus nauigandi tam duris rarò sese exponunt, sed alios magistros totius nauis, anchoræ atque gubernationi præficere solent lucrum inde solum ipsi captantes: fit, vt cum magistris modò in rem nauis & propter nauigandi necessitatem, modò speciali merce contrahamus, plerunque ignari, cuius sint fidei, aut conditionis, quibus cum gerimus. Quare æquum Prætori visum est, eum qui magistrum naui præfecit, in id, quod contractum est, seu gestum, saltem eius rei 10 nomine, cui præpositus est, in solidum obligari, & conueniri posse actione: † quæ propterea *exercitoria* dicitur, t ab exercitore scilicet, cuius iussu contrahi videtur. 11 Atque huius actionis hic Iustinianus meminit. † Ea autem omne id consequimur, quod ex contractu cum magistro nauis inito secundum modum propositionis nobis debetur. Cæterùm parui refert, qui exercet, masculus sit, an fœmina, paterfamiliâs, filiusfamiliâs, u an seruus: hoc solùm obseruato, ex serui filiíve, qui præpositus est, contractu semper dominum, patrémve in solidum obligari: sin autem liber, suiq; iuris fuerit magister, optionem nobis esse, exercitorem ipsum hac Prætoria, an Magistrum ciuili actione, puta ex emto aut simili conuenire x velimus.

r l. 1. s. exercitorem, ff. de exerci. act.
s Budæus l. qui officij 62. contrah. empt. & Ant. August. li. 3. c. 6.
t l. 1. de exercit. act.
u d. l. 1. s. parui. & l. si a mulier. C. eo.
x d. l. 1. est autẽ, & s. hæc actio. & l. licet, s. etsi cum exercitore ff. nau. cau. stabul.

12 i *Magistrum*] † *Magistrum autem nauis* (inquit y Vlpianus) *accipere debemus eum, cui totius nauis cura mandata est ab exercitore.* designari quoque magistri solent vel locandis nauibus, vel conducendis vectoribus armamentisve, vel etiam mercibus emendis, aut vendendis. Et hi possunt rursus alium velut substituendo, his negotiis præponere, etiam reclamante exercitore, ipso nedum ignorante: idque propter vtilitatem nauigantium.

y d. l. 1. s. magistrum.

13 k *Nauis*] † *Nauem* intelligimus siue marinam, siue in aliquo stagno nauiget, siue 14 synedria sit, inquit idem Vlpianus z. † Est autem *synedria* nauis genus, quæ spaciandi causa pararetur, & in qua essent sedilia, quanquam alias consessum etiam Senatorum, & Iudicum concilium significet. Budæus pro *synedria*, legit *schedia* a. quam Latino vocabulo ratem vocant, *ein flotz*: atque ita etiam habet textus b Noricus. Budæus interpretatur *schediam*, nauigium temerè factum, & inconditum: vt trabes cõnexæ, & sine fabrica compactæ, quæ nauigij vicem præbent Et verisimile est id genus nauium primùm fuisse c. Vnde mala poëmata, *schedia* quandoque appellantur *Schedion* enim dicitur à Græcis etiam extemporaneum, id est, quicquid inelaboratum, quicquid temerè factum est, nec satis confectum.

z Alciat. lib. 1. Prætermis.
a l. penul. C. de Iudi.
b d. §. magistrũ.
c Vid. Bay. de re Nau.

l *Cum eo*] Vel eo quem hic sibi substituit: quod fieri posse, paulò antè dictum est.
15 † Omnia enim facta magistri præstat exercitor, qui eum præposuit. Ergo & hoc præstabit, si ex causa ad eandem functionem alium suffecerit, alioqui contrahentes sæpe d deciperentur.

d d. l. 1. s. magistrum.

16 m *Eius rei gratia*] Notanter hoc adiicit: † neque enim ex omni causa tenetur exercitor: sicut nec magister: sed eius duntaxat rei nomine, cuius ibi præposuit magistrum. Præpositionis enim certam legem & modum non oportet egredi. Quare si eum præposuit naui ad hoc solùm, vt vecturas exigeret, & nihilominus magister locauerit: vel contrà, si ad locandum tantùm, non ad exigendum, & vtique exegerit, non tenebitur e exercitor.

e d. l. 1. s. non autem, & s. igitur præpositio.

17 n *Contractum fuerit*] † Ex delicto quoque non solùm Magistri nauis, sed etiam omnium nautarum exercitor tenetur, si in naui contingat: quia vtitur opera f malorum.

f d. l. 1. s. 1. & l. ex maleficiis 4. s. vlt. de actio & oblig.

18 o *Institoria*] † *Institor* apud Iurisconsu. g dicitur, qui tabernæ, locóve ad emendum vendendúmve præponitur, quíque sine loco ad idem negotium datur: ex eo appel-19 latus, quòd negotio gerendo instet, id est, operam nauet. † Inde nuncupatur *Institoria actio*, ab eo scilicet cum quo contrahitur. Eam Prætor æquissima ratione introduxit: vt sicut commoda ex actu institorum h sentirent, qui eos præposuissent: ita etiam obligarentur ex ipsorum contractibus, conueniríque possent ad dandum, & ad soluendum id, quod debetur ex contractu cum institore inito.

g l. 3. de instit. act. Batt. consil. 29.
h l. institoria C. h. t.

i l. quicunque §. 5. vlt. & l. sed etsi 7. in pr d. t.
k Iux. rectam lectionem, l. tabernæ 183. de verb. sign.

p *Cùm quis*] Masculus vel fœmina, vel etiam procurator aut negotiorum gestor, domino tamen ratum [i] habente.

q *Taberna*] † *Taberna*, generali voce, pro omni ædificio sumitur, quod est vtile ad 20
habitandum, nempe ex eo, quod tabulis [k] clauditur. Vsus autem posteriorum obti-
nuit, vt tabernam simpliciter dicamus, in qua merces vẽduntur. † Sic & Cicero *ta-* 21
bernarios accepit, pro his, qui negotiationes in tabernis faciunt, dum pro Flacco in-
quit: *Opifices & tabernarios, atque omnem illam fecem ciuitatis quid est negotij concitare?* atque ita hic accipitur. Addit Non. Marcellus tempestate sua tabernas appellari solitas vinarias: quod & nunc vulgò obtinet: *ein tafern oder schenckstadt*.

l l. si cum villico 16. h. t.
m Vt mox subiicit.

r *Cuilibet negotiationi*] Quæ exerceatur ad quæstum: nam si cum villico alicuius contractum sit, non datur in dominum institoria, cùm is non propter quæstum [l] præponatur.

s *Seruum suum*] Vel etiam liberum [m] hominem.

n l. quicunque, §. non tamen. h. t. & d. l. institoria, C. eo.

t *Eius rei causa*] †Neque enim omne, quod cum institore geritur, obligat eum qui 22
præposuit: sed duntaxat, si eius rei gratia contractum est, cui fuerit præpositus [n] institor.

u *Duas actiones*] Exercitoriam scilicet, & institoriam.

o l. si eum qui in mea potest. §. de exercit.
p l. 1. §. est autem, eo. tit.
q d. l. sed etsi quis §. 1. & §. vlt.
r l. nam & plerique 8. & l. seq. de instito.

x *Etsi liberum*] †Est tamen differentia seruanda inter seruum & liberum hominem 23
præpositum: quia si liber homo præponatur, ipse quoque potest conueniri. Hoc e-
nim edicto non transferri actionem, sed adiici intelligimus [o]. Potest autem eligere
contrahens [p], vtrum exercitorem, an magistrum conuenire malit. †Porrò sicut ni- 24
hil refert in hisce duabus actionibus cuius conditionis vel sexus sit is, qui præponitur: ita quoque nõ interest, cuius ætatis sit. Nam & pupillus institor obligat eum, qui ipsum præposuit: quoniam sibi imputare debet, qui eum præposuit, quoniam & plerique pueros, puellásque tabernis [q] præponunt. Verùm si ipse pupillus præposuerit, ita demum obligabitur, si tutoris autoritate id [r] fecerit.

§. Introduxit.

1 *Pater vel dominus conuentus de peculio, sua debita præcipiunt.*
2 *Quando id non habeat locum.*
3 *Tributoria actio qua ratione introducta: & quomodo ab actione de peculio differat.*
4 *Tributum quomodo hic accipiatur.*
5 *Tributoria actio in merce peculiari, institoria in merce dominica locum habet.*
6 *Merx peculiaris, dominica.*
7 *Vt tributoria locum habeat, patientia domini sufficit.*
8 *Quid iuris, si seruus plures negotiationes exerceat.*
9 *Si dominus nolit distribuere dandus est arbiter, qui pro rata distribuat.*
10 *Quando propriè locus sit tributoriæ.*
11 *Tributoria contra quos competat.*
12 *Tributoria & de peculio vna alteram electione tollit.*

Introduxit & aliam actionem Prætor, quæ tributoria vocatur. Námque si seruus [a] in peculiari merce, [b] sciente [c] domino, negotietur, & quid cum eo [d] eius rei causa contractum erit: ita Prætor ius dicit, vt quicquid in his mercibus erit, quódque inde receptum erit, id inter dominũ, si quid ei [e] debebitur, & cæteros creditores, [f] pro rata portione [g] distribuatur: & ideo tributoria vocatur, quia ipsi domino distributionem Prætor permittit. Nã si quis ex creditoribus quæratur, quasi minus ei tributum sit, [h] quàm oportuerit: [i] hanc ei actionem accommodat, quæ tributoria appellatur.

a l. sed si dominum 9 §. peculium, de pec.

Ad euidentiam huius §. præmittendum est, †quòd vbi pater vel dominus conue- 1
niuntur de peculio [a], id priuilegij habeant, vt ante omnes creditores sua præcipiant
debita: reliquum quod superest, inter creditores distribuatur. †Hoc Prætor mode- 2
ratus est eo casu, quo seruus sciente & patiente domino negotiatur in merce peculiari:

liaritum enim si quid cum eo eius rei causa contractum sit, non præfertur dominus in præcipiendo suo debito, sed contribuit, quatenus merx se extendit, cum cæteris creditoribus, qui in illa merce cum seruo contraxerunt, pro quantitate debiti cuius-
3 que. †Ea ergo ratione tributoriam actionem introduxit Prætor, quæ hoc loci enarratur. Differunt ergo in hoc tantùm hæ actiones Quod actio de peculio beneficiũ deductionis in solidum domino præstabat: Tributoria verò pro rata parte duntaxat. Item in priori actione potior est domini conditio. In hac verò par omnino est.
4 † *Tributum* autem in nostro proposito accipi debet id, quod inter creditores serui negotiatis, & dominũ, cui idem seruus quoque debet, tribuitur, hoc est, distribuitur pro rata eius, quod cuiqs debetur. Inde *tributoria actio* dicitur, quasi contributoria.
5 a *In peculiari merce*] †Non ociosè coniunguntur hæc duo, quia omnino necessaria sunt in tributoria actione. Primùm enim necesse est mercem esse, vt sit negotiatio: nam non nisi eius peculij fit contributio, in quo seruus est negotiatus. Deinde mercem oportet esse peculiarem: nam si propriè dominica esset, magis competeret a-
6 ctio institoria. † Dicitur autem *merx peculiaris* res illa, in qua dominus permittit seruum suo proprio nomine negotiari, etiamsi nihil sit in peculio: *Merx dominica* autem, in qua nomine alieno, hoc est, domini vice gerit negotium.
7 b *Sciente domino*] Id est, non contradicente, nec reclamante. † Scientiam enim & permissioni domini hic accipimus, non qui habet voluntatem, sed patientiam. Neq; enim debet dominus velle, sed cum non nolle sufficit. Si ergo sciat, nec protestetur, aut contradicat, tenebitur actione [b] tributoria. Et prædicta omnia etiam de filiofa. intelligenda [c] sunt.
c *Domino*] Vel eius [d] tutore, aut [e] procuratore.
d *Eius rei causa*] Hoc est eius ipsius mercis, eiúsque negotiationis causa, cuius, & & ex qua petitur contributio.† Nam si seruus plures exercuerit negotiationes, plu-
8 ribúsque locis ac tabernis, non confundentur omnium creditorum iura, sed singuli separatim in tributum vocantur eius mercis, & negotiationis nomine, in qua contraxerunt. Vnusquisque enim eorum merci magis, quàm ipsi seruo [f] credidit.
e *Debebitur, & cæteros*] Ex quacunque causa ei debeatur, & siue ante mortem, siue postea ei debere quid cœperit [g] seruus: qua in re melior adhuc est domini conditio, quàm aliorum creditorum, qui non supputant, nisi quod ipsis debetur ex causa mercis peculiaris.
f *Pro rata portione*] Nempe vt quilibet admittatur pro modo & quantitatè eius, quod debetur, neque alter alteri in aliquo præferatur: nisi vel res ab altero emta, vel merx pro alterius pecunia ad aliquid emendum comparandúmque mutuò data adhuc extet: is siquidem creditor prælationem tantum [h] habet.
9 g *Distribuatur*] Per ipsum dominum, cui hoc facere permittit Prætor. †Ab hoc tamen beneficio si abstinere dominus, aut toto peculio cedere velit, tunc arbitrũ prætor dare debet, cuius interuentu merces peculiares ex æquo, & secundum ratam cuiusque portionem [i] contribuantur.
h *Quam oportuerit*] Vtpote domino plus æquo fauente sibiipsi vel alicui ex credi-
10 toribus. † Est enim propriè locus actioni tributoriæ, cùm iam distributio facta est à domino, sed non satis æquis partibus.
11 i *Hanc ei actionem accommodat*] †Scilicet aduersus patrem vel dominum, pro consequenda debita portione sua ex merce peculiari. Datur quoque hæc actio aduersus singulos, si seruus communis sit plurium, & omnes sciant eum negotiari: nam contra ignorantes non conceditur: deducitur tamen in solidum, quod eis debetur,
12 qui ignorarunt negotiationem peculiarem [k] serui. † Aduertendum tamen est creditoribus, an vtilius sit eis experiri hac actione, vel de peculio: nam vna instituta, ad alteram redire non [l] licet, quamuis plus sit in peculio, quàm in merce.

b l. 1. §. scientiã de tributo.
c vt 7. in pr. huius tit.
d l. 3. §. vlt. h. t.
e l. procurator §. d. tit.
f d. l. procuratoris.
g d. l. procuratoris. §. sed est quæsitum.
h d. l. procuratoris, §. si plures. Dd in l. pupillus 34. quæ in frau. cred. leg. priuilegi. ibi glo. de priuil. cred
i l. illud, §. quod tamen h. t.
k l. sed etsi seruus 3. §. 1. h. t.
l l. quod in herede 9. §. eligere. eo.

§. Præterea.

1 *Actio de in rem verso explicatur.*
2 *Eadem hodie in liberis hominibus locum habet.*
3 *Differentia inter de in rem verso, exercitoria, tributoria, & quod iussu actiones.*
4 *Actio de in rem verso principali tantùm datur, non fideiussori.*
5 *In rem versum quando dicatur.*
6 *Differentia est inter necessarium & vtilem gestum.*
7 *An probare oporteat, quod in rem do-*

mini versum sit.
8 *An si voluptuosè versum sit in rem domini, locum habeat hæc actio.*
9 *Quomodo accipiendum, quod dicitur actionem de peculio, & de in rem verso vnam esse.*
10 *Transire in peculij actionem, quomodo intelligatur.*

Præterea introducta est [a] actio de peculio, [b] déque eo quod [c] in rem domini versum erit: vt [d] quamuis sine voluntate domini negotium gestum erit, tamen siue quid in rem eius versum fuerit, id totum [e] præstare debeat: siue quid non sit in rem eius versum, id eatenus præstare debeat, quatenus peculium patitur. [f] In rem autem domini versum intelligitur, quicquid [g] necessariò in rem eius impenderit seruus: veluti si mutuatus pecuniam creditoribus eius soluerit, aut ædificia ruentia fulserit, aut familiæ frumentum emerit, vel etiam fundum, aut quamlibet aliam rem necessariam mercatus erit. Itaque si ex decem, puta aureis, quos seruus tuus à Titio mutuò accepit, creditori tuo quinque aureos soluerit, reliquos verò quinque quolibet modo consumserit: pro quinque quidẽ in solidum damnari debes: pro cæteris verò quinque eatenus, quatenus in peculio sit. ex quo scilicet adparet, si toti decem aurei in rem tuam versi fuerint, totos decem aureos Titium consequi posse. [h] Licet enim vna sit actio, qua de peculio, déque eo, quod in rem domini versum sit, agitur: tamen duas habet condemnationes. Itaque iudex, apud quem de ea actione agitur, antè dispicere solet, an in rem domini versum sit: [i] nec aliter ad peculij æstimationem transit, quàm si aut nihil in rem domini versum intelligatur, aut non totum.

a §. actiones, 7. de act. — a *Actio de peculio*] Hanc de peculio actionem quia [a] suprà satis abundè illustrauimus, hic superuacanea repetitione nihil est opus.

b *Déque eo quod in rem*] † Potest fieri, vt seruus vel filiusfa. nihil in peculio habeat, 11 vel non tantum, quod sufficere possit creditoribus: eo casu Prætor actionem *de in rem verso* accommodat: quia similiter in solidum tenentur, qui eos in potestate habent, si in rem eorum, quod creditum est, sit conuersum. Porrò hodie exerceri potest hæc actio ab omnibus qui cum liberis hominibus contraxerunt, cùm in famulitio alicuius essent, & in rem domini sui vertissent res contrahentium. † Eadem enim 12 ratio (Oldendorpio [b] docente) transferenda est à seruis, quibus non vtimur, ad famulos, qui vicem seruorum referunt.

b Clas. 4. actio. 7. loco 5. quod ante eum Fab. etiam voluit in §. sequens, h. t. — c l. ei qui, §. vlt. C. quod cum eo qui in ali. — d l. 1. de in rem vers.

c *In rem domini*] Idem est, si in rem alterius, quàm domini versum fuerit, vel ab alieno seruo, vel ab homine libero: tenebitur enim is, in cuius rem versum est, ei qui pecuniam [c] dedit.

d *Quamuis sine voluntate*] Nam de in rem verso actio non nititur domini voluntate, sed vtilitate: sufficitque in rem eius esse versum, vt etiam cum eo contractũ [d] videatur. † Et in hoc differt hæc persecutio à supradictis actionibus, nempe Exercito- 13 ria, Tributoria, & quod iussu: quæ sine domini voluntate non nascuntur. Quòd si domini quoque voluntatem accedere contingat, dabitur quod iussu actio: quæ aliàs propter solum iussum conceditur, etiamsi alioqui nihil in rem domini versum sit.

e *Præstare*

4 e *Præstare debeat*] † Ei scilicet, qui principaliter contraxit cum filio vel seruo, non qui accessit contractui. actio enim de in rem verso principali tantùm, non etiam fideiussori datur. Verbi gratia: si pro seruo emente frumentum, quo aleretur familia, fideiusseris venditori: non tu quidem, sed venditor habebit hanc actionem, vt vnius duntaxat in quoquo contractu de in rem verso actio sit, qui idipsum credidit, quod in rem domini versum [e] est.

f *In rem autem domini*] Vlpianus [f] hunc locum copiosius alibi explicat, & pluribus
5 exemplis illustrat. † Breuiter in rem versum intelligitur, quicquid necessariò vel vtiliter in negotia patris aut domini versum est à filiofam. vel seruo, aut etiam quoli-
6 bet [g] alio. † Est autem differentia inter necessarium, & vtilem gestum filij, vel serui. Nam in cuius rem necessariò aliquid impenditur, is tenetur in solidum: ex vtili verò
7 gestu eatenus tenetur, quatenus in rem eius reuera [h] peruenit. † Sed oportétne actorem probare, quod in rem domini necessariò vel vtiliter versum sit? Respondeo vtique oportere: nec solùm, quòd in rem sit versum: sed etiam quòd versum duret, vel saltem nulla gestoris, aut creditoris culpa factum fuerit, quo minus [i] duraret.

8 g *Necessariò*] Vel etiam vtiliter, vt dictum est. † Sed quid si voluptuosè impensum est? & non videtur versum: quia nec procurator hoc imputat: veluti, si domum exornauit tectoriis, picturísve. Vnde pater vel dominus huiusmodi voluptarias impensas non præstat: pati tamen debet, vt creditor id auferat, cùm sine domus iniuria seu detrimento fieri [k] potest. Quòd si patris vel domini voluntate, siue ratificatione versum est in rem eius: quinetiam de inutiliter gestis teneatur hac actione, dubium non est.

9 h *Licet enim vna sit*] † Quod hîc dicitur, *actionem de peculio, & de in rem verso vnum esse*, significat si non iussu aut voluntate patris, vel domini negotium gestū sit: tamen ex edicto *de peculio* actionem competere sub alternatione, vel quod in rem versum sit, vel quod peculium habeat, qui [l] contraxit. Quòd si totum in rem versum esse certum sit, de in rem verso agere licebit: cæterùm de peculio duntaxat [m] agetur. Atque ita Egui. Baro hîc litem Glossariorum ad hunc locum eleganter componit. Alij verò hæc verba (licet vna sit actio) sic exponunt: hoc est, vna sit vtriusque causa, & neutra quidem sit actio, sed potius vtraque aliarum quædam veluti adiectitia qualitas.

i *Nec aliter*] Iudex ergo huius actionis, non prius ad peculij æstimationem transire
10 debet, quàm de in rem verso iudicarit. † Cæterùm transire ad peculij actionem sic intelligendum est, vt peculij nomine summam illam præcisè accipiamus, quæ demto eo, quod in rem versum est, relinquitur: cùm alioqui in peculium, & quod in rem versum est, imputetur.

e l. quamuis 18. de in rē verso.
f l. 3. l. si res domino, l. & ideo, & l. si pro patre 10. ff. in rē vers. ea explicatio huc addi potest.
g d. l. si pro patre, §. versum, & l. seruus si in rem 17. in pr. d. tit.
h d. l. si res domino in princ. l. 3. §. sed si accepit, eod. tit.
i d. l. si pro patre, §. versum, & d. l. 3. §. sed si mutuatus.
k d. l. 3. §. sed si mutuatus.
l l. 1. de pecul.
m Vide etiam Theophil. hîc.

§. Cùm autem quæritur.

1 *Peculium quomodo æstimari debeat.*
2 *Quid contineatur sub peculio.*
3 *Quæ vicarius debet ordinario seruo, dominus non deducit.*
4 *Vicarius cum suo peculio est in peculio ordinarij.*

[a] Cùm autem quæritur, quantū in peculio sit: antè deducitur, quicquid seruus domino, eíve qui in potestate eius sit, debet: & quod superest, id solū peculium intelligitur. [b] Aliquando tamen id quod ei debet seruus, qui in potestate domini sit, nō deducitur ex peculio: veluti si is in ipsius peculio sit. quod eò pertinet, vt si quid vicario suo seruus debeat, id ex peculio eius non deducatur.

1 a *Cùm autem quæritur*] † Peculium quomodo æstimari debeat, hic locus conti-
2 net, quem in Pandectis [a] Vlpianus copiosè explicat. Ex quo discimus, † peculium intelligi id, quod debetur domino, & aliis in sua potestate existentibus, non modò dominica, vel patria, sed & tutoria. Nam id etiam deducitur, quod iis personis debetur, quæ sunt in tutela vel cura: si enim semper prævenire dominus & agere videtur: cur non dicatur etiam hoc nomine cum secum egisse, quo nomine tutelæ

a l. sed si damnum 9. §. præterea, de pecul.

tenebitur? Nam & ideò hoc minus in peculio est: quoniam non est verisimile, dominum id concedere seruum in peculio habere, quod sibi debetur.

b *Aliquando tamen*] Limitatio est ad præcedentia. † Nam quod dictum est, in peculio esse id, id quod superest, deducto eo, quod domino & suis debetur: non habet locum in his, quæ Vicarius debet ordinario seruo.: ea enim dominus non deducit. Addit rationem Theophilus: *quia Vicarius ipse augeat peculium Ordinarij, ideóque non possit illud minuere.* Et sanè nihil dominus profecerit, si adimat peculio Ordinarij, quod Vicario debetur: nam quod vna manu adimeret, altera reponeret. Dum enim deducit ex peculio Ordinarij, & addit peculio Vicarij: an non idipsum videtur reddere peculio Ordinarij? † nam Vicarius ipse cum toto suo peculio est in peculio Ordinarij: Et lex Vicarij peculium in Ordinarij peculio esse statuit. Quod ergo generatim de conseruo dicitur, in Vicariorum persona modificandum est. 3 4

§. Cæterùm.

1 *Epitome & summa huius §.*
2 *Qua cautela quis vti debeat, cui plures actiones ad idem competunt.*
3 *Facilior est probatio in exercitoria, institoria, quod iussu, quàm in de peculio, & de in rem verso actione.*
4 *Tributoria cum de peculio, & de in rem verso actione concurrit.*
5 *Actio tributoria, & de peculio in quibus differant.*

Cæterùm [a] dubiũ nõ est, quin is quoq; qui iussu domini contraxerit, cuique institoria vel exercitoria actio cõpetit: de peculio, déque eo quod in rem domini versum est, agere possit. Sed erit stultissimus, si omissa actione, quâ facillimè solidum ex contractu consequi possit: se ad difficultatem perducat probandi in rem domini versum esse, vel habere seruum peculium, & tantum habere, vt solidum sibi solui possit. [b] Is quoque cui tributoria actio cõpetit, æquè de peculio, & de in rem verso agere potest. Sed sanè huic modò tributoria expedit agere, modò de peculio, & de in rem verso. Tributoria ideò [c] expedit agere, quia in ea domini conditio præcipua non est: id est, quod domino debetur, non deducitur: sed eiusdem iuris est dominus, cuius & cæteri creditores. At in actione de peculio antè deducitur, quod domino debetur: & in id quod reliquum est, creditori dominus condemnatur. Rursus de peculio ideò expedit agere, quòd in hac actione totius peculij ratio habetur: at in tributoria, eius tantùm, quo negotiaretur. Et potest quisque tertia fortè parte peculij, aut quarta, vel etiam minima negotiari: maiorem autẽ partem in prædiis, vel mancipiis, [e] aut fœnebri pecunia habere. Prout ergo expedit, ita quisque vel hãc actionẽ, vel illã eligere debet. Certè qui potest probare in rem domini versum esse, [f] de in rem verso agere debet.

a *Dubium non est*] † Ostendit Iustinianus hoc loco, actiones, Quod iussu, exercitoriam, & institoriam concurrere quidem cum de peculio, & de in rem verso persecutionibus: sed stultè facere actorem, si prioribus neglectis instituendo istas se grauet onere probandi. † Consilium itaque est, vt habens plures actiones ad idem competentes, eam potissimùm intendat, qua minus grauetur probandi difficultate, & per 1 2

quam

3 quam transferat onus probandi in aduersarium. †Facilior autem est probatio in actione exercitoria, institoria, & quod iussu, quam in de peculio, & de in rem verso actionibus. In illis enim prioribus satis est docere, bona fide pecuniam esse creditã, cùm res opus haberet refectione: nec cogitur creditor probare pecuniam in eos vsus esse [a] impensam. Sed in de in rem verso actione probandum quoque est, acceptum in rem domini conuersum esse. In actione autem de peculio duo coniunctim ostendi debent, nempe seruum habere peculium, & tantum esse in peculio, vt solidum creditum hinc consequi possit.

4 b *Is quoque*] †Tributoria cum de peculio, & de in rem verso actionibus concurrit: quia quandóque plus vna consequimur, quam alia. Idcóque liberum est actori magis expedientem eligere: & si semel elegerit, non est sibi regressus postea ad aliam futurus: quod Imp. hic satis declarat. Planè si quis velit ex alia causa tributoria, ex alia de peculio agere: vel ex alia de peculio, ex alia de in rem verso, audiendus erit [b]. Sed etsi deceptus deteriorem eligat, succurrendum est ei ex generali clausula [c]

5 edicti. †Interim memineris, nonnullas esse differentias inter actionem de peculio, & tributoriam. Prima est, quòd illa totum peculium respicit: hæc solùm rem peculiarẽ. Secunda, quòd actione de peculio dominus deducit, quod sibi, & in sua potestate existentibus [d] debetur: sed tributoria dominus venit in tributum velut extraneus [e] creditor. Tertia quod tributoria locum habet quando domino sciente seruus contraxit, sed de peculio actio etiam ignorante [f] & inuito: quæ omnia suis locis vberius explicauimus.

c *Expedit agere*] scilicet creditori.

d *Quo negotiatur*] Nempe in merce [g] peculiari.

e *Aut fœnebri pecunia*] Ergo in fœnebri pecunia non habet locum institoria, nec tam ab ea, qui eam exercent, institores quàm fœneratores [h] dicuntur.

f *De in rem verso agere debet*] Potiùs scilicet, quàm tributoria: vt Theophilus exponit, qui rectè hic intellexit comparari actionem tributoriam cum actione de in rem verso.

a Vt pulchrè per Plate in §. eadem. ȝ. eod.

b l. quod in heredem 9. §. eligere. de tribut. & §. præterea, ȝ hoc tit.

c l. sed & 4. in fi. quod cum eo, qui in alie. &c. l. 1. ex qui. cau. ma.

d §. cum autem ȝ. cod. tit.

e §. introduxit h. t.

f §. præterea. ȝ. nostro tit. l. si quis seruum 29. §. etiam, de pecul.

g l. aliquando ff. de tribu. act.

h vide Alciat. ad l. pen. si cer. pet.

§. Quæ diximus.

1 *Dicta de dominis & seruis, intelliguntur de liberis & parentibus.*
2 *Differentias esse inter filiosfa. & seruos.*

Quæ diximus de seruo & domino; eadem intelligimus & de filio & filia, & nepote & nepte, & patre auóve, cuius in potestate sunt.

1 †*Quæ hactenus* de dominis & seruis dicta sunt, ea quoque in filiisfamiliarum & parentibus locum habere ostendit. Nam quod ad suprà dictas actiones attinet, filiusfa.
2 & seruus comparantur: † tametsi inter eos sicut olim, ita multò magis hodie nõ paucæ sint differentiæ, quas ad principium huius tituli suprà [a] annotauimus.

a ȝ. in prin. n. 4.

§. Illud propriè.

1 *S.C. Macedonianum in filiisfa. locum habet, non in seruis.*
2 *Verba S.C. Macedoniani hic referũtur.*
3 *Bonum nomen quid significet.*
4 *Nomina facere.*
5 *Nomina pro debitoribus.*
6 *S.C. Macedonianũ à Macedone dictũ.*
7 *S.C. Macedonianum quando sit latum.*
8 *Lex Quina Vicennaria apud Plautum.*
9 *Macedoniano non potest renunciari à filiosfam.*
10 *Macedonianum duntaxat in mutuo locum habet.*
11 *Quibus casibus Macedonianum non habeat locum.*
12 *Dare pro numerare.*
13 *Macedonianum etiam ad filiosfa pertinet.*
14 *Exceptio Macedoniani quandocunque opponi potest, etiam post sententiam.*

[a] Illud propriè seruatur [b] in eorum persona, quod [c] senatusconsultum Macedonianum [d] prohibuit, [e] mutuas pecunias [f] dari [g] eis, qui in potestate parentis sunt: & ei qui crediderit, [h] denegatur actio tam aduersus ipsum filiũ

filiámve, nepotē neptémve (siue adhuc in potestate sint, siue morte parentis, vel emancipatione, suæ potestatis esse cœperint) quàm aduersus patrem auúmve: siue eos habeat adhuc in potestate, siue emancipauerit. [i] Quæ ideo Senatus prospexit, quia sæpè onerati ære alieno creditarum pecuniarum, quas in luxuriam consumebant, vitæ parentum insidiabantur.

a *Illud propriè*] † Potissimam differentiam inter filiosfa. & seruos hoc loci attexit 1
Iustinianus, quòd scilicet in mutuo filiusfa. non obliget patrem, propter S.C. Macedonianum, quod in filiisfa. duntaxat locum habet: cùm in seruis [a] sit secus.

b *In eorum*] Nempe filiorumfamiliarum.

c *Senatusc. Maced.*] † Verba huius S.C. in [b] Pandectis extant: ex iis sequentia huc 2
propriè pertinent. *Placere, ne cui, qui filiosfam. mutuam pecuniam dedisset, etiam post mortem parentis eius, in cuius potestate fuisset, actio, petitióq; daretur; vt scirent, qui pessimo exemplo fœnerarent, nullius posse filijfam. bonum nomen, expectatā patris morte, fieri.* † *Bonum nomen* in S.C. pro cautione obligationéve accipere oportet, quę scri- 3
pto continetur: quod nomen debitoris habeat. † *Sanè nomina facere*, est pecuniam 4
mutuam dare, aut aliàs debitorem sibi aliquem facere. Petrus Marsus, & Fr. Maturantius, nomina facta sunt apud [c] Ciceronem intelligit pro eo, quod est sufficiētem cautionem datam, *man hat die verschreibung gegen einander gemacht.*

† *Sic nomina* apud Iurisconsultos pro debitoribus ponuntur. Quo sensu Alphius 5
fœnerator apud Columell. dixit, *Bona nomina nonnunquam mala fieri, si nunquam interpelles*: hoc est, si non subinde debitum reposcas. † Porrò Macedonem (vnde di- 6
ctum est *Macedonianum*) [d] Theophilus adolescentem prodigum, & parricidā fuisse putat: [e] Vlpian. fœneratorem fuisse significat. † Quando autem latum sit hoc Se- 7
natusconsultum, non certò constat. Equidem Sueton. scribit, Vespasianum autorem Senatui fuisse decernendi, ne filiorumfam. fœneratoribus exigendi crediti ius vnquam esset: hoc est, ne post patrum quidem mortem. Sed hanc legem etiā ante Cæsares inualuisse, ex quodam loco Terentij adparet: apud quem in Phormione seruus patri causanti, decuisse filium suum magis mutuam pecuniam vel fœnore accipere, quàm egestate coactum in honestas nuptias contrahere: respondet, *Hui dixit pulchrè, si quidem quisquam crederet te viuo*: satis indicans, neminem tum viuo patre mutuam pecuniam filiosfa. credidisse. † Sed & Plautus in Pseudolo meminit cuius- 8
dam legis Quinæ Vicenariæ, quæ mutuam pecuniam minoribus XXV. annis dari prohibebat. Verisimile itaque est, legem illam, quæ filiisfam. prohibebat mutuum dari, tempore Vespasiani, non fuisse amplius in vsu: ideóque Vespasianum autorem fuisse, vt restitueretur.

d *Prohibuit*] † Adeò, vt nec renunciari possit à filiosfam. huic beneficio: quia non 9
tam sui fauore, quàm odio fœneratorum [f] introductum.

e *Mutuas pecunias*] † Quòd si non sit mutuò data pecunia, sed ex alio contractu 10
res bona fide credita, non est locus Macedonianæ exceptioni [illegible] in fraudem Senatusconsulti, vt qui credere non potuit, magis ei [illegible] preciū haberet loco mutui. † Sunt tamen plerique casus, in quibus [illegible], 11
Macedoniani exceptio cesset: veluti si filiusfamiliàs, qui mutuū accepit, [illegible] patremfamiliàs se fuerit mentitus [i], vel publicè talis reputatus: si [illegible] mutuum acceperit probabili [k] modo: si soluerit filiusfa. pecuniam [illegible] alij creditori, vel vertit in [l] peculium: si vertit pecuniam in rem patris [illegible] modo, statim, vel [m] postea: si parens consenserit expressè, vel tacitè, [illegible] cendo: si denique parens ratum habuerit mutuum nominatim, vel [illegible] probando, aut partem [o] soluendo.

f *Dari*] † Id est, numerari. Nam quod dicitur, filiosfam. credi non licere, non ad ver- 12
ba, sed ad numerationem referendum est: vt [p] Scæuola inquit, idémque [illegible] illustrat.

g *Eis qui*] Quære: † nam & ad filiasfamiliarum pertinet Senatusconsult. Mace- 13
[illegible] donianum,

a l.1. ad S.C. Maced. l. si filius, C. eo. tit.
b d.l.1.
c lib.3. offic.
d hic.
e d.l.1.
f Glo. in l. tamē 11 ad Maced.
g l. si quis patremfam. 3 §. is autem lo[illegible] l. item si filiusf. 7. §. mutui dationem, ad S.C. Maced.
h l. v. C. ad S.C. Maced.
i d.l. si quis patremf. in pr. & l.1. C. eod.
k d.l. item si filiusfa. §. quod dicitur. & l. Macedoniani. C. eo.
l d.l. item si filiusfa. §. penult.
m ead. l. §. proinde si accepit. & l. si filiusfa. in id. 17. eo. tit.
n d.l. item si filiusfa. interdū. & l. si tamen sciente 12. ibid. & l. si permittente. C. eo.
o d.l. item si filiusfam. §. hoc amplius, l. si filiusfa. absente 16. d. tit. & l. vlt. in pr. C. eo.
p l. quia, h. tit.

donianum, etiamsi constet, eas ornamenta comparasse ex mutuata pecunia; vel adhuc in peculio extent q numi. q l. sed et si pa- terfam. 9. §. hoc Senatusc. eod. tit.

h Denegatur actio] Saltem efficax, quæ etiam exactionem habeat, ea enim denegetur ei, qui filiofa. mutuauit. Actionem tamen intendere potest, propter obligationem, quæ hic summo iure contrahitur, sed ea per exceptionem Macedoniani elidi-
14 tur: † & quandocunque opponi potest, etiam post sententiam, aduersus actionem r iudicati, si needum solutum sit: nam si semel per errorem soluit, denegatur repetitio: quia odiosa est hæc Macedoniani exceptio, licet sit perpetua. Et hoc est, quod dicitur: Ex S.C. Macedoniano tam parenti quàm filio exceptionem parari, non autē eo tolli, vel impediri ipso iure actionem: quod posterius non potuit s Senatus. r d.l. tamen. s l. qui exceptionem 40. de cond. inde.

i Quæ ideo] Iustissima hæc est Senatusconsulti causa. Sæpe enim magnitudo æris alieni filiorumfamil. parentibus vitæ t periculum creat. Itaque Cicero in defensione Sex. Roscij, qui patrem necasse arguebatur, Luxuries, inquit, hominem, & æris alieni magnitudo, & indomitæ animi cupiditates ad hoc scelus impulerunt. t l. 3. §. is autem ff. h. tit. ad S.C. Maced.

§. Illud in summa.

1 *Actionibus in hoc titulo relatis non solùm obliquè, sed etiam directò conueniri possunt pater & dominus.*
2 *Aetiologia prædicti dogmatis.*
3 *De verbo Condicere, & num. 4.*

Illud in summa admonendi sumus, a id quod iussu patris dominíve contractum fuerit, quódque in rem eius versum erit: b directò quoque posse à patre dominóve c condici, tanquam si principaliter cum ipso negotium gestum esset. Ei quoque qui exercitoria vel institoria actione tenetur, directò posse condici placet: quia huius quoque iussu contrarium intelligitur.

1 a *Id quod iussu*] † Hinc discimus, quòd non solùm obliquis actionibus Quod iussu, De in rem verso, institoria, & exercitoria pater dominúsve conueniri possit: sed etiā
2 directò suo nomine, quasi ipse a contraxerit. † Nam pater & dominus videntur quodammodo personaliter contrahere, cùm per seruum & filium b contrahunt: & qui cum institore, vel naui præfecto contrahunt, censentur etiam cum præponente, & exercitore contraxisse: ideoque potest directò ab eis debitum condici, ac si ipsi c contraxissent.
a l. 1. de in rem ver. l. 1. in prin. quod iussu.
b c. qui per aliū facit. de regul. iur. in 6.
c Hic & l. si quis mancipiis 17. in fin. de instit. act.

3 b *Directò possit condici*] † Aliter atque aliter hoc verbum accipitur pro natura rerum: vt alibi dictum est. hîc autem directò condicitur, cùm non propter seruum aut filium, sed propter iussum domini patrísve, aut quia locupletior factus ille est, d condicimus.
d Æmil. Fer. hic. fa. l. si institorem 29. ff. de reb. cred.

4 c *Condici*] † Condicere generaliter accipitur hoc loco, pro in e personam agere. Cætera ad hunc titulum pertinentia (quæ breuitatis causa neglex imus) Accursius satis examinat.
e §. appellamus de action. Baro hic.

De noxalibus actionibus. Tit. VIII.

1 *Connexio huius tituli ad præcedentes.*
2 *Noxales actiones quæ dicantur: & quæ sit earum vis.*
3 *Vocula* N O X A L I S, *non est proprium nomen actionis.*

1 *Superiore* † tractatu de actionibus dictum est, quæ ex contractibus eorum, qui sunt in nostra potestate, puta seruorum, filiorúmvefamilias nascuntur. Quia verò ex eorundem etiam maleficiis conueniri domini noxaliter possunt: ideo *de Noxali-*
2 *bus actionibus* iusto ordine subnectitur. † *Noxales* autem *actiones* appellantur, quæ non ex contractu, sed ex noxia atque maleficio, quod pœnam vltimi supplicij non habet, seruorum, aduersus dominos instituuntur: veluti si furtum fecerint, aut bona rapuerint, aut iniuriam commiserint, vel damnum dederint: quarum actionum vis atque potestas hæc est, a vt si damnati simus, liceat nobis deditione ac- a l. 1. ff. de nox.

ipsius corporis, quod deliquit, euitare litis æstimationem. Nisi fortè iussu dominorum, aut cùm possent, non prohibentibus eis serui deliquerint: quo casu in solidum tenentur, sicut mox in contextu huius tit.[b] sequitur. † Neque tamen hæc vocula, Noxalis, nomen proprium actionis significat, sed potius qualitatis cuiusdam certis actionibus inhærentis: quod & [c] alibi attigimus.

b §. præterea, §. de action.
c l. 1. & 2. ff. hoc tit.

Princip. tit.

1 *Noxæ appellatio ad publica delicta non pertinet, sed ad priuata.*
2 *Accusatio publici criminis contra ipsum seruum instituenda est.*
3 *Ex quasi delicto serui non datur noxalis actio contra dominum, sed de peculio.*
4 *Casus, vbi noxæ deditione dominus non liberatur.*
5 *Quandiu duret noxæ deditio.*
6 *Dominus noxaliter conuentus habet optionem, vel soluere litis æstimationem, vel seruum noxæ dedere.*
7 *Quid per litis æstimationem intelligatur.*
8 *Noxæ dedere, solutum esse noxa. (mus.*
9.10 *Noxa & noxia an differant: & defensus Iustinianus à calumnia Vallæ.*

[a] EX maleficiis seruorum, veluti si furtum fecerint, aut bona rapuerint, aut damnum dederint, aut iniuriam commiserint, noxales actiones proditæ sunt: quibus [b] domino [c] damnato permittitur, [d] aut litis æstimationem sufferre, aut ipsum hominem [e] noxæ dedere. [f] Noxa autem est ipsum corpus, quod nocuit, id est, seruus: noxia ipsum maleficium: veluti furtum, damnum, rapina, iniuria. Summa autem ratione permissum est noxæ deditione defungi. Namque erat iniquum, nequitiam eorum vltra ipsorum corpora dominis damnosam esse.

a *Ex maleficiis*] † Hoc de priuatis, non etiam publicis maleficiis accipiendum[a] 1
est. † Noxæ enim appellatio ad publica delicta non pertinet, vt meritò [b] Vlpianus 2
nominatim capitales causas à noxalibus discernendas esse scripserit. † Rectè ergo 3
criminis publici accusationem non contra dominum, sed contra eum seruum, qui facinus commiserit, instituendam esse [c], Diocletianus & Maximianus rescripserunt. Vnde etiam est, quòd qui stipulatur seruum noxa solutum, quæri non possit de criminibus publicis. † Sed an etiam ex quasi maleficiis seruorum aduersus dominum 4
noxales actiones competant? Et magis est, non competere, sed de peculio agendum [d] esse. Quemadmodum & eo casu, vbi principaliter non agitur ipsius maleficij nomine, sed ex aliquo contractu, licet delictum quoque versetur: veluti si in re deposita dolus sit commissus, de peculio actio datur, non [e] Noxalis.

b *Domino*] Quo scilicet ignorante, vel etiam sciente, prohibere tamen non valente, delictum commissum est: † nam si potuisset prohibere dominus, nec prohibuisset, in solidum tenebitur, nec liberabitur corporis deditione, quasi ipse delictum[f] 5
commiserit.

c *Damnato*] Dummodo tamen necdum sit petita executio. † Tamdiu enim quis 6
habet noxæ dedendi facultatem, quandiu iudicati non [g] conuenitur. post susceptum autem iudicium non potest noxæ dedendo sese amplius liberare.

d *Aut litis æstimationem*] † Dominus ergo pro delicto serui noxaliter conuentus 7
optionem habet, vt vel damni litísque æstimationem soluat, aut seruum ipsum noxæ, & pro damno dedat. Vtrolibet enim modo liberatur. & hæc dedēdi facultas vsque ad executionē sententiæ conceditur. Ad litis quidē æstimationem condemnatur dominus: noxæ verò deditio ex lege datur. † Litis autem æstimationem dicimus, quanti reus condemnatur pro dispendiis actoris, atque iis quæ ex hac actione actoris intersunt, & ad mulctatitiam pecuniam seu numarias sententias [h] refertur: Cic.[i] æstimatam litem vocat.

e *Noxæ dedere*] † *Noxæ* autem *dedere*, est pro noxa relinquere, & cedere agendi 8
noxali-

a l. 2. C. de accus. l. hos accusare 12. §. omnibus, ff. illo tit.
b l. penul. si ex noxa cau. ag.
c l. pen. §. vlt. C. de noxal. act.
d l. si seruus nauem 42. de fur. nec obstant iura in glos. hic allegat. quia loquitur de quasi maleficio domini.
e l. ex contractib. 49. de act. & oblig.
f l. 2. de noxal. act. l. pen. C. eo.
g l. item veniūt 20. §. idem rectè §. de petit. hæred.
h Ferra. hic.
i Verri. 4.

noxaliter: quasi dicamus, pœnæ tradere, propter vindictam admissi delicti. quod & noxam dedere quandoque [k] dicitur, sicut contrà solutum esse noxa dicimus, cùm quis satisfecerit, vel liberatus sit à vindicta delicti.

9 f *Noxa autem*] † In hanc Iustiniani sententiam [l] Valla grauiter inuehitur, noxam appellantis ipsum quoque serui corpus quod nocet: noxiam verò maleficium. qua in re & Beroaldum sectatorem habuit. Sed [m] Alciatus scribit, apud veteres noxam à nocendo dictam inueniri: vnde præter pœnam etiam nocumentum significare. [n] Ouidius: --*Sine noxa luce bibuntur*. Meritò ergo seruus qui nocuit, Noxa dici potest: sicut & ἄτη illa Homerica noxa appellatur. Noxia verò ipsa est culpa, siue maleficium. Plautus in Bacchide: *Sat sic suspectus sum, cùm careo noxia*. M. Manilius: *Quin etiam infelix virtus, & noxia felix*. Vnde meritò Seruius Virgilium noxam pro noxia dixisse scripsit, inquiens: *Vnius ob noxam, &c.* quo exemplo & alij [o] veteres sæpius vtuntur.
10 † Ex quibus palàm fit, quàm iniquo iure Iustinianum insectetur Valla, & Seruium Beroaldus, dum adiectiuè tantùm dici noxiam opinantur, contra veterum autoritatem.

k l. 1. l. si verò. de iis qui deie. vel effu.
l Lib. 6. elegant. c. 36.
m Lib. 4 de verb. sign. & l. plebs 238 s. vlt. eod. tit.
n Lib. 15. Metamorph.
o Plaut. in Casi. Terent. in Eunu Liui. lib. 3 & 5. Balduin. hic plures refert.

§. Dominus.

1 *Quæ sit ratio, quod dominus dedendo seruum liberetur, cum sola damni æstimatio sit in solutione.*
2 *Quid dicatur esse in obligatione, quid in solutione.*
3 *Duplex intellectus, vers. nec minus.*
4 *Theophili extensio ad hunc locum reiecta.*
5 *Per noxæ deditionem non transferri solidum dominium serui.*

Dominus noxali iudicio serui sui nomine conuentus, seruum actori noxæ dedendo [a] liberatur: [b] nec minus in perpetuum eius serui dominium à domino transfertur. Sin autem damnum ei cui deditus est, seruus resarcierit, [c] quæsita pecunia: auxilio Prætoris [d] inuito domino manumittetur.

1 a *Liberatur*] † Sed quomodo dominus dedendo seruum noxæ liberatur, cùm non seruus, sed tantùm ipsa damni æstimatio sit in obligatione, quæ etiam sola peti debet? Respondet [a] Bartolus, ideo liberari dominum, quia ipse seruus erat in solutione.
2 † Dicitur autem aliquid esse in obligatione, cùm vinculo obligationis innectitur: illud verò dicitur esse in solutione, quod potest pro re obligata solui, licet iudicialiter peti nequeat: Sic est in proposito: quia quando serui noxiam nocent, tunc pecunia damni est in obligatione, non etiam seruus: nisi dominus eum spontè [b] dedat.

3 b *Nec minus*] † Hæc verba dupliciter possunt [c] intelligi. Nam si referas ad superiora, sensus est: quòd noxæ deditio, quamuis fiat solius damni ratione: nihilominus respectu domini dedentis inferat perpetuam alienationem, ita vt non possit amplius seruum recipere, etsi aliam damni compensationem faceret. Sin verò ista verba coniungantur cum sequentibus: tunc sensus est, non ideo minus perpetuum dediti serui dominium à domino transire, quòd postea possit seruus sese redimere, si æstimationem damni aliquo modo resarciat: quia hæc redemtio nihil proderit priori domino, sed ipsi seruo, vt liberetur, & manumittatur: atque hoc posteriori sensu Theophilus hunc locum intellexisse videtur.

4 c *Quæsita pecunia*] † Idem putat esse Theophilus, si operis suis atque ministerio damni æstimationem videatur præstitisse, sed id legibus non probari posse videtur, inquit Balduinus: quia solus bonæ fidei possessor fructus suos facit. fructus autem serui sunt, operæ atque ministeria.

5 d *Inuito domino*] † Hinc ergo colligitur, non solidum integrúmque dominium huiusce serui ad eum, cui deditus est, transire: alioqui enim quamuis sæpe pro capite pecuniam offerret, nunquam tamen inuito Domino manumitteretur. Itaque Iustinianus hoc loco dominium & cui seruus noxæ deditus est, [d] opponit.

a in l. miles 6. s. 1. de re iu. per l. si quis stipulatus fuerit decem, 57. de solut.
b vide Zas. latius in d. l. miles, s. 1.
c Baldui. hic.
d vid. Hotom. hic.

§. Sunt autem.

1 *Noxalium actionum aliæ sunt ciuiles, aliæ Prætoriæ.*
2 *Noxales actiones sunt tantùm adiectitiæ qualitates principalium actionum.*

Sunt autem constitutæ noxales actiones, aut legibus, aut edicto Prætoris. Legibus: veluti [a] furti ex lege XII. tabularum, damni iniuriæ ex lege Aquilia, Edicto Prætoris: veluti iniuriarum, & vi bonorum raptorum.

a l.2. ff. h.t.
b l. quoties 21. cod.
c Faber hic.
d d.l pen. C. de noxal. actio.
e l. Prætor ait, 2. §. si quis aduen. vi. bon. ra.
f vid. Gel. lib. 11. c. 18.

Obserua, † noxalium actionum quasdam esse ciuiles, & quasdam Prætorias: vel alias esse legitimas, alias honorarias. [a] Vlpianus enim scribit, Noxalem actionem de damno iniuria dato primùm lege XII. tabul. deinde lege Aquilia constituta esse. Idē etiam [b] Prætoris edictum de seruorū noxis profert. Porrò vel ex hoc loco adparet. † Noxales actiones non esse, nisi quasdam adiectitias qualitates aliarum principaliū [c] actionum: veluti noxalis actio furti, noxalis Aquilia, noxalis vi bonorum raptorū, & noxalis iniuriarum: de quibus omnibus eorúmque pœna superius sigillatim diximus. Et hæ non mutant, sed potius sequuntur naturam & tempora actionum, quibus adiiciuntur. Vnde noxalis actio vi bonorum raptorum non nisi anno vno quadrupli est: post annum [d] simpli. quoniam & ipsa principalis actio vi bonorum raptorum intra annum quadrupli pœnam habet, post annum rei persecutoria [e] est. 1 2

a *Furti*] Nempe non [f] manifesti, Nam manifesti furti pœna ex edicto Prætoris est quadrupli.

§. Omnis autem.

1 *Noxalis actio semper caput sequitur, quomodo accipiatur.*
2 *Noxalis actio est personalis, in rem scripta.*
3 *Seruus qui noxam nocuit, postea manumissus, tenetur actione pœnali in solidum.*
4 *Seruus contrahens, si postea liber fiat, an ex contractu teneatur.*
5 *Si liber homo delinquit, postea fiat seruus, actio directa in noxalem mutatur.*

Omnis autem [a] noxalis actio [b] caput sequitur. Nam si seruus tuus noxiam commiserit, quandiu in tua potestate sit, [c] tecum est actio: si autem in alterius potestatem [d] peruenerit, cum illo incipit actio esse. At si [e] manumissus fuerit, [f] directò ipse tenetur, & extinguitur noxæ deditio. [g] Ex diuerso quoque directa actio noxalis esse incipit. Nam si liber homo noxiam commisit, & is seruus tuus esse cœperit (quod [h] quibusdam casibus effici, primo libro tradidimus) incipit tecum esse noxalis actio, quæ antè directa fuisset.

a l. sed si vnius 17. §. si iussu domini. 7. de iniu. l. rem mihi, 21. §. in exercitu. commodat.
b l. electio. 26. §. si is de noxa. lib. act.
c l. licet. C. an ser. ex suo del. & l. 1. C. de noxal. act.
[a] l. pen. in fi. ff. h. t.

a *Noxalis actio*] † Noxalis actio semper caput sequitur: hoc est, semper aduersus eum exercetur, qui in potestate seruum habet, qui noxiam [a] admisit, vel dolo fecit, quo minus [b] haberet. Et hoc est, quod Gordianus [c] Imp. prouerbialiter extulit: *Noxa caput sequitur.* quoniam, vt M. Cato ait, nequiter factum semper durat, & reum comitatur. † Hinc ergo constat, noxalem actionem, quamuis sit personalis, vtpote descendens ex obligatione ex delicto: tamen ipsi rei inhærere, & quemcunque possessorem serui delinquentis sequi: ideóque in rem scriptam esse. 1 2

b *Caput*] Caput hoc loco pro persona, quæ caput habeat, & cum qua lege agi possit accipitur: veluti quamdiu Stichus meus est seruus, eius sum caput: neque enim serui caput habent, sicut Iusti. suprà de cap. demin. dixit.

c *Tecum est actio*] tanquam capite: Noxalis actio semper dominum & caput obnoxij serui persequitur. Ait enim [a] Vlpianus: si seruus ad alium peruenisse proponatur, iure dominij noxali iudicio dominum conueniri.

d *Peruenerit*] Post noxiam admissam.

e *Manumissus fuerit*] Intellige, seruus qui noxam commisit.

f *Directò ipse tenetur*] † Seruus ipse, iam liber factus, tenetur ex delicto suo, videlicet

videlicet actione [d] pœnali & quidem in solidum, nec potest seipsum pro noxa dedere: sed noxæ deditio extinguitur, vt hic Imperator ait. † Cæterùm ex contractu in
4 seruitute inito, vel gesto negotio liber factus non [e] teneretur, etiamsi eius delictum versetur, vt si in re deposita dolum commiserit, cùm agatur ex deposito, non poterit eo nomine conueniri [f] manumissus. Si tamen connexa fuerit gestio illa, quam gessit in seruitute, cum ea, quam liber factus fecit: ipsum teneri nulla dubitatio [g] est.

5 g *Ex diuerso*] Inuertit prius thema. † Si liber homo deliquit, & seruus factus sit, priusquam agatur, actio quæ prius directa erat, & in solidum, in persona delinquentis, efficitur noxalis in persona possessoris: sicque directa actio in noxalem commutatur. Ratio est: cùm obligatio ex noxa contracta caput sequatur: caput autem eius, qui deliquit, iam cœperit esse is, in cuius seruitutem redactus est: sequitur necessariò, vt aduersus eum actio noxalis detur.

h *Quibusdam casibus*] Vt quia libertus post delictum ob ingratitudinem reuocetur in seruitutem: vel liber homo patiatur se vendi ad precium [h] participandum.

d l. quod ab alio 15. de cond. furt. & d. l. licet.
e l. 1 & 2. C. an ser. ex suo del.
f l. 1. § si apud depo.
g l. cum actum 17. neg gest. & ibi glo. & gl. in l. 1. C. de noxal. vbi etiam alios casus referunt, in quib. seruus liber factus tenetur de ante gestis.
h §. serui autē §. de iure person.

§. Si seruus.

1 *Inter seruum & dominum nulla oritur ciuilis obligatio, & per consequens nec actio.*
2 *Quod ab initio non valet, ex post facto non conualescit.*
3 *Quod in eum casum venit, vnde non potest incipere non valet. fallit, vt num. 4.*

[a] Si seruus domino noxiam commiserit, actio nulla nascitur. Namque inter dominum & eum, qui in potestate eius est, nulla obligatio nasci potest. Ideóque etsi in alienam potestatem [b] seruus peruenerit, aut manumissus fuerit: neque [c] cum ipso, neque cum eo, cuius nunc [d] in potestate sit, [e] agi potest. [f] Vnde si alienus seruus noxiam tibi commiserit, & is postea [g] in potestate tua esse cœperit, [h] interdicitur actio: quia in eum casum deducta sit, in quo consistere non potuit. Ideóque [i] licet exierit de tua potestate, agere non potes: quemadmodum si dominus in seruum suum aliquid commiserit, nec si manumissus aut alienatus fuerit, [k] seruus vllam actionem contra dominum habere potest.

1 a *Si seruus*] † Inter seruum & dominum nec ex contractu, nec ex delicto obligatio ciuilis [a] consistit propter potestatem dominicam, quæ tempore contractus, vel delicti eam hinc inde oriri impedit, ideóque nec actio competit. Verberibus enim seruos à dominis conueniendos esse Diocletianus & Maxim. [*] Impp. facetè scripserūt, id est, castigandos. Quod adeò verum esse, Imp hic docet, vt si nouum dominum inceperit seruus ille, qui contra dominum deliquit, obtinere, vel si liber factus fuerit, non possit antiquus dominus aduersus ipsum experiri, nec nouum dominum noxaliter conuenire. Et obserua ex contextu nostro obiter duas elegātes regulas. † Prior
2 est: *Quod ab initio non valet, ex post facto non* [b] *conualescit.* † Posterior: *Quod in eum casum recidit, vnde incipere non potuit, non* [c] *valet.* Vtraque tamen regula suas exceptiones habet: quas Doctores alibi in locis [d] propriis vberrimè examinant: Eò Iuris studiosum remittimus.

b *Seruus peruenerit*] Post admissam noxiam.

c *Cum ipso*] Olim seruo, iam per manumissionem libero facto.

d *In potestate sit*] Quacunque tandem ratione in eius potestatem deuenerit.

e *Agi potest*] Ex anteriore scilicet noxia: nam si post manumissionem, aut alienationem iterum rem contrectarit quasi ex nouo furto actionem dari non [e] dubitatur.

Vnde si alienus] Huc quadrat Triphonini responsum eadem de re, quod in

a l. lis nulla 4. & l. vix certis 53. de iud.
* l. vltim. C. an ser. pro suo fac.
b l. quod initio 29. de reg. iur. ibi Dec. c. non firmatur. ibi Dy. eo. tit. li. 6.
c §. si quis debitori. vers. ex contrario. § e leg. Dd. l. pluri. 140. §. 1. de ver. oblig. Deci. l. in ambiguis 85. §. non est nouum, de regul. iur.
d in locis iam allegat.
e l. 1. in fi. C. de nox. act.

f Pandectis extat:& huc adscribi potest.
g *In potestate tua esse cœperit*] Ante litem scilicet contestatam:nam post acceptum iudicium condemnandus mihi erit venditor, vt g Triphoninus scribit.
h *Interdicitur actio*] Potestas enim dominica superueniens extinguit obligationem inter te & seruum delinquentem prius ortam : quia res , quæ ab initio valebat,iam deueni: ad eum casum,à quo non posset incipere.†Quod tamen verum est (vt dixi) 4
si ante acceptum iudicium deueniat,secus si post:quia tum non extinguitur,sed durat perinde,ac si extraneo quæsitum ius h esset. Sed etsi seruus exeat potestatem damnum passi : non tamen restituitur obligatio iam extincta,propter regulam,quæ dicit:Obligationem semel extinctam,ex causa superueniente i non reuiuiscere.
i *Licet exierit*] Postquam semel meus factus est.
k *Seruus vllam actionem*] Ex Domini in seruum peccato neque seruus manumissus,neque nouus Dominus agere potest:ratio est superior,quoniam quæ ex ipso facto nata non est obligatio, ex post facto nasci non potest.

f l. si alienus, de nox. act.
g d. l. si alienus.
h l. quemadmodũ in prin. hoc tit.
i l. qui res 98. §. aream 8. de solut.

§. Sed veteres..

1 *Lege 12. tab. filiusfam. instar serui noxa dedebatur.*
2.4 *Hoc postea fuisse immutatum: & quæ sit ratio.*
3 *Hodie seruus duntaxat noxa dedi potest,non etiam liber homo.*
5 *Iniuria illata filio,dicitur illata patri.*
6 *Non serui,sed eorum domini noxaliter conueniuntur.*
7 *Ex delicto filij ipse obligatur, non pater.*
8 *Quomodo aduersus filium damnatum ob delictum, fiat executio.*
9 *An & quando etiam contra patrem fiat executio.*
10 *Ex contractu filij aduersus patrem de peculio agi potest.*

Sed[a] veteres quidem hoc & in filiisfamiliarum masculis & fœminis admisêre:noua autem hominum conuersatio huiusmodi asperitatem rectè respuendam esse existimauit;& ab vsu communi hoc penitùs recessit. [b] Quis enim patiatur filium suum,& maximè filiam,in noxam alij dare? [c] vt penè per filij corpus pater magis quàm filius periclitetur : cùm in filiabus etiam pudicitiæ fauor hoc bene excludat? Et ideo placuit,[d] in seruos tantummodo noxales actiones esse proponendas:cùm apud veteres legum Commentatores inuenerimus,sæpius dictum , ipsos filiosfamiliarum [e] pro suis delictis posse conueniri.

a *Veteres quidem*] Legem 12. tabul. intelligit: † ea enim filiusfam. non secus atque 1
seruus, vbi pater litem æstimatam soluere respuisset, noxæ etiam ad occisionem vsque dedebatur [a]:idque tam in masculo quàm in fœmina obtinebat. Cùm enim eos interficere liceret,non mirum est,si etiam noxæ dedere liceret †Sed hanc legis du- 2
ritiem posterior ætas meritò mitigauit:quando filiusfamil. qui deliquit,ipse conueniri,& pro peculio suo multari,aut vbi causa exegerit , ad pœnam corripi [b] potest. Olim ergo actio noxalis tam pro seruo quàm libero homine competebat:& vterque pro noxa dari poterat.† Hodie hoc duntaxat in seruo locum habet:[c] quidem homo 3
liber,quia æstimationem non recipit,noxali iudicio subijci non [e] potest.Et hanc inter filiumfam & seruum differentiam [d] suprà quoque annotauimus.
b *Quis enim*] † Ætiologia est immutati iuris Decemuiralis.Sanè leges ciuiles mul- 4
tũ tribuunt affectionibus illis parentum in liberos : & agnoscunt filium propter cognationem esse quandam portionem corporis [e] paterni. † Quare iniuria illata filio 5
dicitur illata [f] patri : nec quicquam refert ad edictum *Quod metus causa* , an in se quis territus sit,an in liberis [g] suis. & multa passim extant in historiis exempla , vbi patres pro filiis etiam mortem subire,aut mortuos spontanea morte sequi non [h] dubitarunt.
c *Vt penè per filij corpus*] Hoc est cùm ferè magis puniatur pater per filium,quàm ipsemet

a l. in suis 17. de lib. & post. l. vlt. C. de pat. pot.
b l. liber homo 13. §. si liber. ad l. Aquil. l. confessionib. 13. de inter. act. l. apud antiquos §. vlt. C. de fur. & ser. cor. & l. nox. 33. de noxal.
c l. 1. §. sed cùm homo , de his qui deic. vel eff.
d In rub. tit. prox. præc.
e l. cùm scimus §. vlt. C. de agri. & cens. li. 11.
f §. patitur 2. de iniu.
g l. isti quidem 8. §. vlt. de eo quod met. cau.
h Exempla require ex Officina Ioan. Rauisij Textor.

ipsemet filius.

6 d *In seruos*] Id est, propter seruos noxiam committentes: † neque enim serui conueniuntur noxali iudicio, sed eorum domini.

7 e *Pro suis delictis*] †Ex delicto ergo priuato filij ipse filius obligatur, conueniríque potest, non [i] pater. ideóque nec damnum emendare tenetur pater: sed fiet executio in peculio castrensi vel quasi castrensi ad filiumfam. pleno iure [k] spectante: quia in eo pro patrefam. [l] habetur. Item & in peculio aduentitio, si pater permiserit eius ad-
8 ministrationem filiofam. † Quòd si nullum habeat peculium filius, secundum deli-
9 cti qualitatem castigandus [m] est. †Si tamen filiusfam. propter delictum conuētus sit & condemnatus, posse patrem quoque iudicati actione conueniri de peculio [n] Vlpianus scribit: licet aliud obseruetur, si ob contumaciam damnatus sit [o] filius. ea enim specie non fiet executio aduersus patrem, nec actor mittetur in possessionem peculij profectitij vel [p] aduentitij: nisi contra filium esset lis contestata, isque postea decederet [q]: vel pater factus esset inde [r] locupletior. non tamen tenetur pater in so-
10 lidum his casibus, sed tantùm peculio tenus. † Cæterùm ex contractu filij quin agi possit aduersus patrem de peculio, etiam antequam filius condemnetur, extra [s] pugnam est: siue de aduentitio, siue profectitio peculio loquamur. Reliqua huc pertinentia ex Commentariis interpretum euoluere licet: sufficiat, quæ ad textus enarrationem spectant, annotasse.

i Hic & l.1.C. ne fil. pro patre.
k l.1.de castr. pec.
l l.vlt.C.de inoff.test.l.2. ad Maced.
m Faber hic nu. 3.
n l. etsi condemnatus 35.de nox.act.
o l.3.§.itē scribit.de pecul.
p Text.& gl.l. pater qui castrēse, de castr. pecul.
q l.tam ex cōtractib. 57. de iud.
r l.3.§.ex causa de pecul.
s Faber hic.

Si quadrupes pauperiem fecisse dicatur. Tit.IX.

1 *Quis sit ordo huius tituli ad præcedentes.*
2 *Quadrupes à pecude an differat.*
3 *Pauperies quid significet.*
4 *Ordo actionum pro delictis competentium.*
5 *Actio de pauperie quadrupedis, quare introducta: & quid ea consequamur.*

1 *Iusto* † nexu hic titulus præcedentem consequitur. Quia enim noxalis actio non eo tantùm casu competit, quando à nostris seruis damnum datur: sed etiam si à nostris quadrupedibus, vel aliis animalibus: ideo de hoc quoque subiungendum erat.
2 † Quadrupedem autem pro pecude accipi, Alciatus quoque in Comment. annotauit. Plerique *Quadrupedis* voce maiora, *Pecudis* minora quadrupedia intelligi volūt.
3 †Cæterùm *Pauperies* hic pro damno accipitur, sine iniuria facientis dato, vt cùm animal quod sensu & ratione caret, damnum intulerit: sicque Festus etiam lib.14.
4 *pauperiem* damnum definit esse, quod quadrupes facit. †Et obserua hîc gradus variarum actionum pro varia delinquentium ratione. Nam si à liberis hominibus detur damnum, competit actio ex lege Aquilia: si à nostris seruis, noxalis actio locum habet. si verò à nostris quadrupedibus, tunc eadem quidem actio conceditur, sed aliud
5 nomen habet. †Nam in hanc rem nominatim lex 12.tab. actionem de pauperie quadrupedis introduxit: per quam consequimur, vt vel detur id, per quod nocitum est, nempe ipsum animal, quod noxiam cōmisit: aut noxæ atque damni æstimatio præstetur. Et horum alterum eligere potest reus conuentus legis autoritate: ideo vtrūque alternatim peti debet. Quòd si reus sic condemnatus neutrum præstans fuerit conuentus actione iudicati, & susceperit iudicium, tunc dedendo noxæ animal quod nocuit, non liberatur, sed tenetur in solidum ad totam damni [a] æstimationem.

a l.itē veniunt 20. §. idem rectè de petit. hered. l. miles. §. 1. de re. iud.

Princip. tit.

1 *Etiamsi aliud animal quàm quadrupes, pauperiem faciat, actio de pauperie competit.*
2 *Actiones ædilitiæ.*
3 *Feruoris vocula quid significetur.*
4 *θερμότης. θερμαίνω.*
5 *In scortatores inuehitur.*
6 *Actio de pauperie.*
7 *Verba legis 12. tabularum, de pauperie.*
8 *Si secundùm naturā quadrupes pauperiem faciat, cessat actio de pauperie.*
9.10 *Si quadrupes neglecta pauperiem fecerit, actio legis Aquiliæ competit: quandoque in factum agitur.*
11 *Actio de pauperie duntaxat locum habet, quando quadrupes contra naturam pauperiem facit.*
12 *Alius casus, in quo de pauperie actio non datur.*
13 *Actio de pauperie non conceditur, nisi vbi animal mansuetum deliquit.*
14 *Pauperies quid sit.*

[a] ANimalium nomine quæ ratione carent, si qua lasciuia,[b] aut feruore, aut feritate pauperiẽ fecerint: [c] noxalis actio lege 12. tabularum prodita est. Quæ animalia si noxæ dedantur, proficiunt reo ad liberationem: [d] quia ita lex 12. tabularum scripta est. [e] vtputa si equus calcitrosus calce percusserit, aut bos cornu petere solitus, cornu petierit. Hæc autem actio in his quæ [f] contra naturam mouentur, locum habet. Cæterùm [g] si genitalis sit feritas,[h] cessat actio.[i] Denique si vrsus fugerit à domino, & sic nocuerit, non potest quondam dominus conueniri: quia desiit dominus esse, vbi fera euasit. [k] Pauperies autem est damnum sine iniuria facientis datum. Neque enim potest animal iniuriam fecisse dici, quod sensu caret.[l] Hæc quidem ad noxalem pertinent actionem.

a *Animalium*] In nostra potestate existentium. † Vtitur autem generali dictione, 1
Animalium, Imperator, vt ostendat hanc actionem, *Si quadrupes pauperiem fecisse dicatur*, locum habere, etsi non quadrupes, sed aliud animal pauperiem [a] fecerit, talem vtilem: puta bipes, aut etiam bestia fera, dum est in alicuius dominio, ex ratione & voluntate legis. † Sed & Aediles Curules apud Romanos de feris bestiis (qua- 2
rum lex Decemuiralis nominatim non meminit) edixerunt generaliter de omnibus animalibus, ex quorum edicto actiones in factum introducuntur, quæ vocantur [b] *Aedilitia*. Præter has autem ædilitias, vtilis etiam de pauperie locum habet: neque altera condemnatus, ab altera liberatur, quemadmodum ad finem huius tituli subiicit [c] Imperator.

a l. penult. si quadr. paup. fec. dica. d. l. penult.
b De quib. in l. hi nu. 40. & l. seq. l. quæ vulgò 42. de ædil. edict.
c §. vlt. J. eod.

b *Aut feruore*] † Ita habet textus Noricus: in quem sensum Theophilus quoque le- 3
gisse videtur. † vertit enim θερμότητα, id est, feruorem seu caliditatem, quæ scilicet 4
commouetur in animalibus ex præsentia fœmellæ: à verbo θερμαίνω, quod calefacere significat. Et quanquam talis appetitus & feruor coniungendi sit naturalis: tamen quòd ostia & domos effringant aut rumpant tali feruore concitata animalia, id planè contra naturam est, atque ita hic intelligitur. Quòd si hoc in quadrupede contra naturam iudicatur: multò fortius in homine talis feruor detestandus est. † Pluf- 5
quam ergo bestiales sunt homines (inquit [d] Faber) qui effringunt fores mulierum, & quasi verres spumantes, tauri petulantes, fœtore hircino aërem inficientes, villam circumeunt, &c.

d hic.

c *Noxalis actio*] † Quæ tamen peculiare nomen habet: videlicet actio de pauperie 6
quadrupedis: vel, actio Si quadrupes pauperiem fecisse dicatur. Fuit enim dictio, Si, in denotandis actionum formulis admodum solennis apud veteres.

d *Quia ita lex 12. tab.*] † Verba legis talia [e] fuerunt: *Si quadrupes pauperiem fecisse* 7
dicetur, ei cuius intererit, in eum qui dominus erit, quo tempore de noxia quæretur, actio esto: vt vel noxiæ quadrupedem dedat, vel noxiæ æstimationem præstet. Si in iure interrogatus dominus falsò negauerit suam esse,[f] damnator. Si plurium quadrupes erit, in quemuis experiri potestas esto. Ante acceptum iudicium partes suas cedentes [g] liberantor.

e Vt ea hic Egui. Baro, refert.
f In hoc tit.
g l. si plurium, §. de noxal. act. & l. si seruus 8.

e *Vt puta si equus*] Hæc verba ad legem 12. tab. non pertinent, sed pro exemplo adiecta sunt. Et ea ipsa verba Balduinus existimat parum conuenire rei propositæ, sed magis seruire sequenti loco de animalibus, quæ contra naturam mouentur: sicut etiam in hunc finem ab [h] Vlpiano referuntur.

h d. l. 1. §. 1. hoc eod. tit.

f *Contra naturam*] Hoc est, contra naturalem consuetudinem omnium eius generis animalium. † Nam si ex generali naturæ consuetudine quadrupes damnum 8
dederit: vt si bos depascatur suopte motu sata vel gramina, aut porcus glandes legat, omnino cessat de pauperie actio: quia nihil contra naturam sui generis deliquit, quod in hoc iudicio necessarium est: sed magis secundum naturam damnum

fecisse

9 fecisse intelligitur. Datur tamen actio vtilis *de pastu* [i] *pecoris*. †Quòd si quadrupes neglecta pauperiem fecerit, dominus solidum debet ex lege Aquilia: idque ex dolo vel custodia non satis diligenter [k] adhibita. Cuius noxiæ atque damni æstimatio tāti fieri debet, quanti res, dum depasceretur, vendi potuisset, ob euentum illum maturationis, qui dubius est, atque in manu eius, qui rem iam maturam interire quan-
10 doque finit: & ob id in æstimationem non [l] ducendus. †Si autem tua quadrupes sine tuo facto immissa secundum suam naturam depasta sit glandem meam: actio in factum datur, in quantum factus es ex eo pastu [m] locupletior.

g *Si genitalis sit feritas*] Id est, natiua ferocia, ita quòd animal suo motu, & non hominis facto, siue instigatu ad feritatem moueatur: vt in exemplis supradictis. Hotomanus legendum putat, *ingenita talis* &c.

11 h *Cessat actio*] † De pauperie scilicet, quæ hoc solùm respexit, quòd animalia nostra plerunque contra naturam suæ mansuetudinis per lasciuiam aliúdve vitium ad feritatem commouentur, & damnum dant, quod prouideri non potuit: quorum nomine nos vltrà, quàm noxaliter teneri, sanè iniquum esset. Si tamen dolo vel culpa, aut negligentia hominis damnum factum sit: legis Aquiliæ, & in factum actionem competere paulò antè diximus.

12 i *Denique si vrsus*] †Alium casum narrat, in quo cessat de pauperie actio: nempe si fera bestia in alicuius potestatem redacta cicurata fuit, sed postea aufugiendo, seséque recipiendo in naturalem libertatem, pauperiem fecerit, dominus non tenebitur: quia per fugam & euasionem illius bestiæ mox desiit esse dominus propter feritatē naturalem. & ideo fit [n] occupantis. Quare etsi postea redeat iterum in manum domini, adhuc tamen cessare hanc actionem Faber docet: quia nunquam fuit [o] nata.

13 † Vnde colligis, de pauperie actionem non habere locum, nisi vbi animal mansuetum deliquerit, seu damnum dederit contra naturam sui generis.

14 k *Pauperies*] † Ex [p] Vlpiano explicat Imp quid sit *Pauperies*: nempe damnum sine iniuria facientis datum, cùm animal, quod sensu & ratione caret, damnum intulerit.

l *Hæc quidem*] Quæ hactenus dicta sunt: videlicet, quòd pro damno feræ bestiæ non agatur de pauperie: & quòd nomine mansuetæ noxaliter tantùm agatur.

i l. Quintus Mutius 39. ad leg. Aquil.
k l. si seruus seruum 27. §. si fornicarius, ad leg. Aquil. l. videamus 11. & l. insulam 30. §. qui mulas, locati.
l l. propter spē 23. fa. ercisc. l. lege Falci. non hab. 45. ad leg. Falci. Cin. in l. vlt. C. eo. tit.
m l. qui seruādatum. 14. §. vl. de præscr. verb.
n d. l. 1. §. in bestiis.
o fac. l. qui res 98. areā. de solu. & l. si seruus legatus, de adi. lega.
p d. l. 1. §. 1.

§. Cæterùm.

1 *Verba edicti ædilitij, cuius hîc fit mentio.*
2 *Quid veniat in actionem ædilitiam.*
3 *Duæ pœnales actiones de eadem re concurrentes, nunquam inuicem consumuntur.*
4 *Quomodo prædicta regula sit accipienda.*
5 *Quando ex eodem facto plures actiones dantur, vna electa an cæteræ pereant.*

Cæterùm sciendum est, [a] ædilitio edicto prohiberi nos canem, verrem, aprum, vrsum, [b] leonem ibi habere, quà vulgò iter fit. & si aduersus ea factum erit, [c] & nocitum libero homini esse dicatur: quod bonum & æquum iudici videtur, tanti dominus [d] condemnetur: cęterarum verò rerum, quanti damnum datum sit, dupli. Præter has autem ædilitias actiones, & [e] de pauperie locum habebit. [f] Nunquam enim actiones, præsertim pœnales, de eadem re concurrentes, vna aliam consumit.

a *Ædilitio edicto*] Cuius hæc verba in [a] Pandectis extant: † *Ne quis canem, verrem, vel minorem aprum, lupum, vrsum, pantheram, leonem, quà vulgò iter fiet, ita habuisse velit, vt cuiquam nocere, damnúmve dare possit. Si aduersus ea factum erit, & homo liber ex ea re perierit, solidis ducentis: si nocitum homini libero esse dicetur, quanti bonum & æquum iudici videbitur, condemnetur. Cæterarum rerum, quantum damnum datum factúmve sit, dupli.*

b *Leonem*] *Et generaliter*, inquit [b] Vlpianus, *aliud animal, quod noceret: & siue solutum sit, siue alligatum, siue contineri vinculis, quo minus damnum inferat, non possit.*

a l. hi n. 40 & l. seq. quà vulgò, de æd. ed.
b l. & generaliter aliud 41. de ædil. edict.

c *Et nocitum*] Priusquam tamen nocitum fuerit, nō habet locum hæc ædilitia actio.
d *Condemnetur*] †Non tamen habita vlla deformitatis ratione: cùm liberum corpus 2 æstimationem non recipiat: sed impensarum in curatione factarum, & operarum amissarum, quásque amissurus quis sit inutilis factus, vtique habenda ratio [c] est.
e *De pauperie*] Saltem vtilis, ex ratione & voluntate legis.
f *Nunquam enim*] † Regulam subiicit Imp *Nunquam duas actiones, præsertim pœnales, de eadem re concurrentes, aliam ab alia consumi.* quæ regula de eadem re, eodémque facto loquitur: & duobus [d] Pandectarum locis extat. Hanc Faber & Aretinus fusissimè exponunt. † Sic autem intelligenda est breuiter: quòd vna aliam non consumat, quo minus concurrant, simúlque competant. at interim vnâ electa, alia [e] tollitur. †Quod absolutè procedit, quando plures actiones ex eodem facto conceduntur, vnúsque est titulus criminis: quia tunc electa vna, altera non disperit [f] in eo, quod amplius in ipsa est. Et prædicta locum habent, quando sunt plures actiones, quę ex eodem facto & delicto enascuntur: tunc enim vna aliam non absorbet. Plura enim delicta concurrentia nunquam faciunt, vt vllius impunitas detur: neque delictum minuit pœnam, sed interest publicè, nullum impunitum [g] relinqui. Et in hanc sententiam [h] Bartolus etiam inclinasse videtur: tametsi alij hunc articulum multis distinctionibus & subdistinctionibus onerent potius, quàm enarrent. Cæterū quod suprà dictum est, vnâ electa alteram tolli: hoc procedit, etiam si in actione electa quis succubuerit, quia exceptiones rei iudicatæ obstant etiam [i] in alia: & semel absolutus, non est amplius [k] molestandus.

c l. ex hac lege. hoc tit.
d l. nunquam 60. de act. & oblig. l. nunquā 130. ibi Dec. de reg. iur.
e l. idem ait, in fi. nau. cau. stab. l. licet 5. possumus, eod. tit. l. plura 53. in pri. de act. & obl. fa. l. quod in hæredem, 5. eligere, de trib.
f l. 1. vi bon. rap. l. 1. arb. furt. cæs. & l. qui seruum 34. de act. & obl.
g l. nunquam plura 2. de priua. deli.
h l. 1 §. vnde quæritur, de public.
i Bar. l. hoc edicto 5. vers. secundo quærit Dy. de publican.
k c. de his, de accus. Dec. Cōsil. 27. in prin.

De his, per quos agere possumus. Tit. X.

1 *Coniunctio huius tituli ad præcedentes.*
2 *Per quos agere possimus.*

Hactenus † de actionibus, earúmque naturis dictum est: nunc per quos exercere 1 eas, & in iudicio agere, vel etiam defendere possimus, congruo ordine annectitur. †Possumus autem non solùm per nósmetipsos, sed etiam per alios in iudicio versari, 2 vt per procuratores, tutores, curatores: quod hoc titulo Iustinianus docet.

Princip. tit.

1 *In criminalibus causis non interuenit procurator.*
2 *Quandoque etiam in ciuilibus non possumus per procuratorem agere.*
3 *Interdum tenemur per procuratorem litigare.*
4 *In Camera Imperij causa per procurat. tractantur.*
5 *Qui per se non possint esse in iudicio.*
6 *Olim non licuit alieno nomine suscipere iudicium.*
7 *Asserere, Assertores.*
8 *Assertio vetus per Iustinianū sublata.*
9 *Tutor causas pupillares procurare tenetur.*
10 *Lex Hostilia à quo & quādo sit lata.*

Nunc admonendi sumus,[a] agere posse [b] quemlibet hominem aut suo nomine, aut [c] alieno. Alieno, veluti procuratorio, tutorio, curatorio, cùm olim in vsu fuisset, alterius nomine agere non posse, nisi [d] pro populo, [e] pro libertate, [f] pro tutela. Præterea [g] lege Hostilia permissum erat furti agere eorum nomine, qui apud hostes essent, aut reipublicæ causa abessent, [h] quíve in eorum cuius tutela essent. Sed [i] quia hoc non minimam incommoditatē habebat, quòd alieno nomine neque agere, neque excipere actionem licebat: cœperunt homines per procura-

tore:

tores litigare. Nam & morbus, & ætas, & necessaria peregrinatio, itémq; aliæ multæ causæ sæpe hominib. [k] impedimento sunt, quo minus rem suam ipsi exequi possint.

1 a *Agere posse*] Hoc ad pecuniarias ciuiléſque causas coarctandum est: † quia in cō- a l. 2. §. 1. de
2 trouersiis criminalibus regulariter non interuenit [a] procurator. † Sed nec ad omnes pub. iudi. §. Illic
ciuiles causas semper idoneus est procurator. Nam volens sese ex seruitute in liberū in casib. rela in
asserere, ipse apud iudicem causam suam agere [b] debet. Idem est in masculo, qui g. c. si quando.
vult allegare veniam ætatis, quam à principe impetrauit. Et quandoq; iudex ex cau- 2. q. 6.
sa potest cogere, vt litigantes ipsi in iudicium veniant, etiam in ciuili causa: vt quia b l. 1. C. de as-
fortè ipse procuratore suo vel iustior, vel in causa [c] instructior sit. Olim quoque ser. toll.
causa in integrum restitutionis non poterat agi per procuratorem: licet hoc hodie c l. vl. in pr. C. de proc.
3 Imp. [d] Alexander concesserit. † Interdum etiam fit, vt non modò possit, sed omnino d l. vnica. C e-
debeat procurator ad agendum constitui, nempe propter dignitatem: quia illustres tiam per pro-
4 viros vult [e] Iustinianus omnimodò per procuratores causas agere. † Et in supremo car. cau. in int. re.
Germanici imperij tribunali (Imperialis Cameræ iudicium vocant) nullæ hodie pe- e in Nouell.
nitùs causæ agi possunt sine ministerio forensium procuratorum: quorum semper constit. 71.
vigintiquatuor iurati existunt.

5 b *Quemlibet*] † Modò sit idoneus: vt quia non seruus, qui non habet legitimam per-
sonam standi in iudicio: nisi in certis casibus, alibi [f] annotatis. Non minor XXV. f l. vix certis
annis, qui non potest versari in iudicio sine tutore vel curatore: nisi de adipiscenda, 53. de iud.
vel retinenda, vel recuperanda possessione agatur: tali namque casu etiam impubes
ad agendum [g] admittitur: nec similiter aliæ personæ inhabiles ad iudicia. Sícque vi- g l. fin. C. qui leg. pers. hab.
des, legem vtcunque generaliter loquentem recipere restrictionem ex habilita-
te [h], &c. h l. vt gradatim

6 c *Alieno*] † Ostendit olim non fuisse licitum alieno nomine vel litem inferre, vel §. etsi. de mun.
suscipere: nisi in certis quibusdam casibus hic expressis. Cuius rei argumento est il- & hon fa. l. 1. C.
la lex 12. tabul. quam Gellius lib. 20. c. 1. refert. de sacros. eccl.

d *Pro populo*] Cùm enim vniuersi agere non possint, actorem vel Syndicum pro po-
pulo constitui necesse est: Itáque [i] Cicero, Sicilia tota, inquit, si vna voce loquere- i Verri. 1.
tur, hoc diceret: Quod auri, quod argenti &c. quoniam id nō poterat, harum rerum
actorem, quem idoneum esse arbitrata est, ipsa delegit.

7 e *Pro libertate*] Scilicet asserenda. † Est enim *asserere*, in libertatem vindicare. Vnde
assertores dicebantur vindices alienæ libertatis. Assertores autem olim pro asserenda
libertate necessariò interuenire [k] debebant: quoniam inter seruum & dominum nō k l. 3. de lib. homi exhib.
8 constabat iudicium. † Hodie vetus *assertio* penitùs per Iustinianum [l] sublata est, cō- l l. 1. C. de as-
stitutúmque, vt si quis ex libertate ad seruitutem vocetur, vel per se, vel per alium ser. tollen.
causam suam agere possit: sin ex seruitute ad libertatem proclamet, ipse causam
suam liberalem agat, nec procuratorem dare possit.

9 f *Pro tutela*] † Pupillares enim causæ, quas tutor agit, verè alienæ sunt: sed tutor eas
ex officio suo tanquam proprias, procurare debet: Cùm pupillus agere per ætatem
non possit.

10 g *Lege Hostilia*] † Quam tulit A. Hostilius Consul cum A. Attilio ab vrb. cond. 580.
vt eorum nomine, qui Reip. causa abessent, aut ab hostib. capti, furti ageretur.

h *Quive in eorum*] Sensus est, eorum quoque pupillorum nomine olim agi potuis-
se, quorum tutores vel reipub. causa absentes erant, vel capti ab hostibus. Nam ca-
ptiuitas tutoris non finiebat, sed tantùm suspendebat tutelam, propter spem reuer-
tendi ab hostibus: vt alibi dictum est.

i *Sed quia*] Ostendit antiquationem veteris iuris, & quàm necessarium quandóque
sit, per alium in iudicio nos agere, atque excipere actionem posse [m]. m l. 1. §. vsus. de

k *Impedimento*] Sed etsi nullum sit impedimentum, sed aliàs nolit actor vel reus per proc. l. præsen-
se in iudicio versari: tamen regulariter alium constituere potest, qui suo nomine a- ti. C. de his qui
pud iudicem vel agat vel defendat: Idque propter vsum, necessitatémque Reipub. ad ecclef. confu.
institutum esse [n] Vlpianus scribit. n d. l. 1. de procu.

§. Procurator.

1 *Procurator nomen generale.*
2 *Procurator ad iudicia varia habet nomina.*
3 *Excusator.*
4 *Defensor voluntarius.*
5 *Aduocatus.*
6 *Syndicus.*

[a] Procurator neque certis verbis, neque præsente semper aduersario, imò plerunque eo ignorante constituitur. [b] Cuicunque enim [c] permiseris rem agere aut defendere: is tuus procurator intelligitur.

a *Procurator*] † Nomen procuratoris generale est,& omneis omninò comprendit, 1
qui aliquam administrationem rerum alienarum gerunt. quare sub eo accipiuntur
tam illi,quibus negotia extra iudicium gerenda,quàm quibus causæ in iudicio agē-
dæ mandantur.Sed hoc loco tantùm agimus de procuratoribus iudicialibus,qui a-
liorum vices in sustinendis iudiciis gerunt : de aliis suo loco [a] alibi nonnihil dictum
est.† Sortitur autem procurator iudicij causa constitutus aliud atque aliud nomē, 2
pro diuersitate rerum,quæ illi committuntur : eorúmque respectu,à quibus consti-
tutus est.† Nam si quis aliquem ad iudicem mittat absentiæ suæ excusandæ causa: 3
is dicitur *excusator.* Et talis procurator absque mandato missus non differt à nun-
cio:quamuis alioqui magnum sit discrimen inter procuratorem & [b] nuncium.
† Si verò quis non rogatus, & absque mandato alicuius defensionem in iudicio su- 4
scipiat:is *defensor voluntarius* [c] dicitur. Nonnunquam & Aduocatus [d] dicitur de-
fensor. † tametsi *aduocatus* propriè is sit,qui præsentis causam suo patrocinio tue- 5
tur:& procurator atque defensor,qui absentium vicem sustinet.† Quòd si quis ali- 6
cuius ciuitatis,vniuersitatis,aut collegij causam procuret,ille vocatur *syndicus*:non
quasi singulorum causas dicens,vt Accursius,& sui sequaces falsò comminiscuntur:
sed quasi publico iuri,causisque communiter defendendis deditus [e],† à Græco ver- 7
bò *συνδικεῖν*,quod idem est,† quod *συνηγορεῖν*,id est, patrocinari seu defendere.Quē- 8
admodum apud Demosthenem in oratione pro Ctesiphonte Aristides dicitur esse
creatus syndicus ab Atheniensibus , vt communi causæ Græciæ Atheniensium no-
mine patrocinaretur.Hinc [f] Iurisconsultus alibi *σύνδικος*,defensores non incommo-
dè vocat.Idem sæpè dicitur [g] *actor*:† quamuis actor non semper,sicut syndicus,plu- 9
rium simul procurator sit : sed aliquando etiam à singulis, sicut procurator, consti-
tui [h] possit. Quare [i] Accursius alibi ita quoque distingui actorem à syndico vult:li-
cet aliquoties in legibus alter sub alterius appellatione accipiatur:vt dicat,actorem
constitui à collegio ad certam & præsentem causam agendam : syndicum verò ad
omnes tam præsentes quàm futuras collegij causas defendendas. † Porrò *procura-* 10
tor, inquit [k] Vlpianus , *is dicitur, qui aliena negocia mandatu domini administrat.*
quam autem vim habeant singula verba, [l] Accursius satis declarat. † In ipso verò 11
mandato, quo constitui debet procurator,tria requiruntur : nempe nomen consti-
tuentis & constituti : mentio causæ commissæ in genere vel in specie: & quòd con-
stituens ratum habere velit,quod cum procuratore actum sit. †Possunt autem tali 12
mandato constitui procuratores omnes illi,qui ad postulandum pro aliis admittun-
tur : siue sint patres , siue filij familiarum : modò non sint minores vigintiquinque
annis,nec de crimine accusati. Neque porrò refert,an præsenti vel absenti,aut qui-
bus verbis alicui tale mandatum [m] datum sit : modò constet de domini mandantis
voluntate. Inuitus tamen quis procurator constitui non [n] potest:nisi dominus eo
consentiente iudicatum solui pro eo promiserit.nam tunc cogitur iudicium [o] susci-
pere.† Porrò semel constitutus procurator ante litis quidem constitutionem reuo- 13
cari facilè potest,sed postea minimè: nisi causa aliqua iusta & legitima [p] subsit.
b *Cuicunque enim*] Qui scilicet alioqui sit idoneus ad procurationis officium:quē-
admodum multi ex variis causis procuratores esse non possunt ; quos Accursius hic
recenset:sed quicunque speciatim non prohibentur,admitti [q] possunt.
c *Permiseris*] Id est , commiseris atque mandaueris. † neque enim qualiscunque 14
patientia sufficit , sed mandato opus est, déque eo constare oportet. Nisi enim

pro-

a §.de manda.
b glo.l.multū, C. si quis alte. vel si sub al.no.
c gl.l.minor 51. de pro.
d c.venerabilē, de elec.
e Ferra hic. Alci.lib.1.Parerg. c.5.
f l.munerum, §. defensores, de mun.& hon. & ibi Bud.
g l.item eorū, §. quod cuiusque vni.no.
h §.de curat.in fin.
i In l.1. quod cuiusque vni. nomine.
k l.1.de procur.
l gl.ibid.
m l.1.in fi.& 7.ll.seq.h.tit.
n l.inuitus,C. eod.
o l. filiusfam.8. in fin.cum 7. prox.seq.d.tit. ff.
p Quæ autem sint hæ.vide in l.ante litem 16. & seq.vsque ad l. omnium 37. hoc.tit.& l.procuratorib. C. eod.& c.2.d.tit. lib.6.
q l.inuitus §.1. de proc.

procurator mandatum exhibeat apud tribunal, vel alia monumenta, quibus pateat ipsum voluntate actoris comparere, non admittitur, vtcunque de rato cauere [r] sit paratus. Fallit tamen hoc in persona necessitudine coniuncta, quæ etiam sine mandato cum sola satisdatione pro actore auditur: quales sunt, parentes, liberi, & à latere [s] fratres.
15 †Cæterùm is, cui reus negotium commisit, non modò defendere, sed etiam reconuenire potest: & si mandatum non habeat, satisdando [t] admittitur.

r gl. & Dd. in l. si pupilli 6. ff. neg. gest.
s l. Pomponius 40. & l. sed hæ personæ 35. h. t.
t §. si verò, j. de satisda. c. accedens, c. constitutis, de procu.

§. Tutores.

1 *Huius §. insinuatio aliunde petenda.*

Tutores & curatores quemadmodum constituantur, primo libro expositum est.

1 † De tutoribus constituendis vel à parente in [a] testamento, vel à [b] lege, vel denique à [c] iudice: item [d] & de curatoribus, abundè suprà libro primo dictum est: quò sese refert Imperator. itáque nec nos superuacanea repetitione vtemur.

a §. qui test. tu. da. pos.
b De leg. ag. tut. & tit. sequ. sup.
c De Atti. tut. sup.
d De curato. s.

De Satisdationibus, Tit. XI.

1 *Continuatio tituli ad præcedentes.*
2 *Satisdationes sub actionis appellatione continentur.*
3 *Satisdare quid.*
4 *Satisdare & cauere, differunt.*
5 *Iuratoria cautio quando admittatur.*
6.7 *Satisdationum alia iudiciales, aliæ extraiudiciales.*
8 *De iudicialibus hoc titulo tantùm agi.*

1 *Quoniam.* † satisdationes exigi præstarique in iudicio solent ab iis, qui ad suscipiendas lites constituuntur (tametsi aliquoties etiam ab agentibus nomine proprio) ideo iusto ordine post tractationem eorum, per quos agere possumus, tit. De satis-
2 dationibus subiungitur: † quæ & ipsæ actionis appellatione [a] continentur. †Est autē
3 *satisdare* aliud nihil, quàm aduersarium suum securum facere de eo, quod in iudicium venit, vt in quemlibet iudicij euentum litigantes habeant, vnde consequi id possint, quod ipsis ex lite iure deberi pronunciatum [b] sit. Redduntur autem homines securi aut datis pignoribus, aut fideiussoribus, aut nuda stipulatione, aut [c] iure-
4 iurando. † Atque illi quidem, qui datis fideiussoribus aut pignoribus alicui cauerūt, propriè dicuntur satisdedisse: illi verò, quorum nuda stipulatio loco satisdationis accepta est, dicuntur [d] cauisse. Generali tamen significatione etiam sub verbo satisda-
5 tionis interdum cautio stipulatione [e] accipitur. †Ad cauendum autem per iuramentum nemo admittitur, nisi pignora aut fideiussores dare non possit. Nam illud se nō posse, iureiurando testari cogitur, ac perinde iureiurando promittere, quod præstiturus sit ea, quæ ab aduersario eius ad satisdandum illi [f] exiguntur. Et quia talis satisdatio fit per iuramentum, dicitur ea *iuratoria cautio*, tanquam certa species cau-
6 tionum, quæ alioqui per stipulationem aut repromissionem fiunt. †Dicuntur autem satisdationes aliæ *iudiciales*, quæ scilicet ad expeditionem iudiciorum pertinent, vt extra periculum iudiciorum exercendorum simus: quales sunt iudicio sisti, iudicatū
7 solui, rem ratam haberi. † Aliæ *extraiudiciales*, quæ extra iudicium aliis negotiis deseruiunt ad fugienda pericula: vt sunt, De damno infecto, De sequestranda re mobili existente apud personam, de qua suspicio est, ne cum re aufugiat: item quæ exigitur ab eo, cui legatus est vsusfructus vt vtatur, fruatur, salua rerum substantia.
8 †Hoc autem tractatu de iudicialibus tantùm satisdationibus disputatio est.

a l. pecuniæ verbum 178. de ver. signif. & l. actiones 7. de act. & ob.
b l. 1. qui satisd. cog.
c gl. in l. 1 verb. fideiussores, qui satis. cog.
d l. sancimus, C. de verb sig.
e l. satisdationis 61. de verb. signif.
f Auth. generaliter, §. autē, C. de episc. & cler.

Princip. tit.

1 *Iure veteri conuentus in rem actione, satisdabat indicatum solui.*
2 *Satisdatio, Iudicatum solui, tres clausulas continet.*
3 *Fideiussor id tantùm præstat, quod iudicatum est ex causa principali.*
4 *Agens in rem actione, an olim satisdare tenebatur.*
5 *Olim tutores & curatores satisdabant ad instar procuratoris: hodie secus est.*
6 *Quid veteres obseruarint in personali actione circa modum satisdationum.*

SAtisdationum modus alius Antiquitati placuit: alium Nouitas per vsum amplexa est. Olim enim si [a] In rem agebatur, satisdare possessor compellebatur: vt si victus esset, nec rem istam restitueret, nec litis æstimationem: [b] potestas esset petitori, aut cum eo [c] agendi, aut cum fideiussoribus eius: quæ satisdatio appellatur [d] IVDICATVM SOLVI. Vnde autem sic appelletur, facile est intelligere. Namque stipulabatur quis, vt solueretur sibi, [e] quod fuisset iudicatum. Multo magis is, qui In rem actione conueniebatur, satisdare [f] cogebatur, si [g] alieno nomine iudicium accipiebat. [h] Ipse autem, qui In rem agebat, si suo nomine petebat, satisdare non cogebatur. Procurator verò satisdare iubebatur [i] REM RATAM DOMINVM HABITVRVM. Periculum enim erat, ne iterum dominus de eâdem re experiretur. [k] Tutores verò & curatores eôdem modo, quô & procuratores, satisdare debere, [l] verba edicti faciebant: sed aliquando his agentibus, satisdatio [m] remittebatur. Hæc ita erant, si In rem agebatur. [n] Si verò in personam, ab actoris quidem parte eadem obtinebant, quæ diximus in actione, qua In rem agitur: ab eius verò parte, cum quo agitur, siquidem alieno nomine aliquis interueniret, [o] omnimodo satisdaret: [p] quia nemo defensor in aliena re sine satisdatione idoneus esse creditur. Quòd si proprio nomine aliquis iudicium accipiebat in personam, IVDICATVM SOLVI satisdare non cogebatur.

In hoc principio ius antiquum præmittitur: † quo iure conuentus reali actione suo vel alieno nomine, ex legitima causa suspicionis præstabat cautionem de soluendo id, quod fuerit iudicatum. & tum obtinebat actor sententiam, concedebatur ipsi ex ea cautione actio aduersus eum, qui pro reo promiserat, vel aduersus ipsum reum promittentem. 1

a. *In rem agebatur*] Instituebatur realis actio.

b *Potestas esset*] Esset in ipsius petitoris siue actoris arbitrio & electione.

c *Agendi*] Videlicet, actione iudicati, quæ pertinet ad executionem sententiæ.

d *Iudicatum solui*] † Et hæc satisdatio *Iudicatum solui*, tres clausulas in vnum collectas [a] habet: de re iudicata, de re defendenda, & de dolo malo. Vnde qui stipulatur *Iudicatum solui*, is hæc tria simul censetur stipulari: vt tamen semel duntaxat exigere possit aduersus [b] eundem. 2

e *Quod fuisset iudi.*] Subaudi, ex causa principali. † nam si quid vltra id accessisset ex contumacia, vel inficiatione rei conuenti: id non pertinebat ad hanc satisdationem, & iniquum foret, id præstare [c] fideiussorem. 3

f *Cogebatur*] Non solùm de iudicato, sed etiam [d] de rato.

g *Alieno nomine*] Nemo enim in re aliena defensor idoneus est sine [e] satisdatione.

h *Ipse autem*] Dictum est, quid Antiquitas in reo conuento in rem actione obseruârit: nunc quid in actore realem actionem instituente obtinuerit, subiicitur. † Et is, si quidem suo nomine agebat, non tenebatur satisdationem præstare: si verò susti- 4

nebat

a l. iudicatum 6. ff. iud. sol.
b l. cùm quærebatur 13. eo. tit.
c l. vlt. de fideiuss.
d l. Pomponius 40. §. sed & is qui de proc.
e l. non videtur de proc.

rebat iudicium nomine alieno, satisdabat dominum suum rem ratam habiturum: hoc est, comprobaturum ea, quæ procurator eius nomine fecerit.

i *Rem rat. hab.*] Id est, Dominum probaturum, quæ procurator fecerat.

5 k *Tutores*] †Olim ergo tutores & curatores satisdabant ad similitudinem procuratoris de iudicato soluendo, si conuenti erant in rem actione: sin ipsi agebant, de ratum habendo: nisi fuissent testamentarij, vel datiui, qui ad hanc cautionem non adstringebantur. hodie verò neutram satisdationem præstare tenentur: quia loco domini [f] sunt.

l *Verba Edicti*] Huius edicti verba [g] sub tit. Pandect. de procurat. sic referuntur. Cuius nomine quis actionem dari sibi postulabit, is eum viri boni arbitratu defendat: & ei, quo nomine aget, id ratum habere eum, ad quem ea res pertinet, boni viri arbitratu satisdet.

m *Remittebatur*] Cùm scilicet omnino constabat, eos tutores esse vel curatores: vt Theoph. rectè interpretatur.

6 n *Si verò*] † Quid in personali olim actione veteres obseruârint circa satisdationũ modum, Imp. hic pluribus attexit. Breuiter, eadem obseruabantur in personali actione, quæ in reali, tam ab actoris, quàm rei conuenti parte: eo solo excepto, quòd conuentus nomine proprio personali actione ad nullam satisdationem [h] obligabatur.

o *Omnimodo*] Id est, nulla adhibita distinctione.

p *Quia nemo*] Hæc iuris veteris regula (cuius etiam [i] Caius alibi meminit) adhuc hodie in eo satisdandi modo, quem Iustinianus de nouo introduxit, obseruatur: quemadmodum [k] infrà mox subiicitur. vbi nos commodiùs eandem regulam quoque explicabimus.

f gl. in s. eadem obseruando. J. eod.
g l. seruum 33. s. 1. de procur.
h Vide l. hæc autem, s. vlt. qui ex cau. in pos. & si procur. 28. de procur. Ang. & Fab. hic.
i l. qui proprio 46. s. qui aliũ, de procur.
k s. si verò, J. h. t.

§. Sed hodie.

1 *Iustiniani constitutio circa satisdandi modum.*
2 *An ab actore hodie aliqua satisdatio exigatur.*
3 *Cautio, Iudicio sisti, non afficit hæredem.*
4 *Cautioni Iudicio sisti, quando dicatur satisfieri.*
5 *Iuratoria cautio quando sufficiat.*
6 *Quandoque nuda promissio recipitur.*
7 *Nuda promissio quomodo hic accipiatur.*
8 *Satisdatio quando sit necessaria.*
9 *Fideiussores vt censeantur idonei; quæ requirantur.*

Sed hodie hæc aliter obseruantur. Siue enim quis in rem actione conuenitur, siue personali suo nomine, nullam satisdationem [a] pro litis æstimatione dare compellitur: sed [b] pro sua tantùm persona, [c] quòd in iudicio permaneat vsque ad terminum litis, vel [d] committitur suæ promissioni [e] cum iureiurando: quam iuratoriam cautionem vocant, [f] vel nudam promissionem, [g] vel satisdationem (pro qualitate personæ suæ) dare compellitur.

1 † *Iuris noui* constitutionem Iustinianus consequenter enarrat. Hodie enim siue quis in rem, siue in personam conuentus sit, non satisdat iudicatum solui: sed tantummodò cauet, se permansurum in iudicio, dum lis peragatur: idque vel nuda promissione, vel iuratoria cautione, vel fideiussoria, pro sua [a] qualitate.

2 †Sed nunquid contrà ab actore quoque exigitur hodie aliqua satisdatio? Et potest iudex non acceptare libellum ab actore oblatum, nisi caueat, quòd per se, vel procuratorem suum prosecuturus sit causam vsque ad finem litis: & si fortè causa cadat, quòd decimam partem rei in libello petitæ soluturus sit [b] reo. Deinde permissum quoq; est reo, vt oblatũ libellum actionis non recipiat, nisi actor ei satisdet: quòd si intra bimestre tempus litem non contestetur, in duplo resarturus sit ei damnum,

a l. 2. 3. & 4. ff. in ius voc. vt caut. &c.
b Aut. generaliter, C. de epis. & cler.

c Auth. libellum, C. de lit. contest.

quod ex temerè mota ab eo lite [c] tulerit. Verùm, quæ est hominum in conseruandis bonis & honestis rebus hodie negligentia, fecit, vt nihil horum nunc in foro seruetur.

a *Pro litis æstimatione*] Quod continetur *Iudicatum solui* satisdatione: quæ olim ab eo, qui rem possidebat, non exigebatur, sed ab eo qui in personam conueniebatur.

b *Pro sua tantùm persona*] † Neque enim hæredum personas afficit talis cautio: quia permanere in iudicio vsque ad finem causæ, est factum cohæreas personæ, ergo cum ea extinguitur [d]. Verumtamen succedentes in ius defuncti tenebuntur ex integro satisdare: quemadmodum si vitiosè cautum fuisset: aut si pendente lite insignis calamitas, vel magna inopia accidisset fideiussoribus. 3

d l. quoties 8. l. de die 6. §. si ab arbitro 10. Qui satisd. cog.

c *Quod in iudicio permaneat*] Continet hæc cautio plus, quàm illa *Iudicio sisti*: † cui satisfit, si exhibeatur in iudicio sistendus, licet non permaneat ad terminum, id est, finem & exitum litis. [e] Est enim terminus litis, quo finem accipit controuersia per sententiam iudicis. 4

e d l. Egui. hîc.

d *Committitur suæ promissioni*] † Quod tum fit, quando reus non possidet immobilia, iuratóque asserit, se non posse fideiussores inuenire, fortè propter inopiam: quia tùm iuratoria cautio recipitur. Sed & vbi quis possidet immobilia, quæ periculum fugæ tollunt, non cogitur satisdare, sed statur suæ substantiæ, & iuratoriæ [f] cautioni. 5

f l. sciendum, 15. qui satisd. cog.

e *Cum iureiuran.*] Iurando nempe, in iudicio se permansurum, nec inde discessurum, iuxta Theophi. hîc.

f *Vel nudam promiss.*] † Quæ recipitur à possidente immobilia, si videatur ipsius fidei ac virtuti non minus tribuendum, quàm iuriiurando: veluti si quis esset constitutus in publica aliqua dignitate: qui non temerè compellendus est ad religionem iurisiurandi: quasi de eius fide, quæ publicè probata sit, dubitetur. † Est autem hîc nuda promissio, quæ nec iusiurandum habet, nec satisdationem: habet tamen generalem [g] quandam bonorum administrationem. 6 7

g l. filio. vt leg. nom. caue.

h gl. hîc.

g *Vel satisdationem*] † Quam præstat non possidens immobilia: vel possidens quidem immobilia, sed non sufficientia quantitati petitæ: datis scilicet [h] pignoribus, aut fideiussoribus idoneis. † Fideiussores enim ad hanc satisdationem requiruntur pro rei qualitate locupletes. Idque potissimùm in tribus consistit: primùm in facultatibus: deinde [i] in conueniendi facilitate, ne habeant præscriptionem fori: denique si reus sit necessarius, & sanguine coniunctus actori. 8 9

i l. 1. in ius vo. vt eant l. 2. & l. si fideiussor 7. in prin. qui satisd. cog.

h *Pro qualitate persona*] Vel propter dignitatem, vel propter obsequium: vt si patronus, aut parens in ius vocatur, prout æquitas iudicantem monebit.

§. Sin autem.

1 *Argumentum siue summa huius §.*
2 *Procurator agere volens vel mandatũ proferre, vel de rato satisdare tenetur.*
3 *Procurator sine mandato non auditur etiam de rato satisdare volens.*
4 *Procurator non tenetur cauere de rato, si constet eum tradere mandatum.*
5 *Mandatum quando dicatur insinuari actis.*
6 *Procurator potest etiam per absentem constitui.*
7 *Cautio, rem ratam haberi, quid contineat.*
8 *Oeconomi, Orphanotrophi, Brephotrophi qui sint.*
9 *Orphanotrophium, xenodochium.*
10 *Brephotrophium.*
11 *Apocrisiarij qui, & vnde dicti.*
12 *Administratores rerum alienarum quando non satisdant.*
13 *Procurator ad iudicia non potest à tutore constitui ante litem contestatam: secus post.*
14 *Procurator rei conuenti omnimodo satisdare debet.*
15 *Stipulatio Iudicatum solui, tres clausulas habet.*
16 *Stipulatio Iudicatum solui, an ad hæredes transeat? per distinctionem explicatur.*
17 *Appellatio facta à reo principali liberat fideiussorem.*

Sin autem [a] per procuratorem lis vel [b] infertur, [c] vel suscipitur: [d] in actoris quidem persona si non mandatũ [e] actis insinuatum est, [f] vel præsens dominus litis in iudicio procuratoris sui personam confirmauerit, [g] ratam rem domi-

dominum habiturum, satisdationem procurator dare cōpellitur: eadem obseruando, & si tutor, vel curator, [h] vel aliæ tales personæ, quæ alienarum rerum gubernationē receperunt, litem quibusdam [i] per alium inferunt. [k] Si verò aliquis conuenitur, siquidem præsens procuratorem dare paratus est: potest vel ipse in iudicium venire, & sui procuratoris personam per IVDICATVM SOLVI satisdationem solenni stipulatione firmare: vel extra iudicium satisdationem exponere, per quam ipse sui procuratoris fideiussor existat pro omnibus IVDICATVM SOLVI [l] satisdationis clausulis. vbi & de hypotheca suarum rerum conuenire compellitur: siue in iudicio promiserit, siue extra iudicium cauerit: vt tam ipse [m] quàm hæredes eius obligentur: alia insuper cautela, vel satisdatione propter personam [n] ipsius [o] exponenda, quòd tempore sententiæ recitandæ [p] in iudicium veniet: vel si non venerit, omnia dabit fideiussor, quæ in condemnatione continentur: nisi fuerit [q] prouocatum.

1 † *Differentiam* subiungit Imperator, quæ etiam olim fuit inter eum, qui suo, & cum
2 qui alieno agit nomine: itémque inter eum qui agit, & cum qui defendit. † Et ex huius §. initio discendum, quòd procurator agens, nisi vel mandatum, vel præsentis Domini autoritatem habeat, de rato satisdare cogatur *. Itaque [a] Vlpianus ait, *eum qui alieno nomine agit, quamcunque actionem intendat, cauere debere, id ratum habiturum eum, ad quem ea res pertinebit.*

a *Per procuratorem*] Prætendentem scilicet aliquod domini mandatum, eóque nitentem, quòd tamen propter aliquas suspiciones metuimus, non esse profectum à
3 domino litis: aut alioqui esse mentitum, & non ritè factum. † Nam si euidenter constat, eum non habere mandatum, non auditur, etiamsi satisdare de rato velit: nisi for-
4 tè coniuncta esset persona, quæ sine mandato * admittitur: † sicut nec exigi ab eo hæc satisdatio potest, cùm certum est, eum habere mandatum.

b *Inferitur*] Ex parte actoris, agendo scilicet alieno nomine & periculo.

c *Vel suscipitur*] Subaudi defendendo ex parte rei.

d *In actoris quidem persona*] Id est, si ex parte actoris procurator interueniat.

5 e *Actis insinuatum*] † *Actis* autem *insinuari* dicitur, quando coram iudice pro tribunali sedente exhibetur mandatum, ac demonstratur.

6 f *Vel præsens*] † Idem est, etsi absens literis suis significet vel iudici vel aduersario, quem aduersus ipsum procuratorem, & qua in causa [b] constituerit: ratúmque se habiturum, quod cum eo actum sit.

7 g *Ratam rem dominum hab.*] † Debet autem dominus habere ratum per hanc cautionem omne illud, quod cogeretur ratum habere, si sui ipsius præsentiam in iudicio fecisset: ad aliud autem se non extendit hæc [c] cautio:

8 h *Vel aliæ tales personæ*] Quales sunt patres in rebus aduentitiis [d] filiorum: † *Oeconomi*, [e] quibus mandata est cura rerum ecclesiasticarum: item actores vel syndici, & orphanotrophi, & brephotrophi, qui curam orphanotrophij, brephotrophijque ha-
9 bent: & apocrisiarij & magistratus nomine [f] municipij. † *Orphanotrophij* [g] domus est, in qua nutriuntur orphani, i. liberi patre priuati ἀπὸ τοῦ τρέφειν καὶ ὀρφανός, id est, à nutrio, & pupillus: sicut *xenodochium*, in qua peregrini & hospites accipiuntur: *Ho-*
10 *spitale* hodie dictum, ἀπὸ τοῦ δέχω, suscipio, & ξένος, hospes. † *Brephotrophium* verò locus dicitur, vbi infantes expositi publicè [h] aluntur: *Einfundelhauss*: nam βρέφος, in-
11 fans, τροφή, alimentum dicitur. † Cæterùm *Apocrisiarij*, ab ἀποκρίνομαι, quod re-

* l. 1. C. de procura. & l. 1. C. de satisd.
a l. non solum 34. §. 1. de procur.
* l. sed & hæc 13. l. Pomponius 40. §. vlt. de procur. l. exigendi, C. eod.
b l. si procuratorem 65. de procura.
c l. non distinguemus 32. §. an & satisd. de arb. Bart. in l. qui alieno, de procura.
d l. 1. C. de bo. mater.
e l. omnes, §. hoc nihilominus C. de episc. & cle.
f l. 2. §. 1. C. de iureiuran. propt. cal. præst.
g extat tit. in C. de orphano.
h l. illud, §. ... l. vt inte... de sacr...

spondeo significat, dicebantur velut responsales, & locum tenentes episcoporum, vt res ecclesiæ gubernarent, negotia singulorum [i] audirent, referréntque ad episcopos. †Prædicti tamen rerum alienarum administratores satisdare non tenentur, si constet de administratione suscepta publicè: [k] quia quasi domini sunt. 11

i Per alium] Actorem scilicet, aut gestorem alieni negocij: nam de procuratore ad iudicia hoc non debet accipi. † Neque enim is potest à tutore constitui ante litem [l] contestatam: sed post acceptum iudicium potest. 13

k Si verò aliquis] † Procurator rei conuenti omnimodò satisdare debet, siue præsens sit dominus, siue absens: & si quidem præsens fuerit, potest ipse sui procuratoris quasi fideiussor hac in re præstanda fieri: vel facta stipulatione in iudicio, vel extra, suas possessiones eo nomine obligare, vt sint loco hypothecæ. 14

l Satisdationis clausulis] †Habet enim IVDICATVM SOLVI stipulatio tres clausulas in vnum collectas [m]: de re iudicata, de re defendenda, & de dolo malo, hoc est, procuratorem in iudicio permansurum, & ad litis finem litigaturum: quod iudicatū erit, soluturum: nec defendendo dolo malo vsurum. Et prædicta verba [n] Vlpianus alibi explicat: *In hac stipulatione*, inquiens, *quia plures causæ sunt vnâ quantitate conclusæ, si committatur statim stipulatio ex vno casu, amplius ex alio committi non potest.* Ecce ergo, qui stipulatur iudicatum solui, is tria censetur stipulari [o]: vt tamen semel duntaxat exigere possit aduersus eundem. 15

m Quàm hæredes eius]. † Stipulatio enim *Iudicatum solui* hanc naturam habet, vt ad hæredes transeat, inquit Accursius. Quod vt rectè accipias, sic distinguendū est. Ex cautione *Iudicatum solui* primæ clausulæ de re iudicata tenentur fideiussores defuncti soluere id, quod iudicatum fuerit: modò tamen principalis sit condemnatus ante [p] mortem. Quantum verò ad secundam clausulam, videlicet de re defendenda, tenentur & fideiussores, & hæredes defuncti: non quòd fideiussoribus incumbat onus defendendæ litis cœptæ (quoniam si nemo defendat cōmissa stipulatione, tenebuntur ad id, quod [q] interest.) Sed si ad redimendas maiores molestias officio pietatis ducti voluerint: possunt quidem defendendo efficere, ne committatur stipulatio, vt tamen in solidum defendant cum satisdatione [r], sicut quilibet extraneus. Quòd si plures fideiusserint, & vnius ob rem non defensam conuentus sit, deinde res defendatur lata pro actore sententia: potest cum alio agi ob rem iudicatam. Idem in pluribus [s] hæredibus. Denique ex tertia clausula de dolo malo hæres tenebitur: sicut & de proprio. Attamen refert, vtrum in cautione *Iudicatum solui* dolum malū abesse, abfuturúmque promiserit: vt tunc intelligantur de dolo promissoris tantùm hæredes teneri. De suo enim conueniri, non est dubium. An verò adiectum sit, *Si huiusmodi rei dolus malus non aberit, quanti ea res est, dare spondes?* Nam hoc casu etiam dolus extranei obligat promissorem [t], hæredéque eius. 16

n Ipsius] Domini scilicet.

o Exponenda] Nempe per ipsum procuratorem: Baro verò per ipsum Dominum subaudit.

p In iudicium veniet] Ipse scilicet reus principalis.

q Prouocatum] Ab ipso reo [u] principali: † ea enim appellatio liberat fideiussorem. Quòd si ipse fideiussor prouocet, nequaquam eo nomine liberabitur: sed potius censebitur sese subiicere nouæ litis periculo, suámque prorogasse obligationem ad sententiam iudicis appellationis [x], quem ibi elegit. 17

i Nouell. quo. opor. epis. §. si verò metropolitanus & §. propterea sancimus.
k l. qui fundū, pro emt.
l l. neque tutor C. de procur.
m l. iudicatum 6. ff. iudic. solui.
n l. iam tamen fideiussore §. h. tit.
o l. cum quæreretur 13. iudi. solui.
p l. siue verò, in princ. qui satisd. cog.
q d. l. iam tamen, §. vnus. §. nunc videamus & §. in hac stipulatione, ff. iud. sol.
r d. l. iam tamē, §. si ex fideiussoribus, & l. ex clausula, ff. eo. tit.
s l. vlt. iud. solui.
t l. nouissima clausula. iud. solui.
u Faber hic nu. 5.
x Balduin. hic.

§. Si verò reus.

1 *Hoc §. de absentis rei procuratore agi.*
2 *Defensor non admittitur sine cautione Iudicatum solui.*
3 *Quando id non procedat.*
4 *In actione reali quid cauere defensor debeat.*
5 *Tutor defensurus pupillum, non tenetur satisdare.*
6 *Vsus est rerum magister.*

[a] Si verò reus præstò ex quacunque causa non fuerit, & alius velit defensionem eius subire, [b] nulla differentia inter actiones in rem vel personales introducenda, potest hoc

hoc facere: ita tamen, vt ſatiſdationem IVDICATVM SOLVI pro litis æſtimatione præſtet. Nemo enim ſecundum veterem regulam (vt iam dictum eſt) [c] alienæ rei ſine ſatiſdatione defenſor idoneus intelligitur. Quæ omnia apertius & perfectius [d] à quotidiano iudiciorum vſu in ipſis rerum documentis apparent.

a *Si verò*] Suprà de procuratore actoris dixit, qui aliquod prætexit mandatum:
1 †nunc de abſentis rei defenſore agit, qui vltrò ſeſe liti ingerit. Poteſt enim quilibet ſe ad defendendum reum abſentem vltrò offerre, ſiue in rem ſit conuentus, ſiue in
2 perſonam: qui voluntarius ſiue ſpontaneus defenſor dicitur. † Non tamen aliter admittetur, niſi ſatiſdationem præſtet, *Iudicatum ſolui*: idque propter veterem iuris regulam, quâ dicitur, neminem alienæ rei, id eſt, litis defenſorem idoneum ſine ſa-
3 tiſdatione [a] intelligi. †Quod procedit, etiamſi is, qui defenſionem abſentis ſuſcepit, eſſet filius aut [b] pater. Et quemadmodum hîc non prodeſt neceſſitudo: ita nec [c] mãdatum, nec etiam multa poſſeſſio bonorum [d] immobilium. Si tamẽ actor negligat à defenſore ſatiſdationem exigere, conſtabit cum eo iudicium etiam ſine ſatiſdatione.
b *Nulla differentia*] Nulla quidem eſt inter eas differentia, quin in vtriſque pariter
4 admittatur idoneus defenſor: † in actione tamen reali non ſatis videtur idoneus defenſor, niſi caueat non modò de ſoluendo id, quod fuerit iudicatum: ſed & de damnis, vbi ſuccubuiſſet [e], reſarciendis.
c *Aliena*] Hoc eſt, prorſus extraneæ, & cuius ne adminiſtratio quidem ad eum per-
5 tinet: alioqui ſanè non ſatiſdaretur. †Quare nec tutor defenſurus pupillum ſatiſdare cogitur *Iudicatum ſolui*: quia non ſua ſponte [f], ſed neceſſitate officij ſeſe liti offert.
6 d *A quotidiano iudiciorum vſu*] † Hinc Cæſar dicebat, *Vſum omnium rerum magiſtrum eſſe*: perfectius enim docet, quàm præcepta. Quò pertinet etiam illud M. Tullij Ciceronis lib. 1. Offic. Nec Medices, nec Imperatores, nec Oratores, quamuis artis præcepta perceperint, quicquam magna laude dignum ſine vſu & exercitatione conſequi poſſe.

a Hic, & l. qui proprio 46. ſ. qui alium de procu.
b l. filiusfa. qui ſatiſd. co.
c l. ſi ad defendendum iudic. ſolut.
d l. minor. cum l. ſequ. de procur.
e Bald. hic.
f l. vlt. ſ. defenſionem, C. de admin. tut.

§. Quam formam.

1 *De Conſtantinopoli, quæ olim Byzantium dicta.*
2 *Conſtantinopolim quando Turca occupauerit.*
3 *Roma olim caput orbis.*

Quam formam non ſolùm [a] in hac regia vrbe, ſed etiam in omnibus noſtris prouinciis (etſi propter imperitiã fortè aliter celebratur) obtinere cenſemus: cùm neceſſe ſit omnes prouincias, [b] caput omnium noſtrarum ciuitatum, id eſt, hanc regiam vrbem, eiúſque obſeruantiam ſequi.

1 a *In hac regia vrbe*] †Conſtantinopolim intelligit, Thraciæ vrbem vetuſtiſſimam, olim Byzantium dictam: quam Conſtantinus Magnus Imperator pulcherrimis ædificiis ornauit, atque a ſuo nomine deriuatum huic nomen impoſuit, eámque Romani Imperatoris ſedem eſſe voluit: vnde etiam noua & altera Roma eſt dicta.
2 † Hanc tamen Mahometes immaniſſimus Chriſtianæ religionis hoſtis, decimus Turcarum Imper. vi expugnauit, Anno Chriſtiano M. CCCC. LIII.
b *Caput omnium*] In Conſtantinopolim enim tranſlata fuêre omnia Romani im-
3 perij inſignia & decora. † Olim Roma dicta eſt caput orbis, & verè fuit: quod etiam portenderat caput humanum, repertum à iacientibus fundamenta Capitolij.

De perpetuis & temporalibus actionibus, & quæ ad hæredes, & in hæredes transeunt.

Tit. XII.

1 *Continuatio præsentis tituli.*
2 *Argumentum eiusdem.*

Postquam sufficienter de actionibus dictum est, & de iis, per quos Actiones exercentur: nunc iusto ordine de vita & duratione earundem subiungitur: hoc est, quanto tempore durent, & an hæredi, atque in hæredem dentur. †In hoc ergo titulo duæ actionum diuisiones continentur: quarum altera à causa formali ducta ad exitum ac finem actionis pertinet: nempe quòd quædã actiones perpetuæ sunt, quædam temporales. Altera verò causam materialem respicit, quòd scilicet aliæ conceduntur hæredibus, & in hæredes: aliæ verò hæredibus, sed non in hæredes: aliæ denique neque hæredibus, neque in hæredes dantur, quemadmodum ex textu latiùs cognoscemus.

Princip. tit.

1 *Ex quinque partibus iuris ciuilis scripti oriuntur actiones, quæ dicuntur ciuiles: & sunt perpetuæ.*
2.3 *Condictio ex lege quandoque datur: eamq; ciuilem esse.*
4 *Vocula, Perpetuus, variè accipitur in legibus.*
5 *Quælibet actio 30. annis tollitur.*
6 *Actiones à iure ciuili inuentæ, manent ciuiles, etiãsi à Prætore adiuuentur.*
7 *De actionibus annalibus.*
8 *Prætor fuit magistratus annuus.*
9 *Prætorum edicta quando cœperint perpetua esse.*
10.11 *Actiones prætoriæ quandoque perpetuæ: idque exemplis declaratur.*
12 *Actio furti nec manifesti ciuilisne sit, an prætoria.*
13 *Actiones temporales fiunt perpetuæ per litis contestationem.*
14 *Temporalia ad agendum perpetua sunt ad excipiendum.*

[a] HOc loco admonendi sumus, eas quidem actiones, quæ [b] ex lege [c] senatúsve consulto, siue [d] ex sacris cõstitutionibus proficiscuntur, [e] perpetuò solere antiquitùs competere, donec sacræ constitutiones tam in rem, quàm in personam [f] actionibus [g] certos fines dederũt: eas verò, quæ [h] ex propria Prætoris iurisdictione pendent, [i] plerunque intra annum viuere. [k] nam & ipsius Prætoris intra annum erat [l] imperium. [m] Aliquando tamen & in perpetuum extenduntur, id est vsque ad finem ex constitutionibus introductum: quales sunt eæ, quas bonorum possessori, cæterísque, qui hæredis loco sunt, accõmodat. [n] Furti quoque manifesti actio, quamuis ex ipsius Prætoris iurisdictione proficiscatur: tamen perpetuò datur. absurdum enim esse existimauit, anno eam terminari.

a *Hoc loco*] Priorem diuisionem hoc principium complectitur: nempe aliàs actiones perpetuas esse, alias temporales. †Ad euidentiorem autem cognitionem nõ est ignorandum, præter ius prætorium quinque partes esse iuris scripti: scilicet lex, plebiscitum, senatusconsultum, placita principum, & responsa prudentum: quas [a] alibi sigillatim exposuimus: & quæcunque actiones ex illis iuris ciuilis partibus descendunt, dicuntur ciuiles. † Quòd si in his non sit expressum nomen actionis, tunc condictio ex lege datur, quæ pariter ciuilis est. 1 2

a § constat. 3. de iu. nat. gent. & ciui.

b Ex

b *Ex lege*] Scilicet antiqua 12. tabularum: qualis est actio noxalis de [b] pauperie, [c] de
pastu pecoris, [d] familiæ erciscundæ, ex lege Aquilia de damno, [e] iniuria: quæ lex tri-
bunitia est, id est, [f] plebiscitum: & aliæ quàm plurimæ.
c *Senatúsue consulto*] Vt est Petitio hæreditatis, ex S.C. Orphitiano, Tertylliano [g],
&c.
3 d *Ex sacris constitutionibus*] † Qualis est, Condictio ex lege, quæ semper concedi-
tur, quando ex constitutionibus principum oritur actio, nec tamen eius nomen est
expressum.
e *Perpetuò*] Id est, sine vlla temporis præfinitione. Olim enim leges ciuiles nullo tē-
poris spacio terminabantur: ideóque actiones ex iis natæ ius perpetuum obtinebāt.
4 † Aliàs verò hæc vox, Perpetuus, varias exceptiones habet in legibus, secundum sub-
iectam materiam: vt [h] alibi explicatur.
f *Actionibus*] Olim scilicet perpetuis. Cæterùm quæ olim certos habuêre fines, non
fuerunt prorogatæ per sacras constitutiones ad triginta vel quadraginta [i] annos.
g *Certos fines*] Nempe 30. vel 40. ann. Sunt enim personales actiones descendentes
ex istis quinque partibus iuris ciuilis, per constitutiones principum coarctatæ, vt
non sint perpetuæ, id est, sine præfinitione temporis, vt olim: sed sint perpetuæ, id est,
5 vsque ad 30. vel 40. annos. † quo spatio quælibet actio (si non sit breuiori termino
conclusa) tollitur [k]: etiamsi sit officium iudicis.
h *Ex propria Prætoris iurisd.*] Id est, quæ primùm proditæ sunt & inuentæ à Præto-
6 re. † Nam si quæ sunt primùm à iure ciuili profectæ, etiamsi postea adiutæ fuerint à
Prętore: tamen non desinunt esse ciuiles, sed prorsus priorem suam vim & conditio-
nem retinent. Exemplum est in rei vendicatione: quam vtcunque Prętor produxerit
aduersus eum, qui dolo possidere desiit: tamen prętoriam non rectè dixeris.
i *Plerunque*] Nempe cùm sunt pœnales, vel rei quidem persecutoriæ, sed aliquid re-
scindentes, quod summo iure ciuili consistebat: qualis est actio redhibitoria, Pauli-
7 na, & aliæ similes, quę rescindunt ius ciuile. † Hæ enim vltra annum non durant,
ideóque *Annales* dicuntur: quemadmodum & actiones, quæ factum puniunt, & in
dolum concipiuntur, perpetuę non sunt, licet rei familiaris sint [l] persecutoriæ: alio-
qui sunt perpetuę æquè vt ciuiles, quemadmodum Imper. subiicit, & [m] Paulus dili-
genter alibi explicat. Erat autem hic annus [n] vtilis: & in eo ij tantùm dies numera-
bantur, quibus agere [o] licebat.
8 k *Nam & ipsius Prætoris*] † Prætoris annuus fuit magistratus: & qui Calendis Ia-
nuariis inibat præturam, exacto anno eisdem Calendis ponebat. Huius ergo edicta
annuæ leges fuêre: hoc est, anno suo quisq; æquabiliter ex suo edicto dicere debuit.
9 † Quod cùm Prętores maligni negligerent, & pro libidine sua & quęstu nunc ex e-
dictis suis, nunc contrà quàm edixissent, ius dicerent: Cornelius legem tulit, vt ex
edictis perpetuis ius æquabiliter omnibus [q] redderēt. Ea edicta deinde per Offiliū &
Saluiū Iulianū cōposita in vnum quasi corpus, *edictum perpetuum* dici [r] cœperunt.
l *Imperium*] Id est, magistratus. Sic [*] Vlpianus quoque dixit, deponere imperium.
Prętoris autem imperium erat annuum, hoc est, anno tantùm durabat.
10 m *Aliquando tamen*] † Suprà dixit, actiones prætorias *plerunque*, id est, regulariter
annales esse: nunc ostendit, eas quibusdam casibus esse perpetuas: nempe quoties rei
persecutoriæ sunt, & iuris ciuilis rigorem non emendant. Exemplum est in *bonorum
possessoria hæreditatis petitione*: quæ ei competit, cui delatum est ius succedendi ex
bono & æquo ad persequendas res hæreditarias: cùm de iure ciuili summo non [f] ad-
11 mitteretur. † Item in *fideicommissaria hæreditatis petitione*, quæ ei conceditur, cui
restituta est hæreditas ex fideicommisso ad persequenda bona hęreditaria. Vtraque
enim perpetua est, vt prætoria, hæredíque & in hæredem [t] competit.
n *Furti quoque*] Actio furti manifesti vtcunque sit prętoria, & pœnam quoque con-
tineat: tamen perpetuò datur. quòd ob furtorum frequentiam timeri post annū qua-
12 drupli pœnam Prætor publicè vtile esse [u] existimauerit. † Cæterùm actionem furti
nec manifesti ciuilem esse, ideóque perpetuò durare, [x] alibi diximus: tametsi [y] Baro
eam pariter prætoriā esse, & sic anno tantùm durare malit: licet in vniuersum coër-
citio furti ex lege 12. tabularum descendat. Nam Prętor dupli pœnam (inquit [z] Gel-
13 lius) furibus nec manifestis etiam imposuit, antiquo iure decemuirali. † Illud porrò
prædictis addendum est: actiones aliàs temporales per litis contestationē perpetuas
fieri. Nam omnes [a] actiones, quæ morte aut tempore pereunt, semel inclusæ iudicio
permanent, siue agendo, siue excipiendo includantur.

b §. si quadr. paup. fe. dic.
c l. qui seruandar. 14. de præscr. verb.
d l. 1. fam. ercis.
e §. cæterùm §. de leg. Aquil.
f l. 1. ad leg. Aquil.
g §. de Orph. & Tertyl. & l. itē 20. de pet. hær.
h Vide gl. in c. ea. n. §. perpetua. 10 q. 2.
i l. sicut, §. hic autem, C. de præs. 30. vel 40. anno.
k d. l. sicut, & l. omnes, C. de præscr. 30. vel 40. an. Dd. hîc.
l l. huius, de eo qui fal. tut. l. 1. de eo per quem fac. erit. & l. vlt. C. de dolo.
m l. in honorariis 35. de act. & oblig.
n l. 1. §. quod autem ait prætor, de vi & vi ar.
o l. 1. de diuer. & tempo. præscrip.
p Cic. in Præt. vrb.
q Baro hîc ex Ascanio.
r l. 2. de sta. hom. l. 2. de orig. iur. & §. prætorum, §. de iur. nat. gent. & ciu.
* l. vlt. de offi. proconf.
f l. 1. & 2. de possess. hæred. pet.
t l. vlt. §. vlt. de fideicom. hæred. pet.
u vt hîc, & l. si cùm quis, §. quandiu, de fur.
x §. 1. §. de oblig. quę ex deli. nasc.
y Ibidē. & hîc.
z lib. 11. Noc. Attic. c. 18.
a l. omnes 139. de reg. iur.

†Postremò actiones quæ ad persequendum ius nostrum annales sunt: hæ nobis per- 14
petuò suam vim exhibent ad excipiendum, si alius aduersus nos agat. quod ideo est, quoniam in actoris quidem potestate est, quando vtatur iure suo: is autem, cũ quo agitur, non habet in potestate quando [b] conueniatur. Et hoc est, quòd vulgò dicitur: *Temporalia siue annalia ad agendum perpetua sunt ad excipiendum.*

b l. purè, de do. ma. except. l. licet, C. de except.

§. Non autem.

1 *Actionum diuisio, hæredes contrahentium & delinquentium respiciens.*
2 *Quæ actiones dentur hæredibus, & in hæredes.*
4 *Quæ denique neque hæredibus, neque in hæredes: excipiuntur tamen aliquæ actiones.*
5 *Ipsũ ius quid significet apud Consultos.*
6 *Regula, Ex maleficiis pœnales actiones in hæredem rei non dari, explicatur: quando locum habeat vel non.*
7 *Quando actio pœnalis etiam in hæredem detur.*
8 *Furtum passus, quatenus furti actionem habeat.*
9 *Actio iniuriarum neque hæredibus, neque in hæredes datur.*
10 *Regulariter actiones ex contractib. & hæredibus, & in hæredes dantur.*
11 *Fallit in actione de dolo.*
12 *Pœnalis actio post litẽ cõtest. & hæredi & in hærede datur: fallit, vt nu 13.*

[a]Non autem omnes actiones, quæ in aliquem [b] aut ipso iure competunt, [c] aut à Prætore dantur: & in hæredẽ æquè cõpetunt, [d] aut dari solent. [e] Est enim certissima iuris regula, Ex maleficiis pœnales actiones in hæredẽ rei non competere: [f] veluti furti, vi bonorũ raptorum, iniuriarũ, damni iniuriæ. Sed [g] hæredibus huiusmodi actiones cõpetunt, nec denegantur: [h] excepta iniuriarũ actione, [i] & si qua alia similis inueniatur. [k] Aliquãdo tamẽ etiã ex contractu actio contra hæredem [l] non cõpetit: veluti cũ testator dolosè versatus sit, & ad hæredem eius nihil ex eo dolo peruenit. Pœnales autem actiones, quas suprà diximus, si [m] ab ipsis principalibus personis [n] fuerint cõtestatæ: [o] & hæredibus dantur, & contra hæredes [p] transeunt.

a l. si in rem 6. de rei ver d. b Vt hic. c l. vlt. C si reus vel accus. mor. sue. d l. ex iudiciorum, de publi. iud. e gl. hic. verbi, ex maleficiis. f hic vers. excepta iniuriarum actione. g l. pen. de in ius voc. §. vlt. J. de poen. tem. lit. h l. in causæ 13. de mino. §. si tibi, de pac. §. quos autem, J. de bon. poss. & l. 1. de superfi. i Bel. on ib. 1. supputat. c. 19.

a *Non autem*] Diximus ad rubricam supra, in hoc titulo duas actionum diuisiones tractari. priore ergo absoluta, ad alteram nunc transit, quæ hæredes contrahentium & delinquentium, eorúmque successores respicit. † Ea talis est: quòd quædam actio- 1
nes conceduntur hæredibus, & in hæredes: quædam hæredibus, sed non in hæredes: quędam denique neque hæredibus, neque in hæredes. †*Hæredibus & in hæredes* cõ- 2
petunt actiones ex contractibus, vel quasi contractibus, ciuiles & prætoriç, in rem & in personam: modò tamen sciamus, hæredem teneri in rem actione, non tam quòd hæres, quàm quòd possessor est rei [a] litigiosæ. †*Hæredibus & non aduersus hæredes* 3
dantur actiones ex maleficiis, vel quasi maleficiis: item ex contractibus, in quib. testator dolosè versatus est, cùm nihil inde ad hæredem [b] peruenerit. †*Neque hæredi-* 4
bus neque in hæredes conceduntur actiones. quando scilicet ex delicto agitur criminaliter, nempe ad pœnam ademtionis bonorum, vel aliam fisco [c] adplicandã, etiamsi fuerit lis contestata: nisi condemnatio fuerit [d] secuta. nec refert, an fuerit publicum siue priuatum [e] crimen. Excipiuntur tamen nonnulla crimina: puta læsæ maiestatis, hæresis, repetundarum, peculatus, & de residuis. Quorsùm pertinet etiam actio [f] iniuriarum, actio in factum, quæ datur contra libertum, vel filium vocantem patronum, aut patrem in ius sine [g] venia: & si quæ sunt similes.
b *Aut ipso iure*] Id est, iure ciuili & mero. †Est enim (vt Baro hîc annotat) *ipsum ius* 5
apud Consultos, ius ciuile: quod Prætoris beneficium nullo modo desiderat, siue actionem ipse cõcedat, siue exceptionem, siue restitutionem [h] in integrum. Interdũ [i] tamen *ipso iure* quid fieri dicitur, quod factum, siue operam hominis non [i] requirit.
c *Aut à Prætore*] Hoc est, ex eius iure nascuntur.

di *Aut*

image
not
available

in hęredes tamen non transeunt: vtputa in actione de dolo,& reuocatione latæ sententiæ de ingenuitate alicuius. Nam de dolo actio intra biennium continuum inchoari finirique debet: [e] nec continuatur per litis contestationem. Causa verò inchoata super reuocatione in seruitutem vel libertatem, non potest post quinquennium intendi: & si intra hoc tempus moriatur is, de cuius statu agitur, iudicium prorsus [f] extinguitur.

e l. vlt. C. de dol.
f l. 1. §. sed interdum, & l. 2. §. vlt. ne de sta. defun. & l. 1. C. eod.

§. Superest.

1 *Omnia iudicia absolutoria esse quomodo accipiendum.*
2 *Reus ante litis contestationem satisfaciens, non tenetur expectare iudicis absolutionem.*
3 *Quando reus dicatur satisfacere actori.*
4 *Cautela est, quòd reus ante lit. contest. offerat satisfactionem.*
5 *Duplex intellectus ad hunc § . circa verbum Absoluere.*

Superest vt admoneamus, quòd si ante rem iudicatam is,[a] cum quo actum est,[b] satisfaciat actori: officio iudicis[c] conuenit, cum[d] absoluere: licet in ea causa fuisset iudicij accipiendi tempore, vt damnari deberet. Et hoc est, quod antea vulgò dicebatur: Omnia iudicia absolutoria esse.

a hic in fin.
b cap. 8.

Pro coronide elegans dogma subiicit Imperator: videlicet, in omnibus actionibus
hactenus expositis, in quibus ad condemnationem concluditur, officio iudicis con-
uenire, vt reum absoluat, si ante sententiam satisfaciat actori. † Et ideo vulgò dici [a] 1
solet, *Omnia iudicia absolutoria esse:* quod non ad necessitatem iuris, sed ad potesta-
tem iudicis refertur. An autem hoc indistinctè procedat, [b] Alciatus in libro, quem
de eo, Quod interest, inscripsit, vbertim explicat: ad quem Iuris studiosos remitto.

a *Cum quo actum est*] Lite scilicet iam contestata: & fortè iam factis probationibus.
† nam si reus ante acceptum iudicium paratus esset satisfacere, non foret opus, vl- 2
lam iudicis absolutionem expectare, cùm nec iudicium subire cogatur paratus ad [c]
soluendum.

b *Satisfaciat actori*] † Quid est, quod ait, *satisfaciat?* Certè qui rem, quæ petita est, 3
restituit post litem contestatam, non aliter satisfacere videtur, quàm si cum fructi-
bus & omni causa restituat, & sumptus in litem [d] factos. Est enim *satisfacere,* deside-
rium actoris implere, qui hæc omnia ex iudicio consequi desiderat, & ad quę, si per-
gat reus litigare, damnandus [e] est. Proderit autem maximè reo absolutio, si fortè
condemnatio ignominiosa futura [f] erat: vel aliàs pœnam iudicato ingereret. quod [g]
Bartolus alibi pluribus docet. † Semper tamen consultius est conuento, ante acce- 4
ptum iudicium offerre satisfactionem, quòd illo casu absolutio pendeat ex iudicis
arbitrio: hoc verò, etsi velit, condemnare non [h] possit. Sed quid si reus paratus quidē
sit soluere, non tamen habeat copiam illius, cui debeat? & tunc per edictum citan-
dus est: potéstque ex mandato iudicis fieri [i] consignatio & depositio.

c *Conuenit*] Et sic ipsius voluntati atque arbitrio relinquitur.

d *Absoluere*] A processu scilicet & obseruatione iudicij: à causa enim iam est abso-
lutus per satisfactionem: ideò non est necesse, eum diffinitiuè absoluere ab actione
& actoris [k] iure. Atque ita Accursius & Platea hîc Imperatorem interpretantur. [l] A-
lij tamen malunt, reum tali casu in vniuersum absoluendum esse: non modò ab in-
stantia, sed etiam ab ipsa causa. in quam sententiam & ipse inclino: tum quia hoc v-
tilius erit reo. vt si fortè non valeat probare solutionem, possit absolutionem doce-
re: tum quia si ab obseruatione iudicij [m] absolueretur, solùm acta causæ annullarē-
tur: quod reo parum prodesset. Quanquam autem reus ante sententiam satisfaciens
actori, absoluatur quò ad principale: in expensis tamen condemnandus erit, si teme-
rè [n] litigauerat. Idem erit, si res vel species debebatur, & erant accessiones: in his e-
nim fiet nihilominus [o] condemnatio.

e *Omnia iudicia absolutoria esse*] Olim omnia iudicia absolutoria dicebantur, id
est, non coacta, & adiunctam sententiæ pronunciandæ necessitatem habentia, sed
libera & ad ciuium concordiam potius, quàm ad seueritatem, comparata: sicut

c l. si reus paratus 73. de procura.
d §. præterea 20. de rei vend.
e l. 1. qui satisd. cog.
f l. 1. de his qui no. infam.
g l. infamiam, de pub. iud. l. iusiurand. & ad pecunias 34. de iureiu.
h d. l. si reus paratus & Egui. Baro hic.
i l. tex. & ibi Bar. in d. l. si reus paratus.
k Ioan. de Plat. hîc.
l Faber hîc.
m l. properandum, C. de iud.
n Arg. l. si quis inficiatus 13. de posi. Bart. l. si rē 20. de pig. act.
o Faber hic.

Hoto-

Hotomanus hîc ait, exemplum ex Cicerone referens in orat. pro Q. Roscio. De hoc dicto vide etiam, quæ Alciatus lib. 7. Parer. c. 12. scripsit.

De Exceptionibus. Tit. XIII.

1 *Collocatio huius tituli defensa.*
2 *Exceptio vnde descendat.*
3 *Exceptiones per quæ verba olim concipiebantur.*
4 *Exceptionis etymus non est ab excludenda actione.*
5.6 *Exceptio nonnunquam præscriptio dicitur: & vnde hoc proueniat.*
7 *Exceptio & præscript. quomodo differant.*
8 *Exceptionis descriptio, & num. 12.*
9.11 *Exceptio genericè & specificè accipitur.*
10 *Exceptio & defensio an inuicem differant.*
13 *Exceptio intentionis, an propriè exceptio dici possit.*

1 *Iusta* † planè est huius tituli collocatio. Quia enim hactenus de actionibus diximus, actorúmque intentionem instruxit Iustinianus: nunc recto ordine ad eorum quoque partes transit, qui supradictis actionibus pulsantur: qui REI appellantur propria & speciali significatione, eósque pariter instruit, quà sese ratione tueri possint, & excipere, actorúmque impetus depellere. †Quod ad declarationem rubricæ 2 attinet, principiò videndum, quid significet exceptio: quippe verborum prior, rerum potior est interpretatio. [a] *Exceptio* ab excipiendo descendit: vt enim, cùm ex regula detrahimus casus quosdam, excipere dicimur: sic & cùm actioni propositæ non esse locum contendimus. †Quod ex ipsis exceptionum formulis passim in iure obuiis 3 palàm fit. Per aduerbia enim, *Nisi*, &c., *si non*, ferè concipiebantur à Consultis: veluti, *Si non conuenit, vt eadem res mihi quoque pignori* [b] *esset: Si non mihi mandatum sit, vt à creditoribus* [c] *peterem: Si non inter creditorem eum, ad quem vsusfructus pertinet, conuenerit, vt vsusfructus* [d] *pignori sit: Si non contra tabulas bonorum possessio filio dari* [e] *potuit: Si in ea re, de qua agitur, præiudicium hæreditati non* [f] *fiat: Nisi ripæ tuendæ causa factum* [g] *sit: Si ea res iudicata non sit inter te, & eum, cui* [h] *vendidisti:* & si quæ sunt similes formulæ, in quibus semper subaudiendum est: Rectè ageres, 4 *nisi*, vel, *si non*, &c. † Errant ergo, qui putant, exceptionis etymum ab excludenda actione esse: quoniam [i] Vlpianus exceptionem magis describere voluit, quàm originẽ 5 eius explicare. †Solet autem exceptio non rarò ab antiquis consultis & præscriptio [k] dici: vnde etiam est titulus in [l] Pandectis, *De exceptionibus, seu præscriptionibus.* Et alibi traditur, *præscriptiones fori à principio à litigatoribus opponendas esse.* Item, *omissam præscriptionem dilatoriam posteà exerceri non* [m] *posse.* & si qui sunt similes loci, 6 in legibus passim [n] obuij. †Sed vnde hoc fit, quòd præscriptio pro exceptione accipiatur, non videntur Doctores satis intellexisse. Mihi verisimile videtur, [o] Exceptiones reorum ideò olim præscriptiones fuisse dictas: quoniam sicut actiones certas olim habebant formas & conceptiones, in quibus cadens à syllaba causa cadebat [p], quas Iustinianus ob id sustulit: ita exceptiones quoque certis formulis cõceptę fuerant & constitutæ, ne pro arbitrio possent à reis conuentis extra rem (vt nunc sæpe fit) proponi. Nam præscribere inter cætera significat statuere aliquid, & certo ordine concipere. Hinc ergo factum est, vt exceptiones indifferenter, siue ex longa possessione, siue ex aliis diuersis temporum definitionibus essent productæ, præscriptiones appellarentur [q]: vt est tit. in ff *De diuersis & temporalibus præscriptionibus.* Vnde [r] Modestinus, *Vtrobique enim*, inquit, *præscriptione submouebitur.* Et [s] alibi non semel 7 exceptionem rei iudicatæ vocat præscriptionem. † Alciatus [t] tamen exceptionem à præscriptione distare censet, tanquam genus à specie: nempe quòd exceptio generale nomen sit cuiuscunque defensionis, quoquo modo actioni obiectæ: præscriptio verò ea propriè dicatur, quæ directò intentioni agentis non aduersatur, nec eã prorsus negat, sed contendit, ne admittatur eo, quo agitur, modo. Post interpretationem 8 verborũ nunc rẽ ipsam videamus †*Exceptio itaque* [u] (Vlpiano autore) *est actionis exclusio.* Sed hæc declaratio, i. vocis interpretatio potius est, vt paulò antè dixi, quã definitio. clarius enim & apertius est, excludere: subaudi, obligationẽ, actionémq; ex ea promanantem. habet tamen eiusmodi declaratio vim definitionis. Quia verò hæc 9 specificæ tantùm exceptioni conuenit: ideò largius definienda est. †Sciendum enim est, sicut actionis, ita & exceptionis nomen genericè & speciatim accipi in legibus.

a l. 1. ff. si cert. pet.
b l. si debitor 10. de pign. & hyp.
c l. atque si hoc, de procurat.
d l. si is qui bona 11. §. vsusfructus. de pig.
e l. si præteritus, de bo. poss. con. tab.
f l. 1. famil. erciscũ.
g l. 1. §. Labeo scribit, de fluminibus.
h l. si à te, de excep. rei iud.
i l. 2. de except.
k l. quinque pedum, C. fin. regund.
l l. vlt. C fin. regund.
m l. pen. d. tit.
n Quorum Alciat. aliquot cõgess. in rep. d. l. quinque pedũ.
o Oldend. in tractat. de præscript.
p Gy. lib. 20. c. 9. Alc in l. pecuniæ verbum, 178 de verb. sig.
q l. 1. & 2. C. de formul. & im. sub.
r l. nihil 12. in prin. de inoff. test.
s l. qui agnitis, de excep & præscrip.
t d. l. quinque pedum.
u d. l. 2. de except.

Generali appellatione *exceptio* dicitur omnis defensio, quâ conuentus agentem in iudicio à se depellit: siue iure ei competat actio, siue de facto tantùm experiatur. Nã & dilatoriæ, & solius intentionis exclusiones, propriè exceptiones [x] dicuntur. † Et 10
accepta hac significatione nihil distant exceptio, & defensio: vnde plerunque defensionis verbo pro exceptione vtuntur Consulti [y]. † Speciali autem acceptione hæ so- 11
lùm depulsiones vocantur exceptiones, quibus actiones excluduntur. †Potest ergo 12
exceptio generica sic rectè [z] definiri: *Exceptio est actionis vel intentionis exclusio. actionis* quidem, si ea de iure agenti competit, sed non cum effectu actionis: intentionis verò, si actori iure nulla datur actio, sed tantum de facto experitur. Dixi autem, *actionis vel intentionis*, disiunctim ideò: quia exceptio quandoque actionem, quandoque intentionem tantùm excludit. † Scio [a] plerosque controuertere, num exce- 13
ptio solius intentionis, propriè exceptio dici possit? cùm ducto argumento ab etymo vocis, ita demum quis dicatur propriè excipere, quando excludit actionem actoris fundatam. sed quando reus negat, quod petitur, non potest dici, actorem excludi, cùm intentionem necdum fundauit. Verùm supra ostensum est, exceptionem nõ ab excludenda actione dictam: sed ab excipiendo descendere: & negari haud potest, quin & is propriè excipiat, qui actorem de facto agentem depellit, eiúsque fundamentum, ex quo deducere nititur actionem, auertit ac depulsat. Excipit siquidem reus, cùm actionem de facto ab actore propositam ei non competere ostendit. interim non inficior, quin interdum cum actione etiam intentio excludatur: vt in actione doli, vel metus videre est: attamen in comperto est, mixta sub simplicibus [b] contineri. Et hæc ad protheoriam præsentis tituli in gratiam tyronum præfari libuit.

x Alci. in l. verbum oportebit 8. §. actionis de verb. sign.
y l. si quidem, l. si quis C. de excep. l. 1. de iu. & fac. ignor.
z Panor. in rub. extrà, de excep.
a Fely. & Deci. in d. rub. de except.
b gl. in l. 2. in prin. ibi Zas. de verb. oblig. & Ang. in §. omnium ?. de actio.

Princip. tit.

1 *Exceptiones quandò rei vel personæ cohærere dicantur.*
2 *Exceptionum alia iuris, alia facti.*
3 *De exceptione, Quòd metus causa: & quod sit in rem scripta.*
4 *De quo metu ea exceptio intelligenda.*
5 *Exceptio doli explicatur.*
6 *Exceptionem doli duplicem esse.*
7 *An doli exceptio detur contra hæredes dolosi.*
8 *Exceptio doli perpetua est.*
9 *Exceptio in factum, siue erroris declaratur.*

SEquitur vt de exceptionibus dispiciamus. Comparatæ autem sunt exceptiones defendẽdorum [a] eorum gratia, cum quibus agitur. Sæpe enim accidit, vt licet ipsa persecutio, qua actor experitur, [b] iusta sit: tamen iniqua sit aduersus eum, cum quo agitur. [c] Verbi gratia, si metu coactus, aut dolo inductus, aut [d] errore lapsus, stipulanti Titio promisisti, quod non debueras promittere: palàm est, iure ciuili te obligatum esse: & actio, qua intenditur, dare te oportere, efficax est: sed iniquum est, te condemnari. Ideóque datur tibi [e] exceptio, Quod metus causa, [f] aut doli mali, [g] aut in factum composita ad impugnandam actionem.

a *Eorum gratia, cum quibus*] Id est, reorum. Sic enim ipse [a] Vlpianus hæc verba interpretatur. Nec interest, an cum principalibus reis debendi, eorúmque hæredibus agatur: an verò cum eorum fideiussoribus, mandatariis, & similibus [b] personis. Si tamen sit exceptio, quæ rei cohæreat: secus in exceptione cohærente [c] personæ. † Di- 1
cuntur autem exceptiones cohærere rei, quæ radicem obligationis concernunt: vt est exceptio doli mali, iurisiurandi, pacti de non petendo, non numeratæ pecuniæ. In personam autem dicuntur exceptiones cohærere, quæ personam, eiúsque qualitatem

a l. 3. de iureiur.
b Ang. in rub. huius tit. n. 10.
c l. exceptiones 7. h. t. l. quia personale 13. & ibi Bar. solu. matr.

tatem potius concernunt,quàm radicem [d] obligationis.

b *Iusta sit*]Hoc est,sit efficax ad agendum,inspecto scilicet summo iure ciuili.

2 c *Verbi gratia*] †Hic meminisse oportet,quod interpretes vulgò tradunt,exceptionem aliam esse iuris,aliam facti,siue intentionis.*Exceptio iuris* est,quâ eliditur actio illius,cui de iure quidem actio competebat,sed non cum effectu exactionis:& huius tria hic exempla referuntur:nempe exceptio metus,doli,& in factum loco doli,cõtra parentem & patronum,quas sigillatim mox examinabimus.*Facti* verò est,quando actori de iure nulla competit actio,sed de facto tantùm agit: vt quia vel ab initio non habuit actionem:vel habuit quidem,sed iam prorsus est extincta.tales sunt,exceptio rei iudicatæ,transactionis,iurisiurandi,confessionis,& id genus aliæ.Cuiacius [e] tamen asserit,nullam esse exceptionem,quæ dicatur facti.

d *Errore*] Id est,imprudentiâ. Exempla apud * Vlpianum extant.

3 e *Exceptio Quod metus causa*] † Prima exceptio,cuius hic fit mentio,est exceptio, *Quod metus causa*, quæ datur aduersus petentem id, quod promissum est [f] per metum.Et quemadmodum actio *Quod metus causa*,qua petimus rem metu extortam cum omnibus accessionibus nobis restitui, vtcunque in personam sit ex maleficio violentæ concussionis,in rem tamen scripta [g] censetur : ita exceptio quoque metus

4 in rem scripta [h] est.†Non autem quilibet vanus timor,puta alicuius vexationis,vel periculi remotioris:sed præsentis mali,aut verisimiliter mox futuri metus hic intelligendus est, qui meritò etiam in hominem constantissimum cadere [i] possit.

5 f *Aut doli mali*]†Altera exceptio *doli* est,quæ aduersus exigẽtem id,quod dolo malo actoris promissum est,[k] competit : ideò inuenta,ne dolus suus cuiquam patrocinaretur.Necesse autem est in hac exceptione,vt eam obiiciens alleget,dolo actoris factum esse. De dolo enim agentis excipere oportet,non alterius:nisi in casibus,in

6 quibus dolus vnius alteri [l] nocet.† Porrò hæc *de dolo* exceptio duplex est:vna,quæ principaliter ex ipso contractu datur: vt si dolo me induxisti,vt tibi promitterem & hæc condemnatum infamat: & quia odiosior est,si quis debitor eâ tutus exceptione vltrò soluat,[m] non repetit.Altera est,quæ non oritur tempore contractæ obligationis,sed magis ex quodam facto postea subsecuto : veluti , si pactus non petere ante Kalendas,nihilominus ante eum diem petas.Et hęc quidem exceptio conuenit cum exceptionibus in factum,nec vllatenus [n] infamat, éstque fauorabilior : vt si quis,cũ

7 ea tutus esset,per errorem [o] vltrò soluerit,possit condicere.†Illud quoque addendũ est circa doli exceptionẽm,quòd ea ex persona illius,cui obiicitur, personalis sit : ideóque non possit contra alium opponi , quam eum , qui dolum commisit , eiúsve hæredes,in id,quod ad eos peruenit : hoc est,quatenus ex dolo defuncti locupletior ad ipsos hęreditas peruenerit,aut quo minus perueniret,fraude eorum factum [p] est. Excipiuntur tamen hęredes parentum,vel [q] patronorum.Cæterùm ex persona eius, qui hanc exceptionem obiicit,in rem scripta est: si quidem in excipiendo non principaliter quæritur de autore doli:sed an in ea re dolo malo aliquin factum sit [r].

8 † Est autem perpetua hæc exceptio doli, vtcunque actio de dolo biennio tantùm [s] duret.

9 f *Aut in factum*] †Tertia exceptio in factum est,quæ datur contra eum,qui exigit id,quod quis errore,quasi deberęt,promisit. Quia verò errorem iustum esse oportet,& *διηγηματικῶς*,id est,narratiuè,hæc exceptio [t] opponitur,*in factum* dicitur. Oportet enim in iure apud Prætorem narrare factum, vt existimet, an iustus error [u] fuerit. Alij verò hanc exceptionem *erroris* dicunt,qua & illi sese tueri possunt, qui eius rei incusantur,quam nesciuerunt iure ciuili prohibitam Non enim facti solùm ignorantia,sed & iuris ciuilis ad effugiendum damnum excusat.Itáque sentiendum est in iis [x] casibus,in quibus ignorantia facti aut iuris nobis non noceat.

§. Idem iuris.

1 *Exceptio non numeratæ pecuniæ attingitur.*
2 *Exceptio non numeratæ pecuniæ propriè in mutuo locum habet.*
3 *Pecuniæ appellatione res mobiles & immobiles continentur.*
4 *Exceptio non num. pec. biennio durat.*

[a] **Idem iuris est, si quis quasi [b] credendi causa [c] pecuniam à te stipulatus fuerit, neque numerauerit. Nam eam**

d Exẽpla sunt ex d.l.exceptiones.
e in l.si tibi 17. de pactis.
* in l. Iulianus ait, 7. de doli except.
f l si donationis C. quod met. cau.
g l.metum autem, s.vl.quod met.cau.
h l apud Celsum 4.s.metus causa 33. de do. ma. & me. except.
i l metum autem, cum aliquot ll. sequ. quod met. cau.
k l. 1. de doli excep.
l de quib vide gl.in l.2. s.docere de dol.except.
m l.qui exceptionem 40.ibi gl. de cõd. ind.
n l.2.s.itẽ quærit, de dol.except.
o l.si non sortem 26. s.indebit.de con.ind.
p l.si plures.l. in hæredem,cũ l.sequ. de dol. mal.
q l.apud Cels. 4. s. aduersus parentes 16. de do.mal.& met. excep.
r l.2.s.plane.de do.ma. & met. excep.
s l.de dolo, C. de dol.
t Theoph.hic.
u Io.Andr. in c. ignorantia, de reg.iur.
x Quos habes in l.regula. de iur.& fact.ig.

pecuniam à te petere posse eum, certum est: dare enim te oportet, cùm ex stipulatione tenearis. Sed quia iniquum est, eo nomine te condemnari: placet exceptione pecuniæ non numeratæ [d] te defendi debere, cuius tempora nos (secundum quod [e] superioribus libris scriptum est) constitutione nostra coarctauimus.

a *Idem iuris est*] † De exceptione non numeratæ pecuniæ hic §. loquitur: de qua nos plura [a] alibi scripsimus. Nam si quis alicui det syngrapham, quâ promittit se redditurum decem, quæ ab eo acceperit ex aliqua causa: aut apocham, quâ testatur se accepisse ab aliquo debitum spe futuræ numerationis, aut solutionis: non est dubium, quin teneatur obligatione ciuili, vt soluat, quod promisit, & vt non petat, quod se recepisse scripsit. Verùm quia iniquum est, eum teneri ad reddendum, quod non acceperit: aut ad liberandum debitorem, à quo debitum non sit solutum, propter nudum syngraphæ aut apochæ testimonium: quare legibus constitutum est, vt si debitor scripserit sibi numeratam pecuniam, cùm non sit, ei præiudicet scriptura, nisi intra biennium exceptionem non numeratæ pecuniæ [b] opposuerit. 1

a §. de lite. oblig.

b l. in contractib. 4. C. de nõ num. pec.

b *Credendi causa*] Id est, mutuum dandi. † Nam in mutuo propriè locum habet hæc exceptio. Et obserua multum referre, ex qua causa scripserit quis sibi aliquid datũ. Nam si mutui quidem nomine data sit cautio: illi, qui dedit eam, competit hæc exceptio aduersus eum, in quem cautio est exposita. ita videlicet, vt si ex ea conueniatur, & biennium nondum sit elapsum, liceat eam illi opponere, & actori incũbat, numerationem factam [c] probare. Ex alia verò causa si quis scripserit, se accepisse quippiam ab aliquo: cogitur stare suæ confessioni, quam scripto fecit: nisi euidentissimis probationibus in scriptis habitis ostendere paratus sit, sibi non esse exhibitum id, quod spe futuræ numerationis se accepisse, aut redditurum [d] scripserit. 2

c l. aduersus. C. de nõ num. pec.

d l. cum de indebito 25. §. vl. de prob.

c *Pecuniam*] Hoc non solùm de pecunia signata accipiendum est, sed de quauis alia re, quæ mutuo dari [e] soleat. † Nam pecuniæ nomine omnes res tam soli, quàm mobiles [f] continentur. Quamcunque ergo rem scripsimus nos accepisse, locum habet hæc exceptio, si ea res data non sit. 3

e d. l. in cõtractib. 4.

f l. pecuniæ 178. de ver. sig.

d *Te defendi*] † Intra biennium, quod præstitutum est. tamdiu enim durat hodie hæc exceptio, licet olim quinquennis fuerit. Et hoc ad fideiussores [g] quoque & hæredes [h] producitur: si modò biennium necdum lapsum sit. 4

g l. tam mandatori, C. h. tit.

h l. si intra, C. d. tit.

e *Superioribus libris*] Nempe libro tertio Institutionum, sub titulo, *De literarum obligationibus*: vbi diffusiùs hac de re disputatum est.

§. Præterea.

1 *Exceptio pacti de non petendo explicatur.*
2 *Eadem illustratur per exemplum.*
3 *Per pactum de non petendo non tollitur præcedens obligatio ipso iure, sed tantùm per exceptionem.*

Præterea debitor si pactus fuerit cum creditore, ne à se pecunia peteretur, nihilominus [a] obligatus manet: quia pacto conuento obligationes [b] non omnino dissoluuntur. qua de causa efficax est aduersus eũ actio, quum actor intendit, [c] SI PARET EVM DARE OPORTERE. sed quia iniquum est, contra pactionem eum condemnari: defenditur per exceptionem pacti conuenti.

†*Rursus* alia exceptio adducitur: nempe *pacti de non petendo*. Depelluntur enim & illi ab agendo, qui pacti sunt, se non petituros, quòd ipsis ex legitima aliqua causa debetur. Nam cùm exceptio detur ex [a] æquitate, nec quicquam magis æquum sit, quàm pacta conuenta seruari: palàm est, etiam nudum pactum de non petendo habere 1

a gl. in l. qui æquitate 12. de. damn. excep.

bere exceptionis vim, si causa, ex qua nobiscum agitur, talis sit, vt ipso iure sublata per istud pactum dici non possit, quales sunt omnes legitimæ conuentiones, quæ nō ex solo iure gentium, siue æquitate naturali, sed & iure positiuo existunt. Nam etsi contra eas positum sit pactum de non petendo eo, quod nobis ex earum obligatione debetur: tamen quia obligationes penitus non tolluntur contrariis conuentionibus, nisi factæ sint eisdem formis, quibus illæ sunt initæ, quarum obligationes tollere debent: necesse est pacti exceptione apud iudicem elidi, quod reliquum de obligatione mansit: propter imbecillitatem pacti, quod interuenit contra primam obligationem, vt quod illis deest in tollenda obligatione, iudicis cognitione & autori-
2 tate suppleatur. † Dicam (si potero) expositius. Mæuius stipulatus est à Titio centum, quæ promisit se illi daturum pro fundo, quem ab eo emit: postea Mæuius venditor fundi nudo pacto pollicetur, se illa centum ab eo non petiturum: quod pactū quia solùm naturalem parit obligationem, non potest absque ope exceptionis, id est, ipso iure, & sine facto hominis tollere obligationem ex stipulatione natam: quia non ea solùm naturalis, sed & ciuilis est. Itaque si Mæuius ex obligatione ciuili, quæ per ipsum factum non est extincta, & ius agendi illi præbet, præterea quòd naturali obligatione ante istud pactum iuncta fuerit, à Titio ista centum petat: opposita exceptione de non petendo tollitur ciuilis obligatio, quæ ex stipulatione ad Mæuium mansit. demum interueniente iudicis cognitione. Atque ita quoque pactum de non petendo non tollit ius petendæ hæreditatis, aut alterius actionis realis: sed impedit tantùm eas, vt non sortiantur effectum, si per exceptionem oppositum sit. Atque in hunc modum [b] Lagus post Bartolum & reliquos [c] commentatores hanc pacti de non petendo exceptionem eleganter explicuit.

3 a *Obligatus manet*] † Et sic per pactum de non petendo non tollitur præcedens obligatio ipso iure, sed exceptionis demum obiectu. quod intellige de naturali & ciuili obligatione simul. Naturalis enim tantùm obligatio solo pacto non petendi tollitur: quia [d] vinculum æquitatis, quo solo sustinebatur, conuentionis æquitate dissoluitur. Rectè ergo Paulus scribit, quòd si creditor reum, qui pactum de non petendo fecit, in ius vocauerit, isque reus pacti exceptionem non opposuerit, extincto [e] primùm solo pacto naturali, ciuilis per pacti oppositionem elidatur, hoc est, extinguatur & perimatur.

b *Non omnino*] Id est non ipso iure, nec funditus. Nam tale pactum solam naturalem obligationem extinguit ipso iure, vt paulò antè quoque dixi.

c *Si paret eum dare oportere*] Id est, si intendat actionem personalem. Fuit enim hæc olim actionis in personam formula, sicut alibi annotauimus.

b in meth. iuris ciuil.

c in l. si vnus 27. §. pactus ne peteret, de pact.

d .Stichū aut Pamphilum 95. §. naturalis, de sol.

e Vide Corras. lib. 2. Miscel. c. 10.

§. Æquè si debitor.

1 *Exceptio iurisiurandi explicatur.*
2 *Causa semel iuramento decisa non potest prætextu periurij retractari.*
3 *Iuramentum procuratoris aut defensoris rei, domino prodest.*
4 *Simplex procurator non potest iuramentum deferre.*
5 *Procurator in rem suam quis dicatur.*
6 *Iuramentum spontaneum nullam vim habet.*
7 *Eadem vis iuramenti remissi, quæ præstiti.*
8 *Iusiurandum æris alieni emplastrum.*
9 *Iuramentum prodest, siue quis in personam, siue in rem actione conuentus sit.*
10 *Iuramentum affirmatiuum maiorem vim habet, quàm negatiuum: & quæ sit diuersitatis ratio, num. 11.*
12 *Iuramentum etiam successori iurantis prodest.*

Æquè [a] si debitor [b] creditore [c] deferente [d] iurauerit, nihil se dare oportere: [e] adhuc obligatus permanet. sed quia iniquū est, de periurio quæri: [f] defenditur per exceptionem [g] iurisiurandi. [h] In iis actionibus, quibus in rē agitur, æquè necessariæ sunt exceptiones. veluti si petitore

deferente possessor iurauerit,[i] eam rem suam esse: & nihilominus petitor eandem rem vendicet. Licet enim verum sit, quod intendit, id est, rem eius esse, iniquum tamen est [k] possessorem condemnari.

†*Enarratur* hoc loci exceptio *iurisiurandi*, quæ competit aduersus actionem tam 1
in rem, quàm in [a] personam: docétque hic Iustinianus, iusiurandum præstitū à reo, qui nihil debet, non tollere præcedentem obligationem: sed contra petentem exceptionem iurisiurandi concedi. Sicut enim pactum non petendi non extinguit ciuilem obligationem, sed duntaxat naturalem: vt [b] paulò antè ostendimus: ita & [c] iusiurandum. Si autem præstetur ab actore iuramentum in personali actione: tunc si formiter iuratum sit, datur actio ex eo contractu: sin informiter, actio in factum [d] competit. Quando autem dicatur formiter, vel informiter iurari,[e] alibi ostensum est. Obserua ergo, actorem volentem arguere reum periurij, non admitti ad agendū primæua actione: sed per exceptionem iurisiurandi ab eo delati, & à reo præstiti ipsum ab agendo excludi. †quia causa semel iuramento decisa non potest prætextu 2
periurij amplius retractari: nisi hoc inter partes nominatim sit [f] conuentum. Sunt & alij casus, in quibus non obstante iuramento primalis restauratur: quos Accursius & Plat. hìc recensent.

a *Si debitor*] Eiúsve procurator, aut defensor, qui vltrò se liti obtulit. †Nam iusiu- 3
randum defensoris vel procuratoris rei ab aduersario delatum prodest domino, exceptionémque ei parit: sicut contrà, si actoris procurator iurauerit reo deferente, ei quoque ex tali iuramento actio [g] nascitur.

b *Creditore*] Vel eius procuratore generali, aut etiam speciali, si idipsum ei nominatim mandatum sit: vel si sit procurator in rem suam [h] factus. † Simplex enim pro- 4
curator, non habens speciale mandatum deferendi iusiurandum, etsi deferat, nō est [i] audiendus. † Is verò intelligitur in rem suam factus esse procurator, cui alius cessit 5
suam actionem: aut cui adiudicata sunt bona, aut data nomina in solutum per iudicem exequentem, cùm aliud in bonis conuicti non reperiretur [k]. Quibus autem verbis constituatur talis procurator, Bartolus & Doctores [l] suis locis demonstrant.

c *Deferente*] Rectè addit *deferente*: †quia iuramentum spontaneum, id est, non de- 6
latâ iurandi conditione præstitum, nullam vim habet: vt [m] alibi diximus.

d *Iurauerit*] Vel cum iurare paratus esset, remissum sit ei iusiurandum. † Eadem e- 7
nim vis est & efficacia iuramenti remissi, atque [n] præstiti.

e *Adhuc obligatus*] Saltem ciuili obligatione: naturalis enim ipso iure peremta iam [o] est.

f *Defenditur per*] Si conueniatur ex ciuili obligatione adhuc durante: nec refert, an prior actio, ad quam submouendam iurauit, rursus instituta sit: vel alia quapiam idem [p] petatur.

g *Iurisiurandi*] Quod scilicet vim iudicati obtinet: adeò vt nihil aliud quæri debeat, quàm an iuratum sit: remissa quæstione, [q] an debeatur: quasi satis probatum sit iureiurando. † Et hinc intelligitur, cur Laberius iusiurandum æris alieni emplastrum esse dixerit, apud Gell. lib. 16. c. 7. 8

h *In iis quoque*] †Dixit, conuento personali actione prodesse iuramentum: nunc idē 9
in vendicationibus, id est, realibus actionibus locum habere ostendit. Quare elegāter [r] Vlpianus. *Quacunque* (inquit) *actione quis conueniatur, proficiet ei iusiurandum: siue in personam, siue in rem, siue in factum, siue pœnali actione agatur, siue de interdicto: sed etsi de conditione personæ fuerit iuratum, præter iusiurandum tuebitur.* Hæc ille.

i *Eam rem suam esse*] †Et hæc iurisiurandi formula affirmatiuè concepta maiorem 10
vim habet, quàm negatiua: puta, *rem petitoris non esse.* Nam si reus iuret, rem non esse petitoris, habet solùm exceptionem: sin autem suam esse iuret, habet etiā actionem aduersus debitorem: si fortè ipsum rei possessione excidere [s] contingat. † Sed 11
cur tam variè? quia priori casu, quando reus iurat, rem petitoris non esse, non inde sequitur, ob id suam esse: potest enim neutrius esse. itaque meritò ex tali iuratione nulla ei actio nascitur. Secus est, quando rem suam esse iurauit, petitore deferente: quoniam hoc casu ex iureiurando noua actio quæritur iuranti aduersus petitorem, qui iurandi conditionem detulit: sicque consensit rem iurantis esse. Habet etiam

Publi-

a De vtraque est gl. in §. itē si quis postulante, Inst. de actio.
b §. prox. præc.
c l. vlt. de iureiur.
d l. nam & postea 9. §. 1. de iureiur.
e in d. §. item si quis postulan. n. 11. 30. & 33.
f l. 1. de iureiur.
g d. l. nam & postea, §. iusiurandum.
h l. iusiurādum quod ex conuentione 17. §. vlt. de iureiur.
i l. aliàs 18. de iureiur.
k l. planè 3. famil. ercisc. l. 2. C. quan. fisc. vel pri. deb. §. de exc.
l in l. 2. §. vlt. de noui oper. nunci.
m d. §. item si quis postulante, & habetur in l. 3. de iureiu.
n d. l. nam & postea. 9. §. 1.
o l. Stichum 95. §. naturalis, de so. & d. l. vlt.
p l. duob. 28. §. exceptio iurisiurandi, & §. colonus, de iureiur.
q l. non erit §. §. dato de iureiur.
r l. 3 §. quæcunque, de iureiur. & ibi Zas.
ſ l. sed etsi possessori 11. eod. tit. de iureiur.

Publicianam hoc casu is, qui iurauit aduersus quemlibet alium, si nitatur ex iuramento & traditione [t] secuta. t d.l. nam & postea. s. vlt. & ibi gl.

12 k *Possessorem condemnari*] Propter iurisiurandi religionem,† quæ vim suam non solùm in eo habet, qui iurauit: sed in quocunque alio, qui ei successit: etiamsi titulo [u] singulari. Vides ergo, iuramentum à nobis præstitum etiam aliis proficere: quanquam aliis non noceat, quod ipsi detulimus. u l. ait prætor. cum l. sequ. de iureiur.

§. Item si in iudicio.

1 *Res iudicata quid sit.*
2 *Sententia quando dicatur transire in rem iudicatam.*
3 *Hæc verba textus, Actum fuerit, quam vim habeant.*
4 *Exceptio rei iudicatæ tam ex reali quàm personali actione nascitur: diuersimodè tamen.*
5 *Quomodo hic sola naturalis obligatio actionem parat.*
6 *Exceptio rei iudicatæ vt locum habeat, quæ requirantur.*
7 *Eadem res peti quando dicatur.*
8 *Ex eadem causa agere quando censeamur.*
9 *Generaliter petens rem, quam suam asserit, omne ius suum in iudicium deduxisse censetur: obstátque ei postea agenti exceptio rei iudicatæ, si semel succumbit. fallit, vt num.* 11.
10 *Eadem res ex diuersis causis nostra esse non potest.*

Item si in iudicio tecum [a] actum fuerit, [b] siue in rem, siue in personam: nihilominus [c] obligatio durat. & ideo ipso iure [d] de eadem re postea aduersus te agi potest: sed debes per exceptionem rei iudicatæ adiuuari.

1 *Exceptionem rei iudicatæ* hic §. enarrat. † Ad protheoriam autem huius exceptionis cognoscendæ cum primis sciendum est, *rem iudicatam* non dici sententiam iudicantis, sed ipsam rem, quæ finem controuersiarum iudicis pronunciatione accepit: quod vel condemnatione, vel absolutione [a] contingit. Itaque quamuis statim, postquam lata est in aliqua causa diffinitiua sententia, res iudicata dici [b] potest: ta-
2 men quamprimùm fuerit ab ea appellatum, fingitur non esse iudicata. † Ac proinde nec dici potest, sententiam in rem iudicatam transiuisse, à qua appellatum est: nisi iudex appellatus eam denuò comprobârit. Si verò appellatione omissa effluxerit têpus, quo appellari à sententia oportuit, nempe decendium: aut pacto renunciatum sit appellationi inter litigantes: fingitur non esse appellatum, & sententia ritè lata in rem iudicatam transit: quia controuersiarum finis per eam causæ impositus est. a l. 1. de re iud. b l. litigantib. C. de appella.

a *Actum fuerit*] Subaudi: & iudicatum secundum te, ita vt ex aliqua causa perpetua absolutionem obtinueris. Nam si conuentus in rem actione absolueretur, quia non possideret, neque dolo desiisset possidere, & deinde possideat: rursus conueniri po-
3 test, non obstante rei iudicatæ exceptione: vtpote cuius nunc causa esset. † Habent autem hæc verba (*actum fuerit*) eam vim atque emphasim, quòd exceptio Rei iudicatæ non nisi ad ea pertineat, de quibus actum est: vt licet prima petitio generalis fuerit, atque etiam sententia: ad eam tamen duntaxat pertinere intelligitur, de quibus fuerit specialiter & nominatim [c] actum. Quod propriè de actionibus personalibus accipiendum est, quarum possunt esse plures causæ. c l. 2. C. de iud.

4 b *Siue in rem, siue in personam*] † In hoc enim conueniunt realis & personalis actio: quòd ex vtraque rei iudicatæ exceptiò nascitur. multum tamen est discriminis in speciali conditione vtriusque, quemadmodum [d] Paulus respondit in hæc verba: *Actiones in personam ab actionibus in rem hoc differunt, quòd cùm eadem res ab eodem mihi debeatur, singulas obligationes singulæ causæ sequuntur: nec vlla earum alterius petitione vitiatur. At cùm in rem ago, non expressa causa, ex quâ rem meam esse dico: omnes causæ vna petitione adprehenduntur. Neque enim amplius, quàm semel, mea*
5 *esse potest.* Quem Pauli locum [e] Zasius pulcerrimè enarrat, & [f] Balduinus quoque eundem pleniori distinctione eleganter illustrat. d l. & an eadē 14. s. actiones, de except. rei iud. e in d. s. actiones. f Bald. hic.

c *Obligatio durat*] Nempe [g] ciuilis: conuersa rota quoad exceptionem pacti de non petendo, & iurisiurandi: vbi naturalis obligatio tollitur, remanente ciuili. g Hîc & l. Iulianus. 60. de cond. indeb.

†Sed quomodo hic sola naturalis obligatio pariet actionem, ciuili extincta? cùm ex 5
sola naturali obligatione actio nulla [h] detur? Respondet Bartolus: tametsi naturalis sola non sufficit ad producendam actionem, sufficientem tamen esse ad iam productam conseruandam: sicut contra ex sola ciuili non conceditur [i] actio: attamen iam enata consequatur, etiamsi naturalis cesset.

d *De eadem re*] †Vt exceptio *rei iudicatæ* locum habeat, tria coniunctim requirun- 6
tur. Primùm, vt eadem res posteriori iudicio petatur, quæ priori iudicio petita transierit in rem iudicatam. Deinde vt inter easdem personas controuertatur, inter quas pronunciatum antea est. Denique vt ex eadem etiam causa agatur, ex qua anteà actum est: & nisi hæc tria simul concurrant, cessat rei iudicatæ [k] exceptio. †Dicitur 7
autem eadem res peti nō solùm, cùm eadem species petitur, sed etiam cùm id, quod ad eadem corpus, quod est petitum, pertinet, etsi specie diuersum sit à corpore: vt si quis cùm peteret nauem, succubuerit, & postea tabulas quasdam, quibus compacta est nauis, petat: rectè submouebitur exceptione rei [l] iudicatæ. Idem quoque est in hæredibus, & in singularibus [m] successoribus litigatorum: quoniam defuncti personam gerunt, quantum ad iura agendi & defendendi attinet. Sæpe etiam ratione potestatis, quam habet persona in personam, aut quam quis ab altero habet ratione mandati, vel societatis, diuersi eadem [o] persona censentur. † Ex eadem verò causa 8
agere censemur duobus modis: primò cùm causam, quæ in libello expressa est, post latam sententiam rursum in iudicium deducimus: & hoc casu semper obstat iudicati exceptio. Deinde cum causa in libello non est expressa, sed generaliter aliquid petitum, id quod in solis realibus actionibus licet. Nam in personalibus necesse est, causam [p] exprimi † Isto autem casu, quo indistinctè aliquid petitum est, in rē actio- 9
ne, locum habet iudicati exceptio contra denuò agentem, postquam succubuit. quia is, qui generaliter rem petit sibi restitui, quam suam esse dicit, non expressa speciali causa, intelligitur omne suum ius propter quod istam rem suam esse contendit, in iudicium deduxisse: ac proinde denuò agenti obstat exceptio iudicati, quia scilicet 10
ex eadem videtur agere. †Nam deberi quidem nobis ex diuersis causis potest; sed eadem res nostra esse ex diuersis causis [q] non potest. Itaque non expresso iuris titulo, quo mediante acquisiuimus dominium, petentes rem vt nostram, videmur omnes causas complexi esse, quibus eam rem nostram factam esse [r] putauerimus: atque ita tanquam ex eadem causa agentes excludimur ab agendo exceptione iudicati, si semel succubuerimus, † nisi fortè doceri possimus, ex noua aliqua causa dominium 11
nobis contigisse post illud iudicium, quo antea contra nos pronunciatum [s] est.

h l. Iurisgentiū 7. de pac. l. frater 38. de cond. indeb. & l. si pupil. 127. de ver. obl.
i l. si vnus 27. §. pact. de pact.
k l. cum quæritur ... cū duab. ll. seq. de excep. rei iud.
l l. si quis cùm totum 7. de excep. rei iud.
m l. hæredem 59. de reg. iur.
n l. si à te 9. §. à te. de excep. rei iud.
o l. si mater 11. §. hoc iure 7. d. tit.
p Dixi 7. de actio. in pr.
q l. non vt ex plurib. 159. de reg. iur. ibi Dd.
r l. & an eadem 14. de excep. rei iud.
s d. l. si mater, §. eandem.

§. Hæc exempli.

1 *Non omnes exceptiones in hoc titulo comprehensas esse.*
2 *Sicut nec in titulo de Actionibus, omnes actiones continentur.*
3 *Exempla non restringunt regulam.*
4 *Ciuiles exceptiones quæ?*
5 *Prætoriæ exceptiones quæ?*

[a] Hæc exempli causa retulisse sufficiat. Alioqui quàm ex multis variisque causis exceptiones necessariæ sint: ex latioribus Digestorum seu Pandectarum libris intelligi potest. [b] Quarum quædam ex legibus, vel ex iis, quæ legis vicem obtineant, vel ex Prætoris iurisdictione substantiam capiunt.

a *Hæc exempli*] † Neque enim omnes nominatim exceptiones in hoc titulo persequi Iustinianus voluit: sed duntaxat vim earum, & potestatem ostendere exemplis quibusdam, ac deinde diuisione bimembri genera earum complecti: memor bonus Princeps, tyronum animos non esse mox in primo limine legitimi studij nimia rerum copia obruendos, ac grauandos, &c. † Illud quoque, vt aliis in locis, ita & in 1
tractatu *De actionibus* suprà obseruauit. vbi non omnes actiones specialiter tradidit iuuentuti: sed generaliter earum differentias ostendit, exemplis multis

5 in hoc subiectis, sese ad vberiores Pandectarum libros referendo. † Vnde [a] plerique colligunt, exempla non restringere regulam, & sufficere, si ex multis (gratia exempli) pauca referantur: contentáque in eo, ad quod fit relatio, pro expressis haberi. a Io. de Pla. hîc.

b *Quarum quadam*] Hic priorem exceptionum diuisionem significat: quòd scilicet
4 aliæ ciuiles sunt, aliæ Prætoriæ. † *Ciuiles* sunt (vt & de Actionibus diximus) quæ ex Legibus, Senatusconsultis, Constitutionibus Principum descendunt. Ex legibus, vt est exceptio declinatoria. Senatusconsultis, cuiusmodi sunt exceptiones Velleiani, aut Macedoniani. ex placitis Principum, qualis est exceptio diuisionis inter plures fideiussores ex constitutione Adriani: & inter reos debendi ex Nouella constitutio-
5 ne Iustiniani. † *Pretoria* verò exceptiones sunt, quas prætor sua iurisdictione comparauit: & tales sunt omnes, quas suprà retulimus: Doli scilicet mali, Quod metus causa, Pacti de non petendo, & reliquæ, præter exceptionem non numeratæ [b] pecuniæ. b l. in contractib. C. de non num. pec.

§. Appellantur.

1 *Exceptionum alia perpetua & peremtoria, alia temporales & dilatoria.*
2 *Peremtoria quamdiu proponi possint.*
3.5 *Temporales & dilatoria qualiter agentibus obstent.*
4 *Dilatoria exceptiones sunt temporales.*
6 *Dilatoria ante litis contestationem, peremtoria etiam post opponi possunt.*
7 *Dilatorias exceptiones sub duplici differentia esse.*
8 *Dilatoria solutionis, & declinatoria iudicij, an inuicem differant.*
9 *Non sufficit exceptionem competere, nisi obiiciatur.*
10 *Dilatoria exceptiones à differendo dicta.*

[a] Appellantur autem exceptiones aliæ perpetuæ & peremtoriæ, aliæ temporales & dilatoriæ. Perpetuæ & peremtoriæ sunt, quæ semper [b] agentibus obstant, & semper rem de qua agitur, perimunt: qualis est exceptio doli mali, & quod metus causa factum est, [c] & pacti conuenti, cùm ita conuenerit, ne omnino pecunia peteretur. Temporales atque dilatoriæ sunt, quæ [d] ad tempus nocent, & temporis dilationem tribuunt: qualis est pacti conuenti, cùm ita conuenerit, ne intra certum tempus ageretur, veluti intra quinquennium. nam finito eo tempore, non impeditur actor rem exequi. [e] Ergo ij, quibus intra certũ tempus agere volentibus obiicitur exceptio, aut pacti conuenti, aut alia similis: differre debent actionem, & post tempus agere. Ideo enim & [f] dilatoriæ istæ exceptiones appellantur. Alioqui si intra tempus egerint, [g] obiectáque sit exceptio: neque eo iudicio quicquam [h] consequebantur propter [i] exceptionem, neque [k] post tempus olim agere poterant: cùm temerè rem in iudicium deducebant, & consumebant: qua ratione rem amittebant.

a. *Appellantur*] Alteram exceptionum diuisionem tractat Iustinianus hoc loco: nempe † quòd aliæ sint perpetuæ & peremtoriæ, aliæ temporales & dilatoriæ. quam diuisionem Caius quoque, tametsi aliis verbis, explicat, quæ in [a] Pandectis extat, húcque transferri facilè potest. Ad eam diuisionem pertinent etiam, quæ tra- a l. 3. de except.

ctant Rhetores de constitutione translatiua: de qua Cicero lib. 1. De inuentione, &

b c. de statu.

Quintilianus lib. 3. Instit.[b] Orat. latius. Agitur autem hic ab Imp. non quidem de tẽpore & vita Exceptionum, sed de vi, & effectu: vt sint perpetuæ, quæ peremtoriæ sunt, totámque perimunt actionem: Aliæ temporales, quæ Dilatoriæ, nec nisi ad tẽpus agere volentibus obstant: sicut mox subiiciemus in explicatione textus.

b *Agentibus obstant*] † Hoc est, quibus non præscribitur, quo minus in qualibet 2
parte iudiciorum opponi possint. Significat enim Iustinianus hic initium & finem

c l. peremptor. C. sent. res. non pos. l. 1. C. de iur. & fac. ign.

harum proponendarum exceptionum: nempe à lite contestata vsque ad rem [c] iudicatam: cæterùm post sententiam non solent admitti.

d l. si vnus 27. s. pactus, de pactis.

e l. 3. de excep.

c *Et pacti*] Id est, exceptio pacti de non petendo in perpetuum. Nam vt maximè is, qui ita pepigit cum debitore suo, petat debitum: tamen ab agendo depellitur statim, vbi obiicitur pactum de non petendo inter eos esse [d] initum. idem fit in exceptione iurisiurandi, erroris, rei iudicatæ, non numeratæ pecuniæ, & vbicunque allegari potest, aliquid factum contra leges, vel [e] Senatusconsulta.

f Lagus in meth. iur. ciuilis. tit. de except.

d *Ad tempus*] Hoc est, quæ in certum tantùm tempus obstant agentibus. † Id verò 3
fit duplici [f] ratione. † Aut enim obstant agentibus, ne vrgere actionem suam in iudicio possint, donec res in eum deueniat casum, quo amplius locum non habeat: sicut fit in omnibus dilatoriis solutionum & iudiciorum. Nam quamdiu dici potest, diem solutionis nondum venisse, vel iudicium non esse legitimum: actor impeditur, quo minus agendo pergere possit, donec ista impedimenta submoueantur.

† Itaque dilatoriæ exceptiones sunt temporales, quia in perpetuum non obstant a- 4
gentibus: sed facile euenire potest, vt propter rerum mutationem locum non habeant. Vt conditionalis promissio petitio est immatura, nisi extiterit conditio, in quam quid promissum est. Et iudicis auxilium frustrà imploratur aduersus eum, qui eius iurisdictioni non est subiectus: nisi ipsius iurisdictionem proroget, vel porrò
eum in loco domicilij conueniat. † Aut verò temporales exceptiones agentibus ob- 5

g d. l. in cõtractib.

stant, saltem eo tempore, intra quod a legibus opponi possunt, [g] atque ideo ratione præscriptionis, vt est in exceptione non numeratæ pecuniæ: quæ si intra biennium non opponatur ab eo, qui scripsit se accepisse, is postea non auditur. Ad eundem modum constituta sunt tempora proponendis aliis quibusdam exceptionibus, sicut & in actionibus videmus præstituta esse tempora, quibus proponi posse desinunt. Ergo sunt quædam exceptiones temporales, non quia rerum mutatio prohibere potest, eas opponi: sed quia illis constituta sunt tempora, intra quæ si non obiiciantur, por-
rò non liceat eas obiicere. † Quemadmodum leges volunt, dilatorias exceptiones 6

h l. ita demum 13. C. de proc. l. præscript. 8. C. de except.

ante litis contestationem opponi: peremptorias vel ante, vel post acceptum [h] iudicium.

e *Ergo ij*] Infert ex præcedentibus, interim tacitè significando naturam exceptionũ dilatoriarum. quæ (vt diximus) ante litem contestatam obiiciendæ sunt, non etiam
postea: siue sit dilatoria solutionis, siue declinatoria iudicij. † Sunt enim dilatoriæ 7
exceptiones sub duplici differentia: quædam dicuntur *dilatoria solutionis*, nempe quæ nobis præbent spacium soluendi, vel præstandi id, quod debemus: cuiusmodi est

i l. 3. s. 1. de excep.

pactum de non petendo intra tempus, quod nondum [i] effluxit. Aliæ *declinatoria iudicij*: vt est exceptio iudicis incompetentis, citationis, procuratoris, libelli, & generaliter omnes exceptiones, quæ ex obseruationibus iudiciorum ratione personæ, aut
loci, aut temporis sumuntur. † Et quanquam hæ in hoc conueniunt, quòd vtræque 8
ante acceptum iudicium opponi debeant: in hoc tamen inuicem differunt, quòd hæ

k d. l. ita demũ, & l. vlt. C. de except.

l l. siquidem 9. C. de excep. l. exceptionẽ 19. C. de prob.

non tantùm opponi, sed & probari debent, priusquam lis [k] contestetur: illæ verò necessariò non sunt probandæ, nisi post acceptum iudicium, fundata scilicet intentione [l] actoris.

f *Dilatoria ista*] † A differendo scilicet: quia oppositæ actionibus, eas non tollunt, 9
sed tantùm differunt.

g *Obiectaq; sit*] † Nisi enim obiecta sit exceptio, iudicium sustinetur, résque iudica- 10
ta valet: quia ipso iure nata est, etiam ante diem actio: & de se queri sibique imputare debet, qui beneficio exceptionis in tempore vsus non fit: præterquam si vsusfru-

m l. 1. in fi. quãdiu. vsusfr. leg. ced.

ctus [m] petatur.

h *Consequebantur*] Sicut nec hodie adhuc quicquam consequuntur, sed oportet, quòd suo tempore nouam litem intendant: vt paulò post docet Imp.

i *Exceptionem*] Nempe hanc: *Cuius pecunia dies non venit:* quæ erat dilatoria. Eius hanc formulam Cicero recitat lib. 1. de Orat.

k *Post*

k *Post tempus olim*] Quia enim plus tempore petebant, à causa cadebant iure veteri, id est, rem amittebant, de quo suprà etiam n in tit. de actio. aliqua annotauimus. quod tamen hodie à Iustiniano emendatum est, Sicut o mox sequitur.

n §. si quis agens, nu. 2. ℨ. de act.
o in §. hodie ℨ. co.

§. Hodie.

1 *Litem inferre quis dicatur.*
2 *Quandoque litem inferre licet ante tempus.*
3 *Ante tempus agens qualiter duplicandum tempus: idque exemplis declaratur, nu. 4. 5. 6.*
7 *De pœna petentis plus tempore.*

Hodie autem non ita strictè hoc procedere volumus, sed eum qui [a] ante tempus pactionis [b] vel obligationis [c] litem inferre ausus sit, [d] Zenonianæ constitutioni subiacere censemus, quam sacratissimus legislator iis, qui tempore plus petierint, protulit: vt & inducias, quas ipse [e] actor sponte indulserit, vel quas natura actionis continet, si contemserit, [f] in duplum habeant ij, qui talem iniuriam passi sint: & post eas finitas non aliter litem suscipiant, [g] nisi omnes expensas litis antea acceperint: vt actores tali pœna perterriti, tempora litium doceantur obseruare.

Emendatio Iuris antiqui subnectitur hoc §.

a *Ante tempus pactionis*] Vt quia pepigerim ad Kalendas Maias soluere: & in Kalendis Martiis a postulaueris: sicque plus tempore petieris.

b *Vel obligationis*] Quia scilicet obligatio adhuc non sit orta: vt si quis promisisset fructus fundi necdum natos, partúmve pecoris necdum editum nam tali promissioni natura rei inest tacita conditio, *Si nascantur*: nec antè est nata obligatio b & actio. Sed etsi nata sit obligatio, non tamen actio: vt si quis petat, quod promissum est sub conditione, quæ necdum extitit: ante tempus, seu plus tempore petiisse dicitur.

a §. si quis agens, ℨ. de act.
b l. 1. de cond. indeb.

1 c *Litem inferre*] † Litem autem quis intulisse intelligitur, quando iam acceptum est c iudicium, id est, lis contestata. Itaque agens ante tempus si desistat, lite necdum contestata: effugiet pœnam duplicandæ dilationis: quia necdum petiisse dicitur, sed petere d voluisse. Expensas tamen indebitæ fatigationis aduersario refundere e te-
2 nebitur. † Est tamen casus, vbi etiam ante tempus litem inferre licet sine metu duplicandi temporis: vt si debitor sua dilapidet, & vereatur creditor, ne sit suo tempore inanis actio futura aduersus inopem: tum enim etsi dies præstandæ pecuniæ non venerit, cautio peti f potest. Sed & fiscus impunè potest ante tempus petere ea, quæ sibi g debentur.

d *Zenonianæ constitutioni*]. Cuius etiam h suprà mentionem fecit, i ea tamen nusquam extare comperitur.

e *Actor sponte indulserit, vel quas*] Theophilus hæc duo sic discernit, vt prius referatur ad tempus pactionis, quod vltrò post contractam obligationem humaniter indulsit creditor: alterum ad tempus ipsius obligationis, de quo scilicet, cùm iniretur obligatio, cōuenit: vt quia stipulatus sim id, quod in vtero est, vel fructus futuros, &c.

3 f *In duplum*] † Eius nempe temporis, quod superfuerit: quódque contemsit creditor: veluti, conuenit, ne ante quinquennium peteres: post biennium petis. iam reliqui tres anni qui adhuc supersunt, duplicabuntur tantùm, non etiam ipsum bienniū iam effluxum, in quo nihil peccatum est. quæ sententia æquitati planè consentanea i
4 est. † Idem est, si non ab homine, sed à lege concessæ sint induciæ: vt in exceptione k
5 dotis: vel ex natura rei insint: vt in exemplis paulò antè adductis. † Sed etsi promiserim sub conditione, & tu petas ante euentum conditionis, duplicabitur tibi solùm illud tempus, quod inter factam petitionem, & extantem conditionem est lapsum.

c c. ex parte de ver. sig. Bar. in l. lites, de transf.
d l. amplius. ff. rem rat. hab.
e Hosti in c. 2. de plus peti.
f l. in omnib. 41. de iudi. l. inter omnes 12. qui satisd. cog. l. quod si in diem 16. §. 1. de pet hær. l. 2. de euict. & l. 1. pro soc.
g l. vnic. de cō. ex le.
h § plus autem vers. sed hæc ℨ. de actio.
i ff. l. aut damnum, §. quisquis, 7. de pœ.
k l. 1. §. exact. C. de rei vxo. act.

† Quod etiam in ea promissione obtinet, quæ facta est ad diem mortis: quia si me 6
adhuc viuente petas, post mortem meam duplicabuntur tibi induciæ, & tanto tem-
pore agere non poteris, quantum inter factam petitionem & mortem meam inter-
cesserit: quemadmodum [l] alibi latius scripsi.

l in d. vers. sed hæc.

g *Nisi omnes expensas*] † Est ergo *pœna plus tempore petitionis* hodie, vt reo ante 7
tempus conuento duplicentur induciæ, nec teneatur reus suscipere litem etiam fi-
nito duplicato tempore, nisi restitutis ei expensis temerè ante tempus motæ litis.
Debet autem hæc induciarum exceptio ante litis contestationem obiici ad obti-
nendum beneficium duplicationis. nam si postea obiiciatur, damnabitur reus ad so-
lutionem tum faciendam, quando tempus destinatæ solutionis [m] aduenerit.

m vide Bald. in l. si extraneus, de cond. cau. da.

§. Præterea.

1 *Dilatoria exceptiones tam ex persona procuratoris quàm actoris, & etiam iudicis conceduntur.*
2 *Exceptio declinatoria quando proponenda.*
3 *Exceptio procuratoria multiplex. & num. 4. 5.*
6 *Milites quare non possint procuratores esse.*
7 *Fœmina ab omnibus ciuilibus officiis remouentur.*
8 *Quibus casibus mulier procuratrix esse possit. & num. 9.*
10. 11 *Miles quando procurator esse possit.*

Præterea etiam ex persona sunt dilatoriæ exceptiones, [a] quales sunt procuratoriæ: veluti si [b] per militem [c] aut mulierem agere quis velit. [d] Nam militibus [e] nec pro patre [f] vel matre, [g] vel vxore, nec ex sacro rescripto procuratorio nomine experiri conceditur: [h] suis verò negotiis superesse sine offensa militaris disciplinæ possunt.

Exceptiones dilatoriæ quandoque dantur ex lege, quandoque ex natura rei, quæ dilationem necessariò requirit: quandoque etiam ex persona conceduntur. & de his posterioribus præsenti loco agitur.

a *Quales sunt procuratoria*] † Exempli tantùm causa hoc addit: non quòd innuat, ex 1
persona duntaxat procuratoris dilatorias exceptiones concedi. Neque enim dubium
est, quin ex persona quoque actoris, atque adeò ipsius etiam iudicis dilatoriæ com-
petant, aduersus quem excipi potest, eum non esse competentem, quam hodie *Fori*
declinatoriam vulgò dicunt. † Et illa in litis initio proponenda [a] est, priusquam ali- 2
quid facias, per quod iudicis adprobasse iurisdictionem videri possis: alias ipsius iu-
risdictio prorogata censebitur tacitè, nec eam declinare amplius [b] licebit.
† Est autem (ad propositum redeundo) *exceptio procuratoria* sub multiplici differen- 3
tia. Quandoque enim oritur ex persona eius, qui datus est procurator: & tunc si qui-
dem ei obiiciatur, qui pro se in iudicio versari potest, non etiam pro alio nomine
procuratorio: vt mulieri, minori XXV. annis, militi, [c] filiofamilias: tunc ante iudi-
cium cœptum opponenda est: sin ei, qui in totum à procuratione forensi excludi-
tur, puta muto, surdo, seruo, reo criminis: tunc quandocunque opponi potest: quia
reddit iudicium retrò [d] nullum. † Secundò nascitur procuratoria exceptio ex perso- 4
na constituentis, quia scilicet is, qui constituit procuratorem, constituendi potesta-
tem non habeat, vt est pupillus & adultus sine autore tutore, curatoréve. Ea specie si
actus aliquis in fauorem constituentis gestus sit, non licet amplius aduersus ipsum
excipere, secus si in eius [e] dispendium.
† Tertiò ratione causæ: ad crimen enim persequendum defendendúmve, aut alio- 5
qui ad iudicium, quod publicam causam cõtingat, procurator accedere non potest:
& cùm hæc simpliciter sit dilatoria, ante susceptum iudicium obiici [f] debet. Quartò
ratione satisdationis non præstitæ: & tum similiter obiicienda est, priusquam lis cõ-
testetur. Nisi post litis contestationem de nouo sit orta, vel iam primùm ad rei con-
uenti notitiam peruenerit: tum etiam postea excipere licet, si necdum quicquã sit a-
ctũ, quod merita causæ [g] respiciat. Quintò & vltimò ratione deficiẽtis mãdati, quia
scili-

a l. si quis ex aliena. 5. de iudic.
b l. 1. ibi Bar. de iudi. Dd. in l. si conuenerit, de iurisd.
c vt hic & lata demum 13. C. de procur.
d d. l. 2. §. 1. qui satisd. cog.
e l. nõ eò minus 14. C. de procur.
f gl. in l. quãuis 19. C. ad l. Iul. de adul. Specul. de procur. §. 1. vers. sed pene in causa tali.
g l. Pompon. 40. §. tali. de proc. not. in §. nihil interest. C. eo. tit.

scilicet is, qui se procuratorem allegat, mandatum à Domino non habet: qua specie quandocunque tam ante, quàm post litis contestationem opponi potest, cùm reddat iudicium retrò nullum, nisi super ea sit cognitum & decisum [h] per iudicem. [i]

6 b *Per militem*] Qui sc. in castris meret. † Ideo autem à procurationis officio arcentur milites: ne auocentur ab eorum militia in detrimentum Reipublicæ. Vnde etiã [i] responsum est, veteranum militia missum procuratorem constitui posse.

7 c *Aut mulierem*] † Ab omnibus enim officiis ciuilibus vel publicis (quale est etiam procuratorium) mulieres remotæ [k] sunt ideóque nec iudices esse, nec magistratum gerere, nec postulare, nec pro alio interuenire, nec procuratrices existere [l] possunt. Quod ideò est, ne prætextu litis mulieres impudenter, & contra sexus verecundiam irruant in cœtus [m] virorum. Causam autem edicto dedit Caia Afrania (vt testatur

8 Valer. [n]) quo, ne pro aliis postulare [o] possent, cautum fuit. † Sunt tamen casus, quibus mulier procuratrix constitui non prohibetur: quos [p] alibi Iason refert.

d *Nam militibus*] Hoc idem Alexander Imp. non semel [q] rescripsit.

9 e *Nec pro patre*] † Pro quo tamen saltem infirmo, & in subsidium, scilicet alio procuratore patris non existente, mulier procuratorium munus exercere potest, licet pro filio non [r] posset: ob id certè, quòd ei aliter subuenire valeat, petendo ei tutorem, curatorémve.

f *Vel matre*] Nisi fortè earum libertatem [s] tueatur.

g *Vel uxore*] Vel etiam filio: quia disciplina militaris antiquior fuit parentibus Ro-

10 manis charitate liberorum. † Prædicta tamen cessant si causa status seu de libertate agatur: quia tum procuratorium munus suscipere miles non [t] vetatur.

11 h *Suis verò*] † Idem est, si pro suo numero interfit [u] iudicio: quia propriæ causæ videntur, quæ nobis cum aliis communes [x] sunt. Potest etiam miles in rem suam procurator esse, siue vetus sit negotium, siue nunc primùm ei [y] cessum.

h l. licet 42. & ibi Bar. de proc.
i l. filiusfa. 8. §. veteran. de procur.
k l. fœminæ 2. ibi Dec. de reg. iur.
l l. neque fœmina 54. de procur. l. alienã 18. C. eo. t.
m l. mari. 21. C. de proc.
n Lib. 8. c. 3.
o l. 1. §. secundo loco, de postul.
p d. l. qui alienam.
q l. militem 7. l. qui stipendia 9. C. de procur.
r d. l. alienam.
s l. 3. de lib. caus.
t l. 3. §. militi, de liber. cau.
u d. §. veterani.
x l. 2. §. penul. quan. appel. sit.
y l. qui absente 4. C. de procur.

§. Eas verò.

1 *Olim infames non poterant vel constituere procuratores, vel constitui: hodie secus.*
2 *Vnus terminus dandus ad omnes dilatorias exceptiones proponendas: fallit, vt nu. 3.*

[a] Eas verò exceptiones, quæ olim Procuratoribus propter infamiam, vel dantis, vel ipsius procuratoris opponebantur, cùm in iudiciis frequentari nullo modo perspeximus, conquiescere sancimus: ne dum de his altercatur, ipsius negotij disceptatio [b] proteletur.

1 a *Eas verò*] †. Iure veteri infames neque constituere procuratores potuerunt, neque constitui: quod & lege Pontificia adhuc [a] probatur. Sed Iustinianus hoc loci istud emendat, sanciens, hodie propter infamiam non repelli procuratorem, ea scilicet ratione, ne eiusmodi exceptio differat litem, & longum tempus protrahat. In aduocato tamen diuersum [b] obtinet. Reus verò criminis etiam à procurationis munere arcetur, nisi [c] absoluatur.

b *Proteletur*] Protrahatur & [d] differatur. Vnde annotant, non esse concedendas di-

2 lationes per quas protrahatur iudicium. † Ideóque rectè statuerunt [e] Pontifices, vt iudices vnum aliquem terminum ad omnes dilatorias exceptiones opponendas

3 præstituant, intra quem nisi eas obiiciant, deinceps non audiantur: † nisi in casibus exceptis. Primus est, si aduersarius de obiicienda exceptione intra terminum speciatim protestatus fuerit. Secundus, si exceptio post transcursum terminum de nouo sit orta. Tertius, si prius quidem orta sit exceptio: sed iam primùm ad rei conuenti notitiam [f] peruenerit.

a c. infames 3. quæst. 7.
b l. 1. §. hoc edicto, de postu.
c l. reum, C. de proc.
d l. properandum, C. de iudi.
e c. pastoralis, de excep. vbi ego latè dixi.
f De his exceptionib. siue casib. exceptis latiss. scripsi in d. c. pastoralis, vbi vide.

De Replicationibus. Tit. XIV.

1 *Sub exceptione continetur etiam replicatio, duplicatio, triplicatio, &c.*
2 *Replicatio quid, & vnde dicta.*

1 *Sub* † speciali nomine exceptionum comprehenduntur quoque replicationes: nec hæ solùm, verumetiam duplicationes, triplicationes, quadruplicationes. Nam

talibus nominibus distinguuntur, potius vices, per quas inter actorem & reum proferuntur, & retorquentur exceptiones: quàm vt peculiares exceptionum species illis denotentur. Quare nomina quoque talium replicationum pro ea vice, qua vel ab actore, vel à reo exceptio opponitur, [a] multiplicantur. Iusto ergo ordine post titulum Exceptionum, de Replicationibus subiungitur. † Sunt ergo *replicationes* nihil aliud, quàm exceptiones à parte actoris proficiscentes: ideo necessariæ, quod exceptiones rei [b] excludunt: dictę *replicationes*, quòd replicent, atque resoluant exceptionem. Sicut enim exceptio exclusoria est: ita & replicatio. excludit enim reum à defensionibus atque allegationibus oppositis. Quare [c] Paulus replicationem contrariam exceptioni, & quasi exceptionis exceptionem dicit: quemadmodum in Pandectis vno tractatu, qui est de *exceptionibus*, promiscuè exponuntur. 2

a l. 2. §. replicationes, de except.
b l. non exceptionib. C. de exceptio. Io. And. & Butr. in c. 2. extrà de except.
c l. exceptio. 2. de except.

Princip. tit.

1 *Quo ordine actor & reus excipiant, replicent, duplicent, &c.*
2 *Hodie vltra duplicas non licet progredi ante litis contestationem: & post vltra quadruplicas, ex ord. Cameræ Imp.*
3 *Stipulatio Aquiliana, & acceptilatio, obligationem penitùs resoluit: secus est in pacto.*

INterdum euenit, vt exceptio, quæ prima facie iusta videtur, tamen iniquè noceat. quod cùm accidit, alia allegatione opus est [a] adiuuandi actoris gratia: quæ [b] replicatio vocatur: quia per eam replicatur atque resoluitur ius exceptionis: veluti [c] cùm pactus est aliquis cum debitore suo, ne ab eo pecuniam petat: deinde postea in contrarium pacti sunt, [d] id est, vt creditori petere liceat. si [e] creditor agat, [f] & excipiat debitor, vt ita demum condemnetur, si non conuenerit, ne eam pecuniam creditor petat: [g] nocet ei exceptio. [h] conuênit enim ita: namque nihilominus hoc verum manet, licet postea in contrariū pacti sint. sed quia iniquum est, creditorem excludi: replicatio ei dabitur [i] ex posteriori pacto conuento. [k] Rursus interdum euenit, vt replicatio, quæ prima facie iusta est, iniquè noceat. quod cùm accidit, alia allegatione opus est adiuuandi rei gratia: quæ duplicatio vocatur. Et si rursus ea prima facie iusta videatur, sed propter aliquam causam actori iniquè noceat: rursus alia allegatione opus est, qua actor adiuuetur: quæ dicitur [l] triplicatio. Quarū omnium exceptionum vsum interdum vlterius quàm diximus, varietas negotiorum introducit: quas omnes apertius ex Digestorum latiore volumine facilè est cognoscere.

a *Adiuuandi*] Vt scilicet sustineatur actio, quæ per obiectam exceptionem videbatur exclusa, ac prorsus perempta. † Actor ergo opponendo replicationem, amplius discutit exceptionem à reo allegatam, & ius suum magis ob oculos iudicis reponit, reúmque sibi adhuc obligatum ostendit. Contra replicationem dari à reo duplicatio solet, contra duplicationem triplicatio: contra triplicationem rursus quadruplicatio: ac deinceps multiplicatis [a] nominibus, quoad reus allegat, & actor perurget. † Quoniam verò huiusmodi allegationes vltrò citróque adductæ, & per rabulas forenses 1 2

a l. 2. de excep.

potius

potius ad causas protrahendas, quàm expediendas conquisitæ, in longissimas moras, ac inextricabiles labyrinthos plerunque iudiciarias causas inducunt: rectè hodie per status Romani imperij, anno Christiano 1548. in nouissima Imperialis Cameræ (vt vocant) ordinatione constitutum est, ne progrediantur litigatores, eorúmque procuratores vltra duplicationem, in his, quæ ante litis contestationem agitari solent: neque vltra quadruplicationem etiam post litem contestatam, nisi ex specialibus causis scripturæ plures nominatim admittantur. Id si in cæteris etiam inferioribus iudiciis seruaretur, non in tam multos annos causæ, cum summo partium & dispendio & periculo, miserè procrastinarentur.

b *Replicatio*] Quia non perimitur actio exceptione obiecta, sed labefactatur, ac suspenditur,[b] sicut iam dixi. Græci ἀντιπαραλέγειν dicunt, quod replicare hîc dicimus. appellant & ἀντιπαραγραφήν, quam Latini [c] Replicationem. b l. sub prætextu. C. de trãsac. c Baldus. hic.

c *Cùm pactus est aliquis*] Fecerit pactum de non petendo, idque de nudo & simplici pacto intelligendum est.

3 † Stipulatio enim Aquiliana & acceptilatio ius obligationis, & vinculum, quod in iure consistit, [d] omninò resoluit, vt nec vestigium quidem manere intelligatur: sed pactum eam vim non habet. d l. si vnus 7. §. pactus ne peteret, de pact.

d *In eo, vt creditori*] Ideo hæc expositio additur, vt hîc intelligamus, posterius pactum omninò respondere priori obligationi, cuius impedimentum amouet, non etiam quicquam ei adiicit: alioqui enim non valeret: tametsi in constituto sit [e] secus, cùm etiam ex eo agi possit. e l. sed etsi citeriori 4. de const.

e *Creditor agat*] Videlicet ex prima obligatione.

f *Et excipiat*] Obiiciendo nempe exceptionem pacti de non petendo: quam Imperator hîc periphrasi quadam describit.

g *Nocet ei*] Creditori scilicet obstat prædicta exceptio pacti de non petendo: quæ sic obiecta actionem intentatam perimit & elidit, ne cogatur soluere.

h *Conuenit enim ita*] Id est, sic conuentum est inter creditorem & debitorem, ne creditor quicquam exigeret.

i *Ex posteriori pacto*] Ad informandum prius pactum, & exceptionem ab eo datam, non ipso iure [f] (quia pactum in facto versatur) sed ita demum, si replicatio opponatur. sic enim posteriora semper pacta [g] seruanda sunt, non priora. f d. l. si vnus. §. pactus. g l. pacta nouissima 12. C. de pact.

k *Rursus*] Ex [h] Vlpiano hic locus descriptus videtur, qui eandem rem aliquantò concisius perstringit. h l. 2. § pen. de except.

l *Triplicatio*] Aduersus quam reus, si quam iustam causam nactus sit, opponere potest quadruplicationem, & deinceps, dum actor & reus habebunt, quod obiicere [i] possint: salua tamen Nouella Imp. Cameræ obseruatione suprà allegata: quâ constitutum est, quousque litigatores hodie progredi possint. i d. l. 2.

§. Exceptiones.

1 *Exceptionis generalis acceptio.*
2 *Fideiussorum generalis acceptio.*
3 *Exceptionum aliæ personales, aliæ reales.*
4. 5 *Exceptiones reales sunt transitoriæ, personales non item.*
6 *Exceptio cessionis bonorum fideiussori non prodest.*
7 *Idem est in exceptione competentiæ.*

[a] Exceptiones autem quibus debitor[b] defenditur, plerunque accommodari solent etiam [c] fideiussoribus eius. & rectè: [d] quia quod ab iis petitur, id ab ipso debitore peti videtur: quia mandati iudicio redditurus est eis, quod ij pro eo soluerint. Qua ratione etsi de non petenda pecunia pactus quis cum reo fuerit: placuit perinde succurrendum esse per exceptionem pacti conuenti illis quoque, qui pro eo obligati sunt, ac si etiam cum ipsis pactus esset, ne ab eis ea pecunia peteretur. Sanè [e] quædam exceptiones non solent his accommodari. Ecce enim de-

bitor, [f] si bonis suis cesserit, & cum eo creditor experiatur: defenditur per exceptionem, si bonis cesserit. Sed hæc exceptio fideiussoribus non datur: ideo scilicet, quia qui alios pro debitore obligat, hoc maximè prospicit, vt cùm facultatibus lapsus fuerit, debitor possit ab iis, quos pro eo obligauit, suum consequi.

a *Exceptiones*] Hic §. communis est vtriusque tituli, huius scilicet, & proximè præ-
cedentis: † in quo exceptionis appellatio genericè accipitur, vt non tam exceptio- 1
nem, quàm etiam replicationem, duplicationem, triplicationem, &c. complectatur:
vt & suprà diximus.
b *Defenditur*] Nempe aduersus id, quod ab eo petitur, ne id soluat, aut faciat.
c *Fideiussoribus eius*] † Fideiussorum nomen similiter hìc in genere accipiendũ est, 2
vt etiam sponsores, [a] mandatores, & quicunque alterius obligationi accedunt, con-
tineantur: exceptis iis, qui in debitoris locum succedunt, & substituuntur, veluti [b]
expromissores. † Colligitur autem ex hoc loco illa exceptionum diuisio: quòd aliæ 3
personales sint, aliæ reales. quæ ideo obseruanda est, vt sciamus, quasdam exceptio-
nes competere & prodesse non solùm principali debitori, sed etiam accessoriis debi-
toribus. Etenim *reales exceptiones* sunt, quæ rebus ipsis ita cohærent, vt diuelli ab il-
lis non possint, & ad quemcunque deuoluatur earum negotium, illi quoque com-
petat talis exceptio. † Itaque reales exceptiones sunt transitoriæ: vt exceptio, De nō 4
petendo, Iurisiurandi, Rei iudicatæ, Doli mali, & Metus causa, S.C. Macedoniani &
Velleiani: & non modò principali debitori competunt, sed ad hæredes etiam & fide-
iussores transeunt: quia rem ipsam comitantur, tanquam vmbra [c] corpus. † *Perso-* 5
nales verò *exceptiones* sunt, quæ non transeunt cum rebus ad alios, & ratione perso-
næ, non rei, nobis conceduntur. vt si debitor conuentus desperet bona sua suffectura
creditoribus, licet illi bonis cedere, ne in carcerem detrudatur: ac si denuò ab eo e-
xigantur debita, potest se tueri exceptione Cessionis bonorum, quam fecerit de suis
bonis. † Verùm ea exceptio fideiussori non [d] proderit: cùm ideò adhibitus sit, vt si 6
principalis debitor facultatibus labatur, creditor ab eo debitum consequi [e] possit.
† Sic etiam exceptio *competentiæ*, quam socius, maritus, parens, patronus, donator 7
habent, se ne suprà quàm facere possint, condemnentur, personalis est, & in fauorem
personæ introducta: cui fauẽdum est, quod socius, quod maritus, quod parens, quod
patronus, quod donator: ideòque ad hæredes non spectat, aut fideiussores.
d *Quia quod ab iis*] Ætiologia est, cur fideiussor rei exceptione possit vti.
e *Quædam*] De personalibus exceptionibus modò subiicit, quòd personæ cohæ-
rent, non autem respiciunt ipsam obligationem.
f *Si bonis suis cesserit*] De cessione bonorum suprà ad finem tituli *de Actionibus*, v-
bertim diximus, vt superuacanea repetitione hìc non sit opus.

a l. tam mandatori, C. de nō num. pecu.
b l. frustra. C. eo. tit. l. qui libertinos 37. in fin. de oper. liber.
c d. l. exceptiones, & l. alia 14. sol. matr. l. verum 63. pro soc. l. omnes, de except. l. defensiones, C. eod. tit.
d Vt hic in fin.
e l. in causa 16. de mino.

De Interdictis. Tit. XV.

In Pandectis † [a] exceptionum tractatus subsequitur titulum *de Interdictis*, quòd 1
in his quoque exceptiones obiici possint: sicut in iudiciis. Verùm Iustinianus aliò
spectans, hoc loco post actiones & exceptiones de interdictis subiungit: † nimirum 2
quòd interdicta actiones propriè non sint [b], nisi largè sumto vocabulo: & post actio-
nes continua veluti serie exceptiones subnectere par fuerit. Probabilis enim, non
necessarius plerunque ordo in titulorum collocatione obseruari solet.
† Ad rem quod attinet, hìc mox ab initio admonendi sunt iuris alumni: [c] cùm olim 3
grauissimæ possessionis essent contentiones, quòd vnusquisque commodũ eius am-
biret: deficientibus ciuilibus actionum formulis, Prætorem ex bono & æquo ad diri-

a De interd. seu extraord. actio.
b l. pecuniæ 178. de ver. sig. l. actionis 37. de actio. & oblig. l. 1. vti possid.
c Ex Oldend. in Locis cōmu. ac. diuis. 4.

4 mendam rixarum occasionem interdicta reddere cœpisse. †Nam cùm viderent homines, magnum commodum possessionis esse, tum propter percipiendos fructus rei possessæ, tum propter securitatem, quæ nullum habet probandi [d] dominij onus, quod agenti incumbit: eò auidius de possessione contendebant etiam cum discrimine corporis, vsque ad arma. Quare Prætor, vt intercederet, ne violenter terminarentur, edicta proposuit formulis quibusdam, atque conceptionibus verborum, quibus iubebat, aut prohibebat aliquid, circa possessionem præsertim, tametsi in proprietatis quoque causa reddebantur [e] aliquando.

5 †Nam interdicta, velut species Edictorū, appellantur quasi denunciationes, vel prohibitiones quædam inter duos controuertentes obiter [f] dictæ, vt non ineptè Bartolus *edictum* generis, *interdictum* verò speciei nomen esse dixerit: tametsi definitio eius, quam de interdictis tractat, aliquantò latiùs sit [g] explicanda: ad tollendam scilicet absurditatem, quam [h] Alciatus ex eadem

6 colligit. †*Interdicta* itaque dicuntur in nostro proposito, quasi non perpetuæ, sed ad tempus interim dictæ sententiæ de possessionibus, quarum adiudicatio momentanea est, nec amplius durat, quàm donec pleniore iudicio de iure petitorij, seu proprietatis quæratur: euicto enim dominio, mox sequetur possessio. Quare dicebantur olim *interdicta reddi*, vt momētanea quadam cognitione dirimerētur controuersię, præsertim possessionum: item dicebantur [i] *pronunciari*, vel [k] *edi*. Et hanc significationem secundum materiæ conditionem vsus obtinuit: vt [l] Iustinianus infrà dicit.

7 †Propriè autem, & natiua significatione *Interdicere* est prohibere, & ne aliquid fiat, vetare. Vnde *Interdicti* passiuè dicuntur illi, quibus fit [m] prohibitio: sicque dicimus, interdicere alicui arte [n] sua, interdicere [o] aduocatione, interdicere foro, interdicere

8 patria, [p] vel loco. †Quandoque tamen *Interdicere*, significat ex interdicto [q] agere, vel interdicto vti.

d Quod aliàs difficilius probationis est. glo. in l. cùm res. C de prob.
e l. 2. §. quædā, de interdi. & ꝗ. h. t. in prin.
f §. 1 vers. sunt tamen, ꝗ. hoc nostro tit.
g Vide Oldendor. in loco suprà citato.
h In l. pecuniæ 178. §. vltim. de verb. sig. & lib. 3. Parerg. c. 4. Coras. in l. 3. §. nihil cōmune, de acq. poss.
i l. 1. §. nunciatio, de oper. no. nunc.
k l. 2. in fi. quod legat.
l d. vers. sunt tamen.
m l. relegatorū 7. §. interdicere, de interd. & relegat.
n l. vlt. de pœn.
o l. imperator 8. de postul.
p l. nulli, C. de sent. & interlo.
q l. locum, §. si quis dolo. de tab. exhi. Quintil. lib. 3. c. 8.

Princip. tit.

1 *Loco interdictorum hodie actiones in factum dantur.*
2 *Formula interdictorum hodie antiquata.*
3 *Interdicta communiter de possessionibus reddebantur, quandoque etiam de iure proprietatis, vel quasi.*

SEquitur, vt dispiciamus de interdictis, [a] seu actionibus, quæ pro his exercentur. Erant autem interdicta, [b] formæ atque conceptiones verborum, quibus Prętor aut iubebat aliquid fieri, aut fieri prohibebat. quod tunc [c] maximè fiebat, cùm de possessione, aut quasi possessione inter aliquos contendebatur.

a *Seu actionibus*] Sicut enim cæteræ actiones tam ciuiles, quàm Prætoriæ extra ordinem, & antiquam solennitatem in iudicio exercentur: ita interdictorum quoque solennitas tempore Iustiniani mutata iam erat in simplicem actionis formam, no-

1 mine interim manente. † Ex quibus itaque causis interdicta reddi solebant, ex eisdē nunc competere actiones in factum constat, perinde ac si Prætor ipse ex quolibet interdicto vtilem actionem in factum proposuisset [a]. Liberum ergo est, vel interdicto experiri, vel actione in factum [b]: & quotiescunque interdictum sit propositum, non secus diiudicatur, quàm si actio sit instituta, atque intentata.

2 b *Forma atque*] † Quibus Prætor iudicabat de re, super quā interdiceret sibi constare: sed hæ postea constitutione [c] Theodosij antiquatæ fuerunt. Harum formularum Cicero quoque pro Cecinna meminit: qualis est, *Vnde tu eum vi deiecisti, restitue.*

3 c *Maximè*] Id est, potissimùm, seu frequentissimè. † Reddebantur enim frequentissimè interdicta à Prætore de possessione, vel quasi possessione contendentibus: sed tamen [d] quædam etiam causam proprietatis continent, vt & suprà dixi: cuius generis est interdictum *de arboribus cædendis*: item *de aqua ducenda ex riuo, quo mihi ius [e] est.* Quædam porrò interdicta habent causam quasi proprietatis, vt quæ dantur *de liberis nostris exhibendis*: quædam mixtam causam habent possessionis & proprietatis: vt interdictum *de itinere actuq;* priuato, quo nempe agitur, vt iter vel actum liceat reficere [f].

a §. vlt. ꝗ. h. t.
b l. si quis missus 3. §. cū prætor. ne vis fiat ei, &c. l. 1. §. restituendæ. vti possid.
c l. 2. C de for. & impet. sublat.
d l. 2. §. quædā interdicta, de interdict. l. 1. de mort. infe.
e l. 1. §. vlt. de aq. cot. & æsti.
f l. 3. §. ait prætor, de itinere actúque priuato.

§. Summa autem.

1 *Interdictorum alia restitutoria, alia prohibitoria.*
2 *De interdicto, Ne vis fiat ei qui in possessionem missus est, &c.*
3 *Quid eo interdicto veniat.*
4 *Interdictum, Ne vis fiat ei, &c. cuius natura sit.*
5 *Quandiu competat: & an hæredibus, & in hæredes detur.*
6 *Interdictum de mortuo inferendo.*
7 *Mos sepeliendi apud veteres.*
8 *De sepultura Christianorum.*
9 *Interdictum, Ne quid in loco sacro.*
10 *Interdictum, Ne quid in publico flumine, &c.*
11 *Nauigij appellatio.*
12 *Interdictum, Quorum bonorum, quare dicatur restitutorium, & adipiscendæ possessionis.*
13 *De interdicto Vnde vi, & aduersus quem competat.*
14 *Quæ veniant in hoc interdictum.*
15 *An hæredibus, & in hæredes detur.*
16 *Quanto tempore duret.*
17 *Interdictum de libero homine exhibendo.*
18 *Interdictum de liberto exhibendo.*
19.21 *Interdictum de liberis exhibendis.*
20 *Interdictum de liberis deducendis.*
22 *De verbo, Interdicere.*
23 *Interdicta vnde nuncupata.*
24 *Interdicta quandoque dici Præiudicia.*
25.27 *Alciati emendatio ad hunc locum, & vulgaris lectio defensa.*
26 *Valla insectator consultorum.*

Summa autem diuisio interdictorum hæc est, quòd aut prohibitoria sunt, aut restitutoria, aut exhibitoria. Prohibitoria sunt, quibus Prætor vetat aliquid fieri: veluti[a] vim sine vitio possidenti,[b] vel mortuum inferenti, quò ei ius erat inferendi:[c] vel in sacro loco ædificari,[d] vel in flumine publico ripáve eius aliquid fieri, quo peius nauigetur.[e] Restitutoria sunt, quibus restitui aliquid iubet: veluti bonorum possessori, possessionem eorum, quæ quis pro hærede, aut pro possessore possidet ex ea hæreditate:[f] aut cùm iubet ei, qui vi de possessione deiectus sit, restitui possessionem.[g] Exhibitoria sunt, per quæ iubet exhiberi: veluti eum,[h] cuius de libertate agitur:[i] aut libertum, cui patronus operas indicere velit:[k] aut parenti liberos, qui in potestate eius sunt.[l] Sunt tamen qui putent, propriè interdicta ea vocari, quæ prohibitoria sunt, quia interdicere sit denunciare & prohibere: restitutoria autem & exhibitoria, propriè decreta vocari.[m] Sed tamen obtinuit,[n] omnia interdicta appellari:[o] quia inter duos dicuntur.

† *Primam* & præcipuam interdictorum diuisionem Iustinianus hoc §. complectitur, ductam ab effectu: quòd alia sint restitutoria, quæ restitui rem: alia exhibitoria, quæ exhiberi iubeant: alia prohibitoria, quæ vim fieri vetent. Addit Vlpianus[a] quartam speciem, interdicta quædam *mixta* esse, nempe quæ prohibitoria sunt & exhibitoria: sed notum est, mixta comprehendi sub simplicibus, quibus[b] participant. Continet ergo hæc diuisio omnia interdicta, siue publica, siue priuata, siue caussam possessionis contineant, siue proprietatis. Prohibitoriorum interdictorum exempla aliquot mox subiungit, videlicet, interdicta Retinendæ possessionis, seu, Ne vis fiat ei, &c. De mortuo inferendo, Ne quid in sacro loco, Ne quid in flumine 1

a l. 1. §. interdictorum, de interdict.
b gl. l. 2. in pri. ibi Zas. de verb. oblig.

mine: quæ sigillatim, concisè tamen, ad textum explicabimus.

2 a *Vim sine vitio possidenti*] † Hoc est, ei, qui nec vi, nec clàm, nec precariò possidet. Nam hic de interdicto Retinendæ possessionis agi, quo tuetur Prætor iustam possessionem, rectè à nonnullis existimatum est: tametsi alij malint, Imperatorē loqui de interdicto, Ne vis fiat ei, qui in possessionem missus est: cuius interdicti in Pandectis hæc verba extant: *Si quis dolo malo fecerit, quo minus quis permissu meo, eiúsve cuius iurisdictio de ea re fuerit, in possessione bonorum sit; in eum in factum iudicium, quanti ea res erit, ob quam in possessionem missus erit, dabo.* Datur ergo hoc interdictum ad interesse, contra eum, qui spreta autoritate iudicis molestat vi & dolo malo missum in possessionem, siue id prohibendo eum ingredi, siue ingressum expellendo faciat. Nec etiam refert, an quis missus sit in possessionem causa rei seruandæ, siue legatorum, siue ventris, vel damni infecti nomine, siue dominus, siue alter pro-
3 hibuerit. Notanter autem dixi, *Ad interesse*: † quoniam hoc interdictum solùm continet, quanti interest actoris, possessionem seu custodiam bonorum habere. Proinde si ob falsum creditum, vel ob falsam petitionem missus est, vel si exceptione submo-
4 ueri potuit, nihil reuera eius interest, ideo his casibus cessat interdictum [c]. † Vnde sequitur, interdictum istud (quatenus ad persequentem attinet) censeri rei persecutorium: verùm respectu rei conuenti [d], est personale: nascitúrque statim à die prohibitionis, molestationis, aut expulsionis. Est enim prohibitorium ad acquirendā &
5 conseruandam possessionem, & restitutorium post [e] amissam. † Exercetur autem intra annum excepta legatorum missione [f], quod & in damni infecti missione locum [g] habet. Quanquam autem hæredibus & aliis successoribus conceditur hæc persecutio, eorum scilicet, qui sunt prohibiti venire in possessionem, aut deiecti: in hæredes tamen non datur, nisi in id, quod ad eos peruenerit [h]. Cæterùm formam libelli in hoc interdicto, [i] Specul. & Roffredus [k] abundè docent.

6 b *Vel mortuum inferenti*] † Secundum interdictum prohibitorium est *de mortuo* [l] *inferendo*, cuius hæc verba in Pandectis habentur. Prætor ait: *Quò quáve illi mortuū inferre inuito te ius est, quo minus illi eò eáve mortuum inferre, & ibi sepelire liceat, vim fieri veto.* Hoc ergò interdicto Prætor vim vetat fieri inferenti mortuum, aut sepulcrum extruenti eo loco, quo inferendi ædificandive ei ius est. † Hoc veteri
7 Romanorum iure in frequēti vsu erat; quo promittebatur, quò quisque vellet, mortuum inferre, & ædificare sepulcrum, modò in suo faceret sine alterius detrimēto, & extra ciuitatem: & tum locus ille religiosus censebatur [m]. Vnde solebant sibi con-
8 stituere Romani familiaria & hereditaria [n] *sepulcra*. † Hodie verò mortui Christiano ritu in ciuitatibus sepeliuntur. In quibusdam etiam bene institutis ciuitatibus reponuntur extrà ciuitatum pomœria, in locis ad sepulturam speciatim destinatis, quæ *cœmiteria* vocant. Quare parum ad rem fori nostri hoc interdictum deseruire videtur, nisi pauculis quibusdam casibus exceptis, quos Oldendorpius [o] ad hoc interdictum eleganter congessit.

9 c *Vel in loco sacro*] † Tertium interdictum est, ne quid in loco sacro fiat, cuius illa verba extant: *Prætor ait, In loco sacro facere, inve eum immittere quid veto.* Quibus verbis id solùm fieri prohibet, quod vel deformitati vel incommodo fuerit: secus si ornamenti causa [p] fiat. & hoc ad muros quoque & portas ciuitatum, quæ itidē sanctæ vocantur, & diuini iuris sunt, [q] producitur. Sed etsi quis immiserit aliquid aut ædificauerit in loco sacro, vi eiusdem interdicti agitur ad demolitionem: sicque interdictum istud non tam prohibitorium est, quàm etiam restitutorium [r].

10 d *Vel in flumine publico*] † Quartum interdictum est, *quo Prætor vetat, ne quid in flumine publico ripáve eius facias immittásve, quo statio iterve nauigio deterius* [s] *fiat: & si quid factum immissúmve sit, restituas.* Rursum vides, primum interdicti caput prohibitorium esse, alterum restitutorium [t]. † *Nauigio* vsus est Prætor, tā pro nauigatione ipsa, quàm pro naui quacunque: vt sit sensus, ne iter fiat deterius nauigationi vel naui. *Nauigium* enim genus est, continens naues, rates & species cæteras, quibus ad nauigationem vtimur. Habet porrò locum hoc interdictum in flumine publico [u] & perenni, non autem in priuato vel torrenti, qui non fluit perpetuò: neque etiam in riuo, qui discernitur à flumine magnitudine aut existimatione circumcolentium [x]. Sunt & alia eiusdem generis interdicta prohibitoria, quibus Prætor publicæ commoditati prospexit, de quibus quadragesimo tertio Pandectarum libro per singulos tractatus videre est: omnia enim huc adscribere nimis longum foret.

c l. 1. §. hæc verba. ibi Bart. ne vis fiat ei.
d Ita Vlp. debet intelligi in d. l. 1. §. hanc act.
e l. 3. §. cū prætor, ne vis fiat ei.
f d. l. 1. §. hanc actionem.
g l. si quis missum 17. §. actio ista, de dam. infe.
h d. §. hanc actionem.
i Tit. de eo qui mittitur in possess.
k In rub. de interd. ne vis fiat ei.
l l. 1. de mortuo infer.
m l. 1. in prin. & §. 1. de relig.
n l. familiaria, cod tit.
o Clas. 2. act. 9.
p l. 1 ne quid in loco sacro fiat.
q l. 2. ne quid in loco sacro.
r l. 2. ne quid in loco vel itinere publico.
s l. 1. de fluminibus.
t d. l. 1. §. superius.
u d. l. 1. §. hoc interdict.
x d. l. 1. de fluminibus.

e *Restitutoria sunt, quibus*] Duo exempla edictorum restitutoriorum hoc loci proponit, quæ simpliciter restitutoria sunt: *Quorum bonorum, & Unde vi* quod temporibus Ciceronis dicebatur y, *De vi hominibus armatis.* horum prius postea dicitur esse adipiscendæ possessionis: alterum recuperandæ. † Neque mireris, idem interdictum restitutorium esse, & adipiscendæ z possessionis. Propriè enim restitutoriũ est, quod attinet ad personam rei restituentis. Potest quoque hic actor petere possessionem sibi restitui, ut verbum *restituendi* largius accipiatur pro dare: quemadmodum & verbum *reddere*, eodem modo interpretamur nonnunquam de re, quã nunquam antea a habuimus. Hoc autem interdictum infrà commodius b explicabimus. 12

f *Aut cùm iubet ei, qui vi*] † Interdictum *Unde vi*, intelligit: quod à primis verbis edicti Prætorij sic appellatur, quemadmodum multa alia: puta, Uti possidetis, Quorũ bonorum, Quod legatorum, Utrubi, Quod vi aut clàm. Huius autem interdicti Unde vi hunc tenorem Ulpianus c in Pandectis refert: *Unde tu illum vi deiecisti, aut familia tua deiecit, de eóque, quod ille tunc ibi habuit, tantummodo intra annum: post annum verò de eo, quod ad eum qui vi deiecit, peruenerit, iudicium.* Datur autem hoc interdictum aduersus eum, qui vi atrociori, id est, vi publica, seu armata, deiecit aliũ de possessione rei immobilis, vel mandauit, ratúmve habuit d, aut clàm ordinauit e, aut persuasit fraudulenter f deiectionem. Sed etsi familia alicuius voluntate expressa, vel tacita deiecerit, dominus videtur deiecisse; quoniam in maleficiis quoque ratihabitio comparatur mandato g. Nec solùm aduersus eum, qui per procuratorem deiecit, sed aduersus ipsum procuratorem agi potest: sic tamen, ut litis æstimatione ab altero præstita, liberetur alter. † Rectè autem restitutorium dicitur hoc interdictum, quia restitutionem complectitur possessionis, & omnium rerum mobiliũ, quæ ibi fuerunt, cùm deiiceretur: non solùm quæ propriæ illius fuerunt, verumetiam si quæ apud eum depositæ sint, vel ei commodatæ, vel pignoratæ, vel quorum usum vel usumfructum habuerit h. Fructus quoque petuntur ex eo die, quo quis deiectus est, & cæteræ utilitates, quas habiturus vel assecuturus fuisset is, qui vi deiectus est, si in possessione mansisset quietus: quorum omnium lis æstimatur à iudice, ut actor consequatur, quanti sua interest, ut deiectum non i esse. † Porrò tametsi hæredibus deiecti de possessione concedatur k: in hæredes tamen cæterosque successores eius, qui deiecit, datur in id, quod ad eos peruenit, dolóve malo eorum factum est, quò minus perueniret l. † Est autem annalis tantùm huius edicti persecutio de omnibus damnis: perpetua verò de his, quæ ad deiectorem, eiúsve successores peruenerũt m: quemadmodum & ad excipiendum seu defendendum ius suum aduersus deiectorẽ non est annale, sed perpetuum tempus indultum n. Cæterùm lege Pontificia hæc actio perpetua est, tam ad persequendum, quàm ad excipiendum o. Existimarunt enim Canones, tam immane facinus uno anno non rectè concludi. Quomodo autem in foro proponenda sit, latissimè p Practici docent. 13 14 15 16

g *Exhibitoria sunt, per quæ iubet exhiberi*] De exhibitoriis interdictis tria exempla adhibet: De libero homine exhibendo, de liberto exhibendo, & de liberis exhibẽdis. †Interdictum *de libero homine exhibendo*, competit aduersus detinentem dolo malo liberum hominem inuitum. nec refert, masculus sit, an fœmina, sui iuris, vel alieni q. Et hoc interdictum causa tuendæ libertatis propositum est, videlicet, ne liberi homines retineantur à quoquam: ideóque omnibus indulgetur, & pupillo, & mulieri pro parente, cognato, vel affine. Consequimur autem hoc interdicto, ut persona libera exhibeatur, id est, in publicum reducatur, r pristinámque libertatem recipiat. 17

h *Cuius de libertate agitur*] Hoc est, de quo in pristinam libertatem asserendo agitur: ut quia constet eum liberum esse, qui detinetur. nam si de eius statu sit quæstio, ut quia detinens asserat eum seruum esse, tunc non habet locum hoc interdictum, ne præiudicium fiat alienæ cognitioni s: sed ad titulum, *De liberali causa*, recurrendum est.

i *Aut libertum cui*] †Secundum exemplum exhibitorij interdicti est, *de liberto exhibendo*, quod patrono datur aduersus eum, qui suum libertum tanquam seruũ detinet, ut eum exhibeat, ne scilicet patronus faciat iacturam operarum, quas ille præstare debet t. Interest enim patroni, libertum non detineri. 18

k *Aut parenti liberos*] †Tertium exemplum *De liberis exhibendis.* quod interdictũ parenti datur aduersus eum, qui inuitum detinet filium, quem in sua potestate esse dicit, ut eum exhibeat u, &c. † Aliud autem est interdictum, *de liberis deducendis*, quod ex eisdem causis competit x, & est prohibitorium. †Dixi, *qui inuitum detinet* 19 20 21

quia

y Cic. pro Cecin.
z s. sequens, j. eod.
a l. verbũ reddendi 94. de verb. sig. l. cùm quidam 21. de legat. 2.
b d. s. sequens.
c l. 1. de vi & vi arm.
d l. 1. s. deiecisse, d. tit.
e l. si vi à me, eod. tit.
f l. 3. §. hoc interdictum, dict. tit. facit l. cùm quis 31. de dol. mal.
g d. s. deiecisse.
h d. l. 1. s. quod autem ait. & s. ibi autem ait, l. purè, s. ul. h. t.
i d. l. 1. s. ex die.
k in interdicto. l. si plures, s. deiectum, h. t.
k d. l. 1. s. hoc interdictũ hæred.
l d. l. 1. s. ult. c. l. seq.
m d. l. 3. s. 1.
n l. licet. C. de except. l. purè, s. ult. de excep. doli.
o c. redintegranda 3. q. 1.
p Spec. de restit. spo. s. 1. Roffre. de interdi. Unde vi. Bart. l. interdictio, §. 1, h. tit.
q d. l. 3. s. 1. de libero hom. exhib.
r d. l. 3. s. ait prætor.
s d. l. 3. s. is qui nescit.
t l. 1. C. de oper. liber.
u ff. de lib. exhib.
x l. 3. s. 1. de lib. hom. exhib. vel deduc.

quia si filius sua sponte apud aliquem [y] est, inutile hoc interdictum erit: sed & aduersus ipsum filium cessat, si is fortè neget se esse in potestate: quo casu cognoscet iudex, vtrùm quis sit in potestate, an [z] non. Si tamen hæc contentio inter parentes & liberos incideret ratione bonorum, de quibus principaliter quæritur, huic interdicto locus [a] erit.

y l. vlt. de lib. exhib.
z l. 3. §. hoc autem interdictũ, de lib. exhib.
a l. pen. d. tit. l. 1. C. eo.

22 l *Sunt tamen qui putent*] Et rectè quidem. †Est enim hæc propria verbi *Interdicere* significatio, vt pro vetare, seu prohibere accipiatur, quemadmodum suprà annotauimus [b]. Hinc Donatus in Hecyra: *Edicimus* (inquit) *quæ iubemus fieri: interdicimus, quæ vetamus fieri.* Itaque Prætorum edicta & *interdicta* dicuntur.

b Ad rubr. huius tit.

m *Sed tamen obtinuit*] Vsu scilicet loquendi.

n *Omnia interdicta appellari*] Siue prohibitoria sint, siue restitutoria, siue etiam ex-
23 hibitoria. †*Interdictum* enim dicitur, quasi interim dictum, seu (vt familiarius dicã) quod à iudice non in perpetuum, sed ad tempus dicitur, saluo iure partium. Nam cùm interdicta possessionem rei respiciant, totam litem non perimunt, cùm postea
24 de dominio quæri possit: vt suprà dictum [c] est. † Quamobrem & nonnunquam *præiudicia* appellantur: hoc est, res, quæ cùm statutæ fuerint, adferunt iudicaturis exemplum, quod sequantur: iudicium autem res, quæ causam litémque terminat. Cicero in Diuinat. *Primùm causam amici tui subleuabis, de quo non præiudicium, sed planè iudicium iam factum putatur.* Idem pro Cluentio: *Quid est, quòd iam de Oppianici causa plura dicamus? apud eiusdem iudices reus est factus, cùm is duobus præiudiciis iam damnatus esset.* Et paulò post: *Itaque cùm Oppianicum iam perditum, & duobus iugulatum præiudiciis videret.* De quibus etiam Quintilianus lib. 5. c. 2.

c In rub. huius tit.

25 o *Quia inter duos dicuntur*] †Alciatus [d] non, *inter duos*, sed, *interim*, legendum censet: atque ita in castigatioribus codicibus rectè impressum dicit. quod licet & mihi verisimile fiat, hactenus tamen illam literam me non legisse, neque in Haloandri
26 quidem editione, ingenuè fateor. † Equidem si vulgarem literam perspexisset Valla, tam absurdam interdicti etymologiam minimè præteriisset, qui vsque adeò miserè & acriter Iurisconsultos est consectatus: cuius tamen obiectiones, seu mauis calumnias Zasius & Alciatus [e], clarissima duo ætatis nostrę lumina satis depulerunt.
27 †Quemadmodum & vulgaris lectio huius loci facilè sustineri potest, si dicamus, Iustinianum noluisse hîc tractare etymum interdicti, sed potius conatum esse, allusione quadam nos in cognitionem interdictorum summatim perducere: vt [f] suprà in testamento mentis testatio: in sacello, sacra cella.

d lib. 3. Parerg. c. 15.
e lib. 4. de verb. sign.
f §. de testam. eod. in prin.

§. Sequens.

1 *Secunda interdictorum diuisio, à fine ducta.*
2.3 *Eadem taxata & defensa.*
4 *Interdictum adipiscendæ possessionis, tres species continet.*
5.7 *De interdicto, Quorum bonorum.*
6 *Agnoscere bonorum possessionem quis dicatur.*
8 *Interdictum quorum bonorum, & petitio hæreditatis, in quo conueniant & differant. & num. 9. 10.*
11 *De interdicto Saluiano.*
12.13 *De interdicto, Quod legatorum: & cui concedatur.*

Sequens diuisio interdictorum hæc est, quòd quædam adipiscendæ possessionis causa comparata sunt, quædam retinendæ, quædam recuperandæ.[a] Adipiscendæ possessionis causa interdictum accommodatur[b] bonorum possessori, quod appellatur QVORVM BONORVM: eiúsque vis & potestas hæc est: vt quod[c] ex iis bonis quisque, quorum possessio alicui[d] data est, [e] pro hærede aut pro possessore possideat: id ei, cui bonorum possessio data est, restituere debeat. [f] Pro hærede autem possidere videtur, qui putat se hæredem esse. Pro possessore is possidet, qui nullo iure rem hæreditariam, vel aliam totam

hæreditatem, sciens ad se non pertinere, possidet. Ideo autem adipiscendæ possessionis vocatur interdictũ: quia ei tantùm vtile est, qui nunc primùm conatur adipisci rei possessionem. Itaque si quis adeptus possessionem, amiserit eam: hoc interdictum ei [f] inutile est. [g] Interdictum quoque quod appellatur SALVIANVM, adipiscendę possessionis causa comparatum est: eóque vtitur dominus fundi, de rebus coloni, quas is pro mercedibus fundi pignori futuras pepigisset.

† *Secundam* interdictorum diuisionem ex Paulo [a] subiicit Iustinianus, quæ à fine 1
ducitur. nam in hoc interdicimus cum aliquo, vt adipiscamur possessionem, vt retineamus, vel vt recuperemus. Adipiscimur, quam nunquam habuimus: retinemus, quam habemus: recuperamus, à qua cecidimus. Nonnulli [b] existimant hanc potius subdiuisionem esse: quia subdistinguuntur interdicta priuata, quæ ad rem familiarẽ pertinent [c]. Singula ergo huius diuisionis, seu mauis, subdiuisionis membra singulatim in subsequentibus enarrantur. † Porrò non desunt, qui Iustinianum hic, itém- 2
que [d] Paulum (ex cuius responso desumtus est præsens locus) diminutum dicant, dum triplex duntaxat interdictum esse docet: quandoquidem & quartum reperiatur, quod [e] *confirmandæ* seu *conseruandæ possessionis* dicitur. Nam si filio impuberi moueatur quæstio status & hæreditatis, beneficio Carboniani edicti in tempus pubertatis differtur quæstio, mittitúrque (si tamen non possideat) in possessionem, præstita cautione. Quòd si possidere reperiatur, in possessione (eiusdem edicti beneficio) [f] continuabitur. † Varij varia dixêre: planius responsum videtur, quod Iason [g] 3
dedit, vt hoc interdictum *conseruandæ possessionis*, non sit interdictum, seu possessorium remedium ordinarium, cùm triplex tantùm reperiatur, & hoc non detur inter duos contendentes de possessione, sed sit quoddam extraordinarium interdictum, cuius nulla habetur ratio seu consideratio [h].

a *Adipiscendæ possessionis causa*] † Interdictum *adipiscendæ possessionis* illi compe- 4
tit, qui de nouo rei alicuius possessionem, quam prius non habuit, adipisci conatur: & complectitur tres species, quarum duæ solùm ab Imperatore referuntur. † Prima 5
est, interdictum *quorum bonorum*: sic autem appellatum est à primis verbis edicti [i]
prætorij, vt plerumque solebat fieri: illique conceditur, qui ad successionem hæreditariam æquitate Prætoris vocatus, bonorum possessionem agnouit apud iudicem, aduersus eos, qui pro hærede, id est, qui nullo iure vel titulo temerè occupassent hęreditatem defuncti, vt possessio rerum hæreditariarum illi restituatur. † Dicitur au- 6
tem, quis agnoscere bonorum possessionem, quando declarat apud Prætorem, vel hodie apud magistratum, se talem esse, qui possit & velit iure prætorio amplecti hęreditatem [k] defuncti: nam is tametsi iuris autoritate habeat omnia, quæ ad hæredẽ pertinere possunt: nondum tamen consecutus est corporalem rerum hæreditariarũ possessionem [l]. † Porrò hoc interdictum non solùm ad vniuersas, sed etiam ad singu- 7
las res hæreditarias [m] pertinet. Vnde verisimile est, in responso Vlpiani aliquid deesse, vel potius illud de bonorum vniuersitate tantùm (id quod locus indicare videtur) intelligendum: quasi innuat ibi Vlpianus, principaliter ad hoc introductum esse *Quorum bonorum* interdictum, vt vniuersam hæreditatem aliquo remedio nancisci corporaliter posset successor: per hoc tamen non negat, quin si veniat vnius tantùm rei controuersia, cuius possessionem nondum sit adeptus, huic interdicto sit locus: aliàs enim multa iura aduersarentur [n]. † Et hæc est vna similitudo inter illud inter- 8
dictum, & petitionem hæreditatis.

b *Bonorum possessor*] [*] Atque etiam hæredi, si non directum, saltem vtile: vt sic quod bonorum possessori concessum est, hæredi quoque iure ciuili succedenti [*] communicetur, cuius non inferior est causa.

c *Ex iis bonis*] Quæ scilicet defunctus tempore mortis habuit, saltem possidendo [o]
pro suis: † tametsi petitio hæreditatis [p] etiam earum rerum nomine concedatur, 9
quas defunctus simpliciter detinebat, vel vti depositas, commodatas, aut pignori datas, quarum periculum ad hæredem pertinet.

a l.2.§.hæc autem interdicta. de interdict.
b Bald. in l. incerti iuris 3. col.6. C. de interd.
c d.§. hæc autẽ. Ioan. de Plat. hic.
d In d.l. hæc autem.
e l.1. C. de Carboniano edicto, l.3. §. missum, illo tit.
f Ita Bald. c.1. §. vlt. de prohibita feudi alie. per Lotha. post Odof. in d.l.1
g In d.l.1 col 2.
h Arg l.4. §.1. de fideicomm. libert.
i d.l.1. §. hoc interdictum, quor. bono.
k l. vlt. C. qui admitti.
l Atque ita intelligitur l.1. & l.3. §.1. de bon. poss.
m Vt hic & l hoc amplius 29. cum l. sequ. de furt.
n d.l. hoc amplius. cũ l. seq.
* Baldui. hic.
o l.2. C. quorũ bono.
p l. & non tantum 19. de petit. hæred.

d Dats

d *Data est*] Edicto scilicet, vel decreto Prætoris: vt hic præter ius nihil intelligas, & nihilominus opus sit corporali rerum possessione, quam hoc interdicto persequimur, vt paulò antè dictum est.

e *Pro hærede*] Et sic titulo vniuersali. † sicut enim petitio hæreditatis non datur aduersus eum, qui titulum singularem q allegat: ita nec hoc interdictum possessorium aduersus titulo possidentem competit. Nam hic quoque est similitudo inter vtrumque. q l. regulariter 9. de petit. hæred. l. hæreditatis, C. illo eod. tit.

10 f *Pro hærede autem*] Hoc nos abundè alibi explicauimus r, quæ huc repeti possunt.

g *Inutile est*] Vt scilicet possessionem reciperet, quâ semel excidit: habet enim alia remedia, puta, rei vendicationem, vt dominus: vel Publicianam, vt quasi dominus: vel etiam recuperandæ interdictum. r §. actionum, §. de act. num. 119. 120.

11 h *Interdictum quoque*] † Secunda species adipiscendæ possessionis, est *Interdictum Saluianum*, sic dictum ab autore Saluio Iuliano celebri Iurisconsulto: quod domino datur locanti prædium rusticum vel vrbanum, aduersus ipsos conductores, vt possessionem adipiscatur earum rerum, quę inuectæ illatæque penes conductores multis argumentis suspectos, tutæ non sunt, vel quas ad alios iam transtulerunt, ne defraudetur sua pensione. Erat autem conceptum his verbis: *Quod tu illi mercedis causa oppignerasti quæ de re agitur, id illi restituas.* Et de hoc extat quoque titulus in Pandectis, de *Saluiano interdicto* Habet autem hoc interdictum magnam similitudinem cum actione *Seruiana*: tametsi ab ea in nonnullis etiam differat, id quod alio loco discussimus s. Proinde quæ tum dicta sunt, huc quoque transferri debent. s §. item Seruiana, §. de actionib. nu. 49. 50.

12 † Tertia species adipiscendæ possessionis, est (quam Iustinianus hic prætermisit) interdictum *Quod legatorum*, pariter à primis verbis edicti Prætorij sic nuncupatum. Eius tamen exemplum non extat integrum, licet centones aliquot inseruerit Tribonianus Pandectis. Continet autem hanc causam, vt quod quisque legatorum nomine non ex voluntate hæredis, vel bonorum possessoris occupasset, id ipsi restitueret. Etenim æquissimum visum est Prætori, vnumquenque non sibi ipsi ius dicere, in

13 occupandis legatis aut fideicommissis, sed ab hærede petenda. † Conceditur ergo hæredi hoc interdictum, aduersus legatarium, qui sine ipsius voluntate aut ratihabitione, autoritate propria occupauit rem sibi legato fideicommissóve relictam. Hęredis enim interest plerunque, non occupari legata aut fideicommissa, propter detrahendam fortè ex S.C. Trebelliano aut lege Falcidia portionem t Quare si legatarius non restituat, in id, quod hæredis interest, condemnari debet u. Adipiscendæ autem ideo dicitur hoc interdictum, quia locum habet, si legatarius occupando præuenit hæredem, qui rei legatæ possessionem nunquam habuit. Si enim aliquo modo habuisset, & ab ea deiectus esset, interdictum recuperandæ daretur. Ex prædictis tribus interdictis, priora duo restitutoria sunt: *Saluianum* verò prohibitorium. t §. sed quia, & §. nihil autem, ff. de fideicom. hær. & §. de leg. Fal. in pr. & §. vlt. u l. 2. §. 2. quo. leg.

§. Retinendæ.

1 *Interdicti retinendæ possessionis duæ species: Vti possidetis, & vtrubi.*
2 *Quando illud interdictum competat.*
3 *Quis in eo obtineat.*
4 *Dominium & proprietas an differant.*
5 *Proprietas vnde dicatur.*
6 *Quæ sit prima causa interdicti retinendæ.*
7 *Prius de possessione cognoscendum, quàm proprietate.*
8 *Quando duo possident, neuter velit agere, & periculum sit, ne ad arma deueniant: quid agendum?*
9 *Sententia in possessorio lata non præiudicat petitorio: econtrà secus.*
10 *Petitorium quando dicatur habere possessorium admixtum.*
11 *Commoda possessionis plurima, & quæ sint illa, num. 12.*
12 *Quæ sint partes iudicis in interdicto retinendæ.*

1 Retinendæ possessionis causa comparata sunt interdicto Vti possidetis, & Vtrubi:[a] cùm ab vtraque parte[b] de proprietate alicuius rei[c] controuersia sit:[d] & antè quæratur, vter ex litigatoribus possidere, & vter petere debeat. Nam nisi antè exploratum fuerit,[e] vtrius eorum

possessio sit: non potest [f] petitoria actio [g] institui: quia & ciuilis & naturalis ratio facit, vt alius possideat, & alius à possidente petat. Et quia longè commodius est, [h] & potius possidere, quàm petere: ideo plerunque & ferè semper ingens existit contentio de ipsa possessione. [i] Commodum autem possidendi in eo est, quòd etiamsi eius res non sit, qui possidet, si modò actor non poterit suam esse probare: remanet [k] in suo loco possessio. propter quam causam, cùm obscura sunt vtriusque iura, [l] contra petitorem iudicari solet.

† *Nunc ad alterum* membrum suprà scriptæ diuisionis transit, nempe ad interdictũ 1
retinendæ possessionis, quo agimus, vt possessionem, quam adepti sumus, si fortè in
ea per aduersarium turbamur, retineamus. Huius duæ vulgatissimæ sunt species, videlicet interdictum *Vti possidetis*, & interdictum *Vtrubi*: similiter à primis eorũ verbis sic nuncupata: quæ vt prohibitoria sunt, ita possessionis retinendæ causa comparata. Nam *Vti possidetis*, pertinet ad retinendam possessionem rerum immobilium so-
lóque [a] hærentium: *Vtrubi* mobilium rerum [b] tuetur possessionem. † Tuentur autẽ 2
hæc retinendæ possessionis interdicta aliquem in possessione, quam licet adhuc re-
tineat, tamen ne liberius ea vti possit, per aduersarium turbatur. † Potissimùm autem 3
retinendæ interdictum competit, si de proprietate alicuius rei controuersia sit futura, vbi vter ex litigatoribus possidere, & vter petere debeat, prius est inuestigandum: idque propter commodum possessionis, in quo tantisper remanet is, qui possidere
dignoscitur, donec petitor rem suam esse probet [c]. † Proinde interdicto retinendæ 4
possessionis is vincit, qui accepti iudicij, seu litis contestatæ tempore in possessione est: modò nec vi nec clam, nec precariò ab eo possideat [d], qui turbàuit. Iniquum enim esset, actorem vincere eum, à quo possessionem habet. Verùm quomodo ab actore possessionem habeat, iustè vel iniustè, non refert: nam qualiscunque possessor, hoc ipso, quòd possessor est, plus iuris habet, quàm [e] ipse, qui non possidet.

a *Cùm ab vtraque parte*] Quia scilicet vterque contendat se esse dominum rei, de qua est controuersia.

b *De proprietate*] † Id est, dominio rei: Proprietas enim & dominium pro eodẽ fre- 5
quenter accipiuntur in legibus. [f] Quanquam *dominium* genericè sumtum fusioris cuiusdam significationis sit, quàm proprietas: qui. quodcunque dominium complectitur, siue directum sit, siue vtile. Nam & fructuarius dominium habere rectè dicitur [g]: cùm proprietas duntaxat pro directo & verò dominio vsurpetur: id quod & e-
tymus vocabuli ostendere videtur. † Dicitur enim *proprietas*, quasi propriè tuum: 6
quanquam ego hoc magis allusionem esse putem. Sic Caius [h] proprietatem appellat id, quod est dominium directum: pro dominio autem vtili nunquam accipitur [i]. ideóque emphyteuta, feudatarius, superficiarius & reliqui habentes vtile dominium, non dicuntur habere proprietatem: ea enim penes directum dominium est.

c *Controuersia sit*] † Prima enim huius interdicti proponendi causa fuit, vt seruiret 7
iudicio petitorio, in quo scilicet de proprietate rei, seu dominio tantummodo contenditur [k]: interdum tamen eo vtimur, vbi nemo meditatur litem proprietatis: quoniam & in eum exerceri potest, qui ne cogitat quidem se dominum, sed aliàs non sinit nos quietè vti possessione rerum nostrarum. videtur enim mihi possessionis controuersiam facere, qui prohibet me vti mea [l] possessione.

d *Et antè quæratur*] † Quod omnimodo necessarium est, vt sc. de possessione prius 8
quæratur, & cognoscatur, quàm de proprietate. Rectè enim Vlpianus [m]: *Exitus*, inquit, *controuersiæ possessionis hic est, vt pronuncietur vter possideat: ita enim fiet, vt is qui victus est de possessione, petitoris partibus fungatur, & tunc de dominio quæratur coram eodem [n] iudice.* † Quid autem si duo contendant se possidere, & neuter 9
queratur in iudicio, periculúmque sit, ne ad arma prosiliant tuendæ possessionis prætextu? Et hoc casu iudici incumbit, suas partes interponere, & si
vnius

a l. 1. §. hoc interdictum, vti possid.
b l. 1. vtrubi.
c l. siue possidetis 16. C. de probationib. l. res alienas 28. C. de rei vend.
d l. 1. §. vlt. & l. 2. vti possid. l. 1. C vtrubi
e l. 1. §. vlt. & l. seq. vti possid.
f l. 1. §. huius autem, vti possidetis.
g l. 4. si vsusfru. petat.
h l. fin. de superficie.
i Bald. in l cùm res 12. in fin. C. de proba. Alex. Consl. 159. lib. 5.
k l. qui petitorio 36. de rei vendic.
l l. 3. §. 1. vti possid.
m l. exitus 35. de acq. poss.
n Facit l. nulli 10. C de iudiciis, & l. ordinarij 13. C. de rei vend.

vnius possessionem iustiorem comperiat, alteri interdicere, propositáque pœna prohibere, ne quid de facto tentent. Quòd si paria sint vtriusque iura, nominabit sequestrum, qui possidebit interea, dum quæstio de possessione vel proprietate cognoscatur, ac terminetur. Quod in supremo hoc tribunali German. imperij, dum in eo Assessoris munere fungerer, sæpe practicatum memini: maximè inter Principes viros, de quibus maior subest metus ac suspicio conclamandi ad arma.

e *Vtrius eorum*] Qui contendunt de possessione alicuius rei, quia vterque asserat se possidere, vt aduersarium ad onus probandi compellat.

f *Petitoria actio*] Quæ tamen rectè postea instituetur, si de possessione iam fuerit

9 cognitum ac pronunciatum. † Sententia enim in possessorio iudicio lata, non præiudicat, neque nocet [o] petitorio: quoniam in priori iudicio possessio, in hoc proprietas vertitur, & nihil commune habet possessio cum proprietate [p]. Ex diuerso tamen sententia lata in petitorio, potest interdum officere agenti possessorio, veluti si admix-

10 tam proprietatis causam [q] habet. † Dicitur autem possessorium habere causam proprietatis admixtam [r], cùm, vt ex eo obtineatur, dominium vel quasi probare necessum est. verbi gratia: Si agatur, vt iter reficere liceat [ſ], hinc que prædictæ exceptionis facilis sit tibi ratio: quoniam de titulo seu proprietate in possessionis causa doceri debet: hæc autem in petitorio finita est & terminata [t]. Idem iuris est, & si possessorio retinendæ, vel etiam recuperandæ agat quis: obstat enim ei exceptio rei iudicatæ in petitorio [u]. quod diffusius interpretes suis locis expendunt.

g *Instituit*] Meritò ergo Prætor huiusmodi possessoria interdicta adinuenit, quibus cognosceretur, vter eorum possideret, & sic vter in petitorij causa actor, vter reus esset: quia non potest actoris petitio institui, priusquam adpareat, quis rem controuersam possideat.

h *Et potius*] Hæc duo verba in plerisque codicibus scriptis desunt.

11 i *Commodum autem*] † Ostendit maximam vtilitatem esse possessionis: quoniam onus probandi dominij transfert in actorem. quod nisi fecerit, aduersarius possessor manet, siue dominus sit, siue id minus. Bona item fide [x] fundum aliquem possidens & fructus facit suos [y], & rem legitimo tempore vsucapit. Rectè ergo Accursius eos, qui tenent & possident, *beatos* nuncupauit, cùm tot sint fructus, tótque commoda possessionis: quæ Doctores in locis communibus [z] aceruatim congesserunt: nos obi-

12 ter potiora referemus. † Horum illud primum est, quòd cùm possessio aduersarium actorem faciat, actore non probante, qui possidet, obtineat, vt iam dictum [a] est. Secundum est, quòd in pari causa pro possessore iudicari [b] soleat: veluti si producerẽtur duo testamenta eadem die confecta: qui in altero hæres scriptus possidet, antepodendus erit, donec alter probet, testamentum suum posterius factum esse [c]. Tertium, quòd grauat onere probandi aduersarium. Quartum, quòd duobus habentib. causam ab vno, qui possidet, aut is cui prius res tradita est, præferatur [d]: quod tamen in spiritualibus non obtinet [e], matrimoniis puta & sacerdotiis [f]. Quintum est, quòd possidens presumitur dominus [g]: quod tamen verum accipe, si dominium deducatur in iudicio incidenter secus si principaliter, vt quia rei vendicatione agatur: quia tũc probatio dominij necessaria [h] est. Sextũ, si res immobiles possideantur, suspicio fugæ tollitur, nec tenetur satisdare, iudicio sisti [i]. Septimum, possessor pignoris ius offerẽdi habet [k]. Octauum, ex possessione causatur vsucapiendi conditio [l], & in cõsequentiam per possessionem acquiritur dominium [m]. Nonum denique commodum possessionis est, quòd ex diuturna seu longa possessione præsumitur requisita solennitas interuenisse: veluti, si fratres pro diuiso bona per longum tempus possederint, licet non adpareat de aliqua diuisione inter eos facta: eam tamen ex diuturna possessione [n] intercessisse coniicimus. Sic Pontificij iuris Interpretes [o] docent, ex diuturna possessione sacerdotij præsumi quem legitimè institutum.

k *In suo loco possessio*] Qualis scilicet prius fuit: neque enim quicquam ei adiicit simplex illa absolutio [p]; adeò vt si postea rursus de eadem re conueniatur, non habeat rei iudicatæ exceptionem.

13 l *Contra petitorem*]. † Et id quidem sine pugna est, in iudiciis tam petitoriis,

o l.& an eadem 14.§.vlt.de except. rei jud.
p l.naturaliter 12.§.1. de acqu. poss.
q l.2.§.quadã, de interd.
r gloss.ibid.
ſ l.3.§.hoc autem, de itinere actũque priua.
t Panor.c.pastoralis. col. 7. de causa pos.& prop.
u Dy.c.qui ad agendũ.de reg. iur.in 6. Alex. & alij d. l. naturaliter, §. nihil comm.de acq pos.
x l.2.vti possid.
y §.de rerum diuis. & de vsucap. per discursum.
z In d.§.nihil comm. Bald.c.1.de con. inter do.& fid.de inuest. feu.
a l.1.C.de alie. na. iud. mut. causa fact.
b De quo per DJ. l.qui accusare, C de eded.
c c.si à sede.de præbend. lib.6. c.in pari, de regul.iur. eo.lib.
d Bart.l.1.§.nõ autem, de bon. poss secundum tab. multa exẽpla vide apud Barba.Cons.23. vol.1.
e l circa 14 de probat l. libertis,§.vlt. de lib. causa.
f l.si ea res 31. §.vltim.de act. emt.l.siue autẽ 9.§.si duob. de publici.
g c.vlt.de spõsa duorum.
h c.capitulum. ibi. Fel.de rescrip.
i l.sicuti 8 §. sed etsi. vbi gl. si seruitus vend.l.1 famil.ercisc. k l.in rem 10.de rei vend. l.cum res ibi gl. C.de prob. de quo vide latius Salic.in l.2.C.ne vx.pro mar. l l.sciendum 15. in prin. ff. qui satisd.cog. m l. Paulus 12.§.qui pignori. quib.mod.pig.sol. n l.qui fundum 7. pro emt. o l.traditionib. 20. C.de pact. p l.si maior.C.com. diuidundo. Vide de hoc DJ. in l.sciendum 30.de verb.obl.

quàm possessoriis, vbi apparet, quis actor sit, & quis reus. Quia verò hoc retinendæ possessionis interdictum duplex est, & vterque in eo ferè sit actor & reus, planè obscurum videtur, secundum quem in re tam dubia pronunciari debeat. Obseruandi ergo sunt in his duplicibus iudiciis gradus quidam, siue media, quæ Oldendorpius[g] ex Bartolo eleganter in suis Classibus actionum in vnum velut fasciculum congessit: ad quem (quia vulgò extant) iuris studiosum remitto.

g Vide Old. Class. 2. act. 4. ad finem.

§. Sed interdicto.

1 *Primùm de interdicto Vti possidetis: & vnde dicatur.*
2 *Quæ in eo sint probanda.*
3 *Quid contineat.*
4 *An illud etiam locum habeat in incorporalibus.*
5 *Interdictum VTRVBI: & quòd Vtrubi, non vtrobi sit legendum.*

Sed interdicto quidem VTI POSSIDETIS,[a] de fundi vel ædium possessione contenditur: [b] VTRVBI verò interdicto, de rerum mobilium possessione.

Duas species interdicti retinendæ suprà recensuit: nunc pro quibus rebus dentur, & in quo conueniant aut discrepent, in subsequentibus declarat. † Interdictum ergo 1 *Vti possidetis* datur pro earum rerum possessione retinenda, quæ sunt soli atque immobiles: aduersus molestatores, qui nos turbant, nec sinunt illarum possessione nos quietè[a] vti. Et sic dicitur à primis interdicti verbis, vt & alia nonnulla interdicta. † Necesse autem est, in hoc interdicto probare agentem, quòd etiam eo tempore, 2 quo turbaretur & quo lis contestaretur, possederit rem, in qua se turbatum prætendit. † Continet autem hoc interdictum, quanti ea res est, id est, quanti vniuscuiusq; 3 interest, possessionem retinere, nec fuisse turbatum in ea. Posse etiam cautionem exigi ab aduersario, vt de cætero à molestatione abstineat, communi calculo probatur[b]: idémque communis vsus iudiciorum passim confirmat. † Sed an locum ha- 4 beat hoc iudicium in quasi possessione rerum incorporalium, puta iurisdictionis, seruitutis retinendæ, si in ea quis turbetur? Et crebrius placuit, locum habere, saltem vtiliter[c]: idque consuetudo, optima legum interpres, passim in iudiciis obseruat.
a *De fundi vel ædium*] Vel cuiuscunque alterius rei immobilis, soloque hærentis possessione, de qua certum edictum nominatim propositum non[d] existit.
b *Vtrubi verò*] † Hæc est secunda species interdicti retinendæ, quæ pariter à primis 5 eius verbis denominationem accepit, vt interdictum *Vtrubi* dicatur: sicut rectè in Pandectis Florent. & apud Theophilum scribitur: qui istud interdictum *παρ᾽ ὅπότερον* interpretatur: Impp.[e] alibi celerem reformationem vocant: *Bonæ fidei possessori primùm oportet celeri reformatione succurri.* Est autem hoc verbum *Vtrubi*, compositũ ab vtrum & vbi, quasi, apud quem de duobus de re controuertentibus, vt &[f] Accursius alibi sensit. Falsa ergo est vulgata lectio, quæ *vtrobi* legit: cùm illud ad locum pertineat, sicut vtrobique, quemadmodum Grammatici docent. Conuenit autẽ hoc interdictum in omnibus cum *Vti possidetis* interdicto: hoc solo excepto, quòd *Vti possidetis* immobilia, *Vtrubi* mobilia inter homines bona[g] tuetur.

a l. 1. §. vlt. & l. 2. uti possidetis.
b In l. 3. §. vlt. vti poss. per l. 1. C. eod.
c Ita Doctores in d. l. 1. C. h. t. & c. licet, de probat. Bart. l. 2. ff. vti poss. facit l. Sicuti 8. §. Aristo. in fine. si seruitus vendicetur.
d In l. 1. §. vtrubi.
e In l. 13. C de agric. & censit.
f In l. 1. ff. vtrubi.
g Huius interdicti pleniorẽ explicationem vide apud Oldendorp. Class. 2. act. 4.

§. Quorum.

1 *Vetus differentia inter Vti possidetis & Vtrubi interdicta.*
2 *Clausula, nec vi, nec clàm, &c. omnia vitia possessionum continet.*
3 *Clàm possidere quis dicatur.*
4 *Vocula (precariò) pro aduerbio accipitur.*
5 *Possessionis initium sine vitio fuisse sufficit.*
6 *Quibus hoc interdictum competat.*
7 *Eum, qui hoc interdicto vti velis, sufficit possidere.*
8 *Quis dicatur possedisse maiore parte anni.*
9 *Hodie in vtroque interdicto is vincit, qui litis contestatæ tempore ab aduersario sine vitio possidet.*
10 *Interdictum Vti possidetis, pro rebus immobilibus: interdictum Vtrubi, pro mobilibus datur.*

Quorum

Quorum vis ac potestas plurimam inter se differentiam apud veteres habebat. Nam VTI POSSIDETIS interdicto is vincebat, qui interdicti tempore possidebat: si modò[a] nec vi, [b] nec clàm, [c] nec precariò [d] nactus fuerat ab aduersario [e] possessionem: [f] etiamsi [g] alium vi expulerat, aut clàm arripuerat alienam possessionem, aut precariò rogauerat aliquem, vt sibi possidere liceret. VTRVBI verò interdicto is vincebat, qui [h] maiore parte eius anni, nec vi, nec clàm, nec precariò ab aduersario possidebat. [i] Hodie tamen aliter obseruatur. Nam vtriusque interdicti potestas (quantum ad possessionem pertinet) exæquata est: vt ille vincat, & in re soli & in re mobili, qui possessionem nec vi, nec clàm, nec precariò ab aduersario litis contestatæ tempore detinet.

1 † *Ostendit*, quæ fuerit olim differentia inter *Vti possidetis & Vtrubi* interdictum. Nã eo tempore, quo Prætor in iure reddebat, dabátque iudicia omnia, & interdicta, is vincebat interdicto *Vti possidetis*, qui tempore redditi interdicti in iure apud Prætorem sine vitio possidebat, quamuis ab alio quolibet non sine vitio [a] possideret. Sed interdicto *Vtrubi* victor is fiebat, qui maiore parte anni possederat sine vitio. & hæc veteri iure obseruabantur. a l. 1. vtrubi.

2 a *Nec vi*] † Quæ clausula omnia vitia possessionum complectitur: & inter hæc vis cæteris odiosior est, quia si quid vi factum sit, nullo iure defendi potest: nec in vllo interdicto habetur ratio violentæ possessionis, saltem aduersus eum, qui vim passus est. Vim autem hic accipere [b] oportet, quæ contra ius fit in vitio altero. Vis enim dicitur, quicquid nullo iure fit contra liberam alicuius voluntatem. de qua vide eleganter Ciceronem pro Cecinna. b De varia acceptione Vis, Oldendorp. Clas. 2. actione 5.

3 b *Nec clàm*] † *Clàm autem possidere eum dicimus* (inquit Vlpianus) *qui furtiuè ingressus est in possessionem, eo ignorante, quem sibi controuersiam facturum suspicabatur, & ne id faceret, timebat.*

4 c *Nec precariò*] † *Precariò* nomen, ipsa terminatione ablatiui pro aduerbio accipitur. Paulus [c] ait: *Precariò habere videtur, qui possessionem corporis vel iuris adeptus est, ex hac solummodo causa, quòd adhibuit preces, & impetrauit, quod sibi possidere aut vti liceat.* c l. clàm possidere 6. in pr. de acqu pos. l. minus, C. eod.

5 d *Nactus fuerat*] † Ab initio scil, etiamsi postea vitium aliquod subsequatur inspicimus enim ipsam originem & primam causam possessionis, quæ si fuerit sine vitio, satis est. Vnde Vlpianus: *Is* (inquit) *qui cùm possidere non clàm, se celauerit, in ea causa est, vt non videatur clàm possidere: non enim ratio obtinendæ possessionis, sed origo nanciscendæ exquirenda est. Nec quenquam clàm possidere incipere, qui sciente aut volente eo, ad quem ea res pertinet, aut aliqua ratione bona fide possessionem nanciscitur.*

6 e *Possessionem*] † Neque enim competit hoc interdictum, nisi iis solis qui possident, siue naturaliter, siue ciuiliter, multò magis si vtroque modo. Quare creditorib. missis in possessionem rei seruandæ causa: item cæteris omnibus, qui custodiæ causa missi sunt in possessionem, non conceditur hoc interdictum: quia non possident [d]. habent tamen alia remedia, quibus vtantur: puta actionem in factum ex interdicto, Ne vis fiat ei: item officium iudicis, & manum [e] militarem. d l. 3. §. creditores vti pos. e l. 1. in pr. & §. est autem generale, l. 3. in pr. & §. 1 ne vis fiat ei, &c.

7 f *Etiamsi alium vi*] † Quomodo enim ab alio, quàm ab actore possessionem habeat, iustè vel iniustè, nihil refert: nec potest molestator ex hoc interdicto conuentus, istud in defensionem trahere. Nam qualiscunque possessor, hoc ipso quòd possessor est, plus iuris habet, quàm ille, qui non [f] possidet. Itaque si vsufructuarius, qui naturalem possessionem habet, deiiciatur ab alio, qui se fructuarium contendebat, vel clàm illo alius ingrediatur, aut precariò accipiat, poterit quidem fructuarius propter- f l. 1. §. vlt. & seq. vti possid.

ademtam sibi possessionem hoc interdicto aduersus deiectorem vti: proprietarius verò, cui nihil ademtum est, non poterit.

g *Alium*] Penitus extraneum, & qui non possideat nomine aduersarij, nec ipsius personam referat: tali enim deiecto vi, censeretur aduersarius deiici, quem iste repræsentabat.

h *Maiore parte*] †Hoc est, qui longiore tempore possidet. Maiorem enim anni par- 8
g l. maiore 156. de verb. sig. tem possedisse quis intelligitur, vt g Licinius interpretatur, etsi duobus mensibus possederit: si modò aduersarius eius aut paucioribus diebus, aut nullis possederit.

i *Hodie tamen*] Veterem differentiam, de qua iam dixit, sublatam esse docet. Ex quo
h l. 1. C. de interdict. enim interdicta impetrari desierunt à Prætore h, & reddi: id temporis non consideratur, sed tempus quo lis contestatur apud iudicem, qui cognoscit. †Et sic iure, quo 9
nunc vtimur, vtroque interdicto vincit, qui litis contestatæ tempore ab aduersario
i l. 1. ff. vtrubi. sine vitio i possidet. † Cæterùm altera differentia inter hæc interdicta, quòd scilicet 10
Vti possidetis, pro rebus immobilibus, *Vtrubi* pro mobilibus competat: adhuc durat.

§. Possidere.

1. *Etymus possessionis à sedibus, non à pedibus est.*
2. *Possessionis definitio ex Alciato.*
3. *Possessionem facti esse non iuris.*
4. *Vnam tantùm possessionem esse, eam tamen duplicem possidendi causam habere.*
5. *Possessio naturalis: ciuilis.*
6. *Possessio non nisi animo & corpore acquiritur. & num. 13.*
7. *Acquirimus possessionem etiam per alios.*
8. *Retinemus possessionem solo animo, & per quoslibet, qui nostro nomine sunt in possessione.*
9. *Possessio qualiter amittatur.*
10. *Ciuiliter amittitur possessio solo animo.*
11. *Possessio pro detentione.*
12. *Aliud est possidere, aliud in possessione esse.*
13. *Possessio ciuilis solo animo retinetur, sed non adipiscitur.*
14. *Possessio solo animo amitti potest.*
15.16 *Aetiologia, cur iusta possessio & animo & corpore acquiri debeat.*
17. *Ad nanciscendam possessionem, sufficit partem fundi introire.*

Possidere autem videtur quisque, non solùm a si ipse possideat, sed & si eius nomine aliquis b in possessione sit, licet is eius iuri subiectus non sit: qualis est c colonus & inquilinus. Per eos quoque, apud quos deposuerit quis, aut quibus commodauerit, ipse possidere videtur. Et hoc est quod dicitur, d retinere possessionem posse aliquem per quemlibet, qui eius nomine sit in possessione. Quinetiam animo quoque solo e retineri possessionem placet: id est, vt quamuis neque ipse sit in possessione, neque eius nomine alius: tamen si non relinquendæ possessionis animo, sed postea reuersurus inde discesserit, retinere possessionem videatur. Adipisci verò possessionem per quos aliquis potest, secundo libro exposuimus. Nec vlla dubitatio est, quin f animo solo adipisci possessionem nemo possit.

Quia dictum est, præfata duo interdicta Vti possidetis & Vtrubi, iis tantùm competere, qui possident: commodè nunc subiicit, qualiter & quomodo quis possidere dicatur. †Ad protheoriam autem huius loci, cumprimis sciendum est, possessionem 1
a l. 1. de acq. quod ad etymum attinet, appellatam esse à a sedibus, quasi positio: quia naturaliter tenetur ab eo, qui ei insistit: quam Græci κατέχω dicunt. Falsa enim est lectio, à pedibus: quoniam possidere à sedeo formatum, in etymo vocabuli nihil commune habet cum pedibus, & verbum ipsum non satis patitur, vt & pedum & positionis

illuc

illuc concurrat deriuatio. Sedendi denique manifestum apparet in ipso possidendi verbo vestigium. Quidam [b] tamen malunt ab hac voce, *Pos*, componi, quod in com-
2 positione solùm inuenitur, vt compos, impos: quasi qui potens & cum potentia alicubi sedeat, is demum possideat. † Possessionem autem Alciatus [c] sic eleganter definit, *vt sit vsus rei alicuius à proprietate vel iure separatus* Idcirco autem ait, à iure separari possessionem: primùm, vt ostendat, ab eo vsu, qui seruitutis species [d] est, eã
3 differre. † Deinde vt illorum sequeretur [e] sententiam, qui possessionem facti, nõ iuris esse censuerunt: quod & verum est, multisque in locis consulti apertissimè attestati [f] sunt. Et hoc obtinet, siue acquisita sit possessio, siue amissa: semper enim facti
4 est, vt argutè Alciatus [g] alibi comprobat † Ex quibus etiam conuincitur, vnam tantùm esse possessionem, sicut Placentinus & Azo [h] rectè censuerunt: quæ tamen duplicem habeat rationem, seu qualitatem possidendi, naturalem scilicet & ciuilem.
5 † Nam cùm quis corpore nanciscitur detentionem rei, vsúmque eius percipit, naturaliter possidere dicitur. Et ita sæpe Iurisconsulti tam nudam nobis possessionem [i] proponunt. Sin autem verè quis non insistat ipsi rei, neque vsum percipiat, sed sola animi destinatione, tum per interpretationẽ legis ciuiliter possidet. Et de hac quoque tam absolutè leges interdum loquuntur. Qua ratione per fructuarium, & eum, qui precariò rogauit [k], possidemus: & licet ipsi naturaliter fundo insistant, tamen
6 propriè non possident, quia nostro nomine sunt [l] in fundo. † Illud quoque præcognoscendum est, acquirere possessionem neminem posse, nisi animo & corpore [m],
7 hoc est, naturaliter & ciuiliter. † Acquirimus autem possessionem non solùm per nosmetipsos, sed etiam per alios, quos in potestate habemus: vt per filios, vel [n] ser-
8 uos. † Retinere verò possessionem solo animo [o] possumus, & per quoslibet, qui nostro nomine in possessione sunt: vt est colonus, inquilinus [p], depositarius, commodatarius, & similes. *Generaliter enim* (inquit [q] Caius) *quisquis omnino nostro nomine nobis volentibus sit in possessione, velut procurator, hospes, amicus, familia non possidere*
9 *videtur*. Is enim possidet, cuius nomine [r] possidetur. † Amitti quoque in totum possessio non potest, nisi animo & [s] corpore. Sicut enim vtrunque requiritur, ad constituendam siue adipiscendam possessionem: ita nulla amittitur possessio, nisi in qua v-
10 trunque in contrarium actum est. † Ciuiliter amittitur possessio solo animo. Quod eò pertinet, vt si in fundo sim, & nolim possidere: licet amissa sit ciuilis possessio, naturalis tamen, siue corporalis in hoc mihi proderit, quòd solo animo recuperem ciuilem possessionem: quod ei non licet, qui de loco [t] decessit. Et hæc ad euidentiam sufficiant: nunc textum videamus.

a *Si ipse possideat*] Id est, suo corpore insistat ipsi rei.

11 b *In possessione sit*] † Hoc est, in detentione: vt Accurs.[u] alibi exponit: quemadmodum & missi in possessionem ex causa damni infecti, seu legatorum sunt in posses-
12 sione, & tamen non possident propriè. † Aliud ergo est possidere, aliud in possessione [x] esse. Vnde colono non dicuntur propriè concedi interdicta, sed ei, cuius nomine [y] possidebat: nisi ipse sibi interuertisset possessionem. Ex æquitate tamen illi subuenitur officio iudicis, vt ius suæ detentionis defendere ac tueri possit.

c *Colonus & inquilinus*] Qui sint illi, & quomodo inuicem differant [z], alibi diximus.

13 d *Retinere possessionem*] Intellige ciuilem. † Ea enim sola voluntate retinetur, tametsi adipisci solo animo nullatenus possit, quemadmodum [a] mox subiicit.

14 e *Retineri possessionem*] † Sicut autem retineri, ita etiam amitti solo animo possessio [b] potest.

15 f *Animo solo*] † Corporali enim adprensione opus est ad acquirendam iustam possessionem. Quid enim fieret, si liceret veram possessionem inde asserere, quòd animo quis concepisset rem tenere? quotus contineret hanc concupiscentiam intra limites necessarij vsus? quis non diceret, Ego concepi animo talem rem habere? quãdo satiaretur hominum insatiabilis auaritia? Sicut ex diuerso idem contingeret, si iusta concederetur statim possessio ei, qui rem occuparet: nam quæ est habendi in hominibus libido, quilibet cæteris robustior, omnia passim vellet adprendere solus, vt sibi haberet: sicque nihil aliud, quàm rixæ, seditiones, rapinæ, cædes, inter homi-
16 nes pullularent. † Rectè ergo constitutum est, vt neque per se animo, neque per se corpore acquirere liceat iustam possessionem, sed animo & corpore, hoc est, natu-
17 raliter & ciuiliter, vt suprà ostendimus. † Quod autem dictum est, corporali adprensione opus esse ad nanciscendam possessionem, hoc non ita accipi debet, vt omnes

b Alciat. in l. in lege censoria 203. de verb. sign.
c In l. quæstio. 115. de verb. sig.
d De qua diximus §. de vsu & hab.
e De qua latiss. idem Alciat. in repet. l. quinque pedum C. de quinque pedum præscript.
f l. nec vtilem 20. ff. ex quibus caus. maio.
g d. l. quinque pedum.
h Alciat. d. l. quæstio. Zas. l. 1. de acq. pos. & l. 2. §. postea cũ App. de orig. iuris.
i l. si id quod 25. §. vl. de acq. poss.
k l. certè 6 §. 1. de precar.
l l. 1 in fine de noui ope. nunciat.
m l. 3. de acq. poss.
n l. 1. §. adipiscimur, & §. item acq. eod. tit.
o l. qui vniuersas 30. §. quod per colon. eod. tit.
p Vt hic.
q l. generaliter 9. de acq. poss.
r l. quod meo 18. eod. tit.
s l. quemadmodum 8. d. tit.
t d. l. 3. hoc tit.
u l. 2. §. 1. pro hæred.
x l. si quis antè 10. de acq. poss.
y l. 1. §. deiicitur, d. t.
z §. de action. §. item Seruianarum. 6.
a Ver. nec vlla, hoc §.
b l. ferè 153. ff. de R. l.

fundi glebas circumambulare oporteat: sed satis est, quàmlibet partem eius fundi introire, dum mente & cogitatione hoc fiat, vt totum fundum vsque ad terminum [c] possidere velit.

c l. quarundam 15. de acq. poss.

§. Recuperandæ.

1 *De interdicto vnde vi.*
2 *Illud dari, siue quis ex possessione naturali siue ciuili sit deiectus.*
3 *Interdictum vnde vi ad res immobiles tantum pertinet.*
4 *Vis in hoc interdicto de atrociori accipitur, quæ armis interuenientibus fit.*
5 *Interdictum de vi priuata seu quotidiana.*
6 *Contra quem detur interdictum vnde vi.*
7 *Quid contineat hoc interdictum.*
8 *In eo interdicto non quæri de qualitate possessionis, cùm in alijs sit secus: & quæ sit diuersitatis ratio. & num. 9.*
10 *In continenti vim vi repellere licet.*
11 *An vis censeatur in continenti facta, vel ex interuallo, iudicis relinquitur arbitrio.*
12 *De remedio constitutionis, Si quis in tantam, C. vnde vi.*
13 *Quæ sit pœna inferentis vim publicam vel priuatam.*
14 *De appellatione armorum & telorum: & armati qui dicantur: & nu. 15. 16.*

Recuperandæ possessionis causa solet interdici, si quis [a] ex possessione [b] fundi vel ædium [c] vi deiectus fuerit. Nã ei proponitur interdictum [d] VNDE VI, per quod is [e] qui deiecit, cogitur ei [f] restituere possessionem: [g] licet is ab eo, qui vi deiecit, vi, clàm, vel precariò possideat.[h] Sed ex constitutionibus sacris ([i] vti suprà diximus) si quis rem per vim occupauerit, si quidem in bonis eius est, dominio eius priuatur: si aliena, post eius restitutionem, etiam æstimationem rei dare vim passo compellitur.[k] Qui autem aliquem de possessione per vim deiecerit, tenetur lege Iulia de vi priuata, aut de vi publica. Sed de vi priuata, si sine armis vim fecerit: sin autem armis eum de possessione vi expulerit, de vi publica tenetur.[l] Armorum autem appellatione non solùm scuta, & gladios & galeas, sed & fustes & lapides significari intelligimus.

Sequitur tandem tertium & vltimum suprascriptæ diuisionis membrum, nempe interdictum recuperandæ possessionis: † quale est interdictum *Vnde vi*, quod in foro 1
maximè frequentatur, & est restitutorium, & sine exceptione datur possidenti rem immobilem si deiiciatur, vt recipiat recuperétve amissam possessionem. Amisisse tamen non videtur, qui adhuc cum eo, qui vi deiecit, decernit, aut in congressu ereptam [a] recuperauit.

a l. 3. de acqu. poss. de vi & vi arm.

a *Ex possessione.*] † Naturali vel ciuili: sicut enim non alius deiici videtur, quàm qui 2
possidet: ita non refert, corpore [b] an animo possideat. *Idcircóque*) inquit Vlpianus) *si quis de agro suo, vel de domo processisset, nemine domi relicto, mox reuertens prohibitus sit ingredi in ipsum prædium: vel si quis eum in medio itinere detinuerit, & ipse possederit, vi deiectus videtur: ademit enim ei possessionem, quam animo retinebat, etsi non corpore.*

b l. 1. §. hoc interdictum & §. interdicitur autem, de vi & vi arm.

b *Fundi vel ædium*] † Et cuiuscũq; alterius rei immobilis, soloque hærentis: ad res 3
autem mobiles hoc interdictum non pertinet, nisi fuissent in re soli, vt sic cedere videretur solo [c] vel ædificio. Cæterùm res mobilis quoties aufertur, vel furti, vel vi bonorum raptorum actio datur.

c l. idem est, §. pertinet, de vi & vi arm.

c *Vi deiectus*] † Vim hoc loco de atroci accipere oportet, quæ videlicet æstimatur, 4
quòd armis interuenientibus possessor expellitur, siue ad vsum armorum peruẽtum

fuerit,

5 fuerit, siue terrore eorum [d] fugatus sit possessor. † Fuit etiam aliud interdictum, *Vnde vi:* quod de vi priuata, id est, sine armis intelligebatur, quando scilicet quis sine coactis armatisve hominibus possessione deiiciebatur: quod Cicero pro Cecinna *Quotidianam* vocat: sed de eo tamen non videtur Iustinianus hic loqui, sed de altero quod vi publica siue armata fit: cùm quis oppressu & vi multitudinis, id est, coactis hominibus & armatis deiicitur, vt & Duarenus voluit lib. 1. Disputat. anniuers. cap. 10. Hæc enim sunt verba interdicti: *Hominibus coactis, armatisve,* autore M. Tullio.

d *Vnde vi*] Quod pariter à primis ipsius interdicti verbis sic [e] est appellatum, quemadmodum & alia pleraque eius verba Vlpianus [f] in hunc modum refert: *Vnde tu illum vi deiecisti, aut familia tua deiecit, de eo, quodq; ille tunc ibi habuit, tantummodo intra annum: post annum verò de eo, quod ad eum, qui vi deiecit, peruenerit, iudicium dabo.*

6 e *Qui deiecit*] † Siue ipse deiecit, aut familia eius, aut [g] procurator: quoniam hoc interdictum non magis proponitur aduersus eum, qui ipse deiecit, qua in eum, qui deiici iussit, ratámve deiectionem habuit, aut qui in vitium possessionis successit.

7 f *Restituere possessionem*] † Continet autem hoc interdictum non solùm restitutionem possessionis, sed omnium rerum mobilium, quæ ibi fuerunt, cùm possessor deiiceretur: nec tantùm quæ propriè illius fuerunt, verumetiam si quæ apud eum depositæ sint, vel ei commodatæ, vel pignoratæ, vel quorum vsum aut vsumfructum [h] habuerit. Fructus quoque debentur ex eo die, quo quis deiectus est: nec solùm habebitur ratio fructuum, sed & cæterarum vtilitatum. Omnia enim quæcunque habiturus vel assecuturus is erat, qui deiectus est, si in possessione mansisset quietus, restitui debent. Quorum lis æstimatur à iudice, vt actor consequatur, quanti sua interest, vi deiectum non [i] esse.

8 g *Licet is*] † Hoc speciale est in interdicto *Vnde vi*, vt non consideretur qualitas possidendi, an se iustè vel iniustè quis possideat. Sufficit enim docere se deiectum, cùm possideret, quod in aliis interdictis non est: in quibus omnino attenditur, an quis vi,
9 vel clàm, vel precariò ab aduersario possideat. † Sed qua ratione tam variè? quoniam odiosa magis est vis, de qua in interdicto, Vnde vi, agitur, vtpote vis atrocior, & quæ armis interuenientibus fiat, vt paulò antè diximus. Vnde discimus, semper peiori lo-
10 co esse vim posteriorem, saltem si ex interuallo secuta sit. † Nam in continenti vim vi repellere licet [k]. Quare Iulianus [l]: *Qui possessionem* (inquit) *sibi ereptam in ipso congressu receperat, in pristinam causam reuerti potius, quàm vi possidere intelligendus est.* Ideoque si te vi deiecero, illico tu me, deinde ego te: Vnde vi interdictum
11 tibi vtile erit. † An autem in continenti vel ex interuallo factum censeatur, in iudicantis consistit arbitrio, qui vtrunque ex qualitate personarum & rerum [m] æstimabit.

12 h *Sed ex*] † Aliud remedium hoc loci subiecit Iustinianus, quod aduersus violentũ inuasorem introduxerunt [n] principes. Nam si quis vim fecerit in re, quæ in eius bonis sit, ex constitutione *Si quis in tantam*, rem propriam amittit. Sin autem in re aliena, non modò eandem restituere, verumetiam eius rei æstimationem dare vim passo tenetur. Et hæc constitutio tam pro rebus mobilibus, quàm immobilibus, & tam contra dolosè, quàm temerè & sine dolo recipientem locum [o] habet.

i *Vt suprà diximus*] Sub tit. [p] Vi bonorum raptorum.

13 k *Qui autem*] † Rursus aliud remedium annectitur, ex lege Iulia de vi publica & priuata. Inferens enim vim priuatam, id est, sine armis, punitur lege Iulia de vi priuata relegatione, & tertiæ partis bonorum publicatione: inferens autem vim publicam armis, lege Iulia de vi publica, deportationis, & omnium bonorum publicationis pœnam sustinet: qua de re commodius suo loco [q] dicemus.

l *Armorum*] Desumtus est hic locus ex Caij [r] responso, quod adhuc in Pandectis
14 extat, & eleganter ab Alciato discussum est. † Sunt ergo *arma*, quod ad interdictum de vi attinet, omnia tela, hoc est fustes & lapides, non solùm gladij, hastæ, frameæ, id est [s], rhomphææ: item scuta [t], galeæ, & [u] loricæ, & [x] glebæ. Sunt autem *Romphæa* apud Vlpian. ex Gellio. teli genus Thracæ nationis. Armis etiam connumerat [y] Fe-
15 stus pugionem & sicam. † Hinc *Armatos* accipere debemus non tantùm eos, qui tela habuerunt, sed etiam quid aliud, [z] quod nocere potest. *Armatos* eos appellat Cicero [a] qui scutis, glebis, telis, saxis & fustibus parati ornatique sunt.
16 † Porrò *arma* ab arcendis hostibus dici putat Varro: Festus verò ab armis, quæ

d l. 1. de vi & vi arm.
e d. l. 1.
f ibid.
g Cicero pro Cecinna. Bart. in §. summa, §. h. t.
h d. l. 1. §. quod autem ait prætor. & §. ibi autem, l. purè. §. vlt. de vi & vi arm.
i d. l. 1. §. ex die quo. & l. in interdicto, l. si plur. §. deiectu, eod. tit.
k d. l. 1. §. vim vi. de vi & vi arm.
l l. qui possession. eo. tit. sac. l. 3. §. cum igit. d. tit. & l. 1. C. vnde vi.
m Bart. & Dd. in d. l. 3. §. cum igitur.
n l. si quis in tantam 7. C. vnde vi.
o §. quia tamen §. vi bonorum rapt.
p d. §. quia tamen.
q §. item lex Iulia de vi pub. §. de pub. iu.
r l. armorum 41. de verb. sig.
s l. 3. §. armis, de vi & vi arm.
t d. l. vi armorum.
u l. qui cõmeatus 14. §. arma. de cast. pec.
x Cic. pro Cecinna.
y lib. 1.
z l. arma. 9. de vi pu.
a in orat. pro Cecinna.

humeris dependent:& vtrunque etymon recipi potest: illud ab affectu,hoc à voce. Sed etymon Varronis,latius est,& magis patens nam *lapides* arma sunt,& tamen ab humeris non pendent,arcent tamen hostes: sicque *Armorum* appellatione latissimè

b In textu hic. vtuntur non tam [b] Iurisconsulti, quàm alij Latini scriptores.

§. Tertia diuisio.

1 *Tertia interdictorum diuisio generalior cæteris.*
2 *Omnia restitutoria & exhibitoria interdicta sunt simplicia:prohibitoriorum autem alia simplicia, alia duplicia.*
3 *Interdicta mixta.*

Tertia diuisio interdictorum,quòd aut simplicia sunt, aut duplicia. Simplicia sunt,veluti in quibus alter actor, alter reus est: qualia sunt omnia restitutoria aut exhibitoria. Nam actor is est,qui desiderat aut exhibere,aut restitui:reus autem is est,à quo desideratur aut vt restituat, aut exhibeat. Prohibitoriorum autem interdictorum alia simplicia sunt,alia duplicia. Simplicia sunt,veluti cùm Prætor prohibet in loco sacro,vel in flumine publico,ripáve eius aliquid fieri. Nam actor est, qui desiderat ne quid fiat:reus est,qui aliquid facere conatur. Duplicia sunt,veluti VTI POSSIDETIS interdictum, & VTRVBI. Ideo autem duplicia vocantur,quia par vtriusque litigatoris in his conditio est,ne quisquam præcipuè reus vel actor intelligitur: sed vnusquisque tam rei, quàm actoris partes sustinet.

a l.2. ff. de interd.

†*Hic annexitur* tertia interdictorum diuisio,ex Paulo [a] desumpta,quæ à modo e- 1
xercendi interdicta deriuata est, & omnia omnino interdicta, tam publica quàm
priuata complectitur:& tam ea,quæ propriè ad possessionis causam pertinent,quàm
quæ proprietatis habent causam. Verificatur autem & exemplificatur hæc diuisio
ex prima diuisione [b] suprapoſita. Nam quod ibi dictum fuit, interdictorum quædã
esse prohibitoria,quædam restitutoria,& quædam exhibitoria: † modò addit omnia 2
restitutoria & exhibitoria esse simplicia,quia in eis vnus sit actor,& alter reus. At
prohibitoriorum alia esse simplicia, id est, in quibus adpareat, quis sit actor, &
quis reus:vt in interdictis,ne quid in loco sacro,vel flumine publico fiat. Alia verò
duplicia,in quibus vterque litigantium in eadem causa sit,id est,& actoris,& rei par-
tes sustineat:vterque dicat se possidere: vterque hoc intendat,vt pro possessione sua
[c] pronuncietur. vt sunt Vti possidetis,& Vtrubi,in quibus ex æquo [d] vterque præ- 3
tendit se possidere,vterque probat,actorísque munere fungitur. † Dicuntur etiam
interdicta alio modo duplicia,quæ etiam mista appellari solent:vt partim restituto-
ria, partim prohibitoria: vel partim adipiscendæ, partim recuperandæ possessionis
gratia [e] comparata.

b § summa h. t.

c l.3. §. vti possidetis, de interd.

d l.2. ff. eod.

e l.1. & l.2. h. t.

§. De ordine.

1 *De veteri interdictorum ordine.*
2 *Interdictorum loco actiones in factum introducta.*
3 *Extra ordinem ius dicere.*
4 *Omnia iudicia hodie extraordinaria esse.*
5 *Et olim & hodie dabatur actio,sed diuersimodè.*

De ordine & vetere [a] exitu interdictorũ superuacuum est hodie dicere. Nam quoties [b] extra ordinem ius dicitur

(qualia

(c qualia sunt ho die omnia iudicia) non est necesse reddi interdictum: sed perinde iudicatur sine interdictis,d ac si vtilis actio ex causa interdicti reddita fuisset.

Qui ordo interdictorum apud veteres fuerit, ne quicquam antiquitatis ignoretur, vt alibi a Iustinianus inquit, paucis adscribere lubet. † Ordo igitur interdictorū fuit, vt Prætores (qui totam hanc rem à mero solo officio dependere voluerunt) adirentur, vt interdicta litigaturis redderent, sub certa & solenni verborum formula, summatim causa cognita. Verùm ne quem temerè suo imperio iniuria læderent, vel quia ipsis per maiores occupationes lites ferè dirimere non vacabat, recuperatores dabant, apud quos litigaretur sponsione facta, veluti exequerentur. † Postea autem, ne semper à mero iudicis officio penderemus, interdictorum loco introductæ sunt actiones in factum, quibus recta via apud competentem iudicem vteremur. Eæ tamen videntur retinuisse naturam interdictorum, vt mixto imperio expedirentur: cū in aliis actionibus & iudiciis separetur iurisdictio à mero imperio executionis. Hæc Balduinus hîc eleganter. Quibus addi possunt ea, quæ ad huius tituli enarrationem copiosissimè collegit Egui. Baro, diligentissimus antiqui iuris obseruator, & nostri temporis Iurisconsultus inter paucos celeberrimus.

1 a §. 1. J. de testa. ord.

2

a *Exitu*] Hotomanus, vetere ritu, legendum censet: & rectè, vt agendi & procedendi formulam intelligamus.

3 b *Extra ordinem*] † Extra ordinem autem ius dicitur in omnibus interdictis, in quibus non obseruatur vetus ille ordo, quo prius interdicebat Prætor, postea si quid esset controuersiæ, suo arbitrio dabat Recuperatores: sed hodie rectà via actionem proponimus coram b iudice. b quo sensu accipi debet l. incert. C. de inter.

4 c *Qualia sunt hodie*] † Ex hoc loco discimus, omnia hodie iudicia extraordinaria esse, propter impetrationem iudiciorum & formularum conceptiones, per Theodosium c in vniuersum sublatas. c l. 1. C. de form & imp. subl.

5 d *Ac si vtilis actio*] † Sensus horum verborum est, vt rectè Balduinus annotauit: Olim quidem dabatur etiam actio, sed ex causa interdicti, à Prætore scilicet, qui post interdictum iudicia sustinebat. Hodie quoque datur actio, sed recta via, simpliciter, & communi iure, non autem ex vlla causa interdicti prius redditi: quia nec hodie amplius redditur, sed in vniuersum perinde agitur, atque olim apud Romanos post causam interdicti.

De pœna temerè litigantium. Tit. XVI.

1 *Continuatio tituli ad præcedentes.*
2 *Veteres diligenter curarunt, ne lites temerè mouerentur propositis varijs pœnis.*
3.4 *Et quæ sint illæ pœnæ.*
5 *De iuramento calumniæ.*

1 *Hactenus* † non tam de actionibus & interdictis, quæ actionum loco sunt, respectu actoris: quàm de exceptionibus rei conuenti, dictum est. Quia verò nusquam longius abesse oportet calumniandi technas & temerarias vexationes, quàm in sacrosanctæ iustitiæ officina, hoc est, in iudicio: & tamen nescio qua vesania contingit, vt hîc omnium maximè calumnientur litigatores: quare de pœna eorum subiicere congruum erat, qui vel agunt, vel defendunt temerè & calumniosè. † Et sanè præsens locus satis indicat, quanto studio veteres, qui iura reddebant, prospexerint, ne homines litem temerè vel inferrent vel susciperent: dum triplici pœna litigantium temeritatem coërcebant, corporali scilicet pecunipria, & infamiæ pœna. † Corporali enim pœna plectuntur calumniatores, vel similitudine supplicij vel extra ordinem pro a arbitrio iudicis. Pecuniaria pœna imponitur in multis casibus. Primò, si liberi vel vocent parentes vel patronos in ius sine venia, pœna 50 solid. ipsis b irrogatur. Deinde punitur temerè litigans in expensis & c sumptibus. Denique est pœna pecuniaria in omnibus actionibus dupli, tripli, & quadrupli, quas suprà alibi d explicuimus. † Cæterùm infamia quoque coërcentur improbè litigantes in octo e actionibus, videlicet furti, vi bonorum raptorum, iniuriarum, doli mali, tutelæ ex dolo commisso, mandati, depositi, & pro socio: idque actionibus

2 3 4 (margin numbers at lines beginning "cere congruum", "Corporali enim", "prà alibi")

a Tot tit. de calumnia & ad S.C. Turp.
b l. 3 § prætor ait, de in ius voc. l. 2. C. eod.
c C. de fruct. & litium expens. per tot.
d §. ex maleficiis, §. omnes, §. tripli. & §. quadrupli J. de actio.
e §. ex quibusdam. J. hoc nostro tit.

f l. 1. l. furti de his qui not. infam.
g C. de iureiur. prop. calum. ext. de iura. calum. lib. 6. & Clem.

directis, quæ minoribus aduersus tutores, mandantibus aduersus mandatarios accō-
modantur, & non è regione [f]. †Porrò propter istas pœnas tenentur quoque litigan- 5
tes, eorúmque aduocati de calumnia vitanda iurare, quòd scilicet credant, se iustam
causam fouere, nec quicquam calumniosè sint commissuri: quemadmodum Iustinianus mox ab initio huius tituli declarat, extántque hac de re peculiares tituli in vtroque [g] iure. Et si hoc casu peierauerint, reseruatur pœna Deo.

Princip. tit.

1 *Cuilibet magistratui incumbit prospicere, ne temerè moueantur lites.*
2 *Lege ciuili in causis criminalibus biennio, in ciuilibus triennio instantia perit.*
3 *Id hodie non obseruari.*
4 *Etiam reos quãdoque temerè litigare.*
5 *Qui iurent de calumnia.*
6 *Tam actores, quàm rei iurant de calumnia.*
7 *Quæ sit pœna nolentis iurare de calumnia.*
8 *Quando iurandum sit de calumnia.*
9 *Iuramentum calumniæ non potest iterari hodie.*
10 *De iuramento malitiæ: & an possit exigi, quando de calumnia est iuratum. & num. 11.*
12 *Iuramentum calumniæ est credulitatis, non veritatis: & aliud est scire, aliud credere.*
13 *Credulitas est medium inter scientiam & nescientiam. & num. 15.*
14 *Scientiam dicimur habere bifariam.*

NVnc admonendi sumus magnam curam egisse [a] eos, qui iura sustinebant, ne facilè homines ad litigandum procederēt: [b] quod & nobis studio est. Idque eo maximè fieri potest, quod temeritas tam agentium, [c] quàm eorum cum quibus agitur, modò pecuniaria pœna, modò iurisiurandi religione, modò infamiæ metu coërcetur. [d] Ecce enim [e] iusiurandum [f] omnibus qui conueniuntur, [g] ex constitutione nostra [h] defertur. Nam reus non aliter suis allegationibus vtitur, nisi [i] prius iurauerit, quòd [k] putãs se bona [l] instantia vti, ad contradicendum peruenit.

a l. 2. §. post originem, de orig. iur.
b l. properandum, C. de iudic. l. quidam existima 21. ff. cer. pet.
c l. frat. C. de transf.
d l. vlt. C vt intr. cert. temp. crim. quæst. ter. d. l. properandũ.
* l. 2. §. quod obseruari, C. de iura. prop. cal.
e Auth. principales, C d. tit.
f d. § quod obseruari.
g In locis prædict. & ibi per Dd. latius.
h §. item actoris, & §. sequ. I. eod.

a *Eos qui iura sustinebant*] Magistratus intellige, [a] qui iura reddebant.
b *Quod & nobis*] †Iustiniani ergo exemplo cuilibet magistratui incumbit diligen- 1
ter prospicere, ne homines tam facilè ad litigandum prorumpant. Est enim materia
litium, quoad fieri potest, præcidenda [b]: eísque certus finis & terminus præstituen-
dus [c]. †Vnde etiam lege ciuili constitutum est, in causis criminum instantiam intra 2
biennium definiendam [d] esse: & in ciuilibus causis vetat Imperator vltra triennium
prorogari causam. †quamuis neutram præscriptionem in exercendis iudiciis corru- 3
ptum hoc seculum amplius seruet. Canones quoque instantiam iudicialem perpetuam esse voluerunt.
c *Quam eorum*] id est, reorum. †Sicut enim actores crebrò peccant, alicui temerè 4
litem inferendo: ita haud rarò delinquunt etiam rei conuenti, dum improbâ quadã
peruicacia bonam fidem vltro agnoscere nolunt, sed debitum temerè inficiantur, vt sic actores & probandi difficultate & inanibus sumtibus sine causa diuexent.
d *Ecce enim*] Quibus modis rei conuenti calumniæ pœnam dent, vel alioqui à calumnia deterreantur, primùm ostendit.
e *Iusiurandum*] Scilicet de calumnia vitanda.
f *Omnibus qui conueniuntur*] †Siue conueniantur suo nomine, siue alieno. Nam &
tutores, * curatorésque & procuratores [e], & generaliter quicunque legitimi admi-
nistratores [f], si conueniantur, de calumnia vitanda iurare debent. †Quanquam au- 5
tem de reis duntaxat hic meminit Iustinianus: ad huius tamen iurisiurandi præstationem ipsos quoque actores teneri, qui litem aliis inferunt, constat. Sed & quæcunque tandem personæ in iudicio controuertentes, eorúmque aduocati [g] ad hoc iuramentum obnoxij sunt: vt infrà [h] subiiciet Imperator: vbi nos latiùs dicemus.
g *Ex constitutione*] Quæ lib. 2. Cod. tit. 58. adhuc extat, & totam iurisiurandi de ca-

lumnia

lumnia materiam exactè continet: cuius collatio hunc locum pulcrè illustrat.
h *Defertur*] Quod etiam omnino subire tenentur litigatores, nisi malint legitimas
7 subire poenas. † Pœna autem actoris iurare nolentis est, quòd cadat ab instituta a-
ctione, & amittat [i] causam. Rei verò, vt is his capitulis, quæ narratione comprehensa
sunt, pro confesso habeatur [k], & liceat iudici sententiam proferre.
8 i *Priùs iurauerit*] † Sed quando iurandum est de calumnia? Respondeo, in exordio
litis, id est, tempore litis contestationis [l], vel in continenti post, si super lite iuretur:
nam si super tota actu prrticulari, nihil referre Bart [m] ait, siue ante, vel post acceptū
iudicium, vel in quacunque iudicij parte præstetur. Quod verum accipitur, respectu
veteris iuris, quo in omnibus ferè nouis litis partibus & assertionibus exigebatur de
9 calumnia iusiurandum [n], tam ab actore, quàm reo. † Hodie verò ex Nouella con-
stitutione [o] non licet in eadem lite sæpius idem iuramentum repetere, sed sufficit
10 semel in genere iurasse. † Si tamen ante litis contestationem suspicetur iudex alte-
rutrum litigantium malitiosè, id quod proponit prætendere, tunc in actu huiusmodi
particulari iuramentum, *quod malitiæ* vocant [p], deferre potest: idque maximè iure
11 Pontificio obtinet [q]. † An autem iuramentum malitiæ exigi possit, postquam iam de
calumnia vitanda semel in causa generaliter iuratum est? dubitare solet, propter
diuersa Nouellarum constitutionum testimonia [r]. Verùm hodie Bonifacius 8. De-
cretali sua constitutione liberum fecit iudicibus, vt in omnibus causis, siue ciuiles,
siue spirituales fuerint, quoties expedire illis videatur, ante vel post litis contestatio-
nem, iuramentum malitiæ à litigantibus exigant, vt religione iurisiurandi deterreā-
tur, ne artibus insidiosis iudicia circumueniant, & malignè quæsitis contentionibus
sese inuicem onerent, & iniquè exagitent [s]: & hoc ferè in iudiciis hodie obseruatur,
quamuis iura ciuilia nolunt exigi aliud iuramentum à partibus, postquam de ca-
lumnia in totam litem iuratum est, nisi hoc specialiter permissum sit à legibus.
12 k *Putans*] Id est, credens verisimiliter. † Est enim iusiurandum calumniæ credulita-
tis & opinionis, non veritatis aut scientiæ. Aliud autem est scire, aliud credere, vel o-
13 pinari. Scientia enim ex demonstratis elicitur: credulitas ex opinatis. † Est autem cre-
14 dulitas medium quoddam inter scientiam & nescientiam, siue ignorantiam. † Sciē-
tiam dicimur habere bifariam: primùm in his, quæ sunt alicuius artis: & tum illud
scire dicimur, ad quod mouemur per aliquem sensum: qualis scientia in teste requi-
ritur [t]. Nescientia de eo est, quod prorsus nescimus atque ignoramus, adeò, vt nec
15 credulitatem quidem, vel fidem habeamus aliquam. † Horum duorum extremorum
medium est credulitas, quam percipimus ex variis argumentis, indiciis ac præsum-
tionibus, per quas ad aliquem credulitatis seu fidei gradum ducimur.
l *Instantia*] Annotat Balduinus, hoc verbum Latinos accepisse à Græcis, apud quos
in eadem significatione est ἔνστασις.

i d. l. 2. §. quod si act.
k d. l. 2. § sin autem reus ibi. Dd. quib. adde Cano in c. vlt. de iura. calum. vbi ego pariter dixi.
l Glos. d. l. 2.
m Ibidem.
n l. qui bona 13. §. si a tena, de damn infect. l. iusiurandum. & ad pecu. 34. §. qui iusiur. de iureiur.
o Auth. hoc sacram. C. d. tit.
p Exemplum est in l. thesaurus 15 ad exhibend & c. cum dilectis de elect adde Spec. de iur calumn. §. 1. ver. sed pone. & Cano. in c. 1 extrà, eo. tit.
q c. 2. de iur. cal lib. 6.
r §. vlt. No. de his qui ingred. ad appell. §. quia verò. Nouell. de test.
s c. 2. §. vlt de iura. calum. li. 6.
t l. testium, C. de test.

§. At aduersus.

1 *Inficiari, inficiatio.*
2 *Quæ actiones inficiatione crescunt.*

At aduersus [a] inficiantes, ex quibusdam causis dupli [b] vel tripli actio constituitur: veluti [c] si damni iniuriæ, aut legatorum locis venerabilibus relictorum nomine agatur. [d] Statim autē [e] ab initio pluris quàm simpli est actio: veluti furti manifesti, quadrupli: nec manifesti, dupli. Nā ex his, & aliis quibusdam causis (siue quis neget, siue fateatur) pluris, quàm simpli est actio.

De pœna nunc pecuniaria subiungit, quæ reo conuento irrogatur, si temerè liti-
get, contráque bonam fidem neget debitum. Cæterùm de actionibus, quæ huc v-
que recensentur, & inficiatione crescere solent, vbertim suprà [a] diximus, vt nil opus
sit, hic eadem cum tædio repetere.
a *Inficiantes*] Id est, negantes. † Inficiari, est ex dolo negare: inficiatio, est nega-
tio.

a §. sed furti quidem ī de act. & §. ex quibusdā, de obl. quæ ex quasi cont. nasc.

b *Vel tripli*] Hæc verba (vel tripli) in vetustis codicibus desunt, nec in Theophilo habentur: & rectè. nam tripli Actio in inficiantem nulla est

b l.inde Neratius 23. §.hæc act.ad l.Aquil.
c d.§. ex quibusdam.& d.§. sed furti.
d §.omnes.§. tripli,& §.quadrupli,I.de act.

c *Si damni*] †Negans enim damnum iniuria [b] datum, aut relictum sacrosanctis Ecclesiis præstare differens, dupli condemnatur, vt alibi [c] annotatum est: vbi de depositi quoque actione, quæ & ipsa ex quibusdam causis inficiatione crescit, vidimus. 2

d *Statim autem*] Actionum, quæ in hoc §. referuntur, vim & potestatem pariter superius [d] abundè annotauimus: itaque ibi dicta, ad hunc locum poterit iuris studiosus transferre.

e *Ab initio*] Mox à principio, non solùm inficiatione.

§. Item actoris.

1 *Iurare tenentur de calumnia agentes tam proprio quàm alieno nomine.*
2 *Formula iuramenti de calumnia.*
3 *Quis ordo seruandus in eo præstando.*
4 *Etiam ante Iustiniani tempora iusiurandum de calumnia in vsu fuisse.*

[a] Item actoris quoque calumnia coërcetur. Nam etiam actor pro calumnia iurare [b] cogitur [c] ex nostra constitutione.

a l.2.de iureiu. prop. calum. dand.
b d.l.2 vers.& actor quidem.
c Auth.principales, C.d.tit.
d d.l.2.§.1.& 2. d.Auth.principales.& c 3.extra eod.tit.
e d.l.2.§.quod si actor, C. de iureiur.prop.calum.dand.

a *Item actoris*] †Docet consequenter Imp. actores quoque qui litem aliis inferunt, ad iurisiurandi de calumnia vitanda præstationem teneri: idque procedit, siue suo proprio nomine agant, siue etiam alieno nam & tutores curatorésque in causis, quas agunt, prædictum iusiurandum præstant: quæ singula Iustiniani [a] constitutio (ad quam sese hic refert) explicatius complectitur. Vnde etiam formula huius sacramenti petenda est. †Iurat enim actor, se non calumniandi animo litem mouere, & quòd existimet, sese iustam causam fouere: reus verò, quòd putet se bona instantia vti, & rectè [b] contradicere. Hodie porrò ex Nouella [c] constitutione adiiciêdum est in illo iuramento, quòd nihil penitus causa patrocinij dederint iudicibus, vel alicui personæ corrumpendi iudicij causa. †Eo autem ordine præstandum est calumniæ iuramentum à dominis litium, vt primò actor, deinde reus [d] iuret: sicque in iudiciis hodie obseruatur. 1 2 3

b *Cogitur*] Adeò, vt si recuset iurare, iure suæ actionis prorsus excidat, [e] vt & suprà dictum est.

c *Ex noua constitutione*] †Constat tamen, etiam ante Iustiniani tempora apud Athenienses actorem & reum iurasse de calumnia: & actoris iusiurandum διωμοσία, rei verò ἀντωμοσία dicebatur. Sed & Ciceronis tempore in vsu fuisse hoc iusiurandum, ex ipsius orat. pro Roscio colligitur. *Proh Dij Immortales* (inquit) *esséne quemquam tanta audacia præditum, qui quod nomen referre in tabulas timeat, id petere audeat? quod in codicem iniuratus referre noluit, id iurare in litem non dubitet?* Hæc Cicero. 4

§ Vtriusque.

1 *Etiam patroni causarum, & aduocati iurare de calumnia tenentur.*
2 *Et quæ sit eius iuramenti forma.*
3 *Aduocati hodie non iurant de calumnia: & malè.*

Vtriusque etiam partis aduocati iusiurandum subeunt, quod [a] alia nostra constitutione comprehensum est.

Ostendit porrò. † patronos etiam causarum & aduocatos vtriusque partis, id est, tam actoris, quàm rei iuramento calumniæ subiici, & ad illud præstandum obligari. 1

a l. rem non nouam 14.§.patron. C.de iud.

a *Alia nostra constitutione*] †Quæ lib.3. Codicis, [a] tit.1. etiamnum extat, & talem iurandi formulam præscribit, *Quod sedulò clientibus seruient, nec tamen vllam iniustã causam suscipient, & si quam decepti mendaciis suorum clientum suscepissent, eam deserent, quamprimùm causæ iniquitatem cognouerint.* †Atque vtinam hæc Iustiniani constitutio, quæ corruptissimo hoc seculo in desuetudinem abiit, in vsum rursum atq; obseruantiã in consistoriis reduceretur, ad coërcendã videlicet nostræ tempestatis causidicorum quorundam peruicaciam ac libidinem, qui iniquissimas quasq; 2 3

causas,

causas, modò emolumentum inde sperent, contra ius & æquum propugnare atque defendere non verentur. Sanè hodie in supremo Imperij tribunali (iudicium Cameræ vocant) tantum semel solent Aduocati iurare, cùm ad postulandi officium recipiuntur: cuius formula in noua [b] Cameræ ordinatione habetur.

b In prima part. tit. 62.

§. Hæc autem omnia.

1 *Vetus pœna temerè litigantium quæ fuerit.*
2 *παρακαταβολὴ apud Athenienses sponsio & sacramentum apud Romanos.*
3 *De veteri calumniæ actione.*
4 *Damnum quomodo hic accipiendum.*
5 *Ad quas impensas temerè litigans teneatur.*
6 *Iustam litigandi causam habens, non tenetur, ad expensas litis.*
7. 8 *Quando quis dicatur iustam litigandi causam habuisse.*
9 *Qualiter in Camera Imperij in expensarum condemnatione procedatur.*
10 *Iudex si non adiudicet expensas petitas, facit litem suam.*

Hæc autem omnia pro veteri calumniæ actione introducta sunt, quæ in desuetudinem abiit: quia in partem decimam litis actores mulctabat, quod nusquam factum esse inuenimus: [a] sed pro his introductum est & præfatum iusiurandum, & vt [b] improbus litigator & [c] damnum & [d] impensas litis inferre aduersario suo cogatur.

1 † *Quomodo* veteri iure coërcita fuerit temeritas litigantium, qui neque intentionem suam probassent, neque allegationum causam habuissent, hic obiter attexitur:
2 in decima enim litis temerè motæ olim mulctabatur temerarius litigator. † Quemadmodum & apud Athenienses in vsu fuit παρακαταβολὴ [a], hoc est, depositio quædã certæ pecuniæ, quam amittebat, qui litem temerè mouerat: erátque fermè decima pars litis. Sic apud Romanos olim frequentata est *sponsio* [b] interposita stipulatione certæ pecuniæ, quam & actor & reus deponebant, mulctam videlicet futuram temerè litigantis. *Sacramentum* etiam coërcebat quondam iniustè litigantes, nõ prorsus absimile sponsioni. Deponebant enim litigaturi in æde sacra ad Pontem vel potius apud sacrum [c] Pontificem certos asses, vt qui vinceret iudicio, suos auferret, victi asses ad ærarium redirent, in pœnam iniustæ litigationis.
3 a *Sed pro his*] † Veterem calumniæ actionem, qua iniuria vexati in iudicio consequebantur à calumniatoribus decimam partem litis, hic Imperator remouet, & pro ea iusiurandum propter calumniam deuitandam introductum indicat: cuius sacramenti si quis oblitus improbè ad litigandum processerit, præter hoc quod petierat, etiam litis impensas & damna aduersario refundere cogitur [d].
b *Improbus*] Qui scilicet nullam iustam litigandi [e] causam habuit, sed fatigandi tantùm aduersarij gratia in iudicium prosilit.
4 c *Et damnum*] † Hoc generaliter accipiendum est, non solùm de damno, per quod deminutum fuerit patrimonium (quod propriè [f] damnum dicitur) verumetiam de lucro cessante: vt quia alicuius lucri, cuius alioqui certa omnino spes erat, occasio per illam litem fuerit adempta: nam huius quoque ratio habenda est. Cæterùm damnum, quo distet aliàs à lucro cessante, eleganter (vt omnia) Alciatus [g] alibi explicat.
5 d *Et impensas*] † Quas scilicet aduersarius fecit vel in honorariis aduocatorũ, sportulis iudicum, & reliquis iustis litis sumptibus: vel etiam in viatico, & in esculentis poculentísque, dum quis fortè peregrè proficisci cogebatur institutæ litis causa. Et sic accipiendum est, quod in vniuersum sanxit [h] Iustinianus, *Victum in expensarum causa victori esse condemnandum*. Quod & in eo locum habet, qui renunciauit li-
6 ti, tametsi is non dicatur propriè succumbere [i]. † Si tamen iustam quis litigandi causam habuit, vtcunque succumbat in iudicio, non condemnatur in expensis [k]: nisi essent promissæ per stipulationem [l], vel iure actionis deberentur [m], aut ratione
7 contumaciæ [n]. † Quando autem iustam litigandi causam quis dicatur habere, non potest certa dari regula, sed relinquitur arbitrio iudicis, qui ex qualitate facti, &
8 conditione personarum hoc æstimare debet. † Illud tamen receptum est, ratio-

a Budæ. in priorib. annot. ad l. posteriorem, ff. de orig. iur.
b De varia exceptio. sponsionis, vide Alcia. & Cæl. Calcag. in l. sponsio. 7. de verb. sig.
c Sic enim apud Varro. legendũ videtur, non Pontem, vt hic Bald. annot.
d Hic, & l. properandũ, §. sin autem alterutra, C de iud.
e d. l. qui solidum 78. §. eiũ de le. 2. ibi Bar.
f l. 3. de damno infect.
g l. cùm prætor 81. de verb. sig.
h d. §. si autem alterutra fac. l. eum quem temerè 79. de iud. c. finem litib. de do. & cõtu. c. calumn. de pœnis.
i Bal. & Sal. l. alia C. de his quib. vt indig.
k d. §. etiam.
l Gl. §. oportet, verbo solo ad finem. Nouell. de iudiciis. Dd. d. § sin autem alterutra.
m Gl. in l. 3. §. si autem rem, de leg 3. & l. non solum 13. de rei vend.
n l. sancim. C. de iud.

nem litigandi iustam censeri, si quis habeat opinionem Doctoris pro parte, pro qua
° litigat, vel semiplenam attulerit ᵖ probationem, aut per testes suam intentionem
docuerit, quorum tamen testimonia deinde reprobata sint ratione personæ ᑫ. Idem
est, si quis ideò litem intulerit, quia audierit à personis fide dignis, rem ita se habe-
re ʳ. Sed & eum, qui ob honorem suum conseruandum ˢ litigauerit, vel in eo iuris
articulo, in quo se fundabat, variæ erant interpretum ᵗ opiniones, litigandi rationẽ
habuisse, existimandus est: ideóque ab expensis excusabitur, etiamsi ipsum succum-
bere contingat ᵘ. †Porrò sic hodie in summo Imperij tribunali proceditur in expẽ- 9
sarum condemnatione. Victor enim post sententiam offert libellum (vulgò *designa-
tionem expensarum* appellant) in quo omnium sumtuum narrationem & æstima-
tionem comprehendit. Deinde iudex aduersario prius desuper audito, id moderatur
pro arbitrio ad certam quantitatem: quæ si viginti aureos non excedat, simpliciter
victori adiudicatur, alioqui iureiurando eam adserere oportet.
e *Cogatur*] † Per iudicem scilicet, qui in causa pronunciauit: quod nisi faciat, vo- 10
luit Iustinianus ˣ, id eum de suo sarcire. quod verum est, si petitæ fuerint expensæ:
alioqui potest quidem iudex expensas non petitas adiudicare parti, quæ obtinuit,
non tamen adstringitur ʸ, vt id faciat.

o Ancho. Cle. ne Rom. de Elec. Card. Cle. 2. de magist. Panor. d. c. cal.
p Cano. d. c. finem litib. Bal. l. qui non probasse, C. de calum. & l. 1. C. de aduoc. diuers. in.
q Spec. de calum. in fi. Bal. l. generaliter, C. de episc. & cler.
r Bar. l. 1. in pr. ad Turpilia.
s Bar. l. quæ omnia 25. §. 1. de procurato.
t Ioan. And. c. vt debitus. de appell. Spec. de expen. §. nunc videm. Ang. & Ias. d. §. sin autem alterutra.
u Reliqua ad hanc materiam pertinentia require apud Ias. in d. §. sin autẽ alterutr.
x d. §. sin autem alterutr.
y Dd. comm in d. §. sin autem Panor. d. c. fin. litibus.

§. Ex quibusdam.

1 *Vt quis propter condemnationem in actione famosa fiat infamis, quæ sint necessaria. & nu. 2.*
3 *Non solùm ex delicto damnati, sed etiam de eo pacti fiunt infames.*
4 *Contrariæ actiones cur non infament.*
5 *Quando dicatur quis pactus esse, de actione famosa.*
6 *In quibus actionibus quis infamis fiat ob pactionem.*
7 *Pactum & sententia, quo ad irrogandam infamiam æquiparantur.*

Ex quibusdam iudiciis, ᵃ damnati, ignominiosi fiunt: ᵇveluti furti, vi bonorum raptorum, iniuriarum, de dolo, item tutelæ, mandati, depositi, ᶜ directis, ᵈ non contrariis actionibus. Item pro socio, quæ ab vtraque parte directa est: & ob id quilibet ex sociis eo iudicio damnatus, ignominia notatur. Sed furti quidem, aut vi bonorum raptorum, aut iniuriarum, aut de dolo, non solùm damnati notantur ignominia, sed & pacti: & rectè. Plurimum enim interest, vtrum ex delicto aliquis, an ex contractu debitor sit.

Tandem proponit Iustinianus infamiæ pœnam, cuius metu temerarios litigato-
res pariter coërceri suprà ᵃ dixerat. Extat autem edictum prætoris in Pandectis ᵇ,
quo notantur infamia damnati quibusdam iudiciis ob perfidiam, quorum pleraque
hic referuntur.
a *Damnati*] †Vt autem propter condemnationem in actione famosa quis notetur 1
infamia, tria coniunctim requiruntur. Primum est, vt iudex sententiam tulerit: nam
lata ab arbitrio, in quem sit compromissum de causa famosa, non infamat ᶜ. Alterũ,
quòd sit damnatus ex proprio facto, & suo nomine. Hæres enim etsi condemnetur
ex delicto defuncti ᵈ, aut procurator nomine sui ᵉ domini, infames non fiunt. Sed etsi
conuentus famosa actione, per procuratorem litiget, infamiam, quæ ipsi aliàs inu-
reretur ᶠ, deuitat. †Tertium denique est, quòd talis sententia transierit in rem iu- 2
dicatam. Secus si sit suspensa per appellationem: quia tunc appellatio extinguit pro-
nunciatum, vt interim damnatus non sit infamis ᵍ. Et licet pronuncietur iniustè ap-
pellatum fuisse, ab eo primum tempore irrogatur infamia, non autem ʰ retrò.
† Porrò non solùm ex delicto damnati, sed etiam de eo pacti infames efficiuntur: 3
Pactum autem sic accipiendum esse Vlpian. ⁱ nisi cum precio quantocunque pactus
est ᵏ. Paulus autem hanc causam adfert: quoniam intelligitur confiteri crimen, qui
paciscitur, & pro confesso habetur, porrò confessus habetur pro damnato.

a in pr. huius tit.
b l. 1. de his qui not. infa.
c l. quid igitur 35. §. ex compromisso h. t.
d l. furti. 6. §. qui alieno, de his qui not. infa. l. seruus, eo. tit.
e ad l. furti §. si quis.
f Ibidem.
g Gl. in d. l. fur. §. 1.
h d. §. 1.
i d. l. 1. & 6. hoc tit
k l. 5. eod. tit.

b *Veluti*

b *Veluti furti*] Exempla subiungit de priuatis delictis. multò magis autem ignominiosi fiunt damnati de crimine aliquo publico. de publicis autem iudiciis postea suo loco [l] tractabimus. Cæterum harum actionum, quæ hic recensentur, vim & potestatem alio loco [m] abundè ostendimus. l ℨ de pub. iudiciis, per totũ. m Tit. de actionib. ℨ.

c *Directis*] Ob perfidiam scilicet eorum, qui hisce actionibus conueniuntur.

4 d *Non contrariis*] †Rationem Vlpianus [n] alibi reddit: *Quoniam* (inquit) *in contrariis actionibus non de perfidia agitur, sed de calculo, hoc est, de supputatione impensarum, quæ contrario iudicio repetuntur à domino eius rei in quam facta sunt.* n d. l. furti, §. vl.

5 e *Sed & pacti*] † Tum autem pactus esse dicitur aliquis de actione famosa, quando pecuniam dat, vel aliquid loco pecuniæ, ne cum ipso agatur. Nam videtur confiteri crimen, qui eius accusationem tanto redimit impendio. Si quis autem gratuitò paciscatur, vel iureiurando fiat remissio, humanius est, eum non notari [o], quia non o d. l. furti, §. pact. & l. non damnatos, C. eo.
6 censetur conscientia maleficij pactus. † Obserua ergo, quòd in istis quatuor priuatis delictis, nempe furti, vi bonorum raptorum, iniuriarum, & de dolo, ita quis infame-
7 tur ex pactione, sicut ex sententia: † sicque pactum & sententia æquiparantur, quò ad infamiam irrogandam [p]. Hæc autem æquiparatio non habet locum in actionib. descendentibus ex contractu, quantumcunque famosis. Licet enim conuenti iudicio tutelæ, mandati, depositi, aut pro socio notentur infamia per condemnationem iudicis: non tamen ob pactionem ignominiosi sunt, sed pacisci atque transigere possunt sine metu ignominiæ [q]. Rectè ergo [r] Iustinianus ait, plurimum interesse, an quis sit debitor ex contractu, vel ex delicto: quia priori casu pacisci licet sine infamia: altero non licet. Cæterùm an in aliis priuatis delictis transigere liceat, & transigens infamis fiat, alibi [s] tractatur. p d. l. furti, §. vl. q l. in actionib. hoc ipso tit. r hic in fin. s Glo. Bart. & Dd. l. transigere, C. de transactionib.

§. Omnium.

1 *Temerarius litigator quis dicatur.*
2 *Iudicium incipit à citatione.*
3 *Defensio tam iudicialis quàm extraiudicialis est iuris natura: ergo & citatio.*
4 *Citatio semper necessaria in cognoscendis causis.*
5 *Præsens in iudicio an sit citandus.*
6 *Qui non potest soluere pœnam temerariæ litigationis, castigandus est.*

Omnium autem actionum instituendarum principium ab ea parte edicti proficiscitur, qua Prætor edicit de in ius vocando. Vtique enim in primis aduersarius [a] in ius vocandus est: id est, [b] ad eum vocandus, qui ius dicturus sit. [c] Qua parte Prætor parentibus & patronis, item parentibus, liberísque patronorum hunc præstat honorem: vt non aliter liceat liberis libertísque eos in ius vocare, quã si id ab ipso Prætore postulauerint, & impetrauerint. Et si quis aliter vocauerit, in eum [d] pœnam solidorum quinquaginta constituit.

1 †*Non solùm* is dicitur temerarius litigator, qui malitiosè in iudicium venit, ad agendum vel defendendum, aut inficiandum: sed etiam is, qui irreuerenter, nec venia prius petita, aduersus edictum Prætoris, quasdam personas in ius vocat, vt parẽtem,
2 patronum, &c. † Ea ergo occasione declaratur hoc loci, ab in ius vocando, siue à citatione iudicium accipere exordium: quod quidem si prætermittatur, nullius erit momenti iudicium. Ipsa certè naturalis æquitas præcipit, vt non procedatur in iudiciis aduersus quenquam, nisi vocatus sit à competente iudice, vt in iudicium de-
3 fendendi sui causa veniat. † Nam cùm defensio, quæ fit extra iudicium defendendi corporis causa, sit iuris naturalis [a]: multò magis ea debet etiam huius iuris censeri, de qua quis pro conseruatione sui iuris ad contestandam suam innocentiam legitimo iudicio ad defendendum admittitur. Meritò ergo hic statuitur, in ius vocationem, seu citationem pro fundamento iudiciarij ordinis haberi, cui omnis actionis perfe-
4 ctio innitatur. † Atque id quidem adeò verum est, vt nec potestas plenissimi iuris a l. vt vim, de iust. & iur.

possit absque citatione in cognoscenda causa procedere: quia naturalis ratio eam fieri iubet [b].

a *In ius*] Ob id certè, ne quid in præiudicium ipsius absentis à iudice fiat. Citatio enim ob id tantùm requiritur. † Itaque Bart. & Bald. [c] contendunt, quòd si præsens sit 5 in iudicio, quem quis conuenire velit, non sit necesse eum citari: quoniam venire in iudicium sit finis citationis. Buttius [d] tamen rectè censet, præsenti dandum esse spacium deliberandi, si grauetur se non citatum in iudicium trahi: id quod & Bart. sentire videtur, cùm dicit, non opus esse citatione vocari præsentem, si velit litigare.

b *Ad eum qui*] Id est, ad ipsum iudicem ordinarium vel delegatum, nihil refert, modò tamen competentem.

c *Qua parte Prætor*] Hanc edicti Prætorij partem Vlpianus [e] refert his verbis conceptam fuisse: *Parentem, patronum, patronam, liberos, parentes, patroni patronave, in ius sine permissu meo, ne quis vocet.* qua de re nos suo loco [f] plura diximus.

d *Pœnam solidorum quinquaginta*] De hac quoque satis alibi [g] annotauimus. † Hoc tamen addendum, quòd si quis hanc pœnam propter inopiam non possit sol- 6 uere, eum esse à Præfecto vrbis castigandum, quasi inofficiosum [h] litigatorem: idq; nō semel in supremo hoc Imperij iudicio meo tempore, dum adhuc Assessoris fungerer munere, obseruari vidi. Hinc vulgò dicitur: qui non habet in ære, luat in corpore.

b Bar. in l. filiusfam. 7. de donationib. & vide quæ latè scripsi in obser. Cam. cen. 6. obs. 6.
c l. 1. de in ius voc.
d c. vl. de iudic. Dd. in l. de vnoquoque, de re. iud.
e l. 3. §. 1. de in ius voc.
f §. pœnales, Inst. de actionib. nu. 45. & seq.
g §. nos autem, Inst. de Attil. tut.
h l. vl. de in ius voc.

De officio iudicis. Tit. XVII.

Iudicium † ex tribus personis constare, actore, reo & iudice, comperti iuris est. 1 Post actiones igitur, quas intendunt actores, & exceptiones, quibus rei se tuentur absolutas: rectè de iudicis officio subiungitur, qui inter actorem & reum cognitor & disceptator est. † Quanquam autem generalis est hæc tituli nostri inscriptio, nempe 2 *De officio iudicis*, quod latè admodum [a] patet: attamen Iustinianus in præsentia solū agit, quódnam sit iudicis officium in sententia [b] ferenda. Ad declarationem tamen huius rubricæ tam generalis, operæpretium fuerit, nonnulla in vsum studiosorum annotare. Cumprimis autem notæ sunt vulgares officij significationes. † *Officium* ab 3 efficiendo dictum est, ab eo, quod quæritur, quid efficere vnumquemque conueniat, pro conditione personæ: quemadmodum tractat eleganter Cicero tribus libris Officiorum: & prorsus consentit cum Græca voce καθῆκον, nisi quòd Latina quā Græca plenior est: sicut idem Cic. in Epistola quadam ad Atticum docet. Vtimur præterea hoc nomine pro beneficio, vel honesto quodam obsequio, pro magistratu, aut pro eo, quod in publico fit, vt cùm Vlpianus dicit [c]: *Fœminæ ab omnibus officiis ciuilibus vel publicis remotæ sunt.* Plerique tamen dubitant, an veteres & probati scriptores sic vsurpauerint: aut saltem rarò eos fecisse hoc, si fecerunt. Apud Iurisconsultos sanè, vt genericum nomen multa sæpe complectitur. Porrò de iudicis officio (de quo hæc rubrica loquitur) aliter Philosophi disputant, vt Phauorinus apud * Gelliū: aliter legum consulti. † Hi enim propriè [d] vocant *officium iudicis*, quod ad dirimēdas 4 lites tollendáque grauamina quomodolibet secundum æquitatem exercetur, vt per hoc Reipublicæ ac ciuium tranquillitati & quieti, publicè & priuatim consulatur. Quia verò in tanto negotiorum oceano iudex officium suum variis modis exercet: interpretes variè etiam diuidunt. † Communiter tamen obtinuit, duplex esse genus 5 officij iudicialis, scilicet, *Nobile & mercenarium*: hoc est, iudex lites & grauamina dirimere tolleréque duplici via intendit, sc. nobili & heroica: & deinde via ordinaria, quæ ad controuersias iudiciales pertinet. † *Nobile* ergo *iudicis officium* est, quod iu- 6 dex sua, id est, iuris autoritate exercet, etiamsi nulla proponatur actio, & interdum motu proprio nemine petente: Siquidem *Iudex* seu *magistratus*, est animata lex. Ius enim cum mortua litera descriptum sit, producitur in forum viua quadā iudicis

a Vt per Zas. post alios in l. 1. de iurisd. om. iud.
b l. 1. de extraord. cognitionib. l. qui per collusionē 49 §. 1. de act. em. l. Q. Mutius 7. de an. leg.
c l. fœminæ 2. de reg. iur.
* lib. 14. c. 2.
d Zas. d. l. 1. de iurisd.

exercitatione, cùm Iustitiam administrat, cùm distribuit vnicuique suum: cuius rei multa exempla congessit præceptor noster [e] Zasius, qui præter cæteros hanc materiam dilucidè & perquam eleganter pertractauit: vt si iudex ob publicam vtilitatem inquirat [f], & puniat sceleratos: vel si impertiat officium suum alicui priuatim id implorant, aduersus eum, quo cum de stricto iure nullam habet actionem, sed qui interim ex sola æquitate, & (quod dicitur) de bono & æquo ei obnoxius [g] est. Item si inuocetur iudex ab eo, qui nullam cum alio controuersiam habeat, sed interim petat aliquid, puta restitutionem famæ, aut honoris functionem, aut redintegrationē natalium, seu legitimationem. Et generaliter quotiescunque aliquis petit à iudice siue magistratu quicquam, in quo alterius personæ non vertitur consideratio, toties
7 censetur nobile officium [h]. †*Mercenarium iudicis officium* est, quod deseruit actioni propositæ: metaphora ab obsequio famulitio ducta. Quemadmodum enim is qui operam suam locat, bona fide & lubens eam præstat, nec alio modo, quàm dominus præscribit: ita iudex actionibus in iudicium perductis aut perducendis impertit officium suum vltrò quidem, sed non nisi ad normam actionis, eáque cessante, cessat. Cùm ergo actio in iudicio proponitur, & cœptum est iudicium, quicquid iudex præcipit, prohibet, vetat, permittit, interloquitur, ista omnia dicuntur expediri officio iudicis mercenario [i]. Quinimò cognita iam controuersia illud iudicis officiū deseruit etiam diffiniendæ causæ. Nam omnes sententias iudex officio mercenario pronunciat, tam super re controuersa, quàm super fructibus, damnis, sumtibus litis,
8 aliísque accessionibus. †De executione autem dubitatum est, an officio nobili, vel mercenario fiat: crebrius tamen obtinuit [k], eam expediri officio iudicis nobili: & rectè, quia officium iudicis mercenarium, simulatque lata est sententia, statim extinguitur [l]: hoc est, quod vulgò dici solet, *iudex semel pronunciando functus est officio.* Nam hoc ad mercenarium referendum est, quod actioni deseruit: nobili autem officio iudex nunquam defungi potest.

e In d.l.1. de iurisd.
f c. qualiter 2. de accusatio. c. licet, de Simo. Specul. de offi. iud. §. 2. post prin.
g l. qui per collusionem 49. in fin. de actio. emt. l. in causa, in prin. de minor.
h Vt in tot. tit. C. de precib. Imp. off.
i l. ædiles 25. §. item sciēdum, de ædil. edict. Dd d.l.1. de iurisd.
k Bar. l. iubere, de iurisd.
l L. iudex posteaquam 55. de re iud.

Princip. tit.

1 *Epitome huius tituli.*
2 *Quod sit iudicis officium in definiendis causis.*
3 *Pœna iudicis perperam iudicantis.*
4 *Quid obseruandum iudici, si de facto contentio sit: & discussius §. veritas. leg. illicitas. de offi. præs.*
5 *Noxale iudicium.*
6 *Quæ sint partes iudicis in noxali actione.*
7 *In noxali iudicio alternatiuè condemnandus est dominus, licet in aliis disiunctiuis obligationibus sit secus. & num. 9.*
8 *Si simpliciter condemnetur in certam quantitatem, adhuc seruum noxæ dedere potest.*
9 *Quid iuris sit in aliis obligationibus disiunctiuis.*

[a] SVperest vt de officio iudicis dispiciamus. [b] Et quidem in primis illud obseruare debet iudex, ne aliter iudicet, quàm [c] legibus, aut [d] constitutionibus, [e] aut moribus proditum est. [f] Ideóque si noxali iudicio [g] aditus est: obseruare debet, vt si condemnandus videtur dominus, ita debeat condemnare: [h] PVBLIVM MÆVIVM IN DECEM AVREOS CONDEMNO, AVT [i] NOXAM DEDERE.

a *Superest*] Dixi suprà, Iustinianum hìc solùm agere de officio iudicis in sententia
1 ferenda. † Cumprimis autem præmittendo regulam generalem, declarat, quale sit officium iudicis in actione personali, in qua vnum est in obligatione, alterum in facultate soluendi. Deinde, quale sit in actione in rem. Tertiò, in iudicio vniuersali. Quartò, in actione præparatoria. Postremò denique quale sit in duplicibus iudiciis: & hæc est epitome totius huius tituli.
2 b *Et quidem*] †Regulam hinc obserua, iudicis officium esse, controuersias non aliis modis definire, quàm legibus, principum constitutionibus, atque legitima & iusta consuetudine est proditum: idque secundum adducta & probata, hoc est, secundum ea, quorum indubitatam, adeóque certam cognitionem accepit, nulla personarum
3 habita ratione. †Et hoc continetur etiam in formula iurisiurandi, quod Iustinianus

voluit ab iis, qui officiis præficiuntur, subiri. Quòd si nec iuris, nec sacramenti religionem secutus sit iudex: si quidem per imprudentiam, facit litem suam, præstabitque parti læsæ, quod æquum videbitur religioni iudicantis [a]. Sin autem dolo malo, & sciens prudénsque, non modò ad veram & solidam litis æstimationem, damníque dati [b] tenetur, verumetiam criminaliter plectitur, æstimationis suæ dispendio [c].

c *Legibus*] Non tam Romanis, [d] quàm etiam municipalibus, id est, statutis validis, ac legitimè introductis [e].

d *Constitutionibus*] Placitis Principum, siue sanctionibus [f] Imperialibus.

e *Aut moribus.*] Hoc est, iusta ac legitimè recepta consuetudine, quam scilicet diuturni mores omnium vtentium consensu tacito, ac re ipsa comprobauerunt [g]. *Nam quid interest* (inquit Vlpianus) *suffragio Populus voluntatem suam declaret, an rebus ipsis & factis?* Et prædicta locum habent, quando de iure quæstio est. †Cæterùm si 4
de facto contentio sit, sciendum est, veritatem rerum, erroribus gestorum non vitiari [h]: vt eam ante omnia sequatur iudex, si quoquo modo potest certò deprendere. quòd si veritatis conscius non sit (vt plerunque nos solent latêre aliorum facta) admonet Vlpianus, in re ita obscura proximum esse, vt sequamur fidem probationum, quæ erroris & mendacij non conuincuntur. Atque hanc esse germanam Vlpiani sententiam, eleganter Oldendorp. in tractatu de iure & æquitate nouissimè prodidit.

f *Ideòque si noxali iudicio*] † *Noxale iudicium* nuncupatur, in quo dominus nomi- 5
ne serui, qui noxiam commisit, conuentus, si litis æstimationem effugere cupiat, seruum noxæ dedere potest: quæ dedendi facultas vsque ad executionem sententiæ conceditur.

g *Aditus est*] Plerique legunt, addictus, nam Prætor iudicem addicebat [k] litigatoribus. sed hoc non conuenit Iustiniani temporibus, quibus impetrationes iam erant sublatæ: sicut alibi diximus.

h *Publium Mauium*] † Hæc formula docet, quæ sint partes iudicis si noxali iudi- 6
cio, *Quod metus causa*, vel *de dolo*, aut simili apud iudicem agatur, & actor noxiam probauerit. Debet enim condemnare dominum serui, [l] non absoluere: deinde damnum datum vel iniuriam æstimare, pro rei natura, & personarum qualitate, certámque, quantum liceat, dicere sententiam [m] †Neque verò ei licet iubere seruum noxæ 7
dedi duntaxat, quia hoc in obligatione non est, sed debet alternatiuè condemnare dominum, vt vel litis æstimationem soluat, vel seruum noxæ dedat. †Quid igitur, si 8
simpliciter in certam quantitatem dominum [n] condemnet? Et puto, eum nihilominus à lege id beneficij habere, vt vsque ad executionem rei iudicatæ noxæ dedendo liberetur [o]. Hanc certè facultatem ei auferre iudex sua sententia non debet, nisi eo sciente & prohibere valente, seruus noxiam nocuerit [p]. †Cæterùm in aliis obliga- 9
tionibus disiunctiuis, vbi fortè quantitas est in obligatione, & species in solutione, libera potestas speciei soluendæ non datur vsque ad executionem sententiæ, sed duntaxat ad litis contestationem vsque, in prima [q] causa.

i *Noxam dedere*] Nempe ipsum corpus, quod nocuit [r]. Alij putant legendum, noxæ dedere, idque Latini sermonis rationi magis conuenire.

a l. vl. de variis & extraordin. cog. §. 1. ff. de oblig. quæ ex quasi cōt. nasc. vbi dixi.
b l. filiusfa. 15. de iud.
c l vlt C. de pœn. iud. qui malè iud.
d §. lex. ff. de iure natur.
e Iuxta l. omnes populi, de iust. & iur. & §. ius autem ciuile, ff. de iur. nat.
g §. ex non scripto, ff. de iure nat. l. de quib. 32. de legib.
h l. illicitas. §. veritas de offi. præsidis.
i ex l. iudex 46. de iud.
k Var. lib. 5. de lin. Lat.
l ff. de nox. act.
m §. curar. ff. de act.
n l. miles 6. §. decem de re iud.
o l. item veniūt 20. §. idem rectè ait, de pet. hær.
p l. 2. de noxal
q l. si quis stipulatus fuerit decem 129. de verb. oblig.
r Baldu. hic, per d. l. miles 6. §. decem. fa. huc princip tit. ff de nox. act. vers. sum. autem.

§. Et si in rem.

1 *Iudicis officium in actione reali.*
2 *Bonæ fidei possessor, itémque malæ, qualiter ad restitutionem fructuum teneantur.*
3 *Petitio, est actio in rem.*
4 *Rei vendicatio, est arbitraria actio. & num. 6.*
5 *Licet iudicium reale in præsenti habeat executionem, secus tamen est in personali.*

Et si in rem actum sit coram iudice, siue [a] contra petitorem iudicauerit, absoluere debet possessorem: siue cōtra possessorem, [b] iubere ei debet, [c] vt rem ipsam restituat [d] cum fructibus. Sed si possessor neget [e] in præsenti se restituere posse, & sine frustratione videbitur tempus restituendi causa petere: [f] indulgendum est ei, vt tamen [g] de

de litis æstimatione caueat cum fideiussore, si intra tempus quod ei datum est, non restituerit.

1 † *Ostendit modò*, quid iudici faciendum incumbat, si in rem actio intentata fuerit: videlicet vt vel absoluat reum, actore dominium non probante, vel iubeat, vt rem restituat cum fructibus. Est enim tum ratio etiam fructuum habenda: quod facilè fiet, si animaduertat, diuersitatem esse inter bonæ fidei possessorem & prædonem, id

2 est, nullam possidendi causam habentem. † Nam bonæ fidei possessor tenetur ad restituendam rem cum fructibus tantùm industrialibus, ante cœptum iudicium perceptis & extantibus: post verò, etiam culpa neglectis [a], aut consumtis. Malæ verò fidei possessor, & prædo rem cum omnibus fructibus restituere iubendus est, non tantùm iis, quos percepit, sed etiam quos percipere debuit ac [b] potuit: de quo nos alibi [c] commodius diximus.

a *Contra petitorem*] Qui rei vendicatione egerat, nec tamen probauerat dominium.

3 † Nam petitio propriè intentio actoris dicitur, in rem tamen actionem [d] continens.

b *Iubere ei debet*] Scilicet arbitrando & interloquendo ante sententiam condemnatoriam & declaratoriam dominij: cui arbitrio si reus obtemperet, absoluitur: sin

4 minus, diffinitiuè condemnatur. † Et hoc est, quod alibi [e] diximus, rei vendicationẽ pariter annumerari arbitrariis actionibus: quia scilicet in ea arbitretur iudex, priusquam diffinitiuè pronunciet, vt reus rem restituat cum fructibus.

c *Vt rem ipsam*] Neque enim audiendus est, etsi æstimationem rei offerret, si extet. quinimo si recuset restituere, poterit ab eo manu militari [f] auferri.

d *Cum fructibus*] Vt tamen sumptus, qui in cultura facti sunt [g] deducantur, quippe qui eos imminuant.

5 d *In præsenti se restituere posse*] † Quemadmodum scilicet in præsenti habet executionem iudicium reale, licet in actione personali aliquod tempus concedatur condemnato [h] debitori: nempe quòd difficilius sit æs alienum dissoluere, quàm rem alienam restituere.

f *Indulgendum est*] Quantum autem tempus indulgendum sit, relinquitur arbitrio iudicis, qui pro rerum circumstantiis considerare debet, quam dilationem mereatur reus.

6 g *De litis æstimatione*] † Quæ litis æstimatio in condemnationem veniet, nisi reus pareat intra præstitutum tempus arbitrio [i]. Declarabit enim tum iudex diffiniendo fundum petitoris esse, & reum, qui contumax fuit in parendo arbitrio, condemnabit ad restituendum eum fructibus & omni [k] causa: vt si nõ possit restituere ob dolum, delato iureiurando (si videtur) in litem condemnabit, quanticunque res æstimata erit ab actore [l]. Et hoc est, quod Placentinus, de rei vendicatione loquens, scriptum reliquit: *Notandum quoque est* (inquiens) *quòd per arbitrium, id est, interlocutoriam sententiam iudex cum reo agit clementius: per vltimum autem calculum, id est per diffinitiuam agit secum durius, puta in quantum iurauerit petitor, etiam in infinitum.*

a l. certam, C. de rei vend.
b l. sed etsi 25. §. quos autem, de pet. hæred.
c §. si quis à nõ domino, & §. seq. I. de rerum diuis.
d l. pecuni. 178. §. 1. de verb. sig. l. actio. 25. de act. & oblig.
e §. præterea, n. 24. I. de action.
f l. qui restitu. 68. de rei vend.
g l. quod in fructus 46. de vsur. & l. fructus 7 sol. matr. & l. si à domino 36. §. vlt. de hæred. pet.
h l. debitorib. 31. ff. de re iudicata. l. 2. in fin. C. de vsur. rei iud.
i l. ex diuerso 35. de rei ven. d. l. qui restituere 68. eo. tit.
k d. l. ex diuerso, & d. §. præterea.
l d. l. qui restitue. 68. & d. §. præterea.

§. Et si hæreditas.

1 *In actione vniuersali veniunt etiam fructus.*
2 *Actio vniuersalis & singularis in quo differant. & num. 3.*
4 *Prædo quis dicatur.*
5 *Ante litem contestatam non dicimur petere.*
6 *Post litem contestatam debentur fructus ab omnibus possessoribus.*

Et si hæreditas petita sit, [a] eadem circa fructus interueniunt, quæ diximus interuenire [b] de singularum rerum petitione. Illorum autem fructuum, quos culpa sua possessor non perceperit, siue illorum quos perceperit: in vtraq; actione eadem ratio habetur, [c] si prædo fuerit. [d] Sin verò bonæ fidei possessor fuerit: non habetur ratio neque

consumtorum, neque non perceptorum. [e] Post inchoatam autem petitionem, etiam illorum fructuum ratio habetur, qui culpa possessoris percepti consumti sunt.

Dixit, quæ sint partes iudicis in rei vendicatione, quæ est actio singularis: nunc circa quæ versari debeat officium iudicis in vniuersali actione, subnectit: qualis est petitio hæreditatis. † Veniunt autem fructus in hoc vniuersali iudicio, sicut in actione in rem singularem seu specialem. Nam vt § præcedenti quoque diximus, conuentus rei vendicatione tenetur ad omnes fructus, quos percepit, & qui potuissent percipi, si malæ fidei possessor sit: sin bonæ fidei, extantes duntaxat præstat: post litis contestationem vniuersos, quòd iam malæ fidei sit [a]. † *Idem penè* (inquit Iustinianus) *in petitione hæreditatis obseruatur*, vbi à tempore mortis fructus augent hæreditatem, & à prædone, id est, malæ fidei possessore, omnes debentur [b]: à bonæ fidei possessore ij demum, quibus locupletior factus sit: cùm in singulari iudicio bonæ fidei possessor extantes duntaxat teneatur restituere, non etiam consumtos [c]. 1 2

a *Eadem circa fructus*] † Differunt tamen non solùm, vt prædiximus, verumetiam quoad eorum obligationem & executionem. Nam in rei vendicatione fructus post litis contestationem percepti non veniunt iure eiusdem actionis, sed officio iudicis: & si antè percepti sunt, propria actione peti debent: at in petitione hæreditatis omnes fructus continentur eâdem illa actione, qua hæreditas postulatur [d]. 3

b *De singularum rerum*] Quando scilicet res singulares petuntur in rem actione.

c *Si prædo*] † Prædo dicitur malæ fidei possessor, qui scilicet nullam causam habet possidendi, bonáque aliena inuadit, cùm sciat ad se non pertinere. 4

d *Si verò*] Quomodo bonæ fidei possessor fructus suos faciat, itémque de malæ fidei possessore, satis supérque alibi diximus [e], quæ huc etiam transferri possunt, si videatur opus.

e *Post inchoatum*] Id est, post litem contestatam. Ante enim cœptum iudicium non dicimur petere, sed petere velle [f]. † Sanè omnes possessores post litem contestatam sunt pares, & præsumtione iuris efficiuntur malæ fidei, vt etiam de iis fructibus, qui percipi potuissent, teneantur [g]. 5

a l.certum 22. C. de rei vend.
b l.item veniũt 20. §.fructus. l. heres furiosi 51. de pet.hær. l. si post moram 2. §.fructib. C.eo. tit.
c d.l.certum.
d Iurib. prædictis.
e §.cùm à non domino §. de rer.diuis. §. actiones, §. de act.
f l.si decem 116. de verb. oblig. l.item, §. petitam, de petit.hær.
g l.sed etsi lege 25.§.si anto. ibi glo. & Bart. de petit. hæred.

§. Si ad exhibendum.

1 *Actio ad exhibendum præparatoria.*
2 *Ad exhibendum actio cuius datur, cuius pecuniariter interest rem exhiberi.*
3 *Si modò alia ipsi actio non competat.*
4 *Exhibere, restituere rem.*
5 *Actio ad exhibendum non datur, si res facta sit deterior.*
6 *Litis contestatio non impedit vsucapionem rei mobilis.*
7 *Quæ partes sint iudicis in ad exhibendum actione. & num.* 8.
9 *Post litem contest. quilibet possessor efficitur malæ fidei.*
10. *Fructus etiam in re mobili interdum considerari.*

Si [a] ad exhibendum actum fuerit, non sufficit, si exhibeat rem is, cum quo actum est: sed opus est, [b] vt etiam rei causam debeat exhibere: id est, vt eam causam habeat actor, quam habiturus esset, si cùm primùm ad exhibendũ egisset, exhibita res fuisset. Ideóque si [c] inter moras exhibendi vsucapta sit res [d] à possessore: [e] nihilominus condẽnabitur. Præterea [f] fructuum medij temporis, id est eius quod post acceptum ad exhibendum iudicium, ante rem iudicatam intercesserit, rationem habere debet iudex. [g] Quòd si neget reus, cum quo ad exhibendum actũ est, in præsenti

præsenti se exhibere posse, & tempus exhibendi causa petat, ídque sine frustratione postulare videatur:[h] dari ei debet, vt tamen caueat se [i] restituturum. quòd si neque statim iussu iudicis rem exhibeat, neque pòst exhibiturũ se caueat: condemnandus sit in id, quod actoris intererat, si ab initio res exhibita esset.

1 † *Ostendit*, quid iudici incumbat in actione præparatoria, quæ dicitur *ad exhibendum*. Est enim hæc persecutio plerunque præparatoria ad aliam actionem in rem, vel etiam in personam [a]. Eam nos [b] alio loco vberrimè explicauimus: inde ergo repetendum est, si quid hic desideratur. Et hunc locum explicatius etiam [c] Vlpianus alibi declarat: cuius responsum in Pandectis cuiuis obuium est: & ad hunc locum collatum non paruam lucem ei adfert.

2 a *Ad exhibendum*] † De re scilicet aliqua mobili, quam exhiberi sibi, peculiariter alicuius interfit: hoc est, qui probabilem causam habeat, propter quam exhibitionẽ rei desiderat: puta si in rem acturus sit, vel rei vendicatione, vel Seruiana, vel hypothecaria, vel interdicto vtrubi, aut de precario, vel petiturus vsumfructum, vel optaturus ex multis rebus vnam secundum relictam optionem: in summa, ex quacunque causa pecuniaria & ciuili interfuerit actoris, etiamsi non sit dominus, ad exhibendũ
3 agere potest. † Quod tamen verum accipe, cùm non alia est actio, per quam rei copiam quis consequatur. Competentibus enim aliis remediis, ipsa ferè locum non habet [d]. Cæterùm in rebus immobilibus cessat hæc actio, quoniam illæ se ipsas exhibent, nec possunt aliquem latêre.

b *Vt etiam rei causam*] Vtilitatem & conditionem rei, omnéque emolumentum,
4 quod ex re causatur. † Exhibere enim rem, est in eadem causa exhibere: vt restituere, cum omni causa restituere: vt nihilo deterior sit causa actoris, quam si, vbi primùm
5 agere cœpit, fuisset res exhibita, vel restituta [e]. † Quòd si res sit deterior facta, cessat quidem ad exhibendum actio, in factum tamen agi [f] poterit.

c *Inter moras exhibendi*] Quia scilicet reus conuentus procedendo iudicialiter differebat exhibere: & interim durante hac mora, durante iudicio, eam ipsam rem, cu-
6 ius exhibitio petebatur, vsuceperit, &c. quod facilè fieri potuit. † cùm citatio vel litis contestatio non impediat vsucapionem rei [g] mobilis.

d *A possessore*] A reo conuento, ad exhibendum actione.

e *Nihilominus condemnabitur*] Non obstante illa, suâ interim completa vsucapio-
7 ne. † Debet enim iudex hic tempus accepti iudicij inspicere, quo nondum erat impleta vsucapio, & rescindere, quod postea secutum est.

8 f *Fructuum medij temporis*] † Ergo non solum iudicis officio incumbit in hac ad exhibendum actione, vt condemnet reum ad rem exhibendam: sed etiam fructuum medij temporis inter litem contestatam, & ipsam sententiam condemnatoriam, ha-
9 benda est ab ea ratio, nam in illis quoque reum condemnare debet: † quia post litẽ contestatam iuris fictione quilibet possessor efficitur malæ fidei, vt teneatur de fructibus perceptis, & qui percipi potuissent. Et prædicta Accurs. [h] locum habere tradit, siue intelligamus de fructibus in hac ad exhibendum præparatoria, siue in prin-
10 cipali actione intentanda, puta rei vendicatione. † Possunt enim fructus etiam considerari in re mobili exhibenda, vt fœtus pecorum, partus [i] ancillorum, &c. Sed & vtilitates, si quæ omissæ sunt ob hoc, quod res non fuit exhibita, vel tardius quidem exhibita, æstimari à iudice debent. Vnde Paulus [k]: *Si optione (inquit) intra certũ tempus data, iudicium in id tempus extractum sit, quo frustra exhibeatur, quia vtilitas petitoris conseruanda est: si hæreditas amissa sit ob hoc, quòd seruus, qui iam est mortuus, non exhibebatur.* Et Vlpianus [l]. *Aequissimum est, æstimari officio iudicis damnum hæreditatis.*

g *Quòd si neget*] Iusta scilicet ex causa [m], vt quia fortè in fuga seruus sit, vel absens, [n] qui exhiberi debet.

h *Dari ei debet*] Ergo in hoc quoq; ad exhibẽdũ iudicio, vt in aliis arbitrariis actionib. petenti dilatio danda est, ad restituendũ exhibendúmve, modò caueat, vt [o] supra dictum est: quòd si non obtemperet arbitrio, condemnandus est, quanti interfuit.

i *Restitut.*] hoc est, exhibiturum, vt [p] paulò post ait.

a l. 1. l. si res tuas. C. ad exhib.
b §. præterea. nu. 46. & seqq. I. de act.
c l Iulianus 9. §. quantum. ff. ad exhib.
d l. 3. §. est autem §. si quis extra & §. sciẽdum ad exhibend.
e G. d. §. sciendum.
f l. si quis hominem 17. d. tit.
g l. si post. de iud.
h d. l Iulianus 9 §. proind.
i d. l. Iulianus, §. quia tamen, & l. equis 8. de vsuris.
k l si optione 10. ad exhibẽd.
l l. sed etsi hæreditas 11. eod. tit.
m l. de eo. 12. §. si iusta. h. t.
n l. Celsus. §. vlt. eod.
o §. 1. h. t.
p d l. de eo. §. si iusta.

§. Si familiæ.

1 *Quod sit iudicis officium in actione familiæ ercisundæ. & num. 3.*
2 *Vers. si vnius pars &c. in hoc §. explicatus.*
4 *Quæ veniant in familiæ ercisundæ iudicium.*

Si familiæ ercisundæ iudicio actum sit: [a] singulas res singulis hæredib. adiudicare debet. [b] & si in alterius persona prægrauare videatur adiudicatio, debet hunc inuicem cohæredi certa pecunia ([c] sicut iam dictum est) condemnare. [d] Eo quoque nomine cohæredi suo quisq; condemnandus est, quòd solus fructus hæreditarij fundi [e] perceperit, aut rem hæreditariam [f] corruperit, aut consumserit. Quæ quidem similiter inter plures quoque, quàm duos cohæredes subsequuntur.

Nunc circa quæ iudicis officium versetur in actionibus duplicibus, quæ scilicet mixtam causam habent, in rem & in personam [a], subiungit: quales sunt Familiæ ercisundæ, Communi diuidundo, finium regundorum. Eas suprà [b] suo loco enarrauimus.

a *Singulas res*] †Ergo iudici incumbit in familiæ ercisundæ iudicio, vt singulas res 1 singulis hæredibus adiudicet: sic tamen, vt fiat diuisio non sectione corporum, sed numero: sicque non potest vnus cohæredum dicere, se velle partem suam in qualibet re etiam minima habere,

b *Et si in alterius*] † Sensus est: si res aliqua commodam diuisionem non recipiat, 2 permittitur iudici, alteri ex litigatoribus rem ex bono & æquo etiam totam adiudicare, atque eundem alteri certa pecunia in rei locum inuicem condemnare [c]. Et hoc est, quod Iustinianus hîc ait, *Si vnius pars prægrauare videbitur*: id est, maior & preciosior esse: à bilance transsumto verbo, vbi altera partium si ponderosior fuerit, prægrauat, alterámque in æquilibrio [d] excellit.

c *Sicut iam dictum est*] Suprà scilicet sub tit. De [e] actionibus.

d *Eo quoque nomine*] Si plures hæredes ad vnam atque eandem vocentur hæreditatem, tunc fructus omnibus acquiruntur pro portionibus hæreditariis. Pone vnum ex cohæredibus omnes fructus hæreditarios percepisse: certè illos non maiore ex parte suos faciet, quàm ex qua hæres est. † Hoc ergo casu ad officium iudicis perti- 3 net, vt omnia commoda cum aliis cohæredibus communicet [f]. Et hoc procedit, etiã si necdum adita sit hæreditas: modò is sciuerit, hæreditarium esse [g] fundum.

e *Perceperit*] Vel etiam percipere potuerit: nam de his etiam tenetur post moram: præstat & ex eo die vsuras [h].

f *Corruperit*] †*Omnia enim* (inquit Vlpia.) *quæ quis in hæreditate dolo aut culpa fe-* 4 *cit, in iudicium familiæ ercisundæ veniunt: sic tamen, si quasi hæres fecerit.*

a §. quædam, 1. de act.
b d. §. quædam.
c l. Mæuius 52. §. arbiter, & l. si familiæ 55. ff fam. ercisc. l. in cõmuni 3. com. diuid. l. 3. C eo.
d Ferra hîc.
e d. §. quædam.
f l. item ex diuerso 19. famil. ercisc. l. cohæredib. l. non est ambiguum C. eod. tit.
g l. inter 44. §. fructus ff fami. ercisc.
h l. his consequenter 18. §. sumtũ, illo tit.

§. Eadem interueniunt.

1 *In actione communi diuidundo eadem interueniunt, quæ in familiæ ercisundæ iudicio.*
2 *Adiudicare, & abiudicare rem.*
3 *Seruitutes decessori debitæ ad hæredes in solidum transeunt.*

[a] Eadem interueniunt, & si communi diuidundo de pluribus rebus actum sit. Quòd si de vna re, veluti de fundo, si quidem iste fundus commodè regionibus diuisionẽ recipiat: partes eius singulis [b] adiudicare debet. & si vnius pars prægrauare videbitur: is inuicem certa pecunia alteri condemnandus est. Quòd si commodè [c] diuidi nõ

possit:

possit: veluti si homo fortè, aut mulus erit, de quo actum sit: tunc [d] totus vni adiudicandus est: & is inuicem alteri certa pecunia condemnandus est.

1 a *Eadem*] De altera duplici actione hîc agit, nempe, Communi diuidundo: † in qua eadem interueniunt, quæ in familiæ erciscundæ iudicio: quod intellige tam in adiudicationibus singulorum corporum, & sarciendo damno dato, quam in ratione fructuum, qui ex communi fundo percepti communicari debent communi diuidundo actione [a]. Cætera ad hanc actionem pertinentia alibi [b] annotauimus: vt hîc nulla repetitione sit opus.

2 b *Adiudicare*] † Adiudicat rem iudex in iudicium deductam ex litigatoribus alteri: abiudicat verò, cui aufert.

c *Diuidi non possit*] Ipso facto scilicet: nam alioqui homo iuris intellectu diuiditur commodissimè.

d *Totus vni adiudicandus est*] Quod locum habet, si res naturâ diuidi non possint:
3 ea in specie cùm quis partem bonorum dare [c] debet. † nam seruitutes decessori debitæ, ad hæredes in solidum transeunt [d].

a l. si quis putans 6. §. siue autem, & l. in summa, comm. diuid.
b d. §. quædam, à nu. 34. vsque ad nu. 45.
c l. nô amplius 26. de leg. 1.
d l. hæredes. fa. ercisc.

§. Si finium.

1 *De iudicis officio in actione finium regundorum.*
2 *Amouens agrorum terminos, & ciuiliter & criminaliter punitur.*
3 *Reip. interest, agros terminis distingui.*
4 *Nolentes metiri agros, condemnandi sunt in quantum interest.*
5 *Vbicunque contemnitur ius iudicis, iuramentum in litem deferri potest.*
6 *Tribus illis iudiciis dominium transferri.*

Si finium regundorum actum fuerit, dispicere debet iudex, [a] an necessaria sit adiudicatio. quæ sanè vno casu necessaria est, si euidentioribus finibus distingui agros cômodius sit, quàm olim fuissent distincti. Nã tunc necesse est, ex alterius agro partem aliquam alterius agri domino adiudicari. quo casu conueniens est, vt is alteri certa pecunia debeat condemnari. [b] Eo quoque nomine cõdemnandus est quisque hoc iudicio, quòd fortè circa fines aliquid malitiosè commisit. verbi gratia, quia [c] lapides finales furatus est, vel arbores finales excîdit. [d] Contumaciæ quoque nomine quisque eo iudicio condemnatur: veluti si quis iubente iudice metiri agros passus non fuerit. Quod autem [e] istis iudiciis alicui adiudicatum fuerit: stati eius fit, cui adiudicatum est.

Quæ sunt partes iudicis in actione finium regundorum, hîc annectitur; cuius actionis vim & potestatem similiter suprà [a] vbertim enarratam habes, vnde repetenda erunt, si quæ hîc deficiant.

1 a *An necessaria*] † Nam si non sit necessaria adiudicatio, vt quia iudex commodè ac euidenter possit renouare & reponere veteres terminos, qui vel ab homine, vel fluminis inundatione euulsi sunt, non debet de finibus partem agri vnius adiudicare alteri, sed terminos antiquos sequi [b]. Sed vbi esset obscuritas, & commodè terminari non secundum antiquos terminos, quia fortè ita erant obscuri & confusi, vt nô euidenter ostenderent agrorum diuisionem: tum demum permittitur iudici huius iudicij etiam adiudicatio [c]: ita scilicet, vt partem ex alterius agro alteri adiudicet, & eum ex diuerso alteri in certa pecunia condemnet.

2 b *Eo quoque nomine*] † Non tamen ciuiliter tantùm punitur, qui terminos agrorum seu prædiorum amouet, sed etiam criminaliter. Ciuiliter quidem per iuramentũ in litem aduersario deferendum de omni suo interesse: criminaliter verò in 50 aureos

a §. quædam, nu. 48. & seqq. §. de actio.
b l. vlt. fin. regund.
c l. 2. §. 1. l. 3 & 4. h. t.

pro quolibet termino euulso, qui aurei Fisco inferendi sunt. Et condemnatus in vna, potest condemnari in alia: quia rei persecutoria non [d] tollit pœnalem: punitur etiam corporaliter extra [e] ordinem.

c *Lapides fin.*] Nempe qui fines & terminos agrorum discernunt. † Equidem Reip. interest, distinctos esse terminis agros. Vnde illud Ouidij 2. Fast. de Deo Termino: *Omnis erit sine te litigiosus ager.* 3

d *Contumacia quoque*] † Contumaces ergo reluctantésque, ne agri metiantur aut termineutur, condemnari debent, pro eo, quod actoris interest, iuxta in litem datū iusiurandum [f]. † Nam vbicunque contemnitur iussus iudicis, potest deferri iusiurandum in litem, quod alibi [g] tractatur. 4 5

e *Istis iudiciis*] Nota ergo, † quòd tribus illis actionibus supradictis, nempe familiæ erciscundæ, communi diuidundo, & finium regundorum, confertur dominium, ea scilicet parte, quæ non spectat ad eum, cui fit adiudicatio: quæ magis intellectu, quā demonstratione [h] percipitur: & vbi res erat diuidenda, traditióque secuta. nam si aliena erat, transfertur vsucapiendi conditio [i]. qua de re Docteres [k] alibi plura. Hæc primoribus tantùm labiis attigisse nunc sufficiat. 6

d Gl. hic. & l. 4. §. si dicatur, fin regund.
e l. le. Agraria. in fine de termino moto, l. 1. C. de accusat.
f Per tex. hic cum gl.
g Gl. l. 4. §. si quis finiū reg. Bart. l. in act. de in litem iurando, & l. apud Iulian. ex quib. caus. in poss. eatur.
h Bart. l. si per errorem 17. de vsuca. Salic. l. 1. communia vtriusque iudic.
i l. 3. in fine, l. quicunque, de publica.
k In locis præalleg. & in l. Pomponius 13. §. iussu. de acq. poss. ibi Bart. & Sali. in d. l. 1.

De publicis iudiciis. Tit. XVIII.

1 *Cōtinuatio huius tituli ad precedētes.*
2 *Omnia iudicia aut finiendarum litiū, aut puniendorum maleficiorum causa introducta.*
3 *Athenis duas fuisse iudicum Curias, Quingentenariam scilicet, & Areopagitarum.*
4 *Iudicia publica vnde dicta.*
5 *Iudicia diuersimodè publica dici.*
6 *Omnis Respub. premio & pœna cōstat.*
7 *Quod sit iudicis officium in puniendo crimina.*
8 *Iudicia publica alia esse ordinaria, alia extraordinaria: & qua sint illa: num. 9. & 10.*
11 *Delicta, præsertim publica, tribus modis persequimur.*
12 *Accusare, accusatio, actio.*
13 *Accusare quis possit, & quid sit inscriptio.*
14 *Inquisitio quid?*
15 *Denunciatio quid?*

Hactenus † de priuatis iudiciis, partim ratione contractus vel quasi contractus, partim verò ratione delicti vel quasi delicti priuatim commissi, constitutis tractauit Iustinianus: nunc ergo superest, vt dicat etiam, publica crimina publicam habere animaduersionem. Sic enim fiet, vt & ciuiles causæ inter homines dirimantur, & crimina quantumuis grauia non maneant impunita. Nam & Cicero pro Cecinna ait: †*Omnia iudicia aut dirimendarum controuersiarum, aut puniendorum maleficiorum causa comparata esse.* His olim præerat Præfectus vrbis: illis Prætor. † Sicuti & Athenis duæ iudicum erant curiæ, siue βουλαὶ, quarum altera, quæ dicebatur *Quingentenaria*, non nisi de pecuniariis causis iudicabat, & priuatis actionibus: altera, quæ Areopagitarum erat, occupabatur publicis iudicis. † Vocantur autem *iudicia publica* à populo, eò quòd popularia sint, hoc est, accusatio ad quemlibet ex populo, etiam non læsum, pertineat: ea consideratione, quòd læso corpore quodlibet eius membrū læsum videatur, quódque instituantur ad vindictam seu vtilitatem publicam. † Potissimùm autem ea iudicia, quæ ex legibus publicorum iudiciorum descendunt (de quibus hîc agitur) rectè publica dicuntur: cùm alioqui quædam iudicia, etiam vbi de crimine agitur, publica non sint, sed priuata, vbi tamen accusatio popularis est: quando scilicet pœna adplicanda est Fisco [a]. Atque hac ratione futurum veteres existimarunt, vt pro qualitate delicti tam publici, quàm priuati, esset etiam pœnæ modus. † Hócque est, quod Solon dicere solebat, Rempub. nostram partim præmio constare debere, si quis scilicet bene de Repub. mereretur: partim pœna, & mulcta. † Memorabile porrò in Pandectis extat Martiani Iurisconsulti [b] responsum in hæc verba: *Respiciendum est iudicanti, ne quid durius aut remissius constituatur, quàm causa deposcit. nec enim aut seueritatis, aut clementiæ gratia affectanda est, sed perpenso iudicio, prout quæque res postulat, statuendum est.* Quorsum spectant, quæ de imagine iustitiæ ex Chrysippo refert [c] Gellius: quæque in eandem sententiā præclarè Cicero secunda ad Brutum epistola scripta reliquit. † Si quis alias, quæ à veterib. Philosophis prodita sunt, puniendorum delictorum rationes & causas desiderat, eundem Gellium lib. 6. c. 16. consulat, vbertim de his disputantem. 1 2 3 4 5 6 7

a Gl. Bart. & Decius in rub. de pop. actio. & in l. 1. de publ. iud.
b l. respiciendum, de pœnis.
c lib. 14. Noct. Attic. c. 4.

† Ad

8 † Ad rem quod attinet, cùm de publicis duntaxat iudiciis atque delictis hoc titulo agatur, initiò admonendi sumus, ea esse duplicia, ordinaria scilicet, siue legitima, &
9 extraordinaria. † *Ordinaria* sunt, quorum pœnæ specificè & nominatim in iure expressæ habentur, quæque ordine iuris scripti tractantur: cuiusmodi est, crimen læsæ maiestatis, adulterium, homicidium, cæteráque delicta, quæ Iustinianus hic ordine
10 recenset, & latius in 48. Pand. lib. & in Cod Iustinianeo 41. describuntur. † *Extraordinaria* verò sunt, de quibus iure ciuili nihil specialiter ac nominatim proditum [d] est: vt sunt incendium, concussio, præuaricatio, occultatio, crimen stellionatus, & abigeatus: item de termino moto, de effractoribus de solicitatoribus alienarum nuptiarum: & si quæ sunt similia, de quibus omnib. titulus propriúsque tractatus li. 47. Pád.
11 extat [e]. † Deinde sciendum est, quòd delicta, præsertim publica, tribus modis perse-
12 quamur, per viam accusationis, inquisitionis, & denunciationis. † *Accusare* nihil aliud est, quàm reum criminis alicuius per libellum deferre, vel facere ad vindictam. nam quod in ciuilibus est actio, hoc in publico iudicio est accusatio. In ea autẽ re-
13 quiruntur tres personæ, accusator, accusatus, & iudex. † Nullus autem iure ciuili admittitur ad accusandum aliquem de crimine, nisi duo interueniãt, primũ, vt se prius obstringat ad subeundam pœnam, cui accusatus victus subiici debuerit, si succumbat iudicio: quæ obstrictio vocatur in legibus [f] Inscriptio: deinde vt datis fideiusso-
14 ribus de lite consequenda caueat. Sed hæc haud verè obseruantur. † *Inquisitio* est, quando iudex ex suo officio de crimine alicuius inquirit, non existente accusatore: quo casu necesse est, eũ aduersus quem inquiritur, de eiusmodi crimine diffamatũ
15 esse, eámque diffamationem originem traxisse à fide dignis viris [g]. † *Denunciatio* verò dicitur, quando per denunciatorẽ crimen ad iudicem delatum est: quæ potissimũ fit in foro ecclesiastico. Alia autem est denunciationis significatio in Romanis legibus, huc non pertinens, quemadmodum copiosissimè Alciatus alibi [h] demonstrauit.

d l. 2. de crim. stellion.
e Vide tot. tit. ff. de extraord. crimin.
f l. qui crimen, C. qui accusnõ possunt.
g Not. in c. inquisitionis, de accusat.
h In l. detestatio 40. de verb. sign.

Princip. tit.

1 *Iudicia publica tripliciter differunt ab actionibus ciuilibus, respectu scilicet exordij, medij, & finis, & num. 2. & 3.*
4 *In quibus conueniant iudicia publica cum ciuilibus, & num. 6.*
5 *In notoriis licet non requiratur ordo iudiciarius, citatio tamen necessaria est.*
7 *Accusator debet se inscribere ad pœnam talionis.*
8 *Publica iudicia cur sic dicta:*
9 *Executio quandoque pro accusatione, quandoque pro vltione accipitur.*
10 *Ex priuatis delictis nemo agit, nisi cuius interest.*

PVblica iudicia neque [a] per actiones ordinãtur, [b] neq; omnino quicquã simile habent cũ cæteris iudiciis, de quib. locuti sumus; [c] magnáque diuersitas eorum est: & in instituendo, & in exercẽdo. Publica autẽ dicta sunt, quòd [e] cuiuis ex populo [f] executio [g] eorum [h] plerunque datur.

Ostendit in hoc principio Iustinianus, iudicia ex publicis iudiciis descendentia
1 differre ab actionibus ciuilibus. † Differunt autem trifariam, respectu scilicet exordij, medij, & finis. Primùm exordij intuitu, quia pro ciuili iudicio intenditur actio, pro criminali accusatio. Criminales enim punitiones non exercentur per actiones, sed per accusationes intenduntur [a]. Ex quocunque tamen crimine, ex quo agitur criminaliter, potest etiam agi ciuili actione in factum [b], ad id, quod interest accusatoris, quemadmodum & ex diuerso, si ciuiliter agatur de crimine, potest iudex eo
2 reperto procedere criminaliter [c]. † Deinde variant respectu medij: quia in ciuilibus astringitur solus actor ad probandum, & eo non probante reus absoluitur [d]: in cri-
3 minali verò causa, pluribus casibus [e] vtrique litigantium probationis incumbit prouincia: accusatori quidem pro crimine intentato, reo verò super eius purgatione: quibus casibus licet accusator non planè probet, non tamen absoluitur reus, sed ad
3 purgationem infamiæ tenetur [f]. Denique respectu finis discrepant: quia in ciuilibus persecutionibus petitur aliquid dari vel fieri actori: sed in criminalibus iudiciis ipsi Fisco. In hoc enim dignoscitur causa ciuilis à criminali, quòd in hac petitur pœnam Fisco adiudicari, quando est pecuniaria, vel in corpus delinquentis, quando est
4 corporalis [g]. † Interim tamẽ in plerisque etiam conueniunt criminalia iudicia cum

a Vt hic Bart. l. 1. de cond. ex leg.
b l. pen. C. de falc. l. nec quicquam 56. ibi gl. pro socio. Bart. l. si iudex 6. de variis extraord. cognitionib.
c l. 4. s. si dicatur. fin. regun. l. quos retrahi C. si aduersus lib. ibi Bart.
d l. actor, C. de probat. l. qui accusare, C. de eden.
e Qui habentur in l. faciliter, C. de abolitio.
f l. vbi. ibi Salic. C. ad l. Falcid.
g l. 3 de sepul. viol. Bart. l. vlt. de priuat. delic.

h Inno. c. tua, & Dd. communiter, c. vestra, de cohab. cler. &c.
i c. cùm inter s. 1. de except.
k l. libellorum 3. de accusat. Auth. offeratur, C de lit. cōtest.
l l. 1. ibi Bart. C. de iureiur. propter calum.

ciuilibus. Primùm in eo, quòd & horum quædam sunt ordinaria, quædam extraordinaria. † Nam si crimen sit notorium, non requiritur obseruatio iudiciarij [h] ordinis; quo alioqui iudicia criminalia exerceri iubentur: sed si ex euidentia facti constet, à quo illud sit commissum, satis est, obnoxium citari ad audiendam sententiam, ad allegandum causas, quare condemnari in hanc vel illam pœnam non debeat. Etsi enim crimen sit notorium, tamen nulli neganda est legitima defensio [i]. † Deinde in eo, quòd vtrobique requiritur libellus [k], & iuratur de calumnia [l]. Denique in eo, quòd siue per accusatorem, vel per denunciatorem crimen ad iudicem delatum sit, siue ipse ex diuulgatione criminis excitatus sit ad inquirendum de eo, semper necesse sit, reum aut suspectum de crimine vocari, vt ad iudicium veniat. 5 6

a *Per actiones*] Id est, non exercentur per ordinarias actiones, sed per accusationes, & per modum inquisitionis, vt suprà dictum est.

m l. 2. de pub. iud. l. lege Agratia 3. de termin. moto.
n l. vlt. C. de accus.
o l. 1. de custod. & exhib. reorū.

b *Neque omnino*] In ciuilibus enim persecutionibus intendimus dari nobis aut fieri oportere: publicis verò iudiciis crimina in hoc persequimur, vt reus pœna corporali, vel pecuniaria in publicum danda coërceatur [m].

c *Magnáque diuersitas*] Tam in principio, quàm in medio, itémque in fine: sicut paulò antè ostendimus.

d *Et in instituendo*] † Tenetur enim accusator se inscribere ad pœnam [n] talionis: statímque reus in carcerem conijcitur (si modò delicti delinquentis qualitas id permittat [o]) vt ex vinculis causam dicat. Qualis autem nostro tempore in Germania publicorum iudiciorum ordo seruari debeat, abundè Carolina constitutio de capitalibus iudiciis, Anno Christiano 1530. & 1532. publicè edita demonstrat: *die peinliche Halßgerichts ordnung*: quæ vtinam intra fines Romani imperij passim obseruaretur exactiùs. 7

p l. qui dolo 10. ad l. Iul. de vi pub.
q Baro hic.
r l. Si tamen omnes 11. de accus.

e *Cuius è*] † Modò sit habilis persona ad accusandum. Quanquam & alia ratione olim videantur publica dicta: quòd scilicet in foro, frequenti populo, hæc iudicia exercerentur de criminibus [p]: alia verò extra ordinem, priuatímque apud præsidem [q] constituerentur. 8

f *Executio*] † Id est, criminalis accusatio [r]: ita enim quandoque vtimur executionis verbo: & non rarò vltionem quoque apud Latinos significat. 9

g *Eorum*] Intellige publicorum delictorum, non etiam priuatorum, puta furti, vel iniuriarum. † Ex his enim nemo agere potest, nisi ad quem res propriè atque omninò pertinet. 10

s l. palam 43 s. Senatus, de rit. nupt.
t l. 8. 9. & seq. de accus.

h *Plerunque*] Hanc voculam (plerunque) pro ferè dixit, illud significans, quod [s] Vlpianus scribit: Publico iudicio cuiuis ex populo experiri licere, nisi si cui lege aliqua accusandi publico iudicio non est potestas. Eos autem significat, qui in Pandectis tit. [t] de Accusa. recensentur.

§. Publicorum.

1 *Publicorum iudiciorum alia sunt capitalia, alia non capitalia.*
2 *Vltimum supplicium significat mortem naturalem.*
3 *De interdictione aquæ & ignis.*
4 *Deportatio quid?*
5 *Capitalium pœnarum certi sunt gradus.*

a l. vltimum 21 l. capitaliū 28. & l. qui vltimo 29 ff. de pœnis, & l. 1 s. fin. de fals.
b d. l. capitaliū.
c l. [illegible] 2. de pœn. l. 1. de æd. ed. l. si quis sit. l. capitis, de accus.
d l. 3. & l. pen. de [illegible]
e l. hos accusare, de accus.

Publicorum iudiciorum quædam capitalia sunt, quædam non capitalia. Capitalia dicimus, quæ [a] vltimo supplicio afficiunt homines, vel etiam [b] aquæ & ignis interdictione vel [c] deportatione, [d] vel metallo. [e] Cætera, [f] si quam infamiam irrogant, cum damno pecuniario: hæc publica quidem sunt, non tamen capitalia.

Diuidit modò Iustinianus publica iudicia, † quòd scilicet alia capitalia sint, alia non capitalia. *Capitalia* sunt, quæ inferunt mortem naturalem vel ciuilem: *non capitalia* verò, per quæ non infertur mors naturalis vel ciuilis, sed infamia. 1

a *Vltimo supplicio*] † *Vltimum supplicium*, vel summum, mors est Iurisconsultis, non ciuilis & festucaria (vt ita dicam) sed vera [a] & naturalis. Capitis amputatio ad partē corporis & mortem naturalem respicit [b]. Capite puniri latius patet, vt rei capitalis damnari [c], fraus capitalis, capitalis reus, &c. Capitis pœna interdum pœna corporis est, & personæ [d]: licet aliquando non eximat de ciuitate, vt relegatio [e], vt exilium: 2

inter-

interdum relegationem [f] continet. f l.sed & siquis

3 b *Aqua & igni*] † Alibi [g] annotauimus, nefas visum fuisse veteribus, quamuis malos, tamen homines supplicio capitis afficere. Itaque maximam pœnam existimabant, interdictionem ignis & aquæ. Cùm enim earum rerum vsu in hac vita nemo carere possit, perinde habebant, ac si esset is, qui eam sententiam accepisset, morte mulctatus. 4. Si quis caut. & l.relegatorũ 7. de interd. & releg. g §. cùm autem §. quibus mod. ius pat. pot sol.

4 c *Deportatione*] † Quæ est perpetua in exilium siue insulam condemnatio: ciuium Rom. pœna, quæ successit in locum aquæ & ignis interdictionis, quasi circumfinitio: cùm ei, qui damnatus est, certo spacio circumscribitur pœnæ perpetuò [h] pendendæ locus. Comparatur autem morti, atque adeò vltimum supplicium & mors censetur [i], vt alibi [k] diximus. h l.inter pœnas 6. de interd. & releg. i Text. hic. k d. §. cùm autem.

5 d *Vel metallo*] † Sic & Callistratus [l] constituit quosdam gradus capitalium pœnarum: *Summum supplicium esse*, inquiens, *ad furcam damnationem, item viui cremationem, item capitis amputationem, proximam deinde morti pœnam esse metalli coërcitionem, deinde in insulam deportationem.* l d.l.capitalium 28.

e *Cætera*] Sic idem [m] Callistratus: *Cætera pœnæ* (inquit) *ad æstimationem, non ad capitis periculum pertinent: veluti relegatio ad tempus: vel in perpetuum, vel in insulã: vel cùm in opus quis publicum datur ad tempus: vel cùm fustium ictui subiicitur.* m Ibid.

f *Si quam infamiam*] Id est, deminutionem æstimationis [n]. Idem est, si inferatur pecuniaria pœna, vel modica coërcitio in corpus, [o] vt fustigatio. n d.l.cognitionum §. æstimatio, de variis & extraord.cog. o l.2 in fin.de pub.iud. & ibi Angel.

§. Publica autem.

1 *De crimine læsæ Maiestatis qui possint accusare.*
2 *Impietas est, impia patris cõsilia celare.*
3 *De crimine læsæ Maiestatis: & qui illud committere dicantur.*
4 *Perduellionis rei qui olim dicti.*
5 *Qui item rei Maiestatis.*
6 *Seditiosi qui dicantur.*
7 *In crimine læsæ Maiestatis scelus conatus punitur, etsi effectũ nõ habuerit.*
8 *Cogitationis pœnam nemo patitur.*
9 *Pœna criminis læsæ Maiestatis.*
10 *Singularia multa in iudicio læsæ Maiestatis, & nu. 11.*
12 *Peccata regulariter suos autores tenere debent.*
13 *Non subditus crimen læsæ Maiestatis non committit.*

Publica autem iudicia hæc sunt: Lex Iulia Maiestatis, [a] quæ in eos qui contra Imperatorem vel rempublicam aliquid [b] moliti sunt, suum vigorem extendit. [c] Cuius pœna animæ amissionem sustinet, & memoria rei, etiam post mortem damnatur.

1 *Exempla* modò subiicit publicorum iudiciorum, vsque ad finem tituli: quibus cognitis, ex contrario deprenditur, cætera esse priuata. † Primum autem publicum iudicium & ordinarium crimen est *læsæ Maiestatis*: quod adeò publicum est, vt etiam infamis, qui alioqui ad accusandum, vel dicendum testimonium nõ admitteretur [a], audiatur. Admittuntur & milites, & serui in dominos, & liberti in patronos, item & mulieres [b]. Nam & coniurationem Catilinæ Fuluia mulier detexit, & M. Tulliũ con- a l.famosi 7.ad l.Iul.Maiest. b l.in quæstionis 8.h.t.

2 sulem indicio suo instruxit. † Et Cic. in Offic. impietatem credit, si filius celet impia patris consilia. Ait enim: *Si tyrannidem occupare, si patriam prodere conabitur pater, silebitne filius? imò verò obsecrabit patrem ne id faciat: si nihil proficiet, accusabit, minabitur etiam ad postremum, si ad perniciem patriæ res spectabit: Patriæ salutem anteponet patris saluti.*

a *Quæ in eos*] Maiestatis crimen aliquanto largius Vlpianus [c] in Pandectis describit: cuius verba huc transferri possunt. Extat porrò elegans *Maiestatis* descriptio apud c l.1.2.3.& 4 ad l.Iul.Maiest.

3 Ouidium lib. 5. Fastorum. † Dicitur autem *crimen læsæ Maiestatis*, quod in Maiestatem publicam committitur. Id verò fit, non solùm, quando quis Principis saluti insidiatur: verumetiam quando aduersus Rempublicam aliquid hostile molitur. Itaque

4 hoc crimine tenentur, qui quoquo modo hostes adiuuant. † Ac propriè quidem illi, qui hostium rebus studuisse deprehensi erant, olim habiti sunt *perduellionis rei* [d] nã

5 veteres eos, quos nunc hostes dicimus, *Perduelles* appellare soliti sunt. † *Maiestatis* autem *rei* dicti sunt, qui in caput Principis aliquid moliti fuerant per conspirationẽ ad euertendum Reipublicæ statum. Sed hoc discrimen appellationis non ita seuerè

obseruatum est, vt non etiam perduelles aliquando dicti sint Maiestatis rei. † Et hodie promiscuè ferè omnes illi, qui quoquo modo Reipublicæ statum labefactare conati sunt, *Seditiosi* vocantur [e]: quanquam propria significatione vocabuli illi soli sic appellentur, qui tribunitiis clamoribus plebem aduersus magistratum concitant. Quare non est superstitiosè innitendum appellationis proprietati, in denotandis his delictis. Nam eadem est omnium pœna, nimirum capitis. 6

b *Moliti sunt*] † Etsi conatus effectum non habuerit: quoniam in tam graui crimine sola machinatio [f] punitur: quod verum intellige, si ad aliquem actum extrinsecum processum sit, quo voluntas delinquentis manifesta fiat: † quemadmodum de cogitationis pœna dici solet, quam alioqui nemo [g] patitur. 7 8

c *Cuius pœna*] † Pœna ergo criminis læsæ Maiestatis est, vt reus Maiestatis non tantùm gladio vltore pereat, bonis Fisco addictis [h]: sed etiam, quia in Principem machinatus sit, memoria ipsius post mortem damnetur [i]. † Et obserua, in hoc iudicio ob atrocitatem criminis multa esse singularia. Nam (vt paulò antè dixi) famosi, milites, mulieres [k] audiuntur, serui in dominum torquentur: & qui crimen admisit, nec quicquam suorum abalienare, neque sibi debitum exigere potest: [l] & quod est seuerius, filij eius infames fiunt, omni tam cognatorum, quàm extraneorum hæreditate perpetuò excluduntur: filij tamen accipiunt Falcidiam ex bonis maternis [m]. † Illud quoque singulare est in hoc iudicio, vt conscij sceleris non aliter, quam autores ipsi obligentur, adeò quòd impietatem esse Cicero credat, si filius celet impia patris cōsilia, vt paulò ante annotatum est. † Regulariter autem peccata suos tenere autores debent [n], nec vlterius progredi metus, quàm reperiatur delictum. *Anima enim quæ peccauit, ipsa [o] moriatur.* † Illud pro coronide addendum, quòd non subditus crimen læsæ maiestatis non committat. [p] Sic enim rex Siciliæ Robertus non eo modo subfuit Henrico Imp. vt crimen læsæ maiestatis in eum commiserit. 9 10 11 12 13

e C. de seditio. & de his qui plebem aduers. Rempub. aud. coil.
f l. quisquis 5. hoc tit. Cod.
g l. cognitionis de pœnis, l. fugitiuus 225. de verb sign.
h d. l. quisquis. C. eod.
i l. meminisse, l. vlt. d. tit. tractatur quoque in l. sancimus 22. C de pœnis. & l. 1. C. si re. vel ac. mor.
k d. l. famosi & l. pen. & vlt. C. eod.
l d. l. vlt.
m d. l. quisquis.
n l. sancimus 22. C. de pœnis.
o Ezechiel 18.
p Clem. pastoralis, §. rursus, de re iudic.

§. Item lex Iulia de adulter.

1 *Adulterij crimen cur cæteris grauius dicatur.*
2 *Adulterium quid? & quando committatur.*
3 *Vir vxorem accusat de adulterio, non vxor virum: & quæ sit diuersitatis ratio. & num. 4.*
5 *Ob adulterium fit separatio coniugum, quoad thorum.*
6. 8 *De pœna adulterij.*
7 *Quis ordo seruandus in accusanda adultera.*
9 *Mulier adultera iure nouiss. in monasterium detruditur.*
10 *Veteres adulterij pœnas hodie abolitas ferè esse.*
11 *Crimen pædicationis: déque eius pœna, tam veteri, quàm Nouella.*
12 *Stuprum, adulterium, incestus, lenocinium, & raptus, quomodo differant, & nu. 13. & 14.*
15 *Stupri pœna quæ sit.*
16 *Item incestus, lenocinij, & raptus quæ sit pœna.*
17 *Raptor potest raptam ducere vxorem iure Canonico.*

Item lex Iulia de adulteriis coërcendis: quæ non solùm temeratores alienarum nuptiarum [a] gladio punit: [b] sed & eos, qui cum masculis nefandam libidinem exercere audent. Sed eâdem lege Iulia [c] etiam stupri flagitium punitur, cùm quis [d] sine vi, vel virginem, vel viduam [e] honestè viuentem stuprauerit. [f] Pœnam autem eadem lex irrogat stupratoribus, si honesti sunt, publicationem partis dimidiæ bonorum: si humiles, corporis coërcitionem cum relegatione.

Secundum publicum iudicium, & extraordinarium crimen est *adulterium*: † quod ob id cæteris grauius censetur, quòd illa extra corpus committuntur, hoc verò solū ipsum corpus contaminat: aliáque porrò vitia sibi adiuncta habet, vim, iniuriam, homicidia, 1

micidia, periuria, falsa testimonia: ita quòd non immeritò capitali supplicio punien-
2 dum fuerit. Sed de pœna huius delicti infrà plura. †Est autem *adulterium* illicitus
coitus cum vxore aliena, siue is, qui eam adulteret, vxorem habeat, siue non. Quòd
si vir coniugatus, vel solutus ad mulierem accesserit non coniugatam, iure ciuili nõ
est adulterium, quamuis non sit impunitum eius delictum, vt hic apparet. Nõ enim
vir coniugatus corruptus, sed mulier coniugata corrupta adulterij crimen inducit:
3 † adeò vt vir vxorem adulterij accusare possit, non vxor virum. Accusabit tamen
eum is, cuius vxorem [a] cognouit. ratio est, quia ab vxore sua tantùm discessit, & ad
alterius thorum, in quo corruptus est, [b] venit: ita quod per mariti coniunctionem
cum alia non debet vitiari thorus vxoris: & sic sumus extra definitionem adulterij,
4 etiamsi matrimonium defraudatum videri [c] possit. †Præterea specialiter est per le-
gem concessum marito, vt vxorem adulterij accuset, vt quæ propter confusionem
diuersi seminis marito plus præiudicat, quàm maritus ei, vel thoro præiudicaret, si
alteri mulieri coniungeretur [d]. Suo ergo nomine maritum non accusat, nec nomi-
ne alterius thori violati: quia ibi mulier accusatrix non admittitur [e]. Ne tamẽ pu-
tetur hoc delictum impunitum esse debere, qui fidem matrimonij violauit, tenebi-
tur in primis adulterij huic ipsi, cuius vxorem cognouit. Præterea agere potest mu-
5 lier ad diuortium, si velit: † quo casu separabitur matrimonium, quoad thorum [f].
Notanter dixi, *quo ad thorum*: quia neuter poterit diuertere ad aliud matrimoniũ,
etiamsi præcedens matrimonium possit declarari nullum ex causa consanguinita-
6 tis [g], vel affinitatis. †Diuortio autem facto mulier lucrabitur donationem propter [h]
nuptias: quemadmodum & vir dotem mulieris adulteræ consequitur [i]. Non tamen
detruditur vir adulter in monasterium, sicut mulier adultera: sed pœnam capitis su-
stinet [k]. Potest etiam mulier agere iniuriarum ex generali capite. Passa enim est in-
7 iuriam, dum matrimonium eius violatur [l]. †Talis autem ordo in accusanda adulte-
ra seruari debet, vt primo loco accusatio deferatur marito, deinde agnatis, denique
cuiuis de populo: [m] quod alibi tractatum reperitur.
8 a *Gladio*] † Ex multis locis Pandectarum [n] constat, itémque ex veteribus Romanæ
rei scriptoribus, quòd adulterij rei, lege Iulia non puniebantur gladio: [o] sed pœnam
legis Iuliæ ideo Iustinianus reiecit in consarcinandis Digestis, quòd pœnam gladij
iam ex Constantino Augusto [p] in Codicem suum retulisset: vt hic Baro rectè ani-
maduertit. Porrò quod ad virum attinet, nihil iure ciuili scripto in hac adulterij
pœna immutatum est: eadémque à Carolo V. Imp. in sua criminali constitutione [*]
9 confirmata. † Mulier autem adultera iure Nouellarum [q] & etiam Pontificio [r] se-
parata in monasterium conijcitur, quam intra biennium maritus in gratiam recipe-
re potest. Eo autem elapso, perpetuò ibi manere debet, etiam marito mortuo, vnà
cum bonis suis, si liberos non habet: quòd si liberos habet, duæ partes liberis relin-
10 quuntur, parentibus vna. †Verùm has adulterij pœnas videmus hodie corruptissi-
mo hoc seculo partim mutatas, partim etiam sensim in desuetudinem abiisse. Pro
moribus certè quarundam regionum, atque municipalibus statutis pœnæ hæ non
modò variant, sed ferè etiam ludibrio habentur, vt non iniuria cum Iuuenali ex-
clamare atque ingemiscere possimus: ---- *Vbi nunc lex Iulia dormis?*
11 b *Sed & eos qui*] † De præpostera illa Venere lex vetus Scantinia olim extitit [s],
quæ seuerissimè in pædicatores, quos πυγιστὰς Græci vocant, animaduertebat: cui
successit Iulia, & his demum Constantij & Constantis ad Romanum populum con-
stitutio, quâ pœnam mortis huic peruersæ libidini, atque omnium nefandissimo
sceleri irrogari [t] rectè statuit. Extat quoque Iustiniani Nouella constitutio 141. περὶ
τῶν ἀσελγαινόντων: in qua proponit horrendum illum Sodomorum interitum propter
hoc malum, nósque admonet sententiæ Pauli apostoli, qui ad Romanos scribens,
huius infandæ turpitudinis grauissimam condemnationem edit. Ex constit. Carolina
hoc crimen pariter morte punitur art. 116.
12 c *Etiam stupri flagitium*] † Tametsi lex Iulia promiscuè stuprum & adulterium
appellet: propriè tamen adulterium in nuptam committitur. Nupta autem intelli-
gitur eius sponsa [u]. Stuprum verò in virginem [x] viduámve, quod Græci φθορὰν ap-
pellant. Stuprum igitur generaliter dicitur coitus lege vetitus: & diuiditur in adul-
terium, incestum & stuprum. Adulterium (vt dixi) est cum nupta, incestus cum con-
13 sanguinea vel affine, stuprum cum virgine vel vidua. †Est porrò etiam lenocinium,
& raptus. Lenocinium committit, qui quæstum ex adulterio vxoris facit, aut qui
14 deprehensam in adulterio [y] retinet. † Raptus verò fit, cùm quis honestæ famæ

a l. 1. C. ad l. Iuliam de adult.
b Azo in summa, C. eo.
c Sal. in d. l. 1.
d Ioan. And. c. tuæ, de procur.
e l. de crimine 12. C. qui accus. non poss.
f l. consensu § s. eas, C. de repud. gl. & Sali. in d. l. 1.
g Sali. d. l. consensu, & c. tuæ, de proc.
h d. l. consensu.
i c. tuæ, ibi Panor. de don. int. vir. & vxor.
k Ioan. And. c. gaudeamus, de diuor. & d. cap. tuæ.
l Bald. d. l. 1.
m l. 2. § si simul ff. eod. tit. & l. quamuis adulteri 30. C. h. t.
n l. 2. § miles, de his qui not. infa. l. qui cum, de re milit. l. miles, ad l. Iul. de adult. vide Baldui. hic.
o Vide Baldui. hic.
p d. l. quãuis 30.
* In der peinlichen Halßge ord. art. 120.
q Nouell. vt nulli iud. § adulteriũ Auth. sed hodie, ibi Bald. C. h. t.
r c. gaudemus
s de conuers. coniug.
s Cuius etiam Pomp. Lætus meminit in li. de Roman. leg.
t l. cùm vir nubit 31. C. ad l. Iul. de adulteriis. Nouell. 77. & Nou. 141.
u l. inter liberas 6. l. si vxor 13. § diuus, h. t.
x l. stuprum 34. d. tit.
y l. mariti. l. is cuius, § si vir. h. t. l. 2. l. castitati, C. eo.

image
not
available

Sequitur aliud exemplum publici iudicij, *homicidium* scilicet: quod lege Corne-
1 lia De sicariis punitur, quam legem L. Sylla Cornelius tulit. † Fit autem bifariam,
aut per vim, aut veneno vel arte magica. Vnde tit. est in ff. ad l. Cornel. de sica. & ve-
2 neficis. † Mirari autem quis posset, cùm in eo titulo de omnis generis homicidis a-
gatur: cur de sicariis magis, quàm de homicidiis inscriptus sit? Sed ea inscriptio non
caret ratione. Nam in eo titulo non de homicidiis agitur, quæ casu aut permittenti-
bus legibus fiunt: sed quæ data opera, & cum dolo perpetrantur. Rectius ergo de si-
3 cariis, quàm homicidiis inscriptus est. † Dicuntur enim *Sicarij*, qui telum quocunq;
animo occidendi hominem gerunt. nam per interpretationem extensiuam sub sicæ
4 appellatione omne genus telorum comprehenditur: † sicut pœna sicariorum ex-
tenditur non solùm in eos, qui ipsi in alios gladium strinxerunt, aut venenum ma-
lum occidendi eius causâ ministrauerunt, verumetiam qui causam mortis præbue-
runt: vt sunt qui dolo malo falsum testimonium dicũt, vt quis capitali iudicio dam-
netur: aut venenum vendunt illis, quos sciunt aliquid machinari in alterius mortẽ.
5 a *Vltore ferro*] † Ait enim [a] Martianus: *Legis Corneliæ de sicariis & veneficis pœna
insulæ deportatio est, & omnium bonorum ademtio. sed solent hodie capite puniri, nisi
honestiore loco positi fuerint, quàm vt pœnam legis sustineant. Humiliores enim solent
vel bestiis subiici: altiores verò deportantur in insulam.*
b *Hominis occid.*] Nam si quis ex alia, puta tuendæ salutis suæ causa telum gesse-
rit, non videtur hominis occidendi causa portare: atque ita Paulus [b] respondit.
6 † Vnde videtur, hoc iure non fuisse prohibitum priuatis hominibus telorum armo-
rúmque vsum. Postea tamen Impp. [c] Valent. Theodos. & Arcad. constituerunt, *Nul-
li prorsus inconsulto Principe potestatem esse quorumlibet armorum mouendorum.*
Commemoratur & à vetustis autoribus Magni Pompeij in tertio consulatu edi-
ctum, quo prohibuit ne vllum [d] in vrbe telum esset.
c *Caius noster*] Cuius scriptum adhuc in [e] Pandectis habetur. Fuit autem hic Caius
Adriani Imp. temporibus.
7 d *Sed &*] † Alij legendum censent, *sed nunc omne*: quod & mihi placet. Sic enim in
Caij [f] quoque responso legitur; vnde hic locus desumtus est. Significat autem,
nunc, hoc est, in tractatu legis Corneliæ de sicariis, teli appellationem ita latè pa-
tere.
e ἀπὸ τοῦ τηλοῦ] Alij codices habent, τηλόθεν: vtraque autem vox significat longè, pro-
cul.
f βέλος] Addit in suo responso Caius [g], ἀπὸ τοῦ βάλλεσθαι, id est, à iaciendo seu emit-
8 tendo. † Quamuis quod arcu mittitur, propriè ab eis τόξευμα dicatur. τόξον enim
arcum significat: vnde & toxicum, quoniam eo sagittæ intingebantur, vt Plinius ait.
g *Admonet nos*] Variant mirificè Codices cùm veteres tum noui in huius loci le-
ctione. in nonnullis epigramma in Xerolopho scriptum allegatur: sed Alciato vide-
tur vocabulum istud adulterinum esse in præsenti loco. Scio equidem, in Xerolo-
pho tripodes fuisse, in quibus epigrammata scribi solebant, vt etiam Priscianus [h] li-
bro 1. meminit: & à Suida Xerolophi mentionem fieri pro tumulo ex congestis la-
9 pidibus facto. † Verùm mihi magis conuenire videtur, vt Xenophontis hic facta sit
mentio, acceperitque Tribonianus à Caij responso hunc locum, apud quem ita [i] le-
gitur in emendatis codicibus: Admonet nos Xenophon ita scribens: καὶ τὰ βέλη ὁμοῦ
ἐφέρετο, λόγχαι, τοξεύματα, σφενδόναι, πλεῖστοι δὲ καὶ λίθοι. id est: Cum his tela etiam fe-
rebantur, hastæ, spicula, fundæ: plurimi autem & lapides. Nam cùm τῶν βελῶν, id est,
telorum nomen præmisisset, & cætera deinde subiunxit: vt hic etiam Theophilus
refert. Sunt autem hæc verba Xenophontis ex libro 5. Ἀναβάσεως, siue expeditionis
Cyri, qui in vulgatis exemplaribus omnino deficiunt.
10 h *Et venefici*] † Et rectè quidem venefici eodem loco habentur, quo sicarij: cùm
plus sit, hominem extinguere veneno, quàm occidere gladio [k]. Scribit Plutarchus in
Artaxerxe, Persas capita veneficorum inter duo saxa comminuere consueuisse. Cæ-
terùm nostra Carolina criminali sanctione Venefici, si hominibus nocuerint, com-
buri iubentur: sin nemini nocuerint, [l] extra ordinem pro qualitate delicti puniri iu-
bentur.

a l. 3. §. vlt. ad l. Cor. de sicar.
b l. pen. ad l. Iul. de vi pub.
c l. vnica. C. vt armorum vsus prin. lib. 11.
d Plin. lib. 34. c. 14.
e l. si calumnietur 233. §. telum. de verbo. sign. vide etiam l. pen. ad l. Iul. de vi pub. & l. armorum 41. de verb. sig.
f d. §. telum.
g d. §. telum.
h Sub tit. de accidentib. literæ fol. 7.
i l. si calumnietur 233. §. telum, de ver. sig.
k l. 1. C. de mal. & mathe.
l *In der peinlichen Halsge richt.* art. 109.

§ Alia deinde lex.

1 *Lex Pompeia de parricidiis à quo lata. & num. 5.*
2 *Cur veteres nullam pœnam in parricidas constituerint.*

3 *Qui fuerint primi parricidæ apud Romanos.*
4 *De Parricidarum pœna: & quando primùm cœperit.*
6 *In quibus personis committatur parricidium.*
7 *Casus vbi parricida præmio honorandus est.*
8 *Patria potestas in pietate consistit, non atrocitate.*
9 *Restituta huius §. lectio.*
10 *Conatus sufficit in parricida, licet res non habuerit exitum.*
11 *Etiam conscij parricidij tenentur.*
12 *Culei appellatio: & quomodo hic accipiatur.*

Alia deinde lex [a] asperrimum crimen [b] noua pœna persequitur, quæ Pompeia de parricidiis vocatur: qua cauetur, [c] vt si quis parentis [d] aut filij, aut omnino [e] affinitatis eius, quæ nuncupatione parentum continetur, [f] fata præparauerit (siue clàm, siue palàm id ausus fuerit) nec nõ is, cuius dolo malo id factum est, [g] vel conscius criminis existit, licet extraneus sit, pœna parricidij puniatur: & neq; gladio, neque ignibus, neque vlli alij solenni pœnę subiiciatur, [h] sed insutus culeo cum cane, & gallo gallinaceo, & vipera, & simia, & inter eas ferales angustias comprehensus (secundum quod regionis qualitas tulerit) vel in vicinum mare, [i] vel in amnem proiiciatur: vt omniũ elementorum vsu viuus carere incipiat, & ei cœlum superstiti, & terra mortuo auferatur. Si quis autem alias cognatione vel affinitate personas coniunctas necauerit: pœnam legis Corneliæ de sicariis sustinebit.

†*Lex Pompeia* de parricidiis etiam connumeratur inter publica iudicia, quam Cn. Pompeius Magnus tulit, asperrima pœna parricidas afficiens, quam hic memorat Iustinianus, & nos ad textum de eadem plura annotauimus. 1

a *Asperrimum*] Scil. parricidij: quod veteres ne futurum quidem vnquam credebãt. †Legimus enim Romulum (quemadmodum & Solonem olim Atheniensium legislatorem) ideo nullam legem in parricidas instituisse, quia existimarit impossibile esse, vt quis tam immane facinus committere auderet: neque sexcentis quidem annis post vrbem conditam, quisquam Romæ tam dirum facinus perpetrauit. †Primus tamen post illud tempus effluxum L. Ostius patrem necasse dicitur: primus Malleolus matrem, post Cimbrica tempora. Ita semper posterioribus seculis, nullum scelus tã fœdum, tam immane fuit, quòd homines perpetrare ausi non fuissent. Quare legumlatores tandem coacti sunt, violentis remediis occurrere sceleratis. 2 3

b *Noua pœna*] †Sic etiam Cicero pro Roscio Amerino singulare supplicium in parricidas excogitatum esse scribit, vt quos natura ipsa in officio retinere non potuisset, ij magnitudine pœnæ submouerentur. Refert tamen Valer. Max. diu ante Põpeium parricidas culeo insutos præcipitatos esse in mare: paulò sc. post tempora Tarquinij regis. Et Cicero quoque in prædicta Oratione pro Roscio meminit cuiusdam huius generis legis Corneliæ, quam ait à maioribus latam esse: vt non possit eius autor videri Cornelius Sylla, qui tum adhuc in viuis erat. Pomponius [a] tamen I.C. scribit Cornelium Syllam publicas quæstiones constituisse de parricidio. †Verùm vtut sit, Pompeius totam hanc rem tandem rectius composuit, certámque de parricidis legem tulit: quæ etiam ab eius nomine Pompeia de parricidiis [b] nuncupata est. 4 5

c *Vt si quis parentis*] Locus hic desumtus est ex Imp. [c] Constantini rescripto, & responso [d] Marcelli, qui hæc parentum, liberorum, cognatorum & affinium nomina aliquantò copiosius recenset. †Placet autem Fabro, omnes cognatos contineri, qui intra quartum gradum sint, quipe quo matrimonij prohibitio [e] continetur. Annumerat patrinum & filiolum, dominum & vasallum. † Vno casu cessat hæc pœnæ 6 7

a l. 2. de orig. iur.
b ff. ad l. Põp. de parricid. meminit Pomp. Lætus in lib. de Rom. legib.
c l. 1. C. de his qui par. vel lib. occiderunt.
d l. 1. ad l. Põp. de parricid.
e c. non debet de consang. &

pœnæ acerbitas, quin potius præmiũ proponitur: si pater filium, aut filius patrem ad delendam patriam instructum, occiderit [f]: prout [g] suprà quoque ex Cicerone dixi.
d *Aut filij*] Exploso nimirum illo veteri iure, quo pater in filium vitæ necísque po-
8 testatem [h] habebat. † Oportet enim patriam potestatem in pietate consistere, non in atrocitate. Qua ratione D. Adrianus [i] fertur eum, qui in venatione filium occiderat, qui nouercam suam adulterasset, in insulam deportasse: quòd latronis magis, quàm patris iure eum interfecisset. Filium etiam naturalem accipere hîc oportet, vel legitimum [k] tantùm.
9 e *Affinitatis*] † In quibusdam codicibus sic legitur, Affectionis eius, quæ nuncupatione parricidij continetur: quam lectionem Constantini Imp. rescriptum ad Verinum Vicarium Aphricæ confirmat, quod lib. 9 Cod. tit. 17. extat. Sensus autem est, quasi dixisset: aut omnino earum personarum, quarum cædes parricidij nomine continetur: quas * Martianus alibi enumerat.
10 f *Præparauerit*] † Præparandi verbum satis indicat, etiam eum teneri lege Pompeia de parricidiis, qui moliatur patrem occidere: quia scilicet emerit venenum filius, vt patri daret, quamuis non potuerit dare: atque ita Martianus respondit [l]. Qua de re apud Quintilianum extat elegans declamatio, quâ pater accusat filium parricidij, quia dicebatur patri præparasse venenum.
11 g *Vel conscius*] † Ergo lex Pompeia etiam conscios huius tam atrocis criminis plectit, & qui quoquo modo adiutores parricidis [m] fuerint.
12 h *Sed insutus culeo*] † *Culeus* vter fuit ex corio bouis, capiens [n] 20. amphoras, vel (vt Columella ait) vrnas 48. Fuit præterea *culeus* mensura frumentaria tantundem continens [o]. Hic pro sacco coriaceo ponitur eius capacitatis, vt reum simul & hæc fera animantia capere possit. Huius culei meminit etiam Cicero pro Roscio Amerino, vbi hunc locum elegantissimè explicat: Item Iuuenalis, vbi de Nerone loquitur, *Deducendum*, inquit, *corio bouis in mare: cum quo clauditur aduersus innoxia simia fatis.* Vide etiam de hac pœna Cæl. Rhodig. lib. 6. Lectio. antiq. Priusquam tamẽ parricida culeo insueretur, virgis [p] sagmineis, vel, vt alij legunt, sanguineis cædebatur: vt Modestinus [q] scriptum reliquit.
i *Vel in am.*] Quod si desit profundum, in quod deiiciatur parricida, refert Modestinus [r] Adrianum constituisse, vt bestiis obiiciatur.

f l. minimè §. de reli. & sum. fune.
g §. publica autem h. t.
h l. in suis 11. de lib. & posth.
i l. diuus. h. t.
k l. hos accusare. §. in omnib. de accus.
* in l. 1. d. tit. ad L. Pompe. de parricid.
l l. 1. §. vlt h. t.
m l. vtrum, illo tit.
n l. quæsitum, de fundo inst. l. legatum 17. de annuis leg.
o l. vlt. de pig. actione.
p Coras. lib. 1. Miscel. c. 5.
q In d. l. pen.
r d. l. pen.

§. Item lex Corn. de falsis.

1 *De Lege Cornelia de falsis, & S.C. Liboniano.*
2 *De Senatusconsulto Liboniano.*
3 *Falsarius quis dicatur: & falsitas quid, & nu. 9. 10.*
4 *Restitutus tex. in l. quid sit ff. ad leg. Cor. de fal.*
5 *Falsum sine dolo non committitur, & num. 12.*
6 *Lex testamentaria, lex Cornelia de testamentis.*
7 *Falsum committitur non solum scripto, sed etiam dicto & facto, & num. 8.*
11 *Testamenti furtum vel occultatio, publici est iudicij: alterius verò instrumenti non item.*
13. 14 *Pœna falsi quæ fuerit, & quæ sit hodie.*
15 *Pœna falsi variat pro qualitate falsi.*

Item lex Cornelia de falsis, quæ etiam [a] testamentaria vocatur, pœnam irrogat ei qui [b] testamentum, vel [c] aliud instrumentum falsum scripserit, signauerit, recitauerit, subiecerit, vel signum adulterinum fecerit, sculpserit, expresserit, sciens, [d] dolo malo. [e] Eiúsque legis pœna in seruos vltimum supplicium est: (quod etiam in lege de sicariis & veneficiis seruatur) in liberos verò deportatio.

1 † *De crimine falsi*, quod etiam inter publica iudicia refertur, hîc subiicit, & quam pœnam Cornelius Sylla (qui publicas [a] quæstiones, id est, accusationes constituit de
2 falso, sicut & de aliis quibusdam criminibus) falsariis irrogauerit, demonstrat. † Postea editum quoque est S.C. *Libonianum*, quo cauebatur eos, qui falsi aliquid alterius testamentis adscribunt, lege Cornelia teneri. Ideóque titulus est in Pandectis,

a l. 2. de orig. iuris.

Ad legem Corneliam de Falsis & S.C.Liboniano †*Falsarius* autem dicitur impostor, 3
qui imitatione veri suum compendium alterius dispendio per dolum quærit. Ideo
enim Iustinianus [b] crimen falsi seu falsitatem dicit aliud nihil esse, quam imitatio-
nem veri: cuius sententia magis est in Græco textu propter vocem, quâ vtitur in
exprimenda ista imitatione,& eam Ἀμίμησιν appellat. †Adde huc Pauli [c] respon- 4
sum: *Quid sit falsum*,inquit, *quæritur:& videtur id esse,si quis chirographum alie-
num imitetur*.Ita enim legendum esse,& non,*immutet*,vt vulgati habent Codices,
Budæus etiam admonuit.†Non tamen illi imputari crimen falsi potest,qui sine do- 5
lo aliquid fingit [d]:quoniam sine dolo falsum non [e] committitur. Itaque rectè dice-
mus,crimen falsi esse imitationem veritatis dolosè factam.

a *Testamentaria*] † Sic [f] Modestinus hanc legem testamentariam vocat, & [g] Vl- 6
pianus,Corneliam de testamentis.Et hoc ideo fortè,quòd maximè soleat falsum in
testamentis committi, vel quia à principio introducta fuerit hæc lex pro testamen-
tis falsis confectis,signatis,vel productis:attamen quin pro aliis etiam instrumentis,
falsò fabricatis,vel scienter productis locum habeat, extra [h] pugnam est. Sanè pe-
culiariter de testamentorum deprauatione agitur in Cod.Iustinianeo sub tit.*De his,
qui sibi adscribunt in testamento*.

b *Testamentum,vel aliud*] † Vnde colligis vnum modum,quo falsi crimen cōmit- 7
titur,scripto scilicet,seu scriptura:qui modus admodum frequens est. Non minus
tamen frequenter falsum dicitur, quàm scribitur: nam & eius delicti multa & lu-
crosa est occasio improbis, præsertim in dicendo testimonio, & in allegationibus
falsarum [i] legum,ferendísque sententiis. † Porrò nonnunquam & facto,id est,ipsa- 8
rum rerum deprauatione falsum committitur:videlicet,si quis publicam monetam
cudat,[k] vel fingat: aut mensuras publicas vendendo vel emendo non probatas ha-
beat,illisque scienter [l] vtatur:aut partum mulieri supponat. Et de falsariis monetæ
peculiaris titulus extat in [m] Codice. †Non solùm autem illi falsum committere di- 9
cuntur,qui ipsi tale quid,vt præmissum est,fecerint, sed etiam illi, quorum submi-
nistratione,aut dolo, tale quid factum [n] est. Denique & ille falsarius habetur,qui-
cunque conditionem mentitus est,ad imponendum aliis:vt si quis pro milite se ge-
rat,& falso diplomate vtatur,vt tutò [o] commeare possit: sicut & ille, qui nomen in
alterius fraudem mutat [p].Et in summa,quoties quis imitatione veri suum commo-
dum dolo malo quærit, cum proximi sui detrimento, falsum committere dicitur.
Latius certè lex Cornelia de falsis patet, quàm vt paucis exemplis concludi possit:
potiora tantùm retulisse sufficiat: cætera Pandectarum [q] & Codicis lectio facilè
suppeditabit.

c *Aliud instrumentum*] †Siue publicum siue priuatum: vt si quis priuatus alicuius 10
rationes vel epistolas falsò imitetur [r]. †Interim memineris,differentiam esse inter 11
testamentum,& aliud instrumentum,quoad furtum,& occultationem:quia de fur-
to & occultatione testamenti,est publica accusatio: alterius verò instrumenti sur-
repti crimen non est publici iudicij [s]:nisi ipsum ita destruxerit vel occultarit,vt ve-
ritas amplius non adpareat:tum enim de falso iudicium [t] dabitur.

d *Dolo malo*] † Siue quo falsum non committitur,vt suprà dixi: quare impuberem 12
in hanc legem non incidere,Paulus [u] respondit.

e *Eiúsque legis pœna*] † Pœna ergo falsi in seruos,est vltimum supplicium: in libe- 13
ros,deportatio.addit Martianus [x],& omnium bonorum publicatio.Nouellarum ta-
men iure, si falsarij habuerint ascendentes vel descendentes hæredes, bona eorum
non publicantur [y].Porrò lex antiqua, falsi conuictum de saxo deiici iubebat,vt re-
fert Alex ab Alex.lib.6 Genial die.cap.10 †Hodiè verò constitutione Carolina fal- 14
sum in scriptis & sigillis commissum pœna capitali punitur pro magnitudine crimi-
nis & incommodi inde contingentis,iuxta iudicis æstimationem,art.112.Idem & de
falso in ponderibus,mensuris & mercibus commisso eadem constit.obtinet,art.113.
† Quanquam autem prædicta pœna generaliter in omnes falsarios constituta sit:ta- 15
men grauior quibusdam imponitur à legibus, & permittitur iudici, eam pro quali-
tate falsi moderari. Nam pœna corruptæ monetæ est autoris concrematio [z],quo-
niam læsæ etiam maiestatis teneri videtur,qui tale quid ausus [a] est.Rursus quoque
cum nonnullis mitius agitur: vt qui falsa mensura vsus est,tenetur ad duplum, &

b In Nouel. de instrum. cau. & & fid.
c l.qui; (?) fit falsum. 23.de falf.
d l.nec episto-la.C ad l.Corn. de falf.
e l.nec exemplum 20 C.eo.
f l in lege Cornelia testam. 30.h.t.
g l.1. de pub. iud.
h l.Paulus 16. h.t. l cum qui 24. C.eod.
i l.1.in pri. & l. vlt. hoc nostro tit.
k l.quicunque §. l. qui falsam 19. hoc nostro tit.
l l.pen.§.1.eo. tit.
m C. de fals. mone.
n l.qui testamentum 2. in fin. d.t.
o l.eos qui 27. §.vlt.eod.
p C.de muta. nomi.
q ff.& C.ad le. Corn.de falf.
r l.1.§.qui in rationib.h.t. l. pen.C.eod.
s l. Paulus in pri. h.t.
t l.Paulus ad fin.
u l.impuberem 22. h.t.
x l.1.§. pœna falsi eo.
y Nouell. vt nulli iud. lic. hab. lo. ser. §. vlt. & Auth. bona damnatorum, C.de bonis prof.
z l.pen. C.de fals.mone.
a l.1.C.de fals. mone. & vide de hoc Carolinam sanctionē crimi.art.111.vbi de triplici falsatione monetæ disponitur: vna fit in cudendo monetā: altera adulterando vel vitiando materiam: tertia in radendo,seu deminuendo monetam.

relega-

relegatur b: poteſt etiam ipſe crimen falſi ad alia obligationem transferre, ſi ciuiliter reum actione in factum conueniat, vt quod ſua intereſt, perſequatur c.

b l.pen.ff.h.t.
c l.pen.& vlt. ibi glo.C.d.tit.

§. Item lex Iulia de vi publica.

1 *Vis publica, ſiue armata.*
2 *Vis priuata, & quotidiana à Cicerone dicta eſt.*
3 *Pœna vis publicæ quæ olim fuerit, & quæ hodie ſit.*
4 *Banniti æquiparantur deportatis.*
5 *Quæ ſit pœna vis priuatæ.*
6 *Raptus pœna.*

Item lex Iulia de vi publica ſeu priuata aduerſus eos exoritur, qui vim vel armatam vel ſine armis commiſerint. a Sed ſi quidem armata vis arguatur, deportatio ex lege Iulia de vi publica irrogatur: ſi verò b ſine armis, in tertiam partem bonorum ſuorum publicatio imponitur. Sin autem per vim c raptus virginis, vel viduæ, vel ſanctimonialis, vel alterius fuerit perpetratus: tunc & raptores, & ij qui opem huic flagitio dederunt, capite puniuntur, ſecundum noſtræ conſtitutionis definitionem, ex qua hoc apertius poſſibile eſt ſcire.

Nunc de vi ſeu violentia diſſeritur, quæ etiam inter publica ordinaria crimina refertur. Duas autem leges de vi, Iulius tulit: alteram de vi publica, alteram de vi
1 priuata. † *Vis publica* eſt, quæ & armata dicitur, quæ fit armis, vel quocunque genere teli, quo quis alij poſſit nocere. Nam qui arma ſumunt ad inuadendum alios, nō modò ipſis, in quos ea ſtringunt, ſed etiam reipublicæ, cuius intereſt arma non moueri, vim inferunt. Et huius quidem vis, exempla ſatis multa in Pandectis referuntur,
2 ſub hoc tit. Ad l. Iuliam de vi publica. † *Priuata* autem *vis* committitur, cùm quis ſine armis in alterius res aut corpus impetum facit: vt ſi quis id, quod ſibi deberi putat, non apud iudicem, ſed manu ſua depoſcat, & debitori eripiat. Hanc vim Cicero pro Cecinna *quotidianam* appellat, cùm ſcilicet arma nulla adhibita ſunt, nec homines coacti.

3 a *Sed ſi quidem*] † Pœna ergo vis publicæ, eſt deportatio, ſi à libero facta ſit: nam à ſeruo neſciente domino admiſſa punitur vltimo ſupplicio a. noſtro verò tempore vice deportationis vtimur pœna banni, ſiue excommunicationis imperialis, qua quis extra protectionem & communitatem imperij b conſtituitur, tam quoad perſonam,
4 quàm quoad res. † Vnde rectè Accurſius c dixit, Bannitos æquiparari Deportatis: quod etiam Bart. d alicubi voluit. Et habemus hodie generalem conſtitutionem Imperij de pace publica, eiúſque violatoribus (*von dem Landfriedbruch*) quæ diligenter legenda eſt & cognoſcenda. ſuppeditabit enim omnia luculenter, quæ ad hanc rem pertinent.

5 b *Sine armis*] † Vis priuatæ pœna, eſt publicatio tertiæ partis bonorum e, & item infamia, quæ ex ſententia iudicis irrogatur ei, qui de vi condemnatus eſt f: eam Iuſtinianus hîc omiſit, cùm tamen ſola illa reddat publicum & criminale hoc iudiciū.

6 c *Raptus virginis*] † De pœna raptus g ſuprà quædam annotauimus, quæ hic repetere ſuperuacaneum fuerit. Porrò meritò vltimo ſupplicio coërcetur Raptus ex Iuſtiniani h conſtitutione, cùm illud crimen non modò ad iniuriam hominum, verùm etiam ad ipſius omnipotentis Dei irreuerentiam committatur. Vnde etiam factum crediderim, quòd Iouinianus Imperator olim tulerit i legem, vt capitaliter etiam puniretur, qui ſacram virginem impudico aſpectu eſſet intuitus.

a l.ſeruus, C. ad l.Iul. de vi pub.
b Cy.l.1.de naturalib. vide Hipp. de Marſ. Conſ. 99. cauſ. crim.
c §.relegati, Inſt. quib.mod. pat. poteſt.ſol.
d In l.1 C.quādo lic. ſe vind. ſine iud.
e l.vlt.ff.ad l. Iuliam de vi priuata.
f l.1.C.
g §. item lex Iulia. de adul. h t.
h l.1.C.de raptu virg. l.raptores, C.de epiſ.& cle.
i Ita refert hiſtoria Eccle. & extat adhuc bona pars huius legis in l.ſi quis non dicam, C. de epiſc.& cler. adde Nouell. 143.& 150.

§. Item lex Iulia peculatus.

1 *Peculatus crimen quando committi dicatur & num.3.& 4.*
2 *Publica pecunia quomodo hic accipiatur.*
3 *Pœna peculatus quæ ſit.*

Item lex Iulia peculatus eos punit, qui [a] publicam pecuniam, vel rem sacrã, vel religiosam furati fuerint. [b] Sed si quidem ipsi iudices tempore administrationis publicas pecunias subtraxerint, capitali animaduersione puniuntur: & non solùm hi, sed etiam qui ministerium eis ad hoc exhibuerint, vel qui subtractas ab his scientes susceperint. Alij verò, qui in hanc legem inciderint, pœnæ deportationis subiugentur.

De crimine peculatus annectitur, in quod pariter lex [a] Iulia animaduertit. † Committitur autem hoc crimen, si quis pecuniam sacram, religiosam, publicámve auferat, aut intercipiat: nisi hoc fortè ei per legem licuerit, aut si in aurum argentúmve, aut æs publicum aliquid ingerat, illíve admisceat, quô id peius fiat. 1

a *Publicam*] † Publica hic pecunia ea sola habetur, quæ est vrbis Romanæ, non aliarum ciuitatum: nam quod illis subtrahitur, furto ablatum [b]. Sub pecunia autem vrbis Romanæ accipiendæ sunt res fisci. † Nam & iste peculator habetur, qui à debitore fisci per dolum aliquid aufert [c]. † Denique huius criminis & ille habetur reus, qui in tabulis publicis minorem pecuniam, quàm quid venierit, aut locatum erit, scripserit, aliúdve quid simile commiserit: & qui prædam ab hostibus captam surripuerit [d]. 2 3 4

b *Sed si*] † Pœna ergo peculatus est in iudice, eiúsve ministro, qui deliquit, capitis supplicium, id est, mors ex constitutione Honorij [e], quam ad legem Iuliam hic refert Iustinianus: in cæteris verò deportatio [f]. Cæterùm Aurelianus Imperator peculatus reos vltra militarem modum est persecutus, vt eos ingentibus suppliciis cruciatibúsque puniret: vt autor est Flauius Vopiscus in eodem. 5

a l.1. ad l. Iul. pecul. & l. vnica C. eod. tit.
b l. ob pecuniã 81. de furt. de quo tamen vide Alciat. l. 1. Disp. c. 3.
c l. sacri egij 9. §. Labeo ad l. Iul. pecul. l. hac lege 10.
d l. peculatus & hoc ipso tit.
e l. 1. C. de crimine peculatus.
f l. peculatus 3. ff. ad l. Iul. peculatus.

§. Est & inter publica.

1 *Plagij crimen est etiam publici iudicij.*
2 *Plagium quando dicatur committi.*
3 *Plagium vnde dictum.*
4 *πλαγιῶς, dolosè.*
5 *Plagij pœna, eadémque confirmata in veteri testamento, & num. 6.*

Est & inter publica iudicia [a] lex Flauia de plagiariis, [b] quæ interdum capitis pœnam ex sacris constitutionibus irrogat, interdum leuiorem.

Subsequitur crimen plagij, quod lex Flauia coërcuit. † Quódque inter publica iudicia [a] referendum est, vtcunque in Pandectis [b] (fortè librariorum incuria) inter titulos publicorum iudiciorum sit omissum. † Committitur autem *plagium* propriè, cùm quis fugitiuum seruum aut liberum hominem tanquam suum vendit, sciens esse alienum [c]. † Dicitur autem *plagium* non à plaga, vt vulgò creditum est, sed ἀπὸ τοῦ πλαγίου, id est ab obliquo: quia obliquis quibusdã actibus, & dolis serui aut liberi abducebantur. † Vnde & Græci πλαγιῶς quandoque simpliciter pro dolosè accipiunt. 1 2 3 4

a *Lex Flauia*] Theophilus Fabia vertit, non Flauia, itáque habent constitutiones Theodosij: de qua videtur sensisse Cicero pro Rabirio: *An de seruis alienis contra Fabiam retentis, aut de ciuibus Romanis contra legem Porciam verberatis aut necatis plura dicenda sunt?* Est autem hæc lex Senatusconsultum, [d] Vlpiano autore.

b *Quæ interdum*] † Plagiorum pœna capitalis est semper, & ob id eius cognitio habetur ordinaria: licet permittatur iudici, vt pro modo delicti eam mitiget & [e] exasperet: atque eò respexit hoc loco Iustinianus. Si tamen quis seruum alienum prauis suis colloquiis & instigationibus deteriorem tantùm faciat, & non ad fugam eum impellat, aut pro suo vendat: tum obligatur ad solutionem dupli eius precij, quo seruus antequam corrumperetur, ab eo æstimatus est in isto anno. Duplatur quoque [illegible]o, quod domino posteaquam corruptus fuit, dedit. 5

† Porrò

a l. plagij 13. C. ad l. Fla. de plagia.
b l. 1. de pub. iud.
c l. 1. §. pen. ad l. Fla. de plag.
d l. 2. ff. d. t.
e
h l. vlt. ff & C. eo. tit.

[illegible]

6 †Porrò hæc lex confirmari etiam videtur Deu.c.24. *Si enim deprehensus fuerit homo sollicitans fratrem suum de filiis Israel, & vendito eo acceperit pretium, interficietur: vt auferas malum de medio, &c.*

§. Sunt præterea.

Sunt præterea publica iudicia, lex Iulia [a] de ambitu, lex Iulia [b] repetundarum, & lex Iulia [c] de annona, & [d] lex Iulia de residuis, quæ de certis capitulis loquuntur: & animæ quidem amissionem non irrogant, aliis autem pœnis eos subiiciunt, qui præcepta earum neglexerint. Sed hæc de publiciis iudiciis exposuimus, vt vobis possibile sit [e] summo digito, & [f] quasi per indicē ea tetigisse, alioqui diligentior eorum scientia vobis ex latioribus Digestorum seu Pandectarum libris Deo propitio aduentura est.

Subsequuntur alia quatuor publica iudicia, videlicet, lex Iulia de ambitu: lex Iulia Repetundarum, lex Iulia de Annona, & lex Iulia de Residuis: quæ singula ad textum obiter enarrare operæ pretium fuerit.

1 a *De ambitu*] †Lex Iulia *de ambitu* (cuius latorem M. Cicero in Oratione pro Murena se profitetur) eos punit, qui pecuniam dant, vt honorem magistratúmve in comitiis municipalibus consequantur. Huius pœna, vt Iulius Paulus scribit, deportatio erat, quæ in locum aquæ & ignis interdictionis successit, fortè ex lege, quam Caius Calphurnius Piso de ambitu rogauit: sed postea ex S.C. ad interpretationem l. Iuliæ promulgato pœna 100. aureorum cum nominis infamia est [a] constituta. *Hæc autem lex* (inquit Modest.) *in vrbe hodie cessat: quia ad curiam principis magistratuum creatio pertinet, non ad populi fauorem, qui scilicet declaratur per suffra-* — a l. ad l. Iul. de ambitu.

2 *gia.* †Cæterùm hanc vocem (*ambitus*) Laur. [b] Valla ex eo deducit, quod qui suæ virtuti non confidit per circuitum velut ambit eos, à quibus suffragia expectat. Simile crimen Ecclesiasticum est, *Simonia.* — b lib. 4. Eleg. c. 19.

3 b *Repetundarum*] †Nomen legi inditum est, quòd pertineat ad pecunias repeten-
4 das. Huius autor fuit L. Piso, vt refert Cicero Actione quinta in Verrem. †Repetundarum, vel de repetundis accusatur quis, vel damnatur, qui in administratione magistratus pecunias accepit, vnde accipere non [c] debuit. De hoc est peculiaris titulus in — c Vide l. 1. h. t.
5 [d] Pandectis. †Pœna autem reis imponitur extra ordinem, & quandoque exilium, quandoque durior pœna, prout admissi sceleris qualitas requirit. Exigitur etiam ab hæredibus [e] delinquentis. Lex autem XII. tab. pœnam capitis irrogabat: vt refert Gellius lib. 20 Noct. Atti. c. 1. — d Ad l. Iul. repet. e l. lex Iul. 7. eo. tit. l. sciant. C. eo.

6 c *De annona*] †Autor est Pomponius [f] Lælius, Romæ legem latam esse per Clodium Trib. pleb. de annona, vt frumentum, quod antea senis æris, ac trientibus, in singulos modios dabatur, gratis daretur. Postea autem eius delictum cœpit puniri, qui in aliquo defraudasse annonam publicam probatus fuisset, quò ea esset [g] carior: quales sunt, qui frumentorum nundinationes exercent, vt ipsi carius reuendant; quorum hodie magnus admodum est numerus in malè institutis Germaniæ — f In libello de Rom. legi. g ad l. Iul. de anno.
7 nostræ ciuitatibus. †Quod ne fieret, vetustas Præfectum annonæ habere solebat, vt Fenestella [h] scribit: & Iulius Cæsar duos Aediles creauit, qui ob id *Cereales* ap-
8 pellati sunt, qui similiter & cibariorum & mensurarum rationem habebant [i]. †Vi- — h De magist. & Halicarn. lib. 7. Antiq. i Vid. Iuuen. Sat. 10.

dentur autem Romani annonam intellexisse respectu commeatus, vel victualium, quæ in annum integrum possit reipub. sufficere. † *Sitocomia* quoque (quasi frumen- 9
tariam curam dixeris, ἀπὸ τοῦ σίτου κομεῖν, id est à frumenti curatione) munus publicum est, annonam [k] respiciens. † Pœna autem defraudatæ annonæ est 20.[l] aureo- 10
rum cum infamia: quandoque etiam extra ordinem imponitur, pro qualitate delicti. Nam & relegati rei in insulam, & in metallum damnati [m] leguntur. Ex quibus adparet, quantam reipublicæ curam veteres sustinuerint, vt pauperibus iuxta ac diuitibus tolerabilior per ciuitates vita esset. † Sed nec contenti fuerunt annonarias 11
leges quibus inopum ratio habita est, tulisse: verùm leges etiam sumptuarias, aduersus profusos quosdam helluones statuerunt, ne scilicet & diuites immodicis gulæ sumtibus ad egestatem quandoque prolaberentur: cuiusmodi leges fuerunt Fannia, Licinia, Cornelia, & Antia, quas Gellius [n] & Macrobius [o] satis abundè describunt.

d *Et lex Iulia de residuis*] † *Quâ lege*, inquit Paulus [p], *tenetur, qui publicam pecu-* 12
niam delegatam in vsum aliquem retinuit, neque in eum consumsit. In ea fraude & Sylla olim deprensus fuit, apud Asconium in Cic. Orat. pro Cornelio. Addit [q] Martianus, eadem lege teneri eum, apud quem ex locatione, emtione, alimentaria ratione, ex pecunia, quam accepit, aliáve qua causa pecunia publica resedit. † Huius pœna 13
est, vt ea damnatus, amplius tertia parte, quam ex residuis debet, puniatur [r], ita vt vltrà summam residui tertiam totius soluere cogatur: atque ita ego Martiani verba intelligo, quæ alias variè [s] exponuntur. Et hæc quidem hactenus de duodecim publicis iudiciis, de quibus hoc titulo disseruit Iustinianus. Sunt & alia de quibus dubitatur, publicáne sint an priuata, de quibus Accurs. [t] & alij commentatores suis locis vbertim disputant. Nobis cum Iustiniano sufficiat, eas leges hîc commemorasse, *summo digito*, id est, leuiter attigisse, quæ publicum in omni suo argumẽto iudicium ferè constituebant. Exactior enim harum quæstionum, & si quæ similes sunt, tractatus ex Pandectis & Codice repetendus est.

e *Summo digito*] † Prouerbialis locutio est, *summo digito attingere*: pro leuiter, & 14
quasi negligenter: ab iis nata, qui onus tollentem extremis digitis, quasi ditis causa, & perfunctoriè adiuuãt. Hoc prouerbio Cicero quoque pro Cælio vsus est. *Equidem multos* (inquiens) *& vidi in hac ciuitate, & audiui non modò qui primoribus labris genus hoc vitæ, & extremis, vt dicitur, digitis attigissent, &c.*

f *Quasi per indicem*] † Per indicem significare videtur non digitum indicem, sed 15
quos Græci πίνακας appellant: vulgus tabulam librorum: quâ in re nomen hoc à Cicerone quoque vsurpatum est, vt sit sensus: Quasi indices & summa duntaxat rerum, quæ in iure ciuili reconditæ sunt, capita leuiter aspexerint, quasi litora legerint.

† Hæc sunt, quæ mihi in hosce quatuor Institutionum Iuris ciuilis libros colligen- 16
da videbantur. Cæterùm de opere & labore meo, in horum enarrationem largâ manu impenso, spero legum tyrones boni consulturos esse: mihi certè non modicæ mercedis loco putabitur, si eos inde profectum aliquem fecisse intellexero. Equidem eâ potissimùm ratione hæc nostra Scholia in lucem prodire passus sum, vt si quid boni contineant, iis Candidati Iuris vtantur fruantur liberè: sin minus, autori vixdum virilem ætatem ingresso veniam præstent, melioráque aliquando edant. Est enim cuiusque scientis & ingenui hominis, minus probè scripta dictáve ab aliis in melius candidè corrigere, & quod deesse cognouerit, citra inuidiam adiungere. Etenim hoc nos vltrò & ingenuè pollicemur, quòd cuiusque doctioris & melius sentientis arbitrio stare velimus, aut cadere, quicquid in hanc rem Auditorum nostrorum gratia aliquando corrasimus.

***

Institutionum Libri Quarti Finis.

k l. munerum 18 de munerib. & hono. vide Alci. in Annot. post Cod.
l l. 2. h. t.
m l. annonam 6. de extraor. crim.
n lib. 2. noct. Att. c. 24.
o Saturna. lib. 4. c. 9.
p l. 2. ad l. Iul. pecul.
q l. leg. Iulia 3. §. leg. eo. tit.
r d. l. Iul. §. sed & qui.
s hic, & d. §. sed & qui.
t In l. 1. de pub. iudi.

RERVM

RERVM ET VERBORVM INDEX.

image
not
available

prædicta

B

C

D

princeps

quæ

image
not
available

ad

N

Ppp

nudum

image
not
available

S

de sa-

Qqq

quodl

tutores

vsustru-

X

INDICIS FINIS.